

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ÆCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE
ECCLESIASTICORUM

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD USQUE INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA OMNIUM QUÆ
EXISTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM
PRIORA ECCLESIE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA,

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN
QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ
TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM
AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS
FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE, *Cursuum Completorum* IN SINGULOS SCIENTIÆ
ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS XX.

S. PHOEBADII, S. ANASTASII I, PAPER, FAUSTI MANICHEI, SULPICII SEVERI, SECUNDINI MANICHEI, S. CHRO-
MATHI, S. VICTRICII RHOTOMAGENSIS, PAMMACHII ET OCEANI, S. INNOCENTII I, PAPER, S. ZOSIMI, PAPER, PAU-
LINI MEDOLANENSIS, PAULINI DIACONI, SEVERI MAJORICENSIS, S. BONIFACII I, PAPER, S. GAUDENTII BRIXIANI,
S. AURELII CARTHAGINENSIS, BACHIARI MONACHI, ZACCHÆI CHRISTIANI, EVAGRII MONACHI,

TOMUS UNICUS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRES LA BARRIERE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1845.

BR
60
M4
t.20

ALP MAJIN
100 YTBVVI

QUINTI SÆCULI.

SCRIPTORUM

ECCLESIASTICORUM

QUI AD S. HIERONYMUM USQUE FLORUERUNT;

NONNULLIS TANTUM EXCEPTIS, MELIUS ALIBI COLLOGANDIS, UT IN EORUM LOCO ADNOTABITUR,

OPERA OMNIA,

NUNC PRIMUM IN UNUM CORPUS

ET ORDINE CHRONOLOGICO DIGESTA;

JUXTA MEMORATISSIMAS EDITIONES

GALLANDII, COUSTANTII, GALEARDI, LEBEUF, BARONII, ISIDORI MERCATORIS, BRAIDÆ,
HOLSTENII, LABBÆI ET MANSI

RECOGNITA, EXPRESSA ET EMENDATA.

COLLECTIO, SI QUA ALIA, INSIGNIS

NEC MINUS VIGINTI NUMERO AUCTORES COMPREHENDENS,

NEMPE:

S. PROBADIUM, S. ANASTASIUM I PAPAM, FAUSTUM MANICHÆUM, SULPICIUM SEVERUM,
SECUNDINUM MANICHÆUM, S. CHROMATIUM, S. VICTRICIUM RHOTOMAGENSEM, PAM-
MACHIUM, OCEANUM, INNOCENTIUM I PAPAM, S. ZOSIMUM PAPAM, PAULINUM MEDIO-
LANENSEM, PAULINUM DIACONUM, SEVERUM MAJORICENSEM, S. BONIFACIUM I
PAPAM, S. GAUDENTIUM BRIXIANUM, S. AURELIUM CARTHAGINENSEM,
BACHIARIUM MONACHUM, ZACCHÆUM CHRISTIANUM,
EVAGRIUM MONACHUM.

PARISIIS

APUD

TOMUS UNICUS.

VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1845.

ELENCHUS OPERUM.

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PHOEBADIUS.		
Liber contra arianos.		Col. 13
Tractatus de fide orthodoxâ.		31
Libellus fidei.		49
S. ANASTASIUS I PAPA.		
Epistolæ.		65
FAUSTUS MANICHÆUS.		
Liber contra fidem catholicam.		79
SULPICIIUS SEVERUS.		
Chronicorum libri duo.		95
De vita B. Martini liber unus.		159
Epistolæ tres.		175
Dialogi.		183 et 223
SECUNDINUS MANICHÆUS.		
Epistola ad Augustinum.		248
S. CHROMATIUS.		
Sermo de octo beatitudinibus.		323
Tractatus 17 in Evangelium S. Matthæi.		327
Scripta apocrypha.		369
S. VICTRICIUS RHOTOMAGENSIS.		
Liber de laude sanctorum.		443
PAMMACHIUS ET OCEANUS.		
Nonnullæ epistolæ.		457
S. INNOCENTIUS I PAPA.		
Epistolæ et decreta.		463
S. ZOSIMUS PAPA.		
Epistolæ et decreta.		639
PAULINUS MEDIOLANENSIS.		
Vita S. Ambrosii.		711
Libellus adversus Cœlestium.		Ibid.
Libellus de benedictionibus patriarcharum.		715
SEVERUS MAJORICENSIS.		
Epistola de Judæis.		731
S. BONIFACIUS I PAPA.		
Epistolæ et decreta.		749
S. GAUDENTIUS BRIXIANUS.		
Tractatus vel Sermones.		843
S. AURELIUS CARTHAGINENSIS.		
Epistola.		1009
BACHIARIUS MONACHUS.		
Bachiarîi fides.		1019
Liber de reparatione lapsi.		1037
ZACCHÆUS CHRISTIANUS.		
Consultationum vel Dialogorum libri tres.		1071
EVAGRIUS.		
Altercatio inter Theophilum Christianum et Simonem Indicum.		1165
Sententiæ.		1181

ERRATA.

Col. 573, lin. 13 (ascendendo) : EPISTOLA V. CHROMATI, etc.; lege : EPISTOLA CHROMATI. — Col. 574, lin. 10 (ascendendo) : EPISTOLA VI; lege : EPISTOLA V. — Col. 435, in titulo superiori, post AQUILEIENSI, adde DILUCIDATIO. — Col. 935, lin. 13 pro *In eo quod S. episcopum*, lege simpliciter : *quem*, pronomen ad vocem SERMO referendum. — Col. 1077, lin. 86 : *incorruptibilem*, lege *corruptibilem*. — Col. 1077 ad col. 1096, capitulum VIII et seqq. usque ad cap. XXVIII inclusive titulos, a nobis in textu juxta Gallandii editionem, aliunde optinam, dispositos, lege melius uti jacent ad calcem hujus voluminis, in *Ordine tertio*, col. 1211, ubi etiam capitulum VIII et XXXVIII titulos supplevimus.

SANCTUS PHOEBADIUS,

AGINNENSIS EPISCOPUS.

(Ex Galland. Bibl. Vet. Pat. tom. V.)

PROLEGOMENA.

PHOEBADIUS, natione Gallus, et provinciæ quidam Aquitanicæ, si Sulpicium audiamus qui et ipse Aquitanicus eum *nostrum* appellat (a), Aginnensem rexit ecclesiam, ut scribit sanctus Hieronymus (b); qua etiam in urbe quæ caput Nitiobrigum est, fortasse ortum habuit. Quo autem anno ad episcopalem dignitatem fuerit euectus, haud est exploratum. Id vero contigerit post annum cccxlvii; nam inter præsules Gallicanos qui Sardicensi concilio eo ipso anno celebrato interfuere, non recensetur, ut observant Tillemontius aliique (c). At episcopali certe honore fulgebat anno ccclvii, quo missam in Gallias a Constantio secundam fidei formulam Sirmiensem (quæ inter fidei confessiones Arianicas septima est Athanasio (d), quæque Hilario dicitur (e) *Potamii et Hosii blasphemia*) una cum aliis Galliarum antistitibus respuit ac damnavit; quam præterea conscripto libro acriter confutavit, ut ex ipsius opere satis comperimus (f).

His porro strenue gestis, posterius interfuit synodo Ariminensi, anno ccclix ab eodem Constantio coactæ: qua quidem in synodo, eorum quæ primum pro fide catholica contra perfidiam Arianam, nondum captivatis patribus acta sunt, pars magna fuit Phœbadius. Quin etiam postquam cæteri fere omnes cesserunt, ipsemet nihilominus constantissimus cum Servatione Tungrorum episcopo, pro veritate Nicæna plurimum decertavit, Sulpicio teste (g), omnesque Ariomanitarum impetus invicto sustinens animo, professus est malle se exilium omneque suppliciorum genus subire, quam fidei formulam ab Arianis conceptam recipere.

(a) Sulpic. Sever. Hist. sacr. lib. II, c. 44.

(b) Hieron. de Vir. illustr. cap. 108.

(c) Tillem. Mem. eccl. tom. VI, p. 427; Sammarth. Gall. Christ. tom. II, p. 895: *Histoire littéraire de la France* tom. I, part. II, p. 266.

(d) Athan. de Synod. § 28, opp. tom I, part. II, p. 744.

(e) Hilar. de Synod. § 10.

(f) Phœb. lib. contra Arian. §§ 5 et 23. Vid. infra.

Verum postmodum Valentis fraude deceptus, formulam a se prout libuit, immutatam, nihilque nisi catholicum, ut ipsi videbatur, complectentem, admisit ac sua subscriptione firmavit. Nimirum Arianus ille Mursorum episcopus, confessioni fidei Christum non esse creaturam asserenti, hujusmodi sententiam adiecit, ut *sunt aliæ creaturæ*, cui sane inerat hæreseos Arianæ venenum. Etenim, ut cum Sulpicio loquar (h), *his verbis similis esse cæteris creaturis Filius negabatur; creatura tamen, potior tantum cæteris, pronuntiabatur*. Qua de re consulas velim quæ habet sanctus Ambrosius (i).

Hinc igitur arguas, non eo usque rem esse deductam, ut ad hæresim Arianam profitendam accesserit Phœbadius: immo vero vix fraude detecta, ipsemet aliique præsules Gallicani, ut inquit Sulpicius (j), *apud Ariminum gesta condemnant, et in statum pristinum ecclesiarum fidem reformant*. In eandem sententiam Hieronymus (k). Quod quidem plenissime astruitur ex actis ab Hilario (l) ac Theodorito (m) relatis. Errorem itaque insectatus sanctus præsul simul ac primum illum detexit, fidei suæ integritatem palam ostendit; ac propterea de ejus fama nihil inde detractum, ejusque auctoritas nequiquam imminuta: constat enim ipsum deinceps præfuisse conciliis, Valentino anno ccclxxiv et Cæsaraugustano sub annum ccclxxx coactis. Vitam autem agebat adhuc anno cccxcii, quo suum *de Viris illustribus* conscripsit librum Hieronymus, qui de Phœbadio in eo hæc habet (n): *Vivit usque hodie decrepita senectute*; ut proinde per annos ferme xl ecclesiam rexerit Aginnensem. Vir fuit pietate ac doctrina clarissi-

(g) Sulpic. Hist. sacr. lib. II, cap. 44.

(h) Sulpic. Hist. sac. lib. II, cap. 44.

(i) Ambros. de Fide lib. III, c. 16, nn. 129, 130, opp. tom. II, p. 519.

(j) Sulp. Hist. sac. lib. II, c. 45.

(k) Hieron. Dial. adv. Lucifer., § 19, opp. t. II, p. 191 ed. Veron.

(l) Hilar. ex ep. hist. fragm. 11, num. 1.

(m) Theodor. Hist. Eccles. lib. II, c. 22.

(n) Hieron. de Vir. illustr. cap. 108.

mus, et Arianorum perfidiæ insectator acerrimus : A charus propterea præ cæteris sancto Ambrosio Mediolanensi episcopo, ut ex ipsius epistola eidem Phœbadio ac Delphino Burdigalensi præsuli simul inscripta intelligimus (a). Cæterum ejus memoria in tabulis ecclesiæ Aginnensis recollitur die 25 Aprilis. Qua de re pluribus Dionysius Sammarthanus (b) et Bollandiani (c).

Ex iis porro litterarum monumentis quæ ad fidem propugnandam posteris commendavit Phœbadius, unum memorat Doctor maximus; reliqua vero quæ ab eodem auctore perscripta ferebantur, se non legisse profitetur (d) : *Edidit, inquit, contra Arianos librum. Dicuntur et ejus esse alia opuscula, quæ necdum legi.* Et exstat quidem liber contra Arianos, quem exaravit beatus antistes ad secundam formulam Sirmiensem penitus profligandam, ab Ariano in Gallias missam, Latineque conscriptam ut auctor est Athanasius (e), atque ab Hilario relatum (f). Hujusmodi autem opusculum cum aliis nonnullis antiquorum scriptis prius evulgavit Genevæ anno 1570 Theodorus Beza; unde in Patrum bibliothecas transiit. Deinde quorundam veterum Gallorum theologorum operibus intextum, Petri Pithoi studio Parisiis prodit anno 1586. Separatim præterea ipsum cum notis edidit Caspar Barthius Francofurti anno 1623. Denique Parisiis iterum anno 1666 excudendum curavit Delalandius (g). Scriptam autem opus merito existimatur anno circiter cccxvii adhuc superstiti Hosio Cordubensi qui laudatam formulam Sirmiensem subsignaverat, ut ex ipso auctore eru-

dimur (h). Verum non hujusce tantum libri auctor fuisse perhibetur noster Aginnensis antistes. Hieronymum enim modo enarrantem audivimus, alia ejusdem scriptoris opuscula suo tempore existisse, quæ tamen nequam ipse legerit. Et alterum quidem etiamnum superest præclarum opus *de fide orthodoxa contra Arianos* quod nos absque ulla cunctatione velut genuinum Phœbadii seturæ agnoscimus, sive Hieronymi ductu, sive haud levis rationum momentis permoti, quas in medium protulerunt eruditissimi viri (i) ad eandem sententiam astruendam. Exstat porro hujusmodi liber inter Gregorii Nazianzeni (j) et Ambrosii (k) opera evulgata; quorum tamen utrique abjudicandum esse, doctorum hominum studio luculenter ostensum (l). Neque vero

eadem viris cl. magis probantur eorum placita, qui sive Vigilio Tapsensi, sive Gregorio Eliberitanæ sedis in provincia Bætica episcopo ascribendum opus censuerunt.

Et jure optimo enimvero : nam totius operis contextus stylusque unum planè Phœbadium clamat. Et primùm quidem sub initium auctor (m) : *Jam pridem, inquit, adversus Arianos libellum edideram.* Eoquis vero non videat hisce verbis præcedens indicari opusculum, procul dubio Phœbadianum, atque ita quidem inscriptum, quemadmodum et illud Hieronymus nominavit? Ad hæc easdem loquendi rationes utroque in opere comperimus : utrobique Sapientiæ liber sub nomine Salomonis laudatur (n); et symbolum Nicænum, *tractatus Nicænus* vocatur (o). Utrobique Sabelliana hæresis cum Ariana conjungitur (p). Eadem præterea utrobique doctrina, ubi de ratione agitur qua Deus antiquis patribus se conspiciendum præbuit. (q) Eadem denique utrobique eorundem scripturæ locorum interpretatio, ubi de personarum distinctione sermo habetur. Hæc aliæque complura latius pertractata videas apud Gallicæ historiæ litterariæ scriptores, quos modo semel iterumque laudavimus.

Illud porro advertere juverit, quod nemini hactenus observatum : Phœbadium scilicet consuevisse lucubrations suas tacito auctoris nomine in vulgus emittere, ut ipsemet testatur ubi ait (r), et se amico legendum dedisse *libellum adversus Arianos*, simulque ab eo magno persequi postulasse, ut interim *dissimulato nomine*, doctis viris et prudentibus legeret; ut si quem movisset, quod illic plus aut minus positiu videretur, posset plurimorum consilio emendari. Hæc ille. Atque ita quoque se gesserit sanctus Pater in eo evulgando, de quo verba facimus. Hinc vero, ut par est conjicere, orta occasio hujusmodi opus Gregorio Nazianzeno et Ambrosio, tantis Ecclesiæ sive Græcæ sive Latinæ patribus, ascribendi. Accedit præterea, ut viris doctis animadvertens, quod ex eodem Phœbadii opere avulsam fragmentam libro *de Patris et Filii unitate* intextum fuit, qui inter Hilarii Pictavensis opera circumfertur (s), nec non sermoni quem diutissime Augusto adjudicant (t). Quæ utique omnia junctim accepta, operis et antiquitatem arguunt et elegantiam, simulque auctorem doctrina et eruditione præstantem virum evincunt.

(a) Ambros. epist. 87. opp. tom. II, p. 1406.

(b) Sammarth. Gall. Christ. tom. II, p. 896.

(c) Bolland. Act. SS. April. tom. III, p. 366.

(d) Hieron. l. c.

(e) Athan. de Synod., § 28, opp. t. I, part. II, p. 744.

(f) Hilar. de Synod. § 10.

(g) Delal. Supplem. Concil. Gall. pp. 3-91.

(h) Phœbad. lib. contra Arian. § 23, infra.

(i) Hist. litt. de la France, tom. I, part. II, pp. 273 seq.

(j) Greg. Naz. orat. 49, opp. tom. I, pp. 717 seqq.

(k) Ambros. append. tom. II, p. 346 edit. Paris. BB.

(l) Nourry ad Ambros. Append. l. c.; Tillem. Mem. eccl. tom. IX, p. 727, not. 64, sur S. Grégoire de Nazianze; Histoire litt. de la France, l. c.

(m) Phœbad. de Fide orthodox. c. 2, infra.

(n) Id., lib. contra Arianos, §§ 7, 11, pp. 251, 252; de Fid. orthodox. c. 5, p. 264.

(o) Id., lib. contra Arianos, § 27, p. 256; de Fid. orthodox. c. 8, p. 264.

(p) Id. ibid., § 13, p. 253; de Fid. c. 8, p. 264.

(q) Id. ibid., § 17, p. 254; de Fid. c. 8, p. 264.

(r) Id. de Fid. orthodox. § 2, p. 257.

(s) Hilar. opp. tom. II, p. 719 ed. Veron.

(t) Aug. opp. tom. V in Append. serm. 113, pag. 206 ed. BB. Paris.

Cæterum opusculi exemplar typis expressimus, A inter eruditos convenit (a) istam orationem 50, quæ quod ad mss. codices veteresque editiones recensuit Nourryus doctissimus monachus Benedictinus in sua præclara operum Ambrosianorum editione, in Appendice ad tomum II, pag. 345-358.

Superest ut pauca dicamus de *libello fidei*, qui tertium inter Phœbadiana locum in nostro edito tenet: est enim præcedentis *de fide orthodoxa* tractatus veluti compendium; neque solum materie affinitate, sed et scriptoris ipsius consilio alteri coniungendus. Exstat autem *libellus* iste inter Gregorii Nazianzeni orationes, numeraturque 50. Jam vero

(a) Quesn. dissert. 14, ad opp. S. Leon., § 7, tom. II, pag. 380 ed. Lugd.; Baller. opp. S. Leon. tom. III, p. 945 ed. 1700.

A inter eruditos convenit (a) istam orationem 50, quæ Nazianzeni esse putatur, ita concinere cum 49, quæ ipsius pariter existimatur, ut unum eundemque referat auctorem. Porro cum ex superius dictis satis constet, orationis 49 auctorem esse Phœbadium; propterea quæ est 50 ipsi quoque iure asserenda. Neque hac de re plura contexere animus est: qui pleniora desiderat, viros doctos consulat, quos assectati sumus (b). Nostram autem *libelli* hujus editionem ad novissimam Ballerinianam exegimus.

(b) *Histoire littér. de la France*, tom. I, part. II, p. 279, num. 3.

SANCTI PHŒBADI

AGINNENSIS EPISCOPI

OPUSCULA ADVERSUS ARIANOS.

I.

LIBER CONTRA ARIANOS.

CAPUT I.

Disputationis occasio et argumentum.

Nisi illam zabolice subtilitatis fraudem viderem, quæ omnium fore sensibus occupatis, et hæresim persuadet ut fidem rectam, et fidem rectam damnat ut hæresim; nullum omnino super his quæ nuper ad nos scripta venerunt, sermonem haberem, fratres charissimi. Sufficiebat enim conscientie parvæ tenere quod credit: æstimanti fore rectius tueri propria, quam extranea et aliena discutere. Sed quia, ut diximus, aut hæresis suscipienda est ut catholici dicamur; aut vere catholici non futuri, si hæresim non repudiamus: ad hanc tractatus conditionem necessitate descendimus, quam zabolicum virus sub modestia religiose venerationis occultum, in medium D proferre nos convenit: ut et malum quod sub opinione verborum simplicium latet, deprehendatur, et mendacio detecto veritas interclusa respiret. Destruenda sunt enim aliena, ut nostris credatur: nostris autem, nisi ea fuerint destructa, ut solis credi debeat, non nisi credendum video. Igitur ante hæresim zabolice fraude carcatam proferre in conscientiam publicam possim; tamen dum de ipsa mihi sermo est, dans fidei meæ pignus, catholicum me pro-

C bado; probatum quidem ut spero Deo primum, dein conscientie meæ: sed et his probandum, quos aut metus aut sæculi ambitio non vicerit.

CAPUT II.

Arianorum fallacie.

Incipientes igitur ab ipso capite perfidie, non fidei, ac deinceps per totum corpus decurrentes, probabimus multa per fraudem communis professionis, quæ scilicet nec recipere possumus: nonnulla vero sine ulla pudoris similitudine esse congesta. Nam et unus Deus non sine fraude proponitur, nec duo simpliciter negantur: nomen vero substantie idcirco penitus juratur, ut solidatur a Patre Filius: denique natiuitas ejus referatur ignota, quæ si, ut est ex Patre, ita credatur, ipsa sui confessione satis nota est. Major Pater Filio dicitur, non tamen ea differentia qua Filio Pater major est, sed omnibus divinæ gloriæ bonis major: quibus si minor est Filius, nec ipse esse in Patre dabitur, quia nihil in semetipsam recipiet æterna ejus beatitudo, nisi proprium. Non autem proprium Dei, nisi plenum atque perfectum; nec rursus in eo Pater esse dignabitur, in quo totus esse non possit. Habere initium Pater negatur, hoc ideo, ut Filius non ad auctorem, sed

^a Ante hæresim. Præmittendum videtur *quamvis*, vel quid simile.

ad tempus habere credatur. Puto autem, cui initium sic ascribitur, sui obnoxius non negetur. Subjectus deinde Patri Filius dicitur; non tamen ut Filius Patri, sed ut servus Domino, cum legamus servum hæredem esse non posse. Denique cum omni creatura subjectus Deo refertur, invisibilis, immortalis Patris nuntiatur, ut scilicet in contrariis eorum Filius jaceat. * Si hæc igitur singula non humana præsumptione, sed auctoritate divina loqui refellimus: consequens erit in ea parte catholicam fidem stare, quæ talem recipit Deum, qualis debet esse qui Deus est.

CAPUT III.

Venenum melle litum.

Unum, inquit, constat Deum esse. Videri quidem non possunt calumniantibus conjecturis argumentari, et sanctitatem fidei simplicis maligna interpretatione torquere. Sed respiciendum ad Ursacium et Valentem et Potamium, quia sæpenumero iisdem verbis unicum Deum subdola fraude confessi sunt. Nihil simplex in hac fidei professione suscepi, quæ prima fronte ad decipiendos imperitos, credulos, incautos, hæretica subtilitate blanditur: pari modo quo veneni poculum mella commendant. Unum, inquit, constat Deum omnipotentem Patrem. Nemo nostrum abnegat, quia nemo ignorat: sed (ut probari ipsorum tractatibus potest) dicimus illos hoc loco non tam unum Deum professos, quam unum Patrem omnipotentem. Namque et eadem constantia Filium nolunt, et Deum tamen Filium confitentur. Puto suscepisse alterum non negabunt; et idcirco integrum illis est in hac sua perfidia, non fide, unum Deum Patrem, quam unum Deum dicant. Quamquam in omni professionis suæ corpore sic ipsum Dominum nostrum non negant, ut Deum destruant, hoc est, ut tantum nomine Domini dicant, quo nomine etiam nos appellari soliti sumus. *Ego*, inquit, *dixi: Vos dii estis (Psal. LXXXI, 6)*. Quo nomine et Moyses ante donatus est: *Faciam te*, inquit, *deum Pharaoni (Exod. vii, 1)*. Ne quis ergo putet his verbis perfici catholicam professionem, si et unum Deum Patrem confitemur, et Deum Filium non negamus. Potest enim et Deus Pater sic unus Deus dici, ut sit unus Pater, non Deus unus. Potest et sic Filius Deus dici, ut Deus non sit.

CAPUT IV.

Deus unus, aut nullus. Cæci hæretici.

Duos, inquit, deos nec posse, nec prædicari debere scimus. Hoc nec umquam ex ore nostro duos deos proferimus. Deus enim si non unus et verus est, Deus non est. Sed advertendum est qua istud definitione ponatur, cui perfidiae paretur hoc totum, in quod piaculum communia nobiscum verba prorumpunt. Statim enim cur duos deos negaverint ponunt: Quia ipse Deus ait: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, ad Deum meum et ad Deum vestrum*

* Si. Ita rescribimus. Al. sic.

A (*Joan. xx, 17*): qua definitione malæ interpretationis in tantum a Patre Filius separatur, et infra omnipotentem Deum ponitur: ut nobis et nativitatis conditio, et humanitatis infirmitas societur. Denique subjungunt Deum omnium, Unus est Deus, quo dicto Dominus non Deus absolute denegatur; Deo enim Patri non Filii nomine, sed creaturæ conditione subjicitur. Et credo, hoc loco auctoritas Apostolica vindicabitur, ut Deus Christus dicatur potius quam sit: quia dixerit: *Et donavit illi Deus nomen quod super omne nomen est (Philipp., ii, 9)*. Sed et ipsius Domini negantis esse se Deum verum, cum dicit: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum et verum Deum (Joan. xvii, 3)*; et: *Quid me*, inquit, *dicis bonum? nemo bonus nisi unus Deus (Luc. xviii, 19)*. B Adhuc audies: Cur honorem ab uno et solo Deo non quæritis? *De die autem et hora nemo scit nisi Pater solus (Matth. xxiv, 36)*. O duces cæci! o sæculi ambitione decepti! non distinguentes Dominicæ potentie duplicem statum, in sua unumquemque proprietate distantem; et quiddid de homine ejus dictum est, Deo applicatis, ut ipse Deus homini imbecillitate societur.

CAPUT V.

Arianorum blasphemiarum. Epistola Potamii.

Et idcirco duplicem hunc statum, non conjunctum, sed confusum vultis videri, ut etiam unus vestrum, id est, Epistola Potamii quæ ab Oriente et Occidente transmissa est, qua assertit; carne et spiritu Christi coagulatis per sanguinem Mariæ et in unum corpus redactis, passibilem Deum factum. C Hoc ideo ne quis illum ex eo crederet, quem impassibilem satis constat. Fecistis igitur de Spiritu Dei et carne hominis nescio quid tertium: quia nec vere etiam Deus est, si Verbum esse desinit (caro enim factus est); neque vere homo, quia non proprie caro, fuit enim Verbum, ac si ex utroque jam neutrum est, ille, inquam, ille qui contra hoc venenum utramque substantiam suam affectus proprietate distinxit. Nam et Spiritus in illo res suas regit, id est, virtutes et opera et signa: et caro passionibus suis functa est. Cibum desideravit, cum tentaretur a zabulo: sitiivit ad puteum Samaritæ, cum prophetæ vox sit: Deus æternus neque sitiit neque esuriat. Quid adhuc de hominis affectu flevit Lazarum et Jerusalem? postremo anxius fuit ad mortem. Sed quod expressit affectu, numquid non testatus est verbis? Ait enim Nicodemo: *Quod de carne natum est, caro est, et quod de spiritu, spiritus (Joan. iii, 6)*; et *caro*, inquit, *infrma, spiritus promptus est (Matth. xxi, 46)*. Non ergo sit spiritus caro, nec caro spiritus: quod isti volunt egregii doctores, ut factus sit scilicet Dominus et Deus noster ex hac substantiarum permixtione passibilis. Ideo autem passibilem volunt dici, ne et impassibilis credatur. D

CAPUT VI.

Nicæna synodus. Veritas incorrupta.

Sed quid necesse est altiora scrutari, et virus internum per argumenta prodiens communi exponere et publicare iudicio, cum lucifuga serpens per anfractus evolvens seriem suam tortuoseque procedens, qualis quantusque sit aliquando prodiderit, et venenum prius solito solitus aspergere libertate, victoriis totum pariter effuderit? Ab Episcopis procedit edictum: Nemo unam substantiam dicat: hoc est: Nemo in Ecclesia prædicet Patris et Filii unam esse virtutem. Quid egistis, o beatæ memoriæ viri, qui ex omnibus orbis partibus Nicæam congregati, et sacris voluminibus pertractis, perfectam fidei catholicæ regulam circuminspecto sermone fecistis, dantes bene credentibus communis fidei dexteram, errantibus vero formam credendi? En labor vester, en anxia sollicitudo quo recidit, qua orientis mali semina, quantum in vobis tunc fuit, professione catholica necavistis? Vetatur in Ecclesia prædicari, quod solum sanxistis ob hæreses detegendas debere in Ecclesia prædicari. Tollitur quod probastis, et quod damnastis inducitur: quia mendacium astrui, nisi destructa veritate non poterat. Destructioni quidem illa non subjacet, et ut est semper incorrupta durabit; sed manus sibi sacrilegas inferentes, tamquam violatam punivit.

CAPUT VII.

Substantiæ vox explicatur.

Nemo unam substantiam dicat. Quod piaculum, quod facinus in hoc verbo, qua ex parte catholicam fidem pulsat? Utrumne sono vocabili, an interpretatione rei ipsius? Nihil fallor: interpretatio caret culpa. Substantia enim dicitur id quod semper ex sese est: hoc est, quod propria intra se virtute subsistit; quæ vis uni et soli Deo competit. Usitatum vero et familiare divinis voluminibus hoc nomen nec ipsos puto ignorare qui negant. David enim ex persona Christi: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia (Psal. xxviii, 3)*. Et rursus: *Substantia mea in inferioribus terræ (Psal. cxxxviii, 15)*. Et: *Substantia mea ante te est semper (Psal. xxxviii, 8)*. Et: *Substantia mea tamquam nihilum ante te (Ibid., 6)*. Scrutetur fenerator substantiam ejus (*Psal. cviii, 11*). Sed et Salomonis sententia: *Substantiam, inquit, tuam et dulcedinem tuam (Sap. xvi, 2)*. Et Jeremias: *Si stetissent in substantia mea (Jerem. xliii, 22, sec. LXX)*. Et in Proverbiis: *Substantia divitis, civitas munita (Prov. x, 15)*. Et in eodem: *Domum et substantiam dividunt patres filiis (Prov. xiii, 22)*. Sed et Tobias: *Si fuerit, inquit, tibi copiosa substantia (Tob. iv, 9)*. Et idem: *Fili, ex substantia tua fac elemosynam (Ibid., 7)*. Sed et Joannes: *Qui habuerit substantiam mundi (I Joan. iii, 17)*. Et in Evangelio: *Ecce, inquit, etiam id*

A ex substantia mea (Luc. xix, 8). Ideo hæc in unum exempla congegimus, ne sermo ille caperet indocitos, quod testati sunt; idcirco substantiam non prædicatam, quia in divinis Scripturis nusquam inveniretur. Ergo si neque ipsum vocabulum substantiæ sacris litteris novum est, neque interpretatio ejus habet crimen; superest ut dispiciamus qua ex causa repudietur hoc nomen. Dispicientes autem, invenimus illos non nomen, sed nominis repudiare virtutem. Quod si relucebit, erit apud nos intinitus nominis status: erit et illorum sensus in vitio, quidum novellas profanæ intelligentiæ vias quærunt, a recto Evangeliorum limite recesserunt.

CAPUT VIII.

Hæreticorum objectiones solvuntur.

Prius tamen quam astruo quod sponendi, occurrendum est illis quæ in contrarium proponuntur. Aiunt enim inveniri quidem in divinis voluminibus nomen substantiæ, sed non statim pertinens ad eandem speciem quæ inducatur a nobis. Ibi enim per substantiæ vocabulum, aut virtutem aut divinitatem significari. Et nos ergo unam Patris et Filii substantiam vindicantes, quid aliud quam in utroque pares divitias, unius scilicet divinitatis prædicamus? De quibus divitiis ait Apostolus: *Notas, inquit, fecit Deus divitias gloriæ suæ (Colosa. i, 27)*: quod est Christus. Et unam utriusque dicimus esse virtutem, de qua idem Apostolus ait: *Christus, virtus Dei est (I Cor. i, 24)*. Quæ quidem virtus, quia nullius extraneæ opis indiget; dicta substantia est, ut supra diximus, quidquid illud est sibi debens. Nihil ergo in hoc vocabulo novum, nihil extraneum dicimus, nihil incongruum divinitati, etiam in quamvis partem significantiæ transferatur. Sed (ut cœperam dicere) omnis ista quæstio nominis, alterius est doloris: nec vocabulum, sed vis vocabuli displicet. Quibus enim accipere auribus possint unam Patris et Filii substantiam prædicari, hoc est, honorem, dignitatem, claritatem, virtutem, majestatemque pari in utroque veritate communem; qui a Patre Filium separant, et divisis substantiis in sua unumquemque proprietate degentem, repudiata divinitatis communionem proponunt? Hic ergo blasphemiam, hic dictus sacrilegus dolor, quo in Patre et Filio recipitur Deus unus. Mortuis enim auctoribus hujus veneni, scelera tamen eorum et doctrina non moritur. Illis, inquam, auctoribus in tantum a Patre separantibus Filium, ut ore sacrilego protulerint, Filium Dei ante sæcula quidem creatum et fundatum, sed vivere et esse a Patre susceptisse: et fuisse antequam nasceretur; et Deum quidem esse, sed non esse verum Deum. Successoribus igitur hujus perlidæ, non fidei, per quos malorum serpit hæreditas, merito una substantia displicet, quam tolli velut scandalum et unitatis divortium postulant, ignorantes illos tantum catholicos, esse dicendos, qui in hujus professionis communionem concordant.

CAPUT IX.

Ignota Christi nativitas. Christus ex Deo, in Deo, cum Deo.

Illud autem quis ferre æquanimitèr possit, ut quem initium habere pro certo asserunt, hujus nativitatèr habeant in incertum? Aut utrumque in occulto habendum est, quia contemporale est: aut utrumque esse cognitum debet. Alterum enim neque nosci, neque ignorari sine altero potest. Habet (inquit) initium Filius, sed est ejusdem occulta nativitas. Non est iniquum, quis prodidit de nativitate? cur tacuit? Immo ipsa nativitas unde nota, quæ asseritur ignota? Sed hoc loco homines omni spe bona vacui præscribunt prophetæ auctoritati dicentis: *Nativitatem ejus quis enarravit (Isa. LVIII, 8)?* non intelligentes jam tunc eos prophetali spiritu esse prævisos, qui daturi erant initium Dei Verbo, hoc est, Dei Filio. *Nativitatem, inquit, ejus quis enarravit?* hoc est dicere: Nemo hominum poterit. Nemo enim potuit præter ipsum, qui sinum Patris edisserens, principaliter nobis secreta nativitatèr suæ revelavit. Nam, et legimus ad eandem speciem dictum esse: *Quis cognoscit sensum Domini (Rom. XI, 34; I Cor. I, 16)?* Sed rursus docemur: *Nisi spiritus qui in ipso est. Nativitatem ejus quis enarravit (I Cor. I, 11)?* hoc est dicere: Nemo audeat enarrare quod non potest. Cur autem nemo poterit? quia scilicet non solum ex eo et cum eo, sed et in eo est qui caret nativitate. Genitus enim ab ingenito, his diviniæ gloriæ bonis natus est quæ penes ingenitum erant; et penes eundem ingenitum desivit Pater habere quod genuit, eundem in semetipso habendo quem genuit? Hujus igitur nativitas ideo inenarrabilis nuntiatur, quia per ipsam inconceptus est, sed perfectus ex Deo Patre Filius Deus est, quia secundum Scripturas de Filio diximus, *ex eo, et cum eo, et in eo (Rom. XI, 36).*

CAPUT X.

Doctrina hujusmodi exponitur. Verbis, non sensu, hæretici nobis conveniunt.

Ne quis significationum varietate turbetur, reddenda est ratio dictorum: et ne proposita confundantur, reddenda compendio. *Ex eo* auctorem: *Cum eo*, ad unigenitum: *In eo*, ad nativitatèr substantiæ respicit. Hæc auditur in omnibus. Tene diviniæ dispositionis mysteria. Satis nosti. *Nativitatem, inquit, ejus quis enarravit?* quis enim possit secundum naturam enarrare nativitatèr quæ contra naturam est? Illic enim solus est natus, nativitatèr suæ conscius. Hic enim qui cui bona parentur, intelligens per naturam originem, Patri inerat, ipsa illa conditione qua natus est. *Nativitatem, inquit, ejus quis enarravit?* Et subjungunt nulli banc proditam, quia soli scilicet et Patri nota sit. Hoc est dicere sine sub-

tilium fraude verborum: Genuit quidem Filium Patèr, sed nemo scit unde. Nam et similiter Judæi dixerunt: *Nos scimus quod Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit (Joan. IX, 29).* Quamvis enim aliquando nobiscum faciant communione verborum, et nonnulla videantur dicta simpliciter infamia hæreticæ prævitatis aspergere; tamen quia fere^a eorum veniunt adversus fidem veram, necesse est secundum plura intelligi pauciora; præsertim cum si quid receptum fuerit contra fidem veniens, tollus fidei damnum sit. *Nemo scit, inquit, quomodo genitus sit Filius, nisi Pater solus (Joan. I, 18).* Quid ergo sibi vult illa sententia, quia hoc Dominus ignorare nos nolens: *Ego, inquit, de Patre exivi, et de sinu Patris (Joan. XVI, 27, 28)?* Proh dolor! Cur sectantes ignorantæ tenebras ignorare nos noluit? et utique noluit, ut auctore nobis cognito, status sui quæstio tolleretur. Non enlmerat quærendum, quis, quomodo vel qualis esset, cum unde esset nosceremus. Sed si hoc loco ipsius Domini sententia id confirmatum esse proponitur, dicentis scilicet: *Nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium quis novit nisi Pater (Matth. XI, 27);* audient a nobis, ne fraudem faciant diviniæ definitioni. Sequitur enim: *Et cui voluerit Filius revelare.* Non est enim penitus occultum quod non potest revelari. Revelatur enim, si dignus revelatione quis fuerit.

CAPUT XI.

Per Spiritum Dei secreta cognoscimus.

Jam ergo hæc notitia secreti causa non tegitur, quæ revelatur ex causa: et consequens est ut nos indigni cognitione, non iniquus habendus sit Deus qui ignorantiam punit; non autem puniret, si scientiam non dedisset. Dedit enim per Spiritum sanctum. Denique, *Spiritus, inquit, veritatis enarrabit vobis omnem veritatem (Joan. XVI, 13).* Cum sicut omnem veritatem, certe nihil excipit. Hic est Spiritus notitiæ et veritatis, per quem Salomon de Dominica nativitate: *Quid sit, inquit, et sapientia, et quemadmodum facta sit, referam, et ab initio nativitatèr investigabo eam (Sap. VI, 24).* Ergo per eundem Spiritum possumus invenire quod quærimus. Nam et Apostolus: *revelavit nobis, inquit, Deus per Spiritum suum; Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei (I Cor. II, 10).* Nemo scit quæ sunt in Deo, nisi Spiritus Dei: quem Spiritum, si in nobis habitare idem Apostolus probat; possumus ergo per eundem Spiritum, Dei nos inserere secretis. Et sane: *Quærite, inquit, et invenietis: petite, et dabitur vobis: pulsate, et aperietur vobis (Matth. VII, 7; Luc. XI, 24).* Et rursus: *Pater, quæ absconditæ a sapientibus, revelasti ea parvulis (Matth. XI, 25):* nobis utique, ad quos Dominus: *Vobis, inquit, datum est nosse mysterium Dei (Matth. XIII, 11);* illud utique mysterium de quo Apostolus: *Quod ante, inquit, non fuit notum filiis*

^a Fere eorum. Inserendum videtur verba vel dicta, aut aliquid ejusmodi, ut paulo ante.

hominum, nunc revelatum est sanctis ejus (Ephes. III, 5). Revelatum plane. Ostendit enim eminentes divitias gloriæ suæ, in bonitate super nos^a Christo, qui ipse est^b gloria Dei Patris. Ipse vera progenies Ingeniti. Hoc est : Nemo scit quomodo genitus sit Filius. Nemo utique, sed ex his in quibus, ut ait Dominus, *verbum ejus non capit* (Joan. VIII, 37); sicut nec Judæis, ad quos idem Dominus ait : Vos, inquit, *ignoratis unde veniam, et quo eam*; quia *secundum carnem judicatis* (Ibid., 14, 15). Quomodo enim nemo, si Pater dicit : *Eructavit cor meum verbum bonum* (Psal. XLIV, 2)? Quomodo nemo, si Filius ait : *Ego ex ore Altissimi prodivi* (Eccl. XXIV, 5)? Noli quærere amplius, et non habes quod requiras; nosti enim totum : quia quod dicitur, totum est. *Ex ore* inquit, *Altissimi prodivi*. Hæc est enim nativitas perfecta Sermonis, hoc est principium sine principio. Hic est ortus habens initium in nativitate, in statu non habens. Ex Deo enim innascibili Deus nascibilis exivit, unus ab uno, verus a vero, plenus a pleno; ac sic nascendo in his quæ erant semper, non cœpit esse quod natum est de non conceptis, nec habet tempus quod est intemporalis Patri congenitum per naturam. Scriptum est enim : *Deus spiritus est* (Joan. IV, 4); et ex Deo natus est æternus. Ut ergo ejus naturæ, qua constat æternitas. Non igitur imperfectus Filius, licet natus, quia natus est a perfecto : nec imminutus ille qui genuit, quia genuit de semetipso. Totus enim dedit totum, ut secundum Spiritus virtutem totus esset in toto.

CAPUT XII.

Mali doctores quid sentiant, quomodo pugnent.

Sed jam se mali doctores intra artis suæ secreta non continent, et adversus veritatem, et ipsa veritate consistunt, habentes cornua ut agni, et loquentes tamquam dracones. Volentes igitur a Patre Filium scindere et infra Deum ponere, de Evangelio præscribunt : *Pater, inquit, major me est* (Joann. XIV, 18). Et quomodo major? statim hæretica præsumptione definiunt : Honore, claritate, dignitate, majestate. Quod si ita est, cur jubetur ut omnes honorificent Filium, sicut honorificent Patrem? Quod si ita est, ergo quotidie blasphemamus in gratiarum actionibus et oblationibus sacrificiorum, communia hæc Patri et Filio confitentes; quia scilicet non potest Filius non totum habere quod Patris est, cum ipse totus in Patre sit. Denique Joannes ait : *Deum nemo vidit umquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris* (Joann. I, 18). Et ideo inquit : *Omnia tua mea sunt, et mea tua* (Joann. XVII, 10); et : *Nihil potest Filius facere a semetipso* (Joann. V, 19), et : *Non veni voluntatem meam facere, sed ejus qui me misit* (Joann. VI, 38). Quod utique non infirmitatis confessio est, sed unitatis assertio. Dixerat enim et contra infirmitatem et pro unitate : *Qui me misit,*

^a Christo. Legerim in Christo cum Apostolo Ephes. III, 6.

me cum est (Joann. VI, 29); et, *Pater in me manens, facit opera sua* (Joann. XIV, 10); et : *Verba quæ loquor, non sunt mea, sed Patris* (Ibid. et VII, 6). Quidquid ergo detrahitur Filio, derogabitur et Patri. Nam nihil alter sine altero facit : quia esse alter sine altero non potest. Nec Filius est Filius, nisi Patrem habet : nec Pater Pater, nisi habens Filium. *Pater, inquit, major me est*. Sed plenitudo ejusdem divinitatis in Filio est. Denique Apostolus : *Quotquot, inquit, promissiones Dei sunt : in illo EST* (II Cor. I, 20). Numquid ergo obsequia Filii divinitatis statum solvunt? Solvitur enim in Christo omne quod Deus est, si majestatis alterius accipitur : alterius autem erit, si majestate Pater major est. Quæ quidem majestas, quia una est, unius scilicet Dei, non potest non esse perfecta : imperfecta, inæqualis est : inæqualis autem, si altero minor est.

CAPUT XIII.

Christus, speculum Dei majestatis, plenam Patris imaginem reddit. Sabellii hæresis.

Sed in hoc loco illud vobis applaudet quod Matthæus refert, Filium hominis, quasi privatam scilicet et minorem, legite in eodem Matthæo (Matth. XXV, 31), Filium esse venturum in majestate Patris, de quo adventu et Lucas : *Cum venerit, inquit, Filius hominis cum gloria sua et Patris* (Luc. XXI, 27). Non tam ergo a vobis minor majestate Filius dicitur, cum hoc dicitur, quam Deus negatur. Ille, inquam, ille de quo Salomon ait : *Splendor est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis* (Sap. VII, 26). Plane speculum sine macula. Custodit enim Dei vultus; et figuram fideliter exprimens, plenam Patris imaginem reddidit. Et quid amplius de statu ejus, in quo se Dominus Christus agnovit? *Pater, inquit, major est me*. Merito major, quia solus hic auctor sine auctore est. Denique Apostolus de Filio : *In ipso, inquit, habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Coloss. II, 9). Ergo ut Filius in Patre, ita et Pater perfectus in Filio est. Denique dicens Dominus noster proficisci a Patre Spiritum sanctum, subdidit : *De meo accipiet* (Joann. XXI, 14). Sicut Joannes cum dixisset : *Annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem* (I Joann. I, 2), addidit : *Hæc vita in filio ejus est* (Ibid., 11). Ac si cum ambo et alteruter perfecti sint, unus tamen perfectus Deus est in duobus. *Pater, inquit, major me est* (Joann. XIV, 28). Merito major, quia non ipse descendit in Virginem; quod Sabellius noluisset, apud quem Pater et Filius ambo non sunt, hoc est, dum nominum una persona; cum Patris vocem audierit per Isaiam : *Ecce Filius meus quem ego elegi, ponam Spiritum meum super eum* (Isa. XLII, 1); ac deinceps per eundem prophetam loquentem Filium recognoscat : *Spiritus Domini su-*

^b Gloria. Al., in gloria.

per me propter quod unxit me (Isa. LXI, 1). Quam hæresim Dominus prævidens: *Non creditis*, inquit, *quia ego in Patre et Pater in me* (Joann. XIV, 10, 11)? Certe non dixit: Ego sum Pater, et ego in me: sed, *Ego in Patre et Pater in me*: quo dicto duas hæreses elisit, Sabellianam scilicet et Arianam. Patrem et Filium non esse unam personam, ut Sabellius: aut duas substantias, ut Arius, sed (ut fides catholica constitetur) unam substantiam et duas docuit esse personas.

CAPUT XIV.

Ex sacris litteris doctrina catholica confirmata.

Sed quid argumentis opus est? cum ipse Dominus pronuntiaverit definitiva sententia? *Quæcumque Pater facit, eadem et Filius* (Joann. V, 19): quomodo eadem, si aspirare ad summam paternæ illius gloriæ non potest? Immo quia potest, recte Joannes: *Sine ipso*, inquit, *factum est nihil* (Joann. I). Et ipse Dominus: *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus* (Joann. X, 30). Unum utique per naturam: quia quod erat in Filiohominis, et in Patris sinu manebat. Denique: *Et me*, inquit, *notis, et notis unde sim: et non veni a me, sed est verus qui me misit, quem vos nescitis. Ego novi eum, quia apud illum sum, et ille me misit* (Joann. VII, 28, 29); et: *Solus*, inquit, *non sum, sed ego et qui me misit, Pater* (Joann. VIII, 16); et: *Sicut me novit Pater, et ego novi Patrem* (Joann. X, 15). Nescio autem an nosse potuerit Patrem Filius, si initium sortitus est Filius. Genitus enim nosse non potuit ingenitum, antequam genitus est. Jam ergo non sic Patrem novit, ut notus a Patre est: et adscribendum ei mendacium (quod in Domino cadere non debet) et merito adscribendum, si assertio ejus ratione non steterit. Non stabit autem nisi ille est, et qui non solum exivit a Patre, sed in Patre est, et fuit semper. *Omnia*, inquit, *tradidit Pater in manu ejus* (Joann. III, 35). Quomodo omnia, nisi et omnis temporis? Quomodo autem omnis temporis, si initio non caret? Quamlibet enim ante omne tempus natum dicatis, tamen quia vultis eum aliquando cœpisse qui natus est, nec fuisse quod factum est: nescio quomodo defendatis omnia illum a Patre et omnis temporis consecutum.

CAPUT XV.

Ambigue loquuntur hæretici. Unus Deus. In Patre Deo Filius Deus.

Subjectus, inquit, Patri Filius cum omnibus his, quæ ei ipse Pater subjecit. Quod venenatum virus exquisitorum verborum velamine tegitis. Nos quæ audivimus a patribus nostris, constanter prædicamus: et vos ergo doctrinam patrum vestrorum deserere nolite. Illi, inquam, libere Deum gloriæ celestis non Deum verum esse, sed creaturam Dei perfectam esse dixerunt. Vos tamen idem sentientes abrupta blasphemia, verba vitantes, ambigua sectamini ad decipiendos simplices et incautos. Subjectum enim Patri Filium, non Patris vel Filii nomine,

ut sancta et catholica dicit Ecclesia, sed (ut supra diximus) creaturæ conditione prostemini. Dicentes enim: Cum omnibus his quæ illi Pater subjecit, Patri Filium esse subjectum; nonne ipsum in creaturarum ordine quæ ex tempore sunt instituta, numeratis? Nihil enim secundum vos omni creatura amplius habet Deus et Dominus noster, nisi quod primus in numero est, nisi quod ei etiam illa serviunt cum quibus servit. Servus enim et ipse, si servit; et licet nonnullorum Dominus, sed Dominus voluntate, si voluntate Domini Dominus effectus, hoc ipso serviens, quod jussus est imperare. Hoc est illud quod vos occulte, et patres vestri cum libertate dixerunt: Filium Dei sine tempore editum a Patre, et fundatum non prius quam nasceretur. Quæ ista est, rogo, cordis hebetudo? quæ oblivio spei? Immo quæ tam amens et blasphema confessio Deum dicentis, quem omnibus his quæ ex nihilo facta sunt, comparastis? Hoc est et Filium falso nomine divinitatis illudere, si esse verbo dicitur, quod corde negatur; et Deum Patrem mendacem notare, dicentem scilicet: *Ego sum qui sum* (Exod. III, 14); et: *Ego sum Dominus solus* (Isa. LXIII, 11); et: *Claritatem meam alteri non dabo* (Isa. XLII, 8; XLVIII, 11); et: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est*; et: *Nomen meum non quæras, Deus nomen est mihi* (Deut. VI, 4). Si ergo unus Deus, uni hoc competit nomen. Unus autem jam non erit, nisi in Patre Deo Filius Deus sit? Et merito Dominus juxta prophetam, qui dixerat: *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Ps. CXVII, 26): *Ego*, inquit, *veni in nomine Patris mei* (Joan. V, 43). Quod nomen Patris, nisi Dei nomen et Domini? quod Joannes in Filio recognoscens: *Qui est*, inquit, *et qui erat, et qui venturus est, omnipotens* (Apoc. I, 8).

CAPUT XVI.

Filius, imago ingeniti Dei, non potest cœpisse post Deum. Pater non est sine Filio.

Patrem, inquit, initium non habere. Hoc est dicere, Filium habere. Nam quæ necessitas id de Patre asseverare quod notum est, nisi præjudicium ejus opinionis quæ de Filio paria suscepit? Patrem, inquit, initium non habere. Quis negat? Sed puto, et imago invisibilis et ingeniti Dei non potest cœpisse post Deum. Denique interroganti Moysi quis esset, respondit: *Ego sum qui sum semper* (Exod. III, 14). Erat enim semper, qui est et erit semper. De quo Joannes: *Quod erat ab initio, oculis nostris vidimus* (I Joan. I, 1). Et rursum: *Annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem* (Ibid., 2): utique et in Patre: nam quod ex ipso erat, extra ipsum esse non poterat. Et sane cum dicitur: *Erat in ipso tempus, non ipse fuisse in tempore nuntiatur*. Æternæ enim substantiæ vis non facta est a Deo, sed egressa a Deo, ideo, *Et ego*, inquit, *a Patre exivi* (Joan. XVI, 28): et, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. X, 30); et: *Qui me videt, videt et Patrem* (Joan. XIV, 9); et: *Ego in Patre, et Pater in me* (Ibid., 10); et: *Qui*

me misit, mecum est (Joan. viii, 29). Ideo et David : **A** si uni eorum affinis deprehenditur, æquum est etiam illa quæ fuerant defensa, dissolvi. Invisibilem, inquit, Patrem esse. Quasi vero usquam inveniamus vel Filium sine transfiguratione fuisse visibilem, antequam Patri obediens fieret ex æternitate corporeus. Quamvis enim et Abraham visus sit, et Jacob, et Moysi, et Isaiæ, et Ezechieli; tamen visionis illius qualitas explicatur. In somno enim et in speculo et in ænigmate visus refertur. Denique et Moysi postulanti ut cognoscenter eum videret, *Nemo potest, inquit, faciem meam videre: quia nemo qui eam viderit, vivet* (Exod. xxxiii, 20). Ergo hoc loco aut Patrem locutum fuisse contendunt, qui invisibilem esse se dicit: aut si Filium non negant, hunc locutum sciant, et illum suo nomine invisibilem fuisse, ut Sermone, ut Spiritum. Invisibilis Deus denique quomodo visus sit, eadem scriptura testatur. Refert enim locutum cum eo Deum, tamquam ad amicum, facie ad faciem. Ac deinceps subjungit postulassem Moysen, ut faciem ejus videret: quam utique si viderat, non statim^a postulasset videndam. Ait quidem Jacob: *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* (Gen. xxxii, 30): sed quomodo eam faciem videndo salvatus est, quæ, si videatur, occidit? Quomodo et Dominus ostenderat faciem suam, quam videri non posse postmodum dixit, nisi illa conditione qua supra diximus, in speculo scilicet et in ænigmate, in somnio et visione? Hoc est ergo, illam visibilem materiam assumpsisse cum placuit, statim vero invisibilem perseverare: quia necesse est, si visibilis docetur, non ex eo illum esse quem invisibilem confitemur.

CAPUT XVII.

Hæretici quidquid de Patre negant, de Filio consentunt. Quomodo visibilis Deus Filius.

Patrem, inquit, initium non habere, invisibilem esse, immortalem esse, impassibilem esse. Hæc ideo proponunt, ut contraria his Filio ascribant. Quidquid enim de Patre negant, de Filio consentunt; qui si habere initium probatur, merito mortalis, merito passibilis. Præjudicatum quidem esse deberet, et cætera passionum genera in Filium non convenire, prima propositionis specie destructa, quæ initium dabit Dei Verbo. Ne quid tamen diffidentia præ cæteris quæ sunt profane proposita, retractemus. Nam ut initium non habenti, ascribi cætera quæ sunt huic definitioni subjecta, non possunt: ita

est, si visibilis docetur, non ex eo illum esse quem invisibilem confitemur.

CAPUT XVIII.

Filius Dei unitatis vinculum servans cum Patre, in terris hominem gestabat, neque a caelis aberat.

Sed hanc assertionem, ut quæstionibus Testamenti veteris expediant, de novo Testamento sumunt confirmationem. Ait enim Dominus et Deus cum de Patre loqueretur (Joan. i, 18), nulli Patris imaginem visam: quod si imago Patris ipse est Filius, ut Apostolus probat (Hcb. 1, 3), negat visibilem fuisse, dicendo, nulli Patris imaginem visam. Et ideo, *Nec me, inquit, nostis, neque Patrem meum* (Joan. viii, 19). Et hic certe duos confirmat ignotos, tam autem duos quam inseparatos. Nam si ipsi nosset, et Patrem nosset: quia per individualitatem neque sciri neque ignorari alter sine altero poterat. Similis igitur de mortali et passibili ratio subsequitur. Nam si neque initium habet Filius, utpote qui semper in eo et fuerit et sit, cui initium non datur; neque visibilis, qui in sinu invisibilis perseverat: jam nec mortalis nec passibilis habendus est, ex ea tamen substantiæ parte qua Deus. Scimus enim nihil spiritum Dei passum, dumtaxat suo nomine: quia impassibilis Deus, quia *Deus spiritus* (Joan. iv, 24).

^a *Postulasset. Al., postulasse.*

Sicinus quod omnis illa passio proprie carnis et animæ, id est hominis: in quo quidem homine cum pateretur erat et Filius Dei coherens illi per naturam (a quo venerat) Patri; et unitatis vinculum servans, in terris hominem gestabat, nec aberat a cælis. Sic mediator dictus, sic sequester utriusque substantiæ. Non ergo passibilis Dei spiritus, licet in homine suo passus: quem ideo nec in passione deseruit, ut ei pati posse præstaret: quod nisi ita recipitur, fidei nostræ ratio non stabit, dentis scilicet ei hominis infirmitatem quem Deum non negant. Nam si et initium habens dicitur, et visibilis docetur, et mortalis inducitur; non video ab homine quid distet, in quem regnant hujusmodi passiones.

CAPUT XIX.

Ariomanitæ aliud ore, aliud corde sentiunt.

Confitemur, inquit, Filium Dei, Deum ex Deo, lumen de lumine. Videri quidem sacrilegum non potest, perfectam fidei catholicæ professionem, maligna disputatione vexare; sed concedendum non est ut tollatur nobis illud quod nobiscum non tenent, per hoc quod nobiscum tenent. Agnoscimus igitur et cum veneratione suscipimus communis fidei verba, sed quid faciemus? Sic vesana Ariomanitarum doctrina tradit. Et ipsa enim, dicens Deum ex Deo, lumen ex lumine, facit ex Deo alterum Deum, ex lumine alterum lumen: ut sit Filius ex Patre et non in Patre, hoc est, ut factus Deus a Deo, non sit unigenitus in Deo. Sed quid hic amplius, cum nonnullorum ex his qui nuper ad nos hanc fidem egregiam miserunt, scripta teneantur, quibus dicentes Deum ex Deo, lumen ex lumine: tamen separatam a Patre et penitus excisum hæretica disputatione docuerunt? Ipsum inquit Filium Dei hominem de Maria suscepisse per quem compassus est. Congruo igitur omnia sine claudentes, quod mente conceperant, scriptura confessi sunt, respondente ea sensui suo, et occulta eorum venena reserante: dicentes scilicet Filium Dei hominem de Maria suscepisse per quem compassus est. Primum, non video cur maluerint compassibilem dicere, quam libere passibilem confiteri. Quasi verò aliud sit compati quam pati. Porro autem si impassibilis Deus, utique et incompassibilis. Tam ergo compassus non est, quam nec passus est, ex ea tamen conditione qua Deus. Denique Apostolus: *Passus est*, inquit (II Cor. xiii, 4), *ex infirmitate*, utique carnis (*caro enim* (Matth. xxvi, 41) *infirma; spiritus promptus*); *sed vivit ex virtute Dei*: utique ex semetipso. Ipse enim, Dei virtus, habens vitam in semetipso: quod credimus Dominum nostrum ex duabus substantiis constituisse, humana scilicet atque divina; et ita illum immortalem fuisse divinam, ut mortalem ea quæ fuerit humana: ex una enim natus, ex alia probatus: ex una immortalis, ex alia mortalis. Denique idem Apostolus, *Christus*, inquit (I Cor. xv, 3), *mortuus*

est: id est, unctus: hoc enim nomen ad unctionem deducitur. Si ergo non aliud quam caro uncta est; caro igitur tantummodo mortua dicitur, quoties Christus mortuus nuntiatur.

CAPUT XX.

Alius a Patre Filius, distinctione, non divisione personarum. Sermo Dei, non sonus vocis, sed res substantiva.

Sed si quis extorquere e duobus alterum velit, ut aut unum Deum singulariter determinemus, si unum fateamur; aut duos libere proferamus, si et Patrem Deum et Filium Deum dicimus: illud ante omnia sciatur, nec unum nos cum præjudicio, nec duos dicere; quia unum dicimus in duobus ipso Domino suggerente: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30), ut duo crederentur in una virtute. Non enim dixit tamquam ex una persona, Patris et Filii, quasi Filius Patrem se confirmans: *Filius meus sum*; et: *Ego hodie genui me*; et: *Ante luciferum genui me*; et, *Dominus condidit me initium viarum mearum*; et: *Ante sæcula fundavit me*; et: *Ego et Pater unum sum*: sed reddens notitiam sacramenti distinctione, non divisione personarum: *Ego*, inquit, *in Patre, et Pater in me*: *Ego et Pater unum sumus*: et: *Qui me videt, videt et Patrem*; videri enim Patris Filius, imago vera et figura expressa substantiæ ejus, hoc est Dei Sermo, non sonus vocis, sed res substantiva ac per substantiam corpulentiva. Non enim sine substantia constitit, quod de tanta substantia fecit. Nihil ergo vacuum de pleno, nihil inane de solido: quia Dei Sermo, spiritus Dei, Christus, instructus est; et, ut evidentius dicam, Sermonis corpus est: corpus enim spiritus, sed corpus sui generis. Nam et invisibilis et incomprehensibilis spiritus. Numquid tamen inane et vacua res Deus? Deus enim spiritus est. Denique: *Nemo scit*, inquit, *quæ sunt in Deo, nisi spiritus qui in ipso est* (I Cor. ii, 11). Legimus quidem: *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. xi, 34)? Nemo utique, sed extra spiritum suum nemo: quem spiritum propheta sapientem, architectum et mirabilem consiliarium dicit: nec immerito. Nam idem spiritus Sermo et sapientia Dei est: ex cujus persona Solomon: *Cum pararet*, inquit, *cælum, ego aderam illi* (Prov. viii, 27); et: *Ego*, inquit, *eram cum illo, et mihi adgaudebat* (Ibid. 30). Non ergo consiliarius nemo, quia per ipsum facta sunt universa quæ facta sunt. Denique cum eadem sapientia et Verbum Dei, et spiritus Dei sit, singulorum tamen nominum officia nuntiantur. Sapientia condenti omnia Patri aderat: *Sermone ejus cæli solidati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Apparet ergo unum eundemque venisse nunc in nomine spiritus, nunc in appellatione sapientiæ.

CAPUT XXI.

Locus Rom. xi, 36 expositus.

Ergo hic Sermo, cum in forma Dei esset (Philipp.

ii, 6-8), sapientia et ratione et spiritus ratione et A spiritus virtute constructus, hoc est, totam vim Dei possidens, non se Deo Patri adæquavit, sed *formam servi accipiens humiliavit se usque ad mortem*. Induerat enim quod servire, quod mori posset: hominem scilicet quem excitatum exhibuit ad cælum, et secundum Adam per obedientiam restitueret quod prius transgressione perdiderat. Si qui igitur adhuc et de Apostolo requirit dominicum statum, id est, singularis substantiæ qualitatem, quæ per naturam auctori suo jungatur, audiat ad compendium quid idem Apostolus senserit, cum Dei Patris investigabiles vias et recondita retro sacramenta loqueretur. *Ex ipso, inquit, et per ipsum, et in ipso omnia* (Rom. xi, 36). Cum dicitur *per ipsum*, agnosco Filium significari: legi enim, *Per ipsum B nobis Evangelia locuta sunt*: hoc apostoli tradiderunt: hoc martyres passionis confessi sunt: in hoc mentibus fidei etiam hærenus, contra quod *etiamsi angelus de cælo annuntiaverit, anathema sit* (Gal. i, 8).

ut est, quomodo his ratio constabit distincta jungentibus, hoc est referentibus ad unum omnia; cum alius sit, ex quo omnia; et alius, per quem omnia? quia alius ingentis, alius unigenitus, nisi alia conditione qua recte dicitur: et ex Filio omnia, dum in ejus corde est per naturam, ex quo omnia; et per Patrem omnia, dum in eo semper est, per quem omnia. Pater enim sensu agit: Filius vero qui in Patre sensus est, videns perficit. Non ergo Apostolum temere pronuntiasse credendum est: sed illud credendum non ita est credidisse, Filium scilicet Dei secundum carnem factum esse quod non erat, secundum spiritum vero esse quod fuerit; quia quod fuit semper, non potest non fuisse.

CAPUT XXII.

Quid Patropassiani? quid Ariani? Fidei regula quæ?

Tenenda est igitur ratio quæ per arduum et angustum tramitem repit, circumjacentibus hinc et inde præruptis quæ zaholica fraude cæcata plana et facilla submittant, ut in ruinam mergant excessus. Nam si unum Deum singulariter nominamus, excludentes vocabulum secundæ personæ, furor ejus hæresis approbamus, quæ ipsum asserit Patrem passum. Si admittimus numerum cum divisione, jungimur cum Arianis, qui factum a Deo

Deum, novamque asserunt ex nihilo substantiam constituisse. Tenenda est igitur, ut diximus, regula quæ Filium in Patre, Patrem in Filio constitetur (Joan. xiv, 20); quæ unam in duabus personis substantiam servans, dispositionem divinitatis agnoscit. Igitur Pater Deus, et Filius Deus: quia in Patre Deo Filius Deus. Hoc si cui scandalum facit, audiat a nobis Spiritum esse de Deo; quia illi cui est in Filio secunda persona, est et tertia in Spiritu sancto. Denique Dominus: *Petam, inquit, a Patre meo et alium advocatum dabit vobis* (Ibid., 16). Sic alius a Filio Spiritus, sicut a Patre Filius. Sic tertia in Spiritu, ut in Filio secunda persona: unus tamen Deus omnia, tres unum sunt. Hoc credimus, hoc tenemus, quia hoc accepimus a prophetis: hoc

CAPUT XXIII.

De Hosto episcopo Cordubensi judicium auctoris.

Sed non sum nescius, his omnibus discussis et in lucem intelligentiæ publicæ propositis, anti-quissimi sacerdotis et promptæ semper fidei Hosii nomen quasi quemdam in nos arietem temperari, quo contradictionis temeritas propulsetur. Sed hanc contra nos erigentibus machinam brevi admodum sermone respondeo. Non potest ejus auctoritate præscribi, quia aut nunc errat, aut semper erravit. Novit enim mundus quæ in hanc tenuerit ætatem, qua constantia apud Sardicam et in Nicæno tractatu assensus sit et damnaverit Arianos. Quid si diversa nunc sentit, et quæcumque ab eo retro damnata fuerant, defenduntur: quæ defensa, damnantur? Rursum dico, non mihi ejus auctoritate præscribitur. Nam si nonaginta fere annis male credidit; post nonaginta illum recte sentire non credam. Aut si nunc recte, quid de his opinandum est, qui eadem signati fide in qua ipse erat, de sæculo transferunt? quid et de ipso pronuntietur, si ante hanc synodum dormiisset? Ergo ut supra diximus, præjudicatæ opinionis auctoritas nihil valebit, quia contra semetipsam ipsa consistit. Et sane legimus: *Justitia justis non salvabit eum in quacumque die exerraverit* (Ezech. xxxiii, 12). Amen.

Sicinus quod omnis illa passio proprie carnis et animæ, id est hominis: in quo quidem homine cum pateretur erat et Filius Dei coherens illi per naturam (a quo venerat) Patri; et unitatis vinculum servans, in terris hominem gestabat, nec aberat a cælis. Sic mediator dictus, sic sequester utriusque substantiæ. Non ergo passibilis Dei spiritus, hec in homine suo passus: quem ideo nec in passione deseruit, ut ei pati posse præstaret: quod nisi ita recipitur, fidei nostræ ratio non stabit, dantis scilicet ei hominis infirmitatem quem Deum non negant. Nam si et initium habens dicitur, et visibilis docetur, et mortalis inducitur; non video ab homine quid distet, in quem regnant hujusmodi passiones.

CAPUT XIX.

Ariomanite aliud ore, aliud corde sentiunt.

Confitemur, inquit, Filium Dei, Deum ex Deo, lumen de lumine. Videri quidem sacrilegum non potest, perfectam fidei catholicæ professionem, maligna disputatione vexare; sed concedendum non est ut tollatur nobis illud quod nobiscum non tenent, per hoc quod nobiscum tenent. Agnoscimus igitur et cum veneratione suscipimus communis fidei verba, sed quid faciemus? Sic vesana Ariomanitarum doctrina tradit. Et ipsa enim, dicens Deum ex Deo, lumen ex lumine, facit ex Deo alterum Deum, ex lumine alterum lumen: ut sit Filius ex Patre et non in Patre, hoc est, ut factus Deus a Deo, non sit unigenitus in Deo. Sed quid hic amplius, cum nonnullorum ex his qui nuper ad nos hanc fidem egregiam miserunt, scripta teneantur, quibus dicentes Deum ex Deo, lumen ex lumine: tamen separatam a Patre et penitus excisum hæretica disputatione docuerunt? Ipsum inquit Filium Dei hominem de Maria suscepisse per quem compassus est. Congruo igitur omnia sine claudentes, quod mente conceperant, scriptura confessi sunt, respondente ea sensui suo, et occulta eorum venena reserante: dicentes scilicet Filium Dei hominem de Maria suscepisse per quem compassus est. Primum, non video cur maluerint compassibilem dicere, quam libere passibilem confiteri. Quasi verò aliud sit compati quam pati. Porro autem si impassibilis Deus, utique et incompassibilis. Tam ergo compassus non est, quam nec passus est, ex ea tamen conditione qua Deus. Denique Apostolus: *Passus est*, inquit (II Cor. xiii, 4), *ex infirmitate*, utique carnis (*caro enim* (Matth. xxvi, 41) *infirma; spiritus promptus*); *sed vivit ex virtute Dei*: utique ex semetipso. Ipse enim, Dei virtus, habens vitam in semetipso: quod credimus Dominum nostrum ex duabus substantiis constituisse, humana scilicet atque divina; et ita illum immortalem fuisse divina, ut mortalem ea quæ fuerit humana: ex una enim natus, ex alia probatus: ex una immortalis, ex alia mortalis. Denique idem Apostolus, *Christus*, inquit (I Cor. xv, 3), *mortuus*

est: id est, unctus; hoc enim nomen ad unctionem deducitur. Si ergo non aliud quam caro uncta est; caro igitur tantomodo mortua dicitur, quoties Christus mortuus nuntiatur.

CAPUT XX.

Alius a Patre Filius, distinctione, non divisione personarum. Sermo Dei, non sonus vocis, sed res substantiva.

Sed si quis extorquere e duobus alterum velit, ut aut unum Deum singulariter determinemus, si unum fateamur; aut duos libere proferamus, si et Patrem Deum et Filium Deum dicimus: illud ante omnia sciatur, nec unum nos cum præjudicio, nec duos dicere; quia unum dicimus in duobus ipso Domino suggerente: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. i, 30), ut duo crederentur in una virtute. Non enim dixit tanquam ex una persona, Patris et Filii, quasi Filius Patrem se confirmans: *Filius meus sum*; et: *Ego hodie genui me*; et: *Ante luciferum genui me*; et, *Dominus condidit me initium viarum mearum*; et: *Ante sæcula fundavit me*; et: *Ego et Pater unum sum*: sed reddens notitiam sacramenti distinctione, non divisione personarum: *Ego*, inquit, *in Patre, et Pater in me*: *Ego et Pater unum sumus*: et: *Qui me videt, videt et Patrem*; videri enim Patris Filius, imago vera et figura expressa substantiæ ejus, hoc est Dei Sermo, non sonus vocis, sed res substantiva ac per substantiam corpulentiva. Non enim sine substantia constitit, quod de tanta substantia fecit. Nihil ergo vacuum de pleno, nihil inane de solido: quia Dei Sermo, spiritus Dei, Christus, instructus est; et, ut evidentius dicam, Sermonis corpus est: corpus enim spiritus, sed corpus sui generis. Nam et invisibilis et incomprehensibilis spiritus. Numquid tamen inane et vacua res Deus? Deus enim spiritus est. Denique: *Nemo scit, inquit, quæ sunt in Deo, nisi spiritus qui in ipso est* (I Cor. ii, 11). Legimas quidem: *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. xi, 34)? Nemo utique, aed extra spiritum suum nemo: quem spiritum propheta sapientem, architectum et mirabilem consiliarium dicit: nec immerito. Nam idem spiritus Sermo et sapientia Dei est: ex cujus persona Salomon: *Cum pararet, inquit, cælum, ego aderam illi* (Prov. viii, 27); et: *Ego*, inquit, *eram cum illo, et mihi adgaudebat* (Ibid. 30). Non ergo consiliarius nemo, quia per ipsum facta sunt universa quæ facta sunt. Denique cum eadem sapientia et Verbum Dei, et spiritus Dei sit, singulorum tamen nominum officia nuntiantur. Sapientia condenti omnia Patri aderat: *Sermone ejus cæli solidati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Apparet ergo unum eundemque venisse nunc in nomine spiritus, nunc in appellatione sapientiæ.

CAPUT XXI.

Locus Rom. xi, 36 expositus.

Ergo hic Sermo, cum in forma Dei esset (Philipp.

ii, 6-8), sapientia et ratione et spiritus ratione et A spiritus virtute constructus, hoc est, totam vim Dei possidens, non se Deo Patri adæquavit, sed *formam servi accipiens humiliavit se usque ad mortem*. Induerat enim quod servire, quod mori posset: hominem scilicet quem excitatum exhibuit ad cælum, et secundus Adam per obedientiam restitueret quod prius transgressione perdiderat. Si qui igitur adhuc et de Apostolo requirit dominicum statum, id est, singularis substantiæ qualitatem, quæ per naturam auctori suo jungatur, audiat ad compendium quid idem Apostolus senserit, cum Dei Patris investigabiles vias et recondita retro sacramenta loqueretur. *Ex ipso, inquit, et per ipsum, et in ipso omnia* (Rom. xi, 36). Cum dicitur *per ipsum*, agnosco Filium significari: legi enim, *Per ipsum* B *omnia* (Joan. i, 3). Cum in ipso nuntiatur, nihil novi est; in ipso enim omnium seminum initia constituerunt. Sed cum refertur, *ex ipso*, certe ad Patrem ut ad rerum omnium respicitur auctorem. Et si ita est, ut est, quomodo his ratio constabit distincta jungentibus, hoc est referentibus ad unum omnia; cum alius sit, ex quo omnia; et alius, per quem omnia? quia alius ingenuus, alius unigenitus, nisi alia conditione qua recte dicitur: et ex Filio omnia, dum in ejus corde est per naturam, ex quo omnia; et per Patrem omnia, dum in eo semper est, per quem omnia. Pater enim sensu agit: Filius vero qui in Patre sensus est, videns perficit. Non ergo Apostolum temere pronuntiasse credendum est: sed illud credendum non ita est credidisse, Filium scilicet Dei secundam carnem factam esse quod non erat, secundum spiritum vero esse quod fuerit; quia quod fuit semper, non potest non fuisse.

CAPUT XXII.

Quid Patropassiani? quid Ariani? Fidei regula quæ?

Tenenda est igitur ratio quæ per arduum et angustum tramitem rept, circumjacentibus hinc et inde præruptis quæ zaholica fraude cæcata plana et facilla submitunt, ut in ruinam mergant excessus. Nam si unum Deum singulariter nominamus, excludentes vocabulum secundæ personæ, furorrem ejus hæresis approbamus, quæ ipsum asserit Patrem passum. Si admittimus numerum cum divisione, jungimur cum Arianis, qui factum a Deo

Denm, novamque asserunt ex nihilo substantiam constituisse. Tenenda est igitur, ut diximus, regula quæ Filium in Patre, Patrem in Filio constitetur (Joan. xiv, 20); quæ unam in duabus personis substantiam servans, dispositionem divinitatis agnoscit. Igitur Pater Deus, et Filius Deus: quia in Patre Deo Filius Deus. Hoc si cui scandalum facit, audiat a nobis Spiritum esse de Deo; quia illi cui est in Filio secunda persona, est et tertia in Spiritu sancto. Denique Dominus: *Petam, inquit, a Patre meo et alium advocatum dabit vobis* (Ibid., 16). Sic alius a Filio Spiritus, sicut a Patre Filius. Sic tertia in Spiritu, ut in Filio secunda persona: unus tamen Deus omnia, tres unum sunt. Hoc credimus, hoc tenemus, quia hoc accepimus a prophetis: hoc nobis Evangelia locuta sunt: hoc apostoli tradiderunt: hoc martyres passionis confessi sunt: in hoc mentibus fidei etiam hæremus, contra quod *etiamsi angelus de cælo annuntiaverit, anathema sit* (Gal. i, 8).

CAPUT XXIII.

De Hosio episcopo Cordubensi judicium auctoris.

Sed non sum nescius, his omnibus discussis et in lucem intelligentiæ publicæ propositis, anti-quissimi sacerdotis et promptæ semper fidei Hosii nomen quasi quemdam in nos arietem temperari, quo contradictionis temeritas propulsetur. Sed hanc contra nos erigentibus machinam brevi admodum sermone respondeo. Non potest ejus auctoritate præscribi, quia aut nunc errat, aut semper erravit. Novit enim mundus quæ in hanc tenuerit ætatem, qua constantia apud Sardicam et in Nicæno tractatu assensus sit et damnaverit Arianos. Quid si diversa nunc sentit, et quæcumque ab eo retro damnata fuerant, defenduntur: quæ defensa, damnantur? Rursum dico, non mihi ejus auctoritate præscribitur. Nam si nonaginta fere annis male credit; post nonaginta illum recte sentire non credam. Aut si nunc recte, quid de his opinandum est, qui eadem signati fide in qua ipse erat, de sæculo transferunt? quid et de ipso pronuntiaretur, si ante hanc synodum dormiisset? Ergo ut supra diximus, præjudicatæ opinionis auctoritas nihil valebit, quia contra semetipsam ipsa consistit. Et sane legimus: *Justitia justi non salvabit eum in quacumque die exerraverit* (Ezech. xxxiii, 12). Amen.

II.

DE FIDE ORTHODOXA,

CONTRA ARIANOS,

ALIAS

DE FILII DIVINITATE ET CONSUBSTANTIALITATE,

TRACTATUS.

PROLOGUS.

Confessio fidei.

Credimus in Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem, et unum Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei, natum de Patre unicum, hoc est, de substantia Patris: Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; natum, non factum: unius substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt *ὁμοούσιον*; per quem omnia facta sunt, sive quæ in cælo, sive quæ in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est, passus est, resurrexit tertia die, ascendit ad cælos, inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Et Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt: Erat quando non erat, et priusquam nasceretur, non erat, et mutabilem vel convertibilem esse Filium Dei; hos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia, amen.

Proœmium.

Amore catholicæ Fidei ductus, jam pridem adversus Arianos libellum edideram, quem cum amico legendum dedissem, quia placuit, credidit transscribendum. A quo hoc ego magnopere postulavi, ut interim dissimulato auctore, doctis viris et prudentibus legeret; ut si quem novisset, quod illic plus aut minus positum videretur, posset plurimorum consilio emendari. Nemo est enim qui sibi tam arroganter summam doctrinæ cœlestis assumat, ut putet se omnia mysteria liquido comprehensa retinere. cum Paulus apostolus dicat: *Qui ergo putat se aliquid scire, nec dum scit quemadmodum oporteat scire* (I Cor. viii. 2); et: *Modo per speculum in ænigmate videmus; tunc facie ad faciem* (I Cor. xiii. 12). Sin vero cunctis omnia quæ illic scripta erant, juxta fidem veram constare viderentur, tum et ipse petentibus non negaret. Quod eum ita fecisse manifestum est. Et quia res digna tam catholicæ confessioni, quam hæreticæ responsioni, universarum iudicio æstimata est, multi eum vel legere vel describere voluerunt.

Sed non defuit qui pro studio doctrinæ, vel pro

A charitatis officio, ea quæ a nobis dicta sunt, scrupuloser retractaret; et quædam ille vel superflua, vel ambigua diceret, quæ aliter possint a quibusdam, quam a me dicta sunt, accipi. Proinde rursus ea ipsa planiori sermone in hoc libello digessi, ut et simplicitatem sensus mei ostenderem, et scrupulum legentibus amputarem.

Nam hoc est quod aiunt posse reprehendi, quod ubi Verbum Dei ex persona Filii posuimus, tale hoc Verbum intelligere putemus, quale grammatici tradunt spiritu oris aerem offensum, intelligibilem auditu. Sed nos sapientiam non hujus mundi quæ destruitur, sed illam quæ ex Deo est, novimus, quæ Verbum Dei Deum insinuat, cum dicit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1, 1-3). Unde mirari me fateor hoc ita sentiri potuisse, quasi nos personam propriam Verbi, quod est Filius, negaremus. Nemo verbo tenus nominat, quem vere esse in persona sua sæpius profitetur: nam quomodo aut verum Filium, aut verum Patrem confessi sumus, si non vere proprietatem personarum tam Patris quam Filii servavimus?

Sed quia unius Dei vocabulum diximus, personas negasse putamur. Et hinc verisimile visum est quod posuimus. Nos Patrem et Filium ita nominamus, ut unum Deum in his personis et nominibus assignemus. Porro iterum Pater et Filius, etsi duo nomina appellantur; ratione tamen et substantia unum sunt: et cum Patrem et Filium statuo, unitatem assigno generis.

Hæc omnia intelligi posse æstimata sunt, quasi ista vocabula inter Patrem et Filium ita posita sint, ut est nomen et cognomen, unius tamen personæ; cum ex superioribus aut inferioribus dictis potuerit hæc suspitio non admitti. Qui enim filium Dei non aliunde natum dixeram, quam proprie de Patre, totum de toto, integrum de integro, perfectum de perfecto; consubstantialemque virtutem; quomodo potui ipsam Patrem, ipsum sibi Filium ponere, et hoc modo unam personam duobus nominibus appellare; quippe cum et hæc sectam, id est, Sabellianam in

eodem libello damnaverim, et personarum distinctionem secundum vocabulum scripserim? Nam et nemo pro una persona potest, unum sunt, dicere, vel unitatem generis, nisi personis assignare.

Quis autem catholicorum ignorat Patrem vere esse Patrem, Filium vere Filium, et Spiritum sanctum vere esse Spiritum sanctum? sicut ipse Dominus ad apostolos suos dicit: *Euntes baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Hæc est perfecta Trinitas in unitate consistens, quæ scilicet unius substantiæ profitemur. Non enim nos secundum corporum conditionem divisionem in Deo facimus: sed secundum diviniæ naturæ potentiam, quæ in materia non est, et nominum personas vere constare credimus, et unitatem divinitatis esse testamur.

Nec extensionem partis alicujus ex Patre (ut quidem putaverunt) Dei Filium dicimus, nec verbum sine re, ut velut sonum vocis accipimus: sed tria nomina, et tres personas unius esse essentiæ, unius majestatis atque potentiæ credimus. Et ideo unum Deum confitemur, quia unitas majestatis plurium vocabulo deos prohibet appellari.

Denique Patrem et Filium catholice nominamus; duos autem deos dicere nec possumus, nec debemus; non quod Filius Dei Deus non sit, immo verus Deus de Deo vero: sed quia non aliunde, quam de ipso uno Patre Dei Filium novimus, perinde unum Deum dicimus. Hoc enim prophetæ, hoc apostoli tradiderunt, hoc ipse Dominus docuit, cum dicit: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Unum autem personis assignat. Sed et apostolus ait: *Unus est, inquit, Deus Pater, ex quo omnia; et nos in ipso: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia* (I Cor. viii, 6).

Qua de re explanatis his verbis quæ scrupulum, non mihi qui scio quod dixerim, sed aliis inferebant, puto occasionem malæ interpretationis fuisse sublatam. Nam et professio fidei manifesta est, et persona cum vocabulis constat, et una divinitas assignata est.

Vel si adhuc aliquid quod legentibus ambiguum videatur in verbis, ad sensus debent verba conferri; quia non simplicitas verborum, sed mali intellectus obstinatio culpam olet. At cum sensus noster cum veritate concordet, et verba debent cum ratione sincerissima. Unde a simplicitate Christiana academicus disputator abscedat.

CAPUT I.

Nihil periculosius iis hæreticis, quibus multa nobiscum paria sunt. Hi cum integre per omnia decurrere videantur, uno tantum verbo simplicem fidem inficiunt. Sublato nomine substantiæ, quod isti de

^a Mss. Læt. et Tell., *ego suspicio, nec aut opinio, etc.*, melius omnes edit. ut in textu.

^b Tell. cod. et Amerb., *quæ vera ratio existit.*

evangelica et apostolica fide patrumque traditione auferre volunt, subtiliter Ariana hæresis intronittitur. Qua ratione istud nomen tollere laborarint.

Multas quidem et graves hæreses novimus a plurimis ebullire, et veneni vice, ad intimum pectus canceris sui virus infundere: sed vinci illi vel facile possunt, vel facile vitari, quorum prima propositione omne consilium pectoris proditur. At vero iis quibus multa nobiscum paria sunt, facile possunt innoxias mentes et soli Deo deditas fraudulenta societate percutere, dum malorum suorum virus per bona nostra defendunt. Nihil enim periculosius his hæreticis esse potest, qui cum integre per omnia decurrant; uno tamen verbo, ac si veneni gutta, meram illam ac simplicem fidem Dominicæ, et exinde apostolicæ traditionis inficiunt.

Unde vehementer nobis cavendum est, ne se vel sensibus vel auribus nostris hujusmodi aliquid latenter insinuet; quia nihil tam cogit in mortem, quam sub obtentu fidei fidem violare. Ut enim gypsum aqua permixtum lac colore mentitur, ita hic per verisimilem confessionem traditio inimica suggeritur. Qua de re non similitudo confessionis, sed sensus mentis est ponderandus, quo confessio ipsa firmatur.

Denique si diligentius et accuratius attendatis; cur voluerint de evangelica et apostolica fide et de patrum traditione *substantiæ* nomen auferri, procul dubio probatis hæresim Arianam subtili compendio breviam, sublato hoc nomine intronissam. Nec hoc quidem ^a ego suspicione aut opinione collectum affirmo, nec uti ipsi putant, academicus disputator assisto, ut simplices sensus verborum subtilitate contorqueam: sed ut contortos et pravos tenui argumento compositos in lucem cogitationis exponam, quo facilius possit cognita et comperta iniquitas ab hominibus evitari.

Quæ etenim causa ^b quæve ratio existit, ut quod docendum, et quod credendum cunctis ecclesiis fuerat traditum, quodque patres nostri apostolici viri contra universas hæreses, et maxime Arianam, quasi quemdam obicem veritatis, quo omnes aditus pestiferæ doctrinæ obstruerent, ^c sancto Spiritu mundati, catholica ratione posuerunt, non sine magno nisu ab his qui ^d elogio Arianæ labis addicti sunt, laboretur auferri; nisi ut Filium Dei mutabilem et convertibilem utpote non de propria Patris substantia constituisse confingant; cui et initium ex tempore, et ortum ex nihilo, nomen ex altero, ut semper docuerunt, propter quod et sæpe damnati sunt, nunc jam libere et secure, incunctanterque ecclesiis tradere et insinuare possint?

CAPUT II.

De Arianorum hæreseos confutatione per firmissimas rationes, et evidentia sacræ Scripturæ testimonia.

^c Vigliana edit., *Spiritu sancto inundati.*

^d *Elogium* aliquando idem significat, ac formula quædam condemnationis.

Ita Deum Filium de Deo ponunt, ut ex Deo factus sit, non ex Deo genitus. Vocabulum ὁμοούσιον auferunt, eique ὁμοούσιον substituunt. Illam sapientiam quæ Dei Filius est, creaturam intelligunt.

Videtis ergo omnia eos in tractatu ipsorum, non evangelica fide, sed subdola malignitate ad seducendos simplices quosque posuisse. Non jam tam suspectum, quam manifestum omnibus esse debet, ita eos Deum de Deo posuisse, ut Arius tradere solebat, ut ex Deo factus sit, non ex Deo natus. Qui si natus est, unius substantiæ est : si factus est, verus Filius non est : et si verus Filius non est, nec verus Deus est : aut si verus Deus est, et de Patre non est, duo sunt habentes singuli et voluntates proprias, et imperia diversa : vel si concordia tantum et societate unum sunt, non tamen et substantia verus, ut jam dixi, Deus non est.

Sic erit Deus, ut Moyses Pharaoni (*Exod. vii, 1*), potestate, non genere : Filius quoque ita credendus erit, ut per Esaiam populò dictum est : *Filius genui et exaltavi* (*Isa. 1, 2*) ; et alibi : *Dii estis, et filii Altissimi omnes* (*Psal. LXXXI, 6*). Sed et primogenitus ita habebitur, quomodo et Israel a Deo primogenitus filius appellatus est (*Exod. iv, 22*). Nec non et primogenitus totius creaturæ, quasi in ordine factorum primogenitus habeatur ; ut ex eo seriem quamdam creandis mundi rebus assignent.

Denique sublato ὁμοούσιον, id est, unius substantiæ a vocabulo, ὁμοούσιον, id est, similem factori suo posuerunt ; cum aliud sit similitudo, aliud veritas. Nam et homo ad imaginem et similitudinem Dei factus est (*Gen. 1, 26*), nec tamen Deus est : nec quod Deus est, homo existisse credendus est. Ita et Filium Dei similem volunt, ut eum aliunde similem, non de ipsa una sancta et beata Patris substantia dicant. Qui si de Patris substantia non est, ἰξὺς ὄντων est, id est, ex nullis exstantibus, ut idem Arius tradidit : sublato enim eo quod Pater est, undecumque fuerit Fillus, necesse est ut et initium ex nihilo, et ortum ex tempore habeat : nihil enim sine initio, nisi solus Deus.

Unde et Filius, sicut ipse Dominus ait : *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x, 30*). Quod ideo dixit, ut duarum personarum b vocabula in unius deitatis majestate monstraret, sicut et propheta ex voce Dei : *Eruclavit, inquit, cor meum Verbum bonum : dico ego opera mea regi* (*Psal. XLIV, 2*). Vides ergo hoc Verbum bonum Filium Dei esse, quem non aliunde quam de paterno pectore, et, ut ita dixerim, de utero cordis Dei credimus natum. Et proinde eum regem appellat, quia ipse est rex regum : Deum Dominum, cui omnia divina opera succumbunt, qui dixit : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt* (*Joan. xvi, 15*).

De hoc et Evangelista : *In principio, inquit, erat*

Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (*Joan. 1, 1-3*). Igitur quod in principio erat, semper fuisse credendum est : sed nec aliunde esse, quam ex eo qui principium non habet, id est, de corde Patris ; quia *eructavit, inquit, cor meum Verbum bonum* (*Psal. XLIV, 2*) Non enim dixit : *In principio factum est Verbum ; sed in principio, inquit, erat Verbum*. Quodcumque principium Verbi assignare volueris, præjudicatum habebis quia *in principio, inquit, erat*.

Non quod duo principia ex rerum diversitate dicamus, sed quia Sermo Filius semper cum Patre est, et de Patre natus est. Ac proinde cujus origo principium non habet, sempiternus cum Patre credendus est ; quia nec Pater potest umquam sine Filio nominari, nec Filius sine Patre vocari : ac per hoc semper Filius, quia semper Pater.

Et Deus, inquit, *erat Verbum*. Quod Deus est, semper est ; ne si semper non fuerit, verus Deus esse non possit, sicuti et in Sophiæ nomine quia secundum Apostolum (*I Cor. 1, 24*) ipse est Sapientia Patris. *Ego inquit, ex ore Altissimi prodivi* (*Eccli. xxiv, 5*). Non ergo aliunde quam de Patre, quia semper cum Patre. Et ideo Sapientia Dei appellatur, ut numquam Pater sine Sapientia, hoc est, sine Filio suo fuisse credatur. Hæc est illa Sapientia ineffabilis quæ initium viarum Dei apud Salomonem (*Prov. viii, 22*) vel condita, vel genita, vel creata describitur ; quam tamen sic conditam dicit, ut semper eam cum Deo fuisse ostendat. Quod enim initium Deo dabis, ut initium possis Sapientiæ ipsius consignare ? Non enim ita Deus Sapientiam suam condidit, quasi aliquando sine Sapientia fuerit : sed cum initium viarum suarum dicat, initium motus operis alicujus ostendit ; ut hoc initium habeat Sapientia Dei, quod de Deo processit ad creanda omnia tam celestia quam terrestria, non quo cœperit esse in Deo. Creata est ergo Sapientia, immo genita, non sibi quæ semper erat, sed his quæ ab ea fieri oportebat ; ut quia quanta et qualis esset sciri non poterat, de effectu operum suorum virtus ejus et potentia nosceretur : d ut quod de conditis æstimamus, tunc magis timeremus cum facta miramur.

Cæterum si tu creatam Sapientiam dicas, ut Filium Dei creaturam intelligas ; occurrit tibi Apostolus, condemnans eos qui creaturam colunt, dicens : *Propter quod tradidit illos Deus in desiderium cordis eorum in immunditiam : ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus Deus in sæcula* (*Rom. 1, 24, 25*).

Hæc est, inquam, illa Sapientia Dei, quæ dicit : *Ego ex ore Altissimi prodivi* (*Eccli. xxiv, 25*), uni-

^a Ita edit. Rom. et Chiffet.; vet. autem ac mss., vocabulo similem gestori suo posuerunt.

^b Læt. cod., vocabula, unius deitatis majestatem monstraret.

^c Mss. Tell. et Læt. nec non vet. edit., quæ initio : et infra, sed cum initio ; Rom. et Vigil., sed cum initium.

^d Vigil. edit., ut dum conditorem de conditis..... timeamus.

versalitatē conditrix et effectrix, id est, Filius Dei A per quem omnia, et in quo omnia; quia ut Apostolus dixit: *In ipso constituta sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Virtutes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum, et in ipso condita sunt: et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* (Coloss. 1, 26). Hinc et Salomon: *Cum sit, inquit, una, omnia potest; et permanens in se, omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert* (Sap. vii, 27). Quod confirmans Apostolus ait (Ephes. iii, 10) in interiore homine habitare Christum; ut per quem a principio omnia facta sunt, per ipsum et in fine cuncta salventur.

CAPUT III.

Solvuntur argumenta quibus Ariani hæresim suam astruunt, dicentes potissimum propterea ὑποούσιον admitti non oportere, quod in Scripturis divinis non contineatur.

Sed dicis mihi ὑποούσιον, id est, unius substantiæ nomen ob hoc potius quam creatorem adorant, servantes eadem ritique quæ Apostolus dixit: *Ut in nomine Jesu omnes genua flectant, cælestiam, terrestriam et infernorum; et omnis lingua confiteatur* (Philipp. ii, 10). Et Moyses: *Adorent, inquit, eum omnes angeli Dei* (Deut. xxxii, 43, sec. LXX). Et David: *Omnes reges adorabunt eum* (Psal. lxxi, 1). Quod quidem in Scripturis non diceretur, sed quia ipse est Sermo Filius omnium opifex.

Sed dicis ὑποούσιον nominari non oportere, C quia in Scripturis divinis non contineatur. Quæro et ego, homo, qui hoc prohibes; si ideo nominari non debet, quia scriptum non est, an quia ita credi non liceat?

Quod si ita credendum est, cur non ita profiterendum? *Corde enim, inquit Apostolus, creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10).

Aut si ideo nominandum non est, quia nec ita credendum; obtinuit Arianae labis assertio, quæ ideo Patrem et Filium unius substantiæ denegavit, quia Filium Dei modo ex nihilo, modo ex Patre, sed ab alia substantia, quando voluit, et quomodo voluit, et unde voluit factum inducit; dummodo aliunde eum, et non de eo quod Pater est, existitisse coningat. Quem etsi natum dicit, sed hoc dicto tenus; quia rarsum omnè quod natum est, factum intelligit; eo quod et nos a Deo geniti appellemur, quos conetat esse facturam.

Vel si Arianus non es, et verum Filium de vero Patre natum, non factum agnoscis; cur non eum cum Patre unam substantiam dicis. Frustra times, homo, profiteri quod credis; et frustra credis si ita

^a Tell. cod. et Vigil. edit., *quamquam non immutaveris dictum*. Haud recto sensu.

^b Gill. et Rom. edit., *facturam dici voluisse*. Perperam.

^c Teller., *in scripturis dominicis*.

^d Vigil. edit., *de vero Patre natus, non factus est*.

non credis, et merito hæreticus denotar. ^a Et quamquam immutaveris dicendum, quo putaris prohibuisse Dei Filium nuncupari facturam; sed cum subiungit: Sicuti aliquid horum quod factum est; ex aperto ostendis non ob hoc ^b facturam dici noluisse, quasi non debeat factus intelligi; sed non ita factum vis, sicut aliquid horum quod factum est, sed tamen factum. Aliter enim dicis factum, utpote perfectam creaturam, per quem facta sunt omnia; dummodo et ipsum factum intelligas, licet non ita ut cetera.

Sed ut ad id revertar, quod dicis in Scripturis divinis ὑποούσιον, id est, unius substantiæ vocabulum non inventiri; finge hoc interim sic sit, eo quod ubique etque substantiâ legitur, res Dei, non Deus accipiatur; quamquam et aliud quod scriptum non est, B pariter profitearis, id est, Deum ex Deo, lumen ex lumine: quid ad hæc dicis? Aut totum mecum tene, aut totum omittè. Si enim unius substantiæ vocabulum inde times dicere, quia scriptum non est; timere eundem debes Deum ex Deo, et lumen ex lumine profiteri.

Sed ego probò Deum de Deo, lumen de lumine, et unius substantiæ vocabulum ^c in divinis Scripturis contineri. Cum enim ipse Dei Filius, qui Deus est in Evangelio suo dicat: *Ego de Patre exivi* (Joan. xvi, 27), jure et merito Deum de Deo profiteamur, quia de Deo Patre Filium Dei Deum verum de Deo vero natum esse cognoscimus. Sed non eo genere, ut nos dii sumus appellati (Ps. lxxxii, 6), vel ut Moyses Pharaonis deus est dictus (Exod. vii, 1): sed quia verus est Filius, ^d de vero Patre natus est; vere et confidenter Deus de Deo dicendus, et sic lumen ex lumine.

Quod scriptum non est, mecum quidem dicis, sed mecum omnino ^e non sentis. Et quia scriptum est de Patre: *Deus lux est* (I Joann. i, 5); et de Filio: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. i, 9); et: *Lux lucet in tenebris* (Ibid., 5); id est, Christus in sæculo; et *tenebræ eam non sunt assecutæ*; ii scilicet homines quorum cor ignorantiae tenebris obæcaturum est, Christum verum Deum, et verum Dei Filium non agnoverunt. Sed ipse Dominus: *Ego sum, inquit, lux mundi: qui me secutus fuerit, non ibi in tenebris, sed habebit lumen vitæ* (Joann. viii, 12). Ergo quia lumen Pater, et lux Filius, recte lumen de lumine.

Sed lumen ex lumine ita asseris, quasi a Patre qui verum lumen est, aliud lumen sit factum, quod de ipsa Patris substantia non sit: sed sicuti aliud quodlibet lumen, quamquam a Deo sit factum, longe tamen aliud sit ab eo qui fecerit; et ideo lumen ex lumine, non de lumine dicis. Cum ergo hæc prælocutus sum, licet mecum non intelligas, tamen quomodocumque ipsa pronuntias, cum scripta non sint.

^e Omnes exarati atque editi cod. Ambrosii nomen præferentes, *non sentis, ut ipse scriptum est de Patre: Deus lux est quæ illuminat omnem hominem... id est, Christus in cælo; et tenebræ... Hi scilicet homines... non agnoverunt: sed ipse, etc.* Nos verò locum ex edit. Vigil. restitimus.

An non et unius substantiæ vocabulum, quod in A Scripturis non putas contineri, mecum pariter profiteris : nisi quia illic habuisti quomodo malignos sensus tuos occulta fraude in utroque contegeres ; ut mecum hoc ipsum sono vocis exprimeres, sed tamen longe dicti intelligentiam separares ?

Sicuti et illi hæretici qui resurrectionem carnis negant ad decipiendas * animas simplicium, vae dicunt his qui in carne non resurgunt. Sed si discutias eos cur hoc dixerint, cum scias illos carnis resurrectionem omnino negare, dicent tibi : Vae utique illi erit, qui in carne baptizatus non fuerit, ut anima ipsius dum in corpore est, de morte delictorum suorum, ut de sepulcro criminum per baptismum, in eadem resurgat. Solius enim animæ per lavacri vitalis gratiam resurrectionem in carne defendunt ; B nam et ipsius carnis salutem excludunt. Et hi per verisimilem confessionem innocentium mentes occulta fraude seducunt. Et ut solet lethale poculum mellis dulcedine temperatum, suavitate fallente, perimere ; sic et hoc malum per blandimentum aurium, audientium sensus quadam labe contaminans, contagione vitii adhærentis inficit.

CAPUT IV.

Quo argumento Ariani Deum non esse substantiam probare contendant. Ejusdem argumenti dissolutio.

Denique et nunc possent ὁμοούσιον sicuti et cætera verbo tenus nominare, si haberent quomodo illud ad aliam intelligentiam scævo sensu perverterent : sed cum viderent se in hoc verbo concludi, nullam om- C nino mentionem hujus fieri voluerunt ; ne aut profitendo hoc crederent, aut credentes professi viderentur : subtili ingenio excusantes, quod aut scriptum non esset, aut Deum in substantia dici non oportere, ne corporeus crederetur.

Deus etenim, inquit, efficit ut sit substantia, non tamen ut ipse Deus in substantia deputetur ; quippe, aiunt, cum omnis substantia contraria recipiat. Deus vero qui nihil diversum admittere potest, substantia dici non debet.

Ignoscerem tibi si hoc simpliciter diceres, si rudis ad hanc quæstionem accederes, si non ipse esses, qui semper vel de alia substantia, vel de nullis exstantibus Dei Filium asserebas : at cum idem ipse sis, qui hinc sæpe convictus, sæpe confessus, sæpe D negasti, sæpius aliter immutando damnatus es : qui etiam^b nunc vi, ambitione et potentia exagitans, turbas omnia ; quomodo putas me ignoscere tibi posse frequentius eadem retractanti ? Sed ne videatur hæc perversitas præjudicata magis quam examinata damnari, breviter tibi de hac oppositione respondeam.

* Hunc etiam locum nobis edit. Vigil. restituit, cum haberetur in mss. et edit. Ambrosianis in hæc verba, animas simplicium, dicunt his quia in carne non resurgant..... dicent tibi : Utique ille erit, etc., inepto sensu.

^b Ambros. edit. cum ms. Tell., nunc in ambitione exagitans. Vigil. edit. cum Læt. cod., vi, ambitione ;

Prohibes itaque in Deo substantiam nominari, quasi omne quod substantia dicitur, res ipsa unius generis habeatur. An ignoras aliter cœlestia, aliter terrena constare ; sed et in ipsis cœlestibus rebus atque mundanis magnam differentiam interessat ? Aliter enim angeli, aliter singulæ Virtutes constitutionum suarum substantias acceperunt, sicuti Apostolus ait : *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum* (I Cor. xv, 41). Sic et in hoc mundo, ut diversa genera rerum, ita et diversa corpora animantium ; et omnibus sui cujusque generis substantia, sicut Apostolus dicit : *Non omnis caro eadem caro* (Ibid., 39).

Si ergo ea quæ a Deo facta sunt, diversas qualitates substantiarum suarum habent ; tu putas in Deo talem esse substantiam, qualem habet aliquid horum quod factum est, ut possit contraria recipere ? Absit. Quæ est enim substantia Dei ? Ipsum quod Deus est simplex, singulare, purum, nulla concretionem permixtum, limpidum, bonum, perfectum, beatum, integrum, sanctum totum. An tu putas inane aliquid esse et vacuum, quod est Deus ? Hoc enim dici blasphemia est, ut inane putetur, per quem cuncta constiterunt, qui omnia Verbo edidit, ratione composuit, virtute perfecit, cujus nutu et imperio universa reguntur, cuncta deserviunt.

Et bene de Deo legis scriptum : *Ego sum, qui sum* (Exod. iii, 14) ; et : *Qui est, misit me* (Ibid.). Et ipse Salvator Dominus : *Hæc est, inquit, vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Est ergo^e in substantia essentia sua Deus, cujus cognitio vita æterna est, qui et tantus est, quantus dici non potest. Qui tunc digne æstimatur, cum inæstimabilis dicitur, utique velis ac nolis.

Ergo ipsum quod est, hoc est substantia rei, quæ esse defenditur ; quod tamen jam dictum est, quantum et quale sit, nec mente concipi, nec sensu æstimari, nec animo definiri potest ; dummodo constet esse quod esse creditur ; ut de eo ipso quod Deus est, inde sit Filius, ut verus sit Filius, et verus sit Pater in Filio, et Filius in Patre. Hoc erit ὁμοούσιος, id est, unius substantiæ cum Patre, sicut ipse Dominus ait : *Ego in Patre et Pater in me* (Joan. xiv, 10) ; et : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30) ; et : *Ego de Patre exivi* (Joan. xvi, 28) ; et : *Qui me videt, videt et Patrem meum* (Joan. xiv, 9).

Non immerito, quia Filius Dei de Deo Patre natus est ; et ideo de unitate substantiæ, et de majestate deitatis unum sunt, sicuti et Hieremias prophetavit : *Quis stabit in substantia Domini, et videbit Verbum Domini* (Jerem. xxiii, 18, sec. LXX) ? Et iterum : *Si stetit in substantia mea, et si audissent verba mea,*

sed sola edit. Vig. addit, et potentia.

^e Ita omnes edit. et cod. Læt. ; at Vigil. edit. rescuit, essentia sua, pro quibus Tell. cod. substituit, sententia sua. Verum recepta lectio non est mutanda ; idem ea significat, ac si scribatur, in ordine substantiæ per essentiam suam.

avertissem eos ab studiis eorum pessimis (*Ibid.* , 22). Et apud Salomon: *Substantia mea, dulcedo mea est* (*Sap.* xvi, 21).

CAPUT V.

Cum unitas substantiæ in Patre et Filio, non solum prophetica, sed et evangelica auctoritate comprobetur, dici non potest in sacris litteris ὁμοούσιον non inveniri. Quæ sit ratio nominis. Præterea, si ad aliquam similitudinem velit Arianus in Deo comparationem instituere, non potest expressius comparatum definire, nisi cum dicat, lumen ex lumine.

Cum ergo hanc unitatem substantiæ in Patre et Filio non solum prophetica, sed et evangelica auctoritate cognoscas; quomodo dicis in Scripturis divinis ὁμοούσιον non inveniri, quasi aliud sit ὁμοούσιον quam B quod dicit: *Ego de Deo Patre exivi* (*Joan.* xvi, 28), et: *Ego et Pater unum sumus* (*Joan.* x, 30); vel quod prophetæ ex aperto substantiam Dei intimabant?

Hæc est autem nominis ratio, ut in Patre et Filio unitatem substantiæ credas, licet rem ipsam quæ est inenarrabilis, definire non possis: ut sive lumen de lumine dicas, sive verbum de verbo, sive spiritum de spiritu, sive Dominum de Domino, quodcumque de eo dixeris, unius tamen essentiæ Patrem et Filium credas, et de eo ipso quod Pater est, Filium intelligas. Nam si aliquam comparationem de rebus his quæ videntur, in eo facias; ipsa dissimilitudine rerum non rationem ostendes, sed altercationem disputationum induces, ^a ut cujus voce descriptum est: *Cui me comparabit* (*Isai.* xlvi, 53)? Ac proinde C Deus cui assimilari nihil potest, sufficiat credi, quod ipse sentitur, quem ipse credi se voluit, non indicari.

Denique si de hoc ipso quod tecum profiteris, ad aliquam similitudinem velis in Deo conferre, nescio an quod comparaveris, possis expressius definire: ut puta, cum dicis lumen ex lumine, si ad explanandum illum scrupulosa narratione cogaris, quæro quomodo lumen ex lumine credas? Utrum quasi lucernam ex lucerna, vel quasi solem ex sole; ut aut duas lucernas, aut duos soles, quasi duos deos sub hoc exemplo inducas? Aut splendorem luminis ejusdem lucernæ, vel claritatem solis de eodem sole fulgentem, lumen de lumine consignes, ut in matricem luminis Patris figuram assimiles, Filium vero in splendorem claritatis ostendas; quod de eo propheta dixerit: *Apud te est fons D vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* (*Psal.* xxxv, 10); vel Salomon, cum dicit: *Candor est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius* (*Sap.* vii, 26); vel Apostolus hic (*Coloss.* 1, 15) prædicaverit Salvatorem nostrum imaginem esse invisibilis Dei, eo quod imago ^b solis lux sua sit, quæ de eodem sole procedit.

Sed quanta ad hæc responderi possunt quæ lites generant, quod Apostolus prohibet (*II Tim.* ii, 24), longum est dicere: quippe cum constet lumen illud

^a Vigil. edit. sola: *Et quia ex voce Dei scriptum est.*

^b Vox solis in edit. desideratur, quam e cod. Tell. restitimus integritati sensus non inutilem.

A quod Deus est, æstimari, comprehendi et definiri non posse: nec vere aliquid ex his quæ in hoc mundo sunt, majestati divinæ comparari; quia nihil de omnibus istis quæ videntur aut dicuntur, secundum id quod Deus est, condigna similitudine æstimari potest, quippe cum ipsis intellectibus et sensibus major sit.

Ideo præmonuit ut divinitatem substantiæ crederes, et verum Filium de vero Patre cognosceres: de qualitate autem rei requirere non deberes; quia quale aut quantum sit, scire non possis. Hoc enim prophetæ, hoc apostoli prædicarunt.

CAPUT VI.

Quid sit Deus. Utrum ei aliquid possit comparari.

Ratio quædam est, quæ apud Græcos λόγος nominatur, quæ inter Patrem et Filium personas vel vocabula distinguit. Illa Ratio multis nominibus appellatur. Qua de causa singula de Filio dicantur.

Denique pro captu, pro viribus, pro fide nostra intueamur Deus quid sit, et videamus an ei aliquid possit comparari. Certe hic est, de quo et cum dicitur, non potest dici: cum æstimatur, non potest æstimari: cum comparatur, non potest comparari: cum definitur, ipsa sua definitione crescit. Qui cælum manu sua aperit, pugno omnem ambitum mundi claudit. Quem totum omnia nesciunt, et metuendo sciunt. Cujus nomini et virtuti famulatur hic orbis, et ipsa elementorum sibi succedentia momentanea vicissitudo testatur. Vide ergo si potest aliquid esse, cui possit Pater comparari et Filius; quia talis est Filius, qualis et Pater: non enim ipse se unum cum Patre diceret, nisi talem se, qualis est Pater, sciret.

Ratio quædam est, quæ apud Græcos λόγος nuncupatur, quæ inter Patrem et Filium personas vel vocabula distinguit; quia et ipse Filius Ratio dicitur. Quæ tamen Ratio multis nominibus appellatur: modo Verbum, modo Virtus, modo Sapientia, modo dextera, modo brachium, modo margarita, modo thesaurus, modo retia, modo aratrum, modo fons, modo petra, modo lapis angularis, modo agnus, modo homo, modo vitulus, modo aquila, modo leo, modo via. Et ita cum sit Deus omnia in omnibus, ut per hæc vocabula divinarum dispositionum mysteria cognoscantur, non ut ipsa majestas Filii Dei proprie definita monstretur.

Quid est enim Filius de eo quod Pater est? Alius idem. Nam ^c et ob hoc Verbum nuncupatur, quia ex proprio divino ore processit, et nihil Pater sine eo aut jussit aut fecit. Virtus dicitur, quia vere de Deo et semper cum Deo est, et omnis potestas Patris in ipso consistit. Sapientia appellatur, quia de corde Patris adveniens, arcana cælestia credentibus reservavit. Dextera nuncupatur, quia per eum omnia opera divina perfecta sunt. Brachium dicitur, quia ab ipso omnia continentur. Margarita appellatur, ut nihil illa

^c Ambr. edit., *Nam et hoc Verbum*; melius Vigil. et codex Tell., *Nam et ob hoc*, id est, ob hanc rem, etc.

pretiosius habeatur. Theaurus dicitur, ut in ipso omnes opes et divitiæ regnorum cœlestium conditæ agnoscantur. Retia dicitur, quia per ipsum, et in ipso de mari sæculi diversa gentium multitudo sicut piscium per aquam baptismatis in ecclesia congregatur, ubi honorum malorumque discrimen agnoscitur. Aratrum nuncupatur, quia signo crucis suæ dura pectora subjiciuntur, ^a ut necessario semini ipsa præparentur. Fons aquæ vivæ appellatur, quia ex eo sitientia corda cœlestis aquæ gratia irrigantur. Petra dicitur, quia credentibus fortitudinem, incredulis duritiam præstat. Lapis angularis dicitur, quia utrosque parietes novi et veteris Testamenti unus et mediator in semetipso continens copulavit. Agnus dicitur, ut innocentia Christi et passio demonstraretur. Homo dicitur, quia secundum carnem propter nos homines nasci dignatus est. Visulus dicitur, quia propter nostram salutem pati sustinuit. Aquila dicitur, quia post venerabilem resurrectionem, ^b ut rex alitum ad Patris pervolat sedem. Leo dictus est, quia ipse est rex regum, qui mortem ac zabulum virtutis suæ potestate comminuit. Via est, quia per ipsum ascensus est. Veritas, quia mendaciam nescit. Vita est, quia ipse universa vivificat.

Vides ergo per hæc vocabula significationes et dispositionum et operum divinorum præostensas; non tamen ipsum Deum proprie definitum? Est ergo Pater Deus immensus, æternus, incomprehensibilis, inestimabilis. Est et Filius ejus Deus et Dominus noster, tantus, quantus est et Pater: sed non aliunde quam de Patre: quia *Ego*, inquit, *de Patre exivi*, hoc est, lumen de lumine.

CAPUT VII.

De remotione occasionis erroris quam hæreticus homo ex hoc capere posset, quod duo nomina vel duæ personæ, id est, Patris et Filii, statuuntur, quasi duo dii dicantur.

Sed ne ex eo occasionem aliquam hæreticus capiat, cum duo nomina, vel duas personas, id est, Patris et Filii statuo, quasi duos deos dicam, ut illi duos ex diversitate conflungunt: nos autem Patrem et Filium ita nominamus, ut unum Deum in his personis et nominibus consignemus. Viderint philosophi, viderint hæretici discipuli eorum, qui potestatum diversitate variantur: *Nobis tamen unus Deus est Pater, ut Apostolus dixit (I Cor. vii, 6), ex quo omnia; et nos ex ipso: et unus Dominus Jesus Christus, Deus Dei Filius, per quem omnia; et nos per ipsum.*

Nam per duo quid aliud intelligitur, quam duorum per partes divisa substantia, ^c et cum nominibus ipsis dissociata natura agendi ac jubendi tam volun-

^a Edit. Ambr., *ut necessariora in ipsa*; cod. Tell., *ut necessaria in ipsa*: optime Vigil. ut in textu.

^b Ita codex Tell. et edit. Vigil. Ambr. vero *ut rex altum ad Patris, etc.*

^c Ambr. edit. cum cod. Tell. et Læt., *et cum omnibus ipsi dissociata*; Vigil. concinnius, ut in textu.

^d Rom. edit. sola, *Nam et Baruc*. Sed et hunc Hieremie nomine etiam ab Ambrosio citari non semel

tas, quam imperia divisa? Porro Pater ac Filius etiam duæ personæ creduntur, ratione tamen et substantia unus sunt. Nam inæqualium societas melioris officina est; et in injuriam ejus qui verus Deus est, non verus alius comparatur. Cum autem ego Patrem et Filium statuo, unitatem generis assigno: et si illam in personis divido; discretionones tamen personarum rursus eadem nomina in unitatem sui naturali legis fœdere consignant.

Unde et tantus est Filius, quantus videbitur Pater, totus de toto, integer de integro, perfectus de perfecta consummataque virtute, sicut Apostolus dicit: *In qua omnia plenitudo divinitatis corporaliter habitat (Coloss. ii, 9)*. Nam ^d et Hieremias receptissimus prophetarum, hanc unitatem divinitatis in Patre et Filio sciens ait: *Hic est Deus noster, et non deputabitur alius absque illo: qui invenit omnem viam prudentiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in tervis vians est, et cum hominibus conversatus est (Baruch. iii, 36-38)*. Et Esaias hoc ipsum prædicat dicens: *Hæc dicit Dominus Deus: Fatigata est Ægyptus, et negotiatio Æthiopyum; et Sabaim viri excelsi ad te transierunt: tui erunt servi, et post te ambulabunt vincii compedibus, et te deprecabuntur; quoniam in te Deus est, et non est alius Deus præter te: tu es enim Deus (Isa. xiv, 14)*.

Quod ne putes me ea supercilio dixisse quo Sabellius fertur, qui ipsum Patrem, ipsum Filium proflitetur; non ita nos totum in unam sententiam cogimus, ut aliorum hæreticorum fraude capiamur. Sed quia in ipso nomine personarum auctoritas indiscreta cognoscitur, et Filius non genere, sed personaliter a Patre nominatur; proinde totum Patri ascribimus, quod est Filius; et totum Filio, quod Pater est. Nihil non videbitur Patri, quod judicabitur Filii: nec Filii, quod defenditur Patris; quia unitas majestatis non sinit deos plurali vocabulo appellari: quippe cum constet Patrem et Filium unius esse substantiæ, unde uterque unus Deus est dictus.

Illud ante cuncta metuentes, ^e quia nisi Pater et Filius unum non sint, in invidiam recurrat auctoris interpolata nativitas; hoc enim placuit hæreticis, ut Deus ille omnipotens, invisibilis, immensus degeneraret in Filio, ^f non modo potestate, sed conditione mutata, quasi non potuerit Pater de semetipso talem habere, qualis et ipse est. Proinde nos verum Filium de vero Patre, qui semper fuit, et est unius substantiæ cum Patre, defendimus. Et hoc est, quod Græci *ὁμοούσιον* appellant, id est, cum uno aliud ipsum; ^g ut personæ audientia nominatim fierent, et non ut substantiam vocabula separarent.

advertere licet.

^e Vet. edit., *quod ubi Pater*; Vigil., *ne si Pater*; mss., *quia nisi Pater*. At seq. membro ubi vet. edit. ac mss. *invidia recurrat*, multo melius Vigil., *in invidiam recurrat*.

^f Ita edit. Vigil. cum in aliis ac mss. habeatur: *Non modo potest esse de conditione*; nullo sonan.

^g Vet. edit., *ut personæ audientia nominatim*.

CAPUT VII.

Hæreseos Arianae mysterium detegitur. Cur Filium de substantia Patris credi nolint. Arianae argumentis respondetur. Multum interest inter ea quæ facta sunt, et eum qui omnia fecit. Quemadmodum in multis ac variis figuris Deus se patribus ostenderit, qui tamen secundum deitatem videri non potuit. Disputationis conclusio.

Sed ut omne mysterium hæresis Arianae traducamus; cur nolint Filium de Patris substantia credi, breviter intromabo. Aiunt enim: Cum sit Deus Pater omnipotens, invisibilis, inconvertibilis, immutabilis, perfectus, semper idem, æternus: Filius vero visibilis, quia sæpe patribus visus est; et convertibilis atque mutabilis, quia in variis figuris quibusque sese monstravit: qui si de Patris, inquit, esset substantia, nunquam fieri posset, ut ante carnis assumptionem aut visibilis aut mutabilis cerneretur; quin potius in æqualitate qua Pater est, permanens, ex eius substantia erat; quia quod de Patre est, nec videri, nec mutari, nec converti posse credendum est.

Accedit ad causam, quia cum illo tempore in Mariam, cum Virginis uterum opplevit; aliud utique ex illa, quam quod venerat, natum est. Unde jam, inquit, corrupta substantia a statum vertit, ordinem perdit, continuo immutatione ipsa formandus de Deo in hominem, de spiritu in carnem. Et utique translatio omnis interemptio est pristini. Ac per hoc aiunt: Si Filius de Patris substantia esset, jam et Patrem minorem videri substantiæ suæ vel traditione, vel fine: et proinde Filium ex alia substantia credere maluerunt, quod converti, et mutari, et videri posset; quia hoc de Patris substantia credi non licet.

Hæc est causa erroris, hæc origo hæresis Arianae: dum non intelligunt virtutem Dei, neque tanti sacramenti dispositionem agnoscunt, ut Deum humanis conditionibus comparent. ^b Quibus primo respondendum in loco Filium Dei non ita visum, ut Deus erat, sed ut homo capere poterat de Deo; deinde variis figuris non mutabilem et convertibilem ipsam esse, sed hoc esse potentiam Dei, ut eum se singulis, prout vult, revelare dignatur, habitum mutet, non substantiam vertat: nec proprietatem qualitatis amittat, sed juxta meritum videntis temperamentum majestatis adhibeat: ipse tamen idem, ut semper est, in substantiæ suæ proprietate permaneat, sicut scriptum est: *Mutabis eos et mutabuntur: tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. ci, 28).

Nam etsi multa sunt ex his quæ in hoc mundo videntur, quæ ex alio convertantur in aliud, ut desinant esse quod erant, et hoc sint: quod retro non Vigili et mss., ut personæ audientia nominum (mss., nominativum): Quod autem ad dictionem ὁμοούσιον auctor explicat cum uno aliud ipsam: hoc Ambrosius paulo fusius exhibet lib. iii de Fide cap. 45, num. 126, quem locum a Basilio desumptum videtur annotavimus.

A fuerant; ut limos cum in hominem figuratur, limos esse jam desinit: aut pisces, aut aves cum de aqua procedunt, ex eo jam non aqua, quia aliud: ut lutum figuli, cum solidatur in testam: ut lapis, cum dissolvitur decoctus in calcem: ut arena, cum mutatur in vitrum, et cætera quæ longum est recensere. Sed multum interest, stulte hæretice, inter ea quæ facta sunt, et eum qui omnia, quemadmodum voluit, fecit. Quæ facta sunt, ascriptæ conditioni deserviunt: qui vero fecit, suæ voluntatis et proprii juris est. Neque potest in aliud, quam quod est, aliquo cogente, mutari: sed prout vult, et cui vult, se demonstrat. Nam et angeli in figura hominum sæpe sunt visi, et tamen aliud non sunt, quam quod se esse norunt, neque substantiam mutant, cum formam humani corporis sumunt; quanto magis ipse Dominus noster, qui omnia fecit, qui ipsis angelis, ut hoc possent, sua institutione concessit?

Huc accedit quod sic Filium Dei, ut jam dictum est, visum a patribus approbamus, ut non totum in illo, quod Deus est, videretur: sed dispositiones rerum futurarum, quæ suis quibusque temporibus complendæ erant, in illo per imaginem cernerentur. Nam quis Filium Dei videre potuit, antequam conspicabilem materiam, sicut ei placuit, assumpsit, vel ipsum hominem induere dignatus est?

Qui etsi Abraham visus est (Gen. xviii, 1), sed in forma humani corporis visus est, quæ scilicet postremis temporibus in lumine venturus esse ostenderetur.

C Jacob etiam alibi in angelo, sibi æque videtur in homine (Gen. xxviii, 13): Qui ideo se in angelo demonstravit, ut sententiam se magni consilii indicaret: in homine vero, cum quo et colloctatus fuisse describitur; ut imaginem futuræ colloctationis quam cum Israel habiturus erat, cum secundum hominem advenisset, præcipue indicaret. Sed ut Dominum crederet, cum quo tanto certamine sub figura hominis loquebatur, Israel (Gen. xxxii, 24), id est, homo videns Deum, nomen accepit. *Vidi, inquit, Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea* (Ibid., 30). Et utique figuram hominis viderat, quam Deus Dei Filius induerat.

Moyse in rubo in flamma ignis apparuit (Exod. iii, 2), ut laicos credentibus, incredulis judicium demonstraret; quia Christus credentibus salus est, non credentibus poena, ut Apostolus ait: *Alti odor vitæ in vitam, alio odor mortis in mortem* (II Cor. ii, 16).

Populum Israel in columna nubis per diem, et per noctem in columna ignis quæ dux itineris præcedebat (Exod. xiii, 21); et baptismi gratiam per nubem, et donum sancti Spiritus per ignem ostenderet; quia apostolus Paulus in rubo patres baptizatos

^a Ambr. edit. et cod. Lat., statim vertit ordinem, perdit continuo immutationem, ipsa formando; Tell., mutationem ipsam formando, secunda manu, ipsa formandi: aptius edit. Vigili. ut in contextu.

^b Tell. cod. et Vigili: edit., quibus primi in loco respondendum est Filium; etc.

scribit (1 Cor. x, 2), et Spiritum sicut ignem esse A Apostolorum Acta declarant (Act. i, 5).

Vides ergo per omnia, hæretice, characteres divinarum Scripturarum in honorem Dei patribus præostensos; non tamen ipsum Deum, ut est proprie revelatum. Denique cum Moyses oraret ut faciem Dei pure videret, quid ad illum continuo Deus? *Non poteris, inquit, videre faciem meam; non enim videbit homo faciem meam, et vivet (Exod. xxxiii, 20)*. Hoc ipso quod negatur aspectus, claritas assignatur, quæ scilicet tanta est, quanta credenda est, quæ invisibilis indicatur. Cum ergo Moyses qui et situm cœli, et ordines mundi, et elementorum vices, totius denique orbis ornamenta digesserit, indicarit, expresserit; cui ipse Dominus testimonium perhibuit dicens: *Nemo erit ex prophetis ut servus meus Moyses, B cui facie ad faciem, ore ad os locutus sum (Num. xii, 7, 8)*; Deum tamen pure videre non potuit. Merito quidem prophetia omni dignus, sed non usque adeo ut intueri Deum valeret, qua homo tantummodo esset.

Et utique hæc omnia Filii verba defendimus, quem in monte Sina cum Moyse locutum esse scimus (Exod. xxxi, 18), qui agendis explicandisque rebus a Patre advenerat; quia omnia a principio per ipsum et ordinari, et explicari, et manere convenerat, ut habendi Filii hæc præcipua ratio constaret. Et tamen sic visus accipitur, ut alicujus conspicibilis, ut dixi, materiæ dispositione assumpta videretur, salva scilicet invisibilitate ejus, quam a conspectu omnium majestas interfusa seposuit. Non enim sic humanis aspectibus revelatus est, ut tota C in illo deitas appareret: sed ad vicem speculi cum conceptos intra lucem suam vultus quasi ad plenam effigiem hominis includit; ^a ita majestatis ejus præeunte fulgore, intra id visum est, quod imaginem veritatis, non ipsum Deum proprie demonstraret.

Sic et cum hominem induere dignatus est, non labem æternitati intulit; ut spiritum in carnem mutaret, sed ut suscepto homine immortalitatem atque æternitatem cœlestis vitæ præstaret. Nam etsi Apostolus semet ipsum exinanisse dicit (Philipp. ii, 7), formam servi suscipiendo; non utique sic exinanitum accipimus, ut aliud, quam quod fuerat, ^b idem Spiritus fieret: sed ut seposito interim majestatis suæ honore, humanum corpus indueret, quo suscepto, salus gentium fieret. Ut enim sol cum nube tegitur, claritas ejus comprimitur, non cæcatur; et lumen illud quod toto orbe diffusum claro splendore cuncta perfundit, parvo admodum obstaculo nubis includitur, non aufertur: sic et homo ille quem Dominus Jesus Salvatorque noster, id est, Deus Dei que Filius induit; ^c Deum tamen in illo non interceptit, sed abscondit.

^a Vet. edit. et ms. Tell.: *ita majestas ejus ... intra id visum esset: magis* concinne Vigil. edit. cum Læt. mss., *ita majestatis ejus.... intra id visum est*, hoc est, sub his conditionibus visio conceditur.

^b Gill. et Rom. edit., *idem Christus fieret*; aliæ ac mss., *idem spiritus fieret*. Minime male, supra enim scriptum legimus, *ut spiritum in carnem mutaret*.

Denique cum in monte se paululum extra ipsum hominem extulisset (Matth. xvii, 6), fulgore luminis ejus pene obcæcati apostoli in terram quippe homines ceciderunt, periclitati vitam, nisi eis Dominus compresso rursus majestatis suæ honore ut misericors subvenisset, secundum illam sententiam: *Nemo vidit Deum, et vixit (Exod. xxxiii, 20)*. Ut ergo claritas solis, ^d cum non usque ad nostros emicat visus, sibi salva est; quia quod non videtur, infirmitatis est nostræ quorum oculos nubium textit obscuritas: ^e ita probat se non suo detrimento proprii latuisse fulgoris; sed carnis, ut dixi, beneficio, cujus causa Filius Dei filius hominis esse sustinuit.

Nempe enim de Spiritu Dei Virgo concepit, et quod concepit, hoc peperit, id est, Deum homini suo, ut jam dixi, sociatum, sicut ipse dixit: *Quod nascitur de carne, caro est; et quod nascitur de spiritu, spiritus est (Joan. iii, 6)*; quia Deus spiritus est, et de Deo natus est. Sicut et Angelus ad Mariam Virginem dixit: *Spiritus Dei veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit te: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. i, 35)*.

Vides ergo ipsum spiritum, id est Filium Dei venisse ad virginem; et inde Dei et hominis Filium processisse: nec tamen ipso indumento carnis Dei Filium esse mutatum; sed eundem ipsum esse in homine, qui fuerat ante mundum cum Patre; per quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil, sicut Evangelista ait: *Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit (Joan. i, 10)*.

Cæterum amentis est credere ab eo posse liberari, qui ut liberaret, amissus est; ut nasceretur, oppressus est: ut immortalitatem reciperet, transivit ad mortem. Sed absit, hæretice, ut sensus tuæ iniquitatis a catholicis admittatur: nos enim credimus immutabilem et inconvertibilem, Verbum et Spiritum, id est, Filium Dei; qui cum hominem induit, non statum vertit, non ordinem perdidit, non substantiam immutavit: sed illuvias ejusdem corporis æterno claritatis suæ lumine illustravit; ut ad nos per transtem corporis ejus lux sancti Spiritus, et æternæ vitæ gratia redundaret.

Quem etsi passum credimus et sepultum; sed homo ille passus est, quem Filius Dei suscepit, quem induit, quem portavit. Sed quia totum ad auctorem referebatur, quidquid homo ille patiebatur: ideo mors et passio Domini indicatur; nam constat immortale esse, quod Dei est: hominis, quod caducum.

Tertia quoque die resurrexit, non Deus in hominem, sed homo potius in Deum.

Ascendit in cœlos, obtulit Patri suo hominem illum gratissimum munus, consedit ad dexteram Patris, secundum quod scriptum est: *Dixit Dominus*

^c Vigil. edit., *divinitatem in illo*, etc.

^d Ambr. edit. ac mss., *cum usque ad nostros*; Vigil. edit. negationem adjicit, quam quidem illic necessario sensus exigit.

^e Vigil. edit., *ita et majestas illa divina, quæ, ut dixi, corpus induerat, probat se non suo*, etc.

Dominus meo : Sede ad dexteram meam (Psal. cix, 1).

Misit nobis Spiritum sanctum de propria sua, et ipsa una substantia sua, protectorem, sanctificatorem et deductorem in vitam æternam, sicut scriptum est ex voce Dei : *Effundam de Spiritu meo super servos meos, et ancillas meas (Joel. ii, 29)*. Et iterum : *Spiritus ex me prodibit (Isai. lvi, 6)*. Et ipse Dominus Salvatorque noster : *De meo, inquit, accipiet (Joan. xvi, 15)*; ex eo utique quod est Filius, quia et Filius de eo quod Pater est.

Exinde præfinito tempore venturus, vivos mortuosque judicaturus; ut reddat credentibus præmia, non credentibus vero supplicia.

Cujus regnum æternum, immortale; nec initium

A habet, nec terminum : cui est honor et gloria in sæcula sæculorum.

Hæc qui legis, per Deum obsecro, ne simplicitatem sensus in ambiguum torqueas, aut alias quam dicta sunt, trabas; quia nos Patrem verum Patrem confitemur, et Filium Dei verum Filium Dei, et Spiritum sanctum vere Spiritum sanctum credimus : tres personas unius substantiæ, et unius divinitatis confitentes. Sabellii autem et Photini, nec non Arii sectam, et si qua alia sunt quæ contra regulam veritatis veniunt, condemnamus. Nicænæ autem synodi tractatum omni animi nisu ex tota fide servantes, amplectimur : hunc enim tractatum scimus contra omnes hæreses invicta veritate oppositum.

III.

LIBELLUS FIDEI.

Credimus ^a unum Deum, Patrem omnipotentem, ^B et unum unigenitum Filium ejus Deum et Dominum Salvatorem nostrum, et Spiritum sanctum Deum : non tres Deos Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sed unum Deum esse confitemur. Non sic unum Deum, quasi solitarium, nec eundem, qui ^b ipse sibi Pater sit, ipse et Filius; sed Patrem verum, qui genuit Filium verum, ^c ut est Deus de Deo, lumen de lumine, vita ex vita, perfectum de perfecto, totum a toto, plenum a pleno; non creatum, sed genitum; non ex nihilo, sed ex Patre, ^d unius substantiæ cum Patre : ^e Spiritum vero sanctum Deum, non ingentum, neque genitum; non creatum, nec factum; sed Patris et Filii, semper in Patre, et Filio ^f coæternum. Veneramur tamen unum Deum : ^g quia ex uno Patre totum quod Patris est, natus est Filius ^C Deus; et in Patre totum quod inest, ^h totum genuit Filium. Pater Filium generans non minuit, nec amisit plenitudinis suæ deitatem : totum autem ⁱ quod Deus Pater est, id esse et Filium ab eo natum, certissime tenentes. Cum Spiritu sancto unum Deum piissime confitemur JESUM CHRISTUM Dominum nostrum, Dei Filium, per quem omnia facta sunt, quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia : propter nostram salutem descendit de cælo; qui

^a Unum. Codd. Vat. et Vallic., in unum. Mox, in unum unigenitum Filium ejus Jesum Christum Deum.

^b Ipse sibi. Codd. Lucens., ipse sit Pater, sit ipse et Filius.

^c Ut est D. Crab., id est Deum de Deo.

^d Unius subst. Quesn., et unius subst. Conjunctionem omittunt nostri codd. et Crab.

^e Spiritum vero sanctum D. Ita cum Crab. codd. m. s. Apud Quesn., et Spiritum sanctum verum Deum.

^f Coæternum. Crab. cum plerisque nostris codd. ^D alia interpunctione, coæternum veneramur, unum tamen Deum.

^g Quia. Crab., qui. Mox Lucens., Vallic. et uterque Vat., Deus natus est Filius.

^h Totum gen. Vat. 1542, totum genuit in Filium. Vallic. et alius Vat., totum ingentum, et in Filium.

ⁱ Quod Deus Pater est. Ita codd. Vind. ac Thuan. consentientibus cæteris omnibus aliarum collectio-

num. Unus Quesn., quod Pater est Deus, idem esse et Filium... certissime tenemus.

ⁱ Non demut. Sic omnes nostri codd. et Thuan. Quesn., non demutatam, sed permanens. Credimus hominem natum.

^k Ita verum D. Melior videtur lectio cod. Lucens., ita verum hominem et verum Deum intelligimus, ut verum Deum verum hominem fuisse nullo modo ambigamus confitendum.

^l Crucifixum, Quesn., crucifixum et mortuum.

^m Mundatos remiss. Quesn. inserit confitemur.

ⁿ Vel corpora nostra. Hæc verba delevit Quesn. licet fateatur illa exhiberi in duobus Thuan. uti in omnibus nostris quinque codd. diversarum collectionum leguntur. Solus Lucens. post vel corpora nostra subjicit accepimus. Melius Vallic. et Vat., accepturos, deletio in fine verbo accepturos : pro quo Quesn., recepturas.

S. ANASTASIUS I PAPA.

PROLEGOMENA.

VITA S. ANASTASII I PAPÆ.

I.

(Ex libro pontificali.)

ANASTASIUS, natione Romanus, ex patre Maximo, sedit annos tres, dies decem. Hic constituit ut quotiescumque sancta Evangelia recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi starent. Hic fecit constitutum de Ecclesia. Hic fecit basilicam, quæ dicitur Crescentiana, in regione secunda, in via Mamertiana in urbe Roma. Et hoc constituit, nulla ratione transmarinam hominem in clericatus honorem suscipi, nisi quinque episcoporum designaret chirographos,

A quia et eodem tempore Manichæi inventi sunt in urbe Roma. Hic fecit ordinationes duas in urbe Roma per mensem Decembrem, presbyteros octo, diacones quinque, episcopos per diversa loca decem. Qui etiam sepultus est in cœmeterio suo ad ursum pileatum, quinto kalendas Maii. Et cessavit episcopatus dies viginti unum.

II.

(Ex Const. Epist. Rom. Pontif.)

Hieronymus epist. 16, ad Principiam, ubi litteras ecclesiasticas Origenis factoribus a Siricio datas me-

NOTÆ SEVERINI BINII.

Anastasius. Post obitum Siricii et interregnum viginti dierum, pridie idus Martias, anno Domini 398, qui est Arcadii et Honorii quartus, Anastasius, teste Hier. vir insignis, ditissimæ paupertatis et apostolicæ sollicitudinis, apostolicam sedem Origenistarum turbinibus agitatum occupat, statimque, inquit Hier. novum caput parentis, et sibilantia hydra ora comapescentis. Joannes cognomento Chrysostomus Antiochia abductus, post obitum Nectarii, Constantinopolitanus episcopus eligitur: ejusque auctoritate Africanæ Ecclesiæ pax et concordia reddita fuit. Cæsar pro Arianis templum petenti negavit. Arianos in contumeliam consubstantialis cantilenas cantantes, cantilenis catholicis oppressit; ac demum temulentos, prohibitis eorum cantilenis, urbe expellit. Ob patrocinium miserabilium viduarum adversus Eudoxiam imperatricem, avaritia insatiabili laborantem, susceptum, ejus offensionem graviter incurrit. Hoc tempore præclarum illud de eucharistia miraculum contigit: quo buccella profana, pro sacra eucharistia dentibus admota, in lapidem conversa fuit. De quo Sozom. lib. viii, c. 5, Origenis hæreses jam ante concilio Alexandrino damnatas, Anastasius auctoritate apostolica condemnat, et per encyclicas totum orbem terrarum hac de re certiorum reddit. Hieron. epist. 78 et Apol. lib. i.

Quibus damnatis, Rufinum, qui ea de causa S. Hieronymum scriptis suis graviter exagitarat, per litteras Romam evocat. Cum scriptis apologiis ad rem parum spectantibus se defenderet, et venire contemneret, in absentem sæpe vocatum damnationis sententiam intorquet. Hieron. apologia ad Rufinum, et epist. Anast. ad Joannem Hierosolymitanum.

Sedit annos tres. Verius annos quatuor, mensem unum et dies tredecim. Omnium enim consensu, obiit in fine mensis Aprilis; non quidem anni 401, sed 402. Nam ex concilio Africano in idibus Septembris, Vincentio et Flavita consulibus, sub Anastasio celebrato constat eum tunc adhuc in vivis superstitem fuisse. Quare cum auctoritate Marcellini comitis, et Prosperi in suis chronicis, initium Innocentii

B referatur ad Arcadii et Honorii consulatum v, qui est Christi 402, ejusdem anni mense Aprili Anastasium e vita migrasse, atque adeo facta computatione annorum ab initio et sedis ingressu, tempore supradicto pontificatum tenuisse oportuit. Baron. anno 402, num. 42.

Constituit ut quoties Evangelia recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi starent. Occasio hujus decreti sciendi hinc fluxisse videtur. Tempore Anastasii Romæ inter presbyteros et diacones gravis contentio orta fuit. Hi enim administrantes res Ecclesiæ, supercilio elati, presbyteros spernebant. Presbyteri autem in eosdem insurrexere, atque ex consuetudinis Romanæ Ecclesiæ præscripto, ipsis sedentibus eos stare debere contendebant. Sed eo usque contentio pertinax progressa est, ut etiam cum stantes diaconi coram populo legerent evangelium, presbyteri tamen minime a sessione exurgerent. Anastasius itaque hoc factum merito detestatus, hujusmodi decreto emendandum esse putavit. Hæc ex Augustino et Hieronymo Baronius anno 402, num. 43. Quod autem diaconi Romanæ Ecclesiæ majori fastu tumberent, testimonio sancti Augustini, accidit partim propter magnificentiam urbis Romanæ, quæ omnium civitatum caput esse videretur: partim etiam quod ordinandis presbyteris astarent, causas diversorum ad summum pontificem referrent, acceptaque ab eo responsa petentibus redderent. Ex honorum vero administratione, non Romæ tantum, sed ubique majore obsequio diaconi quam sacerdotes frequentabantur; eaque occasione adversus presbyteros cervicem erigebant. Apud S. Gregorium libro secundo epistola 14, 15 et 16. Honoratus archidiaconus Salonitanus conquestus est degradari se potius, quam provehi, cum ab eo in presbyterum ordinari tentaretur, non aliam sane ob causam, quam quod diaconi majore honore propter bonorum administrationem sibi commissam a populo observarentur. Quid vero ad hujusmodi prociaciam retundendam contra eos statutum sit, vide can. 18 concilii Niceni, et Arelat. 1.

moravâ, adjungit: *Non multum tempus in medio successit in pontificatum vir indignis Anastasius.* Quibus verbis litteras illas iis quibus datæ fuerant hæud multum profuisse innuit, quia brevi postea succedens Siricio Anastasius, malum quod Romæ intulerat Origenis *πρὸς Ἀρχόν* liber recens Latine conversus, compescere curavit. Insignem illum virum anno 398 Decembris 5 die, quæ in dominicam cadebat, Anton. Pagius ordinatum potat. Ipsius autem obitum Baronius et eruditi alii, sicuti tum Prosperi et Marcelli comitis Chronicis, in quibus Innocentius anno 402 ei successisse ponitur, tum pluribus veteribus Martyrologiis, in quibus Anastasii dies festos Aprilis 27 die consignatur, ad 27 diem mensis Aprilis anni 402 differunt. Verum his refragantur non modo Socrates, qui lib. vii, c. 9, eum triennio sedem Romanam obtinuisse scribit, sed etiam veteres Romanorum pontificum catalogi, in quorum nullo pontificatus illius ultra tres annos ac dies 21 aut 22 prorogatur, in plurimis autem tantum annis tribus ac diebus decem continetur. Ubi obiter moneo accuratam non esse viri eruditi annotationem, qua Corbeïensem codicem medio sæculo vi exaratum, præ se ferre observat. *Anastasius annis n. d. xxv.*; atque ibi quidquam deletum opinatur. In eo quippe legitur, *Anastasius sed. ans. iii. d. xxi.*; nec quidquam prorsus oblitratum est. Porro in illa catalogorum istorum varietate Pagios, his hærens in quibus Anastasius annis tribus ac diebus decem sedisse annotatur, tum anno 401 Decembris 4 die, quo festum illius in Hieronymiano Martyrologio recolitur, ad cælum migrasse censet. *Hunc, inquit Hieronymus (Epist. 18, ad Princip.), diu Roma habere non meruit, ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur. Immo idcirco raptus atque translatus est, ne semel latam sententiam precibus suis flectere conaretur.*

III.

(Ex Galland. Bibl. Vet. Patr. tom. VIII.)

1. Sancto Siricio Romano pontifice anno cccxcviii desinente ad superos evocato, paucos post dies, id est ineunte mense Decembris, pontificatum inivit sanctus Anastasius. De brevi interpontificio testis est locuples sanctus Hieronymus (u): *Non multum tempo-*

ris in medio, inquit, successit in pontificatum vir indignis Anastasius: quem aibi vocat idem Doctor maximus (b), virum ditissimæ paupertatis et apostolicæ vollicitudinis. Enimvero, ut ex illius successore Innocentio erudimur (c), *ejus merita tanta fuere ac tanta, ut jam excederent humanæ conversationis consortium.... præ vitæ puritate et abundantia doctrinæ, qua populum Dei toto ecclesiasticæ auctoritatis rigore (forte vigore) regebat.* In id nimirum potissimum omni studio incubuit vigilantissimus pastor (d), ne quid Christi Dei Ecclesiam macularet, neve gregis suæ curæ commissi fidem integram profanæ novitatis ausus inficeret. Præclara ejus gesta ex Ecclesiæ fastis repetenda. Verum beatum hunc pontificem *diu Roma habere non meruit, inquit Hieronymus (e), ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur. Immo idcirco raptus atque translatus est, ne semel latam sententiam precibus suis flectere conaretur.* Exactis itaque in pontificatu tribus annis et quinque circiter mensibus supremam diem obiit summus antistes v kal. Maias anno ccccxii. Quæ est Baronii sententia (f), contra Papæbrochium, Pagium, Constantium aliosque, ab eruditis viris Tillemontio (g), Fontanino (h), Bern. de Rubéis (i), Balleriniis (j) et Vallarsio (k) propugnata.

2. Porro tanti pontificis duæ dumtaxat supersunt epistolæ; quarum altera jam dudum, altera nuper in vulgus prodire. Et prior quidem Joanni Hierosolymitano episcopo inscribitur *super nomine Rufini.* Hac vero epistola Origenes damnatus fuisse perhibetur: an vero cum Origene fuerit quoque damnatus Rufinas, disputant viri doctrinæ laude clarissimi. Affirmant Baronius (l), Norisius (m), Pagius (n) ac Tillemontius (o): quod item antea censuisse videtur Huetius (p). Verum alii potiori jure partis adversæ patroni esse noscuntur: quos inter Constantius (q), Ballerini (r), Bern. de Rubéis (s), sed præ reliquis Fontaninus (t). Quam sane posteriorem sententiam vel ipso textu epistolæ Anastasianæ probe accepto comprobare exploratum habemus. In ea enim epistola Rufini causam a causa Origenis manifeste distinguit sanctus pontifex. Et de Origene quidem (u): *Hoc igitur, inquit, mente concepi, fidem apostolorum et majorum traditione firmatam... illum voluisse dissolvere.* De Rufino autem (v): *Ap-*

(a) Hieron. ep. 127, hüm. 10, opp. tom. I, p. 95, D Vita, c. 32, § 6, p. 199.

(b) Idem ep. 130, opp. t. I, pag. 986.

(c) Innocent. I, ep. 1.

(d) Anastas. ep. 1, § 5, infra.

(e) Hieron. ep. 127, loc. cit.

(f) Baron. ad ann. 402, § 42.

(g) Tillem. Mem. eccl. tom. XII, p. 650, not. 69, sur S. Jérôme.

(h) Fontan. Hist. litter. Aquil. lib. v, c. 6, § 6, pag. 279 seq.

(i) Bern. de Rub. dissert. de Rufin. c. 17, p. 118.

(j) Baller. ad opp. Noris. tom. IV Observ. c. 3, § 3, p. 815.

(k) Vallars. sub init. tom. XI opp. Hieron. in ejus

(l) Baron. ad ann. 401, § 4.

(m) Noris. Hist. Pelag. lib. I, c. 2, opp. tom. I, pag. 25.

(n) Pagi ad ann. 401, §§ 9, 15, 16.

(o) Tillem. Mem. eccl. tom. XII, art. 100, p. 242.

(p) Huet. Origen. lib. II, c. 4, sect. 1, § 20, pag. 206.

(q) Constant. Epist. Rom. Pöit. p. 723, § 7.

(r) Baller. l. c. cap. 2, § 1, p. 827.

(s) Bern. de Rub. l. c. cap. 17, p. 109, seqq.

(t) Fontan. l. c. cap. 19, § 2, p. 240, seqq.

(u) Anastas. epist. 1, § 3, infra.

(v) Idem ibid. § 4.

probo, ait, si accusat, auctorem, et execrandum factum populis prodit, ut justis tandem odiis teneatur, quem jam dudum fama constrinxerat: si vero interpretes tantorum malorum consensum præstat.... nihil aliud sui opera laboris extruxit, nisi ut propriæ veluti mentis arbitrio, hæc quæ sola, quæ prima, quæ apud catholicos Christianos vera fide.... tenentur, inopinatæ titulo assertionis everteret. » Paulo ante præterea (a). «Rufinum conscientia suæ divinam habere arbitram majestatem » declarat. Hæc aliaque in eandem sententiam, quæ apud laudatos scriptores latius pertractata videas, apertissime arguunt hand fuisse ab Anastasio damnatum Rufinum. Cæterum quæ ad hujus epistolæ § 5 illustrandum ex Vallarsio annotavimus, antea perviderat noster Hieronymus de Prato, quem proinde consulere juberit (b).

3. Alteram Anastasii ad Simplicianum antistitem Mediolanensem epistolam, haud ita pridem inter Hieronymiana scripta evulgavit cum aliis luculentis vetustis litterarum monumentis ex antiquissimo Ambrosianæ bibliothecæ codice ms. eruditus Vallarsius (c). In ea vero sanctus pontifex, Theophili episcopi Alexandrini studium ac vigilantiam laudans, Origenis errores cum suo auctore ab se proscriptos declarat. Hujusmodi autem epistola sub initium anni cccc scripta fuisse videtur; quo currente Simplicianum e vivis excessisse, eique successisse Venerium, compertum habemus. Qua de re post cl. editorem (d) complura probe observata legas apud Ballerin. (e), atque imprimis apud laudatum Hieron. de Prato (f): qui et ipsam Anastasianam epistolam lectorum oculis sistens, aliquot in locis ex conjectura emendatiorem exhibere studuit. Quapropter prout eam vir doctus emaculatam profert, operæ pretium fuerit hic in medium afferre. Sic autem se habet:

4. *Domino fratri Simpliciano Anastasius.* « Grandem sollicitudinem atque excubias super gregem suum pastor habere approbatur: similiter et ex alta turre causa civitatis diu noctuque cautus speculator observat: magister ^a providus ^b navis hora tempestatis et periculi magnam patitur animi jactationem, ne procellis atque asperrimis fluctibus navis elidatur in saxa. Pari animo vir sanctus et honorabilis Theophilus, frater et coepiscopus noster, circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus per diversas ecclesias Origenem legendo in magnas incurrat blasphemias. Conventus litteris memorati, convenio sanctitatem tuam, ut ^c sicuti nos

^a Ms. magister hactenus navis. Num. magister autem navis?

^b Ms. hora tempestatis ecoris et periculo. Forte,

(a) Idem ibid. § 2.

(b) H. de Prato. Dissert. 6, ad tom. I opp. Sulp. Sev. num. 36, pag. 314.

(c) Hieron. opp. tom. I, epist. 93, pag. 552.

(d) Vallars. edit. Hieron. tom. I, pag. 552, et ibid. in recens. epist. ad numm. 93, 94, 95, nec non in Vit. Hieron. tom. XI, pag. 176.

(e) Baller. l. c. cap. 3, § 4, pag. 342.

A in urbe Roma positi, quam princeps apostolorum statuit et fide sua confirmavit gloriosus Petrus, ne quis contra præceptum legat quæ diximus, damnavimus, et cum magnis precibus postulavimus, ut Evangeliorum instituta quæ ex ore suo Dei et Christi docuit censura ^d, ab hac recedi omnino non debere, sed illud in memoriam deduci, quod Paulus venerabilis apostolus prædixit atque commonuit: *Si quis vobis evangelizaverit præter quod evangelizatum est vobis, anathema sit.* » Reliqua porro, prout in vulgato exemplari.

5. His duabus Anastasii epistolis Apologiam subdidimus, quam ad eundem pontificem pro se misit Rufinus Aquileiensis; Coustantium assectati, cujus proinde exemplar pro more hic expressimus: illud tamen contulimus cum Rufini operum editione a Vallarsio solèrter adornata, qui ad ms. codicem Guarnerianum eandem Apologiam exegit, et aliquot in locis feliciter restituit (g), ut ex notulis subjectis constat. Hanc vero Apologiam pro fide sua ad sanctum pontificem direxit Rufinus, quo suæ prospiceret existimationi, simulque invidiam apud sedem apostolicam ob librorum Origenis *περὶ Ἀρχῶν* versionem sibi constatam propulsaret. Quo autem tempore scripta illa fuerit, cum ex ipso Rufino, tum ex Hieronymo edocemur. Rufinus enim Romam accitus, ut suspiciones de fide sua ibi coram dilueret, hanc excusationem præterdit (h): *Quoniam, inquit, ipse post triginta fere annos parentibus redditus sum, et durum satis atque inhumanum erat, si tam cito desererem eos quos tam tarde reviseram, simul et quia tam longi itineris labor fragiliorem me reddidit ad iterandos labores.* Hujusmodi autem excusationis causas carpens Hieronymus, hæc ait (i): *Præterdit longi itineris lassitudinem, quasi triginta annis semper cucurrerit, aut biennio Aquileiæ sedens, præteriti itineris labore confectus sit.* Quibus ex locis arguit vir eruditus (j), anno cccc hanc a Rufino missam fuisse Apologiam. Nimirum, inquit, Aquileia in Orientem discesserat Rufinus anno cccclxxii illuc reversus anno cccxciii. Cum autem rotundum *triginta annorum* numerum particula *fere* diminuat ipse: anno igitur cccc jam incepto currebat *biennium* Hieronymianum, quo Aquileiæ morabatur Rufinus. In eandem ferme sententiam cl. Coustantius (k). Hæc porro presbyteri Aquileiensis Apologia septem quodammodo capita complecti videtur, quorum priora quinque dogmata respiciunt: videlicet primum de Trinitate, secundum de Verbi incarnatione, tertium de resurrectione, quartum de judicio extremo et

hora tempestatis, æquoris et periculo.

^c Ut sicuti. Forte, ut scias uti.

^d Hic deesse videntur aliqua.

(f) H. de Prato l. c. numm. 18, 21, p. 295 seqq.

(g) Vallars. præf. ad opp. Rufin. pag. 16.

(h) Rufin. Apolog. § 1, infra pag. 249 d.

(i) Hieron. lib. II adv. Rufin. § 2.

(j) Bern. de Rub. Dissert. de Rufin. cap. 16, § 4, p. 110.

(k) Coustant. Epist. Rom. Pontiff. pag. 713, § 4.

diaboli æterna damnatione, quoniam de animarum origine. In duobus reliquis capitibus Origenis se interpretem, non defensorem profitetur Rufinus. Quæ quidem omnia singillatim enucleat Fontaninus (a); neque ipsum de his edisserentem lector adiens, operam oleumque perdet.

IV.

(Ex Schoenem. Biblioth. tom. I.)

1. *Scripta.* — Duæ dumtaxat supersunt *epistolæ*, quarum altera ad Joannem Hierosolymitanum jam dudum; altera ad Simplicianum episcopum Mediolanensem nuper demum lucem vidit. Prior a. 401, hæc a. 400, scripta esse videtur, quo currente Simplicianus e vivis excessit, et in locum ejus Venerius creatus est. *Perierunt* epistolæ duæ ad Paulinum, una ad Anysium, qua omnia, quæ in Illyrici partibus gerebantur, recens ipsi commisisse ferunt; una ad Venerium, ad quam in epistola ad Joannem Hierosol. respicit, una ad Afros, alia denique super Rufino in Orientem missa, Rufino assertore. *Tria fragmenta* Epistolarum ad Ursinum, ad Anastasium II pertinere, Baluzius ostendit (b). De aliis *supposititiis* et falso ejus decreto ex Blondello Coustantius disserit.

2. *Edita.* — Epistola ad Joannem Hieros. quoniam ad eam sæpius respicit Hieronymus, inter ipsas Hieronymi epistolas a veteribus collectionibus est reposita, in Benedictina locum in tomo V, qui aliena complectitur, p. 260 occupavit. E vulgatis Hieronymi editionibus hæc epistola primum in Romanam editionem Epistolarum Pontif., dein a Baronio ad a. 402, § 26, recepta est, deinde in conciliorum Collectiones migravit. Postea ex codicibus mss. Vaticano et Bellovacensi a Joanne Garnerio inter opera Marii Mercatoris ed. Paris. 1673, parte I App. 1, edita est, addita ex ejusdem codicibus personati Rufini professione fidei, quæ XII anathematismis constat. Cum in superioribus autem editionibus, sicuti etiam in sequentibus factum est, in sectiones seu paragraphos sex divisa esset, a Garnerio in XII particulas distincta est, quarum octavam laceram et corruptam suspicatus, plane ad arbitrium interpolavit damnationis Origenis et Rufini formula; tametsi id non eo animo fecit, ut lectores falleret, sed quo citius in oculos incurreret, verba insiticia diverso characterē exscribenda curavit (c) et in notis p. 112, pro suis agnovit, et fidem eis facere triplici ratione conatus est, quarum nulla, ut Coustantius censet, id quod vult, necessario conficit, ac præsertim duæ postremæ verbis Anastasii vel depravatis vel perperam intellectis nituntur. Rejecta itaque hac interpolatione, integram ad Garnerii et veterum editionum varietatem denuo exactam et notis suis et præmonitione illustratam exhibuit a. 1721 Petr.

(a) Fontan. Hist. litter. Aquil. lib. v, cap. 4.

(b) In Coll. nova concil. t. I, p. 1457.

(c) Nihilominus fuerunt, ut Coustantius animadvertit, qui in his offenderent, quod notis ejus non inspectis ideoque characterem mutatum arbitantes ut benivolentia adversus Origenem et Rufinum prolata

Coustantius in Epist. Pontif. Rom. t. I, p. 719 usque ad 730, addiditque p. 729-738 notitiam de deperditis et falso ascriptis (d). Novis curis perpolitam dedit Vallarsius in edit. opp. Rufini t. I, p. 411.

Epistolam ad Simplicianum Hieronymo ignoratam et nemini antea cognitam, Vallarsius demum ex Ambrosianæ Bibliothecæ codice ms. cum aliis quibusdam aliorum inter Epistolas Hieronymianas tomo I opp. ep. 95 evulgavit. Omnino sincera esse videtur. Hinc deprompsit et conciliorum Collectioni tomo I inseruit Jo. Domin. Mansius. Eadem pluribus locis ex conjectura emendatam proposuit Hieronymus de Prato in ed. opp. Sulpicii Severi. t. I (Veronæ 1744), dissert. 6, num. 36, pag. 311. Utramque tandem Garnerii, Coustantii et Vallarsii studiis illustratam additaque Apologia Rufini ad Anastasium Andreas Gallandius in Bibl. PP. et vet. Eccl. Script. t. VIII, p. 246-251, intulit, simulque dissertationem super Anastasio c. 9 Prolegg. p. XXI seq. præmisit.

NOTITIA EPIST. NON EXSTANTIUM,

QUÆ AD ANASTASIUM PAPAM ATTINENT.

I.

(Ex Coustant. Epist. Rom. Pont.)

1. *Anastasii ad Paulinum et Paulini ad Anastasium litteræ.* — Paulinus adhuc presbyter, postea Nolanus episcopus, epist. 20, ad Delphinum, n. 2, plures epistolas, quæ ad Anastasium nostrum attinent, simul indicat in hunc modum: « Sciatis veneratio tua sanctum fratrem tuum papam Urbis Anastasium amantissimum esse humilitatis nostræ. Nam ubi primum potestatem charitatis suæ nobis offerendæ habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro plenas pietatis et pacis ad episcopos Campaniæ misit, quibus et suum declararet affectum, et aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Postea quoque interposito tempore etiam ad Natalem suum, quod consacerdotibus suis tantum deferre solet, invitare dignatus est. Nec offensus est excusatione nostra: sed officium sermonis nostri, quod in vicem præsentis reddideramus, acceptans, animo nos paterno et absentes recepit. » His quippe verbis quatuor vel quinque notantur epistolæ: prima Paulini ad Anastasium recens ordinatum, quam ille benigne suscepit; altera Anastasii, qua Paulino benevolentiam suam ingerere ac vicissim significare properavit; tertia ejusdem papæ ad episcopos Campaniæ in gratiam Paulini missa; quarta, qua Anastasius Paulinum ad Natalem suum, seu ad anniversarium ordinationis suæ diem invitabat, et id quidem præter morem, quo soli consacerdotes, quod notandum, hoc est episcopi, non simplices presbyteri invitari solebant; postrema Paulini ad Anastasium, qua

facilius secerneretur, addititia Garnerii verba pro genuinis Anastasii acciperent. Id quod Ant. Pagio in Crit. ad a. 401, n. 9, accidit.

(d) Hanc notitiam Coustantii huic Schoenemanni subjicimus (Edr.).

quod vocatus, ad Natalis ipsius celebritatem non convenisset, excusabat. Ex omnibus istis epistolis, tres primæ brevi post Anastasii ordinationem scriptæ memorantur, adeoque ad annum 399 pertinent. Ad ejusdem quoque anni exitum, referendæ videntur duæ aliæ, utpote quæ scriptæ sint occasione solemnitatis anniversariæ, quæ redeuntem ordinationis suæ diem Anastasius celebravit.

II.

2. *Anysio vices suas in Illyrico committit.*—Scriptis et Anastasius ad Anysium Thessalonicensem episcopum, quo omnia, quæ in Illyrici partibus gerebantur, ei cognoscenda committeret. Cujus rei testis Innocentius epist. I idem eidem Anysio munus delegans, hoc ei deferre se ait, « quod tanti ac tales prædecessores mei episcopi, id est sanctæ memoriæ Damâsus, Siricius atque supra memoratus vir (Anastasius) detulerunt. » Et hæc quidem notatu digna sunt Innocentii verba. Inde enim conficitur, vicarii apostolicæ sedis in Illyrico munus alicui episcopo Thessalonicensi semel collatum, toties innovari debuisse, quoties novus Romanæ sedis præsul crearetur. Hæc Anastasii litteræ non longe post initia pontificatus ejus videntur differendæ.

III.

3. *Joannis Jerosol. ad Anastasium epistola de Rufini nomine.*—Anastasio pontifice contigit, ut Rufinus libros Origenis *περὶ Ἀρχῶν* latinitate donaret. Unde plures adversus interpretem commoti, cum Anastasii auctoritate reprimendum censuerunt. Tunc Joannes Jerosolymitanus antistes, seu variis rumoribus de Rufino dissipatis, seu ipsius Rufini precibus compulsus, beatum papam de hoc presbytero quid censeret, consuluit. In his litteris Joannes summis laudibus Anastasium extollebat, uti ex superiori epistola 2, eidem antistiti ab Anastasio rescripta colligere est.

IV.

4. *Anastasi ad Venerium Mediol. epistola.*—Joanni Jerosolymitano rescribens Anastasius, simul ipsi mittere se notat epistolam a se ad Venerium Mediolanensem episcopum scriptam, in qua Origenis libros recens Rufino Latine conversos quam exitiosos censeret, diligentiori cura explicabat (Epist. 2, n. 8). Unde suspicari est, etiam a Venerio Anastasium de iisdem libris fuisse consultum. Forte circa idem tempus Anastasius a Joanne atque Venerio eadem de causa consultus simul etiam ad utrumque responsa dedit, et quod uni respondebat, epistolæ alteri rescriptæ subnoctandum curavit.

V.

5. *Theophili Alexandrini ad Anastasium litteræ.*—Hieronymus epist. 71, ad Theophilum, ex Dei dispensatione putare se ait factum, ut eo tempore, quo ipse Hieronymus epistolas adversus Origenem in Occidentem miserat, contra eundem quoque Theophilus ad Anastasium papam scriberet, ac suam ipsius sententiam nesciens confirmaret. Quid veto hæc Theophili epistola apud Anastasium effecisset, cum

nondum exploratum haberet idem Doctor, ad eam respiciens epist. 78, ad Pammachium et Marcellam, scripsit: « Orate igitur Dominum, ut... prædicationem quoque cathedræ Marci Evangelistæ cathedræ Petri apostoli sua prædicatione confirmet, » hoc est, ut in Origene condemnando Anastasius cum Theophilo consentiat. His tamen subjicit: « Quamquam celebri sermone vulgatum sit, beatum quoque papam Anastasium eodem fervore, quia eodem spiritu est, latitantes in foveis hæreticos persecutum, ejusque litteræ doceant damnatum in Occidente, quod in Oriente damnatum est. » Quibus verbis non obscure indicat Hieronymus, Anastasii sive ad Venerium Mediolanensem, sive ad Joannem Jerosolymitanum adversus Origenem litteras jam tum quidem fuisse scriptas, sed earum notitiam necdum ad se nisi ex rumore pervenisse. Unde liquet hanc Theophili epistolam prædictis ad Venerium aut Joannem litteris recentiorem non esse.

VI.

6. *Afrorum ad Anastasium litteræ ac legatio.*—Anno 401, Junii 18 die, Afri Carthagine congregati, unum ex episcoporum numero eligendum decreverunt, « qui tam venerabili sancto fratri Anastasio sedis apostolicæ episcopo, quam etiam sancto fratri Venerio sacerdoti Mediolanensis ecclesiæ » necessitatem et inopiam clericorum, qua ecclesiæ Africane laborabant, intimaret, peteretque ut parvulos, qui apud hæreticos fuerant baptizati, promovere in clerum sibi liceret. Quod ideo sibi ab illis petendum duxere « quia, inquit, ex his sedibus, » a Siricio nimirum et Ambrosio, « hoc fuerat prohibitum. »

VII.

7. *Anastasii litteræ ad Afros.*—Aliquanto post Afri ab Anastasio litteras acceperunt, quibus suam erga eos benevolentiam et paternam pro eorum ecclesia sollicitudinem ostendebat. Quapropter eodem anno 401, Septembris 13 die, rursus Carthaginem convenientes, litteras illas sibi recitari, et quo pacto illas receperint, synodalibus gestis in hunc modum mandari curarunt: « Recitatis epistolis beatissimi fratris et consacerdotis nostri Anastasii Ecclesiæ Romanæ episcopi, quibus nos paternæ et fraternæ charitatis sollicitudine ac sinceritate adhortatus est, ut de hæreticorum et schismaticorum Donatistarum insidiis et improbitatibus, quibus Africanam Ecclesiam catholicam graviter vexant, nullo modo dissimulemus: gratias agimus Domino, quod illi optimo, ac sancto antistiti suo tam plam curam pro membris Christi quamvis in diversitate terrarum, sed in una compage corporis constitutis, inspirare dignatus est. » Istud vero cum grati animi significatione recolentes, an concesserit Anastasius, quod ab ipso de pueris in Donati parte baptizatis quaerendum decreverant, silent. At quod petebant, ipsis a pio papa permissum esse, colligere est ex epistola de qua nunc nobis est agendum.

VIII.

8. *Aliæ Afrorum ad Anastasium litteræ.*—Nisi obti-

missent Afri quod in puerorum prædictorum gratiam petierant, nullus videbatur locus novis eorum ad eundem papam litteris, atque huic alteri constitutioni, qua eodem in concilio sanxerunt : « Placuit ut litteræ mittantur ad fratres et coepiscopos nostros, et maxime ad sedem apostolicam, in qua præsidet memoratus venerabilis frater et collega noster ANASTASIUS, quo noverit habere Africam magnam necessitatem, propter Ecclesiæ pacem et utilitatem, ut et ipsis Donatistis, quicumque clerici correcto consilio ad catholicam unitatem transire voluerint, secundum uniuscujusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat Ecclesiam, si hoc paci Christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur (sicut prioribus ejusdem divisionis factum esse manifestum est; quod multarum et pene omnium Africanarum Ecclesiarum, in quibus talis error exortus est, exempla testantur) : non ut concilium, quod in transmarinis partibus de hac re factum est, dissolvatur; sed ut illud maneat circa eos, qui sic transire ad Catholicam volunt, ut nulla per eos unitatis compensatio præcuretur. Per quos autem vel omni modo perfici, vel adjuvari manifestis fraternalium animarum lucris catholica unitas in locis, in quibus degunt, visa fuerit, non eis obsit quod contra honores eorum, quamvis salus nulli interclusa sit, in transmarino concilio statutum est : id est ut ordinati in parte Donati, si ad Catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in honoribus suis secundum transmarinum concilium, sed exceptis iis, per quos catholice unitati consulitur (*Uod. can. Eccles. Afric.*, c. 6). » Si enim de legis severitate nihil remittere voluisset Anastasius circa pueros, quanto minus id ab eo sperandum erat circa clericorum honores servandos ?

9. Hunc autem canonem totum excribendum duximus : quia in eo, utpote in quo aperie quid Anastasio scribendum erat præscribitur, ipsius epistolæ ad hunc papam scriptæ, quæ interii, summam ac supplementum nos habere gaudemus. Istud porro concilium cujus de Donatarum clericis decretum ita venerantur Afri, ut sibi tamen illud unitatis Ecclesiæ gratia temperandum existiment, non aliud videtur nisi Apuanum, cujus item aliud (*Ibid.*, c. 48) circa « reordinationes, rebaptizationes, vel translationes episcoporum » statutum laudant. His autem Afrorum litteris num rescripserit Anastasius, latet. Verum quod illi sine apostolicæ sedis consensu sumere sibi non ausi sunt, paulo post in Africa usu receptum esse constat. Anno quippe 417, Augustinus (*Epist.* 185, ad *Bonifac.*, n. 44) Donatistis ut rem usitatam objicientibus : « Quomodo post istam poenitentiam apud vos clerici vel etiam episcopi permānens? » respondet, « Hoc non fieret, quoniam revera, quod fatendum est, fieri non deberet, nisi pacis ipsius compensatione sanaretur. » Neque mirum est id ab apostolica sede tunc fuisse concessum, quod ab initio schismatis in Africa, etiam ex Melchiadis sententia, observatum fuerat. Nempe late prudenti-

A sinus papa, ut supra pag. 328, n. 5, vidimus, schismatis radicitus extirpandi gratia constituerat, ut in locis, in quibus duo erant episcopi, unus schismaticus, alter catholicus, ille confirmaretur qui fuisset ordinatus prior, et alteri plebs alia regenda provideretur. Sed ubi aberat unitatis compensatio, lex pristina de non servandis honoribus, ut in Innocentio aliisque pontificibus visuri sumus, integra illibataque permansit.

IX.

10. *Anastasio epistolæ contra Rufinum in Orientem missæ.* — Hieronymus eo ipso anno, quo Apologiæ suæ librum III adornabat, novas ab Anastasio adversus Rufinum epistolæ in Orientem missas esse non semel memorat. Nunc enim adversus Rufinum, qui epistolæ anno præterito ad Joannem Jeros. scriptæ suppositionem suspicari affectabat, ait : Illius veritatem « hujus quoque anni contra te epistolæ probant. » Et aliquanto ante : « Esto, præteriti anni ego epistolam fluxerim. Recentia ad Orientem scripta quis misit? in quibus papa ANASTASIUS tantis te ornat floribus, ut cum ea legeris, magis te velle defendere incipias, quam me accusare. » Modo e floribus illis quosdam decerpens et ob oculos ponens, ita Rufinum alloquitur : « Præsens apud eum (Anastasium) expostula, cur tibi et absentem et innocenti fecerit contumeliam, ut epistolæ contra te ad Orientem mitteret, et cauterium tibi hæreseos, dum nescis, inureret, diceretque libros Origenis *πρὸς Ἀρχῶν* a te translatis, ut fidei veritatem, quam ab Apostolo didicerant, per te perderent; et, quod tibi majorem faceret invidiam, ausus sit criminari, hos ipsos præfationis tuæ testimonio fuisse roboratos. Non est leve quod tibi impingit tantæ urbis pontifex, vel ab alio objectum temere suscipit. » Si tamen expendamus qua ratione in eodem opere Hieronymus ea quæ Anastasius ad Joannem de Rufino scripserat referens, non tam quod ille papa dicit, quam quod ex dictis illius consequi arbitratur, proferat; etiam nunc eodem modo se gerere non immerito existimetur. Quocirca valde verisimile est, hæc ipsa, quæ Hieronymus notat, minusquam ab Anastasio fuisse enuntiatæ. Forte autem hæc Anastasio scripta tunc in Orientem missa sunt, postquam is pontifex, et cum eo universa Occidentalium synodus (*Labb. tom. V Concil. c. 658*) « accepit ac probavit Alexandrinorum Ecclesiæ sententiam in impium (Origenem) latam, » ut loquitur Theophilus in Sermone quem Justinianus imperator laudat.

X.

11. *Judicium apostolicæ sedi subreptum.* — Ab aliquo Innocentii decessore adversus Photinum Illyrici episcopum prolata est sententia, qua, Innocentio teste (*Epist.* 15, c. 14), « gravius aliquid constitutum » fuit. Subinde Macedones episcopi, collegæ sui causam suscipientes, judicium illud « per falsum rumorem apostolicæ sedi subreptum et elicitum per insidias » demonstrarunt. Quod cum audiisset Innocentius, primum quidem sibi anxium ac difficillimum esse fassus, « majorum revolvere » atque retractare

« sententias, » simul tamen durius aliquid esse existimavit tot tamque bonis præsulibus negare consensum. Quamobrem, priore sententia, qua Photinus damnatus fuerat, in melius commutata, eundem episcopum constituere ipsis permittit. Prius vero iudicium nequaquam in alium pontificem convenire videtur, nisi in Anastasium, et quidem sub pontificatus illius exitum; ita ut mors interveniens Macedonibus locum ac tempus negaverit, quo ipsi subreptum esse demonstrarent. Quod cum Innocentius correxit, plane sentire se docuit, neminem esse tam sanctum, etiamsi prima in sede constitutus sit, cui in iudiciis non possit imponi.

XI.

12. *Fragmenta tria Anastasio II restituenda.* — Præterea Baronius ad ann. 402 tria fragmenta laudat velut epistolæ Anastasii nostri ad Ursinum: sed hæc Steph. Baluzius, to. I Coll. nov. concil. pag. 1457, Anastasio II restituit, ad quem ea pertinere suo loco demonstraturi sumus.

XII.

13. *Epistolæ duæ Anastasio I a Mercatore suppositæ.* — Neque papæ hujus nomini peperit Isidorus Mercator, sed duâs ei epistolas supposuit, unam omnibus Germaniæ et Burgundiæ episcopis, alteram Neriano inscriptam. Utriusque falsitas a Baronio detecta certisque argumentis comprobata est. Istud suo loco sumus confirmaturi, ubi epistolas illas cum reliqua impostoris hujus collectione edemus.

XIII.

14. In vulgato libro pontificali de Anastasio I legitur: « Hic constituit, ut quotiescumque sancta Evangelia recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi starent. Et hoc constituit, nulla ratione transmarinum hominem in clericatus honorem suscipi, nisi quinque episcoporum designaret chirographos; quia et eodem tempore Manichæi inventi sunt in urbe Roma. » Ad cujus libri normam Isidorus Mercator Anastasium epist. 1, c. 1, 2 et 3, istud præcipientem inducit: « Dum sancta Evangelia in ecclesia recitantur, sacerdotes et cæteri omnes præsentibus, non sedentes, sed venerabiliter curvi in conspectu sancti Evangelii stantes, dominica verba intente audiant et fideliter adorent. Similiter et transmarinos homines, de quibus nos consulistis, in clericatus honore nolite suscipere, nisi quinque aut eo amplius episcoporum chirographis sint designati... Manichæos vero, quos in urbe Roma invenimus, etc. »

15. In eo tamen libri pontificali codice olim Regiæ Suecorum, quem Bollandi continuatores Justiniani imperatoris temporibus exaratum censent, quemque to. I. Aprilis Propil. pag. 40, in lucem emerunt, necnon in exemplari S. Petri Fossatensis, nunc bibliothecæ Colbertinæ 1868, quod in Pelagio II desinit, hoc tantum Anastasius decrevisse legitur: « Hic constituit, quotiescumque Evangelia recitantur, sacerdotes non sederent, » nec de cleri-

cis transmarinis aut Manichæis Romæ inventis quidquam habetur. Quocirca suspicio non deest, Isidorum Mercatorem, qui librum pontificalem cum prædicis additamentis seu interpolationibus collectioni suæ præmisit, horum additamentorum esse auctorem. Sed his expunctis, minus jam repugnat Anastasium constituisse, ne sacerdotes, dum Evangelia recitantur, sederent. Eum enim præcepisse, ut sacerdotes, quorum plurimi senio erant confecti, toto illo tempore, quo Evangelia legerentur, non solum starent, sed etiam curvi starent, a prudentia pontificis nostri abhorrere jure videatur. An vero ei reipsa congruat, expendendum.

16. Baronio decreti hujus occasio fluxisse videtur ex contentione, quæ Romæ circa illa tempora presbyteros inter et diacones oborta est, cum nonnulli diaconos presbyteris cœquare vel etiam anteferre niterentur. Contentionis hujus testes profert auctorem quæstionum apud Augustinum, qui et Augustino antiquior existimatur, in appendice to. III editarum, necnon Hieronymum epist. olim 85, ad Evagrium, seu potius Evangelum. Tunc, inquit doctus Cardinalis, « presbyteri in eosdem (diaconos) insurrexere atque ex consuetudinis Romanæ Ecclesiæ præscripto ipsis sedentibus, eos stare debere contendebant. Sed eo usque contentio pertinax progressa est, ut etiam cum stantes diaconi coram populo legerent Evangelium, presbyteri tamen minime e sessione consurgerent. Quod, ut enorme factum, Anastasius papa emendandum sancito ejusmodi decreto putavit. » Ubi controversiam illam in eo maxime ponere videtur, quod presbyteris in ecclesia sedentibus, diaconi pariter sedere vellent. At Ecclesiæ Romanæ diaconos hoc sibi numquam arrogasse, ipse auctor apud Augustinum editus, quem profert, diserte testatur his verbis (*Quæst.* 101, pag. 92 f): « Quamquam Romanæ Ecclesiæ diaconi modico inverecundiores videantur, sedendi tamen dignitatem in ecclesia non præsumunt. » Multorum etiam presbyterorum, qui Romanas regebant ecclesias, gloriæ detrahit Baronius in eo quod illos tunc commisisse ponit. Constans enim, ubique obtinebat lex, ut propter Evangelii reverentiam lectio ejus non nisi astantibus audiretur. Constitutionum apostolis tributarum libro II, c. 57, sancitur: « Cum legetur Evangelium, presbyteri et diaconi universusque populus cum omni silentio stent. » Et Nicephorus quidem Callisti hoc olim in Alexandrina ecclesia obtinuisse memorans (*Lib.* II, c. 34), « ut episcopus, cum sacra Evangelia legerentur, non consurgeret, » id « in omnibus aliis locis novum et insolens esse » simul observat. Philostorgius quoque, antiquus scriptor, dum Theophilum Indum laudat, quod peragrans in die regiones, « multa quæ ibi non rite fiebant emendavit, » statimque addit, « nam et lectiones Evangelii audiebant sedentes, et alia quædam peragebant, quibus divina lex repugnabat, » satis indicat ubique receptum esse, ut Evangelium astantibus audiretur. Jam vero quis credat, in Ec-

clesia florentissima, et ecclesiasticarum consuetudinum retinentissima, apud primum cleri ordinem tantum potuisse contentiois studium, ut observan-

tiam sacris Evangeliiis debitam non unus aut alter, sed vulgo presbyteri præter morem receptum negarent?

S. ANASTASII I PAPÆ EPISTOLÆ ET DECRETA.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEM.

I. *Epistola hæc ab Hieronymo memorata, et libro II adv. Rufin. inserta.* — Frequens epistolæ hujus in Hieronymi scriptis sit mentio. Ad illam respicit in epistola 8, ad Demetriadem, ubi scribit: « Dum esses parvula, et sanctæ ac beatæ memoriæ Anastasius episcopus Romanam regebat Ecclesiam, de Orientis partibus hæreticorum sæva tempestas simplicitatem fidei, quæ Apostoli voce laudata est, polluere et labefaciare conata est. Sed vir ditissimæ paupertatis et apostolicæ sollicitudinis statim noxium percussit caput, et sibilantia hydræ ora compescuit. » In epistola 78, ad Pammachium et Marcellam, Theophilo Alexandrino, quod Origenem hæreticum declarasset, laudato, de hac epistola ita loquitur: « Quamquam celebri sermone vulgatum sit, beatum quoque papam Anastasium eodem fervore, quia eodem spiritu est, latitantes in suis foveis hæreticos persecutum; ejusque litteræ doceant damnatum in Occidente, quod in Oriente damnatum est. Cui multos imprecamur annos, ut hæreseos rediviva plantaria per illius studium longo tempore arefacta moriantur. » In libro III Apologiæ de eadem pluries sermonem habet, neque de ea tacet in secundo. Immo huic libro ejus exemplum a se subjectum esse testatur, et cur subjectum sit, Rufinum alloquens exponit his verbis: « Si ideo interpretaris (Origenis libros) ut eum hæreticum arguas, nihil de Græco mutes, et hoc ipsum præfatione testare, quod prudentissime papa Anastasius in epistola, quam contra te scribit ad episcopum Joannem, suo sermone complexus est; me liberans qui id feci, et te arguens qui facere noluit. Ac ne forsitan hoc quoque neges, subjecti exemplum ejus: ut si non vis audire fratrem momentem, audias episcopum condemnantem. »

II. *Epistolarum Hieronymi collectioni unde inserta sit.* — Inde quoque conjectare licet, qua occasione evenierit, ut inter Hieronymi epistolas, etiam in veteribus earum collectionibus, hæc Anastasii collocata sit. Nimirum qui has concinnarunt collectiones, quidquid inter Hieronymi opera sunt nacti, quod epistolæ forinam haberet, illud a cæteris ejusdem scriptis distraxerunt, ut in unum epistolarum corpus referrent. Cum igitur hanc Anastasii epistolam, sicut et superiorem Rufini, libro II Apologiæ Hieronymi subnexas invenissent, utramque ad epistolarum classem sibi transferendam duxerunt. Nunc vero ambæ in tomum, qui aliena Hieronymi opera continet, rejectæ sunt. An satius foret hujusmodi scripta eo loco exhibere, quem Hieronymus eis dederat, meum non est definire.

III. *Marii Mercatoris scriptis exemplaribus reperitur præfixa.* — E vulgatis Hieronymi operibus hæc Anastasii epistola primum in editione Romana pontificiarum epistolarum, tum apud Baronium, ac postmodum in editionibus conciliorum descripta est. In Vaticano ac Bellovacensi scriptis exemplaribus Marii Mercatoris operibus una cum altero libello, cui titulus est *Fides ejusdem Rufini*, præfigitur. Ac licet neutrum opus ad Marium Mercatorem ullo modo

pertinere Joannes Garnerius agnoscat, utrumque tamen cum hujus scriptoris operibus, non quidem in eorum fronte, sed ad calcem edendum, ac notis illustrandum putavit. Unum pag. 109, alterum pag. 114, ejus editio repræsentat. Eam autem fidei expositionem, quam Rufini nomine donatam invenit, Aquileicnsis presbyteri non esse recte observavit.

IV. *Hanc Rufinus ab Hieronymo confictam suspicatur.* — Istam Anastasii epistolam ab Hieronymo confictam suspicari se Rufinus non sine animi ancipitis atque incerti nota significavit. Quocirca eum Hieronymus sic alloquitur: « In epistola sancti papæ Anastasii lubricus exististi; et turbatus in quo sigas gradum non reperis. Modo enim dicis a me esse compositam; nunc ab eo (scil. Joanne) ad te debuisse transmitti cui missa est. Rursum injustitiam scribentis arguis. » Et post pauca ipse de epistolæ veritate certus Rufinum, quod ex Oriente ejus exemplum expectare se diceret, ridet in hunc modum: « Vade potius Romam, et præsens apud eum (Anastasium) expostula, cur tibi absentem et innocentem fecerit contumeliam: primum, ut non reciperet expositionem fidei tuæ (in superiore epistola contentam).. deinde ut epistolas contra te ad Orientem mitteret. » Etiamnum tamen Petrus Halloix de Vita Origenis pag. 333, eandem suppositionem suspectam habet. At veritatem ejus Hieronymus litteris aliis ab eodem papa sequenti anno rursus in Orientem missis confirmat, de quibus paulo post ista subjicit: « Esto præteriti anni ego epistolam finxerim: recentia ad Orientem scripta quis misit, in quibus papa Anastasius tantis te ornat floribus, ut cum ea legeris, magis te velle defendere incipias, quam nos accusare? » Et circa apologiæ suæ finem: « Sin autem ejus est (scil. Anastasii), ut hujus quoque anni contra te epistolæ probant, frustra et falso falsam arguere niteris. »

V. *Quo anno scripta sit.* — Cum his duobus locis stare nequit opinio eorum, qui epistolam, de qua agimus, anno 402 scriptam putant. Nemo enim est, qui Anastasii ultra 27 diem mensis Aprilis anni 402 protrahat vitam. Atqui non eo anno, quo defunctus est hic papa, sed eo qui illum præcessit, Hieronymus epistolam istam scriptam esse testatur. Ex quo sequitur, ut vel ad annum 401 referenda sit, si re ipsa Anastasius anno 402 mense Aprilii obiit; vel si non male obitus ejus 4 die Decembris anni 401 consignatur, ad annum 400 pertineat, atque Hieronymus postremam apologiæ suæ partem adversus Rufinum non anno 402, sed 401 composuerit.

VI. *Origenes ab Anastasio damnatus.* — Hæc epistola Origenem damnatum esse cum ex pluribus Hieronymi locis, tum ex ipsius epistolæ verbis liquet. Eam, uti jam observavi, Hieronymus epist. 16, Marcellæ laudem tribuit, quod hujus damnationis principium fuerit. Hanc ipse tum expetebat Hieronymus, eique postulanti Theophilus Alexandrinus antistes etiam nesciens non mediocri subsidio fuit. Cum enim sanctus ille Doctor in Occidentem litteras adversus Origenem misisset, atque Anastasius nihil præcipitatum volens, necdum Hieronymi aliorumve

solicitationibus cederet; « ex dispensatione Dei, » inquit ipse Hieronymus epist. 71, ad Theophilum scribens, « factum puto, ut eo in tempore tu quoque ad Anastasium papam scriberes, et nostram dum ignorares sententiam roborares. » Idem Theophilus in Sermone ad quosdam monachos Origenem, ut a se, ita et ab Anastasio damnatum testatur his verbis: « Anathematizantes Origenem ceterosque hæreticos, exemplo nostro et Anastasii sanctæ Romanæ Ecclesiæ episcopi, qui ex veteribus certaminibus clarus, nobilissimi populi dux creatus est, quem et universa Occidentis episcoporum sequitur synodus; quæ accepit ac probavit Alexandrinorum Ecclesiæ sententiam in impium latam. » Hæc autem Theophili verba Justinianus imperator in epistola, quam ad Menam adversus Origenis errores scripsit, laudat (Concil. Lab. tom. V, pag. 658).

VII. Anastasius Rufinum lata sententia non condemnavit. — An vero puriter cum Origene Rufinus ab Anastasio lata sententia condemnatus sit, expendisse juverit. Id quidem pro certo ponunt plerique: iisque favere videtur Hieronymus, dum Rufinum non modo accusatum, ac Romanum citatum, sed etiam damnatum nonnumquam prædicat. In eum quippe maxime convenit illud (Epist. 16) hujus Doctoris: « Acciti frequentibus litteris hæretici, ut se defenderent, venire non sunt ausi: tantaque vis conscientiæ fuit, ut magis absentes damnari, quam præseutes coargui maluerint. » At Theophilus loco allato unam memorat sententiam in impium (hoc est in unum Origenem) latam. Et commode intelligitur Hieronymus hæreticos eatenus dixisse damnatos, quatenus damnato Origene, condemnati censentur et ii, qui erroribus iisdem implicantur. Neque vero Rufinum ab Anastasio damnatum sonant hæc Hieronymi lib. II apol. Rufinum ipsum sic alloquens: « Cur translaturus hæretica, in defensionem eorum præmittis quasi Martyris librum, et id Romanis auribus ingeris, quod translatum totus orbis expavit? aut certe si ideo interpretaris ut eum hæreticum arguas, nihil de Græco mutes, et hoc ipsum quod prudentissime papa Anastasius in epistola, quam contra te scribit ad episcopum Joannem, suo sermone complexus est; me liberans qui id feci, te arguens qui facere noluisti. » Ubi notandum quod ait *te arguens*, non *te condemnans*; atque ita arguens, ut adhuc in potestate ipsius esset præstandi quod facere hactenus omisisset, eoque pacto condemnationem evaderet. Nondum igitur ulla adversus illum dicta erat sententia: sed res etiamnum in suspensio erat. Quocirca ubi verbis allatis proxime subdit Hieronymus. « Ac ne forsitan hoc quoque neges, subjecti exemplum ejus » (scilicet epistolæ Anastasii), « ut si non vis audire fratrem monentem, audias episcopum condemnantem, » non absolutam condemnationem seu hæreseos convicto jam dictam sententiam notat, sed hypotheticam, quam nondum quidem subierit, sed haud dubie subiturus sit, si quod illum monet facere spernat. Immo et de posterioribus scriptis, anno sequente in Orientem missis sermonem habens, « in quibus, » inquit ad Rufinum, « papa Anastasius tantis te ornat floribus, ut cum ea legeris, magis te

^a In edit. Rom. et concil. desideratur *super nomine Rufini*. Hieronymus Rufinum alloquens non *super nomine tuo*, sed simpliciter *contra te scriptam* dicit.

^b Garner., *immerito in me*: iis etiam mss. quibus usus est, refragantibus. Non displiceret *in me immeritum*: sed sana etiam est et nitida lectio, quam mss. exhibent.

^c In mss. Cluniac. et Bellov., *et earum*: recte. si proxime sequeretur *virtutum quas in Domino habes*.

^d Ita Garner. cum mss. Vatic. et Bellov. At editi alii, *Tam eminenter*. Codex Clun., *Tamen eminente*. Ex quo conjectura est legendum, *Tam enim emi-*

nente defendere incipias quam accusare, » presbyterum illum necdum lata sententia damnatum significat. Ubi enim a supremo iudice lata sententia est, nullus jam superest defensionis locus: sed unum reo restat, ut aut iudicium sustineat poenam, aut sit emendet propter quod iudicatus est. Sed quid alienis immorer argumentis, cum Anastasius in subjecta epistola a iudicio de Rufino ferendo sese sustinere constanter affectet? quippe cui nondum satis compertum erat, qua ille mente libros Origenis Latine transtulisset. Hæc si sententiam adversus eum dixisset, hæc aut ipsi, aut præsuli Ecclesiæ, in cuius territorio degebat, aut publice denuncianda fuerat. Id porro unum aperte significat Anastasius, suo ipsius iudicio Rufinum damnatione dignum censi, si librorum Origenis, quos latinitate donavit, doctrinam approbarit. De eadem re in notis nonnulla erunt necessario dissereunda.

B

EPISTOLA I.

ANASTASII I ROMANÆ URBIS EPISCOPI AD JOANNEM EPISCOPUM JEROSOLYTHORUM, * SUPER NOMINE RUFINI.

A Joanne consultus Anastasius, utrum Rufinus ab versos et Græco in Latinum Origenis *κατὰ Ἀρχόν* libros damnandus esset, respondet, seposito omni suspitione perpendendum esse quo id animo aggressus esset, et cum quidem damnandum, si propria mente et laudans ac probans transtulerit, secus. si ipsum accusans auctorem: se vero non vano timore sollicitari, sed operam daturum, ne hinc Ecclesiæ per orbem corrumpantur.

1. Anastasius se laudantem laudat, ac rogat ut laudare desinat. — Probatae quidem affectionis est hoc, ut laudabiliter de sacerdote sacerdos loquaris. Pro tanto igitur præconio, quod ^b in merita mea effusissimum contulisti, ut *amici tuo gratias ago*, ne splendorem tuæ sanctitatis, et ^c eas quas in Domino habes virtutes, subinda quodam modo parvitalis nostræ favorabilis sermo prosequitur. ^d Tam enim, vir omnium præstantissime, laudum tuarum fulgore nitore conspicuus, ut par esse meritis sermo non posset. Porro autem tanto titulorum tuorum *rapine* incitamento, ut etiam quod impetrare nequeo, audere non desinam. Jam hoc de laudibus tuis est, quod me tantummodo de celestis istius animi serenitate laudasti. Tui etenim episcopatus ordo perspicuus per ^e diversum orbem velut radians, etiam ad nos splendoris tui detulit claritatem. In me quippe totum ^f ipse amicitia tribuis, examini nihil relinquas. Aut si jure me laudas, tu quaque ^g similiter non relaudandus es? Obsecro igitur ob utrumque,

nente.

^a Garner., *per universum orbem... splendoris tui*. remittentibus alii editis et scriptis. Diversum orbem intelligere est vel Orientem et Occidentem simul, vel simpliciter Occidentem, qui diversus est ab eo quem Joannes incolebat.

^b In ms. Bellov., *totum tum ipse*. An pro *totum dum ipse*?

^c Garner. cum ms. Bellov., *simili tenore laudandus es*. Sincerior visa est lectio Clun. ms. et cæterorum editorum. In his autem editis mox desideratur *apud me*: quod perinde est atque etiam in scriptis prævatis.

ut me ipsum apud me laudare jam desinas; duplex etenim a me causa constringit, ne consacerdotis tui sensibus aut dolorem falsa laus ingerat, aut pudorem vera succendat.

2. *Rufini causa Dei relinquatur arbitrio.* — Sed ut ad causam revertar: Rufinus, de quo me consulere dignatus es, conscientia suæ divinam habet arbitriam majestatem, apud quam se integro devotionis officio ipse viderit qualiter debeat approbare.

3. *De Origene quid sentiendum.* — Origenem autem, cujus in nostram linguam composita derivavit,

* Apud Garner., *te causas.* Tum alia in editis, hoc poscere constringit. Istud hoc poscere, quod abest a mss. non alienum est ab Anastasii mente, sed recte subauditur. Quamvis autem Anastasius laudes respuat, quia etiam in veris modestæ offensio est, quæ ideo pudorem excuset; alii tamen Sancti honorum laudes interdum utiles esse non inficiantur. Quod Augustinus epist. 231, ad Darium, n. 4, sic explicat: Si enim non sum in me (quæ laudas), salubriter erubescio, atque ut sint inardesco. Ac per quæ agnosco mea in laude tua, gaudeo me habere, et abs te illa, ac me ipsum diligi propter illa. Quæ autem non agnosco, non solum ut habeam consequi desidero, verum etiam ne semper mea laude fallantur qui me sinceriter diligunt. Eodem animo Gregorius Magnus a Leandro Hispalensi episcopo laudatus lib. ix, l. 2. wense Augusto rescribit: Quod non est ita ut dicitur, ut ita quia dicitur, ne qui non solet mentiat.

b In edit. Rom., arbitrium. Apud Baron. et Lab., arbitrium. Rectius Garn. ut in mss., arbitram. Jam Anastasius Rufini Origenisque causas incipit distinguere, ac de Rufino iudicium suscipiens, sententiam suam de Origene aperte exponit.

c Ita mss. At editi, nesciit, nisi quod Garnerius totum locum istum sic de suo mutavit: nostrum studium nesciit, quod vero sit animi mei propositum. Verum huiusmodi mutationes editori licitas non putamus. At locus, inquit, prout est in omnibus codicibus, eget Œdipo. Esto: nonne præstat omnium codicum verba etiam non intellecta retinere, quam ea invertendo intelligentiam auctori suo substituere alienam? Hoc tamen Anastasius, si mentem ejus assequor, sibi vult: Cum scopus noster, in ipsius epistolæ fronte propositus, sit de nomine Rufini, de quo uno etiam a te consultus sum, nostri huius propositi non est indagare quis Origenes fuerit: quod tamen animi mei studium, quis affectus erga eum, quæ de illo sententia sit paucis tibi aperiatur. Reipsa paululum a Rufino digressus, ut suam de Origene sequentiam promeret, intermissam de illo orationem reperit. Neque etiam Origenes, antequam Hieronymus ac Rufinus aliquot opera illius latinitate donarent, Latinis omnino incognitus dicendus est, cum et antea in eo interpretando Victorinus, Hilarius et Ambrosius operam suam contulerint. Unde et Rufino in superiore epistola dicere licuit: Origenis ego neque defensor neque assertor sum, neque primus interpres: alii ante me hoc idem opus fecerant; feci et ego postremus. Observat tamen Hieronymus lib. 1 Apol. contigisse, ut totus orbis post translationem (Rufini) in Origenis odia exarsit, quem antea simpliciter lectitabat.

d Editi, Garnerio excepto, quod qui urbis nostræ populis de translata Origenis lectione patefecit, quamdam puris mentibus velut nebulam excitatis injectam, fidem Apostolorum, etc. Notat Garnerius in mss. Bellovac. et Vauic. haberi, Quod urbis nostræ populis lectione (ubi lapsus est memorie, nam in Bellovac. reperimus lectio) put fecit, quamdam puris mentibus, veluti nebulam cæcitatatis injectam. Ipse in hoc loco restaurando se multum laborasse professus, hunc ita edi-

antea et quis fuerit, et in quæ processerit verba, nostrum propositum, nescit: quod vero sit animi mei studium, cum tua paulisper super hoc conferam sanctitate. Hoc igitur mente concepi, quod urbis nostræ populis de translatis Origenis lectio patefecit, quamdam puris mentibus velut nebula cæcitatatis injecta, fidem Apostolorum et majorum traditione firmatam velut devius anfractibus illum voluisse dissolvere.

4. *Qua mente Rufinus Origenem interpretatus sit queritur.* — Discere hoc loco libet, quid agat in Romanam linguam ista translatio. Approbo, si accu-

dit: Hoc igitur mente concepi (librariis oscitantia pro concepi), illum qui urbis nostræ populis opera translata Origenis lectione patefecit, quamdam puris mentibus velut nebulam cæcitatatis injectam, fidemque Apostolorum et majorum traditione firmatam velut devius anfractibus voluisse dissolvere. At cui probanda videatur lectio, in qua præter mss. fidem tot mutata cernat? Ac primo quidem additur illum qui, ubi non erat. Tum substituitur opera translata ubi erat de translatis, item, lectione pro lectio, et injicere, loco verbi injectam. Exinde post fidem rursus adjicitur conjunctio que; ac demum vox illum ante voluisse dissolvere supprimitur. Sed neque tot mutationibus plana omnino et perspicua efficitur oratio: quid enim hæc sibi velint, qui opera translata Origenis lectione patefecit, non satis percipitur. Nostra autem lectio eo potior videri debet, quod ex veterum codicum fide expressa sit ulla voce addita, nulla dempta, nulla suo loco mota, sed tantum in his, quamdam puris mentibus velut nebulam cæcitatatis injectam, expuncta littera m, quam in mss. sapissime a librariis perperam adjici experientia est. Unde et observant nonnulli grammatices periti accusandi casum pro sexto antiquis fuisse usitatum. Naque vero temere expunctam censebit, qui inferius n. 4. de eadem doctrina legerit dictum, quæ devotas mentes immissa sui caligine labefactare conetur. Præterea ut illum, quem Anastasius mente concepit apostolicam traditionem dissolvere voluisse, Origenem non Rufinum intelligamus, et quod antecedit proxime, et quod consequitur, postulat. Hæc enim statim dicit, ut cum Joanne paucis ac veluti raptim et extra propositum de Origene qui sentiat communicaturum se prælocutus est. Deinceps vero ab omni adversus Rufinum iudicio pronuntiando sese constanter sustinet, aperte significans necdum sibi exploratum esse, qua ille mente Origenem Latine converterit, et quoad istud compertum habeat, de illo judicare se nil certo posse. Ex quo et de Rufino minime dici liquet, illum apostolicam traditionem dissolvere voluisse. Nulla vero restabit obscuritas, si concipiendum et sentiendum esse ante verbum patefecit subaudiatur.

e Garner., Dicere... quid agat... ista translatione et execrando factum, exosum populis prodit. Retinendum cum editis aliis et mss. Discere, etc. Incertus quippe Anastasius quo consilio Rufinus librorum πρὸς Ἀρχῶν interpretationem aggressus esset, hoc nunc rescire ac discere se cupere significat. Huc manifeste spectat illud Hieronymi lib. 11: Si ideo interpretaris, ut eum hæreticum arguas, nihil de Græco mutes, et hoc ipsum præfatione testare, quod prudentissime papa Anastasius in epistola, quam contra te scribit ad episcopum Joannem, suo sermone complexus est. Annus porro jam effluxerat, quo Anastasius scripserat ad Joannem, cum hæc Hieronymus dixit: adeoque necdum ulla tum adversus eum dicta erat sententia, sed injecta tantum de eo suspicio, quam ipsi amovere integrum adhuc et liberum esset. Certe Rufinum non damnat, quem approbare se conceptis verbis scribit, si auctorem a se translatum accusat.

sat auctorem, et execrandum factum populis prodit, ut justis tandem odiis teneatur, quem jam dudum fama constrinxerat. Si vero interpret tantorum malorum ^a consensum præstat, et legenda prodit in populos; nihil aliud sui opera laboris extruxit, nisi ut propriæ ^b veluti mentis arbitrio hæc, quæ sola, quæ prima, quæ apud catholicos christianos ^c vera fide jam exinde ab Apostolis in hoc usque tempus tenentur, ^d inopinatæ titulo assertionis everteret.

5. Anastasii vigilantia adversus pravam doctrinam. Origenis lectio imperialibus edictis prohibita. — Absit ^e hoc ab Ecclesiæ Romanæ catholica disciplina. Numquam profecto eveniet, aliqua ut hæc admittam ratione, quæ jure meritoque damnamus. Quapropter illa toto orbe Christi Dei nostri diffusa providentia probare dignabitur, accipere nos omnino non posse B quæ Ecclesiam maculent, probatos mores evertant,

^a Editi, malorum erroribus consensum præstat, et legenda impia dogmata prodit: castigantur auctoritate mss.

^b Apud Garner., propriæ voluntatis arbitrio. Nostra lectio est cæterorum librorum.

^c In mss. Bellov., mera fide. In edit. Rom. et concil., Hanc quæ sola et quæ prima apud catholicos Christianos vera fides... tenetur.

^d Apud Garner. desideratur inopinatæ, quod hic perinde est atque novæ et cujus nec opinio hominum animos hactenus pervaserat. Vocis hujus loco in ms. Bellov. exstat impiæ.

^e Ita mss. cum Garner. Alii vero editi, Absit hæc ab Ecclesia Romana nequaquam catholica disciplina. Jam sine ambagibus Origenis doctrinam a se damnnari Anastasius declarat.

^f In ms. Bellov., moto. Non displiceret mota, scil. parvitas nostra. In Clun. ut apud Garner. exstat moti, supple cum essemus. Vel hoc verbum ita construendum, quasi post sequeretur transmiserimus, non parvitas nostra transmiserit. In edit. Rom. et concil. depravate efferebatur iste locus in hunc modum: Quare nosce qualem epistolam ad fratrem et coepiscopum nostrum Venerium diligentiori cura parvitas (Rom. edit., pravitas) nostra transmiserit, sibi que hanc conscientiam fecerim, qua non superflua laborem formidine, neque inani timore solliciter. Garnerius vero post verbum moti lacunam esse suspicatus, hanc de suo explendam censuit. Quamobrem Anastasii verbis sex prope versus adjicere non veritus, mutato dumtaxat caractere, hunc papam ex præconcepta mente sic inducit pronuntiantem: Origenis quidem scripta et errores damnavimus: interpretem vero, cum non satis neque sua præfatione ad libros Origenis neque apologia ad nos missa se purgaverit, immo forte eisdem erroribus reipsa consentiat, Romam ad judicium sedis apostolicæ vocavimus, et renuentem venire eadem sententia involvimus. Damnationis autem sententiam fratribus nostris Venerio et Chromatio scripsimus. Tum in subnexo commentario hujusmodi additamentum triplici ratione approbare conatur, quarum nulla id quod vult, necessario conficit, ac præsertim duæ postremæ verbis Anastasii vel depravatis, vel perperam intellectis nituntur. Nonnulli autem characterem ideo mutatum arbitrantur, ut sententia adversus Origenem ac Rufinum prolata facilius scerneretur, additi Garnerii verba pro genuinis Anastasii acceperunt. Et in hunc quidem errorem lapsus est nominatim Ant. Pagius in Critico opere suo ad ann. 401, n. 9. Verum nulla jam subest ratio, cur hunc Anastasii locum, qualem exhibemus, non sanum aut integrum quis suspicetur.

^g Is est Venerius Mediolanensis episcopus, ad quem simul et ad Anastasium nostrum anno 401

A aures circumstantium vulnerent, jurgia, iras, dissensionesque disponant. Qua re ^f moti, qualem epistolam ad fratrem et coepiscopum nostrum ^g Venerium diligentiori cura perscriptam parvitas nostra transmiserit, ex subditis poteris comprobare. Unde igitur habeat secum ille qui transtulit, servetque sibi hanc conscientiam, non superflua laboro formidine, neque inani timore sollicitor. Mihi ^h certe cura non deerit Evangelii fidem circa meos custodire populos, partesque ⁱ corporis mei, per spatia diversa terrarum ^j, quantum possum, litteris convenire, ne qua profanæ interpretationis origo subrepat, quæ devotas mentes immissa sui caligine ^k labefactare conetur. Illud quoque, quod evenisse gaudeo, tacere non potui, beatissimorum principum nostrorum manasse B responsa, quibus unusquisque Deo serviens ab Origenis lectione revocetur: ^l damnatumque sententia

Carthaginense concilium legatos mittere constituit, quemque Hieronymus post med. lib. II, n. 2, apol. cum Anastasio item nostro necnon Theophilo Alexandrino, Chromatio Aquileiensi, et omni cum Orientis tum Occidentis Catholicorum synodo recenset, ut qui pari sententia, quia pari et spiritu, illum (Origenem) hæreticum denuntiant populis.

^h Mss., mihi curæ non deerit.

ⁱ Garn., partesque corporis, omisso mei; editi alii, partes populi mei: corriguntur ex mss. Ecclesias corporis sui partes ea loquendi ratione Anastasius vocat, qua easdem et Cælestinus epist. 24, membra ac viscera sua nuncupat, et qua Siricius epist. I, n. 21, ad omnia se respondisse memorat, de quibus, inquit Humerium alloquens, ad Romanam Ecclesiam, utpote caput tui corporis retulisti.

^j In vulgatis hic additur diffusas: quod non reperimus in scriptis.

^k Ad hæc respiciens Hieronymus epist. 8, ad Demetriadem, ab Anastasio percussum ait caput hæreseos, quæ simplicitatem fidei, quæ apostoli voce laudata est, polluere, et LABEFACTARE CONATA EST.

^l Ita mss. cum Garner. Alii vero editi, damnandum, et mox, lectio rerum, non reum. Quæ hic memorantur principum responsa, nusquam comparent. Hieronymus quidem lib. I Apolog. prædicat, Imperatorum scripta, quæ de Alexandria et Ægypto Origenistas pelli jubent, sed librorum Origenis lectionem iis interdicti tacet. Immo circa id tempus a Tranquillino de Origene consultus, utrum secundum fratrem Faustinum penitus respuendus sit, an secundum quosdam legendus ex parte; rescribit epist. 76: Origenem propter eruditionem sic interdum legendum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, etc. Quæruunt eruditi, Honorione, an Arcadio, hoc est, num Occidentis, an Orientis imperatori responsa illa tribuenda sint. Non desunt qui ea ab Honorio, Marcello ac cæteris, a quibus Origenis damnatio exspectabatur, instantibus, prodisse putent. Ex verbis tamen Posthumiani apud Sulpicium dial. I, c. 3, colligere licet, ea ab Orientis imperatore mansisse. Primo enim præmittit, sæda Alexandria episcopos inter et monachos existisse certamina ex ea occasione, quia congregati in unum sæpius sacerdotes frequentibus decrevisse synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret aut haberet; ac paulo post subdit: Per diversas oras monachi sunt fugati, ita ut PROPOSITIS EDICTIS in nulla consistere sede sinerentur. Valde enim probabile est, Origene a Theophilo et synodo ejus damnato, atque operum illius interdicta lectione, episcopos Ægypti, cum synodalibus constitutis nihil proficere se experti essent, edicta petiisse imperialia, et monachos, cum horum edictorum auctoritate

principum, quem lectio reum profana prodiderit. A Hactenus sententiæ meæ forma ^a processerit.

6. Quod te vero vulgi de Rufino querela sollicitat, ut quosdam ^b vagis suspicionibus persequaris : hanc tuam opinionem constringam divinæ lectionis exemplo, sicut scriptum est : ^c *Non sic homo ut Deus; nam Deus videt in corde, homo videt in facie* (I Reg. xvi, 7). Itaque, frater charissime, omni suspitione seposita, ^d Rufinum propria mente perpendo si Origenis dicta in latinum transtulit ac probavit : nec dissimilis ^e a reo est, qui alienis vitiis præstat assensum. Illud tamen ^f tenere te cupio, ita haberi a nostris partibus alienum, ut quid agat, et ubi sit, nescire cupiamus. Ipse denique viderit ubi possit absolvi ^g.

EPISTOLA II.

^b AD SIMPLICIANUM.

Studium Theophili ac vigilantiam laudat, cujus litte-

ab Origenis lectione absterreri non possent, aut id certe præexeretur, undique fugatos esse. Veri etiam est simile, rescripta illa, quibus Origenis lectio prohibebatur, ad normam ac formam esse concinnata edictorum illorum, quæ Codex Theod. lib. xvi, tit. 5, leg. 34, exhibet, anno 398, Martii 4 die datorum, quibus Arcadius et Honorius Montanistarum aut Eunomianorum codices legi vetant, eosque igni cremari jubent.

^a Edidit Garnerius præcesserit : eaque lectione confirmari putat quod superius senserat de lacuna, in qua sententiam adversus Origenem ac Rufinum prolata desiderari existimavit. Verum non in aliis tantum editis, sed et in mss. exstat processerit, et rectius quidem. Hoc enim sibi vult : Ex occasione nove librorum *περι ἀρχῶν* interpretationis, quam Rufinus in lucem emisit, quid agendum quidve sentiendum sit, hactenus aperui. Sane hic sententiæ vox non latam a iudice sententiam, sed ad ea quæ fuerant quæsitam datam responsum sonat : quasi uno verbo diceret, Hactenus quid sentirem explicui.

^b Edit. Rom. et concil., *malis suspicionibus persequaris, hanc etiam opinionem* : corriguntur ex mss. et Garnerio : cui quidem Anastasius hic videtur loqui de Hieronymo, Hieronymique amicis Pammachio, Oceano et Marcello, qui multum re ipsa contulerunt ad promovendam Origenistarum condemnationem. Et in eos quidem, quos Rufinus in superiore epistola n. 1 æmulos suos vocat, cadere videntur vagæ illæ suspitiones. Cum autem in eo essent positæ, quod Joannes Rufini accusatores livoris et invidiæ suspectos haberi vellet, cumque livor internum sit malum solius Dei oculis notum : recte monet Anastasius Deum unum in corde, hominem autem tantum in facie et quæ foris parent videre. Neque vero hic notari putem suspitiones de Hieronymo sparsas, de quibus Pammachius et Oceano ad Hieronymum ipsum epist. 64 ita scribunt : *Purga ergo suspitiones hominum, et convince criminationem : ne si dissimulaveris, consentire videaris.*

^c Ita Garn. cum mss. Alii vero editi, *non sicut videt homo, ita et Deus.* Mox cum iisdem editis etiam Garn., *homo in facie*, omisso verbo *videt*, quod revocatur ex mss.

^d Editi, *Rufinum scilo quod propria mente Origenis dicta*, etc. castigantur ex mss. Quenadmodum superius Anastasius Rufinum conscientie suæ permittit, ac prius quam de illo quidquam definiat, discere cupit, auctoremque cuius interpretis fuit accuset, an erroribus ejus assentiatur : ita et nunc vult ut Joannes ab omni suspitione liber ad explorandam Rufini mentem, quæ nondum probe perspecta erat, progrediatur.

PATROL. XX.

ris conventus, Simpliciano Mediolanensi episcopo denuntiat; a se quoque Origenianæ hæresi inflicto esse anathema.

Domino Fratri SIMPLICIANO ANASTASII.

I. Grandem sollicitudinem atque excubias super gregem suum pastor habere approbatur. Similiter et ⁱ ex alta turre causa civitatis diu noctuque cautus speculator observat. Magister ^j providus navis hora tempestatis et periculi magnam patitur animi jactationem, ne procellis atque asperrimis fluctibus navis elidatur in saxa. Pari animo vir sanctus et honorabilis Theophilus, frater et coepiscopus noster, circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus per diversas Ecclesias Origenem legendo, B in magnas incurrat blasphemias.

II. Conventus litteris memorati, convenio sanctitatem tuam, ut ^k sicuti nos in urbe Roma positi,

^e In edit. Rom. et concil., *ab eo est.* Verius apud Garn. ut in mss., *a reo est.* Istud argumentum Hieronymus Apolog. lib. II prosequens, Rufinum sic urget : *Dic ergo quare Origenis mala in latinum verteris; ut auctorem mali proderes, an ut laudares? Si prodis, in præfatione cur laudas? Si laudas, hæreticus approbaris.... Si hæc omnia probantur mala, igitur unius et auctor et interpretis rei criminis sunt.* Hujusmodi autem argumento minime opus erat, si jam ab anno præterito Rufinus convictus ac damnatus ab Anastasio fuisset.

^f Ita Garn. cum mss. At editi alii, *tamen scire cupio.* Mox, *a nostris partibus*, idem est quod a nostra regione, nominatimque ab urbe Roma.

^g Non sane a lata sententia, sed ab injectis suspicionibus. Ubi enim quis dicta sententia damnatus fuit, si supremus est iudex qui illum dixit, non ubi vis, sed apud eum unum, a quo damnatus est, absolvi potest. Hinc argumentum ruit Garnerii, qui hæc verba de absolute judiciali interpretatus, iis probari putat Rufinum lata sententia ab Anastasio fuisse damnatum. A præconcepta illa opinione, quam et ante alii e corruptis epistolæ hujus exemplaribus cepertant, si ad eam castigandam vir eruditus accessisset liberior, aut ad eas quæ præscribuntur editoribus attendisset leges, a mutationibus quas induxit, manus abstinuisset. Illis certe liberum non est vocem ullam de suo addere, vel demere, aut loco movere. Multo minus ipsis licet auctorum suorum lectiones ad præconceptas opiniones accommodare : sed præconceptæ opinionis beneficio lectionum, quæ illis adversantur, corrigendæ.

^h De tempore quo scripta fuit hæc epistola, vide Vallars. ad tom. I Hieron. in recens. epist. 93, 94, 95.

ⁱ Uno verbo, nullo autem sensu, erat in archetypo *exultare*, quod ex ingenio emendare non dubitavimus tribus hisce verbis *ex alta turre*, quam scripturam et ipsa orationis series, et perspicui sensus necessitas postulabant. Proclive autem veteri librario fuerit, qui compendiaris exemplaris sui notas non intellexerit, unam pro tribus exscribere. VALLARS.

^j Mirum dictum est hoc loco, tam paucis in verbis, quam multa peccata sint a veteri amanuensi : siquidem erat in ms. *Magister hactenus navis hora tempestatis ecoris et periculo, magnam*, etc., quæ conjectura tantum adducti mutare ausi sumus, cum nullum esset sensus pendendum, ne hujusmodi monstris lector offenderetur. *Ecoris* vero, quod nomen nihil est, penitus expunximus. Id.

^k Illud *sicuti* adverbium pro *similiter*, sive *eodem pacto* sumitur, cujusmodi exempla apud veteres Latinos scriptores invenimus. Tunc vero pro *ut*, si et

quam Princeps Apostolorum statuit et fide sua confirmavit gloriosus Petrus, ne quis contra præceptum legat hæc quæ diximus, damnavimus, et cum magnis precibus postulavimus, ut Evangeliorum instituta, quæ ex ore suo Dei et Christi docuit censura, a hac recedi omnino non debere, sed illud in memoriam deduci quod Paulus venerabilis Apostulus prædixit atque commonuit: *Si quis vobis evangelizaverit præter quod evangelizatum est vobis, anathema sit* (Gal. 1, 8). Igitur hoc præceptum tenentes, illud quidquid est fidei nostræ contrarium, ab Origene

legeris, perspicue etiam sensus constabit: nam laqueosus sermo totus est textus, librariorum culpa. Id.

^a Desunt hic loci quædam, quæ amanuensium veterum oscitantia exciderunt, puta *serventur*; et *constituimus*, aut quid simile: nec tamen, tot adhuc mendis impedita oratione, sancti Pontificis obscura mens est. Id.

^b Nimirum Cremonensis Eusebius, qui cum Romæ

quondam scriptum, indicavimus, a nobis esse alienum atque punitum.

III. Hæc sanctitati tuæ scripsimus per Eusebium presbyterum, qui calorem fidei gestans, et amorem circa Dominum habens ^b, quædam capitula blasphemica obtulit, quæ nos non solum horruimus, et iudicavimus, verum et si qua alia sunt ab Origene exposita, cum suo auctore pariter a nobis scias esse damnata. Domina te incolumem custodiat, domine frater merito honorabilis.

esset ab anno 398 Origenis libros *πρὸς Ἀρχόν* a Rufino latinitate donatos, primus accusavit palam, atque inde blasphemiarum capitula excerpit. Qui et Mediolani cum esset, per id nempo temporis, quo detulit hancce ad Simplicianum Anastasi epistolam, quamdum Rufino præsentem recitavit ex eius interpretatione Origenis sententiam, quam se impugnasse idem Rufinus l. 1. *Invectivar. trahit. Id.*

APPENDIX.

EPISTOLÆ DUÆ S. ANASTASIO PERPERAM ATTRIBUTÆ.

(Ex Labb. Conc. tom. II.)

^a EPISTOLA PRIMA.

AD OMNES GERMANIÆ AC BURGUNDIÆ EPISCOPOS.

I. *Ut sanctum Evangelium universi, non sedentes, sed stantes audiant.* — II. *Transmarini quomodo ad clerum recipi debeant.* — III. *De Manichæis in urbe Romana repertiis.*

ANASTASIUS episcopus cunctis Germaniæ et ^b Burgundiciæ regionis episcopis in Domino salutem.

Exigit dilectio vestra, charissimi, ut ex auctoritate sedis apostolicæ vestris deberemus respondere consultiis. Et quamvis non prolixè, sed succinctè hoc agere, propter quasdam alias occupationes festinarem, denique tamen, si necesse fuerit, ab his vel alias necessitates, quasi ad caput, mittere charitative non dubitatis, quia vestras preces et nunc et ^D tunc acceptas habemus.

I. Significastis enim quosdam sacerdotes in ecclesia, quando leguntur Evangelia, sedere, et Domini Salvatoris verba non stantes, sed sedentes audire, et hoc ex majorum traditione se accepisse narrant:

^a *Epistola.* Anastasius plures scripsit epistolas in causa Origenistarum et Donatistarum, et inter alias ad Ursinum de incarnatione Filii Dei, cuius tria exstant fragmenta in appendice ad breviarium Liberati diaconi. Hæc si, quod reperitur in fine illius, scripta sunt Arcadio atque Bantone consulibus, anno Domini 385 atque adeo quatuordecim annis ante ingressum Anastasii exaratum fuisse oportet. Unde si eam legitimam et non potius supposititiam esse velimus, apparet, eam vel aliis pontificibus quam Anastasio ascribendam esse, vel in notam

C quod ut nullatenus deinceps fieri sinatis, apostolica auctoritate mandamus. Sed dum SS. Evangelia in ecclesia recitantur, sacerdotes et cæteri omnes præsentos, non sedentes, sed venerabiliter curvi, in conspectu sancti Evangelii stantes, Domnica verba intente audiant, et fideliter adorent.

II. Similiter et transmarinos homines, de quibus nos consulistis, in clericatus honore nolite suscipere, nisi quinque aut eo amplius episcoporum chirographis sint designati; quia multa per subreptionem solent evenire. Ideo et hæc summopere sunt cavenda.

III. Manichæos vero, quos in urbe Roma invenimus, et sequaces eorum nolite recipere, neque eis communicare, aut ullam cum eis participationem habere, priusquam ad rectam convertantur fidem; ne eorum male pullulantia semina, quæ a nobis in Urbe exstinguuntur, pessimis vobiscum radicibus seminantur vel germinent. Plurimos vero eorum, et sua sequaces impietatis, atque illorum doctores investigatio nostra reperit, vigilantia divulgavit, auctoritas

consularem mendam irrepsisse. Imposituræ suspicionem auget, quod maxima pars epistolæ, quæ agitur de Manichæis, reperitur apud sanctum Leonem magnum Romanum pontificem, in epistola illius secunda ad universos Italiæ episcopos scripta. Hæc post Surium Barocius anno 402, num. 48.

SEVERIN. BINIUS.

^b Vel hoc verbum imposituram arguit, nam sub Valentianum in imperio primum ad fidem christianam conversi sunt Burgundiones. LABB.

et censura coeſeruit. Quos potuimus emendare, cor-
reximus : et ut damnarent Manichæum cum prædi-
catione et disciplinis suis, publica in ecclesia profes-
sione et manus suæ subscriptione compulimus : et ita
de voragine impletatis suæ confessos, poenitentiam
concedendo, levavimus. Aliquantum vero, qui ita se
demerserunt, ut nullum his auxiliantis remedium
posset subvenire, subditi legibus, secundum Chris-
tianorum principum constituta, ne sanctum gregem
sua contagione polluerent, per publicos iudices
perpetuo sunt exilio relegati, et omnia quæ tam in
scriptis, quam in occultis traditionibus suis habent
profana vel turpia, ut nosset populus quid fugeret
aut vitaret, oculis Christianæ plebis certa manifesta-
tione probavimus (*fort. proptulimus*), adeo ut ipse
qui eorum dicebatur episcopus, a nobis tentus, pro-
deret flagitiosa in suis mysteriis (*fort. mysticis*), quæ
teneret, sicut gestorum vos series poterit edocere.
Ad instructionem enim vestram etiam ipsa direxi-
mus : quibus lectis, omnia quæ a nobis deprehensa
sunt, nosse poteritis. Et quia aliquantos de his, quos,
ne absolverentur, arctior (*fort. atrocior*) reatus invol-
verat ; cognovimus aufugisse, hanc ad dilectionem
vestram epistolam misimus, ut effecta certior sanc-
titas vestra, sollicitius agere dignetur et cautius, nec
ubi Manichææ perversitatis homines plebes vestras
facultatem lædendi, et huius sacrilegii possint inve-
nire doctores. Aliter enim nobis commissos regere
non possumus, nisi eos, qui sunt perversi doctores
(*fort. proditores*) et perditii, zelo fidei dominicæ
persequamur, et a sania mentibus (ne pestis hæc
latius divulgatur) (*cf. perditores, ita ms. Justell.*)
severitate, qua possumus, abscindamus. Unde hor-
tor dilectionem vestram, obtestor et moneo, ut qua
debetis et potestis, sollicitudine vigilentia ad investi-
gandos eos, nec ubi occultandi se reperiant facultatem.
Hi, fratres, valde cavendi sunt, ne dominicum
gregem perversitatibus, quibus possunt, contami-
nare valeant. Sunt ergo quidam eorum vestro
oves significantes, interius vero lupi rapaces exis-
tunt : Quos (juxta veritatis vocem) *ex fructibus eor-
um debemus agnoscere* (*Matth. vii, 16*). Quando
autem coeperint assumere impietatem, illud quod
occultabatur in illis, aperitur, et dolus omnis fit
omnibus manifestus. Inveniuntur quoque infirmæ
fidei homines, et qui divinas lectiones sitiunt, se-
cum eos in perditionem præcipitant. Dissipant enim
et vituperant patrum disciplinas, et relinquunt sanctas
Scripturas ad suam perditionem. Quos, ut præ-
dictum est, debemus prævidere, et ab his multum
cavere, ne in malitia sua aliqui occupati, concidant
de sua firmitate. Saluto itaque vos, fratres, et om-

^a Epistola II. Eadem fere suspicione imposturæ hæc, sicut etiam præcedens epistola, laboraret, si non in manuscriptis codicibus nota consularis hic circa finem addita abesset. Septimus enim consulatus Theodosii, habens collegam Palladium, incidit in annum Domini 416, qui est 18 post obitum Anastasii. Qua ratione isto tempore Anastasius epistolam scripsisse dicatur, non video. Ne igitur totius epi-

nes quæ vobiscum bene sentiunt, ecclesiam. Nos quoque, ut modo facitis, et alloquamini, peto, crebris litteris, et frequentius de fide et bona intentione vestra atque sospitate, lætificare, ut et gaudium commune habeamus, et Domino pari voto fideliter serviamus. Data Nonis Octobris, Arcadio et Baudone viris clarissimis consulibus.

^a EPISTOLA II.

AD NERIANUM.

Nerianum religiosum virum ob parentum amissionem solatur.

Dilectissimo fratri Neriano Anastasio.

Multa mihi in omnibus fidei et bonitatis tuæ litteris causa gaudii est, quod tantum studium circa religionis cultum exhibes, et Domini sacerdotes tuis in partibus adjuvare studes. Unde et Deo gratias ago, qui te ad hoc instigat, et ut perseverabilem in bonis operibus te faciat, exoro. Vos tamen et in prosperis et in adversis Deum laudare magnifice oportet, ejus sub potenti humiliari manu : *ut in tempore vos tribulationis (juxta Petrum apostolum) confortet et exaltet* (*1 Pet. v, 6*). Fraternalitatis ergo vestræ afflictio, quam de amissione parentum vestrorum vos habuisse audivimus, tantam nobis causam mœroris iniecit, ut quia nos de duobus charitas unum fecit, cor nostrum in vestris specialiter uri tribulationibus sentiremus. Sed in hoc dolore multum me consolata est sanctitatis tuæ ad animum res deducta, quia (*fort. qua*) et patienter ferre tristitiam decet, et de morte plebis tuæ ulterius longam non habere mœstitiam. Ne tamen aliqua adhuc tribulatio in vestra mente resideat, hortor quiescere (*fort. quiesce*) a dolore : quia indecens est, te illis tadio affectionis addici, quos credendum est ad veram moriendo vitam pervenire. Habent forsitan illi justam longi doloris excusationem, qui vitam alteram nesciunt, qui de hoc sæculo ad melius esse transiitum non confidunt. Nos autem qui novimus, qui credimus et docemus, contristari nimium de obeuntibus non debemus, ne quod apud alios pietatis tenet speciem, hoc nobis magis in culpa sit. Nam diffidentia quodammodo genus est ; contra ^b quod quisque prædicator queritur, justitiam amans, dicente Apostolo : *Notamus autem vos ignorare de dormientibus, ut non contristamini, sicut et cæteri qui spem non habent*. Hac itaque, frater charissime, ratione perspecta, studendum nobis est, ne (sicut diximus) de mortuis affligamur, sed affectum viventibus impendamus, quibus et pietas ad utilitatem, et sit ad fructum dilectio. Depone ergo, charissime, mœrorem, et assume spiritualem fructum lætitiæ

stolæ fides et auctoritas periclitatur, ob manuscriptos codices, unde hæc Anastasii in totum primum epistolarum pontificiarum relata est ; notam consulari in fine superadditam, hæc virgula consoria perstringendam esse judicavimus. SEVERA. BINIUS.

^b Quod quisque . . . Hoc est, quod quisque prædicat torqueri mœstitia mentis, dicente, etc. LABB.

ad utilitatem sanctæ Dei Ecclesiæ, servorumque ejus A insignem te prestitit, reddat per sæcula clariorem. profectum : et vitæ hujus quæcumque sunt spatia * Data septimo Idus Junii, Theodosio Augusto VII et æternis divinisque officiis illustrare contende, ut qui Palladio, viris clarissimis consulibus.

* *Data septimo Idus Junii.* Hæc est illa consularis nota, de fide integre suspecta, quæque tomo primo epistolarum pontificiarum ab hac epistola ex manuscriptis codicibus scripta, abest. SEVER. BINIUS.

ANNO DOMINI CCCCI.

FAUSTUS MANICHÆUS.

LIBER CONTRA FIDEM CATHOLICAM.

(Hic Liber habetur et refellitur ab eminentissimo gratiæ Doctore in xxxii libris contra Faustum Manichæum, quos vide tom. VIII opp. S. Augustini.)

ANNO DOMINI CCCCLIII.

SULPICIUS SEVERUS.

(Galland. Biblioth. Vett. Patr. tom. VIII.)

PROLEGOMENA.

I. SEVERUS presbyter, inquit Gennadius (a), *cognomento SULPICIUS, Aquitanicæ provinciæ, vir genere et B litteratura nobilis, sæculo IV desinente claruisse perhibetur: Paulino scilicet Nolano ætate florentior (b), quem anno ccccliii natum edocet Tillemoncius (c), in litteris liberaliter institutus, et ingenii facultatis laudem adeptus, facundi nominis palmam cæteris in foro præripuit. Uxorem duxit ex consulari familia, magnisque opibus affluit (d). Sed sæculo demum abdicato, monasticæ disciplinæ totum se addidit, paupertatis atque humilitatis amore conspicuus (e). Quod sane variis ex Paulini epistolis palam astruit vir eruditus (f). Num vero sacerdotio fuerit initiatus, quamvis id asserat Gennadius, non est adeo exploratum, ut nullus hac de re dubitandi locus supersit (g). Beato Martino episcopo Turonensi et Paulino Nolano familiariter usus fuit. Sub vitæ finem a Pelagianis fuisse deceptum tradit idem Gennadius: ejus tamen narrationem vir doctus modo laudatus suspectam reddit (h): qui et Massiliæ anno circiter ccccx Severum e vivis excessisse ferme quinquagenarium existimat (i).*

II. Complura luculento sermone conscripta reliquit Severus, Sallustium in primis assectatus. Ejus operum seriem hic verbis exponere juverit V. C. qui eadem paucis exceptis haud ita pridem diligenter admodum expolita atque illustrata in lucem emisit; cujus propterea editionem præ cæteris seligendam typisque nostris exprimendam putavimus. Sic igitur ille (j): « Scripsit itaque (Severus) *Martini vitam*, ut in votis habuerat, quum tamen non nisi post Martini obitum edidisse, idque anno fere cccc vergente, satis superque demonstravimus (k). Martini Vitam proxime præverunt partim, partim secutæ sunt *tres epistolæ* de eodem argumento scriptæ, de quibus alibi fusius (l).

III. « Aliud interim aut eodem anno cccc aut non multo post opus suscepit, *Historiæ nempe Sacræ* breviarium jam inde a mundi initio ad Silicionem usque consulem, qui eo nimirum anno consul primum prodit. Huic operi absolvendo intentus erat biennio post, quum a Paulino petiit ut quasdam chronologiæ difficultates in ea occurrentes sibi explanaret: quod colligimus ex epistola 28 Paulini anno

LXV; Tillem. Mem. eccl. tom. XII, p. 689, not. 2 sur S. Sulp. Sévère.

(h) Hier. de Prato, l. c. § 12, pag. LXIX.

(i) Idem ibid., § 15, pag. LXXV.

(j) Hier. de Prato, l. c. § 11, pag. LXVIII.

(k) Idem, dissert. 1. 2 et 3 opp. Sulp. Sever tom. I, pag. 149-231.

(l) Idem, dissert. 1, §§ 5 et seqq.

(a) Gennad. lib. de Vir. illustr. cap. 19.

(b) Paulin. epist. 5, § 5.

(c) Tillem. Mem. eccl. tom. XIV, p. 724, not. 9 sur S. Paulin.

(d) Paulin. l. c. § 6.

(e) Gennad. l. c.

(f) Hier. de Prato Vit. Sulp. Sever. § 8, pag.

LXI seqq.

(g) Hier. de Prato Vit. Sulp. Sever. § 10, pag.

ccccii scripta, qua illi respondet se de ea re Rufinum consuluisse, et si quid is opis attulerit, facturum certiozem. Sed et anno ccccm accepta a Paulino historia inventionis sanctæ Crucis, quam ejus epistola 31 ad eundem scripta fuisse narrat, eam libello suo adjecit, iisdem fere verbis expressam. »

IV. « Anno demum ccccv Severus *Dialogos* suos vulgavit, de quibus in duabus nostris dissertationibus agimus ^a. Præterea toto eo temporis spatio quam plurimas *Epistolas* scripsit, quas Gennadius primo loco his verbis commemoravit: *Scriptis non contemnenda opuscula: nam epistolas ad amorem Dei et contemptum mundi exhortatorias scripsit sorori suæ multas, quæ et notæ sunt* (ex his una tantum aut altera ætatem tulit): *scripsit et ad Paulinum prædictum duas, et ad alios alias: sed quia in aliquibus familiaris necessitas inserta est, non digeruntur*. Doleandum sane est, quod jam tum Gennadii ævo minori in pretio essent, nec digerentur, seu dispersæ non in unum corpus conjungerentur hæ Severi epistolæ, nimirum quod circa τὰς φιλικάς φιλοπονησίους seu dulcedines amicitia (qua etiam de causa

^a Idem ibid. et dissert. 5 et 6 pagg. 259-317.

in aliquibus libris manuscriptis epistola ad Bassulam obtruncata exhibetur) essent occupatæ: sic enim interpretor Gennadii verba: *Sed quia in aliquibus familiaris necessitas inserta est, non digeruntur*: nam una hujus generis, et quidem perbrevis, quæ ad Paulinum scripta adhuc superest, satis declarat quam et cæteræ dignæ essent quæ cedro linerentur. Hæc omnia porro quæ diximus, ad annum usque ccccv pertingunt. Quid postea Severus egerit, ubi fuerit, quamdiu vixerit, quidve omnino illo sit factum, incertum est: nam in Paulini epistolis, post eas quas anno sequenti ad eum per Victorem se misisse scribit epistola 43, num. 2, ne verbum quidem de ipso amplius occurrit. » Hactenus vir eruditus.

V. Quandoquidem vero in nova editione Veronensi quam secuti sumus, desiderabantur *Epistolæ septem* Severi nomine inscriptæ ac superiore sæculo evulgatæ, quarum duæ Baluzio, aliæ quinque Dacherio acceptæ referuntur; eas propterea eidem editioni attextendas curavimus. Ex quibus tres priores auctorem Severum nostrum agnoscere perhibentur: quatuor autem reliquæ falso ipsi suppositæ comperiuntur. Quid porro studii et operæ in iisdem Epistolis rursus excudendis post Clericum præstiterimus, ex notis subjectis quisque facile perspiciet.

VETERUM TESTIMONIA DE SULPICIO SEVERO.

I. ^a S. PAULINUS NOLANUS, *epist. 5, alias 1, scripta anno 395, num. 5 et 6, ita ad eum scribit*:

Tu, frater dilectissime, ad Dominum miraculo majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia facultatum non egentior, et in ipso adhuc mundi theatro, id est, fori celebritate, diversans et FACUNDI NOMINIS PALMAM TENENS, repente impetu discussisti servile peccati jugum, et lethalia carnis et sanguinis vincla rupisti, neque te divitiæ de matrimonio familiaris consularis aggestæ, neque post conjugium peccandi licentia, et cælebs juvenas ab angusto salutis introitu et arduo itinere virtutis in mollem illam et spatiosam multorum viam revocare potuerunt..... Tu ergo verus factor legis, et Evangelii non surdus auditor, qui corpus et mundum conficiens cruci, delicias juventutis, et vitæ præsentis mala gaudia provenenis et luctibus aversatus es, respuens patrimoniorum onera ceu stercorem, merito socrum sanctam ^b omni liberaliorem parente in matrem sortitus æternam, quia cœlestem Patrem anteverteras terreno parenti; exemplo apostolorum ^c relicto patre in navicula fluctuante, scilicet in hujus vitæ incerto cum rebus rerum suarum et implicatione patrimonii relicto, Christum secutus: nec minoris domesticis opibus INGENII FACULTATIS LAUDEM ab hominibus non

accipiens, et inanis gloriæ sublimiter negligens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus et tuis litteris prætulisti, confugisti ad pietatis silentium, ut evaderes iniquitatis tumultum: mutescere voluisti mortalibus, ut ore puro divina loquereris, et pollutam canina facundia linguam, Christi laudibus et commemoratione ipsa pii nominis expiæres.

Idem *epist. 11, alias 5, scripta anno 397, ad eundem, num. 4.*

Neque sat habes occasionibus cunctis revisere, nisi et pueros tuos mittas, nec solum de famulis, sed et de filiis sanctis, quorum benedicta in Domino prole lætaris, eligis tabellarios, quorum oculis nos videas, et ore contingas. Speciosi nobis pedes illorum tamquam evangelizantium bona: nuntiant enim nobis et afferunt ea quæ ad pacem sunt de te, cum proferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut scribis in spiritu Verbi.

Ibid., num. 11.

Te vero victa lege membrorum et exteriori corrupto puram conspersionem parare ^d, et sine fermento azymum Christo confici, eloquia tua tam facunda quam sancta testantur; neque enim tibi donatum fuisset enarrare Martinum, nisi dignum os tuum sacris laudibus mundo corde fecisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti Sacerdotis et ma-

^a S. Paulinus Nolanus, intimus Sulpicii Severi amicus, plures ad eum scripserat epistolas, quarum hodie existant 15 tantum, ex quibus hæc pauca excerptissimus; licet omnes et singulæ totidem sint Severi virtutum præclarissima testimonia.

^b Scilicet Bassulam, ad quam data est epistola 3.
^c Monet Le Brunius hoc verbum relicto in editione Schotti deesse: et sane redundare videtur.

^d Al. parari: quod magis placet.

nifestissimi Confessoris historiam tam digno sermone A quam justo affectu percensisti : beatus est ille pro meritis, qui dignam fide et vita sua meruit historicum, qui et ad divinam gloriam suis meritis, et ad humanam memoriam tuis litteris consecratur.

Ibid., num. 13, in fine :

Sed in me peccatorem fugere, non pauperem, Martini beatissimi frequentator argueris ; quem certe nunquam desiderasses, si tibi corporis esurire timuisses.

Idem epist. 23, alias 3 et 4, scripta anno 401 ad eundem, num. 3, de Victore loquens :

Verè recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini et Clari, quem proximo intervallo illustris magistri sequacem ^a te auctore cognovimus. Horum et unius in regeneratione progeniem, alterius B in via comitem fuisse filius pacis Victor asseruit.

Ibid., num. 4 :

Vix ut me aquam ministrare manibus suis sineret : ex libro enim tuo istius gratiam servitutis adamavi, ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem.

Idem epist. 24, alias 2, scripta et missa cum superiore, num. 1 :

Cur audeas nobis, ut decertato agone victoribus, palmam perfectionis ascribere, quod omnem terrenæ possessionis ^a Marciam exposuisse videamur : te contra adhuc infelicem et in luto facis infernæ adhærentem ingemiscas, quod vel unum, ut scripsisti, prædolum non vendidisse videaris ; cum ipsum quoque æque ut vendita a tuo jure præsentis alienaveris, C ut majoribus fidel fructibus bis devotus existeres Deo, diverso mercimonii opere, sed uno vitæ lucro intra ejusdem præcepti terminos venditor largitorque fundorum, et ideo sine animi captivitate possessor ; quia et quæ reservasti, Ecclesia te serviente possideat. Adde et quæ num. 3 et 4.

Idem epist. 27, alias 14, scripta itidem anno 401, ad eundem, num. 3 :

Ineffabile mihi est, quanta me voluptate perfuderint, cum referrent et actus et sermones tuos et perfectum cor tuum charitatis divinæ scientia, qua humilis et excelsus, pauper et dives, servus et liber, famulus conservus, fratribus servus, pauperibus dives in visceribus misericordiæ, divitibus pauper in spiritu mansuetudinis, humilis virtute pietatis, arduus sublimitate virtutis, et servus Deo, liber mammonæ, totum in te spirare Martinum, florere Clarum, maturari Evangelium prædicabant.

Idem epist. 28, alias 9, scripta anno 402, num. 5 :

Præterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ de te annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego vide-

^a Alludit ad ea quæ Severus in epist. 2, ad Aurelium scripserat.

^b Ita editio Rosweydi, et Le Brunii ex mss.; alibi tamen legitur Melanii.

^c Ex hoc alisque locis Paulini aperte colligas, ipsi admodum charum fuisse Rufinum : Severo vero cum eodem nullam intercessisse amicitiam hinc

licet quasi peritior edocerem. Sed sibi imputet famem, qui pauperis amici forem pulsat, et promptuarium inane scrutatur. Numquam enim in hæc investiganda et colligenda mihi contentum studium fuit : nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere nec legenda, ad historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostræ inspiciendis et conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod de me non habui, de fratris unanimis opulentiori thesauro petivi ; et ipsam annotationem, quam commentarii vice miseris, litteris meis inditam direxi ad Rufinum presbyterum, sanctæ Melanii ^b spiritali in via comitem, vere sanctum et ple doctum, et ob hoc ^c iustitia mihi affectione junctum. Si ille hæc, quæ merito te permovent, de annorum sive regnorum non congruente calculo hiantis historię causas non ediderit, qui et scholasticis et salutaribus litteris Græcæ juxta et Latine dives est ; vereor ne apud alium in his regionibus frustra requiramus. Quod si præsumptioni de se metè satisfecerit, prima occasione, si Dominus fuerit, transmittam unanimitati tuæ, utcumque mihi super hac ratione rescripserit.

Idem epist. 29, alias 10, scripta eodem quo superior tempore ad eundem, num. 6 :

Quo etiam illustri illi materia et eloquentia libro tuo vicem aliquam videar reddere ; si feminam (Melanium) inferiorem sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quæ, etc.

Ibid., num. 14, de eadem Melanio loquens :

Non tuli, frater, ut te ista nesciret. Ut gratiam in te Dei plenius nosceret, tuo te illi magis quam meo sermone patefeci : Martinum enim nostrum illi studiosissimæ talium historiarum ipse recitavi. Quo genere te et venerabili episcopo atque doctissimo Nicetæ, qui ex Dacia Romanis merito admirandus advenerat, et plurimis Dei sanctis, in veritate non magis tui prædicator quam mei jaclans, revelavi : gloria enim mihi est, diligi ^d te et amari, quem famulum veritatis consona linguæ vita testatur.

Idem epist. 32, alias 12, scripta anno 405 ad eundem.

Inter versiculos, quos mittit ipsi aliquibus in locis basilicæ ab eo edificatæ et depictæ parietibus inscribendos, hi habentur, num. 3 :

Dives opum Christo, pauper sibi, pulchra Severus
Culmina sacratis fontibus insituit.

Ibid., num. 5 :

Corpore, mente, fide castissimus incola Christi
Condidit ista Deo tecta Severus ovans.

Totus et ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humili corde gerit Dominum.

planè liquet. Itaque corrigendus Norisius qui Hist. Pelag. lib. 1, cap. 2, scripsit : Paulinum Nolanum, et Severum Sulpicium non modo Rufini amicis, sed et encomiastas fuisse, ex ipsorum litteris satis intelligitur.

^d Fortè a te.

Ecce velut trino colit unam nomine mentem ;
Sic trinum sancta mente sacravit opus.

II. PAULINUS S. Ambrosii Mediolanensis episcopi notarius, initio ejus Vitæ quam scripsisse autumant anno 412 aut 413 aut saltem 422 ^a ad beatum Augustinum episcopum ita scribit :

Hortaris, venerabilis pater ^b Augustine, ut sicut beati viri Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter stylo persecuti sunt vitas SS. Pauli et Antonii in eremo positorum, sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis ecclesie: *Severus servus Dei* LUCULENTO SERMONE contextuit ; sic etiam ego beatissimi Ambrosii episcopi Mediolanensis ecclesie meo prosequar stylo. Sed ego ut meritis tantorum virorum, qui muri ecclesiarum sunt et eloquentie fontes, ita etiam sermone me imparem aŕvi.

III. S. HIERONYMUS scribens, circa annum 415, in *Ezechiels cap. xxxvi* :

Neque enim juxta Judaicas fabulas, quas illi *Severus* appellant, gemmatam et auream de vobis exspectamus Jerusalem : nec rursus passuri circumcisionis injuriam, nec oblatari taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormitemus. Quod et multi nostrorum, et præcipue Tertulliani liber qui inscribitur *De spe fidetium*, et Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini Petabionensis episcopi crebræ expositiones, et super *Severus* noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit : et ut Græcos nominem, et primum extremumque conjungam, Irenæus et Apollinarius.

IV. UNANIMUS presbyter in epistola ad Pacatum *De Obitu S. Paulini*, scripta anno 441 aut paulo post :

Martinus autem vir per omnia apostolicus, cujus ^c Vita ab omnibus legitur, Galliarum episcopus fuit.

V. PROSPERUS AQUITANI *Chronicam Pitholanum*, quod desinit in annum 404, ad annum Arcadii et Honorii IX :

Severus, ex disciplina sancti Martini, ejus vitam tribus explicat libris.

^a Vide Tillem. in Vita S. Ambrosii § 2.

^b Ex his verbis jure possumus arguere et cognitam et in pretio habitam fuisse S. Augustino S. Martini Vitam a Severo scriptam : neque tamen verum esse comperio cum in epistolis suis Severi mentionem, aliquando fecisse : nam quod in omnibus fere Severi editionibus ejus testimonium producit ex epist. 205, nihil moror : In comperto enim est eam epistolam Augustino falso ascriptam, quod vero alii, hinc non ignobiles scriptores, Labbeus, Bailletus, Natalis ab Alexandro, epistolam ejusdem 25 citant, eodemque tempore anabant eam quæ num. 205 prænotatur supposititiam esse, profecto graviter allucinabatur : nulli enim, quod comperidm, in epistolis Augustinus Severi nostri meminit, et sane in antiquis editionibus, ad quas provocat Bailletus, epist. xxv ne quidem Augustini est, sed Hieronymi.

^c Hæc autem, non alia certe ab ea quam Severus edidit.

^d Pro similes.

^e Collatione facta cum tribus mss. codicibus, primo antiquissimo Capituli Veronensis, in quo habetur integer liber ejusdem Gennadii ; altero Brixiano, et tertio Veneto, in quorum primo præmittitur Dia-

A VI. PAULINI PETROCORICENSIS, qui *Vitam beati Martini versu expressit circa annum 460, lib. v, vers. 193 et seqq.* :

Testis adest docto mirabilis ore Severus,
Et tota Christum cordis virtute secutus,
Insignis mundi titulis, sed clarior illa,
Qua mundum tempit, sanctæ virtute fidel ;
Nobilitate potens, sed multo extantius idem
Nobilior Christi cultu quam sanguinis ortu.
Hic Sacrum Canonem, distentæ et scripta coarctans
Historiæ, geminis coniecit cuncta libellis,
Quæcumque a primis percurrerat edita sæclis.
Idem Martini titulos vel gesta retexens,
Scrutator cantus veri, Adusque relator,
Protulit in medium tam claræ insignia vitæ ;
Sic justam retinens æquato examine librath,
Ne dubia astrueret dicens, nec certa taceret.
Hic Sancto persæpe pie sociatus adhæsit,
Ut solet in speculo cordis perspicio mentis
Cognatæ ^d similis morum sociare figuras :
Quo magis credendum est testem magis esse proba-

(tam,

Qui coram comperta docet, cum visa loquatur.

VII. GENNADIUS in ^e *Catalogo de Viris illustribus*, quem scribat circa annum 494 ^f, sub numero 19 :

Severus presbyter, cognomento Sulpicius, Aquitanicæ provincie, vir genere et litteratura ^g nobilis, et paupertatis atque humilitatis amore conspicuus, charus ^h etiam sanctorum virorum Martini Turonensis episcopi, et Faulini Nolensis, scripsit non contemnenda opuscula : nam epistolas ad anorem Dei et contemptum mundi hortatorias scripsit sorori suæ multas, quæ ⁱ et notæ sunt. Scripsit ad Paulinum ^j predictum duas, et ad alios alias : sed quia in aliquibus etiam familiaris necessitas inserta est, non digeruntur. Composuit et Chronica ; scripsit et ad multorum profectum Vitam beati Martini monachi et episcopi, signis ^k et prodigiis ac virtutibus illustris viri : et collationem Postumiani et Galli se mediante et iudice de conversatione monachorum Orientalium

logis, in altero postponitur hoc de Sulpicio Severo testimonium : Item cum aliis libris impressis.

^f Vide Norisium Hist. Pelag. lib. II, cap. 18.

^g *Litteratura* : ita Venetus, et ita legit Pastrengus : favent Capitularis et Brixianus, qui habent *littera* : et ita legitur in editione Parmensi anni 1480 Operum D. Hieronymi. Ea voce usus Gennadius et in Prudentio, *Vir sæculari litteratura eruditus*. Vulgat. habent *litteris*.

^h Editio Gennadii Hamburgi curata a Joanne Alberto Fabricio, quam sequitur editio Hieronymiana Veronensis, habet *clarus... notitia*, contra mss. et impressorum fidem. Sic Hieronymus lib. de Vir. Illustr. in Serapione, *Charus Antonii monachi* ; et Tertullianus de Pœnitentia cap. 9 : *Charis Dei adgeniculari*.

ⁱ Conjunctio *et*, quæ abest ab editione Hamburg. et Veronensi, habetur in Cap. et in editione Parmensi.

^j Ad supradictum Paulinum Nolanum duas. Cap. Brix. cum Parm. editione ; quæ cum Veneto libro, et aliis impressis præmittit et : et ad supradictum.

^k Et prodigiis in Brix. non apparet.

et ipsius Martini habitam in Dialogi speciem ^a duabus in concisionibus comprehendit : in quarum priore refert suo tempore apud Alexandriam ^b synodo episcoporum decretum, Origenem ^c et cautius a sapientibus pro bonis legendum, et ^d a minus capacibus pro malis ^e repudiandum. Hic in senectute sua a Pelagianis deceptus, et agnoscens loquacitatis culpam, silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum quod loquendo contraxerat, tacendo ^f penitus emendaret.

VIII. GELASIVS in concilio LXX episcoporum, *Decreto de Apocryphis Scripturis edito anno 496* :

Opuscula Postumiani et Galli apocrypha.

IX. VIGILIUS TAPSENSIS, qui floruit sub finem sæculi v non interpres sed auctor disputationis Athanasii contra Arium, in *Proœmio* :

Sed si illud recolat, quod in Chronica sua beatæ memoriæ ^g Sulpicii severus posuit, dicens : Duo Arii tamquam duo serpentes ex uno ore sibilabant ; duos Arios fuisse evidenter reperiet.

X. EUGIPIVS presbyter, discipulus S. Severini Noricorum apostoli, in ejus *Vita*, quam scripsit ut ipse testatur in epistola ad Paschasium diaconum, biennio post consulatum Importuni, id est Coss. Felice et Secundino, anno Christi 511 :

Severus quoque Sulpicius refert ex relatione Postumiani, virum quemdam magnis virtutibus signisque mirabilem, ad expellendam de corde suo jactantiæ vanitatem quam incurrerat, exorasse ut, permissa in se mensibus quinque diaboli potestate, similis his fieret quos ipse curaverat.

XI. VENANTIUS FORTUNATUS, qui postea fuit Pictavensis episcopus, in *Vita Martini scripta ante annum 570, lib. II, vers. 467 et seqq.* :

Cujus ^h prosaicus cecinit prius acta Severus
Versibus intonuit Paulinus deinde beatus :
Æquiparare ⁱ valens illustris uterque relator,
Materia victi sed et ipsi carmine cedunt.

Et lib. III, vers. 10 et seqq. :

Ante per Adriacos fluctus dare vela videbar
Cum duce Sulpicio, bene cujus ab ore venusto
Martini sacros dulcis stylus edidit actus,
Quos ego sub geminis claudio pede curro libellis.

Et paulo infra :

Dum tamen alta peto, resonet mihi Gallus in aure
Gesta beata viri, i qua mitiget unda tumorem,
Et sermone viam relevet sale fabula dulcis.

^a Miracis, Fabricius et alii ; in tribus incisionibus : male : duabus in concisionibus est in Cap. et Parm. editione, quibus suffragantur Brix. et Ven., in duabus concisionibus ; al. edit., duabus incisionibus.

^b Edit. Hamburgensis et Veron., in synodo. Male alii quidam libri impressi, apud Alexandrinam synodum episcoporum decretum.

^c Et cautius. Et est ex Cap. et Brix. Parm. edit. et aliis.

^d In Cap. Brix. mss. et edit. Parm., a minus capientibus.

^e Hamburg. et Veron. edit., refutandum : sic habet et Ven. liber.

^f Ita libri omnes præter Hamburg. et Veron. qui

A Deferor ecce freto, fugiunt et littora visum :
Remiget hic Gallus, Martinus vela gubernet.

XII. GREGORIUS TURONENSIS *Hist. Franc. lib. I, cap. 7* :

Hoc vero ^k holocaustum in monte Calvariæ, quo Dominus crucifixus est, oblatum fuisse, Severus narrat in Chronica.

Idem lib. II *Hist. Franc., in Proœmio* :

Sic et Eusebius, Severus Hieronymusque in Chronicis, atque Orosius, et bella regum et virtutes martyrum pariter texuerunt.... Venientes ergo per ante dictorum auctorum historias, ea quæ in posterum acta sunt, Domino jubente, disseremus.

Idem *Hist. Franc. lib. X, cap. 31* :

B De cujus (S. Martini) vita tres a Severo Sulpicio libros conscriptos legimus.

Idem lib. I *Mirac. S. Martini* :

Multi sunt qui virtutes S. Martini vel stante versu vel stylo prosaico conscripserunt, de quibus primus ille Severus Sulpicius, cui tantus fervor amoris fuit in Sanctum Dei, ut eo adhuc degente in sæculo unum librum de mirabilibus vitæ ejus scriberet : exinde post transitum beati viri duos libros scripsit, quos Dialogos voluit vocitari ; in quibus nonnulla de virtutibus eremitarum anachoretarumque, referente Postumiano, inseruit : sed in nullo inferiorem nostrum potuit reperire Martinum, quem apostolis sanctisque prioribus exæquavit, ita ut etiam diceret, *Felicem quidem Græciam, quæ meruit audire Apostolum prædicantem ; sed nec Gallias a Christo derelictas, quibus donavit Dominus habere Martinum.*

Idem in epistola præmissa quatuor libris de Miraculis S. Martini episcopi :

Miracula illa quæ Dominus Deus noster per beatum Martinum antistitem suum in corpore positum operari dignatus est, quotidie ad corroborandam fidem credentium confirmare dignatur. Ille nunc exornans virtutibus ejus tumulum, qui in eo operatus est cum esset in mundo ; et ille præbet per eum beneficia Christianis, qui misit tunc præsulem gentibus perituris. Nemo ergo de ante actis virtutibus dubitet, cum præsentium signorum cernit munera dispensari, cum videt claudos erigi, cæcos....

D Ego vero fidem ingerens libri illius ^l qui de ejus vita ab anterioribus est scriptus, præsentis virtutes, quantum ad memoriæ recolo, memoriæ in poste-

habent panitens, ex cod. Corbeiensi ; cujus variantes lectiones habes in Tom. II editionis Parisiensis S. Hieronymi.

^g Sed verba citata non sunt propria Severi. Vid. *Hist. Sacræ lib. II, cap. 35.*

^h Martini.

ⁱ Lege volens.

^j Forte quo.

^k Loquitur de Abrahæ sacrificio. Sed hic locus non habetur in Severo.

^l Vel Severi opuscula singillatim his verbis indicat, vel Severi, Paulini et Fortunati opera in unum volumen compacta.

rum, Domino iubente, mandabo.... Utinam Severus, aut Paulinus viverent, aut certe Fortunatus adesset, qui ista (*Miracula S. Martini*) describerent!

Idem lib. I de *Mirac. S. Martini* cap. 4, in fine :

Sed et si ad Severi recurramus historiam, ipsa hora cum sibi scripsit ^a in libro Vitæ suæ fuisse revelatum.

Idem lib. II de *Mirac. S. Mart.* cap. 32 :

Cum talia miracula, quæ scripsimus, quotidie cernamus, quid illi miseri sunt dicturi, qui Severum in Vita sancti antistitis mentitum esse pronuntiant? Nam audivi quemdam nequam, ut credo, spiritu repletum, proloquentem non potuisse fieri, ut oleum sub Martini benedictione crevisset : sed nec hoc, quod elapsa ampulla, super stratum marmoris corruens, perstitisset illæsa ^b.

Idem ibidem, cap. 49 :

Venerat dies festus solemnitatis beati, in qua cætera populorum multa concurrerant... Denique Sacerdotibus qui advenerant, ad agenda solemnia procedentibus, cum lector, cui legendi erat officium, advenisset, et arrepto libro Vitam sancti cœpisset legere Confessoris, etc. ^c.

XIII. Jonas monachus Bodiensis, fere æqualis S. Columbano abbati, qui obiit anno 615, cujusque vitam scripsit, quæ habetur sæculo II Benedict. apud P. Mabillon. et nonnihil interpolata apud Surium; in Præfatione illius Vitæ hæc habet :

Beatus Athanasius Antonii, Hieronymus Pauli et Hilarionis, vel cæterorum quos cultus bonæ vitæ laudabiles reddebat; Postumianus vero, Severus et Gallus Martini egregii pastoris, nostris eorum memoriam dimiscere sæculis: plerique aliorum, etc.

XIV. In Prologo Vitæ S. Projecti episcopi et martyris, cujus mortem Sigebertus anno 670 consignat, auctore cœtaneo anonymo.

Sed ut ad sacros veniam anachoretas, atque confessores, beatus Athanasius Alexandrinus episcopus Antonii, sanctus vero et eruditissimus vir Hieronymus Pauli et Hilarionis, vel cæterorum quos cultus bonæ vitæ laudabiles reddebat, edidit acta: Postumianus vero, Severus et Gallus Martini egregii vitam suis edidere schedulis... Jonas etiam nostræ memoriæ tempore vir eloquens vitam beati Columbani et discipulorum ejus Athalæ, Eustasii et Bertulfi luculentissime edidit.

XV. Ex Epitome Canonum, quam Adrianus summus Pontifex Carolo magno Romæ obtulit anno circiter 774 ^d.

Sciendum est autem, hunc Osium inter cccxviii

A Patres Nicæni concilii honorabilem fuisse, atque ab apostolica sede cum Victore et Vincentio presbyteris destinatum, ^e qui et Hispanus usque ad tempus Constantii principis in corpore legitur permansisse. Hic tamen in extremis suis satis pueriliter desipuit, ut Severus Sulpicius in Chronicis suis testatur, asserens quod Constantius imperator numerosissimum Ariminense concilium ab eo contra catholicam fidem congregatum Arianæ hæresi subscribere compulisset. Unde etiam, etc.

XVI. Ex Collectione historica chronographica ex Idatio, collectore quodam Gallo, Carolo magno compari :

Anno ^f undecimo regni Arcadii Martinus episcopus Spiritu sancto plenus et vir apostolicus transit ad B Dominum carne deposita : cujus vitam et mirabilia quæ fecit, SEVERUS VIR SUMMUS, discipulus ipsius, qui et Chronica, alia quam hæc sunt, ab initio Genesis apertissime scripsit ^g.

XVII. Martyrologium RHABANI, ex tom. II part. II Thes. Monum. Eccl. Henrici Canisii, ad annum 804 :

Novembris III idus. Depositio beati Martini Turonensis Archiepiscopi et Confessoris, cujus vita et doctrina per miracula quæ Dominus per eum fecit, pene omnibus fidelibus claret, nec necesse est aliquid hic inde a nobis commemorari, quia ipsius vitam, virtutes et signa Sulpicius Severus luculento sermone manifeste descripsit; nec non et Gregorius ejusdem urbis episcopus in Miraculorum libris plenissime disseruit.

XVIII. Ado Viennensis in Chronico, quod perduxit ad annum 874.

Severus presbyter ^h, cognomento Sulpicius, Aquitanicæ provinciæ, vir genere et litteris nobilis, et paupertatis amore conspicuus, charus etiam sanctorum episcoporum Martini Turonensis et Paulini Nolani, moritur. Hic in senectute sua a Pelagianis deceptus, et agnosceus loquacitatis culpam, silentium usque ad mortem tenuit, ut peccatum quod loquendo contraxerat, tacendo penitus emendaret.

XIX. S. Odo Abbas Cluniacensis, qui obiit anno 842, Serm. 4 de combustione Basilicæ beati Martini, qui habetur tom. XVII Bibl. PP. pag. 266 :

D Quem (S. Martinum) sicut de eo perhibetur, usquequaque Deus mirificans, etiam in hoc glorificat, quod ⁱ omnis qui de illo et prosaice et metrica sive etiam rhythmicè scripserunt, et sancti et periti

^a Al., cum libro : et melius. Si legamus in libro, indicat epistolam ad Aurelium.

^b Habentur hæc duo miracula Dial. III, cap. 3. Hos Dialogos sub Vita S. Martini comprehendit, ut vidimus et epistolas comprehendere in Testimonio superiori.

^c Huic adde cap. 29 ejusdem libri II, et cap. 42 lib. III, quibus locis de libro Severi agi videtur.

^d Ita in collectione Conciliorum, et in Antiquis Lectionibus Canisii tom. II. Vide tamen quæ illis

annotavit Sirmondus.

^e Forte, qui in Hispaniis.

^f Alii legunt decimo quinto seu xv. Vide Tillem. in Martini Vita, not. 12, col. 781.

^g Hunc locum præ oculis habuerunt Vossius alique, qui Idatium scribunt laudasse Severum : itaque Tillemontius loco supra citato scribit : Mais je n'ai pu trouver cet endroit dans Idace.

^h Hæc omnia ad verbum ex Gennadio.

ⁱ Lege omnes.

fuisse, et dulci admodum et congruo eloquio noscuntur quæ a pertulerunt edidisse ^b.

XX. Hugo archidiaconus Turonensis in *Dialogo de quodam miraculo quod contigit in translatione S. Martini, quem Dialogum scriptum vult Mabillonius post annum 1012, apud eundem Mabillonium Analectorum tom. 1.*

Sed ut ad Martinum recurram, habet et ipse virtutum suarum egregios interpretes, sicut et has ipse occultare noluerit; habet, inquam, Paulinum, virum apostolicum, Fortunatum, Severam et Gallum, qui isti Martinum usque ad extremos mundi cardines, velut evangelici testes, iussiderunt.

XXI. HERMANUS CONTRACTUS in *Chronico facta editionem Canisii Antiqu. Lection. tom. III, part. 1, quod perduxit ad annum 1034, hæc habet ad annum 597:*

Sanctus Martinus Turonorum episcopus post multas virtutes migravit ad Dominum anno ætatis LXXXI; episcopatus vero XVI, cujus virtutes et vitam Sulpicius Severus egregio edidit stylo.

Ex eodem Chronico juxta Ursinii ms. a Pistorio edito tom. I Scripturum rerum Germanicarum, ad annum 590:

Hoc tempore S. Martinus, Ambrosius episcopi, Hieronymus presbyter, Joannes Chrysostomus, Augustinus et Severus, alique quamplures doctores claruerunt.

Ibidem ad annum 597:

Sanctus Martinus episcopus migravit ad Dominum anno ætatis LXXXI, episcopatus vero ^c XXII, cujus vitam et virtutes Sulpicius Severus egregie composuit.

XXII. PETRUS DAMIANI, qui floruit circa annum 1070, in sermone de S. Martino:

Nobilis ille confessor, sacerdotum gloria, gemma pontificum, clericorum forma, lumen monachorum, solemne diem universitati nostræ præfixit. Hic est Martinus miraculorum potestate sublimis, qui terrarum orbem lumine suæ cognitionis implevit. Ægyptus, religionis mater et eremitarum secundissima nutrix, Martinum tantis filiis posuit in exemplum. Crevit in immensum fama nominis ejus, et ausa est in ipsam apostolorum irrupere dignitatem, quorum manus tractaverunt de verbo vitæ, qui filium hominis inter filios hominum felici vobis officio divulgarent. In omnem terram pervagata est memoria tanti pontificis, et ubicumque resonat. Stiles Christiana, sonat vita Martini. Et post pauca: Actus ejus et vitam SEVERUS INSIGNIS ORATOR ita suo nobilitavit eloquio, ut et historiam relatione plena veritate proponeret, et rhetoricis legibus multipliciter insigniret.

XXIII. SIGEBERTUS GEMBLACENSIS monachus in *Chro-*

nico, quod ad annum usque 1112 perduxit, hæc habet ad annum 599:

Florebant in Ecclesia hoc tempore sancti et docti viri Joannes Chrysostomus ... in Aquitania Severus, qui vitam S. Martini et multa alia scripsit; qui in senecta a Pelagianis seductus, silentium usque ad mortem tenuit, tacendo corrigens quod loquendo peccavit.

XXIV. S. ULBARTUS in *collectione Antiquiorum consuetudinum Cluniacensis Monasterii concinnata anno 1110, hæc habet cap. 43, quod est de Festivitate S. Martini, etc.:*

Cujus Vita cum sit luculento stylo composita, et de ipsius adeo virtutibus admiranda, SS. Patres nostri, sicut in Assumptione S. Mariæ, ita hic quoque noluerunt, ut in ejus (Martini) Depositione aliud Evangelium pronuntiaretur, vel alia Homilia, quam ipsa Vita legeretur ^d.

XXV. HONORIUS AUGUSTODUNENSIS, qui floruit circa annum 1130, lib. II de *Scriptoribus Ecclesiasticis cap. 10:*

Severus presbyter, cognomento Sulpicius, Aquitaniæ provinciæ, vir genere et litteris nobilis, scripsit vitam Martini Turonensis episcopi et Paulini Nolanensis ^e, et sorori suæ epistolas multas hortatorias ad amorem Dei et contemptum mundi; scripsit et ad Paulinum duas, et ad alios alias. Sub Arcadio claruit.

XXVI. S. BERNARDUS CLARAVALLENSIS Abbas, qui obiit anno 1153, *Sermonem quem habuit in festo S. Martini, Severi verba usurpat dæpius, et ipsius nomen exprimit, cum dicit:*

Audi vero mansuetudinem ejus, sub illo Sulpicio sic scribente: Tantam adversus omnes injurias patientiam assumpserat, ut cum esset summus Sacerdos, imptne etiam ab infimis clericis laederetur, nec propter id eos aut loco unquam amoverit, aut a sua, quantum in ipso fuit, charitate repulerit.

XXVII. CHRONOGRAPHUS SAXO a Leibnitzio editus, qui quæ ad annum 1188 annales suos protulit, proinde quæ illo ipso tempore vixisse credi potest, pag. 84: Annus Domini ccccvii, Arcadii et Honorii IX, Severus vitam S. Martini elegantè scribit.

XXVIII. GUBERTUS MARTINUS abbas Gemblacensis, qui anno 1208 obiisse dicitur, in *elogio seu apologia Severi, quæ habetur apud Boll. 29 Januarii pag. 968 et seqq.:*

Sulpicius Severus, primum beati Martini discipulus, post Bituricensis archiepiscopus, juxta Cennadium in libro quem de viris scripsit illustribus, immo sicut ex gestis ejus patet, quæ in Majori Monasterio positus legi, ex Aquitaniæ partibus oriundus fuit, et tam disciplinis liberalium artium quam generis nobilitate clarus enituit. Itaque gemina simul et prosapie et sapientiæ ac scientiæ præpollens gloria, Turonensi constat ex Gregorio Turonensi.

^a Lege protulerunt.

^b In eodem sermone plura ex Severo decerpit, hisdem ut plurimum verbis transcriptis.

^c Lege xxvi.

^d Lectam olim fuisse vitam S. Martini in ecclesia

^e Notat Aubertus Miræus lobi Honorio, dum scribit Severum Paulini vitam scripsisse.

^f Hæc verba habentur in Vita S. Martini prope finem.

quodque inter hujusmodi homines caput est, mediocritatis virtute conspicuus, cum ad viriles mediæ ætatis excrevisset annos, ut vir prudens, mundum in maligno positum esse perpendens, et secundum carnem vivere vel sapere mortem et stultitiam depulans, relictâ domo et cognatione, rebusque propriis in usum pauperum expensis, ad beatum Martinum se contulit; a quo officiose et græte susceptus, ejus se discipulatu incunctanter subdidit, et cum eo in prædicto Majori-Monasterio, donec carne exueretur, vir sanctus familiarissime conversatus est. Recepto denique inter cæli secreta beatissimo Martino, Sulpicius iste Severus, qui ejus discipulatu totus semper inhæserat, cellam Patris per quinquennium, hæreditate videlicet, præclare plus hæres et habitator obtinuit. Quem, scilicet Sulpicium, quâmvīs admodum renitentem, Bituricensis clerus inde extrahens, sanctitate et scientia viri, pariterque amore ductus beati Martini magistri ejus, archiepiscopum sibi sublimavit. Quod a Pelagianis seductus in aliquo a regula orthodoxæ fidei exorbitaverit, nusquam omnino nisi in solo legi Gennadio, qui nescio utrum hoc alicubi et ipse legerit, an ex sola fama, quæ facta et infecta loquitur, didicerit, illud tamen fideliter credo, hunc ejus errorem apud pium judicem Christum, qui pœnitentibus clementer ignoscit, ipsius merita non minorasse, sicut in Ecclesia videmus gloriam sanctitatis ejus non obscurasse; cum auctor idem qui refert deceptum, testetur et correctum, dicens, illum pœnitentiam sibi ipsi imposuisse, ut scilicet silentium usque ad mortem teneret, quatenus tacendo penitus emendaret quod incaute loquendo deliquisset. Et hoc eo magis sit mirum necesse est, quod cum esset clarus genere, sublimis dignitate, episcopus officio, ac per hoc pluribus se debens, publicum desereret, secretum peteret, atque carcerali latebra se prædamans, simulque vigiliis, fame et frigoribus carnem macerans, in spiritu humilitatis et animo contrito Deo satisfaceret. Proinde quis, nisi de Christi pietate diffidens, non dico de ejus salute, sed de maxima ejus sanctitate dubitare jam audeat? Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. Et quidni illa taciturnitate solitaria ad diligendum Deum intra se conalesceret cor ejus? quidni in meditatione ejus exardesceret ignis compunctionis (quidni, dum non nisi ad hoc vacat, revocaretur dolor offensionis suæ)? Quo scilicet igne in camino divine probationis examinatus, et fonte lacrymarum, quibus per singulas noctes, id est recordationes ejusdem offensionis, stratum conscientiæ rigabat, cum hystero purgatoris humillationis aspersus, profecto mundatus est a delicto maximo, et super nivem dealbatus. Itaque quodammodo transiens per ignem et aquam, optimo tempore eductus est in refrigerium. Proinde hunc istud fructiferum, etsi aliquando subripiente vento fallaciter ad Aquilonem transit, non ibi cecidit nec ibi remansit; sed rursus flante Deo regyratum ad Austrum, ibi in fine cecidit, ibique sine fine permanebit. Si autem assertioni meæ solius super his non creditur,

A credatur toti sanctæ Majoris-Monasterii multitudini, quæ sacræ depositionis ejus solemnia festivo quotannis concelebrat officio: cujus celebritati ipse quoque apud eos degens et semel et iterum interfui, et hanc cum cæteris fratribus cum nonnulla devotione iv kalend. Februarii, ut agitur, percolui. Habeatur ergo, ut dignum est pro auctoritate, tantæ fides ecclesiæ, et contrahat et oppilet os suum iniquitas, quæ confessionem et pulchritudinem, quam dedit Dominus sancto suo et excelso in verbo gloriæ, procatet illi nititur abrogare. Gratias tibi ago, doctrix viarum Dei omnipotens sapientia, quæ in eo vicium multum, delapsumque in foveam et in vinculis peccati positum non dereliquisti; sed in fraude circumventum illi assistens, a peccatoribus gratiæ tuæ adversariis liberasti eum, tantaque sublimasti gloria, ut inter filios ejusdem gratiæ computetur, et inter sanctos sors illius sit. Cæterum ne quis de ignorantia fallatur, et me quoque deceptum sanctitatem alterius alteri arrogasse causetur; noverit hunc alium, et alium illum esse Sulpicium, cujus festività xvi kalend. præscripti mensis Februarii in nonnullis ecclesiis celebratur: ambos tamen unius ejusdemque civitatis Bituricensis fuisse archiepiscopos; et hunc quidem ob distinctionem alterius Sulpicium Severum, illum vero Sulpicium Pium appellari. Inveniet autem et diligens annorum supputator hunc illo multum superiorem tempore, cum iste beati Martini, qui tertius Turonicæ præsedet ecclesiæ, ille diebus S. Gregorii, qui nonus decimus eandem rexit ecclesiam, exstiterit. Sulpicius igitur noster iste insignis et elegans, studiorum et operum beatissimi Martini conscriptor, non reprehensionis elogio, sed summo laudis dignus præconio censeatur, qui splendidissimam gemmam aureo luculenti sermonis circumdans eloquio, tam præclarum tamque politum in medio Ecclesiæ speculari portabat, ut omnes boni æmulatores, qui sui sollicitè curam gerentes in veritate salvari cupiunt, in illo quid vitandum, quid appetendum, et unde placendum sit Deo, limpidissime perspiciant.

XXIX. *Ex Chronico Turonensi, quod in annum 1222 desinit, apud Martene tom. V Veterum Scriptorum, etc. pag. 925:*

S. Florentius abbas claret claret et S. Maurilius Andegavensis episcopus Sulpicius maximus et Gallus, et Postumianus, et Clarus, et Briccius, beati Martini Turonensis discipuli.

XXX. *Anonymus in Prologo S. Paulini, ex codice Cluniacensi apud P. Le Brunium in Testimoniis:*

Paulinus sanctus Nolanæ civitatis episcopus, genere Aquitanus, dignitate vero generis urbis Romæ senator clarissimus, exemplo maxime et prædicatione beati Martini Turonensis episcopi, et Delphini Burdegalensis, una cum Severo Sulpicio æque nobili et litterato viro, ex laica et conjugali vita ad perfectionis Christianæ pauperiem ditissimam animatus, omnem pompam et luxum sæculi calcans, quacumque

in hoc sæculo possidebat, juxta Domini præceptum A vendidit et pauperibus erogavit.

XXXI. *Historia Septem Dormientium apud* GREGORIUM
TURONENSEM col. 1726 *novissimæ editionis:*

Nec minus propter ostendendam et charitatis ejus

(*Martini*) abundantiam, qua semper totus affluxit, et originis nobilitatem a Severo primo vitæ ipsius scriptore prætermissam, quam propter, etc., stylum moverimus.

SULPICII SEVERI

CHRONICORUM,

QUÆ VULGO INSCRIBUNTUR

HISTORIA SACRA,

LIBRI DUO.

PROLOGUS.

I. Res a mundi exordio Sacris Litteris editas breviter constringere, et cum distinctione temporum usque ad nostram memoriam carptim dicere aggressus sum; multis id a me studiose efflagitantibus, qui Divina, compendiosa lectione, cognoscere properabant. Quorum ego voluntatem secutus, non pepercì labori meo, quin ea quæ permultis voluminibus præscripta continebantur, duobus libellis concluderem; ita brevitati studens, ut pene nihil gestis subdlexerim. Visum autem mihi est non absurdum, cum usque ad Christi crucem, Apostolorumque actus per Sacram Historiam cucurrissem, etiam post gesta connectere; excidium Hierosolymæ, vexationesque populi Christiani, et mox pacis tempora, ac rursus

B ecclesiarum intestinis periculis turbata omnia locutus. Cæterum illud non pigebit fateri, me, sicubi ratio exegit, ad distinguenda tempora continuandamque seriem usum esse historicis ethnicis, atque ex his, quæ ad supplementum cognitionis deerant, usurpasse; ut et imperitos docerem et litteratos convincerem. Verumtamen ea quæ de sacris voluminibus breviata digessimus, non ita legentibus auctor accesserim, ut prætermissis illis unde hæc derivata sunt, appetantur; nisi, cum illa quis familiariter noverit, hic recognoscat quæ ibi legerit. Etenim universa divinarum rerum mysteria non nisi ex ipsis fontibus hauriri queunt. Nunc initium narandi faciam.

LIBER PRIMUS.

II. Mundus a Domino constitutus est abhinc annos jam pene sex millia, sicut processu voluminis istius digeremus: quamquam inter se parum consentiant qui rationem temporum investigatam ediderunt. Quod cum vel Dei nutu, vel vitio vetustatis eveniat, calumnia carere debet. Mundo autem condito, homo factus est. Viro Adam, mulieri Eva nomen fuit. Sed constituti in Paradiso, cum interdictam sibi arborem degustassent, in nostram velut exules terram ejecti sunt. Deinde ex his Cain atque Abel nascuntur. Sed Cain impius fratrem interemit. Filium Enoch habuit, a quo primum civitas condita est, auctoris nomine vocitata. Ex hoc Irad, atque ex eo Maviael nascitur. Hic Mathusalem filium habuit; isque Lamech genuit, a quo juvenis quidam occisus

C traditur, nec tamen nomen refertur occisi: quod quidem futuro mysterio fuisse præmissum a prudentibus æstimatur. Igitur Adam, post necem filii minoris, Seth filium procreavit, cum jam tricesimum et ducentesimum annu ætatis impleisset. Vixit autem annos 13 ccccxxx. Seth vero Enos, Enos Cainan, Cainan Malaleel, Malaleel Jared, Jared Enoch genuit, qui ob justitiam translatus a Deo traditur. Hujus filius Mathusala dictus est, qui Lamech genuit, ex quo Noe natus, justitia egregius, et præ cæteris mortalibus Domino charus acceptusque. Qua tempestate, cum jam humanum genus abundaret, angeli, quibus cælum sedes erat, speciosarum forma virginum capti, illicitas cupiditates appetierunt; ac naturæ suæ originisque degeneres, relictis superio-

ribus, quorum incolæ erant, matrimonii se mortali-
bus miscuerunt. Hi paulatim mores noxios conse-
rentes, humanam corrumpere progeniem : ex quorum
coitu Gigantes editi esse dicuntur, cum diversæ
inter se naturæ permixtio monstra gigneret.

III. Quibus rebus offensus Deus, maximeque ma-
litia hominum, quæ ultra modum processerat, de-
lere penitus humanum genus decreverat. Sed Noe,
virum justum, vita innocens destinatæ exemit sen-
tentia. Idem admonitus a Domino diluvium terris
imminere, arcam immensæ magnitudinis ex lignis
contexit; ac bitumine illitam impenetrabilem aquis
reddidit : qua ille cum uxore ac filiis tribus et to-
tidem nurbus est clausus. Volucrum etiam paria,
itidemque diversi generis bestiarum, eodem clau-
stro recepta; reliqua omnia diluvio absumpta. Igitur
Noe, cum jam imbrem destitisse, ac quieto in salo
arcam circumferri intelligeret; ratus id quod erat,
aquis decedere, corvum primum explorandæ rei
gratia, eoque non revertente (ut ego conjicio, cada-
veribus detento) emisit columbam, quæ cum consi-
stendi locum non reperisset, reversa est. Rursum
remissa, folium olivæ retulit : manifestum indicium,
nudari cacumina arborum. Tertio demum emissa,
non rediit : unde animadversum, aquas destitisse.
Ita Noe arcam egressus est. Id gestum a mundi ex-
ordio, post annos, ut ego comperio, \bar{u} cc duos et
quadraginta.

IV. Ac primum Noe aram Domino statuit, hostias-
que ex volucris immolavit. Mox a Domino cum
filiis benedicatur, præceptumque accepit, ne san-
guine vesceretur, aut sanguinem hominis effunderet:
quia mundi primordia, mandati istius liber, Cain
maculaverat. Igitur vacuo tum sæculo, ex filiis Noe
Sem fuit. Tres enim habuit, Sem, Cham, Japheth.
Sed Cham, quod sopitum vino patrem riserat, male-
dictum a patre meruit. Hujus filius, Chus nomine,
Nebrod gigantem genuit, a quo Babylon civitas con-
structa traditur. Pleraque etiam oppida ea tempe-
state condita memorantur, quæ nominatim persequi
animus non fuit. Sed cum multiplicaretur humanum
genus, diversaque loca atque insulas mortales habe-
rent, una tantum omnes lingua utebantur; donec se
in unum, dispergenda per totum orbem, multitudo
contraxit. His, more humani ingenii, consilium fuit,
insigni aliquo opere famam quærere, priusquam a se
invicem diducerentur. Ita turrim facere aggressi,
quæ cælo accederet; nutu Dei, ut officia operantium
præpedirentur, ab assueti sermonis genere multa
diverso neque ulli invicem intellecto linguarum ritu
loquebantur : quo promptius dispersi sunt, cum al-
ter alterum velut alienigenam facile relinquebat.
Sed filiis Noe ita divisus orbis fuit, ut Sem intra
Orientem, Japheth Occidentem, Cham mediis conti-
neretur. Ita usque Abram ducta successio, nihil
sane insigne aut memorabile in se habuit.

V. Abram autem patre Thara natus est, post dilu-
vium anno millesimo et septuagesimo. Abram uxor
Sara dicta est : primaque eis in regione Chaldæorum

habitatio fuit. Inde apud Charras una cum patre di-
versatus est. Qua tempestate admonitus a Domino,
domum, patriam ac patrem relinquens, assumpto
Lot fratris filio, in terram Chanaanorum profectus,
in loco cui Sichem nomen est, consedit. Mox an-
nonæ inopia Ægyptum concessit, ac rursus reversus.
Lot præ multitudine familiæ a patre digressus, ut
laxioribus vacuæ tum regionis spatiis uterentur, in
Sodomis consedit. Id oppidum infame incolis, viris
in viros irruentibus, atque ob id invisum Domino
fuisse traditur. Ea tempestate reges vicinarum gen-
tium in armis erant, cum antea nullum inter morta-
les certamen fuisset. Sed adversum hos qui bello
vicina tentabant, reges Sodomorum, Gomorrhæo-
rum vicinarumque regionum in prælium erumpunt;
primoque impetu fusi, victoriam concessere. Tum a
victoribus Sodoma direpta, prædæ hostibus fuit;
ductusque Lot in captivitatem. Quod cum Abram
comperisset, propere armatis servis suis, numero
trecentis decem et octo, reges victoria feroces,
exutos prædæ armisque in fugam compulit. Tum a
Melchisedech sacerdote benedictus est, eidemque de-
cimas prædæ dedit : reliqua his quibus erepta erant,
reddidit.

VI. Per idem tempus Abræ Dominus locutus est,
multiplicandumque semen ejus, sicut arenas maris
stellasque cæli, spondit; peregrinumque ejus se-
men prædictum futurum, ac posteros in hostili solo
per quadringentos annos laturos servitium, postea
libertati restituendos. Tunc ei atque uxori ejus ad-
jectione unius litteræ nomen immutatum : ita nunc
ex Abram Abraam, ex Sara Sarra dicitur. Cujus
quidem rei non inane mysterium non est hujus
operis exponere. Eodem tempore Abræ lex circum-
cisionis imposita est. Erat ei autem ex ancilla filius
Ismael. Et cum ipse esset annorum centum, uxor
autem ejus nonaginta, futurum eis filium Isaac Do-
minus pollicetur, qui cum duobus angelis ad eum
venerat. Inde Sodomam missi angeli, Lot in porta
sedentem repperunt. Quos cum ille, homines exi-
stimans, hospitio receptos cenatosque domi habe-
ret; juvenus improba ex oppido novos hospites ad
stuprum flagitabant. Lot pro hospitibus filias offe-
rens, non acquiescentibus quibus illicita potius desi-
derio erant, ipse ad stuprum trahebatur. Quem an-
geli propere ab injuria vindicantes, luminibus
impudicorum cæcitatem offuderunt. Tum Lot ab
hospitibus edoctus perdendum oppidum, propere
cum uxore et filiabus est egressus : interdictum
tamen eis est, ne retrorsum conspicerent. Sed mulier
parum dicto audiens (humano malo, quo ægrius ve-
titis abstinetur) reflexit oculos, statimque in molera
conversa traditur. At Sodoma divinis ignibus conflag-
avit. Lot autem filiæ existimantes humanum genus
interiisse, concubitum inebriati patris appetiverunt;
unde Moab et Ammon nati sunt.

VII. Per idem tempus fere, cum Abraam esset
etiam centum annorum, Isaac filius natus est. Tum
ancillam, de qua Abraam filium susceperat, Sarra

expulit; quæ habitasse in deserto una cum filio, A et præsidio Domini defensa traditur. Non multum post Dominus Abraæ fidem tentans, immolandum sibi a patre filium Isaac poscit. Quem ille non cunctatus offerre, cum aræ puerum superposuisset, gladiumque educeret, vox missa de cælo est, puerum ut parceret. Victimæ aries præsto fuit: consummatoque sacrificio, Abraæ Dominus locutus est, promittens ea quæ jam spondederat. At Sarra, cum septimum et vicesimum supra centesimum annum ageret, decessit. Corpus cura viri sepultum in Hebron Chananæorum oppido: etenim illic Abraam commorabatur. Tum Abraam Isaac filium juvenilis ætatis videns (siquidem tum quadragesimum annum ætatis agebat) servo suo imperavit, uxorem ei quæreret; ex ea tamen tribu atque terra, de qua ipse B oriundus videbatur: modo ut inventam puellam in regionem Chananæorum deduceret, nec putaret eum causa conjugis in solum patrium rediturum. Atque ut ea strenue mandata exsequeretur, contacto domini femine sacramentum dedit. Ita servus profectus in Mesopotamiam, ad oppidum Nachor Abraæ fratris devenit; successitque in domum Bathuelis Syri, Nachore patre geniti. Hujus filiam Rebeccam speciosam virginem conspicatus, poposcit, atque ad dominum adduxit. Post id Abraam accepit uxorem Ceturam nomine, quæ in Paralipomenis concubina dicitur; suscepitque ex ea filios. Sed Isaac Sarra edito substantiam tradidit: his autem quos ex concubinis susceperat, dona distribuit: atque ita ab Isaac separati sunt. Abraam diem functus est, impletis annis centum et quinque et septuaginta. Corpus sepulcro Sarræ uxoris appositum.

VIII. At Rebecca diu sterili, assiduis mariti ad Dominum precibus, a die matrimonii vicesimo fere anno geminos edidit, qui in matris alvo exsultasse sæpius traduntur: dictumque responso Domini est, duos in his populos prænuntiari, et majorem minoris subdendum esse principio. Sed prius editus asper setis, Esau vocatus; minori Jacob nomen fuit. Ea tempestate gravis annonæ inopia terras incenserat: qua necessitate Isaac in Geraris ad regem Abimelec cessit, admonitus a Domino ne in Ægyptum descenderet. Eidemque universæ illius terræ possessio promittitur, ibique benedicitur; multiplicatusque pecore atque omni substantia, agente D invidia ab incolis pellitur. Pulsus apud Puteum juramenti consedit. Igitur annis gravior, luminibus obductis, cum Esau filium benedicere pararet, consilio Rebeccæ matris Jacob se benedicendum pro fratre obtulit. Ita Jacob adorandus principibus et gentibus, fratri præponitur. Queis rebus Esau accensus, fratri necem moliebatur. Quo metu Jacob, hortante matre, in Mesopotamiam confugit, admonitus a patre, ut ex domo Laban fratris Rebeccæ uxorem acciperet: tanta illis cura fuit, cum in alienis terris consistent, genus tamen intra familiam suam ducere. Ita Jacob profectus in Mesopotamiam, per soporem Dominum vidisse traditur:

atque ob id locum somni sacratum habens, lapidem ex eo sumpsit; vovitque, si rebus prosperis revertisset, titulum sibi domus Domini futurum; decimasque omnium quæ acquisita sibi forent, Domino daturum, Inde se ad Laban fratrem matris contulit, quem ille sororis filium agnitum, in hospitium benigne recepit.

IX. Erant Laban duæ filia, Lia et Rachel; sed Lia oculis deformior, Rachel pulchra fuisse traditur: cujus specie Jacob captus, amore virginis conflagrabat; eamque sibi in matrimonio a patre postulans, septem annorum servitio se mancipavit. Sed impleto tempore Lia ei supponitur; ac rursum septennii servitio subditur, atque ei Rachel traditur. Sed hanc diu sterilem, Liam secundam fuisse accepimus. Filiorum quos ex Lia Jacob habuit, hæc sunt nomina: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Issachar, Zabulon, Dina. Ex ancilla vero Lia Gad et Aser, ex ancilla Rachel Dan et Nephtholim nati sunt. At Rachel, desperato jam partu, Joseph edidit. Tum Jacob redire ad patrem cupiens, cum ei Laban socer partem pecorum mercedem servitii dedisset, ob quam parum sibi eum æquum gener Jacob ratus, dolum ab eo suspectans; clam profectus est vicesimo primo fere anno quam advenerat. Rachel viro inscio patri idola furto abstulit: qua injuria Laban generum persecutus, non repertis idolis, pace facta, regressus est; multum obtestatus generum ne uxores filibus suis superinduceret. Inde digressus Jacob, vidisse angelos et castra Domini traditur. Sed cum præter regionem Edom, quam Esau frater incolabat, iter destinaret, missis prius legatis et muneribus suspectum sibi fratrem exploravit: tum ille obviam fratri processit; nec tamen Jacob se ultra fratri credidit. Sed pridie quam inter se fratres convenirent, Dominus humana specie assumpta, colloctatus cum Jacob refertur: et cum adversus Dominum prævalisset, tamen non esse mortalem non ignoravit: benedicti sibi ab eo flagitabat. Tum ab eo illi immutatum nomen est, ut ex Jacob Israel diceretur. Sed cum ille victis a Domino nomen Domini quæreret; non esse querendum, quia admirabile esset, responsum est. Ex colloctatione autem latitudo femoris Jacob obtorpuit.

X. Igitur Israel declinans fratris domum, promovit agmen in Salem Sicimorum oppidum, atque ibi loco pretio accepto tabernaculum statuit sibi. Hunc oppido Emor Chorræus princeps præerat. Mejus filius Sichem Dinam filiam Jacob ex Lia gentem stupro subdidit. Quo comperto, Simeon et Levi Dinæ fratres, omnes in oppido ævus virilis dolo peremerunt, ac impigre sororis ultri sunt injuriam. Oppidum a filio Jacob direptum, prædaque omnis est abducta. Id factum ægre admodum tulisse Jacob traditur. Mox a Domino monitus, Bethel petit, ibique altare Domino statuit. Inde in parte turris Gader tabernaculum fixit. Rachel ex partu obiit. Puer Benjamin vocatus est. Isaac decessit annos natus centum et octoginta. At Esau potens divitiis erat, uxoribus sibi etiam a Chananæorum gente assumptis: cujus

progeniem in hoc tam præciso opere inserendam non putavi. Si quis studiosior erit, ad origines revertatur. Post excessum patris, Jacob in solo eo in quo Isaac vixerat, commemoratur: filii ejus allquantum ab eo pasculi gratia cum gregibus recesserant; Joseph tamen ac Benjamin parvus domi resederant. Cbarus admodum Joseph patri, obque id invisus fratribus: simul, quia frequentibus ejus somniis majorem eum omnibus futurum portendi videbatur. Igitur ad inspicendos greges revisendosque fratres a patre missus, opportunus injuriæ fuit. Namque viso fratre, consilium necis ejus ceperunt: sed assistente Ruben, cui a tanto facinore abhorrebat animus, in lacum demissus. Mox suadente Juda ducti ad mittis consilium, negotiatoribus eum, qui tam Ægyptum petebant, vendiderunt, atque ab his Potifari proposito Pharaonis traditus est.

XI. Per idem tempus Judas Jacob filius Suam Chananæam in matrimonium assumpsit, ex qua tres filios sustulit, Her, Onan, Selam. Sed Her Thamar concubio sociatur; quo mortuo, Onan fratris uxorem accepit; qui, quia spermata in terram effunderet, exstinctus a Domino refertur. Tum Thamar meretricio habitu assumpto, socero mixta est; exque eo geminos edidit. In partu autem illo mirabile fuit, quod cum prodeunti puero, ad dignoscendum qui prius nasceretur, obstetrix manum ejus cocco illigasset, reductus in alvum matris puer, postero die editus est. Nomen infantibus Fares et Zara inditum. At Joseph, cum benigne a curatore regio, qui eum pretio acceperat, haberetur, domumque ejus et familiam procuraret; decorus ipse insigni specie, uxoris domini oculos in se converterat. Cumque amore ipsius deperiret, appetitum sæpius nec acquiescentem sibi falso scelere infamat, ac viro queritur, stuprum sibi intentatum: ita Joseph in carcerem est conjectus. Erant in eadem custodia ministri regis duo, qui cum somnia sua ad Joseph retulissent, futura ex somnio conjectans, unum eorum pœnas capite luturum, alium absolvendum pronuntiavit; atque ita accidit. Igitur post biennium somnium regi obiectum est. Quod cum a prudentibus Ægyptiorum non posset absolvi, minister regis ille carcere exemptus regem admonet, Joseph esse mirum somniorum interpretem. Ita Joseph solvitur; interpretatusque est regi somnium: Septem annis proximis maximam frugum ubertatem futuram, consequentibus inopiam. Quo metu rex percussus, videns divinum in Joseph spiritum, rei eum annonariæ præfecit, æquato secum imperio. Tum Joseph abundantibus per totam Ægyptum frumentis, magnam copiam congregavit: multiplicatisque horreis adversus futuram famem consulerat. Ea tempestate spes atque salus Ægypti in illo sita erat. Per idem tempus vero duos ex Aseueth filios genuit, Manassem et Ephraim. Ipse autem, cum summam a rege potestatem accepit, erat annorum xxx; nam a fratribus septemdecim annos natus venundatus est.

XII. Interea rebus in Ægypto adversus famem bene

A compositis, orbem terræ gravis frumenti inopia quætiebat. Qua necessitate compulsus Jacob, filios in Ægyptum misit, Benjamin tantum secum domi retento. Igitur Joseph rerum potentem, penes quem annonæ arbitrium erat, fratres adeunt, et more regio adorant. Quibus ille visis, callide agnitionem dissimulans, hostiliter eos venisse, et subdole loca explorare Arguebat. Angebatur autem, quod Benjamin fratrem non videbat. Res ergo in id deducta, ut præsentiam ejus pollicerentur: nimirum ut ex eo quæreretur, an isti explorandi causa Ægyptum intrassent. Ad promissi autem fidem Simeon obses traditur: ipsis frumentum gratis datum. Rursum igitur revertentes, Benjamin, ut convenerat, deduxerunt. Tum se cognoscendum Joseph fratribus præhuit, non sine pudore male merentium. Ita eos oneratos frumento, multisque donatos domum remisit, præmonens, Quinque adhuc annos famem futuram: cum patre atque omni progenie ac familia ad se commigrarent. Igitur Jacob in Ægyptum descendit, Ægyptiis admodum lætantibus, gaudente rege, benigne a filio susceptus. Id gestum anno ætatis Jacob centesimo et trigesimo; a diluvio autem anno cccc et lx: cæterum ab eo tempore quo Abraam in terra Chananæorum cœdit, in id quo Jacob Ægyptum ingressus est, referuntur anni ccxv. Igitur Jacob septimo et decimo anno quam in Ægypto advenerat, urgente morbo Joseph filium obestatur, corpus sepulcro suo redderet. Tum Joseph patri benedicendos filios suos obtulit; quibus benedictis, cum tamen benedictionis merito majori minorem præposuisset, filios omnes benedictione lustravit. Decessit autem annos natus cclvii. Funus magnifice curatum: corpus in sepulcro majorum Joseph condidit. Fratres, post patris obitum pro conscientia paventes, benigne habuit. Decessit autem Joseph ipse, ætatis anno decimo et centesimo.

XIII. Hebræi igitur qui in Ægyptum devenerant; incredibile memoratu est, quam cito numero aucti sint, multiplicataque progenie Ægyptum repleverint. Sed defuncto rege qui eos ob meritum Joseph benigne fovebat, succedentium regum imperio deprimebantur: nam et opus durum ædificandarum civitatum eis impositum; et quia jam multitudo abundans metuebatur, ne quandoque libertatem armis vindicarent, parvulos recens editos aquis mergere edicto regio cogebantur. Nec dissimulari cruentum imperium licebat. Qua tempestate filia Pharaonis infantem in flumine repertum, nutriendum pro filio curavit: nomen puero Moyses dedit. Moyses hic, cum viriles annos ageret, conspicatus Hebræum ab Ægyptio pulsari, permotus dolore, fratrem ab injuria vindicans, Ægyptium calce percussum interemit. Mox supplicium e factis metuens, in terram Madian profugit; et apud Jothor sacerdotem regionis illius diversatus, filiam ejus Sepphoram in matrimonium accepit, exque ea duos filios Gersam et Elieser sustulit. Ille tractu temporum Job fuit, lege naturæ et agnitionem Dei et omnem

justitiam complexus, prædives opibus, atque eo illustrior, quod his neque integris corruptus, neque amissis depravatus est. Nam cum per diabolum exutus bonis, filiis etiam esset orbatus, ad extremum diris ulceribus affectus, non potuit vinci, ut præ doloris impatientia aliqua in parte peccaret. Mercedem denique divini testimonii consecutus, sanitati redditus, omnia quæ amiserat, in duplum recepit.

XIV. At Hebræi multiplicato servitutis malo pressi, querelis in cælum conversi, spem auxilii a Deo expectabant. Tum Moysi pascenti oves repente rubus ardere visa, flammis tamen, quod erat mirabilius, innoxii. Qua novitate obstupefactus, rubo propius accessit, statimque ad eum istiusmodi fere verbis Deus locutus est: Dominum se esse Abraam, Isaac et Jacob; quorum progeniem, Ægyptiorum dominatione depressam, ereptam malis cupiat: iter ergo susciperet ad regem Ægypti, ducemque se populi in libertatem restituendi præstaret. Cunctantem potestate confirmat, virtutem ei signorum faciendorum impertiens. Ita Moyses in Ægyptum profectus, signis prius apud suos editis, assumpto fratre Aaron regem adiit: missum se a Deo prodit, verbisque se Dei dicere, populum Hebræum uti dimitteret. At ille negans se Dominum nosse, parere imperio abnuebat. Cumque Moyses in testimonium mandatorum Dei ex virga draconem fecisset, mox aquas omnes in sanguinem convertisset, totamque terram ranis opplesset; facientibus similia Chaldæis, magicas esse artes quæcumque per Moysen fierent, potius quam Dei virtutem, pronuntiabat; donec superductis ciniphibus terra oppleta est, Chaldæis fatentibus majestate divina ista fieri. Tum rex malo coactus, advocato ad se Moysen et Aaron, dat populo discedendi potestatem, modo ut superductam cladem averterent. Sed ubi clades exempta est, impotens sui animus in se reversus, exire, ut convenerat, Israelitas non patiebatur. Ad extremum decem plagis corporis et regni sui contusus et evictus est.

XV. Sed pridie quam Ægypto populus est egressus, mandatis Domini instruitur, rudis adhuc temporum: Mensem illum qui tunc erat, primum omnium mensium esse cognosceret: sacrificium autem diei illius in solemnitatem consequentium sæculorum ita esse celebrandum, ut quartadecima die mensis agnus immaculatus, anniculus, victima cæderetur; ejusdem sanguine postes illinirentur: carnem penitus exedendam, os autem non conterendum: septem diebus fermento abstinerent, azymis uterentur, ritumque hunc posteris traderent. Ita populus egressus dives suis copiis, et Ægypti spoliis cumulator: cujus numerus, ex quinque et septuaginta Hebræis, qui primum Ægyptum descenderant, ad millia virorum sexcenta pervenerat . . . ab eo autem quo primum Abraam terram Chanaanorum accesserat, anno trigesimo et quadringentesimo: a diluvio autem mille quingentis quinque et septuaginta. Igitur propere egressis, columna nubis interdiu, noctu columna ignis præferebatur. Sed cum, ob interjectum

Asinum Rubri maris, præter terram Philistiim via duceret; ne postea Hebræis eremum aspernantibus redeundi in Ægyptum continentibus terris noto itinere facultas panderetur, nutu Dei aversi, in Rubrum mare illati sunt, castraque ibi cunctantes constituerunt. Quod ubi regi nuntiatum est: Hebræum populum viæ errore in objectum mare devenisse: nullum ei esse exitum obsistente elemento; furens animi, quo angebatur tot hominum millia regno suo et potestati decedere, exercitum propere educit. Jamque eminus arma signaque et protentæ patentibus late campis acies visebantur, cum Hebræis metu trepidis et cælum aspectantibus Moyses a Deo monitus percussus virga mare discidit. Ita populo, cedentibus in latera aquis, velut in continenti iter pervium fuit. Nec cunctatus rex Ægyptius cedentes insequi, mare, qua patebat, ingressus, mox coeuntibus aquis cum omni exercitu deletus est.

XVI. Tunc Moyses incolumitate suorum, exitio hostium, virtuteque exultans, canticum Domino cecinit, idemque omnis turba virilis ac muliebris sexus fecit. Sed ingressos eremum, cum jam per triduum iter agerent, aquæ penuria urgebat, reperiaque ob amaritudinem usui non erat. Ac tum primum impotentis populi contumacia apparuit. Jamque in Moysen ferebatur, cum edoctus a Deo lignum aquis intulit, cujus hæc vis fuit, ut dulcem saporem fluentis redderet. Exin promotum agmen, apud Elim duodecim fontibus aquarum et septuaginta arboribus palmarum repertis cœdit. Rursum populus famem conquerens, Moysen increpabat, Ægypti servitium cum saturitate ventris desiderans. Tum grex coturnicum superne missus castra opplevit. Postero autem die animadvertunt qui extra castra processerant, parvis quibusdam siliquis oppletum solum; quarum species in modum coriandri seminis, glaciali albitudine erat, ut crebro hibernis mensibus superductis pruinis tegi terram videmus. Tum per Moysen populus admonetur, Panem hunc eis munere missum Dei: unumquemque in id paratis vasculis tantum usurpare debere, quantum in diem unum pro numero singulis satis esset: sexto tamen die, quia sabbato colligi non liceret, duplum præsumerent. Verum populus, ut semper, parum dicto audiens, more humani ingenii, non refrenavit cupiditatem, ex reconditis in posterum quoque diem consulens. Sed reposita fetore diro in vermes effervescebant, cum die sexto in sabbatum reservata, integra permanerent. Hoc Hebræi per XL annos cibo sunt usi, cujus sapor mellis proximus, nomen Manna traditur. In testimonium autem divini muneris reservasse Moysen gomoron plenum in vase aureo dicitur.

XVII. Inde progressus populus, cum aquæ penuria tentaretur, ægre ab exitio ducis temperabat. Tum Moyses mandante Domino, apud locum cui Oreb nomen est, virga petram percutiens, large aquæ copiam fecit. Sed ubi Raphidim perventum, Amalecitarum populum incursionibus vastabant. Moyses suis in prælium eductis, cum Jesum bellantibus præfe-

cisset, assumpto Aaron et Ur spectator pugnae futurus, simul precandi Dominum gratia, montem conscendit. Sed cum dubio eventu acies concurrissent, Moysi precibus victor Jesus hostes in noctem caecidit. Per idem tempus Jothor Moysi socer cum filia Sepphora (quae Moysi nupta, proficiscente in Aegyptum viro domi resederat) liberisque ejus, cognitio rebus quae per Moysen gerebantur, ad eum venit. Hujus consilio Moyses ordines populi distribuit: tribunos centurionesque et decuriones praeficiens, necessarium disciplinae ritum posteris tradidit. Jothor in patriam regressus. Exin ad Sinam montem perventum. Ibi Moyses a Domino monetur, populus ut sanctificaretur, auditurus Dei voces: idque sollicito curatum. Sed ubi Deus monti institit, validis tubarum clangoribus aer quatiebatur, crassaque nubes crebris cum fulminibus adolvebatur. Sed Moyses et Aaron in montis cacumine Dominum propter, populus circa ima montis constitit. Ita lex lata multiplex et copiosa Dei verbis, et saepe repetita: cujus si quis erit curiosior, fontem ipsum adeat: nos eam breviter perstringimus. Non erunt, inquit, tibi dei alieni praeter me: Non facies tibi idolum: Non sumes nomen Dei tui in vanum: Sabbato nullum opus facies: Honorifica patrem tuum et matrem tuam: Non occides: Non moechaberis: Non furtum facies: Non falsum testimonium dices adversus proximum tuum: Non concupisces quidquam proximi tui.

XVIII. His a Deo dictis, cum tubae circumstreperent, lampades inardescerent, montem fumus obtegeret, populus praeter timorem inhorruit, verba Dei non sustinens; poposcitque a Moysese, ut ipsi tantum loqueretur Dominus, atque ita audita ad populum referret. Edicta autem Dei ad Moysen istiusmodi sunt: Hebraeus puer pecunia emptus, sex annis serviet, post haec liber erit: sponte autem permanenti in servitute, auris forabitur. Qui hominem occiderit, capite poenas luet: qui imprudens, rite exsulerit. Qui patrem matremve pulsaverit, conviciumque eis dixerit, capitali supplicio afficitur. Si quis Hebraeum subreptum vendiderit, morti dabitur. Si quis servum proprium servamve percusserit, exque eo icta obierit, reus iudicio fiet. Si quis partum non deformatum mulieri excusserit, neci dabitur. Si quis servo oculum aut dentem extorserit, servus vindicta liberabitur. Taurus si hominem occiderit, lapidabitur: si dominus sciens bestiae vitium, non consuluerit, et ipse lapidabitur: aut pretio se redimat, in quantum accusator poposcerit. Si servum taurus occiderit, in triginta didrachmis pecunia domino numerabitur. Si quis defossum lacum non cooperuerit, pecusque in lacum ceciderit, pretium pecudis domino dabit. Si taurus alterius taurum occiderit, pecus venundabitur, pretiumque domini partietur: peremptum etiam dividit. Quod si dominus vitium tauri sciens, non consuluerit; taurum dabit. Si quis vitulum subripuerit, quinque restituet; si ovem subripuerit, quadrupli poena erit: si viva pe-

PATROL. XX.

nes abactorem pecora reperierint, dupla restituet. Nocturnum furem occidi licet, diurnum non licet. Si cujus pecora alterius sata depaverint, dominus pecoris eversa restituet. Si depositum perierit, is penes quem depositum fuit, jurabit nihil se dolo egisse: fur inventus, duplum dabit. Commendatum pecus a bestia interceptum, non restituetur. Si quis virginem nondum desponsatam corruerit, dotabit puellam, et ita eam uxorem accipiet. Si pater puellae nuptias recusaverit, dotem raptor dabit. Si quis se pecudi miscuerit, morti dabitur. Sacrificans idolis, pereat. Viduam et orphanum non premedos: Pauperem debitorem non perurgendum; nec usuram poscendam: Vestimentum pauperis pro pignore non accipiendum: Principem populi non increpandum: B Primogenita omnia Domino offerenda: Carnem a fera captam non edendam: Coitiones in testimonium falsum, aut in quacumque malitia, non esse faciendas. Inimici pecus errans non praeteribis, sed reduces. Si animal inimici succubuisse oneri inveneris, erigere debebis. Innocentem et justum non occides. Non justificabis impium pro muneribus. Munera non accipienda: Advenam benigne habendum: Sex diebus opus faciendum, sabbato requiescendum: Fructus septimi anni non metendos, sed pauperibus et egenis relinquendos.

XIX. Haec fere Moyses ad populum verba Dei retulit, altariumque ex duodecim lapidibus sub monte constituit. Ac rursus montem, in quo Dominus consistebat, conscendit, adhibito secum Aaron, Nadab et Abiud, majoribusque natu septuaginta. Sed hi non valentes Dominum intueri, locum tamen in quo Dominus stabat, viderunt: cujus mirabilis forma et claritudo eximia refertur. Moyses autem accersitus a Domino, interiorem nubem quae circum Dominum steterat, ingressus, quadraginta diebus totidemque noctibus ibi fuisse traditur. Quo tempore super aedificando tabernaculo atque arca, ritumque sacrificandi edoctus verbis Dei est: quae ego, quia proluxa admodum videbantur, inserenda huic tam praeciso operi non putavi. Sed immorante diutius Moysese, quippe qui xl. dies apud Dominum duceret, populus desperato ejus reditu Aaron compulsi simulacra facere. Tunc ex metallis conflatis vituli caput exstitit; cui cum populus Domini immemor hostias obtulisset, vinoque se et ventri dedisset, despectans haec justo dolore Deus, improbum populum, nisi a Moysese fuisset exoratus, delesset. Sed regressus Moyses, cum duas ex lapide tabulas manu Domini scriptas detulisset, populorumque luxui et sacrilegio deditum deprehendisset, tabulas confregit; indignam esse gentem existimans, cui lex Domini traderetur. Multis tamen increpitis, Levitas ad se aggregavit, eisdemque praecipit, ut districtis gladiis populum caederent; quo impetu xx tria millia virorum perempta traduntur. Tum Moyses tabernaculum extra castra constituit: quod quoties fuisset ingressus, columna nubis adstare pro foribus visabatur, coramque ad Moysen Dominus loquebatur. Poscente

autem Moyses, ut Dominum in majestate propria videret; responsum, Formam Dei mortalibus oculis perspicere non posse; posteriora tamen ejus videre concessum; tabulæque quas Moyses prius confregerat, refectæ; sed in hoc colloquio Dei xl diebus diversatus apud Dominum Moyses traditur. Cumque de monte descenderet tabulas præferens, tanta claritudine facies ejus renidebat, ut intneri eum populus non valeret, sed cum mandata Dei relaturus esset, vultum velamento obtexit, atque ita ad populum verbis Domini locutus est. Hoc in loco tabernaculi interiorumque ejus ædificatio refertur; quo consummato, nubes superne decidit, atque ita tabernaculum obumbravit, ut ipsum Moysen aditu excluderet. Hæc fere duobus libris, Genesi atque Exodo, continentur.

XX. Exin Leviticus liber sequitur, in quo litandi præcepta traduntur; mandata etiam latæ superius legi adduntur, plena omnia sacerdotibus institutis: quæ si quis cognoscere volet, perfectus inde capiet; nos enim suscepti operis modum custodientes, solam historiam persequimur. Igitur Levi tribu in sacerdotium segregata, reliquæ tribus dinumeratæ, repertaque hominum roc et in cio. Cum ergo populus mannæ cibo, ut supra retulimus, uteretur, tot tantisque beneficiis Dei, ut semper, ingratus, viles quibus in Ægypto assueverat, dapés desiderabat. Tum Dominus immensam copiam coturnicum castris intulit; quas cum avidè diriperent, primoribus labijs admotis carnibus interibant: magnaque eo die clades in castris fuit, adeo ut xx et iii virorum millia perisse tradantur. Ita populus eo quem desiderabat cibo punitus est. Inde promotum agmen, et in Faran ventum est: edoctusque a Domino Moyses vicinam esse terram, cujus possessionem eis promiserat Dominus; exploratoribus in eam missis renuntiatur, felicem omni copia esse regionem, sed gentes validas, et munita ingentibus muris oppida. Quod ubi populo compertum, magna mentes omnium formido incenserat, eoque mali ventum, ut spreto Moysi imperio ducem sibi constituere pararent, cujus ductu in Ægyptum reverterentur. Tunc Jesus et Chaleb, qui inter exploratores terræ fuerant, conscissis vestibus flentes, populum obtestantur, ne exploratoribus credant formidolosa referentibus: se quoque una cum his fuisse, nihil metuendum in solo illo reperisse: promissis illos Dei confidere oportere: hostes prædæ potius quam exitio fore. Sed gens indomita, sanis consiliis male renitens, in perniciem eorum ferebatur: queis rebus commotus Dominus partem populi hostibus cadendam objecit, exploratoribus interceptis ad vulgi formidinem.

XXI. Secuta est eorum contumacia, qui se Dathan et Abiron ducibus adversum Moysen et Aaron erigere conati sunt, sed eos vivos in situ suo terra absorbit. Nec multo post totius populi in Moysen et Aaron orta seditio est, adeo ut tabernaculum (quod erat nefas nisi sacerdotibus introire) irrumperent: tum verò calervatum in eos grassata mors est, mo-

amentoque omnes interissent, nisi Moysi precibus placatus Dominus cladem avertisset; numerus tamen peremptorum septingenti et xiv millia fuit. Nec multo post ob aquæ penuriam, ut jam sæpius, populi exorta seditio est. Tunc Moyses a Domino monitus ut petram virga feriret (familiari sibi experimento, siquidem id jam arte fecisset), semel atque iterum petram percussit, atque ita aqua effluxit. In quo quidem notatus a Domino Moyses refertur, quod per diffidentiam non nisi iterato ictu aquam eduxerit; denique ob hoc peccatum promissam sibi terram non ingressus est, sicut inferius ostendam. Igitur Moyses ex eo loco promovens, cum præter Edom agmen educere pararet, missis ad regem legatis transeundi copiam poposcit, ob jus sanguinis bello abstinendum ratus: etenim gens illa Esau progenies erat; sed rex supplices aspernatus, transitum negavit, paratus armis contendere. Tum Moyses in Or montem iter convertit, vetita via abstiniens, ne quam inter consanguineos causam belli præberet; in eo quoque cursu regem gentis Chanæorum delevit. Seon quoque regem Amorrhæorum perculit, omniumque eorum oppidis potitus est. Basan etiam et Balac reges devicit, et castra super Jordanem haud longe ab Hiericho molitus est. Tunc adversus Madianitas certatum, victique et subacti sunt. Moyses mortuus est, cum xl in deserto annos populo præfuisset. Cæterum Hebræi ob hanc causam tanto tempore in eremo fuisse traduntur, donec omnes qui verbis Dei non crediderant, interirent: excepto enim Jesu et Chaleb, nemo ultra xx annos natus Ægypto profectus, Jordanem transit. Ipse Moyses ut terram promissam viderit tantum, nec contingeret, peccato ejus ascribitur: quod eo tempore quo saxum ferire et aquam producere præceptus est, post tot virtutum suarum experimenta dubitaverit. Decessit autem anno ætatis vigesimo et centesimo; de sepulcri loco parum compertum.

XXII. Moysæ mortuo summa rerum penes Jesum Nave filium erat: etenim illum sibi Moyses successorem constituerat, virum virtutibus suis simillimum. Principio autem suscepti imperii, dimissis per castra nuntiis populum certiores facit, frumentum uti pararent, triduoque proximo iter pronuntiat. Sed Jordanis flumen validissimum transitum prohibebat: quia neque navium copia pro tempore erat, neque vadari fluvius poterat, qui tum pleno alveo ferebatur. Igitur arcam præferri a sacerdotibus, eosdemque adverso flumine consistere jubet; quo facto incisus Jordanis traditur: ita per siccam copiatæ tractatæ. Erat in his locis oppidum nomine Hiericho, muris validissimis munitum, neque expugnationi neque obsidioni facile; sed Jesus Domino fretus, non armis aut viribus, urbem aggressus ferri arcam Dei circa muros jubet, sacerdotesque præire arcam, et tuba canere: sed cum arca septies circumlata esset, muri ac turres conciderunt, direptam oppidum atque incensum. Tum Jesus Dominum traditur... Inde adversus Gai ductus exercitus: loca-

tisque a tergo urbis insidiis, Jesus metum simulans a tergo hosti dedit: quo viso, qui in oppido erant patientibus portis cedentibus instare. Ita hi qui in insidiis fuerant, vacuum urbem cepere: cæsi que omnes absque ullius effugio, rex captus summoque supplicio affectus.

XXIII. Quod ubi vicinarum gentium regibus comperitum est, in bellum conspirant Hebræos armis depellere. verum Gabaonitæ, gens valida ex urbe opulenta, ultro se Hebræis dederunt, jussa facturos pollicentes: receptique in fidem; ut ligna et aquam convehent imperatum. Sed regibus proliuam urbium deditio eorum iras conciverat. Itaque admotis copiis, oppidum eorum Gabaon nomine, obsidione circumstant. Igitur oppidani, arctis rebus suis, nuntios ad Jesum mittunt, obsessis uti succurreret. Ita ille maturato itinere inopinantibus supervenit, cæsaque ad internecionem multa hostium millia. Cum dies cædentes deficeret, noxque victis futura præsidio videretur, merito fidei dux Hebræus noctem averit: dies perseveravit. Ita nullum hostibus effugium fuit; quinque reges capti, interfecti sunt; eodem impetu vicinæ quoque urbes imperio adjectæ, regesque earum percipiti. Verum, quia omnia hæc in ordinem persequi non fuit consilium, dum brevitati studemus, id modo annotandum curavimus, xx et novem regna imperio Hebræorum subjecta, quorum terra per undecim tribus viritum distributa est. Levitis enim in sacerdotium assumptis nulla portio data, quo liberius servirent Deo. Equidem hoc exemplum non tacitus præterierim, legendumque ministris ecclesiarum libenter ingesserim; etenim præcepti hujus non solum immemores, sed etiam ignari mihi videntur: tanta hoc tempore animos eorum habendi cupido veluti tabes incessit. Inhiant possessionibus, prædia excolunt, auro incubant, emunt venduntque, quæstui per omnia student: at si qui melioris propositi videntur, neque possidentes neque negotiantes (quod est multo turpius) sedentes munera expectant, atque omne vitæ decus mercede corruptum habent, dum quasi venalem præferunt sanctitatem. Sed longius quam volui egressus sum, dum me temporum nostrorum piget tædetque: ad inceptum redeo. Igitur, ut supra dixi, diviso per tribus captivo solo pace summa Hebræi perfruebantur, finitimis bello territis, tot victoriis nobiles armis nemine audente tentare. Eodem tractu Jesu mortuus est, anno ætatis decimo et centesimo; de imperii autem ejus tempore parum definitio: frequens tamen opinio est xx et vii annis eum Hebræis præfuisse; quod si ita est, a mundi exordio in excessum ejus anni sunt MDCCLXXX et III.

XXIV. Jesu mortuo populus sine duce agebat. sed cum adversus Chanaan eos bellandum esset, dux belli Judas assumptus est. Hujus ductu res prospere gestæ: domi militiæque summum otium: populus aut subactis aut per deditionem acceptis gentibus imperabat. Inde, ut semper fieri secundis rebus

solet, morum disciplinæque immemor, matrimonia ex victis assumere, paulatimque externos mores trahere, ac mox profano ritu idolis sacrificare coepit: adeo cuncta cum externis societas perniciosa est. Quæ Deus longe ante prospiciens, salubri Hebræos responso instruxerat, devictas gentes ut internecioni darent; sed plebs cupida dominandi, imperare victis cum pernicie malebat. Igitur cum relicto Deo idola colerent, destituti divino auxilio a rege Mesopotamiæ evicti et subacti, viii annis captivitatem pependerunt: donec Gothoniël duce in libertatem restituti per quinquaginta annos rerum potiti sunt. Rursumque corrupti longæ pacis malo, idolis litaverunt. Moxque aderat pœna peccantibus: ab Eglom enim rege Moabitarum devicti, duodeviginti annis servierunt, donec instinctu Dei Aod regem hostium dolo interenit, contractoque tumultuario exercitu libertatem armis vindicavit. Idem per lxxx annos in pace Hebræis præfuit. Huic Semigar successit: hicque adversus allophylus congressus, secundo evertit prælium fecit. Rursumque Hebræos sectantes idola rex Chanaanorum Jabin nomine subjugavit, gravissimamque in eos per xx annos dominationem exercuit, donec pristinum Debbora mulier statum reddidit: adeo nihil spei in eorum ducibus erat, ut muliebri auxilio defenderentur; quamquam hæc in typum Ecclesiæ forma præmissa sit, cujus auxilio captivitas est depulsa. Sub hac duce vel judice xi. annis Hebræi fuerunt. Rursumque ob peccatâ Madianitis traditi, duro imperio habebantur, afflictique malo servitutis divinum auxilium imploraverunt. Ita semper in secundis rebus, immemores cœlestium beneficiorum, idolis supplicabant; in adversis, Deo. Upde cum reputare in animo soleo, populum tot beneficiorum Dei obligatum, tot cladibus cum peccaret coercitum, expertumque et misericordiam et severitatem Dei, nequaquam emendatum; et cum semper veniam erroris acciperet, semper peccasse post veniam; nihil mirum videri potest, Christum ab his non esse receptum, cum jam inde ab initio toties in Domino rebelles deprehendantur: magisque mirum est, illis semper peccantibus nunquam Dei, si quando eum imploraverunt, deluisse clementiam.

XXV. Igitur cum eis, ut supra retulimus, Madianitæ dominarentur, conversi ad Dominum misericordiam solitam flagitantes, impetraverunt. Erat in Hebræis Gedeon quidam nomine, vir justus et clarus Domino acceptusque; huic angelus de campo messis domum revertenti astitit: Dominus, inquit, tecum, potens in virtute. At ille voce humili, non esse in se Dominum ingemiscebat: siquidem quod populum captivitas premeret, virtutumque Domini, qui eos de terra Ægypti eduxerat, fletus recordabatur. Tum angelus: Vade, inquit, in hoc spiritu quo locutus es, et populum de captivitate eripe. Ille vero abnuere, se infractis suorum viribus, cum ipse minimus esset, tantum onus suscipere; perstare contra

angelus, Ne dubitaret posse fieri quæ Dominus loquebatur. Perfecto igitur sacrificio, dirutaque ara quam Baalis idolo Madianitæ sacraverant, ad suos profectus, castra castris hostium contulit. Sed Madianitis etiam gens Amalech se conjunxerat; Gedeon vero non amplius quam ad triginta et ii millia exercitum paraverat. Sed priusquam confingeret, Deus ad eum locutus est, Nimiam esse hanc multitudinem, quam in prælium vellet educere: Hebræos pro solita perfidia eventum pugnæ non Deo, sed virtuti suæ duros: itaque daret volentibus descendendi potestatem; quod ubi populo divulgatum, xx et ii m a castris recesserunt. Sed ex x millibus quæ resederant, admonitus a Domino, non amplius quam trecentos tenuit: reliquos ab armis dimisit. Ita media vigilia castra hostium ingressus, jussis omnibus tuba canere, magnum terrorem iniecit; neque cuiquam resistendi animus fuit: turpi fuga, qua quisque potuit, dilapsi; sed, occurrentibus omni ex parte Hebræis, passim fugientes cadunt; reges Gedeon persecutus ultra Jordanem, comprehensus neci dedit. Ea pugna centum et xx m ex hostibus cæsa, xv capta traduntur. Tunc consensu omnium Gedeoni, ut princeps populi esset, delatum: quod ille aspernatus, communi jure cum civibus vivere, quam præesse suis maluit.

XXVI. Depulsa igitur captivitate, quæ septem annos populum continuerat, pax per xl annos fuit. Sed defuncto Gedeon, filius ejus Abimelech, ex concubina ortus, fratribus interemptis, pessimis quibusque consentientibus et maxime Sichimorum principibus operam ei navantibus, regnum occupavit: isque discordiis civilibus exercitus, cum suis bello premeret, turrim quamdam, in quam se amisso oppido fugientes receperant, expugnare aggressus, dum incautius subit, saxo a muliere ictus perit, cum triennio imperium tenuisset. Huic successit Thola, qui duobus et xx annis regno potitus est. Post hunc Jair fuit, qui cum aequè viginti et duos annos principatum obtinisset, populus relicto Domino idolis se mancipavit: obque id Israhelitæ subacti sunt ab allophylis et Ammonitis, duoque de xx annis sub eorum imperio fuerunt. Quo tempore eis Dominum invocantibus divinum scilicet responsum redditum est: Simulacra potius invocarent: se non ultra misericordiam ingratis præstiturum. At illi flentes culpam fateri, et precari veniam; abjectisque idolis Deum implorantes, negatam licet misericordiam impetraverunt. Igitur Jepta duce ad libertatem armis vindicandam frequentes conveniunt; missis prius ad Ammon regem legatis, ut finibus suis contentus, bello abstineret. At ille prælium non abnuens, aciem instruxit. Tum Jepta, prius quam signum pugnæ daretur, vovisse dicitur, si prospere pugnasset, eum qui sibi primus revertenti obvius fuisset, hostiam Deo dandum. Ita victis hostibus, cum domum rediret, filia ei obviam fit, quæ patrem exceptura victorem, cum tympanis et choris læta processerat. Tum Jepta consternatus,

A dolore conscissis vestibus, indicat filiaæ voti necessitatem. At illa, non feminea constantia, mori non recusans, duos tantum tamen menses vitæ spatium petit, ut æquales suas prius videret: quibus actis ultro ad patrem redit, votumque Domino reddidit. Jepta principatum sex annis tenuit. Huic Esebon successit, et tranquillis rebus exacto imperio, anno septimo decessit: postque eum Allon Zabulonites annis x, itemque Abdon annis viii rerum potiti, pacis tempore nihil quod historia loqueretur, ediderunt.

XXVII. Rursum Israhelitæ ad idola conversi, divino destituti præsidio, subjecti allophylis, per xl captivitatis annos pœnas perfidiæ pependerunt. Ea tempestate Sampson natus traditur. Hujus mater diu sterilis, angelum vidit; dictumque ei est: Vino et sicera atque immundis abstinere: fore, ut puerum ederet libertatis vindicem et hostium ultorem. Ita mulier enixa puerum, Sampson nomen ei indidit. Is intonso capite, miræ virtutis fuisse traditur: adeo ut leonem in via obvium manu discerperet. Uxorem ex allophylis habuit; quæ cum absente viro in alterius matrimonium convenisset, dolore creptæ conjugis perniciem genti molitus est (fretus Domino et viribus, palam victores clade afflicebat): ccc siquidem vulpibus captis, ardentibus lampades earum illigavit caudis, atque eas agris hostium immisit: ac tum forte maturis messibus facile incendium fuit, vineæque et olivarum arbores exustæ. Grandi allophylorum exitio abreptæ uxoris injuriam ultus videbatur: quo dolore allophyli permoti, mulierem tanti mali causam cum domo et patre incendio consumpserunt. Sed Sampson parum se vindicatum ratus, urgere omnibus incommodis profanam gentem non desinebat. Tum compulsi Judæi, vinctum eum allophylis tradiderunt. Sed traditus, ruptis vinculis, arrepto osse asini, quod casus telum dederat, mille ex hostibus prostravit. Ingravescente autem æstu cum siti affectus esset, invocato Domino, ex osse quod manu tenebat, aqua fluxit.

XXVIII. Ea tempestate Sampson Hebræis præerat, allophylis unius virtute domitis. Igitur insidiantes vitæ ejus, nec palam eum tentare audentes, uxorem ejus, quam ille postea acceperat, pecunia corrumpunt, virtutem viri uti proderet. Illa eum blandimento muliebri aggressa, diu eludentem et multum cunctantem perpulit ut indicaret, in crinibus capitis virtutem suam subsistere. Mox dormienti insidiata, crinem ejus abstulit, atque ita eum allophylis tradidit: nam sæpe prius traditum comprehendere nequiverant. Tum illi, effosis oculis, vinctum compedibus in carcerem conjecerunt. Sed spatio temporis accisos crines crescere, et cum eis virtus redire occæperat: jamque Sampson conscius recepti roboris, tempus modo justæ ultionis opperiebatur. Erat allophylis moris, cum dies festos agerent, Sampson quasi in pompam publicam producere, capto insultantes. Ita die quodam, cum

publicum epulum in honorem idoli dedissent, Sampson exhiberi jubent: templum autem, in quo omnis populus omnesque allophylosum principes epulabantur, duabus subnixum columnis miræ magnitudinis erat. Productus Sampson, inter columnas statuitur: tum ille tempore arrepto, invocato prius Domino, columnas disjecit; turbaque omnis ruina domus obruta; ipse cum hostibus non inultus occubuit, cum xx annis Hebræis præfuisset. Huic Simmichar successit, de quo nihil amplius Scriptura prodidit: nam neque finem imperii ejus reperi, et fuisse populum sine duce invenio; ideo cum adversus Benjamin tribum civile bellum fuit, Judas temporarius dux belli assumptus est. Sed plerique, qui de temporibus scripserunt, annum unum imperio ejus annotaverunt: plerique ita eum præterierunt, ut post Sampson Heli sacerdotem subjunxerint. Nos eam rem, ut parum compertam, in medio relinquemus.

XXIX. Per hæc tempora civile, ut diximus, bellum exarserat: causa autem motus hæc fuit. Levites quidam cum concubina iter faciens, urgente nocte compulsus, in oppido Gabaa, quod ab Benjaminis incolebatur, secesserat. Cum eum senex quidam hospitio benigne recepisset, juvenes ex oppido hospitem circumstant, stupro eum subdere parantes. Multum a sene increpiti, ægreque exhortati, vicario demum concubinæ ejus corpore in ludibrium accepto, advenæ pepercerunt: illamque nocte tota, postero die reddiderunt. Sed illa (stupri injuria, an verecundia, parum definit) viso viro animam efflavit. Tum Levita in testimonium diri facinoris, membra ejus in duodecim discissa partes per duodecim tribus misit, quo promptius omnes facti invidia commoveret: quod ubi omnibus compertum, undecim reliquæ tribus adversus Benjamin in bellum conspirant. Huic bello Judas, ut diximus, dux fuit: sed duobus præliis male pugnatum; tertio demum Benjaminæ victi, cæsiq; ad interneeionem. Ita paucorum scelus publico exitio punitum. Hæc quoque Judicum volumine continentur. Regum libri sequuntur. Sed mihi annorum ordinem et seriem temporum persequenti, parum continuata videtur historia: nam, cum post Sampson Judicem Semigar fuerit, pauloque post historia consignet, populum sine iudicibus egisse; Heli etiam sacerdos libris Regnorum fuisse referatur: sed cum, quot anni inter Heli et Sampson fuerint, minime Scriptura prodiderit: video medii quiddam fuisse temporis, quod labore ambiguo. Cæterum a die mortis Jesu usque in id tempus quo Sampson defunctus est, numerantur anni cccc et xix: a mundi autem exordio anni m̄ ccc et iii, quamquam ab hac supputatione nostra cæteros discordare non nesciam: sed mihi conscius sum, me non incuriose latentem annorum ordinem protulisse, donec in hæc tempora incidi, de quibus dubitare me fateor. Nunc reliqua exsequar.

XXX. Igitur, ut supra retuli, Hebræi sine iudice

A aut duce ullo, proprio arbitrio agebantur. Heli sacerdos erat: sub hoc Samuel natus est. Huic pater Elcana, mater Anna. Hæc diu sterilis, cum conceptum a Deo peteret, vovisse traditur, si puer nasceretur, sacrandum Domino. Ita enixum puerum Heli sacerdoti tradidit. Mox, cum adolevisset, Dominus ad eum locutus est, Heli sacerdoti iram denuntians ob vitia filiorum, qui sacerdotium patris in quæstum verterant, munera a sacrificantibus exigentes, quamquam plerumque eos pater increpasse referatur: sed levior objurgatio non satisfecerat disciplinæ. Igitur allophyliis in Judæam irruentibus obviam itum. Sed victi Hebræi parant aciem restituere: arcam Domini secum in pugnam efferunt, et cum ea filii sacerdotis prodeunt: quia ipse annis gravior luminibus obductis satisfacere officio nequiverat. Sed ubi arca in conspectum hostium deducta est, majestate quadam præsentis Domini territi, fugam parabant: assumptaque rursus constantia, et non sine Domino mutatis animis, totis viribus concurrunt. Victi Hebræi: arca capitur: filii sacerdotis cadunt. Heli delato ad se mali nuntio consternatus, animam expiravit, cum per annos xx sacerdotium administrasset.

XXXI. Victores secundo prælio allophyli, arcam Dei quæ in potestatem venerat eorum, oppido Azoto in templum Dagon intulerunt. Sed simulacrum dæmoni dicatum, ubi arca illata est, corrui: cumque idolum loco restituissent, nocte insecuta discerptum est. Inde mures per omnem regionem exorti, noxiis morsibus multa hominum millia letho dabant. Quo malo compulsi Azotii, ad declinandam calamitatem, arcam Dei ad Gethæos transtulerunt; qui cum simili clade afficerentur, in oppidum Ascalonensium arcam transvexerunt. His vero, advocatis gentis ejus primoribus, consilium fuit, arcam Domini Hebræis reddere; ita ex sententia principum augurumque et sacerdotum, imposita vehiculo multis cum muneribus remittitur. Illud mirabile, quod cum oneri boves feminas subjecissent, vitulosque earum domi retinuisent, iter nullo duce in Judæam pecudes direxerunt, non revocante affectu fetus relictis: cujus rei miraculo reguli allophylosum usque in fines Hebræorum arcam secuti, religiosum officium præstiterunt. Judæi autem, ubi referri arcam viderunt, certatim ex oppido Bethsamis cum gaudio obviam ruere, festinare, exsultare, grates Domino referre. Mox Levitæ, quorum hoc negotium erat, sacrificium Deo celebrant, bovesque eas quæ arcam adduxerant, immolant. Sed in oppido quod supra diximus, teneri arca non potuit: itaque passim Dei nutu per totam urbem sævitum. Arca in Cariathiarim oppidum translata est, ibique per viginti annos fuit.

XXXII. Ea tempestate Samuel sacerdos Hebræis præerat; quietis a bello rebus populus in otio degebat; pax deinde allophylosum irruptione turbata. Trepidantibus cunctis ob conscientiam peccati, Samuel, cæsa prius hostis, Domino fretus suos ad

prælium eduxit; primoque impetu lusus hostibus, A victoria penes Hebræos stetit. Sed hostili metu remoto, secundis tranquillisque rebus, corruptis consiliis (more vulgi, cui præsentia fastidio, insueta desiderio sunt) regium nomen, cunctis fere liberis gentibus semper invisum, populus desiderabat, planeque non sine exemplo amentiae præoptabat libertatem servitio mutare. Igitur frequentes Samuelem circumstant, ut, quia jam ipse senuisset, regem eis constitueret. At ille placide, salubri oratione, ab insana voluntate detorquere plebem: dominationem regiam et superba imperia exponere: libertatem extollere, servitutem detestari: postremo divinam eis iram denuntiari, siquidem homines mente corrupti, Deum regem habentes, regem sibi ex hominibus flagitent. His atque aliis istiusmodi frustra B dictis, cum populus in sententia perseveraret, Dominum consultit: qui permotus recorda insanæ gentis, nihil adversum se potentibus negandum respondit.

XXXIII. Igitur Saul, sacerdotali prius a Samuele unguento perfusus, rex constitutus est. Illic ex tribu Benjamin, Cis patre ortus, modestus animi, forma excellenti erat; ut merito dignitas corporis dignitati regiae conveniret. Sed principio regni huius aliquanta ab eo pars populi desciverat, parere imperio abnuens, seque Ammonitis conjunxerat. Verum hos Saul impigre ultus est: victique hostes, et venia Hebræis data; tum Saul iterato a Samuele uictus traditur. Inde allophylorum irruptione atrox bellum exortum. Locum exercitui ad conveniendum Saul in Galgallis constituerat: et cum per septem dies Samuelem opperitus esset, ut sacrificium Domino ferret; tardante illo, eum populus diliberetur, illicita præsumptione rex ad vicem sacerdotis holocaustum obtulit, multumque a Samuele increpitus, sera peccatum poenitentia fitebatur. Igitur ex peccato regis metus omnem exercitum pervaserat: castra hostium haud longe sita præsens periculum ostendebant; neque cuiquam exenndi in prælium animus: plures *laxymas* et latebras petiverant; nam præter imbecillitatem animorum, qui alienum a se Dominum delicto regis arbitrabantur, in maxima ferramentorum inopia exercitus erat; adeo ut præter Saul et Jonathan filium ejus, nemo gladium aut lanceam habuisse tradatur: nam allophyli superiore D bello victores usum Hebræis ademerant, neque cuiquam conficiendi telii bellici aut rustici ferramenti potestas fuerat. Igitur Jonathan audenti consilio, solo armigero suo comite castra hostium ingressus, viginti fere ex hostibus interemptis, universum exercitum terrore percussit. Tam vero nutu Dei in fugam versi, non imperia exsequi, non ordines observare, omne præsidium in pedibus habere: quod ubi Saul animadvertit, suis propere eductis fugientes persecutus, victoria potius est. Eo die rex edixisse traditur, ne quis, nisi confectis hostibus, cibum caperet: sed Jonathan interdictionis ejus inscius, favo reperto, tincto spiculo mel degustaverat. Sed

ubi regi ex Domini ira compertum est, mortem affici filium jussit: sed populi auxilio ab exitio vindicatus est. Ea tempestate Samuel a Domino monitus, regem adiit, verbis Domini nuntians, ut genti Amalec, quæ olim Hebræos ex Ægypto venientes transitu prohibuerat, bellum inferret; addito interdicto, ne quid ex spoliis devictorum concupisceret. Ita in lines hostium ductus exercitus, rex captus, gens subacta. Saul victus prædæ magnitudine, præcepti divini inmemor, capta servari et ferri jubet. Quo facto offensus Dominus, Samuelem alloquitur: Poenitere se, quod Saul regem constituerit.

XXXIV. Dictum sacerdos regi refert. Mox a Domino monitus, David regali unguento perlinit, parvum etiamnum puerum, sub patre agentem, pastorem ovium, assuetum sæpius cithara canere: ob quod postea a Saule assumptus, inter ministros regis habebatur. Qua tempestate allophylis atque Hebræis bello flagrantibus, cum ex adverso acies constitissent, Goliath quidam ex allophylis, vir miræ magnitudinis et roboris, suorum ordines prætergressus, ferocibus verbis probra in hostes jacens singularem pugnam ciebat. Tum rex magna præmia et filiae nuptias despondit, si quis provocantis spolia retulisset: sed nemo ex tanto agmine aggredi audebat. Igitur David etiamnum puer, pugnae se obtulit: rejectisque armis, quibus infirma ætas gravabatur, virga tantum et quinque lapidibus sumptis, in prælium processit: primoque ictu, misso funda lapide, allophylum perculit: caput victi et spolia abstulit: C gladium postea in templum posuit; allophyli autem omnes in fugam versi, victoriam concessere. Sed e prælio reversis, multus circa David favor invidiam regis accenderat: timens autem tam carum omnibus cum invidia et pernicie necare, sub specie honoris objectare eum periculis statuit. Ac primum tributum eum fecerat, ut rem bellicam curaret; inde, cum ei filiam spondidisset, fidem fregit, eamque alteri tradidit. Mox filia regis natu minor, Michol nomine, amore David flagrare coæperat; igitur septiarum ejus istiusmodi conditionem proponit: si centum præputia David ex hostibus retulisset, regiam virginem matrimonio illius cessuram: sperabat enim juvenem periculosa audentem facite periturum. Sed longe aliter ac ratus erat, evenit: nam ut proposuerat, impigre David centum præputia ex allophylis retulit; atque ita regis filiam in matrimonium accepit.

XXXV. Crescebat in dies in eum regis odium stimulante invidia: quia bonos semper mali insectantur; igitur ministris et Jonathan filio imperavit, vitæ ejus ut insidias pararent. Sed Jonathan carus acceptusque jam inde a principio David fuerat: itaque rex increpitus a filio, cruentum imperium repressit. Sed non diu mali boni sunt; nam cum spiritu erroris Saul affligeretur, eique David assisteret cithara laborantem detinens, lancea eum ferire conatus est, nisi ille lethalem ictum propere declinasset. Exinde jam non occulte, sed palam ei necem parabat: nec ultra

te David regi credidit. Ac primum fugiens, ad Samuelem se contulit : inde ad Abimelech, postremo ad regem Moab confugit; mox per Gad prophetam monitus, in terram Judæ regressus, vitæ periculum adiiit. Ea tempestate Saul Abimelech sacerdotem interemit, quod David recepisset : et cum ex ministris regis nemo in sacerdotem manus inferre auderet, Doeg Syrus cruentum ministerium exsecutus est. Post id David desertum petiit. Iluc quoque eum Saul persecutus est : sed inani opera ejus exitium moliebatur, quem Dominus protegebat. Erat in deserto spelunca vasto recessu patens, in hujus interiora David se coniecerat. Saul nesciens in primo speluncæ aditu reficiendi corporis gratia successerat, ibique somno captus quiescebat; quod ubi David animadvertit, hortantibus eunctis ut opportunitate uteretur, abstinuit regis exitio : diptoidem tamen ejus abstulit. Mox egressus, tuto eminens loco a tergo regem allocutus est, sua in illum commemorans beneficia, ut sæpe pro regno ejus caput periculis obiectasset, utque postremo præsentis tempore a Domino sibi traditam interimere noluisse. Ad hæc culpam Saul fateri, veniam precari, lacrymas fundere, pietatem David extollere, malitiam suam incusare, regem eum et filium appellans. Tantum ex feroci illo animo mutatum, crederes nihil ultra adversum generum ausurum. Sed David, qui penitius ingenium mali spectatum haberet et cognitum, nihil regi credendum ratus, intra eremum se continebat. Saul vecors animi, quia comprehendendi generum potestas non erat, filiam suam Melchol David, ut supra retulimus, nuptam, Phaltim eandem in matrimonium dedit.

XXXVI. David ad allophylos confugit. Ea tempestate Samuel diem functus est. Saul allophyllis bellum inferentibus Dominum consultit, nullumque est ei responsum redditum. Tum per mulierem, cujus viscera spiritus erroris impleverat, Samuelem evocatum consellit. Dictam ei ab eo est, postero illum die cum filio victum ab allophyllis in prælio casurum. Igitur allophyllis castris in hostili solo positus, postero die aciem instruant, David tamen ex castris remisso : quia parum crediderant sibi illum adversum suos fidum fore. Sed cœso prælio, Hebræi fusi : filii regis cadunt : Saul equo delapsus, ne vivus in potestatem hostium veniret, gladio suo incubuit. De ætate imperii ejus parum certa comperimus, nisi quod in Actibus Apostolorum xl annos regnasse dictus est ; quamquam ego arbitror tum a Paulo, cujus illa prædicatio refertur, etiam Samuelis annos sub regis istius ætate numeratos. Plerique tamen qui de temporibus scripserunt, xxx cum annos regnasse annotaverunt : cui opinioni nequaquam accedimus ; nam ea tempestate qua Domini arca in Cariathjarim oppidum translata est, necdum regnare Saul cœperat : refertur autem per David regem ex illo oppido arcam sublatam, cum per xx annos ibi constitisset ; ergo, cum intra id tempus Saul regnaverit atque decesserit, parvo admodum spatio tenuit Imperium. Eadem nobis de temporibus Samuelis caligo, ut qui cum Heli sacer-

A dote natus, admodum senex sacerdotio functus referatur. A nonnullis tamen qui de temporibus scripsere (quia vere nihil de ejus annis sacra historia signavit) lxx annis præfuisse populo refertur : sed unde hæc auctoritas fuerit assumpta, non reperi. Nos in tanta erroris copia, Chronicorum annotationem secuti (quia eam ex Apostolorum Actibus, sicut superius memoravimus, profectam arbitramur) Samuelem et Saulem xl annos principatum egisse referimus.

XXXVII. Saul perempto, David in terra allophylorum, perlato ad se mortis ejus nuntio, miro pietatis exemplo flevisse traditur. Tum Chebron Judææ oppidum petiit. Ibi rursus regali unguento illitus, rex appellatus est : sed Abner, qui magister militiæ Saul regis fuerat, spreto David, Isbaal regis sui filium regem constituit. Crebris deinde præliis inter duos regum concursus : pulsus Abner sæpius ; fratrem tamen Joab, qui ex parte David exercitui præerat, fugiens peremit ; quo dolore postea Joab, cum se Abner David regi dedisset, jugulari eum præcepit non sine dolore regis, ejus fidem orauerat. Per idem tempus omnes fere natu majores Hebræorum publico consensu regnum ei totius gentis detulerunt ; nam per septem annos in Chebron tantum regnaverat. Ita tertio rex ungitur, annorum circiter xxx : Allophylos in regnum irruentes secundis præliis repulsi. Ea tempestate arcam Domini, quæ in Cariathjarim oppido, ut supra retulimus, erat, in Sion transtulit ; eamque ædificare Domino templum in animo haberet, divinum ei responsum redditum, Semini illius id reservari. Bello deinde allophylos domuit, Moabitas subjugavit, Syriam subegit, stipendiumque ei imposuit ; auri atque æris ex prada immensum modum retulit. Bellum deinde adversum Ammonitas ex injuria Chanon regis eorum exortum. Syris denuo rebellantibus, qui cum Ammonitis in bellum cojuraverant, David summam rerum Joab principi militiæ permiserat : ipse a bello remotus, intra Hierusalem commorabatur.

XXXVIII. Qua tempestate Bersabem quamdam miram feminam pulchritudinis stupro comperiam habuit. Hæc viri cujusdam uxor, qui tum in castris erat, fuisse traditur. Hunc David iniquo pugnae loco obiectum hostibus, interficiendum curavit : ita mulierem matrimonio vacuum, sed jam ex stupro gravidam, numero uxorum aggregavit. Tum per Nathan prophetam graviter increpitus, licet agnito errore, castigationem Domini non effugit : namque filium ex furtivo illo concubitu editum paucos post dies amisit, multaque in domum familiamque ejus execranda acciderunt ; ad extremum Absalon filius ejus arma impia adversus patrem sustulit, regno eum depellere cupiens. Adversus hunc Joab acie conflixit, admonitus a rege, ut victo parceret : sed ille, spreto imperio, parricidiales conatus ferro ultus est. Flebilis ea victoria fuisse regi traditur : tanta in eo pius erat, ut etiam parricidæ filio ignosci voluerit. Vix hoc bellum extinctum videbatur, aliud rursus exortum Sabæa quodam duce, qui pessimum quemque ad

arma incitaverat : sed propere motus omnis morte ducis repressus. Crebra deinde adversus allophylos David prælia secundo eventu habuit : cunctisque bello domitis, et tam exteris quam domesticis motibus compressis, florentissimum regnum in pace habebat. Tum eum subita cupido incessit, ad metiendas imperii vires, populum censere : ita a Joab militiæ magistro decies centena et trecenta civium millia dinumerata. Illius eum facti mox piguit pœnituitque, veniam a Domino petens, cur in id animos extulisset, ut regni sui potentiam ex suorum potius multitudine, quam ex favore divino æstimaret. Itaque missus ad eum angelus, trinam ei pœnam denuntiat, datque arbitrium unam eligendi : sed proposita triennii fame, trium mensium fuga, morte tridui ; fugam et famem detestatus, mortem elegit : momentoque temporis LXX millia virorum interiire. Tum David videns angelum, cujus dextera populus prosternebatur, veniam precari, seque unum pro omnibus pœnæ objicere : se dignum exitio, quia ipse peccasset. Ita aversum plebis supplicium. David in loco, in quo angelum viderat, aram Domino statuit. Mox annis et morbo infrior, Salomonem filium, ex Bersabee Uriæ uxore susceptum, successorem regni constituit. Is regali unguento per Sadoc sacerdotem unctus, patre adhuc incolumi rex appellatus. David, cum regnasset annos XL defunctus est.

XXXIX. Salomon initio regni urbem muro circumdedit. Huic per soporem astare Dominus visus est, petendi quæ vellet tribuens optionem. Sed ille non aliud sibi quam sapientiam dari poposcit, reliqua omnia parvi æstimans. Ita somno excitatus, cum ante sacrarium Domini constitisset, indultæ sibi a Domino sapientiæ documentum dedit. Namque duæ mulieres una in domo diversantes cum eodem tempore pueros edidissent, atque ex his alter post diem tertium nocte obisset ; mater defuncti somno alterius insidiata mortuum suum supposuit, viventem abstulit. Inde inter eas de puero altercatio ; postremo res ad regem delata : difficilis iudicii absolutio inter negantes, ubi testis deerat. Tum Salomon divinæ sapientiæ munere perimi puerum, corpusque ejus dividi inter ambigentes jubet : cumque una earum iudicio acquievisset, alia vero cedere potius puero quam discerpi eum mallet ; Salomon ex affectu feminæ hanc vere matrem esse conjectans, puerum illi adjudicavit, non sine circumstantium admiratione : siquidem latentem veritatem prudentia protulisset. Ita in admirationem ingenii prudentiæque ejus reges vicinarum gentium amicitiam ab eo fœdusque petiere, parati imperata facere.

XL. Quis opibus confusus, templum Domino im-mensi operis facere aggressus, paratis per triennium impendiis, quarto fere imperii anno primum fundamentum jecit, a protectione Hebræorum ex Ægypto anno fere octavo et octogesimo et quingentesimo : licet libro Regnorum tertio ccccxL fuisse referantur ; quod nequaquam convenit : siquidem per seriem superioris comprehensam facilius fuerit, ut minus for-

tassis annorum, quam amplius, annotarim. Sed non dubito librariorum potius negligentia, præsertim tot jam sæculis intercedentibus, veritatem fuisse corruptam, quam ut propheta erraverit : sicut in hoc ipso nostro opusculo futurum credimus, ut describentium incuria, quæ non incuriose a nobis sunt digesta, vitentur. Igitur Salomon cœptum templi opus vigesimo anno explicuit. Celebrato deinde ibidem sacrificio, dictaque oratione, qua populum templumque benedixit, Dominus ad eum locutus est, denuntians fore, si quando peccasset ac Dominum reliquissent, templum illud solo æquandum. quod jam pridem impletum videmus, et mox connexum rerum ordinem exponemus. Interea Salomon florens opibus, omnium qui umquam fuerant regum ditissimus, quique semper ordo rerum est, ab opibus in luxum et vitia delapsus, cum adversum interdictum Dei ex alienigenis conjugia sumpsisset, et jam septingentas uxores et trecentas concubinas haberet, idola, eis ritu gentium suarum, quibus litarent, constituit. Quibus rebus aversus Dominus, graviter increpito pœnam denuntiavit, fore ut regnum ex parte majore ademptum filio, servo illius traderetur ; idque ita accidit.

XLI. Nam defuncto Salomone anno imperii quadragesimo, cum Roboam filius anno ætatis sexto et decimo regnum patrium tenere cœpisset, pars populi ab eo offensa discedit. Etenim cum laxari sibi stipendium poposcisset, quod Salomon gravissimum imposuerat ; repudiatis precibus supplicum, favorem universæ plebis averterat : itaque consensu omnium, imperium ad Hieroboam defertur. Is medio genere ortus, aliquamdiu Salomoni servitatem pependerit : sed cum ei responso Achizæ prophetæ regnum Hebræorum annuntiatum comperisset, necare eum clam destinaverat ; quo ille metu in Ægyptum confugit : ibique uxore accepta ex stirpe regia, cognita demum Salomonis morte in solum patrium regressus, voluntate populi, ut supra retulimus, sumpsit imperium. Penes Roboam tamen duæ tribus, Judæ et Benjamin, resederant : ex his ad trecenta millia paravit exercitum. Cumque acies promoverentur, verbis Dei populus admonetur, prælio abstineret : ex suo nutu Hieroboam regnum accepisse. Ita spreto regis imperio, exercitus dilapsus, Hieroboam imperium invaluerat : sed cum Hierosolymam Roboam obtineret, ubi templo a Salomone factio populus sacrificare Domino consueverat ; veritus Hieroboam, ne ab eo plebem religio averteret, statuit animos ejus superstitione occupare. Itaque vaccam auream in Bethel, alteram apud Dan constituit, quibus populus litaret : sacerdotesque, omissa Levi tribu, ex plebe instituit. Invisum Domino flagitium expostulatio consecuta. Crebra deinde inter reges prælia : dubio eventu regnum obtinebant. Roboam septimo et decimo imperii anno exacto, vita functus est.

XLII. In hujus locum Abiu filius ejus regnum Hierosolymæ sex annos tenuit ; quamvis in Chronicis triennio regnasse referatur. Huic Asa filius suc-

cessit, a David quintus fere, quippe abnepos ejus. Fuit religiosus Domini cultor: namque deletis aris lucisque idolorum, vestigia paternæ perfidiæ sustulit, fœdus cum rege Syriæ firmavit: ejus auxilio Hieroboæ regnum, quod tum a filio tenebatur, multa clade affecit; ac sæpe victis hostibus prædam ex victoria retulit. Post unum et quadragesimum annum æger pedibus decessit. Huic triplex peccatum ascribitur: unum, quod societate regis Syriæ nimium confusus sit: alterum, quod prophetam Domini hoc ipsum increpantem in vincula conjecit: tertium, quia in pedum dolore remedium non a Domino, sed a medicis speraverit. Sed initio regni hujus, Hieroboam rex decem tribuum defunctus est; regnum Nadab filio reliquit. Is malis operibus, et tam suis quam paternis meritis invisus Domino, non ultra biennium regno potitus est, privataque imperio indigna progenies. Baasam Achizæ filium successorem habuit, æque a Domino alienissimum; isque sexto et vigesimo imperii anno defunctus est. Regnum ad Elam filium devolutum, nec ultra biennium retentum; namque eum Zambri princeps equitum epulantem interfecit, regnumque occupavit: vir perinde in Dominum atque homines impius. Ab hoc pars populi recessit; Thamni cuidam regionum nomen delatum, sed Zambri ante hunc septem annos et cum eodem duodecim regnavit. At in parte tribus Judæ Asa mortuo, Josaphat filius ejus regnare cœpit, vir religiosus virtutibus merito clarus. Is cum Jambri pacem habuit; defunctus est autem, cum regnasset annos v et xx.

XLIII. Hujus imperii tempore Achab, Jambri filius, rex decem tribuum fuit, ultra omnes in Dominum impius: namque Jezabel filia Basæ regis ex Sidone in matrimonio accepta Baali idolo aram lucosque constituit, et prophetas Domini interemit: quo tempore Elias propheta oratione cælum conclusit, ne pluviam terræ daret; idque regi denunciavit, ut se impius causam mali esse cognosceret. Igitur suspensis cælo aquis cum loca omnia adusta solis ardoribus non victum hominibus, non pabulum jumentis darent; ipse se intra periculum famis propheta concluserat. Ea tempestate cum eromum petiisset; corvis cibum ministrantibus vixit, aquam torrens proximus, donec aruit, dedit. Inde admonitus a Domino Sareptæ oppidum petiit: ad mulierem viduam divertit; cumque ab ea esuriens cibum peteret, illa causari, non esse sibi nisi pugillum farris et pusillum olei: quo assumpto una cum filiis mortem expectaret. Sed cum Elias verbis Dei polliceretur nec hydriam farre, nec vas oleo esse minuendum; mulier poscenti fidem non cunctata prophetæ credere, promissorum fidem consecuta est; siquidem divinis incrementis tantum accresceret, quantum quotidie detrahebat. Eodem tempore ejusdem viduæ filium mortuum Elias in vitam reduxit. Tum jussu Domini regem adiit, exprobratoque ei sacrilegio, poposcit ad se omnem populum congregari: qui cum prope convenissent, accitis idolorum ac lucorum sacerdoti-

A bus occis fere et L inter eos inde orta est altercatio: Elia Dominum prædicante, illi superstitiones suas asserebant; postremo placuit fieri periculum, ut, si cujus cæsam hostiam missus cælo ignis absumeret, rata esset religio quæ virtutem edidisset. Ita sacerdotes occiso vitulo Baal idolum invocare cœperunt: frustra que consumptis invocationibus imbecillitatem domini sui tacite fatebantur. Tum vero Elias irridens eos, Ne forte, inquit, dormiat: clamate vehementius, ut somno quo tenetur evigilet. Enimvero miseri trepidantes mussare, et tamen quidnam Elias facturus esset expectare. At ille cæsum vitulum imposuit, cum prius sacrarium aqua opplesset: invocatoque Domino, expectantibus cunctis ignis cælo delapsus aquam cum hostia absumpsit. Tum vero B populus solo stratus Dominum fateri, idola exsecrari: postremo Eliæ jussu profani sacerdotes comprehensi deductique ad torrentem, necati sunt. Redeuntem inde regem propheta prosecutus est: sed cum ei Jezabel regis uxor vitæ periculum pararet, ad remotiora recessit. Ibi eum Dominus allocutus est, septem millia virorum esse adhuc pronuntians, qui se idolis non dedissent: mirum id Eliæ fuit, qui solum se a sacrilegio immunem esse crederat.

XLIV. Ea tempestate Achab rex Samariæ vineam Nabuthæi adhærentem sibi concupivit; quam cum ille ei vendere noluisset, dolis Jezabel interfectus est: ita Achab vinea potitus est, cum tamen Nabuthæi mortem doluisse referatur. Mox per Eliam verbo Domini increpitus, agnitoque crimine, cilicio indutus egisse pœnitentiam traditur, quo facto imminentem pœnam avertit. Namque rex Syriæ magno cum exercitu, duobus et triginta regibus in societatem belli adscitis, fines Samariæ ingressus, cum rege urbem obsidere cœpit. Arcis deinde obsessorum rebus, dat belli conditiones: Si aurum et argentum et feminas tradidissent, fore uti vitæ eorum parceret; sed tam injustis conditionibus extrema perpeti satius visum. Et cum jam omnium desperata esset salus, propheta a Domino missus regem adit: hortatur ut in prælium exeat, cunctantem multis confirmat: ita eruptione facta, fusi hostes copiosaque præda reperta. Sed post annum reparatis viribus Syrus in Samariam regressus, acceptam cladem ultum ire cupiens, rursus victus est, eo prælio cxx millia D Syrorum interiere: regi venia data: regnum ei et pristinus status concessus. Tum Achab verbis Dei a propheta increpitus, cur abusus divino munere hosti sibi tradito pepercisset. Igitur Syrus post triennium bellum Hebræis intulit: adversum huic Achab pseudoprophetarum impulsu in prælium descendit, spreto Michæa propheta et in vincula connecto, quod ei exitabilem fore pugnam denunciasset, ita eo prælio Achab interfectus Ocloziæ filio imperium reliquit.

XLV. Is æger corpore cum ex ministris, qui idolum pro salute ejus consulerent, misisset; Elias a Deo monitus obviam se eis obtulit, increpitosque renuntians regi jubet, mortem ejus consecuturam

Tum rex comprehendit eum ac deduci ad se jubet : A sed missi, caelesti igne absumpti. Rex, ut propheta prædixerat, obiit : successit autem Joram ei frater ejus, isque duodecim annis imperio positus est. At in parte duarum tribuum Josaphat rege defuncto Joram filius regnum tenuit annos duodeviginti. Is Achab filiam uxorem habuit, socero quam patri propior. Post hunc Ochozias filius imperium adeptus est : hoc regnante Elias translatus refertur. Eodem tempore Elisæus discipulus ejus multis signis potens exstitit, quæ omnia notiora sunt quam ut nostro stylo egeant : ab eo viduæ filius resuscitatus, et Syrus lepra purgatus, et famis tempore omnium rerum copia fugatis hostibus invecta, et in usum trium exercituum aquæ præbitæ, et de exiguo olei immo-
B diensis incrementis solutum mulieris debitum et ipsi sufficiens vivendi substantia data. Hujus temporibus, ut diximus, Ochozias duarum tribuum erat rex ; decem vero Joram, ut supra retulimus, imperabat : interque eos sædus ictum ; nam et adversus Syros junctis viribus bellatum, et adversum Jehu, qui per prophetam in regem decem tribuum unicus fuerat, pariter in prælium egressi, eadem pugna interiere.

XLVI. Sed regnum Joram Jehu tenuit. Posito Ochozia in Judæa rege, qui uno anno regnavit, mater ejus Gotholia imperium occupavit adempto nepotii imperio, etiam tum parvo puero, cui Joas nomen fuit : sed huic ab avia præreptum imperium, post octo fere annos per Sacerdotem et populum depulsa avia redditum. Hic initio regni observantissimus di-
C divini cultus fuit, magnisque sumptibus templum exornavit : post adulatione principum depravatus, adoratæque ab eis, Dei iram meruit. namque ei Azahel rex Syriæ bellum intulit : inclinatisque rebus suis, auro templi pacem fedemque, nec tamen ea positus est, facti invidia a suis interfectus anno imperii quadragesimo. Huic Amassia filius successit. At in parte decem tribuum defuncto Jehu Joachas filius ejus regnavit, invisus Deo malis operibus, ob quæ regnum ejus Syris prædæ fuit, donec Dei misericordia depulsis hostibus pristinum habere statum cœperunt. Joachas diem functus Joæ filio reliquit regnum. Is Amassiae regi duarum tribuum civile bellum intulit, victoriaque potitus multam prædam in regnum suum convertit ; idque Amassiae ob delictum accidisse tra-
D ditur : siquidem Idumæorum fines victor ingressus, idola gentis ejus assumpserat. Hic novem annos regnasse scribitur, quantum in libris Regnorum reperit : sed in Paralipomenis, atque etiam in Chronicis, novem et viginti annos imperium tenuisse annotatum est ; ea nimirum id persuadente ratione, quæ in his Regnorum libris facile perspicitur. Joram enim rex decem tribuum octavo anno imperii Amassiae traditur regnare cœpisse, unumque et quadraginta annos imperium tenuisse : regnante demum Ozia Amassiae filio, quarto imperii ejus anno defunctus est ; qua ratione viginti et novem annos Amassiae efficit. Itaque nos hoc ipsum secuti, quia ratio-

nem temporum persequi placet, Chronicorum auctoritati accessimus.

XLVII. Igitur Amassiae Ozia filius successit ; nam in parte decem tribuum Joas diem functus Joram filio locum fecerat : postque hunc Zacharias ejus filius regnavit. Horum nos regnum, omniumque qui in parte decem tribuum Samariæ præterunt, annotanda esse tempora non putavimus : quia brevitate studentes, superflua omisimus : et ad cognitionem temporum ejus potissimum partis annos credimus persequendos, quæ in captivitatem posterius abducta prolixius tempus in regno habuit. Igitur Ozias regnum Judæae adeptus præcipuam curam Domini cognoscendi habuit, Zacharia propheta plurimum usus (Esaias etiam sub hoc primum prophetae traditur), quo merito prosperis eventibus adversus finitimos bella gessit. Arabas etiam devicit. Jamque Ægyptum terrore nominis sui concusserat, elatusque secundis rebus illicita præsumens, incensum Deo obtulit : quod solis facere sacerdotibus fas erat. Itaque cum per Azariam sacerdotem increpitus eo loco decedere cogere, atque in iram exarsisset, lepra oppletus decessit : quo morbo affectus vita functus est, cum regnasset annos decem et quinquaginta. Regnum inde Joathæ filio datum : isque admodum sanctus fuisse traditur, prospereque imperium administravit : gentem Ammonitarum bello victam stipendium præstare coegit : regnavit autem annis xvi eidemque Achaz filius successit.

XLVIII. Celebris circa hæc tempora Ninivitarum fides traditur. Id oppidum, olim ab Assur Sem filio conditum, caput regni Assyriorum fuit, frequenter tum incolentium multitudine, atens virorum mille et xx, atque, ut in magno populo, abundans vitis. Quis Deus motus Jonam prophetam ex Judæa ire præcepit, ac dehinc urbi exiditum, sicut olim Sidonia et Gomorra divinis ignibus confagrasset. Verum prophetæ prædicationis istius ministerium detrectans, non contumacia, sed præscientia qua videbat Dominum poenitentia populi placandum, navim quæ longe diversa regione Tharsos petebat, conscendit. Sed, ubi in altum processum, nauis sævitia maris compulsi, quisnam esset mali causa sorte exploravere. Cum super Jonam sors decidisset, tanquam placentum tempestatis in profundum projectus est : exceptusque a cetis, marino monstro, ac devoratus, post triduum fere Ninivitarum littoribus ejectus jussa prædicat : Urbem scilicet ob peccata populi triduo perituram. Igitur non dissimulante, ut olim Sodomis, audita est vox Prophetæ : ac statim jussa regis exemploque populus universus, quin et recens mali, cibo potaque abstinentur : jumenta itidem et diversi generis animalia compulsa fame ac siti lamentantium speciem cum hominibus præbent. Ita imminens malum aversum. Jonæ apud Deum conquerenti, quod fides dictis non adhaesisset, responsum, Poenitentibus veniam negari non posse.

XLIX. At in Samaria Zachariam regem admodum impium, quem superius regnasse memoravimus, Sel-

la quidam interemit, regnumque occupavit : idemque A Manæ insidiis, exemplo facti sui, perit. Mane ereptum Sellæ imperium tenuit, filioque Pathe reliquit : eundem vero Pache quidam ejusdem nominis interemit, regnumque occupavit ; mox ab Osee peremptus, eodem scelere quo assumpserat imperium, amisit. Hic ultra omnes reges superiores impius, poenam sibi perpetuamque genti captivitatem a Deo meruit ; namque et Salmanassar rex Assyriorum intulit bellum, victumque tributarium sibi effecit. Sed cum occultis consiliis rebellionem pararet, regemque Æthiopiæ qui tum Ægyptum obtinebat, in auxilium accerserit, hique Salmanassar comperisset, perpetuis eum vinculis in carcerem conjecit, urbemque excidit : populum universum in regnum suum abduxit, Assyriis in Iosifi solo ad custodiam positus (exinde ea pars B Samaria appellata : quod lingua Assyriorum *custodes* Samaritas vocant), ex quibus plerique divinas ceremonias receperunt reliquis in errore gentilitatis perseverantibus. Hoc bello Tobias in captivitatem ductus est. At in parte duarum tribuum rex Achaz ob impietatem invisus Deo, cum finitimorum bellis sæpe premeretur, deos gentium colere decrevit, nimirum quia eorum auxilio victores frequentibus præliis exstitissent : Ita in hoc nefariæ mentis piaculo diem functus est, cum xvi annis in regno fuisset.

L. Hinc Ezechias filius successit, multum paterni dissimilis ingenii : namque initio regni populum sacerdotesque ad Dei cultum cohortatus, multis C disseruit. Ut frequenter castigati a Domino, sapius essent misericordiam consecuti : ut postremum decem tribus in captivitatem nuper adductæ sacrilegii poenas dissolverent : curandum eis sedulo, ne eodem pati mereantur. Ita conversis ad religionem omnium animis, levitas sacerdotesque omnes ad celebranda secundum legem sacrificia ordinavit : celebrarique Pascha instituit, quod jam pridem fuerat omissum ; cumque dies festus adesset, dimissis per omnem terram nuntiis : conventus diem edixit : ut, si quis post abductionem decem tribuum in Samaria resedisset, ad solenne sacrum convenirent : ita frequentissimo conventu dies sacer publica lætitia exactus, longo post intervallo religione legitima per Ezechiam restituta. Pari deinde industria qua divina curaverat, rem bellicam administravit, allophylosque frequentibus præliis contudit, donec ei Sennacherib rex Assyriorum bellum intulit. Magno cum exercitu fines ejus ingressus, lateque agris vastatis, nullo obsistente urbis obsidionem urgebat : Ezechias enim multitudine inferior, non ausus manum conserere, meris se tuebatur. Rex Assyrius portis adstant, munitari excidium, deditionem imperare : Ezechiam frustra Deo confidere : se Dei nota potius arma sumptisse : victorem omnium gentium, everterem Samariæ effugit non posse, ni matura deditione sibi consulisset. In hoc rerum statu Ezechias Deo fretus, Esaiam prophetam consultit, ejusque responso edocetur, Nihil ex hoste

A periculi fore : divinum autem auxilium non defuturum.

LI. Nec multo post Tharacas rex Æthiopiæ regnum Assyriorum invadit : quo nuntio Sennacherib ad sua tuenda conversus, freinens et clamitans, Victori sibi victoriam eripi, bellum omisit, missis ad Ezechiam litteris cum verborum contumeliis denuntiatis, se paulo post rebus domi compositis ad excidium Judææ mature rediturum. Sed nihil his Ezechias motus orasse Dominum traditur, ne hanc tantam hominis insolentiam insultam sineret : ita eadem nocte Angelus castra Assyriorum aggressus, multa hominum millia letho dedit ; rex trepidus in oppidum Niniven confugit, ibique a filiis interfectus dignum se exitum tulit. Per idem tempus Ezechias æger corpore, morbo incubuerat. Cumque Esaias ei verbum Domini annuntiasset, vitæ ejus finem adesse, fletu traditur, Ita xv annos prorogari sibi ad vitam meruit : quibus peractis, nono et vigesimo imperii anno decessit, regnum Manasse filio reliquit. Is a patre multum degenerans, relicto Domino culturas impias exercuit : ob quod in potestatem Assyriorum traditus, malo tractus agnovit errorem, populumque adhortatus est, ut relictis idolis Dominum colerent. Nihil sane dignum memoria gessit : regnavit autem annos v et L. Amon deinde filius ejus regnum adeptus est, nec ultra biennium eo positus est : paternæ impietatis hæres, Domini negligens, suorum insidiis circumventus perfit, ad Josiam filium imperium devolutum.

LII. Is admodum religiosus fuisse traditur, summaque cura divina administrasse, Helchia sacerdote nsu bene. Is cum in templo librum verbi Dei scriptum, repertum a sacerdote legisset, quo continebatur, Hebræam gentem ob crebras impietates et sacrilegia delendam ; piis ad Deum precibus fletuque jugi imminentem cladem avertit. Quod ubi indultam sibi per Huldam prophetissam comperit, majore cura, utpote obligatus divinis beneficiis, cultum Dei exercuit. Igitur vasa omnia anteriorum regum superstitionibus idolis consecrata cremavit ; namque eo profeni ritus invaluerant, ut soli ac lunæ divinos honores darent, eisdemque etiam ex metallis sacra-ria edificarent : quibus Josias in pulverem redactis, sacerdotes quoque profanarum ædium interfecit. D Sed ne sepulcris quidem impiorum pepercit : quod olim prædictum a propheta, impletum animadvertsum est. Hujus octavo et decimo imperii anno Pascha celebratum. Post tricennium fere adversus Nechao regem Ægypti, qui bellum Assyriis inferbat, in prælium egressus, priusquam inter se acies concurrerent, sagitta ictus est : exque eo vulnere in urbem relatus, decessit, cum regnasset annos i et xx.

LIII. Joachas inde filius ejus regnum adeptus, tribus mensibus tenuit, captivitati ob impietatem destinatus : namque eum Nechao rex Ægypti victumque captumque duxit, nec multo post in vinculis diem functus est. Judæis stipendium annuum imperatum :

rex eis Eliachim arbitrio victoris datus, qui postea A immutato nomine Joachim vocitatus est. Hic Joachæ frater, Josæ filius fuit, fratri quam patri propior, sacrilegio invisus Deo. Igitur cum regi Ægyptio paret, quippe cui tributum penderet, Nabuchodonosor rex Babylonius Judæam terram occupavit armis, et per triennium jura belli victor possedit: etenim cedente jam rege Ægypti, determinatisque inter eos imperii finibus convenerat, Judæos ad Babylonem pertinere. Ita cum Joachim, exactis in regno annis undecim, filio ejusdem nominis locum fecisset, isque regis Babylonii in se iram concitasset (Deo nimirum agente, cui constitutum erat Judæam gentem captivitati et interneconi dare), Nabuchodonosor Hierosolymam cum exercitu ingressus, urbem murosque ac templum solo stravit: auri immensum B modum, et sacra ornamenta vel publica vel privata, puberesque omnes virilis ac muliebris sexus transtulit, relictis, quorum imbecillitas aut ætas fastidio victoribus fuit. Quæ turba, inutilis servitio, exercendis colendisque agris, ne incultum esset solum, deputata: eisdemque rex Sedechias præpositus, adeptis viribus inani tantum umbra regii nominis concessa. Sed Joachim tribus mensibus tempus imperii habuit. Is cum populo Babyloniam translatus, et in carcerem conjectus est. Trigesimum post annum emissus, atque a rege in amicitiam receptus, mensaque et consiliis participatus, non sine solatio depulsæ calamitatis decessit.

LIV. Interea Sedechias rex turbæ inutilis, quam sine viribus, infido ingenio et Dei immemor, C qui non intelligeret captivitatem ob delicta gentis illatam, postremis denique malis debitus, regis animum offendit. Ita ei post novem annos Nabuchodo-

nosor bellum intulit, compulsusque intra muros confugere triennio obsedit. Qua tempestate Hieremiam prophetam, qui jam sæpius imminere urbi captivitatem pronuntiaverat, consulit, si quid spei forsitan superesset. Sed ille cælestis iræ non ignarus, eadem sæpius interrogatus respondit, ipsi regi specialem pœnam denuntians. Tum vero Sedechias in iram excitatus, trudi prophetam in carcerem jubet: moxque eum crudelis facti piguit; sed obsistentibus Judæorum principibus, quibus jam inde a principio moris fuerat bonos premere, absolvere innocentem non est ausus. Iisdem cogentibus, in lacum immensi profundi, cœnoque ac sordibus, atque ex eo exitiabili fetore horridum, demissus est, ut ne simplici quidem morte exspiraret. Sed rex licet impius, aliquanto tamen sacerdotibus mitior, educi prophetam de lacu et carceris custodia reddi jubet. Interea obsessos vis hostium et penuria urgebat: consumptisque omnibus quæ mandi poterant, fames invaluerat. Ita defessis inedia defensoribus, oppidum captum incensumque: rex, ut propheta dixerat, effossis oculis, Babyloniam translatus: Hieremias misericordia hostili carcere exemptus. Cum eum Nabuzardan princeps regius captivum cum cæteris duceret, delata sibi optione ab eo, utrum in solo patrio deserto desolatoque subsistere, an secum abire in summis honoribus vellet, residere in patria maluit. Nabuchodonosor, abducto populo, residuis (quos belli conditio vel prædæ fastidium relinqui a victoribus fecerat) Godoliam ejusdem gentis præposuit, absque ullo insigni regio aut imperit nomine: quia præesse paucis et calamitosis nulla dignitas erat.

LIBER SECUNDUS.

I. Captivitatis tempora prophetarum vaticiniis atque actibus illustrata sunt, maximeque Danielis egregia ad conservandam legem perseverantia, et in absolutione Susannæ divino consilio, cæterisque ab eo gestis, quæ ordine persequemur. Hic sub rege Joachim captus deductusque Babyloniam, parvus admodum puer: postea ob elegantiam vultus inter ministros regis assumptus, unaque cum eo Ananias, Misael et Azarias. Sed cum eos rex delicatioribus cibis curari præcepisset, idque Asphanæ eunucho negotii dedisset, Daniel paternarum traditionum memor, ne ex mensa regis gentilium cibis participaret, poposcit ab eunucho, ut leguminibus tantum uterentur. Causante Asphane, ne dissimulatum imperium regis consecutura macies proderet, Daniel Domino fretus pollicetur, majoris decoris sibi vultus ex leguminibus quam ex cibis regis fore; fidesque dictis adfuit, ita ut minime eorum vultus compar-

biles haberentur, qui imperialibus impendiis procurabantur. Igitur a rege in honore et gratia adhibiti, prudentia et disciplina brevi omnibus regis proximis antelati. Per idem tempus Susanna quædam Joachim nupta, spectatæ femina pulchritudinis, a duobus presbyteris appetita, cum impudicis non acquievisset, falso crimine incessitur: iisdem presbyteris defertentibus, in remotis locis adolescentem: cum ea deprehensum, sed illum juvenilli alacritate senum manus effugisse. Ita presbyteris fides habita: iudicio populi Susanna damnatur. Quæ cum secundum legem ad supplicium duceretur, Daniel tum annos natus XII, increpitis Judæis quod innocentem morti dedissent, reducere eam in iudicium, causamque denuo audiri postulat. Enimvero multitudo Judæorum quæ tum aderat, non sine Domino existimans puerum contemptæ ætatis in hanc constantiam prærupisse, favore accommodato, in concilium reverti-

tur. Initur denuo iudicium: Danieli, ut inter majores natu resideret, delatum. Igitur separari accusatores jubet: unumque ex eis interrogat, sub cujus generis arbore adulteram deprehendisset. Ex varietate responsi falsitas deprehensa: Susanna absoluta: presbyteri, qui innocenti periculum creaverant, capite damnati.

II. Ea tempestate Nabuchodonosor somnium vidit mysterio futurorum mirabile, cujus interpretationem quum per se non posset evolvere, adscitis ad interpretandum Chaldæis, qui magicis artibus extisque hostiarum scire occulta et futura præcinere videbantur: mox, veritus ne more hominum non vera sed placita regi ex somnio conjectarent, visa suppressit, poposcitque ab eis, ut, si vera in his divinatione esset, somnium ipsum sibi dicerent: tum demum interpretationi eorum crediturum, si prius enuntiando somnium artis periculum fecissent. Illi vero tantam molem abnuentes, non esse id humanæ opis confitebantur. Rex motus, quod falsa divinandi professione homines erroribus illuderent, cum astricti præsentis negotio nihil scire se confiterentur: ita edicto regis in eos animadversum, palamque omnes hujus artis interficiebantur. Quod ubi Danieli compertum, regis proximum appellat: enuntiationem somnii interpretationemque ejus pollicetur. Res ad regem defertur: Daniel accersitur; jam revelato sibi per Dominum mysterio, visio regis refertur, solutioque. Sed res postulat, ut regis somnium et interpretationem prophetæ et consequentium fidem exponamus. Viderat rex per soporem imaginem capite aureo brachiisque argenteis, ventre et femoribus æreis, cruribus ferreis, quæ in pedes partim ferreos, partim fictiles desinebat. Sed ferrum atque testum inter confusum coire non poterat. Ad extremum, imaginem lapis sine manibus abscissus proterebat: redactaque omnia in pulverem, vento ablata.

III. Igitur secundum prophetæ interpretationem imago visa figuram mundi gerit: caput aureum Chaldæorum imperium est: siquidem id primum et opulentissimum fuisse accepimus. Pectus et brachia argentea secundum regnum annuntiant: Cyrus enim victis Chaldæis atque Medis imperium ad Persas contulit. In ventre æreo tertium regnum portendi pronuntiat; idque impletum videmus: siquidem Alexander ereptum Persis imperium Macedoniæ vindicavit. Crura ferrea imperium quartum, idque Romanum, intelligitur, omnibus ante regnis validissimum. Pedes vero partim ferrei, partim fictiles, dividendum esse Romanum regnum, ita ut numquam inter se coeat, præfiguratur; quod æque impletum est: siquidem jam nou ab uno imperatore, sed etiam a pluribus, semperque inter se armis aut studiis dissentientibus res Romana administratur. Denique commisceri testum atque ferrum numquam inter se coeuntem materiam, commistiones humani generis futuræ a se invicem dissidentes significantur: siquidem Romanum solum ab exteris gentibus

A aut rebellibus occupatum, aut deditibus semper pacis specie traditum constat; exercitibusque nostris, urbibus atque provinciis permistas barbaras nationes, et præcipue Judæos inter nos degere, nec tamen in mores nostros transire, videamus. Atque hæc esse postrema tempora prophetæ annuntiant: in lapide vero sine manibus abscisso, qui aurum, argentum et ferrum testumque comminuit, Christi figuram esse. Is enim non conditione humana editus (siquidem non ex voluntate viri, sed ex Deo natus est) mundum istum, in quo sunt regna terrarum, in nihilum rediget, regnumque aliud incorruptum atque perpetuum, id est futurum sæculum, quod sanctis paratum est, confirmabit: de quo uno adhuc quorundam fides in ambiguo est, non credendum de futuris, cum de præteritis convincantur. Igitur Daniel multis a rege muneribus donatus, præfectus Babylonis atque omni imperio, in summis honoribus habebatur; ejus suffragio Ananias, Azarias et Misael ad summam æque dignitatem et potestatem proveci. Eodem fere tempore præclara Ezechielis prophetia exstitit, revelato ei futurorum et resurrectionis mysterio: exstat liber magni operis, et cum cura legendus.

IV. At in Judæa, cui post excidium Hierosolymæ Godoliam præpositum supra memoravimus, ægre ferentes Judæi principem sibi ex stirpe non regia arbitrio victoris datum, Ismael quodam duce et concitato nefandæ conjurationis, dispositis eum in convivio insidiis peremerunt. At hi qui extra noxiam fuerant, ultum ire facinus cupientes, prope adversum Ismael arma capiunt; sed ille, quia cognovit exitium sibi imminere, relicto exercitu quem contraxerat, non amplius quam octo comitantibus ad Ammonitas confugit. Igitur populum universum metus pervaserat, ne paucorum scelus omnium exitio rex Babylonius ultum iret: nam præter Godoliam multos ex Chaldæis cum eo interfecerant. Itaque consilium ineunt fugiendi in Ægyptum. Sed prius Hieremiam frequentes adeunt, sciscitantes divinum responsum; at ille verbis Dei universos hortari: In solo patrio manerent: si id fecissent, Dei præsidio tuendos, nullumque a Babyloniis periculum fore: sin Ægyptum peterent, omnes ibi ferro ac fame diversoque mortis genere perituros. Sed plebs, assueto malo, insolens parendi salubribus consiliis et divino imperio, profecta est in Ægyptum; quid de ea postea actum, sacris litteris siletur, nobis nihil compertum.

V. Hoc tractu temporum Nabuchodonosor elatus rebus secundis statuam sibi auream immensæ magnitudinis posuit, adorarique eam ut sacram effigiem præcepit; quod cum certatim ab omnibus (depravatis adulatione omnium animis) fieret, Ananias, Azarias et Misael profano officio abstinuerunt, non ignorantes honorem hunc soli Deo debitum. Igitur rei ex edicto regis constituuntur: propositaque eis conditio pœnarum ardens caminus, ut præsentis metu adorare statuam cogerebantur. Ve-

rum^o illi devorari ignibus, quam piaculum committere, maluerunt. Itaque vincti pedibus in medias flammis coniciuntur. Sed ministros infandi operis, dum promptius damnatos in ignem propellant, flamma absorbit: Hebræos (mirum dictu, et incredibile non visentibus) ignis non attingit, quum a spectantibus deambulantes in camino psalium Deo dicere cernerentur: visusque cum his inter ignem quartus specie angeli, quem Nabuchodonosor propius intuitus, filium Dei se vidisse confessus est. Tum rex haud dubius divinam in re præsentis fuisse virtutem, missis per omne regnum suum edictis, facti miraculum divulgavit; confessus soli Deo honorem deferendum. Nec multo post rex objecto sibi somno, mox voce etiam caelo emissa admonitus, potestate regia abjecta, atque ab omni conversatione humana remotus, herbis tantum vitam sustinens egisse penitentiam traditur; servatum ei nutu Dei imperium, donec impleto tempore, agnito demum Deo, post septem annos et regno et statui pristino restitutus est. Hic post devictam, ut supra diximus, Sodechiam, quem captivum Babylonem transtulit, regnasse traditur annos vi et xx, quamquam id non in Sacra Historia scriptum invenimus: sed forte accidit, ut dum multa evolverem, annotationem hanc jam interpolato per ætatem hæbello sine auctoris nomine reperirem, in quo regum Babyloniorum tempora continebantur: quam prætereundam non putavi, siquidem et Chronieis consentiret, et ita illius nobis ratio quadraret, ut per ordinem regum, quorum tempora continebat, usque in primum Cyri regis annum LXX annos (tot enim per sacram Historiam a captivitate usque ad Cyrum fuisse referuntur) impleat.

VI. Post Nabuchodonosor, filius ejus regnum est adeptus, quem in Chronieis Evilmarodach fuisse vocitatum reperit. Hic duodecimo imperii anno diem suæ fratri minori, qui Balthasar dictus est, locum fecit. Is cum quarto et decimo anno publicum opulum principibus ac præfectis suis daret, sacra vasa, quæ per Nabuchodonosor de templo Hierosolymæ oblata, nec in regales usus usurpata sed recondita in thesauris habebantur, preferri imperavit. Cum his per luxum ac licentiam regalis convivii præmissæ omnes virgines ac mulieribus sexus, uxores concubineque ejus uterentur, subito rex in pariete conspici digitos scribentes: cernebanturque in versum ducta litteræ; sed qui posset scripta legere non reperiebatur. Igitur rex perterritus magos et Chaldeos advocat: quibus mussitantibus nec quidquam respondentibus, regina regem admonet: Esse quosdam Hebræos, Daniel nomine, qui olim Nabuchodonosor occulti mysterii somnia revelasset, jam tum ob illustrem sapientiam summis honoribus donatam. Itaque cœtus Daniel, perlegit interpretaturque: Ob delictum regis, qui sacra Deo vasa temerasset, ipsi exitium imminere, regnumque ejus Medis ac Persis datum; quod vox

A consecutum est: nam eadem nocte Balthasar interlit, regnumque ejus Darius natione Medus occupavit. Daniele illustri opinione compertum universo imperio præposuit, secutus superiorum regum iudicium: nam et Nabuchodonosor eum regno præfecerat, et Balthasar veste purpurea et torque aureo donatum, tertium regni principem constituerat.

VII. Igitur hi qui una cum eo rerum potentes erant, exagitati invidia, quod eis alienigena captivæ gentis sulaset æquatus, regem depravatum adulatione compellunt, ut sibi diebus proximis triginta, divini honores darentur, neque cuiquam liceret Dominum nisi regem præcari. Facile id Dario persuasum, stultitia regum omnium, qui sibi divina videntur. Igitur Daniel non rudis neque inscius Deo preces non homini deferendas, reus constituitur, edicto regis non paruisse: multumque abnuente Dario, eum charus acceptusque semper fuerat, principes pervicere, ut in lacum demitteretur; sed objecto bestiis nullum periculum fuit. Quod cum rex comperisset, accusatores deputari leonibus præcepit, qui non simili exemplo perfuncti sunt: nam continuo devorati ferarum famem expleverunt. Daniel clarus ante, clarior haberi cœpit. Rex antiquo edicto suo, novum proposuit: Relictis erroribus ac superstitionibus Deum Danielis colendum. Exstant etiam visiones ejus, quibus consequentium sæculorum ordinem revelavit, annorum etiam numerum complexus, intra quem Christum, sicut factum est, descensurum ad terras pronuntiavit, venturumque Antechristum manifeste exposuit. Quod si quis studiosior erit, rectius ibi quæsitum reperiet: nobis propositum est rerum tantum ordinem contexere. Darius quodeviginti annos regnasse traditur, qua tempestate Astyages Medis imperabat.

VIII. Hunc Cyrus, ex filia nepos ejus, regno expulsi Persarum usus armis: unde summa imperii ad Persas translata est. Babylonii quoque in potestatem ditionemque ejus concessere. Igitur initio regni, propositis publicis edictis, dat potestatem Judæis in solum patrium redeundi: sacra etiam vasa, quæ Nabuchodonosor de templo Hierosolymæ abutulerat, reddidit. Itaque pauci tum in Judæam regressi: cæteris redeundi animus, an facultas defuerit, parum comperimus. Erat ea tempestate apud Babylonios Beli antiquissimi regis, cujus etiam Virgilius meminit, ex ære simulacrum, quod superstitione hominum consecratum Cyrus quoque adorare erat solitus, antistitem ejus dolo illusum, qui vasci effigiem illam atque potare affirmabant, eum diurnam possessionem, quæ idolo inferbatur, etiam ipsi absumerent. Igitur Cyrus, cum Daniele familiariter pteretur, quærit ab eo, cur simulacrum non adoraret, eum manifestum virentis Dei esset indicium, esumentis ea quæ inferbantur? Daniel ridens hominis aurorem, negare id posse fieri, ut æs illud, id est bruta materia, cibo uteretur aut potu. Accipi ergo rex sacerdotas jubet (nam sære ad septuaginta erant) adhibitoque eos

terrore increpita, Quis impensa consumeret, cum Daniel vir prudentia insignis minime id ab insensibili simulacro posse fieri contenderet? Tum illi confisi parato dolo, inferre et obsignari a rege templum deposcunt; uti, nisi omnia postero die absumpta deprehenderentur, morte poenas persolverent: dum eadem conditio Danieli maneret. Itaque signo regis templum obsignatur, cum prius Daniel sacerdotibus insciis pavementum cinere aspersisset, ut introeuntium occultos aditus vestigia proderent. Igitur postero die rex templum ingressus animadvertit absumpta quæ idolo apponi iusserat. Tum Daniel occultam fraudem vestigiis prodeuntibus reserat: Sacerdotes cum uxoribus et filiis suffosso foramine ingressos ea quæ idolo apposta fuerant devorasse. Ita omnes jussu regis Interfecti: templum ac simulacrum Daniell in potestatem datum, atque arbitrio ejus dirutum.

IX. Interea Judæi, quos ex permissu Cyri in patriam regressos supra memoravimus, urbem ac templum restituere aggressi, ut pauci atque inopes, parum proficiebant; donec centesimo fere anno, Artaxerxe rege Persis imperitante, per eos qui locis præerant ab ædificando sunt deterriti. etenim tum Syria atque omnis Judæa sub Persarum imperio per magistratus ac præsidēs regebatur. Igitur his consultum fuit regi Artaxerxi scribere, Non oportere Judæis restituendæ urbis suæ copiam dari, ne pro contumaci ingenio, resumptis viribus, aliis gentibus imperare soliti non paterentur sub alieno imperio degere. Ita comprobato a rege præsidum consilio prohibita urbis ædificatio, usque in secundum Daril regis annum dilata est. Sed hoc tractu temporum qui reges Persis imperaverint, inserimus, quo factus annorum series in ordinem contexta prodatur. Post Darium Medum, quem duodeviginti annos regnasse significavimus, Cyrus uno et triginta annis rerum potitus est: Scythis bellum inferens in prælio cecidit, secundo anno postquam Tarquinius Superbus Romæ regnare cœperat. Cyro Cambyses filius ejus successit, regnavitque annos novem. Hic cum Ægyptum atque Æthiopiā bello premeret et subegisset, victorque in Persas reverteretur, casu se ipsam vulneravit, ex eoque ieta perii. Post hujus mortem Magi duo fratres natione Medi menses septem Persarum regnum obtinuerunt. Ad hos interficiendos septem nobilissimi Persæ conjuraverunt, quorum princeps fuit Darius Hystaspis filius, natus ex fratre patruole Cyri, omniumque consensu regnum ei delatum: regnavit annos sex et viginti. Hic ante quadriennium quam decederet, apud Marathonam pugnavit celeberrimo Græcis Romanisque historiis prælio. Id gestum post Romam conditam anno fere ducentesimo et sexagesimo, Maecino et Augurino consulibus, abhinc annos, et tamen investigatio Romanorum consulum non lesellit, et CCC LXXX et VIII: omne enim tempus in Scythiconem consulem direxi. Post Darium Xerxes fuit, isque unam et viginti annos re-

gnasse traditur: quamquam in plerisque exemplaribus viginti et quinque annos imperii ejus fuisse reperitur. Huic successit Artaxerxes, cujus supra mentionem fecimus. Hic cum inhiberi ædificationem urbis Judææ templique jussisset, suspensus opus usque in secundum Daril regis annum pependit. Sed ut usque ad eum temporum ordo connexus sit; Artaxerxes regnavit annos unum et quadraginta, Xerxes duobus mensibus, postque cum Suedianus septem mensibus fuit.

X. Darius deinde, sub quo templum est restitutum, regnum adeptus est, cui Ochus tum nomen erat. Hic cum ex Hebræis tres adolescentes spectatæ fidei corporis custodes haberet, unusque ex his prudentiæ documento admirationem regis in se convertisset; delata sibi optio petendi, si quid animo concepisset, ingemiscens patriæ ruinis, copiam restituendæ urbis poposcit, meruitque a rege, ut subregulis ac præsidibus imperaret, ut ædificationem sacræ ædis præbilitis impendi maturaret. Ita templum quadriennio consummatum, sexto post anno quam Darius regnare cœperat: idque Judæis satis visum: et quia magnæ molis erat urbem restituere, diffisi viribus, opus multi laboris incipere non ausi, templo continebantur. Per idem tempus Esdras scriba legis post viginti fere annos quam templum fuerat consummatum, defuncto jam Dario, qui unum de viginti annis rerum fuerat potitus, permissu Artaxerxis secundi, non illius qui inter duos Xerxes fuit, sed hujus qui Dario Ocho successerat, Babylonia profectus, multique eum secuti Hierosolymam pervenere; vasa quoque diversi operis et dona, quæ rex templo Del miserat, cum duodecim levitis: vix enim hic numerus ex illa tribu repertus traditur. Is cum deprehendisset Judæos gentiliū connubilis permistos, multis increpitos renuntiare istiusmodi matrimoniis, ac filios ex his susceptos extrudi jubet: omnesque dicto parvare: purgatus populus veteris legis ritum agebat. Cæterum Esdras nihil super rescindenda urbe regisse comperio: credo, potiorē curam ratus plebem corruptis moribus reformare.

XI. Erat ea tempestate apud Babyloniā Neemas minister regius, gente Judæus, Artaxerxi merito obsequiorum charissimus. Is Judæos percontatus, quis paternæ urbis status esset, ubi comperit in iisdem ruinis Jacere patriam, totis sensibus conturbatus, cum gemitu multisque lacrymis orasse ad Deum traditur, deflita gentis suæ reputans, misericordiamque divinam efflagrans. Igitur cum eum rex inter epulas mœstum extra solitum animadvertisset, poposcit ab eo causam dolorum ut exponeret; tum ille adversa gentis suæ et ruinam civitatis deflere, quæ jam per annos fere ducentos et quinquaginta solo strata, malorum testimonium, spectaculum inimicis præberet: daret sibi eundi et restituendæ ejus potestatem. Paruit rex piis precibus, statimque cum eum cum præsidio equitum, quo litius iter ageret, dimisit, datis ad prætores epistolis,

ut necessaria præberent. Is cum Hierosolymam pervenisset, viriim populo opus urbis distribuit; et certatim jussa omnes curabant, jamque ad medium machinæ processerant, cum, flagrante invidia gentium, vicinæ urbes conspirant opera interrumpere, Judæosque ab ædificando deterrere. Sed Neemias, dispositis adversum incursantes præsiidiis, nihil territus cœpta explicuit, consummatoque muro, et valvis portarum perfectis, per familias construendis interius domibus urbem dimensus est, censuitque populum minime urbi parem: neque enim amplius quam ad quinquaginta millia promiscui sexus atque ordinis reperta, tantum ex illo quondam immani numero frequentibus bellis absumptum, aut captivitate detentum: nam olim hæc duæ tribus, quarum hoc residuum fuit, cum ab his decem tribus separatae sunt, ccc et xx millia virorum armaverant: a Deo ob peccatum interneccioni et captivitati datae, ad hanc usque paucitatem devenerant. Sed hæc, ut dixi, plebs duarum tribuum fuit: decem vero prius ductæ, per Parthos, Medos, Indos atque Æthiops dispersæ numquam in solum patrium sunt regressæ; hodieque barbararum gentium imperiis continentur. Sed consummatio restituta urbis xxx et ii imperii Artaxerxis anno refertur: a quo tempore usque ad Christi crucem, id est Fusium Geminum et Rubellium consules, anni cccxc et viii. Cæterum a restitutione templi usque in eversionem, quæ sub Vespasiano consule augusto per Titum Cæsarem consummata est, anni cccc lxxx et iii. Prædictum id olim est a Daniele, qui ab instauratione templi usque in eversionem lx et ix hebdomadas futuras pronuntiaverat. A die autem captivitatis Judæorum usque in tempus restituta civitatis fuerunt anni cclx.

XII. Hoc temporum tractu Esther atque Judith fuisse arbitramur; quarum quidem actus quibus potissimum regibus connectam, non facile perspexerim: nam cum Esther sub Artaxerxe rege referatur (porro duos hujus nominis Persarum reges fuisse reperi), multa cunctatio est, cujus hæc temporibus applicetur; mihi tamen visum est huic Artaxerxi sub quo Hierosolyma est restituta, Esther historiam connectere: quia non sit verisimile ut, si sub priore Artaxerxe fuisset, cujus tempora... complexus est, nullam tam illustris feminae mentionem retulisset; maxime cum ab illo Artaxerxe inhibitam templi ædificationem, sicut supra memoravimus, constet: neque Esther passura fuerit tum, si in illius matrimonio tum fuisset; nunc gesta edisseram. Erat ea tempestate regi in matrimonio Vastis quædam, miræ femina pulchritudinis: cujus cum formam omnibus prædicaret, die quodam cum publicum convivium dabat, adesse reginam demonstrandæ pulchritudinis gratiam jubet. Illa vero stulto rege consultior, pudens virorum oculis spectaculum corporis præbere, jussa abiit; qua contumelia barbarus animus permotus uxorem matrimonio ac regia depellit. Igitur cum in locum ejus puella regis conjugio quæreretur, reperta est Esther cæteras specie vincere: hæc Judæa ex

tribu Benjamin, utroque parente orba a Mardocheo patruale fratreeducta. Quum ad regales nuptias duceretur, mandante educatore genus ac patriam occultavit: admonita ne paternarum traditionum immemor, etsi in matrimonium alienigenæ captiva succederet, gentium cibis participaret.

XIII. Igitur juncta regi, brevi, ut fit, vi pulchritudinis totum ejus animum facile cepit: adeo ut eam æquatam imperio, insigni regio, veste purpurea donaret. Qua tempestate Mardocheus inter proximos regis erat, pro virili portione negotiorum familiarium curator. Is composita a duobus spardonibus regi insidias prodiderat: atque ex eo charior, summisque honoribus donatus. Erat ea tempestate regi Aman quidam perfamiliaris, quem æquatam sibi adorari more regum præceperat. Id Mardocheus unus ex omnibus facere fastidens, odia Persæ in se graviter accenderat. Igitur Aman ad perniciem Hebræi animum intendens, regem adit; affirmatque, esse in regno ejus hominum genus pravis superstitionibus Deo hominibusque invisum, externis legibus vivens, dignum exitio: rectum esse omnes hujus gentis interneccioni dare, exque eorum bonis immensas opes pollicetur. Facile id barbaro persuasum: edictum emittitur, Judæos necandos; missique continuo, qui per omne regnum ab India usque Æthiopiam edictum promulgarent. Id ubi Mardocheo compertum, conscissis vestibus sacco obvolvitur, conspersusque cinere pergit ad regiam, ibique ejulatu multo cuncta questibus replet: Facinus indignum, immeritam gentem perire, neque ullam pereundi causam dari. Esther lamentantis voce excita, rem, ut erat, cognoscit; tum vero anceps consilii, quia ad eundem regem potestas non erat: etenim more Persarum reginæ introire ad regem, nisi accersita, non licet: nec tamen cum fuerit regi libitum, sed statuto tempore admittitur; et forte tum ita evenerat, ut diebus triginta proximis separata a conspectu regis Esther haberetur. Igitur audendum aliquid pro civibus rata, etsi certa pestis adesset, pulchro in negotio occumbere parat: invocato prius Domino aulam regis ingreditur. At barbarus re insolita percussus, paulatim blandimento muliebri delinitus, postremo ad cœnam reginæ perducitur, unaque cum illo Aman ille regi charus et Judææ genti infestus. Igitur cum jam post epulas multis poculis convivium calere cœpisset, Esther genibus regis advolvitur, gentis suæ perniciem deprecatur. Rex vero nihil se petenti, si quid ultra peteret, negaturum pollicetur. Tum Esther arrepto tempore, Amanis mortem flagitat in ultionem gentis quam perditam cupierat. Sed rex amici memor paulisper cunctatur, deliberandique gratia modicum secessit. Deinde regressus vidit Aman reginæ genua complexum: succensus ira, et appetitam reginam clamitans, morte eum affici jubet. Et tum regi compertum erat, pœnam crucis per Aman Mardocheo paratam: ita Aman eidem cruci affigitur, omniaque bona ejus Mardocheo data, Judæique sunt absoluti. Artaxerxes

regnavit annos duos et sexaginta, eidemque Ochus A ad templum frequentes concurrunt. Ibi communi successit.

XIV. Huic rerum ordini recte Judith actus conse-
ram, traditur enim post captivitatem fuisse; sed quis
eo tempore Persis regnaverit, historia divina non
edidit: regem tamen sub quo illa gesta sint, Nabu-
chodonosor nuncupat, non utique eum qui Jerosoly-
mam cepit, sed nullum hoc nomine post captivita-
tem apud Persas regnasse reperio, nisi si ob impa-
tientiam et pariles conatus, quicumque ille rex,
Nabuchodonosor a Judæis vocitatus est. Plerique
tamen Cambysem Cyri regis filium putant esse, quod
victor Ægyptum atque Æthiopiam penetraverit; sed
huic opinioni eadem sacra historia repugnat: nam
duodecimo regis illius anno Judith fuisse signatur:
porro Cambyzes non ultra novem annos rerum potitus B
est. Unde, si in historia opinari licet, sub Ocho rege
qui post Artaxerxem secundum fuit, hæc gesta cre-
diderim; idque vel ex hoc conjicio, quod idem Ochus
(ut in sæcularibus quibusdam scriptis legi) natura
immitis cupidusque bellorum traditur: nam et arma
sinitimis intulit, et Ægyptum, quæ ante multos annos
desciverat, bello recuperavit. Quo tempore etiam
sacra eorum, et Apin in Deum receptum irrisisse
traditur: quod postea Baguas spado ejus, natione
Ægyptius, indignatus, contumeliam gentis morte
regis ultus est. Meminit autem hujus Baguæ historia
divina: nam cum Holofernes jussu regis adversus
Judæos duxerat exercitum, Baguam in iisdem castris
fuisse memoravit: unde non immerito in argumen-
tum nostræ opinionis adduxerim, ut rex ille, Nabu- C
chodonosor nuncupatus, Ochus fuerit, sub quo
Baguam fuisse mundiales historici prodiderunt. Cæ-
terum illud nemini mirum esse oportebit, quod
scriptores sæcularium litterarum nihil ex his quæ
sacris voluminibus scripta sunt, attigerunt; Dei spi-
ritu prævalente, ut intaminata ab ore corrupto et
falsis vera miscente, intra sua tantum mysteria con-
tineretur historia, quæ separata a mundi negotiis,
et sacris tantum vocibus proferenda, permisceri cum
aliis velut æquali sorte non debuit; etenim erat indi-
gnissimum, ut alia agentibus, aut alia quærentibus,
hæc quoque cum reliquis miscerentur. Sed pergam
ad cætera, ac per Judith gesta, ut potero, paucis ab-
solvam.

XV. Igitur reversis, ut supra memoravimus in D
solum patrium Judæis, necdum composito rerum
aut urbis statu, rex Persarum Medis bellum infert,
atque adversus regem eorum, Arphaxad nomine, acie
confligit: secundo eventu preempto rege, gentem
imperio adjungit; idem reliquis nationibus facit,
præmissis Holoferne, quem principem militiæ dele-
gerat, cum millibus peditum centum et viginti, equi-
tum duodecim. Is Cilicia et Arabia bello vastatis,
multas urbes aut vi capit aut metu in deditionem
compellit; jamque Damascus admotus exercitus
magno Judæis terrore perculerat: sed impares ad
resistendum, neque ad deditionem acquiescentibus
animis, expertis quippe usque ante captivitatis mala,

PATROL. XX.

gemitu permixtoque ululatu divinum auxilium im-
plorant: Satis se Domino ob peccata vel crimina
dedisse pœnarum: reliquis saltem servitio nuper
exemptis parceret. Interea Holofernes Moabitis in
deditionem acceptis, atque adversus Judæos in so-
cietatem belli assumptis; cum ab eorum principibus
inquireret, quibusnam viribus freti Hebræi deditioni
animos non dedissent; Achior quidam comperta
edisserit: Judæos Dei cultores, pio a Patribus ritu
institutos: olim in Ægypto pependisse servitium:
inde divino munere eductos, ac siccatum mare pedi-
bus emensos: postremo omnibus gentibus devictis,
habitas majoribus terras recepisse: exin vario re-
rum statu floruisse, aut concidisse, atque iterum
malis emersisse, secundum merita iratum aut placa-
tum Deum vicissitudine expertos; dum peccantes
incursionibus hostium aut captivitatibus coercentur,
propitio numine semper invicti: cæterum si præ-
senti tempore absque peccato sint, nullo modo eos
posse superari: sin aliter se habeant, facile vincen-
dos. Ad hæc Holofernes serox multis victoriis, nihil
sibi invictum ratus, ira accensus cur ex peccato po-
tissimum Judæorum pendere illius victoria putaretur,
propelli Achior in castra Hebræorum jubet, ut cum
his periret, quos vinci non posse affirmaverat, ac
tum Judæi montes petiverant: ita, quibus id negotii
datum, ima montium successere, ibique vincum
Achior reliquerunt. Quod ubi Judæi animadverterunt,
exemptum vinculis in collem perducunt, causas rei
quærentibus, gesta exponit, receptusque parem exitum
opperiebatur, is post victoriam circumcisis,
Judæus factus est. Igitur Holofernes, difficultate lo-
corum comperta, quia adiri præcelsis non poterant,
montes militibus circumdat, et summa cura Hebræos
aquisitionibus prohibet: eoque maturius obsidionem
sensere. Itaque victi penuria aquæ, ad Oziam princi-
pem concurrunt proni omnes ad deditionem; ille
vero opperendum paulisper, et divinum auxilium
expectandum respondens, quinto decimo die dedi-
tionis tempus constituit.

XVI. Quod ubi Judith compertum (quæ viro vidua,
prædives opibus, insignis specie, sed moribus quam
vultu illustrior, tum in castris erat) arcis suorum
rehus etiam certo sibi exitio audendum aliquid et
tentandum rata, caput comit, vultu expulitur, co-
mite ancilla castra hostium ingreditur. Statimque ad
Holofernem deducta perditas res suorum memorat,
se transfugio vitæ consuluisse; deinde a duce poscit
liberum extra castra nocturno tempore egressum
orandi gratia: mandatum id vigilibus, portarumque
custodibus. Sed ubi per triduum egrediendi ac re-
deundi consuetudinem sibi, barbaris fidem fecit,
Holofernem cupido incessit dedititiæ corpore abuti:
etenim forma excellenti Persam facile permoverat.
Ita ad ducis tentorium per Baguam eunuchum de-
ducitur, initoque convivio barbarus multo se vino
obruit; tum remotis ministris, priusquam vim mu-
lieri inferret, somno captus est. Judith tempore ar-

repto caput hostis desecat, secumque aufert : et cum secundum consuetudinem castris egredi crederetur, incolomis ad suos regressa est. Postero die Hebraei caput Holofernis de superioribus ostentantes, eruptione facta ad castra hostium pergunt. Tum vero barbari signum pugnae poscentes, tabernaculum ducis frequentes assistunt; ubi truncum corpus repertum, foeda formidine in fugam versi, terga hostibus praebuerunt. Judaei fugientes persecuti, caesisque multis millibus, castris ac praeda potiti. Judith summis laudibus celebrata, centum et quinque annos vixisse traditur. Haec si Ocho rege, ut opinamur, gesta sunt, anno imperii ejus duodecimo; a tempore Hierosolymae restituae usque in id bellum fuerunt anni duo et viginti. Caeterum Ochus viginti et tres annos regnavit; fuit autem ultra omnes cruentus, et plusquam barbaro animo. Hunc Bagoa spado agrotantem venenis sustulit. Post eum Arses filius ejus triennio imperium tenuit: Darius annos quatuor.

XVII. Adversum hunc Alexander Macedo acie conflixit; eo victo, Persis imperium adeptum, quod ab initio Cyri steterat appoſ ducentos et quinquaginta. Alexander, victor fere omnium gentium, adisse Hierosolymae templum dicitur, ac dona intulisse: edixitque per omne imperium quod sui juris effecerat, ut Judaeis ibidem degenſibus liberum esset in patriam reverti. Exacto duodecimo imperii anno, septimo postea quam Darium devicerat, apud Babyloniam defunctus est. Regnum amici ejus, qui simul cum illo maxima illa bella gesserant, partiti sunt. Inde aliquanto tempore sine usurpatione regali susceptas partes procuraverunt, Aridæo quodam Philippo Alexandri fratre regnante: cui perimbecillo, verbo datum imperium videbatur, re autem penes eos erat qui sibi exercitum et provincias distribuerant. Neque vero hic rerum status diu mansit, omnesque se reges appellari maluerunt. Primus in Syria post Alexandrum Seleucus rex fuit, subjecta eidem Perside ac Babylone: qua tempestate Judaei annum stipendium talenta regi trecenta argenti dabant; nec tamen per externos magistratus, sed per sacerdotes suos regebantur, patrioque ritu vivebant, donec plerique eorum longa rursus pace corrupti, miscere omnia seditionibus et turbare ceperunt, affectantes summum sacerdotium libidine, avaritia et dominandi cupidine.

XVIII. Namque primum sub rege Seleuco Antiochi magni filio Oniam Sacerdotem, virum sanctum atque integrum, Simon quidam falsis apud regem criminibus insimulatum, exquirere nequiverat. Interjecto deinde tempore, Jason frater Oniae Antiochum regem, qui Seleuco fratri successerat, adiit augmentum stipendii pollicens, si sibi supplicium sacerdotium traderetur; et quamquam insolitum neque ante permissum cuiquam erat perpetuo sacerdotia perfungi, sollicitus tamen regis animus atque aeger avaritia facile superatus est. Ita depulso Onia, Jasoni Sacerdotium est mandatum. Is foede admodum civem patriamque laeceravit. Dein cum per Menelaum quem-

dam, Simonis illius fratrem, promissam regi pecuniam misisset, patefacta semel ambitioni via, iisdem artibus quibus Jason prius, Menelaus quoque Sacerdotium obtinuerat. Nec multo post, cum is promissum argenti modum non reddidisset, loco pellitur: Lysimachus substituitur. Inde inter Jasonem et Menelaum foeda fuere certamina, donec Jason, profugus patria, excessit. His initiis corruptis moribus eo usque processum, ut plerique popularium ab Antiocho poscerent permitti sibi more gentilium vivere. Quod quum rex petentibus annuisset, certatim peissimus quisque delubra exstruere, idolis supplicare, legem profanare occoepit. Interca Antiochus rediens ab Alexandria (namque tum bellum regi Aegyptio intulerat, quod jussu senatus et populi Romani deposuit, Paulo et Crasso consulibus) Hierosolymam adiit. Cum discordantem superſtitionibus susceptis populum reperisset, legem Dei destruens, et his favens qui impia sequebantur, omnia templi ornamenta detraxit, ac multa caede vastavit. Id gestum ab excessu Alexandri anno centesimo uno et quinquagesimo, Paulo, ut diximus, Crassoque consulibus, post quinquennium fere quam Antiochus regnare coepit.

XIX. Sed ut temporum ordo consertus sit, ac liquet evidentius quis hic fuerit Antiochus; regum qui post Alexandrum in Syria fuerant, et nomina et tempora enumerabimus. Defuncto, ut supra retulimus, rege Alexandro, ab amicis ejus regnum omne divisum, ac regio nomina aliquamdiu administratum est. Seleucus post novem annos in Syria rex est appellatus, regnavitque annos duos et triginta. Post eum Antiochus, filius ejus, annos unum de viginti. Inde Antiochus, Antiochi filius, qui et Thæus cognominatus est, annos quindecim. Post hunc Seleucus filius, cognomine Callinicus, annos unum et viginti. Item Selenos, filius Callinici, annos tres. Hoc defuncto, Antiochus frater Callinici Asiæ et Syriam tenuit annos septem et triginta. Ille est Antiochus, adversus quem Scipio Africanus frater bellavit; quo bello victus, et imperii parte molotatus est. Hic duos filios habuit, Seleucum et Antiochum, quem obsidem Romanis dederat. Ita Antiocho regno mortuo, Selenos ejus filius natu minor regnum adeptus est: sub quo Oniam Sacerdotem a Simone insimulatum diximus. Tum Antiochus a Romanis dimissus, datusque in locum ejus obses Demetrius Seleuci regis qui eo tempore regnabat, filius. Seleuco mortuo anno imperii duodecimo, regnum frater Antiochus qui Romae obses fuerat, occupavit. Is post quinquennium quam regnare coepit, ut supra docuimus, Hierosolymam depopulatus est: etiam grave Romanis stipendium pensatis, ipse immensis sumptibus pene necessario cogebatur pecunias raptare, neque ullam prandandi occasionem omittere. Post biennium deinde pari rursus clade affectis Judæis, ne forte frequentibus malis compulsi bellum sumerent, praesidium arci imposuit. Inde sacram legem evolare aggressus, mittit edictum, ut om-

nes, relicto majorum suorum traditionibus, gentiliū ritu viverent. Nec desuere qui profano imperio volentes parerent. Tum vero, sœdum spectaculum, per universam urbem palam in plateis diis litabatur: sacra etiam legis et prophetarum volumina igni cremata.

XX. Ea tempestate Mathathias Joannis filius, Sacerdos erat. Hic cum a regis cogeretur edicto parere, egregia constantia profana contemnens, Hebræum publicè profanantem in ore omnium jugulavit. Tum demum reperto duce facta secessio est. Mathathias oppido egressus, multis ad eum confluentibus speciem justī exercitus effecerat: queis omnibus destinatum erat, adversus profanum imperium se armis tueri, et in bello potius occumbere, quam impias ceremonias exercere. Interea Antiochus per Græcas quoque urbes que in illius imperio erant, B repertos Judæos sacrificare cogebat, inauditisque cruciatibus reluctantes afficiebat. Qua tempestate illustris illa passio septem fratrum matrisque fuit: qui omnes cum legem Dei et instituta majorum violare supplicis cogerentur, mori maluerunt. Ad extremum pœnas mortesque eorum comitata mater est.

XXI. Interea Mathathias moritur. Vicarium exercitū quem paraverat, ducem Judam filium substituit. Hujus ductu adversus regios frequentibus præliis prospere pugnatum: nam primum Apollonium ducem hostium, qui magnis copiis in conflictum descenderat, cum omni exercitu delevit. Quod cum Seron quidam, qui tunc Syriæ præerat, comperisset, multiplicatis legionibus Judam aggressus, ferox, quia numero præstabat; ubi in certamen descensum, C fusus ac fugatus, octingentis ferme amissis in Syriam regressus est. Id ubi compertum est Antiocho, ira et dolore succensus (quippeangebatur duces suos cum magnis exercitibus devictos), auxilium per omne regnum contrahit: donativum militibus, exhaustis penitus thesauris, largitur. Etenim tum præcipue graviter pecunia inopia affectus erat. Nam deficientibus ab eo Judæis, qui ei ultra trecenta argenti talenta annua pensitaverant, præterea græcis urbibus multisque regionibus persecutionis malo turbatis (ne gentilibus quidem pepercerat, quos deserere inveteratas superstitiones et ad unum ritum deducere tentaverat: illis quidem, ubi nihil sancti erat, facile relinquentibus; sed tamen omnibus metu ac clade affectis), vectigalia cessaverant. Quibus rebus æstuans D (etenim ipse olim omnibus regibus opulentior, suomet scelere inopiam persenserat) copias cum Lysia paritur, eique Syriam et bellum adversus Judæos committit, ipse in Persas ad cogenda vectigalia profectus. Igitur Lysias duces belli delegit, Ptolemæum, Gorgiam, Doronem et Nicanorem: his xl millia pedum, septem equitum data, ac primo impetu magnam Judæis terrorem intulerunt. Tum Judas, cunctis desperantibus, suos adhortatus, forti animo descenderunt in prælium: Deo fretis nihil invictum fore; sæpe antea a paucioribus adversum plures bene pugnatum. Jejunio indicto celebratoque sacrificio in aciem descensum, fusæ hostium copię Judas

casuris potitus, multumque ibi auri et Tyriarum opum repertum: Namque ex Syria negotiatores, nihil de victoria dubitantes, regium exercitum ac cui spe captivos mercandi, prædæ fuere. Hæc ubi Lysias ex nuntiis comperta, majore cura copias parat, annoque post immani exercitu Judæos aggreditur. Victus denuo Antiochiam se recepit.

XXII. Judas paleis hostibus Hierosolymam regressus, purgare templum et restituere animum intedit, quod eversum ab Antiocho profanatumque a gentibus sœdam sui speciem præbebat. Sed Syris arceam teneantibus (quæ contigua templo et loci natura superior atque inexpugnabilis erat), adiri subjecta non poterant, crebris eruptionibus prohibentibus. Adversum hos Judas validissimam suorum aciem objecit: ita opes sacræ ædis curatum, templumque muro circumdatum, constitutique qui perpetuum præsidium armati agitent. At Lysias multiplicato exercitu in Judæam regressus, rursus vincitur, magna clade exercitus et auxiliorum, quæ ei a civitatibus missa in bellum conspiraverant. Interea Antiochus, quem in Persidem profectum supra memoravimus, oppidum Elymum regionis illius opulentissimum, fanumque ibi situm multo auro refertum diripere conatus; confluyente undique ad defensionem loci multitudine fugatus, insuper nuntium accepit, res vel a Lysia, vel a Lysimacho improspere gestas: ita ex mœnore animi corporis morbo incubuit. Sed cum internis doloribus angetur, reminiscens malorum quibus populum Dei vexaverat, merito sibi illa accidisse constebatur; deinde post paucos dies moritur, cum regnasset annos undecim. Antiocho filio regnum reliquit, cui Eupator nomen fuit.

XXIII. Ea tempestate Judas Syros in arca positos obsidebat: qui cum fame atque inopia afficerentur, missis ad regem nuntiis præsidium implorant. Ita Eupator cum centum millibus, et equitum viginti millibus, suis subsidio venit, præventibus aciem cum ingenti terrore elephantis. Tum Judas laxata obsidione regi obviam tendit, primoque prælio Syros fundit. Rex petit pacem: quia infido ingenio male usus, perfidiam consecuta ultio. Nam Demetrius Seleuci filius, quem Romanis obsidem datum supra memoravimus, ut audivit Antiochum decessisse, petivit ut se in regnum remitterent: quod cum ei negatum fuisset, clam Roma profugit, in Syriam venit, regnumque occupavit, Antiocho filio, qui annum unum et menses sex regnaverat, interfecto. Hoc regnante primum Judæi a populo Romano amicitiam fœdusque petiere: benigneque excepta legatio. Decreto Senatus socii atque amici appellati. Interim Demetrius adversus Judam per duces suos bellum gerebat, ac primum per Bacchidem quemdam et Alcimum Judæum ductus exercitus; post Nicanor bello præpositus in prælio occubuit. Tum Bacchides et Alcimus, resumptis viribus auctisque copiis, adversum Judam configunt. In ea pugna victores Syri cruenta admodum victoria sunt usi. Hebræi in locum Jude Jonathan fratrem ejus deligunt. Interea Alci-

mus cum fœde Hierosolimam vastasset, moritur: Bacchides socio destitutus ad regem redit. Dein post biennium rursus Bacchides bellum Judæis intulit: victus pacem petit; quæ propositis conditionibus data: Si perfugas captivosque et omnia bello rapta redderet.

XXIV. Dum hæc intra Judæam geruntur, adolescens quidam Rhodi educatus, nomine Alexander, Antiochi se esse filium dicitans (quod falsum erat), adjutus opibus Ptolemæi regis Alexandrini, in Syriam cum exercitu venit: Demetrium bello superatum occidit, cum regnasset annos XII. Hic Alexander, priusquam adversus Demetrium confingeret, fœdus cum Jonathæ fecerat, eumque veste purpurea et insignibus regiis donaverat: ob quod eum Jonathæ auxiliis juverat, victoque Demetrio primus omnium congratulatum occurrerat. Neque postea Alexander datam fidem violavit: ita quinquennio, quo rerum potitus est, res Judæorum tranquillæ fuerunt. Igitur Demetrius, Demetrii filius, qui post mortem patris Cretam confugerat, hortante Lysimacho Cretensium duce, regnum patrium bello repetens, impar viribus Ptolemæum Philometorem regem Ægypti, Alexandri socerum jam tum genero infestum, ut sibi sit auxilio implorat. Ille vero non tam supplicis precibus quam spe Syriæ occupandæ illectus, copias cum eo jungit, ac filiam Alexandro nuptam dat Demetrio. Adversus hos Alexander acie configit: eo prælio Ptolemæus cadit; Alexander vincitur et paulo post interficitur, cum regnasset annos V, vel, ut in plerisque auctoribus reperi, novem.

XXV. Demetrius regnum indeptus, Jonathan benigne habuit, fœdus cum eo fecit, Judæos legibus suis reddidit. Interea Tryphon, qui partium Alexandri fuerat, præfectus Syriæ, regno... Eum bello prohibitorum contra Jonathan in prælium descendit, terribilis XL millium exercitu. Tryphon ubi se impari cernit, pacem simulat: receptumque in amicitiam, invitatumque Ptolemaidam interfecit. Post Jonathan summa rerum ad Simonem fratrem defertur. Is funus fratris magnifice curavit, septemque illas pyramidas nobilissimi operis exstruxit, in quibus et fratrum et patris ossa condidit. Tum Demetrius, relecto cum Judæis fœdere, contemplatione cladis a Tryphone illatæ (nam post Jonathæ necem urbes eorum atque agros bello vastaverat), annua eis vectigalia in perpetuum remittit: etenim usque ad id tempus regibus Syriæ, nisi cum armis resisterent, stipendium pensitaverant. Id gestum Demetrii regis anno secundo: quod ideo signavimus, quia usque in hunc annum per tempora Asianorum regum cucurrimus, ut ratio temporum digesta luceret. Nunc autem per tempora eorum qui Judæis vel pontifices vel reges fuerunt usque ad Christi nativitatem rerum ordinem digeremus.

XXVI. Igitur post Jonathan Simon frater ejus, ut supra dictum est, Hebræis præfuit jure pontificis: id enim ei tum a suis, tum et a populo Romano honoris delatum. Ille cum secundo Demetrii regis

A anno civibus præesse cœpisset, post octo annos insidiis Ptolemæi circumventus occubuit. Illic Joannes filius successit, qui cum adversus Hyrcanos, gentem validissimam, egregie pugnasset, Hyrcani cognomen accepit. Mortuus est annos VI et XX rerum potitus. Post hunc Aristobulus pontifex substitutus, primus omnium post captivitatem regum nomen assumpsit, capitique diadema imposuit. Exacto anno diem functus est. Alexander deinde filius ejus rex pariter et pontifex fuit: regnavit annos VII et viginti; in cujus actibus nihil præter crudelitatem memoria dignum reperi. Hic cum Aristobulum et Hyrcanum parvos filios reliquisset, Salina sive Alexandra uxor ejus regnum per novem annos tenuit. Post hujus obitum fœda inter fratres de regno certamina. Ac primum Hyrcanus imperium obtinebat: mox ab Aristobulo fratre pulsus, confugit ad Pompeium, qui tum, Mithridatico bello confecto pacataque Armenia et Ponto, victor omnium gentium quas adierat, introrsum pergere, et vicina quæque Romano imperio adungere cupiens, causas belli et materiam vincendi quærebat. Igitur Hyrcanum libens excepit, ductuque ejus Judæos aggreditur. Urbe capta atque arce, templo pepercit. Aristobulum victum Romam mittit: Hyrcano jus pontificatus restituit: impositoque Judæis stipendio, procuratorem eis Antipatrum quemdam Ascalonitem præposuit. Hyrcanus quatuor et triginta annos rerum potitus, dum adversus Parthos bella gerit, capitur.

C XXVII. Tum Herodes alienigena, Antipatri Ascalonitæ filius, regnum Judææ a senatu et populo Romano petiit, accepitque. Hunc primum Judæi externum regem cœperunt habere: etenim jam adventante Christo necesse erat, secundum vaticinia prophetarum, suis eos ducibus privari, ne quid ultra Christum expectarent. Sub hoc Herode, anno imperii ejus tertio et XXX Christus natus est, Sabino et Rufino consulibus, VIII kalendas Januarias. Verum hæc quæ Evangelii ac deinceps Apostolorum Actibus continentur, attingere non ausus, ne quid forma præcisi operis rerum dignitatibus diminueret, reliqua exsequar. Herodes post nativitatem Domini regnavit annos IV, nam omne imperii ejus tempus VII et XXX anni fuerunt, post quem Archelaus tetrarcha annis IX. Herodes annis XX et IV. Hoc regnante, anno regni octavo et decimo, Dominus crucifixus est, Fusio Gemino et Rubellio Gemino consulibus, a quo tempore usque in Silicionem consulem sunt anni CCCLXXII.

XXVIII. Apostolorum Actus Lucas edidit, usque in tempus quo Paulus Romam deductus est Nerone imperante: qui non dicam regum, sed omnium hominum et vel immanium bestiarum sordidissimus, dignus exstitit qui persecutionem in Christianos primus inciperet: nescio an et postremus explebit, siquidem opinione multorum receptum sit, ipsum Antichristum venturum. Hujus vitia ut plenius exponerem, res admonebat, nisi non esset hu-

jus operis tam vasta ingredi: id tantum annotasse contentus sum, hunc per omnia foedisima et crudelissima eo processisse, ut matrem interficeret; post etiam Pythagoræ cuidam in modum solemnium conjugiorum nuberet: inditumque imperatori flammam, dos et genialis torus et faces nuptiales, cuncta denique quæ vel in feminis non sine veracundia conspiciuntur, spectata. Reliqua vero ejus, incertum pigeat an pudeat magis disserere. Hic primus Christianum nomen tollere aggressus est: quippe semper inimica virtutibus vitia sunt, et optimi quique ab improbis quasi exprobrantes aspiciuntur. Namque eo tempore divina apud urbem religio invaluerat, Petro ibi episcopatum gerente, et Paulo, posteaquam ab injusto præsulis judicio Cæsarem appellaverat, Romam deducto: ad quem tum audiendum plures conveniebant; qui, veritate intellecta, virtutibusque Apostolorum, quas tum crebro ediderant, permoti, ad cultum Dei sese conferrebant. Etenim tum illustris illa adversus Simonem Petri ac Pauli congressio fuit, qui cum magicis artibus, ut se Deum probaret, duobus suffultus dæmonibus evolasset, orationibus Apostolorum fugatis dæmonibus, delapsus in terram, populo inspectante, disruptus est.

XXIX. Interea abundante jam Christianorum multitudine, accidit ut Roma incendio conflagraret, Nerone apud Antium constituto; sed opinio omnium invidiam incendii in principem retorquebat, credebaturque imperator gloriam innovandæ urbis quæsiisse; neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo jussum incendium putaretur. Igitur veritatem invidiam in Christianos, actæque in innocios crudelissimæ quæstiones, quin et novæ mortes excogitæ, ut ferarum tergis connecti laniati canum intererent; multi crucibus affixi, aut flamma usi: plerique in id reservati, ut cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hoc initio in Christianos sæviri coeptum. Post etiam datis legibus religio vetabatur, palamque, edictis propositis, Christianum esse non licebat. Tum Paulus ac Petrus capitis damnati: quorum uni cervix gladio desecta. Petrus in crucem sublatus est. Dum hæc Romæ geruntur, Judæi præsidis sui Festi Flori injurias non ferentes, rebellare coeperunt. Adversus eos Vespasianus proconsulari imperio a Nerone missus, multis gravibusque præliis devictos coegit intra muros Hierosolymæ confugere. Interim Nero jam etiam sibi pro conscientia scelerum invisus, humanis rebus eximitur: incertum an ipse sibi moriem conciverit. Certe corpus illius *interemptum*. Unde creditur, etiamsi se gladio ipse transfixerit, curato vulnere ejus servatus, secundum illud quod de eo scriptum est: Et plaga mortis ejus curata est (*Apoc. xiii, 5*); sub sæculi fine mittendus, ut mysterium iniquitati exerceat.

XXX. Igitur per excessum Neronis Galba imperium rapuit: mox Otho, Galba interfecto, occupavit. Tunc Vitellius in Gallias, fretus exercitibus quibus præerat, Urbem ingressus, Othone interfecto, stum-

mam rerum usurpavit; quæ posteaquam ad Vespasianum delata, licet malo exemplo, bono tamen affectu Reip. ab improbis vindicandæ, cum Hierosolymam obsideret, sumit imperium: et, ut mos est, diademate capiti imposito, ab exercitu imperator consalutatus Titum filium Cæsarem facit, eidem pars copiarum, et obsidendæ Hierosolymæ negotium datum. Vespasianus Romam profectus, summo favore senatus et populi receptus, cum se Vitellius interfecisset, imperium confirmavit. Interea Judæi obsidione clausi, quia nulla neque pacis neque deditio- nis copia dabatur, ad extremum fame interibant; passimque viæ oppleri cadaveribus cæpere, victo jam officio humandi. Quia omnia nefanda insuper ausi, ne humanis quidem corporibus pepercerunt, nisi quæ ejusmodi alimentis tabes præripuerat. Igitur defessis defensoribus irrupere Romani, ac tum forte in diem Paschæ omnis ex agris aliisque Judææ oppidis multitudo convenerat: nimirum ita Deo placitum, ut eo tempore quo Dominum cruci affixerat gens impia, interneconi daretur. Pharisei aliquantisper pro templo acerrime restiterunt: donec obstinatis ad mortem animis ultro se subjectis ignibus intulerunt. Numerus peremptorum ad undecies centena millia refertur: capta vero c millia, ac venundata. Fertur Titus adhibito consilio prius deliberrasse, an templum tanti operis everteret: etenim nonnullis videbatur, ædem sacratam, ultra omnia mortalia illustrem, non debere deleri: quæ servata modestiæ Romanæ testimonium, diruta perennem crudelitatis notam præberet. At contra alii, et Titus ipse, evertendum templum in primis censebant, quo plenius Judæorum et Christianorum religio tolleretur, quippe has religiones, licet contrarias sibi, iisdem tamen auctoribus profectas; Christianos ex Judæis exstitisse; radice sublata stirpem facile periret. Ita Dei nutu accensis omnium animis templum dirutum, ab hinc annos trecentos triginta et unum. Atque hæc ultima templi eversio et postrema Judæorum captivitas, qua extorres patria per orbem terrarum dispersi cernuntur; quotidie mundo testimonio sunt, non ob aliud eos quam ob illatas Christo impias manus fuisse punitos: nam sæpe alias cum propter peccata captivitatibus traderentur, numquam tamen ultra septuaginta annos servitutis pœnam pependerunt.

XXXI. Interjecto deinde tempore, Domitianus Vespasiani filius persecutus est Christianos. Quo tempore Joannem apostolum atque evangelistam in Pathmum insulam relegavit: ubi ille, arcanis sibi mysteriis revelatis, librum sacræ Apocalypsis (qui quidem a plerisque aut stulte aut impie non recipitur) conscriptum edidit. Non multo deinde intervallo tertia persecutio per Trajanum fuit; qui cum tormentis et quæstionibus nihil in Christianis morte aut pœna dignum reperisset, sæviri in eos ultra vetuit. Sub Hadriano deinde Judæi rebellare voluerunt, Syriam ac Palestinam diripere conati: missoque exercitu subacti sunt. Qua tempestate Hadrianus

existimans se Christianam fidem loci injuria perempturum, et in templa ac loco Dominicæ passionis dæmonum simulacrâ constituit; et (quia Christiani ex Judæis potissimum putabantur: namque tum Hierosolymæ non nisi ex circumcissione habebat Ecclesia Sacerdotem) militum cohortem custodias in perpetuum agitare jussit, quæ Judæos omnes Hierosolymæ adita arceret. Quod quidem Christianæ fidei proficiebat, quia tum pene omnes Christum Deum sub legis observatione credebant. nimirum id Domino ordinante dispositum, ut legis servitus a libertate fidei atque Ecclesiæ tolleretur: ita tum primum Marcus ex gentibus, apud Hierosolymam episcopus fuit. Quarta sub Hadriano persecutio numeratur, quam tamen post exerceri prohibuit, infestam esse pronuntians, ut quisquam sine crimine reus constitueretur. Post Hadrianum Antonino Pio imperante pax ecclesiis fuit.

XXXII. Sub Aureliō deinde Antonini filio persecutio quinta agitata. Ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta. Sexta deinde Severo imperante Christianorum vexatio fuit; quo tempore Leonidas Origenis pater sacrum in martyrio sanguinem fudit. Interjectis deinde annis vii et xxx pax Christianis fuit: nisi quod medio tempore Maximianus nonnullarum Ecclesiarum clericos vexavit. Mox Decio imperante, jam tum septima persecutio sævitum in Christianos. inde Valerianus octavus sanctorum hostis fuit. Post eum, interjectis annis fere quinquaginta, Diocletiano et Maximiano imperantibus acerbissima persecutio exorta, quæ per x continuos annos plebem Dei depopulata est. Quæ tempestate omnis fere sacro martyrum tractu orbis infectus est: quippe certatim gloriosa in certamina ræbatur, multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quærebantur, quam hunc episcopatus pravis ambitionibus appetantur. Nullis unquam magis bellis mundus exhaustus est; neque majore unquam triumpho vicinus, quam cum decem annorum stragibus vinci non potuimus. Exstant etiam mandata litteris præclare ejus temporis martyrum passionibus: quas connectendas non putavi, ne modum operis excederem.

XXXIII. Sed finis persecutionis illius fuit abhinc annos ix et lxxx, a quo tempore Christiani imperatores esse cœperunt: namque tum Constantinus verum soliebatur, qui primus omnium Romanorum principum Christianus fuit. Sane tum Licinius, quia adversum Constantium de imperio certavit, milites suos litare præceperat: absuentes militia rejiciebat. Sed id inter persecutiones non computatur: adeo res levioris negotii fuit, quam ut ad Ecclesiarum vulnera perveniret. Exiade tranquillis rebus pæce perfurimur, neque ulterius persecutionem fore credimus, nisi eam quam sub fine jam sæculi Antichristus exercebit: etenim sacris vocibus x plagis mundum afficiendum pronuntiatum est: ita cum jam ix fuerint, quæ superest, ultima erit. Hoc temporum tractu mirum est quantum invaluerit religio Chris-

tiana. Tum siquidem Hierosolyma horrens ruinis, frequentissimis ac magnificentissimis Ecclesiis est adornata: namque Helena mater principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat, cum Hierosolymam agnoscere concupisset, reperia ibi idola ac templa protrivit: mox usa regni viribus, basilicas in loco Dominicæ passionis et resurrectionis et ascensionis constituit. Illud mirum, quod locus iste in quo postremum institerant divina vestigia cum in cælum Dominus nube sublatus est, continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit: siquidem quæcumque applicabantur, insotens humana suscipere terra respueret, excussis in ora apponentium sæpe marmoribus. Quin etiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum est, ut vestigia impressa cernantur, et cum quotidie confluentium fides certatim Domino cateata diripiatur, damnatum tamen arena non sentiat: et eadem adhuc sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit.

XXXIV. Ejusdem reginæ beneficio crux Domini tum reperta, quæ neque in principio obsistentibus Judæis potuerat consecrari, et postea diruta civitatis oppressa ruderibus, non nisi tam fideliter requirerenti meruit ostendi. Igitur Helena primum de loco passionis certior facta, admota militari manu, atque omnium provincialium multitudinæ in studia reginæ certantium, effodi terram et contigua quæque ac vastissima ruinarum purgari jubet: mox pretium fidei et laboris tres pariter cruce, sicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoscendi patibuli in quo Dominus pependerat, difficultas omnium animos mentesque turbaverat, ne errore mortalium forsitan pro cruce Domini latronis patibulum consecrarent. Capiunt deinde consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quasi Dei nutu funeris extincti solemnibus exsequiis deferebatur, concursuque omnium feretro corpus eripitur. Duobus prius frustra crucibus admotis, ubi Christi patibulo atactum est, dictu mirabile! trepidantibus cunctis sanus extensus, et inter spectatores suos astitit. Crux reperta, dignoque ambitu consecrata.

XXXV. His per Helenam gestis principe Christiano libertatem atque exemplum fidei mundus acceperat: sed longe atrocius periculum cunctis Ecclesiis illa præe generatum. Namque tum hæresis Ariana prorupit, totumque orbem inveclo errore turbaverat. Et enim duobus Ariis acerrimis perfidicæ hujus auctoribus, imperator etiam depravatur: dumque sibi religionis officium videtur imptere, vim persecutionis exercuit: actique in exilium episcopi, sævitum in clericos, animadversum in laicos, qui se ab Arianorum communione seceverant. Quæ autem Ariani prædicabant, erant hujuscemodi: Patrem Dominum instituendi orbis causa genitum esse illum: eo pro potestate sui ex nihilo, in substantiam novam atque alteram, factum Dominum novum alterumque: fuisse autem tempus quo filius non fuisset,

Igitur hujus mali causa synodus apud Nicæam ex toto orbe contrahitur. Trecenti siquidem et duodeviginti episcopis congregatis fides plena conscribitur, hæresis Ariana damnatur. Imperator debetum episcopale complectitur. Ariani nihil contra sanam fidem retractare ausi, se quoque tamquam acquiescentes nec aliud sentientes Ecclesiis miscuerunt: manebat tamen in pectoribus eorum insitum in catholicos viros odium: et adversum quos de fide disceptare non poterant, eos subornatis accusatoribus fictisque criminibus appetebant.

XXXVI. Itaque primum Athanasium Alexandriae episcopum, jurisconsultum, qui apud Nicæam synodum diaconus adfuerat, aggrediuntur, absentemque condemnant. Etenim ad crimina quæ falsi testes congesserant, aggregabant quod Marcellum atque Photinum hæreticos sacerdotes, synodi judicio condemnatos, pravo studio recepisset. Sed de Photino dubium non erat, merito fuisse damnatum: in Marcello nihil tum damnatione dignum repertum videbatur; maximeque ei studium partium innocentium accesserat, quod eosdem illos iudices a quibus fuerat condemnatus, hæreticos esse nemo dubitabat. Cæterum Ariani non hos potius, quam Athanasium remove cupiebant: itaque imperatorem eo usque compellunt, ut Athanasius exsulatum ad Gallias mitteretur. Mox in Ægypto octoginta episcopi congregati, Athanasium injuste condemnatum esse pronuntiant. Res ad Constantinum refertur: jubet ex toto orbe apud Sardicam episcopos congregari, atque omne iudicium quo Athanasius damnatus fuerat, retractari. Inter hæc Constantinus moritur: synodus congregata jam Constantino imperatore Athanasium absolvit: Marcellus quoque episcopatus redditur. Nam de Photino episcopo Sirminensi non est rescisa sententia, quia etiam nostrorum iudicio hæreticus probabatur. Et tamen hoc ipsum Marcellum gravabat, quia Photinus auditor ejus fuisse in adolescentia videbatur. Veruntamen ad Athanasii absolutionem etiam illud accesserat, quod Ursacius et Valens principes Arianorum, cum post synodum Sardicensem viderentur a communione secreti, coram positi a Julio Romanæ urbis episcopo veniam poposcerunt, quod intus condempnasset: meritoque eum sententia concilii Sardicensis absolutum professi sunt.

XXXVII. Interjecto deinde tempore Athanasius, cum Marcellum parum sanæ fidei esse penitus perpisset, a communione suspendit, habuitque ille hanc verecundiam, ut tanti viti iudicio notatus sponte concederet. Cæterum antea innocens, postea depravatus, videri poterat jam tum hocens fuisse cum de eo fuerat iudicatum. Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere: etenim eis color quidam appetere videbatur, quod tam injuste fuisset pro Athanasio iudicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii iudicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis

assertor existerat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in Unione disceptans, sed initium Christi ex Maria prædica-
bat. Igitur Ariani astuto consilio miscunt innoxium criminosis, damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt: Illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello atque Photino vera sensissent. Veruntamen ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant: non ausi palam erroris sui dogmata prædicare, catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesia submoverent, qui semper eis velut murus obstitit: quo remoto, reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars episcoporum quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit: pars coacti metu et factione, in studia partium concesserant. Fauci, quibus fides cara et veritas potior erat, injustum iudicium non receperunt: inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola, ita suscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consentum, de Athanasio non probare.

XXXVIII. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt: nam quodlibet audere atque agere facile erat regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant. Quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant: nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur, a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Cæsarea, Menophantus Epheso, Georgius Laodicea, Narcissus a Neronopoli. Illi ita palatium occuparent, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnae non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset: vel vitæ consulens, antecapturus fugendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis qui circa regem erant, metu trepidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens, ut reverentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valente meritis, non virtute exercitus vicisse.

XXXIX. Ab hoc initio illicet principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent. Igitur cum sententiam eorum, quam de Athanasio dederant, nostri non reciperent, edictum ab imperatore proponitur, ut

qui in damnationem Athanasii non suscriberent, in A
 exsilium pellerentur. Cæterum a nostris tum apud
 Arelatem ac Biterras, oppida Galliarum, episcopo-
 rum concilia fuere. Petebatur, ut priusquam in
 Athanasium suscribere cogerentur, de fide potius
 disceptarent: ac tum demum de re cognoscendum,
 cum de persona iudicium constitisset. Sed Valens
 sociique ejus prius Athanasii damnationem extor-
 quere cupiebant, de fide certare non ausi: ab hoc
 partium conflictu agitur in exsilium Paulinus. In-
 terea Mediolanum convenitur, ubi tum aderat im-
 perator. Eadem illa contentio nihil invicem relaxa-
 bat. Tum Eusebius Vercellensium et Lucifer a
 Caralis Sardinia, episcopi relegati. Cæterum Diony-
 sius Mediolanensium Sacerdos in Athanasii damna-
 tionem se consentire subscripsit, dummodo de fide B
 inter episcopos quaereretur. Sed Valens et Ursacius
 cæterique, metu plebis quæ catholicam fidem egre-
 gio studio conservabat, non ausi piacula profiteri,
 intra palatium congregantur. Illinc epistolam sub
 imperatoris nomine emittunt omni pravitate refer-
 tam; eo nimirum consilio, ut si eam æquis auri-
 bus populus recepisset, publica auctoritate cupita
 proferrent; sin aliter fuisset excepta, omnis invidia
 esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tum cate-
 chumenus sacramentum fidei merito videretur po-
 tuisse nescire. Igitur lectam in ecclesia epistolam
 populus aversatur. Dionysius, quia non esset assen-
 sus, urbe pellitur: statimque ejus in locum episco-
 pus subrogatur. Liberius quoque urbis Romæ et
 Hilarius Pictavorum episcopus, dantur exsilio. Rho- C
 danium quoque Tolosanum antistitem (qui natura
 lenior, non tam suis viribus quam Hilarii societate
 non cesserat Arianis) eadem conditio implicuit:
 cum tamen homines parati essent Athanasium a
 communionem suspendere, modo ut de fide inter
 episcopos quaereretur, sed Arianis optimum visum
 præstantissimos viros a certamine submovere. Ita
 pulsus in exsilium, quos supra memoravimus, abhinc
 annos quinque et quadraginta, Arbitione et Lolliano
 consulibus; sed Liberius paulo post Urbi redditus ob
 seditiones Romanas. Cæterum exsules satis constat
 totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in
 sumptum affatim congestas, legationibus quoque
 eos plebis catholice ex omnibus fere provinciis fre-
 quentatos.

XL. Interea Ariani non occulte, ut antea, sed
 palam ac publice hæresis piacula prædicabant: quin
 etiam synodum Nicænam pro se interpretantes,
 quam unius litteræ adjectione corruperant, caligine
 quamdam injecerant veritati: nam ubi *ὁμοούσιον*
 erat scriptum, quod est *unius substantiæ*, illi *ὁμοιού-
 σιον*, quod est *similis substantiæ*, scriptum esse dice-
 bant: concedentes similitudinem, dum adimerent
 unitatem, quia multum ab unitate similitudo dista-
 ret; ut, verbi gratia, pictura humani corporis esset
 homini similis, nec tamen haberet hominis veritatem.
 Sed quidam ex his ultra processerant, *ἀνομοιωσίαν*
 id est, *dissimilem substantiam*, confirmantes, eoque

his certaminibus processum, ut istiusmodi piaculis
 orbis terrarum implicaretur. Nam Italiam, Illyricum
 atque Orientem Valens et Ursacius cæterique, quo-
 rum nomina edidimus, infecerant. Gallias nostras
 Saturnius Arelatensium episcopus, homo impotens
 et factiosus, premebat. Osium quoque ab Hispania
 in eandem perfidiam concessisse opinio fuit: quod
 eo mirum atque incredibile videtur, quia omni fere
 ætatis suæ tempore constantissimus nostrarum partium,
 et Nicæna synodus auctore illo confecta habebatur:
 nisi fatisciente ævo; etenim major centenarius fuit,
 ut *sanctus* Hilarius in epistolis refert; deliraverit.
 Quibus rebus perturbato orbe terrarum, et morbo
 quodam Ecclesiis languentibus, segnior quidem, sed
 non minus gravis cura principem exercebat: quod li-
 cet Ariani quibus savebat, superiores viderentur,
 necdum tamen de fide inter episcopos conveniret.

XLl. Igitur apud Ariminum urbem Italiae syno-
 dum congregari jubet: idque Tauro præfecto impe-
 rat, ut collectos in unum non ante dimitteret quam
 in unam fidem consentirent, promisso eidem con-
 sulatu, si rem effectui tradidisset. Ita missis per
 Illyricum, Italiam, Africam, Hispanias Galliasque
 Magistri officialibus, acciti aut *macti* quadringenti et
 aliquanto amplius Occidentales episcopi Ariminum
 convenere: quibus omnibus annonas et cellaria dare
 imperator præceperat. Sed id nostris (id est Aquit-
 anis) Gallis ac Britannis indecens visum: repudiatis
 fiscalibus, propriis sumptibus vivere maluerunt.
 Tres tantum ex Britannia inopia proprii publico usi
 sunt, cum oblatam a cæteris collationem respuis-
 sent, sanctius putantes fiscum gravare quam singu-
 los. Hoc ego Gavidium episcopum nostrum quasi
 obtrectantem referre solitum audivi. Sed longo
 aliter senserim: laudique attribuo episcopis tam
 pauperes fuisse, ut nihil proprium haberent, neque
 ab aliis potius quam fisco sumerent, ubi neminem
 gravabant. Ita in utrisque egregium exemplum: de
 reliquis nihil memoria dignum traditur. Sed redeo
 ad ordinem. Posteaquam omnes, ut supra diximus,
 in unum collecti sunt, fit partium secessio: Eccle-
 siam nostri obtinent; Ariani *tam ædem tum* de in-
 dustria vacantem orationis loco capiunt, sed hi non
 amplius quam octoginta: reliqui nostrarum partium
 erant. Igitur frequentibus conciliis nihil actum, nos-
 tris in fide manentibus, illis de perfidia non ceden-
 tibus. Ad postremum placuit decem legatos mitti ad
 imperatorem, ut quæ esset partium fides et senten-
 tia, cognosceret, sciretque pacem cum hæreticis
 esse non posse. Idem Ariani faciunt, mittuntque
 numero pari legatos, qui adversum nostros coram
 imperatore confingerent. Sed ex parte nostrorum
 leguntur homines adolescentes, parum docti et pa-
 rum cauti: ab Arianis autem missi senes callidi et
 ingenio valentes, veneno perfidiæ imbuti, qui apud
 regem facile superiores exstiterunt; sed nostris
 mandatum ne quo modo cum Arianis communionem
 inirent, omniaque integra synodo reservarent.

XLII. Interim in Oriente; exemplo Occidentis

lium, imperator jubet cunctos fere episcopos apud Seleuciam Isauriæ oppidum congregari, qua tempestate Hilarius quartum jam exsilii annum in Phrygiæ agens, inter reliquos episcopos, per vicarium ac præsidem data evectiois copia, adesse compellitur. Cum tamen nihil de eo specialiter mandasset imperator, iudices tantum generalem jussionem secuti, qua omnes episcopos ad concilium cogere jubebantur (hunc quoque inter reliquos volentes miscere, ut ego conjicio). Dei nutu ita gestum, ut vir divinarum rerum instructissimus, cum de fide disceptandum erat, interesset. Is ubi Seleuciam venit, magno cum favore exceptus omnium in se animos et studia converterat; ac primum quæsitum ab eo, quæ esset Gallorum fides: quia tum Arianis prava de nobis vulgantibus suspecti ab Orientalibus habebamur, trionymam solitarii Dei unionem secundum Sabelium credidisse. Sed exposita fide sua, juxta ea quæ Nicææ erant a Patribus conscripta, Occidentalibus perhibuit testimonium. Ita absolutis omnium animis, intra conscientiam communionis, nec non etiam in societatem receptus, concilioque adscitus est. Agi deinde cœptum: repertique prævæ hæresis auctores, atque ab Ecclesiæ corpore avulsi. In eo numero faere Georgius ab Alexandria, Acacius, Eudoxius, Uranius, Leontius, Theodosius, Evagrius, Theodulus. Sed confecta synodo, decreta ad imperatorem legatio quæ gesta insinuaret. Damnati quoque ad regem profecti, satis frei sociorum viribus ei Principis societate.

XLIII. Interea legatos Ariminensis concilii ex parte nostrorum compellit imperator uniri hæreticorum communioni, eisdemque conscriptam ab improbis fidem tradit verbis fallentibus involutam, quæ catholicam disciplinam perfidia latente loqueretur, namque *usis* verbum tamquam ambiguum et temere a patribus usurpatum, neque ex auctoritate Scripturarum profectum sub specie falsæ rationis abolebat, ne unius cum Patre substantiæ Filius crederetur. Eadem fides similem Patri Filium fatebatur; sed interior aderat fraus parata, ut esset similis, non esset æqualis. Ita dimissis legatis præfecto mandatum, ut synodum non ante laxaret quam conscriptæ fidei consentire se omnes subscriptionibus profiterentur: ac, si qui pertinacius obsisterent, dummodo is numerus intra quindecim esset, in exilium pellerentur. Sed regressis legatis, licet vim regiam deprecantibus, negata communicio. Enimvero comperitis quæ decreta erant, major rerum et consiliorum perturbatio: dein paulatim plerique nostrorum, partim imbecillitate ingenii, partim tædio peregrinationis evicti, dedere se adversariis, jam post reditum legatorum superioribus, et ecclesiam, nostris inde deirusis, obtinentibus: factaque semel inclinatione animorum, catervatim in partem alteram concessum, donec ad viginti usque nostrorum numerus imminutus est.

XLIV. Sed hi quanto pauciores, tanto validiores erant: constantissimusque inter eos habebatur no-

Aster Fægadius, et Servatio Tungrorum episcopus. Hos, quia minis et terriculis non cesserant, Taurus precibus aggreditur, ac lacrymans obtestatur, mitiora uti consulerent: clausos intra unam urbem episcopos jam septimum mensem agere: injuria hiemis et inopia confectis nullam spem reversionis dari; quis tandem esset finis? sequerentur plurium exemplum: auctoritatem saltem ex numero sumerent. Enimvero Fægadius paratum se exsilio atque ad omne supplicium in quod deposceretur, profiteri: se ab Arianis conceptam fidem non recepturum. Ita in hoc certamine aliquot dies tracti. Ubi parum ad pacem proficiebant, paulatim et ipse infractier, ad extremum proposita conditione evincitur. Namque Valens et Ursacius affirmantes præsentem fidem catholica ratione conceptam, ab Orientalibus imperatore auctore prolatam, cum piaculo repudiari, et quis discordiarum finis foret, si, quæ Orientalibus placuisset, Occidentalibus displiceret? Postremo, si quid minus plene præsentem fide editum videretur, ipsi adderent quæ addenda putarent: præbituros se in his quæ essent adjecta, consensum. Favorabilis professio pronis omnium animis excepta, nec ultra nostri repugnare ausi, jam quoquo modo finem rebus imponere cupientes. Dein conceptæ a Fægadio et Servatione professiones edi cœpere, in quibus primum damnatur Arius, totaque ejus perfidia: cæterum non etiam Patri æqualis et sine initio, sine tempore, Dei Filius pronuntiatur. Tum Valens, tanquam nostros adjuvans, subjecit sententiam cui inerat occultus dolus: Filium Dei non esse creaturam sicut cæteras creaturas: sefellitque audientes fraus professionis. Etenim bis verbis, quibus similis esse cæteris creaturis Filius negabatur, creatura tamen, potior tantum cæteris, pronuntiabatur. Ita neutra pars vicisse se penitus, aut victam putare poterat: quia fides ipsa pro Arianis, professiones vero postea adjectæ pro nostris erant, præter illam quam Valens subjunxerat, quæ tum non intellecta, sero denuum animadversa est. Hoc vero modo concilium dimissum, bono initio, fœdo exitu consummatum.

XLV. Igitur Ariani, rebus nimium prospere et secundum vota fluentibus, Constantinopolim ad imperatorem concurrunt. Ibi repertos Seleuciensis synodi legatos vi regia compellunt exemplo Occidentalium pravam illam fidem recipere: plerique ahnuentes, injuriosa custodia ac fame vexati, captivam conscientiam dedere; multi constantius retinentes, adempto episcopatu, in exilium detrusi, atque in eorum locum alii dati. Ita optimis sacerdotibus aut metu territis, aut exsilio deductis, perfidiæ paucorum cuncti concesserant. Aderat ibi tum Hilarius, a Seleucia legatos secutus, nullis certis de se mandatis opperens imperatoris voluntatem, si forsitan redire ad exilium juberetur. Is ubi extremum fidei periculum animadvertit: Occidentalibus deceptis, Orientales per seclusi vinci; tribus libellis publice datis, audientiam regis poposcit, ut de fide coram adversariis disceptaret. Id vero Ariani maximopere ab-

inert, postremò quasi discordiæ seminarium et perturbator Orientis, redire ad Gallias jubetur absquæ exsilii indulgentia. Verum ubi permissus est orbem penè terrarum malo perfidiæ infectum, dubius animi et magnâ curatum mole æstuans, cum plerisque videretur non ineundam cum his communionem qui Ariminensem synodum recepissent; optimum factum arbitratus revocare cunctos ad emendationem et pœnitentiam, frequentibus intra Gallias conciliis, atque omnibus fere episcopis de errore proflentibus, apud Ariminum gesta condemnat, et in statum pristinum ecclesiarum fidem reformat. Resistebat sanis consiliis Saturninus, Arelatensium episcopus, vir sane pessimus et ingenio malo pravoque; verum etiam, præter hæresis insaniam, multis atque infandis criminibus convictus Ecclesia ejectus est: ita partium vires amisso tuce infractæ. Paternus etiam a Petrotoris æque vocor, nec detrectans perfidiam profiteri, sacerdotio pulsus, cæteris venia data. Illud apud omnes constitit, unius Hilarii beneficio Gallias nostras piaculo hæresis liberatas. Cæterum Luciferum Antiochiæ longe diversa sententiâ fuit: nam in tantum eos qui Arimini fuerant, condemnavit, ut se etiam ab eorum communione secreverit, quæ eos sub satisfactione vel pœnitentiâ recepissent. Id recte an perperam constituerit, dicere non ausim. Paulinus et Rhodanus in Phrygia defuncti. Hilarius sexto anno postquam redierat, in patria obiit.

XLVI. Sequuntur tempora ætatis nostræ gravida et periculosa, quibus non usitato malo polluta Ecclesiæ et perturbata omnia. Namque tum primum infamata illa Gnosticorum hæresis intra Hispanias deprehensa, superstitio exitiabilis, arcanis occultata secretis. Origo istius mali Oriens ac Ægyptus. Sed quibus ibi initiis coaluerit, haud facile est disserere. Primum eam intra Hispanias Marcus intulit, Ægypto profectus, Memphis ortus. Hujus auditores fuere Agape quædam non ignobilis mulier et rhetor Elpidius. Ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, prædices optibus, acer, iniquus, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus: felix profecto, si non pravo studio corrumpisset optimum ingenium. Prorsus multa in eo animi et corporis bona cernereris: vigilare multum, famem ac sitim ferre poterat: habendi minime cupidus, utendi parcissimus. Sed ideò vanissimus, et plus justo inflator profanarum rerum scientiâ: quin et magicas artes ab adolescentia eum exercuisse creditum est. Is ubi doctrinam exitiabilem aggressus est, multos nobilium pluresque populares auctoritate persuadendi et arte blandiendi alliecit in societatem. Ad hoc mulieres novarum rerum cupida, fluxa fide, et ad omnia curioso ingenio, catervatim ad eum confluxebant: quippe humilitatis speciem ore et habitu prætendens, honorem sui et reverentiam cunctis injecerat. Jamque paulatim perfidiam istius tabes pleraque Hispaniæ pervaserat: quin et nonnulli episcoporum depravati; inter quos Instantius et Salvianus Priscillianum non solum consensione, sed sub quadam

etiam conjuratione susceperant: quoad Hyginus, episcopus Cordubensis, ex vicino agens, comperit ad Idacium Emeritæ sacerdotem referret. Is vero sine modo, et ultra quam oportuit, Instantium sociosque ejus lacessens, facem quendam nascenti incendio subdidit: ut exasperaverit malos potius quam compresserit.

XLVII. Igitur post multa inter eos et digna memoratu certamina, apud Casaraugustam synodus congregatur: cui tum etiam Aquitani episcopi interfuerunt. Verum hæretici committere se iudicio non ausi: in absentes tum lata sententiâ, damnatique Instantius et Salvianus episcopi, Elpidius et Priscillianus laici. Additum etiam, ut si quis damnatos in communionem recepisset, sciret in se eandem sententiam promendam. Atque id Ithacio *Sossubensi* episcopo negotium datum, ut decretum episcoporum in omnium notitiam deferret, maximeque Hyginum extra communionem faceret: qui cum primus omnium insectari palam hæreticos cœpisset, postea turpiter depravatus in communionem eos recepisset. Interim Instantius et Salvianus damnati iudicio sacerdotum, Priscillianum, etiam laicum, sed principem malorum omnium, una secum Casaraugustana synodo notatum, ad confirmandas vires suas episcopum in Abilensi oppido constituunt: rati nimirum, si hominem acrem et callidum sacerdotali auctoritate armasset, tutiores fore sese. Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitantes posse inter initia malum comprimi; sed parum sanis consiliis sæculares iudices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur. Igitur post multa et fœda certamina, Idacio supplicante elicitur à Gratiano tum Imperatore rescriptum, quo universi hæretici excedere non ecclesiis tantum aut urbibus, sed extra omnes terras propelli jubebantur. Quo comperio, Gnostici diffisi rebus suis, non ausi iudicio certare, sponte cessere qui episcopi videbantur: cæteros metus dispersit.

XLVIII. At tum Instantius, Salvianus et Priscillianus Romam profecti, ut apud Damasum Urbis eam tempestate episcopum objecta purgarent; sed iter eam præter interiorem Aquitaniam fuit, ubi tum ab Imperitis magnifice suscepti, sparsere perfidiæ semina, maximeque Elusianam plebem, sane tum bonam et religioni studentem, pravis prædicationibus pervertere. A Burdigala per Delphinum repulsi, tamen in agro Euchrotiæ aliquantisper morati, infecere nonnullos suis erroribus. Inde iter cœptum ingressi, turpi sane pudibundoque comitatu, cum uxoribus atque alienis etiam feminis, in quibus erat Euchrotiâ, ac filia ejus Procula: de qua fuit in sermone hominum, Priscilliani stupro gravidam partum sibi gramibus abegisse. Hi ubi Romam pervenerunt Damaso se purgare cupientes, hæ in conspectum quidem ejus admissi sunt. Regressi Mediolanum, æque adversantem sibi Ambrosium repererunt. Tum vertere consilia, ut (quia duobus episcopis, quorum ea tempestate summa auctoritas erat, non illuserunt) largiendo et

auferendo ab imperatore capita extorquerent. Ita corrupto Macedonio tum magistro officiorum, rescriptum eliciunt, quo calcatis quæ prius decreta erant, restitui Ecclesiis jubebantur. Hoc freti Instantius et Priscillianus repetivere Hispanias (nam Salvianus in urbe obierat), ac tum sine ullo certamine Ecclesiis quibus præfuerant, recopere.

XLIX. Verum Ithacio ad resistendum non anivius, sed facultas defuit: quia hæretici corrupto Volventio proconsule vires suas confirmaverant. Quin etiam Ithacius ab his quasi perturbator Ecclesiarum, reus postulatus, jussusque per atrocem executionem deduci, trepidus profugit ad Gallias. Ibi Gregorium præfectum adit; qui compertis quæ gesta erant, rapidè se turbarum auctores jubet, ac de omnibus ad imperatorem refert, ut hæreticis viam ambiendi præcluderet. Sed id frustra fuit, quia per libidinem et potentiam paucorum cuncta ibi venâta erant. Igitur hæretici bonis artibus, grandi pecunia Macedonio data, obtinent ut imperiali auctoritate præfecto erepta cognitio Hispaniarum vicario (nam jam proconsulem habere desiderant).... missique a magistro officiales, qui Ithacium tum Treveris agentem ad Hispanias retraherent; quos ille callide frustratur: ac postea per Pritanium episcopum defensus illudit. Jam tum rumor incesserat, Clementem Maximum intra Britannias sumpsisse imperium, ac brevi in Gallias erupturum. Ita tum Ithacius statuit, licet rebus dubiis, novi imperatoris adventum expectare: interim sibi nihil agitandum. Igitur ubi Maximus oppidum Treverorum victor ingressus est, ingerit preces plenas in Priscillianum ac socios ejus invidiae atque criminum. Quibus permotus imperator, datis ad præfectum Galliarum atque ad vicarium Hispaniarum litteris, omnes omnino quos habes illa involverat, deduci ad synodum Burdegalensem jubet. Ita deducti Instantius et Priscillianus: quorum Instantius prior jussus causam dicere, postquam se parum expurgabat, indignus esse episcopatu pronuntiatum est. Priscillianus vero, ne ab episcopis audiretur, ad principem provocavit; permissumque id nostrorum inconstantia, qui aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut si ipsi suspecti habebantur, aliis episcopis audientiam reservare, non causam imperatori de tam manifestis criminibus permittere. Ita omnes quos causa involverat, ad regem deducti.

L. Secuti etiam accusatores Idacius et Ithacius episcopi: quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuit certassent. Ac mea quidem sententia est, nihil tam reos quam accusatores displicere. Certe Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse definitio: fuit enim audax, loquax, impudens, sumptuosus, ventri et gula plurimum impertiens. Hic stultitiæ eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certare jejuniis, tamquam Priscilliani socios aut discipulos, in crimen accesserent. Ausus etiam miser est ea tempestate Martino epi-

scopo, viro planè Apostolis conferendo, palam obiectare hæresis infamiam: namquè tum Martinus apud Treveros constitutus, non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret; Maximum orare, ut sanguine infellicium abstineret; satis superque sufficere, ut episcopali sententia hæretici judicati Ecclesiis pellerentur; novum esse et inauditum nefas, causam Ecclesiæ iudex sæculi judicaret. Denique quoad usque Martinus Treveris fuit, dilata cognitio est; et mox discessurus egregia auctoritate a Maximo elicit sponsonem, nihil cruentum in reos constituendum. Sed postea imperator per Magnum et Rufum episcopos depravatus, et a mitioribus consiliis deflexus, causam præfecto Evidio permisit, viro acri et severo, qui Priscillianum gemino iudicio auditum, convictumque malefici, nec dissentem obscœnis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium feminarum egisse conventus, nudumque orare solitum, nocentem pronuntiauit; redegitque in custodiam, donec ad principem referret. Gestis ad palatium delatis, censuit imperator Priscillianum socioque ejus capitis damnari oportere.

LI. Cæterum Ithacius videns quam invidiosum sibi apud episcopos foret, si accusator etiam postremis rerum capitalium iudiciis astitisset (etenim iterari iudicium necesse erat), subrahit se cognitioni: frustra, callido jam scelere perfecto. At tum per Maximum accusator apponitur Patricius quidam, fisci patronus: ita eo insistente Priscillianus capitis damnatus est, unaque cum eo Felicissimus et Armenius, qui nuper a catholicis, cum essent clerici, Priscillianum secuti desciverant. Latronianus quoque et Euchrotia gladio perempti. Instantius quem superius ab episcopis damnatum diximus, in Syllinam insulam, quæ ultra Britannias sita est, deportatus. Itum deinde in reliquis sequentibus iudiciis, damnatique Asarius et Aurelius diaconus gladio. Tiberianus, ademptis bonis, in Syllinam insulam datus. Tertullus, Potamius et Joannes, tamquam viliores personæ et digni misericordia, quia ante quæstionem se ac socios prodidissent, temporario exilio in Gallias relegati. Hoc fere modo homines luce indignissimi, pessimo exemplo, necati aut exiliis mulctati: quod initio iure iudiciorum et

Degregio publico defensum, postea Ithacius in iurgiis solitus, ad postremum convictus, in eos retorquebat, quorum id mandato et consiliis effecerat, solus tamen omnium episcopatu detrusus: nam Idacius, licet minus notens, sponte se episcopatu abdicaverat: sapienter id et verecunde, nisi postea amisum locum repelere tentasset. Cæterum Priscilliano occiso non solum non repressa est hæresis, quæ illo auctore proruperat, sed confirmata; latius propagata est: namque sectatores ejus, qui tum pifus ut sanctum honoraverant, postea ut martyrem colere cœperunt. Peremptiorum corpora ad Hispanias relata, magnisque obsequiis celebrata eorum funera. Quin et jurare per Priscillianum summa religio pu-

tabatur. Ac inter nostros perpetuum discordiarum bellum exarserat, quod jam per quindecim annos sædis dissensionibus agitata, nullo modo sopiri poterat. Et nunc, cum maxime discordiis episcoporum turbari aut misceri omnia cernerentur, cunctaque per eos odio aut gratia, metu, inconstantia,

A invidia, factione, libidine, avaritia, arrogantia, somno, desidia essent depravata: postremo plures adversum paucos bene consulentes, insanis consiliis et pertinacibus studiis certabant: inter hæc plebs Dei et optimus quisque probro atque ludibrio habebatur.

SULPICII SEVERI DE VITA BEATI MARTINI LIBER UNUS.

AUCTORIS AD DESIDERIUM EPISTOLA DE LIBRO VITÆ B. MARTINI.

SEVERUS DESIDERIO charissimo salutem.

Ego quidem, frater unanimis, libellum quem de vita sancti Martini scripseram, scheda sua premere, et intra domesticos parietes cohibere decreveram; quia, ut sum natura infirmus, judicia humana vitabam, ne (quod fore arbitror) sermo incultior legentibus displiceret, omniumque reprehensione dignissimus judicaretur, qui materiam disertis merito scriptoribus reservandam impudens occupassem: sed petenti tibi sæpius negare non potui. Quid enim esset, quod non amor tuo vel cum detrimento mei pudoris impenderem? Verumtamen ea tibi fiducia libellum edidi, qua nulli a te prodendum reor; quia id spondidisti. Sed vereor, ne tu ei janua sis futurus, et emissus semel non queat revocari; quod si acciderit, et ab aliquibus eum legi videris, bona id venia a lectoribus postulabis, ut res potius quam verba

B perpendant, et æquo animo ferant, si aures eorum vitiosus forsitan sermo perculerit: quia regnum Dei non in eloquentia, sed in fide constat. Meminerint etiam, salutem sæculo non ab oratoribus, sed a piscatoribus prædicatam; cum utique, si utile fuisset, id quoque Dominus præstare potuisset. Ego enim cum primum animum ad scribendum appuli, quia nefas putarem tanti viri latere virtutes, apud me ipse decidi ut solœcismis non erubescerem: quia nec magnam istarum umquam rerum scientiam contigissem; et, si quid ex his studiis olim fortasse libassem, totum id desuetudine tanti temporis perdidissem. Sed tamen, ne nos maneat tam molesta defensio, suppresso, si tibi videtur, nomine libellus edatur. Quod ut fieri valeat, titulum fronti erade, ut muta sit pagina; aut, quod sufficit, loquatur materiam, non loquatur auctorem.

INCIPIT LIBER.

I. Plerique mortales studio et gloriæ sæculari inaniter dediti exinde perennem, ut putabant, memoriam nominis sui quæsierunt, si vitas clarorum virorum stylo illustrassent. Quæ res utique non perennem quidem, sed aliquantulum tamen conceptæ spei fructum afferebat: quia et sui memoriam, licet incassum, propagabant; et propositis magnorum virorum exemplis non parva æmulatio legentibus excitabatur. Sed tamen nihil ad beatam illam æternamque vitam hæc eorum cura pertinuit. Quid enim aut ipsi occasura cum sæculo scriptorum suorum gloria profuit? aut quid posteritas emolumentum tulit legendo Hectorem pugnantem, aut Soeratem philo-

C sophantem? cum eos non solum imitari stultitia sit, sed non acerrime etiam impugnare, dementia: quippe qui humanam vitam præsentibus tantum actibus æstimantes, spes suas fabulis, animas sepulcris dederint: siquidem ad solam hominum memoriam se perpetuandos crediderunt; cum hominis officium sit, perennem potius vitam quam perennem memoriam quærere, non scribendo aut pugnando vel philosophando, sed pie, sancte religioseque vivendo. Qui quidem error humanus litteris traditus in tantum valuit, ut multos plane æmulos vel inanis philosophiæ, vel stultæ illius virtutis invenerit: Unde facturus mihi operæ pretium videor, si vitam

sanctissimi viri, exemplo aliis mox futuram, per-
scripsero: quo utique ad veram sapientiam et cœ-
lestem militiam divinamque virtutem legentes inci-
tabuntur. In quo ita nostri quoque rationem commodi
ducimus, ut non inanem ab hominibus memoriam,
sed æternum a Deo præmium expectemus: quia
etsi ipsi non ita viximus, ut aliis exemplo esse pos-
simus; dedimus tamen operam, ne his lateret qui
esset imitandus. Igitur S. Martini vitam scribere
exordiar, ut se vel ante episcopatum vel in episco-
pato gesserit. Quamvis nequaquam ad omnia illius
potuerim pervenire, adeo ea in quibus ipse tantum
sibi conscius fuit nesciuntur, quia, laudem ab homi-
nibus non requirens, quantum in ipso fuit, omnes
virtutes suas latere voluisset. Quamquam etiam ex
his quæ comperta nobis erant, plura omisimus: B
quia sufficere credidimus, si tantum excellentiora
notarentur. Simul et legentibus consulendum fuit,
ne quod his pareret copia congesta fastidium. Obse-
cro autem eos qui lecturi sunt, ut fidem dictis adhi-
beant; neque me quidquam nisi compertum et proba-
tum scripsisse arbitrentur: alioquin tacere, quam
falsa dicere, maluissem.

II. Igitur Martinus Sabaria Pannoniarum oppido
oriendus fuit, sed intra Italiam Ticini alius est,
parentibus secundum sæculi dignitatem non infimis,
gentilibus tamen. Pater ejus miles primum, post
tribunus militum fuit. Ipse armatam militiam in ado-
lescentia secutus, inter scholares alas sub rege Con-
stantio, deinde sub Juliano Cæsare militavit: non
tamen sponte: quia a primis fere annis divinam po-
tius servitutem sacra illustris pueri spiravit infantia. C
Nam cum esset annorum decem, invitis parentibus
ad ecclesiam confugit, seque catechumenum fieri
postulavit. Mox mirum in modum totus in Dei opere
conversus, cum esset annorum duodecim, eremum
concupivit: fecissetque votis satis, si ætatis infir-
mitas non obstidisset. Animus tamen aut circa mo-
nasteria, aut circa ecclesiam semper intentus, me-
ditabatur adhuc in ætate puerili quod postea devotus
implevit. Sed cum edictum esset a regibus, ut ve-
teranorum filii ad militiam scriberentur; prodente
patre, qui felicibus ejus actibus invidebat, cum
esset annorum quindecim, captus et catenatus sa-
cramentis militaribus implicatus est, uno tantum
servo comite contentus, cui tamen versa vice do-
minus serviebat, adeo ut plerumque ei et calcia-
menta ipse detraheret et ipse detergeret; cibum
una caperent, hic tamen sæpius ministraret. Trien-
nium fere ante baptismum in armis fuit, integer ta-
men ab iis vitiis, quibus illud hominum genus
implicari solet. Multa illi circa commilitones beni-
gnitas, mira caritas; patientia vero atque humilitas
ultra humanum unodum. Nam frugalitatem in eo
laudare non est necesse, qua ita usus est, ut jam
illo tempore non miles, sed monachus putaretur.
Quibus rebus ita sibi omnes commilitones suos de-
vinxerat, ut eum miro affectu venerarentur. Nec
dum tamen regeneratus in Christo, agebat quem-

dam bonis operibus baptismatis candidatum: assis-
tere scilicet laborantibus, opem ferre miseris, alere
egentes, vestire nudos: nihil sibi ex militiæ sti-
pendiis præter quotidianum victum reservans, jam
tum Evangelii non surdus auditor de crastino non
cogitabat.

III. Quodam itaque tempore, cum jam nihil præ-
ter arma et simplicem militiæ vestem haberet, media
hieme (quæ solito asperior inhorruerat, adeo ut
plerosque vis algoris exstingueret) obvium habet in
porta Ambianensium civitatis pauperem nudum: qui
cum prætereuntes ut sui misererentur oraret, om-
nesque miserum præterirent; intellexit vir Deo ple-
nus sibi illum, aliis misericordiam non præstanti-
bus, reservari. Quid tamen ageret? nihil præter
chlamydem, qua indutus erat, habebat: jam enim
reliqua in opus simile consumpserat. Arrepto itaque
ferro, quo accinctus erat, mediam dividit, partemque
ejus pauperi tribuit, reliqua rursus induit. Interea
de circumstantibus ridere nonnulli, quia deformis
esse truncatus habitu videretur: multi tamen, quibus
erat mens sanior, altius gemere, quod nihil simile
fecissent; cum utique plus habentes, vestire paupe-
rem sine sua nuditate potuissent. Nocte igitur inse-
cuta, cum se sopori dedisset, vidit Christum chla-
mydis suæ, qua pauperem texerat, parte vesti-
tum. Intueri diligentissime Dominum, vestemque
quam dederat, jubetur agnoscere. Mox ad angelo-
rum circumstantium multitudinem audit Jesum
clara voce dicentem: Martinus adhuc catechumenus
C hac me veste contextit. Vere memor Dominus dicto-
rum suorum (qui ante prædixerat: Quamdiu fectis
uni ex minime istis, mihi fecistis) se in paupere
professus est fuisse vestitum; et ad confirmandum
tam boni operis testimonium, in eodem se habitu
quem pauper acceperat, est dignatus ostendere. Quo
viso, vir beatissimus non in gloriam est elatus hu-
manam, sed bonitatem Dei in suo opere cognoscens,
cum esset annorum duodeviginti, ad baptismum
convolvit. Nec tamen statim militiæ renuntiavit,
tribuni sui precibus evictus, cui contubernium fa-
miliare præstabat. Etenim transacto tribunatus sui
tempore, renuntiaturum se sæculo pollicebatur. Qua
Martinus expectatione suspensus, per biennium
fere posteaquam est baptisma consecutus, solo licet
D homine, militavit.

IV. Interea irruentibus intra Gallias barbaris,
Julianus Cæsar coacto in unum exercitu apud Van-
gionum civitatem, donativum coepit erogare militi-
bus: et, ut est consuetudinis, singuli citabantur,
donec ad Martinum ventum est. Tum vero oppor-
tunum tempus existimans, quo peteret missionem
(neque enim integrum sibi fore arbitratur si do-
nativum non militaturus acciperet): Hactenus, in-
quit ad Cæsarem, militavi tibi: patere ut nunc mi-
litem Deo: donativum tuum pugnaturus accipiat:
Christi ego miles sum; pugnare mihi non licet. Tum
vero adversus hanc vocem tyrannus infremuit, di-
cens, eum metu pugnæ, quæ postera die erat futura,

non religionis gratia detrectare militiam. At Martinus intrepidus, immo illato sibi terrore constantior: Si hoc, inquit, ignaviae ascribitur non fidei, crastina die ante aciem inermis astabo: et in nomine Domini Jesu, signo crucis non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus. Retrudi ergo in custodiam jubetur, facturus fidem dictis, ut inermis barbaris objiceretur. Postera die hostes legatos de pace miserunt, sua omnia seseque dedentes. Unda quis dubitet hanc vere beati viri fuisse victoriam, cui praestitum sit, ne inermis ad praelium mitteretur? et quamvis pius Dominus servare militem suum, licet inter hostium gladios et tela, potuisset; tamen ne vel aliorum morte Sancti violaretur obtutus, exiit pugnae necessitate: neque enim aliam pro milite suo Christus debuit praestare victoriam, quam ut, subactis sine sanguine hostibus, nemo moretur.

V. Exinde relicta militia, sanctum Hilarium Pictavae episcopum civitatis, cujus tunc in Dei rebus spectata et cognita fides habebatur, expejivit; et aliquandiu apud eum commoratus est. Tentavit autem idem Hilarius imposito diaconii officio sibi eum arctius implicare, et ministerio vincere divino. Sed cum saepissime restitisset, indignum se esse vociferans; intellexit vir altioris ingenii, hoc eum modo posse constringi, si id ei officii imponeret, in quo quidam locus injuriae videretur. Itaque exorcistam eum esse praecipit, quam ille ordinationem, ne despexisse tamquam humiliorem videretur, non repudiavit. Nec multo post admonitus per soporem ut patriam parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat, religiosa sollicitudine visitaret, ex voluntate sancti Hilarii profectus est, multis ab eo astrictus precibus et lacrymis ut rediret. Mœstus, ut ferunt, peregrinationem illam aggressus est, contestatus fratres, multa se adversa passurum; quod postea probavit eventus. Ac primum inter Alpes devia secutus incidit in latrones, cumque unus securi elevata in caput ejus librasset ictum, ferientis dexteram sustinuit alter; vinctis tamen post tergum manibus uni servandus et spoliandus traditur. Qui cum eum ad remotiora duxisset, percontari ab eo coepit quisnam esset; respondit, Christianum se esse. Quærebatur etiam ab eo, an timeret. Tum vero constantissime profitetur, numquam se fuisse tam securum, quia sciret misericordiam Domini maxime in tentationibus adfuturam: se magis illi dolere, qui Christi misericordia, utpote latrocinia exercens, esset indignus; ingressusque evangelicam disputationem, verbum Dei latroni prædicabat. Quid longius morer? latro credidit, persecutusque Martinum viae reddidit, orans ut pro se Dominum precaretur. Idemque postea religiosam agens vitam visus est: adeo ut hæc, quæ supra retulimus, ab ipso audita dicantur.

VI. Igitur Martinus inde progressus cum Mediolanum præterisset, diabolus in itinere humana specie assumpta se ei obvium tulit, quo tenderet quæ-

rens; cumque id a Martino responsi accepisset, se, quo Dominus vocaret, intendere, ait ad eum: Quocumque ieris, vel quaecumque tentaveris, diabolus tibi adversabitur. Tunc ei propheticæ voce respondit: Dominus mihi adiutor est; non timebo quid faciat mihi homo. Statimque e conspectu ejus inimicus evanuit. Itaque ut animo ac mente conceperat, matrem gentilitatis absolvit errore, patre in malia perseverante: plures tamen suo salvavit exemplo. Deinde (cum hæresis Ariana per totum orbem et maxime intra Illyricum pullulasset) cum adversus perfidiam sacerdotum solus pene agerrime pugnaret, multisque suppliciis esset affectus (nam et publice virgis cæsus est, et ad extremum de civitate exire compulsus), Italiam repetens, cum intra Gallias quoque discessu sancti Hilarii, quem ad exilium hæreticorum vis coegerat, turbatam ecclesiam comperisset, Mediolani sibi monasterium quaerit. Ibi quoque eum Auxentius, auctor et princeps Ariatorum, gravissime insectatus est; multisque affectum injurijs de civitate exturbavit. Cedendum itaque tempori arbitratus, ad insulam Gallinariam nomine secessit, comite quodam presbytero, magnarum virtutum viro. Hic aliquandiu radicibus vixit herbarum: quo tempore helleborum, venenatum, ut ferunt, gramen in cibum sumpsit; sed cum vim veneni in se grassantis vicina jam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit, statimque omnis dolor fugatus est. Nec multo post, cum sancto Hilario comperisset regis penitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romæ ei tentavit occurrere, profectusque ad urbem est.

VII. Cum jam Hilarius præterisset, ita cum est vestigiis persecutus; cumque ab eo gratissima fuisset susceptus, haud longe sibi ab oppido monasterium collocauit. Quo tempore se ei quidam catechumenus iunxit, cupiens sanctissimi viri institui disciplina; paucisque interpositis diebus languore correptus vi febrium laborabat. Ac tum Martinus forte discesserat; et cum per triiduum defuisset, regressus, corpus exanime invenit: ita subita mors fuerat, ut absque baptismo humanis rebus excederet. Corpus in medio positum tristi mœrentium fratrum frequentabatur officio, cum Martinus flens et ejulans accurrit. Tum vero sanctum Spiritum tota mente concipiens, egredi cellulam, in qua corpus jacebat, cæteros jubet; ac foribus obseratis super exanimatam defuncti fratris membra prosternitur: et cum aliquandiu orationi incubuisset, sensissetque per spiritum Domini adesse virtutem, erectus paululum, et in defuncti ora defixus, orationis suæ ac misericordiae Domini intrepidus expectabat eventum: vixque duarum fere horarum spatium intercesserat, vidit defunctum paulatim membris omnibus commoveri, et laxatis in usum videndi palpitare luminibus. Tum vero magna ad Dominum voce conversus gratias agens, cellulam clamore compleverat: quo audito qui pro foribus astiterant, statim irruunt. Mirum spectaculum, quod videbant vivere quem mortuum reliquissent! Ita

redditus vite, statim baptismum consecutus, plures postea vixit annos : primusque apud nos Martini virtutum vel materia vel testimonium fuit. Item tamen referre erat solitus, se corpore exutum ad tribunal iudicis ductum, deputatumque obscuris locis et vulgaribus turbis tristem excepisse sententiam : tum per duos angelos iudici fuisse suggestum, hunc esse pro quo Martinus oraret : ita per eosdem angelos se iussum reduci, et Martino redditum vitæque pristina restitutum. Ab hoc primum tempore beati viri nomen exiit, ut qui sanctus jam ab omnibus habebatur, potens etiam et vere apostolicus habetur.

VIII. Nec multo post, dum egrum Lupicini cuiusdam honorati secundum seculum viri præteriret, clamore et luctu turbæ plangentis excipitur. Ad quam sollicitus cum antisset, et quis esset hic fletus inquireret; iudicatur unum e familia seryulum laqueo sibi vitam extorsisse. Quo cognita cellulam, in qua corpus iacebat, ingreditur; exclusisque omnibus turbis, superstratus corpori aliquantisper oravit. Mox vivacis vultu, marcescentibus oculis in ora illius defunctus erigitur; lentoque conamine enitens assurgere, apprehensa beati viri dextera, in pedes constitit; atque ita eum eo usque ad vestibulum domus, turba omni inspectante, processit.

IX. Sub idem fere tempus ad episcopatum Turonicæ Ecclesiæ petebatur; sed cum erui a monasterio suo non facile posset, Buricius quidam, unus e civibus, uxoris languore simulate, ad genua illius prostratus, ut egredereetur obtulit. Ita dispositis jam in itinera civium turbis, sub quadam custodia ad civitatem usque deducitur. Mirum in modum incredibilis multitudo non solum ex illo oppido, sed etiam ex vicinis urbibus ad suffragium ferenda convenerat. Una omnium voluntas, eadem vota, eademque sententia, Martinum episcopatum esse dignissimum : felicem fore tali Ecclesiæ sacerdotem. Pauci tamen, et nonnulli ex episcopis, qui ad constituendum antistitem fuerant evocati, impie repugnabant, dicentes scilicet : contemptibilem esse personam, indignam esse episcopatu, hominem vultu despicibilem, veste sordidam, crine deformem. Ita a populo sententiæ sanioris hæc illorum irrisa dementia est, qui illustrem virum dum vituperare cupiunt, predicabant. Nec vera aliud his facere licuit, quam quod populus Domino volente cogebat. Inter episcopos tamen qui assuerant, præcipue defensor quidam nomine dicitur restituisse : unde animadversum est, graviter illum lectione prophetica tunc notatum. Nam cum fortuito lector, qui legendi eo die officium erat, interclusus a populo defulsus, turbatis ministris, dum expectatur qui non aderat, unus e circumstantibus sumpto pæsterio, quem primum versus invenit, arripuit. Paulus autem hic erat : *Hæc ars infantium et lactantium perfecti laudem propter invidiae læpæ, et destructi inimicum et defensorem* (Paul. viii, 5). Quo lecto clamor populi tollitur, pars diversa confundi-

tur. Atque ita habitum est; divino nutu psalmum hunc lectum fuisse, ut testimonium operis sui defensor audiret; quia, ex ore infantium atque lactentium in Martino Domini laude perfecta, et ostensus pariter et destructus est inimicus.

X. Jam vero sumpto episcopatu qualem se quantum præstiterit, non est nostræ facultatis evolvo. Idem enim constantissime perseverabat qui prius fuerat. Eadem in corde humilitas, eadem in vestitu ejus vilitas erat : atque ita, plenus auctoritatis et gratiæ, implebat episcopi dignitatem, ut non tamen propositum monachi virtutemque desereret. Aliquamdiu ergo adherente ad Ecclesiæ cellula usus est; deinde cum inquietudinem se frequentantium ferre non posset, duobus fere extra civitatem millibus monasterium sibi statuit. Qui locus tam secretus et remotus erat, ut eremi solitudinem non desideraret : ex uno enim latere præcisa montis excelsi rupe ambiebatur; reliquam planitiem Liger fluvius reducto paululum sinu clauserat. Una tantum eademque areta admodum via adiri poterat. Ipse ex lignis contextam cellulam habebat : multique e fratribus in eundem modum; plerique, saxo superjecti montis cavato, receptacula sibi fecerant. Discipuli vero octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur. Nemo ibi quidquam proprium habebat; omnia in medio conferebantur; non emere, aut vendere, ut plerisque monachis moris est, quidquam licebat. Ars ibi, exceptis scriptoribus, nulla habebatur; cui tamen operi minor ætas deputabatur; majores orationi vacabant. Rarus cuiquam extra cellulam suam egressus, nisi cum ad locum orationis conveniebant. Cibum unum omnes post horam jejunii accipiebant : vinum nemo novebat, nisi quem infirmitas coegisset. Plerique camelorum setis vestiebantur; mollior ibi habitus pro crimine erat; quod eo magis sit mirum necesse est, quod multi inter eos nobiles habebantur, qui longe aliter educati ad hanc se humilitatem et patientiam enegerant; pluraque ex his postea episcopos vidimus. Quæ enim esset civitas, aut ecclesia, quæ non sibi de Martini monasterio cuperet sacerdotem?

XI. Sed ut reliquas virtutes ejus, quas in episcopatu egit, aggrediar; erat haud longe ab oppido proximus monasterio locus, quem falsa hominum opinio, velut conspectis ibi martyribus, sacraverat : nam et altare ibi a superioribus episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his, qui majores natu erant, presbyteris vel clericis flagitabat, sibi nomen martyris, vel tempora passionis notandi grandis se serupulo permoveri, quod nihil certi constans sibi majorum memoria tradidisset. Cum aliquandiu ergo a loco illo se abstinuisset, nec derogans religioni, quia incertus erat, nec auctoritatem suam vulgo accommodans, ne superstitio convalesceret; quadam die paucis secum adhibitis fratribus ad locum pergit. Deinde super sepulcrum ipsum astans oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cuius meriti sepultus, ostenderet. Tum

conversus ad lævam vidit prope assistere umbram sortidam, trucem. Imperat, nomen meritumque ut loqueretur. Nomen edicit, de crimine confitetur: latronem se fuisse, ob scelera percussus, vulgi errore celebratum; sibi nihil cum martyribus esse commune, cum illos gloria, se pœna retineret. Mirum in modum vocem loquentis qui aderant audiebant, personam tamen non videbant. Tum Martinus quid vidisset exposuit, iussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri: atque ita populum superstitionis illius absolvit errore.

XII. Accidit autem insequenti tempore, dum iter ageret, ut gentilis cujusdam corpus, quod ad sepulcrum cum superstizioso funere deferebatur, obvium haberet: conspicatusque eminus venientium turbam, quidnam id esset ignarus, paululum stetit: nam fere quingentorum passuum intervallum erat, ut difficile fuerit dignoscere quid videret. Tamen quia rusticam manum cerneret, et agente vento lintamina corpori superjecta voltarent, profanos sacrificiorum ritus agi credidit: quia esset hæc Gallorum rusticis consuetudo, simulacra dæmonum candido tecta velamine misera per agros suos circumferre dementia. Elevato ergo in adversos signo crucis, imperat turbæ non moveri loco, onusque deponere. Hic vero mirum in modum videres miseros primum velut saxa riguisse: dein, cum promovere se summo conamine niterentur, ultra accedere non valentes, ridiculam in vertiginem rotabantur, donec victi, corporis onus ponunt. Attoniti et semet invicem aspectantes, quidnam sibi accidisset, taciti cogitabant. Sed beatus vir cum comperisset, exsequiarum esse illam frequentiam non sacrorum, elevata rursus manu, dat eis abeundi et tollendi corporis potestatem. Ita eos et cum voluit, stare compulsi; et cum libuit, abire permisit.

XIII. Item cum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, et arborem pinum, quæ fano erat proxima, esset agressus excidere; tum vero antistes loci illius, cæteraque gentilium turba cœpit obsistere, et cum iidem illi, dum templum evertitur, imperante Domino quievissent, succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum potius, cui serviret ipse, sequerentur: arborem illam excidi oportere, quia esset dæmoni dedicata. Tum ex illis unus, qui erat audacior cæteris: Si habes, inquit, aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmetipsi succidemus hanc arborem, tu ruentem excipe: et, si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, evades. Tum ille intrepide confusus in Domino, facturum se pollicetur. Hic vero ad istiusmodi conditionem omnis illa gentilium turba consensus: facilemque arboris suæ habuere jacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset acclinis, ut non esset dubium, quam in partem succisa corrueret; eo loco vincetus statuitur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat. Succidere igitur ipsi suam pinum

A cum ingenti gaudio lætitiæque cœperunt. Aderat eminus turba mirantium. Jamque paulatim nutare pinus, et ruinam suam casura minitari. Pallebant eminus monachi, et periculo jam propiore conterriti, spem omnem fidemque perdidérant, solam Martini mortem expectantes. At ille confusus in Domino, intrepidus opperiens, cum jam fragorem sui pinus concidens edidisset, jam cadenti, jam super se ruenti elevata obviam manu signum salutis opponit: tum vero (turbinis modo retroactam putares) diversam in partem ruit: adeo ut rusticos, qui toto in loco steterant, pene prostraverit. Tum vero in cœlum clamore sublato, gentiles stupere miraculo; monachi flere præ gaudio; Christi nomen in commune ab omnibus prædicari. Satisque constitit, eo die salutem illi venisse regioni: nam nemo fere ex immensi illa multitudine gentilium fuit, qui non impositione manus desiderata, Dominum Jesum, relicto impietatis errore, crediderit. Et vere ante Martinum pauci admodum, immo pene nulli in illis regionibus Christi nomen receperant: quod adeo virtutibus illius exemploque convaluit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis sit repletus. Nam ubi fana destruxerat, statim ibi aut ecclesias aut monasteria construebat.

XIV. Nec minorem sub idem fere tempus eodem in opere virtutem edidit: nam cum in vico quodam fano antiquissimo et celeberrimo ignem immisisset, in proximam immo adhærentem domum agente vento flammarum globi ferebantur. Quod ubi Martinus advertit, rapido cursu tectum domus scandit, obvium se advenientibus flammis inferens. Tum vero mirum in modum cerneret contra vim venti ignem retorqueri, ut compugnantium inter se elementorum quidam conflictus videretur. Ita virtute Martini ibi tantum ignis est operatus, ubi jussus est. In vico autem, cui Leprosorum nomen est, cum itidem templum opulentissimum superstitione religionis voluisset evertere, restitit ei multitudo gentilium, adeo ut non absque injuria sit repulsus. Itaque cessit ad proxima loca, ibique per triduum cilicio tectus et cinere, jejunans semper atque orans, precabatur a Domino, ut, quia templum illud evertere humana manus non potuisset, virtus illud divina dirueret. Tum subito ei duo angeli hastati atque scutati instar militiæ cœlestis se obtulerunt, dicentes: missos se a Domino, ut rusticam multitudinem fugarent, præsidiumque Martino ferrent, ne quis, dum templum dirueretur, obsisteret: rediret ergo, et opus cœptum devotus impletet. Ita regressus ad vicum (inspectantibus gentilium turbis et quiescentibus, dum profanam ædem usque ad fundamentum dirueret) aras omnes atque simulacra redegit in pulverem. Quo viso rustici, cum se intelligerent divino nutu obstupefactos atque perterritos, ne episcopo repugnarent, omnes fere in Jesum Dominum crediderunt, clamantes palam et confitentes, Deum Martini colendum, idola negligenda, quæ sibi adesse

non possent. — XV. Quid etiam in pago *Æduorum* gestum sit, referam. Ubi dum templum itidem everteret, furens gentiliū rusticorū in eum irruit multitudo; cumque unus audacior cæteris stricto eum gladio peteret, rejecto pallio nudam cervicem percussori præbuit: nec cunctatus ferire gentilis; sed cum dexteram alius extulisset, resupinus rait: consternatusque divino metu, veniam precabatur. Necdissimile huic fuit illud: cum eum idola destruētem cultro quidam ferire voluisset, in ipso ictu ferrum ei de manibus excussum non comparuit. Plerumque autem contradicentibus sibi rusticis, ne sana eorum destrueret, ita prædicatione sancta gentiliū animos mitigabat, ut luce eis veritatis ostensa, ipsi sua templa subverterent.

XVI. Curationum vero tam potens in eo gratia erat, ut nullus fere ad eum ægrotus accesserit, qui non continuo receperit sanitatem: quod vel ex consequenti liquebit exemplo. Treveris puella quædam dira paralysis ægritudine tenebatur, ita ut jam per multum tempus nullo ad humanos usus corporis officio fungeretur: omni ex parte præmortua, vix tenui spiritu palpitabat. Tristes ad solam funeris expectationem assistebant propinqui, cum subito nuntiatur ad civitatem illam venisse Martinum. Quod ubi pater puellæ comperit, cucurrit exanimis, pro filia rogaturus. Et forte Martinus jam Ecclesiam fuerat ingressus. Ibi inspectante populo multisque aliis episcopis præsentibus, ejulans senex genua ejus amplectitur, dicens: Filia mea moritur misero genere languoris, et quod ipsa est morte crudelius, solo spiritu vivit, jam carne præmortua; rogo ut eam adeas, atque benedicas, confido enim quod per te reddenda sit sanitati. Qua ille voce confusus obstupuit, et refugit dicens: Hoc suæ non esse virtutis; senem errare iudicio; non esse se dignum, per quem Dominus signum virtutis ostenderet. Perstare vehementius fleus pater, et orare ut exanimem visitaret. Postremo a circumstantibus episcopis ire compulsus descendit ad domum puellæ. Ingens turba pro foribus expectabat quidnam Dei servus esset facturus. Ac primum, quæ erant illius familiaria in istiusmodi rebus arma, solo prostratus oravit; deinde ægram intuens dari sibi oleum postulat; quod cum benedixisset, in os puellæ vim sancti liquoris infudit, statimque vox reddita est. Tunc paulatim singula contactu ejus cœperunt membra viviscere, donec firmatis gressibus, populo teste, surrexit.

XVII. Eodem tempore Tetradii cujusdam proconsularis viri servus dæmonio correptus dolendo exitu cruciabatur. Rogatus ergo Martinus, ut ei manum imponeret, deduci eum ad se jubet; sed nequam spiritus nullo proferri modo ex cella in qua erat potuit: ita in advenientes rabidis dentibus sæviebat. Tum Tetradius ad genua beati viri advolvitur orans, ut ad domum, in qua dæmoniacus habebatur, ipse descenderet. Tum vero Martinus negare, se profani et gentilis domum adire posse (nam Tetradius eo tempore adhuc gentilitatis errore implicitus tene-

batur). Spondet igitur se, si de puero dæmon fuisset exactus, christianum fore. Ita Martinus imposita manu puero, immundum ab eo spiritum ejecit: quo viso Tetradius Dominum Jesum credit; statimque catechumenus factus, nec multo post baptizatus est, semperque Martinum salutis suæ auctorem miro coluit affectu. Per idem tempus in eodem oppido ingressus patrisfamilias cujusdam domum, in limine ipso restitit, dicens: horribile in atrio domus dæmonium se videre. Cui cum ut discederet imperaret, quemdam e familia, qui in interiore parte ædium morabatur, arripuit. Sævire dentibus miser cœpit, et obvios quoscumque laniare. Commota domus, familia turbata, populus in fugam versus. Martinus se furenti objecit, ac primum stare ei imperat; sed cum dentibus fremeret, hiantique ore morsum minaretur, digitos ei Martinus in os intulit: Si habes, inquit, aliquid potestatis, hos devora. Tum vero, ac si candens ferrum faucibus accepisset, longe reductis dentibus digitos beati viri vitabat attingere: et cum fugere de obsesso corpore pœnis et cruciatibus cogeretur, nec tamen exire ei per os liceret, fœda relinquens vestigia fluxu ventris egestus est.

XVIII. Interea cum de motu atque impetu Barbarorum subita civitatem fama turbasset, dæmoniacum ad se exhiberi jubet: imperat ut, an verus esset hic nuntius, fateretur. Tunc confessus est, se decem dæmones fuisse, qui rumore hunc per populum disseminassent, ut hoc saltem metu ex illo Martinus oppido fugaretur: Barbaros nihil minus quam irruptionem cogitare. Ita cum hæc immundus spiritus media in ecclesia fateretur, metu eturbatione præsentis civitas liberata est. Apud Parisios vero, dum portam civitatis illius magnis secum turbis euntibus introiret, leprosum miserabili facie horrentibus cunctis osculatus est atque benedixit: statimque omni malo emundatus, postero die ad ecclesiam veniens nitenti cute, gratias pro sanitate quam receperat, agebat. Sed nec hoc prætereundum est, quod sinitrix vestimentis ejus cilicioque detractæ, crebras super infirmantibus egere virtutes: nam aut digitis illigatæ, aut collo inditæ persæpe ab ægrotantibus morbos effugaverunt.

XIX. Arborius autem, vir præfectorius, sancti admodum et fidelis ingenii, cum filia ejus gravissimis quartanis febribus ureretur, epistolam Martini quæ casu ad eum delata fuerat, pectori puellæ in ipso accessu ardoris inseruit, statimque fugata febris est. Quæ res apud Arborium in tantum valuit, ut statim puellam Deo voverit, et perpetuæ virginitati dicarit; profectusque ad Martinum, puellam ei, præsens virtutum ejus testimonium, quæ per absentem licet curata esset, obtulit, neque ab alio eam quam a Martino, habitu virginitatis imposito, passus est consecrari. Paulinus vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, et jam pupillam ejus crassior nubes superducta texitisset, oculum ei Martinus periculo contigit, pristinquæ ei sanitatem sublato omni dolore restituit. Ipse

autem cum casu quodam esset de conaculo devolutus, et per confragosos scalæ gradus decidens, multis vulneribus esset affectus, cum exanimis jaceret in cellula, et immodicis doloribus cruciaretur, nocte ei angelus visus est eluere vulnera, et salubri unguine cantusi corporis membra contingere: atque ita postero die restitutus est sanitati, ut nihil unquam pertulisse incommodi putaretur. Sed quia longum est ire per singula, sufficiant hæc vel pauca de plurimis: satisque sit nos et in excellentibus non subtrahere veritatem, et in pulvis vitare fastidium.

XX. Atque ut minora tantis inseram (quamvis, ut est nostrorum ætas temporum, quibus jam depravata omnia atque corrupta sunt, pene præcipuum sit, adulationi regiæ sacerdotalem non cessisse constantiam): cum ad imperatorem Maximum, ferocis ingenii virum et bellorum civilium victoria elatum, plures ex diversis partibus episcopi convenissent, et fœdæ circa principem omnium adulatio notaretur, æque degeneri inconstantia regiæ clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset, in solo Martino apostolica auctoritas permanebat; nam et si pro aliquibus supplicandum regi fuit, imperavit potius quam rogavit: et a convivio ejus frequenter rogatus abstinuit, dicens, se mensæ ejus participem esse non posse, qui duos imperatores, quum regno, alterum vita expulisset. Postremo, cum Maximum se non sponte sumpsisse imperium assereret, sed impositam sibi a militibus divini nutu regni necessitatem armis defendisse; et non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibilem eventum victoria fuisset, nullumque ex adversariis nisi in acie occubuisse; tandem victus vel ratione vel precibus, ad convivium venit; mirum in modum gaudente rege, quod id impetrasset. Convivæ autem aderant, veluti ad diem festum evocati, summi atque illustres viri, præfectus idemque consul Erodianus, vir quo nihil unquam justius fuit; Comitæ duo summa potestate præditi, frater regis et patruus: medius inter hos Martini presbyter accuberat: ipse autem sellula juxta regem posita consederat. Ad medium fere convivium, ut moris est, pateram regi minister obtulit. Ille sancta admodum episcopo potius dari jubet, expectans atque ambiens, ut ab illius dextera poculum sumeret; sed Martinus ubi obicit, pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans dignitatem qui post se prior biberet, nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum aut eos qui a rege erant proximi, presbytero prætulisset. Quod factum imperator omnesque qui tunc aderant, ita admirati sunt, ut hoc ipsum eis, in quo contempti fuerant, placeret: celeberrimumque per omnia palatium fuit, fecisse Martinum in regis prædium quod in inferiorum iudicum convivio episcoporum verum fecisset; eisdemque Maximo longe ante prædixit futurum, ut si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano imperatori inferens, sciret se primo quidem impetu futurum esse victorem, sed parvo post tempore esse periturum. Quod quidem ita vidimus: nam primo adventu ejus Valen-

tinianus in fugam versus est: deinde post annum fere resumptis viribus, captum intra Aquileiæ muros Maximum interfecit.

XXI. Constat autem etiam angelos ab eo plerumque visos, ita ut conserto invicem apud eum sermone loquerentur: diabolum vero tam conspicabilem et subjectum oculis habebat, ut sive se in propria substantia contineret, sive in diversas figuras spirituales nequitie transulisset, qualibet ab eo sub imagine videretur, quod cum diabolus sciret se effugere non posse, conviciis eum urgebat frequenter, quia fallere non posset insidiis. Quodam autem tempore cornu havis eruentum in manu tenens cum ingenti fremitu cellulam ejus irrupit, cruentamque ostentans dexteram, et admissis recens scelere congaudens, Ubi est, inquit, Martine, virtus tua? unum de tuis modo interfeci. Tunc ille convocatis fratribus refert quid diabolus indicasset; sollicitosque esse præcipit per cellulas singulorum, quisnam hoc casu fuisset affectus. Neminem quidem deesse de monachis, sed unum rusticum mercede conductum, ut vehiculo ligna deferret, isse ad silvam nuntiant. Jubet igitur aliquos isse ei obviam. Ita non longe a monasterio jam pene exanimis invenitur. Extremum tamen spiritum trahens, indicat fratribus causam mortis et vulneris: junctis scilicet bubus dum dissoluta arctius lora constrinxit, bovem sibi exersso capite inter inguina eorum adegisse: nec multe post vitam reddidit. Viderit is, qua judicio Domini diabolo data fuerit hæc potentia. In Martine illud mirabile erat, quod non solum hoc quod supra retulimus, sed multa istiusmodi, quoties accidissent, longe ante prævidebat, aut sibi nuptia fratribus indicabat.

XXII. Frequenter autem diabolus, dum mitte nocendi artibus sanctum virum conabatur bludere, visibilem se ei formis diversissimis ingerebat. Nam interdum in Jovis persona, plerumque Mercurii, persæpe etiam se Veneris ac Minervæ transfiguratum vultibus offerebat: adversus quem semper interiorius, signo se crucis et orationis auxilio protegebat. Audiebantur etiam plerumque convivia, quibus illam turba demonum protervis vocibus increpabat: sed omnia falsa et vana cognoscens, non movebatur objectis. Testabantur etiam aliqui ex fratribus audisse se demonem protervis Martinum vocibus increpantem, cur intra monasterium aliquos ex fratribus qui olim baptismum diversis erroribus perdidissent, conversos postea recepiasset, exponentem crimina singulorum: Martinum diabolo repugnantem respondisse constanter, antiqua delicta melioris vitæ conversatione purgari; et per misericordiam Domini absolvendos esse peccatis, qui peccare desinerent. Contra dicente diabolo, non pertinere ad veniam criminatos, et semel lapsis nullam a Domino elementiam præstari; tunc in hæc vocem fertur exclamasse Martinus: Si tu ipse, o miserabilis, ab hominum insectatione desisteres, et te factorum suorum vel hoc tempore cum dies iudicii in proximo est, penitentes; ego sibi vere confusus in Domino Jesu Christo

miseritordiam pollicrer. **Q**uam sancta de Domini pietate præsumptio, in qua etsi auctoritatem præstare non potuit, ostendit affectum! Et quia de diabolo ejusdemque artibus sermo exortus est, non ad re videtur, licet extrinsecus, referre quod gestum est: quia et quædam in eo Martini virtutum portio est, et res digna miraculo recte memoriæ mandabitur, in exemplum cavendi, si quid deinceps uspiam tale contigerit.

XXIII. Clarus quidam nomine, adolescens nobilissimus, mox presbyter, nunc felici beatus excessu, cum relictis omnibus se ad Martinum contulisset, brevi tempore ad summum fidei virtutumque omnium culmen enituit. Itaque cum haud longe sibi ab episcopi monasterio tabernaculum constituisset, multique apud eum fratres commorarentur; juvenis quidam ad eum Anatollus nomine, sub professione monachi omnem humilitatem atque innocentiam mentitus accessit, habitavitque aliquamdiu in commune cum cæteris. Dein procedente tempore angelos apud se loqui solere dicebat: cum fidem nullus adhiberet, signis quibusdam plerosque ad credendum coarctabat. Postremo eo usque processit, ut inter se ac Deum angelos discurrere prædicaret: jamque se unum ex prophetis haberi volebat. Clarus tamen nequaquam ad credendum cogi poterat. Ille ei iram Domini et præsentis plagas, cur saneto non crederet, comminari. Postremo in hanc vocem erupisse fertur: Ecce hac nocte vestem mihi candidam Dominus de cælo dabit, qua indutus in medio vestrum diversabor: idque vobis signum erit, me Dei esse virtutem, qui Dei veste donatus sim. Tum vero grandis omnium ad hanc professionem expectatio. Itaque ad mediam fere noctem fremitu terram insultantium commoveri omne monasterium loco visum est: cellulam autem, in qua idem adolescens continebatur, crebris cerneret micare luminibus: fremitusque in ea discurrentium, et murmur quoddam multarum vocum audiebatur. Deinde facto silentio egressus; unum de fratribus, *Sabacium nomine*, ad se vocat, tunicamque ei, qua erat indutus, ostendit. Obstupefactus ille convocat cæteros; ipse etiam Clarus accurrit; adhibitoque lumine vestem omnes diligenter inspiciunt. Erat autem summa mollitie, candore eximio, micanti purpura; nec tamen, cujus esset generis aut velleris, poterat agnosci. Curiosius tamen oculis aut digitis atrectata, non aliud quam vestis videbatur. Interea Clarus fratres admonet orationi instare, ut manifestius et Dominus, quidnam id esset, ostenderet: itaque reliquum noctis hymnis psalmisque consumitur. At ubi illuxit dies, apprehensum dextera trahere ad Martinum volebat, bene conscius illudi illum diaboli arte non posse. Tum vero reniti ac reclamare miser cœpit, interdictumque sibi esse dicebat, ne se Martino ostenderet. Cumque invitum ire compellerent, inter trahentium manus vestis evanuit. Unde quis dubitet hanc etiam Martini fuisse virtutem, ut phantasiam suam diabolus, cum erat Martini oculis ingerenda, dissimulare diutius aut tegere non posset?

XXIV. Animadversum est tamen, eodem fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset, eo usque elatus est, ut se Heliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit ut se Christum esse diceret: in quo etiam adeo illudit, ut eum quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret: propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Plerique etiam nobis e fratribus retulerunt, eodem tempore in Oriente quemdam exstitisse, qui se Joannem esse jactitaret. Ex quo conicere possumus, istiusmodi pseudopropheta existentibus, Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur. Non prætereundum autem videtur, quanta Martinum sub iisdem diebus diabolus arte tentaverit. Quodam enim die præmissa præ se et circumjectus ipse luce purpurea, quo facillius claritate assumpti fulgoris illuderet, veste etiam regia indutus, diademate ex gemmis auroque redimitus, calceis auro illitis, sereno ore, læta facie, ut nihil minus quam diabolus putaretur, oranti in cellula astitit. Cumque Martinus primo aspectu ejus fuisset hebetatus, diu multumque silentium ambo tenuerunt. Tum prior diabolus, Agnosce, inquit, Martine, quem cernis: Christus ego sum: descensurus ad terram prius me manifestare tibi volui. Ad hæc cum Martinus laceret, nec quidquam responsi referret, iterare ausus est diabolus professionis audaciam: Martine, quid dubitas credere, cum videas? Christus ego sum. Tum ille, revelante sibi Spiritu, ut intelligeret diabolum esse, non Deum: Non se, inquit, Jesus Dominus purpuratum et diademate renitentem venturum esse prædixit. Ego Christum, nisi in eo habitu formaque qua passus est, nisi crucis stigmata præferentem, venisse non credam. Ad hanc ille vocem statim ut fumus evanuit, et cellulam tanto fetore complevit, ut indubia indicia relinqueret, diabolum se fuisse. Hoc ita gestum ut supra retulimus, ex ipsius Martini ore cognovi, ne quis forte existimet fabulosum.

XXV. Nam cum olim audita fide ejus, vita atque virtutibus, desiderio illius æstuareremus, gratam nobis ad eum videndum peregrinationem suscepimus: simul, quia jam ardebat animus vitam illius scribere, partim ab ipso, in quantum ille interrogari potuit, sciscitati sumus; partim ab his qui interfuerant vel sciebant, cognovimus. Quo quidem tempore credi non potest qua me humilitate, qua benignitate suscepit, congratulatus plurimum et gavisus in Domino, quod tanti esset habitus a nobis, quem peregrinatione suscepta expetissemus. Miserum me! (pene non audeo confiteri) cum me sancto convivio suo dignatus esset adhibere, aquam manibus nostris ipse obtulit; ad vesperam autem ipse nobis pedes abluit. Nec reniti aut contra ire constantia fuit: ita auctoritate illius oppressus sum, ut nefas putarem, si non acquievissem. Sermo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus effebras et sæculi onera retinenda, ut Dominum Jesum liberi expo-

ditique sequeremur: præstantissimumque nobis præsentium temporum illustris viri Paulini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis Christum secutus, solus pene his temporibus Evangelica præcepta complisset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum: beatumque esse præsens sæculum tantæ fidei virtutisque documento, cum, secundum sententiam Domini, dives et possidens multa, vendendo omnia et dando pauperibus, quod erat factum impossibile, possibile fecisset exemplo. Jam vero in verbis et confabulatione ejus quanta gravitas, quanta dignitas erat! quam acer, quam efficax, et quam in absolvendis Scripturarum questionibus promptus et facilis! Et quia multos ad hanc partem incredulos scio, quippe quos viderim me ipso etiam referente non credere, Jesum testor spemque communem, me ex nullius umquam ore tantum scientiæ, tantum ingenii, tam boni et tam puri sermonis audisse. Quamquam in Martini virtutibus quantula est ista laudatio! nisi quod mirum est, homini illiterato ne hanc quidem gratiam defuisse.

XXVI. Sed jam finem liber postulat, sermo claudendus est: non quod omnia quæ de Martino fuerant dicenda, defecerint; sed quia nos, ut inertes poetæ, extremo in opere negligentes, victi materiæ mole succumbimus. Nam etsi facta illius explicari verbis utcumque potuerunt; interiorem vitam illius et quotidianam conversationem, et animum cælo semper intentum, nulla umquam (vere profiteor), nulla explicabit oratio. Illam scilicet perseverantiam et temperamentum in abstinentia et jejniis, potentiam in vigiliis et orationibus, noctesque ab eo perinde ac dies actas, nullumque vacuum ab opere Dei tempus, quo vel otio indulserit vel negotio, sed nec cibo aut somno quidem, nisi in quantum naturæ necessitas cogebat; vere fatebor, non si ipse, ut aiunt, ab inferis Homerus emergeret, posset exponere: adeo omnia majora in Martino sunt, quam ut verbis concipi queant. Numquam hora ulla momentumque præterit, quo non aut orationi incumberet aut insisteret lectioni: quamquam etiam inter legendum,

A aut si quid aliud forte agebat, numquam animum ab oratione laxabat: nimirum ut fabris ferrariis moris est, qui inter operandum pro quodam laboris levamine incudem suam feriunt; ita Martinus, etiam dum aliud agere videretur, semper orabat. O vere beatus, in quo dolus non fuit! neminem condemnans, nulli malum pro malo reddens. Tantam quippe adversum omnes injurias patientiam assumpserat, ut, cum esset summus sacerdos, impune etiam ab infimis clericis læderetur: nec propter id eos aut loco umquam amoverit, aut a sua, quantum in ipso fuit, charitate repulerit.

XXVII. Nemo umquam illum vidit iratum, nemo commotum, nemo moerentem, nemo ridentem: unus ideamque semper, cœlestem quodammodo lætitiâ vultu præferens, extra naturam hominis videbatur. Numquam in illius ore nisi Christus; numquam in illius corde nisi pietas, nisi pax, nisi misericordia inerat. Plerumque etiam pro eorum qui obtrectatores illius videbantur, solebat flere peccatis, qui remotum et quietum venenatis linguis et vi, ereo ore carpebant. Et vere nonnullos experti sumus invidios virtutibus vitæque ejus, qui in illo oderant quod in se non videbant, et quod imitari non valebant. Atque (o nefas dolendum et ingemiscendum!) non alii fere insectatores ejus, licet pauci admodum, non alii tamen quam episcopi ferebantur; nec vero quemquam nominare necesse est, licet nosmetipsos plerique circumlatrent: sufficit, ut si quis ex his hæc legerit, et agnoverit, erubescat: nam si irascitur, de se ipse dictum fatebitur, cum fortasse nos de aliis senserimus. Non refugimus autem, ut, si qui ejusmodi sunt, nos quoque cum tali viro oderint. Illud facile confido, omnibus sanctis opusculum istud gratum fore. De cætero si quis hæc infideliter legerit, ipse peccabit. Ego mihi conscius sum, me rerum fide et amore Christi impulsus ut hæc scriberem, manifesta exposuisse, vera dixisse: paratumque, ut spero, habebit a Deo præmium, non quicumque legerit, sed quicumque crediderit.

SULPICII SEVERI EPISTOLÆ TRES.

EPISTOLA I.

AD EUSEBIUM PRESBYTERUM.

Contra æmulos virtutum beati Martini.

Hesternâ die, cum ad me plerique monachi venissent, inter fabulas juges longumque sermonem mentio incidit libelli mei, quem de vita Beati viri Martini edidi, studioseque eum a multis legi liben-

Dtissime audiebam. Interea indicatur mihi, dixisse quemdam malo spiritu suscitatum, cur Martinus, qui mortuos suscitasset, flammâ domibus depulisset, ipse nuper adustus incendio, periculosa fuisset obnoxius passio. O istum, quisquis est, miserum! Judæorum in verbis ejus perfidiam et dicta cognoscimus, qui in cruce positum Dominum his verbis increpabant: *Alios salvos fecit, se ipsum salvum fa-*

ere non potest (*Matth. xvii, 42*). Vere plane iste, A
 quicumque est, si illis temporibus natus esset, et in
 Dominum hac voce dicere potuisset, qui simili mo-
 do sanctum Domini blasphematur exemplo. Quid ergo,
 quisquis es, Martinus ideo non potens, ideo non
 sanctus; quia est perichlatus incendio? O beatum,
 et per omnia similem Apostolis, etiam in his con-
 vicis, virum! Nempe hoc et de Paulo gentiles,
 cum eum vipera momordisset, dixisse referuntur:
*Hic homo debet homicida esse, quem salvum factum
 de mari fata vivere non siverunt (Act. xxviii, 4)*. At
 ille excussa vipera in ignem nihil mali patiebatur.
 Illi autem subito casurum, et repente inorturum
 eum putabant; sed cum viderent nihil mali contin-
 gere ei, convertentes se, dicebant eum Deum esse.
 Alioquin vel horum exemplo, omnium mortalium B
 infelicissime, perfidiam tuam coarguere ipse debue-
 ras; ut si tibi scandalum moverat quod Martinus
 flamma ignis videbatur attactus, hunc rursus atta-
 ctum ad merita illius et virtutem referres, quod
 circumseptus ignibus non perisset. Agnosce enim,
 miser, agnosce quod nescis, omnes fere sanctos mag-
 is insignes periculorum suorum fuisse virtutibus.
 Video quidem Petrum fide potentem, rerum obstante
 natura, mare pedibus supergressum, et instabiles
 aquas corporeo pressisse vestigio, sed non ideo mi-
 nor mihi videtur gentium prædicator, quem fluctus
 absorbit, et post triduum totidemque noctes emergen-
 tem e profundo unda restituit, atque laud scio,
 an pene plus fuerit vixisse in profundo, an supra
 maris profunda transisse. Sed hæc tu, ut arbitror, C
 stulte, non legeras, aut lecta non audieras. Neque
 enim absque divino consilio istiusmodi exemplum
 beatus Evangelista sacris litteris protulisset, nisi ut
 ex his humana mens erudiretur, naufragiorum atque
 serpentium casus, et (sicut Apostolus refert, qui
 nuditate, fame latronumque periculis gloriatur) om-
 nia hæc sanctis hominibus atque omnibus ad perpe-
 tiendum quidem esse communia; sed his tolerandis
 atque vincendis præcipuam semper justorum fuisse
 virtutem, dum per omnia tentamenta patientes et
 semper invicti, tanto fortius vincerent, quanto gra-
 vins pertulissent. Unde hoc quod ad Martini infirmi-
 tatem vocatur, plenum est dignitatis et gloriæ, siqui-
 dem periculosissimo casu tentatus evicerit. Cæterum
 id omissum a me in libello illo quem de vita il-
 lius scripsimus, nemo miretur; cum ibidem sim pro-
 fessus, me non omnia illius facta complexum: quia
 si persequi universa voluissem, immensum volumen
 legentibus edidissem. Neque sunt tam parva quæ
 gessit, ut omnia potuerint comprehendi. Sed tamen
 hoc de quo quæstio incidit, latere non patiar, et rem
 omnem, ut gesta est, referam, ne forte consilio hoc,
 quod ad vituperationem beati viri poterat opponi,
 prætermisisse videamur. Cum ad diocesis quandam
 pro solemnibus consuetudine (sicut episcopis visitare
 ecclesias suas moris est) media fere hieme Martinus
 venisset, mansionem ei in secretario ecclesiæ clerici
 paraverunt, multumque ignem scabro jam et perte-

nui pavimento subdiderunt, lectumque ei plurimo
 stramine exstruxerunt. Dein, cum se Martinus cubi-
 tum collocasset, insuetam mollietatem strati male
 blandientis horrescit: quippe qui nuda humo, uno
 tantum cilicio superjecto, cubare consueverat: ita-
 que quasi accepta permotus injuria stramentum omne
 projecit. Casu super fornaculum partem paleæ illius
 quam removerat, aggressus: ipse, ut erat moris, nu-
 da humo, lassitudine itineris urgente, requievit. Ad
 mediam fere noctem per interruptum, ut supra dixi-
 mus, pavimento ignis æstuans, arescentes paleas
 apprehendit. Martinus somno excitus, re inopinata,
 ancipiti periculo, et maxime, ut referebat, diabolo
 insidiantem atque urgente præventus, tardius quam
 debuit ad orationis confugit auxilium. Nam erumpere
 foras cupiens, cum pessulo quem ostio obdiderat
 diu multumque luctatus, gravissimum circa se sen-
 sit incendium, adeo ut vestem qua indutus erat,
 ignis absumpserit. Tandem in se reversus, non in
 fuga, sed in Domino sciens esse præsidium; scutum
 fidei et orationis arripiens, mediis flammis totus ad
 Dominum conversus incubuit. Tum vero divinitus
 igne submoto, innoxio sibi orbe flammaram orabat.
 Monachi autem, qui pro foribus erant, crepitante et
 collectante incendii sono, obseratas effringunt fores:
 dimotoque igne, e mediis flammis Martinum auferunt
 cum jam pænitus esse consumptus tam diuturno in-
 cendio putaretur. Cæterum (verbis meis Dominus
 est testis) mihi ipse referebat, et non sine gemitu
 fatebatur, in hoc se diaboli arte deceptum, ut excus-
 sus e somno consilium non haberet, quo per fidem
 et orationem periculo repugnaret: denique tandiu
 circa se sævisse ignem, quamdiu erumpere ostium
 turbatus mente tentaverit. Ubi vero auxilium crucis
 et orationis arma repetisset, medias cessisse flam-
 mas, seque tunc sensisse rorantes quas male esset
 expertus urentes. Unde intelligat quisquis hæc lege-
 rit, tentatum quidem illo Martinum periculo, sed et
 probatum.

EPISTOLA II.

AD AURELIUM DIACONUM.

De obitu et apparitione beati Martini.

SULPICIVS SEVERUS AURELIO diacono salutem.

Posteaquam a me mane digressus es, eram resi-
 dens solus in cellula, subieratque me illa quæ sæpius
 occupat cogitatio, spes futurorum, præsentiumque
 fastidium, iudicii metus, formido pœnarum; et, quod
 consequens erat, atque unde cogitatio tota descende-
 rat, peccatorum meorum recordatio tristem me con-
 fectumque reddiderat. Deinde cum fatigata angore
 animi in lectulo membra posuissem, ut plerumque
 ex mœstitudine solet, somnus obrepit (qui ut sem-
 per matutinis oris levior incertusque, ita suspensus
 et dubius per membra diffunditur; ut, quod in alio
 sopore non evenit, pene vigilans dormire te sentias);
 cum repente sanctum Martinum episcopum videre
 mihi videor, prætextum toga candida, vultu igneo,
 stellantibus oculis, crine purpureo; atque ita mihi

in ea habitudine corporis formaque qua eum novam, videbatur, ut, quod eloqui nobis pene difficile est, non posset aspici, cum posset agnosci. Arridensque mihi paululum, libellum quem de vita illius scripseram, dextra præferbat. Ego sancta genua ejus amplexus, benedictionem pro consuetudine flagitabam: superpositamque capiti meo manum tactu blandissimo sentiebam, cum inter benedictionis verba solemniter familiare illud ori suo crucis nomen iteraret. Mox in eum luminibus intentis, cum exsatiari vultu illius conspectuque non possem, subito mihi in sublime sublatus eripitur; donec emensa aeris istius vastitate, cum tamen rapida nube subvectum acie sequeremur oculorum, patenti cœlo receptus videri ultra non potuit. Nec multo post, presbyterum sanctum Clarum, discipulum illius, qui nuper excesserat, video eandem quam magistrum, viam scandere. Ego impudens sequi cupiens, dum altos gressus molior et connitor, evigilo: somnoque excitus, congratulari cœperam visioni, cum ad me puer familiaris ingreditur, solito tristior, vultu loquentis pariter et dolentis. Quid tu, inquam, tam tristis loqui gestis? At ille, Duo, inquit, monachi modo a Turonis adfuerunt, qui domnum Martinum obisse nuntiant. Concidi, fateor, obortisque lacrymis flevi uberrime. Quin etiam dum hæc ad te, frater, scribimus, fluunt lacrymæ, nec ullum impatientissimi doloris admitto solatium. Te vero, ubi hoc mihi nuntiatum est, participem esse volui luctus mei, qui eras socius amoris. Veni ergo ad me statim, ut pariter lugeamus quem pariter amamus: quamquam sciam virum illum non esse lugendum, cui, post evictum triumphatumque sæculum, nunc demum reddita est corona justitiæ. Sed tamen ego non possum mihi imperare, quin doleam. Præmisi quidem patronum, sed solatium vitæ præsentis amisi: etsi, si rationem ullam dolor admitteret, gaudere deberem. Est enim ille consertus apostolis ac prophetis, et, quod pace sanctorum omnium dixerim, in illo iustorum grege nulli secundus, ut spero, credo et confido, illis potissimum qui stolas suas in sanguine laverunt, aggregatus, agnum ducem ab omni integer labe comitatur. Nam licet et ratio temporis non potuerit præstare martyrium, gloria tamen martyris non carebit, quia voto atque virtute et potuit esse martyr, et voluit. Quod si ei Neronianis Decianisque temporibus, in illa quæ tunc exstitit dimicare congressione licuisset, testor Deum cœli atque terræ, sponte equuleum ascendisset, ultro se ignibus intulisset, Hebræisque pueris æquandus, inter flammaram globos media licet, hymnum Domini in fornace cantasset. Quod si Esaiarum illud supplicium persecutori forte placuisset, numquam profecto impar prophetæ sarris et laminis dissecari membra timuisset; at si præcis rupibus abruptisque montibus agere felicem furor impius maluisset, perhibeo confusus testimonium veritati, sponte cecidisset. Si vero gentium doctoris exemplo gladio deputatus, inter

alias, ut sæpe provenit, victimas duceretur, primus omnium, carnifice compulso, palmam sanguinis occupasset. Jam vero adversus omnes poenas atque supplicia, quibus plerumque humana cessit infirmitas, ita, a confessione Domini non recedens, immobilis stetisset, ut lætus ulceribus congaudensque cruciatibus quælibet inter tormenta risisset. Sed quamquam ista non tulerit, implevit tamen etiam sine cruore martyrium: nam quas ille pro spe æternitatis humanorum dolorum non pertulit passiones, fame, vigiliis, nuditate, jejuniis, opprobriis invidiorum, insectationibus improborum, cura pro infirmantibus, sollicitudine pro periclitantibus? quo enim ille dolente non doluit? quo scandalizante non ustus est? quo pereunte non genuit? præter illa quotidiana illius adversum humanæ spiritualisque nequitie diversa certamina, dum in eo variis tentationibus appetito semper exsuperat fortitudo vincendi, patientia expectandi, æquanimitas sustinendi. O vero ineffabilem virum, pietate, misericordia, charitate, quæ cum quotidie etiam in sanctis viris sæculo frigente frigescat, in illo tamen usque ad finem, aucta in dies, perseveravit! quo ego illius bono vel specialiter fruitus sum, cum me indignum et non merentem unice diligebat. En rursus lacrymæ fluunt, inique de pectore gemitus erumpit. In quo mihi post hæc homine similis requies, in cujus erit charitate solatium? Me miserum, me infelicem! poterone unquam, si diutius vixero, non dolere, quod Martino superstes sum? erit mihi post hæc vita jucunda, erit dies aut hora sine lacrymis? aut tecum, frater dilectissime, potero illius mentionem habere sine fletu? aut unquam loquens apud te aliud quam de illo loqui potero? Sed quid te in lacrymas fletusque commoveo? ecce nunc consolatum esse te cupio, qui me consolari ipse non possum. Non deerit nobis ille, mihi crede, non deerit: intererit de se sermocinantibus, astabit orantibus: quodque jam hodie præstare dignatus est, videndum se in gloria sua sæpe præbebit, et assidua, sicut ante paululum fecit, benedictione nos proteget. Inde secundum ordinem visionis cœlum se sequentibus patere monstravit, et quo sequendus esset, edocuit: quo spes nostra tendenda, quo animus dirigendus, instruxit. Quid tamen flet, frater? quod mihi ipse sum conscius, conscendere arduum illud iter, ac penetrare non potero: ita sarcina molesta me prægravat, et peccati mole depressum, negato in astra consensu, sæva miserabilem ducit in tartara. Spes tamen superest, illa sola, illa postrema, ut quod per nos obtinere non possumus, saltem pro nobis orante Martino mereamur. Sed quid te, frater, diutius occupo epistola tam loquaci, demororque venturum? simul jam pagina impleta non recipit. Mihi tamen hæc fuit ratio sermonem istum longius proferendi, ut quia doloris nuntium epistola deferebat, eadem tibi ex quadam nostri confabulatione præstaret charta solatium.

EPISTOLA III.

AD BASSULAM SOCORUM SUAM.

Quomodo beatus Martinus ex hac vita ad immortalē transierit.

SOLPICIVS SEVERUS BASSULÆ parenti venerabili salutem.

Si parentes vocari in jus liceret, te plane expilationis furtiveque ream ad prætoris tribunal justo dolore traheremus. Quid enim non conquerar quam a te patior injuriam? nullam mihi domi chartulam, nullum libellum, nullam epistolam reliquisti: ita furaris omnia, ita universa divulgās. Si quid ad amicum familiariter scripsi; si quid forte, dum ludimus, quod velim tamen occultum esse, dictavi, omnia ad te prius pene quam fuerint scripta aut dictata, perveniunt. Nimirum obarrhatos habes notarios meos, per quos tibi nostræ ineptiæ publicantur; nec tamen adversum eos possum moveri, si tibi parent, qui in jus nostrum ex tua potissimum liberalitate venerunt, seque adhuc tuos quam meos esse meminerunt: tu sola es rea, tu sola culpabilis, quæ et mihi insidiaris, et illos fraude circumvenis, ut sine delectu ullo familiariter scripta, aut negligenter emissa, illucubrata tibi penitus atque impolita tradantur. Nam, ut de reliquis taceam, rogo quemadmodum tam cito ad te epistola illa potuit pervenire, quam nuper ad Aurelium diaconum scripseramus. Ego enim Tolosa positus, tu Treveris constituta, et tam longe a patria filio inquietante divulsa, qua tandem familiarem illam epistolam occasione furata es? namque accepi litteras tuas, quibus scribis, in eadem epistola qua de obitu domni Martini fecerim mentionem, ipsum beati viri transitum exponere debuisse. Quasi vero ego illam epistolam aut legendam alii præterquam ipsi ad quem missa videtur, effuderim, aut ego tantō sim operi destinatus, ut omnia quæ de Martino cognosci oportet, me potissimum scribente notescant. Itaque, si quæ de obitu sancti episcopi audire desideras, ab illis potius qui interfuere, cognosce: ego tibi statui nihil scribere, ne ubique me publices; tamen si das fidem, nulli te esse lecturam, paucis tunc satisfaciām voluntati: itaque præstabo te his quæ mihi sunt comperta, participem. Martinus igitur obitum suum longe ante præcivit, dixitque fratribus dissolutionem sui corporis imminere. Interca causa existit, qua Condantensem diocesin visitare; nam clericis inter se ecclesiæ illius discordantibus, pacem cupiens reformare, licet finem dierum suorum non ignoraret, proficisci tamen itiusmodi ob causam non recusavit: bonam hanc virtutum suarum consummationem existimans, si pacem ecclesiæ redditam reliquisset. Ita profectus cum suo illo, ut semper, frequentissimo discipulorum sanctissimoque comitatu, mergos in flumine conspiciatur præcipit, et rapacem ingluviem assiduis urgere captivis. Formā, inquit, hæc dæmonum est: insidiantur incautis, capiunt nescientes, captos devorant, exsaturarique

A non queunt devoratis. Imperat deinde potentis virtute verborum, ut eum cui innatabant gurgitem relinquentes, aridas peterent desertasque regiones: eo nimirum circa aves illas usus imperio, quo demones fugare consueverat; ita grege facta, omnes in unum illæ volucres congregatæ, relicto flumine montes silvasque petierunt, non sine admiratione multorum, qui tantam in Martino virtutem viderent, ut etiam avibus imperaret. Aliquamdiu ergo in vico illo, vel in ecclesia ad quam ierat, commoratus, pace inter clericos restituta, cum jam regredi ad monasterium cogitaret, viribus corporis cæpit repente destitit: convocatisque discipulis, indicat se jam resoluti. Tum vero mæror et luctus omnium, vox una plangentium: Cur nos, pater, deseris? aut cui nos desolatos relinquis? invadent enim gregem tuum lupi rapaces: et quis nos a morsibus eorum, percusso pastore, prohibebit? scimus quidem desiderare te Christum; sed salva tibi sunt tua præmia, nec dilata minnentur: nostri potius miserere, quos deseris. Tunc ille molus his fletibus, ut totus semper in Domino misericordiæ visceribus affluebat, lacrymasse perhibetur: conversusque ad Dominum, hac tantum fletibus voce respondit: Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem: fiat voluntas tua. Nimirum inter spem amoremque positus, dubitavit pene quid mallet: quid nec hos deserere, nec a Christo volebat diutius separari: nihil tamen in voto suo ponens, aut voluntati relinquens, totum se Domini arbitrio potestatiqûe committens. Nonne tibi his paucissimis verbis dicere videbitur: Gravis quidem est, Domine, corporeæ pugna militiæ, et jam satis est quod huc usque certavi; sed si adhuc in eodem labore pro castris tuorum stare me præcipis, non recuso, nec fatiscentem causabor ætatem; munia tua devotus implebo; sub signis tuis, quoadusque ipse jusseris, militabo; et quamvis optata sit seni missio post laborem, est tamen animus victor annorum, et cedere Nestus se neclit. At si jam parcs ælati, bohum est mihi, Domine: fiat voluntas tua: hos vero quibus timeo, ipse custodies. O virum ineffabilem, nec labore victum, nec morte vincendum, qui in nullam se partem prior inclinaverit, nec mori timuerit, nec vivere recusavit! Itaque tunc jam per aliquot dies vi febrium teneretur, non tamen a Dei opere cessabat: pernox in orationibus et vigiliis, fatiscentes artus servire spiritui cogebat, nobili illo strato suo in cinere et cilicio recubans. Et cum a discipulis rogaretur, ut saltem villa sibi sineret stramenta supponi; non decet, inquit, filii, Christianum nisi in cinere et cilicio mori; ego si aliud vobis exemplum relinquo, ipse peccavi. Oculis igitur ac manibus in cælum semper intentus, invictum ab oratione spiritum non relaxabat; et cum a presbyteris, qui tum ad eum confluerant, rogaretur, ut corpusculum lateris mutatione relevaret: Sinite, inquit, sinite me, fratres, cælum potius respicere quam terram, ut suo jam itinere iuratis ad Dominum spiritus dirigatur. Hæc locutus;

diabolum vidit prope assistere. Quid hic, inquit, astas, cruenta bestia? nihil in me, funeste, reperies. Abrahæ me sinus recipiet.

(Ex capitulari Veron. cod.)

^a Cum hac ergo voce fatigatum divinis operibus spiritum cælo reddidit: testatque nobis sunt qui adfuerant, jam ex animo corpore glorificati hominis vidisse se gloriam. Vultus luce clarior renitebat, cum membra cætera ne tenuis quidem macula fuscaret; in aliis etiam, et in illo tantum artibus non pudeatis, septennis quodammodo pueri gratia videbatur. Quis istum unquam cilicio tectum, quis cineribus crederet involutum? ita vitro purior, lacte candidior, jam in quadam futuræ resurrectionis gloria et natura demutatæ carnis ostensus est. Jam vero in obsequium funeris, credi non potest, quanta hominum multitudo convenerit: tota obviam corpori civitas ruit; cuncti ex agris atque vicis, multique ex vicinis etiam urbibus adfuerunt. O quantus luctus omnium, quanta præcipue mærentium lamenta monachorum! qui eo die fere ad duo millia convenisse dicuntur, specialis Martini

Cum hac ergo voce animam cælo reddidit: testatque nobis sunt qui ibidem fuerunt, vidisse se vultum ejus tamquam vultum angeli: membra autem ejus candida tamquam nix videbantur, ita ut dicerent, Quis istum unquam cilicio (vidit) tectum? quis in cineribus crederet involutum? jam enim sic videbatur, quasi in futuræ resurrectionis gloria et natura demutatæ carnis ostensus est. In obsequium vero funeris credi non potest quanta hominum multitudo convenerit; tota obviam corpori civitas ruit: cuncti ex agris atque ex vicis, multique de vicinis etiam urbibus adfuerunt. O quantus luctus omnium, quanta præcipue mærentium lamenta monachorum! qui eo die fere ad duo millia convenisse dicuntur, specialis Martini gloria: ejus exemplo in Dni servitute stirpes tantæ fruticaverant.

^a Cum ab hisce verbis prope ad finem usque epistolæ, majores quam usquam in Capitulari codice a Vulgatis discrepantiæ occurrant, et quidem concinnior inde et simplicior fluat sensus; adeo ut suspicio mihi jam pridem subierit, posteriorem hujus epistolæ partem, ut in Vulg. legitur, interpolatam ab aliquo fuisse: idcirco utrumque textum e regione sibi re-

gloria, cujus exemplo in Domini servitute stirpes tantæ fruticaverant. Agebat nimirum ante se pastor extinctus greges suos, sanctæ illius multitudinis pallidas turbas, agmina palliata, aut emeritorum laborum senes, aut juratos Christi in sacramenta tirones. Tum virginum chorus fletu abstinentis præ pudore, cum lætandum potius illi esse sentiret quem jam suo Dominus gremio confortaret, quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet, gemitum extorqueret affectus; etenim tam erat sancta de

aut juratos Christi in sacramenta tirones; tum virginum chorus fletu abstinentis præ pudore quam sancto dissimulabat gaudio quod dolebat! siquidem fides flere prohiberet: gemitum tamen extorquebat affectus; etenim tam sancta erat de illius gloria (et) exultatio, quam pia de morte tristitia. Ignoscere stentibus, congratulare gaudentibus, dum unusquisque et sibi præstat ut doleat, et illi ut gaudeat. Hæc igitur beati viri corpus usque ad locum sepulcri hymnis canora cælestibus turba prosequitur, etc.

illius gloria exultatio, quam pia de morte confusio. Ignoscere stentibus, gratularere gaudentibus: quia et pium est gaudere Martino, et pium est flere Martinum; dum unusquisque et sibi præstat ut doleat, et illi debet ut gaudeat. Hæc igitur beati viri corpus usque ad locum sepulcri hymnis canora cælestibus turba prosequitur. Comparetur, si placet, sæcularis illa pompa, non dicam funeris, sed triumphi: quid simile Martini exsequiis conferetur? Ducant illi præcurribus suis victos post terga captivos: Martini corpus hi qui mundum ductu illius vicerant, prosequuntur; illos confusus plausibus populorum honoret insania: Martino divinis plauditur psalmis: Martinus hymnis cælestibus honoratur, illi post triumphos suos in tartara sæva trudentur: Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur; Martinus hic pauper et modicus, cælum dives ingreditur: illinc nos, ut spero, custodiens, me hæc scribentem respicit, te legentem.

spondentem damus, ut lector uno intuitu videat quæ in Vulg. redundat, et rectius judicare possit utra sit præferenda lectio. EDITOR VERON.

^b Leg. esset.

^c In ms. fruticaverant.

^d Forte congratularere.

SULPICII SEVERI DIALOGI.

DIALOGUS I.

I. Cum in unum locum ego et Gallus noster convenissemus, vir mihi et propter Martini memoriam (ex illius enim discipulis erat) et propter sua merita charissimus; intervenit nobis Postumianus meus,

D nostri causa ab Oriente, quo se ante triennium patriam relinquens contulerat, regressus. Complexi hominem amantissimum, exosculatique genua et pedes ejus, cum uno atque altero spatium quasi obstu-

pefacti, invicem flentes gaudio deambulassemus, A jactis in terram cilicium consedimus. Tum prior Postumianus me intuens, Cum essem, inquit, in remotis Ægypti, libuit ut ad mare usque procederem. Navim illic onerariam offendi, quæ cum mercibus Narbonem petens solvere parabat. Eadem nocte astare in somnis mihi visus es, et injecta me manu trahere, ut navim illum conscenderem. Mox tenebras rumpente diluculo, cum de eo loco in quo quieveram surrexissem, somnium meum ipse mecum reputans tanto tui desiderio subito correptus sum, ut nihil cunctatus navim conscenderim; tricesimo die Massiliam appulsus, inde huc decimo pervenerim: adeo prospera navigatio piæ adfuit voluntati. Tu modo, propter quem tot maria transnavigavimus, tantum terræ transcurrimus, complectendum perfruentumque te, remotis omnibus, tradé. Ego vero, inquam, etiam cum tu in Ægypto morareris, totus tecum semper animo et cogitatione versabar, meque de te dies ac noctes cogitantem totum tua charitas possidebat; nedum modo me tibi æstimes puncto temporis defuturum, quominus amore tuo pendens te intuear, te audiam, tecum loquar, nullo penitus in secretum nostrum, quod nobis hæc remotior cellula præstat, admissio: nam hujus nostri, ut arbitror, Galli præsentiam non moleste feres, qui hoc adventu tuo, ut vides, perinde atque ego ipse, triumphat gaudio. Recte plane, inquit Postumianus; in societate nostra Gallus iste retinebitur: quia etsi mihi parum cognitus est, pro eo tamen quod tibi est charissimus, non potest mihi non esse charus, maxime cum ex Martini sit disciplina. Neque gravabor quælibet conserte vobiscum, ut poscitis, fabulari: quippe cum huc propter hoc venerim, ut me hujus Sulpicii mei (me autem utraque manu complectebatur) desiderio etiam verbosus impenderem.

II. Enimvero, inquam, satis probasti, quantum pius amor possit, qui nostri causa tot maria tantamque terrarum emensus, a summo, ut ita dicam, solis egressu usque in ejus occidua venisti. Age ergo, quia et secreti inter nos nec occupati sumus, et sermoni tuo vacare debemus, edisseras nobis velim omnem peregrinationis tuæ historiam; qualiter in Oriente fides Christi floreat; quæ sit ibi sanctorum quies, quæ instituta monachorum; quantisque signis ac virtutibus in servis suis Christus operetur: nam certe, quia in his regionibus, inter ista quæ vivimus, ipsa nobis vita fastidio est; libenter ex te audiemus, si vel in eremo vivere Christianis licet. Ad hæc Postumianus, Faciam, inquit, ut desiderare te video; sed quæso prius ex te audiam, an isti omnes quos hic reliqueram sacerdotes, tales sint, quales eos, antequam proficiscerer, noveramus. Tum ego, Absiste, inquam, ista quærere, quæ aut una mecum, ut puto, nosti, aut si ignoras, non audire sit melius. Illud reticere non possum, non solum illos de quibus interrogas, nihil meliores quam noveras factos; sed unum illum nostri quondam amantem, in quo respirare ab istorum insectationibus solebamus,

asperiores nobis fuisse quam debuit. Nec vero quidquam in illum inclementius dicam, quia et amicum colui, et tunc etiam amavi cum putabatur inimicus. Me autem hæc tacitis cogitationibus resolventem admodum dolor iste compungit (pene nos sapientis et religiosi viri amicitia destitutos), illum quondam tam amicum nobis, tam amarum in nos esse potuisse. Verum hæc, quæ mœroris plena sunt, relinquamus: te potius, ut dudum sponderas, audiamus. Ita, inquit, fiat, Postumianus; quod cum dixisset, paululum omnes conticuimus. Dein cilicium cui insederat, ad me propius admovit, atque ita exorsus est:

III. Ante hoc triennium, quo tempore tibi, Sulpicii, hinc abiens valedixi, ubi Narbone navim solvimus, quinto die portum Africae intravimus: adeo prospera Dei nutu navigatio fuit. Libuit animo adire Carthaginem, loca visitare sanctorum, et præcipue ad sepulcrum Cypriani martyris adorare. Quintodecimo die ad portum regressi, provectique in altum, Alexandriam petentes, reluctantante austro pene in Syrtem illati sumus: quod providi nautæ caventes, jactis navem anchoris sistunt. Sub oculis autem terra continens erat, in quam scaphis egressi cum vacua ab humano cultu omnia cerneremus, ego studiosius explorandorum locorum gratia longius processi. Tribus fere millibus a littore parvum tugurium inter arenas conspicio, cujus tectum, sicut Sallustius ait, quasi carina navis erat, contiguum terræ, satis firmis tabulis constratum, non quod ibi vis inbrium ulla timeatur (fuisse autem illic pluviam nequando quidem auditum est), sed quod ventorum ea vis est, ut si quando vel clementiori cœlo aliquantulus spirare flatus cœperit, majus in illis terris quam in ullo mari naufragium sit. Nulla ibi germina, sata nulla proveniunt, quippe instabili loco, arenibus arenis ad omnem motum ventorum cedentibus. Verum ubi eversa quædam a mari promontoria ventis resistunt, terra aliquantulum solidior herbam raram atque hispidam gignit. Ea ovibus est pæbulum satis utile. Incolæ lacte vivunt; qui solertiores sunt, vel, ut ita dixerim, ditiores, hordeaceo pane utuntur. Ea ibi sola messis est, quæ celeritate provenus per naturam soli sive aeris, ventorum casus evadere solet: quippe fertur a die jacti seminis tricesimo die maturescere. Consistere autem ibi homines non alia ratio facit, quam quod omnes tributo liberi sunt: extrema siquidem Cyrenorum ora est, deserto illi contigua, quod inter Ægyptum et Africam interjacet, per quod olim Cato Cæsarem fugiens duxit exercitum.

IV. Ergo ut ad tugurium illud quod eminus conspexeram, pertendi, invenio senem in veste pellicea mulam manu vertentem; consalutatus accepit nos benigne. Ejectos nos in illud littus exponimus; et ne statim repetere cursum possimus, maris mollitie detineri: egressos in terram (ut est mos humani ingenii) naturam locorum cultumque habitantium voluisse cognoscere: Christianos nos esse: id præcipue

quære, an essent aliqui inter illas solitudines Christiani. Tum vero ille flets gaudio, ad genua nostra provolvitur: iterum nos ac sæpius exosculatus invitavit ad orationem: deinde impositis in terram vervecum pellibus facit nos discumbere. Apponit prandium sane locupletissimum, dimidium panem hordeaceum. Eramus autem nos quatuor, ipse erat quintus. Fasciculum etiam herbæ intulit, cuius nomen excidit; quæ menthæ similis exuberans foliis, saporem mellis præstabat: hujus prædulci admodum suavitate delectati atque exsatiati sumus. Ad hæc subridens ego ad Gallum meum, Quid, inquam, Galile? placetne tibi prandium, fasciculus herbarum et panis dimidius viris quinque? Tum ille, sicut est verecundissimus, aliquantulum erubescens, dum fagitationem meam accepit, Facis, inquit, Sulpici, tuo more, qui nullam occasionem, si qua tibi porrecta fuerit, omittis, quin nos edacitatis fatiges. Sed facis inhumane, qui nos Gallos homines cogis exemplo angelorum vivere (quamquam ego studio manducandi etiam angelos manducare credam): nam istum dimidium hordeaceum timeo vel solus attingere. Sed contentus sit hoc Cyrenensis ille, cui vel necessitas vel natura est esurire; vel postremo isti, quibus, credo, marina jactatio in ediam cibi fecerat. Nos procul a mari absumus, et quod tibi sæpe testatus sum, Galli sumus. Sed pergat hic potius explicare sui Cyrenensis historiam.

V. Enimvero, Postumianus ait, cavebo posthac cujusquam abstinentiam prædicare; ne Gallos nostros arduum penitus offendat exemplum. Statueram autem etiam cœnam Cyrenensis illius, vel consequentia (septem enim diebus apud ipsum fuimus) referre convivia: sed supersedendum est, ne Gallus se æstimet fatigari. Cæterum postero die, cum aliqui ex incolis ad nos visendos confluere conspicerent, cognoscimus illum hospitem nostrum esse presbyterum; quod summa nos dissimulatione celaverat. Deinde cum ipso ad ecclesiam processimus, quæ fere duobus millibus aberat, a conspectu nostro interjecto montis exclusa. Erat autem vilius texta virgultis, non multo ambitiosis quam nostri hospitis tabernaculum, in quo nisi incurvus quis non poterat consistere. Cum hominum mores quæreremus, illud præclarum animadvertimus, nihil eos neque emere neque vendere. Quid sit fraus aut furtum, nesciunt; aurum atque argentum, quæ prima mortales putant, neque habent, neque habere cupiunt: nam cum ego presbytero illi decem nummos aureos detulisset, refugit, altiore consilio protestatus, Ecclesiam auro non instrui, sed potius destrui. Aliquantulum ei vestimentorum indulisimus.

VI. Quod cum ille benigne accepisset, revocantibus nos ad mare nautis, discessimus; prosperoque cursu septimo die Alexandriam pervenimus, ubi sæda inter episcopos atque monachos certamina gerebantur, ex ea occasione vel causa, quia congregati in unum sæpius sacerdotes frequentibus decrevisse synodis videbuntur, ne quis Origenis libros legeret aut ha-

beret: qui tractator sacrarum scripturarum peritissimus habebatur. Sed episcopi quædam in libris ipsius insanus scripta memorabant, quæ assertores ejus defendere non ausi, ab hæreticis potius fraudulenter inserta dicebant: et ideo non propter illa quæ in reprehensionem merito vocarentur, etiam reliquæ esse damnanda; cum legitimum fides facile possit habere discrimen, ne falsata sequeretur, et tamen catholice disputata retineret: non esse autem mirum, si in libris neutericis et recentis scriptis fraus hæretica fuisset operata, quæ in quibusdam locis non timuisset incidere Evangelicam veritatem. Adversum hæc episcopi obstinatius renitentes; pro potestate cogebant recta etiam universa cum pravis et cum ipso auctore damnare: quia satis superque sufficerent libri quos Ecclesia recepisset: respiciendam esse penitus lectionem, quæ plus esset nocitura insipientibus, quam profutura sapientibus. Mihi autem ex illius libris quædam curiosius indaganti, admodum multa placuerunt: sed nonnulla deprehendi, in quibus illum prava sensitisse non dubium est, quæ defensores ejus falsata contendunt. Ego miror unum eundemque hominem tam diversum a se esse potuisse, ut in ea parte qua probatur, neminem post Apostolos habeat æqualem; in ea vero quæ jure reprehenditur, nemo deformius doceatur errasse.

VII. Nam cum ab episcopis excerpta in libris illius multa legerentur, quæ contra catholicam fidem scripta constaret, locus ille vel maxime parabat invidiam, in quo editum legebatur, quia Dominus Jesus, sicut pro redemptione hominis in carne venisset, et crucem pro hominis salute perpessus, mortem pro hominis æternitate gustasset; ita esset eodem ordine passionis etiam diabolum redempturus: quia hoc bonitati illius pietatique congrueret, ut qui perditum hominem reformasset, prolapsum quoque angelum liberaret. Cum hæc atque alia istiusmodi ab episcopis proderentur, ex studiis partium orta est seditio: quæcum reprimi sacerdotum auctoritate non posset, scævo exemplo ad regendam Ecclesiæ disciplinam præfectus assumitur, cujus terrore dispersi fratres, ac per diversas oras monachi sunt fugati, ita ut propositis edictis in nulla consistere sede sinerentur. Illud me admodum permovebat, quod Hieronymus, vir maxime catholicus et sacræ legis peritissimus, Origenem secutus primo tempore putabatur, quem nunc idem præcipue, vel omnia illius scripta damnaret. Nec vero ausus sum de quoquam temere judicare; præstantissimi tamen viri et doctissimi ferobantur in hoc certamine dissidere. Sed tamen sive illud error est ut ego sentio, sive hæresis, ut putatur, non solum reprimi non potuit multis animadversionibus sacerdotum; sed nequaquam tam late se potuisset effundere, nisi contentione erevisset. Istiusmodi ergo turbatione cum veni Alexandriam, fluctuabat. Ne quidem episcopus illius civitatis benigne admodum, et melius quam opinabar, excepit, et secum tenere tentavit: sed non fuit animus ibi consistere, ubi recentis fraternæ cladis fervebat invidia: nam etiam

fortasse videantur parere episcopis debuisse, non ob hanc tamen causam multitudinem tantam sub Christi confessione viventem; præsertim ab episcopis, oportuisset assigi.

VIII. Igitur inde digressus, Bethleem oppidum petiit, quod ab Hierosolymis sex millibus disparatur, ab Alexandria autem sedecim mansionibus abest. Ecclesiam loci illius Hieronymus presbyter regit: nam parochia est episcopi, qui Hierosolymam tenet. Mihi jam pridem Hieronymus superiore illa mea peregrinatione compertus facile obtinuerat, ut nullum mihi expetendum rectius arbitrarer: vir enim præter fidei meritum dotemque virtutum, non solum Latinis atque Græcis, sed et Hebræis etiam ita litteris institutus est, ut se illi in omni scientia nemo audeat comparare. Miror autem, si non et vobis per multa quæ scripsit opera compertus est, cum per totum orbem legatur. Nobis vero, Gallus inquit, nimium nimiumque compertus est: nam ante hoc quinquennium quemdam illius libellum legi, in quo rota nostrorum natio monachorum ab eo vehementissime vexatur et carpitur; unde interdum Belgicus noster valde irasci solet, quod dixerit, nos usque ad vomitum solere satiari. Ego autem illi viro ignosco; atque ita sentio, de orientalibus illum potius monachis quam de occidentalibus disputasse: nam edacitas in Græcis gula est, in Gallis natura. Tum ego, Scholasticè, inquam, Galle, defendis gentem tuam; sed quæso te, liber iste numquid hoc solum vitium damnat in monachis? Immo vero, inquit, nihil penitus omisit, quod non carperet, laceraret, exponeret: præcipue avaritiam, nec minus vanitatem insectatus est. Multa de superbia, non pauca de superstitione disseruit. Vere fatebor, pinxisse mihi videtur vitia multorum.

IX. Cæterum de familiaritatibus virginum et monachorum, atque etiam clericorum, quam vera, quam fortia disputavit! unde a quibusdam, quos nominare nolo, dicitur non amari: nam sicut Belgicus noster irascitur, edacitatis nimie nos notatos, ita illi fremere dicuntur, cum in illo opusculo scriptum legunt: Cœlibem spernit virgo germanum, fratrem quarrit extraneum. Ad hæc ego, Nimium, inquam, Galle, progredieris: cave ne et te aliquis, qui hæc fortassis agnoscit, exaudiat, teque una cum Hieronymo incipiat non amare. Nam quia scholasticus es, non immerito te versu Comici illius admonbo: Obsequium amicos, veritas odium parit. Tua nobis potius, ut cæperas, Postumiane, repetatur orientalis oratio. Ego, inquit, ut dicere institueram, apud Hieronymum sex mensibus fui: cui jugis adversum malos pugna perpetuumque certamen concivit odia perditorum. Oderunt eum hæretici, quia eos impugnare non desinit: oderunt clerici, quia vitam eorum insectatur et erimina. Sed plane eum boni omnes admirantur et diligunt: nam qui eum hæreticum esse arbitrantur, insanunt. Vere dixerim, catholica hominis scientia, sana doctrina est.

A Totus semper in lectione, totus in libris est: non die, non nocte requiescit; aut legit aliquid semper, aut scribit. Quod nisi mihi fuisset fixum animo et promissum, Deo teste, propositam eremum adire, vel exigui temporis punctum a tanto viro discedere noluissem. Huic ergo traditis atque commissis omnibus meis, omnique familia, quæ me contra voluntatem animi mei secuta tenebat implicitum, exoneratus quodammodo gravi fasce penitus ac liber, regressus Alexandriam, visitatis ibi fratribus, ad superiorem inde Thebaidam, id est ad Ægypti extrema contendit. Ibi enim vastæ patentis eremi solitudines plurimum ferebantur habere monachorum. Longum est, si omnia cupiam referre quæ vidi: tamen pauca perstringam e pluribus.

B X. Haud longe ab eremo, contigua Nilo multa sunt monasteria. Habitant uno loco plerumque centeni: quibus summum jus est, sub abbatis imperio vivere, nihil arbitrio suo agere, per omnia ad nutum illius potestatemque pendere. Ex his, si qui majorem virtutem mente conceperint, ut acturi solitariam vitam se ad eremum eunferant, non nisi permittente abbate discedunt. Hæc illorum prima virtus est, parere alieno imperio. Transgressis ad eremum, abbatis illius ordinatione panis vel quilibet cibus alius ministratur. Casu per illos dies quibus illo adveneram, cuidam qui nuper ad eremum secesserat, neque amplius ab hoc monasterio quam sex millibus tabernaculum sibi constituerat, panem abbas per duos pueros miserat, quorum major habebat ætatis annos quindecim, minor duodecennis erat. His ergo inde redeuntibus aspici miræ magnitudinis sit obviam, cujus occursum nihil perterriti; ubi ante pedes eorum venit, quasi incantata carminibus, cæcula colla deposuit. Minor e pueris manu apprehensam ac pallio involutam ferre cepit: deinde monasterium quasi victor ingressus in occursum fratrum, inspectantibus cunctis, captivam bestiam resoluta pallio non sine jactantiæ tumore deposuit. Sed cum infantium fidem atque virtutem cæteri prædicarent, abbas ille altiori consilio, ne infirma ætas insolesceret, virgibus utrumque compescuit, multum objurgatos, cur ipsi quod per eos Dominus operatus fuerat, prædidissent: ejus illud non suæ fidei, sed divinæ fuisse virtutis: discerent potius, Deo in humilitate servire, non in signis et virtutibus gloriari: quia melior esset infirmitatis conscientia virtutum vanitate.

XI. Hoc ubi ille monachus audivit, et periclitatos infantulos serpentis occursum, et ipsos insuper multa verbera victo serpente meruisse; abbatem obsecrat, ne sibi post hæc panis ullus aut cibus aliquis mitteretur. Jamque octavus dies fuerat emensus, quo se homo Christi intra periculum famis ipse concluserat: arebant membra jejunio, sed deficere mens celo intenta non poterat: corpus inedia fatiscerat, fides firma durabat: cum interim admonitus abbas ille per spiritum, ut discipulum visitaret; pia sollicitudine cognoscere cupiens, qua vitæ substantia vir

fidelis aleretur, qui ministrari sibi panem ab homine A noluisse, ad requirendum eum ipse proficiscitur. Ille ubi eminus senem venire conspexit, occurrit, agit gratias, ducit ad cellulam. Cum ingressi pariter ambo, conspiciunt palmiciam sportam, calido pane congestam, foribus affixam de poste pendere. Ac primum calidi panis odor sentitur: tactu vero ac si ante paululum focis esset ereptus, ostenditur. Ægyptii tamen panis forma non cernitur. Obstupefacti ambo munus cœlestis cognoscunt: cum ille hoc abbatis adventui præstitum fateretur, abbas vero illius fidei ac virtuti id potius ascriberet; ita ambo cœlestem panem cum multa exultatione frugerunt. Quod cum senex ad monasterium post regressus fratribus retulisset, tantus omnium incenderat ardor animos, ut certatim ad eremum et sacras solitudines ire properarent, miseros se fatentes, qui diutius in congregatione multorum, ubi humana esset patienda conversatio, resedissent.

XII. In hoc monasterio duos ego senes vidi, qui jam per quadraginta annos ibi degere, ita ut nunquam inde discesserint, ferebantur. Quorum prætereunda mihi commemoratio non videtur: siquidem id de eorum virtutibus, et abbatis ipsius testimonio et omnium fratrum audierim sermone celebrari, quod unum eorum sol nunquam vidisset epulantem, alterum vidisset iratum nunquam. Ad hæc Gallus me intuens: O si vester ille (nolo nomen edicere) nunc adesset, vellem admodum istud audiret exemplum: quem in multorum sæpe personis nimium experti sumus vehementer irasci: sed tamen, quia inimicis suis, quantum audio, nuper ignovit, si istud audiret, magis magisque proposito confirmaretur exemplo, præclaram esse virtutem iracundia non moveri. Nec vero inficiabor justas illi causas irarum fuisse: sed ubi durior pugna, ibi gloriosior est corona: unde quemdam, si agnoscis, censeo jure laudandum, quod cum eum libertus deseruerit ingratus, misertus est potius quam insectatus abeuntem; sed neque illi irascitur, a quo videtur abductus. Ego autem: Nisi istud vincendæ iracundiæ Postumianus prolidisset exemplum, graviter irascerer discessione fugitivi: sed quia irasci non licet, tota istorum commemoratio quæ nos compungit, abolenda est. Te, inquam, Postumiane, te potius audiamus. Faciam, inquit, *Sulpici*, quod præcipis, quatenus tam studiosos audiendi esse vos video; sed mementote, quia non sine fenore istum apud vos depono sermonem: libens præsto quod poscitis, dummodo paulo post quod poposceron non negetis. Nos vero, inquam, nihil habemus, in quo tibi mutuam vel sine fenore restituere possimus. Sed tamen quidquid putaveris, imperato, dummodo, ut cœperas, desideriis nostris satisfacias: valde enim nos tua delectat oratio. Nihil, inquit Postumianus, vestra studia fraudabo: et quia eremitæ unius incipientis agnovistis virtutem, referam adhuc vobis pauca de plurimis.

XIII. Ergo ubi prima eremi ingressus sum, duodecim fere a Nilo millibus (habebam autem unum

e fratribus ducem, locorum peritum) pervenimus ad quemdam senem monachum sub radice montis habitantem. Ibi, quod in illis locis rarissimum est, puteus erat. Bovem unum habebat, cujus hic erat totus labor, impulsa rotali machina aquam producere: nam fere mille aut amplius pedum profundum putei ferebatur. Hortus illic erat multis oleribus copiosus: id quidem contra naturam eremi, ubi omnia arentia, exusta solis ardoribus, nullius umquam seminis vel exigua radicem ferunt. Verum hoc sancto illi labor cum pecore communis, et propria præstabat industria: frequens enim irrigatio aquarum tantam pinguedinem arenis dabat, ut mirum in modum virere atque fructificare horti illius olera videremus. Ex iis igitur una cum domino bos ille vivebat: nobis quoque ex ea copia cœnam sanctus dedit. Ibi vidi, quod vos Galli forte non credetis, ollam cum oleribus quæ nobis in cœnam præparabantur, sine igne fervere: tanta vis solis est, ut quibuslibet coquis etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat. Post cœnam autem jam inclinante vespera invitavit nos ad arborem palmam, cujus interdum pomis uti solebat, quæ fere duobus millibus aberat: nam hæc tantum in eremo arbores, licet raro, habentur tamen. Quod utrum solers antiquitas procuraverit, an soli natura gignat, ignoro: nisi si Deus præsciis habitandam quandoque a sanctis eremum, hæc servis suis paraverit: ex majore enim parte, qui intra illa secreta consistunt, cum alia ibi germina nulla succedant, istarum arborum pomis aluntur. Ergo ubi ad illam ad quam nos humanitas nostri hospitii ducebat, arborem pervenimus, leonem ibi offendimus: quo viso, ego et ille dux meus intremuimus; sanctus vero ille incunctanter accessit: nos, licet trepidi, secuti sumus. Fera paululum (ut cerneret imperatam a Deo) modesta secessit et constitit, dum ille attigua ramis humilioribus poma decerperet: cumque plenam palmulis manum obtulisset, occurrit bestia, accepitque tam libere quam nullum animal domesticum: et cum comedisset, abscessit. No: hæc intuentes et adhuc trementes, facile potuimus expendere, quanta in illo fidei virtus et quanta in nobis esset infirmitas.

XIV. Alium æque singularem virum vidimus, parvo tugurio, in quo non nisi unus recipi posset, habitantem. De hoc illud ferebatur, quod lupa ei solita erat astare cœnanti, nec facile umquam bestia falleretur, quin illi ad legitimam horam refectionis occurreret, et tamdiu pro foribus exspectaret, donec ille panem qui cœnula superfuisset, offerret: illam manum ejus lambere solitam: atque ita quasi impleto officio et præstita consolatione discedere. Sed forte accidit, ut sanctus ille, dum fratrem qui ad eum venerat deducit abeuntem, diutius abesset, et non nisi sub nocte remearet. Interim bestia ad consuetudinarium illud cœnæ tempus occurrit. Vacuam cellulam, cum familiarem patronum abesse sentiret, ingressa, curiosius explorans, ubinam esset habitator. Casu contigua cum pan-

bus quinque palmicia sportella pendeat : ex his unum præsumit et devorat, deinde perpetrato scelere discedit. Regressus eremita videt sportulam dissolutam, non constante panum numero; damnum rei familiaris intelligit, ac prope limen panis assumpti fragmenta cognoscit; sed non erat incerta suspicio, quæ furtum persona fecisset. Ergo cum sequentibus diebus secundum consuetudinem bestia non venisset (nimirum audacis facti conscia, ad eum venire dissimulans, cui fecisset injuriam), ægre patiebatur eremita, se alumnæ solatio destitutum. Postremo illius oratione revocata, septimum post diem adfuit, ut solebat ante, cœnanti. Sed (ut facile cerneres verecundiam pœnitentis) non ausa propius accedere, dejectis in terram profundo pudore luminibus (quod palam libebat intelligi) quamdam veniam precabatur. Quam illius confusionem eremita miseratus, jubet eam propius accedere, ac manu blanda caput triste permulcet: dein pane duplicato ream suam reficit. Ita indulgentiam consecuta, officii consuetudinem deposito mœrore reparavit. Intuemini, quæso, Christi etiam in hac parte virtutem, cui sapit omne quod brutum est, cui mite est omne quod sævit. Lupa præstat officium, lupa furti crimen agnoscit, lupa conscio pudore confunditur: vocata adest, caput præbet, et habet sensum indultæ sibi veniæ, sicut pudorem gessit errati. Tuæ hæc virtus, Christe; tuæ sunt hæc, Christe, miracula: etenim quæ in tuo nomine operantur servi tui, tuæ sunt: et in hoc ingemiscimus, quod majestatem tuam feræ sentiunt, homines non verentur.

XV. Ne cui autem hoc incredibile forte videatur, majora memorabo. Fides Christi adest, me nihil fingere, neque incertis auctoribus vulgata narrare: sed quæ mihi per fideles viros comperta sunt, explicabo. Habitat plerique in eremo sine ullis tabernaculis, quos Anachoretas vocant: vivunt herbarum radicibus: nullo umquam certo loco consistunt, ne ab hominibus frequententur; quas nox coegerit, sedes habent. Ad quemdam igitur hoc ritu atque hac lege viventem duo ex Nitria monachi, licet longe diversa regione, tamen quia olim ipsis in monasterii conversatione charus et familiaris fuisset, auditis ejus virtutibus tetenderunt: quem diu multumque quæsitum, tandem mense septimo repererunt in extremo illo deserto quod est *Blembis* contiguum, demorantem: quas ille solitudines jam per annos duodecim dicebatur habitare. Qui licet omnium hominum vitaret occursum, tamen agnitos non refugit, seque charissimis per triduum non negavit. Quarto die aliquantulum progressus, cum prosequeretur abeuntes, læanam miræ magnitudinis ad se venire conspiciunt. Bestia, licet tribus repertis, non incerta quem peteret, anachoretæ pedibus advolvitur, et cum fletu quodam et lamentatione procumbens indicabat gementis pariter et rogantis affectum. Movit omnes, et præcipue illum qui se intellexerat expetitum. Præcedentem sequuntur: nam præiens, et subinde restitans subindeque respectans, facile poterat intel-

ligi, id eam velle, ut quo illa ducebat, anachoreta sequeretur. Quid multis? ad speluncam bestię pervenitur, ubi illa adultos jam quinque catulos male feta nutriebat: qui ut clausis luminibus ex alvo matris exierant, cæcitate perpetua tenebantur; quos singulos de rupe prolatos ante anachoretæ pedes mater exposuit. Tum demum Sanctus animadvertit quid bestia postularet, invocatoque Dei nomine, contrectavit manu lumina clausa catulorum: ac statim cæcitate depulsa, apertis oculis bestiarum diu negata lux patuit. Ita fratres illi, anachoreta quem desiderabant visitato, cum admodum fructuosa laboris sui mercede redierunt: qui in testimonium tantæ virtutis admissi, fidem Sancti et gloriam Christi, quæ per ipsos esset testificanda, vidissent. Mira dicturus sum: læanam post dies quinque ad auctorem tanti beneficii revertisse, eidemque inusitatæ feræ pellem pro munere detulisse: qua plerumque sanctius ille quasi amiculo circumtectus, non dedignatus est munus per bestiam sumere, cujus alium potius interpretabatur auctorem.

XVI. Erat etiam alterius anachoretæ in illis regionibus nomen illustre, qui in ea parte deserti, quæ est Syenes, habitabat. Hic cum primum se ad eremum contulisset, herbis herbarumque radicibus, quas prædulces interdum et saporis eximii fert arena, victurus, ignarus germinis eligendi, noxia plerumque carpebat. Nec erat facile vim radicum sapore discernere; quia omnia æque dulcia; sed pleraque occultiore natura virus lethale colhibebant. Cum ergo edentem vis interna torqueret, et immensis doloribus vitalia universa quaterentur, ac frequens vomitus cruciatibus non ferendis ipsam animæ sedem stomacho jam fatisciente dissolveret; omnia penitus quæ essent edenda formidans, septimum in jejuniis diem spiritu deficiente ducebat. Tum ad eum fera, cui Ibcis est nomen, accessit; huic propius astanti fasciculum herbarum quem collectum pridie attingere non audebat, objecit: sed fera quæ virulenta erant ore discutiens, quæ innoxia noverat eligebat. Ita vir sanctus ejus exemplo quid edere, quid respuere deberet edoctus, et periculum famis evasit, et herbarum venena vitavit. Sed longum est de omnibus qui eremum incolunt, comperta nobis vel audita memorare. Annum integrum et septem fere menses intra solitudines constitutus exegi, magis virtutis admirator alienæ, quam quod ipse tam arduum atque difficile potuerim tentare propositum; sæpius tamen cum sene illo qui puteum et bovem habebat, habitavi.

XVII. Duo beati Antonii monasteria adii, quæ hodieque ab ejus discipulis incoluntur. Ad eum etiam locum in quo beatissimus Paulus primus eremita est diversatus, accessi. Rubrum mare vidi: jugum Sina montis ascendi, cujus summum cacumen cælo pene contiguum nequaquam adiri potest. Inter hujus recessus anachoreta esse aliquis ferebatur, quem diu multumque quæsitum videre non potui, qui fere jam ante quinquaginta annos a conversatione hu-

mana remotus, nullo vestis usu, setis corporis sui tectus, nuditatem suam divino munere nesciebat. Hic quoties eum religiosi viri adire voluerunt, cursu avia petens, congressus vitabat humanos. Uni tantummodo ferebatur se ante quinquennium præbuisse, qui credo potenti fide id obtinere promeruit: cui inter multa colloquia percontanti, cur homines tantopere vitaret, respondisse perhibetur, cum qui ab hominibus frequentaretur, non posse ab angelis frequentari: unde non immerito recepta opinione multorum fama vulgaverat, Sanctum illum ab angelis visitari. Ego autem a Sina monte digressus ad Nilum flumen regressus sum, cujus ripas frequentibus monasteriis consertas utraque ex parte lustravi; plerumque vidi, ut dudum dixeram, uno in loco habitare centenos: sed et bina et tercia milia in iisdem viculis degero constabat. Nec sane ibi minorem putetis diversantium in multitudine monachorum esse virtutem, quam eorum esse cognoscitis qui se ab humanis coetibus removerunt. Præcipua, ut jam dixeram, ibi virtus et prima est obedientia; neque aliter adveniens a monasterii abbate suscipitur, quam qui tentatus prius fuerit et probatus, nullum unquam recusaturus, quamlibet arduum ac difficile indignumque tolerata, abbatis imperium.

XVIII. Duo vobis referam incredibilis obedientiæ admodum magna miracula, licet suppetant plura recolenti: sed ad excitandam virtutum emulationem, cui pauca non sufficiunt, multa non prederunt. Ergo cum quidam sæculi actibus abdicatis, monasterium magnæ dispositionis ingressus suscipi se rogaret; abbas ei coepit multa proponere, graves esse istius disciplinæ labores, sua vero dura imperia, quæ nullius facile valeret implere patientia: aliud potius monasterium, ubi facilioribus legibus viveretur, ex peteret: non tentaret aggredi quod implere non posset. Ille vero nihil his terroribus permoveri, sed magis ita omnem obedientiam polliceri, ut, si eum abbas in ignem ire præciperet, non recusaret intrare: quam illius professionem ubi magister accepit, non cunctatus probare profitentem. Casu clybeus propter ardebat, qui multo igne succensus coquendis panibus parabatur. Exundabat abruptis flammis fornacibus, et intra camini illius concava totis habenis regnabat incendium. Hunc igitur advenam illum jubet magister intrare: nec distulit parere præcepto: medias flammis nihil evectatus ingreditur; quæ mox tam audaci fide victa, velut illia quondam Hebræis pueris, cessare venienti. Superata natura est, fugit incendium: et qui putabatur arsurus, velut frigido rore perfusus se ipse miratus est. Sed quid mirum, situm, Christe, tironem ignis ille non attingit, ut nec abbatem pigeret dura mandasse, nec discipulum periret imperio paruisse? qui eo quo advenerat die, dum tentaretur infirmus, perfectus innoxatus est, merito felix, merito gloriosus: probatus obedientia, glorificatus est passione.

XIX. In eodem autem monasterio factum id quod dicitur suum, recentis memoria ferebatur. Quidam ite-

dem ad eundem abbatem recipendus advenerat: cum prima ei lex obedientiæ poneretur, ac perpetem polliceretur ad omnia vel extrema patientiam; casu abbas storaciam virgam jam pridem aridam manu gerebat: hanc solo figit, atque illi advenæ id operis imponit, ut tandem virgulæ aquam irriguam ministraret, donec, quod contra omnem naturam erat, hinc aridum in solo arente viresceret. Subjectus advenæ duræ legis imperio, aquam propriis humeris quotidie covehabat, quæ a Nito flumine per duo fere millia petebatur; jamque emenso anni spatio, labor non cessabat operantis, et de fructu operis spes esse non poterat: tamen obedientiæ virtus in labore durabat. Sequens quoque annus laborem jam affecti fratris eludit. Tertio demum succedentium temporum labente curriculo, cum neque noctu neque interdum aquarius ille cessaret operator, virga floruit. Ego ipse ex illa virgula arbusculam vidi, quæ hodieque in atrio monasterii ramis virentibus quasi in testimonium manens, quantum obedientia meruit, et quantum fides possit, ostendit. Sed me dies ante deficiet, quam diversa miracula quæ mihi de virtutibus Sanctorum sunt comperta, consummen.

XX. Duo vobis adhuc præclara memorabo: quorum unum egregium erit adversus inflationem miseræ vanitatis exemplum, alterum adversus falsam justitiam non mediocriter documentum. Quidam ergo Sanctus, fugandorum de corporibus obsessis dæmonum incredibili præditus potestate, inaudita per singulos dies signa faciebat. Non solum enim præsens, neque verbo tantum, sed absens quoque interdum, cunctis sui fimbriis aut epistolis missis, corpora obsessa curabat. Hic ergo mirum in modum frequentabatur a populis ex toto ad eum orbe venientibus. Taceo de minoribus: præfecti comitesque, ac diversarum iudices potestatum pro foribus illius sæpe jacuerunt: Episcopi quoque sanctissimi, sacerdotali auctoritate deposita, contingi se ab eo atque benedicti humiliter postulantes, sanctificatos se ac divino munere illustratos, quoties manum illius vestemque contigerant, non immerito crediderunt. Hic ferebatur omni potu in perpetuum penitus abstinere, ac pro cibo (tibi, Sulpici, in aurem loquar, ne Galtus hoc audiat) septem tantum caricis sustentari. Interea sancto viro, ut ex virtute honor, ita ex honore vanitas coepit obrepere. Quod malum ille ubi primum potuit in se sentire grassari, diu multumque discutere conatus est: sed repenti poenitus vel tacita conscientia vanitatis, perseverante virtute, non potuit. Ubique nomen ejus dæmones fatebantur: excludere a se confluentium populos non valebat. Virus interm latens serpebat in pectore; et cujus nutu ex aliorum corporibus dæmones fugabantur, se ipsum occultis cogitationibus vanitatis purgare non poterat. Totis igitur precibus conversus ad Dominum fertur orasse, ut permissa in se mensibus quinque diabolo potestate, similis his fieret quos ipse curaverat. Quid multis morer? Ille præpotens, ille signis atque virtutibus toto Oriente vulgatus, ille ad cujus limina populi ante

confluxerunt, ad cuius fores summus istius sæculi se prostraverant potestates, correptus a dæmone est, lectus in vinculis. Omnia illa quæ energumici solent ferre, peressus, quinto demum mense purgatus est non tantum dæmone, sed, quod illi erat utilius atque optatius, vanitate.

XXI. Sed mihi ista replicanti postea infelicitas, nostra occurrit infirmitas. Quis enim nostrum est, quem si unus homunculus humilis salutaverit, aut fatuus atque adulantibus verbis femina una laudaverit, non continuo elatus sit superbia, non statim inflatus sit vanitate? ut etiam si non habeat conscientiam sanctitatis, tamen, quia velutitorum adulatione aut fortassis errore sanctus esse dicatur, sanctissimum se putabit. Jam vera si ei munera crebra mittantur, Dei ac munificentia asseret honorari, cui dormienti atque resoluta necessaria conferantur: quod si vel de modico ei aliqua virtutis signa succederent, angelum se putaret. Cæterum cum neque opera neque virtute conspicuus sit, si quis claricus fuerit effectus, dilata continuo ambriam suam, gaudet salutationibus, inflatur occursionibus, ipse etiam ubique discurrit; et qui ante pedibus aut asello ire consueverat, apumante equo superbus invehitur: parva prius ac vili cellula contentus habitare, erigit celsa laquearia, construit multa conclavia, sculpsit ostia, pingit armaria, vestem respuit grossiorem, indumentum molle desiderat, atque hæc charis viduis ac familiaribus mandat tributa virginibus; illa ut byrrhūm rigentem, hæc ut fluentem texat læcenam. Verum hæc describenda mordacius beato viro Hieronymo relinquamus; ad propositum revertamur. Tu vero, inquit Gallus meus, nescio quid Hieronymo reliqueris disputandam: ita breviter universa nostrorum instituta complexus es, ut pauca hæc tua verba, si æquanimiter acceperint et patienter expendant, multum eis arbitrat profutura, ut non indigeant libris posthæc Hieronymi coerceri. Sed tu illa potius evolve quæ cõperas, et illud quod adversus falsam justitiam dicturum te esse promiseras, prode documentum: nam, ut vere tibi fatear, nullo paniculosi malo intra Gallias laboramus. Ita faciam, Postumianus inquit, nec te diutius tenete suspensum.

XXII. Adolescens quidam ex Asia prædices opibus, genere clarus, habens uxorem et filium parvulum, cum in Ægypto tribuus esset, et frequentibus adversum Blemhos expeditionibus quædam eremi contigisset, Sanctorum etiam tabernacula complura vidisset, a beato viro Joanne verbum salutis accepit. Nec motus invidiam militiam cum vano illo honore contempnere, eremum constantem ingressus, brevi tempore in omni genere virtutum perfectus evicuit. Potens jejuniis, humilitate conspicuus, fide firmus, facile se antiquis magachis studio virtutis æquaverat; cum interim subit eum cogitatio, iuncta per diabolum, quod rectius esset ut rediret ad patriam, filiumque unicum ac domum totam cum uxore salvaret; quod utique esset acceptius Deo, quam si

A solum se sæcula eripere contentus, salutem suorum non sine impietate negligeret. Iustusmodi ergo falsæ justitiæ colore superatus, post quadriennium fore cellulam suam atque propositum eremita deseruit. Sed ubi ad proximum monasterium, quod a multis fratribus habitabatur, accessit, causam discessionis atque consilium quæreatibus confitetur. Renitentibus eunctis, et præcipua loci illius abbate renitente, male animo fixa sententia non potuit avelli: igitur infelici se obstinatione praeipiens, cum dolore omnium digressus est a fratribus. Vix a conspectu absecesserat, impletur a dæmone, eruentisque spumas ore provolvens, aus dentibus se ipse lacerabat. Deinde ad idem monasterium fratrum humeris reportatus, cum coerceri in ea immundus spiritus non valeret, necessitate cogente, ferreis nexibus alligatur, pedes cum manibus vinciuntur: non immerita poena fugitiva, ut quem non exhibuerat fides, cœtæ cohererent. Post biennium demum oratione Sanctorum ab immundo spiritu liberatur; ad eremum vade discesserat, mox regressus est, et ipse correptus, et aliis post futurum exemplo, ne quem aut falsæ justitiæ umbra decipiat, aut incerta mobilitas inutili levitate compellat semel cepta deserere. Hæc vos de virtutibus Domini, quas in servis suis vel imitanda operatus est vel timenda, scire sufficiat. Sed quia satifeci vestræ auribus, inamo etiam verbosior fui fortassis quam debui, tu modo (ad me autem loquebatur) debitum sonus exsolve, ut te de Martino tua, ut es solitus, plura referentem, jam pridem in hoc desiderii meis votantibus, audiamus.

XXIII. Quid? inquam: tibi de Martino mea liber ille non sufficit, quam ipse tu vesti me de illius vita atque virtutibus edidisse? Agnosco id quidem, Postumianus inquit, neque umquam a dextera mea liber ille discedit: nam si agnosco (aperit librum qui veste latebat), em ipsam. Hic mihi, inquit, terra ac mari comen, hic in peregrinatione tota socius et consolator fuit. Sed referam tibi plura, quæ liber iste penetraverit, et quam vultus fore in orbe terrarum locus sit, ubi non materia tam felicitis historie pervulgata teneatur. Primus cum Romane urbi vir studiosissimus tui Paulinus invenit: deinde cum tota certatim Urbe raperetur, exultantes librariorum vidi, quod nihil ab his quæstivosius haberetur: siquidem nihil illo promptius, nihil charius vendebatur. Hic navigationis meæ cursum longe ante prægressus, cum ad Africam venissem, jam per totam Carthaginem legebatur (solus enim Cyrenensis ille presbyter non habebat, sed me largiente decorsipit): nam quid ego de Alexandria loquer? ubi penam omnibus magis quam tibi notus est. Hic Ægyptum, Nitriam, Thebaidem ac tota Memphisica regno transivit. Hunc ego in eremo a quodam senæ legi vidi: cui cum me familiarem tuum esse dixissem, et ab illo et a multis fratribus hæc mihi iuncta legatio est, ut, si unquam terras istas te incolumi contigissem, ea te supplere compellerem quam in illa tuo libro de virtutibus boni viri professus es præterisse.

Age ergo, quia non illa arte audire desidero quæ scripta sufficiunt, illa quæ tum vel propter legentium, ut credo, fastidium præteristi, multis id una mecum a te poscentibus explicentur.

XXIV. Equidem, Postumiane, inquam, cum te jamdudum de Sanctorum virtutibus intuentus audirem, tacitis ad Martinum meum cogitationibus recurrebam, merito perspiciens omnia illa quæ singuli diversa fecissent, per unum istum facile completa. Nam cum excelsa retuleris (quod mihi dixisse liceat pace Sanctorum), nihil a te penitus audiui, in quo Martinus esset inferior. Sed sicut nullius unquam cum illius viri meritis profiteor conferendam esse virtutem, ita et illud animadverti decet, iniqua illum cum eremitis vel etiam anachoretis conditione conferri. Illi enim ab omni impedimento liberi, cælo tantum atque angelis testibus, plane admirabilia docentur operari: iste in medio cœtu et conversatione populorum, inter clericos dissidentes, inter episcopos sævientes, cum fere quotidianis scandalis hinc atque inde premeretur, inexpugnabili tamen adversus omnia virtute fundatus stetit, et tanta operatus est, quanta ne illi quidem quos a te audivimus esse in eremo vel fuisse, fecerunt. Ac si illi paria fecissent, quis iudex tam esset iniustus, ut non istum esse potiorum merito iudicaret? Puta enim istum fuisse militem qui pugnaverit in iniquo loco, et tamen victor evaserit; illos autem æque compone militibus, sed qui ex æquo loco aut etiam de superiore certaverint: quid ergo? etsi omnium una victoria est, non potest omnium esse par gloria. Et tamen cum præclara retuleris, a nemine retulisti mortuum suscitatum: quo uno utique te necesse est confiteri Martino neminem conferendum.

XXV. Nam si admirandum est, quod illum Ægyptium flamma non attigit; hic quoque sæpius imperavit incendiis. Si revolvas quod anachoretis feritas bestiarum victa succubuit; hic familiariter et rabiem bestiarum et serpentium venena compescuit. Quod si illum conferas qui immundis spiritibus obsessos verbi imperio ac etiam simbriarum virtute curabat; ne in hac quidem parte inferiorem fuisse Martinum multa documenta sunt. Si etiam ad illum recurras qui setis suis pro veste contactus putabatur ab angelis visitari; cum isto angeli quotidie loquebantur. Jam vero adversus vanitatem atque jactantiam ita invictum spiritum gessit, ut illa vitia fortius nemo contempserit; cum quidem immundis spiritibus afflatus absens plerumque curaverit, nec solum comitibus aut præfectis, sed ipsis etiam regibus imperaret. Minimum id quidem in illius virtutibus; sed credas velim, non solum vanitati, sed causis etiam atque occasionibus vanitatis neminem fortius repugnasse. Parva quidem, sed non prætercunda dicturus sum: quia et ille laudandus est, qui summa præditus potestate tam religiosam ad reverentiam beati viri ostenderit voluntatem. Memini Vincentium præfectum, virum egregium et quo nullus sit intra Gallias omni virtutum genere præstan-

tior, dum Turonos præteriret, a Martino sæpius poscisse, ut ei convivium in suo monasterio daret (in quo quidem exemplum beati Ambrosii episcopi præferebat, qui eo tempore consules et præfectos subinde pascere ferebatur); sed virum altioris ingenii, ne qua ex hoc vanitas atque inflatio obreperet, noluisse. Ergo fatearis necesse est, in Martino omnium illorum quos enumerasti, fuisse virtutes; Martini autem in illis omnibus non fuisse.

XXVI. Quid tu, inquit Postumianus, ita mecum? quasi non eadem tecum sentiam semperque senserim. Ego vero quoad vivam semper et sapiam, Ægypti monachos prædicabo, laudabo anachoretas, mirabor eremitas; Martinum semper excipiam: non illi ego quemquam audebo monachorum, certe non episcoporum quempiam comparare. Hoc Ægyptus fatetur, hoc Syria, hoc Æthiops comperit, hoc Indus audivit, hoc Parthus et Persa noverunt, nec ignorat Armenia; Bosphorus exclusa cognovit, et postremo si quis aut fortunatas insulas, aut glaciale frequentat oceanum: quo miserior est regio ista nostra, quæ tantum virum, cum in proximo habuerit, nosse non meruit. Nec tamen huic crimini miscebo populares: soli illum clerici, soli nesciunt sacerdotes. Nec immerito nosse illum invidi noluerunt: quia si virtutes illius nossent, sua vitia cognovissent. Horreo dicere quod nuper audivi, infelicem dixisse nescio quem, te in illo libro tuo plura mentitum. Non est hominis vox ista, sed diaboli; nec Martino in hac parte detrahitur, sed fides Evangelii derogatur: nam cum Dominus ipse testatus sit, istiusmodi opera quæ Martinus implevit, ab omnibus fidelibus esse facienda; qui Martinum non credit ista fecisse, non credit Christum ista dixisse. Sed infelices, degeneres, somnolenti, quæ ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt: et malunt illius negare virtutes, quam suam inertiam confiteri. Verum nobis ad alia properantibus omnistorum memoria relinquatur: tu potius, ut jamdudum desidero, residua Martini opera contexe. At ego, inquam, arbitror rectius istud a Gallo esse poscendum, quippe qui plura noverit (neque enim ignorare potuit magistri facta discipulus), et qui non immerito istam vicem non solum Martino, sed etiam nobis debeat; ut, quia ego jam librum edidi, ac tu hactenus Orientalium gesta memorasti, istam demum necessarii sermonis historiam Gallus evolvat: quia, ut dixi, et nobis debet loquendi vicem, et Martino suo, credo, præstabit ut non gravate illius facta commemoret. Ego plane, inquit Gallus, licet impar sim tanto oneri, tamen relatis superius a Postumiano obedientiæ cogor exemplis, ut munus istud quod imponitis, non recusem: sed dum cogito, me hominem Gallum inter Aquitanos verba facturum, vereor ne offundat vestras nimium urbanas aures sermo rusticior. Audietis me tamen ut Gurdonicum hominem, nihil cum fuco aut cothurno loquentem: nam si mihi tribuistis Martini me esse discipulum, illud etiam concedite, ut mihi liceat

exemplo illius inanes sermonum phaleras et verborum ornamenta contemnere. Tu vero, inquit Postumianus, vel Celtice; aut, si mavis, Gallice loquere, dummodo jam Martinum loquaris. Ego autem profiteor, quia, etiamsi mutus esses, non defutura tibi verba, quibus Martinum quamvis facundo ore loquaris; sicut Zachariæ in Joannis nomine lingua resoluta est. Cæterum cum sis scholasticus, artificiose facis, ut excuses imperitiam, quia exuberans eloquentia; sed neque monachum tam astutum, neque Gallum decet esse tam callidum. Verum aggredere potius,

A et quod te manet explica: nimium enim dudum alias res agentes consumimus tempus; et jam solis occidui umbra prolixior monet, non multum diei vicina nocte superesse. Deinde cum paululum omnes conticuissemus, Gallus ita cœpit: Cavendum mihi imprimis esse arbitror, ne ea de Martini virtutibus repetam, quæ in libro suo Sulpicius iste memoravit. Unde prima illius inter militandum gesta prætereo, neque ea attingam quæ laicus egit ac monachus: nec vero audita ab aliis potius quam quæ vidi ipse, dicturus sum.

DIALOGUS II.

Sed potius *Dialogi I pars altera.*

I. Quo primo igitur tempore relictis scholis beato me viro junxi, paucos post dies euntem ad ecclesiam sequebamur. Interim ei seminudus hibernis mensibus pauper occurrit, orans sibi vestimentum dari. Tunc ille, accessito archidiacono, jussit argentem sine dilatione vestiri, deinde secretarium ingressus, cum solus, ut erat illi consuetudo, resideret (hanc enim sibi etiam in ecclesia solitudinem permissa clericis libertate præstabat; cum quidem in alio secretario presbyteri sederent vel salutationibus vacantes, vel audiendis negotiis occupati: Martinum vero usque in eam horam qua solemnia populo agi consuetudo deposceret, sua solitudo colibebat. Illud non præteribo, quod in secretario sedens numquam cathedra usus est: nam in ecclesia nemo umquam illum sedere conspexit; sicut quemdam nuper, testor dominum, non sine meo pudore vidi sublimi solio et quasi regio tribunali celsa sede residentem. Sedebat autem Martinus in cellula rusticana, ut sunt istæ in usibus servulorum, quas nos rustici Galli tripetias, vos scholastici, aut certe tu qui de Græcia venis, tripodas nuncupatis); hoc ergo secretum beati viri pauper ille captatum, cum ei archidiaconus dare tunicam distulisset, irrupit, dissimulatum se a clerico querens, ac algere deplorans. Nec mora: Sanctus paupere non vidente, intra amphibalum sibi tunicam latenter educit, pauperemque contactum discedere jubet. Dein paulo post archidiaconus ingressus admonet, pro consuetudine exspectare in ecclesia populum: illum ad agenda solemnia debere procedere. Cui ille respondens ait, pauperem prius (de se autem dicebat) oportere vestiri: se ad ecclesiam non posse procedere, nisi vestem pauper acciperet. Diaconus vero nihil intelligens, quia extrinsecus indutum amphibalo, veste nudum interius non videbat, postremo pauperem non comparere causatur. Mihi, inquit, vestis quæ præparata est, deferatur: pauper non deerit vestiendus. Arcta tum demum clericus necessitate compulsus, jamque felle commoto, a proximis tabernis bigerricam vestem, brevem atque hispidam

B quinque comparatam argenteis rapit, atque ante Martini pedes iratus exponit. En, inquit, vestem: sed pauper hic non est. Ille nihil motus, jubet eum paululum stare pro foribus, secretum utique procurans dum sibi vestem nudus imponeret; totis viribus elaborans, ut posset occultum esse quod fecerat. Sed quando in sanctis viris latent ista? quærentibus velint nolint cuncta produntur.

II. Cum hac igitur oblaturus sacrificium Deo veste procedit. Quo quidem die (mira dicturus sum) cum jam altarium, sicut est solemne, benediceret; globum ignis de capite illius vidimus emicare, ita ut in sublimie conscendens, longum admodum crinem flamma produceret. Hoc licet celeberrimo factum die in magna populi multitudine viderimus, una tantum de virginibus, et unus de presbyteris, tres tantum videre de monachis: cæteri cur non viderint, non potest nostri esse iudicii. Per idem fere tempus, cum Evanthius avunculus meus, vir licet sæculi negotiis occupatus, tamen admodum Christianus, gravissima ægritudine extremo mortis periculo cœpisset urgeri, Martinum evocavit. Nec cunctatus ille properavit: prius tamen quam medium viæ spatium vir beatus evolveret, virtutem advenientis sensit ægrotus: receptaque continuo sanitate, venientibus nobis obviam ipse processit. Altera die redire cupientem magna prece detinuit; cum interim unum e familia puerum lethali ictu serpens perculit: quem jam exanimem vi veneni ipse Evanthius suis humeris illatum ante pedes sancti viri, nihil illi impossibile confusus, exposuit. Jamque se malum serpens per omnia membra diffuderat. Cernere omnibus venis inflatam cutem, et ad utris instar tensa vitalia. Martinus porrecta manu, universa pueri membra pertractans, digitum prope ipsum vulnuscolum quo bestia virus infuderat, fixit. Tum vero (mira dicturus sum) vidimus venenum ex omni parte revocatum ad Martini digitum cucurrisse: deinde per illud ulceris foramen exiguum ita virus stipasse cum sanguine, ut solet ex uberibus caprarum aut ovium pastorum manu pressis longa linea copiosi lactis effluere. Puer

surrexit incolumis. Nos obstupefacti tantæ rei A miraculo, id quod ipsa cogebat veritas, fatebamur, non esse sub cælo qui Martinum possit imitari.

III. Consequenti eidem tempore iter cum eodem, dum diocæses visitat, agebamus. Nobis nescio qua necessitate remorantibus, aliquantulum ille processerat. Interim per aggerem publicum plena militantis viris fœnalis rheda veniebat: sed ubi Martinum in veste hispida, nigro et pendulo pallio circumtectam, contigua de latere jumenta viderunt, paululum in partem alteram pavefacta cesserunt: deinde funibus implicatis, protentos illos quibus, ut sæpe vidistis, misera illa animalia conglobantur, ordines miscuerunt; dumque ægre expediuntur, moram fecere properantibus. Qua permoti injuria militantes, præcipitatis in terram saltibus, se dederunt: deſu Martinum flagris ac fustibus urgere cœperunt; cum quidem ille mutus et incredibili patientia præbens terga cadentibus, majorem insaniam infelicibus commoveret, magis ex hoc furentes, quod ille quasi non sentiens verbera illata contemneret. Nos illico consecuti, sede cruentum atque universa corporis parte laniatum, cum exanimis in terram procubisset, invenimus: statimque eum asello suo imposuimus, ac locum cædis illius execrantes rapim abire properavimus. Interea illi regressi ad rhedam suam furore satiata, agi quo ire cœperant, jumenta præcipiant. Quæ cum omnia solo fixa, ac si aenea signa, rignissent; tollentibus altius vocem magistris, flagris hinc atque inde resonantibus nihil penitus movebantur. Consurgunt deinde omnes pariter in verbera. Consumit Gallicas mularum pœna mastigias. Tota rapitur silva de proximo: trabibus jumenta lunduntur; sed nihil penitus scævæ manus agebant: uno atque eodem in loco stabant fixa simulacra. Quid agerent infelices homines, nesciebant; nec jam ultra dissimulare poterant, quin quamlibet brutis pectoribus agnoscerent, divino numine se teneri. Tandem ergo in se regressi, cœperunt quærere quis ille esset quem in eodem loco ante paululum cæcidissent; cum percunctantes cognoscunt ex viantibus Martinum a se tam crudeliter verberatum. Tunc vero apparere omnibus cassa manifesta; nec ignorare jam poterant, quoniam ob illius viri injuriam tenerentur. Igitur omnes rapidis nos passibus consequuntur: conscii audaces facti ac merito pudore confusi, flentes et pulvere quo se ipsi fœdaverant, caput atque ora conspersi, ante Martini se genua provolvunt, veniam precantes, et, ut eos abire sinneret, postulantes: satis se vel sola conscientia reddisse pœnarum, satisque intellexisse quam eosdem ipsos vivos absorbere terra potuisset, vel ipsi potius amissis sensibus in immobilium saxorum naturam rigescere debuissent, sicut affixa locis quibus steterant, jumenta vidissent: orare se atque obsecrare, ut indulgeret sceleris veniam, et copiam præberet abeundi. Senserat etiam, priusquam accurrerent, vir beatus illos teneri, nobisque tandem indixerat: veniam tamen clementer indulent, cœdemque abire permittit animalibus restituit.

IV. Illud autem animadverti sæpe, Sulpicii, Martinum tibi dicere solitum, nequaquam sibi in episcopatu eam virtutum gratiam suppelisse, quam prius se habuisse meminisset: quod si verum est, immo quia verum est, conficere possumus quanta fuerint illa quæ monachus operatus est, et quæ teste nullo solus exereuit, cum tanta filium in episcopatu signa fecisse sub oculis omnium viderimus. Multa quidem illius prius gesta innotuere mundo, neque potuere celari: sed innumerabilia esse dicuntur quæ, dum jactantiam vitat, occultavit, neque in hominum solitiam passus est pervenire; quippe qui humanam substantiam supergressus, virtutis suæ conscientia mundi gloriam calcans, cælo teste frueretur. Quod verum esse vel ex his quæ comperta nobis sunt nec latere potuerunt, possumus æstimare; siquidem ante episcopatum duos mortuos vitæ restituerit, quod liber tuus plenius est locutus; in episcopatu verò, quod prætermisisse te miror, unum tantummodo suscitaverit. Cujus rei ego testis sum, si tamen nihil de minus idoneo teste debitas. Idipsum autem vobis qualiter gestum sit, explicabo. Fœrat causa nescio quæ, qua Carnotum oppidum petebamus. Interea, dum vicam quemdam habitantium multitudinem frequentissimum præterimus, obviam nobis immanis turba processit, quæ erat tota gentitium: nam nemo in illo vico noverat Christianum, verum ad famam tanti viri campos omnes late patentes confluentium multitudo contlexerat. Sensit hic Martinus operandum, et ammonente sibi spirita totus infremnit; nec mortale donans, verbum Dei gentilibus prædicabat, sapiens ingeniosus cor tanta Dominum Salvatorem turba nesciret. Interea (sicut nos incredibilis circumdederat multitudo) mulier quædam, cujus filius paulo ante defecerat, corpus exanime beato viro protensis manibus cepit offerre, dicens: Scimus quia amicus Dei es: restituere mihi filium meum, quia unicus est mihi. Junxit se cætera multitudo, et matris precibus acclamabat. Tum Martinus videns pro expectantium salute, ut postea nobis ipse dicebat, consequi se posse virtutem, defuncti corpus propriis manibus accepit; et cum inexpectantibus cunctis genua flexisset, ubi consummata oratione surrexit, vivificatum parvulum matri restituit. Tum vero multitudo omnis in cælum clamore sublato Christum Deum fateri: postremo concitatorum ad genua beati viri rtere cœperunt, fidei postulantes ut eos faceret Christianos; nec conatus, in medio ut erant campo, cunctos imposita universis manu catechumenos fecit, cum quidem ad nos conversus diceret, non irrationabiliter in campo catechumenos fieri, ubi solent martyres consecrari.

V. Vicisti, inquit Postumianus, Galle, vicisti; non tique me, qui Martini sum potius assertor, qui hæc omnia de illo viro et scivi semper et credidi; sed eremitas omnes anachoretasque vicisti: nemo enim illorum, sicut Martinus hic vesier, immo noster, mortibus imperavit: mortuoque hunc iste Sulpicius

apostolis comparat et prophetis, quem per omnia illis esse consimilem, fidei virtus ac virtutum opera testantur. Sed perge, quæso, quamquam nihil magnificentius audire possimus, perge tamen, Galle, quod etiam nunc de Martino superest sermonis evolvere: nam etiam minima illius et quotidiana animus festinat agnoscere; quia minima illius aliorum maximis majora esse nulli dubium est. Haec faciam, Gallus inquit. Verum id quod dicturus sum, ipse non vidi: prius enim gesta res est quam me illi viro iungerem: sed factum celebre est, fidelium fratrum qui interfuerant sermone vulgatum. Eo fere tempore quo primum episcopus datus est, fuit ei necessitas adire Comitatum. Valentinianus tum major rerum potiebatur. Is cum Martinum ea petere cognovisset quæ prestare nolobat, iussit eum palatii fortibus arceri: ostentum ad animum illius immitem ac superbum uxor accesserat Ariana, quæ totum illum a sancto viro, ne ei debitam reverentiam præstaret, avorterat. Itaque Martinus, ubi semel atque iterum superbum principem frustra adire tentavit, recurrit ad nota præsidia: cilicio obvolvitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinere, orationem diebus noctibusque perpetuat. Septimo vero die astitit ei angelus: jubet eum ad palatium ire securum: regias fores quamlibet classes sponte roscandas: imperatoris spiritum superbum molliendam. Igitur istiusmodi præsentis angeli confirmatus alloquio et fretus auxilio, palatium petit. Patent iurina, nullus obstitit, postremo usque ad regem nemine prohibente pervenit. Qui cum venientem eminus videret, intendens cur fuisse admissus, nequaquam assurgere est dignatus astanti, domæ regiam solum ignis operiret, ipsumque regem ea parte corporis qua accebat, afflaret incendium. Ita cæcis oco superbus excutitur, et Martino iovitus assurgit: multumque complexus quem sperare ante decesserat, vicium consicæ divinam commendatior factebatur: nec expectatis Martini precibus, prius amata præstitit quam rogatur. Colloquio illum atque convivio frequenter adiciunt: postremo abeunti multa munera obtulit, quæ vir beatus, ut tempus, paupertatis suæ custos cuncta seposit.

VI. Et quia palatium semel ingressi amicus, licet divocis in palatio temporibus gesta connectam: nequaquam enim prætermittendum videtur, circa Martini admirationem, reginæ fidelis exemplum. Martinus imperator reipublicam gubernabat, vir omni vita merito prædicandus, si ei vel diadema non legitime tumultuante milite impositum repudiare, vel armis civilibus abstinere licuisset: sed magnum Imperium nec sine periculo nonni, nec sine armis poteit tenere. Hic Martinum sapius evocatum receptumque intra palatium venerabiliter honorabat: totus illi cum eo sermo de præsentibus, de futuris, de fidelium gloria, de æternitate sanctorum; cum interim diebus ac noctibus de ore Martini regina pondebat, Evangelicæ illi non inferior exemplo pedes Sancti flets rigabat, crine tergebat. Martinus, quem nulla

A unquam femina contigisset, istius assiduitatem, immo potius servitutem non poterat evadere. Non illa opes regni, non imperii dignitatem, non diadema, non purpuram cogitabat: divelli a Martini pedibus solo strata non poterat. Postremo a viro suo poposcit, deinde Martinum uterque compellunt, ut ei remotis omnibus ministris præberet sola convivium: nec potuit vir beatus obstinatus relectari. Componitur castus reginæ manibus apparatus: sellam ipsa consertit, mensam admovei, aquam manibus subministrat: cibum quem ipsa coxerat, apponit; ipsa, illo sedente, eminus secundum famulantiùm disciplinam solo fixa consistit immobilis, per omnia ministrantis modestiam et humilitatem exhibens servientis: miscuit ipsa bibituro, et ipsa porrexit.

B Finita convivia fragmenta panis assumpti micæque collegit, satis fideliter illas reliquias imperialis opulis anteponebat. Beata mulier tantæ pietatis affectu illi merito comparanda, quæ venit a finibus terre audire Salomonem; siquidem simplicem sequamur historiam: sed si fides reginarum est conferenda (quod mihi licet separata mysterii maiestate dixisse), illa expetit audire sapientem; ista non tantum audisæ contenta, sed et meruit servire sapienti.

VII. Postumianus, iamdudum, inquit, Galle, audiens te loquentem vehementer admiror reginæ fidem: sed illud ubi est, quod nulla unquam femina ferebatur propius astitisse Martino? ecce ista regina non solum astitit, sed etiam ministravit: et vereor, ne isto aliquantulum se tœcantur exemplo qui libenter feminis inseruntur. Tum Gallus, Quid tu, inquit, non vides quod solent docere grammatici, locum, tempus, personam? Propone enim tibi ante oculos captum in palatio imperatoris precibus ambiri, reginæ fide cogi, temporis necessitate constringi, ut clausos carcere liberaret, exsiliis datos restitueret, bona adempta rediliberet: hæc quanti putas constare episcopo debuisse, et pro his omnibus non aliquantulum de rigore propositi relaxaret? Verum tamen quis occasione hujus exempli male usus esse aliquos arbitraris, isti vero felices erunt, si a disciplina exempli istius non recedant. Videant enim, quia Martino semel tantum in vita, jam septuagenario, non videri libera, non virgo lascivens, sed sub viro vivens, ipso viro pariter supplicante, regina servivit et ministravit. Hæc edenti astitit, non cum epulante discubuit: nec ausa est participare convivium, sed deferebat obsequium. Discit igitur disciplinam: serviat tibi matrona, non imperet; et serviat, non recumbat: sicut Martha illa ministravit Domino, nec tamen est adsita convivio; immo prælata est ministranti quæ verbum potius audiebat. Sed in Martino ista regina utrumque complevit: et ministravit ut Martha, et audivit ut Maria. Quod si quis hoc uti voluerit exemplo, per omnia teneat exemplum: talis causa sit talisque persona, tale obsequium, tale convivium, et in omni vita semel tantum.

VIII. Præclare, inquit Postumianus, nostros istos, ut Martini non egrediantur exemplum, tua constrin-

git oratio : sed profiteor tibi, quia hæc surdis auribus audientur : nam si Martini sequeremur vias, (numquam causas de osculo diceremus, et) universis scævæ opinionis opprobriis careremus. Verum sicut tu soles dicere, cum edacitatis argueris, Galli sumus; ita nos in hac parte numquam vel Martini exemplo vel tuis disputationibus corrigendi fatemur. Verum tamen hæc nobis jamdudum agentibus, quid tu tam, obstinate Sulpici, taces? Ego, inquam, non solum modo taceo, sed olim de istis tacere disposui : nam quia quamdam viduam vagam, nitidulam, sumptuosam objurgaverim, lascivius vicitantem; itidemque virginem adolescenti cuidam mihi charo indecentius adhærentem, cum quidem ipsam frequenter audissem, alios etiam qui talia agerent, increpantem; tanta mihi omnium feminarum cunctorumque monachorum odia concitavi, ut adversum me utraq; legiones jurata bella susceperint. Unde quæso taceatis, ne etiam hoc quod vos loquimini, ad meam referatur invidiam. Tota vobis istorum mentio relinquatur : ad Martinum potius revertamur. Tu, Galle, ut aggressus es, cœptum opus explica. Tum ille : Jam quidem vobis, inquit, tanta narravi, ut satisfacere studiis vestris meus sermo debuerit : sed quia voluntati vestræ non obsecundare mihi non licet, quantum adhuc diei superest, loquar : nam certe dum stramen illud quod in lectos nostros paratur, aspicio, subvenit in memoriam etiam de stramine in quo Martinus jacuerat, factam esse virtutem. Res ita gesta est : Claudiomagus vicus est in confinio Biturigum atque Turonorum. Ecclesia ibi est celebris religione sanctorum, nec minus gloriosa sacrarum virginum multitudine. Præteriens ergo Martinus, in secretario ecclesiæ habuit mansionem. Post discessum illius cunctæ in secretarium illud virgines irruerunt : allambunt singula loca, ubi aut sederat vir beatus aut steterat : stramentum etiam in quo quieverat, partiuntur. Una earum post dies paucos partem straminis, quam sibi pro benedictione collegerat, energumeno, quem spiritus erroris agitabat, de cervice suspendit; nec mora, dicto citius, ejecto dæmone, persona purgata est.

IX. Per idem fere tempus Martino a Treveris revertenti fit obviam vacca, quam dæmon agitabat : quæ relicto grege suo, in homines ferebatur; et jam multos noxie petulca confoderat. Verum ubi nobis cœpit esse contigua, hi qui eam eminus sequebantur, prædicere magna voce cœperunt, ut caveremus. Sed postquam ad nos torvis furibunda luminibus propius accessit, Martinus elevata obviam manu pecudem consistere jubet : quæ mox ad verbum illius stare cœpit immobilis. Cum interea videt Martinus dorso illius dæmonem supersedentem, quem increpans, Discede, inquit, funeste, de pecude, et innoxium animal agitare desiste. Paruit nequam spiritus, et recessit. Nec defuit sensus in bucula, quin se intelligeret liberatam : ante pedes sancti recepta quiete prosternitur, deinde jubente Martino gregem suum petiit, sequæ agmini cæterarum ove

A placidior immiscuit. Hoc illud fuit tempus quo inter medias flammæ positus non sensit incendium : quod mihi non arbitror esse referendum ; quia hoc plenius iste Sulpicius, licet in libro suo præteritum, in epistola tamen postea, quam ad Eusebium tunc presbyterum, modo episcopum, fecit, exposuit : quam tu, Postumiane, aut, credo, legisti, aut si incognita tibi est, cum libuerit, in promptu ex illo armario habes : nos ab illo omissa referimus. Quodam autem tempore, dum dioceses circuiret, venantium agmen incurrimus. Canes leporem sequebantur : jamque multo spatio victa hestiola, cum undique campis late patentibus nullum esset effugium, mortem imminentem jam jamque capienda crebris flexibus diferebat. Cujus periculum vir beatus pia mente miseratus imperat canibus, ut desisterent sequi, et sinerent abire fugientem : qui continuo ad primum sermonis ejus imperium constiterunt. Crederes victos, immo potius affixos, in suis hæere vestigiis.

X. Ita lepusculus, persecutoribus alligatis, incolumis evasit. Operæ pretium autem est, etiam familiaria illius verba spiritali sale condita memorare. Ovem recens tonsam forte conspexerat. Evangelicum, inquit, mandatum ista complevit : duas habuit tunicas ; unam earum largita est non habenti : ita ergo et vos facere debetis. Item cum subulcum argentem ac pene nudum in pellicea veste vidisset, En, inquit, Adam ejectus de paradiso in veste pellicea sues pascit : sed nos illo vetere deposito, qui adhuc in isto manet, novum Adam potius induamus. Boves ex parte prata depaverant, porci etiam nonnulla suffoderant ; pars cætera quæ manebat illæsa, diversis floribus quasi picta vernabat. Speciem, inquit, gerit pars illa conjugii, quæ pecore depasta etsi non penitus gratiam amisit herbarum, nullam tamen florum retinet dignitatem : illa vero quam porci pecora immunda foderunt, fornicationis imaginem scdam præterdit : cæterum illa portio quæ nullam sensit injuriam, gloriam virginitatis ostendit, herbis fecunda luxuriat, feni in ea fructus exuberat, et ultra omnem speciem distincta floribus quasi gemmis micantibus ornata radiat. Beata species et Deo digna ! nihil enim virginitati est comparandum : ita et illi qui conjugia fornicationi comparant, vehementer errant; et illi qui conjugia virginitati æquanda æstimant, miseri penitus et stulti sunt. Verum hæc a sapientibus tenenda distinctio est, ut conjugium pertineat ad veniam, virginitas spectet ad gloriam, fornicatio deputetur ad poenam, nisi satisfactione purgetur.

XI. Miles quidam cingulum in ecclesia, monachum professus, abjecerat : cellulam sibi eminus in remoto quasi eremita victurus exerat. Interea astutus inimicus variis cogitationibus brutum pectus agitabat, ut conjugem suam, quam Martinus in monasterio puellarum esse præceperat, voluntate mutata secum potius vellet habitare. Adiit ergo Martinum fortis eremita : quod haberet animi confitetur. Ille vero vehementer abnuere : feminam viro rursus, jam

monacho non marito, incongrua ratione misceri. Postremo cum miles instaret, affirmans nihil hoc proposito esse nociturum: se solo conjugis uti velle solatio: porro ne rursus se in sua vitia revolverent, non esse metuendum: se esse militem Christi, illam quoque in eadem ejusdem militiæ sacramenta jurasse: pateretur episcopus, sanctos et sexum suum fidei merito nescientes pariter militare. Tum Martinus (verba vobis ipsa dicturus sum): Dic mihi, inquit, si umquam in bello fuisti, si in acie constitisti? At ille respondens, Frequenter, inquit, in acie steti, et bello frequenter interfui. Ad hæc Martinus: Dic mihi ergo, numquid in illa acie quæ armata in prælio parabatur, aut jam adversus hostilem exercitum collato cominus pede, districto ense pugnabat, ullam feminam stare aut pugnare vidisti? Tunc demum miles confusus erubuit, gratias agens, errori suo se non fuisse permissum, nec aspera increpatione verborum, sed vera et rationabili secundum personam militis comparatione correctum. Martinus autem conversus ad nos (sicut eum frequens fratrum turba vallaverat): Mulier, inquit, virorum castra non adeat; acies militum separata consistat; procul femina in suo degens tabernaculo sit remota: contemptibilem enim reddit exercitum, si virorum cohortibus turba feminea misceatur. Miles in acie, miles pugnet in campo: mulier se intra murorum munimenta contineat. Habet et illa gloriam suam, si pudicitiam viro absente servaverit: cujus hæc prima virtus et consummata victoria est, non videri.

XII. Illud vero, Sulpici, meminisse te credo, quo affectu nobis, cum et tu coram adesses, illam virginem prædicaret, quæ ita se penitus ab omnium virorum oculis removisset, ut ne ipsum quidem ad se Martinum, cum eam ille officii causa visitare vellet, admiserit: nam cum præter agellum illius præteriret, in quo se jam ante complures annos pudica cohibebat; audita fide illius atque virtute divertit, ut tam illustris meriti puellam religioso officio episcopus honoraret. Nos consequentes gavisuram illam virginem putabamus; siquidem hoc in testimonium virtutis suæ esset habitura, ad quam tanti nominis sacerdos deposito propositi rigore venisset; verum illa fortissimi vincula propositi ne Martini quidem contemplatione laxavit: ita vir beatus accepta per aliam feminam excusatione laudabili, ab illius foribus quæ videndam se salutandamque non dederat, lætus abscessit. O virginem gloriosam, quæ ne a Martino quidem passa est se videri! o Martinum beatum, qui illam repulsam non ad contumeliam suam duxit; sed magnificans illius cum exultatione virtutem, inusitato in his dumtaxat regionibus gaudebat exemplo! Ergo cum haud longe ab illa villula nos manere nox imminens coegisset, xenium beato viro eadem illa virgo transmisit: fecitque Martinus quod antea non fecerat (nullius enim ille unquam xenium, nullius munus accepit); nihil ex his quæ virgo venerabilis miserat, refutavit,

A dicens benedictionem illius a sacerdote minime respiciendam, quæ esset multis sacerdotibus præferenda. Audiant, quæso, virgines istud exemplum, ut fores suas, si eas malis obsistere volunt, etiam bonis claudant; et, ne ad se improbis sit liber accessus, non vereantur excludere etiam sacerdotes. Totus hoc mundus audiat: videri se a Martino virgo non passa est. Non utique illa quemcumque a se repulit sacerdotem; sed in ejus viri conspectum puella non venit, quem videre salus videntium fuit. Quis autem hoc alius præter Martinum sacerdos non ad suam injuriam retulisset? quos adversum sanctam virginem motus quantasque iras mente concepisset! hæreticam judicasset, et anathematizandam esse decrevisset. Quam vero illi beatæ animæ illas virgines prætulisset, quæ crebris occursibus ubique se præbent obvias sacerdoti, quæ convivia sumptuosa disponunt, quæ una pariter accumbunt! Sed quo me ducit oratio? paululum iste liberior sermo reprimendus est, ne in aliquorum forsitan incurrat offensam: etenim infidelibus objurcationis verba non proderunt, fidelibus autem satisfaciet exemplum. Verum ego ita virtutem hujus virginis prædicabo, ut tamen nihil illis quæ ad Martinum videndum ex longinquis regionibus sæpe venerunt, arbitrer derogandum; siquidem hoc beatum virum frequenter affectu etiam angeli frequentarint.

XIII. Cæterum id quod dicturus sum, Postumiane, hoc tibi (me autem intuebatur) teste recte perhibeo. Quodam die ego et iste Sulpicius pro foribus illius excubantes, jam per aliquot horas cum silentio sedebamus, ingenti horrore et tremore ac si ante angeli tabernaculum mandatas excubias duceremus, cum quidem clauso cellulæ suæ ostio nos ibi esse nesciret. Interim colloquentium murmur audimus, et mox horrore quodam circumfundimur ac stupore; nec ignorare potuimus nescio quid fuisse divinum. Post duas fere horas ad nos Martinus egreditur: ac tum eum iste Sulpicius (sicut apud eum nemo familiaris loquebatur) cœpit orare, ut pie quærentibus indicaret, quid illud divini fuisset horroris quod fatebamur nos ambo sensisse, vel cum quibus fuisset in cellula collocutus: tenuem enim nos licet et vix intellectum, sermocinantium sonum pro foribus audisse. Tum ille diu multumque cunctatus (sed nihil erat quod ei Sulpicius non extorqueret invito. Incredibilia forte dicturus sum, sed Christo teste non mentior: nisi quisquam est tam sacrilegus, ut Martinum æstimet fuisse mentitum): Dicam, inquit, vobis; sed vos quæso nulli dicatis. Agnes, Thecla et Maria mecum fuerunt. Referebat autem nobis vultum atque habitum singularum. Nec vero illo tantum die, sed frequenter se ab eis confessus est visitari: Petrum etiam et Paulum apostolos videri a se sæpius non negavit. Jam vero dæmones, prout ad eum quisque venisset, suis nominibus increpabat. Mercurium maxime patiebatur infestum: Jovem brutum atque hebetem esse dicebat. Hæc plerisque in eodem etiam monasterio constitutis incredibilia videbantur;

nodum ego confidam omnes qui hæc audient, eredituros : nam nisi inestimabilem vitam atque virtutem Martinus egisset, nequaquam apud nos tanta gloria præditus haberetur : quamquam minime mirum, si in operibus Martini infirmitas humana debitaerit, cum multos hodieque videamus nec Evangelii quidem ereditisse. A Martino autem sæpe angelos visos familiariter et sensitus et experti sumus. Rem minimam dicturus sum, sed tamen diem. Apud Nemausum episcoporum synodus habebatur, ad quam quidem ire noluerat, sed quid gestum esset scire cupiebat. Casu cum eo iste Sulpicius navigabat; sed procul, ut semper, a cæteris in remota navis parte solus residebat. Ibi ei angelus, quid gestum esset in synodo, nuntiavit. Nos postea tempus habiti concilii sollicite requirentes, satis compertum habuimus, ipsum diem fuisse conventus, et ea ibi ab episcopis fuisse decreta quæ Martino angelus nuntiavit.

XIV. Cæterum cum ab eo de fine sæculi quæremus, ait nobis, Neronem et Antichristum prius esse venturos : Neronem in Occidentali plaga regibus subactis decem imperatorum, persecutionemque ab eo eatenus exercendam, ut idola gentium eoli cogat : ab Antichristo vero primum Orientis esse capiendum imperium, qui quidem sedem et caput regni Hierosolymam esset habiturus : ab illo urbem et templum

A esse reparandum : illius eam persecutionem futuram esse, ut Christum Deum cogat negari, se potius Christum esse confirmans : omnesque secundum legem circumcidi jubeat : ipsum denique Neronem ab Antichristo esse perimendum, atque ita sub illius potestate universum orbem cunctasque gentes esse redigendas, donec adventu Christi impius opprimatur : non esse autem dubium, quin Antichristus male spiritu conceptus jam natus esset, et in annis puerilibus constitutus, ætate legitima sumpturus imperium. Quod autem hæc ab illo auditivus, annus octavus est. Vos æstimate quam jam in præcipiti existant quæ futura metuntur. Hæc cum maxime Gallus, nee dum explicitis quæ statuerat referre, loqueretur; puer familiaris ingressus est, nuntians B Refrigerium presbyterum stare pro foribus. Dubitare cepimus, utrum Gallum adhuc esset melius audire, an exoptatissimo nobis viro, qui officii causa ad nos veniebat, occurrere. Tum Gallus : Etiam si non ob adventum sanctissimi sacerdotis relinquenda nobis hæc esset oratio, nox ipsa cogebat hucusque protractum finire sermonem. Verum quia de Martini virtutibus nequaquam explicari universa poterunt, hæc vos hodie audire sufficiat : eras reliqua dicemus. Ita pariter accepta hæc Galli sponsione surreximus.

DIALOGUS III.

Qui tamen dicendus esset Secundus.

I. Lucoseit hoc, Galle : surgendum est : nam, ut vides, et Postumianus instat; et hic presbyter, qui hesterno auditorium amisit, expectat, ut quæ de Martino nostro in hodiernum diem explicanda distuleras, debitor sponsonis evolvas. Non ignarus quidem iste omnium, quæcumque memoranda sunt : sed dulcis et grata cognitio est etiam nota relegenti; siquidem natura ita comparatum bit, ut meliore quis conscientia se nosse congaudeat quæ multorum testimoniiis non esse incerta cognoscat. Nam et hic a prima adolescentia Martinum secutus novis quidem omnibus, sed libenter cognita recognoscit. Fatebatur enim tibi, Galle, Martini mihi sæpius auditas esse virtutes; quippe qui de eo etiam litteris multa mandaverim : sed per gestorum admirationem semper mihi nova sunt quæ de illo, licet audita sæpius, revelantur. Proinde additum nobis Refrigerium auditorem eo impensius gratulamur, quo præcipit Postumianus iste, qui hæc Orienti inferre festinat, quasi sub testibus consignatam abs te accepturum est veritatem. Hæc me loquente, Gallo jam ed narrandum parato, irruiet turba monachorum : Evagrius presbyter, Aper, Sebastianus Agricola : et post paululum ingreditur presbyter noster Ætherius cum Calupione diacono, et Amatre subdiacono : postremus Aurelius presbyter dulcissimus mens, longiore

C via veniens, anhelus cucurrit. Quid vos, inquam, tam subito et tam insperati, tam ex diversis regionibus, tam mane cucurristis? Nos, inquit, hesterno cognovimus, Gallum istum per totum diem Martini narrasse virtutes, et reliqua in hodiernum diem, quia nox oppresserat, distulisse : præsertim matravimus frequens auditorium facere tantam materiam locuturo. Interea nuntiat, multos secularium stare pro foribus, nec ingredi auctentes, sed ut admitterentur orantes. Tum Aper, nequaquam istos, inquit, nobis admisceri convenit : quia ad audiendum curiositate potius quam religione venerunt. Confusus ego illorum vice quos non admittendos esse tenebat. Ægre tandem obtinui, ut Eucherium ex vicariis et Celsum admitterent consularum : cæteri sunt repulsi. D Tum Gallum media in sede componimus : qui cum dia nobili sua verecundia silentium tenuisset, tandem ita exorsus est :

II. Convenistis, inquit, ad me audiendum, et sancti et disertii; sed felicitas potius quam doctas aures, uti arbitror, attulistis, audituri me fide testis, non oratoris copia locuturum. Quæ autem hesternis dicta sunt, non revolvam : illa qui non audierunt, ex scriptis recognoscent. Nova Postumianus exposcit, nuntiaturus Orienti, ne se in comparatione Martini præferat Occidentii. Ac primum gessit animus, quod

Refrigerius in aurem suggerit, explicare. Res in Carnotena gesta est civitate. Paterfamilias duodecennem ab utero matrem puellam Martino cepit offerre, poscens ut linguam ligatam meritis suis sanctus absolveret. Ille cedens episcopis, qui tum forte latus illius ambiebant, Valentino atque Victricio, imparem se esse tantæ moli; sed illis quasi sanctoribus nihil impossibile fatebatur. At illi pias preces una cum patre supplici voce jungentes, orare Martinum, ut sperata præstaret. Nec cunctatus ultra (utrumque præclarum, et ostendendo humilitatem, nec differendo pietatem), jubet circumstantis populi multitudinem submoveri: episcopis tantum et puellæ patre assistentibus in orationem suo illo more prosteruitur: dein pusillum olei cum exorcismi præfatione benedicit, atque ita in os puellæ sanctificatum liquorem, cum et linguam illius digitis teneret, infudit. Nec sefellit Sanctum virtutis eventus. Patris nomen interrogat: mox illa respondit. Proclamat pater, cum gaudio pariter et lacrymis Martini genua complexus, et hanc primam se filia audisse vocem cunctis stupentibus fatebatur. Ac ne cuiquam id incredibile forte videatur, perhibeat vobis præsens Evagrius testimonium veritatis, nam res ipso præsentem tum gesta est.

III. Parvum illud est quod nuper Harpagio presbytero referente cognovi: sed non prætermittendum videtur: Avitiani comitis uxorem misisse Martino oleum, quod ad diversas morborum causas necessarium (sicut est consuetudo) benediceret: ampullulam vitream istiusmodi fuisse, ut rotunda in ventrem cresceret, ore producto; sed oris exstantis concavum non repletum; quia ita moris sit vascula illa complere, ut pars summa umbonibus obstruendis libera relinquatur. Testabatur presbyter, vidisse se oleum sub Martini benedictione crevisse, quoad exundante copia superne difflueret: eademque, dum ad matremfamilias vasculum referretur, fervisse virtute: nam inter manus pueri portantis ita semper exundasse oleum, ut omne illius vestimentum copia superfusi liquoris operiret: matronam ita usque ad summum labrum plenum vasculum recepisse, ut presbyter hodieque fateatur, obdendi pessuli, quo claudi diligentius servandam consueverunt, in vitro illo spatium non fuisse. Mirum et illud, quod huic (me autem intuebatur) meminî contigisse. Vas vitreum cum oleo quod Martinus benedixerat, in fenestra paululum editiore deposuit: puer familiaris incautus linteum superpositum, ampullam ibi esse ignarus, attraxit. Vas super constratum marmore pavementum decidit: cunctis metu exterritis, ne benedictio deperisset, ampulla perinde incolumis est reperia ac si super plumas mollissimas decidisset; quæ res non potius ad casum quam ad Martini est referenda virtutem, cujus benedictio perire non potuit. Quid illud? quod factum est a quodam, cujus nomen, quia præsens est et prodi se vetuit, supprimetur: cui quidem tempore hic etiam Saturninus interfuit. Canis nobis importunior oblatrabat: In

A nomine, inquit, Martini jubeo te obmutescere. Canis hæsit latratus in guttore: lingua (abscisam putares) obmutuit. Ita parum est ipsum Martinum fecisse virtutes: credite mihi, quia etiam alii in nomine ejus multa fecerunt.

IV. Avitiani quondam comitis uoveratis barbaram nimis, et ultra omnia cruentam feritatem. Hic rabido spiritu ingressus Turonum civitatem, sequentibus eum miserabili facie ordinibus catenatis, diversa perdendis parari jubet genera pœnarum, disponens postera die attonita civitate ad opus tam triste procedere. Quod ubi Martino compertum est, solus paulo ante mediam noctem ad prætorium bestia illius tendit: sed cum, profundæ noctis silentio, quiescentibus cunctis, nullus foribus obseratis pateret ingressus, ante limina cruenta prosteraitur. Interea Avitianus gravi somno sepultus angelo ingruente percellitur: Servus, inquit, Dei ad tua limina jacet, et tu quiescis? qua ille voce percepta, lecto suo turbatus excutitur; convocatisque servis trepidus exclamat, Martinum esse pro foribus: irent protinus, claustra reserarent, ne Dei servus pateretur injuriam; sed illi, ut est omnium natura servorum, vix prima limina egressi, irridentes dominum suum, quod somno fuisset illusus, negant quemquam esse pro foribus, ex suomet ingenio conjectantes neminem nocte posse vigilare, podum illi crederent, in illo noctis horrore jacere ante aliena limina sacerdotem: idque Avitiano facile persuasum. Rursum solvitur in soporem; sed mox vi majore concussus exclamat, Martinum stare pro foribus: sibi ideo nullam quietem animi corporisque permitti. Tardantibus servis, ipse usque ad limina exteriora progreditur: ibi Martinum, ut senserat, deprehendit. Percussus miser tantæ manifestationis virtutis, quid, inquit, mihi hoc, domine, fecisti? nihil loqui te necesse est: scio quid desideras, video quod requiras: discede quantocius, ne me ob injuriam tuam cœlestis ira consumat: satis solverim hucusque pœnarum. Crede, quia non leviter apud me actum est, ut ipse procederem. Post discessum autem Sancti advocat officiales suos: jubet omnes custodias relaxari; et mox ipse proficiscitur. Ita fugato Avitiano, lætata est se civitas liberatam.

V. Mæc cum multis Avitiano referente comperta sunt, tum nuper Refrigerius presbyter, quem coram videtis, ab Evagrîo fideli viro, ex tribunis, sub invocatione divinæ majestatis audivit, qui sibi hæc ab ipso Avitiano relatam esse jurabat. Cæterum nolam miremini me hodie facere quod besterno non feci, ut ad singulas quasque virtutes nomina testium personarum subnectam, ad quas, si quis fuerit ingratus, quia adhuc in corpore sunt, recurrat. Exigit id infidelitas plurimorum, qui in aliquibus quæ besterno memorata sunt, nutare dicuntur. Accipiant ergo testes adhuc incolumes atque viventes, quibus, quia de fide nostra dubitant, magis credent. Sed si adeo infideles sunt, profiteor, quia nec illis sunt credendi. Miror autem quemquam qui vel tenuem sen-

sum religionis habeat, tantum placuli velle committere, ut putet quemquam de Martino posse mentiri. Facessat a quoquam qui sub Deo vivit, ista suspicio: neque enim Martinus hoc indiget, ut mendaciis asseratur. Sed tamen totius sermonis fidem apud te, Christe, depromimus, nos nec alia dixisse nec alia dicturos, quam quæ aut ipsi vidimus, aut quæ manifestis auctoribus vel plerumque ipso referente cognovimus. Cæterum etsi dialogi speciem, quo ad relevandum fastidium lectio variaretur, assumpsimus, nos pie præstare profitemur historiæ veritatem. Hæc me extrinsecus inserere nonnullorum incredulitas, non sine meo dolore, compulerit. Sed redeat ad nostrum sermo consessum: in quo cum me tam studiose audiri videam, fatear necesse est, Aprum fecisse constanter, qui repulit infideles, eos tantum judicans audire debere, qui crederent.

VI. Efferor siquidem (credite) spiritu, et præ dolore totus insanio: non credunt Martini virtutibus Christiani, quas dæmones fatebantur! Monasterium beati viri duobus a civitate erat millibus disparatum: sed si quoties venturus ad ecclesiam pedem extra cellulæ suæ limen extulerat, videres per totam ecclesiam energumenos rugientes, et quasi adveniente iudice agmina damnanda trepidare, ut adventum episcopi clericis, qui venturum esse nescirent, dæmoniorum gemitus indicaret. Vidi quemdam, appropiante Martino, in aera raptum manibus extensis in sublime suspendi, ut nequaquam solum pedibus attingeret. Si quando autem exorcizandorum dæmonum Martinus operam recepisset, neminem manibus attrahabat, neminem sermonibus increpabat, sicut plerumque per clericos rotatur turbo verborum; sed admotis energumenis cæteros jubebat abscedere, ac foribus obseratis in medio ecclesiæ cilicio circumtectus, cinere respersus, solo stratus orabat. Tum vero cerneret miseros diverso exitu perurgeri: hos sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere in faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum: at in parte alia videres sine interrogatione vexatos et sua crimina confitentem. Nomina etiam nullo interrogante probebant: illo se Jovem, iste Mercurium fatebatur. Postremo cunctos diaboli ministros cum ipso cernebat auctore cruciari; ut jam in Martino illud fateamur impletum quod scriptum est: Quoniam sancti de angelis iudicabunt.

VII. Pagum quemdam in Senonico annis singulis grandio vastabat. Compulsi extremis malis incolæ a Martino auxilium poposcerunt, missa per Auspicium præfectorium virum satis fida legatione, cujus agros specialiter gravior quam cæterorum assueverat procella populari. Sed facta ibi oratione Martinus ita universam penitus liberavit ab ingruenti peste regionem, ut per viginti annos, quibus postea mansit in corpore, grandinem in illis locis nemo pertulerit. Quod ne fortuitum esse et non potius Martino præstitum putaretur, eo anno quo ille defunctus est rursus incubuit rediviva tempestas: adeo sensit et mundus

A viri fidelis excessum, ut cujus vita jure gaudebat, etiam ejusdem mortem lugeret. Cæterum si ad hæc probanda quæ diximus testes etiam infirmior auditor exegerit, non unum ego hominem, sed multa millia producam, et totam in testimonium virtutis expertæ Senonum advocabo regionem. Et tamen tu, Refrigeri presbyter, credo, meministi, nuper nobis super hoc cum Romulo Auspicii illius filio, honorato et religioso viro, fuisse sermonem; qui hæc nobis tamquam incomperta referebat, et cum futuris proventibus per assidua damna trepidaret, ut ipse vidisti, magno secum mœrore lugebat, Martinum non in hæc tempora reservatum.

VIII. Sed ut ad Avitianum recurram (qui cum in omnibus locis cunctisque urbibus ederet crudelitatis suæ infanda monumenta, Turonis tantum innocens erat: et illa bestia quæ humano sanguine et infelicitum mortibus alebatur, mitem se atque tranquillum beato viro præsentem præstabat), memini quodam die ad eum venisse Martinum: qui ubi secretarium ejus ingressus est, vidit post tergum ipsius dæmonem miræ magnitudinis assidentem. Quem eminus (ut verbo, quia ita necesse est, parum Latino loquamur) exsufflans; Avitianus se exsufflari existimans, Quid me, inquit, Sancte, sic accipis? Tum Martinus, Non te, inquit, sed eum qui cervici tuæ teter incumbit. Cessit diabolus, et reliquit familiare subsellium: satisque constat, ab illo die Avitianum mitiorem fuisse, seu quod intellexerit egisse se semper assidentis sibi diaboli voluntatem, seu quod immundus spiritus ab illius consensu per Martinum fugatus, privatus est potestate grassandi, cum erubesceret minister auctorem, nec ministrum auctor urgeret. In vico autem Ambatiensi, id est, castello illo veteri quod nunc frequens habitatur a fratribus, idolum noveratis grandi opere constructum. Politissimis saxis moles turrata surrexerat, quæ in conum sublime procedens superstitionem loci operis dignitate servabat. Hujus destructionem Marcello, ibidem consistenti presbytero, vir beatus sæpe mandaverat. Post aliquantum tempus regressus increpat presbyterum, cur adhuc idoli structura consisteret. Ille causatus, vix militari manu et vi publicæ multitudinis tantam molem posse subverti, nedum id facile putaret per imbecilles clericos aut infirmos monachos quivisse curari. Tum Martinus recurrens ad nota subsidia, noctem totam in oratione pervigilat: mane orta tempestas ædem idoli usque ad fundamentum provolvit. Verum hæc Marcello teste dicta sint.

IX. Allam ejus non dissimilem in simili opere virtutem Refrigerio astipulante perhibeo. Columnam immensæ molis, cui idolum superstabat, parabat evertere: sed nulla erat facultas qua id daretur effectui; tum ad orationem suo more convertitur. Visam certum est parilem quodammodo columnam rueri de cœlo, quæ impacta idolo totam illam inexpugnabilem molem solvit in pulverem: parum scilicet, si invisibiliter cœli virtutibus uteretur, nisi

ipsæ virtutes visibiliter servire Martino humanis etiam oculis cernerentur. Idem autem Refrigerius mihi testis est, mulierem profluvio sanguinis laborantem, cum Martini vestem exemplo mulieris illius Evangelicæ contigisset, sub momento temporis fuisse sanatam. Serpens flumen secabat, et ripæ in qua constiteramus, adnabat: In nomine, inquit, Domini jubeo te redire. Mox se mala bestia ad verbum Sancti retorsit, et in ulteriorem ripam nobis expectantibus transmeavit. Quod cum omnes non sine miraculo cerneremus, altius ingemiscens ait, Serpentes me audiunt, et homines non audiunt.

X. Piscem Paschæ diebus edere consuetus, paulo ante horam refectionis interrogat, an haberetur in promptu. Tum Cato diaconus, ad quem monasterii administratio pertinebat, doctus ipse piscari, negat per totum diem sibi ullam cecisse capturam; sed neque alios piscatores, qui vendere solebant, quidquam agere quivisse. Vade, inquit, mitte linum tuum: captura proveniet. Contigua flumini, ut Sulpicius iste descripsit, habebamus habitacula: processimus cuncti, utpote feriatis diebus, videre piscantem, omnium spebus intentis, non incassum futura tentamina, quibus piscis Martino auctore Martini usibus quæreretur. Ad primum jactum in rete permodico immånem esocem diaconus extraxit, et ad monasterium lætus accurrens, nimirum ut dixit poeta nescio quis (utimur enim versu scholastico, quia inter scholasticos fabulamur):

Captivumque suem mirantibus intulit Argis.

Vere, iste Christi discipulus, gestarum a Salvatore virtutum, quas in exemplum sanctis suis edidit, æmulator, Christum in se monstrabat operantem, qui sanctum suum usquequaque glorificans, diversarum munera gratiarum in unum hominem conferbat. Testatur Arborius ex præfecto, vidisse se Martini manum sacrificium offerentis, vestitam quodammodo nobilissimis gemmis, luce inicere purpurea, et ad motum dextræ collisarum inter se fragorem audisse gemmarum.

XI. Veniam ad illud quod propter notam temporum semper occultavit; sed nos celare non potuit: in quo illud est miraculi, quod facie ad faciem cum eo est angelus collocutus. Maximus imperator, alias sane bonus, depravatus consiliis sacerdotum, post Priscilliani necem Ithacium episcopum Priscilliani accusatorem cæterosque illius socios, quos nominari non est necesse, vi regia tuebatur, ne quis ei crimini daret, opera illius cujuscumquemodi hominem fuisse damnatum. Interea Martinus multis gravibusque laborantium causis ad comitatum ire compulsus, procellam ipsam totius tempestatis incurrit. Congregati apud Treveros episcopi tenebantur, qui quotidie communicantes Ithacio communem sibi causam fecerant. His ubi nuntiatum est inopinantibus adesse Martinum, totis animis labefacti mussitare et trepidare cœperunt. Et jam pridie imperator ex eorum sententia decreve-

rat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui hæreticos inquirerent: deprehensam vitam et bona adimerent. Nec dubium erat, quin sanctorum etiam maximam turbam tempestas ista depopulata esset, parvo discrimine inter hominum genera; etenim tum solis oculis judicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide hæreticus æstimaretur. Hæc nequaquam placitura Martino episcopi sentiebant: sed male consciis illa vel molestissima erat cura, ne se ab eorum communione adveniens abstineret, non defuturis qui tanti viri constantiam præmissa auctoritate sequerentur. Ineunt cum imperatore consilium, ut missis obviam Magistri officialibus urbem illam propius vetaretur accedere, nisi se cum pace episcoporum ibi consistentium adfore fateretur. Quos ille callide frustratus profitetur, se cum pace Christi esse venturum. Postremo ingressus nocturno tempore, adiit ecclesiam tantum orationis gratia: postredie palatium petit. Præter multas, quas evolvere longum est, has principales petitiones habebat: pro Narsete comite, et Leucadio præside, quorum ambo Gratiani partium fuerant, pertinacioribus studiis, quæ non est hujus temporis explicare, iram victoris emeriti. Illa præcipua cura, ne tribuni cum jure gladiatorum ad Hispanias mitterentur: pia enim erat sollicitudo Martino, ut non solum Christianos qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret. Verum primo die atque altero suspendit hominem callidus imperator, sive ut rei pondus imponeret, sive quia nimis sibi implacabilis erat, seu quia, ut plerique tum arbitrabantur, avaritia repugnabat: siquidem in bona eorum inhiaverat. Fertur enim ille vir multis bonisque actibus præditus, adversus avaritiam parum consuluisse: nisi fortasse regni necessitate, quippe exhausto superioribus principibus reipublicæ ærario, pene semper in expeditione atque procinctu bellorum civilium constitutus, facile excusabitur, quibuslibet occasionibus subsidia imperio paravisse.

XII. Interea episcopi quorum communionem Martinus non inibat, trepidi ad regem concurrunt, prædamatos se conquærentes: actum esse de suo omnium statu, si Theognisti pertinaciam, qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi mœnibus, illum jam non defensorem hæreticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrati cum fletu et lamentatione potestatem regiam implorant, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec multum aberat, quin cogereur imperator Martinum cum hæreticorum sorte miscere. Sed ille, licet episcopis nimio favore esset obnoxius, non erat nescius, Martinum fide, sanctitate et virtute cunctis præstare mortalibus: alia longe via sanctum vincere parat: ac primo secreto accersitum blande appellat: hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum potius quam insectationibus sacerdotum; non

esse causam, qua Ithacii cæterorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam; Theognistum odio potius quam causa fecisse discidium; eundemque tamen solum esse qui se a communione interim separavit, a reliquis nihil novatum; quin etiam ante paucos dies habita synodus Ithacium pronuntiaverat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moveretur, rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus abripuit: et mox percussores his pro quibus Martinus rogaverat, diriguntur.

XIII. Quod ubi Martino compertum jam noctis tempore est, palatium irrupit; spondet, si parcetur, se communicaturum, dummodo ut et tribuni jam in excidium ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora: Maximus indulget omnia. Postridie Felicis episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, et plane digni qui meliore tempore sacerdos fieret. Hujus diei communionem Martinus iniit, satius æstimans ad horam cedere, quam his non consulere quorum cervicibus gladius imminabat; verumtamen summa vi episcopis nitentibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Postero die se inde proripiens cum revertens in via mæstus ingemisceret, se vel ad horam noxiæ communioni fuisse permixtum; haud longe a vico cui nomen est Andethanna, quæ vastas solitudines silvarum secreta patiuntur, prægressis paululum comitibus ille subsedit, causam doloris et facti accusante ac defendente invicem cogitatione pervolvens. Astiit ei repente angelus: Merito, inquit, Martine, compungeris; sed aliter exire nequisti; repara virtutem, resume constantiam, ne jam non periculum gloriæ, sed salutis incurreris. Itaque ab illo tempore satis cavet cum illa Ithacianæ partis communionem misceri. Cæterum cum quosdam ex energumenis tardius quam solebat et gratia minore curaret; subinde nobis cum lacrymis falebatur, se propter communionis illius malum, cui se vel puncto temporis, necessitate, non spiritu, miscuisset, detrimentum sentire virtutis. Sedecim postea vixit annos: nullum synodum adiit, ab omnibus episcoporum conventibus se removit.

XIV. Sed plane, ut experti sumus, imminutam ad tempus gratiam multiplici mercede reparavit. Vidi postea ad pseudoforum monasterii ipsius adductum energumenum, et prius quam limen attingeret, fuisse curatum. Testantem quemdam nuper audivi, cum in Tyrrheno mari cursu illo quo Romam tenditur, navigaret, subito turbinibus exortis, extremum vitæ omnium fuisse discrimen: in quo cum quidam Ægyptius negotiator, necdum Christianus, magna voce clamaverit, Deus Martini, eripe nos; mox tempestatem fuisse sedatam, seque optatum cursum cum summa placidi æquoris quiete tenuisse. Lycontius ex vicariis vir fidelis, cum familiam illius lues extrema vexaret, et inauditæ calamitatis exemplo per totam domum corpora ægra procumberent, Martini per litteras imploravit auxilium. Quo tempore vir beatus rem esse promisit difficilem impetrari;

nam spiritu sentiebat domum illam divino numine verberari: tamen non prius destitit septem totos dies totidemque noctes orando et jejunando continuans, quam id quod exorandum receperat, impetraret. Mox ad eum Lycontius divina expertus beneficia pervolavit, nuntians simul et agens gratias, domum suam omni periculo liberatam. Centum etiam argenti libras obtulit, quas vir beatus nec respuit nec recepit, sed priusquam pondus illud monasterii limen attingeret, redimendis id captivis continuo deputavit; et cum ei suggereretur a fratribus, ut aliquid ex eo in sumptum monasterii reservaret: omnibus enim angustam esse vietum, multis deesse vestitum: Nos, inquit, Ecclesia, et pascat et vestiat, dummodo nihil nostris usibus quæsisse videamur. Succurrunt hoc loco illius viri magna miracula, quæ facilius admirari possumus quam referre. Agnoscitis profecto quod dico: multa sunt illius quæ non queunt explicari: veluti istud est, quod nescio an ita, ut gestum est, a nobis possit exponi. Quidam e fratribus (nomen non ignoratis; sed colanda persona est, ne sancto viro verecundiam fecerimus), quidam ergo cum ad fornaculam illius carbonum copiam reperisset, et admota sibi sellula divaricatis pedibus super ignem illum nudato inguine resideret; continuo Martinus factam sacro tegmini sensit injuriam, magna voce proclamans: Quis [inquit] nudato inguine nostrum incestat habitaculum? Hoc ubi ille frater audivit, et ex conscientia quod increpabatur agnovit; continuo ad nos cucurrit exanimis, pudorem suum non sine Martini virtute confessus.

XV. Quodam eisdem die, dum in area, quæ parva admodum tabernaculum illius ambiebat, in illo suo quod nostis omnes, sedili ligneo resedisset, vidit duos dæmones in excelsa illa quæ monasterio supereminet rupe consistere, inde alacres ac lætos vocem istiusmodi adhortationis emittere: Heia te, Briccio; heia te, Briccio. Credo cernebant miserum eminus propinquantem, consilii quantam illi rabiem spiritus suscitassent. Nec mora, Briccio furibundus irrupit, ibi plenus insanitiæ evomuit in Martinum mille convicia. Objurgatus enim pridie ab eo fuerat, cur qui nihil umquam ante clericatum (quippe qui in monasterio ab ipso Martino nutritus) habuisset, de equos aleret, mancipia compararet: nam jam illo tempore arguebatur a multis, non solum pueros barbaros, sed etiam puellas scitis vultibus coemisse. Quibus rebus infelicissimus insano felle commotus, et, ut credo, præcipue dæmonum illorum agitatus instinctu, Martinum ita aggressus est, ut vix manibus temperaret; cum quidam Sanctus vultu placido, mente tranquilla infelicis amentiam per mitia verba cohiberet. Sed ita in eo nequam spiritus redundabat, ut ne sua quidem illi, quamvis vana admodum, mens subesset: trementibus labiis incertoque vultu decolor præ furore rotabat verba peccati, se asserens sanctiorem; quippe qui a primis annis in monasterio inter sacras Ecclesie disciplinas ipso Mar-

tino educante crevisset : Martinum vero et a principio, quod ipse diffiteri non posset, militiæ actibus sorduisse, et nunc per inanes superstitiones et phantasmata visionum ridicula prorsus inter deliramenta senuisse. Hæc cum multa, atque alia etiam, quæ reticere melius est, acerbiora vomuisset, egressus tandem furore satiato, quasi qui se penitus vindicasset, rapidus ea parte qua venerat, recurrebat : cum interea, credo per Martini orationes fugatis ab illius corde dæmonibus, reductus in pœnitentiam, mox revertitur, atque ad Martini se genua prosternit : veniam poscens, fatetur errorem, nec sine dæmone se fuisse tandem sanior confitetur. Non erat apud Martinum labor iste difficilis, ut ignosceret supplicanti. Tunc et ipsi et nobis omnibus Sanctus exposuit, qualiter illum a dæmonibus vidisset agitari, se conviciis non moveri, quæ magis illi a quibus essent effusa, nocuissent. Exinde cum idem Briccio multis apud eum magnisque criminibus sæpe premeretur, cogi non potuit, ut eum a presbyterio submoveret, ne suam persequi videretur injuriam ; illud sæpe commemorans, Si Christus Judam passus est, cur ego non patiar Briccionem ?

XVI. Ad hæc Postumianus, Audiatur, inquit, istud exemplum noster iste de proximo, qui cum sit sapiens, immemor præsentium, immemor futurorum, si fuerit offensus, insanit, in sua se non habens potestate : sævit in clericos, grassatur in laicos, totumque terrarum orbem in suam commovet ultionem : in qua per triennium jugiter dimicatione consistens, nec tempore nec ratione sedatur : dolenda hominis et miseranda conditio, etiamsi hac sola insanibilis mali peste premeretur. Verum ista ei patientiæ et tranquillitatis exempla referre sæpius, Galle, debueras, ut nesciret irasci et sciret ignoscere. Qui si istum ipsum breviter insertum sermonem in se prolatum forte cognoverit, sciat non magis ore inimici quam amici animo me locutum : quia, si fieri posset, optarem, ut Martino potius episcopo quam Phalari tyranno similis diceretur. Sed istum, cujus commemoratio parum suavis est, transeamus, et ad Martinum nostrum, Galle, redeamus.

XVII. Tum ego, cum jam adesse vesperam occiduo sole sentirem, Dies, inquam, abiit, Postumiane : surgendum est : simul tam studiosis auditoribus cœna debetur. De Martino autem expectare non debes, ut ulla sit meta referendi : latius ille diffunditur, quam ut ullo valeat sermone concludi. Ista interim de illo viro portabis Orienti, et dum recurris, diversasque regiones, loca, portus, insulas urbesque præterlegis, Martini nomen et gloriam sparge per populos. Imprimis memento non præterire Cam-

paniam : etsi maxime cursus in devoto sit, non tamen tibi tanti sint vel magnarum morarum ulla dispendia, quin illic adeas illustrem virum ac toto laudatum orbe Paulinum : illi, quæso te, primum sermonis nostri, quem vel hesterno confecimus vel hodie diximus, volumen evolve : illi omnia referes, illi cuncta recitabis, ut mox per illum sacras viri laudes Roma cognoscat ; sicut primum illum nostrum libellum non per Italiam tantum, sed per totum etiam diffudit Illyricum. Ille Martini non invidus gloriarum, sanctarumque la Christo virtutum piissimus æstimator, non abnuet præsulem nostrum cum sub Felice componere. Inde si forte ad Africam transfretabis, referes audita Carthagini : licet jam pridem, ut ipse dixisti, virum noverit, tamen nunc præcipue de eo plura cognoscat, ne solum ibi Cypriantum martyrem suum, quamvis sancto illius sanguine consecrata, miretur. Jam si ad lævam Achaïæ sinum paululum devexus intraveris, sciat Corinthus, sciant Athenæ, non sapientiosem in Academia Platonem, nec Socratem in carcere fortiosem : felicem quidem Græciam, quæ meruit audire Apostolum prædicantem ; sed nequaquam a Christo Gallias derelictas, quibus donaverit habere Martinum. Cum vero ad Ægyptum usque perveneris, quamquam illa suorum sanctorum numero et virtutibus sit superba, tamen non dedignetur audire, quia illi vel universæ Asiæ in solo Martino Europa non cesserit.

XVIII. Cæterum cum Hierosolymam inde petiturus ventis rursus vela commiseris, negotium tibi nostri doloris injungo, ut, si umquam illustris illius Ptolemaidis littus accesseris, sollicitus inquiras, ubi sit consepultus noster ille Pomponius, nec fastidias visitare ossa peregrina. Multas illic lacrymas tam ex affectu tuo quam ex nostris funde visceribus : ac, licet inani munere, solum ipsum flore purpureo et suave redolentibus sparge graminibus. Dices tamen illi, sed non aspere, non acerbe, compatiens alloquio, non exprobrantis elogio : quod si vel te quondam, vel me semper audire voluisset, et Martinum magis quam illum, quem nominare nolo, fuisset imitatus : numquam a me tam crudeliter disparatus, ignoti pulveris syrtis tegetetur, naufragi sorte prædonis passus in medio mari mortem, et vix in extremo nactus littore sepulturam. Videant hoc opus suum, quicumque ex illius abscessu mihi nocere voluerunt : videant gloriam suam, et vel nunc adversum me grassari desinant vindicati. Hæc cum maxime flebili voce generemus, omnium lacrymis per nostra lamenta commotis, cum magna quidem Martini admiratione, sed non minore ex nostris flebilibus dolore, discessum est.

APPENDIX
AD
SULPICII SEVERI
OPĒRUM ĒDITIONEM VERONENSĒM,
QUA CONTINENTUR
EPISTOLĒ VII

ANTEA EVULGATĒ.

EPISTOLA PRIMA.

AD CLAUDIAM SOROREM SUAM.

De ultimo iudicio.

I. Lectis epistolis tuis, multo modo permotum affectum lacrymis tenere non potui. Nam et gaudio flebam quod te secundum Domini Dei nostri praecepta vivere ex sermone ipso litterarum tuarum poteram agnoscere, et pro desiderio tui non poteram non dolere, quod ^a per summam a te injuriam alienabar, si litteras non misisses. Tali ergo sorore non fruerer? Testor autem salutem tuam, persæpe ad vos venire volui, sed usque adhuc impeditus sum, obistente eo qui consuevit obsistere. Nam et festinabam desiderio meo in tuo aspectu satisfacere; et opus Domini nostri inter nos obiter videbamur acturi, cum alter alterum consolando, calcata a nobis mole sæculi, viveremus. Sed jam veniendi diem tempusque non statuo, quia quotiescunque statui, implere non potui. Domini opperiar voluntatem; spero quod meis votis et orationibus tuis de nostra nos fructum capere faciat ^b perseverantia.

II. Cæterum quod a me in omnibus epistolis quas ad te miseram vitæ ac fidei tuæ praecepta desiderans, jam per assiduitatem scriptorum meorum verba consumpsi, nihil novum tibi rescribere modo possum quod ante non scripserim. Et sane propitio Deo jam non indiges admoneri, quæ fidem inter principia consummans, devotam in Christo exhibes charitatem. Unum tamen moneo, ne transcurta repetas, ne contempta desideres; ne manum aratro inserens (*Luc. ix, 62*), retrorsum conversa respicias. Quo utique in te redeunte vitio, ordinem suum necesse est sulcus amittat, nec sane mercedem suam

A cultor accipiat. Alioquin nec partem consequitur, si ex parte cessaverit. Nam sicut a peccato ad justitiam fugiendum est, ita et qui justitiam fuerit ingressus, ne peccato pateat præcavendum. Scriptum enim est justo (*Ezech. xviii, 24, 26*), in qua die exerraverit, justitiam non profuturam. In hoc igitur consistendum est, in hoc laborandum, ne qui peccata evasimus, præmia parata perdamus. Stat enim adversus nos paratus inimicus, ut nudatum fidei umbone mox feriat. Non abjiciendus est itaque clypeus, ne latus pateat. Non remittendus est gladius, ne hostis incipiat non timere. Porro cum armatum viderit, abiit. Nec ignoramus durum esse ac difficile adversus carnem et sæculum quotidie dimicare. Sed si æternitatem cogites, si cælorum regna consideres, quæ utique nobis Dominus licet peccatoribus præstare dignabitur, quæ tandem condigna passio est qua tanta mereamur? Luctamen autem in hoc mundo parvi temporis est. Nam etsi mors non succedat, senectæ succedet. Labuntur anni, fluunt tempora, et, ut spero, Dominus Jesus tamquam desideratos sibi celeriter vocabit.

III. O quam felix ille noster excessus, cum ^c a labe peccati melioris vitæ conversatione purgatos sede sua nos Christus excipiet! Occurrent martyres et prophetæ, ^d tangentur apostoli, gaudebunt angeli, lætabuntur archangeli, victusque Satanas cruento licet ore pallebit; quippe qui etiam nostra, quæ sibi in nobis præparaverat, peccata perdiderit. Videbit gloriam concessam per veniam, merita honorata per gloriam. Nos triumphabimus hoste superato, ^e ubi tunc mundi istius sapientes ridebuntur; ubi avarus, ubi adulter, ubi impius, ubi ebriosus, ubi maledicus recognoscentur. Quid miseri pro sua defensione dic-

^a Per summam a te injuriam. Fortasse Severus voculas a te postposuerat voci injuriam. Vix enim ferunt aures ejusmodi metathesin. CLER.

^b Perseverantia. Leg. presentia. BALUZ. — Paulo ante rescripsi cum Baluzio opperiar; pro quo Clericus, opperior.

^c A labe peccati purgatos. His affinia sunt quæ habet Severus de Vita B. Martini cap. 13: Antiqua delicta melioris vitæ conversatione purgari H. DE PRATO.

^d Tangentur. Από κοινού, lætitia afficientur.

^e Ubi tunc. Clerici editio mendose, ubi nunc.

turi sunt! Nescivimus te, Domine, te in mundo esse non vidimus. Prophetas non misisti, legem sæculo non dedisti. Patriarchas non vidimus, sanctorum non legimus exempla. Christus tuus in terra non fuit, Petrus tacuit, Paulus noluit prædicare, Evangelista non docuit, martyres non fuerunt quorum exempla sequeremur. Futurum iudicium tuum nemo prædixit, vestire pauperem nemo mandavit, ^a prohibere libidinem nemo præcepit, repugnari avaritiæ nemo persuasit. Inscientia lapsi sumus, quæ fecimus nescientes.

IV. His e contrario ex illo sanctorum choro vel primus justus Noe proclamabit: Ego, Domine, et superventurum propter peccata hominum diluvium prædicavi, et post diluvium exemplum de me præbui bonis, ut malis pereuntibus non perirent, ut isti recognoscerent et quæ esset innocentibus salus, et quæ pœna peccantibus. Post hunc, Abraham fidelis obsistet: Ego, inquit, Domine, fidem qua humanum in te crederet genus, media fere mundi illius ætate fundavi. Ego pater gentium, cujus exempla sequerentur, electus sum. Ego Isaac adhuc parvulum non dubitavi, Domine, offerre tibi pro victima, ut isti recognoscerent nihil non Domino præstari debere, cum me ipsum ne filio quidem unico intelligerent pepercisse. Ego terram meam et cognationem meam te jubente deserui, ut istis quoque esset exemplum nequitias mundi et sæculi peccata deserere. Ego, Domine, te licet corpore, sub imagine primus agnovi, nec dubitavi credere quem videbam, licet in alia mihi substantia videreris, ut isti intelligerent non secundum carnem, sed secundum spiritum iudicare. Huic Moyses beatus obsecundabit: Ego legem, Domine, istis omnibus te jubente tradidi, ut quos libera fides non tenebat, lex saltem dicta cohiberet. Ego dixi: *Non adulterabis* (Exod. xx, 14), ut licentiam fornicationis inhiherem. Ego dixi: *Diliges proximum tuum* (Levit. xix, 18), ut charitas abundaret. Ego dixi: *Domino soli servies* (Deut. vi, 13), ne isti idolis immolarent vel templa esse paterentur. Ego ne falsa testimonia dicerentur edixi, ut istis adversus omne mendacium præcluderem ora. Ego facta dictaque a mundi exordio, operante in me spiritu tuæ virtutis, exposui, ut istius ^b cognitio præteritorum doctrinam tribueret futurorum. Ego te venturum, Domine Jesu, prædicavi, ut istis non ^c inopinatum esset agnoscere quem venturum ante prædixeram.

V. Post hunc astabit dignus Domini sui David semine: Ego te, Domine, per omnia nuntiavi; ego nomini tuo tantum serviendum esse clamavi. Ego dixi: *Beatus vir qui timet Dominum* (Ps. cxl, 1); ego dixi: *Exsultabunt sancti in gloria* (Ps. cxlxx, 5); ego

^a Prohibere. Forte cohibere.

^b Cognitio præter. Hanc eandem sententiam legas supra *Hist. sacr.* lib. II, c. 8.

^c Inopinatum. Sic optime prima Baluzii editio. Mendose Lipsiensis, *opinatum*. Ubi Clericus legendum censebat *non opinatus*. At locus emendatione non eget.

A dixi: *Desiderium peccatorum peribit* (Ps. cxl, 10), ut isti te agnoscerent et peccare desinerent. Ego cum regia præditus essem potestate, cilicio superjecto, pulvere subjecto, depositis insignibus magnificentiæ meæ procubui vestimentis, ut istis mansuetudinis atque humilitatis daretur exemplum. Ego inimicis meis, qui interficere me cupierunt, peperi, ut misericordiam meam istis probarem imitandam. Post hunc Isaias dignus Dei spiritu non tacebit: Ego, Domine, te per os meum loquente, præmonui: *Væ his qui jungunt domum ad domum* (Isa. v, 8), ut modum ^d cupiditati imponerem. Ego iram tuam peccantibus venisse testatus sum, ut istos a malefactis suis, si non spes præmiorum, saltem suppliciorum formido cohiberet.

VI. Post hos aliosque complures qui doctrinæ nobis officia præstiterunt, ipse Dei Filius hæc loquitur: Ego certe excelsa sede sublimis, cælum palma, terram pugillo continens (Isa. xl, 12), intra extraque diffusus, cunctorum quæ gignuntur interior, atque omnibus quæ moventur exterior, inestimabilis naturæ potestate infinitus, invisibilis aspectu, incomprehensibilis tactu, ut inter vos ad edomandam duritiam cordis vestri et perfidiam doctrinis salutaribus molliendam vestrum minimus existerem, nasci carne dignatus sum, depositaque Dei gloria, habitum formæ servilis assumpsi, ut communicata vobiscum infirmitate corporea, rursus in consortium gloriæ meæ per obedientiam præcepti salutaris adhiberem. Ægris infirmisque omnibus sanitatem, auditum surdis, visum cæcis, vocem mutis, claudis pedum officia restitui, ut vos signis cælestibus ^e permoverem, quo facilius in me atque in his quæ prædicaveram crederetis. Ego vobis cælorum regna promisi. Ego etiam, ut impunitatis haberetis exemplum, latronem, qui me sub mortis suæ tempore fatebatur, in paradiso collocavi, ut illius fidem qui remitti sibi meruerat peccata, sequeremini. Atque ut exemplo meo pro vobis et ipsi pati possitis, pro vobis ego passus sum, ne dubitaret homo pro se pati quod Deus pro homine pertulisset. Ego me post resurrectionem, ne fides vestra confunderetur, ostendi. Ego in Petro Judæos monui, ego in Paulo gentibus prædicavi. Nec pœnitet. Est fructus bonorum. Opus meum boni intellexerunt, perfecterunt fideles, justi impleverunt, consummaverunt misericordes; et magna pars martyrum, magna sanctorum est. In eodem certe et isti corpore, in eodem fuerunt mundo. Cur nullum in vobis bonum opus, gens vipereæ stirpis, invenio? Pœnitentiam malorum vestrorum nec sub ultima die vestri finis egistis. Quid autem attinet quod me labiis adoratis, si factis et operibus denegetis? Ubi nunc vestræ divitiæ, ubi

^d Cupiditati. Male Cler. cupiditatis.

^e Permoverem. Arguit hic Clericus Baluzium, quod ediderit *promoverem*; sed inmerito. Exemplar namque Baluzianum rite perhibet *permoverem*. Id vitio vertendum Clerici exscriptori, qui sæpe in exscribenda Baluzii editione peccavit, ut infra pluribus ostendimus.

honores, ubi potentia, ubi vestrae sunt voluptates? Nullam novam in vos mando sententiam. Habetis iudicium quod ante praeiudici.

VII. Tunc illud miseris Evangelista recitabit: *Ita in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium* (Math. xxii, 13; xxv, 30). O miseri quos ista non permovent! Videbunt suam poenam et aliorum gloriam. Utantur saeculo, dum aeternitate illa quae saeculis praeparata est non fruuntur. * Affluant divitiis, auro incubent, dum ibi agentes, ibi inopes deprehendantur. Sint in saeculo divites, dum in aeternitate sint pauperes, de quibus scriptum est: *Divites eguerunt et esurierunt* (Ps. xxxiii, 14). Consequenter autem de bonis Scriptura subiecit: *Inquirentes autem Dominum non deficient omni bono*. Itaque, soror, licet nos isti irrideant, licet nos stultos infelicesque commemorent, feliciter gaudeamus opprobriis quibus nobis gloria, illis poena cumulatur. Nec rideamus illorum stultitiam, sed potius infelicitatem doleamus: quia inter illos pars magna nostrorum est, quos si lucrifacere possimus, augetur in nobis gloria. Sed agant ea ut volunt, sint nobis tamquam gentiles et publicani; nos vero salvos incolentesque tueamur. Si illi nunc nebis dolentibus gaudent, nos postea in illorum dolore gaudebimus. Vale soror charissima et in Christo dilectissima.

EPISTOLA II.

AD EANDEM.

De Virginitate.

I. Quantam in caelestibus beatitudinem virginitas sancta possideat, praeter Scripturarum testimonia, Ecclesiae etiam consuetudine edocemur, ^b quia addiscimus peculiare illi subsistere meritum cuius est specialis consecratio. Nam cum universa turba credentium paria dona gratiae percipiat, et iisdem omnes sacramentorum benedictionibus gloriantur, iste proprium aliquid praeter ceteris habent, dum de illo sancto et immaculato Ecclesiae grege quasi sanctiores purioresque hostiae pro voluntatis suae meritis a sancto Spiritu eliguntur, et per summum sacerdotem Dei offeruntur altario. Digna revera Domino hostia tam pretiosi animalis oblatio, et nullius magis quam suae imaginis hostia placitura. De huiusmodi enim Apostolum praecipue dixisse reor: *Obsecro autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (Rom. xii, 1). Possidet ergo virginitas et quod alii habent et quod alii non habent, dum et communem et peculiarem obtinet gratiam, et proprio, ut ita dixerim,

* *Affluant div.* Genilna sunt quae leguntur apud Sulpicium in *Hist. sac.* lib. 1, c. 25: *Inhiant possessionibus, praedia excolunt, auro incubant.* H. DE PRATO.

^b *Quia addiscimus.* Male Cleric. *qua dicimus.*

^c *Dum sponsarum,* etc. Holsten. in *Append. cod. Reg.*, p. 10: *Dum in sponsarum modum quas consecrat Domino, velat: ostendens,* etc. Pessime Cleric., velut ostensas.

^d *Superare..... spasmeam.* Rectius Holsten., *so-pire..... flammam.* Contextus restitutionem con-

secrationis privilegio gaudet. Nam et Christi sponsas virgines dicere ecclesiastica nobis permittit auctoritas, ^c dum sponsarum modo eas Domino consecrat et velat, ostendens eas vel maxime habituras spirituale connubium quae subterfugerint carnale consortium. Et digne Deo per matrimonii comparationem spiritualiter copulantur quae ejus dilectionis causa humana connubia spreverunt. In his quae maxime illud completur Apostoli: *Qui autem adheret Deo, unus est spiritus* (I Cor. vi, 17).

II. Grande est et immortale, pene ultra naturam corpoream, ^d superare luxuriam, et concupiscentiae spasmeam adolescentiae facibus accensam animi virtute restinguere, et spiritali conatu vim genialis oblectationis excludere, et vivere contra humani generis legem, despiciere solatia conjugii, dulcedinem contemnere liberorum, et quaecumque praesentis vitae esse commoda possint pro nihilo esse futurae beatitudinis computare. Magna haec, ut dixi, et admirabilis virtus est, et non immerito pro magnitudine laboris sui ingenti premio destinata. ^e *Dabo spadonibus,* dicit Deus, *et in domo mea et in muro meo locum nominatum meliorem filiis et filiabus; non enim aeternum dabo illis, et non deficiet* (Isa. xvi, 5). De quibus spadonibus Dominus in Evangelio repetit dicens: *Sunt enim spadones qui se ipsos castraverunt propter regnum caelorum* (Math. xix, 12). Magnus est quidem pudicitiae labor, sed majus est premium; temporalis custodia, sed remuneratio aeterna est. De his enim et beatus Apostolus Johannes loquitur, quod sequatur agnum quocumque ierit. Quod ita intelligendum puto, nullum eis locum in caelesti aula claudendum, sed convocata eis divinarum mansionum habitacula reseranda.

III. Sed ut illustrius virginitatis meritum clarescat, et quam digna Deo sit manifestius intelligi possit, illud cogitetur quod Dominus et salvator noster Deus, eum propter humani generis salutem hominem dignaretur assumere, non alium quam virginalem materum elegerit, ut huiusmodi plurimum sibi placere monstraret, et ut pudicitiae bonum utrique sexui intimaret. Virginem matrem habuit virgo uersurus. In se viris, ^f et in matre feminis praeiuit virginitatis exemplum. Quo demonstratur in utroque sexu beatam integritatem divinitatis habere plenitudinem meruisse, dum tantum in matre fuit quicquid habebat in filio. Sed quid ego satisago excellens ac sublime pudicitiae meritum revelare, et gloriosae bonum virginitatis ostendere, cum de hac se plerisque perorasse non nesciam et ejus beatitudinem manifeste-

firmat.

^e *Dabo spadonibus,* dicit Deus. Holst., *dabo,* inquit Dominus, *spadonibus meis.* Beati methaphra. Isaac. Clericus contra fidem exemplaris, ut saepe alias, *dabo,* inquit *spadonibus Deus, et in domo,* etc. M. H. Holst., *melioem a filiis..... quod non deficiet.* Nonne aliter sacer textus.

^f *Et in matre.* Sic et Holstenius. At Clericus, *sed in matre.*

^g *Habebat.* Leg. cum Holst., *habebatur.* Mox ibid., *salago pro satisago.*

simis rationibus comprobasse, et nulli sapienti in dubium venire possit eam rem majoris esse meriti quæ sit amplioris laboris? Quisquis enim pudicitiam aut nullius præmii aut parvi existimat, certum est illum aut ignorare aut non voluntarie ejus ferre laborem. Inde illi semper castitati derogant qui eam aut non habent, aut habere coguntur in-viti.

IV. Nunc itaque, quoniam, paucis licet, tam laborem quam meritum integritatis ostendimus, ne res quæ grandi virtute consistat, et ingenti præmio destinatur, carere fructu suo possit, diligentius exequendum est. Quantum enim quæcumque species pretiosior fuerit, tanto majore sollicitudine custoditur. Et quoniam multa sunt quæ bono proprio carent, nisi aliarum rerum jument auxilio, ut est mellis species, quæ nisi cerærum custodia et favorum cellulis conservetur, et ut verius dixerim nutriatur, naturalem gratiam perdit et subsistere per se ipsam non potest: sicut et vini species, quod si non boni odoris a vasis, et reparatis crebris picibus fovetur, genuinam vini suavitatem amittit. Attentius ergo providendam est ne forte et virginitati aliqua sint necessaria, sine quibus nequaquam fructum afferre sufficiat; et tantus nihil proderit labor, dum vane prodesse creditur, quod absque viribus necessariis possidetur. Nisi fallor enim, ob cælestis regni præmium pudicitiae servatur integritas, quod sine vitæ æterne merito neminem consequi posse certum est. Æterna vero vita nonnisi per omnem divinarum præceptorum custodiam promereri potest, Scriptura dicente: *Si vis in vitam pervenire, serva mandata* (Matth. xix, 17). Vitam ergo non habet, nisi qui cuncta mandata legis servaverit. Et qui vitam non habuerit, cælestis regni non potest esse possessor, in quo non mortui, sed vivi quique regnabunt. Nihil ergo virginitas sola proficiet, quæ cælestis regni gloriam sperat, nisi et aliud habuerit cui perpetua vita promittitur, per quam cælestis regni præmium possidetur. Ante omnia ergo pudicitiam integritatemque servantibus, et ejus remunerationem a Dei æquitate sperantibus mandatorum custodia est præcepta, ne gloriosæ castitatis et continentiae labor in irritum deducatur. Supra mandatum vel præceptum esse virginitatem sapiens ex lege nullas ignorat, Apostolo dicente: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do* (I Cor. vii, 25). Cum ergo obtinendæ virginitatis consilium dat, non præceptum, supra mandatum et præceptum eam esse professus est. Quicumque ergo virginitatem servat, majus quam præceptum est faciunt. Tunc enim proderit amplius fecisse quam jussum est, si quod jussum est feceris. Nam quomodo plus fecisse gloriaberis, si minus aliquid non feceris? Cupiens divinum

^a Vasis. Malim cum Holst. vas: apud quem paulo post legitur *rebus nec*, pro *viribus nec*.

^b Aliud hab. Holst., illud hab. Mox ibid., mandatorum sunt custodienda præcepta.

^c Ex lege. Rectius, quam Holst. et legens.

^d Nam quomodo.... si minus aliquid non feceris?

implere consilium, ante omnia serva mandatum. Volens virginitatis præmium consequi, amplectere meritum vitæ, et tua castitas remunerari possit. Nam ut vitam præstat observatio mandatorum, ita eorum e contrario generalis prævaricatio mortem. Et qui per prævaricationem in morte fuerit, virginitatis coronam sperare non poterit, neque pudicitiam præmium expectare constitutus in pœna.

V. Tres enim species sunt per quas regni cælestis possessio introitur. Prima est pudicitia, secunda mundi contemptus, tertia vero justitia: quæ et connexæ plerimum se possidentibus præstant, ita divitiæ prodesse difficile possunt; dum unaquæque earum non propter se tantum, sed propter alias flagitatur. In primis ergo quaeritur pudicitia ut facilis subsequatur mundi contemptus, quia ab illis mundas contemni levius potest qui matrimonii nexibus non tenentur; mundi vero contemptus exposcitur ut justitia conservetur, quam difficile implere possunt qui sæcularium bonorum cupiditatibus et mandatarum voluptatum negotiis implicentur. Quisquis ergo pudicitiam possidet primam speciem, et secundam, quæ est mundi contemptus, non obtinet, pene sine causa possidet primam, quando secundam non habet, propter quam prima quaesita est. Et si primam et secundam habeat, cui tertia, quæ est justitia, desit, frustra laborat, quoniam superiores duæ propter tertiam præcipue requiruntur. Quid enim prodest propter mundi contemptum pudicitiam habere, et propter quod eam habeas non habere? Vel cui rei mundum contemnas, si justitiam, propter quam pudicitiam et propter quam mundi contemptum habere te convenit, non custodias? quia ut prima species propter secundam est, ita et prima et secunda propter tertiam; quæ si non fuerit, nec prima nec secunda proficiet.

VI. Dicis forsitan: Doce me ergo quid sit justitia, ut eam si cognoverim, facilius implere possim. Dicam tibi breviter et valeo, et verborum vultu simplicitate communium; quia causa de qua agimus talis est, quæ disertioribus faciendæ sermonibus nequaquam debeat obscurari, sed simplicioris eloquentiæ narrationibus pandi. Res enim omnibus in commune necessaria, communi debet sermone monstrari. Justitia ergo non aliud est quam non peccare; non peccare autem est legis præcepta servare. Præceptorum vero observatio duplici genere custoditur, ut nihil eorum quæ prohibentur facias, et cuncta quæ jubentur implere contendas. Hoc est quod dicit Psalmista: *Recede a malo, et fac bonum* (Ps. xxxiii, 15). Nolo enim in hoc putes constare justitiam ut malum non facias, cum et bonum non facere malum sit, ut in utroque legis prævaricatio continetur: quoniam qui dixit: *Recede a malo*; ipse dixit, *et fac bonum*. Si

Hæc apud Holstenium inermiosus exscriptor omiserit. Paulo post ibid. perperam, remuneratio mandatorum.

^e In morte fuerit. Legendum videtur cum Holst.enio, in morte fuerit deputatus.

^f Cui rei. Sic Balth.; id est, cui bono? At Holst. cur res mundi cont.

a malo recesseris et non feceris bonum, transgressor es legis, quæ non tantum in malorum actuum abominacione, sed et in bonorum operum perfectione completur. Neque enim tibi hoc solum præcipitur ut vestitum suis non spoliis indumentis, sed ut spoliatos operias tuis; neque ut habenti panem non auferas suum, sed ut non habenti tuum libenter impertias; ^a neque ut solum pauperem suo non pellas hospitio, sed ut pulsum et non habentem recipias tuo. Præceptum enim est nobis *flere cum flentibus* (Rom. xii, 15). Quomodo cum illis flemus, si in nullo eorum necessitatibus participamus, nec aliquod eis in his propter quas lacrymantur causas, præbemus auxilium? Neque enim fletuum nostrorum Deus infructuosum quærit humorem; sed quia lacrymæ doloris indicium sunt, vult te ita alterius angustias sentire ut tuas. Et quomodo tibi, in tali tribulatione si esses, subveniri cuperes, ita alteri ipse subvenias, propter illud: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines bona, ita et vos facite illis* (Matth. vii, 12). Nam cum flente flere, si nihil, cum possis flenti conferre, conferas, subsannationis, non pietatis indicium est. Denique Salvator noster cum Maria et Martha Lazari sororibus flevit, et immensæ misericordiæ affectum lacrymarum contestatione monstravit. Et veræ pietatis indicia mox opera subsecuta sunt, cum suscitatus Lazarus, cujus causa lacrymæ funduntur, sororibus ^b vivus redditur. Et hoc fuit pie flere cum flentibus, occasionem fletus auferre. ^c Sed quis potens? inquires. Sed nec tibi aliquid impossibile imperatur. Implevit omnia qui quod potuit fecit.

VII. Sed, ut dicere cœperamus, non sufficere Christiano a malis se abstinere, nisi etiam bonorum operum officia perfecit, illo vel maxime testimonio comprobatur, quo comminatur Dominus æterni ignis reos fore qui, quamvis mali nihil gesserint, non fecerint omne quod bonum est, dicens: *Tunc dicit Rex his qui ad sinistram sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare, et reliqua* (Matth. xxv, 41). Non dixit, *Discedite a me, maledicti, quia homicidium, quia adulterium, aut quia furta fecistis*; ^d sed quia bona non fecerunt, condemnantur. Hi æternis gehennæ suppliciis addicuntur, non quia quæ prohibita fuerant admisissent, sed quia quæ præcepta fuerant implere noluerunt. Unde advertendum est quam spem habere possint qui adhuc aliquid eorum faciunt quæ prohibentur, cum etiam illi rei sint qui non fecerunt quæ jubentur. Nolo enim tibi in hoc blandiaris, si aliqua

^a *Neque ut solum. Leg. cum Holst. Neque solum ut. Et paulo ante spoliatum pro spoliatos: ut respondeat superiori voci vestitum.*

^b *Vivus redditur. Vivus omittit Holst. Et sane redundat. Antea namque suscitatus habetur.*

^c *Sed quis potens? inquires. Sed nec. Holst., Sed quasi potens, inquires, fecit. Verum nec tibi, etc. Quam quidem lectionem hic restituendam nullus dubito.*

^d *Sed quia bona. Antea hæc verba legimus apud Holstenium: non enim quia malum fecissent, sed quia bonum non fecerant, etc. Hæc vero imprudenter fuisse*

non feceris, cum scriptum est: *Qui universam legem servaverit, offenderit autem in uno, factus est omnium reus* (Jac. ii, 10). Adam enim semel peccavit, et mortuus est. Et tu te vivere posse existimas illud sæpe committens quod alium, dum semel perpetrasset, occidit? An grande illum commisisse crimen putas unde merito ac juste damnatus est? Videamus ergo quid fecerit. Contra mandatum de fructu arboris edit. Quid ergo? Propter arboris fructum Deus hominem morte multavit? Non propter arboris fructum, sed propter mandati contemptum. Ergo non agitur de qualitate peccati, sed de transgressione mandati. Et qui dixit Adæ ut de arboris fructu non ederet, ipse tibi præcepit ut non maledicas, non mentiaris, non detrahas, nec detrahentes auscultes; ut omnino non jures, ut non concupiscas, non invideas, non sis tepidus, non sis avarus, ut nulli malum pro malo reddas, ut pro calumniatibus et persecutoribus tuis ores; ut percutienti maxillam, alteram præbeas; ut in iudicio sæculari non litiges; ut si quis tua auferre voluerit, gratanter remittas; ut nec iracundiæ nec zeli livoris malum intra pectus admittas, ut crimen avaritiæ fugias, ut omnis jactantiæ ac superbiæ malum caveas, et humilis ac mitis Christi exemplo vivas; malorum consortia in tantum devitans, ut cum fornicatoribus aut avaris, aut maledicentibus aut invidis, aut detrectatoribus aut ebriosis, aut rapacibus cibum non capias. Quem si in aliquo contempseris, si pepercit Adæ, parcat et tibi? Immo illi magis parcendum fuerat, qui adhuc rudis et novellus erat, et nullius ante peccantis et propter peccatum suum morientis trahebatur exemplo. Tibi vero post tanta documenta, post legem, post prophetas, post Evangelia, post apostolos si delinquere volueris, quomodo indulgeri possit ignoro.

VIII. An tibi de virginitatis prærogativa plaudes? Memento Adam et Evam virgines deliquisse, nec integritatem corporis profuisse peccantibus. Virgo quæ peccat, Evæ, non Mariæ comparanda est. Non negamus in præsentis tempore remedium penitentiae; sed hortamur magis præmium sperare debere quam veniam. Turpe est enim delicti indulgentiam postulare quæ palmam virginitatis expectant, et illicitum aliquid incurrere quæ se etiam a licitis castraverunt. Licitum quippe est matrimonii inire consortium. Et ut laudandæ sunt quæ propter Christi amorem et cœlestis regni gloriam copulam contempserunt nuptiarum, ita damnandæ non sunt quæ propter ^e incontinentiæ voluptatem, nondum Deo devotæ, remedio apostolico abutuntur. ^f Ergo, ut omissa in exemplari Baluziano suadent quæ mox in eadem sententiam occurrunt: *non quia quæ prohibita.... sed quia, etc.*

^e *Incontinentiæ. Sic recte Baluz. Corrupte Holst. innocentæ.*

^f *Ergo, ut dix. Pessimè Clericus: Ergo, ut diximus, quæ connubia licita, ut illicita, spernunt, ejusmodi autem si jurent, si maledicant, si cupidus in alienis, si detrahentes probantur audire, si malum pro malo reddant, si avaritiæ in propriis incurrant crimen, etc.*

diximus, quæ connubia deserunt, non illicita sed licita spernunt. Ejusmodi autem si jurent, si maledicant, si detrahant, si detrahentes probantur audire, si malum pro malo reddant, si cupiditatis in alienis vel avaritiæ in propriis incurrant crimen, si zeli, si livoris venena possideant, si contra legalia et apostolica instituta indecens aliquid aut loquantur aut cogitent, si in carne placendi studio complæ et ornatae procedant, et alia quæ fieri solent illicite faciant; quid proderit eis sprevisse quod licuit, et exercere quod non licet? Si vis prodesse tibi quod licita contempsisti, vide ne quid eorum quæ non licent facias. Stultum est enim timuisse quod minus est, et non timere quod majus est; aut ab iis non vitari quæ prohibentur, a quæ subterfugerint quæ conceduntur. Dicit enim Apostolus: *Innupta cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo, ut sit sancta corpore et spiritu* (1 Cor. vii, 34). *Quæ Dei sunt*, inquit, *cogitat*; non quæ sæculi, non quæ hominum, sed quæ Dei sunt cogitat. Quæ sunt ergo Domini? Dicit Apostolus: *Quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ* (Philipp. iv, 8), ista sunt Domini, quæ sanctæ vere apostolicæ virgines die nocteque meditantur et cogitant. Dei est etiam regnum cælorum, Domini est resurrectio mortuorum, Domini est immortalitatis incorruptio; ^b Domini est splendor solis, qui sanctis promittitur: Domini sunt plures iterum in cælestibus mansiones, Domini est fructus trigesimus et sexagesimus et centesimus. Hæc cogitant, et quibus possint operibus promereri quæ Domini sunt, cogitant. Domini est etiam lex novi et veteris Testamenti, in quibus ^c ejus elogia sancta refulgent: quæ si virgines sine intermissione meditantur, quæ Domini sunt cogitant, et impletur in eis propheticum illud: *Fundamenta æterna super terram solidata, et mandata Domini in corde mulieris sanctæ* (Eccli. xxvi, 24).

IX. Sequitur, *quomodo placeat Deo*. Deo, inquam, non hominibus. *Ut sancta corpore sit et spiritu*. Non dixit, *ut sit sancta membro aut corpore tantum*, sed, *ut sit sancta corpore et spiritu*. Membrum enim una corporis pars est, corpus vero omnium compago membrorum. Cum ergo dicit *ut sit sancta corpore*, omnibus membris ^d eam sanctificari debere testatur: quia non proderit sanctificatio cæterorum membrorum, si inveniatur vel in uno corruptio. Non erit sancta corpore, quod ex omnibus constat membris, quæ vel unius fuerit coinquinatione polluta. Sed ut quod dico manifestius et lucidius fiat, ^e esto, sit quæ-

cumque omnium membrorum sanctificatione purgata, et lingua tantummodo peccet, aut blasphemet, aut testimonium falsum dicat; numquid liberabunt omnia membra unum, an propter unum judicabuntur et cætera? Ergo si nec aliorum membrorum sanctificatio proderit, cum in uno sit vitium; quanto magis si diversorum flagitio peccatorum omnia corrumpantur, unius nihil proficiet integritas!

X. Unde quæso te, virgo, ne in sola tibi pudicitia blandiaris, neque in unius membri integritate confidas; sed secundum Apostolum soli Deo conserva corporis sanctitatem. Munda ab omnibus inquinamenti caput; quia crimen est illud, post chrismatism sanctificationem, aut croci aut alterius cujuslibet pigmenti fuco vel pulvere sordidari, aut auro aut gemmis vel cujuscumque terrenæ creaturæ specie. Grandis quippe divinæ gratiæ contumelia est, mundani et sæcularis ornamenti prælatio. Munda frontem, ut humana non divina opera erubescat, et illam confusionem recipiat quæ non peccatum, sed Dei gratiam parit, Scriptura divina dicente: *Est confusio adducens peccatum, est confusio adducens gratiam Dei* (Eccli. iv, 25). Munda collum, ^f ut non auro texta capillis portet suspensa monilia, sed potius illa ornamenta circumferat de quibus Scriptura dicit: *Misericordia et fides non deficient a te: suspende autem illa in collo tuo* (Prov. iii, 3). Munda oculos, dum eos ab omni concupiscentia retrahis, et ab intuitu pauperum numquam avertis, et ab omnibus fucis liberos ^g ad ea quæ a Deo sunt facta custodis. Munda linguam a mendacio, quia *os quod mentitur occidit animam* (Sap. i, 11); a detractione, a juramento, ab adulatione, a perjurio. Nolo præposterum ordinem putes quod prius a juramento quam a perjurio linguam dixi debere mundari: quia tunc perjurium facilius effugies, si in toto non jures. Impletur ^h in te illa sententia: *Colibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum* (Psal. cxliii, 14). Et memor esto dicentis Apostoli: *Benedicite et nolite maledicere* (Rom. xii, 14). Sed et illud crebrius recordare: *Videte ne quis malum pro malo reddat alicui, neque maledictum pro maledicto; sed e contrario benedicentes, quia in hoc vocati estis ut benedictionem hæreditatis possideatis* (1 Pet. iii, 9). Et illud: *Si quis autem verbo non offendit fratrem, hic perfectus est* (Jac. iii, 2). Nefas est enim ut labia illa quibus Dominum confiteris, rogas, benedicis et laudas; alicujus polluantur sorde peccati. Nescio qua conscientia ea lingua quis Dominum rogat, qua aut mentitur,

^a Quæ subterf. Holst., si subterf. Mox ibid. post Apostoli verba, nonnulla interpolata noscuntur.

^b Domini est splendor solis, qui, etc. Apud Clericum lectio male interpuncta et mendosa: *Domini est splendor, solis quæ sanctis promittuntur*. Res. icit enim auctor ad Matth. xiii, 43. *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.*

^c In quibus ejus. Leg. cum Holst., in quibus oris ejus.

^d Eam sanct. Male Cler., jam sanct. Mox Holst., *Et jam non erit sancta corpore.*

^e Esto, sit quæcumque. Cler. perperam pro more

suo: *quæcumque sit, omisso esto*. Et mox: *Ergo sine aliorum... Quanto magis.*

^f Ut non auro texta... monilia. Cler. corrupte: *ut non aurea testula capillis portet et suspensa monilia*. Mox Holst., *suspende autem illa in corde velut in collo tuo.*

^g Ad ea quæ a Deo sunt facta custodis. Ita exemplar Baluzianum, quod Cler. exscripsit infidus: *ad ea quæ Dei sunt factis custodis*. Sed magis placet hujusmodi Holstenii lectio; *et ab omnibus fucis liberos, ea quæ a Deo facti sunt sinceritate custodias.*

^h In te. Hæc omittit Cler.

aut maledicit, aut detrahit. Labia sancta exaudit Dominus, et ipsis annuit cito precibus quas lingua immaculata ^a pronuntiat. Munda aures, ut nonnisi sermonibus sanctis et seriis auditum præbeant, ut nunquam obscena aut turpia aut secularia verba suscipiant, aut non aliquem de altero audiant detrahentem, propter illud quod scriptum est: *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam* (Eccli. xxviii, 28); ut cum eo habere partem possis, de quo dicitur, *quoniam auditu et visu justus erat* (II Petr. ii, 8), hoc est, nec auribus nec oculis delinquebat. Munda manus, *ne porrectæ ad accipiendum sint, ad dandum autem collectæ* (Eccli. iv, 36); nec ad ferendum paratæ, sed ad omnia misericordiæ et pietatis opera satis promptæ. Munda pedes, ne latam et spatiosam viam pergant quæ ducit ad splendida sæculi et pretiosa convivia, sed ad arduum magis et angustam gradientur iter quod tendit ad cælum; quia scriptum est: *Iter rectum facite pedibus vestris* (Prov. iv, 26; Isai. lvii, 14; lxii, 10). Agnosce tibi a Deo artifice non ad vitia, sed ad virtutes membra formata; et cum universos artus mundaveris ab omni sorde peccati et toto fueris sanctificata corpore, tunc tibi castitatem intelligis profuturam, et cum fiducia palmam virginitatis exspecta.

XI. Quid sit sancta esse corpore breviter quidem, sed plene exposuisse me arbitror. Nunc quod sequitur, *et spiritu*, nosse debemus, hoc est, ut quod opere nefas est fieri, nec cogitatione concipere. Illa enim est sancta tam corpore quam spiritu, quæ nec mente nec carne delinquit; sciens enim cordis esse speculatorem Deum, et ideo satis agit ut omni modo etiam animum cum corpore mundum habeat a peccato, sciens scriptum esse: *Omni custodia custodi cor tuum* (Prov. iv, 23). Et: *Ita enim diligit Dominus sancta corda, accepti sunt autem ei immaculati* (Prov. xi, 20). Et alibi: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). Quod de illis dici arbitror, quos conscientia in nulla redarguit culpa peccati; de quibus et Joannem in epistola dixisse reor: *Si cor nostrum nos non reprehendit, fiduciam habemus ad Deum; et quæcumque petierimus accipiemus ab eo* (I Joan. iii, 21). Nolo existimes te peccati crimen fugisse, si voluntatem non sequatur effectus, cum scriptum sit: *Quicumque viderit mulierem ad concupiscendum, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matt. v, 28). Ne dicas: Cogitavi quidem, sed non perfecti; quoniam etiam concupiscere nefas est, quod fieri crimen est. Unde et beatus Petrus præcipit dicens: *Animas vestras castificate* (I Pet. i, 22). Qui si nullam animæ constuprationem nosset, nec castificari eam desiderasset. Sed et illum locum quo continetur: *Hi sunt qui se cum mulieribus non coinquinaverunt, virgi-*

nes enim permanserunt; hi sequuntur agnum quocumque ierit (Apoc. xiv, 4), attentius considerare debemus, et animadvertere si solius integritatis ac pudicitie merito isti divino comitatu copulentur, et per omnia cælorum tabernacula discurrant, an et alia sint quibus adjuncta virginitatis tantæ beatitudinis gloriam consequatur. Sed unde hoc scire poterimus? De sequentibus, nisi fallor, in quibus scriptum est: *Hi empti sunt ex omnibus primitiæ Deo et Agno, et in ore ipsorum non est inventum mendacium; sine macula sunt ante thronum Dei* (Ibid.). Vides ergo quod non in uno ^b tantum membro dominicis referantur inhærere vestigiis, sed illi qui præter virginitatem ab omni cogitatione peccati immaculatam gesserint vitam. Idcirco vel maxime virgo nuptias spernat, ut dum securior est, facilius, quod etiam a nubentibus queritur, ab omni se delicto custodiat, et universa legis mandata perficiat. Nam si non nubat, et ea nihilominus faciat a quibus et nuptæ esse iubentur immunes, non nupsisse quid proderit? Et quamquam nulli christianorum peccare liceat, et omnes quicquamque spiritualis lavacri sanctificatione purgantur, immaculatam decurrere conveniat vitam, ut Ecclesiæ, quæ *sine macula, sine ruga, sine aliquo vitio hujusmodi esse describitur* (Ephes. v, 27), possint visceribus intimari; multo magis hoc virginem implere necesse est, quam nec mariti nec filiorum nec alterius necessitatis causa prohibet, quominus divinam Scripturam perficiat, nec, si qua peccet, poterit excusatione defendi.

XII. O virgo, serva propositum tibi magno præhò destinatum. Præclara est apud Dominum virginitatis et pudicitie virtus, si non aliis peccatorum et macularum lapsibus infirmetur. Agnosce statim tuum, agnosce locum, agnosce propositum. Christi sponsa diceris. Vide ne quid indignum ei cui desponsata videris admittas. Cito scribet repudium, si in te vel unum viderit adulterium. Quæcumque ergo humanorum sponsaliorum pignoribus obarrhatur, statim a domesticis, a familiaribus, ab amicis sponsi sollicitè ac diligenter requirit et servulis, quales juvenis habeat mores, quid potissimum diligit, quid accipiat, quæ usu vivat, quæ se consuetudine regat, quibus utatur dapibus, in quibus maxime rebus delectetur et gaudeat. Quæ cum didicerit, ita se in omnibus temperat ut sponsi moribus eam obsequium, sua jocunditas, sua dilectio, sua diligentia, sua vita concordet. ^d Et tu quoque quæ Christum sponsum habes, a domesticis, et familiaribus ejus, sponsi tui mores interroga, et sirene ac solerter inquire in quibus præcipue delectatur, qualem in te compositionem vestium diligit. Dicat tibi ejus familiarissimus Petrus, qui nec nuptis quidem corporalem, sed

^a Pronuntiat. Clerico magis placuit nuntiat. Paulo post idem rescribere maluit *serm. sanctis et veris*, secus atque habet exemplar Baluzianum, quod nobis representat. Hanc tamen posteriorem lectionem exhibet, etiam Holst. Mox vero iterum Cler. cum Holst., aut aliquem de altero audiant, derogantem.

^b In uno tantum membro. Cler., In uno virgines

t. m. Sed importune in-textum illud *virgines*. Verbum enim referantur quod sequitur, ad eos respicit de quibus loquitur præcedens textus Apocalypiticus.

^c Obarrhatur. Holst., subarrhatur.

^d Et tu quoque quæ. Relativum quæ omittit Cler. et sic improvide locum effert: *Et tu quoque Christum sponsum habes. A domest.*

spiritalium permittit ornatum, sicut in Epistola sua A scribit: *Mulieres similiter subjectæ viris suis; ut si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifant, considerantes in timore castam conversationem vestram: quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconsus est cordis homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples* (1 Pet. III, 1-4). Dicat et alius apostolus beatus Paulus qui ad Timotheum scribens eandem fidelium seminarum disciplinam testatur: *Mulieres similiter in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut veste pretiosa; sed quod decet mulieres, promittentes castitatem per bonam conversationem* (1 Tim. II, 9, 10).

XIII. Sed forsitan dicis: Cur hæc apostoli virginibus non iusserunt? Quia non necessarium iudicabant; ne talis virginibus commonitio potius injuria quam emendatio videretur. Sed nec eas unquam tantæ temeritatis fore credidissent, ut nec nuptis quidem concessa carnalia ornamenta et terrena præsumerent. Revera ornare se et componere virgo debet. Nam quomodo consilio suo placere poterit, nisi composita et ornata processerit? Ornetur plane, sed interioribus ornamentis, et spiritaliter, non corporaliter, componatur; quia Dominus non corporis, sed animæ decorem in illa desiderat. Ergo et tu quæcumque animam tuam a Deo diligere et inhabitari concupiscis, omni eam diligentia ^a come et spiritalibus indumentis exorna. Nihil in ea indecorum, nihil fœdum appareat. Resplendeat auro justitiæ, et gemmis refulgeat sanctitatis, et pretiosissimo margarito pudicitie coruscet: ^b pro bysso et serico, misericordie et pietatis tunica vestiatur, secundum quod scriptum est: *Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordie, ^c benignitatem, humilitatem, etc.* (Coloss. III, 12). Non cerussæ aut alterius pigmenti decorem quærat, sed innocentie simplicitatisque candorem habeat, roseum verecundie colorem ^d et pudorem ruboris pudorisque possideat. ^e Cœlestis abluatur nitro doctrine, et lumentis

^a Come. Sic recte Baluz. Holst., *componere*. Male Cler., *comple*; qui paulo ante scribit *habitari pro inhabitari*.

^b Pro bysso et serico misericordie. Hæc incautus exscriptor apud Clericum omisit. Quæ vero statim et pietatis tunica vestiatur, vitiose apud Baluzium repetita ante illa pro bysso, etc., præterimus, Holsteanum exemplar secuti.

^c Benignitatem. Gr., *χρηστότητα*. Sed Cler. bonitatem intrusit; qui et mox: *Non decorem alterius pigmenti quærat; voculis cerussæ aut prætermisissis*.

^d Et pudorem ruboris pudorisque possideat. Sic et apud Hieron. Mariani Victorii tom. IX, pag. 55. II. Sed legendum cum Holst., *et purpuream r. p.*

^e Cœlestis abluatur nitro doctrine, et lumentis. Ita unica editio Baluzii ann. 1678, *Miscell.* lib. I, p. 349, quam præ oculis habeo: ut proinde mirari subeat, in eadem editione legisse Cotelerium *Monum. Eccl. Gr.* tom. II, pag. 541, *adutatur et lumentis*: quod et legisse perhibetur Claricus. Hinc vero ausam arripit idem Cotelerius conjiciendi legendum esse *abluatur et lumentis*. Cæterum Holst. habet *cœlesti et lumentis*; quod posterius minus forte congruit verbo *emundetur*.

spiritualibus emundetur. Nulla in ea malitiæ, nulla doli macula relinquatur. Et ne quando male redoleat odore peccati, unguento suavissimæ sapientiæ et scientiæ perfundatur.

XIV. Hujusmodi Deus quærit ornatum, et animam taliter compositam concupiscit. Memento te Dei filiam dici, secundum illud: *Audi, filia, et vide* (Psal. XLIV, 11). Sed et tu ipsa, quotiescumque Deum patrem nominas, Dei te filiam esse testaris. Ergo si filia Dei es, vide ne quid eorum facias quæ Deo patri incongrua sunt; sed ege omnia quasi filia Dei. Cognosce quomodo hujus sæculi nobilium filie gerant, quibus assuescant moribus, quibusve se disciplinis instituant. Tanta in quibusdam verecundia est, tanta gravitas, tanta modestia, ut cæterorum hominum ritum intuitu humanæ ingenuitatis excedant, et nequaquam honestis parentibus suis per lapsum suum infamiæ notam inurant, alteram sibi quodam modo inter homines consuetudinis facientes naturam. Et tu ergo originem tuam respice, genus intueri, gloriam nobilitatis adverte. Agnosce te non hominis tantum esse, sed et Dei filium, et divinæ nativitatis nobilitate decoratam. Ita te exhibe ut in te cœlestis nativitas pateat, et ut ingenuitas divina clarescat. Sit in te nova gravitas, honestas admirabilis, stupenda verecundia, mira patientia, virginalis incessus, et ^e veræ pudicitie habitus, sermo semper modestus et suo in tempore proferendus; ut quisquis te viderit admiretur et dicat: Quæ hæc nova inter homines gravitatis patientia est, quæ pudoris verecundia, quæ honestatis modestia, quæ maturitas? Non est ista humana institutio, nec disciplina mortalis. Cœleste mihi aliquid in terreno corpore refulget. Puto quod habitet in quibusdam hominibus Deus. Et cum te ^b filiam Christi esse cognoverit, majori stupore tenebitur, et cogitet qualis ille sit Dominus cujus talis ancilla est.

XV. Si vis ergo habere partem cum Christo, Christi tibi exemplo vivendum est, qui ab omni malitia et nequitia ita fuit extraneus, ut nec inimicis quidem vicem redderet, quin potius et pro ipsis ⁱ oraret. Nolo enim ut eas animas Christianas exis-

In Hieronymo laudati Victorii l. c., *lavamentis*. Malim tamen cum eodem Cotelerio *lumentis*, quod et magis accedit edito Baluziano. Mox mendose apud Clericum: *Nullus in eo mal.*; et paulo post: *Sed et tui ipsa*.

^f Et nequaquam.... facientes. Jure hic mendum suspicatus est Clericus. Lega igitur cum Holst., *et nequam... studeant facere*.

^g Veræ pudicitie. Perperam Cler. *vite pudicitie* nonnullisque interjectis: *Non est ista humana institutio ne disciplina mortalis*.

^h Filiam Christi. Sic item habet Hieron. Victorii tom. cit. p. 56 b. Verum ex Holst. emenda *famulam Christi*. Resitutionem confirmant, quæ mox sequuntur: *qualis sit ille Dominus, cujus talis ancilla est*.

ⁱ Oraret. Cler., *rogabat*: qui et mox edidit contra sui exemplaris fidem: *toto corde conscientie, coram Dei testimonio*: cum tamen optime se habeat editio Baluziana; scilicet, *toto corde et conscientie.... testimonio... coram Deo, etc.* Rescripsisset ille saltem, ut habet Holsteani exemplar, ubi legitur: *toto corde et conscientia coram Dei testimonio*.

times esse, quæ aut fratres aut sorores non dico A oderunt, sed quæ proximos toto corde et conscientia coram Deo testimonio non diligunt, cum Christianis Christi similitudine inimicos etiam amare necesse sit. Si sanctorum cupis habere consortium, a malitiæ et nequitia cogitatu pectus emunda. Nemo te circumveniat, nemo fallaci sermone seducat. Non nisi sanctos et justos et simplices et innocentes et puros cœlestis aula ^a suscipiet: nullum apud Deum locum habet malitia. Ab omni nequitia et dolo mundum esse necesse est qui cupit regnare cum Christo. Nihil tam contrarium, nihil tam execrabile Deo quam aliquem odisse, alterum velle vel lædere; nihil tam probabile quam omnes amare. Quod Propheta prospiciens testatur dicens: *Qui diligitis Dominum, odite malum* (Psal. xcvi, 10).

XVI. Vide ne aliquam humanam gloriam diligas, ^b ne et tua portio inter illos computetur quibus dictum est: *Quomodo vos potestis credere, gloriam ad invicem querentes* (Joan. v, 44)? et de quibus per Prophetam dicitur: *Auge ^c eis mala, auge mala gloriosis terræ* (Isai. xxvi, 15, sec. LXX). Et: *Confundantur a glorificatione vestra, et ab opprobrio in conspectu Domini* (Jerem. xii, 13, sec. LXX). Nolo enim illas respicias quæ sæculi non Christi sunt virgines, nec quæ propo-iti sui et professionis immemores gaudent in deliciis, in opibus delectantur, et corporeæ nobilitatis in origine gloriantur; quæ si pro certo Dei filias se esse crederent, numquam post divinos natales nobilitatem admirarentur humanam, nec gloriarentur in patre quolibet honorato, si patrem Deum se habere sentirent. ^d Quid tibi, o stulta, blandiris et complaces? Duos homines in exordio fecit Deus, ex quibus totius humani generis silva descendit. Mundanam nobilitatem non naturæ æquitas præstat, sed cupiditatis ambitio; et nulla inter eos discretio potest esse quos nativitas secunda generavit, per quam tam dives quam pauper, tam liber quam servus, tam nobilis quam ignobilis, Dei efficitur filius, et terrena nobilitas splendore cœlestis gloriæ adumbratur. Nusquam omnino jam comparet, dum qui retro in sæcularibus honoribus impares fuerant, cœlesti divinæ gloriæ nobilitate vestiuntur æqualiter. Nullus ibi jam ignobilitatis locus est; nec degener quisquam est quem divinæ nativitatis sublimitas ornat, nisi apud illos qui non putant humanis cœlestia præponenda. Aut si putant, quam vanum est ut sese

illis in minoribus præferant quos sibi in majoribus pares sentiant, et quasi infra se positos in terra existiment, quos sibi in cœlestibus æquales crediderunt. Tu autem, quæcumque Christi non sæculi virgo es, omnem præsentis vitæ gloriam fuge, ut eam quæ in futuro promittitur consequaris.

XVII. Contentionum verba et animositatis causa evita, discordiarum quoque et litium occasiones subterfuge. Nam si juxta Apostoli doctrinam servum Domini litigare non oportet, quanto magis Dei ancillam; cujus quo ^e verecundior est sexus, animus debet esse modestior! Linguam a maliloquio cohibe, et ori tuo frenos legis impone; et tunc si forte loquaris quando tacere peccatum, cave ne quid quod in reprehensionem veniat dicas. Lapis emissus est sermo prolatus: quapropter diu antequam proferatur cogitandus est. Beata quippe labia sunt, quæ numquam quod revocare velint emittunt. Pudicæ mentis sermo debet esse pudicus, qui ædificet semper magis quam aliquando destruat audientes, secundum quod præcepit Apostolus dicens: *Omnis sermo malus de ore vestro non procedat; sed si quis bonus est ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus* (Ephes. iv, 29). Pretiosa Deo lingua est quæ non nisi de divinis rebus novit verba construere, et sanctum os unde cœlestia semper eloquia proferruntur. Absentium obtractatores quasi malignos Scripturæ auctoritate deterre; quia etiam hoc inter perfecti hominis virtutes Propheta commemorat (Psal. xiv, 4), si ante conspectum justî malignus ad nihilum deducatur, qui contra proximum non probanda protulerit. Non licet tibi alterius vituperationem patienter audire, quia nec ab aliis optas recipi tuam. Injustum quippe est quidquid contra Christi Evangelium venit, si alteri quod tibi ab alio fieri molestum est, patiaris inferri. Linguam tuam semper de bonis loqui assuesce, et auditum tuum magis ad honorum laudem quam ad malorum vituperationem accomoda. Vide ut omnia quæcumque bene facis propter Deum facias, sciens ejus rei tantam te a Domino recepturam esse mercedem, quam ejus timoris et dilectionis causa perfeceris. Sancta magis esse quam videri stude; quia ^f nihil prodest æstimari quod non sis, et duplicis peccati reatus est non habere quod creditur, et quod non habeas simulare.

XVIII. In jejuniis magis quam in epulis delectare, illius viduæ memor quæ non discedebat de templo,

^a Suscipiet. Sic et Holst. At Cler., *suscipit*: et mox D nihil execrabile, ommissa vocula *tam*.

^b Ne et tua portio inter illos. Cler. absone, *ne et illa portio inter eos*. Paulo post in Joannis textu leg. cum Vulg. et Holst., *ab invicem*.

^c Auge eis mala, etc. Holst., *Auge eis mala, auge mala glorio is terræ*. Et alibi: *Confundimini a glorificatione vestra, ab opprobrio in conspectu Dei*. Prior locus sec. LXX existat Isai. xxvi, 15: *Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, πρόσθετε κακὰ πᾶσι τοῖς ἠδύδοξοις*. Posterior vero item sec. LXX occurrit, Jerem. xii 13: *Ἀλαχούθητε ἀλαχούνη ἀπὸ καυχῆσθαι ὑμῶν, ἀπὸ ὀνειδισμοῦ ἕναντι Κυρίου*. Atque hujusmodi lectio ex Holsteani exemplari re-

stitnenda huic loco in edito Baluziano.

^d Quid tibi, o stulta, blandiris? Holst. *Quid tibi in generis nobilitate blandiris?* Hanc lectionem contextus postulare videtur.

^e Verecundior est sexus. Deest *sexus* apud Clericum; qui et paulo post habet, *ne quod in reprehensionem, omisso quid*. Mox idem mendose: *Beata quippe talia pro labia*. Paucisque interjectis: *destruat audientes, Sequendum... in divinis rebus*.

^f Nihil prodest æstimari quod non sis. Cler. *nihil æstimari quod non sit, omisso prodest*. Et mox simulari, pro simulare: et *decedebat pro discedebat*. Paulo post talibus pro *dapibus*.

jeuniis et orationibus Deo serviens die ac nocte. Et A si vidua et quidem Judæa talis fuit, qualem nunc esse virginem convenit Christi? Divinæ magis dilectionis convivium dilige, et spiritualibus te satiari dapi- bus concupisce. Illos potius require cibos quibus anima magis quam corpus reficitur. Carnis et vini species quasi ^a caloris fomenta et libidinis incitamenta fuge. Et tunc, si forte, vino exiguo utere cum stomachi dolore nimio corporis compellat infirmitas. Iracundiam vince, animositatem cohibe, et quidquid illud est quod post factum pœnitentiam ingerit ^b pro maximo crimine, proximi criminis abominationem declina. Satis quietam et tranquillam convenit esse mentem ab omni perturbatione furoris alienam, quæ Dei habitaculum esse desiderat, qui per Prophetam testatur et dicit: *Super quem requiescam alium, nisi B super humilem et quietum et trementem sermones meos (Isai. LXVI, 2)?* Omnium operum et cogitationum tuarum speculatorem Deum credere, et cave ne quid quod divinis oculis indignum sit, aut opereris aut cogites. Cum orationem celebrare desideras, talem te exhibe quasi quæ sis cum Deo locutura.

XIX. Cum psalmum dicis, cujus verba loquaris agnosce, et in compunctione magis animi quam in tinnulæ vocis dulcedine delectare. Lacrymas enim psallentis Deus magis quam vocis gratiam comprobat, sicut Propheta dicit: *Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore (Psal. II, 11)*. Ubi timor et tremor est, ibi non vocis elatio est, sed animi flebilis et lacrymosa ^c dejectio. Omnibus actibus tuis diligentiam exhibe; quia scriptum est: *Maledictus C qui facit opera Domini negligenter (Jerem. XLVIII, 10)*. Crescat in te cum annis gratia, crescat cum ætate justitia, et fides eo perfectior videatur esse quo senior: quia Dominus Jesus, qui nobis vivendi reliquit exemplum, *proficiebat non ætate tantum corporea, sed sapientia et gratia spiritali, coram Deo et hominibus (Luc. II, 52)*. Omne tempus in quo te non meliorem senseris, hoc te æstima perdidisse. Conceptum virginis propositum ad finem usque conserva; quia non inchoasse tantum, sed perfectisse, virtutis est, sicut in Evangelio Dominus ait: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. X, 12)*. Cave ergo ne cuiquam concupiscendi occasionem tribuas, quoniam sponsus tuus Deus zelans est. Criminosior est Christi adultera quam mariti. Esto igitur omni- D bus forma vivendi, esto exemplum. Præcede et in actu quos in castitatis sanctificatione præcurris. Virginem te in omnibus exhibe. Nihil corruptionis obijciatur capiti tuo. Cujus corpus integrum est, sit inviolabilis conversatio. Et quoniam, ut in exordio epistolæ præfati sumus, te Dei sacrificium ^d factam, quod

^a Caloris. Cler. perperam coloris: et paulo ante reficiatur. Mox vero uteris pro utere.

^b Pro maximo crimine. Hæc desiderantur in exemplari Holsteniano. Et quidem recte, ut videtur. Mox ibid., et ab omni perturb. Clericus vero inchoat cap. 30 ab his verbis: *Proximi criminis abominationem declina*: scilicet, interrupto contextu.

^c Dejectio. Clerico magis placuit dilectio: sensu

utique sanctitatem suam etiam aliis impertit, ut quis ex eo digne sumpserit, sanctificationis et ipse sit pariceps; ita ergo et per te quasi per divinam hostiam sanctificentur et cæteræ, cum quibus te ita in omnibus exhibeas, ut quisquis vitam tuam aut auditu aut visu contigerit, sanctificationis vim sentiat, et tantum sibi intelligat gratiæ ex tua conversatione transfundi, ut dum te imitari concupiscit, Dei sacrificio et ipse sit dignus.

EPISTOLA III.

AD SANCTUM PAULINUM EPISCOPUM.

Severus coquum mittit ad præparandos monachorum cibos aptum.

^e Postquam omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiasset cognovi, credo quia dedignarentur officium vilibus præbere pulmentariis: puerulum tibi ex nostra misimus officina, doctum satis patientem coquere fabam, et ignobiles betas aceto et jure condire, vilemque pulcem esurientium faucibus inferre monachorum; piperis nescium, lasseris ignarum, familiarum cymini, et apprime callidum herbis suave redolentibus clamosum urgere mortarium. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; ita, si admissus fuerit, proxima quæque metet gladio, nec exsaturabitur umquam cæde malvarum. In præbendis autem sibi lignis ^f calumniosus tibi non erit: obvia quæque comburet; metet, nec dubitabit inferre tectis manus, et antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtutibus donatum, tibi non servum, sed pro servo filium cupimus, qui non erubescis minimorum esse pater. Ego tibi pro hoc servire voluissem: sed si voluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia cœnasque felices mei memineris; quia rectius est vestrum esse mancipium, quam dominum cæterorum. Ora pro me.

EPISTOLA IV.

Licet dominus et germanus meus de vestra petierit honestate, ut tutum velitis esse tutissimum, tamen nihil fas fuit eundem litteris commendare, ut conduplicata petitione tutior habeatur: huic enim nocuerit puerilis culpa et error ætatis incertæ, ut annorum suorum initia macularet; sed qui necdum sciret quid bonis moribus deberetur, prope sine culpa peccavit: nam se ubi ad bonam mentem considerationemque convertit, intellexit vitam cœnicam consilio meliore damnandam; huic autem plena non posset evenire purgatio, nisi divinitatis accessu delicta dilueret: si quidem Catholicæ religionis remedio commutatus, usum sibi loci turpioris negavit, seque ab oculis popularibus vindicavit. ^g Domini ut

et exemplaris veritate repugnante.

^d Factam. Cler., factum. Et mox, ex eis, invito contextu.

^e Postquam, etc. Huic Severi epistolæ respondet Paulinus epist. 23.

^f Calumniosus tibi. Cler., sibi; et paulo post, quia non erubescis, mendose.

^g Domini ut supra. Cum inscriptio hujus epistolæ

supra. Quomodo itaque et divinæ leges et publicæ A fidele corpus, et sanctificatos animos, non permittunt inhonestas exhibere delicias, et vulgares edere voluptates; maxime cum castæ devotionis quodammodo videatur injuria, si quis sacro baptisate renovatus, in veterem lasciviam revocetur: oportet a laudabilitatem vestram bonis favere propositis, ut is qui beneficio Dei pium munus indeptus est, in foveam theatralium cadere non cogatur. Vestrum tamen omnium iudicium non recusat, si alias injungatis congruas pro necessitate communis patriæ functiones.

EPISTOLA V.

AD SALVIUM.

Conqueritur rusticis exagitari, juraque et possessiones aliorum usurpari.

I. Forensis b elatio fori debet exercitatione fervere; convenit enim lacertis industriæ quotidie depugnantis motus habere terribiles; at cum sonora facundia receptui cecinit, et in otiosa nemora atque amœna diversoria c se migravit, fremitus inertes oportet abjiciat, et desinat inefficacia minitari. Scimus etenim palmigeros bijuges ubi e circo recesserint, quietissime stabulari; illos non jugis formido, non ambiguae palmæ sollicitant, sed demum pacatis affixi præsepibus timere jam nesciunt hortiatorem, seditiosæ contentionis dulcia ducentes obliviam. Sed et stipendiis consummatis tropæa suspendere juvat militem gloriosum, et patienter gerere senectutem.

II. An tibi igitur cordi sit terrificare miseros aratores, non plane intelligo; et ruricolos meos cur velis exhibitionis urgere formidine, non agnosco. C Quasi vero illos nesciam consolari, et a pavore retrahere, et docere non tantum esse timoris quantum ipse præterendis. Fateor dum nos campus exciperet, me sæpe d eloquentia tua fuisse conterritum, sed frequenter ut poteram recidiva vulnera reponebam. Tecum sane condidici, quo jure coloni, quoque ordine repetantur, cui competat actio, cui non competat exitus actionis. Volusianenses, ais, te velle reducere, ac frequenter iratus ingeminas te rusticos ex mea turricula retracturum; et is qui, ut ego spero atque desidero, mihi antiqua necessitudine sis copulatus, confecturum te homines meos conventionem neglecta temere minitaris. Quæro de insigni prudentia tua, utrum jus aliud habeant advocati, aliud ex togatis, D an aliud æquum Romæ est, e aliud Mataritæ.

desit; ad quos scripta sit, ne Apollo quidem ipse divinari: nisi quod intelligitur missam ad Decuriones alicujus civitatis, qui adolescentem quemdam, cujus nomen initio latet sub voce *tutum* quæ procul dubio corrupta est, in scenam invitum retrahebant, cum huic saceris aquis lustratus renuntiasset. DACHER. — Dubito an hæc epistola sit Severi nostri, cujus stylus mihi melior videtur. CLER.

a *Laudab. vestram.* Cler., *laudab. tuam*: contra eadem exemplaris. Læctionem vulgatam confirmant quæ mox sequuntur: *Vestrum tamen omnium iudicium.* l

b *Forensis elatio*, etc. Magis abicit hæc epistola a stylo Severi, quam superior. Præterea est hominis qui olim patronus causarum fuerat, et prædica babe-

III. Interim nescio Volusium fundi umquam fuisse dominum: si quidem Dionysius fertur ejus possessionis jura servasse, neque hæredes illius defeciasse, qui dum viveret, rei navalis in plurimos venuales aculeos intendebat. Fuit ea tempestate Porphyrius quidam Zibberino satus; neque tamen recte Zibberini filius nominatus. Idem generis quæstionem militiam convellabat, et ut nubem a fronte repelleret, officiosa gratia et lætis obsequiis fungebatur. Multum mecum fuit et domi et in foro, cum me et apud patrem defensorem, et apud iudicem patrono sæpius uteretur. Aliquando etiam Dionysium comprimebam, quod Porphyrio non deberet viginti jugerum causa navicularia jurgia commovere.

IV. En causa est cur insignis prudentia tua melius B minitetur actoribus, ut cum dominus loci non sis, passim colonorum meorum facias mentionem. At si te Porphyrii denuntias successorem, f jugerum noris angustias ne ab uno quidem cultore posse tractari; aut si te memorem custodemque propriæ dignitatis piget hæredem nominare Porphyrii: certum manifestumque est illum posse proponere, qui proponendi habeat facultatem, ut adversum eos experiatur, qui nihil ex eadem terra possideant. Cæterum si diligenter inspicias, mihi potissimum deferri potest intentio repetendi. Quare, domine prædicabilis frater, quiescas oportet, et mecum redeas in gratiam, et ad privatum digneris venire colloquium. Desinas, quæso, inertes et trepidos conturbare, et jactantiam tuam procul exerceas, et existimes me lætari tua superbia, non offendi; nec duri enim nec ineruditi sumus. Saltem te mitem faciat Maximinus.

EPISTOLA VI.

Alia animorum quidem fides et religio manet; sed hæc declaranda est indicio litterarum, ut charitatis augmentum salutatione succrescat. Sicut enim fertilis ager fructus copiosos attollere non potest, si cultura cessaverit; et terrarum bonitas perit desidia quiescentis: sic amorem gratiamque animi puto posse torpescere, nisi qui absentes sunt, epistolari præsentia visitentur. Deo gratias. Amen.

EPISTOLA VII.

CIRTENSIS PLEBIS AD S. AUGUSTINUM,
sub falso Sulpicii Severi nomine vulgata.

Laudatur Augustinus ob sapientiam et mansuetudinem, quæ utitur in exhortationibus.

I. Sanctæ religionis fides interpres universa combat in Africa: quæ Severo presbytero Aquitano, et qui vitam in Gallia traduxit, non conveniunt. CLER. c *Se migravit.* Rescribit Cler., *remigravit*: et quidam recte, ut videtur.

d *Eloquentia.* Sic legitur cum Clerico, pro *eloquia* edit. Dacher. Mox mendose apud Cler., *se velle reducere.*

e *Aliud Mataritæ.* Mataritanensis plebis in Africa mentio fit in Collat. Carthag. (I die, cap. 135). DACHER.

f *Jugerum.* Cler., *viginti jugerum*: ex prima forte Dacherii editione, quæ in promptu non est. Paulo ante Idem Cler., *et si te Porph.*

g *Epistola vii.* Hæc est epistola n ex iis quinque quas sub nomine Sulpicii Severi primus edidit Da-

ponit, ut peccatis ulterius locus esse non possit; A nam quid aliud tanta morum sanctitate promittis, nisi ut vitam beatam submotis erroribus agitemus? In quo laudem maximam tuis a video convenire virtutibus, quod imperitam mentem piis hortationibus immutari, et ad optimam traxeris rationem. Cæterum non ita mirabile videretur si eruditos animos infusa sapientia confirmasses; est enim prudentibus viris cum devotione cognatio, nec est cito conveniens b credulitati rusticitas. Sic illi qui figuras animantium de lapidibus ducunt, difficilius operis negotium gerunt, si durissima saxa ferramentis incutiunt: illi vero qui mollioris materiæ tentamenta susceperint, manus suas juvari sentiunt facilitate c pingendi; consentaneumque putatur, ut arduus labor opificis honore maximo censeatur: ita tibi, domne, prædicatione singularis est exhibenda, quod impolitos agrestesque sensus culpæ caligine liberatos, et humana sentire feceris, et divina cognoscere.

II. Non minus ille Xenocrates in laude est, philosophorum longe doctissimus, qui severis exhortationibus fecit ut luxuria vinceretur: nam cum Polemo quidam vino languidus ex antelucano convivio publice vagaretur, illudque temporis esset, quo ad gymnasium Xenocratis confluerent auditores, ingressus et ipse est, et in numero studiosorum eo habitu quo de cœna prodierat impudenter assedit; nam caput ejus florens corona contexerat; neque est veritus se omnibus videri dissimile, d cui revera caput, quod est domicilium sanitatis, usus longe potonibus inverterat. Tunc graviter immurmurantibus cæteris, quod in multitudinem litteratorum intempestivus auditor irrepserat; ne minimum quidem magister ille commotus est, sed potius de disciplina morum legibusque modestiæ instituit disputare; tantumque valuit docentis auctoritas, ut petulantis illius animum ad amorem pudoris impelleret. Et primo quidem Polemo coronam capite e conturbatus deposuit, discipulumque professus est; ad extremum ita se ad officium gravitatis inflexit, seque totum formavit ad verecundiam, ut prioris vitæ consuetudinem emendatio gloriosa corraxisset. Hoc ipsud nos in tuis præceptionibus admiramur, quod nullis minis, nullis omnino terroribus ad cultum

cherius. De qua epistola hujusmodi iudicium tulit noster Hieronymus de Prato in præfat. ad opp. Sulpicii Severi, tom. I, pag. 32: «Ego, inquit, non ad Paulinum, sed ad Augustinum datam deprehendo, non a Sulpicio Severo, sed nomine Cirtensis plebis; cui nimirum Augustinus respondet epistola, quæ sub num. 144 in edit. PP. Maurin. recensetur. Conferatur, quæso, utraque inter se epistola diligenter, potissimum in Polemonis exemplo; et verum esse quod dico quisque fatebitur: id indicasse, mihi nunc sufficiat. Cæterum epistola hæc perperam Severo ascripta, mutila videtur initio et in fine. » Hæc vir eruditus. Cujus quidem sententia ut plenius constet, huic epistolæ 7 alteram S. Augustini modo laudatam subjiciendam curavimus.

a Video. Aut vides reponendum aut videmus: in toto namque epistolæ contextu numerus multitu-

Di Dei vesanos animos convertisti, ut confusa mens illud crederet esse rectissimum, cum omnibus bene beateque vivere, quam cum paucis injusta sentire.

S. AUGUSTINI EPISTOLA CXLIV.

Augustinus Cirtensibus a factione Donatarum conversis ad Ecclesiæ catholicæ societatem gratulatur admonens ut hoc divino tribuant muneri.

Dominis honorabilibus et merito suscipiendis, charissimis ac desideratissimis fratribus in omni honorum gradu, CIRTENSIBUS, AUGUSTINUS episcopus.

I. Si id quod in vestra civitate nos graviter contristabat, absumptum est; si duritia cordis humani resistens manifestissimæ et quodammodo publicæ veritatis vi evicta est; si sapit dulcedo pacis, unitatisque charitas non jam reverberat oculos saucios, sed sanos illustrat ac vegetat; non sunt hæc opera nostra, sed Dei: non hæc humanis operibus omnino tribuerem, nec si cum apud vos essemus, tanta conversio multitudinis nobis loquentibus et hortantibus proveniret. Hoc agit ille et efficit, qui per ministros suos rerum signis extrinsecus admonet, rebus autem ipsis per se ipsum f extrinsecus docet. Nec ideo pigrius moveri nos oportet ad visendos vos, quoniam quidquid in vobis laudabile est factum, non a nobis, sed ab illo factum est qui facit mirabilia solus (Psal. LXXI, 18). Multo enim alacrius debemus accedere ad spectanda opera divina, quam nostra; quia et nos si quid boni sumus, opus illius, non hominum sumus. Unde Apostolus dixit: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat, Deus (I Cor. III, 7).

II. Xenocrates Polemonem, ut scribitis, et nos ex illis litteris recordamur, de fruge temperantiæ disputando, non solum ebriosum, verum etiam tunc ebrium, ad mores alios repente convertit. Quamquam ergo ille, sicut prudenter et veraciter intellexistis, non Deo fuerit acquisitus, sed tantum a dominatu luxuriæ liberatus: tamen ne id ipsum quidem, quod melius in eo factum est, humano operi tribuerim, sed divino. Ipsius namque corporis, quod est infirmum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma et vires et salus, et si quid ejusmodi est, non sunt nisi ex Deo creatore et perfectore naturæ; quanto magis animi bona donare nullus alius potest!

denis adhibetur: quæ est ejusdem V. C. emendatio, cujus modo meminimus.

b Credulitati rusticitas. Sic emendare libuit Dacherio, cum antea legeretur crudelitati. Clericus tamen ms. codicis lectionem crudelitati retinuit, vocem exponens severitati; atque hunc sensum sequentia docere. In ejus tamen sententiam haud equidem ierim.

c Pingendi. In Dacherii editionem qua utor, mendum suspicor irrepsisse; adeoque malim cum Clerico pingendi.

d Cui revera caput... usus l. p. inverterat. Clericus: qui revera caput... usu l. p. inverterat. Sed hæc emendatione locus haud egere videtur.

e Conturb. deposuit. Ita rescripsit Dacherius, ubi erat exposuit. At Cler. a ms. codice non recessit.

f An intrinsecus?

g Editi, ex illius. At mss. habent ex illis. BB.

quid enim superius vel ingratus cogitare potest humana vecordia, si putaverit cum carne pulchrum faciat Deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro Christianæ sapientiæ scriptum est: *Cum scirem, inquit, quia nemo esse potest continens, nisi Deus det; et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum* (Sap. viii, 21). Polemo ergo, si ex luxurioso continens factus ita sciret cujus esset hoc donum, ut eum abjectis superstitionibus pie coleret; non solum continens, sed etiam veraciter sapiens et salubriter religiosus existeret: quod ei non tantum ad præsentis vitæ honestatem, verum et ad futuræ immortalitatem valeret. Quanto minus igitur mihi arrogare debeo conversionem istam vestram vel populi vestri, quam modo nobis nuntiastis; quæ me nec loquente, nec saltem præsentente, procul dubio divinitus facta est, in quibus veraciter facta est! Hoc itaque præcipue cognoscite, hoc pie humiliterque cogitate. Deo, fratres, Deo gratias agite; Deum timeate, ne deficiatis; amate, ut proficiatis.

III. Si autem adhuc quosdam amor hominis occulte segregat, et timor hominis fallaciter congregat; observent qui tales sunt, quoniam Deum cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec iudicem fugiunt. Si quid autem illos de quæstione ipsius unitatis, pro suæ salutis sollicitudine permovet; hoc sibi quantum existimo justissimum extorqueant, ut de catholica Ecclesia, id est toto orbe diffusa, potius id credant quod divinæ Scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicunt. De C

A ipsa vero dissensione quæ inter homines orta est (qui qualeslibet fuerint, non utique præjudicant promissis Dei, qui dixit ad Abraham: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxvi, 4); quod creditum est cum audiretur prædictum, et negatur cum videtur impletum) hoc tantum interim brevissimum, et nisi fallor invictissimum cogitent, aut actam esse istam causam in ecclesiastico transmarrino iudicio, aut non esse actam. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarrinas gentes, cujus societatis nos communione gaudemus; et ideo ab eis innocentibus utique sacrilega diremptione separantur. Si vero acta est ibi ista causa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis non videat, eos in ea victos, quorum inde communio B separata est? Eligant ergo utrum malint credere, quod pronuntiaverunt ecclesiastici cognitores, an quod murmurant victi litigatores. Adversus istam complexionem dictu brevissimam, intellectu facillimam, attendite pro vestra prudentia diligenter, quam nihil sobrium responderi possit; et tamen malus Polemo magis ebrietate inveterati erroris evertitur. Date veniam prolixiori fortassis epistolæ quam jucundiori, verumtamen, ut arbitror, utiliori quam blandiori, domini honorabiles et merito suscipiendi, charissimi et desideratissimi fratres. De adventu autem nostro ad vos, utrorumque desiderium Deus impleat. Quanto enim charitatis ardore accendamus ad visendos vos, verbis explicare non possumus, sed vos benigne credere non dubitamus.

ANNO DOMINI CCCC.V.

SECUNDINUS MANICHÆUS.

EPISTOLA AD AUGUSTINUM.

(Hanc epistolam vide inter opera S. Augustini tom. VIII, col. 571, ubi eam refellit S. Doctor prolatis argumentis.)

ANNO DOMINI CCCC.VII.

SANCTUS CHROMATIUS,

EPISCOPUS AQUILEIENSIS.

(Editio, cura Braida, Utini 1816, excusa.)

PRÆFATIO EDITORIS.

[v] Nihil novi litterariæ reipublicæ afferimus, dum hic SANCTI CHROMATII Aquileiensis episcopi SCRIPTA, quæ supersunt, seu mavis OPUSCULA, exhibemus. Ab anno enim 1528, quo primum Basileæ lucem

D publicam Chromatii Scripta aspexerunt, pluries hæc, tum seorsim aliquando, tum maxime in Collectionibus Patrum, edita fuerunt: ac novissime in Bibliotheca Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum

Andræ Gallandii, quæ Venetiis prodiit, locum obtinuerunt tomo VIII; meliori certe atque aptiori formâ, quam umquam antea habuerint. Nihilominus a justis rerum æstimatoribus probatum iri consilium nostrum confidimus, novæ hujus peculiaris instituendæ *Chromatii Scriptorum* seu *Opusculorum* editionis, si eæ, quæ nos ad id impulerunt, tum generales tum singulares rationes animo perpendantur.

Compertum imprimis est, in Collectionibus Patrum, neque veteribus tantum, sed etiam recentioris caræ ac laboris, non pauca desiderari, quæ ad auctorum et operum illustrationem pertinent; seu quia collectores id sibi proposuerunt, ut brevitatis causa multa consulto omitterent, quæ fusiori calamo ab eruditis scripta essent; seu quia nondum reapse aliquid eruditionis emergerat, quod recudi ibidem mereretur; seu demum, quia collectores ipsi Patrum operibus edendis intenti, et operum ac opusculorum multitudine veluti obruti, satis habuerunt communiora colligere, et textus interim integritati consulere; quod certe præsertim in laboribus hujusmodi semper fuit. Præterea opera quedam, ac ea maxime quæ non multis constant paginis, vix umquam edita fuerunt extra Bibliothecas Patrum, seu alias monumentorum veterum Collectiones; aut si quando separatim typis data fuerunt, vix editiones ipsæ perviæ sunt: et interim Bibliothecas easdem, aut cujuscumque nominis plurium voluminum Collectiones sibi comparare, paucorum profecto semper fuit. Multa demum sanctorum Patrum, seu opera, seu opuscula, sunt Bibliothecis aliisque Collectionibus inserta, et vix aliquando seorsim edita, quæ non parum honoris et gloriæ conferunt tum provinciis, [vi] et regionibus, tum civitatibus, aliisque locis, in quibus auctores, dum viverent, inclaruerunt; quorumque omnium propterea intereeset, ut vulgatiora, saltem penes suos, communioraque forent usus. His addas religionis præsertim causam, in iis maxime sanctis Patribus, qui priscis Ecclesiæ sæculis floruerunt; quorumque cura et opere Christiana res illis in regionibus, provinciis, civitatibus, locisque aliis aut initium sumpsit, aut postea adolevit, prospereque se habuit. Nemo enim qui Christi religionem amore debito prosecuatur; nemo non jucundissime suismet oculis prohibito videat, aut saltem ab aliis qui facile viderint pronus intelligat, quid majores olim sui audierint ab iis sanctissimis viris, eorum in christiana disciplina præpositis, qui primum, aut non ita procul a primis, inter eos locuti sunt Verbum Dei; quorumque proinde institutione atque labore in accepto ab eisdem Fidei deposito ipse quoque adhuc firmus et incolnmis, Divina favente gratia, post tot sæcula perseverat. Quis igitur inficias ierit, multis de causis sæpe fieri posse, ut actum reapse minime agat, immo ut laudem quoque mereatur et gratiam, qui sibi, edita etiam in Collectionibus et Bibliothecis sanctorum Patrum *Scripta* qualibet, seu *Opuscula*, nova luce separatim dñare proponat?

A Ut vero hæc, quæ scribimus, ad *Chromatii* nostri *Scripta* referamus, nuda hæc propemodum semper, aut satis levibus indumentis amicta in Bibliothecis ac Collectionibus veteribus prodierunt: atque demum clarissimus ipse Gallandius, qui multo certe decore ornata hæc eadem *Chromatii Scripta* dare potuisset (prout tot alia minoris etiam voluminis dedit), contractione quadam delectatus, in qua tamen et viri ingenium et diligentiam admireris, non pauca desiderari permisit, quæ non eruditi solummodo, sed omnes, ut ita dicam, lectores, in unum collecta apteque disposita libenter vidissent. Quin ipse quoque, pro multigena eruditione sua, qua plurimum valuit, multa ex proprio penu eruere potuisset, unde horum *Scriptorum* editio magis magisque nitesceret, et gratior atque utilior fieret. Quid enim dicimus, dum *Chromatium* Aquileiensem episcopum nominamus? Virum nempe suæ ætatis inter Occidentis episcopos præclarissimum; cujus *sanctam mentem* in divinatorum eloquiorum studio divus Ambrosius admirabatur; quem divus Hieronymus (cui adulationis nota inuri certe non potest) *episcoporum sanctissimum atque doctissimum* appellavit: quem Rufinus alterum sui temporis *Beselehelem* dixit; cui scribens ipse quoque sanctus Joannes Chrysostomus, [vii] *vehementissimum, atque igne plenam charitatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia perfusam linguam, atque adomantinam contentionem* prædicabat; cuique tandem plurimum sane debemus, quod ipse Hieronymus, in exponendis sacris Scripturis doctor maximus a Deo datus Ecclesiæ suæ, tantopere in eisdem allaboraverit, ut notum est omnibus. Dignus itaque erat *Chromatius*, qui in hac litterarum luce omni cultu ornatus prodiret, licet cæteroquin pauca sint quæ de illo supersunt: quæ tamen pauca, simul ac e tenebris erupere, maximi semper facia fuerunt a viris doctissimis, tum ob orationis nitorem, tum ob rerum gravitatem doctrinæque præstantiam, tum ob ea quæ passim suppeditant ad christianæ institutionis vigorem, et ad catholicorum dogmatum confirmationem.

Nostra vero quod interest, qui Aquileienses sumus, atque de tanto viro, a laudatissimis tum sui tum posterioris ævi tantopere laudato, merito gloriamur; quique eundem, post sanctum Valerianum, quarto labente quintoque ineunte sæculo, sacrarum præsulem, religionis magistrum, christianæ vitæ ductorem, fideique ab apostolis traditæ assertorem strenuum habere meruimus: nostra, inquam, quod interest, pati profecto ulterius fas non erat, ut ipse in *Bibliothecis Patrum*, aliisque veteribus monumentorum consimilium collectionibus veluti delitesceret; et iidem illi, quibus hujusmodi voluminibus potiri datum esset hinc et illinc petere cogentur, quæ ad ipsius illustrationem pertinerent. Quid autem, quod ea quæ ad *Chromatii* nostri illustrationem faciunt, etsi ab aliis quoque eruditis viris, ac præcipue Tillémontio atque Ceilliero, tractata sunt, non aliunde

tamen quam a Scriptoribus nostris plenius ac luculentius peti possunt; a viris nimirum clarissimis, omnique eruditione præditis, Fontanino atque De Rubeis, qui ex proposito in suis operibus, multoque rerum omnium apparatu de *Chromatio* scripserunt, eaque omnia enuclearunt summo studio atque labore, quæ ad illius ætatem, patriam, episcopatum, virtutes, merita, et scripta spectant; licet non semper sibi in omnibus consentiant ambo: quod tamen lectoribus non incommodum; quinimmo jucundum quandoque futurum sit, ipsis hoc pacto veluti iudicibus constitutis inter tantos viros de eodem argumento in re aliqua discrepantes?

En igitur, benigne lector, quod tibi in hoc volumine exhibemus. Divi *Chromatii* Aquileiensis episcopi *Scripta* seu *Opuscula* damus, quæ supersunt. *Scripta* vero seu *Opuscula* ea diximus, non *Opuscula* absolute. Præter enim primum *Sermonem* [viii] (sive *Tractatum*, aut *Concionem* dixeris) de octo *Beatitudinibus*; quod vere *Opusculum* integrum atque perfectum est: cætera omnia, neque unum, neque plura *Opuscula* reapse sunt, sed reliquia potius unius iusti *Operis*, quod *Commentarium* constituere debuisset in totum *Matthæi* Evangelium, ut infra dicendum erit; ideoque potius quam *Opuscula* simpliciter, quæ de eodem sancto præsule nunc habemus, ea convenientius, ut putamus, *Scripta* seu *Opuscula* nuncupavimus. Animadvertite vero quo ordine, quoque cultu ea prodire iubemus.

Post præfationem hanc nostram, in qua nonnulla etiam suo loco ventilamus, quæ eruditorum nostrorum aut diligentiam effugerunt, aut ætatem superarunt, adsunt primo aspectu de sancto *Chromatio* episcopo Aquileiensi *Veterum Testimonia selecta*; in quibus gratissime præsertim videas quid divus Hieronymus aut de *Chromatio* aut ad *Chromatium* scripserit, quid divus Ambrosius, quid Rufinus Aquileiensis, quid sanctus Johannes Chrysostomus. Quantos porro, quantæque auctoritatis viros! Accipias secundo loco *Lectones proprias*, a viro clarissimo Francisco Florio comite, sacri Ordinis nostri præposito, conditas, et ab apostolica sede approbatas, quæ in diocesi Utinensi recitantur ad matutinum officium in festo sancti *Chromatii* episcopi Aquileiensis die 2 Decembris; quæque cum hactenus patuerint dumtaxat in *Libello proprio Sanctorum Diœcesis*, communes nunc sunt eruditibus, qui eas libenter excipient, tum ob dictionis præstantiam, tum ob historiam sancti viri purissimis e fontibus haustam, et brevi sermone contractam. Accedit tertio *titulus primæ editionis Scriptorum* sancti *Chromatii*, Basilicæ peractæ anno 1528, ejusque rarissimæ, una cum *Epistola* nuncupatoria Joannis Sighardi, ex qua discimus quanti hæc *Scripta* facta fuerint a primo ipso tempore quo detecta, et luce publica donata fuerunt. Quarto loco Andreas Gallandus venit, qui in *Prolegomenis* ad tomum VIII suæ *Bibliothecæ veterum Patrum*, etc., cui inserta divi *Chromatii* nostri *Scripta* sunt, diligenter de eodem sancto viro et eru-

ditè disseruit, ex iis delibans quæ duumvri nostri superius laudati, Fontaninus atque De Rubeis, uberime scripserunt. Hæc sunt, quæ in hac nostra editione *Scripta* sive *Opuscula* sancti *Chromatii* antecedunt; quæ tum eorum, tum Auctoris meritum prædicant; quæque eorumdem legendorum desiderium magis magisque incendunt.

Sequuntur *Scripta* ipsa, quæ ad nos pervenerunt, quæque non aliunde, quam ex citato tomo VIII *Bibliothecæ* Gallandii [ix] sumenda decrevimus, ubi primum dispersita apparent in tot *Tractatus*, quot sunt numero *Doxologiæ*, seu *Glorificationes*, quæ in eisdem leguntur: nam antea seu in partes duas tantummodo, ut in prima eorumdem editione Basilicensi; seu in tres, ut in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, aliisque fortasse anterioribus, dividebantur. *Tractatus* titulum in singulis libenter retinimus, quem Gallandus ipsis imposuit, etiamsi existimemus, ut infra palam sit, hos omnes, si unum excipias, a sancto viro non fuisse in usum prædicationis conscriptos. *Tractatus singularis*, qui in nostra hac editione primus est, quem *Sermonem* etiam appellavimus sub titulo de octo *Beatitudinibus*, utpote reapse a sancto episcopo in auditorum frequentia habitum, in editione Basilicensi præcitata admodum incongrue, tum quoad materiam, tum quoad dicendi modum, *Declamatio* nuncupatur. Reliqui omnes ibidem continenter editi, minus quidem improprie, sed etiam minus apta indicatione, dicuntur in v et vi caput *Matthæi Dissertatio*.

Etiamsi vero *tractatus* vocabulum a Gallandio usurpatum retinuerimus, ab ordine nihilominus, quem hi *Tractatus* in sua *Bibliotheca* obtinent, recedere coacti fuimus. Nam præter *Tractatum singularem*, seu *Sermonem de octo Beatitudinibus*, quem primo quidem loco ut Gallandus ipse, sed a cæterorum numero separatim, et extra ordinem omnino posuimus, utpote nihil habentem commune cum ipsis, excepta materia, quæ, ita exigente Evangelii explanatione, in alio quidem *Tractatu* pene eadem est, sed alio modo, alio etiam stylo, alioque nexuum usu prolata: præter hunc *Tractatum* seu *Sermonem*, nos in reliquis initium duximus a *Tractatu*, qui apud Gallandium est 17, eumque primum diximus in caput III *Evangelii sancti Matthæi*, prout etiam secundum diximus in caput III *sancti Matthæi*, qui apud eundem Gallandium est 18 et ultimus; et tertium nuncupavimus in caput v *sancti Matthæi*, qui ibidem numeratur secundus; et ita etiam reliquos eodem ordine in idem caput v et in caput vi, usque ad *Tractatum* 17, qui apud nos ultimus est, quique apud Gallandium, qui duos nostros priores ultimo loco posuerat, est 16.

Hujus nostri consilii ratio ipse textus Evangelii est: nam expositiones in caput tertium *Matthæi*, quæcumque demum ex sint, seu mutilæ, seu lacuna aliqua a reliquis intercisæ, jure debere antecedere existimavimus quæ sunt in caput quintum et sextum. Gallandus vero qui hoc non animadvertere minime

potuit, [x] nimium fortasse tribuit auctoritati, seu A potius errori præcedentium editionum, et maxime *Bibliothecæ Patrum* Lugdunensis, ubi reapse duo nostri *Tractatus* priores in unum compacti, sub *Fragmenti* nomine, ultimo loco sunt positi. Cæterum Sixtus Senensis, cujus articulus de sancto *Chromatio* in *Bibliotheca* Lugdunensi legitur, hæc illius *Scripta* optime reconserat, memorans primo loco quæ hujus sancti præsulis habemus in caput tertium *Matthæi*, secundo vero quæ supersunt in caput quintum et sextum, ac tertio *homiliam*, quam jure *elegantem* etiam appellat, *de octo Beatitudinibus*. Hæc editorem *Bibliothecæ Patrum* Lugdunensis monere debuissent, ut hunc saltem et ipse servaret modum in ordinandis *Chromatii Scriptis* seu *Opusculis*, quæ collectioni suæ inserebat. Nos autem a *Tractatu* seu *Sermone singulari de octo Beatitudinibus* initium sumere maluimus, tum ut a præstantiori et absoluta Sancti Viri lucubratione inciperemus, tum ut evitarem exordium ducere a re quodammodo capite truncata, prout est *Tractatus*, qui in hac nostra editioe, uti jam diximus, numero primo exhibetur.

Curam insuper nostram in hac editioe in eo præcipue posuimus, ut quam emendatiora sancti *Chromatii* nostri *Scripta* daremus: quod factum maxime fuit collatione habita eorundem *Scriptorum* cum prima Basileensi editioe superius memorata, quæ nunc, deficientibus manuscriptis codicibus, ad instar præstantissimi codicis est; necnon cum editioe Joannis Grynæi inter sua *Monumenta sanctorum Patrum orthodoxographu*, Basileæ 1569, tomo II,

Celebris textus sancti CHROMATII episcopi Aquileiensis de sanctissimo Trinitatis mysterio.

(Ex *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi atque ex novissima Andree Gallandii.)

« Unde igitur quale Patris de Filio testimonium sit, dicentis: *Hic est Filius meus*. Suus utique, non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturæ, ut hæretici volunt, sed sui proprietate generis et veritate naturæ. Multi enim sanctorum filii Dei dicuntur, et sunt: sed hic sine compassione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus, et proprius, non aliunde quam de Patre natus. Quia tam verus Pater, Pater est, et Deus est: sicuti etiam verus Filius, Filius est Trinitatis ostensus, cum et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum esse testatur; et Spiritus, id est Paracletus, in tanto fidei sacramento Patri Filioque conjungitur: ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum Sanctum crederemus: tres personas, sed unam divinitatem Trinitatis, unamque substantiam. »

[xii] Restituto hoc textu sancti *Chromatii*, qui fidei ipsius de sacratissimo Trinitatis mysterio testimonium præbet luculentissimum, aliisque paucis minoris momenti correctionibus hic atque illic factis; notatiunculâ præterea omnes ad *Chromatii Tractatus* ex Gallandio accepturus; easque ad imam paginarum

p. 1192. Id vero in hac cura nostra nobis obtigit optatissimum, ut genuinæ rectæque lectioni redderemus textum insignem sancti hujus episcopi, qui est de Trinitatis mysterio, et exstat *tractatu* 2, numero 2 hujus nostræ editionis; quique depravatissimus, erroneæque sententiæ legitur tum in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, tum similiter in *novissima* ipsius Gallandii; quamvis hic, ut ipse testatur, non parum allaboraverit, ope maxime *Excerptorum Combesianorum*, ut mendosas etiam lectiones aliorum exemplariam in *Chromatii Scriptis* corrigeret.

Præcitata editio Basileensis prima, sicuti etiam subsequens altera Joannis Grynæi, viam nobis aperuerunt ad textum hunc integritati reddendum: adjutrices dehinc manus nobis obtulit Alcuinus abbas, seu Flaccus Albinus, qui textum eundem retulerat, una cum aliis plurimorum Sanctorum Patrum, in *libello suo adversus Hæresim Felicis episcopi*; nosque usi sumus tum textu [xi] ab eodem relato, qui exstat inter *opera* Alcuini editionis clarissimi abbatis Frobenii tomo I, vol. II, p. 767; tum eo quoque, quem ex manuscripto codice Vaticano ejusdem Alcuini eruit clarissimus Fontaninus, inseruitque *Historiæ suæ litterariæ Aquileiensi* lib. III, cap. 4, num. 2, ubi de sancto *Chromatio* apposite disserit, quem infra suo loco videre poterit lector. Eum autem textum ipsum, tum depravatum, tum integrum, ut facta collatione quisque cognoscat, quid lectum hactenus fuerit in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, ac in *novissima* quoque Gallandii; quidve legendum potius fuisset, prout in hac nostra editioe legendum præbemus.

(In hac nostra editioe suæ integritati restitutus.)

« Vide igitur quale Patris de Filio testimonium sit, dicentis: *Hic est Filius meus*. Suus utique, non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturæ, ut hæretici volunt, sed sui proprietate generis, et veritate naturæ. Multi enim sanctorum filii Dei dicuntur, et sunt: sed hic sine comparatione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus, et proprius, non aliunde quam de Patre natus. Quia tam verus Pater, Pater est, quam verus et Deus est: sicuti etiam tam verus Filius, Filius est, quam verus et Dominus est. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa; cum et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum esse testatur; et Spiritus Sanctus, id est Paracletus, in tanto fidei sacramento Patri Filioque conjungitur: ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum sanctum crederemus: tres personas, sed unam divinitatem Trinitatis unamque substantiam. »

partem collocavimus; quibus etiam nos ipsi unam aut alteram addidimus. Atque hæc sunt, quæ de *Scriptis* sive *Opusculis* sancti *Chromatii*, quæ nunc denuo edimus, scire lectorem oportebat, ut instituti nostri ratio illum non lateret.

Post *Scripta* sancti *Chromatii* episcopi Aquileien-

sis, non inutile iudicavimus duo ipsius, brevissima quidem, sed magni ponderis *Dicta* exhibere, quæ protulit in Aquileiensi concilio sub sancto Valeriano episcopo habito, anno 381, adversus Palladium et Secundianum episcopos Arianos, dum ipse Aquileiensis ejusdem Ecclesiæ presbyter esset. Magnorum virorum, etiam brevissima quæque, sunt maximi faciendæ: atque hæc quidem *Chromatium* presbyterum jam tunc tantæ virtutis ac fidei, tantique apostolici roboris ostendebant, qui dignissimus esset Valeriano futurus in episcopatu successor.

Decem et octo annos, aut etiam novemdecim, in episcopatu Aquileiensi, ut communis fert computatio, exegit *Chromatius*. Multa propterea eundem scripsisse ad gregis sibi crediti informationem, multa ad fidei defensionem adversus maxime Arianorum aliorumque vigentes errores, necnon paganorum late adhuc patentem superstitionem, non incongrue existimamus. Quid vero ipse scripserit, præter ea quæ habemus, absque teste, et absque idonea ratione asserere non licet. Interim et testes adsunt, et idoneæ non desunt rationes quæ illum alia quoque peculiaribus, quæ interierunt, scripsisse affirmant et suadent: ideoque brevem elenchum horum saltem *deperditorum*, post edita, subjicimus.

Quod magnis viris, primæ præsertim, eidemque proximæ antiquitatis, non semel contigit, ut nonnulla sub eorum nominibus scripta apparerent, quæ fetus essent hominum obscurorum, et indigna prorsus quæ tanta auctoritate gauderent; id profecto accidit et sancto nostro *Chromatio*, sub cujus nomine, necnon simul et sancti *Heliodori* episcopi Altinatensis, amicitia *Chromatio* conjunctissimi, duæ epistolæ prodierunt ad sanctum Hieronymum, una cum duabus ejusdem Hieronymi ad ipsos responsionibus, quæ pluries pluribusque in locis editæ fuerunt, quæ genuinæ etiam aliquando sunt habitæ, quæque nunc, atque jam pridem, communi eruditorum suffragio, inter opera tum *Chromatii*, [xiii] tum Hieronymi spurria recensentur. Has epistolas nihilominus, simul cum divi ejusdem Hieronymi flectis responsionibus, operæ pretium duximus hic ultimo loco præbere lectoribus, una cum animadversionibus criticis duorum illustrium virorum; ut nihil *Chromatianæ* huic editioni desit eorum, quæ et desiderari et præberi solent in sanctorum Patrum novissimis editionibus. Atque hæc de *Chromatii Scriptis*, quæ hoc volumine exhibentur, deque apparatu et ordine quo prodeunt.

Sed quid de sancti *Chromatii* vita; de ætate nimium qua floruit, de rebus ab ipso gestis, de annis seu vitæ seu episcopatus illius: quid de Ecclesiæ Aquileiensi eo tempore statu, aliisque similibus, quæ in quolibet vetusto auctore inquiri solent, atque illustrari debent ab eo, qui ejusdem *Operum* editionis curam suscipiat? Hanc spartam dumviri nostrates eruditissimi, inter scriptores proxime præteritæ ætatis primi subsellii, ornandam susceperunt, Justus Fontaninus archiepiscopus Ancyranus, et Bernardus Maria De Rubéis Ordinis Prædicatorum.

A Probatum iri propterea confidimus a lectoribus humanissimis consilium quod cepimus: pro iis scilicet quæ dare potuisset super hac re imbecillitas nostra, *Lucubrationes* integras exhibendi clarorum horumce virorum, quæ licet antehac editæ inter opera utriusque, quæ amplioris argumenti sunt, hic tamen veluti suo proprio loco, post *Scripta* videlicet Sancti Præsulis, de quo apposite agunt, recudi quodammodo gaudebunt.

B Damus itaque imprimis *Lucubrationem* clarissimi Fontanini quam ipse Romæ degens exarabat anno 1713, ut ibidem ipse testatur, quæque exstat in sua *Historia Litteraria Aquileiensi* libro iii; quod tamen Opus nonnisi post ejus obitum lucem vidit Romanis typis, anno 1714. Omnium primus post Tillemontium, multo eruditionis et critices apparatu, hoc sancti *Chromatii* argumentum omni ex parte tractandum ibidem suscepit Fontaninus, eoque rem perduxit, ut, pro eo tempore quo scribebat, absolutius nihil, nihil diligentius desiderari posset, ipso etiam iudice Andrea Gallandio in brevi illa scriptione sua de *Chromatio*, quam superius memoravimus, quamque infra subjicimus. Notatiunculas nihilominus nostras non paucas huic *Lucubrationi* Fontanianæ supponere coacti fuimus, tum ut nonnulla explanaremus, quæ non satis fortasse dilucide a viro clarissimo enuntiata fuerunt, tum ut alia notaremus quæ Eruditis posterioris ætatis non placuerunt: tum demum ut aliqua reapse corrigeremus, vel quæ ipse dum scriberet nosse non poterat, [xiv] vel quæ etiam aliquando aliis certe gravissimisque curis implexus minime animadvertit.

C Hoc idem argumentum sancti *Chromatii* post Fontaninum, sed antequam Fontanini *Litteraria Aquileiensi Historia* evulgaretur, pertractavit clarissimus De Rubéis a capite 10 usque ad 13 suorum *Monumentorum Ecclesiæ Aquileiensi*, quæ edita fuerunt Argentinæ (seu Venetiis) anno 1740. Hæc itaque capita Fontanianæ *Lucubrationi* subjunximus, quasi alteram hujus eruditi viri de eadem re *Lucubrationem*; in qua multa quidem desideres de *Chromatio*, quæ Fontaninus ampliori eruditionis apparatu coegessit, sed in qua etiam multa invenias, quæ prescius ille absolvit; ac præsertim quæ ad *Origenianorum operum* vices pertinent, quæque ad personam *Rufini* presbyteri Aquileiensi, horum *operum* causa adeo exagitati; quem nihilominus Sanctus noster *Chromatius*, quoad vixit, semper impense coluit. Capitibus hisce *Monumentorum Aquileiensium* aliquid aliud ex eodem De Rubéis addidimus; quæ nempe ipse scripsit numero 5 et 6 capitis 18 suarum *dissertationum variæ eruditionis*, etc., quæ Venetiis prodierunt anno 1762, postquam scilicet Fontanianum opus perlegerat *Litterariæ Aquileiensi Historiæ*; ubi animadversiones illius intelliges super ea, quæ scripserat Fontaninus tum de *Chromatii* ordinatione in episcopum Aquileiensem, tum de *Romani episcopi* appellatione, qua *Chromatius* donatus fuit in prima ejus *Scriptorum* Basileensi editione. En itaque tibi,

benigne lector, prospectum hujus nostræ *Scriptorum seu Opusculorum* sancti *Chromatii* Aquileiensis episcopi editionis: en simul rationes, quæ fortasse non inutilem operam nostram ostendent in hac editione adornanda; quæque novi aliquid quodammodo a nobis datum fuisse significabunt, etiamsi non nova tulerimus.

Hic exitum habere posset hæc prælocutio nostra: sed ne prorsus a nobis intactum argumentum hoc videatur; et quia, post ea quæ Fontaninus atque De Rubeis ad illustrationem illius contulerunt, nonnulla quoque supersunt, quæ aliquo modo perpendi atque illustrari merentur; non gravate leras, si, quamvis tantis longe impares viris qui nos in hac alea præcesserunt, aliquid nos quoque arripiamus, vel quod eorum effugerit diligentiam, vel quod ab ipsis, pro tempore quo scribebant, aut non satis, aut minime prorsus pertractari potuerit.

Ut a *Chromatii* familia incipiamus, in qua duo tantum fratres, *Chromatius* et *Eusebius*, absque ullo tertio anonymo quem [xv] voluerat Fontaninus; quid censendum de *Eusebio*, quem constat diaconum fuisse Aquileiensem, dum presbyter esset *Chromatius*, ac postea episcopatus honore cumulatam? Id nempe testatur *Rufinus Apologiae in sanctum Hieronymum* libro 1, num. 4, scribens: « Ego... ante annos fere triginta... per gratiam baptismi regeneratus, signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros *Chromatium*, *Jovinum*, et *Eusebium*, opinatissimos et probatissimos in Ecclesia Dei episcopos, quorum alter tunc presbyter beatæ memoriæ *Valeriani*, alter archidiaconus, alius diaconus, simulque pater mihi et doctor *Symboli ac Fidei* fuit. » Hæc scribebat *Rufinus* anno circiter 400 aut 401, juxta De Rubeis in dissertatione *de Rufino*, capite 3 et 4. Factum idcirco baptismatis sui, quod Aquileiæ locum habuisse scribit ante annos fere triginta, quo tempore diaconus erat *Eusebius Chromatii* tunc presbyteri frater, ad annum pertinet, ut recte idem De Rubeis supputavit, 371 vel 372. Post hoc igitur factum, cum episcopus creatus fuerit, juxta *Rufinum* ipsum, etiam *Eusebius*: cujus sedis, aut cujus loci episcopus censendus ipse est? Sanctum *Eusebium* Bononiensem episcopum interfuisse concilio Aquileiensi habito sub sancto *Valeriano* episcopo anno 381, adversus *Palladium* et *Secundianum* *Arianos* episcopos, in quo *Chromatius* quoque adhuc presbyter Aquileiensis aderat, constat ex Actis illius concilii, quæ exstant tomo II *Operum sancti Ambrosii* editionis *Parisiensis Maurinorum*, et in conciliorum *Collectionibus*. Fueritne igitur Bononiensis Ecclesiæ episcopus frater *Chromatii* nostri: *Eusebius*? Si ratio temporis habeatur, inquit *Tillemontius*, *Mémoires pour servir à l'Histoire ecclésiastique*, etc., tomo XI, nota 1, ad sanctum *Chromatium*, nihil est quod vetet hoc credi posse: ipse tamen arbitratur *Chromatii* nostri *Eusebium* fratrem, nequaquam fuisse *Eusebium* episcopum Bononiensem, ea ductus ratione, quod *Eusebius* Bononiensis episcopus ali-

quando fortasse conjugio vacavit, uti eruitur ex sancto *Ambrosio*; quod dici nequit de *Eusebio Chromatii* nostri fratre, quandoquidem duo hi fratres a divo *Hieronymo* appellantur. *geminus Samuel nutritus in templo*, *Epistola VII*, in editione *Vallarsii*, ad *Chromatium*, *Jovinum*, et *Eusebium*, quæ ad annum refertur 373. Duos *Eusebios* Bononienses ejusdem ætatis numerant eruditi *Benedictini* editores *Operum* sancti *Ambrosii Mediolanensis* episcopi, alterum nobilem civem uxoratum cum prole, quocum familiaritatem colebat ipse Sanctus doctor, alterum vero Bononiensem episcopum. In hac hypothesis cessaret [xvi] *Tillemontii* difficultas; et *Eusebius* episcopus Bononiensis posset esse *Eusebius* ipse *Chromatii* nostri frater. Quis tamen hoc unico fundamento asserat eumdem reapse fuisse episcopum Bononiensem?

Clarissimus noster *Franciscus comes Florius*, quem superius memoravimus, in quadam *Notatione* ad *Bachiarium* ab ipso Romæ editum, anno 1748, pag. 57, proclivitatem quamdam ostendit agnoscendi in *Eusebio* episcopo Bononiensi *Eusebium Chromatii* nostri fratrem, scribens: « *Chromatius* Aquileiensis Ecclesiæ presbyter, et *Eusebius* illius frater diaconi munere insignitus... uterque... episcopalem dignitatem adeptus est: prior nimirum *Valeriano* nostro successit; alter vero incerti nominis Ecclesiam (nisi Bononiensis fuerit) sanctissime rexit. » Quinimmo ex schedis ipsius, quæ supersunt apud nobilem virum comitem *Philippum Florium*, ejusdem fratris filium ejusdemque eruditionis hæredem, quem honoris et grati animi causa hic nominamus; ex schedis, inquam, ipsius aperte intelligimus eumdem postea proclivitatem illam suam ita extendisse, ut pene pro certo habuerit, *Eusebium Chromatii* nostri fratrem, fuisse *Eusebium* ipsum episcopum Bononiensem: ita enim manu propria scriptum reliquit: « Mi è venuto in pensiero di render palese un ornamento della Chiesa di Bologna, benchè assai ricca di antichi e nuovi. Ma nel tempo stesso ciascun vedrà, che senza offesa del vero io servo, dirò così, alla mia causa, ed adempio un ufficio di pietà verso quella nobilissima Chiesa che da gran tempo mi fu madre, e che mi nodrì finchè visse. In poche parole io propongo la mia congettura. Santo *Eusebio vescovo di Bologna* è quell'*Eusebio* diacono di *Aquileja*, di cui parlano, come vedremo, con molta lode san *Girolamo* e *Rufino*. Nulla vi ha, che si opponga a questa congettura; e molte osservazioni concorrono a renderla assai verisimile. » En itaque opinionem viri clarissimi scripto patefactam, et ita prolutam, ut satis declaraverit, se rem jam tunc funditus perpendisse, nihilque illi reliquum fuisse, quam ea proponere argumenta, quæ illum ad eandem amplexandam induxerant; quod curis aliis procul dubio impeditus non fecit, nisi potius intercidisse diramus quod super hac re lucubraverat. Tanti viri opinionem nos quoque libenter amplectimur, ab ea moderatione minime separatam qua auctor usus fuit, con-

jecturam illam appellans: et interim *Chromatio* nostro nobisque gratulamur de *Eusebii* hujus, similiter nostri, sanctitate; sicut etiam de cultu quem apud Bononienses [xvii] obtinet sub die 26 Septembris, et de quo admodum erudite (licet nihil omnino de Aquileiensi hujus sancti viri origine) Prosper Lambertinus, postea Benedictus XIV, in suis *Annotazioni sopra gli Atti d'alcuni Santi, de' quali si celebra l'Offizio e la Messa, per lo più senza le Lezioni proprie, nella diocesi di Bologna*, etc. *Bologna* 1740: quod Opus Latino etiam sermone donatum videas tomo X *Operum* ejusdem *Benedicti papæ XIV, Romæ* 1751.

Dissimulare hic tamen, data occasione, non licet sancti hujus *Eusebii* epochas, quas ibidem signat laudatus Lambertinus *juxta accuratiorem*, uti scribit, *Chronologiam*; in initio scilicet ab *Eusebio* Bononiensis episcopatus anno Christi 370, decessus vero ipsius anno 400. Nostra quidem documenta Aquileiensa, ut candide fateamur, cum epochis his non apprime conveniunt: diaconus siquidem erat Aquileiensis Ecclesiæ *Eusebius Chromatii* frater, non modo, uti vidimus, anno 371, aut etiam 372, quo eodem administro baptismum Aquileiæ suscepit Rufinus, sed anno etiam 373, quo ad ipsum simul et *Chromatium* et *Jovinum* Aquileiæ positos, et nullo indicatos episcopatus honore, litteras dedit Hieronymus: mortem vero *Eusebius* Aquileiensis, episcopus postea factus ut Rufinus testatur, jam oppetierat anno 396, uti ex alia ad *Heliodorum* episcopum Hieronymi ipsius epistola ejusdem anni; quas omnes semper ex editione et *Chronologia* Vallarsii hic nominamus. C Quomodo ergo cum hac epocharum diversitate conciliari potest episcopatus Bononiensis *Eusebii* nostri Aquileiensis, *Chromatii* fratris; ut unus omnino et idem *Eusebius* sit Aquileiensis, qui episcopus fuit Bononiensis?

Verum enimvero diversitas hæc epocharum, tanta, ut nobis quidem videtur, non est, quæ *conjecturam* clarissimi Florii nostri, quam amplexavimus, valeat labefactare, et nos a concepta pro eadem opinione dejicere. Ubi enim monumenta non adsunt, in incerto semper versamur, dum Christi annos assignare contendimus seu rebus seu hominibus priorum quinque et amplius sæculorum, ut notum est omnibus. Monumenta vero nulla profert Lambertinus in citato opere pro epochis sancto *Eusebio* Bononiensi attributis. Et interius hæc ipsa annorum 370 et 400 absoluta, et, ut ita dicamus, rotunda, a *Chronologis* etiam *accuratissimis* facta signatio, absque ulla neutrubi alterius numeri additione seu imminutione, præjudicium facile ingerit incertitudinis habitæ a *Chronologis* ipsis in hisce epochis assignandis. [xviii] Monumenta autem nostra, quæ habemus firmissima, minime vetant, quominus *Eusebius Chromatii* frater inaugurari potuerit episcopus Bononiensis post annum 473 indicatæ Hieronymi epistolæ ad *Chromatium, Jovinum* et *Eusebium*, aut etiam eodem ipso epistola: illius anno corrente: et eadem monumenta nos movent, ut anno 396 vita jam functum

Eusebium Chromatii fratrem existimemus. Quid igitur conjiciendum post hæc?

Accuratior illa *Chronologia*, quam nominat Lambertinus, monumentis fortasse propriis atque invictissimis destituta, sollicita quidem fuerit in assignando saltem præter propter episcopatus tempore *Eusebii* Bononiensis; quod tempus scilicet decurrerit inter annum Christi 370 et 400; quin strictim ac præcise asserere voluerit, eos ipsos esse vere ac proprie annos, tum initi ab ipso Bononiensis episcopatus, tum morte relictis. Et ecce, ni fallimur, brevi facillique modo, ac prorsus hisce rebus magna ex parte incertis consentaneo; ecce sublatam *chronologicam* difficultatem, quæ fortasse in hoc negotio potissima est: ut propterea in *Eusebio* Bononiensi propensius agnoscamus *Eusebium* ipsum *Chromatii* nostri fratrem; quod profecto, si nobis Aquileiensibus per jucundum atque decorum, Bononiensibus ipsis gratissimum futurum sit; quibus hæc gloria quoque novissime accesserit, ut non immerito credant episcopum suum, *Eusebium* nomine, quarto Ecclesiæ sæculo sanctitate clarum, e clero prodituro Aquileiensi Ecclesiæ tantopere a divo Hieronymo laudato, et fratrem habuisse ipsius Ecclesiæ episcopum *Chromatium*, cujus solum nomen pro laude plenissima est.

Interim ipsius *Eusebii* quoque nomen, quod *Chromatii* Aquileiensis episcopi frater gerebat, quidni *Eusebiorum* etiam familiarum indicet, et eam quidem Aquileiensem, unde uterque oriundus? Aquileiensem patria *Chromatium* nostrum asseruit firmissime Fontaninus; nec ita procul ab illius sententia abiit De Rubeis, dum Romatinum eundem aut Concor diensem facile fecit; quæ duo tunc loca Aquileiensis erant episcopatus propria, et ab Aquileia urbe non ita longe posita. Postquam tamen duamviri illi de *Chromatii* patria scripserunt, ex feracissimis Aquileiæ ruderibus monumenta aliquot, eaque præclara, in apricum venere, quæ *Eusebianæ* cujusdam familiæ, et absque dubio Aquileiensis, mentionem nunc primum faciunt, quæque a viro clarissimo Angelo Maria Cortinovio, Utiensis hujus collegii Sancti Pauli præposito, nuper apud nos vita functo, et illustrata [xix] et publici etiam juris facta fuerunt. Ipse vero ex his monumentissimul sumptis, sicuti *Eusebiorum* familiam quamdam, et illustrem quidem, Aquileiæ exstitisse quarto et quinto Christi sæculo arguit, ita ad hanc eandem familiam *Chromatium* nostrum, atque *Eusebium* fratres, aliquo saltem modo pertinuisse, non ægre suspicatur. Ab avis siquidem et patribus in filios et nepotes nomina tunc quoque propagabantur, quæ veluti familiarum cognomina quædam jam tunc constituiebant: et *Eusebius* noster etsi post *Chromatium* a divo Hieronymo nominatur epistola 7 et 8 in editione Vallarsii, quia *Chromatius* tunc presbyter Aquileiensis, *Eusebius* vero diaconus tantum erat; *Eusebius* tamen natu major *Chromatio* fuisse videtur, ut ipse propterea *Eusebianæ* familiæ nomen obtineret, quia et anno Christi 381 in Aqi-

leienti consilio ipse jam episcopus erat Bononiensis, A uti ex superius dictis conjicimus, dum *Chromatius* adhuc presbyter tantum esset Aquileiensis: et ante *Chromatium* ipse quoque excessit e vita uti ex eodem Hieronymo habemus epistola ibidem 60, num. 19, ad *Heliodorum*, quæ, uti jam diximus, ad annum pertinet 496. Ex *Eusebiana* igitur Aquileiensis familia, et quidem in primis clara, uti eadem monumenta nos docent, *Chromatium* nostrum prodidisse facile credimus: unde non modica eidem laus accedit, quod originis claritatem vitæ sanctimonia, doctrinæ splendore, et virtutibus omnibus episcopo dignis, una cum *Eusebio* fratre, exornavit. Exstant typis edita a Cortinovio *Eusebiana* Aquileiensis familiae monumenta in Dissertatione sua Italice scripta, cui titulus: *Sopra una Iscrizione Greca d'Aquileia*, seu potius in prævia ejusdem Epistola nuncupatoria ad eminentissimum cardinalem Borgia, Bassano 1792; necnon in dissertatione altera, similiter Italice scripta, cui titulus: *Sopra un Bassorilievo di Costanzo e Giuliano*, quæ locum habet in litterariis fasciculis, inscriptis: *Memorie per servire alla Storia Letteraria e Civile. Venezia, presso Pasquali 1790. Marzo e Aprile*, pag. 3 et sequentibus.

Aliud nunc nos orget, quod *Chromatium* ipsum, de quo scribimus, singillatim respicit: suntque *Scripta*, sive *Opuscula* ejus, quæ nova hac editione donamus. Ac primo quidem: suntne genuinus fetus illius, quæ sub ejus nomine edita fuerunt, et nunc denuo edantur? Fatendum est cum Tillemontio, Ceilliero, aliisque, altum de *Chromatii* scriptis operibus quibuscumque esse silentium apud veteres, qui nobis data opera notitiam reliquerunt auctorum, seu ætatis suæ, seu etiam præcedentium (xx) sæculorum; quique ipsorum *Scripta* indicarunt, sive omnibus nota, sive deperdita, vel latentia: neque dissimulari quidem potest, tunc tandem primo innotuisse litterariæ reipublicæ *Chromatium* nostrum aliquid scripto exaratum reliquisse, cum ex manuscripto quodam veteri *Scripta* illius Basileæ prodierunt anno 1528 merito et opera Joannis Sighardi; licet *Scriptorum* horumce mentionem quamdam fecerit multo ante beatus Albinus Flaecus, seu Alcuinus abbas, in libello adversus *Hæresim Felicis episcopi*. Et Tillemontius quidem, Opere ac tomo supra citato pag. 559 editionis Venetæ Pitterianæ, necnon nota 2, pag. 653, etsi ingenue fateatur *Scripta Chromatio* nostro attributa digna esse celebritate nominis ipsius, neque *Chromatium* alterum notum esse, cui possint dignius assignari; subdit nihilominus, quod *il serait à souhaiter qu'on eust des preuves plus fortes, qu'elles sont de lui, que n'est le titre des manuscrits qui les attribuent à Chromace évesque romain*. Vim horum Tillemontii verborum intellexit Fontaninus noster; ac propterea totus fuit in *Lucubratione* de *Chromatio*, quam post *Scripta* seu *Opuscula* damus, ut modis omnibus confirmaret ea apprime convenire nomini, quod præferunt, *Chromatii* nostri episcopi Aquileiensis; et ut objecta refelleret, quæ ex si-

lento veterum, et Hieronymi præsertim, vellet quispian urgere.

Nihilominus, seu viderit, seu non viderit, Fontanini nostri (satis cæteroaquin etiam in Gallia noti scriptoris) momenta Ceillierus, in sua *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, tomo X, cap. 3, parum dissimilis a Tillemontio, ita scribit: *Nous ne trouvons rien des écrits de saint Chromace dans aucun de ceux qui nous ont laissé des catalogues des écrivains ecclésiastiques. Il y a néanmoins quelques manuscrits où l'on trouve le nom de Chromace à la tête de trois discours que l'on a imprimés dans la Bibliothèque des Pères.... Ce qu'on peut dire de mieux, c'est que les écrits qui portent le nom de saint Chromace ne sont point indignes de lui, et que l'on ne connaît point d'évêque de ce nom à qui ils puissent être attribués avec plus de justice*. En igitur a Ceilliero recocctam quod præbnerat Tillemontius; ut adhuc certum exploratumque, etiam juxta illum, non sit, *Scripta* illa, quæ sub *Chromatii* nostri nomine circumferuntur, ipsius esse reapse; et hoc ea præsertim de causa, quod nulla eorum mentio in veterum catalogis habeatur.

Nos itaque Ceilliero quoque reponimus, quod Fontaninus super [xxi] Tillemontii animadversione exaratum reliquit; et silentibus etiam catalogis veterum, qui *Scriptorum* ecclesiasticorum opera recensuerunt, indubium et certum nihilominus esse tenemus, sanctum *Chromatium* nostrum Aquileiensem episcopum vere auctorem esse *Scriptionum*, quæ sub ejus nomine editæ habentur: quidquid sit de *Romani episcopi* titulo, quo a prima Basileensi editione insignita fuerunt, de quo titulo et Fontaninus ipse et De Rubeis abunde dixerunt, et nos quoque infra nonnihil addere proposuimus. Nihil aliud propterea inquirendum, nihil desiderandum ulterius; quasi silentibus veterum catalogis adhuc de *Chromatii scriptis* sub judice lis esset, et quasi catalogorum veterum defectui nulla alia critices regula ad veritatem agnoscendam suppleri potuerit, prout a Fontanino plene suppletum fuit. Catalogorum veterum auctoritatem in sinceritate Operum judicanda agnoverat acutissimus criticus Joannes Clericus in sua *Arte Critica*, parte III, sectione 2, cap. 3, num. 4, hunc sanciens *aphorismum*: « *Scripta quorum nulla mentio in præcis catalogis, quæ nec memorata sunt ab ullo scriptore sequentium proxime sæculorum, ut plurimum aut ficta judicanda sunt, aut minimum suspecta habenda.* » Verum ecce quid idem ipse addiderit num. 15: « *Quamvis aphorismi nostri auctoritas plerumque illibata maneat, non diffitebimur tamen egregios nobis aliquot superesse scriptores; quorum suppres, qui quidem supersint, nullam mentionem fecere.* » Viro igitur critico persuasum fuit, non tanti semper esse ponderis veterum catalogos, ut, ipsis silentibus, aliis critices regulis inveniri veritas non possit in judicanda sinceritate operum, quæ alicui auctori in manuscriptis codicibus tribuuntur. Exempla ibidem pro-

tulit Fontaninus auctorum et operum toti Ecclesiae A notissimorum, de quibus apud criticos dubium nul- lum; quorum tamen nec Genadius, nec Isidorus, neque alii nomenclatores exteri meminere. Clericus vero citato nuper loco, inter auctores Ecclesiasticos, addit etiam celebrem Athenagoram; cujus tamen et nomen et opera, ut ipse ait, Eusebio Hieronymoque ignota fuere.

Unum super hac re hic addere liceat, quod auctorum *Ephemeridum litterarum*, etiam celebriorum, supinitatem quandoque et indiligentiam probeat, non sine studiosorum incommodo, nec sine rei litterariae detrimento, cujus immo iuvandae gratia sunt institutae. In percelebri Gallicae litteraturae diario, cui titulus *Journal des Sçavans*, mense Martio anni 1745 datur synopsis seu compendium tomi decimi superius memorati operis [xxii] Remygii Ceillieri: in quo capite 3 agit ipse de sancto Chromatio episcopo Aquileiensi, deque *Scriptis* illius. En vero quid et quomodo scribat hujus diarii, seu potius articuli hujus diarii, auctor, de Ceillieri sui sententia super *Chromatii nostri* *Scriptionibus*. *Dom Remy Ceillier se trouve encore ici en contradiction avec M. Fontanini. Ce sçavant dans l'ouvrage que nous venons de citer, et où il se montre fort jaloux de la gloire des écrivains d'Aquilée, attribue à S. Chromace dix-huit homélies sur S. Matthieu, et s'efforce de prouver que c'est sans fondement que M. de Tillemont, qui les a crues néanmoins d'un ancien, et sçavant auteur, révoque en doute qu'elles soient de saint Chromace. Dom Remy Ceillier au contraire, parmi dix-huit homélies n'en trouve que trois qu'on puisse donner à ce saint: encore montre-t-il qu'il est très incertain qu'il en soit l'Auteur.* Ita diarii hujus Gallici, seu articuli hujus diarii, auctor. Verum quis ita scribere possit, qui accurate legerit et Fontaninum et Ceillierum ipsum; quique praec oculis saltem habuerit *Scripta Chromatii*, qualia exhibentur in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, ad quam Ceillierus respiciebat? Nequaquam si quidem somniavit Ceillierus ex decem et octo homiliis a Fontanino memoratis tres tantum seligere, quae genuinus fetus censi possent sancti Chromatii: sed ne Fontanini quidem mentione facta, quem numquam fortasse novit in iis quae de Chromatio scripsit, neque *homiliarum* numero quem primus Fontaninus ipse proposuit indicato, omnia Chromatii *D* scripta quae supersunt in tres tantummodo partes divisa, qualia nempe exstant in *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi, Ceillierus recensuit; deque iis, prout ibidem exstant, quaeque totas duodeviginti homilias Fontanini constituunt, iudicium suum protulit, quale superius attulimus, nulla prorsus facta alicujus horum scriptorum partis secretionem. Sed haec obiter; et ne Ceillierum quisque, ex hac Gallici diarii infideli et prorsus inepta relatione, veluti in crimen vocare velit iniquioris critices in Chromatii nostri scripta quae habemus. Scire interim non inutile quoque judicamus, accuratissimos super hac re sane fuisse, et prorsus ad Ceillieri mentem scripsisse

A mense Novembri praecedentis anni 1744, Trevol- tienses alterius notissimi ac praestantissimi operis litterarii conditores: cui titulus, *Mémoires pour l'Histoire des Sciences et des beaux-arts*: quorum synopsis, genuinam ac simplicem, Ceillieriani capitis de Chromatio Aquileiensi si praec oculis habuisset auctor praecitati articuli diarii Gallici, *des Sçavans* nuncupati, numquam fortasse mense Martio [xliii] anni subsequenti 1745 tam longe et a rei veritate et a Ceillieri sensu abiisset.

Sed jam nunc de *Scriptis* sive *Opusculis* ipsis inquirendum; quid reapse sint, cur, et quo ordine, et qua occasione elucubrata a sancto Chromatio nostro? Vetustior horum scriptorum indicatio ea est, quam habet Beatus Flaccus Albinus, seu Alcuinus abbas, in *libello adversus Haeresim Felicis episcopi*, ubi omnia haec simul sumpta *Chromatii scripta* vocat *Chromatii Libellum de octo Beatitudinibus*. Hunc fortasse titulum gerebat manuscriptus codex Chromatii, quo Alcuinus abbas utebatur; licet aliud sit quod *De octo Beatitudinibus* apposite Chromatius scripsit, et aliud in quo locus continetur ab Alcuino relatus, inter alia Sanctorum Patrum testimonia, adversus Haeresim Felicis episcopi.

Prima horum scriptorum editio, quae, uti vidimus, Basileensis est anni 1523, in duas partes ea distribuit, et primam appellavit *Dissertationem in v et vi caput Matthæi*, licet in line continenter habeat quod Chromatius scripsit etiam in caput tertium; alteram vero *declamationem* unice dixit in eodem genere. Horum titulorum editionis hujusce Basileensis obscuritatem saltem, ne dicamus etiam improprietatem, quis non videat? Quo prodierint ordine, quoque titulo indicata fuerint Chromatii nostri scripta in *Micropresbytico veterum quorundam brevium Theologorum* Martini Lipsii, Lovanii primum edito 1546, dein Basileae 1550, pag. 412, necnon inter *Orthodoxographa Theologiae sacrosanctae* Joannis Heroldi, Basileae 1553, tomo I, pag. 430, sicut etiam in *Bibliotheca Homiliarum* Laurentii Cumdii, Lugduni 1588, tomo II, pag. 1170 (quas Collectiones in *Lucubratione* sua eruditissima memorat Fontaninus, quasque nobis hodie, post nuperam maxime atque deplorandam et plusquam Vandalicam cladem tot bibliothecarum sacrarum coetuum regularium hujus civitatis suis sedibus exturbatorum, videre non licuit), asserere omnino non possumus. Vidimus tamen *Monumenta* saltem *Sanctorum Patrum Orthodoxographa* Joannis Grynæi, Basileae impressa anno 1569: ibique tomo II, pag. 1192, conspeximus *Chromatii nostri Scripta*, tributa in partes duas; quarum priorem constituit *Sermo* ille, qui etiam apud nos primum locum obtinet; titulumque satis proprium ibidem gerit, *De octo nempe Beatitudinibus concio elegans*, licet in superiori parte paginae *declamationis* quoque vox appareat, quam hic *sermo* a priori editione Scharidi habuerat; alteram vero constituunt [xxiv] Chromatii reliqua quae habemus, sub titulo: *In quintum caput Matthæi, et in partem sexti, tractatus aliquot, erudi-*

tione pariter ac pietate insignes, quibus subjungitur, absque peculiari separatione, quod restat in caput tertium, sub simplici indicatione *Fragmenti tractatus alterius, qui nondum totus in lucem prodiiit*; quamvis et hic quoque in superiori paginarum parte *dissertationis* vox addatur, a priori scilicet Sichardiana editione sumpta. In *Bibliotheca Patrum* Lugdunensi sancti Chromatii scripta exhibentur divisa in partes tres; quarum duæ priores sub uno primum indicationis titulo nuncupantur, *De octo Beatitudinibus conciones duæ*, deinde altera alium proprium gerit titulum, nempe, *In quintum caput Matthæi et in partem sexti concio, eruditione pariter ac pietate insignis*; etsi ambæ in superiori paginarum parte inscribantur semper, *De octo Beatitudinibus*. Tertia vero dicitur, *Tractatus in illud: Ego a te debeo baptizari, etc., Matth. III, 4, fragmentum*. In novissima demum *Bibliotheca Veterum Patrum, etc.*, Andreæ Gallandii, melius quidem et accuratius quam unquam antea, licet nondum ad rem satis, hæc scripta appellantur, *Tractatus XVIII in sancti Matthæi Evangelium. Homilias duodeviginti* dixerat pridem Fontaninus in *Lucubratione* sua de sancto Chromatio, quam infra damus.

Post hos varios titulos, quos hic indicare neque prorsus injucundum neque inuile judicavimus, ecce quid nobis reapse videantur esse *Chromatii Scripta*, quæ recudimus. *Tractatus*, quem Gallandius primum dixit ex decem et octo quos primus ipse divisit, quemque nos quoque primo loco posuimus, etsi primum non dixerimus, est *Tractatus singularis*, seu *Sermo* aut *Concio*, et quidem reapse *elegans*, ut eam dixere Sixtus Senensis et Joannes Grynæus, quæ proprie appellari debet singulari titulo *De octo Beatitudinibus*, quæque partem nullo modo constituit *Tractatum* cæterorum. Hæc certe habita fuit orationis a sancto episcopo occasione alicujus *mercatus*, cujus causa adesset frequentia populi, ut ex ipsius lectione satis aperte colligitur. Nihil hoc scripto præclarior inter ea sancti episcopi quæ supersunt, sive orationis scopum intuearis, sive stylum, sive ingressum, progressum et exitum. Inter præclariora quoque ejusdem ævi et ejusdem generis Patrum scripta merito haberi potest. Quid vero de reliquis sentiendum? Cum Tillemontio aliisque censemus, *tractatus* reliquos, qui in hac nostra editione non

A Chromatio scripserunt perpensum non fuit. Quidni clarius mentem suam aperuerit super hac re Sanctus Episcopus in exordio *Commentarii* sui, quod cum aliis ejusdem partibus desideramus?

Si licet vero etiam occasionem divinare, qua fortasse ductus fuit sanctus Chromatius ad hoc lectionis pabulum suo populo accurandum, non aliam fuisse dixerim, quam eam, quæ illum impulit ad cogendum Rufinum quoque Aquileiensem, presbyterum suum, ut Græcam Eusebii Historiam ecclesiasticam Latinis litteris donaret. Alarici nempe irruptio in Italiam per Aquileiensem fines, anno Christi 400, *ugros, armenta, viros longe lateque vastavit*, ut Rufinus ipse præfatur ad Chromatium in Eusebii Latinam a se factam Historiam, *populisque a Deo Sancto Episcopo commissis ferale exitium minabatur*. Utigitur remedium aliquod afflictæ plebi conquireret, *per quod agræ mentes*, ut idem subdit, *ab ingruentis mali contagione subtraheretur, melioribus occupatæ studiis tenerentur*, Rufino presbytero suo injunxit, ut ecclesiasticam Eusebii Historiam e Græco in Latinum sermonem verteret; *cujus lectione animus audientium vinculus, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum quæ gererentur acciperet*. Quidni igitur ad hunc eundem finem operam quoque suam, pro ea doctrinæ ac sanctitatis laude qua excelebat, conferre voluerit sanctus præsul Chromatius; ideoque opus episcopo dignum susceperit, *Commentarium* nempe *in sancti Matthæi Evangelium*, quem legendum fidelibus eo potissimum tempore traderet: atque ea maxime causa, quod ejusmodi operibus minime tunc Latina saltem Ecclesia abundaret?

Cæterum, etsi anno Christi quadringentesimo Latinis explanationibus Evangelii non abundarent Christi fideles in Occidentis partibus constituti; quorum fortasse plerisque vix notæ tunc forent vel ipsæ Hilarii Pictaviensis *in Matthæum*, et Ambrosii Mediolanensis commentationes *in Lucam*: hic certe meminisse juvat, Aquileiensem quoque Ecclesiam jam tunc habuisse *Commentarios in Evangelia*, opus Fortunatiani, ejusdem Ecclesiæ ante [xxvi] sanctum Valerianum episcopi; quos sibi in Orientem mitti a Paulo Concordiensi postulaverat, *margaritam de Evangelio* eosdem appellans, sanctus Hieronymus Epistola 10, num. 3, in editione Vallarsii, quæ ad annum spectat 373; quorumque meminit ipse sanctus doctor *de Viris illustribus* capite 97, asserens Fortunatianum scripsisse *Commentarios in Evangelia, titulis ordinatis*, sed *brevi et rustico sermone*, seu, ut alias, *brevi rustico sermone*; quique jamdiu interierunt. Male quidem vulgo audit Fortunatianus, Ariani dogmatis, et Liberii Romani pontificis fractæ constantiæ accusatus: sed eum ab utriusque impacti criminis labe jam egregie purgatum a clarissimo Fontanino *Historiæ Litterariæ Aquileiensis* libro III capite 2, novissime repurgavit defenditque luculenter eruditissimus Zaccharia in *Dissertatione, de commentitio Liberii lapsu*, quæ est 7 Tomi I suarum *Dissertationum Latina-*

rum de Rebus ad historiam atque antiquitates ecclesie pertinentibus, Fulginis 1781; necnon eodem etiam tempore diligentissimus æque ac laboriosissimus noster Joannes Petrus a Stua peculiari dissertatione Italice scripta, *Se Fortunaziano vescovo d'Aquileja sia da doverarsi tra gli Ariani, o no*, et typis edita anno 1782 in Calogeriana, seu potius Mandelliana *Nuova Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici*, tomo XXXVII. Nihil igitur optatius Aquileiensibus suis præstare tunc temporis potuisset Chromatius, quam Evangelicum *Commentarium* a seipso concinnatum eidem tradere; ut in eodem ipsi sese utiliter exercerent doctrinæ ac pietatis argumento, quod sibi jam esset quodammodo familiare; et in quo nihilominus ob veteris Scripti brevitatem, indiseretamque dicendi rationem, uberiori ac nitida oratione cuperent erudiri.

Id vero nos admonet, ut facile consecrare possimus, sanctum Chromatium nostrum *Commentarium* suum non modo inchoasse ab ipso Evangelii Matthæi exordio, et absque ullo hiatus perduxisse usque ad locum capitis sexti, ubi desinit tractatus noster decimus septimus; sed ultra quoque fuisse progressum, et integrum reapse Matthæi Evangelium *Commentario* suo illustratum dedisse, quod etiam Tillemontius post Sixtum Senensem aliosque sensit. Eadem enim ratio quæ suadet, illum procul dubio *Commentarium* inchoasse ab ipso Evangelii exordio, et perduxisse usque ad locum ubi nunc desinit prædictus tractatus apud nos decimus septimus; eadem ipsa nos urget, ut censeamus Sanctum Episcopum opus suum minime imperfectum reliquisse; præsertim vero cum necessitas plebis informandæ atque [xxvii] in tot adversis erigendæ instaret, et tempus præterea illi defuisse non videatur ad opus perficiendum quod inchoaverat, etiamsi illum operi manum posuisse dixerimus anno tantum 400, quo Alaricus in Italiam irrupit. Cur vero integer *Commentarius* ad nos usque non venerit, non est quid dicamus; cum tot alia sanctorum Patrum aliorumque auctorum veterum opera ad nos pervenerint mutila; cumque notiora sint, quam ut hic explicari mereantur, fatis durissima quæ post Chromatium subit Aquileia, totusque Aquileiensis ager, unde fortasse integra evadere Chromatii scripta non potuerunt, sicuti neque tot alia quæ procul dubio reliquerunt ceteri præules qui eum præcesserunt, quique secuti sunt.

Sed quid de doxologis, seu glorificationibus, quæ in fine homiliarum sive tractatum singulorum leguntur? Inde nimirum, Fontaninus præsertim, necnon etiam De Rubens, eruere conati sunt, verè nominis homiliae has esse reapse, seu in unum opus confectas, seu ex opere jam exstante dissectas, et ad prædicationis usum aptatas. Neutrùm nobis arridet, qui jam professi sumus reliquæ hæc nobis videri integri in *Matthæum Commentarii*, quem data opera sanctus Chromatius scripserit, ut a fidelibus legeretur. Nihil verò doxologiæ nos movent frequentius repetitæ in fine cujuscumque tractatus, seu homiliae: ut

A exempli gratia: *unigenitus Dei Pater, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen*; aut: *per Christum Dominum nostrum, qui est benedictus in sæcula*; sive simpliciter: *per Christum Dominum nostrum*; aut etiam: *cui laus et gloria, in sæcula sæculorum. Amen*; seu demum productior illa: *cui est honor, laus, et gloria, una cum Spiritu sancto, ante omnia sæcula, et nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen*. Neque enim homiliae, seu tractatus complementum aut conclusionem doxologias hujusmodi apud Chromatium nostrum esse putamus. In Scripturis namque eruditissimus Sanctus Episcopus noverat procul dubio quam sæpe hujusmodi doxologiis utatur in epistolis suis sanctus apostolus Paulus, necnon etiam Petrus, et utorque sane in epistolarum decursu, veluti ad animæ effusionem erga Deum omnium Creatorem, et erga Dominum Jesum Christum Salvatorem nostrum; quin signum sint utilius complementi, seu Epistolarum, seu etiam non semel peculiaris cujusque rei, de qua tunc in Epistola ageretur. Hinc legimus Rom. 1, 25: *Et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen*; quin Apostolus ibidem, non modo epistolam, sed neque sermonem [xxviii] suum claudat de inani veterum philosophorum sapientia, de qua agebat. Similiter Rom. 11, 3, habemus: *Quorum Patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen*; quin pariter aut epistolam, aut sermonem suum concludat de promissionibus Abraham factis, de quibus ibidem loquitur. Aliam doxologiam videas Rom. 11, 36, ubi certe, etsi desinat materia de qua ibidem agit, minime desinit Epistola. Aliam similiter 1 Cor. 11, 31, ubi neque Epistola desinit, neque materia. Alias demum, quas indicasse sufficiat, 1 Tim. vi, 16; 11 Tim. iv, 18; Gal. 1, 4; 1 Petr. iv, 11.

Quid aliud igitur videri possunt doxologiæ quæque a Chromatio usurpatae in *Commentario* suo, quem perfectionis usu exaravit, nisi quaedam animi sui et ferventissimæ claritatis effusiones inter scribendum prolatae, ad Dei et Domini nostri Jesu Christi laudem, prout apostoli Petrus et Paulus in suis Epistolis fecerunt? Et alia quidem exempla non desunt hujusmodi doxologiarum, etiam ante finem seu epistolarum, seu tractatum, seu sermonum, in veterum Patrum operibus; ut eas propterea facile intelligas sanctorum eorumdem virorum animi inter scribendum effusiones, non vero locutionis aut descriptionis simpliciter conclusiones. Adeatur tantummodo epistola 1 sancti papæ Clementis ad Corinthios; et ibidem doxologiæ frequentes præsto erunt in toto illius prolixæ epistolæ cursu, nimirum num. 20, 22, 38, 45, 50, præter alias duas in exitu epistolæ, num. 53 et 59. Apud *Patres Apostolicos* Cotelerii, ubi volumine 1 prostat hæc epistola sancti pontificis, videas quoque eruditam notationem quæ rem hanc illustrat, et ibidem exstat sub num. 4, pag. 161, editionis Amstelodamensis 1721.

Sed etiam hujusmodi doxologiarum usus rationem, quam conjectando arguimus, in Chromatio no-

siro afferre præstat, quæ priorem tamen non excludit. Cum pro pia fidelium lectione, ut antea dictum confirmatumque fuit, Commentarium suum in Evangelium sancti Matthæi scripserit Sanctus Episcopus; quidni doxologia hic atque illi posuerit, veluti ad lectorem quoque admonendum, ut ad singulas, aut pausam faceret, aut etiam finem pro ea vice lectioni daret, ne, nimis lectione gravatus, lectionis fructum amitteret? Et sane doxologia a Chromatio usurpata ita sunt disposita, ut unam inter et alteram lectio sufficiens habeatur, et ut earum nulla ordinem sermonis intercipiât, aut materiam scindat. Quinimmo ne materia quodammodo scinderetur, [xix] duplo et amplius longiores, absque ulla intermedia doxologia, fecit partes duas in reliquiis quæ habemus Commentarii sui; priorem nempe, quæ tertium tractatum nostrum constituit, ubi de octo Beatitudinibus juxta ordinem sacri textus sermo est, quam doxologia prospecto clausit, sed nulla interjecta voluit separare; alteram vero, qua tractatus noster deri- pius quartus constat, qui est præclara expositio Dominici Orationis, quique doxologia quidem, sic ut et cæteri, terminatur, sed nulla prorsus inter- jicitur.

Verum doxologia ipsæ a Chromatio usurpata aliquam nostram animadversionem requirunt. Earum aliæ Deum respiciunt, nulla Personarum facta peculiari mentione, ut illa tractatus 13: *per. enicus ad Deum qui orantis precem audire consuevit, qui est benedictus in sæcula. Amen.* Aliæ diriguntur ad Christum Dominum Salvatorem nostrum, velut illa tractatus 12: *ante Dominum ac Salvatorem nostrum, qui est benedictus in sæcula. Amen.* Aliæ demum et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum distincte nominant: uti ea tractatus 2: *et donis sancti Spiritus munerandi: per quem est Patri, et Filio laus et gloria in sæcula sæculorum. Amen;* et alia quoque tractatus 14: *aperte Dominus (Jesus Christus) manifesta: cui est honor laus et gloria, una cum Spiritu sancto, ante omnia sæcula, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.* Quid igitur sibi vult hæc doxologiarum diversitas, in sancto Chromatio, atque in una eademque ipsius descriptione? Fortasse non abs re fuerit conjicere, id consulto factum a sancto Præsule, ut fideles ab eodem discerent varias glorificationis formulas, quibus etiam ipsi in communi sermone uterentur, cum maxima de rebus divinis colloquerentur. Id etiam ab eo factum fuisse non immerito arbitramur, ut modo fidem profiteretur unice deitatis contra stultitiam paganorum, quibus circumdati adhuc tunc erant Christi fideles; modo Divinitatis Filii adversus hæreticos Arianos, qui tunc fidem Catholicam oppugnare non cessabant; modo trinitatis Personarum adversus Sabellianos, quorum errores nondum ex tempore prorsus obsoleverant: modo demum Divinitatis etiam Spiritus sancti contra heretice sectæ exortos, atque a Constanti- nopolitano generali concilio damnatos, anno 381, hæreticos Macedonianos.

Quod autem ad hæc postremos spectat, pergra- tum est nobis hic meminisse viri omnigena erudi- tione clarissimi, Stephani Antonii Morcelli; qui in quadam ex eruditissimis notationibus [xx] suis ad sancti Gregorii Agrigentini *Explanationem super Ecclesiaste* a se G. et L. Venetis typis editam pag. 42, sermonem habens de *clausulis*, seu *doxologiis*, quibus veteres Patres epistolas suas ac cætera scri- pta concludere solebant, *sic aliter*, inquit, id eos fecisse, *quam una Jesu Christi invocatione*; raro facta mentione *Patris*, et *rarius Spiritus sancti*. « At ex quo (ita prosequitur) ex quo Macedonius hæresiar- chea delirare cepit, et pravam impiamque illam de Spiritu sancto doctrinam spargere institit; reclamantibus ubique sanctis episcopis, in consuetudinem paulatim venit, ut catholicæ professionis in- tar libros quisque suos et orationes homiliasque trium divinarum Personarum appellatione concluderet. » In exemplum deinde offert clausulas sanctorum Græcorum Patrum Athanasii, Cyrilli Hierosolymitani, Gregorii Nazianzeni, et Basilii; ac demum concludit: « jam his similes clausulas passim leges apud cæteros Patres, qui hos consecuti sunt. » En igitur, inter hos cæteros, etiam Chromatium Aquileiensem qui fortasse eadem mente, et certe eadem ac illi fide, bis in doxologiis fragmentorum, quæ supersunt, Commentarii sui in Matthæum, Spiritus sancti meminit. Atque hæc de Chromatii scriptis, seu opus- culis generalim.

Peculiariana nunc quædam enucleanda veniunt, quæ appendicis loco haberi poterunt, ad ea præsertim quæ Fontaninus atque De Rubels in suis *Lucubrationibus* exhibuerunt. Atque, ne multis Lectorem mœremur, ecce in primis Ceillierum, qui in Chromatio rem animadvertit a Tillemontio prætermissam, sicut etiam a Fontanino aliisque minime indicatam; dignam tamen quæ in auctore tanti ponderis, quanti nimirum sæculi desinentis, Hieronymi amico, et divinarum Scripturarum studiosissimo, recenseatur. Il cite, ait Ceillierus, *l'histoire de Judith, sans marquer aucun doute sur l'authenticité du livre où elle est rapportée.* Ita namque scribit sanctus Chromatius tractatu 15, num. 2: « Nam sanctissima Judith, cum magno mœrore pro populo esset afflicta, post solemnitatem triduanæ jejunii, capite uncto et lota facie, ita internæ afflictionis tristitiam texit, ut sinuato gaudio lætari hostibus videretur, etc. » Porro non unum tantummodo, sed tria hic animadvertenda veniunt in Chromatii verbis, quæ adversus præsertim heterodoxorum placita faciunt; nimirum celeberrimæ illius viduæ sanctitudinis prædicata, veritas illius historię asserta, et divina auctoritas libri *Judith*, qui ab hæreticis inter apocryphos ponitur, dum in catholica Ecclesia libris canonicis annunceratur. Quidquid disputent theologi atque [xxi] interpretes, etiam inter Catholicos, de verborum et actuum honestate, quibus herois illa femina usa fuit ut conceptum opus perficeret; quidquid insuper de rei gestæ veritate, num scilicet commentum sit at-

que parabola, pie quidem, sed sero etiam excogitata, ad erigendum Judaici populi animum in tribulationibus, puta Antiochi tempore, perferendis, an potius vera ac genuina prodigiosi eventus enarratio (prout communiter a Catholicis habetur), quocumque tandem in loco Judaicæ historiæ collocanda sit: hoc profecto Chromatii nostri testimonium ad asserendam hujus *Judithæ* libri divinitatem merito accenseri poterit tot aliis sanctorum Patrum scriptorumque veterum testimoniis, quibus hactenus hujus libri *deuterocanonici* divinitas adversus hæreticos a catholicis theologis vindicata fuit.

Post *Judithæ* mentionem, illico etiam *Estherem* Chromatius nominat, dicens: « Similiter *Hesther* sanctissima, dum lota facie et capite uncto, post tri-duanum jejunium intelligi a rege potuit, Aman illum populi sui inimicum nequissimum interemit. » Hunc *Estheris* librum canonicis ascribunt etiam heterodoxi; septem tamen exceptis postremis capitibus *Vulgatæ* nostræ, a versiculo quarto capitis decimi. *Estheris* nihilominus historiæ hoc Divino Libro comprehensam Lutheranorum quidam atque Anabaptistæ, ut scribit vir clarissimus Joannes Franciscus Marchinius *De divinitate et canonicitate sacrorum Bibliorum*, parte II, articulo 9, tragediam asserunt, et parabolicam commentationem dignitate carentem. En itaque Chromatium Aquileiensem, qui divinitatem simul hujus libri, et veritatem *Estheris* historiæ agnoscit; ut proinde numerum etiam augeat eorum qui, præter libri canonicitatem, veritatem quoque hujus historiæ post Synagogam a primis Ecclesiæ sæculis agnoverunt. Sed quid de septem postremis capitibus hujus libri, quæ odioso *additamentorum* vocabulo ab hæreticis appellantur, quæque ab eisdem inter *apocrypha* scripta numerantur? Ex allatis Chromatii verbis non immerito deprehendimus, hæc quoque postrema capita, seu *additamenta*, ipsum agnovisse ceu ejusdem *Estheris* libri partem, ac proinde ejusdem Divinæ cum capitibus prioribus auctoritatis. Quod enim ait, *lota facie et capite uncto*, potuisse *Estherem* a rege intelligi, minime eruere poterat ex primis novem aut decem illius libri capitibus, ubi nihil omnino de istius modi facie et capitis præparatione; sed eruit procul dubio ex *additamentis* ipsis quæ respuunt heterodoxi, nimirum ex capite XIV *Vulgatæ* nostræ, ubi versu 2 legitur, quod, audito *Esther* Judaicæ nationis periculo, et volens ad Dominum orationes suas fundere pro salute ipsius, cum deposuisset humilitatis causa vestes regias ..., pro unguentis variis, cinere et stercore implevit caput; unde sponte sequitur, quod cum die tertia, post susas ad Dominum preces, aditura esset regem, ut cum pro populo deprecaretur, ideoque *regalibus* iterum induta esset *vestimentis*, prout in textu, capite V, 1, *faciem* primum *laverit* suam sordibus ex capite decidentibus inquinatam, et *caput* ipsum, excusso cinere et stercore, *unguentis* variis de more delibuevit, prout acedentem ad regis solium reginam decebat.

Quæ de *Judithæ* atque *Estheris* libris in Chromatio

animadvertimus, monent nos ut de duobus aliis non-nihil dicamus, qui æque pro Canonicis ab hæreticis non habentur, de Libris nempe *Sapientiæ*, atque *Ecclesiastici*. *Sapientiæ* liber a Chromatio nostro semel tantum, in scriptis quæ de eodem supersunt, citatur, nimirum tractatu 10, num. 2; citatur tamen veluti auctoritatis divinæ et Scripturæ sacræ partem constituens: ait enim: « Perjurium et mendacium, divini judicii pœna damnatur, dicente Scripturæ: *Os quod mentitur, occidit animam*; » quod scilicet legitur Sap. I, 11. Liber vero *Ecclesiastici*, non semel tantum aut iterum, sed sæpissime ab eodem Chromatio in scriptis quæ habemus afertur, semperque divinæ auctoritatis censetur; ut verba illius verba *Domini* quandoque dicantur, quandoque etiam *Spiritus sancti*, ut videre est tractatu 3, num. 5, tractatu 6, num. 2, alibique frequenter. Adeo verum est quod Marchinius in opere supra citato parte II, articulo 16, de libro *Ecclesiastici* assererat; quod inter *deuterocanonicos* « certe nullus est Scripturæ sacræ liber, cujus auctoritati Patres suffragentur magis, tametsi publico decreto Ecclesia univcrsa nondum eam sancisset. » Verum quidem est Chromatium nostrum existimasse librum *Ecclesiastici* auctorem habuisse Salomonem, ut ipse frequenter scribit dum ejusdem libri loca commemorat. Hujus vero sententiæ alii quoque Sanctorum Patrum fuerunt: nisi potius dicamus, et Chromatium ipsum, et reliquos qui eodem modo scripserunt Patres, ideo *Ecclesiastici* librum Salomonis dixisse, quia Libri illius auctor Salomonem est imitatus, et quia in *Ecclesiastico* nonnulla quoque leguntur, quæ Salomon ipse in suis, *Proverbiorum* præsertim atque *Ecclesiastes* libris, jam pridem docuerat.

Ad alia nunc progrediamur, eodem, qui prius, Coilliero ductore. De sancto Joanne Baptista loquens sanctus Chromatius [xxxiii] tractatu 1, num. 3, hæc habet: « Et baptizavit quidem Joannes Dominum ac Salvatorem nostrum, sed potius ille baptizatus a Christo est: quia ille aquas sanctificavit, hic aquis sanctificatus est; ille gratiam donavit, hic accepit; hic peccata deposuit, ille remisit ... Joannes baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat. » Duo hic, aut etiam tria in Chromatii verbis notanda veniunt: sanctum Joannem Baptistam a Christo Domino, juxta Chromatium, baptizatum fuisse; eundemque baptismo reapse indiguisse, quia sine peccato esse non poterat; sive hoc de peccato originis asserere voluerit, sive de peccato aliquo actuali quo Præcursor etiam Domini obstrictus esse potuerit. Singula videamus.

Sanctum Joannem Baptistam a Christo Domino baptizatum fuisse, aperte asserunt inter Patres Græcos sanctus Gregorius Nazianzenus Oratione 39, pag. 633, edit. Paris. 1609, et inter Latinos sanctus Augustinus Sermone 293, § 12, edit. Maurinorum. Negant tamen, aut saltem dubitant, sanctus Joannes Chrysostomus in Matthæum homilia 12, sanctus Hieronymus in caput II ejusdem Matthæi, sanctus

Maximus Taurinensis homilia 31, quæ est de *Baptismo Christi*, 3, pag. 92, novissimæ editionis Romanæ, aliique. Res est, quæ in utramque partem absque piaculo disputari potest; licet probabilius fortasse videatur, necnon Evangelico textui conformius, ipsum quoque Baptistam a Christo Domino baptizatum fuisse statim ac ipse eundem baptizaverat; uti maxime ex illis verbis ejusdem Domini ad Baptistam, *sine modo*, Matthæi III, 15, quibus responderat ad Baptistam ipsum dicentem, *Ego a te debeo baptizari*; uti, inquam, ex verbis illis nonnulli Interpretum deprehendunt. Partis interim affirmativæ, de baptismo a Joanne suscepto a Christo Domino, post Nazianzenum atque Augustinum, assertorem habemus etiam Chromatium nostrum: quod dixisse sufficiat.

At quomodo indigebat sanctus Joannes baptismo, quia *sine peccato esse non poterat*, ut ait Chromatius? Aliud namque est baptizatum Joannem fuisse; et aliud baptismo indiguisse. Lex baptismi christiani nondum tunc lata fuerat: quinimo, antequam lex hujusmodi a Christo diceretur, Baptista jam martyr excesserat. A peccato vero originis omnes tunc Judæi, seu per parentum fidem in Venturum, seu etiam per circumcisionem, mundabantur: unde altero saltem ex his modis mundatum jam diu fuisse Baptistam ab originali labe, quam in conceptione contraxerat, nemo negaverit. Quamquam, quis etiam dixerit his eisdem [xxxv] indiguisse veteribus modis Joannem Baptistam ut a labe originis mundaretur, cum *Spiritu sancto repletus fuerit adhuc ex utero matris suæ*, uti Angelus Gabriel Zachariæ Patri prænuñciavit, Lucæ I, 15?

Nonnulli quidem sanctorum Patrum dubitare visi sunt, num ea sanctificationis gratia qua in utero cumlatus fuit Joannes, regenerationis etiam fuerit; qua nimirum absterso originis vitio renatus in Christo sit, qui in Adam carnalis conceptionis lege mortuus erat. Inter hos est sanctus Augustinus in epistola ad *Dardanum*, 187, al. 57, num. 31 et 32, necnon sanctus Bernardus epistola 174, quæ est ad *canonicos Lugdunenses*, cujus etiam verba referre libet. « Certissime, inquit, Spiritus sanctus, quem replevit, sanctificavit. Cæterum quatenus adversus originale peccatum hæc ipsa sanctificatio valuerit, sive pro isto (sancto Joanne), sive pro Jeremia, sive quis alius simili præventus est gratia, non temere dixerim. Sanctificatos tamen non dubitaverim dicere, quos Deus sanctificavit, et cum eadem sanctificatione prodidisse ex utero, quam acceperunt in utero: nec reatum, quem in conceptione traxerunt, valuisse ullatenus horum natali jam donatam præpedire, seu præripere benedictionem. Attamen quis dicat: Spiritu Sancto repletum manere adhuc filium nihilominus iræ, et si mori in utero contigisset, cum hac plenitudine Spiritus poenas liture damnationis? Durum est. Minime tamen ausim, hinc quidpiam mea sententia definire. » Hæc sanctus Bernardus.

Plurimi nihilominus sanctorum Patrum adeo præclare de Joannis Baptistæ sanctificatione in utero

A matris loquuntur, ut dubium nullum relinquunt, quin tali sanctitate tunc idem fuerit perfusus, quæ omni antiquæ prævaricationis labe protinus ipsum mundaverit. « Sancta erat anima Beati Joannis; et adhuc in matris utero clausa, venturaque in mundum, quasi per experientiæ sensum sciebat quæ Israel ignorabat: » ita Origenes, homilia 10 in Lucam: « Joannes... ille divina gratia adhuc in utero matris impletus: » ita sanctus Cyprianus epistola 75, ad Jubaianum, prope finem. Concinit sanctus Athanasius sermone 4, contra Arianos, sanctus Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 3, sanctus Ambrosius libro II in Lucam, sanctus Maximus Taurinensis sermone 56, in natali sancti Joannis 5, pag. 554, præcitatæ editionis, sanctus Gregorius Magnus Moratum libro III, cap. 5. Omnium vero sanctorum Patrum sensum de Joannis sanctificatione in utero matris magnificè expressit [xxxv] beatus Petrus Damianus sermone 1, de sancto Joanne Baptista, ita loquens: « Neinimem unquam mortalium intra materna viscera sanctificatum legimus, præter Joannem Baptistam et Jeremiam. Sed longe minor Jeremiæ sanctificatio, quam Joannis. Ille quidem in utero matris sanctificatus est, hic repletus Spiritu Sancto fuisse cognoscitur. Multo quippe excellentius est Spiritu sancto repleti, quam sanctificari. Ibi enim sanctificatio emundationem, hic repletio inundationem signat. Denique et Apostoli, qui manibus suis tractaverunt de verbo vitæ, cum Spiritum sanctum accepissent de Salvatoris afflatu, vix quinquagesimo a Resurrectionis die ad illum gradum potuerunt pervenire, ut diceretur de eis: *Repleti sunt omnes Spiritu sancto*. Et licet Spiritus sanctus largiori tunc munere credentium corda repleverit; hoc tamen Joannes legitur in utero assecutus, quod Apostolica celsitudo tandem longiori permissione potuit obtinere. » Ita sanctus Petrus Damianus. Peccato itaque originis, quo mundabantur Hebræi, seu per fidem parentum in Venturum, seu per circumcisionem (quæ duo Joanni minime defuerunt), per sanctificationem præcipue in utero matris acceptam, infectus ipse esse non poterat cum a Christo Domino esset baptizandus, ut hac de causa eo baptismo indigeret: certissime enim constat, non posse quemquam sanctitate donari, simulque originali peccato teneri:

D Dei per gratiam amicum fieri, simulque per originale peccatum, iræ filium remanere; divinæ naturæ participem fieri, simulque diabolo mancipari. Hæc fuscus apud virum clarissimum Jacobum Hyacinthum Serry, *Exercitationes*, etc., de *Christo ejusque Virgine Matre*, exercitatione 28, num. 10 et 11, unde nonnulla eorum, quæ diximus, mutuati sumus. Hinc si Chromatius noster Joannem Baptistam aiebat indiguisse baptismo, quia *sine peccato esse non poterat*; hoc illum nequaquam dixisse fatendum est, quia Baptistam originali macula adhuc crederet inquinatum; sed potius quia, ut homo, sine aliqua actuali culpæ labe non erat.

Neque hoc quidem sanctitati tanti viri adversatur,

neque pugnat cum plebsidine illa sancti Spiritus, quam in illerò inaffis accepit. t Excepio quippe baptismalis munere (aiebat sanctus Augustinus in *Enchiridio De Fide, Spé, et Charitate*, cap. 64), quod coiffa originale peccatum donatum est . . . hac excepta magna indulgentia, unde incipit hominis renovatio, in qua solvitur omnis reatus et ingenefatus et additus : ip-a etiam vita cetera jam ratione tentis etatis, quancalibet præpôlleat [xxxvi] fecunditate iustitia, sine peccatorum remissione non agitur. Quoniam filii Dei quandiu mortaliter vivunt, cum morte colligunt. Et quamvis de illis sit veraciter dictum, *Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei* : sic tamen Spiritu Dei excitantur, et tamquam filii Dei proficunt ad Deum, ut etiam spiritu suo, maxime aggravante corruptibili corpore, tanquam filii hominum quibusdam humanis motibus deficiant ad seipsos, et ideo peccent. s *Ego itaque a te debeo baptizari*, aiebat vir sanctissimus Joannes ad Jesum venientem ad se, ut ipsius baptisma susciperet : *Ego a te debeo baptizari*. t Ille autem (subdit idem sanctus Augustinus in superius citato sermone 293, num. 12), ille autem quare diceret, *Ego a te debeo baptizari*, mundus ab omni penitus noxa, si non in eo erat quod sanaretur, si non in eo erat quod munderetur ?... *Ego a te*, inquit, *debeo baptizari* : opus est mihi, necessarium est mihi. Et hoc illi ibi præstitum est. t Atque hæc eadem verba sancti Præcursoris exponens clarissimus Estius, ita scribebat : *Ego a te debeo baptizari*, id est abluï, mundari a peccatis. Ex quo bene colligitur, Joannem Baptistam non fuisse sine venialibus peccatis, juxta illud alterius Joannis I, capite 1 : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est*. Unde et Augustinus Joannem vult comprehendi inter eos justos, qui non vivunt sine peccatis. t En igitur quid sibi velit Chromatius noster, dum asserit sanctum Joannem Baptistam indignisse baptismate Christi, *quia sine peccato esse non poterat*. Pura qui forte cupiat super hac re, ad eat, de sancto Joanne Baptista deque rebus ad eum pertinentibus, scriptores tum catholicos, tum externos, quos indicat bene multos pro amplissima eruditione sua clarissimus Paulus Maria Paciaudius in præloquio ad suas *De cultu sancti Joannis Baptistæ Antiquitates Christianas, Romæ 1753, pag. 2 et 3*.

Aliud, et quidem latissimum, atque arduationis plenum argumentum, Ceillero duce, nobis præbet Chromatius in ea Commentarii sui parte, in qua Dominicam Orationem disertissime atque piissime exponit, tractatu videlicet in hac nostra editione 14, num. 5, ubi de *pane nostro quotidiano* disserit. Facta nempe distinctione dupli-is modi, quo verba illa Dominicæ Orationis, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, intelligenda sunt, habitoque sermone de pane quotidiano literaliter accepto, et ad præsentem vitam sustentandam necessario : cu quomodo se convertit ad sensum spirituales illorum verborum, [xxxvii] unde præclaram quoque eruimus disci-

plinam, quæ tunc in Aquileensi ipsa Ecclesia vige-
bat, frequentissimæ nimirum, Immo etiam *quodidiane*
fidelium *communio* ; a qua, proh dolor ! tam longe
alsumus hodie non sine rei christianæ dedecore, et
vitæ spiritualis detrimento. t Hoc autem, inquit, spi-
ritualiter nobis præceptum esse debemus advertere,
ut panem quotidianum petamus : id est panem illum
coelestem et spiritalem, quem quotidie ad medelam
animæ, et spein æternæ salutis accipimus, de quo
ait Dominus in Evangelio : *Panem cælestis, caro mea*
est, quam ego dabo pro mundi vitæ. Et hunc ergo
panem quotidie postulare jubentur : Id est, ut præ-
stante hominis misericordia, quotidie panem acce-
pere corporis Domini mereamur. At enim sanctus
Apostolus : *Probet autem se ipsum homo, et sic de pane*
Domini manducet, et de calice bibat. Et iterum : *Qui*
manducat panem Domini indigne, et calicem bibit, reus
erit corporis et sanguinis Domini. Unde non immerito
semper orare debemus, ut hunc panem coelestem
quotidie mereamur accipere : ne aliquo Intervēhente
peccato, a corpore Domini separemur. t Ita sanctus
Chromatius.

Quotidianam, aut certe frequentissimam, corporis
Domini sumptionem in more postam novimus apud
fideles priorum Ecclesiarum sæculorum. Rerum litur-
giarum, et ecclesiasticæ disciplinæ scriptores ex
Græcis atque ex Latinis Patribus multa congerunt
testimonia, quæ moreni hunc præstantissimum tum
in Orientali tum in Occidentali Ecclesia vigentem
confirmant ; maxime vero, quoad Italiani, in Eccle-
sia Romana, atque in Mediolanensi. Nemo verò
unus, quod sciamus, quidquam protulit de Ecclesia
Aquileensi, Meliolanensi proxima, eidemque, ac
cæteris omnibus Occidentis, antiquitate atque cele-
britate minime secunda. Ecce nunc itaque Chro-
matium nostrum, qui veluti testis novus accedit hujus
sanctissimæ veterum sæculorum in Occidente disci-
plinæ ; quique morem simul Ecclesie suæ (hoc est
Ecclesie Matris nostræ) nobis tradit, quarti nimirum
jam labentis, et quinti ineun- is sæculi, dicens :
quem quotidie ad medelam animæ, et spein æternæ
salutis accipimus ; itemque, ut præstante Domini mi-
sericordia quotidie panem accipere corporis Domini
mereamur ; ac iterum, ut hunc panem coelestem quo-
tidie mereamur accipere : quæ verba non nisi morem
procul dubio eorum designant, ad quos, vel pro qui-
bus scribebat. Similia videmus apud Cyprianum de
Oratione Dominica, pag. 209 ejus operum editionis
Parisiensis Baluzii, quæ hic referre non piget, et
[xxxviii] ut Chromatium nostrum intelligas in eo-
dem argumento paria cum tanto doctore scripsisse,
et ut simul advertas, eandem, quæ tunc, persecu-
tionibus sævientibus, in Carthaginensi Ecclesia vi-
gebat, disciplinam, in Aquileensi quoque, tempore
pacis, ac duobus pene a Cypriano sæculis, in usu
perseverasse. t Hunc panem dari nobis quotidie
postulamus, ne qui in Christo sumus, et eucharistiam
quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente
aliquo graviore delicto, dum abstenti et non com-

frangentes a cœlesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur, ipso prædicante et monente: *Ego sum panis vitæ qui de cœlo descendi. Si quis ederit de meo pane, vivet in æternum. Panis autem quem ego dedero, caro mea est pro sæculi vitæ.* Quando ergo dicit in æternum vivere si quis ederit de ejus pane, ut manifestum est eos vivere qui corpus ejus attingunt, et eucharistiam jure communicationis accipiunt, ita contra timendum est et orandum ne dum quis abstentus separatur a Christi corpore, procul remaneat a salute, comminante ipso et dicente: *Nisi ederitis carnem filii hominis, et biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis.* Et ideo panem nostrum, id est Christum, dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus, a sanctificatione ejus et corpore non recedamus: ita sanctus Cyprianus.

Dum ea tamen, quæ retulimus, scriberet Chromatius noster apud Aquileienses de quotidiana fidelium communione, apud Afros divus etiam Augustinus dabat epistolas illas duas ad inquisitiones *Januarii*, quæ ad annum 400 referuntur a Manisii illius operum editoribus: ex quarum prior, quæ apud eos 54 est et. 118, cap. 3, deprehendimus, inter ipsos tunc probos piosque Christianam vitæ cultores, ac præsertim fortasse in Africanis regionibus degentes, varietatem quandam sententiarum obtinisse circa quotidianum Eucharistici cibi usum; varietatem tamen a fide ac religione, utraque ex parte, profectam: dum alii scilicet quotidianum inveniunt, veluti necessarium in dies singulos animæ pabulum ac medicamen; alii non quotidianum potius snaderent, quoniam, ut siebat, eligendi sunt dies, quibus purius homo continentiusque vivat, quo ad tantum sacramentum dignius accedat. Puleho atque apposite, de more suo; quæstionem dirimit sanctus doctor, partes ambas in conceptu proposito commendans, atque hæc scribens, quæ hic referè, pro rei de qua agimus gravitate ac dignitate, non injucundum fore lectoribus nequè prorsus inutile arbitramur. Rectius, inquit, [xxxix] inter eos fortasse quispiam dirimit item, qui monet ut præcipue in Christi pace permaneant: faciat autem unusquisque quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonora corpus et sanguinem Domini, sed saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neque enim litigaverunt inter se, aut quisquam eorum se alteri præposuit, Zachæus et ille Centurio, cum alter eorum gatdens in domum suam sæcepit Dominum, alter dixerit, *Non sum dignus ut intres sub lectum meum*; ambo Salvatorem liberrificantes diverso et quasi contrario modo: ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti... Nam et ille honorando non audebat quotidie sumere; et ille honorando non audebat ullo die prætermittere. Hæc sanctus Augustinus. Nihil vero apud Aquileienses hujusmodi discrepantiæ obortum fuisse Chromatii tempore, id est eodem circiter quo epi-

stolam hanc Augustinus scriberet, ex Chromatio ipso deprehendimus: hic enim locus fuisse sane opportunissimus Christiani populi edocendi super utroque modo honoris habendi sacratissimo eucharistiam sacramento, seu quotidiano ejusdem usu, seu potius intermissione. Unde apparet quotidianum prorsus, vel saltem frequentissimum, uti asserabamus, ibidem in more positum, absque ulla opinionum diversitate; ubi nullis tamen Fideles ipsi removerentur labefactæ conscientiæ stimulis, prout ex ejusdem Chromatii verbis intelligimus.

Sed numquid Fideles illi, qui quotidie, aut saltem pluries in hebdomada, ad sacram mensam accedebant; numquid singulis quoque vicibus confessionem peccatorum apud penitentiales presbyteros præmittent? Ut hoc quoque hic inquiramus Chromatius ipse allatis verbis in causa est, necnon Cyprianus, quocum Chromatius concinit; ubi a mundis tantummodo a peccatis Eucharistiam sumi debere apertissime docent. Respondemus itaque, quod oportissimum illud sane fuisset; et ita quoque, ut præ multitudine Fidelium communicantium, quotidiana illa Eucharistia, aut etiam frequentissima perceptio, nullatenus locum habere posset. Quapropter confessionem illam, quam dicimus sacramentalem, Fideles illorum sæculorum, qui quotidie, aut frequentissime eucharistiam percipiunt, minime præmittent; nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod grave esset, aut saltem grave esse formidarent, quodque idcirco, non nisi habita confessione sacramentali, et penitentia accepta, esset expiandum. Hoc nimirum videtur innuere ipsa Chromatii, quæ [xl] retulimus, verba, ubi siebat: Unde non immerito semper orare debemus, ut hunc panem cœlestem quotidie mereamur accipere: ne aliquo interveniente peccato, a corpore Domini separemur. Debemus scilicet semper orare, ut quotidie munda sit conscientia nostra, et sic quotidie cœlestem panem mereamur accipere; ne aliquo interveniente peccato quod a divina gratia nos separet, a quotidiana illa participatione abstinere debeamus, quoad nempe purificationem Peccati commisi per penitentiam sacramentalem consequamur. Conferantur cum his Chromatii nostri etiam Cypriani verba quæ addidimus. Minora igitur peccata, quæ pro naturæ imbecillitate quotidie fere subrepunt, quæque venialia appellamus, et a quibus nec justis ipsi spectataque virtutis viri immunnes prorsus evadunt; hæc, inquam, non impediunt, quemadmodum neque hodie impediunt, quominus Eucharistia quotidie, etiam absque præmissa sacramentali confessione, sumeretur: hisque expiandis sat erat, si uti est etiam hodie, vel privata a Deum humillimo confessione, quæ maxime oblioscitur ante sacramenti participationem, tum a laicis, tum a clericis et sacerdotibus ipsis in precibus illis, quæ tunc idcirco appellabantur *preces sub silentio*, seu etiam in publica quadam generalis confessionis et penitentia formula, cujus hodie quoque in prece

illa solemnī, *Confiteor* dicta, et ante Eucharistiæ sumpcionem semper adhibita, viget institutio.

Diximus porro antiquos Fideles, quotidie, aut certe frequentissime communicantes, non consuevisse confessionem sacramentalem præmittere, nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod grave esset, aut saltem grave esse formidarent. Hoc vero ut compertius adhuc fiat, alium ejusdem Cypriani superius laudati locum afferimus ex ejus libro de *Lapsis*, pag. 186 præcitatæ editionis. Eos hic objurgans sanctus episcopus, qui nimia quorundam ministrorum facilitate ac benignitate decepti, Eucharistiam accipere non verebantur absque prævia ac publica pœnitentia, licet recens essent in Deciana persecutione aut sacrificii aut libelli publico atque immani facinore polluti, quique a *diaboli aris*, ut ipse aiebat, *revertentes, ad Sanctum Domini sordidis et infectis nidore manibus accedunt*; illos e contra pag. 190 mirifice laudat, « qui quamvis (en verba illius digna notatu) qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes, exomologesi conscientia faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam [xli] parvis licet et modicis vulneribus exquirunt. » En igitur graviora, et maxime publica, delicta, quæ a Communione arcebant, donec confessione, et pœnitentia etiam publica, pro eorum gravitate, purgarentur; en leviora, eaque etiam occulta, quæ Communionem quotidianam minime impediabant, sed de quibus nihilominus, ob rei momentum et ob temporum acerbitatem, sibi quandoque Christiani illi anxio animo metuebant, et quorum causa sine exomologesi conscientia ad Communionem accedere non audebant.

Sed aliud ad eandem rem illustrandam præsto est monumentum, quod ad ipsam Chromatii nostri spectat ætatem; ideoque minime prætereundum. Apud divum siquidem Augustinum, loco superius relato epistolæ ipsius ad *inquisitiones Januarii*, pars ea Christianorum, quæ quotidianum eucharistiæ usum commendabat, adversus partem alteram, quæ non quotidianum potius, uti vidimus, suadebat; pars ea, inquam, ex communi procul dubio tunc vigente probataque doctrina, in sententiæ suæ favorem aiebat, quod « peccata si tanta non sint, ut excommunicandus quisque judicetur, non se debet a quotidiana medicina Dominici corporis separare; » quod propterea de gravibus tantum, letalibusque, uti vocant, peccatis intelligi debet, quæ sola confessionem sacramentalem exigebant, et pro reatus modo pœnitentiam, ut quis ad eucharistiam accedere posset; unde fiebat, quod quotidiana illa Communio necessario interdum a Christianis illis intermitti deberet, qui peccatis hujusmodi essent obnoxii. Libere itaque Fideles antiqui ad sacram Communionem, vel quotidie, vel certe frequentissime, accedebant absque sacramentali confessione, nisi aliquo peccato se obstrictos aliquando sentirent, quod

A grave esset, aut saltem grave esse formidarent, prout superius asserebamus. Atque hæc de insigni Chromatii loco, ubi *quotidianæ* aut certe frequentissimæ Fidelium Communionis, eo tempore in Aquileiensi quoque Ecclesia vigentis, sermo habetur.

Textum nunc alium sancti Chromatii nobis indicat Ceillierus, qui ad matrimonium pertinet; cujusque propterea hoc loci meminisse leges quædam civiles super matrimonii argumento, quæ præteritis hisce annis in Gallia condita, atque huc quoque mox allatæ, non sine gravissima religionis injuria et bonorum omnium indignatione obtinuerunt, nos quodammodo impellunt. Textus itaque est hujus modi. « Ipse enim (Dominus) ait: *Quod ergo Deus conjunxit in unum, homo non separet.... aperte [xlii] demonstrans, eum contra Dei agere voluntatem, qui matrimonium a Deo junctum illicita divortii separatione temerare præsumperit. Unde non ignorent, quam grave apud Deum damnationis crimen incurrant, qui per effrenatam libidinis voluptatem (absque fornicationis causa) dimissis uxoribus, in alia volunt transire conjugia. Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et sæculi legibus id videtur permissum, nescientes in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis præferant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant, quia ab homine sit libere permissum. » Ita sanctus Chromatius, tractatu in hac editione 40, num. 1. Duas habet partes hic textus: primam nempe, in qua simpliciter exponit Chromatius Servatoris nostri doctrinam Matthæi v, 31, 32: *Ego autem dico vobis: quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mæcham*; alteram vero, in qua eos arguit, qui humanarum legum prætextu, divinam constitutionem de conjugii religione solvebant, quique inde etiam crimen suum augebant, quod leges humanas divinis sanctionibus anteferrent.*

De priori hujus textus parte nihil est quod dicamus. Tillemontius enim, atque post eum Fontaninus, et novissime quoque Ceillierus animadvertunt, nequaquam Chromatium ibidem ita locutum fuisse, ac si novum matrimonium, dimissa uxore adultera, contrahi posse existimaret; sed Evangelistæ verbis nihil ipsum addidisse, nihil super hæc de sententiæ suæ protulisse, hac quæstione, de matrimonio ob adulterium, si lubeat, dissolvendo, nondum fortasse tunc excitata. De altera vero parte nonnihil dicamus oportet, postquam postremis Gallo-Italæ dominationis legibus temerata matrimonii sanctitas fuit. De antiquis, seu romanæ reipublicæ, seu Romani imperii legibus loquebatur sanctus Chromatius, dum scriberet: *Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et sæculi legibus id videtur permissum. Hæc porro leges, ut norunt Romani juris periti, matrimonii solutionem permittebant, exempli gratia, ob mortem quoque civilem, seu fictitiam, unius partis, qualis intercedere dicebatur, ubi quis in captivitatem seu servitatem redi-*

geretur : permittebant etiam ob deportationem, quasi deportatus effectus fuisset servus pœnæ. Permittabant insuper matrimonii solutionem per mutuum partium consensum ; quæ solutio *bona gratia* fieri dicebatur, ad distinctionem aliarum solutionum quæ dicebantur fieri *ex causa*. Cum leges hujusmodi ab ethnicis dominatoribus [XLIII] conditas, qui Deum non noverant, invenisset christiana religio in universo Romano imperio vigentes, christiani gregis moderatores in eo procul dubio toti fuerunt, ut qui Christo nomen dabant, civiles leges matrimonia respicientes insuper haberent, divinamque indissolubilis matrimonii originem ipsi intuerentur, novo etiam, ea ipsa de causa quia solvi non potest, Sacramenti honore a Christo Domino cumulatam.

Corinthios propterea, qui ex gentilitate ad Ecclesiam venerant, en quomodo super matrimonii vinculo ex Christi Domini doctrina, contra ac civiles ethnicorum leges permitterent, monebat Apostolus I Cor. vii, 10, 11: *Iis, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.* Hinc ad Polycarpum scribens etiam martyr Ignatius in sua epistola genuina num. 5, apud Cotelierum *Patres Apostolici* vol. II, pag. 41, supra citatæ editionis Amstelædamiensis 1724, ita præcipiebat: « Sororibus meis dicito, ut Dominum ament, et maritis contentæ sint carne ac spiritu. Similiter et fratribus meis manda, in nomine Jesu Christi, diligant conjuges suas, sicut Dominus Ecclesiam Decet vero ut sponsi et sponsæ, de sententia episcopi conjugium faciant; quo nuptiæ sint secundum Dominum, et non secundum cupiditatem. » In hanc posteriorem Ignatii sententiam en quomodo eleganter scripserit etiam Tertullianus libro II ad Uxorem, num. 8: « Unde sufficimus ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsequat benedictio, Angeli renuntiant, Pater natus habet? » In *Constitutionibus* autem *Apostolorum*, vulgo *Clementis Romani*, sed veteribus illis quidem, et sua auctoritate præditis, hæc Apostolorum nomine dictata de matrimonii nexu indissolubili habentur libro vi, cap. 14, apud citatum Cotelierum *Patres Apostolici* vol. I, pag. 346 ejusdem editionis. « Significamus vobis matrimonium legitime contrahendum: tale enim culpa vacat; quia et a Domino aptatur uxor viro Non ergo post nuptias liceat ejicere inculpatam Nam Dominus dicit: *Quæ Deus junxit, homo non separet*: Uxor quippe, consors est vitæ, ex duobus in unum corpus a Deo adunata: qui autem unum rursus in duo dirimit, hostis est creationis Dei, et divinæ providentiæ adversarius. » Hinc et principibus ipsis paganis, christianæ religioni, infensis, Christi quæ fidelium insectatoribus,

(a) Sic in editione quam recudimus, secundis curis interclusa sunt, sine notis paginarum, quatuor folia, quorum in primi fronte notula hæc habetur: « Pagina XLIV præfationis ad sanctum Chromatium, post

sanctus Justinus Martyr Apologia I, num. 45, [XLIV] pag. 52 editionis Maurinæ Parisiensis 1742, allata prius Evangelica illa lege Matthæi v, 32, et xix, 9: *Qui ducit repudiatam ab altero viro, mæchatur*, seu, ut Vulgata nostra habet, *Qui dimissam duxerit, adulterat*, sive *mæchatur*, aperte scribere non metuebat, quod et etiam ii, qui ex lege humana duplex matrimonium ineunt (id est, qui, prima dimissa uxore, alteram ducunt, prout leges illæ Romanorum permittebant) peccatores sunt apud magistrum nostrum. »

Ex his itaque intelligimus priorum sæculorum Christianos, ex gentilitate factos, et jam diu Romanæ legislationi assuetos, apprime edoctos a suis pastoribus fuisse de christiani matrimonii dignitate, ac de præcipuis ejusdem legibus, quæ certe cum legibus aut Romanæ reipublicæ aut imperii stare non poterant. Jam satis igitur apparet, quid sibi voluerit Chromatius noster, dum suæ ætatis admoneret Christianos, *quam grave apud Deum damnationis crimen incurrerent, qui per effrenatam libidinis voluptatem, dimissis uxoribus, in alia volebant transire conjugia; et hoc idcirco se credebant impune committere, quia humanis et sæculi legibus id videbatur permissum; nescientes in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis præferebant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum crederent, quia ab homine fuerit libere permissum.* Hic autem unum annotare pretium operis existimamus: nimirum paulo ante quam hæc Chromatius pro Aquileiensibus suis scriberet, eadem Mediolani docuisse gregem sibi creditum etiam Chromatii amicum, ejusdemque uti perhibetur ad episcopatus apicem initiatorum, Ambrosium episcopum, quoad easdem Romanas leges ad connubia pertinentes; quæ, præter ea quæ superius memorabamus, hoc quoque contra divinam legem habebant, ut adulterii judicio non teneretur conjugatus cognoscens solutam, quamvis adulterii crimine damnaretur conjugata solutum admittens. « Vos, inquit, moneo viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commiseri adulterino corpori Nemo sibi blandiatur de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem a viro, quæ ab uxore, debetur castimonia. Quidquid in eam, quæ non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii damnator crimine. Ergo advertistis quid debeatis cavere, ne quis Sacramenti se indignum præbeat. » Ita Sanctus Doctor de Abraham lib. I, cap. 4, num. 25, qui liber, juxta Maurinos editores, exaratus fuit circa annum 387 (a).

[Atque hæc quidem ad Chromatii nostri illustrationem sufficiunt, in eo quod de matrimonio Christianorum scripsit, accepta ex lectione Evangelica, quam explanabat, occasione. Plura nihilominus ut hic addamus rei gravitas exigit, necnon timor quo-

lineam ultimam quæ desinit in verba, *exaratus fuit circa annum 387*, addenda sunt quæ sequuntur. » Quam superfætationem uncinis includimus. Edit.

que, quod ex memorata, ad ethnicum finitus, Gallicæ A
 legislatione nonnulli adhuc desipiant; ut p̄cipu-
 bilitate christianam religionem colentibus, et fidem ca-
 tholicam p̄fidentibus, in catholicorum subditorum
 matrimonii jus asserant, quod sibi Romanorum
 leges vindicabant. Argumentum igitur ut p̄bequa-
 mur post allata veterum testimonia, quibus curam
 ostendebamus magistrorum nostrorum in erudiendis
 fidelibus quæ lex divina doceret contra se humanis
 leges paganorum de re connubiali tenuissent; mi-
 nadvterte primo juvat, nulla, quod sciamus, trient
 priorum sæculorum, et quartæ quoque adulti, ex cetero
 exempla, quæ christianum aliquem ostendant, qui
 seorsim ac volens vigore legum sæcularium quas super-
 rius memorabamus, se proinde captivitatis p̄textu,
 servitutis, deportationis, mulæve consensus, conjugii
 venelæ, ac legitime christiano more initi solutionem
 fecerit, aut tentaverit, novumque initio p̄sumpserit.

Fabulam quidem Romanarum mulierum nobilita-
 simam prodit sanctus Hieronymus epistola in editione
 Vallarsii 77, ad Oceanum, quæ sub finem sæculi
 quartæ, dimisso eriminosissimo viro, alteri, eo super-
 stite, nupserat, earundem similiter legum mundana-
 rum favore, quæ id permittebant: « quia, inquit,
 persuaserat sibi, et putabat a se virum jure dimis-
 sum, nec Evangelii vigorem reverari, in quo nubendi
 universa causatio, viventibus viris, feminis ampu-
 tatur. » Sed hic Fabiola lapsus, ex ignorantia potius,
 quam ex animi pravitate ortus, in Ecclesia tandem
 rediit utilitatem, ob publicam hujus femine, solem-
 nemque penitentiam tota spectante Romana urbe C
 peractam, de qua tam p̄sulare sanctus doctor in ci-
 tata epistola post illius decessum scripta, quæ ad
 annum pertinet 399, ubi etiam de Christianorum con-
 nubiiis ea occasione verba faciens respectu legum
 Romanarum, celebre illud protulit, quod nempe
 super hac re, « Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ Chri-
 sti; aliud Papinianus, aliud Paulus noster p̄cipit. »

Abdus itaque aliquot in christianorum matrimo-
 niis series, ut videtur, irrepserunt: et Chromatius
 noster aut primus, aut certe e primis videri poterit,
 qui eorum meminerit, eosque objurgaverit, qui illa-
 rum legum favore, in casibus fortasse ab hisdem me-
 moratis; impune credebant se posse uxores dimi-
 terè et ad nova conjugia convolare: P̄obabiliter in
 hanc sententiam aliqui facillime tunc ruabant, quia
 vetustas illas leges, ab ethnicis principibus olim
 dictas, neququam abrogatas a Constantino Magno
 aliisque christianis imperatoribus viderant; minime
 interim attendentes, nihil posse leges hominum ad-
 versus legem Dei, simulque veteres leges ipas
 humanas matrimonium respicientes; quæ sub chri-
 stianis imperatoribus adhuc vigeant, eos tunc tantum
 afficere, qui paganis superstitionibus erant im-
 plicati, quique tunc post Ecclesiæ pacem in Romano
 imperio, tum Orientis, tum Occidentis, et auctori-
 tate, et numero valuerunt.

Temporis progressu, et frigescente christianæ
 institutionis fervore, irruentibus etiam, quinto præ-

A seritim Ecclesiæ sæculo, in Romanorum imperium bar-
 barorum agnitionibus, necnon ingrèditibus simul ubi-
 que terrarum calamitatibus, morum illa castitas, quæ
 fideles ætatis p̄teritæ distinguebat, desideratæ
 fuit, et matrimoniorum maxime sanctitas habefactari
 hæc atque illæ coepit, et propterea episcopi p̄ or-
 bem consulti conquerebantur de violatis super hæc
 re Evangelii legibus, et Romani pontifices non semel
 debuerint apostolico robore p̄a divina lege de mat̄-
 rimonialium indissolubili firmitate pugnare. Ecce igitur
 vel ab initio quinti sæculi Exuperium episcopum Tol-
 santum requirentem sanctum Innocentium papam Pri-
 mum, quid de his ceciderit deberet, qui, interveniente
 repudio ab humanis legibus permissis, alii se mat̄-
 monio copularunt; et ecce Romanum ipsam ponti-
 ficem eidem ad hoc postulatum in hæc verba re-
 spondentem epistola 6, cap. 6, apud Constantium
 Epistolæ Romanorum Pontificum; cbl. 736, 799, quæ
 epistola refertur ad annum 405: « De his etiam, in-
 quit, requisivit dilectio tua, qui interveniente repu-
 dio, alii se matrimonio copularunt. Quæ in utraque
 parte adulteros esse manifestum est. Qui veto vel
 uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse
 conjugium ad aliam copulam festinarunt, necque pos-
 sent adulteri non videri, in tantum; ut etiam hæc
 personæ, quibus tales conjunctiones sunt, etiam ipsæ
 adulterium commisisse videantur, secundum illud,
 quod legimus in Evangelio: Qui dimiserit uxorem
 suam, et duxerit aliam, mœchatur: Similiter et qui
 dimissam duxerit, mœchatur; et ideo omnes a com-
 munione fidelium abstinenti. De parentibus autem
 aut de propinquis eorum, nihil tale statui potest;
 nisi incestores illiciti consortii fuisse detegantur. »

Doctrinam hanc prædicaverit pat̄r pridem etiam
 divus Augustinus in libro *de Bono Conjugii*, cap. 7
 et 8 (quem librum juxta Maurinos editores scripsit
 anno circiter 401); et hoc mentione facta quæ-
 que jura gentiliū, quæ aliter se habebant ac
 Evangelica dictata. « Interveniente; aiebat; divorcio,
 non aboletur illa confœderatio nuptialis: Id ut sibi
 conjuges sint; etiam separati; cum illis autem adu-
 lterium committant, quibus fuerint etiam post anu-
 repudium copulati; vel illa viro; vel ille mulieri. Nec
 tamen nisi in civitate Dei nostri; in monte sancto
 ejus, talis est causa cum uxore. Caterum aliter se
 habere jura gentiliū, quis ignorat; ubi interposito
 repudio sine reatu aliquo ultionis humana; et illa cui
 voluerit nubit, et ille quam voluerit ducit. » Item
 sanctus doctor libro *de Conjugiis adulterinis*, cap. 8
 (quos libros scripsit anno Christi 419; ut eisdem an-
 notant Maurini editores) idem, inquam, sanctus
 Augustinus eos redarguebat Christianos, qui uti
 aiebat, « potius eligunt maximeque in hæc causa (de
 qua tunc scilicet dissererat, eratque de repudio
 uxorum ob adulterium) potius eligunt, maximeque
 in hac causa, mundi legibus subditi esse quam Chri-
 sti, quoniam jura forensia non eisdem, quibus femi-
 nis, pudicitie nexibus viros videntur obstringere. »
 Et libro *de Nuptiis; et Concupiscentia*, cap. 10 (qui

liber ad eandem nuptiam nuptes etiam hęc hęc in illis-
dem auctoribus Martinis) de repudio loquens ob ux-
oris sterilitatem, ita docebat. *¶* Hoc custoditur in
Christo et Ecclesia, ut vivens cum vivente in æter-
num nullo divorcio separatur. Cujus sacramenti
tanta observatio est in civitate Dei nostri, in monte
sancto ejus, hoc est in Ecclesia Christi, quibusque
fidelibus conjugatis, qui sine dubio membra sunt
Christi, ut, cum illorum procreandorum causa
vel habant feminæ, vel ducantur vires, nec
sterilem conjugem fas sit relinquere ut alia secunda
ducatur. Quod si quispiam fecerit, non legē hujus
sæculi, ubi intervēniente repudio sine crimine con-
ceditur cum aliis alia copulare connubia..... sed legē
Evangelii reus est adulterii; sicut etiam illa; si
alteri nupsērit. *¶*

Non solum autem repudii abusum, hęc utque inde
conjugium, seu adulterii, seu sterilitatis causa, ex
sæculi legibus solum sibi debebant interdum infir-
mi quidam in fide, maleque notati christiani; sed ad
novas etiam nuptias earundem legum subsidio,
quandocumque evolvabant, si altera ex partibus in cap-
tivitatem duceretur. Accidit et hujusmodi casus su-
perius citato sancto papæ Innocentio, uti colligimus
ex ejus epistola apud Constantium 36, col. 909, 910,
quæ epistola ibidem *inceriti temporis* dicitur, licet ac-
curatius fortasse *inceriti anni* dici debuerit, ob indi-
catum ibidem *procellæ barbaricæ tempus*, id est, ut
videtur, Italiæ ab Alarico invasionem, et Romanæ
urbis dirptionem, quæ duæ calamitates anno 409 et
410 contigerunt, et post quas epistola ista verisimili-
ter data fuit, ob casum ea occasione facile statum.
Ea autem quomodo sanctus Pontifex super hac re
scripserit cuidam *Probo*, qui vix in auctoritate sæ-
culari constitutus fuisse videtur, et fortasse hoc su-
per negotio iudex a parte noxia invocatus; cuius-
certe de ea re cognoscere maxime interesset. *¶* In-
nocentius Probo. Contrahit procellæ barbaricæ fa-
cultati legum intulit casum. Nam bene constituto
matrimonio inter Fortunium et Ursam captivitatis
incursum fecerat hævum, nisi sancta religionis sta-
tuta providerent. Cum enim in captivitate prædicta
Ursa mulier teneretur, aliud conjugium cum Resti-
tuta Fortunius memoratus inesse cognoscitur. Sed
favore Domini reversa Ursam nos adiit, et nullo di-
stentē, uxorem se memorat perdocuit. Quare, do-
mine tui merito illustris, statuimus, fide catholica
suffragante, illud esse conjugium, quod erat primitus
gratia divina fundatum; conventumque secundæ
mulieris, priore superstitē, nec divorcio ejecta, nulli
pactō posse esse legitimū. *¶* Hæc integra Innocentii
papæ Primi super hoc eventu epistola est. Hic porro
videtur humana leges (Romanæ scilicet Imperii legis-
lationem) facultatem Fortunio dedisse, uxore Ursam
captivitate detenta, aliud inveniendi cum Restituta
conjugium. Videas prius eum Ursam conjugium diei
a sancto Pontifice bene constitutum; et gratia divina
fundatum; id est jure divino firmatum, et gratia di-
vina; sacramenti scilicet, roboratum, ut profunde

A nulla posset humana constitutione dissolvi. Videas
denique religionis statuta et catholice fidei regulis
imponi silentium legibus sæculi, et Pontificis aucto-
ritate illegitimam judicari, quod illæ probabant.

Allum casum alia *procella barbarica* obtulit postea
apostolice sedi, sancto Leone Magno Pontifice. Hæc
Attiliana clades fuit, quam subiit Aquileia, urbs Ve-
neticæ princeps, anno 452, unde Aquileiensium mul-
titudo in captivitatem a Barbaris abducta fuit. Quod
fecit supra Fortunius ex *facultate Legum* mundana-
rum ob *captivitatem* Ursæ uxoris, hoc sibi faciendum
putarunt Aquileienses quædam mulieres, quæ viros
suos captivos habebant; ut scilicet solitudine co-
gentē, necnon veterum etiam legum suffragante fa-
vore, alios sibi maritos loco captivorum cooptarent;
quorum tamen nonnulli, statu rerum in meliora con-
verso, remearunt, et uxores suas, licet aliis conjur-
ctas viris, repetebant. Novitas procul dubio hujus
casus in Aquileiensi Ecclesia, ratione etiam circum-
stantiarum, effecit, ut sanctus Nicetas, qui tunc Aqi-
leiensium erat episcopus, sedem apostolicam sibi
consulendam proponeret. Hoc autem fecit, tum per
Adeodatum Romanæ Ecclesie diaconum, qui tunc
Aquileiæ aderat; tum etiam per epistolas suas, aut
aliud scriptiōnis genus, uti conjectando propugnavi-
mus cum de Nicetæ scriptis ageremus.

Quid vero sanctus Leo papa respondit? Quia no-
vimus scriptum, inquit sanctus Pontifex, quod *Deo*
junxitur in iller viro; et iterum præceptum agnovi-
mus, ut *quod Deus junxit, homo non separet*; necesse
est ut legitimarum fœdera nuptiarum redintegrandam
credamus, et fœderis malis, quæ hostilitas intulit,
autentique hoc, quod legitime habuit, reformetur;
omniq̄ studio procurandum est, ut recipiat unus-
quisque, quod propriū est. *¶* Deinde postquam pro
casus singularitate, et pro circumstantiis in supplē-
tione enarratis, quæ ex responsione apparent,
culpabiles sunt, et usque ad id temporis, eos non
judicavit, qui personas assumptæ sunt martitotum,
qui jam non esse existimabantur, et in mulieribus
quoque eadem ipsi de causa rehi excusabilem dixit
quod novis sibi maritos comparaverint; hæc de ipsi
mulieribus, quodum vixi redierant, easque in consor-
tium pristinum revocabant, subiicit: *¶* Si autem aliquæ
mulieres ha posteriorum virorum amore sunt captæ,
ut malis his coherere, quam ad legitimum redire
consolium, nescitis sunt notandæ; ita ut etiam ec-
clesiastica cōmunitate preventur; quæ de re excu-
sabili contumaciter criminis elegerunt, ostē-
dentes sibi pro sua incontinentiā placuisse, quod
justa remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum
statum voluntariā redintegratione conjugia; neque
illo modo ad opprobrium malæ voluntatis trahatur,
quod conditio necessitatis extorsit: quia sicut hæ
mulieres, quæ reverti ad viros suos nolunt, imple
habendæ sunt; ita illæ quæ in affectum ex Deo in-
tuitum fedent, merito sunt laudandæ. *¶* Hæc sanctus
Leo Magnus epistola ad Nicetam episcopum Aqi-
leiensem, quæ 159 est in editione fratrum Ballerino-

rum, et ad annum pertinet 458, qui est annus ab Aquileiæ excidio sextus. Atque hæc quoque ex divinæ legis præscripto, simulque ex evangelica institutione, contra ac Romanæ reipublicæ, Romanique imperii leges, tantopere celebratæ, aliquando sanciverint.

Siluerunt postea Romanæ leges super matrimoniorum dissolvendorum libertate, atque tunc maxime cum christiana religio, idololatria tandem extincta, in toto orbe Romano sola religio fuit. Imperatores ipsi christiani post Constantinum Magnum, etiam ethnicorum cultu superstite, modum aliquem pro temporum ratione posuerunt antiquæ repudiorum ac divortiorum ex Romana legislatione licentiæ: ac demum eo tandem prostrato, leges ipsæ antiquatæ fuerunt, jurisperitorum deinde eruditioni, ac litterarum ingenio unico relictæ. Post Romani imperii occasum, cum tot undique dominatus ac regna surrexerint, aliisque vicissim cadentibus emergerint alia, cumque ex Romano præsertim jure veluti ex veteri, ac celeberrimo fonte æquitatis atque justitiæ, in his quæ mere humani sunt juris, leges sibi sanciverint; nulla Christianorum, et maxime Catholicorum, dominatio fuit, quæ contra legem Dei, et Evangelicam doctrinam reviviscere fecerit, quæ Romani legum latores antiqui tradiderant de matrimoniorum solutione per repudium, atque divortium, et causa captivitatis, servitutis, deportationis, aut ex mutuo partium consensu. Id nostræ sæcæ ætati tandem fuerat reservatum, ut ex dominatione nuperrima, quam rerum vicissitudines, justo Dei iudicio permittente, in potestatem amplissimam ex principibus exiguis extulerunt, quæque se ad fallenda hominum studia christianam atque catholicam prædicabat; ut, inquam, ex ea codicem legum haberemus, dominatoris nomine NAPOLEONEM communiter nuncupatum, et toti pene Europæ, qua vi, qua blanditiis, qua negotiatione indictum; in quo posthabito divino jure, neglectisque Evangelicis institutis, revocarentur in usum, quæ tamdiu obsoleverant, Romanorum veterum, qui Deum non noverant, leges matrimonii sanctitatem afficientes. Quis non exhorruit, quis non ingemuit, dum ibidem, exempli gratia, *pœnam infamiae, mortem civilem appellatam*, intellexit causam dici solutionis vinculi conjugalis, *adulterium* quoque alterutrius partis; immo *mutuum* etiam, atque constantem consensum conjugum? Mittimus cætera super hac re ab eodem codice constituta, et divinis legibus, doctrinæque Ecclesiæ catholicæ repugnantia, quæ addere hic possemus, si singula persequi esset animus, aut instituti nostri ratio pateretur.

Paucos quidem habuit inter Catholicos codex ille anticatholicus qui eo jure uti voluerint ad matrimonii sanctitatem violandam: atque hi vel ex eorum numero fuerunt, qui perditissimi hominum appellari possunt ob profligatos mores, religionemque penitus e corde excussam: vel ex eis, qui pro quadam ingenii mentisque levitate facile decipiuntur, et a recto r amite, non sua quidem sponte, sed impiorum po-

tius vafrorumque perversis consiliis avelluntur. His porro miseris, qui matrimonii sanctitatem non mentis cordisque improbitate, sed deceptione correpti prostituerunt, aptissime Chromatius noster hac etiam ætate dixisset: « Quod ideo se credunt impune committere, quia humanis, ac sæculi legibus id videtur permissum, nescientes in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis præferunt, ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant, quia ab homine sit libere permissum. »

Sed gratiæ tandem immortales Deo optimo maximo, sospitatori, ac vindici peragantur; quod proxime præteritis annis 1814 et 1815, accitis in unum, suo divino numine, semel et iterum totius Europæ viribus, mireque compactis omnium principum ac populorum, licet natione, lingua, moribus, religione negotiisque se junctorum, in eundem scopum voluntatibus, dominationem illam procacem, quæ se contra Deum, ejusque leges sanctissimas, et contra Ecclesiam catholicam divinarum legum propugnatricem, superbissime erexerat, contrivit demum, prostravit, penitusque deletit; ut exemplo sæculis omnibus esse possit, quam vere scriptum sit, quod *non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum*, Prov. xxi, 30; et quod ipse *Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum*, Psal. xxxii, 10. *Et nunc reges itaque intelligite: erudimini, qui iudicatis terram*; ita rex sanctissimus, divino spiritu afflatus, reges omnes orbis terrarum, qui futuri essent, admonebat, Psal. xi, 10. Sed de hoc jam satis.]

[XLV] Post dicta quædam, quæ expendimus, sancti Chromatii, præterire nunc silentio non licet elogium, quo eundem sanctum præsulem exornavit Rufinus presbyter in *Prologo* ad Chromatium ipsum, in *Tractatum Origenis super librum Jesu Nave*, quodque inter *Veterum de Chromatio Testimonia* collocavimus. Chromatium nostrum, *sanctum papam, venerabilem papam*, pluries dixerat sanctus Hieronymus; communi tamen illorum temporum dicendi scribendique ratione, cum de episcopis sermo esset: dixerat quoque (quod commune non erat) *episcoporum doctissimum; immo episcoporum sanctissimum atque doctissimum*, ut in eisdem *Veterum testimoniis* videre est. Ipse autem Rufinus *venerandum Patrem* appellaverat Chromatium, necnon una cum Eusebio ejus fratre, atque Jovino, *opinatissimum et probatissimum in Ecclesia Dei episcopum*, prout in citatis *Testimoniis*. Verum multa et magna Chromatii merita ipse simul congerit, atque eodem tempore quæ illius quodammodo merita præcipua fuerint ostendit in citato *Prologo*, dum eum simpliciter *Beselehelem* Israelitæ comparat, et *Beselehelem nostri temporis Chromatium* dicit. *Beselehelem* porro nemo ignorat, Exodi xxxi, a Deo vocatum, et impletum *Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabre fieri potest ex auro, et argento, et aere, marmore, et gemmis, et diversitate lignorum, in ex-*

structione Tabernaculi, quam Moysi Deus ipse mandaverat. Spirituali itaque sensu hæc intelligit de Chromatio Rufinus, dum ipsum *Beselehelem* sui temporis nominat. Quid igitur ex hoc Rufini elogio in laudem Chromatii eruanus? Quod Rufinus de Chromatio scribebat in *Prologo in Tractatum Origenis super librum Jesu Nave*, hoc ipsum sanctus Gregorius Nazianzenus de sancto Basilio Magno *Oratione in laudem* ejusdem pag. 546 editionis Parisiensis Merrell anæ 1609, eundem nimirum et ipse Beselehelem spiritali sensu appellans, atque hoc pacto sermonem instituens. « Deinde quoniam æque imperfecta res est, actio sermone destituta, et sermo ab actione remotus, idcirco actionis subsidium sermoni adjungebat (Basilius), alios nimirum adiens, ad alios legationem mittens; alios accersens, *admonens, arguens, increpans*, minis insectans, probris incessens, pro gentibus, pro urbibus, pro singulis etiam hominibus certamen suscipiens, omne salutis genus excogitans, undecumque medicinam morbo adhibens; *Beselehel* ille, ille, inquam, divini fabricator Tabernaculi, materiam omnem et artem ad opificium accommodans, atque omnia contexens, [xlv] ad exitum quamdam unius operis pulchritudinem et concinnitatem. »

Hæc sub Beselehelis figura de Basilio Nazianzenus.

Hæc eadem itaque voluisse Rufinum de Chromatio prædicare, dum ipsum Beselehelem sui temporis appellavit, merito inferimus. Sunt quidem aliqua Chromatii episcopi satis nota, quæ Fontaninus atque De Rubéis expenderunt, quorumque meminere Tillemontius quoque atque Ceillierus; ex quibus Chromatium nostrum dignissimum intelligimus, qui spiritali sensu *Beselehel*i illi antiquo, divini Tabernaculi fabricatori, compararetur. Ejusmodi nimirum sunt quæ gessit dum presbyter esset sub episcopo Valeriano, maxime vero in concilio Aquileiensi anni 381 contra Arianos episcopos Palladium et Secundianum. Ejusmodi sunt quæ post Valerianum egit episcopus ipse Aquileiensi, et verbo et exemplo; cujus testimonia prostant in Sermone qui superest de octo Beatitudinibus, et in reliquiis Commentarii quem scripserat in Matthæum; ut nihil dicamus de aliis quæ procul dubio elucubravit, quæque injuria temporum perierunt. Addamus operam, quam ipse adhibuit apud Hieronymum, suppeditatis etiam pecuniarum subsidiis, ut studia sua in sacræ Scripturæ libris ad totius Ecclesiæ utilitatem prosequeretur; nec non stimulos quos admovit Rufino, quem ex Oriente redirem presbyterorum suorum Aquileiensium a bo ipse adscriptum voluit, ut Græcam Eusebii Historiam ecclesiasticam Latinis litteris donaret, et ut alia quoque ex Græcorum opibus conferret ad ædificationem divini Tabernaculi, prout sunt Origenis homiliæ, seu Oratiunculæ in librum Josue. Susceptum vero a Chromatio nostro pro Joanne Chrysostomo patrocinium, fervorem pietatis illius et vigorem fidei ostendit, qui nulla locorum distantia coerceretur, nullis difficultatibus attereretur, nulla quoque temporalis potentia acerbitate frangeretur;

quominus justitiæ jura defenderet, Ecclesiæ utilitatem, Dei honorem et gloriam in omnibus procuraret. Hæc itaque celebria sunt, et publica Chromatii nostri merita in divini tabernaculi constructione: sed ad hæc sola respexisse Rufinum non arbitror, dum eundem *Beselehelem nostri temporis* appellavit. Ita scribebat Rufinus Aquileiæ positus apud Chromatium, uti De Rubéis in dissertatione de Rufino; ideoque testis ipse erat totius et publicæ et private vitæ Chromatii: videbat nimirum, præter ea quæ publice nota erant; videbat, inquam, quid ad divini tabernaculi constructionem, veluti in suæ officinæ latebris, etiam absque testibus, operabatur; videbat labores [xlvii] Chromatii diurnos atque nocturnos, instantia illius quotidiana, et sollicitudinem totius amplissimæ diocesis; quomodo scilicet susceperet in fide infirmos, quomodo debiles adjuvaret, quomodo obsecraret et admoneret, quomodo argueret, increparet, quemadmodum de Basilio Nazianzenus scribebat. Hæc omnia simul sumpta Chromatium nostrum in Aquileiensi Ecclesia Beselehelem sui temporis constituebant in divini tabernaculi ædificatione: atque hæc omnia Chromatii merita procul dubio respiciebat Rufinus, dum Chromatium Beselehelem sui temporis appellavit. Si fides autem habenda est Anonymo et antiquo auctori libelli, cui titulus: *Cantum et cursuum ecclesiasticorum origo*: cujus textum in testimoniis ultimo loco posuimus, et de quo in lucubratione sua etiam Fontaninus, Chromatium nostrum dixerimus de ecclesiastica quoque liturgia bene fuisse meritum in Ecclesia Aquileiensi, atque hæc etiam de causa *Beselehelem nostri temporis* jure fuisse a Rufino presbytero suo appellatum: quod innuisse sufficiat.

Alia nunc nos manet dicendi materia, quæ plurimorum quidem ursit ingenia, et de qua præcipue scripserunt Fontaninus atque De Rubéis in *Lucubrationibus*, quas Chromatii scriptis subijcimus; cur nimirum Chromatius hic noster Aquileiensi in prima Basileensi ejus scriptorum, quæ superunt, editione anni 1528 appellatus fuerit *episcopus Romanus*; et cur tamdiu ante editionem illam eundem appellaverit *sanctæ Romanæ antistitem Ecclesiæ* etiam beatus Flaccus Albinus, seu Alcuinus Abbas in *libello adversus Hæresim Felicis episcopi*, § 26, ubi textum ejusdem Chromatii refert de sanctissimo Trinitatis mysterio. Tota difficultas in nomenclatione Alcuini esse videtur: nam Joannes Sichelardus, qui editionem illam Basileensem adornavit, ideo *Romani episcopi* titulum Chromatio posuit, aut certe in suo quoque codice scriptum ipse ratum habuit, quia ita appellatum ab Alcuino abbate Chromatium invenit. Alcuinum vero nequaquam putaverim sponte sua appellasse Chromatium *episcopum Romanum*, seu *Romanæ Ecclesiæ antistitem*; sed id fecisse, quia ita dictum invenit in codice *Scriptorum sive Opusculorum Chromatii*, quo utebatur. Quid igitur de hac appellatione censendum?

In varia abierunt super hac re Eruditi, prout videre est in citatis *Scriptionibus* Duumvirorum nostrorum. Ipsi vero quid senserint, paucis accipe. Fon-

taninus in *Romani episcopi* appellatione intellexit episcopum *Ecclesie Latinæ*, ad discrimen episcoporum *Ecclesie Græcæ*, seu *Orientalis*. De Rubeis vero in [XLVIII] suis *Monumentis Ecclesie Aquileienseis* vix simile putavit episcopum Romanum dictum fuisse Chromatium per amanuensium, aut aliorum errorem; ac dici potius et scribi debuisse episcopum Romanum, aut Romanum; ex patria nimirum, quam Chromatius habere potuerit in *Portu Romano* seu *Romano*, diocesis tunc Aquileienseis, et ab Aquileia non ita longe dissito. Cum ante editionem Fontaniniani operis posthumi *Monumenta* sua vulgasset clarissimus hic auctor; hinc, cogita eruditi Præsulis opinione, in suis postea *Dissertationibus variorum quæstionum* momenta omnia exprædere voluit, quibus Fontaninus suam opinionem fulcierat, easque ad illam tuendam infirma esse monstravit: addiditque vestigio, ubi opus esset, hypothesim aliam; ut scilicet *episcopi Romani* appellatione, quæ maxime existimetur Chromatii tempore, aut non ita post illius decessum, *Scriptis* ejus apposita, intelligi debeat episcopus catholicus, ad differentiam episcoporum Arianorum, qui tunc plurimi erant, atque etiam in Italia, postquam Gothorum gens barbara, quæ Arianismum profitebatur, eam invaserat.

Novissimus etiam editor *Operum* Alcuini, clarissimus Abbas Frobenius, in notationibus ad Chromatii textum ab Alcyone relatum in *libello adversus Hæresim Felicis episcopi*, et hic inter *Veterum Testimonia* situm, licet incertum dixerit quo sensu Chromatius Aquileienseis dictus fuerit episcopus Romanus in codicibus manuscriptis illius *Scriptis* continentibus, addit nihilominus cogitatum suum, quod et nostro quoque De Rubeis in mentem venerat; nimirum in appellatione *episcopi Romani* forte deceptos fuisse, quod sanctus Hieronymus eundem Chromatium episcopum, *sanctum papam*, et semel et iterum appellaverit. Sed nemini vetus illa ac passim obvia honoris compellatio fraudi esse potuit. Niebat clarissimus Vallarsus, id ipsum animadvertens in Notationibus suis ad Aquileiensem Rufinum; ubi insuper Chromatium nostrum, non modo episcopum Romanum, et Romanæ antistitem Ecclesie, sed vere et absolute Pontificem maximum nuncupatum observat in *Præfatione Rufini ad Chromatium in suam*, et *Eusebii Cæsariensis Latinum ab eo factam Historiam*, ex editione Rengii Laurentii De la Barra, et absque dubio ex manuscripto exemplari Bulniano, quo usus hic editor fuit: decepti enim Antiquarii, ut Vallarsus scribit, neque assecuti qua ratione quoque sensu diceretur Chromatius et Romanus episcopus, et Romanæ antistes Ecclesie, existimarunt hisce dicendi modis denotari propriis episcopum urbis Romæ, et [XLIX] Romanæ Ecclesie cathedram obtinentem; ideoque non sunt teriti Exemplaria sua interpolare, ut etiam Pontificem maximum eundem Chromatium dicerent. Videantur Bulni Aquileienseis *Opera* ex editione Vallarsii sed. 309 et sequentibus, in subjectis eruditi viri Notationibus. Ad eas ipsuper, si

lubeat, animadversiones nostras ad Fontanini *Lubrificationem*, quam Chromatii scriptis subijcimus, ubi de *Pontificis maximi* appellatione Chromatio attributa sermo est. Quid nunc igitur nobis post hæc?

Placuit quidem semper, atque iterum placet, in hac tam incerta ac disceptata re, excogitatis clarissimi prælaudati viri Bernardi Marini De Rubeis in *Monumentis*; ut scilicet in *episcopi* seu *antistitis Romani* vocibus amanuensium errorem suspicemur, qui Romanum facillime scripturaverint, ubi Romanum, seu Romanum legere ac transcribere debuissent; licet interea non raro accidant quod ipse subditi, dicitur nempe Romanum sive Romanum episcopum facile fuisse Chromatium, quia Portum Romanum, seu non longe distantem Concordiam urbem, habuerit patriam. Cuius vero Romanus seu Romanus episcopus appellari potuerit Chromatius noster, qui dubio penul episcopus Aquileienseis fuit? Rem late enucleavimus in sancto *Niceta* episcopo Aquileiensei, qui pariter et *Romanæ civitatis episcopus*, ut in aliquo Gennadii codice ms. ibidem indicato, ac in vetustissima quoque, imò prima editione rarissima Gennadiani operis (cujus exemplar apud clarissimum Maurum Boni, qui hoc nobis nuper humanissime significavit), et *Romanæ*, et *Rogantianæ*, et *Romane civitatis* dictus legitur. Non est hic tamen cur ad *Auxiliariorum* episcoporum morem in Ecclesia tunc temporis obtinentem recurramus, prout in sancto *Niceta* actum fuit: ordinatus namque a divo Ambrosio Mediolanensi Chromatius perhibetur Aquileienseis episcopus statim ab obitu sancti Valeriani antecessoris: et certe Chromatii episcopalis gradus mentio nulla, nullum indicium, immo nulla conjectandi aut occasio aut necessitas, antequam Aquileienseis sedis episcopus esset. Sedisse itaque Chromatium nostrum, in episcopali jam Aquileiensi cathedra constitutum; sedisse, inquam, aliquando autumamus, potius quam Aquileiæ, in *Portu Romano* seu *Romano*, qui tunc ad Aquileiensem episcopum pertinebat, quique tunc etiam ad *Romani* seu *Romani* fluvii ostium stabat, ut ex Plinio habemus; ideoque facillime appellatum episcopum Romanum seu Romanum, potius quam Aquileiensem, a loco nimirum, ubi, circumstantiis ac vicissitudinibus compellentibus, et pluries fortasse [L] adesse, et diutius quousque commorari debuerit. Non itaque probabiliter, ex alibi præsertim dictis de Chromatio ipso apud sanctum Nicetam, quam brevissime ostendamus.

Præmittere juvat, nondum Chromatii tempore ita residentia, uti aiunt, episcopalis loca atque fixa atque veluti aucta fuisse, prout sequentibus sæculis; ideoque liberum tunc episcopis, relicto etiam loco principali, intra propriam diocesis fines quousumque vellet divertere, ibique quemdiu vellet commorari. Id vero obtinere maxime consueverat, ubi ratio adesset aliqua, quæ eos respice ad id consilii impelleret. Chromatius noster, post obitum Valeriani, Ecclesie Aquileienseis clavum accepit

anno eadente 588, uti conjicit De Rubéis in *Monumentis*, et confirmat in *Dissertationibus variae eruditionis*. Hic autem ipse annus fuit, quo Aquileiensi urbs obidionem peritit ab exercitu Theodosii Magni Augusti, qui tyrannum Maximum insecabatur Aquileiam ingressum eum copis suis, ibique brevi etiam ab Augusto ipso victore captum et capite damnatum. Chromatii tamen inauguratio Aquileiæ probabiliter locum habuit post Augusti victoriam et Maximi necem, tranquillitate restituta. Cum non ita post Maximi casum tyrannidem arripisset Eugenius, idem Theodosius in Italiam rediens anno 394, cum magna militum copia, ad Aquileiensem agrum pervenit, ubi commissum prælium fuit, quod exitium et mortem novo tyranno intulit. Anno 400, et ab Eugentii internecione sexto, Alaricus Gothorum dux in Italiam irrupit; et Aquileiensi regio prima omnium patuit cupiditati Barbarorum, qui tunc, non tam domini acquirendi, quam prædæ abducendæ causa advenerant. Post Alaricum, tunc demum Italia pulsam, eadem qua ille, improbramento, etiam Radagaisius, alter Gothorum dux, anno 404 aut insequente, Italiam ingressus, Aquileiensem eundem agrum tentavit, multisque locis vastatis, in Thuscia tandem occubuit. Quid porro in istis angustiis Chromatius episcopus Aquileiensis? Nil certe mirum, ab Aquileiensi civitate et agro istum et semel, et iterum atque iterum recessisse, ac duabus præsertim postremis hisce vicibus moram etiam diuturniorem eo loci protraxisse, quem sibi prætulera incolendum: atque ita id factum, ut ejus loci episcopus, potius quam civitatis Aquileiensi, quodammodo videretur. *Romatium* vero *Portum*, seu *Roma:rium*, ad fluvium ejusdem nominis, locum reapse fuisse secessioni Chromatii tunc temporis opportunum, sive illius *Portus* nomine locum intelligamus, qui nunc *Portus-Gruarius* supra Concordiam, [LII] sive aliam post Concordiam, a Plinio memoratam, ad fluvii ejusdem ostium, unde in *Æstuarium* labitur, quod probabiliter quoque videtur; locum hunc, inquam, secessioni Chromatii opportunum fuisse, tum ad bellicas Romanorum turbas vitandas, tum ad Barbarorum incursus declinandos, facile quisque, ni fallimur, intellexerit, qui Romanas vias tunc celebres noverit, maxime vero istam, sive *Flaminium* dixeris, sive *Postuntam*, quæ ab Aquileia per Venetiam atque *Æmiliam* ad primas Italiae urbes, ac demum ad ipsam Orbis Metropolim ducebat; et a qua, tum *Romatius* seu *Romatinus Portus*, tum fluvius ejusdem nominis, ad levam ejusdem viæ ab Aquileia venientibus, quasi ignotus, aut minus certe a Barbaris tunc atro tendentibus expectatus, distabat. Ex hoc igitur *Romatium* seu *Romatino Portu*, ad quem probabiliter Chromatius nosset, et bellicas turbas, et Barbarorum incursus devitans, identidem ventitabat, et ubi aliquandiu fortasse commoratus fuit; ex hoc, inquam, *Romatii* seu *Romatini episcopi* nomen obtinuit, quod amanuensis aliquis minus intelligens, facillime, aut una

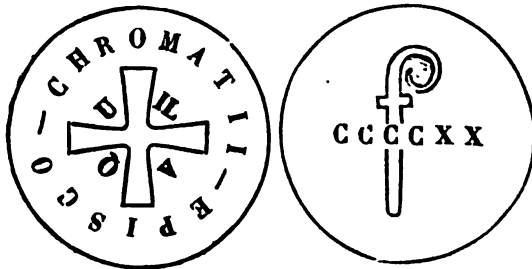
A dempta syllaba, aut altera in unam litteram immutata, in *Romani episcopi* titulum convertit, qui tantæ disceptationis causam eruditus tandem posterioris relatis præbuisset.

Neque vero singulare hoc exemplum in Chromatio episcopo quispiam crediderit, ut pro nomenclatione *episcopi Aquileiensi*, aliam obtinere potuerit, *Episcopi* nempe *Romatii* aut *Romatini*, ex mora quam in *Romatium* seu *Romatino* veteri *Portu* fortasse fecerit aliquando, ad pacatius et securius domicilium capessendum. Aquileiensi ipsa Ecclesia insigne hujusce rei nobis exhibet argumentum, quod revocari nequit in dubium. Constat Aquileienses antistites, Aquileia ob cæli malignitatem relicta, diu sedem stabilem in civitate *Fori Julii* habuisse, octavo præsertim sæculo atque nono, prout De Rubéis in *Monumentis* ostendit capite 36. Atqui ex hoc *Forojulensi* domicilio Aquileiensi antistitum, et ipsi quoque *episcopi Forojulenses*, eo tempore, etiam in publicis monumentis, potius quam *Aquileienses* dicti fuere; et Aquileiensi ipsa Ecclesia denominationem accepit *Ecclesiæ Forojulensis*. Videantur hujus rei documenta in sancto Niceta, capite 6, p. 133 et seq. Neque deest aliud vigens exemplum in Aquileiensi olim provincia, quæ nunc provincia *Utinensis* est, post patriarchalis illius Ecclesiæ partitionem in archiepiscopales sedes duas. Concordiensis civitas episcopalis, utinensi metropolitanæ addicta, quæ cathedralam habet pervetustam, et ædes [LII] etiam episcopales prope eam positas; raro tamen, stattsque tantum per annum horis potius quam diebus videt episcopum suum, qui perpetuum ac stabilem habet domicilium, et episcopalem sedem fixam in proxima civitate *Portus-Gruarii*; ubi et alia aedes sacra cathedralis loco, et episcopium, et curia episcopalis, et collegium canonicorum, et seminarium clericorum. Ipse quidem *Episcopus Concordiensis* in publicis actibus semper appellatur: at in communi loquendi et scribendi quoque usu, tum apud incolas, tum apud externos, veluti antiquata *Concordiensis episcopi* appellatione, *Episcopus* vulgo dicitur *Portus-Gruarii*. Quid igitur mirum, si et Chromatius episcopus Aquileiensi, quarto labente et quinto inuenite sæculo, cum et semel et iterum, atque etiam tertium, gravissimisque urgentibus causis, ab Aquileiensi urbe recesserit, atque in *Romatium* seu *Romatium Portum*, securitati ac quieti opportunum, atque in diocesi tunc sua positum, se receperit, ibique aliquandiu moram fecerit; quid, inquam, mirum, si nomen quoque *Romatii* seu *Romatini episcopi* obtinere potuerit, quod *Scriptis* seu *Opusculis* ab eo relicta facile præponeretur?

Quid vero si in hoc *Romatium* seu *Romatino Portu* diem quoque Chromatius ipse clausit extremum: quod certe majorem huic appellationi communitatem ausam dedisset? Anno 407 aut 408 mortalem vitam Chromatius cum cælesti gloria computavit, uti De Rubéis in *Monumentis* typis editis anno 1740; et gravi quidem conjectura, ut idem ipse confirmavit

in *Dissertationibus variae eruditionis*, cap. 9, p. 199, A quæ anno 1762 prodierunt, contra ac dixisset in *Dissertatione de Rufino*, quæ prodierat anno 1764, ubi pag. 144 et 147 annum Chromatii emortualeni statuerat 406. Eodem porro ipso anno 407 aut 408, Alaricus Gothorum dux superius memoratus, viribus instauratis, iterum in Italiam descendens, Aquileiensem Agrum iterum terrore concussit; licet et Aquileiam, et cæteras Venetiæ urbes tunc præterierit, ut recto itinere Romam peteret, quam demum anno sequenti 409 aut 410, cepit atque depopulavit. Nil igitur probabilius, quam Chromatium eodem ipso loco se maturime recepisse, uti consueverat, etiam in hac nova ac terrificâ Barbarorum irruptione; ibique morbo, quo antea laborabat (uti ex Chrysostomi, anni 406, epistola novimus), sævius fortasse B correptum, animam reddidisse. Atque hæc de *Romani episcopi* titulo, quem Chromatii Aquileiensis [un] *Scripta* seu *Opuscula* apud Alcuinum abbatem, et in Basileensi prima eorumdem editione prætulerunt.

Mentio tamen anni emortualis Chromatii episcopi, quem duumvirorum nostrorum opiniones ultra 408 vulgaris æræ non protendunt, admonet nunc nos, ut aliquid de nupero invento dicamus, quod hactenus lucem publicam non vidit; et ex quo, si nihil obstaret, Chromatii nostri vita ad annum saltem 420 extendi deberet. Inventum hoc est vetus plumbeum sigillum, seu numisma, quod subjicimus; quoque Venetiis inter plura hujusmodi vetera monumenta cum recens detexisset clarissimus prælaudatus Maurus Boni, nobis etiam illico Chromatium illustranti- C bus humanissime communicavit, ut aliquid super eo quoque data opportunitate scriberemus ^a.

Partes ambas hic vides hujus veteris plumbi, anticam atque posticam. Dubium porro nullum, quod *Chromatius episcopus Aquileiensis* in antica scriptus, sit D reapse noster de quo agimus. Quid vero sibi vult annus 420 in postica cum pastorali virga signatus? Numquid inde inferri possit, aut eodem anno, vitam Chromatium cum cœlesti gloria commutasse, aut eodem certe anno in vitæ suæ cursu eundem adhuc fuisse; quasi demum in utroque significato ejusdem ipsius anni opus hæc plumbea nota nume-

^a De hoc, aliisque recentioribus antiquitatum inventis, et quidem non Venetiis modo sed Aquileiensem quoque Grædensiumque propriis, idem meritissimus Maurus Boni certiorum reddidit pro instituti ratione etiam *Venetum Athenæum*, cuius ipse membrum præclarum est. Exstat vero typis edita, super

ralis cum toto numismate censi possit? Constat autem satis inter eruditos, anno Christi 420 nondum in usu [LIV] fuisse notas temporum Christianorum annis a Christi seu incarnatione seu nativitate ductis signare; immo longe postea usum hunc, in ecclesiasticis etiam rebus, cœpisse; et longius quoque, saltem in Occidente, passim obtinuisse. Abunde super hac re eruditi scriptores temporum, et novissime Maurini auctores operis præstantissimi *L'Art de vérifier les dates*, etc., in dissertatione prævia parte I, § 2 ex editione Parisiensi 1770, sicut etiam Rei Diplomaticæ Magistri, inter quos unum hic clarissimum Tiraboschium nominamus *Storia Nonantolana* tomo II, pag. 16, ubi usum eundem, apud Italos saltem vix nono labente sæculo cœpisse animadvertit in chartarum signatione. In ipso Eusebii *Chronico* a divo Hieronymo Latine reddito, et ad suam usque ætatem producto, areolæ illæ, ubi *anni Domini* ab ipsius nativitate ad paginarum oram signantur, in vetustioribus codicibus ms. desunt, et eruditorum judicio additionis valde posterioris sunt; eidem proinde Eusebio, atque Hieronymo prorsus ignotæ. Vide *Chronicon* ipsum Eusebianum in editione operum divi Hieronymi a Vallarsio adornata tomo VIII, col. 633, nota a; necnon Arnaldi Pontaci *Notas et Castigationes in Eusebii Chronicon*, in fine ejusdem Hieronymiani tomi editas, col. 230, 251. Vel hac igitur anni 420 enuntiatione plumbeum illud numisma Chromatianum procul ab eodem anno rejicimus; ut sit omnino opus ævi posterioris, et ut propterea nihil synchronæ habeat auctoritatis ad evincendum Chromatium nostrum vitam suam perduxisse ad annum saltem vicesimum quinti sæculi, contra ac eruditi illi duumviri nostrates, Fontanus atque De Rubcis scripserint, qui ex cœvis certissimis monumentis rite expensis ultra annum ejusdem sæculi, ut maxime, octavum vitam illius non produxerunt.

Quid vero si suspicari præterea liceat plumbeum illud numisma seu sigillum probabilius post annum etiam Christi millesimum conditum fuisse; ac tum præsertim, cum tot ubique passim per Italiæ urbes Chronica monumenta scriberentur, quæ sicut in suorum temporum annis assignandis plerumque non falluntur, ita in præteritarum ætatum rebus ad Christianam æram referendis multa, ut satis constat, fortuito protulerunt, quæ eruditi postea adhibitis criticis regulis emendare non sine tædio ac labore coacti sunt? Ut autem id suspicemur de hoc plumbeo monumento Chromatiano, si teræ ipsæ faciunt, seu litterarum formæ, quæ in eo visuntur: ac maxime litterarum A, E, M et R, quarum similes aut omnino aut propemodum videas [LV] (ut nostra nunc potius quam externa promamus) in nummis

hoc Boniano suscepto, *Relatio Academica* habita in publica sessione ejusdem Athenæi die 28 mensis Maii anni præteriti 1815, a viro clarissimo Francisco Aglietti, ipsius similiter insigni membro, ad quam lectorem mittimus.

patriarcharum Aquileiensium, qui omnes post annum millesimum cusi fuerunt, et prostant apud De Rubeis dissertatione prima *de Nummis patriarcharum Aquileiensium*, et apud Lirutum *Della Moneta ch' ebbe corso in Friuli*, etc.

Non diffitemur quidem singulares esse in hoc plumbeo numismate seu sigillo formas litterarum C et O, quarum prior in antica parte uti littera, et in postica uti nota numeralis, duobus rectis angulis constat a tergo sitis; et altera quaternis, qui figuram perfecte quadratam constituunt. Verum hæc ipsa duarum litterarum singularitas antiquitatem quinti ineuntis sæculi ab hoc numismate excludit, ac sequiorem ejusdem ætatem ostendit, quæcumque demum ea censenda sit. Et priorem quidem litteram C, eo modo ductam qui in plumbo nostro apparet, exhibet parvus nummus argenteus Venetus apud citatum Lirutum tab. vi, sub num. 60; quam etiam pertinere ad Langobardorum tempora ipse autumat, ac fortasse ad partem priorem sæculi viii, uti erudite disserit ibidem pag. 140 et seqq. Eandem ipsam litteram Romæ viderat eo ipsissimo modo sculptam etiam in fragmento Latini lapidis in pavimento Sanctæ Agathæ Gotthorum ad Suburam celebris Antonius Maria Lupius; quod fragmentum licet omni sensu destitutum, ob singularitatem tamen hujus litteræ exhibere voluit in sua eruditissima dissertatione ad *Epitaphium Severæ martyris*, pag. 104 editionis Panormitanæ 1734. Jam vero *Gotthorum* nomen ad Agathæ adhærens satis indicare videtur originem illius fracti lapidis absque sensu; ut mirari amplius non subeat litteram quoque C Latinam Romanam formam apud eam gentem quodammodo exuisse, et ut demum colligamus ad quinti sæculi initium eam formam, a prisca ita degenerem, pertinere non posse. Cæterum formam hanc tertie hujus Latinæ litteræ valde frequentem asserit in inscriptionibus sæculi xi dominus Vainesius ex Benedictina congregatione Sancti Mauri in suo *Dictionnaire raisonné de Diplomatique*, tomo I, pag. 213, editionis Parisien-sis 1774. Quod autem in nummis quoque ipsius sæculi xi eadem hujus tertie Latinæ litteræ forma appareret (ut alia hic monumenta cœva prætereamus) satis ostendunt nummi *Henrici imperatoris* nomine signati, qui novissime Venitiis inventi sunt in Arca, ubi anno 1094 reconditæ fuerunt sacre exuvie divi Marci evangelistæ; qui que idcirco ad Henricum Augustum hujus nominis quartum, qui

(a) Inventi hujus auspiciatissimi primam nobis notitiam præbuit clarissimus, nostrique amantissimus, abbas Camaldulensis in sancti Michaelis de Muriano Venetiarum, Placidus Zurlo, datus ad nos litteris suis sub die 27 Julii 1814; in quibus specimen quoque nobis fidelissimum transmittens, non modo characteris plumbeorum illarum laminarum, sed rerum etiam quarundam quæ in illis habentur, ita scribebat.

« Ella troverà varie cose in diversi linguaggi, il tutto fedelmente, e con indicibile pazienza trascritto da certe laminette di piombo, già di proprietà di una patrizia famiglia Correr, la quale aveva in sua casa fino dal secolo xi un' Accademia di Letterati, la

PATROL. XX.

A adhuc eo tempore imperabat, probabiliter pertinent, [LVI] ac eodem certe posteriores esse non possunt: quorum nummorum typos accurate ære incisos videas in egregia lucubratione nobilis viri Leonardi Manini comitis, Patricii Veneti, cui titulus: *Memorie storico-critiche intorno la vita, traslazione, ed invenzioni di san Marco evangelista, principale protettore di Venezia. Venezia 1815.*

Quod vero spectat ad litteram O, in eo plumbo ita formatam, ut schema perfecte quadratum constituat; etsi in Græcis aliquot vetustissimis nummis appareant ita efformata: Græcæ litteræ *omicron* et *omega*, ut admonet clarissimus Franciscus Neumanus, *Populorum et regum Numi veteres inediti*, parte I, pag. 221, Vindobonæ 1779; fatendum tamen nihil nobis hujusmodi occurrisset in Latinis veteribus monumentis typis editis, quæ consulere potuimus. Nilominus horum loco abunde est quod videre licuit in paginis seu tabulis plumbeis, nuper Venetiis inventis a prælaudato viro clarissimo Moro Boni, ex vetusta et hucusque scriptoribus omnibus ignota, Corrariana societate litteraria, quæ jam a sæculo xi, uti a fide dignis omni que eruditione clarissimis viris accepimus, ibidem exstabat; cuique, inter alia, curæ potissimum fuit in plumbeas illas laminas transferre, seu Latino, seu vulgari eorum temporum Venetorum sermone, vigentique tunc characterè, quidquid memoriarum ac documentorum veterum habere et inquirere potuit in pergamenis exaratum, ut his etiam decursu temporis fragilitate sua fatiscens, aut omnino quoque pereuntibus, solidior plumbi materia posteritati ea omnia conservaret (a). In his porro tabulis (quæ luce etiam publica, uti speramus, aliquando gaudebunt), quotiescumque [LVII] littera O, seu in Latino seu in vernaculo tunc Venetorum sermone occurrit, hæc perpetuo perfecte quadrangula est, prout in numismate seu sigillo Chromatiano apparet; sicuti angulorum etiam, modis tamen diversis, reliquæ omnes ibidem litteræ sunt, ex quadam, ut videtur, angulatim scribendi proprietate, quæ tunc ibidem, cujusdam fortasse elegantie causa, in usu fuisse videtur. Hujus Latini alphabeti litteræ O quadratam formam, in inscriptionibus usurpatam, exhibet laudatus quoque Vainesius in citato Dictionario suo Diplomatico, tomo II, pag. 141; quam tamen, una cum quibusdam aliis peculiaribus ejusdem elementi formis, nequaquam ad priora seu ante seu post Christum sæcula, sed ad late patens

qual Accademia, come da varj argomenti apparisce, ebbe cura di far incidere in piombo le vetuste memorie che in carte pellicee esistevano ab antico, e andavano a perire; delle quali carte pellicee originali riuscì pure al Boni trovarne alcune, e grandissimo è il numero di codesti piombi, che riportano fatti patrii dalla fondazione di Venezia fino al 1500 circa. Largo rumore destò la scoperta di cotesti piombi, resa pubblica in un ragguaglio recitato in questo Ateneo dal predetto Boni nello scorso Maggio; e alcuni si opposero vivamente negandone l'autenticità sulla gran ragione, che nè il Foscarini, nè altri li conobbero, e perchè contengono alcune frasi che si dicono usitate soltanto da poi, etc.»

10

medii ævi spatium absolute et indistincte pertinere A existimat.

Nihil itaque probabilius, quam numisma plumbeum Chromatianum post annum etiam Christi millesimum conditum fuisse; ideoque numeralem notam illius partis posticæ 420 nihilo pluri faciendam, quam ea habeantur, quas rebus factisque priorum post Christum sæculorum apposuerunt scriptores historici sequioris ætatis, cum ad Christianam æram ea referre veluerunt, quæ Christi annis tunc minime signabantur: adeo ut potior fides in his annorum computationibus habenda sit criticis et chronologis nostris, qui res singulas summo studio expendunt, ac consultis præsertim tot synchronis monumentis quæ ætas in apertum protulit, et æris typographica communia omnibus fecit, quæque B præcisè illis, cæterisquæ benemeritis scriptoribus, obvia esse non poterant.

Sit igitur pro nihilo habenda super Chromatii nostri vitæ aut obitu numeralis illa nota hujus Chromatiani numismatis plumbei seu sigilli; ut eas potius amplectamur, parum inter se discrepantes, quas statueret Fontaninus atque De Ruheis. Quid interim [LVIII] sentiendum de numismate ipso seu sigilla, post annum millesimum proculdubio, ut conieceramus, confecto? Qua nimirum de causa aut causa, aut potius cælatum putamus; vel cui usui dedicatum? rem mere conjecturalem aggredimur: læge tamen sumus ut suspicemur, hujus numismatis sive sigilli conditores voluisse fucum facere posteritati. Sigillum suum episcopale habuisse Chromatium minime dubitamus, quo scripta sua, ubi opus esset, epistolasque signaret: id enim in usu positum apud episcopos illius ac superioris quoque ætatis, vetera monumenta nos docent; et Ducangius in *Glossario mediæ et infimæ Latinitatis*, necnon Mabillonius *De re Diplomatica*, libro II, cap. 15, num. 1, erudite ostendunt. Sigilla hujusmodi varia fuisse constat ex eodem Mabillonio; ac unumquodque præsertim sæpe nomen habuisse episcopi cujus erat. Facile quoque credimus Crucis vivificæ signum ab episcopis, ut plurimum, sigillis impositum cum proprio nomine: hoc enim signum proprio nomini anteponebant olim, cum actis aut chartis subscriberent, ut idem Mabillonius ibidem capite 22, num. 12. Quidni igitur hujus utique formæ, quam plumbeum nostrum numisma in antica præfert, fuisse existimemus Chromatii Aquileiense sigillum; cruce nimirum in medio po-

posita, et proprio ac propriæ civitatis nomine circum scripto?

Verum numisma nostrum, etsi sigilli formam habeat, sigillum tamen verum ac proprium, quo Chromatius usus fuerit, esse non potest; tum ob ea omnia quæ superius diximus ut illud censeremus opus post millesimum annum confectum; tum etiam quia in parte postica caret ansula, seu admulculo, quo instructa sigilla erant, ut eorum facilis esset usus. Quid igitur conieciendum post hæc? Viderint nimirum post annum Christi millesimum Chromatiani sigilli impressionem aliquam adhuc superstitem, eamque aut cera aut gypso aut creta formatam; viderint, inquam, qui rei litterariæ et antiquitatum studiosi tunc erant, et fortasse Corrariæ ipsius apud Venetos societatis alumni. Fragilitatem proinde materiæ perpenderit, ac periculum, quod, temporis lapsu, tam impressio superstes, tam sigilli memoria interiret: ideoque statuerint plumbo commissam relinquere posteritati illius formam sigilli, quod præ oculis habebant; inducta scilicet in medio areolæ Crucæ, et circum appositis verbis CHROMATI-EPISCO-AQVIL-, adhibita tamen ea litterarum forma, quæ propria suæ esset ætatis: et ecce naturalem et obviam, quemadmodum antimanus, originem antiæ partis hujus plumbei Chromatiani numismatis, seu verius sigilli.

[LIX] Quod ad posticam autem, in qua pedum episcopale cum Romana numeratione CCCCLXX; hæc nulla dubitatione censemus merum ac totum esse arbitrium eorum, qui rem ipsam eo tempore, nimirum post annum millesimum, curaverunt; quique partem vacuum operire modo aliquo cupientes plumbeæ illius laminæ, rem gratam bona fide posteris se facturos putarunt, si notam ibidem temporis signarent aliquam juxta vigentem æram christianam, in qua Chromatius Aquileiense episcopus ex propria sententia vixisset; et si, pro inducto tunc more, insigne quoque pastorales ejus regiminis pedum adderent episcopale. Episcopale per se pedum (ut aliquid de hac etiam, data occasione, attingamus) quis unquam vidit, aut memoratum apud senebros auctores legit, in episcoporum sigillis quarti, aut quinti sæculi? Formam autem hujus pedi in plumbea nostra lamina expressam, non primitivam utique, neque quarti aut quinti sæculi, sed potius qualem obtinuisse vidimus post annum Christi millesimum, qualemque in nummis præsertim pa-

Clarissimos vero Boni cum hæc objecta, et alia quoque audisset, atque interim plura alia varii generis monumenta Veneta, fortuna favente, detexisset, plumbea nimirum, membranacea, lapidea, necnon sigilla, nummos, et nigellata opera, quibus et res hæctenus Venetarum rerum scriptoribus ignotæ prodabantur, et plumbearum præcipue illarum laminarum sinceritas fulciebatur, ob miram quandam harum cum illis consensionem in epochis, factis, aique nominibus ipsis; hæc omnia protulit insequenti anno 1815 in eodem Regno Veneto Athenæo; eaque simul sumpta, quæ antiquitatum hujusmodi impientiam prope collectionem constituant, Neographiam

Venetam confidenter appellavit.

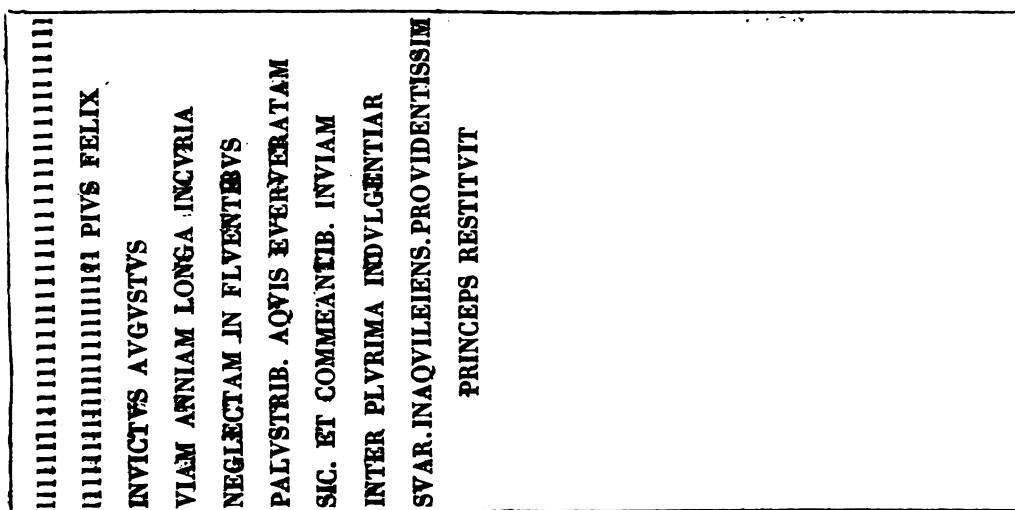
Ejusdem Veneti Athenæi hortatu, eruditus vir illustrare hæc omnia scripto typis edendo constituerat; sed cum ipse paulo post Societati suæ nuper restituta, et jam olim suæ, voti memor et compos, iterum nomen dederit; utinam alius, inter tot illustres Venetarum rerum cultores, hæc spatium exornare aggrediatur.

Adeat interim Lector typis editam *Relationem Academicam*, quam habuit super hac re in Veneto Athenæo, die 12 Junii 1814, laudatus Franciscus Aglietti, necnon aliam ejusdem superius memoratam die 28 Mæi anni subsequentis 1815.

triarcharum Aquileienseium intuemur, facile unusquisque cognosceat. Atque hæc de nuper invento plumbeo Chromatiano Numismate seu sigillo satis.

Alia nunc inquisitio sese nobis offert, quæ in vetustatis indagatone nonnihil et ipsa exhibet novitatis; estque via, qua Aquileienses ad Portum Romanium seu Romatinum, veluti recto ac breviori itinere, se conferebant: neque enim prorsus inutile aut injucundum existimamus investigare quam teneret probabiliter Chromatinus viam, ut ab Aquileia ad Romatum seu Romatinum Portum diverteret. Occasionem huic inquisitioni dat lapis Aquileienseis, sane pulcherrimus, qui nuper, anno scilicet 1806, prope Aquileiam in loco silvoso, cui apud incolas nomen *Roncato* atque etiam *Tombola*, repertus fuit; qui ignotus proinde existit omnibus

A Aquileienseium antiquitatum illustratoribus, quique propterea ab aliquo primi subsellii antiquitatum professore expendi, enucleari, suaque vera luce donari mereretur. En tibi igitur lapidem, optime lector, qualem publici juris primus fecit Joannes Labus, doctor Brixienseis, in erudita sua epistola Italice scripta, cui titulus: *Sopra una colonna letterata di Maguzaano: Brixia 1812, pag. 40*; qualem nobis quoque postea datis litteris auctor humanissimus, cum notis omnibus atque mensuris, diligentissime communicavit; qualemque demum nos ipsi accepimus ab eisdem et probris et scientibus viris, qui primæ inventioni (LX) studiose adfuerunt (a) : de quo tamen lapide hic non multa, sed ad rem quam agimus tantum; et quæ simul valeant aliorum studia ad argumentum uberius illustrandum excitare.

Hujus lapidis dimensiones habeto: — altitudo, pedes 4, unc. 9; — latitudo, pedes 2, unc. 5; — crassitudo, unc. 9.

[LXI] Acephalus hic lapis est, ob deletam scalpro seu malleo integram primam lineam et priorem majoremque partem secundæ, ubi nomen principis, cujus memoriæ fuerat dedicatus ob *Viam Anniam* de qua ibidem mentio, ab eo restitutum.

Alium profero Aquileiensem lapidem jamdiu notum, et ipsum quoque post duo priora verba acephalum; qui tamen lumen aliquod præcedenti afferre potest, quoniam ad illum, ut videtur, refertur; quique integer habetur, nimirum cum lacuna sua lineæ expressa, apud Bertolum *Le Antichità d'Aquileja*, pag. 284, et apud Basilium Asquinum *Rag-*

(g) Ex his Leopoldum et Sanctem fratres Zucchos nominamus, optimos cives nostros, pictoriæ artis cultores, atque Aquileienseium antiquitatum, quas sæpe suis oculis illustrarunt, amantissimos. Ipsi quoque nos semel et iterum pro certo habere jusserunt, inscriptionem hujus lapidis a clarissimo Labus typis primum datam, genuinam esse in omnibus, nihilque eidem adscitum, nihil demptum fuisse, et nihil in ea vitiatum irrepsisse, seu exceptoris culpa, seu typographi.

Id vero hoc loci annotare ad lectoris normam prædium operis existimavimus, quoniam in *Diario*, hoc est, *Giornale dell'Italiana letteratura*, Putavi impresso, tome XXXII della serie intera, et tome II

C. *guaglio, etc., di Monsalcone*, pag. 9; quæ lacuna pridem deerat apud Gruterum, aliosque, qui eundem lapidem typis ediderant, unde inscriptio ex primis ipsius verbis *Cæsari Augusto* falso attributa. Refertur igitur apud ambos citatos scriptores nostrates, qui lapidem ipsum Aquileiæ suismet oculis usurparunt, inscriptio hoc modo; adhibita hic tamen a nobis accuratior ea forma, qua eandem post iteratas cum ipso lapide collationes expressit in schedis suis diligentissimus æque ac eruditissimus Angelus Maria Cortinovius, quem superius memoravimus; quam-

D *della serie nuova*, num. 4. Luglio ed Agosto 1812, pag. 219, 250, ita de hac inscriptione minus favorabiliter sermo habetur: « *Sembra che tale, quale l'Autore (Sig. Labus) la indica, non possa correre; e certo, per errore o del copista o dello stampatore, qualche parola vi fu aggiunta, o alterata.* » Nobis e contra, excepto principis nomine antiquitus deleto, nihil omnino in Inscriptione hac obesse videtur, quominus integra atque perfecta quoad sensum judicari possit.

Quid interim de inscriptionis lapide post inventionem factum fuerit, ubinam exstet nunc, aut quod subierit fatum, ignoramus. Frustra quidem (ut verum fateamur) frustra eundem Aquileiam nuper con-

que veram ac genuinam esse nosmetipsi Aquileiæ A
visu tactuque cognovimus (a).

[LXII]

IMP. CAES
 III IIIIIII IIIII
 III IIIIIII III
 IIIIIIIIIIIIIIIIIII
 INVICTUS. AVG.
 AQVILEIENSIVM
 RESTITVTOR
 ET. CONDITOR
 VIAM. QVOQVE
 GEMINAM
 A. PORTA. VSQVE
 AD. PONTEM
 PER. TIRONES
 IVVENTVT. NOVAE
 ITALICAE. SVAE
 DILECTVS. POSTERIOR
 LONGI. TEMPORIS
 LABE. CORRVTAM
 MVNIVIT. AC
 RESTITUIT.

Hujus alterius lapidis accipe dimensiones: — altitudo est
pedum 5, unc. 4, — latitudo est pedum 2, unc. 1 et semis.
— Crassitudinem celat paries, cui insertus lapis est.

Uni eidemque principi videntur hi duo lapides posi-
ti, ob duo ejusdem generis opera in Aquileiensiū
utilitatem facta; *viam* nempe *Anniam restitutam*, ut
in priori; et *Viam quoque Geminam munitam ac re-
stitutam*, ut in secundo. Hactenus ignotus fuit lapis
primus, ad quem secundus referebatur per vocem
copulativam *quoque*; quia scilicet, præter *Geminam*,
viam aliam proculdubio indicabat ab eodem principe
restitutam, quam nunc *Anniam* fuisse cognoscimus.
Præter quam quod, elogio prioris lapidis, quo plu-
rima indulgentiarum suarum princeps ille providentis-
simus in *Aquileienses* contulisse dicitur, optime con-
cinit lapis alter, quo idem princeps, ob ea profecto
plurima, et *viam Anniam*, et *viam quoque Geminam*,
de qua ibidem, merito *Aquileiensiū restitutor* nun-
cupatur, ac etiam quodammodo [LXI.] *conditor*, juxta
illorum temporum non infrequentes populorum erga
principes assentationes.

Quis hic princeps fuerit, cujus nomen utrobique
deletum, dicam absolute, *Diocletianum* visum fuisse
Bertolo supracitato qui secundum lapidem illustra-

quisivimus, ut inscriptionem originalem nos quoque
cum edita conferremus. Cæterum post auctoritatem
Doctoris Labu- quam attulimus, postque assertionem
oculatorum testium quam indicavimus, nullus certe
supereat prudenti dubio locus, aut super lapidis in-
ventionem, aut super inscriptionis sinceritate.

bat; sed probabilius *Hadrianum* autumasse Asqui-
num, qui de eodem hoc lapide, supracitato itidem
loco, immediate post Bertolum sermonem habuit;
quidquid deinde scripserit adversus hanc opinionem
Bertolus ipse in *Opusculo*, quod contra Asquinum
edidit in *Collectione prima Calogeriana Di Opuscoli
scientifici e filologici*, tomo XXVI, pag. 501. In As-
quini autem sententiam ivit etiam vir clarissimus
nuper laudatus, et antiquitatum omnium, maxime
verostrarum Aquileiensiū peritissimus, Corti-
novius; cujus super hac eadem Inscriptione secunda
eruditam *Memoriam* ms. teneo; et in qua illam
trium versuum lacunam a se Aquileiæ ex ipso lapide
accurate desumptam, neque continua lineolarum
successione signatam ut apud Bertolum et Asquinum,
B sed spatiolis vacuis interjectis distinctam prout hic
dedimus, ita ex aliis pluribus *Hadriani* Augusti In-
scriptionibus, quæ interæ supersunt, ingeniose sup-
plevit in margine, ratione habita absque dubio etiam
capacitatis loci verbis omnibus siglisque admitten-
dis.

Imp. Caes.

DIVI. TRAIANI. PARTHICI
 F. DIVI. NERVAE. N
 TRAIANVS. HADRIANVS

Invictus. Aug.

etc.

Clarissimo Cortinovio in hac *Hadriani* potius quam
Diocletiani sententia subscripsit nuper etiam erudi-
tissimus *Filiasius Memorie storiche dei Veneti Primi
e Secondi* tomo II, cap. 25, pag. 224, Venetiis 1796;
ubi tamen Aquileiensem Inscriptionem hujus *vie
Geminæ* refert ad modum proorsu Bertoli atque As-
quini, indicata nempe trium versuum lacuna per
continuum punctorum seriem, absque ullo interme-
diarum vacuitatum indicio: unde constat, Cortinovii
quidem (quam amplexus erat) opinionem illi notam
probatamque fuisse, minime vero perspectam lacu-
næ emendationem, quam idcirco nunc nos primum
ex schedis ipsius, periculo dein nostro firmatis,
proferimus.

[LXIV] Romanum principem hunc deleti nominis
autumari posse Trajanum Augustum Hadriani patrem
existimaveram ipse aliquando, tum ob Italicam pa-
triam suam in lapide memoratam, tum ob plurima
atque praeclara opera, quæ tam Romæ quam in præ-
cipuis imperii urbibus et ipse idem fecit; maxime
autem ob vias Italiæ pene omnes ab eo instauratas,
uti acceperam ex fortuita Galeni medici lectione,
qui *Methodi medendi* libro IX, capite 8, ita scripsit:
« Itaque cum sic se haberent (in deteriore scilicet

(a) Hic lapis, qui tempore quo Bertolus noster scri-
bebat, visebatur in pavimento adis sacra monialium
tunc Aquileiensiū O. S. B., exstat nunc paulo pro-
cul ab eodem loco in adibus comitum de Cassis Pha-
raonum; ibique in Pinacotheca Aquileiensiū veter-
um monumentorum principem habet locum.

statu essent) omnes in Italia viæ, eas Trajanus ille refecit: quæ quidem earum: humidæ ac lutosæ partes erant, lapidibus sternens, aut editis aggestionibus exaltans: quæ senticosæ et asperæ erant, eas expurgans: ac flumina, quæ transiri non possent, pontibus jungens: ubi longior, quam opus erat, via videbatur. aliam breviorẽ excindens: sicubi vero propter arduum collem difficilis erat, per mitiora loca deflectens: jam si obsessa feris, vel deserta erat, ab illa transferens, ac per habitata ducens: tum asperas complanans. Ita Galenus, altero circiter ab imperio Trajani sæculo, de Italiæ viis ab eodem principe restitutis.

Verum quis interim dixerit, Trajani nomen deletum in lapidibus, qui memoriam viarum ab ipso institutarum perennarent; cum principis *optimi* appellationem ex S. C. acceperit, et ita omnibus cara illius memoria, etiam post mortem, habita sit, ut p. pulus Romanus novis post eum principibus acclamare consueverit: *Sis felicior Augusto, melior Trajano*: quasi nempe ad Trajani bonitatem nullus ante et post eum Romanorum principum pervenisset, sicuti nemo proculdubio ad Augusti felicitatem pervenerat? Acquiescere igitur Asquino et Cortinovio, hac maxime de causa, coactus fui, et *Hadriannum* potius cum ipsis in hoc secundo lapide intueri; ac propterea etiam in primo, qui frater major secundi ex superius dictis appellari potest.

Ac profecto Italicus patria, seu origine, etiam *Hadrianus* fuit, et Trajani consobrinus, ac postea filius adoptivus habitus, illiusque in imperio successor; in quo etiam constitutus, plurima ubique munificentia ac indulgentia suæ monumenta reliquit. Quin etiam, et Aquileiæ magnæ molis admirandaque structuræ *Hadrianus* ædificium condidit, *Hadriannæum* propterea dictum: quod profano tunc numinum cultui proculdubio dicatum, quarto demum Ecclesiæ sæculo adulto Christianorum sacris aptatum addictumque fuit; cujusque tandem fundamenta atque insignia ruderum non multis ab hinc annis detecta fuerunt, [LXV] cum domunculæ erigerentur novis e Græciæ partibus, haud fastis quidem auspiciis, adicitis illuc colonis, qui brevem idcirco ibidem moram fecerunt; uti ex Filiasio superius laudato, atque eodem citato tomo II, cap. 22, pag. 212, et cap. 24, pag. 225. Atque hoc sane *Hadriani* Principis præclarum opus in Aquileiensi gratiam atque in Aquileiæ urbis decorem molitum, cujus memoria ad nos usque pervenit; hoc, inquam, unum fuit ex iis plurimis indulgentiarum suarum in Aquileienses monumentis, de quibus primus lapis loquitur, et quorum causa in lapide altero *Aquileiensi restitutor et conditor* dictus fuit; quorumque alia fortasse sub terra adhuc latentia in apricum proferet ætas.

Præterea *invicti* elogium in utrisque inscriptionibus intuemur: quod olim diis tantummodo attributum, nec Trajano ipsi delatum, *Hadriano* primum inter principes in lapidibus dari cœpit, ut ipse Bertolus noster, causam suam agens pro *Diocletiano*

A pag. 286 citati operis *Le Antichità d'Aquileja*, animadvertit. Quid vero, quod Trajani nomen et *Hadrianus* assumpsit, illud proprio anteponeus, prout in lapidibus ac numismatibus videmus, IMP. CÆSAR . TRAIANUS . HADRIANUS . AUG.; quemadmodum ante eum Trajanus ipse Nervæ antecessoris nomen suo præposuerat, IMP . CÆSAR . NERVA . TRAIANUS . AUG. ? Fortasse igitur etiam Galenus medicus *Trajanum* simpliciter scribens, *Trajanum-Hadrianum* significare voluit; licet constet *Trajanum* quoque operibus huc illuc construendis, uti aielam, incubuisse. In vetustis rebus, atque incertis, hariolari etiam quandoque quis vetet?

Sint itaque *Hadriano* principi hi duo nostrates lapides nuncupati. Sed cur deletum in utrisque B apud Aquileienses hujus Augusti nomen? Post tot laudes, quibus ibidem extolitur, *principis providentissimi, plurimarum indulgentiarum in Aquileienses largitoris, et Aquileiensi restitutoris ac conditoris*; in quo postea de Aquileiensibus male meritus fuit *Hadrianus*, ut nomen illius et lapidibus excideretur? At *Hadrianus* quidem, non magis de Aquileiensibus, quam de omnibus, ut ita dicam, Romani orbis regionibus ac civitatibus optime meritus fuit, ob beneficia quæ ubique præstitit, Romanum imperium continnis itineribus perlustrans magno stipatus veluti exercitu architectorum, atque fabricorum omnis generis, ut tradunt Aurelius Victor in *Epiome*, et Spartianus in *Hadriano*. Immensi laboris (*Hadrianus*), [LXVI] quippe qui provincias omnes pedibus circumierit, agmen comitantium prævertens, cum oppida universa restitueret, auget ordinibus. Namque ad specimen legionum militarium, fabros, perpendiculatores, architectos, geosque cunctum extruendorum mœnium, seu decorandorum, in cohortes centuriaverat: ita Aurelius Victor. In omnibus pene urbibus et aliquid ædificavit, et lusus edidit: ita Spartianus.

Verum hæc omnia benefacta *Hadrianus* imperator nigredine veluti sæda conspersit, immo potius abolevit, tum licentiori vitæ suæ ratione, qua exosus omnibus erat; tum effreni quadam audacia quemque superandi in quacumque litterarum et bonarum artium disciplina, ita ut nullum sibi umquam impune præferri sustineret; sicut etiam vehementi animi D feritate, qua et insontes, et doctos præsertim complures qui sibi in ingenii laude invidiam facerent, non sine bonorum omnium indignatione, et severissime habuit, et crudeliter sustulit, uti ex citato Spartiano, atque ex Dione Cassio libro LXIX habemus. Quid vero, quod in extremo vitæ suæ, vi etiam morbi, quo dire afflictabatur, crudelior effectus, in senatum ipsum præcipue desæviit, magna parte illius ordinis splendidissimi necari jussa, uti refert citatus Aurelius Victor ibidem, *ac de Caesaribus*; ita ut senatus ipse illius acta post mortem irrita fieri vellet, illumque recusaret *divum* appellare, prout consuetudo ferebat, nisi Antoninus filius summis precibus intervenisset, qui hac etiam de causa Pi

agnomen adeptus est, uti discimus ex eodem Spartiano, atque ex Julio Capitolino in *Antonino Pio*? En igitur *Hadriani* principis male merita, ob quæ proculdubio deletum, etsi non publica auctoritate, privata tamen animadversione eorum quorum maxime interesset, nec Aquileiæ duntaxat, sed fortasse etiam alibi, in lapidibus nomen illius post mortem; quemadmodum moris erat apud Romanos erga principes, qui exosi ob crudelia præsertim facta fuissent, uti ex Dione, Suetonio, aliisque Romanarum rerum scriptoribus habemus, annotatque eruditus idem Bertolus noster in citato opere *Le Antichità d'Aquileja*, pag. 285, ubi *Diocletiano*, sævissimo Christianorum inimico, lacunam secundi lapidis pertinere existimat.

Quid nunc vero de *Annia via* Aquileiensi, quam in primo ex his lapidibus intuemur, et cuius potissimum causa hæc scribimus? Romanam *Anniam viam* novimus quidem: licet de ea nihil in scriptoribus antiquis, et aliquid tantummodo in paucis [LXVII] inscriptionibus habeamus. Quater nimirum duntaxat de hac *Annia via* mentio fit apud Gruterum in *Thesauri Inscriptionum*. Hujus meminit Pitiscus, sed leviter ac jejune, in *Lexico Antiquitatum Romanarum*, tomo III, pag. 704, editionis Hagæ-Comitum 1737, duas commemorans ex Gruterianis inscriptionibus, ubi *via Annia* mentio. Meminit quoque Nicolaus Bergierius *De publicis et militaribus Romani imperii Viis* apud Grævium in *Thesauri*, etc., vol. X: meminit autem primum libro I, sect. 4, num. 7, ubi Gruterianam inscriptionem exhibet, in qua *curator* G

habetur plurium simul viarum cum *Annia*, nimirum Clodiæ quoque, Cassiæ, Ciminiæ, Trium Trajanarum, et Amerinæ; unde propinquitatem harum omnium viarum uni eidemque *curatori* commissarum intelligimus, simulque harum omnium cum *Annia* ipsa, de qua ibi, ab Aquileiæ partibus distantiam: meminit vero iterum libro III, sect. 22, num. 9; ubi tamen etiam *Anniam* inter eas Italiæ vias publicas commemorat, quæ citra Padum non porrigebantur, quæque propterea ad Aquileiam nullatenus pertinebant. « Sequuntur, inquit, hinc viæ *Annia*, Augusta, Cimina, Amerina, Sempronia et Posthumia, quæ diversis locis Flaminie inseruntur et cohærent, atque ab ea hinc inde, seu rami, per Italiæ regiones, quæ inter Romam et Eridanum sive Padum sunt, porriguntur. »

Nullus itaque, quod sciamus, de hac *Annia via*, de qua inscriptio nostra Aquileiensi; quæ *via* scilicet Aquileiam respiceret, quæ proxima Aquileiæ esset, et cuius propterea instauratio beneficium dici posset Aquileiensibus indulgentia principis impertitum. Ipse Aquileiensem antiquitatum illustrator solertissimus Bertolus nullius *Anniæ viæ* meminit, quæ ad Aquileienses pertineret: et solummodo pag. 291 sæpe citati sui operis eruditissimi indicat duarum viarum veterum Romanarum vestigia quædam in Aquileiensi agro adhuc apparere; quarum alteram in veteribus quibusdam chartis, trium, ut ipse asserit, aut qua-

tuor retro sæculorum, Aquileiensi olim capituli, in quo canonicus ipse erat, *viam Appiam* nuncupatam fuisse asserit; nisi potius *Annia* legenda fuisset (quandoquidem *Appiæ* apud nos alibi mentio nulla), facem nunc præbente, incorruptis litteris suis, hoc lapide recens invento apicibus chartarum veterum, oculos etiam antiquariorum et eruditorum præ vetustate non raro fallentibus. Interim inquirent alii de hac *Annia* Aquileiensi *via*, quis eam straverit, et quo tempore; unde nomen acceperit; num ad notam *Anniam* Romanam *viam* ultra [LXVIII] Padum aliquatenus pertinuerit, an alia prorsus ab ea diversa censenda sit, et Aquileiensem ita propria judicanda, quemadmodum *Gemina* illa, de qua inscriptio secunda. Antiquariorum nempe hæc sint; a quorum messe in B hac eruditionis parte nunc prorsus abstinemus, ab iis potius expectantes quid sentire super his debeamus.

Nos tantummodo animadvertimus, in hoc lapide nostro recens invento, *eververatam* dici hanc *Anniam viam influentibus palustribus aquis*, adeo ut *commen-tibus in via* facta esset; ideoque in *Aquileiensi* gratiam *indulgentia principis providentissimi restitutam*: unde comperimus *viam* eam fuisse; quæ *aquis* immineret *palustribus*, ac *viam* propterea ab aliis viis terrestribus separatam; *viam* quoque Aquileiæ proximam, immo Aquileiensem veluti propriam, ipsisque quam maxime utilem; *viam* denique, quasi oggerem paludibus impositum, ut Aquileiensibus fœlior per eam breviorque transitus ad loca litoralia æstuaril esset, evitatis nempe superioribus necnon longioribus aliis terrestribus viis ab aquis paludibusque distantibus. Ac quamdam certe *viam* etiam hodie incolæ Aquileienses ostendunt, ad meridiem illius, amplissimæ olim atque opulentissimæ, nunc destitutæ miserrimæque urbis positam, Concordiam versus, et *palustribus aquis* conlectam; quibus quandoque decrescentibus, saxa ac rudera in imo earum apparent, viæ cujusdam veteris vestigia, necnon ferreus annulus prægrandis lapidi adhuc infixus, qui proculdubio ad ejusdem viæ crepidinem positus, alligandis prope eam naviculis inserviebat.

Quid igitur, si hac ipsa *Annia via* ab *Hadriano* principe Aquileiensibus *restituta*, Chromatius noster uteretur, ut Aquileia ad *Portum Romatum* seu *Romatinum* confestim migraret, ac deinde ab eodem portu Aquileiam quoque rediret, prout illorum temporum ratio et rerum vicissitudines exigebant? Hæc quoque ultimo loco de Chromatio investigasse, occasione hujus lapidis Aquileiensi recens in lucem positi, ab instituto prorsus alienum; aut lectoribus injucundum, minime judicavimus.

Atque hæc tandem sunt, quæ præfari libuit in aditu *Scriptarum* seu *Opusculorum*, quæ supersunt, quæque hac nostra nova editione donamus, sancti Chromatii episcopi Aquileiensi. Hæc vero, tum ut rationem lectoribus redderemus hujus consilii nostri, habitæque industriæ; ut *Scripta* ipsa et correctiora, et ordine aptiori disposita, sicut etiam me-

liori sane cultu [LXIX] quam antea ornata prodirent; tum ut aliquid etiam nosmetipsi, post virorum clarissimorum labores, conferre videremur, quod ad argumenti illustrationem quomodocumque serviret. Hæc itaque, optime lector, æqui bonique facias;

A satis semper superque facturus, si in his voluntatem saltem conatumque probaveris, si errata quoque benigne donaveris; meliora interim, uberiora, accuratioraque, post hoc periculum nostrum, expectans ab aliis.

DE S. CHROMATIO VETERUM TESTIMONIA SELECTA.

[LXXI] S. HIERONYMUS, *epist. 7, ad CHROMATIUM, Jovianum, et Eusebium, num. 4 et 6, an. 373; quæ exst. Opp. tomo I, col. 17 et seq. editionis Veronensis Dominici Vallarsii.*

Non debet charta dividere quos amor mutus copulavit: nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis, cum sic invicem vos ametis, ut non minus tres charitas jungat, quam duos natura sociavit; quin potius si rei conditio pateretur, sub uno litterulæ apice nomina indivisa concluderem, vestris quoque ita me litteris provocantibus, ut et in uno tres, et in tribus unum putarem....

Matrem communem (quæ cum vobis sanctitate societur, in eo vos prævenit, quia tales genuit, cujus vere venter aureus potest dici) eo salutamus honore, quo nostis: una quoque suscipiendas cunctas sorores, quæ sexum vicere cum sæculo, quæ, oled ad lampades largiter preparato, Sponsi opperluntur adventum. O beata domus, in qua morantur Anna vidua, virgines prophetissæ, geminus Samuel nutritus in templo! O tecta felicia, in quibus certissimum Machabæorum martyrum coronis cinetam martytem matrem! Nam licet quotidie Christum confiteamini, dum ejus præcepta servatis: tamen ad privatam gloriam publica hæc accessit vobis et aperta confessio, quod per vos ab urbe vestra Arlani quondam dogmatis virus exclusum est.

IDEM, *epist. 8, ad Niceam Hypodiatonum Aquileiæ an. 373; quæ exst. eodem Opp. tomo I citatæ editionis Vallarsii, col. 21.*

Eecce beatus CHROMATIUS cum sancto Eusebio non plus natura quam morum æqualitate germano, litterarum me provocavit officio.

IDEM, *epist. 60, ad Heliodorum, num. 19, an. 396; quæ exst. eodem Opp. tomo I citatæ editionis, col. 345.*

Jungamur spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus papa CHROMATIUS ostendit in dormitione germani, nos imitemur in filio.

[LXXII] IDEM, *epist. 81, ad Rufinum, num. 2, an. 399; quæ exst. eodem Opp. t. I citatæ editionis, col. 508.*

Frater meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod eum Aquileiæ apud sanctum papam CHROMATIUM videris.

IDEM, *lib. II, contra Rufinum, num. 22, Opp. cit. edit. tomo II, col. 515.*

Qui sunt isti, qui in Ecclesia disputare latius solent? qui libros scribere? qui totum de Origene lo-

quuntur et scribant? qui dum sua nolunt furta cognosci, et ingrati sunt in magistrum, idcirco simplices ab illius lectione deterrent? Nominatim debet dicere, et ipsos homines denotare. Ergo beati Episcopi Anastasius, et Theophilus, et Venerius, et CHROMATIUS, et omnis tam Orientis quam Occidentis Catholicorum synodus, qui pari sententia, quia pari et spiritu, illum hæreticum denuntiant populis, fures librorum illius judicandi sunt: et quando in Ecclesiis prædicant, non Scripturarum mysteria, sed Origenis furta commemorant?

IDEM, *eodem libro II contra Rufinum, num. 27, Opp. cit. edit. tomo II, col. 521.*

Ponam et aliud testimonium, ne nunc me rerum necessitate compulsus dicas mutasse sententiam. In libro Temporum, id est *Paralipomenon*, qui Hebraice dicitur *Dabre Jamin*, hac ad sanctum papam CHROMATIUM Præfatiuncula usus sum. « Si septuaginta interpretum, etc. » *Reliqua vide infra.*

IDEM, *eodem libro II contra Rufinum, num. 31, Opp. cit. edit. tomo II, col. 526.*

Salomonis etiam libros, quos olim juxta Septuaginta additis obelis et asteriscis in latinum veteram, ex Hebraico transferens, et dedicans sanctis episcopis CHROMATIO et Heliodoro, hæc in Præfatiunculæ meæ sine subjecti: « Si cui Septuaginta interpretum magis editio placet, habet eam a nobis olim emendatam. Neque enim sic nova cudimus, ut vetera destruamus. »

[LXXIII] IDEM, *libro III contra Rufinum, num. 2, Opp. cit. edit. tomo II, col. 535.*

TESTEM invoco Jesum conscientiæ meæ, qui et has litteras, et tuam epistolam judicaturus est, me ad commonitionem sancti papæ CHROMATI voluisse reticere, et sinem facere simulatum, et vincere in bono malum; sed quia minaris interitum, nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, et lenitatem meam, malæ conscientiæ signum interpreteris.

IDEM, *in Prologo ad librum I Commentariorum in Abacuc prophetam: Opp. cit. edit. tomo VI, col. 587.*

Primum, CHROMATI, episcoporum doctissime, scire nos convenit, corrupte apud Græcos et Latinos nomen *Ambacum* prophetæ legi, qui apud Hebræos dicitur *Abacuc*, et interpretatur *amplexus*, etc.

IDEM *in Prologo ad librum II Commentariorum in Abacuc prophetam, Opp. cit. edit. tomo VI, col. 631.*

Alterum, mi CHROMATI, papa venerabilis, in Aba-

cuc librum scribimus, proprium cantico ejus opusculum dedicantes, sermonemque epicum et psalterii, id est, lyrico more compositum, totis viribus aggredientes. Sibilet igitur excetra, et Sardanapalus insultet, turpior vitiis quam nomine: nos cœptum carpamus iter; et orationibus tuis, qui carnem virtute superasti, manifestissimam de Christo prophetiam in octavo propheta, id est, in resurrectionis Dominiæ numero disseeram.

IDEM, *Præfatione in libros Salomonis, Opp. cit. edit. tomo IX, col. 1293.*

CHROMATIO et Heliodoro episcopis, Hieronymus.

Jungat epistola, quos jungit sacerdotium: inno charta non dividat, quos Christi necit amor. Commentarios in Osee, Amos, Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si licuisset præ valetudine. Mittitis solatia sumptuum: notarios nostros et librarios sustentatis, ut vobis potissimum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba, diversa poscentium: quasi aut æquum sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare: aut in ratione dati et accepti, cuiquam, præter vos, obnoxius sim. Itaque longa ægrotatione [LXXIV] fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum, *Masloth*, quas Hebræi *Parabolas*, vulgata autem editio *Proverbia* vocat: *Coeleth*, quem Græce *Ecclesiasten*, latine *Concionatorem* possumus dicere: *Sir Assirim*, quod in nostra lingua vertitur *Canticum Canticorum*, etc.

IDEM, *Præfatione in libros Paralipomenon, Opp. cit. edit. tom. IX, col. 1405.*

Si Septuaginta interpretum pura, et ut ab eis in Græcum versa est, editio permaneret, superflue me, mi CHROMATI episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres, ut Hebræa volumina Latino sermone transferrem. Quod enim semel aures hominum occupaverat, et nascentis Ecclesiæ roboraverat fidem, justum erat etiam nostro silentio comprobari. Nunc vero cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit, atque violata: nostri arbitrii putas, aut e pluribus judicare quid verum sit, aut novum opus in veteri opere cudere, illudentibusque Judæis, cornicum, ut dicitur, oculos configere, D

IDEM, *Præfatione in librum Tobie, Opp. cit. edit. tom. X, col. 1 et 2.*

CHROMATIO et Heliodoro episcopis, Hieronymus presbyter in Domino salutem.

Mirari non desino exactionis vestræ instantiam: exigitis enim, ut librum Chaldæo sermone conscriptum, ad Latinum styllum traham, librum utique Tobie, quem Hebræi de Catalogo divinarum Scripturarum secantes, his, quæ apocrypha memorant, manciparunt. Feci satis desiderio vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos Hebræorum studia, et imputant nobis; contra sumum Canonem Latinis

A auribus ista transferre. Sed melius esse judicans Pharisæorum displicere judicio, et episcoporum jussionibus deservire, institi ut potui. Et quia vicina est Chaldæorum lingua sermoni Hebræico, utriusque lingue peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui: et quidquid ille mihi Hebræicis verbis expressit, hoc ego accito notario, sermonibus Latinis exposui. Orationibus vestris mercedem hujus operis compensabo, cum gratum vobis didicero, me, quod jubere estis dignati, complisse.

[LXXV] S. Ambrosius, *epistola 50, ad CHROMATIUM Aquileiensem episcopum, de prophetia Balaam, num. 16, an. 290, quæ exst. Opp. tomo II, col. 996, editionis Paris. BB. S. Mauri 1686-1690.*

B Hoc munusculum sanctæ menti tuæ transmissi; quia vis me aliquid de veterum scriptorum interpretationibus paginare. Ego autem assumpsi epistolas familiari sermone attexere, redolentes aliquid de patrum moribus; quarum gustum si probaveris, post hæc hujusmodi mittere non verecundabor. Malo enim senilibus verbis de supernis rebus hallucinari tecum, quod græce dicunt *ἀδολοχῆσαι*: ... malo, inquam, hallucinari tecum verbis senilibus, ne videar artem deseruisse, quam concitatoribus desolare aliquid jam nec studiis nostris aptum nec viribus. Vale, et nos dilige; quin ego te diligo.

RUFINUS presbyter Aquileiensis, *Præfatione ad CHROMATIUM episcopum Aquileiæ in suam, et Eusebii Cæsariensis latinam ab eo factam Historiam; quæ exst. Opp. col. 203 editionis Veronensis Dominici Vallaraii.*

C Peritorum dicunt esse medicorum, ubi imminere urbibus, vel regionibus, generales viderint morbos, providere aliquid medicamenti, vel poculi genus, quo præmuniti homines ab imminente defendantur exitio. Quod tu quoque, venerande pater CHROMATI, medicinæ exequens genus, tempore quo, diruptis Italiæ claustris ab Alarico duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, et agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis tibi a Deo commissis feralis exitii aliquod remedium quærens, per quod ægræ mentes ab ingruentis mali contagione subtractæ, melioribus occupatæ studiis tenerentur: injungis mihi ut Ecclesiasticam historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Cæsariensis Græco sermone conscripsit, in Latinum vertam: cujus lectione animus audientium vincitur, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum, quæ gererentur, acciperet.

IDEM, *Apologiæ in S. Hieronymum libro 1, num. 4; qui exst. Opp. cit. edit., col. 310.*

Ego, sicut et ipse et omnes norunt, ante annos fere triginta in monasterio jam positus, per gratiam Baptismi regeneratus, signaculum, fidei consecutus sum per sanctos viros CHROMATIUM, Jovinum, [LXXVI] et Eusebium, opinatissimos et probatissimos in Ecclesia Dei episcopos, quorum alter tunc presbyter beatæ memoriæ Valeriani, alter archidiaconus,

alius diaconus simulque pater mihi et doctor Symboli ac fidei fuit.

IDEM, *Prologo ad CHROMATIUM episcopum in Tractatum Origenis super librum Jesu Nave, ex tomo II, pag. 396, Opp. Origenis G. et L. edit. Paris. Caroli Delarue O. S. B. e Congregatione S. Mauri 1733.*

In divinis voluminibus refertur, quod ad constructionem templi (al. ad constructionem tabernaculi) unusquisque pro viribus obtulerit: potentes quidem, et principes populi aurum, argentum, lapides pretiosos, æra, et alii ligna, sed impuitribilia: quidam etiam coccum, purpuram, et byssum, et linum alii, vestibus hæc quoque sacerdotum et stolæ pontificis profutura. Pauperiores autem, quique etiam pelles rubras offerentes et pilos caprarum, non respuuntur. Idcirco namque Beselehel ille repletus esse dicitur omni sapientia a Deo, ut intelligens singula hæc quibus usibus apta sint, nihil ex offerentium devotione repudiet. Quia ergo et tu, o mihi semper venerabilis pater CHROMATI, injungis, et præcipis nobis, ut aliquid ad ædificationem et constructionem divini tabernaculi ex Græcorum opibus et copiis conferamus, Oratiunculas xxvi in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex græco latine tibi pro virium mearum parvitate disseruimus. Tui sane nostri temporis Beselehelis iudicii sit, in his quæ offerimus, etiamsi nihil invenitur auri puri quod ad altare proficiat, nec argenti quod columnarum Ecclesiæ bases efficiat aut capita decoret, si nullus ex his in illis lapidibus inveniri potest qui logio insertus pontificale vestrum et divinatorum conscium pectus exornet, at certe perspicere si vel purpuræ aliquis in his, et regii decoris, aut cocci, et mystici cruoris color intexitur: si quid puritatem byssi imitetur, et fortitudinem lini, et dignum aliquid habeat sacerdotalibus indumentis: postremo si vel rubras apud nos pelles, verecundiam frontis invenias: ad ultimum si vel caprarum certe reperias pilos, quibus vel penuriam nostram tegamus, aut si quas incurrimus culpas pœnitendo purgemus. Totum ergo hoc, de tuo iudicio pendeat. Si quid sane est quod placere potest, hoc sit auctoris: neque enim quæ aliis labore parta sunt diripere, et nostræ laudi applicare justum putamus. Si vero vim sensuum, oratio inculti sermonis exasperat, hoc vel mihi, vel (ut cum tua venia dixerim) tibi ipsi reputato, qui opus quod eruditus deberet injungi, expetis ab indoctis.

[LXXVII] S. JOANNES CHRYSOSTOMUS in epistola ad S. Innocentium papam an. 404; ex *Dialogo Palladii Helenopolitani G. et L., de Vita, etc., B. Joannis Chrysostomi cap. 2, in Bibliotheca Veterum Patrum, etc., Andreæ Gallandii tomo VIII, pag. 262;*

(a) In editione Benedictina Operum S. Joannis Chrysostomi G. et L. tomo III, pag. 515, exst. hæc epistola; sed pag. 520, ubi desinit, nulla facta mentione aut Venerii Mediolanensis aut Chromatii Aquileiensis, ita clauditur: *Semper vale, et ora pro me;*

et ex *Epistolis Romanorum pontificum Petri Constantii edit. Parisiensis, col. 771 et seqq.*

Pietatem vestram, etiam antequam litteras nostras acciperet, audivisse opinor quid hic ausa sit iniquitas. Ea enim rerum est magnitudo et gravitas, ut nulla ferme orbis pars relicta sit, quæ tristem hanc tragædiam non audierit, etc. *In fine vero ita claudit.* Hæc ipsa (Epistola) etiam scripta est ad Venerium episcopum Mediolani, et ad CHROMATIUM Aquileiæ episcopum. Vale in Domino (a).

IDEM in epistola ad CHROMATIUM Aquileiæ episcopum an. 406; quæ 155 est inter *Opera Sancti Doctoris G. et L. editionis BB. S. Mauri, tomo III, pag. 689 et seqq.*

Clari-sima ferventis tuæ ac sinceræ charitatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit, magnum quiddam ac diutissime durans ex tanto itineris intervallo spirans, atque ad extremos usque terræ fines pertingens. Nec nos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt, vehementissimam atque igne plenam charitatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus. Ideo vestro etiam conspectu atque congressu frui magnopere nobis in votis esset. Quoniam autem id quoque nobis ea solitudo, qua nunc tanquam compedibus restricti sumus, eripuit; idcirco dominum meum reverendissimum ac religiosissimum presbyterum nacti, cupiditatem nostram, ut licet, explemus, scribentes et salutantes, vobisque pro eo studio, quod toto hoc tam diuturno tempore magna cum animi contentione præstitistis, amplissimâs gratias agentes. Ac vos rogamus et obsecramus, ut cum ipse revertetur, insuperque etiam, si tabellarii occurrant qui ad hanc solitudinem veniant, de vestra valetudine ad nos scribatis. Scis enim quantum hinc voluptatem percepturi simus, cum de hominum tam ardentem nos amantium prospera valetudine crebrius ad nos aliquid afferetur.

[LXXVIII] Hloxorius Augustus in *Epistola ad Arcadium Augustum fratrem an. 406; ex Palladio Helenopolitano in Dialogo de Vita, etc., B. Joannis Chrysostomi G. et L. cap. 3, qui exst. tomo VIII Bibliothecæ Veterum Patrum, etc., Andreæ Gallandii; atque ex Epistolis Romanorum Pontificum Petri Constantii editionis Paris., col. 806.*

Tertio jam scribo ad mansuetudinem tuam, rogans ut quæ ex compacto contra Joannem Constantinopolitanum episcopum gesta sunt, emendentur: et, ut videtur, nondum est perfectum. Quare denuo scripsi per hosce episcopos et presbyteros, de pace ecclesiastica, per quam et nostrum imperium pacem obtinet, valde sollicitus, ut jubere digneris Orientis episcopos Thessaloniciæ convenire, etc... Quænam

domine reverendissime et sanctissime. Præferenda nihilominus videtur prior clausula quam exhibet Palladius, quamque retinuit Constantius: qua de re vide Constantium ipsum in *Notatione*, quam subjicit ad hunc locum col. 787 citatæ editionis.

enim sit Occidentalium de Joanne episcopo sententia (ut compertum habeas), ex omnibus epistolis, quæ ad me scriptæ sunt, duas subjecti id quod cæteræ continent, unam Romani, alteram AQUILEIENSIS episcopi, etc.

PALLADIUS *Helenopolitanus* in *Dialogo G. et L., de Vita, etc., beati Joannis Chrysostomi, cap. 4, ex tomo VIII Bibliothecæ Veterum Patrum, antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum Andrea Galandii, pag. 268.*

Cum igitur sanctus Æmilii, Beneventi episcopus, et Cythegius et Gaudentius, una cum Valentiniano et Bonifacio presbyteris, accepissent litteras imperatoris Honorii, Innocentii, et Italorum episcoporum, CHROMATI Aquileiensi, et Venerii Mediolanensis, atque aliorum, necnon commonitorium Synodi totius Occidentis, publica evocatione Constantinopolim profecti sunt cum Cyriaco, Demetrio, Palladio et Eulysio episcopis.

CASSIODORIUS *de Institutione divinarum Litterarum, cap. 52: ex illius Opp. editione Rotomagensi 1679, studio J. Gareii O. S. B. e Congr. S. Mauri tomo II, pag. 556.*

Quapropter desideranter introite mysteria Domini, ut sequentibus iter indicare possitis: quia magnæ verecundie pondus est habere quod legas, et ignorare quod doceas. Et ideo futuræ beatitudinis memores, vitas Patrum, confessiones fidelium, passionem martyrum [LXXIX] legite constanter (quas inter alia in (a) epistola sancti Hieronymi ad CHROMATIUM et Heliodorum destinata, procul dubio (b) reperitis) qui per totum orbem terrarum florere; ut sancta imitatio vos provocans, ad cœlestia regna perducat.

B. FLACCUS ALBINUS, seu ALCUINUS abbas in libello *adversus Hæresin Felicis episcopi § 26, ex Opp. tomo I, vol. II, pag. 767, editionis abbatis Frobenii, Ratisbonæ 1777.*

CHROMATIUS quoque sanctæ Romanæ antistes Ec-

(a) « Baronijs Præfat. in Martyrológ. Rom. cap. 7, dubitat an sit Hieronymi. » Ita Gareiius. Sed Fontaninus arbitratur hic sermonem esse de alla, et quidem sincera ac longiori, Hieronymi epistola, quæ nunc non exstat. Vide infra illius *Historiæ litterariæ Aquileiensi* caput 4, numerum 7, libri III.

Cæterum Baronijs nequaquam dubitat an sit Hieronymi epistola illa de qua ipse in *Martyrologium Romanum, cap. 7*; verum eandem Hieronymo absolute abjudicat, et imposturam asserit.

(b) Apud eundem Fontaninum loco citato, *reperitis.*

(c) Exstat hic locus non in libello *De octo Beatitudinibus*, sed in quodam *Chromatii* fragmento in cap. III, vers. 4, Matth. tom. V Biblioth. PP. edition.

clesiæ, in libello, quem *de octo Beatitudinibus* scripsit, ita dicit (c): « In mysterio enim Baptismi et Filius (d) videtur in corpore; et Spiritus sanctus in specie columbæ descendit; et vox Patris de cœlo auditur, ut Trinitatis unitas declaretur, quia nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu sancto cognosci. Videt (e) igitur quale Patris de Filio testimonium sit dicentis: *Hic est Filius meus.* Suus utique non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturæ, ut hæretici volunt; sed sui proprietate generis, et veritate naturæ: Multi enim sanctorum filii Dei dicuntur, et sunt; sed hic sine comparatione (f) unus Deo Patri Filius Unigenitus, et verus et proprius, non aliunde quam de Patre natus; quia tam verus Pater Pater est, quam verus et Deus est; sicuti etiam (g) verus Filius (Filius) est, quam verus et Dominus. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa, cum et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum esse testatur; et Spiritus sanctus, id est, Paracletus, in tanto fidelis sacramento Patri Filioque conjungitur, ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum sanctum credere tres personas, sed unam divinitatem Trinitatis, unamque substantiam non dubitemus. »

[LXXIX] *Anonymus auctor libelli, cui titulus: Cantuum et cursuum Ecclesiasticorum origo: quem ex codice ms. vetustissimo edidit Henricus Spelmannus in Conciliis Britannicæ tomo I, pag. 177; quique exstat etiam apud David Wilkins Concilia Magnæ Britannicæ, etc., Londini 1757, tomo IV, in Appendice, pag. 741 et 742; cujusque meminit Mabillonius De Cursu Gallicano § 4, in opere De Liturgia Gallicana, pag. 380, necnon Fontaninus noster infra cap. 4, num. 7, libri III suæ Historiæ litterariæ Aquileiensi.*

Est alius Cursus Orientalis a sancto CHROMATIO et Heliodoro, et beato Paulino, seu et Athanasio episcopo editus, qui in Gallorum consuetudine non habetur: quem sanctus Macarius decantavit; hoc est, per duodecim horas, hoc est, unaquaque hora.

Lugdun. pag. 990. Fuit vero hic *Chromatius* Episcopus Aquileiensi, non Romanus: quamvis Romanus, incertum quo sensu, Episcopus etiam appelletur in codd. mss. illius scripta continentibus. Forte descriptores inde decepti fuerunt, quod S. Hieronymus eundem sanctum papam appellaverit epist. 81, ad Rufinum tom. I, et libr. II contra Rufinum, tom. II edit. Veron., pag. 521. Vide tom. XI des *Mémoires de D. Tillemont*, pag. 534, et D. Ceillier *Hist. gén. des auteurs ecclésiastiques*, tom. X, pag. 82. Ita abbas Frobenius.

(d) Alii addunt manens.

(e) Al. Unde.

(f) Al. compassione.

(g) Al. tam.

[LXXXI] LECTIONES PROPRIÆ,
pro secundò Nocturno, ad Officium Sancti CHROMATII episcopi Aquileiensis :

EX LIBELLO, CUI TITULUS :

Officia Propria Sanctorum, ex Apostolicæ Sedis Indulto, ab utroque Diœcesis Ulinensis Clero recitanda.

DIE II DECÈMBRIS.

In Feste Sancti CHROMATII episcopi Aquileiensis.

LECTIO IV. — CHROMATIUS una cum Eusebio non tam natura quam morum æqualitate germano, a teneris annis Aquileiensi clero ascriptus est. Egregiis ornatus moribus, totum se Deo atque ecclesiasticis studiis consecravit, in quibus ita profecit, ut inter Aquileienses clericos doctrina et sanctitate emineret: ad quorum privatam gloriam, ut scribit sanctus Hieronymus, publica hæc accessit et aperta confessio, quod per eos ab urbe Aquileiensi Ariani dogmatis virus exclusum fuit. Presbyter a sancto Valeriano ordinatus, in ejus locum successit, atque a sancto Ambrosio consecratus fuisse perhibetur.

LECTIO V. — Factus episcopus, Nicenam fidem, et disciplinam ecclesiasticam acerrime defendit. Origenianos errores ab omni tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum synodo proscriptos, pari et ipse sententia cum sancto Anastasio Romano Pontifice damnavit: exortisque inde simultatibus inter eundem doctorem maximum, et

A Rufinum presbyterum, ut finis silentio imponeretur, diligentissime curavit. Sed piæ sanctissimi Præsulis sollicitudinem in primis agnovit sanctus Joannes Chrysostomus, cujus causam apud Honorium Imperatorem tanta fide ac religione defendendam suscepit, ut sinceram illius ac ferventem erga se charitatem demiratus Chrysostomus, datis ad eum litteris, vehementer gratulatus sit.

LECTIO VI. — Sacrarum Litterarum studium cæteris, quæ pastore digna sunt, muneribus adjunxit semper; vir, Beati Hieronymi sententia, episcoporum (LXXXII) sanctissimus, atque doctissimus. Ejus potissimum hortatu idem Sanctus Doctor Hebræa volumina latino sermone transtulit, ac Prophetarum libros commentariis illustravit, quorum aliquot CHROMATII nomine inscripsit. Tractatus et ipse edidit in Evangelium Matthæi, eruditione ac pietate insignes. Denique cum Aquileiensem Ecclesiam annos duodeviginti sanctissime rexisset, ad cœlestem vitam quarto Nonas Decembris migravit.

[LXXXIII] TITULUS

Primæ editionis *Scripturæ* sancti CHROMATII Episcopi Aquileiensis, una cum Epistola nuncupatoria Joannis Sichardi.

CHROMATII,
doctissimi Episcopi Romani,

IN V ET VI. CAPUT MATTHÆI DISSERTATIO, ATQUE IN EODEM GENERE DECLAMATIO.

Quæ nunc primum sunt et eruta,
Et in lucem edita, Basileæ per
Adamum Petrum, Mense Martio,

Anno

M. D. XXVIII.

Cum gratia et privilegio.

EPISTOLA NUNCUPATORIA.

SIGISMUNDO ILSUNGO, Patrio, et Decano Ecclesiæ divi Maurilii apud August. Vindelic., JOHANNES SICHARDUS.

Non sum ex eorum numero, humanissime Ilsunge, qui ex litterarum officio amicitiam magnopere metantur, atque jam pridem à me tibi esset remissus nuntius, qui post arctissimam familiaritatem inter nos

suavisime summo animorum, consiliorumque omnium consensu actam, non potueris tandem imperare tibi, ut vel de florentissima me fortunarum tuarum accessione redderes certiore; id quod solent alias qui vel leviter amant, scilicet eum non vulgarem arbitrantur laudioris fortunæ fructum, ea si quamplurimis innotescat. Quanto enim ab ipsis sordibus ignoratæ distant divi

tiae? Tu vero postquam hinc Patavium concessisti una cum Servatio a Scibolsdorf, ornatissimo adolescente, ne quidem interim ad me de communibus rebus verbum. Quod ut non [LXXXIV] libet gravius interpretari, ita partes mihi videntur tuæ, non committere ut anxietia, quæ magnis ultro citroque beneficiis coaluit, pertinaci illo silentio dissiliat. Ego sane ad me quod pertinet, ita etiam nunc dulcissimos absentis tui mores, ingeniumque exosculor, ut ad solidam felicitatem viæ æque quidquam deesse mihi persuadeam, ac tui similis alicujus contubernalitatem. Cujus rei argumento erit CHROMATIUS hic noster, non meo tantum, sed et divi Hieronymi iudicio episcoporum doctissimus, quem nuncupatim tibi inscribimus, cum ut expugnemus diutini illud silentii tui consilium: tum ut ex parte saltem aliqua tibi vitæ meæ ratio constet, dum nullam nobis curam potiore ducimus ea, quæ eruedis veterum scriptis tota desudat. Quo in genere, dicam magnifice, vere tamen interim, dispeream si non CHROMATIUS hic sit dignus, qui non solum legatur ab eruditis, sed et ediscatur: tanta est sermonis elegantia, et tractandi hujus argumenti dignitas. Divine enim exequitur ea fere omnia, quæ hodie sunt de Baptismo ac Jura-mento vocata in controversiam. Qua in re debebis

A sane plurimum Mathiæ a Saræcastro, Treverorum Officiali, viro eruditione et pietate singulari, qui per me ut ederetur superioribus mensibus ex vetustissimo codice hunc descriptum submitit, et ut maturarum insper institit. Tum si quid putas ad nos etiam gratiæ perveniri debere, non repugno; nec enim is sum cui cornea sit fibra: tamen persuadeas tibi velim, hanc abs te mihi referri affatim, si libellum nunc recens editum sub nominis tui auspicio, et legendum et defendendum tibi desumpseris: quem ob id maxime calumniis quorundam vitiligatorum obnoxium fore credimus, quod Romanus is fuerit Antistes, quæ vel unica ansa nonnullis hodie videtur commodissima, qua reprehendi possit quidquid sit unquam ab hoc hominum genere vel cogitatum etiam. Diu vero substitimus, dum non satis liquet, ille ne fuerit CHROMATIUS, ad quem Hieronymus tam multa honorifice. Sed eum nobis scrupulum Albinus in libello contra Hæresim Felicis exemit, ubi nominatim magnam hujus libelli partem percenset cum perhonorifica CHROMATII antistitis Romani præfatione. Vale, humanissime, idemque charissime Hsunge. Basileæ ex ædibus nostris, mense Martio, An. M. D. XXVIII.

[LXXXV] DE S. CHROMATIO ANDREAS GALLANDIUS

In Prolegomenis ad tomum VIII Bibliothecæ Veterum Patrum Antiquorumque Scriptorum Ecclesiasticorum, capite xv, pag. xxviii.

I. Chromatius, inter Occidentis episcopos sanctitate ac doctrina insignis, in sede Aquileiensi Valeriano successit, qui e vivis excesserat anno 388 (a). Ejus ordinationem peractam fuisse a sancto Ambrosio episcopo Mediolanensi, quem eo tempore Aquileiæ constitutum tradit Paulinus (b), conjecit magnus Baronius (c). Cujus quidem sententiam Fontanino haud probatam (d), viro docto assertam comperimus (e). Inter novi Præsulis laudes illud præcipue attendendum, quod ipsi amicitie necessitudines cum summis illius tempestatis viris intercesserint, Ambrosio, Hieronymo, Joanne Chrysostomo, Heliodoro, atque Rufino. Et ab Ambrosio quidem Chromatius, cum maximo sacrarum litterarum studio flagraret, primum petiit, ut sibi aliquid e divinis codicibus excerptum explanatumque dirigeret; cui morem gerens Mediolanensis antistes, prophetiam Balaam enarratam epistolari schediasmate perferendam curavit (f) anno circiter 390. Quid porro Hieronymus? Is videlicet eodem anno, Chromatii et Helio-

C dori Altinatis episcopi, qui cum Aquileiensi sacris litteris excolendis operam dabat, precibus exoratus, libri Tobiae latinam versionem e Chaldaeo sermone adornavit (g): tum utroque præsule hortante, insequente anno 391 interpretationem Proverbiorum, Ecclesiastæ, et Cantici Canticorum ad eos transmissit; Commentariorum scilicet loco in Osee, Amos, Zachariam, et Malachiam, quos ab iisdem postulatos scripsisset, si licuisset præ valetudine, ut ipsemet testatur (h). Ad hæc anno 392 libros duos Commentariorum in prophetam Habacuc uni Chromatio nuncupavit, qui hujus prophetæ historicum et litteralem sensum ab eo expetierat (i). Denique ab ipso Aquileiensi episcopo impulsus Hieronymus, ut Hebræa volumina [LXXXVI] Latino sermone transferret (j), ad eum anno 397 τὸν Paralipomenon versionem direxit. « Hæc sunt nimirum, ut viri clarissimi verbis utar (k), doctrinæ qua florebat Chromatius præclara testimonia: ipsumque discimus præcipuum auctorem Hieronymo fuisse, ut eximium Latinæ versionis

et seq.

(g) Hieronymus, Præfat. ad Vers. Tobiae.

(h) Idem. Præfat. ad Vers. Proverb., etc.

(i) Idem, Prologo ad lib. I Commentar. in Habacuc.

(j) Idem, Præfat. ad Paralip.

(k) Bernard. M. de Rubeis, Monum. Eccles. Aquil. cap. 1, § 3, pag. 92.

(a) Bernard. M. de Rubeis, Monum. Eccles. Aquil. capp. 7 et 10, pag. 64, 89.

(b) Paulin. Vita Ambrosii, § 21.

(c) Baronius, ad an. 388, § 84.

(d) Fontanin., Hist. litterar. Aquil. lib. III, cap. 3, § 2, pag. 125.

(e) Bernard. M. de Rubeis, Monum. Eccles. Aquil. cap. 10, § 1, pag. 90.

(f) Ambrosius, epist. 50, Opp. tom. II, pag. 995

voluminum Hebræorum aggregeretur opus, eidemque jam cœpto manum ultimam imponderet. »

II. Jam vero, ut reliqua præcipua Chromatii gesta prosequamur, anno 404 sede Constantinopolitana depulso et in exilium detruso Joanne Chrysostomo, inter Occidentis episcopos qui pro ejus restitutione maxime allaborarunt, eminuit noster præsul Aquileiensis, qui et literas dedit ad ipsum Chrysostomum, ut refert Palladius Helenopolitanus (a), et ab eodem Constantinopolitano episcopo epistolam vicissim recepit (b) anno 406, in qua pro sua causa et contra suos adversarios tuba clarius ipsum declamasse proficitur, simulque gratias agens pro sedulo sibi impenso officio, illius, conspectu fruisse propterea declarat. Neque illud hic in primis omittendum, Honorium scilicet imperatorem Arcadio fratri Occidentalium præsulum sententiam hac de re significaturum, duas præ cæteris sibi scriptas epistolas ad eum direxisse, alteram Innocentii Romani Pontificis, alteram Chromatii episcopi Aquileiensis. Honorianam epistolam recitat laudatus Palladius his verbis (c) : « Tertio jam scribo ad mansuetudinem tuam, rogans ut quæ ex compacto contra Joannem episcopum gesta sunt, emendantur.... Quemam enim sit Occidentalium de Joanne episcopo sententia ex omnibus epistolis quæ ad me scriptæ sunt, duas subjunxi, ejusdem cum cæteris sententiæ, unam Romani, alteram Aquileiensis episcopi. » *Τίνα γάρ ἐστὶν ἂ φρονοῦσι περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου οἱ δυτικοί, ἐκ πασῶν τῶν ἐπιστολῶν πρὸς μὲ γραφειῶν ὑπέταξα δύο, ἰσοδυναμοῦσας ταῖς πάσαις, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ῥώμου καὶ τοῦ Ἀκυληῖας* Hæc scribebat Augustus anno 405. Quod quidem summum Chromatii studium pro sua defensione intelligens vir ille sanctissimus, ex suo exilio insequente anno 406 epistolam ad eum misit, cujus modo meminimus.

III. Præterea Rufinum habuit coluitque Chromatius inter charos Aquileiensis Ecclesiæ presbyteros, ut pluribus ostendit adversus Norisium [LXXXVII] vir eruditissimus subinde laudatus (d). Eapropter orto dissidio inter ipsum Rufinum et sanctum Hieronymum, tantos viros amicitia tot annis antea conjunctos in Christianam concordiam pro virili redigere studuit; eoque consilio Rufini mentem et calamum alio convertere satagens, eidem injunxit ut Eusebii Græcam Historiam Latinis auribus redderet. Quam quidem ille duobus libris proprio Marte compositis auctam Chromatio inscripsit anno 400, eique postmodum quoque Origenis Homilias xxvi in librum Josue, quas ipsius hortatu latinitate donaverat, nun-

cupavit. His aliisque præclare gestis sanctus noster Antistes, postquam Aquileiensem Ecclesiam annis xviii provide strenueque rexisset, anno circiter 408 supremum diem obiisse existimatur. Quæ est viri clarissimi pluribus enucleata sententia (e) : qui tamen deinceps mutata mente (f), annum Chromatii emortualem statuit 406. Neque aliter Fontaninus (g). Medius autem inter utramque sententiam incedens Tillemontius, annum 407 definiit (h). Porro sancti Chromatii memoria tum in Tabulis ecclesiasticis, tum in Fastis Aquileiensibus die 2 Decembris recolitur.

IV. Chromatius, quem sacrarum litterarum studio maxime delectatum, viros doctissimos propterea consuluisse, Ambrosium, inquam, et Hieronymum, atque ab eis sive enarrationes sive interpretationes Divinorum eloquiorum expetiisse, superius vidimus : ipse quoque iisdem sanctis Scripturis sedulo excolendis explanandisque operam impendisse comperitur. Exstant ejus nomine inscriptæ Homiliæ xviii, quæ Commentarii, sive Commentariorum fragmenta videntur esse in *Evangelium Sancti Matthæi*. Eas primus edidit ex *vetustissimo codice* Joannes Sichardus Basileæ anno 1528, quæ deinceps a Martino Lipsio ad alia vetera exemplaria mss. exactæ, variisque in locis repetitæ, Patrum demum Bibliothecis fuere intextæ. Constat autem libratorum seu exscriptorum ignavia junctim compactas tot homilias, in tria tantum Opuscula fuisse hætenus discretas : facile namque distinguendæ fuerant ex frequenter repetita *doxologia*, verbis istis, aut his similibus conclusa, *per Christum Dominum nostrum qui est benedictus in sæcula*; cujus proinde ductu octodecim esse agnoscuntur. Hæc autem animadversio Tillemontio debetur (i). Et hunc quidem numerum in exemplari nostro hisce homiliis restituendum esse duximus, ordine insuper habito qui hucusque in [LXXXVIII] præcedentibus editis invaluit, præpostero scilicet atque ab auctoris mente prorsus alieno. Ad hæc *tractatus* nomen iisdem homiliis præfiximus : « Ea enim appellatio, ut cum viris eruditis loquar (j), antiquæ ecclesiasticæ locutionis propria, ac frequentius usurpata invenitur. Etsi enim *tractatus* olim vocarentur episcoporum colloquutiones de aliquo Ecclesiæ negotio, ut liquet ex Cypriano (k) : tamen sicuti *tractare* (quod est episcoporum, ut Optatus testatur (l)) a Cypriano primum (m), ac dein ab aliis frequenter accipitur pro concionem habere in publicis Ecclesiæ cœtibus; ita *tractatus* vox pro Episcopali concione ad popu-

(a) Palladius, Dial. de Vita Jo. Chrysostomi cap. 2, (b) Joan. Chrysost., epist. 155; Opp. to. III, pag. 689, edit. BB.

(c) Palladius, loc. cit., cap. 3.

(d) Bernard. M. De Ruheis. Monum. Eccles. Aquil. cap. 12, § 2, pag. 106.

(e) Idem, ibid. cap. 13, §§ 1, 3, pag. 111 et 115.

(f) Idem, Dissert. de Rufino, cap. 19, § 3, pag. 144, 147.

(g) Fontanin., Hist. Litterar. Aquil. lib. III, cap. 3, § 9, pag. 132.

(h) Tillem., Mem. Eccl. to. XI, pag. 538.

(i) Idem, ibid. pag. 653, not. 2, sur S. Chromace.

(j) Ballerin., Præfat. ad S. Zenon. Serm. § 16, pag. xviii.

(k) Cyprian., Epist. 51 et 52.

(l) Optatus., lib. VII in Parmen.

(m) Cyprian., Epist. 56.

lum solemnū formula invaluit : eodemque sensu passim quamplurium antiquorum Patrum concionibus præfigitur, ut ex sanctorum Gaudentii, Augustini, Leonis Magni, etc., codicibus, et nonnullis etiam exactis ad fidem eodemicū editionibus discimus. Neque aliter inscribendas *Chromatii homilias* antea existimarat Fontaninus (a). Eas porro non solum pro instituti nostri ratione in varias sectiones distinximus, sed et contulimus eum excerptis Combefisianis (b); qua ex collatione cum mendosarum aliorum exemplarium lectiones correximus, tum unum alterumve hiatum complevimus, subjectis interim alicubi notulis, quibus aliquot dubia loca restituenda coniecimus.

V. Neque illud hic prætereundum, has *homilias*, seu si mavis *tractatus*, in prima Sichardi editione B

(a) Fontanin., Hist. litterar. Aquil. lib. III, cap. 4, § 1; pag. 135.

(b) Combefis., Biblioth. Conc. to. II, pag. 22, 94; to. V, pag. 202, 424; to. VIII, pag. 344, 346, et al.

unde reliquæ manarunt, hujusmodi titulo inscribi, *Chromatii Romani episcopi*. Quam ob rem isthæc Opuseula eruditorum plerique Chromatio Aquileiensi abjudicanda censuere. Verum quo demum sensu titulus iste, Sancto Patri nostro tributus, sit accipiendus, duumviri docti accurate satis demonstrarunt (c). Cæterum easdem homilias sincerum integrumque setum esse Chromatii, pluribus astruit quem subinde laudavimus eruditus Fontaninus (d): qui præterea et illarum pretium ostendit, et eas a Magdeburgensium calumniis vindicat, et auctoris stylum ac scopum illustrat; neque scripta Chromatio supposita iudicare omittit: dignus proinde quem lector adeat: hanc enim spartam qui eo melius adornarit, novimus neminem.

(c) Fontanin., loc. cit. § 2, pag. 134 et 138; Bernard. M. De Rubis, Monum. Eccles. Aquil. cap. 10, § 2, pag. 90 et seq.

(d) Fontanin., loc. cit. §§ 5 et 8, pag. 138 et seqq.

SANCTI CHROMATII

AQUILEIENSIS EPISCOPI

TRACTATUS SINGULARIS

SEU

SERMO,

DE OCTO BEATITUDINIBUS.

3 I. Dat nobis, fratres, conventus hic populi et C mercatus frequentia occasionem proponendi sermonis Evangelici. Solent enim sæcularia esse spiritualibus exempla, et terrestria imaginem præbere cœlestibus. Nam Dominus ac Salvator frequenter admonet nos per terrestria de cœlestibus, cum dicit: *Simile est regnum cœlorum reti misso in mare* (Matth. XIII, 47). Vel certe: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas* (Ibid., 45). Si ergo mercatus hanc ipse continet rationem, ut unusquisque pro utilitate sua aut vendat quæ sibi superflua sunt, aut emat quæ desunt; non incondite et ego proponam mercem, quam mihi commisit Dominus, prædicationem utique cœlestem: siquidem me minimum quoque, etsi indiguum, tamen de servis illis, quibus Dominus talenta distribuit ad negotiandum lucrumque faciendum, elegit. Neque sane deerunt mercatores, ubi per gratiam Dei tales ac

tanti auditores. Magis autem necesse est lucrum cœleste captari, ubi terrestre commodum non negligitur. Cupio, fratres charissimi, proponere vobis illas 4 beatitudinum margaritas pretiosas ex sancto Evangelio: aperite itaque cordis vestri thesauros, emite, percipite avidè, feliciter possidete, Dominus ac Deus noster unigenitus summi Patris, qui de Deo homo, de Domino magister dignatus est fieri, cum turbæ multæ ex diversis confluerent regionibus, assumptis discipulis suis, id est, apostolis suis: *Ascendit in montem, et aperto ore suo docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati miseres, quoniam ipsi possidebunt terram, etc.* (Matth. v, 1-3). Gradus quosdam summissimos ex lapidibus pretiosis sternit, quodammodo Dominus Salvator; per quos sanctæ animæ et fideles reperere possint et ascendere ad summum illud honum, id est, regnum cœlorum. Breviter igitur, fra-

^a Apud Galland.: TRACTATUS I, in S. Matthæi Evangelium.

tres charissimi, qualitates graduum cupio demon-
strare, vestra modo mens tota et anima sit intenta,
quia non sunt parva quæ Dei sunt.

II. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Mirum principium, fratres, doctrinæ caelestis! non a terrore incipit, sed a beatitudine; non terrorem faciens, sed potius desiderium. Vice enim agonothetæ vel munerarii, certatoribus in hoc stadio spiritali præmium grande proponit; ut dum aspiciunt præmium, nec labores timeant, nec pericula perhorrescant. *Beati ergo pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Non simpliciter, neque confuse beatos pauperes dixit, sed addidit, *¶ pauperes spiritu.* Nec enim omnis paupertas felix est: quia fit sæpe ex necessitate, sit nonnunquam per pessimos mores, sit etiam ex indignatione divina. Beata ergo paupertas, est spiritalis: eorum scilicet hominum, qui spiritu et voluntate pauperes se faciunt propter Deum, renuntiando sæculi bonis, substantiam suam ultro erogando: quos merito *beatos* appellat, quia *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*: per voluntariam enim paupertatem caelestis regni divitias assequuntur. Deinde ait: *Beati mites, quia ipsi possidebunt terram, (Ibid., 4).* Mire, post primum gradum, secundus ostenditur: *Beati, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Sed sicut impossibile est, extra ordinem secundo sistere gradu, nisi ascenderit primum; sic homo mitis esse non poterit, nisi prius pauper spiritu fuerit factus. Quomodo ergo inter divitias positus animus, inter curas, et sollicitudines sæculares, ex quibus negotia, lites, provocaciones, iræ, exacerbaciones sine intermissione nascuntur: quomodo, inquam, inter hæc animus poterit esse mitis et lenis, nisi prius a se omnes causas iracundiæ, occasionesque rixarum abrenuntiando præciderit? Non sit mare tranquillum, nisi cessaverint venti; non extinguitur ignis, nisi materiam incendii spinarumque sarmenta detraxeris: sic nec animus erit mitis et quietus, nisi ea quæ exsuscitant, et inflammant, fuerint abdicata. Bene ergo gradus *¶* jungitur gradui, quia pauperes spiritu ipsi accipiunt jam esse mites.

III. Accedit et tertius: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur (Ibid., 5).* Quis nobis iste luctus intelligendus est salutaris? Numque non ille, qui ex rerum nascitur detrimentis, non qui ex amissione charorum, nec qui ex jactura sæcularium dignitatum: quæ utique omnia jam pauper factus spiritu non dolebit. Hic est luctus salutaris, qui agitur pro peccatis, pro recordatione divini iudicii. Nam quia prius inter innumeras sæculi occupationes et asperitates animus constitutus, de se ipso cogitare non poterat; jam securus et mitis effectus, incipit se ipsum propius intueri, examinare actus suos diurnos atque nocturnos: et sic præteritorum criminum vulnera incipiunt apparere, et tunc luctus ac lacrymæ subsequuntur salutare, et adeo salubres, ut mox caelestis conso-

latio occurrat: verus enim qui dixit: *Beati qui lugent, quia ipsi consolabuntur.*

IV. Accedamus, fratres, ad quartum. *Beati, inquit, qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (Ibid., 6).* Vere enim post pœnitentiam, post luctus et lacrymas peccatorum, quæ alia nascitur esuries et quæ sitis, nisi justitiæ? Sicut enim qui caliginem noctis emensus est, jam gestit proximam lucem; et qui choleram amaram digessit, escam concupiscit et potum: sic et mens hominis christiani, *¶* postquam per luctus et lacrymas sua peccata digesserit, jam solam Dei justitiam esurit atque silit: et merito, ejus quam desiderat, satietate gaudet.

V. Occurrit et quintus gradus: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur (Ibid., 7).* Nemo alteri præstare poterit, nisi prius ipse sibi præstiterit. Postquam sibi ergo misericordiam impetravit, satietatemque justitiæ, incipit jam dolere de miseris, incipit jam pro aliis peccatoribus exorare; factus misericors in ipsos etiam inimicos, majorem sibi eumulum misericordiæ per hujusmodi pietatem in adventu Domini præparabit: ideo dicitur: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.*

VI. Adest ecce gradus sextus: *Beati, inquit, mundo corde, quia ipsi Deum videbunt (Ibid., 8).* Plane jam mundo sunt corde, plane jam Deum videre poterunt, qui pauperes spiritu, qui mites, qui lamentati peccata, qui justitia refecti, qui misericordes, iam adversariis quoque tam sincerum oculum cordis, et lucidum gerunt, ut sine aliqua malitiæ lippitudine inaccessibilem Dei claritatem sine impedimento conspiciant. Munditiæ enim cordis, et conscientie puritas nullam nubem ad intuentium Dominum patietur.

VII. Sequitur, fratres: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (Ibid., 9).* Magna dignitas paci studentium, cum filiorum Dei appellatione censetur. *¶* Bona quidem et hæc pacificatio quæ sit inter fratres, propter substantiam sæculi litigantes, aut propter vanam gloriam, aut simultates: sed parva hæc merces, quia dixerat Dominus in exemplum nostri: *Quis me constituit judicem aut divisorem super vos (Luc. xii, 14)?* Jam enim præmiserat: *ablata tua ne repetas (Luc. vi, 30).* Et alio loco: *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem accipientes (Joan. v, 44)?* Potior ergo et sublimior pacificatio intelligenda est a nobis; illam dicam, qua homines gentiles, qui inimici sunt Dei, per instantiam doctrinæ adducuntur ad pacem: qua peccatores emendantur, et Deo per pœnitentiam reconciliantur; qua rebelles hæretici corriguntur; qua Ecclesie discordantes ad unitatem pacemque formantur. Vere enim qui tales sunt pacifici, non solum beati sunt, sed digni merito filii Dei vocabuntur: ipsum enim Dei Filium Christum imitantes, qui *pax nostra (Ephes. ii, 14)* et reconciliatio ab Apostolo prædicatus est, societatem nominis ejus sortiuntur.

VIII. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum (Matth.*

7, 10). Non est dubium, fratres, quia bono facto comes est semper invidia. Nam salva persecutorum crudelitate, ubi cœperis rigidam tenere justitiam, inolentiam repercutere, incredulos ad pacem Domini convocare; ubi cœperis denique a mundanis hominibus et erroneis discrepare, statim persecutiones oriuntur: necesse est 9 surgant odia, æmulatione laceret. Sic denique ad illum summum gradum, ad ipsum caput atque fastigium, suos auditores adducit Christus, non tantum ut sustineant patiēdo, sed etiam ut moriendo congaudeant.

IX. *Beati, inquit, cum vos persequuntur, et exprobrant, et dicunt omne malum adversum vos, propter justitiam, mentientes: Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis: Sic enim persecuti sunt prophetas qui fuerunt ante vos (Ibid., 11).* Perfecta virtus est, fratres, post totius justitiæ ministrations, propter veritatem opprobria ab hominibus sustinere, affligi cruciatibus, morte denique affici, nec terreri, proposito nobis exemplo Prophetarum, qui diversis modis propter justitiam lacerati, passionum Christi conformes et præmii esse meruerunt. Hic gradus celsior est, in quo Christum Paulus aspiciens dicebat: *Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea quæ in primo sunt me extendens, sector ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu (Philipp. III, 13, 14).* Et adhuc apertius ad Timotheum: *Certamen, inquit, bonum certavi, cursum consummavi (II Tim. IV, 7).* Quasi qui omnes gradus ascenderat, addidit: *Fidem servavi: In reliquo reposita est mihi corona justitiæ (Ibid., 8).* Vere enim universo cursu completo hoc supererat, ut per tribulationes et passiones gaudens Paulus, ad gradum sublimiorem martyrii perveniret. Digne ergo Dominus servis suis suadet: *Gaudete, inquit, 10 et ex-*

sultate, quia merces vestra copiosa est in cœlis (Matth. V, 12); et crescere per incrementa persecutionum evidenter ostendit. Ostensi sunt, fratres, octo gradus Evangelici, exstructi ex lapidibus, ut dixeram, pretiosis. Ostensa est illa scala Jacobi (*Gen. XXVI, 12*), cujus cacumen de terra pertingebat ad cœlum, per quam qui ascendit, portam invenit cœli, ac per eam ingressus, sine fine in conspectu Domini lætus astabit, laudaturus Dominum cum sanctis angelis in æternum.

X. Hic noster mercatus, hæc nudina spiritualis. Demus, benedicti, quæ habemus: offeramus spiritui paupertatem, ut accipiamus secundum promissionem regni cœlestis ubertatem; offeramus mansuetudinem, ut terram possideamus et paradysum: defleamus peccata, et nostra et aliena, ut consolationem de Domini bonitate mereamus: esuriamus et sitiāmus justitiam, ut copiosius saginemur: demus misericordiam, ut veram misericordiam consequamur: vivamus pacifici, ut filii Dei vocemur: mundum cor et castum corpus offeramus, ut lucido sensu Deum videre possimus: persecutiones propter justitiam minime timeamus ut cœlestis Regni efficiamur hæredes: opprobria, cruciatus, mortem denique si eveniat, propter Dei veritatem gaudentes amplectamur et læti, ut merces nobis cum Prophetis et Apostolis copiosa præstetur in cœlo. Ut autem verbis finis cum præfatione concordet: si est gaudium mercatoribus propter lucra præsentia et caduca, magis 11 gaudeamus omnes pariter et lætemur, quia tales Domini hodie invenimus margaritas, quibus nulla possint bona sæculi comparari. Quas ut acquirere, obtinere, possidere mereamur, auxilium nobis et gratia cum virtute, ab ipso Domino postulanda est, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI CHROMATII

AQUILEIENSIS EPISCOPI

TRACTATUS,

QUI SUPERSUNT,

IN EVANGELIUM S. MATTHÆI.

13 TRACTATUS I^a,

In caput III Evangelii S. Matthæi.

(Deest initium.)

I.... Quapropter respondens Dominus Jesus dixit ei: *Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam (Matth. III, 15).* Jesus igitur ad consummanda legis omnia sacramenta, ut baptizaretur a Joanne, a

D Galilæa in Jordanem descendit. Sed Joannes Deum suum per Spiritum sanctum recognoscens, ejusque calceamenta quidem dignum se fuisse portare professus fuerat, implere quod jubebatur excusat: quia non credebat ei necessarium baptismum esse, quem sciret ad hoc venisse, ut baptismo suo mundi peccata deleret; et idcirco baptizari se ab eo potius oportere testatur, dicendo: *Ego a te debeo baptizari;*

^a Apud Galland.: *Tractatus XVII, in S. Matthæi Evangelium.*

et tu venis ad me (*Ibid.*, 14)? Tamquam si diceret: Ego homo sum; tu Deus: Ego peccator, quia homo; tu sine peccato, quia Deus. Quid vis a me baptizari? Non recuso obsequium, sed ignoro mysterium. Ego peccatores baptizo in pœnitentiam. Tu quid **14** vis baptizari, qui non habes causam peccati? Immo potius, quid vis baptizari ut peccator, qui venisti peccata tollere? Quid est ergo quod ait Joannes: *A te debeo ego baptizari, et tu venis ad me?* ^a Quidnam famuli sui fidele servitutis, sed dispensationis suæ mysterium, dicendo: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam*: ostendens hoc esse omnem justitiam, ut ipse Dominus et magister salutis nostræ sacramentum compleret. Non ergo sui causa baptizari Dominus venit, sed causa nostri, ut impleteret omnem justitiam. Justum est enim, ut quod quis docet alterum facere, prior incipiat. Quia igitur magister et Dominus humani generis venerat, exemplo suo docere voluit quid esset faciendum, ut discipuli Magistrum, servi Dominum sequerentur. Quia ergo novum baptisma daturus erat, ad generis humani salutem et remissionem peccati; prior ipse baptizari dignatus est, non ut peccata deponeret, qui peccatum solus non fecerat; sed ut aquas baptismi sanctificaret ad diluenda peccata credentium. Numquam enim aquæ baptismi purgare peccata credentium potuissent, nisi tactu dominici corporis sanctificatæ fuissent. Ille ergo baptizatus est, ut nos lavaremur a peccatis. Ille tinctus est in aqua, ut nos a delictorum sordibus purgaremur. Ille lavacrum regenerationis accepit, ut nos ex aqua et Spiritu sancto renasceremur, sicut ipse alio **15** in loco ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cælorum* (*Joan.* III, 5).

II. Baptismus ergo Christi ablutio est delictorum nostrorum, et renovatio est vitæ salutaris. Audi hoc ipsum Apostolum demonstrantem, cum dicit: *Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* (*Gal.* III, 27). Et addidit: *Consepulti ergo illi estis per baptismum in mortem: ut quemadmodum Christus surrexit a mortuis, sic et vos in novitate vitæ ambuletis* (*Rom.* VI, 4). Per baptismum itaque peccato morimur, sed Christo convivimus: vitæ pristinae sepelimur, sed novæ vitæ resurgimus: vetusti hominis errore exuimur, sed novi hominis indumenta suscipimus. Implevit ergo Dominus etiam in baptismo omnem justitiam, quia ad hoc baptizari voluit, ut baptizaremur; ad hoc lavacrum regenerationis accepit, ut renasceremur in vita.

III. Et baptizavit quidem Joannes Dominum ac Salvatorem nostrum, sed potius ille baptizatus a Christo est: quia ille aquas sanctificavit, hic aquis sanctificatus est; ille gratiam donavit, hic accepit; hic peccata deposuit, ille remisit; quia hic homo,

^a Quidnam. Al. quidem; al. quidam; sed utrumque, locus hiuleus, videtur. Et idem est in editione prima Basileensi, utque in altera Grynæi.

^b Apud Galland.: *Tractatus XVIII, in S. Matthæi Evangelium.*

^c Unde pro *Vide* legitur hoc loci in *Bibliotheca PATROL. XX.*

A ille Deus: Dei enim est peccata dimittere, ut scriptum est: *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus* (*Luc.* V, 21)? Et ideo ait Joannes ad Christum: *Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me?* Joannes enim baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat: **16** verum Christus baptismo egere non poterat, quia peccata non fecerat. Unde in baptismo illo Dominus ac Salvator noster, primum Joannis, dehinc totius mundi peccata purgavit. Et ideo ait: *Sine modo; sic enim oportet nos implere omnem justitiam.* Cujus baptismi gratia dudum mystice præostensa est, cum populus per fluvium Jordanis in terram promissionis inductus est. Sicut ergo tunc populo, ad terram promissionis eunti, per Jordanem via fuit, Domino præcedente: ita nunc, per easdem B aquas fluvii Jordanis, primum iter viæ cælestis apertum est, per quod ad beatam illam terram promissionis, id est, promissionem regni cælestis deducimur. Illis Jesus filius Nave in Jordane dux fuit: nobis vero Jesus Christus Dominus per baptismum dux exstitit salutis æternæ; unigenitus Dei Filius, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

TRACTATUS II ^b.

In caput III Evangelii S. Matthæi.

I. Dehinc sequitur: *Et baptizatus Jesus, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli: et vidit Spiritum Dei descendentem quasi columbam. Et ecce vox de cælo dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (*Matth.* III, 16, 17). Ut in Domini corporea nativitate, ita quoque in baptismo ejus, omni admiratione digna et majestati ejus congrua paruerunt. Cæli igitur, de aquis ascendente Domino post baptismum, patuerunt: **17** sanctus Spiritus in habitu columbæ, specie corporali descendit, testimonium Patris supra Filium deferens: vox etiam Patris statim de cælis auditur, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Cujus sacræ vocis auditum super aquas, David quoque ante prænuntiaverat, dicendo: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit* (*Psal.* XXVIII, 3). In hoc utique, in quo vox paternæ majestatis, testimonium Filio perhibens, quasi quoddam tonitru sonuit.

II. Quis igitur hic contra fidem hæreticis locus est? Quæ in hac Patris professione blasphemandi occasio relicta est, cum etiam expressa proprietate verborum sacramentum sit perfectæ Trinitatis ostensum? In mysterio enim baptismi, et Filius manens videtur in corpore, et Spiritus sanctus in specie columbæ descendit, et vox Patris de cælis auditur, ut Trinitatis unitas declaretur; quia nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu sancto cognosci. ^c Vide igitur quale Patris de

Patrum Lugdunensi, tomo V, pag. 990, sicuti etiam apud Gallandium, tomo VIII, pag. 352; qui tantummodo in subjecta annotatione dubitanter scripsit: *An legendum. Vide?*

^d *Vide pro Unde* nos hic posuimus confidenter, orationis sensu compellente, et auctoritate nisi Al-

Filio **18** testimonium sit, dicentis : *Hic est Filius meus*. Suus utique, non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturæ, ut hæretici volunt, sed sui proprietate generis et veritate naturæ. Multi enim sanctorum filii Dei dicuntur, et sunt : sed hic sine comparatione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus, et proprius, non aliunde, quam de Patre natus. Quia tam verus Pater, Pater est, quam verus et Deus est : sicuti etiam tam verus Filius, Filius est, quam verus et Dominus est. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa; cum et Pater Christum Dominum ac Deum nostrum Filium suum esse testatur; et Spiritus sanctus, id est Paracletus, in tanto fidei sacramento Patri Filioque conjungitur : ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum sanctum crederemus; tres personas, sed unam divinitatem Trinitatis, unamque substantiam. Hæc transitoria de Trinitatis mysterio dicta sunt,

19 III. Verum quia omnia quæ pro nobis Dominus egit, in sacramentum salutis nostræ ostensa cognoscimus : in eo quod baptizato Domino cœli aperti sunt, idem monstratur, quia renatis in baptismo cœlorum regna paterent, quæ nobis Filius Dei, in corpore ad cœlum ascendens, primus aperuit. Unde et statim in eo, quod sanctus Spiritus in specie columbæ descendit, et vox Patris de cœlis auditur, dicentis : *Hic est Filius meus*; in hoc cœlesti mysterium, et salutis nostræ ordo revelatur; quia per salutare baptismum aquæ, essemus et filii Dei futuri, et donis sancti Spiritus munerandi : per quem est Patri, et Filio laus et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

TRACTATUS III^a.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. *Videns autem*, inquit, *turbas Jesus, ascendit in montem : et, sedente eo, accesserunt ad eum discipuli ejus, et aperiens os suum, docebat eos dicens : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (*Math. v, 1, 2*), et cætera quæ sequuntur. De terrenis et humilibus ad alta et excelsa discipulos suos Dominus ducturus, montem conscendit : et quidem Oliveti, ut per ipsius vocabuli significationem, divinæ misericordiæ suæ munus ostenderet. Ascendit igitur Dominus in montem, ut discipulis

cuini abbatis, qui totum hunc Chromatii textum retulit in libello suo adversus Hæresim Felicis episcopi, quem videas superius inter Veterum Testimonia de sacro Chromatio episcopo; necnon auctoritate Editionis primæ Chromatii, quæ Basilee prodit anno 1528, quamque præ manibus habemus; sicut etiam auctoritate vetusti codicis Palatini bibliothecæ Vaticanæ, unde integrum hunc Chromatii textum eduxit ex præcitato Aleuini libello clarissimus Fontaninus, qui etiam totum inseruit in sua *Historia litteraria Aquileensi* libro III, cap. 4, num. 2.

Cæterum (quod sane mireris) totus hic Chromatii textus qui de Mysterio Trinitatis est, in citata bibliotheca Patrum Lugdunensi sæde corruptus apparet, ita ut erroneum etiam sensum involvat, quod summi viri, Fontaninus præcelsus atque De Balbala, non animadvertierunt : Hædemque prorsus

suis terræ jam relinquentibus et superna potentibus, velut **20** in alto jam positus, præcepta traderet cœlestium mandatorum : et provisæ olim benedictiones divino munere largiretur, secundum quod David antè testatus fuerat, dicendo : *Etiam benedictionem dabit qui legem dedit* (*Psal. lxxxiii, 8*), Et ut apertius et gratiam apostolorum, et auguram tantæ hujus benedictionis ostenderet, addidit dicens : *Amulabunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion; Filius scilicet Dei, qui in Sion apostolia benedictiones donavit. Idem enim in hoc monte benedictiones apostolis dedit, qui jamdudum in monte Sina Moysi legem tradiderat, probans se esse utriusque legis auctorem, secundum quod per Jeremiam ipse Dominus manifestat dicens : Et dabo illis testamentum novum : non tale quale jamdudum dedi patribus eorum, cum educerem eos de terra Egypti; sed hoc est testamentum quod dabo illis : scribam leges meas in cordibus eorum, et in sensu eorum scribam illas* (*Jerem. xxxi, 31, 32*). Et jamdudum quidem cum lex daretur (*Exod. xix, 21*), juxta morem populus prohibebatur accedere : nunc autem Dominus dicente in monte nego prohibetur; immo potius omnes invitantur ut audiant : quia in lege severitas est, in Evangelio gratia : illic terræ incredulis inquitur, hic credentibus benedictionum munus insudatur. Si vis ergo et tu benedictionem a Domino accipere, relinque terrenam conversationem, pete vitam supernam; ascende in altitudinem fidei tamquam montem, ut benedici jure a Domino **21** merearis. Sed quæ jam ipsa verba benedictionum sunt, videamus.

II. *Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Plures quidem novimus pauperes : sed non quia tantum pauperes, idcirco beati : quia unquamque nostrum non necessitas paupertatis facit esse beatum, sed fides devotæ paupertatis. Nam multos seipsum agere quidem sæculi facultate, nihilominus tamen a peccatis non desistere, atque a fide Dei esse alienos; quos utique manifestum est beatos dici non posse. Et ideo debemus requirere qui isti beati sint, de quibus ait Dominus : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Hos utique pauperes significat esse beatos, qui contemptis mundi divitiis, spreteque sæculi facultate, ut Deo fierent divites, mundo

mendis inquinatus lucem vidit in novissima quoque bibliotheca Gallandii.

Nos propterea totum hunc Chromatii textum in hac nostra editione, non minus quam sex locis emendatum, suæ integritati restitimus, collatione facta cum textu eodem prout exstat apud Aleuini in editione novissima Frobenii, unde textum ipsum in Testimoniis Veterum inseruimus; sicuti etiam ratione habita citatæ editionis Primæ Basileensis Scriptorum seu Opusculorum Chromatii 1528, alteriusque itidem Basileen-sis 1609 inter Monumenta Sanctorum Patrum Orthodoxographa Joannis Grynzæi, necnon vetusti codicis Aleuini bibliothecæ Vaticanæ, prout in Præfatione suo loco admonuimus.

^a Apud Galland. : TRACTATUS II, in S. Matthæi Evangelium.

esse pauperes voluerunt. Hi tales, pauperes quidem sæcula videntur, sed Deo divites sunt, egentis sæcula, sed Christo locupletes. Cujus beatæ paupertatis exemplum nobis primum in se Apostoli præbuerunt: qui contempta omni facultate, statim secuti Domini vocem, ipsius esse discipuli meruerunt. Hos tales pauperes etiam Apostolorum temporibus invenimus, qui prius credentes, universis rebus suis possessionibusque distractis, sub hac devota paupertate Domini divitiis quasierunt. Unde et Apostolus in tali paupertate divitiis inesse cælestes ostendit, dicens: *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes* (I Cor. vi, 10). Inde denique Petrus, cum ascendens in templum a clauda elemosynam peteretur, ait: *Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Domini nostri Jesu Christi surge et ambula* (Act. iii, 6). O vere beata paupertas, quæ cum nihil de mundi facultate habeat, tantum de cælo largitur! Non dat quidem argentum vel aurum, sed quod plus est divitiis omnibus, reddit corporis sanitatem. Imaginem Cæsaris in humo, quam daret, non habuit; sed Christi imaginem in homine reformavit. De hujusmodi pauperibus in præsentia loca Dominus loquitur, de quibus et David multis locis testatur dicendo: *Ederent pauperes, et saturabuntur, et vivet cor eorum in sæculum sæculi* (Psal. xxi, 7). Et iterum: *Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum* (Psal. lxxxi, 4). *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum* (Psal. xxxiii, 7). Talium ergo pauperum Dominus docet esse regnum cælarum, qui se causa religionis ac fidei sæculo pauperaverunt, ut læcupletem sanctum Spiritum possiderent. Vel certe beatos pauperes dicit, qui nulla superbia diaboli indigent, nulla ambitione sæculi extolluntur, sed humilitatem spiritus cum fidei devotione custodiunt. Unde dicitur a David in Psalmo: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humilitatem Deus non spernit* (Psal. l, 19). Tales ergo pauperes spiritu beati sunt apud Deum.

III. Deinde ait: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Sicut de pauperibus superius, ita et hic de lugentibus loquitur; non eos beatos appellans, qui aut dilectæ sive conjugis orbitatem, aut amissionem charorum pignorum filiarumque graviter lugent; sed eos potius beatos esse significat, qui aut propeccata commissa peccata jugi lacrymarum fletu expiari contendunt, aut qui pro legis affectu iniquitatem sæculi ac peccantium delicta lugere non desinant. His ergo tam sancte lugentibus non immerito a Domina consolatio exultationis æternæ promittitur. Eam denique David sanctus expectans, etiam stratum suum jugi lacrymarum fletu rigavit dicendo: *Lanabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Psal. vi, 7). Et iterum: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus* (Psal. xli, 4)? Et iterum: *Quis cinerem sicut panem manducabam, et potum meum cum fletu temperabam* (Psal. ci, 10).

Et iterum: *Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis in lacrymis in mensura* (Psal. lxxix, 6). Vis autem scire pium luctum sanctorum? Audi dictum de Samuele propheta, quia usque ad diem mortis ejus luxerit regem Saulem (I Reg. xv, 35). Hieremias quoque cum populi peccata defleret, ita ait: *Ut flumina aquarum transierunt oculi mei, super contritione plebis meæ* (Thren. iii, 48). Et iterum: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo hanc plebem die ac nocte* (Jerem. ix, 1)? Daniel etiam gravi luctu pro populi peccatis afficitur, secundum quod ipse testatur dicens: *Et eram, inquit, lugens tribus hebdomadis dierum, panem non manducans, et vinum non bibens* (Dan. x, 3). Sanctus quoque Apostolus quosdam Corinthiorum luctu simili deflet, dicendo: *Et veniam ad vos, ut lugam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam in immunditia quam gesserunt, et fornicatione* (II Cor. xii, 21). Hujusmodi ergo luctum Dominus perpetui gaudii consolatione compensat, secundum quod Isaias retulit, dicens: *Date his qui lugent Sion, gloriam pro cinere: unctionem lætitiæ lugentibus: pro spiritu maestitiæ amictum gloriæ* (Isai. lxi, 3). David ait: *Convertisti planctum meum in gaudium mihi, dirupisti saccum meum, et præcinxisti me lætitiis* (Psal. cxix, 12).

IV. Deinde ait: *Beati mites, quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*. Diversæ sunt gratiæ promissionum divinarum, quia diversi gradus meritorum. Ait ergo: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*. Mites sunt homines mansueti, humiles et modesti, in fide simplices, et ad omnem injuriam patientes, qui præceptis evangelicis instituti, Dominicæ mansuetudinis imitantur exemplum, qui ait in Evangelio: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. xi, 19). Denique Moyses jam dudum ideirco maximam gratiam apud Deum habuit, quia mitis erat. Hoc enim de eo scriptum est: *Et erat Moyses mansuetus præ omnibus qui erant super terram* (Num. xii, 3). Unde David in Psalmo ait: *Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus* (Psal. cxxxi, 2). Hujusmodi ergo mites beatos ostendit, quibus non in præsentia vita, sed in futura possessionem terræ illius felicitis repromisit, de qua dicitur legitimus in Psalmo: *Mansueti autem possidebunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis* (Psal. cxviii, 14). Et iterum: *Qui expectant Dominum, ipsi hereditate possidebunt terram* (Psal. lxxviii, 36). De qua et per Salomonem Spiritus sanctus testatur dicens: *Quoniam recti habitabunt in terra, et sancti habitabunt in ea* (Prov. xi, 21). Hos ergo mites Dominus beatos ostendit, qui lenitatem mansuetudinis Dominicæ sequentes, beatæ illius terræ hereditate perpetua possessione fruuntur. Maxime tamen de terra nostri corporis loquitur, in qua sancti transfigurati in gloriam, secundum Apostolum, æterna felicitate regnabunt.

V. Deinde ait: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*. Non facili desiderio,

nec levi cupiditatis ardore expetendam a nobis esse justitiam docuit. Siquidem hos beatos esse significat, qui ad eam consequendam, esuriendi ac sitiendi modo, interni desiderii cupiditatibus inardescunt: quia si eam unusquisque nostrum esuriens ac sitiens desiderio concupiscat, non potest aliud semper, quam justitiam cogitare, justitiam quærere: quia esuriens ac sitiens, necesse est, id quod sinit atque esurit, concupiscat. Merito igitur his taliter esurientibus ac sitientibus eum, qui panis cœlestis ac fons aquæ vivæ est, satietatem refectionis illius perpetuæ repromittit, dicendo: **26** *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Illam utique justitiam fidei, quæ Dei et Christi est, de qua et Apostolus retulit: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi, in omnes et super omnes qui credunt in eum* (Rom. iii, 20). Vel certe ipsum Dominum ac Salvatorem nostrum, qui nobis secundum Apostolum: *Et justitia, et sanctificatio, et redemptio factus est* (I Cor. i, 30); cujus desiderio, velut cibi ac potus modo, beati semper exæstuant, secundum quod ipse Dominus per Salomonem testatur, dicens ex persona Sapientiæ: *Qui me manducant, adhuc esurient: et qui me bibunt, adhuc sitiunt* (Eccli. xiv, 29). Hanc ergo justitiam etiam nos semper esurire ac sitire debemus, ut saturari cibo refectionis perpetuæ mereamur. Bene autem cum additamento dictum est in loco præsentis: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam*, quoniam ipsi saturabuntur: quia qui non justitiam, sed injustitiam esuriunt, scilicet qui aurum, et argentum desiderant, qui divitias vel honores sæculi concupiscunt, et qui numquam terrenis opibus vel carnis desideriis satiantur; ii tales, non beati, sed infelices sunt; quia eis, non spes promissæ gloriæ, sed damnationis pœna debetur.

VI. Deinde ait: *Beati misericordes, quoniam ipsi miserabitur Deus.* Plurimis quidem testimoniis, tam in veteri Testamento quam etiam in novo, ad faciendam misericordiam a Domino provocamur: sed ad compendium fidei arbitramur **27** satis superque sufficere id, quod in præsentis loco ipse Dominus propria voce depromit, dicendo: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserabitur Deus.* Dominus misericordiarum misericordes dicit esse beatos, ostendens unumquemque misericordiam Dei promereri non posse nisi et ipse misericors fuerit. Unde et alio loco ait: *Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester qui est in cœlis, misericors est* (Luc. vi, 36). Deinde ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Hos mundo corde esse significat, qui, deposita sorde peccati, ab omni se carnis inquinamento purgaverint, et per opera fidei atque justitiæ Deo placuerint, secundum quod David in Psalmo testatur dicens: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam* (Psal. xxiii, 3, 4). Merito et David sciens Deum non nisi mundo corde posse videri, ita in Psalmo precatur dicens: *Cor mundum crea in me, Deus, et*

A spiritum rectum innova in visceribus meis (Psal. l, 12). Hujusmodi ergo mundo corde Dominus beatos esse ostendit, qui pura mente et integra conscientia sub fide Domini viventes, Deum gloriæ in futuro cœlesti Regno conspiciere merebuntur: *Non jam per speculum et in ænignate, sed facie ad faciem*, ut Apostolus retulit (I Cor. xiii, 12). Modo enim licet oculis fidei Deum contemplerur, claritatem tamen ejus præ infirmitate carnis videre non possumus: tunc autem videbimus eum, accepta **28** immortalitate in cœlestem gloriam transformati, cum immortalitatem Deum immortalibus oculis conspiciere cœperimus: et tunc vere implebitur in nobis illud, quod scriptum est: *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum* (Psal. xlvii, 9). Non immerito idem David cum futuri temporis gloriam ostenderet in qua sancti cum Deo habitabunt, ita retulit: *Attamen justii confitebuntur tibi, et habitabunt recti cum facie tua* (Psal. cxxxix, 14).

VII. Deinde ait: *Beati vacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Pacifici sunt, qui a dissensionis et discordiæ scandalo separati, dilectionem charitatis fraternæ, et pacem Ecclesiæ sub catholicæ fidei unitate custodiunt: quam pacem tuendam discipulis suis Dominus in Evangelio peculiariter commendat, dicendo: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (Joan. xiv, 27). Quam pacem Dominus Ecclesiæ suæ daturum David ante testatus est, dicens: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad ipsum* (Psal. lxxxix, 9). De qua pace custodienda et Apostolus commonet, dicens: *In omnibus servantes unitatem spiritus cum vinculo pacis* (Ephes. iv, 3). Et iterum: *Pax Dei quæ superat omnem intellectum, custodiat corda vestra et corpora vestra a malo* (Philipp. iv, 7). Nihil enim tam necessarium servis Dei, tam salutare Ecclesiæ, quam charitatem servare, quam pacem diligere, sine qua Deum videri non posse, ad Hebræos Apostolus **29** docet, dicendo: *Ante omnia diligite pacem, sine qua nullus nostrum Deum videre poterit* (Hebr. xii, 14). Unde omni studio ac devotione pacem Ecclesiæ servare nos convenit, et eos qui a pace dissentiant, ad Ecclesiæ charitatem, quantum in nobis est, pacis ac fidei studio revocare, exemplo Prophetæ qui ait: *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis* (Psal. cxix, 7). Merito et in Evangelio in exultatione angelorum natiuitatem Domini nuntiantium, hæc vox sancta reperitur: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. ii, 14). De qua pace et David retulit: *Pax, inquit, multa est diligentibus te, et non est illis scandalum* (Psal. cxviii, 165). Et Isaias similiter: *Et ponam in multa pace filios tuos, et in æquitate œdificaberis* (Isai. liv, 13). Si enim ad hoc Filius Dei carnem suscipere et pati dignatus est, ut pacificaret nos Deo per sanguinem crucis suæ (Coloss. i, 20); utique, secundum quod Apostolus retulit, per omnia pacifici esse debemus,

ut vere ipsum Deum pacis in nobis habere mercamur **A** (Rom. xv, 33): hoc enim scriptum est: *Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion (Psal. lxxv, 3)*. Et sic vere non solum filii Dei erimus, sed et *hæredes Dei, cohæredes autem Christi*. Hoc enim Apostolus retulit: *Si filii, inquit, Dei, et hæredes Dei, cohæredes autem Christi (Rom. viii, 17)*.

VIII. Deinde ait: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Non immerito esuriendam ac sitiendam **30** justitiam Dominus superius memoravit: cujus desiderio in tantum satiare nos decet, ut propter eam et persecutionem mundi, et pœnas corporis, et ipsam mortem contemnere debeamus. In qua significatione martyres maxime declarantur, qui propter justitiam, fidem et nomen Christi persecutiones in sæculo **B** sustinent, quibus spes magna promittitur, id est possessio regni cælorum. Cujus beatitudinis Apostoli principes exstiterunt, et omnes justii qui propter justitiam legis diversis persecutionibus afflicti, merito fidei suæ ad regna cælestia pervenerunt.

IX. Deinde ait: *Beati eritis cum vos persecuti fuerint homines, et exprobrabunt, et dicent omne malum contra vos. Gaudete in illa die et exsultate: dico enim vobis, quia merces vestra multa est in cælis: sic enim faciebant et Prophetis patres eorum*. Omnia quæ tempore persecutionis propter nomen Christi adversus justos persecutorum excogitare potest infanda perfidia, vel diversa opprobria ingerere, vel corpori pœnas inferre; non solum patienter ferre debemus, sed etiam cum gaudio exsultationis accipere, **C** propter futuram gloriam. Hoc enim ait: *Gaudete in illa die et exsultate: dico vobis, quia merces vestra multa est in cælis*. Quam gloriosa est persecutionis hujus tolerantia, cujus mercedem Dominus repositam esse dicit in cælis! Et idcirco propositæ gloriæ præmium considerantes, ad omnem tolerantiam **31** passionis devota fide parati esse debemus: ut consortes gloriæ Prophetarum atque Apostolorum effici mereamur, per Christum Dominum nostrum, qui est benedictus in sæcula.

TRACTATUS IV ^a.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Deinde ait: *Vos estis sal terræ; sed si sal terræ infatuatum fuerit, ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et concalcetur ab hominibus (Matth. v, 13)*. Dominus Apostolos suos sal terræ cognominat. Et videamus quid sub hujus vocabuli comparatione de Apostolis suis Dominus velit intelligi. Quod ut plenius possimus advertere, primum sollicite requirendum est, quid hoc sal sit, et cujus terræ, et in quam deinde rem utilitatemque proficiat. Jam etiam salis ipsius naturam usumque tractare debemus, ut his cognitis, dominici dicti virtutem spiritali intelligentia facilius assequamur. Natura igitur salis per aquam, per calorem solis, per flatum venti con-

stat; et ex eo quod fuit, in aliam speciem generatur. Sic et Apostoli atque omnes credentes, per aquam baptismi, per fidem Christi (qui in comparatione sol justitiæ dictus est) et per inspirationem sancti Spiritus Deo renati, ex terrena in cœlestem nativitatem transierunt. Unde non immerito sancti Apostoli sal terræ a Domino nuncupantur. Et cujus terræ? promptum est noscere: id est terræ corporis **32** nostri, quam dudum insipientem ac sensu vanitatis insulsam, evangelicæ prædicationis sapientia salierunt. Ipsi enim sal terræ nostræ facti sunt, quia per ipsos et verba sapientiæ accepimus, et per cœlestem nativitatem in spiritalem sumus demutati naturam. Sicut igitur sal hoc, id est sal terræ, in discrete omnibus opus est, id est regibus ac potentibus, divitibus et pauperibus, servis ac dominis; sic et cœlestis sapientiæ verbum, quod per Apostolos prædicatum est, necessarium est cunctis ad vitam: *Omnes enim, secundum Apostolum, egent gratia Dei (Rom. iii, 23)*. Quia sicut præsentem hanc vitam non sine salis usu habemus: ita quoque illam vitam æternam, sine dono sapientiæ divinæ adipisci non possumus.

II. Sed quia de natura vel gratia salis secundum intelligentiam spiritualem jam superius dictum est, nunc quoque de ipsa salis virtute tractemus. *Vos ergo, inquit, estis sal terræ*. Itaque sicut sal, cum operatur in carne qualibet, corruptelam non admittit, lætores aufert, sordes expurgat, vermes non sinit generari: ita et cœlestis gratia ac fides quæ per Apostolos data est, simili exemplo in nobis operatur. Aufert enim carnalis concupiscentiæ corruptelam, peccatorum sordes expurgat, odorem malæ conversationis excludit, vermes delictorum non sinit generari, id est de corpore libidinosas et mortiferas voluptates exurgere: conservans corpora nostra etiam ab illo immortali verme, **33** qui indefessa pœna peccatores excruciat, de quo scriptum est: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur (Marc. ix, 43, 45, 47, ex Isai. lxxvi, 24)*. Et sicut sales a foris quidem apponuntur, intrinsicè vero operantur per virtutem naturæ suæ, ita et cœlestis gratia exteriora hominis atque interiora perpenetrat, et totum hominem integrum a peccato incorruptumque conservat. Nos autem Deo dignos esse, qui sale cœlestis sapientiæ condiuntur (*Levit. ii, 13*), etiam dudum præcedente figura legis ostensum est, quia omne sacrificium offerendum Deo sale saliebatur. Quod ipsum Evangelista commemoravit dicendo: *Omne, inquit, sacrificium sale salietur (Marc. ix, 48)*: ostendens eum hominem dignum vere sacrificium Deo fieri, qui cœlestis sapientiæ virtute esset infusus. Unde non immerito cum per Ezechielem prophetam Dominus Jerusalem, immo potius Synagogam, increparet, inter cætera ait: *Aqua non est lota, neque sale salita (Ezech. xvi, 4)*; prænuntians, quia neque gratiam baptismi salutaris ad abluenda peccata sua acceptura erat, neque fidem

^a Apud Galland.: *Tractatus III, in S. Matthæi Evangelium.*

coelestis sapientiae susceptura. Si quis itaque hoc coelesti sale usus fuerit, condietur; qui autem noluerit, infatuabitur. Non immerito et Apostolus (*Coloss. iv, 6*), sermonem nostrum semper gratiae sale conditum esse debere commouit.

III. Adhuc hujus salis gratiam ac virtutem etiam in libris Regnorum invenimus praestensam (*IV Reg. 11*). Cum in Jericho essent aquae malignae quae steriles faciebant, petitus est sanctus Elisaeus **34** propheta, ut iisdem aquis remedium salutare praeberet. Tunc sanctus Elisaeus, coelestis mysterii non ignarus, dixit afferri sibi vas fictile, et mitti in eo salem. Et venit, et misit salem ad exitus aquarum; et sic sanata sterilis natura aquarum, in fecunditatem mutata est: quod in sacramentum futurae veritatis gestum, manifesta ratione cognoscimus. Nam per aquas gentes significari evidenter Apocalypsis retulit dicendo: *Aquae quas vidisti, populi, et gentes, et turbae, et nationes sunt* (*Apoc. xvii, 15*). Quae aliter sanari, vel remedium salutare accipere non poterant: nisi sal in vas fictile mitteretur, id est Dei sapientia humanum corpus acciperet. Quae postquam ad exitus aquarum, id est ad exitum mortis humanae, salutis nostrae causa pervenit: tunc omnium credentium natura quae a fructu seminis sterilis erat, in fidei ac justitiae fecunditatem mutata est. Unde non immerito Dominus Apostolos suos sal terrae appellat, quos divina ex se, et coelesti sapientia replevit. Sic autem eos sal terrae esse testatus est, sicut et lucem mundi (*Joan. viii, 12*). Nam cum ipse lucem mundi se esse professus sit, tamen etiam discipulos suos hoc nomine voluit nuncupare, non auferens sibi quod suum est lumen, sed largiens: quia lumen verum et aeternum quod suum est, sine aliquo detrimento propriae naturae largitur. Scimus sane nonnullos sales de terra generari: sed et haec simili modo congruit Apostolorum personae. Quia quamvis nati de terra humani corporis viderentur; aliud **35** tamen per fidem Christi esse jam coeperant: ut non jam terra, sed sal terrae haberentur; quia de carnalibus facti sunt spirituales, idonei qui fide possent condire insalsa corda credentium.

IV. Vos ergo, inquit, estis sal terrae: si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur? ad nihilum valet; nisi ut projiciatur foras, et conculetur ab hominibus. Infatuari autem eos ostendit, qui cum semel per fidem et sapientiam coelestem eruditi, fideles ac stabiles debeant permanere; relicta fide et sapientia divina, aut in haeresim ruunt, aut ad stultitiam gentilitium redeunt. Et ideo ait: *Si autem sal infatuatum fuerit, in quo condietur? Quia infatuati fraude diaboli hujusmodi homines, amissa fidei gratia, evanescent: Qui cum potuissent etiam alios non credentes, adhuc a fide alienos, divinae praedicationis verbo condire, etiam sibi invidiosos existerunt. Denique Judas Iscariotes de hujusmodi salibus fuerat: sed postea quam divinam sapientiam reprobavit, et de Apostolo apostata factus est: non solum aliis prodesse non po-*

luit, sed et sibi miser et inutilis factus est. Et ideo addidit Dominus dicens: *Ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculetur ab hominibus*: quia hujusmodi, jam non fideles ac domestici; sed projecti ab Ecclesia, ut extranei et fidei hostes habendi sunt. Unde et Judas de domestico fidei, inimicus factus est veritatis. **36** Projecti itaque hujusmodi extra Ecclesiam, necesse est ut diversis vitis carnis et varis voluptatibus saeculi conculentur: et hoc est quod ait: *ad nihilum valet, nisi ut projiciatur foras, et conculetur ab hominibus*. Quid autem conculari ab hominibus, etiam Salomon in libro suo retulit, cum de muliere meretrice loqueretur: *Mulier, inquit, fornicaria, quasi stercus in via ab hominibus praetereuntibus conculetur* (*Eccli. ix, 10*). Quia igitur conditi jam sale apostolico sumus, in tali ac tanto condimento gratiae spiritualis permanere debemus, ut ipsi quoque sal terrae nuncupari a Christo Domino nostro mereamur, qui est benedictus in saecula, Amen.

TRACTATUS V^a.

In caput v Evangelii S. Matthaei.

I. DEIRDE ait: *Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi super montem posita, neque accendunt lucernam ut ponant eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt* (*Matth. v, 14, 15*). Sal terrae Dominus discipulos suos appellavit: quia infatuata a diabolo corda humani generis, per coelestem sapientiam condierant. Nunc quoque lumen mundi eos nuncupat, quia a se ipso qui verum et aeternum lumen est, illuminati; ipsi quoque lumen facti sunt tenebrarum. Nam quia ipse sol justitiae est; non immerito etiam **37** discipulos suos lumen mundi cognominat; quia per ipsos, quasi per quosdam micantes radios, universo orbi cognitionis suae lumen infudit: fugaverunt enim a cordibus hominum tenebras erroris, lucem veritatis ostensa. Per ipsos namque illuminati etiam nos, ex tenebris lumen sumus effecti, dicente Apostolo: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: sicut filii lucis ambulate* (*Ephes. v, 8, 9*). Et iterum: *Non estis filii noctis neque tenebrarum, sed estis filii luminis et filii diei* (*I Thess. v, 5*). Merito et sanctus Joannes in Epistola sua testatus est, dicens: *Deus lux est* (*I Joan. 1, 3*), et qui manet in Deo, in lumine est, sicut et ipse est in lumine. Unde quia tenebris erroris liberatos nos esse gaudemus, semper quasi filii lucis in lumine ambulare debemus.

II. Et addidit: *Non potest, inquit, civitas abscondi supra montem posita* (*Matth. v, 14*). Civitatem hic Ecclesiam significat, de qua multis locis divinitus Scripturae testantur, et de qua David maxime loquitur, dicens: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (*Psal. lxxvii, 3*). Et iterum: *Fluminis impetus letificat civitatem Dei* (*Psal. xlv, 5*). Et iterum: *Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutem;*

^a Apud Galland. : TRACTATUS IV, in S. Matthaei Evangelium.

in civitate Dei nostri : Deus fundavit eam in æternam (Psal. xvii, 9). Et ut manifeste se de hac civitate loqui Spiritus sanctus ostenderet, etiam montis ipsius fecit mentionem, dicendo : *In civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.* De qua per Isaiam Dominus loquitur, dicens : **38** *Ecce ego præparabo tibi carbunculum lapidem; et fundamenta tua sapphyrum, et propugnacula tua jaspidem; et portas tuas lapidem crystallinum; et circuitum tuum lapides electos; et omnes filios tuos docibiles Dei (Isai. liv, 11, 12, sec. LXX).* Et multa similia quæ prætermisimus, ne tædium legentibus faceremus; maxime cum hæc quæ dicta sunt, ad probationem civitatis hujus satis abundeque sufficiant: Civitatem ergo supra montem positam, Ecclesiam ostendit, supra fidem Domini ac Salvatoris nostri in cælesti gloria constitutam; quæ actu spiritali omnem^a humiditatem terrenæ infirmitatis excedens, universo mundo conspicua facta est gloriosa; quæ jam non per annuntiationem legis obumbratur, sed per evangelicam doctrinam aperta prædicatione conspiciatur.

III. Et addidit : *Neque enim accendunt lucernam; et ponunt eam sub modio, sed supra candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt (Matth. v, 15).* Videamus itaque et hujus dicti Domini rationem. Scimus lucernam ad hoc accendi, ut non modio aut aliquo operimento tegatur; quod si fiat, usus ejus nulli rei proderit: sed ideo accenditur in candelabro, ut in edito loco posita cæcitate obscuræ noctis abijciat, et lucis suæ usum in domo constitutis impertiat. Quod ideo Dominus commemorat, quo sciremus, et nos ideo gratia fidei accensos, et **39** luce spiritus illuminatos, ut et ipsi per opera fidei atque justitiæ velut lucerna spiritualiter luceremus; et hos qui in tenebris erroris sunt positi, ignorantie nocte depulsi, veritatis ipsius lumine illustraremus. Unde Apostolus ait : *Inter quos lucetis sicut luminaria in hoc mundo, verba vitæ continentis (Philipp. ii, 15, 16).* Quod si non faciamus, videbimur tam necessariis luminis utilitatem, ad damnum tam nostrum quam aliorum, infidelitate nostra velut quodam velamine obtegere et obumbrare. Quapropter et illum qui silentium ad lucrum cælestis negotiationis acceptum abscondere magis voluit quam ad mensam nummulariis dare, debitam penam incurrisse scimus et legimus (Matth. xxv, **D** 28, 30).

IV. Et ideo lucerna illa spiritalis, quæ ad usum salutis nostræ accensa est, semper lucere debet in nobis. Habemus enim lucernam cælestis mandati, et gratiæ spiritalis, de qua David retulit : *Mandatum tuum lucerna pedibus meis, et lux semitis meis (Psal. cxviii, 105).* De qua et Salomon ait : *Quoniam lucerna est præceptum legis (Prov. vi, 23).* De qua per Sophoniam quoque prophetam Dominus testatur : *Et scrutabor Jerusalem cum lucerna (Soph. i, 12).* In

^a Humiditatem. An humilitatem, prout editio prima Basileensis?

^b Corrigit. LXX, Prov. iv, 18, καταρῶσα, dit-

A hac enim lucerna inextinguibile legis ac gratiæ suæ lumen ostendit, quod non aliquo cæcæ mentis velamine operiendum est vel obscurandum, ut Judæi vel hæretici faciunt, qui perspicuam lucem prædicationis divinæ pravis interpretationibus obtegere et occultare nituntur, pro fide perfidiam **40** prædicando, et lumen veritatis erroris tenebris obvelando. Unde lucerna hæc legis ac fidei non occultanda nobis est, sed ad salutem multorum semper in Ecclesia, velut in candelabro, constituenda; ut veritatis ipsius luce et nos fruamur, et omnes credentes illuminentur. Ad ejus luminis contemplationem etiam, per Isaiam nos sanctus Spiritus adhortatur dicendo : *Venite, ambulemus in luce Domini. Dimisit enim populum suum domus Israel (Isai. ii, 5, 6, sec. LXX).* De qua luce et beatus Petrus in Epistola sua testatus est, dicens : *Qui eripuit nos de tenebris, et advocavit nos in admirabilem lucem (I Petr. ii, 9).* Unde et Zacharias propheta, ut spiritalis hujus luminis et cælestis candelabri quod in figura Ecclesiæ ostensum est, manifestaret mysteria, inter cætera quæ ei pro merito prophetiæ monstrata sunt, etiam candelabrum aureum cum lampadibus suis se vidisse testatus est (Zach. iv, 2). Nam et in tabernaculo testimonii ad futuræ veritatis exemplum candelabrum cum lucernis indefesso lumine populo lucebat (Exod. xl). Cujus rei ratio Judæis quidem occulta est, sicuti et omnia sacramenta legis, sed nobis jam manifesta. Scimus enim in candelabro illo typum veri et æterni luminis ostensum: id est Spiritus sancti, qui per multiformem gratiam omne Ecclesiæ corpus semper illuminat. Unde et Dominus in Evangelio, inter cætera, discipulos suos ut lucernas in manibus ardentes habeant adhortatur, dicendo : *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes (Luc. xii, 15).* Quod utique **41** Dominum præcepisse, non corporali sensu, sed ratione spiritali, intelligendum est. Nam quia in lucerna mandatum Dei, sive lumen legis significatur; ideo lucernam in manibus portare jubemur, ut illuminati gratia Spiritus sancti, operibus justitiæ ac fidei luceamus, secundum quod Salomon retulit : *Vitæ, inquit, justorum, similiter ut lux fulgebunt; procedunt enim et illuminant, donec^b corrigit dies (Prov. iv, 18; sec. LXX).*

V. Merito ergo, cum in præsentem loco Dominus lucernæ mentionem fecisset, dicendo : *Neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt,* addidit dicens : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. v, 16).* Magnificatur enim Deus in nobis apud incredulos et infideles, si secundum præcepta divina vivamus, si bonis operibus luceamus. Unde et sanctus Apostolus ait : *Magnificate et portate Deum in corpore vestro (I Cor. vi, 20).* Et beatus Petrus in Epistola sua similiter com-

gdi. Legit tamen corrigit etiam Lucifer Calaritanus, ut ad eum locum annotat Nobilius. Editio prima Basileensis habet decurrat.

monet : *Ut cum detrectaverint de vobis, opera justitiæ magnificent Deum nostrum* (I Petr. III, 16). Potest autem et aliter intelligi, quia multiplex intelligentia spiritalis est, ut in lucerna ipsum Dominum significare noscamus, propter assumpti corporis humilitatem. Hic quidem, non solum **42** secundum gloriam divinitatis, Sol justitiæ nuncupatur, sed secundum assumpti corporis sacramentum etiam lucerna ostenditur; quia cum Deus esset gloriæ et majestatis æternæ, humilis in hoc mundo tamquam lucerna apparuit. Et non sine causa tamquam lucerna: quia lucerna per noctem lucere consuevit. Idcirco itaque in hoc mundo humilis tamquam lucerna apparuit: ut tenebras erroris de cordibus nostris et ignorantiae noctem depelleret; qui in hoc mundo velut in nocte positi degimus. Hujusmodi ergo lucerna, id est incarnatio Christi ostensa a Lege et prophetis, jam non obscura prædicatione legis tamquam modio tegitur, nec infidelitate Scribarum ac Pharisæorum velut quodam vase perfidiæ operitur: sed in cruce, velut in candelabro, constituta, omnem Ecclesiæ domum illuminat. Secundum mysterium itaque incarnationis, lucerna est; secundum gloriam vero Divinitatis, Sol justitiæ est. Denique in ipso crucis candelabro, tamquam Sol resplenduit, cum per Apostolorum prædicationem, quasi per quosdam radios, universo orbi clarissimum suæ cognitionis lumen innoxit Dominus et Salvator noster, qui est benedictus in sæcula.

43 TRACTATUS VI^a.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Deinde ait: *Nolite putare, quia veni solvere Legem aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere* (Math. v, 17). Non ad dissolvendam Legem vel Prophetas Filius Dei venit, qui auctor est Legis et Prophetarum; quia ipse Moysen ad tradendam Legem populo dedit, et Prophetas ad prædicationem futurorum sancto Spiritu mundavit: *Non ergo, inquit, veni solvere Legem aut Prophetas, sed adimplere.* Implevit autem Legem et Prophetas hoc modo; dum ea quæ scripta erant in Lege et Prophetis, ipse consummavit. Unde cum acetum in cruce oblatum sibi bibisset, ait: *Adimpletum est* (Joan. xix, 30): ut evidenter ostenderet, omnia quæ de se in Lege et Prophetis scripta erant, etiam usque ad acetum esse completa. Adimplet Legem omni modo, dum mysterium paschæ vel agni, olim in figura monstratum, passionis suæ sacramento complevit. Unde ait Apostolus: *Nam et pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v, 7). Adimplet Legem, dum sacrificia Legis, omniaque exempla in se præfigurata, accipiendo corpus, veritatis ratione complevit. Vel certe adimplet Legem, dum præcepta Legis quæ dederat, evangelicæ gratiæ suæ supplemento confirmat. Quam autem Legem venit adimplere, in sequenti demonstrat dicendo: *Donec* **44**

caelum et terra transeant, iota unum vel unus apex a Lege non cadent, donec omnia fiant (Matth. v, 18). Quam vera igitur ac divina sit prædicatione Legis, ex hoc ipso cognoscimus, de qua ne iota quidem vel unum apicem posse cadere Dominus manifestat. Quamquam in hoc iota vel apice Legis, etiam sacramentum crucis possit intelligi, quia iota et apex quandam in se imaginem crucis ostendunt, quæ a Lege ac Prophetis prædicata nulla ratione poterat præteriri.

II. Deinde ait: *Qui solverit, inquit, unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum* (Ibid., 29). Cum mandata minima solvere impium sit, multo magis magna et maxima. Unde per Salomonem id ipsa Spiritus sanctus contestatur, dicens: *Qui modica spernit, paulatim decidet* (Eccli. xix, 20). Et idcirco nihil est de præceptis divinis solvendum, nihil mutilandum, sed totum fidei ac devota mente servandum atque docendum, ne regni caelestis gloria amittatur: quia, quæ judicio infidelium vel hominum sæculi minima putantur et parva, hæc apud Deum non sunt parva, sed necessaria. *Qui autem docuerit et fecerit, hunc magnum futurum Dominus ostendit in regno caelorum.* Quapropter non solum verbis operandum est, sed et factis; nec ut doceas tantum, sed ut quod docueris, facias. Et audiamus ipsum Dominum hujusmodi doctores, qui dicunt et non faciunt, **45** in Evangelio increpantem: *Væ, inquit, vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia oneratis homines oneribus, quæ portari non possunt, ipsi autem non tangitis digito vestro sarcinas ipsas* (Math. xxiii, 4). Unde et Apostolus ait: *Non, inquit, audiores Legis justii sunt apud Deum, sed factores Legis justificabuntur* (Rom. II, 13). Si hoc etiam de audientibus dicit, quid de doctoribus intelligendum est? Iude et Salomon ait: *Noli esse citatus in lingua tua, et segnis ac remissus in operibus tuis* (Eccli. iv, 34). Et ideo oportet eum qui docet, exemplum ex se præbere puræ fidei per honestatam conversationis suæ, ut Apostolus Timotheo scribit: *Forma, inquit, esto fidelium* (I Tim. iv, 12). Et iterum: *Exemplum te ipsum præbens operum bonorum, in justitia, in castitate, in sobrietate, per doctrinam sanam* (Tit. II, 7, 8). Unde et ipse Filius Dei, qui magister et dominus legis est, ad exemplum nostrum, cuncta quæ docuit, voluit rebus ipsis implere.

III. Et addidit: *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum caelorum* (Math. v, 20). Reprehenditur justitia Scribarum et Pharisæorum, quia non fidem promissionis divinæ, sed humanam laudem et sæculi gloriam quærebant, sicuti habemus exemplum de illo Pharisæo superbo et elato; qui ut sibi videbatur, justitiæ suæ merita præferens, impudenter se, elato animo ac superbis vocibus, in conspectu Dei jactabat (Luc. xviii, 11). Retinebant ergo speciem justitiæ

^a Apud Galland: TRACTATUS V, in S. Matthæi Evangelium.

Scribæ et Pharisei, **46** non ut Deo placerent, sed ut famam humanæ gloriæ quærerent, ut luera terrena et temporalia commoda mercarentur. Et ideo hortatur Dominus, ut hanc ^a famosam justitiam laudis humanæ, operibus justitiæ cœlestis ac fidei meritis præcedamus, per Christum Dominum nostrum.

TRACTATUS VII ^b.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Dehinc sequitur : *Audistis quia dictum est antiquis : Non occides : Qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis : Si quis irascitur fratri suo, reus erit iudicio (Matth. v, 21, 22).* Hoc est quod dixit Dominus, *non veni solvere Legem, sed adimplere.* Hoc est, quod minus erat, addere : præcepta scilicet Legis in melius reformare. Unde et sanctus Apostolus ait : *Legem ergo destruimus per fidem? Absit : sed Legem constitutumus (Rom. iii, 31).* Rudi et duro populo Legis tradita sunt mandata justitiæ; perfecto autem et fideli populo evangelica traduntur præcepta consummatæ fidei et cœlestis justitiæ. Lex præcepit non occidendum, Evangelium vero nec irascendum : ut omnem radicem peccati auferret de cordibus nostris; quia per iracundiam potest etiam usque ad homicidium perveniri. **47** Unde non immerito beatus Job in libro suo ita testatus est dicens : *Stultum interficit iracundia, seductum autem occidit emulatio (Job. v, 2).* David quoque ita ait : *Irascimini, et nolite peccare; dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini (Psal. iv, 5).* Quod testimonium sanctus Apostolus interpretatus est dicens : *Sol non occidat super iracundiam vestram, neque detis locum diabolo (Ephes. iv, 26, 27).* Cum ergo irasci non liceat, multo minus homicidii crimen admittere. Et cum iracundia teneatur in futuro iudicio; quam putamus poenam habiturum ipsius sceleris factorem?

II. *Qui autem dixerit, inquit, fratri suo, raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis (Matth. v, 22).* Ita docet nos Dominus per omnia esse perfectos, ut ne levibus quidem vel vanis sermonibus futuro iudicio rei teneamur. Vetat namque dici fratri, *raca*, id est vacue et inanis : non enim debet dici vacuus et inanis, qui fide et Spiritu sancto plenus est. Neque enim debet fatuus appellari, qui credendo in Christo, divinæ sapientiæ gratiam consecutus est. Unde et cum per Salomonem Spiritus sanctus de viro evangelico loqueretur, ita testatus est, dicens : *Beatus qui non est lapsus verbo oris sui, et non est stimulatus tristitia delicti (Eccli. xiv, 1).* Et idcirco alio loco idem Salomon ait : *Fac ori tuo seras, et linguæ tuæ et verbis tuis fac stateram (Eccli. xxviii, 18).* Et iterum : *Circumcide a te pravum os, et iniqua **48** labia longe expelle a te (Prov. iv, 24).* Et iterum : *Indisciplinata loquelæ non assuescat os tuum; est enim in illa tristitia delicti (Eccli. xxiii, 17).* Unde et David ait : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et os-*

^a *Famosam.* An *Fumosam*, prout in margine Gryphæus.

tium circumstantiæ labiis meis (Psal. cxl, 3). Et iterum in alio psalmo dixit : *Dixi, custodiam vira meas, ut non delinquam in lingua mea (Psal. xxxviii, 1).* Quia, ut Salomon ait : *Labia imprudentum stulta narabunt; et statera appenditur verbum prudentis (Eccli. xxi, 28).* Et ideo Dominus in Evangelio (*Matth. xii, 36*), etiam pro otioso sermone rationem nos reddituros esse testatus est. Hinc et Apostolus ita hortatur, dicens : *Omnis sermo nialus ex ore vestro non exeat, nisi qui bonus est ad ædificationem fidei (Ephes. iv, 29).* Et iterum : *Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, ut scialis quomodo oporteat vos unicuique respondere (Coloss. iv, 6).* Ob quam rem in omnibus cautos nos esse convenit, ne per familiaritatem inutilium verborum, damnum salutis acquiramus.

B III. Dehinc ait : *Si offers munus tuum ante altare, et ibi rememoratus fueris quia habet aliquid frater tuus adversum te; relinque illic munus tuum, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc offer munus tuum (Matth. v, 23, 24).* Quanti habeat Dominus fraternam dilectionem, ex hoc ipso cognoscimus; cum oblatum Deo munus ostendit accepte non offerri, nisi prius oblator muneris fratri suo, iracundia seposita, reconcilietur. Invenimus denique offerentis Cain munera idcirco a Deo repudiata (*Gen. iv, 5*), quia charitatis **49** iura non servans, adversus fratrem iram animo retinebat. Unde non immerito Dominus in Evangelio multis locis, charitatis fraternæ dilectionem præcipue custodiendam esse insinuat, dicendo : *Mandatum novum do vobis, ut dilectionem habeatis ad alterutrum (Joan. xiii, 34).* Et iterum : *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si charitatem ad alterutrum habueritis (Ibid., 35).* Non immerito etiam per Zachariam prophetam ita Dominus loquitur : *Judicium justum et pacificum judicate, et nolite retinere malitiam fratris vestri in cordibus vestris (Zach. viii, 16).* Per David quoque similiter testatur : *Desine ab ira, et derelinque indignationem (Psal. xxxvi, 8).* Pari modo etiam per Salomonem Spiritus sanctus loquitur, dicens : *Homo homini reservas iram, et a Deo quæris medelam? Ipse in hominem similem tibi non habes misericordiam, et Deum exoras pro peccatis? Et ipse cum sis caro retines iram, et propitiationem petis a Deo? Et quis orabit pro delictis tuis (Eccli. xxviii, 3-5).* Et superaddidit dicens : *Memento novissima, et desine inimicari (Ibid., 6).* Unde et sanctus David evangelici præcepti per Spiritum sanctum non ignarus, de se ita testatus est, dicens : *Si iniquitatem, inquit, conspexi in corde meo, non exaudiet Dominus (Psal. lxxv, 18).* Quid enim tam gratum Deo, tam necessarium nostræ salutis, quam quod Dominus præcipit, iram non retinere, pacifico animo ac simplici conscientia Deo munus offerre, sicut obtulit primus Abel? Et ideo munera ipsius suscepta sunt a Deo, Cain reprobata : quia Abel pura ac simplici **50** mente munera Domino offerebat; Cain vero iram adversus fratrem tenebat in corde. Quapropter si volumus

^b Apud Galland. : TRACTATUS V, in S. Matthæi Evangelium.

munera nostra Deo placere, excludere iracundiam de A
cordo debemus, interficere malitiam contra fratrem
susceptam, tenere vero pacem fraternam, servare
charitatem, diligere unitatem, custodire con-
cordiam, ut placere Dominum mereamur, qui est be-
nedictus in sæcula.

TRACTATUS VIII ^a:

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Post hinc sequitur: *Esto, inquit, consentiens*
adversario tuo, dum es cum illo in via, ne forte adver-
sarius tradat te judici, et iudex tradat te ministro, et
in carcerem mittaris: Amen dico tibi, non exies inde,
donec reddas novissimum quadrantem (Matth. v, 25,
26). De hoc Domini dicto quidam ita existimant in-
telligendum, asserentes hujusmodi adversarium qui
culpa sua vel aliena inimicus exstiterit, cito ad pa-
cem et amicitias esse revocandum, dum cum illo su-
mus in via; id est in cursu vitæ præsentis: ne cum
de sæculo fuerit recessum, unusquisque, ut charitatis
immemor et inimicitiarum reus, incipiat Deo iudici
offerri, et tradi a iudice ministro; id est præposito
tormentorum; ut missus in carcerem gehennæ debitas
peccati pœnas exsolvat. Sed assertio ista non
plenam videtur habere rationem. Quidenim? si aliquis
51 e fratribus ob causam fidei adversarius existat,
nunquid perfidiæ ipsius consensus commodandus
est, ne cum tali religiosa discordia maneat? Habe-
mus adversarios et gentiles qui fidei nostræ adver-
santur, qui nos interdum tempore persecutionis ad
nefanda sacrificia cogunt: numquid et propter hu-
jusmodi adversarios hoc agendum est, quemadmo-
dum voluntati ipsorum consensum sacrilegum com-
modemus, ne inimici permaneant? quorum sacrilegum
persuasioni non modo consentiendum non est, verum
etiam invicta fide resistendum.

II. Quidam etiam aperte adversarium hic diabo-
lum intelligendum existimant; quod qua ratione ad-
struant, non animadverto. In quo enim debet con-
sensus diabolo commodari; cuius hoc opus est, ut
totum contra fidem, contra salutem, contra divinam
religionem suadeat, hortetur, extorqueat? Nisi forsitan
hoc sensu intelligi debeat, ut si forte persecutor
aliquis inimicus existens, vel diabolus (quia auctor
persecutionis est) voluerit causa nominis Christi
Christiano mortem inferre, libenter consensum ac-
commodet, ut morti pro Christo tradatur, ne idem
diabolus, qui *accusator noster* est, reos nos apud
Deum constituat de fidei prævaricatione, et pœnæ
obnoxios faciat: quia diabolus, quamvis omnis cri-
minis auctor sit, ipse tamen et accusator est. Hoc
enim dictum de eo in Apocalypsi legimus: *Et præci-*
pitatus est, inquit, Draco accusator fratrum nostrorum,
52 *qui accusabat eos in conspectu Dei die ac nocte*
(Apoc. xii, 10). Ipse suator, ipse accusator suadet,
ut decipiat; accusat, ut damnet.

^a Apud Galland. : TRACTATUS VII in S. Matthæi
Evangelium.

^b Al. pleniq

III. Alii vero, quorum assertio plenius ^b militi vi-
detur, adversarium hic Spiritum sanctum existimant
intelligendum; qui adversatur vitis et desideriis
carnis, secundum quod Apostolus manifestat, dicen-
do: *Caro; inquit, concupiscit adversus spiritum, et*
spiritus adversus carnem: hæc enim sibi invicem ad-
versantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis (Gal.
v, 17). Spiritus enim cœlestis desiderat, caro ter-
rena concupiscit: Spiritus bonis spiritalibus gaudet,
caro vitiis corporalibus oblectatur. Unde et Aposto-
lus ait: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in*
quo signati estis in die redemptionis (Ephes. iv, 30).
Huic, credo, adversatio peccati et erroris humani,
suadent quæ justa et sancta sunt, in omnibus ob-
dire nos Dominus præcepit, dum cum illo sumus in
via, id est in comitatu vitæ præsentis, ut æternam
pacem, et perpetuam societatem cum eo habere pos-
simus: Verum si quis voluntati Spiritus sancti dicta
non audiens et contrarius exstiterit, non dubium est,
hujusmodi hominem, post excessum vitæ, Dei Filio,
qui iudex vivorum ac mortuorum est, offerendum; a
quo tradetur ministro, id est, Angelo tormentorum mit-
tendus in carcere gehennæ; unde non dimittetur, nisi
etiam 53 novissimum quadrantem reddat, id est,
omnem pœnam debiti etiam usque ad novissimum
peccatum exsolvat. De hoc igitur adversario Domi-
nus in præsentis loco loqui intelligitur, qui adver-
sans peccatis nostris salutem nostram desiderat, qui
nos idcirco cupit sibi esse consentaneos, ut et pœ-
nas inferni evadere, et regna cœlestia consequi me-
reamur. De quo et Salomon in libro suo testari vi-
detur, cum dicit: *Est unus, et non est secun-*
da, et quidem nos filius, nos frater est ei, et non est
finis omni labori suo (Eccl. iv, 8). Et: *Optimi sunt*
duo quam unus, quibus est merces bona labor ipsorum;
quia si ceciderit unus, alter erigit socium suum. Væ
illi uni cum ceciderit, quia non habet qui erigat illum
(Ibid., 9, 10): ostendens quia caro quæ concor-
diam et societatem sancti Spiritus habere meruerit,
cum in mortem ceciderit, ab eodem Spiritu erigatur
in vitam et gloriam sempiternam. Et ideo, væ uni
illi dixit; quia cum ceciderit, non habet qui erigat
eum: id est, quia caro quæ consortium Spiritus
per infidelitatem suam non meruerit habere, non in
vitam æternam erigitur, sed in pœnam perpetuam
suscitatur ab eo qui iudex vivorum et mortuorum
est: cui est laus et gloria, in sæcula sæculorum.
Amen.

54 TRACTATUS IX ^o.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Deinde ait: *Audistis, quia dictum est antiquis:*
Non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Si quis vide-
rit mulierem ad concupiscendum carnem, jam mœchatus
est in corde suo (Matth. v, 27, 28). Non immerito
sanctus David ait, dicendo: *Tu mandasti mandata*

^o Apud Galland. : TRACTATUS VIII in S. Matthæi
Evangelium.

tua custodiri nimis (Ps. cxviii, 4). Adeo nimis, quia non solum adulterium, sed etiam concupiscentia rea teneatur ad crimen. Lex adulterium damnat, Evangelium vero etiam concupiscentiam punit, quæ radix est adulterii. Unde per Salomonem, multis locis id ipsum Spiritus sanctus contestatur, dicendo : *Post concupiscentias tuas non eos, et a voluptate tua vitare ; quia si dederis animæ tuæ concupiscentiam, tradet te in gaudium inimicis tuis et invidis tuis (Eccl. xvii, 30, 31).* Et iterum : *No des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hereditatem tuam. Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. Averte faciem tuam a muliere compta, et ne circumspexeris speciem alienam (Eccl. ix, 6, 8).* Et postea addidit : *Speciem alienæ mulieris multi admirantes reprobatæ sunt ; colloquium enim illius quasi ignis ardescit (Ibid., 11).* Bene dixit, quasi ignis ardescit : quia in hujusmodi mulieris colloquio desiderium libidinis quasi ignis accenditur. Unde vitare debes talem mulierem, ne te flamma cupiditatis exurat. Ideo et Salomon ait : *Non te vincat formæ desiderium, neque capiaris oculis tuis, neque rapiaris palpebris tuis (Prov. vi, 25 sec. LXX).* Et iterum ait : *Aufer a me ventris concubitus concupiscentiam, et concubitus concupiscentiæ non apprehendat me, et animæ irreverenti et infrenatæ ne tradideris me (Eccl. xxiii, 6).* Audiamus et beatum Job, qui se in omnibus virum evangelicum præbuit, et mandatum Domini, antequam audiret, implevit, id ipsum de se contestari, cum dicit : *Si deflexit pes meus de via, et secutum est cor meum oculus meum, si manibus meis tetigi munera, alii fractus meos edant : si secutum est cor meum uxorem alienam, aut si assiduous sibi ad illam, placeat et uxor mea alteri Ira enim furoris est et immundi spiritus, commaculare mulierem viri : ignis est ardens (Job. xxxi, 7, 12).* Unde, quia grave peccatum est adulterium, ad extirpandam radicem peccati ipsius, ne conscientia nostra maculetur, etiam concupiscentiam interdixit, quæ est adulterii origo, secundum quod beatus Jacobus in Epistola sua refert : *Concupiscentia, inquit, parit peccatum, peccatum autem concupiscentia acquirat mortem (Jac. i, 15).* Idcirco et per David Spiritus sanctus de hoc ipso ita loquitur : *Beatus, inquit, qui tenet, et allidet parvulos suos ad petram (Ps. cxxxvi, 9).* Hanc beatum et vere evangelicum virum ostendens, qui desideria et concupiscentias carnis per infirmitatem humanam nascentes, statim antequam creascent, in ipso nativitate exordio, per fidem Christi qui petra dictus est, enecaverit (I Cor. x, 4).

II. Deinde ait : *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te : expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus eat in gehennam. Et si manus tua, inquit, scandalizat te, abscinde eam, et projice abs te : expedit enim tibi ut pereat unum*

^a In Basileen. prima, et alter^o Grynæi, ventris concupiscentiam.

^b Infrenatæ. Vol g. anpno.... infrenato. Paulo ante apud LXX. Prov. vi, 25, μηδὲ συναρκασθῆς ἀπὸ τῶν

membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam (Matth. xix, 29, 30). Non oculus mihi vel manus corporis humani significat, sed oculum vel manum cordis : id est, sensum malæ concupiscentiæ et carnalis desiderii abscindi de cordibus præcipit, unde omnia mala procedere ipse Dominus in Evangelio manifestat, dicendo : *De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidium, adulterium, blasphemiam, falsa testimonia, et cætera quæ coinquant hominem (Matth. xv, 19, 20).* Verum, corpus detruncare nihil proficit ad malæ mentis emendationem, in qua totus guttæ est vitiorum. Denique videmus multos orbatos oculis vel corpore debilitatos, a vitis tamen non cessare. Unde hæc magis membra vitiorum, malæ mentis, et pravæ cogitationis excindere nos Dominus præcipit, propter Regnum cælorum : ne dominantibus vitis, et corpus et anima, id est, totus homo reus efficiatur ignis æterni. Quidam autem hoc de aliis vel proximis intelligendum esse existimant, qui nobis velut oculi capitis chari sunt ac dilecti ; **¶** ut si forte aliqui de hujusmodi fidei ac spei nostræ contrarii existentes scandalum generaverint, abiciantur a nobis, et ut inimici salutis habeantur : ne cum ejusmodi hominibus perfidis et blasphemis unisquisque nostrum sociatus, pari poenâ damnetur.

III. Sed quia corporis mentio facta est, rectius id magis de corpore Ecclesiæ potest intelligi : in quo oculus, velut pretiosum membrum, episcopus significatus agnoscitur, qui lumine mandati divini totum corpus illuminat. De hoc ergo dictum recte intelligitur : *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te : expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam : ut si forte hujusmodi oculus, id est episcopus, per pravam fidem et turpem conversationem Ecclesiæ scandalum fuerit, eruentum eum esse, id est abiciendum a corpore Ecclesiæ præcipit, ne peccato ipsius reus populus teneatur. Scriptum est enim quia modicum fermentum totam massam corrumpit (I Cor. v, 6).* Et iterum : *Auferte malum de vobis ipsi (Ibid., 19).* In manu vero presbyter significatus intelligitur : qui si et ipse pravam fidem tenens aut non recte vivens, scandalum populo fecerit, abscindi eum Dominus jubet ; id est abici, ne peccato ipsius Ecclesiæ maculetur, cum Ecclesiæ juxta Apostolum sancta et immaculata esse debeat (Ephes. v, 27), per Christum Dominum nostrum qui est benedictus in sæcula Amen.

58 TRACTATUS X c.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Dehinc sequitur : *Audistis, quia dictum est antiquis : Qui dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii. Ego autem dico vobis : Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta causâ fornicationis, facit eam*

αὐτὴς ἁγιασθῆναι. Neque abripiaris ab eius palpebris, Sic et Vulg.

^c Apud Gallend. : TRACTATUS IX in S. Matthæi Evangelium.

mæchari (*Matth.* v, 31, 32). In omnibus Dominus ac A Salvator noster legis antiquæ jura reformat in melius. Jamdudum quidem populo Judaico illicite venti ac suis voluptatibus servienti, per Moysen repudii dandi quacumque de causa indulta videbatur licentia; non quod ita legis ratio postularet, sed quia populi carnalis effrenata voluptas secundum rigorem disciplinæ justitiam legis tenere non posset. Idcirco hæc permissa facultas est, secundum quod alio in loco ipse Dominus responso suo, adhuc eis requirentibus, manifestat. Nam cum dicerent, cur Moyses permisisset dari libellum repudii, respondit Dominus dicens: *Ad duritiam cordis vestri scripsit hoc Moyses, dari libellum repudii; ab initio autem non fuit sic* (*Matth.* xix, 8). Unde nunc non immerito Dominus ac Salvator noster, sublata illa B licentia, antiquæ constitutionis sæ præcepta restaurat. Jubet namque matrimonii castum conjugium indissolubili lege servari, ostendens conjugii legem a se esse primitus institutam. Ipse enim ait: *Quod ergo Deus conjunxit in unum, homo non 59 separet.* Quo dicto et ^a passivam Judæorum licentiam, et stultam ac miserabilem Manichæorum præsumptionem, qui negant a Deo esse conjugia, hujus sententiæ pronuntiatione damnavit, dicens, *excepta causa fornicationis uxorem non licere dimittere*: aperte demonstrans, eum contra Dei agere voluntatem, qui matrimonium a Deo junctum illicita divortii separatione temerare præsumperit. Unde non ignorant, quam grave apud Deum damnationis crimen incurrant, qui per effrenatam libidinis voluptatem C (absque fornicationis causa) dimissis uxoribus, in alia volunt transire conjugia. Quod idcirco se credunt impune committere, quia humanis et sæculi legibus id videtur permissum, nescientes, in hoc se gravius ac magis delinquere, quia humanas leges divinis præferant; ut quod illicitum Deus esse constituit, ideo licitum credant quia ab homine sit libere permissum. Sed sicuti uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est; ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa mariti consortio fecit se indignam, quæ in corpus suum peccando, Dei templum ausa est violare.

II. Dehinc ait: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non pejerabis: reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est: 60 neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Hierosolymam, quia civitas est Regis magni: neque per caput tuum jurabis, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester: est, est; non, non: quod autem abundantius est, a malo est* (*Matth.* v, 35-37). Per gratiam doctrinæ evangelicæ lex per Moysen data profectum accepit. In lege præceptum est, non esse pejerandum: in Evangelio vero nec jurandum. Quod ipsum olim per Salomonem præcipere Spiritus sanctus præmeditabatur,

^a Passivam Mendose. Leg. pessimam aut pravam.
^b Negotians. Gr. ἐνομαζων, nominans. Paulo ante

dicendo: *Jurationi non assuescat os tuum* (*Eccli.* xxxiii, 9). Et iterum: *Sicut autem servus flagellatus assidue, a livore non minuitur; sic omnis jurans et ^b negotians, a peccato non purgabitur* (*Ibid.*, 11). Unde jurare nos prorsus non convenit. Quid enim unicuique nostrum jurare necesse est, cum nobis mentiri omnino non liceat; quorum verba ita vera semper, ita debent esse fidelissima, ut pro juramento habeantur? Et idcirco Dominus non solum pejerare, sed etiam jurare nos prohibet; ne tunc tantum videamur verum dicere, cum juramus; ne quos veraces in omni sermone esse constituit, putaremus sine juramento licitum esse mentiri. Juramenti enim hæc causa est, quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est eloquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam vult 61 esse distantiam: quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utrumque, et perjurium et mendacium, divini judicii pœna damnatur, dicente Scriptura: *Os quod mentitur, occidit animam* (*Sap.* i, 11). Quisquis ergo verum loquitur, jurat; quia scriptum est: *Testis fidelis non mentitur* (*Prov.* xiv, 3). Unde non immerito Deum nostrum jurare sæpe Scriptura divina commemorat, quia a Deo, qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur, pro juramento habetur, quia verum est omne quod loquitur. Invenimus quidem aliquoties Deum jurantem, sed propter Judaicæ infidelitatis perfidiam, qui putant omne verum non nisi in fide juramenti consistere. Idcirco ergo etiam Deus jurare voluit, ut qui loquenti Deo non credebant, crederent vel juranti.

III. Ait ergo Dominus: *Audistis, quia dictum est antiquis: Non pejerabis. Ego autem dico vobis, non jurare omnino: neque per cælum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis.* in his Domini dicitis, quibus per hujusmodi elementa jurare nos prohibet, duplex intelligentia est. Primum enim voluit a nobis et usum jurationis, et consuetudinem humani erroris auferre; ne unusquisque nostrum per hæc elementa jurando, creaturam in honore divinæ venerationis haberet; aut idcirco impunitatem perjurii 62 habere se crederet, si per mundi elementa juraret, cum scriptum sit: *Nec juravit proximo suo in dolum* (*Psal.* xxiii, 4). In quo etiam errorem tam Judaicæ infidelitatis, quam etiam generis humani condemnat, qui relicto creatore, creaturam sub divina veneratione habuerunt, secundum quod Apostolus retulit: *Et coluerunt, et servierunt creaturæ, potius quam creatori* (*Rom.* i, 25). Deinde etiam hoc modo potest intelligi; quia cum juratur per cælum et terram, juratur per eum qui cælum et terram constituit, secundum quod ipse Dominus alio loco manifestavit, dicendo: *Qui jurat in altari, jurat in eo et in omnibus quæ super illud pro flagellatus, ibid. Ἐρωτάσωσθε, interrogatus. Neque aliter Vulg.*

sunt : et qui jurat ^a in throno Dei, jurat in eo, et in A omnibus quæ super illud sunt : et qui jurat in throno Dei, jurat in eo, et in eo qui habitat in ipso (Matth. XIII, 20). Neque, inquit, per Hierosolymam, quia civitas est magni Regis : id est typus corporis Christi, quod est spiritualis illa et cœlestis Ecclesia. Neque, inquit, per caput tuum jurabis, quia secundum Apostolum : Caput viri Christus est (1 Cor. XI, 3). Unde qui per hæc jurat, per eum qui omnium horum auctor est, jurat. Sit ergo, inquit, sermo vester : est, est ; non, non : quod autem abundantius est, a malo est : docens, quod omnis sermo a nobis prolatus nihil aliud quam quod verum est debeat continere ; cum omne mendacium (id est, quod amplius est), ad auctorem diabolum revocetur, qui semper ab initio mendax est, **63** sicut et pater ejus (Joan. VIII, 44). Unde semper, quod verum est, loqui et meditari debemus, ut discipulos nos esse ejus qui veritas est ostendamus, qui est benedictus in sæcula.

^b TRACTATUS XI.

In caput v Evangelii S. Matthæi.

I. Dehinc sequitur : Audistis, quia dictum est antiquis : Oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis : Non resistere malo : sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, præbe illi et sinistram : et ei qui vult tecum judicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium (Matth. V, 38, 40). Ad omne nos exemplum patientiæ et humilitatis Dominus per evangelica præcepta conformat. Jam dudum jussum fuerat in lege, si quis iracundiæ furore commotus, vel oculum vel dentem alterius eruisset, ipse quoque simili pœnæ atque eidem damno subjaceret. In quo præcepto, et justitia legis ostensa est, et insolentis populi sub hoc terrore temeritas refrenata est : ut quia metum futuri judicii non habebant, saltem vel præsentis vindictæ pœna eos a scelere prohiberet. Hi vero qui secundum fidem evangelicam vivunt, retributionem vindictæ istius non requirunt, quibus omnis spes retributionis et vindictæ in futuro servatur. Et ideo Dominus in Evangelio non solum vicem nos injuriæ reddere non jubet, sed percussos in dexteram maxillam, **64** etiam aliam præcipit præbere, si hoc ira percutientis exegerit. Hoc enim ait : Qui te percussit in dexteram maxillam, præbe ei et sinistram. Hoc est enim ^c vere fide vivere, non præsentem ultionem, sed futuram vindictam expetere ab eo qui ait : Miki vindictam, ego retribuam, dicit Dominus (Deut. XXXII, 35 ; Rom. XII, 19). Hunc talem evangelicum virum, qui percussus in maxillam libenter alteram præbet, Hieremias evidenter ostendit cum dicit : Bonum est viro cum portaverit jugum grave in juventute sua. Sedebit singulariter et tacebit, quia portavit jugum grave. Dabit percutientem maxillam suam, et satiabitur in opprobrio (Thren. III, 27-29). In quo manifeste eum utique ostendit bea-

tum virum, qui sub hoc jugo evangelicæ legis vivens, ab omni persequentis injuria se non avertit. Hujusmodi enim meditatio tolerantiam, ducit ad passionem martyrii. Facile enim etiam persecutionis tempore pœnæ corporis poterit sustinere, si in pace ante exercitatus, hujusmodi injurias æquanimiter ac libenter suscipiat. Nec sane convenit Christiano vicem injuriæ reddere, ne similis ei, cui vicem restituit, judicetur. Si enim malum est injuriam facere, non est alienus a culpa qui vicem malam rependit, ac per hoc non potest bonus haberi qui malum imitatur.

II. Non solum autem maxillam præbendam percutienti Dominus præcipit, sed et damna subiri. **65** Hoc enim addidit : Et qui vult tecum judicio contendere et tunicam tuam tollere, remitte ei et pallium. Post corporalis enim injuriæ tolerantiam, vult nos Dominus etiam rerum sæcularium habere contemptum : et usque adeo ab omni lite vel contentione judicii esse summos, ut si forte calumniator vel tentator existens, ad probandam fidem nostram litem moveat volens auferre quæ nostra sunt, non solum hæc quæ injuste expetit, sed etiam illa quæ non postulat, sponte nos Dominus jubet offerre. Quia si unusquisque propter calumniam litigantis hæc quæ sunt parva contempserit, per ejusmodi exercitationem eruditus, facile poterit etiam in persecutione universa quæ sunt ^d hujusmodi contemnere. Perfecta enim fides ista et perfecta victoria est contra injuriam facientem, si etiam ea quæ non postulat offerantur.

III. Deinde ait : Quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo adhuc alia duo (Matth. V, 41). Ad omne devotionis opus impigros nos esse præcipit Dominus, ac paratos. Bonum enim nostrum vult non tam necessitatis esse, quam ^e propriæ voluntatis ; ut dum amplius ex nobis facimus quam ab aliis postulamus, majoris mercedis gloriam consequamur. Integræ enim charitatis ac perfectæ devotionis officium est, plus **66** sponte præstare quam petieris. Hunc sensum quidam etiam spiritualiter intelligendum crediderunt, ut qui angariatus fuerit mille passus, vadat cum eo adhuc alia duo : id est, ut quicumque infidelis, vel nec dum cognitionem veritatis consecutus, de uno Deo Patre rerum omnium conditore, velut per iter legis ingressus, fecerit mentionem, vadas cum illo adhuc alia duo ; id est, ut post Patris professionem, per viam veritatis hunc eundem usque ad cognitionem Filii et Spiritus sancti perducas, ostendens illi, non solum Patrem, sed et Filium et Spiritum sanctum esse credendum.

IV. Denique sequitur : Et, qui petit a te, da ei (Ibid., 42). Id est, ut post cognitionem Trinitatis, donum gratiæ cœlestis prompto animo tribuamus. Vel certe misericordiam postulantis, tribuamus secundum quod possumus ; ut ipsi quod a Deo peti-

^a In throno Dei... in throno Dei. Aliter textus et vulgata versio.

^b Apud Galland. : TRACTATUS X in S. Matthæi Evangelium.

^c Vere. An vera? Sed nihil mutamus.

^d Hujusmodi. Legendum videtur, hujusmundi.

^e Propriæ. Au promptæ?

mus, præcedente merito, facilius impetrare possimus **A** ab eo qui ait : *Petite, et dabitur vobis* (Matth. vii, 7). Verum si eos qui nos petunt despiciamus, qua fiducia Deum nobis, quod petimus, præstare credimus? dicente Scriptura: *Vide, ne avertas faciem tuam ab illo paupere; ipsa fiet, ut neq; a te avertatur facies Dei* (Tob. iv, 7). *Et omni, inquit, volenti mutuari a te, ne queraris* (Matth. v, 42). Jubemur per omnia religionem pietatis ac fidei custodire, ut necessitatem tribulationis alterius quam propriam computemus, nec pluris facultatem quam fratrem faciamus, Et ideo vel petentibus fratribus, vel mutuo in necessitate **67** postulantis, religioso animo et pio affectu communicare debemus, expectantes mercedem retributionis æternæ, secundum quod David ait: *Jucundus vir qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio* (Psal. cxl, 5). Et iterum: *Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Ibid., 9). Unde et sanctus Job, cujus exemplum sequi nos convenit, hæc ipsa evangelicæ præcepta implevisse se ita commemorat, dicendo: *Quod si missum feci inopem, exire januam meam nudo sinu: quod si cautionem cujusquam habui, et non disrupi: et si credidi, nihil accepi a debitore meo; aut si mei causa unquam terra genuit, aut sulci ejus ploraverunt simul: aut si fructus ejus manducavi solus sine pretio: aut si animam Domini terræ decipiens contristavi* (Job. xxxi, 34-40, ser. LXX). Quæ omnia Job idcirco fideliter implevit, quia mercedem ab eo expectabat, qui retributor est æternorum bonorum: cui laus et gloria in sæcula. Amen.

TRACTATUS XII.

In caput v et vi Evangelii S. Matthæi.

I. Dehinc sequitur: *Audistis, quia dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odies inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt, et orate pro calumniantibus et persequentibus vos: ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum aridi jubet supra bonos et malos, **68** et pluit super justos et injustos* (Matth. v, 43-45). Per omnia vult nos Dominus in præceptis suis esse perfectos. Jam dudum quidem in Lege præceptum est: *Dilige amicos, et odies inimicos* (Levit. xix, 18): sed populo terreno et carnali secundum tempus data sunt ista præcepta, sicuti et illud: *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. xxi, 23; Levit. xxiv, 20; Deut. xix, 20). Nunc autem evangelicæ populæ traduntur præcepta cælestis ac perfectæ justitiæ, ut inimicos diligamus, odientes amemus, pro calumniantibus ac persequentibus possemus, ut vere filii Dei esse mereamur, qui pro misericordia sua indiscrete super bonos ac malos, justos ac injustos, vitæ presentis beneficia cælestia ac dona largitur. Ad hujusmodi præcepta evangelicæ custodienda etiam per Isaiam hortatur nos Spiritus sanctus: *Audite verbum Domini, qui speratis nomen ejus: dicit, Fra-*

tres nostri estis, his qui vos oderunt et abominantur: nomen Domini magnificetur, et appareat illis in jucunditate eorum, et illi confundantur (Isai. lxxi, 5). Unde non immerito David in Psalmo ita testatur, dicens: *Domine Deus meus, si feci hæc: si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis* (Psal. vii, 4). Beatus quoque Job id ipsum ita commemorat, dicens: *Quod si gavisus sum in delicto inimici mei: si dixi in corde meo, bene factum est: audiat auris mea maledictionem* (Job. xxxi, 29, 30, ser. LXX). Hæc autem evangelicæ gratiæ præcepta, quæ nunc ad salutem hominum data sunt, invenimus per mandata Legis in animalibus formata, cum dicitur: *Si, inquit, videris **69** bovis inimici tui sub onere ruisse, non transies, sed elevabis eum eo* (Exod. xxiii, 5; Deut. xxii, 4): ut jam nunc in lege Moysis unusquisque in animalibus disceret, quod quandoque secundum Evangelium facturus esset in homine.

II. Et merito sequitur: *Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum: quid amplius facitis? nonne et ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester, qui in caelis est, perfectus est* (Matth. v, 46, 48). Ostendit Dominus meritum nos perfectæ dilectionis habere non posse, si eos tantum diligamus a quibus vicem nobis rependi dilectionis mutum noverimus, cum hujusmodi dilectionem etiam gentibus ac peccatoribus sciamus esse communem. Unde vult nos Dominus communem legem dilectionis humanæ lege dilectionis evangelicæ superare; ut non solum circa eos qui nos diligunt, sed etiam circa inimicos et odiosos amoris nostri ostendamus affectum, ut veræ pietatis ac bonitatis paternæ in hoc imitemur exemplum.

III. Et addidit: *Attendite ne justitiam vestram coram hominibus faciatis, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis a Patre vestro, qui in caelis est* (Matth. vi, 1). Ab omni jaentia inanis gloriæ atque humanæ cupiditatis vult nos esse Dominus alienos, ut opus justitiæ nostræ non hoc studio faciamus quo hominibus placere velimus, **70** sed soli Deo a quo expectamus meriti nostri mercedem. Amittit enim meritum justitiæ apud Deum, qui ideo iuste vult vivere ut gloriam humanæ laudis acquirat. Unde Apostolus ait: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem* (Coloss. i, 10).

IV. Dehinc ait: *Cum autem facis elemosynam, noli tuba canere ante te sicut hypocritæ faciunt, qui amant stare in synagogis et in plateis ut honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem facientem elemosynam, ne sciat sinistra tua quid faciat dextera tua; ut sit elemosyna tua in absconso; et Pater tuus, qui videt in absconso, reddet tibi* (Matth. vi, 2-4). In omnibus uos Dominus ad perfectæ fidei gloriam doctrina cælesti conformat.

* Apud Galland. : TRACTATUS XI, in S. Matthæi Evangelium.

Superius agnuit, opus justitiæ, non propter homines, sed propter Deum esse faciendum. Nunc quoque jubemur, eleemosynam facientes, tuba canere non debere: id est, non promulgare quod facimus; quia non est devota mentis, idcirco in Dei rebus aliquid operari, ut gloriam humanæ laudis expectet. Plerique enim ideo aliquid in usus pauperum largiuntur, ut inanis laudem hominum et famam sæculi de facultate mercentur: quos operis sui mercedem in hoc sæculo recepisse Dominus manifestat; quia dum hanc gloriam sæculi querunt, mercedem futuræ promissionis amittunt.

¶ V. Et ideo addidit Dominus: *Ut ut eleemosyna tua in absconso; et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi: volens opus misericordiæ non esse publicum, sed occultum; id est, ut non propter hominum laudem, sed propter Deum tantum operemur, a quo expectamus gloriam et futuræ benedictionis mercedem.* Hujus autem fidei operis eleemosynam sub religiosæ taciturnitatis silentio Salomon, Ecclesiam collaudans, olim protestatus est, dicens: *Speciosæ sunt genæ tuæ, præter taciturnitatem (Cant. vi, 6).* Hanc sollicit taciturnitatem, de qua ait Dominus: *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua (Math. vi, 3).* Sed non hic Dominus de humani corporis manibus loquitur, quibus nos videndi, nec loquendi ullus est sensus: sed in manu dextera vel sinistra, aut opus aut homines significantur. Denique scriptum legimus in libris Regnorum, manu homines significari, cum dicitur: *Nonne decepi mihi manus sunt in Israel? id est, decem tribus Israel.* Unde non dubium est, in dextera manu justos significari; in sinistra vero peccatores intelligi, secundum quod Salomon retulit: *Partes dexteriores novit Dominus; peccatores autem sunt, quæ sunt a sinistra (Prov. iv, 27).* Hujus autem dexteræ ac sinistra intelligentiam Dominus in Evangelio apertissime manifestat, cum justos a dextris, peccatores vero a sinistris collocandos esse deplorat. Hæc ergo dextera justorum, si quid secundum præceptum Domini operatur, jubetur sinistra nescire: id est, ut quod religiose ac fideliter operamur, in conspectu peccatorum et infidelium hominum non jaentur. Verum si quid non humanæ laudis studio, etiam caram religionis fratribus fideliter faceremus, non potest apud devotionis ac fidei a fratribus jactantia judicari ante Dominum ac Salvatorem nostrum, qui est benedictus in sæcula, Amen.

TRACTATUS XIII.

In caput vi. Evangelii S. Matthæi.

I. *Quidam autem et sic cum oratis, non eritis sicut hypocritæ qui amant stare in synagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum, et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi (Math. vi, 5, 6).* Ad omnem nos

justitiæ celestis ac fidei perfectionem Dominus instruit. Vult enim nos sine hypocrisi, et sine aliquo studio laudis humanæ, omne opus divinæ religionis implere. Prohibemur namque hypocritarum more orationes nostras omnibus jactanter ostendere, ne meritum gratiæ amittamus, Dominus enim, non simulatam ac jaentem, sed simplicem ac fidelem orationem requirit. Et ideo clauso ostio, id est, intra cordis ac conscientiæ ipsius secretum a Domino jubemur orare, ut ab eo qui secretorum et occultorum est cognitior, recipiamus orationis occultæ mercedem. ¶ Religiosam enim mentis est, Deum non clamore vel sono vocis, sed devotione animi ac fide cordis orare, secundum quod David in Psalmo testatur, dicens: *Dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini (Psal. iv, 5).* Invenimus denique in libris Regnorum Annam illam sanctissimam (I Reg. i, 15), hujus evangelicæ doctrinæ præcepta complectentem. Nam cum sine aliqua vocis sono, in cordis sui secreto, in conspectu Domini fideliter orans, desiderii sui preces effunderet, statim exaudiri a Domino meruit. Sic et Panjeli, cum tribus parvis occulte semper arantibus, interpretationes somnii et revelationum secreta Dominus scire concessit (Dan. i, 17). Cornelius quoque hoc dum præcepta evangelicæ aruditus, dum in cubiculo suo secreto ac fideliter orat, meruit vocem sancti angeli loquentis audire (Act. x, 2, 3). Quid de Jona dieo-mops, qui non modo non cubiculo, sed utro belluæ clausus, in tantum orans meruit exaudiri, ut de profunda maria et de ventra tam immanis belluæ inoplinis ac vivus evaderet (Jon. ii)? Exauditus autem a Deo est, non quia voce, sed quia fide clamabat. Et ideo clamore vocis non est opus in oratione ad Deum, quem scimus secreta cordis intueri; sed clamore fidei, ac religiosæ mentis devotione.

¶ Unde non immerito in sequentibus Dominus ait: *Orantes autem, nobis multum loqui, sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo similari eis: ¶ Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis ab eo (Math. vi, 7, 8).* Ethnici enim homines putant multiloquentia verborum facilius se a Domino impetrare posse quod postulant: sed hoc a nobis Dominus non expectat. Vult potius ut orationem nostram non verborum sermone, sed fide cordis, ac justitiæ meritâ commendemus; ei utique, qui melius novit omnia quæ nobis necessaria sunt, et universa quæ postulaturi sumus, antequam loquamur, agnoscat. Quantum denique distet inter multiloquentiam, et humilem ac simplicem orationem, in Pharisæo illo et Publicano habemus exemplum. Nam Pharisæi jactantis se in multiloquentia verborum reprobat oratio: Publicanus vero humilis ac submissus pro peccatis suis veniam postulans, justificatio jactante ac Pharisæo descendit (Luc. xviii, 10). In quo completum invenimus id quod scriptum est: *Oratio hu-*

* Apud Galland, : TRACTATUS XII in S. Matthæi Evangelium.

milis nubes penetravit (Eccli. xxxv, 21), perveniens ad Deum qui orantis precem audire consuevit, qui est benedictus in sæcula. Amen.

TRACTATUS XIV ^a.

In caput vi Evangelii S. Matthæi.

I. Deinde ait: *Sic ergo orabit* (Matth. vi, 9). Dominus noster, qui orantes se exaudire consuevit, quibus verbis orare debeamus ostendit. O quam fidelis hæc et beata nobis oratio est, cujus ordinem nobis doctor vitæ, ac magister cœlestis **75** instituit! Quam beati etiam nos esse possumus, si hæc orationis dominicæ verba non tantum officio oris, sed fidelissimo conversationis actu servemus! Hanc itaque orandi formam Dominus discipulis suis ad spem salutis humanæ constituit, dicendo: *Pater noster qui in cœlis es* (Ibid.). Quanta Domini circa nos dilectio! Quanta misericordia ejus et pietas, quæ nobis tantæ gratiæ munus indulsit, ut licenter Dominum ac Deum nostrum, servi Patrem dicere audeamus! Quo vocabulo non jam tantum servos, sed etiam filios nos Dei esse demonstrat. Et cum ad gratiam satis superque sufficeret, ut vel servi dici tantummodo mereremur, in tantum charitas Dei exundavit, ut non solum servi, sed et filii Dei per adoptionem vocemur. Cujus nominis gratiam, per fidem credentibus Christo donatam, in Evangelio Joannes ostendit, dicendo: *Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (Joan. i, 12, 13). Unde et Apostolus ait: *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater* (Gal. iv, 6). Quia igitur tanti muneris gratiam consecuti sumus, ut non solum servi, sed et filii efficeremur; quasi filii Dei agere et conversari debemus: ut id nos esse quod dicimur, spirituali actu probemus, secundum quod Joannes in Epistola sua ait: *Qui natus est ex Deo, peccatum non facit, 76 quia natiuitas Dei custodit illum, et diabolus non tangit illum* (I Joan. v, 18). *Qui autem peccatum facit, non est ex Deo, sed a diabolo est, quia diabolus ab initio peccat* (I Joan. iii, 8). Et idcirco sacramentum cœlestis natiuitatis nostræ custodientes, ab omni peccato alieni esse debemus, ut vere filii Dei dici vel esse mereamur. Sciunt et sancti Prophetæ hujus divinæ misericordiæ gratiam, in qua nobis Deum Patrem nuncupare permissum est, dicente Isai: *Tu es enim Pater noster: quia Abraham non cognovit nos, et Israel non cognovit nos, sed tu, Domine, Pater noster; ab initio nomen tuum super nos est* (Isai. lxiii, 16). Similiter et Malachias in libro suo testatur, dicens: *Unus est enim Pater omnium nostrum* (Malach. ii, 10). Quanta Domini misericordia! Qui jam dudum nobis patrem diabolum voluntate propria ad-civeramus, nunc renati per aquam et Spiritum

sanctum, Patrem Deum habere jam cœpimus. Ipse enim Deus Pater unus est nobis, qui regenerat Spiritu suo, quos facit ad æternam hæreditatem filios. Et ideo quasi filii Dei ambulare debemus, ne aliter agentes quam filios Dei convenit, rei sub usurpatione tanti nominis teneamur.

II. Ait ergo: *Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum*. Non quod ab aliquo nomen Dei sanctificari possit, cum omnes sanctificet ipse, qui ait per Prophetam: *Sancti estote, sicut et ego sanctus sum, dicit Dominus* (Levit. xi, 44; xix, 2). Sed idcirco nomen ipsius sanctificari postulamus, **77** ut in nobis sanctificetur per opera justitiæ, per fidei meritum, per gratiam Spiritus sancti. Quam sanctificationem, ut per hujusmodi dona accipere possimus, misericordiæ ipsius auxilium necessarium est. Verum non eget aliqua sanctificatione ille, qui fons est sanctitatis æternæ.

III. Deinde ait: *Adveniat regnum tuum* (Matth. vi, 10). Similiter et hic non Deo optamus ut regnet, qui Rex est æternorum sæculorum; cujus regnum nec initium habet nec finem: sed ut illud regnum, id est cœleste quod nobis promisit, adveniat. Sed magnæ fiduciæ et sinceræ conscientiæ est, hoc Domini regnum ut adveniat, confidenter optare. Et idcirco, quia, ut regnum Dei veniat, semper oramus; tales nos in fide Domini et in mandatis ejus exhibere debemus, ut futuro regno digni esse possimus.

IV. Dehinc ait: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra* (Ibid.). Par quoque et hic intelligentiæ ratio est. Non enim quisquam est, qui obsistere et contradicere Deo possit, ne, quod velit, faciat; cum voluntate ejus, et in cœlo et in terra, cuncta consistent: sed, ut in nobis voluntas ejus fiat, oramus. Voluntas autem Dei est, ut toto corde ei credentes, hæc, quæ fieri præcipit, impleamus. De qua voluntate Dei Apostolus testatur, dicens: *Voluntas Dei est sanctificatio vestra, ut abstinere vos a carnalibus concupiscentiis* (I Thess. iv, 3). De quo et Dominus **78** in Evangelio locutus est, dicens: *Hæc est voluntas Patris mei qui misit me, ut omnes qui videt Filium et credit in eo, habeat vitam æternam* (Joan. vi, 40). Cum ergo dicimus: *Fiat voluntas tua, sicut in cœlo et in terra*; hoc oramus, id est, ut sicut in cœlo, id est, in sanctis ac cœlestibus hominibus, Dei voluntas impletur; ita quoque in terra, id est, in his qui necdum crediderunt, per credulitatem fidei et veritatis cognitionem, ut Dei fiat voluntas, oramus.

V. Dehinc ait: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* (Matth. vi, 11). Duplici modo hoc Dōsensu, in editione Gallandii, nec non in Biblioth. PP. Lugdun., et apud Grynæum, ex Basileensi prima editione suæ integritati restitimus.

^a Apud Galland.: TRACTATUS XIII in S. Matth. Evangelium.

^b Hunc locum valde mendosum, immo absque

mini dictum intelligimus. Primum, ut non aliud quam quotidianum victum postulemus: non enim jubemur divitias petere aut affluentiam sæcularium rerum, sed panem quotidianum, quod Christianis fide viventibus ad præsentem vitam solummodo necessarium est, dicente Apostolo: *Habentes victum et tegumentum, his contenti sumus* (I Tim. vi, 8). Id ipsum quoque et Salomon evidenter ostendit: *Usus, inquit, hominis, panis, aqua, 79 et vestimentum* (Eccli. xxix, 28). Sed cum dicimus *hodie*, docemur, de præsentem tantum die, non de omni vitæ tempore cogitare, ne mens nostra sæculari sollicitudine occupetur: secundum quod ipse Dominus alio loco aperte demonstrat, dicendo: *Nolite cogitare de crastino, crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi* (Matth. vi, 34). Hoc autem spiritaliter nobis præceptum esse debemus advertere, ut panem quotidianum petamus: id est, panem illum cœlestem et spiritalem, quem quotidie ad medellam animæ et spem æternæ salutis accipimus, de quo ait Dominus in Evangelio: *Panis cœlestis, caro mea est, quam ego dabo pro mundi hujus vita* (Joan. vi, 52). Et huic ergo panem quotidie postulare jubemur: id est, ut, præstante Domini misericordia, quotidie panem accipere corporis Domini mereamur. Ait enim sanctus Apostolus: *Probet autem se ipsum homo, et sic de pane Domini manducet, et de calice bibat* (I Cor. xi, 28). Et iterum: *Qui manducat panem Domini indigne, et calicem bibit, reus erit corporis et sanguinis Domini* (Ibid., 29). Unde non immerito semper orare debemus, ut hunc panem cœlestem quotidie mereamur accipere: ne, aliquo interveniente peccato, a corpore Domini separemur.

VI. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi, 12). Justa plane ac necessaria omnibus hæc vox est. Primum, ut peccatores nos esse confiteamur: dehinc, ut sic a Deo nobis oremus dimitti peccata, quemadmodum 80 peccantibus in nos ipsi dimittimus. Quod si minime faciamus, ipsi nos apud Deum reos verbis nostris efficimus, dicente Scriptura: *Laqueus fortis est viro, propria labia* (Prov. vi, 2, sec. LXX). Unde non immerito et Salomon, dominicæ hujus orationis formam per Spiritum sanctum non ignorans, ante præmonuit, dicendo: *Non mentieris verbum in tua oratione* (Eccli. vii, 15). Quis enim audeat, aut quomodo potest Deo in oratione mentiri? Nisi forte is qui secundum dominicam orationem a Deo peccatorum veniam postulans, ipse in se peccantibus non dimittit, non retinet dictum divinum: *Homo homini reservas iram, et a Deo quæris propitiationem? et ipse in hominem similem tibi non habes misericordiam, et Deum pro peccatis exoras* (Eccli. xxviii, 3, 4)? Hoc autem alio in loco ipse Dominus apertissime manifestat, proferens servi illius debitoris exemplum, cui plurimum debenti rogatus dominus debitum omne concesserat; qui cum post indultum de-

bitum conservo suo debenti sibi nollet ipse dimittere, in carcerem traditus, et damnatus in pœna est (Matth. xviii, 23 et seqq.).

VII. Dehinc ait: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo* (Matth. vi, 13). Tentationis hujus duplex ratio, et causa diversa est: quia aliis per peccatum tentatio infertur ad emendationem, aliis ad fidei probationem, aliis infertur ad gloriam, secundum quod beatus Jacobus in Epistola sua testatus est, dicens: *Beatus qui sustinuerit tentationem, quoniam beatus 81 factus accipiet coronam vitæ, quam promisit Deus iis qui eum diligunt* (Jac. i, 12). Non enim sic oramus, ut tentationem, quam scimus esse utilem, penitus recusemus, dicente sancto David: *Proba me, Domine, et tenta me, ure renes meos et cor meum* (Psal. xxv, 2). Cum etiam sanctum Abraham sciamus per tentationem perfectæ fidei gloriam consecutum: beatum quoque Apostolum ad profectum fidei suæ traditum tentationibus legerimus. Qui cum repellere se a tentationis auctorem a Domino postularet, responsum est illi: *Sufficit gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 9). Non ergo, ne in toto tentemur, oramus; sed ne, supra quam virtus fidei patitur, tentationi tradamur: quod ipsum in alio libro Evangelii evidenter ostensum est: sic enim scriptum est: *Et ne nos inferas in tentationem* (Luc. xi, 4), quam sufferre non possumus. Apostolus quoque, ut id ipsum ostenderet, ita testatus est, dicendo: *Fidelis autem Deus, qui non patitur tentari super id quod potestis, sed facit cum tentatione etiam transgressum, ut possitis tolerare* (I Cor. x, 13). Et ideo non illam tentationem a nobis auferri, quæ esse potest utilis, deprecamur; sed illam, quæ ad fidei nostræ eversionem modum infirmitatis addit. Et idcirco congrue ac necessario in fine orationis etiam *liberari nos* postulamus *a malo* (Matth. vi, 13), qui fidem nostram diversis tentationibus a quotidie expugnare non desinit, a qua nos non immerito quotidiana oratione deprecamur, ne immissionibus ipsius impediti, præcepta divina minime possimus 82 implere. Universa igitur, quæ fidei ac salutis nostræ sunt necessaria, in hac brevitate orationis dominicæ continentur, dum professionem nominis paterni confitemur, dum significationem inesse in nobis ipsius nominis postulamus, dum advenire regnum Dei petimus, dum voluntatem ejus in nobis fieri deprecamur; dum panem vel terrenum vel cœlestem ad spem salutis nostræ quotidie exoramus, dum peccatorum veniam imploramur, dum gravem tentationem auferri a nobis oramus; postremo dum nos liberari a malo, qui est auctor omnis peccati, indesinenter a Domino postulamus. Quod ipsum futurum olim per Isaiam Spiritus sanctus prænuntiaverat, dicendo: *Quoniam verbum brevium faciet Dominus per universum orbem terræ* (Isai. x, 23). Unde non immerito sequitur: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, remittet vobis Pater vester qui est in cælis de-*

^a Ex margine editionis Grynxæ, ita, si placet, corrigas: *quotidie oppugnare non desinit, a quo nos, etc.*

licia vestra : si autem non remisistis hominibus, nec Pater vester remittet vobis peccata vestra (Matth. vi, 14, 15). In hoc quod oramus : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* : sequitur Domini justa sententia, qua ait : *Si non remisistis hominibus peccata eorum, nec Pater vester remittet vobis, qui est in caelis*. Et idcirco ut de remittendis nobis peccatis Dominum confidenter orare possimus, ipsis prius in nos peccantibus remittamus. Unde et Salomon ait : *Remitte proximo tuo peccata, et tibi peccata solventur* (Eccl. xxviii, 5, sec. LXX). Quod si infideli animo ac perdurata mente delinquentium in nos peccata teheamus; nos quoque peccatorum veniam accipere non mereri, aperte Dominus manifestat : cui est honor, laus et gloria, una cum Spiritu sancto, ante omnia saecula, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

TRACTATUS XV^a.

In caput vi Evangelii S. Matthaei.

I. Deinde ait : *Cum jejunatis, inquit, nolite fieri, sicut hypocritae, tristes : exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Vos autem cum jejunatis, unгите caput vestrum, et faciem vestram lavate, ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso : et Pater vester, qui est in absconso, reddet vobis* (Matth. vi, 16, 18). Sicuti in superioribus praecipis, ita quoque circa jejunii observationem, ad perfectae nos fidei meritum Dominus doctrinae suae mandatis instituit; ut non propter humanam gloriam (sicut hypocritae faciunt), sed propter futuram spem, soli Domino jejunemus, a quo expectamus humilitatis hujus devotae mercedem. Verum qui ita jejunant, ut magis hominibus quam Deo placeant; habent quidem laborem de corporis afflictione, sed per inanem gloriam mercedem laboris apud Deum habere non possunt : quia cum solummodo id causa religionis ac fidei agere debeant, humanae potius laudis gloriam quaerere malunt; et ideo ait Dominus : *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Et unum quidem propositum videtur esse jejunii; tam ejus qui Deo tantum devota mente jejunat, quam etiam illius qui jejunans hominibus placere desiderat : sed distat gratia jejunantium; quia quamvis utriusque simile propositum videatur atque idem jejunii labor, non tamen idem fructus est nec eadem retributio meritorum. Longe enim differt illo qui propter Deum jejunat, ab eo qui propter homines jejunare proponit : quia huic promercede laboris compensatio fit laudis humanae; illi pro devotione humilitatis, meritum gloriae in futuro servatur. Sic quoque et orantium habitus, secundum propositum quidem non differre videtur; sed secundum animi fidem et mentis affectum; magna distan-

tia meritorum est^b. Aliud est enim (ut superius dictum est) sub expectatione humanae laudis orare : aliud ad hoc tantum orare, ut orationis suae a Deo retributore expectet mercedem. Similis causa est et circa omnem observantiam divinae religionis.

II. Unde non immerito Dominus omnine studium laudis atque humanae jactantiae volens a nobis abesse, docet nos quemadmodum ipsi religioso animo ac devota mente placeamus; dicendo : **85** *Vos autem, cum jejunatis, unгите caput vestrum, et faciem vestram lavate, ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso* : ut, si fieri potest, opus jejunii, et ipsius corporis atque animae afflictionem vultus hilaritate velemus. Cujus rei exempla, etiam secundum historiam, in Sanctis praeterito tempore legimus praestentia. Nam sanctissima Judith, cum magis moerore pro populo esset afflictis, post solennitatem triduum jejunii, capite uncto et lota facie, ita internae afflictionis tristitiam tenuit, ut simulato gaudio laetari hostibus videretur : ac sic dum per laetitiam vultus jejunii tenuit, de hoste triumphum victoriae reportavit^c (Judith xii, 6-10). Similiter Esther sanctissima, dum lota facie et capite uncto, post triduum jejunii intelligi a rege coepit, Aman illum populi sui inimicum nequissimum interemit (Esther iv, 16). Quid de Daniele ac tribus pueris dicemus, qui in tanta abstinentia, inter tot adolescentens qui cibis regalibus pascabantur, soli vultu caeteris gratiores inventi sunt (Dan. i, 12 et 13)?

III. Sed quia id secundum litteram diximus; quid etiam secundum spiritualem intelligentiam sentiendum sit, debemus advertere. In unctione capitis misericordiam significari cognoscimus. Unde ungere caput, est proximo misericordiam facere : quae in misericordia in pauperem facta, **86** refertur ad Dominum, qui caput viri secundum Apostolum intelligitur, ipso Domino dicente : *Quandiu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis* (I Cor. xi, 5; Matth. xxv, 40). In cujus misericordiae vice, divina retributione, velut quodam oleo caelesti perfundimur, ab eo qui ait : *Beati misericordes, quoniam ipsis miserabitur Deus* (Matth. v, 7). Novit hanc caelestis olei in capite unctionem etiam sanctus David, cum dicit : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam* (Psal. cxxxii, 2). In facie vero lavanda, emundatio corporis ac sincere conscientiae puritas, significata cognoscitur. Unde lavare faciem, hoc est, ab omni sorde peccatorum et squalore delicti, et faciem cordis nostri et ipsam conscientiam mundam referre, ut vere laetitiam caelestis gaudii et hilaritatem sancti Spiritus in nobis habere possimus. Ac sic fit, ut dum sub hac fidei devotione Deo potius quam hominibus jejunamus, a Deo, qui occultorum est cognitor, accipiamus retributionis mercedem. Hoc enim ait Do-

lectioni restituimus.

^a Apud Galland. : TRACTATUS XIV, in S. Matth. Evangelium.

^b Hic quoque ex editione prima Basileensi, atque ex altera Grynaei, integra inserta linea, textum juste

^c Ex editione prima Basileensi, necnon ex altera Grynaei, textum hunc ad veriorelem lectionem rede-

minus : *Ne appareatis hominibus jejunantes, sed Patri vestro qui est in absconso : et Pater vester qui est in absconso gerere, et mundam faciem cordis habere, juxta Domini dictum, insiste fideliter operibus misericordix, insiste devotioni jejunii ; ut placere Domino mereari, cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

87 TRACTATUS XVI^a.

In caput vi Evangelii S. Matthæi.

I. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et linea exterminant, ubi fures effodiunt et involant. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque linea exterminant, et ubi fures non effodiunt nec furantur : ubi enim erit thesaurus tuus, illic erit et cor tuum (Matth. vi, 19-21).* Prohibet Dominus in terra thesaurizare, ubi omnia infirma sunt et caduca. Contrarium est enim fidei ac salutis hos terrenos thesauros expetere, divitias sæculi quærere, facultates mundi sectari, quas possunt et lineæ corrumpere, et ærugo absumere, et fures rapere. Quia quicumque magis in terra thesaurizare voluerint, quam in cælo, thesauros illos æternæ et cælestis vitæ habere non possunt, dicente ipso Domino : *Quoniam dives difficile intrabit in Regnum cælorum (Matth. xix, 25).* Similiter et Apostolus : *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et muscipulam diaboli (1 Tim. vi, 9).* Recordemur illius divitis, qui omnem gloriam suam in sæculi thesauris atque in redituum suorum ubertate constituit : qui cum propter affluentiam frugum de ampliandis horreis cogitaret, atque animæ suæ deliciis opum, et securitatem longæ vitæ promitteret ; non dicam subripiente fure hæc quæ congregaverat perdidit ; sed ipsam animam sub **88** eadem nocte, cui thesaurizabat, amisit (*Luc. xii, 16-20*). Unde non immerito David ipse testatus est, dicens : *Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea (Psal. xxxviii, 7).* Cogitemus et illum adolescentem ; qui cum prope omnia præcepta legis implesset ; quia thesauros magis terrenos habuit quam cælestes, vitæ æternæ thesauros obtinere non potuit (*Matth. xix, 21*). Et idcirco bene David ait : *Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere : divitiæ si affluant, nolite cor apponere (Psal. lxi, 11).*

II. Quapropter vult nos Dominus thesauros nostros, non in terra ubi perire possunt, sed in cælo recondere, ubi nulla adversa dominantur, ubi fures non effodiunt, id est, diabolus et angeli ejus, nec ærugo exterminat, id est, peccata dominantur. Quemadmodum autem hunc thesaurum in cælo reponere debeamus ipse Dominus in Evangelio manifestat, dicendo ad illum adolescentem : *Vade, vende omnia quæ habes, da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo (Matth. xix, 21).* Hujusmodi ergo thesauros, qui æterni sunt et incorrupti, qui perire non possunt, per opera justitiæ, per pietatis ac misericordiæ

^a Apud Galland. : TRACTATUS XV, in S. Matth. Evangelium.

merita, jubemur in cælo recondere. In cælo enim reconditur, quidquid (secundum fidem Scripturæ) in usum pauperum fideliter erogatur, dicente Scriptura : *Qui dat pauperi, Deo fenerat (Prov. xix, 17).* Unde et sub Apostolis credentes, memores hujus dominici præcepti, thesaurizasse sibi invenimus in cælo ; quia, venditis universis rebus suis, terrenos thesauros ad regna cælestia transtulerunt (*Act. iv, 34*).

89 III. Et ideo addidit Dominus, dicens : *Ubi fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum (Matth. vi, 21).* Qui in cælo semper bonis operibus thesaurizamus, ubi omnis spes et salus est nostra, ubi nobis vita æterna reposita est, in terra licet positi, cor tamen in cælo semper habemus. Verum, non potest cor in cælis habere qui, cupiditate sæculi captus, thesaurizare sibi magis in terra maluerit. Merito et sanctus Apostolus etiam divites sæculi, quemadmodum hunc thesaurum cælestem consequi possint, hortatur, dicens : *Divitibus hujus sæculi præcipe, non superbe sapere, neque ponere in incertum divitiarum spem suam, sed in Deum vivum, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum : bene faciant, divites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi in futurum, ut apprehendant veram vitam (1 Tim. vi, 17-19),* ab eo qui auctor est vitæ et immortalitatis æternæ : cui est laus et gloria, in sæcula sæculorum. Amen.

TRACTATUS XVII. ^b

In caput vi Evangelii S. Matthæi.

I. Deinde ait : *Lucerna, inquit, corporis tui est oculus tuus : si oculus tuus simplex est, totum corpus tuum lucidum est ; si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosum est. Si ergo tamen, quod in te est, tenebræ sunt ; tenebræ ipsæ quantæ sunt (Matth. vi, 22, 24) ?* Lucerna corporis, **90** sensus mentis, et fides cordis intelligitur : quæ si in nobis pura et lucida fuerit, sine dubio omne corpus nostrum illuminat. Idcirco autem lucerna in comparatione fidei ponitur, quia sicut lucerna incoedentium in nocte gressus illuminat, ne aut in foveas, aut in offendicula quæque ambulantes incurrant : ita in hac sæculi nocte splendor fidei omnes vitæ nostræ gressus, præeunte lumine veritatis, illuminat ; ne aut in foveas peccatorum, aut in offendicula diaboli incidamus. Hoc est ergo quod ait Dominus : *Lucerna corporis tui est oculus tuus : si oculus tuus simplex est, totum corpus tuum lucidum est ; si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosum est :* ostendens, quia si hæc fides nostra, quæ lucerna corporis vel oculo significatur, in nobis aut peccatorum tenebris, aut perfidiæ obscuritate cæcetur ; sine dubio, omne corpus nostrum obscurum tenebrosunque redditur. Quod ipsum S. Joannes ostendit, dicens : *Deus lux est : Et : Qui charum habet fratrem suum, ipse est in lumine ; qui autem odit fra-*

^b Apud Galland. : TRACTATUS XVI, in S. Matth. Evangelium.

trem suum, in tenebris ambulat, et nescit ubi ambulat, A quia tenebræ obcæverunt oculos ejus (1 Joan. 1, 5; II, 10, 11). Etsi hoc de eo qui fratrem suum odit, secundum dictum Joannis, intelligitur; in quibus tenebris hæreticus demoretur qui, amisso lumine catholice veritatis, perfidus ac blasphemus existit, debemus advertere. Et ideo ait Dominus: Si lumen, inquit, quod in te est, tenebræ sunt; tenebræ ipsæ quantæ sunt? In 91 eo scilicet, qui veritatem in mendacium, fidem in perfidiam demutaverit.

II. Alio autem sensu oculus corporis, qui est membris omnibus pulchrior ac pretiosior, episcopum advertimus significatum, qui clara fidei suæ ac doctrinæ prædicatione, velut oculus quidam, Ecclesie corpus illuminat. Qui, si per simplicem fidem ac sanctam conversationem, catholicus et fidelis doctor B extiterit, potest populus cui præest, doctrinæ ac formæ ipsius exemplo, in lumine semper veritatis manere. Verum si is, qui lumen cæteris præbere videtur, per pravam fidem aut per turpem conversationem, nequam et perfidus doctor extiterit; sine dubio, vitæ ac perfidiæ suæ exemplo, totum corpus potest tenebrosam efficere. Unde non immerito de tali oculo Dominus dicit: Si lumen quod in te est, tenebræ sunt; tenebræ ipsæ quantæ sunt! Hoc est, si hujusmodi doctor qui lumen fidei ex se præbere cæteris debet, per hæresim obcæcatus, tenebrosus extiterit; quantæ in populo illo possint esse tenebræ peccatorum, debemus advertere!

III. Et addidit: Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum diligit: aut C unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potest Deo servire et mammonæ (Matth. vi, 24). Non posse unumquemque nostrum duobus dominis servire, id est, Deo et diabolo, Dominus manifeste 92 declarat. Et Deus quidem, quamvis dominus omnium sit, quia omnia ab ipso creata sunt et in omnibus ipse dominatur, potestate, virtute, natura; horum tamen præcipue Dominus esse dignatur, qui Dominum ac Deum suum, conditorem universitatis cognoscentes, præcepta ejus fideli servitute custodiunt. Diabolus vero, horum tamen dominus intelligitur, quos a vero Domino ac parente seducens per peccatum, ne-

^a Clariorem lectionem hic prætulimus Basileensis primæ, atque Grynæi.

quissimæ suæ subjugat servituti, et quibus per iniquitatis suæ opera illicito jure dominatur. Hac ergo de causa et ipse suo loco dominus appellatur, quia hujusmodi stultis hominibus per peccatum dominatur. Et ideo scriptum est: Qui facit peccatum, servus est peccati (Joan. VIII, 34). Sed quia jam per Dei misericordiam visitati, liberati de diaboli dominatione, verum Dominum recognovimus, a quo creati et redempti sumus; priori domino, id est, diabolo, qui nobis more tyrannico dominabatur, servire prohibemur: vel potius avaritiæ et cupiditati, quam mammonam nuncupat, quæ interdum etiam religiosas mentes captivare consuevit. Unde fugere ac vitare debemus cupiditatem pecuniæ, avaritiam sæculi, ne nos indignæ servituti ejus, vel diabolo qui auctor est avaritiæ, subjugemus.

IV. Et hoc est quod ait Dominus: Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, et alterum amabit, aut unum patietur, et alterum 93 contemnet: quia quicumque ex toto corde Dominum ac Deum suum diligit, necesse est diabolum cum suis actibus oderit; quia in dilectione Dei manifestum est diabolum semper in execrationem haberi. Verum qui, per iniqua opera peccatorum, mammonam vel diabolum diligit, faciendo ipsius voluntatem, Deum amare non potest, cujus præcepta contemnit. Et ideo qui Deum diligit, servus diaboli non potest nuncupari; cui jam ipse per fidem cælestis gratiæ dominatur. ^a Similiter et qui peccatis deserviens, dominationi se diabolicæ subdit; hujusmodi Deum habere Dominum non meretur. Et ideo ait Dominus: Non potestis Deo servire et mammonæ: ostendens nos non posse et Deo servire et diabolo, id est, Deo misericordiæ auctori, et diabolo mammonæ et avaritiæ dominatori. Hoc et Apostolus ostendit, cum dicit: Quæ societas lucis ad tenebras (II Cor. vi, 14)? Mammona, id est, diabolus, qui auctor est mammonæ. Ille nos ad misericordiam provocat, hic ad avaritiam; ille ad vitam, hic ad mortem; ille ad salutem, hic ad perditionem. Cui de duobus obtemperare debemus? Ei utique qui nos ad vitam invitat, non ei qui nos tradit ad mortem... Reliqua desiderantur.

95 DICTA A SANCTO CHROMATIO,

Dum Presbyter esset Aquileiensis Ecclesie,

In Concilio Aquileiæ habito, anno 381, sub sancto Valeriano episcopo Aquileiensi, contra Palladium et Secundianum Hæreticos Arianos:

(Ex Gestis ejusdem concilii Aquileiensis, inter Opera sancti Ambrosii editionis Parisiensis BB. S. Mauri 1686, 1690, tomo II, col. 798, § 45, et col. 800, § 51.)

Palladius dixit: Modo vultis tractatum plenum haberi, an non?

CHROMATIUS presbyter dixit: Creaturam non negasti, potentem negasti. Omnia negasti, quæ fides catholica profitetur.

^a Rom. Edit: etiam nunc audiantur. Aliæ ac Tell. ut in textu.

Palladius dixit: Auditores venians.

CHROMATIUS presbyter dixit: Salva condemnatione sacerdotali; quin et qui Palladii sunt, ^a etiam nunc in pleno legantur.

97 APPENDIX.

SCRIPTA DEPERDITA SANCTI CHROMATII.

Tractatus procul dubio seu *Commentarios* scripsit sanctus *Chromatius* Aquileiensis episcopus in *Evangelium sancti Matthæi*, ab ipso illius sacri Textus exordio usque saltem ad ejusdem cap. vi, vers. 24, ubi desinit *Tractatus* ultimus, qui superest, in idem *Evangelium*. Cum *Tractatus* hujusmodi sive *Commentarios* scripserit sanctus noster episcopus, ut privatim legendos traderet ad piam fidelium exercitationem, prout coniecimus in *Præfatione* ex verbis ipsis sancti Præsulis, quæ habentur *Tractatu* 5, num. 2; hinc jure inferimus, eundem *Tractatus* seu *Commentarios* suos inchoasse ab exordio illius *Evangelii*, et integros perduxisse, absque ullo hiatu, ad minus usque ad *Tractatum* ultimum quem habemus, qui in hac nostra editione est 17; licet non invite conjectare possimus, eundem ulterius quoque produxisse opus, et fortasse ad extremum usque versiculum totius *Evangelicæ* *Matthæi* historię, uti latius in *Præfatione*.

Deperdita itaque merito censentur primo, quæ

A scripsit sanctus *Chromatius* ab initio *Evangelii* sancti *Matthæi*, usque ad vers. 15 capitis iii, ubi incipit *Tractatus* qui in hac nostra editione primus est, quique apud Gallandium, inverso prorsus ordine, 17 numeratur.

Deperdita secundo haberi debent, quæ scripsit sanctus *Chromatius* a versu 17 capitis iii ejusdem *Evangelii*, usque ad initium capitis v, ubi incipit *Tractatus*, qui in nostra editione 3 est, quique perperam apud Gallandium 2 inscribitur.

Atque hæc saltem sunt quæ jure optimo desiderantur ex sancti *Chromatii* Opere in *Evangelium sancti Matthæi*.

Deperditæ tertio sunt epistolæ complures, quas scimus sanctum Præsulem dedisse ad sanctum Ambrosium, ad sanctum Hieronymum, ad sanctum Joannem Chrysostomum, necnon ad Honorium et Arcadium Augustos; uti patet ex *Lucubrationibus*, quas subjicimus, clarissimorum virorum Fontanini atque de Rubeis.

99 SCRIPTA S. CHROMATIO FALSO ATTRIBUTA.

MONITUM DE SEQUENTIBUS EPISTOLIS,

Ex Bibliotheca Sancta Sixti Senensis libro II, pag. 138 tomi I editionis Neapolitanæ Fr. Pii-Thomæ Milante 1742.

Matthæus evangelista fingitur esse auctor duorum librorum, quorum alter, *De ortu, sive stirpe Mariæ*, alter *De infantia Salvatoris* inscribitur; qui Valentinianorum et Gnosticorum commenta sunt. His libris inepti quidam auctoritatem asserere cupientes, præfationes addiderunt sub nomine *Chromatii* et *Heliodori* episcoporum ad Hieronymum, et Hieronymi ad ipsos confictas; quæ utrumque opus testarentur a Hieronymo in gratiam eorundem episcoporum ex *Hebraico Matthæi* volumine translatum, et ab Hæreticorum falsationibus expurgatum. Sed cum in his libris, eadem nunc extant aniles fabulæ, quas Irenæus in primo adversus Valentinianorum hæreses, et Epiphanius primo Panarii, sectione tertia, ex iisdem voluminibus refellunt, palam apparet impostorum deceptio. Gelasius distinct. 15 inter libros ab Ecclesia damnatos utrumque abiecit.

EPISTOLA I.

Sub sanctorum *Chromatii* et *Heliodori* nomine, ad sanctum Hieronymum, de duobus apocryphis libris; videlicet, De ortu Mariæ Reginæ Virginis, et de infantia Salvatoris: cui accedit Pseudo-Hieronymi gemina responsio: .

(Ex Codice Apocrypho Novi Testamenti Joannis Alberti Fabricii, tomo I, pag. 7 et seqq. editionis secundæ, Hamburgi 1719; atque ex tomo XI Operum Sancti Hieronymi, editionis Veronensis Dominici Vallarsii, col. 279 et seq.).

Dilectissimo fratri HIERONYMO presbytero, CHROMATIUS et HELIODORUS episcopi salutem in Domino.

100. Ortum Mariæ reginæ virginis, simul et natiuitatem atque infantiam Domini nostri Jesu Christi in apocryphis Invenimus libris, in quibus multa con-

C traria nostræ fidei considerantes scripta, recusanda credimus universa: ne per occasionem Christi, lætitiā Antichristo traderemus. Ista igitur nobis considerantibus, exstiterunt viri Dei, Armenius et Virinus, qui dicerent sanctitatem tuam beatissimi Matthæi Evangelistæ manu scriptum volumen Hebraicum invenisse, in quo et Virginis matris, et Salvatoris infantia esset scripta: et idcirco tuam charitatem per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum expetimus; quatenus et illud ex Hebræo Latinis auribus tradas: non tantum ad percipiendum quæ sunt Christi insignia, quantum ad hæreticorum astutiam excludendam, qui ut doctrinam malam instituerent, bonam Christi natiuitatem suo mendacio miscuerunt, ut post dulcedinem vitæ, mortis amaritudinem oc-

cultarent. Erit ergo purissimæ pietatis, vel ut rogantes fratres exaudias, vel episcopos exigentes charitatis debitum, quod idoneum credideris, recipere facias. Vale in Domino, et ora pro nobis.

EPISTOLA II.

HIERONYMI, CHROMATIO ET HELIODORO EPISCOPIS.

Dominis sanctis et beatissimis, CHROMATIO et HELIODORO episcopis, HIERONYMUS exiguus Christi servus in Domino salutem.

Qui terram auri consciam fodit, non illico arripit quidquid fossa profuderit lacerata, sed priusquam fulgens pondus vibrantis jactus ferri suspendat, interrim vertendis suspendendisque cespitibus immoratur, et specialiter qui nondum lucris augetur. Arduum opus injungitur, cum hoc fuerit mihi a vestra beatitudinæ imperatum, quod nec ipse sanctus Matthæus Apostolus et Evangelista voluit in aperto conscribi. Si enim hoc secretum non esset, Evangelio utique ipsius, quod edidit, addidisset: sed fecit hunc libellum Hebraicis litteris obsegnatum; **101** quem usque adeo edidit, ut et manu ipsius liber scriptus Hebraicis litteris a viris religiosissimis habeatur, qui etiam a suis prioribus per successus temporum susceperunt. Hunc autem ipsum librum numquam alicui transferendum tradiderunt: textum ejus aliter atque aliter narraverunt.

Sed factum est, ut a Manichæi discipulo, nomine Seleuco, qui etiam Apostolorum gesta falso sermone conscripsit, hic liber editus, non ædificationi, sed destructioni materiam exhibuerit; et quod talis probaretur in synodo, cui merito aures Ecclesiæ non paterent. Cessent nunc oblatantium morsus: non istum libellum canonicis pos superaddidimus Scripturis, sed ad detegendum hæreseos fallaciam, apostoli, atque Evangelistæ scripta transferimus: in quo opere non tam piis jubentibus episcopis obtem-

* Seleuchi librum videtur affirmare se ex Hebraico translaturum; sed rectius duo hæc distinguit, et Seleuchi librum rejici tanquam impiis additamentis refertum, et alterum Hebraicum tanquam nihil existios habentem probari, licet non ut canonicum, et

peramus, quam impiis hæreticis obviamus. Amor igitur est Christi, cui satisfacimus, credentes quod nos suis orationibus adjuvent, qui ad Salvatoris nostri infantiam sanctam per nostram potuerint obedientiam pervenire.

EPISTOLA III.

EJUSDEM PSEUDO-HIERONYMI AD EOSDEM.

In alia epistola, versioni libri de Nativitate Mariæ præmissa.

Petit a me, ut vobis rescribam, quid mihi de quodam libello videatur, qui de nativitate sanctæ Mariæ a nonnullis habeatur. Et ideo scire vos volo, multa in eo falsa inveniri. Quidam namque Seleucus, qui passiones apostolorum conscripsit, hunc libellum composuit. Sed sicut de virtutibus eorum et miraculis per eos factis vera dixit, de doctrina vero eorum plura mentitus est; ita et hic multa non vera de corde suo conflavit. Proinde ut in Hebræo habeatur, verbum ex verbo transferre curabo. Si quidem sanctum Evangelistam Matthæum eundem libellum liquet composuisse, et in capite Evangelii sui Hebraicis litteris obsegnatum apposuisse: quod an verum sit, auctori præfationis, et fidei scriptoris committo. Ipse enim, ut hæc dubia esse pronuntio, **102** ita liquido falsa non affirmo. Illud autem libere dico, quod fidelium neminem negaturum puto, sive hæc vera sint, sive ab aliquo conficta, sacrosanctam sanctæ Mariæ nativitatem magna miracula præcessisse, maxima consecuta fuisse: et ideo salva fide ab his qui Deum ista facere posse credunt sine periculo animæ suæ credi et legi posse. Denique in quantum recordari possum, sensum non verba scriptoris sequens, et nunc eadem semita non eisdem vestigiis incedens, pum quibusdam diverticulis ad eandem viam recurrens, sic narrationis stylum tentabo; et non alia dicam, quam quæ aut scripta sunt ibi, aut consequenter scribi potuerunt.

Matthæi genuinum. Ex edit. Hieronymiana Valarsii.

^b Si præfationi nempe, ut mox additur, fidem habere velis. *Ibid.*

^c Fort., temperabo. *Ibid.*

MONITUM DE SEQUENTIBUS EPISTOLIS,

Ex Tractatione cardinalis Baronii De Martyrologio Romano, cap. VII.

Quod pertinet ad epistolam, Chromatii et Heliodori episcoporum nomine, ad Hieronymum scriptam, in primis ex ejusdem inscriptione imposturam facile deteges, si illorum temporum loquendi generis habueris rationem: dum in ea prædicti episcopi, immo ipsa synodus (synodi enim, quam prætexunt, nomine scribere proficitur) ipsum Hieronymum presbyterum appellat Patrem; cujus nomenclature nullum prorsus penes illorum temporum scriptores exemplum invenies, ut in scriptione litterarum episcopi, vel ipsa synodus presbyterum cujusvis meriti dicant Patrem, cum alioqui et amplissimarum sedium episcopos et patriarchas, non nisi fratres **103** consueverunt appellare. Habetur mentio in eadem epistola de quodam concilio ex totius Italiæ episcopis Mediolani, Theodosio imperatore præsentem, coacto. Verum istud commentum esse non dubites: qui enim fieri potuit, ut tam celebris synodus sic e scriptorum monumentis exciderit, sic silentio fuerit obvoluta, ut nullus illorum temporum scriptorum quorum sane haud exiguus fuit numerus, nec nomine tenus ejus meminere? Sed hæc manifestiora reddentur, si lucubrationum Hieronymi temporis exacta ratio habeatur. Quando, rogo, volunt illam synodum coram Theodosio Mediolani congregatam? Nam cum primum, adversus Maximum tyrannum pugnaturus, Constantiнопoli anno decimo, sui imperii in Italiam venit? Certe id dici non posse, quæ sanctus Hieronymus scribit, vehementer repugnant: dum enim in libro de Scripturis Ecclesiasticis, ad calcem, cunctas quas hactenus usque ad annum decimum

quartum ejusdem Theodosii imperatoris elaborasset lucubrations, recenset, nec verbum quidem de conscripto, vel a se translato libro de Martyribus habet, quem statim post illam synodum conscriptum esse, illæ ipsæ recitatae epistolæ indicant: ex quibus satis apparet, dictam synodum commentitiam ad primum Theodosii Mediolanum adventum non posse referri. Quod si ad secundum adventum ejus (his tantum post adeptum imperium in Italiam venisse, certum est), quando iterum ad expugnandum Eugenium tyrannum ex Oriente in Italiam descendit, eandem synodum Mediolani celebratam esse dixerint: certe ratio temporum contradicit. Descendit Theodosius in Italiam cum exercitu anno decimosexto, eodemque ultimo sui imperii, decernensque cum Eugenio, sexta die septembris illum obtinuit, inde Mediolanum se contulit: quæ autem tunc ab eo illic sunt facta usque ad diem 17 Januarii, quæ ex hac vita migravit, Ambrosius ea Oratione quam habuit in ejus funere, et alii illorum temporum scriptores exacte describunt; adeo ut nullum ejusmodi cogendi concilli reliquum esse tempus appareat. Ex his itaque totum illud commentum de litteris ex prædicta synodo datis, aliisque rebus quæ iisdem continentur epistolis, plane clara luce detegitur: ut quod in illis habetur de Gregorio episcopo Cardubensi matutinas ac vespertinas Missas agente: Augustinus etenim qui iisdem temporibus vixit, id tantum quinta feria majoris hebdomadæ in Cœna Domini in Ecclesia catholica fieri **104** consuevisse, testari videtur, scribens ad Januarium epistola 118, cap. 5. Licet sciamus olim temporibus Cypriani, matutinum ac vespertinum sacrificium in Africa offerri, in usu fuisse, ut idem Cyprianus testatur ad Cæciliam scribens epistola 63 editionis Pamelii, quem morem apud Ægyptios tantum perservasse, auctor est Sozomenus Historiæ libro vii, cap. 19. Quamvis etiam sciamus in concilio Agathensi secundum recentiorum lectionem haberi mentionem de Missis matutinis et vespertinis, et ex eo c. 15, dist. 45. Sed in hæc non oblitimur, cum sciamus ecclesiasticorum rituum diversam fuisse diversorum consuetudinem. Deprehenditur et in eo de Gregorio impostura, dum dicitur ipsum etiam jejunii tempore celebrasse natalitia Martyrum: diversam quippe ab his fuisse Ecclesiæ consuetudinem, testantur antiqui canonæ, ut concil. Laodic. c. 51, apud Mart. collect. c. 48, et 33, q. 1, Non licet in Quadragesima. Quod insuper tam in dicta episcoporum epistola, quam in ea quæ ad eundem Hieronymi nomine reddita habetur, Eusebius episcopus Cæsareæ sanctitatis elogio commendatur, pro monstro quidem habetur. Etenim etsi olim sanctitatis titulus communior esse videretur, ut non solum (ut hodie) illis tribueretur christianis, qui vita sancti in cælo regnant cum Christo, sed in quibuscumque laudabilioris vitæ fidelibus: datum tamen aliquando homini hæretico, nemo dicere jure poterit. At vero quibus titulis idem Hieronymus Eusebium ipsum nominare consueverit, ab ipso audiamus: qui ad Pammachium scribens epist. 65 hæc de eo: Impietatis Actii apertissimum propugnator est, etc. In fine etiam plura habet in eandem sententiam. In Apologia adversus Rufinum lib. i hæc de eodem: Eusebius episcopus Cæsariensis, Arianae quondam signifer factionis. Et lib. ii eundem principem Arianorum appellat. Idem ad Ctesiphontem; agens de scriptis ipsius: Eum, inquit, fuisse Arianum, nemo est qui nesciat. Et ad Minerium epist. 152 ipsum errasse in dogmatum veritate, aperte testatur. Ecce tibi quibus titulis, et quam diversis a præponio sanctitatis Eusebius a Hieronymo nuncupetur: ut ex his saltem liquido cognoscas, alium longe diversum a Hieronymo fuisse epistolæ illius auctorem: quem (etsi aliud non esset, ac cætera de eodem consentirent) ab eo esse longe diversum, ex dicendi stylo, non est qui eam epistolam legens, facillime non cognoscat. Hæc de verbis. Quod si res ipsas in ea conscriptas **105** disquiras, magis magisque imposturam intelliges. Si enim vera sunt, quæ inter Constantinum Augustum et Eusebium acta idem auctor enarrat; quæ tanta modestia in Eusebio, qui suarum laudum egregius prædicator semper est visus, ut illa silentio præterierit, cum eadem sæpius repetendi, quoties agit de libro a se de Martyribus scripto, opportuna se daret occasio? Consuevit enim ipse res a se cum Constantino gestas narrare, extollere, eandemque sæpius inculcare, ut de Vita Constantini libro ii, cap. 44 et 45; libro iii, cap. 57, 58, 59 et 60, et libro iv, c. 33, 34, 35. Quod demum auctor (quisquis ille fuerit) in eadem epistola excipit de kalendis Januarii, quasi ea die nullus passus sit martyr; quam mendax ac frivola ea sit de kalendis exceptio, consule quæ inferius notantur die 1 Januarii B. Hæc jam satis (etsi alia quoque superessent) ad coarguendam prædictarum epistolarum falsitatem sufficere existimamus.

EPISTOLA IV.

Idem sub sanctorum Chromatii et Heliodori nomine, ad eundem sanctum Hieronymum, de Natalitiis sanctorum, seu de opere Martyrologii colligendo: cui pariter accedit Pseudo-Hieronymi responsio:

(Ex Tractatione cardinalis Baronii De Martyrologio Romano; atque ex tomo XI Operum Sancti Hieronymi, editiois Veronensis Dominici Vallarsii, col. 473 et seq.)

EPISTOLA V.

CHROMATII ET HELIODORI

EPISCOPORUM AD BEATUM HIERONYMUM,

De opere Martyrologii colligendo.

Domino sancto Patri HIERONYMO, CHROMATIUS et HELIODORUS episcopi, in Domino salutem.

Cum religiosissimus Augustus Theodosius Mediolani urbem esset ingressus, universosque Italiæ episcopos ad se invitasset, et ob causam aliquantulorum episcoporum, qui ex Ariana face suas animas inquinassent, inquireret: contigit et nostram parvitatem in eodem adesse concilio. In quo cum dicenda dicta essent, et definienda definita, cœpit

A christianissimus Princeps S. Gregorium Cardubensis Ecclesiæ in eo præferre antistitem, quod omni die, sive non jejunans, matutinas; sive jejunans, vespertinas explicans Missas, eorum martyrum, quorum natalitia essent, plurimorum nomina memoraret. Factumque est, ut omnes staueremus ad tuam scribere charitatem, ut famosissimos feriales de archivio S. Eusebii Cæsareæ Palæstinæ episcopi inquirens, martyrum ad nos dirigas festa: ut possimus hoc officium per tuam sanctam industriam melius perfectiusque ad honorem Dei martyribus exhibere.

106 EPISTOLA VI.

BEATI HIERONYMI AD EOSDEM,

Super eo ipso Responsio.

B CHROMATIO ET HELIODORO sanctis episcopis, HIERONYMUS presbyter.

Constat, Dominum nostrum Jesum Christum omni die martyrum suorum triumphos excipere, quorum passiones a sancto Eusebio Cæsariensi episcopo scriptas reperimus. Nam Constantinus Augustus cum Cæsaream fuisset ingressus, et diceret

memorato antistiti, ut peteret aliqua beneficia Cæsariensi Ecclesiæ profutura, legitur, respondisse Eusebium: Opibus suis Ecclesiam ditatam, nulla petendi beneficia necessitate compelli: sibi tamen desiderium immobile existisse, ut quidquid in republica Romana gestum sit erga sanctos Dei iudices iudicibus succedentes in universo orbe Romano, sollicita perscrutatione, monumenta publica discutendo, perquirerent; et qui martyrum, a quo iudice, in qua provincia vel civitate, qua die, quave perseverantia passionis suæ obtinuerunt palmam, de ipsis archivis sublata, ipsi Eusebio, regio jussu, dirigerent. Unde factum est, ut idoneus relator existens, et ecclesiasticam historiam retexeret, et omnium pene martyrum, provinciarum omnium Romanarum tropæa diligens historiographus declararet: quatenus omni die sacrificium Deo offerentes, eorum nomina meminissent: studentes, qui die ipso, quo sacrificium offeretur, victores diaboli exstissent, et martyrii sui triumpho pollentes, atque ovantes ad Regem suum pervenissent Christum. Hac de

A causa singulorum mensium, singulorumque dierum festa conscripsimus, ut jubere dignabamini, perennem nostræ parvitalis memoriam fore credentes cum diebus omnibus per tot annorum spatia sancta Sanctorum nomina fuerint festive celebrata. Et quoniam per singulos dies, diversarum provinciarum, diversarumque urbium plusquam octingentorum, et nongentorum martyrum sunt nomina nominata: ut nullus dies sit, qui non intra quingentorum numerum reperiri possit ascriptus, exempto die kalendarum Januariarum; considerans inter innumerabiles turbas lectoris animum intra unum mensem posse lasescere: ne id eveniat, breviter et succincte eorum, qui sunt in amplissima festivitate in suis locis tantum præ omnibus memoratus sum, ut, amputato fastidio, unus de omnibus sufficiat libellus ascriptus. Sane in prima parte libelli, omnium beatorum Apostolorum festa conscripsimus, ut dies varii non videantur dividere, quos una dignitas apostolatus in cælesti gloria fecit esse sublimes.

EX HISTORIA LITTERARIA AQUILEIENSI

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI,

Romæ edita, an. 1742.

109 LIBRI III CAPUT III.

1. Chromatius patria Aquileiensis. II. Valeriano suffectus. III. A magnis viris laudatus. IV. Ejus rogatu Hieronymus varios Bibliorum libros in Latinum sermonem convertit. V. Rufinum et Hieronymum in concordiam redigere studet. VI. Joannis Chrysostomi causam juvat. VII. Chrysostomi ad Chromatium epistola. VIII. Blondelli commenta. IX. Chromatius obit, et Sanctorum fastus ascribitur.

I. Ad eos pervenimus, qui partæ salutis sæculum v attigerunt. Horum agmen ducit CHROMATIUS, Aquileiensis antistes, quem Dandulus in Chronico lib. 1, cap. 14, parte 1, natione *Hispanum*, Marianus Victorius in argumento epistolæ 43 Hieronymianæ *Dalmatam*, Sixtus Senensis in Bibliotheca lib. IV *Romanum* fecerunt. Sed omnes in errore versari; civemque *Aquileiensem* fuisse, posito etiam pignore contenderim. Nam Aquileiæ semper vixit, ubi ei *matrem*, *sorores*, et *fratres* fuisse prodit illius necessarius et rerum Aquileiensium peritissimus sanctus Hieronymus epist. 7, alias 43, ad ipsum *Chromatium* adhuc presbyterum, pariterque ad Jovinum, et Eusebium, *Chromatii* germanum conscripta, in qua se ad tres simul unam tantum epistolam mittere affirmat, propterea quod invicem ita se ament, ut non

C minus tres *charitas jungat, quam duos natura sociavit.*

Hi duo sunt *Chromatius* et *Eusebius*; quos *natura germanos* iterum vocat in epistola 8, alias 42, ad Nicetam Aquileiensem subdiaconum scripta: *Ecce, inquit, beatus Chromatius cum sancto Eusebio, non plus natura, quam morum æqualitate, germano, litterario me provocavit officio.* Non ergo *Jovini*, ut ad diem 22 Junii scripsit Baronius, sed *Eusebii* germanus erat *Chromatius*: cui tamen noster Henricus Palladius, lib. IX, pag. 158, unum *Jovinum* conjunxit. Alium fratrem, adhuc anonymum, habuit *Chromatius*, cujus fortitudinem in illius dormitione, impense laudat Hieronymus epist. 35, alias 3, ad *Heliodorum* (a). Hæc cum scripta fuerit A. D. 396, ut postea constabit, hinc Tillemontium tomo XI, pag. 536, *Martianæum* in *Notis*, et *Hadrianum Bailleum* in *Vitis Sanctorum* die 2 Decembris errasse oportet, dum *Chromatii* fratrem, de quo mortuo Hieronymus loquitur, *Eusebium* dicunt, qui tamen *Eusebius* 110 quadriennio serius adhuc erat in vivis, episcopali dignitate insignis, perinde ac *Jovinus* et *Chromatius*, teste Rufino in priori *Apologia* A. D. 400 exarata (b). Matrem viduam et sorores vir-

(a) Hunc alium *Chromatii* fratrem adhuc anonymum solus clarissimus Fontaninus intrusit; cui non assentiuntur Bernardus Maria de Rubeis, qui unicum *Eusebium Chromatii* fratrem agnovit. Videatur ejus *Dissertatio De Rufino*, cap. 2, pag. 15 et 14.

(b) In hac priori *Apologia*, quam hic citat Fonta-

ninus, et ad annum pertinet 400 aut 401, uti etiam De Rubeis consentit, in memorat Rufinus *Chromatium, Jovinum* et *Eusebium*, qui cum ante annos, ut ipse ait, fere triginta, essent sub Valeriano episcopo Aquileiensi alter presbyter, alter archidiaconus, alius diaconus, episcopatus deinde honore ipsi quoque aucti

gines *Chromatio* ibidem fuisse, nos docet eadem A a *Valeriano* vacuum, *Chromatius* noster implere cœperit, jam nobis quærendum est; inde enim recentium historicorum lapsus castigabuntur, Joannis Candidi lib. II, fol. 9, Panvini in *Chronico* pag. 35, Wolffgangi Lazii *Commentariorum* Lib. XII, sect. 5, cap. 8, pag. 1014, Leandri Alberti in *Descriptione Italiae* fol. 439, 2 edit. I, anni 1550, Henrici Palladii lib. VIII, pag. 129, Philippi Ferrarii in *Catalogo Sanctorum* pag. 733, et Godefridi Hermanni in *Vita Ambrosii* lib. V, cap. 12. Hi enim omnes dum *Chromatii* successorem stabilire conantur, in immanes errores abeunt, alius duos *Fortunatianos*, totidemque *Valerianos* confingens, alius inter *Valerianum* et *Chromatium*, Benedicto, alius *Januario*, locum assignans. Porro *Valerianum* in sede Aquileiensi A. D. 366, B jam dixi, *Fortunatianum* suffectum, Anonymus Trivisanus et Daudulus libri primi capite 13 ex veteribus tabulis, annos XIX sedisse testantur. Obiit ergo sub finem A. D. 386, eique ineunte A. D. 387 successit *Chromatius*. Antiqui Martyrologiorum codices, qui *Valeriani* emortualem diem proferunt vi kalendas *Decembris*, hi sunt.

1. *Atrebatensis* tomo II Martii Bollandiani pag. 39.
 2. 3. *Aquisgranensis*, et *Augiensis*.
 4. *Baluzianus* in *Spicilegio Dacheriano* tomo XIII, pag. 13, § 6.
 5. *Barberinus* tomo II Martii Bollandiani, pag. 39.
 6. *Blumanus* ibidem.
 7. *Sancti Cyriaci* tomo III Februarii Bollandiani, pag. 282, col. 2.
 8. *Gellonensis* in *Spicilegio* tomo XIII, pag. 418.
 9. *Hieronymianus* ibidem tomo IV, pag. 684, et tomo III Februarii Bollandiani, pag. 282, col. 2, ubi *Valentinus* pro *Valeriano* legitur.
 10. *Latiensis* tomo II Martii Bollandiani, pag. 39.
 11. *Lucensis* apud Florentinum, pag. 999.
 12. *Sancti Maximini* tomo III Februarii Bollandiani, pag. 282, col. 2.
 13. *Rabani Mauri* apud Canisium tomo VI, pag. 594, ubi tamen, ut alibi, errore Librarii *Valentinus* pro *Valeriano* legitur.
 14. *Sangermanensis* in *Spicilegio* tomo XIII, pag. 13, § 6.
 15. *Sanremigianus* ibidem.
 16. *Tornacensis* tomo II Martii Bollandiani, pag. 59.

II. Quoto Christi anno cathedram Aquileiensem,

fuere; eosque propterea hic honorifice appellat *optatissimos* et *probatissimos* in *Ecclesia Dei* episcopos. Ex hac autem appellatione minime sequitur, uti Fontaninus arbitratur, quod anno 400 aut 401, quo ita de iis scribebat Rufinus, eorum singuli, ideoque etiam *Eusebius*, adhuc essent in vivis; cum æque hæc scribere potuisset, etiamsi omnes jam fuissent eo tempore vita functi: et ideo nihil inde contra Tillemontium, Martianæum, et Bailletum, qui *Chromatii* fratrem, de cuius *dormitione* Hieronymus loquitur in epistola quæ ad annum pertinet 396, rectissime *Eusebium* asserunt. Vide Articulum *Apologię* Rufini, ad quem respicit Fontaninus, inter *Veterum Testimonia*, quæ post *Præfationem* attulimus. Illic autem posita opinione, vitæ scilicet *Eusebii*

usque ad annum saltem 400, productæ, necesse habuit Fontaninus excogitare, ac veluti scripto genere tertium aliquem *Chromatii* fratrem prorsus ignotum, et hunc propterea *adhuc anonymum* dicere; de cuius *dormitione*, potius quam *Eusebii*, scripserit Hieronymus anno 396. Sed hæc gratis omnino vir cæteroquin eruditissimus, deque hoc sancti *Chromatii* Aquileiensis episcopi argumento meritissimus, uti citato superius loco fusius de Rubeis.

(a) Hic quoque Fontanino contradicit De Rubeis; qui sanctum *Chromatium* jam presbyterum asserit, dum Rufinus anno 371 aut 372 baptismum Aquileiæ suscepit; qui etiam a sancto *Chromatio* baptismum accepisse Rufinum contendit. Videatur eadem *Dissertatio* ibidem, pag. 41 et 42.

17. *Vaticanus* ibidem.

18. *Usuardus* Rosweydi apud Sollerium, pag. 702.

Tot veterum tabularum consensus erroris arguit *Usuardi* codicem Bruxellensem apud Sollerium, pag. 711, ubi *pridie kal. Decembris* hæc leguntur: *in Aquileia depositio sancti Valeriani episcopi et confessoris*. An tot diebus **112** post obitum deponi non potuerit alii quærent. Dies depositionis fortasse rectius apud *Baronium* signatur v *kalendas Decembris*, ex Martyrologio sancti Cyriaci. Idem *Baronius* A. D. 388, § 84, cum *Ambrosium*, *Maximo* per *Theodosium* prostrato, *Aquileiæ* constitutum legisset, illuc profectum putavit *ex more, ad novi creationem antistitis, cum, defuncto sancto Valeriano, ejus civitatis episcopo, in locum illius est subrogatus sanctus Chromatius*. Ita *Baronius*. Verba *Paulini* diaconi, eam profectionem narrantis in *Vita Ambrosii*, cap. 22, hæc sunt: *Extinguendo Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo Aquileiæ, in partibus Orientis in quodam castello, a christianis viris Synagoga Judæorum. et lucus Valentinianorum, incendio concremata sunt, propterea quod Judæi, vel Valentiniani insultarent monachis christianis*. Sed *Candidus* lib. II, fol. IX, 2, et *Palladius* lib. IX, pag. 156, ut *Ambrosiano* itineri causam prætexerent, ejusmodi incendium *Aquileiæ* contigisse comientis sunt, quanquam *Paulinus* disertis verbis in *partibus Orientis* id evenisse tradiderat, nempe ad castrum *Callinicum*, quod non in *Venetia*, sed in *Mesopotamia* stetit ad ripam *Euphratis*, ex *Ammiano* lib. XXIII, cap. 3, et ex *Procopio de Bello Persico* lib. I, cap. 18, lib. II, cap. 11 et 21, et in *Historia arcana*, cap. 3 in fine. Hoc nostrates *Historici* discere etiam potuissent ex *Ambrosii* epist. 40 *Aquileiæ* scripta, in qua vir sanctus cum *Theodosio* expostulat, propterea quod *Synagogam* ab episcopo *Callinici* instaurandam, et a monachis poenas dandas, edicto sanxisset. Maximum tyrannum ad tertium ab *Aquileia* lapidem A. D. 388, v kal. Augustas devictum testatur *Idacius* in *Fastis Labbeanis* tom. II *Bibliothecæ* mss., quibus potius, quam *Socrati*, extero scriptori, credendum est, qui lib. V, cap. 14, eam eadem rejicit in VI kal. Septembres. Fuso hoste, quem prius ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossum, ait *Hieronymus* in epitaphio *Nepotiani*, *Theodosius* *Aquileiæ* substitit aliquandiu, *Maximi* acta abrogaturus. Nam *Lex* 6 tit. 14 lib. XV *Codicis Theodosiani*, ibidem data VI kal. Octobres, agit de honoribus a *Maximo* collatis, abrogandis. Mox post sexdecim dies ei similem sanxit *Mediolani* VI idus Octobres ejusdem anni 388, in qua urbe III nonas *Maias*, et VI kal. Decembres anni insequentis 389 adhuc debebat, quando *leges* 17 et 19 de *Hæreticis* tit. 15 lib. VI vulgavit. Ergo *Theodosium* die 26 Septembris *Aquileiæ*, et die 10 Octobris A. D. 388 *Mediolani* morantem habemus: eoque spatio temporis interjecto *Ambrosius*, *extincto Maximo, posito Theodosio imperatore*

^a *Baronii* conjecturam, quam hic non approbat clarissimus *Fontanius*, defendit *Jernardus Maria*

A Mediolani, ut ait *Paulinus*, *Aquileiam* properavit; alias in alterutra urbe, non litteris, sed coram, de rescripto, in *Christianos Mediolani* vulgato, apud *Augustum* expostulasset. Consultantur auctores *Admonitionis* pro ordine *Epistolarum* sancti *Ambrosii* § 40, et *Pagius* A. D. 388, § 12; cum autem, ut vidimus, *Valerianus* obierit die 26 *Novembris*, hinc constaret, *Ambrosium* ante, non post obitum *Valeriani* *Aquileiam* profectum, ideoque aliam ob causam quam ob *Chromatium* *Valeriano* subrogandum; qui nondum ex hac vita migraverat. At quanto magis in *Ambrosiani* itineris causa vir maximus falli dicendus est, si *hienio* citius, *Valerianus* **113** diem extremum obierat, quemadmodum *Venetorum* monumentis proditum est? Recte ergo auctores novæ *B* editionis *Opera* sancti *Ambrosii*, in ejus *Vita*, cap. 98, causam ejusmodi itineris ignorari, neque ullum testimonium astruendæ *Baronianæ* sententiæ præferri, dixerunt. Si *Ambrosius* in *Pannoniam* iter habuit, *Anemium Sirmiensem* episcopum ordinaturus, teste *Paulino* cap. 11, non video cur idem accuratus *Ambrosii* notarius causam *Aquileiæ* itineris reticere debuisset, si hoc *Chromatii* ordinationem spectasset (a).

III. Fuit *Chromatius* inter *Occidentales* episcopos sanctitate et doctrina celeberrimus, ut laudes a laudatis viris in ipsum collatæ palam testantur; magis enim amicitii floruit: *Joannis Chrysostomi*, *Hieronymi*, *Ambrosii*, *Heliodori*, *Rufini*. *Ambrosius* quidem A. D. 389 a *Chromatio* rogatus, ut aliquid e sacris codicibus epistolari familiaritate disputatum cum eo communicaret, *historiam Balzam pseudo-prophetæ* ex libro *Numerorum* interpretatus est epistola 50, alias quoque se additurum pollicitus, quas nobis injuria temporum abstulit. Ad *Admonitionem* pro ordine *Epistolarum* *Ambrosii*, § 5, et *Vitam* cap. 108. Subinde *Chromatium*, fratre orbatum, cujus nomen ignoratur, magnum christianæ fortitudinis exemplum, adversa invictò animo subeundi, dedisse comperimus; nam *Hieronymus* *Epitaphium Nepotiani*, quod est epistola 35, alias 3, tunc ex *Syria* ad *Heliodorum* *Altinatem* episcopum scripta, clausit his verbis: *Jungamur spiritu, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus papa Chromatius ostendit in dormitione Germani, nos imitemur* *D* in filio. Hanc epistolam A. D. 396 datam ex subsequentibus verbis docet *Petrus Franciscus Chiffletius* in *Paulino* illustrato parte II, cap. 10: *Ecce tibi anno præterito ex ultimis Caucasii rupibus immissi in nos non jam Arabiæ, sed Septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurserunt*. Hæc fuit *Alarici* regis *Gothorum* in *Oriente* imperium irruptio, proditione *Rufini* *Patricii*, *Olybrii* et *Probrino* consulis A. D. 505. Quæ modo adductis *Hieronymi* verbis præcedunt, epocham magis confirmant: *Viginti, et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julius quotidie Romanus sanguis ef-*

De Rubeis num. 5 capitis 18 *Disertationum Variæ Eruditionis*, etc., quem infra damus.

funditur. Inquit primos Quadorum, et Marcomanno-
rum incursus in nostram Venetiam, perruptis Alpibus
Julii; unde tunc Aquileia obsessa, et Opitergium ex-
cisum est, teste Anniano lib. xxxix, cap. 8. Hæc
Gratiano Augusto III et Equitio consulibus A. D.
374 contigisse animadvertit Henricus Valesius: e-
demque excidio Italix imminente, Valentinianus
senior Liquentiæ pontem in agro Opitergino repa-
randum curaverat A. D. 370, lege 2, tit. 10, lib. xi
Codicis Theodosiani.

IV. Hieronymus, Chromatio et Heliodoro, episco-
pis, librum Chaldaicum Tobix Latine reddi, ab se
flagitantibus, unius diei labore paruit, homine ejus
linguæ perito sibi Librum hebraice dictante, ut epist.
110 A. D. 390 scripta nos docet: *Mirari, inquit, non
desino exactionis vestræ instantiam. Exigitis enim, ut
Librum Chuldæo sermone conscriptum ad Latinum sty-
lum traham.* Et post pauca: **114** *Feci satis desiderio
vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos
Hebræorum studia, et imputant nobis, contra suum can-
onem Latinis curibus jata transferre. Sed melius esse
judicans Pharisæorum displicere judicio, et episcopo-
rum jussionibus deservire, institi ut potui.* Tandem his
verbis epistolæ suem imponit: *Orationibus vestris
mercedem hujus operis compensabo, cum gratum vo-
bis didicero, me, quod jubere estis dignati, complexse.*
Ad hæc Hieronymus, utroque præseule hortante, et
pecuniis librariis erogandas, ut nonnullos prophetas
commentariis illustraret, liberaliter suppeditante,
valetudinem causatus, Proverbia, Ecclesiasten, et
Cantica, triduo ab se Latine explicata, ad eosdem
transmisit: *Jungat epistola, inquit in præfatione,
quos jungit sacerdotium; immo charta non dividat
quos Christi necit amor. Commentarios in Osee, Amos,
Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si
licuisset præ valetudine. Mittitis solatia sumptuum:
notarios nostros et librarios sustentatis, ut vobis potis-
simum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere
frequens turba diversa poscentium; quasi aut æquum
sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare; aut in ra-
tione dati et accepti, cuiquam, præter vos, obnoxius
sim. Itaque longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc
anno relicterem, et apud vos mutus essem, tridui opus
nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet
trium Salomonis voluminum.* His vix dum peractis
A. D. 392 commentariam in Abacuc, quobus libris
distinctum Chromatio donavit, quem in prologo lib. i
episcoporum doctissimum vocat. In prologo autem
lib. ii papæ venerabilis præconio commendat, eum-
demque carnem virtute superasse testatur. Subinde
rogatus, ut cæteros Scripturæ libros ex Hebræo ser-

(a) Nequaquam in Anastasi epistola apud Baro-
nium loco citato hæc verba leguntur. Animadvertere
potius debui-set et. præsul, prout discrete facit in
hæc eadem sua *Hist. Litterar. Aquil.* lib. v, cap. 19,
num. 2, interpolatam fuisse hoc loci a Joanne Gar-
nerio, licet absque ulla decipiendi voluntate, sancti
Papæ Epistolam ad Joannem Hierosolymitanum;
unde nonnulli perperam prædicta verba, quæ up-
plementi gratiâ Garnerius inseruit, pro genuinis

A mone transferret, Paralipomena Chromatio direxit
A. D. 397, in cujus libri vestibulo elogio magnifico
illum extollens, vocat *episcoporum sanctissimum at-
que doctissimum.* Sixtus Senensis huic elogio ab se
recitato in libro iv Bibliothecæ, de suo addit hæc
verba: *quod raro invenitur: ævo tamen Sixti for-
tasse, non Chromatii.* Hieronymus in libro ii Apolo-
giæ I, quam A. D. 400 scriptam docebimus, easdem
sacrorum voluminum ab se factas interpretationes
ita commemorat: *In libro Temporum, id est Paralipo-
menon, ad sanctum Chromatium præfatiuncula usus
sum.* Et paulo post: *Salomonis etiam libros, quos
olim adfuit obelis et asteriscis in Latinum verteram, ex
Hebraico transferens, et dedicans sanctis episcopis
Chromatio et Heliodoro.* Hæ singulæ præfationes,
B iisdem libris præfixæ, similiter exstant cum Hierony-
mianis epistolis secundum ordinem Mariani Victorii
107, 110, 115. Denique Sixtus V pontifex maximus
in præfatione Bibliorum, Romæ editorum typis Vati-
canis A. D. 1590, Chromatium ponit inter sanctissi-
mos episcopos, qui Hieronymum de Scripturarum
locis consuluerunt.

V. Doctor maximus in epist. 42, alias 66, ad Ru-
finum scripta A. D. 399 sic loquitur de Pauliniano
fratre suo, quem in Dalmatiam transfretare præce-
perat: *Frater meus Paulinianus necdum de patria
reversus est: et puto quod cum Aquileiæ apud sanctum
papam Chromatium videris.* Rufinus biennio citius cum
Melania ex Oriente reversus, Aquileiæ apud Chroma-
tium morari intellexerat, postquam Origenis libros de
C **115** Principiis Romana civitate donasset; unde ipsum
inter et Hieronymum graves similitates coortæ sunt.
Testatur Hieronymus in Apologia contra Rufinum li-
bro ii Chromatium, quem post Anastasium Romanum
pontificem, magnis Orientis et Occidentis metropo-
liis, Theophilo Alexandrino, et Venerio Mediola-
nensi conjungit, in suæ metropoleos conventu po-
pulis sibi subjectis Origenis errores denunciasset:
*Ergo, inquit, beati episcopi Anastasius, Theophilus,
et Venerius, et Chromatius, et omnis tam Orientis,
quam Occidentis Catholicorum synodus, qui pari sen-
tentia, quia pari spiritu, illum hæreticum denuntiant
populis, fures librorum illius judicandi sunt?* Anasta-
sius pontifex in epistola ad Joannem Hierosolymi-
tanum apud Baronium A. D. 403, § 26 et seqq. ait,
se Origenianæ damnationis epistolam fratribus suis
Venerio et Chromatio scripsisse (a). De hæc Epistola,
deque illo Chromatii conventu accuratius agam lib.
v, cap. 49. Nunquam tamen Chromatius a Rufini
communione et amore discessit, ipsique Hieronymo
sic adhesit, ut semper utriusque amantissimus,

sancti pontificis acceperunt. Cæterum nulla hujus
transmissæ *Damnationis Origenis*, nulla *Chromatii*
mentio in hæc epistola, neque apud Constantium
Epistolæ Romanorum Pontificum col. 728 edit. Pa-
ris., neque inter Opera S. Hieronymi edit. Veronen-
sis Dominici Vallarsii tomo II, col. 580, neque inter
Opera Rufini Aquileiensis ab eodem Vallarsio edita
col. 411. Videantur utrobique Editorum erudita
Annotationes ad hunc eundem locum.

17. *Vaticanus* ibidem.

18. *Uuardus* Rosweydi apud Sollerium, pag. 702.

Tot veterum tabularum consensus erroris arguit *Uuardi* codicem Bruxellensem apud Sollerium, pag. 711, ubi *pridie kal. Decembris* hæc leguntur: *in Aquileia depositio sancti Valeriani episcopi et confessoris*. An tot diebus **112** post obitum deponi non potuerit alii quærent. Dies depositionis fortasse rectius apud Baronium signatur *v kalendas Decembris*, ex Martyrologio sancti Cyriaci. Idem Baronius A. D. 388, § 84, cum Ambrosium, Maximo per Theodosium prostrato, Aquileiæ constitutum legisset, illuc profectum putavit *ex more, ad novi creationem antisitis, cum, defuncto sancto Valeriano, ejus civitatis episcopo, in locum illius est subrogatus sanctus Chromatius*. Ita Baronius. Verba Paulini diaconi, eam profectionem narrantis in Vita Ambrosii, cap. 22, hæc sunt: *Extincto Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo Aquileiæ, in partibus Orientis in quodam castello, a christianis viris Synagoga Judæorum, et lucus Valentinianorum, incendio concremata sunt, propterea quod Judæi, vel Valentiniani insultarent monachis christianis*. Sed Candidus lib. II, fol. IX, 2, et Palladius lib. IX, pag. 156, ut Ambrosiano itineri causam prætexerent, ejusmodi incendium Aquileiæ contigisse commenti sunt, quanquam Paulinus disertis verbis in *partibus Orientis* id evenisse tradiderat, nempe ad castrum *Callinicum*, quod non in *Venetia*, sed in *Mesopotamia* stetit ad ripam Euphratis, ex Ammiano lib. XXIII, cap. 3, et ex Procopio de Bello Persico lib. I, cap. 18, lib. II, cap. 11 et 21, et in Historia arcana, cap. 3 in fine. Hoc nostrates Historici discere etiam potuissent ex Ambrosii epist. 40 *Aquileiæ* scripta, in qua vir sanctus cum Theodosio expostulat, propterea quod Synagogam ab episcopo Callinici instaurandam, et a monachis penas dandas, edicto sanxisset. Maximum tyrannum ad tertium ab Aquileia lapidem A. D. 388, *v kal. Augustas* devictum testatur Idacius in *Fastis Labbeanis* tom. II Bibliothecæ mss., quibus potius, quam Socrati, extero scriptori, credendum est, qui lib. V, cap. 14, eam eadem rejicit in *vi kal. Septembres*. Fuso hoste, quem prius *ignominia servitutis, quam hostili mucrone confossum*, ait Hieronymus in epitaphio Nepotiani, Theodosius Aquileiæ substitit aliquandiu, Maximi acta abrogaturus. Nam Lex 6 tit. 14 lib. XV Codicis Theodosiani, ibidem data *vi kal. Octobres*, agit de *honoribus a Maximo collatis, abrogandis*. Mox post sexdecim dies ei similem sanxit Mediolani vidus Octobres ejusdem anni 388, in qua urbe III nonas Maias, et *vi kal. Decembres* anni insequentis 389 adhuc debebat, quando leges 17 et 19 de *Hæreticis* tit. 15 lib. VI vulgavit. Ergo Theodosium die 26 Septembris Aquileiæ, et die 10 Octobris A. D. 388 Mediolani morantem habemus: eoque spatio temporis interfecto Ambrosius, *extincto Maximo, posito Theodosio imperatore*

^a Baronii conjecturam, quam hic non approbat clarissimus Fontanius, defendit Bernardus Maria

A Mediolani, ut ait Paulinus, *Aquileiam properavit*; alias in alterutra urbe, non litteris, sed coram, de rescripto, in Christianos Mediolani vulgato, apud Augustum expostulasset. Consulantur auctores *Admonitionis* pro ordine Epistolarum sancti Ambrosii § 40, et Pagius A. D. 388, § 12; cum autem, ut vidimus, Valerianus obiit die 26 Novembris, hinc constaret, Ambrosium ante, non post obitum Valeriani Aquileiam profectum, ideoque aliam ob causam quam ob Chromatium Valeriano subrogandum; qui nondum ex hac vita migraverat. At quanto magis in Ambrosiano itineris causa vir maximus falli dicendum est, si licentio citius, Valerianus **113** diem extremum obierat, quemadmodum Venetorum monumentis proditum est? Recte ergo auctores novæ editionis Operum sancti Ambrosii, in ejus Vita, cap. 98, causam ejusmodi itineris ignorari, neque ullum testimonium astruendæ Baronianæ sententiæ proferri, dixerunt. Si Ambrosius in Pannoniam iter habuit, Anemium Sirmiensem episcopum ordinaturus, teste Paulino cap. 11, non video cur idem accuratus Ambrosii notarius causam Aquileiensis itineris reticere debuisset, si hoc Chromatii ordinationem spectasset (a).

III. Fuit Chromatius inter Occidentales episcopos sanctitate et doctrina celeberrimus, ut laudes a laudatis viris in ipsum collatæ palam testantur; magnis enim amicitiiis floruit: *Joannis Chrysostomi, Hieronymi, Ambrosii, Heliodori, Rufini*. Ambrosius quidem A. D. 389 a Chromatio rogatus, ut aliquid e sacris codicibus epistolari familiaritate disputatum cum eo communicaret, historiam Balsam pseudo-prophetæ ex libro Numerorum interpretatus est epistola 50, alias quoque se additurum pollicitus, quas nobis injuria temporum abstulit. Ad *Admonitionem* pro ordine Epistolarum Ambrosii, § 5, et Vitam cap. 108. Subinde Chromatium, fratre orbatum, cujus nomen ignoratur, magnum christianæ fortitudinis exemplum, adversa invicto animo subeundi, dedisse comperimus; nam Hieronymus Epitaphium *Nepotiani*, quod est epistola 35, alias 3, tunc ex Syria ad Heliodorum Altinatem episcopum scripta, clausit his verbis: *Jungamur spiritum, stringamur affectu, et fortitudinem mentis, quam beatus papa Chromatius ostendit in dormitione Germani, nos imitemur in filio*. Hanc epistolam A. D. 396 datam ex subsequentibus verbis docet Petrus Franciscus Chiffletius in Paulino illustrato parte II, cap. 10: *Ecce tibi anno præterito ex ultimis Caucasii rupibus immissi in nos non jam Arabia, sed Septentrionis lupi, tantas brevi provincias percurrerunt*. Hæc fuit Alarici regis Gothorum in Orientale imperium irruptio, proditione Rufini Patricii, Olybrio et Probrino consulibus A. D. 505. Quæ modo adductis Hieronymi verbis præcedunt, epocham magis confirmant: *Viginti, et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Julias quotidie Romanus sanguis ef-*

De Rubeis num. 5 capitis 18 *Disertationum Variarum Eruditionis*, etc., quem infra damus.

funditur. Inquit primos *Quadorum*, et *Marcomanno-*
rum incursus in nostram Venetiam, *perruptis Alpibus*
Julii; unde tunc *Aquileia obsessa*, et *Opitergium ex-*
cisum est, teste Ammiano lib. xxx, cap. 8. Hæc
Grajano Augusto III et Equitio consulibus A. D.
374 contigisse animadvertit Henricus Valesius: eo-
demque excidio Italix imminente, Valentinianus
senior *Liquentix* pontem in agro Opitergino repa-
randum curaverat A. D. 370, lege 2, tit. 10, lib. XI
Codicis Theodosiani.

IV. Hieronymus, *Chromatio* et *Heliodoro*, episco-
pis, librum Chaldaicum Tobix Latine reddi, ab se
flagitantibus, unius diei labore paruit, homine ejus
linguæ perito sibi Librum hebraice dictante, ut epist.
110 A. D. 390 scripta nos docet: *Mirari*, inquit, *non*
desino exactionis vestræ instantiam. Exigitis enim, ut
Librum Chaldæo sermone conscriptum ad Latinum sty-
lum traham. Et post pauca: **114** *Feci satis desiderio*
vestro, non tamen meo studio. Arguunt enim nos
Hebræorum studia, et imputant nobis, contra suum ca-
nonem Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse
judicans Pharisæorum displicere iudicio, et episcoporum
jussionibus deservire, institi ut potui. Tandem his
verbis epistolæ finem imponit: *Orationibus vestris*
mercedem hujus operis compensabo, cum gratum vo-
bis didicero, me, quod jubere estis dignati, complese.
Ad hæc Hieronymus, utroque præsulæ hortante, et
pecuniis librariis erogandas, ut nonnullos prophetas
commentariis illustraret, liberaliter suppeditante,
valetudinem causatus, Proverbia, Ecclesiasten, et
Cantica, triduo ab se Latine explicata, ad eosdem
transmisit: *Jungat epistola*, inquit in præfatione,
quos jungit sacerdotij; immo charta non dividat
quos Christi necit amor. Commentarias in Osee, Amos,
Zachariam, Malachiam, quos poscitis, scripsissem, si
licuisset præ valetudine. Mittitis solatia sumptuum:
natarjos nostros et librarios sustentatis, ut vobis potis-
simum nostrum desudet ingenium. Et ecce ex latere
frequens turba diversa poscentium; quasi aut æquum
sit, me, vobis esurientibus, aliis laborare; aut in ra-
tione dati et accepti, cuiquam, præter vos, obnoxius
sim. Itaque longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc
anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus
nomini vestro consecravi, interpretationem videlicet
trium Salomonis voluminum. His vixdum peractis
A. D. 392 commentarium in Abacuc, duobus libris
distinctum *Chromatio* donavit, quem in prologo lib. I
episcoporum *doctissimum* vocat. In prologo autem
lib. II *papæ venerabilis* præconio commendat, eum-
demque *carne virtute superasse* testatur. Subinde
rogatus, ut ceteros Scripturæ libros ex Hebræo ser-

A mone transferret, *Paralipomena Chromatio* direxit
A. D. 397, in cujus libri vestibulo elogio magnifico
illum extollens, vocat *episcoporum sanctissimum at-*
que doctissimum. Sixtus Senensis huic elogio ab se
recitato in libro IV Bibliothecæ, de suo addit hæc
verba: *quod raro inventur: ævo tamen Sixti for-*
tasse, non Chromatii. Hieronymus in libro II Apolo-
giæ I. quam A. D. 400 scriptam docebimus, easdem
sacrorum voluminum ab se factas interpretationes
ita commemorat: *In libro Temporum, id est Paralipome-*
non, ad sanctum Chromatium præfatiuncula usus
sum. Et paulo post: *Salomonis etiam libros, quos*
olim addidit obelis et asteriscis in Latinum verteram, ex
Hebraico transferens, et dedicans sanctis episcopis
Chromatio et Heliodoro. Hæ singulæ præfationes,
B iisdem libris præfixæ, similiter exstant cum Hierony-
mianis epistolis secundum ordinem Mariani Victorii
107, 110, 115. Denique Sixtus V pontifex maximus
in præfatione Bibliorum, Romæ editorum typis Vati-
canis A. D. 1590, *Chromatium* ponit inter *sanctissi-*
mos episcopos, qui Hieronymum de Scripturarum
locis consuluerunt.

V. Doctor maximus in epist. 42, alias 66, ad Ru-
finum scripta A. D. 399 sic loquitur de Pauliniano
fratre suo, quem in Dalmatiam transfretare præce-
perat: *Frater meus Paulinianus necdum de patria*
reversus est: et puto quod cum Aquileiæ apud sanctum
papam Chromatium videris. Rufinus biennio citius cum
Melania ex Oriente reversus, Aquileiæ apud *Chroma-*
tium morari intellexerat, postquam Origenis libros de
C **115** *Principiis* Romana civitate donasset, unde ipsum
inter et Hieronymum graves similitates coortæ sunt.
Testatur Hieronymus in Apologia contra Rufinum li-
bro II *Chromatium*, quem post Anastasium Romanum
pontificem, magnis Orientis et Occidentis metropo-
litibus, Theophilo Alexandrino, et Venerio Mediola-
nensi conjungit, in suæ metropoleos conventu po-
pulis sibi subjectis Origenis errores denuntiasset:
Ergo, inquit, *beati episcopi Anastasius, Theophilus,*
et Venerius, et Chromatius, et omnis tam Orientis,
quam Occidentis Catholicorum synodus, qui pari sen-
tentiâ, quia pari spiritu, illum hæreticorum denuntiant
populis, fures librorum illius judicandi sunt? Anastasi-
us pontifex in epistola ad Joannem Hierosolymita-
num apud Baronium A. D. 403, § 26 et seqq. ait,
se Origenianæ *damnationis epistolam fratribus suis*
Veneria et Chromatio scripsisse (a). De hac Epistola,
deque illo Chromatii conventu accuratius agam lib.
V, cap. 49. Nunquam tamen *Chromatius* a Rufini
communione et amore discessit, ipsique Hieronymo
sic adhæsit, ut semper utriusque amantissimus,

(a) Nequaquam in Anastasii epistola apud Baro-
nium loco citato hæc verba leguntur. Animadvertire
potius debui- set cl. præsul, prout discrete facit in
hac eadem sua *Hist. Litterar. Aquil.* lib. V, cap. 19,
num. 2, interpolatam fuisse hoc loci a Joanne Gar-
nerio, licet absque ulla decipiendi voluntate, sancti
Papæ Epistolam ad Joannem Hierosolymitanum;
unde nonnulli perperam prædicta verba, quæ sup-
plementi gratia Garnerius inseruit, pro genuinis

sancti pontificis acceperunt. Ceterum nulla hujus
transmissæ *Damnationis Origenis*, nulla *Chromatii*
mentio in hac epistola, neque apud Constantium
Epistolæ Romanorum Pontificum col. 728 edit. Pa-
ris. neque inter Opera S. Hieronymi edit. Veronen-
sis Dominici Vallarsii tomo II, col. 580, neque inter
Opera Rufini Aquileiæ ab eodem Vallarsio edita
col. 411. Videantur utrobique Editorum erudite
Annotationes ad hunc eundem locum.

nines per Austriam **117** reliquamque Germaniam A ingruente, et procul nos miuitante; utinam non prope! Nec solum Eusebianam historiam, sed Origenis homilias 26, in Josuem, seu Jesum filium Nave, latinitate donatas, *Chromatio*, qui id laboris ab eo flagitaverat, Rufinus prologo nuncupavit, qui falso Hieronymum auctorem præfert inter opera Origenis editionis Erasmi, Basileæ apud Frobenium 1557, tomo I, pag. 318. Rufinus his verbis *Chromatium* ibidem alloquitur: *Quia ergo et tu, o mi semper venerabilis pater Chromati, injungis et præcipis nobis, ut aliquid ad ædificationem et constructionem divini tabernaculi ex Græcorum opibus et copiis conferamus, oratiunculas 26 in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex Græco Latine tibi pro virum mearum parvitate disserui. Jam ad alia B procedamus.*

VI. Joannes Chrysostomus A. D. 404 e sede Constantinopolitana impie detrusus, et exulare coactus, ab Innocentio Romano pontifice, præcipuisque Occidentis metropolitibus opem implorans, præter Venerium Mediolanensem, *Chromatium* etiam Aquileiensem episcopum de suis ærumnis certiolem fecit, singulis unam eandemque epistolam scribens, quam Palladius Helenopolitanus recitat in Vita Chrysostomi, cap. 2, pag. 10, 22; quippe antiquitus in more positum fuit, ut post summum pontificem præcipui ejus metropolitæ de magnis Ecclesiæ negotiis edocerentur, quemadmodum ex hoc facto Chrysostomi ostendit Hieronymus Aleander junior de Regionibus suburbicariis dissert. 2, cap. 3, pag. 150. Hoc etiam C firmatur exemplo Theodoriti, qui episcopatu depositus, ad sanctum Leonem Magnum appellavit epist. 113, litterasque ea de re illum scripsisse ad episcopos Mediolani, Aquileiæ, et Ravennæ, tamquam ad præcipuos Occidentis metropolitæ, docet epistola 112, ad domnum Antiochenum. Quantum apud Augustos Chrysostomi causam *Chromatii* auctoritas juverit, Honorius imperator testatus est in litteris ad Arcadium fratrem, cui Occidentalium episcoporum sententiam significaturus, duas præ cæteris sibi scriptas direxit epistolas, nimirum Innocentii et *Chromatii* apud Palladium, cap. 3, pag. 30, ubi ait: *Quænam sit Occidentalium de Joanne episcopo sententia, ex omnibus epistolis, quæ ad me scriptæ sunt, duas subjunxi ejusdem cum cæteris sententiæ, unam Romani, alteram Aquileiensis episcopi. Sicut vero Sabinus Mediolanensis diaconus, et sub Damaso legatus concilii Romani in gravissimo negotio confirmationis fidei Nicænzæ, et Divinitatis Spiritus Sancti, præter synodicas, aliorum litteras quoque, et potissimum sancti Valeriani Aquileiensis metropolitæ, Chromatii decessoris, tulit ad sanctum Basilium Magnum, ut hujus epistola 324, ad eundem Valerianum scripta testa-*

que mirum non sit, si hic ab eodem eruditissimo viro, et rei Bibliographicæ peritissimo, non recensentur tum opera, tum operum editiones amplissimæ, quæ postea prodierunt usque ad annum 1736, quo diem clausit supremum xv kal. Maias, et usque ad annum 1742, quo demum publicam lucem

tur, ita Æmilii Beneventi episcopus, Cythegius et Gaudentius legati, una cum Valentiniano et Bonifacio presbyteris, præter synodi Occidentalis commonitorium, tulerunt Constantinopolim ad Arcadium Augustum A. D. 406, et litteras imperatoris Honorii, Innocentii et Itolorum episcoporum, *Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis*, atque aliorum, teste eodem Palladio, cap. 4, pag. 51. Ex his colligimus *Chromatium*, non solum ad Honorium, sed ad Arcadium quoque litteras dedisse in causa Chrysostomi; **118** atque hinc patet quanti habitus fuerit, tum ut vir sanctitate et doctrina conspicuus, tum ut Aquileiensis metropolita.

VII. Baronius A. D. 405, § 17, ex Chrysostomi ad *Chromatium*, Venerium, et Gaudentium Brixianum, litteris, quæ supersunt, observat, eosdem episcopos, non *pacificis* tantum, sed etiam *formalis* cum viro magno communicasse. Hæc tamen interierunt. Epistolam Chrysostomi ad *Chromatium*, quæ est 105, integram huc ex tomo IV, Opusculorum pag. 784, editionis Frontonis Ducæi lubet transferre, propterea quod virum sanctissimum mirifice exornet. *Clarissima ferventis tuæ ac sinceræ charitatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit, magnum quiddam ac diutissime durans ex tanto itineris intervallo spirans, atque ad extremos usque terræ fines pertingens. Nec nos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt, vehementissimam atque igne plenam charitatem, sinceramque et ingenti libertate et fiducia perfusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus: eoque nomine, vestro etiam conspectu, atque congressu frui magnopere nobis in votis esset. Quoniam autem id quoque nobis ea solitudo, qua nunc, tamquam compedibus, restricti sumus, eripuit; idcirco dominum meum reverendissimum presbyterum nacti, cupiditatem nostram, ut licet, explemus, scribentes et salutantes, vobis quoque pro eo studio, quod toto hoc tam diuturno tempore magna cum animi contentione præstitistis, amplissimas gratias agentes. Ac vos etiam rogamus, ut cum ipse revertetur, insuperque etiam, si tabellarii occurrant, qui ad hanc solitudinem veniant, de vestra valetudine ad nos scribatis. Scis enim quantam hinc voluptatem percepturi sumus, cum de hominum tam ardentem nos amantium valetudine crebrius ad nos aliquid afferetur. Huc usque Chrysostomus.*

VIII. Hic locus postulat ut ea refutemus quæ David Blondellus in Tractatu Historico de Primatu, pag. 262, 266, 285, 1265 ex hactenus dictis in sectæ suæ rem derivare studuit. Cum Chrysostomus præter Innocentium I, Romanum pontificem, Venerium Mediolanensem, et *Chromatium Aquileiensem* de iniqua sua dejectione docuerit, hinc Blondellus ad omnes eum æque appellasse, neque sedem Romanam, ut summum Ecclesiæ tribunal agnovisse

aspexit posthuma illius *Historia Litteraria Aquileiensis*. Ilac de causa neque videre potuit Fontaninus Vallarsianam Rufini editionem anni 1745, in qua citato superius loco exploditur illa imperitorum Amanuensium additio *Pontificis maximi* ad nomen *Chromatii* in *Prologo Eusebianæ Historiæ*.

false contendit. Addit, Chrysostomum non historice dumtaxat narrantem, ut in iterato responso ad Jacobum I, regem Britanniae, pag. 118, magnum cardinalis Perronius scripsérat; sed ut appellanti ad singulos aequé scripsisset. Erras, Blondelle, erras. Bonifacius I, in Epistola ad Rufum, cæterosque episcopos Macedoniae; quam ex sacrae antiquitatis thesauris erudit Lucas Holstenius in Collectione Romanae parte 1, pag. 77, ait, Innocentium I, decessorem suum (non Chromatium nec Venerium) in causâ Chrysostomi, ab Orientalium dominatione discessisse, qui postmodum per legatos a sede apostolica (non ab Aquileiensi, neque a Mediolanensi) pacem poposcerunt: *Ante breve tempus, inquit Bonifacius, id est sub prædecessore meo beatæ recordationis Innocentio, Orientalium Ecclesiarum pontifices, dolentes, se à beati Petri communionem se junctos; per legatos pacem, sicut caritas vestra retinet, poposcerunt: quo tempore apostolica sedes omnia non difficulter indulsit.*

119 Nicephorus Calistus lib. xiii, cap. 33, litteras recitat, quibus Innocentius I diris devovit clerum Constantinopolitanum, Arcadium, Atticum, et Theophilum Alexandrinum, non quidem ut unus ex episcopis Occidentalibus; sed ut pontifex cæterorum maximus, et caput Ecclesiae universalis: quod hæc ex reliquis fecisse legitur. Idem Innocentius in epistola 19 ad Atacium Berocensem, apud Labbeum tomo II, pag. 1270, tamquam summus Ecclesiae custos, sibi sollicitudinem inhærere ait, *ne quid obliquum, aut succisivum in quoquam residere cognoscat.* Arcadius Innocentio rescribens apud Michaelium Glycam Annal. parte IV, pag. 260 edit. Regiæ, postquam acta sua in Chrysostomum excusare studuisset, Romanum pontificem ejus causæ unicum et summum judicem agnoscens, ita concludit: *Igitur quod tupe- rest, enixe te obsecro, ut nos à segregatione liberes, nec multipliciter punias.* Hoc amplius confirmat facundus Hermianensis; qui Constantinopoli diu vixit: nam in Defensione trium Capitulorum libro IV, cap. 1, testatur Chrysostomum sine judicio sedis apostolicæ fuisse damnatum; et lib. VI, cap. 5 de Cyrillo Alexandrino, Theophili decessoris sententiam secuto, hæc prodit: *Contra judicium sedis apostolicæ, quæ per beatissimum papam Innocentium, prædicti sancti Joannis in exilio constituti, damnationem solverat, nomen ejus post mortem inler Dei sacerdotis in sacrificio recitari prohibuit.* Denique Gelasius I in epistola 13 ad episcopos Dardaniæ de sententia Innocentii contra iniquam damnationem Chrysostomi loquens, quem, inquit, *sedes apostolica, etiam sola, quæ non consentit, absolvit.* Vident, Blondelle, unam et solam apostolicam sedem, numquam Aquileiensem aut Mediolanensem, in hoc judicio memorari! Perinde abscedit à vero, Innocentium ubi Chrysostomi nomine sacris Diptychis nondum reddito, Alexandrum et Atticum in communionem recipere detrectavit, suæ tantum separationis rationem dedisse, extra illam auctoritatem in aliarum diocesium ecclesias; idemque a pari, Venerium et Chromatium exigere potuisse. Sed

A cur ergo non exegerunt? Cur una sedes Romana exegit; inque causâ Chrysostomi condemnationis et absolutionis sententiam sola pronuntiavit? Hæc pro re nata contra Blondellam!

IX. De antio, quò diem obiit Chromatius meritis plenus, nondum hæcenus constat: nam Paphnigum in Chronico pag. 39, Sixtum Senensem in Bibliotheca lib. IV; Antonium Possevium in Apparatu tomò I; et Henricum Palladium lib. X; pag. 178, quòrum alii A. D. 410; alii serius eum obiisse putant; a verò abstrasse deprehendimus: Philippus Labbeus in notis ad Bellarmini Catalogum to. I; pag. 223; Franciscus Cottibellius in Rechenstone auctorum bibliothecæ concionatoris tomò I, pag. 8; et Natalis Alexander sæculò IV, cap. 3, artic. 34, ut scopulos declinarent, largâ et anticipi formulâ usi; exeunte Christi sæculo quarto, et ineunte quinto, vixisse, animumque mortis ignorari iradiderunt. Sed Chrysostomus; qui obiit A. D. 407, die 14 Decembris; de beneficiis in se collatis gratias agens Chromatio A. D. 406; ejusdem se valetudinis anxium in epistola superius adductâ, semel atque iterum prodit, quia Chromatius se ægrotare ad Chrysostomum scripserat. Certe ultra A. D. 406, nulla omnino Chromatii, tamquam **120** adhuc vivi, memoria reperitur. Quare hoc eodem anno, postquam sedisset annos 18, menses 9 ex Andrea Dandolo in Chronico lib. 1, cap. 14 eum die 11 Decembris senio confectum hanc mortalem vitam cum æterna commutasse non dubito, sede Aquileiensi; non Nicetæ, quod habet Baronius, Ughellus, aliique, sed Augustino relicta. Nam Dandolo, omnium planè historicorum, qui de rebus nostris scriperint, accuratissimus; libro II, cap. 1, A. D. 407, Chromatio Augustinum successorem datum affirmat. Chromatii sanctimoniam commendat, quod in parœcia Aquileiensi eadem die 2 Decembris colatur sub ritu duplici, ut vocant: quò die in martyrologio Romano describitur; in Catalogo etiam Petri Equilii lib. VII, cap. 48; et apud Philippum Ferrarium pariter in Catalogo pag. 746. Hi duo postremi dum Heliodorum Altinateum episcopum à Chromatio ordinatum tradunt, omnino falluntur; nam in concilio Aquileiensi A. D. 381, Heliodorus episcopus, Chromatidis presbyter, non episcopus, interfuérunt. Quia ergo Heliodorus à Chromatii decessore Valeriano ordinatus fuerit, dubitari nequit. Hieronymus epistulas utriusque inscribens, Chromatium Heliodoro, non ut junctum, sed ut ejus metropolitano contributo, præposuit: quòd fortasse non intellectum; memoratos auctores in errorem traxit. Quamquam in antiquioribus Martyrologiis Chromatii nomen non vidi, ejus tamen cultum, contra Damianum, antiquissimum esse comperio; etiam invocatur in titulis majoribus, quæ ex libro Hieronymi de sanctorum Natalitiis collectæ dicuntur in operibus Alcuini, pag. 281. Has litanias puto laudari a Walafrido Strabone cap. 28 de Rebus Ecclesiasticis. Invocatur etiam in superioribus litaniis mss. post Psalterium in Codice sæculi XII Bibliothecæ Patavinae. Clau-

dus Castellanus canonicus Pariseriensis, vit de sanctis A egregie meritis, quorum nominibus ex antiquitate eruendis; restituentisque, in hortum est, in Martyrologio universalis die 2 Decembris pag. 612, *Chromatium* recēset, rātus ante Gregorium XIII in nullo Martyrologio repertū; tūc enīm Baronius, inquit, Romano illam inseruit. Sed longe antea non solum in Catalogo sanctorum, quē Episcopus Equelinus confecit A. D. 1370, sed ante Bardonium Joānes Cabilonensis episcopus in Topographia sanctorum post martyrologium Maurolyci, immo et Maurolycus in martyrologio suo eam inseruerat die 11 Augusti. Ante Maurolycum Petrus Natalis in Catalogo sanctorum etiam meminit. In Martyrologio Usuardi, quod Hermannus Grēver Cartusianus vulgavit Coloniae typis Joannis Rœlhuß Lubecensis A. D. 1490, recensetur *Chromatius* hōster die 17 Augusti apud Sollerium pag. 461, aliā utiq̄e ex causa, quam propter obitū.

121 LIBRI III CAPUT IV.

I. Homiliae 18 sancti Chromatii in unum opus conflatæ. II. Cur et a quo dictus episcopus Romanus. III. Homiliarum earumdem omnino est auctor. IV. Viri docti eas laudant. V. A Magdeburgensium calumniis vindicata. VI. Marum stylus, et scopus. VII. Scripta Chromatio supposita.

I. Ex scriptis, quæ CHROMATIO pietatis et doctrinæ laudem pepererunt, *Homiliae* seu *Sermones* duodeviginti in *Evangelium* sancti Matthæi adhuc supersunt; in quibus voluntariam paupertatem, puriorem doctrinam, et christianam perfectionem, *vir pietate et eruditione clarissimus*, uti eum vocat Sixtus Senensis, fidei amicus inserere studet. Hæc Opuscula Joannes Sichardus una cum Symmachii papæ Apologetico ex vetustissimo codice Matthæi a Saracastro Trevirensis, ut testatur in præfatione, sub hoc titulo primus omnium vulgavit: *Chromatii doctissimi episcopi Romani in v et vi caput Matthæi dissertatio, atque in eodem genere declamatio: quæ nunc primum sunt eruta, et in lucem edita. Basileæ apud Adamum Petrum, mense martio 1528 in-8°*. Primam hanc editionem Sichardi correctam et suppletam ex codice antiquo Bibliothecæ sancti Trudonis, et ex altero a Laurentianis prope Leodium impetrato; Martinus Lipsius comparere jussit in *Micropresbytico veterum quorundam brevium Theologorum*, Lōvanii primum A. D. 1546, et postea Basileæ edito apud Henricum Petri anno 1550, pag. 412. Subinde Joannes Heroldus hæc omnia inseruit *Orthodoxographis theologiæ sacrosanctæ*, Basileæ vulgaris apud Henricum Petri anno 1555, tomo I, pag. 430, et etiam Joannes Gry-

næus suis *Monumentis Sanctorum Patrum Orthodoxographis*, ibidem impressis anno 1569, tomo II, pag. 1192. Non ergo Lipsius primus omnium *Chromatii* homiliae luce donavit, quod credidisse videtur Aubertus Miræus in Elogiis illustrium Belgii scriptorum pag. 73 editionis I (a). Hæc tam minuta non adderem, nisi ab historiæ litterariæ scriptoribus præteriri conspicerem, atque ita quodammodo iis inventi gloriam perire, qui primi *Chromatium* e membranæ et latebris in lucem protulerunt. Mirari subit, a nemine criticorum hactenus visum, hanc eandem *Chromatii Dissertationem*, ut vocavit Sichardus, sive *Opusculum*, vel *Declamationem*, aut *Commentariorum fragmentum*, ut cum Bellarmino et Labbeo tomo I, pag. 223, ali dicere maluerunt, nihil aliud esse, quam *duodeviginti homiliae* in unum conflatas, quæ eodem modo etiam *Tractatus* appellari possunt, ea phrasi, quæ antiquos scriptores ecclesiasticos, ad denotandas homiliae et conciones, usos animadvertit Franciscus Bernardinus Ferrarius Lib. I, cap. 2 de *Ritu Sacrarum Concionum*. Enimvero ubicunque apud *Chromatium* occurrunt hæc verba, vel 122 his similia: *qui est benedictus in sæcula*: ibi unaquæque homilia singulatim absolvitur. Hujusmodi formula, homiliae familiari, quæ semper exeunt in *δοξολογίαν*, sacras conciones terminari consuevisse, post Erasmus in præfatione tomo II operum Origenis, observat idem Ferrarius libro I, cap. 31. *Chromatii homiliae* in tres tantum divisa Laurentius Cudius inseruit *Bibliothecæ Homiliarum*, per Gerardum Mesanum editæ Lugduni apud Junctas A. D. 1588, tomo II, pag. 1170. In sex vero dissectas Franciscus Combesius transtulit in suam *Bibliothecam Concionariam*, Parisiis vulgatam apud Antonium Bertin A. D. 1662, tomo II, pag. 22, 94; tomo V, pag. 202, 224; tomo VIII, pag. 344, 346. Omnes junctim compactæ existant in *Bibliotheca Patrum* Margaritæ Bigueti editionis II Parisiensis A. D. 1589; tomo II, pag. 792, et Tomo item II, pag. 151 editionis IV Parisiensis A. D. 1624, et demum tomo V, pag. 976 editionis Lugdunensis Anissonianæ anni 1677. Facile autem fuit tot homiliae ignavia exscriptorum in unum coalescere, cum omnes et singulæ in explanando *Evangelio sancti Matthæi* versarentur. Ergo vulgatam divisionem et nos sequamur. In Opusculo I est una tantum homilia. In Opusculo 2 sunt 15 homiliae, quarum postremæ aliqua desunt in fine; quæ in codicibus mss. Sichardi et Lipsii etiam deerant. In Opusculo 3, quod est acephalum, sunt Homiliae 2. Ex his omnibus prima tantum et secunda sunt de octo *Beatitudinibus* (b);

(a) Allam separatam editionem Lovaniensem anni 1645 horum Opusculorum sancti Chromatii memorat D. Reusignus Ceillierus *Hist. Génér. des Auteurs Sacrés et Ecclésiastiq.* to. X, cap. 3, num. 7.

(b) Vere ac proprie una tantummodo ex homiliis seu tractatibus sancti Chromatii appellari potest *De Octo Beatitudinibus*; a quæ huc primum locum nos quoque tribuimus in hac nostra editione, extra ordinem ceterorum tractatum: *Tractatus* alter, qui tertius est in nostra editione, etiam de *Beatitudinibus* agat, non est tamen suapte natura *Tractatus* proprius *De*

Octo Beatitudinibus, sed continuatio quædam Commentarii in Matthæum, quæ et ipsa desinit cum consueta *doxologia*, sicut et partes aliæ quæ eandem præcedunt ac subsequuntur; quin tamen ullum habeat exordium, ullam conclusionem seu epilogum, quæ illam constituent *Tractatum* vere ac proprie *De Octo Beatitudinibus*, prout *Tractatus* prior de quo diximus. Eadem ratio esse de *Homilia* seu *Tractatu* in hac nostra editione 14, qui totus est in exponenda Oratione Dominica; quem tamen nullus *Tractatum* seu *Homiliam* nuncupavit *De Oratone Dominica*, quia

quo nomine etiam reliquæ vulgo inscribuntur, perperam tamen.

II. In prima editione *Sichardi*, unde reliquæ manarunt, *Chromatius* dicitur *episcopus Romanus* (a). Hæc *Romani* appellatio hactenus ingenia criticorum mirifice torsit. Etenim Sixtus Senensis in libro IV *Bibliothecæ*, ab urbe *Roma*, Chromatii patria, ut ipse quidem putat, illam appellationem arcessit. Sed Baronius ad dies 22 Junii, et 2 Decembris, cumque eo Henricus Palladius lib. V, pag. 74, et lib. IX, pag. 157, aliique eosdem secuti, ex *Romæ secundæ*, seu *Romanæ*, vel *Romatianæ* civitatis elogio, quod *Aquileiæ* adhæsisse non ambigunt, cognomenti originem trahunt. De hoc mihi postmodum in *Nicæta* quærendum erit (b).

123 Ab his longe discedens Paschasius Quesnellus ad epistolam 129 sancti Leonis Magni § 4, postquam audacter in dubium vocasset utrumne ejusmodi inscriptio *Chromatium* nostrum vere spectaret, subinde Gradensis Ecclesiæ Patriarchatum ex Aquileiensi ortum memoria repetens, Gradensem antistitem, ut ab Aquileiensi Longobardis subjecto distingueretur, aliquando *Romanum* vocitatum affirmat. Suam in rem profert verba Pauli Diaconi sic scribentis in libro IV, cap. 34, de Gestis Longobardorum: *In Grados quoque ordinatus est Romanis Candidianus antistes: eoque defuncto, ait, ordinatum patriarcham Epiphanium ab episcopis, qui erant sub Romanis.* Baronius A. D. 605, § 4 hos ipsos *Romanos*, perinde ac pro catholicis accipiendos, existimavit. At Quesnellus, et ex eo Pagius A. D. 396, § 6, Tillemontius etiam

tomos 11, pag. 647, *veros Romanos Ausonios* intelligunt; sive Aquileiæ veteris incolas, Gradum profectos, qui parerent *Romanis* Ausoniis, tum etiam, quia episcopi illi *erant sub Romanis*. Quominus hæc omnia verissima sint Quesnellus neutiquam dubitat. Hinc ipse *Romani* nomenclaturam post sæculum 7 *Chromatio* nostro Aquileiensi, per anachronismum, a scribis agglutinatam facile credit; scilicet, si eum audimus, tamquam nomen, quod (scribæ illi) communiter *Aquileiensibus sui ævi episcopis tribui noverant*. Ita Quesnellus, ex frivolis conjecturis, ne dicam meris commentis, res certas proferre studens; cum tamen Aquileienses, aut Gradenses metropolitæ, neque ante, neque post sæculum 7 ullus umquam mortalium *Romanos* dixerit; illique episcopi, a quibus Gradensem patriarcham Gradi ordinatum narrat Diaconus, æque essent sub *Romanis* ac *Grados* ipsa, teste eodem Diacono. *Romanus* ergo ex hoc capite non magis patriarcha Gradensis, quam cæteri episcopi qui eum

continuatio et ipse est Commentarii in Mathæum absque ullo seu exordio seu conclusione, quæ eundem constituerent peculiarem quemdam *Tractatum* singulari appellatione donandum.

(a) Vide titulum hujus editionis una cum epistola nuncupatoria Joannis Sichardi, absoluta præfatione, post *Veterum Testimonia et Lectiones Proprias*, etc.

(b) Quod hic sibi cl. Fontaninus quærere proposuerat, postea aliis eruditibus laboribus impeditus, ac morte demum præventus, perficere nequivit; quia ad *Nicetam* episcopum Aquileiensem sua *Litteraria* *Histo-*

ordinaverant. Hæc satis superque nos monent, ut in recessu vocabuli quidpiam aliud latens investigare debeamus. Gradus, Istriæque provinciæ civitates, tunc ecclesiasticæ huic Gradensi metropoli contributæ, non veris *Romanis* nostris, ut ex rerum Italicarum ignoratione putavit Quesnellus, sed *Græco Imperio* suberant, cui paulo ante finem sæculi 8 *Istriam* etiamnum paruisse, habemus ex epistola 57 codicis Carolini. Libros enim typis vulgatos, potius quam non editos, ut sunt *Annales Andree Danduli*, Leonino critico opponam. *Istriam* denique Carolus Magnus sibi subegit, teste Eginardo in Vita cap. 15 quod Cointius A. D. 789 illigandum censet. Si autem Ravennates imperiali exarcho suberant, ut patet ex *Paulo*, utique Græcorum imperio, non *Romanis* Ausoniis suberant. Id ipsum de Istriis et Gradensibus dicendum est. Ergo *Romani* isti sunt *Græci*. Hoc non solum discimus ex *Paulo Diacono*, qui etiam in *Historia Miscella* idem vocabulum frequenter usurpat, sed luculentius ex Liutprando in legatione ad Nicephorum Phocam, pag. 139 editionis Plantinianæ, juxta quem, *Romanorum* nomen Græcos Byzantinos sibi proprium fecisse in comperto est. Hoc ex aliis etiam auctoribus liquet apud Cangium in utroque Glossario, qui tamen in Græco tomo II, pag. 1312, ex Novella 21 Justiniani observat, hujus Augusti ætate qui Imperium capessivit A. D. 527, nondum omnino invaluisse, ut Græci Byzantini, recepta appellatione, **124** *Romani* dicerentur. Post Justinianum id passim invaluit adeo, ut tandem apud Occidentales nomen *Romani* esset opprobrium, inquit Liutprandus. Jornandes tum in libello de Rebus Geticis, tum in alio de Regnorum successione, et Isidorus in Chronico æra 446 Imperio subjectos, ipsumque Imperium, generatim *Romanos* et *Romaniam* vocitarunt. Hoc idem ex Græcorum scriptis alii docuerunt, et dudum Joannes Baptista Cotelerius in Monumentis Ecclesiæ Græcæ tomo I, pag. 752. Quare Græci Imperii sedem Constantinopolim, et *novam Romam*, et caput *Romanicæ* dixerunt. Immo et regio Italica, ubi aulæ Byzantinæ exarchi, post Gothos per Narsestem Patricium Justiniani Augusti ducem omnino exactos, dominabantur, inde *Romanicæ*, vulgo *Romagna*, appellationem obtinuit; contra quam Blondus aliique posteriores nugantur. David Blondellus in libro de Primatu, pag. 539, Pauli Diaconi *episcopos qui erant sub Romanis*, eos qui *Græco Imperio* parebant, secus ac Quesnellus, egregie explicavit. Sed postmodum pag. 612, cum Blondo errans, Ravennati exarchatu *Romanicæ* nomen inditum tradidit, quod in jus *Eccle-*

ria Aquileiensis non pervenit. Nihilominus ex schedis ipsius, quas vidimus in Bibliotheca Oppidi Sancti Danielis ubi non pauca mss. cl. præsulis asservantur, quæque ad opus *Litterariæ Historiæ* perficiendum pertinuisse noscuntur, satis conjicimus, ipsum adhæsisse communiori litteratorum sententiæ, quæ Baronio in hac parte minime favet. Vide, si lubet, quæ de hac re late disseruimus cap. 5 et 6 *Dissertationis* nostræ, quam edidimus cum *Opusculis quæ supersunt sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi*, anno 1810.

sic Romanæ, Pippino et Carlo Magno auctoribus, A transiisset. Hoc idem scripserat pag. 125, semel atque iterum lapsus; nam locus ex Paulo adductus, aliique mox adducendi, tempora Pippino et Carlo ipso antiquiora manifeste respiciunt. In codicibus mss. Palatinis Pauli Diaconi libro IV, cap. 47, Ravennates Romanos dici, absque copula, annotavit Janus Gruterus ad historię augustę scriptores Latinos tomo II, pag. 170, in fine, ubi tamen in vulgatis Pauli editionibus legitur cum Ravennatibus et Romanis, perperam interjecta copula. Idem Paulus libro VI, cap. 46, Faroaldus, inquit, Spoletanorum ductor Classem, Ravennatum Civitatem, invasit. Sed jussu regis Liutprandi eadem Romanis reddita est; neque Ravennatibus proxime nominatis. Gradenses pariter non magis Romani fuerunt, quam Ravennates, quorum exarchis obtemperabant. Hęc non ideo a me scripta sunt, quod Chromatium hoc sensu Romanum dictum fuisse arbitrer, sed quo sententiam Quesnelli nullo modo ferri posse convincam. Enimvero palam est, Chromatium sæculi 4 scriptorem, præ aliis hoc significato Romanum dici non debuisse quæ ætate non uni Græci, sed perinde omnes Romano imperio subjecti pro Romanis reputabantur, unaque Ecclesia Romana, Romanicę metropolis audiebat, ex Athanasio in Historia Arianorum pag. 364 totiusque orbis Romani caput ex consilio Aquileiensi in appendice Theodosiana apud Sirmundum tomo I Operum, pag. 743. Sic Epiphanius lib. 1, hæresi 69 § II, Arium ait, prava doctrina sua πᾶσαν τὴν Ῥωμανίαν, totam Romaniam occupasse. Similiter Possidius in Vita Augustini, cap. 30, Vandalos Africam depopulantes, Romanicę eversores appellat. Ex his constat, Romani cognomen, Chromatio affixum, aliunde explicandum. Sichardus in epistola nuncupatoria ad Sigismundum Islungum testatur, Chromatium perhonorifice laudari, et ejus operis magnam partem percenseri ab Albino in Libello contra hæresim Felicis. Folio deinde 59, pag. 2, ad hunc locum de Divinitate Filii Dei, non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturæ, sed sui proprietate generis, et veritate naturæ, hæc 125 in libri margine adnotavit: citatur hic locus ab Albino contra Felicem ex Chromatii Libello de Octo Beatitudinibus. Hanc notam suæ postea editioni Mar-

tinus Lipsius etiam apposuit. Cum frustra hæc inter opera Albini, cognomento Alcuini, typis expressa quævissem, tandem reperi in codice 290 numquam edito, inter Palatinos bibliothecę Vaticanę, qui inscribitur: *Albinus contra hæresim Felicis*; et septingentis ab hinc annis exaratus videtur. Ibi inter alia Patrum latinorum testimonia, fol. 12, hæc recitantur (a): *Chromatius quoque sanctę Romanę antistes Ecclesię, in Libello, quem de Octo Beatitudinibus scripsit, ita dicit: in mysterio enim baptismi et Filii videtur in corpore, et Spiritus Sanctus in specie columbę descendit, et vox Patris de cęlis auditur, ut Trinitatis unitas declaretur, quia nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu Sancto cognosci. Vide igitur quale Patris de Filio testimonium sit dicentis: hic est Filius meus. Suus utique, non per adoptionem gratiæ, neque per religionem creaturę, ut hæretici volunt, sed sui proprietate generis, et veritate naturę. Multi enim sanctorum Filii Dei dicuntur, et sunt. Sed hic sine comparatione unus Deo Patri Filius unigenitus, et verus et proprius, non aliunde quam de Patre natus; quia tam verus Pater est, quam verus et Deus est, sicuti etiam verus Filius est, quam verus est Dominus. Perfecta ergo fides est Trinitatis ostensa, cum et Pater Christum Dominum, ac Deum nostrum, Filium suum esse testatur, et Spiritus Sanctus, id est Paschaletus, in tanto Fidei sacramento Patri Filioque conjungitur, ut verum Patrem, verum Filium, verum etiam Spiritum Sanctum, credere tres Personas, sed unam Divinitatem Trinitatis, unamque substantiam non dubitemus.* Illustrem hunc locum eo libentius attuli, quod totidem (b) verbis legatur in homilia ultima Sancti Chromatii, quę est de Baptismo Christi, pag. 990 editionis Anissonianę. qua utor. Alcuinus ergo, qui, more suo, poetice loqui solet, postquam laudasset Alexandri Constantinopolitani episcopi litteras ad Alexandrum Alexandrinum antistitem pro fide catholica scriptas, statim præ aliis Romanę, id est Latinę, Ecclesię Patribus, Augustino, Isidoro, et Leone, 126 Chromatii Aquileiensi episcopi doctrinam Felici Urgelitano opponens, non patrię, aut Sedis, sed Occidentalis seu Latinę Ecclesię nomen indicare voluit, Romanę Antistitem Ecclesię appellando. Hinc Sichardus eundem Chromatium eo Ro-

(a) Exstat nunc typiseditum Albini seu Alcuini opus contra hæresim Felicis tomo I, Vol. II operum ejusdem Albini seu Alcuini, editionis Abbatis Frobenii, Ratisbonę 1777, in folio, sub hoc titulo: *Libellus adversus Hæresim Felicis Episcopi*. Locum autem ex hoc eodem Libello hic a Fontanino relatum, vide etiam, si lubet, post præfationem nostram inter Veterum Testimonia. Eundem locum ab Albino ex Chromatio desumptum, vide suo loco in hac nostra editione Tractatu 2, num. 2, qui pridem apud Gallandium erat Tractatu 18.

(b) Illustris hic Chromatii locus ab Alcuino relatus nequaquam legitur totidem prorsus verbis, prout asserit Fontaninus, in Homilia ultima Sancti Chromatii Editionis Anissonianę, id est in Bibliotheca Patrum Lugdunensi; sicuti neque in Bibliotheca novissima Andreę Gallandii, quę hunc locum fideliter ex Lugdunensi descripsit. Adeo enim utrobique hic locus corruptus habetur, in re ninirum magni momenti

uti mysterium Trinitatis est; ut etiam vexare theologorum ingenia facile possit, etsi non pro catholica fide asserenda tanti mysterii (quę jam influitis propemodum fulcitur Patrum testimoniis), certe pro recta mente cognoscenda sancti Chromatii, quę nihil hic aberrare a recta fide videtur, si verbis stemus, quę nobis in utraque bibliotheca exhibentur.

Nos itaque locum hunc in hac nostra editione preferimus suę integritati restitutum Tractatu 2, num. 2, prout ex Chromatii calamo procul dubio prodidit; ope præsertim (ut ibidem in annotatione dictum fuit) hujus ejusdem loci a Fontanino relati ex Codice Vaticano, necnon adhibita etiam Editione prima Basileensi Chromatii 1528, atque altera 1569, inter Monumenta SS. Patrum Orthodoxographi Joannis Grynæi, et accersito quoque eodem ipso loco quem inter Testimonia Veterum attulimus ex Frobeniana Alcuini editione.

mani cognomento donavit. Non enim Alcuinum, sua etate doctissimum, veterum formularum et historiae pontificalis adeo ignarum fuisse putaverim, ut *Chromatium* ex elogio *Sancti ac venerabilis Papæ*, quo Hieronymus eundem ornavit in præfatione libri *Paralipomenon*, et initio *Commentarii in Habacuc*, ideo summum pontificem fuisse crediderit. Eodem plane Alcuini intellectu Hieronymus, qui fuit Dalmata, in epist. 58 ad Damasum, de tribus tunc Antiochenis episcopis trium hypostaseon confessionem ab eo exigentibus loquens, *novellum*, inquit, *a me homine Romano, nomen exigitur*. Pro Romano Latinum intellige, Pari pacto Gelasius Cyziceus in lib. 1 de Actis Nicænæ synodi, cap. 1, concilium Nicænum u. actione 1, et Photius codice 89, *Rufinum* presbyterum Ecclesiæ Aquileiensis, *Romanum* dixerunt. Atque hinc *Rufinum* nostratem *Romanum*, id est *Romanis* subjectum cum Quesnello, vel stricto sensu, et vere *Romanum* intelligemus? Non certe. Sed neque inter *Latinos* episcopos ullus *Chromatius* reperitur, doctrina et sanctitate conspicuus, cui laudata opuscula jure tribui possint, præterquam huic nostro; quem Hieronymus, vir tantus, in præfatione ad libros jam dictos *episcoporum doctissimum*, iterumque *episcoporum sanctissimum atque doctissimum* honoris causa appellavit. Petrus Castellanus in *Lexico Hagiologie* ante Origines Gallicas *Ægidii Menagii* memorat quidem *Sanctum Chromatium* Metensem episcopum, sed quem sæculo sexto floruisse testatur. Mallet *Bollandiani* scriptores de *Chromatio* siluissent tomo IV Junii, pag. 246, § 10. Quid enim levius, quam dicere, titulum *Episcopi* ei vere *Romano*, allini potuisse? vel ex *Comano* a librariis *Romanum* factum? *Comana*, civitas episcopalis, duplex fuit, una in Armenia minori, altera in Ponto, utraque in Cappadocia. *Comaniam* etiam ad Istrum obtulerunt. Hæc tamen *Comanica*, vel *Cumanica*, seu *Communia*, de qua *Cangius* ad *Villharduinum* pag. 336, est regio, *Valachiam* partem constituens, non urbs episcopalis. *Comanos* Hungariæ populos dicit *Pius* in *notis* ad *Antonium Panormitanum* de *Dictis* et *Factis Alphonsi* regis lib. IV, cap. 32. Atqui *Chromatius*, si vera hæc essent, non latine, sed *græce* scribere debuisset. Apæge frigidæ hujusmodi conjecturas, tantis viris indignas! Ni fallor, hæc satis produnt, ea non raro Criticis primæ notæ negotium facessere, quæ, si interius

III. Hæc scripta, quæ *Chromatii* nostri esse contendimus, quia sint antiqua et probatissimi auctoris, dubitari nequit, judice *Tillemontio*, tomo XI, p. 539,

(a) Citat hic semper *Clarissimus Fontaninus Chromatii* loca ex tomo V *Bibliothecæ Patrum Lugdunensis*; quæ nos in his *Notationibus*, pro legendis commode, ad hæc nostram editionem redigimus. Vide itaque citatum locum in *Fractatu*, seu *Sermone*, *De Octe Beautudinibus*, quem primum exhibemus, num. 7.

(b) Id est in hac nostra editione *Tract. 8*, num. 1.

(c) Id est in hac nostra editione *Tract. 11*, num. 3.

(d) *Nicetas* quidem *Aquileiense* episcopus librum

qui et *Chromatii* nomini illa undequaque respondere arbitratur, et *Sixto Senenai* assentitur, ab eruditionis et pietatis copia eadem commendanti. Illorum antiquitatem multa confirmant,

1. Testimonia *Sacræ Scripturæ*, ibi, ex more veterum Patrum, frequentissime recitata, non quidem ex versione vulgata Hieronymiana, sed ex prisca Italia; inque veteri Testamento auctor sequitur LXX Interpretes, 127 quod *Martino Lipsio* pariter observatum pag. 419.

2. De Gentilibus, tamquam de adversariis adhuc exstantibus, auctor disserit: nam *Opusculo 1*, pag. 977, illud (a) *Beati pacifiet*, de pace intelligi ait, qua *hominis gentiles, qui inimici sunt Dei, per instantiam doctrinæ adducuntur ad pacem, qua peccatares emendantur, et Deo per penitentiam reconciliantur*: *Opusculo 11*, pag. 982 (b) *Habemus*, inquit, *adversarios et gentiles, qui fidei nostræ adversantur; qui nos interdum tempore persecutianis ad nefanda sacrificia cogunt*. Item pag. 985 (c), ad illud *Matthæi v*, 41 *Quicumque ergaverit te mille passus, vade cum illo adhuc alia duo, ita disserit: id est, ut quicumque Infidelis, vel necdum cognitionem veritatis conceperit, de uno Deo Patre, rerum omnium conditore, velut per iter legis ingressus, non fecerit mentionem, vade cum illo adhuc alia duo*. Porro *Noricæ* regioni *Aquileiensi* conterminos, adhuc *Infideles*, seu *Gentiles*, quinquaginta circiter annis post *Chromatium* ad Christianam fidem converti *Severinus*, propterea *Noricarum Apostoli* elogio honestatus in *Fastis Ecclesiæ Romanæ* die 8 Januarii. *Chromatia* equalis *Rufinus*, qui suam eidem Historiam dicavit, de *Gentilibus* seu *Paganis*, tamquam de hostibus religionis Christianæ tunc adhuc exstantibus, loquitur in *Expositione Symboli*: *sed Pagani solent irridere nos*. Ad hæc, *Chromatio* superstite, *Sisinnius* et socii, a *Gentilibus* oppressi, martyrium subierunt in provincia ecclesiastica *Aquileiensi* prope *Tridentum* A. D. 397. Vide *Acta Ruinarti* pag. 608. Eiusdem ætatis *Nicetas* subdiaconus *Aquileiensis*, et postea *Romatianæ* civitatis in *Dacia* episcopus, librum edidit *de Gentilitatis erroribus* apud *Gennadium* in *Catalogo* cap. 22 (d).

3. In una postremæ homiliæ pag. 990 (e) contra ejus temporis hæreticos *Arianos*, verbis ex *Alcuino* superius adductis, *Divinitas Filii Dei* strenue defenditur. Hæc nulli *Chromatio* congruunt, præterquam nostro, quem in concilio *Aquileiensi* A. D. 381 contra *Palladium Arianum* disputasse observavimus, quemque *Ariani dogmatis* virus ab *urbe Aquileia* exclusisse scribit *Hieronymus* epist. 7, alias 43.

edidit *De Gentilitatis erroribus*, ut apud *Gennadium* loco citato: sed hic non est *Ille Nicetas*, seu potius *Nicetas*, qui fuit subdiaconus *Aquileiensis*, et de quo *S. Hieronymus* in epistola ad eundem; neque confundi debet cum alio *Niceta* qui fuit in *Dacia* episcopus, et cujus laudes eecinit *S. Paulinus Nolanus*. Vide *Dissertationem* nostram superius citatam, ubi hæc latius explicantur.

(e) Id est in hac nostra editione *Tract. 9*, num. 9.

4. Initium primæ homiliæ (a), in populi frequentia recitatæ, tale est : *Dat nobis, fratres, conventus hic populi et mercatus frequentia occasionem proponendi sermonis Evangelici.* Hæc nimirum quantum Aquileia conveniunt, ubi frequentes nundinas haberi solitas ob finitimos populos, illic mercimoniorum causa confluentes, inde colligitur, quod Aquileia tunc esset Venetiæ metropolis, 128 teste Jornande de rebus Gothicis cap. 42, et Paulo diacono de Gestis Langobardorum lib. II, cap. 14. Quare a Juliano imperatore Orat. 1, *Itatorum Imperium opulentum, a Laisprando Hist. lib. III, cap. 2, prædixes* vocatur. Melis lib. II, cap. 6, tanto ante, et dilem, et Ammianus lib. XXI, cap. 44, ab opibus celebraverant. Porro levissimum est, quod ex silentio Hieronymi ad abjudicandas Chromatiæ homilias affert Labbeus : nam præterquam quod Hieronymus Catalogum suum non candidit post Chromatium, sed ille adhuc superstitie A. D. 392 (b), qui fuit Theodosii XIV, ut contra Scalligerum et Valesium evincit Pearsonius in Vindiciis Epistolarum Sancti Ignatii parte I, cap. 6, Viri maxime, brevem Catalogum scribenti omnia omnium Opera præsto nequaquam fuerunt, quod ipse ait in preambulo : *Si qui autem de iis, qui usque hodie scriptitant, a me in hoc volumine prætermisisti sunt, sibi magis quam mihi imputare debent. Neque enim celantes scripta tua, de his, quæ non legi, nosse potui : et quod aliis farsitan sit notum, mihi in hoc terrarum angulo fuerit ignotum. Certa quæ scriptis suis clarescunt, non magnopere nostri silentii dispendio conspiciantur.* Hæc Hieronymus scribebat, ubi Chromatiæ, licet amici, Homilias, needum forte editas aut scriptas, omnino ignorabat. Idem est iudicium de Gennadio, Isidoro, aliisque nomenclatoribus exteris, qui nec de Mario Mercatore sancti Augustini amico, nec de sancto Gaudenzio Brixia episcopo et Chromatiæ aequali, nec de Petro Chrysologo meminerunt. Eorum tamen opera genuina ad nos pervenisse, quis nescit? Jam vero illustrium virorum sententia de Chromatiæ lucubracionibus perpendamus.

IV. Sichardus in Epistola ad Islungum, *dispaream*, inquit, et non Chromatium hic sit dignus, qui non solum legitur ab eruditæ; sed et edicatur : tanta est sermonis elegantia, et tractandi hujus argumendi dignitas! Divine consequitur et fere omnia, quæ hodie sunt de Baptismo ac Jumentis vocata in controversiam. Sichardo his plene verbis concinit Martinus Lipsius in Micropresbyterica pag. 449 : *Chromatium nunc quasi de novo redditum orbi, suscipe, qui, ut præteream interim alia, de Octo illis apud Matthæum Beatitudinibus ita scribit diserte et sancto, ut non legi solum ab eruditæ pietatis cultoribus, sed etiam edisci ad verbum re vera dignus sit; tanta est in tractando dexteritas et acrimonia.* Moreldus in enarracione auctorum, quibus con-

Astant ejus *Orthodoxographa Theologiæ Sacrosanctæ*, num. 27, Chromatium, inquit, sive is papa (quod vocabulum ea ætate senioribus et Ecclesiæ præfectis dabatur) sive Episcopus fuerit, certe de Octo Beatitudinibus et in Dominicam Oracionem scripsit, et eruditione, et pietate insignia commentaria. Iterum pag. 433, ejus Homilias, ut eruditione pariter et pietate insignes commendat. Joannes Jacobus Grinæus in Præfatione ad Monumenta sanctorum Patrum orthodoxographa, ait Chromatium eleganti *δραρυροπιq* (id est oratione ad populum) Octo Beatitudines exposuisse. Nicolaus Serarius in Notis ad epistolam I sancti Bonifacii martyris pag. 292, 129 inter veteres Patres, qui libri Ecclesiastici auctorem non Jesum filium Sirach, sed Salomonem faciunt, Chromatium ponit ad caput V et VI Matthæi. Caspar Barthius Chromatiana hæc Scripta tanti fecit, ut in eorum locis nonnullis illustrandis ingenium occupaverit. Nam in Adversariis lib. XXXII, cap. 4, versiculos, qui auctoribus exciderunt improvisi, neque studio eo contententibus, detegens, hos reperit in Opusculo I, pag. 977 (c).

Hic

Noster mercatus, hæc nundina spiritualis.

Libro xxxv, cap. 13, observat, Chromatium Opusculo II, pag. 978, col. 20 (d), misereri cum dandi casu usurpasse : quod alii etiam Christiani scriptores non illibentes fecerunt, ut sanctus Cyprianus ad Demetrianum ex Propheta : *Nolite misereri senioribus atque juvenibus.* Sic Corippus et Petrus Pictavensis ibidem apud Barthium. Nec silentio prætereundum, quod Barthius lib. LIV, cap. 4, de voce Mammona apud Matthæum VI, 24, in medium profert. Nam post variorum sententias, qui Mammonam opes interpretantur, hæc subjungit : *mihi autem non videtur quispiam Evangelistæ locum exposuisse melius Chromatio, cujus hæc verba sunt : Ait Dominus : non potestis Deo servire et Mammonæ ; ostendens, nos non posse et Deo servire, et Diabolo ; id est Deo misericordiae auctori, et Diabolo Mammonæ. Mammona, id est Diabolus, qui auctor est Mammonæ.* Hæc prostant apud Chromatium Opusculo II, pag. 989 (e). Ad hæc Barthius animadvertit, a Gennadio Constantinopolitano Mammonam haberi pro Diabolo in his verbis Epistolæ Synodalis : *non enim fieri potest, ut quæ coire non possunt, committantur, aut Deus consonet cum Satana, aut huic servientes servire et Deo. Est enim et hæc Dominica, citraque controversiam, sententia : non potestis Deo servire et Mammonæ.* Idem porro Barthius in Notis ad Plicebadii Agimensis episcopi Sermonem contra Arianos pag. 51, eodem modo Chromatiæ Sermonem de Octo Beatitudinibus pro Libro dici, et vulgo perperam Declamationem, a Sichardo nimirum, inscribi observavit. A Barthio ad Sirtum

(a) Hoc est initium in hac nostra editione, Tractatus, seu Sermonis, De Octo Beatitudinibus, quem primo loco posuimus.

(b) Eiusdem sententiæ est etiam Valens. in Admonitione prævia ad librum S. Doctoris De Vita Illustribus.

(c) Id est in hac nostra editione Tract. seu Sermon. De Octo Beatitudinibus, num. 10.

(d) Id est in hac nostra editione Tract. 3, num. 6.

(e) Id est in hac nostra editione Tractatu 17, numero 4.

Senensem gradum faciamus. Is in Bibliotheca Sancta Chromatii nonnulla loca cum veterum Patrum sententiis conferens, quæ perceptu difficilia videbantur, luculenter explanat. Tale est Opusculo II, pag. 984 (a), de lege conjugii, ubi postquam dixisset, non licere dimittere uxorem *absque fornicationis causa*, ita subjungit: *Sei sicut uxorem caste ac pure viventem dimittere fas non est; ita quoque adulteram dimittere permissum est, quia ipsa mariti consortio fecit se indignam, quæ in corpus suum peccando, Dei templum ausa est violare.* Dupinius tomo tertio Bibliothecæ sæculo V putat Chromatium hic de divortio ita loqui, ac si novum matrimonium, dimissa uxore adultera, contrahi posse existimaret. Tillemontius tamen tomo XI, nota 2, ad Chrom. pag. 647, verbis Evangelistæ Chromatium nihil addere observat, hac quæstione nondum fortasse tunc excitata. Rei proprius **130** accedit Sixtus lib. VI, annot. 81, Chromatio plerosque veterum Patrum concinere animadvertens, Hilarium, Chrysostomum Augustinum, Euthymium, et Theophylactum: qui maritis quidem concedunt et aliquando præcipiunt, ut uxores adulteras, præcipue correctionem aspernantes, procul ejiciant ac repudient; sed novam ducere conjugem nec suadent, nec permittunt. Chromatius paulo infra videtur Jusjurandum non approbare (b): unde, inquit, *jurare nos prorsus non convenit. Quid enim unicuique nostrum jurare necesse est, cum nobis mentiri omnino non liceat, quorum verba ita vera semper, ita debent esse fidelissima, ut pro juramento habeantur? Et idcirco Dominus non solum pejerare, sed etiam jurare nos prohibet, ne tunc tantum videamur verum dicere quum juramus; ne, quos veraces in omni sermone esse constituit, putarem sine juramento licitum esse mentiri. Juramenti enim hæc causa est, quia omnis qui jurat, ad hæc jurat, ut quod verum est loquatur: et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam vult esse distantiam, quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nullum debet esse mendacium, quia utrumque, et perjurium, et mendacium, divini iudicii pœna damnatur. Ita Chromatius: cujus verba expendit Sixtus lib. VI, annotat. 26, cum aliis his similibus sanctorum Patrum sententiis, arbitrantium non licere absque necessitate jurare, sive etiam juri-jurando assuescere, idemque continere (c). Apposite Ambrosius in Exhortatione Virginitatis cap. 11, non jurandum facile; quia plerumque multi casus accidunt, ut non possimus implere quod juraverimus. Qui autem non jurat, utique non pejerat. Qui autem jurat, aliquando necesse est ut incidat in perjurium, quia*

(a) Id est in hac nostra editione *Tract. 10, num. 1.*

(b) Ibid., num. 2.

(c) Vices hic rependere juvat viro clarissimo Franciſco Florio metropolitanæ Utinensis præposito, qui hoc Chromatii nostri textu usus fuit ad illustrandum similem dicendi modum de Juramenti usu, seu potius de Juramenti abſtinentia, in Bachiario suo Romæ edito anno 1743, pag. 94, annotat. 1. Accipe igitur Bachiarii verba in libro ad Januarium De

A omnis homo mendax. Noli ergo jurare, ne incipias pejerare.

V. Hucusque dicta me monent, ne ab hæreticorum Magdeburgensium calumniis sanctum Chromatium vindicare obliviscar. Ejus enim antiquam et vere Christianam doctrinam, utpote suorum dogmatum novitati adversantem, traducere non sunt veriti duce Illyrico, de quo proditum est, nihil umquam boni fecisse, nisi quum ex hac vita migravit ad inferos. Itaque Centuria IV, cap. 10, de quibusdam doctrinæ partibus incommode et periculose eum loqui blaterant, quod in operibus mereri homines justitiam affirmat. Hæc tamen abunde discutit Robertus Bellarminus in tomo IV Controversiarum, lib. V de Justificatione cap. 2. Quare ne actum agam, illuc mitto lectorem. Ægre etiam ferunt, Chromatium nimium extollere et urgere voluntariam paupertatem, quasi per eam divitias cœlestis regni consequamur, ubi et pauperes spiritu eos interpretatur, qui ultro bonis sæculi renunciant, et substantias suas erogant. Sed Christus Dominus hoc ipsum **131** commendat apud Matthæum cap. XIX: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo.* Ibidem aiunt Apostoli: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Verum quidem est, locum cap. V: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum,* a sanctis Patribus in alium sensum etiam trahi, nempe in humilitates spiritus, ut a sancto Augustino in psal. LXXII cap. 24, et Serm. 53 cap. 1 in Matthæum. Sed frequentius de voluntaria paupertate id secundum litteram cæteri exponunt, ut sanctus Hieronymus, *beati, inquit, pauperes, qui propter Spiritum sanctum, voluntate sunt pauperes.* Gregorius Nyssenus de Beatitudinibus loquens Orat. 1, tomo I Operum pag. 771 editionis Parisiensis 1638: *Vis, ait, intelligere quis pauper spiritu sit? Qui corporalem opulentiam animæ divitiis permutat; qui propter spiritum egenus est, qui terrenas divitias veluti quoddam onus excussit, et abiecit.* Basilius Magnus in Regula ad Monachos, Interrogatione 125, ex versione Rufini, eodem modo Matthæum declarat: *Hi sunt pauperes spiritu, qui non alia aliqua causa pauperes sunt, nisi propter doctrinam Domini, dicentis: Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus.* Augustinus quoque contra Petilianum lib. II, cap. 104, docet voluntariam paupertatem ad perfectionem Christianam pertinere, eandemque extollit lib. V cap. 18 de Civitate Dei. Alios Patres in eandem sententiam coeuntes, præter hos, congerit Bellarminus tomo IV Controversiarum, libro II de Monachis cap. 20, inter

Reparatione Lapsi num. 17, ibidem; quæ etiam additamenti loco esse poterunt ad ea Sanctorum Patrum similia Dicta, quæ Sixtus Senensis affert in sua Bibliotheca Sancta hic a Fontanino citata. « Ecce, frater, quia nobis jurandi licentia prohibetur, si quid infelicitati meæ credis, spondeo secundum misericordiam Domini, hujus me laboris quem suadeo, velle esse participem. »

quos et *Chromatium* appellat. Quamobrem Nicolaus Zegerus explicationem de *voluntaria paupertate* jure præ cæteris approbat, tum quia Lucas vi, 20, *Spiritus* vocabulum non adjecit, tum quia est utrobique *πρωχοι*, quod proprie mendicos designat. Itaque temere Erasmus Bedam aliosque de *voluntaria paupertate*, non *coactius et alienius* ut ipse ait, sed proprie illud interpretantes, redarguit, et de *humilitate* seu modestia tantum intelligendum affirmat. Proinde *Chromatii* doctrina Evangelicæ omnino respondet, neque alia ab ea est, quam semper Ecclesiæ doctores ex ore Domini nostri Jesu Christi una voce tradiderunt. Ejusdem sunt furfuris, quæ subinde in *Chromatium* hæretici Magdeburgenses effutunt, quia *gradus Beatitudinum*, quos Evangelicos vocat, comparat *scalæ Jacob*, per quam qui ascendat, *portam inveniat cæli*. Hac censura nihil ineptius et absurdius dari ex subjectis *Chromatii* verbis Opusc. 1, pag. 976, col. 1 (a) patebit: *Gradus*, inquit, *quosdam firmissimos ex lapidibus pretiosis sternit quodammodo Dominus Salvator, per quos sanctæ animæ et fideles reperere possint, et ascendere ad summum illud bonum, id est regnum cælorum. Breviter igitur, fratres charissimi, qualitates graduum cupio demonstrare. Singulis deinde Beatitudinibus enarratis, ita concludit pag. 977, col. 1 (b): Ostensi sunt, fratres, octo gradus Evangelici exstructi ex lapidibus, ut dixeram, pretiosis: ostensa est illa scala Jacobi, cujus cacumen de terra pertingebat ad cælum, per quam qui ascendit, 132 portam invenit cæli, ac per eam ingressus sine fine in conspectu Domini lætus astabit. Quis non agnoscit sapientissimum Episcopum lingua vere Evangelica hic loqui? Verum Sectarii iterum *Chromatio* succensent, quia in dicto illo: *recti inhabitabunt terram, et Sancti habitabunt in ea*, intelligit *terram, Corpus Sanctorum transfiguratum*. Nam Opusculo 11, pag. 978, col. 2 (c), declarans qui sint *mites* apud Matthæum, ita disserit: *Hujusmodi ergo mites, beatos ostendit, quibus non in præsentis vita, sed in futura possessionem terræ illius felicitis repromisit, de qua dictum legimus in psalmo: Mansueti autem possidebunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis. Et iterum: Qui expectant Dominum, ipsi hæreditate possidebunt terram: de qua et per Salvatorem Spiritus sanctus testatur dicens: Quoniam recti habitabunt in terra, et sancti habitabunt in ea. Hos ergo mites Dominus beatos ostendit, qui lenitatem mansuetudinis Dominicæ sequentes, beatæ illius terræ hæreditate perpetua fruitione fruuntur. Maxime tamen de terra nostri corporis loquitur, in qua Sancti transfigurati in gloriam, secundum Apostolum, æterna felicitate regnabunt. In hac enarratione, quid a vera fide et religione alienum occurrit? Sed Magdeburgenses *Chromatio* nondum parcunt. Hæc enim addunt: *In expositione dicti: Esto consentiens adver-***

sario tuo cito: ait, se accedere opinioni eorum, qui adversarium Spiritum sanctum esse docuerunt. Sublestæ fidei censura, non prius tamen excipienda, quam perpensis ipsis verbis Chromatii ex Opusc. 11, pag. 982, col. 2 (d). Explicaturus ille dictum Matthæi v, 25: Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem mittaris: varias profert auctorum sententias de voce adversarius, quem alii pro inimico ad pacem revocando, alii pro diabolo accipiunt. Quibus recitatis, hæc statim subjungit: alii vero, quorum assertio plenior mihi videtur, adversarium hic Spiritum sanctum existimant intelligendum; qui adversatur vitiiis et desideriis carnis, secundum quod manifestat Apostolus dicendo: caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis illa faciatis; spiritus enim cœlestia desiderat, caro terrena concupiscit; spiritus donis spiritualibus gaudet, caro vitiiis corporalibus oblectatur; unde et Apostolus ait: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Huic, credo, adversario peccati et erroris humani suadenti quæ justa et sancta sunt, obedire nos Dominus præcepit, dum cum illo sumus in via, id est in comitatu vitæ præsentis, ut æternam pacem et perpetuam societatem cum eo habere possimus. Ita Chromatius, aliorum interpretum in hujusmodi explicatione sententiam amplexus; in qua profecto nihil non catholicum reperitur. Sanctus Paulinus Nolanus epist. 36, alias 20 ad Amandum, pari modo ac Chromatius, locum Matthæi se intellexisse demonstrat his verbis: Neque septem dies luctus noster excedat, si consentiamus 133 in hujus vitæ via Adversario nostro, id est Spiritui, ac Verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur.

VI Hæc quæ dixi, planum faciunt, ad regulas integerrimæ fidei, et spiritu vere Apostolico, Homilias *Chromatii* fuisse conscriptas. De earumdem stylo aliqua etiam dicamus. Non utitur caractere sublimi, sed plano, proprio, æquali, concinno, minimeque vulgari; qui nimirum convenit episcopo, ad populum suum verba facienti. Dictio est selecta et nitida; ratiocinatio, rei de qua agitur, maxime accommodata, ita ut jure et merito Natalis Alexander in sæculo 14, cap. 3, articulo 33, scripta *Chromatii elegantissima* dixerit. Considerationes peritiles sunt; explicationes ad mores præcipue directæ, et litterales, quibus, præ allegoricis, studuisse videtur. Orationem Dominicam explanat; voluntariam paupertatem, amorem erga proximum, elemosynam, jejunium cæterasque virtutes commendat, de quibus Salvator in monte disseruit. In ultimo Opusculo, seu Homilia 18 (e) loquitur de efficacia baptismi Jesu Christi. Primi Opusculi Homiliæ (f), perspicuitate

(a) Id est in hac nostra edit. *Tract. de Octo Beatitud. num. 4.*

(b) Ibid. num. 9.

(c) In hac edit. *Tract. 3, num. 4.*

(d) In hac edit. *Tract. 8, num. 3.*

(e) Hæc in nostra edit. est *Tract. 2.*

(f) Unica est primi Opusculi Homilia in *Biblioth. PP. Lugdun.* quæ hic *Tractatum* seu *Sermonem* constituit *De Octo Beatitudinibus.*

et doctrina morum cæteris præstant. Ita ferme Dupinus in Bibliotheca tomo III, et Tillemontius tomo XI, pag. 539, 647. Franciscus Lucas, inter Patres Latinos, eo sæpe utitur in suo commentario in Mathæum cap. v, pag. 62, 65, 66, 68, 70. Hadrianus Balletus, in Vitis Sanctorum, die 2 Decembris, sty- lum Chromatii instruendo magis quam movendo aptum fuisse arbitratur; sed utramque ex ejus Homiliis apparere nemo non videt.

VII. Cave Chromatium metiaris a litteris ad Hieronymum de Natalitiis Sanctorum, quæ sub ejus et Heliodori nominibus, una cum Hieronymi ad eodum responso, circumferuntur a tempore usque Walafridi Strabonis, ut ipse his verbis innuit cap. 28 de Rebus Ecclesiasticis: *Litania autem Sanctorum nominum, postea creditur in usum assumpta, quam Hieronymus Martyrologium, secutus Eusebium Cæsariensem, per annu circulum conscripsit, ea occasione ab Episcopis Chromatio et Heliodoro illud opus rogatus componere, quia Theodosius religiosus imperator in consilio episcoporum laudavit Gregorium Cordubensem episcopum, quod omni die Missas explicans, eorum martyrum, quorum natalitia essent, nomina plura commemoraret.* Walafridus hæc hausisse videtur ex epistolis, quæ Chromatii, Heliodori, et Hieronymi nomina in vastis codicibus Usuardi montiuntur. Harum falsitas olim suboluit Erasmo, qui in fine Iudicis pseudepigraphorum indectorum ut vocat, Hieronymi comperimus, inquit, *Martyrologium, præfata Hieronymi præfatione, Langobardicus scriptum listoris; sed alia quadam lingua quam Latinam, Hispana opinor; perisique vocibus in altam formam deflexis ac depravatis.* Utramque Epistolam expulsi Joannes Molanus in cap. 2 de Martyrologiis, et Harmsius etiam cap. 6 et 7 de Martyrologio Romano. Sed Franciscus Maria Florentinus, in Admonitionibus prævijs ad Velustius Martyrologium ab se editum, earundem epistolarum patrocini- um suscepit. Quia vero Baronius pro fabuloso habet concilium 134, illud Mediolanense in Chromatii epistola memoratum, ad quod Theodosius universos Italiam episcopos invitasse dicitur ob causam aliquantorum episcoporum, qui Ariana sæcæ suas animas inquinaverant, ideo Florentinus in eo est pag. 60, ut illud esse persuadeat, quod Baronius A. D. 300, § 7, celebratum refert Mediolani. At vir doctus observare neglexit, in eodem concilio non de Ariana, sed de Priscillianistis, deque episcopis olim per hæreticos suis e sedibus pulsjs, actum fuisse, ut notat Pagius A. D. 300, § 40. Nec sane de aliquantis episcopis Ariana sæcæ inquinatis in eo agi potuit, si sanctus Ambrosius Italiam partem hujusmodi peste contaminatam jam pridem purgaverat, teste Hieronymo in Chronica olympiada 388, A. D. 376, secundum Eusebium, ubi post mortem Auxentii Ariani, Ambrosio Mediolani episcopo constituto, hæc scribit: *omnis ad rectam Fidem Italia convertitur.* Ambrosius epist. 14, A. D. 382 scripta ad Theodosium, idipsum his verbis confirmat tomo II Operum pag. 818: *Laborem quin etiam nobis indicendum putavimus,*

A non pro Italia, quæ jamdudum ab Ariana quæta atque securæ est, nec ulla hæreticorum perturbatque vexata. Idem in Lucam lib. ix, cap. 32, tomo I, pag. 1501, quod opus scripsit A. D. 386, ex Pagio A. D. 376, § 3: *Ætus omnes, inquit, quibus Italiae populus per Judaicæ olim et Arianae proximæ sævitatibus incendia exquebatur, sereno jam spiramine temperantur.* Dum ait: *Italiae populum incendiis Arianae sævitatibus olim coctum, tunc sereno spiramine temperari, luculenter ostendit, eodem A. D. 386 illa incendia prorsus extincta, non solum in universa Italia, quæ erat Patrocinia Medionalensis, sed in toto etiam Occidente, in quo præter Auxentium, paucos admodum ejus impietatis sectatores fuisse colligit Arnaldus Pontacus in Notis ad Chronicon Eusebii pag. 742, 745.* Illinc sanctus Basilius epist. 70, ad episcopos Italiam et Galliam, hoc enim, inquit, *hæreses malum cuncta depascitur, et periculum est, ne vastatis Ecclesiis nostris, et ad sanam incolatus vestri partem serpat.* Non recte ergo Florentinus pag. 59 incertum existimat, an Italia reliqua ab hisce sordibus fuerit purgata, quamvis sanctus Valerianus Aquileiensis ab Ecclesia sua quibus Arianismum expellere laboraverit. Eadem etiam epistolam solæ, et in paucis verbis densa stribilliga, Chromatio prorsus abjudicant; ut *sortales pro Calendariis, item perquirere causam, pro in crimen inquirere; et ex sæcæ inquinare, cum aliis omnino barbaris: mirorque Florentinum, ut hæc sordes Chromatio assingat, scribere non vereri, Sanctum Episcopum ad Latini sermonis candorem minus accurate incubuisse, propterea quod mercatum pronuntijs usurpaverit: cum tamen ea voce nihil latinus afferri possit, si latine profecto sapiunt Serenus et Varro apud Nonium verbo Mercatus, Plantus in Pænula I, II, 126, et in Asinaria II, III, 17.* Reliqua non moror, cum ipsemet Florentinus pag. 69 fateri tandem cogatur, epistolam nequaquam esse sinceram; quamquam rursus erret, omnia eis contenta vera esse pronuntians: cujus sententiæ falsitas ex jam dictis apparet. Fraudis originem puto hausitam ex Cassiodoro cap. 32 de Institutione divinarum litterarum, ubi laudat epistolam Hieronymi ad Chromatium et Heliodorum, in qua passiones 135 martyrum legebantur. Huic deperditæ nugator quispiam epistolam ab se confectam supposuit. Verba Cassiodori hæc sunt: *et ideo futuræ beatitudinis memores, vitas patrum, confessiones fidelium, passiones martyrum legite constanter (quas, inter alia, in epistola sancti Hieronymi, ad Chromatium et Heliodorum destinata, præcul dubio reperietis) qui per totum orbem terrarum florere; ut sancta imitatio nos provocans, ad celestia perducat.* Viden, in Hieronymi epistola ipsa martyras recensitos? Ergo alia fuit a Martyrologio, eoque longiusculo, et brevissimæ epistolæ subjuncto, ut hodie contingit. Quare unicam Hieronymi epistolam, a Cassiodoro laudatam, Chromatii, Heliodori, et Hieronymi litteras esse non puto, quæ nunc exstant: quod tamen cum Henrico Valeto putavit Tillemontius tomo XII, pag. 364, 365; Boda in Marcum lib. II,

cap. 26, et cap. 6 Retractationis in Actus Apostolorum, laudat Martyrologium sancti Hieronymi. Sed Joanni Mabillonio in Præfatione ad Acta sanctorum Benedictina sæculo IV, parte II, pag. LXXXV, incertum videtur, an Hieronymus *Martyrologium* aliquod scripserit. Cassiodori quidem et Bedæ sententiæ ad stipulari tamen videntur, et *Litanias, collectæ ex libro, quem beatus Hieronymus de sanctorum per anni circulum natalitiis conscripsit*, inter Opera Alcuini pag. 280, licet Sancti nonnulli, Hieronymo recentiores, ibidem ab exscriptoribus, de more, fortasse additi reperiuntur. Valesius in Dissertatione de Martyrologio Rosweydi, Hieronymianum memorari putat apud Gregorium Magnum lib. VII, epist. 21. Jacobus Usserius in Chronologia sacra cap. 2 in finem non ambigit, quin Hieronymus, ut Chronicon, ita et Martyrologium Eusebii in Latinam linguam transtulerit, quod ab Usuardo, Adone, aliisque deinde auctum, retinuerit semper die 23 Decembris, ab Orbe condito usque ad Natalem Christi, annorum numerum ab ipso Eusebio positum. Inde in universam Occidentalem Ecclesiam Chronologiæ Eusebianæ usus est propagatus, absque ulla tamen veritatis Hebraicæ jactura; nam et in ipso Chronico Eusebius codicum Hebraicorum calculum simul cum suo diligenter annotaverat, seriemque annorum Mundi ab Hebræis per quinquaginta Jubilæos dimensam proposuerat. Sic ferme Usserius. Tres autem Martyrologii Hieronymiani codices superesse viri docti observarunt; sed tamen post ipsum Hieronymum aucti. *Primum* laudat Bollandus tomo I Januarii pag. 46. *Secundum* C octingentis ab hinc annis scriptum iudice Mabillonio in itinere Italico pag. 188, edidit Florentinus Luca A. D. 1666. *Tertium* ex codice Corbeicensi vulgavit Lucas Dacherius in Spicilegio tomo IV, pag. 617. Hoc loco non est silendum, ab Anonymo de *Cursibus* ecclesiasticis (quo nomine stas Ecclesiæ preces, quæ sub Breviarii nomine per singulos dies decurri ac recitari debent, majores nostri significarunt) apud Henricum Spelmanum in Conciliis Britannicæ tomo I, pag. 177, *Chromatio* et *Heliodoro* *Cursus Orientalis* originem tribui. *Holstenius*, ad oram *Spelmani* in Bibliotheca Angelica, ejusdem Anonymi codicem nongentorum annorum esse ex Usserio annotavit. Mabillonius, in disquisitione de *Cursu Gallicano* pag. 380 auctorem ex stylo subodoratus, Britonem aut Scotum facit, Cursumque cum liturgia confundere arbitratur. **136** De hoc nostri Chromatii Cursu nusquam alibi quidem legitur.

VIII. In eundem locum falsarum mercium referri debent aliæ epistolæ *Chromatii* et *Heliodori* ad Hieronymum, et Hieronymi ad eosdem, quarum auctoritate otiosi homines pretium conciliare studuerunt Opusculis *De ortu sive stirpe Mariæ, et de Infantia Salvatoris*, olim a Gelasio I Pontifice inter apocrypha relatis. Decretum enim de libris recipiendis nos Gelasio alibi vindicavimus, et sincerum edidimus.

(a) Hæc tantummodo inter *Deperdita* sancti Chromatii memorat Fontaninus. Nos vero in nostro *De-*

A Joannes Albertus Fabricius in Codice Apocryphorum, Hamburgi impresso A. D. 1703, tomo primo inseruit easdem epistolas, notis criticis confixas, exstantque inter opera sancti Hieronymi editionis Romanæ A. D. 1572, tomo IX, pag. 398, et tomo V, pag. 444, editionis Parisiensis Joannis Martianæi anni 1706 apud Claudium Rigaud. Vossius etiam illas explodit in libro II de Historicis Latinis cap. 11. Gravissimi viri Melchioris Cani Judicium præstat audire ex libro XI de Locis Theologicis cap. 6: *Hujus generis fabula etiam illa est insulsa æque ac barbara De Nativitate S. Mariæ ad Chromatium et Heliodorum episcopos*. Sixtus Senensis libro II Bibliothecæ de Matthæo agens, totum scriptum Hieronymo abjudicat, et Baronius etiam in Apparatu B § 44. Denique consulantur Christophorus a Castro in Historia Delparæ Virginis pag. 704 editionis Moguntinæ anni 1610; et Rosweyds in Lege Tallonis pro Baronio pag. 106 contra Casaubonum Exercit. I, cap. 15, opus ipsum inter fabulosa recenset quidem, diversum tamen ab eo putans, quod de eodem argumento hæretici antiquitus confixerunt: quod parum refert, dummodo Hieronymo non tribuatur; cui nemo sane iudicio præditus tribuit. Petrus Wastelius in Vindiciis Joannis Hierosolymitani tomo II, libro II, pag. 419, 423, *nonaginta* Chromatii homilias inter opera Joannis Chrysostomi editionum Latinarum, Basileensis Erasmicæ, et Parisiensis Chevallonianæ, latere contendit. Nullam interim probationem Wastelius adducit ea fortiolem, quam vox contracta *Chr.* eidem suppeditat. Hanc enim oræ codicum prius adpictam, postmodum exscriptores ab Chromatio homine Latino ad Chrysostomum Græcum, eoque celebriorem, designandum applicuerunt. Hinc Chromatianas homilias imperiti Chrysostomo tribuerunt. Hæc Wastelianæ sententiæ prora et puppis. Sed vir bonus non olfecit, hæc homilias in Matthæum revera esse *Chrysostomi*, quas Latine reddidit Annianus Diaconus Celedensis Pelagianus, addita epistola ad Orontium episcopum, ob eandem hæresim ex Italia ejectum, et deinde in concilio Ephesino damnatum. Eas ab se interpolatas postea edidit Georgius Trapezuntius. Annianus vertit etiam Chrysostomi epistolam ad Neophytos, et homilias VII de laudibus Pauli; quas Evangelo presbytero Pelagiano dicavit. Vide Fabricium in Bibliotheca Græca tomo VII, pag. 645.

137 OPERA SANCTI CHROMATII.

I. — Quæ supersunt.

Homiliæ XIII in Matthæum.

II. — Deperdita.

Epistolæ ad sanctos Ambrosium, Hieronymum, et Joannem Chrysostomum, Honorium et Arcadium Augustos (a).

III. — Spuria.

Epistolæ II ad sanctum Hieronymum.

(Hactenus Fontaninus.)

perditorum elencho, non levibus sane conjecturis, alia quoque superius memoravimus pag. 97.

139 EX MONUMENTIS ECCLESIAE AQUILEIENSIS

COMMENTARIO ILLUSTRATIS

a Fr. Bernardo Maria de Rubéis Ordinis Prædicatorum. Argentinae (seu Venetiis) 1740.

CAPUT X.

Mortem obit Valerianus, eligitur Chromatius: an ordinatus a Divo Ambrosio? Ejus patria inquiritur. Interpretationem Prophetiæ Balaam obtinet ab Ambrosio: eique, et Heliodoro Allinensi nuncupat Hieronymus plurimum S. Scripturæ librorum latinam versionem, et commentarios. Rufinus ex Orientali peregrinatione Romam venit, ubi libros Origenis de Principiis latine vertit. Dissidium incipit cum Hieronymo; petitque Rufinus Aquileiam. Ipsum Chromatius ad latinam Eusebiana historiarum versionem inducit. Prima Alarici Gothorum Regis in Italiam irruptio.

I. Tempus assecuti sumus, quo Valerianus, pro Aquileiensi et universa Ecclesia quamplurimis laboribus perfunctus fractusque, mortalem vitam cum æterna commutavit. Sanctissimi præsulis memoria celebratur die 27 mensis novembris in Fastis Ecclesiæ. Annum ejus emortualem designat trecentessimum octogesimum octavam Dandulus in Chronico: quo etiam Chromatium suffectum narrat his verbis: *Chromatius Aquileiæ episcopus consecratur anno Domini 388. Hic Hispanus genere, a Valeriano prædecessore diaconus, postea presbyter ordinatus, catholicisque disciplinis eruditus, collaudatione cleri et populi hanc sedem obtinuit.*

Vetusta desiderantur monumenta, quibus hæc certo confirmari queat chronologia. Sed hoc anno cadente, vel etiam ineunte anno 389, diversatum esse Ambrosium Aquileiæ novimus; unde conjectura sumi potest, eam in urbem profectum esse sanctissimum antistitem ad novi episcopi creationem. Primum nos docet Paulinus in Ambrosii Vita num. 21: *Exstincto Mazimo, iniquis, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiæ; dedit ipse Ambrosius ad imperatorem epistolam (in editione Nourriana xl) ut ipsum a sententia revocaret de Synagoga quadam Judæorum ab episcopo Castri Callinici reædificanda; deque Monachis, qui fanum Valentinianorum hæreticorum, ab iis contumelia provocati, incenderant, supplicio afficiendis. Atqui certo colligimus ex codice Theodosiano, ipsum Augustum Theodosium nondum die 12 kal. octobris anni 388 discessisse Aquileia: ipsumque 6 idus ejusdem mensis jam Mediolanum venisse; qua in urbe usque ad maium insequentis anni commoratus est. Itaque Ambrosius anno cadente 388, vel ineunte a incepto 389, manebat Aquileiæ: ibique allegatam dedit ad imperatorem Theodosium epistolam. Hæc animo perpendens Baronius ad annum 388, 140 num. 84, sic ait: « Quod autem des tineretur Ambrosius Aquileiæ, cum nullum hoc e tempore memoria sit, ibi celebratum fuisse conci-*

lium; equidem existimo, illuc esse profectum ex more ad novi creationem Antistitis, cum defuncto Valeriano ejus civitatis episcopo, in locum ejus est subrogatus S. Chromatius. » Non inanem puto conjecturam.

Morem vetustum servari consuetum in ordinatione episcopi tum Aquileiensis, cum Mediolanensis, exhibet Pelagius papa 1, in fragmento 1 epistolæ anno 557 aut insequente ad Narsetem datæ, quod Lucas Holstenius edidit, his verbis: *Is mos antiquus fuit, ut quia pro longinquitate vel difficultate itineris ab Apostolico onerosum illis fuerat ordinari, ipsi se invicem Mediolanensis et Aquileiensis ordinare episcopi debuissent: ut et ordinandi electio a præsentis ordinatore ex consensu universalis cui præficiendus erat Ecclesiæ, melius et facilius potuisset agnosci; et in sua qui ad episcopatum provehendus erat, nec tamen ordinatori suo subdendus fuerat, ordinaretur Ecclesia.* Annon vero mos iste, quem Pelagius 1 integro post sæculo, ac dimidio, antiquum vocat, hac ætate inceptus? Aquileiam profectum Ambrosium scimus: neque profectionis alia causa occurrit, nisi novi Episcopi electio, et ordinatio.

II. Novum antistitem Aquileiæ Chromatium, genere Hispanum appellat Dandulus. D. Hieronymus in epistola ad ipsum Chromatium, Jovinum, et Eusebium data, sic eos alloquitur: *Per vos ab urbe vestra Ariani quondam dogmatis virus exclusum est. Urbs intelligitur Aquileia, ubi Valeriani episcopi tunc Presbyter erat Chromatius, archidiaconus Jovinus, et diaconus Eusebius.* Urbem vero, eos alloquens, vestram vocat: quod sacris muneribus in ejusdem urbis Ecclesia defungebantur. Quidni etiam significet locum originis? In eadem epistola commendat Hieronymus domum, familiam, matrem, sorores Chromatii. Eas igitur bene noverat ille, neque alibi nosse potuisse videtur, earumque uti consuetudine, nisi Aquileiæ, aut proximis in locis.

Chromatii patriam Marianus Victorius locum putat haud longe dissitum Stridone Hieronymi patria. Allam profero conjecturam ex titulo, qui Chromatii operibus infra recensendis præfigitur in aliquibus editionibus: inscribuntur nempe opuscula *Chromatii Romani Episcopi*. Legendum putant alii, *Cumani Episcopi*: quærunque locum in variis orbis provinciis deo nomine appellatum, ubi Chromatius ille, quem ab Aquileiensi diversum putant, sedem teneret. Baronius perinde est *Romanus et Aquileiensis* episcopus; censet enim in notis ad diem 22 Junii, et 2 decembris in

Martyrologio, dictam aliquando Aquileiam civitatem Romanam, aut Romacianam, aut Românicianam : quam infra sententiam rejiciemus. Occurrit demum Portus-Romatius, de quo Plinius libro III, capite 18 in Venetia, decima regione Italiæ, sic habet : *Colonia Concordia, Flumen et Portus Romatium*. Dictum etiam legimus Portum Romatinum, qui oppidum est (hodie incolis Porto-gruaro) ad Romatium fluvium (vulgo Limino) apud Concordiam urbem excisam. Quidni Chromatius dictus fuerit Romanus, vel potius dici debuerit Romatius et Romatinus patria, episcopus Aquileiensis?

141 III. Sacrarum Scripturarum studio maxime oblectabatur Chromatius, quas ipse commentariis illustravit : aliosque doctissimos viros Ambrosium et Hieronymum consuluit, adduxitque ut commentarios, novamque latinam versionem adornarent. Ambrosium postulat, ut sibi aliquid e sacris codicibus epistolari familiaritate disputatum mitteret : gessitque morem Mediolanensis episcopus, delecto e prophetia Balaam argumento. Dedit itaque eidem Chromatio epistolam L in editione Nourriana, ubi num. 16, hæc ejus verba habentur : *Hoc munusculum sanctæ menti tuæ transmisisti, qui vis me aliquid de veterum scriptorum interpretationibus paginare*. Sux proveciæ a-tatis meminit Ambrosius : *Malo*, inquit, *senilibus verbis de supernis rebus hallucinari tecum ; id est levia ac longe inferiora loqui et scribere*. Hanc datam epistolam a sene Ambrosio anno circiter 390 putat Nourrius.

In eodem studio consortem Chromatius habuit Heliodorum Altini episcopum. Ambo fuerunt Hieronymo auctores eodem circiter anno, ut novam Tobix versionem latinam elucubraret. Utriusque preces, instigationesque patefacit Hieronymus in ejusdem versionis præfatione : *Mirari non desino, inquit, exactionis vestre instantiam. Exigitis enim, ut librum Chaldæo sermone conscriptum ad latinum styllum traham, librum utique Tobix.... Feci satis desiderio vestro*.

Non multo post tempore, anno circiter 391 (calculos Tillemontii sequor) postularunt iidem episcopi commentarios in prophetias Osee, Amosii, Zachariæ, et Malachiæ, suppeditatis pecuniis ad sumptus necessarios : quorum loco misit eisdem Hieronymus, eorumque nominibus nuncupavit latinam versionem Proverbiorum, Ecclesiasticis, et Cantici Canticorum. Verba sanctissimi doctoris hæc sunt : *Commentarios in Osee, Amos, et Zachariam, Malachiam quoque poscitis. Scripsissem, si licuisset præ valetudine. Mitibus solatia sumptum.... Itaque longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem, et apud vos mutus essem, tridui opus nomini vestro consecravi : interpretationem videlicet trium Salomonis voluminum, Proverbiorum, Ecclesiasticis, et Cantici*.

Nuncupatos quoque Chromatio legimus libros duos Commentariorum in Prophetam Habacuc. Prologum libri primi his verbis exorditur Hieronymus : *Primum, Chromati episcoporum doctissime, scire nos convenit, etc*. Alterius Initium est : *Alterum, mi Chro-*

mati papa venerabilis, in Habacuc librum scribimus. Ipse Chromatius historicum et litteralem petierat hujus prophetiæ sensum, ut in libri primi Prologo testatur Hieronymus : *A me violenter, inquit, exigis, ut... historiam tibi interpreter*. Hos ille suos recenset libros capite ultimo de Viris Illustribus, ubi opera memorat quæ scripserat usque in præsentem annum, id est Theodosii principis decimum quartum. Incidit decimus quartus Theodosii annus in æra vulgaris annum 392, ac incipit die 14 kal. februarias, ut Pagio placet : unde conscripti in prophetam Habacuc Commentarii tempus patet.

Latinam demum τὼν Paralipomenon, postulante Chromatio, versionem adornavit Hieronymus, eidemque nuncupavit Aquileiensi episcopo. Sic ipsum B alloquitur in præfatione ; *Si septuaginta Interpretum pura, ut ab eis in græcum versa 142 est, editio permaneret, superflue me, Chromati episcoporum sanctissime atque doctissime, impelleres ut hebræa volumina latino sermone transferrem*. Ait ibidem S. Pater, *se nuper scripsisse libram de Optimo genere interpretandi* : quod Opusculum epistolare, Pammachio nuncupatum, ad annum 396, judice Tillemontio, spectat. Hunc ergo librum, qui nuper scriptus dicitur, eodem anno vel insequente, versio τὼν Paralipomenon consecuta est.

Hæc sunt doctrinæ, qua florebat Chromatius, præclara testimonia : ipsumque discimus præcipuum auctorem Hieronymo fuisse, ut eximium latinæ versionis voluminum Hebræorum aggredere opus, eidemque jam cæpto manuum ultimam imponeret. C Virum excelsæ mentis ipse Hieronymus celebrat in epitaphio Nepotiani ad Heliodorum anno circiter 396 scripto ; ubi legimus, Eusebium, Chromatii fratrem, diem ultimum clausisse : in ejusque dormitione *Fortitudinem mentis*, quam Heliodoro imitandam proponit, *ostendisse* Chromatium.

IV. Oriente relicto, Romam venit Rufinus. Romæ cum degeret, Macarii, viri litteris addictissimi, monitis precibusque impulsus, Origenis Apologiam ex græco vertit in latinum sermonem, ediditque sub Pamphyli Martyris nomine. Quod opus Hieronymus in libris postea scriptis contra Rufinum, aperte revocans quod antea scripserat in Catalogo virorum illustrium, Eusebio Cæsarensi adjudicandum contendit, vel alteri ex Origenis sectatoribus ; quin hæc persuaderi opinio potuerit criticis hominibus, qui majorem ejus Apologiæ partem pro certissimo Pamphyli martyris fetu habent. Id factum vero anno 397.

Insequente anno, libros περί ἀρχῶν, laudato Macario consulente, latio reddidit idem Rufinus cum præfatione, in qua miris laudibus Hieronymum exornat : monetque lectorem, in sua latina versione quod in illis libris adulteratum alienumque putaverat, omnino prætermisum ; aut secundum eam regulam prolatum esse, quam ab ipso Origene frequenter in cæteris operibus invenerat constitutam ; ac alia demum non pauca, quæ obscurius dicta ab auctore fue-

rant, clariore sensu exposita. Hinc factum disceptatæ A
ponum est, quæ viros amicissimos, Hieronymum, et Rufinum, nimium concitavit : excitavitque Chromatium, utrique addictissimum, ut ambos reflecto amicitie fœdere conciliaret.

V. Initium ego dissidii narro, quo commoti laudatissimi viri in jurgia prolapsi sunt, seque vulgatis epistolis ac libellis mutuo prosciderunt. Jam eorum tepuerat mutuus amor in Oriente; cum dogmata Origenis, quæ magno videbantur in prelio habere Joannes Hierosolymitanus et Rufinus, aversari cœperat Hieronymus veluti fidei Christianæ inimica. Aterbius quidam insequabatur eo nomine Rufinum Hierosolymis : ipseque Sanctus Pater, qui veluti hæreticus ex amicitia Rufini judicabatur, suam coram palamque profiteri orthodoxiam voluit, dogmata Origenis, B
cujus eruditionem ac studium Scripturarum, antequam hæresim plenius nosset, in juvenili ætate laudibus ornaverat, aperte damnando. Simul etiam Epiphanius, qui Hierosolymam venerat, Joannem ejus urbis episcopum redarguerat, propterea quod Origenianæ doctrinæ patrocinium largiebatur, fovebatque amicitiam cum Rufino. Ea data occasione, cum utroque jurgium 143 habuit Hieronymus; verum non cepit incrementa dissidium. Pristinam cum Rufino instauravit amicitiam, ac ambo junxerunt dexteras. Hæc ipse narrat omnia Hieronymus libro III contra Rufinum.

Dissidii sopitos ignes latina excessit librorum de Principiis versio, quam Romæ adornaverat Rufinus. Opus ipsum plerique execrabantur, quod aliis in C
offendiculum fore timebant : arguebantque latinum Interpretem. Tunc enim Hieronymus ait in Epitaphio Marcellæ ad Principiam, *Navem plenam blasphemiarum Rufinum Romano intulisse portui*. Adversariorum, inter quos memoro Iusebium Cremonensem, Pamnachim et Marcellam, querelas ut declinaret ille, Aquileiam pergere constituit : impetravitque a Siricio papa litteras ecclesiasticas, quibus de orthodoxa in longinqua peregrinantium fide pro more illius ævi testimonium reddebatur. Siricii nempe simplicitati illusisse Rufinum, Hieronymo placet.

Oblit Siricius anno 398, die 26 novembris, ut Pagius alique probant : adeoque paulo antea Roma secesserat Rufinus. Mediolano pertransit, ubi regebat Ecclesiam Simplicianus : ibique de quadam li- D
brorum *πρὸς ἀρχαίαν* sententia questionem se habuisse cum Eusebio superius laudato, ipse testatur Rufinus libro I Invectivarum in Hieronymum. Aquileiam denique pervenit aut eodem anno cadente 398, aut ineunte cœptoque 399. De his omnibus certior ab amicis factus Hieronymus, epistolam reddidit Pamnachio et Oceano : in eaque luculenter exponit, quo legerit animo laudaveritque Origenem, æmulum refellit calumnias, diluitque suspensiones hominum, plurimosque Origenis errores prodit. Dedit etiam Rufino, quem gravi serioque admonet stylo, nolle se Origenis causa laudari, cujus mala dogmata execrabatur : atque satius esse, si jura velit instauratæ

amicitiæ custodire. Novam denique sanctus Pater librorum de Principiis mollitas est latinam versionem, ut quos auctor docuerat errores, diligens ac fida nova delegeret interpretatio. In furorem Rufinus agit : duasque Invectivarum libros hoc eodem anno in Hieronymum elucubrare cœpit, quibus non modo epistolam ad Pamnachim et Oceanum datam, cujus exemplum ab amico Aproniano acceperat, acriore calamo refutare conatur; verum etiam eximii doctoris Commentarios in sacram Scripturam aculeatis censuris perstringit.

VI. Dolebat Chromatius Aquileiæ episcopus, viros sibi amicissimos, rupto fœdere, quod ambo tot annis amore conjunctos tenuerat, ira permotos in dissidia ruere. Rufini mentem et calamum alio convertere studuit : imposuitque provinciam eidem, ut Eusebii græcam historiam in latinum sermonem transferret.

Paruit Rufinus. Digna sunt animadversione, quæ disserit in præfatione : *Peritorum, inquit, dicunt esse medicorum, ubi imminere urbibus vel regionibus generales viderint morbos, providere aliquod medicamenti, vel poculi genus, quo præmuniti homines ab imminente defendantur exitio. Quod tu quoque, venerande pater Chromati, medicinæ essequens genus, tempore quo, diruptis Italiæ claustris ab Alarico duce Gothorum, se pestifer morbus infudit, et agros, armenta, viros longe lateque vastavit, populis a Deo tibi commissis feralis exitii aliquod remedium quærens, per quod ægræ mentes ab ingruentis mali 144 contagione subtractæ melioribus occupatæ studiis tenerentur, injungis mihi, ut ecclesiasticam historiam, quam vir eruditissimus Eusebius Cæsarensis græco sermone conscripsit, in latinum vertam : cujus lectione animus audientium vincetur, dum notitiam rerum gestarum avidius petit, oblivionem quodammodo malorum quæ gererentur, acciperes*. Provinciam impositam explevit Rufinus, additis Eusebianæ historiæ duobus libris, proprio Marte elucubratis. Neque tamen, dum hanc spartam adornabat, mitior erga Hieronymum effectus est : cœptis Invectivarum libris insimul conscribendis insudabat, quos anno 401 vulgavit.

VII. Rufini allata verba primam exhibent Alarici Gothorum regis irruptionem in Italiam, ac tempus et annum patefaciunt, quo ipse in Eusebianæ historiæ versionem incumberebat. Prosper in chronico sub consulibus Stilicone et Aureliano, qui annum æræ christiænæ 400 aperuerunt, hæc habet verba : *Gothi Italiam, Alarico et Radagaiso ducibus, ingressi ; itemque sub consulatu Arcadii V et Honorii V anno Christi 402 Adversus Gothos vehementer, utriusque partis clade, Pollentiæ (quæ Liguriæ oppidum erat) pugnatum est ; migravitque in Pannonias Alaricus. Irruptionem Radagaisi simul cum Alarico non pauci insciantur. Putant alii, Alaricum anno 401 profecto in Pannonias regressum, iterum insequente anno irruptisse in Italiam. Pugnâ quoque ad Pollentiam ad annum 403 differunt : et anno sequenti illigant Radagaisi ingressum, ut et ipse regiones Italiæ pertentaret,*

Sed unanimi contra Barentum consensu prima Alarici irruptio ad annum Christi 400 jam referri solet. Hanc Jornandes de Rebus Geticis cap. 29 his verbis describit: *Mox ut ergo antefatus Alaricus creatus est rex, cum suis deliberans, suavit suo labore quaerere regnum, quam alienis per otium subjacere: et sumpto exercitu, per Pannonias, Stiliconem et Aureliano consultibus, et per Sirmium dextro latere quasi viris vacuam introvit Italiam. Prima furorē ejus passa est Venetia inferior, quam postea provinciam Forojuliensem dixerunt: ibique rex Gothus agros, armenta, viros, longe lateque vastavit, populisque a Deo commissis Chromatio ferale exitium minitabatur. Itaque anno 400 latinam historiam ecclesiasticam ab Eusebio conscriptam adornandam, injungente Chromatio, versionem suscepit Rufinus, complevitque.*

145 CAPUT XI.

De Origenis damnatione: ipseque Rufinus in crimen vocatus, apologiam scribit. Origeniana dogmata damnat Theophilus Alexandrinus, Anastasius Romae, Venerius Mediolani, Chromatius Aquileis. Origenis causam distinguit positus a causa Rufini, quem divino reservat iudicio. Hieronymi dicta exponuntur. Ab eodem Rufino abjudicatur libellus palinodius sub ejus nomine vulgatus. De auctore ejusdem conjecturae.

I. Jamdiu mole in Oriente adversum Origenis doctrinam questione, damnationem ejus urgebat Theophilus Alexandrinus: eademque Romae agitata causa, cui latina versio librorum de Principiis, quam Rufinus consecerat, ansam dederat. Ipse Rufinus vocabatur in crimine. Tunc adducti testes (Hieronymi verbis utitur in Epitaphio Marcellae qui prius a Rufino et associis erudit, et postea ab haeretico fuerat errore correpti: ostensa multitudo deceptorum, qui latine verana libros parum cauti legebant: impie quoque *περι αρχων ingesta volumina, qua emendata manu scorpis* (id est Rufini) monstrabantur. Ne crimen, si quod esset, inultum maneret, acciti sunt Romam frequentibus litteris haeretici (hoc appellantur nomine Rufinus, et associi): *naque venire ausi. Imo tantum romanam urbem* (eiusdem Hieronymi verba sunt libro III contra Rufinum num. 21) *judicium fugit ipse Rufinus; ut magis obsidionem barbaricam, quam pacatam urbem voluerit sententiam sustinere.* Alarici irruptionem intelligit, qui agros Aquileienses, Italiam ingressus, occupavit, vastabatque.

Fidei suae, quam denigrari aegre sentiebat, prolixam apologiam, cum Romam accitus proficisci non potuerit, aut noluerit, attuleritque excusationem, ad Anastasium romanum pontificem misit Rufinus: *Audisti, inquit, quaedam, cum apud Beatitudinem tuam controversias sive fide, sive de aliis natio quibus quaestionibus commoverent, etiam mei nominis fecisse mentionem. Et tua quidem Sanctitas, velut ab ipsis incunabulis per ecclesiasticam traditionis regulas instituta, de absente, sibi bene et in fide et in charitate Dei cognito, calumniantibus non accommodavit audium. Ad me tamen quoniam appetitae existimationis meae sana pervenit, equum putavi ut quoniam ipse post triginta fere annos parentibus redditus suus; et duram aetate atque inhumanam erat, si tam cito desererem eos, quos tam tarde*

A reverteram; simul et quia tam longi itineris labor fragiliorem me reddidit ad iterandos labores, litteris meis satisfacere Beatitudini tuae: non ut de sancta mente tua, qua velut quoddam Dei sacrarium aliquid iniquum non recipit, maculam suspicionis abstergerem; sed ut amulis adversum me oblatrantibus, baculum quemdam tibi confessionis meae, quo abigerentur, offerrem. Edit ergo fidei suae expositionem, quidve sentiat verbis disertissimis declarat de Trinitate, de Verbi Dei Incarnatione, de Resurrectione, de Judicio diaboli, de Animarum origine: seque demum Origenis, 146 cujus opera quaedam latine reddiderat, interpretem profectetur, non defensionem.

II. Interim Theophilus Alexandrinus libros Origenis interdixit fidelibus, idemque Romae praestiterat Anastasius. Utrumque discimus ex ejusdem pontificis epistola ad Simplicianum, utique Mediolanensem episcopum, quam Dominicus Vallarsius in sua divi Hieronymi operum Veronensi editione antea ineditum primum vulgavit. Haec legimus: *Theophilus frater et coepiscopus noster circa salutis commoda non desinit vigilare, ne Dei populus, per diversas ecclesias Origenem legendo, in magnas incurrat blasphemias... Nos (etiam) in urbe Roma positi... ne quis contra praecipulum legat haec quae diximus, damnavimus... Hoc praecipulum tenentes, illud quidquid est fidei nostrae contrarium, ab Origene quondam scriptum, judicavimus a nobis alienum, atque punitum.* Simpliciani obitum Mediolanensia monumenta die 18 kalendas septembris anni 400 consignat: unde datae epistolae C tempus definiri jam potest.

Eodem anno in synodo Alexandrina a Theophilo convocata solemnior prodit Origenis damnatio, quam Encyclicae Palaestinae et Cypridis episcopis inscriptae complectuntur. Vulgavit eas laudatus Vallarsius ex antiquissimo codice ms. Mediolanensi bibliothecae Ambrosianae, olim S. Columbani Bobiensi: vocatisque ad examen nonnullis difficultatibus, contradicentes ut videntur chronologiae calculos conciliat. Pari ardore in Origenem commotus Anastasius, Origeniana proscripsit dogmata, damnationis sententia missa ad Venerium, qui Simpliciano in sedem Mediolanensem successus fuerat. Id ipse testatur in epistola, quam anno 401 ad Joannem Hierosolymitanum dedit: *Qua re moti, inquit, qualem epistolam* (utimur editione Petri Constantii) *ad Fratrem et coepiscopum nostrum Venerium diligentiori cura perscriptam parvitas nostra transmiserit, ex subditis poteris conprobare.* Perit illa, aut laet adhuc in bibliothecarum forulis.

Hanc in Origenem latam sententiam damnationis eodem cum Anastasio et Venerio comprobasse Chromatium Aquileiensem spiritu, luculentissime testatur Hieronymus libro II contra Rufinum, num. 22. *Beati Episcopi, inquit, Anastasius, et Theophilus, et Venerius, et Chromatius, et omnia tam Orientis, quam Occidentis Catholicorum Synodus.... pari sententia, quia pari et spiritu, illum (Origenem) haeticum denuntiant populo,*

III. Hæc Joannes Hierosolymitanus cum accepisset, Anastasium consulit per epistolam, num Rufinus ob versos e græco in latinum sermonem sæpe dictos libros *de Principiis*, damnandus esset? Reddit Joanni epistolam anno 401 Anastasius, qui Origenis causam distinguit a causa Rufini, et hanc divino reservat judicio. Pontificis mentem ex ejusdem epistola colligo, quam severo inito examine Petrus Constantius tomo I Epistolarum romanorum pontificum illustrat, Joannis Garnerii editione ac sententia rejectis. Sic habet vero num. 2 et 3: *Rufinus, de quo me consulere dignatus es, conscientiam suam divinam habet arbitram Majestatem, apud quam se integro devotionis officio ipse viderit, qualiter debeat approbare. Origenes autem, cujus in nostram linguam composita derivavit, antea et quis fuerit, et in quæ processerit verba, B* nostra propositum nescit. Quod vero sit animi mei studium, 147 cum tua paulisper super hoc conferam Sanctitate. Hoc igitur mente concepi, quod urbis nostræ populis de translatis Origenis lectio patefecit: quadam puris mentibus velut nebula cæcitatibus injecta, fidem Apostolorum et Majorum traditione firmatam, velut deviis anfractibus, illum voluisse dissolvere. Hoc est: aliam Origenis causam esse docet, aliam Rufini. Hujus conscientiam apud arbitram divinam Majestatem notissimam relinquendum consilium censeat, quo latinam Origenis interpretationem exsecutus fuerit; unde judicium de Rufino sustinet Anastasius. Quæ sequuntur de Origene, hunc sensum efferunt: Cum scopus noster sit de nomine Rufini, de quo uno a te consultus sum; nostri hujus idcirco propositi non est indagare, quis Origenes fuerit. Quod tamen mei animi studium, quis affectus erga eum, quæ de illo sententia sit, paucis aperiam. Patefecit namque de libris ejus translatis lectio, ipsum voluisse, injecta puris mentibus cæcitatibus nebula, fidem dissolvere, quam firmat Apostolorum ac Majorum traditio. Hinc ille, quem Anastasius docet voluisse fidem christianam dissolvere, Origenes est, non Rufinus; hoc enim loco veluti raptim, et extra propositum, Joanni Hierosolymitano significat, quid ipse de Origene sentiat.

Intermissam de Rufino repetit orationem num. 4, *Discere*, inquit, *hoc loco libet, quid agat in Romanam linguam ista (Origenis librorum a Rufino adornata) translatio? Pontificis judicium accipe: Approbo, si accusat Auctorem, et exsecrandum factum populis prodit, ut justis tandem odiis teneatur, quem jam dudum fama constrinxerat. Si vero Interpres tantorum malorum consensum præstat, et legenda prodit in populis: nihil aliud sui opera laboris extruxit, nisi ut propriæ veluti mentis arbitrio hæc, quæ sola, quæ prima, quæ apud catholicos Christianos vera fide jam exinde ab Apostolis in hoc usque tempus tenetur, inopinatæ titulo assertionis (seu titulo novæ per Origenem invectæ doctrinæ) everteret. Ubi Origenis dogmata, quæ in latina Rufini versione prodebantur, absque ulla ambage iterum damnat Anastasius. Rufini vero nulla apparet absoluta condemnatio. Hypothetico loquitur*

A Romanus pontifex. Approbat, si Rufinus interpres damnat Auctorem, ejusque iniqua dogmata exsecratur: anathema fert, si dogmatibus Origenianis latine redditus consensum præstet.

Eadem utitur Anastasius œconomia num. 5, ubi primum multiplicis erroris damnat Origenem: deque Rufini conscientia, consilioque se minus sollicitum præbet: *Absit, inquit, hoc ab Ecclesiæ Romanæ catholica disciplina. Numquam profecto eveniet, aliqua ut hæc (Origenis dogmata) admittamus ratione, quæ jure meritoque damnamus. Quapropter illa toto orbe Christi Dei nostri diffusa providentia probare dignabitur, accipere nos omnino non posse quæ Ecclesiam maculent, probatos mores evertant, aures circumstantium vulnerent, jurgia, iras, dissensionesque disponant: quæ sunt exsecranda Origenis dogmatum voluti genera. Qua re moti, qualem epistolam ad Fratrem et Coepiscopum nostrum Venerium diligentiori cura perscriptam parvitas nostra transmisserit, ex subditis poteris comprobare. Ad Venerium missa epistola dicitur diligentiore studio perscripta, ut appareat discrimen a breviori altera, quam ad Simplicianum dederat. 148* In utraque vero damnatum Origenem, ejusque lectionem fidelibus interdicendam, scimus.

Ad Rufinum redit: *Unde igitur, inquit, habeat secum ille qui transtulit, servetque sibi hanc conscientiam, non superflua laboro formidine, neque inani timore sollicitor. At sollicitudinem suam contra Origeniana commenta pergit Pontifex declarare: Mihi certe, inquit, cura non deerit, Evangelii fidem circa meos custodire populos: partesque corporis mei per spatia diversa terrarum, quantum possum, litteris convenire, ne qua profusæ interpretationis origo subrepat, quæ devotas mentes, immissa sui caligine, labefactare conetur. Pastoralis officio functus ille fuerat, tum Origenis lectionem interdicens, tum Origeniana dogmata condemnando: simulque invigilabat, ne caligo per latinam versionem immissa devotas simplicesque mentes labefactaret: Hinc illud quoque, inquit, quod evenisse gaudeo tacere non potui, beatissimorum principum nostrorum mansisse responsa, quibus unusquisque Deo serviens ab Origenis lectione revocetur: damnatumque sententia principum, quem lectio rerum profana prodiderit. Priorem, quam tulerant Theophilus Alexandrinus, et Anastasius papa inhibitionem, secuta sunt Honorii et Arcadii responsa, quæ tamen exciderunt, aut nondum edita latent. Probabile censeat Constantius, Origene a Theophilo ejusque synodo Alexandrina damnato, interdictaque Operum illius lectione, ut fortius Origenistæ absterrerentur, imperialia edicta, quæ postulaverant orthodoxi Patres, lata fuisse.*

Sequitur Anastasius: *Hactenus sententiæ meæ forma processit. Ac si diceret; hactenus quid sentiam exposui. Ait demum num. 6: Quod te vero vulgi de Rufino querela sollicitat, ut quosdam magis suspicionibus persequaris, hanc tuam opinionem constringam divinæ lectionis exemplo, sicut scriptum est: Non sic homo ut Deus, nam Deus videt in corde, homo videt*

in facie. Joannem scilicet monet Anastasius, ne tam facile livoris et invidiæ velit eos suspectos habere, qui Rufini latinam translationem vocabant in crimen, cum livor internum sit malum solius Dei oculis comperitum : *Itaque, Frater charissime, omni suspitione seposita, Rufinum propria mente perpende, si Origenis dicta in latinum transtulit, et probavit : nec (enim) dissimilis a reo est, qui alienis vitis prætat assensum. Quemadmodum enim num. 4, conscientiæ Rufini negotium omne reliquit : ac priusquam de illo quidpiam definiat, discere cupit, auctoremne accuset cujus interpretes fuit, an errores ejus complectatur assensu : ita et nunc hortatur Joannem, ut ab omni suspitione liber, ad explorandum Rufini consilium enitatur : *Illud tamen tenere te cupio, ita haberi a nostris partibus (a nostra regione, et urbe Roma) alienum (ac dissitum, Aquileiæ namque commorabatur), ut quid agat, et ubi sit, nec scire cupiamus. Nec enim se velle de mente et consilio ejus anxium et sollicitum esse, superius dixerat : Ipse denique videri; ubi possit absolvi : non a lata sententia, cujus nullum tota in epistola vestigium ; sed a suspitionibus, quæ de illo ferebantur.**

IV. Nihil igitur jure et merito designari potest, quod Rufini damnationem sonet in epistola Anastasiana. Neque pro anathemate in ipsum lato allegari eadem epistola debet **149** juxta Garnerii editionem ; cum ipsum admoneat Constantius, plures arbitrato suo mutationes induxisse, lectionesque varias ad præconceptam opinionem accommodasse. Hinc vero, si damnatum Rufinum in æstu disputationis dixerit Hieronymus, mitiore sensu exponendus est ad mentem Anastasii, qui judicium omne in hocce negotio suspensum voluit.

Ait ille libro II contra Rufinum num. 15 : *Quomodo suscepit Italia (ut Rufinus jactabat) quod Roma contempsit? Episcopi suscepere, quod sedes apostolica condemnavit?* Hæc profert S. Pater de Apologia quam Anastasio obtulerat Rufinus. At enim damnata dicitur Apologia, quia contempta : eamque papa Anastasius idcirco contempsit, quia in epistola ad Joannem Hierosolymitanum nullam ejus mentionem ingerit, nec ullam ejusdem rationem habere voluit.

Illa quoque Hieronymi verba objiciuntur, quæ libro II contra Rufinum legimus num. 13 : *Si non vis audire Fratrem monentem, audias Episcopum condemnantem ;* itemque alia in Epitaphio Marcellæ Viduæ num. 10 : *Acciti frequentibus litteris hæretici (Rufinum et assecclas intelligit) ut se defenderent, venire non sunt ausi : tantaque vis conscientiæ fuit, ut magis absentes damnari, quam præsentem conargui maluerint.* Quæ omnia, et si qua paria sunt, id unum significant : Origene per Anastasium damnato, eos omnes pariter anathemate percussos haberi, qui erroribus ejus implicati essent ; quod suspicabatur de Rufino et assecclis Hieronymus. Hanc ejus mentem aperiunt verba, quæ libro II citato contra Rufinum eodem num. 13 leguntur : *Cur translaturus hæretica, in defensionem eorum præmittis quasi Martyris (Pamphyli) librum ?*

A *Et id Romanis auribus ingeris, quod translatum totus orbis expavit? Aut certe si ideo interpretaris, ut eum hæreticum arguas, nihil de græco mutes, et hoc ipsum testare : quod prudentissime Papa Anastasius in epistola, quam contra te scribit ad Episcopum Joannem, suo sermone complexus est : me liberans, qui id feci ; et te arguens, qui facere noluiisti.* Condemnationem innuit, quæ legitur in Epistola Anastasii, non absolutam, sed hypotheticam. Sed in eo ab Anastasio differt Hieronymus ; quod ille judicium suspendit, factamque a Rufino in ejus conscientiæ interpretationem transfert : hanc vertit Hieronymus in malam partem, ac pronus est in judicium malæ conscientiæ.

V. Libellum palinodiæ profert ex bibliotheca Vaticana depromptum Henricus Norisius libro I Historiæ Pelagianæ, capite 3, quo Rufinus errores partim abs se assertos, partim sibi imputatos ejurat. Hanc ipsum cecinisse palinodiam putat ille, Romæ post obitum Anastasii coram Innocentio I, qui in ejus locum sedemque anno 401 successit.

Libelli titulum accipe, *Inc. propter fidem. Priora verba sunt : Propter venerationem sanctorum locorum, Hierosolymarum, et Bethleem, venimus : et intelleximus plures fratres in nobis scandalizari, eo quod audiverint, nos multa hæretica, et quæ contra fidem Ecclesiæ veniunt, profiteri. Itaque Deo præsentem testamur, quæ infra scripta sunt nos ex parte sensisse per errorem, et præsentem tempore condemnare : alia autem, in quibus falso infamamur, nec dixisse nec dicere ; et contraria, quæ in aliis suspicamur, posuisse atque damnasse.* **150** Sequuntur anathematismi duodecim quibus Origeniana doctrina repudiatur, et ortæ ex eo fonte damnantur hæreses Pauli Samosatani, Arii, Apollinaris et Photini. Idemque desinit libellus his verbis : *Finis de fide de nomine Rufini.*

Libellum eundem vulgavit Joannes Garnerius inter opera Marii Mercatoris, epistolæ ab Anastasio ad Joannem Hierosolymitanum datæ subjunctum. Priora verba sic efferuntur : *Propter venerationem sanctorum locorum, Hierosolymam et Bethleem venimus, et intelleximus plures fratres in nobis scandalizari.* Hæc sine dubio sana lectio est : neque convenientem aliquem sensum reddere potest superior lectio Norisiana. Verum etiam eodem hæc verba legi modo in ipso codice Vaticano, quem Norisius adhibuit, testatur Dominicus Vallarsius apud Balle- rinos Fratres : quibus postulanti- bus, codicem eundem, dum Romæ diversaretur, diligenti- ssime inspexit. Quomodo ergo hunc libellum scripserit Rufinus Romæ coram Innocentio pontifice, ut in gratiam sedis apostolicæ rediret ? Libelli auctor dicitur, *propter venerationem sanctorum locorum* venisse *Hierosolymam et Bethleem* : ibique errores partim assertos, partim imputatos condemnasse, ut satis fratribus faceret qui scandalum patiebantur. Hæc Rufino Aquileiensi nullo modo conveniunt.

Alii duo Rufini occurrunt in Epistolis divi Hieronymi. Alter est, de quo S. Pater in epistola ad Ru-

linum Aquileiensem anno 399 data sic habet : *Frater meus Paulinianus necdum de patria reversus est, et puto quod cum Aquileia apud S. Papam Chromatium videris. Sanctum quoque presbyterum Rufinum ob quamdam causam per Romanum Mediolanum misimus, et oravimus ut nostro animo et obsequio vos videret. Hic erat Hieronymi discipulus, ex Bethleemítico secessu in Italiam negotii alicujus peragendi gratia missus.*

Ad Rufinum alterum ejusdem Hieronymi habetur epistola, quam anno precedente 398 datam pluribus evincit Dominicus Vallarsius. In codicibus mss. bene multis inscriptio legitur ad *Rufinum presbyterum Romanum* : ipsunque roens Hieronymo amicum factum, quæ num. 6 leguntur verba, satis evincunt. Ait enim Hieronymus : *Hæc ipsa in lectulo decumbentes, longaque ægrotatione confecti, vix Notario celeriter scribendo dictavimus, non ut implemus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti (Expositionem postulaverat de Judicia Salomonis) videremur negare.* Si quispiam vero Rufinus libellum palinodiæ, de quo agimus, ediderit, non alter, sed primus fortasse fuerit, quem in Occidentem ab Hieronymo missum vidimus. Fateri tamen debemus, priora ejusdem libelli verba haud ipsi bene et apte convenire, quæ hominem exhibent, *Hierosolymam et Bethleem proficiscentem propter venerationem sanctorum locorum.* An is dici queat Rufinus Hieronymi discipulus, qui ex eremo Bethleemítico, quam dudum cum Hieronymo incolebat, negotii peragendi causa in Occidentem missus fuit, ad eandem eremum reversurus ?

VI. Libellum eundem, repertum in bibliotheca Monasterii Bobienseis, testatur Joannes Mabillonius in itinere Italico, hoc modo inscriptum legi : *Abbrevisatio Fidei catholicæ exposita a S. Hieronymo, ut quidam in hæresim lapsi corrigerentur.* Hieronymo **151** tribuendum Opusculum, nemo dixerit : verum ex diversa inscriptione quæ in mss. codicibus habetur, facile conjicerem, neque ab aliquo Rufino vere illud editum esse, sed ab alio potius confictum suppositumque, cui per otium placuerit Hieronymi doctrinam Origenianis dogmatibus adversam colligere.

Attentiore mente si perpendas libelli anathematismos, adoptatam noveris doctrinam, quæ Hieronymo placebat, tametsi ab aliis Ecclesiæ Patribus ævo illo pro certâ non habebatur. In duodecimo anathematismo hæc habentur : *Qui dicunt animas prius fuisse quam natæ sunt, et non cum corpore secundum exemplum primi hominis a Deo quotidie fieri, anathema sit.* In hanc sententiam abiit semper Hieronymus, quæ singulas rationales animas, nascentibus hominibus, creari novæ tenet. Rufinus Aquileiensis in Apologia ad Anastasium variantes hocce de argumento opiniones refert : *Andia, iniquiens, et de anima quæstiones fieri Legi quosdam dicentes, quod pariter cum corpore per humani seminis traducem etiam anima diffundatur.... Alii asserunt, quod formati in utero corporibus, Deus quotidie faciat animas, et infundat. Alii quod factas jam olim, id est*

A tunc cum omnia Deus creavit ex nihilo, nunc eas judicio suo dispenset in corpore. Dubium se hæerere, atque perplexum, testatur ille : *Ego vero cum hæc singula legerim, Deo teste, dico quia hucusque ad præsens certi et definiti aliquid de hæc quæstione non tenet. Augustini nescit nemo perplexitatem, imo satis propensam mentem in propagationem animarum ex traduce. Revocatam hæc a S. Doctore in epistola ad Optatum opinionem, putat Bellarminus : immerito sane, cum fateatur unum. 2. nunquam fuisse autum, de hac quæstione definitam proferre sententiam. Eos quidem num. 18 inconsideratè temeritatis arguit, qui propaginem animarum defendunt ; non quia existimaret, erroneam et Scripturis adversam ab illis defendi sententiam : verum quod eandem pervicacius, quam par esset, tutarentur. Interim Hieronymus constantissime sentiebat in libro contra Joannem Jerosolymitanum num. 22 : *Quotidie Deum fabricari animas : quod etiam libro III contra Rufinum num. 28 dogma vocat Ecclesiasticum.* Hanc Hieronymi doctrinam tuebatur, qui prædictum efformavit anathematismum, dicendumque anathema proposuit iis, qui contrarium sentirent.*

Dignus quoque animadversione est primus anathematismus, quo hæc efferuntur : *Qui dicunt Diabolo, et Dæmonibus et impiis, hoc est Gentilibus, Judæis, Samaritanis, omnibusque hæreticis (exceptis christianis, qui rectam fidem sequuntur, et peccatores sunt), aliquando parcendum et pœnas eorum non esse perpetuas, anathema sit.* Exceptio de Christianis Intellecta, qui rectam fidem sequuntur, et nihilominus cum lethali culpa decedunt, christianæ doctrinæ repugnat. Satis est hoc loco animadvertere : prædictum anathematismum, sive doctrinam spectes, sive solummodo verba, ex Hieronymi operibus decerptum esse. Ait enim postrema capite Commentarii in Isaiam : *Sicut Diaboli, et omnium negatorum, atque impiorum, qui dixerunt in corde suo, Non est Deus, credimus æterna tormenta : sic peccatorum atque impiorum, et tamen Christianorum, quorum opera igne probanda atque purganda sunt, moderatam **152** arbitramur et mixtam clementiæ sententiam judicis.* Patria scribit in Dialogo contra Pelagianos num. 28 : *Si autem Origenes omnes rationabiles creaturas dicit non esse perdendas, et Diabolo tribuit pœnitentiam, quid ad nos ? qui et Diabolum, et satellites ejus, omnesque impios, et prævaricatores dicimus perire perpetuo : et Christianos, si in peccato præventi fuerint, salvandos esse post pœnas.* Nolim de mente Hieronymi disputare ; ejusque verba catholico sensu exponantur de purgatoriis pœnis, si placeat, per me licet, ac tubens consentio. Habeo tamen, ex ipsius Sancti Patris doctrinâ et verbis depromptum esse anathematismum, quo de agimus.

Quidni ergo conjici potest, quempiam fuisse, qui cum animadverteret in libro III Hieronymi contra Rufinum num. 23, tum ipsum S. Patrem veluti hæreticum ex ejusdem Rufini amicitia ab Asterbio judicatum aliquando fuisse, tum Asterbio satis ipsum per

cisse damnatione dogmatum Origenis; inde sumpserit ansam libellum scribendi, in quo Hieronymi doctrina proponeretur, atque contraria dogmata anathemate percellerentur? Fortasse namque censuit otiosus Auctor, non aliter Hieronymum satis fecisse Aterbio, quam per libellum palinodix, in quo damnatio dogmatum Origenis contineretur. Hinc vero proclive fuit, libellum eundem tum Hieronymo adscribi, ut in Codice Bobiensi; tum Rufino, sive Aquileiensi, sive discipulo Hieronymi, ut in aliis codicibus.

CAPUT XII.

Ruptam dolet inter Hieronymum et Rufinum amicitiam Augustinus. Hieronymum ad silentium hortatur Chromatius. Rufino in Aquileiensi presbyterorum album ascripto faveat. Cum eodem Rufino colit amicitiam Paulinus Nolanus. Chromatio, Gaudentio Brixiano, aliisque vincunt Rufinus opera sua. Joannis Chrysostomi, sede Constantinopolitana deturbati, causam in Occidente strenue tutatur Chromatius.

I. Interim scriptis libellis Rufinus et Hieronymus pugnabant. Duos ille Invectivarum libros, quos anno 399 inceperat, vulgavit anno 401, contra Hieronymum. Hisce nondum lectis, sed ex ore tantum amicorum ex parte auditis edita respondet S. Pater anno insequente Apologia, in duos pariter tributa libros. Epistolam reposuit Rufinus: simulque invectivarum libros misit, quibus tertium opposuit Apologiae librum Hieronymus.

Ruptam inter illos dolebat amicitiam Augustinus, Aculeatos Rufini libros perstringit, simulque suaves animi sui sensus Hieronymo exponit in epistola 73, alias 15, anno circiter 404 scripta. Inquit enim num. 6: *Nescio quæ scripta maledicæ (Rufini Invectivarum libri) super tuo nomine ad Africam pervenerunt. Accepimus tamen, quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor, multum dolui: inter tam charas familiaresque personas, cunctis pene Ecclesiis notissimo amicitix vinculo copulatas, tantum malum exstitisse discordiæ.... Quis 153 amicus non formidetur, quasi futurus inimicus, si potuit inter Hieronymum et Rufinum hoc quod plangimus exoriri? Et num. 10: Hoc magnum et triste miraculum est, ex amicitis talibus ad has inimicitias pervenisse: lætum erit, et multo majus, ex inimicitis talibus ad pristinam concordiam revertisse.*

II. Mitiores animos Hieronymo ingerere studebat Chromatius Aquileiensi: idque admonitione sua obtinuit, ut ambo novis abstinerent scriptis, quibus invicem lacesserentur. Rufinum præsentem auctoritate sua urgebat, ut iurgio finem imponeret: neque sane responsum dedit ad tertium Apologiae librum, quem Hieronymus vulgaverat. Litteris etiam ad Hieronymum datis, finem obtinuit simultatum, quem vehementissime optabat.

Rem ipsam testatam reliquit Sanctissimus Vir libro III contra Rufinum num. 2, ubi causam profert, propterea quod, communionem Chromatit neglecta, librum eundem conscripserit: *Testem, inquam, invoco Jesum, me ad ammonitionem S. Papæ Chromatit rotuisse renicere, et finem facere simultatum, et*

vincere in bono malum; sed quia minoris interitum nisi tacuero, respondere compellor, ne videar tacendo crimen agnoscere, et lenitatem meam malæ conscientix signum interpreteris. Abstinet deinceps iurgium, scriptoque Hieronymus: quamquam data occasione non sine contemptu de Rufino scribit, sive adhuc vitam agente, sive denato.

III. Suam Rufino communionem, et amicitiam negavit nunquam Chromatius, ipsumque habuit coluitque inter charos Aquileiensi Ecclesiæ presbyteros. Rem hanc paulo fusius declaro, quam Henricus Norisius indicatur. Monastico addictus instituto Rufinus, simulque laicus, post baptismum susceptum discessit Aquileia anno 371 aut sequente. Nondum presbyter initiatus fuerat juxta calculos Tillemontii anno 386, quo ipso, et Hieronymum, atque Melaniam invisit Hierosolymis et Bethleem Palladius, Lausiacæ historiæ Auctor. Sic enim ait capite 3: *Cum Melania seniore vixit etiam nobilissimus, et moribus simillimus, et fortissimus Rufinus, ex Aquileia civitate Italiae, πρεσβυτεριου εις Ἱερουσαλημ, qui postea dignus est habitus presbyteratu; quo non est inventus inter homines nec dactior, nec mitior.*

In epistola S. Epiphani ad Joannem Hierosolymitanum data, et a Hieronymo latine reddita, quæ ad annum 394 spectat, presbyterum Rufinum appellatum legimus. Ipsum fortasse Joannes, a quo magno in pretio habebatur, presbyterum initiavit. Ordinationem vero titulo Monasterii, nullus dubio; qua ratione laudatus Epiphanius in eadem epistola scribit, Paulinianum Monachum S. Hieronymi fratrem a se presbyterum consecratum ad divina in Cœnobio Bethleemítico mysteria celebranda; eo quod sancti presbyteri Hieronymus et Vincentius, propter verecundiam et humilitatem nollent debita nomini quo exercere sacrificia. De variis Ordinationum titulis late ac præclare agit Christianus Lupus in notis ad canonem 6 concilii Chalcedonensis.

Post annum 398 reductionem Rufinum in patriam et urbem Aquileiam, Aquileiensi clero extra septa Monasterii aggregatum a Chromatio, colligere possumus ex Gennadio vetusto scriptore, qui capite 17 de Viris 154 illustribus Rufinum Aquileiensem presbyterum vocat. Id inficitur Norisius, cujus hæc verba sunt libro I Historiæ Pelagianæ, capite 2: *Neque post reditum a Chromatio antistiti in suum clerum ascriptus videtur: etenim paulo post inde discessit, Orientem repetiturus.* Falli puto Virum doctissimum. Aquileia ante annum 407 discessisse Rufinum, probari non potest, ut infra dicendum. Verum etiam ascribi clericos ævo illo potuisse alicujus Ecclesiæ albo, quin ibidem permanentem sedem haberent, ostendit Tillemontius exemplo Paulini Nolani, qui in epistola 3, alias 45, ad Alypium, num. 4, refert: *Ambrosium Mediolani Antistitem suo se clero vindicare voluisse, ut etiam diversis locis degeret, ipsius presbyter censeretur.*

IV. Neque solum Chromatius, verum etiam plerique sanctissimi viri, qui hac ætate florebant,

communione Rufino Ecclesiasticam largiebantur, ab Anastasio damnatum minime putabant, fovebantque cum ipso amicitiam. Habentur Paulini Nolani epistolæ plures ad ipsum. Hoc loco eam liceat expendere, quæ apud Lebrunum 28, alias 9, ad *Sulpicium Severum* data est, ex qua discimus: tum Severum Paulino quoddam misisse commonitorium plurimum difficultatum, quas in Historia Sacra texenda offenderat, sibi que expediri optabat: tum ab eodem Paulino commonitorium idem transmissum ad Rufinum, ut ipse pro ea, qua pollebat, eruditione Severi difficultates explanaret. Ita vero amplissimo celebrat Rufinum elogio: *Præterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ de annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi peritior edocerem... Attamen quod de meo non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi; et ipsam annotationem, quam Commonitorii vice miseris, litteris meis inditam, direxi ad Rufinum presbyterum, sanctæ Melaniæ spiritali in vitam comitem, vere sanctum et pie doctum, et ob hoc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quæ merito te permoverent de annorum sive regnorum non congruente calculo, hiantis historiæ causas non ediderit, qui et scholasticis et salutaribus litteris (sacris et humanioribus) græce juxta ac latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus (Italiæ) frustra requiramus.*

Mentio Melaniæ senioris, cum qua spiritali vitam in Ægypto et Hierosolymis plures annos trauserat Rufinus, reditum ejusdem pietissimæ viduæ in Italiam indicare videtur. In sequente sane epistola ad eundem Severum data, laudes ejus amplissime persequitur Paulinus: ipsamque narrat ex *Hierusalem post quinque lustra remeantem* se hospicio excepisse. Ubi annos viginti quinque commorationis Hierosolymitanæ numerat ille, septem autem supra viginti Palladius in Historia Lausiaca.

Reditum Melaniæ anno 402 illigant editores Benedictini Operum S. Augustini tomo II in præfatione, Lebrunus in nova Operum S. Paulini Nolani editione, et Tillemontius nota 2 in Vita S. Melaniæ. Pagium adversantem novimus, cujus sententia est: Rufinum simul cum Melania, tum iter in Orientem suscepisse, tum in Italiam remigrasse. Prioris Chronographiæ calculis acquiescimus, quos egregie pluribus argumentis vindicant ac asserunt Petrus et Hieronymus Fratres Ballerini, presbyteri 155 Veronenses libro I Observationum in opera Henrici Norisii capite 2, num. 5. Hinc Paulinus prædicto Rufinum exornat elogio post magnos in ipsum Romæ tumultus concitatos. Accedit confirmatio ex epocha conscriptæ a Sulpicio Severo Historiæ Sacræ, quam ducere animo conceperat usque in *Stiliconem consullem*, ut ait libro secundo, annum scilicet Christi 400. Hoc igitur anno historiam suam adornabat Severus, eamque uno vel altero post anno absolvit: eodemque circiter tempore difficultatum, quas offendebat Severus, commonitorium acceptum misit ad Rufinum

Paulinus, ut dubia solveret, quæ communis amici mentem animumque vexabant.

V. Operam ille suam, vitamque insumebat in homiliis Origenis in Sacram Scripturam latine reddendis, aliisque proprio Marte concinnandis elucubrationibus, quas viris eximiis, quorum fruebatur amicitia et consuetudine, nuncupabat. Chromatio Aquileiensi homilias in librum Josue latine redditas obtulit, ipsumque in epistola nuncupatoria quæ falso in vulgatis Hieronymo adjudicatur, his verbis alloquitur: *Quia ergo et tu, o mi semper venerabilis pater Chromati, injungis et præcipis nobis, ut aliquid ad ædificationem et constructionem divi tabernaculi ex Græcorum opibus et copiis conferamus; oratiunculas 26 in Jesum Nave, quas ex tempore in Ecclesia peroravit Adamantius senex, ex græco latine tibi pro virium mearum parvitate disserui.* Ipsum Chromatium comparat Beseleeli, quem Divina Scriptura Exodi capite xxxi narrat, impletum fuisse *Spiritu Dei sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere* ad extructionem tabernaculi.

Heraclio, quem *fratrem* appellat, nuncupatos ab eodem Rufino habemus Commentarios ejusdem Origenis in Epistolam ad Romanos latine translatos. In peroratione, quam perperam Hieronymo tributam in vulgatis editionibus evincit Cotelierius ex mss. codicibus, opus aliud memorat, quod postulante Gaudentio episcopo Brixiano aggressus fuerat: *Post hoc, inquit, sane vocat nos opus, quod olim quidem injunctum est, sed nunc a B. Gaudentio episcopo vehementius perurgitur, Clementis scilicet romani episcopi, apostolorum comitis et successoris, de Recognitione libri, ut in latinum vertantur.... Quod si me Dominus implere permiserit, redibimus ad illos (Adamantii libros versione latina vulgandos) et ad tua desideria, ut in Numerorum et in Deuteronomii libros, Deo permittente, aliqua dicamus.* Morem gessit Gaudentio, fidem suam postea Heraclio liberaturus. Ait vero in prologo Recognitionum: *Tibi quidem, Gaudenti, nostrorum decus insigne doctorum.... opus, quod olim venerandæ memoriæ virgo Silvia injunxerat, ut Clementem nostræ linguæ redderemus, et tu deinceps jure hæreditario poscebas, licet multas post moras, tandem aliquando restituimus.* In citata peroratione post commentarios in epistolam ad Romanos, Origenis volumina recenset, quæ latino sermone interpretatus jam fuerat: *Homilias sive Oratiunculas in Genesim, et in Exodum.... et in librum Levitici.... et in Jesum Nave, et in Judicum librum, et in trigesimum sextum, et in trigesimum septimum, et trigesimum octavum psalmum.* Alia ejus opera Paulino Nolano, Urseo abbati, et Donato nuncupata, capite sequente memorabimus.

156 VI. Ad Chromatium nostrum redit oratio, cujus sollicitudo per hæc tempora maxime emicuit in gravi causa Joannis Chrysostomi, sede Constantinopolitana per vim ac injuriam deturbati. Eudoxiæ superbæ imperatricis instigatione, ac Theophili Alexandrini et conjuratorum episcoporum malis ar-

tibus, damnatum sanctissimum virum anno 403 in pseudo-synodo habita in suburbio Chalcedonis ad Quercum, decreto suo Arcadius Augustus exulare jussit. Ingenti terræ motu facta, ac plebe ad seditionem vergente, ab exilio revocatus est. Impotentem haud remisit iram Eudoxia, donec iterum in synodo Constantinopoli anno 404 celebrata ab adversariis oppressus in exilium Chrysostomus deportatur: quo perdurante, sanctissimum vitæ cursum consummavit die 14 septembris anni 407. Sedem porro exilii præsulis in exilium acti occupavit primum Arsacius, tum Atticus.

Sede sua cum injuste depulsus exilium patiebatur Chrysostomus, litteras dedit ad Innocentium I, romanum pontificem, qui Anastasio anno 401 susceptus fuerat die 4 decembris, aut anno insequente 402, die 27 aprilis, ut aliis placet. Litteras easdem refert Palladius in dialogo de Vita ejusdem Chrysostomi: similesque testatur (a) scriptas ab eo fuisse ad Venerium episcopum Mediolani, et ad Chromatium Aquileiæ episcopum.

Opem Chrysostomo pro sua auctoritate ac dignitate collaturus Innocentius, litteras ad Honorium imperatorem misit. His Augusti pietas mota (verba sunt Palladii) jubet Occidentalium synodum cogi: et cum unam simul sententiam tulissent, eam ad suam pietatem referri. Congregatos narrat idem Palladius Italiæ episcopos. Romæ synodus habita est. Orant vero Patres supplicibus ad imperatorem oblati libellis, velit ipse fratri suo et imperii consorti, Arcadio rescribere, ut jubeat synodum fieri Thessalonicæ; quo facilius utraque pars Orientis et Occidentis certum ac indubitatum de Joannis Chrysostomi causa judicium ferat. Sanctissimi viri causam strenue tutabatur Chromatius, cujus epistolam una cum litteris romani pontificis delegit Honorius, ut eas ad Arcadium mitteret. Hæc ad annum 405 pertinent. Ait vero Honorius in epistola ad Arcadium: *Quænam enim sit Occidentalium de Joanne episcopo sententia, ex omnibus epistolis, quæ ad me scriptæ sunt, duas subjuncti, unam Romani, alteram Aquileiæ episcopi.*

Romanæ Ecclesiæ legati, litteris acceptis imperatoris Honorii, Innocentii, et Italarum episcoporum, Chromatii Aquileiæ, et Venerii Mediolanensis, atque aliorum, necnon commonitorio synodi totius Occidentis, publica evectio Constantinopolim profecti sunt. Has Chromatii epistolas puto ab illis diversas, quas memorat Honorius, una cum suis ad Ar-

cadium 157 transmittendas. Fuerint fortasse ad ipsum Chrysostomum datæ (b).

Operam ille rescivit in exilio, quam pro sua causa diligentissime navaverat Aquileiæ episcopus, qui amplum idcirco ab eodem Chrysostomo elogium, et multas grates anno 406 consecutus est. Ait enim in litteris ad ipsum datis: *Clarissima ferventis tuæ ac sinceræ charitatis tuba ad nos usque sonum suum diffudit. . . . Nec hos, licet alioqui tam longe disjuncti, minus quam ii qui adsunt vehementissimam atque igne plenam charitatem, sinceramque et ingenti libertate ac fiducia persusam linguam, atque adamantinam contentionem exploratam habemus.* Gratias agit amplissimas pro diligentiore studio, quod magna animi contentione in ejus præstabat causa: ipsumque rogat, ut si tabellarii occurrant, qui ad ejus solitudinem aut exilii locum venerint, de sua valetudine scribat. *Scis enim, inquit, quantum hinc voluptatis percepturimus, cum de hominum tam ardentem nos ananiam prospera valetudine crebrius ad nos afferatur.* Infecta re, legati redierunt; impediente Theophilo, ne synodus celebraretur, in qua, detectis dolis ejus, liquido patuisset innocentia Chrysostomi. Misero et iniquo sanctissimi viri exilio mors finem imposuit: egregiæ vero Chromatii nostri erga ipsum charitatis et sollicitudinis numquam excidet memoria.

CAPUT XIII.

Mortem obit Chromatius, cujus opera recensentur. Sedem Aquileiensem Augustinus conscendit. Aquileia discedit Rufinus. (Reliqua hujus capituli omittuntur, quæ ad Chromatium non pertinent.)

1. Sanctissimam denique vitam, laboresque multos præclarosque pro Ecclesia universa et Aquileiensi Chromatius consummavit, cujus memoria die 2 decembris colitur in Ecclesiæ fastis. Vitæ ejus terminum figit Dandulus anno Christi 407. Hanc epocham indicari a Paulino Nolano in epistola ad Rufinum data, infra dicendum est. Tenuisse Chromatium addit Dandulus Ecclesiam Aquileiæ, annis 18 jam ex invasionibus Barbarorum plurimum Italia perturbata. Prima scilicet vice Alaricus anno 400, irrupit in Italiam, longe lateque vastatis agris Aquileiænsibus: neque recessit in Pannoniam, nisi post pugnam ad Pollentiam, Liguriæ oppidum. Eandem postea regionem anno 404, aut insequente tentavit Radagaisus, alter Gothorum rex, qui multis vastatis locis occubuit in Thuscia. De secunda Alarici irruptione mox agendum.

Nonnulla vulgata feruntur opuscula, quæ Chromatio tribui solent. Plures ab eo datas ad Innocentium

(a) Haudquaquam testatur Palladius scriptas ab Joanne Chrysostomo similes epistolas ad Venerium Mediolanensem, et ad Chromatium Aquileiensem: sed Chrysostomus ipse est, qui ita scribit, epistolam suam claudens; uti non uno ex capite recte conjicit ac persuadet Constantinus in Notatione quam subjicit ad hunc locum, inter Epistolas Romanorum pontificum, col. 787 editionis Paris. Vide integram illius epistolæ Chrysostomi clausulam inter Veterum Testimonia, quæ congressimus in fronte hujus voluminis post præfationem.

(b) Ex his Palladii verbis, unde conjicit De Rubeis datas fortasse a Chromatio ad ipsum Chrysostomum litteras, colligebat superius Fontaninus, cap. 3, num. 6, non ad Honorium solummodo, sed ad Arcadium quoque Augustum litteras dedisse Chromatium in causa Chrysostomi. Id ipsum cum Fontanino sentit etiam Ceillierus. *Hist. Génér. des Auteurs Sacrés*, etc., tom. X, chap. 3. § V. Quidni ad utrumque, ad Arcadium nempe et ad Chrysostomum, ea occasione scripserit Chromatius?

pontificem, Ambrosium, Hieronymum, **158** Joannem Chrysostomum, memoravimus, epistolas, quæ perierunt. Ejusdem, et *Heliadori* nomine epistolam ad Hieronymum scriptam recitat Baronius in præfatione ad martyrologium romanum capite 5, in qua postulare perhibentur probatissimi præsules: ut *famosissimos seriales de Archivio S. Eusebii, Cæsareæ Palæstinæ episcopi, inquirens, Martyrum dirigat festa*. Hanc cum Hieronymi responsione inter spurias merces jure meritoque rejicit annalium parens. Proderunt etiam inter opera Hieronymi sub eorundem *Chromatii et Heliadori* nomine ad eundem epistola, ejusdemque ad illos responsio de *Libris apocryphis*, videlicet *De ortu Mariæ Reginae Virginis, simul et Nativitate atque infantia Domini nostri Jesu Christi*: quæ criticorum omnium calculis suppositivæ habentur ac spurivæ. Denique Petrus Wastelius carmelita in vindictis Joannis Hierosolymitani, Chromatio *homilias nonaginta* adjudicat, quæ inter opera Chrysostomi editæ sunt: cui tamen calculos nostros adjicere non licet. Ejus etiam *Expositionem Orationis Dominicæ* sistit Henichius parte II Historiæ Ecclesiasticæ, ut refert Gottfridus Olearius in Bibliotheca scriptorum: quo de opere mentio infra recurret.

Alia feruntur opera, vel potius operum fragmenta, sub ejus nomine sæpius vulgata, quæ tomo V Bibliothecæ Patrum Lugdunensis hoc ordine recensentur: I. *De octo Beatitudinibus, seu in caput quintum Matthæi*. II. *In caput quintum integrum ejusdem Matthæi, ac partem capituli sexti*. III. *In caput tertium Matthæi*. Primum opusculum est homilia, occasione nundinarum habita. Incipit: *Dat nobis, fratres, conventus hic populi, et mercatus frequentia occasionem proponendi sermonis Evangelici*. Seligitur sermo Christi apud Matthæum de octo Beatitudinibus. Desinit: *Ut autem verbis finis cum præfatione concordet, si est gaudium mercatoribus propter lucra præsentia et caduca, magis gaudeamus omnes et letemur quia tales Domini hodie invenimus margaritas, quibus nulla possint bona sæculi comparari. Quas ut acquirere, obtinere, possidere mereamur, auxilium nobis et gratia cum virtute ab ipso Domino postulanda est, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen*. Doxologiam animadverte.

Quæ duo sequuntur, fragmenta sunt commentarii in Evangelium Matthæi. Doxologia superius memorata, qua finis imponitur homiliæ *de octo Beatitudinibus*, frequentius legitur in duobus reliquis fragmentis, aut eisdem aut consimilibus verbis concepta: nempe, *Cui laus et gloria in sæcula sæculorum, Amen*; vel *Cui est honor, laus, et gloria una cum Spiritu Sancto ante omnia sæcula, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen*; vel *Qui est benedictus in sæcula*; vel *Qui est benedictus in sæcula sæculorum, Amen*. Nempe demum illa verba habentur: *Per Christum Dominum nostrum*. Hinc duo colliguntur. Primo videntur Commentarii in *homilias* tributi: quæ juxta numerum repetitæ Doxologiæ, decem et septem vel etiam octodecim distinguuntur. Hanc

debemus Tillemontio animadversionem. Deinde videntur ejusdem auctoris esse prædictæ omnes homiliæ, cum in eisdem pari modo doxologiæ formulæ adhibeantur.

Inter homilias in caput quintum et sextum Matthæi *Expositio* Dominicæ Orationis habetur; quæ eadem sit, ac illa quam Henichius **159** proponit, consulere poterit qui Ecclesiastica potitur ejusdem Historia. Hæc eadem opera in aliquibus editionibus inscribuntur titulo *Chromatii romani episcopi*. Hinc plerique viri docti eadem Chromatio nostro abjudicanda censent. Titulum eundem exposuimus capite X, num. 2.

II. Chromatio succedit Augustinus. Iuitæ Sedis tempora, præsulis patriam, morumque ac litterarum præstantiam declarat Dandulus in Chronico: *Augustinus, inquit, episcopus Aquileiensis intronizatus est anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi 407, quia plebs catholica ex Barbarorum invasione plurimum agitata, una cum Clero ad fidei suæ robur, hunc origine Beneventanum, virum orthodoxum, et Divinis Scripturis satis eruditum, sibi in Pontificem elegerunt*. Brevisimum est elogium, quod in Chronico Aquileiensi legitur: *Chromatio successit Augustinus patriarcha, qui post annos 19 ab ordinatione sua, aucto populo Dei, cum Sanctis in pace quievit*.

Sedis initium pendet ex anno emortuali Chromatii inferius designando. Tum vero imperium Orientis adhuc tenebat Arcadius, cui anno 408 post calendâs maias junior Theodosius successit: regebatque Honorius Occiduas partes, quas Barbarorum turbæ populationibus et incendiis vastabant. Patria *Beneventanum* vocat Augustinum Dandulus; cujus rei certa, ac vetusta desunt monumenta. Novemdecim sedis annos numerat Chronicon Aquileiense; novem alios addit chronista Vetus: *Augustinus, inquit, Episcopus Aquiliæ, suæ intronizationis anno 28 defunctus est*.

Chromatio non Augustinum, sed Nicetam numerat immediate suffectum Ughellus in Italia Sacra. Errasse virum, bene et optime de Ecclesiis Italiæ meritum, evincunt allegata chronica, quibus consonat catalogus Foro-Julienensis, quem juxta formam diptychorum confectum memoravimus, ac primo loco damus in appendice. Alia nobis erunt certissima erroris argumenta proferenda, cum de Niceta agendum fuerit.

III. De obitu Chromatii nimium dolens Rufinus, anceps hærebat, an Aquileiæ moram trahere deberet, an alibi quærenda sedes foret: Romamque petere cum cogitasset, hæc illi tamen certa non insidebat animo sententia. Hoc intelligenda sensu putamus Paulini Nolani verba, quæ in ejus epistola 46, alias 47, ad Rufinum data, legimus: *Nunc vos in æstu sollicitudinis, et incerto morarum, Romam peti judicatis*. Quamnam alia fuerit causa, ut æstu sollicitudinis laboraret, ac incertus et anceps fluctuaret Rufinus ubi diversaretur, nisi Chromatii obitus?

Aquileia commorari volebat post mortem sanctissimi episcopi, quem patrem amantissimum expertus fuerat. Romam proficisci consiuebat: neque tamen hæc illius firma erat sententia. Unde pergit Paulinus: *Des nobis Dominus, a Domina iustificari quam primum de actu nostro . . . Et incipiamus tamen sperare fructum presentis vestrae, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placite ceperitis.* Nondum ergo, quam sibi deligeret sedem, decreverat Rufinus.

Quo anno prædicta Paulini epistolæ scripta fuerit, inquirendum est. Temporis nota in eadem subindicari videtur, ubi hæc habentur: *Nobis autem nisi pro tua charitate præsumptio sit, quis remeaturus ad Orientem nax feret, inditatis nobis, abire; 100 tamen de peccatis nostris motus est, na etiamsi tui nobis vicina filia Babylonis auertat.* Discimus, Rufinum jam tum animo statuisse regressum in Orientem. Non alia ibidem intelligitur *Filia Babylonis*, nisi Roma. Sensus declarat ipse Paulinus in epistola 20, alias 10, ubi loquens de Melania seniore, quæ Hierosolymis relictis, in Italiam ac Romam remigraverat, sic ait: *Hanc ergo filia Sion (Ierusalem) lactans habuit, et desiderat: nunc filia Babylonis (Roma) habet, et admiratur.* Rogat ergo Rufinus Paulinus, ut profecturus ipse in Orientem, se inuise, non abeat: simulque tamen veretur, ne Roma, etiamsi vicina ipsi Paulino Notæ degenti, ipsum auertat.

Causam scilicet metas, quam præfert Paulinus, præsumptum est intelligere novam Alarici Gothorum regis irruptionem, quæ Rufino impedimento foret, quominus romanum iter aggredere, ac inde Notam pergeret. Atqui Stilicone, qui Gothos in Italiam acciverat, decimo calendis septembris anni 408, interfecto, occupavit Alaricus Portum urbis: eodemque anno ad finem vergente Romam prima eius obsidione, ut ex Zesimo colligunt viri rei chronologica: peritissimi. Iterum anno insequente 409, ad obsidionem Romæ contendit rex Gothus: quam lenique tertia vice anno 410 obsedit, cepit ac ni-

A serrime depopulatus est. Hoc anno captam urbem, plurimi teneat ac probant doctissimi viri, quorum sententiam amplectimur, licet superiore id anno factum ceasent Pagius. Itaque data fuerit Paulini Epistola ad Rufinum anno 408 cadente vel ineunte 409.

Hanc epocham calculo suo approbant Tillemontius, et Lebrunus, qui divi Paulini operum novam editionem curavit uberrius notis exornatam: simulque arbitrantur, eodem anno 409 incepto aduolque nondum fuisse Paulinum ad insulas Nolanas euectum; siquidem Rufinus in epistola nuncupatoria libri II de Benedictionibus, quem post allegatam epistolam elucubraturum dicemus, non alio nisi confidenti fratris titulo ipsum appellat, neque verbum habet quod ejus indicet pastorem sollicitudinem ac dignitatem. Objecta proferunt illi, quæ adversari videntur, et expediunt. Paucis expendere liceat, quod habet Pagius ad annum 403, num. 10, ab eisdem prætermisum. Verba refert Pelagii anno 417 ad Innocentium papam, cujus obitum ignorabat, scribentis: nempe, *Legant illam epistolam, quam ad sanctum virum Paulinum episcopum ante duodecim fere annos scripsimus.* Hoc epistolæ fragmentum profert Augustinus in libro de Gratia Christi, capite 35. Duodecim illi anni si retro numerentur, annus colligitur Christi 405, quo ad Paulinum episcopum scribebat Pelagius. Ita sane: de tempore annoque datæ epistolæ dubium nullum. At cum anno 417 testatur ille, se ad sanotum virum Paulinum episcopum scripsisse, dignitatem significat, qua potiebatur ille anno, quo ad Innocentium scribebat, non anno quo ad Paulinum scripsit.

Quæ cum obiter admonere præsumptum opere fuerit, jam postremo loco colligere liceat, anno circiter 408 vel etiam superiore, ut habet Dondulus, Chromatium e vita migrasse: ipsumque idcirco Rufinum in æstu sollicitudinis, et inæsto morarum Romam petere iudicasse: neque tamen de concepta sententia certum fuisse.

(Quæ sequuntur, ad Chromatium non pertinent; et, ideo hic finem huius capiti imponimus.)

EX DISSERTATIONIBUS VARIE ERUDITIONIS

FR. BERNARDI MARIE DE RUBEIS

ORDINIS PRÆDICATORUM.

Venetis 1762.

161 CAPITIS XVIII. NUM. V ET VI.

Obiit sanctissimus vir Valerianus, Aquileiensis Ecclesia sordibus hæreseos purgata, quas Fortunianus Prædecessor (a), ac finitimi Ariani intulerant, eademque jure Metropolitico aucta. Memoria

(a) Fortasse vir clarus, aliter hodie de Fortuniano Aquileiensi sentiret: qua de re recolantur quæ

D ejas recolitur die 27 Novembris in Martyrologio Romano, aliisque duobus mss. sancti Cyriaci, et sancti Maximini, apud Bollandum, et Henschenium. Diem habent præcedentem 26 vetustum Martyrologium quod vulgavit Florentinus, et Corbeicense apud ipsum,

in Præfatione dicta sunt.

Hieronymianum et Gellonense apud Dacherium, Labbeanum et Auctarium Usuardi, et Bedæ apud laudati Bollandi Continuatores. *Valentinum*, corrupto scilicet *Valeriani* nomine exhibent Martyrologia Antuerpiense, et Rabani, a Florentino citata, et Richenoviense II ab eisdem Bollandianis vulgatum.

Ad annum obitus quod attinet, ac successionem *Chromatii* in Sedem Aquileiensem, ita disserebam in Monumentis capite 10, num. 1. « Hoc anno cadente 388, vel etiam incunte anno 389, diversatum esse *Ambrosium Aquileiæ* novimus: unde conjectura sumi potest, eam in Urbem profectum esse sanctissimum antistitem ad novi episcopi consecrationem. Primum nos docet Paulinus in *Ambrosii Vita*, num. 21, *Extincto Maximo*, inquit, *posito Theodosio Imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiæ*; dedit ipse *Ambrosius* ad imperatorem epistolam, in editione *Nourriana* 40, ut ipsum a sententia revocaret de *synagoga quadam Judæorum* ab episcopo *Casatri Callinici* reædificanda, deque *Monachis* qui *fanum Valentinianorum Hæreticorum*, ab iis contumelia provocati incenderant, supplicio afficiendis. Atqui certo colligimus ex Codice *Theodosiano*, ipsum *Augustum Theodosium* nondum die XII (seu X) *Kal. Octobris* (hoc est die 20 aut 22 *Septembris*) anni 388 discessisse *Aquileia*: ipsumque vi *Idus ejusdem mensis* jam *Mediolanum* venisse, qua in urbe usque ad *Maium* insequentis anni commoratus est. Itaque *Ambrosius* anno cadente 388, vel incunte, ac incæpto 389, manebat *Aquileiæ*: ibique allegatam dedit ad imperatorem *Theodosium* epistolam. Hæc animo perpendens *Baronius* ad annum 388, num. 84 sic ait: *Quod autem detineretur Ambrosius Aquileiæ, cum nullum hoc tempore memoria sit ibi celebratum fuisse concilium: equidem existimo, illuc esse profectum ex more ad novi creationem antistitis, cum defuncto Valeriano ejus civitatis episcopo, in 162 locum ejus est subrogatus sanctus Chromatius*. Non inanem puto conjecturam. »

Hanc rejicit *archiepiscopus Ancyranus, Justus Fontaninus*; ejusque vestigia premit *Joan. Josephus Liruti* in Opere citato (*Notizie delle Vite ed Opere scritte da Letterati del Friuli*) in *Vita Chromatii*. Hæc vero tradit ille in *Historia Litteraria Aquileiensi* Libro III, capite 3, num. 2, scilicet: 1° *Vita* migrasse sanctum *Valerianum* 6 *Kal. Decembris*, seu die 26 *Novembris*; 2° *Maximum Tyrannum* ad tertium ab *Aquileia* lapidem anno 388 devictum fuisse 5 *Kal. Augustas*, seu die 27 *Julii*, juxta *Idacium* in *Fastis Labbeanis*: secus vero 6 *Kal. Septembris*, seu die 27 *Augusti*, ut habet *Socrates*; 3° *Hoste fuso*, *Aquileiæ* *Theodosium* aliquandiu substituisse: nam lex x de *infirmis iis quæ sub Tyrannis acta fuerant*, ibidem data est 6 *Kal. Octobris*, seu die 26 *Septembris*; 4° *Post sexdecim mox dies*, *Legem* similem, VII in Codice *Theodosiano, Mediolani* latam fuisse 6 *Idus Octobris*, seu decima die ejusdem mensis; 5° *Eadem* in urbe *Mediolanensi* ab ipso *Theodosio* datam *Legem XVII De Hæreticis*, 6 *Nonas Maias*, seu

die 5 *Maii* anni insequentis 389, ac etiam *Legem XIX De Hæreticis*, 6 *Kal. Decembris*, seu die 26 *Novembris*. Hinc vero colligit *Fontaninus, Theodosium* anno 388 *Aquileiæ* substituisse die 26 *Septembris*, eodemque anno versatum esse *Mediolani* die 10 *Octobris*.

« Quo spatio temporis interjecto *Ambrosius* (*Viri docti verba sunt*), *extincto Maximo, posito Theodosio Imperatore Mediolani*, ut ait *Paulinus, Aquileiam* properavit: alias in alterutra urbe, non litteris, sed coram de *Rescripto in Christianos Mediolani vulgato* apud *Augustum* expositulasset. » Tum consulendos admonet *Sammauræos* *Auctores Admonitionis* pro ordine epistolarum sancti *Ambrosii* § 11, sicque demum ait: « Cum autem (ut vidimus) *Valerianus* obierit die 260 *Novembris*; hinc constare, *Ambrosium ante*, non post obitum *Valeriani Aquileiam profectum*; ideoque *aliam ob causam*, quam ob *Chromatium Valeriano subrogandum*, qui nondum ex hac *vita migraverat*. »

Minime puto, *spatium temporis*, quo *Aquileiam* properavit *Ambrosius*, illud intelligi quod inter *diem 26 Septembris* fluxit, ac *diem 10 Octobris*: adeoque tota corrucere videtur *Fontanini* ratiocinatio. *Sammauræi* *Editores Operum sancti Ambrosii*, quos hac de re consulendos jubet, quantum eorum ex verbis intelligo, non adversantur. « Statuendum itaque, (inquiunt) *hanc epistolam* (XL, supra memoratam) *tunc temporis* fuisse scriptam, cum profligato *Maximo, Mediolanum rediit* imperator. Atqui ex Codice *Theodosiano* intelligitur, eundem 12 *Kal. Octobris* (die 22 *Septembris*) anno 388 nondum recessisse *Aquileia*: 6 vero *Idus* ejusdem mensis *Octobris* (die 10) jam venisse *Mediolanum*: qua in urbe usque ad *Maium* sequentis anni commoratus est. Ex quibus liquet, *hoc ipso intervallo* sanctum præulem, qui negotiorum suorum causa *Aquileiam se contulerat*, super memorati edicti revocatione scripsisse ad *Theodosium*. »

Ubi *intervallum illud* computasse intelligo doctissimos viros a die 10 *Octobris* anni 388 postquam *Mediolanum* rediit imperator, ad *Maium* anni insequentis. Interpretationi 163 nostræ favent *Paulini verba* in *Vita sancti Ambrosii*. Ait ille, num. 22: *Extincto Maximo, posito Theodosio Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiæ* (animadvertite *Ambrosium* dici constitutum *Aquileiæ* postquam *Mediolani* positus erat *Theodosius*), in partibus *Orientis* in quodam castello a *Christianis* viris *synagoga Judæorum* et *lucus Valentinianorum* concremata sunt... Sed de hujusmodi facto comes *Orientis* ad imperatorem relationem direxit, qua accepta imperator præceperat, ut *synagoga* ab episcopo loci reædificaretur... Sed hujus præcepti tenor cum ad aures pervenisset venerabilis viri *Ambrosii episcopi*, direxit ad imperatorem epistolam, quia ipse in tempore excurrere non poterat: qua illum convenit, ut id quod ab eodem statutum fuerat, revocaretur. » Quo ex loco perspicue addiscimus, *Theodosio*, post *Aquileiam*

relictam jam posito Mediolani, de Synagogæ incendio certiore factum fuisse a comite Orientis: atque tunc Ambrosium Aquileiæ constitutum litteras ad imperatorem dedisse de revocatione edicti. Locus ergo relinquitur Baronii conjecturæ, ut etiam *post diem 26 Novembris* Valeriani emortualem, in eam urbem Ambrosius perrexerit, Chromatium ordinatus episcopus. Cæterum Legem superius citatam *vi de infrmandis his*, etc., datam Aquileiæ, exhibet Codex Theodosianus, non *12 Kal. Octobris*, ut Editores Sammauræi habent; neque *6 Kal. Octobris*, ut Fontaninus assert: sed *10 Kal. Octobris*, Theodosio *II et Cynegio Coss.*, anno 388.

VI. Chromatii nostri Opuscula primus vulgavit Joan. Sichardus una cum Symmachi papæ Apologético, *ex vetustissimo codice* sub hoc titulo: *Chromatii doctissimi episcopi Romani*, etc., Basileæ, apud Adamum Petrum, mense Martio 1528, in-8°. Difficultatem ingerit appellatio *Romani*. Patriam ejus putabat significari Sixtus Senensis. Chromatium vocat *Hispanum* Dandulus: at ullo sine probato vade asseritur si ve *Romanus patria*, sive *natione Hispanus*. Baronius, in Martyrologio, ad diem 22 Junii, et 2 Decembris, in notis, observat, *Aquileiam* dictam aliquando civitatem *Romanam*: adeoque Chromatium vocari *episcopum Romanum*, perinde esse ac *Episcopum Aquileiensem*. Quesnellus, ad epistolam cxxix sancti Leonis, § 4; Pagius, ad annum 596, num. 7; Tillemontius, in Monumentis Histor. Eccles., tomo XI, dictum *Romanum* docent, hoc est *catholicum*, vel etiam *episcopum Ecclesie Romano in imperio positæ*. Tot inter conjecturas mihi etiam quæ menti meæ inciderat, proferre licuit in *Monumentis Ecclesie Aquileienses*, capite 10, num. 2, ut nempe eo vocabulo patria Chromatii indicaretur, eaque fuerit *Concordia*, de qua sic habet Plinius *Libro III*, capite 18: *Colonia Concordia, Flumen et Portus Romatium*; adeoque Chromatius dici potius debuerit *Romatius*, seu *Romatinus patria*, ac deinde *episcopus Aquileiensis*.

Justi Fontanini *posthuma Historia Litteraria Aquileiense* lucem vidit typis Romanis anno 1742. Injeclam difficultatem expendit libro III, capite 4, num. 2, quam ita solvi debere putat, ut *Romanus* dictus fuerit Chromatius, hoc est *Latinæ seu Occidentalis Ecclesie pater*, et *episcopus*. Interpretationem amplectitur Joannes Josephus Liruti. In argumenta quæ 164 proferuntur, animadversiones addo. Testis vocatur sanctus Hieronymus, qui in epistola ad Damasum (xv in editione Veronensi) ait: *Novellum a me, hominem Romano, nomen exigitur*: in ea scilicet, quæ tunc de una, vel tribus in Deo Hypostasibus mota fuerat in Oriente controversia. Minus aptum videri potest exemplum. Se quippe *Romanum* appellat *hominem* Hieronymus, non ea solum ratione quia *natus in Occidente*, ac *latinæ linguæ* homo erat: verum quia maxime *Romanæ cathedræ* addictus erat, ac *fidei professor* quam in ea quæstione *Romana sedes* tradebat. Unde præmiserat, sibi in eo dissi-

dio consulendam esse *cathedram Petri*, et *fidem apostolico ore laudatam*: se rursus ait, *cathedræ Petri* *communione consociari*; ac demum subdit: *Absit hoc a Romana fide*. Non ergo se Hieronymus *hominem Romanum* vocavit ea solum ratione, quia *Latinæ seu Occidentalis Ecclesie* homo esset.

Testes addit Gelasium *Cyzicenum*, libro I concilii Nicæni, in Præfatione, *Patres Nicæne synodi II*, Actione I, et *Photium*, Codice LXXXIX, qui *Romanum* dixere *Rufinum*. An vero conveniens fuerit eorum testimonium? In Græco textu *Cyziceni*, *Nicænorumque Patrum* lego *Rufinum* *πρεσβύτερον* *Ῥώμης* *presbyterum Romæ*: quæ voces indicant, *Rufinum* ab illis creditum *Romanum*: non *Latinum*, et *Occidentalis Ecclesie* *presbyterum* duntaxat; sed *Romanum patria et ortu*. Quo etiam errore fortasse captus Photius, *Rufinum* vocat *τοῦ Ῥωμαίου*. At mirum non esset, Græcos Scriptores vocasse *Rufinum Romanum*, hoc est *latinum*, et *Occidentalis Ecclesie scriptorem*: subit atamen miratio, apud ipsos Occidentales vocari *Chromatium Romanum*, id est *Latinum* et *Occidentalis Ecclesie* episcopum.

Testimonium denique, veluti locupletissimum, affertur *Albini* cognomento *Alcuini*, qui in *Libello contra hæresim Felicis* nondum edito, asservatoque inter Palatinos Bibliothecæ Vaticanæ Codices, inter *Patrum Latinorum* dicta, *Augustini, Isidori, et Leonis*, affert etiam *Chromatii* sententiam his verbis: *Chromatius quoque sanctæ Romanæ Ecclesie antistes in Libello, quem de octo beatitudinibus inscripsit*, etc. Animadvertere præstat Chromatii verba quæ ab *Albino* seu *Alcuino* citantur, in prædicto exstare *Libello*, quem edidit *Sichardus*: ad eademque hanc appingi a *Sichardo* notam in *Libri* margine: *Citatur hic locus ab Albino contra Felicem ex Chromatii Libello de Octo Beatitudinibus*. Hinc vero colligendum est, ex hoc *Alcuini* loco, non alio ex *Codice Chromatii* in *Operum* ejus editione a *Sichardo* appellatum *episcopum Romanum*.

Sed hocce vocabulo, aut verbis illis *sanctæ Romanæ Ecclesie antistes* id unum significare *Alcinum* voluisse, quod *Chromatius* fuerit *Occidentalis, et Latinæ Ecclesie antistes quidam*, minus verisimile videtur. Cur pari titulo *Augustinum*, et *Isidorum*, sine dubio *Latinos* et *Occidentales* episcopos, quorum testimonia decerpit, non insigniverit? *Alcuino* synchroni *Galliarum, et Germaniæ* episcopi in *Synodica ad Præsules Hispaniæ contra Felicem et Elipandum*, quæ exstat in concilio *Fraucofordiensi*, cum *Patres Ecclesie Latinæ et Occidentalis Hieronymum* et *Augustinum*, et *Cassiodorum* allegent, eos non appellant *Romanos*, aut *Ecclesie Romanæ* *episcopos, et Patres*: quo postea titulo *Paschasium* 165 *diaconum*, et *Gregorium Magnum* insigniunt: *Paschasius sanctæ Romanæ Ecclesie diaconus* (inquietes), et *Gregorius papa Romanus*. Quid est rursus quod titulum *sanctæ Romanæ Ecclesie antistitis* minus obvio sensu adhibuerit, ad lectores decipiendos aptissimo?

Notam ego suspicari, ejusdem tituli auctorem fuisse Alamanum. Is legitur in Codicibus aut sanctæ Romanæ Ecclesiæ antistitem, aut episcopum Romanum. Quo hæc verba intellexerit sensu, non dixorim. Equidem septem illi episcopi, qui in Ecclesia Lateranensi, sua quisque per vires redeunte hebdomada, mysteria celebrabant, appellari apud scriptores consueverunt episcopi Romani, pontifices Romani, Romanæ Ecclesiæ episcopi, episcopi cardines Romanæ Ecclesiæ. Hujusmodi episcoporum mentio prima reperitur apud Baronium ad annum 769. An ergo ex istis unquam existimatus fuerit Chromatius? An imperitus ignarusque librarius, cum animadverteret Chromatium abs Hieronymo vocari papam venerabilem in prologo libri in Commentariorum in prophetam Habacuc, et episcoporum sanctissimum in Præfatione ad Latinam rōv Paraphrasin versionem, crediderit ipsum summum pontificem, ejusque Opera exscribens, tanto insigniverit episcopi Romani, aut sanctæ Romanæ Ecclesiæ antistitis?

At idem titulus nullo vitio laboret. An alia præsto fuerit verisimilior interpretatio? Theodericus Ruinart, in nota 49 ad Historiam persecutionis Vandaliæ observat: *Romanorum nomine Catholicos fuisse designatos tum ab hæreticis ipsis, ut in hoc loco, tum etiam a catholicis auctoribus.* Locus est libro 1, num. 14, ubi Jocundi presbyteri Ariani verba sunt ad Theodericum regis filium: *Si gladio peremeris (Armogastem), incipient cum Romani martyrem prædicare.* Babylonium citat hac de re disserentem in Præfatione ad Liturgiam Gallicanam, num. 11. Ejus accipe verba: *« Catholicis apud Gregorium Turonensem episcopum, Romani non semel dicti. Unus locus est in libro I. de Gloria Martyrum, capite 25, ubi Gregorius agens de violatis per hæreticos Lustrantiæ fontibus, et de cælesti vindicta in violatores, hæc subdit: Denique Theodegisilus hujus rex reglonis, cum vidisset hæc miraculum quod in his sacratis Deo fontibus gerebatur, cogitavit intra se dicens, quia ingenium est Romanorum (Romanos enim vocitant homines nostræ religionis), ut ita accidat, et non est Dei virtus. Idem in ejusdem libri capite 80, refert miraculum in fidei christianæ approbationem factum in presbytero catholico adversus presbyterum Ariam: qui catholicis presbyter nostræ religionis a Gregorio, Romanorum vero ab hæreticis appellatur. Imo etiam a catholicis ipsis Romana fides pro catholica ante id tempus sumebatur. Sic Hieronymus in prima Apologia adversus Rufinum: Fidem suam quam vocat? Eamne, qua Romana pollet Ecclesia? an illam, quæ in Origenis Voluminibus continetur? Si Romanam responderit, ergo catholici sumus. »* His Ruinartus adjeclit Theodosium Juniorem Augustum in epistola ad Acacium, aliosque episcopos, et anachoretas, quæ in concilio Ephesino refertur: ubi eos adhortatur, ut sese probatos Romanæ religionis sacerdotes exhibeant. Addo ego ex Ducangio 166 in Glossario, antiquiorem Luciferum Calaritanum in Libro ad Constantium Imperatorem de non parcendo in Deum delin-

quentibus: *Itaque cum non esse illum Filium Dei dicimus.... Nos vero Romani dicimus unius substantiæ cum Patre illum esse.* Dignissimam accipe demum laudati Ruinarti animadversionem ibidem: *Is autem mos (Catholicos vocandi Romanos) potissimum invaluit, cum Barbari Arianae sectæ addicti provincias Romani imperii devastarunt. Vocis ergo Romanorum pro Catholicis usum a remota habemus ætate. Ætas hæc convenit cum tempore, quo Chromatius Aquileiensem regebat Ecclesiam, ut ex Lucifero Calaritano patet: ac rursus sub ipso Chromatio irruptiones Gothorum, quæ Arianae hæresis infecti erant, in Venetiam ac Italiam inceperunt, notum est. Quidni ergo Chromatius rectæ fidei protestationem Operis sui inscribere se voluerit episcopum Romanum, id est catholicum, vel Ecclesiæ Romanæ, id est catholice episcopum? Quidni potius qui sequore ætate Opera ejusdem exscribebat, in ejus fidei præconium appellaverit ipsum episcopum Romanum, et hæc appellationem veluti ejus propriam retinuerint sequore ætatis notarii, aut exscriptores?*

Apud Paulum Diaconum libro IV, capite 54, ubi duorum patriarcharum Aquileiensem, schismatice unius, ac alterius catholice synodi quintæ œcumenicæ veneratoris, electio narratur, sic legitur: *« His diebus (anno circiter 607), defuncto Severo patriarcha, ordinatur Joannes Abbas patriarcha in Aquileia vetere cum consensu regis (Langobardorum) et Gislardi: in Grados quoque ordinatur et Romanis Candidianus antistes.... Candidiano quoque defuncto, apud Grados ordinatur patriarcha Epiphanius.... ab episcopis qui erant sub Romanis. »* Hujusce vim vocis exposuimus in nostris Monumentis, capite 33, num. 3. Ruinartus loco citato, nota 199, ad hunc locum in Historia persecutionis Vandaliæ, libro VII, num. 18: *« Quos (Barbaros) quantiscumque muneribus foveris... illi aliud nesciunt, nisi invidere Romanis: et quantum ad eorum attinet voluntatem, semper cupiunt splendorem et genus Romani nominis obnubilare, nec ullum Romanorum omnino desiderant vivere: »* sic disserit: *Post varias Barbarorum irruptiones, cum in plerisque imperii, potissimum Occidentalis provinciis, Barbari simul et antiqui populi, quos alias Romani subjugaverant, permixti essent; mos invaluit ut isti Romani, alii Barbari appellarentur.... Theodericus Ostrogothorum in Italia rex leges pro Barbaris, id est suæ gentis hominibus, et pro Romanis, antiquis scilicet Italiæ incolis, tulit. Plura ea de re exempla vide, si vacat, apud Hadrianum Valesium, libro VI Rerum Francicarum, circa medium. Vocis ejusdem significata plura patent. Tillemontius, tomo XI Monum. Hist. Eccl. nota 2 in sanctum Chromatium, hoc sensu Romanorum vocem intelligit in loco Pauli Diaconi: eodemque fortasse sensu Chromatium dictum Romanum indicat. Eadem est Quesnelli sententia in notis ad sancti Leonis epistolam 129, num. 4. « Romanis ordinatus dicitur Candidianus: his scilicet Aquileiæ Veteris incolis, qui Gradum transmearent, parebantque Romanis. » Vanam conjecturam optime refellit Fontaninus loco citato.*

ANNO DOMINI CCCCVIII.

SANCTUS VICTRICIUS

EPISCOPUS ROTHOMAGENSIS

PROLEGOMENA.

Natum Victricium in nouallis imperii finibus inuenere videtur sanctus Paulinus, dum ait (*Epist.* 18, n. 4), ipsum fuisse a Domino in lucem populi sui *de extremo orbis* eductum : ex quibus verbis conjicit vir eruditus (*Lebeuf*), eum forte fuisse gente Britannum. Ætate impar beato Martino, qui ortum duxit anno 316 aut 317, militiæ primum sæculari nomen dedit, atque in ipsa militia Christianam fidem fuit complexus. Cum vero postmodum se ipse sacramento militari solvisset, ut Christo totum sese addiceret; *concitato in furias tribuno, districtus in verbera et vastis sustibus fractus*, capite demum damnatus. Sed licet sancti confessoris caput jamjam amputaturus, *excussis illico oculis, cæcitate percussus est*. Ipse vero vinculis solutus liber evasit : quem propterea idem Paulinus *martyrem vivum* appellat.

Quo autem exinde sese receperit, haud plane compertum. Illud certius, Morinorum ac Nerviorum gentes indomitæ Christi jugo eum subjecisse : quo proinde nomine cum ejus fidei ac religionis zelus longe lateque pervulgatus esset, ad Ecclesiam Rothomagensem regendam fuit evocatus. Id vero contigerit ante annum 390, quo ipsum Viennæ Allobrogum Paulinus, adhuc sæculi hujus curis implicitus, apud sanctum Martinum vidit. Neque porro illud prætermittendum quod narrat Sulpicius Severus, Victricium nempe tanta fuisse sanctitatis præstantem, ut cum Carnoti muta ex utero puella beato Martino fuisset oblata ; ut linguam ligatam meritis suis absolveret ; ille curandæ infirmitatis honorem Victricio detulerit vel Valentiniانو, qui tum forte latus ipsius ambiabant. Illum præterea laudat Paulinus ab instituto apud Rothomagenses per frequentes Ecclesias et monasteria quotidiano psallentium concentu ; *ubi quondam scilicet deserta sylvarum ac littorum pariter intuta advenæ barbari aut latrones incolæ frequentabant*.

Anno 394 aut 395 in Angliam perrexit, ab illius regni antistitibus evocatus, pacis conciliandæ causæ, quam nova Pelagianorum hæresis turbabat, ut ipse-

met testatur. Porro exeunte anno 403 Romam contendit : ejus peregrinationis mentionem injicit laudatus Paulinus. Cur vero iter hujusmodi susceperit, illud unum in promptu habetur, ipsum videlicet fuisse accusatum apud Romanum pontificem, quod de fide non recte admodum senserit. Sub anni porro insequentis initium, dum adhuc Romæ consisteret Victricius, ut erudite demonstrat cl. Coutantius, insignem illam epistolam ab Innocentio I papa recepit quæ *Regularum liber* dicta est, ob eam scilicet causam quod in ea, pauca præfatus beatissimus pontifex, plura deinceps ecclesiasticæ disciplinæ capita exponit.

Mox vero, Roma redux Rothomagum Victricius, eodem anno per Candidianum ex suis alumnis unum in Italiam missum breves litteras dedit ad Paulinum Nolanum ; qui propterea secundam ipsi *Rothomagensi episcopo* inscripsit epistolam, estque num. 36. De qua quidem Pauliniana epistola sic edisserunt Galliæ Christianæ scriptores : « Postremæ illæ Paulini litteræ videntur eruditis Bollandistis non esse scriptæ, nisi postquam episcopatum ille Nolanum adeptus esset. Et enim, inquit, priores ejus litteræ anni 399, inscriptæ sunt *Beatissimo PATRI Victricio* : posteriores autem anni 404, *Unanimo FRATRI Victricio*. Sed vox illa *frater* levis est momenti apud Paulinum. Scribebat ille annis 394 et 395, longe ante quam episcopus esset, epistolas 4 et 6, utramque Augustino *fratri*. Certe ad episcopos non est evehctus Paulinus, nisi anno 409, quo quidem anno ad sanctum Augustinum scribens, præstantissimos Ecclesiæ Gallicanæ episcopos tunc viventes recenset, Exsuperium videlicet Tolosanum, Simplicium Viennensem, Amandum Burdigalensem, Diogenianum Albigensem, Dyanium Engolismensem, Venerandum Arvernensem, Alithium Cadurcensem, Pegasium denique Petracoriensem : de Victricio autem silet. Unde videtur sanctus antistes Rothomagensis tunc vivere desiisse. »

(*Ampliora documenta in subjecta Joannis Lebeuf Præfatione reperies.*)

PRÆFATIO JOANNIS LEBEUF

AD SUBSEQUENTEM LIBRUM DE LAUDE SANCTORUM.

Operi quod in lucem a me profertur, occasionem D Martyrum receptio. Illud quisquis perpenderit, alicupræbuit Reliquiarum Sanctorum Apostolorum et jus Rothomagensis episcopi industriæ facile ascribet.

Hæc verba quæ paragrapho tertio leguntur : *Bis ad Rothomagensem Sancti veniunt civitatem*, statim indicant Reliquias in urbe Rothomagensi exceptas. Quod vero circa finem paragraphi sexti scribitur : *Sed quid ego pauper Victricius cultor vester de loci qualitate formido* clare ostendit auctorem fuisse hujus opusculi S. Victricius, qui illius urbis episcopatum tenuit versus finem quarti sæculi et initium quinti.

Stylus hujus operis cum stylo sancti Paulini, quem inter et sanctum Victricius arctissima fuit necessitas, maximam habet similitudinem. Quæ ex Scriptura sacra, ea ex Latina versione tunc temporis usitata excerpta sunt. D. *Martianay* ex manuscripto sancti Germani a Pratis codice, nonnulla retulit, in quibus similis reperitur S. Matthæi translatio, ex cujus fide Patres Scripturæ testimonia afferbant ante S. Hieronymi ætatem.

Hic in quæstionem venire posset an opus illud sit concio quam coram populo Rothomagensi recitaverit Victricius vel libellus quem populi edocendi gratia composuerit? Ex duobus operis locis libellum credam potius esse quam concionem. *Sed nos*, inquit, paragrapho 9, *in tanta gratulatione librum tumultu quæstionum referimus* : et versus finem paragraphi 9, *Si nostra cui sordebit oratio, studium certe neutiquam displicebit, siquidem nos videbit librum simplici fide exarasse, non verbis*. Enim vero fidei confessio quam nuncupat paragrapho 4, et repetitæ advocaciones SS. Apostolorum et Martyrum quorum Reliquiæ in urbem recens venerant, in libro convenientiorem quam in oratione sedem obtinent.

Si de tempore constaret in quo mortui sunt episcopi Mediolanensis provinciæ Theodulus et Eustachius de quibus paragrapho 2, sicuti constat, de tempore quo obiit S. Ambrosius, facilius annum quo Reliquiæ illæ Rothomagum advectæ fuerint, possemus assignare. Id solum pro certo haberi potest (quandoquidem S. Ambrosius ex numero fuit eorum qui in S. Victricii gratiam Ecclesias suas spoliaverint, et quando inter Sanctos morborum curatores appellat Victricius S. Nazarium Mediolanensem) vellicet illam translationem ad illud tempus esse referendam, quod est medium inter Inventionem corporum sanctorum Nazarii et Celsi, ac sancti Ambrosii mortem. Cum igitur non detexerit Ambrosius eorum Sanctorum corpora ante Theodosii mortem quæ contigit die decima septima Januarii anno Christi 395, ipseque Ambrosius obierit anno 397 die Aprilis quarta, sequitur hanc Exceptionem Reliquiarum apud Rothomagenses, circa annum 396 factam fuisse.

De episcopis Eustachio et Theodulo (si tamen de episcopis agat Victricius) constat quod in Epistola Concilii Mediolanensis anni 390 nomina subscripserint, saltem juxta editionem Labbei tomo II Concil. col. 1027 : nam apud alios legitur *Theodorus* non

Theodulus. Verum non parva oritur difficultas circa ipsum Theodulum, an scilicet ille sit amanuensis beati Ambrosii de quo scribebat Paulinus presbyter in vita ejusdem Ambrosii anno 417, ea quæ sequuntur : *Cum ad palatium pergeret Ambrosius, eumque pro loco officii nostri sequeremur, Theodulo tunc Notario qui postea summa cum gratia Mutinensem recit Ecclesiam*, etc. Si enim Victricius de episcopo, mentionem faciat, hinc liquet alium esse a Theodulo Mutinensi episcopo, quod nempe Mutinensem cathedram nondum ascenderat, cum Reliquiæ Sanctorum ipsi assignatæ fuerunt ; siquidem ex loco Paulini superius allegato certum est eum anno 395, post Theodosii mortem Notarii munia sub sancto Ambrosio adhuc egisse. Scribit Ughellus memoriam hujusce episcopi quem Theodorum male vocat, exstare in monumentis Mutinensibus ad annum 397, quo forte tempore obierat Ambrosius et opusculum Victricius jamjam exaraverat.

Cum igitur alium Theodulum assignet Epistola concilii Mediolanensis ad Siricium papam anni 390, istum forte Theodulum indicat potius Victricius. Cujus autem sedis exstiterit episcopus, inferitur ex subscriptionibus concilii Aquileiensis anni 384, quæ repetuntur in exemplari Romano subscriptionum ejusdem concilii Mediolanensis. In iis Theodulo (male Theodorus dicto) assignatur sedes Octodurensis. At cum in ejus territorio quiescerent corpora Martyrum Agaunensium, si quidpiam de Sanctorum Reliquiis Victricio missurus erat Theodulus, de horum profecto Martyrum sanguine intinctam humum quæ tunc etiam religiosissime asservabatur, in capsulam episcopo Rothomagensi destinatam deposuisset. Altum ergo de sancti Mauritii Reliquiis silentium postulat ut intelligatur de Theodulo alio ab episcopo Octodurensi ea quæ in tractatu sancti Victricii referuntur.

De qualicumque episcopo vel Ecclesiæ ministro scripta fuerint, aliqua libellus iste quem lectori offero dignus est veneratione, tum ex parte antiquitatis, quæ plusquam mille quadringentorum annorum est, tum ex parte auctoris cujus nomine insignitur, quippe qui deinde amissis litteris quas ad S. Paulinum Nolanum scripserat sanctus Victricius, hoc damnum reparat, et aliqua Epistolarum Paulini ad Victricius loca illustrat. Cæterum si ægre ferant nonnulli qui auctores Gallos et Francos illustrant, quod Honorium vulgo Augustodunensem, e numero scriptorum nostrorum sustulerim Dissertatione superius edita, observent me in locum Honorii virum suffecisse et dignitate celeberrimum et antiquitate longe commendandum.

Digressiones plurimæ quibus hoc scriptum referuntur, sententiam videntur recentis auctoris Vitæ S. Victricii confirmare, de calumniis quibus petitus fuit, quasi in aliquibus fidei articulis erravisset. Credunt illum in Italiam antea se purgatum ivisse,

* *Le Brun des Marettes* :

unde Reliquias deferre potuerat, quibus illas junxit quas postea excepit; nisi tamen alii prius obtinuerant. Exstat in suburbio Rothomagensi Ecclesia sub titulo S. Gervasii. Hanc non absurde crediderim locum occupare in quo S. Victricius templum posuerat de quo in hujus operis fine loquitur. Tanta est ejus antiquitatis opinio, ut fama sit S. Mellonis primi Rothomagensis episcopi corpus in ea sepultum fuisse. Illam suspicor fuisse ædificatam extra civitatem Romanam ubi juxta leges corpora terræ mandare licitum erat, primamque Rothomagi Cœmeterii jus habuisse, quam potissimum frequentabant fideles propter Sanctorum Reliquias et sepulcra.

In notulis infra paginas in hac editione insertis plurima alia legentur quæ de hoc manuscripto sese offerunt exquirenda. Cætera omisi Scholia quæ Monachus quidam Sancti Galli noni fortasse sæculi vel decimi observavit, quia sane in confesso est illum Monachum (Noikerus fuerit vel Ekkeardus) paulisper fuisse rudem, qui verbi gratia dixerit Rothomagensem civitatem, civitatem fuisse Britannia, et loco Victricii quem non noverat, forte *Vicarium* esse legendum, idque, quia fuerat a scriptore deceptus qui hujus operis auctorem S. Ambrosium fuisse putabat, eo quod in manuscripto codice quem manu tenebat, aliqua sancti Doctoris scripta exciperet.

Hic opportune S. Victricii vitæ narratio veniret, si quis forte illam ignoraret. Optime conscripta fuit a Joanne Baptista *Le Brun* Rothomagensi acolytho juxta ea quæ de Victricio in Epistolis S. Paulini narrantur. Illam Bollandistæ iterum ediderunt in secundo Augusti tomo. Ibi legitur Victricium ab adolescentia militasse: Tum colendi Dei cupiditas eo illum adduxit, ut ad Tribuni pedes arma deponeret missionemque peteret. Hunc Tribunus virgis cædi et in carcerem conjici jussit. Rei militaris Comes ad quem adductus fuit Victricium capite damnavit. Lictor caput jamjam erat amputaturus, cum subito oculis captus est, soluta vincula: quæ cum vidisset Comes, illum ad Imperatorem remisit, a quo dimissus est. In quem locum sese receperit, incertum est, sed eum Rothomagensis populus post Petri mortem episcopum elegit circa annum 385, Victricium postea circa annum 389 Paulinus vidit Viennæ cum S. Martino Turonensi. Ejus autem tanta fuit fama sanctitatis, ut cum Carnuti oblata fuisset beato Martino adolescentula muta, curandæ infirmitatis honorem illi detulerit Martinus, vel episcopo Valentiniano: quod uterque recusavit: populum suum cum simplicitate edocebat Victricius, et exemplum semper præceptis præmittebat. Monasteria in urbe Rothomagensi ac Diœcesi ædificavit. Multi ejus monitis in matrimonio continentiam observabant; plures illi bona sua afferebant, ut eleemosynas erogaret. Apud

A Morinos et Nervios evangelizavit. Hæc omnia narrantem audivit apud Nolam Paulinus Paschasium diaconum quem cum Urso catechumeno in Italiam miserat Victricius, quique Paulini Epistolam ad Victricium retulit. Ex Morinis redux, zizania in agro suo invenit disseminata. Contra adversarios, pro doctrinæ suæ puritate dimicavit, et ea forsitan causa est, cur Romam peteret circa annum 403. Unde cum redisset, Paulino scripsit litteras, quibus veniam precabatur eo quod ad illum iter non direxisset. Candidianum ad eum misit ex suis alumnis unum, qui cum Pontifice Romano de aliquo negotio ageret. A Candidiano didicit Paulinus quæcumque Victricium spectabant, eique secundam ad episcopum Rothomagensem dedit Epistolam. In chartis quas B ad Papam mittebat Victricius, significabat se aliquibus teneri scrupulis propter regulas quas observat Ecclesia Romana circa mores, ad coercendos Canonum violatores. Innocentius librum *Regularem* illi dedit, id est librum in quo Canones Ecclesiæ Romanæ continebantur. Hæc tantum de S. Victricii vita tenentur, quibus adjungendæ sunt circumstantiæ quas hoc opus suppediat.

Corpus ejus sequentibus sæculis ad Castrum Branam pagi Suessionensis delatum fuit. Existimantur Socii Bollandiani a Calvinistis in favillas redactum fuisse cum pagum illum deprædati sunt. At rumor iste, qui et de reliquiis aliquorum sanctorum Galliæ circumfertur, falso nititur fundamento quoad S. Victricii corpus integrum. Quinque nimirum inter C grandiora ossa corporis sancti Præsulis apud Branam sub altari ecclesiæ parochialis S. Nicolai etiam a bellorum istorum temporibus asservata sunt in sarcophago ligneo, scilicet os femoris, os tibiæ, os illud quod *peroné* vocant, item *onoplate* et coxis. Quædam etiam de eodem sacro corpore in ecclesia abbatali S. Evodii ipsius oppidi conservabantur; non vero totum corpus ut putaverat Balletius. His adde brachium quod jam ab initio duodecimi sæculi ad Monasterium Charitatis supra Ligerim delatum fuerat. Ossa quinque superius dicta solemniter illata sunt die quinta Maii anni 1753 in novam capsam manibus Rev. in Christo Patris D. Francisci *Le Febvre de Laubrière* episcopi Suessionensis, qui, ut didici ex processu verbali, statuit in posterum hanc D translationem ritu semiduplici in jam dicta ecclesia S. Nicolai singulis annis recolendam.

Cæterum in edendo hoc Victricii opusculo ipsam numerorum divisionem quæ in codice S. Galli habetur, servare propono, ne quidquam de tantæ antiquitatis manuscripto pereat, possitque lectori certum esse, omnia ad fidem venerandi codicis religiose fuisse collata.

Scribebam Parisiis mense Sextili anni 1757.

SANCTI VICTRICII

ROTHOMAGENSIS EPISCOPI

LIBER DE LAUDE SANCTORUM.

Ex ms. Codice S. Galli annorum plus mille.

I. Portinere nos, dilectissimi fratres, ad misericordiam Dei et omnipotentiam Salvatoris etiam presentibus spiritualium honorum cumulis admemoratur. Nullum vidimus percussorem, gladium vacuum vagina nescimus, et altaria divinarum adimus potestatum, nullus est hodie cruentus inimicus, et Sanctorum passione ditamur, nullus nunc tortor inonabit, et Martyrum tropæa portamus: nullus effusus sanguinis ad præsens, nec persecutor insequitur, et replemur gaudio triumphorum. Immergendum est igitur lacrymis, et grandia sunt in uberem statum gaudia resolvenda. Ecce maxima pars cælestis militiæ nostram dignatur visere civitatem, ut jam nobis habitandum sit inter turbas Sanctorum, et inelytas cælestium potestates. Haud mediocre levamen est delictorum tecum habere quos instruis, tecum habere quos mitigas. Equidem ex gaudio presentimetior quantum huc usque perdiderim. Rogo, date veniam impatientiæ: immodica lætitiæ verba pensare non novit. Doleo et quodam modo humana ratione contristor quod tam sero venerunt habitatores pectoris nostri: minus delictorum repererant si ante venissent. Unde, charissimi, hæc nostra sit apud sanctos prima petitio, ut peccata nostra pia miseratione advocacionis excusent, non animo judicantis inquirant. Et meæ quidem, sancti venerandique Martyres, quantum rocor, apud vos veniabilis excusatio tarditatis est. Nam quod ad Britannias profectus sum, quod ibi moratus sum, vestrorum fecit executione præceptorum. Pacis me faciendæ concacerdotes mei salutare antistites evocarunt. Hoc negare non poteram qui vobis militabam. Non est deesse obsequiis obedire præceptis. Merito virtutis ubique vos esse novis: nullo enim terrarum spatio cælestis claritudo fraudatur. Ignoscere ergo debetis, quod in quadragesimo tantum lapide pene tardus occurrî. Vobis intra

^a Præ gaudio.

^b Querela Ecclesiæ seu fidei, querela est Martyrum totius Ecclesiæ ac præcipue Apostolorum. Hoc sensu Victricius potuit dicere se in Britannias obsequendo præceptis eorum quorum sibi Reliquiæ afferbantur transigrasse, cum in eorum numero essent Reliquiæ S. Joannis Baptistæ, S. Andree, S. Thomæ, quas infra nominat.

^c Forte Victricius Britannus fuit natiuitate, eoque sensu accipiendum quod ad eum scripsit Paulinus Ep. 18: *Te in lucem populi sui de extremo (seu extremo) orbis eduxit Dominus.*

^d Quadragesimo lapide videtur indicare, se non nisi, quindecim leucas ante urbem Rothomagensem Sanctorum Reliquiis obviam ivisse e Britannii revertentem. Leuca enim nostrâ hodierna fere tria

Britannias obsequer, et oceani circumfluo separatus vestro tamen detinebar officio. Dilatio ista desiderium meum læsit, non prætermisit obsequium. Ego tamen totum vestræ tribuo majestati, quia vos estis corpus Christi, et spiritus divinus est qui habitat in vobis; vestrum est quod absui, vestrum est quod redivi. Superest ergo ut excusationis meæ ratio digeratur. Pacis Domini estis auctores, cuius me sententiæ velut interpretem delegistis. Hoc ego Domini Jesu et vestrum salutare præceptum intra Britannias exercui, si non ut debui, tamen ut potui. Sapientibus amorem pacis infudi docilibus legi, uescientibus inculcavi, ingessi nolentibus, secundum Apostolum, *instans opportune, importune*; atque in eorum animas doctrina et palpatione perveni. Ubi me tamen locus et fragilitas humana tentavit, vestri spiritus præsidium flagitavi. Feci quod in maxima vi tempestatis faciunt illi qui navigant: Non gubernatoris peritiam, sed misericordiam supernæ majestatis implorant. Fluctus enim conaterrere et ventis modum adhibere, Jesus qui in vobis est valet, ars terrena non novit. Nec sane mihi jam circa eos laborandum est qui absolute disciplinæ copula exciderunt. Habeo vestrarum præsentiam majestatum: in quibus apparitor religionis excusat, compleat vestræ potestatis auctoritas.

II. Quæ te nunc, benedictæ Ambrosi, veneratione complexer? qua te, Theoduli, deosculer charitate? quibus te interioribus brachiis Eustachii sensui meo glutinem? quo te cultu novæ mentis, Cario, qua admiratione suspiciam? nescio profecto, nescio prætantis meritis quid rependam. Unum solum est quod potest vestris beneficiis respondere, si a sanctis Apostolis et Martyribus debita nostra petitis, ut vobis non desint quos nobiscum esse voluistis. Tu quoque, dilectissime frater Eliane, consedulitati,

miliaria antiquorum continet.

^e Titulus majestatis qui apud veteres non semel occurrit, non Deo solum, sed et Sanctis ac imperatoribus et regibus, quibusdam episcopis et aliis in dignitate constitutis tribuebatur olim, ut videre est in Glossario Cangii.

^f Hic loquendi modus *Benedictæ Ambrosi*, frequens hoc ævo. Sic in ep. S. Paulini 18, ad Victricium, *Benedictum diaconem fratrem nostrum Paschasium* et num. 2, *Benedicti Paschasii*.

^g Jam notavi nomina Theoduli et Eustachii legi in subscriptionibus Concilii Mediolanensis anni 390. Alibi non legitur nomen Carionis.

^h Elianus forsitan erat unus ex relictis Ecclesiæ Mediolanensis, later Reliquiarum.

tum etiam expectationi gratias ago. Sed labori tuo et officio mercedem jam Apostoli ac Martyres exsolverunt, diu tecum fuerunt. Da igitur, da, quid moraris? Sanctorum templa porrigite. Operari libet, non libet loqui. Nam si curavit attacta leviter umbria Salvatoris, procul dubio curabunt amplexata, domicilia passionum. Huc accedit quod fatigationem labor iste non sentit. Apostolos ac Martyres nostros fide ante portavimus. Bis ad Rothomagensem Sancti veniunt civitatem^a: dudum nostrum pectus intrarunt; modo celebrant Ecclesiam Civitatis. Ecce omnis ætas in vestrum funditur famulatum, alter alterum vincere studio religionis insistit. Hinc presbyteri et diacones et omnis vobis quotidiano famulatu cognitus minister occurrit. Notorum sunt obsequia gratiora: non enim amari incipit [Subaud. notus], sed amoris acquirit augmentum.

III. Huc accedit, quod plus Dominum meretur cognita et inveterata milita. Stipendiorum addiamentum timoris est incrementum. Magis enim formidat qui habet quod in offensione deperdat. Talis igitur, talis circa officium vestrum tempore exploratus, vitii exantlatus, labore et vigiliis approbatus miles occurrit^b. Talis, inquam, ministrare festinat, qui laborem in desiderium vertit, qui fortune nomen ignorat, qui hanc vitam non ex præsentis brevitate, sed ex æternitatis felicitate meritur. Cui denique hic habitus mentis est, ut ingenti se ditatum fenore arbitretur, quoties manus habuerit Sanctorum reliquiis onustatas. Hinc Monachorum limata jejuniis caterva densatur, hinc innocentium puerorum perstrepat sonora lætitia. Hinc devotarum, inlibatarumque virginum chorus crucis portat insigne^c. Hinc continentium, et viduarum tali prorsus digna multitudo stipatur officio. Quarum tantum splendidior vita est, quanto durior existit humanæ sortis conditio. Gravis enim pugna est notæ resistere voluptati. Si nescias, ipsa te inscientiæ natura defendit. Si scias ipsa te scientia cupiditatis oppugnat. Hujus incendium defuncti mariti frigus exstinxit, et omne desiderium monumentum triste complectitur. Hujus amores superates maritus servat, et æternitatis promissione palpat. In disparili sorte parilis palma virtutis est. Hæc coitum manente conjugio horrore et pudore damnavit, hæc mortuo commendavit. Nec immerito tantum religionis est studium. Ubi enim nulla est cogitatio voluptatum, ibi est domicilium castitatis. Bona conscientia sanctis libenter obsequitur. Nihil enim differt quod aut rumor laceret, aut tacita cogitationis vexet injuria. Ostentatio pudoris, et abstinentia est assiduitas ob-

^a Ex hoc loco patet latorem non inuento apud Rothomagum sancto Præsule Victricio, suum jam iter ad Britanniam direxisse cum Reliquiis; et cum occurrisset Victricius, una simul Rothomagum repetisse. Inde etiam liquet capsam seu cistellam Reliquiarum non magne fuisse molis, et huic farsan similem quam S. Germanus Autissiodorensis collo gerebat.

sequentis. Nullus hic indumentum tyrium vomit ardorem, nec crepantis serici undæ ambulantis arte crispantur, nulla bacca, nullus auri circulus scitur. Sordent enim humana, ubi divina pensantur. Docente Apostolo: *Hæc omnia tamquam stercora arbitratus sum, ut Christum lucrifacerem.* Incedunt nitidæ flagrantes crapulam casitatis. Incedunt divinis ornamentorum redimitæ muneribus. Pectora sunt Psalmorum referta divitiis. Nulla nox vigiliarum est, in qua talis gemma non micet. Nullus religionis est locus in quo non splendeat tale segmentum; gaudium sanctorum est turba castorum. Irritatio potestatum est viduarum, et continentium multitudo. Hinc senum lacrymæ, et gaudia mixta funduntur, hinc vota matrum, infantum quoque animos gaudia ista pertinent, hinc denique totius populi circa majestatem vestram unus affectus.

IV. Misere mini igitur, misere mini; habetis, quod ignoscatis, constemur^d Deum Patrem; constemur Deum Filium, constemur sanctum Spiritum Deum. Constemur quia tres unum sunt. Unum dixi; quia ex uno sicut Filius de Patre, ita Pater in Filio; sanctus Spiritus vero de Patre et Filio. Ita et Pater et Filius in Spiritu sancto. Una Deitas, una substantia, quia unum principium, et una perpetuitas, sive ante omnia, sive per quem omnia, verus Deus de Deo vero; quia ut alius de alio, ita alius in alio, vivus a vivo, perfectus a perfecto, lumen de lumine, et lumen in lumine. Ita hujus Trinitatis Deitas ex uno et in uno permanens. Pater pater est, Filius filius est, Spiritus spiritus est. Tres nominibus, tres uno principio, tres una perfectione, tres una Deitate, tres uno lumine, tres una virtute, tres una operatione, tres una substantia, tres una perpetuitate, quia ut tres ex uno, ita unitas in tribus. Sic constemur quia sic credimus individuum Trinitatem, ante quam nihil potest affingi, nec mente concipi: per quam omnia visibilia, et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive principatus, sive potestates. *Omnia per ipsum, et sine illo factum est nihil*, qui pro salute generis humani de sublimi descendens, de Maria Virgine Incarnatus hominem induit, passus est, crucifixus, sepultus, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dexteram Dei Patris, inde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritu sancto, quia hoc sacramentum in Apostolis ipse firmavit dicens: *Cum ascendero ad patrem meum, et ad patrem vestrum, rogabo Patrem, et alium advocatum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis; quem hic mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec*

^b Alludit ad ea quæ olim pro Christo passus fuerat.

^c Plura dicit de statu Viduarum et Virginum ad refellendos Joviniani discipulos recens a sanctis episcopis damnatos in concilio Mediolanensi et ut unitatem doctrinæ manifestet.

^d Fidei confessionem edit Victricius ut mos erat tunc temporis propter Arianos nondum omnino eliminatos. Sic aliquando apud Paulinum.

cognoscit eum. Vos autem nostis illum, quia apud vos manet, et vobiscum est (Joan. xiv, 16, 17). Et alibi: Cum vos statuerint ante potestates hujus mundi, nolite solliciti esse quid loquamini, Spiritus Patris vestri loquetur in vobis (Matth. x, 19). In hac unitate venerabilium passionum vestrarum lumina confitemur. In Evangelio legimus, quia vos estis lumina mundi (Matth. v, 14). Illoc in periculis, hoc in lætitia prædicamus. Prosit peccatoribus ista confessio, quia hoc obtinuit ille, qui petivit, sicut Dominus in Evangelio loquitur: Nam cum latro in patibulo pendens ab eo peteret ut sui meminisset, ait Salvator: Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso. Delicta nemo discutiat, veniam postulamus.

V. Age nunc, fratres dilectissimi, sacrosanctis reliquiis melle, lacte subacta psalmodum verba libemus. Vigiliis et jejuniis inebriata sobrietas ablutionem postulet peccatorum. Inclinemus ad nos sanctorum favorem, dum calet adventus. Illorum quidem domicilia superna sunt, sed nos ut hospites prece-mur. Prodest nonnumquam dissimulare, quod scias. Secretum suum ipsi noverint. Facilius impetrant qui sacramenta custodiunt, et secreta non quaerunt. Vos quoque, sacræ, inviolatæque virgines, psallite, psallite, et choreis tramites quibus ad cælum ascenditur et pede pulsate^a. Illos, inquam, qui Paradisi vere gaudent clara luce, nullis nubibus turbidi; illos plantis terite, illos assultibus fatigate.

VI. Ne quis autem de errore queratur; addidit nobis alios duces misericordia Salvatoris. Quid est enim aliud, charissimi, Martyr, nisi Christi imitator? C domitor rabidæ voluptatis? calcator ambitionis, et mortis ambitor, contemptor divitiarum, compressor lasciviæ, intemperantiæ persecutor? Cui numquam sceptrum prudentiæ avaritiæ præripuit, aut cupiditas vindicari. Per hos virtutum gradus unde descenderat Salvator ascendit, docente Apostolo: Qui descendit, ipse est, qui ascendit super omnes cælos. Per hos denique secum, quos prædestinavit, exivit dicens: Pater, quos mihi dedisti, volo, ut ubi sum ego, et illi sint mecum. Prudentia, justitia, fortitudo, temperantia via cælestis est. Hanc Salvator aperuit dicens: Ego sum via et veritas. Hanc margaritarum cælestium, et æternitatis mercator attrivit: hanc viatoribus christianis prophetæ demonstrant: hanc Apostoli frequentarunt: hanc numquam aut frigus D astringit, aut calor incendit. In psalmis cautum est, per diem sol non uret te nec luna per noctem. Qua de re oremus, charissimi, oremus, ut si ascendere nos cumulus prohibet peccatorum, vel ascendentium vestigia osculis arctioribus vaporemus. Isti sunt venerandi, [isti] sunt sancti, qui morti mortem intulere. Sicut legimus: Qui credit in me, licet moriatur vivit. O quam pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus quibus minax plus præstitit persecutor; tortor horruit, risit subditus quæstioni, percus-

^a Metaphorice loquitur.

^b In ms. legitur studio, sed male.

sor tremuit, et trementis dexteram moriturus adjuvit; fera noluit, irritavit objectus, non quia pœnam corpoream natura perdidit, sed quia Salvator tanti præsul certaminis, palmam vibrans, immortalitatis victoriam prætendebat. Hæc quamquam ita sint, tamen in illa passione membrorum vobiscum certamen corpora pertulerunt. Strati ergo humi, et solum lacrymis irrigantes una voce clamemus, ut qui semper sacratas reliquias possidetis, corpora purgetis. Nec vobis, venerandi, nostra sordebit oblatio. Dignum domicilium est quod tot victoribus habitetur. Hic invenietis Joannem Baptistam, illum, inquam, qui stadio^b communi cruentus stetit, sed ad cælum coronatus ascendit, quem Dominus ipse inter natos mulierum autumat potiozem. Hic Andream, hic Thomam, hic Gervasium, hic Protasium, hic Agricolam, hic Eufemiam, quæ quondam ustulato animo sub percussore virgo non palluit. Denique tanta hic est cælestium civium multitudo, ut ad adventum vestræ majestatis locus nobis esset alius inquirendus, nisi vos jungeret secretum vestrum, et unitas potestatis.

Vestra sunt hæc præcepta, charitatem non æmulari, non quaerere illa, quæ sua sunt^c. Unde non ambigo quod secundum hominem vilioris loci vos tangat injuria. Angusta nimis, homines ista perpendunt. Divinitas gradum respuit, nec loco nec tempore definitur. Unitatis nulla subjectio est. Nec mirum, si nihil est vobis in substantia terrena difficile, quibus totum est in spiritus luce commune. Major tamen erit vestrarum gloria potestatum, si defendatis laboriosos, si tuemini hostibus subjacentes. Tegant arma, quos volunt, nos vestra acies, vestra signa custodiant. Nullus est hostis, si tribuatis indulgentiam peccatorum. Ex vestris manibus nostræ vitæ retinacula detinentur. Remittite delicta, et nulla nos bella turbabunt. Sed quid ego pauper Victricius cultor vester de loci qualitate formido? A vobis ad vos venistis, hic reperietis, quos circa Domini Jesu Christi altaria ministrantes reliquistis, porrectis brachiis vos Baptista Joannes expectat. Vos Thomas, vos Andreas, Lucas et cætera multitudo cælestis parilli vos desiderio in suum gremium vocat. Nullus vos novus hospes excipiet. Ii sunt cum quibus militatis in cælo. Peculiaris tamen erit gratulatio, si jungantur reliquiis, qui juncti claritudine spirituali.

VII. Siquidem unam corporulentæ massam Scriptura insinuante colligimus. Quotus enim quis aut natura tam brutus, aut rationis expertus inveniri queat, qui neget feminam ex viri lateribus sumpsisse principium? Ex quo illud emergit, ut intelligamus primordia carnis ex carne esse suscepta. Ipsamque sibi fuisse naturam, ut si animum naviter quispiam intendat, et velut generis genus inquiret, reperiat Adam ex specie genus effectum. Non enim potest

^c Videtur indicare quod jam aliquas Reliquias possidebat Ecclesia Rothomagensis.

genus non esse, ex cujus materia figmentoque diffusa per omnes humani corporis fetura succrevit. Ergo, sanctissimi fratres, primum id scire debemus, homines inter se non natura, sed loco et tempore, et opere, et cogitatione distare. Diversitas enim unitati extranea est. Unitas late sine sui diffunditur detrimento. Quod si omnium hominum unum corpus esse rationis oculi perviderunt, sequitur, ut in Christo, et in Ecclesia viventibus pari argumento unam beneficio adoptionis et carnis, et sanguinis, et spiritus credamus esse substantiam. Initium novæ legis est præteritorum ablutio delictorum. Salvator autem, quamvis esset prioris, tamen melioris testamenti sponsor accessit. Necessè est ergo ut sit in his una virtus, in quibus est sacramentorum una perfectio. Ait enim Apostolus : *Vos estis corpus Christi, et membra, et Spiritus Dei habitat in vobis.* Cum igitur Scriptura docente firmemur Baptismatis sacramento divino nos spiritui posse conjungi, eademque ratione dicamus etiam corpora nostra cum membris filii glutino perseverantis confessionis astringi, nihilque unitati perire per gratiam, quæ dubitatio est, etiam Apostolos Martyresque nostros perfectam absolutamque meruisse concordiam? Cum enim spiritus Dei sit, et Deus filius Christus, qui æquabili potestate opinionem injuriarum subjectionis explodit, qui venerabili triumpho membrorum, morti spatium non reliquit, qui singularitatis abnuit nomen, qui nec finem aut initium ullis sui partibus sentit, Apostoli autem, sanctique et per spiritualis mysterii sanctionem, et per corporis victimam, et per sanguinis censum ac sacrificium passionis ascendere solium Redemptoris, ipso in Evangelio dicente : *Cum sederit filius in throno gloriæ suæ, sedebitis et vos super duodecim tribunalia judicantis XII tribus filiorum Israel.* Et iterum : *Cui remiseritis remissa erunt, et quem ligaveritis, ligatus habebitur.* Relinquitur ergo, ut toti cum toto sint Salvatore. Nam quibus nihil est in professione dissimile, his totum est in Deitatis veritate commune. Per justitiam etiam sunt comites Salvatoris, per prudentiam æmuli, per usum artuum concorporei, per sanguinem consanguinei, per hostiæ consummationem sunt crucis æternitate consortes. Scriptum est enim : *Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum.* Si igitur communis pater, communes et filii, si communes filii, communis hæreditas, si communis hæreditas, communis æternitas. Sancti autem sunt per victoriam immortalitate donati, superest, ut non divisa, sed una sit auctoritas voluntatum. Ipso hoc apud patrem Domino prosequente : *Pater, sanctifica illos in veritate, verbum tuum veritas est. Sicut tu emisisti in sæculo, et ego misi eos in sæculo. Et pro eis sanctifico me, ut sint et ipsi sanctificati in veritate; non solum pro his te rogo, sed etiam pro eis qui credituri sunt in me, per verbum ipsorum. Ut omnes unum*

sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi sint in nobis, ut hoc sæculum credat, quia tu in me misisti, et ego mitto eos. Claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut nos unum sumus. Ego in illis, et tu in me, ut sint consummati in unum, ut cognoscat sæculum, quia tu me misisti et dilexisti illos, sicut me dilexisti. Rapitur enim a dignis imperium salutare, quisquis extulerit sacræ confessionis insigne.

VIII. Alia est, dilectissimi, immortalitas, quæ sine conceptione fragilitatis, est sempiterna. Alia, quæ largitate conceditur. Nos autem Apostolis, et Martyribus donatam immortalitatem negare non possumus. Sed illud assumimus post indeptam divinitatem, nihil esse, quod Trinitatem a sanctorum oblatione secernat; quoniam ipsa eos veritas edidit Trinitatis. Plenam enim perfectamque esse Dei naturam necesse est confiteri. Alioquin fit injuria, si negemus, dicente Domino : *Qui me negaverit, et meos sermones, coram hominibus, et ego eum negabo coram Patre meo et Angelis ejus.* Huc accedit, quod ultra nihil recipit plenitudo. Sanguis autem post Martyrium præmio divinitatis ignescit. Facessat ergo distinctionis injuria, cum sit eadem copula claritatis. *Vado, ait, ad Patrem meum, et ad Patrem vestrum.* Videtis itaque, amantissimi, hoc esse Patris, et Filii per naturæ proprietatem, quod est Sanctis per suscepti muneris unitatem. Deus longe lateque diffunditur, et suum lumen sine sui feneratur detrimento. Quacunque in parte totus est, sensus totus, visus totus, animi totus sui. Non potest ergo non esse perfectus in Apostolis qui est perfectus in toto. Forsitan hoc loco quispiam exclamet, et dicat, Ergo hoc martyr, quod prima virtus, et absoluta, inenarrabilisque substantia Deitatis? dico idem esse per beneficium, non per proprietatem; per adoptionem, non per naturam. Eoque fieri ut cum dies magnus advenerit, nec acquisisse videatur ille qui acceperit imperium, nec minuisse ille, qui dedit. Clementis bonique disceptatoris est, prædicare ante, quid caveas. Ecce nobis velut prælato reliquiarum suarum lumine tramitem veritatis ostendunt. Docent reverentiam, fidem, prudentiam, justitiam, fortitudinem, concordiam, continentiam, castitatem, dum in obsessis corporibus, his quæ sunt contraria puniunt, et vitiorum amovent labes. Sed hanc misericordiam, et hunc docendi affectum, has denique reliquiarum divitias, et hos ignitos luminis radios in se habent; etiam cum nostra cæperint delicta pensare. Boni regis est absque gratia judicare. Ibi mera veritas invenitur, ubi nulla est in unam partem declinatio cognitoris. Nos autem ab ipsis, quibus nunc utimur beneficiis adjuvamur. Ergo in unum velut acervum omnis quæ nunc diffusa est Sanctorum bonitas colligetur, ut sine gratia, sine appellationis injuria sceptrum teneant judicantis. Peccata sunt tenebræ, lux innocentia. Necessè est ergo ut carcer appareat

* *Matth. xix. 28.* In codice ms. S. Germani a Pratis num. 1200 legitur etiam *Matthæi xix, Cum*

sedens filius in throno gloriæ suæ. Hæc est antiqua et prima versio Latina de qua *Martianay.*

lancebrarum, cum cœperit de se in se redire quod lucis est.

IX. Solis lata sunt beneficia; omnia terrarum spatia, omnium domiciliorum oculos replet, et illuminat, et a se sui copia non recedit. Munus suum effundit et recipit tantumque possidet quantum fuerat ante largitus; donat, et donatarum rerum dominus invenitur. Haut aliter, charissimi, ante diem iudicii in cunctas Basilicas, in omnes ecclesias, in omnium denique fidelium pectus justorum splendor infunditur, in se scilicet rediturus cum personam sumpserit iudicantis. Si cui vilis ista comparatio videbitur, in hoc accipiat majestatis esse, non erroris, quod divinis corruptibilia, quod magnis parva collidimus. Primordia quæ generis sunt expertis, nesciunt definiti. Inclinata substantia Deitatis in se suæ similitudinis retinet dignitatem. Nec qualitas, nec quantitas reperitur, cui Trinitas possit æquari. Cœlestis ratio docetur, non comparatur; insinuat, non ornatur. Docuit ergo nos divinitatem solis exemplum. Non tamen se miscuit unitati. Jam illud omnibus liquet, ex nihilo Deum fecisse, quod non erat, tunc sæpe dialecticorum virus ^a eliditur.

Si enim ex inani rerum auctor Deus vas hoc spiritale, et membra composuit, cur non potuit animatum corpus, et velut sanguinis fermento globatam ad sui luminis transferre substantiam? Sed nos in tanta gratulatione librum tumultu questionum referimus. Nec immerito, indagatio enim veritatis, voluptas est inquirentis. Sic Deus, sic Salvator agnoscitur, sic triumphus porrectus salutaribus brachiis invenitur, sic corporibus æternus splendor acquiritur. Angelos ignitæ majestatis spiritum continere cœlesti oratione percipimus: sic enim legimus: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros ignem urentem.* Ergo si in corpore eruor est, eruor autem ipse superno miscetur ardori, nihil superest questionis, quin unam eandemque beatorum colligamus esse cum universitate concordiam. Illa nunc est, charissimi, ex animis nostris abstergenda, abolendaque suspicio, ne quis forte vulgari errore deceptus in minutis justorum, et in hac apostolica consecratione, non putet totius corporeæ passionis consistere veritatem. Nos autem id tota fide, et auctoritate clamamus, in reliquiis nihil esse non plenum. Nam integri artus sunt, ubi est integra medicina. Carnem dicimus glutine sanguinis contineri, spiritum quoque madentem sanguinis rore, flammæ Verbi affirmamus duxisse ardorem. Quod cum ita sit, certissimum est Apostolos, Martyresque nostros integris ad nos venisse virtutibus. Id ita esse, etiam presentibus beneficiis admonemur. Nam cum Jus translationis ipsis volentibus agnoscamus, illud intelligimus, non ipsos sibi inferre propria disseminatione facturam, sed spargere beneficia

unitate ditatos. Flamma claritudinem suam effundit, et donat, nec tamen patitur dispendium largitatis. Sic Sancti sunt sine damno munifici, sine addimento pleni, sic ad nos sine peregrinationis fastidio pervenerunt. In reliquiis ergo admonitio perfectionis est, non divisionis injuria. Quidquid ex disparili conceptione formatur, et non primi fontis liquore perfunditur, id caducum esse necesse est. Sol et sidera, tellus, et residua nomina vanitatum recipiant corruptibilitatem, quia non habent exordium spiritale. Sanctorum autem passio, imitatio Christi est, et Christus est Deus. Ergo non est in plenitudine iuscranda divisio, sed in ipsa divisione, quæ oculis subjacet, plenitudinis est veritas adoranda.

X. Cur igitur reliquias appellamus? quia rerum imagines, et signa sunt verba, subjicitur oculis eruor et limus. Id nos reliquiarum nomine, quis aliter non possumus, velut vividi sermonis impressione signamus. Sed nos nunc totum in parte dicendo, non corporalium luminum obices, sed cordis oculos aperimus. Non enim res verbis, sed verba serviunt rebus. Unde aurotis sermonum invidiis, res cum re, ratio cum ratione colligat. Omnis pars, quæ dicitur species, necesse est, ut generis in se vim definitionemque suscipiat. Nam cum animal esse substantiam animatam, substantiamque sensibilem dixerō, simul dixi et homines, et boves, et cæterorum animantium definitionem, quomodo est homo qui non percipit quæ Dei sunt. Quod si in generis definitione etiam specierum momenta pensantur, qui fieri potest, ut in reliquiis non sit plenitudo carnalis, ^b cum sit eadem ratio spiritualis? Ostendimus itaque in parte totum esse posse. Unde queri jam de exiguitate non possumus; non eum dixerimus ad instar generis, nihil sacramentis pervire corporibus, certe illud assignavimus, non posse minui, quod divinum est, quia totum in toto est. Et ubi est aliquid, ibi totum est. Corpus autem infectione spiritus æternari, divisa colligimus lectione. Concluditur ergo, ut nihil amplius desideretur ubi plenitudo sentitur. Docendi gratia in facili illo, per vulgatoque persistamus exemplo. Ignis jubat dicimus, colorem dicimus, et tamen idem imperante natura nec aliud ab alio, nisi sola nominis distinctione dividitur. Lux splendorem parturit, nec tamen lucis et splendoris sit ulla discretio. Homo ipse in eo, quod homo est, naturam tamen cum omnibus nascenti communione collegium. *Æs*, aurum, et reliqua genera metallorum, quamvis in diversam humatis avaritæ unguibus rapiantur, tamen habent individua substantiæ qualitatem. Clarus igitur species ad naturam referri. Claret igitur in reliquiis perfectionem membrorum esse, quia inest in spirituali sacratione consortium. Qualis enim celestis,

^a Monachus Sangallensis annotavit forte legendum *virtus*, et quidem recte. Hæc contra Atheos.

^b Cum particulas sanguinis concreti duxerat e pluribus Sanctis acceperit, significat tamen modicas

hasce Reliquias nihilominus magni habendas esse. Plura hic et supra congerit de intercessione Sanctorum, et plura proponit circa sanguinis prærogativam, quem vocat *Minutias Sanctorum*.

tales et ecclēstes. Si divisas esse reliquias diceremus a spiritu, merito omnis viscerum nexus et soliditas quæreretur. At vero cum unitam advertamus esse substantiam, ab re est, totum in toto perquirere. Injuria unitatis est, majoris inquisitio potestatis. Oculorum est ista deceptio. Clariora sunt lumina rationum. Cernimus parvas reliquias, nonnihil sanguinis. Sed has minutias clariore esse, quam sol est, veritas intuetur, Domino in Evangelio dicente: *Sancti mei fulgebunt sicut sol, in regna Patris*; et tunc sol amplius quam nunc, clariusque lucebit.

XI. Huc accedit quod non minus in partibus, quam in soliditate curatio est. An aliter in Oriente, Constantinopoli, Antiochiæ, Thessaloniciæ, Naiso ^a, Romæ, in Italia miseris porrigunt medicinam? An aliter laborantia corpora deficiunt? Curat Ephesi Joannes Evangelista, præterea et in locis plurimis; quem Christi a pectore nec ante consecrationem accepimus: recessisse, et apud nos ipsa ejus est medicina. Curat Bononiæ Proculus, Agricola, et hic quoque horum cernimus majestatem. Curat Placentiæ Antoninus. Curat Saturninus, Trajanus in Macedonia. Curat Nazarius Mediolano: Mutius ^b Alexander, Datus ^c, Chindeus ^d larga virtute gratiam salutis infundunt. Curat Rogata ^e, Leonida, Anastasia, Anatoelia, ut ait Apostolus Paulus: *In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, uno, atque eodem spiritu, qui omnia in omnibus operatur*. Rogo, an alia est apud nos, alia apud alios memoratorum medela sanctorum? Quod si quidquid ubique sanctorum est, parili pietate cultores suos defendunt, purgant, tuentur, adjiciendus cultus est, non discutienda majestas. Quod si in reliquiis non esset plenum pondus virtutis, tamen non erat bonæ mentis derogare tali alicui dignitati. Non enim scire prodest, sed timere. Quia cautum est: *Timor Domini expellit peccatum. Nam qui sine timore est, nusquam poterit justificari*. Innumerabilia sunt, quæ occurrunt, sed nos puri liquoris meatus, et tramites aucupamur. Non me hypothetici et categorici syllogismorum modi intricant, non inania philosophorum sophismata decipiunt: ipsa faciem suam veritas aperit, fides despuat argumenta, crimen latebras, innocentia publicum quærit. Manu igitur ostendo, quod quæritur, tango redurias, affirmo in istis reliquiis perfectam esse gratiam perfectamque virtutem. Hoc licet si res esset sermonum collisione pandenda, dicerem et genere, et specie, et numero idem esse; de quo ambigit infida calumnia dubitantis, nec dubitantis fortasse, sed non amantis. At vero cum totam fide teneam, supervacancis supersedendum interim reor, sed videnda, non quærenda. Ecce incumbit inmundi pollutique spiritus tortor, nec venit sub aspectu ille,

qui torquet. Nulla sunt vincula, et ligatur ille qui patitur. Equuleum aeris habet ira cœlestis.

Nulla ungula est, et tanta sunt crimina confitentium; nullum vulnus apparet, et dentium stridor auditur, nulla interrogatio disceptantis, et sequitur permissio recedentis.

Nemo profecto, nemo tam inops mentis est ut dicat deesse plenitudini, cum examini nihil deesse videat. Deus enim proculdubio, Deus est, quisquis est invisibilium tortor et iudex. Imperfecta natura nescit spiritum vulnerare. Interiora non judicat, nisi qui sanat. Non imperat elementis, nisi qui calcat sceptrum. Non tenet Trinitatem, nisi qui est in partibus integer, et totus in toto; sensus primus nullius adjectionis est indigus. Apostoli autem sanctique non solum additamenta non quærunt, sed etiam sanitata, et salutis beneficia largiuntur.

Ergo unus sensus, unus spiritus, una est his cum veritate permixtio. Qui curat, et vivit; qui vivit in reliquiis est. Apostoli autem Martyresque medentur, et diluunt. In reliquiis igitur sunt totius vinculo æternitatis astricti. Omnem sectionem nubium mortis infuscat. Nos satis superque Sanctos declaravimus partis damna non nosse. Residet ergo ut intelligamus, misericordiæ esse, non quæstionis, quod se justi omnibus largiuntur; qui amat, credit; qui credit, fidem in disputatore, et sacerdote, non verbarimatur. Unde si nostra cui sordebit oratio, studium certe neutiquam displicebit. Si quidem nos videbit, librum simplici fide exarasse, non verbis; cultu, non argumentis; veneratione, non curiositate. Amator veritatis est quisquis reverentiam detulerit; osor est, quisquis moverit quæstionem.

XII. Qua de re, Amantissimi, dum recens est turba sanctorum, incumbamus, et ex imis corporum venis suspiria proferamus. Ad-unt advocati, delictorum nostrorum gesta oratione pandamus. Favent iudices, possunt mitigare sententiam, quibus dictum est: *Sedebitis super duodecim tribunalia, judicabitis duodecim Tribus filiorum Israel (Matth. xix, 28)*. Semper iudices, quia semper Apostoli. Sed me longius non tam dicendi studium, quam fidei traxit officium; immodica gratulatio tacere non novit. Lætitia detrimentum est, si desit auditor. Ergo si tacere in tanta exsultantium celebritate potuissem, crimen incertis incurrerem: Apostoli ac Martyres veniant, Antistitem tacere non convenit. Eriguntur altaria, de gaudio Sacerdotis populus sumat exordium. Quis rogo, tam brutus? Quis tam profanus? quis tam legis et religionis ignarus, ut gaudia ista non sentiat? Si quis sæcularium principum nostram nunc viseret civitatem, proflus sertis spatia omnia redimita riderent, matres tecta complerent, portæ undam po-

^a Naisus hic reponitur inter præcipuas civitates. Sita era in Thracia, diciturque patria fuisse Constantini M. Inter Epistolas papæ Innocentii I, una inscribitur ad Martianum Naisetanum episcopum.

^b Mutius forte e Byzantio anno 311.

^c Datus, forte Dathus episcopus Ravenna qui

obiit 3 Julii c. an. 190.

^d Chindeus, forsan presbyter Martyr in Pamphiliâ sub Diocletiano 11 Julii. De aliis superest inquirendum.

^e In mas. legitur *Rogata*, quod errore amanuensis videtur factum.

tenebrarum, cum cœperit de se in se redire quod lucis est.

IX. Solis lata sunt beneficia; omnia terrarum spatia, omnium domiciliorum oculos replet, et illuminat, et a se sui copia non recedit. Munus suum effundit et recipit tantumque possidet quantum fuerat ante largitus; donat, et donatarum rerum dominus invenitur. Hanc aliter, charissimi, ante diem iudicii in cunctas Basilicas, in omnes ecclesias, in omnium denique fidelium pectus justorum splendor infunditur, in se scilicet rediturus cum personam sumpserit iudicantis. Si cui vilis ista comparatio videbitur, in hoc accipiat majestatis esse, non erroris, quod divinis corruptibilia, quod magnis parva collidimus. Primordia quæ generis sunt experta, nesciunt definiri. Inclinata substantia Deitatis in se suæ similitudinis retinet dignitatem. Nec qualitas, nec quantitas reperitur, cui Trinitas possit æquari. Cœlestis ratio docetur, non comparatur; insinuat, non ornatur. Docuit ergo nos divinitatem solis exemplum. Non tamen se miscuit unitati. Jam illud omnibus liquet, ex nihilo Deum fecisse, quod non erat, aude sæpe dialecticorum virus ^a eliditur.

Si enim ex inani rerum auctor Deus vas hoc spiritale, et membra composuit, cur non potuit animatum corpus, et velut sanguinis fermento globatam ad sui luminis transferre substantiam? Sed nos in tanta gratulatione librum tumultu questionum referimus. Nec immerito, indagatio enim veritatis, voluptas est inquirentis. Sic Deus, sic Salvator agnoscitur, sic triumphus porrectus salutaribus brachiis invenitur, sic corporibus æternis splendor acquiritur. Angelos ignitæ majestatis spiritum continere cœlesti oratione percipimus: sic enim legimus: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros ignem urentem.* Ergo si in corpore cruor est, cruor autem ipse superno miscetur ardori, nihil superest questionis, quin unam eandemque beatorum colligamus esse cum universitate concordiam. Illa nunc est, charissimi, ex animis nostris abstergenda, abolendaque suspicio, ne quis forte vulgari errore deceptus in minutis justorum, et in hac apostolica consecratione, non putet totius corporeæ passionis consistere veritatem. Nos autem id tota fide, et auctoritate clamamus, in reliquiis nihil esse non plenum. Nam integri artus sunt, ubi est integra medicina. Carnem dicimus glutino sanguinis contineri, spiritum quoque madentem sanguinis rore, flammam Verbi affirmamus ductisæ ardorem. Quod cum ita sit, certissimum est Apostolos, Martyresque nostros integris ad nos venisse virtutibus. Id ita esse, etiam presentibus beneficiis admonemur. Nam cum Jus translationis ipsis volentibus agnoscamus, illud intelligimus, non ipsos sibi inferre propria disseminatione facturam, sed spargere beneficia

^a Monachus Sangallensis annotavit forte legendum *virtus*, et quidem recte. Hæc contra Atheos.

^b Cum particulas sanguinis concreti duxtaxat e pluribus Sanctis acceperit, significat tamen modicas

unitate ditatos. Flamma claritudinem suam effundit, et donat, nec tamen patitur dispendium largitatis. Sic Sancti sunt sine damno munifici, sine addimento pleni, sic ad nos sine peregrinationis fastidio pervenerunt. In reliquiis ergo admonitio perfectionis est, non divisionis injuria. Quidquid ex disparili conceptione formatur, et non primi fontis liquore perfunditur, id caducum esse necesse est. Sol et sidera, tellus, et residua nomina vanitatum recipiant corruptibilitatem, quia non habent exordium spiritale. Sanctorum autem præcio, imitatio Christi est, et Christus est Deus. Ergo non est in plenitudine inserenda divisio, sed in ipsa divisione, quæ oculis subjacet, plenitudinis est veritas adoranda.

X. Cur igitur reliquias appellamus? quia rerum imagines, et signa sunt verba, subjicitur oculis cruor et limus. Id nos reliquiarum domice, quis aliter non possumus, velut viridi sermionis impressione signamus. Sed nos nunc totum in parte dicendo, non corporalem luminum obices, sed cordis oculos aperimus. Non enim res verba, sed verba serviunt rebus. Unde auctoris sermonum immodiis, res cum re, ratio cum ratione confligit. Omnis pars, quæ dicitur species, necesse est, ut generis in se vim definitionemque suscipiat. Nam cum animal esse substantiam animatam, substantiamque sensibilem dixerò, simul dixi et homines, et boves, et cæterorum animantium definitionem, quomodo est homo qui non percipit quæ Dei sunt. Quod si in generis definitione etiam specierum momenta pensantur, qui fieri potest, ut in reliquiis non sit plenitudo carnalis, ^b cum sit eadem ratio spiritualis? Ostendimus itaque in parte totam esse posse. Unde queri jam de exiguitate non possumus; non eum dixerimus ad instar generis, nihil sacramentis perire corporibus, certe illud assignavimus, non posse minui, quod divinum est, quia totum in toto est. Et ubi est aliquid, ibi totum est. Corpus autem infectione spiritus æternari, divisa colligimus lectione. Concluditur ergo, ut nihil amplius desideretur ubi plenitudo sentitur. Docendi gratia in facili illo, per vulgatoque perstantiam exemplo. Ignis jubet dicimus, colorem dicimus, et tamen idem imperante natura nec aliud ab alio, nisi sola nominis distinctione dividitur. Lux splendorem parturit, nec tamen lucis et splendoris sit ulla discretio. Homo ipse in eo, quod homo est, naturam tamen cum omnibus nascendi communione collegium. *Æs*, aurum, et reliqua genera metallorum, quamvis in diversum hæmetis avaritice unguibus rapiantur, tamen habent individua substantiæ qualitates. Claret igitur species ad naturam referri. Claret igitur in reliquiis perfectionem membrorum esse, quia inest in spirituali sacratione consortium. Qualis enim cœlestis,

hæc Reliquias nihilominus magni habendas esse. Plura hic et supra congerit de intercessionem Sanctorum, et plura proponit circa sanguinis prærogativam, quem vocat *Minutias Sanctorum*.

tales et ecclestes. Si divisas esse reliquias diceremus a spiritu, merito omnis viscerum nexus et soliditas quæreretur. At vero cum unitam advertamus esse substantiam, ab re est, totum in toto perquirere. Injuria unitatis est, majoris inquisitio potestatis. Oculorum est ista deceptio. Clariora sunt lumina rationum. Cernimus parvas reliquias, nonnihil sanguinis. Sed has minutias clariore esse, quam sol est, veritas intuetur, Domino in Evangelio dicente: *Sancti mei fulgebunt sicut sol, in regna Patris*; et tunc sol amplius quam nunc, clariusque lucebit.

XI. Iluc accedit quod non minus in partibus, quam in soliditate curatio est. An aliter in Oriente, Constantinopoli, Antiochiæ, Thessaloniciæ, Naiso ^a, Romæ, in Italia miseris porrigitur medicinam? An aliter laborantia corpora deficiunt? Curat Ephesi Joannes Evangelista, præterea et in locis plurimis; quem Christi a pectore nec ante consecrationem accepimus: recessisse, et apud nos ipsa ejus est medicina. Curat Bononiæ Proculus, Agricola, et hic quoque horum cernimus majestatem. Curat Placentiæ Antoninus. Curat Saturninus, Trajanus in Macedonia. Curat Nazarius Mediolano: Mutius ^b Alexander, Datus ^c, Chindeus ^d larga virtute gratiam salutis infundunt. Curat Rogata ^e, Leonida, Anastasia, Anatolia, ut ait Apostolus Paulus: *In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, uno, atque eodem spiritu, qui omnia in omnibus operatur*. Rogo, an alia est apud nos, alia apud alios memoratorum medela sanctorum? Quod si quidquid ubique sanctorum est, parili pietate cultores suos defendunt, purgant, tuentur, adjiciendus cultus est, non discutienda majestas. Quod si in reliquiis non esset plenum pondus virtutis, tamen non erat bonæ mentis derogare tali aliquid dignitati. Non enim scire prodest, sed timere. Quia cautum est: *Timor Domini expellit peccatum. Nam qui sine timore est, nusquam poterit justificari*. Innumerabilia sunt, quæ occurrunt, sed nos puri liquoris meatus, et tramites aucupamur. Non me hypothetici et categorici syllogismorum modi intricant, non inania philosophorum sophismata decipiunt: ipsa faciem suam veritas aperit, fides despuat argumenta, crimen latebras, innocentia publicum quærit. Manu igitur ostendo, quod quæritur, tango redivias, affirmo in istis reliquiis perfectam esse gratiam perfectamque virtutem. Hoc loco si res esset sermonum collisione pandenda, dicerem et genere, et specie, et numero idem esse; de quo ambigit infida calumnia dubitantis, nec dubitantis fortasse, sed non amantis. At vero cum totam fide teneam, supervacancis supersedendum interim reor, sed videnda, non quærenda. Ecce incumbit inmundi pellitque spiritus tortor, nec venit sub aspectu ille,

qui torquet. Nulla sunt vincula, et ligatur ille qui patitur. Equiteum aeris habet ira cœlestis.

Nulla ungula est, et tanta sunt crimina confitentium; nullum vulnus apparet, et dentium stridor audiitur, nulla interrogatio disceptantis, et sequitur permissio recedentis.

Nemo profecto, nemo tam inops mentis est ut dicat deesse plenitudini, cum examini nihil deesse videat. Deus enim proculdubio, Deus est, quisquis est invisibilium tortor et iudex. Imperfecta natura nescit spiritum vulnerare. Interiora non judicat, nisi qui sanat. Non imperat elementis, nisi qui calcat sceptrum. Non tenet Trinitatem, nisi qui est in partibus integer, et totus in toto; sensus primus nullius adjectionis est indigus. Apostoli autem sanctique non solum additamenta non quærunt, sed etiam sanitatis, et salutis beneficia largiuntur.

Ergo unus sensus, unus spiritus, una est his cum veritate permixtio. Qui curat, et vivit; qui vivit in reliquiis est. Apostoli autem Martyresque medentur, et diluunt. In reliquiis igitur sunt totius vinculo æternitatis astricti. Omnem sectionem nubulum mortis infuscat. Nos satis superque Sanctos declaravimus partis damna non nosse. Residet ergo ut intelligamus, misericordiæ esse, non quæstionis, quod se justis omnibus largiuntur; qui amat, credit; qui credit, fidem in disputatore, et sacerdote, non verba rimatur. Unde si nostra cui sordebit oratio, studium certe neutiquam displicebit. Si quidem nos videbit, librum simplici fide extrasse, non verbis; cultu, non argumentis; veneratione, non curiositate. Amator veritatis est quisquis reverentiam detulerit; osor est, quisquis moverit quæstionem.

XII. Qua de re, Amantissimi, dum recens est turba sanctorum, incumbamus, et ex imis corporum venis suspiria proferamus. Adunt advocati, delictorum nostrorum gesta oratione pandamus. Favent iudices, possunt mitigare sententiam, quibus dictum est: *Sedebitis super duodecim tribunalia, judicabitis duodecim Tribus filiorum Israel (Matth. xix, 28)*. Semper iudices, quia semper Apostoli. Sed me longius non tam dicendi studium, quam fidei traxit officium; immodica gratulatio tacere non novit. Lætitia detrimentum est, si desit auditor. Ergo si tacere in tanta exsultantium celebritate potuissem, crimen mœroris incurrerem: Apostoli ac Martyres veniunt, Antistitem tacere non convenit. Eriguntur altaria, de gaudio Sacerdotis populus sumat exordium. Quis rogo, tam brutus? Quis tam profanus? quis tam legis et religionis ignarus, ut gaudia ista non sentiat? Si quis sæcularium principum nostram nunc viseret civitatem, proflans sertis spatia omnia redimita riderent, matres lecta completerent, portæ undam po-

^a Naisus hic reponitur inter præcipuas civitates. Sita era in Thracia, diciturque patria sive Constantini M. Inter Epistolas papæ Innocentii I, una inscribitur ad Martianum Naisetanum episcopum.

^b Mutius forte e Byzantio anno 311.

^c Datusus, forte Dathus episcopus Ravennæ qui

obiit 5 Julii c. an. 190.

^d Chindeus, forsitan presbyter Martyr in Pamphilia sub Diocletiano 11 Julii. De aliis superest inquirendum.

^e In mas. legitur *Rogata*, quod errore amanuensis videtur factum.

puli moverent, omnis ætas in studium divisa, adreas [*Id est laudes*], et bellica facta cantaret, paludamenti flammam ac Tyrium muricem miraretur, stupe- ret, Rubri pretium maris, et gelatas lacrymas bel- luarum: et quidem miranda si videas, contemnenda si cogites; denique lapides appellantur; hæc inquam, hiantem populum detinerent. At vero beatissimi, cum Martyrum triumphus, et pompa virtutum nostra tecta succedunt, cur non solvamur in gaudia? Nec deest quod miremur: pro regali amictu præsto est æterni luminis indumentum. Hic purpura, hic togæ liberæ sanctorum sunt, hic diademata variis gemma- rum distincta luminibus, sapientiæ, intellectus, scientiæ, veritatis, consilii, fortitudinis, tolerantia, temperantiæ, justitiæ, prudentiæ, patientiæ, castita- tis, iustæ in lapidibus singulis sunt expressæ, scriptæ- que virtutes. Hic spiritalibus gemmis coronas Marty- rum artifex Salvator ornavit. Ad has gemmas anima- rum vela tendamus, nihil in his fragile, nihil quod ma- jus minuat, nihil quod sentiat detrimentum. Magis ac magis in specie florescunt; æternitatis insignia edita esse, etiam sanguis ostendit, qui ignem Spiritus sancti adhuc signat in ipsis corporibus reliquiis- que membrorum. Gratulamur, carissimi, quoties videnus tenebras luce discussas. Cur non effusius in gaudia prorueamus, cum cernamus salutarium, æter- norumque luminum jubar allatum? Dies mihi videtur clarioris serenitatis sumpsisse lætitiã. Nec imme- rito, septuplo enim, ut dixi, Martyres sole sunt cla- riores. Sed nunc nobis, amantissimi, orandum est, non perorandum [*Hic deest in ms. orandum*], inquam, ut a nobis omnis diaboli impetus repellatur, qui clan- destino lapsu nostrum pectus ingreditur. Firmate igitur, Sancti, vestros firmate cultores, ac petra an- gulari nostrum pectus instruite. Periculosus ac fortis est hostis, omnes aditus, omnes explorat ingressus. Sed nihil est verendum, grandis est occurrentium multitudo Sanctorum. Cum igitur nobis e cœlitum castris tantus militum et regum numerus advenerit, arripiamus arma justitiæ, prudentiæ, nos et fidei clypeo protegamus, non lorice squamis, sed tempe- rantia, et pudicitia laminis pectora muniamus. Dex- tris nostris fidei semper ac patientiæ tela vibremus. Mox feriamus, si quispiam pulsaverit inimicus. Ta- lia dudum, talia Apostoli arma portarunt. His in- structi, intemperantiæ, lasciviæ, cupiditatis, ambitio- nis, iræ quoque et superbiæ colla fregerunt.

Nihil itaque nobis misericordia Salvatoris, non arma, non præsidia denegavit. Unde etiam atque etiam providendum est ne nos velut oscitantes vitio- rum torpor invadat, ne aut incredulitas fidei inimica subripiat, aut ira differat, aut cupiditas vexet, aut luctet ambitio. Libenter nobiscum nostri Marty- res versabuntur, si ad eorum famulatum puram conscientiam deferamus. Si cui forte dura et in- eluctabilis videtur ista milita, non abiciat has- tam, antequam classicum crepet, nec eum ante pu- gnam frigus æortis invadat. Nemo signa deserat

A Salvatoris. Dedit exemplum, mittit auxilia. Certa vi- ctoria est cum talibus commilitonibus, et cum Chri- sto imperatore pugnare; tunc profecto in me splen- debit galea Sacerdotis, si me in acie charitas vestra perspexerit; incendium gloriæ est, vobis spectanti- bus, vobis sequentibus dinicare. Tuta statio, et sa- luti munitissimus portus est fides inconcussa et constantia spiritalis. Bona vita nihil prodest, si ne- scias cui vivas. In altum rapiet turbo ventorum le- vem et incredulam mentem. Fides est quæ Sanctos vexit ad cœlum; fides est quæ flammam veritatis in ro- rem, et in incendii globos salutarem frigus immisit; fides est quæ fluctuantium undarum liquores sub am- bulantum vestigiis solidavit; fides est quæ Martyres in exemplum mortis exhibet consecratos; fides est quæ Confessorum animas munivit in certamine pas- sionis; fides est quæ jejunas, et seras, et aridas es- cas in humilitate depascit; fides est quæ virginitatem, viduitatem, continentiam modesta integritate custodit; fides est quæ sustulit concupiscentiam cor- poralem et amorem imperii cœlestis ingressit; fides est quæ Domino per mortem crucis immortalitatem conjungit. Hæc per odia sæculi exhibet Domino co- odibiles; hæc in carceribus confovet Confessores, teterrimo tenebrarum horrore conclusos, dumque in squalore sordibusque jactantur, ipsisque terrarum cubilibus transpunguntur, non somno liberi, quietem vel modici temporis capiunt. Dum ita per singulos dies omni tormentorum genere laniuntur; dum de- nique suppliciis multimodis urgentur, virtus proficit ad coronam. Fides est quæ in his tot conflictationi- bus caram unitatem exhibet Deo, reddit vicem Chri- sto, moriendo pro ipso. Sicut caput corporis mor- tuum est pro membris, ita pro capite membra mo- riuntur, ut sicut caput vivit, ita cum capite vivifcen- tur membra. Hæc confirmat beatissimus Paulus: *Si commorimur Christo, et convivimus; si toleramus, et conregnamus*. Superest, amantissimi, ut et peccato- rum nostrorum confessio subsequatur. Non quod di- viniæ potestates secessus animorum, et secreta non extorta confessio. Nullus sit, charissimi fratres, dies, quo non his fabulis moremur, ille Martyr sub tortore non impalluit, ille percussoris moras festina- tione præcessit, ille flammam avidus bibit; ille sec- tus est, sed integer stetit, ille felicem se dixit, cui contigit cruciari; ille inter manus carnificum, ne qua mora fieret properanti jussit redire fluminibus. Illa patris lacrymas doluit, ut filia, contempsit ut Martyr; illa irritatione iram leonis mortis avida concitavit; illa jejunante filio feris ubera plena por- rexit: illa virgo monilia æternitatis ornamenta per- cussori colla subjecit. Millia sunt, charissimi fratres, exempla virtutum, quæ pagina sancta commemorat. Sed nos hortandi magis, quam docendi gratia car- psimus pauca de multis. Fidelibus enim pauca suffi- ciunt, infidelibus multa non prosunt. Non sunt san- ctorum desideria differenda. Cur moramur? Divinis,

patet aula Martyribus ^a, jungantur reliquæ; jungantur et gratiæ, in unum conveniant, primæ resurrectionis exordia. Interea confessio nosra subripiat. Indulgentia criminum est gratulatio potestatum. Haud immerito, charissimi fratres, basilicæ spatium cupidus ædificator arripui. Appetentiam meam sanctorum excusat adventus. Ipsi sibi aulam parari occulta desiderii mei ratione jusserunt. Sic est profecto, sic est. Nam fundamenta jecimus, pa-

^a Inde liquet tractatum istum antequam reliquæ in Ecclesia collocarentur fuisse prolatum; et ædi-

ficium nondum fuisse absolutum cum auctor illum consummavit. A rictes in longum duximus, et hodie discimus, quibus operis nostri crescebat intentio. Qua de re omnes sunt moræ castigatione pulsati, nihil me pigrum tardumque delectat. Juvat manibus volvere, et grandia humeris saxa portare. Sudorem meum bibit terra; atque utinam sanguinem biberet pro nomine Salvatoris! Sudorem interim bibit terra ultaria susceptura. Si nos fideles Apostoli et Martyres nostri perspexerint, alios invitabunt.

ficiam nondum fuisse absolutum cum auctor illum consummavit.

De hoc opusculo vide quæ leguntur in Præf. T. II Op. S. Ambrosii; et in Mercur. Gallic. 1737, Martio pag. 546 et. Septemb. p. 916.

ANNO DOMINI CCCCXVII.

PAMMACHIUS ET OCEANUS.

ALIQVOT EPISTOLÆ.

(Has adis Epistolas inter Hieronymianas, tomo XXII nostræ Patrol., sub numeris XLVIII, XLIX, LVII, LXVI, LXIX, LXXXIII, LXXXIV, XCVII.)

ANNO DOMINI CCCCXVII.

INNOCENTIUS I PAPA.

PROLEGOMENA.

NOTITIÆ BIOGRAPHICÆ.

I.

(Ex libro pontificali, apud Labb. coll. Concl. t. II.)

Innocentius, natione Albanensis, ex patre Innocentio, sedit annis quindecim, mensibus duobus, diebus viginti uno. Illic constitutum fecit de omni Ecclesia, et de regulis monasteriorum, et de Judæis, et de paganis. Et multos Cataphrygas invenit, quos in exsilio monasterii relegavit. Hic invenit Pelagium et Cœlestium hæreticos, et damnavit eos. Et hoc constituit, ut qui natus fuerit de Christiana, denuo nasci debeat per baptismum, hoc est, baptizari, quod Pelagius damnabat. Eodem tempore dedicavit basilicam sanctorum Gervasii et Protasii ex devotione testamenti cujusdam illustris femine Vestinæ, laborantibus presbyteris Ursicino et Lopardo, ac diacono Libyano. Quæ femina suprascripta testamenti paginam sic ordinavit, ut basilica sanctorum martyrum, ex ornamentis et margaritis, venditis justis estimationibus, construeretur. Et constructa est usque ad perfectum. In quo loco beatissimus Innocentius ex delegatione illustri femine Vestinæ titulum Romanum constituit. Et in eadem domo obtulit patenas argenteas duas, pensantes singulas libras 20;

PATROL. XX.

amas argenteas duas, pensantes singulas libras 20; coronas argenteas 12, penantes singulas libras 14; pharum cantharum unum, pensans libras 22; cerostrola argentea 4, pensantia singula libras 25; turrim argenteam cum patena, et columbam deauratam, pensantem libras 30. Ad ornatum baptisterii, cervum argenteum, fundentem aquam, pensantem libras 15; vas ad oleum chrisimatis argenteum, pensans libras quinque; vas aliud ad oleum exorcizatum, pensans libras quinque; patenas duas ad chrisma, pensantes singulas libras tres; scyphum argenteum anaglyphum, pensantem libras decem; scyphum alium argenteum, pensantem libras decem; calices argenteos quinque, pensantes libras tres; calices argenteos baptismi numero tres, pensantes singulos l. 2; aquamaniles argenteos, pensantes libras 16; phara canthara ærea 16, pensantia singula libras decem; phara canthara ærea cerostrola in gremio basilicæ numero 20, pensantia singula libras 40; domos juxta basilicam Libyanam, præstantes solidos octoginta quinque et tremissem; balneum in eodem juxta templum Mamuri, præstantes solidos 32; domos in clivum salutis balneatæ, præstantes solidos septem et tremissem; possessionem Sarras in Clusino territorio,

15

præstantem solidos 71 et tremissem; possessionem Corbuanam in territorio Clusino, præstantem solidos 79; possessionem Fundanensem in territorio Fundano eum adjacentibus attiguis 15, præstantem solidos 181 et tremissem; possessionem Figlinam in territorio Casinate, præstantem solidos 58 et tremissem; possessionem Amandini, quam donavit illustris femina Vestina consobrina suæ in territorio Veientano, præstantem solidos 46 et tremissem; possessionem Antonianam in territorio Clodiano, præstantem solidos 62; domos Emeriti in clivo Mammuri, inter urbem Romam juxta basilicam, præstantes solidos 62; domos in clivum Patrieli arbitrata. Domos juxta basilicam in vico longo, qui cognominatur ad lacum, præstantes solidos 82; domos ad cathedram lapideam Florianam, præstantes solidos 58; pistrinum in vico longo, qui cognominatur Castoriani, præstantes solidos 61. Balneum in vico longo, qui cognominatur Templum, præstantes solidos 40... siliquas... 3... uncias... portæ Nomentanæ, præstantes solidos 22 et tremissem. Hic constituit sabbato jejunium celebrari, quia sabbato Dominus in sepulcro positus est, et discipuli jejunarunt. Hic constituit basilicam sancta Agnetis martyris, a presbyteris Leopardo et Paulino, sollicitè ac digne gubernari et tegi et ornari. Et ex dispositione Vestinæ, tituli supradicti presbyteris est concessa potestas. Hic fecit ordinationes quatuor in urbe Roma per mensem Decembrem, presbyteros triginta, diacones quindecim, episcopos per diversa loca 54. Qui etiam sepultus est in cœmeterio Priscillæ, ad ursum pileatum, v Kalendas Augusti. Et cessavit episcopatus die 22.

NOTÆ SEVERINI BINI.

Innocentius. Cum post obitum Anastasii sedes pontificia dies viginti et unum vacasset, Innocentius Albanus creatus est Romanus pontifex xv kalend. Julii, anno Christi 402, Arcadii et Honorii 8. Cujus initio Martinus Turonensis episcopus ex hac vita migravit in cœlum; Chrysostomus a conciliabulo apud Quercum habito, opera et conatu Theophili relegatus, ab imperatore Arcadio vix revocatus; secundo exulare jubetur, ideo quod contra ludos sæculares permissu Honorii imperatoris editos, ritusque gentilios in dedicatione statuæ argenteæ Eudoxiæ imperatricis declamasset. Hanc enim ob rem Eudoxia, rursus acerrime irritata, per Theophilum Alexandrinum procurat, ut restitutus sedi, per imperatorem Arcadium denuo deponatur et relegatur; ut pote qui a synodo depositus, synodali dumtaxat sententia, juxta canonem Antiocheni conciliabuli duodecimum, restitui debuisset. Tertio anno exsiliij jussu Arcadii ad votum adversariorum longius ablegatus, febre correptus, migravit ad Dominum anno 407, qui est Innocentii 6, Arcadius imperator, et Eudoxia imperatrix, alii Chrysostomi persecutores, indignationem offensi nimis experti, paucis mensibus post obitum Chrysostomi præmature e vita tolluntur. Quando contigit magna illa urbis irruptio, indignatione Dei per Alericum facta, pontifex, tanquam justus Lot e Sodomis substractus, occulta Dei providentia Ravennæ detinebatur, ne vir beatissimus, inquit Orosius lib. vii, c. 39. peccatoris populi excidium videat. Hujus tempore in Africa celebrata est famosissima illa collatio inter catholicos et Donatistas diu expectata, sæpe tentata, nunquam autem, resiliens illis,

A effectum consummata, quam ad longum describit sanctus Augustinus in Brevi. Pelagius et Vigilantius hæresiarchæ sub hoc pontifice exorti, ejusdem judicio justam damnationis sententiam retulerunt. Filios parentibus fidelibus prognatos, non minore salutis necessitate baptizandos esse, quam ii qui infidelibus parentibus procreati sunt, contra dictum Pelagium recte quidem sustinuit, verum illud argumento eucharistiæ ab infantibus omnibus pari salutis necessitate sumendæ, non satis bene probavit. Vide notas epist. 25. infra.

Sedit annis quindecim, mensibus duobus. Annis quindecim, mense uno et diebus decem pontificatum tenuisse, initium et finis ejusdem demonstrant. Anno 417, qui est Honorii 23, et Theodosii 10, eum ex hac vita migrasse, ex vigesima sexta Innocentii, et quibusdam Zosimi epistolis, consulatu Honorii xi et Constantii ii consignatis, evidenter colligitur. Cum ergo præfati anno Christi 417 consules fuerint, natalis autem dies Innocentii v kalend. Augusti notatus esse reperitur, ab exordio sedi; hucusque computatione facta, prædictorum annorum mensium et dierum tempora invenientur. Baron. an. 417, num. 4.

Hic constitutum de omni Ecclesia. Id est decretum ad universalem Ecclesiam pertinens: Illudque esse puto, quod Gennadius de Viris illustribus, cap. 43, describit his verbis: *Innocentius urbis Romanæ episcopus, scripsit decretum occidentalium ecclesiarum et orientalium adversus Pelagianos datum: quod postea successor ejus papa Zosimus Latinis promulgavit.* Cætera ejus decreta, de regulis monachorum, Judæis atque paganis, desiderantur. Baronius numera 5.

Pelagium et Cælestium, etc. De qua condemnatione S. Prosper adversus Collatorem, ex verbis Zosimi papæ, hæc refert: *Constituit in Pelagium et Cælestium per venerabilem Innocentium de beatissimi apostoli sede prolatam manere anathematum, donec æperissima confessione fateantur gratiam Dei, etc.*

Baptizari, quod Pelagius damnabat. Pelagius epistola sua ad Innocentium scripta, ut habet August. de Peccato orig., cap. 17, conquestus est se calumniose hæc in re infamari: *Dicit, inquit Augustinus prædicto loco, se ab hominibus infamari, quod negaret parvulis baptismi sacramentum, et absque redemptione Christi aliquibus regna cælorum promittat.* Unde quod hic dicitur, Pelagium baptismum infantulorum negasse, sic accipiendum est, quod si non verbis, re ipsa tamen damnasse videri poterat, dum peccatum originale, cujus gratia baptismus necessarius est infantibus, negaret. Hoc est quod ibidem subdit S. Augustinus: *Sed non sic illis hæc obijciantur, ut possit; nam neque parvulis negat baptismi sacramentum, neque absque redemptione Christi aliquibus regna cælorum promittunt.* Itaque unde se queritur infamari, eo modo proposuit, ut facile possit crimini objecto, salvo suo dogmate, respondere. *Obijciunt autem illis, quod non baptizatos parvulos nolunt damnationi primi hominis obnoxios confiteri, et in eos transisse originale peccatum regeneratione purgandum.* Baron. an. 417, num. 5.

Constituit sabbato jejunium celebrari. Hæc sic intellige, non quod Innocentius auctoritate hujus decreti primum jejunium sabbati instituerit, sed quod de his ad Decentium episcopum Eugubinum re-crisperit, qui datus ad eum litteris causam hujus jejunii edoceri expecterat. Baron. ann. 417, num. 6. Vide notas cap. apost. 65.

II.

(Ex Coustant. Epist. Rom. Pont. tom. I.)

Statim post Anastasii obitum, in ejus locum unanimi episcoporum, cleri, populique consensu susceptus est Innocentius. Istud anno 401, mensis Decembris 21 die, contigisse Anton. Pagius censet. Tam Græcorum quam Latinorum elegit jure is papa exornatus fuit. Hunc primum persequi Novatianos cœ-

pisce, ac multas eis ecclesias ademisse Socrates, A lib. vii, c. 9, auctor est. Singularem autem gloriam adeptus est constanti Joannis Chrysostomi defensione. Hanc deinde Antiochenarumque Orientalium ecclesiarum reconciliatione et pace non mediocriter auxit; ac postremo solemniter Pelagianorum damnatione cumulavit. Quod eum anno 417, Januario exeunte, præstitisse cum litterarum ipsius auctoritate constat, cumque Zozimum ante mensem Aprilem ejusdem anni 417 Romanam Ecclesiam administrasse ex hujus papæ litteris non minus indubitata sit; restat ut Innocentii mors anno 417 consignanda sit, et eo quidem intervallo, quod Januarium inter et Aprilem mensem interjicitur. Neque igitur hæc vel cum Julii 28 die, ut Baronius præscos pontificales libros secutus existimavit, vel cum die 21 Decembris, ut Bollandus ex nonnullorum martyrologiorum fide placuit, componi potest. Illam in Martii 12 diem convenire erudite Norisius cardinalis Hist. Pelag. pag. 71 approbavit, atque confirmavit Anton. Pagius ad annum 417, n. 5 et 6. Perspicua est ea de re martyrologiorum Bedæ, Adonis, Usuardi aliorumque auctoritas. Sed nihil adversus Baronii ac Bollandi opiniones desiderari evidentius aut certius potest testimonio Paschasini Lilibæi in Sicilia episcopi, qui quidem ad Leonem papam epist. 3 scribens, Zosimum anno 417, dum Pascha celebraretur, Romanæ ecclesiæ pontificatum gessisse discrete docet.

III.

(Ex Galland. Biblioth. Vet. Patr. tom. VIII.)

1. Anno 401 exeunte, Anastasio successus est Innocentius, apostolicæ cathedræ et ejusdem Anastasii successor et filius, inquit sanctus Hieronymus (a). Prospero dicitur *Petri sede dignissimus* (b) : ac Theodorito jure appellatur (c) *ἀνὴρ ἀγχινοῖα καὶ συνέσει κοσμοπόλιος, vir insigni solertia ac prudentia præditus*: mira sunt enim quæ in Ecclesiæ universalis regimine, sive pro fidei catholicæ defensione, sive pro ecclesiastica disciplina restituenda, sive pro Ecclesiarum unitate servanda, strenue ac viriliter gessit. Præclara ejus gesta præ cæteris solerti studio pro more contexit Tillemontius (d). Ea vero summam sic refert Contantius (e): Innocentium persequi Novatianos primum cœpisse, ac multas eis Ecclesias ademisse, Socrates auctor est (f). Singularem autem gloriam adeptus est constanti Joannis Chrysostomi defensione. Hanc deinde Antiochenarumque orientalium Ecclesiarum reconciliatione et pace non mediocriter auxit; ac postremo solemniter Pelagianorum

rum damnatione cumulavit : quem propterea, ut cum Pagio concludamus (g), paulo post adeo egregium facinus, ex quo tantam nominis celebritatem consecutus est ut nulla ei accessio in posterum fieri posse videretur, Deus cælo vindicavit, ne quid post illud divinum immortale factum mortale faceret : quæ sunt verba Plinii (h) ab eodem Pagio usurpata. Cæterum ipsius Innocentii elogium de sancti Augustini doctrina in Pelagianos a sinistris recentiorum interpretationibus vindicat doctissimus Norisius (i).

2. Neque illud prætereundum memoria dignum, quod Innocentio contigisse tradit Orosius (j) : anno videlicet 409 a Romanis ad Honorium imperatorem missum fuisse legatum summum antistitem, quo pacem cum Alarico sanciret : sed cum legatio in irritum cesserit, dum adhuc Ravennæ ageret sanctus pontifex, illum Gothorum regem insequente anno 410 Romam obsedissee eamque fuisse depopulatam. Qua de re ita laudatus Orosius : *Accidit quoque, ait, quo magis illa Urbis irruptio indignatione Dei acta, quam hostis fortitudine, probaretur, ut beatus Innocentius Romanæ Ecclesiæ episcopus, tamquam justus Lot subtractus a Sodomis, occulta peccantium Dei apud Ravennam tunc positus, peccatoris populi non videret excidium*. Porro de eadem Urbis obsidione agens Zosimus Christianorum hostis infensissimus, narrat (k) permisisse Innocentium ut gentiles, imminente jam Romæ Alarico, per nuncupata diis suis vota barbarum hostem abigerent. Verum in Romanum pontificem a Zosimo illatam calumniam, ex Sozomene (l) refellit magnus Baronius (m). De tempora autem hujus Innocentianæ legationis plura erudite observata videas apud Ballerinos (n).

3. Quod superest, Innocentius pontifex damnatis Pelagianis anno 417 exeunte Januario, ut ex ipsius epistolularum auctoritate comprobatur, mox eodem anno iv Idus Martii ad superos evocatur. Dies æmortalis ex martyrologiorum Bedæ, Adonis, Usuardi aliorumque fide statuitur : mensis vero et annus extra controversiam ponitur testimonio Paschasini Lilibæi in Sicilia episcopi, Zosimi papæ qui successit Innocentio, quondam clientis. Is enim hunc ipsum pontificem sedisse anno 417 tempore paschatis, discrete docet in epistola quam scripsit ad Sanctum Leonem, sic inquit : *Tempore beatorum recordationis domini mei, prædecessoris apostolatus vestri Zosimi, anno consulatus Honorii augusti xi et Constantii ii, tunc enim, cum declinaretur, ne æelmo Kalendas Maii dies paschæ teneretur, celebratum est octavo die Kalendas Aprilis*. Hujusmodi autem notationem chronicam,

(a) Hieron., epist. 130 ad Demetr., § 16.

(b) Prosp., contr. Collat. cap. 5, § 3.

(c) Theod., Hist. eccl. lib. v, cap. 24.

(d) Tillem. Mem. eccl. tom. X, pag. 627, seqq.

(e) Contant., Epist. Rom. Pontif. pag. 757.

(f) Socrat., Hist. eccl. lib. vii, cap. 9.

(g) Pag., ad ann. 417, § 4.

(h) Plin., Panegy. Trajan. cap. 10.

(i) Noris., Vindic. August. cap. 6, opp. tom. 1, p. 1157.

(j) Oros., Hist. lib. vii, cap. 39.

(k) Zosim., Hist. nov. lib. v, pag. 356, edit. Oxon. 1679.

(l) Sozom., Hist. eccl. lib. ix, cap. 6.

(m) Baron., ad ann. 409, § 7.

(n) Baller., ad opp. Noris. tom. iv, pagg. 851, seqq.

(o) Paschas., epist. inter Leonin. 3, § 2, pag. 610, edit. Baller.

primus observavit illustravitque vir sive dignitate, A sive doctrina eminentissimus (a), quem alii deinceps sunt secuti. Illud demum singulare haud est præmittendum, quod in Fastis veteris marmorei ecclesie Neapolitanæ Kalendarii, sancti Innocentii memoria recolitur cum martyris elogio, et præter morem consignatur die 24 Aprilis, cum in aliis liturgicis libris sive 12 Martii, sive 28 Julii, sive 21 Decembris inscribatur. Utramque vero difficultatem erudite, ut assolet, discutit cl. Mazochius (b), ad quem lectores remittimus.

4. Porro tanti pontificis epistolas 42 quibus intextuntur aliæ 7 ad ipsum scriptæ sive ad ipsius gesta pertinentes, sordiose recensuit eruditique notis edisseruit Coutantius v. c., cujus proinde exemplar, ut sæpe alias, typis expressimus. Quandoquidem vero de Innocentii scriptis mentio recurrit, præstat in medium adducere quod refert Gennadius his verbis (c) : *Innocentius, urbis Romæ episcopus, scripsit decretum occidentalium Ecclesiarum et orientalium adversum Pelagianos datum, quod postea successor ejus papa Zosimus latius, promulgavit.* Ad quem locum hæc observat Norisius (d) : « Nescio, inquit, quid orientalis Ecclesia ante Innocentii decretum statuerit contra Pelagianos. In sola synodo Diospolitana eorum causa agitata est : in quo judicio Pelagius absolutus fuit, licet reapse coactus fuerit ad errores objectos anathematizandos : quod sexcenties Pelagianus Augustinus exprobrat. Sane Innocentius noluit approbare acta synodi Palæstinæ : Unde, inquit (e), *non possumus illorum nec culpæ, nec approbare judicium ; cum nesciamus, utrum vera sint gesta, aut, si vera sunt, illum* (Pelagium scilicet)

constet magis subterfugisse, quam se tota veritate purgasse. Photius scribit (f), Pelagianos in Oriente ab Alexandrina ecclesia fuisse damnatos : *Ejecti sunt, inquit, qui ita senserunt ex ecclesia velut hæretici temporibus Theophili Alexandrini et Innocentii Romani episcopi.* Errat Photius : nam Theophilus lethargo correptus obiit consulatu Honorii ix et Theodosii v, die 15 Octobris ex Socrate (g) anno scilicet 441. At eo anno adhuc Pelagiana hæresis latebat, neque usquam præterquam Carthagine, insonuerat. Præterea cum Valerianus servus Pelagianus Alexandriam se recepisset, Eusebius Cyrillum Theophili nepotem monuit, ne hæretico locum daret, cum a cæteris orientalibus Pelagianis expellerentur : *Quomodo nunc, inquit, cum beatæ memoriæ Innocentius Pelagium Cælestiumque cum suis capitibus condemnarit, cunctis eos abjicientibus orientalibus Alexandrina Ecclesia in communionem receperit ; quæ sola et prima inter provinciales suos tales refutare debuerat.* Nihil hic de laeta a Theophilo in Pelagianos sententia dicit : quod tamen nepoti avunculi decretorum ad reprehensionem usque in causa Chrysostomi tenacissimo inculcandum fuerat. Hinc patet, ecclesiam Orientalem tempore Theophili nihil statuisse contra Pelagianos : unde deceptus est Vossius (h) qui Theophilum inter Pelagii damnatores numerat. Photii testimonio deceptus. » Hæc aliaque plura in locum Gennadianum vir doctissimus. Verum in ea quæ hic tradit Norisius de Photii testimonio deque Eusebii epistola ad Cyrillum Alexandrinum, consulendi eruditissimi C Ballerini (i) ; qui haud errasse Photium demonstrant, atque post Tillemontium illius Eusebii epistolæ sinceritatem in dubitationem adducunt.

(a) Noris., Hist. Pelag. lib. 1, cap. 11, opp. tom. I, pag. 3.

(b) Mazoch., Comment. in vet. marm. eccl. Neapol. Kalendar. tom. I, pagg. 229, seqq.

(c) Gennad., lib. de Vir. illust., cap. 43.

(d) Noris., l. c. pag. 114.

(e) Innoc. epist. 31, § 4, infra, pag. 605, b.

(f) Phot., Bibl. cod. LIV.

(g) Socrat., Hist. eccl. lib. vii, cap. 7.

(h) Voss. Hist. Pelag. lib. 1, cap. 39.

(i) Baller., ad tom. IV opp. Noris. Observ., lib. 1, cap. 5, §§ 4 et 5, pag. 866.

S. INNOCENTII I PAPÆ EPISTOLÆ ET DECRETA.

• EPISTOLA I,

INNOCENTII PAPÆ I AD ANYSIUM THESSALONICENSEM
EPISCOPUM.

Anysio Innocentius eam in Illyrici Ecclesias potestatem confirmat, quam Anastasius ejusque decessores ipsi concesserant.

Dilectissimo fratri ANYSIO INNOCENTII.

Cum Deus noster Christus sanctæ memoriæ virum Anastasium episcopum, licet celeriter, ad se vocare

D dignatus sit; computans ejus merita tanta esse ac talia, ut jam excederent conversationis humanæ consortium, sæculumque illud, præ vitæ puritate et abundantia doctrinæ, qua populum Dei toto ecclesiasticæ auctoritatis rigore regebat : ne ejus Ecclesia aliquantulum sine rectoris gubernaculo remaneret, statim pro sua misericordia, consentientibus sanctis sacerdotibus omnique clero ac populo cum pace, quam Deus Ecclesiæ suæ rediens ad cælum

• Ex iis est, quas synodi Romanæ sub Bonifacio II gestis insertas Helstenius in prima parte Collectionis Romanæ vulgavit. Cum Innocentius litteras istas

episcopatus sui, quem statim ab Anastasii obitu iniit, primitus vocet; eas circa mensem Maium anni 402 scriptas fuisse non immerito colligamus.

donare dignatus est, ordinatum me in ejus locum, A frater charissime, par fuit recognoscere (f. cognoscere); primitiasque meas non nisi viro a optimo atque in Deo semper fideliter laboranti celeriter nuntiare (V. *epist.* 2 *Nicolai* 1). Cui etiam anteriores tanti ac tales viri prædecessores mei episcopi, id est, sanctæ memoriæ Damasus, Siricius atque supra memoratus vir ita detulerunt, ut omnia, quæ in illis partibus gererentur, sanctitati tuæ, quæ plena justitiæ est, traderent cognoscenda; meam quoque parvitatem hoc tenere iudicium, eandemque habere voluntatem, te decet recognoscere. Neque enim fas erat, ut aut ego contra tantorum bonorum virorum iudicium venire tentarem, quorum in locum successisse dignoscor, aut tuo merito, cui præclari viri tantam gratiam auctoritatis hujusce contulisse videntur, aliquid derogari videretur. Præ me itaque fero, ut hoc ipsum etiam meæ parvitati reservatum recognoscam, ut pari iudicio similique forma et bonis adæque et tuæ charitati id tribuam quod mereris.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEM.

1. *Veritatem ejus dubiam non faciunt, quæ in ea ex Siricio descripta sunt.* — Ex epistola 4 Siricii nulla in hac describuntur. Verum, ut observavit Tillemontius, id minime mirum videri debet, cum Innocentius a Victricio rogatus ut regulas in Ecclesia Romana servari solitas sibi traderet, id feliciter præstare, quam decessorum decreta exscribendo, nequiverit. Hinc itaque nulla habetur idonea ratio, cur aut prædicta epistola Siricio, aut hæc Innocentio abrogetur. Neque leviora sunt momenta, quæ hanc Innocentio, quam fuerunt quæ illam Siricio adjudicant. A concilio Turonensi II, c. 20, a Cresconio in breviar. can. passim, a Zacharia papa apud Sirm. to. I Concil. Gall. *epist.* 9, c. 14 et 20, sub illius nomine laudatur. Præterea e veteribus collectionibus, quas bene multas recognovimus, in nulla desideratur, in nulla non exhibetur Innocentio inscripta. Hanc ipsi adscribunt exemplar Corbeïense Vigili papæ temporibus descriptum, Colbertinum majusculis litteris Langobardicis exaratum, vetus canonum Codex a Quesnello vulgatus, Dionysianæ collectionis Hadrianæque exemplaria, necnon collectio Hispana, Isidoriana, et alia plures.

2. *In annum 405 rejiciendam non esse.* — In his omnibus collectionibus (si Dionysianam excipias, in qua omittitur nota consularis) idem omnino est epistolæ finis, ac summo consensu consignatur Honorio aug. vi et Aristeneto cons. Hinc nullus relinquitur locus eruditi viri conjecturæ, qua huic Innocentii epistolæ notam illam consulariæ ab alio adjectam esse, aut certe post consulatum Honorii, etc., legendum esse suspicatur. Ut enim ei largiamur voces post consulatum, quæ primis litteris P. C. ab antiquariis exprimi solent, excidere facile potuisse; eo sane casu in aliquo saltem veteri codice Honorii et Aristeneti, non Honorio et Aristeneto, fuisset retentum, nec in ullo vocabulum cons. addi debuisset. Neque magis conjecturæ illius concedere cogemur, si quid causæ sit cur epistolam hanc anno 405, potius quam 401 scriptam putet, expendamus. Nempè unis movetur num. 5 verbis, quibus commemorat Innocentius quæ curialium causa, imperatore præsentem, et Victricio, secum posito pertulerit. Unde et sequi existimat, ut non modo postquam in urbem venisset imperator,

sed et postquam Victricius Roma Rotomagum rediisset, hæc epistola scripta sit. Atqui, inquit, Honorius imperator anno dumtaxat 403, mense Decembri Romanus venit, nec eo antea, ut ex Claudiani poemate colligitur, venerat: Victricius autem tam exiguo intervallo, quod ab imperatoris in urbem adventu ad 15 Februarii diem anni 404 excurrit, Roma Rotomagum redire, atque inde litteras ad Innocentium mittere, ita ut ei ante redderentur, non valuit. Ex quo litteras illas non Honorio Augusto consule, sed post consulatum Honorii Augusti, hoc est anno 405, non 404, datas esse concludit. Sed si ob factum, cujus nulla habetur notitia certa, tot et tam diversis tanque antiquis titulis fidem negare liceat, quid in historia erit certi? Esto igitur, Honorius exeunte anno 403 Romam venerit, atque in urbe tunc temporis existerit Victricius: ut eundem episcopum prius, quam has Innocentii litteras acciperet, Rotomagum rediisse simul assentiamus, quid cogit? Nullum Innocentius Victricii nomine ad se missum, nullas illius litteras sibi redditas memorat. Verum, inquit vir eruditus, verbum *missi*, quo in exordio utitur Innocentius, absentem innuit. At si absentem, non certe Rotomagum reversum, non Roma egressum sonat. Quid enim prohibet quominus Victricius Roma abcessurus, dum vale Innocentio diceret, regularum ecclesiasticarum librum ab eo postulari, atque is ad manum tum non habens librum, illum quam primum concinnari, et Victricio ante illius ex urbe discessum tradi curarit. Neque vero opus est ut procul a nobis sint, ad quos aliquid mittere dicimur. Quotidie sibi mutuo mittunt amici, etiam ejusdem urbis membris contenti, munuscula, libros, litteras, etc. Cujus rei exemplo sint Damasus et Hieronymus, supra p. 579 et seqq.

Regularum liber appellatur. Capitulum divisio. — Porro memoratus regularum liber non alius existimandus videtur ab hac ipsa epistola, utpote in qua Innocentius pauca præfatus, plura disciplinæ capitula, quibus Ecclesiæ regenda sint, explicat. Hæc autem capitula plerisque in mss. tametsi non in omnibus, præmissis titulis summam exhibentur. Sed neque in illis hæc capitulum divisio seu summa una et eadem est, verum pro eorum, qui pontificias epistolas collegerunt, ingenio et arbitrio diversa. Carteris autem amplior est ea, quam Codicis a Quesnello vulgati exhibent exemplaria. Quocirca unam illam hic representare satis habere mus, nisi ei alteram ex Dionysii Exigui collectione, cui et Hispana, unde descripta est Isidoriana, pene in omnibus concinit, adjuvare opera pretium esset. Cum enim Cresconius alique canonum collectores Romanorum pontificum decreta secundum titulorum divisionem a Dionysio concinnatam citare soleant, ut eorum comperiant citationes, prænosse necesse est quæ illa sit divisio. Atqui Dionysius Exiguus novem ac viginti titulis comprehendit omnia quæ ex Innocentio collegit decreta, inter quæ primum locum obtinet hujus papæ ad Decentium epistola titulis octo distincta. Tum hanc excipit ista ad Victricium, quam in duodecim titulos partitur. Quocirca primum epistolæ hujus decretum apud Dionysium titulus 9 et ultimum titulus 20 appellatur, ut infra videre est.

4. *Leges, quæ curiales a curia migrare prohibebant.* — In illis autem decretis id maxime, quod cap. 14 de curialibus dicitur, quia et in aliis aliorum pontificum epistolis ejusdem rei identidem incidit mentio, paulo hic latius, quam in annotationibus licet, opus est explicare. Curiales seu decuriones dicebantur, qui magistratibus atque officiisungebantur municipalibus. De illis Majorianus imp., novellæ 1 initio, ita loquitur: « Curiales nervos esse

* Idem Anysius a Palladio in dialogo de Vita Chrysostomi, cap. 3, *optimi senis τοῦ καλοῦ ἁγίου* encomio donatur. Ibi et memoratur Eulysio Apameæ Bithyniæ

episcopo, qui quindecim episcoporum litteras in gratiam Chrysostomi Romam deferrebat, suas etiam tradidisse.

É veteribus collectionis Dionysii Exigui codicibus. A
 IX. Quod extra conscientiam metropolitanam non ordinetur
 episcopus. — X. ^a Qui ad clerum suscipi non possint. Et
 ut clericorum causæ a propriis terminentur episcopis.
 — XI ^b Ut viduam clericus non ducat uxorem. — XII. Ut
 si laicus viduam duxerit, clericus non fiat. — XIII.
 Qui secundam habuerit uxorem, clericus non sit. —
 XIV. Ut alterius clericum nullus usurpet episcopus
 ordinare. — XV. Ut non rebaptizentur qui ad Ec-
 clesiam a Novatianis vel Montensibus veniunt. —
 XVI. Quod sacerdotes et levitæ cum mulieribus coire
 non debeant. — XVII. Quod monachus, si clericus
 factus fuerit, ^c uxorem non ducat. — XVIII. Ut ex
 carnalibus clericus non fiat propter voluptates quas
 a diabolo inventas exhibere compellitur. — XIX. De
 virginibus ^d velatis, si deviaverint. — XX. De vir-
 ginibus non velatis, si deviaverint.

INNOCENTIUS ^e VICTORIO episcopo Rotomagensi,
 salutem.

I. Etsi tibi, frater charissime, pro merito et ho-
 nore sacerdotii quo plurimum polles, vivendi et do-
 cendi ^f ecclesiasticæ regulæ nota sunt omnia, neque
 est aliquid, quod de sacris lectionibus tibi minus
 collectum esse videatur; tamen quia Romanæ Ec-
 clesiæ normam ^g et auctoritatem magnopere præ-
 stulasti, voluntati tuæ morem admodum gerens, di-
 gestas vitæ et morum probabiliûm disciplinas an-
 nexas litteris meis misi, per quas advertant Ecce-
 liarum regionis vestræ populi, quibus ^h rebus et
 regulis Christianorum vita in sua cujusque profes-
 sione debeat contineri, qualisque servetur in urbis
 Romæ ecclesiæ disciplina. Erit dilectionis tuæ, per
 plebes fratritas, et sacerdotes nostros qui in illis

regionibus propriis ecclésiis præsentent, regularum
 hunc librum quasi didascalicum atque monitorem
 sedulo insinuare; ut et nostros cognoscere, et ad
 fidem constituentium mores valeant docendi sedulitate
 formare. Aut enim propositum suum ex hac nostra
 congruenti lectione cognoscant, aut si quid adhuc
 desideratur, facile poterunt ex bona imitatione sup-
 plere.

2. Apostolatus et episcopatus exordium a Petro. —
 Incipimus igitur, adjuvante ⁱ sancto apostolo Petro,
 per quem et apostolatus et episcopatus in Christo
 cœpit exordium, ut quoniam sæpe plures emer-
 runt causæ, quæ in aliquantulis non erant causæ, sed
 crimina, ut de cætero sollicitudo sit unicuique sa-
 cerdoti in sua Ecclesia curam hujusmodi habere,
 sicut apostolus prædicat Paulus (*Ephes. v, 27*), talem
 Ecclesiam Deo exhibendam, non habentem maculam
 aut rugam, ne alicujus morbidæ ovis assilatu con-
 scientia nostra contaminata violatur. Propter eos
 igitur, qui vel ignorantia vel desidia non tenent ec-
 clesiasticam disciplinam, et multa non præsumenda
 præsumunt, recte postulasti, ut in illis partibus
 istiusmodi, quam tenet ecclesia Romana, forma ser-
 vetur. Non quo nova præcepta aliqua impentur,
 sed ea, quæ per desidiam aliquorum neglecta sunt,
 ab omnibus observari cupimus, quæ tamen aposto-
 lica et patrum traditio sunt constituta. Scriptum
 est namque ^j ad Thessalonicenses, Paulo monente
 (*II Thess. II, 14*): *State, et tenete traditiones nostras,*
quas tradidi vobis sive per verbum, sive per epistolam.
 Illud certe tuam debet mentem vehementius exci-
 tare, ut ab omni labe sæculi iustus immunis, ante
 Dei conspectum secturus inveniaris. Cui multam
 enim creditur, plus ab eo exigitur (*Luc. XII, 48*).
^k usura pœnarum. Ergo quoniam non pro nobis tan-

^a In Hispana collectione et apud Isidorum, II: *De his qui post baptismum cingulum militiæ secularis acceperunt, non debere ad clericaliæ ordinem admitti.* III: *De causis clericorum quæ in provincia juste non finiuntur, ut ab apostolica sede terminentur.* In pervetusto exemplari Corb., IV: *De his qui post remissionem peccatorum cingulum militiæ secularis habuerint.* V: *Ne ulli liceat ad aliam convocare Ecclesiam.*

^b Isid. cum Hispana coll., IV: *De uxoribus clericorum, ut virginibus socientur, et secundam non ducant uxorem.* Corb. ms., VI: *De clericis, ut non ducant mulieres uxores.* VII: *De his qui mulieres ducunt uxores: ea mulieris nomine intellecta, quæ non virgo sit.* Quo intellectu vocabulum Idem a Siricio epist. ^d usurpatum vidimus.

^c Ita parum Dionysii exemplar Regium. Alia vero eandem aucta, quibus Isid. et Hisp. coll. continent, propositum suum servare debent.

^d In Hisp. coll. et Isid., *De virginibus sacratis, si lapsæ fuerint.* In veterimo ms. Corb., *De puellis sanctimonialibus, quoditer debeant velari.*

^e Nonnullis in mss., *Victorio*; in quibusdam, ut apud Merlin., *Victorico*; in aliis, *Victoricis*; in Regio. *Victorito*; in cæteris, *Victricio*. Is Victoricius quanti meriti fuerit, Paulinus Nolanus episcopus duabus litteris ad ipsum scriptis memoriæ commendavit.

^f Unus codex Colb. et alter Fossat. cum edit. Rom. et Quesn., ut in margine Crab., *secundam ecclesiasticas regulas*, refragantibus aliis plus viginti mss. Hoc autem sibi vult: Etsi tibi nota sunt omnia

docendi ac vivendi præcepta, quæ regula ecclesiastica continentur.

^g In pervetusto ms. Corb., et ex eo Sirm. et Lab., normam ad auctoritatem; lectio non spernenda, eo fere intellectu, quo concilium Carthaginense infra, epist. 26, n. 1, ad ipsum Innocentium de stantibus snis ad eum referre se scribit, ut iis etiam apostolicæ sedis adhibeatur auctoritas.

^h Codex Corb. cum Fossat., quibus et regulis; unus Colb., quibus regulis, omisso rebus.

ⁱ Merlin., Crab. et edit. Rom. cum solis coll. Hispan. et Isid. mss., *adjuvante Deo et sancto Dei apostolo.* Quod Innocentius hic docet, pro certo habens Cæsarius Arelatensis, Symmacho papæ epist. 14, n. 2, ita scribit: *Sicut a persona beati Petri apostoli episcopatus sumpsit initium, ita necesse est ut disciplinis competentibus sanctitas vestra singulis ecclesiis quid observare debeant, evidenter ostenda.*

^j Antiquiores mss. Colb., Fossat. et Corb., *ad Timotheum*; sed in hoc secundis curis resilitum est ad Thessalonicenses. In prisca edit. Concil., ut in mss. coll. Hadr. et Hispan., legitur ad Thessalonicenses II, et ad Timotheum. Mox veteres edit. Concil. cum Rom., *tradidimus*, pro *tradidi*, remittentibus mss.

^k Verba hæc, *intra pœnarum*, in mss. Colb., Dion., Hadr., Hispan., Isid., nec non in plerisque edit., ut et apud Siricium, desiderantur. Exstant autem apud Sirm., Lab. et Quesn., ut in vetustioribus mss. duobus Colb., uno Corb. et Fossat., necnon secundis curis in Coislin, coll. Hispan.

tum, sed pro populo Christi ^a cogimur præstare rationem, ^b disciplinam deificam populum erudire debemus. ^c Exstiterunt enim nonnulli qui, statuta majorum non tenentes, castitatem Ecclesiæ suæ præsumptione violarent, populi favorem sequentes, et Dei iudicium non timentes. Ergo ne silentio nostro existimemur his præbere consensum, dicente Domino ^d (*Psal. XLIX, 18*): *Videbas furem et currebas cum eo*; hæc sunt quæ deinceps, intuitu divini iudicii, omnem catholicum episcopum expedit custodire.

CAP. I. — 3. Primum, ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare ^e (*Dist. LXIV, c. 5*); integrum enim est iudicium, quod plurimorum sententiis confirmatur: ^f nec unus episco-

pus ordinare præsumat; ne furtivum beneficium præstitum videatur. Hoc enim et in synodo Nicæna constitutum est, atque definitum.

CAP. II. — 4. Item (*Dist. LVI, c. 61*) si quis post remissionem peccatorum ^g cingulum militiæ secularis habuerit, ad clericatum omnino admitti non debet.

CAP. III. — 5. Si quæ autem causæ vel contentiones inter clericos ^h tam superioris ordinis, quam etiam inferioris, fuerint exortæ (*3, q. 6, c. 14*), ut, secundum synodum Nicænam, congregatis ejusdem provinciæ episcopis jurgium terminetur, nec alicui liceat (sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesiæ, ⁱ cui in omnibus causis debet reverentia custodiri), relictis his sacerdotibus qui in eadem provincia Dei

^a Apud Siric., *populo credito*, quod in edit. Rom. post Crab. prælatum est, refragantibus aliis libris.

^b Ita vetus colex Corb. cum Fossat. In duobus autem Corb., *disciplinam dominicam*. Alius item Colb. cum Reg. coll. Dion. et edit. Rom., *disciplina deifica*. Apud Crab., *idcirco disciplinam Dei deificam*. In mss. coll. Hadr., *disciplina sanctifica*, corrupte. Unde in Corb. secundis curis substitutum est *disciplina sanctificare*, quod et in mss. coll. Hispan. et Isid. obtinuit. Hinc manifestum est sinceram non esse istam Merliani lectionem, quam et Quesn. arripuit: *Idcirco disciplina Dei sanctificare populum et erudire debemus*.

^c Sic Sirm. et Lab. secundum Dion., Hadr. ac potiores mss. At veteres edit. Concil. necnon Rom. et Quesn. cum mss. coll. Hisp. et Isid., *Quosdam enim asseris exstitisse*; quæ lectio, etiamsi rejicienda non esset, quomodo firmet quod vult vir eruditus, scilicet Innocentium non ad ea quæ Victricius Romæ præsens sibi dixisset, sed ad ea quæ post discessum ex Urbe scripsisset, respondere, prorsus nos fugit. Cum enim *asseris*, non *scribis*, præferat, per se non scripta procul missa, sed quæ potius coram dicta sint sonat. Verum cum veteriorum mss. careat auctoritate, Innocentio adscripti iure credatur.

^d In ms. Corb. coll. Hadr. ab antiqua manu additum est *per prophetam*, quod deinde in coll. Hispan. et Isid. necnon apud Merli., Crab. et Quesn. obtinuit.

^e In edit. Rom. necnon Concil. et Quesn., post mss. coll. Hispan. et Isid., hic additur *episcopum*, quæ vox a coll. Dion. et Hadr. aliisque antiquioribus ut apud Siricium abest. Tantum in uno e veteris illis mss., *metropolitani episcopum loco metropolitani episcopi*, legimus. Jam observavimus Innocentium Siricii verba ita mutuari, ut ea ad disciplinam in Galliis servandam accommodet; nec quod ille Italiam præscripserat, ut *extra conscientiam sedis apostolicæ nemo audeat ordinare*, hoc item Galliis injungat.

^f Sirm. Quesn. et alii quosdam mss., *Ne unus*. Deinde alii etiam editi, *episcopus ordinare præsumat episcopum*. Quæ postrema vox abest a pluribus ac potioribus mss. Sed hic, uti proxime, subauditur. Decreti hujus gemina pars ad normam Nicæni canonis ^g exigitur.

^h In codice Colb. Langobardicis litteris exarato e regione hujus decreti ad marginem adscribitur, *De pœnitentibus*. Quod qui apposuit, non de remissione peccatorum quæ per baptismum percipitur, sed de ea quæ pœnitentia exacta indulgetur, sermonem hic esse existimans, decretum istud non de baptizatis, sed de expœnitentibus interpretatur est. Aliter tamen intelligendum esse supra in epistolam 5 Siricii, pag. 654, not. d (nostræ Patrol. tom. xvi, col. 1158, not. d) observatum est. Rectius itaque in Hispana collectione decretum hoc summam ita redditur: *De his qui post baptismum cingulum militiæ secularis acceperunt*.

ⁱ Veteres editiones Concil. ac soli mss. coll. Hisp.

et Isid. hic subjiciunt *vel inter laicos*. De unis tamen clericis hic sermonem esse quæ proxime subsequuntur indicant. Additamento huic Nicæni concilii canon 5 occasionem dedit. Et vero hunc quintum canonem ac sextum toto hoc loco explicari Petrus de Marca, lib. 1 de Concord., c. 6, n. 10, existimat. Cui Hincmarus, Opusc. 47, seu epist. ad Joannem VIII, c. 12, pag. 773, ita suffragatur, ut hac exceptione, *sine præjudicio tamen Rom. ecclesiæ*, etc., Sardicensis concilii decretum 7 commemorari censeat. Paschasius vero Quesnellus, notis in Leonis epistolam 5, n. 4, ad unius Sardicensis concilii canones hic respecti arbitratur. In his tamen canonibus de causis clericorum inferioris ordinis nihil constituitur, nisi can. 16, ubi *finitimos episcopos interpellare* permittuntur. Neque obscurum est eum hic ab Innocentio commemorari canonem, quem Afri, quibus ignota erat Sardicensis synodus, in epistola 3 ad Cælestinum notant his verbis: *Decreta Nicæna sive inferioris gradus clericos, sive ipsos episcopos suis metropolitani aperitissime commiserunt*. Quocirca e tribus illis sententiis verior ea videtur, quam Hincmarus loco laudato exponit; quatenus docet, Innocentium in eo, quod dicit, ut *secundum Nicænam synodum congregatis ejusdem provinciæ episcopis de exortis causis iudicium terminetur, capitulum (5) Nicæni concilii explanare*; et in eo, quod ad alias quemcumque de ecclesiastico ordine prohibet convolare provincias, aliud capitulum (scilicet 6) Nicæni concilii explicare, quod jubet ut per singulas provincias suis privilegia serventur Ecclesiis. Sane verba illa, *secundum Nicænam synodum*, quæ in ms. Colb. Langob. omittuntur, non ad eam exceptionem quæ clauditur parenthesi, sed ad antecedentia tantum referuntur.

ⁱ Verba ista, *cui in omnibus causis debet* (sive ut in mss. debetur) *reverentia custodiri*, Nicolaus I, epist. al. 40, non legit. Desideratur quoque in mss. coll. Dion. et Hadr. aliisque pluribus veteribus codicibus: quorum auctoritate motus Quesnellus ea expunxit, quamvis id Oxoniensi Codicis a se vulgati exemplari non decessent. Eadem vir doctus a *Romani Codicis* (hæc est ejus quem vulgavit) *editoribus addita esse*, Dissert. 12, c. 4, n. 5, suadere conatur. Sed quominus hoc ipse sibi persuaderet, vetare debuerant ejusdem Codicis, quem Romanum vocat, duo exemplaria Oxoniensi antiquiora. Pitheæanum scilicet atque Colbertinum, in quibus non exstant. Habentur autem in ms. Colb., Langob. et in altero Colb., not. 3368, antiquam canonum collectionem complectente, necnon in mss. coll. Hispan. et Isid., ut et apud Hincmarum. Opusc. 45, c. 12, et lib. LV capitum, c. 28. Taceo Gratianum et alios. Demum in pervetusto exemplari Corbeiensi ab antiqua manu, ac prorsus eadem quæ omissa verba supplere solet, adjecta sunt. Sive autem ea Innocentii, sive alterius esse existimentur, persuasum cuique esse debet, papæ

Ecclesiam nutu divino gubernant, ad alias convolare A provincias. Quod si quis forte præsumperit, et ab officio clericatus submotus, et injuriarum reus ab omnibus judicetur.

6. Si majores causæ in medium fuerint devolutæ, ad sedem apostolicam, ^a sicut synodus statuit, et beata consuetudo exigit, post judicium episcopale referantur.

CAP. IV.— 7. Ut ^b mulierem clericus non ducat uxorem; quia scriptum est (*Levit. xxi, 13, 14; Ezech. xlii, 22*), *Sacerdos uxorem virginem accipiat, non viduam, c non ejectam*. Utique qui ad sacerdotium labore suo et vitæ probitate contendit, cavere debet, ne hoc præjudicio impeditus, pervenire non possit.

hujus mentem non temere iis explicari, utpote que verbis nitantur Osii Sardicensi in synodo, can. 4, dicentis : *Si vobis placet, sancti apostoli Petri memoriam honoremus, etc.*; necnon iis que Gaudentius, ibid., can. 3, subnectit de episcopo qui vicinorum episcoporum judicio depositus proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma.

^a Ita edit. Rom. ac veteres concil. cum ms. Oxon. aliisque coll. Hisp. et Isid. necnon Hincmaro, opusc. 45, c. 12. In Dionysianis autem codicibus ac prope omnibus aliis mss. nostris, quos Sirm., Lab. et Quesn. secuti sunt, desideratur *beata consuetudo exigit*. Contra in ms. Colb., Langob. et altero, not. 3568, exstat *sicut vetus consuetudo exigit*, et omittuntur verba antecedentia, *synodus statuit, etc.* Cui lectioni favet quod Innocentius scribit sive epist. 99, ad concilium Carthaginense, n. 1 : *Antiquæ traditionis exempla servantes, et ecclesiasticæ memores disciplinæ, nostræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea, cum pronuntiareis, vera ratione firmatis, qui ad nostrum referendum approbatis esse judicium; sive epist. 30, ad Milevitano, n. 2: Diligenter et congrue apostolicis consulis honoris arcana... super anziis rebus que sit tenenda sententia, antiquam scilicet regulam secuti, quam toto semper orbe necum nostris esse servatam*. Eidem suffragantur cum Cyrillus ad Cælestinum, epist. 8, n. 1, sic loquens : *Vetus Ecclesiarum consuetudo suadet, ut ejusmodi res sanctitati tue communicentur; tum Lev., epist. 5, n. 5, ubi majores causas ad se referri petit pro traditione veteris institui et debita apostolicæ sedis reverentia*. Isidorus Mercator in epistola quam Pelagii nomine conflavit, hunc Innocentii locum exscribens ita immutat : *Majores vero et difficiles questiones, ut sancta synodus statuit, et beata consuetudo exigit, ad sedem apostolicam semper referantur*. Porro verbis, *ut sancta synodus statuit, notari consenuimus non Sardicensis concilii canones 3, 4, vel 7, quibus Romanum episcopum appellare permittitur, sed ejusdem synodi epistolam ad Julium, in qua declarat synodus optimum et valde congruentissimum esse, si ad Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes*. Neque vero hoc loci Innocentius causarum majorum sibi judicium servat, sed earum causarum ab episcopali concilio judicatarum relationem ad apostolicam sedem de more mitti postulat. Quocirca non placet ista Hincmari interpretatio, to. II, pag. 774, *ut si majores causæ, quarum una est de episcopi judicati appellatione, in medio fuerint devolutæ, ad sedem apostolicam, sicut synodus, quin Sardicensis, statuit, et vetus consuetudo exigit, post judicium episcopale referantur*. Ibi enim de judicati episcopi appellatione non agitur; sed id tantum, quod episcopi de rebus gravioribus judicaverint, ad sedem apostolicam referri præcipitur. Hac de re que in præfatione generali fusius edisseruimus recole.

^b Edit. Rom., secundum Dionys., *ut viduam*.

CAP. V.— 8. Ut is qui ^d mulierem licet laicus duxerit uxorem sive ante baptismum, sive post baptismum, non admittatur ad clerum (*Dist. 34, c. 13*); quia eodem videtur vitio exclusus. In baptismo enim crimina dimittuntur, non acceptæ uxoris consortium relaxatur.

CAP. VI.— 9. Ne is, qui secundam duxit uxorem, clericus fiat : quia scriptum est (*1 Tim. iii, 2*), *Unius uxoris virum* ^e. Et iterum : *Sacerdotes mei semel nubant*. Et alibi (*Tit. 1, 6*) : *Sacerdotes mei non nubent amplius*. ^f Ac ne ab aliquibus existimeretur, ante baptismum si forte quis accepit uxorem, et, ea de sæculo recedente, alteram duxerit, in baptismo esse dimissum, satis errat a regula, ^g quæ in baptismo

Quesn. secundum priores edit. Concil., et mss. coll. Hispan., et Isid., *ut mulierem viduam*. Præferimus cum Sirm., Lab. ac reliquis veteribus libris, *ut mulierem*. Ita scripsit et Siric., epist. 5. Sic et in synodali decreto Hilari, post epistolam ejus 14, n. 14, Tiberius Sabinensis episcopus loquitur : *Si in Ecclesia mea clericorum aliquem... deprehendero aut mulierem duxisse*.

^e Unus e mss. Colb. cum vetere Corb., *nec relictam*.

^d Ita Sirm. et Lab. cum prioribus mss. Alii vero cum coll. Dion., Hispan. et Isid., *viduam*, qua voce etiam Siricius hic utitur.

^f In ms. Langob. et altero Colb., *Unius uxoris virum*. Ac ne ab aliquibus, omissis intermediis. Suppressa consulto videntur ab aliquo studioso, qui ad ditia eo facilius crediderit, quod testimonia citata in sacris literis non offenderet, immo apud Hieronymum, epist. 83, ad Oceanum legeret : *Ut Lege concessum erat populo in multis uxoribus liberos spargere, ita et ipsis quoque sacerdotibus hujus licentiæ patebat arbitrium*. Quæ tamen hic laudat Innocentius testimonia, ea etiam Tertullianus velut ex Lege diserte citat; primum quidem lib. de Monogamia, c. 7, ubi ait : *Interim quod pertineat ad Legem... prohibet eadem sacerdotes denuo nubere; alterum vero lib. de Exhort. castit., c. 7, ubi non solum dicit : Cautum in Levitico, Sacerdotes mei non plus nubant, sed et addit : Possum dicere, etiam illud plus esse quod semel non est*.

^g Edit. Rom., *Etsi ab aliquibus, quod Crab. ad marg. annotavit, et infra, satis errant : refragantibus omnibus aliis libris*.

^h Ita vetus codex Corb. cum uno Colb. Alii vero, *quia in baptismo peccata remittuntur, non*. In hoc atque superiori decreto Innocentius ita Siricii verba exscribit, ut in utroque de uxoribus ante baptismum ductis, de quibus Siricius nihil dixerat, quid sentiendum sit, sibi necessario definiendum duxerit. Hoc postulabat recens ea de re controversia. Nimirum Carterius Hispaniæ episcopus, cui, inquit Hieronymus, epist. 83, ad Oceanum, sub finem, *præter vinculum conjugale, et hoc ante baptismum, nihil aliud ab æmulis objici poterat, uxore priore mortua, alteram post lavacrum duxerat*. Hunc Oceanus exstimavit contra præceptum Apostoli fuisse ordinatum. Contra Hieronymus legitimam esse ejus ordinationem prædicta epistola 83 acriter defendit, atque omnem mundum hujusmodi ordinationibus plenum esse. Prius tamen, quam illam scriberet, non silet se nactum Romæ eloquentissimum virum, qui sæpe ipsius opinioni adversaretur. Nactus est et non longe postea alios. Certe Rulinus, superstite adhuc Siricio, hanc ei opinionem objecit. Cui Hieronymus, in fine lib. 1 Apol., necdum sublato e vivis Siricio, respondens, priorem sententiam ita temperat, ut non jam dicat plenum esse hujusmodi ordinationibus mundum, sed *istiusmodi sacerdotes in Ecclesia esse*

hoc putat dimiti : remittuntur peccata, non acceptarum uxorum numerus aboletur : eum utique uxor ex legis præcepto ducatur in tantum, ut et in paradiso cum parentibus humani generis conjungerentur, ab ipso Domino sint benedicti (*Gen. 1, 28*); et Salomon dicat (*Prov. xix, 14*), *A Deo præparabitur viro uxor*. Quam formam etiam sacerdotes omnes servare usus ipse demonstrat Ecclesiæ. Satis enim absurdum est alique[m] credere, uxorem ante baptismum acceptam, post baptismum non computari; cum benedictio, quæ per sacerdotem super nubentes imponitur, non materiam delinquendi dedisse, sed formam tenuisse legis a Deo antiquitus institutæ doceatur. Quod si (*Dist. 34, c. 13*) non putatur uxor esse computanda, quæ ante baptismum ducta est, ergo nec filii, qui ante baptismum geniti sunt, pro filiis a habebuntur.

CAP. VII.—10. Ut de aliena Ecclesia clericum ordinare nullus usurpet (*Dist. 71, c. 2*), nisi ejus episcopus b precibus exoratus, concedere voluerit. Hoc etiam synodus statuit Nicæna (*Can. 17*), ut abjectum ab altero clericum altera ecclesia non recipiat.

CAP. VIII.—11. Ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus tantum impositionem suscipiantur; quia quamvis ab hæreticis, tamen in Christi nomine sunt baptizati : præter eos, qui si forte a nobis ad illos transeuntes c rebaptizati sunt. Hi si resipiscentes, et ruinam suam cogitantes, redire maluerint, sub longa d pœnitentiæ satisfactione admittendi sunt.

CAP. IX.—12. Præterea quod dignum et pudicum et honestum est, tenere Ecclesia omni modo debet, nonnullos; testificeturque se hac quæstione non teneri, sed unicuique in suo sensu abundare permittere. *Interrogati a fratribus*, inquit, *quid nobis videretur respondimus, nulli præjudicantes sequi quod velit, nec alterius decretum nostra sententia subvertentes*. Jam defuerat concilium Valentinum 1, anno 374 habitum, can. 1, *neminem post hanc synodum, qua ejusmodi illicitis vel sero succurritur, de dignis aut internuptarum maritis ordinari clericum posse. Nec requirendum, utrumne initiati sacramentis divinis, anna gentiles, hac se infelicitis sortis necessitate macularint, cum divini præcepti casta sit forma*. Eandem sententiam probant Ambrosius, lib. 1 Offic., c. 50, n. 2, et epist. 63, ad Vercell., n. 65; Augustinus, lib. de Bono conjugali, c. 18, ubi et mysticam explicat disciplinæ hujus rationem : ac Leo, epist. 45.

a Ita Regium exemplar Dion. At vetus ms. Corb. cum Fossat. et duobus Colb., haberentur. Quesn. habendi sunt. Ceteri editi et scripti, habentur.

b In ms. Corb. et altero Colb. desideratur precibus. Nicæno in concilio, can. 16, et Sardicensi, can. 19, vetatur ne clericus alienus sine consensu episcopi ipsius et sine voluntate ordinetur. In codice can. cecl. Afr., c. 54, Epigonius episcopus, præfatus, multis in conciliis hoc statutum, ut clericum alienum nullus sibi præcipiat episcopus, præter ejus arbitrium cujus fuerit clericus, cum Juliano exposulat, quod suum ipsius clericum sibi usurparit, seque inconsulto diaconum ordinari. Cui Numidius episcopus dicit : *Si non postulata neque consulta tua dignatione id videtur ferisse Julianus, judicamus omnes inique factum atque indignum; tum eum separandum decernit, nisi clericum reddendo satisfaciat.*

ut sacerdotes et levitæ cum uxoribus suis non coeant; quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur. Scriptum est enim (*Levit. xi, 14*), *Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum Dominus Deus vester*. Nam si prisca temporibus de templo Dei sacerdotes anno vicis suæ non discedebant (*Levit. xxi, 12*), sicut de Zacharia legimus, nec domus suas omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem uxoris usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu et præter f ex semine Aaron ad sacerdotium nulli fuerat præceptum accedere (*Num. xviii, 7*) : quanto magis hi sacerdotes vel levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debebunt, quibus vel sacerdotium vel ministerium sine successione est, nec præterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel a

B baptismatis officio vacant ! Nam si Paulus ad Corinthios scribit (*I Cor. vii, 5*), dicens, *Abstinetes vos ad tempus, ut vacetis orationi*, et hoc utique laicis præcipit : multo magis sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi jure officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere. Qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore sacrificare usurpabit? aut qua conscientia, quove merito exaudiri se credit, cum dictum sit (*Tit. 1, 15*) : *Omnia munda mandis, coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum?* Sed forte licere hoc credit, quia scriptum est (*I Tim. iii, 2; Tit. 1, 6*), *Unius uxoris virum* : b non permanentem in concupiscentia generandi dixit, sed propter futuram continentiam. Neque enim C integros corpore non admisit, qui ait (*I Cor. vii, 7*) : *Vellem autem omnes sic esse, sicut et ego*. Et apertius declarat, sic dicens (*Rom. viii, 8*) : *Qui autem*

c Apud Quesn. baptizati : quod et habent hic ms. Corb. et alter Colb. Verum iidem mss., in epistola 5 Siricii, cujus verbis hæret Innocentius, præferunt rebaptizati; quod etiam hic ceteri codices retinent, atque ipsa postulant orationis adjuncta. In eundem Siricii, locum quinam dicantur Montenses explicuimus, simulque iis, sicut et Novatianis, rebaptizandi usum familiarem fuisse probavimus.

d In duobus mss. deest vox pœnitentiæ. Concilium Valentinum 1, c. 3, iis, qui se post unum et sanctum lavacrum incesta lavatione polluerint, satisfactionis aditum ita statuit non negari, ut eos pœnitentiam utique in diem mortis agere velit.

e Codex Colb. Langob., non misceantur : quia ministeriis quotidianis. Non displicet ministeriis quotidianis; maxime cum apud Siricium legere sit, *quotidianis necessitatibus*.

f Crab. minutiori caractere hic addidit quam; quod alii deinceps editi retinuerunt, Merl. et mss. reluctantibus. Mox cum duobus Corb. et uno Colb. reponimus, nulli fuerat præceptum, ubi in aliis libris, nullus fuerat præceptus.

g Colb. ms. Langob. cum edit. Rom. ac posterioribus, exaudiri posse. Abest posse a ceteris mss., ut et a veteribus concil. edit.

h Quesn., non de remanente. Lab., in marg., non propter manendam. Edit. Rom., post Merl. et Crab., non permanenti. Fos-sat. ms., non permanente. Ut in epistola Siricii, ita et hic sibi consant ceteri mss. quos sequimur. Ambrosius, epist. 65, ad Vercell., n. 62, observat, allatis verbis non solvi quidem conjugium, sed neque permitti conjugalem usum, et iteratum conjugium interdicti.

in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem A *publicis functionibus* d *occupatos clericos facere con-*
nam non estis in carne, sed in spiritu.

CAP. XI. — 13. De monachis (16, q. 1, c. 3) quid dicitur morantes in monasteriis, si postea ad clericatus ordinem ^a pervenerint, non debere eos a priore proposito deviare. Autem sicut in monasterio fuit, et quod diu servavit, in meliori gradu positus amittere non debet: aut si corruptus postea baptizatus, ^b et in monasterio sedens, ad clericatus ordinem accedere voluerit, uxorem omnino habere non poterit; quia nec benedicti cum sponsa potest jam ^c corruptus. Quæ forma servatur in clericis, maxime cum vetus regula hoc habeat, ut quisquis corruptus baptizatus, clericus esse voluisset, sponderet se uxorem omnino non ducere.

CAP. XII. — 14. Præterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales (Dist. 51, c. 3), vel quibuslibet B

quæ Christo spiritualiter ^e nupservunt, et velari a sacer-

CAP. XIII. — 15. Item (27, q. 1, c. 10; Iro, p. 7, c. 18)

quæ Christo spiritualiter ^e nupservunt, et velari a sacer-

^a Quesn. cum uno ms. Colb., *pervenire nituntur. Mox in ms. Colb. Langob., aut enim sit, ut in monasterio fuit, lectio non spernenda. Cavet hic Innocentius, ne monachus ad eos clericatus ordinem pro-*
ductus quibus uxorem ducere non interdicitur, a priore celibatus proposito deficere sibi licere existimet. Hinc Dionysius hoc capitulum in titulum indicem secundum Regium exemplar sic summam reddidit: Quod monachus, si clericus factus fuerit, uxorem non ducat.

^b In duobus mss. Colb., *baptizatus, monasterium deserens, et ad. Haud aliud sonabit et istud duorum Corb. baptizatus, et monasterio sedens, si pro sedens legatur cedens. Regium coll. Dion. exemplar præ-*
se fert, et in monasterium sedens, forte pro se-
dens.

^c Aliquot edit. et mss., *jam ante corruptus. Regula:*
hic ab Innocentio memorata: usum Cæsarius Arel-
tensis, apud Augustinum, append. tom. v, ser. 289,
confirmat his verbis: Qui uxorem optat accipere,
sicut illam virginem invenire desiderat, ita ipse usque
ad nuptias virgo sit: quia si non fuerit, benedictionem
cum sponsa accipere non merebitur. Hinc et habetur
ratio veteris regulæ, quæ præcepit, ut qui ante ba-
ptismum corruptus, clericus postea fieri voluisset,
uxorem omnino non ducturum se sponderet: ne vi-
delicet dedecus, quo indignus censebatur benedi-
ctione nuptiali, in ipsum clericatus ordinem rediret.
Si autem hoc impedimento ab uxore ducenda quisvis
clericus arcetur, quanto magis monachus! Eandem
ob causam Siricus, epist. 1, n. 13, voluit, ut cler-
icus ad altorem gradum promovendus una tantum, et
ea, quæ virginem communi per sacerdotem benedi-
ctione perceperit, fuerit contentus.

^d In duobus mss. hic additur *aut honoribus. Mox*
apud Quesn., ut in edit. Rom., de adscitis, ubi in om-
nibus mss. de adscito. Pejus autem apud Crab., de
accito. In eo autem, quod de voluptatibus subjicitur
a diabolo inventis, quas exhibere curiales sæpe co-
gebantur, habetur causa cur munia illa etiam plures
christiani declinarent: contra quos Julianus imp.
apostata, cod. Th., lib. xii, tit. 1, leg. 50, edicit:
Decuriones, qui ut christiani declinant munia, revo-
centur.

^e Victricium Romam venisse Paulinus Nolanus, epist. 37, n. 1, ad ipsamet Victricium memorat in hunc modum: *Inde tristati amaritudinem duxeramus,*
quod ex urbe ad nos, sicut sperabamus, non venisset,
qui ad urbem per tanta terrarum spatia pervenerat. Tum
eum illicque illum venisse, ut aliquod crimen sibi per
calumniam impositum purgaret, innuit his verbis:
Tua vero sanctitas non solum de abrasione licitorum...
gloriam tenet, sed, sicut comperi, etiam de multitudi-
adversantium de tolerantia tentationum: quoniam in-
surrexerant in te testes iniqui, et mentita est iniquitas

sibi. Sed nodus in scirpo, et nœvus in lumine non pot-
uit inventri.

^f Ita Sirm., Lab. et Quesn. cum veteri ms. Corb. necnon Fossat. ac duobus Colb. Carteri vero, *instabat,*
non alio sensu. Totius capituli hujus non-nihil perplexa est oratio, qua persuadere vult Innocentius, ne curiales ordinentur. Et hujus quidem rei prima ratio est illa ratio, quam velut obiter tangit: Constat enim eos in ipsis munitis etiam voluptates exhibere, etc. Sed huic non instans, citius redit ad alteram, quam præmiserat, quia videlicet episcopis eos ordinantibus inde major tristitia nascitur. Quod et proprio sui exemplo, cujus Victricius testis fuit, probans subjicit: Si certe in exemplum sollicitudo, etc. Unde ultima verba, quibus.... ingens ut redderentur molestia imminerebat, ita intelligere est: dum mihi ingenti cum molestia imminerebat, ut qui ex curialibus ordinati fuerant, non solum inferiores clerici, quos revocari lex Arcadii in Monito allata præcipiebat, sed etiam in sacerdotio constituti redderentur.

^g In præcis edit. Concil., ut in exemplaribus coll. Dion., Hadr., Hispan. et Isld., *nubunt et a sacerdote velantur. In epistola 10 Siricii, num. 3, legimus, eam virginem velatam appellari, quæ integritatem publico testimonio professæ, a sacerdote prece iusa, benedictionis velamen accepit. Ambrosius, libro iii de Virginit., cap. 1, sermonem inseruit, quem habuit Liberius papa, cum soror ipsius Marcellina in Salvatoris natali ad apostolum Petrum virginitatis professionem vestis quoque mutatione signaret, adstantibus etiam puellis Dei compturibus et aliis. Sic autem incipit hujus papæ ad Marcellinam sermo: Bonas, filia, nuptias desiderasti. Vides quantus ad natalem sponsi tui populus convenerit, et nemo impastus recedit. Puellas autem non nisi matura ætate velari seu consecrari volebant canonæ. Anno 381, Cæsaraugustanum concilium, can. 8, statuit, non velandas esse virgines, quæ se Deo voverint, nisi quadraginta annorum probata ætate. Idem postea et Majorianus imp. et Agathense concilium, can. 19, confirmarunt. At anno 397, concilium Carthaginense iii, cui et Arelatense ii, can. 52, suffragari videtur, can. 4, sanxit, ut ante viginti quinque annos ætatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. Subinde etiam Milevitano ii concilio, quod anno 416 habitum est, can. 26, seu cod. can. eccl. Afr., c. 126, placuit, ut quicumque episcoporum necessitate periclitantis pudicitie...., velaverit virginem seu velarit intra viginti quinque annos, non ei obsit concilium (Carthaginense), quo de isto annorum numero constitutum est. Et prædicti quidem concilii Carthaginensis constitutionem cum exceptione Milevitani ratam habent capitularia regum nostrorum, Aqubi-granense, anno 789, c. 45, et Francofordiense, an. 794, c. 44. Observandum tamen est hæc de solemnibus tantum professione cauta esse, cum et au-*

dote meruerunt, si postea vel publice nupserint vel **A** se clanculo corruerint, non eas admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is, cui se ^b junxerant, de sæculo recesserit. Si enim de omnibus hæc ratio custoditur, ut quæcumque vivente viro alteri nupserit, habeatur adultera, nec ei agendæ pœnitentiæ licentia concedatur, nisi unus ex eis defunctus fuerit: quanto magis de illa tenenda est, quæ ante immortalis se sponso conjunxerat, et postea ad humanas nuptias ^c transmigravit!

CAP. XIV.—16. Hæc vero (27, q. 1, c. 9; Ivo, p. 7, c. 17), quæ necdum sacro velamine ^d tectæ, ta-

tea puellis virginitatis propositum licuerit suscipere.

^a Edit. veteres concil., *si postea nupserint*; ac deinde, *vel publice vel occulte corruptæ fuerint*, vocabulis *vel publice* suo loco motis præter fidem mss. In Colb. Lang. ut in aliis coll. Hisp. et Isid. exstat, *vel fuerint occulte corruptæ*. Præfert Quesn., *vel clanculo corruptæ fuerint*, indeque conjectat olim *clanculo* quasi *clam* in *angulo* dictum esse. Verum in codicis ab ipso vulgari exemplaribus Thuan. seu Colb., Pith., etc., ut apud Dion., Hadr. et in mss. Corb., Fossat., etc., legitur *vel se clanculo corruerint*. Unde nulla conjecturæ illius videtur auctoritas.

^b Plerique ac potiores mss., *se junxerat*, quos secutus Quesn. de suo supplevit *quædam*. Deinde Dion. et Hadr., *de mundo recesserit*; codex Colb. Langob. cum aliis coll. Hisp. et Isid. necnon priscis edit. concil. *de hac vita decesserit*, vel *dicesserit*. Duplicem illam lectionem e marginali nota genuinæ substitutam arbitrâmur. Cum enim ambiguum videretur istud, *de sæculo recesserit*, ac liceret interpretari vel de recessu a sæculo in monasterium, vel de recessu

ex hoc mundo et vita mortali, sublata est ambiguitas marginali scholio, quo de *sæculo* id esse quod de *hac vita* admonemur. Et huic quidem annotationi favet quod de muliere, quæ vivente viro alteri nupserit, subjicitur. Inde autem quomodo juvenitur, qui ab Innocentio sacratarum virginum conjugia improbari quidem, sed non solvi putant, nobis latet. Aut certe ipsis probandum est eundem papam eoque antiquiores canonum conditores mulieri, quæ vivente priori viro alteri nupserit, hoc postremum conjugium non solvendum censuisse. Innocentii mentem illustrat Toletanum I concilium, anno 400 celebratum. Quippe can. 16 præmittit, *devotam peccantem non recipiendam in Ecclesiam, nisi peccare desierit, et desinens egerit aptam pœnitentiam decem annis*: ac subinde adjicit: *Quæ autem maritum acceperit, non admittatur ad pœnitentiam, nisi adhuc vivente ipso viro caste vivere cœperit, aut postquam ipse decesserit*. Quomodo autem caste vivere, nisi ab adultero secedens, probari potuerit? Id vero apertius explicant concilii ejusdem patres, can. 19, ubi de episcopi sive presbyteri sive diaconi filia, *si Deo devota fuerit, et peccaverit, et maritum acceperit, constituunt, ut non admittatur ad communionem, nisi marito defuncto egerit pœnitentiam; si autem vivente eo recesserit, et pœnituerit... in ultimo deficiens accipiat pœnitentiam*. Sane Turonense II concilium, can. 20, conjugii hujusmodi solutionem ab Innocentio præcipi intellexit. Primum enim ipsius verba describit, tum ab ejus decretis discedere sibi non licere proficitur. Ac demum eis adjuncto Arelatensis II concilii canone 52, et nonnullis aliis, de sacrata virgine quæ nupserit, et de eo cui nupserit, decernit: *Perimendi sunt oris gladio, et a communione privandi, si relicta sibi decreta seniorum observare noluerint, et pastorem suum audire despexerint, et esse separati noluerint. Qui ergo in hac pertinacia durare voluerint, et plus in volutabro malæ conversationis permanere, quam se de vitio conjugio separare, perenni excommunicatione damnentur. Si*

men in proposito virginali se ^e promiserant permanere, licet velatæ non sint, si forte nupserint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia est; quia sponsio ^f ejus a Deo tenebatur. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi: quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non ^g debet! Nam si apostolus Paulus, quæ a proposito viduitatis discesserunt, dixit eas habere damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v, 12): quanto magis virgines, quæ ^h priori promissioni fidem frangunt!

enim ibi *decreta seniorum*, maxime allata Innocentii verba, quod negari nœquit, appellet, cum illa contemni ab iis censeat qui *se de vitio conjugio separare noluerint*; restat ut Innocentium hujusmodi conjugii solutionem præcepisse censuerit. Ita concilium Aurelianense v, can. 19, cui et Matisconense I, can. 12, concinit, eosdem ad communionis gratiam revocari ea dumtaxat conditione permittit, *si culpam sequestratione sanaverint*. Et illud quidem conjugium, quod Matisconensis concilii judicio, *potius stuprum est quam conjugium*, Siricii, epist. 10, n. 3, sententia est incestum, et adultero imponi non potest nisi falsam mariti nomen. Innocentius quoque cum eodem papa sacratas virgines vere nuptas censet, utpote *quæ se immortalis sponso conjunxerunt*. Unde sequitur, ut cum vivere nunquam desinat earum sponsus, nec solvi umquam possit inii cum eo lex conjugii. Turonense II concilium, cod. Th., tit. 25, legem 2 laudat, qua Jovianus imp. edicit: *Si quis non dicam rapere, sed vel attentare matrimonii jungendi causa sacratas virgines vel invitas ausus fuerit, capituli sententia ferietur*.

^c Merlin et Crab. cum ms. Colb., Langob. necnon aliis cod. Hisp. et Isid., *transire elegit*.

^d In duobus mss., *consecratæ*: quo verbo utitur Leo epist. 5, ad Rustic., c. 15, ubi de puellis eisdem sermo est. Nostram lectionem firmat illud Prudentii lib. II, contra Symmach.:

Sunt et virgibus pulcherrima præmia nostris,
Et pudor et sacro tectus velamine vultus.

^e Veteres edit. concil. cum mss. coll. Dion., Hadr., Hisp. et Isid., *semper se simulaverunt permanere*. Quesn. cum vetere ms. Corb. et uno Colb., *se permanere simulaverant*. Fossat., *semper manere simulaverant*. Sirm. et Lab., *semper manere promiserant*. Edit. Rom., *semper se permanere promiserant*. Ut cum duobus mss. Colb. præferremus, *se promiserant permanere*, persuaserunt subnexa, ubi earundem puellarum sponsio, pacta pollicitatio, et prior promissio memorantur. Certe de puellis hic sermo est, quæ se ad virginitatem servandam Deo obligaverant, quæque ideo a Siricio, epist. 10, n. 3, dicuntur, *matrimonii cælestis præceptum non serrasse*; sed quibus consecratio sollemnis deerat.

^f Crab. et edit. posteriores concil., *sponsio earum*. At Merl. et omnes mss., *sponsio ejus*, supple *quæ hujusmodi est*. Infra idem Crab. et edit. Rom., *ppigerunt*; ubi Sirm. ex mss. restituens *pepigit*, de suo adjecit *virgo*, quod et exinde Lab. et Quesn. retinuerunt.

^g In exemplaribus coll. Dion., Hadr., Hisp. et Isid. ut in priscis edit. concil., *non poterit*.

^h Edit. Rom. cum ms. Colb. Langob., *quæ pactionis suæ fidem minime servaverunt*. Merlin. et Crab., secundum mss. coll. Hisp. et Isid., *quæ prioris promissionis fidem minime servaverunt*. Dion. et Hadr., *quæ priori promissioni fidem frangere sunt conatæ*. Apud Quesn. ut in exemplari uno Colb. et altero Pith., *quæ prioris promissionis fidem frangere sunt nisæ*. Loco verbi *nisæ*, Sirm. et Lab. substituerunt *visæ*. Veterem ms. Corb. et Fossat. sequimur.

17. Hæc itaque a regula, frater charissime, si plena vigilantia fuerit ab omnibus Dei sacerdotibus observata, cessabit ambitio, dissensio conquiescet, hæreses et schismata non emergent, locum non accipiet diabolus sæviendi, manebit unanimitas, iniquitas superata calcabitur, veritas spiritali fervore flagrabit, pax prædicata labiis cum voluntate animæ concordabit. Implebitur et dictum Apostoli (*Philip. II, 2 et 3*), ut unanimes, unum sentientes, permanentes in Christo, nihil per contentionem nobis neque per inanem gloriam vindicantes; non hominibus, sed Deo nostro salvatori placentes, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. Data xv kalendas Martii (*Februar. 15, ann. 404*), Honorio augusto vi et b^a Aristeneto cons.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUENTEM.

1. *Epistola hæc aliis in libris brevior, in aliis amplior. Quis eam decurtarit.* — Epistolam hanc alii libri breviorum, alii ampliorum exhibent. Sub breviori forma primum a Jac. Merlino edita, eadem deinde ratione cum in epistolarum pontificiarum collectione, tum in variis conciliorum editionibus recusa est, quoad Jac. Sermondus eam in veteribus libris integram nactus, publico bono vulgandam duxit. In exemplis collectionis Hispanæ, qualem Ecclesiarum Laudunensis, Noviomensis ac Bellovacensis bibliothecæ a-servant, sicut in omnibus Isidori Mercatoris exemplaribus, tantum mutila habetur. Hinc ab eo, qui Hispanam canonum collectionem concinnavit, primum truncatam esse suspicari sumus. Sed suspicionem illam subinde amoverunt Colbertinus codex 408, de *Institutione clericorum* ante annos 700 exaratus, aliisque illi similis nec recentior Coislinius, qui cum ex unis collectionis Hispanæ monumentis compositi sint, ea tamen epistolæ hujus capitula retinent, quæ in breviori exemplo desiderantur. Deum ubi in Ecclesiis Urgellensi, Gerundensi, Rivipullensi etiamnum exstare didicimus sincera et genuina Hispanæ collectionis exempla, in quibus epistola ista integra legitur, eandem non ab eo qui collectionem illam adornavit, sed ab aliquo alio truncatam esse nobis plane persuasum fuit. Cum autem in omnibus omnino Isidori Mercatoris exemplis mutila dumtaxat et decurtata habeatur, facinoris hujus quis alium auctorem quærendum censeat? Neque mirum est virum, cui multa confingere, alia interpolare, plura variis modis mutare religioni non fuit, etiam nonnulla suppressere non timuisse. Generalia nimirum Innocentii decreta exscripsisse contentus, cætera quæ ad personas causasve speciales attinent, ut a scopo suo magis aliena, subtraxit. Neque opinioni huic officiant memorati libri Laudunensis, Noviomensis ac Bellovacensis. Quamvis enim

* Quæ deinceps sequuntur, viro erudito, qui novissimam operum S. Paulini Nolani editionem adornavit, dissert. 4, in fine cap. 4, ex aliis quibusdam videntur excerpta, neque cum precedentibus coherere. Sed quod his proxime subjicit, nisi de hac regula tota epistola intelligatur, quam levi fundamento nitatur ipsius opinio prodit. Non enim ambiguum est hic regulæ nomine decretorum corpus, quod tota epistola complectitur, intelligi; et quod initio liber regularum dictum fuerat, nunc simplicius regulam vocari. Quocirca et hanc clausulam cum exordio ac reliqua epistola aptissime coherere manifestum est. Ipse qui in exordio Victricium laudavit, Romanæ Ecclesiæ normam aique auctoritatem magnopere postulantiem, qui que ipsi regularum librum, quo qualis servetur in urbis Romæ ecclesiis disciplina discere valeat, pollicitus est, disciplina illa amplissime exposita, congruenter concludit, diligenti ejusdem regulæ seu

A ex Hispana collectione descripti sint, eum tamen, a quo scripti dictative sunt, etiam collectionem Isidori penes se habuisse, atque hanc Hispanæ interdum, etiamsi raro, anteposuisse, nominatim ex epistola Vigilii papæ ad Profuturum liquet. Porro ista Innocentii epistola integra non modo in genuinis collectionis Hispanæ exemplaribus, sed in pervetusto etiam Corbeiensi, et Fossatensi, nunc Colbertino, asservatur. Quæ cum ita sint, ut lectori nihil desiderandum supersit, eam nunc e sinceriorum codicum fide sic exhibemus integram, ut et quemadmodum a Mercatore vulgata sit, ad illius calcem indicemus.

2. *Toletanæ, non Tolosanæ synodi episcopis inscripta est.* — In utroque exemplarium genere fallax ei præligitur inscriptio. Et in prævio quidem Corbeiensis codicis indice hoc titulo donatur: *Epistola Innocentii papæ ad universos episcopos ecclesiæ Tolosanæ de universis heresibus (leg. hæresibus) vel de ordinationibus episcoporum, et cætera in epistola requirenda*: B in ipsius autem epistolæ fronte hæc ei præponitur epigraphe: *Innocentius episcopis universis in Tolosana synodo constitutis*. Eadem legitur et in Fossatensi, nisi quod in hoc diversis pro universis substitutum est. In plerisque etiam cum Hispanæ, tum Isidorianæ collectionis exemplaribus pariter *universis episcopis in Tolosana synodo constitutis* inscribitur. Neque hanc inscriptionem mutavit Merlinus. Immo et eandem Jac. Sirmundus retinuit, eoque nomine inter ipsa Galliæ concilia epistolæ huic locum dedit. « Quare, inquit in prævio Monito, etsi ambigi non injuria posse intelligebam, satius tamen visum est illam, cum mutila præsertim hactenus fuerit, integram vel alieno loco hic exstare, quam suo fortasse desiderari. » Postmodum tamen in notis adjecit, dubium sibi non videri, « quin scripta sit ad episcopos Hispaniæ post synodum quidem Toletanam, sed de rebus in ea gestis, vel postea consecutis. Quare, inquit, antiquam inscriptionem epistolæ restituendam censeo, ut in Toletana synodo legatur. » Porro antiquam eam vocat, quia jam a Crabbio restituta, ab iis qui vel concilia vel Romanorum pontificum epistolas recuderunt, retenta est. Antea etiam in nonnullis saltem mss. obtinebat. Ipsi inter varios collectionis Isidori codices unum nactus sumus Navarrem a 600 saltem annis scriptum, et alterum monasterii S. Martini Campensis, qui in *Toletana synodo* præ se ferunt. Nec de lectionis hujus sinceritate ambigendum esse, quæ subjecturi sumus firmabunt. Unde vero irrepperit altera, ex variis manuscriptis inter se collatis conjicere licet.

3. *Unde contigit ut TOLOSANÆ SYNODO INSCRIBERETUR.* — Quamvis in exemplari Noviomensi *universis episcopis in Tolosana civitate constitutis* inscribatur hæc epistola, in generali tamen ejusdem indice ad universos Tolotanos episcopos prænotatur. Ibi vero *Tolotanos pro Toletanos*, non pro *Tolosanos* scriptum esse argumento est Germanensis codex, not. 424,

D disciplinæ observatione custodiri in Ecclesia pacem atque concordiam, adeoque schismata et hæreses, etc., caveri. Denique cum ex omnibus tam scriptis quam editis codicibus, nullus sit qui epistolam istam sine hac clausula exhibeat, sanctam generalis consensus indubitam ei tribuit auctoritatem.

^b Merlin. et Crab., secundum coll. Hispan. et Isid., Aristo. Addidit Crab. ad marg. *Aristoneto*, quod Romanus editor arripuit. Vetus ms. Corb. et unus Colb. præferunt *Aristoneto*. Alter Colb. cum Pith., *Aristhinetto*. Alius item Colb. *Aristinio*, Apud Sirm. et Labb. *Aristeneto viro clarissimo*. Postrema hæc duo verba, quorum loco in edit. Rom. exstat *viris clarissimis*, ab omnibus mss. absunt, ut et a veteribus edit. concil. Tota autem consularis seu chronica nota in sola Dionysii collectione, seu pura seu post aucta, uti prænuimus, desideratur.

canonum collectionem ante annos 800 concinnatam complectens, in quo quoties aliqua laudatur Toletana synodus, *Toletana* constanter appellatur. Cum igitur etiam hic librarii *Toletana* pro *Toletana* scripsissent, *Tolosana* restituendum esse eo facilius consueverunt antiquarii, quod et epistolam Innocentii ad *Exsuperium Tolosanum* conspicerent, et in hujus epistolæ contextu, n. 3, *Galliarum* seu *Galliorum*, loco *Galliorum* seu *Gallacorum* corrupte legerent. Præterea cum infra, num. 6, ubi ex Colbertini exemplaris fide legitur, Rufinum in *Toletano concilio erroris: ut veniam postulasse, pro Toletano* exhibeat Corbeisense *Tolosano*, idem mendum pari facilitate in inscriptionem irrepere potuisse nemo non assentiet.

4. *Toletani concilii patribus scripta est.* — Quæ sit illa synodus, ad quam Innocentius modo scribit et quando habita sit, disceptatur. Baronius in priorè Annalium editione duo pro certo posuerat: primum quidem, scriptam esse hanc Innocentii epistolam ad concilium Toletanum I; alterum vero, concilium istud postremo Stilichonis consulatu, hoc est Christi anno 405, fuisse celebratum. At in editione novissima mutavit sententiam, ac persuasum habens Toletanum I concilium primo Stilichonis consulatu, adeoque anno Christi 400 consignandum esse, hanc epistolam ad posteriorem aliquam Toletanam synodum pertinere existimavit. Cui sententiæ plures, nominatimque Anton. Pagijs subscribunt. Et prior quidem opinio, qua Toletanum I concilium ad secundum Stilichonis consulatum differebatur, defendi prorsus nequit. Sed neque ulla videtur causa, cur concilium, ad cuius episcopos Innocentius nunc scribit, a Toletano I distinguamus. Quod ut evidentijs fiat, quæ Toletani I concilii nomine vulgata sunt, expendere operæ pretium fuerit.

5. *Toletani I concilii vulgati tres patres.* — In hoc concilio tres distinguenda: sunt partes. Prima constat præfatione, canonibus 20 et episcoporum subscriptionibus. Altera regulam fidei continet atque octodecim capitula contra hæreses, cum hac inscriptione: *Incipit regula fidei catholicæ contra omnes hæreses, et quam maxime contra Priscillianos, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitani et Bælici fecerunt, et cum præcepto papæ urbis Romæ Leonis ad Balconium episcopum Galliciæ transmissum.* Postrema hoc titulo insignitur: *Incipiunt exemplaria professionum in concilio Toletano contra sectam Priscilliani æra 438.* Tum sequitur præfatio: « Post habitum concilium kalend. Septemb., iii nonas Septembris, post diversas cognitiones tunc habitas, sub die viii iduum Septembrium excerptæ sunt de plenarijs gestis professiones domini Symphosii et domini Dictinii sanctæ memoriæ episcoporum, et domini sanctæ memoriæ Comasii tunc presbyteri, quas inter reliquos habuerunt in concilio Toletano de damnatione Priscilliani vel sectæ ejus in hunc modum: Post aliquanta et inter aliquanta eodem tempore acta, Dictinius episcopus dixit, » etc., scilicet reliqua Dictinii professio, qua descripta subjicitur Comasii professio, hac præfatione seu interlocutione præmissa: « Æra qua supra sub diem iii iduum Septembrium professiones sanctæ memoriæ episcoporum domini Symphosii et domini Dictinii et sanctæ memoriæ Comasii tunc presbyteri. Comasius dixit. » Demum hanc Comasii professionem excipit « exemplar definitivæ sententiæ translata: de gestis. Die qua supra episcopi dixerunt: Legatur sententia. Et legit, » etc.

6. *Concilium exhibent anno 447 celebratum.* — Tres autem illæ partes quomodo cohæreant inter se aut ad unum et idem concilium referri queant, nemo hactenus, quod sciam, explicuit. Tantum inter eruditos convenit, mediam ad illud concilium, quod Leo anno 447 ad Turibium scribens engi præcepit, pertinere; adeoque a Toletano I concilio esse alienam. Hinc post Baronium Binius eam alijs duabus *collectoris errore* insertam esse notat. Sed neque pos-

siorem commodius ad Toletanum I concilium referre licet. Qui enim in ea interloquuntur episcopi, synodum habere se indicant, cum jam defuncti essent Symphosius, Dictinius atque Comasius, quos Toletani I concilii tempore adhuc superstites, immo in ipso concilio præsentibus Priscilliani hæresim damnasse constat. Verum aptissime inter se cohærebunt tres illæ partes, si ad generale Hispaniarum concilium, quod Leonis papæ jussu congregatum est, referantur: adeo ut in eo primum prælecti sint atque confirmati 20 canones Toletani I concilii, tum fidei regula condita, novi adjecti sint canones 18, ac postremo nonnulla e plenarijs Toletanæ I synodi gestis excerpta recitata sint. Quod igitur vulgatum est Toletanum I concilium, aptius inscriberetur: *Hispaniarum concilium, quod Leonis præcepto Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitani et Bælici, anno 447, kalendis Septembris celebratum: cui et præmittuntur Toletani I concilii anno 400 celebrati 20 canones, et ejusdem concilii quedam excerpta, de plenarijs ejus gestis descripta, subjiciuntur.*

7. *Anno 400, Toleti habitum esse concilium.* — Verum istud concilium sic anno 447 restitimus, ut aliud anno 400 Toleti habitum non negemus, sed inde potius luculenter asseramus. De hoc Toletano concilio Idacius in Chronico, ad annum 400, ita loquitur: « In provincia Carthaginensi, in civitate Toleti, synodus episcoporum contrahitur, in qua, quod gestis continetur, Symphosius et Dictinius et alii cum his Galliciæ provinciæ episcopi, Priscilliani sectatores, hæresim ejus blasphemissimam cum assertore eodem professionis suæ subscriptione condemnant. Statuuntur quædam etiam servanda de Ecclesiæ disciplina, communicante in eodem concilio Ortygio episcopo, qui Celenis fuerat ordinatus. » Atqui concilium anno 447 jussu Leonis habitum primo canones recenset ad disciplinam pertinentes, quos Toletana synodus *Stilichone consule*, hoc est anno 400 edidit: ac postmodum ex ejusdem synodi gestis, more Hispanico æra 438, pro anno 400, consignatis, non modo professiones exhibet Symphosii, Dictinii et aliorum hæresim Priscilliani cum ipso auctore condemnantium, sed et ejusdem concilii sententiam, qua illis servatur honor suus, quæque in Ortygii gratiam clauditur his verbis: « Fratri autem nostro Ortygio ecclesias, de quibus pulvis fuerat, pronuntiamus esse reddendas. » Unde gestorum illorum cum Idaciano Chronico manifesta est consensus. Præterea in mox dicta Toletana synodi sententia memoratur Simplicianus, ut qui Mediolanensem Ecclesiam tunc regebat. Anno autem duntaxat 397, Ambrosio successit Simplicianus, atque ipse ante xvi kalendas Julias anni 401, ut ex Carthaginensi concilio Codici can. eccl. Afr., c. 56, inserto liquet, Venerium successorem habuit. Et hinc igitur confirmatur tempus quo Toletana synodus celebrata est.

8. *Quatenus huic synodo scripta dici possit sequens epistola.* — His positus, cum exploratum sit atque indubitatum, Toletanam illam synodum, ejus canones et gesta in memorato Hispaniarum concilio referuntur, anno 400 fuisse celebratam, nulla jam restare videtur controversia, quin huic Toletanæ synodo sequens Innocentii epistola inscripta sit. Primo enim in ea, ut num. 6 et 7 legere est, synodi hujus gesta et decreta non semel laudantur. Deinde Innocentius, num. 10, eos alloqui se notat episcopos, « qui secundum regulas Nicænas ordinationes faciendas esse per sententiam decreverunt. » At vero Toletani I concilii præsules « constituta primitus concilii Nicæni perpetuo esse servanda, nec ab iis esse recedendum » in ipso proœmio cum decrevisent, ad ea constituenda, quæ in ordinationibus servari debeant, progrediuntur. Non sic tamen ad Toletanam synodum ut adhuc congregatam, sed ad eos potius episcopos qui in illa convenerant, scribere intelligendus est Innocentius. Nisi quis malit

hic *Toletanæ synodi nomine* episcopus ad Toletanam A
 synodum pertinentes intelligi. Certe de Toletano i
 concilio ut *dudum celebrato* laudatus papa, num. 6,
 laudatur. Nec *Patruianus ille venerabilis memorie*,
 cuius loco Gregorium susceptum esse, num. 9, me-
 morat, alius videtur ab eo qui Toletani i concilii
 canonibus primus subscripsisse legitur. Denique In-
 nocentii hæc in epistola studium eo in primis spectat,
 ut schisma ex Symphosio, Dictinio aliisque cum hono-
 ribus suis in Toletana synodo receptis natum, et
 latius in dies serpens, comprimatur atque componatur.
 Quocirca inter hanc epistolam et illam synodum in-
 tervallum aliquod interjectum esse manifestum est.
 Quantum vero intercesserit, defini certo nequit.
 Tantum conijcere licet, epistolam istam ante scrip-
 tam esse, quam Hispania bellicis tumultibus pertur-
 baretur, adeoque ante annum 408 quo Constantinus
 Honorio provinciam illam eripuit. Sed utrum epis-
 tola superiori posterior sit, necne, licet ignoremus,
 ob rerum tamen de clericorum ordinationibus in
 utraque definituram affinitatem, ambas proximas
 habere lectori gratum atque commodum erit. Neque
 jam ipsius admodum interest compertum habere
 tempus quo hæc scripta sit, cum quibus, qua occa-
 sione, et quo consilio scripta fuerit, teneat. Hic
 forte mirabitur nonnemo, quo pacto idem pontifex
 Toletanæ synodi erga Priscilliani assectas indulgentiam
 nunc tam impense laudet ac probeat, qui postea
 clericis a Bonoso ordinatis honores suos servandos
 esse tam constanter negavit. Verum sapiens sacerdos
 inter lepram et lepram diiudicare, et quando disci-
 plinæ severitas aut remittenda sit, in-
 vestigare debet. Quamvis enim eodem spiritu animati
 sint sancti ecclesiarum duces, diversis tamen tem-
 poribus diversa de clericis ab hæresi vel schismate
 ad Ecclesiam redeuntibus constituerunt. Nicæni pa-
 tres, can. 8, Novatianos in clero voluerunt perma-
 nere. Afris testibus transmarinum concilium, Siricii
 atque Ambrosii temporibus, ne clerici ab hæresi veni-
 entes honores suos servarent, prohibuit. Istud C
 vero, anno 400, Priscilliani assectis indulgentiam
 censuit Toletanum concilium, ejusque sententiam
 proposito unitatis nunc Innocentius probat, qui anno
 414 ecclesiasticæ disciplinæ severitatem circa Bonos-
 iacis acriter vindicabit. Carthaginense autem con-
 ciliū, anno 401 habitum, hoc temperamento nten-
 dum existimavit, ut clericis redeuntibus, ubi eorum
 reditu aliquo sit unitatis compensatio, serventur hono-
 res sui, et ubi nulla est hujusmodi compensatio,
 negentur (*Cod. can. eccl. Afr., c. 68*).

EPISTOLA III.

De ^a dissensione corruptaque disciplina Ecclesiarum
 Hispaniæ.

I. *Quod episcopi nonnulli ab aliis ob receptos ab hæ-
 resi conversos perperam dissideant.* — II. *De epis-*

^a Hunc titulum ac subsequentes e Sirmundo, non D
 e mss. mutuati sumus.

^b Jam ante concilium Toletanum i quedam inter
 Hispanos obtinuerat circa ordinationes clericorum
 dissensio. Quocirca Patruianus episcopus in hujus
 concilii proemio sic præfatur: *Quoniam singuli cæ-
 pitimus in ecclesiis nostris facere diversa, et inde tanta
 scandala sunt, que usque ad schisma perveniunt, si
 plinet, communi consilio decernimus quid ab omnibus
 episcopis in ordinandis clericis sit sequendum.* Sed post
 concilium mox dictum, ad hanc schismatis causam
 accessit altera, cum quos eadem synodus a Priscil-
 liani hæresi ad catholicam communionem conversos
 in honoribus suis receperat, admitterent alii, alii
 rejiciendo; esse contenderent. Duplici illi tanti mali
 causa mederi nunc Innocentius conatur.

^c Inter eos, qui Toletana i concilio subscripsissent,
 quarto loco legitur Hilarius.

*copis a Rufino et Minicio in alienis ecclesiis contra
 canones ordinatis.* — III. *Ut Joannis episcopi cau-
 sa examinetur, aliorumque qui communionis consor-
 tium refugiebant.* — IV. *De vitiosis multorum or-
 dinationibus, ita dissimulari quæ hæctenus usurpata
 sunt, ut in posterum prohibeantur.* — V. *Ut Grego-
 rii Emeritensis episcopi querela discutatur.* — VI.
*Quosnam ad clericatus ordinem admittere liceat:
 qualesque eligendi sint. Et quod bigemum faciat
 etiam illa quæ ante baptismum uxor fuit.*

INNOCENTIUS universis episcopis in Toletana synodo
 constitutis, dilectissimis fratribus, in Domino sa-
 lutelem.

I. *In Hispania schisma. Et canonum contemptus.* —

Sæpe me et nimia cum teneret cura sollicitum super
^b dissensione et schismate Ecclesiarum, quod per
 Hispanias latius in dies serpere et citatiore gradu
 incedere fama proloquitur; necessarium tempus
 emerit, quo non posset emendatio tanta differri,
 et deberet congrua medicina provideri. Nam fratres
 nostri crepiscopus ^c Hilarius, et Elpidius presbyter,
 partim unitatis amore permoti, partim qua laborat
 provincia pernicie, ut oportuit, excitati, ad eadem
 apostolicam commearunt, et in ipso sinu fidei vio-
 latam intra provinciam pacem, disciplinæ rationem
 esse confusam, et multa contra canones patrum,
 contempto ordine, regulisque neglectis, in usurpa-
 tione ecclesiarum fuisse commissa, nec concordiam,
 in qua fidei nostræ stabilitas tota consistit, posse
 retineri, cum dolore et gemitu prosecuti sunt: que
 in consessu ^d presbyterii actorum confectione reti-
 nentur, et possunt vobis lectione monstrari.

CAP. I. — 2. *Episcopi Bælici propter Gallæcos re-
 ceptos a cæteris se segregant.* — Jam primum, quod
 ad ipsam fidem attinet, quod Bælici vel Carthagi-
 nenses episcopi, propter Gallæcorum communio-
 nem, a pace omnium ^e discederunt, orta dissensio
 est; quæ non solum non minuitur, verum etiam per
 dies singulos studio contentionis augetur, cum, ob-
 tinendi proposito unusquisque quod voluit, æter-
 num orbem mali et circulum quemdam de tali ani-
 mositate fecerunt: cum utique bono cuique in rebus
 talibus vinci melius sit, quam malo more pravum

^d id est cleri Romani, hoc nomine repetito a di-
 guiori gradu. Ad eundem consessum maxime in hu-
 jusmodi causis, etiam convocari solebant episcopi
 qui Romæ agebant.

^e Ita mss. Corb. et Colb. At apud Sirm. *dissede-
 runt.* Restituendum potius foret *discesserunt.* Antea
 in ms. Corb. *Galliarum*, in Colb. *Galliarum*, forte
 loco *Galliarum* seu *Gallæcorum*. Ut enim superius
 ex Idacii Chronico audivimus, Gallæcie episcopi
 erant Symphosius, Dictinius et alii qui Toletana in
 synodo Priscilliani hæresim cum ipso auctore sua
 subscriptione condemnarunt; quos in pacem receptos
 iniquo animo tulisse Bælicos et Carthaginenses,
 atque ideo a cæterorum communionem deservisse mi-
 nime mirum est. Atta Gregorius Eliberitanus epi-
 scopus in Bælica provincia jecerat Luciferiani erroris
 semina. Neque stupendum est ea ad Innocentii tem-
 pora infelicem fructum propagasse.

propositum quod semel placuit obtinere. Nam quæ alia causa, et superioribus temporibus, illius Luciferi præter pertinaciam fuit, quæ eum retraxit a concordia a illorum, qui Arianorum hæresim prudenti conversione damnaverant? Eodem studio, b Priscilliani detestabili secta omnium merito consensione damnata, receptos in catholicam fidem eos, qui consilio saniore conversi sunt, ægerrime aliquos tulisse cognovimus: quibus factum utile et ipsam ecclesiarum pacem displicuisse detegitur. Nam cum unitatis proposito ipsi quoque c Synphosius atque d Dictinius, damnautes pravam hæresim, sint recepti, ut personis talibus amputatis exstingueretur penitus innata dissensio; inventi sunt quibus recte facta (Mss. facit) ipsa correctio displiceret. Et nunc ecclesiæ dissident, quæ non modica a se animositate dissimulant (Seu discordant et in similitudines abeunt). Quod si saniore consilio a sacerdotibus fuisset custodita correctio; et status catholicæ fidei integer

A permaneret, et nullum scandalum concordiam rebus omnibus utilem corrupisset.

3. *Honores illis servatos aliqui iniquo animo ferunt.* — Quæro enim, quare doluerint Symphosium atque Dictinium, aliosque, qui detestabilem hæresim damnaverunt, receptos in fidem catholicam tunc fuisse? e Num quod non aliquid de honoribus amiserint quos habebant? Quod si quos hoc pungit aut stimulat, legant Petrum apostolum post lacrymas hoc fuisse quod fuerat: considerent Thomam post dubitationem illam nihil de prioribus meritis amisisse: denique David prophetam egregium post manifestam confessionem suam prophetiæ suæ meritis non fuisse privatum. Quod si emendatio conversionis et errores ipsos amputat, et retinet dignitates; quæ malum ratio est, viam recti et iter quod dirigat ad salutem, proposito pertinaciæ nolle retinere?

4. *Unitatis vis, et schismatis pernicies.* — Quare incumbendum est dilectioni vestræ, et bonis sacer-

a In mss., cum illorum. Integrrior esset sententia in hunc modum: cum illorum qui Arianorum hæresim prudenti conversione damnaverant, tum illorum qui satisfactionem eorum susceperant. De eadem re Sulpicius lib. II ita loquitur: Lucifer in tantum eos qui Arimini fuerant condemnavit, ut se ab eorum etiam communione secreverit, qui eos sub satisfactione vel penitentia receperunt. Et cui, inquit Augustinus epist. 185, n. 47, huiusmodi indulgentia displicuit, in tenebras incidit schismatis, amisso lumine charitatis. Quibus in locis cum schisma tantum Innocentius, Sulpicius et Augustinus Luciferi exprobrant, unis eius discipulis, non ipsi, tribuendus videtur error, quo baptisma iterare ausi sunt.

b Sirm. et Lab., post Priscilliani detestabilem sectam omnium detestatione damnatam. Præpositio post abest a mss. in quibus subinde consensione concinnius habetur, quam detestatione. Iluc spectat quod Hieronymus ad Ctesiphontem scribit, Priscillianum totius orbis auctoritate damnatum.

c Colb. ms., Symposius. Non is credendus est Symposius, qui synodo Cæsaraugustanæ anno 380 adversus Priscillianistas habitæ subscripsit. Quo pacto Symphosius, Dictinius et socii errore confessi, et professi fidem, ad catholicam communionem admisi sint, in concilio quod sub Leone papa habitum est, e Toletani concilii gestis tom. II Concil. Lab. p. 1229 et seqq. explicatur. In ea autem sententia, quam Toletani patres de illis ferunt, notandum, quod Paterno, ut ecclesiam in qua constitutus fuerat teneret, permittentes, addunt, recepturi etiam (eum) in nostram communionem, cum sedes apostolica rescripserit; idemque de reliquis Galliciæ episcopis, qui semper in Symphosii communione perstiterant, decernentes, simul et eos exspectare volunt puri exemplo. quid papa qui nunc est, quid S. Simplicianus Mediolanensis episcopus reliquique ecclesiarum rescribant sacerdotes. Ubi obiter observare licet Romanum episcopum simplicii papæ nomine designatum. Prosequuntur Toletani patres: Symphosius autem senex religiosus, qui quod egerit supra scripsimus, in ecclesia sua consistat... inde (id est, a papa et ab episcopo Mediolan.) exspectabit communionem, unde prius Dictinio et Antiocho esse decrevimus. Tum proxime sequitur: Constituimus autem, prius quam illis per papam (en rursus papæ nomen pro Romano pontifice) vel per S. Simplicianum communicatio reddatur, non episcopos, non presbyteros, non diaconos ab illis ordinandos. Cur sententiam de omnibus episcopis illis ita feruit, ut exspectari velint, donec iisdem communi-

litteris apostolicæ sedis atque antistitis Mediolanensis reddatur? Lucem huic quæstioni conferunt similia decreta tum concilii Carthaginensis anno 401, Junii 18 die, habiti, tum alterius eodem anno Septembris 15 die celebrati, quibus, uti videre est in Codice can. Eccl. Afr., c. 65, Afri ad Anastasium Romanum pontificem et Venerium Mediolanensem episcopum mittendum esse constituit, ut et infantes a Donatistis baptizatos ad clerum promovere, et clericos qui a Donatistis ad catholicam unitatem transire voluerint, ubi hoc paci Christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus recipere sibi per eos liceret. Huius quippe rei rationem subjiciunt, quia ex his sedibus hoc fuerat prohibitum. Neque enim obscure docent Toletani patres, ideo se prædictis episcopis exspectandam statuuisse Romani Mediolanensisque præsulum communionem, quia de iis etiam jam ex illis sedibus quoddam iudicii genus præceserat, quatenus Ambrosius et Siricius iis quædam pacis conditiones litteris præscripserant. Unde Hispanorum de Vegetino absoluti esse sententia in hunc modum: Vegetinum autem, in quem nulla specialiter dicta fuerat ante sententia, data professione quam synodus accepit, statuimus communioni nostræ esse reddendum.

d Ille Dictinius Priscilliani placita non modo secutus erat; sed et libris asseruerat. Postmodum vero in concilio Toletano quæcumque male vel senserat vel scripserat detestatus, dixit: *Omnes præsumptionem meam de scriptis meis arguo atque condemno.* Et mox: *Iterum repeto, in priori comprehensione mea et in principiis conversionis meæ quæcumque conscripsi, omnia me toto corde respicere.... Excepto nomine Dei omnia anathematizo... Omnia quæ inveniuntur contra fidem cum ipso auctore condemno.* Illius tamen scripta suppressi non ita accurate valuerunt, quin et ad Leonis papæ tempora a multis cum veneratione legerentur, quibus quidem is papa epist. 17, n. 19, auctor est, ut *reparationem ejus magis debeant amare quam lapsus.*

e Sirm. cum mss. Corc. et Colb., Numquidnam aliquid. Codex Bonævallis, Num quod non aliquid. Ex duobus primis revocato num, et ex postremo quod non, integra et perspicua jam habetur lectio. Ea ipsa exempla, quibus Innocentius clericis post penitentiam honores servari licere nunc probat, eadem de causa adhibet et Augustinus epist. 185, n. 45: *Nam et sanctus David, inquit, de criminibus mortiferis penitentiam agit, et tamen in honore suo perstitit: et beatum Petrum, quando amarissimus lacrymas judit, utique Dominum nescuisse penituit, et tamen apostolus mansit.*

dotibus admitendum, quatenus præeunte doctrina ^a in unitatem catholicæ fidei omnes qui dispersi sunt congregentur; et esse inexpugnabile unum corpus incipiat, quod si separetur in partes, ad omnes patebit lacerationis injurias, et ex sese pestem patietur internam, quando secum compago ipsa confligit. Sed hæc generaliter de unitatis reformatione omnes, tamquam singulis scripta sint, accipiant sacerdotes. Delinc in partes animum super omnibus dilectio vestra quæ proponitur intendat.

CAP. II. — 5. *Rufinus et Minicius usurparunt alienis in ecclesiis ordinationes.* — Non enim latere potuit, quod Rufinus atque Minicius episcopi in alienis ecclesiis, contra Nicænos canones, episcopos usurpaverunt ordinare. Hæc (*Nicæn. can. 4, 6 et 16*) ne quis sibi audeat vindicare, saltem nunc a nobis est salubriter providendum: ne improba ^b usurpatione dissimulatio in deterius convescat, et fiat de consuetudine regula, quæ non veniat ab ipsa quæ litteris mandata est disciplina. Qua in re Hilarii fratris et consacerdotis nostri querela primitus audiatur, qui asseruit Rufinum contra ecclesiarum pacem omni oppugnatione fuisse versatum, et dudum in concilio ^c Toletano erroris sui veniam postulasse, et nunc, cum metropolitano episcopo ordinandi ^d sacerdotes pontificum deberetur, contra populi voluntatem et disciplinæ rationem, episcopum locis abditis ordinasse, ecclesias scandalis miscuisse. Delinc Tarracoenensium episcoporum est causa tractanda, qui pari modo Minicius in Gerundensi ecclesia episcopum ordinasse conquesti sunt; et juxta Nicænos ^e canones ferenda est de tali usurpatione sententia. Illorum etiam episcoporum, qui a Rufino vel a Mini-

^a Qua scilicet et schismatis seu hæresis perversitas et catholicæ fidei rectitudo comprobentur, ut tenebras erroris lux veritatis expellat, inquit Augustinus epist. 93, n. 3, atque Ecclesia potius correctos, quam perversos suscipere videatur.

^b Clarius diceretur, ne improba usurpatione dissimulatio.

^c Ita ms. Colb. nbi in Corb. *Tholosano*. Hic recolendum est Toletanæ synodi gesta nequaquam plena et integra ad nos pervenisse, sed eorum dumtaxat fragmenta, posteriore in concilio, prout tunc conducebat, recitata; neque in hoc concilio recitata esse, nisi quæ ad Priscillianistas attinerent. Rufinus autem ex iis potius exstitit episcopis, de quibus Patruinus in præfatione Toletani I concilii queritur, qui videlicet illegitimas ordinationes aggressi, ea excitarunt scandala, quæ usque ad schisma pervenirent, non ex iis qui Priscilliano adiecti fuerant. Idem sentiendum et de Minicio. Unde et gestorum Toletani concilii pars, quæ ad illos attinebat, prædicto in concilio prætermissa.

^d Sirm. et Lab., *sacerdotis*. Rectius mss. *sacerdotes*. Episcopos cujusque provinciæ circa metropolitani consensus ordinari verant concilium Laodiennum can. 12, Nicænum can. 4 et 6, Antiochenum can. 19. Vide et Ferrandum Breviar. can. c. 4. Episcopi autem in abditis locis creatio Sardicensis concilii canonis 6 adversatur.

^e Eum, qui ita fuerit ordinatus, episcopum esse non debere Nicæna synodus can. 6 declarat. Quod et Antiochenum concilium can. 13 confirmans, insuper et in usurpate ordinationis auctores depositionis poenam decernit.

cio contra regulas ordinati sunt, habeatur plena discussio: ut quia perperam facti sunt, intelligant id, quod vitioso initio adepti sunt, se diutius obtinere non posse.

CAP. III. — 6. *Ut abdicetur Joannes, si decreto de recipiendis ad Ecclesiam redeuntibus, cui subscripserat, repugnare non desinat.* — De JOANNE quoque episcopo, cujus in synodo Toletana super receptis SYMPHOSIO atque DICTINIO per legatos consensus accessit, et cui probabilis visa illa correctio, examinentur quæ postea sunt secuta. Et prorsus super omnibus, quorum in dubium venit de cessatione communio, plena inquisitio vestigetur, ut secundum decretum synodi Toletanæ, vel communionis consortio propter abolendam suspicionem schismatis misceantur, vel si qui fuerint deprehensi qui abnuant concordiam et constituta placitorum, a communione catholicæ fidei per dilectionis vestræ sententias abdicentur: ut jam non internum malum, quod tacitum non desinit ^f semper, sed schismaticorum manifesta confessio contagioque vitetur.

CAP. IV. — 7. *Ordinationes quædam contra canones, pacis ergo tolerandæ. Sed deinceps irritæ sint, et earum auctores deponendi.* — Nam de ordinationibus, quas pravæ consuetudinis vitio Hispanienses episcopos celebrare cognoscimus, fuerat aliquid secundum majorum traditionem statuendum, nisi perpendere mus ne perturbationes ^h quam plurimas ecclesiis moveremus. Quorum factum ita reprehendimus, ut propter numerum corrigendorum ea, quæ quoquo modo facta sunt, in dubium non vocemus, sed Dei potius judicio dimittamus. Quantos enim ex his, qui post acceptam ⁱ gratiam in forensi exercitatione ver-

^f Corb. ms., *qui abnegant*.

^g Apud Lab. et Sirm., *non desinit serpere*, ubi in mss. *non desinit semper*, forte pro, *non se sinit semper*. Nempe Innocentius nolens quemquam quavis interni mali suspicionem, sed tantum ubi manifesta est ejus confessio, vitari, aptam rationem reddidit, quia malum internum non semper tacitum aut intus contineri se sinit, sed erumpere tandem ac verbis aut gestis prodere se solet. Ergo pacto grave cavet incommodum, in quod lapsi erant Ithaciani schismatici, seu qui eorum hortatu in Hispania a Maximo imp. ad inquirendos Priscillianistas missi fuerant, de quibus Sulpicius hæc litteris mandavit: *Nec dubium erat, quin sanctorum maximam partem tempestas illa depopulatura esset, parvo discrimine inter hominum genera. Etenim tum solis oculis judicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide, hæreticus existimaretur.*

^h Ita ms. Corb. cum quo Colb. retinens *quam plurimas*, subdit etiam *ecclesias*. At Sirm. substituit, *quam plurimis ecclesiis*. Augustinus eo Spiritu animatus, quo Innocentius, lib. III cont. Epist. Parmen. n. 14 scribit: *Cum idem morbus plurimos occupaverit, nihil aliud bonis restat, quam dolor et gemitus. Nam tunc, inquit paulo post, consilia separationis et inania sunt et perniciose atque sacrilega; quia et impia et superba fiunt, et plus perturbant infirmos bonos, quam corrigunt animosos malos*. Quocirca et subinde num. 16, et epist. al. 64, nunc 22, n. 5, quam circumpete corripienda sit multitudo explicat. Quod quamvis de populi multitudine proprie dictum, ad omnem delinquentium multitudinem apte accommodetur.

ⁱ Vox *baptismi*, quæ hic apud Sirm. et Lab. addi-

sati sunt, et obtinendi ^a pertinaciam susceperunt, adscitos ad sacerdotium esse comperimus! e quorum numero Rufinus et Gregorius perhibentur; quantos ex aliqua militia, qui cum potestatibus obedirent, ^b necessario præcepta sunt executi! quantos ex curialibus, qui dum parent potestatibus, quæ sibi sunt imperata fecerunt! quantos qui voluptates et editiones ^c populo celebrarunt, ad honorem summi sacerdotii pervenisse! quorum omnium neminem ne ad societatem quidem ordinis clericorum oportuerat pervenire. Quæ si singula discutienda mandemus, non modicos motus aut scandala Hispaniensibus provinciis, quibus mederi cupimus, de studio emendationis inducemus. Idcirco remittenda hæc potius putamus. Sed ne deinceps similia committantur, dilectionis vestræ maturitas providere debet, ut tantæ usurpationi saltem nunc finis necessarius imponatur: eo videlicet constituto, ^d ut si qui post hæc adversus formas canonum vel ad ecclesiasticum ordinem, vel ad ipsum sacerdotium venire tentaverint, una cum creatoribus suis ipso, in quo inventi fuerint, ordine et honore priventur.

CAP. V. — 8. *Gregorii Emeriti, querela audiatur.* — GREGORII etiam Emeritensis episcopi, qui in locum PATRINI ^e venerabilis recordationis est ordinatus, querela, si qua est, audiatur: et si contra meritum suum passus est injuriam, in invidos honoris alterius vindicetur: nec posthac in quemquam honorum spiritus factionis insurgat.

CAP. VI. — 9. *Nicænæ regulæ in ordinationibus*

tur, exstat quidem in decurtatis epistolæ hujus exemplaribus, sed in integris retinetur. Quomodo in epistola superiori n. 5, post remissionem peccatorum, ita nunc post acceptam gratiam, idem sonat quod post acceptum baptismum. Gratia nomine baptismum pariter designat Leo epist. 18, n. 4, ubi scribit: *Ipsa igitur operis qualitas docet celebrandæ generaliter gratiæ (loco celebrandi baptismi) eum esse legitimum diem, quo scilicet Christus sepultus resurrexit.* Rursam infra Innocentius n. 11, sicut et Cyprianus epist. 76, ad Magnum, et Damasus epist. 9, n. 1, baptismum *gratiam Dei* vocant. Idem sacramentum aliis, immo Innocentio ipsi *gratiam Christi et gratiæ Christianæ sacramentum* appellare familiare est.

^a Hic notari videntur actores causarum, qui licet iniquas interdum suscipiant, eas tamen eloquentiæ vi ac pertinaci studio obtinere nituntur.

^b In aliquot exemplaribus hic adjicitur *revera*; quod a sincerioribus abest. Eadem ratione nunc dicitur, *præcepta sunt executi*, quæ mox, *quæ sibi sunt imperata fecerunt*. Utrouque in loco militiae et curiæ adstrictos, ad ea agenda quæ a clero eos arceant, cogi solere significatur. Apud Granatum dist. 51, c. 4, Toletani I concilii canon 8 ita interpolatus exhibetur: *Si quis post baptismum militaverit, et chlamydem sumserit aut cingulum ad necandos fideles* (tria postrema verba in Toletani concilii codicibus non exstant), *etiamsi graviora non admisit, si ad clerum admissus fuit, diaconi non suscipiat dignitatem.* Eadem autem præjudicata opinio, quæ hujus canonis interpolationi locum dedit, etiam ut hic vox *revera* adiceretur, videtur in causa fuisse.

^c Ex epistola superiori, n. 15, supple *ludorum vel numerum.*

^d In exemplaribus Isid. hic adjicitur, *ut quicumque tales ordinati fuerint, cum ordinatoribus suis deponantur*: quod merum est scholion marginale seu

servandæ. Qui ab ordinibus arcendi. — Et quamvis dilectioni vestræ, fratres carissimi, regulæ Nicænæ sint cognitæ, secundum quas ordinationes faciendas esse per sententiam ^f decernitis; tamen aliquam partem, quæ de ordinationibus est provisio, inserendam putavi, ^g ut secundum hanc ordinationes in posterum celebrandas, ne cui interpretandi aliter liberum arbitrium relinquatur. Ac primum quæ sunt prohibita digeruntur. Ne quispiam, qui post baptismum militaverit, ad ordinem debeat clericatus admitti; neque qui causas post acceptum baptismum egerint; aut qui post acceptam Dei gratiam administraverint: neque de curialibus aliquem venire ad ecclesiasticum ordinem posse, qui post baptismum vel coronati ^h fuerint, vel sacerdotium quod dicitur ^B sustinuerint, et editiones publicas celebraverint. Nam et hoc de curialibus est cavendum, ne iidem qui ex curialibus fuerint, aliquando a suis curiis, quod frequenter videmus accidere, reposcantur. Quæ omnia rationabiliter prohibita oportet modis omnibus custodiri.

10. *Qui eligendi. Uxoribus baptismum non aboleri.* — Quales vero eligendi sint in ordine clericorum, evidens forma declarat: id est, qui ab ineunte ætate baptizati fuerint, et ⁱ lectorum officio sociati; vel si majores sint, cum fuerint Dei gratiam consecuti, statim se ecclesiasticis ordinibus manciparint. Et si uxores habuerint, querendum si uxorem virginem acceperint: quia scriptum est in veteri Testamento, *Uxorem virginem accipiat sacerdos (Levit. xxi, 13);*

^C summarium capitulum Innocentii explicans textum. In eisdem libris mox pro *creatoribus* substitutum est *ordinatoribus.*

^e Qui Patruinum, cujus in præfatione Toletani I concilii nomen legitur, qui que eidem primus subscripsit, Toletanum episcopum arbitrati sum, hoc loco emendantur. Gregorius vero successorem habuisse videtur Antoninum, quem Idacius in Chronico olymp. 386, n. 21, Emeritensem ecclesiam eo tempore, quo Turibius Asturicensem, hoc est Leonis ætate, rexisse tradit.

^f Nimirum, uti post Sirmondum in Monito observavimus, Patruino præloquente, in ipsius Toletani concilii præfatione.

^g Orationis series hic postulat *et secundum*. Et quidem antiquariis *et pro et*, ac vicissim *et pro ut*, frequens excidit. Vetus est hic lapsus, quem resarcire volens Isidorus Merc. post verbum *celebrandas*, addidit *esse sciamus*. Ex ejus exemplaribus idem additamentum translatum est in Noviomensem collectionis Hispanæ codicem, non in Laudunense collectionis ejusdem exemplum.

^h In iis scilicet solemnitatibus, quæ de gentili ritu manabant, et in quibus magistratus sacerdotium demonum cultui dicatum representare cogebantur. Quo spectat illud Tertulliani lib. de Corona c. 10: *Habes omnium collegiorum sacerdotium coronas apud Claudium*: cujus nimirum, ut ibidem cap. 7 memoratur, exstabat *de Coronis liber et origines et causas et species et solemnitates earum docens.*

ⁱ Lab., *et electorum officio deputati*: emendatur ex aliis libris. Et eorum quidem lectio confirmatur hic Siricii epist. 1, n. 13: *Quicumque se Ecclesiæ vocit obsequiis ab infantia sua... LECTORUM debet officio SOCIARI*; et nam. 14: *Qui vero jam ætate grandævus... eo quo baptizatur tempore statim lectorum aut exorcistarum numero SOCIETUR.*

et alibi, *Sacerdotes mei semel nubant*. Neque qui duos A uxores habuerit (Vide epistolam superiorem. u. 9), quia Paulus apostolus ait, *Unius uxoris virum* (1 Tim. iii, 2). Nec illud debere admitti, quod aliquanti pro defensione pravi erroris opponunt et asserunt, quod ante baptismum uxor accepta non debeat imputari, quia in baptismo omnia dimittuntur; non intelligentes huiusmodi, quod sola in baptismo peccata dimittuntur, nec uxorū pumerus aboletur. Nam si q Deo, ut scriptum est, *preparatur viro uxor* (Prov. xix, 13), et quod *Deus junxit, homo non sepatet* (Math. xix, 6; Gen. i, 28); et ipsi auctores generis humani in origine a Domino benedicuntur: quomodo inter peccata, ista creduntur posse dimiti? Quod si secundum illos qui ita credunt verum est; ergo omnis iustitia, quæ a catechumenis ante baptismum fuerit operata, per baptismum auferetur. Nullus ergo contra Apostolum tale aliquid sentiat, nec admittat: sed fideliter intelligat, *unius uxoris virum* sive ante baptismum sive post baptismum esse nominatum. Si enim uxor ante baptismum accepta non ducitur in numerum, nec filii ex eadem suscepti inter filios poterunt numerari. Quod quam absurdum sit atque alienum, prudentia vestra melius aestimabit. Unde nemini liceat interpretari aliter divinas Scripturas, nisi quod recta ratio permittit: ne dum a remedia sibi iniqua ad excusationem præparant, et corrumpisse legem, et regulas evertisse iudicentur. Sed ea tenenda sunt, quæ et divinarum Scripturarum series continet, et a sacerdotibus utili ratione sunt instituta. Et alia manu. Bene valete, Fratres charissimi. C

EPISTOLA EADEM.

Cujusmodi decurata exstat in veteribus Isidori Mercatoris exemplaribus, ut et in Novionensi, Lau-

dunensi et Bellovacensi collectionis Hispanæ, et qualis in Romana pontificiarum epistolarum editione ac priscis conciliorum vulgata est.

- I. De Spaniorum repressione (pro reprehensione) qui inordinate constituent clericos. — II. Ut caudidici, vel curiales, vel sæculari militibus dediti ad clerum non admittantur. — III. Ut quicumque tales ordinati fuerint, cum ordinatoribus suis deponantur. — IV. Quales eligendi sunt in ordine clericorum. — V. De eo qui ante baptismum uxorem habuerit, et post baptismum alium, clericus non fiat.

INNOCENTIUS UNIVERSIS EPISCOPIS IN TALETANA (plures mss. Tolosana) synodo constitutis dilectissimis fratribus in Domino salutem.

Sæpe me et nimium cum teneret cura sollicitum super dissensionis achismate ecclesiarum, quod malum per Spanias latius in dies separationis gradu incedere fama prosequitur; necessarium tempus emersit, quo non possit emendatio tanta differri, et deberet congrua medicina provideri. Nam de ordinationibus, quas pravæ consuetudinis vitio Spanienses, et reliqua deinceps ut in superiore exemplō a num. 8 usque ad finem, nisi quod num. 9 contenta, etiam hic prætermittuntur: adeo ut solis retentis generalibus decretis, cætera quæ ad causas personarum singulares attinent, suppressa sint.

EPISTOLA IV B.

IOANNIS CONSTANTINOPOLITANÆ URBS EPISCOPUS AD INNOCENTIUM PAPAM.

Quam injuste urbe et ecclesia sua Theophili factione pulsus sit, et quanta mala sive tum, sive postea patrata fuerint.

(Hæc epistola propriis habetur inter cæteras S. Chrysostomi, ut videsis tom. III operum S. Doctoris.)

EPISTOLA V C.

INNOCENTIUS I PAPA AD THEOPHILUM ALEXANDRINÆ ECCLESIE EPISCOPUM.

Se a Joannis communione discedere non posse, nisi legitimo iudicio damnetur. Theophilus ad canonicam synodum provocatur.

Frater Theophile, nos et te et fratrem Joannem habemus nobis communicantes, sicut et in prioribus litteris a mentem nostram manifestam fecimus. Ac ne nunc quidem ab eodem proposito desistentes, rursus tibi eadem scribimus, et quotiescumque ad nos rescripseris, fieri scilicet non posse, ut nisi con-

Ἀδελφε Θεόφιλε, ἡμῖς καὶ σὺ ἅμην κοινωνοὺν καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην, ὡς καὶ ἐν πρώτοις γράμμασι φανερὰν ἡμῶν τῶν γνώμων ἐποησάμεν καὶ γὰρ βέ οὐκ ἐκστάτες τῆς αὐτῆς προαιρέσεως, πάλιν σοὶ τὰ αὐτὰ γράφομεν, καὶ βούκεις ἂν ἀποστειλῆς, ὅτι ἐὰν μὴ δέουσα κρίσις παρακολουθήσῃ ἐπὶ τοῖς καιρῶσι γενημένοις, ἀμύχανον

^a In mss. oell. Hisp. et Isid. hic adicitur *quidam*. ^b In edit. Concil. post 27. A Palladio in dialogo de vita S. Joannis Chrysostomi nobis transmissa est. Idem Romæ inter epistolas Romanorum pontificum primum latine ex interpretatione Ambrosii Camaldulensis edita, post etiam græce in fronte epistolæ Chrysostomi cum nova interpretatione latina excusa est. Denum anno 1680, Emerici Bigotii studio cum toto Palladii dialogo castigatior et elegantior prodit. Eandem de integro ad mss. Castimianum et Hamburgensem exegimus. Proxime post violentiam ecclesie Constantinop. ab adversariis Chrysostomi in vigilia Paschæ illatam, adeoque circa mensem Aprilem anni 404 scripta est.

^c In edit. Concil. 34; quæ autem 5 erat, nunc 58. A Palladio, cui uni debetur, paginæ 24 dialogi de vita Chrysostomi sine titulo aut inscriptione inserta

est. Ex interpretatione Ambrosii Camaldulensis inter pontificias epistolas latine Romæ excusa, et exinde in editionibus conciliorum recusa fuit. Ejus scribendæ occasionem ac tempus idem Palladius ibid. sic docet: Paucis post diebus, quam Innocentius a Theophilo per Alexandrinum lectorem accepisset, eidemque reddisset litteras, rursus Theophili nomine in Urbem venerunt Petrus ipsius presbyter et Martyrius ecclesie Constantinopolitanæ diaconus, aliam Theophili epistolam cum quibusdam adversus Joannem gestis deferentes. Quibus perlectis Innocentius, cum nullas graves esse accusationes comperisset, novos illos legatos cum hac altera epistola dimisit. Unde illam non longo post superiorem intervallo scriptam esse colligitur.

^d Non exstant hæc litteræ.

gruum iudicium subsequatur super his quæ per ludibrium gesta sunt, sine ratione a Joannis communione discedamus. Tu igitur, si iudicio confidis, siste te ad synodum quæ secundum Christum a fuerit, et ibi expositis criminacionibus ^b sub testibus Nicæni concilii canonibus (alium enim canonem Romana non admittit ecclesia), securitatem habebis contradictionis expertem.

EPISTOLA VI ^c.

^a ^d De incontinentia sacerdotum vel levitarum. — II. ^e De ultima pœnitentia. — III. ^f De administratoribus. — IV. Quod viri cum adulteris uxoribus non conveniant. — V. Quod qui preces vel criminales dicant, habeantur immunes. — VI. Quod si qui intercedente repudio divorcium pertulerunt, si se nuptiis aliis junxerint, adulteri esse monstrentur. — VII. Qui libri in canone recipiantur.

INNOCENTIUS ^g EXUPERIO episcopo Tolosano salutem.

1. Consulenti tibi, frater charissime, quid de proposita specie unaquaque sentirem, pro captu intelligentiæ meæ quæ sunt visa respondi, quid sequendum vel ^h docilis ratio persuaderet, vel auctoritas lectionis ostenderet, vel custodita series temporum demonstraret. Et quidem dilectio tua, institutum secuta prudentium, ad sedem apostolicam referre maluit quid deberet de rebus dubiis custodire, potius quam usurpatione præsumpta quæ sibi viderentur de singulis

^{*} Bigotius præferens cogitur, sequi videtur lectionem Georgii Alexandr. in vita Chrysostom. *γενουμένη* pro *γεννημένη* exhibentis. Vertit Ambrosius Camald. *accurre ad synodum proxime in Christo celebrandam*: quod eum *γενουμένη* legisse indicio est. Existimat Tillemontius Innocentium de futura synodo velut certum loqui, quia Honorius, qui Romæ tum versabatur, eam ab Arcadio petiturum se spondisset. Verum si spem illam aliquando certam habuit hic papa, non diu habuit. Quippe circa mensem Maium hujus anni 404, ad Joannem ac socios re-crispit, poentes ad malum sibi obstare, quominus ipsis o-em ferro cuius vale-ret. Quocirca Innocentium nihil hic aliud sibi velle intelligimus, nisi ut Theophilum ad legitimam synodum provocet, *dicens debere aliam cogi synodum irrephensibilem Occidentalium et Orientalium*, ut loquitur Palladius pag. 23.

^b Ambros. Camald. istud ita interpretatur: *et illic juxta Nicænos canones et decreta contende. Alios quippe* ^D His verbis, ut in epistolam 7 commodius exponetur, Theophilum Innocentium præmonet, eum Antiochenis canonibus frustra viti.

^c In edit. Concil. 3; quæ autem 6 erat, nunc 39. In omnibus exstat omnium generum antiquis collectionibus, puta Ildori, Hispana, Hadriani I, Dionysii Exigui, Codicis a Quesnello vulgati. Eandem exhibent codex Corbeiensis sæculo vi exaratus, Colbertinus majusculis literis Langobardicis descriptus, etc. Ad hæc anno 506 ab Agathensi concilio can. 9 laudata legitur. Quocirca ridet merito vir eruditus nec refutatione dignum censet heterodoxum quemdam, qui epistolam istam Innocentio hæc una ratione adjudicari velit, quod Siricius in ea ceter. Quasi vero pontificis indignum sit, quod ipse delinit, decessore a superioribus decretis firmari. Sed et Innocentio ea proposita erat questio, quæ Siricii constitutionem ab ipso memorari necessario postulabat, ut senten-

ιστην ἀλόγως ἡμᾶς ἀποστήναι τῆς Ἰωάννου κοινωνίας. Ὅς γοῦν, εἰ θαρρήεις σὺ τῷ κριταρίῳ, ἀπάντασον τῇ κατὰ Χριστὸν γεγεννημένην συνόδῳ, καὶ καὶ τὰς αἰτίας γυμνάσας ὑπὸ μάρτυσι τοῖς Νικαίας κινῶσιν, ἄλλον γὰρ κανόνα ἢ Ῥωμαίων οὐ παραδέχεται ἐκκλησία, ἀνατιρόρητον τὴν ἀσφάλειαν σχίσση.

obtinere. Cur enim magis pudendum putemus discere aliquid, quam omnino nescire? Mihi quoque ipsi de collatione docilitas accedit, dum ⁱ perscrutatis rationibus ad proposita respondere compellor: eoque fit, ut aliquid semper addiscat, qui postulat ut doceat. Proponam igitur singula, subjiciamque responsum.

CAP. I. — 2. Proponisti, quid de his observari debeat, quos in diaconii ministeriis aut in officio presbyterii positos, incontinentes esse aut fuisse, generati filii prodiderunt (*Dist. 82. c. 2; Ivo p. 6, c. 57; Agathense concil. c. 9*). De his et divinarum legum manifesta est disciplina, et beatæ recordationis viri Siricii episcopi monita (*Epist. 4 c. 7, et epist. 5, n. 5*) evidentia commearunt, ut incontinentes in officiis talibus positi, omni honore ecclesiastico priventur, nec admittantur accedere ad i ministerium, quod sola continentia oportet impleri. Est enim vetus admodum sacræ legis auctoritas, jam inde ab initio custodita, quod ^k in templo anno vicis suæ habitare præcepti sunt sacerdotes (*Luc. 1*); ut servientes sacris oblationibus, puros et ab omni labe

tiam suam adversus eos, qui aut scientes aut ignorantés peccassent, æquo discrimine moderaretur.

^d Titulos istos ex Dionysio Exiguo descripsimus; ita tamen, ut qui nobis primus, ipsi XXI sit, et qui nobis septimus, ipsi sit XVII. In vetusto Colbertinæ bibliothecæ exemplari epistola ista inscribitur, *Innocentii papæ ad Exuperium episcopum Tolosanum, per quam et in sex titulis interrogationum ejus causas et suæ responsionis decreta exposuit: ubi subdidit divinarum librorum veteris et novi Testamenti summarium.*

^e Edit. concil. necnon coll. Hisp. et Isid. post vetustum codicem Corb., *De iis, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ dediti, in ultimo pœnitentiam poscunt.*

^f Corb. ms. cum Isid., *De iis, qui post baptismum omni tempore administraverunt, et sæva tormenta excrucierunt.* In prisca edit. concil., *De administratoribus vel iudicibus sæcularibus.*

^g Ita plerique mss. non ut in vulgatis, *Exuperio*. Mox plures probæ notæ omittunt *salutem*; quæ vox a Dionysio primum videtur adjecta. Exuperii merita non uno in loco Hieronymus laudat. De illo ad Agathiniam epist. 14 scribit: *Non possum absque lacrymis Tolosæ facere mentionem, quæ ut huc usque non rueret, sancti episcopi Exuperii merita præstituerunt*; et in fine epistolæ 4, ad Rusticum, inter alia, *Nihil illo ditius, qui corpus Domini in canistro vimineo, sanguinem portat in vitro.*

^h Codex Colb. Langob. et alter ms., *vel lucidior ratio.*

ⁱ Antiquiores mss., *præscrutatis*; et infra, *qui postulat ut doceat.*

^j Apud Merl. et Crab. ut in mss. coll. Dion. Hisp. et Isid., *tale ministerium*. Melius abest *tale* ad alius libris.

^k Sex antiqui mss., *in templis*. Deinde quatuor, *anno vicissitudinis suæ.*

purgatos sibi vindicent divina ^a ministeria (I Parali. xxiv): neque eos ad sacrificia fas sit admitti, qui exercent vel cum uxore carnale consortium, quia scriptum est: *Sancti estote, quia et ego sanctus sum Dominus Deus vester* (Levit. xi, 44, et xx, 7). Quibus utique, propter sobolis successionem, ^b propterea uxorius usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu ad sacerdotium nullus fuerat præceptus accedere, quanto magis (Confer. concil. Turon. 1, an. 461, c. 4) hi sacerdotes vel levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent! Nam si Paulus ad Corinthios scribit dicens, *Abstineat vos ad tempus, ut vacetis orationi* (I Corint. vii, 5); et hoc utique laicis præcepit; multo magis sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi iuge officium est, semper debent ab huiusmodi consortio abstinere. Qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit, aut qua conscientia quove merito exaudiri se credit, cum dictum sit: *Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum* (Tit. 1, 15)?

3. Sed fortasse hoc licere credit, quia scriptum est, *unius uxoris virum* (I Tim. iii, 2). Non ^c permanentem in concupiscentia generandi hoc dixit, sed propter continentiam futuram. Neque enim integros corpore non admisit, qui ait, *Vellem autem omnes sic esse, sicut et ego* (I Cor. vii, 7): et apertius declarat, dicens, *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem jam non estis in carne, sed in*

^a Merl. Crab. et plerique mss., *mysteria*. Retinens cum ms. Pith. necnon edit. Rom. et aliis, *ministeria*. Siricius quidem epist. 1, n. 41, sancit, sacerdotes ac levitas incontinentes *nec unquam posse divina attrahere mysteria*: sed ibi de sacerdotibus ac levitis novæ legis loquitur. Sequentia autem cum Gratianus dist. 31, c. 6, sic laudat, *Eos ad sacrificia fas sit admitti, qui vel cum uxore non exercent carnale officium, adulteratæ Innocentii sententiæ merito postuletur*. Eam ipse dist. 82, c. 2, fidelius refert.

^b In edit. Rom. secundum Merl. et Crab. hic suppresso propterea, mox post verba *ex alia tribu additur, præter* (Crab. minusculi litteris *quam*, quod in edit. Rom. sine ulla distinctione est expressum) *et semine Aaron*: refraganibus mss.

^c Crab. et edit. Rom., *ad permanentem*. Lab., *de permanente*. Quesn., *propter manendum*. Unus ms. Colb., *propter permanentem*. Noviom. et Laudun. cum Merlino, *permanentis*. Alii plus duodecim, iique antiqui res, *permanentem*: sicque legendum esse subsequens nota confirmabit.

^d Rursum edit. Rom. post. Crab., *et ad habentem*, perperam addita præpositione *ad*. Ambrosius epist. 63, ad Vercell., n. 22, eandem sententiam iisdem Apostoli verbis illustrat in hunc modum: *habentem enim dixit filios, non facientem*. Antea eadem edit. post Merlin., *Quod et apertius*, addito quod præter fidem mss.

^e Edit. Rom. et posteriores concil. *diversa*: quod in uno tantum ms. Pith. reperimus. Ex aliis libris revocamus *divisa*, scilicet in duas partes, quarum una ad eos attinet, qui decreta Siricii ad provincias missa ignorantes peccaverunt, altera ad eos qui scienti

A spiritu (Rom. viii, 9): et ^d *habentem filios* (I Tim. iii, 4), non generantem, dixit.

4. Sed ea plane dispar et ^e *divisa sententia est*. Nam si ad aliquos forma illa ecclesiasticæ vitæ pariter et disciplinæ, quæ ab epi-scopo Siricio ad provincias commea-vit, non probabi-ur pervenisse, his ignorationis venia remittetur, ita ut de cætero penitus incipiant abstinere. Et ita gradus suos, in quibus inventi fuerint, sic retentent, ut eis non liceat ad potiora conscendere. Quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinent, non amittunt. Si qui autem scisse formam vivendi missam a Siricio detegentur, neque statim cupiditates libidinis abjecisse; illi sunt modis omnibus submovendi, ^f qui post admonitionem cognitam, præponendam arbitrati sunt voluptatem.

CAP. II. — 5. Et hoc quæsitum est, quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ suæ pœnitentiam simul et reconciliationem communionis exposcunt (23, q. 4, c. 45).

6. De his observatio prior, durior; posterior, interveniente misericordia, inclinatio. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur pœnitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, merito negata communio est; concessa pœnitentia, ne totum penitus negaretur: et durio-rem remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari ^g abeuntibus pla-

^f Editi, excepto Quesn. *quia post*: refraganibus mss.

^g Sic Lab., Sirm. et plures ac potiores mss. Alii vero editi, *abeuntibus*; et infra cum Dion. et Isid. *subsequi*, pro *sequi*. Disciplina illa durior, ab Innocentio memorata, maxime in Eliberitano concilio can. 6, 7, 8, etc., obtinet. Obtinuerat et antea in Africa, sed apud quosdam dumtaxat episcopos, qui quidem ita *dandam pacem mœchis non putaverunt, et in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clausurunt*, ut tamen a coepiscoporum suorum aliter sentientium, ac pacem eis concedentium collegio nihil recesserint, ut tradit Cyprianus epist. 52, ad Antonianum. Severitatis huius quoddam præterea est exemplum in vulgato Ambrosii libro de lapsu virginis consecratæ, ad quam c. 8, n. 58, est hic sermo: *Inhære pœnitentiæ u. que ad extremum vite, nec tibi præsumas ab humana die venia dari; quia decipit te, qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Domino peccasti, ab ipso solo te convenit in die iudicii expectare remedium*. Quamvis autem Cyprianus in laudata epistola lapsis nec pœnitentiam nec indulgentiam denegandam fusc probet; sub eisdem tamen firmo hoc decernit: *Pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis suæ professione testantes, prohibendus crimino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo cæperint deprecari: quia rogare illos non delicti pœnitentia, sed mortis u. gentis admonitio compellit; nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum*. Quæ quidem sententia si cum Pamelio paulo durior censenda est, idem dicendum erit et de hoc Arelatensis i synodi cædendo 22: *De his qui apostatant et nunquam se ad*

eluit, et propter Domini misericordiam, quasi vitulum profecturis, et ne Novatianus hæreticus, negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur. Tribuetur ergo cum poenitentia extrema communio: ut homines huiusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur.

CAP. III. — 7. Quæsitum etiam est super his, qui post baptismum administraverunt, et aut tormenta sola exercuerunt, aut etiam capitalem protulere sententiam.

8. De his nihil legitimus a maioribus definitum. Meminerant enim a Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam noxiorum, gladium fuisse permissum, et Dei esse ministrum vindicem in huiusmodi datum (Rom. XIII, 4, 4). Quemadmodum igitur reprehenderent factum, quod auctore Deo viderent esse concessum? De his ergo ita, ut hactenus servatum est, sic habemus, ne aut disciplinam evertere, aut contra auctoritatem Domini venire videamur. Ipsis autem in ratione reddenda gesta sua omnia servabuntur.

CAP. IV. — 9. Et illud desideratum est sciri, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non conveniant, cum contra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur.

10. Super hoc (32, q. 6, c. 23; Ivo p. 8, c. 214) Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat. Sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, et non habent latentia

peccata vindictam. Viri autem liberius uxores adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt: et ideo mulieribus, prodito earum crimine, communio denegatur. Virorum autem, latente commisso, non facile aliquis ex suspicionibus abstinetur. Qui utique submovebitur, si ejus flagitium detegatur. Cum ergo par causa sit, interdum, probatione cessante, vindictæ ratio conquiescit.

CAP. V. — 11. Illud etiam (23, q. 4, c. 46; Ivo p. 10, c. 94) sciscitari voluisti, an preces dictantibus liberum concedatur, utique post baptismi regenerationem, a principibus poscere mortem alicujus, vel sanguinem de reatu. Quam rem principes nunquam sine cognitione concedunt; sed ad iudices commissa ipsa vel crimina semper remittunt, ut causa cognita vindicentur. Quæ cum quæsitore fuerint delegata; aut absolutio, aut damnatio pro negotii qualitate profertur. Et dum legum in improbis exercetur auctoritas, erit dictator immunis.

CAP. VI. — 12. De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio, alii se matrimonio copularunt. Quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatam videatur esse conjugum, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, intantum, ut etiam hæ personæ, quibus tales conjunctæ sunt, etiam ipsæ adulterium commississe videantur, secundum illud quod legitimus in Evangelio: Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam, mæchatur; similiter et qui dimissam duxerit, mæcha-

ecclesia n repræsentant, ne quidem poenitentiam agere quærent, et postea infirmitate arrepti petunt communionem, placuit eis non dandam communionem, nisi revaluerint, et egerint dignos fructus poenitentia. Verum hoc illis ita visum est, non quod de Dei clementia, sed quod de poenitentia huiusmodi veritate valde dissiderent. Et quidem Cyprianus sub finem libri ad Demetrianum docet, nullam seram esse poenitentiam adhuc in hoc mundo manenti, neminemque ab ea absterrefi aut peccatis debere aut annis; veniam consenti dari, et ad immortalitatem sub ipsa morte transiri. Quæ licet de baptismi gratia maxime dicat, dubium tamen non est quin et de omni poenitentia post baptismum suscepta, modo vera sit, idem sentiat. Hinc, ut ipsius epistolis 13, 14, 15, etc., videre est, magno studio semper cavet, ne deesset qui lapsis, si premi infirmitate aliqua et periculo cæperint, exomologesi facta pacem et communionem impertiret. Quod vero nunc definit Innocentius, hoc postea Coelestinus epist. 4, ad episcopos Viennensis et Narbonensis provinciæ n. 3, et Leo epist. 10J, ad Theodorum, n. 5, diserte confirmant, et antea clerus Romanus apud Cyprianum epist. 3, ad clerum Carthaginensem, præscripserat his verbis: Si, qui in hanc tentationem inciderunt, cæperint apprehendi infirmitate, et agant poenitentiam facti sui, et desiderent communionem, utique subveniri eis debet. Hieronymus supra pag. 350 latronis exemplum nobis propositum notat, ne quis aliquando seram conversionem putaret. Sed ibi conversionem ac mutationem petit.

^a Pith. ms., tormenta sua. Verius alii sola, quibus scil. mors reis non inferatur. Quorsum hæc instituat quæstio, ex epistola 25 Ambrosii, ad Studium, supplere et explicare liceat. Is quippe pariter quæsierat, utrum quis post latam capitalem sententiam abstinere a sacramentorum communionem deberet.

C Cui Ambrosius n. 2 respondet: Sunt, extra Ecclesiam tamen, qui eos in communionem non vocent sacramentorum caelestium, qui in aliquos capitalem sententiam ferendam aestimaverunt. Statimque addit: Plerique etiam sponte se abstinere; et laudantur quidem; nec ipsi eos possumus non prædicare, qui auctoritatem Apostoli eatenus observamus, ut iis communionem non audeamus negare. Demum quid majores ea de re visum sit n. 9 aperit his verbis: Et ideo majores nostri maluerunt indulgentiores esse circa iudices, ut dum gladius eorum timetur, reprimetur scelerum furor, et non incitaretur: quod si negaretur communicatio, videretur criminorum vindicata pena. Maluerunt igitur priores nostri, ut in voluntate magis abstinens, quam in necessitate sit legis.

^b Ad marginem ms. Colb. Langob. ista notatur capitis huius summa: De advocatis, qui secundum facinus promunt sententias Verum de iis potius, qui capitales poscunt sententias, immo qui eas poscentibus preces dictant, quam de his qui promunt huiusmodi sententias, quæstio existit. Hæc autem, sicut et quæ cap. 3 proposita est, quantum a sanguine abhorreat Ecclesia, patefaciunt. Sic vero Innocentius iis, qui post baptismum vel administraverint, vel capitalem sententiam postulantis preces dictaverint, communionem non negat, ut eos tamen a clero arceri epist. 37, n. 5, doceat.

^c Priscæ concil. edit. ac plures mss., causæ cognita. Exemplar Regium coll. Dion. cum Colb. Langob., causa cognita vindicetur. Secundam nostram lectionem, quam exhibent alii libri, ante vindicentur, subauditur crimina. Vide Cod. Th. lib. II, tit. 18, leg. 1, et lib. XIX, tit. 40, leg. 1.

^d In vetere ms. Corb. et altero Colb. hic non extat mæchatur. Salva esset sententiæ integritas, si postea mæchantur subjicerent.

tur (Matth. xix, 9). Et ideo a communione fidelium abstinendos. De parentibus autem, aut de propinquis eorum nihil tale statui potest, nisi incontinentes illiciti consortii fuisse delegantur.

CAP. VII. — 13. Qui vero libri recipiantur in canone, ^s brevis annexus ostendit. Hæc sunt quæ desiderata moneri voce voluisti: Moysi libri quinque, id est, Genesis, Exodi, Levitici, Numeri, Deuteronomii, et Jesu Nave, Judicum unus, Regnorum libri quatuor, simul et Ruth, Prophetarum libri sexdecim, Salomonis libri quinque, Psalterium. Item historiaram, Job liber unus, Tobit liber unus, Esther unus, Judith unus, Machabæorum duo, Esdræ duo,

A Paralipomenon libri duo. Item novi Testamenti: Evangeliorum libri quatuor, Pauli apostoli epistolæ quatuordecim, epistolæ Joannis tres, epistolæ Petri duæ, epistola Judæ, epistola Jacobi, Actus Apostolorum, e Apocalypsis Joannis. Cætera autem, quæ vel sub nomine Matthiæ sive Jacobi minoris, vel sub nomine Petri et Joannis, quæ a quodam Leucio scripta sunt ^d [vel sub nomine Andreæ, quæ a Nechocharide et Leonida philosophis], vel sub nomine Thomæ, et si qua sunt alia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda. Data x kalendas Martias ^e, Stillicone secundo et Anthemio viris clarissimis consulibus.

EPISTOLA VII ^f.

AD CLERUM ET POPULUM CONSTANTINOPOLITANUM.

Eos ex ipsorum sententia consolatus Innocentius, iniquam alterius episcopi in locum Joannis viventis subrogationem deplorat. Tum solos canones Nicænos recipiendos, aliosque qui eis adversentur, repudiandos esse declarat. Demum significat sibi curæ esse ut œcumenica synodus congregetur.

INNOCENTIUS episcopus presbyteris et diaconis, et B universo clero ac populo ecclesiæ Constantinopolitanæ, qui sunt sub Joanne episcopo, dilectis fratribus salutem.

1. Ad ea quæ patiuntur una est patientiæ consolatio. Ex litteris charitatis vestræ, quas per Germanum presbyterum et Cassianum diaconum misistis, scenam malorum, quam ob oculos posuistis, anxia sollicitudine cognovi: quantisque calamitatibus et ærumnis fides laboret, repetita sæpius lectione persepsi. Quam quidem rem sola patientiæ consolatio sanare potest. Dabit enim brevis Deus noster finem tantis tribulationibus, et hæc juvabit tolerasse.

^a In priscis edit. hic additur tales: quod abest a mss. Deinde sex probæ notæ mss. subjiciunt, omnes a communione abstinendos. Post verbum autem abstinendos, istud, esse manifestum est, quod Innocentius responsonis hujus initio expressit, subauditur. Quare nihil est, cur cum Quesn. substituat abstinendi præter fidem mss.

^b Dionysius hic addidit scripturarum. Cui voci subinde Hispanæ collectionis auctor præposuit sanctarum. Utramque arripuit Isid., sed neutram habent alii mss. Porro hic brevis nomen catalogum sonat. Iidem libri sacri, etsi non eodem ordine, in canone 47 concilii Carthaginensis 111, anno 397, consignati inter canonicas Scripturas recensentur. Hujus autem concilii laudatus canon Codici can. eccl. Afr. o. 24 insertus legitur cum ista accessione: Hoc etiam fratri et consacerdoti nostro Bonifasio vel aliis earum partium episcopis pro confirmando isto canone innotescat: quia a patribus ista accepimus in ecclesia legenda. Unde conjectura est, concilii Carthaginensis III, de sacris libris decretum, in altero concilio Carthaginensi, quod anno 419 Bonifacio Romano pontifice celebratum est, recitatum esse atque cum mox dicta clausula confirmatum.

^c Huc respexisse videtur concilium Toletanum IV anno 633 celebratum, cum can. 13 dixit: Apocalypsim librum multorum conciliorum auctoritas et synodica sanctorum præsulum Romanorum decreta Joannis evangelistæ esse præscribunt, et inter divinos libros recipiendum. Inde et hanc epistolam synodicam fuisse colligere est.

^d Quæ uncinis inclusa sunt, omittit Quesn. neque exstant nisi in exemplaribus coll. Dion. Hisp. et Isid. Mox idem Quesn. cum uno ms. Colb. et altero Pith.

Ἰννοκέντιος ἐπίσκοπος πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ παντὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίας, τοῖς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων Ἰωάννου, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν.

Ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἃντα διὰ Γερμάνου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Κασσιάνου τοῦ διακόνου ἀπεστάλαξε, τὴν σκηνὴν τῶν κακῶν, ἣν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἰθήκατε, ἐμμεριμῶν φροντίδι κατέμαθον, ὅσως τε ἡ πίστις κέμει ταλαειωρίας τε καὶ πόνους, ἐπιναλφροδῆζ πολλάνης τῇ ἀναγκάσει κατεῖδον. Ὅπερ πρῶγμα μόνον ἡ παράκλησις τῆς ὑπομονῆς ἴσκει. Δώσει γὰρ ἐν τάχει ὁ ἡμέτερος θεὸς ταῖς τωσάνταις θλίψεσι τέλος, καὶ ταῦτα συνοίσει ὑπερνοχῆσαι. Ἄλλὰ γὰρ σὺτὴν τῶν ἀναγκάσειν

præfert, et si qua sunt talia, ubi cæteris in libris legitur alia.

^e Februarii 20, ann. 405. Apud Merlin. et Quesn. ut in duobus mox dictis mss. desideratur secundo; quod in aliis recte expressum esse adjunctum Anthemii collegæ nomen confirmat.

^f In edit. Concil. 29; quæ autem 7 erat, nunc 18. Descripta est ex Sozomeno, qui eam cum subsequenti epistola 12 e Latino sermone in Græcum conversam nactus, utramque lib. VIII, c. 26, adendam curavit. Inde ambas accepit postea Nicephorus Callisti, et libro XIII, c. 32 Historiæ suæ inseruit. Per hanc Innocentius litteris sibi ab eodem clero Germani atque Cassiani opera missis, adeoque anno 405 nonnihil jam procedente acceptis, rescripsit. Quippè, ut Palladius pag. 26 et 27 narrat, Romam advenerunt Germanus et Cassianus post Palladium, Palladius autem elapso mense post Cyriacum Synnadorum episcopum; qui quidem post legem anno 404, Novembris 18 die, Constantinopoli promulgatam, ex Oriente Romam confugere cœperat. Apud Sozomenum et Nicephorum inscriptioni Ἰννοκέντιος ἐπίσκοπος, etc., nihil præmittitur. Quocirca titulus in editionibus conciliorum ei præfixus, in quo ἀρχιεπίστος nomen Innocentio tribuitur, ut omni destitutus auctoritate, nihil valet, ut usitatum tunc fuisse probetur ἀρχιεπίστος vocabulum. Idem dicendum et de epistola 12, in cuius titulo conciliorum editores et Innocentium ἀρχιεπίστος, et Joannem ἀρχιεπίσκοπον de suo appellant.

^g Non alius videtur esse Germanus iste ab eo, cujus Chrysostomus supra epist. 4, n. 3, meminit. Nec dubium quin Cassianus sit auctor collationum, in quibus Germanus ut socius frequens interloquitur.

Enimvero hanc ipsam necessariam consolationem in exordio litterarum charitatis vestrae positam, propositum vestrum laudantes, agnovimus multis testimoniis ad patientiam hortantibus confirmatam. Nam consolationem, quam vobis per litteras nostras debemus, litteris vestris ipsi prævenistis. Hanc enim Dominus noster patientiam laborantibus præstare solet: ut famuli Christi etiam in tribulationibus semetipsos consolentur, apud se reputantes, sanctis ea jam antea contigisse, quæ ipsi patiuntur. Sed et nos ex ipsis litteris vestris consolationem nobis mutuari possumus. Neque enim a doloris vestri consortio sumus alieni; quippe qui affligimur in vobis.

2. *Quam injuste viventi Joanni episcopus est subrogatus.*—Quis enim ferre possit ea quæ ab illis^a delinquantur, quos præ cæteris decebat tranquillitatis ac pacis et concordia esse studiosos? Nunc autem præpostero more sacerdotes innoxii e sedibus ecclesiarum suarum exturbantur. Quod quidem primus injuste perpressus est frater et sacerdos noster Joannes episcopus vester, cum nulla ratione fuisset auditus. Nullum crimen offertur, nec auditur. Et quodam est hoc perditum consilium? Ut non sit, aut quærerit ulla species iudicii, in locum viventium sacerdotum alii substituantur: quasi qui ab hujusmodi facinore auspicati sunt, aliquid recti aut habere, aut egisse, judicari possint. Neque enim talia unquam a patribus nostris gesta esse comperimus, sed potius^b prohibita; cum nemini licentia data sit in locum viventis alium ordinandi. Nam reproba ordinatio honorem sacerdotis auferre non potest: si quidem is episcopus omnino esse nequit, qui injuste substituitur.

3. *Qui canones recipiendi aut repudiandi.*—Quod autem ad canonum^c observationem attinet, solis

^a Ab Acacio scilicet episcopo Berceæ, Theophilo Alexandria, Antiocho Ptolemaidis et Severiano Gabalorum, quos Constantinopolitani litteris suis ærummarum, quas patiebantur, auctores esse nominati significarunt.

^b Scilicet concilio Sardicensi can. 4, ubi in gratiam episcopi, qui Romanam sedem appellaverit, sancitur: *Alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi Romani determinata.* Joannes autem etiam synodum appellans ejectus fuit, ut ipse testificatur supra epist. 4, n. 3. Canonem illum paulo aliis verbis laudat Ignatius patriarcha in epistola ad papam conciliumque Romanum apud Baron. ad ann. 861. Hoc ipsum, quod diserte vetat synodus Sardicensis, prohibitum videri potest et Nicæno canone 9, quo cavetur, *ne in una civitate duo episcopi probentur existere.*

^c Nempe ut valeret adversus Joannem quantumvis injuste prolatum iudicium, ac nullus ei daretur locus defensionis, Theophilus Constantinopolim miserat Antiocheni concilii canones pridem adversus Athanasium maxime conditos, quos inter Joannis inibi venditabant in primis quartum, a Palladio cap. 8, pag. 73, sic relatum: *Si quis episcopus aut presbyter, jure aut injuria depositus per se redeat absque synodo, talis non habeat amplius locum defensionis, sed absolute expellatur.* Ipsa Antiocheni con-

παράκλησιν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς τῆς ἡμετέρας ἀγάπης κειμένην, ἐγκωμιάζοντες ὑμῶν τὴν πρόδισιν, ἐπεγνώκαμεν πολλὰς πρὸς τὸ ὑπομένειν μαρτυρίας περιέχουσας. Τὴν γὰρ ἡμετέραν παράκλησιν, ἣν ὠφειλομεν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, τοῖς ὑμέτεροις γράμμασι προεφθάσατε. Ταύτην γὰρ τοῖς κάμνουσιν ὁ ἡμέτερος δεσπότης ὑπομονὴν παρέχειν εἶωθεν· ἵνα καὶ ἐν τοῖς θλίψεσι τυγχάνοντες ἑαυτοὺς οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι παραμυθῶνται, ἀναλογιζόμενοι ἐν ἑαυτοῖς, καὶ πρότερον γεγενῆσθαι τοῖς ἀγίοις, ἅπερ αὐτοὶ πάσχουσι. καὶ ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ὑμετέρων γραμμάτων δυνάμεθα ἡμῖν προσενῆγκαι παράκλησιν. Οὐ γὰρ τοῦ συναλγεῖν ὑμῖν ἴσμεν ἄλλοτριον, ἐπειδὴ περ καὶ ἡμεῖς κολαζόμεθα ἐν ὑμῖν.

2. *Τίς γὰρ ἐνέγκαι δυνήσεται τὰ ἐξαμαρτανόμενα ὑπὲρ ἐκείνων, οὐστίνως ἔχρησεν μάλιστα τοῦ γαλιθαίου, τῆς εἰρήνης, καὶ αὐτῆς σπουδαστὰς εἶναι τῆς ὁμοιοῦς; Νῦν ἐνηλλαγμένῳ τρόπῳ ἀπὸ τῆς προεδρίας τῶν ἰδίων ἐκκλησιῶν ἐξωθούνται ἀδῶοι ἱερεῖς. Ὁ δὲ καὶ πρῶτος ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ συλλειτουργὸς, Ἰωάννης ὁ ὑμέτερος ἐπίσκοπος ἀδίκως πέπευθε, μηδεμίαν τυχῶν ἀπραξίας. Οὐδὲν ἔγκλημα ἐπιφέρεται, οὐδ' εἰσκούσεται· καὶ τίς ἢ ἀπαγορευμένη ἐπίνοια; Ἴνα μὴ πρόφασις κρίσεως γίνηται, ἡ ζητηθῆ, εἰς τόπους ζώωντων ἱερέων ἄλλοι ἀποκαθίστανται, ὡς δυνάμενων τῶν ἐκ τοιοῦτου πλημμελήματος ὀρρωμένων, ὀρθῶς τι ἔχειν ἢ πεπραχῆσθαι ὑπὸ τινος κρηθῆναι. Οὐδὲ γὰρ πώποτε παρὰ τῶν πατέρων τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα τετολημῆσθαι ἐγνώκαμεν, ἀλλὰ μᾶλλον κεκωλύσθαι, τῷ μηδὲν εἰς τόπον ζώωντων χειροτονεῖν ἄλλον δεδόσθαι ἔξουσίαν. Οὐ γὰρ χειροτονία ἀδόκιμος τὴν τιμὴν δύναται ἀπελίσθαι τοῦ ἱερέως, ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἐπίσκοπος δύναται εἶναι ἐκείνος, ὃς ἀδίκως ὑποκαθίσταται.*

3. Ὅτι καὶ περὶ τῆς τῶν κανόνων παραφυλακῆς, τοῦτοις δεῖν ἐπισθαι γράφομεν, οἷτινες ἐν Νικαίᾳ εἰσὶν ὄρισ-

cilii verba ista sunt: *Εἴ τις ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου καθαιρεθείς, ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, τολμήσῃ τι πράξαι τῆς λειτουργίας, etc.*, quæ dum Gennadius Herveus latine ita convertit, *Si quis episcopus a synodo depositus, vel presbyter vel diaconus a proprio episcopo, sacrum celebrare ausus fuerit, verba tolmῆσῃ τι πράξαι λειτουργίας non satis accurate videntur reddidi-se.* Nam diaconi non est sacrum celebrare: et liquet episcopo, presbytero et diacono depositis hoc canone interdici, non solum ne sacrum celebrent, sed ne quidquam ministerii, ex quo dejecti sunt, attingant. Quæcirca Theodoretus lib. v Hist. c. 34 tradit adversarios Joannis pœnas ab eo exegisse non jam falsorum criminum, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν καθάρσιν λειτουργίας, sed obit post depositionem ministerii.

Tum de canonum Joanni obsectorum auctoritate orta est controversia, aliis, inquit Palladius pag. 79, *contententibus eos orthodoxorum esse, aliis Ariænorum esse demonstrantibus.* Qua occasione Eupidius ibid., pag. 80, lepide dixisse fertur imperatori: *Subscribant fratres nostri Acacius et Antiochus ejusdem se esse fidei, ac eos qui canones ediderunt, quos tamquam ab orthodoxis editos proponunt, et soluta controversia est.* Eundem controversiam ad se delatam Innocentius nunc dirimit, ac docet canones illos hereticorum esse, non quod Antiocheno concilio defuerint omnino orthodoxi, sed quod Ariand

illis parendum esse dicimus, qui Nicææ definiti sunt; quos solos ^a sectari et agnoscere debet Ecclesia catholica. Sin autem a quibusdam alii proferantur, qui a Nicænis canonibus dissentiant, et ab hæreticis compositi esse arguantur, hi ab episcopis catholicis rejiciuntur. Nam quæ ab hæreticis sunt excogitata, ea catholicis regulis adjungere non licet. Quippe illi per contraria et illicita placita perpetuo id agunt, ut Nicænorum patrum sententiam lahescant. Hos igitur canones non solum non sequendos, verum etiam una cum hæreticis et schismaticis dogmatibus condemnandos esse dicimus, quemadmodum etiam in Sardicensi synodo jam condemnati sunt ^b ab episcopis qui nos præcesserunt. Satius enim fuerit ea quæ ^c recte facta sunt condemnari, quam ea quæ contra canones acta sunt ullam firmitatem obtinere, fratres charissimi.

4. *Una œcumenica synodo mala sanari posse.* Sed quid adversus ista in præsentia faciamus? Necessaria est cognitio synodi, quam et jam pridem congregandam esse diximus. Ea enim sola est, quæ hujusmodi tempestatum motus sedare possit. Quam ut consequamur, utile fuerit interim horum malorum medicinam a voluntate Dei magni et Christi ipsius Domini nostri exspectare. Omnia, quæ nunc per invidiam diaboli ad fidelium probationem conturbata sunt, pacabuntur. Nihil non debemus per firmitatem fidei a Domino sperare. Nam et nos diu multumque cogitamus, quoniam modo œcumenica synodus congreganda sit, ut turbulenti motus Dei nutu tandem conquiescant. Sustineamus igitur aliquantisper; et vallo patientiæ communiti, cuncta auxilio Dei nostri restituenda speremus. Omnia porro, quæ vos perferre dixistis, jam antea a coepiscopis nostris, qui Romam licet diversis ^d tempo-

Athanasii adversarios primas in eo tenuisse in confesso sit: atque hujus rei testis est prolatus canon, qui consilio ad omnem restitutionis spem Athanasio auferendam editus fuerat.

^a Præter illos, inquit Paschas. Quesnellus Dissert. 12 ad calcem operum Leonis c. 2, utam Sardicensis recipiebat Innocentius, sed habitus pro Nicænis, eorumque nomine decoratos ac vestitos. Et ex eo quidem, quod ille pontifex de Sardicensi synodo Antiochenos canones condemnante proxime subiecit, perspicuum est ab ipso recipi quæ Sardicæ gesta sunt. Sed cum illa laudet proprio Sardicensis synodi nomine; Sardicensis canones ut a Nicænis distinctos, non ut pro Nicænis habitos eorumque nomine vestitos, ab eo receptos esse non minus manifestum est. Quocirca Innocentium ita intelligimus solos Nicænos canones sectandos prædicare, non ut rejiciantur aut spernantur qui cum illis consentiant, sed ii tantum qui dissentiant: Quoniam, inquit et Leo epist. 96, ad Pulcheriam, n. 2, contra ista: ut canonum paternorum, quæ ante longissimæ ætatis annos in urbe Nicæna spiritualibus sunt fundata decretis, nihil unquam audere conceditur; ita ut si quis diversum aliquid decernere velit, se potius minuatur, quam illa corrumpat. Certe Nicænx synodi velut appendix sardicensis censeretur potest, utpote cui præfuit Osius, qui Nicænx vel princeps vel inter primarios præsules considerat, et in qua eadem fides stabilita, eademque hæresis profligata est. Ddmaso

Α μόνου, οἷς μόνουσι ὀφείλει ἐξακολουθεῖν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ τούτους γνωρίζειν. Εἰ δὲ ἕτεροι ὑπὸ τινῶν προσφέρονται, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἐν Νικαίᾳ διαφωνοῦσι, καὶ ὑπὸ αἰρετικῶν ἐλέχονται συντετάχθαι, οὗτοι παρὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων ἀποβάλλονται. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν εὐρηθῆντα, ταῦτα οὐκ ἔστι τοῖς καθολικοῖς κανόσι προσάπτειν. Ἄξι γὰρ διὰ τῶν ἐναντιῶν καὶ ἀθέσμων, τῆν τῶν ἐν Νικαίᾳ μειοῦν βουλὴν ἰδέσθαι. Οὐ μόνον οὖν λέγομεν τούτοις μὴ δεῖν ἐξακολουθεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὺς μετὰ αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν δογματῶν εἶναι κατακριτούς, καθάπερ καὶ πρότερον γέγονεν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων. Τὰ γὰρ καλῶς πραχθέντα κατακρίνεσθαι μᾶλλον προσήκειν, ἢ ἀντικρὺς τῶν κανόνων γενόμενα ἔχειν τινὰ βεβαιώτατα, ἀδελφοὶ τιμωτάτοι.

4. Ἄλλὰ τί κατὰ τῶν τοιούτων νῦν ἐν τῇ παρόντι ποιήσομεν; Ἀναγκαῖα ἐστὶ διάγνωσις συνοδική, ἣν καὶ πάλαι ἔφημεν συναθροιστέαν. Μόνη γὰρ ἐστὶν ἧτις δύναται τὰς κινήσεις τῶν τοιούτων καταστῆλαι καταγίδων. Ἦς ἵνα τύχωμεν, χρήσιμόν ἐστι τῶς ὑπεριθέσθαι τὴν ἐκτρίαν τῇ βουλήσει τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτῶν τοῦ κυρίου ἡμῶν. Πάντα ὅσα νῦν τῷ φθῶνι τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν τῶν πιστῶν δοκιμασίαν τετάρακται πράνθησεται [Lab. παραμυθήσεται]. Ὡδὲν ὀφείλομεν τῇ στερόρῳτῃ τῆς πίστεως παρὰ τοῦ κυρίου ἀπελπῖσαι. [Καὶ γὰρ ἡμεῖς πολλὰ σκεπτόμεθα, ὅν τρόπον ἡ σύνοδος οἰκουμένη συνελθούσα ὅπως τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ αἰταραχῶδεις κινήσεις παύσωμεν.] Ὑπερμεινομεν οὖν τῶς καὶ τῷ τείχει τῆς ὑπομονῆς ὄχυροῦμενοι, ἐπισπώμεν πάντα τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀποκατασταθῆναι. Πάντα δὲ, ὅσα ὑμᾶς ὑφίστασθαι εἰρήκατε, καὶ πρότερον συνδραμόντων, εἰ καὶ μάλιστα διαφόροις χρόνοις, τουτίστι Δη-

pontifice, ut supra pag. 594, num. 5, secundum Athanasium, observavimus, ne cuiquam impo-nerent Ariani, qui varia synodorum nomina comminiscabantur, Romæ alii-que in locis diversa celebrata sunt concilia, in quibus sancitum est, ut nulla deinceps in Ecclesia catholica nominaretur synodus præter unam Nicænam. Quantum autem Athanasii interest, ut Sardicensis synodi minime levaretur auctoritas, nemini est incomptum.

^b Non oppositis quidem canonibus aut decretis, sed gestis contrariis, dum Athanasium aliosque episcopos, nulla prædictorum canonum habita ratione, in communionem admissos, in sedes suas restituerunt. Hanc explicationem non de nostro comminiscimur ipsi, sed suppeditat Palladius pag. 78, ubi allato Antiocheni concilii canone 4, adjungit: *Et hic quidem canon, ut impius ab impiis editus, in Sardicensi concilio a Romanis, Italici, Illyrii, Macedonibus atque Græcis abrogatus, quando Liberius aut Julius (tunc ecclesie præerat Julius) Constantis principatu in communionem admisit Athanasium et Marcillum Galatam, propter quos et hic canon factus fuerat.*

^c Legendum videtur græce κακῶς aut οὐ καλῶς: adeoque hic restituendum quæ male, vel non recte acta sunt.

^d Diversa tempora, quibus episcopi illi Romam confugerunt, Palladius pag. 40 et 26 nota: unde et epistolæ hujus tempus superius designavimus.

ribus confessorum, ut est Demetrio, Cyrillæ, Eulysio et Palladio, qui nobiscum sumus, acuta interrogacione didicimus.

EPÍSTOLA VIII.

SEU EXEMPLUM ^a SACRÆ HONORI AUGUSTI MISSÆ AD
PRINCIPEM ORIENTIS ARCADIIUM.

Dicit Honorius de his, quæ in die Paschæ Constantinopoli perpetrata sunt. Tempus augusti et senatus incendium primam esse divinæ iræcanditiæ indictum. Alia metuenda esse nisi Deus placeat. Hæc de te tacere se non posse, ne silentium pro assensu habeatur. Quam præpropere, dum episcopali iudicium exspectabatur, in eorum pulsi sint sacri antistites. Hinc religionis perturbationem inductam, et latum hæresibus atque schismatibus campum apertum esse.

1. Quamvis super ^b imagine muliebri, novo exemplo, per provincias circumlata ^c et diffusa per universam mundum obtreçantium fama, litteris aliis commōnerim, ut talis facti pœnitentia et intermissione propositi, rumor æmulus consenescat, et quod in moribus temporum carpat publica lingua non habeat: quævis etiam super excidio pereuntis Ihyriæ pio apud vos prodiderimus affectu esse nobis dolori, cur ista ^d vos detrimenta reipublicæ nolueritis agnoscere, et alius potius indicibus, quam pietatis vestræ litteris, fuerint nuntiata: tamen ne illud quidem apud serenitatem vestram dissimulare nos fas est, quod in rebus divinis, non sine publici discriminis metu, nuperrime contigisse, cita semper maiorum enūntrix fama non tacuit; et ut natura feri hominum, quæ ad obtreçantium novis semper casibus excitatur, oblata occasione carpendi, mactitanti suam

^a In edit. Concil. post epist. 31. E vetusto bibliothecæ Vaticanæ libro in collectione Romana. pontificiarum epistolarum primum prodiit. Nec immerito inter epistolas Innocentii collocata est, ut pote ejus ille scribendæ auctor præcipuus existit. Ut enim Palladius pag. 28 testis est, cum undique Romam confluerent sancti episcopi allique viri religiosi, variarum ecclesiarum synodorumve de misero ecclesiæ Constantinopolitanæ statu litteras afferentes, non amplius sustinens plus pontifex, Honorium imperatorem de his quæ singillatim illa ferrent epistolæ, certorem fecit. Quibus ille motus, semel atque iterum, immo et tertio Arcadium, quid facto opus esset, missis litteris commōnit. Ex tribus illis epistolis prima excidit; hæc secunda tantum latine habetur, tertiam græce Palladius, ex quo eam huic subjiciemus, nobis asservavit. A Baronio ad annum 404 hæc refertur: sed ad annum 405, et quidem jam labentem pertinere, ordo rerum, quæ Palladio teste eam præcesserunt, postulat.

^b Argentea scil. statua Eudoxiæ augustæ super columnam porphyriticam erecta, et ad meridiam plagam ecclesiæ S. Sophiæ, platea tantum media interjecta, non sine ludis popularibus collocata, ut Marcellinus comes in Chronico, Socrates lib. vi, c. 18, et Sozomenus lib. viii, c. 20, memoriæ commendarunt; hoc factum Baronius ad annum 404, Pagijs vero to. II, pag. 60, circa exitum anni 310 contigisse putat.

^c Verbum circumlata dum Baronius ad imaginem refert, ita hunc locum interpretatur, ut Eudoxiæ statua non solum Constantinopoli venerationi exposita,

καθ' ἑαυτὴν, κυριακῆς, Ἐδουσίου καὶ Παλλαδίου, δίκτιναι σὺν εἰσι μὲν ἡμῶν, τελεία ἐρωτήσει μαμαθίκαμεν.

in tempora studio sævæ loquacitatis exercet. Est enim nuper proditum (*Vid. Pallad. pag. 82 et 83*), apud Constantinopolim sacratissimo Paschæ venerabilis die, cum omnes penè in eundem locum vicinarum urbium populos religio, castigatiore sub præsentia principum ritu celebranda, collegerat, clausas subito catholicas ecclesias, trusus in custodiam sacerdotum, scilicet ut eo potissimum tempore, quo indulgentia principali ^e tristia noxiorum claustra reserantur, piæ legis et pacis ministros sævus carcer includeret, omniaque bellicum in modum turbata mysteria, nonnullos in ipsis ecclesiæ sacrariis interemptos, tantamque circa altaria vim sævisse, ut et venerabiles episcopi in exilium truderentur, et sanguis humanus, quod dictu nefas est, cœlestia sacramenta perfunderet. His repente compertis, turbatois esse nos fateor. Quis enim in fascino tam cruento Dei omnipotentis non timeret offensam? aut quo pacto extra summum Romani orbis omniumque mortalium [*Supple. quis*] putaret esse discrimen? cum ipse auctor nostri Imperii, et reipublicæ, quam nobis credidit, gubernator omnipotens Deus, funestis admodum execrabilibusque commissis crederetur irasci, domini sancti frater neposque augusti venerabiles; cum si quid de causa religionis inter antistites ageretur, episcopale ^f oportuerit esse iudicium. Ad illos enim divinarum rerum interpretatio, ad nos religionis exspectat [*Antiquo more pro spectat*] obsequium. Sed esto, sibi de mysticis et catholicis quæstionibus amplius aliquid principalis cura præsumpse-

sed per provincias quoque circumlata fuerit, non secus ac olim ethnici Cybeles circumferre simulacrum solerent, atque hanc veriore esse causam, cur adversus Eudoxiam Joannes tantopere commotus fuerit. Sed huic intellectui repugnat non modo veterum Scriptorum de tam profano ritu silentium, sed et quod imaginem illam muliebrem erectam, collocatam et dedicatam, non circumlatam prædicant. Et his quidem nativus est intellectus, famam obtreçantium super hæc re per provincias circumlatam et per universum mundum diffusam fuisse.

^d Orationis series postulat nos, non vos. Expostulat quippe Honorius cum Arcadio, quod reipublicæ detrimenta ipsi latere voluerit, de quibus nihil ipse scribere sit dignatus.

^e Apud Sirmondum app. Cod. Th. pag. 17 et 19 existat duplex Theodosii constitutio, qua pro festività Paschali, exceptis his quos quinque immanitas criminum minime patitur relaxare, cæteros carceris custodia liberatos statui pristino restituit. Et hanc quidem clementiam velut indictam et majoribus traditam ibid. pag. 19 prædicat.

^f Ambrosius epist. 21, ad Valentinianum juniorem, n. 2, laudat Valentiniani I edictum, quo sanxit, in causa fidei vel ecclesiastici alienigenæ ordinis eum judicare debere, qui nec munere impar sit, nec juro dissimilis; hoc est, inquit Ambrosius, sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare. Quin etiam si alius quoque arqueretur episcopus, et morum esset examinanda causa, etiam hæc voluit ad episcopale iudicium pertinere.

rit: itane usque ad exsilia sacerdotum, usque ad hominum eades debuit indignatio concitata procedere; ut ubi castæ preces, ubi vota sincera, ubi sacrificia illibata solvuntur, illic se gladius, haud facile effam in jugulum noxiorum distringendus, exeret?

2. Rebus denique ipsis docetur, quid super his senserit divina majestas. Primum quidem hoc præsentis commotionis a judicium fuit, atque utinam solum! facit enim humana trepidatio, tanti sibi conscientia perpetrati, ut gravius aliquid, quod avertat omnipotens Deus, post terribilis ultionis experimenta metuamus. Audio (*Pallad. pag. 91 et 93*) ecclesiam sacrosanctam, tot imperatorum opibus expositam [*Fortè expolitam*], pretiosis cultibus nobilium, tanta supplicantiùm principum oratione augustissimam, flagrasse, et illud Constantinopolitanæ urbis [*Baron. addit. ecclesie*] unicum lumen in favillas dilapsam Deo non vetante fumasse (exsecrari enim videtur inquinata mysteria, et avertisse oculos ab eo loco, quem jam sanguis infecerat, ne obsecrare quis pietatem cœlestem sub crucientis posset altaribus); ædificia quoque divina non minore splendore nobilia, ex concitatione sævientis incendii, flamma se latius effundente consumpta, et quæ publicam faciem elaborata a majoribus nostris ornamenta decorabant, velut quodam urbis funere concremata.

3. Hæc ego quamvis crebris injuriis lacessitus tacere debuerim, nec conjunctissimum fratrem regni que consortes [*Baron. consortem*] tam fideliter admonere, tamen necessitudinem sanguinis stimulo taciti doloris anteferens, hortor atque suadeo, ut hæc, si fieri potest, emendatis in posterum moribus corrigantur, ac divina iracundia, quantum re proditur excitata, votorum sedulitate placeatur. Accipite a me summum simplicitatis e indicium. Idcirco hoc clementiæ vestræ insinuandum putavi, ne me velut gratulatione occulta faceret apud quemquam taciturnitas ipsa spectum, neve quis crederet me talibus factis præ-

^a Baron. mallet *inducium*. Retinendum tamen *judicium*, hoc est pœna et vindicta Dei judicis.

^b Hoc est, senatus amplissimam ædem, quam, inquit Palladius, *etsi multis passibus distitam ex adverso ecclesie ad meridiem, ignis ille interjectam populi multitudinem pontis instar prætergressus, absumpsit*. Hujus jacturam deflet Zosimus. Istud incendium xii kalendas Julii Honorio vi et Aristeneto consulibus contigisse Socrates lib. vi, cap. 18, tradit, et, ut addit Chronicon Alex., feria 2, hora sexta.

^c In edit. Rom., *judicium*. Magis placet hic cum Baron., *inducium*.

^d Baron., *contractoque concilio*. Antecedens verbum *collato*, suadet et recte consequi in edit. Rom., *tractatoque concilio*.

^e Et hic Baron. substituit, *missis,.... legatis*. Missi sunt Romam, teste Palladio, pag. 9, 23, etc., ab utraque parte legati: primum a Theophili parte lector Alexandrinus litteras ipsius deferens, tum ejusdem Theophili presbyter Petrus nomine cum Martyrio ecclesiæ Constantinop. diacono, qui alias Theophili litteras cum quibusdam actis Innocentio papæ reddiderunt; ac demum Paternus, qui se Constantinop. ecclesiæ presbyterum dicebat, litteras perferens episcoporum Acacii, Pauli, Antiochi, Se-

beræ consensus, et qui sæpe ne acciderent commoverim, posteaquam commissa sunt non dolerem.

4. Nam quis esse posset expers doloris, qui se meminit Christianum, tantam subito perturbationem religionis inductam, ut omnem catholicæ fidei statum necesse sit fluctuare? Erat inter episcopos causa quæ collato d tractatoque consilio deberet absolvi. Missi e ad sacerdotes urbis æternæ atque Italiæ utraque ex parte legati: expectabatur ex omnium auctoritate sententia, informatura regulam disciplinæ (integrum nempe esse debuerat, neque quidquam novari, dum definitio deliberata procederet), cum interea mirum quoddam præcipitium festinationis exarsit, ut non expectatis litteris sacerdotum, qui fuerant mutua partium legatione consulti, non examinatis rebus, in exsilia truderentur antistites, animadversioni prius addicti, quam sententiam judicii episcopalis experti. Denique quam immatura illa damnatio fuerit, res probavit. Namque hi f quorum expectabatur auctoritas, pacificæ Joanni episcopo communionis permessa [*Baron. præmissa*], sancientiam concordiam censuerunt, nec quemquam putarunt ante judicium consortio repellendum.

5. Quid nunc aliud superest, quam ut catholicam fidem schismata in diversum dissociata dilacerent, quam ut hæreses communioni semper inimicæ ex tanta gestarum rerum varietate nascantur, ut jam populo pene non debeat imputari, si forte in dissonas partes sectarum diversitate discedat; cum ex auctoritate publica discordiarum materies sit præmissa, et fomes quidam nutriendæ seditionis animatus. Quod ne in magnam aliquam generis humani perniciem recrudescat, vota faciendæ sunt, ut ad humanas prolapsiones patiens Deus rem male gestam prosperet ac secundet. Nam quantum in nobis est, possumus timere quod gestum est; quantum ad pietatem semper placabilis Dei, non erit meriti impunitas indulta, sed vetitæ.

veriani et aliorum quorundam, in quibus calumniabantur Joannem, quasi ecclesiam S. Sophiæ incendisset. A Joannis autem parte, ut alios mittam qui postea magno numero venerunt, primum Romam se contulerunt quatuor episcopi, Pansophius, Pappus, Demetrius et Eugenius, tresque reddiderunt epistolas, unam Joannis, alteram 40 episcoporum de communionis ejus, tertiam cleri ipsius. Ac nominatim de epistola Joannis ad Innocentium testificatur Palladius pag. 22, eam etiam ad Venerium Mediolani et Chromatium Aquileiæ episcopos scriptam fuisse. Hinc Honorio dicere licuit, legatos illos ad sacerdotes Urbis æternæ et Italiæ fuisse missos.

^f Quod imperator hic pluribus attribuit, Palladius uni ascribit Innocentio, atque page 22: *Ad hæc beatus Innocentius papa utrique parti litteras communionis misit, improbens judicium quod a Theophilo factum fuerat*. Et ab Innocentio quidem indultæ utrique parti communionis testes sunt ipsius epistolæ 4 et 5. Sed eum tanti momenti rem citra synodum perfectisse quis sibi persuadeat? præsertim cum Innocentium moris majorum tenacem legamus epist. 3, n. 1, præcipisse, ut Hispani episcopi, qui non nihil ipsi deferebant, in consensu presbyterii audirentur.

EPISTOLA * IX.

HONORII IMPERATORIS AD ARCADIIUM AUGUSTUM.

ὉΝΟΡΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΠΡΟΣ ΑΡΚΑΔΙΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ.

Ut synodum Thessalonicæ cogi, eoque Theophilum se conferre jubeat.

Tertio jam scribo ad mansuetudinem tuam, rogans ut quæ ex compacto contra Joannem Constantinopolitanum episcopum gesta sunt, emendentur: et, ut videtur, nondum est perfectum. Quare denuo scripsi per hosce episcopos et presbyteros, de pace ecclesiastica, per quam et nostrum imperium pacem obtinet, valde sollicitus; ut jubere digneris Orientis episcopos Thessalonicæ convenire. Etenim nostri Occidentis episcopi, cum elegissent viros qui ad malum et mendacium declinare nesciant, miserunt episcopos quinque, presbyteros duos, et diaconum unum magnæ ecclesiæ Romanæ, quos omni honore digneris velim; ut si Joannem jure expulsam esse persuasum eis fuerit, doceant me ab ejus communionem recedere; aut si coarguerint Orientis episcopos ^b prava animi voluntate agi, ab eorum te ^B communionem avertant. Quænam enim sit Occidentium de Joanne episcopo sententia [ut compertum habeo], ex omnibus epistolis, quæ ad me scriptæ ^c sunt, duas ^d subjecti id quod cæteræ continent, unam Romani, alteram Aquileiensis episcopi. Porro hoc ante omnia obsecro clementiam tuam, Theophilum Alexandriæ episcopum, qui omnium malorum auctor esse dicitur, vel nolentem se sistere jubeas: ut nihil obstet, quominus episcoporum qui adfuerint synodus convenientem temporibus nostris pacem sanciat.

EPISTOLA * X.

INNOCENTII I PAPÆ AD AURELIUM GARTHAGINIENSIVM ET AUGUSTINUM HIPPONSIVM EPISCOPOS,

Salutatoria et plena charitate.

^a Cum Honorius, Innocentii litteris provocatus, ad Arcadium de Joannis causa bis jam scripsisset, nec proficisset quidquam, petiit ab Innocentio sibi mitti episcopos quinque, presbyteros duos et diaconum unum, qui tertiam epistolam ad fratrem ferrent. Missi sunt Æmiliius Beneventi episcopus, Cythegius et Gandentius (forte Brixianus episcopus), necnon presbyteri Valentinianus et Bonifacius, ipse, ut videtur, qui Zosimo papæ successit. Cæterorum nomina Palladius tacet, sed cum eis Constantinopolim profectos esse docet Cyriacum, Demetrium, Palladium et Eulysium. Epistolam hanc uni Palladio, qui eam dialog. pag. 29 inseruit, debemus acceptam. Latinam ejus interpretationem ex Ambrosio Camaldulensi repetitam Baronius ad annum 405 recudendam curavit. Circa vernum tempus anni 406 videtur scripta.

^b Verbum græcum ἰθελοκακούντας, quod proprie de militibus dicitur, qui vires consulto non exserunt, ut adversarius vincat, ad eos recte aptatur episcopos, qui Theophilo cum canones possent opponere, ultro cesserunt, ut Joannem injuste opprimere valerent.

^c Quæ uncinis inclusa sunt, ne auceps sententia pendeat, supplenda duxi. Integrior non est apud Ambros. Camald. qui hic subdit, *Ex omnibus ferme epistolis, quas ad me frequentes dederunt, ex his duas idem continentes quod reliquæ subdividi.* Palladius pag. 28 tradit Innocentium, cum variâ epistolis

^A Τρίτον γράφω πρὸς τὴν σὴν ἡμερότητα, ἀξιῶν ἵνα διορθώσῃς τὴν τύχην τὰ κατὰ τὴν συσκευὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν· καὶ ὡς εἶπεν οὐκ ἤνυσται. Ὅθεν πάλιν ἐπέστειλα διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, πάντων φρονιζῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, δι' ἧς καὶ ἡ ἡμῶν εἰρηνεύεται βασιλεία, ἵνα καταξίωσθης προστάξει ἐν Θεσσαλονικῇ συνελθεῖν τοὺς τῆς Ἐώας ἐπισκόπους. Καὶ γὰρ οἱ τῆς ἡμετέρας Ἑσπερίας ἐπίσκοποι, ἐκλεξάμενοι ἄνδρας ἀκλιναίς πρὸς κακίαν καὶ ψεῦδος, ἀπεστάλαξαν ἐπισκόπους μὲν πέντε, πρεσβυτέρους δὲ δύο. διάκονον δὲ ἓνα τῆς μεγίστης ἐκκλησίας Ῥωμαίων, ὃν φρονίσι παντοίαις τιμαῖς καταξίωσον, ἵν' εἰ μὲν πεισθέντες ὅτι περ δικαίως ἐκβίβηται ὁ ἐπίσκοπος Ἰωάννης, διδάξῃς με ἀποστῆναι τῆς αὐτῶν κοινωνίας· ἢ ἐλέξαντες ἰθελοκακούντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοπους, ἀποστρέψῃς σε τῆς αὐτῶν κοινωνίας. Τίνα γὰρ ἐστὶν ἃ φρονοῦσι περὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου οἱ δυτικοί, ἐκ πασῶν τῶν ἐπισκοπῶν τῶν πρὸς μὲ γραφειῶν ὑπέταξα δύο ἰσοδυναμούσας ταῖς πάσαις, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ῥώμης καὶ Ἀκυλίας. Τοῦτο δὲ παρακαλῶ τὴν σὴν ἡμερότητα πρὸ πάντων· καὶ ἄκουα τὸν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον παραστῆναι δικαίωσον, δι' ὃν μάλιστα λέγεται ἅπαντα τὰ κακὰ γεγενῆσθαι· ἵνα εἰς μηδὲν ἢ τῶν παραγενομένων ἐπισκόπων ἐμποδισθεῖσα σύνοδος τὴν πρέπουσαν τοῖς καιροῖς ἡμῶν εἰρήνην βραβεύσῃ.

C INNOCENTIUS AURELIO et AUGUSTINO, episcopis.

Acceptissimi mihi Germani compresbyteri illo recursus vacuus officio nostro esse non debuit. Per caros enim salutare carissimos, naturale quodam modo nobis videtur et consequens. Gaudere igitur in Domino vestram germanitatem, amantissimi,

accepisset, ad Honorium scripsisse. ὑποτάξαντα κατὰ μέρος τῶν γραμμάτων δύναμιν, ac subjecisse singillatim quid illæ litteræ continerent, ubi litterarum singularum virtutem seu summam diuinitat expressam innuit. Sed ex hoc loco colligitur, non tantum singularum litterarum summam, sed et ipsasmet litteras aut earum exempla simul ad ipsum fuisse destinata.

^d Non tantum Honorii imperatoris, Innocentii Romani episcopi, et Chromatii Aquileiensis, sed et Venerii Mediolanensis et aliorum litteras simul iisdem legatis traditas fuisse Palladius pag. 31 scribit. ^D At Honorius Innocentii et Chromatii scripta pridem ad se missa, non quæ illi de integro ad Arcadium mittebant, seu quæ ipse nomine suo destinabat, non quæ alii data occasione iisdem adjunxerant, memorare satis habuit.

^e Apud Dionysium sub titulo xxxviii decretorum Innocentii exstat, sicut et in collect. Hispan. et Isid. Delata est per Germanum, qui cum Cassiano cleri ac populi CP. litteras, quibus Innocentius epistola 7 rescripsit, sub initium anni 405 Romæ reddiderat. Probabile est, Innocentium vel hoc ipso anno 405 vel potius sequenti, ejusdem Germani opera usum esse, ut Aurelium et Augustinum saluaret, eaque occasione Germanum Africanis enarrasse quanta Joannes quamquam indigna esset persequens, et quæ hanc quæ causam Innocentio cum Theophilo discordia inter

cupimus, et pro nobis paria ad Deum vota ^a re-
pendere precantur: quia, ut bene nostis, commu-
nibus et alternis plus agimus orationibus, quam
singularibus aut privatis.

EPISTOLA ^b XI.

JOANNIS CHRYSOSTOMI EPISCOPI AD INNOCENTIUM PAPAM.

*Illius erga se paternum affectum et summam in rebus
afflictis vigilantiam laudat, et ut hoc studium non
renittat, iterum atque iterum obtestatur.*

(Hanc epistolam, ut aliam Chrysostomi supra memoratam,
reperire potes tomo III operum ejusdem Doctoris.)

EPISTOLA XII ^c.

INNOCENTII PAPÆ AD JOANNEM CHRYSOSTOMUM CONSTANTINOPOLITANUM EPISCOPUM.

Joannem ob oculos posita patientiæ commendatione consolatur.

Dilecto fratri JOANNI INNOCENTIUS.

Etsi innocens prospera omnia expectare et a
Deo misericordiam petere debet, tamen etiam a
nobis, qui patientiam suademus, competentes lit-
teræ per ^d Cyriacum diaconum sunt transmissæ, ne
contumelia plus valeat ad opprimendum, quam
bona conscientia ad spem relevandam. Neque enim
tu docendus es, tot populorum doctor et pastor,
optimos quosque semper et assidue probari, utrum
in vigore patientiæ permaneant, nec ulli labori ac
molestiæ succumbant. Et vero conscientia firmum
est præsidium adversus omnia quæ in,uste accidunt:
quæ nisi quis patientiam superaverit, malæ suspicio-
nis de se argumentum præbet. Cuncta enim tolerare
debet, qui Dei primum, ac deinde conscientiæ fidu-
cia nititur. Quippe vir bonus ac probus exerceri qui-
dem potest ad patientiam, superari vero non potest;
cum divinæ Scripturæ mentem ejus muniant atque
custodiant. Abundant enim exemplis lectiones sac-
ræ, quas populis tradimus, quæ universos fere
sanctos variis modis vexatos, et tamquam examine
quodam probatos esse testantur, atque ita ad pa-
tientiæ coronam pervenisse. Consoletur ergo chari-
tatem tuam, frater admodum venerande, ipsa con-
scientia, ^e quæ in calamitatibus habet consolatio-
nem virtutis. Inspectante enim Domino Christo, in
portu pacis conscientia pura consistit.

cessisset. Certe concilium Carthaginense anno 407
Junii 13 die celebratum, atque Cod. can. Afric.
eccl. c. 101 relatum, ad Innocentium sibi scriben-
dum decernit, quo Romanam inter et Alexandrinam
ecclesiam pax componatur. Neque minus certum est
Aurelium, circa idem tempus, suum erga Joannem
studium patefecisse; qua de re ille scripta ad eum
epistola gratias agit.

^a Reg., *respondere*.

^b Ex editione operum Chrysostomi, ubi epistolis
ipsius præmittitur, a Baronio ad annum 406, ut et a
Pontificiarum epistolarum aut conciliorum edito-
ribus repetita, a nobis autem ad vetus exemplar
Hamburgense recognita est. Eam a se *tertio exsilii
anno*, adeoque anno 407 scriptam esse Chryso-
stomus n. 4 testificatur. Exinde etiam sequitur, ut
ante mensem Julium scripta sit, si Chrysostomus
primum exsilii sui annum ab eo die, quo Cucusum per-
ductus est, ad eundem anni sequentis revolutum diem
recenseat, non tertium vulgati computandi ratione
a triplici consulum mutatione appellet.

^c Inedit. Concil. 28. Quæ autem 12 erat, est Isid.
Merrat. Epistolam hanc, sicut et superiorem VII,
vni Sozomeno acceptam dellemus. De utraque sic
ille lib. VIII, c. 24, præfatur: *Cum Innocentius
æcumenicam synodum congregare studeret, scripsit ad
Joannem, et eorsum ad clericos urbis Constantinop.*
Quibus verbis significare videtur, vel utramque

Τῷ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ Ἰννοκέντιος.

Εἰ καὶ πάντα δεῖ τὸν ἀνάιτιον προσδοκᾶν τὰ χρηστὰ,
καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον αἰτεῖν, ὁμως καὶ παρ' ἡμῶν
τὴν ἀνεξικακίαν συμβουλευόντων, τὰ καθήκοντα γράμματα
διὰ Κυριακοῦ τοῦ διακόνου ἐξαπέσταλται· ὥστε μὴ πλεῖος
δυνῆσθαι τὴν ὕβριν ἐν τῷ συντρίβειν, [Add. δ] τὸ ἀγα-
θὸν συνειδὸς ἐν τῷ ἐλπίζειν. Οὐδὲ γὰρ ὀφείλεις διδαχθῆναι
ὁ τοσούτων λαῶν διδάσκαλος καὶ ποιμὴν, τοὺς ἀρίστους
ἀεὶ καὶ πολλάκις δοκιμάζεσθαι, εἰ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὑπο-
μονῆς παραμένουσι, καὶ οὐδενὶ πόνῳ κακοπαθείας ὑπο-
πίπτουσι. Καὶ ἴσθι ὡς ἀληθῶς βίβαιοι πρᾶγμα τὸ συνει-
δὸς εἰς πάντα τὰ ἀδικῶς συμπιπτόντα, ἅπερ εἰ μὴ
νικήσῃ τις ὑπομένων, τεκμήριον φαύλης ὑπολήψεως
ἐκφέρει. Πάντα γὰρ ὑπομένειν ὀφείλει, ὁ τῷ Θεῷ πρῶτον,
εἶτα καὶ τῷ ἰδίῳ πεποιθῶς συνειδόντι. Ὅποτε μάλιστα
γυμνάζεσθαι εἰς ὑπομονὴν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς δύ-
ναται, νικᾶσθαι δὲ οὐ· ἐπειδὴ περ αὐτῷ τὴν διάνοιαν αἰ-
θεῖαι γραφαὶ φυλάττουσι. Καὶ περιττεύουσιν ὑποδείγμα-
σιν αἱ θεῖαι ἀναγνώσεις, ἃς τοῖς λαοῖς παραδίδομεν, αἰ-
τινες πάντας σχεδὸν τοὺς ἁγίους καταπεπονῆσθαι διαφό-
ρων καὶ συνεχῶς ἐπιστάσαντο, καὶ δοκιμάζεσθαι καθά-
περ ἐν τῇ διαγνώσει, οὕτω τε εἰς τὸν στέφανον τῆς
ὑπομονῆς ἐληλυθέναι. Παραμυθεῖτο τὴν ἀγάπην σου αὐτῷ
τὸ συνειδὸς, ἀδελφεὶ τιμώτατε, ὅπερ ἐν ταῖς θλίψεσιν
ἔχει τὴν παραμυθίαν τῆς ἀρετῆς. Ἐποπτεύοντος γὰρ
τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ἐν τῷ λιμένι τῆς εἰρήνης καθα-
ριθεῖσα ἡ συνειδήσις στήσεται.

epistolam simul missam, vel certe istam septima
posteriorem non esse. Verum huic scriptori inso-
lens non est, ea quæ dissitis temporibus gesta sunt
simul componere atque confundere. Sane cum de
congreganda synodo, in qua Innocentius omnem
spem posuerat, altum sit in hac epistola silentium,
hoc non levi argumento est, eam scriptam esse cum
ab hac spe excidisset. Istud non abhorret a vero,
Innocentium proxima Joannis epistola motum, hanc
scripsisse, ut sanctum præsullem in malis, quibus
eum affligi didicerat, consolaretur. Quod si ita est,
Joanni superstiti vix reddi potuit.

^d Idem Cyrillus cum Paulo item diacono jam ab
anno 404 a Joanne Romam missus fuerat, ut supe-
riorem ipsius epistolam 4 ad Innocentium referret,
ut in eadem epistola n. 1 declaratur.

^e Valesius Latine hæc ita reddidit, *quæ in cala-
mitatibus solet esse virtutis consolatio*. Græco hæremus
sermoni, in quo non conscientia consolatio
virtutis, sed virtus potius consolatio conscientiæ
prædicatur. Certius hoc asserit Innocentius, quod
Orator paulo timidius edixerat: *Habent nonnullam
in se consolationem pænæ quæ virtute suscipiuntur*.
Nomine autem virtutis maxime intelligit Innocentius
patientiam, de qua in epistola 7, ad clericum et po-
pulum Constantinop., exposita eorum calamitate
num. 1 scribit: *Quam quidem rem sola patientiæ con-
solatio sanare potest*.

EPISTOLA * XIII.

RUFO THESSALONICENSI EPISCOPO.

Variarum ei committitur cura provinciarum, in quibus vicarius Innocentii et inter primates primus constituitur.

Dilectissimo fratri Rufo Innocentius,

1. Lectissimo et gloriosissimo Moysi ita in Israel liberando regeoque Dominus cuncta commisit, ut consilium socieri Jothor sequendum ei manifesta sub relatione mandaret (*Exod. xviii*): videlicet ut constitueret viros gradu dignitatis iudicariæ suppres, qui caesarum multitudines pro loco sibi credito inter populos definirent, ipso maxime vel etiam divinis^b consolationibus vacaturo. Nec aliter Apostolorum forma promulgata est (*Act. vi. 2 et 3*), quam ut ipsi principes Evangelii constituti, cæterarum rerum causas necessitudinesque suis discipulis curandas obeundasque mandarent. Ita denique tota miseratione mirabilis Paulus Tito quæ curet apud Cretam (*Tit. 1, 5*); Timotheo quæ per Asiam disponat (*1 Tim. 1*), commisit, ut sacrarum epistolarum lectione cognoscimus.

2. Divinitus ergo hæc præcurrrens gratia ita longis intervallis determinatis a me ecclesijs disceat consulendum, ut prudentiæ gravitæque tuæ^c committendam curam causasque, si quæ exoriantur per Achaïæ, Thessaliæ, Epiri veteris, Epiri novæ, et Cretæ, Daciæ Mediterraneæ, Daciæ Ripensis, Mœsiæ, Dardaniæ et Prævali ecclesias, Christo

^a In Romana synode sub Bonifacio II olim recitata, subinde et a Nicolao I. epist. 2 laudata, postmodum a Luca Holstenio cum cæteris prædictæ synodi Romane monumentis in lucem emissa est. Tempus quo scripta est, consulari nota indicatur. Sed hæc in nota mendacium esse, ac pro Honorio IX et Theodosio V restituendum esse Honorio VII et Theodosio II clarissimus vir Tillemontius to. X, pag. 829, opinatur. Unde sequeretur, ut hæc epistola anno 407 scripta esset. Ilanc autem opinionem probare nititur ista inductione. Primo quidem statuit, ex epistolis, quas Innocentius ad Rufum scripsit, hæc primam esse, atque ab eo datam fuisse statim ut de Rufi ordinatione certior factus est: quod non negandum. Tum addit Rufum illum, ad quem Innocentius modo scribit, non alium videri ab eo, ad quem de Naissensibus clericis litteras jam dedisse se idem papa epist. 17, ad Marcianum, memorat. Quò pariter concessio, subdit: Alqui hæc epistolam ad Marcianum scripsit Innocentius Ravennæ constitutus, quo ab anno 409 ineunte venit, et ubi mense Augusto anni 410 adhuc versabatur; nec ullum est in historia vestigium, unde eum præterea in eandem civitatem rediisse conjectemus. Ex quo consequi putat, ut ne ne Rufi ordinatione, neque epistola ista serius anno 407 differendæ sint. Sed cum nequaquam omnia scripta sint quæ contigerunt, et qui Ravennam semel accessit, eo etiam secundo ac tertio potuerit pergere; cumque huius rei, ipso viri clarissimo fatente, anno 412, quo fragmentum Heraclianus Romam perferri prohibebat, causa et occasio non defuerit: minime utrum videtur certam epocham conjectura incerta mutare. Sane inusitatus valde foret is librarius lapsus, ut cum in duorum consulum qui eandem dignitatem gessissent pluries, annis exprimentis peccassent, eorum tamen error in eorum consulationibus designandis sic apte sibi cohereret, ut cum Honorii nono consulatu, quintum

A Domino annuentem, censeant (*Ad hunc locum respicit Nicolaus I epist. 2*). Vere enim ejus sacratissimis monitis lectissimæ sinceritatis tuæ providentiæ ac virtuti hæc injungimus sollicitudinem; non primitus hæc ita statuentes, sed præcessores nostros apostolicos imitati, qui beatissimis^d Acholio et Anysio injungi pro eorum meritis ista voluerunt. Justissimum est enim ita bene meritis honoribus decorari, ut arrogantes necessarium videtur obtundi. Placet ergo in bonis præmium, et in minus bonis^e censio: sit enim et iste corrigitur, et ille nobilitatur.

3. Arripe itaque, dilectissime frater, nostra vice per suprascriptas Ecclesias, salvo earum primatu; curam: et inter ipsos primates primus, quidquid eos ad nos necesse fuerit mittere, non sine tuo postulent arbitrato. Ita enim aut per tuam experientiam quidquid illud est finietur; aut tuo consilio ad nos usque perveniendum esse mandamus. Licetum autem et apostolicæ sedis favore permissum tuæ fraternitati cognosce, ut cum aliqua ecclesiastica ratio vel in tua vel in memoratis provinciis agitanda cognoscendaque fuerit, quos velis episcoporum socios quibuscumque de Ecclesiis assumas tecum; quorum et fide et modératione quidquid necessitas causave flagitaverit, optimus dirigas arbiter, et præcipuus, quippe a nobis lectus, definitus intercessor. Omnem sane instructionem chartarum in causa^f archivorum cum presbytero^g Senecione, viro ad-

C Theodosii, non quartum aut tertium, ac vicissim cum quinto Theodosii novum Honorii, non septimum aut alium quemvis componerent.

^b In veteribus libris, ubi consultationis vocem orationis series exigit, non raro, immo plerumque consolationis verbum legi solere expenti, et hic idem peccatum suspicamus, putamusque restituendum, ipso maximis vel etiam divinis consultationibus vacaturo. Respicit quippe Innocentius ad ista *Exodi xviii, 19 et 22: Estio tu populo in his quæ ad Deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad eum... Quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minime judicent.*

^c Eos, quorum suggestionem Justinianus Novellæ 11 scripsit, tantum *Attilanis temporibus*, hoc est post annum 440, vicarii per Illyricum dignitatem episcopo Thessalonicensi fuisse attributam, imperatori huic imposituisse inde manifestum est.

^d Istud munus Acholio ab anno saltem 380 adjunctum fuisse, contra Hallerji sententiam; Monito in 8 epistolam Damasi observavimus.

^e Censio vulgo notam a censore inuistam sonat. Mox *primatum* nomine intelliguntur prænominarum provinciarum metropolitani.

^f Ita Holstenius, non, ut Tillemontius legit, *Achiorum*. Ut de chartis, ita et de archivis hic sermone esse et antecedentia et consequentia persvadent. Quippe chartarum, quibus vicarii munus antistiti Thessalonicensi delegabatur, veritatem tunc a nonnullis in dubium vocatam esse apparet. Quocirca Innocentius tametsi Rufo proxime dixerit, *quippe a nobis lectus*, quod potestatem illi non tam sedis prerogativa, quam elegantis munere collatam sonat, neque hæc tamem consuetudine sultam negat: ideoque eidem, ut tum priorem epistolam suam, tum alias decessorum suorum ea de causa datas recensat, auctor est.

^g In edit. Concil. 11. Quæ autem 14 grat, nunc 25.

modum maturo, fieri jussimus. Itaque et ex priore nostra ^a epistola, et ex his chartulis, bene recensens quid agere debeas, recognosce. Nam voluntatem hanc nostram per unamquamque provinciam satis, ut decebat, litteris manifestavimus. Data xv kalendas Julias (Junii 17 ann. 412) Honorio ix et Theodosio v augustis consulibus.

EPISTOLA ^b XIV.De ^c ratione Paschali anni 414.

INNOCENTIUS AURELIO.

Charitatis ^d nostræ officium nullo intervallo dirimitur, etiamsi charta nullos apices ferat. Vivit enim spiritalis gratia alternis in cordibus, et amorem nostrum confovet sacerdotalis ipsa societas. ^e Curato, ut dignum est, unitatem Ecclesiæ custodire; idemque omnes pariter et sentiamus et pronuntiemus, frater charissime. Has ergo litteras de ratione paschali alterius ^f (dico, futuri) anni præscripsi. Nam cum ante diem undecimum kalendarum Aprilium pene luna xvi colligatur (nam quidpiam minus est), ^g itemque cum in ante diem quartum kalendarum earumdem veniat vicesima tertia: existimavi xi kalendarum memoratarum die festa Paschalia celebranda; quoniam in vicesima tertia luna

eo ipso forte, qui a Siricio epist. 9, n. 3, Basso episcopo in consortium regendæ ecclesiæ datus dicitur.

^a Non, ut mihi quidem videtur, ad ipsum Rufum, sed ad decessorem ejus Anysium scripta, quæque superius primum locum obtinet. Et hinc rursus vocem *archiepiscoporum* retinendam, nec mutandam fuisse firmatur.

^b In Romana pontificiarum epistolarum editione notatur ut ex *Cresconio* descripta. Conventientius forsitan notatum esset ex *Dionysio*. Apud hunc inter Innocentii decreta conficit titulum seu capitulum 50. Exinde illam et collectionis Hispanæ auctor et Isidorus mutuati sunt. De paschali celebritate anni 414 in hac epistola disseri inter omnes convenit; ideoque illam anno 415 scriptam plerique censent. Verum Tillemontius subtiliter pro more suo expendens omnia, atque Pascha servandam ab Innocentio nondum præscribi, sed hunc papam prius, quam præscribere illud certo valeat, suam de eo sententiam Africanam in synodo retractari, indeque ad se rescribi velle observans, anno 412 consignandam esse arbitratur: maxime, inquit, cum Aurelius et circa exitum Junii concilium provinciale, et circa finem Augusti plenarium Africæ, in quo ex præscripto Carthaginensis in concilii can. 41 anni futuri Paschalis dies divulgandus erat, celebrare solet. Nisi igitur synodum aliquam præter consueta illa tempora in Africa celebratam cogitemus, eruditi viri opinioni videtur subscribendum. Alioquin non apparet qui Innocentius Africanæ synodi de hac questione sententiam rescire, atque exinde totius Occidentis episcopis Paschæ diem indicare commode valuerit. Ad hæc, Leo papa de Paschali die anni 455 pariter sollicitus, ea de re non anno 454, quo dies ille ecclesiis præscribendus ac denuntiandus erat, sed ab anno 453 certior fieri pluribus litteris studuit.

^c In mss. coll. Dion. et Hadr. aut simpliciter *de Pascha*, aut *de Pascha in qua re fatitur*, hoc est utrum in ejus die præscribendo Innocentius fatiatur, an non. In Hispan. *de instructione vel indictis temporibus Paschæ*.

^d Sinceram Dion. coll. exemplar Regium, *Charitatis ræ*, forte loco *charitatis mutux*. Coisl. coll. *Hisp., Charitatis vestræ*.

nullum Pascha unquam ^b antehac factum esse cognoscimus. Sententiæ meæ exposui atque edixi tenorem. Jam prudentiæ erit tuæ, ⁱ consors mihi frater, cum unanims et consacerdotibus nostris hanc ipsam rem in synodo religiosissima ^j retractare: ut si nihil dispositioni nostræ resultat, nobis plenissime aperteque rescribas, quo deliberatam Paschalem diem, jam litteris ante, ut ^k moris est, servandam, suo tempore præscribamus. Compresbyterum autem Archidamum quamvis noverim quod libentissime ac more suscipias consueto, tamen ^l ex abundanti postulo, ut eum inter tuos habere digneris.

EPISTOLA ^m XV.

INNOCENTII PAPÆ, AD JULIANAM NOBILEM EXHORTATORIA.

Singulare membrum Ecclesiæ, tuæ religionis amplitudinem existere, et a nobis reverentissime coli, satis est omnibus manifestum. In ipso episcopi apice nobilitatis multo nobilioram Ecclesiæ devotionem impendis, et magis læta Christi agnitione, præceptis ejus obtemperas, et in fide potius exsultas, quam tanti generis flore jactaris. Summæ virtutis est, vicisse gloriam carnis: et magnæ est Christi gra-

^a Ita emendamus ope prædicti exemplaris Regii, in quo exstat, *Curatio ut dignum est*. Cui favet istud Coisl., *Cura ergo ut dignum est*. In aliis autem libris habetur, *Cur ergo indignum est*; et mox in solis editis, *custodiri*. Tum in Coisl., *idque omnes... fratres carissimi*.

^f Vocabulo *alterius* annum intelligere est vel alterum ab eo quo Paschæ dies sit celebrandus, vel alterum ab eo quo divulgandus sit. Si hoc postremum admittatur, anno 412 consignanda erit hæc epistola; si autem primum magis placet, in annum 415 rejicienda erit. Quamquam ipse infra altero anno ab eo, quo divulgandus erat Paschæ dies, scribere se non obscure significat.

^g In mss. coll. Hadr. *itemque*, siq. adjuncto *cum*, quod pariter in Regie coll. Dion. omittitur, illæso sensu.

^h Ita exemplar Regium. At mss. coll. Hadr., *ante Pascha*. Editi vero, *ante hoc Pascha*.

ⁱ In mss. Coisl., *consors mihi*.

^j In vulgatis post Crab. *tractans*. At in omnibus mss. ut apud Merl., *retractare*, quod est recognoscere.

^k Id moris fuisse, ut Romanus pontifex de die Paschæ litteras ad omnes dirigeret, testis est Arelatensis ^d synodus anno 514 habita, ejusque usum Leo epist. 86, ad Ravennium, confirmat. Hoc autem spirat totus iste Innocentii locus, tempus quo mori illi satisfaciendum erat, nondum immisere.

^l Omnes mss. *ex abundantibus*.

^m In edh. Concil. 13; quæ autem 15 erat, nunc 20. Dionysius Exiguus epistolam hanc non indignam putavit, quam inter Innocentii decreta referret. Hanc sub titulo seu capitulo 39 proxime ante superiorem collocavit. Eundem locum obtinet in coll. Hispan. et Isid. Forte cum eadem epistola missa est. Baronius scriptam opinatur anno 413, quo tacite refelleretur Pelagii liber ad Demetriadem Julianæ filiam scriptus. Ad eandem Julianam existant epistolæ Joannis Chrysostomi 169, Augustini 150, rursus Augustini et Alypii 188. Ipsi Augustinus anno 414 suam dicavit *de Bono viduitatis* lucubrationem. Eius quoque Hieronymus in epistola 8, ad Demetriadem ipsius filiam, meminuit.

tizæ^a, nobilitatem moribus superasse, domina filia merito illustris. Certa igitur existens, dilectissima, vitæ hujus quæcumque sunt spatia æternis divinis que officiis illustrare contendit: ut qui insignem te præstitit, reddat sibi per sæcula clariorem.

EPISTOLA^b XVI.

De suscipiendis clericis, quos Bonosus, antequam damnaretur, ordinasse cognoscitur.

INNOCENTIUS MARCIANO EPISCOPO^c NAISSITANO.

Superiori tempore, si tamen recte^d recordor, meministi me tam ad dilectionem tuam, quam ad fratres et coepiscopos nostros Rufum et cæteros hujusmodi litteras de clericis^e Naissensibus transmisisse, his videlicet, qui se ante damnationem Bonosi assererent ab eodem tam presbyteros quam diaconos ordinatos, ut si relicto atque damnato ejus errore velent Ecclesiæ copulari, libenter reciperentur, ne forte qui essent digni recuperandæ salutis, in eodem^f deperirent. Verum nunc in Ravennati urbe mihi constituto, propter Romani populi necessitates creberrimas, Germanio, qui se asserit esse pres-

byterum, atque Lupentius, qui se diaconum dicit, multorum talium quasi legatione suscepta, prece fusa, dolores proprios exprimere gestiverunt,^h asserentes se quidem ecclesias in dilectionis tuæ constitutas paræciis retinere, sed tuam communionem non potuisse se mereri, ea videlicet ratione, quia Rusticius quidam nomine, iterata ordinatione presbyterium suscepisset. Et non levi impedimento fit, dum aut illi dolent, hujusmodi hominem in Ecclesia retineri, aut ille sicⁱ peccari debere in alios arbitretur, quemadmodum in se agnoscit esse peccatum. Et quamvis de eadem re plenius litteræ meæ contineant, quas superius memoravi; tamen etiam nunc admonendam duximus fraternitatem tuam, ut si vere constat, aliquos ante damnationem Bonosi ab eodem ordinatos, postea voluisse vel nunc velle reverti, eos recipiendos esse censemus; maxime cum memorati asserant, se in tantum anteriori tempore ordinatos, ut sanctæ recordationis virum Cornelium episcopum Sirmiensiæ urbis, necnon et fratrem nostrum^j Nicetam, aliosque nonnullos fuisse præsentis,

^a Hoc Baronius non sine causa dictum esse observat, sed quo velut antidoto excuteretur virus in his latens Pelagii ad Demetriadem verbis, quæ Alypio et Augustino tantopere displicuerunt: *Spirituales divitias nullus sibi præter te conferre poterit: in iis jure laudanda, in iis merito cæteris præferenda est, quæ nisi ex te et in te esse non possunt.* Neque minus his adversatur epistolæ clausula, qua non dicit Innocentius, *ut cui insignem te præstitisti, et te reddas per sæcula clariorem*, sed totum hoc ad Dei munus refert. Certe si præcessit hæc epistola prædictum Pelagii opusculum, negandus non est Innocentius Julianæ animam adversus pestilentem illius doctrinam non sine Dei nutu tam apte prævertisse.

^b In collectione Dionysii Exigui conficit hæc epistola Innocentii decretum L. Titulus, quem ei præfixit idem Dionysius Exiguus, a Cresconio cap. 58 laudatur. Eam quoque Hispana collectio et Isidoriana exhibent. Ravennæ se constitutum testatur Innocentius, dum illam scriberet. Eum autem in urbem illam circa anni 403 initia sese contulisse, ibique anno 410 cum ab Alarico capta est Roma, constitutum fuisse, Zosimus histor. lib. v, Sozomenus lib. ix, c. 7, et Orosius lib. vii, c. 39, tradunt. Unde per se illud intervallum missum esse nonnulli opinantur. Alii anno 414 multo posteriorem arbitrantur, utpote in cujus exordio subsequenem ad Rufum, Marcianum et alios episcopos memorari existimant. Et eam forte ob causam in editione Romana rejecta est post sequentem, licet eidem a Dionysio præponatur. Verum in sequenti epistola non de clericis Naissensibus, qui a Bonoso ante damnationem fuerant ordinati, recipiendis, sed de iis, quos idem hæreticus damnatos ordinaverat, a clero repellendis agitur. Quocirca de tempore, quo hæc epistola scripta est, nihil certi definiri valet. Illic tamen ad imitationem Dionysii non male ponitur: non solum quia subnexa probabiliter creditur anterior, sed etiam quia rerum ordo postulat, ut primum de ordinatis a Bonoso ante damnationem, ac deinde de ordinatis ab eodem post damnationem quid Innocentius sentiat, exponatur.

^c Ita plerique mss. Nonnulli autem ut apud Merlin. *Naissitano*. Edit. Rom. post Crab. *Naxitano*. Idem Crab. ad marg. ascripsit *Naresitano*: quod in posterioribus edit. concil. prælatum est. In puro Dionysianæ collectionis exemplari Regio tota hæc inscriptio desideratur.

^d Dion. et Hadr. coll. mss. *reor*.

^e Merl. *Naissensibus* Crab. et edit. Rom., *Naxensibus*. Posteriores edit. concil. ex margine Crab., *Naresiensibus*. Navar. ms., *Naissensibus*. Cæteri, *Naissensibus*. Hoc nituntur loco, qui Bonosum episcopum Naissitanum fuisse volunt, Naissenses clericos ordinari ab eo non potuisse rati, nisi Naissensi Ecclesiæ præfuisset. Sane respuenda non esset eorum sententia, si hunc hæreticum ecclesiasticæ disciplinæ regulis se continuisse constaret. Verum, ut in epistola sequente n. 12 docetur, *passim et sine ulla discussione ordinationes illicitas faciebat*. Nil igitur velat, quominus auctoritati hæreamus Marci Mercatoris, qui Bonosum Sardicensem episcopum appellat.

^f In vulgatis hic additur *errore*: quod abest a mss. ac recte subauditur.

^g Sola editio Rom., *Germanus*. Merl. et Crab., *Germanum*, ac subinde *Lupentinum*: ubi recentiores edit. concil. præferunt *Lupentinus*, rejecto ad marg. *Lupentius*, quæ est lectio mss.

^h Verbum *asserentes*, apud Crab. ac deinceps in vulgatis omissum, ex Merl. et mss. revocatur. Quod tunc asserebant clerici a Bonoso ordinati, Marcianum scilicet ita ipsis ecclesiis suas retinere permisisse, ut suam eis communionem negaret, illustratur Toletani I, concilii gestis Lab. tom. II, pag. 4251, ubi quibusdam a Priscilliani secta discedentibus ecclesiæ permittuntur suæ, nec communico, quoad ipsis a Romano antistite reddita fuerit, conceditur. His porro clericis, qui ecclesias suas permittebantur retinere, iterata non fuerat ordinatio: adeoque Macedoniae episcopis persuasum non erat, Bonosiacis, si in clero permanere permittendi essent, hoc eis non nisi iterata ordinatione concedendum esse. Quod interim adversus Pasch. Quensnelli sententiam, de qua Monito in epistolam sequentem agendum nobis erit, sit observatum.

ⁱ In nostris mss. ut in editis exstat *peccare*: sed quod subnectitur *esse peccatum*, hic *peccari* necessario postulat. Nec ignorant, qui usum aliquem in terendis veteribus libris habent, quum frequens sit i in e ac vicissim mutatio. Deinde editi post Crab. ut in ms. Reg. *debere in alio*: ubi melius cæteri libri, *debere in alios*, supple a Bonoso ordinatos. Tum coll. Dion. et Hadr. exempla subjiciunt, *arbitretur quem in se, non quemadmodum in se*: quod in mss. coll. Hisp. et Isid. rectius habetur.

^j Is putatur Nicetas a Gennadio de vir. illustr. dic-

cum honoribus, quos se habere commemorant, A
 a auferentur. Unde, frater charissime, si eorum as-
 sertio fidem recipit veri, suscipiendos esse ambigere
 non debes, quos tam diu ecclesias sibi creditas pas-
 sus es retinere.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM.

1. In exemplari Corbeiensi circa medium sæculum vi
 scripto, Colbertino litteris Langobardicis exarato, necnon
 in veteribus exemplis Codicis a Quesnello vulgati,
 atque collectionum Dionysii, Hadriani, Hispanæ, Isi-
 dori, etc., exhibetur hæc epistola. Eam Dionysius
 in septem partibus est capitula, quæ inter Innocentii
 decreta sic collocavit, ut hærum capitulorum primum
 ab ipso vocetur Innocentii decretum LI, et postremum
 LVIII. In codice autem Corbeiensi in duodecim
 titulos, quos in ipsius epistolæ fronte repræsentan-
 dos duximus, dividitur. Brevior eidem epistolæ titu-
 lus in antiquis Codicibus Quesnelliani exemplis præfi-
 gitur in hunc modum: *Rescriptum Innocentii papæ* B
ad Macedonenses episcopos super interrogationem trium
titulorum. I. Ut qui viduam accipit uxorem, non ad-
 mittatur ad clerum. II. Ut qui ante baptismum uxorem
 habuerit, si illa defuncta post baptismum aliam
 duxerit, dignatus habeatur, nec admittendus ad
 clerum. III. Ut ii, qui de Catholica recedentes ab
 hæreticis ordinationem sacerdotii accipiunt, non
 reputentur usque dum reverti voluerint. Et vero
 de triplici illa questione potissimum in ista epistola
 dissertitur. Ad duas priores respiciens Innocentius,
 num. 1, ait: *De quibus jam dudum scripsisse me-
 mini, nunc iterare formam argumentis evidentiori-
 bus relationis vestre geminata percontatio compellit:*
1. quia nimirum geneales sunt illæ epistolæ. 2. Victorio
c. 5, tum epist. 3. Tolætanæ synodo c. 6, tum epist.
6. Exsuperio c. 1, et de secundæ laudatis epistolis
Victorio et Tolætanæ synodo scripsisset. Nec obstat
quod minime geneales sunt illæ epistolæ. Cum enim
ad singularium seu episcoporum seu ecclesiarum
quæsitâ rescribentur R. mani pontifices quod aliarum
*ecclesiarum usui esse possent, id cum eis communi-
 care vulgo consueverant. Sed ad tertiam questionem*
ubi venit Innocentius, eam pro sui difficultate
longiorem exigere disputationem sic fateatur, ut hæc
*novam ac novum a se pertractatam esse satis in-
 diceat.*

2. Nova illa quæstio eorum occasione oborta est,
 quos Bonosus post damnationem ordinauerat. Nam
 de his, qui ab eodem ante damnationem ordinati fue-
 rant, nihil erat difficultatis. Hos quippe Capuana
 synodus in suis honoribus recipiendos esse judica-
 verat. Quod iudicium approbans Innocentius, ipsimet
 Rufo aliisque Macedonibus nominatim de Nais-
 sibu clericis, et qui se ante damnationem Bonosi
 asserant ab eodem tam presbyteros quam diaconos
 ordinaros, scripserat, et in si, relicto atque damnato
 ejus errore, vellet Ecclesiæ copulari, libenter reci-
 perentur (Epist. 17, 1). Tantum igitur de iis discepta-
 bar clericis, quos Bonosus jam damnatus ordinat.
 Qua questione ad Innocentium delata, diffinendos
 esse oportet alios qui in hæc est baptizati ad Eccle-
 siam veniunt, et alios qui de Catholica ad hæc esm, et
 inde ad ipsam Catholicam, unde exierant, redeunt.
 Priores enim per solam manus impositionem statim
 copulabantur fidelibus. Alii vero non nisi post longam
 poenitentiam in communionem admittentur. Unde,
 inquit (Num. 11), constat, quia qui de Catholica ad Bo-
 nosum transierunt damnatum, atque se passi sunt aut
 cupierunt ab eodem ordinari, non oportuisse ordina-
 tionis ecclesiasticæ accipere dignitatem: siquidem

tus episcopus *Romatianæ*; quam urbem geographi in
 Dacia mediterranea, seu in Moesia superiori, Nais-
 sum inter et Sardicam collocant.

^a Editi post. Crab., *faterentur*, in ms. Reg. *nihil*
agerentur: *corrupte*. In cæteris *auferentur*. Inno-

nec post poenitentiam clericum fieri ipsi canones sua
auctoritate permittant. Quocirca cum Macedonibus
 expostulat (Num. 8), quod ii qui a Catholica ad hære-
 sim transierunt, apud eos non solum poenitentiam
 non agunt, sed etiam honore (*clericatus*) amittuntur.
 De aliis vero notat Innocentius, et fuisse regu-
 las veteres, quas ab Apostolis vel apostolicis viris
 traditas ecclesia Romana custodit, custodiendaque
 mandat eis qui eam auferunt, et quibus præcipitur
 (Ibid.), et venientibus ab hæreticis, qui illic baptizati
 sunt, per manus impositionem laicam tantum tri-
 buere communionem, nec ex his aliquem in cleri-
 catus honorem vel exiguum subrogare.

3. Verum ab hæc postrema lege ut recederetur,
 nonnunquam Ecclesiæ necessitate suasisse utro
 fatetur. Hac de causa Nicæna synodus Novatianos in
 suis honoribus recipiendos iudicaverat. Idem postea
 fuit Anysii ac sociorum de iis, qui a Bonoso ante
 damnationem ordinati fuerant, iudicium. Iis quoque,
 qui a Priscilliani assectis ordinationem acceperant,
 anno 400, Tolætanum concilium idem indulsit benefi-
 cii genus. Et Innocentius quidem non modo Nicænæ
 synodi erga Novatianos, aut Anysii et sociorum erga
 eos, qui Bonosio adhererant, statuta comprobant, sed
 et eos quibus Toletani concilii erga Priscilliani as-
 sectas indulgentia displicebat, vehementer arguit
 atque confutat (Epist. 3, c. 1). Sic tamen excep-
 tiones illas admittit ac probat argui amantissimus
 pontifex, ut ubi absit huiusmodi necessitas, genera-
 libus Ecclesiæ regulis hærendum esse acriter contendat.
 Quod dum persuadere nititur, Nænum cano-
 nem 8 profert in hunc modum: *De his, qui nomi-
 na se ipsos Catharos, id est mundos, et aliquando*
veniunt ad catholicam Ecclesiam, placet sanctæ et
magnæ synodo, ut, accepta manus impositione, sic
maneant in clero. Unde circa genuinum canonem
 hujus intellectum nova oboritur quæstio, quam hic
 explicare iuverit.

4. Non aliis verbis canonem istum antiquus cano-
 num Codex, quem Pasch. Quesnellus Romanæ ec-
 clesiæ usui fuisse vult, cap. 22 in hæc Innocentii
 epistola refert, licet in ejusdem Codicis capite 1,
 ubi simul exhibentur Nicæni canones, ita exprima-
 tur: *De his qui se ipsos Catharos, id est mundos,*
vocant, si qui veniant ad Ecclesiam catholicam,
placet sancto concilio ut ordinentur, et sic maneant
in clero. Hæc autem interpretatio cum propria sit
 codicis, iis communis esse debuerat qui illo uteban-
 tur Codice, adeoque Innocentio ipsi, si, ut oblen-
 ditur, prædictus Codex illius ævo Romanæ Ecclesiæ
 usui fuisset. In ea tamen interpretatione, quam se-
 quitur Innocentius, cum alius sit verborum ordo, in
 hoc certe maxima differentia est, quod ubi exhibet
 memora us Codex *ut ordinentur*, ille præfert *ut ac-*
cepta manus impositione. Unde sequitur, ut hic papa
 Nicæni concilii interprete ut sit, qui cap. 8 egerat
 contra *χριστοβουμύτους*, non Quesnelli Codice, ubi in-
 serit est interpretatio viri, qui pro *χριστοβουμύτους*,
 offenderat *χριστονομύτους*. Quod si de illo Codice
 opinio non parum adversari sentiens videretur,
 dissert. 12, cap. 7, prædicti discriminis hæc excogitavit
 causam: *quod cum Innocentius papa Macedo-*
num objectioni responderet, canonem quo objectus
fuerat, verbum e verbo vel scribere vel vertere ex
illorum litteris, non ex proprio Codice, voluerit.
 At ista respondens, Innocentius verba non satis per-
 pendisse convincitur. Is enim papa sic ante præ-
 fert: *Præsertim ille canon a patribus institutus ponendus*
est, ut possimus advertere, etc. hunc canonem
 proponere se primum, non ex aliorum litteris exseri-
 bere aut interpretari satis aperte declarat. Aliunde

centius ordinaros eo loquendi modo *honoribus au-*
ctos præfatur, quo ab Hilario lib. x de Trin. n. 11, in
flos Dei aucti dicuntur qui Christum receperunt;
 quia nimirum ut iis qui sicut Dei evadunt, ita iis qui
 ordinantur non levis fiat accessio dignitatis.

vero notum est, illum in proprio Nicæni concilii exemplari can. 8, *χειροτονουµενους*, non *χειρονοµιµενους*, legisse atque in eodem exemplari verbum *χειροτονουµενους* non *ordinationis*, sed *impositionis manus* vocabulo latine fuisse conversum. Hunc quippe Nicænam canonem epist. 2. n. 11, secundum Sirianum epist. 4, c. 8, summam exprimens, præcipit, « ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus impositionem suscipiantur. » Neque hoc tantum in max. edito loco Siricius, sed et epist. 1, n. 2, confirmat, ubi Himerio, an ab Ariana hæresi venientes deum baptizandi essent, consentienti respondet. « Quos nos cum *Novatianis* aliisque hæreticis, sicut est in *synodo* constitutum, per invocationem solam septiformis Spiritus, episcopalis manus impositione, catholicorum conventui sociamus. » Ibi enim *synodi* nomine Nicænam intelligi, ejusque canonem 8, memorari nemo prudens negavit. In hoc igitur canone Siricium et Innocentium et accepta manus impositione, non ut *ordinentur*, legisse manifestum est. Lex quoque vestigiis eorum insistens, epist. 2. ad Rusticum inquisitionem id similiter respondet: « Per manus impositionem, invocata virtute Spiritus sancti, quam ab hæreticis accipere non potuerunt, Catholicis copulandi sunt. » His concinit et Corbœiensis codex medio sæculo vi exaratus, in quo Nicænus canon ita refertur: « De his qui se cognominant Catharos, id est mandos, si aliquando venerint ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio, ut impositionem manus accipientes, sic in clero permaneant. » Sed manus impositio ibi requisita qua ratione intelligenda sit, explicare non levis momenti est.

5. Hic laudatus vir in prædicta Dissertatione 12, c. 7, duo pro certo ponit, quæ probasse operæ pretium fuisse. Primum enim ait: « Ultra ferebantur Macedones ordinationem illic (Nicæna, can. 8, manus impositione) significatam esse. » Ac deinde addit, de hoc Macedonas inter et Innocentium convenisse, si Bonosiaci permanere in clero permittendi essent, hoc eis non nisi *iterata ordinatione* concedendum fuisse. Ad Macedonas quomodo attinet, si ex eo quod unus fecit, quamvis ab aliis factum ejus improberetur, quid tota provincia vel regio sentiat conjicere licet, eos ab illa sententia quam ipsis attribuit vir eruditus, non abusive largiendum est. In epistola enim superiori vidimus Rusticum quemdam, a Bonosi societate ad Ecclesiam catholicam redeuntem, et iterata ordinatione presbyterium suscepisse; et idque aliis, qui redire cupiebant, maximo esse impedimento, et dum aut illi dolent hujusmodi hominem in Ecclesia retineri, aut ille sic peccari debere in alios arbitretur, quemadmodum in se agnoscit esse peccatum. Sed ex singulari unius peccato, quod cæteris horrore est, quid totius provincie usu receptum sit quis judicari velit? Immo ex eo quod Macedonas Germanioni, Lupentio aliisque pluribus ecclesias suas sine iterata ordinatione retinere permiserant, liquet illos in ea non fuisse opinionem, ut ordinatis a Bonoso in clero permanere nisi ordinatione iterata non liceret. Innocentius quoque in alatis verbis de Rustico, qui se iterato ordinari passus sit, hoc se una cum clericis Macedonibus sentire significat, eum scilicet commisisse peccatum, et ejusmodi quidem peccatum, quod eundem in Ecclesia retineri seu inter ecclesiasticos censeret non permittit. Ab ea igitur sententia tum idem papa, tum clerici Macedones, tum ejusdem provincie episcopi procul absterunt, ut si permanere in clero permittentur Bonosiaci, hoc eis iterata ordinatione præstandum foret. Sed rem alius repetamus.

6. In Ecclesia semper ea lex obtinuit, ut ab hæresi ad Ecclesiam venientes sive clerici, sive laici, per manus impositionem reciperentur. Istam consuetudinem ante Nicænam synodum, immo ante

A Stephani papæ Cyprianique tempora invaluisse, cum ipsius Stephani, tum conciliorum Africae sub Cypriano, necnon Eusebii aliorumque testimonii supra pag. 240 et seqq. probavimus. Atqui manum tunc illis in *penitentiam*, non ut ordinarerentur, impositam esse ex iisdem testimoniis patet; atque omnibus se præberet rideandum, qui laicos hac impositione ordinatorum esse contenderet. Quis igitur Nicænos patres alio intellectu de manus impositione locutus esse assentiat, ubi de Novatianis decernunt: « Placuit sanctæ et magnæ synodo, ut, accepta manus impositione, sic maneant in clero? » Nobis vero, ne illis alio sensu locutus esse censeamus, auctor est Siricius, qui quidem loco jam laudato epist. 1, ad Himer., c. 1, Arianos aliosque hæreticos ea ipsa manus impositione, qua Nicæna synodus Novatianos suscipiendos esse præscripsit, Romæ catholicorum conventui sociari, idque ab Oriente simul et Occidente toto custodiri testatur. Unde sequitur, ut quod Nicæno in canone de accipienda manus impositione præscriptum est, de omnibus hæreticis præceptum esse totus Oriens Occidensque, traditione persuadente, intellexerit; quod autem sibi additur, et sic maneant in clero, solis Novatianis, ipsomet Innocentio interprete, sit concessum. Si autem erga Arianos aliosque hæreticos illa manus impositio iterata ordinatio non erat, neque igitur erga Novatianos. Ad hæc, Innocentius infra (Num. 8) hætere se professus ecclesie sue legi, quæ venientibus ab hæresi manum imponi volebat, hac impositione ordinationem minime conferri aperte docet, siquidem laicam tantum communionem per illam tribui simul affirmat (Num. 9). Ubi igitur ait, et Anysii quondam fratris nostri, aliorumque consecratorum summa hæc deliberatio fuit, ut quos Bonosus ordinarat, ne cum eodem remanerent, ne fieret non modeste scandalum, *ordinati* reciperentur, istud *ordinati* non ita intelligit, quasi essent iterum ordinandi prius quam reciperentur, sed quia quos Bonosus ordinarat, habendi essent ut ordinati, et in eo gradu atque ordine quem acceperant, recipientes.

7. Verum, eodem papa præmonente (*Ibid.*), distinguendus alius *ordo legitimus*, alia *usurpatio*. Nec immerito cum illo *reos usurpatæ dignitatis* dixerimus, quos Bonosus damnatus ordinarat (Num. 12): quia *id se putaverunt esse, quod eis nulla fuerit regulari ratione concessum*. Eisi autem quod datum erat, in illis manebat, quia tamen manebat, ut cum Augustino (*Lib. II, cont. Epist. Parmen. n. 29*) inquamur, ad *pœnam usurpatoris* cum *ejus qui illicite dedit*, tum *ejus qui illicite accepit*; vere nihil accepisse dicendi sunt, quatenus potestate sibi contra regulas facta uti legitime non valebant. Cæterum, inquit idem Augustinus (Num. 30), de his qui ab Ecclesie unitate separati sunt, nulla jam questio est quin et habeant et dare possint, et quin perniciose habeant, pernicioseque tradant (*baptismum et ordinationem*) extra vinculum pacis. Utrumque enim, inquit paulo superius (Num. 28), et sacramentum est, et quadam consecratione utrumque homini datur; illud cum baptizatur, istud cum ordinatur; ideoque in *Catholica utrumque non licet iterari*. Et paucis interjectis. Sicut autem habent in baptismo quod per eos dari possit, sic in ordinatione jus dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quam diu charitatem non habent unitatis: sed aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Hæc autem ad illustrandam ac probandam Innocentii sententiam eo majori sunt ponderis, quod cum ea edideret Augustinus circa annum 400, adeoque antequam Innocentius ad Macedonas scriberet, non id tamen quod ipse privatim sentiebat, sed et quod in ipsa totius orbis unitate discussum atque consideratum, perfectum atque definitum est, tueri se asserit (*Ibid.*). Sane et hoc in

ipsa totius orbis unitate definitum, non fuisset dicturus, si Romanæ Ecclesiæ in eadem doctrina consensio defuisset. Quam scrupulose enim Afrî, eo præsertim tempore et circa huiusmodi questiones, ne ab hujus Ecclesiæ decretis dissiderent, cavabant, testes sunt eorum ad Siricium, ad Anastasium et ad Innocentium ipsum destinatione legationes et epistolæ. Sed et ea definitio quam Augustinus laudat, ubinam edita fuerit, si exordiamur, in primis occurret quod Afrî Coust. can. Eccl. Afr., c. 48, scribunt; et illud autem suggerimus mandatum nobis, quod etiam in Caprensi plenaria synodo videtur statutum, ut non liceat quiri re-baptizationes, reordinationes. Nec negare quisquam valet, in tam celebri concilio nihil nisi ex sententia Siricii, nihil certe quod non ipse approbavit, actum esse. Quamvis igitur novissime sererat vir doctus jam non comel memoratus (*Dissert. 12 in Leon. c. 7*): et Nec questio (Macedonias inter et Innocentium) erat, an Bonosiacerum ordinari deberent, ut in eo cleri ordine permanerent quam apud Bonosum obtinuerant, de illo utrique conveniebant; sed utrum etiam iterata ordinatione in clero permanere permittendi essent; ab ejus sententia provocare merito liceat ad istud Augustini (*Lib. II. cont. Epist. Parmen. n. 28*): et Be ille qui ab Ecclesiæ unitate separati sunt, nulla jam questio est quin et habeant et dare possint (baptismum et ordinationem). Ideoque in Catholica utrumque non licet iterari. Unde, inquit, ubi visum est opus esse ut (a Donati parte venientes) eadem officia gererent que gerebant, non sunt rursus ordinati; sed sicut baptismus in eis, sic ordinatio mansit integra.

3. Si etiam ad ipsum fontem, hoc est ad Græcum Nicæni concilii textum advenimus, manifestum nobis fiet concilio hujus patrum ordinationem iterari noluisse nisi eorum quorum baptismum nullum, ideoque iterandum judicabant. Certe cum can. 8 Novatianus, quorum admittentium baptismum, *χριστοθεωπιμους*, hoc est accepta manus impositione, in clero manere concedant; can. 19 Paulianistarum, quorum baptismum rejiciebant, clericos admitti nolunt in clerum, nisi prius baptizati et ordinati fuissent (*ἀναβαπτισθέντες χριστοθεωπιμους*) a catholice Ecclesiæ episcopo. Non enim siue causa duobus illis locis non eodem verbo utuntur; sed primos *χριστοθεωπιμους*, quod simpliciter manus impositionem accipere, alios *χριστοθεωπιμους*, quod proprie ordinationem accipere sonat, ad clerum admittunt. Unde et Nicæni canonis interpretationem, qua Innocentius in hac epistola utitur, aptiorem magisque congruentem esse liquet, quam quæ in Codice Quenellii obtinet. Forte etiam hujus artifex cum can. 19, de Paulianistis, *χριστοθεωπιμους* dictum offenderet, inde inductus est ut can. 8, de Novatianis, græco *χριστοθεωπιμους* et Latine ut ordinentur legendum esse judicaret. Et ex huiusmodi vitiosa interpretatione in primis ea nata videtur opinio, quæ clericos ab hæresi ad Ecclesiam venientes non nisi iterata ordinatione in clerum receptos censet. Verum etiam si existerent identidem nonnulli, qui utrum ab episcopis divina efficaciter conferrentur sacramenta, dubitarent, nunquam tamen ea in re anceps aut dubia Ecclesiæ sententia fuit. Sæculo v exeunte aut cum ea quorundam es-et opinio, quod et prolo a papa Felice (II adversus Acacium) iudicio, postea inefficaciter in sacramentis, quæ Acacius usurpavit, agisset, et respondit Anastasius papa epist. I, c. 8:

^a In edit. Concil. 82. Quæ autem 17 erat, nunc 10.

^b Inscripta i. ta in museo ms. Coth. sic offertur: Innocentius Eustasio Eugenio, Policronio, Hilario, Eozimo, Heronogoni, Theroniano, Rufo, Claudio, Gerontio, Saffranio, Macedonio, Profuturo, Vincentio, Herodiano, Eusebio, Maximiano, Joanni, Flaviano,

A Cum sibi sacerdotis nomen vindicaverit condemnatus, in ipsius veritatem superbia tumor inflicus est; quia non populus, qui in mysteriis donum ipsius attiebat, exelusus est, sed anima illa sola, quæ peccaverat, iusto iudicio propriæ culpæ erat obnoxia. Quod vere de illo dicitur, qui simplici anima quærit sacramenta, non de eo qui schismatis occasione abutitur, ut ambitioni suæ serviat. Sæculo nono de clericis ab Ebone, postquam de episcopatu defectus es-et, ordinatis similis exiit controversia. Sed Suessionense in concilio anno 866 de illis sanxit, ut in gradibus reciperentur, secundum indulgentiam Nicænæ synodi de his quos damnatus ordinavit Meletius, et juxta traditionem Africanæ concilii, erga Donatistas. Vide et concilium Nicænum II, Lab. tom. VII, a pag. 66 ad 78. Ita in suis honoribus recipiendos duxerunt Nicæni patres Meletianos ac Novatianos, Afrî quosdam ex Donatistis, Capuana synodus et Innocentius a Bonoso ante damnationem ordinatos, Anastasius II, eos quos Acacius damnatus ordinavit. Præterea Gregorius I, epist. olim 61, mense Jul. Indict. IV, ad Quirinum, etiam Nestorianos pariter in suis honoribus recipiendos iudicavit. Aliorum similia iudicia et decreta silentio præterimus.

EPISTOLA • XVII.

Ex Dionysio Exiguo.

- I. Ut si sacerdos vel quilibet ex clero viduam uxorem duxerit, vel ejectam, suum perdat officium. —
- II. Ut si quis catechumenus habuerit uxorem, et, defuncta ea, post baptismum sororilus fuerit alteram, clericus non sit. —
- III. Quod non suscipiantur in clero ab hæreticis ordinati. —
- IV. Quod in ordinationibus crimina vel vitia non bene credantur auferri. —
- V. Quod ii, qui a Bonoso hæretico ordinati sunt, propterea sint recepti, ne scandalum remanserit Ecclesiæ. —
- VI. Quod in Ecclesia peccatum populi inultum soleat præteriri. —
- VII. Quod subreptum fuerit apostolicæ sedi, et suam in melius sententiam commutari.

Ex antiquo codice Corbeicensi.

- I. De iis qui duas suggeruntur accepisse uxores. —
- II. Non dici oportere digamum eum qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem. —
- III. Qualiter crimina dimittantur in baptismum. —
- IV. De filiis qui ante baptismum nati fuerint. —
- V. De catechumenis, qui sanctis virtutibus studuerint. —
- VI. De hæreticis clericis qualiter debeant reconciliari. —
- VII. De sacrilegis et adulteris ad clerum admitti non debere. —
- VIII. Et qualiter hæretici accipiuntur. —
- IX. De his qui se catharos atque mundos vocant. —
- X. De a Novatianis atque hæreticis revertentibus. —
- XI. De clericis catholicis qui ad hæresim transeunt. —
- XII. De receptione Fontini et Eustasi.

INNOCENTIUS b RURO, EUSEBIO, EUSTATHIO, CLAUDIO,

Calecrati, Nictæ, Acilologo, Martiano, episcopis Macedonibus et diaconibus in Deo salutem. Eidem codici concilii et alter Coth. Unde liquet, ex ordine, quem in inscriptionibus huiusmodi tenem episcopi, nullam emendat posse firmum argumentum, quo eorum dignitas vel antiquitas probetur. Dionysius Exiguus

MAXIMIANO, EUGENIO, GERONTIO, JOANNI, POLY-
CRONIO, SOPHRONIO, FLAVIANO, HILARIO, MACEDO-
NIO, CALICRATIO, ZO-IMO, PROFUTURO, NICETÆ,
[*Quidam mss. NICETIO*], HERMOGENI, VINCENTIO,
ASIOLOGO, TERENTIANO, HERODIANO et MARCIANO,
* episcopis Macedonibus et diaconis in Domino sa-
lutem.

I. Magna me gratulatio habuit, cum post tot dis-
crimina totius, ut ita dixerim, mundi, Vitalis, ar-
chidiaconus, vestrarum portitor litterarum, ex illis
partibus ad nos usque directus advenit. Quem cum
vidissemus, illico, ut oportebat, percontati de vestro
statu sumus. Verum ubi ^b reperimus vos ex senten-
tia degere, Deo nostro uberes gratias retulimus,
quod suos famulos suisque altaribus servientes et in
adversis tueretur, et in prosperis gubernare dignatur.
Qui cum tradidisset epistolas, eas præcepti illico re-
censeri: in quibus multa posita pervidi, quæ stupo-
rem mentibus nostris ^c inducerent, facerentque nos
non modicum dubitare, utrum aliter putaremus, an
ita illa essent posita quemadmodum personabant.
Quæ cum sæpius repeti fecissem, adverti sedî apo-
stolicæ, ad quam relatio missa quasi ad caput eccle-
siarum currebat, ^d aliquam fieri injuriam, cujus ad-
huc in ambiguum sententia duceretur. Unde de
quibus jam dudum scripsisse memini, nunc iterare
formam argumentis evidentioribus, ^e relationis ve-
stræ geminata percontatio compellit.

CAP. I. — 2. Eos (*Ivo p. 8, c. 503*), qui viduus

duos ex illis episcopis appellare contentus, totam
inscriptionem perstringit in hunc modum: *Innocen-
tius Rufo, Eusebio et cæteris episcopis Macedonibus et
diaconibus in Domino salutem*: eumque postea imi-
tati sunt Hispanæ collectionis auctor et Isidorus.

^a In edit. Rom. et concil. post Crab. hic adjicitur
et cæteris: quod abest ab omnibus mss. in quibus
singula episcoporum nomina appellantur, atque ex
his haud dubie repetitum est, in quibus, ut proxime
observavimus, tantum duobus episcopis nominatis,
cæteri tacentur. Ex iis autem, qui prænominatis sunt,
Chrysostomus de exilio epi totam 163, ad Macedo-
nas episcopos, scribens, *Eusebium, Eusebium,
Maximianum, Eugenium et Gerontium* in inscriptione
pariter appellat. Illic oboritur questio, in Macedo-
niane tot fuerint episcopi, quot nunc recensentur.
Neque enim Marciani, quem episcopum fuisse constat,
nomen ultimo loco positum permittit, ut su-
perius aliquot cum episcopis diaconos appellatos sen-
tiamus. Forte Innocentius, cum quos e Macedonia
et aliis Illyrici provinciarum novæque episcopos promis-
sive memorasset, addidit *episcopis Macedonibus et
diaconis*, ut epistolam suam, quamvis etiam vicina-
rum provinciarum episcopis inscriptam, ad Macedo-
nas in primis a tenere significaret: quemadmodum
antea Capuana synodus, teste Siricio *enist. 9, n. 1*,
statuerat, ut finitimi ac vicini Bososo episcopi, præ-
cipue Macedones, causam ejus cognoscere t.

^b Corb. mss. cum uno Colb., *reperimus*.

^c Eadem mss. *nostris ut inducerent*. Cæteri cum
Merl., *nostris inducerent*. Non displiceret *injicerent*.

^d E potioribus mss. huc revocatur vox *aliquam*,
quæ prius desiderabatur. Jam Innocentius *enist. 2,
n. 7 et 8*, necnon *enist. 3, n. 11*, veterat ne ad
clerum admittetur, qui vel viduam vel secundam
uxorem duxit, etiamsi priusquam accepisset ante bap-

accepisse suggeruntur uxores, non solum clericos
effectos agnovi, verum etiam usque ad infulas
summi sacerdotii pervenisse: quod contra legis esse
præcepta nullus ignorat. Nam cum Moyses legislator
clamitet: *Sacerdos uxorem virginem accipiat* (*Lev.
xxii, 13, 14*); ac ne in hoc præcepto aliquid puta-
retur ambiguum, addidit, *non viduam, neque ejectam*.
Contra quod præceptum, divina auctoritate ^c sub-
missum, nulla defensio mandati alterius opponitur,
nisi consuetudo vestra: quæ, ut ipsi fatemini, ex
ignorantia, ut verecundius dicam, non ex apostolica
traditione et integra ratione constituta est. Nos au-
tem, omnesque per Orientem Occidentemque eccle-
sias, noverit vestra dilectio hæc penitus non admit-
tere; nec ad ultimum ecclesiastici ordinis ^e locum
tales assumere et, si reperti fuerint, remove.

CAP. II. — 3. Deinde ponitur, non dici (*Dist. 26,
c. 3; Ivo, p. 1, c. 212, et p. 8, c. 303*) oportere dig-
nam eum, qui catechumenus habuerit atque ami-
serit uxorem, si post baptismum fuerit aliam sorti-
tus; eamque primam videri, quæ novo homini
copulata sit: quia illud conjugium per baptismi sa-
cramentum cum cæteris criminibus sit ablutum.
Quod cum de una mihi dicitur, certe si tres ha-
buerit in vetere positus homine uxores, erit ei, quæ
post baptismum quarta est, sic interpretantibus
prima: ^b virginisque nomen accipiet, quæ quarto
ducta est loco. Quis oro, istud non videat contra
Apostoli esse præceptum, qui ait (*1 Tim. iii, 2*;

C
tismum. Probabile autem est eum, Siricii exemplo
curasse, ut hujusmodi epistolæ ac decreta per pro-
vincias committerent, ut ipse loquitur *enist. 1, n. 2*,
ne quis eorum ignorantiam prætenderet. Certe id,
de quo antea scripsisse se testificatur, in duo præ-
dicta capita, non in alia duo, quæ subinde traciun-
tur, cadit.

^e In mss. coll. Dion. Hadr. et Hisp. desideratur
relationis vestræ. In codice Corb. Langob. exstat *re-
lationis*, et in altero Colb. necnon vetusto Corb. *re-
legationis*, sine adjuncto *vestræ*. Tum omnes illi mss.
subscribunt, *geminata percontatio vestra*. Et di. Mer-
lin. *gemina percontatio vestra*. Vulgarem lectionem
asseruat vetera exempla Codicis Quen.

^f In potiores mss. Alii vero libri, *subnixum*. Pith.
subnexum.

^g Primæ hujus decreti parti consentiens Valenti-
num concilium anno 574, can. 1, statuit, neminem
posthac *de digamis aut interuptarum maritis
ordinari clericum posse*, sive ante baptismum, sive
post in digamiam incurrerint. Eos tamen, qui hæc-
tenus ordinati fuerant, remove non audeat. De illa
etiam disciplinæ severitate nonnulli postea remis-
erunt Gallicana concilia Arausicanum 1, can. 25, et
Arelatense 11, can. 45, ne hujusmodi viri ultra sub-
diaconatum promoveantur, interdicens sæcis habue-
runt. Neque hac in re Hispanos, Mauros, Italosve
apostolicæ regulæ observantiores fuisse, testes sunt
epistola 1 Siricii ad Himerium Tarracon., n. 12,
Leonis epistola 1 ad Mauros, n. 3 et 5, eisdemque
epistola 4, episcopos Campaniæ, Piceni, Tusciæ,
n. 5.

^h Quen., *primæ virginis nomen*, præter fidem mss.
et Innocentii mentem. In editis aliis, *prima virginis
æque nomen*. In pluribus mss., *virgini æque nomen*.

Tit. 1, 6) unius uxoris virum oportere fieri sacerdotem?

4. Sed obicitur, quod in baptismo totum quidquid in vetere homine gestum est, sit solutum. Dicite mihi, cum pace vestra loquor: crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa quæ secundum Legis præcepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, aut non est crimen. Si crimen est, ergo præfata venia dixerim; erit auctor in culpa, qui ut crimina committerent, in paradiso, cum ipse ita eos jungeret, benedixit. Si vero non est crimen, quia quod Deus junxit (*Gen. 1, 28*), nefas sit crimen appellari; et Salomon addidit: *Etenim a Deo præparatur viro uxor (Prov. xix, 14)*: quomodo creditur inter crimina esse dimissum, quod Deo auctore legitur consummatum?

5. Quid de talium filijs percensetur (*28, q. 1, c. 3*)? numquid non erant admittendi in hæreditatis consortio, qui ex ea suscepti sunt, quæ ante baptismum fuit uxor? erantque appellandi vel naturales vel spurii; quia non est legitimum matrimonium, nisi illud, ut vobis videtur, quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, cum interrogaretur a Judæis si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit: *Quod ergo Deus junxit, homo non separet (Matth. xix, 6)*. Ac ne de his locutus esse credatur, quæ post baptismum sortiuntur, meminerint hoc et a Judæis interrogatum, et Judæis esse responsum. Quæro, et sollicitus quæro, si una eademque sit uxor ejus qui ante catechumenus, postea sit fidelis, filiosque ex ea, cum esset catechumenus, suscepit, ac postea alios, cum fidelis: utrum sint fratres appellandi, an non habeant postea, defuncto patre, hærescundæ hæreditatis consortium, quibus filiorum nomen creditur abstulisse regeneratio spiritalis? Quod cum ita sentire atque judicare absurdum est, quæ (malum) ratio est hoc defendi, et vacua opinione magis jactari, quam aliqua auctoritate ro-

^a Sic melioris notæ mss. At Merl., Crab. et edit. Rom. cum mss. coll. Dion. et Isid., *Domini præcepta*. Lectionem nostram firmat istud, quo numerus 5 clauditur, *quod Lex præcepit, et Deus junxit*.

^b Dion. mss. et aliquot alii, *assumetur*.

^c Ita magno consensu mss. At Crab. et edit. Rom. qui. Porro verbum *sortiuntur* passively intelligendum est, perinde ac si *accipiuntur* extaret.

^d Plures mss., *jungit*. Unus e Colb. *indulget*, Pith. et Quesn., *injungit*. Ad verba Christi, *Quod Deus junxit*, etc., hic respici planum est. Nulla autem nititur auctoritate, quod præ ista verba *Deus junxit*, apud Merl. et *Lex junxit*, apud Crab. et *Lex jungit* subjicitur.

^e Unus e mss., Colb., *orationibus deditum atque elemosynis per revelationem Petrum evcasse, ip. unque vidisse*. Ex eo arripuit Quesn., *orationibus deditum*, ac deinde ex Crab. ac cæteris deinceps editis subjicit, *et elemosynis vacantem per revelationem Angelum Petrumque*. Ediderat antea Merlinus, *orationibus et elemosynis per revelationem Angelum Petrumque*. Lectio nostra est omnium mss., uno excepto Colb. superius nominato.

^f Sex probæ notæ mss. *abluta*: quod sic potest intelligi, ut quemadmodum abluta evanescere solent maculæ, ita abluta deperisse censeantur orationum

borari, cum non possit inter peccata deputari, quod Lex præcepit, et Deus junxit?

6. Numquid si quis catechumenus virtutibus studuerit, humilitatem secutus fuerit, patientiam tenuerit, elemosynas fecerit, morti destinatos qualibet ratione eripuerit, adulteria exhorruerit, castitatem tenuerit; quæro si hæc, cum factus fuerit fidelis, amittit, quia per baptismum, totum quod vetus homo gesserit, putatur auferri? Aspiciamus gentilem hominem Cornelium, orationibus atque elemosynis revelationem, Petrumque ipsum vidisse: numquid per baptismum hæc illi ablata sunt, propter quæ baptismum ei videtur esse concessum? Si ita creditur, mihi credite, non modicum erratur: quia quidquid bene gestum fuerit, et secundum præcepta legis custoditum, non potest agentis deperire, quod quia ex Dei mandato efficitur, non potest dici peccatum: et quod peccatum non est, solvi inter peccata omnino non debet. Eritque integrum æstimare, aboleri non posse prioris nomen uxoris, cum non dimissum sit pro peccato, quia ex Dei sit voluntate completum.

CAP. III. — 7. (1, q. 1, c. 17; Ivo p. 6, c. 59.) Ventum est ad tertiam quætionem, quæ pro sui difficultate longiorem exigit disputationem: cum nos dicamus, ab hæreticis ordinatos, vulneratum per illam manus impositionem habere caput. [Et ubi vulnus infixum est, medicina adhibenda est, ut possit recipere sanitatem. Quæ sanitas post vulnus secuta, sine cicatrice esse non poterit:] atque ubi penitentia remedium necessarium est, illic ordinationis honorem locum habere non posse (*Num. xix, 22*). Nam si, ut legitur, quod tetigerit immundus, immundum erit: quomodo id ei tribuetur, quod munditia ac puritas consuevit accipere? Sed e contra asseritur, eum qui honorem amisit, honorem dare non posse: nec illum aliquid accipere, quia nihil in dante erat, quod ille posset accipere. Acquiescimus, et verum

et elemosynarum merita. Quo intellectu superius n. 3, audivimus *conjugium per baptismi sacramentum cum cæteris criminibus ablutum*. Sed si ab innocenti mente non abhorret *abluta*, neque ab ea verbum *abluta* magis alienum esse suadet illud quod proxime legimus, *quia per baptismum, totum quod vetus homo gesserit putatur auferri*.

^g Editi post Dion. et Isid., *non per test facientibus deperire. Nuptiarum ergo copula quia Dei mandato perficitur, non potest*: castigantur auctoritate mss. qui solent esse sinceriores.

^h Crab. hic addidit *credi*: quod verbum arripuerunt sequentes editores, licet ab ita mss.

ⁱ Verbum *decernimus*, quod in edit. Rom. ac posterioribus concil. hic adjectum est, ne in uno quidem scripto codice, sicut nec apud Merlino., Crab., etc. offendimus. Disputationis hujus exordio observasse juverit discrimen, quod ordinationem inter et ordinationis honorem intercedit. Et quidem Innocentius non negat ordinationem ab hæreticis conferri posse, sed collata ab eis *ordinationis honorem locum habere non posse* contulit. Immo hujusmodi ordinationi, ubi id Ecclesia postulat utilitas, honorem suum servari posse ipse superior epistola 5 pluribus asserit.

^j Duo mss. *in dante remanerat*. Ad imitationem hujus loci verba sua expresserunt, qui in Capitulari

est. Certe quia quod non habuit dare non potuit, A damnationem utique, quam habuit, per pravam manus impositionem dedit: et ^a qui comparticeps factus est damnationis, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum.

CAP. IV. — 8. Sed dicitur vera ac justa legitimi sacerdotis benedictio auferre omne vitium quod a vitioso fuerat injectum. Ergo si ita est, applicentur ad ordinationem sacrilegi, adulteri atque omnium criminum rei, quia per benedictionem ordinationis crimina vel vitia ^b putantur auferri. Nullus sit pœnitentiæ locus, quia id potest præstare ordinatio, quod longa satisfactio præstare consuevit. Sed **NOTRÆ** ^c LEX EST ECCLESIE, venientibus ab hæreticis, qui tamen illic baptizati sunt, per manus impositionem laicam tantum tribuere communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare. At vero ii, qui ^d a Catholica ad hæresim transierunt, quos non aliter oportet nisi per pœnitentiam suscipi, apud vos non solum pœnitentiam non agunt, verum etiam honore cumulantur.

CAP. V. — 9. Sed ^e Anysii quondam fratris nostri, aliorumque consacerdotum summa deliberatio hæc fuit, ut quos Bonosus ordinaverat, ne cum eodem remanerent, ac fieret non mediocriter scandalum, ordinati reciperentur. ^f Vicimus, ut opinor, ambigua.

anni 805, c. 4, apud Baluz. pag. 381, adversus episcopales chorepiscoporum functiones desinere, nec ullum usquam de episcopali ministerio a chorepiscopis aliquid accepisse, quia nihil in dante orat quod aliquis horum accipere potuisset; quoniam quod non habuit quis eorum, dare non potuit. Verum ad Capitularis hujus sensum explicari nolimus Innocentii verba. Ipsius argumento istud tantum conficitur, ab eo omni legitima defuerit ordinandi potestas, legitimam conferri non potuisse ordinationem.

^a Ita vetus codex Corb. et alter Colb., alii duobus sæculibus, in quibus pariter legitur *comparticeps factus est*, ut tacem Pith. in quo restat *factus est*. At alii libri, qui *particeps effectus est damnato*. Ad Innocentii mentem jam longe antea Laodicenum concilium can. 52 sanxerat: *Non oportet hæreticorum benedictiones accipere, quoniam istæ maledictiones magis sunt quam benedictiones*. Porro qui damnationis illi particeps, reprehensionis non est expertus; ideoque ordinationis honore indignus apostolica sententia iudicatur.

^b In duobus mss., *possunt auferri*.

^c Legem illam sanxerat, vel potius ut ab Apostolica apostolicisve viris traditam confirmaret concilium Italiae Cod. can. eccl. Afri. cap. 56 memoratum. Ibi Afri, quamvis æquitatem legis hujus agnoscant, legationem tamen ad Anastasium Innocentii decessorem decernunt, rogaturi ut de severitate ejus, propter clericorum inopiam qua ecclesie ipsorum laborabant, nihil sibi remittatur. Eadem legi morem gerens Augustinus epist. olim 75, nunc 245, n. 2, Possidio scripsit: *De ordinando autem qui in parte Donati baptizatus est, auctor tibi esse non possum: tamen statim subdat: Aliud est enim facere si cogaris, aliud consulere ut facias*. Legenda omnino Afrorum ad Joannem II. epistolæ viii, qua requirunt quomodo Arianorum sacerdotes ad catholicam fidem suscipi oportet, utrum in suis honoribus, an in laica communione. Moxque subjiciunt: *Ex omnium quidem collegarum tacitis motibus nemini placere sensimus, ut in suis honoribus suscipiantur*. Addunt et inferius: *Non*

Jam ergo (t. q. 7, c. 7; *Ivo in prologo*) quod pro remedio ac necessitate temporis statutum est, constat primitus non fuisse, ac fuisse regulas veteres, quas ab Apostolis vel apostolicis viris traditas ecclesia Romana custodit, custodiendasque mandat eis, qui eam audire consueverunt. Sed necessitas temporis id fieri magnopere postulabat. Ergo (t. q. 1, c. 41; *Ivo in prologo*) quod necessitas pro remedio invenit, cessante necessitate, debet utique cessare pariter quod urgebat: quia alius est ordo legitimus, alia usurpatio, quam tempus fieri ad præsens impellit.

10. Sed canones apud Nicenam constituti de Novatianis fieri permiserunt. Præ ille canon a patribus institutus ponendus est, ut possimus advertere vel quid, vel qualiter sensum sit ab eisdem vel præceptum. De his, inquit, qui nominant se ipsos Catharos, id est mundos, et aliquando veniunt ad catholicam Ecclesiam, placuit sanctæ et magnæ synodo, ut, accepta manus impositione, sic maneat in clero (*Nic. syn. c. 8*). Possum vero dicere, de solis hoc Novatianis esse præceptum, nec ad aliarum hæresum clericos pertinere. Nam si utique de omnibus ita defini- rent, addidissent, a Novatianis aliisque hæreticis revertentes debere ^g in suo ordine recipi. Quod ita esse, etiam illud maxime, quod de Paullianistis dictum est, poterit confirmare, a quibus venientes etiam

solum de sacerdotibus, sed de ipsis quoque parvulis apud eos baptizatis, utrum soleant vel debeant ad clericatum, si petierint, applicari consuevisse. Cyprianus epist. 72, ad Stephanum. ea de re sententia hæc est: *Satis est talibus revertentibus veniam dari, non tamen debet in domo fidei perfidia promoveri*.

^d Editi cum solis mss. coll. Hisp. et Isid., a catholica fide. Verius alii mss. a Catholica, supple Ecclesia. Sic et infra n. 11, *De Catholica ad hæresim transiens*: item, *De Catholica ad Bonosum transierunt*. Et hæc quidem locutio aliis etiam scriptoribus, ac nominatim Augustino, est familiaris.

^e Unus e mss. Colb. cum vetusto Corb., *Sed ante duodecim fratres quondam nostri*: corrupte. Jame Sicrii epistola 9, n. 4, didiceramus Capuanam synodum Anysii et aliis Illyrici episcopis, præsertimque Macedonibus, causæ Bonosi cognitionem delegasse; nunc quodnam eorum de hac causa iudicium fuerit, docemur, quod quidem dum approbat Innocentius, ab eo abesse se indicat, ut ordinationem hæreticorum irritam ac nullam omnino sentiat.

^f Idem mss., *Vicimus*: mendose. Nec melius alii Colb., *Vicibus, ut opinor, ambiguus*. Porro in ambiguo erat, utrum ordinatis ab hæretico honor ordinationis numquam non servandus sit, an semper urgendus. Ambiguum hæc solvit ac sperat Innocentius, dum ita eis negandum respondet, ut cum necessitas postulat, vel grave scandalum metuitur, eis servandum censeat; laudatque Anysii et sociorum iudicium, quo, segregato Bonoso, ordinatis ab eo, ne cum illo remanerent, suos honores permiserunt.

^g Editi, *in suum ordinem*. Deinde Quesn., *suscipi*; quod ita non esse, addita particula negante præter mss. Idem ac mentem Innocentii: qui quidem primum præfatus, *Possum dicere de solis hoc Novatianis esse præceptum*; deinde istud re ipsa posse se dicere probaturus, recte adiungit, *Quod ita esse*. Horum loci in mss. Dion. seu Hadr. pessime substitutum est, *Quod si ita esset*; indeque lectionem illam auctor coll. Hispan. Isidorus et Merlino sumserunt. E regione hujus loci in ms. Colb. Langob. ascribitur hæc

baptizari precipiunt. Nemquidnam, cum de Paulianistis jubent, omnes qui ab hæreticis revertuntur, erunt hoc exemplo baptizandi (Nis. syn. c. 19)? Quod cum nullus audeat facere, de ipsis tantum esse præceptum ratio ipsa demonstrat. Denique baptizatos rite ab evangelista Philippo, Petrus et Joannes sola manus impositione consummant. Illos vero, quos apostolus Paulus Joannis baptismate baptizatos reperit, interrogavitque an Spiritum sanctum susceperant, intentibusque se illud ne quidem nomen audisse, jussit eos baptizari (Act. viii, 17; xxi, 2 seq.). Videtis ergo rite baptizatos, illo dono iterari non posse: et aliter, sola aqua lotos, baptizari in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti necessarium pervideri. Ita et de Novatianis tantum jussum esse, lucida manifestatione relegitur. Quod idcirco distinctum esse ipsis duabus hæresibus, ratio manifesta declarat, quia Paulianistas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti minime baptizant (ii q. 1, c. 53); et Novatiani ipsorum nominibus tremendis venerandisque baptizant, nec apud hos de unitate potestatis divinæ, hoc est, Patris et Filii et Spiritus sancti, questio aliquando commota est, et ideo^a omnibus segregatis hæc sola electa est, cui istud crederent concedendum, quia nihil in Patris et Filii et Spiritus sancti sacramentis peccarent.

41. Si quis vero de Catholica ad hæresim transiens, aut fidei^b ad apostasiam reversus, respis-

marginalis nota: De Novatianis dicit, Cum fuerint ad Catholicam Ecclesiam reversi, et per manus impositionem suscepti, hi manent in clero. Aliarum hæresim clericum dum reversi fuerint, laicam tantum communionem percipiunt.

^a Pignos msa. cum Dion., de omnibus. Magis placeat cum vulgatis, necnon ms. C. r. b. no duobus Colb., omnibus, supple hæresibus. Exemplis Novatianorum, quorum baptismum suscipitur, quia in hoc sacramento conferendo nihil peccant, et Paulianistarum, quorum baptismum rejicitur, quia in eodem peccant; specimen nobis dedit Nicæna synodus eorum quorum baptismum vel admittendum vel respiciendum ait.

^b Isid. post. coll. Hisp. et exinde edit. Rom. et concil., ab apostasia revertens et respiciendus.

^c Edit. Rom., admitti. Tum Dion. cum vetustioribus msa., quorum commissum. Quod deinde ait Innocentius, clericum post penitentiam fieri per canones non licere, nititur regulis ante Nicænam synodum constitutis, quas hæc ipsa synodus can. 10 notat his verbis: Quicumque de lapsis ad ordinem cleri promoti sunt per ignorantiam vel per ordinantium dissimulationem, hoc Ecclesie non præjudicat regulæ; cogniti namque deponuntur. Regulam hanc, quam et Siricius epist. 1, n. 18, confirmat, Augustinus epist. 185, n. 44, prudenter constitutam docet, tum ut desperatione temporalis alicuiusmodi medicina major et verior esset humilitatis, tum ut revertentium sincerior esset conversio; quia forte patres sint experti aliquorum fictas penitentias per affectus honorum potentias. Tertiam ejusdem decreti rationem non minus firmam Siricius loco citato addit: quia nimirum quomvis mandati, nulla tamen gerendorum sacramentorum instrumenta debent suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum. Quartam infra Innocentius exponit. Quintam tangit Simplicius epist. 18, ne qui diti convincuntur

esse redire voluerit, nemquid eadem ratione poterit ad clerum^a permitti, cujus communionem nemini longa penitentia poterit aboleri? Nec post penitentiam clericum fieri ipsi canones sua auctoritate permittunt. Unde constat, qui de Catholica ad Bonosum transierunt^d damnatum, atque se passi sunt, aut expierunt ab eodem ordinari, non oportuisse ordinationis ecclesiasticæ suscipere dignitatem, qui commune omnium ecclesiarum iudicium deserentes, suam peculiariter in Bonoso vanitatem sequendam esse duxerunt.

42. Sed (1, q. 1, c. xi) multos constat vim passos, atque invitos attractos, repugnantesque ab eodem ordinatos. Dicat mihi, volo, quisquis hoc credit: si non post ordinationem^e Bonosi, interfuit cum conficeret sacramenta; si communioni ejus participatus non est, si statim discedens de ejus pessimo conciliabulo ad Ecclesiam rediit: iste talis potest habere excusationis aliquem colorem. Cæterum qui vel post annum^f vel menses ad Ecclesiam redierunt, intelligitur eos, quia in Catholica noverant se propter vitia sua non posse suscipere ordinationem, idcirco ad illum perrexisse, qui passim et sine ulla discussione ordinationes illicitas faciebat, credentes se posse per istam institutionem in Ecclesia catholica invenire locum de quo ante desperaverant. Nunc illud quod superest, interrogo: qui post mensem aut eo amplius rediit, cum se presbyterum a Bonoso

tur fuisse perversus, per speciem remeantis non remedium salvationis inquirat, sed facultatem propagandæ pravitatis inveniat.

^d Hoc est, postquam damnatus est in concilio episcoporum Illyrici, ad quam causa ejus a Capoeni synode delata fuerat. Hinc liquet, tota illa tertia questione de unitate clericis a Bonoso ordinatis disceptatum esse. Neque in hoc versatur questio, utrum il, quos hæreticis ille ante concilium Illyrici ordinaverat, recipendi essent. In hoc quippe concilio Anysius cum collegis Bonosum damnans, ne cum illo remaneret ab eo ordinati, illos in suis gradibus recipiendos esse constituerat, et hoc decretum Innocentius supra n. 9 approbat. Sed de his agebatur, qui postquam Anysius Macedonumque iudicio damnatus esset Bonosus, ordinati ab illo fuerant.

^e Solus Quesn., Bonoso. Non male tamen alii libri, Bonosi, hoc est a Bonoso collatam.

^f In vulgatis, aut mensem, ... intelligimus eos qui in (Quesn., qui a) Catholica. Quesn. infra, reperire locum, Merl. et Crab., recipere locum, ubi alii libri invenire locum retinent. Novam hic Innocentius rationem exponit, cur erga eos, qui ab hæreticis ordinati veniunt, ne ad clerum admittantur, difficilem se præbeat, observatque hæreticis plerisque id moris fuisse, ut quicumque Catholici, quantumvis corruptis ac depravatis moribus, interdum etiam ab Ecclesia ob crimina expositi vel degradati ad ipsos transierunt, ab illis non modo sine penitentia satisfactione excepti, sed et aliquando novis honoribus cumulati sint. Minime enim de morum puritate sollicitus est hæreticarum sectarum parens diabolus. Sævus autem Ecclesia de hypocritarum aut improborum multitudine nunquam letatur. Certe se sui, non Dei amantem prodit, qui sibi addictos honorat, nec curat ut boni sint.

confideret ordinatum, si non ^a sacramenta confecit, A si non populi tribuit, si Missas secundum consuetudinem non complevit, quid de hi-censeatis, quæso, promatis apertius. Ad summam certe qui nihil a Bonoso acceperunt, rei sunt usurpate dignitatis, qui conficiendorum sacramentorum sibi vindicaverunt ^b aut non vindicaverunt auctoritatem, atque id se putaverunt esse, quod eis nulla fuerat regulari ratione concessum.

CAP. VI. — 13. Pervideat ergo dilectio vestra hactenus talia transisse, et advertite quod utique, ut dicitis, necessitas imperavit, in pace jam ecclesias constitutas ^c non præsumere. Sed (1, q. 7, c. 14), ut sæpe accidit, quoties a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem vindicari non potest, inultum ^d sol-t transire, priora dimittenda dico Dei judicio, et de reliquo maxima sollicitudine præcavendum.

CAP. VII. — 14. Veniam nunc ad maximum quasi quoddam thema Photinum, et quod est mihi anxium ac difficillimum, majorum meorum revolvam sententias (36, q. 9, c. 5). Fuerat de illo quoquo pa-

^a Exempla coll. Hadr., si non sacra confecit. Tum Crab. ad marg. et exinde edit. Rom. et concil. si non populi distribuit: quod et in exemplari Pith. Codicis Quæsn. legitur.

^b In vulgatis ut in mss. Noviom. desiderantur verba aut non vindicaverunt. quæ cæteris in mss. magno consensu exhibentur. Hinc plenior habetur et integrior sententia Innocentii, de iis qui a Bonoso contra fas ordinati sunt generatim pronuntiantis, sive sibi vindicaverint, sive non vindicaverint conficiendorum sacramentorum auctoritatem, illos usurpate dignitatis esse reos, utpote qui nihil acceperint regularis ac legitime potestatis: adeoque frustra id se putaverint esse quod eis (male in edit. Rom. et concil., quod de eis) nulla fuerat regulari ratione concessum. I-tic quidem Quæsn. vocem regulari omittit, sed in omnibus libris cum editis tum scriptis exstat, nisi quod ejus loco mendose in uno Colb. habetur relaxandi, et in Pith. relaxari.

^c Quæsn. cum duobus mss., non posse præsumere. Si quid addendum esset, aptius foret debere quam posse. Docet quippe Innocentius id ecclesiis in pace constitutis, quod ins perturbatis necessitas imperavit, nequaquam præsumendum esse. Et hic igitur non ob-cure fatetur, sese Bonosiacis honores, quos nunc negat, si par necessitas foret, concessurum.

^d Quatuor mss. cum Quæsn., solere. Plures alii cum Merl. et Crab., scilicet. Illi duo editores ut et Quæsn. deinde subjiciunt, transire. Priora ergo. Nostra lectio est castigatorum mss. Semper sibi constans Innocentius hic firmat, quod jam epist. 3. c. 4, circa delicta, quæ vel mitius tractanda aut toleranda, vel severe coercenda ac punienda sint, docuit. Cui afflue est quod Augustinus lib. III, cont. Epist. Parmen. n. 44, scribit: Neque enim potest esse salubris a multis correptio, nisi cum ille corripitur, qui non habet sociam multitudinem. Re vera, inquit nonnullis interjunctis, si contagio peccandi multitudinem invaserit, divine disciplinae severa misericordia necessaria est: nam convictio s. parationis, et inania sunt, et perniciose atque sacrilege. At vero, ut ibid. n. 13, præmittit, quando ita cuiusque crimen notum est, ut vel nullos prorsus, vel non tales habeat defensores per quos

cto, ut etiam ipsi commemoratis, aliquid utique gravius constitutum. Verum quia id per rumorem falsum, ut a-seritis, subreptum huic sedi et elicium per insidias demonstratis, quia res ad salutem rediit; ^e et vel veniam nos hanc in tantum, vobis an-nitentibus, post condemnationem ^f ore apostolico subrogamus, tantisque ve-tris assertionibus, vobis tam bonis, tam charis, non dare consensum, omnibus duris rebus durius arbitramur. Pro vestra ergo approbatione, fratres charissimi, et sententia ac postulatione, Photinum episcopum habetote licitum ita constituere, ut deprecamini, et nostram in melius conversam sententiam labore vel testimonio vestro compotes ^g voti suscipite.

15. Atque Eustathium a me sæpissime compro-batum nolite exspectare, ut diaconi gratia expolitur. Sollicitos enim vos pro salute libenter audio (II Cor. II, 10): contra caput etiam si faciendum sit, non libenter admitto. Cui manum porrigitis, vobiscum porrigo: cui porrigo, mecum porrigite. Hæc enim ad Corinthios apostolica est declarata benignitas, ut in uno spiritu ^h dictam ac reductam sententiam boni semper indifferenter sequantur. Nam, fa-

possit schisma contingere; non dormiat severitas disciplinae, in qua tanto est efficacior emendatio pravitas, quanto diligentior conservatio charitatis. Ita prudens pastor disciplinam pro diversa temporum conditione moderans, erga alios a Bonoso ordinatos indulgentior est, quos Dei judicio dimittere satis habet, et erga alios severior, quos ex arcitoris discipline præscripto plectendos censet.

^e Particula, et vel, a Dionysio primum suppressæ, ac deinde in coll. Hisp. et Isid. prætermisæ, e sex sincerioris notæ mss. revocantur. Harum ope mollit Innocentius et amovet invidiam vocis veniam, quasi diceret: Photinus quidem, quem reum non esse contestamini, venia non indiget: sed si reus fuisset, vel veniam, quam ei concessistis, ratam non habere durius existimo.

^f Editi cum pluribus mss., more: ex repetitione litteræ ultimæ præcedentis vocabuli librariis satis familiari. Præferimus cum vetere ms. Corb. et uno Colb., ore, scilicet apostolica sedis pronuntiam. Hæc autem sententia adversus Photinum non ab Innocentio ipso, sed vel ab Anastasio vel a Siricio dicta fuerat. Quocirca præmiserat, Majorum meorum revolvam sententias: quod licet sibi anxium sentiret, anxietatis tamen sensum vicit æquitatis ac justitiæ amor.

^g Crab. et plures mss., votis: geminata perperam littera s, a qua vox sequens initium ducit. Mox ubi alii mss., Eustasium, alii Eustachium vel Eustatium aut Eustathium atque omnes comprobatum exhibent, substituit Quæsn. Eustathius.... comprobatus, puto ut oratio rem ad grammaticæ leges accommodaret. Hic rogare incipit Innocentius Macedone, ut quam adversus Eustathium dixerant sententiam condonent ac remittant quemadmodum illorum rogatu condonarat ipse ac remiserat quam apostolica sedes adversus Photinum protulerat.

^h In vulgatis ac pluribus mss., ductam. In vetere Corb. et uno Colb. ducta ac reducta sententia. Magis placet proli in altero Colb. ductam. Respectu Innocentius ad verba Pauli tum I Cor. v, 4, ubi sententiam adversus Corinthium incestus reum dicit, tum II Cor. II, 6, ubi dictam reducti ac revocat.

teor, hæc me primum res bene habet erga Eustathium diaconum, quod nec contra fidem quidquam locutus sit, nec loquentem admiserit, nec ad mortem crimen aliquid commisisse, vel jactatum unquam vel fictum recognoverim. Et qui in his salvus est, si quo pacto conversationes amabiles non habet, habendus est ut minus pro tempore dilectus, non ut inimicus ^a æstimatur diabolo in perpetuum mancipandus. Cognosco illum inter illas similitudines ac turbines contra multorum studia, non dico qualia, diversa sensisse, et hinc cum res ac calamitates ipsæ emendate sint, ^b ad hoc usque Dizoniani et Cyriaci subdiaconorum non potuisse apud vos ^c reviviscere commendatione. Extinguite, quæso, ab illo prædictisque quorumcumque videtis ^d animosas ac non justas æmulationes, ut ipse apud nos integer, apud vos cum suis reparatus ^e, profundam pacem, non fictam pervidens charitatem, omnibus vobis ac singillatim occurrat, charitatis vinculis, quæ nullis modis a Christo solvantur, vobiscum pariter in perpetuum connexus lætetur in Domino. Data Idibus Decembris (13 Decemb. ann. 414) ^f Flavio Constantio viro clarissimo consule.

EPISTOLA XVIII.

De Bubalio et Tauriano damnatis a provincialibus episcopis, quorum sententiam sedes apostolica retractare curavit.

^a Verbum, *æstimatur*, Quesn. prætermisit. Ejus loco in editis aliis exstat *æstimatus* aut *existimatus*. Eustathium non diaconi tantum gratia spoliatum, sed et anathemate percussum fuisse hinc colligitur: quod valde durum adversus hominem a quo nec contra fidem quidquam dictum, nec crimen ad mortem admittitur esse ullus unquam vel jactavit vel fluxit.

^b Ita mss. At editi, *adhuc*, omni-*so usque*. Tum ms. Pith. *Dyzoniani*. Alii nonnulli, *Dezoniani* vel *Diozoniani*. Exinde plerique, et *Qurriaci*.

^c Editi. Rom. et concil. secundum coll. Dion. Hisp. et Isid., *remendationem reviviscere*. *Compecite*, quæso: corriguntur auctoritate sex mss. melioris notæ.

^d Ita unus codex Colb. et alter Pith. cum Quesn. Alii vero, *animos ac*.

^e Editi post Dion. et Isid., *reparatus mercatur pacem, non fictam pervidens charitatem. Omnibus igitur vobis ac singillatim occurrat charitas, et vinculis quæ connexu lætetur*: easurgunt ope meliorum mss. in quorum tribus exstat *charitati* loco *charitatis*. Plenior esset sententia, si legeretur *charitatisque vinculis*.

^f In vulgatis desideratur *Flavio*. Deinde in tribus mss. Colb. et Pith. exstat *Constantino*. Ex mss. Corb. et Foss. it. in quibus restat *Flavio Constantio*, conjectamus addendum esse et *Constante*. Hoc quippe anno 414 cum Constantio Constans consul creatus fuerat.

^g In editi. concil. 7. Quæ autem 18 erat, nunc 21. Non in Mercatoris tantum, sed et in Hispana et Dionysii Exilii collectione exstat. Apud hunc inter Innoentii decreta locum 35 obtinet. Huc eam referimus, tum ne longius quæ ad Macedonas res attinent, disjungantur: tum maxime quia nec deest conjectura, unde illam cum de pace Antiochenæ ecclesiæ

INNOCENTIUS RUFO, GERONATIO, SOPHERONIO, FLAVIANO, MACEDONIO, PROSDOCIO ET ^h ARISTEÆ episcopis per Macedoniam constitutis.

1. Mora coepiscoporum nostrorum Maximiani et ⁱ Eumenii, vel potius impunitas temporum fecit, ut vos iteraretis de Bubalio et ^j Tauriano querimoniam, et nos iterum in homines perditissimos insurgeremus. Sed (35, *quæst.* 9, c. 7), ut possum, paucioribus verbis tantorum malorum ^k metabor compendium, et strictim, quæ in volumine litterarum vestrarum conspexerim, retractabo. Grave ^l non oportuit (*Nicolaus I, epist.* 32, n. 12) videri piissimis mentibus vestris, cuiuscumque retractari iudicium: quia veritas, exagitata sæpius, magis splendet in luce: et pernicies revocata in iudicium, gravius et sine poenitentia ^m condemnatur. Nam fructus divinus est, justitiam sæpius recenseri, fratres charissimi.

2. Verum illud video movisse animos vestros, quod in multis Bubalio sæpe fallacis deprehensus, objecerit exemplaria fictarum quasi a nobis litterarum, cum pro consuetudine hominis nihil quod proferret, jam fide dignissimum videretur. Sed sileatur omne jam de tali negotio murmur, et convicti diaboli ipsi anhelitus comprimantur. Subjuximus autem his priores ⁿ litteras, quas per memoratos episcopos miseramus, quibus ita plenaria sensuum nostrorum

tractaretur, adeoque circa ann. 414 scriptam esse censeamus. Huic quippe magno negotio Maximianum ex Macedonæ legatis unum interfuisse infra Innocentius epist. 22 tradit. Et hæc forsitan præcipua causa fuit, cur Maximianus iste ac sororius moram in Urbe majorem quam sperabatur, faceret.

^h Ita potiores mss. At Navarr. *Aristeo*, et alius cum vulgatis, *Oriateo*. Aristæi hujus et Prosdocii appellationes in inscriptione superioris epistolæ, in qua cæteros prænomina legimus, non comparet. Ex quo conjectare licet, in superiore epistola nec solos nec omnes Macedoni præcæles, in hac autem et omnes et solos hujus provinciæ episcopos, eorum legatis in epistolæ contextu adjunctis, appellari.

ⁱ In proxima epistola, ut et in epistola 165 Chrysostomi pariter ad Macedonas scripta, *Maximiano* adjungitur *Eugenius*. Unde et huc *Eumenii*, loco *Eugenii*, irrepsisse suspicio est.

^j Sincere collectionis Dion. codex Reg. hic *Thauriano*, et infra *Tauriano* præsert. Alii coll. Hadr. hic *Tauriano*, sed infra *Tauriano*: quod et utrobique habent mss. coll. Hisp. et Isid.

^k Editi, *imitabor*: corriguntur ex laudato codice Regio.

^l In exemplaribus coll. Hadr. *non potuit*: Retinendum cum cæteris *non oportuit*: quomodo legit et Nicolaus I. Locum eundem Hadrianus II in epistola ad Carolum regem Indict. v. data imitatur.

^m Illus scilicet qui prius iudicavit, ut et ad marginem Labbei est annotatum. Hinc Bubalium et Taurianum a Macedonibus iudicato ad apostolicam sedem provocasse, ac Macedonas, quod summ ipsorum iudicium recognosceretur, iniquo animo tulisse colligitur.

ⁿ Non exstant hæc litteræ.

sententia designata est, ut dum telegeritis, nihil ambiguum, nihil requirendum in hac causa de cætero repetatis. Hanc autem paginulam nostram sollicitus a Cretensibus episcopis relegendam mittite : ut sciant plenissime quid sit de Buballo et Tauriano cæterisque pronuntiatum ; ut b servant, qui digni administratione sunt, cavere a talibus, ne talia sortiantur.

MONITUM IN EPISTOLAS SEQUENTES.

1. Omnes illas epistolas Dionysius Exiguus nobis asservavit. Ex ejus collectione in Hispaniam et Isidorianam fluxerunt. Eas occasione pacis Antiochenæ ecclesiæ scriptas esse in confesso est. Qua de pace Theodoretus lib. v, hist. c. 35, ut verba ejus summam perstringamus, hæc memoria mandavit. Alexander auctoritatis vitæ instituto, studio sapientiæ, opum contemptu eloquentia aliisque dotibus innumera excellens, cum Porphyrio successisset, Eustathianos, quos olim Paulinus, et post illum Evagrius conjungi reliquis haudquam permiserant, blanda verborum persuasione crebrisque cohortationibus Ecclesiæ corpori sociavit, eaque de causa festivitatem hujusmodi instituit, cujusmodi nemo umquam viderat mortalium. Quibus præmissis, de Alexandro idem scriptor subdit : « Hic omnium primus præstantissimi Joannis nomen ecclesiasticis tabulis inscripsit. » Antiochenæ autem ecclesiæ dissensio, ut idem auctor lib. iii, c. 5, recenset, ad Alexandrum usque « octoginta quinque annis permansit, » Unde et tempus, quo pax illa inita, ac sequentes littere conscriptæ sint, dignoscere ac definire certo liceret, si de dissensionis prædictæ initio inter eruditos conveniret. Et Baronius quidem ad annum 308, dum illud vel ab eo die quo Meletius consubstantialis fidem professus est, vel ab eo quo Lucifer Paulinum ordinavit, hoc est ab anno 361 aut 362, repetendum putat, Theodoreti calculum rejicere cogitur ut falsum. At Tillemontius ab Eustathii depositione, quam anno 430 aut 431 contigisse arbitratur, Antiocheni dissidii principium recensens, quinque illos supra octoginta annos in annum 415 aut 414 desinere observat. Computationi huic Eutychius, quamvis alias non satis accuratus, suffragatur, dum Porphyrium, quem Burchum appellat, ecclesiæ Antiochenæ decem annis præfuisse tradit. Hunc enim circa anni 405 initium Flaviano suffectum esse Palladius dial. de Vita Chrys., pag. 141, auctor est. Ad hæc, Theodoretus lib. v, cap. 35, Antiochenæ ecclesiæ reconciliationem tunc contigisse docet, cum Cyrillus Theophili successor Alexandrinæ ecclesiæ esset episcopus. Atqui Theophilus, teste Socrate lib. vii, c. 7, anno 412 mensis Octobris 15 die vivere desit. Ex quo consequens est, ut hæc reconciliatio citius anno 413, consignari nequeat. Nullum vero est incommodum, si in annum 414 aut etiam 415 differatur.

2. Dissidentium in Antiochena ecclesiâ partium reconciliationem non longo intervallo secuta est legatio, qua episcopus ejus Alexander Romanæ sedis

* In mss. coll. Hadr. *credentibus* : cui verbo collectionis Hisp. auctor addidit *stibi* : eaque lectio et apud Isid. et in vulgatis deinceps obtinuit. Veram suppeditat sinceræ collectionis Dion. exemplar. Reg. Porro inter ecclesias, in quas Innocentius epist. 15, n. 2, Ruf. vicem suam committit, etiam *Creta* recensetur.

b Magis placeret, et *observent*. Deinde pro *administratione*, quod ex præstanti codice Regio revocamus, exstat in aliis *admissione*. Mox ms. Noviom., *ne talibus sortiantur* : unde confecta est vulgata lectio *ne talibus sociantur*. Retinendum cum potioribus mss.,

A communionem expetere festinavit. Hanc eum non statim meruisse Annihum parens existimavit ; ideoque duplicem excogitavit legationem, quam qua Innocentium communionem petierit Alexander, et cui dandæ pacis conditiones Innocentius præscripserit, alteram qua Alexander conditionibus præscriptis a se satisfactum testificatus sit. Sed duplicis hujus legationis nulla apparet causa. Jam enim ab obitu Joannis Chrysost., hoc est ab anno 407, satis notas fecerat Innocentes has conditiones, quando suam Orientis episcopis communionem negavit, quoad Joannis nomen sacris diptychis inscripserit. Qua de re Theodoretus lib. v, c. 34, ita loquitur : « Post mortem magni Doctoris orbis terrarum Occidentales episcopi (haud dubie ex consensu ac præscripte Innocentii) episcoporum Ægypti et Orientis et Euphori ac Thraciæ communionem non prius admiserunt, quam divini illius viri nomen una cum reliquis factis sanctis episcopis consignassent. » Neque tam rudia rerum erat Alexander, ut hoc ignoraret ; neque tam inconsideratus, ut sciens legationem inutilem mitteret. Et vero Innocentius epist. 22 pacis conditiones ab Alexandro completas memorat, et similem ab Attica exigens « professionem de completis omnibus conditionibus » non ait, quas remissa Alexandri legatione præscripsimus, sed « quas diversis temporibus prædictimus. »

3. Neque assentiri etiam possumus docto Tillemontio, qui epistolam 20 prius missam, et aliquanta post 19 datam existimat. Ambas enim, adjuncta eis 21 ad Acacium, simul datas arbitramur. Et priorem quidem, hoc est 19, synodicam atque Innocentio cum episcopis viginti, qui ei subscripserunt, communem fuisse annotatio ad calcem adjecta prodit. Alteram vero, hoc est 20, privatam et familiarem censemus. Gestorum synodaliur, quæ priori subnexa erant, mentio in utraque habetur.

EPISTOLA XIX.

INNOCENTII PAPÆ I AD ALEXANDRUM ANTIOCHENUM
EPISCOPUM.

De Pace.

Quæ Antiochiæ propter pacem sunt gesta recolens, summa votorum potius, communionem libenter concedit, eamque offert Acacio, modo et eodem præstat.

1. Apostolici favoris gratia magno pacis usque ad nos decore resplenduit : tantumque læcis gaudiorumque infulsit fidelibus, ut dicentes Deo maximas laudes, majores nos debere fateremur. Plusque a Deo jucundati sumus, quod, discessis omnibus lateribus actionum tuæ fraternitatis, ita totam pietate ac patientia gestum cognovimus, ut in omnibus Domini laudaremus. Successumque ipsum ideo præ-

ne talia sortiantur, hoc est, ut scientes quid de Buballo et Tauriano sit judicatum, caveant ne talia agant, indeque in parem poenam incurrant. Quæ autem fuerit illa poena, ex verbis, *qui digni administratione sunt*, intelligitur : hoc quippe per antiphrasim dictum, cum Bubalio et Taurianis ab administratione ecclesiarum fuissent dejecti.

c In edit. Concil. 17. Quæ autem 19 erat, nunc 21. In edit. Rom. notatur ut *ex Cresconio* descripta. Verius adscriptum esset, *ex Dionysio*, apud quem sub titulo XLIV decretorum Innocentii subjicitur.

stituta tuis laboribus videamus, quod tota virtute pacis amator existens, eam requisitam inveniatis, et repertam omnina charitate servaveris, cum erga omnes, tum præcipue circa illos, qui quondam Paulini atque Evagrii episcoporum censiti fuerant nomine. (Habeo summam votorum meorum, quod antiqui navis purgatio tuis temporibus tuisque meritis prærogatur.) Quorum etiam illos ejusdem nominis, qui in Italia merita clericatus acceperunt, censui bono quietis gratiam retinere susceptam. Et quia noster compresbyter Cassianus gratam ^a dixit tunc fore dignationi, si meo consilio in civitate vestra clericatus ordinem ducere censerentur; statui propter benevolentiam tuam, promissaque memorati, ut inter ceteros sacerdotes ministrosque qui in civitate sunt, annumerentur, frater charissime. Libenter præterea de episcopis ^b Elpidio atque Pappo cognovi, quod sine questione suas ecclesias recuperaverint: et multam in gestis, ut ^c subjecta tentantur, sollicitus inquisivi, utrum omnibus esset conditionibus satisfactum in causa beati et vere Deo digni sacerdo-

^a Merl. Crab. cum mss. Reg. Noviom. et uno Colb. duxit. Is Cassianus putatur Collationum scriptor, qui, ut Palladius in Vita Chrysost., pag. 27, narrat, anno 404 labente adhuc diaconus Romam venit: sed postmodum presbyterii gradu decoratus fuit. Totus hic locus, utpote animi summo affectu loquentis, nec tam quo modo verba ordinet, quam quo affectum suum exprimat, curantis, intricatus forsitan nonnullis videbitur. Ad intelligentiam ejus recitandum est, Antiochenam ecclesiam duos in partes, Paulini videlicet, cui Evagrius successit, et Flaviani, in cuius locum Alexander post Porphyrium, Evagrii jam vita functo, subrogatus est, fuisse divisam. Quia vero Occidens Paulino ac deinde Evagrii favebat, in Italiam sese contulerant nonnulli qui illis addicti erant, ibique meruerant clericatus dignitatem. Ecclesiasticæ autem disciplinæ mos volebat, ut si his servanda judicaretur collata dignitas, ejus civitatis censerentur clerici, a cuius episcopis ordinati vel promoti fuerant. At Innocentius clericis partium Paulini aut Evagrii in Italia ordinatis vel promotis primo servandam censuit clericatus gratiam, ac deinde Cassiano auctore statuit ut iidem inter ceteros sacerdotes ministrosque, qui in civitate Antiochena sunt, annumerentur. Eadem et infra epist. 25 firmantur, ac paulo apertius enuntiantur. Illic obiter observare est, sacerdotum vocabulo, præter usitatum antiquorum morem, presbyteros, non episcopos significari. Eodem quoque intellectu hac voce utens Hieronymus in Ezechielis caput 48 arrogantiam arguit diaconorum, qui ignorantes humilitatem ordinis sui, ultra sacerdotes, hoc est presbyteros, intumescunt. Et in epistola ad Evangelum: Si ex diacono ordinatur presbyter, noverit se lucris minoris, sacerdotio esse majorem. Innocentius epist. 25, n. 6, presbyteros secundos sacerdotes esse scribit.

^b Duos illos episcopos Chrysostomi causa per triennium in domibus suis inclusos fuisse Palladius pag. 195, tradit his verbis: *Elpidius magnus ille Laodicæ Syriæ episcopus, et Pappus, per totum triennium de sedis domus suæ non descenderunt, precationibus vacantes.*

^c In vulgatis ut apud Isid. subscripta. Melius in mss. coll. Dion., Hadr. et Hisp., *subjecta*. Nempe Innocentius non prius pacem firmavit, quam Alexandri legatos publico in cœtu audisset, eosque de il-

lis Joannis. Et cum per singula assertio legatorum ex voto completa esse sciretur, gratias agens Domino, communionem Ecclesiæ vestræ ita recepi, ut præ me feram, apostolicæ sedis condiscipulos primos dedisse cæteris viam pacis, in qua firmatos vos nosque Domini Christi ita benignitas amplexabitur atque communit, ut nullo de cætero ^d titillamento, vel levi cujusquam contentionis pudore pulsetur.

2. Scripta autem ^e Acacii episcopi, quoniam cum vestris sunt porrecta, suscepimus, ne per vestram injuriam illo, qui olim a nobis suspensus fuerat, repudiaretur: et tamen satis abunde ^f in actis statuimus, sicuti dignanter relegere procurabis, quid in ejus persona debeat custodiri, ut si per omnia vestris consiliis actibusque tam sanctis se rogaverit esse communem, præstetur ^g -eui favore vestro nostroque iudicio communionis atque litterarum a nobis gratia prærogata. Subscripserunt ^h viginti episcopi Italiæ.

lis quæ Antiochiæ gesta fuerant diligenter interrogasset. Qua de re cum gesta confici studuisset, ea epistolæ huic subjici curavit.

^d Colbertinum exemplar, *titillamento*: quod pro titulo seu prætextu aut colore non inepte dicitur. Paulo ante Antiocheni vocantur *apostolicæ sedis condiscipuli*: quia Antiochena ecclesia eodem, quo Romana, Apostolo doctore fundata est.

^e Edit. concil. cum uno ms. Colb. et Noviom., *Attici*: Verbi hujus loco Lab. ad marginem adscripsit *Acacii*; quod verbum mss. coll. Dion. Hadr. et edit. Rom. exhibent, ac retinendum esse epistolæ 21 et 22 plane persuadent. In hac porro Innocentius nulla se ab Attico scripta accepisse testatur. Ipse vero, qui hic substituit *Attici* nomen, errorem suum in fronte epistolæ 21, quæ eisdem in mss. ad *Atticum Bercæ episcopum* inscripta legitur, manifeste prodit. Nam Bercæ non Atticus, sed Acacius præerat. Hunc Acacium inter Joannis Chrysostomi hostes ac præcipuos tragœdiæ adversus eundem excitatæ actores Palladius primum recensere solet. Quam ob causam ut ab Innocentio suspenderetur meruerat: quod ita intelligendum, ut esset Innocentii cum ipso suspensa communio, non ut illi munere suo interdixerit. Mentem suam idem papa epist. 22 planius aperit.

^f Editi, *quæ in actis*: castigantur ex mss.

^g Merito nunc *senex* appellatur Aracius; *cujus vel nares ipse canos habebant pilos longissimos. cum Romam venit ferens ordinationis Joannis episcopi decretum* (hoc est ante annum 402), ut Theodorus diaconus apud Palladium dial. pag. 39 loquitur. Idem et Romanæ synodo sub Damaso papa interfuisset apud Baluzium nov. coll. concil. pag. 763 legitur. Quod anno 378 contigisse supra pag. 491, n. 3 et 4, probavimus.

^h Ita magno consensu mss.. At Merlin. *Subscripserunt episcopi xx, Italiæ xxiv*. Exinde Crab. remota nota numerica xx retinuit xxiv, eaque lectio deliniceps obtinuit. Errandi causa fluxit ex mss. collectionis Hispanæ, in quibus post verba, *subscripserunt episcopi 30 Italiæ*, additur xxiv, non ad episcoporum subscribentium numerum, sed ad ordinem, quem sequens epistola luter alias ea in collectione tenet, indicandum.

EPISTOLA XX *

INNOCENTII PAPÆ I AD ALEXANDRUM ANTIOCHIÆ
EPISCOPUM.

De Pace.

Innocentius legationem ab Alexandro Antiochæno episcopo ad se destinatam sibi gratissimam fuisse missis gestis testificatur.

INNOCENTIUS ALEXANDRO EPISCOPO.

Quam grata mihi, quam pia, quam necessari legatio a tua sanctitate, frater charissime, ad nos directa fuerit, gestorum ipsorum replicatione cognoscēs. Voluit enim compresbyter noster Cusianus, hanc amicitiarum nostrarum paginulam per compresbyterum nostrum Paulum, Nicolaum diaconum, et Petrum subdiaconum filios nostros, quasi primitias pacis nostræ conscribi. Saluto itaque et tuam mihi in Christo germanitatem, et omnem illam, quæ tecum tam bene sentit, ecclesiam. Nosque, ut facitis, et alloquamini peto crebrius litteris, et frequentius de vestra salute lætificetis. Dabit enim, ut confido, Dominus totius nos præteriti temporis dispendia amantissimo litterarum colloquio ^b repensare.

EPISTOLA XXI *

INNOCENTII PAPÆ I AD ACACIUM BERCÆ EPISCOPUM.

Qua conditione Acacio Innocentius communionem concedat.

Adgaudere litteris fraternitatem tuam de receptis C Paulini vel Evagrii episcoporum clericis populisque et de restitutis Elpidio atque Pappo coepiscopis

^a In edit. Concil. 15. Quæ autem 20 erat, nunc 41. Et hæc epistola in edit. Rom. ex Cresconio notatur. Exscripta est prius ex Dionysio, a quo Innocentii decretum XLII nuncupatur.

^b Editi, *recompensare*: refragantibus mss.

^c In edit. Concil. 19. Quæ autem 21 erat, nunc 17. Apud Dionysium, ex quo, non ut in edit. Rom. notatur ex Cresconio, epistolam istam accepimus, titulo XLVIII decretorum Innocentii subicitur. Una cum duabus superioribus ad Alexandrum missam esse ex epistola 19 manifestum est. Neque minus est perspicuum eum apud Merlin. et Crab., ut in mss. coll. Hisp. ad Atticum Bercæ episcopum mendose inscribi. Non Atticus Constantinus, non Bercæ episcopus erat. Quæ ei a Dionysio, et exinde in collectionibus aliis ac vetustis concil. editionibus præposita est summa, *De sancto Joanne Constantinopolitano episcopo*, non satis est accurata, Acacium, cui inscribitur, præcipuus in depositione Chrysostomi parte egiss., ex Palladio passim, necnon ex Socrate lib. vi, c. 18, et ex Sozomeno lib. viii, c. 20, notum est. Is cum a Joanne neglectum se putaret, teste Palladio pag. 49 ira victus dixit: *Ego ipsi ollam condidit*. Subinde idem Palladius pag. 82 Acacium una cum Antiocho dixisse memorat: *Imperator, in caput nostram sit Joannis depositio*. Hinc, ut Theodorius diac. ibid. pag. 59 loquitur, *et seditionis auctor, et delicti eorum, qui res novas Constantinopoli excitarunt, dux habebatur*. Quapropter mediatore ac sequetro, cujus apud Innocentium non minor esset quam Alexandri gratia, indigebat. Neque sine causa Innocentius litteras communionis indices non ad

A percensuimus, et vel sero receptæ pacis gratiam te fore, postposita omni contentione, pervidimus. Unde has ad præstantissimum fratrem et corpiscopum nostrum Alexandrum reddendas tuæ transmissimus unanimitati: videlicet ut si omnes inimicitiarum, omnis annullatio tam de nomine sancti Joannis mirandi episcopi, quam de omnibus ejusdem communionis participibus, a tua animositate discessit, has nostræ societatis recipias litteras, frater charissime; modo ut omnia, quæ ^d hic artis firmata sunt, apud mediatorem nostrum amabilem Alexandrum ore proprio, ut ^e communicantem convenit, fatearis. Ut enim hæc nobis unanimitatis charitatisque causa venerabilis est, sic inbarret sollicita, ne quid obliquum aut subcivium in quoquam residere ^f cognoscatur.

EPISTOLA XXII *

DE ATTICO CONSTANTINOPOLITANO EPISCOPO.

Communionem ei non reddendam esse, nisi prius eam legatione solenni rogerit, et quæ Antiochiæ facta sunt ipse profecerit, hoc est, in sacris dyptychis Joannis nomen restituerit.

INNOCENTIUS MAXIMIANO EPISCOPO.

Miramur, prudentiam tuam scripta ad Atticum episcopum Constantinopolitanæ urbis a nobis et prosecutione propria, et dato libello qui subter annexus est, postulare, a quo nec missas ullas saltem epistolæ ad nos vel ad vestram synodum unquam pertulisti; idque non potuit æstimis tribuendum, quod videas deprecantibus, discussa ratione, con-

Aracium ipsum, sed ad Alexandrum non nisi certis conditionibus illi reddendas misit.

^d In edit. concil. ut in uno ms. Colb., quæ his actis. Quæ romanæ in synodo, cui saltem viginti Italæ episcopi interfuerunt, acta sunt, hic notantur.

^e Regium exemplar, *communicantes*.

^f Editi, excepto Merl. *cognoscat*: emendantur ex scriptis. Acacium in toto hoc negotio sincerum ex illis, quæ de illo apud Nicephorum lib. xiv, c. 26 et 27, cum ab Attico ad Cyrillum, cum a Cyrillo ad Atticum scribuntur, valde suspecta evadit.

^g In edit. Concil. 16. Quæ autem 22 erat, nunc 16. Titulo XLIII decretorum Innocentii apud Dionysium, ex quo epistolam istam primum, non ex Cresconio habemus, subicit. Ambigendum non videtur, quia Maximianus, ad quem scribitur, is ipse sit, cui ut et alii Macedoniæ episcopis Chrysostomus exsul factus epist. 163 gratias agit, quod ab ipsius partibus constanter setisset, quique supra epist. 17 inter episcopos Macedoniæ recensetur. Nec alius videtur ab eo Maximiano, Macedonum legato, qui in superiori epistola 18 Romæ majorem, quam sperabatur, moan fecisse memoratur. Hujus autem moræ prohibitor ea causa fuit, ut Romanæ interesset synodo, et omnium quæ in Antiochenæ Ecclesiæ reconciliatione acta fuerant, testis esset. Tum eorum, quæ in hac synodo audierat, recitatione motus et animatus, statim ad Constantinopolim potuit pervenire, Atticum urgere, ut Antiocheni episcopi exemplum sequeretur, non destitit. Cum igitur ejus assensum utcumque eliciisset, moram pati nesciit, quin ad Innocentium in gratiam ejus scriberet.

cessum. Communio enim suspensa ^a restituitur demonstranti causas, quibus id arceiderat, jam esse detersas, et proflenti conditionis pacis impleas. Quod neque apud vos, neque apud nos, ut praxi, Atticus missis aliquibus suorum vel dicere voluit vel demonstrare completum, quemadmodum Antiochenæ ecclesie frater et coepiscopus noster Alexander digna legatione et prosecutus est et probavit. Quibus omnibus utique interesse dignatus, cognovisti quemadmodum singillatim omnia scriptorum nostrorum antehac de causa beatissimi Joannis quondam episcopi nostri ^b discussis, utque illi in omnibus satis evidenter monstrarint, universa, quæ apud Antiochiam fieri debuerint, fuisse completa. Quorum amplexati pacem, utique fidem fecimus, et ^c magnum tramitem omnibus eandem ^B postulaturis ostendimus; si modo quæ discussa sunt atque completa, etiam ipsi se pro suo loco fecisse vel complisse aliquando monstraverint, communionemque, ut isti, legatione solemniter destinata, sibi rogaverint reddi. Expectamus ergo et professionem memorati de completis omnibus conditionibus, quas diversis temporibus praximus, et petitionem communionis, ut recte et petenti, et probanti se eandem mereri, reddamus, frater charissime. Nam de omnibus plenissimas ad sanctam fra-

trum nostrorum synodum dudum ^a litteras percepisti.

EPISTOLA ^c XXIII.

De pace Antiochenæ ecclesie impertita.

INNOCENTIUS BONIFACIO PRESBYTERO.

Ecclesia Antiochena, quam prius quam ad urbem perveniret Romanam, beatus apostolus Petrus sua presentia illustravit, velut germana ecclesie Romanæ, diu se ab eadem alienam esse non passa est. Nam missis legatis ita pacem postulavit, et meruit, ut et Evagrianos suis ordinibus ac locis, intermerata ordinatione quam acceperant a memorato ^b, susciperet: et Joannis sanctæ memoriæ vel clericos vel laicos in unum colligeret atque congregaret, promittens ipsius civitatis episcopus frater meus Alexander (*Vide epist. 19, n. 1*), etiam si quis forte vel a nobis, vel aliunde, posterioris ordinationis ad eosdem venerit, se sine controversia receptorum, ac nomen episcopi memorati (*Joannis*) inter quiescentes episcopos recitaturum. Cui rei nos reveris tradidisse manus, frater charissime, et eos in nostra viscera recepisse: ne diu membra, quæ requisiverant sanitatem, ab unitate corporis haberentur aliena. Omnia vero, quæ per ordinem gesta sunt, filius meus diaconus Paulus, harum scilicet portitor litterarum, dilectioni tuæ poterit enarrare, ut et

Unde et huic papæ epistolæ hujus scribendæ occasio data est. Quo tempore scripta sit, vel ex hac simplici expositione colligitur. Non neque simul cum tribus superioribus, neque multo post conscriptam esse apparet: sed tantum inter hanc et illas cogitandum est intervallum, quantum opus fuit, ut Maximianus e Romana synodo Constantinopolim perveniret, atque inde litteræ ejus in Attici gratiam reddi Innocentio potuissent. Quo pacto id quod desiderabat Innocentius ab Attico, Alexander in regiam urbem veniens imperavit, Atticus ipse apud Nicephorum lib. xiv, c. 26, narrat.

^a Innocentii cum Attico communio suspensa ideo fuerat, quia is, ut testatur Palladius pag. 95, omnium adversus Joannem *Militium artificem*, in locum illius invaserat: ita ut Orientis episcopi ac civitatis Constantinopolitani ab ejus commotione abhorrerent, vixque ille, ut secum vel inviti communicarent, Imperialis re-scripto consequi poterit. Nominatim vero Occidentis episcopi, Theodoro teste lib. v, c. 34, post mortem Chrysostomi constituerant, ut nullam episcoporum Orientis ad communionem admitterent, quoad magni hujus Doctoris nomen sacris diptychis inscripsissent. Et hanc quidem suspensæ communionis causam Innocentius in primis vult amoveri, quo cum Attico communicare valeat.

^b Unus e mss. Colb., *discusserint*: quod aliquando placuerat, quia videbatur eorum esse quæ complenda erant discutere, quorum erat compere quæ exigebantur. At postmodum relecta epistola 19, n. 1, patuit Innocentium sua in synodo discussisse, utrum his conditionibus, quas varus temporibus et scriptis pacis ob mende gratia præscripserat, fuisset satisfactum. Deinde in vulgatis ut quæ, ubi legendum ut, *ue*, id est, *et quomodo*. Mox pro *monstrarint* in Regio exemplari exstat *nuntiaverint*, et in aliquot ed. *ostenderint*.

^c Editi, *magno tramite*: corriguntur ex scriptis.

^d Merito. *eundem* quam præst. *loris* corrupte. Quamvis Innocentius, pacem postulantium scriptis non

^C contentus, etiam legationem solemnem exigere videatur, non id tamen postulabat, ut quisque suo nomine legatos ipsi mitteret: sed, ut liquet Maximiani exemplo, satis habebat si quis per legatos a quovis missos scripta sua ipsi ferret. Verum ad Atticum quod attinet, qui Joannis loco post Arsacium successus fuerat, etiam de probanda illius ordinatione tunc agebatur. Jam vero, ut supra pag. 598, n. 21, observavimus, induci coepit ille mos, ut regie urbis antistitem ordinationem non prius ratam haberent Romani pontifices, quam legatione solemniori de illa facti fuissent.

^e Quas hic memorat litteræ non exstant.

^f In edit. Concil. 14. Quæ autem 23 erat, nunc 3. A Dionysio sub titulo xli decretorum Innocentii ordinata est, et in edit. Rom. non secus atque superiores, ut ex *Cresconio* notatur descripta. Bonifacius, ad quem scribitur, non immerito is videatur presbyter Romanæ ecclesie, qui cum presbytero altero et episcopis quinque ab Honorio ad Arcadium destinatus esse in Palladii dialogo p. 54 legitur, quique Innocentio post Zosimum successit. Tum forte legatione apud Theodosium pro negotiis apostolicæ sedis fugebatur. Ex postremis verbis, quibus jubetur ut *eos informet qui pro Attici partibus intercedere solent*, epistolam hanc proxima ad Maximianum scripta non anteriorem esse liquet. Utramque simul missam jure opemur. Huic simplex apud Dionysium et Isidorum præfigitur summa: *De Antiochena ecclesia*.

^g Crab. aliaque deinceps editiones, *ab eodem*. Concinnius Merl. ut in mss. *ab eadem*, scilicet ecclesia Romana.

^h Supple *Evagrio*. Sic enim orationem prosequitur Innocentius, quasi prius *Evagrii clericos*, non *Evagrianos* dixisset. Tum in mss. *susciperent*, tanetsi in isdem subsequatur *colligeret atque congregaret*. Utrumque ita potest intelligi, ut *susciperent* ad ecclesiam, et *colligeret* ad Alexandrum, referatur. Deinde pro verbo *promittens*, quod stylo epistolari tunc recepto effertur, mallet grammaticus, *Promisit præterea*,

gaudium commune nobiscum habeas, et eos infor-
mes, qui pro Autici partibus intervenire consueve-
runt.

EPISTOLA XXIV ^a,

AD ALEXANDRUM EPISCOPUM ANTIOCHENUM.

I. Quod prima sedes beati Petri apud Antiochiam e. se
memoretur. — II. Quod non oporteat secundum
constituta Imperatorum duos esse metropolitanos
episcopos. — III. Quod Arianorum clerici non sint
suscipiendi in suis officis, quamvis ^b baptisma, quod
per eos datur, confirmet Ecclesia.

INNOCENTIUS ALEXANDRO EPISCOPO.

CAP. I. — 1. Et onus et honor nobis a tua fra-
ternitate impositus, necessarii tractatus causas in-
duxit, quo litteris vel commonitorio vestro, ut dat
sancti Spiritus gratia, respondere possimus. Revol-
ventes itaque auctoritatem Nicænæ synodi, quæ
(Can. 6) una omnium per orbem terrarum mentem
explicat sacerdotum, quæ censuit de Antiochena
ecclesia cunctis fidelibus, ne dixerim sacerdotibus,
esse necessarium custodire, qua super diocesim
suam prædictam ecclesiam, non super aliquam pro-

vinciam ^c recognoscimus constitutam. Unde adver-
timus, non tam pro civitatis magnificentia hoc eidem
attributum, quam quod ^d prima primi apostoli
sedes esse moustretur, ubi et nomen accepit religio
Christiana, et quæ conventum ^e Apostolorum apud
se fieri celeberrimum meruit (Act. xi), quæque
urbis Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in tran-
situ meruit, ista susceptum apud se consummatum-
que gauderet (Nicol. I, epist. 8). Itaque arbitramur,
^f frater charissime, ut sicut metropolitanos auctori-
tate singulari, sic et cæteros non sine per-
missu conscientiaque tua sinas episcopos procreari.
In quibus hunc modum recte servabis, ut longe
positos litteris datis ordinari censeas ab his, qui
nunc eos suo tantum ordinant arbitratu: vicinos
autem, si æstimas, ad manus impositionem tuæ gra-
tiæ statuas pervenire. Quorum enim te maxima
^g exspectat cura, præcipue tuum debent mereri judi-
cium.

CAP. II. — 2. Nam (Nicolaus I, hæc laudat, epist.
52, n. 6) quod sciscitaris, utrum divisis imperiali
judicio provinciis, ut duæ metropoles fiant, sic duo
metropolitani episcopi debeant nominari; non ^h esse

^a In edit. Concil. 18. Quæ autem erat 24, nunc 29.
In edit. Rom. etiam epistola huic communis
cum superioribus apponitur nota, Ex Cresconio. Ipse
Cresconius Breviar. c. 53 eam secundum divisionem
a Dionysio iudicantem laudat. Is quippe tres in titulos,
sæu decreta, scilicet xv, xvi et xvii, illam partiti-
tus est, decretis singulis præfixa summa, quam de
mare Hispanæ collectionis auctor et Isidorus ex-
scripserunt. Divisionem eandem cum tituli seu ca-
pituli cuiusque summa a Dionysio præfixa hic re-
præsentamus. Quamvis autem nullam hæc epistola
præ se ferat temporis notam, non videtur tamen a
superioribus sejungenda; maxime cum probabile sit,
Alexandrum Innocentii epistola 20 invitatum ut
ipsam litteris suis crebrius recoreret, oblatam amici-
tiam colere, et scrupulis, quibus movebatur, quam
primum propositis utidem sibi effocere non distu-
lisset.

^b Ita exemplaria Dionys. in Indico generali. At
intra contextum epistolæ titulus repetitur cum hu-
jusmodi mutatione: *quamvis eorum capitula, quod
catholicum constat, confirmet Ecclesia; idque Isidorus
et eximie Concil. edit. præstulerunt.*

^c Hoc est, quam non provincie uni, sed toti
Orientali diocesi, quæ quindecim provinciis consta-
bat, præses debere constituit. Istud Antiochenæ
sedis in Orientem jus a Nicæna synodo assertum
Hieronymus epist. 61, ad Pammach. adversus Joan-
nem Jerosol. vindicat et explicat his verbis: *Tu qui
regulus quæris ecclesiasticas, et Nicæni concilii cano-
nicus uteris, responde mihi, ad Alexandrinum episco-
pum in Palaestina quid perlines? Ni fallor, hoc ibi de-
cernitur, ut Palaestina metropolis Cæsariensis, et totius
Orientis Antiochia. Aut igitur ad Cæsariensem episco-
pum referre debueras; aut, si procul repetendum judi-
cium erat, Antiochiam potius dirigenda litteræ. Ubi
respicit Hieronymus ad Nicænos canones 6 et 7. Porro
Nicæna synodus Antiochiam non tam constitu-
it, quam constitutam recognoscit super diocesim
suam, eique hæc prerogativam illam servari
vult.*

^d In Reg. ms. doest primi. In uno Coll. exstat,
prima sedes apostolica esse. Ex hoc loco porro patet
est cur Innocentius epist. 18, n. 1, Antiochenos
apostolicæ sedis condiscipulos vocet.

^e Apostolorum conventum Antiochiæ celebratum
etiam Gregorius Pisinuutensium episcopus in Ni-
cæno II concilio tom. vii, Concil. Lab. pag. 63, non
tantum laudat, sed et canonem pro imaginibus ex eo
profert. Eruditi tamen nullam ibi Apostolorum con-
ventum habitum censent. Quæ de re vide Tillmon-
tium tom. I Hist. Eccl. pag. 525. Sed is Innocentii
locus saltem argumento est, non recensuisse
scriptum illud, quod pro Antiochena concilio ab
Apostolis celebrato prædictos episcopos laudavit;
adeoque spernendam non esse quam ille pro imagi-
nibus ex eo protulit auctoritatem: non quo canon
ille Apostolis vere adjudicaretur, sed quo non recen-
tor sæculo ix, esse verisimiliter credatur.

^f Corb. ms., *fratres charissimi, ut sicut metropoli-
tanus ordinat: mendose.*

^g Nicolaus I, epist. al. 42, n. 9, hunc locum ad
sedem suam accomodatans ita loquitur: *Omnium
antique qui Ecclesias faciunt cura construngitur,
atque omnium (forte omnes) quorum nos maxime cura
exspectat, nostram præcipue debent promoveri judi-
cium, sicut Innocentius ad Alexandram, etc. Et epist.
al. 1, append. 4, ubi ipsa restitit Innocentii verba,
infert: Ergo quia totius nos Ecclesiæ cura præstola-
tur. Ex quo sequitur, ut Nicolaus hic verbum exspe-
ctat, pro eo quod vulgo sonat, huc est pro præstolatur,
dictam esse intellexerit. Nobis tamen persuasum est,
illud hic antiquo more pingi pro spectat, nec aliud
sibi velle istud te exspectat, nisi ad te pertinet. Quæ
interpretatio ipsi Nicolai scopo longe aptior fuisse.*

^h Editi. ms. coll. Hispan. et Isid., non crederentur;
Nicolaus I et eundem coll. Hadr., non ergo videri;
corriguntur ope Dionysiani exemplari Regil. in quo
exstat non creere videri. Ab hac Innocentii sententia
dissonat, quod Chalcedonenis synodus can. 17
constituit, ut si civitas aliqua ab imperatoria aucto-
ritate innovata est, vel deinceps innovata fuerit, civiles
et publicas formas ecclesiasticarum quoque parochiarum
ordo sequatur. Tamen adversus eos, qui præter ec-
clesiasticam statuta facientes litterarum imperialis
auctoritate in duo provinciam unam dividunt, hæc ut
ex hoc facto duo metropolitani esse videntur in una
provincia, eadem synodus can. 13, decrevit, ut qui
hæc deinceps tentaverit, gradus proprii amissione
multetur.

vere visum est ad mobilitatem necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari; honoresque aut divisiones perpeti, quas pro suis causis faciendas duxerit Imperator. Ergo secundum pristinum provinciarum morem metropolitanos episcopos convenit ^a numerari.

3. Cyprios sane asseris olim Arianae impietatis potentia fatigatos non tenuisse Nicænos canones (5 et 6) in ordinandis sibi episcopis, et usque adhuc habere præsumptum, ut suo arbitrato ordinent, neminem consulentes. Quocirca persuademus eis, ut curent juxta canonum fidem ^b catholicam sapere, atque nunquam cum cæteris sentire provinciis, ut appareat sancti Spiritus gratia ipsos quoque ut omnes Ecclesias gubernari.

4. CAP. III. — Arianos præterea (1, q. 1, c. 75),

^a Ita mss. At in vulgatis, *nominari*.

^b Etsi temere ac præter mss. auctoritatem Crab. hic repetit verbum *fidem*: ea tamen repetitio in sequentibus edit. retenta est. Neque vero hic de *fide* agitur, sed de disciplina canonum regulis instituta et universæ Ecclesiae usu recepta. Hortatur Innocentius Cyprios ut curent sapere juxta catholicam canonum intelligentiam. Non Alexander tantum, sed et successores ejus Cypriorum episcoporum ordinationes sibi arrogarunt: sed reclamavit constanter Cyprius. De hac controversia exstat Ephesinae synodi actio 7, in qua cum Zeno Carii Cypri episcopus dixisset. *A sanctis Apostolis nunquam possunt ostendere, quod adfuerit Antiochenus et ordinaverit, vel communicaverit nunquam insuetæ ordinationis gratiam. Sancta synodus dixit: Memor sit sancta synodus canonis (scilicet 6) sanctorum patrum in Nicæa congregatorum, qui conservat unicuique priscam dignitatem.* Vide et quæ antecedunt et quæ consequuntur. Hoc autem in negotio Innocentius, Cyprius et Ephesina synodus in eo consentiunt, quod omnes velint Nicænos canones servari. Neque auctor fuit Innocentius Cyprius, ut ab Antiocheno præsumptè ordinari se paterentur, nisi quatenus ex Alexandri fide pro certo ponebat illos sibi hoc jus contra primum morem usurpasse.

^c In mss. *cæterosque*.

^d Quid sibi velit illud *sub imagine pœnitentiæ* rursus ad epistolæ calcem repetitum quæritur. Recurret et in epistola sequenti n. 7 *imaginis* nomen, ubi *Dominici diei et beati seræ* (quibus Christus passus est et resurrexit) *per singulas hebdomadas reparanda imago* prædicatur. Sed magis ad hunc locum illustrandum conferat aliter epistola 29, n. 2, ubi inducuntur Pelagius ac Coelestinus veluti *perversis instructi, immo destructi verborum argentiis, sub imagine catholice fidei disputantes*. Ut enim ibi *imago catholice fidei* vocatur, quod quamdam catholice fidei speciem præ se ferat; ita et hic quod quamdam præ se fert pœnitentiæ imaginem, *pœnitentiæ imago* nuncupatur. Nec immerito Innocentius impositionem manus, qua olim hæretici correcti fidelibus statim sociabantur, *imaginem pœnitentiæ* appellavit: quia nimirum ista impositio quamdam habebat pœnitentiæ professionem. Quocirca Augustinus lib. de Bapt. contra Donatist. c. 2 apposite ad mentem hujus papæ ait: *Manus impositio si non adhiberetur ab hæresi orientibus, tantquam extra omnem calypni esse judicarentur. Propter charitatis autem copulationem, quod est maximum donum Spiritus sancti, sine quo non vident ad salutem quæcumque alia sancta in homine fuerint, manus hæreticis correctis imponitur.* At hæc manus impositio rem pœnitentiæ non habebat, hoc est vestium sordes, crebra jejunia, aliosque fructuosæ pœnitentiæ labores et apparatus, quibus subiciebantur, qui a fidelium cœtu segregati, ad eumdem non nisi post longam satis-

^e cæterasque hujusmodi pestes, quia eorum laicos conversos ad Dominum, sub imagine ^d pœnitentiæ ac sancti Spiritus sanctificatione per manus impositionem suscipimus, non videtur clericos eorum cum sacerdotii aut ministerii cujuscumque suscipi debere dignitate: quoniam quibus solum baptismum ratum esse ^e permittimus, quod utique in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti perficitur, nec sanctum Spiritum eos habere ex illo baptismo illisque mysteriis arbitramur: quoniam cum a catholica fide eorum auctores desciscerent, perfectionem Spiritus, quam acceperant, amiserunt. Nec dare ejus plenitudinem possunt, quæ maxime in ordinationibus operatur, quam per impietatis suæ perfidiam potius, quam ^f fidem dixerim, perdidit. Qui fieri potest, ut eorum profanos sacerdotes dignos Christi honoribus ^g arbi-

^h factionem admittebantur. Hujus igitur pœnitentiæ adumbratio dumtaxat et imago erat.

Porro hæreticorum ad Ecclesiam redeuntium duo genera Siricius, Innocentius ac Vigilius papa distinguunt: unum eorum qui apud hæreticos, puta Novatianos, Donatistas aut Arianos baptizati ad Ecclesiam se recipiunt; alterum eorum, qui baptismo in Ecclesia catholica suscepto ab hæreticis illis rebaptizari se permiserunt. Et utrisque quidem manus impositionem præscribunt, sed quæ in primis pœnitentiæ imaginem præ se ferat tantum, in postremis rem exhibeat. De primis Siricius epist. 1, n. 2, sic loquitur: *Quos nos cum Novatianis aliisque hæreticis, vicit in synodo (Nicæna) constitutum, per invocationem solam septiformis Spiritus episcopali manus impositione Catholicorum conveni sciamus.* De iisdem rursus epist. 4, c. 8, hæc habet: *Ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus impositionem suscipiantur.* At ab his aliis distinguendus notat subjecta hac exceptione, *præter eos quos rebaptizant.* Siricii mentem Innocentius noster epist. 2, n. 11, explicat, ubi pariter præcipit, *Ut venientes a Novatianis vel Montensibus per manus impositionem suscipiantur*; sed exceptionem explicatorem subjicit in hunc modum, *præter eos, qui si forte a nobis ad illos transeunt rebaptizati sunt: hi si respicientes et ruinam suam cogitantes redire maluerint, sub longa pœnitentiæ satisfactione admittendi sunt.* Primi igitur suscipiebantur *sub imagine pœnitentiæ*; quia manus illis imponebatur ad accipiendum Spiritum sanctum, ita ut nulla pœnitentiæ satisfactio sequeretur. At alii non jam sub imagine, sed sub re ipsa pœnitentiæ admittiebantur; quia non nisi *sub longa pœnitentiæ satisfactione*, quæ impositionem manus excepibat, eis commisso indulgebatur. Duplicem illam manus impositionem aperte distinguens Vigilius papa epist. 2, ad Proleturum (seu ut corrupte in vulgatis circumfertur ad Etherium), n. 4, explanationem nostram illustrat et confirmat, ubi de his qui rebaptizati sunt pariter edicit: *Quorum tamen reconciliatio non per illam impositionem manus, quæ per invocationem sancti Spiritus operatur, sed per illam qua pœnitentiæ fructus acquiritur et sanctæ communionis restitutio perficitur.*

ⁱ Exempla coll. Hadr. *permittimus*. Rectius Dion. cum aliis codicibus tum scriptis, tum editis, *permittimus*. Quod nunc non permittit Innocentius, quia nulla subest necessitas, pro necessitate et remedio, permitti posse supra epist. 16, n. 9 et 10, fatetur.

^f In vulgatis, *quam per fidem*. Concinnius a mss. abest particula *per*. Hic notatur, hæreticorum fidem fore perfidiam vocari, quia ut Iulianus lib. contra Const. n. 24 observat, *quidquid præter fidem unam est, perfidia non fides est*.

^g Huc spectat quod Donatistæ, quibus clericatus honor servandus promittebatur, apud Augustinum

tremur, quorum laicos imperfectos, ut dixi, ad sancti Spiritus percipiendam gratiam cum pœnitentiæ imagine recipiamus? Gravitas itaque tua hæc ad notitiam coepiscoporum, vel per synodum, si potest, vel per harum recitationem faciat pervenire: ut quæ ipse tam necessario percontatus es, et nos tam eliminate respondimus, communi omnium consensu studioque serventur.

EPISTOLA XXV^a.

Ex Dionysio Exiguo.

- I. ^b De pacis oculo dando post confecta mysteria. — II. De nominibus ante precem sacerdotis non recitandis. — III. Quod non deb ant baptizati nisi ab episcopo consignari. — IV. Quod rite omni sabbato jejunetur. — V. De fermento, quod civitatis tantum presbytris dirigatur. — VI. De energumens b. pizatis. — VII. De pœnitentibus. — VIII. De epistola S. Jacobi apostoli in qua pro infirmis orare precipitur.

Ex ms. Colbertino 952.

- I. Ut pacem in ecclesia peractis mysteriis communicantur sibi invicem tradant. — II. Ut nomina offerentium non prius, sed intra mysteria recitentur. — III. De consignandis infantibus; solis de consecrato oleo licere dare episcopis. — IV. De fermento in die sancto Paschæ, his tantum sacerdotibus, qui intra urbem sunt, tradi debere. — V. De jejuniis sabbati. — VI. De his qui post baptismum a dæmonio corripiuntur. — VII. De pœnitentibus qui modus circa diem sanctum Paschæ teneri debeat. — VIII. Ut oleum sanctum non solum sacerdotibus, sed et omnibus Christianis, in sua suorumque necessitate ungeri liceat. — IX. Ut pœnitentibus oleum sanctum, sicut et alia sacramenta, pœnitentiæ tempore non concedatur.

INNOCENTIUS DECENTIO episcopo Eugubino ^c salutem.

1. Si (Ivo p. 4, c. 67) instituta ecclesiastica, ut

epist. 185. n. 44, obijciunt: Si ergo oportet ut nos extra Ecclesiam et adversus Ecclesiam fuiss. pœnit. et, quomodo post ist. m. pœnitenti. m. apud eos clerici vel etiam episcopi perm. nemus? Quibus respondet Augustinus: Hoc non fieret, quoniam revera, quod fatendum est, fieri non deberet, nisi p. cis ipsius compositione saniretur. Fieri autem non deberet, quia Christi honoribus non sunt digni, qui reprehensionis expertes non sunt.

^a In edit. Concil. 1. Quæ autem 25 erat, nunc 30. Epistolam hanc exhibent Corbeense exemplar sæculo sexto exaratum, et Codex a Quersnello vulgatus, necnon collectiones Dionysii Exigui, Hadriani Hispana et Isidori. A Dionysio appellatur epistol. regularis, atque omnibus Innocentii decretis sub titulis octo, id est I, II, etc., ad VIII præponitur. Nam laudant tacito quidem Laurentii nomine concilium Hispale. se II anno 619 habitum c. 7, Parisiense VI ann. 829, lib. 2, c. 27; illo autem appellato Isidorus Hispal lib. II Offic. eccl. c. 26, Mellense concilium ann. 845 c. 44, et Nicolaus I, epist. alias 2, append. 2.

^b Pro subnexis titulis, qui ex Dionysianis atque codicis a Quersnello vulgati exemplaribus describuntur hos exhibet vetus codex Corbeiensis. I. De pacem qualiter in ecclesia dare debet. II. De nominibus recit. III. De signandis infantibus. IV. De fermento. V. De baptizatis qui postea a dæmonio vexan-

tur sunt a beatis Apostolis tradita, integra vellent servare Domini sacerdotes, nulla diversitas, nulla varietas in ipsis ordinibus et consecrationibus haberetur. Sed dum unusquisque non quod traditum est, sed quod sibi visum fuerit, hoc æstimat esse tenendum, inde diversa in diversis locis vel ecclesiis aut teneri, aut celebrari videntur; ac fit scandalum populis, qui dum nesciunt traditiones antiquas humana præsumptione corruptas, putent sibi aut ecclesias non convenire, aut ^d ab Apostolis vel apostolicis viris contrarietatem inductam (Dist. 5, c. 11).

2. Quis enim nesciat aut non advertat, id quod a principe Apostolorum Petro Romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc usque custoditur, ab omnibus debere servari; nec superduci aut introduci aliquid, quod auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum? præsertim cum sit manifestum, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam, et insulas ^e interjacentes, nullum instituisse ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerint sacerdotes. Aut legant, si in his provinciis alius Apostolorum invenitur, aut legitur docuisse. Qui si non legunt, quia nusquam inveniunt, oportet eos hoc sequi, quod Ecclesia Romana custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est, ne dum peregrinis assertionibus student, caput institutionum videantur omittere.

3. Sæpe dilectionem tuam ad Urbem venisse, ac nobiscum in ecclesia convenisse, non dubium est, et quem morem vel in consecrandis mysteriis; vel in cæteris agendis arcanis teneat, cognovisse. Quod sufficere ^f ad informationem ecclesiæ tuæ, vel reformationem, si præces ores tui minus aliquid aut aliter tenuerunt, satis certum habemus, nisi de aliquibus consulendos nos esse duxit-

tur. VI. De inungendis infirmis.

^c Unus codex Colb., Capuano. Alii probè notæ, Egub. no. In exemplis Dion. ubi legitur Eugubino, additur salutem, quod et in vulgatis inde expressum est.

^d Corb. ms. cum uno Colb. aut Apostolis. Tum cum idem alii tres, vel apostolicis ipsis, non raris. Deinde unus Colb., contraria et non utenda inducta. Jam supra epist. 17. n. 9, Innocentium ad vinum commendantem regulas reteres, quas ab Apostolis vel apostolicis viris traditas Ecclesia Romana custodit.

^e Supple terrasque. Ille prius iis qui una fidei communione ac societate cum Gallis copulabantur, librum de Synodis scribens, cum isdem Germanæ primas et secunde Britanniarumque episcopos recenset. His si adjunguntur variæ Illyrici provinciæ, quas Innocentius epist. 13. n. 2. suam in eas vicem Rulo committens recenset, diocæseon, quæ ad Romanum patriarchatum attinent, satis accurata habebitur enumeratio. Ex ecclesiis autem ab hoc papa nominatis, non desunt quæ excipiendum censeant Lugdunensem, quam neque a Petro neque a successoribus ejus primum sacerdotem suum accepisse arbitrantur. Sed opinionis hujus auctor, a quoniam Potinus primus ejusdem ecclesiæ præsul vel ordinatus vel missus sit, sibi incompertum esse alibi f. etur.

^f Verbum arbitrarer in priscis edit. concil. ut in mss. hic additur.

ses. Quibus idcirco respondemus, non quod te aliqua A ignorare credamus, sed ut majori auctoritate vel tuos instituas, vel si qui a Romanæ Ecclesiæ institutionibus errant, aut commoneas, aut indicare non differas, ut scire valeamus qui sint, qui aut novitates inducunt, aut alterius ecclesiæ, quam Romanæ, existimant consuetudinem esse servandam.

CAP. I. — 4. Pacem igitur asseris ante confecta mysteria quosdam populis imperare (*De consec. dist. 2, c. 9*), vel sibi inter se sacerdotes tradere, cum post omnia, quæ aperire non debeo, pax sit a necessario indicenda, per quam constet populum ad omnia, quæ in mysteriis aguntur atque in ecclesia celebrantur, præbuisse consensum, ac finita esse pacis concludentis signaculo demonstrantur.

CAP. II. — 5. De nominibus vero (*De consec. dist. 1, c. ult.*) recitandis, antequam precem sacer-

a Merlin. ac plures mss. *necessaria*. Non unus hac in re fuit ecclesiarum usus. In constitutionibus Apostolorum Clementis nomine vulgatis lib. II, c. 61, *oblationem* excipit pacis osculum. Inno pacis osculum, Justino martyre apolog. 2, ad Antoninum Pium, teste, ipsam oblationem antecedeat. *Precibus finitis*, inquit, *mutuis nos oculis salutamus. Deinde ei, qui fratribus præest, offertur panis et poculum aquæ et vini.* Ritum illum Laodicena synodus can. 19 ita enuntiat: *Postquam dederit episcopus presbyteris osculum pacis, tunc laici pacem sibi tribuent, et ita sancta celebrabitur oblatio.* In Mozarabum Missali ad Dominicam Adventus pax ante Illationem, seu ut loquimur præfationem, indicenda atque offerenda populis præscribitur, ut apti sint sacrosanctis mysteriis Dei interesse. Eadem ratione in quibusdam aliis, puta Sarsberiensis ecclesiæ, jubetur sacerdos diacono et subdiacono pacis osculum offerre, quo sint apti sacrosancti altaris Domini ministerio, adeoque antequam sacra mysteria celebrentur. His suffragatur vetus Ordo Gallicanus, in quo *collectio ad pacem*, seu, post pacem datam, Illationi passim præponitur. Notanda illa Innocentii cautio ac reverentia, qua etiam episcopo scribens, de mysteriis dicit, *quæ aperire non debeo*. Hæc certe novæ heterodoxorum de illis mysteriis opinionis locum non permitit.

b Merl. *Prius enim oblationes sunt commendandæ, ac tunc nomina edicenda.* In uno autem ms. Colb. post verbum *commendandæ*, subjicitur: *Et nomina offerentium non ante nisi infra mysteria recitentur.* Ac tunc eorum oblationes sunt edicendæ, ut inter sacra, etc., haud dubie ex marginali nota scholiasticis, quem in suo exemplari, ut in altero Colb. habetur, quorum sunt oblationes edicendæ, præ quorum sunt edicenda, legisse liquet. Quæ lectio laveret mori, quem Hieronymus in Ezechielis caput 18 carpendum censuit his verbis: *Multos conspicimus, qui opprimunt per potentiam, vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, et in suis sceleribus gloriantur, publiceque diaconus recitet offerentium nomina: TANTUM OFFERT ILLA, TANTUM ILLE POLLICITUS EST, placentque sibi ad plausum populi.* Sed apertum est, Innocentium hujusmodi jactantiam non probare, utpote qui velit ut fidelium oblationes Deo, non populo, nec publica diaconi recitatione, sed tacita sacerdotis oratione commendentur. Præceptum illius anno 794 Francofordiense concilium renovavit, edito decreto de non recitandis nominibus antequam oblatio offeratur. Quod enim ibi hæc synodus *oblationem*, hoc Innocentius supra *precem* vocat. Et utroque illo nomine id quod *Canonem* appellamus intelligitur. Hinc Gregorius Magnus in eadem epistola ad Joannem alias 64, Indict. 2, ubi præmissis a nonnullis expositulatum esse, quod *orationem Dominicam* mox post *CANONEM*

dos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina (recitanda sunt, sua oratione commendet, quam superfluum sit, et ipse pro tua prudentia recognoscis, ut cujus hostiam necdum Deo offeras, ejus ante nomen insinues, quamvis illi incognitum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandæ, ac tunc eorum nomina, quorum sunt, edicenda; ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus.

CAP. III. — 6. De consignandis vero infantibus manifestum est, non ab alio, quam ab episcopo fieri licere (*De consec. dist. 4, c. 119*). Nam presbyteri licet c secundi sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent (*Ivo p. 1, c. 265*). Hoc autem b pontificium solis deberi episcopis, ut vel consignent, vel paraclatum Spiritum tradant, non solum,

dici statuisset, deinde subdit, *Orationem Dominicam idcirco mox post PRECEM dicimus.* Eundem sacrorum mysteriorum partem etiam *ϠϠας* Socrates lib. VII, c. 25, nuncupat. Quocirca Innocentius ac Francofordiensi synodus non probant eos, qui cum Orientali ecclesia ante canonem nomina recitabant, seu, ut Cyprianus epist. 10, ad clerum suum loquitur, *nomina offerebant.* Eum tamen usum, quem improbant, etiam postea in Galliis atque Hispaniis receptum fuisse antiquus ordo Gallicanus atque Mozarabum Missale fidei faciunt.

c In vulgatis desideratur *secundi*: quod vetustioris ms. Corb. aliorumque duorum auctoritate revocamus. Huc spectat illud Optati lib. 1: *Quid diaconos in tertio, quid presbyteros in secundo sacerdotio commemorem? Ipsi apices et principes omnium episcopi.*

d Ita mox dicti mss. Alii vero libri, *Hæc autem pontificibus solis deberi, ut vel consignent.* Hoc Innocentii dictum Theologi de jure ordinario interpretari solent. Et Hieronymus quidem dial. adversus Lucifer. docet eum usum, quo in *Ecclesia baptizatus nisi per manus episcopi non accipit Spiritum sanctum, ad honorem potius sacerdotii, quam ad legis necessitatem esse institutum.* Neque solum idem doctor consignandi jus presbyteris asserere videtur, sed et ejus usum aliquando eis permitti in epistola ad Evangelium innuit, ubi ait: *Quid enim facit excepta ordinatione episcopus, quod presbyter non faciat? Cui consentaneum est quod Chrysostomus homil. II, in 1 epistolam ad Timotheum, de episcopis scribit: Sola quippe ordinatione superiores sunt, atque hoc tantum plus quam presbyteri habere videntur.* Gregorius quia dem lib. IV, epist. 9, ad Januarium Caralis in Sardinia episcopum scribit: *Presbyteri baptizandos ungant in pectore, ut episcopi postmodum ungere debeant in fronte.* Verum ibid., epist. alias 24, ad eundem rescribit: *Pervenit quoque ad nos quosdam scandalizatos fuisse, quod presbyteros chrismate tangere eos qui baptizandi sunt prohibuimus.* Quibus primo respondet, *Et nos quidem secundum usum veterem ecclesie nostræ fecimus; tum adiit, Sed si omnino hac de re aliqui contristantur; ubi episcopi desunt, ut presbyteri etiam in frontibus baptizandos chrismate tangere debeant concedimus.* Neque his a-versatur Gelasius, cum epist. 12, c. 6, presbyteris præcipit *non conficiendi chrismatis, non consignationis pontificalis adhibendæ sibi met arripere facultatem.* Aliud est enim iujusmodi facultatem sibi met arripere, et aliud concessa potestate uti. In commentariis Ambrosii nomine vulgatis in Ephes. c. IV legere est: *Apud Ægyptum presbyteri consignant, si presens non sit episcopus.* Quibus concinit et quod antiquus auctor questionum ex utroque Testam. mixtim apud Au-

consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum et illa lectio Actuum Apostolorum, quæ asserit, Petrum et Joannem esse directos, qui jam baptizatis traderent Spiritum sanctum. Nam presbyteris, sive extra episcopum sive præsentem episcopo cum baptizant, chrismate baptizatos ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum, non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum paracletum. Verba vero dicere a non possum, ne magis proderet videar, quam ad consultationem respondere.

CAP. IV. — 7. Sabbato vero (*De consecr. dist. 3, c. 13*) jejunandum esse, ratio evidētissima demonstrat. Nam (*Ivo p. 4, c. 28*) si diem Dominicum ob venerabilem resurrectionem Domini nostri Jesu Christi non solum in Pascha celebramus, verum etiam per singulos circulos hebdomadarum, ipsius diei imaginem frequentamus, ac sexta feria propter passionem Domini jejunamus, sabbatum præmittere non debemus, quod inter tristitiam atque lætitudinem temporis illius videtur inclusum. Nam utique constat, Apostolos biduo isto et in mœrore fuisse, et propter metum Judæorum se occuluisse. Quod utique non dubium est, in tantum eos jejunasse biduo memorato (*Joan. xx*), ut traditio Ecclesiæ habeat, isto biduo

gustin. append. tom. III, cap. 101, tradit: *In Alexandria et per totam Ægyptum, si desit episcopus, consecrat (rectius Colb. ms. consignat) presbyter. Atque hic usus etiamnum apud Græcos obtinet. Neque ab eo abhorre videtur concilium Toletanum I, can. 20, quo statutum est diaconum non chrismare, sed presbyterum absente episcopo; præsentem vero, si ab ipso fuerit præceptum; sicut nec Aranscanum I, can. 11, et Epaonense can. 16, dum hæreticos in mortis discrimine positos, si catholici esse desiderant, si episcopus desit, a presbyteris cum benedictione et chrismate consignari volunt. Ad Innocentium quod attinet, tum ex hoc, tum ex superioribus decretis ac totius epistolæ præmio apparet, hoc eum maxime cavere voluisse, ne ecclesiæ, quæ a Romana fidem susceperunt, ad alienos ab ejusdem ecclesiæ consuetudine ritus declinarent. Morem illi gereus concilium Hispanense II anno 649 habitum c. 7 defuit, presbyteris non licere nec chrisma conficere, nec chrismate baptizatorum frontem signare. Ad ipsius quoque imitationem Theodulfus Aurelianensis episc. lib. de Bapt. c. 17 concludit: Quod ergo presbyteris baptizatos chrismate ungere licet, Spiritum vero sanctum per manus impositionem tradere non licet, antiquus iste mos ab Apostolis (hoc est Apostolorum exemplo in Actibus consignato) est traditus. Neque presbyteris solum, sed etiam chorepiscopis et concilium Parisiense VI, ann. 827, part. II, c. 27, et Meldense ann. 843, c. 44, hanc potestatem negant. Quæ circa Isaac Lingonensis episcopus tit. XI, can. 30, decernit: Si quis non ab episcopo, sed a chorepiscopo fuerit confirmatus, reiterari aliis benedictionibus debet. Id ipsum et Capitulare anni 805, apud Baluz. pag. 331, ut Leonis III antea consulti auctoritate fultum edicit.*

^a Hinc non sola frontis unctione, sed et præscriptis quorundam verborum formulis Confirmationis sacramentum perfectum fuisse conficitur. Verum hæc verba dum Innocentius consulto tacet, quanta antiquorum fuerit religio ne sacramentorum mysteria retogerent, palam facit. Hujus rei frequentiora sunt exempla, cum illis de Eucharistia sermo est.

^b In ms. qui (Quen. hic addit dies) inclausus.

sacramenta penitus non celebrari. Quæ utique forma per singulas tenenda est hebdomadas propter id, quod commemoratio diei illius semper est celebranda. Quod si putant, semel atque uno sabbato jejunandum; ergo et ^a Dominica, et sexta feria semel in Pascha erit utique celebranda. Si autem Dominici diei ac sextæ feriæ per singulas hebdomadas reparanda imago est; dementis est, bidui agere consuetudinem sabbato prætermisso; cum non disparerem habeat causam, a sexta videlicet feria, in qua Dominus passus est, quando et ad inferos fuit, ut tertia die resurgens redderet lætitudinem post biduanam tristitiam præcedentem. Non ergo nos negamus sexta feria jejunandum; sed dicimus et sabbato hoc agendum, quia ambo dies tristitiam Apostolis, vel his qui Christum secuti sunt, indixerunt. Qui die Dominico hilarati, non solum ipsum festivissimum esse voluerunt, verum etiam per omnes hebdomadas frequentandum esse duxerunt.

CAP. V. — 8. De fermento vero, quod die Dominica per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti, cum omnes ecclesiæ nostræ intra civitatem sint constitutæ. Quarum presbyteri, quia die ipsa propter plebem sibi creditam nobiscum convenire non possunt; idcirco fermentum ^f a nobis confectum

Ejusdem Quenelli ad calcem operum Leonis specialem de jejuniis sabbati in ecclesia Romana Dissertationem consule, si lubet.

^c Capitularium lib. VII, c. 450, ubi habetur, Canonibus quippe jubentibus biduo isto sacramenta non debent celebrari, ad hunc locum respici non temere conjectemus. Hunc ipsum morem libro pontificali præscriptum esse Rothomagense concilium ann. 1072 c. 22 memorat.

^d Supple, jejuniis ab Apostolis servati. Nam proximus de sacramentis biduo ante resurrectionem Domini non celebratis sermo tantum in transcurso fit, utpote ad asserendum sabbati jejunium unice adjectus, idque ipsa orationis series confirmat. Ait quidem Socrates lib. V, c. 22: Cum omnes ubique terrarum ecclesiæ per singulas hebdomadas die sabbati sacra mysteria celebrent, Alexandrini tamen et Romani, vetustam traditionem secuti, id facere detrectant. Sed sæcus suadent Gregorii Gelasiique liturgiæ, quæ etiam Quadragesimæ sabbatis Missas præscribunt. Nec Hieronymus epist. 28, ad Lucinum scripsisset: De sabbato quod queris, utrum jejunandum sit; et de Eucharistia, an accipienda quotidie, quod Romanæ ecclesiæ observare perhibentur, nisi sacra mysteria, ex quibus Eucharistia percipitur, quotidie fuissent celebrata. Eundem Eucharistiæ quotidie percipiendæ usum Augustinus epist. 54, ad Januarium, n. 4, tradit. Ex quo sequitur, ut et quotidie celebrata sint divina mysteria. Non enim vulgo extra illorum celebrationem Eucharistia nisi ab ægrotis percipiebatur. Id forte quod mox attulimus, dixit Socrates, quia Romani Alexandrinique, sabbati solemnitate in Dominicam translata, utrumque illum diem pari religione celebrare detrectarent.

^e In miss. Dominicum. . . celebrandum. Pessime autem apud Merl. et Crab., Dominica. . . celebrandum.

^f In uno ms. Cotb. desideratur a nobis confectum. Fermenti nomine alii benedictum panem, qui Eucharistiæ vice sit, alii vero longe plures Eucharistiam ipsam hic intelligunt. Et vero illam in Ordine Romano fermenti vocabulo sæpius designari Babilonius noster observat. Neque verendum, ne hac postrema intelligentia eorum juvenet opinio, qui

per acolythos accipiunt, ut se a nostra communione, maxime illa die, non judicent separatos. Quod per a parœcias fieri debere non puto; quia nec longe portanda sunt sacramenta (nec nos per cœmeteria diversa constitutis presbyteris destinamus)^b et presbyteri eorum conficiendorum jus habeant atque licentiam.

CAP. VI. — 0. De his vero baptizatis, qui postea

Eucharistiam ex fermentato pane olim in Ecclesia Latina confectam potant. Valde enim leve est quod inde in opinionis hujus gratiam deducitur argumentum. Quippe venerandum illud sacramentum, pro illorum temporum consuetudine, qua sacra rei arcanum profanis legere affectabant, cum ad ecclesias mitteretur, apposite vocatum est fermentum, ut quemadmodum fermentum in farinam immisium, etque commixtum, totam conglutinat, ita eis quoddam unitiois atque communionis mutue vinculum esse significaretur. Ea ratione ipse Christus etiam extra Eucharistiæ sacramentum in encyclo epistolarum ad Leonem augustum misarum codice, epist. 57, tom. IV Concil. Lab. pag. 920, *fermentum* appellatur, ob idque concilium Chalcedonense ab episcopis Phœnicie maritimæ laudatur, quod eos, qui *prodigiose, non ex Dei genitrice virgine esse nostrum fermentum credunt, destraxit*. Fermenti autem vocabulo ne meram eulogiam ab Innocentio intelligi censeamus, vetat subjecta ipsius ratio, qua hunc mittendi fermenti ritum neque in Eugubinam ecclesiam, neque in cæteras, quæ plures intra unam civitatem titulos non haberent, convenire docet, quia nimirum sacramenta non longe portanda sunt. Nam eulogiam seu benedictum panem sine ullo discrimine longius ferri posse si quis negaret, revinceretur epistolis tum Paulini Nolani apud Augustinum 24 n. 6, 25 n. 5, et 32 n. 3, necnon ipsius Augustini epistola olim 34, nunc 51, n. 9, in quibus sanctos illos viros ab Italia in Africam, ac vicissim, benedictos panes sibi invicem in unitatis seu communionis mutue symbolum mississe legimus. Fermenti autem ad ecclesias mittendi ritus, qui forsitan Romanæ civitati peculiaris fuit, Melchiodi attribuitur, uti supra pag. 559 observatum est, ubi et plura de hac re disseruimus.

^a Editi, *parochias*. In exemplis Dion. et Hadr. *parœcias* seu *parrœcias*. In veterrimo Corb. *proicias*, haud dubie pro *parœcias*. Ex quo colligere est non id primum, sed temporis decursu obtinuisse, ut *parochias* seu *parrochias* antiquarii scriberent. Hoc autem nomine hic intelligit Innocentius ecclesias extra civitatem episcopalem sitas. Cœmeteria quoque apud Romanos, utpote quibus corpora intra muros condere religioni erat, extra urbes existisse nullas ignorat.

^b Quæsn. post veteres edit. concil. necnon mss. coll. Hisp. et Isid., *ut et presbyteri eorum*. Duo mss. *ut precibus eorum*. Pith., *et precibus eorum*. Lectio postmodum vulgata et sanior et potiorum est mss. Innocentius priori rationi, qua sacramenta in parœcias portari non decere docuerat, nunc alteram adfert, qua istud nec necessarium ostendit.

^c Ita aliquot probæ notæ mss. At Pith., Dion et Isid., *quærit dilectio*.

^d Sic vetus codex Corb. cum antiquis Codicis a Quæsn. vulgati exemplaribus, necnon alio probæ notæ ms. Colb. Ita et legisse videtur Dionysius, cuius exemplum Regium etiamnum habet assignari. In cæteris autem libris exstat *consignari*. Tum edit. Rom., *quod nisi episcopus præcipere*. Quæsn., *quod nisi*, suppresso hoc præter omnium codicum consensum. Intègra erit oratio, si autè illud *quod*, verbum censeo suppleatur, aut cum Regio Dion. exemplari aliisque nonnullis præferatur, *Quod hoc*

A a dæmonio, vitio aliquo aut peccato interveniente, arripiuntur, est sollicita dilectio tua, si a presbytero vel diacono possint aut debeant designari. Quod hoc, nisi episcopus præceperit, non licet. Nam eis manus imponenda omnino non est, nisi episcopus auctoritatem dederit id efficiendi. Ut autem fiat, episcopi est imperare, ut manus eis vel a presbytero vel a cæteris clericis imponatur. Nam quomodo

nisi episcopum præcipere non liceat.

Innocentium hoc loco diaconis, cum necessitas urget, Confirmationis administrandæ potestatem fecisse Joh. Morinus in quodam opere posthumo opinatur: sed ejus editor Moretus nullum hic de sacramento illo sermonem esse recte observat. Verbum *consignari*, quo superius Confirmationis sacramentum enuntiatum, virum eruditum sefellit. Sane de baptizatis, hoc est fidelibus, non qui in ipsa baptismi susceptione, sed postea, a dæmonio arripiebantur, quæstio instituta est. Hac autem ætate a sacro baptismi lavacro egressis sacramentum Confirmationis conferri consuevisse nec doctus Morinus, nec ullus antiquitatis peritus ignorat: idque docent Tertullianus lib. de Baptismo c. 7 et 8, Cyprianus epist. 73 ad Jubaiantum, Ambrosius lib. de Mysteriis c. 7, Hieronymus Dial. adversus Lucifer., Augustinus Serm. 324, Leo papa Serm. 4 de Nat. Dom., ac longe postea Magnus Senonensis episcopus in libello quem de baptismatis mysterio Caroli M. jussu concinnavit, ac noster Edmundus Martene de Antiquis Eccl. rit. to. I, pag. 160, edidit. Quo in opere legitur, *Omnibus autem peccatis sacramentis baptismatis, novissime per manus impositionem a summo sacerdote septiformis gratia accipiunt Spiritum sanctum*. Præterea nullum est in toto hoc capitulo de Spiritu sancto verbum, cum de eo Innocentius sicut non solet, ubi de Confirmationis sacramento loquitur. Denique qui superiori capitulo 3, n. 6, asseruit, *hoc pontificibus solis deberi, ut vel consignent, vel tradant Spiritum sanctum*, ac presbyteris hanc potestatem negavit, procul aberat ut eandem diaconis concederet.

Evidens est igitur, ritus quibus et succurratur qui a dæmonio arripitur, hic explicari. Hos ritus noster Edmundus Martene de Antiquis Eccl. rit. lib. III, c. 9, fuse explicat. Nominatim vero inter eos, quos ex vetusto codice Regio 3886, et altero Vindocinensi ibid. pag. 366, describit; præcipitur ut sacerdos, ad quem ductus fuerit efferens, omnium peccatorum ejus confessionem excipiat, *ponat manum in summitate capitis infirmi, et crucem faciat tribus vicibus, ac post vultus preces signet cum ad frontem, ad oculos, ad aures, ad nates, ad pectus, ad os, ad pedes, ad ambas manus*, propria unicuique membro benedictione adhibita. Quocirca nullus prope est dubitandi locus, quin novissimum hunc ritum verbo designari Innocentius notet. Quominus tamen consignari retineatur, nihil repugno: nec diffiteor lectioni huic favere, quod in laudatis codicibus a Martenio nostro exscriptis pag. 320 duplex afferatur signandi formula, ac postrema inscribatur: *Alii consignatio capitis, et oculorum, sive omnium membrorum*. Cavendum tamen, ne *consignandi* verbum hic eo sensu, quo supra cap. 3 usurpari existimetur. Forte ad utramque rem distinguendam Innocentius supra *consignandi*, nunc *designandi* verbo usus est. Sed hic sive *designari* sive *consignari* malis, neutrum aliud sonare debere videtur, quam simplex *signari*.

^e Corb. ms. *imponantur*. Illa manus impositio quædam erat penitentis species. Quidquid vero ad penitentiam publicam attinet, episcoporum potestati semper in Ecclesia subjectum fuit. Ubi vero episcopus aderat, cum ab ipso, tum ab ipsius clero manus penitentibus imponebatur. Unde Cyprianus

id fieri sine magno labore poterit, ut longe constitutus energumenus ad episcopum deducatur, cum si talis casus ei in itinere acciderit, nec perferri ad episcopum, nec referri ad sua facile possit?

CAP. VII. — 10. De pœnitentibus autem, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus pœnitentiam gerunt, si nulla interveniat ægritudo, quinta feria ante Pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat (*De consecr. dist. 3, c. 17; Ivo p. 15, c. 40; Isaac Lingon. c. 15*). Cæterum de pondere æstimando delictorum, sacerdotis est judicare, ut attendat ad confessionem pœnitentis, et ad fletus atque lacrymas corrigentis, ac tum jubere dimitti, cum viderit congruam a satisfactionem suam. Vel si quis ægritudinem incurrerit, atque usque ad desperationem devenerit, ei est ante tempus Paschæ relaxandum, ne de sæculo absque communione discedat.

CAP. VIII. — 11. Sane quoniam de hoc, sicuti de cæteris, consulere voluit dilectio tua, adjecit etiam

epist. 10, ad clerum suum, queritur quod cum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam longo tempore, et secundum disciplinæ ordinem ad exomologesin veniant, et per impositionem manus episcopi et cleri jus communionis accipiant; nunc crudo tempore... nondum pœnitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab episcopo et clero imposita, eucharistia illis datur. Verum episcopus, quando aberat, ac nec necessitas urgebat, hoc ipsum presbyteris vel etiam diaconis permittebat. Quocirca et ad clerum suum idem Cyprianus epist. 13 scribit: Si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata præsentia nostra, apud presbyterum quemcumque præsentem, vel si presbyter repertus non fuerit, et urgere exitus cœperit, apud diaconum quoque exomologesin facere delicti sui possint, ut manu eis in pœnitentiam imposita, veniant ad Dominum cum pace. Huc spectat quod Regino lib. 1, c. 295 et 296, necnon Burchardus lib. x, c. 155 et 156, velut ex Pœnitentiali Romano proferunt: Sicut enim sacrificium offerre non debent nisi episcopi et presbyteri, sic nec pœnitentium judicia alii usurpare debent. Si autem necessitas evoenerit, et presbyter non fuerit præsens, diaconus suscipiat pœnitentem ad sanctam communionem. Et hæc quidem de pœnitente reconciliando, ubi periculum mortis imminet, dicta sunt: at Innocentius circa energumenos quamdam ab episcopo potestatem tribui posse desinit, quæ non presbytero aut diacono solis, sed et cæteris clericis competere videatur, inter quos infimus est exorcistarum ordo. Quod ita intelligendum, ut eos ritus, quos exercere solis sacerdotibus concessum est, inferiores clerici prætermiserint.

^a Ita duo mss. Colb. At alii libri, satisfactionem. Sane si quis. Quam solliciti fuerint antiqui ne pœnitentes aut ante congruam satisfactionem absolverentur, aut sine reconciliatione et communione de sæculo discederent, testis est, ut alios mittam, locis mox allatis Cyprianus. Ibi etiam sanctus ille martyr de minoribus peccatis actam pœnitentiam memorat, sed hæc cum gravioribus comparata, quamvis et ipsa mortifera fuerint, minora ac leviora dici haud temere sentiamus.

^b Sic potiores mss. sex, qui in hoc loco exprimendo cum antiquo Italicae interpretationis exemplari pene omnino consentiunt. At excusi. Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ: nisi quod Ecclesiæ vox apud Merlinum, ut in reliquis mss. non exstat. Tum duo Colb., ut orent pro eo: Pith., et orent pro eo.

^c Unus e mss. Colb. cum Pith. et laudato Italicae interpretationis exemplari, in fide: ac deinde cum

filii meus Coelestinus diaconus in epistola sua, esse a tua dilectione positum illud, quod in beati Apostoli Jacobi epistola conscriptum est: Si infirmus aliquis in vobis est; vocet presbyteros, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini: et oratio fidei salvabit laborantem, et suscitabit illum Dominus, et si peccatum fecit, remittet ei (Jacob. v, 24). Quod non est dubium de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatibus perungi possunt, quod ab episcopo confectum, non solum sacerdotibus, sed et omnibus uti Christianis licet, in sua aut in suorum necessitate ungendum. Cæterum (Dist. 95, c. 9; Ivo p. 2, c. 75) illud superfluum esse videmus adjectum, ut de episcopo ambigatur, quod presbyteris licere non dubium est. Nam idcirco presbyteris dictum est, quia episcopi occupationibus aliis impediti, ad omnes languidos ire non possunt. Cæterum si episcopus aut potest, aut dignum ducit, aliquem a se visitandum, et benedicere et tangere chrismate; sine cunc-

velustioribus, salvabit laborantem: ubi in vulgatis, salvabit infirmum.

^d Editi, si in peccatis fuerit, remittentur ei: corriguntur auctoritate meliorum mss. In quorum tribus exstat, si peccata fecit. Deinde apud Dion. remittetur ei, quomodo legitur et in antiquo Italicae interpretationis exemplari.

^e Crab. alique deinceps editi, quo ab episcopo confecto, Merl. et mss. remittentibus. Apud Græcos oleum illud etiam a presbyteris confici solere noster Edmundus Martene tom. II de Antiq. Eccl. rit. pag. 114 probat.

^f Quesn., ungerendo. Edit. Rom., ad ungendum. Cæteræ, inungendo. Verius mss., unguendum, seu, ut in plerisque pingitur, unguendum. Neque vero grammaticis insolens est verbo uti quartum casum adungere, ut videre est in his Plauti, Cætera quæ unimur. Porro ab Innocentii mente aberrant, qui eum hoc loco omnibus Christianis tum se, tum suos oleo sancto ungeri jus attribuere, et fideles omnes hujus sacramenti ministros prædicare arbitrantur. Tantum opinionem refutat eorum, qui tum forte sibi persuaserant, olei sancti usum sacerdotibus a quibus conficitur, ita proprium esse, ut eo nulli alii ungeri essent; ac docet illud ab iis confici, non ut inde ipsi soli, verum etiam omnes Christiani ungantur. Nondum quippe hic de unctionis ministro, sed de eo tantum cui conferri possit, sermo est. Inde ad alteram progrediens questionem, an scilicet presbyterorum ita proprium sit hoc sacramentum administrare, ut illud conferre episcopis non liceat, falsam ea de re nonnullorum opinionem, de qua illum Decentius consulendum duxerat, confutat. Et hæc quidem Decentii interrogatio, quantum abhorreret ab illorum temporum fide, ut Christiani quique infirmos sacro oleo ungeri posse crederentur, aperte indicat.

^g Edit. Rom. et concil. post Crab. cum uno ms. Colb., de presbyteris. Merl. cum cæteris mss., presbyteris, quod ita intelligimus, ut subaudiatur licere. Nec displicet quod apud Quesn. presbyteros, eo scilicet intellectu: idcirco (a Jacobo) dictum est presbyteros, supplendo vocet.

^h Quesn., et ungeri. Licet supra n. 6 legerimus, chrismate baptizatos ungeri licet: hic tamen in nullo veteri codice reperimus ungeri. In duobus mss. desideratur tangere; et in eorum altero pro chrismate, exstat chrismare: cui lectioni consentanea est hæc Toletani I concilii. can. 2, ubi statuitur, diaconum non chrismare. Locutione autem chrismate tangere Gregorius lib. 4, epist. 26, ad Januarium, semel ac secundo utitur.

tatione potest, cujus est chrisma conficere. Nam pœnitentibus istud infundi non potest, quia genus est a sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi?

12. His ergo, frater charissime, omnibus quæ tua dilectio voluit a nobis exponi, prout potuimus, respondere curavimus, ut Ecclesia tua Romanam consuetudinem, a qua originem ducit, servare valeat atque custodire. Reliqua vero, quæ scribi fas non erat, cum adfuersis, interrogati poterimus edicere. Erit autem Domini potentia, etiam id procurare, ut et tuam Ecclesiam et clericos nostros, qui sub tuo pontificio divinis famulantur officiis, bene instituas, et aliis formam tribuas, quam debeant imitari. Data xiv kalendarum Aprilium (Martii xix, ann. 416), Theodosio Augusto vii et Palladio viro clarissimo consulibus.

MONITUM IN EPISTOLAS SUBSEQUENTES.

1. Sex epistolæ sequentes repræsentant veteres codices quam plurimi in novissima Augustini editione recensiti. Easdem una cum subsequente 32, non solum collectionis Isidori, sed et Hispanæ, necnon Codicis a Quesnello vulgati exemplaria exhibent. Ipse Augustinus epist. olim 106, nunc 186, num. 2, illas singillatim commemorat in hunc modum: « Missæ sunt itaque de hac re ex duobus conciliis, Carthaginensi et Milevitano relationes ad apostolicam sedem... Scripsimus etiam ad beatæ memoriæ papam Innocentium, præter conciliorum relationes, litteras familiares, ubi de ipsa causa aliquanto diutius egimus. Ad omnia nobis ille rescripsit eodem modo, quo fas erat atque oportebat apostolicam sedem. » Nominatim vero de Innocentii epistolis lib. i contra Julianum c. 4 hæc eloquitur: « Quid enim potuit vir ille sanctus Africanis respondere conciliis, nisi quod antiquitus apostolica sedes et Romana cum cæteris tenet perseveranter Ecclesia? » Tum excerptis quibusdam sententiis, quas Innocentius in epistolis illis depromit, Julianum sic urget: « Huic responde, immo ipsi Domino cujus ille antistes usus est testimonio. » Item lib. ii contra duas epistolas Pelagian. c. 4, n. 6, ubi nonnulla protulit epistolæ 29 verba, exclamat: « Quid ista sedis apostolicæ sententia clarius? » Rursumque num. 7 verbis aliis ex epistola 30 in medio positus subdit: « Quid ad hæc dicit ingratus? » Sic Cœlestium vocat, quem et ibidem n. 5 fallaciæ arguit, cum his Innocentii litteris consentire se postea coram Zosimo mendaciter respondit. Tot tamque evidentibus testimoniis Henricus Norisius Hist. Pelag. pag. 74 censuram refellit Vossii, « an epistolæ istæ tanto sint dignæ antistite, » post Erasmus in dubium vocantis, simulque confutat sententiam recentioris cujusdam, qui de illarum veritate pariter videtur ambigere. Prosperum, Cœlestinum papam aliosque tacemus

* In uno mss. Colb., *sacramentorum*. Cui favet quod in vetusto Corb. legitur *sacramentorum*. Hanc quippe lectionem mendosam esse, atque infirmorum inunctionem non inter sacra tantum, verum etiam inter sacramenta ab Innocentio computari ex subnexis perspicuum est. Ubi vero hoc sacramentum is negat pœnitentibus, quibus reliqua sacramenta negantur, satis aperte docet usu tum fuisse receptum, ut aliis fidelibus citra periculum mortis laborantibus concederetur. Nam et pœnitentibus, si in desperatam ægritudinem incurrissent, reliqua sacramenta sine mora conferri supra n. 10 præcipit. Græci autem

A scriptores, qui litteras illas Innocentio conceptis verbis ascribunt. Neque cur ille de materia tam abundanti tamque ampla nequaquam fusius edisserat, explicare pluribus opus est, cum hujusce rei rationem ipse reddiderit.

2. Quæ Afris ad Innocentium scribendi causa fuerit ipsi non siluerunt. Cupere se testantur, ut in gravi adeo tempestate, quam Pelagius atque Cœlestius excitarant, de fidei veritate certiores fiant; atque ut sua ipsorum sententia Innocentii iudicio comprobetur; eaque ratione statutis suis firma sedis apostolicæ accedat auctoritas. Tum demum sperare se significant, eos qui tam perversa tamque perniciosa sentiunt, ejusdem sedis auctoritati, utpote « de sanctarum Scripturarum auctoritate depromptæ (epist. 27, n. 3), » facilius esse cessuros.

3. Quantum apostolicæ sedi deferendum censeant Afri, suis in litteris luculenter probant. Hinc et ejus extollendæ ansam Innocentius arripuit. In quo modum excessisse si cui videatur, arguet eum Augustinus, cujus iudicio, ut supra vidimus, « ad omnia ille rescripsit eodem modo, quo fas erat atque oportebat apostolicæ sedis antistitem. » An Augustinus cæterique Africani ea tantum, quæ Innocentius de Pelagio, Cœlestio eorumque consortibus iudicavit, non item quæ epistolis 29 et 30 de sedis suæ prærogativa præloquitur, approbasse censendi sunt? Ista etiam ab ipsis comprobata esse ex eo colligitur, quod scribunt eorum posteri in exordio epistolæ, quæ a tribus Africæ conciliis ad Theodorum papam missa, postmodum in Lateranensi concilio sub Martino I recitata est. Ibi enim quidquid de Romanæ Ecclesiæ dignitate Innocentius epist. 29 astruit, iisdem sententiis, tantum non iisdem omnino verbis, suo nomine repetunt (Lab. t. 6, p. 118). Sed ad commendandam apostolicæ sedis præstantiam illustrius nihil desiderari potest, quam quod Augustinus acceptis Innocentii litteris serm. 151, n. 10, palam prædicavit: « Jam enim de ea causa duo concilia missa sunt ad sedem apostolicam, inde etiam rescripta venerunt: causa finita est, utinam aliquando finiatur error! » Hoc est, Pelagiana causa duobus in conciliis Africanis diligenter discussa iudicataque est. Cum autem illis congruat et iudicium apostolicæ sedis, triplici tantæ auctoritatis iudicio causa decisa, merito finita iudicatur.

4. Ita concionabatur Augustinus, cum: utrum rescriptis illis starent Pelagiani, necne, adhuc incertus esset; adeoque cum recens in Africam pervenissent. Atqui Sermone illum « habitum ix kal. octobris die Dominica » in veteri codice prænotari, atque anno 417 nonum kalendarum octobrium diem in Dominicam incidisse, in nova Augustini editione observatum est. Ex quo et conficitur, rescripta illa mense septembri anni 417 non esse recentiora. Sed manet certa eorum epocha in optime notæ mss. asservata, quæ « vi kal. februarii post consulatum Theodosii vii et Junii iv V. C., » hoc est 27 die mensis januarii anni 417 consignantur. Neque epocham illam ancipitem facit, sed potius confirmat hæc altera, quam nonnulli codices exhibent, « vi kal. februarii Honorio et Constantio V. C. cons. » Nam

teste Petro Arcudio lib. v, c. 4, eo processere, ut non solum infirmos nulla periculosa ægriudine laborantes, sed et *pœnites bene valentes, adhibita quoque forma sacramenti, non aliter atque infirmos inungant.*

^b Editi, *viris clarissimis*. Rectius mss. v. c. hoc est *viro clarissimo*: quod in unum Palladium cadit. Ubi vero notarii *viris clarissimis* exprimere volunt, notam eandem geminant in hunc modum: *vv. cc.* quæ tum de duobus consulibus prædicari intelligitur.

re ipsa Honorius et Constantius anno 417 consulatum gesserunt. Hanc autem mutationem haud temere sententiæ contigisse tum opera antiquarii, qui consulum præteriti anni loco, ipsius anni consules, quos tunc forte ignorabat Innocentius, ad marginem annotavit, tum simplicitate librarii, qui annotationem illam, primæva lectione submota, in textum transtulerit. Porro e septem subsequentibus epistolis prior paulo ante 27 et 28 scripta, sed una cum his per eundem Julium episcopum Africanum anno 416 labente transmissa est. Quatuor vero subsequentes uno die datæ eodemque episcopo Julio deferente perlatae sunt. Has et ante mensem octobrem anni 417 Afris redditas esse, ex nota Augustini Sermone 131 præfixa conficitur, nisi præmonuimus.

5. Petrus Marca lib. vii de Concord. c. 12, n. 5, et Joannes Garnerius Dissert. de synodis in causa Pelag. habitis Innocentium ad Afros ex aliqua synodo Romana rescripsisse asserunt: sed hoc Ant. Pagius ad ann. 416, n. 19, negat, ac sententiæ suam verbis Augustini lib. iv ad Bonifacium confirmat. Sed duplex illa opinio haud magno negotio componatur. Nam si Pelagii Cœlestique dogmata sine congregatione synodi damnata fuisse jactantibus Pelagianis Augustinus lib. iv cont. duas epist. Pelag. c. 12, n. 34, hoc eis non negat; idem Doctor in eodem opere lib. ii, c. 3, iisdem hæreticis clericos Romanos prævaricationis arguentibus respondet: « Si, quod absit, ita tunc fuisset de Cœlestio vel Pelagio in Romana ecclesia judicatum, ut illa eorum dogmata, quæ in ipsis et cum ipsis papa Innocentius damnaverat, approbanda et tenenda pronuntiarentur; ex hoc potius esset prævaricationis nota Romanis clericis inurenda. » At vero unde culparentur hi clerici, nihil esset, si citra eorum conscientiam Innocentius adversus Pelagium ac Cœlestium scripsisset. Has ergo epistolas sanctus ille papa sine congregatione synodi episcoporum e diversis provinciis convocatorum, sed non sine congregatione clericorum Romanorum conscripsit: eoque pacto conciliantur in speciem pugnantibus sententiæ; ac mos perpe-

* Ita mss. uno excepto, in quo *Fidentianus*. At editi, *Fidentius*, favente Collatione Carthag. in qua tres episcopi leguntur *Fidentii* nomine donati.

^b Apud Crab. in marg. *Antonius*: quod et habent hic mss. Sed epistola, qua Innocentius huic rescripsit, in mss. Corb. et Germ. *Antonio*, non *Antonino*, inscribitur.

^c Edit. Rom., *Pantonius*, refragantibus mss. In Collatione Carthag., cap. 126, *Pannonius episcopus plebis Puppitanæ* legitur.

^d In mss. Corb. et Germ. nomen desideratur hujus episcopi, qui in iisdem mss. in rescripto Innocentii *Ambivius* vocatur, notaturque in Collatione Carthagin., c. 133, *Pisicensis episcopus*. At apud Quesn. ut in mss. Pith., Colb. et coll. Isid., *Avinus*, et apud Merl., Crab. ut in edit. Rom., *Avinus* appellatur.

^e In uno ms., *Majorianus*. Deinde edit. Rom., post Merl., *Porturianus*; tum eadem editio, *Trispalus*; Merl. et Crab., cum mss. Isid., *Crispofis*. In Collat. Carthag. c. 123, *Posthamianus episcopus plebis Tagorensis*; et c. 128, *Crispulus episcopus ecclesiæ Voltianæ* memorantur.

^f Navar. ms. coll. Isid. *Leucianus*. Duo Colb. et Corb., ut apud Merl., *Leutius*. Alius Colb., *Lucius*, Collat. Carthag. favente; Vatic., *Leonius*; Germ., *Eleutius*. Deinde edit. Rom. *Macinus*, Merl. *Marinus*, Crab. *Marinianus*. In Coll. Carth. duo leguntur episcopi nomine *Mariani* nuncupati.

^g Quesn. ac duo mss. Colb., *Magerius*; Alius Colb., *Magarus*; Pith., *Megarius*; Capuc. Coll. Isid., *Magorus*; Merl. Crab. et edit. Rom., *Magarius*. Ex mss. Corb. ac Germ. necnon ex edit. Aug. revocamus *Megasius*.

^h Sic mss. nisi quod in uno Colbert., ut apud

tunc firmatur, quo Romanos pontifices ab Ecclesiis consultos non nisi congregato saltem clericorum suorum cœtu respondere consuevisse hactenus vidimus.

EPISTOLA XXVI.

CARTHAGINENSIS CONCILII AD INNOCENTIUM.

Ut sententiæ suæ, qua Pelagii Cœlestique impietates damnarunt, apostolicæ sedis accedat auctoritas. Ac tandem si has illi suas esse negent; quibusvis eorum assertoribus anathema decernitur.

Domino beatissimo et honorandissimo sancto fratri INNOCENTIO papæ, AURELIUS, NUMIDIUS, RUSTICIANUS, ^a FIDENTINUS, EVAGRIUS, ^b ANTONIUS, PALATINUS, ADEODATUS, VINCENTIUS, PUBLIANUS, THEASIVS, TUTUS, ^c PANNONIUS, VICTOR, RESTITUTUS, alius RESTITUTUS, RUSTICUS, FORTUNATIANUS, AMPELIUS, ^d AMBIVIVS, FELIX, DONATIANUS, ADEODATUS, OCTAVIUS, SEROTINUS, ^e MAJORINUS, POSTHUMIANUS, CRISPULUS, VICTOR, alius VICTOR, ^f LEUCIUS, MACIANUS, FRUCTUOSUS, FAUSTINIANUS, QUODVULTDEUS, CANDORIUS, MAXIMUS, ^g MEGASIVS, RUSTICUS, ^h RUFINIANUS, ⁱ PROCULUS, SEVERUS, THOMAS, JANUARIUS, OCTAVIANUS, PRÆTEXTATUS, SIXTUS, QUODVULTDEUS, PENTADIUS, ^j QUODVULTDEUS, CYPRIANUS, SERVILIUS, ^k PELAGIANUS, MARCELLUS, VENANTIUS, DIDYMIUS, SATURNINUS, ^l BIZACENUS, GERMANUS, GERMANIANUS, ^m INVENITUS, MAJORINUS, ⁿ INVENITUS, CANEDUS, CYPRIANUS, ÆMILIANUS, ROMANUS, AFRICANUS, et MARCELLINUS, ^o et ceteri qui in concilio Ecclesiæ Carthaginensis adfuimus.

1. Cum ex more ad Carthaginensem Ecclesiam solemniter venissemus, atque ex diversis causis con-

Quesn., *Rufianus*. At Crab. et edit. Rom., *Sufinianus*.
ⁱ Garnerii conjecturæ, qua *Proculianus* legendum putat, nullas e nostris mss. suffragatur. Deinde ex mss. Corb. et Germ. atque nova Augustini editione suppletur *Sereri* nomen, quod in aliis scriptis et editis deest.

^j In uno ms. ut apud Quesn. hic præmittitur *item*: quod in quinque aliis ut apud Augustin. abest. In edit. Rom. Crab. et Merl. hic desideratur *Quodvultdeus*. Immo idem nomen etiam ante in mss. Isid. omititur.

^k Ita apud Aug. ut in mss. Corb. et Germ. In aliis autem libris, *Pelagius*.

^l Unus ms. Colb., *Bazathinus*; alter e Vatic., *Bizatenuus*; duo alii Colb. ac Pith., cum edit. Rom. et Quesn., *Bazacenus*; Merl. et Crab., *Bazecenus*; Isid., *Batecenus*. Augustini editionem sequimur cum mss. Corb. et Germ. consentientem.

^m Apud August., *Inventius*. In edit. Rom., Quesn., Crab. et Merl., ut in mss. Pith., *Juventius*. Isid., *Viventius*. Aliis in mss., *Invenitus*.

ⁿ Editi ac mss. mox dicti, cum quibus Isidorus jam consentit, etiam hic retinent *Inventus* vel *Juventius*, cui voci Quesn. præiicit *item*. Istic quidem codex Corb. præ se fert *Juventinitus*, sed in rescripto *Inventi* nomen, quod etiam hic duo Colb. et Germ. exhibent, retinet.

^o Primum in edit. August. auctoritate codicum Corb. et Germ. hic adjectum est *et ceteri*.

^p Mos eis erat, ut circa mensem Junium vel circa autumnum Carthaginensi convenirent. Sed non iisdem mensibus constanter conveniebant. Quapropter illud *ex more* magis ad locum quam ad tempus attinet.

gregata ex nobis synodus haberetur; compresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum et consacerdotum nostrorum dedit. ^a Herotis et Lazari, quarum formam his constituimus esse subdendam. His ergo lectis, Pelagium et Cœlestium auctores ^b argui nefarii prorsus et ab omnibus nobis anathemandi erroris advertimus. Unde factum est, ut recensendum peteremus, quid ante ferme quinquennium super Cœlestii nomine hic apud Ecclesiam Carthagineensem fuerit agitata. Quo recitato, sicut ex ^c subditis advertere poterit sanctitas tua, quamvis judicatio manifesta constaret, qua illo tempore episcopali iudicio excisum hoc tantum vulnus ab Ecclesia videretur; nihilominus tamen id communi deliberatione censuimus, huiusmodi persuasionis auctores, quamvis et ad presbyterium idem Cœlestius postea pervenisse dicatur; nisi hæc apertissime anathemaverint, ipsos anathemari oportere, ut si ipsorum non potuerit, saltem eorum qui ab eis decepti sunt vel decipi possunt, cognita sententia quæ in eos lata est, sanitas procuretur. Hoc itaque gestum, domine frater, sanctæ charitati tuæ intimandum duximus, ut statutis nostræ mediocritatis etiam apostolicæ sedis adhibeatur auctoritas, pro tuenda salute multorum, et quorundam perversitate etiam corrigenda.

2. Id enim agunt isti damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in sacrilegam superbiam extollendo liberum arbitrium, nullum relinquunt locum gratiæ Dei, qua Christiani sumus, qua et ipsam nostræ voluntatis arbitrium vere sit liberum, dum a carnalium concupiscentiarum dominatione liberatur, dicente Domino: *Si vos Filii liberaverit, tunc vere liberi eritis* (Joan. viii, 36). ^d Quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Isti autem asserunt, sicut a *fratribus, qui etiam eorum libros legerunt, cognovimus, in eo Dei gratiam deputandam, quod talem hominis instituit creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei possit implere, sive*

^a In mss. Isid., *Nerotis*, aut *Anerotis*. In edit. concil., *Averothis*. Erat Heros Arelatensis, et Lazarus Aquensis episcopus. Ambo e sedibus suis pulsi, cum in Palæstinam pervenissent, libellum contra Pelagium et Cœlestium Eulogio Cæsareensi obtulerunt; cuius deinde auctoritate Diospolitana synodus anno 415 congregata fuit. Memoratæ autem episcoporum illorum litteræ exciderunt.

^b Verbum *argui*, quod prius deerat, cum edit. Aug. ex mss. Corb. et Germ. supplemus. Inde quoque, ut et ex ms. Pith. *anathemandi*, loco *anathematizandi*, restituumus.

^c Edit. Rom., *ex subsequentibus*. Concinnius alii libri, *ex subditis*. Gesta illa episcopalia, quæ epistolæ huic subnexa erant, interierunt, iis exceptiis, quæ M. Mercator initio Commemoratorii adversus Pelagianos ex illis delibat, et quæ Augustinus tum lib. ii de Peccato originali c. 3 et 4, tum lib. de Gestis Pelagii cap. 11, ex iisdem describit. Præterea ab eodem Doctore in epistola 157, ad Hilarium, n. 22, perstringuntur.

^d Hæc sententia, *Quod auxilium fides impetrat quæ est in Christo J. D. N.* in mss. Corb. et Germ. omititur.

A naturaliter in eorde conscriptam; sive in litteris datam. Eandem quoque legem ad gratiam pertinere, quod illam Deus in adiutorium hominibus dedit. Illam vero gratiam, qua, ut dictum est, Christiani sumus, cuius Apostolus prædicator est, dicens, *Condecorator enim legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me sub lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. vii, 22 seqq.) nolunt omnino cognoscere, nec aperte quidem oppugnare audent (I Cor. ii, 14).

3. Sed quid aliud agunt, cum hominibus animalibus non percipientibus quæ sunt spiritus Dei persuadere non cessant, ad operandam perficiendamque justitiam, et Dei mandata complenda, solam sibi humanam sufficere posse naturam? non attendentes quod scriptum est, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram* (Rom. viii, 26); et, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ix, 16); et quod *unum corpus sumus in Christo Jesu, singuli autem alter alterius membra, habentes dona diversa secundum gratiam quæ data est nobis* (Rom. xii, v); et, *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed plus omnibus illis laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum* (I Cor. xv, 10); et, *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum* (Ibid., 57); et, *Non quia idonei sumus aliquid cogitare quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est* (II Cor. iii, 5); et, *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, et non ex nobis* (Ibid. iv, 7); et innumerabilia, quæ de Scripturis omnibus si colligere velimus, ^f tomus non sufficit. Et veremur, ne apud te ista ipsa commemorando, ^g quæ majore gratia de sede apostolica prædicas, inconvenienter facere videamur. Sed ideo facimus, quia eo, quo infirmiores sumus, quaquaversus quisque nostrum verbo Dei prædicando

^e Edit. Rom. et concil. cum Isid., necnon duobus mss. Colb. et Pith. *in lege*.

^f Apud Aug. ut in mss. Corb. et Germ. *tempus*. Cum aliis libris retinemus *tomus*; quo vocabulo apud antiquos epistola synodica significari solet. Et eo quidem sensu Athanasius Alexandrinæ synodi epistolam *tomum ad Antiochenos* inscripsit: et concilium CP. epist. 15, ad Damasum, n. 4, *τόμων* vocavit Antiocheni concilii epistolam. Ipsius Damasi synodica epistola 4, ab eodem concilio CP. can. 5, *tomus* nomine designatur. Vocis hujus eodem intellectu frequentior est usus in concilio Chalcedonensi, puta edit. Lab. tom. IV, pag. 187 d, 264 d, 494 e. Vulgo etiam celebris epistola Leonis ad Flavianum *tomus* nuncupatur. Interdum etiam *tomus* longioris sermonis Compendium sonat, eaque ratione in præfatione Toletani viii concilii accipitur: ad litteram vero id est quod *sectio*. Ad Afros quod attinet, non aliud hic sibi velle videntur, nisi se consuetæ epistolæ inodum excessuros, si omnia, quæ e re sua sunt, testimonia colligerent.

^g Edit. Rom. et concil. post Crab., *qui majore*. Concinnius alii libri, *quæ majore*.

putatur attentior, crebrius eos patimur et audacius A insurgentes.

4. Si ergo Pelagius episcopalibus gestis (*Diospolitanae synodi*), quæ in Oriente confecta dicuntur, etiam tuæ venerationi juste visus fuerit absolutus; error tamen ipse et impietas, quæ jam multos assertores habet per diversa dispersos, etiam apostolicæ sedis auctoritate anathemanda est. Consideret enim sanctitas tua, et pastoralibus nobis compatiatur visceribus, quam sit pestiferum et exitiale ovibus Christi, quod istorum sacrilegas disputationes necessario consequitur, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationem; quod Dominus et discipulos monuit et posuit in oratione quam docuit (*Math. vi, 13*): aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est (*Luc. xxii, 32*). Si enim hæc possibilitate naturæ et arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta, quis non ea videat inaniter a Domino peti, et fallaciter orari, cum orando poscuntur, quæ naturæ jam ita conditæ sufficientibus viribus obtinentur: nec debuisse dicere Dominum Jesum, *Vigilate et orate* (*Math. xxiv, 41*); sed tantummodo, *Vigilate, ne intretis in tentationem*: nec beatissimo Petro primo Apostolorum: *Rogavi pro te, sed, moneo te, vel impero ac præcipio, ne deficiat fides tua* (*Lucæ xxi, 32*)? Contradicitur etiam istorum contentione benedictionibus nostris, ut in cassum super populum dicere videamur, quidquid eis a Domino precamur, ut recte ac pie vivendo illi placeant, vel illa, quæ pro fidelibus precatur Apostolus dicens: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus* (*Ephes. iii, 14*). Si ergo voluerimus, benedicendo, super populum dicere: *Da illi, Domine, virtutem corroborari per Spiritum tuum*: istorum nobis disputatio contradicit, affirmans liberum negari arbitrium, si hoc a Deo poscitur, quod in nostra est potestate. Virtute enim corroborari si volumus, inquirunt, possumus ea possibilitate naturæ, quam non nunc accipimus, sed cum crearemur accepimus.

5. Parvulos etiam propter salutem, quæ per Salvatorem Christum datur, baptizandos negant; ac sic eos mortifera ista doctrina in æternum necant, pro-

^a Pih. ms., *fusus esset*; Isid. necnon edit. Rom. D et concil. *fusus esse*, omisso deinde *qui fusus*: restaurantur ex melioris notæ mss. Christi autem sanguis in remissionem peccatorum fundendus *Math. xxvi, 28*, legitur.

^b In edit. Rom. ut apud Merl. perperam hic additur dicunt. Hoc ipsum de Cælestio Augustinus epist. 157, n. 22, ita eloquitur: *Coactus est confiteri propter baptizandos parvulos, quod et ipsis redemptio sit necessaria. Ubi, inquit, quamquam noluerit de originali peccato aliquid expressius dicere, tamen ipso redemptionis nomine non parum sibi præscripsit.*

^c Edit. Rom. et concil., *possunt astutia*. Vocem *astutia* removemus auctoritate omnium mss.

^d In ms. Corb. a 4 manu, *ad vitanda*, et secundis curis, *ad vitanda*: quod et exstat in German. et in editione Augustini prælatum est. Retinemus tamen

mittentes, etiam si non baptizentur, habituros vitam æternam, nec pertinere ad eos, de quibus Dominus ait, *Venit enim filius hominis quærere et salvare quod perierat* (*Luc. xix, 10*): quia isti, inquirunt, non perierant, nec est quod in eis salvetur, vel tanto pretio redimatur; quia nihil est in eis vitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captivum, nec pro eis ^a fusus est sanguis, qui fusus in remissionem legitur peccatorum. Quamquam per baptismum Christi etiam parvulorum ^b fieri redemptionem libello suo Cælestius in Carthaginensi ecclesia jam confessus est. Sed multi, qui eorum perhibentur esse vel fuisse discipuli, hæc mala, quibus fundamenta Christianæ fidei conantur evertere, quacumque possunt ^c affirmare non cessant.

6. Unde etiam si Pelagius Cælestiusque correcti sunt, vel se ista nunquam sensit dicunt, et quæcunque scripta contra eos prolata fuerint, sua esse negant, nec est quemadmodum de mendacio convinctur: generaliter tamen, quicumque dogmatizat et affirmat, humanam sibi ad ^d vincenda peccata, et Dei mandata facienda, sufficere posse naturam, et eo modo gratiæ Dei, quæ sanctorum evidentius orationibus declaratur, adversarius invenitur: et quicumque negat parvulos per baptismum Christi a perditione liberari, et salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcumque autem alia eis objiciuntur non dubitamus venerationem tuam, cum gesta episcopalia (*Palæstinæ synodi*) perspexerit, quæ in Oriente in eadem causa confecta dicuntur, id iudicaturam, unde omnes in Dei misericordia gaudeamus. Ora pro nobis, domine beatissime papa.

EPISTOLA XXVII.

MILEVITANI CONCILII AD INNOCENTIUM PAPAM.

Ut inimicorum gratiæ Christi perniciosam hæresim quam primum auctoritate sua coerceat.

Domino beatissimo meritoque venerabili et in Christo honorando papæ INNOCENTIO, SILVANUS ^a senex, VALENTINUS, AURELIUS, DONATUS, RESTITUTUS, LUCIANUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, PLACENTIUS, SEVERUS, FORTUNATUS, POSSIDIUS, NOVATUS, SECUNDUS, MAURENTIUS, LEO, FAUSTINIUS, CRESCONIUS, MALCHUS, ^f LITTORIUS, FORTUNATUS, DONATUS,

^d *vincenda* tum plurium mss. auctoritate, tum quod infra epist. 28, n. 13, episcopi quinque rursus scribunt, Pelagium delendere *possibilitatem naturæ ad vincenda peccata et implenda mandata*. Qua propter e in Diospolitana synodo compulsus fuerat fateri, *quando contra tentationes concupiscentiasque illicitas dimicamus, non ex propria voluntate, sed ex adiutorio Dei provenire VICTORIAM.*

^e In edit. Rom. et Aug. desideratur *senex*: quæ vox in omnibus nostris mss. exprimitur. Idem Silvanus apud Augustinum et ad calcem epistolæ 128, *senex ecclesiæ Summensis*, et in fine epistolæ 129, *primæ sedis provinciæ Numidiæ* subscribitur. Porro Afris perinde est *senex* atque *primus*: quia apud illos primatus ei deferebatur, qui ordinatione senior erat.

^f Merl. et Crab. cum uno ms., *Lictorius*. Aliæ

^a PONTICANUS, SATURNINUS, ^b CRESCONIUS, HONORIUS, A LUCIUS, ADEODATUS, PROCESSUS, CRESCONIUS, SE-
CUNDUS, FELIX, ASIATICUS, ^c RUFINIANUS, FAUSTI-
NUS, SERVUS, TERENTIUS, CRESCONIUS, SPERANTIUS,
QUADRATUS, LUCILLUS, SABINUS, ^d FAUSTINUS, CRESC-
CONIUS, VICTOR, ^e GIGANTIUS, POSSIDONIUS, ANTONI-
NUS, ^f INNOCENTIUS, PRÆSIDIUS, CRESCENTIUS, FELIX,
ANTONINUS, VICTOR, HONORATUS, DONATUS, PETRUS,
PRÆSIDIUS, CRESCONIUS, LAMPADIUS, DELPHINUS, ex
concilio Milevitano in Domino salutem.

1. Quia te Dominus gratiæ suæ præcipuo munere
in sede apostolica collocavit, talemque nostris tem-
poribus præstitit, ut nobis potius ad culpam negli-
gentiæ valeat, si apud tuam venerationem quæ pro
Ecclesia suggerenda sunt tacuerimus, quam ea tu
possis vel fastidiose vel negligenter accipere; mag-
nois periculis infirmorum membrorum Christi pas-
toralem diligentiam, quæsumus, adhibere digneris.

2. Nova quippe hæresis et nimium perniciosa
tentat assurgere inimicorum gratiæ Christi, qui
nobis Dominicam etiam orationem impiis disputa-
tionibus conantur auferre. Cum enim Dominus do-
cuerit ut dicamus, *Dimitte nobis debita nostra, sicut
et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. vi, 12):
isti dicunt, posse hominem in hac vita, præceptis
Dei cognitis, ad tantam perfectionem justitiæ siue
adjutorio gratiæ Salvatoris per solum liberæ volun-
tatis arbitrium pervenire, ut ei non sit jam necessa-
rium dicere, *Dimitte nobis debita nostra*: illud vero
quod sequitur, *Ne nos inferas in tentationem* (Ibid.,
43), non ita intelligendum, tamquam divinum adju-
torium postulare debeamus, ne in peccatum tentati
decidamus; sed hoc in nostra esse positum potes-
tate, et ad hoc implendum solam sufficere hominis
voluntatem: tamquam frustra Apostolus dixerit,

Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei
(Rom. ix, 16); et, *Fidelis Deus, qui vos non permittit
tentari super id, quod potestis, sed faciet cum tentatio-
ne etiam exitum, ut possitis sustinere* (I Cor. x, 13).
Frustra etiam Dominus dixerit apostolo Petro, *Roga-
vi pro te, ne deficiat fides tua* (Lucæ xxii, 32); et om-
nibus suis, *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem*
(Matth. xxiv, 41): si hoc totum est potestatis huma-
næ. Pueros quoque parvulos, ^b etsi nullis imbuantur
Christianæ gratiæ sacramentis, habituros vitam æter-
nam, ⁱ nequaquam Christiana præsumptione conten-
dunt, evacuantes quod dicit Apostolus, *Per unum
hominem peccatum intravit in mundum, et per pecca-
tum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo
omnes peccaverunt* (Rom. v, 12); et alio loco, *sicut in
Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivifica-
buntur* (I Cor. xv, 22). Ut ergo alia omittamus, quæ
contra sanctas Scripturas plurima disserunt, hæc in-
terim duo, quibus omnino totum quod Christiani
sumus conantur evertere, quæ fidelia corda ⁱ susti-
neant, non esse rogandum Deum ut contra peccati
malum atque ad operandam justitiam sit noster ad-
jutor, et non opitulari parvulis ad consequendam
vitam æternam Christianæ gratiæ sacramentum.

3. Hæc insinuantes apostolico pectori tuo, non
opus habemus multa dicere, et tantam impietatem
verbis exaggerare; cum procul dubio te ^k ista per-
moveant, ut ab eis corrigendis, ne latius serpent,
multosque contaminent, vel potius interimant, dum
sub nomine Christi a gratia Christi penitus alienant,
omnino dissimulare non possis. Hujus autem perni-
ciosissimi erroris auctores esse perhibentur Pelagius
et Cœlestius, quos quidem in Ecclesia sanari malu-
mus, quam desperata salute ab Ecclesia resecari, si
necessitas nulla compellat. Quorum unus, id est Cœ-
lestius, etiam ad presbyterium in Asia ^l pervenisse

edit. concil. post Rom., *Victorius*. Cæteri libri, *Lit-
torius* aut *Littorius*. In collatione Carthagin. c. 133,
Litorius Suavenis episcopus appellatur.

^a Pith. ms. et unus Colb., *Ponticianus*. Alii duo
cum Merl., Crab. et Quesn., *Pontianus*.

^b In edit. Rom. et Aug., *Christonius*. In editis
aliis ut in omnibus nostris mss., *Cresconius*. Afris
familiare fuisse *Cresconii* seu *Crisconii* nomen testis
est Collatio Carthaginensis, cui plures diversarum
sedium episcopi interfuisse leguntur eodem nomine
donati.

^c Quinque e nostris mss. cum Merl., Crab. et
Quesn., *Rufinus*.

^d Rursum *Sabinus*, loco *Faustini*, apud Quesn.,
Lab., Crab., Merl., ut in exemplaribus Isid. repeti-
tur, refragantibus potioribus mss.

^e Apud Aug., *Gignantius*. Hujus autem episcopi ac
novem subsequentium nomina, propter repetitum
Victoris vocabulum, usitato librorum lapsu, in
edit. concil. prætermittuntur.

^f Isid. mss. necnon alii duo Colb. cum Pith. *In-
nocentius, Felix*, omissis *Præsidi* et *Crescentii* nomi-
nibus.

^g Garnerius e priscis Augustini editionibus revo-
cavit, *perniciosa tempestas inimicorum gratiæ cæpit*,
refragantibus aliis editis et omnibus mss.

^h Edit. Rom. et concil., *si nullis*, quibus suffra-
gântur mss. Deinde apud Garn. et August. *imoven-*

tur. Lectioni etsi nullis faveat illud superioris episto-
læ n. 5, *promittentes ETIAMSI non baptizentur, habi-
turos vitam æternam*. Inde etiam perspicuum est gra-
tiæ Christianæ sacramenta hic baptismum vocari.

ⁱ Pro *nequaquam*, Garner. substit. it *nequam*: quod
exinde in edit. Aug. translatum. Ambiguitas tolle-
tur, si legeris *præsumptione nequaquam Christiana*.

^j Garner., *non sustinent*, adjecta particula negante
præter veterum codicum fidem ac citra necessita-
tem.

^k Apud Quesn. et Aug., *te ita permoveant*.

^l Rem ita narrat Mar. Mercator Common. c. 1
edit. Baluz. p. 133. Cœlestius de sex capitulis in
Carthaginensi concilio accusatus, eaque damnare
jussus, sed *nullo modo acquiescens, ecclesiastica com-
munionem privatus est. A qua sententia ad Romani epi-
scopi examen credidit appellandum: qua mox idem
appellatione neglecta, Ephesum Asiæ urbem contendit,
ibique ausus est per obreptionem locum presbyterii
petere*. Antea circa exitum anni 411, teste Augusti-
no epist. 157, n. 22, Carthagine constitutus, in
ejusdem civitatis ecclesia jam ad presbyterii honorem
subreperere cæperat: sed fidelissima libertate fratrum
præter has ipsas contra Christi gratiam disputationes
usque ad judicium episcopale perductus est. Exstat ad
eum Nestorii epistola apud Mar. Mercatorem pag.
131, honorabili et religiosissimo presbytero Cœlestio
inscripta.

dicitur. De quo ante paucos annos quid gestum fuerit, sanctitas tua de Carthaginensi ecclesia^a melius instruitur. Pelagius vero, sicut a quibusdam fratribus nostris misæ loquuntur epistolæ, Jerosolymis constitutus nonnullos fallere asseritur. Verumtamen multo plures, qui ejus sensus diligentius indagare potuerunt, adversus eum pro gratia Christi, et catholice fidei veritate confligunt, sed præcipue sanctus filius tuus, frater et compresbyter noster Hieronymus. Sed arbitramur, adjuvante misericordia Domini Dei nostri, qui te et regere consulentem, et orantem exaudire^b dignatur, auctoritati sanctitatis tuæ, ^c de sanctarum Scripturarum auctoritate depromptæ, facilius eos, qui tam perversa et perniciose sentiunt, esse cessuros; ut de correctione potius eorum congratulemur, quam contristemur interitu. ^B domine beatissimo. Quodlibet autem ipsi eligant, certe vel aliis, quos plurimos possunt, si ab eis dissimuletur, suis laqueis implicare, cernit venerabilitas tua instanter et celeriter providendum. Hæc ad sanctitatem tuam de concilio Numidiæ scripta direximus, imitantes^d Carthaginensem ecclesiam et Carthaginensis provinciæ coepiscopos nostros, quos ad sedem apostolicam, quam beatus illustras, de hac causa scripsisse comperimus. (Et alia manu:) Memor nostri in Dei gratia agearis, domine beatissime, meritoque venerabilis et in Christo honorande, sancte papa.

EPISTOLA XXVIIIe.

EPISCOPORUM QUINQUE AD INNOCENTIUM PAPAM.

Pelagii retagunt ac refutant hæresim, qua ad cupiditates domandas, tentationesque vincendas, necnon ad perficienda Dei mandata, solam sibi naturam humanam per liberum arbitrium sufficere contendebat: ac sibi gratiam prædicaret, eum tibi vel liberum arbitrium, vel peccatorum remissionem, vel legis præceptum intelligere, aliudque proprio gratiæ no-

^a Quia scilicet Carthaginensis Ecclesia seu synodus superiori epistolæ 26 gesta subnexerat alterius concilii super Cœlestii nomine ante annos ferme quinque Carthagine habiti. Cum et hæc Milevitani concilii epistolæ, et illa Carthaginensis per eundem episcopum Julium delatæ, simul Innocentio traditæ fuerint, nil opus erat ut pro melius instruitur Garn. de suo substitueret melius instruetur.

^b Unus ms., dignabitur. In novam August. editionem dignetur, mera librarii oscitantia irrepsit.

^c Isid. mss., de clarum (ex imperitia librarii, qui in exemplari suo legerat de scarum, hoc est de sanctarum. Capucin. secundis curis, declaratione sacramentorum) Scripturarum depromptæ. Inde in edit. Rom. et concil. factum fuerat, de claro Scripturarum lumine depromptæ. Iectionem sinceriores suppeditant meliores mss. Hic declarant Milevitani concilii patres Romani pontificis auctoritatem ipsa Scripturarum auctoritate fulciri.

^d Edit. Rom. et Garn. omittunt Carthaginensem ecclesiam, et: quæ verba ex aliis libris restituantur.

^e Ab Augustino lib. de Peccato orig. c. 9, et epist. olim 47, nunc 215, ad Valentinum, n. 12, hæc epistola memoratur ut a quinque episcopis scripta. Quocirca quinque episcoporum non inale in edit. concil. inscripta fuit. Ab eodem Doctore epist. olim

mins a fidelibus intelligi ostendunt. Quod item ait, hominem posse sine peccato esse si velit, quo sensu vere, quove, etiamsi non sine errore, tolerabiliter tamen dicatur, explicant.

Domino beatissimo, meritoque honorandissimo fratri INNOCENTIO PAPÆ, AURELIUS, ALYPIUS, AUGUSTINUS, EVODIUS, et POSSIDIUS in Domino salutem.

1. De conciliis duobus provinciæ Carthaginensis atque Numidiæ, ad tuam sanctitatem a non parvo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ Christi, qui confidunt in virtute sua et creatori nostro quodam modo dicunt: Tu nos fecisti homines, justos autem ipsi nos fecimus; qui naturam humanam ideo dicunt liberam, ne querant liberatorem: ideo salvam, ut superfluum judicent salvatorem. Tantum enim dicunt valentem, ut suis viribus semel in origiæ suæ creationis acceptis, possit per liberum arbitrium, nihil ulterius adjuvante illius gratiæ qui creavit, domare et exstinguere omnes cupiditates, tentationesque superare. Multique eorum insurgunt adversum nos, et dicunt animæ nostræ: Non est salus illi in Deo ejus (Psal. III, 3). Familia Christi quæ dicit, Quando infirmos, tunc^f fortis sum (II Cor. XII, 10); et qui dicit Dominus ejus, Salus tua ego sum (Psal. XXXIV, 5), suspensio eorde cum timore et tremore adiutorium Domini etiam per charitatem tuæ venerationis expectat.

2. Audivimus enim esse in urbe Roma, ubi ille (Pelagius) diu vixit, nonnullos qui diversis causis ei faveant: quidam scilicet, quia^g eis talia persuasisse perhibetur; plures vero, qui eum talia sentire non credunt; præsertim quia in Oriente, ubi degit, gesta ecclesiastica facta esse jactantur, quibus putatur esse purgatus; ubi quidem si episcopi eum catholicum pronuntiarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se dixit Dei gratiam con-

166, nunc 186, n. 2, ad discrimen superiorum, quæ synodice sunt, familiaris appellatur.

^f Unus codex Colb. tunc fortior sum: quod et alter primum videtur habuisse.

^g Ita Quesn. ex ms. Oxon. et exinde nova Aug. editio: quibus consentanea sunt quæ Innocentius rescribit. At Merl. et Crab., qui nobis talia persuasisse perhibentur: ubi Crab. ad marg. addidit, qui vos et quia vos. Exinde edit. Rom. et aliæ concil., qui vos talia persuasisse perhibent. Similia præ se ferunt mss. nisi quod pro perhibent, in plerisque exstat perhibentur, et in uno Colb. atque altero Vatic. perhibetur. In hoc præterea legere est quia vobis. Unde commode confici posset hæc lectio: quia vobis talia persuasisse perhibetur. Nempe Pelagiani, teste Possidio c. 18, perfidiam suam per suam ambitionem persuadere conabantur sanctæ sedi. Et quod non valuerunt perficere, hoc se perfectisse mendaciter jactarunt. Inter eos autem quibus prava dogmata sua Romæ persuasisse se gloriabantur, præcipuus erat Xystus tunc presbyter, ac postea summus pontifex, cui post detectam calumniam Augustinus epist. alias 104, nunc 191, n. 1, ita gratulatur: Quid enim gratius legi vel audiri potest, quam gratiæ tam pura defensio adversus inimicos ejus, ex ore ejus qui eorundem inimicorum magni momenti patronus jactabatur? Vide et ejusdem epistolam 194, n. 1.

feri, et ita posse hominem suo labore ac voluntate A juste vivere, ut ad hoc adjuvari Dei gratia non negaret. His enim auditis verbis, catholici antistites nullam aliam Dei gratiam intelligere potuerunt, nisi quam in libris Dei legere, et populis Dei prædicare consueverunt, eam utique de qua dicit Apostolus, *Non irritam facio gratiam Dei; nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Galat. II, 21): sine dubio gratiam qua justificamur ab iniquitate, et qua salvamur ab infirmitate; non qua creati sumus cum propria voluntate. Nam si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam, quam etiam cum impiis habemus, cum quibus homines sumus; negare vero eam, qua Christiani et filii Dei sumus; quis eum patienter catholicorum sacerdotum non dicimus audiret, sed ^a ante oculos suos ferret?* Quapropter non culpandi sunt iudices, quia ecclesiastica consuetudine nomen gratiæ audierunt, nescientes quid hujusmodi homines vel in suæ doctrinæ libris, vel in suorum solent auribus spargere.

3. Non agitur de uno Pelagio, qui jam fortasse correctus est, quod utinam ita sit! sed de tam multis, quibus loquaciter contendentibus, et infirmas atque ineruditas animas velut ^b convinctas trahentibus, firmas autem et in fide stables ipsa contentione fatigantibus, usquequaque jam plena sunt omnia. Aut ergo a tua veneratione accersendus est Romam, et diligenter interrogandus, quam dicat gratiam, qua fateatur, si tamen jam fateatur, ad non peccandum justequè vivendum homines adjuvari: aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum. Et cum inventus fuerit hanc dicere, quam docet ecclesiastica et apostolica veritas, tunc sine ullo scrupulo Ecclesiæ, sine latibulo ambiguitatis ullius, absolvendus est, tunc est re vera de ejus purgatione gaudendum.

4. Sive enim dixerit, gratiam esse liberum arbitrium, sive gratiam esse remissionem peccatorum, sive gratiam esse legis præceptum; nihil eorum dicit, quod per subministrationem Spiritus sancti pertinet ad concupiscentiam tentationesque vincendas,

^a Duo mss. Colb. *tantum ante oculos*: majori quadam emphasi. Quomodo Pelagius in memorata synodo gratiam Dei confessus sit, Augustinus lib. de gestis ipsius Pelagii c. 6 et 7 exponit, subindeque cap. 10 explicat unda eum ibi subdole gratiam Dei confessum esse deprehenderit.

^b Merlin., *conjunctas*. Edit. Rom. recentioresque concil. et Garner., *convinctas*. Nova Augustini editio, *vincitas*. Præferimus eum Crab. ac potioribus mss., *convinctas*, quasi *simul vincitas*. Non displiceret *devinctas*, propter illud quod Innocentius epist. 31, n. 2, rescribit: *Si ergo sunt aliqui, quos in defensionem perversitas tanta devinxit*. Et huic quidem verbo propius accedit quod in exemplis Isid. legimus, *pervinctas*.

^c In edit. Rom. et concil. hic additur *liberum*, ex abundantia et præter fidem mss. Quod episcopi paulo superius *liberum arbitrium* non addita voce *voluntatis*, nunc *arbitrium voluntatis*, non præmissio epitheto *liberum*, vocant. Hinclet initio quæ. 5. aiunt: *Nec lex juberet, nisi esset voluntas; nec gratia juvaret, si aut esset voluntas*, jam sola voluntatis mentione facta.

^d Ita Merl., Crab., Garner., ac nostri mss. Hic

quem ditissima affudit super nos qui ascendit in caelum, et captivans captivitatem dedit dona hominibus (Tit. III, 6). Hinc enim oramus ut peccatorum tentationem superare possimus (Ephes. IV, 8), ut Spiritus Dei, unde pignus accepimus, adjuvet infirmitatem nostram (Rom. VIII, 26). Qui autem orat et dicit, *Ne nos inferas in tentationem (Matth. VI, 13)*, non utique id orat ut homo sit, quod est natura; neque id orat ut habeat liberum arbitrium, quod jam accepit cum crearetur ipsa natura; neque orat remissionem peccatorum, quia hoc superius dicitur, *Dimitte nobis debita nostra (Matth. VI, 12)*; neque orat ut accipiat mandatum: sed plane orat ut faciat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, hoc est, in tentatione defecerit, facit utique peccatum quod est contra mandatum. Orat igitur ut non peccet, hoc est, ne quid faciat mali: quod pro Corinthiis orat Apostolus, dicens: *Oramus autem ad Dominum ne quid faciatis mali (II Cor. XIII, 7)*. Unde satis apparet, quod ad non peccandum, id est, ad non male faciendum; quamvis esse non dubitetur ^e arbitrium voluntatis, tamen ejus potestas non sufficiat, nisi adjuvetur infirmitas. Ipsa igitur oratio, clarissima est gratiæ testificatio. Hanc ille confiteatur, et eum gaudebimus sive rectum, sive correctum.

5. Distinguenda est lex et gratia. Lex jubere novit, gratia juvare. Nec lex juberet, nisi esset voluntas: nec gratia juvaret, si sat esset voluntas. Jubetur ut habeamus intellectum, ubi dicitur, *Nolite esse sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Psal. CXXI, 9)*; et tamen oramus ut habeamus intellectum, ubi dicitur, *Da mihi intellectum, ut discam mandata tua (Psal. CXVIII, 125)*. Jubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicitur, *Stulti aliquando sapite (Psal. CXIII, 8)*; et tamen oratur ut sapientiam habeamus, ubi dicitur, *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non impropere; et dabitur ei (Jacob. I, 5)*. Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, ^a *Cum scirem quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, et*

tamen aliquid desiderari manifestum est. Quocirca editor Romanus istud intra uncinos altero characteri adjecit: [*Hic aliquid deest ejusmodi: Sint lumbi vestri præcincti: et tamen oramus eam dari nobis ubi dicitur.*] Quod et postea in quibusdam aliis editionibus retentum. Additamenti hujus loco Quæsn. substituit: *A voluptatibus tuis avertere, et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur*. Neutrum supplementum placet. Quo autem pacto resarciendus sit hic locus, ex alio simili Augustini expiscari licet. Is Doctor epist. 147, ad Hilarium, n. 9, idem argumentum pertractans ita scribit: *Cum dicit Lex, Non concupisces, quid videtur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiam?... et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, Cum scirem quia nemo potest esse continens, etc.* Moxque concludit: *Jubet ergo Deus continentiam, et dat continentiam*. Ad mentem igitur Augustini integer licet hic noster locus, si restitueamus: *Jubetur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, Non concupisces: et tamen oratur ut habeamus continentiam, ubi dicitur, Cum scirem, etc.* Proxima earumdem vocum repetitio, fecunda lacunarum sotas, huic occasionem dedit.

hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum : A adii Dominum, et deprecatus sum illum (Sap. viii, 21). Postremo ne nimium longum sit cuncta percurrere, jubetur ut non faciamus malum, ubi dicitur, Declina a malo (Psal. xxxvi, 27); et tamen oratur ut non faciamus malum ubi dicitur : Oramus autem ad Dominum, ne quid faciatis mali (II Cor. xiii, 7). Jubetur ut faciamus bonum, ubi dicitur, Declina a malo et fac bonum (Psal. xxxvi, 27); et tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur, Non cessamus pro vobis orantes et postulantes (Coloss. i, 9), atque inter cætera, quæ illis orat, dicit : Ut ambuletis digne Deo in omne placitum, in omni opere et sermone bono (Ibid., 10). Sicut ergo agnoscimus voluntatem cum hæc præcipiuntur; sic et ipse agnoscat gratiam cum petuntur.

6. Misimus reverentiæ tuæ librum, quem dederunt quidam religiosi et honesti adolescentes servi Dei, quorum etiam nomina non tacemus; nam Timasius et Jacobus vocantur. Qui, sicut audivimus, et etiam nosse dignaris, ipsius Pelagii exhortatione spem quam habebant in sæculo reliquerunt, et nunc continentibus Deo serviunt. Qui cum eodem errore tandem aliquando per qualemcumque operam nostram Domino inspirante caruissent, protulerunt eundem librum, Pelagii esse dicentes, et ut ei responderetur, impendio rogaverunt. Factum est: ad eosdem rescripta est ipsa responsio (*Liber Augustini de Natura et Gratia*); agentes gratias rescripserunt (*Epist. apud Augustin. nunc 168*). Utrumque misimus, et cui responsum est, et quod responsum est. Et ne nimium essemus onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere ne graveris, quemadmodum, sibi objecta quæstione quod gratiam Dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret, nisi naturam in qua nos condidit Deus.

7. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadem in libro loca, non contendimus: anathemet illa, et eam confluetur apertissime gratiam, quam doctrina Christiana demonstrat, et prædicat esse propriam Christianorum, quæ non est natura, sed qua salvatur natura: ^a quæ naturam non auribus sonante doctrina, vel aliquo adjumento visibili fovet sicut plantator quodam modo et irrigator extrinsecus, sed subministrante Spiritus et occulta misericordia, sicut facit ille, qui dat incrementum Deus (*I Cor. iii, 7*). Etsi enim quadam non improbanda ratione dicitur gratia Dei qua creati sumus, ut

^a Ita hic locus in novissima Augustini editione e ms. Vaticano, cui et duo Colb. favent, instauratus fuit. In aliis autem libris, Merlini editione excepta, desideratur quæ naturam... fovet. Ex tribus illis vocibus solam primam Quesn. retinuit. Deinde in iisdem libris, necnon in Merlini editione, sicut plantatur quodammodo et irrigatur, nisi quod Quesn. particulam sicut expunxit.

^b Edit. Rom. agere debeamus: corrigitur ex aliis libris.

^c Apud Merl., Crab. et in Augustini editione hic adjicitur non immerito.

^d Solus Quesn. naturam creati referri ad gratiam

non nihil essemus, nec ita essemus aliquid, ut cadaver quod non vivit, aut arbor quæ non sentit, aut pecus quod non intelligit; sed homines, qui et essemus, et viveremus, et sentiremus, et intelligeremus; et de hoc tanto beneficio creatori nostro gratias agere ^b valeamus; unde merito et ista gratia dici potest, quia non præcedentium aliquorum operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donata est: alia est tamen, qua prædestinati vocamur, justificamur, glorificamur, ut dicere possimus: *Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio suo proprio non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illum (Rom. viii, 3).*

8. De hac gratia quæstio vertebatur, quando ab his, quos Pelagius graviter offendebat atque turbabat, dicebatur ei, quod eam suis disputationibus oppugnaret, quibus assereret non solum ad faciendam, verum etiam ad perficiendam mandata divina, per liberum arbitrium humanam sibi sufficere naturam. Hanc apostolica doctrina gratiam ^c isto nomine appellat, qua salvamur et justificamur ex fide Christi. De hac scriptum est: *Non irritam facio gratiam Dei. Nam si per Legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Galat. ii, 21).* De hac scriptum est, *Evacuati estis a Christo, qui in Lege justificamini, a gratia excidistis (Galat. v, 4).* De hac scriptum est, *Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia (Rom. xi, 6).* De hac scriptum est, *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum: ei autem, qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam (Rom. iv, 4).* Et multa alia, quæ melius potes ipse meminisse, et intelligere prudentius, et illustrius prædicare. Illam vero gratiam, qua creati sumus homines, etiamsi ita appellandam non immerito intelligimus, mirum est tamen si ita appellatam in ullis legitimis, prophetis, evangelicis, apostolicisque litteris legimus.

9. Cum itaque de hac gratia, Christianis fidelibus catholicisque notissima, illi objiceretur quæstio, ut eam oppugnare desineret; quid est quod cum hoc sibi in libro suo velut ab adversante persona idem ipse objecisset, ut se respondendo purgaret, nihil aliud respondit, nisi naturam ^d creati hominis referre gratiam creatoris; atque ita se dicere, sine peccato impleri posse justitiam per liberum arbitrium cum adjutorio divinæ gratiæ, quod Deus hoc dedit homini ipsa possibilitate naturæ?

10. Cui merito respondetur: *Ergo evacuatum est*

creatoris. Istud referre, id est quod in se exhibere ac repræsentare. Ipsa Pelagii verba Augustinus lib. de Nat. et grat. c. 51, excipit ac refert in hunc modum: Ipsa non peccandi possibilitas non tam in arbitrii potestate, quam in naturæ necessitate est. Quidquid in naturæ necessitate positum est, ad naturæ pertinere non dubitatur auctorem, utique Deum. Quomodo ergo absque Dei gratia dici existimatur, quod ad Deum proprie pertinere monstratur? Ibi, inquit statim Augustinus, expressa est sententia quæ latebat. Ideo Dei gratiæ tribuit non peccandi possibilitatem, quia ejus naturæ Deus auctor est, cui possibilitatem non peccandi inseparabiliter instam dicit.

*scandalum crucis (Galat. v, 11). Ergo Christus gratis mortuus est (Rom. iv, 25).^a Num enim, si non moreretur propter delicta nostra et resurgeret propter justificationem nostram, nec ascenderet in altum et captivans captivitatem daret dona hominibus, ista naturæ possibilitas, quam defendit, in hominibus non esset (Eph. iv, 8; Psal. Lxvii, 19)? An forte Dei mandatum deerat, et ideo Christus mortuus est? Immo jam et hoc erat sanctum et justum et bonum (Rom. vii, 12). Jam dictum fuerat, *Non concupisces (Exod. xx, 17)*; jam dictum fuerat, *Diliges proximum tuum tamquam te ipsum (Levit. xix, 18)*. In quo sermone Apostolus omnem legem dicit impleri (Rom. xiii, 9). Et quoniam nisi diligat Deum, nemo diligit se ipsum; ideo Dominus in his duobus præceptis totam legem Prophetasque dicit pendere (Matth. xxii, 40). Quæ duo præcepta jam erant hominibus divinitus data. An æternum præmium justitiæ promissum nondum erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit, etiam in veteri Testamento regnum cælorum esse promissum. Si ergo ad faciendam perficiendamque justitiam jam erat naturæ possibilitas per liberum arbitrium, jam erat legis Dei sanctum et justum bonumque mandatum, jam erat promissum præmium sempiternum: ergo Christus gratis mortuus est.*

11. Ergo neque per legem justitia, neque per naturæ possibilitatem; sed ex fide ac dono Dei per Jesum Christum Dominum nostrum unum mediatorem Dei et hominum. Qui nisi in plenitudine temporis mortuus esset propter delicta nostra, et resurrexisset propter justificationem nostram (Rom. iv, 25); profecto et antiquorum fides evacuaretur, et nostra. Fide vero evacuata, quæ homini justitia remaneat, cum justus ex fide vivat (Heb. x, 38; Rom. i, 17)? Ex quo enim per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt (Rom. v, 12): procul dubio a corpore mortis bujus, ubi lex alia repugnat legi mentis (Rom. vii, 21 et 24), neminem liberavit aut liberat^b sua possibilitas, quæ perdita, redemptore indiget; saucia, salvatore: sed gratia Dei per fidem unius mediatoris Dei et hominum, hominis Christi Jesu (I Tim. ii, 5); qui et Deus cum esset, hominem fecit, et manens Deus, homo factus refecit ipse quod fecit.

12. Puto autem quod eum lateat, fidem Christi, quæ postea in revelationem venit, in occulto fuisse temporibus patrum nostrorum; per quam tamen etiam ipsi Dei gratia liberati sunt, quicumque omnibus generis humani temporibus liberari poterunt, occulto judicio Dei, non tamen vituperabili. Unde dicit Apostolus: *Habentes autem eundem spiri-*

^a Edit. Rom. et concil., *Non enim. Subinde Merl. et Crab., nec ascendisset in altum et captivans*; edit. Rom. et Lab., *nec ascendens in altum, captivans.*

^b In quibusdam mas. mendose, *suae possibilitas.* Hinc antiquario data occasio secundis curis in Navarro ac forte in aliis addendi naturæ. Unde et in

*tum fides (utique eundem, quem et illi) secundum quod scriptum est (II Cor. iv, 13), Credidi propter quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur (Psal. cxv, 1). Inde est, quod ait ipse mediator: Abraham concupivit videre diem meum; et vidit, et gavisus est (Joan. viii, 56). Inde Melchisedech, prolato sacramento mensæ Dominicæ, novit æternum ejus sacerdotium figurare (Gen. xiv, 18). Jam vero data in litteris Lege, quam dicit Apostolus subintrasse ut abundaret delictum (Rom. v, 20), et de qua dicit: *Si ergo ex Lege hereditas, jam non ex promissione. Abraham autem per repromissionem donavit Deus. Quid igitur Lex? Transgressionis gratia cõposita est, donec veniret semen cui promissum est, dispositum per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus (Galat. iii, 18, seqq.). Nonne satis ostenditur hoc actum esse per Legem, ut peccatum agnosceretur, et prævaricatione augetur? Ubi enim lex non est, nec prævaricatio (Rom. iv, 15); et sic adversus victoriam peccati ad divinam gratiam, quæ in promissionibus est, confugeretur: atque ita Lex non esset adversus promissa Dei, quia ideo per illam fit cognitio peccati, et ex prævaricatione Legis abundantia peccati, ut ad liberationem quærantur promissiones Dei, quod est gratia Dei; et incipiat esse in homine justitia, non sua, sed Dei, hoc est, data dono Dei.**

13. Quam etiam nunc quidam, *ignorantes Dei justitiam, sicut et tunc de Judæis dictum est, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti (Rom. x, 3).* Per Legem quippe et illi justificari se arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est, justitia sua prolata ex natura humana, non donata ex gratia divina, propter quod justitia Dei dicitur. Unde item scriptum est: *Per Legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata per Legem et Prophetas (Rom. iii, 21).* Cum dicit *manifestata est*, ostendit quia et tunc erat, sed tamquam illa pluvia, quam Gedeon impetravit, tunc velut in vellere occulta, nunc autem velut in area manifesta (Judic. vi, 57). Cum ergo Lex sine gratia, non mors peccati potuisset esse, sed virtus; sic enim dictum est, *Aculeus mortis peccatum, virtus autem peccati Lex (I Cor. xv, 56)*: sicut confugiunt multi a facie regnantis peccati ad gratiam, velut in area nunc patentem; ita pauci ad eam confugiebant velut in vellere tunc latentem. Hæc vero temporum distributio refertur ad altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, de

editis, excepto Aug. obtinuit *suae possibilitas naturæ.* Infra in epistola 29. Innocentii, n. 3, lecturi sumus, *quasi ex nostra in totum sinus possibilitate (non addito naturæ vocabulo) perfecti.* Vide infra epist. 30, n. 4.

^c Apud Quesn. et Aug. ut in ms. Pith., *proposita est.*

qua dictum est, *Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, A et investigabiles viæ ejus (Rom. xi, 33)!*

14. Quapropter ^a si et ante tempus Legis, et tempore ipso Legis, justos patres ex fide viventes, non possibilitas naturæ infirmæ et ^b indignæ ac vitiatæ et sub peccato venundatæ, sed Dei gratia per fidem justificabat, et nunc eadem in apertum jam veniens revelata justificat; anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra eam, etsi non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defendendo naturæ ad vincenda peccata, et implenda mandata. Aut si ea sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa, quæ sua esse negat, anathemet ea tamen et damnet paterna exhortatione et auctoritate sanctimoniam tuæ. Si vult ergo, onerosum sibi et perniciosum discat ^c Ecclesiæ scandalum auferre: quod scandalum auditores et in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non quiescunt. Si enim cognoverint eundem librum, quem illius vel putant esse, vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, et maxime sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso esse anathematum atque damnatum; non eos ulterius existimamus ausuros, loquendo contra gratiam Dei quæ revelata est per passionem et resurrectionem Christi, pectora fidelia et simpliciter Christiana turbare: sed potius, adjuvante misericordia Domini, concertantibus nobiscum charitate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, non solum ut in æternum beati, verum etiam justis et sancti sint, ^d non in sua virtute, sed in eadem gratia confueros. Unde et ad ipsum scriptam ab uno nostrum epistolam, ad quem per quemdam Orientalem diaconum, civem autem Hipponensem, tamquam purgationis suæ ^e quædam scripta transmisit, tuæ beatitudinis potius credidimus dirigendam, melius judicantes et

petentes, ut eam ^f et mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potius non dedignabitur, magis in illa eum qui misit, quam qui scripsit attendens.

15. Illud vero quod dicunt, posse hominem esse sine peccato, et mandata Dei facile custodire si velit, quamvis cum hoc per adjutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationem Unigeniti ejus revelata atque donata est, dicitur, tolerabilior diei videatur: tamen quoniam non immerito ^g movere potest, ubi et quando per eandem gratiam id efficiatur in nobis, ut sine ullo prorsus peccato simus, utrum in hac vita, quando caro concupiscit adversus spiritum; an vero in illa, cum fiet sermo qui scriptus est (*Galut. v, 17*): *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? aculeus enim mortis peccatum est* (*I Cor. xv, 55*); diligentius pertractandum propter alios quosdam, qui senserunt, atque in suis litteris memoriæ mandaverunt, etiam in hac vita esse posse hominem sine peccato, non ab initio natiuitatis suæ, sed conversione a peccatis ad justitiam, et a ^h via reproba ad bonam vitam (*S. Ambros. in I Lucæ 6*). Sic enim intellexerunt quod de Zacharia et Elisabeth scriptum est, ambulasse eos in omnibus justificationibus Domini sine querela (*Lucæ 1, 6*). Hoc quod dictum est sine querela, sine peccato dictum acceperunt, non quidem negantes, immo etiam, quod aliis locis in litteris eorum invenitur, pie confitentes adjutorium gratiæ Domini nostri, non per naturalem spiritum hominis, sed per principalem Spiritum Dei. Qui parum videntur considerasse, ipsam Zachariam fuisse utique sacerdotem. Omnes autem tunc sacerdotes necesse habebant ex lege Dei, primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populi (*Levit. ix, 7; Hebr. vii, 27*). Sicut ergo nunc ⁱ per orationis sacrificium convincimur non esse sine peccato, quoniam jussi sumus dicere, Di-

^a Particulam *si*, pro qua Garner. substituit *sic*, Quesn. penitus expunxit.

^b Edit. Rom. et concil. ac plures mss., *indignæ*: quod factum ex *indignæ*; sic enim verbum *indignæ* antiquis pingere placebat.

^c Pith. ms. *Ecclesia*: mendose. Totum hunc locum Quesn. ita vulgavit: *si non vult; onerosum sibi et perniciosum esse discat Ecclesiæ scandalum asferre, quod auditores; præter omnium codicum fidem et Innocentii mentem. Lecti* autem, quam minus rectam judicavit, cum antecedentibus et consequentibus apprimè coheret. Nempe episcopi quinque Pelagio auctores sunt, ut discat quo pacto scandalum et onerosum sibi, et Ecclesiæ perniciosum auferat. Nec illud auferendum dubitant, statim ut librum ipsius nomine vulgatum, ab ipsomet damnatum esse discipuli ejus cognoverint.

^d Apud Quesn. hic additur verbum *conari*: quod rectius abest ab aliis libris.

^e Neque hic Quesnello opus erat adjicere verbum *causa*. Hunc locum alter ille libri Augustini de gestis Pelagii c. 32 illustrat: *In chartula defensionis suæ, quam mihi per quemdam Charum nostrum Hipponensem civem, Orientalem autem diaconum, misit, fecit aliquid quod aliter se habent quam gestis episcopalis continetur. Quod autem habent gesta, longe melius est ac firmiter et enodatius pro authenticitate veritate contra illius heresis pestem. Ex quo manifestum est, Pelagium*

vocasse *purgationis suæ scripta vel gesta* (sæpe ut loquitur Augustinus epist. olim 252, nunc 179, n. 7, *quandam a se conscriptam velut defensionem suam, qua se dixit objectis respondisse Gallorum*) quæ ad Augustinum miserat adulterata Diospolitana: synodi gesta. De his rursus Augustinus in eodem libro de gestis Pelagii c. 29 ita loquitur: *Qualibet purgationis suæ gesta protulerit. Neque hinc minus perspicuum est, ab episcopis quinque unius nostrum nomine Augustinum intelligi, cujus quidem epistola tunc missa excidit, et ad nos non pervenit.*

^f Quesn. cum uno ms. Colb. et Pith., *ut eam emittere*. Sanior est lectio librorum aliorum.

^g Merl. et Crab., *quoniam merito queri potest*. Retinuit Quesn. *queri potest*: quod in nullo offendimus ms. Pro *queri*, Crab. ad marg. annotavit *debere*, quod et Pith. ms. habet in textu.

^h Apud Garn. et Aug., *a vita*. Ad eorum, de quibus hic sermo est, opinionem aliquando accessit Pelagius. Eum enim Augustinus epist. olim 252, nunc 179, n. 7, istud ad se scripsisse narrat: *Non diximus quoniam inventatur quis ab infania usque ad senectam, qui nunquam peccaverit; sed quoniam a peccato conversus labore proprio, et gratia Dei adjutus, potest absque peccato esse*. Sed in hac sententia eum non semper stetit idem Doctor in eadem epistola n. 8 probat.

ⁱ In uno e mss. Colb. per *orationes sacrificiorum*.

mitte nobis debita nostra (Math. vi, 12): ita et tunc A per sacrificia victimarum animalium convincebantur sacerdotes sine peccato non esse, qui pro suis peccatis jubebantur offerre. Quod si res ita se habet, ut per gratiam Salvatoris proficiamus quidem in hac vita, deficiente cupiditate, charitate crescente; perficiamur autem illa in vita, cupiditate exstincta, charitate completa: profecto illud quod scriptum est, ^a Qui natus est ex Deo, non peccat (I Joan. iii, 9), secundum ipsam charitatem dictum est, quæ sola non peccat. Ad nativitatem quippe, quæ ex Deo est, augenda et perficienda charitas pertinet, non ea quæ minuenda est et consumenda cupiditas: quæ tamen, quamdiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis (Rom. vii, 20). Sed natus ex Deo, nec obediens desideriis ejus, nec exhibens B membra sua arma iniquitatis peccato (Rom. vi, 13), potest dicere, Jam non ego operor illud, sed illud quod habitat in me peccatum (Rom. vii, 20).

16. Sed quoquo modo se habeat ista quæstio, quia etsi non invenitur homo in hac vita sine peccato, id tamen dicitur posse fieri per adjutorium gratiæ et Spiritus Dei, quod ut fiat, conandum atque poscendum est; tolerabiliter in eo quisque fallitur; nec diabolica impietas, sed error humanus est elaboranda et optanda affirmare, etiamsi quod affirmat non possit ostendere. Id enim credit fieri posse, quod certe laudabile est velle. Nobis autem sufficit, quod nullus in Ecclesia Dei fidelium reperitur in quolibet ^b propectu excellentiæque justitiæ, qui sibi audeat dicere, non necessariam precationem orationis D dominicæ, Dimitte nobis debita nostra (Math. vi, 12); et dicat se non habere peccatum, ne seipsum decipiat, et in eo veritas non sit, quamvis jam sine querela vivat (I Joan. 1). Non enim ^c quaecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est, quod in querelam venit.

^a Idem ms., Qui ex Deo est. Alter Colb. cum Pith. Ex Deo, omissis verbis Qui natus est.

^b Edit. Rom. et concil., profectu excellenti atque justitia. Garner. ac mss. Isid., profectu, excellentia atque justitia: corriguntur ex Quesn. August. et posterioribus mss.

^c Merl. et Quesn. cum uno ms. Colb. et Pith., qualescumque etiam tentationes. Verior est cæterorum codicum lectio, qua eos qui sine querela vivere prædicantur, a gravibus quidem peccatis, sed non item a levibus, quæ tentatione seu fragilitate humana contrahimus, immunes intelligendos esse edocemur.

^d In duobus mss. Colb., non cum parva. In cæteris, non comparva. Apud August., non tamen parva. At Merl. et Crab. post superius verbum refundimus, proxime subjungunt, verum etiam no ter licet exiguus, etc., omissis intermediis.

^e In edit. Concil. 24. Quæ autem 29 erat, nunc 7.

^f Editi, excepto Aug. secundum Codicis a Quesnello vulgati et Isidori vetera exempla, Aurelio et omnibus sanctis episcopis vel cæteris qui in concilio Carthaginensis ecclesiæ adfuerunt, singulorum episcoporum nominibus omissis, quæ in sincerioribus mss. recensentur.

^g Hinc liquet et alterum istum Restitutum in epistolæ 26 inscriptione desiderari.

^h Edit. concil., Inquirendo de his rebus. Apud Gar-

17. Cætera quæ illi objecta sunt, sicut gestis defensa perviderit, ita de his procul dubio beatitudo judicabit. Dabit sane nobis veniam suavitas mitissima cordis tui, quod prolixiorum epistolam fortassis, quam velles, tuæ misimus sanctitati. Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti augendo refundimus; sed in hac ^d non parva tentatione temporis, unde nos liberet cui dicimus, Ne nos inferas in tentationem, utrum etiam noster licet exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc a te probari volumus, tuisque re-scriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

EPISTOLA • XXIX.

Innocentius episcopus Carthaginensis concilii rescribens eorum adversus Pelagianos hæreticos doctrinam atque sententiam laudat et confirmat.

INNOCENTIUS ^f AURELIO, NUMIDIO, RUSTICIANO, FIDENTIANO, EVAGRIO, ANTONIO, PALATINO, ADEODATO, VINCENTIO, PUBLIANO, THEASIO, TUTO, PANNONIO, VICTORI, RESTITUTO, ^g alteri RESTITUTO, RUSTICO, FORTUNATIANO, AMPELIO, AMBIVIO, FELICI, DONATIANO, ADEODATO, OCTAVIO, SEROTINO, MAJORINO, POSTHUMIANO, CRISPULO, VICTORI, alteri VICTORI, LEUCIO, MARIANO, FRUCTUOSO, PROCULO, FAUSTINIANO, QUODVULTDEO, CANDORIO, MAXIMO, MEGASIO, RUSTICO, RUFINIANO, PROCULO, SEVERO, THOMÆ, JANUARIO, OCTAVIANO, PRÆTEXTATO, SIXTO, QUODVULTDEO, PENTADIO, QUODVULTDEO, CYPRIANO, SERVILIO, PELAGIANO, MARCELLO, VENANTIO, DIDYMO, SATURNINO, BIZACENO, GERMANO, GERMANIANO, INVENITO, MAJORINO, INVENTO, CANDIDO, CYPRIANO, ROMANIANO, ÆMILIANO, AFRICANO, MARCELLINO, et cæteris, qui in Carthaginensi concilio adfuerunt, dilectissimis fratribus in Domino salutem.

1. In ^h requirendis Dei rebus quas omni cum sollicitudine decet a sacerdotibus, maxime a vero ju-

ner. Quesn. et Aug., In requirendo de his rebus. In edit. Rom. et aliquot mss., In requirendis de his rebus. Verius mss. Remig., Corb. et Gerin., In requirendis Dei rebus, eamque lectionem confirmat Afrorum epistola ad Theodorum papam in concilio Lateranensi sub Martino I, act. 2, tom. VI Concil. Labb. pag. 128 in-erta, cujus exordium, uti præmonuimus, ex Innocentii verbis ac sententiis expressum, hic representare juverit. Sic porro incipiunt: Magnum et indeficientem omnibus Christianis fluentem redundantem D apud Apostolicam sedem consistere fontem nullus ambigere possit, de quo rivuli prodeunt affluenter, universum largissime irrigantes orbem Christianorum, cui etiam in honore beatissimi Petri patrum decreta peculiarem omnem decrevere reverentiam IN REQUIRENDIS DEI REBUS, quæ omnino et sollicitè debent, maxime vero justoque ab ipso præsulum examinari vertice apostolico, cujus vetusta sollicitudo est tam mala damnare, quam probare laudanda. Antiquis enim regulis sancitum est, ut quidquid quamvis in remotis vel in longinquo positus ageretur provinciis, non prius tractandum vel accipiendum sit, nisi ad notitiam almæ sedis vestræ fuisset deductum, ut hujus auctoritate, justa quæ fuisse pronuntiationi firmaretur, indeque sumerent cæteræ ecclesiæ velut de natali suo fonte prædicationis exordium, et per diversas totius mundi regiones puritatis incorruptæ manent fidei sacramenta salutis.

stoque et catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exempla servantes, et ecclesiasticæ memores disciplinæ, vestræ religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse iudicium, scientes quid apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus Apostolum, debeat, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit. Quem sequentes, tam mala dammare novimus, quam probare laudanda. Vel id vero, quod patrum instituta sacerdotali officio custodientes non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decrevere sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducenter flendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justaque fuerit pronuntiatio firmaretur; indèque sumerent cæteræ ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri a latices capitis incorrupti manarent) quid præcipere^b [*Fortè leg. præciperent*] quos abluere, quos veluti cæno inmundabili sordidatos, mundis digna corporibus unda vitaret.

2. Gratulor igitur, charissimi fratres, quod per fratrem et coepiscopum nostrum Julium litteras ad nos destinastis: et cum illis curam geritis quibus præsidetis Ecclesiis, sollicitudinem vestram omnium utilitate monstratis: et per cunctas totius orbis ecclesiis omnibus una quod prosit, decernendum esse deposcitis: ut suis constabilia regulis Ecclesia, c et hoc, quo illos caveat, pronuntiationis justæ firmata decreto, talibus patere non possit, qui perversis instructi, immo destructi, ver-

^a Edit. Rom. et concil. necnon Quesn., *puri capitis*; deinde Merl., *incorrupti*; Crab., *incorrupte*; cæteræ, *incorruptæ*: ex edit. August. et mss. Corb. atque Germ. instaurantur. Hujus exordii materiam maxime sumpsit Innocentius ex eo quod episcopi quinque ad calcem epistolæ superioris sibi scripserant: *Non enim rivulum nostrum tuo largo fonti refundimus... utrum etiam noster licet exiguus ex eodem, quo etiam tuus abundans, emanet capite fluentorum, hoc a te probari volumus.*

^b Ita mss. Germ. et Corb. At plures alii cum edit. Rom. et concil., *quid præcipere*. Deinde in codice Germ. *quos absolvere*, ubi in aliis *quos abluere*. Apud Quesn. et Aug. repositum est *quid præciperent, quos abluerent*. Totum autem hunc locum Garnerius, ingenio suo plus æquo indulgens, ita edidit: *unde aquas sumerent cæteræ ecclesiæ, velut de natali suo fonte a quo cuncta procedunt, et per diversas totius mundi regiones puri capitis incorruptæ manant; unde perciperet quos veluti cæno, etc.* Nostra lectio, in qua nihil non veterum codicum auctoritate fulcitur, integra erit, si post verba *quos abluere*, subaudiatur *debeant*. Neque temere sentiamus hic tripticem hominum sese Ecclesiæ iudicio sistentium classem distingui, et ejusdem Ecclesiæ circa illos iudiciorum triplicem rationem, ex triplici aquæ proprietate repetitam, exponi. Illa enim velut aqua munda innocios et incontaminatos tamquam puros rivulos ultro in se recipit; sordidatos vero, sed pœnitentes, abluat; et incorrectos, qui eam commaculare valeant, prudens vitat et respuit.

^c Editio Rom. et recentiores concil. *ex hoc*, ac deinde cum vetustioribus, *quod illos caveat pronun-*

borum argutiis, sub imagine catholicæ fidei disputantes, velut pestiferum exhalantes virus, ut hominum recte sentientium in deteriore partem corda corrumpant, totam veri dogmatis quærunt evertere disciplinam. Sanandum ergo celerius, ne longius^d exsecrandus animis morbus irrepit: sicut medicus, cum viderit hujus terreni corporis aliquem esse languorem, magnum suæ artis æstimat documentum, si cito quis illius interventu desperatus evadat; vel cum putre vulnus aspexerit, adhibet fomenta, vel cætera quibus illud possit quod natum fuerat vulnus obduci; ac si id manens sanari non poterit, ne corpus reliquum sua tabe corrumpat, ferro amputat quod nocebat, quo reliquum integrum servet et intactum. Præcidendum illud ergo^e est, quod velut puro sanoque nimium corpori vulnus obrepit; ne cum tardius abstergitur, in ipsis pene visceribus hujus mali non exhaurienda post sentina considat.

3. Nam quid nos de his posthac rectum mentibus æstimemus, qui sibi se putant debere quod boni sunt, nec illum considerant, cujus quotidie gratiam consequuntur? Sed jam isti, qui tales sunt, nullam Dei gratiam consequuntur; ^o qui sine illo tantum assequi se posse confidunt, quantum vix illi, qui ab illo postulant, ^f et accipere promerentur. Quid enim tam iniquum potest esse, tam barbarum, tam totius religionis ignarum, tam Christianis mentibus inimicum, quam huic^g te negare debere quidquid in quotidiana gratia consequeris, cui te ipse confiteris debere quod natus es? Ergo eris tibi in providendo præstantior, quam ^g potest in eo esse, qui te ut esses effecit? ^h Et cui putes debere quod vivis,

tiationis justæ firmata decretalibus (Merl., *petere*; Crab., *patere*; edit. Rom. et sequentes, *pavere*) non possit. Garner. *resecans hoc quod illos caveat, retinuit et pronuntiationis justæ firmata decretalibus pavere non possit*. Nostra lectio est Quesn., Aug. et meliorum mss., nisi quod apud Quesn. expunctum est *hoc*, et apud Aug. ut in mss. Corb. et Germ. pro *patere*, exstat *pavere*: Sic porro est intelligenda, quasi diceret Innocentius: A me decernendum esse deposcitis, ut Ecclesia veteribus suis jam constabilia regulis, etiam nunc firmata juste pronuntiato hoc novo decreto, quo memoratos illos hæreticos cavere jubetur, talibus deinceps patere non possit, sed iis seclusa perpetuo maneat.

^d Unus e mss. Colb., *exsecrandis animorum moribus inserpat*. Alter, *exsecrandos animis morbos inserpat*. Verbum *inserpat*, edit. Rom. et concil. cum aliquot aliis mss. retinet. Ejus loco melius mss. Germ. et Corb. exhibent *inrepat*.

^e Crab. ac deinceps edit. concil. et Rom., *quia sine illo*.

^f Edit. Rom. et concil. cum mss. Pith. et Isid., *et accipiunt*. Unus codex Colb., *ut accipiunt*; unde Quesnello *ut accipiant* placuit. Apud August. ut in mss. Corb. *accipere*, non præmissa particula *et*, quæ cum Germ. et aliis retinetur. Perspicua erit sententia hunc in modum disposita: *quantum vix illi etiam, qui postulant, accipere promerentur*.

^g Sic mss. At edit. Rom. et concil., *quam potest esse*.

^h Garner., *Si huic putes debere*. Editi alii, *Et cum te putes ei debere*. Pelagius tacito nomine hic arguitur: qui quidem *posse, velle et esse* distinguens, *posse*

quomodo non putas illi debere quod quotidianam A eius consequendo gratiam taliter vivis? et qui nos adiutorio negas indigere divino, quasi ex nostra a simus in totum possibilitate perfecti, quomodo non adiutorium b ejus in nos, cum tales a nobis etiam esse possumus, provocamus?

4. Qui enim adiutorium Dei negat, vellem interrogare quid dicat: nos non mereri, an illum hoc non posse præstare, an nihil esse propter quod unusquisque hoc debeat c potulare? Posse hoc Deum, opera ipsa testantur. Et adiutorio quotidiano nos egere, negare non possumus. Hoc enim seu bene vivimus d provocamus, ut melius sanctiusque vivamus; seu prave sentientes a bonis avertimur, ut ad rectam redeamus viam, ejus auxilio plus egenus. Nam quid tam mortiferum, tam præceps videatur B ad casum, tam expositum ad omnia pericula, si hoc solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium cum nasceremur accepimus, ultra jam a Domino nihil quæramus, id est, auctoris nostri obliti, ejus potentiam, ut nos ostendamus liberos, abjuremus; quasi jam amplius quod possit dare non habeat, qui te in tuo ortu liberum fecit: nescientes, quod nisi magnis precibus gratia in nos implorata descendat, e nequaquam terrenæ labis et mundani corporis vincere conemur errores, cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium?

5. Nam si ille clamat adiutorio sibi opus esse divino, qui digne hoc non quæreret, si cui liberum arbitrium plus prodesset; quippe cum vir beatus et C jam electus a Domino nihil egeret, tamen ita Deum deprecatur, postulans: *Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus (Psal. xxvi, 9)*: nos nobis liberum arbitrium, ille

in natura, velle in arbitrio et esse in affectu constituebat. Tum posse ad Deum naturæ auctorem proprie pertinere ita largiebatur, ut velle et esse, seu agere ad hominem referenda esse contenderet. Solius Dei esse dicebat, quod potest homo velle bonum atque perficere: sed quod illud velit perficere, ac re ipsa perficiat, adeoque et quod bonus ac perfectus velit esse, vel etiam sit, ipsius hominis esse prædicabat. Non indicabatur hominem gratiæ semper adjuvari auxilio: sed auxilium illud in hoc ponebat, quod voluntatis atque operis possibilitatem Deus numquam non daret. Ipse illius verba videsis apud Augustinum lib. de Gratia Christi, cap. 4.

a In edit. Rom. et Concil. desideratur simus.

b Vocabulum ejus ex ms. Germ. et edit. Aug. revocatur. Solus Garn. locum huic ita exhibet: *Dic quomodo vere adiutorium ejus in nos, cum tales a nobis etiam esse possimus, provocemus. Eum qui adiutorium Dei negat, rursus vellem interrogare cur dicat nos id non promereri?*

c Quesn. cum uno ms. Colb., præstolari.

d Ita mss. necnon veteres edit. Concil. At Rom. edit. et recentiores Concil. cum Garn., præcamur.

e Garn. nequãquam; et infra, *David inclamat*, pro, *Nam si ille clamat*.

f Edit. Rom., *Nos ergo dicimus manifeste*, etc. Garn., *Nos dicimus manifeste, ut quid oremus Deum, ille*: et infra, *David ergo*, pro, *David enim*.

g Edit. Rom. et Concil., *in sua natura esse*. Mox Garn., *adiutorem invocat, nec illi sufficit assiduam in-*

sibi Deum postulat adiutorem; quod nati sumus posse sufficere nos dicimus, ille Deum ne derelinquatur exorat. f Non, rogo, manifeste discimus quid oremus, cum ille tantopere beatus, ut supra diximus, vir ne despiciatur exoptat? Illi enim necesse est ista arguant, qui illa confirmant. David enim orationis ignarus, et suæ naturæ nescius accusetur, qui cum sciat tantum in s sua inesse naturam; adiutorem sibi Deum, et assiduam adiutorem, nec illi sufficit assiduam, sed ne aliquando illum despiciat, orationibus pronus exoptat; et per corpus omne psalterii hoc et prædicat et clamat. Si ergo hoc ille ita h magnus scit ut assidue dicere, ita necessarium confessus est, ut doceret: quemadmodum Pelagius Cœlestiusque seposita omni responsione psalmorum, talique abdicata doctrina, suasuros se aliquibus esse confidunt, nos adiutorium Dei nec debere quærerere, nec egere; cum omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur?

6. Liberum i enim arbitrium olim ille peressus, dum suis inconsultius utitur bonis, cadens in prævaricationis profunda demersus est, et nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit; suaque in æternum libertate deceptus, hujus ruinæ i jacuisset oppressu, nisi eum post Christi k pro sua gratia relevasset adventus: qui per novæ regenerationis purificationem, omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit; et ejus firmans statum, quo rectius stabilisque procederet, tamen suam gratiam in posterum non negavit. Nam quamvis redemisset hominem a præteritis ille peccatis, tamen sciens iterum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum et post ista corrigere, multa servavit: quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti confisque nitamur, nullatenus vin-

vocare: refragantibus aliis libris, ex quibus liquet vocabulum *adiutorem* a verbo *exoptat* regi.

h Aliquot mss. cum Quesn., necnon edit. Rom. et Concil., *ita magnum scit, ut assidue diceret*. Apud August., *ita magnum sicut assidue dicere*. Garner., *hoc illi tam magnum visum sit, ut assidue diceret, tam necessarium confessus sit*. Id quod plures ac vetustiores mss. exhibent retinemus. Mallemus tamen, *ita magnum scivit assidue dicere, et ita*.

i Merlin. et ex eo Quesn., *Liberum enim arbitrium olim ille perversus*; reluctantibus omnibus mss. et editis aliis, non solum hic, sed et in libro ii Augustini ad Bonifacium, cap. 4, n. 6, in libro Prosperi contra Collatorem, c. 5, n. 15, et in Cœlestini epistola 21, n. 5, ubi hæc eadem verba citantur. Sane Innocentii sententia potius *permissus*, quam *perversus*, postulat.

j In mss. ut in edit. Merl. et Rom., *ruinæ latuisset oppressus* vel *oppressus*, nisi quod in Pith. exstat *oppressu*, et in Corb. ab antiqua manu restitutum est *jacuisset*: quam emendationem rectam probant cum Augustini liber ii ad Bonif. contra duas epist. Pelag. n. 6, tum epistola 21 Cœlestini papæ, cap. 4, ubi hæc verba citantur. Quamquam nec in illis duobus locis desunt mss. qui exhibeant *latuisset oppressus*. Apud Crab. et exinde in edit. concil. hic legere est, *huic ruinæ suæ jacuisset oppressus*, apud Garner. et Quesn., *hujus ruina subjacuisset oppressus*.

k Ita mss. magno consensu cum edit. Aug. At in edit., *per suam gratiam*.

cere humanos poterimus errores. Necessè est enim, A ut quo auxiliante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur.

7. Sed possem plura dicere, nisi vos constaret cuncta dixisse. Quisquis ergo huic assentiens videtur esse sententiæ, qua dicat adiutorio nobis non opus esse divino, inimicum se catholicæ fidei, et Dei beneficiis profiteretur ingratum. ^a Nam nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt. Ipsi enim sua sponte, dum sequuntur illa quæ dicunt, longius a vera religione refugerunt. Cum enim hoc totum in nostra professione consistat, quotidianisque precibus nihil agamus, nisi quemadmodum Dei misericordiam consequamur; quemadmodum ferre possumus ista jactantes? Quis, rogo, tantus illorum pectora error obæcat, ut si ipsi nullam Dei gratiam sentiant, quia nec digni sunt, nec merentur; nec de aliis considerent quid quotidie singulis gratia divina largiatur? Sunt quidem isti ^b omni cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerunt, ut se auxilio credant revocari ab erroribus posse divino. Negantes enim adiutorium, non aliis, sed sibi hoc penitus abstulerunt: qui avellendi sunt longius et ab Ecclesiæ procul removendi visceribus; ne ^c diu inultus multa occupans, insanabilis post error increpat. Si enim diu fuerint sub hac impunitate versati, necesse est multos in hanc suæ pravitate mentis inducant decipiantque innocentes, vel potius imprudentes, qui fidem catholicam ^d nunc sequuntur. Putabant enim eos recte sentire, quos adhuc vident in Ecclesia perdurare. G Separaretur ergo a sano corpore vulnus insanum, remotoque morbi sævientis afflatu, cautius quæ sunt sincera perdurent, et grex parior ab hac mali pecoris contagione purgetur. Sit totius corporis illibata perfectio, quam vos sequi et tenere hac in illos pronuntiatione cognovimus, et una vobiscum pari assensione servamus.

^a Conjectio Nam ex edit. Merl., Crab., Aug. et pluribus mss. revocatur. Deinde in mss. Isid. desideratur nostra. Mox edit. Rom. et Concil. cum aliquot mss., Sic enim, ubi cum aliis libris præferimus, Ipsi enim. Garnerius vero locum hunc mutilum censens, nota ad marginem a-crypta, sic resarciri posse monet: *Pelagium igitur et Cælestium, quos auctores nefarii prorsus et omnibus anathematizandi erroris advertistis, juxta sententia damnastis: nec illi nostra, etc.* At sententiam adversus Pelagium et Cælestium a Carthaginensis concilii patribus nominatim dictam non sonant hæc eorum ad calcem superioris epistolæ 26 dicta: *Si Pelagius Cælestiusque correcti sunt, vel se ista nunquam sensitisse dicunt, et quæcumque scripta contra eos prolata fuerint, sua esse negant, nec est quemadmodum de mendacio convincantur, generaliter tamen anathema sit dogmatum, quorum auctores existimantur, quicumque deprehensus fuerit propugnator. Nil etiam in hoc Innocentii loco apparet, unde mutilus iudicetur.*

^b Ita apud Garn. et Aug. ut in potioribus mss. In aliis autem libris, omnes; et infra, *Negantes enim Dei adiutorium.*

^c Editi excepto Aug., *ne diu multa.* Concinnius apud Aug. ut in mss. Corb. et Germ., *ne diu inultus multa.* Hinc apte subnectitur: *Si enim diu fuerint sub hac IMPUNITATE.* j

8. Qui si tamen ^e aliquid in se Dei adiutorium, quod huc usque negaverunt, provocariet, et opes sibi ejus auxilio esse cognoverint, ut hac labe, in quam sui cordis incurvatione corruerant, liberentur, et quasi in lucem de fœda tracti caligine, remotis abdicatisque omnibus, quibus totus, ne verum ^f aspiceret, fœdabatur et caligabat aspectus, damnet hæc quæ huc usque tenuerunt; et aliquando animum rectis disputationibus commoventes, ab hac aliquantulum labe correcti, veris se sanandos ^g consiliis tribuant atque submittant. Quod si fecerint, erit in potestate pontificum istis aliquatenus subvenire, et talibus aliquam curam præstare vulneribus, quam solet lapsis, cum resipuerint, Ecclesia non negare: ut a suis ^h revocati præcipitiis, intra ovile Domini redigantur: ne foris positi, et tanto præsidio ⁱ a fide munitionis exclusi, periculis omnibus exponantur, devorandi luporum dentibus atque vexandi, quibus obsistere hac, qua illos in se irritaverant, doctriinæ perveritate non possint.

9. Sed satis vestris monitis, sic abundantibus nostræ legis exemplis probatur esse responsum. Nec quidquam superesse duximus quod dicamus, cum nihil prætermisum a vobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati et penitus cognoscantur esse convicti. Ideoque a nobis testimonia nulla ponuntur, quia in his plena relatio est, et satis constat tot doctissimos sacerdotes cuncta dixisse: nec decet credere vos aliquid, quod ad causam possit proficere, præterisse. *Et alia manu: Bene valete, fratres, Et ad latus: Data vi kal. Febr. (Jan. 27 ann. 417) post consulatum j Theodosii augusti vii et Junii Quarti, V. C.*

EPISTOLA ^k XXX.

INNOCENTII PAPÆ AD CONCILIUM MILEVITANUM.

Patres concilii Milevitanum laudat, tum quod hæreticos pertinaces segregandos, et correctos censuerint re-

^d Hanc Garnerii lectionem, quæ est et mss. Corb. atque Germ. Quesnellus approbat, quamvis ipse vulgatam in edit. Rom. et Concil. scilicet non sequuntur, retineat. Hic autem apud Aug. particula *nunc* librarii oscitantia excedit.

^e In edit. Rom. et Concil., *aliquando in se.*

^f Apud Quesn. et Aug., *aspicerent.*

^g Apud Garner., *conciliis.* Verbum autecedens, *sanandos*, quod Quesn. removit, omnes nostri mss. asservant.

^h Verbum *revocati* apud Merl. desideratur. Ejus loco edit. Rom. et posterioribus concil. substitutum est *remoti.*

ⁱ Quesn., *præsidio æde munitionis.* Garner., *præsidio fidæ munitionis.* Minus displicet hæc postrema lectio.

^j In ms. Corb., *Luni Quarti.* In Germ., *p. c. Theodosio augusto vii et Lucio Quarto v. consulibus: ex imperitiis antiquarii*, qui et priore nota *p. c.* significari *post consulatum*, adeoque *Theodosii augusti*, etc., retinendum, non *Theodosio augusto* substituendum esse ignoravit, et posteriorem notam, *v. c. verbis viri clarissimi*, non *v consulibus* reddendum esse nescivit.

^k In edit. Concil. 25. Quæ autem 30 erat nunc in append.

cupiendos, tum quod canones ubique receptos secuti, apostolicæ sedis de rebus anxii sententiam petierint. Inde probat hæresim, quæ hominem sibi sine Dei gratia posse sufficere vult, ac baptismum parvulis ad vitam æternam necessarium negat, contra Scripturas pugnare. Hujus auctores, eorumque sectatores ab Ecclesia abscidi jubet, sed si errores damnent, suscipi.

INNOCENTIUS SILVANO seni, VALENTINO, ^a et cæteris qui in Milevitana synodo interfuerunt, dilectissimis fratribus in Domino salutem.

I. Inter cæteras Romanæ ecclesiæ curas, et apostolicæ sedis occupationes, quibus diversorum consulta fidei ac ^b medica disceptatione tractamus, frater et coepiscopus noster Julius dilectionis vestræ litteras, quas ex Milevitano ^c concilio cura fidei propensiore misistis, mihi inopinatè iugessit. Carthaginensis etiam synodi querelæ parilis scripta subiungens. Nimirum exultat Ecclesia, tantam sollicitudinem commissis gregibus exhibere pastores, et non solum neminem ex his patiatur errare; sed si quas magis ovium ^d scævæ delectationis herba adduxit, ac si in errore permanserint, aut segregari penitus velint, aut illiæter dudum petita vitantes, custodiæ præstite circumspeditione tutari: in utraque parte videlicet consulentes, ne vel suscipiendo tales, simili cæteræ ^e ducantur exemplo; vel speruendo redeuntés, luporum morsibus videantur ingestæ. Prudens admodum, et catholicæ fidei plena ^f consultio. Quis enim aut tolerare possit errantem, aut non recipere ^g corrigentem? Nam ut

A durum arbitror, conniventiam præbere peccantibus; ita impium iudico manum negare conversis.

2. Diligenter ergo et congruè ^h apostolici consultiis honoris arcana (honoris, in quam, illius, quem præter illa quæ sunt extrinsecus, sollicitudo manet omnium ecclesiarum) super anxiiis rebus quæ sit tenenda sententia (II Cor. xi, 28): antiquæ scilicet regulæ formam secuti, quam toto semper ab orbe mecum nostis esse servatam. Verum hæc misso facio: neque enim hæc vestram credo latere prudentiam. ⁱ Quid id etiam actione firmastis, nisi scientes quod per omnes provincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanent? Præsertim (24, q. 1, c. 12) quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, id est, sui nominis et honoris ^j auctorem referre debere, velut nunc retulit vestra dilectio, quod per totam mundum possit ecclesiis omnibus in commune prodesse. Fiant enim necesse est cautiore, cum inventores malorum, ad duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutis viderint ^k ab ecclesiastica communione sejunctos. Gemino igitur bene charitas vestra fungetur. Nam et canonum potestati gratia servatorum, et beneficio vestro totus orbis ^l utetur. Quis enim catholicorum virorum cum adversariis Christi velit ulterius miscere sermonem? quis saltem ipsam lucem vitæ communione partiri? ^m Novæ hæreseos nimirum fugiantur auctores.

3. Quid enim acerbius in Danicumingere poterunt, quam cum adiutoria divina cassarent, cau-

^a Innocentium in hac inscriptione singulos episcopos, qui in ipsa concilii epistola prænominati fuerant, appellasse eo probabilius est, quod rescripti hujus ea sola supersint exemplaria, quæ pariter in epistola superiore, Aurelio nominato, episcopos cæteros sub generali formula indicabant.

^b In edit. Rom. et Concil., ex mss. Isid., *modica*: mendam, quod Garnerius corrigere de suo ausus, adjicit non ante *modica*.

^c In unis collectionis Isid. exemplaribus, et exinde apud Merl. et Crab., *ex Milevitano ex nostra auctoritate concilio*: glossema Mercatore dignum, ac merito in editione Rom. submotum. Quasi vero Innocentius concilii, quod ipsius auctoritate fuisset congregatum, litteras sibi *inopinatè* ingestas dixisset.

^d Merl., *sive*; Crab., *scævæ*; aliæ edit. Concil., post Rom. necnon Garner., *obscævæ*; rectius libri cæteri *scævæ*: quod et Lab. ad marg. annotavit. Deinde mss. Isid., *dilectionis*.

^e Quesn., *seducantur*.

^f Garn., *consolatio*. Edit. Rom. et Concil. cum mss. Isid., *consultationis voluntas*. In uno ms. Colb. exstat quidem *consultationis*, sed abest voluntas. Aptior est, uti Quesn. jam observavit, licet minus Latina vox *consultio*, quam alter codex Colb. exhibet. Sic porro id vocatur, quo in *utraque parte consulunt*, seu hoc utantur consilio, ut nec pertinaces admittant, nec spernant redeuntés.

^g Apud Aug., *se corrigentem*.

^h Garner. cum edit. Rom., *apostolico consultiis honori, honori*. Quesn. secundum unum ms. Colb., *apostolici consultiis honoris arcantis, honoris*. Nec differt alter codex Colb. nisi quod pro *arcantis* habet

arcani. Isid. mss., *apostolici consultiis honores arcanti, honoris*. Unus e Vaticanis, *apostolici consultiis oneris arcana, oneris*. Sincerior est lectio, quam hic post edit. concil. et Aug. representamus. Hoc enim sibi vult: qui sedem apostolicam, cujus est arcana retegere, consultiis. Eodem loquendi modo Bonifacius I, epist. 5, n. 1, dicit *quæ hujus consultiis sedis arcana*. Hinc liquet, perperam in margine Crab. *arcam*, loco vocis *arcana*, hic ascriptum esse.

ⁱ Ita nostri mss. Idem sonat et quod apud Merl.: *Qui id etiam actione firmastis, nisi scientes*. At edit. Rom. et Concil., post Crab., *quid id etiam*, suppresso deinde *nisi*: quod omittit pariter Quesn. præfrens antea *quod etiam*. Apud Aug., *Qui id enim actione*, etc. Apud Garner., *Cur id enim actione*, etc. Si cui istud, *per omnes provincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanare*, exaggeratum videatur, ipsi recolendum est quod Hieronymus epist. 110, nunc 91, scripsit: *Cum in chartis ecclesiasticis juvarem Damasum Romanæ urbis episcopum, et Orientis Occidentisque synodicis consultationibus responderem*.

^j Utpote a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emersit, quemadmodum in epistola superiori n. 1. habet; seu, ut Siricius epist. 5, n. 5, loquitur, *per quem et apostolatus et episcopatus in Christo cœpit exordium*: quod et Innocentius nos- ter epist. 2, n. 2, exscribit.

^k Solus Quesn., *se ab ecclesiastica communione sejungi*. Mox Garner., *fruetur, pro fungetur*.

^l In edit. Rom. et Concil., *tutabitur*.

^m Particula *cum* hic in uno ms. præmittitur.

samque quotidianæ precatiois auferrent? Hoc est dicere, Quid mihi opus Deo? Merito in hos dicat hymnicus: *Ecce homines, qui non posuerunt Deum adiutorem sibi* (Psalm. LI, 9). Negantes ergo auxilium Dei, inquirunt hominem sibi posse sufficere, nec gratia hunc egere divina: qua privatus, necesse est diaboli laqueis irretitus occumbat, dum ad omnia vitæ perficienda mandata, sola tantummodo libertate contendat. O pravissimarum mentium perversa doctrina! ^a Advertens tandem, quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut dum indulgentius frenis ejus utitur, in prævaricationem ^b præsumptione conciderit, nec ex hac potuit erui, nisi ei providentia regenerationis statum pristinae libertatis Christi Domini reformasset ^c adventus: audiat David dicentem: *Adjutorium nostrum in nomine Domini* (Psalm. CXXIII, 8); et, *Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus* (Psalm. XXVI, 9). Quæ in cassum dixerit, si ^d tantum in ejus erat positum voluntate, quod a Domino flebili sermone posecebat.

4. Quæ cum ita sint, cumque in omnibus divinis paginis voluntati liberæ non nisi adjutorium Dei legamus esse nectendum, eamque nihil posse cœlestibus præsiidiis destitutam; quoniam modo huic soli possibilitatem hanc pertinaciter, ut asseritis, defendentes, sibimet, immo, quod est ^e dignius dolore communi, jam plurimis Pelagius Cœlestiusque persuadent? Multifariis equidem, ^f ad destruendum tale magisterium, uti possemus exemplis, nisi sciremus sanctitatem vestram ad plenum scripturas omnes callere divinas; præsertim cum vestra relatio tantis ac talibus testimoniis sit referta, ut his solis valeat præsens dogma rescindi; opusque non esse reconditis, cum et iis, quæ facile vobis occurrentia posuistis, nec audeant obviare, nec possint. Ergo ^g Dei gratiam conantur auferre, quam necesse est etiam restituta nobis status pristini libertate quaeramus; quippe ^h qui nec alias diaboli machinas nisi

eadem possumus juvante vitare (Augustin. lib. II, ad Bonifac., c. 4, n. 7).

5. Illud vero, quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, parvulus æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuum est. Nisi enim manducaverint carnem filii hominis, et biberint sanguinem ejus, non habebunt vitam in semetipsis (Joan. VI, 54). Qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cum prædicant eos habere, quod in eos creditur non nisi baptismate conferendum. Si ergo nihil volunt officere non renasci: fateantur necesse est, nec regenerationis sacra fluenta prodesse. Verum, ut superfluum hominum prava doctrina celeri veritatis possit ratione ⁱ discingi, proclamat hoc Dominus in Evangelio dicens: *Sinite infantes, et nolite eos ^j prohibere venire ad me: talium est enim regnum cœlorum* (Lucæ XVIII, 16).

6. Quare Pelagium Cœlestiumque, id est, inventores vocum novarum, quæ, sicut dixit Apostolus, ædificationis nihil, sed magis vanissimas consueverunt parere quæstiones (II Tim. II, 25), ecclesiastica communione privari apostolici vigoris auctoritate censemus, donec respiscant de diaboli laqueis, a quo ^k captivi tenentur secundum ipsius voluntatem; eosque interim Dominico ovili non recipi, ^l quod ipsi, perversæ vitæ secuti tramitem, deserere voluerunt. Absciderunt enim, qui ^m vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi (Galat. V, 12). Simul autem præcipimus, ut quicumque ⁿ id pertinacia simili defensare nituntur, par eos vindicta constringat; *non solum enim qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. I, 32) ^o: quia non multum interesse arbitror inter committentis animum, et consentientis favorem. Adde et amplius: plerumque dediscit errare, cui nemo consentit. Hæc igitur, fratres charissimi, in supradictos maneat fixa sententia: absint atris Domini, careant ^p dumtaxat custodia pastoralis, ne duarum ovium dira contagia

^a In veteribus edit. concil. ut apud Aug.: *Advertat id tandem*. In editis aliis ac duobus mss.: *Adverte tandem*: quibus et faret epistola 21 Cœlestini. c. 7, ubi iste locus sic refertur: *Adverte tandem o pravissimarum mentium doctrina*. Quocirca licet ibi verborum Innocentii ordo mutetur, tamen propter auctoritatem tam antiquam ad retinendum *adverte* propenderemus, nisi repugnaret series orationis, in qua non *audi*, ut Garn. et Quesn. invitis mss. ediderunt, sed *audiat* legere est. Magis igitur placet cum nonnullis mss. *advertens*, seu *attendens*.

^b Quesn. cum uno ms. Colb., *præsumptionis*. Merl. et Crab., cum mss. Isid., in *prævaricationis præsumptione*.

^c Solus Quesn., *adventu*.

^d Garner., *si totum*.

^e Apud Quesn., *gravius et dignius*. Deinde pro dolore communi, substituit Garn., *dolore communitate*. Tum pro particula *jam*, quæ in edit. Rom. est suppressa, male apud Merl. et Crab. exstat *nam*.

^f Duo mss. Colb., *ad instruendum*: quam lectionem Merl. et Crab. secuti sunt.

^g Garn., *Ergone Dei*.

^h Quesn., *quippe qui nec al'quas*; Garn., *quippe nefarias*. Neutri suffragantur nostri mss.

ⁱ Ita Quesn. ac duo mss. Colb. At Merl. cum alio ms. Colb., *distingui*: mendose. Nec melius alii libri, *discindi*. Dixit et Silius, *dolos ratione discingere*.

^j Duo mss. Colb., *prohibere a me*. Pro qua re Pelagium.

^k In uno ms., *capti*.

^l Edit. Rom. et Concil., *quo ad ipsi perversæ vitæ* (Merl., *secuti tramitem*, alia *quem secuti sunt tramitem*) *deserere voluerint*: castigantur ex mss.

^m Duobus in mss., *nos*.

ⁿ Supple, *constringere par vindicta debet*. Apud Quesn. hic adjicitur, *digni sunt pœna*. haud scio an aliqua auctoritate. Horum loco apud Merl. et Aug. ex duobus mss. Vatic. habetur, *digni sunt morte*. Garnerius vero hæc velut Scripturæ verba representat: *Non solum enim digni sunt morte qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*. Tres illæ lectiones interpretatoris operam eo magis subolent, quod in mss. nostris, ut in edit. Rom., Crab. et aliis mera exstant Apostoli verba. Et ea quidem episcopis Scripturas callentibus indicasse satis fuit.

^o Particula *dumtaxat* apud Aug. desideratur. Eadem non solum prætermisit Garner. sed et Innocentii sententiam ita mutavit, *Caveat custodia pasto-*

serpant forsitan per vulgus incautum, rapacique lupus corde lraetur intra ovile Dominicum tantas ovium fusas catervas, dum a custodibus dissimulanter habetur vulnus durarum. Prospiciendum est ergo, ne permittendo lupos, mercenarii magis videamur esse, quam pastores. Jubemus sane (quoniam Christus Dominus noster propria ^a voce signavit, nolle se mortem morientis (*Ezech.* xxxiii, 11; *II Pet.* iii, 9), tantum ut revertatur et vivat), si umquam ad ^b sanum deposito pravi dogmatis errore respicerint, damnarintque ea quorum se ipsi prævaricatione damnarunt, eis medicinam solitam, id est, receptaculum suum ab Ecclesia non negari: ne dum eos redeuntes forsitan prohibemus, ^c vere extra ovile remanentes, exspectantis hostis rabidis faucibus glutiantur, ^d quas in semetipsos spiculis malæ disputationis armarunt. Bene valete fratres. Data sexto kalendas Februarii (27 Jan. ann. 417), Honorio et ^e Constantio viris clarissimis consulibus.

EPISTOLA ^f XXXI.

Rescribit Innocentius quinque episcopis, quid de eorum sententia, quid de Pelagii perfidia sentiret, se jam satis notum fecisse: hæretici hujus fautores, si Romæ sint, latere; sed ubi vis degant damnandos esse, eorumque salutem prospiciendum: Pelagii in Palæstina purgationem sibi valde esse suspectam; sed iudices ejus nec culpæ se, nec approbare; nihil opus esse ut eum Romam accersat, certe librum illius blasphemiam refertum esse: si ipse errores anathemat, ^g facilius revocatum iri quos seduxit; sed his saltem consulendum.

ralis. Quemadmodum is papa in epistolæ hujus exordio pastores laudat, qui oves illiciter dudum peccata vitantes, hoc est ad meliorem frugem conversas, custodiæ pristina circumspectione tvari non dedignantur; ita nunc oves illas, quæ in errore pertinaciter permanent, carere vult custodia pastorali, seu a grege, qui pastorum custodiæ commissus est, separari.

^a Garner. propria voluntate significavit. Verbum significavit exinde apud Aug. translatum.

^b In uno ms. Colb. deest ad sanum, pro quo alter præ e fert sano, Quesn. sanum, Garn. sani.

^c Apud Quesn. ut in uno ms. Colb., velut, pro rere. Hujus vocis loco Garn. substituit oves. Deinde apud Augustin. ex mss. Vatic., ut in marg. Labb., remanentes et exspectantes. Tum Merl. hostis rapidi. Aliæ edit. Concil. cum Rom. hostis rapidi. At Garn. vocem rubidis omittit, nec ullam ei substituit.

^d Garn. quas in semetipsas. Quesn. cum vetere exemplari Colb. quo ancior semetipsos quibusdam (Colb. ms. quosdam) spiritalis.

^e In mss. Isid. Constantino. Apud Merl. Constantio consulibus. In aliis edit. concil. ac Rom. Constantio viris clarissimis (unus codex Colb. v. cc.) consulibus. Apud Garner. Honorio xi et Constantio n. coss. Ut accurata esset nota illa consularis, enuntari sic deberet, Honorio Augusto xi et Constantio v. c. (hoc est viro clarissimo, non v. cc. quod est viris clarissimis) consulibus. Verum ex epistolis 29 et 31, quæ ex melioris notæ mss. quam ista, ad nos transmissæ sunt, reformanda est hæc nota. Non enim videtur ambigendum, quin tres epistolæ simul datas eadem ratione, adeoque post consulatum Theodosii vii et Junii

A INNOCENTIUS 5, AURELIO, ALYPIO, AUGUSTINO, EVODIO, POSSIDIO episcopis salutem.

1. Fraternitatis vestræ litteras, plenas fidei, totoque religionis catholicæ vigore firmatas, a duobus missas conciliis per fratrem et coepiscopum nostrum Julium pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnisque contextio ^b in consideratione quotidianæ gratiæ Dei, et in eorum correctione qui contra sentiunt, integra ratione consistit: ut et illis omnem tollere ⁱ possit errorem, et idoneum, dato quovis nostræ legis exemplo, quem sequi debeant, dignum possint præbere doctorem. Sed de his jam satis, ut opinor, supra diximus, cum vestris relationibus respondentes, rescripsimus quid vel de illorum perfidia, vel de vestra sententia sentiremus. Sed subinde contra eos subvenit et suppeditat quod dicitur: nec potest aliquando ^j esse quod vincat, cum tam miserum impiumque sit, quod nostræ fidei virtute et ipsa plenius veritate vincatur. Qui enim omnem vitæ spem respuit atque contempsit, inimica damnabilique cor suum disputatione confundens, cum credit nihil esse quod a Deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se; qui sibi hoc abstulit, ulterius ^k quid reliquit?

2. Si ergo sunt aliqui, quos in sui defensionem perversitas tanta ^l devinxit, qui huic se dogmati dedant atque conjungant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctrinam, quod abhorrens longius et penitus approbatur adversum, ^m affectu illorum et monitis et verbis ut laberentur inducti, quatenus ad rectum viæ tramitem redeant, festinabunt, ⁿ ne diutius mentem obsidens velut eorum sensibus pastus

Quarti. Innocentius consignavit. Sed quia post consulatum Theodosii vii et Junii Quarti Honorius et Constantius eadem dignitate insigniti sunt: conjectura est antiquarii alicujus opera ad marg. adjectum esse Honorio et Constantio cons. atque hoc scholion e margine in textum fuisse translatum.

^f In edit. Concil. 26. Quæ autem erat 39, nunc 5.

^g In ms. Corb., Dilectissimis fratribus Aurelio, Alypio, Augustino, Evodio, Possidonio Innocentius.

^h Garn. hic contextio est, et infra integra relatio ita consistit, pro integra ratione consistit. Antea pro correctione, exstat in ms. Corb., correptione.

ⁱ Apud Quesn. ut in ms. Pith., possint. Rectius alii libri possit, scilicet contextio litterarum. Deinde edit. Rom. et Concil. idoneo dato cuiris, nisi quod in vetustioribus edit. Concil. restat quovis. Apud Garner. idoneum cuius, dato legis.

^j In edit. Merl., Crab. Garn. et Aug., ut in mss. Vatic., desse. Præferendum videtur cum aliis libris esse: quasi dicatur. Nec potest aliquando fieri, ut id vincat dogma, quod tam miserum tamque impium est, ut fidei nostræ virtute et ipsa veritate plenius vincatur.

^k Vatic. mss., quid requirit.
^l Merl., defixit; Garner., devinxerit. Inferius Crab: et Lab., oberrans; et edit. Rom., aberrans pro abhorrens.

^m Editi, infecti; Vaticanus ms., infectis: corriguntur ex veteri exemplari Colb. Hæc respondent verbis quinque e. i. conorum n. 14. quod scandalum auditores et in perversum dilectores ejus usquequaque spargere non cessant. Si enim cognoverint, etc.

ⁿ Garner., nec diutius... invadet.

error invadat. Nam si Pelagios, quocumque restitit A loco, eorum animos, qui facile vel simpliciter crederent disputanti, hac affirmatione decepti, a seu hac illi in urbe sint, quod nescientes nec manifestare possumus nec negare, cum et si sunt lateant, nec aliquando audeant vel illum prædicantem ista defendere, vel talia b aliquo nostrorum præsentem jactare, et in tanta populi multitudine deprehendi aliquis facile, c nec alicubi possit agnosci: sive in quovis terrarum loco degant, Dei nostri misericordia gratiaque credimus, quod facile corrigantur, audita ejus damnatione, qui fuerit pertinax et resistens hujus dogmatis auctor inventus. Nec interest ubi isti fuerint, dum ubicumque inveniri potuerint, sint sanandi.

3. Nobis tamen d nec persuaderi potest eum esse B purgatum, quamvis ad nos e a nescio quibus laicis sint gesta perita; quibus ille et auditum se crederet, et absolutum. Quæ utrum vera sint, dubitamus, quod sub nulla illius concilii f prosecutione venerunt, nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras, apud quos istius rei iste præstulit causas. Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod multo verius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis g quid judicaverant indicare. Verum cum sint aliqua in ipsis posita gestis, quæ objecta partim ille vitando suppressit, partim multa in se verba retorquendo tota obscuritate confudit, aliqua magis falsis argumentis, quam vera ratione h ut ad tempus videri poterat, purgavit, negando alia, alia falsa interpretatione C vertendo.

4. Sed utinam, quod optandum est magis, jam se ille ad veram catholicæ fidei viam ab illo sui tramitis errore convertat, ut cupiat velitque purgari, considerans quotidianam Dei gratiam, adjutoriumque cognoscens, ut videatur i vere et approbetur ab omnibus manifesta ratione correctus, non gestorum indicio, sed ad catholicam fidem corde converso! Unde non possumus illorum nec approbare nec culpam judicium, cum nesciamus utrum vera sint gesta; aut si vera sint, illum constet magis subterfugisse, quam se tota veritate purgasse. Qui si confidit, novitque non nostra dignum esse damnatione j quod dicat aut jam hoc totum se refutasse quod dixerat; non a nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare, ut possit absolvi. Nam si adhuc taliter sentiat, quando se nostro iudicio, quibusvis k accitus litteris, cum sciat damnandum se esse, committet? Quod si accersendus esset, ab illis melius fieret, qui magis proximi et non longo terrarum spatio videntur esse disjuncti. Sed non deerit cura, si medicinæ præbeat ille materiam. Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris, erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare, fratres charissimi.

5. Librum sane, qui ejus esse diceretur, nobis a vestra charitate transmissum evolvimus: in quo multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta, multa blasphema, nihil quod placeret, nihil l pene quod non penitus displiceret, a quovis damnandum atque calcandum, cujus similia, nisi qui ista scripserat, nemo alter in mentem reciperet atque sentiret. Nam hoc loco de lege latius disputare, velut coram posito repugnanteque Pelagio necessarium esse non

^a Unus codex Colb. ac Pith. cum Corb. a 1 manu, seu hic illi, etc. Alter ut apud Quesn., seu hic aliqui decepti sint, quos nescientes.

^b In uno ms., quolibet nostrorum.

^c Apud Garner., nec ubi lateat possit. Inferioris notæ mss., nec deprehendi aliquis facile vel alicubi.

^d Loco particulæ nec, Garner. substituit viz.

^e Garner. e priscis Augustini edit. huc revocavit, a nostris quibusdam laicis. Diospolitanae synodi gesta hic memorantur.

^f Merl. et Crab., executione; deinde Garner., innotuerunt; refragantibus aliis libris.

^g Apud Quesn. quid judicaverint, quod et secundis curis habet codex Navarreus: qui quidem cum aliis Isidori exemplaribus præ se ferebat quid judicaverunt. Posteriores edit. Concil., qui judicaverunt. Apud Aug. qui dijudicaverunt. In edit. Rom., ut in mss. Colb., Pith. et Corb., quid judicaverant. Ad hæc propius accedit quod ex Merl., Crab., etc., revocamus qui dijudicaverant. At istud Garn. quod judicaverant more ecclesiastico indicare, glossema sapit.

^h Unus e mss. Colb., quod ad tempus. Totum hunc locum ita Garn. exhibet, quam vera ratione purgavit negando, alia falsa interpretando, ne ad tempus quidem videri potuerit absolutus, verbis demptis additisve aut loco motis præter fidem aliorum librorum. Ex hac Innocentii narratione suspicari est non sincera ad eum missa esse Diospolitanae synodi gesta, sed ea quæ Pelagius adulteraverat, quæque defensionis suæ chartulam vocabat, qualia et ad Augustinum idem hæreticus miserat. Certe eum operam dedisse, ut adulterata illa gesta usquequaque discurrerent, suspicatur et Augustinus lib. de Gestis Pela-

gii, n. 57, ubi ait: *Quis non credat id fuisse procuratum, ut tanquam pro gestorum illorum breviatione ista charta usquequaque discurreret?* Nec immerito opinemur ignotos illos viros, qui scriptum memoratum detulerunt, Pelagio addictos fuisse, atque id Innocentio tradidisse, quod magistro suo favore persuasum haberent. Jure igitur Innocentius de gestis illis, *utrum vera sint*, dubitare se superius ait, inferiusque repetit.

ⁱ Apud Aug. ut in mss., *verum*. Mox Lab., post edit. Rom. et Merl., *gestorum iudicio*: mendose.

^j Quesn. præmisso antea, *Qui si se confidit*, hic subjicit, *ut confirmet verum esse quod dicat, aut etiam hoc totum*, etc., merum glossema, quod neque in veteribus Codicibus ab ipso vulgati exemplaribus deprehendimus. In edit. Rom. desideratur conjunctio aut ante *jam hoc totum*. A Garnerio et exinde in nova Aug. editione ita vulgatus est hic locus: *Quod si confidit novitque nostra dignum se esse damnatione quod dicat jam totum hoc refutare* (apud Aug., *refutasse*) quod dixerat. Nostra lectio eo est potior, quod non solum ad veterum codicum fidem expressa, sed et cæteris plenior atque integrius est. Hoc enim sibi vult Innocentius, ut si Pelagius confidat damnatione dignum non esse quod etiam nunc dicat ac doceat, vel jam refutasse seu retractasse ac repudiasse quod pridem dixerat ac docuerat, ipse de absolutione sua certus Romam debeat properare.

^k Editi, *acceptis*; Pith. ms., *acceptus*. Concinnius Corb., *accitus*. Paulo ante *pro accersiri*, in ms. Vatic. exstat *acciri*.

^l Istud *pene*, ac superiora verba, *multa contra Dei gratiam legimus esse conscripta*, ex editione

duximus; cum vobiscum ^a totam sententibus, parique nobiscum assensione gaudentibus colloquamur. Tunc enim melius hæc exempla ponuntur, quando cum iis, quæ harum constat rerum ^b imprudentes esse, tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, et de omni Dei gratia, et quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberrimum disputare? Anathemet ergo iste quæ sensit: ut illi, qui ejus sermonibus fuerant præceptis; ue collapsi, quid tandem habeat fides vera cognoscant. Facilius enim revocari poterunt, cum ista a suo senserint auctore damuari. Quod si ille pertinaciter in hæc voluerit impietate persistere, agendum est ^c quatenus vel iis possit subveniri, quos non sua, sed bujus magis error induxit; ne et illis hæc medicina pereat, cujus iste talem non admittit nec postulat curam. (*Et alia manu* :) Deus vos incolumes custodiat, fratres charissimi. Data sexto kalendas Februarias (Jan. 27, ann. 417) ^d post consulatum gloriosissimi Theodosii augusti VII et Junii Quarti Palladii V. C.

EPISTOLA • XXXII.

Aurelium Innocentius familiariter resalutat.

INNOCENTIUS AURELIO episcopo Carthaginensi.

In familiaribus scriptis dilectio vera consistit. Etenim jura firmiter charitatis officia melius ^e seorsum mercantur. Quamobrem per fratrem nostrum Julium epistolæ extrinsecus missæ respondere ^f gestivi, ne apud me forsitan remaneret peculiaris negatæ salutationis offensa, frater charissime. Supradictum igitur fratrem nostrum tuæ dilectioni restituo cum apostolicæ sedis ^h ad relationem duplicis synodi judicatis. Superest, ut oratus a nobis Dominus præstare dignetur, quatenus omnis Ecclesiæ suæ macula, continuis laboribus nostris possit abstergi. Deus te

Aug. et mss. Vatic. et Corb. eum docessent in aliis, sunt restituta.

^a Edit. Rom. et Concil. *totam rem*. Corb. ms., *totum*. Verius editi alii et scripti libri, *totam*, scilicet legem. Ut enim annotavit Quesnellus, alludit Innocentius ad illud Apostoli Rom. vii, 1: *scientibus enim legem loquor*. Ita et postea Cælestinus Ephesinam synodum alloquens epi-st. 47, n. 4, ait: *His omnibus breviter animati, quia, sicut ait Apostolus, scientibus legem loquor*.

^b In tribus mss. ut in edit. Concil., *prudentes*. Rectius alii libri *imprudentes*, hoc est imperitos ac rudes, qui legem minus calleant. Quocirca proximum *melius* perinde est atque opportunus et convenientius.

^c Garn., *qualiter vel iis possit subveniri, quos non scelus huc, sed magis error induxit*: corrupto. Hic erroris auctor ahi iis, quos ille seduxit, distinguitur.

^d Apud Quesn., ut in edit. Rom. et Concil. ac plerisque mss. desunt quæ subsequuntur. Horum loco substituit Garner., *Honorio XI et Constantio II cons.* Qui Corbeiensem pinxit codicem, nisi vetustius sit mendum, sinceram lectionem præ oculis habens, eam ex imperitia sic depravatam exhibuit: *Pridie kalendas Februarias gloriosissimi Theodosii qui et Junii quarti Palladii v. c. cons.* Nempe, ut in novissima Augustini editione observatum fuit, notam p. c. loco movens, et cum vi kalendas conjungens, inde

A incolumem custodiat, fratres charissimi. Data sexto kalendas Februarias ¹.

MONITUM IN EPISTOLAS TRES SEQUENTES.

1. Tres epistolæ sequentes inter pontificias litteras e veteri Vaticanæ bibliothecæ libro Romæ primum editæ, postea et a Baronio collatione earum facta cum altero codice ad annum 416 recusa sunt. Unde vero iis scribendis occasionem datam existimavit primus illarum editor, sic explicat: « Cum Joannes Hierosolymorum episcopus Origenis errores sequeretur, Hieronymus apud Bethleem degens, alique permulti ab ejus communione abstinabant. Quam ob rem Joannis opera multis affecti sunt mala. » Veriorem autem illarum causam comperimus ex iis, quæ Augustinus ad calcem libri de Gestis Pelagii narrat in hunc modum: « De his autem, quæ post hoc judicium (Diospoli in Palæstina habitum) ibi a nescio quo cuneo perditorum, qui valde in perversum perhibentur Pelagio suffragari, incredibili audacia perpetrata dicuntur, ut Dei servi et ancillæ ad curam sancti Hieronymi pertinentes, sceleratissima eade afflictarentur, diaconus occideretur, ædificia monasteriorum incenderentur, vix ipsum ab hoc impetu atque incursu impiorum in Dei misericordia turris munitior tueretur, tacendum nobis potius video, et exspectandum quid illic fratres nostri episcopi de his tantis malis agendum existiment, a quibus eos dissimulare posse quis credat? » Ea enim quæ in subjectis epistolis describuntur mala, Hieronymum minime ab Origenistis, sed a Pelagianis perpassum esse liquet.

2. Ex eadem narratione discimus, horum hæreticorum in monasterium Hieronymi curæ commissum irruptionem post Diospolitana synodum contigisse. Unde illud consequens est, ut nequaquam tunc eveniret, cum Hieronymus a Joannis communione abstinere. Anno enim 415, mense Decembri labente, celebrata est Palæstina seu Diospolitana synodus. Ab anno autem 397, Joannem Theophili Alexandrini opera cum Hieronymo reconciliatum esse eruditi probant. (*V. Tillem. tom. XII, p. 199.*) Iudicium quoque manifestum est, epistolas sequentes minime ante annum 416 fuisse scriptas. Sed neque hoc anno illas multo posteriores esse Joannis mors anno 417 consignata persuadet. A Baronio ad finem

fecit pridie kalendas; et loco Theodosii VII aug. legit Theodosii qui. Ex collatione epistolæ 29, ut manifestum sit uterque lapsus, ita et restauratur. Eadem inscriptio in ms. Vatic. ita effertur: *Data kal. Februarii post. cons. Theodosii aug. et Junii Quarti Palladii*, omissis scil. duabus numericis notis.

^e In edit. Concil. 27. Quæ autem 32 erat, nunc 35. In veteribus Codicibus a Quesnello vulgati necnon collectionis Isidori exemplaribus habetur, inscribiturque magno consensu *epistola familiaris*. Eodem tempore, quo tres superiores, scripta ac per eundem episcopum Julium missa est.

^f Edit. Rom. et Concil., *melius se orsa mercantur*: corriguntur ex mss. Mox *extrinsecus missæ*, id est separatim scriptæ.

^g Vetus exemplar Cod. Quesn., *respondere mului-mus, ne apud nos forsitan, mox omisso frater charissime*.

^h In priscis edit. Concil. ac Rom. perperam hic vox *dignum* et præter fidem mss. additur. Porro *judicata* appellat Innocentius responsa, quæ apostolicæ sedis de rebus ad ipsam relatæ iudicium indicent. Hæc duo verba, *judicatum* et *constitutum* Vigilio papa: et Gregorio synonyma esse suo loco visuri sumus.

ⁱ Nota consularis hic prætermittitur, ex superiori-bus epistolis est supplenda.

anni 416 referuntur. Verum eas in annum 417 differendas esse ipsi ex epistola 33 colligendum fuit. Aurelium enim, cui inscribitur hæc epistola, et per quem Hieronymus litteras suas Innocentio tradi, ac vicissim Innocentius eas quibus Hieronymo rescribat, ipsi reddi voluit, non alium esse censet ab episcopo Cathaginensi; nec ei hac in re ullus refragatur. At vero dum Aurelius iste cum collegis anno 417 ineunte ad Innocentium contra Pelagium atque Cœlestium scriberet, Hieronymum ab horum hæreticorum satellitibus quidquam passum esse ignorabat. Tunc tantum in Africa pervulgatum erat, Pelagium Hierosolymis constitutum multos ibi fallere, sed multo plures, ex quibus in epistola Milevitanae synodi Hieronymus unus appellatur, et adversus eum pro gratia Christi et catholicae fidei veritate confingere. Certe postulabat hic locus, ut et id, quod novus gratiæ Christi defensor ab impiis pertulerat, adjiceretur, si facinoris tam atrocis notitia in Africam pervenisset. Non ambigendum tamen, quin acerrimus ille Hieronymi adversus Pelagium confictus vera existerit causa, cur cum eo tam crudeliter actum sit. Quamvis igitur Eustochium et Paula violentiæ monasterio suo illatæ causam et auctorem reticuisent, Innocentio tamen de iis, quæ Pelagius Hierosolymis accitabat, præmonito hoc subodorari difficile non fuit.

3. Joannem Hierosolymitanum minacibus adeo litteris corripuit is papa, non solum, quia ejus erat tanta flagitia vel coercere vel vindicare; sed et quia eum illis favisse suspitio forte non deerat. Non latebant veteres inter illum et Hieronymum Origenis causa etsi jam pridem sopitæ similitates. Fama quoque nuntiante audierat, quantum a Joanne Pelagius diligeretur. Quocirca ipsum Joannem Augustinus epist. 179, n. 4, sic alloquitur: « Pelagium vero fratrem nostrum, filium tuum, quem audio quod multum diligis; » et num. 5: « Si diligitis Pelagium, diligat vos etiam ipse, immo magis se ipsum, et non vos fallat. »

4. Denique observamus, epistolam Innocentii ad hunc Joannem Græcam phrasim sapere: adeoque hunc papam vel Græce scripsisse, vel certe ut quod Græce scripserat in latinum converteretur, curasse, ac solam hujus Græci textus interpretationem Latinam litteræ valde tenacem ad nos pervenisse. Sane unus et alter locus, qui prima specie obscuri vel etiam manci apparent, ad Græcam phrasim exacti, statim perspicui et integri evadunt.

^a In edit. Concil. 34. Quæ autem 35 erat, nunc 34.

^b Hieronymi sicut et Eustochii ac Paulæ ad Innocentium litteras ab Aurelio ipso perlatas fuisse hinc sibi nonnulli secundum Baronium persuadent. Hic tamen Aurelius in Urbem *pervenienti affectionem* habere, non pervenisse memoratur. Nec si exstitisset coram, litteris istis opus fuisset. Satis igitur censuerimus eum, ut ab aliquo e suis deferrentur, operam dedisse.

^c In edit. Concil. 32. Quæ autem 34 erat, nunc 33.

^d Ita corrigendum duxeramus, quod nullo, immo Innocentii menti contrario sensu ita vulgatum erat, *magisque diuurna*, cum ex ipsius archetypi Vaticani recognitione conjectura nostra firmata est, ac mendum ex mera librarii in legendis veteribus libris imperitia natum esse didicimus. Respicit Innocentius ad istud Pauli Tit. iii, 10: *Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devita*. Id vero maxime docet ille papa de hæretico pertinaci et fraudulento, qualis erat Pelagius, qui fallere magis studebat et hæresim suam tegere, quam quærere veritatem.

^e Baronius rejecto ad oram libri *aspicitur*, quod

EPISTOLA ^a XXXIII.

Litteras Aurelio mittit Innocentius Hieronymo reddendas.

Dilectissimo fratri AURELIO INNOCENTIUS.

Piissimam etiam ad nos perveniendi ^b tuam affectionem bene compresbyter noster credidit Hieronymus. Compatimur gregis nostri membrum, et quod faciendum duximus, vel facere potuimus, sumus velociter exsecuti. Germanitas tua, frater charissime, citius litteras memorato (*Hieronymo*) reddere festinet.

EPISTOLA ^c XXXIV.

Innocentius Hieronymum, ob ea quæ passus est consolatur, et quid pro tempore faciendum duxerit, ac jam fecerit, declarat.

Dilectissimo filio HIERONYMO presbytero INNOCENTIUS.

Numquam boni aliquid contentionem fecisse in Ecclesia testatur Apostolus; et ideo hæreticorum correptiones primum fieri jubet ^d magis, quam diuturna duci collatione. Quæ regula dum negligenter ^e aspicitur, malum non vitatur quod cavendum est, sed augetur. Tamen quoniam dolor gemitusque tuus ita quatit viscera nostra, ut ^f ratio non tractandi consulendique sit: primum constantiæ tuæ alloquor fidem. Pro veritate quisque injuria, aut, ut dicis, periculo percelletur, ^g quia expectet beatitudinem, multis sæpe narrastis, et ^h tuarum te prædicationum bene memorem commonemus. Itaque excitati tanta malorum scena, arripere auctoritatem sedis apostolicæ ad omne comprimendum nefas festinavimus; sed in quem insurgeremus nec nomine appellatum legimus, nec criminis aliqua ratione taxatum. Quod ergo possumus, condolemus. Si deposueris autem apertam manifestamque in homines aliquos accusationem, aut iudices competentes tribuam, aut si aliquid urgentius sollicitiusque a nobis fieri potest, non retardabo, fili dilectissime. Tamen episcopo fratri meo Joanni scripsi, ut circumspectius agat: ne ⁱ quid circa ecclesiam sibi creditam adhuc tale hic perinde est atque consideratur, substituit in textu *accipitur*.

^f In ms. Vatic. deest *ratio*. Aliquod aliud vocabulum ad integritatem sententiæ desideratur. Integrior erit, si legatur, *ut nulla ratio*.

^g In edit. Concil. post Baron. qui *expectat*. Verius Rom. cum ms. Vatic. *quia expectet*. Niridior fiet hæc lectio ita constructa: *Quisque (cen quisquis) injuria aut periculo pro veritate percelletur, quia is beatitudinem expectet, ipsi multis sæpe narrastis, seu exposuistis. Ex quo sequitur, ut hujusmodi vir, cum spe beatus sit, minus sit lugendus.*

^h Edit. Rom., *et tu avertè prædicationum*; cæteræ, *et tuæ verbis prædicationis*: ope ms. Vatic. in quo exstat *tuarum te prædicationum*, castigantur.

ⁱ Integrior fiet hic locus, si ita legatur: *ne si circa ecclesiam sibi creditam adhuc tale aliquid fiat, quale providere eum oportuit ne accideret, vel ne accidat*. Hic memorat Innocentius quod sub epistolæ sequentis initium ad Joannem scribit: *Oportuit custodire germanitatem tuam, et gregi suo sollicitius providere, ne quid hujusmodi oriretur*, necnon alia, quibus eandem epistolam claudit. Cum iis, quæ Innocentius nunc scribit, hæc Augustini lib. de Gestis Pelagii, n. 66, conferenda sunt de iisdem malis verba: *Impia*

aliquid fiat, quale providere et propellere, ne accideret, vel ne accidat, etiam ipsi sit et postea molestissimum.

EPISTOLA ^a XXXV.

Joannem Hieronymum Hierosolymitanum prospicere debuisse, ne tot ac tantis malis, quibus afflictæ sunt Paula et Eustochium, opprimerentur, ac nisi hæc deinceps aut corrigantur, aut retundantur, rationem inde redditurum.

Dilectissimo fratri JOANNI INNOCENTIUS.

Direptiones, cædes, incendia, omne facinus, extremæ ^b clementiæ generosissimæ sanctæ virgines Eustochium et Paula deploraverunt in locis Ecclesiæ tuæ perpetrasse diabolum: nomen enim hominis causamque reticuerunt. Quod etsi ambiguum non sit ^c a quo commissum, oportuit tamen custodire ^d germanitatem tuam, et ^e gregi illius sollicitius providere, ne quid hujusmodi oriretur, quod cum aliorum periculo tua lacessit negligentia ^e admittere in gregem Domini; et tales agnas incendio, armis et persecutionibus, nudas, debiles, post suorum cædes et mortes, vix vivere audivimus. Nihil movet pietatem ^f illam sacerdotii tui de tanta diaboli in te atque in tuos potestate admissa? in te, inquam; prorsus enim ^g sacerdotis gravitatem condemnat tantum nefas in Ecclesia fuisse completum. Ubi provisiones tuæ? ubi certe, si casus evenerant, auxilia vel consola-

^g quippe dogmata hujusmodi hominum a quibuslibet catholicis etiam qui ab illis terris longe absunt, redarguenda sunt: ne ubicumque nocere possint quo pervenire potuerint. Impia vero facta, quorum coercitio ad episcopalem pertinet disciplinam, ubi committuntur, ibi potissimum a præsentibus vel in proximo constitutis diligentia pastoralis et pia severitate plectenda sunt. Nos itaque tam longe positi, optare debemus his causis talem illic finem dari, ut non sit necesse ubilibet ulterius judicari. Ubi is doctor impia dogmata ab impiis factis distinguens, impia dogmata a quocumque catholico et ubicumque argui, non item impia facta a quolibet coerceri posse docet. Aliter vero Innocentius de sedis suæ potestate sentiens, impia facta in territorio non minus procul a se quam ab Augustino distant commissa, vel judicibus competentibus datis, vel alia etiam ratione vindicandi sibi jus esse non dubitavit. Quamquam ad Augustini sententiam in eo accedit, quod *competentes judices* a se tribuendos docet. Hoc enim nomine episcopos vel in eadem provincia vel in proxima constitutos intelligere haud immerito videatur.

^a In edit. Concil. 52.

^b Placuit aliquando cum Baronio et edit. Concil. *dementiae*: sed nobis postmodum visum est potius hinc laudari sanctas virgines velut *extremæ clementiæ*, quod in festi hominis nomen odiorumque causam reticuerit: adeoque Romanæ editionis lectioni hærendum.

^c Hujus facinoris suspicio in Pelagium cadebat.

^d Ita Baron. At edit. Rom. *gregis*. Is primus est locus, ex quo epistolam hanc e Græco conversam conjectavimus. Nam quod Græce τῷ ποιμνίῳ ἐαυτοῦ seu αὐτοῦ, si Latine non ad verbum *gregi illius*, sed ut locutio Latina postulat, *gregi suo* reddatur, quæ manca primum et obscura apparebat orationis series, plena et aperta fiet.

^e Edit. Rom. et Concil., *amittere gregem*, ex prava lectione veterum librorum, in quibus *amittere* pro *admittere* scribi solet: corriguntur ex Baronio, apud quem tamen deinde non levius exstat erratum,

actiones, cum plus se adhuc metuere dicant, quam conqueruntur esse perpressas? Alius censerem, si essent aliquid de hac re mecum apertius collocutæ. Vide, frater, antiqui hostis insidias, et spiritu boni rectoris pervigila, ut hæc, quæ ad nos opinione magis, quam accusatione manifesta, delata sunt, vel corrigantur, vel retundantur: ne jus ecclesiasticum de labefactatis ^h causas eum, qui non defenderit, præstare compellat.

EPISTOLA ⁱ XXXVI.

Si maritus cujus uxor in captivitate fuerat abducta, alteram acceperit, revertente prima, secunda mulier debet excludi.

INNOCENTIUS ^j PROBO.

Conturbatio procellæ barbaricæ facultati ^k legum intulit casum. Nam bene constituto matrimonio inter Fortunium et Ursam captivitatis incursus fecerat nævum, nisi sancta religionis statuta providerent. Cum enim in captivitate prædicta Ursa mulier tenebatur; aliud conjugium cum Restituta Fortunius memoratus inisse cognoscitur (34, q. 1 et 2, c. 2; Ivo p. 8, c. 245). Sed favore Domini reversa Ursa nos adiit, et nullo diffitente, uxorem se memorati perdocuit. Quare, domine filii merito illustris, statuimus, fide catholica suffragante, illud esse conjugium, quod erat primitus ^l gratia divina fundatum;

^l ubi legitur et tales agnos, quos incendio... nudas, quasi vox nudas sit secunda persona verbi nudo. Quo posito Joannes horum facinorum auctor, renitente totius epistolæ serie, prædicatur.

^m Redolet et alter iste locus Græcum Latine ex more linguæ suæ loquentem, et qui cum Græce τὴν εὐρίθειαν prælegisset, articulum τὴν vocabulo *illam* Latine exprimentum existimavit. Deinde Latinus tanta... potestas, quam de tanta... potestate, dixisset.

ⁿ Apud Baron., *sacerdotii*.

^o Editi, *causis*, pro quo verbo *causam*, hoc est *rationem*, restituendum esse jam conjeceramus, cum in archetypo *causas* legi didicimus. Porro *jus ecclesiasticum* recto in casu hic enuntiatur.

^p In edit. Concil. 9. Inter Innocentii decreta Dionysius Exiguus epistolæ huic 37 locum tribuit. Eam inde sumpsit Hispanæ collectionis compilator, ex quo et Isidorus, ut solet, eandem exscripsit. A Cresconio c. 226 laudatur. Nullam præ se fert temporis, quo scripta sit, notam. Quapropter eam in classsem epistolarum incerti temporis amandare cogimur.

^q Hic Probus filius exstitisse videtur Probi præfecti prætorii et Probæ Faltoni e insignis illius matronæ, de qua et de liberis ejus Hieronymus epist. 8, ad Demetriadem, hæc habet: *Proba illa omnium dignitatum et cunctæ nobilitatis in orbe Romano nomen illustrius, cujus sanctitas et in universos bonitas etiam apud barbaros venerabilis fuit, quam trium liberorum Probi, Olybrii et Probi non fatigantur ordinarii consularis: et cum incensis direptisque domibus in Urbe captivitas sit, nunc habitas dicitur venundare possessiones*. Ursa quidem captivitate illa, quæ anno 409, mense Augusto, Urbe ab Alarico expugnata, accedit, abducta facile creditur, sed quando redierit ignoratur.

^r Ita edit. Rom. cum sincero Dion. exemplari Regio. Alii vero libri, *legis*.

^s Conjugium, quod catholica fides *divina gratia fundatum* censet, merito credimus sacramentum. Simili de causa simile Leonis epist. 149, n. 2, postea responsum fuit. Sub uno etiam canone 226 Cresconius utriusque pontificis responsa indicat. Antea Ter-

conventumque secunda mulieris, priore superstito, nec divertia ejecta, nullo pacto posse esse legitimum.

EPISTOLA ^a XXXVII.

I. Si quis volens partem sibi corporis amputavit, clericus esse non potest; nolens autem potest. — II. Quod digami admitti ad clerum non possint. — III. Qui de laicis ad clerum non debeant promoveri. — IV. Qui de laicis possint clerici fieri. Hic aperte concuba prohibetur. — V. De temporibus in cleri ordinibus immorandis.

INNOCENTIUS FELICI episcopo ^b Nucertino.

1 Mirari non possumus, dilectionem tuam sequi instituta majorum, omniaque, quæ possunt aliquam recipere dubitationem, ad nos quasi ad caput atque ad apicem episcopatus referre, ut consulta videlicet sedes apostolica ex ipsis rebus dubiis certum aliquid ^c faciendumque pronuntiet. Quod nos et libenter accipimus, et dilectionem tuam memorem canonum comprobamus.

2. Scripsisti ergo, quod fervore fidei, quo polles, et amore sanctæ plebis, vel reparaveris ecclesias Dei, vel novas quasque construxeris: sed in his clericos, quos constituas, non habere, aliquos vero mutilos, aliquos digamos esse. Ad quod stupuimus, prudentem virum de his voluisse consulere, quæ omnibus sunt certa ratione compta. Ergo non quasi ignorantibus dicimus; sed in aliis forsitan occupatos, istud oblitos vos esse dicimus.

CAP. I. — 5. Qui igitur partem cujuslibet digiti sibi ipse volens abscidit, hunc ad clerum canones non admittunt (*Dist. 55, c. 6; Concil. Tribur. c. 33, Nicæn. c. 1*). Cui vero ^d casu aliqua contigit, damnum aut operi rustico curam impendit, aut aliquid faciens, se non sponte percussit, hos canones præcipiunt et clericos fieri, et si in clero fuerint reperti, non abjici. In illis enim voluntas ^e judicata est, quæ sibi ausa fuerit ferrum injicere, quod scilicet et alii

tullianus, lib. II ad Uxorem, n. 8, de Christiano matrimonio prædicarat: Unde sufficimus ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblutio, et obsignat benedictio, Angeli renuntiant, Pater rato habet?

^a In edit. Concil. 4. In quinque titulos seu decreta xxviii, xxix, xxx, xxxi et xxxii, a Dionysio Exiguò divisa est. Citatur a Cresconio non semel. Exstat et in Hispana, ut in Isidori collectione.

^b Ita codex Regius, ubi in aliis, Nucertino.

^c Editi, faciendum pronuntiet, quissa conjunctione, quæ revocatur ex mss.

^d Reg. ms., labium aliquo.

^e In eodem codice, voluntas est quæ sibi ausa fuerit ferrum incidere, omisso judicata; quod verbum perinde est atque damnata, utpote cui mox veniam meruit opponitur. Judicii autem hujus ea subjicitur ratio, quod is judicatur non debaturus hoc in alios committere, seu nullo serupulo commissurus, quod in se ipse commisset. Hinc non placet quod subinde in vulgatis, dubitari. Tum in ms. Reg., possint; quod verbum ad eos quorum voluntas arguitur, non ad ipsam voluntatem relatum, admitti nil repugnat.

^f Lab. ut in ms. Reg., bigamis. Elegantius alii libri, digamis.

id facere dubitare non possit: in istis vero casus veniam meruit.

CAP. II. — 4. De ^f digamis autem nec consuli debuit, quod manifesta sit lectio Apostoli, unius uxoris virum ad sacerdotium sive ad clericatum admitti debere, et hanc ipsam tamen si virginem accepit (*1 Tim. iii, 2*). Nam ea, quæ habuerit autem virum, licet defunctus sit, tamen si clerico potest fuerit copulata, clericus, qui eam accipit, esse non poterit, quia in lege cautum est, non viduam, non abjectam habere posse conjugem sacerdotem (*Levit. xxi, 13*).

CAP. III. — 5. De laicis vero religio tua consuluit, quos canones ordinare prohibeant (*Vide concil. Sardie. c. 13*). Certum est quidem, hoc regulas ecclesiasticas continere: sed non ita definitum est, ut de omnibus sit laicis constitutum. Neque enim clerici nasci, et non fieri possunt: sed (*Dist. 51, c. 2; Ivo. p. 6, c. 93*) designata sunt genera, de quibus ad clericatum pervenire non possunt, id est, si quis fidelis militaverit, si quis fidelis causas egerit, hoc est, postulaverit, si quis fidelis administraverit. De curialibus autem manifesta ratio est; quoniam etsi inveniantur hujusmodi viri, qui debeant clerici fieri, tamen quoniam sæpius ad curiam repetuntur, cavendum ab his est (*Vide supra epist. 2, n. 14*) propter tribulationem, quæ sæpe de his Ecclesiæ provenit.

CAP. IV. — 6. Laici vero, qui habentes uxores baptizati sunt, ac sic se instituerunt, ut opinio eorum in nullo vacillet, ut aut clericis juncti sint, aut monasteriis, ex quo baptizati sunt, hæserint, et si non ^h concubam, non pellicem noverint, si in omnibus ⁱ bonis operibus vigilaverint, non prohibentur hujusmodi ad clericatus sortem assumi. CAP. V. — Ita sane, ut in eos tempora a majoribus constituta serventur (*V. Sicilic. epist. 1, n. 13, et Zosim. epist. 9, n. 5*). Nec cito quilibet lector, cito acolythus, cito diaconus, cito sacerdos fiat: quia in minoribus offi-

^g Hoc verbo designatur advocatus, qui penam a iudicibus adversus reos decerni postulat, sicut mox administratus voce indicatur iudex, cujus est hujusmodi penas ac tormenta decernere, aut etiam capitalem sententiam dicere. De utroque aliquando dubitavit Exsuperius Tolosanus episcopus, utrum etiam ad communionem admittendi essent. Quo de re consultus Innocentius epist. 6, cap. 3 et 5, ei respondet.

^h Sic Dion. quod nec in exemplaribus ab Hadriano ad Carolum Magnum missis mutatum. At mss. coll. Hisp. et Isid. ut in vulgatis, concubinam. Notandum est Innocentium illis, qui uxorem duxerint, aditum ad clerum ita permittere, ut eos vitæ, ex quo baptizati sunt, innocenter actæ testimonium habere velit.

ⁱ Vox omnibus a Crabbio primam expuncta, nec deinceps restituta, revocatur ex Merl. et mss.

^j Exemplar Reg., in omnibus officiis. Ex hoc loco perspicitur quam frivolum sit quod scribit imperus scriptor, qui cum Romanos pontifices semel tantum per annum mense Decembri ordinare consuevisse sibi persuasisset, eos qui ordinati fuerant, nulla nisi necessitatis lege ad annum alterum expectare debuisse obtendit, ut ad altiorum gradum promoverentur.

citis si diu perdurent, et vita eorum pariter et obsequia comprobantur, ut ad sacerdotium postea emensis stipendiorum meritis veniant, nec præripiant quod vita probata meretur accipere.

7. Quoniam ergo certa definitione monstratum est, qui debeant admitti, quive reprobari: ex his omnibus, quos videt dignatio tua non posse reprobari, eligere debebis quos clericos facias. Si enim **NUL-LAM GRATIAM** hominibus aut beneficium præstare velimus, tales invenire possumus, de quorum assumptione nec incurrere scandalum, nec erubescere valeamus.

EPISTOLA • XXXVIII.

Ut hi, qui in presbyterio filios genuerunt, removeri ab officio debeant.

INNOCENTIUS MAXIMO et **SEVERO** episcopis per Brittos.

Ecclesiasticorum canonum norma nulli esse debet incognita sacerdotum: quia nesciri hæc a pontifice satis est indecorum, maxime cum a laicis religiosis viris et sciatur, et custodienda esse ducatur. Nuper quidem (*Dist. 81, c. 6*). Maximilianus filius noster agens in rebus ^b cujusmodi querelam detulerit, libelli ejus series annexa declarat. Qui zelo fidei ac disciplinæ ductus, non patitur Ecclesiam pollui ab indignis presbyteris, quos in presbyterio filios asserit procreasse. Quod non licere exponerem, nisi nossem vestram prudentiam legis totius habere notitiam. Et ideo, fratres charissimi, libelli, qui subjectus est, tenore perspecto, eos qui talia perpetrasse dicuntur, jubebitis in medio collocari; discussisque objectionibus, quæ ipsis presbyteris impinguntur, ^c si convinci poterint, a sacerdotali removeantur officio: quia qui sancti non sunt, sancta tentare non possunt; atque alieni efficiantur a ministerio, quod vivendo illicita ^d polluerunt. Miramur autem hæc eorum dissimulare episcopos, ut aut connivere, aut nescire esse illicita judicentur.

^a In edit. Concil. 5. Hæc epistola in Dionysiana collectione, unde in Hispana et Isidoriana transcripta, locum obtinet, inscribiturque Innocentii titulus seu decretum **XXVIII**.

^b Editæ mss. coll. Hisp. et Isid. in rebus hujusmodi qualem querelam: castigantur ex Dionys. et Hadrian. exemplaribus.

^c Ita mss. coll. Dion. et Hadr. Alii vero cum vulgatis, si convicti fuerint; et mox tractare, pro tentare. Non me fugit quod Afr. Cod. can. eccl. Afr. c. 4, sancientes, ut episcopus, presbyter, et diaconus, vel qui sacramenta **CONTRACTANT**, pudicitia custodes ab uxoribus se absterneant, postremæ lectioni favere videantur. At nequaquam recedendum duximus a mss. quos experti sumus sinceriores: maxime cum hic de solis presbyteris sit sermo, ac nomine sanctorum non una corporis et sanguinis Christi sacramenta, sed quæcumque ad presbyterorum ministerium pertinent, intelligantur. Quocirca verbum *tentare*, quo generalius est, eo etiam ad id enuntiandum est aptius.

^d Reg. ms., *polluunt*.

^e In edit. Concil. 6. Collectioni Hispanæ et Isidori inserta est secundum Dionysium Exiguum, qui eam sub titulo **XXXIV** decretorum Innocentii subjecit.

^f In vulgatis, *Mauriano*, Reg. ms., *Martino*. Cæteri, *Mariano*.

^g Non conceptis quidem verbis, sed quia illud sanciant hujus concilii patres, unde istud conse-

EPISTOLA • XXXIX.

Quod post penitentiam nullus ad clerum possit admitti.

INNOCENTIUS AGAPITO, **MACEDONIO** et ^f **MARIANO** episcopis Apulis.

Multa in provincia contra canones ecclesiasticos decretaque majorum usurpari a plurimis, et relationes diversorum, et suggestiones fidissimæ retulerunt: quæ quidem possent facile resecuri, si episcopi in his non invenirentur auctores, qui dum aut amicis aut obsequentibus gratiam præstare nituntur, religionem violant, ordinesque corrumpunt. Ac sic evenit, ut indigni quique honores suscipiant ecclesiasticos, et admittantur ad clerum, qui nec inter laicos quidem dignum locum habere mererentur: sicuti in nunc dato nobis libello monstratum est, Modestum quemdam multis criminibus involutum, propter quæ etiam penitentiam egisse dicitur, non solum clericum effectum, quod non licet, verum etiam ad episcopatus apicem eum tendere; cum canones apud Nicæam constituti, penitentes etiam ab infimis officiis clericorum ^g excludant (*Dist. 50, c. 60; Nic. conc. c. 10*). Et ideo, fratres charissimi, perspecto tenore libelli, eum jubebitis præsentari: ac si vere constiterit talem, qualem libellus affirmat, non solum ^h ab ambitione, sed etiam a clericatus removeatur officio.

EPISTOLA • XL.

In paræciam alienam invadere, aut quidquam in ea, inconsulto ipsius episcopo, agere non licere.

INNOCENTIUS I **FLORENTINO** episcopo Tiburtinensi.

Non semel, sed aliquoties clamat Scriptura divina transferri non oportere terminos a patribus constitutos: quia nefas est, si quod alter semper sederit, alter invadat, quod tuam bonitatem frater et coepiscopus noster Ursus asserit perpetrasse. Nam Nomentanam sive ^k Feliciensem paræciam, ad suam

quens esse intelligitur. Immo cum can. 10 sequi se profitentur ecclesiasticam ea de re regulam, hanc jam ante constitutam ponunt. Et vero ad eos omnes, qui aliqua gravis peccati macula contaminati sunt, atinet ea ratio, qua Cyprianus, epistola 72, eos qui ab hæresi vel schismate ad Ecclesiam redirent, communi fratrum consensu a clero arcet ac removet: *Oporet enim sacerdotes ac ministros, qui altari et sacrificiis deserviunt, integros atque immaculatos esse*. Eo sane conspirant quas Ecclesia sanxit ab initio leges, ut nulli promoveantur ad clerum, nisi qui a baptismo innoxiam atque ab omni cujuslibet criminis labe puram vitam duxissent. Si cujus vero latens primum culpa, postmodum detegeretur, hunc tandem convictum deponi Nicæni canones 2 et 10 volunt. Vide supra epist. 16, n. 11.

^h Crab. atque alii deinceps editi, *ab episcopatus ambitione*; Merl. atque omnibus mss. refragantibus. Neque vero tantum ab episcopatu arcetur Modestus, sed a quolibet etiam gradu, quem nondum erat adeptus, et ex quo ad episcopatus apicem tendebat.

ⁱ In edit. Concil. 8. In collectionibus Isidori, Hispana et Dionysii exhibetur. Apud hunc decretum **XXXVI** Innocentii appellatur.

^j Ita veteres coll. Dion. et Hadr. codices. Alii autem, *Florentio*.

^k In Regio ms. *Facienssem*. Deinde *paræciæ* vocabulum, non ecclesiarum plurium collectionem episcopo subjectam, quo sensu priscis temporibus vulgo

⁠ diœcesim a majoribus pertinentem, invasisse te, A ut qui Christum Deum ex Patris substantia ante atque illic divina celebrasse mysteria, inconsulto eodem ac nesciente, non sine dolore conquestus est. Quod si verum est, non leviter te ^b incurrisse cognoscas. Unde si declinare cupis tantæ usurpationis invidiam, nostris litteris admonitum te convenit abstinere. Certe si aliquid tibi credis justitiæ suffragari, integris omnibus, et in pristino statu manentibus, post dies venerabiles Paschæ adesse debebis, ut ^c memorati possis intentionibus respondere: partibusque in medio collocatis, quid antiquitas aut veritas habeat, requiramus.

EPISTOLA ^d XLI.

Ut Laurentius hæreticos Photini venena sectantes curet expelli.

INNOCENTIUS LAURENTIO episcopo ^e Seniensi.

Diu mirati sumus, dilectionis tuæ litteris lectis, hæreticos Photini venena sectantes in territorio dilectionis tuæ non solum esse, sed et publice sibi conventicula in aliquorum possessionibus præparare; cum de toto pene orbe nusquam tam multi, quam apud vos, delegerint habitare. Quorum doctrinæ nefariæ auctor Marcus, dudum de Urbe pulsus, temeritatis tantæ ductus est audacia, ut primum sibi inter eos vindicet locum. Sed ne ulterius debacchandi habeant facultatem, et animas simplicium ac ^f rusticanorum secum in gehennam, cui destinati sunt, trahant, actum est adversus eos a ^g defensoribus Ecclesiæ nostræ, quo eos possint expellere:

accipitur, sed ecclesiam singularem uni presbytero C addictam sonat. Eodem intellectu et supra epist. 25, n. 8. ab Innocentio ipso usurpatur.

^a Pasch. Quesnellus in Leonis epistolam, not. 4, pro certo ponens vocem diœcesis vix illis temporibus (Leonis) esse prolata a Romanis vel Orientalium partium episcopis pro parochia provinciali alicui episcopo subjecta, hunc sibi objicit Innocentii locum, in eoque sibi videri ait, vocem diœcesis sumi pro administratione, licet hanc eo, quo nunc frequens est, usu et tunc Afris, et post Leonis tempora Gallis familiarem fuisse fateatur. At cum diœceses, prout hæc vox administrationem sonat, duæ tantum in Italia tunc essent, Romana scilicet, cui Romanus præerat antistes, et Italica, quæ Mediolanensi episcopo suberat, eo intellectu Nomentana parochia ad Romani antistitis, non ad Ursi aut Florentini diœcesim pertinebat. Sed et diœcesis vocabulum pro territorio episcopali ab Hilario Leonis successore, ut et a Gelasio, Vigilio, etc., usurpatum visuri sumus. Idem ejus usus est tum in Augustini epistola 209, n. 8, tum in his concilii Toletani 1. cau. 20: *Placuit ex hac die nullum alium, nisi episcopum, chrisma conficere, et per diœcesim destinare.*

^b Crabbius de suo hic addidit culpam: quæ vox nequaquam non leviter, sed non levem postulabat. Neque tamen postea castigatus fuit. Porro *incurrere* et *offendere* Tullio synonyma sunt.

^c Editi, post Crab., memoratis. Concinnius Merl. et mss. memorati, scil. Ursi. Deinde intentionibus id est quod expostulationi. Quippe antiquis intentio pro controversia et expostulatione seu lite intenta familiaris est.

^d In edit. Concil. 20. Trium seu quatuor collectionum sapiens nominatarum ope ad nos pervenit. Apud Dionysium prænotatur Innocentii decretum XLIX de Bonosiacis, quod Judæis sint comparandi. Quæ summa exinde ab aliis canonum compilatoribus ex-

sæcula negant genitum, hi cum Judæis, qui ejus deitatem negaverunt, et nunc usque negant, participium habeant damnationis. Tuum est, Irater charissime, quæ præcepta sunt, non segnus agere: ne plebem tibi creditam dissimulatione deperdas, et incipias Deo de perditis reddere rationem.

EPISTOLA XLII.

SEU LITTERARUM PELAGII AD PAPAM INNOCENTIUM, POST MORTEN EJUS, SED CUM EUM DEFUNCTUM NESCIRET, SCRIPTARUM FRAGMENTA.

1. In his, teste Augustino (Lib. de Gratia Christi, c. 50), Pelagius dicit, esse de quibus eum homines infamare conantur: unum, quod neget parvulis baptismi sacramentum, et absque redemptione Christi aliquibus cælorum regna promittat: aliud, quod ita dicat posse hominem vitare peccatum, ut Dei excludat auxilium, et in tantum libero confidat arbitrio, ut gratiæ repudiet adjutorium.

2. Prosequitur Augustinus (Ibid., c. 34): *His cum invidiosas de inimicis suis admiscuisset querelas, ad rem ita venit: Ecce apud beatitudinem tuam epistola ista me purget, in qua pure atque simpliciter ad peccandum et ad non peccandum integrum liberum arbitrium habere nos dicimus, quod in omnibus bonis operibus divino adjuvatur semper auxilio.*

3. Deinde, inquit Augustinus (Ibid.), cum de hominis conditione, et ad peccandum atque non peccandum naturali ejus possibilitate quædam interposuisset, ad-

scripta, cum in omnibus mss. tum in priscis edit. Concil. ac Rom. obtinuit. Immo ex hac summa et altera superioris epistolæ 16 simul copulatis Cresconius breviori sui capitulum 58 conflat in hunc modum: *De Bonosiacis hæreticis, quod Judæis sint comparandi. Et de suscipiendis clericis, quos idem Bonosus antequam damnaretur ordinavit. Ex decretis papæ Innocentii tit. XLIX et L. Hinc factum, ut Merlinus geminum illum titulum epistolæ huic præmittens, superiorem epistolam 16, tanquam hujus capitulum secundum ei subjecerit. Bonosi quidem Photinique, ut prævio in epistolam 9 Siricii Monito n. 7, observavimus, affines erant hæreses; nihil tamen est cur a littera discedamus epistolæ nostræ, in qua sectatorum Photini, non Bonosi, mentio occurrit. Immo si ad Senensem in Croatia, seu, ut olim vocabant, in Liburnia, non ad Senensem in Hætruria episcopum hæc epistola scripta est. Photini, non Bonosi asserlas in ea notari extra controversiam erit. Præterea Photinum, cum Sirmii in Pannonia, cui Liburnia vicina est, episcopus esset, provincias illas hæresis suæ veneno infecisse nemo ignorat. Demum Innocentio de hæresi sermo est, quam toto pene orbe disseminatam invenit, quod sane in Photiniam magis, quam in Bonosiacam recens obortam convenit. Ejus autem hæresis, quæ in Innocentio arguit, auctor dicitur Marcus, non quia illum excogitarit, sed quia seduliorum in ea propaganda operam præ se ferret.*

^e In aliquot mss., Siniensi. Apud Merl., Symensi.

^f Edit. Rom., rusticanorum. Rectius alii libri, rusticanorum: qua voce non raris incolæ, sed homines doctrinæ expertes designantur.

^g Defensorum ecclesiæ Rom. nomen ac munus si bene memini, nunc primum in epistolis summorum pontificum memoratum legimus. Sed non de eo munere ut recens instituto Innocentius loquitur. Eorumdem mentio ad calcem epistolæ 9, Zosimi ad Hesychium recurrit.

junxit: Quam liberi arbitrii potestatem dicimus in omnibus esse generaliter, in Christianis, in Judæis atque Gentilibus. In omnibus est liberum arbitrium æqualiter per naturam: sed in solis Christianis juvatur a gratia. In illis nudum et inerme est conditionis bonum: in his vero qui ad Christum pertinent, Christi munitur auxilio. Illi ideo judicandi atque damnandi sunt, quia cum habeant liberum arbitrium, per quod ad fidem venire possent, et Dei gratiam^a promereri, male utuntur libertate concessa. Hi vero remunerandi sunt, qui bene libero utentes arbitrio, merentur Domini gratiam, et ejus mandata custodiunt.

4. Item adversarios suos ad librorum, quos priorem conscripserat, lectionem provocabat his verbis (*Ibid.*, c. 35): « Legant illam epistolam^b, quam ad sanctum virum Paulinum episcopum ante duodecim fere annos scripsimus, quæ trecentis forte versibus nihil aliud quam Dei gratiam et auxilium confitetur, nosque nihil omnino boni facere posse sine Deo. Legant etiam epistolam^c ad sanctum Constantium episcopum (*Ibid.*, c. 36), ubi breviter quidem, sed plane libero hominis arbitrio Dei gratiam auxiliumque conjunxi. Legant etiam quam^d ad sacram Christi virginem Demetriadem in Oriente conscripsimus (*Ibid.*, c. 37): et invenient nos ita hominis laudare naturam, ut Dei semper gratiæ addamus auxilium. Legant etiam recens meum^e opusculum (*Ibid.*, c. 41), quod pro libero nuper arbitrio edere compulsi sumus: et agnoscent quam iniue nos negatione gratiæ infamare gestierint, qui per totum pene ipsius textum operis perfecte atque integre et liberum arbitrium confitemur et gratiam. »

^a In hæc verba Augustinus: « Nempe, inquit, manifestum est, eum dicere gratiam secundum merita dari, quamlibet eam vel qualemlibet significet; quam tamen aperte non exprimit. »

^b Illis rursum subdit Augustinus: « Hanc ego legi; et inveni eum pene per totam non immorari nisi in facultate et possibilitate naturæ, et pene ibi tantum Dei gratiam constituere. Christianam vero gratiam tanta brevitate perstringit, ut nihil aliud videatur, quam eam tacere timuisse. »

^c Hanc reperire se non potuisse Augustinus testatur. « Sed si, inquit, non est dissimilis cæteris, non habet etiam ipsa quod quærimus. »

^d De hac ita idem Doctor loquitur: « Istam sene legi, mihi que pene persuaserat, hanc illum gratiam, de qua quæstio est, confiteri. Sed cum in manus meas et alia venissent, quæ posterius latinsque conscripsit, vidi quemadmodum potuerit etiam illic gratiam nominare, sub ambigua generalitate quid sentiret abscondens, gratiæ tamen vocabulo frangens invidiam offensionemque declinans. » In hoc autem Pelagii opere virus latens reteggit Augustinus epist. olim 143, nunc 188, ad Julianam, ad cuius epistolæ calcem hanc Pelagii ad Innocentium, immo et hunc ipsum locum non obscure notat ubi ait: « In quadam vero epistola sua idem Pelagius, ubi et nomen suum apertissime ponit, nec nomen sacre virginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, et ejusdem sui operis testimonio probare nititur, se gratiam Dei, quam vel tacere vel negare asseritur, apertissime confiteri. »

^e De opusculo hoc ea est Augustini censura. « Quatuor sunt libri operis hujus, et hos legi... Sed in

5. Sed et ab his litteris ad fidei suæ librum, quem is subnexerat, vult transire lectorem (*Ibid.*, c. 32). Is porro fidei liber totus insertus Sermoni alias Augustini de Tempore 191, nunc append. 236, n. 2 et seqq. ac præterea seorsim editus est in appendice to. x novæ editionis ejusdem sancti, pag. 96, sicut et apud Hieronymum, cui olim ascriptus fuerat.

6. Præterea in litteris illis, « quas, » inquit Augustinus (*lib. de Peccato origin.*, n. 19, 20 et 21), « Romam misit ad beatæ memoriæ papam Innocentium, et quoniam in corpore eum non invenerunt, « sancto papæ Zosimo datæ sunt, et ad me directæ, « hoc est in eadem epistola, querebatur » se ab hominibus^f infamari, quod neget parvulis baptismi sacramentum, et absque redemptione Christi aliquibus cælorum regna promittat. » Et cum dixisset, « nunquam se vel impium alicum hæreticum audisse, qui hoc de parvulis diceret, » subjiciebat: « Quis enim ita evangelicæ lectionis ignarus est, qui hoc non modo affirmare conetur, sed qui vel leviter dicere aut etiam sentire possit? Deinde quis tam impius, qui parvulos exsortes regni cælorum esse velit, dum eos baptizari et in Christo renasci^g vetat, et in perpetuam certamque vitam renasci^h vetet cum, qui natus sit ad incertam. »

7. Simul cum Pelagii prædictis litteris ac libello fidei ad Innocentium missa est, simulque Innocentii successori Zosimo reddita epistola Praylii Hierosolymitani episcopi, de qua hoc unum a Zosimo discimus, quod in ea Praylius Joannis successor causæ Pelagii enixius adstipulator intervenit (*Epist.* 3, n. 2).

8. Qui autem prædicta legerit litterarum Pelagii

his etiam quatuor libris quæcumque pro gratia videtur dicere, qua juvatur ut declinemus a malo bonumque faciamus, ita dicit, ut nullo modo a verborum ambiguitate discedat quam discipulis sic possit exponere, ut nullum auxilium gratiæ credant, qua naturæ possibilitas adjuvetur, nisi in lege atque doctrina. » Et paucis intermissis: « Sed hoc adiutorium legis atque doctrinæ etiam prophetis fuisse temporibus, adiutorium autem gratiæ, quæ proprie gratia nuncupatur, in Christi esse arbitratur exemplo; quod nihilominus ad doctrinam pertinere respicitis, quæ nobis evangelica prædicatur. »

^f Ad hæc Augustinus loco citato: « Non sic illis hæc obijciuntur, ut possit. Nam neque parvulis negant baptismi sacramentum, nec absque redemptione Christi aliquibus cælorum regna promittunt... Obijciuntur autem illis, quod non baptizatos parvulos nolunt damnationi primi hominis obnoxios confiteri. »

^g Ista Pelagii verba in medium prolaturus Augustinus, præmittit: « Videte latebras ambiguitatis falsitati præparare refugia, offundendo caliginem veritati; ita ut etiam nos, cum primum ea legimus, recta vel correcte propemodum gauderemus. Sed latiores, inquit, disputationes ejus in libris, ubi se quantumlibet operiat, plerumque aperire compellitur, fecerunt nobis et ista suspecta, ut attentius inuentes inveniremus ambigua. »

^h Circa horum verborum intelligentiam quantum laboravit Augustinus ubi explicuit, adjicit: « Tam sunt ambigua, ut possint eorum dogmati præbere latibula, unde ad insidiandum prosiliat hæreticus sensus. »

fragmenta, necnon Augustini, qui omnes vafri hujus A hæretici artes ac subterfugia probe noverat, subnexas observationes expendit, audieritque simul eundem Hierosolymitanum antistitem commendatione probatum atque laudatum esse; is sane Zosinum, simpliciter verba illius ut sonabant accipientem, decipi ab eo potuisse minus mirabitur.

MONITUM IN FRAGMENTUM SEQUENS.

(Spicileg. Mail, tom. III.)

Superioribus epistolis Innocentii I vulgatis sæpe subnectimus latiore partem ex ejus inedita epistola ad Severianum Gabalorum episcopum. Equidem in codice Arabico non *Gabala* sed *Haiata* scribitur, quæ lectio vim quandam accipit ex eo quod *Aila* episcopalis est urbs Palæstinæ apud Lequinium Or. ch. l. III, p. 758; sed tamen in paucissimis quos Lequinus novit ejus urbis episcopis, Severianus non censetur. Statim igitur de Severiano Gabalorum, urbis item Syræ, episcopo cogitavi, qui contemporaneus fuit Innocentio; quodque magis interest in notitia epistolarum Innocentii deperdiatarum apud Constantium p. 921 cognoscimus, inter Severianum et Innocentium epistolas missitatas, fuisse. Præterea paulo infra in codice Arabico fragmentum item Severiani legitur, quo loco non *Haiata*, sed *Gabala* sedes ejus episcopalis dicitur. Mendum igitur Arabici codicis ex litterule similitudine coortum est. Hoc ergo epistolare Innocentii fragmentum ab Arabe homine nobis conservatum gratanter accipiamus.

EPISTOLA XLII.

SEU FRAGMENTUM EPISTOLÆ QUAM AD SEVERIANUM EPISCOPIUM SCRIPSIT INNOCENTIUS UNUS EX PRIMIS ROMÆ EPISCOPI.

Cum divinum e cœlis Verbum advenit, et in Virginis sanctæ Mariæ visceribus, de qua carnem sumpsit, habitavit, nequaquam corpus suum de cœlo

secum detulit, neque suam in terris divinitatem adeptus est; sed ipse Deus erat, ipse corpus suum in Virginis utero efformavit; neque ullum in suo corpore conficiendo socium habuit, sed unus ipse confecit. Confitemur autem in omnibus quæ ab humanitate fiebant, comitem fuisse divinitatem, quæ nullo unquam vel minimo temporis articulo ab humanitate sejuncta fuit. Confitemur etiam, eo ipso tempore quo noster e cœlis Servator advenit, atque in Virginis Mariæ utero descendit, divinitatem cum humanitate conjunxisse, quæ nunquam ulla in re vel actione divisæ fuerant, quandoquidem indivisibiles erant. Ac veluti ejus divinitas sine caret, ita et ejusdem humanitas post resurrectionem in æternum manet. Hæc de femina suxit, nihilominus divinitas atque humanitas unum (*Christum*) constituiebant. Nec quisquam putet, quo tempore divinum in terris Verbum ad suscipiendam abs Joanne baptismum accessit, tunc initium divinitatis ejus fuisse, cum videlicet vocem Patris e cœlo exeuntem Joannes audivit. Hæc sane ita res se habet; verum ipso temporis articulo, quo in utero Virginis descendit, unum cum corpore et divinitate individuum effectum est; fuitque divinitas corporis coætors, atque immutabili quadam ratione et inseparabili facta est unica unitas. Divinitas ab humanitate non est sejuncta. Christo in cruce existente, divinitas ab ejus humanitate non recessit. In cœlum ascendit cum corpore quod de Virgine Maria sumpsit, atque ad optimi Patris sui dexteram sedit. Hæc fides nostra est. Qui autem non ita credunt, eos catholica Ecclesia expellit, immo auctor ejusdem Deus excommunicat. Laus Deo in æternum! Amen.

APPENDIX

AD EPISTOLAS S. INNOCENTII I PAPÆ.

NOTITIA

EPISTOLARUM NON EXSTANTIAM, QUÆ AD INNOCENTIUM ATTIRENT.

(D. Const. Epist. Rom. Pontif. tom. I.)

1. Anno 404, mense Aprili. *Litteræ Theophili adversus Joannem Chrys.* — Theophilus Alexandrinus episcopus epistola ad Innocentium scripta, et per Alexandrinum lectorem delata, Joannem a se depositum referebat. Quam epistolam, inquit Palladius, Dial. c. 4, pag. 9, cum legisset (beatus papa Innocentius, parum abfuit, quin temeritatem Theophili atque superbiam condemnaret, quod et solus scripseret, nec claram ejus rei notitiam misisset, nec cur aut quibus eum Joannem deposuerat indicasset.) Hæc epistola prima ex his fuit, quas Innocentius de Joannis causa, postquam ille ab episcopatu dejectus

est, accepit. Quapropter statim a Joannis depositione, post tumultum magno sabbato in Ecclesia Constantinop. excitatum, hoc est mense Aprili anni 404, scripta jure existimetur. Ad hæc epistolam, aut ad alteram, de qua num. 4 dicturi sumus, referendum videtur, quod Palladius pag. 451 de Theophilo scribit: « Is in sua ad Innocentium papam epistola, vituperans beatum Joannem, Epiphanium nominat sanctissimum, quem inquit, antea probris affecerat ut hæreticum aut schismaticum. »

2. Eodem tempore. *Epistolæ tres in gratiam Joannis.* Triduo postquam proxime Theophili litteræ

Innocentio reddita sunt, inquit Palladius, pag. 9 et 10, « quatuor episcopi e partibus Joannis viri religiosi, Pansophius Pisidiæ, Pappus Syriæ, Demetrius Galatiæ secundæ, Eugenius Phrygiæ tres epistolas (Innocentio) tradiderunt, unam Joannis episcopi, alteram 40 episcoporum de communione Joannis, tertiam cleri Joannis, omnes inter se consentientes, et indisciplinatorum quorundam tumultum significantes. » E tribus illis epistolis sola Joannis, id est superior quarta, ad nos pervenit. Si autem tres inter se consentiebant, ex eo quod in epistola Joannis etiamnum legimus, non latet omnino quid in aliis duabus efferebatur.

3. Anno 404, circa Junium. Innocentii communicatoriae litteræ ad utramque partem. — Tunc Innocentius paci prospiciendum ratus, donec ejus firmandæ tempus affulgeret, duas scripsit epistolas, unam Theophilo eique adhærentibus, et alteram Joanni ac sociis quibus quidem litteris utrique parti communionem suam imperiebat. De illis Palladius, cap. 3, pag. 22 et 23, hoc tantum memoriæ commendavit : « Ad hæc beatus Innocentius utrique parti pares litteras communionis misit, improbens judicium quod a Theophilo factum videbatur, dicens debere aliam cogi synodum irreprensibilem Occidentalium et Orientalium ; primum quidem secedentibus ab illo consensu amicis, deinde et inimicis ; a neutris enim ut plurimum rectum proficisci judicium. » Quæ autem ad partes Joannis scripta erat, a Demetrio Pisinuntis in Galatia secunda metropolitano episcopo, qui novissime cum Pansophio, Pappo et Eugenio Romam venerat, perlata est. Eugenium vero hac occasione Orientem percurrisse, atque istis Innocentii papæ litteris ostensis Romanorum cum Joanne episcopo communionem probasse Palladius, pag. 27, tradit. Hæc litteræ ab Innocentio brevi intervallo postquam superiores seu Theophili, seu Joannis ejusque partium accepit, transmissæ sunt.

4. Circa idem tempus litteræ Theophili contra Joannem. — Exinde Innocentio reddita sunt litteræ Theophili Alexandrini episcopi litteræ, de quibus Palladius hæc habet : Paucis post diebus, quam Innocentius proxime dictas epistolas scripsisset, « advenit quidam Theophili presbyter Petrus cum Martyrio ecclesiæ CP. diacono, qui reddiderunt Theophili litteras cum quibusdam gestis, in quibus Joannes a triginta sex episcopis, quorum viginti novem Ægyptii, et aliarum regionum septem erant, condemnatus videbatur. » His autem actis perlectis, eodem Palladio teste, « nullas graves esse accusationes, neque Joannem adfuisse, neque coram reprehensum esse » Innocentius comperit. Litteris illis quid rescripserit is papa, in ejus epistola 5 legere est.

5. Anno 404, mense Junio. Litteræ pro Joanne. — Vix dimiserat Innocentius Petrum et Martyrium, qui proximam Theophili epistolam attulerant, cum viginti quinque episcoporum ac paulo amplius, qui de Joannis synodo erant, litteras accepit. Quippe, inquit Palladius, pag. 24, « modico post tempore ad-

venit presbyter Constantinopolitanæ Ecclesiæ Theotechnus nomine, reddens epistolas synodi Joannis viginti quinque episcoporum aut paulo plus, quibus docebant et Joannem militari manu urbe expulsam, et Cucusum in exsilium esse missum, atque successam esse ecclesiam. » Porro hoc incendium anno 404, Junii 20 die, contigisse memoratur. Ex quo sequitur, ut eodem mense exeunte litteræ illæ conscriptæ fuerint. In Codice Theod. lib. xv, tit. 2, lex 37 exstat, mensis Augusti 29 die data, qua cum plurimi Joannis clerici hujus incendii causa custodiæ traditi fuissent, atque inquisitione facta nullus inventus esset reus, istos Arcadius relaxari jussit.

6. Eodem tempore, Joannis adversarii scribunt. — Paulo post Acacii, Pauli, Antiochi, Severiani ac paucorum aliorum litteras (Pallad. pag. 25), « in quibus calumniabantur Joannem, quasi ecclesiam incedisset, ad Innocentium » portavit homuncio Paternus nomine, omni contumelia dignus, nec ad eas Innocentius respondere dignatus est.

7. Eodem tempore, Afri Innocentio legatos suos commendant. — Ad idem tempus attinent Carthaginensis concilii, anno 404, vi kalendas Julias, habiti ad Innocentium papam litteræ, Cod. can. ecol. Afric. sub finem cap. 93 memoratæ. Ubi enim hæc concilium legationem decrevit ad imperatores mittendam, qua leges ad reprimendam Donatistarum petulantiam rogarentur, statim addit : « Litteræ etiam ad episcopum Romanæ Ecclesiæ pro legatorum commendatione mittendæ. » Tum legati destinati Theodasius et Evodius, hisque datæ quatuor epistolæ, quas Possidius in catalogo epistolarum Augustini sic continua serie recenset : « Innocentio episcopo, imperatoribus, Stilichoni, præfectis Italia. » Unde litteras illas ab Augustino conscriptas esse colligitur.

8. Circa mensem Augustum rescribit Innocentius episcopis synodi Joannis. — Innocentius Theotechno, qui episcoporum synodi Joannis epistolas ipsi attulerat, litteras ad Joannem ac cæteros communionis ejus socios reddidit, quibus « eos cum lacrymis bono animo esse hortabatur : siquidem opem illis ferre, quia potentes ad malum obstarent, non posset. » Sic porro loquebatur Innocentius, quia manifesta Honorii et Arcadii dissidia impedimento erant, quominus concilium, in quo malis Ecclesiæ remedium querendum erat, convocaretur. Theotechnus autem episcoporum synodi Joannis epistolas ad Innocentium perlaturus, post 24 mensis Junii diem Constantinopoli Romam profectus fuerat : adeoque nec quod illis rescripsit Innocentius, citius mense Augusto subsequente tradi eidem potuit.

9. Anno 404, circa Novemb., Porphyrii ad Innocentium litteræ. — Cum in Armenia exsulare Johannes Chrysostomus, accidit ut Flavianus Antiochenensis episcopus moreretur (Pallad. pag. 144). Tum Porphyrius in ejus locum ab Acacio, Severiano et Antiocho ordinatus, de ordinatione sua Innocentium statim certiore fecit. Verum, Palladio teste, pag.

141. Innocentii responso dignus habitus non fuit. Quam perversi fuerint illius mores, fusc idem Palladius, pag. 142 et seq. exponit. Ex Arcadii autem constitutione, quæ Codici Theod. lib. xvi, tit. 4, leg. 6, inserta est, Porphyrium anno 404, ante 18 mensis Novembris diem ordinatum fuisse constat.

10. Anno 405, *Innocentius ad Afros rescribit, ejusque litteræ in concilio recitantur.* — In concilio Carthaginensi, quod anno 405, x kalendas Septembris, celebratum est, recitatae sunt Innocentii litteræ, quibus cavebatur ne ad transmarina episcopi facile pergerent (*Cod. can. eccl. Afr., c. 94*). Hæc Roma in Africam relatæ creduntur per Theasium atque Evodium, qui mense Junio anni 404 ad imperatorem cum litteris ad Innocentium legati fuerant. Ubi vero recitatae sunt prædictæ Innocentii litteræ, « hoc ipsum, » quod in illis præscribatur, « episcoporum sententiis confirmatum fuit. » Jam antea in Sardicensi concilio, can. 8, maxime propter Afros decretum fuerat, « ne episcopi ad comitatum accedant, nisi forte ii qui religiosissimi imperatoris litteris invitati fuerint vel vocati, » cum videlicet expostulasset Gratus Carthaginensis episcopus, quod ea de re sua ipsius consilia spernerentur. Ne tamen hinc communes ecclesiarum utilitates negligi contingeret, addidit eadem synodus, can. 9, ut si episcopi preces pro viduis aut pupillis aliisque iniqua vi oppressis offerendas haberent, non perferrent ipsi per se, sed « per diaconos suos eas destinarent. » Quocirca prædictum concilium, in quo recitatae sunt Innocentii litteræ, « ut propter gratiarum actionem et exclusionem Donatistarum duo clerici ecclesiae Carthaginensis (non duo episcopi) ad comitatum mittantur, » constituit.

11. *Circa initium ann. 405, Exsuperii epistola.* — Ad anni 405 initia pertinere videtur Exsuperii Tolosani episcopi epistola varias complectens quæstiones, quibus Innocentius per epistolam 6 satisfacit.

12. *Quindecim episcoporum ad Innocentium litteræ.* — Circa idem tempus accepit Innocentius episcoporum quindecim e synodo Joannis litteras, quas Palladius, pag. 26, memorat his verbis : « Post Cyriacum advenit Eulysius episcopus Apameæ Bithyniæ, reddens litteras quindecim episcoporum e synodo Joannis, in quibus et priorem et præsentem totius Constantinopolis direptionem describebant. » Quibus verbis proxime præmittit Palladius, Eulysium Synnadorum episcopum, nullas quidem ferentem epistolas, sed ad ea quæ gerebantur enarranda idoneum, Romam confugisse, commotum videlicet iniquitate imperialis præcepti, quo edicebatur : « Si quis non communicet Theophilo, Arsacio et Porphyrio, ille quidem episcopatu arceatur, ac simul amittat quam visus fuerit habere substantiam pecuniarum. » Unde tempus expiscari licet, quo litteræ illæ Innocentio redditæ sunt. Vel enim ibi indicatur Arcadii præceptum « de his, qui ab Arsacii, Theophili, Porphyrii reverentissimorum sacræ legis antistitum communionem dissentiunt, ab Ecclesia procul dubio

repellendis » (*Cod. Th. lib. xvi, tit. 4, leg. 6*), vel aliquod posterius, in quo priori poenæ adjecta sit mulcta pecuniæ. Atqui Arcadii constitutio ad rectores provinciarum data legitur xiv kalendas Decembris CP. Honorio et Aristenæto coss., hoc est anno 404, mensis Novembris 18 die. Ex quo prædictas quindecim episcoporum litteras Innocentio ante initium anni 405 reddi nequivisse conficitur, tametsi eas existimare liceat circa exitum anni 404 conscriptas.

13. *Anysii Thessalonic. episcopi ad Innocentium epistola.* — Idem Eulysius simul ad Innocentium attulit epistolam « Anysii optimi senis, » ut loquitur Palladius, pag. 27, « qui Romanæ Ecclesiae (in causa Joannis) iudicio stare se scribebat. »

14. *Edictum contra clericos qui cum Joanne communicabant.* — Elapso mense post adventum Cyriaci Synnadorum episcopi, Romam item accessit Palladius Helenopolis episcopus, Lausiæ scriptor, exemplum ferens edicti, quod Palladius alter in Vita Chrysostomi, pag. 27, sic exprimit : « Quicumque occultaverit omnino episcopum aut clericum qui communicet cum Joanne, domus ejus publicetur. » Quibus verbis eum notare ac summatim perstringere illud arbitramur, quod Arcadius, anno 404, Augusti 29 die sanxit in hunc modum : « Nec proscriptionis periculo domus careant, quas episcopos vel clericos peregrinos post publicationem edictorum et nostræ serenitatis affatus probabatur suscepisse : pari forma servanda, si quæ domus cives clericos nova ac tumultuosa conventicula extra ecclesiam celebrautes susceperint » (*Cod. Th. lib. xvi, tit. 2, leg. 37*).

15. *Cleri CP. ad Innocentium litteræ.* — Post Palladii in Urbem ingressum, eodem devenire « Germanus presbyter et Cassianus viri religiosi litteras totius cleri Joannis (Innocentio) reddentes (Pallad. pag. 27), quibus scribunt suam ipsorum Ecclesiam vim atque tyrannidem perpessam esse, episcopo suo militari manu reiecto, inque exilium acto per factionem Acacii Beroæ episcopi, Theophili Alexandrini, Antiochi I'olemaidis, et Severiani Gabalorum. » Ab istarum litterarum exordio pii illi clerici plura prefebant Scripturarum testimonia, in quibus consolationem habere se testificabantur. Deinde ubi episcoporum, qui Joanni adversabantur, violentiam, necnon canones, quibus facinora sua tueri conabantur, exposuerant, quid de canonibus illis sentientium esset, expetebant. Ipsi rescripsit Innocentius, ejusque epistola, nempe septima, ad nos pervenit.

16. *Aliquanto post delatæ tum episcoporum Cariæ, tum presbyterorum Antiochiæ litteræ.* — Demetrius Pesinuntis episcopus, cum Orientem peragrasset, Romam denuo post Germani et Cassiani adventum rediisse a Palladio narratur cum litteris tum episcoporum Cariæ, « quibus illi Joannis communionem complectuntur, » tum presbyterorum Antiochiæ, « quibus Romanorum, » in retinenda videlicet ejusdem Joannis communionem, sequuntur disciplinam, et Porphyrii ordinationem contra jus et fas factam deplorant » (*Pallad. pag. 28*). Nempè, uti Palladius,

pag. 145 et 146, narrat, Porphyrius missis ad Comitatum et potentiores episcopos pecuniis effecerat, ut Constantius, qui inter cæteros presbyteros eminebat, tanquam populorum perturbator relegaretur. Alios vero presbyteros atque clericos in custodiam mitti curaverat. Tum prima die celebritatis ludorum Olympiorum, cum civitas omnis ad suburbana athletas spectatura transisset, in ecclesiam irrupit; ibique cum Acacio, Severiano et Antiocho episcopis, quos apud se absconderat, ac paucis clericis clam ordinatus est clausis januis, et tanta cum festinatione, ut ne precessionem quidem ad finem perduxerint, metuentes ne deprehenderentur. »

17. Anno 405 jam labente, Innocentius ad Honorium scribit de misero Ecclesiarum statu. — Subinde Domitianus presbyter et œconomus ecclesie Constantinopol., necnon Vallagas Nisibenus presbyter, qui et monasteriorum Mesopotamie afflictionem narrabat, acta tradunt Innocentio Optati præfecti, quibus honestæ mulieres ecclesie CP. diaconissæ e genere consulum ad eum ducere cogebantur, aut communicare cum Arsacio in locum Joannis subrogato, aut fisco ducentas auri libras dare (*Pallad. pag. 28*). Tum Innocentius, tot ac tanta sustinere amplius non valens mala, epistolam ad Honorium imperatorem scripsit, in qua singillatim quid ferrent litteræ, quas de ecclesie CP. aliarumque misero statu a diversis acceperat, exposuit.

18. Paulo post synodus episcoporum Italiae cogitur. — Honorius vero statim ut hanc Innocentii epistolam accepit, ut Palladii verbis utar (*Pal. pag. 29*), « Occidentalium synodum cogi, eosque cum unam simul sententiam tulissent, ad suam pietatem referre jubet. » Moxque « episcopi Italiae congregati Imperatorem orant, scribat fratri suo et consorti imperii Arcadio, ut præcipiat Thessalonicae synodum fieri, quo facilius utraque pars Orientis et Occidentis concurrere valeat, ac synodus non tam episcoporum numero, quam sententiae gravitate perfecta, certum et indubitatum iudicium ferat. » Tunc celebrata quidem fuit synodus, sed ubi habita sit, Palladius non indicat. Tantum scimus ejus definitionem iis omnino consentaneam esse, quæ Innocentius ab initio perturbationis hujus ac deinceps, ut supra, n. 3, et epist. 5 et 7 videre est, constanter censuerat. Unde aut cum præfuisse huic synodo, aut nihil in ea nisi ex ejus sententia actum esse conficitur.

Circa exitum anni 405, Honorius Innocentio scribit. — Proximæ synodi decreto morem gerens Honorius, semel et bis ad Arcadium scribit: sed cum nihil proficeret, ac de tertia epistola ad eundem mittenda cogitaret, scribit et ad Innocentium, ut « mittat quinque episcopos, ac Romanæ Ecclesie presbyteros duos cum uno diacono, qui eam ferant (*Pallad. pag. 29*). » Ejus petitioni quomodo paruerit Innocentius, prima in ipsius epistolam 9 annotatione exposuimus.

19. Anno 406, Innocentius Arcadio scribit. — Innocentius non solum Honorio legatos, quos expe-

bat, dedit, Æmilium scilicet Beneventi episcopum, Cythegium et Gaudentium item episcopos, una cum Valentiniano et Bonifacio presbyteris, necnon uno Romanæ Ecclesie diacono cujus nomen siletur; sed et epistolam ipsis tradidit ad Arcadium imp. perferendam. Simul acceperunt iidem legati cum Honorii epistolam quam etiamnum habemus, tum Chromatii Aquileiensis, Venerii Mediolanensis, aliorumque Italiae episcoporum ad eundem imperatorem litteras. Quo tempore suscepta sit illa legatio conjicere licet ex verbis legatorum, qui ubi se ad urbem regiam appulisse, statimque in suburbano detentos, ac triduo post dimissos, in maritimo Thracie castro conclusos esse narrarunt, proxime subjiciunt: « Postridie miserunt ad nos, an aulici imperatoris, an Atticus, nescimus (ipse enim dicebatur Ecclesie thronum invasisse), qui nobis tria numismatum millia tradebant, orantes ut Attico communicaremus. » Jam igitur defunctus erat Arsacius, et ejus loco Atticus suffectus fuerat; idque legati citatis verbis innuunt tunc primum audire se cœpisse, cum ad urbem regiam accesserunt. Atqui Arsacium III Idus Novembris, Stilichone iterum et Anthemio consulibus, hoc est Novembris 14 die, anno 405, mortem oppetiisse, Socrates, lib. vi, c. 20, narrat. Idem et Atticum Arcadio vi et Probo consulibus, et quidem, ut Sozomenus, lib. viii, c. 27, tradit, cum Constantinopolitana sedes quatuor menses vacasset, adeoque mense Martio anni 406 Arsacio subrogatum fuisse, ibidem testatur. Ex quo sequitur, ut et epistola Innocentii, de qua agimus, circa initium anni 406 scripta fuerit.

20. Eodem tempore, Commonitorium legatis datum. — Iisdem legatis traditum est Commonitorium synodi totius Occidentis (*Pallad. pag. 31*), « quod continebat, Joannem iudicium ingredi non debere, nisi prius ipsi restituta fuisset et ecclesia et communio: ut sublata causa detrectandi iudicii, sua sponte cessum iniret. » Lampsacene synodi sub Damaso habitæ apud Sozomenum, lib. vi, c. 7, simile quoddam est constitutum, nimirum « ut episcopi, qui depositi fuerant ab iis qui dissimilem Patri Filium asserebant, sedes suas postliminio recuperent, quippe qui injuste spoliati fuissent: quod si quis eos accusare (exinde) vellet, sub paris condemnationis periculo id ageret. » Ubi episcopis injuste spoliatis et ejectis sedes suæ restituantur primum, ac tum deinceps eos accusandi locus permittitur. Ad hujusmodi decretorum imitationem Isidorus Mercator cum Symmachi papæ in fictitia v synodo Romana sub eodem papa, tum vetustiorum pontificum nomine, multa similia confluxit, quæ ipsum identidem repetere non piguit.

21. Anno 407, mense Junio, Afri Innocentium Theophilo reconciliare tentant. — Carthaginense concilium, anno 407, Junii 13 die habitum, de litteris ad Innocentium papam scribendis hoc decretum edidit (*Cod. can. eccl. Afr., c. 101*): « Placuit etiam, ut de dissensione Romanæ atque Alexandrinæ Ecclesie

ad sanctum papam Innocentium scribatur, quo utraque Ecclesia intra se pacem, quam Dominus præcepit, teneat. » Hæc autem dissensio non alia fuit ab ea quæ Joannis Chrysostomi causa excitata fuerat, cum Theophili adversus eum violentiam probare Innocentius nequivisset.

22. Anno 412, Junii 17 die, Innocentius ad episcopos Illyrici scribit. — Innocentii ad episcopos per Macedoniam, Achajiam, Thessaliam, Epirum veterem, Epirum novam, Cretam, Daciam Mediterraneam, Daciam Ripensem, Mœsiam, Dardaniam et Prævalium constitutos litteræ ab ipsomet Innocentio in epistola 13, n. 3, memorantur, ut una cum eadem (scilicet Junii 17 die anni 412) data, quibus certiores eos faciebat, harum se provinciarum curam Ruso Thessalonicensi episcopo vice sui demandasse.

23. Anno 413, scribit ad Augustinum. — Augustinus in epistola olim 259, nunc 154, ad Cæcilianum quondam Italiæ præfectum, n. 2, memorat sibi « a fratribus epistolam missam sancti et præcipuis meritis venerandi papæ Innocentii, quam, inquit, per tuam præstantiam ad me datam certis declaratur iudiciis. » De hac epistola nihil aliunde quidquam novimus. Ex eo autem, quod prædicta Augustini ad Cæcilianum epistola post mensem quidem Septembrem anni 413, sed non longe post scripta probatur, hoc Innocentii scriptum ad ipsummet annum 413 pertinere colligimus.

24. Anno 414, Macedones ab Innocentio quinque sibi concèdi quarunt. — Sequenti anno Innocentius Rusi aliorumque episcoporum Macedonum accepit epistolam quinque capitibus constantem : quorum primo, ut eos, qui viduas duxerant uxores, ad clerum et ad ipsum etiam summum sacerdotium ex provincie suæ consuetudinæ promovere sibi liceret, quærebant.

Aliero asserabant, « non dici oportere digamum eum qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem, si post baptismum aliam fuerit sortitus ; quia illud conjugium per baptismi sacramentum cum cæteris criminibus sit ablutum ; » adeoque nec a clero arcendum esse.

Tertia illorum quæstio circa eos versabatur, qui ab hæreticis, nominatimque a Bonoso post condemnationem ordinati fuerant, num scilicet in suis honoribus recipiendi essent. Hoc autem licere sibi persuadebant ex indulgentia qua usi sunt cum Nicæni Patres erga Novatianos, tum Anysius Thessalonicensis episcopus erga ipsomet Bonosianos.

Quarto Innocentium rogabant, ut iudicium adversus Photinum per falsum rumore apostolicæ sedi subreptum, et ab ejus decessore per insidias elicitum, in melius commutans, hunc episcopum constituere sibi permitteret.

Postremo, ut suam ipsorum adversus Eustathium diaconum confirmans sententiam eum diaconii spoliaret gratia, et diabolo in perpetuum manciparet, petebant. Ad singula illa capita Innocentius, anno 414 exeunte, in epistola 15, respondit.

25. Circa annum 414, litteræ Macedonum ad Inno-

centium, His Innocentius rescribit. Epistola Innocentio supposita. Secundæ Macedonum litteræ. — Circa eundem annum 414, Bubalius, Taurianus sive Taurianus aliique a Macedonibus condemnati, sedem apostolicam appellarunt. Quapropter Rufus ac socii Maximianum et Eumenium sive Eugenium Romam destinarunt cum litteris, in quibus Bubalii Taurianique crimina exponerentur. Tum Innocentius, re discussa, Macedonum legatis litteras reddidit, in quibus plenaria sensuum suorum expositione præmissa, Bubalii, Tauriani et sociorum condemnationem confirmabat. Sed dum legati moram faciunt in redeundo, Bubalius Innocentii nomine confingit epistolam, quam et Macedonibus objicit. Hi autem, fallacias illius sæpius experti, novo commento fidem plane non habent, ac secundis litteris priorem querimoniam suam iterandam ducunt. Nec dissimulant sibi gravem ac molestam valde esse appellationem hujusmodi licentiam. Ad secundas illas litteras respondet Innocentius, epistola 18, cujus jacturam levius ferremus quam alterius, in qua totum hoc negotium, ac suam de eo sententiam plenarie et aperte explicabat.

26. Innocentii ad Orientis synodum litteræ. — Hæc referri possunt Innocentii ad Orientis synodum de omnibus quæ ab Orientalibus pacem petentibus exigenda sint, plenissimæ litteræ ; de quibus Innocentius ut dudum ante pacem Ecclesiæ Antiochensæ restitutam missis loquitur (Epist. 22). Porro synodi Orientis nomine, Ecclesiæ, quæ Antiochensæ antistiti suberant, intelligi solent.

27. Anno 414, Legatio et litteræ de ordinatione Alexandri et pace Ecclesiæ Antiochensæ. Acacii scripta. — Alexander Antiochenus episcopus in Flaviani locum subrogatus, legationem ad Innocentium destinavit cum litteris, quibus et se legitime ordinatum, et extincto schismate, quæ Antiochensæ ecclesiæ a tot annis tam misere laborabat, pacem eidem ecclesiæ feliciter redditam, eos vero qui Paulini Evagriique nomine olim censiti fuerant, summa charitate a se susceptos, item Elpidium ac Pappum, qui Joannis Chrysostomi causa fuerant expulsi, sine ulla controversia suas recuperasse Ecclesias, ipsius denique Joannis nomen sacris diptychis inscriptum fuisse nuntiabat. Quapropter ut Ecclesiæ suæ communionem impertiret Romana, flagitabat (Innoc. ep. 19).

Litteris illis adjuncta erant Acacii Bercæ episcopi scripta, quibus et ille rogabat Innocentium, ut communionem, quam ipsi hactenus Joannis causa negarat, redderet.

28. Circa ann. 415, Innocentius Romæ synodum habet de eadem re. — Legationis Antiochensæ occasione Romæ congregatum est concilium, cui viginti interfuerunt episcopi. In eo autem lectis Alexandri litteris, auditisque legatis, quorum princeps Cassianus presbyter exstitisse videtur, an omnibus ad pacem prius requisitis conditionibus Antiochiæ satisfactum esset, diligenter est expensum. Inde Innocentius ad Alexandrum litteras cum privatas, tum

communes a viginti episcopis subscriptas, cum ipsius A synodi gestis et scriptis ad Aencium per Paulum presbyterum, Nicolaum diaconum ac Petrum subdiaconum misit (*Innoc. epist.* 49). Tres illas epistolas etiamnum habemus, sed episcoporum viginti Italiae subscriptiones et subnexa eis gesta exierunt. Tantum Maximianum Macedoniae episcopum huic synodo interfuisse ex epistola 25 discimus. Ex quo et alios aliarum provinciarum episcopos, qui in Urbe tum forte erant, ad eandem de more vocatos esse coniectura est.

29. *Aliquanto post Maximianus in Attici gratiam scribit.* — Maximianus Macedoniae episcopus, cum pacis Alexandro episcopo et Antiochenae ecclesiae ab Innocentio concessae testis fuisset, in regiam urbem reversus, auctor fuisse videtur Attico, ut et ipse B pacem sine mora peteret. Sive autem Atticus ab ea re se minime alienum significarit, et Maximianum, ut hanc sibi gratiam impetraret, rogarit, sive Maximianus hoc in se propria sponte ac praepropero onitatis studio susceperit, is, epistola cum libello ad Innocentium missa, ab hoc papa communicatorias ad Atticum Constantinop. litteras postulavit. Ad hanc Maximiani epistolam Innocentius respondet epistola 29.

30. *Circa ann. 415, Alexander Innocentio nonnullas quaestiones proponit.* — Alexander, misso commonitorio, ab Innocentio sciscitatur, primo, quae Antiocheni praesulis in ordinationibus episcoporum dioeceseos Orientis sit potestas: deinde « utrum divisio imperiali iudicio provincialis, ut duae metropoles fiant, sic C duo metropolitani episcopi debeant nominari » Tertio Cyprios, qui ad Orientis dioecesein pertinebant, « olim Arianæ impietatis potentia fatigatos, non tenuisse canones Nicenos in ordinandis episcopis, » sed episcopos suos nemine consulto ab eis ordinari conquestus, qui erga eos gerere se deberet quaesivit. Demum ad Arianorum clerici ad Ecclesiam redeuntes « cum sacerdotii aut ministerii cuiuspiam suscipi deberent dignitate, » postulavit. Ad singula Innocentii responsio habetur epist. 24.

31. *Circa initium anni 416, Decentius et Coelestinus Innocentium de variis ritibus consulunt.* — Licet Decentius Eugubinus episcopus de variis consuetudinibus, quibus nonnullae Ecclesiae a Romana discrepabant, consulit: 1° de pace, quam in aliquot ecclesiis ante confecta mysteria vel populis imperant, vel sibi mutuo tradunt sacerdotes; 2° de nominibus, quae ante canonem recitant; 3° de infantibus, cum presbyteris eos in fronte consignare liceat; 4° de sabbati jejuniis; 5° de fermento, an die dominica per parochias singulas mittendum sit, quomodo Romae per titulos mittitur; 6° de energumenis, an presbyteris aut diaconis liceat super eos manum imponere; 7° de poenitentibus, quando absolvendi sunt.

Simul etiam Decentius alteram ad Coelestinum tunc diaconum miserat epistolam, in qua tria praeterea huic rogabat, primo soline sacerdotes, an caeteri etiam Christiani aegrotantes sancto chrismatis

oleo porungi possint; deinde soline presbyteris, an etiam episcopis chrismato infirmos ungere liceat, postremo an oleum illud poenitentibus sit infundendum.

Omnibus illis quaestionibus Innocentius, epistola 26, facit satis.

32. *Anno 416, plura scripta, quae ad Pelagii causam attinent, ex Africa ad Innocentium missa.* — In litteris, quas Afri, anno 416, ad Innocentium conscripserunt, plura memorantur monumenta ad eundem missa, quae ad Pelagii ac Coelestii causam attinent (*Epist.* 26, n. 1).

Ac primo quidem Carthaginiensis synodus Herotis et Lazari episcoporum adversus Pelagium et Coelestium litteras epistolae suae se subiecisse indicat.

Deinde eadem synodus eidem epistolae subnexa docet alterius Carthaginiensis synodi ferme ante quinquennium habitae acta, quibus Coelestius episcopali iudicio exelusus fuerat.

His quoque adjunxerat, ut ex postremis epistolae ipsius verbis colligitur, Diospolitanae synodi gesta, quibus absolutum se Pelagius iactabat, hoc est, qualia ab hoc haeretico adulterata fuerant. Non enim alia tunc in Africam pervenerant.

Paulo post Augustinus cum quatuor sociis ad Innocentium scribens (*Innoc. epist.* 28, n. 6), epistolae suae se adjunxisse significat Pelagii librum sibi a Timasio et Jacobo huius haeretici discipulis missum, necnon quem ad hunc refutandum *De Natura et Gratia* concinnaverat, quemque ipsi Jacobus et Timasius ob praedictum *De Natura et Gratia* librum, gratias agentes, epistolam scripserant, sicut et eam quam Augustinus scribendam duxit Pelagio, qui adulterata Palaestinae synodi gesta, « tanquam purgationis suae scripta, » ipsi transmiserat. Ex quibus monumentis tantum Augustini de *Natura et Gratia* liber, necnon Jacobi atque Timasii ad Augustinum epistola ad nos pervenerunt. De Pelagii autem libro quid sentiret Innocentius, epist. 31, n. 5, aperit.

33. *Eustachii et Paulae ad Innocentium litterae.* — Non multo post Eustachium et Paulam litteras ad Innocentium miserunt, quibus gravissimam persecutionem sibi illatam ea modestia deplorabant, ut et auctoris illius nomen reticerent.

34. *Hieronymi ad eundem epistola.* — Aliam simul scripsit Hieronymus epistolam, in qua non tacebat in quodam incurrerat vitae discrimen, nisi eam ab impiorum impetu turris iunioris praesidio servasset. Eaque occasione quod animo conceperat Aurelius episcopus Innocentii invisendi studium notum ei faciebat.

35. *Incerto tempore Felix Nuceri. Innocentium consulit.* — Felix episcopus Nucerinus, epistola ad Innocentium scripta testabatur, majorum se instituta sequentem, omnia quae aliquam suscipere dubitationem ad ipsum velut ad caput atque apicem episcopatus referre, ut quid sibi esset faciendum ab eo disceret. Sese quidem Dei ecclesias vel novas construisse, vel lapsas reparasse; sed clericos, quos

in illis constitueret, sibi deesse, aliquos vero vel multos vel digamos præsto esse significabat. Demum quosnam ex laicis ordinari canones prohiberent, edoceri flagitabat. Consultationi ejus satisfacit Innocentius, *epist.* 37.

36. *Libellus contra presbyteros incontinentes.* — Maximilianus, agens in rebus per Brutios, libellum ad Innocentium misit adversus quosdam hujus provinciæ presbyteros, quos in presbyterio filios procreasse querebatur. Unde Innocentii epistolæ 38 data occasio.

37. *Libellus contra Modestum ex pœnitente clericum factum.* — Libellum alterum sibi Innocentius traditum memorat (*Epist.* 39), sed unde acceperit silet, quo Modestum quemdam multis criminibus involutum, ob quæ pœnitentiam egerat, in Apulia non modo clericum effectum, sed et ad episcopatus apicem tendere denunciabatur.

38. *Libellus contra episcopum qui divina mysteria in aliena parœcia celebrarat.* — Alius eidem papæ datus est libellus (*Epist.* 40), quo Ursus episcopus in parœcia Nomentana ad diocœsim suam pertinente

A Florentinum episcopum Tiburtinum se inscio divina mysteria celebrasse exposulabat.

39. Postremo desiderantur Laurentii Seniensis episcopi ad Innocentium litteræ, quibus Photini sectatores in territorio suo versari, et publice in quorundam possessionibus sibi conventicula præparare nuntiabat.

40. Præterea si pontificali libro habenda fides, Innocentius constitutum fecit de omni Ecclesia, et de regulis monasteriorum, et de Judæis et de Paganis.

41. *Epistolæ supposititiæ.* — Inter tot sancti præsulis genuina scripta, etiam adulterinum ingenii sui partum immiscere, ac tanto nomini supponere nequam veritus est Isidorus Mercator. Sed supposititiam illam epistolam, quæ Aurelio inscripta, in editione conciliorum 12 erat, parenti suo in tomo sequenti reddemus. Hujus autem tomi appendix, si tomus patiat, quatuor alias falsas, duas Innocentii ad Arcadium scribentis, et alias duas Arcadii ad Innocentium rescribentis nominibus insignitas repræsentabit.

DECRETA EX EPISTOLIS S. INNOCENTII I EXCERPTA.

(Coll. Concil. Mansi tom. III.)

In vetusta collectione illa Lucensi, de qua non semel egi, in epitome plurimorum conciliorum et decretalium quarundam epistolarum occurrit excerptum de *Epistola Innocentii Papæ ex concilio Nicæno*, quam epistolam Innocentii I papæ esse nemo prudens dubitaverit, cum omnem alium Innocentium pontificem superet codicis hujus ætas annorum saltem nongentorum. Quenam vero sit epistola hæc Innocentii, quo ex codice descripta, an singularem epistolam de Nicænis canonibus Innocentius dedit, vel illos data occasione in variis epistolis suis adduxerit et inculcaverit, quos dein epitomis hujus auctor in unam canonum seriem continuaverit, plane ignoro. Quamquam vero nihil novi his exhibetur, juvat tamen qualecumque est hoc dare, cum vetustissima hæc sit canonum Nicænorum Latina editio. Quæ enim Dionysium Exiguum auctorem præfert, utique posterior est Innocentio I. Quæ vero in collectione Isidori Mercatoris profertur, an vetustior sit sive recentior, nondum est exploratum. Quæ tandem est Rufini, ejusdem fere antiquitatis est cum Innocentio.

DE EPISTOLA INNOCENTII PAPÆ I EX CONCILIO NICÆNO.

L.

Qui se abscederit non ingrediatur in clero.

II.

Gentilis qui conversus fuerit et baptizatus, non cito promoveatur in clero.

III.

Episcopus vel reliqui clerici cum extraneis mulieribus non habitent.

IV.

Episcopus ab omnibus episcopis ordinetur, vel a tribus cum metropolitani consensu.

V.

Episcopus alterius episcopi clericum non accipiat, vel excommunicatum. Duas vices in annum concilia fiant propter diversorum querimonia.

VI.

Alexandrinus et Romanus papæ primatum habeant.

VII.

Plurimorum episcoporum consensu, maxime metropolitani consensu eligantur presbyteri (forte tamen scriptum est *episcopi*).

VIII.

Ierosolymitanus episcopus primatum habeat, salvo privilegio metropolitani.

IX.

Cathari, id est Novatiani conversi clerici recipiantur in clero. Episcopus vero in presbyterii locum recipiatur.

X.

In una civitate duo episcopi non sint.

XI.

Si post ordinationem sacerdotii detectus fuerit, deponatur; simili modo est de lapsis.

XII.

Lapsi sine tormentis septem annos pœnitentiam agant.

XIII.

Post militiam si conversus fuerit, et iterum militaverit, XIII annos pœniteat.

XIV.

Si in necessitate acceperit communionem, super-
vixerit, teneat pœnitentiam.

XV.

Catechumeni si lapsi fuerint, tres annos pœnitentiam agant.

XVI.

Episcopus, vel reliqui ordines de civitate in civitatem non abeant.

XVII.

Vagus clericus non recipiatur ab alio in communionem.

XVIII.

Alienum clericum nullus promoveat in honore.

XIX.

Clerici nec usura, nec renovo dent (*sic*).

XX.

Diaconi presbyteris non præferantur, vel sedeant, nec illi presbyteris Eucharistiam tradant; absentibus vero illis dividant.

XXI.

Paulianeste baptizentur (*sic*).

XXII.

Diaconessas inter laicæ habeantur (*sic*).

XXIII.

Uno die teneatur pascha ab episcopis.

DISSERTATIO

In sequentem Epitomen epistolæ Innocentii.

Novas Innocentii I epistolas, quamvis nullas habeo promendas, non abs re tamen puto cum lectoribus meis communicari oportere ea quæ breviarium nostrum canonum in ms. codice Lucensi annorum nonnongentorum exhibet. Exstant in eo canones e nonnullis Innocentii epistolis expressi, et in epitomen redacti. In ea vero quæ ex epistola ad Exsuperium exprimitur epitome deest canon 5, de iis, qui post baptismum magistratum agentes, in causa sanguinis sententiam tulerunt. Cujus omissionis nullam aliam rationem excogitare possum, nisi quod Pontifex ea in re nihil judicat decernendum. Qui succedit canon 4, qui in nostra epitome est 3, male expressus est; neque enim communionem privantur uxorati, si adulteraverint, sed innocens ab adultero segregatur. Cætera cum epistola congruunt. Non est neglegendum additamentum illud de *Lamentationibus Jeremiæ*, quod ab uno nostro manuscripto suppeditatur, nec in editis legitur.

Post hanc epitomen altera succedit epistola Innocentii ad episcopos Toletanos. Nonnulla plane in ea digna sunt animadversione. Primo enim in nostro breviario perinde ac in omnibus antiquis codicibus, teste Harduino, legitur *Tolosanos, non Toletanos*.

Sequitur epistolæ Innocentii ad Victricium (*Victorium* habet codex noster) synopsis, in qua omnia plana sunt, et cum editis congruunt, unam si excipias canonis 3 partem secundam, in qua edita quidam epistola audiendas statuit causas ecclesiasticorum in suis singulis provinciis, sine præjudicio tamen appellationis ad Romanam ecclesiam, vel nisi causæ gravitas ad sedem apostolicam judicium referat. Hæc edita. Codex vero ms. non ita, sed: *Romani clerici ad alios episcopos non audeant dicere causas suas*. Longe profecto hæc duo inter se distant, ut ex altero et altero codice petita videantur. Verum ea quæ in editis leguntur Innocentii I papæ esse nemo jure ambiget, cum a Nicolao I in gemina epistola in concilio Romano VII, apud Labeum, tom. X, legenda, tanquam ex Innocentio laudentur. Cum

A vero nec ex epistola ad Victricium accepisse se illa scribat Nicolaus, nec brevior noster usque adeo semper in sensu canonum reddendo sit felix, alterutrum consequi necesse est; vel canon iste, prout in editis, ex alia quadam epistola Innocentii cum hæc ejus ad Victricium male assutus est, uti aliis veterum Pontificum epistolis accidisse constat: vel anonymus noster Pontificis mentem minime est assutus.

In epitome canonis 8, edicitur de monachis in clero non admittendis; id vero non mandat Innocentius, sed monet, ne ad altiore gradum promoti modestiam, et virtutes reliquas quas in monasterio coluerant, abjiciant. Quare brevioris nostri oscitantia castiganda est.

Epistolæ Innocentii ad Decentium synopsis plane barbara est, sed ejus primum caput veterem quemdam liturgicum ritum exprimit, quem edita non tangunt, quamvis in sensu cum editis congruit. Vetat Pontifex canone 1, ne pax ante finem detur. Id vero anonymus noster ita expressit, *Ordo missæ ad pacem dare post quartam orationem*. Quartæ orationis nomine designari hic censo illam quam ordo Romanus vetus apud Mabillonium Musæi Ital. tom. II *orationem ad complendum* appellat. In missa enim oratio prior ea erat quæ ante *Apostolum*, id est ante epistolam legebatur. Succedebat altera *super oblata*. Dein oratio Dominica tertia loco erat; quarta tandem *oratio ad complendum* habebatur. En ergo brevior noster cum Innocentio conciliatus.

Canon hujus epistolæ quintus cur in duos sectus sit, cum præsertim ambo illi in unum et idem redeant, non aliam assignarem rationem, nisi brevioris nostri oscitantiam. Reliqua plana sunt.

Postrema omnium legitur epitome litterarum Innocentii ad Aurelium (utique Carthaginiensem) episcopum. Exstat in collectione Labbeana num. 12, Innocentii ad Aurelium epistola, ad quam ea referri possunt, quæ in hac synopsi habentur.

I.

EX EPISTOLA INNOCENTII AD EXSUPERIUM.

I.

Presbyter et diaconus incontinentes deponantur.

II.

Qui continentes sunt omni tempore viaticum accipiant, et communionem per misericordiam.

III.

Uxorati si adulteraverint excommunicentur.

IV.

Licet accusare homicidam.

V.

Qui dimiserit uxorem, et aliam duxerit, excommunicetur; similiter et mulier.

VI.

Libri qui recipiendi sunt:

Moysi lib. v: Genesis, Exodus, Leviticus, Deuteronomium; Jesu Nave 1; Judicum 1; Regum IV; Ruth 1; Prophetarum XVI; Salomonis v; Psalterium 1; Job. 1; Tobie 1; Esther 1; Judith 1; Machabæorum 11; Esdræ 11; Chenib, id est Lamentationes Jeremiæ. Paralipomenon 11; Novi Testamenti; Evangelia IV; Pauli apostoli XIV; Joannis IV; Petri 11; Jacobi 1; Actus Apostolorum, Apocalypsis Joannis.

II.

EX EPISTOLA INNOCENTII AD UNIVERSOS EPISCOPOS IN TOLOSA.

Episcopus in aliena ecclesia episcopos non ordi-

net. Hispanos detraxit de militia seculari ceteri ad sacerdotium non ordinantes, nec curiales qui non debeat esse clerici. Hispanos vituperant ii, qui in forensi exercitatione versati sunt, vel ex militia aliqua, sive ex curialibus, ut ad sacerdotium vel ad minora officia veniant.

III.

INNOCENTII AD VICTORIUM EPISCOPUM.

I.

Sine metropolitani consensu episcopus non ordinatur.

II.

Qui cingulum militiae secularis habuit ad clericatus officium non veniat.

III.

Inter clericos episcopus audiat. Romani clerici ad alios episcopos non audeant dicere causas suas.

IV.

Mulierem viduam clericus non ducat uxorem.

V.

Alienum clericum nullus suscipiat.

VI.

Novatiani vel Montenses per manus impositionem suscipiantur. Qui de nostris ad illos fuerunt, et revocantur, longe pœniteant.

VII.

Diaconi non miscantur cum uxore.

VIII.

Monachus in clero non veniat, nec uxorem accipiat.

IX.

Curiales clerici non ordinentur.

X.

Velata si erraverit non accipiat pœnitentiam.

XI.

Consecratæ Domino non velatæ si nupserint pœniteant.

IV.

INNOCENTII AD EPISCOPUM (sic).

I.

Nullus bigamus clericus ordinetur.

II.

Qui ante baptismum uxorem habuit, et post baptismum aliam duxerit, bigamus est.

V.

INNOCENTII AD DECENTIUM.

I.

Ordo missæ ad pacem dare post quartam orationem.

II.

Nomina recitentur post commendationem offerentium.

III.

Non consignent infantes presbyteri nisi episcopi.

IV.

Omne sabbato jejunetur.

V.

Teneant presbyteri missam in urbe præsentem episcopo.

VI.

Sine jussu episcopi presbyter missæ teneat, in urbe præsentem episcopo.

VII.

Sine jussu episcopi vel alii manum ponant incrumenno.

VIII.

Omnes pœnitentes v feria de pascha reconcilientur.

IX.

Presbytero liceat visitare infirmum, et ungere chrisma, pœnitentem ægrotum non liceat ungere de chrisma.

VI.

C INNOCENTII AD AURELIUM EPISCOPUM.

Facile non imponatur manus Episcopo, ex laico non ordinetur.

OBSEVATIO PHILLIPPI LABBEI S. J.

Sequentes canones a synodo quapiam Romana ad Gallos episcopos jampridem missos ex aliquot manuscriptis codicibus primum in lucem extulit R. P. Sirmondus in appendice ad I tomum conciliorum Gallie, eosdemque Regius collector coniecit non suo loco in calcem XXXVII voluminis post indices cum tractatu de antiquis episcoporum promotionibus. Nos vero ejusdem clarissimi editoris conjecturam non improbabilem secuti, Innocentii primi epistolis subjecimus; cum ab eis nec decretorum, nec scriptiois forma abhorreat. Quo autem anno editi sint, plane non constat, etsi maximam, ut nemo non videt, antiquitatem præ se ferant.

EPISTOLÆ S. INNOCENTIO I ATTRIBUTÆ.

(D. Constant. Append. ad tom. I.)

MONITUM

IN QUATUOR EPISTOLAS SUBSEQUENTES.

1. Equator illis epistolis primam Nicephorus Callisti lib. xiii, cap. 34, integram, Glycas vero Annal. part. iv, nonnullis identidem resectis, mutilam Græce nobis transmisit; secundam autem et quartam solus Glycas ibid. pariter Græce asservavit: verum tertia tantum Latino ad nos pervenit, opera Baronii e Vaticano exemplari descripta. Idem Car-

dinalis ad ann. 407 epistolis illis quintam adjecti Honorii imperatoris ad Arcadium, quam e vetesti Guill. Birlotti Cardinalis codice eruerat.

2. His omnibus scriptiois ea communis est suppositionis nota, quod Joanni Chrysostomo superstitem ponant Eudoxium, quam triennio ante illum in partem defunctam esse, Socratis, Sozomeni, Marcellini, Prosperi, Zosimi, factorumque Græcorum testimonio constat. Sane cum illis conferendis non est Georgius Alexandrinus, quo auctore Leo Im-

perator cognomento Philosophus, Cædræus, Nicephorus alique posteriores Græci vitam Eudoxiæ tribus annis produxerunt. Ad hæc, nulla proficit historia, summam Imperatricis hujus in Arcadii animum potestatem atque gratiam ad mortem usque tantillum immutatum esse: quod tamen in secunda et quarta epistola fingitur. Neque minus ab historica fide, quam ab ecclesiastico more abhorret quod in epistola prima legitur, ubi post Chrysostomi mortem Innocentius Arcadium et Eudoxiam a sacramentorum perceptione segregare, Arsacium etiam post mortem ab episcopali gradu dejicere, eademque poena eos plectere, qui cum illo in ejus ordinatione communicarunt, ac Theophilum non excommunicatione tantum, sed etiam anathemate percellere, et ab omni Christianorum consortio removere narratur. Primo enim Romanos Pontifices cum principibus etiam hæreticis longe alia ratione gerere se consuevisse testes sunt Liberii ad Constantium, Gelasii, Symmachi, Anastasii II et Hormisdæ ad Anastasium imp. epistolæ. Deinde nec privato cuique poenam adeo gravem imponere solent nisi monitionibus premissis. Ubi veto illæ monitiones? Si has adhibere voluisset Innocentius; Arcadii, qui vix septem menses Chrysostomo superstes fuit, ante didicisset obitum, quam extremo illo remedio uti valuisset. Præterea ex ipsius Innocentii litteris certum est eum totius causæ Chrysostomi iudicium œcumenicæ synodo servasse. Quocirca is papa (*Innoc. epist. 5*) Theophilum, communionem cum ipso non secus atque cum Joanne habere se testatus, iteratis litteris hortatur, « ut si iudicio confidit, sistat se ad synodum. » Item ad Constantinopolitanos scribens, « Cogitamus, inquit (*Epist. 7, n. 4*), quomodo œcumenicæ synodus congreganda sit, ut turbulenti motus Dei munit tandem conquiescant. » Et ipsius rogati Honorius imperator tertio ad Arcadium scripsit (*Epist. 9*), nullas intentans ei minas, sed tantum obsecrans, « ut Theophilum Alexandriæ episcopum, qui omnium malorum auctor esse dicitur vel nolentem se sistere jubeat » ad synodum. Istud vero dum cogitaret Innocentius, Joannis primum, ac paulo post Arcadii mors interveniens congregandæ synodo moras attulit. Neque tamen idcirco primum abiecit consilium, neque etiam donec haberi præset desiderata synodus, cum adversariis Joannis omnino rupit pacem atque communionem, sed eam intermisit tantum atque suspendit. Quæ de re Palladius Vitis Chrysostomi scriptor sub finem dialogi pag. 214 ita loquitur: « Scopus ecclesiæ Romanæ iste est, non communicare cum Orientalibus episcopis, præser-

tim cum Theophilo, donec Dominus dederit locum universali synodæ, quæ putrefactis membris eorum qui hæc patiarunt medeatur. » Ubi Romanæ ecclesiæ non iudicium, sed *scopus* notatur seu consilium, quo sibi, donec synodus de hac re decidat, utendum censuit. Et vero Theophilus inter Alexandrinos antistites recenseri etiam a Romanis præsulibus nunquam desiit. Idem dicendum de cæteris ejus sociis, si excipiat Arsacius, quem, Theodoro teste (*lib. v, cap. 34*), Occidentis episcopi « ne salutare quidem dignati sunt. » Verum cum Attico in ejus locum suffecto Innocentius ipse communionem suspensam tenere satis habuit, ad eam illi reddendam paratus, cum pactis conditionibus satisfecisset. Quocirca Maximiano episcopo eum amice roganti, ut pacificas ad Atticum litteras mitteret, rescripsit: « Communio suspensa restituitur demonstranti causas, quibus id acciderat, jam esse deersas, et proficienti conditiones pacis impletas. » Et eum quidem, postquam nomen Joannis in sacras tabulas retulisset, ab Occidentalibus susceptum esse Theodoretus narrat.

5. Ex iis tamen, quæ Theodoretus loco citato scribit, materiam et occasionem præbuisse videtur primæ epistolæ, adeoque et cæteris, quæ cum prima sic congruunt, ut earum omnium unum artificem esse nihil prope dubitemus. Nec obstat quod cum Theodoretus de Arsacio, dum viveret narret, sic ab ejus communicatione abstruisse episcopos Occidentis, ut eum ne salutare quidem dignarentur et prima tamen epistola eundem *post mortem*, non ante, ordine suo movet. Ab impostore enim, qui veritate continere se nequit, in eis etiam quæ imitantur exprimentis, summa fides nequaquam expectanda est. Verum ex illo adjuncto, *etiam post mortem*, quod dedita opera insertum esse apparet, tempus expiscari licet, quo epistolæ illæ adornatæ sunt. Certe si publicæ tum fuissent, cum Justinianus imperator undique conquireret exempla, quibus Theodorum Mopuestenum etiam post mortem excommunicari licere probaretur, cum istud tam insigne Arsacii *etiam post mortem* ordine suo nihil non fugisset. Illud tamen in medium protulisse nusquam legitur: quod non levi argumento est, etiam epistolæ illas nusquam tum, hoc est medio vi sæculo, extitisse. Sed et affectata illa locutio, *etiam post mortem*, non alia de causa videtur inserta, nisi ut iis, qui Theodorum Mopuestenum excommunicari volebant, faveretur. Unde coniecere licet epistolæ illas ipso sæculo sexto, cum predicta controversia necdum sopita esset, fuisset confectas.

EPISTOLA I.

Adversus Arcadium, Eudoxiam, Arsacium ac Theophilum sententia profertur.

INNOCENTII ARCHIEPISCOPI ROMANI A AD ARCADIIUM IMPERATOREM.

1. Vox sanguinis fratris mei Joannis clamat ad Deum contra te, o imperator, sicuti quondam Abel justi contra fratricidam Cain: et is omni modo vindicabitur. Nec id modo admisisti, sed etiam pacis tempore persecutionem magnam adversus Deum et Ecclesiam ejus concitasti. Ejecisti ex b episcopali

a Nicephorus hanc epistolam velut Arcadio, Attico ac Theophilo communem censuit. Si quippe præmittit, Innocentium propterea quod legati, quos Constantinopolim miserat, male habiti fuissent et indigne tractati, valde indignatum esse, et cum paulo post Joannis mortem didicisset, epistolam ad Arcadium, Atticum et Theophilum dedisse, qua illos excommunicationi et excommunicationi subjicit. Tum hanc epistolam hujusmodi verbis conscriptam esse notat: *Vox sanguinis fratris mei Joannis*, etc. In ea tamen nullum est de Attico verbum. Sed observationi huic

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΑΔΙΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ.

1. Φωνὴ αἱματος τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου βοᾷ πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ σοῦ, βασιλεῦ, ὡς ποτὶ Ἄβελ τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου Καὶν, καὶ παντὶ τρόπῳ ἐδικαιώσεται. Οὐ μόνον καὶ τοῦτο πῆραχας, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διαγωγὸν μέγαν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ συνεστῆσιν. Ἐξέσωσας τὸν μέγαν τῆς

quasi occurrere vellet, tota epistola descripta, proxime subjicit: *Hæc Innocentius pro Joanne fugitivo scripsit. Neque vero etiam Atticum, qui post Arsacium in magni illius (Joannis) sedem invasit (ἔξω αἰτίας ἐποικί) crimine absolvit. Veram ut ea res composita sit, historia isto loco ostendet, scil. lib. XIV, c. 25.* ubi pax reddita dicitur, ex quo Atticus Joannis mentionem in precationibus fieri jussit.

b Apud Nicephor. hic omittitur τῆς ἐπιστολῆς, sed infra n. 5 retineatur idem vocabulum.

sede sua, re non judicata, magnum totius orbis A
Doctorem, et una cum eo Christum persecutus es. Neque de illo ita queror (sortem enim atque hæreditatem consecutus est cum sanctis Apostolis in Dei et servatoris nostri Jesu Christi regno) : quamvis intolerabilis ea jactura sit; sed affligor propterea, quod primum de animarum vestrarum salute, deinde de eis, qui cum sapientissima et spiritali et divina doctrina et institutione ejus destituti sint, famem jam pati coguntur. Neque enim Constantinopolitana tantum ecclesia mellitæ hujus linguæ jacturam fecit, sed et viduata est omnis terra quæ sub sole est, amisso divino hujusmodi viro persuasionem unius mulieris, quæ hoc flagitium admitti permisit. Cæterum illa et præsentem hic pœnam et sempiternum posthæc supplicium, quod ei non ita multo post superventurum est, excipiet. Tametsi enim beatus Joannes, postquam fidem servasset, eosque qui fluctuabant confirmasset, vitam reliquit, in æterna tamen sæcula sempiternarum deliciarum et immortalis vitæ hereditatem consecutus est. Eudoxia autem, nova illa Dalila, quæ paulatim imposturæ novacula te rasit, sibi ipsi ex multorum ore induxit maledictionem, grave ^a et quod portari nequeat alligavit peccatorum onus, illudque prioribus peccatis suis superaddidit (*Jud. xvi, 19*).

2. Quamobrem ego minimus et peccator, ut cui magni apostoli Petri sedes credita est, segrego te et illam a perceptione immaculatum mysteriorum Christi Dei nostri. Sed et omnem episcopum aut clericum ordinis sanctæ Dei Ecclesiæ, qui ea vobis administrare aut tradere ausus fuerit ab ea hora, qua ^b vinculum quo vos ligo, notum vobis fuerit, dignitate sua excidisse [*decerno*]. Quod si ut homines potentes quemquam ad id vi adegeritis, et canones vobis a Servatore per sanctos Apostolos traditos transgressi fueritis; in tremenda judicii die comperietis primum quidem non parvum hoc vobis futurum esse peccatum, deinde nec quemquam ulla hujus sæculi dignitate tum adjuvari posse : sed animorum occulta erumpent et exhibebuntur ante conspectum omnium.

3. Arsacium autem, quem magni Joannis loco in sedem episcopalem ^c intrusistis, etiam post mortem ordine movemus cum episcopis omnibus, qui ^d consulto cum ipso communicarunt. Neque nomen illius sacræ in tabulis inscribatur : hoc enim indignum est honore, utpote qui episcopatum quodam adulterio polluit. Omnis quippe plantatio, quæ plantata non fuerit a Patre nostro qui est in cœlie, eradicabitur (*Matth. xv, 13*). Theophilum autem non modo dejectum ^e sede sua, sed etiam excommunicatione et anathemate multatum omnino a Christianorum consortio alienum declaramus.

^a Apud Glycam *portatuque difficillimum*. Magis placet quod *portari nequeat*, cum hunc locum expressum esse pateat ad imitationem hujus *Matth. xiii, 1*: *Alligant enim onera gravia et importabilia*.

^b Lab. ex Glyca Græco, τὸν πιμφθέντα σύνδεσμον.

^c Is Arsacius, qui fratri suo Nectario, tactis Evangeliiis, sponderat atque juraverat, se nullius unquam episcopatus ordinationem admitturum, uti

οἰκουμένης διδάσκαλον ἐκ τοῦ θρόνου τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἀκρίτως, συνεκδιώξας αὐτῶ καὶ τὸν Χριστόν. Οὔτε γὰρ οὕτως οὐδύρομαι περὶ ἐκείνου (οὗτος γὰρ τὸν κλῆρον ἔλαχε μετὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ) κἄν ἀφόρητος ἡ συμφορὰ· ἀλλὰ θλίβομαι φροντίζων, πρῶτον μὲν τῆς σωτηρίας τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, καὶ περὶ τῶν στερηθέντων καὶ λιμωζάντων τῆς ἐκείνου πανσόφου καὶ πνευματικῆς θείας διδασχῆς καὶ νοουθεσίας. Οὐ γὰρ μόνον ἡ Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκκλησία ἐξημιώθη τῆς ἐκείνου μελετήτου γλώττης, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ὑψηλὸς ἐχέρευσε ἀπόλειπασα τοιοῦτον ἔνθεον ἄνδρα, πειθηνίας μίᾳς γυναικὸς παραχωρησάσης τοῦτο γενέσθαι τὸ δραματούργημα. Πλὴν ἐπέβηται τὴν ἐντεῦθεν τιμωρίαν καὶ τὴν μέλλουσαν ἀτελεύτητον κόλασιν, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας ἐπερχομένην αὐτῇ. Εἰ καὶ γὰρ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν βίον κατέλιπε, τὴν πίστιν τηρήσας καὶ στηριξας τοὺς σαλευομένους, ἀλλ' εἰς ἀλάτους αἰῶνας τὴν ἀδαπάνητον τρυφὴν καὶ ἀθάνατον ζωὴν ἐκληρονόμησεν. Ἢ καὶ νῦν Δαλίλα Εὐδοξία, ἡ κατὰ μικρὸν τῷ ξυρῶ τῆς πλάνης ξυρήσασά σε, ἐπήγαγεν ἑαυτῇ κατάραν ἐκ πολλῶν στομάτων, δεσμεύσασα φορτίον ἁμαρτημάτων βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, προσθεῖσα τοῦτο τοῖς πρῶν αὐτῆς ἁμαρτήμασι.

2. Διὸ ἐγὼ ὁ ἁλάτιστος, καὶ ἁμαρτωλὸς, ὡς πιστευθεὶς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, ἀφορίζω σὲ τε κακίην τῆς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παντοῖον ἐπισκοπον, ἢ κληρικὸν ὄντα τοῦ τάγματός τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας τολμῶντας ἐπιχειρῆσαι καὶ μεταδοῦναι ὑμῖν, ἀφ' ἧς ὥρας ἀναγνώτέ μου τὸν παρόντα δέσμον, ὑπὸ καθαιρέσιν εἶναι. Εἰ δὲ βιάσθητέ τινα, ὡς ἐξουσιασται, καὶ παρεξέλθητε τοὺς δοθέντας ὑμῖν κανόνας παρὰ τοῦ σωτῆρος διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, εἴσεσθε ἐπιστάμενοι ὡς πρῶτον μὲν οὐ μικρὸν ὑμῖν τὸ ἁμάρτημα γινῆσεται ἐν τῇ φοβέᾳ ἡμέρα τῆς κρίσεως, οὔτε οὐ δύνησεται ἄξιωμα βιωτικὸν τινα ὠφελῆσαι· ἐκείνων δὲ τὰ ἐντὸς ἐκχυθήσονται πρὸς ὑπόδειγμα πάντων.

3. Ἀρσάκιον δὲ, ὃν εἰσηγήετε εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς ἀντὶ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, καὶ μετὰ θάνατον καθαιρούμεν σὺν πᾶσι τοῖς συγκοινωνήσασιν αὐτῷ προθέσει ἐπισκόποις. Οὐδενὸς μηδὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγγραφῆσθαι τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις· ἀνάξιός γάρ ἐστιν, ὡς μοιχεύσας τὴν ἐπισκοπὴν. Πᾶσα γὰρ φυτεία μὴ φυτευθεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἐκρίζωθήσεται. Προσθετέμεθα δὲ τῇ καθαιρέσει Θεοφίλου ἀφορισμὸν καὶ ἀναθεματισμὸν καὶ τελείαν ἀλλοτριώσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

narrat Palladius pag. 94, quatuordecim post ordinationem mensibus exactis, mortuus est.

^d Verbum græcum προθέσει apud Glycam desideratur. Additum est dedita opera : ne hac sententia teneri viderentur et ii, qui cum Arsacio inviti communicarant. Etiam cum ipsius successore Attico plerosque omnes non sponte communicasse Palladius pag. 95 tradit.

EPISTOLA II.

ARCADII IMPERATORIS AD INNOCENTIUM PAPAM.

Α ΚΛΙΣΤΟΑΗ ΑΡΚΑΔΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΠΡΟΣ ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΟΝ ΡΩΜΗΣ ΑΡΧΙΕΡΕΑ.

[*Ut se et Eudoxiam ab excommunicatione liberet.*]

Norunt omnes homines mentis compotes, commissa per ignorationem nec divinitus nec per leges puniri : sed neque quemquam alterius nomine pœnas luere. Quocirca hæc scripsi, ut mansuetudinem tuam certam redderem (cujus rei benignum Deum testem imploro), me nihil eorum cognitum ^a habuisse, quæ nostris antistitibus et clericis acciderunt, et damnationis ^b eorum prorsus esse insonstem. Cum enim eorum communione ^c sim usus, nihil causæ erat cur eos affligerem. Quod autem ad filiam tuam Eudoxiam attinet, scito me haud mediocres ab ea pro ratione delicti pœnas exegisse, ita ut præ hujusmodi mœrore et angustia, gravisimo correpta morbo decumbat. Cæterum obsecro ut nos a segregatione liberet, ac ne multipliciter punias. Nec enim ipse Dominus bis ob idem delictum percutit (*Naum* 1, 9).

EPISTOLA ^d III.

ARCADII IMPERATORIS AD INNOCENTIUM PAPAM.

Se insonstem esse eorum quæ in legatos ipsius aut in Joannem admissa sunt, eorum uectores a se punitos. Adeoque relaxet sententiam, qua se cum conjugate a sacris mysteriis arceat.

Omnino, o pontifex Dei, nequidquam [*Forte nil quidquam*] eorum, que in legatos ^e audacter perpetrata sunt, sciente me factum est : idque ex eo perspicui potest, quod eos a quibus illa orta sunt, severe ultus sum. Neque quod magnus ille Joannes depositus sit, ulla in me culpa ejus rei hæret, sed infelicibus episcopis, quod scilicet cum sacros canones prætenderent, judicium depositionis illius in sua ipsorum profana capita converterunt, quorum sermone nescio quomodo inductus, etiam ipse eorum sententiæ, quod utinam nunquam fecissem,

^a De iis, quæ cum legatis acta sunt, ita loquitur Palladius pag. 32 et seqq., ut Imperatores eorum consciunt esse non prodant. Immo missos esse narrant, qui legatos pervertere conarentur; idne aulicorum Imperatoris, an Attici opera factum sit, nescire se fatetur. Unde magis ac magis manifesta est falsitas harum litterarum, quibus gravissima pœna puniuntur Arcadius ob ea quæ legati passi fuerant; cum hæc se, ipso conscio, passos esse ne illi quidem affirmare possent. Idne cum potentissimo imperatore egisse credendus est sapientissimus pontifex, quod quemvis judicem cum tenuissimo quoque homine agere puderet? cum quemlibet nisi convictum vel confesum puniri, leges velent.

^b Neque ista cum Palladii narratione consentiunt, ex qua omnia tum per vim, nullo antecedente iudicio, gesta esse planum est.

^c Quomodo dici possit Arcadius eorum usus esse communionem, qui nec ipsum salutare, immo nec urbem regiam ingredi, uti testis est Palladius p. 32, permitti sunt?

^d In hac epistola repetitur, quod jam in antecessensum.

Πάντες ἄνθρωποι ἴσασιν οἱ εὐφρονούντες, ὅτι περ τὰ κατὰ ἄγνοιαν γινόμενα, οὔτε θεός, οὔτε νόμοι κολάζουσιν· ἀλλ' οὐδέ τις ὑπὲρ ἑτέρου δίκην εἰσπράττεται. Ὅθεν ταῦτα γέγραφα πληροφορῶν τὴν ὑμετέραν πραότητα, ὡς ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, οὐκ ἔγνω τι τῶν συμβάντων τοῖς ἡμετέροις ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς, ἀλλ' ἀθῶός ἐμι τοῦ κρίματος αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἦμην συμμετοχὸς αὐτῶν, εἰς τοῦτο οὐκ εἶχον τοῦτους κακῶσαι. Περὶ καὶ τῆς σῆς θυγατρὸς Εὐδοξίας γινώθι, ὅτι καὶ αὐτῇ ἀνταπέδωκα κατὰ τὸ σφάλμα αὐτῆς οὐ μετρίως, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης λύπης καὶ θλίψεως ἐν ἀβρώστια βαρυντάτῃ κατακίεσθαι αὐτήν. Παρακαλῶ λοιπόν, ἵνα τοῦ ἀφορισμοῦ λύσῃς ἡμᾶς, καὶ μὴ ἐκδικήσῃς πολλαχῶς. Οὐ γὰρ πατὰ· ξει κύριος δις ἐπὶ τὸ αὐτό.

assensus sum. Quo fit ut ipsi magis in culpa sint. Ex quibus et qui adhuc hic exstant, Acacium et Severianum, et eos qui sceleratum Theophilum secuti sunt, ut quanta maxima celeritate, comprehendere ^f jussimus, et eos qui illic sunt, ut pœnas dent ausibus suis debitas. Nobis autem placet paterna humanitas tua : neque deseras nos expertes mysteriorum incontaminatorum. Tunc etiam filiam tuam Eudoxiam quæ peccaverit ultus sum, quæ etiam ex his gravissimo morbo correpta in lectulo decumbit. Ne igitur sæpius pœnas sumas, o reverendissime pater : neque enim Dominus in eadem bis pœnas sumit, ut scriptum est (*Naum*. 1. 9, sec. LXX). Ubi autem erit pœnitentiæ ^g bonum, nisi iis quos pœniteat venia tribuatur? Igitur si nos quidem ex pœnitentibus non essemus, merito aditus ad veniam clauderetur : et si accusavimus et condemnavimus nos ipsos ab iis quæ male egimus; ne bono quidem pœnitentiæ, quod quidem venia est, excidamus.

dente scriptum erat. Quocirca opus esse suspicamus hominis otiosi, qui stylum exercere voluerit.

^e Quemadmodum Chrysostomus statim atque ab ecclesia sua primum ejectus est, ad Innocentium epistolam 1, n. 5, scribens, omnia quæ impie tum perpetrata fuerant, præter sententiam Arcadii gesta esse testatus est : ita etiam quidquid subinde adversus legatos actum est, *segnem Arcadium* latuisse Nicephorus lib. xii, cap. 53, scribit.

^f Quam impudenter hic mentiatur harum litterarum architectus, probat ipsius Arcadii rescriptum, quod Atticus, *neminem Orientalem secum communicare* iniquo animo ferens, ab hoc imperatore obtinuit, in quo scilicet, teste Palladio pag. 95, sanciebatur : *Si quis episcoporum non communicat cum Theophilo, Porphyrio et Attico, Ecclesia quidem deiciatur, et a propriis facultatibus abigatur.*

^g Vere pœnitenti faculum illud agendum erat, ut Joanni honor inique sublatus restitueretur. At vix circa annum 415, hoc est post Joannis mortem annis novem, impetravit Innocentius, ut sanctissimi hujus pœnitentis nomen in sacras tabulas referretur.

EPISTOLA a IV.

INNOCENTII PAPÆ AD ARCADIIUM IMPERATOREM.

Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΝΝΟΚΕΝΤΙΟΥ ΠΟΜΠΕΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΠΡΟΣ ΑΡΚΑΔΙΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ.

Arcadium solvit, et sacrorum mysteriorum perceptionem ei permittit.

Studium vestrum Dei voluntati consentaneum, quod propter ipsius nomen ostendistis, probavi. Quapropter a sacris vinculis soluti, ad symbola dominica confirmatis animis accedite.

Ex genuinis Innocentii epistolis 19, 21, 22 et 23, falsitas hujus, adeoque antecedentium, plane convincitur. In illis enim pacem is papa petentibus non temere, sed non nisi præscriptis conditionibus, iisque completis, reddere probatur. Ex illis quidem conditionibus hæc præcipua erat, ut Joannis nomen in sacras diptychas restitueretur. At nunc nec de

Ἀπειδείκμων ὄρων τὴν κατὰ Θεὸν σπουδὴν, ἥνπερ διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεδείξασθε. Ὅθεν τῶν ἱερῶν δεσμῶν ἀνεθίντες, ἐν τοῖς δεσποτικαῖς συμβόλοις προσέλθετε ἐρρωμένοι.

Joannis nomine, nec de cæteris episcopis ipsi ad dictis, qui crudelissima exsilia velut Arcadii auctoritate patiebantur, nihil curat. Ita pontifex, cujus laudant majores nostri sapientiam non minus in restituenda, quam in auferenda personis augustis communiōne, imprudens fingitur.

JAC. SIRMONDI NOTÆ POSTHUMÆ.

IN EPIST. II, AD VITRICIUM.

De epistola in generali.

Sancti Victricii Rothomagensis episcopi et confessoris Christi egregias admirandasque virtutes et merita brevi compendio explicat, qui Victricium olim Viennæ apud S. Martinum viderat, Paulinus Nolanus, duabus ad eundem epistolis, sed præcipue 28. Huic nunc Innocentius expetitam ab eo mittit formam ecclesiasticæ disciplinæ, quæ in Romana Ecclesia servabatur, ut hæc tum ipse, tum ipso insinuante vicini etiam episcopi, in propriis ecclesiis consecutentur, atque hunc quasi didascalum et monitorem habeant. Sic enim rectius opinor in quibusdam exemplaribus legi, quam ut in aliis didascalum.

Num. 2, *Incipiamus igitur.*

Quæ restant præfationis hujus, cum tota epistolæ conclusione, et cum primis novem, tertio dempto, capitulis, omnia decerpta sunt ex epistola 4 Siricii papæ, quam ex synodo Romanâ scripsit ad Africanos, quæque inserta legitur in actis concilii Tellenis: nisi quod brevius apud Siricum expressa sunt capitula, quæ diffusius hoc loco digeruntur.

Cap. 3, n. 6, *sicut synodus statuit.*

Synodum nempe Nicenam significat, cujus canone 18, ut a Julio papa profertur in epistola ad Orientales, hæc leguntur: *Cujus, apostolicæ sedis, dispositioni omnes majores ecclesiasticas causas, et episcoporum judicia, antiqua apostolorum, eorumque successorum, atque canonum, auctoritas reserbarit.*

Cap. 8, n. 11, *venientes a Novatianis.*

Qui a Novatianis et Donatistis ad Ecclesiam veniunt, baptizandi non sunt, utpote jam rite baptizati, sed per manum impositionem confirmandi. Quod de Novatianis quidem seu Catharis, sanxerat synodus Nicæna can. 8 et Constantinopolitana can. 7. De Donatistis vero, qui Montenses Romæ appellabantur, indicat, ut aliis supersedeam, canon synodi Carthagenensis Africanæ insertus c. 24. Atque hi nimirum semel ab istis baptizati, sine mora, cum veniunt suscipiendi sunt. Qui vero ad illos a catholica trans-euntes iterum baptizati sunt, hi si redeant, non nisi post diuturnam poenitentiam admittendi: quam ad diem usque mortis produci statuerat synodus Valentiana c. 3. Donatistas rebaptizare solitos, omnes consentiunt; de Novatianis testatur Ambrosius in libris de poenitentia, Hieronymus in libello de hæresibus: *Novatianus, inquit, Romæ Novatianum dogma instituit, nolens apostatas suscipere, et baptizatos baptizatos.*

Cap. 11, n. 14, *ab imperatore præcipitur.*

Huc pertinet lex Honorii ante annos quinque lata Cod. Theod. de decessionibus c. 13, qua curiales, qui clero se manciparant, distinctis ordinibus gradibus præcipit vel cûbiæ reddi, vel alios pro se restituere, aut facultates suas tradere: *Si qui, in-*

quit, ex secundo patris nostri consulti curiam relinquentes, clericorum se consortio manciparunt, si jam episcopi vel presbyteri aut diaconi esse meruerunt, in sacris quidem et secretioribus Dei mysteriis perseverent, sed aut substitutos pro se curiæ offerre cogantur, aut juxta legem dudum latam tradant curiæ facultates. Residui omnes, lectores, subdiaconi, vel hi clerici quibus clericorum privilegia non debentur, debitis mox patriæ muneribus præsententur.

Ibid. ipse nobiscum.

Romæ fuisse Victricium prior etiam Paulini ad ipsam epistola confirmat: Innocentio pontifice, anno, ut opinor, superiore, Romam venisse hic locus ostendit. Paulinus: *Nam et inde, inquit, tristitia amaritudinem duxeramus, quod ex Urbe ad nos, sicut sperabamus, brevi itinere non venires, qui ad Urbem per tanta terrarum spatia perveneras.*

IN EPIST. VI, AD EXUPERIUM.

De epistola in generali.

Respondet ad inquisitiones Exsuperii episcopi, studium ejus continentans, quod de dubiis ad sedem apostolicam referret. Multus in Exsuperii Tolosanî laudibus et frequens est S. Hieronymus, ut in epistola 4, ad Rusticum: *S. Exsuperius, inquit, Tolosæ episcopus, esuriens pascit alios, omnemque substantiam suam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui corpus Domini castro vinctus, sanguinem portat in vitro. Hujus tu e vicino seclare vestigis.* Et in epistola 11, ad Ageruchiam: *Non possum absque lacrymis Tolosæ facere mentionem, quæ ut hucusque non rueret, sancti Exsuperii merita præstiterunt.* Exstant et Hieronymi ejusdem ad Exsuperium epistolæ tres, libris singulis præfixæ commentariorum in Zachariam prophetam, quos Exsuperio nuncupavit, Arcadio Aug. vi, et Anicio Probo cons., hoc est anno post hanc Innocentii epistolam proximo, cum Exsuperius Sisinnium diaconum suum, ad largiendas monachis elemosinas in Palestinam Ægyptumque misisset.

Cap. 1, num. 2, ad verba Siricii episcopi.

In epistola ad Himerium Tarracensem c. 7. Quo loco Siricius suam in sacerdotes ac levitas incontinentes sententiam ita dirigit, ut eos qui se ignorantia extenus lapsos dolerent, et continentiam in posterum sponderent, manere in officijs suis permittat, sed altiorum ad gradum cœli prohibeat: eos vero, qui se veteris legis exemplo defendere conarentur, omni ecclesiastico honore privandos statuat. Innocentius priorem poenitentiam in eis decrevit, qui Siricii constitutionem ignorarint: posteriorem in eos qui cognitæ non paruerint. Contprehendi autem etiam episcopos hæc lege, Siricii sub finem verba declarant.

Cap. 2, n. 6, *Novatiani asperitatem,*

Novatianorum hæresis fuit, ut Epiphanius hæresi 59 docet, nullam eos qui post baptismum lapsi

sunt consequi veniam posse. Quare pœnitentiam A denegarunt, omnemque illius mentionem ex conventiculis suis exploserunt. Theodorētus lib. III de Hæreticis fabulis, c. 6, καὶ καταλώς τὸν τῆς μετανοίας τὸν οὐκ εἶναι ἐπιλογιστὴν λόγον. Quamquam ego ab his in Ecclesia catholica, longissime aberant si, qui non dubitabant posse omnes per pœnitentiam recuperare gratiam quam perdididerant, etsi nonnullis interdum, ut indignis, pacem in exitu tantum vite poscentibus, negandam censerent; hoc tamen ipsum, quod Novatianæ asperitatis simile videbatur, illi et quilibet in exitu poscenti communionis gratiam tribui placuit, juxta canonem 13 synodi Nicænæ.

Cap. 4, n. 10, non habent latētia.

Quam causam hic affect, cur viri adulteri non perinde ardeantur a communione ut feminae, eandem universæ de criminosis omnibus, qui latenter ad communionem obrepunt, prodit Augustinus in homilia 1: Nemo, inquit, arbitretur propterea se consilium salutiferæ hujus debere pœnitentiæ contemnere, quia multos forte advertit et novit ad sacra altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Nam plerique propterea nolunt alios accusare, dum se per illos cupiunt excusare. Plerique autem boni christiani propterea tacent et sufferunt alia peccata quæ noverunt; quia documentis sæpe decurrunt, et ea quæ ipsi sciunt, iudicibus ecclesiasticis probare non possunt. Quamvis enim veritas sint quedam, non tamen iudici facile credenda sunt, nisi veris indiciis demonstrantur. Nos vero a communione prohibere quemquam non possumus, nisi aut sponte confessum, aut in aliquo, sive sæculari, sive ecclesiastico iudicio, nominatum atque convictum.

Cap. VII, n. 13, Cætera autem.

Pseudepigraphi libri sub horum nominibus plurimi olim circumferēbantur, ut Matthiæ Evangelium, de quo Origenes in Lucam, et Eusebius lib. III Historiæ, ejusdemque traditiones παραδόσεις, quarum meminit Clemens Alexandrinus lib. II et VII Stromatum; Jacobi minoris Evangelium; Petri πρώτης, ἀναγγελίον, κήρυγμα, ἀποκάλυψις, καὶ χριστός; quos omnes commemorat Hieronymus in scripturis eccles. c. 1: Libri autem, inquit, et quibus unus actorem ejus inceditur, aliis Evangelium, tertius prædicationis, quartus Apocalypsis, quintus iudicii, inter apocryphas scripturas reputantur. Joannis actus, Andreæ item actus et Evangelium. Thomæ denique Evangelium, actus, et Apocalypsis. De quibus, aliisque id genus, Gelasius in synodo Romana.

IN EPIST. III. AD SYNODUM TOLOSANAM.

In titulo, Toletana synodo.

Ambigui esse tituli epistolam monuimus. Quod si Tolosanæ synodo scriptam fuisse constaret, absurdum nihil foret discussas in synodo Galliæ Hispanienses causas fuisse, cum tractatas meminerimus in Taurinensi Gallicanæ. Sed dubium non videtur, quin scripta sit ad episcopos Hispaniæ, post synodum quidem Toletanam, de rebus tamen in ea gestis, vel postea consecutis. Idque ut mihi persuadeam ducor argumento non levi, quod c. 6 exponitur. Quare antiquam inscriptionem epistolæ restituendam censeo, ut in Toletano synodo legatur.

Cap. 1, n. 2, propter Galliciorum communionem.

In synodo Toletana Symphosius et Diocletianus cum

allis, ut Marcianus in Chronico refert, & Gallæta episcopis, damnata Priscilliani hæresi, recepti fuerant in communionem, retentis honoribus quos habebant. Quod non probantes Bæticis et Carthaginienses, a cæteris episcopis, qui eos receperant, desciverunt. Dari ergo vult operam pontifex, ut qui desciverunt, ad communem pacem revocentur.

Ibid., illius Luciferi.

Calaritani apud Sardinia episcopi, qui schismatis in Ecclesia huctor fuit, cum episcopos in synodo Ariminensi lapsos quamvis respicentes recipi nollet, ab iisque se qui eos receperant segregavit. Sulpitius Severus: Lucifer in tantum eos qui Arimini fuerant condemnavit, ut se etiam ab eorum communione seceverit, qui eos sub satisfactione vel pœnitentia recepissent.

Cap. 2, n. 5, Rufinus atque Minicius.

Synodus Nicæna can. IV episcopum ab episcopis provinciæ cum metropolitani auctoritate fieri jubet. Contra hunc canonem commiserant Rufinus et Minicius, quorum uterque sine conscientia metropolitani, aller etiam in aliena provincia, episcopos ordinant. Quare et in usurpatores animadverti oportere sit, et ab his temere ordinatos honore carere quem adepti sunt, juxta canonem 6 synodi ejusdem, quo cautum est, eum qui præter sententiam metropolitani factus fuerit episcopus, episcopum esse non debere.

Cap. 3, n. 6, Joanne episcopo.

Joannes hic synodo Toletanæ redēntes ab hæresi recipienti per vicarios consenserant: postea subduxisse se, et contra sententiam suam venisse forebatur. In hunc ergo, aque in alios qui a communionis consortio cessasse videbantur, plenius inquiri, deprehensosque, si ad concordiam redire abuuant, excommunicari jubet.

Cap. 4, n. 7, de ordinationibus.

De iis qui prava consuetudine in Hispania ex diversis generibus hominum, quos canones a cleri gradibus excludunt, creati hæctenus fuerant episcopi, propter illorum multitudinem non sic indulget, ut proposita vitiose deinceps ordinatis ordinantibusque pœna, in posterum abstineri præcipiat.

Cap. 5, n. 8, in locum patruini.

Discrepant inter se rerum Hispanicarum scriptores, ejus sedis episcopus fuerit Patruinus, qui concilio primo Toletano præfuit. Alii enim Toletanum antistitem fuisse conjiciunt, alii Bracarensem, alii neutram illorum sententiam satis firmam putant. Ex hoc loco apparet, quod in mentem illis non venerat, Emeritensem episcopum fuisse, cui jam defuncto Gregorius hoc tempore successerat.

Cap. 6, n. 9, per sententiam decernitis.

Manifestum est alludi ad decretum synodi Toletanæ, quod in ejus actis primo loco positum est his verbis: Patruinus episcopus dixit: Si placet, communi consilio decernamus, quid ab omnibus episcopis in ordinandis clericis sit observandum. Mihi autem placet, constituta primitus concilii Nicæni perpetuo esse servanda, nec eis esse recedendum. Episcopi dixerunt: Hoc omnibus placet. Quæ cum ita sint, liquet profecto Innocentium hoc loco alloqui episcopos qui Toletano concilio affuerant, ac proinde synodo Toletanæ inscribi epistolam debere, ut dictum est.

ANNO DOMINI CDXVII.

ZOSIMUS PAPA.

PROLEGOMENA.

NOTITIE BIOGRAPHICÆ.

I.

(Ex libro Pontificali, Labb. t. II Concl.)

Zosimus natione græcus, ex patre Abrahamio, sedit

annū unum, menses duos, dies undecim. Hic constituit multa in Ecclesia. Et constituit ut diacones lævas tectas de pallis [Al. palleis] linostimis haberent. Et per parochias concessit licentiam benefi-

cendi cereum [Al. cerea] paschalem. Et præcepit, ut A nullis clericis poculum in publico propinaretur, nisi tantum in cellis fidelium, maxime clericorum. Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembrem, presbyteros decem, diacones tres, episcopos per diversa loca numero octo (Vid. Prosper in Chronico). Sepultus est via Tiburtina, juxta corpus beati Laurentii martyris, septimo kalendas Januarii. Et cessavit episcopatus dies undecim.

NOTÆ SEVERINI BINI.

Zosimus. Post obitum Innocentii, interlapsis viginti duobus diebus interregni, Zosimus factus est pontifex decima nona Augusti, anno Domini 417, qui est Honorii 23, Theodosii 10. Pelagius et Cœlestius ab Africanis condemnati, ad pontificem appellarunt, oblatoque Zosimo fidei libello plane catholico, se in omnibus paratos esse dixerunt; eadem de fide sentire, quæ Romanus pontifex sentienda proponeret. Quibus persuasus pontifex de utroque, ut videri poterat, catholico reddito, ad eosdem Africanos episcopos litteras dedit, quas infra ex codice Vaticano cum libello fidei subjungemus. Baptistalis fontis benedictio, ut est apud Leonem epist. 65, miraculo est confirmata. Quid in causa Pelagii inter Zosimum et Africanos concilii patres actum sit, infra dicemus. Interea Romæ Cœlestius in iudicium vocatus, de fide et doctrina examinatus, peccatum originale cum Pelagio negasse repertus fuit: qua de causa in utrumque sacer patrum consensus hanc sententiam damnationis protulit, ut nisi correcti poenitentiam agerent, toto orbe terrarum damnati censerentur. Sixtus Romanus presbyter, Cœlestini in pontificatu successor, quem Pelagianæ hæreseos fautorem ac patronum esse calumniati fuerant, primus in illos anathema proclamavit, et commentarium adversus eosdem scripsit, teste Augustino epistol. 104 et 105. Honorius imperator edicto promulgato eosdem proscripsit. Fautores Pelagii ex clero Romano, tamquam rebelles et perturbatores omnium a Zosimo excommunicati, cum ad Honorium imperatorem de pontifice conquesturi se contulissent, sub pœna excommunicationis vitari jubentur per epistolam Zosimi ad presbyteros et diaconos Ravennates perscriptam. Damna hæresiarchæ pontificem, clerum Romanum, Augustinum, aliosque catholicos calumniis impetiverunt, et Ecclesiam Romanam orientalibus odiosam reddere laboraverunt; sed frustra. Ob disensionem quamdam Africanorum episcoporum cum Romano pontifice abortam, de prosecutione appellationum ad sedem apostolicam interpositarum, Faustinum episcopum Potentinum in Piceno, Asellum et Philippum, legatos a latere anno Domini 418 Carthaginem misit. Quoniam vero inter hæc Zosimum mori, remque ad Bonifacium successorem ejus devolvi contigit, quid in causa perdifficili, quinquennio agitata, gestum sit, infra dicemus. Baron. prædictis annis.

Sedit annum unum, menses duos, dies undecim. Anno uno, mensibus quatuor, diebus septem pontificiam sedem tenuisse patet ex initio et fine ponti-

ficatus. Anno præcedente 417 Innocentium adhuc superstitem fuisse indicat ejus epistola ad concilium Milevitanum scripta. Ad finem anni 418 Zosimum non supervixisse, acta concilii Carthaginensis vi et epistola Bonifacii successoris ad episcopos Galliæ, sub consulatu Monaxii scripta, testantur. Cum ergo, juxta auctoritatem libri pontificalis, obitus Zosimi contigerit vii kalendas Februarii (Januarii), constetque ex relatione Symmachi ad Honorium iv kalendas Februarii data, Bonifacium eidem subrogatum fuisse, dicendum est Zosimum non tribus, sed uno tantum anno, ac prædictis mensibus et diebus, sedem apostolicam gubernasse. Baron. anno 418, num. 75.

Per parochias concessit licentiam. Zosimus hoc tantum constituit, ut idem cereus, qui in majoribus dumtaxat basilicis incendi soleret æque singulis parochiis concederetur. Benedictionem enim cerei paschalis, in ecclesia antiquiorem esse docet Prudentius, qui de eo hymnum cecinit. Baronius anno 418, numero vigesimo sexto.

II.

(Ex Collect. Epist. Rom. Pont. Constantii tom. I.)

Hujus papæ pontificatus brevis, sed rebus in Pelagii Cœlestique causa gestis satis celebris fuit. Paschano apud Leonem papam epist. 3 scribenti, anno 417, dum Zosimus pontificatum gereret, Pascha Martii 25 die celebratum esse, suffragatur ipsius Zosimi epistola 1 eodem anno Martii 22 die data. Quocirca majori fide digna visa sunt martyrologia aliaque monumenta vetera, quæ Innocentii obitum Martii 12 die, quam quæ aliis diebus vel mensibus consignant. Hinc et quo die ordinatus sit Zosimus, non arduum est definire. Nam quin dominico die inauguratus sit ipse epist. 4 n. 2 dubitare non sinit, dum inter ordinationis Herotis vitia hoc recenset, quod ne dies quidem legitimus ordinationis esset adscitus. At vero a Martii die, quo Innocentius obiit, ad 22, quo Zosimus priorem epistolam scripsit, nullus occurrit dominicus dies, nisi decimus octavus. Restat igitur ut hoc die Zosimus fuerit ordinatus. Si ea benignitate, qua Pelagium Cœlestiumque, conversos illos existimans, complexus est, ad indulgentiam quam propensus esset patefecit; eo etiam studio quo illos postmodum detracta fraude, ubique terrarum curavit condemnandos, ab hæresi probanda quam alienus esset, quamque catholice veritati semper fuerit addictus, omnibus comprobavit. Ipso quippe usus est Deus, ut Pelagianorum condemnationi coronis celeberrimo decreto imponeretur. Anno 418, Decembris 26 die, ut ex Symmachi Urbis præfecti relatione, a Baronio ab anno 418 edita conficitur, vivendi finem feliciter fecit, anno uno, mensibus novem, ac novem diebus, secundum Prosperum, in pontificatu exactis.

ZOSIMI PAPÆ EPISTOLÆ ET DECRETA.

(Ex Editione P. Constantii Epist. Rom. Pontif. tom. I.)

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUENTEM.

1. E veteri Arelatensis ecclesiæ collige, qui nunc in

Colbertina bibliotheca asservatur, a Baronio primum in annalibus, ac deinde a Jac. Sirmundo inter concilia Galliæ vulgata est hæc epistola: Exstat et in

altero laudatæ bibliothecæ non minus vetusto exemplari. Ad utriusque discrimen primum *Arel.*, alterum *Colb.*, nuncupamus. Tertium vero nobis suppeditavit bibliotheca Regia codicem not. 3989 duobus prædictis antiquiorem, in quo præmittitur *factum* (seu *edictum*) *ad virum illustrem Agricolam præfectum Galliarum Augustorum Honorii et Theodosii*, infra suo loco edendum, ac deinde sequuntur plures Zosimi aliorumque Romanorum pontificum ad Pelagium usque epistolæ, præsertim in Arelatensis Ecclesiæ gratiam conscriptæ. Præterea in Morbacensis monasterii exemplari, compilationem canonum ab annis circiter 800 scriptam continente, duo posteriora epistolæ hujus capita reperimus Zosimo nostro adscripta. In eodem tamen ms. offendimus ejusdem caput 1 nomine inscriptum *Silvestri papæ*, velut Reticio Augustodunensi episcopo per Gallias ac septem provincias privilegium largientis, idque regionis hujus præsulibus significantis. Exhibet quoque vulgata Floriacensis bibliotheca idem caput nomine item *Silvestri papæ* insignitum, quo idem privilegium Paschasio Viennensi conceditur. Hujus autem scripti, quod in Appendicem rejiciendum duximus, falsitatem loco suo probaturi sumus. Neque igitur hæc scriptio, sicut nec falsa codicis Morbacensis citatio, epistolæ sequentis officient veritati. Hinc tantum conficitur ecclesias, quæ aliquod sibi jus in alias arrogare voluerunt, privilegio ad epistolæ hujus imitationem concinnato illud obfirmare contendisse.

2. Epistolæ sequentis veritatem non modo probat veterum codicum auctoritas, sed et historica veritas confirmat. Certe episcoporum Arelatensis provinciæ ad Leonem papam preces apud ipsum Leonem epist. 40 nemo queat legere, quin epistolam istam plane ab illis indicari, et ex ejus verbis preces illorum expressas esse non statim agnoscat. Similiter omnes sive antecedentium sive subsequentium Romanorum pontificum quæ ad Arelatensem ecclesiam attinent epistolæ, ita inter se coherent, ut qui unam admisserit, vix ullam rejicere deinde valeat. Quocirca Joan. Morinus *Eccl. exercit.* 24 Scaligerum merito ridet, quod epist. 348, et hanc epistolam, et alias Arelatensis sedis gratia scriptas Zosimo indignas ac supposititias judicavit. Quæ autem adversus illas objiciuntur, Pasch. Quesnellus ad calcem operum Leonis *dissert.* 5, part. I, cap. 6, diluit. Demum Francofordiense concilium anno 794 habitum, Carolo Magno præsentem, can. 8 illarum haud obscure meminit, ubi habet: « De altercatione Ursionis Viennensis episcopi lectæ sunt epistolæ beati Gregorii, Zosimi, Leonis et Symmachi, quæ definiunt, etc. »

3. An Zosimus Arelatensi episcopo nihil hæc epistola novi tribuerit, jure disceptetur. Censet quidem Pasch. Quesnellus loco laudato in eo etiam, quod cap. 1 de formatâ præcipitur, nihil ei tributum esse, nisi quod jam a Cypriani ævo habuerit. Sed quod ea de re ex epistola 1, ad Stephanum I papam, patere ait, nobis prorsus latere ultro fatemur: in ea enim epistola nullus occurrit de formatis sermo. **D**

^a Subsequentibus tituli e Sirmondo, non ex mss. exprimuntur.

^b Septem illæ provinciæ, quarum conventum civilem quotannis Arelate celebrari Honorius constitu-

¹ Septem provinciæ hoc loco, et in aliis similibus, intelliguntur, quas vetus Notitia civitatum Galliæ se-junxit a reliquis provinciis Gallicanis: Viennensis nimirum, Aquitania I, Aquitania II, Novempopulana, Narbonensis I, Narbonensis II, et Alpes maritimæ. Quas easdem intellexit Honorius in constitutione proximo ab hinc anno edita ad Agricolam P. P. Galliarum, cum statuit ut Arelate bis quotannis conventus fieret e Septem provinciis. De his enim loquitur, lapsusque est memoria Hincmarus, qui inter septem provincias pro Aquitania prima numerat Lug-

A Immo si canones consulamus, quos Siricius ad Gallos episcopos misit, Zosimum in eo, quod formatas quibusvis clericis ab Arelatensi episcopo tradendas esse decernit, de jure communi in Galliis recepto derogasse non ambigemus. Ubi enim observat Siricius (*Epist.* 10, n. 17) clericum quemlibet, « sine litteris episcopi sui vel formatâ in aliena ecclesia non posse ministrare, » clericos alio pergentes litteras seu formatam *episcopi sui*, non Arelatensis, accipere consuevisse satis aperte indicat. Ad Metropolitanum quidem jus hoc pertinuisse non negaverim, ut ei subjecti episcopi aliquod iter procul ab Ecclesiis suis suscipientes formatam ab ipso acciperent. Quomobrem concilium Carthaginense anno 397 celebratum constituit, « ut nullus episcoporum naviget sine formatâ primatis » (*Cod. can. Eccl. Afr.*, c. 56). Neque vero opus est moneamus, primates cujusque provinciæ in Africa vicem gessisse metropolitanorum. At singulos episcopos clericis suis formatas illas tradidisse vel ex eo patet, quod alterum Carthaginense concilium anno 407 decrevit: « Formatas autem quæ a primatibus (tribuuntur episcopis) vel a quibuscumque episcopis propriis clericis dantur, habeant diem Paschæ » (*Ibid.* c. 106). Sanxit quoque Laodiceum concilium can. 40 secundum interpretationem in Codice Quesnelli cap. 58 vulgatam: « Non oportet ministrum altaris, vel etiam laicum, sine canonicis litteris, id est formatâ, aliquo proficisci; » ac deinde can. 41 hanc formatam a proprio episcopo accipiendam esse docet his verbis: « Non oportet altaris ministrum vel quemlibet præter jussionem episcopi ad peregrina proficisci. » Immo concilium Antiochenum cum can. 7. secundum mox laudatum interpretem præcipiat, « nullum peregrinorum clericorum absque formatâ suscipi oportere, neque presbyteros ad regiones longinquas formatas, id est epistolâ dare; addit tamen can. 8: « Vicario vero episcopi, qui a Græcis chorepiscopus dicitur, formatas facere liceat. » Unde autem Zosimi tempora cum in Oriente, tum in Occidente, usu receptum fuisse liquet, ut prædictas formatas clerici ab episcopis suis peterent, et episcopi a metropolitanis: adeoque Zosimus novi aliquid tribuit Arelatensi episcopo, cum episcopos et clericos quoscumque formatas ab eo accipere voluit.

EPISTOLA I.

AD EPISCOPOS GALLIÆ.

De privilegiis ecclesiæ Arelatensis.

- I. ^a *Ut qui Romam aut alio e Gallia veniunt, formatas accipiant a Metropolitanano Arelatensi.* — II. *Ut metropolitanus Arelatensis episcopos ordinet per provinciam Viennensem, et per utramque Narbonensem.* — III. *Ut ecclesiæ Arelatensi suæ paræciæ restituantur.*

Zosimus universis episcopis per Gallias et ^b septem provincias constitutis.

CAP. I. — I. Placuit apostolicæ sedi, ut si quis ex

tionem anno 418 data præcepit, in veteribus Notitiis appellantur Viennensis, Narbonensis prima et secunda, provincia Alpium maritimarum, Novempopulana et utraque Aquitania.

dunensem. Sicut ergo Galliarum et quinque provinciarum antea nomine Gallicanas omnes provincias complectebantur: ita nunc cum Galliæ et septem provinciæ dicuntur, omnes designantur. Hoc solum fuit discrimen, quod in illa ratione solæ Narbonensis provinciæ a communi Galliarum vocabulo secerantur, in hac vero etiam Aquitanicæ. Aquitanos autem a Gallis interdum solitos distingui, Ausonii, Sulpitii Severi, et aliorum hujus ævi scriptorum exempla demonstrant.

qualibet Galliarum parte, sub quolibet ecclesiastico A gradu, ad nos Romam venire contendit, vel alio [Reg. ms. ad alia] terrarum ire disponit, non aliter proficiscatur, nisi metropolitani ¹ Arelatensis episcopi formatas acceperit, quibus sacerdotium summi, vel locum ecclesiasticum quem habet, scriptorum ejus adstipulatione perdoceat. Quod ea gratia statuimus, quia ^a plurimi se episcopos, presbyteros, sive ecclesiasticos simulantes, quia nullum documentum formatarum exstat per quod valeant confutari, in nomen venerationis irrepunt, et indebitam reverentiam promerentur. Quisquis igitur, fratres charissimi, prætermissa supradicti formata, sive episcopus, sive presbyter, sive diaconus, aut deinceps inferiori gradu sit, ad nos venerit, sciat se omnino suscipi non posse. Quam ^b auctoritatem ubique nos misisse B manifestum est: ut cunctis regionibus innotescat, id quod statuimus omnimodis esse servandum. Si quis autem hæc salubriter constituta temerare tentaverit, sponte sua se a nostra noverit communione discretum. Hoc autem privilegium formatarum sancto Patroclo fratri et coepiscopo nostro meritum ejus ^c specialiter contemplatione concessimus.

^a Editi cum ms. Arel., *plures episcopi, presbyteri, sive ecclesiastici*: corriguntur ope mss. Reg. Colb. et biblioth. Flor.

^b Hic vox *auctoritatem*, more prisca Romanæ ecclesiæ pontificibus familiari, epistolam sonat.

^c Ita codex Regius cum Arel. et Morbac. Alii vero, *speciali*.

^d Novumne jus nunc Zosimus Patroclo concedat, disputant eruditi. Novum tribui censent Petri Marcæ continuator Steph. Baluzius lib. v de Concord., c. 30, ac Tillemontius tom. X, p. 681 et seqq. Quesnellus vero in laudata dissertatione 5, cap. 6, observat, Zosimum non novum jus condere nec nudius tertius institutum firmare, sed vetus privilegium asserere, et id quidem in nativis Arelatensis juribus primævisque prærogativis fundatum. Cui nunc favet Zosimus, ubi Arelatensi episcopo id committere se testatur, *quod semper habuit*. Illi quoque suffragantur Gallicani episcopi in precibus ad Leonem papam post ordinationem Ravenii Arelatensis episcopi missis apud ipsum Leonem epist. 41. Sed refragatur ipse Leo epist. 9, c. 4, ubi Hilarium, qui episcopos extra provinciam suam ordinarat, id usurpasse queritur, *quod nullus decessorum ipsius ante Patroclum habuit*. Minus ambiguum est. Arelatensem episcopum a Zosimo hic eo sensu ^d *metropolitani* nuncupari, quo intellexit hoc nomen synodus Taurinensis, cum urbium Arelatensis et Viennensis episcopis de primatus in illis provinciis honore inter se certantibus definit: *ut qui ex eis ap-*

¹ Formatas seu communicatorias epistolas, sine quibus peregrini clerici ad communionem non admittebantur, accipere solebant, cum alio proficiscerentur, presbyteri, diaconi, et cæteri deinceps, ab episcopo suo, episcopi a metropolitano, metropolitani a primatu seu patriarcha. Quod S. Maximus in disputatione cum Pyrrho sub finem docet, cum Pyrrhi synodum ullam fuisse negat, ad quam *εὐστατικάς* litteras nec episcopi a metropolitano suis attulerint, nec metropolitani a patriarchis. *Εὐστατικάς*, inquit, οἱ συναθροῦντες οὐκ εἶχον, οὔτε οἱ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῶν μητροπολιτῶν, οὔτε οἱ μητροπολιταὶ ἀπὸ τῶν πατριάρχων. At Zosimus hoc loco singulare privilegium Patroclo Arelatensium episcopo tribuit in Gallia, ut cujuscumque gradus ecclesiastici, sive Romani, sive alio terra-

CAP. II. — 2. Jussimus autem præcipuam, sicuti ^d semper habuit, metropolitani episcopi Arelatensium civitatis ² in ordinandis sacerdotibus teneat auctoritatem. Viennensem, Narbonensem primam et Narbonensem secundam provincias ad pontificium suum revocet. Quisquis vero posthac contra apostolicæ sedis statuta et præcepta majorum, omisso metropolitano episcopo, in provinciis supradictis quemquam ordinare præsumserit, vel is qui ordinari se illicite siverit, uterque ^e sacerdotio se carere cogoscet. Quomodo enim potest auctoritatem summi pontificis obtinere, qui quæ erant pontificis servare contempsit?

CAP. III. — Omnes sanè admonemus, ut quique finibus territoriiisque suis contenti sint ^f: nam barbara et impia ista confusio est aliena præsumere. De qua re ne ad nos querela ulterius redeat admonemus. Dedit enim exemplum Arelatensis ecclesiæ, quæ sibi ³ Citharistam et ⁴ Gargarium parœcias in territorio suo sitas incorporari jure desiderat: ne de cætero ullus sacerdos in alterius sacerdotis præsumptum injuriam. Sane quoniam metropolitani Arelatensium urbi vetus privilegium minime derogandum

probaverit suam civitatem esse METROPOLIM, is totius provinciæ honorem primatus obtineat, et ipse juxta canonum præceptum ordinationum habeat potestatem. Unde liquet eum ibi metropolitano dici, cui in controversis provinciis primatus honor et ordinationum competit potestas.

^e Quam in hujusmodi causis concilium Taurinense can. 3 decreverat ordinantis potestatem, Zosimus hic auget. Hæc quippe synodus eum, qui ordinatus fuerit, sacerdotii honori privandum judicans, scire voluit et eum qui ordinaverit auctoritatem se in ordinationibus vel in conciliis minime retenturum, sed sacerdotio minime privat. Zosimo autem concinens Arelatense ii concilium, ut qui ordinatus est cum ordinatoribus excludatur, constituit.

^f In mss. Colb. et Arel. ut in vulgatis *contenti sint*. De qua re. Sententiam intermediam ex mss. Reg. et Morbac. supplemus.

³ In vulgatis, *Gargarium*. Mellius. mss. Arel., Reg. et Morbac. *Gargarium*, uti legendum esse monnerat Sirmondus auctoritate veteris tabulæ Arelatensis, in qua exstat, *Pagani pagi Lucreti, qui sunt in finibus Arelatensium, loco Gargario*. Citharistæ item parœciæ in libro 2 Vitæ S. Cæsarii Arelatensis mentionem fieri idem Sirmondus observat. Additur et in notis ejus posthumis a Labbeo ad calcem tom. II Concil. pag. 1814 editis, Plinium lib. 3, c. 4, Citharistæ in ora Massiliensium promontorii meminisse. Uterque locus etiamnum est notus.

rum profecturi extra Galliam omnes ab eo formatas accipiant, et sine his alibi non suscipiantur.

² Zosimus Ecclesiæ Arelatensis episcopo vetus, ut ait, privilegium et auctoritatem confirmat, ut in ordinandis episcopis metropolitani jus habeat per tres provincias, Viennensem et utramque Narbonensem; ita ut honore careant, qui in his provinciis, omisso metropolitano, id est Arelatensi, episcopos ordinarint, vel episcopi fuerint ordinati. Qua de re iterum alias scripsimus.

⁴ Citharistæ in ora Massiliensium promontorii meminit etiam Plinius lib. III, c. 4; Gargarii vero loci vetus inscriptio antiquæ tabulæ, quæ exstat Arelate: *PAGANI PAGI LUCRETI QUI SUNT FINIBUS ARELATENSIVM LOCO GARGARIO, et quæ sequuntur.*

est, ad quam primum ex hac sede Trophimus summus antistes, ex cujus fonte totæ Galliæ fidei rivulus acceperunt, directus est; idcirco quacumque provinciis in quibuslibet territoriis, etiam extra provincias suas, ut antiquitus habuit, Intemerata auctoritate possideat. Ad cujus notitiam, si quid illic negotiorum emergerit, referri censemus, nisi magnitudo causæ etiam nostrum requirat examen. Data xi kalendas Apriles (Anno 417, Martii 22) Honorio Augusto xi et Constantio ii consulibus.

MONITUM.

IN DUAS EPISTOLAS SUBSEQUENTES.

1. Ambas primas Baronius ad annum 417 e veteris codicis Vaticani fide cum suis nœvis in lucem emisit. Nœvos illos repurgare visus est Joannes Garnerius, sed ea libertate, quam nobis licitam non existimamus. Interdum tamen felix fuit illius labor, ubi a criticæ regulis minus recedit. Capelli censura, qua eas adulterinas putat, eruditorum omnium iudicio merito rejicitur. Harum prima primis secundæ verbis, sicut et hæc altera aperte indicatur istis Martii Mercatoris in communitario dictis: « Cœlestius ad urbem Romanam sub sanctæ memoriæ Zosimo episcopo tota festinatione perrexit. Ubi actis quorum exemplaria habemus interrogatus, cum ab illo cognitore aliquatenus tentaretur, crebris responsionibus et prosecutionibus suis spem præseminavit, condemnare se illa capitula, de quibus apud Carthaginem fuerat accusatus, promittens. Id enim et instantius jubebatur, ab eoque vehementius ut id faceret expectabatur: atque ob hoc ipsum nonnulla illius sancti sacerdotis humanitate dignus est habitus. Et sic epistolam quamdam benignitatis plenam ad Afros episcopos meruit, qua ille abusus est, et adhuc abutitur ad multorum ignorantum deceptionem. » De utraque vero Augustinus libris contra duas epistolas Pelagianorum ad Bonifacium et de Peccato originali, ut mox visuri sumus, non minus diserte loquitur. Manifesta quoque sunt hæc Facundi lib. vii, c. 3, p. 277, de ambabus verba: « Invenient postremo B. Zosimum apostolicæ sedis antistitem, contra S. Innocentii decessoris sui sententiam, qui primus Pelagianam hæresim condemnavit, fidem ipsius Pelagii ejusque complices Cœlestii, quem in ecclesia Carthaginiensi convictum, atque appellentem apostolicam sedem, et ipse gestis discusserat, tanquam veram et catholicam laudantem, insuper etiam Africanos culpantem episcopos, quod ab illis hæretici crederentur, cum, necdum ipsi Africanis episcopis dolos eorum manifestius detegentibus, memoratos Pelagium et Cœlestium putaret orthodoxos. » Et hæc quidem pro litterarum illarum veritate, quæ ex dicendis magis ac magis elucescet, interim satis. An vero Zosimum causam de novo recognoverit a decessore suo finitam, de qua Augustinus Serm. 131, n. 10, dixerat: « Causa finita est; utinam finiat error! » an etiam in hoc toto negotio, ut vult Facundus, « contra S. Innocentii decessoris sui sententiam » se gesserit, nunc est expendendum.

2. Ad Augustinum quod attinet, finitam dixit causam, quatenus aperte ac certa auctoritate erant reprobatæ erroræ; et finitam non intellexit, quatenus istud fixam sonat ac determinatam etiam personarum Pelagii ac Cœlestii condemnationem. De

^a Reg. ms., habet.

^b In Arcl. ms. epistola sic clauditur: Honorio Augusto et Constantino. In regio autem, x kal. April. Honorio x et Constantino; mandare: siquidem Honorio ann. 415 consulatum x cum Theodosio, non cum Constantio gessit. Apud Baronium nulla est chronica nota. Garnerius consulto ab illo omissam

his enim Carthaginense concilium epist. 26, ad Innocentium, n. 6, velut subdubitanter scripserat: « Etiam si Pelagius Cœlestiusque correcti sunt, vel se ista nunquam sensisse dicunt. » Nec quidquam certius quinque episcopi epist. 28, ad eundem papam, n. 11, de Pelagio assenserant, utpote a quo id postulare satis habebant: « Anathemet ergo Pelagius scripta sua... Aut si ea sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa quæ sua esse negat, anathemet ea et damnet. » Neque etiam illum ejusque socium Innocentius nisi adjecta conditione damnarat, ut si nimirum respiscerent aut purgare sese valerent, absolventur et intra Ecclesiam reciperentur. « Quod si fecerint, » inquit epist. 29, n. 8, « erit in potestate pontificum istis aliquatenus subvenire, et talibus aliquam curam præstare vulneribus, quam solet lapsis cum respicerint Ecclesia non negare: ut a suis revocati precipitiis, intra ovile Domini redigantur. » Id ipsum epist. 30, n. 6, adhuc apertius confirmat. Nominatimque de Pelagio epist. 31, n. 4, rescribit: « Non deest cura, si medicum præbeat ille materiam. Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris, erroris sui, ut regressum ad nos decet, veniam postulare. » His igitur Pelagius Cœlestiusque litteris invitati, is quidem nulla mora interposita Romanam se contulit, atque apostolicæ sedis sententiæ morem gerere se professus est, ille vero litteras cum libello fidei suæ misit, in quibus errores sibi ascriptos conceptis verbis dampnare videbatur. Cum igitur Zosimus congruam illis medicinam curam adhibere non neglexit; nihil contra decessoris sui egit sententiam, nec tam causam ab eo finitam recognovisse dicendus est, quam quod Innocentius ad ejus coronidem præscripserat, ex ipsius mente perficere voluisse.

3. Innocentii quippe votis fecisse satis videbatur Pelagius. Nam cum adverteret, ut observat Augustinus lib. de Gratia Christi, cap. 30, duo esse de quibus infamaretur, unam quod parvulis negaret baptismi sacramentum, alteram quod Dei excluderet auxilium; astute confessus est in libello (*Lib. de Grat. Chr., c. 32*), « infantes in remissionem peccatorum percipere baptismum, » atque huic confessioni in epistola præmisit (*Ibid. c. 31*), liberum arbitrium « in omnibus bonis operibus divino semper adjuvari auxilio. » Ille duplici professione, cui dubio procul Cœlestius præsens ultro subscripserit, cum satis purgatus censeretur, accedente præsertim epistola Praxii Hierosolymitani episcopi, qui Pelagii causæ enixius adstipulator interveniebat, litteras non differendas duxit Zosimus, quibus Afros de Pelagii ad Ecclesiam reditu certiores faceret, eisque suum ea de causa gaudium panderet ac declararet (*August. lib. de Pecc. Orig., c. 5*). Eo etiam erga Pelagium animo, quo Zosimus, affecti sunt Albina, Pinnianus et Melania, cum quæ apud Zosimum scriptis professus erat vaser ille hæreticus, ipsius ore præsentis excepissent.

4. Aegrius percipitur, quo pacto probari potuerit fides Cœlestii, qui, Augustino teste (*Ibid. c. 33*), « in libello suo, quem Romæ gestis ecclesiasticis allegavit, parvulos et baptizari in remissionem peccatorum confessus est, et negavit illum habere originale peccatum. » Ipsa autem hujus hæretici verba idem Doctor refert lib. de Pecc. orig. c. 6. Zosimum tamen variis modis excusant tum Marius Mercator, ut jam vidimus, tum Augustinus ipse, ut nonne paucis exponendum.

suspiciatur, quia ipsi adversatur, Innocentium Julii 28 die ad cœlum migrasse, eique Zosimum Augusti 19 die successisse opinanti. Plurimum vero favet veteribus martyrologiis, Romano antiquo, Adonis, aliisque, in quibus legere est Innocentium Martii 12 die obiisse.

5. Primo quidem licet Augustinus libellum Cœlestii a Zosimo catholicum dictum esse fateatur, non ideo tamen catholicum dictum esse docet, quia fidei venena in illo posita ab apostolica sede approbarentur, sed quia catholica mente, seu sub catholice mentis specie, conscriptus esset. Cœlestius enim in libello suo (*Lib. II, ad Bonifac., c. 3 et 4*) de peculiari sententia sua locuturus præmiserat: « Si forte ut hominibus quispiam ignorantie error obrepserit, vestra sententia corrigatur. » At vero, inquit Augustinus, « hoc catholice mentis est, si qua forte aliter sapit, quam veritas exigit, non ea certissime definire, (quæ hæreseos est nota,) sed detecta ac demonstrata respuere. » Neque vero hac generali Cœlestii professione contentus fuit Zosimus, sed crebris interrogationibus ac responsis eo illum adegit, ut se « literis beatæ memoriæ papæ Innocentii, quibus de hac re (scilicet de peccati originalis fide) dubitatio tota sublata est, consentire responderet. » Quod ubi professus est (*Cap. 4*), « quis, inquit Augustinus, non videat quemadmodum sit colligatus Cœlestius, et vinculo saluberrimo obstrictus, ne ulterius defendere auderet in baptisate parvulorum non dimitti originale peccatum. » Idcirco laudat idem Augustinus lib. de Pec. Orig., c. 7, piam Zosimi in curando Cœlestio industriam, qua eum, velut furentem et phreneticum, suis interrogationibus ac propriis ipsius responsionibus sic colligare studuit, ut ne vix quidem evadere jam posset; sic fovere, ut « interposito duorum mensium tempore, donec rescriberetur ex Africa, respiciendi ei locus » concederetur. Interea « et hoc (scilicet peccatum originale a Cœlestio non negari) ut plenius et manifestius in illo fieret, expectabatur, venturis ex Africa litteris, in qua provincia ejus aliquanto calliditas evidentius innovaret » (*Lib. II ad Bonifac., c. 3*). Tum igitur, ut verbis utamur Augustini, « voluntas emendationis, non falsitas dogmatum approbata est. » Quamobrem apposite idem concludit Augustinus: « Profecto quidquid interea lenius actum est cum Cœlestio, servata dumtaxat antiquissimæ et robustissimæ fidei firmitate, correctionis fuit clementissima visio, non approbatio exitiosissima pravitatis. Et quod ab eodem sacerdote (Zosimo) postea Cœlestius et Pelagius repetita auctoritate damnati sunt, paululum intermissæ, jam necessario proferendæ severitatis fuit, non prævaricatio prius cognitæ, vel nova cognitio veritatis. »

6. Ejus etiam indulgentiæ, quæ « duo illa ingenia aliquanto lenius, quam severior postulabat Ecclesiæ disciplina, tractata sunt, » hanc suggerit Augustinus causam; quia nimirum « quamvis nefando errore perversa, non tamen erant contemptibilia. » Cur vero non erant contemptibilia, subinde aperit, ubi de Cœlestio sic loquitur, ut de « homine accerrimi ingenii, qui profecto si corrigeretur, plurimis profuisset. » Hujus quoque profectus spe Innocentius utrique, modo iis quæ prave senserant anathema dicerent, veniæ locum relinqui jussit. Sperabat quippe fore (*Innoc. ep. 31, n. 5*) « ut illi, qui ejus (Pelagii) sermonibus fuerant præceptisque collapsi, quid tandem habeat fides vera cognoscerent. Facilius enim revocari poterunt, cum ista a suo senserint auctore damnari. » Et hinc igitur rursus cum Innocentio perspicua est Zosimi consensio: adeoque assentandi suspicione vacat Paulinus diaconus, cum infra epist. 8, n. 2, Zosimum Innocentii de Pelagio Cœlestioque sententiam, etiam antequam eos ille decretorio judicio damnaret, secutum esse affirmavit. Sed et assertionis ipsius veritatem id, quod ex gestis in medium profert, evidenter probat. Nil igitur vetat, quominus in laudatum papam, etiam ante decretorium ipsius judicium, convenire sentiamus illud Augustini ad Julianum: « Quale est autem, quod B. memoriæ Zosimum apostolicæ sedis episcopum, ut in tua pravitate persistas, prævaricationis accusas? qui non recessit a præcessore suo Innocentio, etc. » (*Lib. VI contr. Julian., c. 12.*)

7. Sane in hac causa iidem clerici Romani condescenderunt et cum Innocentio, quando Pelagius ac Cœlestius ea conditione damnati sunt, ut eis, si resipiscerent, venia non negaretur, et cum Zosimo, quando cum iisdem quamdam resipiscentiæ speciem præ se ferentibus lenius actum est, et rursus cum eodem papa quando detecta larva ac fraude patefacta hæretici illi palam condemnati sunt. Et eam quidem ob causam Pelagiani clericis illis iniuri voluerunt prævaricationis notam, quasi quam in priori Zosimi judicio probassent doctrinam, in posteriori reprobassent. Sed calumniam illorum hac ratione Augustinus repellit: « Si, quod absit, ita tunc fuisset de Cœlestio vel Pelagio in Romana Ecclesia judicatum, ut illa eorum dogmata; quæ in ipsis et cum ipsis papa Innocentius damnaverant, approbanda et tenenda pronuntiarentur, ex hoc potius esset prævaricationis nota Romanis clericis inurenda » (*Lib. II ad Bonifac., c. 3*). Ex quo consequens est, ut in tribus illis judiciis constans fuerit cleri Romani sententia, adeoque manifesta Zosimi, etiam in judicio priori cum decessore suo consensio.

8. Hanc etiam inde probat Augustinus quod « tot et tantis inter apostolicam sedem et Afros episcopos currentibus et recurrentibus scriptis, ecclesiasticis etiam gestis de hac causa apud illam sedem Cœlestio præsentem et respondente confectis, nulla Zosimi epistola, nulla ejus interlocutio reperitur, in qua vel dixerit vel conscripserit quidquam, quod perversæ Cœlestii doctrinæ suffragetur. » Immo et Facundus, quamvis ipsi Zosimus Pelagii Cœlestique fidem « contra S. Innocentii decessoris sui sententiam » approbasse videatur (*Lib. VII, c. 5, pag. 278*), fauget tamen non secus de illo sentiendum esse, ac de Athanasio cum Timotheum Apollinaris discipulum Damaso commendavit, de ipso Damaso cum commendatum benigne suscepit, ac de Palæstinis episcopis cum Pelagium orthodoxum judicaverunt; « quoniam, inquit, non debet crimini deputari simplicium, non intellecta versutia malignorum. » Et ea quidem erat versutia, ut ex Pelagii litteris tunc Zosimo datis hunc hæreticum credidisset Augustinus plane correctum nisi variis illius artes aliunde compertas habuisset, nisi fidem faciunt ipsius Augustini verba notis in epistolam 42 Pelagii, ad Innocentium, pag. 948, not. g, relata.

9. Cœlestii Pelagique causam non mediocriter apud Zosimum juvit sinistra Herotis et Lazari, qui eos accusarant, quamvis immerita fama. Tametsi enim, etiam postquam ab episcopatu remoti sunt, a Mario Mercatore studiosi episcopi; a concilio Carthaginiensi epist. 26, ad Innocentium, n. 1, sancti fratres et consacerdotes; ab Augustino lib. de Gestis Pelagii c. 1, item sancti fratres et coepiscopis nostri Galli nuncupentur; longe tamen aliud de illis Zosimus sibi referri audiebat. In epistola nempe Pelagii legebat, teste Augustino (*Lib. de Gratia Chr. c. 33*), ipsius Pelagii « invidiosas de inimicis suis querelas, » quæ maxime in eos cadebant. Neque iis dubio procul parcebat Praxilii Hierosolymitani antisuitis « enixius Pelagii causæ interventis » epistola. Quæ etiam hujus decessor Joannes adversus eos dixerat, non tacebantur. Augustinus quidem sapienter monuerat: « Quidquid dixit episcopus Joannes de absentibus fratribus nostris sive coepiscopis Herote et Lazaro, sive de presbytero Orosio... credo quod intelligat (Pelagius) ad eorum præjudicium non valere. » Sed non is erat Pelagius, qui monito tam æquo cederet. Præsens præterea in urbe aderat Cœlestius, qui nihil unde iis invidiam vel conflaret vel augeter mittebat: præsens et Patroclus, quem Zosimus eo acceptius ac benignius audiebat, quod amicus ac familiaris erat Constantii consulis et militum magistri, « cujus per ipsum patricio, inquit Prosper, quærebatur. » E re autem Patroclii erat, ut Heros, in cujus locum invaserat, existimatione damnatus esset. Quidquid igitur Zosimus in epistolis suis adversus Herotem scripsit, ex illius fide non immerito

creditor dixisse. Patroclus autem, ut Prosper in Chronico docet, tam perditæ conscientiæ erat, ut « infami mercatu » sacerdotia venditare non dubitaret. Quod dum ignorat Zosimus, ex ore trium testium de Lazaro et Herote inter se consentientium, æquum de illis iudicium proferre se existimavit. Nec advertit, absentes ex suspectis adversariorum sive manifestorum sive latentium testimoniis eo ipso tempore a se damnari, quo Afros dictis in absentes credendum non esse sedulius admonerat. Adeo verum est facilius cerni quod aliis cavendum vel faciendum est, quam quod nobis; ac viros oculos interdu in id labi se non advertere, quod in aliis reprehendunt. At quam nulla in errorem propensione Zosimus primum fallacibus hæreticis paulo credulior fuerit, postmodum detecta veritate patefecit. Nec sine divino nutu factum est, ut a quo per totum orbem proscribenda essent perversa commenta, is eorum auctores prius singulari benevolentia complecteretur. Inde enim persuasum omnibus fuit, pestilentem hæresim soli veritatis vi, ac nulli privato odio succubuisse.

EPISTOLA II^a.

De causa Cœlestii.

Quid instaurato Romæ Cœlestii iudicio gestum sit. Eum, nisi intra duos menses veniant qui præsentem redarguant, et aliter sentire probent quam professus sit, absolutum fore.

ZOSIMUS AURELIO et universis episcopis per Africam constitutis dilectissimis fratribus in Domino salutem.

1. Magnum pondus examinis magna^b desiderant, ut non sit rebus ipsis, quæ geruntur, inferior libra iudicii. His accedit apostolicæ sedis auctoritas, cui in honorem beatissimi Petri patrum decreta peculiarem quandam sanxere reverentiam. Orandum igitur, et incessanter orandum, ut continua gratia perennique adiutorio Dei, ex hoc fonte in totum orbem pax fidei et catholicæ societatis nullis^c nebulis interfuscata mittatur. Charitas enim, quæ sicut scriptum est (I Joan. iv, 8), Deus est, perfecta pleni-

tudinis abundantia gratulatur : cum si quid vel suspicionis habuerit, fidei intentione sollicita vel in longum perducta^d contentio aut emendatione corrigitur.

2. Cœlestius presbyter nostro se ingressit examini, expetens ea quæ de se apostolicæ sedi aliter, quam oportuit, essent inculcata, purgari. Et licet multæ occupationes maioribus vinculis ecclesiasticorum negotiorum curam nostram sollicitudinemque distraherent : tamen ne fraternitatis [*Baron.* paternitatis] vestræ de adventu ac discussione prædicti diutius penderet expectatio, posthabitis omnibus, die cognitionis resedimus in sancti Clementis basilica, ^e qui imbutus beati Petri apostoli disciplinis, tali magistro veteres emendasset errores, tantosque profectus habuisset, ut fidem quam didicerat et docuerat, etiam martyrio consecraret : scilicet ut ad salutiferam castigationem tanti sacerdotis auctoritas præsentis cognitioni esset exemplo.

3. Omnia igitur, quæ huic fuerant acta, discussimus, sicut gestorum huius epistolæ cohærentium instructione discetis; et intrmisso Cœlestio, libellum ejus, quem dederat, fecimus recitari : nec hoc contenti, utrum hæc, quæ scripsisset, corde loqueretur, an labiis, sæpenumero exploravimus; cum de occultis animorum solius Dei nostri possit esse iudicium, cui non tantum cogitata, sed cogitanda etiam præsto sunt. Quid voces ejus^f contineant, compendiosius duximus a sanctitate vestra legendo cognosci.

4. Unum sane movet nos, ut cum in præsentis ibi Cœlestium habueritis, nihil liquido iudicatum sit. Ad litteras Herotis et Lazari priori relatione destinatas, equidem ob fervorem [*Baron.* hoc fervore] fidei, præfestinatum esse promptissimum est. Sed cum de his interrogaretur, asseruit nullum sibi de

^a Exemplar Vatic., *Incipit exemplum epistolæ i Zosimi episcopi in defensionem Cœlestii contra Pelagianos episcopos*; quæ inscriptio imperitum habet auctorem.

^b Apud Baron., *desiderat*. Rectius Garn., *desiderant*. Constitutionis Honorii imp. a Baronio ad annum 419 editæ simile est exordium, quo Symmachum Urbis præfectum sic affatur : *Magnum deliberationem non debet citum esse iudicium, nec temere proferenda sunt, quæ servanda in perpetuum sancuntur*. Quæ sententia licet vera sit, ubi magnis de rebus primum deliberandum est; ubi tamen iudicium magna deliberatio et diuturnum examen præcessit, res iudicatas ad novum examen revocari non decet. Quocirca Innocentius epist. 31 cum pertinacibus ac fallacibus hæreticis, ejusmodi Pelagius ac Cœlestius erant, matura potius correptione, quam *diuturna collatione* agendum censet. Vide et ejusdem epistolam 29, n. 7.

^c Editi, *nubibus*. Concinnius ms. Vatic., *nebulis*.

^d Ita archetypum Vatic., nisi quod supra exstat in eo vox *intentionis*, pro *intentione*, ubi apud Baron. *contentione*. Totum hunc locum Garnerius de suo ita castigavit, *si cum aliquid suspicionis habuerit vel fidei, intentio sollicita, vel in longum producta contentio, id vera emendatione corrigitur* : de grammatica constructione magis, quam de Zosimi mente exhibenda videtur fuisse sollicitus. Nitidior fieret oratio in hunc

modum : *fidei contentio* (hoc est controversia circa fidem) *intentione sollicita*, etc. Non displiceret, *fidei intentio sollicita et in longum perducta cunctatione aut*.

^e Garner. hic addit *quippe*; et mox *magisterio pro magistro* substituit : nulla necessitate. Felicius subinde *tantosque*, ubi in edit. Baron. et concil. *ratosque* offenderat, archetypo Vatic. suffragante reposuit. S. Clemens non hæreseos alicujus, sed gentilitatis potius veteres errores emendasse hic intelligendus est. An si Judæus, ut nonnulli conjectant, exsilisset, ad Christi fidem conversus *veteres errores* emendasse apte diceretur? Pro ejus martyrio, quod a nonnullis in dubium vocatur, insignis est hic locus. Ipsi quoque *martyris* titulum cum Rufinus apud Origenem, tum Vasense I concilium anno 442 habitum can. 2 attribuant. Huic autem conventui, in quo Cœlestii causa cognita est, præter sacerdotes qui, ut infra dicitur, e diversis regionibus aderant, interfuerat et Romanus clerus. Quamobrem Pelagiani apud Augustinum, lib. II ad Bonifac. c. 3, ipso Augustino consentiente, id Romanis clericis attribuerunt, quod tum in hoc, tum in posteriore conventu factum est.

^f In ms. Vatic., *teneant*. Mox apud Baron., *ad sanctitatem vestram legenda*. Verior visa est correctio Garnerii.

talibus contentionibus umquam cum antedictis fuisse sermonem; nec ante sibi, quam de se scriberent, visu fuisse compertos; Lazarum sane in transitu cognitum; Herotem vero etiam satisfactione interposita; quod secus de ignoto et absente sensisset, cum gratia recessisse. ^a Tam caduca ac nullo fundamine criminationis ignotæ, procul dubio e re fuit, ut persona talium, quæ tam ventosa et levis exstiterat, quæreretur, si saltem illis loci sui ratio vitæque constaret, ut fides absentibus in absentes debuerit adhiberi, tantumque pondus in litteris eorum ^c, ut auctoritatem testimonii mererentur. Patuit hos inobservatis ordinationibus, plebe clerique contradicente, ignotos, alienigenas, intra Gallias sacerdotia vindicasse, quibus se ipsi propria ^d abdicavere sententia; nosque, licet et alia, ^e tamen eorum de se poenitentiam et confessionem secuti, sacerdotali eos loco et omni communione submovimus. Satis urget, causam a talibus processisse per litteras ^f in absentis ejus accusationem, qui se præsens tuetur, qui exponit fidem, qui provocat accusantem.

5. Numquam piguit in melius retorsisse iudicium.

^a Baron., *Jam caduca ad nulla fundamenta criminationis ignotæ, procul dubio iræ fuit: quem locum Garnerius resarcire conatus est in hunc modum, Tam caduca ac nulla fundamenta cum essent, procul dubio iræ fuit.* Santiores illum exhibemus, nulla verborum adjectione, quod editori vix uspiam licet, sed tantum litterularum, quæ passim in mss. aliæ pro aliis ponuntur, mutatione. Nominatim loco iræ ^c Baronium ire in archetypo suo offendisse prope dubium non est. Quam autem frequens sit litteræ ^e i pro e in mss. mutatio, norunt qui eos tanti per versarunt. Clarius legeretur, *Tam caducum tamque nullum cum esset criminationis ignotæ fundamentum.*

^b Cœlestium scilicet ac Pelagium, adversus quos Lazarus et Heros litteras, seu, ut Augustinus lib. de gestis Pelagii c. 3, n. 10, vocat, libellum, Eulogio Cæsarensi antistiti tradiderunt. Cujus episcopi auctoritate deinde congregata synodus Diesspolitana, qui Lazarus et Heros, uti Augustinus ibid. c. 1, n. 2, fidem facit, *propter gravem unius eorum ægritudinem* interesse minime potuerunt. Easdem autem litteras inde in Africam ab Orosio presbytero delatas fuisse Carthaginensis concilii ad Innocentium epistola 26, n. 4, nos docet.

^c Verbum *esset*, quod Garn. addidit, vel aliud simile, puta *videretur*, hic supplendum.

^d De Herote in Prosperi Chronico legimus: *Heros vir sanctus, B. Martini discipulus, cum Arclatensi oppido episcopus præsideret, a populo ipsius civitatis insons et nullis insimulationibus obnoxius pulsus est.* Sed huic populi violentiæ forte etiam propria ipsius sententia accessit.

^e Baron., *tum eorum*; ac deinde cum editis aliis, *de se poenitentiam secuti*, omisso *et confessionem*, quod ex ms. Vatic. revocatur.

^f Apud Garner., *per litteras et absentes.* Baron. ut in mss., *per litteras in absentes.* Orationis, ut historicæ ratio postulat *in absentis* aut *in absentia.* Liquet enim sermonem esse de Cœlestio, qui unus tum Romæ se tenebatur.

^g *Supple fuit.* Garner. sequens relativum *qui* suppressere maluit.

^h Baron., Lab. et Garn., *rixa, mentis.* Vatic. ms., *rixa veritatis.* Unde nobis constitit restituendum esse *rixa veritatis*: quod et Baronius ad marg. annotarat. Mox particulam *statim*, predicti ms. auctoritate

Adolescens et sancti Spiritus executor, qui Sannam, seniorum falsitate damnatam, invenit innocentem (*Dan. xiii, 46*). Reducitur a suppliciis casta per puerum, quæ per grandævos fingitur impudica. Non ergo omni, sicut cautum est, spiritui credendum est (*I Joan. iv, 1*); sed diu appensius examinandum est, præsertim de fide hominis, ubi status ejus et vita perpetua est. Nec Salomonem fefellit in puerperii ^h rixa veritatis indago (*III Reg. iii, 23*). Non enim statim duabus feminis inter se jurgantibus unum pignus induxit: sed ibi arbiter fide cunctabundus invenit, ubi veræ pietatis intellexit affectum. Perquam rarum sit, ut longa et castigata ⁱ cunctatio non ad veri cubile perveniat. Optimæ mentis indicium est, prava difficiliter credere. Nam plerique, quorum de se bonæ ^j confessioni pigrius adhibetur fides, in illius erroris abruptum necessitate coguntur: et irremediabile vulnus efficitur, quod desperatur sanari.

6. Unde in præsentī causa nihil præcox immaturumque censuimus, sed innotescere sanctitati vestræ super absoluta Cœlestii fide nostrum examen: cui etiam prior libellus ab eo intra Africam ^k [datus]

supplemus.

ⁱ Apud Baron., *cunctatione.* Magis placet cum Garn., *cunctatio non.*

^j Baron., *confessionis pignus*: qui locus a Garnerio feliciter est restitutus. Mox loco *illius*, idem Cardinalis præfert *nullius*. Hoc sibi vult Zosimus, plerosque in eum errorem necessitate compelli, a quo purgare se contendunt, dum eis tardius creditur. Huc spectare videtur, quod de Zosimo Augustinus lib. de Peccato Origin. c. 6, n. 7, eloquitur: *Multum misericors memoratæ sedis antistes, ubi eum (Cœlestium) vidit ferri tanta præsumptione præcipitem, tanquam furentem, donec si posset fieri resipisceret; maluit cum sensim suis interrogationibus et illius responsionibus colligare, quam districta friendo sententia in illud abruptum, quo jam propendere videbatur, impellere.*

^k Verbum *datus*, quod e Baronii archetypo, aut certe simile, exciderat, supplevit Garnerius: qui et exinde *apud vos*, ubi Baronius *apud nos* eliderat, recte ac ms. Vatic. suffragante restituit. Is quippo libellus Afris apud Carthaginem oblatu fuerat. Sed hunc posteriori, quem Zosimo dedit, subactum fuisse inde colligitur. De priore illo libello Carthaginense concilium epist. 26, ad Innocentium, n. 5, ita loquitur: *Per baptismum Christi etiam parvulorum fieri redemptionem libello suo Cœlestius in Carthaginensi ecclesia jam confessus est.* Libelli et confessionis ejusdem sapius Augustinus meminit, ac nominatim epist. olim 89, nunc 157, n. 22, et lib. de Remiss. pecc. c. 34, ubi legere est: *Quod attinet ad baptismum parvulorum, ut eis sit necessarius, redemptione ipsius etiam opus esse concedunt, sicut cujusdam eorum libello continetur: qui tamen remissionem alicujus peccati apertius exprimere noluit.* Hoc autem nolle se testatus est Cœlestius non in ipso libello, sed in gestis, dum eum urgenti Paulino, ut peccatum originale confiteretur, teste Augustino lib. de Origin. p. cc. n. 5, respondit: *Infans semper dixit egere baptismo ac debere baptizari, quid quærit aliud?* In quam responsionem est ista Augustini n. 4 observatio: *Cernitis sic Cœlestium concessisse parvulis baptismum, ut in eos transire primi hominis peccatum, quod lavacro regenerationis abluitur, noluerit confiteri.* Verum, inquit acute idem Doctor epist. olim 89, nunc 157, num. 22, *quamquam volueris de originali*

testimonio apud vos esse debuisset, ne inexploratis fama que jactatis tam facile crederetur. Quare intra secundum mensem^b aut veniant, qui præsentem redarguant aliter sentire, quam libellis et professione contexit; aut nihil, post hæc tam aperta et manifesta quæ protulit, dubij sanctitas vestra recidisse cognoscat.

7. Ipsum sane Cælestium, et quicumque in tempore ex diversis regionibus aderant sacerdotes admonui, hæc tendiculas questionum et inepta certamina, quæ non ædificant, sed magis destruant, ex illa curiositatis contagione proflere; dum unusquisque ingenio suo et intemperanti eloquentia superscripta abutitur: cum in hoc etiam magnorum virorum nonnumquam cum ipsis auctoribus scripta periclitentur post multam temporum seriem [Baron.] temporis miseriam interpretantis arbitrio; ut divine prædictum sit, ex multiloquio non vitari peccatum (Prov. x, 19); et sanguis David^d merita postularit circumstantiam labiis suis, orique custodiam (Psal. cxl, 3).

8. Charitatem vestram tam apostolicæ sedis auctoritate, quam mutua amoris affectione commoveo, ut jam ingenia vestra se sanctorum omnium Scripturarum, quæ secundum traditionem patrum atque

peccato aliquid expressius dicere, tamen ipso redemptionis nomine non parum sibi præscripsit. Unde enim redimendi essent, nisi a diaboli potestate, in qua esse non possent, nisi originalis obligatione peccati?

^a Vocem criminibus hic supplendam esse liquet ex inferiore epistola 7, n. 1, ubi memoratur Cælestium in priore Romano judicio quæ in se crimina per rumorem falso dicebat illata condemnans. Hinc et jactatis, pro jactantibus, recte a Garnerio restitutum esse conficitur. Quæ tamen Cælestio illata sunt crimina, non per incertum rumorem aut per solos absentes ipsi illata sunt, uti postmodum agnovit Zosimus, et a Mario Mercatore in Commonit. c. 1, et ab Augustino lib. 1 de Pecc. Orig. c. 5, memoriæ mandatum est, sed per Paulinum diaconum, quem Cælestius in eo episcopali judicio, in quo damnatus est, præsentem habuerat.

^b In hunc locum eadit quod Augustinus lib. de Pecc. Orig. c. 7, observat: Cælestius velut phreneticus, ut requiesceret, tanquam leniter solus, a vinculis tamen excommunicationis non est creditus esse solvendus: sed interposito duorum mensium tempore, donec rescriberetur ex Africa, respiscendi ei locus sub quadam medicinali sententiæ lenitate concessus est. Hæc Zosimi sententia accommodata est ad constitutionem Cod. Th. lib. xi, tit. 53, leg. unic., quæ cognitiones omnes, etiam quoties consensu partium differuntur, ultra duas menses differendi potestatem negat. Ibidem tamen lib. ii, tit. 7, leg. 4, novem conceduntur menses, ubi instrumenta vel persona transmarina poscuntur.

^c Garner., seu Scriptura. Non displiceret spreta Scriptura, idque postulare videtur series orationis.

^d Vocem merito hic restituimus auctoritate ms. Vatic.

^e Apud Baron. omni-so superius se, hic legitur præcepta, et infra sufficiant pro subjiciant. Restituit Garner. hic præscriptæ, et infra se subjiciant. Certe docet Zosimus, unicuique Scripturis non ex suo sensu, sed ex Patrum traditione et majorum interpretatione intellectus obsequendum esse. Quod dum Pelagianum quantumvis ingeniosi non observant, sed eas (Scripturas) secundum suum sensum legunt,

A majorum^e percepta sunt, præceptis observationibusque subjiciant. Quid illic non abundans? quid non Dei Spiritu et verbis plenum sit? nisi libet unumquemque plus sibi credere, quoque de se uti iudicio. ^f Data, . . . (Anno Christi 417), Honorio Augusto xi et Flavio Constantiano consulibus.

EPISTOLA III.

Pelagium missis litteris ac libello fidei, rursumque Cælestium sese purgasse, neque accusatoribus eorum tam sublesta fidei vitis facile fuisse credendum; illos deum, cum damnanda damnarent, ac sequenda sequerentur, a catholica veritate aut Ecclesiæ communionem nunquam excidisse.

Zosimus episcopus AURELIO et universis episcopis per Africam constitutis, dilectissimis fratribus in Domino salutem.

1. Postquam a nobis Cælestius presbyter auditus est, et quid de fide sentiret evidenter expressit, eademque, quæ in libello contulerat, repetitis crebro professionibus roboravit, de ejus nomine plenius ad dilectionem vestram scripta dixerimus.

2. Ecce epistolam Hierosolymitani episcopi Praylii, qui in locum quondam sancti Joannis episcopus est ordinatus, accepimus, qui causæ Pelagij enixius astipulator^g intervenit. Litteras quoque suas

prof. eto illi, inquit Augustinus lib. de gratia Christi c. 42, nec aperta contulerunt.

^f In Vatic. ms. hæc nota corrupte exprimitur in hunc modum: Data exemplaria ave toris habita Honorio, etc. In epistola autem sequenti, quæ data xi kal. Octobris notatur, memoratur ista. Unde illam non serius 21 Septembris die scriptam esse conficitur. Sed et eam ab Afris ante Octobrem acceptam non esse ex eo colligere est, quod Augustinus viii kal. Octobris ad populum concionans Serm. 131, n. 10, dixit, Duo concilia missa sunt ad apostolicam sedem, inde etiam rescripta venerunt, causâ finita est, utinam aliquando finiat error! His quippe verbis notitiam ejus nondum ad se pervenisse palam fecit. Afris autem circa Octobris exitum redditam esse hoc argumento est, quod Basiliscus subdiaconus in Africam missus, ut que coram Zosimo in Cælestii ac Pelagii causa gesta fuerant eo deferret, ac Paulinum Cælestii accusatorem Romam citaret, huic diaconum iv nonas Novembris Carthagine convenisse epist. 8, n. 4, memoratur. Nec ulli dubium videbitur, quin Basiliscus haud multa post adventum suum interposita mora Paulinum convenire, eique apostolicæ sedis mandatum notum facere properarit. Demum eam aliquo kalendarum Octobrium die, forte ipso quo sequens, datam esse, atque Octobris loco, per imperitiam librarii, ave toris irrepsisse non dubitamus.

^g Pelagius in synodo Palæstina accusatus, primo quidem, inquit Marius Mercator pag. 139, tergiversatio ambiguis quibusdam se professionibus tegens, et prosequens dubia vel respondens, illum tunc videtur episcoporum audientiam delusisse. Unde et absolutus evasit. Huic autem synodo cum Joannes Hierosolymitanus præfuisset, ab ejus successore Praylio Pelagius in sui gratiam litteras facile impetravit: sed ne suos ipsi errores detegeret, diligenter cavet. Ab his quantum abhorruerit semper Praylius, postea manifestum fecit, cum idem hereticus, ut Mar. Mercator ibidem narrat, postmodum evidenter deprehensus, insistentibus accusatoribus, a posteriore synodo, cui sanctæ memoriæ Theodotus Antiochiæ præsedebat episcopus, atque detectus, a sanctis quoque ac venera-

idem Pelagius purgationem continentes abundantissime misit, quibus et professionis suæ fidem, quid sequeretur, quidve damnaret, sine aliquo furo, ut cessarent totius interpretationis insidiæ, cumulavit. Harum recitatio publica fuit: omnia quidem paria, et eodem sensu sententiisque formata, quæ Cælestius^a ante protulerat, continebant. Utinam ullus vestrum, dilectissimi fratres, recitationi litterarum interesse potuisset! Quod sanctorum virorum qui aderant gaudium fuit! quæ admiratio singulorum! Vix fletu quidam se et lacrymis temperabant, tales etiam absolutæ fidei infamari potuisse. Estne ullus locus, in quo Dei gratia vel adiutorium prætermisum sit? quod quisquis potest præter eandem vel mente concipere, nec^b ille illi supernæ sententiæ subjectus, quæ de sancto Spiritu lata est, quod neque hic, neque in futuro venia vel remissione donetur.

bilibus Hierosolymorum locus est deturbatus; ejusdemque sancti Theodoti ad reverendissimum urbis Romæ episcopum et sanctæ recordationis Praylii Hierosolymitani episcopi missa scripta testantur, quorum exemplaria ad documentum habemus in manibus. Secundis igitur litteris post obitum Zosimi Romam missis, ea revocavit Praylius, quæ in gratiam Pelagii, dum hæreticos tegetet sensus, seseque catholicum fingeret, scripserat.—De litteris illis et annexo eis libello Augustinus lib. de gratia Christi c. 30 hæc habet: Ipse Pelagius et litteras nuper et libellum Romam fidei suæ misit, scribens ad beatæ memoriæ papam Innocentium, quem defunctum esse nesciebat. Epistolæ hujus fragmenta ex Augustini scriptis collecta ad calcem epistolarum Innocentii pag. 916 edidimus.

^a Quæ illa sint, quorum recitatio tantæ Catholicis lætitiæ causa fuerit, discere licet ex his Augustini lib. de Pecc. Orig. c. 1, Albinam, Pinianum et Melaniam sic alloquentis: *Nempe ipsi a Pelagio vos præsentem scripsistis audisse, recitante vobis de libello suo quem etiam Romam se misisse assererat, quod ISDEM SACRAMENTI VERBIS DICANT DEBERE BAPTIZARI INFANTES, QUIBUS ET MAJORES. Ii quippe hæc audientes eo gaudio, quo Zosimus cum cætu suo perfusus est, sese affectos fuisse testati sunt. Hinc ergo est, addit Augustinus cap. 8, et illud quod scripsistis sic vobis respondisse Pelagium, quod eisdem quibus et majores sacramenti verbis baptizantur infantes; vosque fuisse lætatos id quod cupiebatis audisse. Nempe, ut Augustinus ibid. tradit, etiam in libello, quem Cælestius Romæ edidit, quique gestis ibi ecclesiasticis allegatus est, hæc scripta erant, Infantes autem baptizari in remissionem peccatorum, secundum regulam universalis Ecclesiæ et secundum Evangelii sententiam confitemur. Et hanc quidem baptismi formam, ut in remissionem peccatorum conferretur, in Africa ut et Romæ usu receptam fuisse tum ex canone vulgati Milevitani et concilii, tum ex epistola 5 Gelasii papæ n. 6, tum ex aliis locis est exploratum. Qui autem baptismum infantibus in remissionem peccatorum conferendum concedebant, infantes non sine peccato nasci, adeoque peccatum originis fateri videbantur. Quocirca Augustinus, ibid., c. 4, istud observat: *Quis post illa verba putaret eis de hac re ullam movendam esse quæstionem? aut cum faceret, cui non calumniosissimum videretur, si non (aliunde) eorum manifesta verba legerentur? Et quæ illa sint manifesta eorum verba, cap. 6 retegit in hunc modum: Attendite itaque quid Cælestius aperitissime dixerit. Et ibi videbitis quid Pelagius vobis occultaverit. Cælestius quippe adjungit et dicit, In remissionem autem peccatorum baptizandos infantes non idcirco diximus, ut peccatum ex traduce firmare videamur, etc. Unde, inquit vulgatum Milevitani et**

3. Video etiam hunc Pelagium, Herote et Lazaro scribentibus, infamari. Itane, fratres dilectissimi, ad aures vestras, qui sint isti turbines Ecclesiæ vel procellæ, nec opinione pervenit? Ita vero vos lauit vita horum atque damnatio? Sed quamquam specialis illus apostolicæ sedis auctoritas omni communi submoverit, discite et in hac epistola, licet strictim, hominum mores. Vetus Lazaro consuetudo est innocentiam criminandi. Per multa concilia in sanctum Britium coepiscopum nostrum Turonicæ civitatis diabolicus accusator^c inventus est (*Vide epist. 4, n. 2*). A Proculo Masiensi in synodo Taurini oppidi sententiam calumniatoris excepit. Ab eodem Proculo fit post multos annos sacerdos, tyrannici iudicii defensor, civitatis Aquensium: cum contraireret^d addicta, in ipsum penetrare et sacerdotale solium sanguine^e innocentis pene concilium can. 2, fit consequens, ut in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum non vere, sed false intelligatur.

^b Ex ms. Vatic. adjecimus ille. Proxime antea pro nec, mallems exstat. Ilic quippe notari vel repecti intelligimus ipsa Pelagii verba, quibus imprecatus sit, quod si quis se putet præter eandem (scilicet gratiam) aliquid vel mente concipere, exstat ille illi supernæ sententiæ subjectus, quæ de blasphemo in Spiritum sanctum (Matth. xii, 31), lata est. Imprecationum hujusmodi usum Pelagii familiarem fuisse suadet id, quod Augustinus lib. de Gratia Christi c. 2, ex Albinæ, Piniani et Melaniæ testimonio, eos ita alloquens refert: *Scripsistis mihi cum Pelagio vos egisse, ut quæcunque adversus eum dicerentur scripto damnaret; eumque dixisse audientibus vobis, Anathemo qui vel dicit, vel sentit gratiam Dei, qua Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, non solum per singulas horas aut singula momenta, sed etiam per singulos actus nostros non esse necessariam; et qui hanc conantur auferre, pœnas sortiantur æternas. At nullum menti commodum intellectum offert hæc Garnerii lectio: *Quisquis potest præterea dicere, vel mente concipere, nec illi supernæ sententiæ subjectus esse, quæ a sancto Spiritu lata est.**

^c Sancti Britii vitam non ita inculpam Sulpitius Severus repræsentat, ut omnem ejus accusandi aut sacerdotio ipsius intercedendi causam excluderet. Forte tamen accidit, ut licet vera Lazarus adversus Britium denuntiavit, quia tamen hoc non est consecutus, ut is ab episcopatu amoveretur, ansam hinc arripuerit Patroclus, unde eum calumniatoris sententiam a Proculo excepisse diceret, idque Zosimo persuaderet. Sane veri non videtur simile Proculum, si sententiam hujusmodi dixisset, eum aliquando maximæ urbis episcopum fuisse ordinatum. De hæc re nihil in Taurinensi concilio nunc legimus.

^d Apud Baron., *afflicto*. Apud Garner., *cumque contraireret afflicta civitas*. Quod infra legimus, *totius civitatis addictio*, etiam hic legendum esse persuasit *addicta*, scilicet civitas Aquensium sub jugo Constantini, qui anno 407 a Britannicis militibus imperatori conclamatus, exindeque Galliis, Britannis et Hispaniis potitus, anno 411 apud Arelatense oppidum, quo se receperat, ab Honorii ducibus Constantio et Ulphila captus victusque, haud multo post interemptus fuit. Minus autem mirum est Lazarum, cum Constantino favente, ac repugnante populo Aquensium constitutus fuisset episcopus, eodem tyranno devicto atque interfecto a plebe sua fuisse pulsum, eumque illi, cui resistere non valeret, veluti sponte cessisse.

^e Tillemontius tom. xiii, pag. 677, hic notari conjectat eadem Vereniani et Didymii propinquorum

respersum irrupit. Stetitque in eo hactenus umbra A sacerdotii, donec in tyranno (Constantino) imago staret Imperii: quo loco post internecionem patroi sponte se exiit, et propria cessione damnavit. De Herote vero omnia similia, idem tyrannus patronus, cædes, turbæ, presbyterorum contradicentium vincula et custodiæ, et totius civitatis ^a addictio, similis poenitentia de abdicatione sacerdotii. Mirum est si isti laicum virum ^b ad bonam frugem longa erga Deum servitute nitentem, falsis litteris percellere noluerunt, qui in fratres et coepiscopos tanta machinati sunt, qui tot tempestates ecclesiæ reddiderunt. Non decet episcopalem auctoritatem, et præcipue prudentiam vestram, ad levium susurronum scripta pendere. Ecce Pelagius Cælestiusque apostolicæ sedi in litteris suis et confessionibus suis præsto sunt: ubi Heros, ubi Lazarus, erubescenda factis et ^c tot damnationibus nomina? ubi illi adolescentes, id est Timasius et Jacobus, qui scripta quædam, ut asserebatur ^d? Vos conjicite, si qui talia in sede apostolica confitentur, illa quæ de iisdem a pravis ac levibus ^e auctoribus ac dubio rumore jactata sunt, oporteat credi.

4. Amate pacem, diligite charitatem, studete concordie. Nam scriptum est: *Diliges proximum tuum*

Honorii imperatoris, quos Constantinus tyrannus circa initium anni 409 jugulari jusserat, antequam eunuchos ad Honorium mitteret, *veniam poscens quod Imperium delatum accepisset*, ut Zosimus lib. v, pag. 818, loquitur. Quod si ita est, hic *innocenti pene respersus* restituendum est: et antea *tyrannici judicii defensor* ideo Lazarus est dictus, quia hoc Constantini adversus insontes judicium approbasse censebatur. Inde autem quanta Lazaro conflaretur invidia, hinc conjicere licet, quod Jovius Constantini legatus, ut hoc factum purgaret, ipsius Constantini voluntate commissum negare compulsus sit, uti rursus Zosimus initio libri vi narrat. Præterea quo tempore Lazarus Aquisium episcopatum suscepit, ex eadem conjectura colligere est. Ex ea enim consequens est, ut proxime post Vereniani et Didymii cædem, adeoque circa initia anni 409, solum episcopale conscenderit.

^a Garn. *afflictio*, Baron. et archetypo Vatic. renitentibus. Cum hunc Herotem insontem ac nullis insimulationibus obnoxium, a populo suo pulsum esse Prosper in Chronico tradat, facile intelligitur hoc unum illius crimen existitisse, quod illum Constantinus benevolentia sua prosecutus esset. Hinc et Constantio, qui Honorii imperatoris exercitibus præerat, post debellatum Constantinum, suspectus evasit, et Patroclo Constantii hujus amico patuit aditus, quo in Herotis locum invaderet, eumque, ne forte revocaretur, quantum in se erat, infamaret.

^b Pelagium videlicet, quem etiam Orosius *laicum cognominat*: quia nullum clericatus gradum suscepit. Monachi nomine donari solet in actis Palæstini concilii apud Augustinum lib. de gestis Pelagii c. 23 et 24. Falsi suspicionem, quæ Zosimo papæ de Herote et Lazaro inique injecta est, Orosius in Commonitorio aperte ab illis amovet, ubi ait: *In Palæstina debebat Pelagius. Inventi sunt a quibusdam religiosus episcopis* (Herote et Lazaro) *libri ejus, in quibus multa et varia adversus fidem catholicam conscripta esse videntur. Hi cum litteris in Africam patris et episcopis missi sunt, ubi tribus conciliis memorati lecti sunt libri. Qui enim ipsos Pelagii libros mittere curarunt, ex æquo et bono cum eo egisse,*

tamquam te ipsum (Matth. xix, 19). Qui magis alter alteri proximi sumus, quam omnes qui in Christo unum esse debemus? Non omnis qui aures vestras ventus ingreditur, nuntius est veri: ideoque animo præsule et in excubiis constituto semper opus est, ne totum famæ, totum testibus liceat. Recenseat sacras litteras et divina tabularia: maximam partem falsi testes occupavere, ubi sanctorum aut accusationem aut pericula reperimus: maximam dico, immo totam, cum in ipsum Dominum nostrum Salvatorem totius mundi hostiam et pontificem salutarem falsi testes insurrexerunt [Garn. insurrexerunt], qui se ejus blasphemiam audisse confingerent. *Æstimate quid jam possit præterire fallacia, quæ in Deum fidei, immo in ipsam fidem ac veritatem, perjurii impetum fecit.*

B 5. Hæc ideo scripsimus, ut de cætero, si qui absentes minusque noti de quolibet talia ex libidine mentientur, fixi sint pedes vestri adversus arietem fraudulentie. Unde et lucernam pedibus suis ac lumen semitis suis vir sanctus exorat (Psal. cxviii, 105): scilicet ne inter fallaces tenebras sint cæca nobis et errabunda vestigia. Et in Evangelio: *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi ab ipso audierit prius, et cognoverit* (Joan. vii, 51)? Etiam in veteri

non falsis litteris ipsum infamare voluisse convincuntur. Qui igitur Zosimo suggesserunt aliud, eos ipsi imposuisse perspicuum est.

^c Vocabulum tot supplemus ex ms. Vatic.

^d Non displicet verbum *protulerunt*, quod Garnierius hic de suo adjecit: sed alterum desideratur, quod supplere licet ex epistola quinque episcoporum apud Innocentium 28, n. 6, ubi legimus de iisdem adolescentibus dictum, *protulerunt eumdem librum, Pelagii esse dicentes*. Integer igitur erit locus, si post verbum *asserebatur*, adjecerimus, *Pelagii protulerunt*. Ex epistola autem proxime laudata liquet, 1° librum prolatum fuisse anonymum; 2° traditum fuisse Augustino, non Palæstinae synodo; 3° Pelagium noluisse eum suum fateri. Unde quinque episcopi in eadem epistola n. 7: *Si autem hunc esse suum librum negat*. Quod vero sub Innocentio suum negavit, hoc eum et sub Zosimo suum negasse minus mirum est.

^e Auctores *pravos* Herotem ac Lazarum, *leves* vero aut eosdem, aut Jacobum et Timasium propter adolescentiam vocat. Horum tamen adolescentia levitatis nihil habebat, sed plurimum candoris et ingenuitatis. Nil etiam in hac causa dubio rumori datum. Quam circumspicte cum Pelagio egerit Augustinus, epist. alias 10, nunc 186, n. 1, ipse explicat. *Nam cum hoc de illo* (scil. eum inimica et adversa Dei gratiæ sentire) *aliquamdiu fama jactaret; non utique, inquit, facile credendum fuit, solet quippe fama mentiri: sed propius ut crederemus accessit, quod librum quemdam ejus ea prorsus persuadere molientem... legimus traditum nobis a famulis Christi, qui eum talia docentem studiosissime audierant, fuerantque acceptati. Qua autem occasione Pelagii librum ab iis acceperit, epist. alias 252, nunc 179, ad Joannem Hieros. n. 2, sic enarrat: Quidam ex discipulis ejus adolescentes honestissime nati, et institutis liberalibus eruditi, spem quam habebant in sæculo ejus exhortatione dimiserunt, in quibus tamen cum apparuissent quædam sanæ doctrinæ adversantia... et admonitionibus nostris incipient emendari, dederunt mihi librum, quem ejusdem Pelagii esse dixerunt, rogantes ut ei potius responderem.*

^f In vulgatis, *cogitaverit*. Cum sacro textu præfæ-

Testamento : *Non a credes auditui vano, et non consenties cum iniquo fieri testis injustus (Exod. xxiii, sec. LXX).* Et ne forte multitudinē detrahentium ante examinationem iudicii crederetur, addit dicens, *Non eris cum pluribus in malitiā, et non accipies per eos peccatum (Ibid.).* Et iterum alibi: *Prius quam interrogas, ne vitaperes quemquam : et cum interrogaveris, corripere iuste (Eccli. xi, 7).* Et iterum : *Quæ viderint oculi tui loquere (Prov. xxv, 8 ; sec. LXX).* Et in Actibus Apostolorum adversus principes sacerdotum et seniores Judæorum postulantes absentis Pauli apostoli damnationem, justissimam sententiam gentilis Festus tribunus protulit, quam convenit etiam nos in facie credentium objicere ad verecundiam, dicens, *Non est consuetudo Romanis, damnare aliquem hominem prius, quam is qui accusatur, præsentibus habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina (Act. xxv, 16).* Si hanc igitur moderationem extra septum fidei nostræ positus tenuit contra sacerdotalem pudorem, b indigna omnino credulitas absentibus in absentes. Quotus enim quisque immunis invenietur a vulnere, si ad omnem ferientis ictum, credulum pectus aperitur.

6. Doceat nos terrena moderatio, quæ secularibus arbitrariis et causis primum de ipsis iudiciis eligendis repudiandisque sit, et quanta cunctatio; quot interpositæ dilationes; quoties inhibita comprehenditatio (V. Cod. Th. lib. ii, tit. 6 et 7): etiam sub ipso hinc certaminis ampliare iudicia c cum innocenti reo (Ibid. lib. ix, tit. 36). Confugitur ad C

rimus, cognoverit, præsertim consentiente libello fidei ad apostolicam sedem ab eis misso, qui Pelagii damnationi subscribere detrectabant. In eo illi quod subscriptionem suam negent, primum sic excusant: *Illud autem sanctitatem vestram specialiter admonemus, ne ad vestram reprehensionem factum putetis, quod sic absentium damnationem ob Dei timorem subscribere non audemus, docti per Scripturas humanam voluntatem præceptis Dei non debere præferri.* Tum ea omnia subiungunt sacrarum litterarum testimonia, quibus hic Zosimus ab absentibus iudicandis abstinendum esse demonstrat, atque in iis ponunt illud, nisi ab ipso audierit et cognoverit. Habetur hic libellus in appendice tom. x Augustini pag. 110 ad 115, ex eoque nonnulla, si tamen anterior est, in hanc epistolam a Zosimo translata opinamur.

a Editi credas... consentias. Vatic. ms., credis. consenties. Restituendum duximus cum prædicto libello credes... consenties.

b Ita emendavit Garner. quod apud Baron. offenderat ex archetypi fide sic editum, *inclinatio, credulitas de absentibus in absentes.* Correctionem ejus retinere licet, quoad certius quid eluceat.

c Pro particula cum, substituit Garn. verbum concessit, refragantē archetypo. Hic appellatur reus, qui accusatus vocatur in causam.

d Editi, et extramarina: corriguntur ex ms. Vatic. Hic respicere videtur Zosimus ad id Cod. Justin. lib. iii, tit. 41, leg. 1: *Si ex ea provincia, ubi lis agitur, persona, vel instrumenta poscantur, non amplius quam tres menses indulgeantur. Si vero ex continentibus provinciis, sex menses custodiri iustitiæ est: in TRANSMARINA autem dilatione novem menses custodiri oportebit.* Quæ lex a Diocletiano et Maximiano lata, postea ab Arcadio ibid. leg. 7, et Cod. Th. lib. ii,

mare et d transmarina documenta, ut fides quæ in præsentī plerumque arctioribus strangulatur angustis, saltem emittens veniat. Hæc omnia mentior, nisi in patrocinium tuendæ innocentæ reperta sint. Tolerabilius est enim innocentem quemlibet tardius inveniri, quam cito pro nocente damnari.

7. Grave fuit Lazaro et Heroti litterarum suarum pedissequus esse. An nesciebant, dilectionem vestram ad sedem apostolicam relaturam? Huc certo calumniæ compendio navigassent. Ubi de episcopatu e ambiendo agitur, maria terrasque lustrant, nec ulla suffragia prætermittunt. Ubi verò Innocentiūm fama percellitur, otiosi et delicati sive accuatorēs sive testes (in utroque enim fallentibus f nomen infame est), in cubilibus et lectulis suis litteris abutuntur; et totam Africam, universumque tranquillū catholicæ serenitatis innubitant ad libidines suas duæ pestes. Ante tribunal Christi omnes stabimus: nemo illic abesse poterit, nec Dominū, cujus immensitas omnibus locis ac rebus intervenit, declinare iudicium.

8. Si Deo nostro cordi fuit; propter oves perditas Verbum carnem fieri, et ex Domino formam servientis induere, ut diu interceptam redderet libertatem: sit vobis gaudium, eos quos falsi s iudices criminabantur, agnoscere a nostro corpore et catholica veritate nunquam fuisse divulsos. Certe hoc, quod b vestra expectatio desiderabat, eluxit, ut damnanda damnarent, et sequenda sequerentur. Si paterfamilias reditu filii gratulabatur, qui mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est (Lucæ xv, 32);

tit. 7, leg. 4, confirmata est.

e In vulgatis, *abdicaudo.* Rectius exemplar Vatic. *ambiendo.*

f Cod. Th. lib. xvi, tit. 2, leg. 41, exstat Honorii constitutio anno 412 consignata, in qua præmittitur, clericos non nisi apud episcopos accusari debere: ac deinde additur: *Si quis, sive ille sublimis honoris, sive ullius alterius dignitatis, circa huiusmodi personas (hoc est episcopum, presbyterum aliove clericos) non probanda detulerit, auctoritate huius sanctionis intelligat se iacturæ famæ proprie subiacere.* Quam legem Jac. Gothofredus latam putat occasione inordinatæ accusationis et injuriæ abdicationis Heroti, quod cum insons esset, sublimis viri Constantii auctoritate et populari commotione ab ecclesia sua pulsus sit. Sed huic eruditi viri conjecturæ locum non permittit sive hæc, sive superior epistola. Aliter enim in illis de Herote anno 417 locutus esset Zosimus, si innocentiam illius ab anno 412 Honorius imperator publico testimonio comprobasset. Vide Cod. Th. lib. ix, tit. 39. Ideo vero Heros et Lazarus nunc a Zosimo representantur ut *otiosi et delicati*, atque *in cubilibus et lectulis iacentes*, quia absentiam suam, ut Augustinus lib. de gestis Pelagii cap. 35, n. 62, loquitur, *de ægritudine unius eorum excusabant.* Et hanc quidem excusationem in eodem libro cap. 4, n. 2, idem Doctor veram ac legitimam probat his verbis: *Propter gravem, sicut postea probabilis compertimus, unius eorum ægritudinem, præsentibus esse minime potuerunt.* Eandem vero commentitiam nonnulli Zosimo persuaserant.

g Si Heros et Lazarus hic notentur, non iudices, sed testes hic legendum est.

h Editi, *nostra.* Concinnius ms. *vestra.*

et iubebat in usum ejus stolam mundam, hoc est A insigne candidæ mentis afferri, et vitulum saginatum; quantum hæc uberior exultatio est fidei, non mortuos esse, nec periisse, de quibus falsa vulgata sunt? Misimus igitur ad dilectionem vestram exemplaria scripturarum, quas Pelagius misit: quarum lectionem non ambigimus parituram esse vobis in Domino de absoluta ejus fide lætitiâ. Data xi kal. Octobris ^a (Septemb. 21).

EPISTOLA ^b IV.

De ^c Urso et Tuentio episcopis illicite ordinatis, ut nusquam in Ecclesiæ communione suscipiantur.

ZOSIMUS AURELIO et universis episcopis per Africam constitutis, universis episcopis per Gallias ^e et septem provincias constitutis, universis episcopis B per Hispaniam constitutis, ^d a pari.

1. Cum adversus statuta patrum venit, non tantum illorum prudentiæ atque sententiæ, qui in ævum victura sanxerunt, sed ipsi quodam modo fidei et catholicæ disciplinæ irrogatur injuria. Quid enim tam sanctum atque venerabile est, quam

^a Consules, qui hic desiderantur, facile suppleantur ex epistola superiori. Neque enim obscurum est hanc proxime post scriptam esse. Forte etiam utraque simul eidem Basilisco subdiacono deferenda tradita est.

^b Ex iis est, quas in Arelatensi codice, unde a Baronio primum in lucem emissæ sunt, et in altero C Colbertino asservari monuimus. De iis quæ in illa disseruntur, ut æquius quisque dijudicare valeat; recolendum quod Prosper in Chronico, Herotem insontem ab Arelatensi populo pulsum, inque locum ejus Patroclum Constantii amicem et familiarem subrogatum esse præfatus, adjungit: *Quæ res inter episcopos regionis illius magnarum discordiarum causa fuit.* Hæc quippe discordiarum causa fuit, dum hinc Patroclus Constantii gratia et Zosimi fide abusus Herotem variis modis infamaret, illinc vero episcopi regionis illius, qui Herotem penitus noverant, eundem ut nullius criminis reum defenderent.

^c In ms. Colb. desideratur conjunctio et, quæ habetur etiam in inscriptione superioris epistolæ f.

^d Istud a pari, in subsequentibus summorum pontificum epistolis frequens, nunc primum occurrit.

^e Ordinavit Proculus Massiliensium episcopus, allecto sibi collega Lazaro Aquensi, Ursum ac Tuentium episcopos, apud Citharistam, opinor, et Gargarium, quæ parochiæ erant episcopi Arelatensis. Has ordinationes Zosimus encyclica epistola multis nominibus redarguit. Primum, quod ordinati sint homines jam ante damnati, quos ordinari nefas erat. Deinde quod prætermissis metropolitanis Arelatensibus ordinati sint, quod provinciales episcopi adsciti non fuerint, quod Lazarus ex alia provincia evocatus, quod aliena loca usurpata, quod denique legitimus ordinationum dies non observatus. Tuentium itaque et Ursum, ut ejectos ab Ecclesia, nusquam ad communionem suscipiendos significat.

^f Eadem de Lazaro leguntur in altera Zosimi epistola, quam per hosce dies ad Africanos episcopos de Pelagio ac pro Pelagio scripsit: quam cum altera pro Cælestio item scripta primum in lucem protulit, annalibusque suis inseruit Card. Baronius. Et quamquam in actis synodi Taurinensis nullum hodie Briccianæ istius accusationis sit vestigium, nullam tamen ibi fuisse non dixerim. Sed quod Lazarum hoc loco, et in altera illa epistola cum Lazaro Herotem, episcopum Arelatensem, virum, ut Prosper in Chronico testa-

penitus non exorbitare ab itinere majorum, quorum canonica statuta veluti quædam fundamenta sunt ferendis fidei ^e jacta ponderibus? Sed nihil minus ab Urso et Tuentio, quorum unus assidua sedis hujus medicina curatus, ad emendati erroris pervenire non potuit sanitatem; alter vero ante aliquot annos objecta criminatione submotus, sicut civium scripta testantur vel ingesta [*Forte, ut gosta*] docuerunt, etiam ab eo ipso gradum summi sacerdotis accepit, a quo fuerat ante damnatus. Cæcus error in utroque, ^f ut quod est potissimum in omnibus, nec velit aliorum de Tuentio, nec suam de Urso tenere sententiam.

2. Sed fac ut honesti mores hominibus essent et probata suffragia: quid illud, quod prætermissis B fratre nostro Patroclo metropolitano episcopo Arelatensium civitatis, sine cujus auctoritate, juxta majorum canones, nulla penitus potuit ordinatio celebrari, tumultuose et turbide indebitis sacerdotia impinguntur? Nec saltem comprovinciales episcopi corrogantur, ut error velamento aliquo tegeretur: sed ^g Lazarus, dudum in Taurinensi concilio gravis-

Hæc locutione intelliguntur plura paria ac similia ejusdem epistolæ exempla, quæ seorsum singulis, seu provinciis aut ecclesiis seu viris in inscriptione prænominatis tradebant.

^e Colb. ms. *fidei apta ponderibus. Sed nihil mirum ab.* Post verba, *nihil minus*, supple *præstitum aut aliud hujusmodi.* Tuentium Priscillianæ superstitionis labe contaminatum fuisse infra n. 3 narratur.

^f Baron. cum ms. Arel. *Et quod: ac mox, nec vellem, ubi in ms. Colb., nec vitem, pro nec velle.* Legere liceret, et quod... nec velle. Is a quo Ursus prius damnatus, post ordinatus fuerit, ex subjectis intelligitur; scilicet Proculus Massiliensis episcopus, qui, ut ex Taurinensi concilii canone ¹ discimus, sacerdotum secundæ provinciæ Narbonensis ordinationes sibi vindicabat. Verum Ursus, quem idem Taurinense concilium can. 3, in *usurpatione quadam de ordinatione in invidiam vocatum* memorat, cum Urso, de quo hic agitur, non est confundendus. Ille enim Ursus jam episcopus erat, nec fuit a suo gradu submotus: at de Urso hic sermo est, qui Proculi sententia submotus fuerat, antequam episcopalem dignitatem consequeretur.

tur, sanctum et insontem, tam acerba tradidit Zosimus; vereor ne Cælestii dolo et fraude illi persuasum sit. Qui cum ægre ferret suam ac Pelagii hæresim ab his maximo duobus Gallicanis episcopis deprehensam, eorumque judicio et litteris, quæ passim proferebantur, divulgatam, omni ope adaitendum putavit, ut illorum fidem atque famam apud Zosimum in suspicionem vocaret. Nec mirum de aliis fallere potuisse, qui de reipso calide imposuerat, ut catholicus a Zosimo crederetur. Quod enim viro docto nuper in mentem venit, duas illas Zosimi epistolas, ne fucum illi factum concederet, falsi damnare, mihi certe probari non potest: nec S. Augustino, ni fallor, aut Facundo Hermianensi probare tur. Enimvero quænam alia est epistola Zosimi, in qua libellum Cælestii catholicum dixerit, ut narrat Augustinus lib. ii contra epistolas Pelagianorum c. 3, si hæc non est, quam priore loco edidit Baronius? aut quænam alia, in qua de damnato Cælestio, ut scribit Facundus, damnet Africanos, si eam negamus, quæ posterior est apud Baronium? Sed præstat integrum Facundi locum audire, libro vii de Tribus capitulis ad Justinianum: *Inventent, inquit, postremo, beatum quoque Zosimum apostolicæ sedis*

simorum episcoporum sententiis pro calumniatore A damnatus, cum Britii innocentis episcopi vitam falsis objectionibus appetisset, post vero indebitum ab eodem Proculo, qui inter cæteros ^a in synodo damnationis ejus assederat, sacerdotium consecutus ^b, a quo se ipse vitæ suæ conscientia, datis litteris in abdicationem sui, sponte submovit. Re vera incongruum fuit, ut ^c illicitum sacerdotio, omisso metropolitano, sua confessione spoliatus, sacerdotem pariter ordinaret. Et ne nihil non intempestive fieret, ne dies quidem legitimus ^d ordinationis adsciscitur: scilicet ut quibus cuncta deerant, etiam legitimum tempus deesset. Quid his tot tantisque improba usurpatione posthabitis addi potest, nisi illud extremum, quod totum transcendit errorem, ut ^e territorii indebitis, ad Arelatensium civitatem antiquitus pertinentibus, locarentur? Unum vitium si in causis talibus evenisset, apostolicæ sedis auctoritas etiam cætera destruxisset. Hic multa concurrunt, improborum et damnatorum ordinatio, prætermissio metropolitani, necnon et provincialium sacerdotum, locorumque alienorum impudentissima usurpatio, nec saltem diei custodita solemnitas, et Lazarus in consortio illicitæ ordinationis adscitus. Hæc omnia apud nos gestis testimoniisque discussa sunt.

^aBaron. cum ms. Arel., *synodo, sine præpositione in. Qui Floriacensem adornavit bibliothecam, hic legit, damnationis ejus consenserat.* Propius a nostra lectione abesset *assenserat.* Quamquam in superiori epistola 3, n. 3, Proculus non tantum ut Lazari damnationi consentiens, sed etiam ut iudex, a quo ille sententiam exceperit, exhibetur.

^bBaron. hic addidit verbum *est*, quod melius abest ab aliis libris. Sic quippe intelligendus hic locus, quasi superius legeretur, *Nec saltem provinciales episcopi corrogantur . . . sed corrogatur Lazarus*, etc. Hinc duo colligere est: primum Ursi ordinationem postquam ab Aquensium ecclesia Lazarus submotus est, adeoque postquam Constantinus deletus ac necatus fuit, hoc est post annum 411 contigisse; alterum, etiam post id temporis Lazarum a Proculo velut episcopum fuisse habitum. Ipsum etiam longe post Marius Mercator, Augustinus, et Carthagenensis concilii patres, ut vidimus, episcopum nominare non cessant.

^cCodex Colb., *illicitus*, mox vero Baron. cum Arel., *spoliatus*: mendose. Nitida erit lectio in hunc modum constructa: *ut sua confessione spoliatus sacerdotio, illicitum sacerdotem pariter ordinaret.*

^dLegitimum ordinationis diem neglectum dixisse contentus Zosimus, quis ille sit tacet, quia eum usu omnibus notum ponit. Eadem ratione et Symmachus Urbis præfectus in relatione ad Honorium de Fulalio post mortem Zosimi in locum ejus successore apud Baronium ad ann. 418 loquitur: *Cum vir sanctus Fulalio ad ecclesiam Lateranensem de exsequiis prioris episcopi a populo et clericis fuisset adductus, ibi per biduum. . . remoratus est, ut exspectaretur dies consecutus, quo posset solemniter ordinari.* Unum autem Dominicum diem sacris ordinationibus per canones

antistitem, contra sancti Innocentii decessoris sui sententiam, qui primus Pelagianam hæresim condemnavit, fidem ipsius Pelagii, ejusque complicitis Cælestii, quem in Ecclesia Carthagenensi convictum atque appellentem apostolicam sedem, et ipse gestis discusserat, tamquam veram et catholicam laudantem, insuper et Africonos culpantem episcopos, quod ab illis hæretici crederentur, cum, necdum ipsi Africanis episcopos dolos eorum multo

3. Atque utinam in Tuentio prævi tantum mores, non etiam Priscilliana superstitione patuisset! quæ sedis hujus dudum humanitas et misericordia in hoc illi consulere voluit, ut emendatior de cætero permaneret. Quod beneficium sibi pene præter exemplum præstitum si diligentius observare voluisset, erroris illum auteacti oportuit penitere, non ita præcipiti impetu ad sacerdotium festinare, ut nec diei veterem solemnitatem, quæ præcipue custodienda fuerat, observaret, nec indebito loco crederet abstinendum.

4. Qua de re ad sanctitatem vestram et per totum orbem, ubicumque et in quacumque terrarum sonus catholicæ religionis exit, scripta direximus, fratres charissimi, ne Tuentium et Ursum in communione B Ecclesiæ, in quocumque ecclesiastico gradu a qua in totum anathemati sunt, suscipiendos esse ducatis. Dicuntur enim circulatorum esse, quod nos ex sententiis agnovimus in eorum damnatione sacerdotali auctoritate prolatis, quas in diversis regionibus exceperunt. Removendæ sunt a sancto corpore putridæ carnes, et a massa sanctificationis acidum execrandumque fermentum. De quibus plura scribere pudoris fuit, cum illis pudori non sit tanta fecisse. ^e

5. Jussimus autem præcipuam, sicuti semper habet Patrum traditionem consecratum fuisse Leo epist. 5 c. 6, epist. 9 n. 11, et epist. 11 asserit. Ab hac tamen lege nonnumquam discessum esse probat Tillemontius vel exemplis sanctorum Martini atque Chrysostomi, quorum primum feria tertia vel quarta, alterum feria sexta ordinatum notat. Cyrillum quoque anno 412 Octobris 18 die, feria sexta, episcopum Alexandrinum creatum ferunt. Præterea Nestorius feria tertia consecratus est, si Socratis lib. vii, c. 12, eum anno 412, Aprilis 10 die, inauguratum asserentis vera sit narratio. Sed Liberatus, cap. 4, eundem Aprilis 4 die, quæ in dominicam incidebat, ordinatum tradit. Observat eruditus Renaudotius histor. patriarch. Alexandr. Jacobit. pag. 177, cum Georgium quemdam ex eunte sæculo vii die non dominico ordinandum in ecclesiam introducere pararent, Marcum archidiaconum eis intercessisse, ac negasse, *id moris esse aut ecclesiasticæ disciplinæ, ut episcopulis ordinatio alio die quam dominico fieret*; arguitque erroris Elmacinum, qui hunc morem apud Jacobitis receptum, scilicet *ut Patriarcha non nisi die dominico ordinaretur*, ad Iacobi post prædictam Marci intercessionem ordinati decretum refert.

^eBaron. ex fide ms. Arel., *territoria indebita . . . D locentur.* Ista autem aliena et indebita territoria, in quibus Ursum ac Tuentium a Proculo episcopos constitutos fuisse Zosimus hic queritur, nonnulli epistola 1, c. 3, fulii paræcias Citharistam et Gaugarium interpretantur.

^fHuic communionem cum episcopali dignitate postmodum redditam fui: se necesse est, si, quod eruditii multi putant, is ipse est Tuentius, ad cujus scripta Cælestinus epist. 20, n. 2, responsa dedisse se commemorat.

^gIn mss. tota hic subnectuntur superioris epi tamen manifestius detegentibus, memoratos Pelagium et Cælestium putaret orthodoxos. Et tamen nec Athanasium et Damasum, nec illos Palæstinos episcopos (de his omnibus jam dixerat), et Zosimum, hæreticos credit Ecclesia, quia de hæreticis bene senserunt; sed potius pro merito suæ fidei catholicos iudicat et honorat; quoniam non debet crimini deputari simplicium non intellecta versutia malignorum.

buit metropolitanus episcopus Arelatensium (et cætera ut in epistola 1, capite 2).

6. Omnes sane admonemus, ut quique snibus suis contenti sint: nam barbara et impia ista confusio est, aliena præsumere. De qua re ne ad nos, et reliquum capituli 3 mox dicte epistolæ. Data sub die x kalendas Octobris (Anno 417, Septemb. 22) Honorio augusto xi et a Constantio ii consulibus.

EPISTOLA V^b.

Ut metropolitanus Arelatensis in provincia Viennensi et in utraque Narbonensi ordinandorum episcoporum habeat potestatem

ZOSIMUS episcopis provinciæ Viennensis et Narbonensis secundæ, a pari.

^a Multa contra veterem formam Proculus usurpasse detectus est in ordinationibus nonnullorum indebite celebrandis, quas proxime numerosa ^c cognitione discussimus: licet ipse diu exspectatus, fastidiose ferens sibi inducias attributas, convenire dissimulet. Attamen illa præsumptio nos admodum movit, quod in synodo Taurinensi, cum longe aliud ageretur, in apostolicæ sedis injuriam subripiendum putavit, ut sibi concilii illius emendicata præstaret obrepto ordinandorum sacerdotum veluti metropolitanano in Narbonensi secunda provincia ^d potestatem (Taurin. concil. c. 1 et 2). Et ne solus, impudenter indebita po-

læ 1, capita 2 et 3, scilicet a verbis *Jussimus autem præcipue*, ad consularem usque notam. Neque ab alio, nisi ab ipso met Zosimo, addita existimamus: adeo ut encyclicæ hujus epistolæ occasione ansam arripuerit, unde privilegium, quod ante menses aliquot Arelatensi antistiti concesserat, omnibus notum faceret.

^a Mss., Constantio (non addito ii) cons.

^b Et hanc epistolam laudatis mss. Arel. et Colb. debemus.

^c Hoc est, in frequenti cætu et cum numerosis cognitoribus.

^d Proculus quidem in Taurinensi concilio sese ut Narbonensi ii provinciæ metropolitanum jactavit, eoque nomine duo petiit: ut nimirum et primatus honore, et episcopos in illa provincia ordinandi potestate gauderet. Utrumque rursus hoc duplici titulo sibi vindicavit; quia videlicet hujus provinciæ aut parochiæ suæ essent, aut episcopi a se fuissent ordinati. At can. 1, id judicatum est a sancta synodo contemplatione pacis atque concordiæ, ut non tam civitati ejus, quæ in altera provincia sita est . . . quam ipsi potissimum deferretur, ut tamquam pater filiis honore primatis adsisteret. Quo in loco concilii hujus patres eum provinciæ secundæ Narbonensis metropolitanum aperte inficiantur, ac negata ei episcopos ordinandi potestate, ipsi, non ipsius civitati, primatus honorem deferre satis habent, et in iis quidem

¹ Rescindit privilegium, quod Proculus Massiliensis episcopus perperam a synodo Taurinensi expresserat, ut episcopos in Narbonensi ii, velut metropolitanum ordinaret. Simplicium etiam Viennensem perstringit, quod Viennensis provinciæ ordinationes ambiat: statuitque, ut metropolitanus Arelatensis, priscam, ut ait, jam inde a S. Trophimo in utraque Narbonensi et Viennensi ordinandorum episcoporum auctoritatem possideat.

² Paulinus presbyter apud Gregorium Turon. lib. ii Hist. c. 12. Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdegalæ, vel Diogenianum

A stulando, huic sedi videretur intulisse convicium, socium sibi ^a Simplicium Viennensis civitatis ascivit, qui non dissimili impudentia postularet, ut sibi quoque in Viennensium provincia creandorum sacerdotum permitteretur arbitrium. Indecens ausus, et in ipso vestibulo resecandus, hoc ab episcopis ob certas causas concilium agitantibus extorquere, quod contra statuta patrum et sancti Trophimi reverentiam, qui primus metropolitanus Arelatensis civitatis ex hac sede directus est, concedere, vel mutare ne hujus quidem sedis possit auctoritas. Apud nos enim (25, quæst. 1, c. 7; lvo p. 1v, c. 226) inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cui decreta Patrum sanxere reverentiam. Et quia redire in ordinem suum intermissa præcipimus, ^e fratres charissimi, metropolitanus Arelatensis civitatis episcopus jam inde a Trophimo ordinationis seriem temporibus roboratam inviolabili in utraque Narbonensi et Viennensi auctoritate possideat. Data iii kalendas Octobris, Honorio augusto xi et Constantio ii consulibus.

EPISTOLA VI^f.

Hilarius nullo niti jure ad ordinandos in prima³ Narbonensi episcopos, ac ne quid inde sibi usurpet.

ZOSIMUS HILARIO episcopo Narbonensis primæ provinciæ.

1. Mirati admodum sumus, dum nobis studiosius

ecclesiis, quas vel suas parochias, vel (quibus) suos discipulos fuisse ordinaros constiterit.

^o Verba, fratres charissimi, a Sirm. et Lab. ommissa, ex Baron. et mss. revocantur. Illic Zosimum inter et Taurinense concilium quædam deprehenditur sententiarum pugna: sed in hoc tamen eorum est consensus, quod illæsa et inconcussa patrum statuta pariter velint. Taurinense quippe concilium, Arelatensi et Viennensi antistitibus de primatu inter se contententibus can. 2 hoc decrevit, ut qui ex eis approbaverit suam civitatem esse metropolim, is totius provinciæ honorem primatus habeat, et ipse Juxta canonum præceptum ordinationum habeat potestatem. Nec minorem majorum statutus reverentiam Zosimus profitetur. Utri vero, Zosimone an concilio Taurinensi, in judicio quod de hac causa tulerunt, obreptum sit? Ut canonica esset Zosimi sententia, cum episcopo Arelatensi non modo Massiliensis, sed et Viennensis vocandi erant. Cum Arelatensi tamen solus Massiliensis vocatus et exspectatus hic memoratur. Contra in Taurinensi concilio Massiliensis, Viennensis atque Arelatensis auditi sunt. Quamquam Zosimus in epistola sequenti nihil a se novi episcopo Arelatensi, nihil quod non prisca jam consuetudine obtineat, concedi non semel affirmat.

^f Hanc epistolam ex iisdem exemplaribus, ex quibus superiore, habemus. Præterea in pervetusto Regio asservatur.

Albigæ, vel Dynamium Engolismæ, vel venerandum Arvernus, vel Aethium Cadurcis, vel nunc Pegasus Petrocoris, utcumque se habent sæculi mala, videbis profecto dignissimos totius fidei religionisque custodes.

³ Exceptioni quam Hilarius objecerat, in aliena provincia ab alio non debere fieri episcopos, opponit antiquam consuetudinem episcoporum Arelatensium, qui non solum in Viennensi provincia, sed per duas etiam Narboneenses, episcopos ordinare soleant. Quocirca inhibet, ne ea potestate in Narbonensi i utatur, quam subreptie a sede apostolica obtinuerat. Si secus faxit, non solum episcopatus

requerentibus relatio tua de ordinandis in provincia Narbonensi prima sacerdotibus legeretur, quod dum assertioni et desideriis tuis cupis esse consultum, prætermittenda veri fide, relationem tuam sub honestatis specie colorasti, asserens in aliena provincia ab alio non debere fieri sacerdotes: cum utique debueris, non quid tibi rectum videretur, sed quid haberis antiqua consuetudo, suggerere. Ideoque vacuato eo quod obtinuisse a sede apostolica subreptitie comprobaris, quia satis constitit Arelatensis ecclesie sacerdoti prisca id institutione concessum, ut non solum in provincia Viennensi, sed etiam per duas Narbonenses, episcopos faciat. Nam sanctæ memoriæ Trophimus sacerdos, quondam ad Arelatensem urbem ab apostolica sede transmissus, ad illas regiones et tanti nominis reverentiam primus exhibuit, et in alias non immerito ea quam acceperat auctoritate transfudit; adque hanc ordinandi consuetudinem, et pontificatum loci illius quem obtinuerat primus et justus, custoditum usque in proximum tempus, gestis apud nos habitis, multorum consacerdotum testimoniis approbatur.

2. Ergo licet sola, quæ in sede apostolica habita sunt, potuissent gesta sufficere; tamen etiam hæc te auctoritate constringimus, ut præsumptioni tuæ, quam extulisse contra veterem consuetudinem videbaris, modum noveris justæ præscriptionis indictum, neque æstimes tibi ulterius pontificatum de ordinandis sacerdotibus vindicandum: cum hoc videas Arelatensis episcopo civitatis et per apostolicam sedem, et per sancti Trophimi reverentiam, et per veterem consuetudinem, et nostra recenti evidentissima defi-

^a Sirm. et Lab. cum ms. Reg., in alias. Magis placeat cum Baron. et ms. Arel., in alias, supple regiones: quia nimirum postquam Trophimus Arelatum directus est, ex ejus fonte totæ Gallie fidei rivulus accepit, ut in epistola 1, c. 3, ipse Zosimus loquitur; et episcopos ordinando, in alias etiam regiones nominis hujus honorem transfudit.

^b In Regio ms., approbatum. Quæ lectio si placet, mutanda superior interpunctio, ac retinendum in alias, scilicet successores.

^c Reg. ms., per prescriptionis.

^d Ita codex Reg.; alii vero, non posse. Nicæni concilii canone 6 sancitur: Si quis præter voluntatem et conscientiam metropolitani episcopi fuerit ordinatus, hunc concilium magnum et sanctum censuit non debere esse episcopum.

^e Sirm. et Lab., sub die III; Baron. sub die V corriguntur ex mss. Reg. et Arel.

^f Ex tribus mss. in superiori epistola memoratis descripta est.

^g Baron. et Sirm. hic addunt loca: quæ vox a mss. abest, satisque intelligitur etiam tacita. Superior epistola v nomine scriptorum per terrarum di-

honorem non habituros quos ordinavit, sed ipsum etiam catholica communione cariturum. Contra hoc Zosimi interdictum, facit epistola secunda Bonifacii ad Hilarium eundem.

^h Damnatum ex auctoritate Romæ a Zosimo Proculum fuisse, litteras etiam encyclicas de ejus damnatione scriptas, hæc epistola testatur. Confirmat autem Patroclo privilegium formatarum, et metropolitani in Narbonensi II dignitatem, in quam Proculus irrepserat, tum deinde ordinationes episcopo-

rum ne per saltum fiant edicit in posterum.
ⁱ In sacris ordinationibus duo inter cætera semper spectavit Ecclesia. Unum, ut gradatim fierent per singulos gradus ordinum: ita ut non ante quisquam ad superiorem ascenderet, quam inferiores suscepisset. Quod qui non servabat, verbi gratia qui ex subdiacono repente, prætermisso diaconatu, presbyter fiebat, per saltum promoveri dicebatur. Alterum, ut justa quisque ac legitima in singulis gradibus stipendia explet, præfixaque singulis tempora

nitioe deferri. Si quid contra hæc, frater charissime, quæ a nobis sunt sub Dei judicio statuta, tentaveris: non solum quos faciendos credideris, episcopatum obtinere non possint, sed etiam ipse catholica communione discretus, sero de illicitis præsumptionibus ingemiscas. Data ^o vi kalendas Octobris (Anno 417, Septem. 26) Honorio augusto XI et Constantio II consulibus.

EPISTOLA ^f VII.

Metropolitani dignitas a Proculo usurpata, Patroclo asseritur. Ipsius est cuius de Gallie clero formatas dare. Ordinationes præcipites ac per saltum vetantur.
ZOSIMUS PATROCLO episcopo Arelatensi.

1. Quid de Proculi damnatione censuerim, tenet conscientia tua, cum meo interesset examini: nec te gestorum nostrorum auctoritas latet vel scriptorum quæ de ipsius damnatione per terrarum diversa direximus. Unde metropolitani in te dignitatem atque personam etiam apostolicæ sedis auctoritate considera: in quem furtive locum per indebita synodo Proculus usurpatum irrepserat. Quicumque igitur ex Gallicanis unde vel regionibus veniunt sub quovis ecclesiastico nomine vel gradu, formatas per te communiti ad nos mittendas esse cognoscant: alloquin sibi imputabunt, si ineffaciter, hac solemnitate postposita, te inconsulto ad nos venire tentaverint: quod ab episcopis usque ad ultimum ecclesiasticorum gradum observari conveniet, frater charissime.

2. Et quia nonnulli ex quacumque militia se ad Ecclesiam conferentes (V. epist. 9, n. 1), statim saltu quodam summam locum religionis affectant,

versa directorum hic memoratur. Mox in Reg. ms., apost. sedis auctoritatem.

^b Editi, pro indebita synodo: corriguntur ope mss. Colb. in quibus exstat quidem tantum, per indebita synodo: sed præpositionem a, propter antecedentem vocem in a desinentem, librariis excidisse nihil novum. Hoc sibi vult, Proculum synodi auctoritate locum metropolitani per indebita territoria sibi usurpasse. Superius epist. 4, n. 2, Zosimum audivimus cum eodem Proculo expostulantem, quod Tuentium et Ursum territorii indebitis, hoc est ad se non pertinentibus, locasset. Non displicet quod in ms. Reg., per indebitam synodum: quatenus prædictam potestatem Proculus in synodo Taurinensi, cum longe aliud ageretur (adeoque furtive) subripiendam putavit, ut epist. 5, n. 4, legitur.

^c Verba ad nos, in vulgatis omissa, ex mss. restituntur.

^d Sic mss. At editi, ecclesiasticum. Vide annotata in epistolam 2. Mox Reg. ms., fratres charissimi, quod ad eos referri potest, in quorum notitiam vult Zosimus hanc epistolam pervenire.

qui gradatim per ecclesiastica stipendia venientibus explorata ^a solēt discutione differri: idcirco quoniam in nonnullis factum infirmare non possumus, si qui jam ordinati sunt, in eo gradu, ad quem saltu subito pervenerunt, perdurare debebunt. Si enim Apostolus neophytum sacerdotio non statim cumulari jubet (I *Tim.* iii, 6), et hoc idem canonum statuta sanxerunt (*Nicæn. can.* 2); hoc addimus nostra sententia, ut quisquis de cætero ^b vel summo sacerdotio, vel presbyterii gradu vel diaconatus crediderit cumulandum, sciat et se gradus sui subire jacturam, nec in illum validura esse quæ contulit: ut saltem ab ordinatione præcipiti metus i te summoveat, quos examinata discussio coercere debuisset. Scripta nostra in omnium facies notitiam pervenire; ut ne hoc quidem ipsum tibi, quod omnibus interdictum est, licere cognoscas. Data ^c vi kalendas Octobris (*Die 29 Sept. a. n. 417*) Honorio xi et Constantio ii consulis.

EPISTOLA VIII.

SEU LIBELLUS PAULINI DIACONI ADVERSUS CŒLESTIUM ZOSIMO EPISCOPO DATUS.

Quod Zosimus Cælestii hæresim condemnarit, ejusdemque adversum se calumniam respuerit, ac demum suam ipsius approbarit fidem, gratulatur; et cur Romam non adeat, exponit.

(Hanc epistolam legere est inter opera Paulini, ubi eam videsis infra.)

EPISTOLA IX ^a.

1. Quod monachi vel laici nisi per gradus ecclesiasticos non debeant ad summum sacerdotium pervenire. —

^a Baron. cum ms. Arel., solent.

^b Supple. neophytum, seu ex quacumque militiæ se ad Ecclesiam conferentem.

^c Arel. ms., *Data kal. Octob. Honorio 1, etc.*, mendo-e. Editi, *Dat. in kal. Reg. ms.* sequuntur.

^d Antiquæ collectiones, Isidori Mercatoris, Hispana, Hadriani i, Dionysii Exigui, Codicis a Quesnello editi, necnon alia in exemplari Colb. majusculis litteris Langobardicis exarato, et plures Gallicanæ in veterrimo Corbeiensi codice, in Fossatensi, etc., asservatæ, epistolam hanc exhibent. Ejus in fronte præmittimus titulos, quos Dionysius Exiguus adornavit, atque ex eo Hispanæ collectionis auctor et Isidorus pro more mutuati sunt. Horum loco hos præ se fert laudatus codex Corbeiensis: I. *Ut ne quis penitus contra Patrum præcepta sacerdos Ecclesiæ ordinetur.* II. *Talibus ordinationibus obsisti debere.* III. *De ordinationibus clericorum, qualiter ad pontificatus honorem debeant pervenire.* IV. *Singulis gradibus* (supple quæ) *debeant observare.* V. *De dignis et pœnitentibus.* Brevior est epistolæ hujus in Colbertino Codicis a Quesn. editi exemplari summa, in generali quidem Indice, *De monachis et laicis ad gradus ecclesiasticos accedere cupientibus*; in ipsius autem epistolæ fronte, *Quomodo ordinantur episcopi, presbyteri, diaconi, subdiaconi, exorcisti, lectores, quantos annos nunc per unumquemque gradum ascendant.* Postremam hanc summam etiam Regius alias S. Petri Pictavensis codex præfert. Aliis autem in mss. nulla est.

^e Ita sinceriores mss. At editi post Dionys., Zosi-

observaret. De quibus Zosimus idem scribit in epistola ad Hesychium Salonitanum. Quod si quando contrahi hæc temporum spatia necessitas cogeret: prius tamen illud, ut ordines gradatim inirent, religiose semper tenuerunt. Ut de sancto Ambrosio,

II. *Quod si quis interdicta despererit, gradus superioris periculo subjacebit.* — III. *Quæ in singulis cleri gradibus tempora sint præfixa.*

ZOSIMUS ^e HESYCHIO episcopo Salonitano.

CAP. I. — 1. Exigit dilectio tua præceptum apostolicæ sedis, in quo Patrum decreta consentiunt, et significas nonnullos ex monachorum ^f populari cœtu, quorum solitudo quavis frequentia major est, sed et laicos ad sacerdotium festinare. Hoc autem (*Ivo p. 5, c. 102*) specialiter et sub prædecessoribus nostris, et nuper a nobis interdictum constat, litteris ad Gallias Hispaniasque ^g transmissis, in quibus regionibus familiaris est ista præsumptio, quamvis nec Africa super hac admonitione nostra habeatur aliena, ne quis (*Dist. 36, c. 2, et dist. 59, c. 1*) penitus contra patrum præcepta, qui ecclesiasticis disciplinis per ordinem non fuisset imbutus, et temporis approbatione divinis stipendiis eruditus, nequaquam ad summum Ecclesiæ sacerdotium aspirare præsumeret: et non solum in eo ambitio inefficax haberetur, verum etiam in ^h ordinatores ejus, ut carerent eo ordine, quem sine ordine contra præcepta Patrum crediderant præsumendum. Unde miramur ad dilectionem tuam statuta apostolicæ sedis non fuisse perlata. Laudamus igitur constantiam propositi tui, frater charissime, nec aliud de pontificii tui veteris censura auctoritatis genus expectandum fuit, quam ut talibus ambitionibus, pro præceptis Patrum, in procinctu fidei constitutus occurreres.

2. Igitur si quid auctoritati tuæ, quod nos non opinamur, æstimas defuisse, supplemus. ⁱ Obsiste

C *mus episcopus urbis Romæ Hesychio episcopo Salonitano, quibus in coll. Hispan., et Isid. additur salutem*

^f Apud Dion. et Isid. necnon in edit. Merl. Crab. et Rom. deest populari; quæ vox e quatuor mss. Colb. necnon Regio, Pith. et Corb. revocatur. Quid sibi velit, intelligitur ex his num. 3, *Popularitas etiam his locis, ubi solitudo est, talium reperitur.*

^g In Corb. ms. ac duobus Colb. desideratur *transmissis*, pro quo in alio Colb. exstat *datis*. Antea prædictus codex Corb. *antecessoribus*, alii duo *prodecesoribus*, item duo alii, *decessoribus*. Nullas habemus Zosimi ad Gallos Hispanosque litteras, in quibus de re quesita quidquam speciale decernatur: nisi forte superiorem epistolam 7 indicet, quam etsi Patroclo uni inscriptam, ipsius tamen opera in omnium notitiam pervenire voluit. Porro in hac epistola n. 2 vetat, ne quis præcipiti saltu ad illum clericatus gradum promoveatur, eadem, qua et hic, adversus ordinatum et ordinantem indicta pœna.

D ^h Taurinense concilium canone 3 cuius titulus est, *De ordinationibus illicitis contra statuta Patrum*, uti jam observavimus, mitiori pœna ordinatores multarat. Zosimo autem concinit Cœlestinus epist. 4, n. 5. Ab utriusque severitate erga eodem ordinatores nonnihil remittitur, et ad concilii Taurinensis temperamentum reditur, tum in additamentis ad epistolam 4 Leonis, tum in Regensis synodi anno 439 habitæ canone 1. Vide Hilari epistolam 10, n. 5.

ⁱ Edit. Rom. et concil., *Vos obsistite... obsistite*: corriguntur ex mss. Mox unus codex Colb. cum Re-

qui catechumenus ad episcopatum fuerat adscitus inuit in ejus Vita Paulinus: *Baptizatus itaque fertur omnia ecclesiastica officia implere, atque octava die episcopus ordinatus est cum summa gratia et lætitia cunctorum.*

talibus ordinationibus, obsiste superbæ et arrogantiæ venienti. Tecum faciunt præcepta Patrum, tecum apostolicæ sedis auctoritas. Si enim ^a officia sæcularia principem locum, non vestibulum actionis ingressis, sed per plurimos gradus ^b examinato temporibus deferunt: quis ille tam arrogans, tam impudens invenitur, ut in cœlesti militia, quæ ^c pensius ponderanda est, et sicut aurum repetitis ignibus exploranda, statim dux esse desideret, cum tyro ante non fuerit, et prius velit docere, quam discere? Assuescat in Domini castris, in lectorum primitus gradu divini rudimenta [*Merl. rudimentis*] servitii: nec illi vile sit exorcistam, acolythum, subdiaconum, diaconum per ordinem fieri: nec hoc saltu, sed ^d statutis majorum ordinatione temporibus. Jam vero ad presbyterii fastigium talis accedat, ut et nomen **B** ætas impleat, et meritum probitatis stipendia antea testentur. Jure inde summi pontificis locum sperare debet.

3. Facit hoc nimia remissio consacerdotum nostrorum, qui pompam multitudinis quærunt, et putant ex hac turba aliquid sibi dignitatis acquiri. Hinc passim numerosa popularitas etiam his locis, ubi solitudo est, talium reperitur, dum parœcias ex-

gio, *Tecum faciant præcepta Patrum, tecum sit: minus concione.* Adsunt reipsa decreta Patrum Nicænorum can. 2 et Sardicensium can. 15 verbis fulta Apostoli, qui neophytum ordinari prohibet. Eadem firmant et Siricius epist. 1, n. 13; epist. 6, n. 5, et epist. 10, n. 15, necnon Innocentius epist. 37, n. 6.

^a Regius codex, uno Colb. favente, *officiales viri per officia sæcularia principalem locum, non per vestibulum actionis ingressi: corrupte. Officia sæcularia hic intelliguntur administrati et iudices sæculares.*

^b Edit. Rom. et concil. post Isid., *examinatis temporibus.* Duo mss., *examinato tempore.* Nitidior est lectio quam exhibemus ex cæteris mss.

^c In vulgata ut in ms. Pith. et apud Isid., *propensius.* Præferimus cum Dion. aliisque mss., *pensius.*

^d Reg. ms., *statis.* Tum Quesn. *majorum ordine.* Ut in epistola 1 Siricii n. 13 et 14, et in Innocentii epistola 37 n. 6, ubi varii recensentur gradus, quibus ad sacerdotii apicem ascendatur, ita et hic, nulla ostiarii sit mentio. Et is quidem ordo, ut ex libro viii Constit. Apostol. c. 15, ex concilio Laodiceno can. 22, et ex octava synodo act. 8 cap. 5, colligitur, Græcis incognitus fuit, sed ejus munere apud eos cum diaconi tum subdiaconi fungebantur. Apud Latinos tamen receptum fuisse fidem faciunt concilium Carthaginense iv, can. 9, et Augustinus edit. nov. Serm. 46, n. 31. Ejusdem rei locupletior testis est Cornelius, qui epist. 9, n. 3, Romano in clero *exorcistas et lectores cum ostiariis quadraginta duos* recenset. An ideo memoratis in locis omissus fuit, quia non ab unoquoque, ut eo fungeretur, necessario exigebatur? Siricius, epist. i n. 14, Zosimo nostro ipsi infra n. 5 suffragante, præcipit, ut qui grandævus baptizatur, *statim lectorum aut exorcistarum numero societur*, quasi alterutrum e duobus illis gradibus suscepisse satis esset, quo ad altiorem quis promoveretur. Quæritur neque exorcistæ Innocentius epist. 37, n. 6, meminit. Eadem ratione cum ipse, tum alii, ostiarii gradum silentio potuerunt præterire. Immo idem Innocentius, ibid., subdiaconum, et concilium Sardicense, can. 13, plures alios gradus tacent. Quod arguendo est in his locis quærendum

tendi cupiunt, aut quibus aliud præstare non possunt, divinos ordines largiuntur. Quod oportet districti semper esse iudicii. Rarum est enim omne quod magnum est.

CAP. II. — 4. Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuæ derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectioni tuæ provinciis adjunguntur. Sciet quisquis hoc postposita Patrum et apostolicæ sedis auctoritate neglexerit, a nobis districtius vindicandum; ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat, post tot prohibitiones, impune ^f tentari. Contumeliæ enim studio sit, quidquid ^g interdictum toties usurpatur (*Nicolaus I, epist. al. 40, n. 4*).

CAP. III. — 5. ^h Hæc autem (*Dist. 77, c. 2; Rabanus de instit. cleric. lib. 1, c. 13*) singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis ⁱ nomen dederit, inter lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perduret. Si major jam et grandævus accesserit, ^j ita tamen, ut post baptismum statim, si divinæ

non esse ordinum omnium accuratum catalogum. Notatu dignum est, quod in antiquo Constituto Silvestri papæ nomine vulgato, et a nobis in Appendice tom. II edendo legitur. Quamvis enim c. 11, n. 16, ubi præscribitur quanto quisque tempore in singulis gradibus ministrare debeat, ut ad episcopatum pervenire possit, prætermittatur ostiarii gradus, in eodem tamen Constituto cap. 5, n. 6, de Silvestro dicitur: *Postea autem fecit gradus in gremio synodi, ut non presbyter adversus episcopum, non diaconus adversus presbyterum, non subdiaconus adversus diaconum, non acolythus adversus subdiaconum, non exorcista adversus acolythum, non lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem.*

^e Apud Quesn. ut in ms. Corb. omittitur enim.

^f Vocabulum *impune* suppressit Quesn. qui exinde cum editis aliis, necnon Dion. et Isid. præfert *posse tentari*, licet in veteribus exemplis Codicis, quem vulgavit, aliisque posterioribus mss. absit *posse*.

^g In Regio codice hic adjicitur particula *post*.

^h Quod ab hinc ad finem usque epistolæ hujus sequitur, apud nostrum Edmundum Martene tom. II de Antiquis Eccl. ritibus, tum pag. 350, ex Egberti Eboracensis archiepiscopi pontificali libro, quem ille ante annos 900 exaratum putat, tum pag. 380, ex Caturcensi item pontificali, cum non paucis varietatibus exhibetur sub hoc titulo, *Incipit Sermo Innocentii papæ de septem gradibus Ecclesiæ ordinandis*: sed quid sunt duo illi libri, ut de auctoritate derogare valeant cæterorum, qui Zosimo totam epistolam summo consensu ascribunt?

ⁱ Prædicti pontificales libri Ebor. et Cature., *nostra didicerit exempla, et inter lectores... perduraverit. Exinde si majori ætati accesserit.* In his corruptionem esse facile deprehendit, qui hunc locum cum altero contulerit epist. 1 Siricii n. 13 et 14, ex quo, ut infantes ecclesiæ ministeriis consecrati ab ipsa infantia lectorum munere initiarentur, usu receptum fuisse constat.

^j Merl. et Quesn., *qui tamen post baptismum statim (Quesn. se) divinæ militiæ desiderat.* Editi cæteri, *ita tamen (Crab. quod, alii ut) post baptismum statim se divinæ militiæ desideret.* In omnibus autem mss. exstat, *ita tamen ut*, ac subinde *desiderat.* Unde ut

militiæ desiderat mancipari, sive inter lectores, si-
ve inter exorcistas quinquennio teneatur : exinde
acolythus vel subdiaconus quatuor annis ; et sic ad
benedictionem diaconatus, si meretur, accedat ; in
quo ordine quinque annis, ^a si inculcate se gesse-
rit, hæerere debet. Exinde suffragantibus stipen-
diis, per tot gradus datis propriæ fidei documentis,
presbyterii sacerdotium poterit promereri. De quo
loco, si eo illum ^b exactior ad bonos mores vita pro-
duxerit, summum pontificatum sperare debet. Hac
tamen lege servata, ut neque digamus, ^c neque
pœnitens, ad hos gradus possit admitti. Sane, ut
etiam defensores ecclesiæ, qui ex laicis sunt, supra
dicta observatione teneantur, si meruerint esse in
ordine clericatus. Data ^d ix kalendas Martias (Anno
418, Februar. 21) DD. NN. Honorio xii et Theodosio
viii augustis consulibus.

EPISTOLA X ^e.

Adversus Proculi ausus et illicitas ordinationes.

ZOSIMUS PATROCLEO episcopo Arelatensi.

Cum et in præsentii cognoveris, et frequentibus a
nobis litteris ipse sis monitus, ut auctoritate metropol-
itani, quam tibi apostolicæ sedis pronuntiatione fir-
mavimus, Proculi ausibus conatibusque illis, quibus
adhuc se putat aliqua posse turbare, hujus rei ^f op-

et ex epistola 1 Siricii n. 4 hic cum pervetusto co-
dice Corbeiensi et Langobardico Colbertino si mili-
tiæ præferendum, nec se militiæ retinendum esse
liquet. Eo pacto Zosimus una cum Siricio eis ad
clerum videtur aditum negare, qui non statim a bap-
tismo s. se Ecclesiæ servitio manciparint. Vereban-
tur nimirum, ne illi contra munditiem, quæ clericos
debet, in negotiis sæculi quidquam admisissent. Quo-
circa laudanda modestia eorum, qui gravis alicujus
crimini aliquando a se commissi conscii, a tam
sancto statu ipsi se subducunt, eoque se indignos
arbitrantur.

^a In ms. Corb., *ista se gesserit*. In duobus Colb.,
si inculpate gesserit, sine se. In Eborac. et Caturc.,
si inculpabiliter vixerit. Tum apud Quesn. ut in codi-
cibus coll. Hadr., *adhærere*, ubi rectius in aliis li-
bris, *hæerere*.

^b Apud Rabanum, *auctor* : atque ita forte in mss.
Ebor. et Caturc. legendum, non ut vulgatum est,
acutior. Sed cum aliis libris retinendum *exactior*.

^c Merl. et Quesn. cum Isid., *neque viduæ maritus*,
neque pœnitens. Editiones aliæ post Rom. ordine in-
verso, *neque pœnitens, neque viduæ maritus*. Verba,
neque viduæ maritus, absunt a Crab. et collectioni-
bus Dion., Hadr., Hispana, Langob. necnon a mss.
Regio, Corb., Fossat., tribus Colb., etc. At in mss.
Ebor. et Caturc. quod superest ex hac epistola, ita
interpolatum ac mutatum effertur : *Neque bigamus*,
neque revertens, neque pœnitens a maximis criminibus
ad hos gradus possit admitti. Alioquin defensores ec-
clesiæ, qui ex laicis sunt unius uxoris viri, si in su-
pra dicta observatione teneantur, et si vita et moribus
et scientia Scripturarum meruerint, in ordine clerica-
tus admittere debent. Quædam alia codicum illorum
menda annotare piguit : sed hæc prorsus non si-

^d Invehitur in Proculum, qui licet exauctoratus,
tamen pro episcopo, ut antea, se gerebat, et inque-
torum quorundam auxilio fretus Ecclesiam turba-
bat. Significat se ipsorum curam Patrocleo Arelatensi
demandasse, ut ejus, velut episcopi sui, consilio
et nutibus obtemperarent. Cesseritne Patrocleo tan-
dem Proculus, exploratum non est. Sed de Zosimo
subit iterum mirari, qui factum sit, ut Proculo in-

pressu occurreres, renitens rigore censuraque, quam
pro regularum confirmatione susceperas, quippe
cum et tibi nostrum delegatum nosset officium, et
illum scires esse damnatum : miror quid post ista
Proculo liceat, aut vacet illa, quæ consueverat, aut
pejora committere. ^e Cur non putat unde istam ha-
beas potestatem tuam, frater charissime, ut censue-
rimus, censeamusque, quicumque ex illis ad nos-
tras regiones veniunt, sine tua non suscipiendos esse
formata, nec probandum quem non in provincia po-
situs ipse probaveris? Post istam esse delegationem
ad nos rumor advenit, Proculum quasi consuetis lu-
dere et uti moribus suis, junxisse sibi quosdam
idoneosurbationibus homines, et post illa quæ illi
interdiximus ordinasse. Sed sciant quibus hanc epi-
stolam volumus in notitiam pervenire, suscipi se
nullatenus posse, ^h qui aut contra regulas repente,
aut postquam illi interdiximus, sunt ordinati. Data
ⁱ iii nonas Martias (Ann. 418, Martii 5), Honorio
xii et Theodosio viii augustis consulibus.

EPISTOLA XI ⁱ.

*Patrocleo commissum esse, ut Proculi loco alium epi-
scopum accipiant.*

ZOSIMUS ^l clero, ordini, et plebi consistenti Massiliæ.

Non miror Proculum in consueta adhuc fronte du-
luisse operæ pretium duxi, quo advertat quisque
qui sanctorum scripta depravari, sicque sædاتا ni-
hilo minus cum auctoritate aliqua legi interdum
contingat.

^d Editi cum ms. Pith. viii kal. Martias Honorio.
Ex aliis mss. restituimus ix et revocamus DD. NN.
hoc est *dominis nostris*, non ut in ms. Fossat. ex-
pressum est, *domino nostro*. Longe pejus in Cor-
beiensi quatuor illis litteris substituta est vox *No-*
nas. Apud Baronium ad annum 418 exstat Honorii
imp. adversus Pelagianos Constitutio iisdem notis
insignita in hunc modum : DD. NN. Honorio xii et
Theodosii viii AA cons.

^e Ad Colbertinum codicem, in quo collecta asser-
vantur Arelatensis Ecclesiæ privilegia, et ex quo in
Annalibus Baronii primum prodiit, necnon ad alia
duo exemplaria, unum ejusdem bibliothecæ, alte-
rum Regiæ a nobis recognita est.

^f Ita Sirin. At mss. Arel. et Colb. cum Baron.
oppressus, Reg. oppressos. Antea solus Colb. *huic rei*,
et post cum Reg. *retinens rigorem censuramque*.

^g In vulgatis, *Quidnam putaret unde istam*. Colb.
ms., *Cuinam putant dñ istam*. Reg., *Cuinam putandi*
istam. Quod corrupte positum, resarciendum puta-
vimus.

^h Apud Baron. ut in ms. Arel., *quia aut*. Mox re-
pente, id est quod in superiori epistola n. 2, *salu*,
et in epistola 7 n. 2, *salu subito*. Istic quidem Zosi-
mus pœnam silet, quam in ordinatorem non secus
atque in ordinatos in duabus prædictis epistolis de-
cernit. Verum hanc Proculo minime ab eo remis-
sam fuisse ex epistola sequenti palam flet.

ⁱ Reg. ms., *iv nonas*.

^j Epistolam hanc ex iis ipsis fontibus, ex quibus
superiorem, accepimus.

fensior videatur, quem sanctum pontificem Hierony-
mus appellat epist. 4, faveat contra Patrocleo, cujus
ad episcopatum Arelatensem sædus aditus, sædior
administratio memoratur. Pulso siquidem a civibus
Herote, ut Prosper in Chronico scribit, viro sancto
et insonte, in ejus locum ordinatus est anno Christi
312, quod amicus et familiaris esset Constantii ma-
gistri militum, cujus per ipsum gratia quærebat,

talibus ordinationibus, obsiste superbix et arrogantix venienti. Tecum faciunt prœcepta Patrum, tecum apostolicæ sedis auctoritas. Si enim ^a officia sæcularia principem locum, non vestibulum actionis ingressis, sed per plurimos gradus ^b examinato temporibus deferunt: quis ille tam arrogans, tam impudens invenitur, ut in cœlesti militia, quæ ^c pensius ponderanda est, et sicut aurum repetitis ignibus exploranda, statim dux esse desideret, cum tyro ante non fuerit, et prins velit docere, quam discere? Assuescat in Domini castris, in lectorum primitus gradu divini rudimenta [*Merl.* rudimentis] servitii: nec illi vile sit exorcistam, acolythum, subdiaconum, diaconum per ordinem fieri: nec hoc saltu, sed ^d statutis majorum ordinatione temporibus. Jam vero ad presbyterii fastigium talis accedat, ut et nomen ^B ætas impleat, et meritum probitatis stipendia antea acta testentur. Jure inde summi pontificis locum sperare debet.

3. Facit hoc nimia remissio consacerdotum nostrorum, qui pompam multitudinis quærunt, et putant ex hac turba aliquid sibi dignitatis acquiri. Hinc passim numerosa popularitas etiam his locis, ubi solitudo est, talium reperitur, dum parœcias ex-

gio, *Tecum faciant prœcepta Patrum, tecum sit*: minus concinne. Adsunt reipsa decreta Patrum Nicænorum can. 2 et Sardicensium can. 15 verbis fulta Apostoli, qui neophytum ordinari prohibet. Eadem firmant et Siricius epist. 1, n. 13; epist. 6, n. 5, et epist. 10, n. 15, necnon Innocentius epist. 37, n. 6.

^a Regius codex, uno Colb. favente, *officiales viri per officia sæcularia principalem locum, non per vestibulum actionis ingressi*: corrupte. *Officia sæcularia* hic intelliguntur administrati et iudices sæculares.

^b Edit. Rom. et concil. post Isid., *examinatis temporibus*. Duo mss., *examinato tempore*. Nitidior est lectio quam exhibemus ex cæteris mss.

^c In vulgatis ut in ms. Pith. et apud Isid., *propensius*. Præferimus cum Dion. aliisque mss., *pensius*.

^d Reg. ms., *statis*. Tum Quesn. *majorum ordine*. Ut in epistola 1 Siricii n. 13 et 14, et in Innocentii epistola 37 n. 6, ubi varii recensentur gradus, quibus ad sacerdotii apicem ascendatur, ita et hic, nulla ostiarii fit mentio. Et is quidem ordo, ut ex libro VIII Constit. Apostol. c. 15, ex concilio Laodiceno can. 22, et ex octava synodo act. 8 cap. 5, colligitur, Græcis incognitus fuit, sed ejus munere apud eos cum diaconi tum subdiaconi fungebantur. Apud Latinos tamen receptum fuisse fidem faciunt concilium Carthaginense IV, can. 9, et Augustinus edit. nov. Serm. 46, n. 31. Ejusdem rei locupletior testis est Cornelius, qui epist. 9, n. 3, Romano in clero *exorcistas et lectores cum ostiariis quadraginta duos* recenset. An ideo memoratis in locis omissus fuit, quia non ab unoquoque, ut eo fungeretur, necessario exigebatur? Siricius, epist. 1 n. 14, Zosimo nostro ipsi infra n. 5 suffragante, præcipit, ut qui grandævus baptizatur, *statim lectorum aut exorcistarum numero societur*, quasi alterutrum e duobus illis gradibus suscepisse satis esset, quo ad altiolem quis promoveretur. Quocirca neque exorcistæ Innocentius epist. 37, n. 6, meminit. Eadem ratione cum ipse, tum alii, ostiarii gradum silentio potuerunt præterire. Immo idem Innocentius, ibid., subdiaconum, et concilium Sardicense, can. 13, plures alios gradus tacent. Quod argumento est in his locis quærendum

tendi capiunt, aud quibus aliud præstare non possunt, divinos ordines largiuntur. Quod oportet districti semper esse iudicii. Rarum est enim omne quod magnum est.

CAP. II. — 4. Proinde nos, ne quid meritis dilectionis tuæ derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectioni tuæ provinciis adjunguntur. Sciet quisquis hoc postposita Patrum et apostolicæ sedis auctoritate neglexerit, a nobis districtius vindicandum; ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat, post tot prohibitiones, impune ^f tentari. Contumeliæ enim studio fit, quidquid ^g interdictum toties usurpatur (*Nicolaus I, epist. al. 40, n. 4*).

CAP. III. — 5. ^h Hæc autem (*Dist. 77, c. 2; Rabanus de instit. cleric. lib. 1, c. 13*) singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis ⁱ nomen dederit, inter lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perduret. Si major jam et grandævus accesserit, ^j ita tamen, ut post baptismum statim, si divinæ

non esse ordinum omnium accuratum catalogum. Notatu dignum est, quod in antiquo Constituto Silvestri papæ nomine vulgato, et a nobis in Appendice tom. II edendo legitur. Quamvis enim c. 11, n. 16, ubi præscribitur quanto quisque tempore in singulis gradibus ministrare debeat, ut ad episcopatum pervenire possit, prætermittatur ostiarii gradus, in eodem tamen Constituto cap. 3, n. 6, de Silvestro dicitur: *Postea autem fecit gradus in gremio synodi, ut non presbyter adversus episcopum, non diaconus adversus presbyterum, non subdiaconus adversus diaconum, non acolythus adversus subdiaconum, non exorcista adversus acolythum, non lector adversus exorcistam, non ostiarius adversus lectorem det accusationem.*

^e Apud Quesn. ut in ms. Corb. omittitur enim.

^f Vocabulum *impune* suppressit Quesn. qui exinde cum editis aliis, necnon Dion. et Isid. præfert *posse tentari*, licet in veteribus exemplis Codicis, quem vulgavit, aliisque posterioribus mss. absit *posse*.

^g In Regio codice hic adjicitur particula *post*.

^h Quod ab hinc ad finem usque epistolæ hujus sequitur, apud nostrum Edmundum Martene tom. II de Antiquis Eccl. ritibus, tum pag. 350, ex Egberti Eboracensis archiepiscopi pontificali libro, quem ille ante annos 900 exaratum putat, tum pag. 380, ex Cantuensi item pontificali, cum non paucis varietatibus exhibetur sub hoc titulo, *Incipit Sermo Innocentii papæ de septem gradibus Ecclesiæ ordinandis*: sed quid sunt duo illi libri, ut de auctoritate derogare valeant cæterorum, qui Zosimo totam epistolam summo consensu ascribunt?

ⁱ Prædicti pontificales libri Ebor. et Cature., *nostra didicerit exempla, et inter lectores... perduraverit. Exinde si majori ætati accesserit*. In his corruptionem esse facile deprehendit, qui hunc locum cum altero contulerit epist. 1 Siricii n. 13 et 14, ex quo, ut infantes ecclesiæ ministeriis consecrati ab ipsa infantia lectorum munere initiarentur, usu receptum fuisse constat.

^j Merl. et Quesn., *qui tamen post baptismum statim (Quesn. se) divinæ militiæ desiderat*. Editi cæteri, *ita tamen (Crab. quod, alii ut) post baptismum statim se divinæ militiæ desideret*. In omnibus autem mss. exstat, *ita tamen ut, ac subinde desiderat*. Unde ut

militiæ desiderat mancipari, sive inter lectores, si-
ve inter exorcistas quinquennio teneatur : exinde
acolythus vel subdiaconus quatuor annis ; et sic ad
benedictionem diaconatus, si meretur, accedat ; in
quo ordine quinque annis, ^a si inculpate se gesse-
rit, hæere debet. Exinde suffragantibus stipendiis,
per tot gradus datis propriæ fidei documentis,
presbyterii sacerdotium poterit promereri. De quo
loco, si eo illum ^b exactior ad bonos mores vita pro-
duxerit, summum pontificatum sperare debet. Hac
tamen lege servata, ut neque digamus, ^c neque
pœnitens, ad hos gradus possit admitti. Sane, ut
etiam defensores ecclesiæ, qui ex laicis sunt, supra
dicta observatione teneantur, si meruerint esse in
ordine clericatus. Data ^d ix kalendas Martias (Anno
418, Februar. 21) DD. NN. Honorio XII et Theodosio
VIII augustis consilibus.

EPISTOLA X e.

Adversus Proculi ausus et illicitas ordinationes.

ZOSIMUS PATROCLO episcopo Arelatensi.

Cum et in præsentis cognoveris, et frequentibus a
nobis litteris ipse sis monitus, ut auctoritate metropo-
litani, quam tibi apostolicæ sedis pronuntiatione fir-
mavimus, Proculi ausibus conatibusque illis, quibus
adhuc se putat aliqua posse turbare, hujus rei ^f op-

et ex epistola 1 Siricii n. 4 hic cum pervetusto co-
dice Corbeiensi et Langobardico Colbertino si mili-
tiæ præferendum, nec se militiæ retinendum esse
liquet. Eo pacto Zosimus una cum Siricio eis ad
clerum videtur adiutum negare, qui non statim a bap-
tismo se Ecclesiæ servitio manciparint. Verban-
tur nimirum, ne illi contra munditiem, quæ clericos
debet, in negotiis sæculi quidquam admiserint. Quo-
circa laudanda modestia eorum, qui gravis alicujus
criminis aliquando a se commissi conscii, a tam
sancto statu ipsi se subducunt, eoque se indignos
arbitrantur.

^a In ms. Corb., *ista se gesserit*. In duobus Colb.,
si inculpate gesserit, sine se. In Eborac. et Cature.,
si inculpabiliter vixerit. Tum apud Quesn. ut in codi-
cibus coll. Hadr., *adhærere*, ubi rectius in aliis li-
bris, *hæere*.

^b Apud Rabanum, *auctor* : atque ita forte in mss.
Ebor. et Cature. legendum, non ut vulgatum est,
acutior. Sed cum aliis libris retinendum *exactior*.

^c Merl. et Quesn. cum Isid., *neque viduæ maritus,*
neque pœnitens. Editiones aliæ post Rom. ordine in-
verso, *neque pœnitens, neque viduæ maritus*. Verba
neque viduæ maritus, absunt a Crab. et collectioni-
bus Dion., Hadr., Hispana, Langob. necnon a mss.
Regio, Corb., Fossat., tribus Colb., etc. At in mss.
Ebor. et Cature. quod superest ex hac epistola, ita
interpolatum ac mutatum effertur : *Neque bigamus,*
neque revertens, neque pœnitens a maximis criminibus
ad hos gradus possit admitti. Alioquin defensores ec-
clesiæ, qui ex laicis sunt unius uxoris viri, si in su-
pradicta observatione teneantur, et si vita et moribus
et scientia Scripturarum meruerint, in ordine clerica-
tus admittere debent. Quædam alia codicum illorum
menda annotare piguit : sed hæc prorsus non si-

^d Invehitur in Proculum, qui licet exauctoratus,
tamen pro episcopo, ut antea, se gerebat, et inquieto-
rum quorundam auxilio fretus Ecclesiam turbat.
Significat se ipsorum curam Patroclo Arelatensi
demandasse, ut ejus, velut episcopi sui, consilio
et nutibus obtemperarent. Cesseritne Patroclo tan-
dem Proculus, exploratum non est. Sed de Zosimo
subit iterum mirari, qui factum sit, ut Proculo in-

pressu occurreres, renitens rigore censuraque, quam
pro regularum confirmatione susceperas, quippe
cum et tibi nostrum delegatum nosset officium, et
illum scires esse damnatum : miror quid post ista
Proculo liceat, aut vacet illa, quæ consueverat, aut
pejora committere. ^e Cur non putat unde istam ha-
beas potestatem tuam, frater charissime, ut censue-
rimus, censeamusque, quicumque ex illis ad nos-
tras regiones veniunt, sine tua non suscipiendos esse
formata, nec probandum quem non in provincia po-
situs ipse probaveris? Post istam esse delegationem
ad nos rumor advenit, Proculum quasi consuetis lu-
dere et uti moribus suis, junxisse sibi quosdam
idoneosurbationibus homines, et post illa quæ illi
interdiximus ordinasse. Sed sciant quibus hanc epi-
stolam volumus in notitiam pervenire, suscipi se
nullatenus posse, ^h qui aut contra regulas repente,
aut postquam illi interdiximus, sunt ordinati. Data
ⁱ iii nonas Martias (Ann. 418, Martii 5), Honorio
XII et Theodosio VIII augustis consilibus.

EPISTOLA XI i.

*Patroclo commissum esse, ut Proculi loco alium epi-
scopum accipiant.*

ZOSIMUS ^l clero, ordini, et plebi consistenti Massiliæ.

Non miror Proculum in consueta adhuc fronte du-
lisse operæ pretium duxi, quo advertat quisque
qui sanctorum scripta depravari, sicque sædeta ni-
hilo minus cum auctoritate aliqua legi interdum
contingat.

^d Editi cum ms. Pith. viii kal. Martias Honorio.
Ex aliis mss. restitimus ix et revocamus DD. NN.
hoc est *dominis nostris*, non ut in ms. Fossat. ex-
pressum est, *domino nostro*. Longe pejus in Cor-
beiensi quatuor illis litteris substituta est vox *No-*
nas. Apud Baronium ad annum 418 exstat Honorii
imp. adversus Pelagianos Constitutio iisdem notis
insignita in hunc modum : DD. NN. Honorio XII et
Theodosio VIII AA cons.

^e Ad Colbertinum codicem, in quo collecta asser-
vantur Arelatensis Ecclesiæ privilegia, et ex quo in
Annalibus Baronii primum prodit, necnon ad alia
duo exemplaria, unum ejusdem bibliothecæ, alter-
rum Regiæ a nobis recognita est.

^f Ita Sirm. At mss. Arel. et Colb. cum Baron.
oppressus, Reg. oppressos. Antea solus Colb. *huic rei*,
et post cum Reg. *retinens rigorem censuranque*.

^g In vulgatis, *Quidnam putaret unde istam*. Colb.
ms., *Cuinam putant an istam*. Reg., *Cuinam putandi*
istam. Quod corrupte positum, resarciendum puta-
vimus.

^h Apud Baron. ut in ms. Arel., *quia aut*. Mox re-
pente, id est quod in superiori epistola n. 2, *saltu*,
et in epistola 7 n. 2, *saltu subito*. Istic quidem Zosi-
mus pœnam silet, quam in ordinatorem non secus
atque in ordinatos in duabus prædictis epistolis de-
cernit. Verum hanc Proculo minime ab eo remis-
sam fuisse ex epistola sequenti palam fiet.

ⁱ Reg. ms., *iv nonas*.

^j Epistolam hanc ex iis ipsis fontibus, ex quibus
superiorem, accepimus.

fensor videatur, quem sanctum pontificem Hierony-
mus appellat epist. 4, faveat contra Patroclo, cujus
ad episcopatum Arelatensem sædus aditus, fædior
administratio memoratur. Pulso siquidem a civibus
Herote, ut Prosper in Chronico scribit, viro sancto
et insonte, in ejus locum ordinatus est anno Christi
312, quod amicus et familiaris esset Constantii ma-
gistri militum, cujus per ipsum gratia quærebatur,

rare, et ^a oblitum penitus pudoris quotidie digna damnatione committere, nec aliquando desistere, ut toties commonitus prohibitusque non cesset. Ecce cœtum vestræ dilectionis sua, qua sola notus est, turbatione confundit: nec Ecclesiam patitur esse concordem, cum suis id agat semper officiis, quatenus aggerens postrema prioribus, malum aliquod, quod ante commiserat, in pejus emendet. Cum ipse jam non sit ^b episcopus, episcopus facit, et humanus largitor aliis se dicit posse præstare, quod datum sibi aliquando immerito tenere non potuit. Addens sibi jungitque inquietæ mentis homines, et qui soli possunt favere damnato, per quos quæcumque barbarum studiosus cogitat, hæc sua fidens societate conficiat. Sed habeo, fratres charissimi, vestri curam, moleste ferens quidquid ille quotidianis ausibus facit, id vos, Christianum populum, et qui in nostra charitate persistat, posse perferre, nec ejus obviare factis, aut repugnare conatibus. Idcirco curam vestri licet et prioribus commiserim litteris ^c vestræ metropolitano provinciæ fratri et cœpiscopo nostro Patroclo, tamen iterum committo: ut ipsius tuti consilio et pro disciplinarum ratione formati, ejus obtemperantes nutibus, dignum possitis accipere sacerdotem. Data III nonas Martias (Ann. 418, Febr. 5), Honorio XII et Theodosio VIII augustis consulibus.

EPISTOLA XII ^d.

Zosimus auctoritate sedis suæ pluribus explicata, certiores Afros facit, se non omnem, ut ipsi visum est, Cælestii verbis fidem commodasse, aut eum immutasse quæ de illo a decessore suo statuta sunt.

^a Mss., oblitum penitus pudore. Quantum sibi compassaret Proculus sanctitatis famam, Hieronymus sub finem epistolæ 4 ad Rusticum prolit his verbis: *Habes istic sanctum doctissimumque pontificem Proculum, qui vicia et præsentis voce nostras schedulas superet, quotidianisque tractatibus iter tuum dirigat, nec patitur te, in partem alteram declinando, viam relinquere regiam.* Sed quod sibi, etiam prohibitus, arrogare non destitit, quis excuset? Quamvis enim Taurinense concilium can. 4, uti superius est observatum, ei concesserit, ut episcopis, quos a se ordinatos dixerat, tamquam pater filius honore primus assisteret, illi tamen ut ordinationes novas faceret non permisit. Adeo difficile est intra æquos legitimæ potestatis limites se continere, aut eo absistere quod semel usurpatum longa consuetudo roborasse videatur.

^b Quippe qui damnatus erat, ut in epistola 7 habetur.

^c Litteræ illæ non exstant, quibus illud munus Patroclo in ecclesia Massiliensi delegatum erat, quod Gregorius Visitoribus post amotum aut defunctum episcopum frequens committit.

^d A Baronio e Vaticano codice eruta, atque Annalium tom. III, ad annum 418, primum vulgata est, et a nobis ad alterum Vatic. exacta.

^e Garner. de suo substituit *super sententias*; ac mox, *Et ipsa quoque Christi Dei nostri promissio.* Hic *Eaque res, inquit, inter episcopos regionis illius magnarum discordiarum materia fuit.* De venditis autem ab eo sacerdotibus, in altero Prosperi Chronico Pithæano: *Patroclus Arelatensis episcopus infami mercatu sacerdotum venditare ausus.* Verisimile est prorsus, in hac tota Patrocli cum Proculo Massiliensi, Hilario Narbonensi, Simplicio Viennensi, et cum aliis, controversia, et in amplificandis honori-

ZOSIMUS AURELIO ac cæteris, qui in concilio Carthaginiensi adfuerunt, dilectissimis fratribus in Domino salutem.

1. Quamvis Patrum traditio apostolicæ sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio discipulare nullus auderet, idque per canones semper regulasque [*Supple, eadem sedes*] servaverit, et currens adhuc suis legibus ecclesiastica disciplina Petri nomini, a quo ipsa quoque descendit, reverentiam quam debet exsolvat: tantam enim huic Apostolo canonica antiquitas ^e per sententias omnium voluit esse potentiam, ex ipsa quoque Christi Dei nostri promissione, ut et ligata solveret, et soluta vinceret (*Math. xvi, 19*); par potestatis data conditio in eos, qui sedis hereditatem, ipso annuente, meruissent; hæc enim ^f ipse, cum omnium Ecclesiarum, tum hujus maxime ubi sederat, curam; nec patitur aliquid privilegii aut aliqua titubare aura sententiæ, cui ^g ipsa sui nominis firma et nullis hebetata motibus constituit fundamenta, et quæ siue suo periculo temere nullus incessat: cum ergo tantæ auctoritatis Petrus caput sit, et sequentia omnium majorum ^h studia firmaverit, ut tam humanis quam divinis legibus et disciplinis omnibus firmetur Romana Ecclesia, cujus locum nos regere, ⁱ ipsius quoque potestatem nominis obtinere non latet vos, sed nostis, fratres charissimi, et, quemadmodum sacerdotes, scire debetis: tamen cum tantum vobis caset auctoritas, ut nullus de nostra possit retractare sententia; nihil egimus, quod non ad vestram notitiam nostris ultro ^k litteris referremus; dantes hæc fraterpitati, ut in

per sententias omnium, pro summo consensu omnium commode intelligitur dictum. Is certe Zosimi scopus est, ut quæ sedis suæ canonica antiquitas tribuerit, vindicet.

^f Garn. omisso ipse, subdit *infra sedis pro sederat*, et mox ante vocem privilegii addit *omittere*. Ibidem in altero ms. Vatic. adjicitur *sustinere*. Perspecta erit sententiæ hujus integritas, si construat in hunc modum: *nec patitur aliqua aura titubare aliquid privilegii aut sententiæ.*

^g Item Garn., cui *vi ipsa sui nominis firma et nullis hæctenus acta motibus.* Romanæ sedi fundamenta sunt Petri nomine insignita, quatenus ab hoc apostolo apostolica sedes nuncupatur: eoque firmior videri debet sedis hujus sententiæ, quod Petri sententiæ censeatur. Hoc itaque sibi vult Zosimus: Petrus est firmæ illa petra, cui velut fundamento Romana sedes inniitur, quamque nec diris inferni motibus superandam esse Christus promisit.

^h Alter ms. Vatic., *statuta*, Deinde legendum videtur, *et id... firmaverint.* Pro *firmaverit*, substituit Garn. *servaverint.*

ⁱ Editi, *et potestatem.* Majorem hæc emphasim lectio, quam ex ms. Vatic. revocamus, Zosimus habere se dicit potestatem nominis Petri, quia, ut supra observavimus, ipsius sedes apostolicæ, hoc est Petri sedes appellatur.

hus Ecclesiæ Arelatensis, plurimum momenti apud Zosimum habuisse, ut de Patrocli artibus nihil dicam, Constantii magistri militum, mox Cæsaris, qui Patroclo et Arelatensibus favebat, auctoritatem et gratiam. De funesta vero Patrocli ejusdem cæde, Prosper idem agit in Chronico vulgari ad annum Christi ccccxxvi.

commune consulentes, non quia quid deberet fieri A nesciremus, aut faceremus aliquid, quod contra utilitatem Ecclesiæ veniens displiceret; sed pariter vobiscum volumus habere tractatum de illo (*Scil. Cælestio*) qui apud vos, sicut ipsi per litteras dicitis, fuerat accusatus; et ad nostram, qui se assereret innocentem, non refugiens iudicium ex appellatione pristina^a, venerit sedem; accusatores suos ultro deposcens, et quæ in se crimina per rumorem falso dicebat illata condemnans. Omnem ejus petitionem prioribus^b litteris, quas vobis misimus, putavimus ac novimus explicatam; satisque illis scriptis, quæ ad^c illa rescripseratis, ^d credidimus esse responsurum.

2. Sed post missæ per Marcellinum subdiaconum vestrum epistolæ omne volumen volvimus: quo aliquando perfecto, ita totum litterarum comprehendistis textum, quasi nos Cælestio commodaverimus in omnibus fidem, verbisque ejus non discussis, ad omnem, ut ita dicam, syllabam præbuerimus assensum. Numquam temere quæ sunt diu tractanda^e sinuntur; nec sine magna deliberatione statuen-

^a Quam tamen quinquennio et amplius præter leges neglexerat.

^b Scilicet superiore epistola 2, cui et libellum sibi a Cælestio oblatum Zosimus annecti curaverat.

^c Legendum videtur quæ de illo: atque hic notari existimamus quæ Afri anno 416 ad Innocentium de Cælestio rescripserant. Substituit autem Garnerius quæ ad illas. Is nempe, ex quo Afri superiorem Zosimi epistolam 2 acceperunt, et antequam plenarium isto anno 418 kal. Maiis concilium inchoarent, duplex ab iis concilium Carthagine celebratum esse pro certo ponit, unum ex quo obstationem cum instrumentis de causa Cælestii miserint, et alterum, ad cuius synodicam nunc Zosimus respondet. Sed cum historica veritate opinio illius argerrime componatur. Nam statim, ut priores Zosimi epistolæ 2 et 3 per Basilicam diaconum anno 417 mense Octobri exeunte Afri redditæ sunt, hi litteris illis e Carthaginensi synodo rescribentes, scripta sua eidem Marcellino subdiacono tradiderunt, qui simul et Paulini libellum Novembris 8 die consignatum Romanam perferendum suscepit. Atqui synodicis scriptis sibi per Marcellinum redditus Zosimus nunc respondet. Frustra igitur aliæ Afrorum ad Zosimum epistolæ excogitantur ante plenarium Africae consilium missæ.

^d In vulgatis, credimus, ubi credidimus restituendum esse, jam persuasum nobis erat, cum re ipsa in Vatic. ms. credidimus haberi comperimus. Eo pacto, si antea legerimus quæ de illo rescripseratis, subaudierimusque deinde ad Innocentium; integra fiet ac perspicua Zosimi sententia. Afri enim ad Innocentium epist. 27 originale peccatum et gratiæ auxilium a Pelagio atque Cælestio negari scripserant, addiderantque se eos in Ecclesia sanari malle, quam ab Ecclesia rescari. His eorum scriptis, in eo nominatum quod ad Cælestium attinet, satis esse responsurum hactenus credidisse se Zosimus significat, quippe qui certior eos fecerit, illum Innocentii litteris, in quibus et gratiæ adiutorium et peccatum originis asseruntur, consensisse. Huc spectat quod Augustinus lib. 11 ad Bonifacium cap. 3, allatis Apostoli verbis, *Si quid aliter scripsit, id quoque Deus vobis revelabit*, subdit: *Hoc in illo (Cælestio) factum putabatur (a Zosimo) quando se litteris beatæ memoriæ papæ Innocentii, quibus de hac re (scil. de peccato originis) dubitatio tota sublata est, consentire re-*

dum est, quod summo debet disceptari iudicio. Idcirco noverit vestra fraternitas, nihil nos post illas quas^f superius vel litteras vestras accepimus immutasse, sed in eodem cuncta reliquisse statu, in quo dudum (*Scil. sub Innocentio*) fuerant, cum hoc nostris litteris vestræ indicavimus sanctitati, ut illa quæ a vobis ad nos missa erat, obstatio^g servaretur. Subscripsi. Bene valete. Data XII kalend. April. (*Ann. 418, Martii 21*), Honorio Augusto XII consule. Accepta tertio kalendas Maias (*April. 29*).

EPISTOLA XIII.

SEU HONORII CONSTITUTIO AD AGRICOLAM PRÆFECTUM.
Ut septem provinciarum concilium singulis annis Arvalate habeatur.

B (Cum ad doctrinam Pelagianam spectet hæc epistola, cum melius est collocari inter monumenta ad hæresim pertinentia, quæ summo in uno ex inferioribus hujus sæculi tomis colligemus.)

EPISTOLA XIV.

SEU^h COMMONITORIUM ZOSIMI PAPÆ PRESBYTERIS ET DIACONIBUS SUI RAVENNÆ CONSTITUTIS.

spendit.

^e Garnerius et hic, loco verbi sinuntur, de suo ponens finiuntur, sententiam induxit a veritate atque a Zosimi mente alienam. Perinde intelligendus est hic locus, ac si verbum tractanda repeteretur in hunc modum: *Quæ sunt diu tractanda, nunquam temere tractanda sinuntur.* Ita probat Zosimus nihil a se temere factum, eum dilationem huic negotio permisit, nec finem ei imponere festinavit.

^f Rursus Garnerius ex præjudicata opinione de duplici Carthaginensi concilio, a quo iteratæ ad Zosimum litteræ missæ sint, quod hic deest ita supplavit: *quas vel superius vel nunc.* Sed Zosimum alias ab iis, ad quas nunc rescribit, Afrorum litteras accepisse nullo monumento habemus. Nullum certe aut apud Augustinum aut apud Marium Mercatorem deprehenditur hujus rei vestigium. Superiores vero Zosimi litteræ id unum nos docent, ab ipso, antequam ullas ab Afri litteras accepisset, Cælestii atque Pelagii causam fuisse cognitam, cognitionis hujus gesta per Basilicam in Africam fuisse transmissa, hunc subdiaconum 11 Novembris die, statim, uti probabile omnino est, ab adventu suo, Paulinum Cælestii accusatorem convenisse, ac sexto post die a Paulino per Marcellinum Romanum missum esse libellum seu superiorem epistolam 8, tum vero primum Afros ad Zosimum scripsisse, atque eidem Marcellino subdiacono eas tradidisse litteras, quibus Zosimus modo respondet. Huic gesturum ordini consentaneum magis foret, post illas quas scripsimus, vel litteras vestras quas accepimus. Docet autem Zosimus res in eo statu, in quo erant antequam Cælestii et Pelagii causa a se cognosceretur, remanere; adeoque illis communionem ecclesiasticam, qua privati fuerant, necdum redditam esse.

^g Ita ms. Vatic. At alii libri, remaneret. Porro obstationis nomine id, quod Innocentium rogauerat, intelligere licet. Nam istud ad nos perinde atque ad nostram sedem interpretari nihil repugnat.

^h In edit. Rom. notatur hæc epistola ut ex Cresconio descripta. Illam tamen in hujus scriptoris Bravario canonico ne citatam quidem invenimus. Neque eam etiam genuinum Dionysianæ collectionis exemplum Regium aut in generali titulorum Indico memorat, aut in ipso operis corpore exhibet. In ea autem collectione existat, quam Carolo Magno Hadrianus I dedit, necnon in veteribus exemplis tum

De presbyteris quibusdam rebellibus, et iis qui se eorum societati adjunxerant.

Ex ^a relatione fratris nostri ^b Archidami presbyteri, qualiter suscepti sitis vel quid egeritis, cognovimus, vel qualiter illi suscepti sunt, qui contra canones adversum nos ad Comitatum, nescio qua audentes temeritate, ire voluerunt. Ad quos hæc, quæ nunc misimus, olim scripta feceramus, eorum quas injuriose miserant respondentes epistolis (*Sardicen. conc. c. 8, 9, 10*). Sed quoniam non potuerunt ^c rei in sua, hoc est, in nostra ecclesia Romana, cum nostris compresbyteris commorari, has ad vos illis tradendas litteras destinavimus, in quibus decreto nostro sanximus, memoratos perturbatores omnium ab apostolicæ nostræ sedis communionem alienos fuisse, atque nostra subscriptione prolatam sententiam suscepisse. ^d Illos etiam, qui effrenato huic facto consilioque assensum commodare voluerunt, vestræ

Codicis a Quesnello vulgati, tum collectionis Hispanæ et Isidori, et quibusdam aliis mss. Male in exemplaribus coll. Hadr. inscribitur *epistola ad presbyteros Ravennæ*, et in titulum Indice *de presbyteris Ravennatium* seu *Ravennantium*. Nec melius in coll. Hispan. et Isid. exindeque apud Merl. *ad clerum Ravennensem*, aut apud Crab. et in seqq. edit. concil. *ad clerum et ad presbyteros Ravennatium* prænotatur. Verior est hæc inscriptio, *presbyteris et diaconibus suis Ravennæ constitutis*, quam codicis a Quesn. vulgati exempla suppeditant. Inde omiserat mox memoratus Quesn. vocem *suis*, qua tituli ambiguitas solvitur. Neque vero commonitorium illud ad Ravennenses, sed ad Romanos presbyteros ac diaconos, quos Zosimus ad imperatoris Comitatum miserat, neque Ravennensium, sed Romanorum quorundam rebellium clericorum causa missum est. Ad imitationem Zosimi saltem nonnulli e successoribus ejus operam dederunt, ut Ravennæ haberent aliquos, qui Ecclesiæ negotia curarent. Quocirca Gregorius lib. III, epist. olim 54, scribit, de mota quadam controversia inquisisse se et consuluisse filios nostros *Petrum diaconum atque Gaudiosum primicerium, necnon Michaelium defensorem sedis nostræ, qui pro diversis responsis Ravennam a nostris decessoribus sunt transmissi*.

^a Apud Merl. ut in mss. coll. Hisp. et Isid. his præmittitur ista salutatio: *Zosimus episcopus urbis Romæ commonitorium presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt*, nisi quod a prædictis mss. abest commonitorium. Cæteræ edit. concil. et Rom. cum mss. coll. Hadr., *Zosimus* (in plerisque edit., *episcopus*) *commonitorium presbyteris*, etc. Si qua prælegendæ esset salutatio, hæc anteponeremus quam mss. Reg. et Colb. præ se ferunt, *Zosimus compresbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt*. Exempla cod. Quesn. in quibus nulla est, sequimur. Et quidem ab hujusmodi commonitoriis seu documentis, quibus quæ faciendæ sint legatis præscribuntur, ut in Hormisdæ scriptis visuri sumus, abesse solet.

^b Apud Quesn., ut in uno mss. Colb., *Archidami*; refragantibus aliis libris. Archidamus iste non alius videtur ab eo, quem Innocentius epist. 14, Aurelio commendat.

^c In mss. coll. Hadr., *non potuerunt compresbyteris commorari*, et in eorum uno commemorari, omissis intermediis. Baronius hos ideo reos dici putat, quia Pelagio faverent. At post edictum Honorii hoc ipso anno Aprilis ultimo die Ravennæ datum, quo Cælestius et Pelagius ab Urbe jubentur expelli, eorumque fautores ad judicem deferendi quibusvis potestas datur, non in-

charitatis est æstimare qualiter habeantur. Quibus hoc objicere vos debetis, ^e quod juxta canonum præcepta fortiter incurrere, et qualiter presbyteros non decebat, rebelles ^f existere. Vos autem moneamus in speculis esse debere, ^g ne quo eorum prorumpat audacia, quos anathematizatos ^h scit sancta et apostolica Ecclesia. De his vero, qui eorum se societati junxerunt, quid agere debeamus, cum reversi fueritis, consilio meliori tractabimus. (*Et alia manu*.) Data quinto nonas Octobris (*Octob. 3, ann. 418*), Honorio XII et Theodosio VIII augustis consulibus.

EPISTOLA XV.

SEU ⁱ COMMONITORIUM ZOSIMI PAPÆ AD LEGATOS SUOS.

I. *De appellationibus episcoporum ad Romanæ Ecclesiæ sacerdotem.* — II. *De tractandis presbyterorum et diaconorum causis apud finitimos episcopos, si a suis excommunicati fuerint.*

telligitur quo pacto Pelagii asseclis ad eundem Imperatorem patuerit aditus, ut Zosimum accusarent. Rursum alia ratione, quam in notis sequenti ac subsequenti subjiciemus, eruditi viri conjectura refellectur.

^d Solus Quesn., *Illi etiam*, haud dubie ut orationem ad grammaticæ leges accommodaret. Idem deinde, *qui effrenato horum facto concilioque*. In mss. coll. Hadr., *qui effrenato hujus consilio quæ*, nisi quod in Coislin. secundis curis exstat, *consilio cui*. Unus Colb., *effrenato hujus facto concilioque*. Satis placet quod in altero Colb., *effrenato hujus facti consilio*, sine conjunctione *que*. Hanc retinet Regius, qui etiam *effrenato hujus facti consilio* exhibet. Vulgata lectio, quam in hac varietate servandum duximus, est mss. coll. Hispan. et Isid. Si autem de Pelagii fautoribus hic sermo esset, non quod effrenato facinori, sed quod perverse fidei assensum commodare voluerint, arguendi forent.

^e In uno e mss. Harlæis, *debetis eos juxta*; atque huic præpositioni superscriptum est *vel contra*. Unde et Crab. e regione particulae *juxta*, ad marg. annotavit *contra*.

^f In vulgatis, *existere tentaverunt*. Abest *tentaverunt* a mss. coll. Hadr. unde patuit et hic *existere* legendum, et supra *incurrere* idem esse quod *incurrerunt*, quomodo apud Merlinum habetur. Deinde edit. Rom. et concil. *Vos tamen monemus*. Nota et hic rebellionem, non temeritatem fidem reis objectari.

^g Merl., *neque*. Aliæ editiones concil. cum Rom. et pluribus mss., *ne qua*. Præferimus cum uno codice Colb. *ne quo*, quasi *ne aliquo*, faventibus aliis mss. Nam et istud *quo* retinent corruptæ illæ lectiones, quæ habentur in altero Colb., *de quorum prorupta audacia*, etc.; in Regio, *de quo eorum prorupta audacia*; et in Pithæano *ne quorum prærupta audacia quos anathematizatos sciscitet apostolicæ Ecclesiæ*. Ex hac autem postrema lectione Quesnellus istam composuit, quæ videtur a Zosimi mente aliena: *ne aliquorum prærupta audacia, quos anathematizatos esse constat sciscitet scandalum apostolicæ Ecclesiæ. De his vero*. Sane Zosimi non vaga de aliquibus, sed certa et fixa de iis, quos anathemate damnarat, hæc est admonitio.

^h In duobus mss. Colb. et Regio, *scit apostolica*. In Pith. ut mox notatum, *sciscitet apostolicæ Ecclesiæ*. Restituendum videtur, *scitis ab apostolica ecclesia*.

ⁱ E gestis concilii, Carthagine anno 419, sub Maii exitum habiti, descriptum est hoc Commonitorium, seu potius Commonitorii fragmentum, cujusmodi ex-

Fratrī FAUSTINO ^a et filiis PHILIPPO et ASELLO presbyteris ZOSIMUS episcopus.

1. Vobis commissa negotia non latent. Vos ita ut nostra, immo quia nostra ibi in vobis præsentia est, cuncta peragite; maxime cum et hoc nostrum possitis habere mandatum, et verba canonum, quæ in pleniorē firmitatem huic Commonitorio inseruimus. Ita enim dixerunt, dilectissimi fratres, in concilio ^b Nicæno, cum de episcoporum appellatione decernerent: « Placuit autem, ut si episcopus accusatus fuerit, et iudicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo dejecerint eum, et appellasse videatur, et confugerit ad beatissimum ecclesiæ Romanæ episcopum, et voluerit audiri, et justum putaverit ut renovetur examen; scribere his episcopis dignetur, qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum Romanum, ut e latere suo presbyterum mittat, erit in potestate episcopi Romani quid velit et quid existimet. Et si decreverit mittendos esse qui præsentibus cum episcopis iudicent, habentes auctoritatem ejus a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio. Si vero crediderit sufficere episcopos, ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio suo iudicaverit. » ^c (*Sardic. concil. c. 7*).

stat Cod. can. Eccl. Afr., c. 1. Ejusdem præcipua capita Afri in epistola 4, ad Bonifacium, n. 3, summam perstringunt. Illud anno priore, hoc est 418, scriptum esse, atque in gessis concilii Africani, in quo recitatum est, alligatum fuisse docent. De hoc autem concilio sic mense Maio anni 419 loquuntur, ut nuper celebrato. Unde colligere est, Commonitorium in eo recitatum ad annum 418 jam labentem pertinere.

^a Potentinæ in Piceno ecclesiæ, quæ modo diruta est, episcopo.

^b Hoc est Sardicensi, cujus canones etiamnum in veteribus codicibus Morbacensi, Fossatensi et Colberino, Nicæni concilii titulo insignitis, seu Nicænis sub continuata numerorum serie proxime subjectos legimus. Porro hanc confusionem antiquam esse iste Zosimi locus argumentum est. Innocentius tamen Zosimi decessor Sardicensis gesta minime pro Nicænis habuit, ut in ejusdem epistolam 7 observavimus. Verum inter tot ac tantos præsules, qui in Africa tum florebant, nullum exstitisse qui Sardicenses canones nosset, eo magis est mirum, quod Gratus Carthaginensis episcopus Sardicensi interfuerit synodo, ejusque auctoritatem in concilio Carthaginensi l. can. 5, commendavit. Jam ab anno 398 Augustinus epist. olim 163, nunc 44, n. 6, de Sardicensi concilio nihilum audisse se prodiderat. At in toto hoc negotio non minus Zosimum, quam Afros, bona fide egisse palam est. Satis illi erat Afris, qui in Carthaginensi concilio, can. 10, profitentur, atque Cod. can. Eccl. Afr., c. 13, repetunt, *A nobis veterum statuta debere servari*, Sardicensis synodi proponere auctoritatem. Neque ipsi metuendum erat, ne decreta respuerent, quæ primatem suum præsentia sua comprobasse didicissent. Tantum ea de causa decretis illis, quæ Zosimus Nicæna appellat, concedere se non posse epist. 2, ad Cælestinum, n. 4, scribunt, quia id, inquit, *in nulla invenimus patrum synodo scriptum*. Si igitur hoc tam gravi in synodo constitutum reperissent, eos statim Zosimi

2. De appellationibus autem clericorum ^d, id est minoris loci, quid acturi sitis, est ipsius synodi certa responsio. De qua re quid acturi sitis, credidimus inserendum: quod taliter dictum est. Hosius episcopus dixit: « Quid me adhuc movet, reticere non debeo. Si episcopus quis forte iracundus, quod esse non debet, cito aut aspere commoveatur adversus presbyterum sive diaconum suum, et exterminare eum de ecclesia voluerit, providendum est ne innocens damnetur aut perdat communionem. Habeat potestatem ejectus, ut finitimos interpellet, causa ejus audiatur et diligentius tractetur; quia non oportet negare ei audientiam petenti: et ille episcopus, qui juste aut injuste eum rejecit, patienter accipiat, ut negotium discutiatur, ut aut probetur ejus aut emendetur sententia, etc. » (*Sardic. concil. c. 17*).

3. (*His adjectum erat quartum caput*), de Urbano episcopo excommunicando, vel etiam Romæ vocando, nisi ea, quæ videbantur corrigenda, corrigeret (*Bonifac. I, epist. 1, n. 2*).

EPISTOLA ^e XVI.

De scriptis judiciorum regulis, adeo ut sacerdotibus presentibus laicis iudicentur, et accusato imponatur necessitas adversarium suum quærendi et ad iudicium deducendi.

voluntati obsecuturos fuisse quis dubitet? Ex hujus controversiæ occasione illos operam dedisse observant eruditi, ut canones in ecclesia sua recepti in unum codicem, quem etiamnum habemus, colligerentur, quo nimirum nihil ab ipsis deinceps exigeretur, quod ecclesiæ suæ regulis ac disciplinæ consentaneum non foret.

^e Hic, ut ex epistola 1 ad Bonifacium n. 2 discimus, sequeretur alterum caput, *Ne ad Comitatum episcopi navigent*; idque pariter Sardicensis synodi canone 8, fulcire Zosimus potuit, sicut et Innocentii literis ea de re scriptis, quas concilium Carthaginense Cod. can. Eccl. Afr., c. 94, confirmasse dicitur.

^d Nomine clericorum minoris loci presbyteros ac diaconos a Zosimo intelligi liquet tum ex subnexo Sardicensi canone, tum ex Afrorum epistola 1, ad Bonifacium, n. 3, ubi hoc tertium Commonitorii hujus caput sic summam exhibent: *Tertium de tractandis presbyterorum et diaconorum causis apud finitimos episcopos, si a suis excommunicati perperam fuerint*. His consentaneum est quod Afri anno 416 in Milevitano concilio, can. 22, decreverunt, quodque Codici can. Eccl. Afr., c. 28, insertum est his verbis: *Placuit ut presbyteri, diaconi vel cæteri inferiores clerici in causis, quas habuerint, si de iudicii episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos cum consensu sui episcopi audiant, et inter eos definiant ab eis adhibiti episcopi*. Sed in eodem canone subjecerunt: *Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam ad communionem admittatur*. Quod Romana sedes non probavit.

^e Binius epistolam hanc ex antiquo Weingartenensis monasterii codice eruit. Eam ipse ac post illum Labbeus a cæteris valde discrepantem, adeoque suspectæ fidei, iudicavit. Vereor tamen, ut hanc discrepantiæ speciem non auctoris, sed librarii imperiti stylus induxerit. In Zosimi ætate convenit consularis ejus nota. Nec inficiandum est vim illam, qua Zosimus id quod non probat acriter reprehendere solet, ab ejus capite ad calcem apparere.

Zosimus episcopus per ^a Byzacium constitutis dilectissimis fratribus in Domino salutem.

1. Miror vos nullam reverentiam nostri nominis præstare fastigio, nec honorem episcopatus talem deferre, qualis debet ab iis [*Fortè, debet iis*] servari, quorum hic honor est. Judicaturi laici de episcopis ^b sedent, et hoc vestrum dicitis esse concilium, ubi non sacerdos laicum, sed laicus permissione vestra iudicaturus interest sacerdotem. Non enim sibi poterit, quamvis honoratus fuerit, laicus tantum de quovis honore blandiri, ut merito interfuisse videretur ^c, quod erat constitutum ecclesiasticum. Adde quod teloniariorum sive ^d temoniariorum etiam nomen inseritur, et iudicium in episcopum ab hac con-

^a In archetypo *Byzantium*, corrupte. Neque enim hic urbs, sed provinciæ designatur: et ut *Byzantium* mutato nomine Constantinopolis appellaretur, usi jam pridem receptum erat. In Africa autem celebris erat Byzacena provinciæ, in qua multa concilia circa hoc tempus habita Ferrandus diaconus in Breviario citat, puta Suffutulense c. 2; Septimunicense c. 11, etc.; Marazanense c. 44, etc.; Themitanum c. 61, etc.; Zellense seu Teleptense hoc ipso anno 418 celebratum.

^b In concilio Aquileiensi apud Ambrosium, n. 51, ipsius Ambrosii hoc fertur effatum: *Sacerdotes de laicis iudicare debent, non laici de sacerdotibus*: nec non istud num. 52: *Per hoc quoque et in hoc ipso damnandus est (Palladius) qui laicorum expectat sententiam; cum magis de laicis sacerdotes debeant iudicare*. Idem præsul epist. 21, n. 2, Valentinianum seniores laudat, quod non solum sermone, sed etiam legibus suis sanxit, in causa fidei vel ecclesiastici alicujus ordinis cum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. Quibus et illud addit: *Quin etiam si alius quoque argueretur episcopus, et morum esset examinanda causa, etiam hæc voluit ad episcopale iudicium pertinere*. Jam antea Constantinus imperator Cod. Th. lib. xvi, tit. 2, lege 12, anno 355, data constituerat, ne quis episcopus apud iudices publicos accusaret, sed eorum causæ aliorum episcoporum iudicio definirentur. Quam constitutionem Hilarii Pictaviensis episcopi rogatu datam Baronius putat. Certe is Confessor libello 1, ad Constantium, n. 1, enixe eum deprecatur, *provideat et decernat, ut omnes ubique iudices, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura et sollicitudo provinciarum pertinet, religiosa se observantia abstinant, neque posthac præsumant atque usurpent et putent se causas cognoscere clericorum*. Subinde et S. Martinus apud Treviros constitutus, Sulpitio lib. II teste, Maximo imperatori dixit, *Novum esse et inauditum nefas, ut causas Ecclesiæ iudex sæculi iudicaret*. Legenda Leonis Bituricensis episcopi et sociorum epistola a Sirmundo to. 1, concil. Gall. ad annum 454 relata, qua clericos ad examen sæculare transientes, ut sacræ legi et sacerdotali ordini contumeliosos, a sacris liminibus expulsos a cœlesti altari arcent. Specialis quidem hic notatur causa, non qua episcopi ad iudicium sæculare provocentur, sed qua in iudicio episcopali etiam laici inter episcopos iudices sedeant. Sed et hoc reprobat concilium Hispalense II, c. 9, ubi postquam indecorum esse asseruit *sæculares in ecclesia iudicare*, subdit: *In uno eodemque officio non decet dispar professio. Quod etiam divina lege prohibetur dicente Moysè: Non arabis in bove et asino simul, id est, homines diversæ professionis in officio uno non sociabuntur*.

^c Supple iudicio. Ivo p. 16, cap. 12, velut ex Cahilbonensi concilio, c. 6, laudat hoc decretum: *Quando*

Agregatione collegitur. Sedent publicani homines, et auditur episcopus, et ^e talibus quid fas non est facientibus vobis auditur. Illud quoque quis non rideat, immo non doleat; cum taliter ecclesiasticam videat regulam ^f titubare, et vigorem canonum ad hoc esse dejectum? Quando hoc et ubi factum docetur? exemplum quæ ætas meminit, quis sacerdos audivit? cum fuerint innumeri, qui, amplissimis abdicatis honoribus, ita potentiam refutaverint sæcularem, ut vel minimi nominis clerici ^g maluerint sustinere, nec aliquid prioris dignitatis ambitu iudicari, et cede iudicibus vera et certa præscriptio. Quid vultis de consensu iudicem laicorum? vel clerici, qui hoc solum nomen sine pristinas ne sæcularitates gloria erube-

^B ea quæ canonica sunt ventilantur, vel quando regularia ventilantur, neque aliquos laicos nisi religiosos interesse oportet, et nisi hos tantummodo, qui in propria appellantur persona. Ubi laici, ne ecclesiasticis iudiciis intersint, non sine exceptione prohibentur.

^d In vulgatis, *demoniariorum*: restituendum fuisse *temoniariorum* non ambiget, qui vocis huius potestatem perspectam habuerit. Temoniariorum mentio fit Cod. Th. lib. vi, tit. 4, leg. 21, et lib. vii, tit. 18, leg. 3. Eorum munus inter sordida censebatur, ut liquet tum ex his Arcadii imp. Cod. Th. lib. vi, tit. 26, leg. 11: *Quamvis innumeris legibus scripturarum gloria decoretur, jubemus tamen ut primo sit eorum securæ possessio ab omnibus sordidit munioribus... nec ullam temonis patiatur injuriam; tum ex illis Constantini imp. ibid. tit. 55, leg. 3: Quibus omnibus condonamus ne exactorem vel turmariorum, quos capitularios (quia censum exigunt capitum) vocant, curam subtrant; vel obsequium temoniariorum: sed maxime ex dictis Arcadii ibid. lib. xi, tit. 16, leg. 14: Eos qui ibidem peragendis signandisque responsis nostræ mansuetudini obsecundant, omnium vilium munerum ac totius capitulariæ, sive ut rem, quam volumus intelligi, communi denuntiatione signemus, temoniarie functionis fieri jubemus exsortes. Quocirca temonarii commune est vectigalia exercentibus atque exigentibus vocabulum. Hinc Tillemontius episcopum illum, de quo Zosimi sermo est, non secus atque Paulum Cataquensem, cuius Augustinus epist. olim 124, nunc 96, n. 2, meminit, vectigalium fuisse censet redemptorem, Ideoque huiusmodi hominum subditum esse examini, quo æquiores possent episcopi de illo ferre sententiam, aut fraudes lisco factas Ecclesiæ non probati palam facerent. Quamquam Carthaginensi in concilio can. 13 cautum jam fuerat, *ut episcopi et presbyteri et diaconi vel clerici non sint conductores, neque procuratores; neque ullo turpi vel inhonesto negotio victum quærant: quia respicere debeant scriptum esse: Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus*. Sed aliquem, qui antequam in clerum promoveretur, hæc munia exercuisset, hic notari nihil repugnat.*

^e Legendum ni fallor, et a talibus, quod fas non est, patientibus vobis auditur.

^f Verbi titubare idem usus cernitur in his Zosimi epist. 13, n. 1, ubi de sede sua dicit: *Nec patitur aliquid privilegii aut aliqua titubare aura sententiæ*.

^g Hunc locum, qui mancus in multis aut mendosus est resarciri sic liceret: *ut vel minimi nominis clerici honore jacturam maluerint sustinere, nec a laicis prioris dignitatis ambitu iudicari. Ecce iudicibus vera et certa præscriptio. Quid vultis de consensu iudicem laicorum? vel clerici, qui hoc solum nomen sine pristina sæcularitatis gloria erubescitis audire? Quid vultis, certe indulgetis, etc.*

cit audite. Quid vobis, certe indulgete si dicam, cum **A** judicaturi cum talibus consiletis?

2. Illud autem non nobis præmittendum videtur, præsertim cum hoc nulla acerbitas fecerit iudiciorum, nullus ordo meminert, ut quærendi adversarium suum alicui necessitas imponatur, et ad iudicium deducendi; cum ille ultro se debet ^a in-

^a Inmo ipse accusator, si intra tempus legibus præscriptum adesse neglexerit, mulctatur Cod. Th. lib. ix, tit. 36, et concilium Carthaginiense iii, can. 7

ferre qui arguit. Unde hoc invicem scriptum ad vestram transmisimus charitatem per fratrem et coepiscopum nostrum Numunianum. Bene valete, fratres, et ad latus: xvi kalendas Decembris (Anno 418, Novemb. 16), Honorio xii et Theodosio viii consulis augustis.

episcopi accusatorem, qui causæ dicendæ præscriptis diebus defuerit, a communione removet.

APPENDIX

AD OPERA S. ZOSIMI PAPÆ.

NOTITIA

SCRIPTORUM NON EXSTANTIUM, QUÆ AD ZOSIMUM PAPAM ATTINENT.

(D. Coustant. Epist. Rom. Pont. tom. I.)

I.

Hic recollere satis est Pelagii litteras una cum libello fidei ipsius, necnon epistolam Prayllii Hierosolymitani episcopi ad Innocentium missas, sed eo defuncto successori illius Zosimo redditas, nec opus est repetere, quæ de illis ad calcem epistolarum Innocentii disse-

II.

2. Innocentio pontifice, ut jam observavimus, Cælestius Carthagine accusatus, ibique communione ecclesiastica privatus, ab hac sententia credidit appellandum. Sed appellatione sua neglecta (Mar. Merc. Common., c. 1), Ephesum primum, ubi presbyterii locum per obreptionem petiit, tum Constantinopolim contendit. Tandemque fere post sexennium Romam se conferens, Zosimo pontificatum ineunti libellum obtulit, ab eoque petiit audiri. Hoc in libello cum fidem suam a Trinitate unius deitatis ad mortuorum resurrectionem, qualis futura est, explicuisset, ubi ad id, de quo agebatur, ejus pervenit sermo, præmisit: Si quæ vero præter fidem questiones natæ sint, de quibus esset inter plerosque contentio, non ego quasi auctor alicujus dogmatis defuita hoc auctoritate statui, sed ea quæ de Prophetarum et Apostolorum fonte suscepti, vestri apostolatus offerimus probanda esse iudicio; ut, si forte ut hominibus quispiam ignorantia error obrepserit, vestra sententia corrigatur. Eodem in libello, teste Augustino lib. de Gratia Christi c. 33, Cælestius parvulus et baptizari in remissionem peccatorum confessus est, et negavit ullum habere originale peccatum. Ipsa verba, quibus id professus est, idem Doctor lib. de Pese. Orig. c. 5 et 6 refert in hunc modum: Infantes autem baptizari in remissionem peccatorum, secundum regulam universalis Ecclesiæ et secundum Evangelii sententiam confitemur: quia Dominus statuit regnum cælorum non nisi baptizatis posse

B conferri. Quod, quia vires naturæ non habent, conferri necesse est per gratiæ libertatem. In remissionem autem peccatorum baptizandos infantes non ideo diximus, ut peccatum ex traduce firmare videamur; quod longe a catholico sensu alienum est: quia peccatum non cum homine nascitur, quod postmodum exercetur ab homine: quia non naturæ delictum, sed voluntatis esse monstratur. Et illud ergo confiteri congruum, ne diversa baptismatis genera facere videamur; et hoc præmunire necessarium est, ne per mysterii occasione, ad Creatoris injuriam malum antequam fiat ab homine, tradi dicatur per naturam.

3. Reliqua libelli hujus verba excidisse eruditorum, qui Joannem Garnerium præcesserunt, communis est sententia. Is tamen Dissert. 5 in Mar. Mercatorem, pag. 515, primam ac maximam ejus partem haberi putat Sermoni Augustini alias 190 (leg. 191) de Tempore insertam; adeo ut si huc parti subjungantur verba ex Augustino proxime descripta, nihil jam ipsi ad integritatem totius libelli desiderandum videatur. Alii quidem prædictam citati Sermonis partem ad Pelagii libellum pertinere censent: sed ille inter hanc portionem ac Pelagii libellum eas deprehendit diversitates, quibus, nec unum opus, nec unius esse iudicat. Et ut id ipsum aliis persuadeat, libellum Pelagii in una columna, et quod Augustini Sermoni 191 de Tempore insertum est in altera e regione posita repræsentat, ac varietates utrobique occurrentes Italico caractere distinguit. Verum hæc adeo leves raræque sunt, ut in uno specimine purum Pelagii libellum, in altero vero eundem libellum minus purum, et ab eo qui Sermonis memorati exordium composuit, interpolatum exhiberi merito quique sentiat.

III.

4. Cum hunc Cælestii libellum ac prædicta Pelagii

scripta Zosimus accepisset, convocato clero, accitque Cælestio, ipsius ac Pelagii causam examinari atque ea de re acta confici præcepit. Gesta illa exinde tradita, ut ea deferret in Africam, quo hunc subdiaconum anno 417, ante 2 Novembris diem perrenisse ex epistola 8, n. 4, certum est. De his gestis Marius Mercator (Common. c. 1), qui eorum exemplaria penes se fuisse testatur, istud tradit: Cælestius interrogatus, cum ab illo cognitore (Zosimo) aliquatenus terretrur, crebris responsionibus et prosecutionibus suis spem præseminavit condemnare se capitula, de quibus apud Carthaginem (a Paulino) fuerat accusatus, promittens. Id enim et instantius juhebatur, ab eoque vehementius expectabatur. Eamdem rem pluribus prosequitur Augustinus lib. de Pecc. orig., c. 7. Sed ipsa gestorum verba, ad quæ uterque respicit, a Paulino diacono in superiori epistola 8, n. 2, referuntur, ubi cum unicuique illa consulere facile sit, ea hic repetere supersedemus.

IV.

5. Hilarius Narbonensis episcopus iniquo animo ferens quod Zosimus Patroclo Arelatensi antisiti non in Viennensi tantum provincia, sed et in duabus Narbonensibus episcopos ordinandi potestatem attribuisset, relationem ad eum misit (Epist. 6, n. 1), qua suum esse obtendebat, in Narbonensi I provincia sacerdotes ordinare. Neque tamen hoc jus veteri, ut exigebatur, consuetudine sibi vindicabat, sed quadam decoris et honestatis specie, asserens in aliena provincia ab alio non debere fieri sacerdotes. Hanc relationem Zosimus epistola 6, anno 417, Septembris 29 die data, refutat.

V.

6. Aurelius alique Africæ episcopi, anno 417, circa mensis Novembris initia Carthagine congregati, de Cælestio ad Zosimum papam rescripserunt, cum eo sic expostulantes, quasi hæretico huic in omnibus accommodasset fidem, atque illius verbis non discussis ad omnem syllabam assensum præbuisset. His in litteris sibi, utpote apud quos accusatus sit Cælestius, no'as esse memorabant illius artes. Tum præmonentes sinceram non esse illius fidem, Zosimum obtestabantur, ne illum præpropere absolveret, sed res in eo relinqueret statu, in quo ante novissimam cognitionem erant, hoc est, a communione, qua privatus ab Innocentio fuerat Cælestius, alienum remanere interim sineret. Quod cum edisseruerint tam copiose ut eorum litteras voluminis nomine donare Zosimus non dubitavit, hoc tamen modeste adeo præstitit, ut hujus papæ animum in Cælestii gratiam quantumvis propensum a præconcepta de illo opinione avocarent, ut ex epistola 13, qua ipsis rescripsit, liquet.

7. Nonnulli, quorum eruditioni deferimus plurimum, uni Zosimi epistolæ secundæ duas ab Afris redditas esse opinantur, unam videlicet e Carthaginensi concilio, quod Aurelius, ne duorum mensium a Zosimo præscriptum intervallum sine epistola elabi sineret, festinato congregavit; alteram vero ex altero concilio, in quo item Carthagine plures episcopi e diversis pro-

vinciis, ineunte mense Novembri anni 417 convenerint. Verum varios Augustini aliorumque Patrum locos, quibus sententiam suam sultam putant, si quis diligenter excusserit, nullum, qui ei reipsa saveat, deprehendet. Et ex iis quidem, quos ad concilium anno 417 habitum accommodant, nullus est, qui non ad concilium anno sequenti kalendis Maiis celebratum commodius referatur (Epist. al. 47, nunc 215, n. 2). Nominatim vero illud memovant Augustini: Quod papæ Zosimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum ad universos totius orbis episcopos, et quod posteriori concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breviter constituimus, legimus. Ubi negandum non est duo ab Augustino distingui concilia, quorum unum Africanum, alterum plenarium vocet. Sed ex his ne unum quidem, nedum ambo, ad annum 417 referri queat. Id certe, quod plenarium nuncupat, celebri illo Zosimi ad totius orbis episcopos rescripto posterius fuisse aperte docet. Neque ambiguum est, quin Africani concilii nomine synodum anno 418 kalendis Maiis habitam, quæ prædictum Zosimi rescriptum antecessit, idem Doctor intelligat. Quod confirmare licet cum ex his lib. de Pecc. Origin. cap. 7: Postea quam ex Africano episcoporum concilio rescripta directæ sunt, quid fuerit consecutum ut justissime in eum sententia proferretur, cuncta legite, tum ex istis ejusdem libri cap. 21: Post rescripta quippe Africani concilii.... cura fidelium patuerunt quæ litteris suis, quas conscripsit per orbem perferendas, papa Zosimus execranda adtexuit. Augustino concinii Prosper lib. contra Collatorem, c. 10, seu 5, n. 15. Quippe quod ibi velut in Africano concilio constitutum laudat in hunc modum: Erraverunt Africana episcoporum concilia, quæ decretis suis constituerunt utrumque Dei donum esse, et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus, totidem verbis definitum legere est in synodo Carthaginensi anno 418 kalendis Maiis habita, can. 4, seu 5. Nec movere quemquam debet quod ibidem subjicit Prosper: Erraverunt ccxv sacerdotes, qui in epistola, quam suis constitutionibus prætulere, etc., quasi jam aliud concilium, memorare incipiat. Non enim his verbis aliud concilium, sed ejusdem concilii aliud scriptum, puta epistolam prædicti concilii decretis præfixam commemorat.

8. Sed et intra illud tempus, quo Zosimi de Cælestio litteræ Afris traditæ sunt, et quo illi conscripserunt eas, quibus idem papa epist. 12 respondet, viz octo dierum excogitare licet intervallum. Nempe Basiliscus subdiaconus eas Zosimi litteras, quibus Cælestii accusatores Romæ, ut eum ibi præsentem arguerent, intra secundum mensem sistere se jubebantur, in Africam perferendas suscepit. Nec dubium quin iste subdiaconus statim ab adventu suo speciale Cælestii accusatorum Paulinum convenire non distulerit. Atqui Paulinus sese 2 Novembris die a Basilisco conventum ac verbo tenus Romam citatum testatus, sexto post die, hoc est Novembris 8, libellum ad Zosimum per Marcellinum Carthaginensis ecclesiæ subdiaconum misit. Cum igitur

Zosimus epistola 13, n. 2, respondere se significet Afrorum litteris sibi per eundem Marcellinum datis, consequens nobis videtur, ut hæ Afrorum litteræ una cum libello Paulini eodem 8 Novembris die Marcellino traditæ fuerint. Jam vero intra paucos illos dies, quibus et Basiliscus in Africam advenit, et Marcellinus inde Romam profectus est, in eadem civitate duas celebres synodos, a quibus seorsim litteræ ad Zosimum missæ sint, habitas esse quis sibi persuadeat? Et istud quod idem observasse juverit, non modo ut historica illustraretur veritas, sed maxime ne crederetur Zosimus de rebus summi momenti, de quibus duo concilia copiose ipsi scripserunt, jejune omnino ac non sine quadam negligentia aut etiam superbiam ac fastus nota rescripserunt. Ea enim suspicio prorsus evanescit, ubi una tantum admittitur Afrorum epistola, cui accurate pro tempore respondet. Fieri demum potuit, ut Afri, qui concilia frequenter celebrabant, Carthagine jam congregati, aut propemodum congregandi essent, cum secundam Zosimi epistolam acceperunt. Unde factum est ut ipsi citius rescriberent, quemadmodum anno sequente contigit.

VI.

9. Tunc opportune accidit, ut Zosimi epistola 12 ab Afri III kalendas Maias anni 418 acciperetur. Ipsi enim triduo post, hoc est ipsis kalendis Maiis, Carthagine in basilica Fausti celeberrimum eadem de causa concilium habuerunt. In eo consederunt Aurelius episcopus Carthaginensis, Donatianus Teleptensis provincie Byzacene primas et alii ceteri, tam ex provincia Byzacena, quam Mauritania Sitifensi, Tripolitana, Numidia, Mauritania Cæsariensi et Hispania congregati, ut in exemplaribus Codicis a Quesnello vulgati c. 13 legimus. Concilio huic Prosper lib. cont. Collat. c. 5, n. 15, et resp. ad object. 8 Gallorum, Prosperi item Chronico consentiente, episcopos quatuordecim supra ducentos, Photius vero codice 53 quatuor supra ducentos viginti interfuisse tradunt. Quamvis autem in codice Quesn. plenarium inscribatur, non aliud tamen ab eo esse jam probavimus, quod Augustinus lib. de Pecc. orig., c. 8 et 21, necnon lib. 11 ad Bonifacium c. 3 Africanum nuncupat.

10. Episcopi illic congregati octo canones, quales Codex Quesn. c. 13 exhibet, Milevitano 11 concilio perperam tribui solitos, condiderunt, eosque ad Zosimum præfixa illis epistola miserunt. Canones illos ipse adoptavit Zosimus. Certe in Tractoria, de qua mox dicturi sumus, tertium, quartum et quintum velut propria sedis apostolicæ decreta haberi voluit. Epistolæ autem eis adjunctæ fragmentum Prosper lib. cont. Collat. c. 5, n. 15, nobis asseravit et commendavit his verbis: « Erraverunt cccxv sacerdotes, qui in epistola quam suis constitutionibus prætulerunt, ita ad apostolicæ sedis antistitem B. Zosimum sunt locuti: Constituimus in Pelagium atque Celestium per venerabilem episcopum Innocentium de beatissimi apostoli Petri sede prolatam manere sententiam, donec apertissima confessione fateantur, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum non solum ad

cognoscendam, verum etiam ad faciendam justitiam, nos per actus singulos adjuvari: ita ut sine illa nihil veræ sanctæque pietatis habere, cogitare, dicere, agere valeamus. »

11. De eadem epistola loqui videtur Augustinus lib. 11 ad Bonifac., c. 3, ubi ait: Ex Africa Romam litteræ postea venerunt id continentes: Non sufficere hominibus tardioribus et sollicitioribus, quod se generaliter Innocentii episcopi litteris consentire (Celestius) fatebatur: sed aperte eum debere anathematizare quæ in suo libello prava posuerat; ne si id non fecisset, multi parum intelligentes, magis in libello ejus illa fidei venena a sede apostolica crederent approbata, propterea quod ab illa dictum erat eum libellum esse catholicum, quam emendata propter illud, quod se papæ Innocentii litteris consentire ipse responderat: Eodem spectare credimus quod idem Doctor ibid. cap. 4, ad calcem numeri 6, docet, Afros videlicet ad Zosimum rescribentes flagitasse, ut Celestius ipsa omnino de hac quæstione (originalis peccati) verba commemorare et anathematizare, quæ in libello suo posuit (quæque supra § 1, n. 2, retulimus), cogeretur.

12. Notat denique Augustinus lib. de Pecc. Orig. c. 8, istud in his litteris, quibus venerabili papæ Zosimo synodus Africana respondit, commemoratum, quid nimirum de Palæstinæ synodi gestis, quibus se Pelagius absolutum esse gloriatur, sanctus papa Innocentius judicavit. Unde et Africanæ synodi patres operam dedisse colligitur, ut latebras ac dolos, quibus hæreticus ille impietates suas operire solebat, retegerent. Marius Mercator de litteris illis hoc tantum indicare satis habet, episcopos ex Africa rescribentes omnem causam, quæ apud eos (de Celestio) facta fuerat, missis etiam gestis quæ fuerant tunc cum illo vel de illo confecta, exposuisse.

VII.

13. Omnibus Zosimi epistolis celebrior est ea, quam idem Marius Mercator edit. Baluz. pag. 138 Tractoriam nuncupari, ac per totum orbem missam esse observat. De eadem epistola Augustinus ad Optatum epist. 190, n. 22, sic scribit: Exempla recentium litterarum, sive quæ specialiter ad Afros, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem nondum pervenerint, vobis curavimus mitti. Quæ Augustini verba duplici ratione intelligere est: una nimirum, quæ litteris a Zosimo universaliter ad omnes episcopos missis, quædam speciales ad Afros adjunctæ sint; idque per se sonant allata hujus Doctoris verba, atque historica veritas confirmat: altera vero, quæ quæ Afri specialiter inscriptæ fuerant (quia ipsis scribendis et Carthaginensi synodo kalendis Maiis habita rescribentes occasionem dederant), postmodum universaliter ad omnes episcopos missæ sint. Rei ordinem Mar. Mercator, pag. 134, narrat his verbis: Episcopis vero ex Africa (ubi kalendis Maiis convenerant) rescribentibus, omnemque causam quæ apud eos facta fuerat exponentibus, missis etiam gestis exinde quæ fue-

rant tunc cum illo vel de illo (Cælestio) confecta, A vocatus ad audientiam pleniorum, ut quæ promiserat (Zosimo anno 417) festinaret implere, id est, ut damnatis prædictis capitulis (quæ Paulinus ei objecerat) sententia Afrorum qua fuerat (anno 412) communionione privatus, absolveretur, non solum non adfuit, sed etiam ex incensata urbe profugit. Tunc ergo, ut his annectamus verba Augustini lib. n ad Bonifacium, c. 3, cum ejus præsentia posceretur ut coram ac dilucidis responsionibus vel astutia hominis vel correctio dilaceraret, et nulli ambigua remaneret, se subtraxit examini. Atque ob hoc, prosequitur M. Mercator, a beatæ memoriæ Zosimo episcopo scriptis amplissimis vel longissimis perdamnatus est, in quibus et ipsa capitula, de quibus (a Paulino diacono) fuerat accusatus, continentur, et omnis causa tam de Cælestio suprascripto, quam de Pelagio inagistro ejus praviore videtur esse narrata. Quorum scriptorum et nos hic habemus exemplaria, et ad Orientales ecclesias, Ægypti dioccesim, et Constantinopolim, et Thesalonicensem, et Hierosolimam, similia eademque scripta (hoc est quod vocant a pari) ad episcopos transmissa esse suggerimus. His autem litteris Pelagius et Cælestius necdum absolute ac citra omnem tenetæ spem, sed nisi correcti etiam egerint pœnitentiam, toto christiano orbe damnati ab Augustino epist. 190, n. 22, dicuntur. Unde et de his idem Doctor lib. de Pecc. Orig., cap. 22, loquitur, ut prius aut in locum pœnitentiæ redactis, aut, si id recusaverint, omnino damnatis.

14. Sententiam illam Zosimus non solum, sed cum clero Romano, cum quo etiam anno superiore Cælestium audierat, tulit. Quoties Pelagianæ prævaricationis notam modo clericis Romanis, ut apud Augustinum lib. n ad Bonifac. c. 3 videre est, modo Zosimo ut idem Augustinus lib. vi contra Julianum traicit, inurebant, quasi de Pelagio et Cælestio aliud hoc anno, quam quod superiore, judicium per prævaricationem protulissent.

15. E clericis autem Romanis primum Xystum seu Sixtum tum presbyterum, ac Zosimi post Bonifacium et Cælestinum successorem judicio huic subscripsisse Augustinus epist. 194, olim 105, n. 1, innuit. Idque eum fecisse notat, cum, inquit ipsum alloquens, fama jactaret inimicis christianæ gratiæ te favere. Sed ut hæc tristitia de nostris cordibus teigeretur, primo te priorem anathema eis in populo frequentissimo pronuntiasse eadem fama non tacuit. Deinde cum litteris apostolicæ sedis (id est Zosimi) de illorum damnatione ad Africam missis, tuæ quoque litteræ ad venerabilem senem Aurelium consecutæ sunt. Has autem Xysti litteras per Leonem acolythum transmissas fuisse idem Augustinus epist. 191, olim 101, n. 1, auctor est. Ex quo et litteras Zosimi, siquidem simul missæ sunt, ejusdem Leonis opera perlatas fuisse conficitur.

16. Notæ non desunt, quibus dignoscatur tempus, quo illæ Zosimi litteræ vel Roma missæ, vel in Africa receptæ sint. Cum enim Carthaginensis concilii kalen-

die Maiis ann. 418 habiti scriptis rescribantur, primo computandum est tempus, quo hujus concilii scripta Carthagine Romam potuerint perferri, et inde Zosimi litteræ Carthaginem referri. Istud porro certius, quod Augustinus Carthagine, memorati Carthaginensis concilii mandato delegatus (Cod. can. Eccl. Afr., c. 127), tum versabatur, cum eo Zosimi litteræ pervenerunt; iisque acceptis libros de Gratia Christi et de Peccato originali ante adornavit, quam inde in Mauritaniam Cæsariensem provinciam proficisceretur. Quapropter et hos libros in Retractationibus proxime ante Gesta, quæ ipso præsentem apud Cæsaream Mauritanicæ civitatem hoc anno 418 Septembris 20 die confecta consignataque sunt, recenset. Si igitur tempus, quod huic itineri conficiendo ac prædictis concinnandis suffecerit, subtrahamus; litteras illas non serius Augusto mense in Africa acceptas esse, ac medio illo intervallo, quod a kalendis Maiis ad exitum Augusti excurrit, hoc est vel exeunte Junio, vel Julio ineunte conscriptas esse facile dabimus. Idipsum et quod § 8 sequenti in epistolam alteram, quæ cum hac Tractoria ad Afros missa est, dicturi sumus, confirmabit.

16. Celebris illa Zosimi epistola, per totum orbem Christianum missa, non ab Augustino tantum aut Mar. Mercatore, sed et a Prospero lib. contra Collat. c. 5, n. 13, in Cælestini papæ epistola 21, c. 8 et 9, in Prosperi Chronico ad ann. 418, et a Genadio lib. de Script. eccl. memoratur. Cum autem scriptum tam authenticum tamque necessarium, tanto studio per orbem transmissum, tantaque omnium Catholicorum lætitia ubique exceptum intercidisse nescio quo fato audimus: tot alia monumenta vetera eandem fortunam subisse minus miramur. At si totum exhibere minime licet, vel saltem quasvis ejus particulas legere, et in unum collectas hic repræsentare aut indicare operæ pretium fuerit.

17. Marius Mercator, edit. Baluz. pag. 134, capitula sex, de quibus Cælestius a Paulino accusatus fuerat, in Zosimi Tractoria contineri docet. Sed ea cum apud eundem Mercatorem pag. 3 et 135, necnon apud Augustinum lib. de Gestis Pelagii, c. 11, n. 23, cuique obvia sint, hic reticemus. Alia quoque, teste Augustino lib. de Pecc. Orig., c. 21, n. 24, cura lidellium fratrum, qui Romæ versabantur, ubi Pelagius diutissime vixerat, ex ipsius Pelagii scriptis prolata sunt, quæ litteris suis, quas conscripsit per orbem catholicum perferendas, papa Zosimus exsecranda atlexuit. Plura vero ex illis Mar. Mercator a pagina 135 ad 138 profert, tum ex Pelagii commentariis in Paulum apostolum, tum ex alio quodam ejusdem Ser-mone excerpta, quæ Tractoriæ Zosimi inserta fuisse pag. 138 prodit his verbis: Quæ omnia suprascripta capitula, ut jam superius dictum est, continet illa beatæ memoriæ episcopi epistola, quæ Tractoria dicitur, quæ Cælestius Pelagiusque damnati sunt. Inter ea autem quæ Mercator ibi ex commentariis Pelagii in Paulum describit, exstat ista hujus hæretici argumentatio, quæ et ab Augustino epist. 190, ad Optatum, n. 22, inter alia ejus damnabilia etiam litteris

apostolicæ sedis adjuncta prædicatur. Si anima, inquit, ex traduce non est, sed sola caro tantum habet traducem peccati, sola ergo pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima, non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum : quia nulla ratione conceditur, ut Deus, qui propria peccata dimittit, imputet alienum.

18. *Hanc Pelagii argumentationem ideo referimus, quia præcipuum e tribus epistolæ Zosimi fragmentis, quæ supersunt, in eam maxime cadit. Nempe Augustinus in eadem epistola 190, n. 23, hæc præfatus : Non est enim falsa etiam in parvulorum baptisate remissio peccatorum, nec verbo tenus dicitur, sed veraciter agitur, subdit. Nam ut jam verbis utar, quæ in epistola beatissimi antistitis Zosimi leguntur; eaque verba profert in hunc modum.*

FRAGMENTUM I

Tractoriæ Zosimi.

Fidelis Dominus in verbis suis, ejusque baptismus re ac^a verbis, id est opere, confessione et remissione vera peccatorum, in omni sexu, ætate, conditione generis humani eandem plenitudinem tenet. Nullus enim, nisi qui peccati servus est, liber efficitur, nec redemptus dici potest, nisi qui vere per peccatum fuerit ante captivus; sicut scriptum est : Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis (Joan. viii, 36). Per ipsum enim renascimur spiritualiter, per ipsum crucifigimur mundo. Ipsius morte mortis ab Adam omnibus nobis introductæ, atque transmissæ universæ animæ, illud propagine contractum chirographum rumpitur, in quo nullus omnino auctorum, antequam per baptismum liberetur, non tenetur obnoxius.

Quibus dictis Augustinus istud ad sententiæ hujus laudem et apostolicæ sedis commendationem subjungit : In his verbis apostolicæ sedis tam antiqua atque fundata certa et clara est catholica fides, ut nefas sit de illa dubitare Christiano.

FRAGMENTUM II.

19. *Alterum fragmentum in epistola 21 Cælestini, cap. 9, nobis asservatum est, ubi idem Doctor (Zosimus) cum ad totius orbis episcopos de divinæ gratiæ opitulatione loqueretur, memoratur scripsisse :*

Quod ergo tempus intervenit, quo ejus non ogeamus auxilio? In omnibus igitur actibus, causis, cogitationibus, motibus adjutor et protector orandus est. Superbum est enim, ut quidquam sibi humana

^a Hinc colligitur cum in Romana tum in Africana ecclesia eam tunc temporis usitatam fuisse baptismi formam, qualis in antiquo Missali Gothico-Gallicano, quod Thomasius vulgavit, præscribitur his verbis : *Baptizo te ill. in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti in remissionem peccatorum, ut habeas vitam æternam.* Hinc, ut Augustinus lib. de Pecc. Orig., c. 5, scribit, coactus est Cælestius confiteri, infantem debere baptizari in remissionem peccatorum secundum regulam universalis Ecclesiæ. Idem et profiteri compulsus est Pelagius : quem eundem Pinianus, Albina, et Melania cum audissent respondentem, quod eisdem, quibus et majores, sacramenti verbis (adeoque in remissionem peccatorum), baptizantur infantes, non mediocriter se letatos esse, teste Au-

natura præsumat, clamante Apostolo : Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed contra principes et potestates aeris hujus, contra spiritalia nequitiae in cœlestibus (Ephes. vi, 12). Et sicut ipse iterum dicit : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. vii, 24)? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (I Cor. xv, 40). Et iterum : Gratia Dei sum id quod sum, et gratia Dei in me vacua non fuit, sed plus illis omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum. Illud etiam, quod intra Carthaginensis synodi decreta constitutum est, quasi proprium apostolicæ sedis amplectimur, quod scilicet tertio capitulo definitum. *His adjiciuntur ejusdem synodi capitula 4 et 5 velut ejusdem apostolicæ sedis propria.*

20. *Generatim vero omnia concilii Carthaginensis kalendis Maiis anni 418 habiti decreta ad Zosimum perlata, et ab eo in Tractoria fuisse approbata Prosper in Chronico memoriæ mandavit his verbis : Concilio apud Carthaginem habito ccciv episcoporum ad papam Zosimum synodalia decreta perlata; quibus probatis, per totum mundum hæresis Pelagiana damnata est. Quapropter ad eandem Tractoriam ut Carthaginensia decreta approbantem Augustinus lib. ii de Anima et ejus Origine, c. 12, n. 17, respicere nunquam immerito videatur, ubi scribit : Novellos hæreticos Pelagianos justissime conciliorum catholicorum atque sedis apostolicæ damnavit auctoritas, eo quod ausi fuerint non baptizatis parvulis dare quietis et salutis locum etiam præter regnum cœlorum. His enim verbis, quæ Augustinus sub anni 419 exitum scribebat, notari pene non ambigimus hoc decretum, quod Binus inter cætera Milevitani concilii edidit; licet paucis in codicibus inveniatur : Placuit, ut si quis dixerit, ideo dixisse Dominum : In domo Patris mei mansiones multæ sunt, etc., ut intelligatur quia in regno cœlorum erit aliquis locus medius, vel ullus alicubi locus, ubi beate vivant parvuli, qui sine baptismo ex hac vita migrarunt, sine quo in regnum cœlorum, quod est vita æterna, intrare non possunt, anathema sit. Nam cum Dominus dicat : Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum (Joan. iii, 5), quis catholicus dubitet participem diaboli fore eum, qui cœlestes non meruerit esse Christi? Qui enim dextera caret,*

gustino lib. de Pecc. Orig., c. 1, scripserunt. Verum subinde idem Doctor c. 21 observat hoc eum fallaciter respondisse, *tamquam infantibus remissio peccatorum n. verborum sonitu diceretur, non rerum ageretur effectum.* Cui fallaciæ Carthaginensium concilium, Milevitani in nomine vulgatum, cujus decreta, nunc jam observavimus, Zosimus approbavit, in Cod. Quesn. cap. 13 sic occurrit : *Placuit ut quicumque parvulos recentes ab utero matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil eos ex Adam trahere originalis peccati, quod lavacro regenerationis expietur; unde fit consequens ut in eis forma baptismatis, in remissionem peccatorum, non vere sed false intelligatur, anathema sit.* Eidem fallaciæ nunc quoque Zosimus omnem aditum claudit,

sinistram procul dubio incurret. Quod si ita est, multus est ordo, quem idem canon apud Quesnellum Cod. cap. 15 inter Carthaginenses obtinet. Apud illum enim tertius est; quamvis alius sit ab eo, quem ipse Zosimus Carthaginensis concilii tertium capitulum vocat.

FRAGMENTUM III.

21. Tertium ejusdem Tractoriæ fragmentum Prosper lib. contra Collat. c. 10, seu 5, n. 15, ac Cælestini epistola 21, c. 5, suppeditant. Istud relaturus Prosper ita præfatur: Erravit sacrosancta beati Petri sedes, quæ ad universum orbem papæ Zosimi ore sic loquitur. Eidem in epistola Cælestini præmittitur hæc alia præfatio: In quam nos sententiam dirigit beatæ recordationis papæ Zosimi regularis auctoritas, cum scribens ad totius orbis episcopos ait. Tum subjiciuntur Zosimi verba: Nos autem instinctu Dei (omnia enim bona ad auctorem suum referenda sunt unde nascuntur) ad fratrum et coepiscoporum nostrorum conscientias universa retulimus. Quæ sententia quantum Afris placuerit, eadem epistola ibid. testificatur.

22. Nec siluit Mar. Mercator qua ratione totum illud Zosimi scriptum in universa Ecclesia exceptum fuit. Beatæ, inquit edit. Baluz. pag. 158, memoriæ episcopi Zosimi epistola, quæ Tractoria dicitur, quæ Cælestius Pelagiusque damnati sunt, et Constantinopolim, et per totum orbem subscriptionibus sanctorum patrum est roborata. Quod eleganter Prosper in libro contra Collat., n. 57, expressit his verbis: Africanorum conciliorum decretis beatæ recordationis papa Zosimus sententiæ suæ robur annexuit, et ad impiorum detractionem gladio Petri dexteris omnium armavit. Verum, ut verbis utamur Marii Mercatoris eandem rationem prosequentis, ei Julianus cæterique complices ejus subscribere detrectantes, consentaneosque se nolentes iisdem Patribus facere, non solum imperialibus legibus, sed et sacerdotalibus statutis depositi atque exauctorati, ex omni Italia expulsi sunt. Quod licet maxime sub Zosimi successore Bonifacio contigerit, uti suadet illud Prosperi citato loco, Papa Bonifacius piissimorum Imperatorum catholica religione gaudebat, et contra inimicos gratiæ Dei non solum apostolicis, sed etiam regiis utebatur edictis: hoc tamen factum esse constat, ut Zosimi Tractoriæ tota in Ecclesia receptæ auctoritas vindicaretur. Sed et hæc de re, infra num. 30, paulo enucleatius tractandi erit locus.

IX.

23. Cum prædicta Zosimi epistola simul missæ sunt et aliæ speciales ad Afros litteræ, quibus Augustino aliisque in Mauritaniam Cæsariensem legatio propter alias quasdam Ecclesiæ necessitates injungebatur. Quæ de re Augustinus epist. alias 157, nunc 190, ad Optatum n. 1 hæc scribit: Litteræ, quas ad Mauritaniam Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsentem venerunt, quo nos injuncta nobis a venerabili papa Zosimo apostolicæ sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat. Quenam autem fuerit ecclesiastica

illa necessitas, nihilo magis idem Doctor in epistola 193, in qua eam rursus commemorat, aperit. Meminit et Possidius legationis hujus, atque collationis Augustinum inter et Emeritum Donatistam Cæsareæ in Mauritaniam anno 418 Septembris 20 die ex legationis hujus occasione habitæ: sed quæ illum necessitas huc traxerit, pariter tacet. Sic porro rem cap. 14 narrat: Omnipotentis Dei præstitit auxilium, ut postea in Cæsariensi Mauritanicæ civitate constitutus (sit) venerabilis memoriæ Augustinus, quo eum venire cum aliis coepiscopis sedis apostolicæ litteræ compulerant, ob terminandas videlicet alias Ecclesiæ necessitates. Hæc ergo occasione provenit, ut Emeritum ejusdem loci Donatistarum episcopum . . . videret. Atqui ante hæc cum Emerito gesta Augustinus in Retractionibus lib. II, c. 50, libros proxime collocat de Gratia Christi et de Peccato originali, de quibus hæc habet: Postea quam Pelagiana hæresis cum suis auctoribus ab episcopis ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorum Africanorum litteris, convicta atque damnata est, scripsi duos libros adversus eos, unum de Gratia Christi, alterum de Peccato originali. Ex quo sequitur, ut litteræ illæ speciales, quibus Augustino ac sociis in Mauritaniam legatio demandata est, litteris quibus Pelagius atque Cælestius a Zosimo damnati sunt, non sint anteriores. Nec quomodo posteriores censi queant, ulla ratione apparet.

X.

24. Episcopi Africæ, qui post concilium Carthaginense kalendis Maii habitum, ipsius concilii decreto, terni ex singulis provinciis Carthagine permanserant, cum ibi accepissent proximas Zosimi epistolas, adjunctis sibi ut videtur episcopis quos festinato vocare potuerunt, gratulatorias ad eundem papam litteras rescripserunt, quarum fragmentum unum superest in epistola 21 Cælestini sic laudatum: Hunc autem (Zosimi in Tractoria) sermonem sincerissimæ veritatis luce radiantem tanto Afri episcopi honore venerati sunt, ut ita ad eundem virum scriberent: Illud vero quod in litteris tuis, quas ad universas provincias curasti esse mittendas, posuisti dicens: Nos tamen instinctu Dei (omnia enim bona ad auctorem suum referenda sunt unde nascuntur) ad fratrum et coepiscoporum nostrorum conscientiam universa retulimus, sic accepimus dictum, ut illos qui contra Dei adjutorium extollunt humani arbitrii libertatem, districto gladio veritatis, velut cursim transiens, amputares. Quid enim tam libero fecisti arbitrio, quam quod universa in nostræ humilitatis conscientiam retulisti? Et tamen instinctu Dei factum esse fideliter sapienterque vidisti, veraciter fidenterque dixisti. Ideo utique, quia præparatur voluntas a Domino (Prov. viii, sec. LXX), et ut boni aliquid agant, paternis inspirationibus suorum ipse tangit corda filiorum. Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei (Rom. viii, 14), ut nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, et in bonis quibusque voluntatis humanæ singulis motibus magis illius valere non dubitemus auxilium.

Idem fragmentum totidem verbis refert ac laudat Prosper lib. contra Collatorem, n. 15. Ipsa autem epistola, ex qua excerptum est, ante videtur scripta, quam Augustinus ac socii in Mauritianiam se conferrent adeoque ante exitum Augusti.

XI.

25. *Sub idem tempus Julianus Eclanensis episcopus duas ad Zosimum papam epistolas scripsit, quæ ab ipsomet Juliano apud Augustinum lib. Op. imperf. c. 18 memorantur his verbis : Ad Zosimum quondam illius urbis episcopum super his quæstionibus duas epistolas destinavi ; sed eo tempore quo adhuc libros exorsus non eram. Una vero ex illis a Mario Mercatore non semel notatur. Et is quidem lib. subnotat. cap. 6, edit. Baluz. pag. 15, Julianum sic alloquitur : Audi nunc quæ olim ipse pronuntiaveris in epistola videlicet tua, quam ad sedem apostolicam illo tempore ausus es mittere, quando conventus detrectasti cum universa Ecclesia Pelagium Cœlestiumque damnare. Unde evidenter docemur, epistolam illam tunc fuisse scriptam, cum Julianus conventus ut Zosimi Tractoriæ per orbem missæ subscribens, Pelagium Cœlestiumque damnaret, id præstare detrectavit. Neque igitur multo postquam Zosimus mox dictam Tractoriam edidit, scriptu est : sed paulo tardius huic papæ fuit reddita. Nam antequam in manus sanctæ illius Romanæ ecclesiæ veniret antistitis, te agente, inquit loco citato ad ipsummet Julianum Mercator, a nonnullis a te deceptis per totam pene Italiam circumlata, et tamquam magnum aliquid multorum auribus insinuata cognoscitur. Quocirca et Augustinus ait (Lib. 1 Op. imp., c. 18) : Hæc epistola non est ad Zosimum, sed ad eos seducendos qui Romæ possent tali suasionem seduci.*

26. *Et in ea quidem epistola nondum hæreticum palam prodebat sensum, sed sub catholicis verbis, uti solent qui perversam doctrinam prædicare vel fovere incipiunt, ita velabat, ut famosa sex capitula Cælestio objecta respuere ac damnare videretur. Ibi namque, Mario Mercatore teste, inter cætera aiebat (Ibid. paulo post).*

Qui est igitur assertor, quod neque per mortem Adæ omne genus hominum moriatur, neque per resurrectionem Christi omne genus hominum resurgat, contra Apostolum sentit dicentem : Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur (1 Cor. xv, 22). Jure igitur improbat, qui huic sententiæ contradicit, quæ ait : Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum (Ibid., 21). Item quod peccatum Adæ ipsum solum læsit, et non genus humanum. Et hæc sententia a nobis merito refellitur : non enim soli ipsi, sed generi humano obfuisse credendum est. Item, quod infantes in eo statu sint in quo Adam fuit ante prævaricationem, inter indisciplinatos reputo quæstiones. Non enim per omnia in eo statu sunt qui nascuntur hodie in quo Adam fuit ante peccatum, quamvis et istos opus Dei esse, sicut et ille, negari non possit. Item, Adam etiam mortalem factum, qui sive pecca-

ret, sive non peccaret, fuisset moriturus, nec hoc esse ratione subnixum. Credendum est enim immortalem quidem factum, sed qui si non peccasset, per gustum ligni vitæ, virtutem posset immortalitatis adipisci. Male igitur dictum est, sive peccaret, sive non peccaret, fuisse moriturum.

27. *Ex his nonnulla rursus repetens ac perstringens idem Mercator ibid. cap. 9, pag. 50 et 51 ait : In epistola tua, quæ, ut memoravimus, ad sanctæ memoriæ papam Zosimum missa est, displicet tibi, eumque condemnas, qui sentit Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, fuisset moriturus : et ais, nec hoc esse ratione subnixum. Credo enim esse, inquis, immortalem factum quidem, sed qui si non peccasset, per gustum ligni vitæ, posset virtutem immortalitatis adipisci. Adjungis etiam jure improbandum, qui prædicanti Apostolo contradicit dicenti : Sicut in Adam omnes moriuntur, ita omnes in Christo vivificabuntur. Sed quam fallaciter ista depromeret, idem scriptor his ad eum verbis statim indicat : Quæ cum simplex Christianus audit, nihil doli, nihil credens afferri fallaciæ, more quo ab Apostolis doceri solita est Ecclesia, optimum et eum arbitratus magistrum, intentusque ad reliqua ejusdem Apostoli, quæ in hæc causa prosequeris, audienda decernit. Quis enim, subdit paulo inferius, te in superiore sententia tua vel suspicari posset aliud sentire, quam illi omnes, qui, sanctæ memoriæ papa Zosimo præsidente, Dei sacerdotes Pelagium, Cœlestiumque, teque damnarunt, super his omnibus de Adam capitulis, quæ a te antea improbata sunt et condemnata? At eum aliud clausum pectore, aliud promptum in lingua tunc habuisse, ex alio opere, quod longe post Julianus elaboravit, Mercator ibidem demonstrat, utpote in quo ille doceat mortem in eos tantum pervenire (Mar. Merc. pag. 51), quos prævaricationem Adæ viderit æmulatos : quæ prævaricatio licet non sit facta naturalis, fuit tamen forma peccati ; atque ob hoc licet non aggravet nascentes, tamen accusat imitantes ; denique (Subnot. c. 6, pag. 12) in omnes homines non peccatum transisse, sed mortem, illatam utique severitate judicii, prævaricationis ultricem. Nec tacet ejus fallaciam, quæ cum infantes, qui nascuntur hodie, non in eo per omnia statu in quo fuit Adam ante peccatum, esse fatebatur (Ibid., pag. 17), id recondito sensu prædicabat, nec statum Adæ ante peccatum, sed exiguitatis et parvitalis in qua nascuntur infantes, intelligebat.*

28. *De altera Juliani epistola nihil novimus, nisi forte hæc ipsa sit fidei expositio, quam u Jacobo Sirmundo e veteri codice Veronensi erutam Joan. Garnierius in editione Mar. Mercatoris part. 1, pag. 319, in lucem emisit, quæque in appendice tom. X, nov. edit. Augustini pag. 110 recusa est. De titulo nihil in archetypo superest præter quasdam evanescentium litterarum figuras, quas ex eo explicare licet, quod ad calcem subjicitur in hunc modum : Explicit libellus fidei S. J. C., id est, ut in Augustini nova editione exponi-*

tur, sacerdotum Jesu Christi. Hæc enim interpretatio magis probatur, quam Garnerii, qui tribus illis litteris S. J. C. vocem Sicularum designari existimavit. Tituli autem oblitterati loco Garnerius laudatus hunc substituit: Libellus fidei a Juliano Eclanensi missus ad sedem apostolicam nomine xviii episcoporum detrectantium subscribere damnationi Pelagii atque Cœlestii. Nec apparet alia causa, cur hunc libellum nomine xviii episcoporum oblatum vir eruditus affirmarit, nisi quia Augustinum legerit lib. 1 ad Bonifacium n. 3 respondere se testantem duabus Pelagianorum epistolis, uni scilicet, quam dicitur Romam misisse Julianus . . . alteri autem, quam decem et octo velut episcopi participes ejus erroris non ad quoslibet, sed ad loci ipsius episcopum (Rufum) sua calliditate tentandum, et ad suas partes, si posset

fleri, traducendum, ausi sunt Thessalonicam scribere. Ex eo tamen, quod epistolam ad Rufum Thessalonicensem episcopum scripserint octodecim episcopi Pelagio addicti, non sequitur ut qui ad apostolicam sedem missus est libellus, a totidem episcopis fuerit conscriptus. Verum cum plurimum nomine missum esse constet, hinc octodecimne, an plures vel pauciores fuerint, compertum habere aut nihil aut parum interest.

29. Certiora sunt argumenta, quibus hunc libellum epistolæ formam præ se ferre idem vir eruditus probat: neque obscurum est libellum seu epistolam istam episcoporum esse ad apostolicæ sedis præulem scribentium, a quibus idem præsul et pater propter primas sedis dignitatem, et frater propter episcopatus consortium compellatur. Si etiam vel cum paucis epistolæ Juliani ad Zosimum fragmentis, quæ ex Mario Mercatore proxime descriptissimum, conferatur; ea sese offeret styli consensio, qua utrumque scriptum ex eodem fonte prodixisse non immerito censeatur. Certe ut in his fragmentis Apostolo is adversari scribitur, qui est assertor quod neque per mortem Adæ omne genus hominum moriatur, neque per resurrectionem omne genus hominum resurgat; ita in libello illo damnatur, quicumque asserit quod neque per Adam omne genus hominum moriatur, neque per Christum omne genus resurgat. Tum quod his statim subjicitur: Vel si qua sunt alia, quæ vel contra catholicam fidem veniant, vel ad indisciplinatas pertineant quæstiones, simili execratione damnamus, eundem sapit styli atque ista Juliani superius n. 26 relata: Quod infantes in eo statu sint, in quo fuit Adam ante prævaricationem, inter indisciplinatas puto quæstiones. Neque minus apertum est hoc eos scripserisse, cum ab eis exigeretur ut Pelagii ac Cœlestii damnationi subscriberent, idque detrectarent. Quocirca non sine industria in libello suo omnia exscribunt Scripturarum testimonia, quibus Zosimus epist. 3, ad Afros, n. 5, sententiam in absentes et inauditos minime dicendam esse probaverat. Tantum illud mirum, quod ea in re sese ab ipsomet Zosimo edoctos fuisse non jactitaverint. Verum id quod obtinebant, ne subscriberent, merum effugium fuit. Cum enim Pelagius atque Cœlestius sæpe fuissent auditi, etique sive coram sive libellis in Palæstina, in Africa, in ipsa

urbe Roma datus fuisset sese defendendi atque purgandi locus; post multas tergiversationes, quibus in unum contendisse conycti sunt, ut imponerent ac judicium eluderent, tandem eos a fide catholica alienos et damnatione dignos esse constitit. Tum solemnem autem iudicio subscribere dum Julianus ac socii eo obtentu nolabant, quod sibi in absentes, quos non audierant ipsi, sententiam dicere non liceret; quis eos optima æquitatis lege perperam abuti non judicet? In hoc quoque Juliani ac sociorum deprehenditur ingenium, quod expositioni fidei suæ in prædicto libello subjiciunt: Hæc, ut nobis secundum catholicam fidem visum est, vestræ sanctitati conscripta transmisimus; quæ si aliter putatis tenenda, rescribite: sin autem . . . certa sit sanctitas vestra nos ad audientiam plenariæ synodi provocare. Ibi enim loquela dignoscitur ipsorum, qui et apostolicæ sedis iudicium et orbis subscriptionem contemnentes, paulo post ad Rufum Thessalonicensem scripserunt: Simplicibus episcopis, sine congregatione synodi, in locis suis sedentibus, extorta subscriptio est. Quos refutans Augustinus inter alia dicit (Lib. iv, cont. Duas epist. Pelagian. c. 12, n. 54): Istorum superbia, quæ tantum se extollit adversus Deum . . . hanc etiam gloriam captare intelligitur, ut propter illos Orientis et Occidentis synodus congregetur. Nil itaque repugnat, quominus prædictus libellus e duabus epistolis, quas Julianus a se ad Zosimum missas esse memorat, una censeatur post Pelagii quidem atque Cœlestii damnationem, sed antequam Julianus cum sociis e sedibus suis pelleretur, adeoque anno 448 conscripta.

XII.

30. An Julianus a Zosimo nominatim damnatus sit quæritur. Joan. Garnerius quominus illum ab hac papa nominatim damnatum sentiat, libello fidei, epistolaque ad Rufum Thessalonicensem aliisque pene infinitis sive Juliani, sive Augustini operum locis prohiberi se scribit. Inficiari tamen nequit Julianum cum sociis Tractoriæ Zosimi subscribere nolentem ab episcopatu fuisse dejectum; cum perspicua sint ea de re Mar. Mercatoris verba (Pag. 158 ed. Baluz.): Cui (Tractoriæ) Julianus et reliqui complices subscribere detrectantes . . . non solum imperilibus legibus, sed et sacerdotalibus statutis depositi atque exautorati, et omni Italia deturbati sunt. Ista autem, sacerdotalia statuta, quibus Julianus ac socii depositi sunt, in concilio cui Romanus pontifex præerat, sancita esse aperte docet idem Mar. Mercator præfat. in tractatu Nestorii (Edit. Baluz. pag. 33), ubi Julianum ex episcopo Eclanensi cum participibus suis olim ab APOSTOLICA SENTENTIA EXAUTORATUM atque depositum memorat. Ibi quidem legit Garnerius (Pag. 58) ab eclesiastica sententia: sed Baluzius, ab apostolica sententia ex archetypi fide restituit. Quocirca cum idem scriptor Julianum sic alloquatur (Edit. Baluz. p. 419, Garner. p. 73): Quis enim te in superiore sententia vel suspicari posset aliud sentire, quam illi omnes, qui sanctæ memoriæ papæ Zosimo præsidendo, Dei sacerdotes Pelagium, Cœlestium, etque damna-

runt, eum apostolicæ sedis præsidem, cujus sententia Julianum depositum dixit, non alium a Zosimo intelligere se satis significat. Quod tamen non eo sensu dictum, ut iisdem synodalibus statutis Pelagius, Cælestius ac Julianus fuerint damnati; sed ut idem Zosimus, qui Pelagium Cælestiumque damnarat, ac missu Tractoria damnari a cæteris præceperat, postmodum Julianum Tractoriæ huic ne subscriberet recusantem, ab episcopatu dejecit.

31. Quapropter et Augustinus (Lib. 1, cont. Julian., c. 12, n. 13), Mario Mercatori concinens, Zosimum Juliani damnatorem nuncupat. Ipsi quippe Zosimum prævaricationis accusant respondent: Innocentii successorem crimine prævaricationis accusas: quia doctrinæ apostolicæ et sui decessoris sententiæ noluit refragari. Sed de hoc interim taceo; ne animum tuum, quem sanare potius cupio, laudibus tui damnatoris exulcerem. Sane pia illa Augustini affectio, qua Juliani animum demulcere ac sanare cupiens, eum exulcerare motuebat, ut ab invidioso damnatoris tal rocadulo se abstineret, exigebat, nisi iudicii alicujus reipso protati veritas illud ab eo extorsisset. Ex iis autem, qui cum Juliano tunc condemnati sunt, nonnullos, Perfidium scilicet, Florum, Marcellinum atque Oronium Cælestini papæ epistola 20 indicat. Hi porro primum Romana in synodo, Zosimo præsidente, sicutis synodalibus de episcopatu dimoti, postmodum Bonifacio Zosimi successore agente, legibus imperialibus ex omni Italia deturbati sunt. Quæ duo Marius Mercator non satis distinguit.

XIII.

32. Zosimus anno 418 Octobris 3 die ad legatos, quos Ravennæ habebat, scribens, quorundam rebellium clericorum suorum injuriosas adversus se memorat litteras, necnon sua ipsius scripta quibus olim litteris illis responderat (Zos. epist. 14). Sed quia illi, rebellio-

ne non absistentes, ad Comitatum præter canones perrexerant; idem papa, decreto edito, eos a communionem sua submovit, atque hanc sententiam a se subscriptam una cum scriptis, quibus contumeliosas illorum epistolas olim refutarat, Ravennam ad prædictos legatos misit. Hæc autem clericorum rebellium epistolæ, Zosimi apologetica scripta, ejusdemque adversus illos prolata sententia interierunt.

XIV.

33. Neque ambigendum, quin aliquam Zosimus scripserit epistolam de Maximi Valentini episcopi causa, cujus cognitionem provinciali synodo a successoribus suis delegatam esse Bonifacius ipsius successor meminit (Bonifac. 1, ep. 3, n. 1).

XV.

34. Ab Afris, uti vidimus, duo veluti Nicænis decretis præstituta Zosimus quæsierat: nimirum ut Romam liceret episcopis provocare, et ut clericorum causæ apud suarum provinciarum episcopos finirentur. Tunc illi, etiamsi nova et inaudita sibi viderentur, quæ Nicæni synodi nomine proferebantur decreta (Bonifac. 1, ep. 1, n. 4), litteris tamen ad eundem Zosimum datis rescripserunt, sese ea servare sine ulla ejus injuria paullisper sinere usque ad inquisitionem statutorum Nicæni concilii, hoc est, decretis missis, donec Nicænorum explorata sit veritas, sese mortem gerere. An litteræ illæ Zosimo adhuc superstite reddita sint, necne, compartum non habemus. At illud certum, tempus ipsi defuisse quo causam istam finiret.

XVI.

35. Demum hæc Zosimo decreta Pontificalis liber attribuit: Ut diacones lavas tectas de pallis linostimis haberent, ut per parochias licentia esset benedicendi cereum paschalem, ut nullis clericis poculum in publico propinaretur, nisi tantum in cellis fidelium, maxime clericorum.

DECRETA EX EPISTOLIS S. ZOSIMI EXCERPTA.

(Ex Coll. Concil. Mansi tom. IV.)

Apostolicæ sedis auctoritas contra sanctorum statuta D
aliquid concedere non valet.

(Ex Gratiano.)

Contra statuta Patrum concedere aliquid, vel mutare, nec hujus quidem sedis potest auctoritas. Apud nos enim in convulsis radicibus vivit antiquitas, cui decreta Patrum sanxere reverentiam.

EX EPISTOLA AD HESYCHIUM EPISCOPUM.

(Mansi tom. IV.)

I.

Si non fuerit doctus Scripturas non fiat episcopus.

II.

Qui ordinaverit non doctum episcopum deponatur.

III.

Si de infantia tonsus fuerit xx annorum, promoveatur.

IV.

Lector exorcista intra v annos, acolytus et subdiaconus iii sint, diaconus v annos.

V.

Ordo clericus: lector, exorcista, acolytus, subdiaconus, presbyter, episcopus.

VI.

Bigamus vel pœnitens in clero non recipiatur.

EPISTOLA S. ZOSIMO PAPÆ ATTRIBUTA.

(D. Coust. Append. ad tom. I Epist. Rom. Pontif.)

CENSURA EPISTOLÆ.

Hanc primus Joannes a Bosco ad calcem Bibliothecæ Floriacensis vulgavit. Placet quidem atque antiquitatem redolere videtur ejus simplicitas. Sed eidem antiquitati primum adversatur usurpatum in ipsius inscriptione *archiepiscopi* vocabulum. Tum eorum, quæ in eadem asseruntur, falsitatem conviuncunt ipsius Zosimi epistolæ 5 et 6, « data iii kal. « Octobris Honorio aug. xi et Constantio ii cons., » in quarum prima Zosimus vehementer indignatur adversus Proculum Massiliensem, quod et ipse in synodo Taurinensi subripiendum id putavit, ut hæc synodus sibi præstaret ordinandum in Narbonensi secunda provincia sacerdotum potestatem, et « socium sibi Simplificium Viennensis civitatis ascivit, qui non dissimili impudentia postularet, ut sibi quoque creandum sacerdotum permetteretur arbitrium. » *Deinde ut id jus* « inviolabili in utraque Narbonensi et Viennensi auctoritate possideat metropolitanus Arelatensis civitatis episcopus, » constituit; quod et epist. 6 confirmat. An sententiam, quam a se « numerosa cognitione » præmissa pronuntiatam testatur, quarto post die mutasse dicendus est? Suspicionem hujusmodi tam a vero abhorrentem admitti prorsus non sinunt ejusdem pontificis epistolæ 10 et 11, Martii 5 die anni 418 consignatæ, ex quibus eum in prædicta sententia constantem fuisse exploratum est. Eo autem firmiora sunt ista falsitatis epistolæ hujus argumenta, quod ejus artifex litterarum Zosimi in Arelatensis episcopi gratiam scriptarum veritatem agnoscat ipse, ac pro certo habeat.

A AD SIMPLICIUM VIENNENSEM EPISCOPUM

Ut viciniore intra provinciam civitates, donec res plenius excolatur, sibi vindicet. Lazarum damnatum esse.

Zosimus episcopus SIMPLICIO Viennensi archiepiscopo salutem.

Revelatum nobis est, qualiter in Taurinensi synodo causas tuæ diœceseos prosecutus fueris. Et licet Arelatensi episcopo, antequam legatus tuus venisset, propter reverentiam sancti Trophimi, jus et pontificium super tres provincias habere scripserimus: tamen si ita est, ut scripta tua nobis missa continent, interim usque dum lucidius ventiletur, potestatem antiquam tibi manere permittimus: ut sicut in Taurinensi gravissimorum episcoporum synodo, pacis consilio decretum est, viciniore tibi intra provinciam civitates vindices, donec plenius rei ordinem charitas apostolica prosequatur. Lazarum indebite episcopum criminatorem fratris ordinatum, scias nostro judicio esse damnatum. Data sub die kalend. Octobris (*Octob. i ann. 417*), Honorio xi et Constantio consulibus.

ANNO DOMINI CCCCXVIII.

PAULINUS MEDIOLANENSIS.

(Biblioth. Vet. Patr. tom. IX.)

PROLEGOMENA.

1. Paulinum qui sancti Ambrosii res præclare gestas litteris consignavit, longe alium a Paulino episcopo Nolano fuisse, manifestissime docuit. magnus Baronius (a), secus atque nonnulli postea existimaverunt. Eum vero fuisse Mediolanensis ecclesiæ clericum, et quidem inferioris ordinis, ex ipsomet scriptore intelligimus (b); quippe qui *sub Casti diaconi cura degerat*: quemadmodum Majorinus, qui *lector in diaconio Cæciliani fuerat*, ut scribit Optatus (c). Quo quidem in munere, ad obitum usque beati antistitis cui erat a manu, ipsum permansisse, ex eodem compertum habemus. Ait enim (d): « Aute

paucos vero dies quam lectulo decumberet (Ambrosius), cum quadragesimum tertium psalmum diceret, *me et excipiente et ridente*, subito in modum scuti brevis, ignis caput ejus cooperuit, atque paulatim per os ipsius tamquam in domum habitator ingressus est: post quod facta est facies ejus sicut nix, et postea reversus est vultus ejus ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore percussus obrigui, nec potui scribere quæ ab illo dicebantur, nisi postea quam visio ipsa transivit: dicebat enim in eo tempore testimonium Scripturæ divinæ, quod ego optime retinebam. Nam *scribendi vel dictandi ipso*

(a) Baron. ad ann. 397, § 46.

(b) Paulin. Vit. S. Ambros., § 42.

(c) Optat. de Schism. Donat. lib. I, cap. 19.

(d) Paulin. l. c.

die finem fecit. . . . Ego vero id quod a me visum A fuerat, honorabili viro Casto diacono sub cuius cura debebam, statim retuli. » Hæc ille. Deinceps vero diaconatus ordinem suscepisse Paulinum, ex Augustino (a) et Mario Mercatore (b) erudimur; quem videlicet eo in gradu adversus Cœlestium Pelagii hæresiarchæ collegam strenue insurrexisse produunt: ut propterea minus recte nonnulli existimarint (c), diaconum fuisse Ambrosii Mediolanensis episcopi eundem Paulinum: cum constet, eum moriente Ambrosio minoris adhuc ordinis clericum exstitisse, ut modo ipsummet auctorem enarrantem audivimus. Decepti nimirum fuere viri doctissimi auctoritate Marii Mercatoris, qui parum caute illud tradidit (d); sed eo prudentior Augustinus, qui Paulinum Mediolani probe noverat, quique propterea B diaconum quidem, sed nusquam Ambrosii diaconum eum appellavit. Neque aliter sane Annalium ecclesiasticorum Parens, qui Paulinum auctum postea diaconatu scribit (e). Porro scriptorem nostrum presbyterii honore fuisse præterea dignatum memoriæ prodidit Isidorus Hispalensis (f): quod tamen apud antiquiores nusquam memoratum invenias.

2. Jam vero Paulini litterarum monumenta recensamus. Is itaque hortatu sancti Augustini, quem noverit tum Mediolani cum istic ageret idem Augustinus, tum in Africa quo demum se contulit Paulinus, Vitam sancti Ambrosii conscripsit, ut ipsemet semel iterumque testatur (g). Neque vero statim ab obitu beatissimi præsulis qui anno 397 e vivis excessit, Paulinum ejusmodi scriptio- C num admovisse, vel eam saltem confecisse liquet. Scribebat enim post annum 400, quo ex hac vita sublato Simpliciano Ambrosii successore, in Mediolanensi cathedra sedebat Venerius, ut ex his ejus verbis colligimus (h): *Defuncto eo (Ambrosio) non alius illi successit in sacerdotium, nisi is quem ille bonum senem trina voce signaverat. Cui Simpliciano Venerius. . . . successor fuit.* Quin et post Venerii mortem, quæ anno 408 aut 409 contigit, Vitæ Ambrosianæ conscribendæ operam adhuc dedisse Paulinum novimus: siquidem meminit Joannis præfecti prætorio, qui sub Honorio hanc dignitatem obtinuit annis 412, 413 et 422, ut ex *προσωπογραφία* Codicis Theodosiani constat (i). Auctoris verba sunt hujusmodi (j): *Postea vero quam directus est Joannes, tunc tribunus et notarius, qui nunc præfectus est, ad tuitionem eorum qui ad ecclesiam confugerunt, etc.* Ex

quibus ergo conficitur, non uno tenore, sed alternatim rem peregrisse Paulinum. Nimirum opusculum istud hortante Augustino litteris tradere cœperit Mediolani; quod aliis curis supervenientibus intermissum, in Africa postea degens absolverit. Quæ quidem ipsemet palam professus esse perhibetur. Hæc enim habet (k): *Nos tamen ea (gesta) MEDIOLANI POSITI, ipso Mascezele referente, cognovimus: nam et IN HAC PROVINCIA IN QUA NUNC POSITI HÆC SCRIBIMUS, plurimis hoc ipsum retulit sacerdotibus; quibus etiam referentibus, securius hæc nobis cognita, HUC LIBRO ADJungere arbitrati sumus.* Iterumque manifestius adhuc sub finem (l): *IN URBE ETIAM CARTHAGINIENSI, inquit, cum apud Fortunatum diaconum fratrem venerabilis viri Aurelii episcopi, AD CONVIVUM CONVENISSEM una cum Vincentio Colossitano episcopo, Murano etiam episcopo Bolitano, sed et aliis episcopis et diaconibus; tunc Murano episcopo detrahenti sancto viro (Ambrosio) re:uli exitum presbyteri superius memorati.*

3. Porro ad hujusce Pauliniani opusculi pretium quod spectat, illud plane cum Baronio (m) aliisque post ipsum viris eruditis statuendum, nempe scriptoris fidem nemini licere in dubium revocare: « quæ enim vel ipse vidit, vel a sancta Marcellinade Ambrosio ejus fratre didicit, vel ex variorum epistolis post illius obitum datis de iis qui diversis in provinciis ipsum vidisse narrarunt, se scripsisse testatur. » Verumtamen illud in eo desideratur, ait vir doctus (n), quod in rebus enarrantis vix ullam chronologiæ rationem habuit; neque (o) rebus ab Ambrosio gestis quæ posterorum memoriæ consignata reliquit, ullum scriptorum ejus indicem accuratum attexere studuit, quod quidem in Augustino præstitit Possidius. Hanc autem Ambrosii Vitam a Paulino contextam typis excudendam curavimus ex præclara editione Benedictinorum Parisiensi, qui eam ad codices sive mss. sive impressos summa diligentia exactum evulgarunt (p). Cæterum illud hic observare haud otiosum fuerit, Eugippium presbyterum et abbatem Lucullanensem, qui floruit ineunte sæculo vi, in Vita sancti Severini Noricorum apostoli narrationis meminisse, quam refert noster Paulinus (q). Quod propterea libuit annotasse, ut obviam iremus Tillemontio, qui hujusmodi Ambrosiana D nam Vitam minus attente decurrens, narrationem illam ab Eugippio relatum in Paulini opusculo desiderari asseruit (r).

(a) Aug. de Peccat. Orig., num. 3, 8, tom. X, p. 254, 256; et contra duas Epist. Pelag. lib. II, num. 6, ibid. p. 435.

(b) Mar. Mercat. Common. sup. nom. Cœlest. § 1.

(c) Noris. Hist. Pelag. lib. I, cap. 4, opp. tom. I, p. 47; Benedictini ad opp. August., tom. X, p. 255, not. a; Constant. Epist. Rom. Pont. p. 963; Ballerin. ad Opp. Noris. tom. IV, p. 861.

(d) Mar. Merc. l. c.

(e) Baron. ad ann. 397, § 47.

(f) l. id. Hisp. de Script. eccl., cap. 4.

(g) Paulin. l. c. § 1 et 56.

(h) Idem ibid., § 46.

(i) Cod. Theod. tom. VI, part. II, pag. 61.

(j) Paulin. l. c. § 31.

(k) Idem ibid., § 51.

(l) Baron. ad ann. 397, § 48.

(m) Nourr. Vit. S. Ambros. § 1 in append. ad tom. II, p. 31.

(n) Baron. l. c.

(o) Benedictini in append. ad tom. II Opp. Ambr. p. I—XIV. [Init. tom. XIV Patrol. nost.]

(p) Apud Bolland. tom. I Januar., pag. 494, num. 44.

(q) Paulin. Vit. Ambros. § 43.

(r) Tillem. Mem. eccles. tom. X, p. 81.

4. Alterum Paulini jam diaconi opusculum inscribitur : *Libellus adversus Cœlestium Zosimo papa oblatus*. Hujus libelli auctorem esse Paulinum nostrum opinatur tantummodo Tillemontius (a) : sed eruditorum plerique rectius affirmant, Marii Mercatoris auctoritate (b) potissimum ducti, ut ex mox dicendis manifestius patebit. Scripti autem occasio ejusmodi fuisse intelligitur. Mediolano in Africam profectum Paulinum, Carthagine sedem posuisse, superius probe perspeximus. Illic vero degens, ubi detexit Cœlestium Pelagii comitem nova dogmata late per urbem spargere ac dissidiis cuncta comple- re, hæreticum hominem ad Patres Africanos synodum ibidem celebrantes oblato libello detulit. Prava dogmata quæ Cœlestio Paulinus objecit, recitant Augustinus (c) et Marius Mercator (d). Tum Cœlestius ab synodi Carthaginiensis Patribus dogmata illa damnare jussus, cum id recusasset, ab eadem synodo anathemate percussus, ex Africa fugiens in Asiam se contulit. Quomodo vero peracta res fuerit, idem Augustinus enarrat (e). Hæc porro accidisse anno 412 verno tempore, arguit vir doctissimus (f) ex litteris concilii Carthaginiensis ad Innocentium datis circa autumnum anni 416, ubi ante ferme quinquennium latam in Cœlestium ibidem fuisse sententiam Patres perscribunt. Aliter tamen censuere viri eruditi, qui laud ita pridem opera Norisiana illustrata junctim evulgarunt : anno videlicet 411 non vero 412 synodum Carthaginiensem in qua Cœlestius fuit damnatus illigantes (g).

5. Interea, teste Mercatore (h), ut contra se prolatum ab Africanis Patribus judicium declinaret hæreticus ille, ad Romanam sedem credidit appellandum : moxque appellatione neglecta Ephesum contendit, ubi et presbyter per obreptionem fuit ordinatus. Inde autem digressus post aliquot annos Constantinopolim petiit : unde ab Attico episcopo ejectus, Romam ubi Zosimus Innocentio successerat festinanter perrexit, ut ex appellatione pristina judicium subiret. Adit itaque pontificem, ejusque sententiæ acquiescere se velle simulans, Paulinum diaconum, jam ante quinquennium accusatorem suum, ad tribunal apostolicum provocat ; ac simulatione istiusmodi epistolam ad Afros a Zosimo impetrat (i) qua in Urbem vocantur Cœlestii accusatores qui ejus fidem coram redarguant. Hanc autem epistolam cum altera, Septembris 21 die anni 417 consignata, Basilisco subdiacono in Africam tradidit Zosimus perfe-

(a) Idem ibid.

(b) Mar. Merc. Common. super nom. Cœlest. § 4.

(c) Aug. de Gest. Pelag., cap. 11, num. 23, tom. X, p. 204; et de Peccat. Origin., cap. 41, num. 12; ibid. p. 257.

(d) Mar. Merc. l. c.

(e) August. de Pecc. Orig., cap. 3, num. 3, ibid. pag. 254.

(f) Noris. Hist. Pel. lib. 1, cap. 4, Opp. tom. 1, pag. 47.

(g) Baller. Opp. Noris. tom. IV, pag. 577, in Hist. Donat. part. II, cap. 13, § 4.

(h) Mar. Merc. l. c. § 1 seqq.

(i) Zosim. epist. 2.

rendam. « Qui cum Carthaginem pervenisset, ait vir eruditus (j), Paulinum quarto Nonas Novembris die (k), haud dubie ejusdem anni 417, convenit, eum moniturus ut apostolicæ sedis judicio se sisteret. Paulinus vero vice sui libellum de quo hic sermo, vi idus Novembris, hoc est sexto postquam eum convenit Basiliscus die, adeoque anno 417 ad Zosimum misit. Porro in eo libello Paulinus Zosimo gratias agit, non quod Cœlestium damnasset, ut existimavit Baronius (l), sed quod in gestis Romæ anno 417 mense Septembri confectis institisset, ut Cœlestius quæ ipsi a Paulino objecta fuerant capituli damna- ret. Præterea eundem libellum Romam pertulit Marcellinus subdiaconus (m), a quo nimirum litteras Afrorum se accepisse Zosimus epistola 11 Martii 22 die anni 417 reddita receribit : ut propterea hunc Paulini libellum qui 8 Novembris die consignatur, anno antecedente 417 fuisse conscriptum constet, secus atque censet Annelium Parens, qui ad annum 418 eundem libellum refert. » Hæc vir doctus. Quam tamen in sententiam de temporis notatione quo suum Paulinus libellum perscripsit, præverant Norisius (n), Pagius (o) ac Tillemontius (p).

6. Verum iis adhuc superest occurrendum, quæ occasione hujusce libelli Pauliniani excogitantur Quesnellius atque Norisius. Et ille quidem Paulini verbis relatis, quibus ait (q) se fuisse admonitum a Basilisco subdiacono, ut adesset ad apostolicam sedem et Zosimi judicio se sisteret, statim subdit (r), Paulinum vadimonio constituto obtemperare renuisse. Quæ sane Quesnelliana sententia nemini probanda videtur : « Neque enim renuit obtemperare Paulinus, ut jure arguunt viri eruditi (s), sed oblato excusationis libello, causas cur Romam non accederet, satis efficaces humiliter exposuit, quas a pontifice admit- tendas putavit. Inter has illam, quod nimirum hæc non amplius sua, sed totius ecclesiæ causa esset, ab Africanis Patribus approbatam tradit : nec ultimum uspiam indicium est, ab iisdem Africanis Patribus prohibitum fuisse Paulinum, ne ad diem dictum Romam iret : quod censuit Quesnellius. Illud unum con- jicere in promptu est, ipsis consentientibus eam non transmisisse, libellumque excusationis tradidisse, non Basilisco jamjam discessuro, sed Marcellino qui ad Africanum concilii gesta Romam perferenda erat destinatus ; eo quod illi hæc omnia simul cum libello Zosimo exhibere crederent expedire. »

7. Ad Norisium quod attinet, existimavit ille qui-

(j) Constant. Epist. Rom. Pontiff., p. 963.

(k) Paulin. libell. § 4.

(l) Baron. ad ann. 418, § 11.

(m) Paulin. libell. § 4.

(n) Noris. Hist. Pelag. lib. 1, cap. 12, p. 121, 123.

(o) Pagius ad ann. 418, § 5.

(p) Tillem. Mem. eccl. tom. XIII, p. 1015, not. 70, sur S. Augustin.

(q) Paulin. l. c. § 4.

(r) Quesn. ad Opp. S. Leon., dissert. 13, § 10.

(s) Baller. Opp. S. Leon., tom. III, p. 786, not. 16.

dem (a), Paulinum, statim atque intellexit Cœlestium in synodo Carthaginensi damnatum ad sedem apostolicam appellasse, Romam ex Africa se contulisse, ut contra eundem hæreticum coram Innocentio Romano pontifice latum ab eadem synodo sententiam defenderet : quam in sententiam cardinalem amplissimum pertraxerunt ejusmodi Paulini verba (b) : *Ubi (Romæ scilicet) tunc ideo nihil agere potui, quia is qui ad sedem apostolicam provocaverat, defuit.* « Verum, inquit viri docti modo laudati (c), Paulini verba non illum sensum Norisianum necessario effundunt : nihil enim se apud sedem apostolicam potuisse agere Cœlestio absente, affirmare vere potuit, licet in Africa semper fuerit, propterea quod paratus erat eo pergere, si quidem Cœlestius appellatione neglecta Ephesum haud aufugisset. Etenim, subdunt, in judiciis sive civilibus, sive ecclesiasticis, hic ordo servatur, ut is qui appellavit iudici se sistat, eoque instante, ille qui vicit citetur ; non vero victor altero fugiente iudicem vocatus conveniat. Hinc idem Paulinus in laudato libello se protinus adfuturum ait, *si adversum me, et non pro me lata fuisset sententia.* His adde, quod si Paulinus ad Innocentium ex Africa accessisset, hæc Cœlestii appellatio non fuisset ignota eidem pontifici ; atque proinde in tribus ejus litteris quas post eam appellationem dedit ad Africanos Patres, aliquam ejus appellationis mentionem fecisset. Quibus porro adducti rationibus ita fuisse videntur, qui postea Pelagianam historiam diligentissime conscripserunt, ut hanc Paulini transmissionem præterierint. »

8. Exstat denique tertium Paulini de quo loquimur opusculum *de Benedictionibus patriarcharum* inscriptum, quod cura et studio Joannis Aloysii Mingarelli V. C. e membraneo codice bibliothecæ S. Salvatoris Bononiæ descriptum dudum prodit (d). Hujusmodi porro libellus haud latuit sanctum Isidorum Hispalensem. De eo enim deque illius auctore sic loquitur (e) : *Paulinus presbyter explicuit in benedictionibus patriarcharum triplici intelligentiæ genere libel-*

lum, satis succincla brevitate compositum. Idem etiam, petente Augustino, conscripsit Ambrosii Vitam, signis florentem atque doctrinis, et meritis Apostolorum non impari. Isidorum hic Paulinum Mediolanensem cum Nolano improvide miscuisse, nonnulli eruditorum censuere, quos inter Tillemontius (f) et Fontaninus (g). Sed prorsus immerito : quod videlicet Isidorianum locum minus attente perlegerint. Recte siquidem idem et apposite utrumque Paulinum distinguit sanctus præsul Hispalensis, ut probe perspexit solers Fabricius (h). Memorat enim, Paulinum nostrum Ambrosii Vitam scripsisse, quemadmodum obitum Paulini *Urantis* edidit (i). Incusatur præterea Isidorus ab iisdem viris criticis, quod perperam Paulino Mediolanensi Rufini opus tribuerit *de Benedictionibus patriarcharum*, Paulino postea Nolano episcopo nuncupatum : perinde ac si huic vel illi scriptori haud liceat de eodem argumento disserere, quod alterum pertractasse noverit. Primus omnium enim vero *de Benedictionibus patriarcharum* scripsit sanctus Ambrosius (j), neque tamen ab ejusmodi descriptione retractanda Rufinum deterruit sancti antistitis Mediolanensis elucubratio. Quidni ergo post utrumque, Ambrosium et Rufinum, Paulino licuerit *Benedictiones patriarcharum* iterum exponendas suscipere, quemadmodum hujusmodi opus illum perscripsisse testatur Isidorus, exemplo videlicet doctoris sui Ambrosii potissimum excitato ? Quin nihil veritum antiquiores scriptores, in idem argumentum excutiendum deinceps incubuisse Alcuinum intelligimus (k). Neque minus a vero aberrasse novimus viros eruditos, qui opus Paulino ab Isidoro tributum, idem esse ac Rufinianum duxerunt : quam sane conjecturam omnino abjecissent, ut equidem existimaverim, si vel maxime collatione instituta utrumque opus diligenter evolvere ipsis licuisset. Cætera vero, neque plane levia, in eandem sententiam videas apud cl. Mingarellium, qui pluribus in medium adductis, opusculi auctorem esse nostrum Paulinum luculenter comprobavit.

(a) Noris. Hist. Pelag. lib. 1, cap. 4, p. 49.

(b) Paulin. l. c. § 4.

(c) Baller. lib. 1 cap. 4, Observ. ad Opp. Noris. tom. IV, p. 862.

(d) Vet. Patr. Latin. tom. II, part. 1.

(e) Isidor. de Scrip. eccles. cap. 4.

(f) Tillem. Mem. eccl. tom. XII, p. 310.

(g) Fontan. Hist. lit. Aquil. lib. v, cap. 2, § 8, p. 219 seqq.

(h) Fabric. Schol. ad Isidor. in Bibl. eccl. p. 51, sub init.

(i) Isidor. l. c.

(j) Ambros. Opp. tom. I, p. 513.

(k) Apud Baron. ad ann. 418, § 79.

PAULINI DIACONI OPUSCULA.

I.

VITA SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

A PAULINO EJUS NOTARIO

AD B. AUGUSTINUM CONSCRIPTA.

(Hoc opusculum videsis inter opera S. Ambrosii, tom. XIV nostræ Patrol., luit.)

II.

LIBELLUS ADVERSUS COELESTIUM, ZOSIMO PAPÆ OBLATUS.

1. Beatitudinis tuæ justitiam obsecro, domine Zosime papa venerabilis. Numquam fides vera turbatur, et maxime in Ecclesia apostolica, in qua pravæ fidei doctores ut deprehenduntur facile, ita veraciter puniuntur: ut ^a moriatur in illis, si corrigant, quod male conceperant et deterius pepererant; et in illis vera sit fides, quam Apostoli docuerunt et Romana cum omnibus catholicæ fidei doctoribus tenet Ecclesia. Quod si, ut cæteri auctores hæreseos, qui jam dudum ab apostolica sede vel a patribus judicati, et extra sinum matris catholicæ Ecclesiæ effecti, perpetua morte ^b perierunt, etiam hi qui nunc deprehensi sunt, vel deprehenduntur, in perfidia sua permanent, spiritali gladio quo interimantur, tradantur: ut nunc Pelagius Cœlestiusque, qui a beatæ memoriæ præcessore tuæ beatitudinis papa Innocentio, si rectam respuant fidem et in sua perversa doctrina perdurent, damnati sunt.

2. Cujus sententiam secuta Beatitudo tua, Cœlestio, cum a sede apostolica audiretur, inter cætera præcepit his verbis: *Damnas ergo illa omnia, quæ in*

^a Baron. cum ms. Vatic., *ut moriantur*. Præferendum cum Lab., *ut moriatur*. Deinde idem Lab. post Baron.: *in illis, nisi correxerint quod deterius perpetrarunt, ut in illis vera sit fides*. Archetypi lectionem, quæ integrior est, revocamus, verbum *sit* quod in eo desideratur, ante vocem *fides* supplet.

^b In vulgatis, *perierunt*. Concinnius in ms. Vatic., *perierunt*: hoc enim ad præteritos hæreseos auctores refertur. Ex ejusdem ms. fide mox restituimus *deprehenduntur* ubi editum erat *deprehenduntur*.

^c Seu capitulis objectis.

^d In ms. Vatic. desideratur *apostolica*. Hic memo-

A libello Paulini continentur? hoc est de Quæstionibus c.

Et in alio loco: *Cognovisti quales litteras dedit sedes^d apostolica ad fratres et coepiscopos Africanæ provinciæ? Et adjectum est: Damnas illa omnia quæ damnarimus, et tenes quæ tenemus? Et iterum: Illa omnia damnas quæ jactata sunt de nomine tuo? Et iterum: Vel ea quæ in libello suo exposuit Paulinus?*

Et cum me diceret posse, ex iis quæ illi objecta sunt, hæreticum approbari: sancto repletus Spiritu, apostolica auctoritate respuisti^e et repressisti insanientis et calumniantis verba, hujusmodi proferendo sententiam, qua ipse catholicus approbarer; illum, si sanari vellet, curares; quæ hujusmodi est: *Nolo nos circuitu ducas; damnas ea omnia quæ tibi objecta a Paulino, sive per famam jactata sunt? Cui*

B non sufficit ista sententia? Quis hanc tam salubrem, tam amplectibilem, tam piam respueret alius, nisi qui a fide devius est? Et ille, qui superius professus fuerat, se quæcumque illi objecta fuerant, si contra fidem^f judicares, esse damnaturum, ^g audit, Damna; et non solum non damnat, sed ad injuriam

rantur Innocentii ad duo concilia et ad quinque episcopos litteræ.

^e Verba et repressisti in vulgatis prætermissa fuerant.

^f Baron. et Lab.; *vindicares*. Verbum *judicares* recte a nobis restitutum non negabit, qui apud Augustinum, lib. de Pecc. orig., c. 7, hæc ipsa legerit Cœlestii ad Zosimum verba: *Si forte ut hominibus quispiam ignorantia error obreperit, nostra sententia corrigatur.*

^g In vulgatis, *audit*; et mox, *tantam sedis*. At textus series *audit* postulat; et ut cum uno ms. Va-

tantæ sedis contendit. Unde jam non ignorat Ecclesia Romana reum suum, qui tam audaci spiritu ausus est contradicere, et non damnare quæ Beatitudo tua damnari decrevit.

3. Ego tamen Deo et Christo Domino gratias ago, quod Ecclesiæ suæ causam ita agi voluit, ut sedes apostolica, a qua oportuit ore duorum^a suorum pontificum hæresim condemnari, ea damnanda præceperit, quæ a me Cœlestio fuerant objecta : cujus ego non damnationem, sed correctionem semper optavi et opto; cui nunc jam non mecum, sed cum universa Dei Ecclesia, causa est, sicut data ad Beatitudinem tuam^b Afrorum episcoporum scripta testantur; cum contra apostolicam sententiam venire nititur negando originale peccatum, quod in omnes homines pertransiit, et usque ad finem mundi tenet hereditatem Adæ illius, qui primus peccavit : quod in infantibus nisi per sacramentum Baptismi dimittatur, vitam æternam et regnum æternum habere non possunt. Contra quæ etiam magister suus litigat Pelagius, qui illa ipsa damnavit^c in judicio orientali, quæ iste in sedis apostolicæ cœtu conatur astruere. Habet adversum se etiam veteres Ecclesiarum doctores catholicos plurimos, orientales et occidentales, meridianæ partis atque septentrionalis, qui in libris suis illum de originali peccato, si

A sanari desiderat, possunt docere. Habet beatum Cyprianum martyrem, beatum Ambrosium confessorum, Gregorium Nazianzenum, beatum papam Innocentium. Habet etiam qui in corpore sibi colluctentur, si tamen^d se tanto certamini habilem judicat; aut certe quos sequi debeat, si vult magis recta dicere, quam prava docere. Habet, quod primum est, beatitudinem tuam, cujus illum oportuerat obedire sententiæ, cum audiret, *Damna*. Habet postremo ipsos lactentes, quibus misereri debeat, si sibi non vult; quibus, ut verbis Martyris^e utar, *non propria, sed aliena dimittuntur peccata*.

4. Unde oro beatum apostolatam tuum, ut hunc meum libellum suscipi jubeas, quo gratiam referam tantæ sedi, et sententiis justissimis pro parte meae laitis : quem idcirco direxi, quia me, licet sermone, Basiliscus subdiaconus a tua beatitudine cum Gestis sedis apostolicæ^f directis Carthagine convenit quarto nonas Novembris die, ut adessem ad apostolicam sedem et tuæ judicio sanctitatis, ad quam^g me fugisse suggestum est, nec defuturum fore promittere, si adversum me, et non pro me, fuisset lata sententia. Ubi tunc^h ideo nihil agere potui, quia is qui ad sedem apostolicam provocaverat defuit :ⁱ quem oportuerat utique merita suæ appellationis astruere, maxime cum nihil agente appellatore, secundum

tic. præferamus tantæ, suadet id quod habetur infra, quo gratiam referam tantæ sedi. Quæ autem a Paulino hic narrantur, confirmat et Augustinus lib. de Pecc. orig. c. 7. Ibi nominatim docet, Zosimum cum Cœlestio egisse, ut ea quæ illi a Paulino fuerant objecta damnaret, atque ut sedis apostolicæ litteris, quæ a sanctæ memoriæ suo præcessore manaverant, præberet assensum. At ille, inquit, noluit quidem diaconi objecta damnare : sed beati papæ Innocentii litteris non est ausus obsistere, immo se omnia quæ sedes illa damnaret, damnaturum esse promisit. Hæc promissio qua ratione ab illo extorta sit, Marius Mercator sic explicat : *Crebris responsionibus et prosecutionibus suis spem præseminavit, condemnare se illa capitula de quibus apud Carthaginem fuerat accusatus, promittens ; id enim et instantius jubebatur, ab eoque vehementius ut id faceret exspectabatur*. Eatenus igitur tantæ sedi reverentiam habebat, quatenus generatim omnia quæ illa judicaret damnanda, damnaturum se pollicebatur. At ubi instabat illa sedes, ut quæ a Paulino fuerant objecta damnaret, tum ad ejusdem sedis injuriam contendebat, tergiversabatur, et promissum quod animo nolebat implere, eludebat.

^a Ex ms. Vatic. huc revocatur suorum, quod in prius vulgatis prætermissum fuerat.

^b Ety hic in editis omissæ erant voces *Afrorum episcoporum*; quæ ex eodem ms. restituntur. Illa autem Afrorum scrip'ta, quæ per eundem Marcellinum, per quem et hic Paulini libellus perlatus est, transmissa fuerant, exciderunt : sed horum meminit Zosimus epist. 14.

^c Istud Augustinus, lib. 1 cont. Julian. cap. 5, n. 19, memoriæ mandavit his verbis : *Nisi enim in eorum (qui Diospoli iudices sederunt) conspectu audituque damnasset eos, qui dicunt quod peccatum Adæ ipsum solum læserit, et non genus humanum, et quod infantes nuper nati in eo statu sint, in quo Adam fuit ante peccatum, et infantes etiam si non baptizentur, habere vitam æternam; nullo modo inde nisi damnatus exisset*. Verba ipsa, quibus Pelagius hæc damnavit,

idem doctor, lib. de Gestis Pelagii cap. 14, n. 24, refert : sed illius hæc in re professionem sinceram non fuisse lib. de Pecc. orig. cap. 6, monet.

^d Editi, si tamen hos tanto certamini habiles; et mox aut certe quivos sequi : emendantur ex ms. Vatic.

^e Cypriani epist. edit. Pamel. 59, ad Fidum.

^f Leg., directus.

^g Verius ipsum Cœlestium ad eam sedem fugisse suggestum esset. Deinde legendum *nec me defuturum fore promitterem*, tametsi sermone tantum, non scripto conventum ac citatum, ad id nulla lex cogeret. Ad intelligentiam hujus loci nonnulla hic attexere juverit Marii Mercatoris verba. Primo quidem narrat, quo pacto in Africa anno 411, capitulis sex a Paulino objectis commoti patres et episcopi regionis illius restiterunt Cœlestio, et jusserunt ut eadem damnaret, quia essent hæretici sensus. Deinde subdit : *Sed Cœlestius nullo modo acquiescens, quin immo resistens, actis iisdem quibus frequenter auditus est, ecclesiastica communione privatus est : a qua sententia ad Romani episcopi examen credidit appellandum. Qua mox idem appellatione neglecta, Ephesum Asiæ urbem contendit, ibique ausus est per obreptionem presbyterii locum petere*, etc. Unde liquet 1° pro Paulino adversus Cœlestium a Carthaginiensi concilio latam esse sententiam; 2°, Cœlestium ab hac sententia ad Romanum quidem provocasse pontificem, sed appellationi suæ intra tempus legibus præfinitum defuisse. Cavetur quippe Cod. Th. lib. xi, tit. 50, leg. 45, ut *appellationes transmarinæ intra anni spatium agantur*; Cœlestius autem tantum sexennio post, Romanum pontificem adiit. Postremo justa Paulino expositulandi causa existit, quod Cœlestius, spretis canonibus, presbyterii gradum Ephesi prius appetierit, quam Romæ se purgasset, aut communioni qua privatus erat, redditus fuisset.

^h In vulgatis, tunc igitur. Concinnius in ms. Vatic., tunc ideo. Proxime antea *Ibi mallems, quam Ubi*.

ⁱ Vid. Cod. Th. lib. xi, tit. 51, leg. 1.

etiam humanas leges, superior est semper ille qui vicit. Quid enim jam mea intererat, ut etiam apud vestram reverentiam pravæ ejus doctrinæ astipulator^a existerem: de quo congaudere possem, si damnatis istis quæ illi a me objecta fuerant, sic et apostolicæ sedis iudicium roboraret, ut meruisset absolvi; nec prius se ordinari, quam purgari, patereur.

5. Sed vulpecula fraudibus fuit semper studens: ingenium suum mutare nescit. Non se credidit posse

^a Vatic. ms. *existere*. Edidit Baron., *existeret*. Sed orationis series *existerem* postulat, eamque lectionem prædictus ms. eo magis permittit, quod mox in eodem rursus *posse*, pro *possem*, occurrit. Porro illic *astipulator* non consentientem, sed testem sonat.

A deprehendi: quoniam confidentiam semper in fovels habuit, in quibus demersum caput conscientie suæ nititur occultare. Quod jam dictius latere non potuit, sed manifestius publicatam, spiritali per tuam beatitudinem gladio rescinditur: ne amplius ferinis dentibus grex Domini recetur in partes, quem pastor bonis sollicita et pervigili cautela custodit. Hanc autem libellum direxi beatitudini tuæ per Martellinum subdiaconum ecclesiæ Carthaginiensis. Dat. vi idus Novembris.

^b In archetypo Vatic., sicut *apostolicæ sedis iudicium roborari meruisse tam absolvi*, quod Baronius et ex eo Labbeus ita exhibuerunt: sic ea per *apostolicæ sedis iudicium roborari* et *eruasit absolvi*. Quod nobis minime retinendum duximus.

III.

DE BÉNÉDICTIONIBUS PATRIARCHARUM

LIBELLUS.

PRÆFATIO.

Sacrosancta atque præsaga sanctorum Patriarcharum benedictio, quæ per Spiritum sanctum atque os beati Jacobi singulis est competenti qualitate distributa, nec per omnia sensu litterario potest intelligi, maxime cum idem beatus Patriarcha dicat: *Ut annuntiem vobis quæ ventura sunt in novissimis diebus* (Gen. xlix, 1): nec ita extenuanda per sensum allegoricum, ut omnino evacuari debeat sensus historicus: quia et quædam, uti post videbimus, sic eis prædicta sunt, ut quædam in proximo, quædam multo post venerint: tamen plura ex illis in futura servata sunt. Quæ ergo^a historialiter in ipsius verbis intelligere possumus, primum, quasi fundamenta jaciendo, donante Domino, strictim pandamus: quæ autem omnimodis litteram refugunt, ea per spiritalem intelligentiam, sicut et spiritali sunt intellecta carpenda, discutiamus.

CAPUT PRIMUM.

Benedictio Ruben.

1. *Ruben primogenitus meus; tu fortitudo mea, et principium doloris mei: prior in donis, major imperio* (Ibid., 3). Patet litteræ sensus, quia beatus Jacob primum filium Ruben ex Lia uxore sua suscepit (Gen. xxxix, 31, 32): qui si se digne tanto patre tractasset, ad eum primogenita regnumque pertineret. Unde dicit cum *primogenitum*, quasi cui deberentur dona primogeniti. Sed et *fortitudinem suam* eum nominat, eo quod robur imperii ad eum debuerit declinare. Hæc autem non ideo indicativa prætulit, quod ita futura esse vel præviderit, vel

B voluerit; sed ut eum per hæc dicta ad poenitentiam cohortaretur, cum recoleret, a quanta dignitate peccando decessisset.

2. Unde dicit: *et principium doloris mei*. Principium namque doloris ejus fuit, qui, ruptis castimonie habitis, infrenis irruit ad constuprandam conjugem patris (Gen. xxxv, 22): quæ res non medietate dolore eum stimulasse credenda est. Bene autem dicitur *principium doloris* iste, quia et reliqui fratres accusati sunt a beato Joseph apud patrem crimine pessimo (Gen. xxxvii, 2).

3. Quod autem ait: *prior in donis*, ad primogenita pertinet, quæ illi tamquam primogenito debebantur. Quod vero subjungit: *major imperio*, aperte declaratur, ad eum pertinuisse, ut de ejus semine C reges reliquorum fratrum crearentur.

4. Quod vero ait: *effusus es sicut aqua*, hunc habet sensum: Sicut aqua quæ vase non cohibetur, nequaquam fuit, et ubi decivior locus humilior se præbuerit, toto impetu decessit; ita tu nulla mensura conjugali libidinem cohibuisti, sed quo te impetus voluptatis attexit^b, eo sententiam tuæ concupiscentiæ diffudisti. Cum vero subjungit: *non crescas*, prohibet eum ulterius a tali et simili turpitudine. Unde et Dominus ad Cain: *peccasti? quiesce*.

5. Quoniam autem ista tendant, subjuncta verba restantur: *Quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum ejus* (Gen. xl'x, 4). Manifeste enim his verbis inest crimen, quod ille in Balaam^c concubinam patris sui commisisset (Gen. xxxv, 22), exaggeratur. Quod ne cui forsitan violentum videatur, eo

^a Martianæi codex mendose habebat *ego*.

^b Martianæus legit *allexerunt*.

^c Martian., *Balam*.

quod præmissum est : *annuntiabo vobis quæ ventura sunt in novissimis diebus* ; audiat , quid liber Paralipomenon de hac re dicat : *Filii quoque Ruben primogeniti Israel : ipse quippe a fuit primogenitus ejus : sed cum vidisset toram patris sui , data sunt primogenita ejus filio Joseph filii Israel , et non est b reputatus in primogenitum (I Paral. v, 1).*

6. Typice autem Ruben iste primogenitus populum designat Judaicum , qui primogenitus fuit Dei , juxta illud quod de illo Dominus ad Moysen ait : *Filius primogenitus meus Israel (Exod. iv, 22)* ; et beatus Hieronimus : *Sanctus Israel Domino , primitivæ frugum ejus (Jerem. ii, 3)*. Qui fortitudo illius fuit , quando in Patriarchis et Prophetis , et ceteris quibuscumque fortissimis viris contra e idolatriam , et vitiorum omnium impuram catervam fortiter dimicavit.

7. Qui tamen principium doloris ejus postea exstitit d , quando adveniente Salvatore in incredulitate permanens doctrinam illius suscipere e mente tamida recusavit. Unde Dominus videns civitatem Hierusalem , flevisse dicitur (Luc. xix, 41) , et in Lazari resurrectione pro ejus populi cæcitate lacrymatum esse perhibetur (Joan. xi, 38).

8. Cum autem dicitur prior in donis , ostenditur quidem præcessisse eundem populum in f muneribus a Deo collatis : subsequitur vero gentium Ecclesiam , quæ eodem et multo potioribus esset donanda charismatibus. Cum vero subjungitur g major imperio , non miram h si honoretur eadem gens , quæ prima credidit prærogativa patrum , quando beatus Paulus apostolus multum per omnem modum C amplius esse Judæo dicit (Rom. iii, 1, 2).

9. Addidit iterea : *Effusus es sicut aqua* , effrenationem illius populi mente considerans , qui nequaquam vase legis ac præceptorum divinatorum coercitus est mensura ; sed abjectis omnium præceptorum Dei vinculis , in Salvatoris necem toto conatu locutionis sæpe rivos effudit. Nam quod per aquam locutio bona vel mala significetur , Scriptura testis est divina , quæ in bono dicit : *Aqua profunda verba ex ore viri (Prov. xxiii, 4)* ; itemque in malo : *Qui dimittit aquam , caput est jurgiorum (Prov. xvi, 14)*. Quod vero subjungit : *non crescas* , ostendit eundem populum , sicut et oculis vernimus , inter cæcitas gentes paucissimo numero diminutum.

10. Quare autem ista perperas sit , subjuncta verba testantur : *Quis accendisti cubile patris tui , et maculasti stratum ejus*. Per cubile patris i carnem Salvatoris insinuat i. Nec mirum. Cubile patris ejus gentes , et corpus dominicum intelligit , quia ab

eodem idem populus creatus est : nam scriptum est de eo : *Omnia per ipsum facta sunt (Joan. 1, 3)*. Per stratum vero idem corpus intelligitur , quod quasi a Judæis maculatum est , quando eorum acclamatione Dominus et in cruce suspensus , et lancea transverberatus est , atque truce proprio perfusus est.

CAPUT II.

Benedictio Simeon et Levi.

1. *Simeon et Levi fratres , vasa iniquitatis bellantia (Gen. xlix, 5)*. Patet litteræ sensus : quia hi duo fratres ob ulciscendum stuprum sororis sub ornata pace et fletis amicitias deceperunt Sichein et Hemor patrem illius (Gen. xxxiv). Quos *vasa iniquitatis bellantia* nominat , quia iniquum valde fuit amicitiam prætendisse , et eam postea prodidisse.

2. *In consilio eorum ne veniat anima mea (Gen. xlix, 6)* ; videlicet execrans omnem simulatam pacem. Unde et beatus David i talibus quibusque fletis imprecatur : *Qui loquuntur pacem cum proximo suo , mala mentem sunt in cordibus eorum. Da illis secundum opera ipsorum (Psal. xxvii, 3, 4)*. Quod vero subjungit : *Et in castro illorum non sit gloria mea* ; nolebat utique tali victoria , et potius eade gloriari , in qua non virtus bellatoris poterat laudari , sed potius falsitas deceptoris coargui.

3. *Quia in furore suo occiderunt virum , et in voluntate sua suffoderunt murum*. Per virum Sichein intelligi debet , et per eum omnes qui ejus causa preempti sunt. *Suffossio* autem *murum* non quidem in libro Geneseos legitur ibidem suis e patrata : sed tractum est hoc a consuetudine bellantium , qui a longè terra suffossa per cuniculos fundamenta murorum destruere atque ignem immittere solebunt , quod excocci lapides murorum firmitas ac stabilitas dejiciatur.

4. Quanta autem animadversio hæc factum feriat , videamus. *Maledictus* , inquit , *furor eorum , quia pertinax ; et indignatio eorum , quia dura. Pertinax* namque *furo* illorum exstitit , quia nec blandiis delintri , nec donis potuit mitigari. Et *dura indignatio* comprobata est , quæ nec per illorum interfectionem qui piaculum perpetrarunt , potuit emolliiri , sed super omnem civitatem potius non dubitavit grassari l.

5. Quod autem ait : *Dividam eos in Jacob , et dispergam illos in Israel* , proprie ad Levi pertinet , qui per totum Israel dispersus est , non accepta propria hæreditate ; sed in civitatibus atque suburbanis earum habitando , sicut hic dicitur , *dispersus est et divisus*. Moris est namque sacre Scripturæ , dum de adherentibus sibi loquitur , ea quæ non

a Codex inder mendose habet quoque pro quippe.

b Vulgatus interpres hic addit ille : quam voculam cum hic scripsisset librarius , eam postmodum delevit.

c Ita emittenter librarius , pro idolatriam. Vide Trombellium in Hilarii epistolam not. 175.

d Voces postea exstitit omittuntur a Martianæo.

e Vox suscipere omittitur a Martianæo.

f Particula in omittitur a Martianæo.

g Martian., subjungit.

h Martianæi codex pro non murum mendose habebat nimirum.

i Martianæus hic addit tui.

j Martianæus legit insinians.

k Librarius mendose quidem , sed constanter scribit Davit.

l Codex habet crassari.

omnibus, sed quibusdam soleant evenire, generaliter tamen prædicere. Unde et Dominus Jacobo et Joanni: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Calicem quidem meum, ait, bibetis (Matth. xx, 21, 24).* Nec tamen Joannes calicem passionis sanguinem fundendo bibit.

6. Quantum autem ad futurorum pertinet prophetiam, per Simeon et Levi, Scribæ et Pharisei designantur: ex Levi namque principes Sacerdotum fuisse patet. Qui *vasa iniquitatis bellantia* fuere, cor habentes, secundum Domini exprobrationem, *plenum iniquitate, et rapina (Luc. xi, 39).* Bellabant autem adversus Dominum non armorum pugna, sed versutia callida, quærentes quomodo veridica Domini verba et facta falsis expugnarent argumentis.

7. Quæ vir sanctus detestans ait: *in consilio eorum non ventat anima mea*; videlicet execrans illud consilium, quod Judæi colligentes dicebant: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit (Joan. xi, 47)?* et reliqua. Et *in cœtu illorum gloriam suam esse* nolebat; nolens videlicet in multitudine eorum gloriari, qui quo pluriore, eo erant deteriores: Scripturæ sensum jam tunc opere complens, quæ dicit: *Ne gloriaris in filiis pessimis, si multiplicentur (Eccles. xvi, 1).*

8. Reddit autem causam, quare consilium et cœtum talium abominetur, dicendo: *Quia in furore suo occiderunt virum, et in voluntate sua suffoderunt murum.* In furore namque suo occiderunt Virum, videlicet Dominum Salvatorem, de quo Zacharias ait: *Ecce vir: Oriens nomen ejus (Zach. vi, 12),* clamando ad Pilatum: *tolle, tolle, crucifige eum (Joan. xix, 15).* Et *in voluntate sua suffoderunt murum,* quia voluntatem suam complentes, Dominum et crucifixerunt, et latus ejus terebraverunt. Qui *murus noster jure* vocatur, quia munimine ejus ab adversitatibus hostium spiritualium custodimur. De quo sanctæ Ecclesiæ repromittitur his verbis: *Urbs fortitudinis nostræ Sion Salvator: ponetur in ea murus, et antemurale (Isa. xxvi, 1).*

9. Quod factum vir sanctus validissimo cuspe maledictionis confodit, dicens: *Maledictus furor eorum, quia pertinax; et indignatio illorum, quia dura.* Furorem namque pertinacem habuerunt, et indignationem duram; quia nec per miracula divina ad credendum eum Deum perducere potuerunt, nec tamquam innocenti homini et nihil eos lædenti, usque ad mortem persequendo pepercerunt.

10. Quod vero subjungit: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel;* hoc est, quod nunc videmus. Iisdem populus paterno solo exhæredatus in cunctas gentes, ob testimonium credulitatis nostræ, perfidiæ suæ pœnas luit. Quod et beatus David in psalmo ex persona Domini nostri prophetavit dicendo: *Deus meus demonstravit mihi super inimicos*

meos: ne occidas eos, nè quando obliviscantur legis tuæ: disperge eos in virtute tua (Psal. LVIII, 12). Bene autem *dividi* dicuntur in Jacob, et *dispergi* in Israel; quia sancta Ecclesia quæ vitiorum supplantatrix est, Jacob jure vocatur; et quæ mentis puritate Deum videre nititur, Israelis vocabulo nuncupatur; per quam Judæi divisi et dispersi pererrant; quæ in quatuor cœli partibus diffusa eos vagabundos quotidie sustinet.

C A P U T III.

Benedictio Judæ.

1. *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ in cervicibus inimicorum tuorum. Adorabunt te filii patris tui (Gen. XLIX, 8).* His verbis modestia hujus viri secundum litteram pariter, et virium copia demonstratur: quia videlicet et civiliter tractando cum fratribus, ea modestia visus^a est, ut a cunctis laude dignus haberetur: quod difficile est; inter tot scilicet fratres omnium animos habere conciliatos. Sed et fortitudine adeo abundavit, ut cervicibus suorum flectere valeret inimicorum. Quod autem eloquentia plurimum valuerit, testatur oratio, qua suam suorumque coram Joseph allegavit necessitatem (Gen. XLII, XLIII et XLIV). Narrat præterea Josephus historiographus, verbis eum potuisse quam plurimum. Porro autem quod robore inter fratres suos eximius haberetur, testantur *Verba dierum,* quæ hoc modo referunt: *Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt (I Paral. v, 2).* Quod autem subjicit: *Adorabunt te filii patris tui,* aperte regnum quod Ruben abstulerat, Judæ concedidit dicens, eum a reliquis fratribus suis adorandum: quod regni utique congruit dignitati.

2. Mystice autem per Judam ille jam tunc præfigurabatur, qui de ejus stirpe secundum carnem natus est, Dominus et Salvator noster; quem laudant fratres sui omnes, videlicet in eum credentes: unde ipse primus in illis qui in eum crediderunt, a monumento per mulieres mandatum direxit, dicendo: *Ite, et dicite fratribus meis (Matth. xxviii, 10).* Ne autem putemus, hanc dignitatem solis apostolis attributam, ut fratres ejus vocentur; ipse hac dignitate donandos omnes qui in eum credunt, testatur dicendo: *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror et mater est (Matth. xii, 50).* Ipsum ergo laudant fratres; videlicet omnis Ecclesia, quæ adhuc a cœlesti hæreditate exsulat in terris, sive quæ jam præcessit^b ad cœlos. Unde psalmus: *Laudent illum cœli et terra (Psal. LXVIII, 35).* Et in Apocalypsi Joannes: *Laudem dicite Deo nostro, omnes servi ejus, et qui timetis eum, pusilli et magni (Apoc. xix, 5).* Cujus^c *manus in cervicibus inimicorum ejus sunt;* quia, secundum Evangelii testimonium: *Omnia dedit ei Pater in manus (Joan. xiii, 3).* Ipse etiam his verbis consentit,

^a Fortasse legendum est *usus.*

^b Vel *processit.*

^c Nempe *Christi.*

dicendo : *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra* (*Math.* xxxiii, 18). Et Pater ad eum loquitur : *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (*Psal.* cix, 1 ; *Math.* xxii, 44 ; *Luc.* xx, 43). Quem adorant filii patris ejus ; omnes videlicet per eum adoptati in filiorum dignitatem, juxta quod Apostolus loquitur : *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum.*

3. Sequitur : *Catulus leonis Juda : ad praedam, fili mi, ascendisti : requiescens accubuisti ut leo, et quasi laena : quis suscitabit eum ?* Quantum attinet ad superficiem litteræ, fortitudo regum a stirpe Juda descendentium per hæc verba præfiguratur : qualem beatum David fuisse legimus, et beatum Ezechiam, et cæteros quosque qui divinitati humilime famulantes, vires hostium, eo donante, instar leonis et lænæ subegerunt, et adeo terrori hostibus exstiterunt, ut nullus eos laceasire ad pugnam quasi quiescentes præsumeret : cujus rei testes sunt libri Regum.

4. Typice autem *catulum leonis* Dominum Salvatorem appellat, tamquam leonina ortum prosapia ; videlicet regia stirpe progenitum. Bene autem *catulus leonis* vocatur, cujus natura esse dicitur, ut nascens tribus diebus dormiat, deinde rugitu paterno excitatus assurgat. Quæ figura pulcherrime aridet Dominicæ dormitioni ; quæ a tribus diebus dormiens ad Patrem clamat : *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me* (*Paal.* xl, 11). Sed resuscitatus ad prædam ascendit ; quia exspolians infernum, justos quosque ad superna secum tamquam prædam egregiam triumphando evexit. Qui *ut leo*, et quasi *ut læna accubuit* ; quia qui dormire per carnem in sepulcro voluit, quasi leo victor de hostibus triumphavit. Quod autem subjungit : *Quis suscitabit eum, subauditur, nisi Pater ?* Nullus enim non dicam hominum caducorum, sed nec quilibet Angelorum^b, nisi is de quo Petrus apostolus dixit Judæis : *Quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus* (*Act.* iii, 15).

5. *Non auferetur sceptrum de Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat qui mittendus est : et ipse erit expectatio gentium* (*Gen.* xlix, 10). Hæc sententia clarius luce a fidelibus intelligitur, quia tamdiu saxe gentis principibus ac ducibus iisdem populus regebatur, quousque Dominus et Salvator noster veniret, qui mittendus erat a Patre. Qui est *expectatio gentium* ; quia videlicet tamdiu Deus Pater gentes ad pœnitentiam expectavit, quousque per Filii sui adventum ad cognitionem suam ab idolatriæ cultura eos revocaret. Nam sive in Babylone transducti fuerint Judæi, semper sibi præpositi ex sua gente fuerunt : seu reversi ex Babylone, quousque Herodes alienigena rex eis constitueretur : et per pontifices summa eorum regebatur, quous-

que ad Aristobulum ventum est, qui primus post reditum de Babylone, cum esset pontifex, sibi diadema imposuit et regem se declaravit. Iidemque successores ejus, usquequo rebus Judaicis lapsantibus, et Hircano ultimo rege Judæorum extremis malis^c addito, regnum a Cæsare Augusto Herodes alienigena suscepit Judaicum. Cujus tempore, secundum hanc prophetiam et Evangelii testimonium, is qui *mittendus erat* (*Math.* ii, 4), Dominus et Salvator noster advenit.

6. *Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam* (*Gen.* xlix, 11). Hæc compositione verborum demonstratur, non ad Judam, beatum Jacob loqui, sed de eo utique, qui *mittendus erat* ; qui enim ad filium loquens, *o fili mi* dicit, et addidit *pullum tuum* vel *asinam tuam*, manifestissime de eo loquitur, quem superius mittendum prædixerat : Quem legimus (*Math.* xxi, 5-7) venientem in Hierusalem in usus habuisse asinam et pullum, nec tamen eos ad vineam vel vitem fuisse colligatos. Restat ergo, ut in his verbis nihil historicum requiratur, sed totum typice dictum intelligatur. Ligavit enim Dominus et Salvator ad vineam pullum suum, quando populum nationum indomitum præceptis subdidit Apostolorum ex vinea Judaica procreatorum, de qua Isaias : *Vinea enim Domini sabaoth, domus est Israel* (*Isa.* v, 7). Alligavit etiam ad vitem, id est Ecclesiam, asinam suam, videlicet Synagogam, quam in fine sæculi a perfidia revocans jugo legis oppressam discipulatu eam subdet Ecclesiæ, atque ita *fiet unus grex, et unus pastor* (*Joan.* x, 16) ; et secundum beati Zachariæ testimonium, *duæ virgæ^d illæ copulabuntur, et erunt in unionem in manu Domini.*

7. *Lavabit vino stolam suam, et sanguine uvæ pallium suum* (*Gen.* xlix, 11). Idioma Hebraici constat esse sermonis, ut unam eandemque rem diversis sermonibus repetat, ut hic. Quid est enim vinum, nisi sanguis uvæ ? Sed quantum litteræ superficies inconsequens est (nullus enim vel stolam, vel pallium vino lavat), tantum gratiori intelligentia interior commendatur. Salvator namque vino stolam suam, et sanguine uvæ pallium suum lavit, quia pendens in cruce proprio sanguine sacram carnem quæ stola illius fuit, perfundi voluit.

8. Sequitur : *Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores* (*Ibid.*, 12). Oculi Salvatoris pulchriores vino prædicantur, quia dona Spiritus sancti quæ per Christum conferuntur, speciosiora vino legali comprobantur. Nam quod oculi Salvatoris dona Spiritus sancti significant, Zacharias testatur propheta dicendo : *Super lapidem unum septem oculi sunt* (*Zach.* iii, 9) ; quos Isaias enumerat dicendo : *Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et spiritus timoris Domini* (*Isa.* xi, 2, 3). Qui pulchriores

^a Vel qui, vel quia.

^b Videtur verbum aliquod hic desiderari.

^c Forte addicto.

^d Vel illi.

sunt viue legali quod in nuptiis defecit (Joan. ii, 5), quia per legem cognitio peccati (Rom. iii, 10), per gratiam autem Spiritus sancti nobis ejus remissio condonatur. Et secundum Evangelium, lex quidem per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum (Joan. i, 17).

9. Quod autem dicitur: *Et dentes ejus lacte candidiores*: per dentes predicatorum novi Testamenti debent intelligi, qui cibos spirituales communicando, id est exponendo, multa nobis perutilia in ventrem memorie transmittunt. Lac autem doctrina veteris Testamenti non incongrue accipitur, quam incipienti populo adhuc ad perfectum cibum invalido condita est. Candidiores ergo lacte dentes Jesus habet, quia Ecclesie suae predicatorum puritatis munditia conspicuos perfecit. Nam quantum inter sectatores Evangelii et legales distet observantias, beatus Petrus testis est, qui ait: *Non potuistis in lege justificari: in hoc omnia qui credit, justificatur* (Act. xiii, 38, 39). Isti ergo dentes candidi sunt, quia fonte baptismatis abluti, a peccatorum acervis redduntur purissimi. De legis autem observatoribus nihil tale referitur: sed tantummodo dicitur, quia *Qui fecerit ea, vivet in illis* (Galat. iii, 12). Insuper omnes qui legi carnaliter deservimus, sub maledictio sunt, dicenda terribiliter eadem Lege: *Maledictus omnis qui non permanserit in mandatis legis hujus, ut faciat ea quae in ea scripta sunt* (Deut. xxvii, 26).

CAPUT IV.

Benedictio Zabulon.

1. *Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium pertingens usque ad Sidonem* (Gen. xlix, 13). Juxta historicum situs sortis illius quam in terra repositionis Deo donante accepturus erat, praedicitur: quod scilicet terra possessionis ejus ab uno latere a mari inciperet, et torrente finiretur ab alio, sicut in libro Jesu Nave (Josue xix, 11), ubi distributiones possessionum earum terminatae sunt, manifeste declaratur: unde et Sidonia hic fit mentio, quae contigua mari est.

2. Juxta mysticos autem intellectus, Zabulon primitias Ecclesiae sanctae designat; ex cujus tribu aliqui sanctorum Apostolorum fuisse creduntur, quod in littore maris assidue morsurentur, utpote ex eo victum manu et arte captantes a Domino ad apostolatus culmen vocati sunt, secundum prophetiam beati David dicentis: *Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthali* (Psal. cxvii, 28). Qui etiam in statione navium habitant, quia in Domino Jesu Christo fiducialiter secunda pace requiescunt. Navis namque Ecclesiae intelliguntur, quae fidelissima statione portum salutis suae Dominum requirunt, et inveniunt. Et bene additur: *Pertingens usque ad Sidonem*; quia videlicet eadem sancta Ecclesia non uno mundi coarctata est angulo, sed

erescendo usque ad populos devenit gentiliam. Sidon enim venatio interpretatur, significans, ut dictum est, gentilitatem moribus fornicis idololatriae cultum quasi lustra deserti sectantem. Quae postea rota Dominicae praedicationis, et latratu sanctorum Apostolorum intra consepia sanctae Ecclesiae admitti meruit.

CAPUT V.

Benedictio Issachar.

1. *Issachar, asinus fortis accubans in terminis. Vidit requiem quod esset bona, et terram quod optima, et supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens* (Gen. xlix, 14, 15). Per haec verba haec tribus significatur doctrinae legis operam data, et promptius se ad mandata Dei scrutanda translatura. Dicitur namque *vidisse requiem quod esset bona, et terram quod optima*; id est, mente degustasse, quam esset dulcis in Dei mandatis sensum occupare. Atque ideo *supposuisse ad portandum humerum* dicitur, id est, toto conamine ad servitanda divini verbi eloquia mentem transtulisse: ac per hoc inferiores quosque ei munera et honorem tanquam magistro et praecceptori detulisse. Concinit huic intelligentiae liber Paralipomenon, qui de hac tribu ita dicit: *De filiis quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora, ad praecipendum quid facere debent principes ducenti* (1 Paral. xii, 32).

2. Typum autem gestat hic *asinus fortis* populi gentilis, qui antequam Dominum sensorem habuisset, brutus erat, et frenorum impatiens propria libitu ferebatur. Postquam autem Dominum sensorem habere meruit, fortis asini nomen ab eo mutuavit. Qui *vidit requiem quod esset bona, audiens a sensore suo: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam* (Matth. xi, 28). Terram autem quod optima esset, prospexit; quia relictis philosophorum inanibus doctrinis, ad Scripturae sacrae lectionem se studiosissima vertit. Unde quia didicit inter alia, *non auditores legis justificari*, subditur: *supposuit humerum suum ad portandum* (Rom. ii, 13); id est, totum suum posse mandatis subjecit divinis, et maxime in dilectione Dei et proximi. Neque enim proximus diligitur, si non portetur. Et additur: *factusque est tributis serviens*; quasi enim quoddam tributum quotidie persolvit, audiens ab Apostolo: *Reddite omnibus omnia: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem: cui vectigal, vectigal* (Rom. xiii, 7), et reliqua.

CAPUT VI.

Benedictio Dan.

1. *Dan judicabit populum suum, sicut et alia tribus Israel. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro. Salutare tuum exspectabo, Domine* (Gen. xlix, 16-18).

^a Codex habet *Neptalim*.

^b Codex mendose habet *amitti*.

^c Vulgata editio habet: *quid facere deberet Israel,*

principes ducenti.

^d Vulgata editio habet: *et ego reficiam vos.*

^e Vulgata editio habet in *Israel*.

Historialiter quidem pronuntiatur ^a non solum de A, aliis nobilioribus tribubus, sed et de Dau, principem futurum Israeli, et per modum descriptionalem, qualis futurus sit, designatur. Samson namque his verbis praefiguratur, qui more colubri serpentisque terribilis fuit: et quo terribilior insinaretur, cornutus describitur propter eximiam potestatem atque fortitudinem. Sic ergo vias et semitas Israelitici regni tempore sui praesulatus obsedit, ne quis hostium vi terram ditionis illius invadere praesumeret. Sed et si quis inhumanior, et de propria tanquam equi ^b velocitate confusus et fortitudine, eum aggredi voluisset; mox corrosis plantis atque consumptis viribus stabilitatis, insectatorem suum ad terram perturbaret. Quem ne quis errore deceptus plus quam hominem aestimaret, vox qui vere princeps expectandus esset, iniecit dicens: *Salutare tuum expectabo, Domine; in cuius videlicet ista ex parte aliqua typo praecessit.*

2. Praefigurat autem Dau iste Antichristum, qui futurus est velut coluber in via, et *corastes in semita*: quia in via et semita mandatorum Dei ambulantiibus, quantum in se est, obviam se praefert duplici armatus contra eos ingenio: in serpente namque calliditas illius praefiguratur, quia decipere astute querit viam Domini gressu operum tenentes. In cornibus autem demonstratur furor illius, quo usus est contra eos quos callida machinatione decipere aequiverit. *Corasta* namque Graeco, Latine cornua dicitur; atque ideo serpens iste cornutus describitur. Cum ergo Antichristus veniens ante oculos spectantium signa magna fecerit, ignem de sublimi deposuerit, *serpens in via* est (Apoc. xiii, 13). Cum autem se ad penas et tormenta sibi non erudentibus infingenda verterit, *corastes in semita* fit; quia per angustam Domini semitam gradientes, cornibus potestatis sibi subigere nititur. Qui dum *exollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur* (II Theas. ii, 4), *ungulas equi mordet, ut cadat ascensor ejus retro*: quia mundialem gloriam ad hoc sibi non acquiescentibus aufert, ut amore honorum praesentium illecti ibi cadant, ubi non vident. Retrorsum enim cadere, est et hic desperaliter et inverecunde, ubi non videas, ruere, et post in exteriores tenebras devenire. Qui enim in faciem cadit, de retro aesis erubescit; qui autem retro decidit, ut jam praefati sumus, impoenitentem corde sibi iram in die irae nutrit (Rom. ii, 5). Ne quis porro pro miraculorum tanta sublimitate Antichristum pro Deo putaret colendam, addidit: *Salutare tuum expectabo, Domine*; quasi diceret: licet Antichristus multis miraculorum fulgent insignibus, mihi tamen *Salutare tuum*, quod hebraice dicitur *Jesus*, expectandus est, ut veniens hujus potentiam aeterna proterat animadversione, et me inter fideles suos reperiens beata donet mansione.

^a Vel pronuntiatur.

^b Codex ita scriptus est, ut legere etiam liceat: et de potentia tanquam equus.

CAPUT VII.

Benedictio Gad.

1. *Gad accinctus praebitur ante eum, et ipse accingetur retrorsum* (Gen. xlix, 19). Patet litterae sensus legentibus librum Jesu Nave; quia Gad qui trans Jordanem petivit et accepit a Moyse haereditatem, ea conditione ejus ^c potiri meruit, ut accinctus armis ante Israel, juncto sibi Ruben et dimidia tribu Manasse, contra adversarios pugnando incederet (Deut. iii, 18); quod postea sub Josue et fecit. Attamen subjugatis hostibus, cum retro ad possessionem propriam rediret, necesse habuit gentium limitarum incursionibus insistere (I Paral. v, 18). Hoc est ergo quod ait, primum eum ante fratres suos accinctum praebitum fuisse, et postea iterum ad praemia reaccingi.

2. Significat autem spiritaliter electos quosque ex Judaeis, qui populo novo quasi quidam praedoces extiterunt, et in terram olim promissam introduxerunt. Quales extiterunt prophetae et sancti patriarchae, qui idololatriam cunctorum vitiorum matrem, et ejus innumeram prolem verborum suorum apiculis confoderunt. Qui tamen iterum sursum accingentur, quia in novissimis temporibus intrante plenitudine gentium ad redidiva suscitabuntur certamina, quae eis cum Antichristo et ejus satellitibus futura erunt. Nunc enim non trans fluentem Jordanem habent haereditatem, quia per Baptismi gratiam non intravit Ecclesiam, sed sequestratim extra fratres commorantur remanentes in caeremoniis legalibus.

CAPUT VIII.

Benedictio Aser.

1. *Aser, pinguis panis ejus, et praebit delicias regibus* (Gen. xlix, 20). Videtur quidem juxta litteram huic tribui ubertas terrae reposita; habuit enim in sorte possessionis suae Carmelum montem ubertate insignem; simulque mari contiguavit, ac per hoc delicias quibus ipse ^d abundabat, maris terraeque, etiam regibus suis non est dubium cum obtulisse.

2. Praedicuntur autem per haec verba sancti viri ex Synagoga futuri, quorum panis pinguis est; doctrinam videlicet propheticae sancti Spiritus sagina redundans. Quorum unus implebitur a viditate accensus elamabat: *Sicut adipe et pinguedine replentur anima mea* (Ps. lxxiii, 6). Qui delicias suas regibus ministrant ^e; quia illis qui in semetipsis et sibi subjectis regnum justae moderationis tenere cupiunt, regum normam praemonstrant.

CAPUT IX.

Benedictio Nephthali.

1. *Nephthalius, cervus emissus, et dans eloquia puerchritudinis* (Gen. xlix, 21). Beato Hieronymo docen-

^c Codex mendose habet ei.

^d Fortasse legendum est ipsa, et paulo post eum.

^e Codex mendose habet: ministravit.

sunt viæ legali quod in nuptiis defecit (Joan. ii, 5), quia *per legem cognitio peccati* (Rom. iii, 10), *per gratiam autem Spiritus sancti nobis ejus remissio condonatur*. Et secundum Evangelium, *lex quidem per Moysen data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum* (Joan. i, 17).

9. Quod autem dicitur : *Et dentes ejus lacte candidiores* : per *dentes* prædicatores novi Testamenti debent intelligi, qui cibos spirituales comminuendo, id est exponendo, multa nobis perutilia in ventrem memoria transmittunt. *Lac* autem doctrina veteris Testamenti non incongrue accipitur, quæ incipienti populo adhuc ad perfectum cibum invalido condita est. *Candidiores ergo lacte* Jesus habet, quia Ecclesie suæ prædicatores puritatis munditia conspicuos perfecit. Nam quantum inter sectatores Evangelii et legales distet observantias, beatus Petrus testis est, qui ait : *Non potuistis in lege justificari : in hoc omnis qui credit, justificatur* (Act. xiii, 38, 39). Isti ergo dentes candidi sunt, quia fonte baptismatis abluti, a peccatorum maculis redduntur purissimi. De legis autem observatoribus nihil tale refertur : sed tantummodo dicitur, quia *Qui fecerit ea, vivet in illis* (Galat. iii, 12). Insuper omnes qui legi carnaliter deservierunt, sub maledictio sunt, dicenda terribiliter eadem *Legem* : *Maledictus omnis qui non permanserit in mandatis legis hujus, ut faciat ea quæ in ea scripta sunt* (Deut. xxvii, 26).

CAPUT IV.

Benedictio Zabulon.

1. *Zabulon in littore maris habitabit, et in statione navium pertingens usque ad Sidonem* (Gen. xlix, 13). Juxta historiam situs sortis illius quam in terra re-promissionis Deo donante accepturus erat, prædicitur : quod scilicet terra possessionis ejus ab uno latere a mari inciperet, et torrente finiretur ab alio, sicut in libro Jesse Nave (Joan. xix, 11), ubi distributiones possessionum earum terminatæ sunt, manifeste declaratur : unde et Sidonis hic fit mentio, quæ contigua mari est.

2. Juxta mysticos autem intellectus, Zabulon primitias Ecclesie sanctæ designat ; ex cujus tribu aliqui sanctorum Apostolorum fuisse creduntur, quod in littore maris assidue morarentur, utpote ex eo victum manu et arte captantes a Domino ad apostolatus culmen vocati sunt, secundum prophetiam beati David dicentis : *Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes a Nephthali* (Psal. lxxvii, 28). Qui etiam in statione navium habitant, quia in Domino Jesu Christo fiducialiter secunda pace requiescant. Naves namque Ecclesie intelliguntur, quæ fidelissima statione portum salutis auxilium Domini requirunt, et inveniunt. Et bene additur : *Pertingens usque ad Sidonem* ; quia videlicet eadem sancta Ecclesia non uno mundi coarctata est angulo, sed

crecendo usque ad populos devenit gentilium. Sidon enim *venatio* interpretatur, significans, ut dictum est, gentilitatem moribus ferinis idololatricum quasi lustra deserti sectantem. Quæ postea rete Dominicæ prædicationis, et latratu sanctorum Apostolorum intra conspecta sanctæ Ecclesie^b admitti meruit.

CAPUT V.

Benedictio Issachar.

1. *Issachar, asinus fortis assidens in terminis. Vidit requiem quod esset bona, et terram quod optima, et supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens* (Gen. xlix, 14, 15). Per hæc verba hæc tribus significatur doctrinæ legis operam datura, et promptius se ad mandata Dei scrutanda translatura. Dicitur namque *vidisse requiem quod esset bona, et terram quod optima* ; id est, mente degustasse, quam esset dulce in Dei mandatis sensum occupare. Atque ideo *supposuisse ad portandum humerum* dicitur, id est, toto conamine ad scrutanda divini verbi eloquia mentem transalisse : ac per hoc inferiores quoque ei munera et honorem tanquam magistro et præceptoris detulisse. Concinit huic intelligentiæ liber Paralipomenon, qui de hac tribu ita dicit : *De filiis quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora, ad præcipiendum quid facere debent principes ducunt* (1 Paral. xii, 32).

2. Typum autem gestat hic *asinus fortis* populi gentilis, qui antequam Dominum sensorem habuisset, brutus erat, et frenorum impatiens propria libitu ferebatur. Postquam autem Dominum sensorem habere meruit, fortis asini nomen ab eo mutuavit. Qui *vidit requiem quod esset bona*, audiens a sensore suo : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam* (Matth. xi, 28). *Terram autem quod optima esset*, prospexit ; quia relictis philosophorum inanibus doctrinis, ad Scripturæ sacræ lectionem se studiosissima vertit. Unde quia didicit inter alia, *non auditores legis justificari*, subditur : *supposuit humerum suum ad portandum* (Rom. ii, 13) ; id est, totum suum posse mandatis subjecit divinis, et maxime in dilectione Dei et proximi. Neque enim proximus diligitur, si non portetur. Et additur : *factusque est tributis serviens* ; quasi enim quoddam tributum quotidie persolvit, audiens ab Apostolo : *Redditis omnibus omnia : cui timorem, timorem : cui honorem, honorem : cui vectigal, vectigal* (Rom. xiii, 7), et reliqua.

CAPUT VI.

Benedictio Dan.

1. *Dan judicabit populum suum, sicut et alia tribus Israel* (Gen. xlix, 16). *Fini Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro. Salutare tuum expectabo, Dominus* (Gen. xlix, 16-18)

^a Codex habet *Neptalim*.

^b Codex mendose habet *amitti*.

^c Vulgata editio habet : *quid facere deboret Israel*,

principes ducenti.

^d Vulgata editio habet : *et ego reficiam vos*.

^e Vulgata editio habet *in Israel*.

Historialiter quidem præannuntiat^a non solum de A aliis nobilitatibus tribubus, sed et de Dan, principem futurum Israel, et per eundem descriptionalem, qualis futurus sit, designatur. Samson namque his verbis præfiguratur, qui more colubri serpentisque terribilis fuit: et quo terribilior insinaretur, cornutus describitur propter eximiam potestatem atque fortitudinem. Sic ergo vias et semitas Israelitici regni tempore sui præsulatus obsedit, ne quis hostium vi terram ditionis illius invadere præsumeret. Sed et si quis inmanior, et de propria tamquam equi^b velocitate confusus et fortitudine, eum aggredi veluisset; mox corrosis plantis atque consumptis viribus stabilitatis, insectatorem suum ad terram perturbationem. Quem ne quis errore deceptus plus quam bonitatem æstimaret, vox qui vere princeps expectandus esset, increpavit dicens: *Salutare tuum expectabo, Domine*; in cuius videlicet isto ex parte aliqua typo præcessit.

2. Præfiguratur autem Daa iste Antichristum, qui futurus est velut coluber in via, et *cerastes in semita*: quia in via et semita mandatorum Dei ambulantiibus, quantum in se est, obviam se præfert duplici armatus contra eos ingenio: in serpente namque calliditas illius præfiguratur, quia decipere astute querit viam Domini gressu operum tonantea. In cornibus autem demonstratur furor illius, quo usurus est contra eos quos callida machinatione decipere æquivovit. *Cerasta* namque Græce, Latine cornua dicuntur; atque ideo serpens iste cornutus describitur. Cum ergo Antichristus veniens ante oculos spectantium signa magna fecerit, ignem de sublimi deposuerit, *serpens in via* est (*Apoc. xiii, 13*). Cum autem se ad penas et tormenta sibi non credentibus infingenda verterit, *cerastes in semita* fit; quia per angustam Domini semitam gradientes, cornibus potestatis sibi subigere nititur. Qui dum *extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur* (*II Theas. ii, 4*), *ungulas equi mordet, ut cadat ascensor ejus retro*: quia mundialem gloriam ad hoc sibi non acquiescentibus aufert, ut amore honorum præsentium illecti ibi cadant, ubi non vident. Retrorsum enim cadere, est et hic desperaliter et inverecunde, ubi non vident, ruere, et post in exteriores tenebras devenire. Qui enim in faciem cadit, de retro acies erubescit; qui autem retro decidit, ut jam præfati sumus, impoenitentem corde sibi iram in die iræ nutrit (*Hom. ii, 5*). Ne quis porro pro miraculorum tanta sublimitate Antichristum pro Deo putaret colendam, addidit: *Salutare tuum expectabo, Domine*; quasi diceret: licet Antichristus multis miraculorum fulgent insignibus, mihi tamen *Salutare tuum*, quod hebraice dicitur *Jesus*, expectandus est, ut veniens hujus potentiam æterna proterat animadversione, et me inter fideles suos reperiens beata donet mansione.

^a Vel pronuntiat.

^b Codex ita scriptus est, ut legere etiam liceat: et de potentia tamquam equus.

CAPUT VII.

Benedictio Gad.

1. *Gad accinctus præliabitur ante eum, et ipse accingetur retrorsum* (*Gen. xlix, 19*). Patet litteræ sensus legentibus librum Jesu Nave; quia Gad qui trans Jordanem petivit et accepit a Moyse hæreditatem, ea conditione ejus^c potiri meruit, ut accinctus armis ante Israel, juncto sibi Ruben et dimidia tribu Manasse, contra adversarios pugnando incederet (*Deut. iii, 18*); quod postea sub Josua et fecit. Attamen subjugatis hostibus, cum retro ad possessionem propriam rediret, necesse habuit gentium limitarum incursionibus insistere (*I Paral. v, 18*). Hoc est ergo quod ait, primum eum ante fratres suos accinctum præliatum fuisse, et postea iterum ad prælium^B reaccingi.

2. Significat autem spiritaliter electos quosque ex Judæis, qui populo novo quasi quidam præduces extiterunt, et in terram olim promissam introduxerunt. Quales extiterunt prophætæ et sancti patriarchæ, qui idololatriam cunctorum vitiorum matrem, et ejus innumeram prolem verborum suorum spiculis confoderunt. Qui tamen iterum sursum accingentur, quia in novissimis temporibus intrante plenitudine gentium ad reddiva suscitabuntur certamina, quæ eis cum Antichristo et ejus satellitibus futura erunt. Nunc enim non trans fluentia Jordanis habent hæreditatem, quia per Baptismi gratiam non intravit Ecclesiam, sed sequestratim extra fratres commorantur remanentes in caeremoniis legalibus.

CAPUT VIII.

Benedictio Aser.

1. *Aser, pinguis panis ejus, et præbet delicias regibus* (*Gen. xlix, 20*). Videtur quidem juxta litteram huic tribui ubertas terræ repositi; habuit enim in sorte possessionis suæ Carmelum montem ubertate insignem; simulque mari contiguavit, ac per hoc delicias quibus ipse^d abundabat, maris terræque, etiam regibus suis non est dubium eum obtulisse.

2. Prædicuntur autem per hæc verba sancti viri ex Synagoga futuri, quorum panis pinguis est; doctrinam videlicet propheticam sancti Spiritus sagina redundans. Quorum unus inexplēbilis aviditate accensus elamabat: *Sicut adipe et pinguedine replentur anima mea* (*Ps. lxxii, 6*). Qui delicias suas regibus ministrant^e; quia illis qui in semetipsis et sibi subjectis regnum justæ moderationis tenere cupiant, regiam normam præmonstrant.

CAPUT IX.

Benedictio Nephthalii.

1. *Nephthaliius, cervus emissus, et dans eloquia per-chritudinis* (*Gen. xlix, 21*). Beato Hieronymo docen-

^c Codex mendose habet *ei*.

^d Fortasse legendum est *ipse*, et paulo post *eum*.

^e Codex mendose habet: ministravit.

te ^a, discimus, non haberi in Hebræo *cervus emissus*, sed *ager irriguus*, et significari per agrum irriguum ubertatem calidarum aquarum, quæ in suburbio Tiberiadis abundantissime exuberant. Atamen traditio Hebræorum est, hanc civitatem mandatorum divinorum fuisse studiosissimam; ac per hoc agrum irriguum significare docentium magistrorum uberrimam doctrinam, quæ ignorantium corda quasi quidam rivus ad proferendos intelligentiæ fructus inebriare soleret ^b; et hoc exponi in inferioribus, cum dicitur: *dans eloquia pulchritudinis*.

2. Nos autem per Nephthalim sanctos intelligimus prædicatores Ecclesiæ, qui missi ad sanctam Ecclesiam, more cervorum dare saltus intelligentiæ noverunt, atque contemplationis montes ^c intrepide conscendere, et sic populis *eloquia pulchritudinis dare*: ut quod illi in altitudine contemplationis sublevati didicerint, hoc inferius positus strenue ministrent.

CAPUT X.

Benedictio Joseph.

1. *Filius accrescens Joseph, filius accrescens, et decorus aspectu* (Gen. XLIX, 22; xxxix, 6). Juxta litteram quidem beatus Jacob prævidebat, tribum Joseph innumera prole abundaturam; unde et duarum tribuum fuit pater, sicut eis superius benedicendo prædixerat. Unde quasi duabus tribubus benedicens repetivit: *filius accrescens*.

2. Joseph autem in typo præcessisse Salvatoris constat, quia Ægyptum fame deficientem frumento verbi Dei pascit: et venditus a fratribus suis Judæis usque hodie gentium nutrit Ecclesiam. Cui dicitur, *filius accrescens, et decorus aspectu*: ipse enim filius Dei, idemque filius hominis quodammodo accrevit, cum populum Israel per prævaricationem legis Deum inhonorantem, in Apostolis et reliquis illius temporis fidelibus sibimet adscivit. Idem *filius accrescens* est, cum etiam inter gentes nominis sui dilatavit cognitionem, et in eis usque mundi terminum crescit per fidei operumque illuminationem. Idem autem Joseph *decorus aspectu* est, quia *speciosus præ filiis hominum forma* (Ps. XLIV, 5).

3. *Filiæ discurrerunt super murum. Sed exasperaverunt eum, et jurgati sunt, invideruntque illi habentes jacula* (Gen. XLIX, 22, 23). Quantum quidem ad rem gestam pertinet, *filiæ*, fratres illius appellat propter dedecus inhumanitatis. Neque enim virilis et stabilis fuit consilii innocentem vel extinguere voluisse, vel vendidisse fratrem; sed potius femineæ mobilitatis. *Super murum* autem *discurrerunt*, quia invictum se consilium super eo, ne eis futurus rex foret, invenisse putaverunt. *Exasperaverunt autem eum*, nudantes tunica polymita (Gen. xxviii, 23), et indignis contumeliis afficientes. *Jurgati sunt autem, invideruntque*

illi habentes jacula: Numquid rex noster eris? aut subjiciemur ditioni ^d tuæ (Gen. xxxvii, 8)? Unde superius dictum est: *Invidebant igitur ei fratres sui* (Gen. xxxviii, 11). *Habebant autem jacula*; id est, corda ad nocendum parata. Unde de Judæis Dominum interficere cupientibus dicitur: *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum* (Ps. LXIII, 9).

4. Juxta mysticos autem sensus, *filiæ*, Judæi intelliguntur, qui feminea censetur appellatione, quia relinquentes ^e Dominum et Salvatoris nostri solidam doctrinam, et adhærentes Pharisææ supersitioni, mente turbati sunt. Nam illi quibus solidus sensus deest, et mens eorum varia fluctuatione vacillat, mulierum nomine ab Apostolo censentur, dicente de malis doctoribus: *Qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis ^f, semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes* (II Tim. iii, 6). *Discurrerunt autem super murum*, quando munitissimum se invenisse putaverunt consilium, dicente Caipha: *Expediit vobis, ut unus moriatur pro populo homo, et non tota gens pereat* (Joan. xi, 50). *Exasperaverunt autem eum*, quando quodammodo tædio incredulitatis eorum commotus dixit: *O generatio prava, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar* (Marc. ix, 19)? *Jurgati sunt*, dicentes: *Quousque animam nostram tollis* (Joan. x, 24)? *Invideruntque illi, dum dicunt in concilio suo: Quid faciemus, quia hic homo multa signa facit? si dimittimus eum sic, omnes credent in eum* (Joan. xi, 47, 48). Itemque: *Videtis, quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abiit* (Joan. xii, 19). *Habebant jacula*, de quibus scriptum est: *Sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum* (Ps. LXIII, 9).

5. *Sedit in forti arcus ejus, et dissoluta sunt vincula brachiorum ejus, et manuum illius per manus potentis Jacob: inde pastor egressus est, lapis Israel* (Gen. XLIX, 24). Historicus quidem sensus, quantum intelligi datur, iste est. Per arcum intelligitur mens futurorum præscia. In arcu namque sagitta ponitur, ut eminens feriat: et mens futurorum præscia longius sagittas sententiarum emittere solet. Tale ergo, quod dicitur: *sedit in forti arcus ejus*, quasi diceret: requievit mens illius undique tribulationibus afflicta: *in forti*, id est, in Deo solidata, atque sagittis sententiarum, quibus quod futurum esset, prænuntians, tempora futura sterilitate feriret.

6. Quod autem ait: *Et dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum illius*, ad tempus refertur quo, jubente Pharaone, solutus de carcere, et, sicut hic dicitur, *vincula brachiorum et manuum illius*, quibus vinciri in carcere jussus ^g fuerat, *soluta sunt per manus*, id est, per virtutem *potentis Jacob*, videlicet Dei omnipotentis, cujus adjutorio Jacob potentia claruit.

^a In quæstionibus hebraicis in Genesim, pag. 377, 378, tom. iv Oper. Hier. editor. a Vallars.

^b Codex mendose habet *solerent*.

^c Codex mendose, ut puto, habet *mentes*.

^d Codex mendose habet: *dictioni*.

^e Forte *Domini*.

^f In Vulgata editione hic additur: *quæ ducuntur variis desideriis*.

^g Codex mendose habet *missus*.

7. Illud porro, quod subjungit : *inde pastor egressus est, lapis Israel*, ad Christum refertur, qui de Jacob egressus est, videlicet de eo originem trahens. Qui bene *lapis Israel* dicitur, quia fortitudo in se credenti sit.

8. Salvatori autem hæc sententia tali modo congruit. *Sedit in forti arcus ejus*; id est, sententia animadversionis, qua feriri Judæi debebant qui eum recipere noluerunt, sed usque ad mortem persecuti sunt; *in forti sedit*, id est, stabili cum Patre immutabilitate præfixa est, dicentis : *Amen dico vobis : non relinquetur hic lapis super lapidem* (Math. xxiv, 2). Et : *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*, etc. (Math. xxiii, 38).

9. Dissoluta autem sunt vincula brachiorum et manuum illius per manus potentis Jacob, cum vincula sepulcralia enodata sunt, atque illi per manus potentis Jacob, id est, per virtutem Patris resurrectio non est denegata.

10. *Inde autem pastor egressus est, et lapis Israel*; id est, a Deo Patre Dominus et Salvator egressus, visibus se præsentavit humanis, sicut ipse dixit :

Ezivi a Patre, et veni in mandum (Joan. xvi, 26).

11. *Deus patris tui erit adjutor tuus, et Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum, benedictionibus uberum et vulvæ* (Gen. xlix, 26). Imprecatur filio suo adjutorium Dei patris sui, illius videlicet, cujus adjutorio tantis se exutum meminerat periculis, et quem omnipotentem per beneficia sibi præstita cognoverat. Quod autem ait : *benedictionibus cæli desuper*, ad pluviam aerisque pertinet temperiem, qua frugibus fecundatur terra, atque arborum nutriuntur proventus. Quod vero subjungit : *benedictionibus abyssi jacentis deorsum*, ad fertilitatem pertinet terræ, quæ abyssi vaporibus velut spongiæ concavitas irrigatur, ut non facile solis ignibus arefacta inutilis siccitate reddatur. *Benedictionibus uberum et vulvæ* eum benedicunt, ut prole numerosa concrescat, ne videlicet sterilitate aut virorum aut mulierum damnetur.

12. Dicit autem : *Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus* (Ibid., 26); ut videlicet non dubitaret Joseph illud eventurum, quod ei sanctus Jacob non tam ex sua quasi novitia benedictione proventurum repromittebat : sed quia ad patres ejus, id est, Abraham et Isaac, jamdudum promissa sunt. Hoc est enim quod ait : *benedictiones patris tui confortatæ sunt*, quasi diceret : non has benedictiones patris quasi proprias illius accipias, nec quasi semel datas : sed quia a Deo patribus meis primo datæ sunt, et non semel, sed crebro. Atque inde est, quod ego super te easdem benedictiones, quæ mihi et patribus meis promissæ sunt, ex auctoritate Dominica capiti tuo superfundo.

13. Domino autem et Salvatori Deus omnipotens et Pater adjutor exstitit clamanti in psalmo : *Adjuva*

A me, Domine Deus meus : salvum me fac secundum misericordiam tuam (Ps. cviii, 26). Qui enim individua deitate omnibus qui annuntiantur, auxilium præstat, ipse humanatus^a et paulo minus ab Angelis minoratus (Hebr. ii, 7), non modo paterno, sed etiam adjutorio indiguit angelico, propter videlicet manifestandam geminam in se substantiam. Inde est enim, quod clamat : *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* (Marc. xv, 34)? Et in Evangelio : *Apparuit ei Angelus de cælo, confortans eum* (Luc. xxii, 43). Ipse autem Omnipotens benedixit illi dicendo : *Hic est mihi filius dilectus, in quo complacui* (II Pet. i, 17).

14. *Benedictionibus cæli desuper, et benedictionibus abyssi jacentis deorsum* illi benedixit, quando secundum Apostolum : *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, terrestrium, cælestium et infernorum* (Philip. ii, 10). *Benedictionibus uberum et vulvæ* eum sublimavit, quando in filiis Ecclesiæ, aliis catechumenis, quasi adhuc intra matris ubera^b jacentibus, aliis autem more jam genitorum ubera materna lambentibus, sibi præstat per orbem terrarum benedicti. Nam qui necdum in fidei robur evaserunt, sed per doctores ad eam trahuntur, audiunt ab Apostolo : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* (Gal. iv, 19). Qui autem jam quidem fidei rudimenta perceperunt, sed necdum plene in doctrinæ firmitate coaluerunt, audiunt ab eodem : *Lac vobis potum dedi, non escam : necdum enim poteratis : sed nec adhuc quidem potestis* (I Cor. iii, 2).

15. Sequitur : *Donec veniret desiderium collium æternorum* (Gen. xlix, 26). Hic nihil historicum, sed totum resonat divinum. Tandiu namque his præannuntiat populum Israeliticum sustentandum benedictionibus, donec desiderium collium æternorum veniret. Colles namque, sancti intelliguntur in Ecclesia constituti, qui quamquam merito virtutum præcellant, tamen ex devotissima humilitate colles se esse meminerunt. Unde psalmus : *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam* (Ps. lxxi, 5). Desiderium namque illorum, Domini Jesu constat fuisse semper adventum. Unde primus Moyses : *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es* (Exod. iv, 15). Et beatus Simeon accepit responsum a Spiritu sancto, *non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini* (Luc. ii, 26). Qui æterni colles dicuntur; quia videlicet ad æternitatem a Deo creati noscuntur. Non enim, sicut stultorum, eorum mutatur in diversa intentio; sed semper ad æternitatem tendentes et æterno inhærentes, ipsi etiam ab eo æternitatis^c mutaverunt nomen. De stultis enim dicitur : *Stultus enim ut luna mutatur* (Eccli. xxvii, 12): de vere autem sapientibus : *Sapienter permanet ut sol* (Ibid.).

16. Sequitur : *Fiant in capite Joseph, et in vertice Nazaræi inter fratres suos* (Gen. xlix, 26). Hæc be-

^a Codex habet *humanitus*.

^b Legendum puto *uterum* aut *viscera*.

^c Leg. *mutaverunt*. Sic supra cap. 5, § 2, legimus, *fortis asini nomen ab eo MUTAVIT*.

nedictiones fuerunt in capite Joseph; quia per Christum omnis laus et benedictio Patri redditur. Unde ipse Patri dicit: *Pater, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te* (Joan. xvii, 1). Bone autem in capite illius fieri dicuntur; quia *caput Christi, Deus* (I Cor. xi, 3). Dicitur autem ipse filius Nazareus^a inter fratres suos; quia ipse speciali dignitate sanctus est, quod interpretatur *Nazareus*. De quo veracissime Scriptura dicit, quod *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* (I Petr. ii, 22); et quem *auxit Deus Pater speciali unctione pro participantibus suis* (Hebr. i, 9).

CAPUT XI.

Benedictio Benjamin.

1. Benjamin^b, lupus rapax, mane comedit pradam, et vespere dividit spolia (Gen. xlix, 27). Traditio Hebræorum etiam, et beati Hieronymi consensus habet, his verbis significari altare Hierosolymitanum, quod in tribu Benjamin constructum constat. Quod more lupi rapacis matutinum sacrificium ignis excoctione debebat: vespere autem dici, consummationis sacrificii et hostiarum caeremoniis, inter sa-

cerdotes et levitas ea quæ residua erant igni, et per legis mandatum victui debebantur sacerdotum, inter eos dividere solebat.

2. Significatur autem per hanc scientiam beatus Paulus de eadem tribu futurus, qui more lupi rapacis, mane, id est, in adolescentia sua comedit; quoniam dum in necē beati Stephani consentiens, et a principibus sacerdotum atque majoribus natu populi Judaici epistolas in Damascum et ad ceteras civitates accipiens, quot sanctos diversa cæde lacervavit, tot quasi lupus rapax prædas comedit. Attamen vespere spolia dividit, quando prostratus voce dominica et visione, fidelibus intra sanctam Ecclesiam constitutis congrua divinæ alimentis doctrinæ^c distribuit: aliis, ut puvulis in Christo, læc dans sapientiæ; et quibusdam adhuc compatiens more parturientis condolet; perfectioribus autem solidum doctrinæ cibum contradens. Spolia namque divinæ significare mandata, testis est David, dicendo: *Lætabor ega super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa* (Ps. cxviii, 162). Et beatus Isaias de Apostolis: *Lætabuntur coram te, sicut lætantur in messe; sicut exultant qui dividunt spolia* (Isa. ix, 3).

^a Codex mendose habet Nazareus.^b Codex mendose habet ubique Benjamin.^c Vox doctrinæ deest in Codice: addenda est tamen.

ANNO DOMINI CCCCXVIII.

SEVERUS MAJORICENSIS.

Nullam in variis Patrum Bibliothecis de hoc Severo mentionem explicari licuit; neque aliud de Vita ejus memoriam proditum est, præterquam quod continet epistola sequens, ab Amalino auctore edita, Tom. IV, ad annum 418.

SEVERI EPISCOPI EPISTOLA DE JUDEÏS.

Datum est autem nobis ejuadem Protomartyris gratia, ut inter scribendas Vaticanæ bibliothecæ antiquitates, eandem repererimus Severi epistolam integram in nullo detrimentum passam: quam (quod nescimus ab alio editam) hic integram describere, ut egregium antiquitatis monumentum, dignum existimavimus; sic enim se habet:

Sanctissimis ac beatissimis dominis, episcopis, presbyteris, diaconibus, et universæ fraternitati, totius orbis terrarum, Severus episcopus misericordia Dei indigens et omnium ultimus, in Christo Redemptore nostro æternam salutem. *Intelligis consuetum hujus temporis symbolum catholicorum, qui ut se longe abesse a Pelagiana ingruente hæresi demonstrarent, ea in ipso titulo gratia et misericordia Dei indigere profiterentur. Sed ipsam reddamus epistolam:*

Cum Dei opera revelari et confiteri honorificum esse, Raphael archangelus moneat (Tob. xii): profecto silere vel cefare opera Christi periculosum

est: in quibus tamen annumerandis major est gratia, si communi et simplici sermone referantur, Celatur enim quolammodo speciosissima pulchritudo virtutis, si abundantiori eloquio circumdata fuerit atque fucata. Quapropter ego quoque magna, que apud nos Christus operatus est, non composito, sed veridico sermone referre aggredior. Insula Minorica, una ex Balearibus insulis est, quarum nomen cunctis populis, sæcularium quoque auctorum litteris, pervulgatum est. Hæc inter Mauritaniam Cæsariensem et Hispaniam medio propemodum æquoris spatio sita, angustis admodum terminis clauditur, longitudinem triginta, latitudinem vero tria millia passuum habens. Que nunc idcirco commemoravi, ut agnosci possit, contemptibilia mundi a Domino non solum in hominibus, sed etiam in locis eligi (I Cor. i). In hac itaque insula, quæ omnium terrarum, parvitate, ariditate, asperitate, postrema est, duo parva oppida, quibus a Pœnis indita

nomina e regione fundata sunt: Jammona ad Ocranum, Magona ad Orientem spectat. In his mihi omnium mortalium ultimo nuper sacerdotalis officii pondus impositum est. Sed Jammona antiquum a Deo munus etiam nunc retinet, ut Judæi habitare in ea nequaquam possint. Multos siquidem id temere audentes, aut ægritudine præventos, aut repulso, aut morte subitanea extinctos, aut etiam fulmine trucidos tradit vetustas: adeo ut celebris hujus rei fama ipsis quoque Judæis, ne id ultra temere auderent, metum fecerit. Nec hoc fide indignum ducimus, cum etiam lupos vulpesque et omnia noxia animalia deesse videamus: cum earum quæ ad descendendum bonæ sunt, ferarum copia magna sit. Illud etiam magis mirum est, quod colubri et scorpionibus sunt quamplurimi, sed amiserunt omnino nocendi violentiam. Cum igitur Jammonam nullus Judæorum, qui lupis ac vulpibus feritate atque nequitia merito comparantur, ne hospitii quidem jure accedere audeat: Magona tantum veluti colubris et scorpionibus (ut tradebatur) fervebat, ut quotidie ab his Christi Ecclesia morderetur. Sed antiquum illud beneficium caruale, nuper vobis spirituale renovatum est; ut illa (sicut scriptum est *Luc. iii*) *generatio viperarum*, quæ venenatis ictibus sæviebat, subito divina virtute compulsa, mortiferum illud virus incredulitatis abjecerit.

Namque diebus pene istis, quibus ego tanti sacerdotii nomen, licet indignus, adeptus sum: presbyter quidam sanctitate præcipuus, a Hierosolyma veniens, Magonæ non longo tempore moratus est, qui postquam transvohi ad Hispanias, sicut desiderabat, nequivit, remeare ad Africam deovo statuit. *Erat enim Hispania obsessa hoc tempore a Gothis, quod suo loco est demonstratum: et hic presbyter Hispanus erat Orosius. Sed pergit*: Tunc beati Stephani reliquias, quæ nuper revelatæ sunt, cum ad Hispanias portare constituisset: ipsas, sine dubio martyre inspirante, in memorati oppidi ecclesia collocavit. Quo facto, protinus ille ignis, quem Dominus venit mittere in terram, et quem valde ardere cupit, charitate ejus accensus est (*Luc. xii*). Statim siquidem tepor noster incaluit, et factum est cor nostrum (sicut scriptum est [*Luc. xxiv*]) ardens in via. Tunc enim ille in fide jam ardebat zelus, tunc spe salvandæ multitudinis erigebat. Denique statim intercisæ sunt etiam salvationis officia, et non solum familiaritatis consuetudo divulsa, sed etiam noxia inveteratæ species charitatis ad odium temporale, sed pro æternæ salutis amore translata est. In omnibus plateis adversus Judæos pugnæ legis, in omnibus domibus fidei prælia gerebantur.

Judæorum populus maxime cujusdam Theodori auctoritate et potentia nitebatur, qui non solum inter Judæos, verum etiam inter Christianos ejusdem oppidi et sensu et honore sæculi præcipuus erat: siquidem apud illos legis doctor, et (ut ipsorum utar verbo) pater patrum fuit; in civitate autem cunctis Curie munitis exsolutus, et Defensor jam

exsisterat, et jam nunc patronus municipium habebat. Christiani autem ut corde, ita etiam et viribus humiles, sed veritatis robore superiores, patroni Stephani patrocinium deprecabantur: donec utriusque exercitus, cum jam diem certaminis condixissent, datis tunc induciis discesserunt, Judæis id magnopere expectantibus, ut scilicet Theodorus, in cujus se omnis synagoga viribus acclinabat, ex Majoricensesque insula reverteretur, ad quam, forte visente possessionis gratia, perrexerat. Qui quidem, statim ut ad eum missa legatio est, remeans, auctoritate sua multos terruit, sed non exstinxit, sed consopivit contentionis incendium: majore siquidem illico exardescens violentia, etiam vicinum oppidum fidei flamma corripuit. Et ut illud Salomonis impleteretur: *Frater fratrem adjuvans exsultabit sicut civitas firma et alta* (*Prov. xviii*); statuerunt multi famuli Christi, laborem itineris minime recusantes, evocatas animi vires huic bello tradere.

Pendentem igitur prælio, nos quidem qualia præparaverimus arma, subditum huic epistolæ commonitorium probat; quod quidem non pro quorundam instructione edi volumus (quippe quia ea penitus egenus, et quam a beatitudine vestra magis speramus), sed ut animadverti possit, non minimam nos sollicitudinem secundum modulum possibilitatis nostræ suscepti habuisse certaminis; Christum vero, cujus regnum non in sermone, sed in virtute est, nobis ne verbum quidem proferentibus, suis omnia viribus consummisse, et absque ullo sudore certaminis exercitui suo hanc, quam nemo aut optare audebat, aut sperare poterat, victoriam concessisse. Judæi igitur exempla se Machabæi temporis exhortantes, mortem quoque pro defendendis legitimis suis desiderabant. Itaque non solum libros revolvere, sed etiam saxa, sudes, jacula omniaque telorum genera ad synagogam conferre coepere, ut Christianorum aciem virtute sancti Spiritus munitam (si ita res posceret) etiam corporis viribus propulsarent.

Interea dum hi apparatus gererentur, magneque altrinsecus studio futurum instituitur bellum: utriusque exercitus inenarrabilibus et absolutissimis somniis commoventur: quorum si nullam penitus facerem mentionem, non minimam videber partem divini gloriæ operuisse. Sic enim S. Apostoli Pauli somnium Lucas (*Act. xvi*) sacre historię inseruit, dicens, virum Macedonem astitisse in visione noctis, orantem ut juvaretur ab eo; et hac Apostolum visione præmonium, itineris alio destinati cursum ad Macedoniam convertisse. Quante itaque Domini nostri Jesu Christi major est gloria, quod id minimis atque indignis famulis revelare dignatus est, quod etiam beato Apostolo demonstratum Scriptura celare noluit! Igitur brevitatis causa, ne beatitudini vestræ fastidium fortasse gignatur, duo tantum somnia inseram.

Apud nos devota quædam religiosissima, nomine Theodora, quæ et virginitate corporis, et religione propositi, et nominis interpretatione typum portare

Ecclesiæ mereretur, vidit in visione noctis viduam quam nobilissimam ad me, qui non pro merito, sed pro divini muneris largitate sacerdotio fungor, insertas litteras per se misisse [*Forte præmisisse*], quibus mihi cunctos agros suos ad seminandum suppliciter offerret. Simili etiam somnio me quoque ultimum peccatorum ad seminandum præcingere et commonere dignatus est. Vidua enim quædam altera nobilissima, quam synagogæ speciem habuisse non dubium est, me, ut agros suos incultos susciperem, eosque quando tempus sementis urgeret, diligenter excolerem, deprecabatur. Quæ est autem altera nobilissima vidua, nisi illa, quæ Christum impie perimendo, semetipsam crudelissimam viduavit? Hoc somnium utriusque unum est. Ante triginta ferme quam impleteret dies, et vidisse nos, et licet absolutionem ejus ignoraremus, tamen fratribus indicasse, manifestum est.

Apud Judæos quoque miro divinæ dispensationis ordine, ut et nominis Theodori, et officii mei in uno homine societas, conveniret, Theodorus qui summus sacerdos perfidi populi erat, somnium, quod viderat, non solum Judæis, sed etiam propinquæ cuidam matrifamilias primariæ ipsius civitatis, multisque etiam aliis Christianis, ante non parum quam adimpleretur tempus, his sermonibus propalavit: Eunti mihi (inquit) in synagogam, duodecim viri manus obvias obtulerunt, dicentes: Quo vadis? leo illic est. Cum ergo, audito leonis nomine, trepidare cœpissem; locum tamen, dum fugam paro, unde introspicereim, reperi, et vidi monachos illic mira suavitate psallentes: major mihi pavor illico adjectus est; et nisi in cujusdam nomine Ruben ingressus fuisset domum, et inde ad matrem propinquam cursu præcipiti convolasseim, nequaquam curam mortiferi terroris evasissem. Illa me exanimem sinu suo confovens, a discrimine pariter et a metu eripuit. Hoc ejus somnium valde clarum est, et interpretatione non indiget. Quis enim leo, nisi ille de tribu Juda radix David (*Apoc. v*)? Quæ propinqua illa, nisi de qua scriptum est: Una est propinqua mea (*Cant. vi*)? Illud ergo solum videbatur obscurum, quod in domum Ruben Judæi, a leone cum terreretur, ingressus est: quod quidem nobis postmodum ab ipso leone, qui terruit, ut salvaret, evidentissime expositum est: quod dehinc suo explicabimus loco. Nunc autem cœptæ rei ordinem prosequar.

Ex Jammonensi civitate ad profectionem famulorum Christi multitudo convenit, quæ in ipso oppido putabatur consistere: tantaque difficillimi itineris laborem alacritate confecit, ut triginta millia passuum jucundius transvolaret, quam si ad suburbanum aliquod amœnissimum ad convivia epulaturi vocarentur. Igitur Magonam pervenimus. Statim ego, missis clericis, adventum meum Judæis nuntiavi, et ut Ecclesiam sanctam accedere dignarentur, poposci. Illi autem inopinatum nobis nuntium remittentes, mandaverunt, ecclesiam sibi (ne, credo,

polluerentur) ingredi die eadem non oportere: esse enim diem sabbati, cujus festivitatem suis illi actibus corrupissent. Rursum ego expetivi, ut me ad synagogam, si mallent, opperirentur, quandoquidem ingressus ecclesiæ pollutio videretur: non utique eos a nobis in die festi sabbati ad opus servile compelli; futurum autem honestissimum de lege conflictum, nec excitandas lites et fabulas esse miscendas: aut, si non astute certamen fugerent, et simplicem afferrent excusationem, ostenderent præceptum, quod in eo die sermonem conferre prohibitum sit. Ad hæc cum illi in omnibus contradictionem obstinatissimam retulissent, tandem illius leonis terrore compulsi, ad domum, in quam hospitio accesseram, confluxerunt. Ibi ego: Quæso (inquam), fratres, quare quasi adversus latrones, præsertim in civitate Romanis legibus subdita, acervos saxorum, omniaque armorum genera congregastis? Nos acquirere cupimus, vos perdere desideratis? Non est (quantum arbitror) æquum, ut tam varia lite alterutrum laboremus: vos vero (ut video) sitiitis nostrum sanguinem, nos vero vestram salutem.

Ad hæc illi paululum territi, negavere factum: nostris affirmantibus ita se habere, etiam cum rejurando renitebantur. Tunc ego, ut nodum cœptæ contentionis abscinderem: Ubi res (inquam) oculis probari potest, juratione quid opus est? eamus igitur ad synagogam, et utrum pro vitio an veritate vestra nitatur assertio, vobismetipsis testantibus, comprobabitur. Pergere igitur ad synagogam cœpimus, et hymnum Christo per plateam ex multitudine lætitiæ canebamus: psalmus autem, qui mira jucunditate etiam a Judæorum populis decantabatur, hic fuit: Perit memoria eorum cum strepitu, et Dominus in æternum permanet (*Ps. ix*). Sed antequam ad synagogam perveniremus, quædam Judææ mulieres (ordinatione credo Dei) audaciam præsumentes, ut scilicet nostrorum lenitas incitaretur, lapides in nos ex superiori loco immanissimos jactare cœperunt: qui (mirum dictum) cum super confertissimam multitudinem, grandinis instar, descenderent, neminem nostrorum non solum ictu, sed ne tactu quidem vexavere. Hic agnis suis leo ille terribilis mansuetudinem paululum abstulit: omnes siquidem, reclamantibus nobis, saxa corripuit, et pastoris commotione posthabita, cum unum potius consilium cunctis zelus potius Christi quam ira suggereret, lupos cornibus impetendos censuerunt; quamvis hoc illius, qui solus bonus pastor est, nutu factum esse, nulli dubium sit. Denique ne cruentam gregi suo videretur præstitisse victoriam, nemo Judæorum se contactum saltem fuisse, ne pro invidia quidem (ut mos est) simulavit. Sane quoniam omnimodis debemus vitare mendacium, unus ex omni Christianorum numero inventus est, qui cum Acham (*Josue vii*) illi similis esse vellet, qui sub Jesu Nave de anathemate spolia concupivit: nam servus cujusdam Christiani, solus, dum aliquid a synagoga diripere concupiscit, in lapidem offensivum incurrit.

Quidam vero nostrorum, quasi adversus Judæam, lapidem injecit : qui capiti ejus illisus, ut capitis sui, id est, Christi, meminisset, admonuit : quod vulnus, licet periculosum non fuerit, tamen et illum rapiuæ suæ confiteri concupiscentiam compulit : et cunctos, ne similiter laberentur, præsentī terruit ultione.

Igitur postquam Judæis cedentibus, synagoga potitissimum, nullus ex ea quicquam, non dico, abstulit, sed nec cogitavit diripere : omnia ejus ornamenta, exceptis libris atque argento, cum ipso pariete ignis absumpsit : libros sanctos ne apud Judæos injuriam paterentur, sustulimus : argentum vero, ne vel de præda nostra, vel de suo dispendio quererentur, ipsis reddidimus. Eversa itaque, cunctis Judæis stupentibus, synagoga, ad ecclesiam cum hymnis perreximus : et auctori victoriæ nostræ gratias referentes, effusis precibus poscebamus ut vera perfidiæ antra Dominus expugnaret, et tenebrosorum pectorum infidelitas coargueretur a lumine.

Ruben quidam Judæus a Domino, ut primogenitus omnium constitueretur, est electus : nam clamore sanctis-imo lætificans corda multorum, absolvi se a vinculis Judaicæ superstitionis deprecabatur : statimque primitivus Jacob factus, signum salutare suscepit ; et inde nostris lateribus atque consiliis inhærens, obstinatissimam cunctorum duritiem nobiscum increpat. Triduum (ni fallor) emensum est, ex quo nostri in oratione, et Judæi in perfidia perstiterunt. Post hæc venit Theodorus, multitudinis suæ agmine circumseptus, ad locum, in quo soli synagogæ parietes (qui post hæc credentibus Judæis sunt subversi) superesse videbantur : ad quem locum Christianorum pariter multitudo convenit. Ibi Theodorus cum audacter de lege disserens, omnia quæ objiciebantur, irrideret atque perverteret : populus Christianus videns quod verbis superari non posset humanis, auxilium de cælo imploravit. Omnes itaque pariter clamantes, cum summo unitæ vocis fragore dixerunt : Theodore, crede in Christum. Mira indulgentissimi Domini misericordia, adhuc parva petebantur, et majora concesserat. Immo non mirum est de omnipotente miraculum. Ipse etenim virtutem clamoris hujus in auribus Judæorum commutavit, qui olim effecit, ut quatuor leprosi regis Syriæ (IV Reg. vii), qui Samariam obsederat, castris potirentur, et qui per Gedeon Madianitarum agmina conturbavit, deditque trecentis ejus viris ingentem sine labore victoriam (Jud. vii), efficiens per terrorem, ut mutuis hostium multitudo vulneribus prosterneretur. Ita et nunc ista vox longe aliter a circumstantibus Judæis suscepta est, quam a nostris immittebatur : omnes enim putaverunt dictum : Theodorus credidit. Itaque existimantes principem perfidiæ suæ ad Christi fidem fuisse conversum ; cuncti pariter trepidi, ubi timor non erat, terrebantur : mulieres eorum, sparsis crinibus, occurrentes cum ferali ululatu nomen Theodori, repetitis vocibus, accusabant, dicentes : O Theodore, quid

A fecisti? Viri autem, alii ad devios saltus et fixuras montium confugere : alii per ipsius oppidi angiportus discurrebant, locum in quo delitescerent, invenire cupientes.

Ipse Theodorus stupore percussus, divinam sententiam in plebe suacernebat impleri. Fugit impius, nemine persequente (*Prov. xviii*) ; sed tamen non nemine : persequeretur enim eos ille leo terribilis, qui de synagogæ loco (sicut Theodoro fuerat revelatum) per monachos rugitum emiserat, quo resistentes tremefecit inimicos. Stabat igitur Theodorus in loco prorsus eodem, quo ei pridem per somnium terror fuerat leonis injectus : et cum causam tantæ trepidationis inquireret, et nomen solummodo nostri leonis audiret, nullam illic (sicut ferebatur) feritatem videns, tantum psallentes monachos intuebatur ; et ab omni suorum multitudine destitutus, atque elabi parans, etiâ ipse pedum viam prospiciebat : quem cum horribili formidine apprehensum, non solum colore vultus, verum etiâ vocis officio destitutum Ruben ille sanctissimus aspexisset, propere accedit, et trementem blando sermone compellans, ad Christi fidem cohortabatur ; atque ingerens ei pro suffragio metus suæ credulitatis exemplum, domus figuræ, ad quam pavore leonis confugeret, quodammodo satisfacere videbatur.

Verum, ut et nos fideliter universa narremus, et vos, qui non eloquii ornatum, sed veritatem quæritis, libentius audiat : ipsius Ruben verba inferens, nihil ex simplicitate dictorum ejus subtraham. Aiebat enim : Quid times, domine Theodore? si vis certe securus et honoratus et dives esse, in Christum crede, sicut et ego credidi. Modo tu stas, et ego cum episcopis sedeo ; si tu credideris, et tu sedebis, et ego ante te stabo. Hos sermones Theodorus alta mente suscipiens, ad nos ait : Faciam quod vultis : tenete (inquit) promissionem hanc. Sed permittite mihi, ut prius alloquar plebem meam, ut majorem conversionis meæ etiâ ex reliquis possim habere mercedem. Hæc ejus sponsio cum inexistenti cunctorum exultatione suscepta est : alii in eum amabiliter irruentes, os ipsius et colla mulcebant ; alii eum ulnis mollibus amplectebantur ; alii autem dexteram dexteræ adjungere, et sermonem conserere gestiebant.

D Perrexit igitur Theodorus ad atrium suum quolibet officio nostrorum lætus, tamen anxietate non penitus carens. Nam licet in domum Ruben per promissionem suam jam veniretur, ingressus tamen et tunc trepidus erat, quia nondum ad propinquam venerat, quæ eum post triduum materno suscepit sinu, et ab omni perturbatione trepidationis absolvit. Nos autem ad ecclesiam cum hymnis ex more perreximus. Benedictus est pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui dedit capiti nostro aquam, et oculis nostris fontem lacrymarum, ut ploraremus vulneratos populi nostri (*Jerem. Thren. i*).

Peractis siquidem mysteriis, ecclesia egressi, non minimam in occursum nostrum Judæorum mul-

itudinem convenisse inspeximus. Omnes unanimiter deprecabantur, ut Christi characterem a me, licet indigno pastore, susciperent. Reversi itaque ad ecclesiam, et toto corde Domino gratias referentes, illico in frontibus eorum signum salutis impluximus. Quos autem cum his qui ad sylvas sive ad antra confugerant, Christi virtute gesta sint, quæ lingua effabatur? præsertim cum unusquisque eorum propriam conversionis suæ habeat historiam. Sicut itaque impossibile nobis est, omnia dicere; sic ingratum, cuncta præterire. Quapropter unum Christi miraculum, quod tum a Fidelibus probatissimisque viris comperimus, precibus vestris adjutus evolam.

Duo quidam primarii Judæorum, Meletius Theodori frater, et Innocentius, qui Hispaniarum cladem nuper effugient, cum famulis suis ad hanc insulam venerat (sicut nunc ipsi etiam cum sacramentorum terribili interpositione confirmant), ad unam speculancam vel potius rupem convenerant, associando se duobus quibusdam Judæis humili loco ortis, qui istos communis sagæ principis legerant. Igitur cum in loco eorum trepidi anhelantesque paulatim redidissent, duos istos, qui ætate alacres et audaces erant, explorandi gratia ad oppidum remittentes, soli derelicti sunt sibi. Tunc prior Meletius: Quid est (inquit), frater, quod verbum (sicut docet religio nostra) blasphemum avellere a corde meo nequeo? Ex quo enim fratrem meum conversum falsæ Christianorum populis inclamavit, nihil aliud mihi in corde suggeritur, nisi hoc verbum, mihi usque ad hunc diem penitus ignoratum, CHRISTE, IN NOMINE RES. Quanto magis pulsare hoc ab animo meo aitor, tanto violentius tenaciusque inhaerescit. Ad hæc Innocentius: Non (inquit) frustra hic sermo, quem cor tuum (ut apud cunctos probatissimum est) antea nec cogitavit, nec nunquam protulit, hic præsertim menti tuæ (ut asseris) tam violenter insertus est, hoc ex Deo esse arbitrator. Verumtamen elabora, obsecro, et famulis his declinatis, interpellationem molestæ cogitationis expelle. Tunc Meletius ita obstrepere, et confusis clamoribus personare cœpit, ut eum cum sua mente luctari, non solum nutibus vultus, sed etiam totius corporis indicio Innocentius cerneret, quod posteaquam ne parum quidem proficere intellexit, et adiecit etiam illud, ut verba quædam profana et turpia inquereretur, et nunc naribus contugatis, aerem orbens inhonestos strepitus promeret, nunc stertidis sissibus cæchinnaretur: sed hæc ab animo ejus nomen Christi extinguere nequivit insania, quia jam cunctas ejus medullas sanitatis ignis pervaserat. Quid ergo (inquit), Innocenti frater? in contrarium verba ista vertuntur: abolitionem mihi nominis Christi, nec scurrilitate verborum, nec ipsis possim obsceni suntus extorqueere blasphemis: aliud siquidem, mihi reddi [Forte mihi crede], sentio, quod cordis mei auribus, quas frustra obstruere aitor, Christi nomen ingerere, incessabilis clamore non desinit. His Meletii verbis tanta Innocentius relictus: Fratrem tuum Theodorum,

A doctrina, honore et ætate majorem, ad Christi fidem conversum, his auribus audientibus, plebs Christiana testata est: poteritne fieri, ut etiam tu germani constructus exemplo religionem Judaicam deseras? Quid ergo in hac terribili solitudine diutius tempus terimus? quamdiu etiam inopia victus laborare poterimus? Quid causæ est, ut fame tabescamus, arescamus siti, obrigescamus algore? ad postremum (quod jam patimur) nostræ hujus solitudinis horribili teneamur silentio? Numquid latronum vincula, nunquid barbarorum gladios fugimus? numquid sanguinem nostrum plebs tanta misericors, quam pro nobis flere conspeximus, concupiscit? recordemur, obsecro, quem nunquam læserit vi nostrorum, vel saltem irrogaverit injuriam, revertamur ad innoxios, quos in nullo læsimus inimicos; et quod Deo placuerit, fiat.

Ad hæc Meletius: Ego te (inquit), Innocenti frater, quem non solum Latinis, sed etiam Græcis litteris eruditum scio, et legem jugiter meditari, oblitum reor, quod per Ezechielem prophetam Dominus ait: Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. xii). Si enim legisti hoc, cur me fratris mei Theodori exemplo attrahi posse ad fidem Christi existimas? Habet ille animam suam, ita et peccatum suum: quod quidem peccatum mihi, si Dominum Deum non relinquo, non nocebit. Testor autem illum, qui eduxit patres nostros de terra Ægypti, me, si hiemis violentia non obsesset, abrepto quocumque navigio, ad quaslibet terras solum velle migrare: nec me possessionum amor, nec affectuum (charitas detineret, quorum facilis mihi jactura est; tantum ne Deum patrum meorum negare compellar. Quod autem consilio inutili ad civitatem remeandum decernis: miror te prudentissimum virum non animo prævidere, quid de nobis futurum censeas, si Theodorus columna synagogæ nostræ, in quo omnem fiduciam reponébamus, apostatæ compulsus est. Hoc ergo sanius est, ut eam ad agrum meum, nec nos ultra Christianorum oculis ingefamus: possumus enim illic interim delitescere, donec opportuno tempore ad peregrina emigremus: quandoquidem in hac insula apud cunctos odium nostræ religionis increvit, ut qui patriam non reliquerit, fidem patrum tenere non possit. Cor itaque non voluntarium suscipiamus exsilium, ad quod (sicut res indicat) odiis civium, etiamsi nolumus, destinandi sumus? Hoc igitur consilio utriusque sententia confirmata, laborem destinati itineris arripunt.

Sed dum per angustissimum ingredimur callem, cogitationum tenebris lucem obsecantibus oculorum: ipsum quem inseli sequebantur transtem, perdidit, et in locis desertis atque invidis remanere. Cum autem scinderentur sentibus, aut rupibus arcerentur [Forte vepibus lacerarentur], postquam corpus suum longis scævare vulneribus, ad tantam primo quidem anxietatem, deinde etiam ad desperationem atque formidinem venerat, ut compelle-

rentur fateri, se ea judicio Dei justo ob incredulitatem percelli. Igitur nomen Christi, quod ante se ultro iugorens repellebant, læceratis jam cruribus, invocantes, semitam, quæ eos contra voluntatem ac propositum suum ad oppidum retraxit, corripuerunt: sed cum ad civitatem inviti ac trepidi pervenissent, cætosius omnia percurstantes, audierunt Theodorum etiam nunc Judæum esse, nec ullam, sicut existimaverant, populi Christiani pertulisse violentiam. Stupentes autem, et quod ipsis acciderat, non credentes, ad domum Theodori iter dirigunt: ubi cum eos, jam pene exauto prandio, ille excepisset, illico inquit causam, cur a se et a civitate abscessissent; univerſumque ordinem gestæ rei, magis cum risu, quam cum admiratione cognoscit.

Post triduum Theodorus cum concionari ad plebem etiam, eosque ad fidem Christi provocare disponeret: nitro se offerentium ad confessionem Judæorum etiam seditionem pertulit. Nemo enim eorum forme erat, qui non se palam sensitse Christi potentiam contestaretur. Nam primo in concilio eorum adolescens quidam ipsius Theodori consobrinas, nomine Galilæus, et congruum (sicut dictum est) nominibus mysterium gestæ rei usque ad finem deduceretur, cum ingenti invidia proclamare hoc cepit: Contestor (inquit) vos omnes, me Judæorum esse non posse in possessione; siquidem in ea Christianos consortes habeo, quorum odiis, si in Iudaismo perseverare voluero, forsitan perimendus sum. Ego igitur vitæ meæ periculo consulens, ad ecclesiam jam pergam, ut necem, quæ mihi paratur, effugiam. Hæc Galilæus, cum ad tempus fugæ se pararet, quasi et causas conversionis suæ reddidisse videretur, de futuri sæculi morte tunc nihil cogitans, veritatem inscius loquebatur. Huic sermone, pene præteriens vir honestus, et non solum inter Judæos, verum etiam in civitate usque adeo præcipuus, ut etiam nunc Defensor civitatis electus sit, Cæcilianus, vera Galilæum dicere, seque similem habere causam, similia formidare attestabatur: quibus verbis tantam supra memorato juveni adjecit confidentiam, ut in conspectu omnium cursu rapidissimo ad percipiendum fidei bravium ad Galilæi nostri convolare auxilium, et ab humilitate nostra, ut ejusdem inde nomine conseretur, expeleret.

Cæcilianus autem cum esset Judæorum pater, habito cum Florino fratre suo æque Judæorum patre seniore consilio, hujusmodi (sicut agnovimus) verbis synagogam adorsus est: Ego (inquit) cum sim in honore synagogæ post Theodorum primus, non sicut juvenis Galilæus, cunctos quasi trepidus consulo, contestorque; sed potius adhortor atque commoneo, denuntians, ut errore pravi itineris derelicto (si fieri potest), omnes pariter ad fidem Ecclesiasticam concurramus. Quod si vos ad Christum tanta virtus non attrahit; ego certe et Florinus frater meus, sicut recusantibus vobis tantam salutem vim inferre non possumus, ita nos cum universa

A domo nostra religionis hujus, quam astruere non valeamus, ludibria deserentes, Christianorum numero fideique sociabimur; qui nunquam utique innumerabilibus Scripturarum testimoniis non solum te, frater Theodore, qui peritior reliquis videris, sed etiam cunctos convincerent, nisi veritatem, quæ vincit non potest, sectarentur. Tali Cæcilianum sensu plebem suam affatum comperimus, multoque Judæorum eadem die ad fidem Christi cum ipso concurrentes cum ineffabili exultatione suscepimus.

Prodigia eant, quæ de cælo tunc facta sunt, sicut eloqui digne non adeam [Forte videtur], siteri non audeo. Hora circiter septima missam dominicam solemniter cœpimus celebrare: nam dum nos adventantes ad Christi fidem Judæos vel exhortamur, vel annotamus (siquidem nomina eorum scripsimus), populus autem tanti gaudii epulis saginatus carnalium non meminisset escarum, pars dici major excurrerat. Cum igitur in ecclesia, quæ paululum a civitate equestri in loco sita est, in qua sancti martyris Stephani naper reconditæ reliquæ quiescunt, nobiscum pariter plebs universa Missam apperiebatur; duo quidem monachi, quos Dominus testes suorum miraculorum prælegit, in campo qui ante fores ecclesiæ protenditur, in herbis accubabant. Vir autem honoratus, Julius nomine, cum alio quodam de civitate ecclesiam petens, cum per ipsos præterire cœpisset, respondente [Ad respiciente] uno ex monachis (visu mirabili signo) conturbatus, confusum emisit clamorem; conversusque ad se, protensa manu, quæ verbo explicare non poterat, quid videret ostendit. Erat globus quidam candidissimi lominis, proceritate sui staturam quasi hominis adæquans, instar vasculorum quæ vulgo Orceæ appellantur, tantæ vero claritatis et fulgoris, ut visum fuit, quod fratri qui id prior notavit (sicut ipso referente cognovimus) sol decidere videretur. Hæc sicut istis visum est, quasi trans basilicam, in qua universus nobisem populus consererat, lento lapsu demittebatur; verum ita propinquum putaverit, ut se idem frater stupore percitus cursu præciperet, existimans id post basilicam decidisse: sed ab illo retractus fratre, gressum inhibuit: ille enim ita quidem etiam sibi visum, tamen longius fuisse non quasi certus, sed ut estimans, astruebat. Mulieres autem quædam tunc Judææ, inter quas matrona Meletii illius, cujus supra mentio habita est, de cœnacle perspicientes, ita sibi id ipsum visum affirmabant, quasi supra basilicam decidisset. Verum hæc, utrum Angelus, an ipse Stephanus, quod visum est, fuerit, incertum est.

Eadem diei hora circiter quarta, id est, paulo antequam hoc signum demonstraretur, grando minutissima, quam incolæ insule illius gentili sermone Abgistinum vocant, non usquequaque copiosa defluxit: hæc, cum odor ex ea mellis fragrans cœpisset, a multis quos per viam verberaret, degustata, dulcior facile comperita est. Mihi itaque

itudinem convenisse inspeximus. Omnes unanimiter deprecabantur, ut Christi characterem a me, licet indigno pastore, susciperent. Reversi itaque ad ecclesiam, et toto corde Domino gratias referentes, illico in frontibus eorum signum salutis impluximus. Quos autem cum his qui ad silvas sive ad antra confugerant, Christi virtute gesta sint, quæ lingua effabitur? præsertim cum unusquisque eorum propriam conversionis suæ habeat historiam. Sicut itaque impossibile nobis est, omnia dicere; sic ingratum, cuncta præterire. Quapropter unum Christi miraculum, quod tum a Fidelibus probatissimisque viris comperimus, precibus vestris adjutus evolvam.

Deo quidam primarii Judæorum, Meletius Theodori frater, et Innocentius, qui Hispaniarum cladem nuper effugiens, cum famulis suis ad hanc insulam venerat (sicut nunc ipsi etiam cum sacramentorum terribili interpositione confirmant), ad unam speluncam vel potius rupem convenerant, associando se duobus quibusdam Judæis humili loco ortis, qui istos communis fugæ principes legerant. Igitur cum in loco eorum trepidi anhelantesque paululum resedissent, duos istos, qui ætate ataves et audaces erant, explorandi gratia ad oppidum remittentes, soli derelicti sunt ibi. Tunc prior Meletius: Quid est (inquit), frater, quod verbum (sicut docet religio nostra) blasphemum avellere a corde meo nequeo? Ex quo enim fratrem meum conversum fuisse Christianorum populus inelamavit, nihil aliud mihi in corde suggeritur, nisi hoc verbum, mihi usque ad hunc diem penitus ignoratum, CHRISTE, IN NOMINE TEO. Quanto magis pensare hoc ab animo meo aitor, tanto violentius tenaciusque inhaerescit. Ad hæc Innocentius: Non (inquit) frustra hic sermo, quem cor tuum (ut apud cunctos probatissimum est) antea nec cogitavit, nec nunquam protulit, hic præsertim menti tuæ (ut asseris) tam violenter insertus est, hoc ex Deo esse arbitror. Verumtamen elabora, obsecro, et fabulis his declinatis, interpellationem modestæ cogitationis expelle. Tunc Meletius ita obstrepere, et confusus clamoribus personare coepit, ut eum cum sua mente luctari, non solum nutibus vultus, sed etiam lotius corporis indicio Innocentius cerneret, quod posteaquam ne parum quidem proficere intellexit, et adiecit etiam illud, ut verba quedam profana et turpia loqueretur, et nunc naribus corrugatis, aerem sorbens inhonestos strepitus promeret, nunc foetidis risibus cachinnaretur: sed hæc ab animo ejus nomen Christi extinguere nequivit insania, quia jam cunctas ejus medullas sanitatis ignis pervaserat. Quid ergo (inquit), Innocenti frater? in contrarium verba ista vertuntur: abolitionem mihi adminis Christi, nec scurrilitate verborum, nec ipsis potestum obsceni sonitus extorqueere blasphemis: aliud siquidem, mihi reddi [Forte mihi crede], sentio, quod cordis mei auribus, quas frustra obstruere aitor, Christi nomen ingerere, incessabili clamore non desinit. His Meletii verbis tanta Innocentius reluxit: Fratrem tuum Theodorum,

A doctrina, honore et ætate majorem, ad Christi fidem conversum, his auribus audientibus, plebs Christiana testata est: poterunt fieri, ut etiam tu germani constrictus exemplo religionem Judaicam deseras? Quid ergo in hac terribili solitudine diutius tempus terimus? quamdiu etiam inopia victus laborare poterimus? Quid causæ est, ut fame labescamus, arescamus siti, obrigescamus algore? ad postremum (quod jam patimur) nostræ hujus solitudinis horribili teneamur silentio? Numquid latronum vincula, nunquam barbarorum gladios fugimus? Numquid sanguinem nostrum plebs tanta misericors, quam pro nobis flere conspeximus, concupiscit? recordemur, obsecro, quem nunquam leserit vi nostrorum, vel saltem irrogaverit injuriam, revertamur ad innoxios, quos in nullo læsivus inimicos; et quod Deo placuerit, fiat.

Ad hæc Meletius: Ego te (inquit), Innocenti frater, quem non solum Latinis, sed etiam Græcis litteris erudium scio, et legem jugiter meditari, oblitum reor, quod per Ezechielem prophetam Dominus ait: Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. xii). Si enim legisti hoc, cur me fratris mei Theodori exemplo attrahi posse ad fidem Christi existimas? Habet ille animam suam, ita et peccatum suum: quod quidem peccatum mihi, si Dominum Deum non relinquo, non nocebit. Testor autem illum, qui eduxit patres nostros de terra Ægypti, me, si hiemis violentia non obsesset, abrepto quocumque navigio, ad quaslibet terras solum vello migrare: nec me possessionum amor, nec affectum charitas detineret, quorum facilis mihi jactura est; tantum ne Deum patrum meorum negare compellar. Quod autem consilio inutili ad civitatem remeandum decernis: miror te prudentissimum virum non animo prævidere, quid de nobis futurum censeas, si Theodorus columna synagogæ nostræ, in quo omnem fiduciam reponebamus, apostatæ compulsus est. Hoc ergo sanius est, ut eamus ad agrum meum, nec nos ultra Christianorum oculis ingeramus: possumus enim illic interitum dellescere, donec opportuno tempore ad peregrina emigremus: quandoquidem in hac insula apud cunctos odium nostræ religionis increvit, ut qui patriam non reliquerit, fidem patrum tenere non possit. Cur itaque non voluntarium suscipiamus exsilium, ad quod (sicut res indicat) odiis civium, etiamsi nolumus, destinandi sumus? Hoc igitur consilio utriusque sententia confirmata, laborem destinati itineris arripuit.

Sed dum per angustissimum ingreduntur callem, cogitationum tenebris lucem obsecantibus oculorum: ipsum quem inseli sequebantur tramitem, perdidit, et in locis desertis atque invis remansere. Cum autem scinderentur sentibus, aut rupibus arcerentur [Forte veribus lacerarentur], postquam corpus suum longis sedavere vulneribus, ad tantam primo quidem anxietatem, deinde etiam ad desperationem atque formidinem venerat, ut compelle-

rentur fateri, se ea judicio Dei justo ob incredulitatem perpeti. Igitur nomen Christi, quod ante se ultro iagorens repellabant, læceratis jam cruribus, invocantes, semitam, quæ eos contra voluntatem ac propositum suum ad oppidum retraxit, corripuerunt: sed cum ad civitatem inviti ac trepidi pervenissent, cætosius omnia percunctantes, audierunt Theodorum etiam nunc Judæum esse, nec ullam, sicut existimaverant, populi Christiani pertulisse violentiam. Stupentes autem, et quod ipsis acciderat, non credentes, ad domum Theodori iter dirigunt: ubi cum eos, jam pene exatto prandio, ille excepisset, illico inquit causam, cur a se et a civitate abscessissent; universamque ordinem gestæ rei, magis cum risu, quam cum admiratione cognoscit.

Post triduum Theodorus cum concionari ad plebem etiam, eosque ad fidem Christi provocare disponeret: ultro se offerentium ad confessionem Judæorum etiam seditionem pertulit. Nemo enim eorum ferme erat, qui non se palam sensisse Christi potentiam contestaretur. Nam primo in concilio eorum adolescens quidam ipsius Theodori consobrinus, nomine Galilæus, et congruum (sicut dictum est) nomenibus mysterium gestæ rei usque ad finem deduceretur, cum ingenti invidia proclamare hoc cepit: Contestor (inquit) vos omnes, me Judæorum esse non posse in possessione; siquidem in ea Christianos consortes habeo, quorum odiis, si in Iudaismo perseverare voluero, forsitan perimendus sum. Ego igitur vitæ meæ periculo consulens, ad ecclesiam jam pergam, et necem, quæ mihi paratur, effugiam. Hæc Galilæus, cum ad tempus fugæ se pararet, quasi ut causas conversionis suæ reddidisse videretur, de futuri sæculi morte tunc nihil cogitans, veritatem inscius loquebatur. Huic sermoni, pene præteriens vir honestus, et non solum inter Judæos, verum etiam in civitate usque adeo præcipuus, ut etiam nunc Defensor civitatis electus sit, Cæcilianus, vera Galilæum dicere, sequæ similem habere causam, similia formidare attestabatur: quibus verbis tantam supra memorato juveni adjecit confidentiam, ut in conspectu omnium cursu rapidissimo ad percipiendum fidei bravium ad Galilæi nostri convolare auxilium, et ab humilitate nostra, ut ejusdem inde nomine censeretur, expelleret.

Cæcilianus autem cum esset Judæorum pater, habite cum Florino fratre suo æque Judæorum patre seniore consilio, hujusmodi (sicut agnovimus) verbis synagogam adorsus est: Ego (inquit) cum sim in honore synagogæ post Theodorum primus, non sicut juvenis Galilæus, cunctos quasi trepidus consulo, contestorque; sed potius adhortor atque commoneo, denuntians, ut errore pravi itineris derelicto (si fieri potest), omnes pariter ad fidem Ecclesiasticam concurramus. Quod si vos ad Christum tanta virtus non attrahit; ego certe et Florinus frater meus, sicut recusantibus vobis tantam salutem vim inferre non possumus, ita nos cum universa

A domo nostra religionis hujus, quam astruere non valeamus, ludibria deserentes, Christianorum numero fideique sociabimur; qui nunquam utique innumerabilibus Scripturarum testimoniis non solum te, frater Theodore, qui peritior reliquis videris, sed etiam cunctos convincerent, nisi veritatem, quæ vinciri non potest, sectarentur. Tali Cæcilianum senem plebem suam affatum comperimus, multoque Judæorum eadem die ad fidem Christi cum ipso concurrentes cum ineffabili exultatione suscepimus.

Prodigia eant, quæ de celo tunc facta sunt, sicut eloqui digne non adeam [Forte utdam], silere non audeo. Hora circiter septima missam dominicam solemniter cepimus celebrare: nam dum nos advenientes ad Christi fidem Judæos vel exhortamur, vel annotamus (siquidem nomina eorum scripsimus), populus autem tanti gaudii epulis saginatus carnalium non meminisset escarum, pars dici major excurrerat. Cum igitur in ecclesia, quæ paululum a civitate sequestri in loco sita est, in qua sancti martyris Stephani nuper reconditæ reliquiæ quiescunt, nobiscum pariter plebs universa Missam appeiebatur; duo quidem monachi, quos Dominus testes suorum miraculorum prælegit, in campo qui ante fores ecclesiæ protenditur, in herbis accubabant. Vir autem honoratus, Julius nomine, cum alio quodam de civitate ecclesiam petens, cum per ipsos præterire cœpisset, respondente [Ad respiciente] uno ex monachis (viso mirabili signo) conturbatus, confusum emisit clamorem; conversusque ad se, protensa manu, quæ verbo explicare non poterat, quid videret ostendit. Erat glolus quidam candidissimi luminis, proceritate sui staturam quasi hominis adæquans, instar vasculorum quæ vulgo Oræ appellantur, tantæ verò claritatis et fulgoris, ut visum fuit, quod fratri qui id prior notavit (sicut ipso referente cognovimus) sol decidere videretur. Hoc sicut istis visum est, quasi trans hæviticam, in qua universus nobiscum populus cœsederat, lento lapsu demittebatur; verum ita propinquum putavere, ut se idem frater stupore percitus cursu præciperet, existimans id post basilicam decidisse: sed ab illo retractus fratre, gressum inhibuit: ille enim ita quidem etiam sibi visum, tamen longius fuisse non quasi certus, sed ut æstimans, astruebatur. Mulieres autem quædam tunc Judææ, inter quas matrona Meletii illius, cujus supra mentio habita est, de cubaculo perspicientes, ita sibi id ipsum visum affirmabant, quasi supra basilicam decidisset. Verum hæc, utrum Angelus, an ipse Stephanus, quod visum est, fuerit, incertum est.

Eadem diei hora circiter quarta, id est, paulo antequam hoc signum demonstraretur, grando minutissima, quam incolæ insulse illius gentili sermone Abgistinum vocant, non usquequaque copiosa deduxit: hæc, cum odor ex ea mellis fragrare cepisset, a multis quos per viam verberaverat, degustata, dulcior tactu composita est. Multi itaque

sapientes, cum eadem die filios Israel ab Ægypto A perfidie suæ atque a servitute egressos viderent, hæc quæ facta sunt, signis illis quæ in Exodo legimus (*Exod. xvi*), comparabant huic populo, qui Deum credulo corde intuens, verum etiam Israelis nomen meruit, manna crederent innovari: columnam quoque ignis, quæ patres in eremo præcedebat, ut etiam filiis a vera Ægypto atque fornace (sicut scriptum est [*Exod. xiii*], ferrea egressis, ducatum præberet ad vitam, ostensam fuisse existimarunt. Et revera (sicut lectione Exodi attestatur) similitudo signorum minime discrepat. Nam et illud quod nivem fuisse credidimus, semen coriandri minuti adæquabat, mellis saporem ferebat: et hoc quod apparuit, columnæ igneæ speciem habuisse, manifestum est. Utrumque autem signum etiam Jammonæ B consistentibus fratribus revelatum fuisse cognoscimus: nam et pluviam mellis multi, quibus intellectus requirendi et per gustus agnoscendi datus est, probavere: et columna candidissimi illius luminis multorum, quos dignos Dominus iudicavit, se ingressit aspectibus. Unde intelligi datur, Judæos per universum orbem fidei lumine visitandos: quoniam quidem nobis, qui in hac insula atque in hoc parvulo (ut ita dixerim) orbe consistimus, tantus cælestis gratiæ splendor illuxit, ut usque ad extremos terræ vestræ terminos signorum visio perveniret.

Sequenti igitur die summa omnium expectatio, ut Theodorus sponsioni suæ satisfaceret, admonebat: qui cum justis (quantum videbatur) allegationibus cunctorum vota crederet differenda, dicens matronam prius suam, quam in Majoricensi reliquisset insula, huc se velle [deducere; ne forte, si absque consensu suo virum suum conversum fuisse agnovisset (sicut solet), pertinax perfidia esset, persuasione matris præcipue suæ, quæ adhuc supererat, et consiliis dementata, et a conjugio viri religione discederet. Cum hæc Theodorus Christianis jam acquiescentibus propalasset: Judæis, qui conversi fuerant, acerrima commotione resistentibus, amputata dilationis mora, ad matris propinquæ sinum festivus ipse, ut in somnis viderat, convolvit. Post quem omnis, tamquam remoto obice, ad Ecclesiam synagoga confluit. Mirum dictu, inveterati illius legis doctores sine ulla altercatione verborum, sine ullo Scripturarum certamine crediderunt; tantum D percunctati, an vellent fidem Christi suscipere: credere se in Christo, et Christianos fieri cupere profitebantur. Centum quidam et duos (ut asserunt) ætatis atque perfidie suæ habens annos, sine trium commutatione verborum, spe futuræ vitæ alacer, decrepitis, optare se ut in fine temporum suorum per fidem Christi ad spiritualem reverteretur infantiam; nobisque putrefacta jam senio membra, ut quantocius per baptismum regeneraretur, ingressit.

Fuerunt quidam Judæi, qui prætereuntes, illuc appulsi, opportunitatem temporis atque ventorum aucupabantur: qui, navigandi concessa opportunitate, credere maluerunt. Tres igitur tantum feminas,

sed nobilissimas Judæorum, ad virtutis suæ gloriæ dilatandam, in duritie perfidie suæ Christus permanere aliquantulum passus est. Artemisia siquidem Lectorii [*Ms. Lettorii*], qui nuper hanc provinciam tenuit, et nunc Comes esse dicitur, filia, conjugis Meletii conversione commota, cum una ferme amica et nutrice et paucis ancillis domum viri sui deserens, ad quamdam speluncam; licet in vinea, tamen remotiore paululum loco sita, oblita femine infirmitatis evasit. Erat in ea parvum; novumque torcular, lacusque novus factus figuram quodammodo gerere credentis populi videbatur: non enim istos sicut utres veteres, sed sicut novos lacus mustum novi Testamenti recepisse, et credimus, et videmus. In eo igitur loco cum per biduum matrona a viro suo offensa inexorabilis permansisset; ut primum tertia dies illuxit, famulæ aquam haurire imperavit: quam cum odore et sapore mellis dulcedinem referre sensisset, primo quidem ministræ succensere cœpit; et cur in eodem urceo mel injecisset, indignans, inquirebat: postquam autem, ut quasi negantem convinceret, ad lacum pergit, de quo paululum concavis manibus hauriens, reperit aquam, qua per biduum usa fuerat, in mellis suavissimi versam dulcedinem. Advocans itaque cunctas quæ aderant, ut gustarent rogat, ne forte fallax sapor in faucibus tantum ipsius suavitatem mentiretur. Omnes gustantes, mira oblectatione affectæ sunt, ut non aquam mellis sapore delibutam, sed mel sincerissimum, solum aque similitudinem censerent. Stupore igitur percitæ, dum ad civitatem reverti parantur, curiosius agentes, etiam rorem qui in herbis plurimis erat, degustatum similem reppererunt. Pergens itaque ad civitatem matrona memorata, hæc marito retulit, et per eum omnibus indicavit; statimque ad Christi fidem sine reluctance consensit.

Verum eadem die, qua Meletii uxor amaritudinem incredulitatis abjicere ex melle compulsata est, eadem, inquam, die, qua memorata filia Israel, quasi in deserto posita, illum antiquum Mara lacum (*Exod. xv*), injecto Crucis ligno, obdulcescere persensit: ita mirifico vereque cælesti omnis Ecclesia odore fragravit, ut præsentiam Spiritus sancti, quam et ante jam aliquoties, sed paucissimi senseramus, fraternitas pene universa sentiret: et mirum cunctis illud fuit, quod per eosdem dies, serena propemodum jugiter permanente, creberrimi imbres demittebantur, et paulatim venientes ad fidem Christi Judæos pluvia præcedebat: ita ut hoc animadvertentes, vulgo inter nos et quasi joculariter diceremus: Ecce jam pluit, scitote quoscumque Judæos ad Christi fidem accessuros. Mirum dictu, frequenter, dum adhuc talia loqueremur, a quibusdam Judæis fidei janua pulsabatur: nec immerito, sicut scriptum est: Pluviam voluntariam segregabit hereditati suæ Dominus (*Psal. lxxvii*). Desuper erant feminæ, quæ in odorem unguentorum Christi currere recusabant.

Innocentii illius, cujus supra fecimus mentionem, matrona cum prole sua, venerabilis (sicut fama est)

vidua, illico et Innocentium sororis conjugem co-
versum esse conspexit, navim concessit, non solum
permittentibus, sed etiam suadentibus nobis; quia
ad fidem Christi nec verbis, nec miraculis flecten-
tur. Uxor autem Innocentii per quatuor fere dies
verbum salutis, quod ingerebamus, obduratis auribus
recipiebat. Hæc cum omnem respiciens medicinam,
insanabili incredulitatis valetudine opprimeretur,
nullaque Innocentii conjugis vel minis, vel precibus,
vel lacrymis moveri posset; universam Innocentio
regante, ad domum in qua habitabat, fraternitatis
multitudo convenit, habens magnam dolorem animi,
quod tantæ lætitiæ plenitudini una mulier obisteret,
quia jam soror ejus manifeste putabatur. Cum igitur
diu eassa verba surdis auribus ingerentes, nihil pro-
fecissemus; ad cognitum orationis præsidium con-
volavimus; precesque quas humana repellebat impietas,
ad cælestem misericordiam vertimus. Itaque
usque in horam tertiam ferme hymnorum et ora-
tionum præliis adversus Amalech (*Exod. xvii*)
hostem Jesu ducis nostri sudavit exercitus. Indo
cum jam pene (quod fatendum est) desperantes,
abcessione moliremur; resumptis rursus viribus,
orationem cunctis indiximus; soloque strati, diu
stipimus: et cum in consummatione orationis, Amen,
populus acclamasset; et illa credere se, et Christianam
fieri velle, subjunxit. Nos itaque, hæc etiam a
diaboli laqueis eruta, læti ad habitacula nostra
perreximus.

Sequenti, id est, octava demum die, qua veneramus
Jammona, remeare statuimus, optima præclara
victoriæ gaudia reportantes: sed cum jam in pro-
cinctu itineris constituti, civitate digrederemur, Do-
minus populo suo, quasi pro viatico, gaudium, quod
solum deesse videbatur, adjecit. Affinis siquidem
Innocentii illa vidua de pelago reducta est: quæ
subito se meis genibus advolvens, fidei nostræ auxi-
liam cum lacrymis deprecabatur. Cui ego: Cur
(inquam) mulier tanta animi levitate fratres tuos
deserere voluisti? Ad hæc illa: Et Jona (inquit)
propheta a facie Domini fugere voluit, et tamen
voluntatem Dei, licet invitus, implevit (*Joan. i*).
Suscipe ergo tu non solum me, sed et istas orphanas,

et Christo eas nutri. Et hoc miserabiliter acclamans,
duas filias suas parvas mihi cum flentibus ingerebat.
Quis non præ gaudio flevit? Cui non extorsit lacry-
mas lætitiæ magnitudo? Suscepi plane ovem, quam
ex omni numero solam errasse putabamus; eamque
cum gemino fetu ad Christi ovilia revocaui.

Sane per hos, quibus hæc gesta sunt, dies, ante
initium Quadragesimæ, Paschæ a nobis celebrata
est festivitas: quingentas siquidem et quadraginta
animas ad Ecclesiam constat adjectas. Inane autem
et supervacaneum non reor, ut cum multa propter
infinitam copiam prætermittaro, in sine commemo-
rem, neminem ex tanta Jammonensis populi multi-
tudine, qui per triginta millia passuum ante tot dies
venerat, aut curam domus suæ, aut provisionem
substantiæ, aut desiderii affectum huic operi prælu-
lisse. Illud magis mirum, magisque gaudendum est,
quod ipsam Judæicæ plebis terram diu inertem, nunc
autem recisis incredulitatis saporibus, et recepto
verbi semine, multiplicem fructum justitiæ germi-
nare conspiciamus: ita ut nobis in spe tantorum vo-
valium gaudeamus, unde insignem perfidiæ eruinus
silvam, illic fertilissima fidei opera pullulare. Pri-
mum enim ipsa synagoga fundamenta evertere,
deinde ad novam basilicam construendam non solum
impendia conferunt, sed etiam humeris saxa com-
portant. Hæc beatitudo vestra die quarto nonarum
Februalium virtute Domini nostri Jesu Christi ar-
repta, octo diebus ab eodem consummata esse co-
gnoscat, post Consulatum domini Honorii undecimum,
et Constantio iterum victore. Quamobrem si indigni
et peccatoris verbum dignanter admittitis, zelum
Christi adversum Judæos, sed propter Deum, eorum-
demque perpetuam salutem, suscipite. Forsitan enim
jam illud prædictum ab Apostolo venit tempus, ut
plenitudine Gentium ingressa, omnis Israel salvus
fiat. Et fortasse hanc ab extremo terræ scintillam
voluit Dominus excitari, ut universus orbis terrarum
charitatis flagret incendio. *Hactenus Severi episcopi
epistola: missa enim (ut diximus) hæc ad cunctos
Christi fideles, inter alia loca, etiam Uzali in Africa,
ubi Evodius episcopus erat, lecta est, ut ante memi-
nimus.*

ANNO DOMINI CCCCXIX.

S. BONIFACIUS I, PAPA.

(Constant. Epist. Rom. Pont. tom. I.)

PROLEGOMENA.

1. Exsequiis Zosimo persolutis, altero die, hoc
est Decembris 28 anni 418, in ecclesiam Theodoræ
convenientibus cum plebe presbyteris Bonifacius

vetus presbyter electus est, ac die sequenti 29, qui
in Dominicam incidebat, in ecclesia S. Marcelli
cum acclamatione totius populi ac meliorum civita-

tis consensu, subscriptibus plus minus septuaginta presbyteris, et novem diversarum regionum episcopis astantibus, Romanæ urbis episcopus invitus consecratus est.

2. Ipso autem exsequiarum Zosimi die, Eulalius archidiaconus cum diaconis aliis et paucissimis presbyteris et multitudine turbatæ plebis basilicam Lateranensem adiens, facto ibi biduo, die Dominico ab episcopo Ostiensi, quem reluctantem accersiverat, est ordinatus.

3. Eodem 29 Decembris die Symmachus Urbis præfectus de utraque ordinatione Honorium augmentum ita certiores fecit, ut Eulalio palam faveret. Rescripsit Imperator, Januarii 3 die anni 419, convenire votum ac studium suum circa Eulalium, utpote cui competens numerus ordinationum legitimus, solemnitas temporis, locique qualitas recte venerandum nominis apicem contulerint; cum autem Bonifacio constet omnia defuisse, superflue expectatam esse sententiam suam; hunc itaque interdicta Urbe confestim prohibendum, aut si reluctetur, expellendum esse. Quod Honorii præceptum quomodo acceptum sit, Symmachus 8 Januarii die ipsi Imperatori renuntiavit.

4. Verum eodem tempore Romani presbyteri, sinceriores ordinationis Bonifacii relationem ad eundem imperatorem miserunt, rogantes ut duos electos cum auctoribus suis ad comitatum suum venire præciperet, quo rei veritatem explorare per se facilius posset. Et eorum quidem preces ipsi æquissimæ visæ sunt. Quocirca Januarii 15 die rescriptum alterum ad Symmachum dedit, quo suspensis iis, quæ prius decreta fuerant, Bonifacium et Eulalium cum suis Ravennam intra vi iduum Februarii jubebat maturare, atque interim competentem ex diversis provinciis episcoporum numerum, ut ea causa in synodo excuteretur, accivisse se significabat.

5. Tunc causa illa frequenti episcoporum examine cognita. Sed cum pertinaci partium altercatione finire non potuisset, atque ipsi episcopi, qui convenerant, sese pauciores ad sententiam de re tanti momenti ferendam existimarent, instantibus præterea Paschæ diebus, qui præsulum in ecclesiis suis præsentiam desiderabant, totum hoc negotium post solemnitatem illam differendum esse pius princeps censuit. Interea decretum est, ut Achilleus Romanus, Paschalia ibi solemnia celebraturus, se conferret; nec eo Bonifacius aut Eulalius accederent; nominatimque, ut loquitur Honorius, *ordinatione nostra, et sententia episcoporum, quorum in synodo major se multitudo collegerat, consensu etiam partium et professione, id fieri definitum est, ut sciret se specia-*

liter esse damnatum, quicumque ad concitandum populum Urbem fuisset ingressus.

6. Nihil tamen minus Eulalius, cito professionis suæ oblitus, Martii 18 die Urbem ingressus est, ibique ingentes tumultus excitavit. Immo ipsis Honorii litteris ad Symmachum Martii 23 die consignatis ab Urbe abscedere jussus, præfracte in ea perstare non timuit. Sed ipse se condemnavit impatientia sua, et, ut recte judicavit Honorius, *probat ex præsentis facti quale videatur habuisse principium.* Eam ob causam idem princeps hæc ad Symmachum 3 Aprilis die rescripsit: *Quoniam ergo recte hunc, post tot admissa, Urbe constat expulsum: Bonifacium venerabilem virum episcopum, ad cujus moderationem auctoritatem nostram recte censuimus jungendam, sublimitas tua Urbem ingredi debere nos statuisset cognoscit.* Statimque operam dedit, ut episcopi, quos e Gallicanis et Africanis regionibus ad concilium Spoletinum intra diem iduum Juniarum habendum convocarat, de consumpto et absoluto negotio admonerentur, adeoque ab itineris hujus labore sibi parcerent. Quæ de re Afros diligentia singulari certiores factos esse ipsorum ad Bonifacium opistola 11, Maii 31 die conscripta, probat. Monumenta autem omnia, ex quibus hæc prælibanda duximus, integra apud Baronium, ad annos 418 et 419, consulere licet.

7. Bonifacius, postquam ipsi adjudicatus atque confirmatus est Romanæ urbis episcopatus, plurimum ad id operæ contulit, ut in Illyrici provincias jus, quod nonnulli ad urbis Constantinopolitaneæ antistitem transferre moliebantur, ecclesiæ suæ vindicaret.

8. Anno 422, et quidem, ut ferunt antiqua Hieronymi martyrologia, in quibus nullus deinceps successorum Bonifacii notatur, 4 Septembris die obiit. Cum hoc die apprime consentiunt plures veteres Romanorum episcoporum catalogi, qui pontificatum illius tribus annis, mensibus octo ac diebus sex aut septem definiunt. Nam a 29 Decembris die anni 418, quo Bonifacium ordinatum diximus, ad 4 Septembris anni 422 diem, totidem anni, menses ac dies numerantur. Prædictis quoque catalogis concinunt Latini Græcique scriptores, si Nicephorum excipias, ac nonnullas Prosperi editiones, in quibus Bonifacio quatuor anni tribuuntur. Quamquam et hoc, si quartum annum non completum intelligamus, commode cum aliis concilietur. Stare igitur nequit sententia Baronii, qui Bonifacii obitum non modo in annum 423, Chronicorum Marcellini et Prosperi ut sibi videtur auctoritate, sed et in diem VIII kalendas Novembris cum pontificalibus libris differt. Quippe licet prædictis in Chronicis Cælestini, qui Bonifacio successit, in pontificatum ingressus cum anno 423 componi videatur, is tamen ante recensetur, quam Honorii mors, quæ in mensem Augustum anni 423 incidit, referatur.

S. BONIFACII I, PAPÆ, EPISTOLÆ ET DECRETA.

MONITUM

IN TRES SUBSEQUENTES EPISTOLAS.]

Monimenta varia, quæ ad Bonifacii electionem et ordinationem, et schismatis tunc nati originem attingunt, primus Baronius e codice Vaticano descripsit, et ad calcem anni 418, aut ad initium 419, eo ordine, quo in archetypo scripta sunt, edidit. Primum antecedit Symmachi relatio anno 418, Decembris 29 die consignata, qua is præfectus Honorio persuadere conatur, Eulalium urbis Romanæ pontificem rite electum, (ac Bonifacium contra sacræ legis ordinem, et consuetudinis rationem) ordinatum esse. Deinde sequitur Honorii rescriptum ad eundem Symmachum anno 419, Januarii 3 die datum, in quo ordinationem Eulalii ratam, ac Bonifacii irritam habere se declarat; ideoque huic Urbe interdicat, aut si non sponte obsequitur, (pertinacius resistentem invitum expelli) jubet. Rescriptum hoc excipit altera Symmachi relatio Januarii 8 die notata, qua Imperatori significat, se ipsius præceptum eo die accepisse, (quo sancti diei (Epiphaniæ) erat celebranda solemnitas,) ac sine mora, ut imperata perficerentur, operam dedisse; sed Bonifacium, ut ab indicta processione abstineret iussum, parere noluisse. Verum hinc nihil profecit Symmachus. Eum enim Imperatori diutius imponere non ferentes Romani presbyteri, mendaci illius narrationi sinceriores opponendam duxerunt. Quapropter supplicem conscripserunt libellum, quem Honorius Januarii 15 die ad ipsum Symmachum rescribens, a se acceptum testatur. Unde illum vel eo ipso die quo secunda Symmachi relatio, vel non multo serius, missum esse colligitur. Porro inter monimenta illa, quæ hac de causa scripta sunt, nullum hic referre pluris interest, quam mox dictum libellum, utpote in quo Bonifacii ordinatio ac doctus a proprio ipsius clero planius ac sincerius explicantur.

^a Scripta anno 419, ante medium Ianuarium.

^b Zosimi scilicet. Qua de re prima Symmachi relatio hæc habet: *Eulalius ad ecclesiam Lateranensem de exsequiis prioris episcopi a populo et clericis adductus, ibi per biduum cum maxima multitudine et cum pluribus sacerdotibus remoratus est, ut exspectaretur dies consuetus, quo posset solemniter ordinari.* Unde colligitur, Eulalium de spretis Zosimi exsequiis ideo hic argui, vel quia ab iis non sine tumultu abierit, vel potius quia eas prius, quam absolutæ essent, dimiserit. Hinc et Eulalium biduo exspectare compulsus est legitimum ordinationis diem, cum Bonifacius altero die ab exsequiis persolutis in locum condictum secedens, nullum alium diem exspectare coactus sit.

^c Theodoræ nimirum nomine nuncupatam, ut prior Symmachi relatio docet. Verum Romani pontificis in Lateranensi basilica, si tum licuisset, ordinationem faciendam fuisse vel hinc discimus: idque confirmat Honorius, dum Eulalii ordinationem etiam hinc, quia eam *loci qualitas* commendat, probat.

^d Is putatur Bonifacius presbyter, qui cum aliis

A

EPISTOLA I.

ROMA ORUM PRESBYTERORUM AD HONORIUM IMPERATOREM, SEU EXEMPLUM PRECUM PRESBYTERORUM PRO BONIFACIO.

Bonifacii legitimam, Eulalii vero illegitimam fuisse ordinationem.

1. Petimus Clementiam vestram, piissimi et clementissimi imperatores Honori et Theodosi semper augusti. Post abcessum sancti Zosimi papæ Ecclesiæ catholicæ urbis Romæ, ut fieri mos volebat, atque ipsa religionis disciplina dictabat, plures in unum convenimus sacerdotes; ut de constituendo successore communi iudicio tractaremus. Sed quoniam Lateranensem ecclesiam, obstructis pene omnibus ingressibus, archidiaconus Eulalius, contemptis impie summi sacerdotis ^b exsequiis, diaconibus et paucissimis presbyteris ac multitudine turbata plebis obsederat; altero die (Decemb. 28) ad eandem ecclesiam, ^c ubi prius ab omnibus fuerat conventum, habita omnium collatione properavimus: ibique participato cum christiana plebe consilio, quem Deus iussit elegimus. Nam venerabilem virum Bonifacium, veterem ^d presbyterum, in lege doctissimum, ac bonis moribus comprobatum, et quod eum magis ornabat, invitum, acclamatione totius populi ac consensu meliorum civitatis ^e adscivimus divinæ institutionis ordine consecratum. Nam subscribentibus plus minus septuaginta presbyteris, adstantibus novem diversarum provinciarum episcopis, benedictionem competentem ^f tempore constat fuisse celebratam. Ac prius omnia, quæ solemnitas exigebat, ^g impleta sunt.

legatis Honorii imperatoris epistolam, quæ apud Innocentium nona est, ad Arcadium augustum anno 406 pertulit; et ad quem, dum Constantinopoli legatione fungeretur, Innocentii epistola 23 exstat. Bonifacium in ecclesia Marcelli ordinatum esse, prior Symmachi relatio tradit.

^e Editi, *asseruimus*: corriguntur ex archetypo Vatic.

^f Honorius imp. primum Eulalii ordinationem et inde legitimam asseruit, quod servata sit *solemnitas temporis*. Antea Symmachus, uti superius audivimus, *diem consuetum, quo posset ordinari*, exspectatum esse scripserat. Nunc presbyteri Romani testificantur, Bonifacii benedictionem *tempore competentem* celebratam. Bonifacii etiam decessor Zosimus, epist. 4, n. 2, Lazari ordinationem hinc reprobendam censet, quod *ne dies quidem legitimus ordinationis adsciscitur*. Ex quibus testimoniis perspicuum est, ad legitimam ordinationem certum diem tunc temporis fuisse præscriptum. Hunc autem diem, quem illi silent, Leo in fine epistolæ 5 indicat, nempe Dominicum.

^g Ita exemplar Vatic. At editi, *celebrata sunt*.

2. Sed cum supradictus Eulalius, qui antea per tres A consacerdotes nostros fuerat ex multorum auctoritate conventus, ne quid sibi temere præter conscientiam cleri majoris assumeret, circumventis paucissimis presbyteris, male acceptis his ac diversæ custodiæ mancipatis qui ad prohibendum cum litteris venerant, exhibito etiam cum aliis Ostiensi a episcopo, quem prope mortuum constat actum; nam tractum esse nolentem, senis ægritudo testatur; in locum sibi non debitum, incustodito religionis ordine, per ambitum proruisset: cœpit factum suum per homines disciplinæ inscius ac religionis ignaros b indecenter tueri; æstimans humanis perturbacionibus se confundere sententiam posse divinam.

3. Et quoniam Clementiam vestram constat falsidica c relatione deceptam, ut nescio quid in injuriam d divini iudicii sanciretis (nam divinum est quidquid tantorum firmat electio), petimus Pietatem vestram, ut removeri priora constituta e jubeatis, atque Eulalium, qui in locum subrepsit aliorum, ad comitatum f Perennitatis vestræ cum auctoribus suis debere adduci. Nos enim profitemur sanctum papam Bonifacium nostris cum sacerdotibus adfuturum. s Relictis enim singulis per titulos presbyteris omnes aderunt, qui voluntatem suam, hoc est Dei iudicium proloquantur. Jubeat etiam vestra Clementia omnes adesse, quos causa constringit; ejici etiam civitate nolentes, qui se non patientur adduci. Inventietis, cum cœperit agitari interna discussio,

a Videlicet ut hinc ordinationi suæ auctoritas accederet: quia, ut observat Augustinus, Brevic. coll. cum Donat. d. 3, c. 16, n. 29, nec Romanæ Ecclesiæ (præsulem) ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus.

b Tacito nomine Symmachum perstringunt, cujus pater a Christi cultu alienus contra Ambrosium pro ara victoriæ restituenda ac gentilibus superstitionibus revocandis decertat, cujusque profanam religionem sequi se ipse filius prodit, cum in relatione ad Constantinum a Baronio, ad ann. 419 edita, sese ad Lateranensem basilicam, ut Eulalium inde expelleret, ideo non contempsisse testatur: ne quis, inquit, mihi æmulus faceret invidiam religionis.

c Scilicet Symmachii. Quocirca is præfectus in relatione vii kal. Febr. data hæc Imperatorem rogat: Superest ut apud Clementiam vestram nullis partium studiis famuli vestri appetantur absentia, semper Majestati vestræ puris servitiis approbati: ubi se non obscure innuit insimulatum, quod in hac causa studio partium falsa retulisset.

d In vulgatis, divini muneris, præter archetypi fidem.

e Preci huic cedens Imperator, commonitorio misso, declaravit, nulli parti præjudicium comparatum quod a nobis antea claruerat constitutum: cum et celeriter destinata jussa propter quietem populi, pietatis nostræ secuta auctoritate sumnota sint.

f Ita ms. Vatic. At excusi, serenitatis vestræ. Postremis libelli hujus verbis, quibus æterno Imperio, non sereno gratias agunt, lectio nostra firmatur. Et hanc precum partem ratam habens Honorius, Bonifacium Eulaliumque cum omnibus, qui utriusque ordinationis auctores erant, intra diem vi iduum Februarii Ravennam convenire jussit, ea tamen conditione, ut simul accio e diversis provinciis competenti numero sacerdotum, qui de utriusque ordinatione judicarent, inter iudices illos, ut in commoni-

torio constitutum est, non consederent, qui alterutri ordinationi interfuisset ac postea subscripsissent.

g Editi, relictis singulis titulis presbyteri omnes. Archetypi lectionem revocamus.

h In vulgatis, quod omnibus divinis. In exemplari Vatic. quod ns divinis. Orationis series postulat legi quod non solum divinis, ita ut non solum primis tantum litteris expressa fuerint. Postea in eodem ms. exstat horreat, non abhorreat, quod verbum particulam a ante divinis præponi exigit.

i Scripta ann. 419 maii 31. In vetusto exemplari Colbertino Langobardicis litteris exarato, ut et in prima parte collectionis Dionysianæ locum obtinet. Codici canonum Ecclesiæ Afr., L. 134, tota in-erta est. Afri post consulatum Honorii xii et Theodosii viii, tertio kalendas Junias congregati, ut in ejusdem Codicis capite 133 legitur, Aurelio præloquente, hanc sibi postridie conscribendam decreverunt. Unde sequitur, ut anno 419, Maii mensis ultimo die, scripta sit.

j In ms. Colb. Langob. hic adjungitur, scripta et cum gesta (leg. gestis) quæ ibidem apud Carthaginem conficta per Faustinum: quod consentaneum est iis, quæ Afri n. 3 scribunt, ubi Zosimi commonitorium memorant, gestis quæ secum legati ad Bonifacium deferunt, alligatum.

k Hoc est, partium litigantium, Apiarii nimirum presbyteri, et Urbani Siccensis episcopi, quorum nomina, quia Bonifacio aliunde satis nota erant, et mox appellanda sunt, hic silentur.

l Editi, excepto Crab., ac plerique omnes mss., ea gestis deliberantes, Conjecturæ, qua restituendum censebamus, ex gestis deliberantes, postmodum accessit auctoritas unius Harlai codicis et alterius Coislin., in quibus, ut apud Crab. ea (pro ex) gestis deliberantes legitur.

EPISTOLA II.

AD OMNI CONCILIO AFRICANO AD BONIFACIUM URBIS ROMÆ EPISCOPUM, J PER FAUSTINUM EPISCOPUM ET PHILIPPUM ET ASELLUM PRESBYTEROS, LEGATOS ECCLESIE ROMANÆ, DIRECTA.

De clericorum causis et de appellationibus episcoporum, id, quod Zosimi commonitorio continetur, servaturos se profitentur, donec authentica recognoverint Nicæni concilii exemplaria.

Domino beatissimo et honorabili fratri BONIFACIO AURELIUS VALENTINUS primæ sedis provinciæ Numidicæ, et cæteri qui præsentibus adfuimus numero 217 ex omni concilio Africæ.

1. Quoniam Domino placuit, ut de his quæ nobiscum egerunt sancti fratres nostri, coepiscopus Faustinus, et compresbyteri Philippus et Asellus, non beatæ memoriæ episcopo Zosimo, a quo ad nos mandata et litteras attulerunt, sed tuæ Venerationi, qui in ejus locum es divinitus constitutus, humilitas nostra rescriberet; ea breviter insinuare debemus, quæ utrorumque k concordia terminata sunt, non ea quæ prolixis gestorum voluminibus continentur: in quibus salva quidem charitate, non tamen sine parvo altercationis labore demorati sumus, l ex gestis deliberantes; quæ nunc ad causam pertinent.

torio constitutum est, non consederent, qui alterutri ordinationi interfuisset ac postea subscripsissent.

g Editi, relictis singulis titulis presbyteri omnes. Archetypi lectionem revocamus.

h In vulgatis, quod omnibus divinis. In exemplari Vatic. quod ns divinis. Orationis series postulat legi quod non solum divinis, ita ut non solum primis tantum litteris expressa fuerint. Postea in eodem ms. exstat horreat, non abhorreat, quod verbum particulam a ante divinis præponi exigit.

i Scripta ann. 419 maii 31. In vetusto exemplari Colbertino Langobardicis litteris exarato, ut et in prima parte collectionis Dionysianæ locum obtinet. Codici canonum Ecclesiæ Afr., L. 134, tota in-erta est. Afri post consulatum Honorii xii et Theodosii viii, tertio kalendas Junias congregati, ut in ejusdem Codicis capite 133 legitur, Aurelio præloquente, hanc sibi postridie conscribendam decreverunt. Unde sequitur, ut anno 419, Maii mensis ultimo die, scripta sit.

j In ms. Colb. Langob. hic adjungitur, scripta et cum gesta (leg. gestis) quæ ibidem apud Carthaginem conficta per Faustinum: quod consentaneum est iis, quæ Afri n. 3 scribunt, ubi Zosimi commonitorium memorant, gestis quæ secum legati ad Bonifacium deferunt, alligatum.

k Hoc est, partium litigantium, Apiarii nimirum presbyteri, et Urbani Siccensis episcopi, quorum nomina, quia Bonifacio aliunde satis nota erant, et mox appellanda sunt, hic silentur.

l Editi, excepto Crab., ac plerique omnes mss., ea gestis deliberantes, Conjecturæ, qua restituendum censebamus, ex gestis deliberantes, postmodum accessit auctoritas unius Harlai codicis et alterius Coislin., in quibus, ut apud Crab. ea (pro ex) gestis deliberantes legitur.

Quamquam et ille, si adhuc esset in corpore, hoc acciperet gratius, quod videret pacatius terminatum, domine frater.

2. Apiarius presbyter, de cujus et ordinatione et excommunicatione et provocatione fuerat exortum non solum Siccensi, verum etiam totius ^a Africae Ecclesiae non leve scandalum, de omnibus erratis suis veniam petens, communioni est restitutus. Prior autem coepiscopus noster Siccensis Urbanus, quod in eo ^b corrigendum visum est, sine ulla dubitatione correxit. Quia vero paci et quieti Ecclesiae non tantum ad praesens, sed etiam in posterum prospiciendum fuit, quoniam talia multa praecesserant, ut vel similia, vel etiam graviora deinceps praecaveri oporteret: placuit nobis, ut de Siccensi ecclesia, retento ^c scilicet honore gradus sui, presbyter removeretur Apiarius, et accepto ^d epistolio, ubicumque alibi vellet et posset, presbyterii munere fungeretur. Quod eidem ipsi per litteras proprias postulanti sine difficultate concessimus.

3. Sane priusquam haec causa isto termino clauderetur, inter alia quae diuturnis disceptationibus ^e versabamur, quia ratio ipsa postebat, ut apud acta ecclesiastica a fratribus nostris Faustino coepiscopo, et Philippo et Asello compresbyteris quaereremus, ut promerent quidquid eis agendum nobiscum fuisset injunctum, nonnulla quidem sine ullo scripto prosecuti sunt verbis; sed cum id potius flagitaremus quod in litteris ferrent, commonitorium protulerunt, quod recitatum nobis, etiam gestis quae secum ad ^f vos deferunt est alligatum. In quo eis quatuor quaedam nobiscum gerenda mandata sunt: unum de appellationibus episcoporum ad Romanam Ecclesiae sacerdotem; alterum ne ad Comitatum episcopi importune navigent, tertium de tractandis ^g presbyterorum et diaconorum causis apud finitimos episcopos, si a suis excommunicati perperam fuerint; quartum de Urbano episcopo excommuni-

^a Solus Crab., totis, non male, si deinde cum edit. ac pluribus mss. praefatur Africanæ. Sed vox totius postulat Africa. Græc. s. Codicis can. Eccl. Afr. interpres hæc ita reddidit: οὐ μόνον ἐν τῇ Σίχη, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἀφρικῇ Ἐκκλησίᾳ.

^b Istud in eo non de Apiario, sed de Urbano dicitur; atque ideo hujusmodi de episcopo illo testimonium dicunt Afri, quia eum Zosimus, ut infra n. 3, docetur, nisi ea quae videbantur corrigenda corrigeret, excommunicandum praeeperat.

^c Augustinus hujusmodi temperamento erga Antonium, quem Fussalæ episcopum constituerat, usus est, eumque morem aliis exemplis in epistola alias 261, nunc 209, tuetur. Similem usum eum a concilio Ancyrano, can. 1 et 2, tum a Nicæno, can. 8, necnon in epistola synodica apud Theodoretum, lib. 1, c. 9, qua Meletio nudum honorem sui nomen conceditur, approbatum esse Justellus in hunc locum observat.

^d Eodem epistolii nomine utuntur Sardensis synodus, supra, pag. 593, et Liberius, epist. 10, n. 1. Et ea quidem vox utrobique, quemadmodum hic, litteras communicatorias sonat.

^e Codex Colb., versabantur.

^f Græcus interpres legit ad nos. Subinde cum Reg. ms. et uno Harlæo magis placet est alligatum, et in-

ando, vel etiam ^h Romam evocando, nisi ea quae videbantur corrigenda corrigeret.

4. Quorum omnium de primo et tertio, id est, ut Romam liceat episcopis provocare, et ut clericorum causæ apud suarum provinciarum episcopos finiuntur, jam priore anno etiam litteris ⁱ nostris ad eundem venerabilis memoriae Zosimum episcopum datis iasinuare curavimus, ut ea servare sine ulla ejus injuria paulisper simeremus usque ad inquisitionem statutorum Nicæni concilii. Et nunc de tua poscimus Sanctitate, ut quemadmodum ea apud Nicænam a patribus acta vel constituta sunt, sic ea a ^j nobis facias custodiri, et ibi apud vos ista, quae in commonitorio attulerunt, facias exerceri, id est: ^k Si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo dejecterint eum, et appellasse videatur, et confugerit ad beatissimum Ecclesiae Romanæ episcopum, et voluerit audiri, et justum putaverit ut renovetur examen; scribere his episcopis dignetur, qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum Romanum, ut e latere suo presbyterum mittat; erit in potestate episcopi quid velit et quid testimet. Et si decreverit mittendos esse qui praesentes cum episcopis judicent, habentes auctoritatem ejus a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio. Si vero crediderit sufficere episcopos, ut negotio terminum imponant; faciet quod sapientissimo suo consilio judicaverit. ^l Item de presbyteris et diaconis (Sardic. conc. can. 7): ^m Si episcopus quis iracundus, quod esse non debet, cito aut aspere commoveatur adversus presbyterum sive diaconum suum, et exterminare eum de Ecclesia voluerit; providendum est ne innocens damnetur aut perdat communionem: habeat potestatem ejectus, ut finitimos interpellet, ⁿ et causa ejus audiatur, et diligentius tractetur, quia non oportet ^o ei negari au-

fra alligaverunt, quam cum aliis libris, est allegatum et allegaverunt. De gestis priore anno, cum Zosimi litteræ primum recitatae sunt, hic videntur loqui.

^g Vox episcoporum perperam in ms. Colb. hic praemittitur, nec eam patitur quod mox sequitur, si a suis, suppl. episcopis.

^h Ita sincerum Dionysii exemplar Regium dum Merl. et Crab. Alii vero libri, Romæ vocando. Ex hoc loco conjectat vir eruditus, Urbanum in judicando Apiario nonnihil contra judiciorum formam peccasse. Forte etiam totum illius peccatum in eo fuit, quod nullam et irritam habuerit Apiarii appellationem, hujusque rei causa paulo asperius cum hoc presbytero egerit.

ⁱ Non exstant.

^j Colb. ms., a nobis omnibus.

^k Uno vel altero post Sardicensem synodum sanctorum concilium Carthaginense sub Grato, can. 11, statuit, ut a tribus vicinis episcopis, si diaconus est, arguatur, presbyter a sex audiatur. Quod decretum Augustinus, epist. alias 236, nunc 65, n. 2, memorans, quid ex eo incommodi formidet non dissimulat.

^l Regius codex, oportet negari, et infra cum Colb. injuste rejecit, omisso eum, quod etiam Græcus interpres non expressit.

dientiam roganti : et ille episcopus, qui aut juste aut injuste eum rejecit, patienter accipiat ut negotium discutiatur, ut aut probetur ejus, aut emendetur sententia » (Can. 17).

5. Hæc utique usque ad adventum, donec authentica Nicæni concilii afferantur exempla, verissimorum exemplariorum Nicæni concilii inserta gestis sunt, quæ ^a si ibi, quemadmodum constituta sunt, et quemadmodum ipso quod apud nos fratres ex apostolica sede directi allegaverunt commonitorio, continentur, eoque ordine vel apud vos in Italia ^b custodirentur, nullo modo nos talia, qualia commemorare jam nolumus, vel tolerare ^c cogemur, vel intolerabilia pateremur. Sed credimus adjuvante misericordia Domini Dei nostri, quod tua sanctitate Romanæ Ecclesiæ præsidente, non sumus jam istum typlum passuri, et servabuntur erga nos, quæ nobis etiam non disserentibus custodiri ^d debeant cum fraterna charitate, quæ secundum sapientiam atque justitiam, quam tibi donavit Altissimus, etiam ipse perspicis esse servanda, ^e nisi forte aliter se habeant canones concilii Nicæni. Quamvis enim plurimos codices legerimus; sed nusquam in Nicæno concilio in Latinis codicibus legimus, quemadmodum in supradicto commonitorio ^f inde directa sunt. Tamen quia hic in nullo codice Græco ea potuimus invenire, ex Orientalibus Ecclesiis, ubi perhibentur eadem decreta posse etiam authentica reperiri, magis nobis desideramus afferri. Pro qua re tuam quoque Venerationem obsecramus, ut scribere etiam ipse digneris ad illarum partium sacerdotes, hoc est Ecclesiæ ^g Antiochenæ, Alexandrinæ et Constantinopolitanæ, et aliis etiam si tuæ placuerit Sanctitati, ut inde ad nos iidem canones apud Nicæam civitatem a patribus constituti veniant, te potissimum hoc beneficium cunctis Occidentalibus Ecclesiis cum Domini

^a Apud Merlinum et Justellum, ut in duobus mss. Regiis, uno Harlæo, necnon Colb. Corb., etc., quæ sibi. Magis placet cum Coislin. duobus Harlæis, Crab. et Lab., quæ si ibi, Græco consentiente, *ἄνω ταύτων*. Tum verba, quemadmodum constituta sunt et, in vulgatis ac plerisque mss. omissa, restituuntur unius Harlæi et alterius Colbertini auctoritate.

^b Editi, custodiuntur : refragantibus magno consensu mss. e quibus Colbertinus hæc ita effert : *Eo ordine vel apud vos in Italia custodirentur, nos nullo modo talia commemorare nolumus.*

^c Ita Merl., Crab. et unus Harlæus ms. Editi alii, cogemur : sed. Regius ms. cogimur : sed. Plerique alii, cogemur : sed. Colb., cogemur, vel intolerabilia patiemur : sed.

^d Colb. ms., custodiri in omnibus debeant.

^e Apud Merl., Crab. et Just. ut in mss. pluribus, consentiente Græco, si forte : quæ lectio primum arripserat hoc sensu : *Sed si forte aliter habeant canones Nicæni (in verissimis exemplaribus), credimus adjuvante misericordia Dei, etc.* Postmodum tamen cum ms. Colb. ac duobus Harlæis præferendum duximus, nisi forte. Apud Lab., nisi si forte, addito si,

^f Maximum Valentiniæ civitatis episcopum, Manichæorum olim secta involutum, homicidique in sæculari judicio damnatum, et multis insuper flagitiis coopertum, accusarant apud Bonifacium clerici ejusdem Ecclesiæ, asserentes illum delegatis consultis in provincia cognitionibus adesse minime

A adjutorio conferente. Quis enim dubitet, exemplaria esse verissima concilii Nicæni in Græcia congregati, quæ de tam diversis et nobilibus Græcis Ecclesiis allata et comparata concordant? Quod donec fiat, hæc quæ in commonitorio supradicto nobis allegata sunt de appellationibus episcoporum ad Romanæ Ecclesiæ sacerdotem, et de clericorum causis apud suarum provinciarum episcopos terminandis, nos usque ad probationem servaturos esse profite-mur, et Beatitudinem tuam ad hoc nos adjuturam in Dei voluntate confidimus.

6. Cætera vero, quæ in nostra synodo gesta vel firmata sunt, quoniam supradicti fratres nostri Faustinus coepiscopus, Philippus et Asellus compresbyteri secum ferunt, si dignatus fueris, tuæ nota facient Sanctitati. Et alia manu, Dominus noster te nobis annos plurimos custodiat, beatissime frater. Subscripserunt quoque Alypius, Augustinus, Possidius, ^h Marianus et cæteri episcopi.

EPISTOLA III ¹.

De Maximo Valentiniæ civitatis episcopo diversis criminibus accusato, ut in synodo provinciæ illius causa discutiatur.

BONIFACIUS EPISCOPUS PATROCLO, REMIGIO, MAXIMO, HILARIO, SEVERO, VALERIO, JULIANO, CASTORIO, LEONTIO, i CONSTANTINO, JOANNI, MONTANO, MARINO, MAURICIO, et cæteris episcopis per Gallias et septem provincias constitutis.

1. Valentiniæ ¹ (Ivo, p. 5, c. 271) nos clerici civitatis adierunt, proponentes per libellum crimina, quæ Maximum teste tota provincia asserunt commississe; delegata toties cognitione, illum ^k constituta semper subterfugisse judicia, nec confisum conscientia festinasse, ut si esset innocens, examinatis omnibus purgaretur; quæ toties decreta, ex ^l nostra quod abest a nostris mss.

¹ In mss. Colb., quæ inde : non ita male.

² In eodem ms., Constantinopolitanæ et Antiochenæ et Alexandrinæ et alii.

³ Editi, Marinus; Regium exemplar, Martinus : cui favet Afrorum ad Cælestinum de eadem causa epistola; quæ quidem omnium codicum consensu Martini præ se fert nomen. Ex uno tamen Harlæo et altero Colb. revocare placuit, Marianus. Nec enim is alius videtur a Mariano (seu ut in mss. pingitur, Mauriano), Usiparensi, qui in fronte concilii, ex quo hæc epistola missa est, proxime post legatos nominatur. Deinde subjicitur apud Merl., cæteri episcopi 214 subscripserunt; et apud Crab., et cæteri episcopi 217.

⁴ Beneficio collectionum Dionysii Exigui, Hadriani I, Hispanæ et Isidori ad nos pervenit.

⁵ Regium coll. Dion. exemplar, Constantio, et infra Laurentio, pro Mauricio.

⁶ In eodem codice, tota semper.

⁷ Crab. ac deinceps editi libri, vestrarum. Rectius Merl. cum mss. nostrarum. Non enim chartis miserant episcopi, qui de hac causa nihilum noverant : voluisse, omniaque semper judicia subterfugisse. Pontifex, quia is Romam non venerat, intra provinciam judicandum decernens, synodum episcoporum die præfixo congregari jubet, in eaque Maximi causam discuti, et sententiam sive in præsentem, sive in absentem, proferri.

rum quoque chartarum instructione cognovimus. **A** Qui e contrario probavit de se illa quæ dicta sunt, ^a qui ad ea confutanda, cum essent innumera, a decessoribus meis ^b provinciali delegata cognitione, conventus, etiam dicitur evitasse, et adesse minime voluisse (*Nicolaus I, epist. 39*). Et nullus dubitat, quod ita iudicium nocens subterfugit, quemadmodum ut absolvatur qui est innocens quærit. Sed astuta cavillatio eorum, qui versutis agendum credunt esse consiliis, numquam innocentiam nomen accipiet. Confiteatur enim de omnibus, quisquis se subterfugere iudicium dilationibus putat. ^c Veniat tamen aliquando ille, qui talis perhibetur, in medium : nec prodest illi, toties latuisse, toties subterfugisse, quem sui actus et commissa, quocumque fugerit, ea quæ obijciuntur illi, si vera sunt, crimina persequuntur. **B** Debueram quidem jam nunc ^d dignam, pro ejus accusatis in nostro iudicio actibus, qui cognitionem et decretum iudicium sæpe declinando credidit illudendum, ferre sententiam : at ne aliquis ^e præcocem forsitan iudicaret, et sibi qui absens est, licet sit quæsitus a nobis, reservatum esse nihil diceret ; malimus intercapedine temporis data differri, cum hoc etiam ejus accusatores assererent, de ^f suis intentionibus et moribus sic securum Maximum, tanto magis damnanda committere, quanto tardius se constituto iudicio ^g præsentaret. Quem Manichæorum involutum caligine, arguunt turpi secta olim ita, ne eum possit abluere, animum sordidasse, in probationem objectæ rei gesta synodalia proferentes ; et commissis involutum undique flagitiis, nullum eum **C** sanitatis habuisse respectum. Quem furore suo et insana temeritate ad sæcularium quoque iudicium tribunalia subditum quæstioni, quod in vili quoque persona turpissimum est, objicerent pervenisse, et homicidii damnatum ^h asserunt, gestis prolatis in medium : et hunc talem post tanta taliaque commissa episcopatus adhuc sibi nomen in suis latibulis vindicare in propriæ civitatis infamiam, nimis doloribus conqueruntur, et sanctum nomen vindicando sibi velle polluere.

2. Ideoque, fratres charissimi, quia audiendus hic præsentare se noluit, ne convictus forsitan ab

sed Bonifacio præsto erant chartæ decessorum suorum, qui ejus cognitionem delegarant. Has igitur recitari sibi jussit, et inde vera esse, quæ Valentini clerici assererent, recognovit.

^a Editi. Rom. post Crab., cui : refragantibus aliis libris. Plenior esset lectio in hunc modum, *utpote qui, scilicet conventus*.

^b In iisdem edit., *provincialis est delegata cognitio*. Verbum est non extat in mss. Quocirca magis placet cum Sirm., *provinciali delegata cognitione*. Jam superius legimus, *delegata toties cognitione*. Hujusmodi autem delegatio consentanea erat Sardicensis concilii canoni 7.

^c Editi, *veniet tamen* ; et mox, Merlino excepto, *ne proderit* : corriguntur ex mss.

^d In Reg. ms., *nunc unquam*, forte pro *nunc æquam*.

^e Plerique mss., *præcoquem*. Alii duo cum Crab. Sirm. et Lab., *præcoquam*. Corrupte autem apud

accusantibus se clericis, posset digna tandem aliquando, præsentatus episcopali iudicio, pronuntiationis congruæ ferri sententia ; (quamquam illi cum hæc ⁱ edicta fuerit, quæ potest hujus nominis esse jactura, qui (III, *quæst. 9, c. 10 : Ivo, p. 5, c. 271, et p. 6, c. 338*) pudorem numquam habuisse sacerdoti perhibetur, et locum suum ne modico quidem tempore custodisse ?) dilationem tamen dedimus, et decrevimus vestrum debere intra provinciam esse iudicium, et congregari synodum ante diem kalendarum Novembrium : ut si adesse voluerit, præsens si confidit ad objecta respondeat ; si vero adesse neglexerit, dilationem sententiæ de absentia non lucretur. Nam manifestum est confiteri eum de crimine, qui indulto et toties delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest, utrum in præsentis examine omnia quæ ^j dicta sunt comprobentur, cum ipsa quoque pro confessione procurata toties constet absentia. Nos autem per omnes provincias litteras ^k dirigimus, ne excusationem sibi ignorationis obtendat, ut ad provinciam venire cogatur, et illic se constituto præsentare iudicio. Quidquid autem vestra Charitas de hac causa duxerit decernendum, cum ad nos relatum fuerit, nostra, ut concedet, necesse est auctoritate firmetur. Data sub die idus Junias (*Jun. 13, ann. 419*), Monaxio viro clarissimo consule.

MONITUM

IN DUAS EPISTOLAS SUBSEQUENTES.

1. Ambæ in Romano concilio sub Bonifacio II recitatæ, ejusque actis insertæ, postmodum a Luca Holstenio in collectione Romana bipartita vulgatæ sunt. Eas conscripsit Bonifacius ex occasione Perigenis, qui Corinthi natus, in eadem ecclesia renatus, ejusque clero adscitus, cum per omnes clericorum gradus meruisset, Patrensibus quidem a Corinthiorum præsule, totius provinciæ approbante synodo, ordinatus fuerat episcopus ; sed a plebe repulsus, postmodum ab ipsis Corinthiis in episcopum cooptatus est. Postulationi eorum intercedebant nonnulli, apud quos ea obtinebat religio, ut canones, qui episcoporum translationes vetabant, violari timerent, si qui uni ecclesiæ semel ordinati, licet ab ea numquam suscepti, alteri præficerentur. Quam ob causam Corinthii sedem apostolicam

Merl., *hanc ne aliquis præco et quem iudicaret*.

^f In vulgatis, *de quorum intentionibus ac moribus sit securum*. Exstat quidem magno consensu in mss., *de cujus intentionibus et moribus* : sed cum in plerisque ac potioribus sequatur *sic securum* ; nos orationis series induxit, ut *suis loco cujus restitueremus*.

^g Editi, *præsentarii* : emendantur ex scriptis. Deinde *Manichæorum* nomine Priscillianistas designari eruditi merito censent.

^h Reg. mss. *asserent* ; Colb., *assererent*.

ⁱ Plures mss. cum excusis, *edocta fuerint*. Unus e Coislín., prima manu, *edocta fuerit*. Reg., *edicta fuerint*. E gemina illa lectione componitur *sincera, edicta fuerit, scil. sententia*.

^j Regium exemplar, *posita sunt*. Non displiceret *proposita sunt*, maxime cum epistolæ hujus initio præmittatur, *PROPONENTES per libellum crimina*.

^k Sic mss. At editi, *dirigemus*.

precibus datis adierunt, ut ejus auctoritate voti **A** compotes fierent. Miratus est Bonifacius Corinthiorum precibus nullas Rufi adjunctas esse litteras, licet illius curæ Achaia una cum cæteris Illyrici provinciis commissa jam fuisset. Quocirca etiamsi æquam judicaret illorum petitionem, prius tamen, quam Rufi accepisset litteras, rescribere ipsis noluit, « ut et apostolicæ sedis auctoritas, et ejus vicario debita honorificentia servaretur » (*Epist.* 2, n. 4); nec non « ut nihil immaturum ab hac sede fieri videretur » (*Epist.* 15, n. 2). Ubi vero Rufi de Perigene accepit scripta, quæ desideriis omnino convenirent, tunc ad eundem Rufum missa epistola

« secunda, quæ universo presbyterio, » hoc est toti Romano clero, « committitur » (*Ibid.* n. 3), Perigenem ecclesiæ Corinthiorum constituit pontificem. 2. Ex hac narratione cum constet, duas a Bonifacio de prædicto negotio scriptas esse epistolas, unam qua suspensam tenebat Corinthiorum expectationem, alteram qua eorum postulatis Perigenem concedebat, e subsequentibus epistolis utra prior censenda sit, dijudicari facilius potest. Eam enim, quæ Romano in concilio prima recitata est, eo quoque ordine scriptam esse inde liquet, quod in ea perinde loquatur Bonifacius, ut qui Ruffo ecclesiarum per Achaïam atque Macedoniam nondum commississet ipse curam, sed hanc ei a decessoribus commissam fuisse tantum e scrinio sui monumentis comperisset; ac deinde adjungat, hoc decessorum exemplo se adluci, ut Corinthiorum, qui Perigenem episcopum postulabant, preces Ruffo notas faciat. Quibus verbis, ad hunc Thessalonicensem episcopum de Perigenis negotio tunc primum scribere se satis aperte indicat. Alteram vero tunc scriptam esse planum est, cum mutuas a se invicem Bonifacius ac Rufus accepissent litteras; ac non solum Rufus ad Bonifacium de ecclesiarum sibi commissarum statu scripisset, sed et ab eo suscepisset responsum, « hæc in singulorum notitiam pertulerat » (*Epist.* 2, n. 2).

3. Tillenontii tamen iudicio (*Till. tom. II, pag. 667*), Bonifacius in priori epistola confirmare videtur Perigenis electionem, cujus primam notitiam in postrema epistolæ alterius parte sic Ruffo dat, ut de illa nihil definire se voluisse significet, quoad ipsius super ea litteras accepisset. Unde motus vir ille doctus priorè illam epistolam falsi suspectam esse, nec ullâ ratione defendi posse censet, nisi dicatur scripta quidem a Bonifacio, cum primo Corinthiorum petitionem assensu suo comprobare atque confirmare decrevisset; sed minime missa, quia deinde hujusmodi confirmationem, quoad sibi de hac re scripisset Rufus, differendam duxerit. At quominus hoc dicatur aut sentiat, prohibent cum ipsa Bonifacii epistola 15, ubi duplicis epistolæ ad Rufum de hac causa directæ mentio sit, tum Romani concilii sub Bonifacio II gesta, in quibus ambæ epistolæ memorantur, non ut e Romana Ecclesiæ scrinio prolata; sed ut ex Thessalonicenseis ecclesiæ archivo Romam allata. Neque etiã suspecta potest haberi prior epistola, quin simul et altera, immo alia omnia scripta, quæ in eodem concilio recitata sunt, pari suspitione aspergantur. Non enim alia est unius aut alterius, sed æqualis omnium auctoritas. Singula quippe protulit Theo-

dosus Echmiensis in Thessalia episcopus; quo quidem illorum sedem e sedis apostolicæ serinio explorari postulante, idque annuente ac præcipiente Bonifacio II papa, recitata sunt et actis inserta. Verum ingens nobis suspicio est, duarum epistolarum sequentium confusam atque perturbatam esse hanc. Certe si ab utraque distraherentur quæ cujusque numero quarto continentur, et quod uni male adnotum est, alteri vicissim restitutor; nihil jam erit, quod non apte sibi coherereat. Neque mirum videri debet, in iis scriptis, quæ decurtata nonnquam exhibentur, quadam etiam loco suo fuisse nota.

EPISTOLA IV.

Ut Corinthii Perigenem quem expetunt episcopum accipiant.

Dilectissimo fratri Ruffo BONIFACIUS.

1. Beatus apostolus Petrus, cui arx sacerdotii dominica voce concessa est, in immensum gratulationis extollitur, quoties pervidet concessi sibi honoris a Domino intemperatæ se pacis filios habere custodes. Quid enim gaudio debeat majore pensare, quam quod agnoscit acceptæ potestatis illæsa jura servari? Vere namque immobile requirit a diversis destinata super negotiis quibusque consultatio fundamentum, quæ ejus consultis sedis arcuum, quam constat dignatione petra spiritualis elatam.

2. Frequentia igitur, ut serinii nostri monumenta declarant, ad charitatem tuam ex ejus fonte scripta manarunt, quibus sollicitudinem ecclesiarum per Macedoniam et Achaïam sitarum Fraternitati tuæ, quam scimus ecclesiasticam disciplinam canonum notione servare, certum est esse commissam. Nec immerito id ducimus factum. Hanc enim gratiam Dilectioni tuæ apostolica sedes officio diligentis impertit. Unde fit, ut Sanctitatem tuam gnaram faciamus hujusce negotii, quod ex ea provincia aurbus nostris ingeritur destinatum, cujus prudentiæ tuæ dudum cura mandata est.

3. Corinthii enim olim beati Pauli prædicatione laudati, quorum preces subdendas magis credidimus esse, quam narrandas, Perigenem, sicut jam dudum a sancta synodo super ejus nomine pagina directa testatur, sanctum et instituti optimi qualitate polentem, civitatis suæ non tam accipere quam retinere desiderant sacerdotem. Cujus ordinationis seriem si integro ordine exponendam putavero, fiat necesse est ejus laudis augmentum; et huic nostrum proficiet, et faciamus vel ordinantis, vel ordinati recto tramite mentionem. Quis enim dubitet ejus meritis deputari; quis reuuit iudicii fuisse divini, ideo hunc a Patremibus in tempore non esse susceptum, et diu super præmissa eccle-

^a Etiamm Innocentii habemus epistolas 13, 16 et 18, eidem Ruffo inscriptas.

^b Supple provinciæ, scilicet Achaïæ, cujus unam cum cæteris Illyrici curam Ruffo ab anno 412 demandatam esse liquet ex Innocentii epistola 13.

^c Sed et Achaïæ episcopus, qui convenienter in unum, Perigenem Patrem illius præferendum atque ordinandum decreverunt, eumque tunc in epistola synodica ad apostolicam sedem missa sanctum et instituti optimi qualitate polentem prædicarunt.

^d Perigenem Patremibus proprius metropolitanus, hoc est Corinthiorum antistes, episcopum ordinavit. Idcirco in locum creatoris sui postea subrogatus mox dicitur.

^e Id quod Coelestinus papa, epist. 4, n. 7, præcepit, Nullus in vitiis detur episcopus, sed cleri, plebis et ordinis consensus ac desiderium requiratur, antea usu receptum fuisse cum hoc exemplo, immo aliis constat; adeo ut populus etiam sibi ordinatum, quamvis inculpata vitæ, episcopum suscipere ni-

si, magna deliberatione suspensus, ut hujus ovilis pastor fieret, in cujus caulis suam a cunabulis transeisset ætatem? *Judicia Dei abyssus multa* (*Psal. xxxv, 7*): quod congrue aptamus exemplum, et nemo crederet quod in ordinatoris aliquando locum subrogari posset, quia fuerat ab aliis ordinatus. Non ambigo cœlestis tunc istud fuisse sententiæ.

4. Quæ vel consensu qui illic auctoritatem sedis apostolicæ præsentabant, eum in nostrorum numerum recipimus: et in eos necesse est vigorem censuræ, qui contra nostrum factum post hæc nescientibus nostris incitare dicuntur populos, si perstiterint, exseramus. Quod quidem et Dilectionem tuam in eos ex nostra præceptione facere volumus: ut eorum licentiam, quibus nihil tale commississimus, refrenemus.

EPISTOLA V c.

Rufi in implendo vicarii apostolicæ sedis officio vigilantia laudatur. Idem explicatur officium. Memorat Bonifacius plures episcopos, suas ipsius litteras Rufi opera ad eos perlatas comprobasse; eaque occasione in Perigenis laudem excurrit.

Dilectissimo fratri RUFO BONIFACIUS.

1. Credebamus, post epistolas nostras pro ecclesiasticæ disciplinæ observatione transmissas, omnibus adiutis præsumptionibus præcludendum, cum ad consultationem Dilectionis tuæ præbuissemus debitum pro causarum æstimatione responsum; constituentes ea debere servari, quæ ecclesiastica exigit disciplina. Sed quantum nunc tuæ Sanctitatis nobis relatio patefecit, apud plerosque valuisse quod scripsimus; apud quosdam autem admonitionem nostram inefficacem cognovimus fuisse. Nec hoc Fraternitati tuæ possumus imputare, cum te anxium pro commissa tibi ecclesiarum sollicitudine et rebus et litteris sentiamus. Vigilantiæ tuæ laud-

nime egeretur. Quo autem loco habendi essent episcopi illi ab ecclesiis, quibus ordinati erant, rejecti, concilium Ancyranum, can. 18; Antiochenum, can. item 18, et Neocaesariense, can. 36, præscripserunt.

^a Legendum videtur, qui aliis fuerat ordinatus. Socrates, lib. vii, c. 36, aliquot prolatus exempla, quibus episcopos aliquando transferri licere approbet, hoc primum ponit: *Perigenes Patris ordinatus fuerat episcopus: sed quoniam ejus civitatis incolæ illum admittere recusabant, Romanæ urbis episcopus eum in metropolitana sede Corinthi constitui jussit, mortuo illius episcopo*. Sed ex Occidente nullum aliud in medium affert. Anno 541, concilium Antiochenum, can. 16, vetuerat, ne vacans episcopus in vacantem ecclesiam prosilieret *absque integro perfectoque concilio*, simulque perfectum esse definiat illud concilium, cui interfuerat *metropolitanus antistes*. Si autem metropolitanus antistes cum sua synodo vacantem ecclesiam vacanti episcopo tribuere jure potuit, id ipsum sane licuit et Romano pontifici in ea provincia, quæ ad speciale illius curam pertinebat. Eodem jure postea usus est Felix II papa, cum Joanni Talaix Alexandriam civitate per Petrum Mongum pulso, Nolanam ecclesiam vacantem, uti testis est Liberatus diac., c. 18 regendam dedit.

mus industriam, qui ne videaris tibi commissa negligere, id non prætermittis litteris indicare, quod sedis apostolicæ debeat censura corrigere: hunc te Dei nostri habere professus timorem, quem prudentissimo inesse convenit sacerdoti; qui tunc tibi esse poterit gloriosus, si ea quæ curæ tuæ commissa sunt, prædesse ecclesiis fuerimus experti. Latuatur enim te, ut epistolis tuis ipse fideliter es locutus, beatissimus Petrus apostolus oculis suis, qualiter summi rectoris utaris officio. Nec potest tibi esse non proximus, qui pastor dominicarum ovium est perpetuus constitutus; aut aliquam abivis positam ecclesiam non curare, in quo universalis ecclesiæ positum legimus fundamentum.

2. Te ergo, frater charissime, omnis cura respectat earum ecclesiarum, quas tibi vice sedis apostolicæ a nobis creditas recognoscas: ut et prava corrigas, et dissipata componas; et si quæ inter episcopos eveniant causæ, sub divini judicii timore distinguas: ut creditis tibi a sede apostolica gubernaculis contra omnes fluctus nascentium procellarum juste et prudenter utaris.

3. In notitiam singulorum, ad quos ante jam scripsimus quem deberent tramitem custodire, nostras te epistolas pertulisse dixisti: quibus debitum se commodare consensum plurimi sacerdotum sacrarum traditionum memores sunt professi; quos fraterna charitate (*Supple*, sumus) complexi. Tales esse cognoscimus coepiscopum nostrum Adelphium, vel fratrem Perigenem, cui beati sermo concilii^e jam dudum adstipulator accessit. Ad episcopatus speculam jam vocabat^f Dei, inquam, sententia, cujus beneficia sæpe credimus esse contraria; et in adversum vertimus, quæ post recognoscimus profuisse. Quam rem confirmat negotii præsentis exemplum. Tristis absque dubio coepiscopus noster Perigenes fuit, cum eum nemo susciperet ordinatum. Nonne huic hoc expediens erat, ut hunc civitate

^b Integra fiet sententia, si legatur in hunc modum: *Quare cum consensu eorum, qui illic auctoritatem sedis apostolicæ representabant seu representant. Sed hæc cum subnexis ad finem subsequentiæ epistolæ pertinere, et quæ in eadem epistola toto numero 4 continentur, huc referenda esse jam superius præmonuimus.*

^c Si chronica epistolæ hujus nota, uti valde verisimile est, cum antecedentibus ad superiorem atinet, nihil erit unde tempus quo scripta est, certo definiamus, nisi quod ea, quæ ab exordio ad principium, num. 4, disseruntur, nullum permittunt dubitandi locum, quin proxima epistola 4 posterior sit. Eum etiam illi servamus ordinem, quo in concilio Romano recitata est.

^d Labbeus *distinguit* mallet. Sed ejus conjectura ne subscribamus, vetat similis locus Xysti III, epist. 10, n. 2, ubi is papa hæc Anastasio episcopo Thessalonicensi potestatem dedisse se scribit, ut si quæ inter fratres nascantur actiones distinguat atque definiat.

^e A quo scilicet primum Patrensibus episcopus fuerat ordinatus, uti epist. 4, n. 3, disertius exponitur.

^f Si suppleamus hic, *eum Dei sententia*, recte sequitur, *Dei, inquam*.

sua Patrenses populi unitæ voce contradictionis arcerent? Sed quanto ^a inclinatus fuit, cum eum ordinatum nemo suscepit, tanto sublimior nunc est, cum a suis poscitur, qui ab externis fuerat refutatus. Evidens enim Dei manifestumque iudicium, qui cum id temporis voluit præstolari, quo mereretur huic ecclesiæ præsidere, in qua et natus asseritur et renatus.

4. Frater ^b charissime, quoniam prudentiæ tuæ injunctorum vel delegatorum pondus incumbit, ^c petito supplicum vel diligentæ tuæ electæ jamdudum vel vicinatis ratione te respectat. Quam quidem petitionem non absque admiratione perlegimus, propterea quod tuis epistolis privaretur. Omnibus eo, quem res exigunt, ordine celebratis, aliqua ad nos scripta transmittas: nolumus enim coepiscopo Perigeni nostram paginam destinare prius, quam tuas accipiamus epistolas, cujus ordinationi videntur omnia delegata. Accelerabis id agere propter desiderium postulantium. Melius enim nosse dignaris, eos in hanc precem sola, ut arbitror, erga religionem devotione fervere: inaxime cum irreprehensibiliter eum asserant per annos innumeros in presbyterii honore durasse, et non indebito saltu, sed ad summum gradatum venisse fastigium. Cui ad plenitudinem confirmationis episcopatus sui hoc solum residet, quod nostros in honore suo necdum suscepit affatus. Intelligere autem tuam non ambigo charitatem hoc non absque admiratione, quod et huic videmur nostram paginam non misisse, et (*Fortenec*) supplicibus præbuisse responsum. Actum a nobis est, ut et apostolicæ sedis auctoritas, et Dilectionis tuæ honorificentia servaretur. Data xiii kal. Octobr. (*Septemb. 19, ann. 419*) Monaxio v. c. consule.

EPISTOLA VI ^d

AUGUSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI AD BONIFACIUM
PAPAM.

Augustinus, præmisso Bonifacii elogio, necessitatem exponit hæreticorum epistolis respondendi. Tum hoc opus ad illum potissimum, non ut disceret, sed ut

^a Subaudi *magis*. Hic autem *humilis*, id est quod humilis et abjectus.

^b Cum antecedentibus nulla ratione coherent subnexa: sed si eorum loco substituantur hæc superioris epistolæ num. 4: *Quare consensu eorum qui illic auctoritatem sedis apostolicæ repræsentant, eum in nostrorum numerum recipimus, etc.*, nihil erit quod non aptissime coherent.

^c In vulgatis, *petitionis supplicum... vicinatis ratione respectat*. Manifestum est, *petitionis* loco, *petitio* restituendum esse. Item *perspectat*, pro *te respectat*, irrepsisse suadet illud nuni. 2: *Te omnis cura respectat earum ecclesiarum*. Duplici igitur ratione Corinthiorum petitionem ad Rufinum attingere Bonifacius docet, prima speciali, qua dudum ab Innocentio ad cognoscendas hujusmodi causas jam electus fuerat; altera communi, quatenus Corinthiis vicinus erat metropolitanus.

^d Scripta anno 420. Est quidem exordium librorum quatuor, quos Augustinus contra duas epistolas

examinaret, vel etiam emendaret, direxisset se significat.

1. Noveram te quidem fama celeberrima prædicante, et frequentissimis atque veracissimis nuntiis quanta esses Dei gratia plenus acceperam, beatissime atque venerande papa Bonifaci. Sed postquam te etiam præsentia corporali frater meus vidit Alypius, acceptusque a te benignissime ac sincerissime mutua miscuit dictante dilectione colloquia, tecumque convivens, et parvo licet tempore, magno tibi junctus affectu, se simul et me refudit animo tuo, teque mihi reportavit in suo, tanto major me tuæ Sanctitatis est facta notitia, quanto certior amicitia. Neque enim dedignaris, qui non alta sapis, et quamvis altius præsideas, esse amicus humilium, et amorem rependere impensum. Quid est enim aliud amicitia, quæ non aliunde quam ex amore nomen accepit, et nusquam nisi in Christo fidelis est, in quo solo esse etiam sempiterna ac felix potest? Unde et accepta per eum fratrem, per quem te familiarius didici, majore fiducia, ausus sum aliquid ad tuam Beatitudinem scribere de his rebus, quæ hoc tempore episcopalem curam, si qua in nobis est, ad vigilantiam pro grege dominico stimulo recentiore sollicitant.

2. Novi quippe hæretici, inimici gratiæ Dei, quæ datur pusillis et magnis per Jesum Christum Dominum nostrum, etsi jam cavendi evidentius apertiore improbatione monstrantur, non tamen quiescunt scriptis suis minus cautorum vel minus eruditorum corda tentare. Quibus utique esset respondendum, ne se vel suos in illo nefando errore firmarent, etiamsi non metueremus ne quemquam Catholicorum verisimili sermone deciperent. Cum vero non desinant fremere ad dominici gregis cavas, atque ad diripiendas tanto pretio redemptas oves, aditus undecumque rimari, communisque sit omnibus nobis, qui fungimur episcopatus officio (quamvis ipse in ea præmineas celsiore fastigio), specula pastoralis: facio quod possum pro mei particula muneris, quantum mihi Dominus adjuvantibus orationibus tuis

Pelagianorum conscripsit, et Bonifacio nuncupavit: sed nihil vetat quominus appelletur epistola, maxime cum et epistolari ratione concinnatum sit, et epistolæ nomine donari soleant hujusmodi dedicationes. Ideo autem Augustinus opus, in quo duas Pelagianorum epistolas confutat, Bonifacio dicendum duxit, quia illas epistolas sibi ab eodem papa transmissas acceperat. Eas nimirum Bonifacius Alypio tradens Roma in Africam revertenti, ipsi Augustino, cujus nomen, ut lib. II *Retr.* c. 61 meminit, *calumniose interpositum offendebat*, noluit latere. Unde tempus colligere est, quo hæc epistola cum reliquo opere adornata sit. Alypius enim sub fine anni 419 Roma reversus dicitur. Et ordo quidem, quem in libris *Retractionum* Augustini obtinet hæc lucubratio, suadet eam ad annum 420 pertinere. Eam quoque per Alypium ad Bonifacium missam esse Julianus apud Augustinum, lib. I *Op. imperf.* c. 85, pro certo ponit.

dare dignatur, ut pestilentibus et insidiantibus eorum scriptis mendantia et munientia scripta præterdam, quibus rabies qua furiunt, aut etiam ipsa sanetur, aut a lædendis aliis repellatur.

3. Hæc autem, quæ duabus epistolis eorum respondeo, uni scilicet quam ^a dicitur Romam misisse Julianus, credo ut per illam quos posset suos aut inveniret, aut faceret, alteri autem, quam decem et octo velut episcopi participes ejus erroris, non ad quoslibet, sed ad loci ipsius episcopum sua calliditate tentandum, et ad suas partes, si posset fieri, traducendum, ausi sunt Thessalonicam scribere: hæc ergo quæ istis, ut dixi, duabus epistolis illorum ista disputatione respondeo, ad tuam potissimum dirigere sanctitatem, non tam discenda, quam examinanda, et ubi forsitan aliquid displicuerit, emendanda constitui. Indicavit enim mihi frater meus, quod eas illi dare ipse dignatus es, quæ in tuas manus, nisi vigilantissima diligentia fratrum nostrorum filiorum tuorum, venire non possent. Ago autem gratias sincerissimæ in nos benevolentia tuae, quod eas me latere noluisti litteras inimicorum gratia Dei, in quibus reperisti nomen meum calumniose atque evidenter expressum.

EPISTOLA VII ^b,

Seu ^c supplicatio ut constituatur a principe, quatenus in urbe Roma per ambitum numquam pontifex ordinetur.

^a Hanc Juliano suam esse inficianti, Augustinus, lib. 1 Op. imperf. c. 48, istud respondere satis habuit: *Sed si eam non agnoscis, ecce non sit tua.*

^b In Gratiani decreto, dist. 97, c. 1, tota descripta est. Exstat quoque in collectione Dionysii Exigui, Hadr. Hispana, Isidori, et alia Langobardicis litteris exarata. His in collectionibus superiori epistolæ 3 anni 419, mense Junio, consignatæ antefertur. Sed nihil inde jvatur opinio Baronii, qui hanc ad eundem annum refert. Si enim anno 419 esset scripta, cum eam mense Julio datam esse constat, ut epistolæ mense Junio consignatæ postponeretur, temporis ratio postulabat. Si etiam occasionem qua scripta est, expendamus, eam ad annum 419 pertinere non posse facile conficietur. Illam quippe scripsit Bonifacius rogatu omnium sacerdotum ac clericorum suorum, qui *longa incommoditate* atque ægritudine ipsius territi, dum ejus vitæ metuerent, ne Eulalii recrudesceret schisma, prospiciendum duxerunt. Quamvis enim convalescere mox cœperit, nihil tamen censuit differendum, quominus Ecclesiæ unitati ac paci in posterum consuleret. At vero in superiori epistola 3 nihil deprehenditur, quod pontificem *longa incommoditate* laborantem spret. Hæc igitur, de qua agimus, citius 1 die mensis Julii anni 420 consignari nequit. Cum solemnibus probatissimorum sacerdotum legatione missa est.

^c Argumenti hujus, quod Dionysius Exiguus concinnavit, veritatem Honorii rescriptum probat.

^d In ms. Navar. hic additur *Romanæ*: quod e marginali nota in textum videtur translatum. Hinc factum apud Merlin., *Ecclesiæ me Romanæ.*

^e Editi cum coll. Dion. Hadr. Hispan. et Isid., *propter conventus qui a sacerdotibus... agitantur*: optimi codicis Colb. Langob. auctoritate castigantur. Neque vero qui essent illi *conventus a sacerdotibus universis et clericis et Christianæ plebis perturbationibus* agitati, facile quis explicet: maxime cum Symmachus Bonifacio quantumvis infestus, acceptis im-

BONIFACIUS episcopus HONORIO augusto

Ecclesiæ meæ ^a, cui Deus noster meum sacerdotium vobis res humanas regentibus deputavit, cura constringit, ne causis ejus, quamvis adhuc corporis incommoditate detinear, ^o conventus a sacerdotibus universis et clericis, et christianæ plebis perturbationibus agitatus, apud aures Christianissimi principis desim. ^f Si quid enim secus quam oportet eveniat, non vos id facere, qui cuncta æqua moderatione componitis; sed nos, per nostram tacentes desidiam, videbimur quod civitatis quietem et Ecclesiæ pacem pervertere valeat admisisse. Cum enim humanis rebus divinæ cultor religionis Domino favente præsidcas; nostra culpa erit, si non id sub vestra gloria, quam certum est divinis semper rebus animo promptiore favisse, firmo et stabili jure custodiatur, quod per tot annorum seriem et sub illis etiam principibus obtinuit, quos nulla nostræ religionis cura constringit, ^g id est ethnicis, et sub vestræ Imperio Clementiæ minime quæ sunt illicita formidentur. Ipsa enim ^h Ecclesia devotionem tuam, christianissime Imperator, meo quidem sermone, sed suo ⁱ venerabilis appellat affectu, quam Christus Deus noster, vestri fides rector et gubernator Imperii, uni desponsatam sibi et intactam virginem servat (II Cor. xi, 2), ut in eam aliquos paliamini insidiantium procellarum fluctus illidi, et quietam faciem tempestatis insolitæ timore turbari, glorio-

^c perialibus edictis quibus hunc pontificem in urbem revocare jubebatur, ad Honorium rescripserit: *Tam grata universis quæ jussa sunt exstiter, ut hoc et ordo amplissimus, et Romanus populus comprobaret... Tantus fervor et lætitia totius exstitit civitatis, ut scilicet religionem redditam, et præstitam quietis securitatem omnes gratulatione congrua testarentur... Nec jam aliqua dissensio remanet populorum, et omnes divino judicio et majestatis vestræ acquirerunt voluntati. Cessantibus ergo studiis, omnes quod præcepto Dei admittit statutis, sentire cæperunt.* Ita rescribat Symmachus sacræ epistolæ, quam anno 419, die 8 Aprilis, acceperat. Ubi igitur cessarant partium studia, schismaticos illos conventus agitare potuisse quis intelligatur? Sed et de unis perturbationibus prævertendis, quæ accidere in posterum possent, Bonifacium, cum a clero conventus ac rogatus esset, sollicitum fuisse tota supplicationis ipsius series atque Imperatoris rescriptum persuadent.

^d In vulgatis, ut in scriptis Hadr. et Isid. exemplis, *siquidem*: verius in ms. Colb. Langob. ut in sincero Dion. exemplari Regio, *Si quid enim.*

^e In exemplaribus Dion. et Hadr., *id est licitis*, nisi quod in uno Harkno superscriptum est, *vel ideo licitis*. Isid. post Hispan. coll. substituit, *id est, ut fidens utatur licitis*: quod et Merl. arripuit. Edit. alii de suo posuerunt, *id est, ut fidens utar licitis*. Solus Gratianus exhibet, *id est, ut licita serventur*. In Langob. codice Colb. exstat, *id est de licitis*. Unde conficiendum nobis visum est, *id est ethnicis*. Ad hunc Bonifacii locum Honorius exigit verba sua, cum epist. 10 scribit: *Ne sub principibus christianis Romana perdat Ecclesia, quod aliis imperatoribus non amisit.*

^f In ms. Colb. Langob. desideratur *Ecclesia*.

^g Ita sincerum Dion. exemplar Regium cum Colb. At aliis in libris, *venerabili*. Tum duo mss. coll. Isid., *appellat affatu*.]

sissime et tranquillissime Imperator anguste. Ipsa ergo, quæ unî desponsata, vestra tamen mater est, Ecclesia hæc pietatem vestram legatione, quam suis sacerdotibus commisit, appellat, præterita a præsentiaque repetit. Vobis, inquit, religiose imperantibus, modo tutus est populus, tam fidus Deo, quam tibi, e principi christiano. Ecce enim inter ipsa mysteria, inter preces suas, quas pro vestri felicitate dependit Imperii, teste apud quem et de cuius sede agitur sancto Petro, sollicitis pro religionis obervantia vocibus clamat : cum sollicita petitione miscetur oratio, ne^d hos in varias res semel evulsa distrahat a cultu solito, tentatore sollicitante, discordia. e Ageret pluribus, princeps christianissime, nisi apud te suarum esset secunda causarum, et in oppressionibus idolorum, in hæreticorum correctionibus, fide tua, divino cultu pariter cum Imperio semper florente vicisset. Habet refugium, tuæ mansuetudinis animum cum suæ religionis veneratione eonjunctum : cum quidquid huic proficiat, vos agatis, f conferatis fratribus et consacerdotibus meis, probatissimis viris, a me et ab omnibus qui Ecclesiam faciunt g istam, ad te legatis : quibus, precamur, sacræ causam religionis prosequentibus, in urbe vestræ mansuetudinis hoc animo, quo postulatis annuitis, in perpetuum statui universalis Ecclesie consultatis. Data kalendis Julii (4 Julii ann. 420).

EPISTOLA VIII^h.

SEU RESCRIPTUM HONORII AUGUSTI AD BONIFACIUM PAPAM.

^a Præterita interpretari licet quæ sub Damaso Ursini facilitate, et præsentia quæ novissimo Eulalii schismate mala passa est Ecclesia.

^b In vulgatis post Isid. : *Crevit meus qui modo tuus est populus* : glossema a Bonifacii mente alienum. quod ex Dion. aliisque potioribus mss. castigatur. De securitate populo præstita, non de ipsius populi incremento hic sermonem esse firmatur ex iis, quæ Symmachus statim post pacatum schisma scripsit, qui religionem redditam et præstitam quietis securitatem omnes gratularentur, luculenter exponens.

^c Sic sinceriores mss. At unus Harlæus, qui estis principes christiani. Navar., qui es princeps Christianorum. Duo alii, principes Christi. Merl., qui es princeps Christi. Cæteri libri, qui es princeps christianus.

^d Posteriores edit. Concil., ne nos, et infra post Merl., discordias pro discordia. Gratianus vero ita decurtavit ac perstrinxit hunc locum : *ne humanas res solito tentatore occulto (seu occulte) sollicitante semel evulsa discordia distrahat*. Pronomen *hos* ad populum referre licet.

^e Editi, excepto Merl. : *Augeretur pluribus, princeps christianissime, mater Ecclesia, nisi* : castigantur auctoritate mss.

^f In vulgatis post Crab. *agatis et conferatis* : nullo suffragante ms. nisi quod in uno Harlæo secundis curis superadditum est et.

^g Merl., *ista munda legatione*. Editi cæteri *istiusmodi legatis*. Vetustior ms. Colb., *ista mandat legatio*. Reliqui veteres codices, *ista munda legatio*. A mss. lectione propius abest quam resituumus. Illam etiam postulat orationis series. Nam, ut in exordio Bonifacius declarat, ipse conventus ac rogatus a sacerdotibus universis et clericis ecclesie suæ hanc legationem ad Honorium destinavit. Prudens autem non solum suo, sed et omnium qui ecclesiam suam

^A *In quo statuit Imperator, ut si denuo Romæ duo episcopi ordinati fuerint, ambo de civitate pollantur.*

Victor Honorius, inclytus triumphator, semper augustus, sancto ac venerabili Bonifacio papæ Urbis æternæ.

Scripta (*dist. xvii, c. 2*) Beatitudinis tuæ debita reverentiæ gratulatione suscepimus ; quibus recensitis, egimus omnipotenti Deo maximas gratias, quod sanctimoniam tuam post longum incommodum optatæ redditam didicimus sanitati. Et ideo^k revertentibus venerabilibus viris, gaudium nostrum sacrorum apicum attestacione signamus, l ac petimus ut quotidianis orationibus apostolatus tuus studium ac votum suum circa salutem atque Imperium nostrum dignetur impendere. Illud autem pietati nostræ satis placuisse cognosce, quod sanctimonia tua de ecclesiarum aut populi perturbatione sollicita est. Quæ ne aliqua ratione possit evenire, satis clementia nostra credidit esse provisum. Denique prædicante Beatitudine tua id ad cunctorum clericorum notitiam volumus pervenire, ut si quid forte religioni tuæ, quod non optamus, humana sorte contigerit, sciant omnes ab ambitionibus esse cessandum. Ac si duo (*Dist. lxxix, c. 8*) forte contra fas temeritate^m certantum fuerint ordinati, nullum ex his futurum penitus sacerdotem ; sed illum solum in sede apostolica permansurum, quem ex numero clericorum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis consensus elegerit. Unde idⁿ observandum est, ut omnes tranquillam mentem et

^C faciebant, nomine legationem mittit, quæ liberam successoris sui electionem postulans, rem petebat quæ totius ecclesie suæ omnino intererat.

^b In iisdem veteribus collectionibus, in quibus superior, ac præterea in Vaticano exemplari aservatur hæc epistola. Ex iis quæ Honorius in Bonifacii et Eulalii causa seu precibus, seu litteris ac relationibus ad se Roma missis rescripsit, tempus quo hæc scripta est, conjicere licet. Cum enim is imperator omnibus illis scriptis intra septem dies aut non multo serius rescripsisse reperitur ; eum etiam, quin hoc rescriptum daret, mensem Julium anni 420 elabi non svisse merito censeamus.

ⁱ Merlin. ut in mss. Isid., *urbis Romæ*.

^j In ms. Vatic., *suscipimus, omnipotenti Deo maximas gratias referentes quod*.

^k Codex Remig. coll. Hadr. ab antiqua manu secunda, *reverentibus* : quam correctionem secutus est qui Laudunensem ex eo descripsit. Eadem lectio et in mss. Isid. et apud Merl. obinet, quamvis vox sequens eam exclusisse debuisset.

^l In ms. Vatic. *deest ac petimus*.

^m Ita cum Gratiano et Merlino mss. nostri, nisi quod in uno Colb. *certatim*. At editi alii, *certantes*, omisso *forte*, quod antiquioris ms. Colb. auctoritate revocatur. Ad Honorii legem quod attinet, erat quidem illa ad ambitiosos deterrendos idonea ; sed eadem ad excludendos bonos abuti poterant pacis inimici. Sane si antea valuisset, Bonifacium ipsum ac Damasum inter pontifices suos Roma non recenseret. Sed quædam interdum exigit temporum iniquitas, quæ, hac sublata, prudenter remouentur.

ⁿ Corb. ms. coll. Hadr. *Unde sedulo servandum est. Unus Harl. secundis curis, Unde id volo servandum esse. Navar., Unde id observandum esse volo*. Sincerior est vulgata lectio, eique plerique mss. astipulantur.

pacificos animos ex serenitatis vestrae admonitione custodiant, nec aliquid seditiosis conspirationibus tentare conentur, cum certum sit, nulli partium a sua studia profutura.

EPISTOLA IX ^b.

Quæ ecclesiæ Constantinop. jura in Illyricum propagantur.

THEodosius aug. c PHILIPPO Pf. P. Illyrici.

Omni (Ex Cod. Theod. lib. xvi, tit. 2, leg. 45, et Cod. Justin. lib. 1, tit. 2, leg. 6) innovatione cessante, vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenuerunt, per omnes Illyrici provincias servari præcipimus; ut si quid dubietatis emergerit, id oporteat non absque scientia viri reverentissimi sacrosanctæ legis antistitis urbis Constantinopolitanae, quæ Romæ veteris ^d prærogativa ^B lætatur, conventui sacerdotali sanctoque judicio reservari. Dat. prid. id. Jul. (14 Jul. ann. 421) Eustathio et Agricola coss.

EPISTOLA X ^e.

SEU EXEMPLAR EPISTOLÆ PISSIMI IMPERATORIS HONORII AD THEODOSIUM AUGUSTUM.

Ut superiorem constitutionem abroget.

Omnibus (Ex Holstenii collect. Rom. pag. 81) quidem causis, in quibus nostrum postulatur auxilium, intercessionem apud aures tuæ Clementiæ negare non possumus: sed his majorem necessario curam studiumque debemus, quibus sanctæ sedis apostolicæ desideria continentur. Nam cum favore divino nostrum semper gubernetur Imperium, procul dubio illius ecclesiæ specialia nobis cultu veneranda ^C

^a In ms. Vatic. desideratur sua.

^b Hanc epistolam, ut quæ duabus subequentibus occasionem præbuerit, hic representare visum est operæ pretium. Eam Attici persuasione datam esse Baronius, ad annum 421, putat. Et alia quidem lex, pe videlicet in Hellesponto aliisque regionibus præter sententiam episcopi Constantinop. ulla fieret sacerdotis ordinatio, teste Socrate, lib. vii, c. 28, solius Attici personæ concessa, huic episcopum ab ambitione immunem non fuisse argumento est. Theodosius tamen, epist. 10, constitutionem hanc non tantum Attici, sed et supplicantium episcoporum per Illyricum precibus sibi subreptam fatetur.

^c Ad eundem Philippum alia legitur constitutio Cod. Th. lib. xvi, tit. vii, leg. 21.

^d Ea veteris Romæ prærogativa est, ut sit apostolica sedes. At civitas CP., ut Gelasius epist. 9, n. 6, laqueitur, nullum inter sedes nomen accepit. Immo neque ex Regis præsentia ullam ecclesiis prærogativam accedere idem papa, epist. 23, n. 10, asserit. Eam autem, qua Romanum pontificem gaudere Nicæna synodus, can. 6, observat, antistiti Constantinop. hic attribui obscurum non est. Quam novitatem a Theodosio admitti eo magis est mirum, quod in hoc ipso edicto omnem innovationem cessare se velle præloquitur.

^e In Romano concilio, quod Lucas Holstenius in lucem emisit, hæc epistola subnexumque Theodosii rescriptum post tres ultimas Bonifacii nostri epistolas recitata sunt. His duobus monumentis suis hic locus merito datur, utpote quæ Bonifacium petente ad apostolicæ sedis jus vindicandum conscripta sint. Etsi tempus, quo scripta sunt non notetur, illud tamen ex superiore constitutione conjectare licet. Ubi enim hæc promulgari cœpit; valde probabile

est, ex qua et Romanum principatum accepimus, et principium sacerdotium (supple accepit). Si quidem nihil aliud a pietate vestra postulaverit missa legatio, nisi quod catholice fidei disciplinæ et æquitati concurderet. Petiit enim ut hæc privilegia, quæ dudum a patribus ^f constituta usque ad tempora nostra servata sunt, inconvulsa perdurent. In qua parte respicit Serenitatis tuæ, nihil vetustis & decretis, si quæ canonum conscripta sunt regulis, penitus derogandum; nec tui jam sæculorum reverentiam novellis præjudiciis sauciendam, domine. Unde Majestas tua, recensitis vestrae pietatis assatibus, Christianitatis æmorum, quam pectoribus nostris misericordia cœlestis infundit, universis remotis quæ diversorum episcoporum ^h subreptionibus per Illyricum impetrari dicuntur; antiquum ordinem præcipiat ⁱ custodiri: ne sub principibus christianis Romana perdat Ecclesiæ quod aliis imperatoribus non amisit.

EPISTOLA XI.

SEU RESCRIPTUM THEODOSII AUGUSTI AD HONORIUM AUGUSTUM.

Se præcepisse ut remotis quæ sibi subrepta fuerant, illata servarentur Romani antistitis per Illyricum privilegia.

Dignum (Ex eodem libro, pag. 85) meretur judicium, quisquis perennis principis assatus ad nostram videtur deferre clementiam, domine sancte, pater auguste venerabilis, tum præcipue christianæ religionis intuitu, quæ venerandis sensibus Majestatis tuæ ita infusa est, ut per nostra corda latius porrecta servetur. Deus enim auctor ideo ⁱ præsules

est Bonifacium minime quiescisse, donec Honorii operam iniqua constitutio rescinderetur. Quocirca hæc tria scripta haud magno intervallo distrahenda sunt. Certe separanda non videntur, quæ re ac materia adeo sunt conjuncta.

^f Etiam sub gentilibus imperatoribus, ut in epistolæ hujus clausula invenitur. Unde arguere liceat Romani episcopi jus in Illyricum non a Damaso cœpisse.

^g Hæc opponit Honorius Theodosii dictis, quibus vetustatem et pristinos canones vindicare se jactabat.

^h Thessaliæ videlicet, qui vel Rufo invidabant concessam dignitatem, vel Attico occulte favebant.

ⁱ Bonifacius, epist. 7, ad Honorium scripserat: *Firmo et stabili jure custodiatur, quod per tot annorum seriem et sub illis etiam principibus obtinuit, quos nulla nostræ religionis cura constrinxit; ac forte similia in libello, quo ejusdem Imperatoris intercessionem imploravit, repetierat. Certe hujusmodi verba ipse Honorius hic videtur imitari.*

^j Vopiscus, in Probo, Aureliani aug. ad Probam nondum imperatorem scribentis hæc verba recitat de decimanis: *Illi enim sunt qui quadam felicitatis prærogativa prævales, nisi futuros principes habere non norunt.* Jul. Capitolinus, in M. Antonio philosopho: *Fuit in eo sacerdotio et præsul et vates.* Lampridius quoque, in Juliano, meminit prævalem regendæ republicæ ab illo imperatore facturum. Et Holstenius, qui et christianis principibus ab ecclesiasticis scriptoribus eandem prævalem appellationem tributam observat. Et ipsa Gelasius papa, epist. 12, Imperatorum constitutionem indicans, de ea sic loquitur: *Prævalem nostrorum auctoritas*

fecit christianorum principum posteros, ut omni A subreptione frustrata, id quod a majoribus nostris constitutum est reservetur. Et quamquam non solum in iis, quæ divina suffragia incorrupta servarunt, affatus Perennitatis tuæ a nobis observentur affectu celeri omnique veneratione suscepta, tum præcipue hæc res; quia sæculi totiusque regni nostri sospitatem illius inclytæ urbis nomen hactenus servat. Unde omni supplicantium episcoporum per Illyricum subreptione remota, statuimus observari quod prisca apostolica disciplina et canones veteres eloquuntur. Super qua re, secundum formam oraculi Perennitatis tuæ, ad viros illustres præfectos prætorii Illyrici nostri scripta a porreximus, ut cessantibus episcoporum subreptionibus, antiquum ordinem specialiter faciant custodiri: ne venerabilis ecclesia B sanctissima Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quæ perenne vobis sui nominis consecravit imperium.

emanavit. Et hi quidem *præsules* non immerito dicuntur, quia præsent reipublicæ, sicut episcopi vocantur præsules, quia præsent ecclesiæ.

^a Exciderunt scripta illa, tantumque in Theodosii ac Justiniani Codicibus exstat præceptum superius allatum, quod his rescisum fuit. Sed illorum veritatem vel id maxime firmat, quod Bonifacii successores pristinum jus in Illyrici provinciis sine ulla controversia retinuerunt.

^b Non tantum in collectionibus Dion., Hadr., Hispana Isidori Mercatoris, sed et in Codice canonum, quem Pasch. Quesnellus edidit, habetur. Colbertinum hujus Codicis exemplar hanc in Indice generali præ se fert falsam inscriptionem: *Bonifacii papæ ad Hilarium episcopum Narbonensem de Patroclo episcopo Lutubensi.* Verior ista foret: *de Patroclo Arelatensi, qui Lutubensem episcopum præter canones ordinavit.* Summam retinemus, quam Dionysius Exiguus ei præfixit. Privilegia Patroclo a Zosimo concessa Bonifacius hac epistola ita rescindit, ut nec illorum, nec decessoris sui, a quo concessa erant, mentionem faciat. In eo, quod metropolitanis jus a canonibus attributum restituat, a Coelestino, epist. 4, n. 6, laudatur.

^c In vulgatis secundum Isid. hic additur *salutem*, quæ vox abest ab antiquiorum collectionum exemplis.

^d Editi, *Difficilem*, etc. Colb. ms., *Difficile quorundam fidem querimoniam commodamus.* Reg., *Difficile quidem querimoniis credidimus.*

^e Merl., *Lucubensis.* Crab., *Luclenensis.*

^f Vestustior codex Colb. *suas petitiones cassante.* D Verior est aliorum librorum lectio, ex qua confirmatur usus, ne populis, *sua petitione cessante*, id est præter petitionem suam, episcopus ordinaretur, aut illi sic sibi ordinatum accipere inviti cogentur.

^g Sirm. et Lab. cum antiquiore ms. Colb., *in alia.* Alter Colb., *ex aliena*, minus apte. Quamvis enim istud quoque valent Canones, ne ex aliena provincia, nisi in propria desit dignus, episcopus queratur, de sacerdotibus tamen in aliena provincia non ordinandis tota nunc controversia est. Jam cum Pa-

¹ Cum Lutevenses in prima Narbonensi provincia clerici conquesti apud Bonifacium essent, Patroclum Arelatensem, mortuo episcopo suo, alterum sibi, cum in alia sint provincia, prætermissio metropolitana suo, id est, Hilario Narbonensi, ordinasse: de ea re scribit ad Hilarium pontifex, mandatque ut Lutevam profectus, metropolitani jure arbitrioque utatur;

EPISTOLA XII^b.

BONIFACII I, PAPÆ, AD HILARIUM NARBONENSEM EPISCOPUM.

Ut in unaquaque provincia nemo, contempto metropolitano, episcopus ordinetur.

BONIFACIUS, episcopus urbis Romæ, ¹ HILARIO episcopo Narbonensi ^c.

1. Difficile ^d quidem fidem querimoniis commodamus, quarum sacerdotes Domini pulsat intentio, maxime cum eos loquuntur quidpiam contra patrum statuta tentasse: sed frequenter has asserit, sicut nunc, multitudo causantium. Ecce enim, ut charitas tua recognoscit ex subditis, ^e Lutubensis ecclesiæ cleri ordo, vel plebis, preces suas et lacrymas ad nos, quantum datur intelligi, magno cum dolore miserunt, dicentes, coepiscopum (*Hæc citat Coelestinus epist. 4, n. 7*) nostrum Patroclum, ^f sua petitione cessante, in locum decedentis episcopi, nescio quem in ^g aliena provincia prætermissio metropolitano

troclo, quod in aliena provincia sacerdotes ordinasset, ut in epistola 6 Zosimi, n. 1, habetur, expostulat Hilarius Narbonensis, *asserens in aliena provincia ab alio non debere fieri sacerdotes.* Cumque subinde unus e Patrocli successoribus Hilarius idem sibi privilegium arrogasset, hunc Leo, epist. 11, n. 7, corripuit his verbis: *Quid sibi Hilarius querit in aliena provincia, et id quod nullus decessorum ipsius ante Patroclum habuit, quid usurpat?* In toto hoc negotio quædam fuit apostolicæ sedis judiciorum species seu forma diversa. Primo enim Narbonensis antistes episcoporum in provincia Narbonensi I ordinandorum potestatem consecutus erat, ut e Zosimi epistola 6, n. 1, discimus. Tum is papa mox dicta epistola 6, hoc illi jus sustulit, ac transtulit in episcopum Arelatensem. Exinde Bonifacius abrogato Patrocli privilegio, Hilario Narbonensi episcopo ablatum jus restituit; quod et sequentes pontifices, ac nominatim Leo, epist. 11, n. 7, confirmarunt. In hac tamen diversitate omnes in unam conspirasseprehenduntur sententiam: quatenus sedulæ canum observationi inhærendum esse una voce clamaverunt. *Apud nos*, inquit Zosimus, epist. 5, *inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cui decreta patrum sanxere reverentiam.* In eo quoque et nunc Bonifacius, et postea Coelestinus ac Leo cum illo concordarunt. Nam et ipsi sese canonum vindices summo consensu profitentur. Et vero Zosimus privilegium controversum Patroclo non adjudicavit, nisi postquam is decessores suos illo semper gavisos esse iis probavit argumentis, quæ Hilarius Narbonensis confutare tum non valuerat. At si præsul idem postea, resumtis spiritibus, neminem ante Patroclum illud sibi arrogasse fidem fecit, minime mirum est eum impetrasse, ut id privilegii, sublata causa propter quam indultum fuerat, revocaretur atque abrogaretur. Zosimi ea de re judicium etiamnum defendit Pasch. Quesnellus Dissert. 5, in Leonem. Ab adversa autem parte stant Baronius, ad ann. 418 et 422, Petrus Marca, lib. de Primatu, § 71; ejusque continuator Steph. Baluzius, lib. v de Concord. sacerdot. et imp., c. 30; necnon Tillemontius, tom. x, pag. 681 et seqq.

tur; et peractis omnibus, sedi apostolicæ renuntiet quid statuerit. Itaque rescindit quod Zosimus nuper decreverat, primæque Narbonensis ordinationem non ad Arelatensem, sed ad Narbonensem episcopum, velut metropolitanum, pertinere declarat.

contra patrum regulas ordinasse. Quod nequaquam A possumus ferre patienter : quia convenit nos paternarum sanctionum diligentes esse custodes. Nulli etenim videtur incognita synodi constitutio Nicæna, quæ ita præcipit, ut eadem ^a proprie verba ponamus. Per unamquamque provinciam jus metropolitanos singulos habere debere, nec cuiquam duas ^b esse subjectas. Quod illi, quia aliter, credendum non est, servandum sancto Spiritu suggerente sibi met censerunt.

2. Unde, frater charissime, si ita res sunt, et ecclesiam supradictam provinciæ tuæ limes ^c includit, nostra auctoritate commonitus, quod quidem facere sponte ^d deberes, desideriis quodcunque, et voluntate respecta, ad eundem locum in quo ordinatio talis celebrata dicitur, metropolitani jure munitus, et præceptionibus nostris fretus, accede : intelligens arbitrio tuo secundum regulas patrum quæcumque faciendæ sunt a nobis esse concessa ; ita ut peractis omnibus, apostolicæ sedi quidquid statueris te referente clarescat, cui totius provinciæ ^e ordina-

^a Apud Baron. ut in uno ms. Harl., *propria*. Quesnellus, dissert. 12, c. 7, pro *proprie* restituendum putat *prope*. Sed neque ipse in Nicænis canonibus aut verba quæ a Bonifacio laudantur, aut *prope eadem* invenit. Immo neque unde excerpta sint, inter eruditos convenit. Alii quippe e canonibus, qui excederint, descripta esse arbitrantur. Alii multo plures Nicænum canonem 6 hic indicari existimant. Adversus quos mox memoratus vir clarissimus, ibid., cap. 6 : *Nec ego, inquit, hunc notari puto : de majoribus enim dioceseon primutibus magis agit, quam de metropolitanis provinciarum episcopis. At de his, inquit, ordinariis metropolitanis provinciarum episcopis sermo est in canone 4, qui est de ordinatione episcoporum*. Verum neque iste canon 4 etiam ex collectione quam *canonum ecclesie Rom. Codicem* inscripsit, verba *prope eadem*, atque ea quæ Bonifacius hic laudat, exhibet. Ita nempe illic enuntiatur : *Episcopum oportet maxima quidem ab omnibus qui sunt in provincia ordinari.... Potestas sane vel confirmatio pertinebit per singulas provincias ad metropolitanum*. Ad nos quod attinet, licet hunc canonem 4 a Bonifacio laudatum non negemus, nihil tamen vetare arbitramur quominus idem papa respexerit simul et ad eam canonis 6 partem, quæ in pervetusto codice Fossat. nunc Colb. sub hoc titulo, *De infirmata ordinatione, quæ sine consensu metropolitani fit*, ita exprimitur : *Per omnia autem manifestum est hoc, quod si quis præter voluntatem metropolitani episcopi fuerit ordinatus, hunc statuit hæc sancta synodus non debere esse episcopum*. In illo etiam Codice, quem Quesnellus edidit, eadem est canonis 6 in duos distinctio, atque iisdem verbis postrema ejus pars effertur. Certe viro doctore ægre concesserimus, hac postrema parte unam sedum, quas subinde patriarchales vocarunt, non cæterarum metropoleon præscribi potestatem. De intelligentia autem verbi *proprie* hæc nostra conjectura est, Zosimum non propria Nicæni concilli verba hic referre voluisse, sed verba, quæ forte in Lutebentium libello et Nicænis canonibus summam expressa erant, repetiisse, ac velut sibi propria declarasse. Qua ratione Zosimus, ut in epistola 21 Cælestini, n. 11, visuri sumus, Carthaginensis synodi decreta adoptavit his verbis : *Illud etiam quod intra Carthaginensis synodi decreta constitutum est, quasi propriam apostolicæ sedis amplectimur*.

^b In edit. Rom. aliisque antiquioribus, ut in mss. coll. Hisp. et Isid. hic additur *posse*. Quod verbum rectius abest ab exemplaribus Dion. et Hadr. ejus-

tionem liquet esse mandatum. Nemo ergo eorum terminos audax temerator excedat, nec aliquis in illorum contumeliam partibus suis, quæ sibi ^f non videntur concessa, defendat. Cesset hujusmodi pressa nostra auctoritate præsumptio eorum, qui ultra licitum suæ limitem dignitatis extendunt. Quod idcirco dicimus, ut advertat charitas tua, adeo nos canonum ^g præcepta servare, ut ita constitutio quoque nostra definiat, quatenus metropolitani sui unaquæque provincia in omnibus rebus ordinationem semper expectet. Data ^h v idus Febr. (*Feb. 9 ann. 422*) dominis nostris Honorio xiii et Theodosio x augg. cons.

EPISTOLA XIII ⁱ.

Rufum de concessa sibi vicarii B. Petri dignitate ac munere Bonifacius admonet, communicatque cum eo, et quid circa varia, quæ illis in partibus agitantur negotia, ad Thessalos scripserit, et qui ipsi agendum restet.

Dilectissimo fratri RUFO BONIFACIUS.

1. Retro majoribus tuis super provinciis apostoli-

que loco subauditur *debere*. Nam Alexandrino, Antiocheno, Thessalonicensi aliisque nonnullis antistitibus plures provinciæ tunc erant subjectæ, et ex sententia Innocentii (qui epist. 24, n. 2, rescribit, divisim imperiali judicio provinciis metropoles in ecclesia nequaquam dividendas, nec numerum augendum esse metropolitanorum) liquet fieri potuisse, ut uni metropolitanis ecclesiastico duæ provinciæ civiles subicerentur. Longe minus placet illud vetusti ms. Colb., esse *posse sedes subjectas*. Non enim de sedibus, sed de provinciis hic sermo est.

^c Unus e mss. Colb., *inclusit*. Mox Merlin. ut in mss. Isid.: *communias*; editi vero alii cum exemplis coll. Hadr. *communius* vel *communius*: ubi cum Dion. aliisque potioribus mss. restituimus *communius*.

^d Unus codex Harlæus, secundis curis, *debueras*, favente Regio mersin Dionysii collectionem continente, in quo exstat *deberes*.

^e Crab. hic addidit *suæ*, ac deinceps retentum est hoc vocabulum, quod a Dion. Hadr. atque aliis potioribus mss. abest. Certe *tuæ*, non *suæ*, addendum fuisset.

^f In edit. Rom. ut in ms. Pith. hic adjicitur *ab his*: quorum loco subaudiendum *secundum regulas patrum*. Eadem vox *patrum*, supra, cum in his eorum terminos, tum in istis in illorum contumeliam, pariter subauditur.

^g Vetus codex Colb. ac Pith., *canonum cautius præcepta servare*. Tum nonnulli, sed non potiores, ut *ista*. Deinde Pith., *censio*, loco vocis *constitutio*. Nicæna synodi canonem 4, quo eorum, quæ in unaquaque provincia fiunt, confirmationem a metropolitano fieri præcipitur, Bonifacius hic non obscure commendat ac firmat.

^h In vetere ms. Colb., *vi idus Febr.* Deinde hæc verba *dominis nostris*, quæ in ms. Pith. desiderantur, in cæteris exprimentur his notis *DD. NN.*

ⁱ Et hæc epistola, quæ et commonitorium merito vocetur, cum duabus subsequentibus in concilio Romano, quod Lucæ Holstenii opera in lucem prodit, recitata est. Tria illa scripta idem Severus apostolicæ sedis notarius simul in Illyricum detulit. Unde cum Nicolaus I epistolam, quæ media est, sæpius laudat, etiam aliis duabus adjicit auctoritatem. Præterea iis, quæ de Perigene in illis litteris habentur, consentaneum est Socratis lib. vii, c. 36, de hoc præsele testimonium.

cæ sedis injunctum diligenter a tua charitate debet impleri. Causæ etenim ecclesiarum per eas provincias positarum pervigili sunt circumspeditione curandæ. Ita quippe vice sua beatus apostolus Petrus ecclesie Thessalonicæ cuncta commisit, ut intelligat se sollicitudinem manere multorum : quam minorem facere nova *, que vires habere non possunt, tentamenta non debent. Non est enim eorum cedendum studiis, quos novitas rerum, et indebitæ desiderium dignitatis accendit ; sed elaborandum est, et Deo nostro favorem præstante certandum, ut quisquis contra licitum nititur, sibi par omnia recognoscat occursum. Quapropter, frater charissime, fretus jam dudum a te auctoritate suscepta, contra inimicas turmas idoneus Dei nostri miles armare. Nihil hic timendis dubii, nihil incerti formidabis eventus. Habes beatum apostolum Petrum, qui ante te pro sua possit vi repugnare. Nolo perturbatione maris conciti terrearis. Fidem quippe, quam in arcano tui pectoris portas, omnibus rebus certum est esse majorem. In nullo te turbo, in nullo penitus procella vexabit. Non patitur ille sedis suæ perire privilegium te laborante piscator. Omnis tumor fluctuum, omnis procella cessabit, eo favente nisibus tuis, cui soli mare pervium fuit. Aderit nimirum, et violatores canonum atque ecclesiastici juris inimicos Deo auctore compescet, qui talium mentium semper vota frustratur.

2. In cæteros etiam contumaces jus concessæ potestatis exerce. Nullum etenim locum vides a nobis otiosum relictum. Ad Thessalos comminationis et

* Novorum illorum tentamentorum nomine intelligit Holstenius rescriptum Theodosii in favorem ædis Constantiæ contra jus Rom. sedis in ecclesiis Illyrici anno antecedente extortum : eique favere videntur subnexa : *Non est enim eorum cedendum studiis, quas novitas rerum et indebitæ desiderium dignitatis accendit.* Nam illud *indebitæ desiderium dignitatis* ad unum Atticum alinet. Sed eorum nomine, quos novitas rerum accendit, intelligere licet Thessalos, qui Attico assentari studentis nova quedam tentarint, ab qua sedis apostolicæ offensam et a Bonifacio comminationis et correctionis plenas litteras meruerunt. Neque vero, si integrum ac nondum rescissum tum mansisset Theodosii præceptum, quo apostolicæ sedis jus in Illyricum ad regie urbis antistitem transferrebat, Bonifacius, n. 2, tam fidenter Rulo fuisset dicturus : *In cæteros etiam contumaces jus concessæ potestatis exerce.*

† In Ephesina concilio, initio act. 1, inter cæteros episcopus notatur Perrebius episcopus Farmuli seu Farmaci, in uno codice Firmaci, in aliis Farmalii, ubi legendum Pharsalii, quæ urbs est Thessaliæ. In processu ejusdem actionis sententiam dicit apud Labb., tom. III, pag. 489, B. Perrebius Thessalicorum saltuum, Græcè τῶν Θεσσαλικῶν σαλῶν [προῶλων], episcopus : et apud eundem, pag. 557, A. subscribit Perrebius Thessalicorum saltuum episcopus. Quæ lectio et apud Marium Mercatoreum, edit. Baluz. pag. 912, et in nova collectione Concil. quam idem Baluzius corrigiavit, pag. 651, obtinet. In ejusdem collectionis pagina 610, Perrebius Græcè τῶν Θεσσαλῶν σαλῶν, et Latine Thessalicorum saltuum episcopus subscribit. Denique in eadem collectione, pag. 6148, inter Chalcedonensis concilii subscriptiones existat Perrebius episcopus Thessalicorum Sardorum.

A correctionis plenas litteras misimus. Ad synodum, quæ dicitur illicite (Corinthi) congreganda de causa fratris nostri et coepiscopi Perigenis, cujus scripsimus (Vide Zosimi epistolam 15, n. 1) statum nulla posse penitus ratione turbari, talia scripta direximus, quibus universi fratres intelligant, primo convenire se citra tuam conscientiam minime debuisse ; deinde, de nostro non esse judicio retractandum. Numquam enim licuit de eo rursus, quod semel statutum est ab apostolica sede, tractari. In qua pagina nostra, ut soudecut, honorem debitum tui seravimus Sanctitati, sicut ejus charitas tua lectione cognosceret.

5. Perrevis autem coepiscopi nostri negotium, cujus nobis libellus ab eodem destinatus fecit indicium, cui concordatos sui molesti nisus esse dicuntur, ita ut eum ecclesia sua crederent esse pellendum, diligenter audire tuam volumus b charitatem, conventis supradictis coepiscopis nostris, quorum se vim sustinere deplorat. Tunc demum, ut intelligant, si quid a se factum est contra consuetudinem, prius esse cassandum, omnibus vestigatis ad nos tua charitas referre maturet ; quatenus c prolatum a tua fraternitate iudicium sententia nostra valeat roborari.

4. Sane in epistola Thessalis fratribus destinata id a nobis scriptum volumus recognosceas, Pausianum, Cyriacum atque Calliopum d a nostra communione penitus submovendos : ita ut remedium solum interventionis tuæ gratiam se habere cognoscant. Maximum autem, quem male tua charitas retulit ordi-

Quem in locum Rusticus Vigilii papa diaconus observavit, in Acmonæensi codice Saltuum, loco Sardorum, præferri. In hac porro lectionum varietate, quæ anteposenda sit, ex hac et sequenti epistola dijudicatur. Cum enim in illis de Thessalis et ad Thessalos sermo sit : consequens est ut is Perrevis seu Perichius Thessalicorum, non Thessalonicensium saltuum episcopus extiterit, atque una eademque Thessaliæ urbs duplici, Pharsalii scilicet ac Thessalicorum saltuum, nomine dicta fuerit. Illud præterea ex citatis locis conficitur, Perrevium ecclesia sua minime fuisse pulsum, siquidem et cum Ephesina et cum Chalcedonensibus patribus ut episcopus concessit, eoque nomine concilio utrique subscripsit.

c Apud Holsten., probatum. Quod prolatum restituerimus ; nemini non probandum putamus.

d De his tribus episcopis Holstenius dictum intelligit illud epistolæ sequentis, n. 2 : *Audis episcoporum quoddam, apostolico jure contempto, etc.* Præterea ab eisdem episcopis Maximum sive vicarij apostolici consensu ordinatum opinatur. Cui opinioni favet tertius numerus ad episcopi ejusque ordinationem requisitus. Si autem Maximum ordinasset, non tantum hic, sed et illi a sacerdotati honore submovendi erant. Certe de hujusmodi ordinationibus illud a Zosimo, epist. 7, n. 2, legitur constitutum : *Scias qui ordinaverit, et se gradus sui subire jacturam, nec in illum, quem ordinavit, sollicitus esse quæ contulit.* Vide notam a in ejusdem papæ epistolam 9, n. 1. Bonifacius autem, in epistola seq., n. 2, eos a sua communione separari significat, quia ipsi se ab apostolica sedis communione separare nituntur. Apud Baluzium, non, coll. Concil. pag. 604 et 866 : *Pensianus episcopus Hæmæ Thessaliæ, qui Nestorij partibus addictus erat, inter subscriptiones legitur.*

natum, in totum sacerdotii censemus honore pri-
vandum.

5. Tuæ charitatis est Severum apostolicæ sedis notarium, animis acceptissimum nostris, de nostro proprio latere ^a destinatum, peractis omnibus, tota celeritate dimittere; ut gestarum ordinem rerum, eodem festinus revertente, noscamus. Data v idus Martias (Martii 3 ann. 422), Honorio xiii et Theodosio x Augustis consulibus.

EPISTOLA XIV ^b.

Concessa Ruso potestas, quam nonnulli contemnebant, asserta primum apostolicæ sedis auctoritate, confirmatur.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Thes-
salianam constitutis BONIFACIUS.

1. Institutio universalis nascentis Ecclesiæ de beati Petri sumpsit honore principium, in quo regi-
men ejus et summa consistit. Ex ejus enim ecclesiastica disciplina per omnes Ecclesias, religionis jam crescente cultura, fonte manavit. Nicænæ synodi non aliud præcepta testantur: adeo ut (Citat Nicolans I epist. al. 42) non aliquid super eum ausa sit ^c constituere, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri: omnia denique huic noverat Domini sermone concessa. Hanc ergo Ecclesiis toto orbe diffusis velut caput suorum certum est esse membrorum: a qua se quisquis abscedit, sit christianæ religionis extorris, cum in eadem non cœperit esse compage.

2. Audio episcoporum quosdam, apostolico jure contempto, novum ^d quiddam contra Christi proprie præcepta tentare, cum se ab apostolicæ sedis
C communionem, et, ut dicam verius, potestate separare nituntur, eorum ^e petentes auxilium, quos ecclesia-

^a Hoc est, unum ex iis qui lateri nostro adhærere solent, adeoque nobis noti, familiares, probati atque chari sunt. De vocis hujus antiquitate et usu plura in Leonis epistolam 51 dicturi sumus.

^b Totum epistolæ hujus exordium, ut ab Holstenio est observatum, Hadrianus I, epist. 97, Codicis Carol. edit Grets., pag. 322, transcripsit. Prima ejus verba Nicolaus I, epist. al. 70, n. 8, et alibi, laudat. Ipse Bonifacius nonnulla in eo ad imitationem exordii epistolæ 25 Innocentii ad Decentium expressit.

^c Scil. can. 6, ubi in veteribus codicibus legitur, *Ecclesia Romana semper habuit (non, ut Quesn. prætulit, habeat) primatum*. Quo respiciens Nicolaus I, epist. 8, ait: *Si instituta Nicænæ synodi diligenter inspiciantur, inveniatur profecto, quia Romanæ Ecclesiæ nullum eadem synodus contulit incrementum: sed potius ex ejus forma, quod Alexandrinæ Ecclesiæ tribueret particulariter, sumpsit exemplum*. Eodem pertinet et quod Gelasius epist. 33, n. 4, scripsit: *Romana Ecclesia nullis synodicis constitutis cæteris Ecclesiis prælata est: sed evangelica voce Domini et Salvatoris nostri primatum obtinuit. Ista igitur privilegia, inquit Nicolaus I, aliquanto ante mox citata verba, huic Ecclesiæ Christi a Christo donata, a synodis non donata, sed jam solummodo celebrata et venerata*.

^d Ii nunc dicuntur novum quiddam contra Christi præcepta tentare, quorum nova tentamenta in superiore epistola, n. 4, arguuntur. Ex quo colligitur, tentamenta illa nova non solius Attici, sed maxime nonnullorum Thessaliæ episcoporum fuisse; atque hanc ulpam non tantum in illegitima Maximi ordinatione,

sticarum sanctio regularum majoris esse non dedit potestatis. Leguntur etenim præcepta majorum; et quibus in Ecclesias juris aliquid dederint invenimus. Jam temerator est ecclesiasticæ disciplinæ, quisquis in ejus leges, cum sibi nihil debeat, irrepit, ea sibi vindicando, quæ sibi a patribus negata videantur.

3. Accipite ergo admonitionem et correptionem nostram, ex quibus unam ^f pontificibus, alteram dissidentibus exhibemus. Nam ideo ait Apostolus: *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate et in spiritu mansuetudinis (I Cor. iv, 21)?* Scitis enim beato Petro utrumque possibile, id est in mansuetudine mites, in virga superbos arguere.

4. Ergo servate honorem debitum capiti: quia nolimus ut intra se membra decertent, ita ut tendatur eorum ad nos usque certamen; dum fratrem et coepiscopum nostrum Rufum dignum ducitis contemptu: cui nihil novum auctoritas nostra concedit, sequens priorum ^g gratiam, qua huic cura ecclesiarum sæpe videtur injuncta. Quod factum ita intemperatum servari volumus in futurum, sicut a patribus hujus dispositionis forma servata est. Non decet fratres alterius dignitate morderi. Certe si in quoquam ejus supra debitum fuit visa correptio, quoniam ideo tenet sedes apostolica principatum, ut querelas omnium ^h licentes acceptet; interpellari nos super hoc missa legatione convenerat, quos curam omnium rerum manere videatis. Cesset novella præsumptio. Nemo audeat sperare quod non licet. Nullus ea quæ sunt a patribus gesta, et per tantum temporum custodita, temerare contendat. Ordinationi nostræ pareat quisquis se episcopum recognoscit. Episcopos per Illyricum citra conscientiam coepiscopi nostri Rufi

sed et in violatione juris apostolicæ sedis, quod Christi præceptis sit sultum, sitam esse.

^e Attici scilicet, de cuius sede Gelasius papa, epist. 18, n. 10, hæc edisserit: *Si certe de dignitate agitur civitatum, secundæ sedis et tertiæ major est dignitas sacerdotum, quam ejus civitatis, quæ non solum inter sedes minime numeratur, sed nec, ut habet Leo epist. 195, n. 3, quisquam apostolicam facere potest sedem; immo ut prosequitur Gelasius, nec inter metropolitano- rum jura censetur*. Non immerito igitur Bonifacius nunc ei datum esse negat, *ut majoris esset potestatis*.

^f Forte participibus, hoc est in nostra communione permanentibus, quibus opponuntur dissidentes, hoc est ab ipsius Bonifacii communione seu potestate separare se nitentes.

^g Saltem Damasi, Siricii et Innocentii, ut etiam Nicolaus I, epist. 2, ad Michaelum, meminit. Ex quo perspicuum est, nonnullos Thessalonicensi episcopo concessam potestatem velut quid novum objecisse, indeque Theodosio datam esse occasionem, ut illam ad regiam urbis episcopum transferret.

^h Loco verbi *licentes* quod Holsten. ex archetypi fide retinuerat, substituit Lab. *licenter*. Non displiceret *gliscentes*. Sic tamen *licentes* accipere est, quasi quæ liceant ceu quæ licita sint. Observavit Holstenius, subinde Atticum Nicopolitanum episcopum, cum Anastasius Thessalonicensis potestate sua erga ipsum abusus esset, querelas suas ad Leonem papam, ut in ejus epistola 14 visuri sumus, detulisse, eumque æquum illarum judicem expertum esse.

nullus ordinare ^a præsumat, etc. Data v idus Martias, Honorio xiii et Theodosio x Augustis consulis.

EPISTOLA XV.

Significat Bonifacium negotium Perigenis, quem Corinthiis non inconsulto episcopum dederat, Illyrici episcopis discutere ac recognoscere non licere; ac si qui id aggrediantur, in sua eos communione non permanuros. Rufi in easdem provincias potestatem identidem, disertius autem in fine, explicat.

Dilectissimis fratribus Rufo et cæteris episcopis per Macedoniam, Achaiam, Thessaliam, Epirum veterem, Epirum novam, Prævalin et Daciam constitutis, BONIFACIUS.

1. Manet beatum apostolum Petrum per sententiam dominicam universalis Ecclesiæ ab hoc sollicitudo suscepta; quippe quam, Evangelio teste (*Math. xvi, 18*), in se noverit esse fundatam: nec umquam ejus honor vacuus potest esse curarum; cum certum sit summam rerum ex ejus deliberatione pendere. Quæ res animum meum usque ad Orientis ^b loca quæ per ipsam sollicitudinem quodam modo videmus, extendunt. Indesinenter enim ab unoquoque illinc veniente percontor de pace fratrum, id est, de quiete pontificum, quæ solet, quoties diabolus huic invidet, alicujus præsumptione turbari. Cum igitur ad nos ordine suo cuncta servari fama nunc usque detulerit, vehementer mirati sumus ejus rei stupentes, ut poscebat ratio relatorum, quam ^c in injuriam patrum intentio novella tentavit.

2. Certo enim cognovimus indice, apud Corin-

^a Hinc Bonifacius transisse videtur ad improbandam ac damnandam Maximi ordinationem, et ad ea quæ in superiori epistola n. 4 constituuntur, aliave decernenda. Unde non pauca hic prætermisita conjicias.

^b Nominatimque in Illyrici provincias, quæ cum quondam ad Occidentis Imperium pertinuissent, inde, anno 379, a Gratiano in Theodosii gratiam distractæ, atque Orientis Imperio adjunctæ sunt.

^c Præpositionem in, quam, ut sæpe fit, propter similem ejusdem soni syllabam subsequentem excidisse persuasum nobis est, supplendam duximus.

^d Puta Perigenem. Unde vero tanta in illo repudiando pertinacia? Bonifacius quidem quid ipsi objiceretur silet. Minime tamen obscurum est, regis urbis episcopo ac cæteris ei addictis Perigenis rejiciendi non aliam fuisse causam, nisi quod olim Patrensiū nominatus fuerat episcopus. Ea enim Orientalium nonnullorum animis insita erat opinio, quam et Antiocheni concilii canonibus 16 et 17 fultam putabant, cum scilicet, qui Ecclesiæ alicujus episcopus designatus, etiamsi ab ea nequaquam susceptus, fuisset, alteri præfeci deinceps non posse. Hac de causa Proclus, ne regis urbi præficeretur, teste Socrate lib. vii, c. 35, aliquandiu prohibitus fuit. Eo quoque obtentu Bassianus, quod Evazorum denominatus fuisset episcopus, quamvis hujus Ecclesiæ regimen nunquam suscepisset, ab Ephesino dejectus est episcopo, uti legere est in concilio Chalcedonensi act. 11, præsertim pag. 692. Displicuit pariter nonnullis, quod Gregorius, qui ordinatus a Basilio Sasimorum episcopus, hanc Ecclesiam obtinere nequiverat, in Constantinopolitana sede collocatus fuisset. Nec defuerunt inter Occidentales, qui eum in hanc sedem contra regulas elatum quererentur. Id vero cense-

thum, quod exagitati dicimus, synodum congregandam super ejus discutiendo statu, quem Corinthiis apostolica sedes, examinatis omnibus atque discussis, constituit sacerdotem; secuta Dei voluntatem, quæ hunc ipsum ^d, quantum docetur dilationibus temporum, ejus ovilis, in quo creverat et cui creverat, voluit esse pastorem. Cujus ordinationis si vestra esset charitas ignara, libenter ab origine sua quæ sunt in præterito de eo gesta ^e relexerem; ut his, quorum aspectus negotii ejus non per ignorantiam, sed per studium involvit obscurum, manifestatione claret, sententiam de eo specialiter fuisse divinam, qua, ut diximus, Ecclesiæ Corinthiorum velut alumnum suum judicium cæleste servavit. Quam rem omnium civium et clericorum a nobis oppido postulavit assensus. Nec tamen id abrupte præcepta nostra constituit: sed, ut ecclesiastica disciplina poscebat, diligentius fratrem et coepiscopum nostrum Rufum negotii jussimus interiora rimari, et petitionis summam sua de proximo moderatione pensare; ut nihil immalurum ab hac sede fieri videretur, quæ aliorum præsumptiones sæpe compressit. Ad nos post aliquanti temporis spatium super hoc prædicti episcopi nostri (Rufi), quæ præmissis desideriis convenirent, scripta venerunt: quorum evidentissimam rationem secuti, dedimus hunc Ecclesiæ illius esse pontificem, in qua per singulos honorum gradus præteritam quoque transegisset ætatem.

3. Quam ad rem faciendam memorato episcopo mea directa secunda protinus, quæ presbyterio universo complacuit, ^f auctoritate mandavi, retro ma-

bant, non quia prius Sasimis fuerat ordinatus, sed quia subinde Nazianzi revera episcopum institutum fuisse arbitrabantur. Ad Bonifacium quod attinet, nihil contra regulas, quæ translationes episcoporum vetant, facturum se arbitratus est, si Perigenem a Patrensiū minime admissum, Corinthiis eum episcopum cooptantibus concederet. Hoc Bonifacii judicium approbans Cælestinus, postea Perigeni ut Corinthiorum episcopo litteras misit. Unde et ii, qui Proclum regis urbis postulabant episcopum, adversus eos qui canonibus istud contrarium esse contendebant, Cælestinum postulationi suæ suffragari comprobaverunt, uti colligitur ex Socrate, lib. vii, cap. 40, quamvis ille hoc factum ex præjudicata mente valde adulteratum referat.

^e Ejus scilicet synodi, quæ Perigenem Patrensiū episcopum ordinarat, in cujus epistola præclarum extabat de ipso testimonium, iterato jam relato. Mox quorum aspectus perinde est atque quorum mentes, in accusandi casu pluralis numeri, ac subinde obscurum id quod obscuritas.

^f In vulgatis, ut in archetypo, auctoritatem: lapsu librariis familiari, quod litteram, qua inchoatur vox sequens, geminare et antecedenti adicere solent. Superiora hæc, mea directa secunda, necessario auctoritate postulant. Hic quippe auctoritas, ut sæpius in Romanorum pontificum scriptis, epistolam sonat. Hinc cum Zozinus de Perigene infra, n. 8, dicit, Postquam episcopus nostris est auctoritatibus constitutus, ibi nostris auctoritatibus, non aliud sibi velle intelligitur, quam hic mea directa secunda auctoritate. Præmitti, quæ universo presbyterio complacuit. Unde magis ac magis apparet, Romanos pontifices nihil illis temporibus præter conscientiam cleri sui in hujusmodi negotiis egisse. Rursum verò initio num. 9, ubi legi-

juris occutus, qui Ecclesiam Thessalonicensem sibi A semper familiarem et in collegii charitate famulantem, dignam, sicut fides asserit scriptorum, hoc honore duxerunt. Quem fratri Refo apostolicæ etiam in posterum gratia sedis indulget; sequax Domini, qui exaltat humiliter, et humiliat semper elatos; dem fisis gratiam tribuit, his resistit (1 Pet. v, 6).

4. Quantum est ergo humilitatis munus, quod gratiæ divinæ lance pensatur? Et quanta est poena superbiæ, cui proprie totius mundi Dominus et rector obsisti? Melius autem Fraternitati vestræ intelligendum relinquo, quis humilitatis, et quis superbiæ sit magister. Sed absit hoc a Domini sacerdotibus, ut in hunc aliquis eorum cadat reatum, ut, nova quidpiam usurpatione tentando, inimica sibi faciat seita majorum: nemulum se illum specialiter B habere cognoscens, apud quem Christus noster sacerdotii summam locavit. In ejus contumeliam quisquis insurgit, habitator cælestium non poterit esse regnorum. Tibi, inquit, *dabo claves regni cælorum* (Matth. xvi, 19), in quæ nullus sine gratia janitoris intrabit. Tu es, inquit, Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Ibid., 18). Quicumque igitur cupit etiam ante Deum nostrum sacerdotii dignitate coneri; quoniam ad Deum Petro suscipiente pervenitur, in quo Ecclesiam, sicut supra memoravimus, universalem certum est esse fundatam, debet esse mitis et humilis corde: ne incipiat discipulus contumax illius, ejus superbiæ imitatus est, poenam subire doctoris.

5. Congregatur ergo, ut redeamus ad causam hu- C jus injuriæ, synodus^a cujus dilectio consultum semper superhabens concilii recognoscat arcanum: et fiet, quod quidem fieri per regulas omnino non poterit, fratris et coepiscopi nostri Perigenis honor dubius et incertus, quem in sede Ecclesiæ supra-

mus, Auctoritas nostra commotione solita vacare non debet, nemine auctoritatis epistolam intelligendam esse nemini non obvium est.

^a Locus mendosus rescirri sic posset: quæ de electo consultum superni insuper habens consilii recognoscat arcanum. Expostulat quippe de episcopis, quod de Perigenis causa recognoscere vellent iudicium apostolicæ sedis, quæ consulto ea de re cælestis consilii arcano secuta Dei voluntatem erat, ut supra, n. 2, dicitur.

^b Nicænorum videlicet, quorum sexto distinguitur ordo sedium, maxime secundum lectionem quæ in veteri codice olim Fossatensi, nunc Colbertino, et aliis nonnullis obtinet in hunc modum: *Ecclesia Romana semper habuit primatum. Teneat autem Ægyptus Libyæ et Pentapoti (apud Quesn. Pentapolis) primatum, ita ut episcopus Alexandria harum omnium habeat potestatem; quoniam et Romano episcopo hæc est consuetudo. Similiter autem et qui in Antiochia constitutus est, itaque et in cæteris provinciis privilegia salva sint Ecclesiarum.* Ad eundem canonem respicit Leo epist. 95, n. 3, ubi Anatolii, qui secundum in Ecclesia locum affectabat, ambitioni intercedit hac ratione: *Ad meum tendit reatum, si paternarum regulæ sanctionum, quæ in synodo Nicæna ad totius Ecclesiæ regimen spiritu Dei instructe sunt condita, me, quod absit, conviçente violentur. Quod autem Bonifacius, non alios hic indicet canones a Nicænis, rursus confir-*

dictæ nostra sententia collocavit. Quis ergo hunc rudis et peregre fortasse nunc demum rediens accusator Incessit? Quis certe antistitum, ut fratrum conveniret turba, præcepit, lectis epistolis nostris? Quoniam locus exigit, si placet recensere canonum^b sanctiones, reperietis quæ sit post Ecclesiam Romanam secunda sedes, quæve sit tertia. A quibus ideo ita rerum videtur ordo^c distinctus, ut se Ecclesiarum pontifices cæterarum, sub uno tamen eodemque sacerdotio, habere cognoscant quibus charitate servata propter ecclesiasticam disciplinam debeant esse subjecti. Et quidem hæc sententiæ canonum a vetustate duravit (Nicolaus I, epist. 8, Mich. imp.), ut nunc usque, Christo nostro favente, perdurat. Nemo umquam apostolico culmini, de cujus iudicio non licet retractari, manus obvias audacter intulit: nemo in hoc rebellis existit, nisi qui de se voluit iudicari. Servant Ecclesiæ magnæ prædictæ per canones dignitates, Alexandria et Antiochena, habentes ecclesiastici juris notitiam. Servant, inquam, statuta majorum, in omnibus deferentes, et ejus vicissitudinem recipientes gratiæ, quam se in Domino, qui pax nostra est, nobis debere cognoscunt.

6. Sed quia res postulat, approbandum documentis est, maximas Orientalium Ecclesiis in magnis negotiis, in quibus opus esset disceptatione majore, sedem semper consuluisse Romanam, et quoties usus exegit, ejus auxilium postulasse. Sanctæ memoriæ Athanasius et Petrus, Alexandriae sacerdotes Ecclesiæ, hujus sedis auxilium postularunt. Cum Antiochena Ecclesia per multum temporis laboraret, ita ut fierent illinc propter hoc ipsum sæpe discursus, primo sub Meletio, postea sub Flaviano, apostolicam sedem manifestam esse esse consultam. Ad cuius auctoritatem post multa, quæ ab Ecclesia nostra gesta sunt, nemini dubium est Flavianum com-

matur, ex his ejusdem Leonis epist. 97, n. 3, ad Anatolium, verbis: *Doleo etiam in hoc dilectionem tuam esse prolapsam, ut sacratissimas Nicænorum canonum constitutiones conareris infringere, tanquam opportune se tibi hoc tempus obtulerit, quo secundi honoris privilegium sedes Alexandrina perdidit, et Antiochena Ecclesia proprietatem tertie dignitatis amisit.* Et n. 4, approbat Leo legatos suos, qui in Chalcedonensi concilio vehementer obstiterant, ne tale privilegium Constantinop. sedi concederetur, aperte reclamantes ne contra instituta Nicæna præsumptio reprobæ novitatis assurgeret.

^c In prius vulgatis, *destructis, meum manifestum, quod non amplius sustinendum putavimus.* Id quod de sacerdotii unitate paucis Bonifacius hic docet, Cyprianus sub initium lib. de Unit. Eccl. pluribus explicat. Ubi enim observavit Dominum parem quidem Apostolis omnibus potestatem truluisse, verum ut unitatem manifestaret, unam cathedram constituisse, et unitatis quæ originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuisse; post pauca subiicit: *Episcopus unus est, cujus a singulis in solidum pars una tenetur.* Eodem modo Augustinus ipsummet Bonifacium, supra, epist. 6, sic alloquitur: *Communis est omnibus nobis, qui fungimur episcopatus officio, quamvis in ea ipse præeminet celsiore fastigio, specula pastoralis.*

munionis gratiam^a recepisse; qua in perpetuum caruerat, nisi hinc super hoc scripta manassent. Clementissimæ recordationis princeps Theodosius Nectarii ordinationem propter ea, quia in nostra notione non esset, habere non existimans firmitatem, missis e latere suo aulicis cum episcopis, formatam^b huic a sede Romana dirigi regulariter depoposcit, quæ ejus sacerdotium roboraret. Ante breve tempus, id est, sub prædecessore meo beatæ recordationis Innocentio, Orientalium Ecclesiarum pontifices, dolentes se a beati Petri communione seunctos, per legatos (*Vide Innocentii epistolas 49 et seqq.*) pacem, sicut charitas vestra retinet, poposcerunt. Quo tempore apostolica sedes omnia non difficulter indulsit, illi parens magistro qui ait (*II Cor. II, 10, 11*): *Si cui autem aliquid donastis, et ego; nam et ego si* B *quid donavi propter vos in persona Christi: ut non possideamus a Satana; non enim ignoramus versutias ejus (Nicolaus I hæc laudat in fine epist. 42): id est, quia semper dissensione lætatur.*

7. Quoniam igitur ad probandam veritatem arbitrator quæ diximus, fratres charissimi, exempla sufficere, quamvis plura vestri notione teneantur; absque fraternitatis injuria conventui vestro volumus his litteris obviatum, quas a nobis per Severum, apostolicæ sedis notarium, animis acceptissimum nostris, e nostro latere destinatum videatis esse directas, convenientes, ut concedet, fratres, ne quis, volens in nostra communione durare, fratris et coepiscopi nostri Perigenis iterum ad discutiendum in medium nomen adducat: cujus sacerdotium apostolus Pe- C

^a Istud contigit proxime post ordinationem Joannis Constantinop. episcopi. Tunc enim Acacius, Beroæ episcopus, una cum Isidoro et aliquot aliis presbyteris ac diaconis Antiochensis Ecclesiæ, Romam veniens, non solum ordinationis Joannis decretum, sed et *Flaviani cum Theophilo communionem*, ut loquitur Palladius in dial. pag. 51, attulit. Hac occasione Romanus pontifex pacem a Theophilo compositam scriptis ad Flavianum datis confirmavit. Hæc autem scripta vel Siricio vel ejus successori Anastasio attribuenda esse, supra, pag. 707, § 14, observavimus. Recole et quæ ibid., § 13, ea de re disseruimus. Huic Flaviani exemplo adjicere potuisset Bonifacius alterum Porphyrii, qui cum paulo post ejusdem Flaviani vita functi locum usurpasset, teste Palladio dial. pag. 141, *ad Romanam Ecclesiam scripsit, et responso dignus habitus non fuit*; quia nimirum, ut idem Palladius pag. 28 narrat, *ordinationem ejus contra jus et fas factam Romano pontifici Innocentio Antiochensis Ecclesiæ presbyteri nuntiabant*. Unde liquet simul et Porphyrium operam dedisse, ut Innocentius suam ipsius ordinationem ratam haberet, et Antiochenos presbyteros cavisse, ne idem

trus semel jam Spiritus sancti suggestionem firmavit, nihil huic relinquens in posterum quæstionis, cui, dum constitueretur a nobis per ejus temporis spatium quo vacavit, nihil omnino constet objectum. Cesset accusatio, cujus invidiam probamus auctorem. Solvatur machina falsitatis in eum compositæ; quia ad sacerdotium, Dei nostri et omnium bonorum favore, pervenit.

8. Sane quoniam servandus accusatori locus est, ne^c audientiam penitus incitare videamur, si quid ab eodem postquam episcopus nostris est auctoritatis constitutus, contra disciplinam et propositum sacerdotii fertur admissum, coepiscopus noster Rufus, cui ad vicem nostram cuncta committimus, cum cæteris fratribus quos ipse^d delegerit, negotium curabit audire; ad nostram relaturus omnia notionem, quæcumque cognitioni ejus rerum cursus et ordo monstravit.

9. Illud etiam, quoniam auctoritas nostra commotione solita vacare non debet, hortamur et repetito sæpius sermone præcipimus, ut in omnibus huic viro obedientiam dispositionibus commodetis. Nullus, ut frequenter diximus, alicujus ordinationem citra ejus conscientiam celebrare præsumat, cui, ut supra dictum est, vice nostra cuncta committimus. Sibi certe hujus præsumptionis auctores imputabunt in posterum, cum se viderint apostolicæ charitatis extorres. Data v idus Martias (*Mart. 11 ann. 422*), Honorio XIII et Theodosio X Augustis consulibus.

papa illam admitteret.

^b De hac legatione nihil apud ecclesiasticos scriptores legimus memoriæ mandatum. Tantum habemus supra, pag. 567, synodi Constantinopolitanæ epistolam Theodosio imp. præsentem conscriptam, qua Damasus et socii de Nectarii ordinatione certiores fiunt, ac de illa gratulari rogantur. Forte cum id differret Damasus, existimavit Imperator formatam, quam expetebat, solemnem legationem postulandam. Hic *formatæ* nomine intelliguntur litteræ communionis indices, quibus recentis episcopi ordinatio approbatur; quamvis hoc vocabulo intelligi soleant litteræ laicis vel clericis peregre abeuntibus datæ, ut eorum fidei vel ordinis seu gradus essent testes.

^c Legendum forte, *ne audientiam penitus incidere*, hoc verbo posito pro abscondere ac negare.

^d Subinde Leo, epist. 42, ad Anastasium, num. 14, hunc judicium delectum non uni Anastasio, sed metropolitanis permisit. Verum hoc decretum edidit Leo postquam Anastasius concessa sibi potestate abusus esset.

APPENDIX

AD EPISTOLAS S. BONIFACII I PAPÆ.

NOTITIA

SCRIPTORUM NON EXSTANTIIUM QUÆ AD BONIFACIUM I PAPAM ATTINENT.

I.

1. Ante mensem Junium anni 419, Valentiniæ civita-

tis clerici Bonifacium convenerunt, eique porrezerunt libellum adversus Maximum, ipsorum episcopum, in qu

diversa ejus crimina exponebant. Nominatim vero eum Manichæorum caligine involutum esse arguentes (Epist. 3), in probationem objectæ rei gesta synodalia proferebant. Eundem quoque furore suo et insana temeritate ad sæcularium judicium tribunalia subditum quæstioni et homicidii damnatum esse gestis prolatis in medium asserebant. His addebant eum, ab ipsius Bonifacii decessoribus delegata provinciali cognitione, semper decretum declinasse judicium, ac nihilo minus episcopatus sibi nomen in propriæ civitatis infamiam suis in latibulis vindicare. Huic libello Bonifacius, 13 junii die anni 419, rescripsit.

II.

2. *Circa mensem Augustum ejusdem anni 419, accepit Bonifacius Corinthiorum preces, quibus Perigenem episcopum non tam accipere, quam retinere, se cupere significabant. His precibus subjecerant totius synodi Achaïæ, quæ pridem Perigenem Patrensibus episcopum ordinarat, super ejus nomine scriptam epistolam, in qua ordinationis illius tota enarrabatur series, ac nominatim sanctus et instituti optimi qualitate pollens (Epist. 4, n. 3) prædicabatur.*

III.

3. *Bonifacius, acceptis Corinthiorum litteris, Septembris 19 die prædicti anni 419, earum exemplum ad Rufum Thessalonicensem episcopum misit, Corinthios sic voti sui quam primum compotes fieri cupiens, ut id sine Rufi litteris, quæ præconceptam de Perigene opinionem confirmarent, perficere noluerit. Sed qui Rufo tunc scripsit: Nolumus (Epist. 5, n. 4) coepiscopo nostro Perigeni nostram paginam destinare prius, quam tuas (de eo) accipiamus epistolas, idem statim adjicit: Accelerabis ergo id agere propter desiderium postulantium. Rufus autem Bonifacii desiderii eo celerius paruit atque libentius, quod non alia esset ipsius atque Corinthiorum de Perigene sententia. Quod et Bonifacius testatur his verbis: Post aliquanti temporis spatium (Epist. 15, n. 2) super hoc prædicti episcopi nostri (Rufi) quæ præmissis desiderii convenirent (hoc est, quæ Perigenem honore ipsi delato dignissimum testificarentur), scripta venerunt. Sed hæc ad nos non pervenerunt.*

IV.

4. *Statim ut Bonifacius de Perigenis merito etiam Rufi testimonio certior factus est, secundam ad eundem Rufum scripsit epistolam, qua suam ei vicem et auctoritatem ad Perigenem Corinthiorum episcopum constituendum demandabat. Hanc epistolam, quam ad exitum anni 419, aut ad initium anni 420, referri rerum gestarum series postulat, noluit Bonifacius mittere, quin convocato Urbis clero prælecta, universo presbyterio (Epist. 15, n. 3) complacuisset.*

V.

5. *Bonifacius, post susceptas Corinthiorum preces, quid summo jure posset, quidve ab ipso exigeret disciplinæ ratio perpensens, cum et ad Corinthios et ad Perigenem rescribere, eumque episcopum constituere illico potuisset, hoc sibi differendum duxit. Quocirca*

(Epist. 5, n. 4) tuam non ambigo charitatem hoc non absque admiratione, quod et huic (Perigeni) videtur nostram paginam non misisse, et (seu nec) supplicibus (Corinthiis) præbuisse responsum. Porro hac dilatione suspensa erat electio seu potestas Perigenis: cui, inquit Bonifacius (Ibid.), ad plenitudinem confirmationis episcopatus ejus hoc solum residet, quod nostros in honore suo nondum suscepit affatus. Cum igitur Bonifacius quominus epistolam suam ad Perigenem mitteret, eo uno detentum se testetur, quod nullas a Rufo litteras recepisset; ambigendum non est, quin ubi redditæ sunt ipsi Rufi litteræ, confestim et ad Perigenem dilatatam paginam, et ad Corinthios responsa, adeoque una cum secunda ad Rufum epistola, miserit. Utrumque vèro præstitum indicat his verbis: Dedinimus hunc Ecclesiæ illius esse pontificem, in qua per singulos gradus præteritam quoque transegisset ætatem (Epist. 15, n. 2). Ubi notandum verbum dedimus, quod præcipuam quamdam potestatem sonat. Et id quidem adeo necessarium videbatur, ut quam diu deerant litteræ quibus Bonifacius Perigenem episcopum constitui juberet, ad plenitudinem confirmationis episcopatus ejus aliquid residere judicaretur.

VI.

6. *Una Bonifacii epistola 5 plura indicat scripta, quæ ad nos minime pervenerunt. In ea quippe memorat Bonifacius Rufi Thessalonicensis antistitis epistolam, qua ipsum de nonnullis ad Ecclesiarum sibi commissarum regimen pertinentibus consulabat. Tum huic Rufi consultationi debitum (Epist. 5, n. 1) pro causarum æstimatione responsum dedisse se notat, constituens ea debere servari, quæ ecclesiastica exigit disciplina, hoc est a canonica seu apostolica traditione non recedendum esse. Simul eidem responsioni plures adjecisse se docet litteras, ad diversos Achaïæ ac Macedoniæ episcopos Rufi opera mittendas, quibus quem deberent tramitem custodire (Num. 3) præscribebat. Nec tacet quid rescripserit Rufus, nempe prædictas epistolas ad singulos fuisse perlatas, et admonitionem illius apud plerosque quidem, ac nominatim apud Adelphium et Perigenem, valuisse, sed apud nonnullos existisse inefficacem. In hac relatione ad injunctum officium sedulo implendum antuari se dicebat Rufus intuitu beatissimi apostoli Petri, quem, qualiter ipse munus suum obiret, oculis cernentem considerabat.*

7. *Mutæ illæ Bonifacii Rufique epistolæ, cum in una epistola 5 commemorentur, ejusdem epistolæ finem iis, quæ antecedunt, inconcinne adsutum esse, et ad anteriorem epistolam pertinere magis ac magis evincunt. Neque aliter sentiendum de nota chronica, qua eadem epistola clauditur. Cum enim quatuor epistolas prædictas diverso inter se tempore scriptas esse manifestum sit, quo pacto eæ omnes non dicam ante Septembrem anni 419, sed et ante anni ejusdem exitum scribi potuerint, si historicam consulamus veritatem, haud facile percipiemus. Sane veri est simile Rufum, ubi Bonifacii præventus est litteris, quibus vicarii sedis apostolicæ dignitas ipsi confirmabatur, tunc prius excitatum esse ut eundem hanc consuleret.*

VII.

8. Vidimus supra, epist. 2, Afros ad Ecclesiarum orientalem, Alexandrinæ scilicet, Antiochenæ et Constantinopolitanæ, præsules scripsisse, quo ab eis authentica Nicænæ synodi exemplaria peterent. Soli rescripsisse leguntur antistites Alexandrinus et Constantinopolitanus. Scripta illa cum Dionysius Exiguus collectioni suæ, tum Afri Codici can. eccl. Afr., cap. 135, 136 et 137, inseruerunt. Et hujus quidem Codicis capiti 135 iis præfigitur hic titulus: Incipiunt rescripta ad concilium Africanum Cyrilli Alexandrini episcopi, ubi authentica concilii Nicæni translata de Græco, per Innocentium presbyterum transmissa sunt: quæ etiam epistolæ cum eodem concilio Nicæno per memoratum presbyterum Innocentium et Marcellum, subdiaconum Ecclesiæ Carthaginensis, sancto Bonifacio, episcopo Ecclesiæ Romanæ, sub die vi kal. Decembris sunt directæ. Capiti autem 137 hæc præmittuntur: Incipiunt exemplaria concilii Nicæni directa sub die vi kal. Decembris post consulatum gloriosissimorum imperatorum Honorii XII et Theodosii VIII Augg., Bonifacio urbis Romæ episcopo. Tum sequitur Nicæni concilii fides, cui hæc subjicitur annotatio: Huic symbolo fidei etiam exemplaria statutorum ejusdem concilii Nicæni a memoratis pontificibus annexa sunt, sicut superius per omnia continentur, quæ nos hic iterum conscribi necessarium non esse credidimus. Verum statuta illa seu canones, quorum causa Orientalis Ecclesiæ sibi consulendas Afri censuerunt, non modo hic sunt prætermissa, sed etiam a locis citatis exciderunt. Porro ex hac inscriptione perspicuum est, Cyrillum et Atticum nequaquam ad Bonifacium, sed ad Afros unos scripsisse, et Afros quæ ab ipsis acceperant scripta, 26 Novembris die ann. 419, ad Bonifacium papam per Innocentium presbyterum et Marcellum subdiaconum transmisisse.

9. Hinc nulla fides habenda codici Colbertino Langobardicis litteris exarato, in quo præmissa superiore epistola 2 Afrosum ad Bonifacium, subjicitur: Incipit epistola Attici episcopi Ecclesiæ Constantinop. ad Bonifacium urbis Romæ episcopum data cum exemplariis Nicæni concilii, de Græco in Latino translatis a beatissimis Cyrillo et Attico episcopis Alexandrinæ et Constantinop. Ecclesiæ, et directis per Innocentium presbyterum suum et Asellum subdiaconum Ecclesiæ Carthaginensis, ut superius recitatum est. Fides Nicæni concilii cum titulis xx. Epistola vero ita continetur:

Atticus, episcopus Ecclesiæ Constantinopolitanæ, sancto fratri Bonifacio, urbis Romæ episcopo, salutem. Edidi canones sanctorum Patrum hæcographa manu, et subscriptos a me, Amen. Græca elementa litterarum numeris exprimerè, nullus qui tenuit vel Græci sermonis notitiam habet, ignorat, etc., hoc est, omittuntur reliqua verba ejus scripti, quod Forthate titulo insignitum in pluribus aliis libris circumfertur. Unde in illo exemplari apparet nonnulla confusio. Attici autem et Cyrilli ad Afros scripta, quæ

A ad Bonifacium transmissa sunt, etiamnum in Codice Africano, cap. 135 et 136, asseruantur.

VIII.

10. Circa exitum anni 421, Lutubensis Ecclesiæ clerus ac populus preces ad Bonifacium papam miserunt, quibus de Patroclo Arelatensi episcopo exstulabant, quod, petitione sua cessante, se non petentibus, in locum decedentis episcopi necesse quæ in aliena provinela prætermisso metropolitano contra Patrum regulas ordinasset. Hinc data occasione epistola 12 Bonifacii Februarii 9 die anni 422 consignata.

IX.

11. Non multo post, Bonifacius Perreui, Pharsaliæ seu Thessalicorum saltem episcopi, libellum accepit, in quo de episcopis provinciæ suæ querebatur, quod ipsi molesti essent, adeo ut eum ecclesiæ suæ pellendum esse crediderint (Epist. 13, n. 3). Tum is papa causæ hujus cognitionem Rufo committit, ab eoque prædictos episcopos sic conveniri jubet, ut intelligant si quid a se factum est contra consuetudinem, prius esse cassandum. Cum autem causæ hujus cognitio Martii 11 die anni 422 demandata sit, Perreui libellum circa ejusdem anni initium scriptum esse haud temere conjectemus.

X.

12. Augustinus quemdam e clericis suis Antonium nomine Fussalensibus episcopum præposuerat. Sed cum illo indignè omnino se haberet, conatus est Augustinus una cum aliis episcopis sententiam adversus illum dicere (August., ep. 1, ad Coelestinum, n. 6, 9). Talis omni moderatione plenam. Neque tamen judicata re, cui primum assentiri visus est, stetit Antonius: sed versuta suasionem sanctum senem primatem Numidiæ gravissimum virum (Valentinum videlicet Baianensem episcopum, qui superiori epistolæ 2 subscribit) induxit, ut ipsum velut omni modo inculpatum venerandæ papæ Bonifacio commendaret. Hujus rei gratia primatis sui epistolam consecutus, eam una cum libello, in quo quæ adversus se gesta erant, eo quo libellus modo enarrabat, ad Bonifacium misit.

XI.

13. Exinde rescribens Bonifacius saltem primati, Antonium sic absolvit, ut pastorali vigilique cautela in epistola sua de ipso loquens poneret ac diceret. Si ordinem rerum nobis fideliter indicavit (August., ibid., n. 9). Sed ne hunc rerum ordinem certius ediceret, mox interveniens vitæ finis prohibuit. Neque mirum videri debet, prudentissimum papam commendatitiis primatis litteris tantum detulisse, cum in judiciis episcoporum (Vide supra, pag. 527, C, et 533, A) nihil præter conscientiam metropolitani, cujus locum tenebat in Africa primus, agi soleret; ac nominatim anno 397, in concilio Carthaginensi III, can. 7, Aurelio præloquente sancitum esset: Quisquis episcoporum accusatur, ad primatem provinciæ ipsius causam deferat. Sed ne quis Augustinum culpæ, quod Antonii iudicium non præmonito primatis aggressus sit, meminerit istud etiam a Carthaginensi II concilio, can. 10, permitti,

ut si quis episcopus in reatum aliquem incurrerit, et A fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congregare, ne in crimine remaneat, a duodecim episcopis audiatur. Ad hæc Augustino subjectus erat quo-

dam modo Antonius, utpote in ejus territorio ipomet petente episcopus novissime creatus. Unde et illius nomen non ad primatem, sed ad Augustinum Pussalensem detulerunt.

DECRETA EX EPISTOLIS S. BONIFACII I PAPER.

Sunt autem desumpta ex decretis Gratiani, et ex vetustis codicibus aliis.

I.

Ante annos triginta presbyter non ordinetur.

Si quis triginta ætatis suæ non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etiamsi valdesit dignus. Et ipse Dominus tricesimo anno baptizatus est, et sic coepit docere. Oportet ergo eum qui consecrandus est, usque ad hanc legitimam ætatem non consecrari. *Ex Can. 11 Conc. Neocæs.*

II.

Primate deferuntur negotia quæ metropolitanus explicare non valet.

Si inter episcopos ejusdem concilii dubitatio emergerit de ecclesiastico jure, et de aliis negotiis, primum metropolitanus eorum cum aliis quibusdam in concilio considerans rem dijudicet; et si non acquiescat utraque pars judicatis, tunc primas illius regionis inter ipsos audiat: et quod canonibus et legibus consentaneum sit, hoc diffiniat. Et nulla pars valeat calculo ejus contradicere. *Est excerptum ex Novell. Justiniani 123, cap. 22.*

III.

Quidquid Domino consecratur, ad jus pertinet sacerdotis.

Nulli liceat ignorare quod omne quod Domino consecratur, sive fuerit homo, sive animal, sive ager, vel quidquid fuerit semel consecratum, sanctum erit Domino, et ad jus pertinet sacerdotum (*Levit. 27*). Propter quod inexcusabilis erit omnis qui quæ a Domino et ecclesia cui competunt, aufert, vastat et invidat, vel eripit: et usque ad emendationem, ecclesiæque satisfactionem, ut sacrilegus judicetur: et si emendare noluerit, excommunicatur. *Est fere totum ex lib. vi Capitular. cap. 405.*

IV.

Nullus episcopus, neque pro civili, neque pro criminali causa apud quemvis judicem, sive civilem, sive militarem, producat, vel exhibeatur. Magistratus enim qui hoc jubere ausus fuerit, amissione cinguli condemnatione plectetur.

V.

De episcopis qui fratribus nocere desiderant.

Sicut omnis qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est (*I Joan. 14*), ita et omnis qui odit proximum, ex diabolo est. Dilectione enim sola discernimus, qui ex quo genitus approbetur, dicente Joanne: *In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli: omnis qui non facit justitiam, et qui non diligit fratrem suum, non est ex Deo: quoniam hæc est annuntiatio, quam ab initio audistis, ut diligamus alterutrum*

(*I Joan. 11*). Et post paululum: *Omnis qui odit fratrem, homicida est. Et: Scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem (ibid.).* Ecce homicida esse probabiliter declaratur, qui a fraterna societate dividitur. Nam etsi manus non moveat ad occidendum, pro eo tamen quia nititur ad nocendum, jam a Deo homicida tenetur. Vivit ille, et iste jam interfectior vincitur. Cum igitur his præceptis B. Apostolus Paulus consona prædicatione concordet, dicens: *Non occidat sol super iracundiam vestram; Et, Nolite locum dare diabolo (Ephes. 14)*; relatæ sunt nobis quorundam sacerdotum personæ in tantam obstinationis efferbuisse discordiam, ut non solum illos ab ira occasus solis non revocet, sed ne annosa quidem transactio temporis ad bonum charitatis reclinet, quippe in quorum cordibus idem sol justitiæ Christus occubuit, ut ad lumen charitatis redire vix possint. Horum igitur et similium discordantium fratrum oblationes, juxta antiqui canonis diffinitionem, nullo modo recipiendas esse censemus. Personis tamen discordantibus, id speciali diffinitione præcipimus, ut eos ante reconciliatio vera innectat, quam ullus eorum accedere ad altare Domini audeat, vel gratiam communionis sanctæ percipiat: sed geminato tempore per penitentiam compensabunt, quo discordiæ servierunt. Quod si unus eorum, alio contemne, ad satisfactionem charitatis cucurrerit, ex eo tempore jam pacificus intra Ecclesiam recipiatur, ex quo ad concordiam festinasse vincitur; sententia tamen superiori servata, ut tempus quod in ira expendit, geminatum penitentia satisfactione persolvat.

VI.

Si episcopus expulsus ausus fuerit ingredi civitatem.

Si episcopus expulsus ausus fuerit ingredi civitatem qua expulsus est, vel exire de loco in quo degere jussus est, jubemus eum in monasterio, in alia provincia constituto, tradi, ut qui in sacerdotio peccavit, degens monasteria corrigatur.

VII.

Ad Eleutherium comitem.

Requisivit tua pia intentio qualiter oblationes et decimæ fidelium debeant dispertiri. Decessorum itaque nostrorum statuta sequentes, jubemus de decimis et oblationibus quatuor fieri portiones, videlicet ut sibi primam episcopus habeat, secundam Ecclesiæ tribuat, tertiam vero pauperibus concedat, quartam autem clericis noverit erogandam; ita scilicet ut pro persona, et loco, et merito fiat illis dis-

tributio partium, inde in majoribus ecclesiis militent, A et majorum constitutionibus diversas sit dignitates sive in civitatibus et villis ministrent. Si enim unius Ecclesie filii sunt, et unam matrem habent Ecclesiam, cur non omnes unius matris stipendia sortiantur? Una mater Ecclesia sicut unus Dominus et una fides et unum baptisma, licet ubique sit per orbem terrarum diffusa, licet pro locorum diversitatibus,

et majorum constitutionibus diversas sit dignitates sortita, ut alia dicantur matrices Ecclesie, alia matricibus quasi matribus filiae subditae. Quae cum ita sint, cur non omnes clerici unius matris bonis communicent, quos constat unius matris filiabus utiliter ministrare?

EPISTOLÆ S. BONIFACIO I ATTRIBUTÆ, ET NUMQUAM ANTE MANSI EDITÆ.

EPISTOLA I.

AD JUSTUM DOROBERNENSEM EPISCOPUM,
Cui pallium transmittit.

Dilectissimo fratri JUSTO, BONIFACIUS.

Pallium per latorem presentium fraternitati tuæ benignitatis studiis invitati direximus, concedentes etiam tibi ordinationes episcoporum, exigente opportunitate, Domini præveniente misericordia, celebrare: ita ut Christi Evangelium plurimorum annuntiatione in omnibus gentibus, quæ necdum conversæ sunt, dilatetur, etc.

EPISTOLA II.

AD EPISCOPUM ET PRESBYTEROS VICARIOS A PAPA ZOSIMO
AD AFRICANAM SYNODUM DIRECTOS.

BONIFACIUS episcopus FAUSTINO episcopo et PHILIPPO
et ASELLO presbyteris.

Dilectionis vestræ pagina teste presbyterio recensetur etiam portitorum relatione noscetur, quantum gavisus est omnis chorus fraternitatis, et exsultavit in Domino turba sanctorum, postquam auribus suis suspensum diu nuntium super incolumitate vestræ charitatis accepit. Consonante etiam voce laudata est intellecta per litteris (sic) sui capitis sollicitudo membrorum. Vobis igitur, et desideriis vestris Christi

arrisit, qui dignatus est et in unam revocare divisas, et scissa sarcire, quod fratribus et presbyteris venientibus cito Dulcitio, et Felice necesse est vobis melius intimetur. Data vi kal. Maii, Monasio V. C. Cons.

JOANNIS DOMINICI MANSI

In superiorem Epistolam Adnotatio.

Hæc epistola, quæ nunc primum comparet, debetur eruditioni et humanitati P. Forbenii Forster, qui in vetustissimo Frisingensi codice illam nactus ad nostras misit manus in hac collectione edendam. Summo in pretio habendam fore ab eruditis censeo; ex ea enim constat dissidium illud, quod ante hos annos Ecclesiam Romanam et Africanam inter se commiserat sub Bonifacio Papa sublatum fuisse; atque inter duas illas insignes ecclesias optime tandem convenisse. Id vero qua tandem ratione acciderit, incompertum mihi esse fateor; quamquam suspicor Africanos potius cessisse Romanis in causa appellationum, quam Romanos Africanis; nam Romania Ecclesia juri primatus sui adeo tenaciter insistebat, ut nemini persuaderi possit quicquam de illo decedere voluisse in gratiam Africanorum.

ANNO DOMINI CCCCXX.

SANCTUS GAUDENTIUS, BRIXIÆ EPISCOPUS.

PROLEGOMENA.

(Biblioth. Schoen. tom. I.)

§ I. Vita S. Gaudentii.

Patria Gaudentii incerta est. Nisi Brixianus fuit, certe diu Brixie Philastrii jam temporibus vixit, alumnus ejus atque ecclesiastica disciplina ab eo imbutus. Quo tempore magnum sibi apud populum et clericos favorem conciliavit. Quippe qui dum in Orientem religionis causa peregre profectus esset, Philastrio interim mortuo, populo flagitante et suf-

fragio aliorum episcoporum, cui magnum ex Ambrosii Mediolanensis auctoritate pondus accedebat, Brixie episcopus electus est. Ac Gaudentius quidem, nuntio hoc accepto, nihil intentatum reliquit, quo onus istud declinaret. Sed Ambrosius cæterique antistites sacramento, quo fortasse Brixiani cives se obligaverant, nullum alium episcopum se accepturum astricti tales ad ipsam epistolam cum legatione ci-

vium miserunt, ut diutius resistere religioni sibi duceret, præsertim cum ab ipsis episcopis Orientalibus, nisi reditum ad Brixianos polliceretur, communio negata esset. Initium episcopatus ejus pariter ac dies emortalis prædecessoris ejus latet. Nulla in episcopatu re gesta magis inclaruit, quam suscepta pro Joanne Chrysostomo legatione ad Arcadium imperatorem, anno 405, Æmilio et Cythegio comitibus. Quæ quamvis eventu fuerit destituta, constantiæ tamen et magnanimitatis laude eum nobilitavit, atque disertissimum hac de re præconium ipsius Chrysostomi testimonia præbent. Quando obierit Gaudentius æque incertum est, aliis ad annum 427, aliis, in quibus Tillemontius, majori probabilitate ad annum 440 obitum ejus referentibus.

§ II. Scripta S. Doctoris.

Ad genuina Gaudentii scripta, præter *Paschales decem sermones cum præfatione ad Benivolum, quatuor de diversis capitulis Evangelii et quintus de Machabæis martyribus ex ipsius Gaudentii verbis in eadem Præf. ad Benivolum pro veris agnoscuntur. Quatuor alii, nempe de Ordinatione sui, de Dedicazione basilicæ, itemque ad Serminium et Paulum Diaconum, qui posteriores epistolæ potius quam sermones sunt, cum argumenti tum orationis similitudine Gaudentii esse probantur. His insuper in Galeardi editione addi vides duo, de Petro et Paulo alterum, alterum de Vita et Obitu Philastrii, prædecessoris sui.*

Intercidisse nonnullos Gaudentii tractatus, ex ipsis qui supersunt discimus, ut Galeardus ad tract. 14 annotavit, ubi etiam locum ex serm. 8 affert, qui si quis alius ingenio hominis declarando inservit Dupiniumque a temeritatis crimine vindicare potest. Disservimus, ut meministis, inquit Gaudentius, omnem textum lectionis ejus, quæ cœnantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci et temporis, Marthæ ministerium, sororis ejus obsequium, unguentii virtutem, rationemque criminum, quibus Maria pretioso myro unctos Christi ter sit pedes!

Nec supposititia desunt, *Rhythmus de Philastrio, liber de Singularitate Clericorum* alioquin modo Origeni, modo Cypriano aut Augustino tributus, ab Oxoniensi autem Cypriani editore Gaudentio ascriptus, quamquam in notis ad Bedæ tempora revocat. Præterea *Commentarii in Symbolum*, quod vulgo *Athanasii* appellatur, auctorem Gaudentium facit Elias Capreolus l. III Hist. Brix., et ex Capreolo Ughellus. Quod cum errore manifesto factum sit, tum nihil etiam ejusmodi Commentarii existit, nisi forte, quod commode Galeardo succurrit, pro *Commentario in Symbolum Athanasii* intelligenda sit Expositio Rufini in Symbolum, quæ a multis Hieronymo et Cypriano temere ascripta, aliquando etiam Gaudentio tributa fuerit.

§ III. Editiones scriptorum S. Gaudentii.

Gaudentianorum scriptorum specimen, ut pridem observavit Galeardus, primum edidit *Capreolus* lib. III

A Hist. Brix. excerpta nempe *Sermonis de Philastrio* circa annum 1500, aut paulo serius. Deinde circa annum 1554, Aloysius Lipomanus, Veronensis episcopus, protulit *Sermonem integrum de Philastrio, Sermonem de Dedicazione basilicæ*, itemque excerpta ex *Præfatione ad Benivolum*, in *Vitis SS.* tom. IV, a p. 52, 4 editionis Venetæ, ubi p. 1 et p. 15 opera Gaudentii nondum excusa dicuntur. Collecta primum edita sunt in *Orthodoxographis Grynæi* anno 1569, eodemque ordine ac numero sæpius deinde in *Bibliothecis PP.* repetita, mendis tamen aspersa quamplurimis et duobus carentia sermonibus, qui in novissima demum eaque prima, quæ seorsim prodiit et accurata dici possit, Galeardi editione anni 1720, additi inveniuntur. Eadem postea ab editore retractatam B Quiriniana Operum Brixianorum episcoporum Collectio accepit. De singulis singulatim.

SÆCULO XVI.

1569. *Basileæ, ap. Henric. Petri. in fol.* Gaudentii episcopi Brixiensis tractatus in *Monumentis S. Patrum Orthodoxographis*, tom. VI, p. 1795-1860. Exhibentur XVII tractatus cum responsionibus duabus ad *Serminium et Paulum Diaconum*, nec non præfatio ejusdem ad *Benivolum*.

1575. *Parisiis, apud Mich. Sonnum, in fol.* Gaudentii Brixiensis sermones et tractatus; in *Bibl. PP. Bigneana*, tom. VII.

1579. *Coloniæ, in fol.* Gaudentii episcopi Brix. sermo de *Philastrio ep. Brix.*; in *Vitis Sanctorum Surii*, tom. IV, a pag. 225.

C 1589. *Parisiis...., in fol.* Gaudentii episcopi Brixiani in varia Scripturæ loca sermones, sive tractatus varii; in *Bibl. PP. Bign. ed. secunda*, tom. II, col. 209 sqq.

SÆCULO XVII.

1610. *Parisiis, in fol.* Gaudentii Brix. tract. et sermones aliquot; in *Bibl. PP.*, tom. II.

1618. *Coloniæ, in fol.* Gaudentii Brix. ep. tractatus aliqui in varia Scripturæ loca; in tomo IV *Bibl. PP.*

1624. *Parisiis, in fol.* Gaudentii tract. et sermones aliquot in *Bibl. PP.* tom. II, col. 1 sqq.

1644 (1654). *Parisiis, apud tres Bibliopolas, in fol.* Gaudentii episc. Brix. in varia Scripturæ loca sermones sive tractatus, etc.; in tomo II *Bibl. PP. Bign. ed. quintæ.*

1662. *Parisiis, ap. Ant. Bertier. in fol.* S. Gaudentii ep. Brix. sermones aliquot in *Franc. Combesii Bibl. PP. Concionatoria.*

1677. *Lugduni, apud Anissonios, in fol.* Gaudentii Brix. ep. tractatus in varia Scripturæ loca; in tomo V *Max. Bibl. PP.* col. 942 sqq.

SÆCULO XVIII.

1720. *Patavii excudebat Jos. Cominus, in 4° S.* Gaudentii Brixie episcopi sermones qui exstant nunc primum ad fidem mss. codd. recogniti et emendati. Accesserunt Ramperti et Adelmani Venerabil. Brixie episcoporum opuscula. Recensuit ac Notis illustravit *Paulus Galeardus* canon. Brixiani.

Susecepit Galeardus Gaudentii edendi consilium A ex prioribus in melius reformatas dicens. Sed primo suasu ac impulsu præsulis Jo. Franc. Barbadii, recens tunc a Veronensi episcopatu ad Brixianum translatus, qui et opibus et nulla non opera cum jure meritoque nomini suo inscriptum vidit. Nactus vero editor præclara ex codd. mss. Vaticanis, Florentino, Urbinate, et Brixianis subsidia assiduo studio emendationi auctoris depravatissimi vacavit, ita tamen ut, ubicumque aliquid innovatum esset, de eo lectorem admoneret. In variantibus lectionibus apponendis et recensendis religiosior pene fuit: maluisse enim inquit sedulitatem suam delicatis hominibus nimiam aut morosam videri, quam fidem apud studiosos et doctos lectores periclitari. Animadversiones rariores adjecit, in quibus ea, quæ locutionibus illustrandis inserviunt, comparatione B fere locorum similium apud alios scriptores occurrentium constant, nonnullæ res ecclesiasticas attingunt, utrumque genus laud magnæ lectionis eruditionem prodit. Tanto vero insigniora sunt quæ in præfatione de Vita, virtutibus et laude, qua apud æquales et posteros claruerit Gaudentius, de scriptis ejus genuinis et supposititiis, eorumque indole disseruit. Qua occasione (§ II) graviter etiam in Dupinium, iniquius, ut ipsi visum est, de Gaudentio statuentem, invehitur. Postremo de consilio et ordine hujus editionis, superiores breviter perstringens, lectores admonet. His omnibus insuper testimonia de Gaudentio, necnon index locorum SS. addita sunt. Rerum vero index Rampertum simul et Adelmanum complectitur.

1721. *Hamburgi*, in 8°. Vita S. Philastrii episcopi Brix. per S. Gaudentium ejus successorem conscripta quæ habetur in libro vetusto Sacrarum ecclesiæ Brixianensis, estque sermo habitus in anniversario die solemnitate ejus: cum *Philastrio*, ed. a Jo. Alb. *Fabrisio*.

1738. *Brixia*, ex typogr. Jo. *Mariae Rizzardi*, in fol. S. Gaudentii Brixia ep. sermones qui exstant, ad fidem mss. codd. recogniti et emendati; in *Collectione Vet. PP. Brix. Ecclesiæ Quiriniana*, a p. 185 usque ad 379. Recensuit denuo et Notæ secundis curis auctas adjecit *Paulus Galeardus*, can. Brix.

Quid novæ hujus editionis occasione a Galeardo præstitum est, ipse quidem modestia in Italis scriptorum ecclesiasticorum editoribus sequentium temporum raro obvia indicat, inspersas esse novas huc D illuc textui Gaudentiano notationes, nonnullas etiam

statim obtutu unusquisque facile animadvertet, quam sæpe illud et quam præclare factum sit. Imprimis autem de codice non magnæ quidem antiquitatis, sed egregiæ lectionis et emendationibus Octavii Pantagathi Brix. manu ascriptis repente sibi oblato lætatur, ex quo innumera sibi restituta esse affirmat.

1757. *Augustæ Vindelitorum sumpt. Ignatii Adami et Franc. Ant. Veith*. in 4° S. Gaudentii Br. ep. sermones, etc. Editio Patavina ad unguem expressa.

Codices, qui Galeardo auxilio fuerunt, partim universa opera usque tum edita, partim unam vel alterum recens additorum sermonum singulatim complectebantur. Illorum *quinque* erant, horum *quatuor*.

1° *Codices mss. Bibl. Vaticanæ* n. 1245 et 4580, uterque papyraceus.

2° *Codex ms. Urbinatensis membranaceus* n. 75, elegantissimus, litteris initialibus pictis et decoratis.

Cæterum non vetustate quidem præstare hosce codices, præclara tamen plurimis in locis ad Gaudentii emendationem contulisse, Galeardo scribit. Excerptandi curam, postquam potestas a P. S. Clemente XI facta esset, *Franciscus Blanchinus* et *Carolus Majellus*, *Bibl. Vat.* præfectus, uterque P. M. ab honore sacri cubiculi sustinuerant.

3° *Codex ms. Florentinus bibliothecæ S. Marci chartaceus*, cujus *Joan. Mabillonius* in *Itin.* meminit. Collationem curaverat atque variantes lectiones diligenter excerptas editori transmiserat P. *Albertus C Salvi*, ejusdem Monasterii S. Marci Florentiæ Prior.

4° *Codex ms. Octavii Pantagathi Brixiani*, magni ævo suo inter Litteratos nominis viri (a). Qui quamquam nec ipse magnæ vetustatis erat, at tamen, quod contra opinanti Galeardo accidit, lectiones optimas a superioribus discrepantes frequentes suppeditavit. Præterea Pantagathi illius manu passim emendationes margini erant ascriptæ, quibus laud modicum statuit pretium editor.

5° *Codex ms. Urbinas* n. 450, membranaceus.

6° *Codex ms. Vaticanus* n. 1235, membranaceus pariter. Uterque ex his duobus *Sermonem Gaudentii de Petro et Paulo* exhibentibus *Zenonis* etiam *Sermones* continebat.

7° *Codices mss. duo Brixiani membranacei*, quorum antiquior præfert notam sæculi xi, *Sermonem de Vita et Obitu B. Philastrii* exhibentes.

* Cæterorum de eo testimonia hæc prætermisit Galeardus, nempe *Lil. Græg. Gtraldi Dial. 2 de Poet. sub æt.*; *August. Thuani Comm. de Vita sua lib. I*; *Onuphrii Panvini ad lib. Pastorum*, p. 390.

PRÆFATIO P. GALEARDI

IN EDITIONE OPERUM S. GAUDENTII.

1. Gaudentius, Brixia episcopus, sub finem quarti sæculi floruit, eo scilicet tempore quo aurea Ecclesiæ ætas Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, alioque præstantissimos viros tulit. Eum in Orientem

religionis causa peregre profectum, Philastrio episcopo vita funeto, Brixianus populus successorem expetivit, accedente suffragio episcoporum, atque in primis Ambrosii Mediolanensis antistitis, cujus et

tempestate auctoritas summa erat. Gaudentius, sacerdotii pondere deterritus, imperitiam contra obtemperare, a latemque immaturam cepit, ut se ab impositi muneris sarcina subduceret. Verum Ambrosius, ceterique antistites, sacramento Brixianorum adstricti (quo fortasse sese obligaverant, nullum alium episcopum præter Gaudentium accepturos fore) hujusmodi ad eum litteras una cum Brixianorum civium legatione miserunt, ut earum gravitate et vi permoti Orientales episcopi communionem Gaudentio denegarent, nisi rediturum se, atque imperata facturum polliceretur. Itaque Gaudentius, redire compulsus, Brixianæ Ecclesiæ regimen suscepit, non sine magna virtutis ac modestiæ laude; cum non solum absentis ac repugnantis episcopalis dignitas delata fuerit, verum etiam, quod rarum est, expugnari se non aliter passus sit, quam ecclesiasticis minis percussus, et, ut ipse ait, *auctoritate sanctorum præsentium subjugatus*.

2. Hæc omnia ab ipso Gaudentio discimus in sermone de Ordinatione sui, qui habitus est coram Ambrosio Mediolanensi antistite; atque ab eodem sermone testimonium desumpsit Baronius cum Gaudentii electionem enarrat ad A. C. 386, n. 7, ubi tamen sensum verborum Gaudentii, *sacramento quo temere vos ipsos obligastis, astricti*, non videtur assecutus, dum episcopis jusjurandum attribuit, quod fuerat civium. Gaudentius enim cives alloquitur, non episcopos, ut patet (a) *Sed beatus pater Ambrosius, ceterique venerandi antistites, sacramento quo temere vos ipsos obligastis, astricti, tales ad me epistolas cum vestra legatione miserunt, ut sine damno animæ meæ ultra jam resistere non valerem*. Quare licet jusjurandum episcopos compulisset ad revocandum Gaudentium, tamen verba illa Gaudentii, *sacramento quo temere vos ipsos obligastis*, nullo modo ad episcopos, sed ad cives tantummodo referuntur.

3. Dum in Oriente versaretur Gaudentius, ac per Cappadociæ urbes Jerusalem pergeret, in ipsa præcipua Cappadociæ urbe Cæsarea, a quibusdam sacris virginibus Basilii neptibus in monasterio degentibus (b) reliquias sanctorum 40 martyrum, qui in Armenia sub Licinio passi fuerant, accepit, quas olim sibi traditas ab avunculo suo Basilio, ejusdem civitatis episcopo, testabantur. Has una cum aliis sanctorum reliquiis, Joannis Baptistæ, Andreæ, Thomæ, ac Lucæ, Brixiam devectas, in ecclesia a se dedicata collocavit Gaudentius, additis præterea sacris lipsanis Gervasii, Prolasii, atque Nazarii, itemque Anaunensium martyrum, Sisinnii, Martyrii, et Alexandri; laudatisque pro concione martyribus, ecclesiam ipsam *concilium sanctorum* nuncupandam esse decrevit; ut habemus in sermone de Dedicatone basilicæ. Ex hoc præclaro Gaudentii facto valde confirmatur antiquus reliquiarum cultus, eoque pro-

pterea utitur appositis Baronius præ A. C. 386, n. 44, ubi de sanctis 40 martyribus agens, Gaudentianum sermonem laudat. Meminit ejusdem ad A. C. 387, n. 7, ac præter Baronium Papobrechtius in Actis SS. Martii, tom. II, pag. 14, n. 7, itemque Ruinartus in Actis Martyrum.

4. Quo anno Gaudentius episcopatum susceperit non satis liquet. Videtur id factum fuisse circa annum 387, quam sententiam recentiores fere omnes probant. Vossius sane, ac Labbeus, Caveus item, et Natalis Alexander, in hunc annum initium episcopatus Gaudentii conferant. Vossii verba hæc sunt, lib. III de Hist. Lat. (c): *Gaudentius Brixianensis episcopus memoriæ prodidit Vitam S. Philastrii, cui successerat in episcopatu. Obiit autem Philastrius anno 387, unde Gaudentii ætas satis patet*. Profecto si de anno obitus Philastrii constaret, nulla de initio episcopatus Gaudentii esset quæstio; quod autem conjectura saltem assequi possumus, hoc est, Philastrius post annum 384 diem suum obisse. Nam Augustinus, qui Roma Mediolanum venit anno 384, ibique commoratus est usque ad annum 387, scribit (d) se Mediolani Philastrius Brixianensem episcopum apud Ambrosium vidisse. Itaque fieri potest, aliquem, ac fortasse postremum ex his tribus annis fuisse Philastrio emortualem, cum certe ante Ambrosii obitum (qui anno 397 assignatur) Gaudentius factus fuerit Brixianæ episcopus. Hoc autem videtur accidisse plures ante annos quam Ambrosius ipse decederet; nam sæpius de eo verba facit, ac præsentem quandoque compellat sermone de Ordinatione sui, et sermone de Petro et Paulo, quorum prior Brixianæ, aliter vero Mediolani Gaudentio est habitus.

5. Jam vero quanta doctrinæ atque eloquentiæ laude floreret Gaudentius noster, ex eo luculenter colligitur, quod ejus sermones passim a notariis excipi solerent: dum ipse ad populum verba faceret. Solemns enim ea tempestate mos fuit, ut si quis ecclesiasticorum tractatorum dicendo excelleret, ejus conclusiones appositis notariis, scripto celeriter exciperentur; de quo plura diximus in notis Gaudentianæ Præfationis ad Benvotum. Hinc tituli illi semel atque iterum Gaudentianis sermonibus præfixi: *Inciunt excerpti tractatus de diversis capitulis; et, Tractatus ejusdem excerptus die Dedicatone basilicæ; et, Incipit tractatus quem prima die ordinationis ipsius, quorundam civium notariis exceperunt*. Moleste quidem hos sermonum suorum excerptores eo usque ferebat Gaudentius, ut quæ ab hujusmodi operis descripta fuerant, sua esse diffiteretur. Sic enim ipsemet in Præfatione ad Benvotum: *De illis vero tractatibus, inquit, quos notariis (ut comperi) latenter appositis, procul dubio interruptos, et demiplenos, otiosa quorundam studia colligere præsumperunt, nihil ad me attinet. Mea jam non sunt quæ constat præcipiti exci-*

(a) Gaud., tract. de Ordin. sui.

(b) Gaud., tract. de Ded. basil., cas monasterii sanctorum virginum dignissimas matres appellat.

(c) Pag. 744, edit. Lugd. Bat., 1654.

(d) Lib. de Hær., init.

pietium festinatione esse conscripta. Verum quandoque etiam huiusmodi tractatus aliorum rogatu emendavit, idque praesertim quoad quatuor breviores tractatus de diversis capitulis Evangelii, ac subsequentem de Machabæis martyribus praestitisse se Benivolo petente, inibi testatur: quare pro sinceris et Gaudentianis habendos, nihil est quod dubitemus. At quo magis perspicuum fiat quam praclare de Gaudentii eloquentia ac doctrina, eo adhuc superstitite et incolumi, homines sentirent, quantaque esset jam tum Gaudentiani nominis celebritas, operæ pretium erit, integrum hic Rufini locum describere in *Præfatione ad Gaudentium episcopum*, quæ libris Recognitionum Clementis, ab ipso Latine conversis, præfixa est. Locus est huiusmodi: *Tibi quidem, Gaudenti, nostrorum decus insigne doctorum, tantus ingenii vigor, immo tanta spiritus gratia est, ut si quid a te etiam quotidiani eloquii more dicitur, si quid in ecclesia declamatur, id in libris haberi, et ad instructionem tradi posteris debeat.* Vides hic non obscure adumbratam, ut puto, Gaudentianorum sermonum collectionem, jam tum per notarios, eo concionante, fieri coeptam. Nec ullo modo ambigendum est, Rufinum de Gaudentio nostro hic loqui, quamvis ecclesiæ titulum prætermiserit; certa enim prorsus et indubitata sunt indicia quæ id ostendant, eaque infra mox proferemus, cum de tempore obitus Gaudentii nobis agendum erit.

6. De patria Gaudentii quid certi affirmem non habeo. Mansisse eum Brixiae, antequam in Orientem proficisceretur, compertum est; ait enim in *sermone de Ordinatione sui*: *Ut sine damno animæ meæ ultra jam resistere non valerem, cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communio negaretur.* Reditus porro aut patriam, aut saltem domicilium designat. Nec facile fuisset Gaudentius a Brixianis civibus tam vehementer ad episcopatum expetitus, ubi iisdem eximia ejus virtus, vel propter communem patriam, vel propter diuturnam in eadem urbe stationem, non fuisset plane perspecta. In *Præfatione* quoque Benivolum alloquens: *Sicut honoratorum nostræ urbis, inquit, ita etiam Dominicæ plebis, Domino annuente, dignissimum caput es*: quare Brixiam urbem nostram vocans, ejusdemque honoratos (qui præcipuus dignitatis ordo erat) appellans, patriam quodammodo videtur profiteri. Hæc tamen levia omnino, et incerta sunt. Nam et urbem in qua episcopus erat, nostram appellare potuit, et ibi domicilium habuisse, licet alieno solo natus. In *sermone de Philastrio*, posteaquam enumeravit Philastrii labores, quibus Brixianam ecclesiam excoluerat, se quoque partem ejus operis esse dicit: *Ego autem minima ejus pars.* Nisi igitur fuerit Gaudentius patria Brixianus, Philastrii

(a) Mémoires pour l'Hist. Eccl., tom. X, p. 584, edit. Paris.

(b) Postquam hæc Patavinis typis vulgata fuerant, Gayni in Riperia Salodii apud Tusculanum inventus est lapsa qui inscriptionem eandem exhibet paulo

alumnum, atque ab eodem ecclesiasticis disciplinis imbutum, et enutritum, affirmare oportet; quod quidem postremum Tillemontio (a) placuisse video.

7. Plures fuere Gaudentii a nostro ætate non multum dissiti, episcopatus munere pares, ac proinde cum eo non temere confundendi. Fuit nempe, Constantio imperante, Gaudentius Ariminensis præsul, qui Acta Ariminensis concilii soluta synodo rescidit, propterea a Proconsulis militibus gladio confossus. Fuit et Gaudentius Donatistarum Tamugadensis in Africa episcopus, cujus duas epistolas ad Dulcitiu tribunum, itemque ad se responsionem, totidem libris luculenter confutavit Augustinus. Fuit eodem ferme tempore quo noster, Gaudentius Novariensis episcopus, Eporediæ ortus, Eusebii Vercellensis discipulus, atque exsilio comes. Duo tantum Gaudentii, scilicet Ariminensis et Novariensis, memorantur apud Volaterranum (lib. xvi *Comment. pag. 476, edit. Gryph.*), ubi Brixianum scriptis, ac nominis fama clarum, incuriose nimis prætermittit. Nomen item Gaudentii frequens occurrit in lapidibus Brixianis. Nam apud Octavium Rubeum, Brixianarum Inscriptionum collectorem, pag. 246, habetur Cornelius Gaudentius, Corrector Venetiæ, et Histriæ, sic:

C O R G A V D E N
T I V S V P C O M E T
C O R R V E N E T
H I S T C V R A V I T

et pag. 296, Gaudentius Nusisæ maritus:

N V S I A E C O N I V G I
S A N C T I S S I M A E
I N C O M P A R A B I L I Q V A E
V I X I T A N N . X X I I I .
M . V I I G A V D E N T I V S
M A R I T V S B E N E M E R E N T I (b)

Sed redeamus ad nostrum.

8. Præeunt cæteris Gaudentii sermonibus paschales decem; quos non ante annum 387 conscriptos fuisse, recte annotavit Labbeus, (c) cum in *Præfatione* eorundem mentio fiat turbarum quas Ariani in urbe Mediolanensi adversus Ambrosium concitaverunt anno 386, Justinæ Augustæ auctoritate freti. Ego quidem aliquanto serius conscriptos puto; fortasse post annum 390, eo quod in eadem *Præfatione*, loquens Gaudentius de persecutione illa Arianorum adversus Ambrosium mota, videatur tempus paulo remotius designare: *Nostrum namque temporis Regina Jezabel, cum beatissimum persequeretur Ambrosium, te quoque ea tempestate Magistrum memoriæ (Benivolum scilicet) oblitum salutaris fidei arbitrata, contra catholicas dictare Ecclesias compellebat.* Deinde cum iisdem paschaliibus, quos nuper in ecclesia habitos ad Benivolum

aliter, hoc modo: LORENIAE VENVSTAE CONIVGI SANCTISSIMAE QVAE VIXIT ANNOS XXIII M VIII GAUDENTIVS MARITVS BENEMER

(c) De Scr. Eccl., tom. I, pag. 338.

mittit, quatuor breviores tractatus adjiciat, ac in super quintum de Machabæis martyribus; hosque apud eundem Benivolum olim se locutum fuisse perhibeat, (a) satis prodit, se, priusquam hos paschales recitaret, multo antea in episcopatus ac prædicationis munere esse versatum. Porro paschales hosce sermones, Benivolo petente, ac pene cogente, ad eum misit, Præfatione ad ipsum Benivolum inscripta; ejusque rogatu etiam quinque subsequentes paschalibus adjectos, quos a notariis exceptos, idem Benivulus Gaudentio emendandos tradiderat, emendavit; (b) quo fit ut potiozem, ac majorem, quæ ad nos pervenit, Gaudentianorum sermonum partem Benivolo debeamus.

9. Benivolum hunc, qui Brixianæ urbis civis erat, Gaudentius summis laudibus ornat. Nam Mediolani apud Valentinianum Augustum *Magistri memoriæ* munus cum exerceret, a Justina Valentiniani matre compulsus, legem dictare qua Ariminensis concilii fides confirmabatur, non solum constanter restitit, sed etiam sponte se aulicis honoribus abdicavit, *magis eligens*, ut noster inquit, (c) *privatus vivere, quam mortuus militare*. Rem narrat Sozomenus lib. vii Hist. Eccl., c. 13, H. Valesio interprete: *Justina, accito Benivolo, qui tunc scriiniis memoriæ præsidebat, præcepit ut confestim legem dictaret qua fides in Ariminensi concilio olim recitata confirmaretur. Quod cum ille facere recusaret (erat enim catholice communionis), eum regina altioris gradus pollicitatione demulcens, cœpit hortari. Nec tamen ei persuadere potuit. Nam Benivulus detractum sibi cingulum ante pedes reginæ abjecit; nec præsentem dignitatem, nec ullam aliam majorem, pro mercede impietatis, se velle suscipere affirmans*. Eximiam Benivoli constantiam, atque animi magnitudinem, laudant præter Sozomenum, Ecclesiasticæ Historiæ scriptores Rufinus, ac Nicephorus. At legem illam quam Benivulus dictare renuit, inventi sunt qui scriberent. Exstat autem in Codice Theodosiano, lib. xvi, tit. de *Fide Catholica*, his verbis: *Damus copiam colligendi his qui secundum ea sentiunt quæ temporibus divinæ memoriæ Constanti, sacerdotibus convocatis ex omni orbe Romano, expositaque fide ab his ipsis qui dissentire noscuntur, Ariminensi concilio, Constantinopolitano etiam confirmata, in æternum mansura, decreta sunt. Conveniendi etiam quibus jussimus patescat arbitrium: scituris his qui sibi tantum existimant colligendi copiam contributam, quod si turbulentum quippiam contra nostræ tranquillitatis præceptum faciendum esse temptaverint, ut seditionis auctores, pacisque turbatæ Ecclesiæ (d) etiam majestatis, capite ac sanguine sint supplicia luituri. Manente nihilominus eos supplicio qui contra hanc dispositionem nostram obreptive, aut clanculo, supplicare temptaverint. Dat. x kalen. Febr., Med. Honorio NB. P. et Evodio Coss. (386.). Miratur Valesius in*

(a) Quos apud te olim fuisse me locutum prodidisti. Gaud. in Præf. ad Beniv.

(b) Emendatos tibi, quoniam cogis, remittam. Gau-

notis ad Sozomenum, qua ratione factum sit, ut supradicta lex in codicem Theodosianum irreperit, quæ manifeste Arianis favet; Gothofredus autem notat, abesse hanc legem a Codice Justiniani, velut improbatam. Porro munus illud *Magistri memoriæ*, quo Benivulus fungebatur, præcipuum fuisse, ostendimus in notis Gaudentianæ Præfationis, ubi etiam plura de Benivolo. *Memoriales*, et *Agentes in rebus*, palatina fuisse officia, memini me legere apud Ambrosium in epist. ad Marcellinam: *Memoriæ* vero, et *Memorialia scripta* appellantur veterum historiæ apud Arnobium advers. Gent. lib. vi, et Minucium Felicem in Octavio.

10. Cæterum Gaudentiani sermones, pietatem non minus, quam eruditionem spirant; quantoque usui sint ad muniendam et illustrandam Ecclesiæ doctrinam, ex eorum lectione facile patet. Nam et serm. 2 expresse designatur disciplina Arcani; et Eucharistiæ mysterium tam apte, tam copiose, tam perspicue exponitur, ut plane videam paucos ex antiquis qui apposite magis ad dirimendas nostrorum temporum controversias, in hujusmodi argumento versati fuerint. Usi sunt testimoniis ex hoc sermone depromptis, ad asserendas catholicæ Ecclesiæ veritates, Joannes Stephanus Durantus, in libris de Ritibus Ecclesiæ catholicæ, Romæ excusis in Typographia Vaticana, 1591; Ludovicus Bail Abavillæus, in Bibliotheca Concionatorum edita Parisiis, apud Joannem de la Caille, 1666; Ferrarius, de Ritu Sacrarum Ecclesiæ Concionum; Joannes cardinalis Bona, alique non pauci ex nostris, quibus Gaudentiana scripta evolere, operæ pretium fuit. Præclarum est præterea Gaudentii testimonium de Reliquiis, et Invocatione Sanctorum; quam luculenter astruit in sermone de *Dedicatione basilicæ*, in sermone de *Petro et Paulo*, et in sermone de *Vita et Obitu Philastrii prædecessoris sui*. Hunc sermonem afferens Alanus Anglus adversus Historiæ Ecclesiasticæ oppugnatores, dial. 3, cap. 4, pag. 319, edit. Plantinianæ 1566, Gaudentium nostrum recenset inter illos Patres quos Magdeburgenses prætermisere, quique intra primos quingentos a Christo nato annos, scripserunt de fide primæ Ecclesiæ, in causa de Reliquiis et Invocatione Sanctorum. Tractatu nono incorruptam Matris Dei virginitatem eloquenter ac studiose propugnat; et tractatu octavo, quamvis parentes imperare filiis perpetuam continentiam vetet, attamen virginitatem nuptiis docet esse meliorem. Tractatu quinto circa finem, notabilis valde est locus de *baculo*, ubi baculum apostolicis sacerdotibus, id est episcopis, ad subditorum correptionem tributum esse significat. Hinc videtur parari posse subsidium antiquo usui baculi, de quo Isidorus lib. ii de off. Eccl., c. 5. Sane antiqui Ægypti Monachi baculum ferebant, ut ex Cassiano patet lib. i de Institut. Cœnobiolorum, c. 9:

dent. in Præf. ad Ben.

(c) Ibidem.

(d) Al., et *laxæ etiam*. Valesius.

cujus gestatio, loquit, spiritaliter monet, nunquam debere eos, inter tot oblatrantes vitiorum canes, et invisibiles nequitiarum spiritalium bestias, inermes incodere. At longam esset ire per singula: quare suffocatis, summa quaedam rerum capita delibasse, quibus perspectis lector de utilitate ac momento Gaudentianorum sermonum facile judicare possit.

11. Cum autem Gaudentiano ævo, nempe circa A. C. 405, magas essent in Oriente lites, eo quod Joannes Chrysostomus, e Constantinopolitana sede exturbatus, pulsus fuisset in exilium; congregati Italiam episcopi sub Innocentio I, ab Honorio Imperatore, impetrarunt ut scriberet Arcadio fratri suo, postulans Thessalonice concilium fieri, quo facilius posset pro sarcienda Ecclesie pace, una utraque partes, Orientis Occidentisque convenire. Legati porro, qui ad Arcadium proficiscerentur, dolecti, teste Palladio (a), sancti viri Æmilii, Cythogius, et Gaudentius. Hi, acceptis una cum Valentiniano, Bonifacioque presbyteris, Imperatoris Honorii, et Papæ Innocentii, Italique episcoporum, Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis, ac reliquorum episcoporum epistolis, necnon communitorio concilii totius Occidentis, conditionibus publicis, Constantinopolim concessere. Verum tot curis, tantoque labore suscepta legatio, infelicem plane exitum habuit; nam cum episcopi ab Italia profecti, incoente vere A. 406, ad Græciæ oras appulissent, Athenis a tribuno militum comprehensi, navibusque impositi sunt, ac Constantinopolim delati. Eo cum pervenissent, urbe exclusi, atque ad oppidum Thraciæ cui Athyra nomen, in custodiam conjecti, incredibile est quot quantisque malis vexati fuerint, quantaque eos perferre oportuerit, at traditam sibi munus ea qua par erat constantia, tuerentur. Nam et per calumniam illis obiectum est, quod ditionem alienam ultra terminos suos turbarent, et cum Orientalis imperii contumelia ibi adessent. Deinde seorsim quisque in custodias inclusi, ac torti, et plurimis ærumnis affecti, ut mandata ac epistolas proferrent. Cum vero nulla vis eorum animum frangeret, litteræ illis quas ab Occidente detulerant, quasque præter Imperatorem, nemini ulli se reddituros affirmabant, per vim ereptæ. Blanditiis demum, atque auro tentati, ut cum Attico qui Joannis Chrysostomi sedem occupaverat, communicarent. Sed enim cum promissionem illi nullam, aut conditionem sibi oblatam reciperent, contra vero reditum ad Romanam urbem precibus potarent, Valerianus quidam ad male egendum strenuus, immundo eos, et vetustate squalido navigio commissos, exitum nempe eis struens, Romam reverti jussit. Illi, summo eam periculo navigantes, ægre Lampsacum appulerunt. Inde, navi mutata, quatuor mensibus elapsis Romam pervenere, ubi singillatim Innocentio Papæ quæ ipsi occiderant, renuntiaverunt. Hæc summa illius legationis fuit, ex

A qua quantum ad Gaudentii laudem accedat, nemo non videt.

12. Præclari sunt laudum tituli quibus Chrysostomus ipse hos episcopos exornat, ut patet ex ejus epistolis ad episcopos qui ex Occidente venerant 156, 157, 158, 159, editionis Frontonis Ducei 1636, in quibus præclarissimum eorum ælum, animique pro veritatis defensione alacritatem, alibi studium, et promptitudinem quam ad Ecclesiarum detrimenta sarcionda præstiterant; firmam etiam ac sinceram tolerantiam, fortitudinem, animi constantiam, ac tolerantiam, atque vero diligentiam magnitudinem, vigilantiam, curam, ac sollicitudinem prædicat. Sed cæteris laudibus præclarior omnino est testimonium ejusdem Chrysostomi de Gaudentio nostro, quem fortasse dignitate præcipuum inter episcopos qui legatione ista fungebantur, indicare videtur, dum ejus solius nomini aliam epistolam inscribit. Est hæc 164, quæ sic habet, eodem Frontone Duceo interprete:

GAUDENTIO EPISCOPO BRIKIANO.

Nihil nos lateat rerum tuarum, sed tamquam presentes probe novimus studium tuum, vigilantiam, curas, labores quos pro veritate susceperis; tibi que ingentes gratias agimus, neque mediocrem, in tanta degente solitudine, consolationem habuimus ex tua charitatis ardore, ac sinceritate; cujus dum hic periculum secimus, istic quoque integram istam vigere cognovimus; nec alio modo aut temporis difformitate, aut itineris longitudine, debilitatam fuisse. Quo nomine nullam tibi gratiam habemus, teque hortamur ut in instituto pergas, et idem semper studium præ te feras. Non enim ignoras quot Ecclesiarum datus nunc agatur, et quam eximium futurum sit hoc rocte factum. Hæc igitur cogitans, domine mi reverendissime ac religiosissime, in eodem studio perseverare dignare; sic enim fiet ut, exiguis laboribus exantlatis, immortalia vobis pro his præclaris certaminibus, in cælo præmia reconferas.

Constat ex hac epistola, quantum diligentia ad studium Gaudentius ad sublevandas Chrysostomi ærumnas contulerit; quantamque laudem ex hujus legationis laboribus, merito consecutus sit. Quamvis autem apud veteres ecclesiasticorum rerum scriptores, excepto Æmilio quem Beneventanum vocant, cæteris episcopis qui legationi huic præstuerant, minime sedis titulus apponatur; nemo tamen Gaudentium hanc Brixianum esse jure in dubium revocet, ubi tam luculentum exstat Chrysostomi testimonium. Alibi etiam Gaudentii labores idem Chrysostomus prædicare videtur in epistola 160, ad episcopum qui ab Occidente venerat; valde enim mihi probabile fit, hanc quoque epistolam ad Gaudentium nostrum pertinere, in qua sudores eos quos et domi et in tam longa peregrinatione pro Ecclesie commodis subierat, commemorare pergit. Fortasse nec promptior Gaudentio nostro, hæc aptior legationi huic suscipiendæ destinari poterat; quippe qui alias in

(a) Pallad., de Vit. S. Joann. Chrys., cap. 4. Eadem tradit Nicephor. l. XIII, c. 33.

Oriente versatus, magnum sibi pietatis religionisque nomen quæsisse putandus est apud illius regionis episcopos, qui eidem non nisi terrore excommunicationis injecto, saadere poterant ut ad episcopatum veniret. Itaque recentiores fere omnes qui post Baronium scripsere, quique rem totam magis perspectam habuerant, Gaudentio Brixiano legationis hujus laudem deferant, inter quos numerantur Morerius, Caveus, Dupinius, ac præ cæteris solertissimus Tillemontius.

13. Quandoam Gaudentius diem obierit, incertum. Rejiciunt id nonnulli in annum 410; alii vero, inter quos Cl. Labbeus, (a) in annum 427. Vixisse Gaudentium usque ad annum 410, probabiliter opinatur Tillemontius, (b) eo quod Rufinus Aquileiensis presbyter, circa id tempus, Libros Recognitionum Clementis, a se Latine conversos, ad eum miserit. Huic versioni ab ipso Rufino Præfatio hujusmodi præponitur: *Ad GAUDENTIUM episcopum. Tibi quidem, Gaudenti, nostrorum decus insigne doctorum, tantus ingenii vigor, immo tanta spiritus gratia est, ut si quid a te etiam quotidiani eloquii more dicitur, si quid in Ecclesia declamatur, id in libris haberi, et ad instructionem tradi posteris debeat.* Et post non multa: *Equum est sane tibi, qui hæc etiam Græce legeris, ne forte in aliquibus minus a nobis servatum translationis ordinem putes, interpretationis nostræ indicare concilium.* Hæc quam bene omnia Gaudentio nostro conveniant, cujus tractatus, tamquam eximii et eloquentis viri, passim ab exceptoribus colligi solebant, quique Græcæ linguæ peritia instructus erat, uti ex ejus sermonibus patet, facile intelligitur. Ratio quoque temporum optime consentit, nam Rufinus non ante annum 410 Aquileia ab Alarico vastata, in Siciliam profugit, ubi eodem vel sequenti anno interiisse videtur. Itaque licet Rufinus sedis titulum prætermisit, hæc de nostro dicta esse nullus dubito. Alibi etiam versionem hanc Librorum Recognitionum Clementis, ut Gaudentio episcopo debitam, memorat Rufinus in peroratione post translationem Commentariorum Origenis in Epistolam ad Romanos, his verbis: *Post hoc sane vocat nos opus quod olim quidem injunctum est, sed nunc a beato Gaudentio episcopo vehementer perurgetur; Clementis oculis et Romani episcopi, apostolorum comitis, quorum ut successoribus darem cognitionem, libri a nobis in Latinum vertuntur.* (c) Offenderat Cotelerius in not. ad Clementis Recognitiones in Patribus Apostolicis, pag. 485, edit. Antwerp. 1698, Gaudentium hunc intelligens esse *Novariensem*; sed protinus in viam rodiit, reponeus seu potius *Brixianensem*.

14. Porro versionem hanc Recognitionum Clementis, a Silvia virgine jampridem sibi imperatam,

(a) De Script. Eccl. tom. I, pag. 338.

(b) Mémoire pour l'Hist. Ecclés., tom. X, pag. 588.

(c) Al. *omnis, ac successoris, de Recognitione libri, ut in Latinum vertuntur.* Cotelerius.

(d) Bar. ad A. C. 604, n. 30.

(e) Bar. ad A. C. 581, n. 4.

(f) In PP. Apostol. not. ad Clem. Recogn.,

A *hereditario jure* a Gaudentio exposci, affirmat Rufinus in eadem Præfatione: *Opus quod olim venerandæ memoriæ virgo Silvia injunxerat, ut Clementem nostræ linguæ redderemus, et tu deinceps hereditario jure poscebas.* Quænam hæc virgo Silvia fuerit, implexa admodum est quæstio. Brixianæ in Ecclesia S. Joannis Evangelistæ, olim *desoris Brixiam* nuncupata, exstat corpus beatæ Silvianæ virginis, cujus memoria recollitur die 15 Decembris. Hanc nonnulli ex Brixianis scriptoribus matrem, nonnulli sororem Gregorii Magni appellantes, vehementer decepti sunt; nam quomodo ad Gregorii Magni familiam pertinere possit, non video. Profecto ex illius genere claras feminas, præter Silviam ejus matrem quam Romæ jacere compertum est, (d) atque ipsius amitas, Tarsillam et Æmilianam, ab iisque degenerem valde Gorgoniam, (e) nullas alias invenio. Quare nominis similitudine factum puto ut vulgari errore, cujus nec patria satis nec genus compertum foret, in urbem Romam, atque in ipsam Gregorii Magni familiam traducta fuerit. Eandem esse Silviam hanc quæ Brixianæ jacet cum ea quæ a Rufino memoratur in *Præfatione ad Gaudentium*, videtur indicare tum id quod Rufinus ait, nempe versionem sibi a Silvia imperatam, *hereditario jure* a Gaudentio expeti; tum locus sepulturæ, in eadem Ecclesia atque ara, et Silvianæ et Gaudentio communis; quorum utrumque ostendit fuisse hanc Silviam Gaudentio nostro charitate, fortasse etiam sanguine, conjunctam. Cotelerius (f) Silviam a Rufino memoratam eandem esse existimat cum Silvia, de qua Palladius Historiæ Lausiacæ, cap. 143. Tillemontius (g) autumat fortasse esse posse Silviam Rufini Orientis præfecti sororem, quæ, ex Oriente in Occidentem regressa, Brixianæ obierit. Ego, in tanta rerum obscuritate, nihil certi affirmare ausim: quin potius ubi aliquis ex ecclesiasticæ historiæ penu meliora ac certiora protulerit, minime repugnabo, imò magno me beneficio sibi devinctum habebit.

15. Ex hucusque dictis colligitur, satis recte cum Tillemontio affirmari posse, Gaudentium inter vivos egisse usque ad annum 410. An vero cum Labbeo et Ughello dicendum sit, vixisse eum usque ad annum 427, ignoro. Quod certum est, quatuordecim annos jam esse in episcopatu exegisse, tradit idem Gaudentius in *sermone de Vita et Obitu Philastrii prædecessoris sui*. Ac potuisse quidem illum vitam longius ducere post annum 406, quo Orientali legatione functus est, putandum videtur, ex eo quod valde juvenis, et immatura ætate, ad episcopatum proventus fuerit. Sed Tillemontius observat (h), Optatianum, quatuor interpositis episcopis, Paulo nempe, Theophilo, Silvino, et Gaudio, Gaudentii successorem,

p. 485.

(g) Mémoire pour l'Hist. Eccl., tom. X, p. 589 et tom. XI, S. Olympiade, art. 1, p. 418. De Silvia Rufini præfecti Orientis sorore Bar. ad A. C. 395, n. 28.

(h) Mémoire pour l'Hist. Ecclés., tom. X, p. 604.

inveniri subscriptum epistolæ synodicæ concilii Mediolanensis ad Leonem pontificem anno 451. Quare non valde credibile esse inquit, tam modico temporis spatio, quatuor nempe et viginti annis, qui ab anno 427 ad annum 451 intercedunt, quatuor episcopos sedere potuisse; ideoque Gaudentii obitum rectius statui circa annum 440, quam circa annum 427. Jacet autem Gaudentii corpus Brixie in ecclesia S. Joannis Evangelistæ, olim *de foris Brixiam* nuncupata, in eodem sacello una cum Theophilo, ejus post Paulum episcopum in sede Brixiana successore, et Silvia virgine, de qua paulo ante diximus. Horum corpora in eum locum translata ac deposita fuere anno 1595, cujus translationis seriem narrant Acta SS. ad diem 27 Aprilis, pag. 494. Porro Gaudentii nomen in Martyrologium Romanum relatum est die 25 Octobris, hoc addito elogio: *Sancti Gaudentii episcopi, eruditione et sanctitate conspicui; quod sane Gaudentio convenire, tum ejus scripta christianæ pietatis imaginem ubique referentia, tum insignis animi moderatio qua invitatus ac reluctans ad episcopatum accedere coactus est, tum ab eo pro Ecclesiæ pace restituenda fortiter gesta, manifesto indicant. Atque hæc de Gaudentio; modo de scriptis ejus, tam genuinis quam supposititiis, nobis agendum est.*

§ I. *De scriptis Gaudentii genuinis, et supposititiis.*

16. Ad recensenda genuina Gaudentii scripta, non multum curæ, aut laboris, impendere nobis opus erit, quippe quod de iis aut parva admodum, aut nulla sit inter doctos controversia. Quare *paschales decem sermones cum Præfatione ad Benivolum*, genuinum esse Gaudentii fœtum, nemo umquam dubitavit, itemque subsequentes *quatuor de diversis capitulis Evangelii, et quintum de Machabæis martyribus*, de quibus exstat ipsius Gaudentii testimonium in eadem *Præfatione ad Benivolum*, his verbis: *Quatuor præterea breviores tractatus, quos de diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti, et quintum de Machabæis martyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam.* Videtur ex hoc Gaudentii loco conjici posse, paschales quidem sermones habitos fuisse a Gaudentio in ecclesia, subsequentes vero privatim apud ipsum Benivolum recitados; ait enim: *Quos apud te olim fuisse me locutum prodidisti.* Idem indicare videntur Rufini verba in *Præfatione ad Gaudentium*, paulo supra allata: *si quid a te etiam quotidiani eloquii more dicitur, si quid in ecclesia declamatur; quibus et privatas disputationes, et publicas conciones a Gaudentio habitas, non obscure designat.* Fortasse cœtus Christianorum apud Benivolum fieri solebant, in quibus non alæ et computationibus, sicuti hodie mos est, sed divinarum quæstionum, et pietatis studio jugiter vacarent; iisque se facilem ad docendum præbebat Gaudentius, ut uberiorem doctrinæ suæ ac laboris fructum referret. Cæteri vero Gaudentii sermones, nempe *de Ordinatione sui, de Dedicatione basilicæ, itemque duo sequentes, quorum prior ad Serminium,*

A alter vero ad *Paulum Diaconum* inscribitur, facile cum ex argumenti ratione, tum ex orationis colore, et similitudine, Gaudentii esse deprehenduntur, ideoque pro Gaudentianis semper in Bibliothecis Patrum una cum aliis excusi.

17. Quoniam autem huic nostræ editioni duorum præterea sermonum accessio facta est, æquum erit de iis consilium nostrum lectori indicare, rationesque aperire quibus permotus eos tamquam genuinos, cæteris Gaudentianis adjecerim. Cum editionem hanc Gaudentii animo versarem, forte fortuna incidi in editionem sermonum S. Zenonis episcopi Veronensis, quæ Veronæ prodiiit, jussu Augustini Valerii cardinalis Veronæ episcopi, *apud Hieronymum Discipulum* anno 1586. Eam curiosius pervolutanti mihi occurrit in Præfatione locus quo curatores, ac recognitores illius editionis lectorem monebant, *pretermissum esse S. Gaudentii episcopi Brixianis sermonem, qui excusis sermonibus (prioris editionis) S. Zenonis fuerat additus, quod in vetusto ms. Codice (s. Zenonis) non reperiretur.* Avide arripui oblatam occasionem alterius, si quis forte esset, Gaudentiani sermonis nanciscendi; ac diligenter conquistam priorem sermonum Zenonis editionem adeptus, quæ Venetiis pervulgata est anno 1508, in ea libro tertio optatum sermonem inveni hoc titulo inscriptum: *Sancti Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo sermo* 48. Stylus quoque Gaudentio conveniebat; quare jam non invitatus, aut nutans, eum parenti suo asserere cogitabam: hoc tantum in votis erat, ut alicujus ms. Codicis auctoritas suffragio nostro accederet. Cumulate desiderio meo satisfactum est; nam consultus a nobis, per litteras illustrissimi ac præclarissimi viri Joannis Francisci Barbadii Brixie episcopi, doctissimi atque humanissimus vir Carolus Majellus, Bibliothecæ Vaticanæ præfectus, confestim ad nos ejusdem sermonis apographum misit, exscriptum e Codice Urbinato 150, pag. 146, et collatum cum Vaticano 1235, pag. 197, in quorum utroque Gaudentii nomen præ se fert. Igitur bini Codicis præsidio, ubi non modo huic sermoni auctoritas, sed etiam variantes lectiones accesserunt, libenter eum in familiam aliorum Gaudentianorum sermonum induximus, ac post vulgatos in cæteris editionibus, locum tenere jussimus.

D 18. Alter Gaudentii sermo, qui postremo loco positus est, sæpius prodierat apud Lipomanum, et Surium in Vitis SS., die 18 Julii, præfixo Gaudentii nomine, sub hoc titulo: *Vita beati Philastrii episcopi Brixianensis, per divum Gaudentium ejus successorem descripta.* Equidem titulus iste non omnino videbatur antiquam simplicitatem præferre; sed cum Lipomanus et Surlus testarentur, se hunc sermonem accepisse a vetusto libro Sacrarum Ecclesiæ Brixianæ, non diffidebam collatione ms. Codicis, non modo titulum, sed ipsum quoque sermonem, qui nonnihil depravatus erat, fieri posse emendatiorem. Utrumque præstitum est auxilio duorum Brixianorum Codicum mss., in quibus hic sermo habetur,

hac præmissa inscriptione : *Sermo beati Gaudentii A* *episcopi de Vita et Obitu beati Philastrii episcopi, præ-* *decessoris sui.* Exstat autem de hoc sermone præclarum testimonium Ramperti, Brixianæ nono sæculo episcopi, qui ejus locum profert in *sermone de Translatione beati Philastrii*, cap. 5, his verbis : *Veluti in edito sermone a præsule Gaudentio, vitæ scilicet beatissimi Philastrii pontificis legitur, fuisse eum omni ætati, et conditioni, et sexui, stupenda benignitate communem.* Proinde miratus omnino sum, Ludovicum Ellies Dupinium Gallum, Bibliothecæ Ecclesiasticæ scriptorem, quæstionem de hoc sermone movere Gaudentio potuisse. Alibi etiam Rampertus ejusdem sermonis auctoritate utitur, nempe cap. 9, ac post Rampertum utuntur Baronius, Alanus Anglus, Labbeus, Vossius, Caveus, alique recentiores; quod B

cum animadverterem a Bibliothecæ Patrum collectoribus non fuisse satis observatum (tunc enim sermonem prætermiserant) eum idcirco veluti sincerum, ac legitimum Gaudentii opus, cæteris Gaudentianis sermonibus æccensere, meum esse duxi.

19. Atque hæc quidem sunt Gaudentii genuina, quæ exstant; nam et intercidisse non pauca notavimus ad tract. 14. Nunc de supposititiis dicam. Ac primo occurrit *Commentarius in Symbolum* quod vulgo *Athanasii* appellatur; hujusmodi enim *Commentarii* licet omnino, quod sciam, nihil exstet, Gaudentium auctorem faciunt Elias Capreolus, lib. III *Hist. Brix.*, et ex Capreolo Ughellus, alique. At falsa persuasione deceptos manifeste liquet; cum *Symbolum* illud, quod circa finem quinti sæculi a C

Vigilio Eapsensi, aut alio quopiam *Scriptore* conditum esse, constat inter eruditos, minime Gaudentio innotuisse potuerit, qui quarto sæculo vixit, aut vix demum initia quinti sæculi vidit. Hunc eorumdem *Scriptorum* errorem expunximus in annotationibus ad Ughellum, (a) nec quomodo falsus rumor obtinuerit video, nisi forte pro *Commentario in Symbolum Athanasii*, intelligenda sit expositio Rufini in *Symbolum*, quæ a multis Hieronymo et Cypriano temere adscripta, aliquando etiam Gaudentio Brixiano tributa fuerit. Inter Gaudentii supposititia numeratur deinde *Rhythmus de Philastrio*, quem aliquando Gaudentium auctorem præ se tulisse, testatur nobis Rampertus in *sermone de Translatione Philastrii*. Verum stylus aperte, ac Latiniæ linguæ D

color, ad sequiora tempora pertinent; nec aliquid in eo rhythmo Gaudentianum videtur, præter sententias quas rhythmi auctor a Gaudentio in *sermone de Philastrio* mutuatus est; quare, accedente etiam ipsius Ramperti calculo, libenter rhythmum illum Gaudentio adjudicavimus. Vide porro ea quæ fuscus præfati sumus ad eundem rhythmum in calce sermonum Gaudentii.

(a) Tom. IV, edit. Ven. col. 528.

(b) Edit. Veneta Cypriani cum scholiis Erasmi, 1547, n. 8.

(c) Edit. Amstelod. Cypriani 1700, pag. 151, col. 2.

20. Ad Gaudentii supposititia referri item potest celebris *liber de Singularitate Clericorum*, modo Origeni, modo Cypriano, aut Augustino tributus; qui cum hucusque certum auctorem non agnoscat, inter adespota scripta a Deherra numerandus erat. Hunc Gaudentio Brixiano adscribi posse censuit Joannes Fellus in *Præfatione* ad nuperam Cypriani editionem : *De Singularitate Clericorum*, inquit, *opusculum locum aliquem habeat, ea lege, si aut Origenes, aut Gaudentius Brixianus, aut alius aliquis circa sæculum millesimum scriptor, quo tempore lis ista in Occidente maxime fervebat, pro suo agnoscere sustineant.* At quisnam iste circa sæculum millesimum scriptor? Plane ignotum. Idem Fellus deinde in notis ad eum tractatum, auctorem ad Bedæ tempora, id est ad sæculum octavum, revocat, his verbis : *Videtur circa Bedæ popularis nostri tempora, quando de cælibatu clericorum maxime fervebat, præsertim in Occidente, controversia, conscriptus liber, cui sæculo respondet a revelatione desumptum argumentum.* Desideravi profecto, cum in hæc incidissem, docti viri iudicium; nam quæ unquam nota est, quæso, quæ opusculum illud millesimo sæculo (decimum dicere voluit) aut Bedæ temporibus tribuendum indicet? Ab episcopo conscriptum, ubi forte videret nemo, notavit Erasmus (b) ex iis verbis quæ auctor operis apponit : (c) *Vos autem, filii charissimi, non tantum persuasione, sed potestate convenio.* Verum quæ in hoc opere de martyrio disputantur (d) nullo modo Bedæ temporibus, immo nec Gaudentii, nec Augustini ævo convenire possunt; quando nempe, pace Ecclesiæ data, jam non amplius frequens suberat martyrii occasio. Itaque mea quidem sententia, libellus iste vel ad Origenis, vel ad Cypriani tempora referendus. Vidit procul dubio Felli lapsum Guillelmus Caveus, dum Cypriani Opera recensens, illius sententiam de hujus opusculi auctore enarrat : (e) *Doctissimi* (Cavei verba sunt) *editionis Oxoniensis curatores, circa B. dæ ætatem scriptum esse arbitrantur.* Sed, ut homines sumus, puduit reprehendere, quamvis paulo antea, scilicet in Origenes, (f) libelli hujus auctorem, *non contentendæ vetustatis, Hieronymi saltem ævo non inferiorem*, pronuntiet. Cæterum libellus ille nihil omnino continet quod controversiæ de cælibatu clericorum aptari possit, quamvis eorumdem cum feminis contubernium, ac familiaritatem redarguat; cui profecto argumento congruum auctorem quærere sæculo decimo minime oportebat. Sane Cyprianus ipse, (g) alique ea ætate Patres, sæpius in eodem argumento versati sunt, canonesque Conciliorum multis egerunt, ut, ablata hujusmodi corruptione quæ Ecclesiæ mores fœdabat, integra servaretur ecclesiastica disciplina.

21. Hæc de Gaudentii scriptis tam genuinis, quam

(d) *Ibid.*, p. 150, col. 2.

(e) *Hist. litter. sec. 3*, pag. 80.

(f) *Ibid.*, pag. 76.

(g) *Epist. 4*, edit. Amstel. 1700.

suppositiis. Nihil enim morari nos debet anceps Barthii testimonium, quo Gaudentium una cum Eucherio, Maximo, Caesario, aliisque hujusmodi scriptoribus, unum atque eundem sub diversis nominibus auctorem esse, ex argumenti, aut styli similitudine, suspicari videtur. Sic ille lib. XLII Advers. c. 18: *Illud de his talibus scriptoribus monere non superse- deo, tam non raro inter se similes esse sermones quos Valeriani, Eucherii, Maximi, Caesarii, Gaudentii, Eligii, et aliorum talium nominibus perscriptos habemus, ut magna suspiciositas, vel stylum majorum minores emulatos esse, vel paucorum scriptorum operibus, diversos a librariis pro favore locorum titulos esse imposi- tos.* Quid sibi velit Barthius non intelligo. Aut enim Gaudentio aliorum sermones tribuere vult, aut alii Gaudentianos. Si primum, non video quam facile caeteris suasurus sit: mihi certe non persuadet. Nam ut aliquando similis forte locus in eodem argu- mento a duobus scriptoribus usurpatus occurrat, non ideo statim unus atque idem utriusque operis auctor fuisse censendus est. Nihil enim frequentius quam ut scriptor quispiam alterum ejusdem argu- menti scriptorem imitari, ejusque sententias toti- dem quandoque verbis referre soleat. At vero si Gaudentii Sermones alterius scriptoris esse, signi- ficare voluit Barthius, omnino doctum virum desi- pisse oportuit, cum luce clariora sint iudicia in singulis fere Gaudentianis sermonibus, quae Gauden- tium sermonum istorum genuinum verumque au- ctorem ostendant. Haec singillatim enumerare super- vacuum duco, cum ea studiosus lector non magno negotio possit animadvertere; nec Barthium de Gauden- tio nostro loquentem tam graviter aberrasse, alicui mirum sit, cum fuerit vir doctus nimium in judicando praecipuus, quapropter *Criticus minorum gentium* a Cotelario (a). Occurrit etiam quaedam Octavii Rubei narratio, in *Vita SS. Faustini et Jor- vijae*, pag. 40, qua is, Gaudentio teste, porphyreti- cam quamdam nobis uram memorat, in qua ali- quando sanctorum eorumdem martyrum corpora jacuisse refert: at Gaudentius nusquam hujusmodi aliquid, quod sciam, scriptis prodidit; motusque haec gerrae meræ, ac nugæ, quas Rubens e vulgi quisqui- liis collegit, atque ut aliquam iis idem faceret, Gau- dentio supposuit. Itaque iisdem aut recensendis, aut refellendis, diutius immerari piget; quare, Ru- beo dimisso, ad alia traussumus.

§ 11. *Judicium nuperi scriptoris de Gaudentio expen- ditur.*

22. Inter quamplurimos hujus ætatis scriptores qui ecclesiasticæ historiæ studiis egregiam navarunt operam, præcipuum sibi locum vindicat Ludovicus Ellies Dupinius, Bibliothecæ Ecclesiasticæ auctor, quam jugi studio, ac diuturno labore confecit. Is dum Gaudentii scripta recenseret, adeo hujus nostro

Adurum se, atque infensum præbuit, ut si quis, mi- nime lecto Gaudentio, Dupinium adest, ejusque dictis fidem adjungat, Gaudentium ipsum nullius momenti scriptorem censeat oportet, cujus proinde lectioni si quis forte tradere se velit, oleum sane et operam perdat. Porro ut lectori penitus comper- tum sit quam non æquam Dupinius de Gaudentio sententiam tulerit, liceat hic mihi ipsius Dupinii Gallica verba afferre, quibus perspectis, lector ipse hac de re, quod justum fuerit, statuet. De primo Gaudentii sermone hæc habet (b): *Il commence le premier de ces sermons par une pensée qui a plus de subtilité que de solidité, pour rendre raison de ce qu'on célèbre la pâque au printemps, après le mauvais temps de l'automne, la rigueur de l'hiver, et avant l'ardeur de l'été. C'est, dit-il, pour montrer que Jésus-Christ, qui est le Soleil de justice, dissipe par ses lu- mières les ténèbres de l'erreur des Juifs, et amolli la dureté des cœurs des païens, en prévenant par ses rayons l'ardeur du feu du jour du jugement. Il ajoute que le monde ayant été créé au printemps, il était juste qu'il fût réparé dans la même saison.* Utrum repre- hendendus sit hoc loco Gaudentius, nec ego satis discipio, nec quispiam fortasse alius alter viderit. Scilicet non omnibus datum est tynceis Dupinii ocu- lis uti. At enim si aptas temporum rationes qua- rere, quibus Dominica mysteria gesta sunt, si rerum convenientias subtiliter investigare, alicui ab- surdum videatur, is antiquitatem quæm sibi posi- haheat necesse est, atque Ambrosium, Hierony- mum, Augustinum, levitatis, et isidorianum accu- set. Nec si quid ingenio permittit Gaudentius, *Christum justitiæ Solem* appellans, atque ad hujusmodi imaginem varias temporum vices conferens, ideo parum solide locutus est; nam, ut ipse Dupinius no- tavit, statim subdit aptiorem rei rationem paulo in- fra, ubi ait (c): *Filius ergo Dei, per quem facta sunt omnia eodem die, eodemque tempore, prostratum mun- dum propria resurrectione resuscitat, quo eum creaverat ex nihilo, ut omnia reformarentur in Christo, que in caelis sunt, et que in terra sunt.* Hæc autem Gau- dentii sententia, qua mundum verbo tempore con- ditum affirmat, Græcis, et Latinis, ea tempestate communis erat, ut observavimus in notis ad hunc Gaudentii locum.

23. Pergit deinde Dupinius de secundo Gaudentii sermone loqui in hunc modum: *Après avoir ainsi expliqué très-clairement le mystère de l'Eucharistie, il parle des dispositions dans lesquelles on doit être pour s'en approcher. Il les trouve toutes figurées par les cérémonies avec lesquelles les Juifs mangeaient l'agneau pascal. Mais il tire ces convenances de si loin, que l'on aurait de la peine à les remarquer. Car qui croirait que la ceinture de peau avec laquelle les Israélites se ceignaient, ait été la figure de la mortification des vices? Qui pourrait deviner que quand il est défendu*

(a) In not. ad Hermam in PP. Apost., pag. 75, edit. Antwerp. 1698.

(b) Dupin. Biblioth. Eccl., siecl. v, part. 1: Gau-

dence, évêque de Bresse.

(c) Tract. 1, pag. 26.

de rompre les os de l'agneau, cela veut dire que l'on doit observer les préceptes qui sont dans l'Écriture? Qui s'imaginerait que quand il est dit qu'il faut brûler les vases de l'agneau, c'est pour signifier que l'on doit consumer par une foi vive les doutes que l'on peut avoir sur le mystère de l'Eucharistie? Ces allégories, et d'autres semblables qui sont en cet endroit, sont un peu violentes, et je doute fort qu'elles soient du goût de bien des gens. Summa hujus Dupiniani reprehensionis in eo versatur quod Gaudentius intemperanter allegoria usus sit; videtur enim hoc interpretationis genus vehementer Dupinio displicuisse; nam et de duobus aliis tractatibus paulo post ait: Ces deux instructions (octava nempe ac nona) sont pleines de plusieurs allégories. Verum causa hæc Gaudentio communis est cum omnibus fere antiquis Patribus, quibus, in exponendis Scripturis, etiam ubi res per se aperta esset et perspecta, nihilominus allegoriam negligere religio fuit. Notum est illud Augustini (a): *Domini noster Jesus Christus ea que faciebat corporaliter, etiam spiritaliter volebat intelligi. Neque enim tantum miracula propter miracula faciebat: sed ut illa que faciebat, mira essent videntibus, vera essent intelligentibus.* Gregorius quoque, hom. 2 in Evang.: *Miracula Domini et Salvatoris nostri sic accipiendi sunt, ut et in veritate credantur facta, et tamen per significationem nobis aliquid innuant* (b). Neque ego valde pugnem, leviora aliquando fuisse que in hujusmodi genere dicebantur, cum ea sit figurate loquendi ratio, ut sæpius dicentem in angustia, ac salubris compellat, et alienis animis sententiis rem propositam explicare cogat: sed fortasse hujusmodi oratio populo valde placebat, qui plerumque non tam gravem ac disertum, quam admirabilem et acutum oratorem querit. Ideo antiqui Patres, qui debitorum ac esse sapientibus, et insipientibus, pro eberitatis lege scirent, eo dicendi genere utebantur quod plane agnoscerent ad alliciendum, contempnendumque populum, aptius esse atque utilius. Nec alioqui Gaudentii allegorice inunitas omnino, nec invidiosus Dupiniani dixerit; nam, ut alias præteream, sententia illa que docet, que ex agno superflerant ideo comburenda fuisse, intelligesimus (c), si que mysteriorum superaverit, que capere modo non possumus, hæc igitur cremanda esse, id est divine tradenda Spiritui, ut ea quorum rationem modo non capimus, ardentis fidei spiritu consumantur; hæc eadem Gregorii Magni fuit, lum. 23 in Evangelia: *Quod ex agno remanet, ignis comburimus, quando hoc quod de mysterio ejus penetrare non possumus, potestati sancti Spiritus humiliter reservamus.* Hæc eadem habetur apud Arnoldum Abbatem Beaurvaisii Tract. de ultimis verbis Domini: *Ossa (agni) igne comburimus, quia sacramenta quidam (que quasi divinus vir-*

lutis caro erant, et veritatis integumentum) visibiliter secundum suam speciem percipimus, et sumimus: ipsam vero substantiam nec frangimus, nec minuímus, sed flammis injicimus, id est spiritualibus intelligentiis commendamus, quod spiritus et vita sint in divinis mysteriis. Imo invenitur etiam apud Godefridum Scholasticum in epistola ad Valcherum (d): *Isti (nempe Berengarii Turonensis asecleæ) eundem agnus pascalem, qui eodem sacramento in seipsum ineffabiliter transformans nobis condidit, et consecravit, crudum vel coctum aqua, non ossem igni comedunt; et quod ejus residuum est, et semper erit (quia nullus unquam mortalis, quantumlibet sapiens, ad incarnati Verbi arcanum plena intelligentia in hac vita penetrare potuit, aut poterit), igni non comburunt.* Quod igitur a nemine cogitari posse affirmavit Dupinius (e), idem illud dixerunt tres isti auctores, quas doctos, graves, et honestos viros fuisse, ac præsertim mentis bene sanæ, Dupinius ipse, ut arbitror, non negaverit (f).

24. At hæc fortasse omnia ignosci Dupinio a nobis poterant, modo ubi tractatum illud de Gaudentianis scriptis concludit, graviores multo ac rariore in Gaudentium iræ minime exeruisset, Audianus porro criticum nostrum de tota Gaudentiana oratione sententiam ferentem: *Il n'est pas nécessaire (inquit Dupinius) de dépendre le caractère de saint Gaudence, ou le connaître assez après ce que nous en avons dit. Son style est simple et négligé, il est plein d'allégories forcées, de pensées extraordinaires, d'affusions éloignées. Ses sermons sont secs, stériles, ils instruisent très-peu, et ne touchent point du tout. Enfin ils n'ont ni la force, ni l'éloquence, ni la beauté, ni l'exactitude des prédications des auteurs Grecs dont nous venons de parler.* Ita Dupinius de Gaudentio, et quidem, ni fallor, perum benignæ. Ut vero aperte cognoscat lector quom in-juste ac perperam eum reprehendat, quantum fuerit Gaudentio ubertas, doctrina, ac dicendi vis, mihi constitutum est, nonnulla hic Gaudentianorum sermonum specimina afferre, ex quibus facile intelligat quisque, quodnam fuerit genus istud orationis tam acriter a Dupinio reprehensum. Gaudentius, Tract. 4, Christianos Judæis ac Gentilibus comparans, hæc habet: *Et modo quidem ad comparationem Judæorum atque Gentilium, qui in profunda nocte incredulitatis demersi nascuntur, et ad æorum comparationem qui in hæresium caligine ac nocte luxuriæ demorantur, nos vide. ut esse, et plane sumus in luce: sed ipsi dies nostri quibusdam nebulis prætexuntur, et non habent serenitatis lætitiæ, dicente Propheta: Dies mei sicut umbra declinaverunt.* Tract. 4, neophytos alloquens, ait: *Vos igitur, neophyti, qui estis ad beatæ hujus ac spiritualis paschæ epulas invitati, videte quomodo ab omni pollutione escarum quas superstitio gentilis infecerit,*

(a) Serm. 44, de verb. Dom., post lecti.

(b) Confer. August., xv de Civ., c. 27.

(c) Gaud. tract. 2, pag. 40.

(d) Apud Mabillon., tom. iv Analect., pag. 384.

(e) Qui s'imaginerait...?

(f) Habetur hæc eadem sententia apud Eligium Noviomensem, hom. 15, quamvis ibi non loquatur de revidens agni paschalis, sed de ipso corpore Christi.

vestras animas conservetis. Deinde, nonnullis interjectis : *Servate, neophyti, ornamentum gratiæ salutaris : sobrii estote per omnia, ne illud inebriati perdati : solliciti convenite ad ecclesiam : orationibus, hymnis, psalmis et canticis spiritualibus nobiscum vigilantiter incumbite. Hæc sint otii vestri opera ; quibus debitum reddentes Christo Domino famulatum, mercedem vitæ æternæ consequi ab ipso possitis. Sint igitur convivia vestra sobria, casta cubilia : sit modestus animus, sermo placidus, mitis incessus. Hocine illud est aridum, et inane dicendi genus, doctrinæ prorsus atque ornamenti totius expers (a)? Tract. 7, ut legem de non comedendo fermentato a sævitæ nota, ob mortis pœnam inobedientibus propositam, excuset : *Si fermentatum fieri jussisset, inquit, diligentia illic necessaria fuerat, ne deesset : quod jussit, desidiæ est, non laboris. Negligentiam jubet, ut obedientiam probet ; et non vis ut damnet illam animam quæ diligentiam commodaverit ut contemnat?* Tract. 11, explicans illud Joann. VII, *Nolite secundum faciem judicare, sic dixerit : Generalis ista sententia est, retinendæ æquitatis magistra, omnibus posita, multis nota, paucis dilecta. Præcipitur enim ne hujus sæculi divitum personis adulescentes, iniquissimo judicio faveamus incredulis ; et impios, crudeles, rapaces, luxuriosos, inhonestos, non solum timido silentio nutriamus, verum etiam omni reprehensione dignos, injustis laudibus prædicemus : vel, quod est omni fœditate deformius, turpia lucra captantes, alienæ pecuniæ notabiliter serviamus, christianæ libertatis oblitii. Num sane Gaudentii oratio omnibus ornamentis ac luminibus caret? an vero e contra splendore, succo, ubertate redundat? Atque hæc omnia etiam Dupinio obvia erant, ex quibus cum Gaudentii doctrinam, tum eloquentiam, et ingenium perspicere poterat, nisi pravum animum, et infensum, ad eum legendum attulisset. Tillemontius quidem, qui tæli morbo minime laborabat, aliter de Gaudentio censuit, cujus verba, ut Gallum Gallo opponam, hic libenter describo (b) : *Quoique son style (Gaudentii nempe) parait assez simple, néanmoins il a de l'élégance, et l'on y voit un génie fort doux, et en même temps fort agréable. Mais pour le fond des choses, la doctrine et les instructions en sont excellentes.***

25. At pergamus adhuc parumper Gaudentium audire. Nemo enim ipso strenue magis ejus causam tuetur. Tract. 5, ad fin., de correptione subditorum loquitur in hunc modum : *Quod si lupus desinat esse lupus, et cum agno pascatur, ut ait Propheta ; et si leo, desinens esse leo, cum bove manducet paleas ; baculo opus non est. Si enim ferarum morum nequitia in tantam vertatur mansuetudinem, ut cum oviculis innocentibus, ac mundis Christi operariis, vitæ pubulum mites querant, et capiant ; dicitur a Christo apostolicis quibusque sacerdotibus, ut neque baculos correptionum portent in via, quando in discipulis obedi-*

(a) *Son style est simple et négligé. Ses sermons sont secs, stériles ; ils inutrient très peu.*

(b) *Mémoire pour l'Hist. Eccl. tom. X, pag. 586.*

*A bus ac modestis terram sanctam possidere jam ceperint. Et tract. 3, animadvertenda maxime est pars illa quæ incipit : Nec illud otiosum puter ; ubi tam luculenter disputat de libertate arbitrii, ut elegantius nihil aut doctius fieri possit. In Præfatione autem totus ille locus (c) : *Pietatis vero cultores quod interdum vel corporis doloribus, vel varis tribulationibus afficiantur, triplex esse ratio invenitur : prima correctionis, secunda purgationis, tertia probationis : adeo eloquenter ac docte explanatus est, ut plane in eo regnare Gaudentius, atque omni laude superior esse videatur. Sic paulo infra (d) : *Probationis igitur gratia mirificus Job, Jobi historiam pluribus rerum, ac verborum ornamentis describit ; quare nullus omnino esse potest tam crassa Minerva, tamque hebeti sensu, si unum excipias Dupinium, qui Gaudentianæ orationis eloquentiam, et vim non sentiat. Sed frustra sim profecto, si omnia recensere velim ; nec sane Gaudentius longiore indiget defensione, apud eos maxime quibus Gaudentiani sermones in manibus sunt. Itaque ad hos lectorem remitto, ut, iis pervolutis, de Dupiniana reprehensione, quod æquum videbitur, judicet.***

§ III. De consilio et ordine editionis Patavinæ anni 1720.

26. Plures fuere post typographiam inventam usque in hanc diem Gaudentii editiones, quarum tamen nulla accurata, aut integra, hactenus dici potuit. Gaudentianorum sermonum specimen primum edidit Elias Capreolus, lib. III Hist. Brix., excerpta nempe sermonis de *Philastrio*, circa annum 1500, aut paulo amplius. Deinde circa annum 1554, Aloysius Lipomanus, Veronensis episcopus, protulit sermonem integrum de *Philastrio*, sermonem de *Dedicatione basilicæ*, itemque excerpta ex *Præfatione ad Benivolam*, in Vitis SS., tom. IV editionis Venetæ, ubi, pag. 1 et pag. 15, Opera Gaudentii nondum excusa dicuntur. Prodiit postea anno 1555, Basilæ, apud Henricum Petrum duobus tomis opus inscriptum *Orthodoxographa*, sed in eo quidem Gaudentii exstat nihil ; in altera vero ejusdem operis impressione, denuo in eadem urbe pluribus tomis aucta anno 1569, tom. VI, fol. 1799, habentur Gaudentiani sermones, eodem ordine, ac numero, quo sæpius repetiti postea sunt in Bibliothecis PP. ; quare hanc primam fuisse Gaudentianorum sermonum editionem satis probabiliter puto.

27. Prodiere postmodum variæ Bibliothecæ PP. editiones, post primam Parisiensem anno 1576 a Margarino Bignæo procuratam. In iis omnibus excusus semper est Gaudentius ; sed ut fatum est magnarum hujusmodi collectionum, scatebat passim mendis non minimis ; quæ medicam manum expectabant : ac præterea duobus sermonibus carebat, qui, extorres facti, longius a parente suo vagabantur ;

(c) *Præf. ad Beniv.*

(d) *Ibidem.*

sermo nempe de Petro et Paulo, et sermo de Vita et Obitu beati Philastrii. Itaque omnino operæ pretium erat novam Gaudentii editionem aggredi; cum præterea, quod sciam, numquam seorsim editus fuisset atque ad ingentes illas Bibliothecæ PP. collectiones tractandas pauci admodum accederent, magna operis mole deterriti. Dum eo in loco res esset, ac male a typographis acceptus jaceret pene in tenebris Gaudentius noster, accidit peropportune, atque, ut ita dicam, cum bonis ominibus, ut anno 1714 præstantissimus atque immortalitate dignissimus præsul Joannes Franciscus Barhadicus, a Veronensi episcopatu ad Brixianum esset translatus, qui statim ab initio Brixianæ Ecclesiæ regimine, consilium edendi Gaudentii sponte sua cepit. Hujus summi viri erga editionem hanc, a nobis ipsius jussu lubenti animo susceptam, beneficia connumerare si velim, nullum profecto dicendi finem faciam; nam et opera, et opibus juvare numquam destitit, præsertim ut variantes mss. Codd. lectiones nobis suppeterent; summoque animi studio, ubicumque opus esset, paratus semper fuit auctoritatem suam, atque officia, benigne impendere. Quin et industriam nostram non semel humaniter excitare, ut propositum urgere-mus, et operis ipsius specimina rudia adhuc, et im-polita, suismet oculis percurrere: demum editio-nem ipsam tueri constanter, ac fovere nullo modo umquam intermisit, quoadusque in lucem prodiret; col-latis etiam liberaliter pecuniis ad typorum impensas.

28. Ut autem lector sciat quibus subsidiis ad hanc editionem parandam usi sinus, præsto nobis fuerunt ex Vaticana Bibliotheca collationes trium mss. Codd.: nempe Vaticanorum duorum 1243 et 4580, quorum uterque papyraceus; itemque elegantissimi Urbinatis membranacei 75, cujus initia-les litteræ pictura et auro convestitæ sunt. Quamvis Codd. isti non magnæ sint antiquitatis, eximiam ta-men nobis opem plurimis in locis ad Gaudentii emendationem contulerunt, ut passim legentibus manifestum erit. Eorum ut variantes lectiones mi-nore negotio, ac promptius exciperentur, potesta-tem fecit, venia etiam data ut e Vaticana Bibliotheca Codices ipsi ad Palatium Quirinale transferri pos-sent, pro sua effusa in omnes clementia ac beni-gnitate SS. D. N. Clemens XI, pontifex Maximus, quo sedente, ac sospite, numquam bonæ litteræ sine pretio erunt. Excerpti autem sibi curam huma-niter susceperunt clarissimi, atque doctissimi viri Franciscus Blanchinus, et Carolus Majellus Biblio-thecæ Vaticanæ præfectus, uterque ejusdem SS. D. N. Clementis papæ XI, ab honore sacri cubiculi; quorum proinde officiis immortales gratias me sem-per habiturum, hoc loco libenter profiteor. Accessit tribus hisce Codd. mss. alter Florentinus charta-ceus Bibliothecæ S. Marci, cujus meminerat sum-mus vir Joannes Mabillonius in Itinere Italico, pag. 178; hujusque variantes lectiones accurate describendas, atque ad nos mittendas curavit adm. rev. Pater Albertus Salvi, ejusdem Monasterii

S. Marci Florentiæ prior. Cum istis quatuor Codd. collati sunt priores decemnovem Gaudentii tracta-tus, itemque Præfatio ad Benivolum; ad quorum pariter tractatum emendationem contulimus tres editiones Bibliothecæ PP., nempe Parisiensem anni 1589, Coloniensem 1618, et Lugdunensem 1677. *Sermo de Petro et Paulo*, qui in prædictis quatuor Codd. mss. minime habetur, collatus est cum alio Urbinate membranaceo 150, ac Vaticano pariter membranaceo 1235. Uterque ex his duobus Codd. continet sermones etiam Zenonis episcopi Veronen-sis; eorumque ætas videtur pertingere ad quingen-tos annos. Præter duos istos Codices, usi sumus ad collationem *Sermonis de Petro et Paulo* antiqua item Veneta editione sermonum sancti Zenonis epi-scopi Veronensis anni 1508, in qua sermo hic pri-mum prodiit, minime dissimulato Gaudentii nomine, ut in notis ad eundem sermonem monuimus. Pro *sermone autem de Vita et Obitu beati Philastrii*, va-riantes nobis lectiones suppeditarunt duo Brixiani Codd. membranacei, quorum antiquior præfert not-am sæculi XI; ac binam insuper editionem adhibui-mus, nempe Venetam Lipomani 1554, et Coloniensem Surii 1579, a quibus in Vitis SS. vulgatus fue-rat. Cum præterea scirem exstare in Ambrosiana Mediolanensi Bibliotheca primam (ut ego quidem puto) Gaudentii editionem, quæ prodiit anno 1569, in Orthodoxographis PP., ejus quoque variantes lectiones priorum decemnovem Gaudentianorum tractatum, qui in ea cusi sunt una cum Præfatione ad Benivolum, descriptas habui a cl. Josepho An-tonio Saxio ejusdem Bibliothecæ præfecto, eruditio-nis eximie, ac summæ humanitatis viro; sed eum hæc editio consentire fere omnino videatur cum mendis aliarum editionum, ideo nullus nobis ejus usus fuit.

29. Ordo Gaudentianorum sermonum, sive tra-ctatum, idem apud nos servatus est, qui in aliis quoque editionibus occurrit. Nam *sermo de Ordina-tione sui*, qui prior cæteris a Gaudentio est habitus, primus quoque ordine esse debuerat; sed *Præfatio* paschalibus præposita hos priores fecit, in qua quia mentio est de *quatuor sequentibus*, et *quinto de Machabæis martyribus*: ideo in hac editione eum ordi-nem tenuimus quem Gaudentius ipse in Præfatione nobis statuit, atque in aliis editionibus receptus est. Gaudentianos sermones subsequitur *rhythmus de Philastrio*, de quo consule ea quæ diximus in ad-notatione eidem rhythmo præposita in calce sermo-nium Gaudentii.

30. Visum est deinde Rampertum, atque Adelman-num, Gaudentio adjungere ejusdem Ecclesiæ epi-scopos, doctrina non minus quam pietate conspicuos. Atque Adelmani profecto integram epistolam dandi non modica me incendebat cupido, ne dicam spes; quam tamen omnino frustra animo conceptam vix demum ægre sensi, cum omnes conatus nostros ce-dere incassum vidi. Rampertus vero non uno in loco a magnis plagis convaluit quas acceperat, atque in

sectiones accurate distinctus est, auxilio duorum Brixianorum codd. qui paulo ante laudati sunt, quique maximo nobis usui fuerunt ad hanc nostram editionem parandam. In iis enim præter Rampertum, cujus frustra alibi exemplar ms. requiras, exstat sermo Gaudentii de Philastrio, itemque rhythmus in honorem ejusdem Philastrii ex Gaudentiani sermonis sententiis compactus. Sane Brixiana Ecclesia orentem aliquando habuit mss. codd. Bibliothecam, ejusque etiam nunc reliquæ nonnullæ supersunt, inter quas ms. codex Augustini de Civ. Dei membranaceus in fol. majoris formæ, uti et ejusdem molis, ac notæ, *Collectio sermonum et sententiarum in omnes D. Pauli Epistolas ex Operibus Augustini*, quæ Bedæ olim adscripta, nunc Floro Lugdunensi tribuitur. De Brixiana porro Bibliotheca præclarum est S. Caroli Borromæi testimonium in *actis Visitationis Apostolicæ civitatis Brixie*, ab ipso habitæ anno 1561, quæ mss. exstant in episcopali tabulario Brixie, his verbis: *Ecclesia Brixiana, Dei beneficio multis exulta ornamentis, hoc etiam ad pietatis insigne habere debet, ut antiquorum Patrum monumenta, præsertim recte exarata, quæ olim impense conquisita diu asservavit de gremio suo, si quando usuvenerit, proferat ad Codices aliquos ecclesiasticos, temporum injuria, aut hæreticorum corruptelis depravatos, quam rectissime emendandos.*

31. Itaque hæc nobis fuerunt subsidia ad hanc Gaudentii editionem instruendam; in qua quid a nobis præstitum sit, scire si cupiat lector, malim hoc ex opere ipso intelligat, quam a verbis meis cognoscat. Porro in eo potissimum versatus est noster labor, ut Gaudentii textum quam emendatissimum daretur, idque præsertim auxilio et ope mss. codd., ac lectore, ubi quid innovatum est, singulis locis admonito; ne, quod admodum docti improbant, consensum virgulam sumere, ac pro arbitrio cuncta innovare velle videremur. In variantibus lectionibus opponendis et recensendis, fere me diligentiorum præstiti; (quis autem omnia recensere, vel annotare possit?) sed malui tamen sedulitatem nostram debentibus hominibus nimiam, aut morosam videri, quam fidem apud studiosos et doctos lectores periclitari. Nec enim nescius, quam difficilem provinciam coponim, veterem scriptorem emendare, atque edere aggressus eo præcipue in loco, ubi, præter alia impedimenta, maxima laboramus meliorum librorum inopia; ac constitutum fuit, aliquid potius tentare, rude licet, et imperfectum, quam Gaudentium nostrum diutius in tenebris neglectum relinquere. Atque utinam alimendo in hisce regionibus aliquis horum studiorum gustus exortatur, neæ semper, ut contingit, heterodoxi homines edendorum veterum laudem, quæ jam dudum Italis ingenis propria fuit, nobis præcipiant, quod satis callide lucusque fecerunt in Cypriano, Sulpicia, Eginharto, ac pluribus aliis; ut, eorum auctoritate in pravam detorta,

A causam nostram validioribus munimentis, veterum scilicet subsidio destituta, facillime labefactarent. Sane quantum his historiæ ecclesiasticæ studium, quod veterum scriptis potissimum nititur, vigere apud nos displiceat, vel una illa vox prode quam invitis etiam ad hostibus expressam libentissime acceptimus: *Plus Annales Baronii quam Controversiæ Bellarmini nocuerunt* (a). Nec fortasse aliquis fullem atque iranem operam patet quæ ponitur in emendandis veterum libris; nam audendus omnino est hæc de re summus vir Joannes Mabillonius in *Præfatione ad editionem S. Bernardi: Ex rariss lectionibus eas colligere, et in textum restituere, quæ accommodatiores* (videantur) *res est quæ usum veterum librorum pene assiduam, gustum usu acquisitum, maturusque judicium exigit quam litteratorum vulgæ opinatur, qui araneorum telas captare nos existimant, aut has quas putant minutias consecramur. Verum sentiant id græto homines de nobis quidquid volent, modo operam nostram approbet non hominum plausus, sed publica Ecclesiæ reique literariæ utilitas.*

32. Antequam finio, æquum est ut quorundam officis, aut opera potissimum usus sum ad hanc Gaudentii editionem apparandam, erga eos aliquod grati animi testimonium exstet. Ac primo quidem, præter illos de quibus suo loco jam diximus, recensendus hic mihi occurrit el. vir Alexander Burgos, eximus non magis litterarum, quam vera pietatis cultor, qui instructissimam librorum Bibliothecam undique collectam publicæ utilitati destinat, eamque, dum Patavii agerem, usibus meis patere semper voluit. Multum quoque debere me profiteor nobili, et egregiæ indolis viro Francisco Josepho a Curte, Brixianæ ecclesiæ canonico, ac Julio fratri meo, studiorum meorum socio, qui in exemplarium et variantium lectionum collatione, operam suam humaniter mihi impendere minime gravati sunt. Scripturarum syllabum contexit, et in ordinem redegit adm. rev. Antonius Piccoli archipresbyter ecclesiæ S. Mariæ Terentianæ Brixianæ diocesis. Si quid præterea nitidum, si quid emendatum in hac editione offendet lector, totum id acceptum ferat Joanni Antonio, et Cajetano Vulpiis fratribus, quorum industria ac labore id assequimur, ut elegantia aut diligentia peregrinarum editionum non valde nobis in posterum desideranda sit.

§ IV. De consilio et additionibus hujus novæ editionis.

33. Atque hæc quidem sunt quæ præfatus fueram in editione Gaudentii Patavina anni 1720; modo quid a nobis præstitum sit occasione novæ hujus Brixianæ editionis, paucis accipiet lector. Plura si quidem Gaudentium referenti mihi jam dudum occurrerant, quæ secundas curas postulare viderentur, iisque non invitus manum admoveere paratus eram, ut si quando novæ editionis daretur occasio, ea non veteri solum apparatu, sed recentioribus

(a) Georgius Hornius, in *Præf. ad Sulp. Sever. edit. Amstel. 1665.*

quoque additamentis instructa in lucem prodiret. Accessit opportune auctoritas eminentissimi viri Angeli Mariæ Quirini S. R. E. cardinalis bibliothecarii, ac Brixie episcopi; quæ statim ac novæ hujus editionis consilium agitare sensi, intelligebam profecto quænam essent officii mei partes, quidve mihi præstandum foret summi præsulis voluntati, cuius non jussis modo, sed etiam nutibus obtemperare magno mihi honori ducebam. Itaque dum in eo essem, ut Gaudentino textui novas huc illuc notationes inspergerem, nonnullas etiam ex prioribus in melius, ut mihi quidem videbatur, reformarem; ecce mihi ex insperato objicitur ms. Gaudentii sermonum codex, non magnæ ille quidem antiquitatis, ut scripturæ specimen et parva litterarum forma ostendebat; sed cui pretium conciliaret, quod fuisset olim in libraria supellectile doctissimi viri Octavii Pantagathi, ut emendationes in margine libri ejus manu passim appositæ, noto mihi litterarum ductu indicabant. Quis porro fuerit Octavius Pantagathus Brixianus, magni ævo suo inter litteratos nominis, neminem qui vel mediocri polleat eruditione latere puto. Quamvis enim nullum prorsus ingenii sui monumentum quoad vixit in vulgus dare, nullum lucubrationum suarum fructum posteritati constare voluerit, eximia nihilominus doctrinæ fama viguit, eoque nomine celebratur scriptis fere omnium qui ejus ætate vixerunt, cuius rei testimonia apud illius temporis scriptores frequentia occurrunt. Nam præter alios bene multos Lilius Gregorius Giralduus, dialogo 2 de Poet. nostr. temp., sic de Pantagatho: *Brixia multos habet eruditos, sed non et poetas, ut ejus filia Verona. Inter eruditos quidem magnus ubique Pater Octavius, nisi quod stylo abstinet nec suas opes publica taberna venditat.* Paria facit Jacobus Augustus Thuanus, lib. I Commentar. de Vita sua his verbis: *Jam Octavianus Pantagathus ad meliorem vitam migraverat, cujus magnum in litteris nomen, et dignum tanto magistro discipulus Onuphrius Panvinius.* Nemo autem prolixior et uberior in laudibus Pantagathi, quotiescumque de eo incidit sermo, quam idem ipse Panvinius, cuius ut loca plura transmittam in quibus summo eum loco habere testatus est, unicuique adscribo 2 Comment. ad librum Pastorum p. 390, ubi de origine indicionum verba faciens hæc habet: *Quod quò tempore, qua ratione, et a quibus factum fuerit, atque unde ego illud acceperim demonstraturus, cogor ante pauca proponere de laudibus ejus, cujus potissimam industria rem obscurissimam, ac tenebris antiquitate oppressam, atque a nemine hæcenus cognitam illustravi, et in lucem produxi. Etiam ingenii ac grati animi esse existimo, unde aliquid acceperis, per quem profeceris indicare, neminemque justo laudis præconio spoliare, et præsertim eum hominem, a quo omnium que in toto hoc opere elaborate, accurate, perfecteque concinnavi, initia hausserim. Hic est autem P. Octavius Pantagathus, qui nisi hoc nomen haberet, prænomen merito habere potuisset; cujus de laudi-*

bus etsi pauca, aut obiter dicere nefas esse existimo, vix enim integris voluminibus explicari possent, tamen ob singularem meam erga illum observantiam, hoc loco mihi temperare non potui, in quo ea explicanda sunt quæ de illius præcipue ingenii acumine, judicii acrimonia, reconditorisque eruditionis varietate, atque præstantia, tanquam præssimo fonte manarunt, quin breviter de tanto viro et vere quæ sentiam dicam; ut et qui eum noverunt, quod eum noverint in magna felicitatis parte ponant; qui autem ignorant, in hominis cum optimi, tum doctissimi, notitiam a me accipiant. Sic enim sentio, neminem nostra ætate, vel ingenio, vel diligentia, vel doctrina præstantiorem haberi. Atque hæc hæc haec de Pantagatho.

B 34. Ut autem ad codicem tanti possessoris nomine commendatum veniam, mox ut cœpi eundem cum editis contendere, cognovi statim quanta esset ejus utilitas, et præstantia. Dubitaveram nempe primæ facie descriptam fortasse ab aliquo ms. exemplari, illorum scilicet quibus fueram in priori editione usus; ideoque nullum ex eo fructum perceptum iri, quin potius in hujusmodi scripto excutiendo horas collocare, idem omnino esse ac oleum et operam perdere. Verum nihil minus; patuit enim parvo negotio illam neque a Florentino neque ab Urbinato, aut Vatt. duobus desumptam esse a quibus sæpius discepat, quod a me notatum tract. 5, ad illud: *Quasi in occulto ascendit*; et tr. 10, ad fin., in illis verbis: *Pastorem simul et pascha*; immo potius iisdem meliorem et emendatorem comprehendi ex his quæ ejusdem codicis ope sunt restituta, aut asserta; aut in melius conformata annotavi tr. 4, ad finem, in illa verba: *Spiritus sanctus balbutiunt*; tr. 9, circa medium, ad verba: *Ecce cum consideremus*; et. eod., in fin., not. ultima, ut etiam tr. 13, non uno in loco. Jam porro non pauca etiam loca librorum ceteros desperata, et afflictæ, quibus in priori editione mss. eod. nihil sublatum attulerant, libri hujus auxilio contraxerunt, cujus rei pulchrum specimen apparet tr. 3, post med., de duplici Niveæ eversione; ut etiam tr. 6, ante med., in illis verbis: *Quoniam filii Egyptiorum habitant*. Illud quoque non parvè momenti est tr. 4, ubi respicit, *assumentes secum victum proximum suum*, pro eo quod corrupte habebat in ceteris libris, *assumentes secum victum proximum suum*; et tr. 8, post med., ubi cum libertate divini amoris male legebatur pro cum liberalitate divini amoris, quam lectionem suppedilavi eod. Pantagathi; ut alia non pauca præteream, quæ diligens lector sæpè curâ, et studio facile comperiet. Itaque operâ Junii fratris adhibita, qui librum ipsùm auro contra restimandum invenerat, et comparaverat, a capite ad calcem codicem hunc Gaudentianis sermonibus contuli, variantesque lectiones, et emendationes in sua loca diligenter eonjeci; ex quibus si nonnihil splendoris ac lucis Gaudentio additum prudens lector judicabit, omnino operâ pretium fecisse me, et

non modicum laboris mei fructum percepisse **A** strum sedulitatis et observantiæ meæ testimonio tuam : sin minus, novo hoc erga Gaudentium **A** contentus ero.

TESTIMONIA DE GAUDENTIO.

S. Joannes Chrysost. epist. 184, edit. Frontonis Ducæi, Parisiis 1636.

GAUDENTIO EPISCOPO BRIXIANO. Nihil nos latet rerum tuarum, sed tamquam præsentibus probe novimus studium tuum, vigilantiam, curas, labores quos pro veritate suscepisti; tibi quoque ingentes gratias agimus, neque mediocrem in tanta degentes solitudine consolationem haurimus ex tuæ charitatis ardore, ac sinceritate; cujus dum hic periculum fecimus, istic quoque integram illam vigere cognovimus, nec ullo modo aut temporis dinturnitate, aut itineris longitudine, debilitatam fuisse.

Palladius dial. de Vita S. Joan. Chrys., cap. 4, edit. Emerici Bigotii, Parisiis 1680.

Cum igitur sanctus Æmilii Beneventi episcopus, et Cythegius, et GAUDENTIUS, una cum Valentiniano et Bonifacio presbyteris, accepissent litteras imperatoris Honorii, Innocentii, et Italorum episcoporum Chromatii Aquileiensis, et Venerii Mediolanensis, atque aliorum, nec non Commonitorium Synodi totius Occidentis, publica evectio Constantinopolim profecti sunt.

Rufinus in Præf. ad versionem librorum Recognitionum Clementis.

Tibi quidem, GAUDENTI, nostrorum decus insigne doctorum, tantus ingenii vigor, immo tanta spiritus gratia est, ut si quid a te etiam quotidiani eloquii more dicitur, si quid in ecclesia declamatur, id in libris haberi, et ad instructionem tradi posteris debeat.

Martyrolog. Rom. 25 Octob.

Brixianæ natalis sancti GAUDENTII episcopi, eruditione, et sanctitate conspicui.

Rampertus in Serm. de Translat. Philastrii, cap. 5.

Veluti in edito Sermone a præsule GAUDENTIO, vitæ scilicet beatissimi Philastrii pontificis, legitur.

Ibidem cap. 9.

Cujus vitæ, sanctitatisque eum sapuit episcopus GAUDENTIUS, successor suus, qui per quatordecim annos, forsitan et plus, diem transitus ejus feriatum ducebat, populo siquidem de eo sermonem faciens? *Nicophorus Callistus lib. XIII Histor. Eccles., cap. 33, edit. Paris. 1630, ex recens. Frontonis Ducæi.*

Insuper synodi decreto, quæ Joannis causa in Italia coacta fuit, in manus recepto, Dei amans Æmilii Beneventi episcopus, Cathegius (sic) et GAUDENTIUS, cum Valento, et Bonifacio presbyteris, Roma Byzantium profecti sunt.

Petrus Crinitus lib. VIII Commentar. de hon. discipl., cap. 1.

Ex nostris Tertullianus, Hilarius, Cyprianus, Augustinus, Hieronymus, Rufinus, Ambrosius, GAUDENTIUS; nam horum quidem Commentarii perinde mihi atque thesauri videri solent, in quibus tam va-

ria, tam multiplex doctrinæ rerumque omnium cognitio est, ut universam prope antiquitatem, legesque omnes, et philosophiæ placita contineant.

Elias Capreolus lib. II Hist. Brix.

GAUDENTIUS continuo post Philastrium præsul noster, qua doctrina, quibus consiliis, et gravitate polluerit, ex ejus de Philastrio oratione vel maxime intelligi potest.

Aloysius Lipomanus in Præf. tom. IV.

Si vis scire quis fuerit GAUDENTIUS episcopus Brixianus, et quantæ in Ecclesia auctoritatis, et reverentiæ, ex ejus scriptis facile recognoscas. Temporibus enim D. Ambrosii floruit, et ipsomet teste, successor fuit Philastrii episcopi magnæ sanctitatis viri, qui D. Augustini tempora præcessit, et librum de Hæresibus scripsit. Synchronus etiam fuit GAUDENTIUS Benivoli sanctissimi viri, tam in Ecclesiastica, quam in Tripartita Historia celebratissimi, ad quem etiam quædam sua scripta dirigit.

Possevinus in Appar. Sacr.

GAUDENTI Brixianus episcopi, qui Philastrio successit, opera D. Ambrosii, cujus ætate vixit, quique in Cappadociam iter suscepit, ut reliquias martyrum inde adveheret, et suum [Forte suam Ecclesiam] eidem reliquiis nobilitaret, exstat oratio habita in dedicatione basilicæ, ubi de iisdem martyribus plura. Exstant item tractatus, seu sermones, quibus utilium, et lectu dignam præfationem ascripsit.

Baronius ad A. C. 386, n. 7.

GAUDENTIUS, haud pridem defuncto Philastrio, quem vidimus interfuisse cum Ambrosio Aquileiensi concilio, in locum ejus subrogatus est, licet immatura ætate, sed præstans doctrina, atque virtutibus: verum quali, quantave adhibita vi, ipse declarat in Sermonis exordio quem de sua Ordinatione tunc habuit.

Idem ad A. C. 451, n. 16.

Fuerunt sane iidem florentissimarum Ecclesiarum antistites: quarum Brixiana nobilitata sanguine martyrum, sanctis quoque episcopis, Philastrio, GAUDENTIO, et aliis pluribus illustratur.

Bellarminus de Script. Eccles.

GAUDENTIUS, successor Philastrii in episcopatu Brixianæ, scripsit utilissimos tractatus de variis argumentis, qui exstant.

Labbeus de Script. Eccl. tom. I, pag. 337.

GAUDENTIUS, Philastrii in Brixiano episcopatu ab anno 387 successor usque ad initia sæculi quinti, et annum vel 410, ut quidam, vel 427, quantum quidem ex ejus successoris Pauli initiis datur intelligi, quem Ferdinandus Ughellus tom. IV Italia sacra docet episcopalem dignitatem adeptum anno 427:

GAUDENTIUS vero obiit die 25 Octobris, conditus A Brixiae in Basilica sancti Joannis Evangelistae.

Gaspard. Barthius lib. xviii Advers. cap. 1.

GAUDENTII Tractatus in Exodum perspicue boni sunt.

Ferdinandus Ughellus tom. IV Ital. Sac., Edit. Ven., col. 528.

Satagente deinde Ambrosio Mediolanensium sanctissimo præsule (Brixiani) ad hanc sedem (Brixianam scilicet) provexere sanctum GAUDENTIUM, adhuc florentis ætatis, anno 385 in Oriente ad sacra loca peregrinantem; doctrina, ac sanctitate virum insignem.

Philippus Ferrarius in Catal. SS. Ital. 25 Octobr.

GAUDENTIUS, S. Philastrii discipulus et successor, juvenis ad episcopatum Brixiansem, et invitus assumptus est; a S. Ambrosio episcopo Mediolanensi, cui familiarissimus erat, consecratus. Is in Palæstinam peregrinatus, multis et præclaris reliquiis suam ditavit Ecclesiam, quarum partem ex Palæstina, partem vero ex Cæsarea Cappadociæ a S. Basilii neptibus monialibus, alias Roma, alias Mediolano accepit. Plura scripsit, doctrina enim excelluit, ex quibus aliqua in Bibliotheca Patrum leguntur, insignem illius eruditionem testantia.

Aubertus Miræus in Auctar. de Script. Eccl.

GAUDENTIUS, Brixianensis in Italia episcopus, Philastrii illa in cathedra successit, procurante Ambrosio episcopo Mediolanensi, ut ipse GAUDENTIUS testatur in sermone quem de ordinatione sua habuit. De peregrinatione in Orientem a se suscepta idem ipse agit in sermone de dedicatione ecclesiæ. Scripsit tractatus varios quos Bellarminus in Catalogo recenset; exstantque in Bibliotheca veterum Patrum.

Joannes Cardinalis Bona in Præf. lib. de divina Psalmod.

GAUDENTIUS, episcopus Brixianensis, pietate, et sapientia illustris.

Acta SS. 10 Martii, pag. 14, § 1, n. 7.

Inter antiquiores Patres Latinos floruit S. GAUDENTIUS, satagente S. Ambrosio episcopo Brixianensis circa annum 385 creatus: inter cujus Opera exstat homilia de sanctis XL martyribus, habita die dedicationis basilicæ ad honorem illorum a se erectæ. Retexitur ab eo historia martyrii, indicaturque occasio reliquiarum ab se ex Oriente ad suam Ecclesiam delatarum, quam saltem partem mox proferemus. In aliis sanctum Basilium ferme secutus est.

Gerardus Joan. Vossius lib. 3 de Hist. Lat., cap. 2.

GAUDENTIUS, Brixianensis episcopus, memoriæ prodidit vitam S. Philastrii, cui successerat in episcopatu. Habes eam apud Surium tom. IV, die 18 Julii.

* An a Caveo recte hoc dici potuerit, satis colligitur ex Veterum testimoniis, Joannis Chrysostomi,

Obiit autem Philastrius anno 387: unde GAUDENTII ætas satis patet.

Natalis Alexander Select. Hist. Eccl. Sec. iv, cap. 6, art. 34.

GAUDENTIUS, Philastrii in Brixianensi episcopatu successor, ab anno 387 usque ad initia sæculi quinti floruit. Plures tractatus, seu sermones, habuit variis de argumentis, qui exstant in Bibliothecis Patrum.

Guilielmus Caveus Histor. Litter. Eccles. Script. Sec. iv.

GAUDENTIUS, cujus aut nulla, aut rara admodum apud Veteres memoria, dum provincias Orientales religionis ergo peragraret, et circa annum 387 Cæsariæ Cappadociæ hæreret, mortuo interea temporis Philastrio Brixianensi episcopo, ei ab Ambrosio, aliisque provinciæ Cisalpinæ episcopis, successor absens designatur; neve electio alicujus fraude incassum cederet, singulorum juramento confirmatur. Cumque hæc audisset GAUDENTIUS, et in Occidentem reditum detrectaret, missa est ab episcopis ad ipsum legatio, et ad Orientis etiam Antistites, qua rogarent ut renitentem reverti GAUDENTIUM ecclesiasticis censuris compellerent. Factum id; coactusque redire GAUDENTIUS, sanctorum XL martyrum reliquias, a sacris virginibus S. Basilii neptibus Cæsariæ agentibus acceptas, secum detulit, et Ecclesiæ Brixianæ regimen suscepit. Anno 405, synodi Romanæ, et Honorii imperatoris nomine legationem una cum aliis quibusdam episcopis obisse videtur, ut Arcadium imperatorem Chrysostomo subinfensum, pacatiorem redderet. Quo anno e vivis ereptus sit, parum liquet.

NOTA. *Quanti autem faciendum sit viri clariss. Sebastiani Tillemontii testimonium superius allatum in Præfatione num. 24, quod hujusmodi est: Quoique son style (Gaudentii nempè) paraisse assez simple, néanmoins il a de l'élegance, et l'on y voit un génie fort doux, et en même temps fort agréable. Mais pour le fond des choses, la doctrine et les instructions en sont excellentes, assertat ipsemet Dupinius, cujus audax de Gaudentianis scriptis judicium eo testimonio retunditur. Hæc habet de Tillemontio in Biblioth. sua Ecclesiastica Dupinius: Les Mémoires sont d'une recherche presque infinie, et composés avec toute l'exacritude possible.... Les notes qui sont à la fin de chaque volume sont excellentes, et d'une critique très-exacte.*

Hoc monitum pro Testimoniorum de Gaudentio coronide adjiciendum jussit Eminentissimus editionis hujus Mæcenæ, ut Gaudentianis scriptis magis magisque sua staret auctoritas, quam temere conatus est lædere Dupinius.

Palladii, Rufini, et aliorum, quæ supra attulimus.

SANCTI GAUDENTII

BRIXIÆ EPISCOPI

TRACTATUS VEL SERMONES

QUI EXSTANT

Præfatio.

SERVO CHRISTI BENIVOLO GAUDENTIUS ^a :

217 Communis voti fuerat, ut ea quæ de divinis eloquiis ^b per paschales dies proxime præteritos explanavi, coram valeissis audire. Cum enim sem-

per, tum præcipue diebus festis præsentia tua nobis merito grata est in ecclesiæ Brixianæ conventu. Nam sicut ^c honoratorum nostræ urbis, ita etiam

^a (Galeardus hunc titulum sic ediderat: *Ad Servum Christi Benivolum Gaudentii episcopi Præfatio*. *Servo Christi Benivolo Gaudentius*; addens notas sequentes.) *Ad Servum Christi*. Titulum hunc ex librarii ingenio appositum verba hæc manifeste arguunt, ab usitato epistolarum inscribendarum more prorsus aliena: deest etiam in mss. duobus, Florentino et Urbinæ; verum cum in exemplaribus editis, quæ nobis videre contigit, constantiter habeatur, restituendum censuimus. Codex Florentinus sic habet: *Servo Christi Benivolo Gaudentius*, nempeque Urbinæ; quam inscriptionem genuinam esse nullus dubito, eamque propterea Præfationi huic præfigendam curavi. Eandem profert ms. cod. qui fuit doctissimi viri Octavii Pantagathi contertanei mei; hædem omnino verbis: *Servo Christi Benivolo Gaudentius*; nam Urbinæ paululum immutat: *Servus Christi Benivolo Gaudentius*. Porro quamvis sciam styli huius Operis ab epistolarum peritis abhorrere, attamen paschales quoque Cyrilli Alexandrini sermones, habitos quidem ex suggesto ad populum, sed postea in epistolarum figuram conformatos, quemadmodum et Gaudentii nosstræ, et aliorum, sæpius fuisse, jam docuit Ferrarius lib. 2 de Rit. sacr. Eccl. concionum, cap. 3. Salvianus Præfationem librorum de Gubernatione Dei ita inscribit: *Sancto episcopo Salvio Salviano salutem in Domino*, et Gaudentius ipse, tract. 18, ad Sermonium, de Villico iniquitatis: *Servo Christi Sermonio Gaudentius episcopus*. — *Benevolum*. Uterque Vaticanus codex sic legit: *Ad servum Christi Benevolum*; Flor. vero: *Servo Christi Benivolo*; in Urbin. hi: in ipso limine *Benevoli* appellationem deprehendimus. Itaque ad exemplarum mss. et Parisiensis editionis consensum editionem nostram conformavimus. In alias editiones irrepsit *Ad Servum Christi Benevolum*; sed hanc quæ a nobis edita est fuisse veteribus scribendi rationem, probat antiqua inscriptio apud Itubeum, pag. 263, M. Aurelio Dubitato et C. Centullo Fortunato posita:

INDUSTRO AQ BENVOLO
PLVRIMIS MILITIAE HONORIBVS
FVNCTO
PRO SVAE PIETATIS MERITO
M. AVR. DVBITATO V. I. PATRI
ET C. CENTULLO FORTVNATO
ADVLESCENTI (sic) CLARISSIMO

Confer præterea Valesium in not. ad Sozomenum, lib. vii Hist. Ecclesiast., c. 45. De Benevolo plura in-

A fra, ad verba illa Gaudentii: *Magistrum memorie*. — *Gaudentii episcopi Præfatio*. Codex Flor. titulum hunc præfert: *Gaudentii episcopi Brixianum conciones*. In Cod. Urb.: *Tractatus Gaudentii ad Benevolum incipit feliciter*. Vide annot. 1, serm. sequentis.

^b Paschales octo dies neophytis olim solennes; immo et Christianis omnibus, utpote in quibus Resurrectionis laudibus, et sacrosanctæ prædicationi jugiter instarent, antiqua veterum monumenta produnt, apud quos passim leguntur sermones per eam hebdomadem ad Neophytos habiti. Joan. Chrysost., hom. 33 in cap. xiii Gen., Frontone Duceo interprete: *Illucescente Resurrectionis die necessarium erat, ut de Resurrectione Domini Charitatem vestram doceremus, et sequentibus diebus propter miracula quæ tunc facta sunt, Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. In quibus etiam in manus accepimus Apostolorum Acta, inde vobis continua componentes convivis, et crebris, quotidianisque admonitionibus eos qui nuper Baptismi gratiam acceperant, exhortantes*. Hinc Aug., in proœm. lib. de Octo Quæst. ad Dulcitium, eos *dies sanctos* appellat, et Valentinianus inter festos dies a jure dèbendo feriatos recenset 1, 11 de Feriis, Cod. Theodos.; quod Valentiniani Decretum confirmatur etiam in edicto Theodorici regis, cap. 154; apud Cassiod. synodus Trinitana can. 66: *A sancta Resurrectionis die usque ad notam Dominicam tota septimana ecclesiis vacare fideles jugiter oportet, psalmis, et hymnis, et spiritualibus canticis, in Christo gaudentes, festumque celebrantes, et divinarum scripturarum lectioni mentem adhibentes, et sanctis mysteriis jucunde et laute fruentes*. Sic etiam Gaud. infra: *Quid unquam die illius sacratissimæ hebdomadis sanctæ fraternitati a me expositum meminisse*.

^c *Honorati sunt, quæ civiles dignitates gessere, vel in urbe, vel in provinciis, aut etiam qui honores in militia adepti sunt, vel militari dignitate functi, ut docet Vales. in not. ad Marcellin. pag. 15. Honorati etiam vocati sunt apud Aleth. 1. 1 Prætermiss., qui palatinam; aut curiatam dignitatem habuissent, sed tamen administratione abstinere, de quibus fortasse intelligit Ambrosius in Oratione de Obitu Valentiniani: *Jam promiseram me profecturum respondens vel honoratis petentibus, vel profecto, ut tranquillitati Italiæ consulere*. Vide Petr. Nann., in Schol. ad Ambros. 1. v, ep. 33, n. 4, ed. Froben. *Honorati* appellatio satis conveniebat Benevolo, qui *Magister memoriæ* in palatio fuerat apud Valentinianum, inf. pag. seq.*

Dumtaxat plebis, & Dominus stante, dignissimum caput es, quia non minore diligentia servare studeas Dei præcepta; quam dicere: robustant catholicæ fidei professionem præclaræ vitæ meritis æquiparare contendens, ut habeat sincera fides opera suæ puritatis nitore condigna. Quæ in re maximus docentis fructus est, et immortalis utilitas audiendis, dicente Apostolo: *Non auditores tantum, sed factores legis iustificabuntur apud Deum* (Rom. ii). Nec mirum si hodie taliter in timore Domini converteris, qui, necdum percepta Baptismi gratia, ad præ fidei ecclæsticæ veritate pugnasit, ut imbutum re admirabilibus doctrinis Apostolicæ per omnia vixit patris nostri Paphlagiæ, sanctæ constantiæ testimonium approbarit. Nostri hæcque temporis & Res B

gine Jezabel, Ariana perfidias patros simul ac sacri, cum bestissimum persequeretur Ambrosium, Leobisiaz Mediolanensis iustitiam, ut quæque ex tempestate / Magistræ memoriæ, oblitus exilicarius fidei arbitratus, contra catholicæ doctrine compellerebat, quod ne faceret, ultro et promotionis pulchritudine dignitatem, et ambitionem sacri, gloriaturque mundanæ, pro Dei gloria contempserit, magis effugens / privatus foret, quam mortuus militare. Verè enim moritur apud Deum, qui ab apostolicæ fidei veritate discedit, cui Christus Deus, qui vitæ est, imputatur, dum æternæ Trinitatis hominisatione deneganti subtrahitur. Sed ut ad propositum causationem redeam, ex ingenti agritudine inmi / tate adhuc corpus invalidum, ad epradicat

^a Cod. Flor. Urb. ac Vat. duo, *Deo amnente*.
^b In mss. sic legitur: *contendens. Habeat sincera fides*, quod tamen non probu.

^c Et ita legit Vulgata etiam apud antiquos Patres. Cod. Flo. ac Vat. duo, *apud Dominum*; at ms. Cod., *quæ sunt enim præclarissimi viri Octavii Pantagathi Brixiani, apud Deum*; ubi etiam paulo supra pro *maximus docentis fructus*, occurrit *maximus dicentis fructus*, quæ melior ad fortasse verior est lectio.

^d Ex hoc loco discimus Benivolum, quando Justinæ Augustæ mandatis restitit, fuisse adhuc catechumenum; quod ex Rufino, Sozomeno, ac Nicophoro non liquet.

^e Paphlagiam patrem vocat, cupis ipse in Britannia sedes successore meriti. Sic etiam in Serap. de Vita Paphlagi: *Ego autem minima ejus pars omnibus totis ægypto, et agrum bene a poure conatum, et non sicut idoneis necessitudine suscepit; quapropter modum tueri prævaleram*. Plura ibi de Paphlagia.

^f Flor. et Urb.; *testimonium approbares*; itemque cod. ms. Octavii Pantagathi, quod quidem videtur mefrus, licet minime notuerim; enim et vulgata lectio æque bona est.

^g Justinam matrem Valentinianni majoris uxorem, ac Valentinianæ materem. Vide Notas sequentes.

^h Sulp. Sever., dial. 2, de Valentinianno loquens, sic ait: *Ad amicum hinc immitem, ac superbum uxorem deceperat Ariana*. Nempe Justina. Hæc autem vivo marito Orthodoxis partem tenuit, quo vita sancto maxime verbis excitavit. Rufin. lib. ii Hist. Eccl., cap. 15, edit. Froben. 1523: *Justina, Ariana hereses abintra, impietatis illæ vehens, quæ vivente viro suppresserat; fidei fæctæ docepto fidenter aperuit*. Socrat. lib. ix Hist. Trip., c. 20: *Justina, Valentinianni mater, cum esset Ariana; viro quidem multo laetere non valuit Orthodoxos; Et mortuo, et filio valde juvenc, Mediolanum veniens Ambrosio episcopo erat infesta*.

ⁱ De Justinæ persecutione in Ambrosium nota, videndus Paulinus in Vita Ambrosii, immo Ambrosius ipse l. 7, ep. 35, ad Marcellinam sororem, ubi Justinam, sicuti et Gaudemius noster, Jezabel nomine indicat dicens: *Quid dicam, quod etiam Etiam Jezabel cruenta petereca est? Quod Joannem Baptistam herodias fecit occidi? Singula tantum singulos: mihi quæ minima longe merita, et testamenta gratiora*. Plura de Justina quærentibus occurret Zosimus lib. iv, et Valesius in not. ad Marcellinum, pag. 671, ubi etiam Socratis fabulam de Justinæ refellit. Mortua est in exilio, ut colligitur ex Rufino, lib. ii, cap. 17.

^j Benivolum hunc Rufinus, Eccl. Hist. l. ii, c. 16, memoriae scrinii presidentem appellat; Nicoph. vero, l. iii Hist., c. 19, in Serapianæ occurrit, in sacram Constitutionum tabulario ministrasse ait. De scrinio principum multa est mentio in Cod. Theo-

dos. quibus qui præerat, et primam locum tenebant, magistri vocabantur, ut optime notat Vales. notis ad Marcell., pag. 253. Erant autem scrinia capsæ, seu plutei, in quibus commentarii, et libelli, hoc est monumenta litteraria custodiebantur, ad quatuor præcipue fuerunt, *libellorum, memoriæ, dispositionum, et epistolarum*, ut tradit Salmas. ad Hist. August. in Alexand. Severo. Hinc singulis scriniis quæ præfecti erant, vocabantur a suo quisque scrinio *Magister a libellis, a memoriæ*, aliquando etiam absolute a *libellis, a memoriæ*, ut apud Lamprid. in Alex. Severo: *Post meridianas horas subscriptioni, et lectioni epistolarum semper dedit operam, ita ut ab epistolis, et libellis, et a memoriæ semper assisterent*. Nominatimque *Magister libellorum, Magister memoriæ* nuncupati sunt, ut hoc loco apud Gaudemium. Item apud Marcell., l. xxix, Festus quidam ex ad vocato consulari Syriæ, ex consulari *Magister memoriæ*, deinde proconsul Asia fuisse dicitur.

^k Locus emendatus ex consensu mss. Editio imbecillior, quæ nihil incertius. Favet emendationi Rufinus, dicit l. 2, s. 16: *Ne incceptum regimine frustrari videretur, celator et honor promittitur. Ille qui nobilitate esse in fide, quam in honoribus cuperet: Quid mihi, ait, pro impietatis mercede altiorum promittitis gradum? Hunc ipsam, quem habeo, tollite: tantum mihi consocietia fidei dures illæsa. Hæc dicens ante pedes impia præcipientium cingulum jecit*.

^l Præclarum Benivoli facinus narrant scriptores ecclesiastici locis supranotatis. Sozomenus vero, lib. ix Hist. Trip., c. 20, et lib. vi Hist. Eccl., c. 13, qui, Rufino et Nicophoro consentiens, ait, eam ne fidei causam desereret, detraxerat sibi cingulum ante pedes regimine abjecisset. Porro militans cingulum abjicere pro Christi fide ad constantiam ostendendam, in gentium Imperatorum, atqueque præsidum contemptum, christianis militibus solemne fuisse, pluribus colligitur ex actis SS. quæ præstitit Gattinius in libro de Martyrum Gratianis, cap. 4, pag. 191, edit. Antwerp. 1668. Confer quæ de Victorio Rothomagensi habet Martyrologium Romanum; 7 Aug.; de Armonio militibus & Dep., et de Meunæ Egyptio 14 Not.

^m In mss. Flor. et Urb. legitur *codicibus*. Editio Paris. eo æternæ, imple. Vocabulum hinc *επιτομή*, itemque voces *οὐδὲς, εὐνοίας*, sacro Gaudemii valde impugnabant Ariani; de quo vide Sulp. Sev. lib. ii sac. Hist.; Hieron. in epist. ad Damas., ed. Bened. tom. IV., ep. 14.

ⁿ Ita in mss. quatuor codd., in edisio legitur *immo*; at Cod. Pantagathi tunc tunc, prout etiam in sequenti *doctus omnino*; mov infra *prepterea velenti*, quæ postrema vox valde bene accommodanda dicitur tunc in edisio quam in mss.

festivitate interesset, inhiuit, unde vehementer
^a dolebas, omnino fraudem tibi spiritualium bonorum
 reputans peccatis urgentibus irrogatam: ac propterea
 singulare quoddam dispendii memorati remedium
 magnopere exegisti, ut scriberem quid una-
 quaque die illius sacratissimæ hebdomadis, sanctæ
 fraternitati a me expositum meminissem. Quod
 plane ego mediocritatis meæ conscius, litteris cre-
 dere non auderem, nisi tu ^b religiosa instantia **220**
 compulisses, satis est enim mihi, si instruere com-
 missam plebem viva saltem voce sufficiam. Sciens
 itaque ^c verum divinæ sapientiæ amatorem non super
 assertionem inutilium rerum inanis eloquentiæ
 pompam quærere, sed salutarem de Scripturis sanctis
 explanationum congruentium desiderare doctrinam,
 scribere tibi aggrediar omnino iisdem sensibus,
 et fortasse etiam verbis, quibus me in Ecclesia
 locutum esse reminiscor, ut loquelam meam,
 qualiscumque est, facile, cum legeris, recognoscas.
^d Quatuor præterea breviores tractatus, quos de
 diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me
 locutum prodidisti, et quintum de Machabæis mar-
 tyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam,
 ut eos, si ulla utili memoria dignos arbitraris, in
 postrema parte ^e schedulæ hujus simul transcriben-
 dos adjungas. De illis vero tractatibus, quos ^f nota-

A riis (ut comperi) latenter appositis, procul dubio
 interruptos, et semiplenos otiosa quorundam stadia
 colligere præsumperunt, nihil ad me attinet. Mea
 jam non sunt, ^g quæ constat præcipiti excipientium
 festinatione ^h esse conscripta: vereor tamen, ne
 aliqua sub ⁱ sermonis mei titulo sanæ fidei ini-
 mica alieni errores involvant, et efficiantur sem-
 piterni criminis rei, qui fuerint incautæ **221** præ-
 sumptionis auctores. Ergo quoniam desiderio tuo
 negare operam non potui postulatam, breviter
 tibi prius ostendam, non semper ægritudinum
 plagas pro peccatorum cumulo nostris corporibus
 irrogari. Humani corporis natura, ex quo sen-
 tentiam mortalitatis exceptit: *Tu terra es, et in terram*
ibis (Gen. iii), infirmitatibus variis subjacet, sine
 B discretionem cujusquam; et quamvis peccatores nos
 esse salubriter fateamur, non tamen vel ex vigore,
 vel ex debilitate carnis, meritorum ponderandæ
 sunt qualitates, cum frequenter idolorum cultores
 sanitate corporis, ac bonis hujus sæculi perfruantur,
 et e contra divino cultui inhærentes ægritudinum, ac
 tribulationum vexatione quassentur. Nam legimus
 Abimelech gentilem regnasse (Gen. xx), et Abraham
 sanctum peregrinationis molestias pertulisse (Gen.
 xii): et illius Laban Syri ^j idololatræ mercenarium
 fuisse sanctum Jacob (Gen. xxix, 30): et Moysen

^a Receptam lectionem exturbare nolui, licet mss.
 codd. magno consensu legant *dolebas animo*. Nescio
 an fortasse scribendum *dolebas ex animo*; at verbum
 vehementer, quod præcedit, prohibet quidquam in-
 mutari.

^b Consentiant in hanc lectionem mss. Codd., et
 ita omnino legendum videtur, ut conveniat illud
 quod supra dixit *magnopere exegisti*. Infra etiam:
Quatuor præterea breviores tractatus, emendatos tibi,
quoniam cogis, remittam. In editis *religiosa constan-*
tia, quod nullo modo putavimus retinendum, quam-
 vis vulgatam lectionem tueatur liber Octavii Panta-
 gathi paulo ante laudatus.

^c In mss., *virum*. Quod sequitur, *inanis eloquentiæ*
pompam quærere, observavit Barthius, in Animad-
 vers. ad lib. I Philippidos Gulielmi Britonis, in se-
 quiore sensum accipi, ut *pompa sæculi, pompa*
dæmonum. Vide annotata ibi a Barthio, p. 11. Sic
 etiam Cic., II Fam. ep. 16: *Accedit etiam molesta*
hæc pompa lictorum meorum; et IV Tusc.: *Illa quidem*
ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesque vir-
tutum. Hinc *pompaticæ ingredi*, Amos vi.

^d Horum primus est de Paralytico, qui in ordine
 censetur undecimus, cum tribus sequentibus. Itaque
 sermones paschales priores decem.

^e Cod. Flor. legit *schidæ*, Vat., uterque *schedæ*. Hier.
 Epitaph. Nepot.: *Nepotianus noster aurum calcat,*
schedulas consecatur. Et Præf. in Joh.: *Mihi, meis-*
que permittant pauperes habere schedulas, et non tam
pulchros codices, quam emendatos. SCHEDA, et SCHED-
IDIUM, apud Barthium, lib. XII Advers., c. 18, ubi
 etiam hunc Gaudentii locum affert.

^f *Notariis latenter appositis*. Scripto excipiebantur
 olim ab auditoribus, et clam, et palam dicentium
 conciones, de quo insignis valde est locus Gregorii
 Nazianzeni, Orat. ad 150 episcopos, J. Bilio interprete:
Valete, sermonum meorum amatores, et cursus,
et concursiones, et calami tam perspicui, quam occulti;
 quo in loco perspicuos, et occultos calamos nihil
 aliud significare, quam *notarios*, qui, sive clam sive
 palam positi, quæ diceret Nazianzenus scripto ve-
 lociter exciperent, recte opinatur Ferrar. l. II de Rit.

sacr. Eecl. Conc. c. 28. Hic obiter annotaverim lo-
 cum Nazianzeni male a Birkeimero fuisse acceptum;
 nam ubi in Græcis habetur, *καὶ γροσπίδες φανεραὶ, καὶ*
 C *λαθρόνομοι*, et *calami tam perspicui, quam occulti*,
 ipse interpretatus est, *nec non calumniatores mani-*
festi, et occulti, qua inepta versione totam Gregorii
 sententiam labefactavit. De exceptoriibus videtur
 quæ diximus supra in Præf. ad Gaudentium, n. 5.
 Illius sunt Gaudentii tractatus a notariis excepti,
 ut ex eorum titulis infra patebit; hujusmodi autem
 sermones postea quam excepti essent, solebant con-
 cionantes ipsi a notariis accipere, et majori cura,
 ac solertia emendare, ut liquet ex eodem Gauden-
 tii, et Gregorio Magno, qui suas in Ezechielem ho-
 milias ad Marianum episcopum mittens sic scribit:
Homilias, quæ in beatum Ezechielem prophetam, ut
coram populo loquebar, exceptæ sunt, multis curis
irruentibus in abolitione reliqueram. Sed post annos
octo, petentibus fratribus, notariorum schedulas re-
quirere studui, easque, juvente Domino, transcurrans,
in quantum ab angustiis tribulationum licuit, emen-
davi. Gaudentius ipse paulo supra: *Quatuor præter-*
ea breviores tractatus, quos de diversis capitulis
Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti,
et quintum de Machabæis martyribus, emendatos tibi,
quoniam cogis, remittam. Porro istos Gaudentii tra-
 ctatus, qui post paschales habentur, a notariis ex-
 ceptos fuisse, titulus indicat: *Incipiunt excepti tra-*
ctatus de diversis capitulis. Verum non omnium pas-
 sim, aut discrimine nullo, conciones excipi solebant,
 sed eorum tantum qui in dicendo excellenter, ut ex
 Ferrario habetur. De *notariis*, et eorum notis vide
 Lips. in epist. ad Leonard Less., cent. 1, ad Belgas
 ep. 27.

^g Cod. Flor., *quæ constat*.

^h Mss. codd., *conscisa*. Respondet illud quod supra
 dixit *interruptos, et semiplenos*. Cod. Octavii Panta-
 gathi legit *esse conscisa*, sicut etiam in superiori *quæ*
 constat.

ⁱ Ita cod. Flor., Vat. duo, itemque editio Parisien-
 et Colonien. In editione Lugdunensi deest *mei*.

^j In ms. Floren. legitur *idolatræ*. Jampridem ob-

justum, regnante impio Pharaone, latuisse metuentem in terra Madian (*Exod.* II, III) : et Eliam mirificum a facie persequentis Reginæ Jezabel fugisse ad solitudinem (*III Reg.* XVIII, XIX). In novo autem Testamento Joannes, Prophetarum maximus, post longum squalorem ferulis custodiæ (*Matth.* XIV), post iniquas contumelias vinculorum (*Marc.* VI), a decollatur in carcere : et Herodes sacrilegus, qui eum jussit occidi, epulatur cum principibus suis, et tribunis, et ^b primoribus Galilææ discumbens : ebrius non solum vino, sed ipsius etiam cruce Baptistæ. ^c Et sicut in Apocalypsi de Babylone scribitur, vel urbe, vel gente, vel unaquaque anima, errorum caligine, vitiorumque carnalium permixtione confusa (^d interpretatur enim confusio Babylon) : *Et vidi, inquit, mulierem ebriam de sanguine sanctorum (Apoc.* XVII). Verum hæc Dei patientia quorum evadat, ipse Salvator docet ^e in Evangelio, dicens : ^f *Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura, 222 et bysso, et epulabatur quotidie splendide : pauper autem quidam, nomine Lazarus, jacebat ad januas ejus ulceribus plenus, et cupiebat saturari de his quæ cadebant de mensa divitis : sed et canes veniebant, et lingeabant ulcera ejus. Factum est autem ut moreretur pauper, et portaretur ab Angelis in sinum Abraham : dives vero mortuus sisteretur ad inferna supplicia (Luc.* XVI) ; et

servavit Baluzius, in not. ad Salvan. pag. 237, Latinos codices fere semper habere idolatria, raro idololatria. Porro etiam cod. Pantagathi hic habet idololatriæ, quod Baluzii observationem confirmat. Vide, inf., serm. 4, in illud idololatriæ tramites ; et serm. 9, ad verba repudiata ob idololatriæ adulterium plebe Judaica.

^a Sic habet cod. Urb. et Vaticanus uterque. In editis decollatus.

^b Vox illa primoribus in mss. desideratur. Fortasse abstulerunt librarii, putantes supervacuum, dixerat enim principibus. Verum textus Evangelicus *Marc.* VI, vers. 21, et principes, et primos memorat : *Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, et tribunis, et primis Galilææ.* Græca editio : *Ἡρώδης τοῖς γυνεσίοις αὐτοῦ δείκνων ἵποισι τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας.*

^c In cod. Urb. deest particula conjunctionis, quæ fortasse in editis superfluit.

^d Ita in mss. omnibus. In editis deest *Babylon*. Vide Hieron. in libr. de Nomiu. Hebr.

^e Verba quæ sequuntur, in *Evangelio dicens*, de sunt in codd. Vatt. et Flor. Urbinas, *Salvator in Evangelio docet*. Cod. Octavii Pantagathi, *ipse Salvator docet*.

^f Narratio hæc utrum historia sit, an parabola, plurima est quæstio apud expositores. Irenæus, Tertullianus, Ambrosius, historiam esse volunt : Joannes Chrysostomus, Cyrillus, Theophilactus, Beda, parabolam. Quid senserit Gaudentius, ex hoc loco non liquet.

^g In mss. *cupiens saturari*, cui lectioni consentit Vulgata editio.

^h Ita editi omnes. In mss. subditur *et nemo illi dabat*, quod fortasse librarii adjecerunt ex Vulgata. Græca exemplaria : *καὶ ἰπθωμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πεπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι : ἐὶ cupiebat saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis. Sed et canes venientes. Consentit huic lectioni antiquissimus codex ms. Evangeliorum monasterii S. Julii civitatis*

obsecraret istius pauperis tincto in aqua digito refrigerari linguam suam, quod tamen promereri non potuit, in tormentis flammæ inextinguibilis constitutus. ^k Ad hanc servatur poenam prosperitas impiorum ; et e contra ad illam beatitudinem perducitur justorum tribulatio, ut cum sancto Abraham Patriarcha, in æterna vita requiescere mereantur, qui angustias vitæ hujus fideli patientia tolerant, de sæculo isto migraverint. Unde dicebat Dominus : *Intrate per angustiam portam, quia lata, et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per illam (Matth.* VII). *Quam angusta est porta, et arcta est via, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Luc.* XIII). Propter hoc et sanctus Apostolus gloriari se in infirmitatibus suis prædicat : *Cum enim infirmior, ait, tunc potens sum (II Cor.* XII). Sanctum quoque Timotheum assiduis ægritudinibus laborasse, idem beatissimus prodidit apostolus Paulus scribens ad eum : ^l *Noli amplius aquam bibere ; sed vino modico utere, propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates (I Tim.* V). ^m Quærat fortasse quispiam divitum, dicens : Ergo malitiose Deus dedit divitias, ⁿ si propter eas divitem torquet. Vult enim videri humanus error, non modo cum venia, ^o sed etiam cum ra-

Brixie, aureis et argenteis grandioribus litteris in membranis violaceis exaratis, qui tamquam pretiosum antiquitatis χαρμῶλον apud hujus cœnobii moniales asservatur. Eodem modo veritè Isidorus Clarius Brixianus episcopus Fulginas. Porro antiquissimos codices, puris prasineo et cyaneo coloribus tinctos, auro et argento conscriptos, in monasterio S. Julii Brixie asservari memorat Capreolus lib. V Hist. Brix., pag. 27.

ⁱ Hanc lectionem exhibet Flor. cod. itemque edit. Parisien. Colonien. et Lugdunen. In mss. Vatt. et Urb. in sinu inferni. Græca exemplaria : *ἀπίθανοι δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἕταρα. Καὶ ἐν τῷ ἄδη ἵκῆρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est. Et in inferno elevans oculos suos. Concinit ms. cod. Brix. Evangeliorum monasterii S. Julii, quem mox laudavimus, itemque versio Isidori Clarii. Hanc porro interpungendi rationem, quæ Græco textui inest tamquam Apostolico dogmati de Christi descensu ad inferos magis consonam observat, et probat doctissimus auctor operis de Moderatione ingeniorum adversus Joannem Pherepoum, lib. III, c. 9, p. 412, edit. Venet.*

^j Mss. codd. in *aquam*. In his quæ subjicit Gaudentius non textum κατὰ πόδα secutus est, sed potius sensum expressit.

^k In mss. *Ad hanc enim*, et paulo post desunt verba illa *et econtra*.

^l Vatt. duo, atque Urb., *noli adhuc* ; cui lectioni favet etiam Vulgata.

^m Frigida lectio videtur si spectemus ea quæ sequuntur, inducit enim divitem secum loquentem. Vatt. duo, atque Urb., *Quærat fortasse*, quod magis omnino convenit, quamvis mutare noluerint.

ⁿ Ita reposuimus ex quatuor mss. Codd. Editi, si propterea.

^o Flor. et Urb. *sed jam cum ratione*. Elegans hæc Gaudentii sententia apposite profertur a celeberrimo nostrorum temporum oratore, initio secundi eorum sermonum, qui editi sunt in calce tractatus doctissimi Polyhistoris Ludovici Antonii Muratorii *della Carità Cristiana*, Mutinæ 1723.

tione peccare. Non malitiose, sed providenter ^a te fecit **223** Deus divitem, ut per opera misericordiæ invenires peccatorum tuorum vulneribus medicinam. *Eleemosyna quippe a morte liberat, et ipsa mundat ab omni peccato* (Tob. xii). Non enim ob hoc cruciatur ille quia dives fuit, sed quoniam ipso epulante pauper Lazarus esuriit. Cæterum et ipse sanctus Abraham dives fuerat, sed peregrinorum, ^b indigentiumque mancipium. Sanctus quoque ^c Job regnum tenebat Arabiæ, sed (ut scriptum est) nulla vidua, nullus pauper, domum ejus sine vacuo exibat. Denique in doloribus constituto exprobrantur per mulierem opera misericordiæ, quæ frustra exercuerit: ^d *Et ecce, inquit, quæ pateris* (Job. ii). Men venenata diri serpentis astutia; quoniam a bonis operibus famulum Dei revocare non valuit, incumbabat ut benefacti poenitudinæ fractum perderet pietatis! Caveant ergo infructuosi locupletes terribile exemplum illius sine misericordia Divitis collegæ sui, ne ad similia tormenta ducantur: magis autem faciant eleemosynas largiter, frequenter, gratulanter. *Hilarem enim datorem diligit Deus* (II Cor. ix). Distribuunt opes suas egenis, acquirant sibi thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea corrumpit, neque fures effodiant et furantur (Matth. vi): et de hoc sæculo exeuntes poe-^eint invenire refrigerium in sinu illius vere divitis Abrahæ. Hæc ad quæstionem, ^e quæ occurrerat, breviter respondisse sufficiat. Illa autem quæ superius comprehensa sunt idcirco memoravi, ut ^f nemo nostrum scandalizetur in cogitatione sua, nemo nostrum murmurare audeat contra Deum, si videamus injustos, idololatrias, blasphemias, continua ^g salubritate corporis **224** frui, flo-

reere honoribus mundi, ^h caducis opibus redundare; e contrariis tribulationibus variis confici, doloribus carnis affigi, paupertatis necessitatibus subjacere. Novit universorum arbiter Deus qua providentia suos verberet; et qua ratione pareat impiis in hoc mundo. Næc plane ignoramus ab Apostolo beatissimo ⁱ nos aruditi, quod longa erga iniquos bonitas Dei aut ad conversionem provocat sentientes, aut ad justioreni poenarum sententiam reservat ingratos: *An, inquit, divitiis bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quod bonitas Dei i ad poenitentiam te invitat? Tu vero secundum duritiam tuam, et cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis facti judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus* (Rom. ii). Reservatur enim in diem judicii illa retributio generalis: in hoc autem sæculo idcirco interdum quidam vel blasphemant, vel apostatae, tormentis insanabilibus consumuntur, ut cæteri eorum supplicis terreatur. Pietatis vero cultores, quod interdum vel ^k corporis doloribus, vel variis tribulationibus afficiuntur, triplex esse ratio invenitur: ^l prima correctionis, secunda purgationis, tertia probationis. Hominem fidei apostolicæ inhaerentem, si frequenter in quibusdam peccare videat Deus, ^m sic peccatorem eum verberat ut emendet, ut ⁿ saluari admonitione flectat ad poenitentiam: negligentem, ne tolerabili ultione dilata, gehennæ inextinguibili fiat obnoxius. Eum quoque quem pudice conversantem, ac justè, quædam tamen improbarum cogitationum macula resperserunt, idcirco Dominus nunc et tribulationum et agritudinum flagello castigat, ne in illo aliquid sordium futuris ignis inveniat, sed ut

^a Flor. cod. atque editio Parisien. sic habent, et ita omnino legendum videtur, respondet enim objectioni divitis. Vat. duo, te Dominus divitem fecit. In edit. Colonien. et Lugdun. deest te; at cod. Octavii Pantagathi, providenter te Deus divitem fecit.

^b Locus iste mihi suspectus est. Cod. Flor. sic legit: *Indigentiumque multa largitur mancipium*. Urb. et Vatt. duo, *indigentium quam multa largitur mancipium*. Has autem lectiones nolo excutere, quia nihil subesse video. In cod. Pantagathi ad oram paginæ ipsius Pantagathi manu scriptum est *indigentium cum multa largitate*.

^c Hunc Gaudentii locum protulit Pineda ad confirmandam illorum sententiam qui censent Job regem fuisse, inter quos numerantur LXX, et Græci scire omnes, quorum auctoritatem fortasse secutus est Gaudentius. Ad regionem quod attinet, Eusebius, lib. ix Præp. Evang., c. 4, profert Aristæum in Judaica Historia scribentem, *Joham habitasse in Idumæa atque Arabiæ finibus*. Consentit antiquissima appendix addita ad librum Job in hac versione LXX, quæ tradit eum habitasse *Ausitide in finibus Idumææ et Arabiæ*. Vide Grot. in not. ad Sulpic. Sev., pag. 65. Miratus sum, clarissimum Job commentatorem, terram Hus a Plinio ac Ptolemæo in Arabia sitam affirmasse; nam Ptolemæus quidem Ausitas memorat Arabiæ Deserte incolas, quod jampridem annotatum ductissimo Bocharto, Phaleg. lib. ii, cap. 8, et lib. iv, c. 9, itemque Spanhemio, Historiæ Jobi cap. 3; eosque ab Uis Nachoris filio, de quo Gen., xxii, 21, originem duxisse volunt. Ad Plinio attenti prorsus de hac regione silentium.

^d Verba hæc non existant in Vulgata, nec apud

LXX. Fortasse fragmentum est ex antiqua Itala cuius hodie pauca nobis laciniæ supersunt.

^e Ita in mss. editi, quæ occurrerunt.

^f Sic mss. quatuor codd. summo consensu supplent. Editi antea legebant *nemo nostrum murmurare; cætera exciderant* oscitantia librariorum.

^g Et hic quoque mss. consentiunt in hanc lectionem. Editi legebant *salubritate corporis sui*.

^h Sic legit editio Paris. aliæ duæ editiones *caducis operibus*. Male.

ⁱ In mss. deest nos.

^j Lugdun. editio ac Vatt. codd., *ad poenitentiam te adducit*, quibus consentit Vulgata. Græcæ exemplaria sic *παρακαλεῖ σε ἔργῳ, te adducit, te allicit, te invitat*. In Floren. cod. et Colon. ac Paris. edit. inrepsit *ad poenitentiam mendo librariorum, quod ὀρθῶς occurrit* etiam in mss. Pantagathi; verum ejusdem Pantagathi manu in margine scriptum est *poenitentiam*.

^k Mss., *corporis*.

^l De triplici hoc tentationum genere in eundem sensum studiosè disserit Joen. Cassianus, Collat. vi, c. 11, ubi divisionem hanc videtur ex hoc Gaudentii loco desumpsisse. Vatt. Codd. in margine adscriptum habent: *Hic multa deest; nec fortasse omnino improbabile est, quamvis statim singulas divisionis partes subsunat. Lector perpendat; quamvis postquam hæc jam vulgata fuerant, omnem mihi scripturam ademerit cod. Octavii Pantagathi, in quo continente ordine hæc ita conscripta sunt, ut nulla defectus suspicio reliquatur.*

^m Cod. Flor. et Urb., *si peccatorem*.

ⁿ Flor. et Urb., *salutari admonitio*.

per exiguas plagas brevissimi temporis, ab omnibus purgatus maculis securior ad æternam migrare requiem mereatur. Hæc est amantis Dei consulta erga peccatores animas, ac pia severitas. Scriptum est enim: *Quoniam quom diligis Deus, verberat: flagellat autem omnem filium, quem recipit* (Hebr. xii). Unde merito misericordem Deum quisque nostrum prædicat Propheta^b doctus 225 eloquio: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me* (Ps. cxvii). Justos vero, et inculpabiles quosque, sicut sanctum Job (de quo scribitur (Job. i) quod fuerit homo sine querela, verus Dei cultor), hæc de causa Deus omnipotens vel damnis facultatum, vel orbitibus charorum, vel angustiis persecutionum, vel dolorum carnalium stimulis tentari permittit, ut probet. Probat autem non sibi, qui ante novit universa quem fiant, sed Angelis, et hominibus, ut eos ex factis probos noverint, quoniam conscientias intueri non possunt, quas solus novit scrutans corda et renes Deus. Ipse enim novit occulta cordis, ut Propheta sermo testatur (Ps. vii). Et ideo forsitan beatus Apostolus, inter multiplicem tribulationum, persecutionumque tentacula constitutus, siebat: *Quoniam spectaculum factus sum huic mundo, et Angelis, et hominibus* (I Cor. iv). Angelis quidem justos suos Deus probari ideo vult, ut consummatam sanctorum justitiam lætantes agnoscant. *Lætantur enim beati Angeli in celo, ut sit Dominus Jesus, etiam super uno peccatore penitentiam agente* (Luc. xv). Hominibus autem probatam esse vult perfectionem justorum, ut ad perseverantiam dilectionis Dei eorum provocentur exemplo. Diabolo etiam probatam vult ingerere Deus sanctorum justitiam, ut eos bonorum operum meritis debite ad amicitiam Dei, et ad regnum celi unde ipse cecidit, doleat esse proventus^d; doleat, indignetur, invidet, ingemiscat, nec tamen audeat quidquam de judicio divino causari. ^e Probationis

igitur gratia mirificus Job (Job. i), ex opulento repente inops efficitur, ex patre decem natorem sine filiis invenitur, ex vegeto^f ac sano vulneratus, ex florentissimo^g et vermibus exaratus aspicitur, ex glorioso opprobriis expositus reperitur: approbriis autem et amicorum exprobrantium, et (quod esset gravis) propriæ conjugis, quæ non ad solatium dolorum ejus, sed ad ultimam tentationem docetur esse servata. Nam urgebat eum loqui verba blasphemice^h replicans ei 226 justitiæ ejus operaⁱ quæ incassum gessisset, qui ad tot miseriarum genera pervenisset. Quapropter inquit: *Dic aliquem sermonem contra Dominum, et morere* (Job. ii). Mortem blasphemanti debitam pro remedio ærumnarum suggerit acquirendam callidus iterum per mulierem serpens; et palmam patientiæ auferat fortissimo bellatori, et interitum congerat victo, quia blasphemantis furor non modicum doloribus præstat, sed cruciatum mortis accumulat: illius quippe mortis quæ nec finem miseriis tribuat, et exordium sit poenarum, quas ultor Deus blasphemantibus preparavit. At ille beatissimus intelligens callido antiquæ artis argumento, diabolum rursus per mulierem venenum mortis ingerere, sic respondit: *Velut una, inquit, ex insipientibus mulieribus locuta es* (Ibid.), pulsans videlicet unam, i de qua omnis. Et adjecit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur non tolerabimus?* Et in alio loco: ^k *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus iterum revertar in terram: Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum* (Job. i). Inter dispendia omnium facultatum, inter funera tot natorem, inter atrocissimos sui corporis cruciatum, et intestinos dolores opprobrii conjugalis, laudat et magnificat omnipotentem Dominum versus Dei cultor. Et nos itaque si cultores^l Dei sumus, imitemur patientiam triumphalem, quam solam spoliatus universis non solum facultatibus, atque^m pignoribus,

^a Flor. et Vatt. duo quem diligis Dominus, et sic fore semper legant ubicunque occurrat Deus.

^b Valde aridit lectio utriusque Vat. cod., ductus eloquio, quam lectionem habet etiam eod. Pantagathi, sed in margine ipsius Pantagathi manu adscriptum est doctus.

^c Ita legunt Flor. cod. et Vatt. duo, quorum lectio magis convenire visa est, quam ea quæ habetur in editis sic: *ut e bonorum operum meritis, quamvis et hæc non omnino mala sit. Porro cod. Pantagathi ut hic habet, ut eos bonorum operum meritis, sic in sequenti, doleat esse proventus.*

^d Ita cod. Urb. et Vatt. duo, ex quorum consensu locum hunc genuinæ lectioni restituiamus. Flor., *perverto. Editi, perfectos, omnino male Leguuntur in tribus illis codd. unde ipse cecidit, pro unde ipse cecidit.*

^e In eod. Urb. et Vatt. duobus et Probationis ergo.

^f Verbum illud ac sano non habetur in mss.

^g Exarare est terram sulcis proscindere, quod aliquando etiam ad corpus humanum transfertur. Horat. Epod. 8:

..... Et rugis vetus
Frontem senectus exarat.

Convenit illud Verg. Æn. vii:

... Et frontem obscenam rugis eret.

Ambrosius, lib 1 Offic. c. 12: *Inopem factum es divite, orbatum liberis ex secundo parente, persusum ulceribus, exaratum vulneribus a capite usque ad pedes videbant. Victor Vitensis. Persec. Vandal. lib. 1: Frontem in qua venillum Christus sue fixerat crucis, rugatam magis quam exaratum, discidentem, atque mugientes ostenderent nervi. Auctor vitæ B. Fulgentii, cap. 11: *Recrudescit iterum manus vesana tortoris, flagellisque innumeri beatus Fulgentius exaratur.**

^h Mss. quatuor, replicans illi.
ⁱ In mss., quæ incassum gesserit; videtur tamen librarii erratum.

^j Scilicet mulier; quamvis et numero plurimum capius asi fuerint, veteres. Vide eminentissimum Norisium, Diss. 4, ad Cepot. Ph., c. 3, et Stephanum Balusium, in not. ad Lupam Ferrarionsem, ep. 4. In mss., de qua omnes.

^k Cod. Urb. et Vatt. duo, nudus exivi, ait, de utero.

^l Sic habent mss. codd. Editi minus apte, cultores Domini.

^m Pignora pro liberis in usu esse apud Sævianum, observavit Baluzius ad pag. 76, quod tamen frequens etiam antiquis. Quintilianus, lib. vi, cap. 4: *Quare et obsecratio illa iudicium per charissima pignora, utique et et res sint liberi, conjux, parentes, nullis erit;*

sed ipsis etiam corporis sui carnibus, inconcussa fide, possidet verus Dei cultor. ^a Verus enim Dei cultor ille est, cujus fides inter adversa non deficit, cujus lingua benedicere nomen Domini sui in omni angustiarum tempore, ^b in omni tribulationum plaga non desinit, dicens: *Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo* (Ps. xxxiii). Si peccator es, agnosce pro correctione **227** tua esse quod cæderis, vel certe pro purgatione, sicut supra disserui. Si autem justus es, nomen quidem justi præsumere non audebis, intelliges tamen ad gloriæ tuæ probationem evenire quod pateris. Scriptum est enim: *Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis* (Eccl. xxvii). Ideo sanctus quoque Apostolus dicit: *Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit* (Rom. v). Ergo quoniam vel ad probationem justis, vel ad emendationem peccatoribus, vel ad pœnam sacrilegis, varii cruciatus in hoc sæculo irrogantur; et quibusdam mortiferæ sunt istæ plagæ, quibusdam salutares: propterea cum distinctione summa scribitur in libro Psalmorum, de pertinacibus quidem malis ita: *Mors peccatorum pessima, et qui oderunt justum delinquent* (Ps. xxxiii); utique eorum ^c peccatorum pessimam testatur mortem, qui in scelere delictorum perma-

et paulo supra: *Affer in his momentum et ætas, et sexus, et pignora* (agit de peroratione), *liberi dico, et parentes, et propinqui*. Ovid. iii Trist. 41.

Quod patria careo, pignoribusque meis;

itemque Claudian. i in Eutrop. 222:

Quo struis hos auri cumulos? quæ pignora tantis
Succedent epibus?

Aug. serm. 1 de Innocentibus: *Pignora sunt non credita, sed creata; non deposita, sed exposita*. Ambrosius, ii de Fide, ad Gratianum, cap. 2: *Desideriis licet fessa maternis charissimorum pignorum tolerabat absentiam*. Gaudentius ipse, tract. de Machabæis martyribus: *Tot martyria pertulit, quot pignora consecravit*; et paulo post: *Octava et ipsa accessit numero, ad octavam Christi Resurrectionis diem cum charis pignoribus occurrentia*. Ad sis Albericum Gentilem, de Nuptiis lib. ii, cap. 3; et Berneggerum, ad Sueton. Aug., cap. 21.

^a In mss., *possidet*. Verus enim Dei cultor. Cætera desunt etiam in libro Pantagathi; prout ea quoque quæ paulo post sequuntur in omni angustiarum tempore.

^b Et hæc quoque verba abstulerunt librarii de mss. **D**

^c In edit. Lugdun. deest vox peccatorum.

^d Sic editi, et mss. omnes, excepto Flor. in quo legitur *spirituali*, sed hoc loco tantum; alibi *spirituali*, et *spiritualis*; at Cod. Pantagathi tum hic, tum alibi, *spirituali* et *spiritalis*.

^e Vana ac demens superstitio a Gentilibus passim vocabatur christiana religio, Christianique stulti, athei, ac nullius numinis cultores; ideoque Gaudentius ait: *Confusa esse apud nos omnia philosophi Gentilium judicant*. Res nota est, ac frequenti Scriptorum calamo trita, qui dementissimæ calumniæ invidia christianum nomen laborare noluerunt. Vide Tertull. in Apologet., Minutium in Octavio, Justinum in utraque Apologia; Lactantium, l. v, cap. 14, 15 et 18. Philosophi vero potissimum Christianis infensi apud Justinum, Apol. 1.

^f Epicureorum sententiam convellit, qui casu omnia regi volebant. Præclare Sen. de Provid., cap.

nere cupientes, oderunt verberantem justum; de emendabilibus autem, *Multa*, inquit, *flagella peccatorum* (Ps. xxxi): de sanctis vero, *Multa*, ait, *tribulationes justorum* (Ps. xxxiii). Nec difficile omnino est unicuique ^d spirituali, ut hanc diver-
sitate ex fructibus cujusque diducet, dicente Domino: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Math. viii, 20). Nam ^e confusa esse apud nos omnia, philosophi Gentilium judicant; cum *spiritualis homo discernat, et diducet omnia*, ut ait Apostolus, *ipse autem a nemine judicetur* (1 Cor. ii). ^f Nonnulli enim prudentium sæculi, sapientiæ cœlestis ignari, dum volunt ^g fortuita astruere universa quæ creator omnium Deus justo moderamine providenter exercet, ita loquuntur: ^h Si Dei providentia gubernaretur hic mundus, numquam promiscue bonos, et malos tribulationum, dolorum, ærumnarum, atque ægritudinum plagæ conficerent, quia divinæ acquitatis non esset, disparibus meritis plagas irrogare consimiles: sed ⁱ problematicis **228** hujus invidia ^j facile evacuatur usitato veritatis exemplo. Notum namque est omnibus, quod et ferri acies, et ignis ustio, vel ad interitum irrogantur, quando pœnam exigit puniendi criminis qualitas, vel ad curam proficiunt, cum sanandi gratia medicinaliter adhibentur. Ita igitur Deus omnipotens easdem plagarum species, pro qualitatibus

1: *Supervacuum est ostendere non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse*. Minuc. in Octavio: *Mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra, circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissime mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur?*

^g Vera lectio, quam exhibet Flor. cod., cujus auctoritate locum hunc emendavimus. Urb. et Vall. duo: *fortuita adstruere*, adjecta post primam quartam litteram. Cod. Octavii Pantagathi, *fortuita astruere*, ut ex consensu etiam aliorum Codd. præter Florentinum vera lectio constet. Editi, *corrupte, fortunæ adstruere universa*.

^h Hoc idem Epicureorum objectum diluit Seneca toto lib. de Providentia, quem librum laudans Lact. v Instit. cap. 23, apposite ad hunc locum ait: *Si quis volet scire plenius, cur malos et injustos Deus potentes, beatos et divites fieri sinat, pios contra humiles, miseros, inopes esse patiatur, sumat eum Senecæ librum, cui titulus est: Quare bonis viris multa mala accidunt, cum sit providentia; in quo ille multa non plane imperitia sæculari, sed sapienter, ac pene divinitus, elocutus est*. Vide Lips. Physiol. lib. 1, dissert. 16. Hunc Gaudentii locum adversus Atheos indicat Elmenhorstius in not. ad Minuc. Fel., pag. 12.

ⁱ Apud philosophos proprie problematica appellatur rerum abditarum perquisitiones et conjectura, quibus magis animi quodam acunine, quam certa indagine remotiora naturæ arcana explorantur, cujusmodi sunt apud Aristotelem, et Plutarchum. Judic. xiv, vocatur problema, quod Samson proposuit in convivio Philistinorum.

^j In mss. quatuor codd., *facillime evacuatur* Flor. et Urb., *visitato*, quemadmodum etiam liber Octavii Pantagathi: verum ejus manu ad oram paginæ scriptum est *usitato*.

temperat meritorum: quosdam quidem puniens, A quosdam vero vel emendans a vitiis, vel emundans, vel certe ad ampliorem gloriam promovens. Quod ut adhuc planius intelligi queat, pauca adjiciam sanctarum testimonia Scripturarum. Legimus enim: *Sagittæ potentis aculæ cum carbonibus desolatoriis* (Ps. cxxx). Et alio in loco: *Sicut sagittæ in manu potentis: ita filii excussorum* (Ps. cxxvi).^a Filios excussorum beatos Apostolos prædicat, quos electos ad fidem (patribus eorum a gratia Dei, ob incredulitatem suam, procul excussis) manus omnipotentis Domini Jesu, sicut sagittas velociter pervolantes, in universum^b direxit orbem, ut prædicatio eorum (juxta beatissimi Pauli doctrinam) *aliis quidem fieret odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam* (II Cor. ii). Doctrina enim veritatis obediens vivificat, rebelles interficit; vitia prosternit, virtutes erigit; incredulos dejicit, fideles extollit: quoniam Christus Jesus, qui ab Apostolis prædicatur, ut Simeon sanctus in Evangelio ait: *Positus est in ruinam^c et resurrectionem multorum* (Luc. ii). Ut autem noveris Apostolos (qui ex officio sortiti vocabulum, Latino sermone destinati^d nuncupantur) filios esse Judæorum a Dei gratia excussorum; ausculta quid ipsis blasphemantibus Judæis responderit Christus: *Si ego, inquit, in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri* (Luc. xi), id est Apostoli^e ex vestra electi progenie, **229** *in quo ejiciunt?* Et ut apertius ostenderet, de quibus loqueretur, adjecit: *propterea, inquit, ipsi judices erunt vestri*. Nam dicit alio in loco Apostolis: *Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me,* C *in resurrectione cum venerit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. xix). *Sicut sagittæ ergo, inquit, in manu potentis: ita filii excussorum* (Ps. cxxvi).^f Statimque adjicitur: *Beatus qui implebit^g desiderium suum ex ipsis*, ut evidenter intelligas, quod sagittæ Dei interdum mortem inferunt, interdum beatitudinem præstant,

^a Verba hæc adjecimus ex fide optimorum codd. Urbin. et Floren., quæ in editis desiderabantur, non parvo loci hujus detrimento. Eadem exhibet liber quoque Octavii Pantagathi; at in Vatt. duobus ordine paululum immutato: *beatos Apostolos prædicat filios excussorum*. Filios excussorum Apostolos intelligit etiam Augustinus in psal. cxxvi.

^b Ita mss. cod. summo consensu. Editi, *direxerit*.

^c Flor. et Vatt. duo, *et in resurrectionem*.

^d Hoc est missi; destinare enim nuntios est mittere, ut apud Suet. Galb. cap. 16: *Statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt*. Apostoli græca vox ab Ἀποστολλῶν, quod est cum mandatis aliquem mitto, ideoque Gaudentius dicit Apostolos ab officio nomen sortitos. Idem Gaudentius, tract. de Dedic. basil.: *Apostolus est qui missus a Deo est: destinatus enim nuncupatur apostolus*. Utrumque Gaudentii locum profert Barthius, l. XLIII Advers. c. 8; verum de apostoli appellatione et officio confer Casaubonum, exercit. 13, ad Baronium, § 4, ubi etiam hic Gaudentii locus poterat non incommode recenseri. Vide porro, si vacat, Isidorum quoque, l. i Offic. c. 17.

^e Hæc verba non habentur in mss., quæ tamen necessario duximus retinenda.

sicut Jobo sancto ac beatissimo præstiterunt, qui ait: *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum ira bibit sanguinem meum*. Cum enim incipio loqui stimulant me (Job vi). Et post pauca: *Quod si tribuat Dominus, et veniat petitio mea, et spem meam det mihi Dominus; qui cepit Dominus vulneret me, sed non in perpetuum interficiat me*. Sunt et plurima istiusmodi sparsa per totum corpus sanctarum Scripturarum, quæ studio brevitas^h securus prætereo, quoniam scienti Legem loquor, qui ex paucis instructus testimoniis facile possis similia exempla colligere,ⁱ quibus documentis et bonitatem Dei provida castigatione suos famulos vel corrigentis a delicto, vel promoventis ad gloriam, plenius intelligas approbari; j et ejusdem debitis cruciatibus pertinaces impios punientis, veram justitiam recognoscas, docente etiam beato Apostolo: *Numquid injustus Deus, qui infert iram* (Rom. iii)? in eos videlicet qui veritatem in injustitia detinent. De nostra autem castigatione, quæ verbis^k a Deo, ita testatur: *Cum judicamur, inquit, a Domino corripimur,* l *ne cum hoc mundo damnemur* (I Cor. xi). De justis vero sic loquitur: *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus: semper mortem Domini nostri Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu Christi in corpore nostro manifestetur* (II Cor. iv). Et alibi idem beatus apostolus Paulus, postquam raptum se dixerat^l usque in tertium cælum, et in paradysum, **230** ubi ineffabilia^m verba audierat, ita continuo addit: *Ne eminentia, inquit, revelatum me extollat, datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter hoc ter Dominum rogavi ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii). Et alia Scriptura huic sensui concordansⁿ evidentiùs loquitur: *Quomodo in igne probatur, ait, aurum, et argentum, ho-*

^f In mss. Flor., *statimque dicitur*, ut et in cod. Octavii Pantagathi, qui mox in sequenti, *Beatus qui implebit*.

^g Editi duo sic legunt; Urbinas, *qui implevit*.

^h Vatt. duo, *secure prætereo*.

ⁱ Flor. cod., *a quibus documentis bonitatem*.

^j Laborabat non mediocri vitio hic locus. Editi namque sic legebant: *et eisdem debitis cruciatibus*, ex quo videbatur absurde inferre Gaudentius Deum punire impios cruciatibus debitis justis. Itaque fidem quatuor mss. secuti veram lectionem restitimus, quæ fulcitur etiam auctoritate cod. Octavii Pantagathi hoc modo, *et ejusdem Domini debitis cruciatibus*.

^k Mss. cod., *ut non cum hoc mundo*, quam lectionem exhibet etiam Vulgata. Deprehendimus non semel librarios ad consensum Vulgatæ textus suos reformasse.

^l Mss. cod., *usque ad tertium cælum*.

^m Sic editi. Flor. et Urb., *audierit*. Vatt. duo *audivit*.

ⁿ Ita reposuimus ex quatuor mss. Editi, *evidentia*.

^o Videtur vera lectio cod. Flor., *Quoniam in igne*.

mines autem justī in camino humiliationis (Eccli. ii);^a utique ut æstum perpassi tentationum, et tribulationum onere inclinati, minime in superbiam justitiæ suæ meritis erigantur, aliquid se contra actuum suorum dignitatem pati mussitantes injustum; quos non multo post immortalis præmij retributio subsequatur; sed potius ut in humilitate spontanea permanentes,^b sanctis scilicet virtutibus præditi, et humiles corde, probabiliore efficiantur in Christo. Sicut etiam venerandi martyres exstiterunt, qui

^a Auctoritate quatuor mss. freti, qui miro consensu sic legunt, vulnus ab imperitia librorum huic loco inflictum abstulimus. Editi enim sic habent: *Ut utique gustum*, omnino male. Decepti fuerant librarii similitudine litterarum, accipientes æ præ g. u autem de suo addiderant. Porro frustra est Barthius, qui, l. xxii Advers. c. 15, depravatam lectionem ut *utique gustum* conge-tis veterum exemplis conatur asserere. Sane conjecturam nostram de ratione qua ortus est librorum error, armat perbelle antiqua Basileensis editio anni 1569, cui titulus: *Monumenta Patrum Orthographa*, inter quæ Gaudentii etiam noster primum lucem aspexit; in ea enim sic legitur: *utique ut gustum*, quod jam pridem motum in Italis Ephemeridibus litteratorum, tom.

A cum beato Apostolo fideliter præsumentes, non esse condignas passiones hujus temporis ad superventuram gloriam, quæ revelabitur (Rom. viii) in sanctis, universa supplicia^c pro Domini Christi nomine, omnesque irrogatos corpori cruciatus æquissimo animo susceperunt, ipsum Dei Filium remuneratorem victicis patientiæ habituri, qui regnum eorum servis suis usque in finem fidelibus largietur. Cujus sempiterna virtus atque divinitas, cum Patre et cum Spiritu sancto permanet in omnia sæcula.

XXXVI, pag. 38. Ms. codex qui fuit Octavii Pantagathi, hoc loco pro *æstum* legit actum mutata e in c atque s ommissa; quod facile fuit partim properantibus librariis, partim ex similitudine litterarum c pro e scribentibus. Porro ne quid dissimulem, in eodem ms. superiori lineæ spatio conscripta est littera r, ut legatur *utique ut arctum perpassi tentationum*; quæ licet emendatio a vera lectione plurimum distet, scriptoris nihilominus solertiam commendat.

^b Edidimus lectionem mss. cod. Aliæ editiones: *Sancti (scilicet virtutibus præditi, et humiles corde) probabiliores*.

^c Mss. quatuor sic habent: *pro Dei Christi nomine*, quæ lectio occurrit etiam in cod. Pantagathi.

INCIPIUNT^a TRACTATUS VEL SERMONES.

SERMO I.

DE EXODI LECTIONE PRIMUS.

^b Nocte vigiliarum^c de Paschæ observatione.

231 Opportuno tempore Dominus Jesus beatissimi

^a (In editione Galeardi inscribitur: *Incipit tractatus primus in Exodum*; cui titulo hæc appendix nota.) Flor. cod. hunc titulum præfert: *Incipit primus in Exodum nocte vigiliarum de pasce observatione tractatus*, cui consonat liber vs. Octavii Pantagathi, sed pro *pasce* habet *Paschæ*. Urbinae vero: *Primus in Exodum nocte vigiliarum de Paschæ observatione tractatus incipit*. Tres editiones: S. Gaudentii, Brixienis episcopi *primus tractatus in Exodum, nocte vigiliarum, de Paschæ observatione*. Mirum est, quanta fuerit in hujusmodi titulis pervertendis et conturbandis librorum licentia. Solebant autem veteres conceptis verbis *Incipit*, et *Explicit*, initium, finemque cujuslibet Operis designare; ut præter alios, observavit eruditissimus Baluzius, not. ad Salv. p. 30, qui etiam Vincentii Lirinensis Commentorium, ex fide veterum exemplarium, edidit in hunc modum: *Incipit tractatus Peregrini pro catholicæ fidei antiquitate et universalitate*. Ita in sequentibus cod. nostri Flor. et Vall. duo sic habent: *Finit primus, Incipit secundus*; quod cum in mss. ad septem priores tractatus de Exodo eodem modo annotatum sit, hoc loco semel monitum volui. At si quis hæc fortasse, tamquam levia, a nobis maluerit prætermisssa, sciat nos ex antiquitate, ut ait idem Baluzius, amare etiam quisquillas et semesos lapides; ac præterea meminere, id a nobis susceptum esse, ut integras variantes lectiones mss. codd. quam diligentissime exhibeamus.

Tractatus, et tractare, attentione ad populum, sacrasque conciones appellabant prisci Patres. Vide Ferrar. lib. i de lit. sacr. Sect. Gouc., c. 2, ubi non semel Gaudentium laudat.

^b De nocte vigiliarum auctor concionis ad Catechum, contra Judæos, (inter Opera Augustino ascripta, edit. Bened. t. VIII, in append.): *Exigit a nobis ratio hujus tantæ congregationis, et noctis transactæ vobis reddere rationem, et istius diei de tanto*

nam festivitatem Paschæ voluit celebrari, post autumni nebulam, post horrorem hiemis, ante æstatis ardorem. Opponebat enim Solem Justitiæ Christum, et Judæorum caliginem, et rigorem Gentilium, ante ardorem futuri judicii, placida Resurrectionis suæ

*Sacramento percepto veram, sempiternamque demonstrare salutem. Si enim, dilectionissimi, opera tenebrarum transactæ noctis, consideremus, et quid egerimus, Domino donante, explicare voluerimus, inveniemus nos in nocte non opera noctis, sed diei peregrisse. Solemne itaque erat Christianorum pervigilium in nocte Paschæ, quam Gaudentius antoninasticæ noctis vigiliarum appellat; unde Tertull. l. ii, c. 4, ad Uxor. ait: *Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo (uxorem) eximi libenter feret? Quis denique solemnibus Paschæ ammocantiam, secutus, sustinet?* Rationem porro hujusce tam solemnis pernoctationis profert Hieron. lib. ix in Matth. c. xxv, edit. Bened. t. IV, p. 120: *Trasitio Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Egyptii temporis quando Pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit, et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor et traditionem apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum Paschæ, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi. Et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta festum cunctos agere diem. Item Lact. lib. vii, c. 19: *Hæc est nox quæ a nobis propter adventum regis ac Dei nostri, pervigilio celebratur. Cujus noctis duplex ratio est, quod in ea et vitam tum recepit cum passus est, et postea, orbis terræ regnum recepturus est. Hanc eandem quam Gaudentius, noctem vigiliarum appellat Ado Yenneg. in Chron.: *Desperatione deposita reditur ad Ecclesiam, in eaque, vigiliarum nocte sancti Paschæ, concepit animo Rogationes. Et Alciemus Avitus de prima, festi, Rogationum institutione: *Tracta sunt hæc inter timores publicos, et rumores privatos usque ad imminens vigiliarum solemnium noctem, qua celebrari festum Dominicæ Resurrectionis annua consuetudo posebat. Vide Lindenbrogium, Observat. ad Marcell. pag. 545.*****

^c Ita passim nomen *Paschæ* inflectebant veteres,

lumine dimovere, cunctaque in statum tranquillum primordii revocare, quæ fuerant velamine tetro confusa ab illo principe tenebrarum. Nam^b veris tempore Deus cordidit mundum. Martio enim mense dixit per Moysen Deus: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Quem mensem verax^c utique Deus primum non diceret, nisi primus esset; sicut septimum diem non diceret sabbatum, nisi Dominicus primus esset. Filius ergo Dei, per quem facta sunt omnia (Joan. i), eodem die, eodemque tempore, prostratum mundum propria Resurrectione resuscitat, quo eum prius ipse creaverat ex nihilo, ut omnia refor-

cus exempla cuilibet obvia sunt. Paschatis pro eo nunc magis obtinet, sicuti observavit Voss. l. i de Analog. c. 20, estque tertiæ inflexionis, eodem modo quo *ænigma*, *dogma*, aliaque verbalia a Græcis accepta, quamvis τὸ πάχος non a Græcis, sed ab Hebræis derivatum, nisi alia probarent, certe diceret locus insignis Greg. Naz. Orat. 2, in sanctum Pascha, qui Jacobo Billio interprete sic habet: *Hoc Pascha, hoc, inquam, magnum, et venerandum pascha ab Hebræis juxta eorum linguam, nominatur, quæ vox transitum sonat, historica quidem ratione, propter Israelitarum ex Ægypto in Chanaanem regionem fugam, et migrationem; sin autem spirituales sensum spectemus, propter nostram ex his inferioribus ad superiora, atque ad promissionis terram progressionem et ascensum. Quod vero in permultis Scripturæ locis accidisse comperimus, ut nomina quædam ab obscuro sensu ad apertiorum, atque a duriori sono ad elegantiorum, honestioremque immutata sint, idem hic quoque contigisse animadvertimus. Quidam enim salutiferæ passionis nomen hoc esse arbitrati, ac deinde per litteræ π in π, et x in χ mutationem, hanc vocem ad linguam Græcam accommodantes, hanc diem Pascha nominarunt. Atque hæc vox postea consuetudine atque usu confirmata est, multitudine videlicet hoc verbum, ut magis pium, calculo suo comprobante. Codex Flor. legit de pasce observatione.*

^a Imitatur Ambrosium in lib. de Mysterio Paschæ cap. 2: *Est enim Pascha vere anni principium, primi mensis exordium, novella germinum reparatio, ac tetra hiemis nocte discussa, primi veris restituta jucunditas. In codd. Flor., Urb. et Vatt. duobus legitur, velamine retro confusa. Locus hic displicuit nupero cuidam critico, quem satis imperite locutum ostendimus in Præfatione ad Gaudentium. Videndus porro Gaspar Barthius, lib. xviii Advers. c. 1, ubi totum hunc locum, aliaque non pauca Gaudentiani hujus tractatus, docte et accurate disomit.*

^b Secutus est Gaudentius consensum Patrum tum Græcorum, tum Latinorum, qui veris tempus mundo condito assignant. Instar omnium erit Ambrosius, quem Gaudentii patrem καὶ διδάσκαλον jure optimo vocare possumus. Sic l. i Hexam. c. 4, ait: *In hoc ergo principio mensium celum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Et in lib. de Myster. Paschæ c. 2: Hoc tempore (veris nampe) visibilibus et invisibilibus conditor Deus defixa humo cæli machinam suspendens, diem solis ardore radiavit, splendorem lunæ solatio noctis attribuit, pendentem cæli cameram splendens siderum decoravit ornatu. Hanc eandem sententiam Ethnæis quoque placuisse ostendit præter alia celebre illud carmen a Pithæo vulgatum:*

Ver novum, ver jam canorum, vere natus orbis est;

si tamen vera sit ejus caniniis omundatio quam exhibet Lips. l. i Elect. cap. 5. Qui magis antiquo favent, rationem petunt a maturitate frugum, inter

marentur in Christo quæ in cælis sunt, et quæ in terra sunt (Ephes. i, 10); quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ut ait Apostolus; ipsi gloria in sæcula (Rom. xi, 36). Nec turbari quisquam nostrum debet, si interdum secundo mense, id est Aprili, Pascha nos celebrare lunaris ratio, et dies cogit Dominicus. Secundum lunæ enim cursum numerantur in Scripturis divinis dies, Cæterum Calendas, et Idus, et Nonas, et mensium nomina ac dierum Gentiles posuerunt, sicut puta, quem vetustas humanæ memoriæ primum mensem tenebat, Paganus hunc a Marte Martium²³³ nuncuparet: et diem sabbati, quem septimum rationabilium corda servabant, ille Saturni

quos principem locum obtinet Josephus Scaliger l. v de emend. temp., nescio vetustatis potius, an novitatis amore. Certe in hæc non solum ab aliorum, sed etiam a patris sui sententia descivit. Cod. Flor., Urb. et Vatt. duo pro veris tempore legunt *veris tempore*; iisque consentit cod. Pantagathi, qui in sequenti etiam habet *verax utique*.

^c Flor. codex, Urb. et Vatt. duo sic habent. Tres editiones, ubique.

^d Latenter carpit sententiam Rabbiorum, qui initium Anni civis conferebant in neomeniam mensis Thisri, æquinoclio autumnali proximam; et sic annum ordiebantur non a mense Nisan, qui Martio nostro respondet, sed a mense septimo post conditas fruges. Pluribus eos refellit Ricciol. l. i Chronol. Ref. p. 1, contendens hoc esse recentium Rabbiorum inventum, odio mensis Paschalis, quo Christus passus fuerat: vercor tamen quin satis tueri sententiam suam possit; quandoquidem opinio de duplici anno veterum Hebræorum, naturali scilicet, et sacro, quos diversis temporibus inchoabant, jam pridem certis argumentis fere apud omnes obtinuit. Vide Sig. lib. iii de Rep. Hebr. c. 1 et 9, Buxtorf. Synag. Jud. cap. 17.

^e Cod. Flor., et quæ in terra. Vatt. duo, quæ in cælis exstant, et quæ in terra. In mss. Pantagathi paulo antea illud quo eum prius male habebat *quo enim prius*; at ipsius Pantagathi manu reformatum est *quo etiam prius*.

^f Macrob. l. i, c. 12 et 15; Joan. Rosin. l. iv Antiq. Rom. c. 7; Hadrian. Jun., de Annis et Mensibus.

^g Ita in mss. Flor. et Urb. editi, utpote.

^h Notum est illud Ovidii in Fast.:

A te principium Romano ducimus anno,
Primus de patrio nomine mensis eat.

Aug. l. xviii contra Faust. Manich. c. 5: *Diebus istis, quorum septenarius numerus in orbem redit, deorum suorum nomina Gentes imposuerunt, sed et mensibus; propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filium crediderunt, primum mensem Marti dicentes Martium vocaverunt.*

ⁱ Barthius, l. xviii Advers. c. 1, ad hunc Gaudentii locum: *Rationabiles, inquit, vocat Judæos, quia Gentiles orbi vera luce, velut animalia bruta palabantur.*

^j Hinc Saturniacas catenas Christianis inditas calumniabatur Faustus, quem sic explodit Aug. lib. xviii contra Faust. c. 5: *Nec nos terret insulatio tua, quod sabbatorum otium catenas Saturniacas appellas. Vana est enim, et inepta, nec tibi hoc dicere venisset in mentem, nisi quia vas in die quem dicunt Solis, solem colitis. Sicut autem nos eundem diem Dominicum dicimus, in eo quod non istum saltem, sed Resurrectionem Domini veneramus; sic otium sabbatorum sine Saturni veneratione a patribus observatum est, cum sic illud observari oportebat.*

diem statueret appellandum. Scripturæ autem sanctæ cum de temporibus aliquid vel referunt, vel jubent, ita loquuntur: ^a *Decima die mensis secundi, et luna decima, aut quinta die mensis septimi; aut vicesima die mensis noni, aut quartadecima die mensis primi*, ut in Exodi libro pariter nunc audivimus (Exod. xii; Levit. xxiii); ubi observatio Paschæ describitur, et septem diebus ejusdem solemnitatis azyma comedenda ^b mandantur. Præcipit tamen Deus et hoc, ut si quis primo mense, vel immundus in anima hominis, id est mortui tactu pollutus, vel extra electum ^c sacrificii Hierosolymæ locum, in longinquo itinere constitutus Pascha ^d non potuit celebrare, ^e secundo mense celebret. Prævidens quippe Deus Gentium populos tunc adhuc hominum mortuorum simulacris immundos, et extra sanctum locum Ecclesiæ in longinquo positos, utique nos qui *eramus longe, et facti sumus prope in sanguine Christi* (Ephes. ii, 13); dat licentiam, ut si primo mense nobis non occurrit ^f et dies Dominicus, et congruus lunæ numerus, secundo mense celebremus. Et ideo nec intra quartadecimam lunam, nec ultra vicesimam primam celebrare possumus, quia septem tantum dies sunt azymorum paschaliū, in quibus Dominicum quærimus diem. Vult enim nos Christus promulgator Legis et Gratiæ, neque legitimos juxta lunæ cursum computatos præterire dies, neque diem suæ Resurrectionis otio

^a Vatt. duo atque Urb.: *Decima die mensis septimi, id est luna decima*. Flor., *mensis secundi, id est luna decima*, cui concinit ms. liber Octavii Pantagathi; quare in textu abjecta particula conjunctionis ita omnino legendum videtur: *Decima die mensis secundi, id est luna decima*.

^b Cod. Urbin., *mandantur. Præcepit*.

^c Flor. Cod., *sacrificiis yerosolyme. Urb., sacrificiis Hierosolymæ*. Vatt. duo, *Hierosolymæ sacrificiis locum*. Hunc locum Hierosolymæ sacrificiis destinatum fuisse templum, recentiores non pauci contendunt, ita ut extra illud Pascha celebrari non posset; a quibus aperte dissentit Gaudent., tract. seq., ubi de agno paschali hæc habet: *Singuli enim occidebantur per domos*. Vide observata nostram in eum locum.

^d Flor., *non potuerit*.

^e Kalendarium Judaicum die decima quarta mensis Ijar, sive Aprilis: *Pascha secundum celebrandum ab iis quibus non licitum fuerat, vel non potuerant Pascha celebrare mense primo*. Vide Num. ix.

^f Adjecimus particulam conjunctionis, quam habent mss. codd.; in editis autem deest. Porro hæc eadem de tempore celebrandi Paschatis disciplina, agnoscitur a Philastrio, cap. 58, ubi Quartadecimanis succensens, qui mense Martio semper celebrandum Pascha asserebant, et hoc facientes diem Dominicam Paschæ non custodiebant, sed secunda, aut tertia, aut quarta, aut quinta, aut sexta die celebrabant, subdit: *Ex hoc errore non cognoscunt diem Paschæ Domini nostri veram et salubrem, unam orbi terrarum statutam et confirmatam a Domino, cursu numerali lunæ, mensibus, et embolismis; et cum hæc non computant, ignorant quid celebrent. Adi, si lubet, notas Fabricii ad hunc Philastrii locum*.

^g Hunc Gaudentii locum profert Feu-ardentius in notis ad Irenæum, lib. v adversus hæres. c. 23, ad hæc verba: *In illa die mortem sustinuit Dominus obediens Patri, in qua mortuus est Adam inobediens Deo. In qua autem mortuus est, in ipsa et manducavit. Dixit enim Deus: In qua die manducabitis ex eo, morte mo-*

ingrato transcendere. Nam ^g sexta feria qua hominem fecerat, pro eodem passus est; et die Dominica quæ dicitur in Scripturis prima sabbati (Matth. viii; Gen. i), in qua sumpserat mundus exordium, resurrexit; ut qui prima die **234** creavit cælum, et terram (unde postea hominem faciens figuravit), prima etiam die omnem repararet hominem, propter quem fecerat mundum. Hæc breviter dixerim de ratione Paschali. Sed jam tempus est, ut virtutem eorum quæ in libro Exodi audivimus, ^h edisseramus. Ac primum, quid sit Exodus, advertamus. Exodus ogressio appellatur. Egressio autem fuit de captivitate Pharaonis, ⁱ et Ægyptiorum, populi tunc Israel, ^j non nostri. Tibi ergo ut quid legitur, si aliis tantum profuit? Quid ad te, quod non pro te? **B** Sed jam disce ab Apostolo magis universa pro te, quam pro illis esse quæ scripta sunt. *Lex, inquit, umbra erat futurorum bonorum* (Hebr. x); eorum quippe bonorum quæ in nobis completa sunt. Veritas enim Christus adveniens, bona quæ ante Judæis fecit umbratilitate, nobis nunc in veritate largitus ^k est, cum dicit ad discipulos: *Amen dico vobis, multi Prophetæ, et justi desideraverunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt. Vestri autem beati oculi, qui vident; et aures, quæ audiunt* (Matth. xiii). Exodus ergo ^l beate atque perfecte consummatur in nobis quando ^m verus Moyses de Jordanis aqua sumptus, et ⁿ natura, non

C *riemini. Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus, venit ad Passionem pridie ante sabbatum, quæ est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est; secundam plasmationem, eam quæ est a morte, per suam Passionem donans. Ex hoc Irenæi loco colligitur, Adam manducasse, et mortuum fuisse sexta feria, quod tamen non dicit Gaudentius; sed tantum quod Deus sexta feria qua hominem fecit, pro eodem passus sit. Sexta feria, hoc est die Veneris, hora nona, Adam et Evam rebellasse, expulsosque fuisse e paradiso, affirmat etiam Euty chius Patriarcha Alexandrinus tom. i Annal. p. 15.*

^h Flor., cod. *disseramus, itemque liber Pantagathi*. Non est autem cur vulgatum lectionem mutemus. *Edissero enim est explano, declaro*. Cic. de clar. Orator.: *Quis docendo, edisserendoque subtilior? Sed et dissero quoque eadem significatione accipitur*. Hier. epist. ad Asellam: *Divinos libros, ut potui, nonnullis sæpe disserui*.

ⁱ Deest particula in mss. Sæpenumero voculas istas negligere properantes operæ nihil pensi habent, quod jam ter unica pagina deprehendimus.

D ^j Vaticani duo, *nunc nostri; σφάλα* est, ut statim a Gaudentio subjecta indicant. Liber Pantagathi habet, *non nostri*.

^k Vocula est desiderata in quatuor mss. ut et in libro Pantagathi, sed voci largitus manu ipsius superscribitur r quo fiat largitur. In eodem libro paulo ante pro umbratilitate habetur umbraliter.

^l Flor. cod. et Urb., *beata, atque perfecta, ut etiam cod. Pantagathi*. Vatt. duo, *benedicta atque perfecta*.

^m Barthius, l. xviii Advers. c. 1, ad hunc Gaudentii locum: *Sumptus de Jordane dicitur Christus per Baptismum; quo sumptione completur quod typo Moysis figuratum erat, quem infantem filia regis fluvio exemit. Hæc addenda existimavi, ne quem insolentius dictum sumptus de Jordane offenderet, cætera hujus Scriptoris sine offensione legentem*.

ⁿ Sic etiam serm. sequenti: *Quomodo natura unius*

positione, Deus, Dominus noster Jesus Christus, virga crucis suæ nos per aquam Baptismi de captivitate Pharaonis diaboli educit, ac de omni tenebrarum ejus Ægypto eripit, evocans nos in lucis opera de tenebris actuum **235** mundanorum, ubi aliquos adhuc posites increpat beatissimus Paulus: *Debueratis, a* inquit, *de hoc mundo exisse; nunc autem scripsi vobis non commisceri* (I Cor. v). Consideremus nunc quid audiant a Deo qui educuntur ex Ægypto: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est, ait, vobis in mensibus anni* (Exod. xii). Legimus in Numerorum libro (Num. xxx) quod quicumque voverit votum, ut abstineat se ^b aut ab usu conjugali, aut a deliciis quibuslibet vel cibi, vel potus, usque ad præfinitum tempus, ^c et violaverit quocumque lapsu, dies præteritos ei non imputandos; sed ut ab initio redeat. Sic non sunt imputati Israelitis illi dies quos consumpserunt in Ægypto: sed quando ingemuerunt ^d ad Dominum conversi ab operibus duris, et Dominus (Exod. ii, xii) percussit ^e primogenita Ægyptio-

Deus est, positione plures. Philastrius quoque cap. 134: *Quid sit imago Dei natura proprietatis, et quid positionis sit gratia; et paulo post: paternæ substantiæ, ac sempiternæ imago genita propriæ, non positione servitutis creato ex nihilo.* Gaspar Barthius, lib. xviii Advers. c. 4: *Ponere contrarium est veritati, et imaginariam solum sanctionem notat. Estque ductus hinc usus a calculo, qui summa imaginaria posita veram componit. Petronius Arbitr: Si recte calculum ponas, ubique naufragium est. Juvenalis Sat. 9: ... ponatur calculus, adsint cum tabula pueri.* Hæc a Barthio. Est etiam Latine linguæ formula dicendi non insolens: *Pone eum esse victum, pro Finge eum esse victum; ut auid Terent. Phorm. act. iv, sc. iii, 25*

Verum pone esse victum eum: at tandem tamen Non capitis ejus res agitur, sed pecuniæ.

^a Mss. codd. inquit.

^b Totum hoc deest in mss. Locus libri Numerorum sic habet: *Si voverit, et juramento se constringerit, ut per jejunium vel cæterarum rerum abstinentioniam affligat animam suam.* Profecto Aug., qu. 59 super Num. t. IV, contendit hunc locum nullo modo intelligendum esse de abstinentia a concubitu. Fortasse legendum ut abstineat se a deliciis quibuslibet vel cibi, vel potus. In ms. Pantagathi habetur: *abstineat se aut a deliciis, aut cujuslibet vel cibi, vel potus, sed videtur aliquid deesse.* Legesis Barthium, l. xviii Advers. c. 4, ubi locum hunc diligenter expedit.

^c In mss., violaverit illua

^d Mss., ad Deum

^e Primitiva summo consensu habent mss. quatuor codd. Sic etiam infra: *primitiva eorum percussa sunt,* et hæc lectionem utrobique retinet etiam liber Pantagathi.

^f Locus Apostoli hic est: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis.* De his superstitionum diebus auctor Comment. in Epist. ad Galat., inter Opera Ambros., t. V, edit. Froben: *Dies observant qui dicunt, ut puta, crastino proficiscendum non est: post crustinum enim non debet aliquid inchoari; et sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus lunæ perscrutantur, dicentes, ut puta, septima luna strumenta confici non debent. Nona iterum luna sericum emptum, ut puta, domum duci non oportet; et præ hæc facillius solent adversa provenire. Fastos et*

rum qui eos servire Domino non sinebant, tunc audierunt: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni* (Exod. xii). Sunt enim quidam superstitionum dies, et menses, et anni, quos abrogat cum reprehendit ^f Apostolus (Galat. iv). Sunt alii, quos præcepit Deus, et imputat. Eramus et nos aliquando in Ægypto nescientes Deum, ac luminis et veritatis ignari, quos urgebant immundi spiritus, veri Ægyptii, laterem facere, terrenis videlicet inservire figmentis: at ubi conversi ad Deum sumus reclamantes ab operibus duris, verberati sunt Ægyptii multiplicibus plagis, et primitiva eorum percussa sunt. Salus enim nostra dæmonum pœna est. Nos autem respiravimus, et vivificati sumus; ^g neque enim vivebamus prius in illis diebus quibus mortiui mortuos colebamus. **236** Tuncigitur opportune audivimus: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Quando novus nobis illuxit dies ille quem fecit Dominus (Ps. cxvii), quando cognovimus ^h mensem novorum sanctum, et annum Domini acceptum, et diem re-

Nefastos dies antiqui vulgo appellabant (similitudine ab jure ducta, quod certis diebus dici fas, vel nefas erat), ut habet Suet. Tiber. c. 53, quamvis eum loquendi morem improbet Gellius l. v, c. 17. Horatius II, Carm. 13: Ille et nefasto te posuit die; et Liv. l. I, c. 20, de Numa: Nefastos dies, fastosque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Ominosi autem isti atque atri dies quinam essent, notat tum Gellius eodem loco, tum Virgilius Georg. I, 276:

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum. Quintam luge.....

^C et paucis interjectis:

Septima post decimam felix, et ponere vitem,
Et prenos domitare boves, et licia telæ
Addere; nona fugæ melior, contraria furtis.

Vopiscus in Tacito: *Nec unquam noctem intermisit, qua non aliquid vel scriberet, vel legeret, præter posterum Calendarum diem.* Quem in locum Salmasius: *Posteri dies Calendarum, Nonarum, Iduum, veteribus infastis, atque atri habebantur.* In mss. legitur quos abradit cum reprehendit Apostolus.

^g In mss., non enim videbamus.

^h Ita Flor. cod. et Parisien. editio, quæ mihi superior lectio videtur. Exod xxiii: *septem diebus comedas azyma tempore mensis novorum; et cap. xxxiv: Solemnitatem azymorum custodies in tempore mensis novorum, scilicet fructuum.* Rationem appellationis hujus tradit Ambros. l. x, ep. 83, de celebritate Paschali ad episcopos per Æmiliam constitutos: *Nec absurdum arbitror, ut inde observandi mensis trahamus exemplum, ubi primum Paschæ celebratum est Unde et majores nostri in tractatu concilii Nicæni ipsum mensem novorum recte custodierunt, quia in Ægypto hoc primo mense secantur frumenta.* Plinius, l. xviii, c. 18: *In arari certum est abjecta prius semina in limo digressi anni (de Nilo loquitur), hoc est Novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod botanistimon vocant: reliqua pars nonnisi cum falce arva visit paulo ante Calendarum Aprilis. Peragitur autem messis Maio.* Vide Sigon. l. III de Rep. Hebr. c. 9, edit. Colon.: *Mensem novarum, id est frugum; et Exod. xii: Egredimini mense novarum frugum; et Deut. xvi: Observa mensem novarum frugum.* Edit. Lugdun., inepte, mensem novatum; at Codi Octavii Pantagathi, mensem novorum.

tributionis. Opportunius autem congruit expositio ista fidelibus: nam catechumenis adhuc tantum primitiva dæmonum sunt interfecta; his vero qui ad gratiam merentur Baptismi cœlestis accedere, totus exercitus diaboli submergitur, ac necatur, ut vere ac merito audiant in Christo renati: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii). Congruit et pœnitentibus hæc explanatio, quos iterum tenebræ criminum, et Ægypti hujus caligo possederat. Nam si ingemiscant ad Dominum ^a resipiscentes et fugientes ab operibus nequissimis tenebrarum, lumen cœlestis indulgentiæ consequentur, et ad æternam lucem redibunt, et salutem. Scriptum est enim: ^b *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris, et scies ubi eras* (Is. xxx, 15, sec. LXX), cum confidebas in illis. *Scies, inquit, ubi eras.* Tunc enim se homo in erroribus Ægypti tenebrarum fuisse intelligit, cum ad lucem veritatis regressitur, atque justitiæ. Potest etiam pio sensu ^c hæc eadem oratio accipi de illa luce perpetua, quæ post consummationem sæculi, justis, ac fidelibus tribuetur; quando penitus fuerit devicta mortis nox a Sole justitiæ, ut tunc radiant: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. xii): tunc utique ^d quando interibit tota potestas Ægyptiorum, et liberati de hac Ægypto, verum manna comedemus, et de petra ipso Christo bibe-

mus adhærētes Agni immaculati vestigiis, ac dicētes: *Adhæsit anima mea post te, me vero suscepit dextera tua* (Ps. lxxii). Et ideo sanctius quisque adhuc in sæculo constitutus ^e suspirat ad illam quam mundus modo capere non potest, futuram lucem ²³⁷ dicens: *Sitivit anima mea ad Dominum vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Domini* (Ps. xli)? *Nunc enim videmus per speculum in ænigmate*, ait sanctus Apostolus, ^f *tunc autem facie ad faciem* (I Cor. xiii). Et modo quidem ad comparisonem Judæorum, atque Gentilium qui in profunda nocte incredulitatis demersi noscuntur, et ad eorum comparationem qui in hæreseon caligine, ac nocte luxuriæ demorantur, nos videmur esse, et plane sumus in luce: sed ipsi dies nostri quibusdam nebulis prætextantur, et non habent serenitatis lætitiā, dicente Propheta: *Dies mei sicut umbra declinaverunt* (Ps. ci). Ibi vero erit nobis ipse Dominus lumen æternum; ut jam non tantum in umbra ejus salvemur, sed vivamus semper in splendore claritatis ejus: cœi & omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

DE EXODI LECTONE SECUNDUS.

^b Egressis a fonte neophytis.

ⁱ De ratione Sacramentorum quæ catechumenos audire

^a Hanc lectionem, quam exhibent Vatt. duo, et Urbanus, prætulimus vulgatae, quæ legit *resipiscentes, et fugientes*. Porro *resipiscentes et fugientes* habet etiam liber Pantagathi.

^b Locum hunc, quem Gaudentius præfert ex versione LXX, frustra requiras in Vulgata, quæ sic legit: *si revertamini, et quiescatis, salvi eritis*. Porro eodem modo quo Gaudentius, hoc Isaia testimonio utuntur Cyprianus in tract. de Lapis, et ep. 34, edit. Amstelod. 1700, itemque Hieron. in ep. ad Sabinianum hinc, et in ep. ad Rasticum de pœnitentia.

^c Mss.: *Hæc eadem ratio.*

^d Mss. quatuor eodd. legunt *quando interierit*.

^e Mss. eodd., nullo discrimine, *suspirat illam*, quod quidem videtur magis Latine dictum, licet receptam lectionem exturbare noluerim. Hieron., ad Heliodorum: *Ecce donativum quod militaturus acceperas, hostilia contra suspirant*. Passio S. Vincentii apud Rhinart. in Actis Mariarum: *et vel sic possis probationem suspirare veritatem*. Ennodius Ticinensis, l. iv, ep. 34: *Ego casum meum versa estimatione suspirō*.

^f Sic legit Flor. cod.; editi, *tam autem*.

^g Flor. cod., *omnis honos*. Solemnis hæc est Gaudentii finiendi formula in cunctis fere tractatibus. Conciones porro veterum Patrum sub divini ac sanctis-imæ trinitatis invocatione et glorificatione passim conclusas, pluribus ostendit Ferrat. l. i de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 52.

^h In editis codicibus male omnino sic legebatur: *A regressis a fonte neophytis*. Nos idcirco lectionem Florentini ac duorum Vatt. bona fide expressimus. Carmen de Resurrectione quod vulgo sub Laetantii nomine circumfertur:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis.

Egredi nemp de lavaero dicebantur recens baptizati, sicut ingredi qui ad Baptismum accedebant. Cyrillus Hierosol. Catech. Mystag. 1, Joan. Grodecto interprete: *Primum ingressi estis in porticum domus baptisterii; et Catech. Mystag. 2: Statim*

igitur ut ingressi estis, vestem exuitis. Lectio quoque Urb. non displicet: *Regressis a fonte neophytis*, eamque Gaudentius ipse firmare videtur ad finem hujus tract., ubi de Baptismo Christi sic ait: *Aquas Baptismi, ut consecraret ingreditur, et exinde plenus Spiritu sancto, qui super eum in figura columbæ descenderat, a Jordane regreditur, testante Evangelista: Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane*.

ⁱ Hæc verba desunt in Vatt. duobus. In Flor. ad oram paginae scripta sunt. Habentur autem in tribus editionibus Paris, Colon. et Lugdun. Urbin. Cod. sic legit: *Regressis a fonte neophytis, quæ catechumenos audire non congruit, licet eadem scripta in Evangelis patere omnibus videantur. De ratione Sacramentorum, ac sermo eodem modo habet liber Pantagathi, nisi quia pro regressis legit egressis, quod nos quoque edidimus. Sacramenta quæ catechumenos ac nondum baptizatos audire, religio erat, duo potissimum: Baptismus et Eucharistia. De Baptismo Cyrillus Alexandr., l. vii advers. Julian.: *Dicerem sane de his (nempe de Baptismi mysteriis) etiam multa alia, et vera, demonstrans per Moysen et Prophetas præfiguratum esse hoc Sacramentum, et non novam, vel super ortam, nisi, sicut jam prædixi, revererem non initiatorum aures. De Eucharistia Joan. Chrysost. hom. 72, in Matth., Frontone Ducæo interprete: *Eucharistiæ mysterium quanta misericordia plenum sit, initiati solummodo noverunt. De utroque vero Sacramento acturus Ambrosius lib. de his qui mysteriis initiantur, cap. 1, sic præfatur: *Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam Sacramentorum rationem edere: quam ante Baptismum si putassemus insinuandum nondum initiatis, prodidisse potius, quam edidisse æstimaremur. Et Cyrill. Hierosol. in Præfat. Cateches.: *Catechesis istas accedentibus quidem ad Baptismum, et his qui hoc lavacrum habent jam fidelibus, legendas exhibens. Catechumenis vero et aliis qui non sunt Christiani, ne dederis: alioquin reddi-*****

non congruit, licet eadem scripta in Evangeliiis **A** cumque invocatur nomen Domini, salvus erit (Ibid). Quotquot igitur invocantes Dominum salutem recipimus extinctis Ægyptiis, discamus manducare pascha, non sicut insipientes Judæi, qui post adventum veritatis adhuc umbram sequuntur, ovem quisque per unamquamque domum quartadecima die mensis primi^l occidens, et comedens.

Resurgente Christo a mortuis, ultio in Ægyptios per Sacramentum Baptismi facta est; pavescentibus inferis, ipso ad suscitationem sui corporis reverte; inimici Dei, hostes quippe populi ejus, extincti **238** sunt. Clamat enim spiritus Prophetalis: *Exurgit Deus, et dissipentur inimici ejus; et fugiant qui oderunt eum a facie ejus; sicut deficit fumus, deficient; sicut liquescit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei, et justi epulentur (Ps. LXVII). Redemptionem misit pius Pater populo suo, memor testamenti sancti sui (Ps. cx), quod disposuit patribus nostris Abraham et semini ejus in sæcula (Luc. 1).* ^a Potens enim Deus suscitavit de lapidibus istis quondam durissimis (Gentibus) filios Abraham (Matth. iii; Luc. iii). Nunc dicant omnes qui redimuntur a Domino, quos redemit de manu inimicorum, et de regionibus ^b congregavit eos a solis ortu, et occasu, ab aquilone et mari, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus (Ps. cxi). Nam in exitu illius Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbaro, Judæa tantum facta est sanctificatio ejus (Ps. cxiii); nunc autem Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in viis ejus (Ps. cxvii). Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi). Non enim est distinctio Judæi, et Græci: idem namque Dominus, dives in omnes^c qui invocant illum (Rom. x.); quia, sicut scriptum est: Omnis^d qui-

turus es Domino rationem. Hæc erat autem disciplina **C** Arcani, qua arcebat Patres nondum initiatos a mysteriorum conspectu, ut sacrorum nostrorum majore desiderio accenderentur. Vide Ferrar. lib. ii de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 18; Bona lib. i Rer. Liturg. cap. 16. In hoc tractatu Gaudentius latenter agit de Eucharistia, unde paulo inferius ait: *Modo ea solum de ipsa lectione carpenda sunt, quæ presentibus catechumenis explanari non possunt, et necessario tamen sunt aperienda neophytis.* Hunc Gaudentii locum laudat Bona dicto lib. i, cap. 16.

^a Irenæus, lib. iv advers. hæc. cap. 16, edit. Feu-ardentii Parisien. 1576: *Hoc autem fecit Jesus a lapidum religione extrahens nos, et a nostris duris et infructuosis cogitationibus transferens nos, et similem Abraham fidem in nobis constituens.* Quem in locum sic Feu-ardentius: *Locum hunc eodem sensu et iisdem fere verbis interpretatur Clemens Alexandrinus, Deum ex lapidibus filios Abraham suscitasse, cum justitiam et cordis duritiam eorum qui lapidibus duriores evaserant adversus veritatem, excitavit semen pietatis in Deum, virtutem sentiens ex lapidibus illis, nempe Gentibus, quæ crederentur lapidibus (Orat. ad Græcos. Eodem pacto et Gaudentius Brixianus tract. 2 in Evang.).* Male citat, nam est tract. 2 de Pasch. sive in Exodum.

^b In duobus Vatt. sic legitur: *Filios Abraham, quos redemit de manu inimicorum, de regionibus congregavit eos a solis ortu.* Cætera ommissa sunt a librario; qui quidem defectus occurrit etiam in msæ. Octavii Pantagathi, non parvo hujus loci detrimento.

^c Duo Vatt., qui vocant.

^d Duo Vatt., quicumque invocaverit, ut etiam cod. Pantagathi. Flor., quicumque invocaverit.

^e Hoc loco alta erat nox, nisi facem prætulissent duo Vatt. codd. atque Urb. quorum lectionem sin-

cere exhibuimus. In editis pessime legebatur *quem quisque*, at cod. Pantagathi *ovem quisque*, sicuti etiam in sequenti *occidens, et comedens*; quapropter recta lectio tam sæpe asserta, de bonitate hujus Codicis nos dubitare non sinit.

^l Ut totus hic locus vitiosus esset, in editis exstabat *occidebant, et comedebant.* Reposuimus *occidens, et comedens* ex Flor., Urb. et Vatt. duobus. Itaque integrum locum emendatum Urbinati et Vatt. codicibus debemus.

^s Vatt. duo, *spiritualiter*, sicuti infra *spiritalis et spiritales*, quæ lectio est etiam alibi in libro Pantagathi. Vide, supra, Præf. ad Benivolium pag. 227, et serm. 11 extremo, ad verba *ut spiritualibus inherere.*

^h In utroque Vat. cod., *immolatio paschæ.*

ⁱ Tres editiones, *calciamenta*. Flor., *calciamenta*, quam meliorem lectionem opinor. Est item Salvanica dictio l. i de Gubernat. Dei, *calciamenta non rupta*: et Baluzius in not. ad Salv., pag. 46, *pro excalceatos reposuit excalcios. Calciari et calciare* apud juniorem Plinium et Suetonium observavit Voss. lib. vii de Vitiis sermonis. Sic etiam Gaudentius, infra, *calciati, et calciamenta*, non uno in loco.

^j Ita Flor. et Vatt. duo. Editi atque Urb., *male, quæ asymæ.* Infra, tract. 7, *asyma cum amaritudine manducanda.* Vide quæ ibi annotavimus.

^k Non ergo in templo, ut quidam ex recentioribus volunt. Sic etiam supra: *Ovem quisque per unamquamque domum occidens et comedens.* Et, inf., tract. 4: *Non omnis Synagoga occidebat unum, sed pauci singulos per unamquamque domum.* Philo, lib. iii de Vita Mosis, Galenio interprete: *Quo tempore (loquitur de festo Paschæ) non ut alias plebei homines victimas adducunt ad altire mactandas a sacer-*

sufficere unus non poterat universis, quoniam figura erat, non proprietas Dominicæ Passionis. Figura etenim non est veritas, sed imitatio veritatis; nam et homo ad imaginem Dei factus est, nec tamen idcirco Deus est: tametsi ea ratione qua imago Dei^a dicitur, dicatur et Deus; quomodo natura unus Deus est, positione plures. Ergo in hac veritate qua sumus, unus **240** pro omnibus mortuus est; et^b idem per singulas ecclesiarum domos, in mysterio panis ac vini, refecit immolatus, vivificat creditus, consecratus sanctificat consecratus. Hæc Agni caro, hic sanguis est. Panis enim qui de cælo descendit, ait: *Panis quem ego dabo, caro mea est pro sæculi vita* (Joan. vi). Recte etiam vini specie^c sanguis ejus exprimitur, quia cum ipse in Evangelio dicit: *Ego sum vitis vera* (Joan. xv), satis declarat sanguinem suum esse omne vinum quod in figura Passionis ejus offertur: unde beatissimus patriarcha Jacob de Christo prophetaverat dicens: *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uæ amictum suum* (Gen. xlix). Stola quippe nostri corporis^d indumentum suum, proprio erat sanguine abluturus. Ipse igitur naturarum creator et Dominus, qui producit de terra panem, de pane rursus (quia et potest, et promisit) efficit proprium corpus: et qui de aqua vinum eicit,^e facit et de vino sanguinem suum. Qualiter itaque manducari debeat Agnus iste, ex ipsa lectione debemus advertere. *Non edetis quid ab eo crudum, neque coctum in aqua, sed assatum igni: caput cum pedibus, et interaneis* (Exod. xii). Duæ sunt spi-

dotibus, sed jubente *Lege tota gens sacrificat, dum pro se quisque mactat hostiam suis manibus*. Et in tract. de Decal: *Pascha dicitur, quando populariter singuli sacrificant, non expectatis sacerdotibus, ipsi permisso Legis fungentes sacerdotio quotannis per unum diem*. Ut Philonis auctoritatem clevet, Natalis Alexander, t. i. Hist. Eccles. Vet. Testam. p. 280, ait, ipsum oratorio more fuisse locutum. At Lamy, in tract. de Veteri Judæorum Paschate Gallice edito, pag. 134, Philonem explodit, eo quod Alexandrinorum schismati faveret. Profecto istorum auctororum rationes et argumenta valde roborantur testimonio Zenonis Voronensis episcopi, qui serm. 7 de Exodo hæc habet: *Pharisæus quemadmodum legitimum Pascha possit celebrare non video, cujus eminentis famosissime illud templum, miserabili vastatione campis æquatam, suo pulvere jacet sepultum*. Et serm. 13 de Exodo: *Judæos legitimum Pascha celebrare non posse paucis accipe, Christiane. Salomonis templum hostili vastatione subversum cum ruina sua jaceat sepultum, ubi sacrificant? Item Hier. in epist. ad Nepotian.: Nec immolemus agnum, nec mysticum Pascha celebremus, quia hæc absque templo fieri *Lege prohibentur*.*

^a In editis dicunt. Quamvis hoc loco vitium per se pateat, tamen officij nostri est monere dicitur legi in codd. mss.

^b Totum hunc Gaudentii locum, ubi tam perspicue disserit de veritate Sacramenti Eucharistiæ, protulit illustrissimus de Marca, dissert. de Sacram. Eucharistiæ, Gaudentium referens inter antiquos Patres, qui veritatem hujus mysterii aperte ac luculenter professi sunt.

^c Editi, tum sanguis ejus. Abjecimus otiosam illam particulam, cum non exstet in mss.

^d Et hic quoque non modicum latebat vitium, quod

rituales intelligentiæ in his dictis, quarum si unam sequaris, ambas noveris. Omne corpus divini Scripturæ tam veteris quam novi Testamenti, Filium Dei continet; vel venturum promittens in hominem, vel jam venisse declarans. Unde beatus Philippus inventus a Christo invenit Nathanael, et dicit ei: *Quem scripsit Moyses in Lege, et Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (Joan. i). Et quid plura, charissimi? In ipso continetur omnis Lex et vetus, et nova: et ut sic dixerim, ipse est anima Legis. Ipse enim per Moysen locutus est, cum dixit illi: *Ego aperiam os tuum, et inspirabo quæ debeas loqui* (Exod. iv). Ipse et per Prophetas, cum dicit, *Qui loquebar in Prophetis, ecce adsum* (Is. lii). Ipse etiam per Apostolos, cum dicit Paulus apostolus: *An experimentum queritis ejus qui in **241** me loquitur, Christus* (II Cor. xii)? Has igitur immaculati Agni carnes, id est doctrinæ ejus viscera, neque cruda sine interpretatione sumi oportet, neque cocta in aqua, id est eorum dissertione dissoluta, atque decocta, qui velut aqua deorsum fluunt, nihil supernum sentientes; sed assata, inquit, igni, id est spiritu divino solidata atque tosta. Ignis enim sursum versum tendit. Unde dicebat Dominus Judæis: *Vos de inferioribus estis, ego de supernis sum* (Joan. viii). Ergo quoniam membra Agni Dei Scripturas ejus diximus, videamus quid est caput cum pedibus, et interaneis, videlicet ut in capite divinitatem accipias in quatuor Evangelistarum testimonio: ¹ pedes ad incorporationem sumimus,

sanavimus freti subsidio mss. Editi nempe legebant: *Stola quippe nostri corporis indumentum, suo proprio erat sanguine abluturus, qua lectione nihil ineptius. Flor., indumentum suum, proprio erat sanguine abluturus; Vatt. duo, indumentum suum, proprio erat sanguine diluturus; eodemque modo etiam cod. Octavii Pantagathi.*

^e Exciderat verbum *facit* in editis, quod supplementum ex Flor. et Vatt. duobus. Habet illud etiam liber Pantagathi.

^f Flor., Urb. et Vatt. duo legunt: *Unde beatus Andreas dicebat ad fratrem suum Simonem Petrum, Quem; atque his codd. consentit liber Pantagathi. Utraque lectio Evangelico textu fulciri potest.*

^g Editi, corrupte, in *Lege et Prophetis*. Flor. et cod. Pantagathi, *Prophetæ*. Exigua quidem emendatio, sed valde necessaria; nihil enim scripsit in Prophetis Moyses.

^h Unus ex Vatt. duobus, in *Christo*; alter, in *ipso Christo*. Aptior autem omnino videtur lectio hujus loci quam suppeditat liber Octavii Pantagathi: *Et quid plura? clarissime in ipso continetur.*

ⁱ Vat. uterque, ac Flor., cum dicit.

^j Mss., *ejus qui in me loquitur, Christi.*

^k Parisien. et Colon. editio in *capita*. Male. Lugd. et Flor. cod., in *capite*. Recte.

^l Scilicet ad incarnationem, quam corporationem Hilarius quoque appellavit in Prol. super Psalm. Philastrius vero incorporationem vocat cap. 69: *Alii sunt qui circa incorporationem aberrant*. Item Cassiodor. l. ii Divin. lect. c. 32: *qui humano generi tam magna largitus est, ut per incorporationis beneficium rumperet vincula peccatorum; et Gaudentius ipse tract. 14: Si omnia opera in fide, quanto magis istud opus sacratissimæ incorporationis ejus!* Et tract. 49: *Alter futuræ incorporationis suæ humilitatim*

circa finem sæculi celebratam. Pedes enim extremæ partes sunt corporis : in interaneis autem percipias occulta mysteria. *Et non relinquetis*, inquit, *ex eo usque in mane, et os* ^a *non confringetis ex eo. Quæ autem supersuerunt ex eo usque in mane, igne cremabitis* (Exod. xii) : hoc est, si qua mysteriorum supersuerint, in mane illius futuræ resurrectionis manifestanda, quæ capere modo non possumus. *Modo enim scio ex parte*, inquit Apostolus, *tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum* (I Cor. xiii). Hæc igni cremanda sunt, id est divino tradenda spiritui : ut ea quorum rationem modo non capimus, ardentis fidei spiritu consumantur. ^b Quod autem dixit, *os non conteritis ex eo* (Exod. xii) : hoc præcipit, ut omne quod est in Scripturis robustius, atque validius, non comminuat, neque quassetur, sed solidum maneat ; quod præceptum non custodientes, merito væ excipiunt ab eo cujus ossa comminuunt. *Væ vobis*, inquit, *Scribæ, et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentham, et anethum, et* ^c *cuminum, et reliquistis quæ fortiora sunt Legis, iudicium, et misericordiam, et fidem* (Matth. xxiii). Hæc sunt ossa agni. Et alibi ad ipsos : *Irritum facitis*, inquit, *verbum Dei, ut traditiones vestras statuatis* (Matth. xv). Adjicit vero Deus in Exodo superioribus dictis hæc : *Sic autem comedetis illum* (agnum videlicet) : ^d *lumbi vestri præcincti, 242 et calciamenta vestra in pedibus vestris, et baculi in manibus vestris, et edetis* ^e *illud festinanter. Pascha enim est Domini* (Exod. xii). De calciamentis, et baculis ^f longa ratio est, quæ alio tempore disseretur. De præcinatione lumborum, quod frequenter ^g a C me latius dictum est, breviter nunc dicetur. Scribitur in Jeremia : *Et tu præcinge lumbos tuos, et dices ad populum* (Jerem. i). Et ad sanctum Job : *Præcinge tamquam vir lumbos tuos : interrogabo autem te, tu* ^h *vero respondeas mihi. Ubi eras cum ego fundarem terram* (Job. xxxviii, xl) ? et reliqua. Apostoli quoque audiunt : *Sint lumbi vestri præcincti* (Luc. xii) ; et cur

designat. Ex hac Gaudentii sententia videtur desumptum illud quod habetur in libro de Essentia Divinitatis (inter Opera Augustino adscripta, edit. Ben. t. VIII, quisquis tandem illius libri auctor sit) in hunc modum : *Aliter pedes Filii Dei, incarnatio ejus intelligitur, quæ divinitati subjecta est, tamquam capiti pedes. Sive pro eo quod circa finem mundi ipsa incarnatio facta est. Sicut enim per caput (ut dictum est) divinitas, ita per pedes figuratiter humanitas ejus exprimitur.* Vat. duo, Urb. et cod. Pantagathi legunt *pedes ad incorporationem sumas.*

^a Mss. codd., *non comminuetis* ; et paulo post, *quæ autem supersuerint.*

^b Iterum dicit pro dixit in Mss.

^c Uterque Vat., *cuminum*, mutata y in u, ut sæpe fieri solebat. Vide Cassiod. Orthogr. cap. 1 et 4. Vatt. consentit liber Pantagathi.

^d Ita in editis et mss. Lugdun. editio, *Sint lumbi vestri.*

^e Sic habent mss. et editi. Unus ex Vaticanis, *illum.*

^f In editis sic legitur. Mss. vero *longa ratio est, alio tempore.* Infra, tract. 5.

^g Flor. et Vatt. duo, *latius vobis dictum est.*

^h Mss. codd., *tu vero responde.*

ⁱ Flor. cod. et Urb. restituerunt hunc locum, qui

A istud tantopere jubeatur, in Joanne Baptista cognoscitur, qui zona pellicea præcinctus erat circa lumbos suos (Matth. iii). Lumborum ratio quæ sit, significat Apostolus ad Hebræos : *Adhuc*, inquit, *in lumbis patris erat Levi*, id est ⁱ sacerdotale genus, *quando occurrit illi Melchisedech* (Hebr. vii). *Illi* : cui ? sancto utique Abraham. Zona ergo pellicea circa lumbos, mortificationem significat vitiorum. Pellis enim quæ aptatur in usum, non nisi mortui animalis est. Oportet ergo nos ex præcepto Dei mortificare prius concupiscentias carnis ; et sic accipere corpus Christi, qui pro nobis servientibus ^j in sæculi Ægypto, est immolatus. *Propter quod probet se homo*, ut ait Apostolus, *et sic de isto pane manducet, et de calice bibat* (I Cor. xi). Quod autem dicit cum festinatione illud manducandum, præcipit, ne lento corde, et ore languido, Sacramentum Dominicæ corporis sumamus, et sanguinis ; sed cum omni aviditate animi, quasi vere esurientes, et sitientes justitiam. *Beati enim*, dicit Dominus Jesus, *qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur* (Matth. v). Concludens autem proposita lectio, præclara quæ dixerat, sine dignissimo, ait : *Pascha est enim Domini* (Exod. xii). ^k *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* (Rom. xi) ! ^l *Pascha est*, inquit, *Domini* : hoc est transitus Domini ; ne **243** terrenum putes quod cæleste effectum est per eum qui transit in illud, et fecit illud suum corpus et sanguinem. Nam quod supra generaliter exposuimus de edenda carne agni, specialiter in degustandis servandum est iisdem mysteriis Dominicæ Passionis : ut neque crudam carnem, crudumque sanguinem, sicut Judæus, esse putes, et respuas dicens : ^m *Quomodo potest iste dare carnem suam manducare* (Joan. vi) ? neque in olla cordis carni, humoribus per naturam semper obnoxii, ipsum decoquas Sacramentum, ⁿ commune illud et terrenum esse existimans ; sed ut per ignem divini spiritus id

nedum in editis, verum etiam in mss. mendose legebat *sacerdotali genere* ; at in cod. Octavii Pantagathi, *sacerdotale genus.*

^j Vox sæculi deerat in editis, eamque addidimus ex Urb. et Vatt. duobus ; occurrit etiam in libro Pantagathi, sed modico librarii vitio pro *sæculi Ægypto* legitur *sæculo Ægypti.*

^k Totum hoc usque ad illud, *Nescit mendacium veritas*, protulit Marca Dissert. de Sacram. Eucharistiæ ; qui locus cum adeo præclarus sit, merito hunc Sermonem Scripturibus nostris ad asserendum et propugnandum Eucharistiæ mysterium, maximo usui fuisse indicavimus in Præf. ad Gaudentium n. 40.

^l Ex Vatt. unus : *Pascha est enim, Dominus inquit, id est.* Alter : *Pascha est enim, inquit, Domini.* Flor. : *Pascha est, inquit Dominus.* Cod. Pantagathi cæteris melius : *Pascha est, inquit, Domini.*

^m Unus ex Vatt. *Quomodo posset.*

ⁿ Lugdunen. editio, *dare carnem suam ad manducandum.* Reliquæ editiones, ac mss. codd., *dare carnem suam manducare.*

^o Unus ex Vatt. et Flor., *commune illud æternum.* Vat. alter, *illud, et terrenum* ; quæ quidem verissima est lectio, et consentit quod supra dixit, *ne terrenum putes quod cæleste effectum est.* Urbin., *commune illud terrenum.* Editi, *commune illud ut terrenum.*

effectum quod annuntiatum est; credas: quia quod accipis, corpus est illius panis cœlestis, et sanguis est illius sacræ vitis. Nam cum panem consecratum et vinum discipulis suis porrigeret, sic ait: *Hoc est corpus meum: hic est sanguis meus* (Math. xxvi; Luc. xxi). Credamus, quæso, cui credidimus. Nescit mendacium veritas. Ideo cum de corpore suo manducando et sanguine suo bibendo turbis loqueretur stupentibus ac mussitantibus; *Durus est hic sermo, et quis enim potest audire* (Joan. vi, 61)? ut abstergeret per ignem cœlestem eas cogitationes quas vitandas esse prædixi, sic adiecit: *Spiritus est qui vivificat, nam caro nihil prodest. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* (Joan. vi, 64). Et idcirco caput divinitatis ejus cum pedibus incorporationis et interioribus simul jubemur manducare mysteriis, ut pariter universa, quemadmodum tradita sunt, credamus, non infringentes os ipsius illud solidissimum: *Hoc est corpus meum: hic est sanguis meus* (Math. xxvi; Luc. xxii). Si quid autem ^a super fuerit etiam nunc in uniuscujusque sensu, quod expositione ista non ceperit, ardore fidei concremetur: quoniam *Deus noster* ^b *ignis consumens est* (Heb. xii, 29), purgans, erudiens, et illuminans corda nostra ad intelligentiam divinorum, ut et ipsius a Christo instituti sacrificii cœlestis causam rationemque noscamus, inenarrabili dono ejus sine fine gratias relaturi. Nam vere istud est hæreditarium munus Testamenti ejus novi, quod nobis ea nocte qua tradebatur crucifigendus, tamquam pignus suæ præsentis dereliquit. Hoc illud est viaticum nostri itineris, quo in hac via vitæ alimur ac nutrimur, donec ad ipsum pergamus de hoc sæculo recedentes; unde dicebat idem Dominus: *Nisi manducaveritis meam carnem, et biberitis meum* ^c *sanguinem, non habetis vitam in vobis* (Joan. vi) ipsis. Voluit enim be-

^a nestia sua permanere apud nos, voluit animas pretioso sanguine suo sanctificari per imaginem propriæ Passionis; et ideo discipulis fidelibus mandat, quos ^d primos Ecclesiæ suæ constituit sacerdotes, ut indesinenter ista vitæ æternæ mysteria exerceant, quæ necesse est a cunctis sacerdotibus per singulas totius orbis Ecclesias celebrari, usquequo iterum Christus de cœlis adveniat, quo et ipsi sacerdotes; et omnes pariter fidelium populi, exemplar Passionis Christi ante oculos habentes quotidie, et gerentes in manibus, ore etiam sumentes ac pectore, redemptionis nostræ ^e indelebilem memoriam teneamus, et contra venena diaboli dulcem medicinam sempiterni tutaminis consequamur; sicut Spiritus sanctus hortatur: *Gustate et videte quoniam sanctus* ^f *est Dominus* (Ps. xxxiii). Quod autem Sacramenta corporis sui, et sanguinis, in specie panis et vini offerenda constituit, duplex ratio est. Primum ut immaculatus Dei Agnus hostiam mundam mundo populo traderet celebrandam, sine ustione; sine sanguine, ^g sine brodio, ^h id est jure carniū, et quæ omnibus ad offerendum prompta esset ac facilis. Deinde quomodo panem de multis tritici grana in pollinem redactis per aquam confici, et per ignem necesse est consummari; rationabiliter in eo signa accipitur corporis Christi, ⁱ quem novimus ex multitudine totius humani generis unum esse corpus effectum, per ignem sancti Spiritus consummatum. ^j Natus est enim de Spiritu sancto; et quoniam sic eum decebat implere omnem

^c **245** justitiam, aquas Baptismi ut consecraret ingreditur, et exinde plenus Spiritu sancto, qui super enim in figura columbæ descenderat, a Jordane regreditur, testante Evangelista: *Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane* (Luc. iv). Similiter et sanguinis ejus i vinum ex pluribus acinis,

Cod. Pantagathi, commune illud, et terrenum.

^a In mss. tribus codd., *superavit*. Sic etiam Gaudentius, supra: *si qua mysteriorum superaverint*.

^b Vat. *uterque, ignis comburens*. Urb. quoque.

^c Flor. cod. et Urb. addunt *redemptas*.

^d Sic legitur in Vatt. duobus, et Urb. Editi, male, *primos et Ecclesiæ suæ*. Liber Pantagathi, *primos Ecclesiæ suæ*.

^e Restituerunt lectionem Flor. cod. et Urb. Irreperat namque tam in editiones quam in mss., *indelebili memoria*. Sed liber Pantagathi retinet *indelebilem memoriam*.

^f Novum vocabuli genus, quod fortasse non intelligentes librarii supposuerunt. *Sine bromo* in Flor., Urb. et Vatt. duobus. Et quidem *sine bromo* legit etiam liber Octavii Pantagathi, a quo item abest glossema sequens, *id est jure carniū*. Bromos, Græce βρώμος, Plinio lib. xxii, cap. 25, *semen est spicam ferentis herbæ, nascitur inter segetes avenæ genere*; et lib. xviii, c. 11, *Bromos siligo exceptitia*; ita ut *hostia sine bromo* idem sit Gaudentio ac sine ulla aliena mixtura, quod optime convenit Eucharistico panī; proinde non immerito quis putet, *sine bromo* veram esse lectionem ex consensu mss.

Vocem *brodium* ex Gaudentio desumptam, inter Italicæ linguæ Origines retulit Octavius Ferrarius, ac præter eum de Italica lingua inter Gallos optime meritus Egidius Menagius. Lingua vero Italica, uti observavit Lipsius de recta pronuntiat. Lat. linguæ

c. 3, mille annos ante ipsius ævum nata. Equidem pergaudeo, Italicæ linguæ jam tum exordientis semina apud Gaudentium nostrum inveniri; quamvis non ideo Latina lingua, ejusque usus Gaudentii ætate omnino jam desiisse putandus sit; nam uti animadvertit Janus Rutgersius lib. i var. Lect. c. 13: *si quod verbulum jam inclinante Latini sermonis puritate, ex alterius linguæ sæce Romanæ adhæserit, non ex eo statim sequitur universam interfuisse*. Vulgarem porro linguam ex Latina male pronuntiatam, et præve constructa ortam, atque exinde, secundum diversas regionum et populorum indolem, in varias dialecto: divisam, insinuat Fontanius de Hortâ Colon., in append., pag. 332, 333. Utrum recte, an secus, allorum esto iudicium; nec ego magnopere intercedo, quin cuique prout lubet, hac de re sentire liberum sit.

^g Videtur glossema hoc a librariis additum. Deest quoque in mss.

^h Sic emendandus videbatur omnino hic locus, etiamsi ita in Flor. et Urb. non exstaret. Editiones et Vatt. duo præferunt *qui novimus*.

ⁱ Reddidimus integra fide lectionem Flor. cod. et duorum Vatt. In editis ab his verbis usque ad illud *Similiter* ita omnia inversa ac perturbata sunt, ut nemo queat veram sententiam elicere; at liber Octavii Pantagathi rectam lectionem præferens, Florentino et Vatt. duobus perfecte consentit.

^j Præclarus D. Augustini locus, tract. 26 in

• id est utis vineæ ab ipso plantatæ, collectum, in torculari crâcis exprimitur, et per capacia vasa fidei corde sumentium propria virtute fervescit. Hoc sacrificium Paschæ salutaris omnes de potestate Ægypti et Pharaonis diaboli exentes, tota nobiscum religiosi cordis aviditate percipite, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo, quem Sacramentis suis inesse credimus, viscerum nostrorum sanctificentur interna: cujus virtus inestimabilis permanet in omnia sæcula.

SERMO III.

DE EXODI LECTIONE TERTI

[Prima dominica Paschæ.]

Deus loquitur per prophetam: *Eccè ego factò celam novam, et terram novam: et luna lucebit sicut sol, et sol septies tantum* (Isa. LXVI, xxx). Quamvis elementorum futuram renovationem prædicet post hujus sæculi finem, ipsa tunc creatura, ut ait Apostolus, *liberabitur à servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom. viii). Neque enim, charissimi, vel elementa sic deficient, ut non sint, vel nos sic moriemur, ut non meliorali surgamus: tamen et hoc die præmissionem Domini cernimus esse completam; renovatas ad instar cæli et terræ neophytorum animas intuentes, et corpora. Lunam quoque, id est Ecclesiam, quæ in pacè crescit, in persecutione minuitur (minuitur autem globo plenitudinis, non lumine claritatis), nunc eam sicut solem cernimus per totum splendere orbem. Cæternum quod Sol justitiæ Christus 246 septies tantum teris hodie luceat, quam lucebat, radii ejus testes sunt, qui illuminant omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. i). Nunc enim coruscet ex ipso igneus ille Spiritus septiformis, qui velut ignis sedit super Apostolos (Act. ii), et ardet hodie in unoquoque credentium. Nam priusquam pateretur ac resurgeret Christus, notus erat tantum in Judæa

Joan., sub finem: *Dominus noster Jesus Christus corpus et sanguinem suum in eis rebus commendavit quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in unum ex multis gratis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confuit.*

• Hoc item glôssema deest in mss.

^b Ita Vatt. duo, Flor. et Urb. Editi, *Paschæ Salvatoris*: σφάλμα librariorūm, quod abest a ms. Pantagathi.

^c Videtur hic locus nonnihil χλιασταῖς favere; sed videsis Hier. in Jerem. c. xix, et Aug. l. xx de Civ. Dei c. 7, ne simul cum Gaudenzio Irenæum, Justinum, Lactantium, aliosque summi nominis viros, immerito erroris accuses. Duplex enim fuit Chiliarum genus, unum spirituale, carnale alterum. Facit ad hunc Gaudentii locum Lact. l. 7 Div. Inst. c. 24: *Tunc auferentur a mundo tenebræ illæ quibus offundebatur atque obcæcabatur cælum; et luna claritudinem solis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem septies tanto, quam nunc est, clarior fiet.*

^d Nonnullæ editiones paulo ante habent vel elementa sic deficiunt, hic vero in mss. sic morimur. Liber Pantagathi ut prius sic deficiunt, ita hic quoque sic morimur.

• Ita lego in Flor. et Urb. Editi, *igneus ipse.*

^f Cod. Flor., *vivere Deo accepimus*, itemque unus

Deus (Ps. LXXV). Nunc in omnes gentes vulgò claritatis Dominicæ pertransit. *A summo enim cæli egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat in calore ejus* (Ps. xviii). Ergo, quoniam reparatus est hodie mundus, agnibus exultantes natalem reformationis mundi. *Hic est dies quem fecit Dominus; exultemus, et lætemur in eo* (Ps. exvii). Mundi vero natalem enim dico, nostrum dico, qui renati sumus in Christo, qui eramus ante viventes quidem peccato, mortui autem justitiæ, et nunc iniquitatibus criminum mortui pristinorum, vivere Deo jam cœpimus, conformes effecti primam mortis, deinde resurrectionis Christi. Consepulti enim sumus cum ipso per Baptismum in mortem; ut quæmadmodum Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitæ ambulamus diem festum celebrantes, et gloriantes in cruce Domini nostri Jesu Christi, qui acceptus decima die mensis primi, quartadecima die ad vesperum mundi a Judæis immolatus est. Sed quid significet ille decimus dies, quid quartus decimus, ut præmissioni hesternæ satisficiam; prout Dominus largiri dignabitur, explanabo. Ait Deus sancto Moysi: *Loquere ad omnem synagogam filiorum Israel, dicens: decima mensis hujus sumat unusquisque ovem per domos familiarum, ovem per singulas domos. Quod si pauci erant in domo, ita ut non sufficiant ad ovem, assumet secum vicinam proximam suam, secundum numerum animarum: unusquisque quod sufficiat sibi computabit in agnò. Agnus autem perfectus, masculus, anniculus erit vobis: ab agnis, et hædis sumetis: et erit vobis servatus usque in quartam decimam mensis hujus: et occidet illum omnis multitudo synagoga filiorum Israel ad vesperum. Et sument de sanguine, et impotent super duos postes, et super limen in domibus, in quibus manducaturi sunt eum* (Exod. xii). Multiformis sapientia Dei ita per Legem loquitur, ut iisdem dictis futura præ-

ex Vatt.; alter, *vivere Deo cœpimus*. Urb., *vivere Deo jam accepimus*: Cod. Octavii Pantagathi, *vivere Deo accepimus*; sed ipsius manu ad oram paginæ scriptum est *cœpimus*.

^e Quamvis hæc infra Gaudentius de Christo allegorice intelligat, tamen abs re non putamus hic annotare, recte quidem observatum a doctis viris, a Lap. in Joan. c. xii, et Reizio in notis ad Godvinnum, pag. 244, edit. Ultrajecti 1698, Christum illa ipsa die Hierosolyman ad festum, et Pascha suam σταυρώσιμον venisse, qua Deus agnum in Ægypto seponi jusserat, nempe decima die mensis Nisan. Etenim sex ante pascha diebus venit Bethaniam (Joan. xii, 1), id est die nonomensis Nisan; postero vero die profectus est Hierosolyman (v. 12), ut offerendum se sisteret Deo. Prior utroque idem observaverat Eligius Noviomensis episcopus, hom. 14, ubi disserens de paschæ præcepto Judæis tradito in Lege veteri, hæc habet: *Quæ cuncta in vero Dei Agno Jesu Christo adimpleta, et suo nostroque Paschæ sunt coaptanda, ut quod tunc agebatur figurate, nunc fiat in veritate. Agnus denique ille, ut diximus, Christus est, qui decima die primi mensis Hebræorum, qui apud illos Nisan, apud nos Martius vocatur, Hierosolyman passurus venit.*

nuntiet, quibus fieri salubriter jubet instantia. Judæos tunc in his observationibus securæ veritatis umbra salvavit: significans pariter quod eorum posterius, beneficiorum immemores divinorum, ipsum adventum trucidaturi essent, cujus sub umbra salvati sunt. Ab ipsis enim Christus in hunc mundum veniens, sicut ovis ad victimam ductus est (Isa. LIII); cujus Agni nos sanguinem (signum videlicet Passionis) vel in duobus postibus, seu fide, et opere, seu corde, et ore; ^a vel in liminaribus habentes nostrarum frontium ab omni incursu sævientis plagæ protegimur. Quod autem decima die agnus accipitur, et quartadecima immolatur, ^b hoc significari perspicio, quia Judæorum populus Filium Dei in Decalogo Legis acceptum, et post transmigrationem Babylonis, sicut scriptum est (Matth. 1), quartadecima generatione nascentem, crucifixurus esset ad vesperum. Ad vesperum autem, sive hujus mundi, quia novissimis temporibus sæculi passus est; sive etiam ad ipsius solis occasum, quoniam crucifixo Domino occidit sol. Meridie namque ab hora sexta tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam (Matth. XXVII). Quid potuit esse tam vesperum? Nec illud otiosum putes, quod cum superius imperativo modo dictum sit, *sumant ovem per domos*; infra indicativo modo pronuntietur, *occident eum omnis multitudo synagogæ filiorum Israel ad vesperam. Occident*, ait; non, *occidant*. Synagoga quippe Judæorum quod erat crudeliter factura, prædictum est; non, ut fieret, jussum est: ^d nec ideo factum est, quia prædictum erat; sed ideo prædictum est, quia erat futurum; ut præscientiam suam Deus in his quæ per libertatem arbitrii hominum futura erant, ostenderet. Libertatem diximus arbitrii, quia voluerunt Judæi facere quod fecerunt: et utique ^e si noluisent, non fecissent. Certe ingentis sacrilegii

A est vel cogitare, quod Deus, qui non solum bonus et justus, sed ipsa bonitas est, ^f et ipsa justitia; vel jubeat 248 aliquid, vel cogat fieri, ^g quod factum damnet. An fortasse putamus, ^h quia si pœnituisent Israelitæ, aliter omnipotens Filius Dei salvare non potuerit mundum? *Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit (Rom. XI, 34)? Considera in Evangelio, quomodo expectaverit Christus pœnitentiam Judæorum; ubi exprobrat civitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quod non egerint pœnitentiam: Væ tibi, inquit, Chorozaïm! væ tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim utique in cilicio et cinere sedentes pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis. Et tu, Capharnaum, quæ usque in cælum extolleris, usque in infernum demergeris, inquit; quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te, mansissent utique usque in hodiernum diem; sed tamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii, quam vobis (Matth. XI; Luc. X).* ⁱ Præscientia quidem Dei non fallitur; sed nec homini concessa semel voluntatis libertas aufertur, ne nihil ^j de eo judicare possit qui liber non fuerit in agendo. Pertinaciam mali damnat Deus conversionem pœnitentis amplectitur. Sed dicas: Numquid mentiri ^k potuit Deus, qui facturos eos prædixerit quod fecerunt? Quanta sit virtus omnipotentis ejus ^l non assequimur, qui *vocat ea quæ non sunt tamquam quæ sunt (Rom. IV, 17)*. Mentiri eum putarem potuisse, si ea quæ prædixit, impleta non fuissent. Ergo et Ninivitis mentitus est? Dixit enim, *adhuc triduum, et Ninive m evertetur (Jonæ III, ser. LXX)*: et eversa non est, quia pœnitentiam egit in prædicatione Jonæ. ⁿ Sed intellige. Sermo Dei gladius est ex utraque parte acutus (Hebr.

^a In liminibus legunt Vatic. uterque, Flor. et Urb.; qui profecto codd. consensus monuisse debuerat etiam in priori editione pro *liminaribus*, quod barbare dictum, supponendum esse *liminibus*. Infra quoque, serm. 6 init. habet, *quod illud limen*, et ad fin. in *limine frontis*; quare a mss. lectione non est recedendum. Cod. Octavii Pantagathi pro *liminibus* lapsu librarii scribit *luminibus*; sed etiam hoc modo genuinam lectionem asserit.

^b In mss. hæc significari.

^c Uterque Vat., Urb. et Lugdun. editio ad *vesperum*, sicuti etiam Gaudentius ipse paulo antea non una vice. Vatt. item supra et Urbinas quoque *istius solis*, pro *ipsius*; quæ est levia sint, tamen duximus non prætermittenda.

^d Hæc verba desunt in mss. vitio certe librarium, aliter enim sententia non constat; qua culpa non caret etiam liber Octavii Pantagathi.

^e Sic Florentinus. Vatt. duo atque editi *voluissent*. Male. In ms. Pantagathi *si noluisent non fecerant*, at ipsius manu in margine rescriptum est *facerent*.

^f Vatt. duo, et in opere *justitia*.

^g Nescio quomodo huc irrepserit verbum *admirabiliter*, quod legitur in mss. Scriptum erat fortasse ad oram paginæ ab aliquo, cui totus hic Gaudentii locus valde placuerat, dein libratorum incutilla

illud admisit in textum; eodemque vitio laborat etiam liber Pantagathi.

^h Pantagathus in margine rescripserat *quin si*; et in eodem libro ubi inferius editi habent *usque in hodiernum diem*, legitur ibi tantum *usque in hodiernum*.

ⁱ Hunc locum designavit, ubi de præscientia Dei verba faciens, nonnullos ex Patribus laudat, inter quos et Gaudentium Brixianum, doctissimus auctor Operis de Moderatione ingeniorum adversus Joannem Phereponum, lib. III, cap. 7, p. 385, edit. Venet.

^j Flor. cod. *judicari*, quæ fortasse est vera lectio, mihi quæ magis arridet, licet mutare noluerim. *Judicari* legit etiam cod. ms. qui fuit olim Octavii Pantagathi.

^k Lectio utriusque Vat. et Urb., *poterat Deus, qui facturos eos prædixerat*, quibus accedit etiam cod. Pantagathi.

^l Ita in mss. Editi, mendose, *non consequimur*.

^m *Subvertetur* habent mss. codd., cui lectioni favet Vulgata. At triduum porro, ut ait Gaudentius? Sic profecto legunt LXX, itemque Augustinus lib. XVIII de Civ. Dei c. 44. Vulgata vero *adhuc quadraginta dies*. Videndus Melchior Canus de loc. Theol. I, XI, c. 8.

ⁿ In mss. *intellige quia sermo Dei*.

iv). Ninive aliter evertenda fuerat, et ^a eversa A est aliter. Evertenda fuerat excidio, si perman-
sisset in sua nequitia: ^b eversa est iniquitas **249** ejus, quia pœnituit. *Sicut distat cœlum a terra, dicit Deus hominibus, ita distant sensus mei a sensibus vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris (Is. lv).* Scriptum est: *Altiora te ne quæsieris, et sublimiora te ne scrutatus fueris; multos enim supplantavit suspicio eorum (Eccli. iii, 22).* Justum itaque ^c crede Dominum, charissime, et verum, et pi-
um in omnibus dictis, atque operibus suis, ut perfectam sapientiam consequaris. *Agnus enim perfectus, masculus, inquit, anniculus erit vobis (Exod. xii):* ut nihil mediocre de perfecto sentias, nihil infirmum de masculo, nihil de anniculo semiplenum. Perfectus est, *quia in eo habitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii).* Masculus est, ^d quippe B quia vir nasci dignatus est ex Virgine, ut sexui utri-
que consuleret. Anniculus est, quia post illud Bap-
tismum ^e quod pro nobis in Jordane susceperat, ^f usque ad Pœssionis suæ diem unius anni tempus impletur; et ea tantum scripta sunt in Evangeliiis quæ in illo anno vel docuit, vel fecit, nec ipsa tamen omnia. Sic enim dicit Evangelista Joannes: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, ^g eorum quippe quos post Baptismum scribitur elegerit, quæ non sunt scripta in hoc libro: hæc autem scripta sunt, ut **250** credatis,*

quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes, vitam æternam habeatis in nomine ejus (Joan. x). De his autem quæ ante illum gessit annum, sic idem Joannes in postremis sermonibus libri testatur: *Sunt autem et multa alia quæ fecit Jesus; quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere eos libros qui scriberentur (Joan. xxi).* Solus plane Lucas evangelista memoravit præteriens, quod ^h duodecim annorum prædictus Dominus Jesus in templo re-
per-
tus sit a parentibus, sedens in medio doctorum, audiens eos, et interrogans, et quod dixerit parentibus: *Quid quærebatis me? nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse (Luc. ii)?* Illic est annus Domini acceptus, quem ⁱ ex Isaïæ libro de persona sua scriptum in synagoga legens Dominus Jesus ait: *Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris (Luc. iv, 21).* Hic est annus, cujus coronam (victorialem quippe circum operibus bonitatis Christi benedicendum) Propheta lætus nuntiavit in psalmo: *Benedices, inquit, coronam anni benignitatis tuæ, et campi tui replebuntur ubertate (Ps. lxiiv):* corda nempe credentium populorum, percepto semine verbi vitæ, fructu etiam centesimo redundabunt. Quod si in cruce simul cum Christo pendentium latronum fractis cruribus, ideo Salvatoris crura fracta non sunt, sicuti sanctus evangelista testatur; *ut Scriptura impleretur, quæ ait: Os ^j non confringetur ex eo (Joan. xix):* debuit juxta prædictam rationem Agnus iste

^a Amiserat leporem omnem locus iste vitio malæ interpunctionis, eumque restituimus subsidio unius cod. Octavii Pantagathi, qui solus hoc modo recte distinguit. Editi hucusque inepte habuerunt et eversa est. *Aliter evertenda fuerat:* at puncto interposito, vox aliter in alienam sedem transducta, elegantia non modo, sed et perspicuitati officiebat, quæ loco suo reddita locum ipsum genuinæ puritati atque integritati reddidit. Hæc autem emendatio, quamvis apta adeo ac facilis, fugerat in priori editione indaginem nostram, conniventibus pariter et vitium tuentibus editionibus simul ac mss.

^b Egrege in hunc sensum Aug. in ps. l: *Stetit Ninive, an eversa est Ninive? Aliter quidem videtur hominibus, et aliter visum est Deo. Ego autem puto implem fuisse quod Propheta prædixerat. Respice quæ sunt Ninive, et vide quia eversa est. Eversa in malo, ædificata in bono.*

^c Deerat in editis vox crede, licet ad fulciendum totum hunc locum omnino necessaria. Reposuimus eam ex duobus Vatt. et Urb. eandemque exhibet etiam liber Octavii Pantagathi hoc modo: *Justum crede Deum, charissime;* qui deinde in sequenti annotatione habet: *quippe qui vir fuerat nasci dignatus ex Virgine.*

^d In utroque Vat. Urb. et Flor. sic legitur: *quippe qui vir fuerat nasci dignatus ex Virgine.*

^e Baptismum recto casu pro Baptismus semel observat Vo-s. lib. iii, de Vitiis serm. c. 2, quod tamen dubitat esse librarii erratum. Sed præter hunc Gaudentii locum, qui usus est neutro genere, invenitur etiam in Decreto Anastasii papæ apud Agobardum, de privileg. et jure sacerdotii cap. 17: *Baptismum sive ab adultero, vel a sure fuerit datum, ad percipiendam munus pervenit illibatum.* Et apud Petrum Damiani in libro qui appellatur *Gratissimus*, cap. 9: *Tria profecto præcipua Sacramenta in sancta frequentantur Ecclesia; Baptismum videlicet, corporis quoque et sanguinis Dominici salutare mysterium, et ordinatio*

C clericorum.

^f Fuerunt in hac sententia complures ex antiquis Patribus, præsertim qui mortem Christi anno quindécimo imperii Tiberii Cæsaris duobus Geminis coss. consignarunt, eoque in numero censentur Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Lactantius, Augustinus, Hieronymus. Quid contra alii senserint video. Feu-
ardentius præ cæteris in not. ad Irenæum l. i, c. 1, satis fervide protulit, clarissimos Patres, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, et Gaudentium nostrum (de reliquis tacet) fervore disputationis alterius abstractos, non satis animadvertisse locum Irenæi, quo Valentinum, ejusque sectatores, similem fere sententiam secutos reprehendit. Poterant hæc parcius (pace boni viri dictum sit) a Feu-ardentio hujusmodi viris objici. Nobis hic tantum monuit e liceat, Gaudentium nostrum videri hæc a Philastrio mutuatum, qui cap. 106, de annis et tempore Christi sic habet: *Dominus quæ in uno anno gessit, et docuit, hæc sola præcepit conscribi. Nam quæ ante facta sunt ab eo, ac dicta primis triginta annis (subaudi scripta non sunt) secundum beatum Joannem, qui dicitur mundum non capere posse, si universa scriberentur quæ fecerat.*

^g In libro Pantagathi, eorum quippe quos post Baptismum in Scriptura legis, subaudi, elegerit, aut vocasse.

^h Male omnino legunt exemplaria edita *duodecim annorum præditus.* Emendavimus autem ex Flor. et Urb., in quibus *duodecim annorum prædictus;* iisque concinit etiam cod. Octavii Pantagathi.

ⁱ Editi omnes ac mss., de Isaïæ libro ex persona sua. Prorsus repugnat illud ex persona sua, itaque reposuimus ex Isaïæ libro de persona sua, quam emendationem cuilibet cordato lectori probatam iri confidimus.

^j In utroque Vat. ac Flor., *non confringetur*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi, ut et in sequenti cujus est omnis honor.

Dei antientius immolari, ut omnia quæ de illo scripta sunt, complerentur in ipso, ^a cui est omnis honor, virtus² et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO IV.

DE EXODI LECTIONE QUARTUS.

251 Carnalem ^b Judaicæ paschæ observantiam, ^c spiritualibus typis refertam, trino jam tractatu docuimus; semel hesterno die, et ^d bis in vigiliis allocuti charitatem vestram; evidenter probantes, quod immolatio carnis et sanguinis ^e umbraliter jussa, recte cessaverit adveniente Agno Dei Christo; qui juxta apostolum, *fnis Legis est, ad justitiam omni credenti* (Rom. x). Nam et ipse beatissimus Paulus ^f cum esset adhuc in Ægypto, cum Judæis pascha ritu Judaico celebrabat: *Sed postquam placuit ei qui segregavit me de utero matris meæ, inquit, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, continuo non ^g adquirevi, ait, carni et sanguini* (Galat. i). Ergo quoniam non oportet rebus carnalibus immorari eum cui Filius Dei fuerit revelatus, quæramus reliquas mysteriorum spiritualium partes, in visceribus propositæ lectionis. *Ab agnis, inquit, et hædis sumetis* (Exod. xii). Hinc advertere Judæi debuerant, Legem Dei spiritualiter ^h intelligendam, quoniam ab agnis et hædis sumendum legerunt agnum qui immolandus erat; cum sit istud naturæ contrarium, ut si agnus est, ab agnis sit pariter et ab hædis. Sed hæc est omnis ratio in ambiguitate sermonis, quod iste immaculatus Agnus Dominus Jesus, et justorum, et peccatorum carnem suscipere sit dignatus ex Virgine: corpus

A enim non solum de patriarchis et prophetis, sed ex totius humani generis massa suscepit. Justos autem comparari agnis, et peccatores hædis, ipse in Evangelio declaravit, dicens agnos a dextris vocandos: ⁱ *Venite, benedicti* (Matth. xxv), inquit; hædos **252** vero a sinistris pellendos: *discedite, maledicti*. Hunc ergo ab agnis, et hædis sumptum, omnis multitudo Synagogæ filiorum Israel interfecit, ^j cum clamarent omnes Pilato: *Crucifige eum* (Matth. xxvii; Joan. xix). Cæterum juxta historiam legalis paschæ, non omnis Synagoga occidebat unum, sed pauci singulos per unamquamque domum. Ibi vero principes sacerdotum et seniores persuaserunt populo, ut peterent ^k concedi sibi latronem Barabbam, Jesum vero perderent. Perdiderunt enim ^l Salvatorem Christum, et ex ore suo judicati sunt, ut moreretur in eis verbum Dei, id est eloquium Prophetarum, per quos ipse locutus est: et sicut scriptum est ^m in Prophetis, defecerunt in eis sapientes, viveret vero in illis Barabbas ille latro diabolus, quem tantopere poposcerunt. ⁿ Quod autem vivat in illis seditiosus ille, et homicida, seditiones ipsæ testantur quas contra Apostolos commoverunt, et quas nunc usque contra omnes sanctos exercere non desinunt, ubi tempus invenerint. Nobis autem vivit Christus. Resurrexit enim nobis, quia non est ultra visus Judæis; neque intravit post resurrectionem synagogam Judæorum, sed ad congregatos discipulos introivit (Joan. xx; Luc. xxiv). ^o Ingreditur et ad nos, qui sumus in domo Ecclesiæ congregati, et ostendit nobis venerandi sui corporis veritatem, si tamen vel meruimus, vel meremur ejus esse discipuli. Etenim beati Apostoli, quibus vere comisit

^a Vat. duo, *cujus est*. Doxologia hæc porro fuit Patribus perquam familiaris, ut notavimus etiam supra in calce sermonis I, inter cæteros præsertim Antiocho Monacho, quem nullam non suarum 130 homiliarum absolvisse, nisi desineret *εἰς τὸ θεοῦ δόξολογίας*, observat Tilmannus Bihl. PP. edit. Lugdun. t. XII, p. 215; quod de Gaudentio item nostro, de Cyrillo Hierosolymitano aliisque non paucis affirmari potest.

^b Ita Flor. cod. et Lugd. editio. Sic etiam Eligius Noviomensis, hom. 14: *Neminem nostrum ab hac mystici paschæ festivitate vult exceptum haberi*. Cæteræ editiones, *Judaicæ paschæ*. At Vossius, lib. i de Analog. c. 20, τὸ πάσχα Hebræis, et Chaldæis masculinum esse affirmat; Græcis Latinisque neutrum.

^c Vatt. cod., *spiritualibus*, et infra *spiritualium, spiritaliter*, ac *spiritalis*, quod etiam alibi annotavimus. Urb. quoque retinet eandem lectionem, prout etiam cod. Octavii Pantagathi.

^d Utitur hoc Gaudentii loco Ferrarius lib. iii de Rit. sacr. Eccl. Conc. c. 18, ut ostendat veteres nonnumquam eadem die populum his allocutos.

^e Sup., tr. 4, p. 234, *bona quæ fecit Judæis umbraliter*; sed eo quoque loco notavimus in cod. Pantagathi pro *umbraliter* legi et hic habetur, *umbraliter*.

^f Flor. et Vatt. duo, *dum esset*; quibus accedit cod. Pantagathi.

^g Sic legunt Urb. et duæ editiones, juxta priscam scribendam formam qua ad ante q retinebant, ut notavit Cellarius Orthogr. Lat. p. 29, edit. Patav. 1724.

Edit. Lugd. ac tres mss., *acquievi*. Apud Varr. l. v, de Lin. Lat., *adquirere*, ab *ad*, et *quærere*, et apud Ald. in Orthogr., *adscisco*, non *ascisco*; quamvis in Cenotaphio Lucii Cæsaris legatur *aspiciendi*, non *adspiciendi*, quod certe a Grammaticorum consensu recedit, licet ejusdem tuendi causa Dansquium improbet Norisius Cen. Pis. diss. 4, c. 6, p. 485, cui *Adspicio, Adspiro, Adscendo*, a Dansquio affata displicuerant. Frequens est apud Salvianum in libris de Gubernatione Dei *Adffigo, Adgravo, Adquiesco*, et similia; nisi tamen hoc sit librariorum manus, non auctoris fidem implorare, ut Scaliger ait l. i de Causis L. L. c. 19.

^h In mss. quatuor codd. ut et in libro Pantagathi, *sentientiam*.

ⁱ In Vatt. duobus et Urb., *Venite, benedicti; hædos a sinistris*, quibus consentit liber Pantagathi. Flor. autem, *benedicti, hædos a sinistris*.

^j Mss. codd., *cum clamarent*, et paulo post, *Crucifige, crucifige*.

^k Ita in mss. Editi, *concedi latronem*.

^l Mss. codd., *in propheta*, quæ lectio est etiam in cod. Pantagathi. Locus est Isaie iii: *Eccæ dominator Dominus auferet ab Jerusalem, et ab Juda validum, et fortem, et judicem, et prophetam, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici*.

^m Sic legunt mss. quatuor codd.; et liber Pantagathi: *Quod autem viveret; nolui porro ejicere vulgarem lectionem propter consensum aliorum mss., licet hoc modo respondeat melius ad id quod prius dixerat, viveret vero in illis*.

ⁿ Sic mss. codd. Editi, *mereditur ad nos*.

sum est præparare in superioribus ^a pascha Domini, quoniam paucos viderunt ex Judæis in domo Ecclesie qui non sufficerent ad consummandum paschæ sacrificium, convocaverunt vicinos ex Gentibus, secundum quod præceptum fuerat in Lege: *Quod si pauci erunt, inquit, in domo, ita ut non sufficiant ad ovem* ^b *assumet secum vicinus proximum suum, etc.* (Exod. xii), nam vere non sufficiebant ad eum qui ^c pro totius mundi peccatis mori sustinuit. Pauci enim crediderunt ex Judæis in Jesum Dominum; unde Apostolus: *Ita, inquit, in hoc tempore* (non dubium quod sicut tempore Eliæ, cui ait Deus (III Reg. xii): *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curaverunt* 253 *genus ante Baal*); ita ergo, inquit, *in hoc tempore* (sub adventu quippe Christi) *reliquæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt* (Rom. xi), ex populo utique Judæorum: de tanta enim multitudine vix pauci ad Christi fidem invenimus fuisse conversi. Propter quod et de istis reliquiis Domini et misericordiæ Dei Isaias propheta testatur

^a In tribus mss., *pascham Domino*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi; Urb. vero, *pascha Domino*; et paulo infra Vat. duo, *pasche sacrificium*, at cod. Pantagathi, *pasche sacrificium*.

^b Cod. Pantagathi, *assumet secum vicinum proximum suum*; et ita omnino legendum videtur, dissidentibus licet cæteris libris mss. et editis; nam pauci de domo assumere debuerunt vicinum, non vicinus proximum. Vulgata sic habet: *Assumet vicinum suum qui conjunctus est domui ejus*. Gaudentius pariter, supra, p. 246: *Adsumet secum vicinum proximum suum*.

^c Mss. quatuor nempe cod. Pantagathi, *pro totius mundi vita*, quod profecto Gaudentianæ elegantia magis congruit.

^d Cod. Flor. bis hic habet *idolatriæ*, eique consonat hoc item loco liber Pantagathi, quod etiam supra monuimus; quapropter gaudeo Baluzii observationem a nostris codicibus confirmatam. Vide not. ad Præf. p. 221.

^e Præcantationes veneficis adhiberi solitæ. Quintil. Decl. 14: *Virus diris carminibus et feralium præcantationum terrore permixtum*; et Solin. cap. 50, de Africa: *Herba præcantationibus legitimis consecrata*. Hinc Præcantatrix apud Plantum Mil. Glor. Act. III, Sc. 1, 98.

^f Virg. Pharmaceutr.

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo, et Veneris dic vincula neelo.

Quas *suballigatas* vocat hic Gaudentius, *alligaturas*. Philastrius dicit cap. 21: *Alligaturas et tutamina suo perturbant et portant in pectore*. *Ligaturæ sunt Augustino* ^g *de Doctr. Christ. 20: Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia quæ medicorum quoque disciplina condemnat, sive in præcantationibus, sive in quibusdam notis quas characteres vocant*; et tract. 7 in Joannem: *Cum caput tibi dolet, laudamus si Evangelium ad caput tibi posueris, et non ad ligaturam converteris*.

^g Flor., *observatio hominum*, ubi proest dubio legi debet *omnium*; aspiratio namque addita fuit perperam ab imperito librario, quæ eodem modo occurrit etiam in cod. Octavii Pantagathi. Editi hucusque legerunt satis inepte *observatio omnium*, quæ dicendi forma Gaudentianæ ingenio prorsus indigna est.

Hæc erat vulgata lectio, quæ hucusque nobis obtudebatur; at postea similiter *omnibus* pro *omnibus* corrupte habet etiam præstantissimæ Livii editio ex recensione Danielis Heinsii cusa Amstelodami apud

dicens: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis seminem, sicut Sodoma facti essemus* (Is. 1), *et sicut Gomorra similes fuissetis*. Vos igitur, neophyti, qui estis ad beatæ hujus ac spiritualis paschæ epulas invitati, videte quomodo ab omni pollutione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas convertitis. Nec sufficit ut a mortifero dæmonum cibo vitam suam custodiat Christianus; sed ut omnia abominamenta Gentilium, et omnes ^d idololatriæ tramites, sicut quædam serpentis diaboli venena, diffugiat. Partes enim idololatriæ sunt veneficia, ^e præcantationes, ^f suballigaturæ, vanitates, auguria, sortes, ^g observatio omnium, ^h parentalia, inquam, unde idololatriæ malum extulit caput erroris. Nam gulæ suæ causæ primum cœperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipsi comederent; ⁱ post hoc etiam sacrificia quasi sunt eis sacrilega celebrare, 254 ^j quamvis nec ipsi mortuis suis manus sacrificent qui exercent parentalia, ^k dum super sepulcrorum mensas tremulis ebrietate ma-

Elzevirios, 1634, ubi in Præf. ad lib. 1, pag. 5, cum bonis potius omnibus pro cum bonis potius omnibus. Sic in editione Eginharti Amstelodamensi, curante Joan. Hermanno Schminckio, 1711, pro superiora omnia typographi errore legitur superiora omnia; additque Schminckius in corrigendis: *lege omnia, duæ enim hæc voces sæpissime inter se confunduntur*. Victorius et Lambinus locum Ciceronis iv Famil. 4: *Cæsar laudata honorificentissime et acuitate tua, et prudentia, repente præter spem dixit se Senarui roganti de Marcello, ne hominis quidem causa negaturum*, legendum censuerunt *ne omnis quidem causa*; at ingeniose magis quam vere, ut putavit Gebhardus; quare Græviana editio, itemque Lipsiensis Cellærii 1708, adhuc priorem lectionem retinent, *ne hominis quidem causa*.

^k Dies, et festivitates inferiarum. Hier. in Jerem. lib. III, c. 16: *Moris autem est lugentibus ferre cibos, et præparare convivium: Quæ Græci *κρίματα* vocant, et a nostris vulgo appellantur parentalia; eo quod parentibus iusta celebrentur. Charistia vocantur apud Ovid. Fast. II, Parentalia apud Ausonium in lib. Parentalium. Vide Rosin. iv Antiq. Rom. c. 9.*

^l August. I, xxii contra Faust. cap. 47: *Præcantatores Angeli, quorum duo maxima vitia sunt, superbia atque fallacia; quod uni vero Deo deberi noverant, hoc sibi a suis cultoribus exegerunt, o quibus dñi putari voluerunt, dante sibi locum vanitate cordis humani: maxime cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, et majore adulatione divini honores deferrentur tamquam in cælum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, et sibi sacrificari a deceptis et perditis fugilarent*. Minuc. Fel. in Oct.: *Majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate, dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus visitare, dum gestiunt eorum memorias in statuis delinere, sacra facta sunt, quæ fuerunt assumpta solatio*. Confer Sapientia c. xiv, 15.

^m Corruptus erat omnino hic locus, cujus emendationem Vat. codd. exhibuerunt. Eibii legebant quamvis nec ipsi mortuis suis minus sacrificent parentalia, quod ænigma nec Oedipo conjectore intelligit. Flor. et Urb., minus sacrificent qui exercent parentalia, quemadmodum etiam cod. Pantagathi. Non satis recte. Quare lectionem utriusque Vat. bona fide expressimus.

ⁿ Hunc gentilitatis morem invaluisse potissimum in die festo Cathedræ S. Petri, dicitur in Aug. serm. 15, de Sanctis, ubi de ea die loquens hæc

nibus vina fundentes, ^a spiritum sitire balbutiunt. ^b Cavele, queso, ab his omnibus, ne indignatus Deus contemptores et inimicos suos, qui noluerunt eum regnare super se, tradat illis inferni tortoribus: *illic erit fletus et stridor dentium* (*Matth. viii; Luc. xiii*). Servate, neophyti, ornamentum gratiæ salutaris: sobrii estote per omnia, ne illud inebriati perdati: solliciti convenite ad ecclesiam: orationibus, hymnis, psalmis, et canticis spiritualibus nobiscum vigilanter incumbite. Hæc sint otii vestri opera; quibus debitum reddentes Christo Domino famulatum, mercedem vitæ æternæ consequi ab ipso possitis. ^c Sint igitur convivia vestra sobria, casta cubilia: sit modestus animus, sermo placidus, mitis incessus. Orate ut beneficia gratiæ suæ Deus conservet in vobis, et fides vestra magis magisque proficiat, largiente Christo Domino Salvatore, cui una virtus eademque divinitas cum Patre et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO V.

DE EXODI LECTIONE QUINTUS.

255. Ordinem lectionis Exodi, ubi lex ^d celebrandi pascha describitur, idcirco præposteravimus, ^e ut in mysteriis reserandis, debitiæ reverentiæ or-

habet: *Cum solemnitatem hanc Ecclesiis merito religiosa observatio introduxerit, miror cur apud quosdam infideles hodie tum perniciosus error increverit, ut super tumulos defunctorum cibos et vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant. Silicernia vocabantur prandia hæc mortuorum; unde Tertullianus, Apolog. 13: Quo differt ab epulo Jovis silicernium? Vide porro, si lubet, Servium ad illud Æn. v.: Libavitque dapes; Josephum Scaligerum, castigat. ad Festum; et quæ viri docti notaverunt ad Terentium in Adelphis IV, sc. ii; prout etiam quæ clarissimus Joannes Antonius Vulpium deduxit ad Catullum, carm. lxx, 3.*

^a Et hic locus pessime acceptus erat non solum in editis, sed etiam in mss. Editi enim sic habebant, *vina fundentes spiritum balbutiunt. Balbutire scaurum* dixerat apposite Horat. I, Sermon. 3; *balbutire spiritum* quid sit, non assequor. Vatt. duo, *spiritum siti balbutiunt*. Flor. et Urb., *Spiritum siti rebalbutiunt*, ubi manifestum est scriptoris mendum qui syllabam *re* finem prioris dictionis, initium sequentis fecit. Itaque bini codicis præsidio, et modica conjectura usi restitimus, *spiritum sitire balbutiunt*. Florentino et Urbinati concinit ms. cod. qui fuit Octavii Pantagathi, quo in loco Vatt. duobus præstare deprehenditur.

^b Habebat hoc Gaudentius ex disciplina Ambrosii qui ad memorias Sanctorum *pultes, et panes, et merum* afferri prohibuerat, teste Augustino vi, Conf. 2; quare paulo post subjicit: *Sobrii estote per omnia: solliciti convenite ad ecclesiam*. Augustinus ipse eod. serm. 15: *Parare aliquis suis charis dicit quod ipse devorat; quod præstat ventri, imputat pietati. Cessate ergo, fratres, ab hoc gentili infidelitatis errore; et paulo post: Animæ fratrum parentumque nostrorum minime cibis carnalibus delectantur. Offendi his magis possunt quam delectari.*

^c De conviviali veterum Christianorum temperantia et frugalitate Minuc. Fel. in Octavio: *Convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria; nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus*. De publicis et pri-

dinem teneremus; quia oportebat ^f in illa splendissima nocte vigiliarum, secundo tractatu, non dictorum sequentia, sed congrua neophytis explanari; ut edendi paschalis sacrificii disciplinam rudes neophyti discerent, instructi fideles agnoscerent. Quibus pariter et de habitu edentium, unam speciem temporis aptam disserui, duas tam ipsis, quam catechumenis reservavi. Ait enim: *Sic autem comedetis illum, id est agnum: s Lumbi vestri præcincti, et calciamenta vestra in pedibus vestris, et baculi in manibus vestris* (*Exod. xii*). Tunc de præcinctione lumborum diximus, nunc de calciamentis et baculis exponamus. Quæ ideo hodie proponuntur, quia tunc sequenti die, et tertio, illa prius quæ de principiis lectionis consulto præterieram, necesse fuerit explicari. Agnus Dei verus, quem Joannes Baptista demonstrat, Christus est. *Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. i*). Hujus carnem tam fideles in mysterio ^h, quam simul universi credentes in fide, ita debemus edere, nostrique cordis ⁱ interioribus commendare, ut non solum præcinctos ^j habeamus castitate lumbus, verum etiam *calciati simus*, ut ait Apostolus in præparatione Evangelii pacis (*Ephes. vi*). Sicut enim calciamenta terrestria carnalium pedum munimina sunt, et vel asperitati frigoris, vel serpentum mor-

vatis veterum Christianorum conviviiis plura Elmenhorstius, not. ad Minuc. Fel. pag. 308.

^d In mss. Flor., Urb. et Vatt. duobus, *celebranda paschæ*, cui lectioni accedit cod. Pantagathi.

^e Editi inepte legebant, *ut mysteriis reserandis*. Vatt. duo, *mysteriis reserandis*. Particula in addita est ex Flor. et Urb.; eamque suppeditat etiam cod. Pantagathi, sed mox cum Florentino et Urb. in editionum errorem consentit, legens in *mysteriis reserandis*.

^f Splendidissimam vocat, quia accensis facibus atque ignibus eam celebrare veteres Christiani solebant. Greg. Naz. Orat. 2 de Pasch., J. Billio interprete: *Præclara quidem nobis fuit hesternæ splendoris luminumque solemnitas, quam privatim juxta publiceque peregrimus, omne genus hominum ferme, atque omnes magistratu et dignitate insignes, copioso igne noctem collustrantes*. Quem in locum sic Nicetas: *Præclara, inquit, etiam fuit hesternæ luminum celebritas, hoc est cætus ille qui ad vesperam magni Sabbati celebrabatur. Pervigilem enim noctem traducebant usque ad horam septimam, cantantes ac lampades accendentes, atque imminentem Servatoris nostri resurrectionem exspectantes*. Sic etiam Zeno Veronensis, serm. 1 ad neophytos: *Post devotissima completa expiationis sacræ casta jejunia, post clarissimæ noctis suo sole dulces vigiliæ*. De nocte vigiliarum vide quæ supra observavimus ad tract. 1, p. 231.

^g Editio Lugd. subdit *erunt*; at liber Pantagathi, *Lumbi sint vestri*.

^h Hoc est in Sacramento; *Sacramentum enim et Mysterium* apud veteres Patres idem significat, de quo plura exempla proferre possumus. Zeno Veronensis, serm. 1 de Abraham: *Festinet denique implere sacrificium: ne mora faciat peccatum, necessariis sacramentis præparatur*. Quæ *Sacramenta* hic dixit, post paulo vocat *Mysteria*; itaque hæc duo synonyma facit. Vide Gaugii Glossarium.

ⁱ Unus ex Vatt., *interioribus condere*; at liber Pantagathi, *interioribus commendare*.

^j Sic Paris. edit. et mss. codd. Duzæ editiones, *cinctos*.

sui, vel spinarum resistunt aculeis : ita Legis **256** A divina praecepta, quibus gressus nostrarum mentium munire praecipitur, repugnant et serpenti diabolo, et asperino Aquiloni Gentilium, et haereticorum undique compungentium spinis ac tribulis. Hujusmodi ergo calciamentis uti debemus quotquot pascha Dominicum celebramus. *Quoniam Lex*, ut Apostolus ait, *spiritualis est* (Rom. vii); *Et pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v). Itaque et lumbi nostri praecincti esse debent, et calciati pedes. Quid enim prodest homini, si sciam corporis habeat castitatem; et incautus, et ^a sine instructione calciamentorum Legalium, malis fuerit supradictis obnoxius : vel quod quotidie in usu est cordis sui calcaneum patens praebat comestioni serpentum? Si cogitet mala, si concupiscat aliena, ^b si dolum meditetur, si nutriat iram, si insidiatur proximo, si mendacio studeat, si comedatur livore, si tabescat invidia, si venenato ore detrahat bonis; et dum mendacis ^c linguae spiculo lacerare nititur innocentes, morsibus daemonum, qui per ipsum loquuntur, ipse potius lanietur? Quid profuit praecinctos habuisse lumbos, si divinorum mandatorum calciamenta non servans, gressus cordis tui (id est animae tuae bases) crudelissimae concisioni tradideris? Contrarium forsitan videatur aliquibus, quod cum hic tantopere calciatos esse debere a Deo jussum sit, alibi ab eodem Domino Deo jubeatur sancto Moysi, et ^d sancto Josue : *Solve calciamenta de pedibus tuis* (Exod. iii; Jos. v). Ingens quidem ratio est, et multiplicium propositionum ambagibus praestruenda : sed quia brevis congruit et praedicantis labori, et memoriae auditoris, nolo vos longius trahere. Ibi solvitur quaestio, ubi calciamenta solvuntur, dum statim causa adjicitur : *Solve*, inquit, *calciamenta de pedibus tuis; locus enim in quo stas, terra sancta est* (Exod. iii; Jos. v). Ostenditur ergo terra Aegypti, ubi datur praecipitum illa superior, sancta non esse, et ideo ibi habenda mandantur calciamenta; in sancta autem

^a Editio Lugd., male, *sine constructione*.

^b Ita cod. Flor. et Urb. In editis deest *si*; quae tamen particula habetur etiam in libro Pantagathi.

^c In tribus. mss., *linguae spiculis*; et hanc lectionem habet etiam liber Pantagathi.

^d Tres mss., *sancto Jesu Nave*, iisque consonat liber Pantagathi; et fortasse hoc modo Gaudentius scripserat, at librorum inscitia, quibus porro ignotum erat hoc item nomine vocari sanctum Josue, notiori appellatione uti maluit. Eccli. xlvi : *Fortis in bello Jesus Nave successor Moysi*. Hieron. in cap. ii Matth. : *Lege librum Jesu filii Nave*. Aug. de Civ. lib. xviii, cap. 11 : *Et Josiam, et Jesum filium Nave*; et cap. 27 : *Post Moysi defunctionem, successionemque Jesu filii Nave*. Gaudentius ipse, tr. 11 : *Septem diebus filius Nave*.

^e Sic reposuimus ex Florent. et Urb. cum in editis legeretur *tum*; sed *tunc* est etiam in cod. Pantagathi.

^f Flor. Urb. et cod. Pantagathi, *utique ipsi diabolo*. Vatt. duo, *Dominus utique ipsi diabolo*.

^g Tres mss. codd. ita legunt : *Habemus et sanctum Joannem Baptistam dixisse*.

^h Sic tres mss. codd. et Paris. editio. Aliae duae

terra decernuntur esse solvenda : quas tamen ob causas, evidenter est exponendum. Quamdiu in hujus saeculi Aegypto conversamur, oportet nos pascha Domini celebrantes, calciamentis uti sanctarum Scripturarum; quia tutus non potest esse gressus noster, nisi mandatis Dominicis contegatur, usquequo intremus in illam sanctam promissionis terram quae justis est praeparata. *Beati enim mites*, **257** ait Dominus Jesus, *quoniam ipsi possidebunt terram* (Matth. v); non utique istam terram quam possident peccatores, sed illam in qua non sunt spinae, et tribuli : in qua non sunt serpentes, et scorpium : quippe ubi diabolus cum caeteris immundis spiritibus non accedit. Erit enim ^e tunc una cum suis satellitibus in igne aeterno, quem paravit ^f Deus utique diabolo, et angelis ejus (Matth. xxv). Habemus et ^g Joannem Baptistam, qui dixerit de Salvatore humani generis Domino Jesu : *Cujus ego non sum dignus*, inquit, *corrigiam calciamentorum solvere* (Joan. i). Sed alia in Christo ratio est. Ille non propter se calciatus est, sed propter nos; quoniam terra sustinere non poterat majestatis ejus nuda vestigia. Calciamenta cum dicit, gressus ostendit sanctarum Scripturarum, quibus graditur, et circuit ^h notitia ejus in omnes qui habitant super terram. Et ideo Joannes Baptista in Evangelio negat vel idoneum se esse, vel dignum, qui solvat corrigiam calciamentorum ejus, id est, sermonem ejus; sive ut edisserat unum de mandatis ejus; sive ut nudare valeat, et evidenter ostendere ⁱ calciati adhuc in isto saeculo Verbi Dei veneranda vestigia. *Modo enim per speculum videmus in aenigmate*, inquit, *tunc vero facie ad faciem* (I Cor. xiii) : ubi non erit aliquid occultum quod non revelabitur, nec absconditum quod non sciatur (Matth. x) : quando ad illum futurum diem festum Dominus Jesus (Joan. vii), non sicut sub incredulis, ^j quasi in occulto ascendet; sed sicut scriptum est : *Deus palam veniet, et Deus noster, et non silebit* (Ps. xliix). Propterea et Apostoli in Evangeliiis alibi prohibentur portare cal-

editiones non habent ^k *ejus*, quam voculam retinet etiam liber Pantagathi.

ⁱ Frequens haec locutio est apud Patres, quae Verbum Dei carne indutum *calciatum* appellabant. Ambros. serm. 17 in ps. cxviii, edit. Frob. t. iv, pag. 725 : *Per femur insigne generationis agnoscimus, juxta illud : Accingere gladium tuum circum femur, potentissime; quo significatur, quod Filius Dei, cum semetipsum exinanisset, Verbi accinctus divinitatem, et generationem calciatus humanam, prodierit ex Virgine omnibus daturus salutem*. Greg. hom. 7 in Evang. : *Incarnatus Dominus veniens quasi calciatus apparuit, quia in divinitate sua morticina nostrae corruptionis assumpsit*. Et paulo infra : *In Idumaeam ergo Dominus calciamentum suum se extendere asserit, quia dum per carnem Gentibus innotuit, quasi calciata ad nos divinitas venit*.

^j Sic emendavimus freti auctoritate Urb. et utriusque Vat. codicis. Flor., *quia in occulto ascendet*. In editis corrupte legebatur, *quia in occulto ascendit*. Cod. Pantagathi, *quasi in occulto ascendet*; quare hic discrepat a Flor., supra vero a Vatt., alibi ab Urbinate; ideo ab horum codd. nullo desumptum esse oportet, qui ab iis tam saepe dissentit.

ciamenta in via, dum dicitur eis in Evangelio Matthæi a Domino : *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via^a, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam; dignus enim est operarius mercede sua (Matth. x).* Alibi autem iubentur habere, **258** ut Marcus evangelista describit : *Et circuibat, inquit, castella Jesuſ docens. Et convocatis illis duodecim, misit eos binos, dans illis potestatem fugare spiritus immundos; et præcipiens illis, ne quid secum tollerent in via, nisi virgam tantum; non peram, non panem, neque nummos in zonis, sed^b calciatos caligulis, et ne induerent, ait, duas tunicas (Marc. vi).* Propter incredulos, et parvæ fidei homines, iubentur in via prædicationis, calciamenta habere Apostoli, ut Verbum Dei calciatum, et contactum in mysterio, propter spinas et tribulos blasphemantium prædicent. Ad eos autem qui fideli mente audiunt, quasi jam in sancta terra, perfecti quippe cordis in fide, ubi nuda de Deo securi possent proferre testimonia; iubentur non portare calciamenta, videlicet ut aperta sigant illic vestigia divinitatis ejus. Et ideo beatus Petrus calciavit se in carcere^c calciamentis suis (Act. xii) : et sic exiit iterum ad hostes Judæos et adversarias potestates, ut calciatus pedes in præparatione Evangelii, calcaret *super serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. x).* Et Moyses dicit in benedictionibus, vel ad unumquemque fidelem, vel ad personam potius Christi : *Ferrum, inquit, et æs calciamentum tuum (Deut. xxxiii);* utique ut confringat capita draconum super aquas, id est ut conterat principatus dæmonum draconum, qui sunt super

A aquas Gentilium populorum. Aquæ vero quod populis comparentur et Gentibus, in Apocalypsi^d revelatur Joannis : *Aquæ, inquit, quas ridisti, super quas sedet meretrix Babylon, populi et Gentes sunt (Apoc. xvii).*

Opus mihi est et baculo^e, pascha adhuc in Egypto celebranti; ut **259** si imitator sum sancti Moysi^f, Hebræum meum (id est intellectum Israelitem, qui Deum videre promeruit) ab interitu liberem, percusso Ægyptio. Hoc propter seipsum quisque^g, quamdiu servit Legi. Si quis vero est Apostolicus, et per Jesum prostrato Ægyptio, magnus factus, ac potens; non jam propter se^h baculum portat, sed propter eos quibus dici necesse est : *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis (I Cor. iv)?* Portat et propter eos qui veniunt ad nos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces (Matth. vii). Quod si lupus desinat esse lupus, et cum agno pascatur, ut ait Propheta (Is. xi); et si leo desinens esse leo, cum bove manducet paleas; baculo opus non est. Si enim feralium morum nequitia in tantam vertatur mansuetudinem, ut cum oviculis innocentibus, ac mundis Christi operariis, vitæ pabulum mites quærant, et capiant, etⁱ tales utique sint qui in charitate, et spiritu mansuetudinis ad perfectum debeant erudiri; dicitur a Christo (Matth. x) apostolicis quibusque sacerdotibus, ut neque^j baculos correctionum portent in via, quando in discipulis obedientibus, ac modestis terram sanctam possidere jam cœperint. Quod annuat de vobis^k pusillitati meæ Salvator humani generis, Deus Dominus Jesus. Cui una Deit.,

^a In tribus mss. additur *neque duas tunicas habeatis*, quam vocem exhibet etiam liber Pantagathi; sed abest a Vulgata, nec in Græco Matthæi occurrit *χόρτε*.

^b Vatt. duo, *calciatos caligulas*, ut et liber Pantagathi. Flor., *galligulas*, ubi positum videtur *g* pro *c* initia dictionis. *Galliam* nihilominus fuisse quoddam calcamenti genus, pedibus muniendis institutum, viatorum potius quam urbanum, diserte docuit Julius Nigroneus de Caliga Veter. cap. 2, § 17, ubi etiam, § 18, hunc Gaudentii locum laudat. Apud Rosweydam in Onomast. ad vlti. Patrum invenitur *gallica*, et *gallicula*, pro *caliga*, et *caligula*. *Caligula*, parva caliga, vetus sandalii genus, quod ad mediam tibiam ascendisse voluit, ex cuius usu nomen accepit C. Cæsar Germanici filius. Vide Voss. l. i de Vitiis serm. c. 20.

^c Flor. et Vatt. duo, *calciamenta sua*. Urb. quoque et liber Pantagathi.

^d Vatt. duo, *revelatur Joanni*. Flor. *revelatur Joannis*. Liber Pantagathi, *revelatur Joannis*. Utrum huic voci ante terriam litteram ascribenda sit aspiratio, docebit clarissimus Cellarius Orthogr. Lat. pag. 45, edit. Palav. 1724.

^e Præter ea quæ de baculo attulimus in Præf. ad Gaudentium n. 10, nonnulla hic de ejus antiquitate et usu notanda sunt; ac primo antiquitatem commendat non solum præclarus hic Gaudentii locus, sed etiam alter in vita Cæsarii Arelutensis apud Mabillonium, sec. 1 Benedictin., ad diem 27 Augusti, l. ii, n. 17 : *Clericus cui cura erat baculum illius portare, et in Vita S. Bavelardi apud Surium, 14 Octobris, cap. 4 : Constat quanto pretiosior sit coram illo qui humilia respiciit et alta a longe cognoscit, Pa-*

stor Burchardus cum sua pastorali virga, modernis pastoribus qui paucos semelipso, vix in ipsis baculis suis aliqua carent pompa. Formam describit Isidorus, c. 219; usus vero ad subditorum correctionem significandam, insinuat hic a Gaudentio : *Quod si lupus desinens esse lupus, et cum agno pascatur; et si leo desinens esse leo, cum bove manducet paleas; baculo opus non est.* Et paulo post : *dicitur a Christo Apostolicis quibusque sacerdotibus, ut neque baculos correctionum portent in via, quando in discipulis obedientibus ac modestis, terram sanctam possidere jam cœperint.* Isidorus Item de eccl. Off. l. ii, c. 5, de episcopi ordinatione : *Huic dum consecratur, datur baculus, ut ejus indicio subditam plebem vel regat, vel corrigat, vel infirmitates infirmorum sustineat.* Plura dabant Thomassinus par. i, lib. ii, c. 58, et Macrius Hieroglyphico, ver. *Baculus*; ac neutri tam præclarus iste Gaudentii locus agnitus est.

^f Irreperat in priorem editionem *Moysi* perperam pro *Moyſi*, quod vetera exemplaria habent, atque omnino retinendum est juxta priscum secundi casus efferendi morem; ut *Ulyſſi, Achilli, pro Ulyſſis, Achillis*, de quo Vossius l. iv de Art. Gramm. c. 9, aliique allati apud clarissimum Fabricium, not. ad Philastrum, pag. 49, edit. Hamburg., hujus vero p. 7.

^g Subaudi *opus habet*, ut *Ulyſſi, Achilli, pro Ulyſſis, Achillis*.

^h In mss. *baculum portat si portat*, que tamen postrema verba abant a eod. Pantagathi.

ⁱ Sic mss. In editis, *vate, tales utique sunt*.

^j Editio Lugd. et Colon. depravate legunt *corruptionum*. Paris. et Vatt. duo, *correctionum*, quam lectionem habet etiam eod. Pantagathi.

^k Sic lego in Urb. et Vatt. duobus. Tres editiones, male, *pusillanimitati meæ*; sed *pusillitati præ-*

eademque omnipotentia, cum Patre, et Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in aucta secula. Amen.

SERMO VI, I

DE EXODI LECTIONE SEXTUS.

Quantum Deus Pater pro virtutum nostrarum revelare dignatus est; quantum Patris, et Filii, et Spiritus sancti coequalis omnipotentia tribuit; quantum sempiternam, ac sine principio Trinitatis una eademque divinitas inspiravit, aperuimus dilectioni vestrae a primis vigiliis Paschae usque in hanc diem, 200 quae esset ratio nominis libri Exodi; quae virtus paschae, huius ibi observatio primum custodienda decernitur; et quamobrem mensis iste in quo Deus hoc observandum praecipit, primus dicatur in mensibus anni; quae esset Aegyptus; quid significaret ille decimus, vel quartus decimus dies; quis esset agnus immolationis, et cur assumendus esset ab omnibus, et ab haedis; quae vespertina diei, quod illud limen, qui illi postes, quis ille sanguis; et quam ob causam neque crudas carnes, neque in aqua coctas, sed assatas igni, et caput cum pedibus et interaneis festinanter comedere iubeantur; quod ex eo os non confringendum, quae reliquiarum erematio, et quid mysterii figuratum sit vel in calciamentis pedum, et baculis manuum, vel in precincta iamborum. Restat ut disseramus percussione primitivorum Aegypti, et azyma cum amaritudine, et septem dies azymorum. *Transibo*, inquit, *in terra Aegypti hac nocte, et percussam a omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usque ad pecus: et in omnibus diis Aegyptiorum faciam vindictam, ego Dominus. Et erit sanguis vobis in signo in domibus in quibus vos eritis ibi: et videbo sanguinem, et protegam vos: et non erit in vobis plaga contritionis cum percussio Aegyptum. Et erit hic vobis in memoria (Exod. xii).* Percussit quidem Deus in illa nocte tunc temporis primogenita omnia

Aegyptiorum, sicut per Moysen comminatus fuerat Pharaoni, i cum noluit dimittere populum Israel, quem populum idem Dominus primitivum nuncupare filium dignabatur; quando percussit tantorum repente sanctorum strage Aegypti, Israelitas quos tanquam captivos dudum relaxare soluerant, noctis medio expulerunt. Sed quoniam multo maiora fecit idem Deus pro nostro populo contra veros Aegyptios, et in nobis completa sunt quae tunc temporis umbraliter contingebant; redemptionis nostrae memores, non debemus dona pietatis ejus ingrato occultare silentio. Die qua immolatus est Agnus Dei Dominus Jesus, ad vespertinum (imminentibus quippe jam tenebris, quae statim crucifixus eo cooperuerant omnem terram [Matth. xxvii]), in illius diei nocte percussit primitiva Aegyptiorum daemonum, id est simulacra hominum mortuorum, quae ipsi prima in hoc mundo creaverant, ut per ea colerentur. Sed cum ibi adjicitur, *in omnibus diis Aegyptiorum faciam vindictam (Exod. xii)*, forsasse dicas: qui sunt isti Aegyptiorum dii, si daemones quos pagani deos putant, ipsi sunt Aegyptii? Audi ergo, non solum daemones Aegyptios esse; sed etiam cultores eorum, quicumque pertinaciter in incredulitate versantur, filii tenebrarum cum sint, Aegyptii sunt: quoniam filii Aegyptiorum natura, filii sunt daemonum. Unde dicitur universis incredulis: *Vos de diabolo patre estis (Joan. viii)*. Sicut enim quotquot spiritu Dei ducuntur, hi filii Dei sunt, secundum doctrinam Pauli apostoli (Rom. viii), ita quoque quotquot spiritu diaboli abducuntur, filii daemoniorum sunt. Ideo autem Scriptura divina diabolum et exercitum ejus, Aegyptios nuncupat, quia a Deo, qui lux est, alieni sancti sunt, contra Creatorem proprium rebellando. Nam sanctus Apostolus dicit: *Quid mirum si Satanas transfiguratus se in angelum lucis (II Cor. xi)?* Prohans utique eum esse angelum tenebrarum, qui se quasi Angelum lucis ostentare conetur, ut fallat. Simili ratione et omnes increduli adversantes Deo, et a luce divi-

fert liber quoque Octavii Pantagathi.

^a Ita legunt Flor. et Vatt. duo, quorum lectioni accedit cod. Pantagathi; idemque, initio sermonis, pro *Quantum Deus Pater*, ex ipsius Pantagathi emendatione habet, *Quantum Deus potens*. Editi porro legebant hoc loco, *quantum sempiterna, ac sine principio Trinitas inspiravit*.

^b Sic mss. tres codd. Editiones autem, et quae observatio ibi; paulo post vero pro *mensis iste* cod. Pantagathi legit *mensis ipse*.

^c Ita in tribus mss. Editi, male, *quae esset Aegyptiis*, sed facilis fuit error permutationis *a* in *ii*. In libro Pantagathi *quae esset Aegyptus*.

^d Unus ex Vatt., *agnus immolandus*. Liber Pantagathi, *agnus immolationis*; et paulo post, *qui illi postes*.

^e Tres mss. sic legunt. Editi, *quid illi postes*.

^f Flor. cod., *vel in baculis*. Item Urbanas, et cod. Pantagathi.

^g Tres mss. et liber Pantagathi, *omnem primogenitum*.

^h Adjecimus particulam ex msa. quam editi non habent.

ⁱ Duo Vatt. legunt, *percussit quidem in illa nocte tunc temporis primogenitos*. Sic etiam Urb.; sed pro *primogenitos* habet *priminatos*, uti et cod. Octavii Pantagathi.

^j In tribus mss., *cum nollet*.

^k Vatt. duo et Urb., *cooperuerunt*. Flor., *cooperuerant*.

^l Totum hoc desiderabatur in editis; verum credibile est verba haec praetermissa fuisse a librario, cum essent in quatuor mss. eaque agnoscat etiam liber Octavii Pantagathi; quare tum consensus mss., tum etiam totus Gaudentianae sententiae contextus, monuerunt in locum suum reponenda.

^m Ita reponendum jubet cod. Pantagathi, qui solus hoc loco veram lectionem habet. Editi quippe nullo sensu legebant *quoniam filii Aegyptiorum sunt, filii sunt daemonum*; sed ablata voce *natura*, quis Gaudentii sensum percipiat? Videtur etiam paulo ante pro *quicumque* legendum *qui cum*, ut integer sensus constet. Flor. et Urb. pro *filiis Aegyptiorum natura*, legunt *filiis Aegyptiorum nam*; sed hoc quoque modo librarii ineptia confirmat emendationem nostram.

ⁿ Mss., *velut angelum lucis*.

nitatis ejus extorres, Ægyptii appellantur; quos tamen hortatur ipse Dominus ad salutem, dicens: *Dum habetis lucem, credite in lucem, ut filii lucis sitis* (Joan. xii). Itaque ^a si voluntaria fides potest eos filios lucis efficere, hoc quod tenebrarum filii sunt, vitium voluntatis est, non naturæ. Nocte ergo qua corpus exanime relinquens in cruce Dei Filius, transiit cum anima ad Ægyptum inferiorem, ut animas in inferno positas visitaret; tunc fecit vindictam in omnes immundos spiritus Ægyptiorum deos, interficiens in primogenitis vires principatus eorum. Nam Passioni proximus dicit Dominus Jesus: *Nunc judicium est hujus mundi, nunc hujus mundi princeps ejicitur foras. Et ego ^b cum exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii). Revocavit itaque omnem creaturam suam ad se Dominus Jesus, quam sibi ^c iniquissimi usurpatores divinitatis rebeli spiritu manciparant; ut ipsius ditioni subjecta essent omnia, per quem facta sunt universa; et qui protexit ^d 262 ac proteget credentes in se a plaga contributionis, per signum crucis suæ, cum dicitur: *Et erit vobis sanguis in signo ^e in domibus: vos eritis ibi: et videbo sanguinem, et protegam vos* (Exod. xii). Quærendum tamen, priusquam transeamus ad cætera quæ sequuntur, quomodo dicat, *Protegam vos* quasi ab alio exterminatore: et iterum Moyses, *Transibit Dominus percutere, ait, Ægyptios, et videbit sanguinem in limine, et in utrisque postibus, et pertransibit ostium* (Exod. xii). Quid ergo est? Dominus transiit percutere Ægyptios in manu exterminatoris? Absit. Nam post pusillum dicit: *Et non dimittet exterminatorem intrare in domos vestras*. Si ipse percutit, quomodo dicitur, *non dimittet intrare exterminatorem*? Hoc itaque in textu ipsius lectionis sollicitus, lector, considera, quod ubi dicit ^f percuti Ægyptios, non dicit, ab exterminatore: ubi autem dicit, Hebræos protegendos qui percussit Ægyptios, ^g sed ab exterminatoris. Exterminator autem non percutit Ægyptios, quorum amicus et princeps est; quoniam, sicuti ait Dominus in Evangelio Mærci beatissimi, si

^A *Satanas insurrexit adversus seipsum, ^h divisus est; hoc, inquit, facere non potest, aut finem habet* (Marc. iii). Sed utique, charissimi, percutere vult exterminator Hebræos, Deo percutiente Ægyptios. Nam retributionem molitur in servos Dei, satellites suos ab eo percussos indignans; quoniam diabolus tunc maxime accenditur, cum exstinguitur. Tunc enim sævit in Dei famulos, quando prima virtus ejus ⁱ in primogenitis occiditur, dum vel idololatriam, vel superstitionem, vel cæteros principales errores dæmonum ^j Deus disperdit ex nobis. Dicit enim ille nequissimus murmurans contra Deum: *Tu propter Hebræos tuos percutis meos Ægyptios, et ego ^k propter Ægyptios meos persequar, et interficiam Hebræos tuos. Nam dixit inimicus, persequens comprehendam ^l pariter spolia, replebo animam meam, interficiam 263 gladio meo, dominabitur manus mea* (Exod. xv, 9): sed frustratur ejus minacitas, si præcepto Domini, quo nos tutos esse posse ^m præmonuit, gnæviter pareamus. Adjicitur enim, *et custodias sermonem hunc legitimum tibi ipsi et filiis tuis usque in æternum* (Exod. xii, 24): scilicet ut semper solliciti simus pascha Domini legitimo studio celebrare, et vigilanter facere ea quæ nobis præcepta sunt, ne per contemptum nostrum, aut negligentiam nostram, exterminator aditum grassandi reperiat, Dei protectoris tuitione cessante. Sit ergo unusquisque nostrum in parte Domini, qui percussit Ægyptios; sit Israelita, Deum semper mente aspiciens, ut protegatur a plaga exterminatoris. Habeat, quinimo habeamus in utrisque postibus, scilicet in corde, et in ore, salutarem Domini Passionem. Quomodo? sicut docet Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem* (Rom. x). Habeamus ⁿ et in limine frontis signum sanguinis Agni, ut non sinat exterminatorem Deus introire ad nos: neque enim solummodo tunc istud factum est vel in historia Legis, vel in tempore crucis Domini Jesu, sed et nunc semper Deus ultor populi sui percutit Ægyptios: semper exterminator diabolus intrare

^a Sic legendum esse docuit consensus mss. pro eo quod in editis occurbat, *voluntatis fides*; quam lectionem abrogat etiam cod. Pantagathi, præferens *voluntaria fides*.

^b In tribus mss. et libro Pantagathi, *cum exaltatus fuero a terra*.

^c Tres mss. codd., *nequissimi usurpatores*.

^d Mss. quatuor, *protegit*, quibus suffragatur cod. Pantagathi.

^e Flor., Urb. et Vatt. duo, *in domibus in quibus vos eritis*; eodemque modo cod. Pantagathi, cui lectioni favet Vulgata.

^f Sic tres mss. Editiones legebant *percutiam Ægyptios*; at *percuti Ægyptios* habet etiam liber Pantagathi.

^g Urb. cod. et Lugd. editio, *ab exterminatore*, quomodo habet etiam cod. Pantagathi.

^h Sic editi. In quatuor mss. et libro Pantagathi, *divisus est, inquit, stare non potest, finem habet*.

ⁱ Iterum primonia habent mss.; et paulo post, Flor. et Urb. pro *vel idololatriam, vel superstitionem*, legunt *vel idolatriæ superstitionem*. Liber Pantagathi, *idolatriæ superstitionem*.

^j Tres editiones, male, *disperdet*.

^k Sic mss. codd. Editi vero *propter Ægyptios*. Huic Gaudentianæ interpretationi obstare videtur locus Sap. xviii, 15, 16, ubi innuit *exterminatorem* fuisse a Deo missum ad percutiendos Ægyptios: *Omnipotens sermo tuus de caelo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminii terram prosilivit. Exterminator pariter vocatur qui perdidit in deserto murmurantes contra Dominum. Judith. viii, 25: Qui improprium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore. Et I Cor. x: Sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.*

^l Sic editi. Flor., Urb. et Vatt. duo, *partibor spolia*, quibus accedit liber Pantagathi. Gaudentius quoque, tract. 12, *partibor spolia*. Vulgata editio ac LXX, *dividam spolia*.

^m Emendavimus locum hunc ex fide Urb. et Vatt. codd. Parisiens. editio legit *præmonui*, male. Colon., *præmonui graviter*, deterius. Lugdun., *præmonui, graviter pereamus*, pessime. Mss. codd. concinit liber Octavii Pantagathi.

ⁿ Addidimus particulam conjunctionis ex mss., quæ in editis deest.

in domos Israelitarum nititur cupiens eos occidere : A semper Dei Filius tuetur suos, et protegit eos, ubi signum suæ Passionis cognoverit. Ipsi gloria cum Patre, et cum Spiritu sancto per omnia sæcula. Amen.

SERMO VII,

DE EXODI LECTIONE SEPTIMUS.

Discussis validioribus mandatorum paschalium membris, tres adhuc superfuisse de proposita lectione Exodi species, die hesterno prædiximus : quarum primam de interfectione primitivorum Ægypti, statim, prout potuimus, interpretati sumus; duas nunc residuas de prohibitione fermenti, et de septem diebus azymorum, Domini gratia largiente, proponimus explanandas. *Septem diebus, inquit, azyma edetis : a primo autem die* ^a *exterminabitur fermentum de domibus vestris : omnis qui* ^b *manducaverit fermentum a primo die usque in septimum diem,* ^c *disperiet anima illius ex Israel (Exod. XII). Hæreticorum veterum quidam, ex quibus sunt insanus Marcion, et execrabilis Manichæus, quoniam spiritu erroris inducti Scripturas omnes veteris Testamenti respuendas esse contendunt; per multa Scripturarum capitula, Deum Legis antiquæ malum conantur asserere, quasi aut alius sit Deus novi Testamenti quam qui ex Lege utique prænuntiatus advenit, aut in comparatione bonitatis Dei, aliquis legitime bonus esse possit : cum vel Angeli, vel homines hinc habere judicentur aliquod participium bonitatis, si bonum Deum sciant, adorent, venerentur, ac diligant; perhibente Domino Jesu, quod* ^c *bonus homo de bono thesauro cordis sui proferat bona (Matth. XII).^d Sed Deus Dei Filius, perfectam bonitatem cum Patre, et Spiritu sancto possidens, et unam sciens esse bonitatem Trinitatis, sicut unam divinitatem; indigne tulit, bonum se juxta conditionem creabilium honorum nuncupari, et ait : Quid me dicis bonum (Matth. XIX)? Hoc est : Nolo dicas bonum, quem nescis; scito prius, ^e qui sim, et cum Deum verum cognoveris, amplector ut dicas bonum, quia nemo bonus, nisi unus Deus (Matth. XIX). Ille*

^a Vatt. duo, *exterminabitur fermentum*. In Calendario Judaico die decimaquarta mensis Abib, sive Nisan : *Pascha, exterminatio fermenti*. Hujus autem exterminationis quatuor erant gradus, nempe : *Expurgatio fermenti, inquisitio fermenti, exterminatio fermenti, et execratio fermenti*. Videsis Buxtorf. Synag. Jud. cap. 17.

^b Unus ex Vatt. itemque Florent., *disperiet*; cod. vero Octavii Pantagathi, *disperiet anima illa*. Hæc autem poena eadem est quam comminatus est Dominus circumcisionem negligentibus, Gen. XVII, vocaturque *animæ excisio ex Israele*; de qua quam varie sentiant interpretes vide apud Constantin. l'Empereur, in not. ad Bertram., de Rep. Hebr. lib. I, c. 2; Goduvin., l. III, c. 4, vers. 19. Prioris verba hæc sunt : *Theologi nostri ut plurimum ejectionem e cætu Ecclesie ac fidelium ista phrasi designari autumant. Pauciores supplicium capitale huc revocant. Ego in hac varietate, eorum sententiam minime absurdam sentio qui mortem præmaturam indicari arbitrantur.*

^c Adjecimus *non bonus* ex mss., in quibus habetur *quod bonus de bono thesauro, quem in modum legit*

enim Judæus, Filio Dei (Deo et homini) velut homini tantum cuidam, sane bono doctori, dixerat : *Magister bone, quid faciam, ut vitam æternam possideam (Ibid.)?* Et idcirco Dominus ad illum, *quid me dicis, ait, bonum? nemo bonus, nisi unus Deus*. Unus est enim Deus ubi Deitatis nulla divisio est. Per omnes libros sanctarum Scripturarum, et Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum legimus, non deos, quia deos non sinit dici Unitas majestatis; est enim sola in Trinitate personarum distinctio, non naturæ diversitas. Quod si Marcion et Manichæus meruissent advertere, numquam profecto dixissent, unum quidem Deum novi Testamenti bonum, alium vero malum, qui per Legem veterem sit locutus. ^f *Ausi sunt et in supradicta Lege azymorum adscribere ei sævitiam, dicentes, hominis animam disperdi propter* ^g *fermentum panis, quo nihil possit esse crudelius. Vecordes enim non intellexerunt, vel quanta esset in mandato utilitas, vel quod Deus majorem causam tunc ulciscendi habeat, si in exiguis rebus (ubi nulla difficultas est observandi) pervicaci tantum spiritu contemnatur. Facilius necessitati ^h ignoscit Deus quam præsumptioni. Denique sancto David non imputatur ad peccatum, quod in necessitate famis constitutus manducaverit sanctos panes, quos non licebat manducare nisi solis sacerdotibus (I Reg. XXI). Illic vero videamus, quid potuit necessitatis incumbere. Jussit Deus Israelitis ut septem diebus paschæ, fermentatum sibi panem non facerent (Exod. XII). Si fermentatum fieri jussisset, diligentia illic necessaria fuerat, ne deesset : quod jussit, desidix est, non laboris. Negligentiam jubet, ut obedientiam probet; et non vis ut damnet illam animam quæ diligentiam commodaverit ut contemnat? Sed jam videamus, ^h quæ fuerit in ipsa præceptione utilitatis ratio vel Judæis historialiter usque ad Christi præsentiam, vel nobis hodie quæ ædificatio sit juxta intelligentiam spiritali. Filii Israel cum premerentur in Ægypto gravibus captivitatibus injuriis, gementes proclamaverunt ad Dominum Deum ut eos eripere dignaretur (Exod. III). Elegit*

etiam cod. Pantagathi. Editi, *quod homo de bono thesauro*. Lectionem a nobis editam tuetur Vulgata.

^d Sic Flor., Urb. et cod. Pantagathi. Duo Vatt. vero, *Sed Dominus*. Lectio editionum erat : *Sed dicas : Dei Filius*.

^e Editi legebant *qui sum*.

^f In mss., *Ausi sunt enim et*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi. Poterat autem totus hic Gaudentii locus proferri ad illustrandum Philastrium, ubi agit de Marcione et Manichæis, cap. 45 et 61; plenius enim et distinctius eorum errores explicat, prout monuimus etiam in Spicilegio ad notas Fabricii, supra, pag. 175.

^g Vatt. duo, *ignoscit Dominus*. Liber Pantagathi, *ignoscit Deus*. Editi, *ignoscat*; et paulo supra ubi legitur *pervicaci tantum spiritu*, cod. Pantagathi repouit *pervicaci tamen spiritu*, quod procul dubio melius.

^h Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi; in editis, *quæ fuerat*, et paulo post reposuimus *quæ ædificatio sit* ex mss., licet verbum *sit* non exstet in editis.

ex ipsis continuo Deus Moysen et Aaron; per quos conveniret Pharaonem regem Ægypti, ut dimitteret illos. ^a Cum non dimitteret, multiplicibus plagis cum suo populo verberatus, hanc excepit pœnæ ultimam plagam, ut omnium ^b primogeniti Ægyptiorum illa nocte percussi divinitus interirent, qua Judæos necesse fuit ex mandato Dei paschæ sacrificium celebrare. Media igitur nocte clamor factus est, et ululatus in tota Ægypto; nulla enim domus erat in qua non esset mortuus. Tunc Ægypti rex metuens ne et ipse, et omnis populus ejus similiter disperiret, compulsi Moysen, et Aaronem, ut illa hora noctis educerent omnem plebem de Ægypto. Qui cum perurgerent exire, quid fecerint advertimus. *Et sumpsit, inquit, populus conspersam farinam priusquam fermentaretur massa illorum, et ligaverunt in vestimentis suis, et imposuerunt super humeros suos. Egressi autem, cum venissent in Socoth, cozerunt, inquit, conspersum quod extulerant de Ægypto, ^c subcinericia azyma (Exod. xii).* Ut ergo memores essent hujus necessitatis, **266** et beneficiorum Dei, jussit eos septem diebus primi mensis ita celebrare pascha, ut fermentatum panem non ederent (Exod. xiii), et ut semper indicarent filiis suis causam pro qua istud facere jussi essent; scilicet ut ingratus ipse populus, vel imagine rerum gestarum admonitus, liberatori suo gratias agere cogeretur. Et ideo tantopere eis præcipitur: *Septem diebus azyma edetis: a primo autem die exterminabitur fermentum de domibus vestris: omnis qui manducaverit fermentatum a primo die usque in septimum diem, disperibit anima illa ex Israel (Exod. xii).* Fecit et alia plurima pro illis Deus, et in mari Rubro, et in deserto: sed immemores misericordiarum Dei (ut de cæteris malis eorum taceam) præter illud quod fecerant caput vituli aureum, et quod adorantes illud dixerunt: *Isi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti (Exod. xxxii):* ^d Jesum quoque Filium Dei qui eorum liberator existiterat, venientem ad se sacrilegis mentibus respue- runt. Unde sanctus evangelista Joannes non sine

querela commemorat: *In propria venit, et sui eum non receperunt (Joan. i);* id est, ad eos venit quos de servitute Ægypti liberarat; quos per mare Rubrum vestigio sicco transduxerat; in quorum conspectu Pharaonem et Ægyptios resolutis aquarum circumstantium muris obruerat; quos manna cœlesti satia- verat in deserto; quibus de rupe arida ^e fontes pro- duxerat; quibus eloquia Legis crediderat; quibus adventum suum secundum carnem vaticinio præ- nuntiaverat Prophetarum; ad quos præcipue venerat, dicens: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel (Matth. xv).* Isti non modo eum susci- pere noluerunt, sed et crucis supplicio trucidarunt; qui tamen idcirco susceptum corpus mori sustinuit, ut et suæ majestatis omnipotentiam propria virtute resurgendo monstraret, et ut ^f in sublata, ac devicta morte vitam credentibus redderet, et plenam crucifixorum nequitiam condemnaret. Quapropter resurgens tertio die, transtulit se ad Gentes, sicut dudum fuerat comminatus: *Et auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. xxi, 43).* Ergo quoniam nobis, qui fideliter Christum sequimur, datum est cognoscere **267** mysteria regni Dei, videamus quid idem noster Dominus et Magister de hoc fermento Intel- ligendum docuerit. *Attendite, inquit, vobis et cavete a fermento Pharisæorum, et Sadducæorum (Matth. xvi; Marc. viii; Luc. xii);* quod cum clarius iteras- set, intellexerunt Apostoli non a fermento panis esse cavendum, sed a corrumpentis doctrinæ nequitia.

^C Unde idoneus Evangelii prædicator apostolus Paulus nobis clamat: *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Nam et pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque diem festum celebremus, inquit, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitia: sed in azymis sinceritatis et veritatis (I Cor. v).* Cavendum ergo a fermento malitiæ; ^h ubi enim apparuit fermentum nequitiaë confectum a diabolo de conspersione peccatorum, et iniquitatum, ⁱ ibi animæ illi appropinquat interi-

^a Flor. qui cum remitteret. Vatt. duo, qui cum reniteretur; prout etiam cod. Pantagathi.

^b Hic quoque in mss. *primonati*, ut etiam alibi.

^c Sic etiam versio LXX *ὑρρυσίας ἀζύμων* vocat *subcinericia azyma*, quamvis contra Hebræi contendunt, vocem illam *ὑρρυσίας*, *subcinericia*, in Hebraico textu non haberi, ne morem suum hodiernum azyma furnacea coquendi auctoritati sacræ paginæ repugnare lateantur. Profecto id nonnumquam in quadam Italiae synagoga servatum, ut azyma subcinericia wanducarentur, diserte testatur Julius frater meus, vir non tam mihi sanguinis vinculo, quam studiorum similitudine conjunctissimus; sed fortasse recentiores Hebræi, quemadmodum in cæteris pluribus, ita etiam in hoc a veteri consuetudine defecerunt. De azymo Athen. l. iii, c. 25, ubi *ἄζυμον* vocat fermentatum, fermento carentem, qui forte Plinio lib. xviii, c. 11, *sponaticus* a festinatione dictus est; ex quibus locis merito con- jecerunt viri docti, non solum Judæos, sed etiam alias gentes azymo pane usas.

^d Mss. quatuor legunt *ipsum quoque*; et prorsus

videtur ita legendum; nam Filius Dei nondum fuit Jesus appellatus, nisi postquam carnem sumpsit ex Virgine. Etiam in libro Pantagathi occurrit *ipsum quoque*.

^e Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi. Edii, *fontes duxerat*.

^f Flor. ac Urb. in *illata*, quibus consentit cod. Pantagathi. Ex Vatt. unus, in *allata*; alter, in *multata*, ac *devicta*. Lusus operarum.

^g Tres mss. codd. habent *tolletur vobis*, itaque consonat liber Pantagathi. Urb., *tolletur a vobis*.

^h Vatt. duo ubi *enim paruerit*. Sic etiam Urb. et cod. Pantagathi.

ⁱ Ita legunt duæ editiones, Colonienis nempe et Lugd., quibus concinunt quatuor mss. codd. Editio Paris., *appropinquat interius*, scilicet diabolus; quæ lectio non prorsus improbabilis est propter ea quæ sequuntur: *Scito quod intravit ibi ille qui fermentum mortis facere consuevit*. Sed unius editionis auctori- tas tanti visa non est, ut ab editorum et mss. consensu recederemus; cum habeat etiam cod. Pantagathi *appropinquat interitus*.

tus. Cum ergo videris in animam tuam ^a intrasse cogitationes pravæ, machinantes ut te a Dei cultu detorqueant, aut ut facias aliquod peccatum, scito quod intravit ibi ille qui fermentum mortis facere consuevit: propterea cave, ne inventatur tale fermentum in te, et disperdatur anima tua a Deo. *Nescitis*, inquit Apostolus, *quia modicum fermentum totam massam corrumpit* (I Cor. v; Galat. v)? Videte itaque, ^b ne vel in modico suadeamini acquiescere aut errori Gentilium, aut iniquitati Judæorum, aut hæreticorum nequitie, qui fermento diaboli totam fidei massam ^c perfidie rancore corrumpunt. Quod autem dixit ^d azyma cum amaritudine manducanda, docuit, neminem posse sine tristitia carnis sinceram vitam **268** ducere. Amaritudo videtur jejunium, et omnis abstinentia deliciarum carnalium; sed pascha Domini non aliter celebratur; sed sinceritatis azyma ^e aliter non eduntur. Cum vero exieris de Ægypto hujus mundi actu, vel corpore, mannae pabulum manducabis; panem cæli accipies, et ^f in illam sanctorum tetram repositionis inductus, amicitia simul paradisi, et æterna suavitate ipsius Domini perfrueris. Dulcis amaritudo est, quam sequitur tantæ retributio suavitatis. A prima igitur die vel regenerationis nostræ, ^g vel conversionis, ejiciamus fermentum nequitie de propriis domiciliis terrenæ hujus habitationis; et per septem dies

totius vitæ nostræ, quia iidem revolvuntur in sæcula, sinceritatis puritatisque azyma comedamus, ut cælestium promissionum munera consequi mereamur, quæ nobis largiri dignetur Deus Pater omnipotens, per cœternum Filium suum viventem secum regnantemque cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. ^h Amen.

SERMO VIII,

DE EVANGELII LECTIONE PRIMUS.

Post illius finem tractatus quem dilectioni vestræ intulimus usque ad hesternum diem de Exodi libro, ubi Lex celebrandæ paschæ describitur; nunc aliquid de Evangelii lectione, quæ paulo ante decursa est, adjuvante Domino, disseramus: ut eundem Deum tam veteris esse Instrumenti auctorem, quam novi, rebus ipsis testantibus comprobemus. Audivimus enim quod Salvator humani generis Jesus ⁱ erat invitatus ad nuptias, ibique aquam in vini saporem, naturamque convertit. Habet plane et ipsa historia ordinem veritatis. Nam et nuptias idem qui ab initio instituerat, benedixit (*Gen. 11*); et creaturam quam fecerat, in **269** quod voluit, sua potestate convertit. Ac de virtute quidem Dei omnipotentis nulla in facto dubietas poterit animæ fideli subrepere: ^k isse tamen illum

^a Manifestum est hanc esse veram lectionem, quam exhibent mss. codd., nam paulo post subdit *scito quod intravit*. Editi legunt: *in anima tua intra te cogitationes pravæ*. Videtur quoque dicendum *in animam tuam*, licet mss. habeant *in anima tua*. Liber Octavii Pantagathi: *Cum ergo videris in anima intrasse cogitationes pravæ*.

^b Sic mss. quatuor quorum lectionem hoc loco reponere libuit. Editi, *ne vel modica mala suadenti animo acquiescere velitis*; at liber Pantagathi mss. quatuor consentit.

^c Deest in tribus mss. vox *rancore*, relicto tamen intervallo in hunc modum *perfidie... corrumpunt*. Utinam semper lacunæ designarentur in mss. Codex Urb. legit *totam fidei massam perfidia eorum corrumpunt*, sed vulgatam lectionem prætulimus. Cod. Pantagathi, *totam fidei massam perfidia corrumpunt*.

^d Mss. Codd. Flor. et Vatt. duo sic habent: *in amaritudine manducanda*. Editi legebant *azyma cum amaritudine manducandum*. Supra quoque dixit *subcinericia azyma*, et Ecclesia in antiquo hymno paschali:

Et para partis mentibus
Sinceritatis azyma.

Sic Lev. 11: *Lagana azyma oleo lita*; et Lev. 17: *Offerent lagana azyma uncta oleo*. Quod autem cum amaritudine manducarentur, præceptum erat Exod. 11, 8, ut azymi panes manducarentur cum lactucis agrestibus, seu sativa olerum amarorum; quem Legis ritum quomodo Hebræi in cæna paschali observarent, late explicat Scaliger de Emendat. temporum lib. vi, pag. 572. Has porro amaras herbas intingebant in pulmento crassiusculum sinapi instar; dicuntque hoc pulmentum esse signum luti in quo laborarunt patres eorum in Ægypto. R. Maimon. de Ferment. et Azym. cap. 8, sect. 7: *Solebant panem azymum intingere in pulmento charoseth, et tum vesci; deinde immittebant herbas amaras in charoseth, vescabanturque iis*. Vide Buxtorf. Synag. Jud.

^e c. 18; Godouv. Mos. et Aaron l. 11, c. 4, v. 6 et 16. Sic etiam in antiquo Hebræorum libro Rituali, qui laudatur apud Baron. ad A. C. 34, h. 45, in paschali secunda mensa cum distribueretur torta azyma, hæc verba paterfamilias dicebat: *Iste est panis ærumnæ, quem comederunt patres nostri in terra Ægypti. Quisquis esurit, accedat, et peragat pascha*; quamvis hæc a Baronio nec rite, nec recte prolata esse contendat idem Buxtorfius, diss. de cæna Dom., thesi 4, § 14, n. 7. Deuter. xvi, 5, panis azymus vocatur panis afflictionis: *Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem*.

^f Vatt. duo. In editis, *aliter non editur*.

^g Flor., in illa sanctorum terra, uti et cod. Pantagathi. Sæpe numero in mss. detrita superne lineola quæ addi solet, de quarto casu sit textus; quod etiam supra conspicati sumus. Vide Lips. lib. 11; Var. cap. 12.

^h Editi inepte legebant *vel conversationis*; restitimus autem *conversionis* ex Vatt. duobus, atque in eundem modum legit etiam cod. qui fuit Octavii Pantagathi.

ⁱ In Flor. et Urb. subditur: *Finit septimus de lectione Exodi*.

^j Legitur in editione Galeardi: *Incipit de lectione Evangelii tractatus primus*, atque hæc subjunguntur: Ita duæ editiones Paris. et Colon. Flor. codex: *Incipit de Evangelii lectione primus, qui est in ordine octavus*. Liber Pantagathi: *Explicit tractatus septimus de lectione Exodi. Incipit de Evangelii lectione primus, qui est in ordine octavus*. Duo Vatt. hæc tantum: *Primus qui est in ordine octavus*. Urbini.: *De Evangelii lectione primus, qui est de ordine octavus, incipit*. Editio Lugdun.: *De lectione Evangelii tractatus octavus*.

^k Mss. ierit; sicut etiam paulo post in vini saporem, naturamque converterit.

^l Deerat vox *is* in tribus editionibus, quam supplevimus ex Flor. et Vatt. duobus. Eam exhibet etiam ms. liber Octavii Pantagathi, deest vero in

ad festivitatem nuptiarum, id est in domo epulationis, quispiam nostrum non sine ratione mirabitur. Enimvero, charissimi, pene omnis Evangeliorum textus, Dominum Christum inter homines conversantem desperatis rebus opem contulisse insinuat, et quam maxime mœroribus adfuisse: dum blasphemantes Judæos increpat, dum Scribas et Phariseos fallaciæ, doli, avaritiæ reos, vanitatisque coarguit (*Luc. xi*); dum civitatibus exprobrat incredulis, ac minatur (*Matth. xi*); dum spiritus torquet immunos (*Luc. viii*), ut ^a imagini suæ captivatae subveniat, et expulsis dæmoniis salubritati restituat mentes obsessas; dum leprosos supplicantes emundat (*Luc. xvii*); dum paralyticos, linguæ solius qua precarentur viventis officio, reformat potius, quam curat (*Matth. ix*); dum tempestate moris periclitantibus, ipse super aquas ambulans, securus tranquilator adventat (*Matth. xiv*); dum vel cæcatis oculis donum lucis amissæ redintegrat, vel a natiuitate cæcis novum lumen infundit (*Luc. xviii; Joan. ix; Matth. ix*); dum inter mœstas ægrotantium turbas medendi peritus adsistit; dum luctus varios obsecrantium parentum dimovet, vel morientes eorum charos sanitati restituens, vel mortuos vitæ (*Luc. vii; Joan. xi*). Ad hoc enim Filius Dei, sine initio Deus, in fine sæculi initium carnis sumpsit ex Virgine, et inter homines conversari dignatus est, ut huic mundo succurreret pereunti; quoniam, ut ipse ait, *non erat opus sanis medico, sed male habentibus* (*Matth. ix*). Medicus enim mœstitudinis domum potius, quam lætitiæ ingredi consuevit. Aut enim vulnere dolore afflictis necessarius est, aut ^b ægritudinis morbo laborantibus, ^c aut lenta viscerum tabe defectis; quia medici officium prosperitas non requirit. Quid est ergo, quod ista Evangelii lectio quæ hodie recitata est, festivitati nuptiali interfuisse Dominum perhibet invitatum, nisi quod ibi vinum, id est, virtus lætitiæ spiritualis, defecerat, et languebant ^d sitientium convivarum ora vini lætificantis inopia; quoniam *vinum lætificat cor hominis*, ut ait Propheta (*Ps. ciii*). **270** Sed priusquam ^e spiritalem scientiam revelemus, rationem

Urbinate. Festivitatem nuptiarum hic a Gaudentio dici notavit Savaro ad Sidonium, lib. 1, ep. 5, similemque locum protulit Optati et Sidonii; qua in significatione festivitatis verbum festivum ait esse et lepidum.

^a Sic editi pariter ac mss.; at cod. Pantagathi, *imagini suæ captivitatem*; fortasse legendum *imaginis suæ captivitati*.

^b Vatt. duo, *ægritudinum*.

^c Sic Vatt. duo, Flor. et Urb., quibus concinit liber Pantagathi. Dicitur autem satis Latine *lenta viscerum tabe defectis*, pro *deficientibus*, ut apud Colum. de Re rust. lib. v, c. 6: *Arborem senio defectam tollere*; et Quintil. lib. iii, cap. 8: *Obsessi, et impares, et aqua, ciboque defecti*. Salvianus quoque, lib. v de Gubern. Dei: *Si quando defectis urbibus minuendas in aliquo tributarias functiones, potestates summæ existimaverint*. Editiones absurde legebant, *longa viscerum tabe desertis*.

^d In mss., *sitientium turbæ vocatorum*.

^e Sic Vatt. duo et Urb. Ed., *spiritualium scientiam*.

A facti historialiter exponamus. Ideo nuptiarum celebritatem non aspernatur Christus, ut eundem se esse testetur Deum, qui de limo terræ figuraverit ab initio virum et feminam, iisdemque licentiam tribuerit conjugalem, dicens: *Crescite et multiplicamini, et implete terram* (*Gen. i*). Quod Manichæis perditis adeo displicet constitutum; quibus ego ob immunditiam suam puto non utique rem nuptialem displicere, ^f sed legem, quæ non multas feminas uni viro, neque unam feminam multis viris, ^g sed unam feminam uni viro conjungit. Nolunt enim vivere ipsi execrabiles Manichæi juxta apostoli Pauli doctrinam, *ut unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum* (*I Cor. vii*). Benedixit ergo quod constituerat a primordio legitimum Christus conjugium, dum pergere ad nuptias non renuit invitatus: et tamen virginitatem docuit esse meliorem, dum magis per eam nasci dignatur. Probavit sanctam Virginem suam esse domicilium Deus, ^h ubi columen pudoris perpetuum servet ingressus, dum sine detrimento integritatis maternæ nascitur, sine corruptela conceptus. Ideoque vas electionis Apostolus, ad istud bonum quod consecutus fuerat, cæteros invitabat, dicens inuuptis: *Bonum est illis si sic permanserint, sicut ego* (*I Cor. vii*). Exemplo felicitatis hortatur, non legis potestate compellit, *de virginibus*, inquires; *præceptum Domini non habeo: consilium autem do, quasi misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis; quia expedit homini sic esse* (*Ibid.*). Et post longam monitionem, qua castimonie beatitudinem conditioni prætulit nuptiarum, ⁱ sententia postrema conclusit: *Igitur et qui dat virginem suam nuptui, bene facit; et qui non dat, melius facit* (*I Cor. vii, 38*). Quod ego arbitror non parentibus virginum fuisse a beato Apostolo dictum, quos constat alienæ voluntatis arbitrio dominari non posse; sed unicuique homini tam viro, quam feminæ, optionem fuisse ab eodem sancto propositam, ut virginem suam (hoc est carnem suam, virginem natam) aut integritati conservet, meliorem partem, liberamque eligens, aut agnita conditione, nuptui eam, si se non continet, tradat. Parentes autem, vel

^f In ms. Pantagathi sic legitur: *sed legem. Legem quæ non multas feminas uni viro, sed unam feminam, verum excidit librario κάλον neque unam feminam multis viris; quare prætulimus aliam lectionem quæ plenior est, fulciturque consensu editionum et mss.*

^g Expunximus τὸ etiam, cum non habeatur in tribus mss. In editis, inepte, *sed etiam unam feminam*. Consule D. August. de moribus Manich. cap. 18 et 49, ubi non pauca ad illustrandum hunc Gaudentii locum.

^h *Lumen pudoris* legunt tres editiones. Flor. cod., *columen pudoris*; cui lectioni vulgatam posthabuimus; dein *columen pudoris* invenimus etiam in libro Pantagathi.

ⁱ In Vatt. duobus, *sententiam postremo conclusit*; at cod. Pantagathi, *sententia postremo conclusit*.

^j Unus ex Vatt., *qui dat virginitatem suam*; quod videtur suppositum a librario, propter ea quæ sequuntur.

consanguinei **271** quique virginum, tam puerorum, quam etiam puellarum, nolo sibi de supradicta libertate arbitrii blandiantur, quod alienis mentibus eos dominari non posse tractavimus. ^a Imperare quidem perpetuam continentiam non possunt, quia res esse noscitur voluntatis: sed ^b voluntatem tamen in melius nutrire possunt, et debitores sunt ut moneant, ut hortentur, ut foveant, ut pignora sua Deo magis gestiant obligare, quam sæculo, ut de propinquis seminis sui vel in cleri ordine dignos altari divini ministros exhibeant, vel in sanctarum numero feminarum puellas castimonie dicatas enutrient; ut Ecclesiam Dei talibus nutrimentis ornantes, beatitudinem debitam consequantur. ^c Scriptum est enim: *Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Jerusalem.* Inest autem præclaro huic eloquio prophetali et sublimior intellectus, suo in loco plena disputatione pandendus. Sed quia in hunc tractatum salubriter sumus pertracti studio castitatis, dum rationem pandimus cujus intuitu perrexit Salvator ad nuptias, breviter interim neophytis nostris salutarem consilium suggeramus, spiritalem scientiam lectionis hujus figuratim explanandam dictis subsequentibus ostensuri.

Regeneratos vos esse per Baptismum, et renatos, nuncupatione ipsa qua infantes vocamini, potestis advertere. Si qui igitur vestrum conjugio alligati,

^a Objurgat aperte Gaudentius ævi sui disciplinam, qua pueri, ac puellæ, non solum *ab incunabulis*, ut ait Salvianus lib. II adversus avaritiam, sed etiam antequam exirent ab utero, Ecclesie, ac virginitati perpetuo destinari solebant. Hinc Hier. ad Lætiam: *Propositum mihi erat docere, quomodo instituere Paulam nostram debeas, quæ prius Christo consecrata est quam genita; quam ante volis quam utero concepisti.* Et paulo post: *Offerre, necne, filiam potestatis tuæ fuit; quamquam alia sit tua conditio, quæ prius eam vovisti quam conciperes: ut autem oblatam non negligas, ad periculum tuum pertinet.* Præclara quædam in hanc rem sequioris ævi monumenta publici juris fecit eruditissimus Baluzius, not. ad Salvianum pag. 243, quibus ostendit, hunc morem in Ecclesia viguisse posterioribus etiam sæculis, donec totum hoc patriæ potestatis jus in filios sublatum est a Cælestino III, cujus decretum refertur cap. *Cum simus* de Regular. Exstate de re can. 48 concilii Toletani IV, rel. 20, qu. 1, c. *Monachum*; itemque can. 5 concilii Vormaciensis. Sed videsis eminentissimum cardinalem Bona, non magis purpura quam doctrina insignem, l. II Rer. liturg. c. 7, n. 6, quem propterea libentius hoc loco honoris causa nomino, quod a recentiore quodam scriptore, ejus nomine quidem suppresso, at postea in indicem relato, prænot. Mystagog. pag. 178, parum candidè appellatus fuerit *homo per vulgaris, quamcumque ille postmodum dignitatem adeptus sit, minime plane nominis dum vixit, nullius post obitum.* Porro Gaudentii placitum hodie totius Ecclesie doctrina est. Quod autem dixi paulo supra, morem destinandi pueros ac puellas perpetuæ virginitati viguisse in Ecclesia non solum antiquis, sed etiam posterioribus sæculis, illustrari potest monumentis quoque ac *formulis oblationis puerorum in monasteriis*, quas profert Mabillonius t. III Analect. pag. 469. Videndæ item observationes ejusdem Mabillonii ad formulas prædictas eodem t. III, pag. 473.

^b Placuit substituere lectionem inss. Editi legunt *voluntatem tunc.*

^c Quoniam in loco testimonium istud habeatur,

A servare virgines suas magis quam nuptui dare desiderant, sic habeant conjuges, quasi non habentes; et erit illis retributio magna **272** apud Deum Dominum nostrum, quod talem suam carnem servaverint, qualis Baptismi sacramento renata est. *Hæc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (I Cor. VII); nam etsi conjugio servieris legitimo post lavacrum, non peccasti. Cave solum ^d ut aliter non derelinquas fidem, ut a fornicationibus fugias, jam fidelis effectus. Hoc autem custodire ita demum poteritis, si ebrietatem devitetis, et cœnvivia inhonesta, ubi turpium feminarum ^e colubrii gestus concupiscentiam movent illicitam; ubi lyra sonat, et tibia; ubi omnia postremo genera musicorum inter cymbala saltantium concrepant. Infelices illæ domus sunt quæ nihil discrepant a theatris. Auferantur, quæso, universa ista de medio. Sit domus Christiani ac baptizati hominis immunis a choro diaboli, sit plane humana, sit hospitalis; orationibus sanctificetur assiduis; psalmis, hymnis, canticisque spiritualibus frequentetur: sit sermo Dei, et signum Christi in corde, in ore, in fronte, ^f inter cibos, inter pocula, inter colloquia, in lavacris, in cubilibus, in ingressu, in egressu, in lætitia, in mœrore; ut juxta beatissimi Pauli doctrinam, *sive manducatis, sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia in nomine Domini*

quod minime annotaveram in priori editione, docuit me præclarissimus Vossius in scholiis ad Ephrem Syrum; hic enim cum parænesi 16, pag. 287, edit. Antwerp. 1619, hoc testimonio usus esset his verbis: *Scriptum quippe est: Hæc vero dicit Dominus: Beatus qui habet semen in Sion, et familiares in Hierusalem;* Vossius hæc subjecit: *Locus iste est Isaia xxxi, secundam LXX, quibuscum hic Auctor in lectione concordat. At in Vulgata sic: Cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Hierusalem; ubi etiam Symmachus: Qui habet ignem in Sion, et clibanum in Hierusalem; et Aquila ac Theodotus: φῶς ἀδρῆ τῷ Σιών, id est lumen ei in Sion, et clibanus in Hierusalem. De qua varietate agit S. Hieronymus in epist. 101, quæ est ad Pamachium de optimo genere interpretandi. Hæc a Vossio.*

^d Tres mss., ut aliter non delinquas, id est ut; eodemque modo habet etiam cod. Pantagathi, et fortasse lectio hæc verior ac melior, quamvis vulgatam exturbare nolerim.

^e Plautinum vocabulum Trucul. act. IV, sc. III, 6: *Quamquam vos colubrino ingenio ambæ estis.* Quod sequitur, *ubi lyra sonat, et tibia; ubi omnia postremo genera musicorum;* ostendit Christianorum convivii adhibitos fuisse cantores, ut patet etiam ex Hieronymo, de suspecto vitando contubernio: *Personabit interim aliquis cantor ad mensam, et inter psalmos dulci modulamine currentes, quoniam alienas non audebit uxores, te, quæ custodem non habes, sæpius respectabit.* Prudentius, Hamartigenia, 316, morem hunc vehementer reprehendit:

Num propter lyricæ modulamina vana puellæ,
Nervorumque sonos, et convivale calentis
Carmen nequitie patulas Deus addidit aures?
eandemque consuetudinem Gaudentio valde displacuisse, sequentia verba indicant: *sit domus Christiani ac baptizati hominis immunis a choro diaboli.*

^f Verba hæc *inter pocula, inter colloquia*, quæ addidimus ex Flor. et Vatt. duobus, desunt in editis; eadem vero suppediat etiam cod. Pantagathi. Abstulimus quoque particulam *et*, quam mss. non habent, ad illa verba *in ingressu, et in egressu*, licet eam exhibeant tres editiones.

Jesu Christi, qui vos vocavit ad gratiam, faciatis A dies est sub Gralia Salvatoris. ^d In quò die Sponsus ipse cœlestis, amator animarum credentium Dominus Jesus, sponsam sibi ex Gentibus conjunxit Ecclesiam, cui annulum signaculi sui, et inausas fidei tribueret pretiosas (*nam fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei (Rom. x), videlicet Filium; quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [Joan. 1]*), ^e cui sponsæ idem Dei Filius Deus Verbum, aurea quoque donaret dextralia, probabilium quippe operum, dextrorumque factorum, nec non etiam cætera singillatim pretiosa munera largiretur, quæ spiritualium sunt ornamenta virtutum. Et ut agnosceres tertia hac die spirituales istas a Christo nuptias in plebe gentium celebrari, non in Judæa sunt, sed in Cana Galilææ: quod præter testimonium sancti Isaïæ (*Is. 1x*), qui Galilæam Gentium memoravit, ex interpretatione ipsorum nominum clarius ostendetur. ²⁷⁴ ^f Canaenim possessio dicitur; et Galilæa vel volubilis, vel rota nuncupatur, ex Hebræo interpretata sermone. ^g Constat autem populum Gentium ex errore idololatricæ, in quem fuerat olim devolutus, nunc ad christianæ veritatis cultum ^h celeritate rotæ cujusdam properare currentis. Unde etiam figuraliter cecinit propheta David locutus ad Deum: *Vox tonitru tui in rota (Ps. Lxxvi)*. Intonuit enim e cœlo Deus, et Altissimus dedit vocem suam, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene placuit: hunc audite (Matth. xvii)*. Cujus tonitru vox hæret in cordibus plebis hujus, quæ ex gentili superstitione ad fidem Domini Jesu, tamquam rota currens, velociter properavit. Quam ob causam etiam beatos Apostolos digne arbitramur a Christo filios tonitru ⁱ nuncupatos (*Marc. iii*), Boanerges. Nam legitimus alio in loco Evangelii, quosdam ex Gentibus desiderantes appropinquare Christo, aditum quæsisse per apostolum Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ civitate; ut opinor, familiaritate confisos: *Domine, inquit, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andree: Andreas et Philippus vadunt, et di-*

^a Vatt. codd. constantur retinent *spiritibus spiritalia*, sicut infra *intellectum spiritalem*; iisque consonat liber Pantagathi, quod monuimus etiam supra ad tract. 2, pag. 259.

^b Mss., *ex eadem*.

^c Reddidimus hoc loco lectionem Flor. et duorum Vatt. Irreperat enim perperam interrogatio in exemplaria edita, quæ sic legebant: *Quomodo consumptum erat vinum nuptiarum? Verum rei gestæ historiam*. Itaque totus ordo perturbatus et corruptus erat; nam de proposita quæstione videbatur statim ad aliam transire. Hanc autem esse veram lectionem ipse quoque Gaudentius indicat ad finem tractatus, ubi totum locum denuo exponens, sic legit quemadmodum edidimus. In mss. quatuor habetur etiam *veram gesti historiam*; sed nos vulgatam lectionem prætulimus; porro *veram gesti historiam* præfert liber quoque Octavii Pantagathi; imo Gaudentius ipse, initio sermonis sequentis, *primum juxta historiam gesti*; et circa medium, *ministros autem non illos secundum rei gestum*.

^d Ita reposuimus ex Flor. Editi, in quo hodie.

^e Placuit hæc lectio ex tribus mss. desumpta. Editi, depravate, *cujus sponsus idem Dei Filius Deus Verbum*; at clausula distinctionis, seu parenthesis finitio transposita vitium et obscuritatem auferat. *Cui sponsæ idem Dei Filius Deus Verbum* absque ulla distinctionis clausula legit cod. ms. Pantagathi.

^f Consule Hier. in lib. de Nom. Hebraic. Hæc interpretandi ratio, ab etymologiis petita, nonnullis valde displicuit; quæ tamen se magnorum nominum exemplo et auctoritate tædetur.

^g Expressimus lectionem Vatt. codd. et Urb. quorum subsidio totus hic locus non parum indigebat.

^h Sic Vatt. codd. et Urb. Editi autem, *celeritate rotæ cujusdam currentis se præparare*. Male; nam paulo post subdit *tamquam rota currens velociter properavit*; ex quo satis constat quænam sit vera lectio præsentis loci, eamque tædetur etiam optimus liber Octavii Pantagathi.

ⁱ In quatuor mss. *nuncupatos, quod dicitur Hebræo sermone, Boanerges*, prout et in libro Pantagathi.

cunt ^a ad Jesum (Joan. xii). Illis coherent ea, quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, ubi confestim Dominus legatos Gentium gratulanter amplectens, et in paucis credentibus fidem prævidens innumerabilium populorum, dixit Apostolis: Venit hora ut glorificetur Filius hominis (Joan. xii). Et post pauca, vocem convertens ad Patrem, inquit: Pater, glorifica nomen tuum. Statimque vox de cælo veniens ait: et glorificavi, et iterum glorificabo. Quam vocem Dei Patris ^b circumstantium Judæorum turba audiens, de excelsis cælorum sedibus resultantem, tonitrum putat, quia verba non assequitur: populus enim, secundum prophetiam sancti Isaïæ (Is. vi), aure audiens et non audiens, sonum tantummodo divinæ vocis audiverat, sine intellectu sermonum. Ideoque Dominus ^c et in Evangelio ad omnes, et in Apocalypsi post doctrinam **275** cœlestem, clamat: Qui habet aures audiendi, audiat (Luc. viii; Apoc. xiii). Noverat quippe universis inesse aures, sed non omnibus audiendi: neque enim computabitur audisse qui cordis hebetudine obtusus, quid audivit ignorat. Apostoli autem, et per Apostolos ad fidem Christi currentes, qui audiendi habebant aures, meruerunt intelligere divina eloquia, pro magnitudine sui, sicut in Apocalypsi legimus (Apoc. iv, vi, viii, x), tonitruis comparata; quandoquidem digni habiti sunt, ad salutarem notitiam veritatis, paterno testimonio cœlitus crudiri. Cana autem parva civitas est in Galilæa Gentium, in cujus Galilææ partibus sita est et civitas Capharnaum, ubi beatus evangelista Matthæus Christum testatur habitasse dicens: Cum audisset Jesus quia Joannes traditus est, secessit in Galilæam; et relicta civitate Nazareth (Math. iv), alterius scilicet Galilææ, venit, inquit, et habitavit ^d Capharnaum, maritimum oppidum in finibus Zabulon, et Nephthalim; ut adimpleretur quod per Isaïam prophetam dictum erat: Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem Galilææ Gentium. Populus qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam: et qui sedebant in regione et umbra mortis, lux orta est illis (Is. ix). Joannes quoque evangelista beatissimus memorat, quod Dominus Jesus reliquerit terram Judæam, et abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem transire, inquit, illum per Samariam (Joan. iv, 4), ubi eum causa mulieris Samaritanæ, aliquantisper per ipso transitu remoratum describens, consequenter adjecit: Post biduum

^a In cod. Pantagathi legitur: dicunt ad Jesum, et cætera his coherentia; deinde, quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, quomodo habetur etiam in editis. Ex his Gaudentii verba aperte siquet nonnullos ejus tractatus intercedisse, quod notatum etiam alibi, tract. 14, inii., et Præf. ad Gaudentium, n. 19.

^b Sic Flor. cod. et Parisiens. editio. Aliæ editiones, Coloniens. quippe, et Lugd., circumdantium Judæorum.

^c Deest in editis particula conjunctionis, quam adiecit ex mss.

^d Flor., Capharnaum maritimam in finibus Zabulon.

^A autem exiit inde et abiit in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, inquit, quia propheta in patria sua honorem non habet. Cum autem venisset in Galilæam, inquit, susceperunt eum Galilæi, visis omnibus signis quæ fecit Hierosolymis in die festo: et ipsi enim venerant in diem festum. Venit ergo, inquit, iterum in Cana Galilææ, ubi fecit de aqua vinum. Erat autem quidam regulus, cujus filius infirmabatur in Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus adventi a Judæa in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat ut desoenderet et sanaret filium ejus incipientem mori (Ibid., 43). Quem statim virtute sermonis sui, tamquam medicus cœlestis, cum sanasset absentem, taliter sanctus evangelista conclusit: Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam (Ibid., 54). Ergo ut ad interpretationem nominum, rationemque figuralem redeam; in Cana Galilææ, id est in possessione Gentium, spirituales sub Christi præsentia nuptiæ celebrantur. ^o Propheta ex ejus persona loquente ad Ecclesiam in Canticis **276** Canticorum: Veni a Libano, sponsa: veni a Libano (Cant. iv); id est a thurificatione illa gentili. Nam Libanus illic interpretatur ex græco, quod magi illi ex Gentilitate venientes (Math. ii), Christo potius offerendum esse crediderunt. Libanus denique et mons esse arduus apud Phœnices cernitur, superbo imperio Gentium comparatus: unde vel maxime ^t sponsa evocatur Ecclesia, audiens vocem Christi dicentis: Veni a Libano, sponsa: veni a Libano (Cant. iv); id est venies, et transibis ab initio fidei, capite Sanir, et Hermon: ^s et a cubili leonum, a montibus leopardum; scilicet ut horrentis idololatriæ silvas desoens, et stabula immanium ferarum, dæmonum quippe cubilia, derelinquens, ad omnipotentis Dei cultum properet, ejusque complectatur fidem qui eam divini amoris gratia sponsam vocare dignatur. Sed dicat aliquis: Si Deus, juxta Apostoli doctrinam, omnes homines vult salvos fieri, et ad notitiam veritatis venire (I Tim. ii); cur apud Gentes potissimum in consummatione sæculi istæ salutare nuptiæ celebrantur, et superioris ævi plebes divino non sunt copulatae conjugio? Ostendam tibi, dilectissime, et ipsum protoplastum Adam divinæ familiaritati fuisse conjunctum, perceptis ab ipso sponso imaginis divinæ insignibus, sapientiæ, et intellectus, vitæque perpetuæ ornamentis. Sed postquam lenocinante diabolo fides est adulterata mandati, immortalitas pariter cum ^h libertate divini amoris ablata est: fuit tamen usque

Unus quoque ex Vatt. et cod. Pantagathi. Sic etiam Vulgata: habitavit in Capharnaum maritima.

^o Ita ex Vatt. unus: alter, Prophetia ex ejus persona. Editi autem, corrupte, Prophetia et ejus persona.

^t Ita Flor. cod. Editiones duæ, sponsa hæc vocatur Ecclesia; sed lectio nostra multo melior, et aptior. Edit. Paris., sponsa hæc evocatur Ecclesia. Cod. Pantagathi, hæc sponsa evocatur Ecclesia.

^s Mss., a cubilibus leonum. Versio Aquila, κατοικητοριον, habitaculo leonum. LXX, a latibus leonum.

^h Ita hucusque legerunt tam editi quam mss., utique male; sed in libro Pantagathi pro libertate, quod verbum ibi prius occurrebat, ipsius Pantagathi manu

ad diluuium, et usque ad ipsam Legem, justorum A quorundam rediuius amor erga Deum, et Dei erga paucos sanctos reformata conjunctio. Verum quia præter raros quosque, ut prædixi, sanctos, fornicabatur omnis terra a Domino, et vesana libidine innumeros sibi idolorum deos generatio humana con- junxerat, elegit continuo Deus ^a stirpem iusti semi- nis Abrahæ; et legitimæ conjunctionis tabulas digito suo præscriptas, inter se et illam plebem, Moysi mini- stro firmavit (Exod. xx). Exinde illa plebs divina præ- cepta concipiens, et ^b læcunda prole sanctorum, cœpit Deo, ^c cujus copulam meruerat, esse charissima. Sed 277 processu temporis, nimium sibi de Dei amore præsumens, per delicias ad luxuriam declinavit, et perluxuriam ad contemptum, rebellionemque prorup- pit; itaque verberata est et frequenter, et varie, quod B adulteriis succubuerit idolorum. Nam sæpe gladio, sæpe captiuitati est tradita, sed, sicut scriptum est, noluit recipere disciplinam; propter quod ad eam Deus loquitur per Prophetam: *Non vocaberis ul- tra mollis et delicata: sed sede, inquit, in terra, et accipe molam, et mole (Is. XLVII)*. Et quid post hæc omnia? *Apparebunt, ait, opprobria tua*. Et iterum conqueritur de ea Dominus apud Prophetam: *Vi- disti, inquit, quæ fecit mihi habitatio domus Israel? abiit super omnem montem excelsum, et subtus omne lignum nemorosum, et fornicata est illic in idolis: ^d et mæchabatur, inquit, lignum et lapidem. Et dixi, postquam hæc omnia fornicata est: Revertere ad me: et non est conversa. Et dimisi eam, et dedi ei libellum repudii (Jer. III)*. Fugiamus, obsecro, ab idolis, ^e ne repudiati similiter mereamur audire. Quem tamen acceperit Judæa plebs libellum repudii, audiamus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. XXIII)*. Post pas- sionem quoque Domini plenior libellus repudii ab Apostolis datur Synagogæ Judæorum, cum dicitur: *Vobis oportebat primum annuntiarum verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, et indignos vos iudicastis æterna vita, ecce convertimur ad Gentes, sicut man- datum est nobis (Act. XIII)*. Deserta igitur ac repu-

repositum est liberalitate. Certa autem omnino est D emendatio; non enim libertas periit nobis lapsu pri- mi parentis, sed divinæ liberalitatis insignia a Gau- dentio paulo ante enumerata, sapientiæ quippe, et intellectus, ritæque perpetuæ ornamenta, miseranda illa jactura perierunt.

^a Unus ex Vatt., *stirpem justissimam seminis Abra- hæ: alter, stirpem iusti scilicet Abrahæ*.

^b Sic Vatt. duo et Urbin., nec aliter omnino legendum est, cum totus locus loquatur de sponsa, conjugio et nuptiis. Editi absurde habent *secuta prole sanctorum*. Hanc porro et sequentem emendationem exhibet etiam liber Octavii Pantagathi.

^c Et hic quoque magnum insederat vitium, quod emendavimus ex Flor. Urb. et Vatt. duobus. In edi- tis, pessime, *cujus poculum Deo meruerat*. Eat nunc aliquis, et dicat, otiosum esse totum hunc laborem emendandi ex mss.

diata Judæorum plebe, nostra ex Gentibus sumitur in conjugium plebs: *Vocabo enim non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam (Osee II)*. Prædixerat Dominus per Prophetam sane, quoniam primo die sub mandato, et secundo sub Lege, celebratæ, ut exposui, nuptiæ fuerant. Ideo sanctus evangelista non absolute ait, *die tertia nup- tiæ fiebant*; sed conjunctione præposita loquitur, *et die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ: et erat mater Jesu ibi (Joan. II)*. Ubi? utique apud Gentes; nam beatam Mariam constat de gente Moabitaram ex matre traxisse originem. *Booz enim genuit Obed ex Ruth, utique illa muliere Moabitude. Obed autem 278 genuit Jesse: Jesse genuit David regem (Matth. I)*; de cujus semine nascitur Joseph, cui desponsata virgo Maria (ejusdem quippe tribus, quia aliter non licebat) quæ genuit Jesum, qui dicitur Christus. Ibi ergo erat mater Jesu: *vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus ad nuptias (Joan. II)*. Magnum myste- rium pietatis! Ipse qui sponsus est, invitatur: invitatur autem vocibus Prophetarum ita precan- tium: *Domine, inclina cælos tuos, et descende (Ps. CXLIII)*. Et iterum: *Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos (Ps. LXXXI)*. Et his multæ sunt orationes consimiles suppliciter invitantium Pro- phetarum. Invitantur etiam sancti una cum Christo discipuli, velut amici fideles ejusdem sponsi cœlestis, cum dicitur per Prophetam: *Non sunt loquelæ, ne- que sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ps. XVII)*. Nam Spiritu sancto repleti (Act. I), C linguis erant variarum Gentium locuturi. Unde spi- ritus prophetalis ea quæ indubitanter futura erant, quasi jam facta pronuntians, addidit: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Ps. XVIII)*. Et ut ostenderet clarius, qui es- sent isti, et enjus essent præcones, adjecit: *In sole posuit tabernaculum suum: et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*. Deinde sequitur evange- listæ narratio: *Et vinum non habebant (Joan. II)*. Quod consummatum erat vinum nuptiarum, quia vinum sancti Spiritus non habent Gentes evi- denter expressit. Quod autem dicit, *quia consum- matum erat vinum nuptiarum, id est defecerat*; non absolute dixit, ut tu credas his forsitan de-

^d Sic mss., pro eo quod in editis habetur, *pror- sus male, machinabatur lignum, et lapidem*. Vulgata editio, *mæchata est cum lapide, et cum ligno. LXX, mæchata est lignum, et lapidem*.

^e Tres editiones constanter sic legunt; ideoque mutare nolimus. Mss. melius, *ne repudiari similiter mercamur. Quem tamen*.

^f Locus Osee hic designatus, sic habet: *Et dicam non populo meo, populus meus es tu: et ipse dicet: Deus meus es tu*. Verum in ep. ad Rom. ix, 25, idem testimonium profertur hoc modo: *Sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam*. Videtur Gaudentius de- sumpsisse ex novo Testamento.

^g Mendis scatebat hic locus in editis, quem re- formavimus ex Flor. et Vatt. duobus; ut et proxime sequentem.

fecisse quibus adhuc datum non fuerat. Nec enim dixit, defecerat eis vinum nuptiarum, sed, defecisse tantummodo ait, vinum nuptiarum; tamquam si diceret nuptiale. Quapropter defecisse intelligitur vinum, non ^a istarum, sed præcedentium nuptiarum; defecerat enim nuptiale vinum Spiritus sancti, ^b cessantibus Prophetis qui ministraverant in populo Judæorum. Omnes enim Prophetæ, et Lex, usque ad Joannem prophetaverunt; nec erat quisquam qui spirituali vino Gentes potare sufficeret sitientes: sed exspectabatur Dominus Jesus, qui novo vino utres per Baptismum novos impleret. Nam vetera, inquit, transierunt: ecce facta sunt omnia nova (Math. ix; II Cor. v). Sic tamen facta sunt omnia nova, ut origo maneret ex veteri, cum non exhibito vinum, sed ex antiquo aquæ gignitur elemento. Nec **279** Legem litteræ existimes esse temendam, unde Spiritus sanctus, Jesu operante, per fideles ministros hauritur; et idcirco in diluvio antiquo homines perierunt, et nunc in Baptismo renascuntur; quia littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. iii). Sola quippe interficit littera, et Spiritu sancto temperata regenerat. Perisse autem constat in illo diluvio omnes ipsius temporis homines, præter eos qui intra Arcam (Gen. vii), quæ typum gerebat Ecclesiæ, reperiri meruerunt. Nam similiter etiam nunc omnino salvi esse non poterunt qui ab apostolica fide et ab Ecclesia catholica fuerint alieni. Elaboret ergo omni studio ^c unusquisque vestrum permanere in domo Domini, exercens opera perceptæ gratiæ congrua. Oportet enim, in novum renatos hominem a peccatis pristinis jam cavere. Servate, quæso, utres novos, neophyti; ne vitam veterem repetentes, vinum novum disrupti perdati;

^a Totum hoc deest in editis, qui sic legunt, intelligitur vinum, non enim nuptiale vinum; quanto loci hujus detrimento, lector facile judicabit. Porro in hoc supplementum Flor. et Vatt. duobus consentit etiam liber Octavii Pantagathi.

^b Flor. et Vatt. duo, cessantibus jam Prophetis, prout etiam cod. Pantagathi.

^c Sic mss. codd.; editi vero, unusquisque nostrum; et paulo post mss., in novum renatos homines, quod tamen adoptare nolimus. Liber Pantagathi, utrobique recte, unusquisque vestrum; et, in novum renatos hominem.

^d Lectionem Vatt. duorum et Flor. integra fide expressimus, quorum ope totus hic locus sanatus est; nam primo in editis habebatur regenerati homines, deinde pro in vestris utribus duæ editiones ineptissime legunt in vestris vitibus; postremo, et vos ipsos fideles custodite, et conservate, cujus loco in mss., ut vos ipsa fides custodita conservet; et mss. consensui favet etiam liber Octavii Pantagathi.

^e Videtur oblique carpere ineptam prorsus ac stolidam Ascodrogitarum hæresin, de qua Philastrius, cap. 75, et Augustinus, de Hæres., ad Quodvultudeum, cap. 62, cui tamen non Ascodrogitæ, sed Ascitæ vocantur: Ascitæ ab utre sic appellati sunt; ἀροσ enim Græce, Latine uter dicitur: quem perhibentur inflatum, et opertum circumire bacchantes, tanquam ipsi sint evangelicis utres novi, vino novo repleti. Non abludivit Gaudentius paulo ante, ubi ait: Servate, quæso, utres novos, neophyti; ne vitam veterem repetentes, vinum novum disrupti perdati; et

rumpet enim vinum novum utres veteres, et vinum effundetur, et utres peribunt (Marc. ii; Luc. v). ^d Custodite igitur regenerati hominis integram novitatem, et ^e cœleste vinum in vestris utribus conservate, ut vos ipsa fides custodita conservet per Salvatorem generis humani Christum Jesum Dominum Deum nostrum, regnantem cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula. Amen.

SERMO IX,

DE EVANGELII LECTIONE SECUNDUS.

Explanavimus hesterno die charitati vestræ ex lectione evangelica quæ Salvatorem nostrum perhibet de aqua vinum fecisse in nuptiis, primum juxta historiam gesti, quam ob causam ire dignatus sit: deinde secundum spiritalem cœlestis mysterii intellectum, ^e quid esset dies, et quis **280** esset primus dies, qui secundus, qui tertius, quæ nuptiarum ratio, qui sponsus ille esset, quæve illa sponsa, qui locus ubi fiebant ^b illæ nuptiæ, et quod non primæ illæ nuptiæ factæ sint, et quamobrem ibi fuisse dicta sit Mater Domini Jesu: deinde cur ipse sponsus invitetur ad nuptias, vel a quibus; quomodo etiam discipuli pariter invitentur: deinde quid esset illud vinum quod non habebant, et quæ fuerit vini nuptialis defectio; et quemadmodum ⁱ repudiata ob idololatriæ adulterium plebe Judaica, Ecclesia Gentium divino fuerit amori conjuncta. Unde cavendum nobis est, ^j omni genere charissimi, ne aliquo rursus idololatriæ contagio violemur, et non solum repudiari, sed et damnari in perpetuum mereamur; quoniam si quis templum Dei violaverit,

supra, hoc eodem serm. p. 278: Exspectabatur Dominus Jesus, qui novo vino utres per Baptismum novos implet.

^f In duobus Vatt. subditur: Finit de Evangelii lectione primus.

^g In editis verba illa quid esset dies non habentur, sed tantum quid esset primus dies; quæ tamen optime conveniunt, cum supra in præcedenti tractatu, primo loco explicaverit ἀλλογορικώς quid sit dies. Sic autem legunt Vatt. duo, Flor. et Urb., quomodo nos edidimus; iisque accedit cod. etiam Octavii Pantagathi.

^h Sic mss. tres codd. Editi, istæ nuptiæ.

ⁱ Editt. Colon. et Lugd., male, repudiat ob idololatriæ adulterium plebem Judaicam. Paris., repudiat ob idololatriæ adulterium plebe Judaica: quæ genuinæ lectioni propius accedit. Secuti autem sumus auctoritatem mss., quamvis expungendo tam manifesto errori non esset necessaria. Et hic Flor. cod. constanter retinet idololatriæ, ut etiam liber Pantagathi. Vide quæ notavimus supra in Præf. Gaudentii ad Benivololum, p. 221.

^j In ms. Pantagathi, ejus manu, pro omni genere, quod prorsus ineptum est, reponitur omnigenæ; idque omnino placeret, si Latine omnigena diceretur, non vero omnigenus, ut exempla ex Lucretio, Gellio aliisque petita apud lexicographos ostendunt; quamvis et indigena, et alienigena etiam Latina verba sint. Verbigena dixit Prudentius, Cathemer., hymn. 3, 2; et Christigena, Hamartig. 789. Nubigena et Phæbigena occurrunt apud Virgilium, Æn. vii.

disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, A ait Apostolus, *quod estis vos: cavete attentius, ne sicut serpens decepit Evam astutia sua, corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu (I Cor. iii), sicut admonet idem beatissimus Paulus (II Cor. xi); et repollamur ab eo qui nos dilexit, et dedit pignus sancti Spiritus in cordibus nostris. Teneamus ergo gratiam Spiritus sancti, largo munere Sponsi cœlestis infusam, ne ad inopiam pristinam revertamur. De qua inopia tunc in ænigmate ait Mater Domini ad eum, vinum non habent (Joan. ii). Sed jam quid Dominus ei responderit, a attonitis mentibus audiamus. Ait illi Jesus: Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea. Juxta intellectus simplicis rationem probare suffecerit, beatam Mariam virginem sexus causa mulierem nuncupatam, sicut in Genesi de Eva scribitur: Et iniecit Dominus saporem in Adam; et obdormivit: et sumpsit unam de costis ejus, et supplevit carnem in loco ejus. Et edificavit Dominus Deus costam, quam sumpsit ab Adam, in mulierem: et utique in virginem figuravit illam, et adduxit eam ad Adam. Et dixit Adam: Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea: hæc vocabitur b virago, 281 quia de viro suo sumpta est (Gen. ii). Sed dicat forsitan aliquis parvæ fidei, ac parum prudens, virginem quidem Mariam non ex viro concepisse Christum, sed c de Spiritu sancto, ut in Evangelio (Luc. i) ad eam loquitur archangelus Gabriel; d nato tamen Christo virginem dici ultra non posse quam constet edidisse partum; et ideo non dixisse Christum, C Quid mihi et tibi est, virgo? sed quid mihi et tibi est, mulier? Audi ergo divinam rationem spei conminis, ac vitæ. Nascitur Christus non sibi, sed nobis. Nascitur enim qui semper erat: nascitur qui in principio erat et Filius Dei, et Verbum Dei, et Deus. Hic ideo prope finem sæculi ex Virgine natus est, ut Verbum caro factum habitaret in nobis (Joan. i), permanens tamen Deus esse, quod semper. Nascitur autem Filius Dei in homine, ut vel ita conditorum suum intueri e caperet mundus: et nascitur de Spiritu sancto ex Virgine, ut hominem, quem de limo terræ plasmaverat, sancto Spiritu ex massa eadem reformaret. Si credimus conceptum Virginis, credere debemus et partum: utrumque impossibile videtur homini, sed est omnipotentis divinæ parvum. D Quid enim Deo magnum (ut omnium sublimiora ejus opera) qui ex nihilo fecit terram, et de terræ limo carnem, et de carne viri feminam? ita ut*

neque pars reliqua terræ aliud esset quam fuerat; neque Adam minus haberet quod Deus abstulerat; neque femina hoc esset tantum quod ex viro sumptum fuerat. Integer Adam ossa sua, et carnem recognoscit in femina, dicens: Hoc nunc os de ossibus meis, et caro de carne mea (Gen. ii); et tu non vis, ut eum f qui hæc operatur, integra Virgo illum recognoscat? Qui sine corruptela matris conceptus creditur, cur non etiam sine corruptela editus præsumatur? Incorrupta Virgo peperit, e quod intacta Virgo concepit. Integritatem nascendo violare non potuit, qui venerat redintegrare naturam. Cujus facti fidem si quis adhuc terrena cogitatione depressus, sensuque carneo præpeditus, tardiore gradu sequitur, ac de Dei omnipotentia infideli corde cunctatur, discat ex Evangelio Joannis (Joan. xi), eundem Deum post resurrectionem suam, bis ad Apostolos, ubi erant in domo congregati propter metum Judæorum, clausis utique januis introisse: et certo introgressus. Ne autem non in carne vera esse, sed in phantasmate putaretur, manus suas, cæteraque membra Thomæ apostolo attractanda ingerit dubitanti. Similiter 282 et in Evangelio beati Lucæ simul discipulis omnibus contestatur ingressus: *Palpate me, et videte, quoniam spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. xxiv).* O miranda fides! reseratæ non sunt januæ, et ipse intrinsecus cum vero corpore apostolicis non solum videtur oculis, sed et manibus pertractatur! Veritas mirabilis facti, cujus rationem non nisi sola fides assequitur, omnipotentiam clamat auctoris: nec ideo negabitur factum, quia magnitudinem divini operis pusillitas mentis humanæ h non tenuerit. Eadem ergo divinitatis virtute per inviolabilem feminam, mundi hujus intravit hospitium, claustrum virginei pudoris etiam nascendo conservans, i qua et post resurrectionem januis obsoratis, domum potuit corporeus introire. Illud etiam quæstioni huic solvendæ quam maxime congruit, quod Apostolus Christum memorat editum de muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant, redimeret (Gal. iv). Utique ut sic illa, cum Virgo sit, mulier appelletur, veritate sexus, non detrimento integritatis; quomodo Deus Dei Filius ob dispensationem salutis nostræ sub Lege factus esse prædicatur, cum dator ipse sit Legis. Hoc totum pro beatitudine Mariæ dixerim, j cum illam Christus mulierem nuncupaverit, k cum divino partu sic coepit esse mater, ut virgo sacratior permaneret. Quod vero ait: Quid

^f In Ms. Pantagathi ipsius manu ascriptum est ad oram pagine attentis, quod certe melius; cum et ibi sicut et in cæteris libris legeretur attonitis.

^b Mss. quatuor codd., *vocabitur mulier*, quibus consonat liber Pantagathi.

^c Reddidimus voculam *de* ex mss., quæ non habebatur in editis.

^d Sic legunt mss. codd., quorum consensum secuti sumus. Editi non tamen a Christo virginem dici ultra posse.

^e Sic Paris. editio. Calou. et Lugd., *cuperet*. Flor.

cod., *cuperet*.

^f In mss., *qui hæc operatus est, integra Virgo filium*. Editi, *integra Virgo ut filium*.

^g In ms. Pantagathi, ipsius manu rescriptum est *quem intacta*.

^h Vatt. duo et Flor., *non invenit*. Urb. quoque et cod. Pantagathi.

ⁱ Sic mss. quatuor codd. et liber Pantagathi. In editis, *qui post resurrectionem*.

^j Tres mss. nempe duo et Flor., *cur illam*.

mibi et tibi est? nondum venit hora mea (Joan. II); A non mihi videtur ^a ista responsio ad illam suggestionem Mariæ sensibilibus convenire, nisi in mysterio locutus esse spiritualiter Dominus dicatur; ut quoniam vinum Spiritus sancti ante passionem Christi, ac resurrectionem, gentibus dari non poterat (evangelista testante, *nondum erat Spiritus datus, quia Jesus necdum fuerat glorificatus* [Joan. VII, 39]), merito tunc inter initia signorum, matri responderit: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea*; tamquam si diceret: *Quid tam præpropria est tua, o mulier, suggestio, cum hora passionis meæ nondum advenerit, qua perfectis omnibus vel doctrinæ, vel operationum divinarum virtutibus, pro vita credentium mori disposui?* Post passionem resurrectionemque meam, B cum ad Patrem rediero, tunc eis donabitur vinum Spiritus sancti. Quapropter et ipsa beatissima, agnito responsionis hujus profundo mysterio, intellexit, non suggestionem suam præsentem aspernantem acceptam, sed secundum illam spiritualem rationem in mysterio tunc dilatam. Cæterum nunquam mandaret ministris, *Quodcumque* 283 *dixerit vobis, facite* (Joan. II), nisi Spiritu sancto post partum divinum plena, non solum responsionis Christi virtutem cognovisset, verum etiam faciendi ab eo tunc ex aqua vini universum ordinem prævidisset. Quid enim lateret Sapientiæ matrem, capacem Dei, ^b ædem dignissimam tantæ virtutis? Veritate facti historialiter approbata, figuras nunc spiritualiter propositas persequemur; sicut enim C intellexisti sponsam et sponsam, diem et dies, nuptias et locum, indigentiam vini et cujus vini; ita etiam matrem Domini figuratim accipe, sanctorum Patriarcharum, et Prophetarum, jutorumque omnium plebem, unde originem carnis nostræ idem Dominus traxisse in Evangelio perhibetur (*Matth. I*). Liber enim generationis Jezu Christi scribitur filii Abraham, et sequentium reliquorum. Hæc ergo mater Domini, generatio Patriarcharum et Prophetarum,

^a Sic mss. tres iidem. cod. Editi vero, *illa responsio ad istam.*

^b Laborabat manifesto interpunctionis vitio hic locus, quem sic distinximus; nam in editis interrogatio protrahitur usque post verba sequentia, hoc modo, *veritate facti historialiter approbata?* quod D librarii erratum in interpungenda, sententiam non modo obscuram, sed et ineptam reddebat. Nostram porro interpunctionem exhibet liber quoque Octavij Pantagathi.

^c Tô suum apposuimus ex duobus Vatt.

^d Flor., Urb. et Vatt. duo, *Audit similia*, prout etiam cod. Pantagathi; quod quidem satis apposite respondet *κἀὼ* quæ Apostoli suggerentes audierunt.

^e In Florent. et Vatt. duobus legitur *id est Gentibus quæ prius.*

^f Sic Flor. Vatt. duo, et Parisiens. editio. Coloniens. vero et Lugdun., absurde, *idolatriarum*. Similiter in serm. de Machabæo martyribus, mss. legunt *carnes idolothytas inter supplicia respuerunt*, ubi editi habent *idolothytia*. Vigebat tum maxime in Ecclesia doctrina de non comedendis immolationibus, ab apostolica institutione manans; unde idem Gaud., supra, tr. 4, p. 253; *Videte quomodo ab omni pollu-*

rum, intercessit pro nobis gentibus apud æternum Filium Dei, ^e et suum secundum carnem natum, ut donaret nobis indigentibus cœlestis vini lætissimam. ^d Sunt autem similia illis dictis quæ Apostoli suggerentes pro Chanaanæ, gentili quippe muliere, audierunt: *Non est bonum tollere panem filiorum, et dare canibus* (*Matth. xv*), ^e id est Gentilibus qui prius in superstitione positi, canum more consueverant immundum sanguinem ^f idolothytarum lambere victimarum, contra Dominum Deum non agniti ore rabido oblatrantes. Nam canes eramus nos quondam Gentes, et filii erant aliquando Judæi; et ideo nolebat Dominus tollere panem filiorum, et dare canibus: sed postquam panis ipse cœlestis *in sua venit, et sui eum non receperunt* (Joan. I); postquam cognoscitur idem Dominus noster ab Gentibus quondam canibus, 284 et blasphemore contra eum latratura filiis; postquam Pilato resistentine Christum, qui rex eorum crederetur, crucifigendum pronuntia- ret, pariter clamaverunt, *nos non habemus regem, nisi Cæsarem* (Joan. xix); causatur de illis iterum sic per Prophetam Deus: *Fittos genui, et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (Is. I). Sed *convertentur ad vesperum*, quomodo Propheta ait, *et famem patientur ut canes* (Ps. lviij). Convertentur quippe et ipsi Judæi, sero tandem, ad vesperum scilicet mundi. Nam scriptum est: *Si fuerit numerus filiorum Israel sicut arena maris, residui salvabuntur* (Is. x; Rom. ix, 27; Osee I, 10); et apostolus Paulus cæcitate percussus fatetur populum Judæorum, donec introeat Gentium plenitudo (Rom. xi, 25). Convertentur autem in consummatione sæculi, et famem verbi Dei patientur ut illi canes qui cupiebant saturari de mœis cadentibus de mensa dominorum suorum (*Matth. xv*). Adoptantur igitur Gentes, prius canes, in filios, et filii canibus comparantur: belluæ quippe sunt omnes increduli, non natura, sed moribus; ^g quoniam *homo in honore constitutus non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis* (Ps. xlviii). Licet ergo Judæi,

tione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas conservetis; et Augustinus, Gaudentio corvynus, in lib. de Bono conjug. c. 16: *Satis est fame mori, quam idolothytis vesci*. Abhorrebant autem Christiani eo usque ab idolothytis, ut non solum eorum esum, sed etiam figuram quamlibet et imaginem detestarentur; quare Tertullianus reprehendens Christianum pedagogum, in lib. de Idololatr. cap. 10: *Ipsam*, inquit, *primam novæ discipuli stipem, Minervæ et honori et nomini consecrat, ut etsi non profanatus alieni idolo, verba tenus de idolothyto esse dicatur; quem locum male in editis acceptum purgavit Rigaltius*. Hinc est quod Imperatores, christiani nominis hostes, ut facilius fideles detegerent, immolationibus manducanda edicto proponebant. Lactant. de Mort. persecut. cap. 37, de Maximiq. loquens: *Hoc primus invenerat, ut animalia quibus vescabatur, non a coquis, sed a sacerdotibus immolarentur, nihilque proventus mensæ apponeretur, nisi aut delibaturum, aut sacrificatum, aut perfusum mera; et quisquis ad canam vocatus esset, inquinatus inde, atque impurus crederet*. Vide Balzait et Cuperi notas ad hunc Lactantii locum.

^g Editi legunt, *et homo.*

maiore cum scelere, sacrilegis olim Gentibus similia perpetrassent; Christus tamen eos quos non jam suo, sed Patrum justorum merito, diligebat, ^a licet jam indignos, adhuc tamen ut converteret, filios appellabat (*Matth. xv*), et paterna pietate misericors nolebat relinquere. Nolebat se panem cœlestem, vitæ principem, ab ipsis cito subtrahere, et Gentibus commodare; donec pertinax fides Gentilium illorum perfidiam confutaret, et donec ipse in carne adveniēns doceret eos et instrueret: verberaret curationum beneficiis: quia ingrati existerent, ^b iudicaret divinis virtutibus: quia flecti ad fidem negligenter, condemnaret: et ita demum consummata in Passione sua eorum nequitia, post resurrectionem propriam migraret ad Gentes, quibus se ipsum panem vitæ tribueret, et per aquam Baptismatis poculum sancti Spiritus propinaret. Jam vero quibus ministris dicat mater ista Domini Jesu, *quodcumque dixerit vobis, facite* (*Joan. 11*); et quid imperatum, quidve factum sit, videamus. ^c Illuminante oculos cordis nostri ipso Domino Salvatore, qui lumen est æterni luminis cœternum, præter beatam ^d Mariam **285** proprie matrem, cognovimus, sanctorum Patriarcharum et Prophetarum plebem, originis Christi causa, esse matrem, quæ legatione apud eum functa sit pro nostra inopia: nunc advertamus, quibus ministris loquatur, *quodcumque dixerit vobis, facite*. Ministros autem non illos secundum rei gestum solos accipio qui tunc in illo nuptiarum convivio ministrabant; sed ^e juxta spiritualis convivii rationem, primo ministros novi Testamenti intelligo esse Apostolos; deinde apostolicos sacerdotes, quibus et Lex, et omnis sanctorum Prophetarum doctrina insinuat, ut quidquid præceperit eis Dominus Jesus, obsequio prompto perficiant. Jam quid ab illo jubeatur ministris, sequens loquitur sermo. Interim quid

^a Vulgata exemplaria habent *quo scilicet jam indignos*; mss. vero, *quos licet jam indignos*. Hanc porro lectionem elegimus, verbo *quos* abjecto quod furtim irrepperat.

^b Sic tres mss. pleno consensu, pro eo quod in editis est, *juvaret*. Opinor autem hanc esse veram lectionem, quia iudicium sequitur damnatio; unde statim subditur *quia flecti ad fidem negligenter, condemnaret*. Cætera loci hujus ad fidem mss. sunt reformata.

^c Male prorsus editi, *illuminante oculos carnis*. Itaque expressimus lectionem Vatt. codd. Florentinus legit *oculos cordis tui*. Cod. Pantagathi, *oculos cordis nostri*.

^d In ms. Pantagathi additur *matrem Domini*, quod certe melius; deinde paulo post pro *originis Christi causa esse matrem*, pauca, sed apta transpositio, *originis causa, Christi esse matrem*.

^e Sic Vatt. duo. Flor. vero, *spiritualis convivi*. Tres editiones, ineptie, *juxta spiritualis rei commutationem*.

^f Paulo ante cod. Pantagathi habet *a Judæis*, addita præpositione; hic vero Flor. et Vatt. duo, *hydriæ sex lapideæ positæ*, quibus concinit idem codex. Oveti in Hispania, Ravennæ in Italia, atque alibi, nonnullas ex his hydriis porphyreticas summa cum veneratione asservari, perhibent testes laudati a Dominico Macrio in Hierolexico. Porro de Ravennate quid habeat testes autoptes Bernardus de

evangelista interloquatur, ausculta: *Erant*, inquit, *ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas* (*Joan. 11*). Nuptiæ istæ quamvis in Galilæa Gentium gererentur, et haberent figuram quam diximus, tamen Judæis tunc agebantur; et erant ibi vere ^f hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas, aut ternas. Nam Judæi id moris habebant, ^g ut priusquam synagogam ingrederentur, vel de publico regressi domum priusquam pranderent, cutem corporis sui aqua abluerent. Erat autem mensura aquæ ad abluendum corpus sufficiens ^h vel duæ metretæ, vel tres, pro quantitate scilicet magnitudinis corporum. Non possum parcere transiens purificationi Judæorum immundæ. Lavant polluta corpora, abluta statim polluunt: semper lavant, semper impuri sunt; et, ut dici solet, laterem lavant, ⁱ ut priusquam paraverant in Ægypto Pharaoni diabolo (*Exod. 1*), exhibentes seipsos arma iniquitatis peccato, ad constructionem hostilium civitatum. Terrei enim sunt, et igneo Spiritus sancti calore nequaquam solidati. **286** Quapropter usquequo deliquescant in mortem, laterem suum non desinant lavare polluendum. Quinimo porcorum more, de aqua in cœnum redeunt. Isti sunt porci quos iratus Dominus legioni dæmonum tradidit (*Matth. viii*), ut præcipitarentur in lacum morte necandi perpetua. Fugite immunditiæ exemplum, neophyti, ne pœnæ participes existatis. Unum Baptisma nobis Apostoli ^j juxta divinam sententiam decreverunt; ait enim: *Qui biberit ex ista aqua, non sitiet in æternum* (*Joan. 1v*). Abluti semel estis Baptismo salutari: nolite de fonte in cœnum regredi; servate donatam munditiem. Non potest iterari ^k quod semel est amissum.

Sed jam videamus, quæ sint apud Gentes per al-

Montfaucon. invenies Diar. Ital. p. 101. Ejus mensuram et capacitatem per Gabrielem Naudæum sibi impetrandam curaverat summus vir Nicolaus Fabricius Peireskius, ut suum de ponderibus et mensuris quem parabat tractatum eruditissimum rarioribus monumentis instrueret, narrante Petro Gassendo in ejusdem Peireskii Vita, lib. v, sub anno 1633.

^g Ita lectio unius ex Vatt. Urbinatis ac Flor., quam prætulimus cæteris, tamquam aptiorem et meliorem, eamque habet etiam cod. Pantagathi. Vat. alter, *priusquam synagogam ingrederentur, vel de publico regressi domum pranderent*. Editi vero, *priusquam synagogam ingrederentur, de publico regressi domum priusquam pranderent*. De hac Judæorum purificatione, seu lotionem, Goduvin. l. iii, c. 2; Stuckius, in lib. Antiquit. convival.

^h Ejecimus hinc ineptum glossema, quod nullus ex mss. codd. præfert, sed editi solummodo in hunc modum: *Vel duæ metretæ, vel tres, id est amphoræ duæ, vel tres*. Metreta autem, *μετρητά*, erat mensura Attica congiorum decem, hoc est duodecim sextariis amphora major, ut tradit Bud. l. v de Asse, p. 580, edit. Gryph. Lugdun. 1542. Errat tamen dicens amphoram metretam a Cratino appellatam, ut recte ostendit Jungermannus ad Jul. Poll. lib. 2, cap. 20.

ⁱ Tres codd. mss., *juxta divinam sententiam tradiderunt*, iisque accedit etiam liber Pantagathi.

^k Liber Pantagathi non habet *re amissum*, quod

legoriam sex illæ hydrizæ lapideæ, capientes singulæ ^a metretas binas, vel ternas. In unoquoque hominum sex quædam inesse numerantur: visus oculorum, auditus aurium, odoratus narium, loquela oris, atrectatio manuum, incessus pedum. Hæc omnia, cum essemus Gentes, lapidea erant in nobis, et mortua, sicut sanctus propheta David exsecrando testator: *Simulacra Gentium argentum et aurum* (Ps. cxiii). Studio tacuit cæteras viliores materias metallorum, ut in pretiosis multo magis damnaret et vilia. Simulacra ergo Gentium ut quo sensu vituperata sunt, edicamus, quando satis opulentos fabricatores habuerunt: Erunt, inquit, insensibilia metalla, argentum et aurum, opera manuum hominum. *Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audient; naves habent, et non odorabunt; manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt* (Ibid.). Et quid? ^b *similes illis fient qui faciunt ea; et omnes qui confidunt in eis.* ^c Ergo cum consideremus in idolis, erant in nobis isti sensus sex, juxta sententiam prophetae, emortui atque lapidei, ^d sine officio competentis, sine motu congruo; at ubi in Deum vivum a simulacris mortuis conversi credidimus, vivificati sumus, audientes ab ipso, *quia ego vivo, et vos vivetis* (Joan. xiv, 19). Et iterum: *Ego sum resurrectio, et vita; qui credit in me, etsi* **287** *mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, id est qui jam credit, si usque in finem crediderit, non morietur in æternum* (Joan. xi). Conversi igitur ad fidem, et vivificati per Baptismum, oculos levamus ad Dominum, odorem notitiæ ejus insatiabili spiritu trahimus, tacitoque testamur affectu, quoniam *odor unguentorum tuorum super omnia aromata* (Cant. iv). Lectiones divinas aure percipimus, ore Dominum confitemur, laudamus, benedicimus, obsecramus; manus suppli-

profecto amittere nihil detrimenti affert, cum hoc modo *semel est* referatur ad Baptismum, de quo dixit paulo antea: *Unum Baptisma nobis Apostoli juxta divinam sententiam decreverunt.*

^a Sic habet lectio Florentini cod., uti et liber Pantagathi. Vatt. duo, *metretas binas, vel tres.* Editiones, *metretas binas, et ternas.*

^b Vatt. duo, Flor. et Urb., *similes illis fiant omnes, ait, qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis.* Ita quoque liber Pantagathi.

^c Pulchra emendatio quam obtulerunt Vatt. codd., cum locus iste maum in modum fuisset corruptus. Cui nempè sic legebant: *Ergo unum consideremus.* Deceptus fuerat imperitus librarius similitudine ductus litterarum; vel quia detrita lineola quæ *f* mediam secat, *s* apparebat. Flor. et Urb. legunt: *Ergo cum consideremus,* at cod. Octavii Pantagathi, recte, *confideremus;* quo in loco cum Florentino et Urbino præstare deprehendatur, scriptoris diligentiam commendat.

^d Tres mss. codd. ita legunt. Editi vero, *sine officio, sine motu congruo, sine officio competentis;* quod fuit librarii vel typographi erratum. Cod. Pantagathi quoque, *sine officio competentis, sine motu congruo.*

^e In duobus Vatt. et Flor. legitur *hos et clarificavit,* quibus consentit liber Pantagathi. Sed Vulgata retinet *glorificavit;* itemque Græca editio, quæ habet *τοῦτος καὶ ἰδοῦσα.*

ces ad cælum tendimus, pedibus ad ecclesiam currimus, et unam Trinitatis Deitatem flexis ad terram genibus adoramus. Vocatis ergo Jesus ministris, Apostolis videlicet, et eorum successoribus qui sunt per singulas Ecclesias sacerdotes, dicit eis: *Implete hydrizas istas aqua* (Joan. ii); hoc est: *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæ ego mandavi vobis* (Matth. xxviii). Et plane quia audierant iidem ministri dicentem venerabilem Mariam: *Quodcumque dixerit vobis, facite;* impleverunt eas usque ad summum: plenitudine quippe doctrinæ infusum Baptisma cumulantes. Bene autem dixit, *vocatis ministris;* nam *Paulus vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. i) est: similiter et omnes Apostoli **B** *vocati sunt: Venite post me, et faciam vos piscatores hominum* (Matth. iv). *Quos enim prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, hos glorificavit* (Rom. viii). Vocatis igitur Jesus ministris injunxit opus celebrandi Baptismatis. Nec illud in postrama parte hujus sermonis prætereo, quod istæ hydrizæ nostræ capientes esse dicuntur singulæ metretas binas, vel ternas. Super hoc aliqui nostrorum dixerunt, ^f metretas duas, vel tres, Patrem, et filium, et Spiritum sanctum: et ^g quosdam quidem ex Gentibus baptizandis Patris, et Filii tantum scientiam posse capere, quosdam vero capaciores etiam Spiritus sancti: sed ego arbitror, quod qui Spiritum sanctum non **288** capit, neque Filium capiat, neque Patrem. Neque enim baptizari quis potest, nisi in integram atque inseparabilem Trinitatem, quoniam *nemo confitetur proprietate naturæ esse, ut oportet, Dominum Jesum Christum, nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii). Et, *nemo vadit ad Patrem, nisi per Filium* (Joan. xiv), ut ipse testatur: *Nemo venit ad Filium, nisi Pater eum pertraxerit* (Joan. vi).

^f In cod. Pantagathi non habentur priora illa verba, sed tantum hæc postrama *metretas duas, vel tres;* deinde *Patrem scilicet, et Filium,* quod equidem puto esse librarii erratum.

^g Hoc porro errore laborabant Macedoniani, seu Pneumatomachi, qui Philastrio *Semiariani*, cap. 67: *Semiariani sunt quoque qui de Patre, et Filio bene sentiunt, unam qualitatis substantiam unam divinitatem esse credentes: Spiritum autem non de divina substantia, nec Deum verum, sed factum atque creatum prædicantes.* Error hic haud ita pridem damnatus fuerat in concilio Cpolitano, A. 381, ubi apud Baronium, n. 50, extrema execratione ac detestatione damnatur impia opinio Semarianorum, seu Pneumatomachorum. Joan. Albertus Fabricius, in testimoniis ad Philastrium, ex auctore Prædestinati, cap. 52, hæc profert: *Philaster scribit, Macedonium Spiritum sanctum Deitatem Patris, et Filii dicere, quod dicto videtur proprietatem suam sancto Spiritui denegare.* Deinde addit: *Hæc nusquam apud Philastrium leguntur, sed ex Augustini cap. 52, petita sunt, ut Cotelerius, t. I Monument., p. 775, recte annotavit.* Vide etiam, si lubet, eundem Philastrium, cap. 86, ubi de quibusdam aliis hæreticis loquens (fortasse Adelophagis) eadem fere habet quæ supra dixerat de Semarianis, seu Pneumatochis: *Hi de Patre et Filio bene sentiunt, de Spiritu autem non recte accipiunt, creatum credentes esse, et factum sanctum Spiritum.*

Igitur ^a qui unam Trinitatis adorandæ personam minuerit, denegavit integram Trinitatem. Ergo cum non sit plus et minus in confessione fidei, quæ traditur per Christi ministros in sacramento Baptismatis, videamus, hydriæ nostræ quas metretas singulæ capiant, ^b vel binas, vel ternas. Sanctus apostolus Paulus scribens ad Corinthios, inter cætera spirituum genera virtutum, ^c quæ aboleri profectum meliorum necesse sit, mensura in æternum tria hæc perhibet, spem, fidem, et charitatem. *Manent, inquit, spes, fides, et charitas: tria hæc: major autem horum est charitas* (1 Cor. xiii). Fides est, qua Trinitatem unius substantiæ confitemur: spes est, qua resurrectionem carnis, et præmia pro meritis futura speramus: charitas est, qua ita Christum diligimus, ut pro ejus nomine interfici æquo animo patiamur. Sed quia omnes in fide apostolica baptizati, credunt quidem in Trinitatem, et sperant futura, non tamen omnes cum sancto Apostolo ex affectu dicere ausi sunt: *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius* (Rom. viii)? ille pro quædam hydriæ nostræ binas metretas capiunt, quædam vero etiam ternas. Largiatur autem Dominus Jesus dives in omnes, et super omnes qui invocant eum, ut ternas metretas, perfecti in charitate ejus, etiam sine aperto persecutionis prælio capiamus; ut in dilectione Dei paratis mentibus ad omnem præsentium poenarum tolerantiam, ^d constantes possimus ex occulti certaminis triumpho illustrem coronam victricis conscientiæ promereri. Ergo postquam

A lorum aqua venerandi Baptismatis, et Dominus Jesus invisibili virtute hanc aquam convertit, in vinum, ita ut baptizati ab illis, confestim divini Spiritus in se **289** operantis saporem repentina linguarum gratia testarentur; ex quibus prior Stephanus martyr ^e plenus gratia et veritate faciebat signa, et prodigia magna in populo, in nomine Domini nostri Jesu Christi. *Tunc ait ipse Dominus Jesus iisdem ministris: Haurite nunc, et ferte architriclinio. Et tulerunt.* ^f *Ut autem gustavit architriclinus, inquit, ex aqua vinum factum, et nesciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam; vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo prius vinum bonum ponit, et cum inebriati fuerunt, id quod ceteris est: tu servasti bonum vinum usque modo* (Joan. ii).

B Explanemus primum facti ipsius historiam, et ita ad propositam rationem spiritualis intelligentiæ redeamus. Nuptiæ apud Judæos cum fierent, unus (quantum traditione comperimus) dabatur de sacerdotali ordine, qui morem disciplinæ legitime gubernaret, pudorisque curam gereret conjugalis; simul etiam conviviorum apparatus ministros, atque ordinem dispensaret, et ^g pro hoc officio architriclinus, id est triclinii præpositus, dicebatur. Huic ergo gustum vini ex aqua facti jubentur conviviorum ministri portare. Gustat architriclinus nesciens unde esset; et, vacuo sponso, laudat ei saporem vini usque in illud temporis reservati. His omnibus gestis probatur virtus Salvatoris in hoc etiam signo non phantasma fuisse, sed veritas; quando præpositus convivii non modo vinum, sed et bonum vinum testatur esse quod ei gustandum ministri, Domino jubente, portaverunt. Jam unum ^h ad spiri-

^a Vaticana lectio, quæ cæteris præstare omnino visa est; cod. vero Octavii Pantagathi, qui unam Trinitatis adorandæ personam denegavit, denegavit integram Trinitatem. Urb. et duæ editiones legunt qui unam Trinitatis adorandæ personam irruerit, male. Lugdun., qui unam Trinitatis adorandæ personam renuerit. Codex Flor., Qui unam Trinitatis adorandæ personam minuerit, denegabit integram Trinitatem. Porro denegabit habent etiam tres editiones.

^b Sic editi. mss. legunt, vel binas, vel ternas. Cod. Pantagathi paulo ante pro quas metretas legit quot metretas.

^c Editi legebant quæ aboleri profectum meritorum necesse sit; at quosdam unquam genus virtutum est quod profectum meritorum aboleatur? Itaque reposuimus lectionem Florentini cod. Urb. et duorum Vatt. qui habent profectum meliorum. Est etiam convenientior sententiæ Apostoli, qui paulo ante dixerat: *Emulamini autem charismata meliora.*

^d Sic editi. mss. legunt, stantes.

^e Urbina., plenus gratia, et virtute, ut etiam liber Pantagathi.

^f Sic habent duæ editiones. Flor. vero, *Ut autem gustavit architriclinus, inquit, aquam vinum factum.* Editio Lugdun., *Architriclinus aquam vinum factum.* Vatt. duo, *aquam vinum factum, et nesciebat unde est, pro unde esset, et ita habet etiam cod. Pantagathi.*

^g Locum hunc immerito notavit Casaubonus Exercit. 13, in Baron., § 19, ubi Gaudentium culpavit, quod architriclinum confuderit cum præfecto morum. Triâ enim fuisse dicuntur officia illorum

qui excipiebant in convivio: 1° paterfamilias; 2° dominus convivii, qui et ἀρχιπαιλιος, seu præfectus triclinii; 3° præfectus morum, qui Græcis οὐβόρης, œnopta, quasi vini inspector, dictus est; ejusque erat munus animadvertere ne convivæ bibendo plus nimio excederent. De œnoptis Athen. lib. x, cap. 7, qui etiam aliud œnoptarum officium ex Philo assignat, dum tradit œnoptas tres fuisse, qui cœnantibus lucernas, clychniaque suppeditarent; quod cum apud Petron. in Satyr. etiam tricliniarchè, seu architriclino tributum fuerit, jam et tricliniarchè experrectus lucernis occidentibus oleum infunderat; non video cur aliquando œnoptæ officium unum atque idem cum architriclino esse non petuerit. Tricliniarchè officium omisit Popma recensere in libello de Operis servorum edito ex officina Plantiniana 1608, quod jam annotatum in pluteis Civellianis xix, pag. 105. de quo extat etiam inscriptio Petronii commentaris adscripta: M. VLPIO. AUG. LIB. DIVI. TRAIANI AUG. A. POTIONE. ITEM. A. LAGUNA TRICLINIARCHI. Quod vero subdit Casaubonus, nusquam se legere meminisse hunc fuisse Judæorum morem, ut œnoptam unum eundemque cum architriclino stauerent, abreptus est vir summus nimio Baronium redarguendi studio, qui Gaudenti i auctoritate usus fuerat: nec ulli proposita causa est cur non potius hæc de re Gaudentio affirmanti, quam Casaubono neganti assentiamur.

^h Urb. et Vaticanus uterque sic habent, iisque consentit liber Pantagathi. Editi, ad spirituales litteras; quæ manifesta est antilogia.

tales lineas recurrentes, quis iste sit architrictinus advertamus. Architrictinum puto esse beatissimum Moysen, virum de tribu Levi, fidelem Dei dispensatorem in tota domo eius; qui non solum in illis antiquis nuptiis illius plebis Israel quæ repudiari postea **290** meruit, præpositus fuit, sed etiam in istis quæ celebrantur in Gentibus. Quis enim nostrum sine architrictino Moysè discere potuit, quoniam Dominus Deus noster, Deus unus est, et non dii? Et ne absolutum putes esse quod dicitur unus Deitatis, ab ipso ibi Trinitas prædicatur siquidem Dominum dicit Deum et Dominum. Non enim simpliciter dixit: *Audi, Israel, Deus tuus unus est*: sed quid? *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Dominus unus est* (Deut. vi); hoc est dixisse, unus est in Trinitate Deus, una est Divinitas, ac dominatio Trinitatis, manente vera distinctione subsistentium personarum. Sicut etiam ^c duæ alæ Seraphim, imaginem gerentes iam Legis et Prophetarum, quam veteris et novi Testamenti, ^d hymnum referunt adorandæ Trinitatis, et jugiter clamant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Dominus, non Domini* (Is. vi): neque enim recipit pluralem numerum, Patris et Filii, et Spiritus sancti una eademque Divinitas. Unde quis nostrum, ut dixi, sine architrictino Moysè cognoscere valuit, quod in principio fecerit Deus cælum, et terram, et mare, et omnia quæ sunt in eis; et unde homo figuratus sit vir, unde etiam femina, ex quibus universa generis humani propago multiplicata nascatur? Deinde quæ fuerit prima indulgi beatitudo paradisi, ^e quod exordium culpæ hominis Deum provocantis offensæ; denique quænam generationes fuerint justorum, quæve iniquorum; et cur, vel quando diluvium, et cætera quæ in Lege scripta sunt Moysi, acciderint; et, ut breviter dicam, ^f cuius nostrum anima divini Amoris, et Sponsæ cælesti Christo conjungi promeruit, sine hujus architrictini apparatu? Ipse enim Moyses, qui prænuntiaverat adventum Christi populo Israel, dicens: *Prophetam suscitabit Dominus Deus noster de fratribus vestris, sicut me*: illum audite per omnia quæcumque locutus fuerit ad vos. Erit autem omnis anima, quæ-

^a Lectio Florentini Codicis, Urbinatis, et unius ex Vatt. locum restituit; eandemque emendationem suppeditat etiam cod. Pantagathi. Editi mendose legebant quod dicitur minus Deitatis.

^b Ita Paris. editio, et mss. codd. In edit. Col. et Lugd. dicitur Dominus; sic enim legitur: *Audi, Israel, Deus tuus, Dominus unus est*; qui verbi unius defectus totam sententiam evertit.

^c Sic Vatt. duo. Flor. *due ale seraphyn*; cod. Pantagathi, *duæ alæ Seraphin*; editi, *duæ alæ seraphini*.

^d Expressimè vulgatam lectionem, quamvis mss. quatuor eodem modo legant, hymnum referunt adorandæ Trinitati, uti habet etiam liber Pantagathi, qui mox pro *et jugiter clamant* subdit *jugiterque clamant*.

^e Cod. Pantagathi legit *Dei provocantis offensam*; hoc est indignationem, quomodo etiam Ambrosius, de Noe et Arca iv *Ut exprimat peccatorum nostrorum acerbitas quæ divinam meruerit offensam*; quamvis secundum Latinæ linguæ genium offensæ facien-

cumque non audierit Prophetam illum, disperiet de plebe (Deut. xviii). At ubi vidit, illos contra Christum, quem prædicaverat, repugnare, contulit se ad Gentes, et una cum sanctis Apostolis exprobrat populo Judæorum: *Vobis oportebat, prius annuntiari verbum Dei, sed quoniam respiciatis illud, et indignos vos judicatis æterna vita, ecce convertimur ad Gentes*; sic enim mandavit nobis Dominus (Act. xiii): *Et Posui te in lucem Gentium, ut sis ad salutem usque ad ultimum terræ* (Is. xlii). Ergo posteaquam de sua vinum fecit in nobis Dominus Jesus, ut ostenderet, sicut ait Apostolus, *divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ* (Rom. ix); ^b et baptizatos quosque sancti Spiritus sapore condidit, aquam legalis literæ per corda credentium convertens in sapientiam spiritualem; tunc ait ministris: *Haurite nunc, et ferite architrictino* (Joan. ii). Hauriunt Apostoli de hydris baptizatorum Gentium Evangelici vigoris; spiritalem saporem simul et gratiam: saporem in fide, gratiam coloris in opere: unum sentitur, alterum cervitur; et portant ad Moysen. ⁱ Quis enim sacerdotum ministrantium Christo, non omnem novi Testamenti sapientiam cum Lege conferat Moysi; quod ipsum Dominum et mandasse audiat, et fecisse perspiciat? Nam cum leprosum virtutis suæ affectu mandasset, illico eum transmisit ad Legem, dicens: *Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro emundatione tua munus, quod præcepit Moyses in testimonium illis* (Math. viii). Gustavit architrictinus occultum Christi a sæculis sacramentum, ^k quod aliis generationibus non est agnitus filii hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus Apostolis et Prophetis in Spiritu. *Esse Gentes cohæredes, et concorporales, et participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium: cuius factus sum ego, inquit Paulus, minister* (Ephes. iii). Participes igitur factæ sunt Gentes per unumquemque Apostolorum Evangelicum ministrum, promissionis Dei in Christo: illius nempe promissionis quam priores consecuti sunt ipsi Apostoli, qui postea cæteris ministrarent. Nam cum conversaretur cum illis Christus post resurrectionem suam per dies quadraginta, sicut in principiis Actuum Apostolorum Lucas evan-

dis sit, non accipientis; quod pluribus exemplis probare possumus.

^f Vatt. duo: *Cujus nostrum anima divino Agno, et Sponso cælesti*.

^g Vatt. duo, et liber Pantagathi: *Posui te in lucem Gentibus ut sis in salutem*.

^h Sic tres mss. Editi, *baptizatos quoque*.

ⁱ Sic Flor. et Vatt. duo, qui loco huic miram lucem affuderunt, nam editi legebant *spiritalem saporem in fide, gratiam coloris in opere*; et ita loci hujus gratia, color, venustas, lepor, culpa librariorum omnino perierat. Vatt. et Florentino consonat cod. Octavij Pantagathi.

^j Sic tres mss. Editi vero, corrupte: *Quis enim sacerdotum ministrantem Christo omnem*.

^k In tribus mss. legitur *quod aliis nationibus*; hoc tamen nullo modo convenit, cum paulo post dicat sicut nunc revelatum est; et generatio stat loci temporis.

gelista testatur: *Præcepit eis ne ab Hierosolymis discederent, sed exspectarent promissum Patris, quod a me audistis, inquit; quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto^a baptizabimini non post multos hos dies (Act. 1)*. In Evangelii quoque sui sine ita eundem Dominum loqui ad ipsos Apostolos memorat: *Ecce ego, inquit, mitto promissionem²⁹² Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ab alto (Luc. xxi)*. Quamquam ergo nesciat architrachinus Moyses, ex Baptismatis dono tantam gratiam fuisse collatam, quam non ignorabant Apostoli, qui fuerunt ministri sermonis; ^b admiratus tamen saporem Spiritus sancti hydriis inesse Gentilium, laudat sponsi munificentiam, qui tale vinum servaverit Gentibus. Quod vinum anterioribus nuptiis ^c Judæi habentes, non ad salubritatem suam biberunt, sed inebriati sunt, et perniciose gravedine sanciat; ^d imbecilliores quippe mentibus, et virtutem divini Spiritus non ferentes: qui autem robustus in fide est, repletus Spiritu sancto, non inebriatur. Ideo enim præclarum est poculum Dei inebrians (*Ps. xxii*), quoniam sobrias efficit bibentium mentes divini potus ebrietas; unde Apostolus ait: *Nolite inebriari vino, sed replemini Spiritu sancto (Ephes. v)*. Nam et Stephanus Spiritu sancto plenus, non ebrius, *vidit caelos apertos, et Jesum ad dexteram Dei (Act. vii)*. Propterea et beatissimus Petrus ebrietatem detestatus est, dicens (*Act. ii*): *Non enim, sicut vos putatis, inquit, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia, sed hoc est quod dictum est per Joel Prophetam: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus; effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae: juvenes vestri visiones vidbunt, et seniores vestri somnia somniabunt (Joel ii)*. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ, id est in possessione Gentium; et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus (*Joan. ii*). Nec hoc otiosum est, quod discipuli ait, non Apostoli. Nam ut multitudinem credentium declaret, discipulorum nomen posuit, non Apostolorum. Sunt enim omnes qui credunt, ejus discipuli; sed, ut ait beatus Paulus, *numquid omnes Apostoli (I Cor. xii)?* Studeamus nunc, et precemur, charissimi, ut post hoc initium signorum quod fecit Do-

minus Jesus, dando Spiritum Sanctum in cordibus nostris, cætera quoque in nobis perficiat signa virtutum; alii datur enim sermo sapientiæ, alii verbum scientiæ secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu: ^t alii sanitas in uno Spiritu: alii operatio virtutis, alii discretio spirituum, **263** alii prophetia, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult (*I Cor. xii*). Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, perficientes sanctificationem spiritus et in timore Dei (*II Cor. vii*). Sanctum vero Spiritum idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio distribuere munera cœlestium gratiarum prædicavit Apostolus dicens: *Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens unicuique prout vult, et non prout jubetur (I Cor. xii)*; ne quis inimica persuasionem suspicari audeat in illa Trinitatis adorandæ substantia aliquid esse subjectum, vel minus potens, vel sibimetipsi contrarium; cum sit Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una in omnibus et voluntas pariter, et potestas per omnia sæcula. Amen.

SERMO X.

IN EXODI LECTIONE OCTAVUS.

Explicitis hic quæ proposueram disserenda, tam de Exodi quam de Evangelii lectione, congruus aliquid diei Dominico reservavi, quod Deus in postrema parte illius lectionis ubi primum legem paschæ annuntiat, scribitur præcepisse. Nam post ^b interminationem quam dixerat: *Omnis qui manducaverit fermentatum a primo die usque in septimum diem, disperiet anima illa ex Israel (Exod. xii, 15)*: et adjecit dicens: *Et primus dies vocabitur sanctus, et septimus dies vocatus sanctus erit vobis: omne opus servile non facietis, præterquam quod faciendum erit omni animæ (Ibid., 16)*. Primum diem sæculi esse Dominicum diem, dies sabbati septimus probat, in quo requiescere perhibetur Deus, dicente Scriptura: **294** *Et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum, quia in eo requievit ab omnibus operibus suis, quæ cæperat Deus facere (Gen. ii)*. Cautè loquitur Scriptura divina, non absolute dicens, requiescere Deum ab operibus suis, sed ab operibus quæ cœ-

^a Ita mss. codd., recte quidem; quibus concinit Vulgata. In editis, *baptizamini*, fortasse mendo typographicum.

^b Editi legebant *admirati autem*; quod delevimus, reponentes lectionem quatuor mss. cum quibus facit etiam liber Pantagathi.

^c Retinimus lectionem vulgatam, nam mss. habent *Judæi bibentes*; sed quæ sequuntur mutavimus ex Flor. et Vatt. duobus, cum editi legerent *sed inebriati sunt etiam perniciose*.

^d Vatt. duo *imbecilles quippe mentibus*, Flor. *imbecillis quippe mentibus*, et hoc modo habet cod. Pantagathi, qui etiam post pauca pro *repletus Spiritu sancto non inebriatur*, substituit *repletur Spiritu sancto, et non inebriatur*.

^e Mss. codd. et *Jesum stantem a dextris Dei*.

^t Vatt. duo et Flor., *alii gratia sanitatum in uno Spiritu, alii operatio virtutis, alii prophetia, alii di-*

cretio spirituum, quam lectionem exhibet etiam cod. Pantagathi.

[§] Sic legunt duo Vatt. At Vulgata lectio, corruptissime, *in timore Dei secundum spiritum*. Idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio; quo nihil absurdius cogitari potest, dum apostolo Paulo virtutem et potestatem Spiritus sancti attribueret videtur Flor. Codex, *in timore Dei*. Secundum vero Spiritum idcirco ex propriæ auctoritatis arbitrio. Haud multo feliciter. Recte porro liber Octavius Pantagathi, *in timore Dei, Sanctum vero Spiritum*; notavimus autem etiam paulo supra hoc eodem sermone, codicem hunc videri Florentino meliorem. Habet quoque infra, *ne quis inimica persuasionem deceptus suspicari*; ubi editi, *inimica persuasionem suspicari*.

^h Cod. Pantagathi melius *interminationem quæ dixerat*; et paulo post, *abjecta copula, ex Israel, adjecit*.

perat Deus facere, ne omnipotentem, et imperio sermonis cuncta facientem, laborasse existimes, ^a cum requievisse audis; sed ut intelligas quod perfectis omnibus hujus mundi rebus, a quibus requievisse, id est cessasse, describitur, alia voluntati suæ placita operari non desinat: sicut testatur in Evangelio Dominus Jesus dicens: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v. 17). Requies igitur Dei, non laboris remedium, ^b sed cœptorum finis est operum; siquidem postquam perfectum mundum, opus suum regere non desistit. Ipsius enim nutu omnium rerum natura cursum suum vel jussa peragit, vel prohibita subtrahit. Nam in diebus sancti Noë (Gen. viii et ix), ipsius providentia pollutum variis iniquitatibus mundum vel cataclysmo delevit, vel post diluvium reparavit. Ipse super quatuor urbes Sodomorum, ubi masculi in masculos turpitudines exercebant, sulphur et ignem de cœlo (Gen. xix) contra morem, pluit, ut quos ardor illicitus, ^c ad expugnandum ipsius naturæ morem succenderat, igneus imber exstingeret. ^d Ipse genus patriarchicum delegit ex Gentibus, populum scilicet Hebræorum; pro cuius libertate, Ægypti regnum novem plagis afflictum, decima interemit (Exod. xii, xiii, xiv, xv). Ipse divisit Rubrum mare; quando in murorum firmitatem liquentis elementis unda dirigit, gelaverunt enim, tamquam murus, aquæ: gelaverunt fluctus in medio maris, sicut testatur in Exodo (Exod. xv) fides illius Cantici triumphalis. Ipse ergo, inquam, divisit mare Rubrum, quod a Græcis nuncupatur Erythræum; ut et plebi suæ transitum, et persequentibus foveam præpararet. Egressis namque Israelitis per fundamentum maris sicco vestigio, et Ægyptiis omnibus eodem meatu post illos prope-
rantem ingressis, confestim proprium liquorem stupentibus aquis, Deus qui abstulerat, reddidit, et

^a Verbum istud *audis*, et cætera, quæ sequuntur usque ad illud, *cessasse describitur*, interciderant culpa amanuensis, quæ restitimus ex fide Vatt. codd. Editi satis inepte habebant: *cum requievisse et cessasse describitur, cum et alia voluntati suæ placita operari non desinat*. In ms. Pantagathi *cum requievisse, id est cessasse*, cætera etiam ibi desunt.

^b In mss. sic: *sed cœptorum finis est summæ operum*.

^c Urbinas et Vatt. duo, *ad expugnandum jus naturæ succenderat*, quibus accedit cod. Pantagathi.

^d Vaticana lectio. Cusi vero, male, *ipse genus patriarchicum cum delegit*. Liber Pantagathi, *ipse genus patriarchicum*.

^e Sic editi; at Vatt. duo et liber Pantagathi, *ipse pluit mannae cibum*.

^f Sic tres mss. Editi vero, *tractatus non cœpit*; verum *cœpit* habet etiam cod. Pantagathi, et ita omnino legendum est.

^g Consentit non paucis ex antiquis Patribus, qui ad interpretandum istud Isaie testimonium, allegoria usi sunt. Cum autem animadverteret hunc Gaudentii locum Joannes Antonius Vulpus Bergomas, vir multiplex litterarum tum Græcarum, tum Latinarum genere instructus, dum amice Patavii colloqueretur, apposite dubitavit, num ex eo aliquid sibi præsidium petere possent recentiores ii qui, præsentibus Casaubono, et Tillemontio, ex consensu antiquorum in explicandis mysticis illis locis ver-

armatas acies equitum, ipsumque Pharaonem pariter cum quadrigis curruum, totoque exercitu, undis obruentibus, enecavit. Aquarum muri, qui credentem populum tuiti fuerant, hostilem manum propria ruina prosternunt. ^e Ipse pluit manna cibum (Exod. xvi) **295** suis cultoribus in eremo, qui ignem pluerat nefando sacrilegio criminosis: ipse pluit manna placidus, qui flammam pluerat indignatus. Sed quoniam singula per ordinem replicare ^f propositus primi, ac septimi dierum tractatus non capit, necessaria brevitate præteriens, pauca perstringam. Ipse *dirupit petram, et fluxerunt aquæ* (Ps. lxxvii) tot millibus hominum sitientibus in deserto (Exod. xvii), prostravit infinito adversariorum populos, plurima inimicarum gentium regna delevit. Jordannem quoque siccavit fluvium, ut credentem populum in terram repromissionis induceret. Ipse Jordannem siccavit fluvium (Jos. iii, iv), qui arenam petram, fluminis verterat in liquorem: *A facie enim Domini mota est terra, a facie Dei Jacob. Qui convertit solidum petram in stagnum aquæ, et rupem in fontes aquarum* (Ps. cxiii). Deinde Legem quam dederat in Sina, constituit in Sion, auxit in Jerusalem; et post offensam dilecti populi, eandem porrexit ad Gentes. Nam postquam veniens in hominem Dei Filius, per quem hæc omnia facta sunt, et sine quo factum est nihil (Joan. i), ab ipsis suis quondam filiis quos protexerat, et exaltaverat, non solum repulsus est, verum etiam crucifixus, clamat utique per Prophetam: *Filios genui, et exaltavi, ipsi autem me spreverunt. Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel vero me non cognovit, et populus me non intellexit* (Is. i); ^g tamquam si diceret, quoniam cognoverunt olim bruta animalia Gentilium populorum regnatorem cœli, suumque possessorem, ac Dominum, humanorum ^h pec-

bis: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*, putaverunt confici posse, nullo modo verba hæc Prophetæ, historice de bove et asino ad præsepe Domini adstantibus, esse accipienda; ac perinde totam illam narrationem cujus auctoritate bruta hæc animantia cunis Domini proxima appinguntur, fabellam esse male consultam. Nihil tamen, ubi cætera paria essent, obsistere opinabatur, quin Prophetæ verba historice etiam intelligi possent, quamvis a Patribus fuerint satis unanimi consensu mystice explicata: quid enim frequentius apud antiquos, et præcipue apud Gaudentium nostrum, quam ut historica Christi gesta, ipsasque Evangelicas narrationes, ad allegoriæ sensum trahant? Subdebat etiam satis ingeniose, ni fallor, non propterea pictoribus succensendum, etiamsi facti fides, tot sæculorum credulitate fulta, nullo modo constaret: potuerunt enim hujusmodi bruta animalia, tamquam figuræ, ac symbola Judaici, Gentilisve populi, ex unanimi Ecclesiæ placito, cunis Domini nascentis aponi, ut monstraretur, Isaie vaticinium, nato Christo, sub hoc signo fuisse impletum. Placuit viri docti opinio, eamque ideo huic loco censui subscribendam.

^h *Peccamen* pro peccato notavit Voss. l. iii de Vit. serm. c. 34; ex Gilda; sed invenitur etiam apud Prudent., in Apoth. 915:

Exin tincta malo peccamine principis Adæ
Infect genus omne hominum...

caminum pannis indotum, et in angusto Judææ præsepio (Luc. ii) collocatum, Israeliticus vero **296** populus liberatorem suum ^a non voluit agnoscere: *Auseram*, sicut prædictum est, *ab Judæa, et ab Jerusalem, validum et validam*. Verbum utique incarnatum; *virtutem panis, et virtutem aquæ, virtutem cibi cœlestis, et virtutem aquæ regenerantis; et prudentem quinquagenarium, jubilæum scilicet remissionis annum; et sapientem architectum (Is. lii), Spiritum videlicet sanctum, per quem mihi ædificem Ecclesiam novam ex Gentibus*. Ab tulit enim Dominus cuncta salutarium munera dona, vel quæ tribuerat, vel quæ promiserat Judæis ingratis; et contulit ad fidem suam prompto servitio ex omni natione conversis. Quando ergo requievit Dominus, qui semper est operatus, quæ ex paucis operibus ejus quæ transiens memoravi, ^b certissime **B** certus sumus semper operatum, et quotidie operari perspicimus? Nam quod elementa tam cœlestia, quam terrena, humano generi serviunt, ipsius opus est. Quomodo enim non contemnerent exiguum terrenumque hominem, nisi Creatoris sui imperio obedirent? Nos ipsi etiam ^c quod nascimur, quod hæc ipsa opera Domini ex parte novimus, quod vivendo vitam quærimus, quod futurorum spem gerentes pie conversamur et loquimur; Dei, inquam, Dei sunt opera. Cujus pietatis et hoc ingens opus est, quod etiam malos atque incredulos patienter sustineat, clementer expectet, et, si pœnituerint, sicut misericors pater amplectatur. Requievit plene tunc etiam Dei Filius ab omnibus operibus suis quæ cœperat Deus facere, quando consummatis mirabilibus universis, ^d et impleto sexto die omni opere Passionis, die septima, id est die sabbati, requievit sepultus. Sed quoniam Dei operosa quies est, ipsa requies otiosa esse non potuit. Nam corpore ^e in sepulcro seposito, divinitas cum anima hominis ad inferna descendens, vocavit de locis suis animas sanctorum, quorum corpora surrexisse *Matthæus evangelista testatur dicens: Et multa corpora sanctorum dormientium surrexerunt;*

Eadem voce usus est iterum Gaudentius serm. 13: *Ut inimici necandum traderet, quem sine ullo peccamine habuisset insensum*. Et serm. 19: *Ardore videlicet extincto peccaminum*.

^a Vatt. duo, Flor. et cod. Pantagathi, *Liberatorem suum contempsit agnoscere*.

^b Mss., *semper cernimus operatum*.

^c Sic legunt mss. Editi vero inepte, *quod renascimur*; et quæ sequuntur in mss., sic: *quod hæc ipsa opera Dei ex parte noverimus*.

^d Vatt. duo, et impleto omni opere sextæ die Passionis. Flor., *impleto omni opere sexta die Passionis*; quemadmodum et liber Pantagathi.

^e Cod. Pantagathi, *deposito quod certe melius*; ut paulo post pro *vocavit de locis suis* substituit *evocavit de locis suis*.

^f Codicis Flor. præsidio emendavimus locum hunc, qui vitiose editus fuerat hoc modo: *in primum diem resurrectionis Christo miserat transferenda festività*; et Florentini lectionem exhibet etiam liber Pantagathi.

^g Sic Flor. Vatt. duo et Urb. Editi legebant, *quod enim primum diem Dominicum diem*; verum glossema illud, *id est Dominicum diem*, fortasse additum fuit a librario, quamvis occurrat etiam in libro Pantagathi.

et exeuntes, inquit, de monumentis post resurrectionem ipsius, intraverunt in sanctam civitatem, et multis apparuerunt (Matth. xxvii). Descendisse autem Salvatoris animam ad inferos visitandos, non solum beati Petri Epistola (I Petr. iii), verum etiam beati Davidis prophetia testatur, cum dicit: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem (Ps. xv)*. Filius enim Dei non idcirco cum suscepti hominis anima ad inferos descendit, **297** ut eam in inferno relinqueret, sed ut plurimas resurrectionis sanctorum corporibus animas revocaret. Ob hoc namque is qui in forma Dei semper erat, formam servi suscipiens, suscepit et crucem; ut die tertia resurgendo exemplam triumpharet mortem, quam perpeti omnino vitæ Dominum non liceret. Ergo quoniam post Passionem suam Dominus Jesus, illucescente Dominica, a mortuis erat resurrecturus, et primam sanctitatem primo resurrectionis suæ die collaturus; idcirco Lex antiqua prænuntiat, et *primus dies, inquit, vocabitur sanctus, et dies septimus vocatus sanctus erit vobis (Exod. xii. 16)*. Primum diem resurrectionis vocandum perhibet sanctum, septimum jam vocatum futurum dicit sanctum; septimum millesimum scilicet annum, de quo ait Propheta ad Dominum: *Quoniam mille anni ante oculos tuos sicut dies unus (Ps. lxxxix)*. Ita igitur ^f in primum diem resurrectionis Christi omnis erat transferenda festività, ut septimi diei expectanda nobis esset et requies simul, et sanctitas; cum dicitur, *primus dies vocabitur sanctus*, statimque ad-
C *dicitur, et dies septimus vocatus sanctus erit vobis*. *Omne opus servile non facietis, præterquam quod erit faciendum omni animæ (Exod. xii)*. ^g Quotquot enim primum diem, id est Dominicum diem, nuncupamus sanctum, credentes eum sanctificatum resurrectione Domini Jesu; expectamus etiam illum vere sanctum diem, ^h septimi millesimi anni diem, qui adveniet post istos sex dies, sex millium videlicet annorum sæculi, quibus completis ⁱ requies erit vere

^h Videntur hæc desumpta ex Irenæo, lib. v ad ver. hæc., c. 28; et Lact. lib. vii div. Inst., cap. 14: sed hanc opinionem refellit Aug. in ps. lxxxix, et lib. xviii de Civ. Dei, c. 53, dicens: *Frustra igitur annos qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore veritatis audiamus*. Vide eundem Aug., epist. 78, 79, 80. Obtinebat ea tempestate apud Christianos quoque Judaica traditio de mundo duraturo per sex millia annorum, quibus finitus, in septimo millenario periturus, ac vastandus esset; de qua traditione Iulianus demonstrat. Evang. prop. 9, cap. 8; et Joan. Albertus Fabricius in Codice Pseudepigrapho V. T. edito Hamburgi 1713, p. 1079. Confer notas Cotelerii ad S. Barnabæ epist., p. 45, 46, in Patriibus Apostol., edit. Antwerp. 1698; et Feu-ardentium, not. ad Irenæum, pag. 368, ubi hunc Gaudentii locum laudat.

ⁱ Lectio vulgata *requies erit veræ sanctitatis*, quam manifeste corruptam eiecimus, restituentes lectionem Flor. codicis. Firmatur hæc emendatio auctoritate duorum Vatt. et Urbinatis, in quibus habetur *requies erit sanctis et fideliter credentibus*. In ms. quoque Octavii Pantagathi, ommissa dictione *vere*, legitur *requies erit sanctis et fideliter credentibus*.

sanctis, et fideliter credentibus in resurrectione Christi. Nam nulla erit ibi pugna contra diabolum, qui tunc utique detinebitur supplicii religatus; nullum certamen contra vitia corporis, a quod jam concupiscentiis obnoxium non erit. Nam **298** spiritale resurget corpus, ut Apostolus ait: *Quod seminatur in corruptione, surget in incorruptione: quod seminatur in contumelia, surget in gloria; quod seminatur in infirmitate, surget in virtute; quod seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (I Cor. xv). Et iterum post pauca idem beatissimus Paulus: *Oportet, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem.* ^b *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet, inquit, sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus* (Ibid., 3)? Et quis iste sit mortis aculeus, ipsius beati Apostoli cohærens aperit sermo: *Aculeus autem mortis peccatum: virtus autem peccati lex est* (I Cor. xv, 56). Aculeus quidem mortis peccatum, charissimè, quia per peccatum mors: virtus vero peccati Lex, quoniam sine Lege peccatum mortuum est. Peccatum enim non imputatur cum Lex non est. Nam neque Adam fuisset mortuus, quod de fructu illius arboris manducavit, nisi contra vitium manducasset, legem mandati contemnens: neque hodie aliquis reatum peccati incurrit, si eum non adstringat aut naturalis lex, aut mandati lex, aut litteræ Lex. Naturalis lex est illa qua Gentes Legem litteræ non habentes, naturaliter ea quæ Legis sunt (Rom. ii), faciunt; quia rationabilis animæ humanæ natura, ut Creatorem suum sentiat, ut proximum non lædat, ut non faciat quod pati non vult, naturali quadam lege intelligit: unde inexcusabilis est omnis homo qui vel auctorem suum negat; vel facit malum quod per legem naturæ non ignorat esse malum. ^c Iterum lex mandati est: *Ab omni fructu figni*

^a Et hic quoque visum est reponere lectionem quatuor mss. qui nullo discrimine sic legunt; iisque concinit etiam cod. Pantagathi, sed pro *concupiscentiis* habet *concupiscentiam*. Editi autem ininus recte quod jam *concupiscentiis obnoxium est, erit.*

^b Exciderant verba hæc in editis, quæ tamen necessario restituenda duximus ex mss. Habet ea cod. quoque qui fuit Octavii Pantagathi.

^c Mandatum vocat etiam Philastrius statum humanæ naturæ ante Legem Moysi, cap. 133, tria hæc distinguens, p. 111, ut in prima ætate sub mandato sit, secunda sub Lege tertia sub gratia Salvatoris. Vide observata ibi a clarissimo Fabricio, uti et cap. 109, p. 88. Sic idem Philastrius, c. 150: *Lex litteræ in medio posita est inter mandatum, et gratiam; et cap. 143: In mandato quippe, Lege, et Christi gratia, omnia quæ et primo, et secundo et postremo tempore, populis per diversa meritorum colata sint munera dignitatis.* Philastrio concinit Gaudentius non hic solum, sed etiam supra serm. 8, pag. 273: *Dies itaque fuit in mandato primus ab Adam usque ad Moysen: secundus dies fuit sub Lege Moysi: tertius dies est sub gratia Salvatoris.* Quod autem hic subdit Gaudentius, ideo datam Legem scriptam, ut negligenti homini vel naturalem legem, vel mandati legem, scriptum Legis commonitorium traderetur, et haberet oblivio pædagogum; idem est quod ait Philastrius cap. 133: *Lex admonitio man-*

A quod est in paradiso ad æcam, edes: ab isto autem non edas (Gen. ii); et quæcumque ante Moysen verbo tantum Dominus præcepisse cognoscitur. Lex litteræ est: *Non occides, non mæchaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. xx), et cætera quæ ^d transacto jam dimidio numero annorum sæculi, ideo per Legem litteræ prohibentur, ut negligenti homini vel **299** naturalem legem, vel mandati legem, scriptum Legis commonitorium traderetur, et haberet oblivio pædagogum, dissimulatio compulsorem; dicente Apostolo: *Quoniam Lex pædagogus noster fuit in Christo* (Galat. iii). Lex autem sive naturæ, sive mandati, sive litteræ, tunc dominatur homini, quando ætas ejus capax esse cœperit Legis. Et hinc est illud quod apostolus Paulus ex Judæis parentibus natus, Hebræus quippe ex Hebræis, ait: *Ego autem vivebam sine Lege aliquando, ut ostenderet* ^e *solam infantie ætatem sine Lege vivere, quæ nondum capiat Legem; sed mox ubi venit Lex, inquit, peccatum revisit: ego autem mortuus sum* (Rom. vii); hoc est dixisse, peccatum, quod erat ignorantia mortuum, vivere intelligenti cœpit: et ego qui vivebam prius sine Lege, factus sum morti obnoxius, nisi declinavero peccatum, quod jam mihi intelligenti mortem generat: et incipit mandatum quod mihi ad vitam datum est, hoc esse ad mortem. Ille ergo septimus millesimus annus (ut ad propositum caput redeam) ipse erit vere beatissimus dies, quando agonis hujus quem nunc patimur, desinente conflictu, optatam victores requiem capient, ac felici otio perfuerunt, ^f nullum servile opus ibi, id est nullum peccati opus facientes; quia qui facit peccatum, servus est peccati, ut ait Salvator (Joan. viii); sed hoc plane solum facient quod faciendum erit omni animæ sanctæ, scilicet ut copulati agminibus Angelorum, perpetuos hymnos et gratiarum actiones Domino nostro referant in æternum. Sane

dati, et confirmatio est primi illius; et paulo post: cujus oblivione existente in Judæis, admonitio rursum litteræ subsecuta est; et denno, cap. 150, Lex admonitio mandati est.

^d Hoc est ter mille annis, juxta sententiam de consummatione mundi finito sexto millenario futurum, de qua paulo ante actum est. Servitus autem videtur Gaudentius supputationem Græcorum, qui diluvium statuebant ab orbe condito post annos bis milia, bis centum, duos et quadraginta; quam supputationem Latinis quoque ævo Gaudentii probatam fuisse, colligo ex Sulpicio Severo, lib. i Sac. Hist., cap. 5. Sed quia, hac supputatione admissa, multo plures quam ter mille anni intercedunt ab orbe condito ad Legem, ideo fortasse Gaudentius posuit transacto jam dimidio numero annorum sæculi. Hæc ab hoc calculo immane quam dissentiant qui rationem temporum investigatam scriptis ediderunt.

^e Sic legunt Vatt. duo, Flor. et cod. Pantagathi. Editi, *solam infantis ætatem.*

^f Idem mss. codd. exhibent hanc lectionem, quam commodiorem esse nemo negabit, qui attendat ea quæ sequuntur, quia qui facit peccatum, servus est peccati. Editi porro sic habent: *nullum servile opus ibi, et nullum peccati opus facientes; sed perit tota vis hujus sententiæ.* In edit. Lugdun., sic: *nullum servile opus facientes; cetera exciderunt.*

juxta historię rationem, præceptum Judæis fuerat, **A** ut diebus sabbati ab omni opere peccati quiescerent, et ea solum quæ animæ congruebant, exercebant: sed quoniam hac salutari observatione neglecta, omnem sabbati legem ad otium, luxuriamque contulerant, **b** palam est, unde odisse se Deus (*Is.* 1) jam non sua, sed illorum sabbata contestatur. In evangelicis lectionibus fraternitati vestræ **c** frequenter exposui, ubi **300** Salvatorem sabbatum violasse, Judæi vecordes incusant, quem nos implevisse magis legem sabbati, ipsorum operum quæ sabbatis celebravit, evidenti probatione docuimus, non aliunde instructi, nisi ex ipsa Lege, quam pariter legimus cum Judæis. Scriptum est enim: *Una Lex erit indigenæ, et advenæ (Exod. xii, 49)*. Indigenæ procul dubio Judæi erant, patriarcharum ci- **B** ves, et Prophetarum: advenæ autem, qui græco sermone appellantur *προσῆλυτοι*; nos utique eramus Gentes, ut ait Apostolus, *peregrini, atque hospites Testamentorum, et promissionis eorum, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo (Ephes. ii)*. Sed postquam credidimus, dicit nobis idem beatus Paulus: *Jam non estis hospites, et advenæ, sed estis ci-*

ves sanctorum, et domestici Dei (Ibid.). Una ergo nobis cum Judæis est Lex; sed illi eam carnali sensu excipiunt, nihil ibi spiritualis intelligentiæ requirentes; nos vero in ea Christum reperimus, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ cœlestis absconditi (Coloss. ii)*. Denique in hac etiam lectione Exodi quæ ordinem celebrandæ paschæ disponit, **d** verum Dei Agnum cum omnibus mysteriis vitæ nostræ invenimus, **e** ipsum cognoscentes Deum verum, et hominem, Dominum gregis, et ovem, **f** pastorem simul, et pasqua. *Misericors enim, et miserator Dominus semetipsum dedit escam timentibus (Ps. cx)*. Nam totius observantiæ veteris Legem, per gratiam Filii Dei, in veritate novi Testamenti cognovimus esse completam, probantes, quomodo paschæ lex, quæ per Moysen fuerat data, **g** *gratia, et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. i)*; cui omni honor, virtus, et gloria cum Patre, et cum Spiritu sancto, per omnia secula. **h** Amen.

SERMO XI.

i DE DIVERSIS CAPITULIS PRIMUS.

De Paralytico.

301 Memini, me superiore tractatu sanctæ **xi** di-

a Vatt. duo et Flor. *ut vel sabbatis ab opere peccati quiescerent*: deinde, *et ea solum quæ animæ congruunt, exercerent*; et in hanc lectionem consentit etiam Urbin. et cod. Pantagathi.

b Voces illæ *palam est* desunt in tribus mss. cod., retinendæ tamen, ne sensus mancus sit ac mutilus. In ms. Pantagathi eadem voces desiderantur, **s** **d** ipsius manu pro *unde* quod ibi prius erat, repositum est *inde*; legitur etiam *contulerint* pro *contulerant*, et *odire* pro *odisse*, quare totus locus sic habet: *omnem sabbati legem ad otium luxuriamque contulerint, inde odire se Deus*.

c Vide sequentem tractatum. Patet manifeste ex hoc loco, quatuor sequentes tractatus de diversis capitulis Evangelii, ante decem paschales fuisse conscriptos. Hor idem Gaudentius insinuerat in Præf. dicens: *Quatuor præterea breviores tractatus, quos de diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti*.

d Sic emendavimus ex quatuor mss. codd. quibus suffragatur etiam liber Pantagathi, cum in editis exstaret *unum Dei Agnum*.

e Videtur omnino hæc esse germana lectio, quam accepimus ex Vatt. duobus, et confirmatur etiam a cod. Octavii Pantagathi. In editis quippe corrupte habetur *Dominum verum, et hominem*, statimque subditur inepta repetitio *Dominum gregis et ovem*. Annotavimus etiam alibi non semel, ubi legitur *Deus* in mss. suppositum fuisse *Dominus*; nec recens hæc est querela, sæpe numero in vetustis codicibus *to Deus* sublatum fuisse ab iis qui vel deitatem Christi, vel utriusque naturæ unionem jam inde ab ipso conceptionis momento, negabant. Vide annotata ad serm. sequentem in illa verba: *Patrem suum dicebat Deum*.

f Discrepant mss. codices: et Vatt. quidem nihil sani præterunt, legentes *pastorem simul, et pasquam*; sed Flor. satis recte *pastorem simul, et pasquam*. *Pascua* feminino genere invenitur etiam apud Tertull. Apolog., cap. 22: *Quæ illiaccrator pasqua est, quam ut hominem e cogitatu veræ divinitatis avertat præstigiis falsis?* Similiterque apud Voss. lib. v de Vitis serm. Arnobius Junior, in ps. cx, dixit: *Statuens eis pastores, et pascuas*. Vide Meursium, not. ad Minncium Fel., p. 336, edit. Lugd. Bat. cum not.

Var. 1672. Retinimus porro vulgatam lectionem, quæ fulcitur auctoritate cod. Urbinatis; liber vero Octavii Pantagathi consentit lectioni cod. Florentini, a quo in superioribus non semel dissentireprehendimus. Quare fieri non potest, ut aut a Florentino, aut a Vatt. vel Urbinatense desumptus fuerit, cum ab uno eorum mox, mox ab altero tam frequenter discrepet.

g Voculam *est*, quam editi omiserant, restitimus ex quatuor mss., eamque agnoscit etiam cod. Pantagathi.

h Vatt. duo subdunt: *Finit Decimus de Paschalibus*. Flor. vero et Urb., *Finitis decem paschalibus incipiunt excerpti tractatus*, etc., quæ est inscriptio sermonum sequentium.

i (Galeardus habet hic titulum hujusmodi: *Incipiunt excerpti tractatus de diversis capitulis quorum primus est de Paralytico, et in ordine undecimus*; subnectitque notam sequentem): Nullo modo dubitandum est, quin hæc sit vetus, et sincera lectio hujus tituli; eamque editiones emendatioribus exhibent, nempe Parisiensis, et Coloniensis, quarum exemplar secuti sumus. Vatt. duo nullo discrimine sic legunt: *Incipiunt excerpti tractatus, quorum primus de paralytico*; desunt autem verba illa *et in ordine undecimus*, ideo, quamvis ea delere noluerim, suspicor addita a librario; nam Gaudentius, sane finitis decem paschalibus, quasi aliud opus aggreditur. In libro Pantagathi habetur: *Finitis decem paschalibus incipiunt excerpti tractatus de diversis capitulis, quorum primus est de paralytico*; eademque lectio est etiam in Florentino et Urbinatense. Hoc autem tractatus a notariis exceptos, ut titulus præfert, a se recognitos, et emendatos testatur Gaudentius ipse in Præfatione his verbis: *Quatuor præterea breviores tractatus, quos de diversis capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti, et quintum de Machabæis martyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam, ut eos si ulla utili memoria dignos arbitraris, in postrema parte schedulæ hujus simul transcribendos adjungas*. Editores Lugdunenses hac tantum inscriptione contenti *De diversis capitulis, et primum est de paralytico*, cætera insoper habuerunt; sed in ea editione, ut jam monuimus, frustra *ἐπιπέσαν*, aut diligentiam requiras.

lectioni vestra pollicitum, quod, adjuvante Domino, plenius explanaturus essem, quam ob causam unum se opus fecisse Dominus testaretur: unde plebs ignavissima Judæorum a scrupulum passa (Joan. vii), et iniquissimo furore succensa, benedictionis datorem maledictis blasphemis pulsavisset, dicens: *Dæmonium habes: quis te quærit interficere (Ibid)?* et insuper vitæ Dominum, necis tradere supplicio cogitaret. Probavimus quidem istius Evangelistæ testimonio, non unum, sed multa, et innumerabilia a Christo fuisse opera celebrata. Sic enim in fine libri conscribit: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, arbitror nec ipsum mundum capere eos libros qui scriberentur, posse (Joan. xxi).* Sed fortasse dicat studiosus auditor: In primis partibus Evangelii loquitur Dominus, *Unum opus feci, et omnes miramini (Joan. vii)*: in subsequentibus ille virtutum cumulus celebratur, et idcirco nihil quæstionis super hoc videtur esse relictum. Verum ego ab isto sermone superiora libri hujus 302 dicta recensens, invenio plurima usque in hunc locum Evangelii Christum Deum nostrum miranda opera confecisse. Jam Nathanaelem viderat, priusquam sub ficulnea constitutus a Philippo vocaretur: jam liquorem simplicissimum perlucens aquæ in colorem saporemque vini, sua potestate converterat: jam reguli filium morientem cœlestis medicus, priusquam visitaret, dum rogaretur, verbo sanaverat. Jam Samaritanæ illius mulieris vitia occulta prodiderat, et confessam spirituali fonte mundaverat (Joan. i, ii, iv): jam paralytici membra per triginta et octo annos emortua, unius vocis præcepto curaverat (Joan. v), vel potius reformaverat. Jam quinque millium hominum famem quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus, satiaverat (Joan. vi), majore miraculo convivium solvens. Amplior enim cibi appositi quantitate reliquiarum cumulus invenitur, tot populorum famelicis cohortibus satiatis. Jam mare pedibus ambulaverat (Ibid. 19), ita ut plantas gradientis tumens unda non tan-

* Videbatur omnino reponendum hoc loco *scandalum passa*; sed a mss. et editorum consensu facile non recedo. Certe Judæorum plebs non solum *scrupulum*, id est sollicitudinem, ac molestiam, propter miraculum Christi passa est, sed etiam *scandalum*, quærebat nempe eum interficere; at enim cum etiam cod. Octavii Pantagathi retineat *scrupulum*, mutare nolui. Item cod. eodem loco pro *plebs ignavissima*, repouit *ingratissima*; quam lectionem vulgata certe meliorem, aliorum mss. nullus suppeditat; hæc tamen cum scripta sit ad oram codicis, ut videtur, manu Pantagathi, ideo in textum inducere eam non libuit.

^b Duo Vatt. *ipsius evangelistæ*.

^c Vatt. duo et Flor., *qui scriberentur. Sed fortasse dicat*, quibus consentit liber Pantagathi. Editi legebant *fortasse dicit*. Vulgata editio *nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros*. De hac Evangelici textus hyperbole vide, si lubet, Fabricii notas ad Philastrum, supra, p. 79, itemque eundem Fabricium, in cod. Apocrypho N. T. par. 1, pag. 321, et par. iii, p. 547, uti et Grotium, in Criticis Pearsonii, ad hunc Joannis locum.

^d Lectio ex duobus Vatt. desumpta. Editi nihil

ageret. Sed in catalogo isto virtutum, adhuc unum fecerat opus, quo frementi contra se imperito populo Judæorum, quasi verisimilem sæviendi aditum dedisse videbatur, quod scilicet paralyticum curasset in sabbato (Joan. v, 10), cum Lex otium sabbati imperasset. Itaque Christus, qui *Legem veterem non solvere venerat, sed implere (Matth. v)*, tamquam violati sabbati reus, insectationem perpetitur Judæorum. Cogor hoc loco, fratres charissimi, omnia præsentis lectionis serie, rationem sabbati explanare, ne justa credatur fuisse contra justum persecutio iniquorum. Nam paralyticus ille qui die sabbati a Christo curatus esse memoratur, ideo calumniam patitur a Judæis, quod ipsa die qua sanatus fuerat, lectum suum portare videretur. *Sabbatum est, inquit, et non licet tibi portare grabatum tuum (Joan. v, 15).* Respondit curatus: *Qui fecit me sanum, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula.* Et in subsequentibus: *Jesus est, inquit, qui fecit me sanum.* Rudis adhuc ex infirmitate Judaica, sed jam gratus de salubritate recepta, quoniam non prævalet calumniantibus facti præstare rationem, præcepti atque operis demonstrat auctorem. *Qui fecit me sanum, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, et ambula;* et adjecit: *Jesus est, inquit, qui fecit me sanum (Ibid):* vel, filius David est, qui fecit me sanum: vel, filius Joseph, qui fecit me sanum. Hæc enim nomina usitata erant

303 in populo Judæorum tunc temporis de Christo Domino Salvatore. Sed quid? *Jesus est* ait, *qui fecit me sanum*; sciebat enim, utpote Hebræus, nomen *Jesu* ex virtute descendere sanitatis. Salvator siquidem dicitur *Jesus*, sicut declarat Angelus, cum per somnium de Christo loquitur ad Joseph: *Vocabis, inquit, nomen ejus Jesus: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. 1).* Ille ergo, inquit, *me fecit sanum* cujus et nomen *salus* est. Et quomodo poterit *salus* præscripta lege prohiberi ne salvet, aut sabbatorum conditione immutari ne *salus* sit? Videamus tamen, fratres charissimi, si vel ipsa Lex, otio sabbati salutis opus exclusit. *Sex,*

quæstionis super hoc videlicet esse relictum. In libro Pantagathi nihil quæstionis super videtur esse *derelictum*.

^e In mss. quatuor codd. *Dominum nostrum*; sed lectio vulgata in editis, quam retinimus, verior; nam Gaudentius hoc agit semper, ut in Christo divinitatem astruat. Vide observata in calce sermonis præcedentis.

^f Vatt. duo atque Urbinas sic legunt, iisque consonat cod. Pantagathi. Editi, *quod frementi*. Tota hæc Evangelicæ historię contracta narratio, quam hucusque Gaudentius prosecutus est, nobile est Gaudentianæ eloquentiæ specimen.

^g In tribus editionibus habetur: *Hæc enim omnia usitata erant in populo tunc*; sed præulimus lectio nem mss.

^h Verba quæ sequuntur *aut sabbatorum conditione immutari ne salus sit*, deerant in editis, eaque reddidimus ex Urb., Flor. et Vatt. duobus, quorum consensui suffragatur liber Pantagathi. Legebant etiam editi *per præscriptam legem*; at Vatt. duo *præscripta lege*, uti et liber Pantagathi. Urbinas vero *præposita lege*.

inquit, *diebus facies opera tua, septimo autem die sabbatum est Domini Dei tui (Exod. xx). Non facies in eo ullum opus tuum nisi quod sit pro omni anima.* Proclivum est ex voluntate humanum genus, et maxime Judæorum, ad carnalia opera, ^a potius quam divina; et idcirco constitutus est unus in hebdomade sabbati dies, in quo a carnalibus cessare cogentur, et vacare solum divinis. Nam ^d neque cibum coquere, neque iter facere in sabbato concedebatur, ne quis, sub prætextu necessitatis humanæ, præponeret terrena divinis. Verum posteaquam Judæi, neglectis spiritualibus negotiis, quæ pro animæ salutē Dominus agenda præceperat, ^e omnia legitima sabbati ad otium, luxuriamque contulerant, clamat ad eos continuo Dominus per Prophetam: *Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non sustineo: jejunium, et serias vestras, et dies festos vestros odit anima mea (Isai. 1). Sabbata, inquit, vestra, non mea; non enim sunt mea quæ geritis. Meum jejunium, et mea sabbata, quæ ego servanda præcepi, jejunare jubent a vitis, cessare ab operibus malis, ^f et bonis actionibus inhærere. At 304 e contrario vestra sabbata, vestraque jejunia, et litibus inquietata sunt, ^g et illecebris, et luxuriis plena. Ipse ergo Legis dator in homine veniens, ^h cum operaretur pro omni anima opera salutis (in sabbato enim docebat quod provida ratione præceperat), nec destruebat Legem, sed potius adimplebat*

Legem: scriptum est enim. *Non facies ullum opus tuum in sabbato: tuum, inquit, opus, id est humanum (Exod. xx).* Et adjicitur, *nisi quod sit pro omni anima, id est ad salvandam animam.* Ideoque legimus priores justos in Lege, pro salute animarum sabbatis operatos. Septem diebus Jesus filius Nave, jubente Domino, circumvit civitatem Jerichon, cum Levitis, et sacerdotibus Arcam portantibus Testamenti; et ⁱ cadunt hostiles mari nutu divino, ut animæ Judæorum de belli discrimine liberentur (Jos. vi). In septem vero diebus etiam sabbatum numerari, a quolibet die computare incipiens, deprehendens. Itaque cum dicitur, *Jesus est qui fecit me sanum (Joan. v)*, admonentur Judæi ex nominis communiōne, opera non condemnare similia. Ideoque Christus Dominus, cum aut aridam manum, aut hydropem, aut paralyticum curaret in sabbatis, tamquam vere Dominus sabbati, rem suam Legis suæ testimoniis tuebatur, dicens ad Judæos: ^k Licet sabbatis benefacere animali; animam salvam facere, an perdere (Matth. xii)? In hunc sensum Legis, ut arbitror, quem supra exposuimus, eos introducere volens; simulque exprobrans quod non intelligerent ^l quid esset opus suum, et, *nisi quod sit pro omni anima (Exod. xx).* Operatur ergo pro salute animæ Christus in sabbato; et operatur in sabbato, et implet Legem, dum conditionem interpretatur Legis, dum operum 305 differentias illuminat, dum facit, ^m quæ

^a Sic mss. quatuor Codd. quibus consentit Vulgata, et liber Pantagathi. LXX vero *sabbata Domino Deo tuo.* Editi habent *sabbatum est Domini tui.*

^b Exciderat tuum in editis, quod reposuimus ex Flor. et Vatt. duobus; nec aliter omnino legendum est, ut sequens loci hujus expositio docet. Suppeditatum tuum etiam liber Pantagathi.

^c Vatt. duo, et Flor., *potius quam ad divina, deinde et idcirco statutus est;* utraque vero lectionem habet quoque cod. Pantagathi.

^d Videtur recta esse lectio quæ habetur in duobus codd. Vatt. scilicet *nec cibum coquere, nec iter agere in sabbato sinebantur; ne quis sub obtentu necessitatis humanæ; et ita legit etiam Florentinus, sed cum æque recta videatur lectio vulgata, ab ea recedere nolimus.* Præceptum non coquendi in sabbato, quod habetur Exod. xvi proprie pertinuit ad tempus manæ, teste Goduvino, verum Judæi extenderunt ad omne ævum. Proclivis quippe in superstitionem nato multa de suo ad Legis edictum adjecit, de quibus Moyses nihil deservit. Vide Buxtorf. Synag. Jud. cap. 16; Petr. Cun. l. ut de Rep. Hebr., c. 24; Goduv. Mos. et Aar. lib. iii, c. 5.

^e Sic supra Serm. præcedenti, p. 299, *omnem sabbati legem ad otium, luxuriamque contulerant.*

^f Vatt. duo dempta particula conjunctionis legunt *bonis actibus inhærere;* quomodo habet etiam liber Pantagathi, prout in sequenti quoque *et illecebrosa luxuriis.*

^g Quatuor mss. codd., *et illecebrosa luxuriis.*

^h Melior omnino videtur lectio quæ occurrit in quatuor codd. et libro Pantagathi, hoc modo: *Cum operaretur pro omni anima opera salutis in sabbato, exemplis docebat quod provida ratione præceperat.* Vox illa exemplis per compendium fortasse scripta, fucum fecit imperito librario, qui dum satis incuriose legit, de exemplis fecit enim, totumque loci hujus sensum ineptissime conturbavit. Habet quoque idem liber Pantagathi mox in sequenti *nec destrue-*

bat legem, sed potius adimplebat. Scriptum est; quæ quidem lectio invenitur etiam in Vatt. duobus.

ⁱ Sic legunt duo Vatt. Flor. et cod. Pantagathi; idcirco delevimus ineptum aliud glossemam, quod in ed. tos irrepsit hoc modo *pro omni anima, sive omni animæ, et ad salvandam animam.* Hic autem casus in lege sabbati exceptus, vocatur communiter apud Rabbinos *periculum animæ*, teste Casaubono Exercit. 1 in Bar. § 9, unde tritum illud apud Judæos proverbium: *Periculum vitæ pellit sabbatum.*

^j Editi legebant *motu divino;* Flor. et Vatt. duo *nutu Dei*, quibus consentit liber Octavii Pantagathi; quare mutavimus unicam vocem *motu*, reponeutes *nutu;* reliqua tacta reliquimus. Sequentia verba Vatt. duo sic legunt, *et animæ Judæorum de belli discrimine liberantur;* eodemque modo habet cod. Pantagathi, sed lectio hæc non multum discrepat a vulgata. Nonnulli ex Judæorum magistris urbem Jerichontem ipso die sabbati captam produunt; ad quod verum est quod in eo casu de sabbaticæ legis exceptione ait Gaudentius.

^k Parva immutatio, sed valde apposita, quam nobis exhibebant duo Vatt. codd., *licet sabbatis benefacere, an male?* quamque commendat etiam ms. Octavii Pantagathi liber mox laudatus. Eam tamen in textum inducere nolimus, cum receptam lectionem tueantur tres editiones, ac duo mss. codd. Flor. nempe, et Urb. in quibus legitur *licet sabbatis benefacere animali;* ita ut sensus sit, si licet sabbatis benefacere animali, ut ipso Domino auctore discimus Matth. xii et Luc. xiv, cur in sabbatis animam salvam facere non licebit?

^l Mss. quatuor codd. nullo discrimine *opus tuum*, prout etiam liber Pantagathi.

^m Male prorsus editi quæ *Lex de sabbati sermo exhibet;* nam opera quæ Christus faciebat, non exhibita erant in lege sabbati, sed excepta. Hanc autem emendationem hausimus ex utroque Vat. codice quorum lectio suffragatur etiam liber Pantagathi.

Lex de sabbati feriis exceptit, dum ipsum sabbati diem benedictione sua sanctificatum, beneficiis suis efficit sabbatorem. Nam divina in eo præsida omni animæ credenti largitus, opera debita sabbato reddidit. ^a Ut autem ostenderet Judæis, eundem se semper operatum fuisse cum Patre, qui tunc etiam operaretur in carne, ait illis: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Et ^b propterea inique magis persequerentur eum Judæi, quia non solum solvebat sabbatum, sed quia et Patrem suum dicebat Deum ^c, æqualem se faciens Deo (Ibid., 18). Evidenter docuit beatus Evangelista, æqualem Deo Patri esse eum qui verus Filius ejus sit proprietate naturæ. Licet ergo veterum documenta præcesserint, ^d nihil tamen hujusmodi assertionis Dominus gestivit opponere: ne, quoniam rara sunt et antiqua; vel incerta apud quosdam, vel fortuita crederentur: sed quotidianis, et usitatis exemplis eos repercutere magis voluit, unde se justissime vel refutatos negare omnino non possent. *Unum opus feci, inquit, et omnes mirantur* (Joan. vii, 21). Quod illud opus? quia paralyticum curavi in sabbato. Et adiecit: *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse, inquit, circumcisio, sed ex Patribus: id est ex Abraham, qui primus circumcisus est* (Gen. xvii), et ex cæteris Patriarchis. *Et in sabbato, inquit, circumciditis hominem. Si circumcisionem, inquit, accipit homo die sabbati, ut non solvatur lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. vii, 22); tamquam si diceret: Præceptum Lex hoc solum quod pro anima est, opus faciendum in sabbato. Et de circumcisione eadem Lege præcipitur, quod quicumque non circumciderit octava die natiuitatis ^e omne masculinum,

^a Paris. editio, cæteris emendationibus et accuratior, sic legit, et eadem concinunt mss. codd. Dux: aliæ editiones absurdo hiatus habent: *Ut autem cum Patre, qui tunc etiam operaretur.*

^b Flor. et Vatt., duo propterea, inquit, magis, quod æque convenit, cum hæc quoque verba sint textus Evangelicæ; inquit porro pro inique retinet item cod. Pantagathi.

^c Et hic quoque editi legebant Dominum, sed nos reposuimus Deum ex Urb. et Vatt. duobus; quam emendationem confirmat auctoritas Evangelicæ textus, unde hæc verba desumpta sunt, eandemque tuetur etiam liber Pantagathi. Vide quæ notavimus supra, p. 130, 133.

^d Nempe quam petere poterat ex allato supra veterum Patrum exemplo in obsidione Jerichuntis. Inepte editi legunt nihil tamen hujusmodi affectionis; at Vatt. duo, quorum ope locum sanavimus, hujusmodi assertionis; quam postea lectionem deprehendimus etiam in libro Pantagathi.

^e Urb. et Vatt. duo, uti et liber Pantagathi, non quia ex Moyse est circumcisio.

^f Tam Vatt. duo, quam Flor. legunt omne masculinum, disperlet anima illa; et hanc lectionem exhibet etiam Pantagathi Codex. Vulgata editio Gen. xvii sic habet: *Masculus cujus præputium caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo.* LXX, interibit anima illa de genere suo.

^g Conclusio hæc in libro Pantagathi deest, quamvis occurrat eodem modo in Flor. et Vatt. duobus.

A eradicebitur anima illa de populo suo. Ergo pro anima est quod sabbatis circumciditis hominem: pro anima est idem quod et ego hominem totum sanavi in sabbato: ^h licet ergo pro anima opus fieri in sabbato bonum. Quod si me in isto opere violasse sabbatum judicatis vosmetipsos indestinentor violati sabbati r. os esse decernitis. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. vii, 24). Tam rationabili patientia vincit inimicos Dominus noster Jesus, qui utique in hunc mundum, ut patiendo vinceret, a Patre descenderat. Sed consideremus breviter postremi hujus dicti virtutem. *Nolite, ait, secundum faciem judicare, sed justum judicium judicate.* Generalis, ut opinor, ista sententia est, retinendæ æquitalis magistra, omnibus

B posita, multis nota, paucis dilecta. Præcipitur enim ne hujus sæculi divitum personis adulantes, inquisitissimo judicio faveamus incredulis; ⁱ et impios, crudeles, rapaces, luxuriosos, inhonestos, non solum timido silentio nutriamus: verum etiam omni reprehensione dignos, injustis laudibus prædicemus, vel, quod est omni fœditate deformius, turpia lucra captantes, alienæ pecuniæ notabiliter serviamus, Christianæ libertatis oblit: neve carnalis cujusquam formæ pulchritudine illecti, ^j a regione veritatis, rectæque sententiæ, sinistro judicio moveamur, cum de contemnendis opibus scriptum sit: *Divitibus si affluant, nolite cor apponere* (Psal. lxi); et de negligendo carnis decore, Deus ad Samuelem sacerdotem loquatur, electurum regem de illis Jesse: *Ne admiratus fueris, inquit, proceritatem staturæ, vel pulchritudinem vultus eorum, quoniam homo videt in faciem, Deus autem videt in cor* (I Reg. xvi). ^k Et idcirco beatus David minimus, atque contemptus, oleo sanctificato sublimatur in regnum,

^h Sic Vatt. duo, et Flor. Editi legebant et impios, incredulos, rapaces; at cod. Pantagathi, faveamus; incredulos et impios, crudeles, rapaces.

ⁱ Vatt. duo, Flor. et Urb. legunt a rigore veritatis, rectæque sententiæ, sinistro judicio molliamur; lisque consonat etiam liber Pantagathi, sed lectionem editorum tuti retinimus. Cicer., in de Nat. Deor.: *Nec me ex ea opinione quam a majoribus accepi, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti, movebit.*

^j In ms. Flor., homo videt in facie, Deus autem in corde, et ita etiam in duobus Vatt. et libro Pantagathi; sed pro Deus in illis est Dominus, in hoc vero Deus.

^k Ter unctus fuit David: primo a Samuele, I Reg. xvii; secundo in Hebron, interfecto Saule, II Reg. ii; tertio item in Hebron, post eadem I-bosethi, II Regum v. Peculiare cæmnen de quo hic Gaudentius, in recenter excusis libris non esse expectandum, monuerat Joan. Gregorius Præf. Observat. Sacr., tom. IX. Crit. Angl., verum habes illud in nupera editione Psalterii, ab eminentissimo Thomasio diligenter procurata, p. 650, exstatque insuper (quo magis sit ut nimiam hominis confidentiam demirer) in editione LXX Romana 1588, ultimo loco extra ordinem sub hoc titulo: *Hic Psalmus idiographus in David, et extra numerum, quando monomachiam intulit cum Goliath.* Meminit autem Psalmi hujus, præter Gaudentium, etiam Athanasius, in Synopsi (seu quisquis ejus Synopseos auctor est), et in Sermone ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum. Eum-

et se ex humilitate per Dei gratiam ad summum A
crevisse fastigium dignitatis, peculiari carmine
307 gloriatur, dicens: *Pusillus eram^a inter fratres
meos, et cætera.* Utiliter ergo per omnia Christus
ait: *Nolite iudicare secundum faciem, sed justum ju-
diciam iudicate* (Joan. vii, 24). Et quis nostrum,
charissimi, ad singula quæ prædixi servanda idoneus
invenitur? *Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt
justitiam in omni tempore* (Psal. cv, 3). Igitur cum
generalis, ut supra dixi^b, sit ista sententia, spe-
cialiter tamen dirigitur ad Judæos, qui Christum
mirabilia facientem, hominem solummodo ex facie
judicabant, Deum vero in virtutibus non videntes.
Hæreticos etiam Dei Filium blasphemantes, non
mediocriter sententia ista contundit, quod humili-
tatem susceptæ carnis intuiti, immensæ divinitatis B
conentur metiri substantiam. Nos autem, fratres,
gratia ejus salvati per fidem (Ephes. ii, 8), justum
iudicium iudicemus, æquitatem servantes^c in omni
actione conversationis nostræ. Est enim ratio-
nabilis animæ justum iudicium, ut eligat Deo magis
servire, quam sæculo; ut statuatur mandatis Christi
obsequi, non diaboli consiliis depravari; ut spiri-
tualibus inhærere^d decernat studiis, non carna-
libus vitis implicari; et ut æternam beatitudinem
futurorum, brevissimis mundi voluptatibus iudicet
præponendam. Recti itaque cordis æquo iudicio
gradiamur in omnibus præceptis, et justificationibus
Domini, ut possimus vitæ æternæ consortium pro-
mereri ab ipso Dei Filio sempiterno, cujus omni-
potentia cum Patre, et Spiritu sancto, permanet in C
omnia secula. Amen.

dem Græcis versibus reddidit Apollinaris Alexan-
drinus, Laodicensis Ecclesiæ presbyter, circa an-
num 360; atque, inter recentiores, elegantem ejus
Metaphrasin græce et latine dedit Olymphia Fulvia
Morata, quam exhibet Joan. Albertus Fabricius in
codicæ Pseudepigr. V. T. pag. 908. Videtur etiam
hunc psalmum expressisse Marcus Antonius Flami-
nius nitidissimo illo carmine quod Paraphrasi triga-
nta Psalmorum prælitixit:

Eram paterna abjectus in domo puer,
Cunctisque fratribus meis

Miaor, pusillum in monte pascenam gregem.

^a Hac compendii formula utitur non uno in loco
Gaudentius, ut Serm. 4: *Assumet secum vicinus
proximum suum, et cætera*; Serm. 14: *Si sumpsero,
inquit, pennas meas, et cætera*; Serm. 19: *Quid me
vultis occidere? hominem, et cætera*; et alibi. Eadem
formula usum quoque Philastrium observavit Fa-
bricius, cap. 150: *Spiritus Domini super me, et cæ-
tera*; et cap. 144: *Opus Legis scriptum in cordibus
vris, et cætera*. Sic Ennodius Ticinensis lib. iv.: ep., 4.
*Juri tuo perpetua liberalitate transfundo mancipium
juris mei illud, et cætera*; Fulgentius Ruspensis ep.
5: *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax,
et cætera*. Usus quin etiam Cic. 2. de Orat. *Si mihi
filius genitus, isque prius moritur, et cætera*; et infra
eod. lib. *Agas Asellum, et cætera*; et in Top. *In parti-
tione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri,
manus, latera, crura, pedes, et cætera*. Ex hoc autem

SERMO XII.

DE DIVERSIS CAPITULIS SECUNDUS.

*De eo quod ait Dominus Jesus: Nunc iudicium est
hujus mundi.*

308 Post illam Dei Patris vocem qua glorifica-
tum Filium rursus glorificandum dixerat, ubi Sal-
vator locutus est ad circumstantes turbas, quod
proxime disseruimus, hujus testimonium vocis non
sui causa honoris, sed nostræ fidei instruendæ gra-
tia fuisse delatum; quid statim subsequens idem
Dominus adjecerit, textus hujus quæ modo decursa
est, indicat Evægelicæ lectionis. *Nunc, inquit, ju-
diciam est hujus mundi* (Joan. xii, 31). Consideran-
dum puto, fratres charissimi, cujusmodi dixerit tunc
imminere iudicium. Si de futuro iudicio, quo per
ignem iudicabitur hic mundus, sentiri voluisset,
non dixisset *nunc est*, sed dixisset *tunc erit*: ve-
rum quia de præsentis loquebatur iudicio, intueri
convenit, quod fuerit illud præsens mundi iudicium.
Numquid in primo adventu suo Christus mundum
iudicasse existimabitur, quem potius salvasse co-
gnoscitur, sicut ipse testatus est dicens: *Non enim
misit Deus Filium suum ut iudicet mundum, sed ut
salvetur mundus per ipsum* (Joan. xii, 17). Et in
Evangelio beati Lucæ legitur, cum quidam virus
Samaritæ noluisset suscipere Salvatorem, indigne
ferentes Apostoli Jacobus et Joannes, dixerunt ad
eum: *Domine, vis dicamus ut ignis descendat de celo
super eos, et consumat eos, sicut Elias fecit?* ^b *At ille
indignatus prohibuit* (Luc. ix, 54). O ira misericors!
C Quid ergo est quod ait: *Nunc iudiciam est hujus
mundi* (Joan. xii, 31)? Iudicium, fratres, duplici ra-
tione potest intelligi. Nam et decernentis sententia
iudicium dicitur, et supplicium patientis dicitur
pœna: iudicium alterum agentis est, alterum pa-
tientis. ¹ *Judex facit iudicium, reus subit; et est*

latine linguæ usu factam vocem italicam, e cætera
notabat Menagius in Originibus linguæ italicæ ver-
E cætera.

^b *Ut supra dixi.* Flor. Vatt. duo, et liber Pan-
tagathi ut prælocutus sum. Lusus amanuensium.

^c *In omni actione conversationis nostræ.* Mss.
quatuor Codd. et liber Pantagathi in omni actu.

^d *Ut spiritualibus inhærere.* Urb. et Vatt. duo
ut spiritualibus inhærere, quam vocem spiritualibus re-
tinet etiam Cod. Pantagathi. Vide sup. Serm. 2, p.
259. Serm. 8, p. 272. Serm. 9, p. 289.

^e *Amen.* In Flor. et Vatt. duobus subditur:
Finit de Paralytico; in ms. vero Pantagathi, *Explicit
de Paralytico*.

^f Sic Flor. et Vatt. duo pro eo quod in editis est
nunc erit; at in cod. Pantagathi *tunc erit*; ubi etiam
ejus manu pro *dixisset* repositum est *diceret*, in
textu vero occurrebat *dixerat*.

^g Vatt. duo sic habent, et liber Pantagathi; editi
vero ut *salvaretur*. Concinit autem lectioni nostræ
etiam Vulgata editio.

^h Codex Urbinas *prohibuit eos*. Vulgata editio tam
græce, quam latine, aliter legit: *σπαρσις δι' ἡνε-
κων αὐτοῦ, et conversus increpavit illos*.

ⁱ Lectio Flor. codicis sic habet: *Judex facit iudi-
cium, iudicium patitur reus; et est utriusque iudicium*.
Itaque verba hæc et est utriusque iudicium tamquam
genuina Gaudentiano textui addidimus, ejicientes
ineptum glossam quod in editis irrepperat, hujus

utriusque iudicium. Mundum vero cum dicit Scriptura **309** aut facere, aut pati iudicium, non elementorum irrationabilium naturas indicat, sed accolae mundi significat: sicuti cum domus Israel dicitur, non parietes, vel tecta, sed homines-Israelitæ monstrantur. Ergo dominator omnium Christus, post inusitatum sacræ Virginis partum, post adorata munifico magorum cultu cunabula, post multiplicem doctrinam cælestis eloquii, post variarum curationum medelas imperio verbi potentis effectas, post istud præsens testimonium Patris, ^a cum esset jam proximus Passioni, sic ait: *Nunc iudicium est hujus mundi* (Joan. xii); tamquam si diceret: Nunc, nunc est hujus mundi iudicium, utrum credere eligat post Passionem voluntariam virtute propria resurgenti, ut ex fide salvetur, an cum Judæis **B** negandum iudicet eum Judicem qui negaturus erit proprios negatores, dicens ad illos: *Nescio vos: discedite a me in ignem æternum, operarii iniquitatis* (Luc. xiii). Sive magis (et ita sentiendum auctoritate coherens eloquii utilius approbamus), *Nunc iudicium est hujus mundi* (Joan. xii); id est appropinquavit hora ut mundi Creatorem, ac Judicem mundus iudicet iudicandus. Similiter namque in Evangelio Lucæ loquitur ad pontifices, et presbyteros, ^b et strategos magistratus templi, qui ad eum comprehendendum venerant: *Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus; cum quotidie vobiscum fuerim in templo, et non extendistis manus super me; sed hæc est, inquit, vestra hora, et potestas tenebrarum* (Luc. xxi). Potestas tenebrarum quippe hujus **C** mundi est, vel hominum mundanorum, qui in tenebris perfidiæ constituti, lumen nolunt aspicere

modo: *Judex facit iudicium, reus subit, id est, patitur iudicium*. Vatt. duo legunt *iudicium patitur reus; et est unusque iudicium*; quæ licet nonnihil depravata sint, lectionem tamen Flor. codicis confirmant. Eandem exhibet etiam cod. Octavii Pantagathi, quo sit ut vix dubitem, quin hæc tamquam vera et genuina Gaudentiano textui restituenda sit, legendumque, *judex facit iudicium, iudicium patitur reus, et est utriusque iudicium*; sic enim habet prædictus liber, Florentino concinens.

^a Flor. cod., *cum esset jam jam proximus, at liber Pantagathi retinet lectionem vulgatam.*

^b In us. Urb. non habetur vox *magistratus* (quæ deest etiam in libro Pantagathi), unde sit ut suspicer tam istam, quam sequentem vocem *templi*, esse additamenta librariorum, qui ineptum glossema oræ paginæ adscriptam, in textum admiserint. Nihil profecto, quod sciam, *strategi* ad templum pertinebant, sed rem militarem curabant, ut ex Jul. Poll., l. i. c. 10, satis liquet. Hinc *strategia* apud Plinium dicitur præfectura, seu rei militaris imperium, ut lib. iv, c. 14: *Thracia inter validissimas Europæ gentes, in strategias quinquaginta divisa*; et lib. vi, c. 9, de Armenia, sic ait: *Dividitur in præfecturas, quas ii strategias vocant*. Plautus item, Curcul. act. ii, sc. iii, 6, *strategum non sacris, sed profanis magistratibus accenset*:

Nec strategus, nec tyrannus quisquam, nec agoranomus. Nec demarchus, nec comarchus...

Igitur quamvis legendum censeam ad pontifices et presbyteros, et strategos, qui ad eum comprehendendum venerant, tamen inutare nolui; sed conjecturam

veritatis; et quia Deus hominibus agendi quodcumque velint **310** liberum permisit arbitrium, ^c exercent in Christum sacrilegam potestatem. Unde Pilato dicenti: *Potestatem habeo crucifigendi te, et potestatem habeo dimittendi te*; Dominus ita respondit: *Non haberes potestatem, nisi data tibi esset desurper* (Joan. xix.) Denique ut ostenderet Dominus istud quod dixerat mundi iudicium, Passionem suam esse; ita copulavit dicens: *Nunc iudicium est hujus mundi, nunc hujus mundi princeps mittetur deorsum, sive expelletur foras* (Joan. xii), ^d ut in Græcis exemplaribus legimus. Erat enim Passio Christi expugnatio futura diaboli. Unde sanctus propheta David ad ejus personam loquitur: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* (Ps. l). Licet autem hic versus et alio sensu possit intelligi, huic tamen satis congruit; nam Dominus Jesus in Passione sua iudicatur et vincit, moritur et triumphat. Diabolus autem cur princeps hujus mundi dicitur, advertite. Diabolus hujus mundi princeps usurpatione dicitur, non natura. Etenim seducens humanum genus, ut derelicto Deo ipsum Satanam per simulacra coheret manufacta, principatum violenter tenuit, et exercuit tyrannidem, in tantum ut advenientem verum Principem suum non recognosceret mundus, ipsius quippe diaboli prestigiis obcæcatus. Nam in hoc mundo erat Christus, ut Evangelista testatur, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui non receperunt eum (Joan. i). Passus est ergo Dominus se hujus mundi iudicio iudicari, ad hunc hostem generis humani præcipitandum, sive expellendum, quia utrumque unum esse dignoscitur; ^e et qua ratione unum,

meam lectoris iudicio permitto. Postquam hæc Patavinis typis vulgasse anno 1720, Acta Lipsiensia mensis Octobris 1722, pag. 488, docuerunt me, quamvis non sine felle, haberi *strategos templi, στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ*, act. iv, 1, et v, 24; addi poterat etiam Lucæ xxii, 4, quæ profecto loca fortasse tunc aliud agentis diligentiam fugerunt. Dubitat nihilominus cl. Lightfootus, Hor. Hebraic. in Evang. Lucæ c. xxii, num tribunus, vel centurio istius præsidii, *στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ*, dicendus potius fuerit *στρατηγὸς τῆς Αντωνίας*, quem vide, si lubet; uti et Grotium in Matth. xxvi, 45, cui apertum est, præsidium istud non fuisse in Templo ordinarium, sed festis diebus illuc ex Antonia translatum. Verum doctis illis viris valde displicuit, quod Barthiun, cui non ideo quidquam de summæ eruditionis laude detractum velim, modeste licet ac leviter vellicaverim. Sed pace eorum, de Barthio, ejusque erratis (homo enim erat; sicut et nos, et cæteri omnes), præter alios, immo et Fabricum quoque hujus editionis p. 17, videndus omnino Renesius in epistolis ad Christianum Baumium; ut non propterea ob unicum Cotelerii verbum, a me simpliciter repositum, tantam mihi litem movere debuerint Actorum Lipsiensium conditores.

^c Vatt. duo et Flor., *exercent in Christum Dei. Cod. Pantagathi, exercendi in Christum Dei.*

^d Patet vel hinc, quanta tunc temporis esset auctoritas Græcorum exemplarium, etiam ubi a Vulgata recederent. Legit autem Græca editio *ἐκβαλεῖται ἔξω, ejicitur, sive expelletur foras, ut idem Gaudentius paulo inferius vertit.*

^e Unus ex Vatt. codd., *æqua ratione unum, perci-*

percipite. Non in planis, atque humilibus habitabat diabolus, unde pulsus, ad alium locum credatur absque casu suo transire potuisse; sed cura de sublimitate celesti expellitur, utique deorsum præcipitatur. Significatur plane in Græco positum est ἐξελθὼν τῆς γῆς, id est ejicitur, sive expelletur foras; ut etiam de animis credentium jam cælestibus, tamquam de cælis, nosceretur esse pellendus; ut scilicet, expulso eo, Christus Dominus regnaret in nobis. Quapropter adjecit: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii). Et quod exaltandum esse a terra indubitanter crucis patibulo indicabat, sic interlocuentis evangelistæ sermo declarat: *Hoc autem* 311 *dicebat significans qua morte esset moriturus.* ^b *Ego cum exaltatus fuero a terra, inquit, omnia traham ad me ipsum* (Joan. xii, 33); videlicet quod elevatus in crucem omne sæculum ad suam fidem vocaturus esset. Sed quod ait, *omnia traham ad me ipsum*, et non *omnes*; illud significari existimo, quod omnia creaturarum genera quæ idolis ^c vel immolabantur, vel dedicabantur, Christi ad suam benedictionem revocanda promiserit, suoque nominis consecranda. Necesse est enim, juxta sententiam Pauli apostoli, *ut ipsi consecratur omnis lingua, et subditus fiat omnis mundus Deo* (Philipp. ii). Deo nempe huic qui *ascendit super cælum cælorum ad orientem*, ut Psalmista ait (Ps. lxxvii); ^d huic Deo qui *cum ascendit in altum, captivam duxit captivitatem* (Ps. lxxvii). Cavendum plane nobis, fratres charis-

simi, ne victoriam Christi, qua diabolum triumphavit, de captivitate ejus nos redimens suo sanguine pretioso, et auferens ei humani generis principatum, nostro vitio irritam faciamus: ^e illius tyrannidi per illecebras carnis, ejus crudeli iterum regno nos subjicientes, in contumeliam Redemptoris; unde merito conqueratur increpans, et exprobrans: *Qua utilitas in sanguine meo* (Ps. xxxix)? ^f Sine causa meus pro vobis sanguis effusus est, & si ita vos geritis, itaque conversemini, ut auctor cupiditatum malorum diabolus iterum principetur in vobis, ^h spolia se tanto detraxisse victori, prædæ superbus insultans. ⁱ Nam dixit: *Persequens comprehendam, partibor spolia*, 312 *replebo animam meam; interficiam gladio meo, dominabitur manus mea* (Ezod. xv). Hac de causa nos adhortatur beatissimus Paulus apostolus dicens: *Non ergo regnet peccatum in carne vestra mortali, neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes* (Rom. vi). Et alibi iterum: *Idcirco enim Christus et pascit, et mortuus est, et resurrexit; ut et vivamus, et mortuorum dominemur* (Rom. xiv), utique *ut qui vivunt jam non sibi vivant, sed illi qui pro eis mortuus est, sed et resurrexit* (II Cor. v). Talibus ergo, fratres, instrumentis edocti, omnem nostram vitam Christi servitio mancipemus, cujus regnum cum Patre, et cum Spiritu sancto permanet in omnia sæcula. Amen.

pile: alter, æqua ratione utrumque percipite. Neutra lectio æquæ rationis quidquam habet; et porro æqua ratione unum habebat etiam liber Pantagathi, sed in superiori lineæ spatio, ipsius Pantagathi manu reformatum est et qua ratione unum.

^a Editi, absurde, *ubi pulsus*; et quidem manifesta erat emendatio etiam absque suffragio utriusque Vat. codicis, in quibus legitur *unde pulsus*; quam lectionem exhibet etiam cod. Pantagathi.

^d Vati. duo, *Ergo cum exaltatus fuero, omnia traham*. Flor. vero, *Ergo cum exaltatus fuero a terra, omnia traham*; et profecto eodem modo habet etiam liber Pantagathi; sed ejus manu hic quoque repositum est ego.

^e De immolatiis diximus supra, in notis ad tract. 9, pag. 285. De dedicatione autem luculenter Brissonius, Formul. l. i, pag. 126, edit. Paris., 1583, et Laurentius Pignorius, Symbol. ep. 52. Insignis porro de dedicatione idolorum locus est Arnobii lib. vi, ubi ex persona Gentium sic loquitur: *Nam neque nos cera, neque auri, argentique materias, neque alias quibus signa confunt, eas esse per se deos, et religiosa decernimus numina; sed eos in his colimus, eosque veneramus quos dedicatio infert sacra, et fabricibus efficit inhabitare simulacris; et paulo post: Illud a vobis primum desideramus, et postulamus audire, invitè ne hoc faciunt, id est jure dedicationis attracti. Minutius in Octavio: Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, fabricatur, scalpiunt. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tum postremo deus est, cum homo ille voluit et dedicavit. Hinc apud nos dedicatio ecclesiæ, dedicatio altaris, atque his similia, quæ nempe a profano Gentilium ritu, christiana religio ad sanctitatem traduxit. Consule Baronium, not. ad Martyrol., 9 Nov.*

^d Flor. et Vatt. duo legunt: *Huic Deo qui ascendit in altum*, quibus assentiunt liber Pantagathi. LXX quoque, *ascendens in altum*; sed *Vulgata, ascendisti in altum*. Justinus, in Dial. cum Tryphone ita citat hunc locum: *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem*. Et August. in psal. lxxvii, afferens locum Apostoli Ephes. iv: *Ascendit in altum, captivavit captivitatem*.

^e Urbinas, Vatt. duo et Flor. summo eon ensa legunt: *illius nos tyranni per illecebras carnis crudeli iterum regno subjicientes*, hisque consonat etiam cod. Octavii Pantagathi.

^f Flor. et unus ex Vatt., *sine causa eos pro vobis effusus est*, ubi pro eos legendum videtur ergo, sed rectius Urbinas et alter ex Vatt., quorum lectionem editis quoque prætulimus, *sine causa pro vobis effusus est*. Hæc porro jam vulgata fuerant, cum liber ms. Octavii Pantagathi meliorem cæteris lectionem suppeditavit: *sine causa enim pro vobis effusus est*.

^h Ita legitur in quatuor cod. mss. quorum ope locum hunc emendavimus in editis nonnihil depravatum; sic enim distinguebant: *sita vos geritis. Itaque conversemini ne auctor*; quamvis et lectio probari possit. In libro Pantagathi, si ita vos geritis, itaque versamini.

^h Flor. et Vatt. duo, *spolia se tanti detraxisse victoris*. Liber Pantagathi habet: *spolia se tanti detraxisse victoris prædonibus insultans*; sed ejus manu ad oram pagine repositum est *prædo nobis*.

ⁱ In Vatt. duobus, nam dicit inimicus, sicut et in cod. Pantagathi.

^j Vocula *sed* videtur superflua. Deset etiam in Flor. et Vatt. duobus, *Vulgata legit; sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit*. Cod. Octavii Pantagathi, *sed illi qui pro eis mortuus est, et resurrexit*.

SERMO XIII.

DE DIVERSIS CAPITULIS TERTIUS.

^a Die natali Domini.

Contra avaritiam Judæ et pro pauperibus.

Per omnes divini eloquii libros Filius Dei non solum Deus, sed et homo, ac filius hominis prædicatur. ^b Et in veteri quidem Testamento prænuntiatur, atque promittitur, in novo autem demonstratur, et creditur; quoniam vetus Lex, ut ait Apostolus (*Hebr. x*), ^c umbra erat futurorum bonorum: illorum quippe bonorum quæ compleri noscuntur in Christo, ^d quibus homo humani generis, hodie per beatissimam Virginem natus, redintegravit imaginem, venenato ^e serpentis morsu corruptam: ^f ut cujus opifex a mundi principio fuerat, esset in consummatione sæculi reparator. Quis hanc pietatem digne mirari sufficiat? Quis tantæ **313** bonitatis idoneus prædicator existat? ^g Quis protestari sufficiat, immensum, et inestimabilem Deum ob nostram vitam fieri voluisse quod homo est, et universarum virtutum cælestium conditorem ad hujus terrenæ carnis humilia descendisse? Sic tamen homo pro nobis factus est, ut non desideret esse quod Deus est. Nam licet *Verbum caro factum sit*, ut evangelista testatur (*Joan. 1*), tamen quia permanet esse quod ante hominem fuerat, additur statim, *et habitavit in nobis*; quo dicto et habitator ostenditur, ^h et habitaculum pariter demon-

stratur. Sic ergo cœpit esse quod prius non erat, ut non desisteret esse quod erat. Hanc omnipotentiam Filii Dei, et hominis, etiam mater Virgo testatur; quæ de Spiritu sancto concipiens, ita Deum et hominem, quem pudico utero gestaverat, edidit, ut apud incorruptam tanti nominis matrem, post divinum partum gloriosior integritas permaneret. Divinum recte diximus partum, quia Deus est iste qui per Virginem natus in carne est; dicente Gabriele archangelo ad eandem: *Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. 1)*. Ex quo enim carnem nostræ fragilitatis assumpsit, idem Filius est hominis qui et Dei; quia non alius ex Maria natus est, quam qui per maternas illapsus aures, uterum Virginis oplevit. ⁱ Sancto videlicet Spiritu ipse formans hominem suum, siquidem *sapientia edificavit sibi domum (Prov. ix)*: habitaculum quippe corporis nostri jam suum, quo habitaculo indutus est; sine ullo damno integritatis maternæ, egreditur. Nam beatissima Maria incorruptibilem pariens, et mater, et virgo est. Hæc ad demonstrandum incarnationis Filii Dei mysterium breviter dixerim: nunc ad partem venio illius lectionis Evangelicæ explanandam, quæ jamdudum fuerat aliis incumbentibus prætermissa. Nam disseruimus (ut meministis) omnem textum lectionis ejus quæ conantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci et temporis, Marthæ ministerium, sororis ejus obsequium, unguenti virtutem, rationemque criulum quibus Maria ^j pretioso myro unctos Christi terstit

^a Sic legunt Flor. et Urb. Editi vero, una cum Vatt., *De Natali Domini*; priorem tamen lectionem veram puto, cum pauca admodum de Natali Domini perstringat, ac totus tractatus sit contra Judæ avaritiam et pro pauperibus. Cod. Pantagathi, *Item die Natalis Domini*; et quidem vox item, licet a nobis omissa, habetur etiam in aliis quatuor mss. Sermo iste omnino probatur Dupinio Gaudentii reprehensori; eum enim cæteris præfert, iisque meliorem, atque utiliorem judicat.

^b Particula conjunctionis deficit in quatuor mss. et libro Pantagathi.

^c Mss. codd. legunt, *umbra erat futurorum bonorum quæ compleri*.

^d In quatuor mss. habetur nullo discrimine *qui bono humani generis*, quod prius a facie placuerat, verum sequentia illa, *redintegravit imaginem*, monuerunt retinendam esse priorem lectionem quæ habetur in editis, licet etiam in libro Pantagathi occurrat *qui bono humani generis*.

^e Sic editi; mss. vero, *serpentis morsu concisam*. Similem hinc lectionem offendimus supra, in Præfat. ad Benivolam, ubi mss. habent *præcipiti excipientium festinatione esse concisa*, editi autem esse *conscripta*. Utroque in loco vulgatam lectionem retinimus, et porro retinemus, licet etiam cod. Octavii Pantagathi habeat hic quoque *serpentis morsu concisam*.

^f Edidimus lectionem Flor. cod., quæ cæteris omnino præcellere visa est. Concipiunt etiam Vatt. codd., sed iudicium eorum lectioni inest vitium, in consummationem pro in consummatione. Urb. habet, *ut cujus opifex mundi a principio fuerat, esset in consummatione sæculi reparator*. Cod., Pantagathi Urbinatæ ac Vatt. rectius, *ut cujus opifex a mundi principio fuerat, esset in consummatione sæculi re-*

parator; in quo quidem paria facit cum Florentino. Editi male, *ut sicut opifex mundi a principio fuerat, sic esset usque in consummatione sæculi reparator*. Non enim de mundi opificio, sed de humani generis imagine per Christi nativitatem reparata, loquitur Gaudentius.

^g Verba hæc desunt in mss. quatuor exemplaribus, ubi sic legitur: *Quis tantæ bonitatis idoneus prædicator existat, immensum, et inestimabilem Deum*; hæc autem lectio est etiam in cod. Pantagathi.

^h Nescio quo fato mss. codd. hoc loco male mulctati sunt, desunt quippe triginta ferme et octo versus ab his verbis *et habitaculum*, usque ad *ea servet illud*; quo vitio non caret etiam liber Octavii Pantagathi, quanto sermonis hujus detrimento, prudens lector æstimabit; sed properantes operæ monstra hujusmodi edere sæpius solent.

ⁱ Durior lectio quam Gaudentiano stylo conveniat; et nisi hoc modo distinguas, intellectu difficilia. Editi codd. hic mala interpunctione laborant.

^j Corrupte editi legunt *myrrho*, quod emendavimus reponentes *myro*, quamvis ob lacrimam ruginis designatam nulla adessent subsidia mss. Sic etiam Benedictini editores Hieronymi, in Præfat. ad libros Vet. Test., t. I, col. 321, cum in mss. codd. invagissent *myrrho*, restituerunt *myro*, legentes: *Sed et vos famulas Christi rogo, quæ homini discumbentis præliosissimo fidei myro unguitis caput*. Est autem *μύρον* Græce, Latine *unguentum*; quæ voce præter Hieronymum, et Gaudentium, usus etiam Hieronimus invenitur in psal. cxxii. *Igitur hoc myron omnes fetentes odores, quocumque infusum fuerit, extinguit*. Et Casian. Coil. xiv, c. 14: *Facilius enim odoratissimum myrum senes horrendis impia fetoribus testa contaminat*. Habet hanc vocem etiam Vulgata editio Judith. x: *et lavit corpus suum, et unxit se myro*

pedes; et quemadmodum Judas pio, debitoque **314** A Salvatoris, sub prætextu pietatis tamen, illa ipsa adversarius obsequio, dum patronus pauperum vult videri, furti reus arguitur: sed illud omisimus, vel potius reservavimus, quid inter hoc locutus fuerit Dominus Jesus. *Sine*, inquit, *eam*, sive *sinite*:^a utrumque enim et in Græcis, et Latinis exemplaribus invenitur; sed magis congruere videtur sensui cum legitur *sinite*, etc., propter illa quæ pluraliter subsequuntur: *pauperes enim semper habetis vobiscum*. Quærendum ergo, dilectissimi, quamobrem ad Judæ solius verba pluraliter responderit Dominus, *Sinite eam*, ut in diem sepulturæ meæ servet illud: *Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper* (Joan. xii; Math. xxvi; Marc. xiv). Admirabilis vere, ac nimium providens Christi patientia! In commune omnibus discipulis loquitur,^b ut ab adversantis Judæ contumelia temperet; neque acriter ut in fraudatorem invehitur, sed dissimulato ejus crimine, quem et Evangelista furem noverat, leni monitu universos pariter instruit; docens interim, illud quod Maria fecerat, necessario erga se celebratum fuisse sepulturæ mysterio. Cæterum pauperibus largiendi omni tempore,^c iis qui vellent esse posse copiam, quia semper nobiscum sint:^d sibi vero in carne jam non diu a quoquam ministrandum, quia post imminentem Passionem resurgens, continuo susceptum corpus ducturus esset ad cælum. Idcirco autem supradicta lenitate, ac promiscuo monitu, Judæ sermones Christus evacuat, ne aut ipsi Judæ occasionem excusandi furoris tribueret, aut alicui Apostolorum quidquam scrupuli daret, piam fortasse suspicanti Judæ suggestionem; vel certe ne cuiquam postea lecturo, aliquod offendiculum reservaret. Judas enim licet studio fraudis, et odio

optimo. Hinc *myrothecium*, unguenti repositorium, apud Cic. II ad Attic., ep. 1: *Myrothecium Isocratis lotum consumpsi*. Frustra igitur, ut ex his liquet, Auctor Hieronymianarum quæstionum, nimio repugnandi studio a certa Benedictinorum emendatione distant.

^a Hinc colligas licet, Gaudentium nostrum fuisse criticæ artis non imperitum, dum ita diligenter in conferendis Bibliorum exemplaribus versatur; ait quippe: *Sine, inquit, eam, sive sinite: utrumque enim et in græcis et latinis exemplaribus invenitur; sed magis congruere videtur sensui cum legitur sinite*, propter illa quæ pluraliter subsequuntur: *pauperes enim semper habetis vobiscum*. Variantes item lectiones alibi observat serm. 12, p. 310: *Nunc hujus mundi princeps* mittetur deorsum, sive expelletur foras, ut in Græcis exemplaribus legitur.

^b Restituimus lectionem subsidio cod. Urb. cui suffragatur etiam liber Pantagathi. Uterque Vat. habet: *ut ab adversante Judæ contumelia temperetur*; quæ quidem, licet mendo non vacent, tamen emendationem nostram nonnihil confirmant. Deterior est cæteris vulgata lectio in editis, *ut adversantis Judæ contumeliam temperet*.

^c Ita unus ex Vat.; alter, *si qui vellent*, cui consentit Urb. et cod. Pantagathi. Editi, *si quid vellent*.

^d Deest vox *jam* in editis, eamque supplevimus ex quatuor mss. quibus consentit etiam liber Pantagathi.

Salvatoris, sub prætextu pietatis tamen, illa ipsa fallaciæ verba deprompserat: *Quare hoc unguentum venundatum non est*, inquit, *denariis trecentis, et datum est pauperibus* (Joan. xii)? Irreligiosus **315** nimium, et satis importunus dispositor, avari fraudatoris affectum, crimen videlicet proprium, sub specie religionis dum tegere conatur, expressit. Irreligiosus plane, atque importunus; quia quod ad honorem Christi factum fuerat, non modo superfluum computavit, verum etiam sermone improbissimo reprehendit. Fraudator etiam; quia, loculum tenens, exportabat ea quæ mittebantur ad usus indigentium, sicut evangelista conqueritur (Joan. xii, 6). Avarus quoque; quoniam non satiabatur, stipendia pauperum quotidie subtrahendo, sed et sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra convertere: convertit autem non in momentanea suæ cupiditatis lucra, sed salutis detrimenta perpetua. Siquidem non multo post, universa quæ vel impius fur collegerat ex fraudibus perpetratis, vel quæ sacrilegus Christi traditor pro mercede iniquitatis acceperat, cum vita pariter amisit. Nam prædictorum facinorum conscientia strangulatus, mortem debitam laqueo sibimet intulit præparato, confestim^f rapiendus ad inferni supplicia.^g Quod autem unguentum illud ad obsequium profecerit Dominicæ sepulturæ, idem Salvator in Evangelio Matthæi apertius declaravit: *Mittens, inquit, hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (Math. xxvi). Quamvis ergo Dominus Jesus conscientiæ judex esset, noluit tamen Judam de occultis ejus acrius increpare, ne, quoniam verisimili ratione videbatur locutus, putaretur forsitan injuste correptus; ^h atque hinc iracundiæ justam concepisse causam, ut inimicis necandum traderet, quem

^e Aptior visa est lectio utriusque Vat. cod. quam substituvimus vulgatæ, quæ habebat *avari fraudatoris affectu*. Illud enim quod statim sequitur *crimen videlicet proprium*, magis cohæret. Etiam cod. Pantagathi habet *avari fraudatoris affectum*; et paulo post ubi vulgata exemplaris legitur *sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra convertere*, idem liber in propria trahebat lucra; quod scriptum est ad oram paginæ manu ipsius Pantagathi, cum in textu, omisiss quæ sequuntur, hæc tantum occurrerent *sepulturæ Christi pretium in propria ardebat lucra*.

^f Cusi legebat *rapiendus est*; sed Vat. duo, et Urb. *rapiendus ad inferni supplicia*; liber Pantagathi *rapiendus ad inferna supplicia*. De eo quod hic ait Gaudentius de Juda, nempe quod *mortem debitam laqueo sibimet intulit præparato*; videnda Jacobi Perizonii erudita dissertatio de morte Judæ edita Lugd. Bat. anno 1702.

^g Et hic quoque pro *unguentum illud* a Gaudentio conscriptum fuisse *myrum*, seu *myron illud*, ex consensu mss. codd. valde conjicimus. Nam Flor. et Urb. legunt *quod autem myron illud*. Watt. vero *quod autem myron illud*; cod. Pantagathi *mirum illud*, quod ad oram libri, ipsius Pantagathi manu ita reformatum est: *μύρον, unguentum*. Itaque *unguentum*, ut suspicor, glossema est ab inductis libraribus in textum ejecta vera lectione inductum. Ex hoc repetitio vocis hujus apud Gaudentium usu, alterius loci emendandi indicium avide arripimus in sermone de Petro et Paulo.

^h Ita mss. quatuor codd. quorum lectionem se-

sine ullo peccamine habuisset infensum. Nihil ergo acerbum Christus voluit pro merito sceleratæ mentis illius loqui, ne Judas eum tradere videretur iratus. Vult enim Dominus vere justus iudex, ut meriti proprii sibi sit causa unusquisque : vult et justum pro sola justitia pati : vult et iniquum, si in **316** malitia perduraverit, reum mortis proprio arbitrio judicari. Figuravit enim Deus hominem, ut Scriptura testatur (*Gen. 1, 26*), et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum, et dimisit eum in manu consilii sui. Posuit ante eum ignem, et aquam, dicens : *Ad quod volueris, extende manum tuam* (*Eccli. xv*). Posuit, inquit, ante hominem Deus aquam, et ignem, id est refrigerium, et pœnam; remissionem, et supplicium; vitam, et mortem. Quis, oro, non refugiat supplicium, pœnam, et mortem; et eligat refrigerium, remissionem, ac vitam? Sed ille fugit mortem qui per itinera graditur vitalium mandatorum; ille donum percipit vitæ ^a qui per laborem spiritualium studiorum mortales actus evitat. Ideoque dictum est : *Ecce aqua, et ignis : ad quod volueris, extende manum tuam* (*Eccli. xv*); hoc est opus tuum. In manu quippe opera demonstrantur, quia nec tormentis subiaci sine crimine possumus, nec præmium sine certa-

cuti sumus; respondet enim apprime quod præcedit, putaretur forsitan injuste correptus. Editi habent: *atque hinc iracundia ejus tantam concepissem causam, male. Invenere fortasse librarii, ubi linea desinit, atque hinc iracundiæ jus, ex quo fecerunt iracundia ejus; tam vero, quod in principio sequentis positum erat, congerminantes, fecerunt tantam.* Cod. Pantagathi legit *atque hinc iracundiæ justam concepissem causam.*

^a Sic Flor., Urb. et liber Pantagathi. In Vatt. vero, qui pro labore. Editi legebant qui pro labore spiritus mortalium studiorum.

^b Locus iste a Dupinio non satis recte acceptus est, quippe qui eum sic Gallice interpretatur : *Il exhorte à l'aumône, qu'il ne feint point de comparer au Baptême, en disant que comme l'eau du Baptême éteint le feu d'enfer, de même l'abondance des aumônes éteint le feu de la cupidité, qui reste après le Baptême; ou du moins empêche qu'il ne s'enflamme.* Prorsus male. Gaudentius ait : *peccatorum ignis exstinguitur, si tamen post conversionem, non iterum renovatis criminibus inardescat; at Dupinius non est assecutus.*

^c Editio Lugdun. fœdissime corrupta, *debet jam non agere pœnitentiam; at cod. Pantagathi una cum aliis mss. et editionibus, debet jam non agere pœnitentiam.*

^d Sic Vatt. duo, quorum lectio hoc loco cæteris visa est emendatior. Cod. Pantagathi legebat, *sed carnis quisque est, pessime quidem; at in margine repositum fuerat quotus pro carnis, ut haberet sed quotus quisque est, apposita interrogatione in fine commatis, quæ sane lectio toti huic loco optime congruit.* Editio Col. et Lugd., *sed rarus qui es; Paris., sed rarus quis est.* Consentiant vero tres editiones in aliud mendum, *legendes suo refrigerio profuturo, quod emendavimus ex duobus Vatt.*

^e Mss. quatuor codd. legunt : *Egreditur de ecclesia Christianus, si tamen Christianus; quæ fortasse germana est lectio, eamque ostendit etiam liber Pantagathi. Simile habet Cyprianus in eodem argumento de opere et elemos.: Quid facit in domo Dei perfidum peccus? Quid? qui Christo omnino non credit*

mine promereri; dicente Apostolo : *Numquid injustus Deus, qui infert iram* (*Rom. iii*)? et iterum : *Quoniam non coronatur quis in agone contendens, nisi legitime certaverit* (*II Tim. ii*). Certamen nostrum contra vitia carnis est, contra cupiditatem pecuniæ, contra animi iracundiam : quæ sunt arma diaboli, quibus resistendum est utique galea fidei, lorica continentia, misericordiæ clypeo, in quo possumus, ut ait Apostolus, *omnia jacula nequissimi candentia exstinguere* (*Ephes. vi*). Etenim ^b *sicut aqua exstinguit ignem, ita elemosyna resistit peccato* (*Eccli. iii, 33*), id est, sicut aqua baptismi salutaris exstinguit flammam gehennæ per gratiam, ita elemosynarum fluvio omnis ille coacervatus post acceptam fidem, peccatorum ignis exstinguitur; si tamen post conversionem, non iterum renovatis criminibus inardescat. Is enim qui elemosynis remedium peccatorum pœnitens quærit, ^c debet jam non agere pœnitenda, ne quod uno latere exstinguitur, alio succendatur. Fluvium diximus elemosynarum, ut largitatem donandi sentires : ^d sed rarus quisque est qui vel rorem spargat **317** elemosynæ suo refrigerio profuturum. ^e Egreditur de ecclesia Christianus, et surdis aurbus precantem pauperem præterit. ^f Ita nos Deus

appellatur et dicitur Christianus? Pharisei tibi magis congruit nomen.

Habes hinc quo antiquum Ecclesiæ morem confirmes, cum pauperes stipem accepturi, pro templorum foribus adstabant. Joan. Chrysost., hom. 23, ad populum Antiochenum, Bernardo Brixiano interprete : *Propterea ante ecclesias, et martyrum monumenta, pro foribus pauperes sedent, ut nos ex hujusmodi spectaculo multum capiamus utilitatis; et in I ad Cor. xii, hom. 30, Germano Brixio interprete : Quid est enim vilis et abjectus mendicantibus? sed tamen ii quoque usum maximum implent in ecclesiis, affixi portis templi. Vulgatum est illud Act. iii, 2, de claudio, quem ponebant quotidie πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ, ad portam templi, ut peteret elemosynam ab introeuntibus : hic autem mos custoditus est recentioribus etiam sæculis, ut habet concilium Bituricense anni 1585, tit. 9 : Curabunt custodes ecclesiarum, ne mendici per ecclesiam vagentur, aut chorum introeant prætextu elemosynæ petendæ, divini officii, vel concionis tempore; sed in foribus ecclesiarum elemosynas exspectent. Exstat Pii V, pontificis maximi, constit. v, Cum primum, edita anno 1566, qua pauperes stipem petentes ab ecclesiarum septis arceat.*

^f Tempora hæc bellorum calamitatibus plena erant, quibus orbis Romanus premebatur. Hieron. Epitaph. Nepot. : *Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, et Alpes Julias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessalonicam, Achaiam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias, Gothos, Sarmatas, Quados, Alanos, Hunnos, Vandalos, Marcomanni, vastant, trahunt, rapiunt. Confer Zosim. lib. iv Hist. novæ. Gaudentius Merula, lib. ii de Antiquit. Gall. Cisalp. c. 14, postquam recitavit mox allatum Hieronymi locum, hæc subdit : *Miror non adjecisse illum Cisalpinam Galliam, quam a Marcomanni vastatam fuisse, præsertim Insuorum agrum circa Mediolanum, refert Flavius Vopiscus, qui postmodum Aureliano imperante, tanta clade Romanos ad Placentiam affecere, ut pene Romanum solveretur imperium. Locus Vopisci est in Aureliano, cap. 18;**

exaudiet obsecrantes, ita inter pericula imminentium barbarorum, auxilio protegi divino merebimur; scriptum est enim (Tob. xii), *hanc esse jejuniū cum elemosyna*. Utrumque fieri oportebat ad indignationem Domini mitigandam. Sed jejunare forsitan non potes, et non potes quia non vis: vel certe esurientibus alimenta largire. Qui tribus horis præter solitum a jejunus esse non potes; poteris profecto intelligere, quid patiatur ille qui per inopiam jejunat iuvis, quem jejunare tua crudelitas facit, qui largis lapidus saginatus, nec exiguo cibo famem solari cogitas indigentis. Sterilitatem causarum, necessitates præteritis, temporis angustias quereris: turpius illa indigente mendicis; quin potius Deo ingratus existis, dum falso quereris. Sed esto: si sterilitas fuerit, hanc tu solus sentis, quæsa, pauper ille non sentit? ^b Quid, quod argentum novum quotidie lucrari moliris? domos, marmaribus extruis? vestes sericas comparas? manilia aure gemisque pretiosa mercaris? ^c Pudet dicere, poterit recordari, quantus numerus rusticorum, de possessionibus prædicta pompa viventium, **318** vel famisit mortuus, vel elemosyna Ecclesie sustentatus. Proh dirum nefas! mortui sunt homines in quibus omnis census est possessio: ita uer præsentis temporis utilitatibus consulunt, dum nimia cupiditate cæcati sunt. A nostris ergo incipientes, eharissimi, beneficiamus egentibus ac miseris; victum, potum, vestitum indigentibus ministremus, quia operum salium justus retributor est Dominus; qui cum venerit in maiestate sua (Matth. xxv), regnum eorum largietur ^d in parte dextera pro merito constitutis nu-

trioribus inopum: at e contrario inhumanos, atque impios æternis decernet ignibus concremari, seipsam dicens in pauperibus vel pietate solam, vel crudelitate neglectam. Tantius erga pauperes suos nostri Salvatoris affectus est. Studeamus ergo diligere et in pauperibus Christum, qui nos dilexit per omnia; et qui tamquam bonus pastor, animam suam posuit pro ovibus suis (Joan. x). Sed si explanare cœpera, quibus officio dilectionem tuam circa Dominum probes, nescio utrum me ipsum loquentem diligas, nescio utrum me libenter audias: nisi si forte ita religiosus es, ut sicut Metabaris paulo ante in divinis beneficiis, sic etiam præceptis ejus parere desideres, et amplectari discere, quæ sint exserenda erga Deum dilectionis officia. Ipse Dominus loquitur, qualis amor esse in eum debeat uniuscujusque credentis. *Qui habet præcepta mea, inquit, et servat ea, ita est qui diligit me* (Joan. xiv). Perfecit enim ille diligit Deum ^f qui præcepta ejus vel habet in corde, vel custodit in opere. Nam qui perfunctoria confessione, ore tantum refert divina mandata, et ea nec mente retinet, nec factis servat, nequaquam potest hic dicere: *Constebat tibi, Domine, in toto corde meo, in consilio justorum, 318 et congregatione* (Ps. cx); sed necesse est ut cum synagoga populi contemptoris, increpantem Deum audiat per prophetam: *Populus hic me labiis diligit, cor vero eorum longe est a me* (Is. xxix; Matth. xv). *Nolite exarere; Deus non irridetur* (Galat. vi). Au existimatis quod Deum diligas tepidis, ac negligens christianus, quid dola in possessionibus suis coli permittit; et qui sanum demonis, et æreæ dia-

at turpiter labitur Merula, dum cladem Romano imperio a Marcomannis illatam sub Aureliano, tertio Christi sæculo, a Hieronymo vult recenseri, qui res tantum *viginti annorum*, aut paulo amplius enarrat. Quam vero barbarorum irruptionem potissimum Gaudentius designet, an illam Eugenii, et Arbogastis, qua extincto Valentiniano in Italiam invaserunt, circa annum 392, an vero aliam Radagaisi, et Alarici, post annum 400, mihi incertum est.

^a Tres mss. codd. habent *jejunus esse non poteris, intelligis profecto, quid patiatur*. Flor. vero et cod. Pantagathi aliquanto melius, *jejunus esse non poteris, intelligis profecto quid patiatur*.

^b In ms. Pantagathi deest vox *lucrari*, atque ideo legitur *quid quod argentum novum, quotidie moliris*; et in hac lectione consentiunt una etiam alii mss. codd. ut ineptum illud *lucrari* debeat tantum editionibus. Respondet quoque optime quod sequitur *domos marmaribus extruis*.

^c Insignis Gaudentii locus, a nemine quod sciam hucusque observatus; ex quo satis liquet, peculiarem fuisse eo sæculo Ecclesie curam de pauperibus et egenis, cujus argumenti exstat dissertatio Joan. Launoii de cura Ecclesie pro miseris et pauperibus, licet in ea posteriorum potius temporum *οὐροποιων*, quam illius ævi disciplinam respiciat. Cyprianus, ep. 7, edit. novissime, alias lib. ii, ep. 24: *Infirmorum, et omnium pauperum curam peto diligenter habeatis; sed et peregrinus, si qui indigentes fuerint, sumptibus suggeratis de quantitate mea propria, quam apud Rogatianum compresbyterum nostrum dimisi; quæ quantitas ne forte jam universa erogata sit, misi eidem per Naricum Acoluthum aliam portionem, ut largius et promptius circa laborantes fiat operatio. Quæ-*

nam porro fuerit Ecclesie disciplina in hac patriam Ecclesiæ dispensatione, ab ejus usque exordio ad imperium Constantini Magni, debinet Thomassinus part. iii, lib. ii, c. 12, ubi n. 10, ex Justino Martyre, Apolog. 2, inducit *hoc locum præpositum fuisse indigentium omnium curam*.

^d Editiones legebat *de parte dextera*, ms. vero in *parte dextera*; quæ fortasse monito Martinon erat, nisi sedulitas nostra lectoribus fuisset probanda.

^e Ita Vall. duo, libr. et duo editiones. Paris. autem, sic etiam in præceptis, non satis recte; at liber Pantagathi sic etiam præceptis. Observanda porro tota hæc Gaudentii præoccupatio, quæ audientem summi mirum in modum benevolam, atque attentam reddit.

^f Secuti sumus lectionem Flor. cod. cum reliquis exemplaria tam mss. quam edita, nihil sani præferrent, legerentque hoc modo: *qui præcepta ejus vel habet in ore, vel custodit in opere*. Quæ vox subsequuntur: *Nam qui perfunctoria confessione, ore tantum refert divina mandata, aperte ostendunt veritatem lectionis nostræ; eamque probat eud. quoque Octavii Pantagathi, hoc loco Urbinatæ et Vall. præstantior; quin etiam pro perfecte paulo ante habet profecto*.

^g Reliquæ igitur Gentilitatis, atque idololatriæ delubra, Gaudentii ævo, nempe circa A. C. 400, nondum penitus sublata, quod colligitur ex aliis item Gaudentii locis, tr. 8, p. 277: *Fugiamus, obsecro, ab idolis; ne repudiati similiter mereamur autem; et tr. 4, p. 255: Vos igitur, neophyti, videte quomodo quæ omni pollutione ascarum, quas superstitio Gentilis infecerit, vestras animas conservatis. Exstant celebres Ambrosii ac Symmachi disputationes de ære victo*

hollistere in contumeliam Dei patitur; qui adultera, et stupra exercere non desinit; qui aliena quotidie rapit, quotidie concupiscit; necare proximum quibuscumque modis gestiens, quo vel voluptatem, vel cupiditatem suam licentius impleat, licet explore non possit? Nam a stupri assiduitas luxuriam carnis non cohibet, sed accendit; dicebat Propheta: *Omnes fornicantes, velut ardens clibanus corda eorum* (Osee vii). Prædatoris quoque rapacitas non comprimit avaritiam, sed irritat; scriptum est enim: *Qui amat pecuniam, non satiabitur pecunia* (Eccl. v). Nec ille Deum diligit, qui non miseretur pauperum, in quibus Christus se vel foveri comestatur, vel negligi. *Quod enim non feceritis*, inquit, *uni ex minimis his, nec mihi feceritis* (Math. xxv). Et Iohannes apostolus in epistola sua loquitur: *Qui viderit fratrem suum in necessitate constitutum, et claverit viscera sua ad eum, non est charitas Dei in illo* (I Joan. vi). Mentitur ergo se amare Christum qui eum in agone non diligit, qui dilectionem quam promittit verbis, negat operibus. Studet igitur unusquisque lætæ misericordiæ approbare quod Deum diligit, ut dilectio Dei mundet eum ab omni peccato. Vis autem nosse, quantum elemosynæ sublevent onera peccatorum? Audi consilium quod peccatori diviti ingertit propheta Daniel: *Nunc, inquit, rex, consilium meum placeat tibi; iniquitates tuas elemosynis redime, et peccata tua miserationibus pauperum* (Dan. iv). Sed forte vel tibi, vel filiis tuis b servatum æstimas quod pauperibus negas. Nolo sis tam periculose sollicitus; a *nescis enim 320 quid pariat* C

ria, quæ idem manifeste ostendant; idcirco sit ut omnino se ridendo præbeant Brixiani scriptores, qui jam inde a secundo Christi sæculo totam Britanniæ urbem, sub Apollonio episcopo, ut Ughellus refert, fuisse vulnus ad fidem Christi convertentem. Candenius profecto, Beixianam Ecclesiam a Philastio prædecessore suo in fide fundatam non obscure dicit in serm. de Ordinat. suis: *Post illam veneranda memorie patris mei Philastii eruditissimam vocem, qua per gratiam Spiritus sancti large effusa, hanc Ecclesiam in fide Trinitatis adoranda fundavit. Philastius Beixius episcopus fuit circa A. C. 380.*

a *Editi habent stupri assiduitas; et Flor. et Vall. duo, stupri assiduitas, prout citatur liber Octavii Pantagathi.*

b *Flor., Vall. duo et cod. Pantagathi eodem modo, servare ea æstimas quæ pauperibus negas.*

c *Cum hoc loco editi constanter amittant e. viii Ecclesiastici, deprehendimus mendosam esse citationem, nam ibi hæc tantum habentur: Coram exitu tuo ne facias consilium; nescis enim quid pariat. Ad Prov. xvii, Vulgati legit: Ne gloriaris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. LXX vero: Ne gloriaris in die quo in crastinum; non enim æquitas quid pariat aspernans dies. Ioh. Chrys. hom. 22, in II Cor. x, interprete Erasmo Roterdamo, sic legit: Nescis enim quid parientia sis superventura dies.*

d *Flor. et Urb., quibus Christum participem fecerit. Vall. duo, quibus se Christum participem fecit; sed notandum hæc non tantum est, ut propterea ab editis recedamus. Cod. Pantagathi concorsit Florentino et Urbino.*

e *Hæc hæc erat nobilitas femineum, ut ex verbis Claudiani carminibus de zona, et phaleris equi regii,*

subsequens dies. Deus noster potens est et illis dare, sicut et tibi; quinimmo quidquid largitus pauperibus fueris, et tibi, et tuis liberis contulisti. Daesse nihil poterit eis d quibus Christum comparticipem feceris. Navit retribuere qui se in pauperibus testatur accipere. Securus dona; est enim repensor idoneus qui colorum regna promittit. Loquitur Scriptura divina: Conclude elemosynam in corde pauperis, et ipsa pro te exarabit ad Deum (Eccl. xxi); hoc est dixisse: vende patrimonium, et eme patrocinium; cujus interventu certus de impetrata venia, venturum Iudicem liber merearis aspicere. In Evangelio autem: Si vis perfectus esse, ait, vende omnia tua, et da pauperibus; et habebis thesaurum in celo; et veni, sequere me (Math. xix).

f *Si omnia erogare præcipimur, advertamus, quia realis expectet eos, atque eas, quibus soricæ, et purpureæ, et auratæ vestes in usu sunt, si nudos qualicumque indumento non texerint. Quædam femine onerant auro, et margaritis, vel sua, vel filiarum membra; et aridis manibus prætereunt inopum præcedentem turbam. f Dentis quoque animalibus, equis, ac mulsis, ex argento, et auro f subtilia ornamenta componunt; et homini ad imaginem Dei facto vilissima vel vestimenta, vel alimenta non tribunt. Et existimant se aliquam requiem in die iudicii invenire, nisi vel de cætero k opera pietatis arripiant? Obsecro vos, misericordes simus in pauperes, ut et ipsi juxta Domini eloquium (Math. v) misericordiam consequamur. Et divites, et mediocres, certatim debeant 321 elemosynas dare pro*

a *Seyone ad Hinnoniam, et Arcadium Augg. missis, apertum est. Porro notabilia videtur fuisse culina Beixianarum mulierum, ut patet ex litteris et divitiis, cum ipse regina certaret. Quod paulo ante dixit Candenius: Quædam femine onerant auro et margaritis, vel sua, vel filiarum membra; ab eodem Claudiano non abluunt.*

f *Frenaque, quæ voluerem Xanthum, Balfumque decerent, Equore quæsitis onerabatur sedula gemmis.*

g *Similiter Publius Syrus apud Petronium:*

Quo margarita chara tibi, bacca Indica?

An ut matrona onerata phaleris pelagiis...

h *Et Horatius Epod. 8:*

Nec sit marita quæ rotundioribus

Onusta bacis ambulet.

i *Zona Veronensis, serm. 2 de sordibus: Ancilla Christi falsam idolam respicit: mihi crede, in te colis, cuius ornatum, cuius imaginem non deponis. Ad Ecclesiam Dei, opere vario totum inanimata corpus, esse creabilem talio procedit oratio.*

k *Pæta quidem innumerata, sed vixit apposita, quam suggererat hoc loco cod. Pantagathi, pro subtilia ornamenta typens. inutilia ornamenta; sed omni in aliis mss. et editionibus occurrunt subtilia, mutare nolui.*

l *Et hæc quoque loco operum tulit Flor. cod. cum editi pariter ac non inepte habent opera pietatis accipiant. Hier. ad Eusebium, de eusebica virginitate: Arripit sentens fides, in quo ignis dediti extinguuntur sagittæ. Aug. lib. ix Cont. e. 12: Partissimus arripuit Eusebium; et lib. vii, e. 24: Avidissime arripuit venerabilem apulum spiritus sui. Etiam cod. Pantagathi satis recte habet opera pietatis arripuit.*

viribus: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre aliquid possumus* (I Tim. vi). *Nudus exivi, ait sanctus Job, de utero matris meæ, nudus iterum revertar in terram* (Job. i). Hoc secum quisque portat ex facultatibus quas accepit, quod in opus religionis impenderit, quod pro dilectione Dei fecerit, præceptis ejus obtemperans; dicitur enim in die iudicii: *Ecce homo, et opera ejus*; non dicitur: *Ecce homo*,^a et potentia ejus, et divitiarum ejus, et hæreses ejus. Opera requirit qui præcepta commisit; misericordiarum repensor est qui docuit pietatem, qui dilectionem sui in præceptorum probari custodia præfinit: Nam sibi præstitum reputat^c quidquid egeno præstitum erit. Unde alibi legimus: *Qui miseretur pauperis, Deo fenerat* (Prov. xix). Et plane fenerat; recipiet enim magna pro modicis, et cælestia pro terrenis ab ipso Dei Filio sempiterno, cujus regnum cum Patre, et cum Spiritu sancto, permanet in omnia sæcula.

SERMO XIV.

DE DIVERSIS CAPITULIS QUARTUS.

• De promissione adventus Paracliti.

322 Ineffabilis providentia unigeniti filii Dei,

^a Similis omnino est locus Ignatii in epist. ad Smyrnenses: *Consentaneum est ad Deum conversos penitere; in inferno enim nullus est qui confitetur. Ecce enim homo, et opera ejus ante faciem illius. Fortasse tunc temporis obtinebat opinio, verba hæc a Christo Domino fuisse prolata, ut habet Nierembergii de origine sacræ scripturæ lib. xii, c. 45. Eadem porro sententia, Ecce homo et opera ejus, in Meditationibus invenitur quæ tum Augustini, tum Bernardi nomine circumferuntur; illius quidem cap. 39; hujus cap. 2: sed in eo falsus est Nierembergii, quod ea putaverit verba esse Christi Domini; procul dubio enim desumpta sunt ex Isaia: lxii, 11, atque a LXX ita reddita: ἰδοὺ ὁ Σωτὴρ σοι παραγγέλει, ἔχων τὸν ἱαντοῦ μισθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, Ecce Salvator tuus venit, habens mercedem suam secum, et opus tuum ante faciem suam; de quo videsis Usserium, Prolegom. ad Ignatii epistolæ cap. 11, extremo. Epistola autem illa Ignatii, quam laudat Nierembergii, est ex interpolatis apud Cotelierium, pag. 91; nam in epistola genuina ad Smyrnæos testimonium illud propheticum non habetur, quamvis iisdem omnino verbis occurrat etiam apud Clementem Poteri pag. 642.*

^b Exhibuimus bona fide integram lectionem trium mss. codd., nempe duorum Vatt. et Urb. In editis legebatur et potentia ejus, et hæreses ejus. Operum qui præcepta commisit; sed manifestus est hiatus culpa librariorum inductus. Flor. cod. sic habet: et potentia ejus, et hæreses ejus. Opera requirit qui præcepta commisit. Liber Pantagathi: et divitiarum ejus, et hæreses ejus. Opera requirit qui præcepta commisit; ut ex utriusque cod. collatione integram lectionem elicias.

^c Lectio unius ex Vatt. Cæteri mss. habent quidquid egeno præstiterit. Verum facilis fuit lapsus librarii; dum enim incuriose legit quod per compendium fortasse hoc modo scriptum fuerat, præstit. erit, ex duobus verbis unum confluxit. Dux editiones legunt quidquid egeno præstiteris, quibus concinit liber Octavii Pantagathi; Colon. vero editio, mendose, quidquid egeno præstiteris.

^d Sic Vatt. duo, et Urbinas, itemque cod. Pantagathi. Flor. quoque, sed immutat verbum pauperis in pauperibus. Editi: *Qui miseretur pauperibus, Deo feneratur; recipiet enim.* Sic etiam Eligius Noviomen-

veritatem fidei salutaris, quam pariter excipere humana corda non capiunt, paulatim dignatur suis aperire discipulis. ^f Jam de unitate divinitatis suæ cum patre plurima in superioribus dictis docuerat, sicut proximo Tractatu exposui: ostendens intantum nihil divisionis esse inter Patrem, et Filium, ut etiam sermonem suum, quem loqueretur, suum diceret non esse, nisi Patris esset. Dixerat enim: *Et sermo meus, quem audistis, meus non est, sed ejus qui misit me, Patris* (Joan. xiv, 24). Quo dicto satis claruit, Patris contemptores esse universos doctrinam Filii unigeniti contemnentem; quoniam quem suum sermonem dicit Filius, hunc suum negat esse nisi sit Patris. Tunc enim Filii sermo est, si Patris sermo est; quia *omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, inquit (Joan. xvi, 15). Et alio in loco ad Patrem dicit: *Quoniam tua omnia mea sunt, et mea tua sunt* (Joan. xvii, 10); per unitatem videlicet divinæ substantiæ, quæ nescit aliquid habere suum, quod naturæ suæ non sit. Nunc autem subsequens adjungit statim, eandem quoque sancti Spiritus unitatem credi oportere, dum plenitudinem doctrinæ suæ^h per ipsum Paraclitum prædicat consummandam, dicens: *Hæc locutus*

sis, hom. 11: *Deo enim elemosynis pauperum feneratur*; at Cyprianus, tract. de Oper. et Elemosyn. et tract. de Orat. Dom., hoc testimonium sic legit: *Qui miseretur pauperis, Deum fenerat.* Similiter tract. de Habitu virg.: *Patrimonio tuo Deum fenera.* De quibus locis vide Gronov., Observatis ad Eccles. Script. cap. 4, pag. 10.

^e Titulus hic ita legitur in duobus Vatt. et in libro Pantagathi. Flor. vero sic habet: *Incipit de promissione adventus Paracliti.* Urb.: *De promissione adventus Paracliti.* Editiones: *De promissione Paracliti.*

^f Sic Vatt. duo, et liber Pantagathi. Editi autem nam de unitate.

^g Nonnullos Gaudentii tractatus intercidiisse, apertum sit ex hoc loco non solum, sed etiam initio tract. 11 et 12; nam in quibus ibi innotuit, se explanare aliquid promississe, aut proxime disse-ruisse, non exstant; quemadmodum etiam illud quod ait Serm. 2, p. 242: *de præcinatione lumborum frequenter a se latius dictum fuisse, nusquam occurrit.* Item serm. 13, hæc commemorat: *Disseruimus (ut meministis) omnem textum lectionis ejus quæ cœnantem describit in Bethania Dominum, explanantes discubitu Lazari, rationem loci, et temporis, Martiæ ministerium, sororis ejus obsequium, unguenti virtutem, rationemque crinium quibus Maria pretioso myro unctos Christi tersit pedes.* Cuncta hæc pariter in præsens a nobis desiderantur; prout etiam quæ tract. 8, p. 274, explicasse indicat his verbis: *His coherent ea quæ suo in loco, ut meminit dilectio vestra, minutatim disserui, ubi confestim Dominus legatos Gentium gratulantes amplectens, et in paucis credentibus fidem prævidens innumerabilium populorum, dixit Apostolis: Venit hora ut glorificetur Filius hominis.* Vide sis annotata ad hunc locum.

^h Sic editiones; mss. vero per ipsum Paraclitum prædicat consummandam. Urb. per ipsum Paraclitum, idemque codex alibi etiam pro Paraclitus legit Paraclitus; sed utrum Paraclitus legendum sit, an Paraclitus, non satis constat inter eruditos. Exstat de hæc re locus Haymonis, Halberstatensis episcopi, super Evangelia Dominicalia dignus plane qui a nobis hic describatur: *Quidam Græcus veniens in palatio regis, cum legeretur illud Evangelium, et diceretur,*

sum **323** vobis apud vos manens. Paracletus A ubi non habet nisi sola mens fidelis accessum, quæ adorandæ Trinitatis unitatem sentit, credit, confitetur, ac prædicat; et quoniam digne exprimere non potest, in eo vel maxime gloriatur. Quo ergo ibo, inquit, a Spiritu tuo? et a facie tua quo vadam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas in directum^c et habitabo in postremo maris: etenim illic manus **324** tua tenebit me, et deducet me dextera tua (Ps. cxxxviii).^f Indivisam Trinitatis naturam confessio ista signavit. Quo ibo, inquit, a spiritu tuo? ipso nempe Paracleto, cujus plenitudinem sumentes Apostoli, promissionem Dei fatentur impletam Petri ore testantis: *Hoc est quod dictum est per Joel prophetam: In novissimis diebus (dicit Dominus) effundam de Spiritu meo super omnem carnem (Act. II, Joel II).* Et a facie tua quo vadam (Ps. cxxxviii)? A Filio scilicet, qui facies Patris est; quoniam Pater videtur in Filio, juxta ipsius Domini Salvatoris sententiam, qui obsecranti Philippo, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis*, ita respondit: *Tanto tempore sum vobiscum: et non agnovistis me? Philippe, qui vidit me, videt et Patrem meum. Quomodo tu dicis: ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. XIV)?* Ne vero divisus putaretur vel Spiritus sanctus a Patre, cujus Spiritus est, vel Filius ab eo crederetur sejunctus, cujus et facies, et dextera, et sapientia, et virtus est; non ait: *Si ascendero in cælum, Spiritus tuus illic est; vel, facies tua, et Spiritus tuus illic sunt: sed, tu, inquit, illic es: cum Filio utique, et cum Spiritu sancto; quoniam Trinitatis adorandæ una eademque divinitas semper ubique est. Sed ut Patris, et Filii, et Spiritus sancti, una traderetur credentibus fides, et distincta confessio, propterea Pater et Filium mittere, et Spiritum sanctum scribitur.*

Paracletus; dixit: Paracletus deberet dici. Tamen nos non audent illud mutare, ex consuetudine. Paracletus barbare dici vult Scaliger l. I de causis L. L. c. 26, quamvis hanc vocem tueri conetur Joannes Baptista Thiersius, dissert. de retinenda voce Paracletus; at Paracletum penultima longa omnino dici debere, contendit Quintianus Stoa, municipis noster, Epographia 4, cap. 4, p. 276, edit. Venetæ 1568, apud Hieronymum Scotum. Cod. Octavii Pantagathi constanter habet Paracletus, Paracletum, Paracleto.

^a Sic Parisiensis editio, et liber Pantagathi. Vatt. codd. autem: unde Spiritus venire sanctus perhibetur. Dure aliæ editiones vitiosæ: unde sanctus venire Spiritus prohibetur.

^b Florentinus, Vatt. duo et liber Pantagathi, a facie tua quo fugiam? Constat ex hoc loco, aliisque non paucis, Gaudentium peculiari aliqua Versione usum fuisse, nisi forte ea fuit antiqua Italica, cum eorum quæ profert, sæpe numero aut nulla, aut exigua admodum vestigia in Vulgata, vel in LXX interpretatione deprehendamus.

^c Depravatissime editi legebant ut sublimiora terrenis, ut totus in spiritu, quod *σπῆμα* emendavimus ex duobus Vatt. quibus suffragatur etiam scriptura cod. Octavii Pantagathi.

^d Sic Flor. et Vat. duo. In editis, pondere gravati.

^e Uterque Vat., et habitavero in extrema maris; Flor., et habitabo in postrema maris. Liber Pantagathi, et habitavero in postrema maris.

^f Restituendæ lectioni nullum subsidium ferebant codd. cum tamen in editis manifestum esset mendum, ubi pro indivisam habetur indivulsam; itaque vocem hanc tuto eiecimus. Cod. Urb. legit *invulsam Trinitatis naturam*, nullo sensu: at cod. Pantagathi, qui unus hoc loco sanus est, *indivisam Trinitatis naturam*; quare et aliorum librorum vitio medetur, et conjecturam nostram in priori Gaudentii editione vulgatam egregie confirmat. Porro quamvis scirem inveniri apud Macrobius lib. I Sat. c. 44, *indivulsus comes*, non propterea credideram, hac vocis novitate Gaudentium de Trinitate loquentem uti voluisse. Emendationem præterea nostram adhuc magis indubitam reddebatur quod paulo post sequitur: *Ne vero divisus putaretur vel Spiritus sanctus a Patre, vel Filius ab eo crederetur sejunctus*, Vigilii Tapsensis, lib. V de Trin., *Inenarrabilis pleniudo substantiæ indivisæ Trinitatis*. Tertullianus pariter, advers. Praxeam cap. 8: *Radix, et frutex duæ res sunt, sed conjunctæ. Et fons, et flumen duæ species sunt, sed indivisæ. Et paulo post: Ecce enim dico alium esse Patrem, et alium Filium, et alium Spiritum: non tamen diversitate alium Filium a Patre, sed distributione; nec divisione alium, sed distinctione.*

com neque qui mittit, neque qui mittitur, Deus A
 credi possit, si in quodam loco est, ^a et in quodam
 loco non est. Ipsi Filio credamus loquenti,
 qui veritas est: *Non sum solus*, inquit, *quia Pater*
meum est (Joan. xvi). Et iterum de Spiritu sancto:
 Si ego, inquit, in Spiritu Dei effuso *dæmonia* (Matth.
 xii, 28). Et Evangelista Lucas: *Jesus autem*
plenus Spiritu sancto regressus est ab Jordane (Luc.
 iv). Cum igitur nusquam desit divinitas Trinitatis,
 dispensatio salutis nostræ est, quod mittens
 prædicatur, et missus. Aliiter enim credere mens
 humana non caperet, Patrem Patrem esse, et
 325 Filium Filium, et Spiritum sanctum Spiritum
 sanctum, nisi distinctionem disceret ex nontpatione
 mittentis ac missi. Et rursus unam divinitatem
 non agnosceret Patris, et Filii, et Spiritus sancti,
 nisi missum legeret a mittente nullatenus separari.
 Nam nec Pater (ut prædictum est) missum deseruit
 Filium; nec Spiritus sanctus, qui dirigendus erat
 Apostolis, unquam Patri ac Filio defuisse monstratur:
 ita tamen ut Filius Dei tantum fuerit incarnatus.
 Nam *Verbum caro factum est* (Joan. i), ut legimus,
 non Pater, non Spiritus. Quomodo autem istud
 Incarnationis mysterium Filius Dei salva unitate
 Trinitatis impleverit, illa omnipotentia testis est
 qua idem Dei Filius sic cum corpore suscepti hominis
 ascendit ad cælos, et usque ad finem sæculi cum
 suis discipulis permaneret. *Ecce enim*, inquit, *ego*
vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem
sæculi. Usque ad consummationem sæculi, inquit,
vobiscum sum (Matth. xxviii): non solum cum Apo-
 stolis, ^b sed et cum discipulis utique credentibus uni-
 versis. Credere itaque nos oportet non aliter esse
 Deum, ^c quam se ipse proprio sermone revelavit
 esse credendum. Facta quoque ejus non debemus
 rebelli spiritu discutere, sed fideli studio admirari,
 quoniam *rectus est sermo Domini, et omnia opera*
ejus in fide (Ps. xxxii). Si omnia opera in fide,
 quanto magis istud opus sacratissime incorporationis
 ejus! Deshamus ergo fide neglecta, contumeliosis
 questionibus divinum pulsare mysterium. Nam
 scrupulositas hesitantis, intelligentiam factorem
 Dei superflua curiositate non invenit, sed fidem
 perdit, quam constat esse ducem salutis ac vitæ.
 Quod autem nimia scrupulositas fidem perdat, fa-

elle potest ex una specie divinæ operationis intel-
 ligi: *Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux* (Gen. i).
 Cum non assequer, qualiter eam Creator ejus ex ni-
 llo fecerit, nisi credidero tamen, et confessus fuero
 eam factam, mendacem Deum sacrilega runctione
 pronuntio. Universa itaque opera ejus, ^d et præ-
 ceptum, divinumque opus incarnationis Filii Dei (sic-
 ut Scripturæ sanctæ prædicant) fideli affectu mens
 debet uniuscujusque credentis excipere, et quod sta-
 bili corde crediderit, fido oris obsequio confiteri;
*Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confes-
 sio ad salutem* (Rom. x). Quod vero penitentiam
 doctrinæ suæ per sanctum pollicetur Spiritum re-
 tribuendam, ^e a qualem suæ omnipotentis 326 eam
 credi voluit. Non est enim in Trinitate Dominus, et
 servus; Deus, et Angelus; Creator, et creatura:
 sed est aliud idem; ^f aliud persona, idem natura;
 ac proinde non dii, sed Deus, quia divisonem non
 capit unitas Deitatis. At denique sibi Christus de
 Spiritu sancto: *Quem mittet Pater in nomine meo*
(Joan. xiv); id est in Dei nomine, Deum scilicet,
 sicut Filium, proferendum. Et ideo Filius Dei de se
 quidem dicit: *Ego veni in nomine Patris mei* (Joan.
 v, 43); quod et Propheta de illo prædixerat, et
 pueri in Evangelio laudantes probaverant, dum
 clamarent: *Benedictus qui venit in nomine Domini*
(Matth. xxi). Recte in nomine Domini; non in no-
 mine servi, quia Deus: non in suo, quia Filius:
 nomen enim Patris in Filio. De se ergo, inquam,
 dicit Filius: *Ego veni in nomine Patris* (Joan. v).
 C De sancto autem Spiritu dicit: *Quem mittet Pater*
meus in nomine meo (Joan. xiv). Et cum Baptismi
 opus in Trinitate discerneret celebrandum, non alii
 in nominibus, sed in nomine (Matth. xxviii). Pater
 enim Deus est, et Filius Deus est, et Spiritus san-
 ctus Deus est, sicut sanctarum Scripturarum testi-
 moniis dilectioni vestre sæpius approbavi; ac prop-
 terea unum Trinitatis est nomen, cujus una virtus,
 atque divinitas, permanet in omnia sæcula. Amen.

SERMO XV.

DE DIVERSIS CAPITULIS QUINTUS.

Die natali Machabæorum 6.

De his beatis Martyribus.

Si quis vestram, fratres dilectissimi, fortasse mi-

^a Male prorens editi, et in quodam loco non: ita D
 est, ipsi Filio credamus, quare prætulimus lectio-
 nem quatuor eodd. nos. cum quibus fuit etiam
 liber Octavii Pantagathi.

^b Ita Flor. et liber Pantagathi. Editi, sed cum
 discipulis.

^c Vatt. duo, quam se ipse primo sermone, sed ca-
 tami lapsus est. Pantagathus in margine libri sui
 pro revolet, quod statim sequitur, rescripserat re-
 volerat. Porro locus iste Gaudentii, quo nos admo-
 net, Deo esse credendum, factaque ejus rebelli spi-
 ritu non esse discutendum, laudatur a Dupino: que
 quidem Dupini laus tanto plaris facienda est,
 quanto eum Gaudentius reprehensorem nactus est
 magis infensam. Vide quæ diximus in Prefatione.

^d Sic Vatt. duo, Urb. et liber Pantagathi. Editi,
 et præcipuum divinum opus.

^e Lectio duorum Vatt. In editis autem, minus
 recte, æqualem suæ omnipotentia, quod nullo modo
 convenire potest. Liber Pantagathi, æqualem
 suæ omnipotentia; quin etiam pro retribuendam
 quod non præcedit, aliquanto melius tribuendam.

^f Non modica labe in editis locus iste erat infes-
 tus, quem expurgavimus præsidio quatuor nos-
 eodd., in quibus nullo discrimine habetur aliud
 persona, idem natura. Editiones vitiose legebant,
 aliud persona. Id enim, natura. Cod. Pantagathi to-
 tum locum sic esset: sed est aliud, et idem. Aliud
 persona, idem natura; ad oram vero pagine ipsius
 Pantagathi manu ita scriptum est: aliud et idem;
 aliud persona, idem natura; quod cæteris quoque
 prætulimus.

^g (Titulus Tractatus ejusdem de Machabæis mar-
 tyribus die natali eorum est hic in editione Galeardi,

ratur, Judæos viros supplicia pro Legis præcepto a perpeccos, nunc a christiana plebe inter sanctos Martyres honorari; in profecto, si omnem sanctæ religionis causam, rationemque cognoverit, intelliget, probabili, ac summo judicio id fuisse a nostris majoribus constitutum. Judæi erant isti ante adventum Domini Salvatoris, sub Lege tantum veteri conversantes; quique cognomentum Machabæorum^a trahabant ex genere, sicut hodie^b Antiochiorum³²⁷ progenies, vel si qua sunt hujusmodi nomenclaturam vocabula, quæ stirpem nobilitatis usurpent, ex divitiarum terrestrium casuulo descendentes; cum vera nobilitas non subsistat ex divitiis, sed cognoscatur in moribus. Quanto enim nobiliores isti septem pueri rege Antiocho I quinimo^c quam clara in istis nobilitas fidei, et quam ignobilis in illo, ac pœnalis nota perfidiæ! Isti Deum Patrem colunt, ille diabolum: isti venerantur legem patriam, ille contra Deum rebellans, filium se fateatur esse diaboli. Cogebat enim contra præceptum divinæ Legis, ut scilicet carnes comederent (II Mach. vii); non debium quod sacrificio profano pollutas, contaminatis enim, et infidelibus nihil mandatum (Tit. 1). Sed casu (ut quidam volunt) sacrificiæ diabolo carnes illæ non fuerint, quia hoc ipsa scribens historia manifestius non deprompsit; attamen gravissimi erat, extremique delicti, præceptum divinam vel blandientibus præmiis, vel supplicis cru-

qui subjicit notam sequentem). Expressimus titulum hunc ex fide mss. codd. Florentini, Urb. ac duorum Vatt. quibus accedit liber Pantagathi. Editiones vero Colon. et Paris. sic habent: *Tractatus ejusdem de Machabæis Martyribus, et eorum die natali*. Lugdun. hæc tantum: *De Machabæis Martyribus, et eorum die natali*.

^a Sic mss. In editis mendose trahant ex genere.

^b Antiochiorum omnino scribendum est, quavis in mss. legatur Antiochum. Plura autem Antiochiorum matremora habes in Inscriptionibus Gruterianis pag. cccxii, cccxiii, et alibi, in quibus semper constanter legitur Anticus, et Anticia. Mendose editi Antiochiorum progenies; quæ si inceptis aliquis ex nostris superioris ætate legisset, non dubitasset hanc item familiam in censum Romanum inferre. Aldus, in Orthographi. pag. 54, Anticus, non Antitus. *Lapidæ Capitolini, et alii*, quos subinde profert. Hieronymus, ad Demetriad. ep. 98, edit. Bened.: *Illustris Anticii sanguinis genus; in quo aut nullus aut rarus est qui non meruerit consulatum*. Hæc Hieronymi editiones Benedictina, et Erasmi, legunt Antii sanguinis; sed fuit mendum typorum.

^c Hæc est lectio codicis Flor. quæ sanior, ac veterior visa est. Namquam enim in animum inducere potui ut probarem lectionem Urbinatis, et Vat. utriusque, in quibus occurrit *quam clara in istis nobilitas Dei*, licet eam retineant tres editiones. Liber quoque Octavii Pantagathi, Florentini lectionem præfert *quam clara in istis nobilitas fidei*.

^d Sic legunt Vatt. duo, Urb. et cod. Pantagathi. Editio Paris. et Lugd., quia hoc ipsa scribens historia. Oston., minus recte, qui hæc ipsa scribens historia. Intelligit Gaudentius historiam Machabæorum, quæ in Bibliis legitur; nam Josephus, in tractata de Machabæis, cap. 5, stultas carnes idolis immolatas fuisse asserit: *καὶ κρέων ἱδίων, καὶ εἰδωλοθύτων, et stultam carnem, et idolis immolatam*.

^e Editi habent, ne porcum, cæteraque illi similia;

ciantibus temerare. Præceperat Judæis Deus (Levit. xi, Deut. xiv), ne porcum, cæteraque similia manducarent; et erat hoc duplici de causa, fratres charissimi; sive ut luxuriosus populus flammam carnalium vitiorum calidis carnibus non nutritet, perhibentur enim calorem nimium præstare corporibus; sive ut porcorum more non viverent. Nam sues semper immundi sent, et de fonte, vel de fluvio exeuntes, iterum volvuntur in cænum; nec unquam intuentur cœlum, sed prono semper ad terram capite ventri deserviunt. Et idcirco Dominus (Matth. viii) legionem dæmónium in gregem permisit ire porcorum; id est in eorum gregem qui tantam ventris sunt animalia, qui nonquam cœlestia intuentur, sed immunditiam semper dediti, et cæno sunt oblitivi vitiorum. Salubriter ergo³²⁸ Deus vel abstinentiam gregis, vel continentiam immundarum actionum imperavit; *Lex enim sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* (Rom. vii).^h Salutaria quippe mandata divina sunt; nam qui fecerit ea homo, vivet in illis (Deut. iv, 1). Sed finge, nihil noxietatis inesse sullis carnibus, nec ullum fomentum illecebris agere corporis; quin etiam esse hodie omnia munda mundis, sanctificata per verbum Dei, et orationem (Tit. 1, 15; I Tim. iv, 5); præcipientis tamen Dei erat potestas, et auctoritas cogitanda, qui istud jusserat tunc temporis observari. Nemo enim imperantem Dominum, aut sine pœna sui sacri-

sed vox illi deest in mss. Interdictum Legis feriebatur non solum porcos, et porcis similia, verum etiam plura alia animalia quibus cum porco nihil simile erat. Vide Levit. xi et Deut. xiv. Infra etiam Gaudentius: *Judaico populo abstinentiam vel porcine carnis, vel similibus quadrupedum, nec non et quorundam volatilium, atque piscium fuisse indictam*.

^f Aliter hic mss. legunt; nam Flor. et Urb. habent: *et hoc erat duplicis causæ, fratres*; at Vatt. duo et liber Pantagathi: *et erat hic duplicis causæ fractus*; sed neutram lectionem vulgatæ prætulim.

^g Sic Philastrius, cap. 73, de Borborianis loquens: *Hi itaque in cænum euntes, et indo oblitivi, de cæno factes, et membra sua deformantes*. Claudianus Mamertus, lib. ii de Stato animæ c. 10: *Cur sponam Christi cæno falsitatis oblitivi?* Cicero quoque, lib. vi in Verr.: *Omnia cum summo dedecore, ac turpitudine, tum singulari stultitia, atque inhumanitate oblitivi*. Et v in Verr.: *Noto eos, judices, sic in hac urbe notatos, ut non terra, sed cæno oblitivi esse videantur*.

^h Male editi legunt *salutaria videntur mandata divina sunt*; sed consensus mss., *salutaria quippe mandata divina sunt*.

ⁱ Sic editi. Vatt. duo, *quoniam sint hodie*. Cod. Flor., *quoniam sint hodie*; at in libro Pantagathi *quoniam sunt hodie*.

^j Tunc temporis habet Gaudentius etiam supra, tract. 14, p. 303: *Hæc nomina usitata erant in populo Judæorum tunc temporis de Christo*; et tract. 6, p. 260: *In nobis completa sunt quæ tunc temporis umbratiler contingebant*; fortasse etiam alibi. Philastrius eandem formulam frequenter usurpat, p. 117: *necessitate urgente tunc temporis*; p. 121: *in Salem civitate tunc temporis ita nominata*; p. 77: *Apostolus, atque Gentes credentes tunc temporis in Christum Dominum Salvatorem*. Quamvis porro hic loquendi modus alicui barbarum sapere visus sit, invenitur nihilominus etiam apud Justinum, l. i, c. 4, *Ex genere obscura tunc temporis Persarum*.

legii discutit, aut impune contemnit. Nam neque in illa arbore inesse malum potuit quam inter cæteras arbores Paradisi bonus Creator plantaverat; cujus fructus ita erat speciosus, ac dulcis, ut concupiscentiam præstaret oculis, gulæ conciliaret illecebram. Scriptum est enim: *Et vidit mulier fructum ligni, quia gratus est ad aspectum, et dulcis ad escam: et accepit, et manducavit, et dedit viro suo (Gen. iii)*. Sed si forte dixeris, non omne quod gratum videtur, et dulce, bonum quoque esse, quia sint aliqua etiam mala, quæ grata videantur, et dulcia; ^a cedo, acquiesco, consentio. *Mel enim distillat, ut ait Scriptura, a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus ^b impinguat fauces suas; novissimum autem amarius felle invenies, et acutius gladio utraque parte acuto (Prov. v)*. Et certe malum nihil est vel in specie, ^B vel in sexu mulieris; sed est utique malum ^c in voluntate peccantis, et per intemperantiam concupiscentiæ transgredientis a legitimo jure conjugii. Nam et vini natura cum bona sit, recte tamen damnatur ebrietas. Audi modo generalem de creatis omnibus, divinæ Scripturæ sententiam: *Et vidit Deus omnia quæ fecit, ^d et ecce bona valde (Gen. i)*. Tamen quia veritatis ratio postulabat, ^e ut servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet; proprii arbitrii libertati permissa, **329** unam Deus elegit arborem de omnibus lignis paradisi, non utique malam, sed ^f in qua esse scientia boni et mali videretur; in qua servorum suorum obedientiam pertentaret, ut libertas arbitrii ^g vel immortalitatis præmium possideret obediens, vel contemnens exciperet mortis interminatæ sententiam. Manducavit homo, quia voluit: mandatum non custodivit, quia noluit: morte mulctatur, ^h quia

^a Sic. Paris. editio, et mss. quatuor, quibus consentit liber Pantagathi. Aliæ duæ editiones, *credo, acquiesco*.

^b Sic editi. Mss. vero, *impinguat fauces tuas, novissime autem*.

^c Cod. Urb., *in voluptate peccantis*, sed minus recte; et ita legitur etiam in cod. Octavii Pantagathi; at Gaudentius, eodem modo paulo infra: *Malum non in fetu arboris est, sed in voluntate hominis transgressoris*.

^d Lugd. editio, *et erant bona valde*.

^e Ita locum istum reformandum putavimus, cum D legerent duæ editiones, *et servilis humana conditio legem Dei dominantis acceperat*. Lugd. autem, *legem Dei damnantis acceperat*; at Flor., *legem Dei damnantis acciperet*. Alii tres mss., *et servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet*; deinde, male, *proprii arbitrii libertate permissa*. Nos autem, proprii arbitrii libertati permissa, quod ab editis acceptum libenter retinimus. Liber Pantagathi sic habet: *ut servilis humana conditio legem Dei dominantis acciperet proprii arbitrii libertate permissa*. Facilis librarium lapsus scribentium libertate pro libertati.

^f Vatt. duo, *sed in qua esset scientia boni, et mali, videlicet in qua*; et eadem lectio apparet in libro Pantagathi; Urb. vero, *sed in qua esse scientia boni, et mali, videlicet in qua*. Lectionem editorum retinimus.

Lectio Urbin. Cæteri tam mss. quam editi, *vel immortalitatis præmium*; at cod. Pantagathi, *vel immortalitatis præmium*.

mandatum servare potuit et non studuit. Arbor quidem bona, et fructus quidem bonus; sed prævaricatio mandati mala, et contemptus Dei malus: atque ita malum non in fetu arboris est, ¹ sed in voluntate hominis transgressoris. Igitur si unius arbusculæ fructus, contra Dei mandatum temere a protoplastis degustatus, mortem generi acquisivit humano, potuit et Machabæis tunc sub Lege positis interitum parare, mandati divini transgressio; quibus nunc honorem, et gloriam, præcepti ejus custodia comparavit, fidem Dei in ipso viriliter, constanterque servantibus. Nam fidem Dei servat qui mandati ejus jura non violat; quoniam non idcirco illi manducare illicita noluerunt, quod horrorem patenterent in specie, sed contumeliam facere prohibenti Deo, justissime formidarunt. *Qui in modico fidelis est, ait Dominus, et in magno fidelis est (Luc. xvi)*. In magno fuerunt isti fideles, ⁱ cum idolothyta inter supplicia respuerunt: in parvo fuerunt fideles, cum solum ut carnes prohibitas non comederent, suas potius devorandas supplicii tradiderunt. Insignior fides est quæ nec in modicis violatur. Formam tolerantiam præbuerunt isti beatissimi fratres futuris post passionem Christi martyribus, ut intelligant, ^k quanta animi magnitudine, et constantia pro Redemptoris nomine dimicare debeant, pro cujus mandato tam pertinaciter ^l ipsi certassent. Nemini **330** absurdum videatur quod eos paulo ante Aniciis comparavi. ^m Anicii quippe ex Græco sermone a nobis nuncupantur invicti. Exercuit enim varia suppliciorum genera in eorum corporibus crudelissimi tyranni feritas: et cum non valisset constantiam fidei in sex fratribus ⁿ atrocitate supplicii superare callidus persecutor, in septimo, quia esset junior, ad

^h In quatuor mss. et in libro Pantagathi, *quia præceptum servare*; et paulo post, *et fructus ejus bonus*, ubi editi legunt, *et fructus quidem bonus*. Præceptum non comedendi de ligno scientiæ boni et mali vocatur a Gaudentio *mandatum* non solum hic, sed etiam tract. 10, p. 298, ubi expresse dicitur *lex mandati*. Vide annotata nostra in eum locum.

ⁱ Flor., Urb. et liber Pantagathi, *sed in voluntate est hominis*; et paulo post in eodem libro, *interitum parare*, ubi *interitum parare* legitur in editis et Vatt. duobus.

^j Mss. quatuor codd. eodem modo legunt *si carnes idolothytas inter supplicia respuerunt*; quæ profecto aptior lectio videtur, ut respondeat quod mox subdit, *carnes prohibitas*; comparat enim prohibendum idolothyto, atque idolothyto vesci gravius esse inferi. Vide sup. in notis ad tr. 9, p. 283. Cod. Pantagathi habet: *si carnes idolothytas*; deinde in parvo fuerunt *fideles, si carnes solum prohibitas ne comederent*, quæ lectio est etiam in aliis quatuor mss.

^k In quatuor mss. *quanto nisu pro Redemptoris*, prout etiam in libro Pantagathi.

^l Sic mss. quatuor et liber Pantagathi. Editi vero, *tam pertinaciter certassent*.

^m Græce enim ἄνικτος, invictus, ab α et νικω, id est vinco, supero. Hesiodus, Theog. 489, ἄνικτος, καὶ ἀσπίς, invictus et securus. Velus inscriptio apud Reines., class. I, n. 49: ΗΑΙΩ ΑΝΙΚΤΩ ΕΥΧΗΝ. Soli Invicto votum.

ⁿ Vatt. duo et Flor., *atrocitate cruciatuum*, quam lectionem habet etiam cod. Pantagathi; et paulo

blandimentorum sese tormenta convertit; divitiarum præmiis, et honorum promissionibus puerum torquens, quem tamen detorquere non potuit. Erat enim fratrum suorum frater; et filius matris illius quæ dum singulos filios pro Dei nomine puniri læta et aspicit, et hortatur, tot martyria pertulit, quot pignora consecravit: ^a septies in propriis passa visceribus, octava et ipsa accessit numero, ad octavum Christi resurrectionis diem cum charis pignoribus occursura. Unde non immerito præsumitur ista mater beatissima, Ecclesiæ sanctæ imaginem ^b præmonstrasse, quæ spirituales Deo filios parere consuevit, nihil de carne et sanguine cogitantes. Jam vero si quis a me superioris disputationis reliquias exigit, inquirens cur illi cibi qui fuerant causa continentiae in Lege prohibiti, non etiam nunc ejusdem rei gratia arceantur, breviter, ut sentio, respondebo. Sic ablatas fuisse de medio, legalium præceptorum multiplices observationes reor, ut generalia præcepta in statu pristino perdurarent. Diximus, pudicitiae servandæ causa, Judaico populo abstinentiam vel porcinae carnis, vel similitum quadrupedum, nec non et quorundam volatilium, atque piscium ^c fuisse indictam: adhærentibus licet typis rationabilium figurarum, quas doctor spiritualis propriis quibusque locis singillatim debet exponere: sed quoniam terrenorum mentes, perplexitate multiplicium mandatorum onerari potius, quam instrui videbantur, indefessa et in hac parte erga humanum genus divica providentia, per Prophetam promittitur Isaiam: *Quoniam verbum abbreviatum faciet, inquit, Dominus super terram (Is. x, 23)*. Et idcirco beatus Jacobus cum cæteris Apostolis decretum tale constituit in Ecclesiis observandum: *Ut abstineatis vos, inquit,*

supra in eodem libro, pro *tyranni feritas, tyranni feralitas*; sed neutro in loco immutare placuit, quamvis *tyranni feralitas* occurrat in Flor. quoque et Vatt. duobus.

^a Notum est illud Gregorii Magni de beata Felicitate: *Ad pœnam prima venit, sed pervenit octava. Male editio Lugdun. et Colon., septies in propriis pascha visceribus*; sed Paris. et mss., *passa*.

^b Sic Paris. editio, et mss. quatuor cod. Duxæ alia: editiones *demonstrasse*; at *præmonstrasse* præfert etiam liber Pantagathi.

^c Tres editiones, mendose, *interdictam*. Sed Vatt. duo, et Urb. *indictam*; quod verbum est etiam in libro Pantagathi.

^d Verba illa, *et a fornicatione*, reddimus ex quatuor mss., quæ ante in editis desiderabantur; eaque suggerit etiam liber Pantagathi, atque omnino hic necessaria esse tum Vulgatæ consensus, tum sequens Gaudentiani sermonis contextus manifeste persuadet.

^e Hanc Gaudentii lectionem, qua vocem *a sanguine* interpretatur idem esse ac *a suffocatis*, valde illustrat locus Ambrosii in Ep. ad Galat. cap. 11: *Tria hæc mandata sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen a sanguine abstinendum, adulterarunt Scripturam, quartum mandatum addentes, et a suffocato observandum; quod puto nunc Dei nutu intellecturi sunt, quia jam supra dictum erat quod addiderunt*. Confer Irenæum, lib. 11, advers. hæc. c. 12, editionis Feu-ardentii pag. 188.

^f Vetus lectio sæde corrupta sic habet: *Præter miserum homicidium*; sed mendum per se manifes-

ab immolatis, et a fornicatione, et a sanguine (Act. xv), id est a suffocatis. ^f Prætermiserunt homicidium, **331** adulterium, veneficia; quoniam nec nominari ea in Ecclesiis oporteret quæ legibus etiam Gentilium punirentur: prætermiserunt quoque illas omnes minutias observationum legalium, et sola hæc quæ prædiximus, custodienda sanxerunt, ne vel sacrificatis diabolo cibus profanemur immundis, vel ne emortuo per viscera suffocatorum animalium sanguine polluemur, vel ne immunditiis fornicationum corpora nostra, quæ templa Dei sunt, violemus. Sic ergo permiserunt omnia manducari, ut fornicationem præcipere ferendam. Nostri jam debet esse moderaminis ^g tantum laxare habenas licentiæ, ne præcipientes feramur in luxum, sed **B** ut pudicitia tuta esse possit, quam beatus Paulus sine circumcissione gulæ sciens custodiri non posse, sic ait: *Omnia quidem munda sunt: et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sed malum est homini qui per offensionem manducat (Rom. xiv, 20)*; ^h id est qui offensionem patitur cum manducat. Et subjecit statim salutare consilium: *Bonum est, inquit, non manducare carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur (Rom. xiv, 21)*. Quis ille conjunctior frater, quam homo noster exterior? cui ne nostra licentia vel offencilum, vel infirmitatem, vel scandalum pariat, utendum est ciborum licentia, non abutendum; ut sciamus, ⁱ nos non edendi causa esse natos, sed bene vivendi. Quapropter **C** imperio animæ carnis conditio obsecundet, ne effrenata licentia, ut ait Salomon (*Proverb. xxx*), servus regnet, et stultus saturetur, et ancilla ejiciat dominam suam, cum Lex præcipiat: *Ejice ancillam,*

tum expunximus, freti etiam subsidio mss. Dissentit autem aperte Gaudentius ab eorum sententia qui Apostolicum edictum abstinendi *a sanguine*, de homicidio, ac cæde intelligendum esse contendebant, teste Aug., lib. xxxii contra Faust. cap. 13; nam dicit, ab Apostolis prætermisum fuisse homicidium. Quid vero per illa verba *a sanguine, id est a suffocatis*, intelligendum senserit, statim aperit, subdens: *ne emortuo per viscera suffocatorum animalium sanguine polluemur*. Quo sit ut mirer, Macrium in Hierolexico vocem hanc *suffocato*, hoc loco a Gaudentio pro *sanguinis effusione* acceptam, affirmare potuisse.

^g Vatt. duo, et Flor., *intantum lazare*, et paulo post ubi editi habent, *sed ut pudicitia*, sic *sed quoad pudicitia*; cui lectioni consentit etiam Urb. Codex Pantagathi totum locum sic effert: *Nostrum jam debet esse, moderatius intantum lazare habenas licentiæ, ne præcipientes feramur in luxum, sed quoad pudicitia tuta esse possit*.

^h Verba hæc in quatuor mss. desunt; ideo facile suspicor, glossemam esse a librariis additam, quod abest etiam a libro Pantagathi.

ⁱ Flor. cod., *nos non edendi causa esse natos, sed esse vivendi*, cui lectioni favet etiam liber Octavii Pantagathi; editiones autem, *nos non edendi causa esse natos, sed vivendi*. At unus ex Vatt., quem cæteris hoc loco prætulimus, *nos non edendi causa esse natos, sed bene vivendi*. Vox *bene* incuriose a librariis omissa Gaudentium nostrum pene fecerat cum Epicuri scola sentientem; quare omnino erat in textum reducenda.

et filium ejus; non enim heres veri filius accidet cum filio suo domo (Gen. xi). Ejiciamus ergo ancillam concupiscentiam, et filium ejus peccatum, ut efficiamur heredes Dei, coheredes autem Christi, qui signum crucis suae propriis portando humeris (Joh. xix, 17) imaginem Passionis, quam sub umbra Legis in sancto Isaac praemonstraverat (Gen. ii, 6), in veritate hominis suscepti complevit, pretioso sanguine suo vitam nostram redimens ab aeternae mortis exitio. Ipse est enim nostra redemptio, cui omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, per omnia saecula. Amen.

¶ SERMO XVI.

DE DIVERSIS CAPITULIS SEXTUS.

^a In eo quod S. Episcopum prima die ordinationis ipsius quorundam civium ^c notarii exceperunt.

Imperitia mea conscius, et ^d aetatis ipsius immatura ad sacerdotii dignitatem pudore deterritus, merito silendi licentiam a ^e summis sacerdotibus postulabam. Metuo enim primum, ^f ne virtus verborum celestium exiguitatis meae sermone tenuetur: deinde erubescio, quod tantae expectationi optatam doctrinae fructum praestare non valeo. Unde imparem me vestro desiderio per omnia sen-

stentis, omnes totosque vestris conatus sum declinare. Sed beatus Pater Ambrosius, ceterique venerandi antistites, sacramento, quo temere vos ipsos obligastis, astricti, tales ad me epistolas cum vestra legatione miserunt, ut sine damno animae meae ultra iam resistere non valerem, cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communicatio negaretur. Tali igitur conclusus articulo, et auctoritate Sanctorum praesentium subjugatus, suscepti hinc summi sacerdotii munus, nec merito dignus, nec aetate aptabilis, nec doctrina maturus. Intuemini ergo, quid patiar, qui cum loqui nesciam, tacere non possum. Cogor enim seniorum praeepto obsequi ultra vires meas, nec potestatem silendi habens, ^h nec facundiam proloquendi. Sed spiritualium Patrum salutaria esse praeepta, divinae Legis auctoritate perspicuus, audeo in verba prorumpere, ac tenem vestris auribus inferre sermonem; quem laetico forsitan patienter accipitis, quoniam populo Christi utile videntur, obedientiam, quae et sacrificio divino praeponeitur, et mandatis Dei omnibus antefertur, exemplo discere praedicantis (I Reg. xv). Nam cum populus Hebraeorum post Aegyptia filia portenta, ad antus Dei notitiam vocaretur, primam didicit obe-

^a Sermo iste a Gaudentio coram Ambrosio Mediolanensi antistite habitus est, ut infra patet.

^b Recte observavit Ferrar., lib. iii de Rit. sacr. Eccl. Conc. cap. 42, non solum in ipso primo episcopatus natali die, verum etiam recentente anniversario, habitas interdum fuisse a praesentibus Patribus conciones, quod exemplis petitis ex Augustino, et Leone Magno, luculenter probat.

^c De Exceptoriis vide qua tradidimus supra, in Praefat. ad ea verba: *Notariis latenter appositis*, pag. 320.

^d Disciplina eorum temporum ferebat ut episcopi non nisi matura et prorecta iam aetate fierent; quam annorum quinque et quadraginta esse voluit Sirichius in epistola Decretali ad Ilmerium episcopum Tarraconensem c. 9. Plura nihilominus sunt exempla summorum virorum, qui venia annorum accepta, immatura aetate ad episcopatum prorecti sunt; idque eorum virum datum est, ut legibus solverentur. Euseb., lib. vi Hist. Eccl. c. 50, de Gregorio Thaumaturgo, et Athenodoro, H. Valesio interprete: *Igitur tantopere in divinis eloquiis profecerunt, ut ambo adhuc admodum juvenes, Ecclesiarum in Ponto episcopi fuerint constituti*. Mitti Joannem Chrysostomum, Epiphanium Ticinensem, Remigium. Praesens tractatus insigne nobis exhibet Gaudentianae modestiae specimen.

^e Episcopos olim nonnumquam vocatos fuisse patres patrum, summos sacerdotes, et episcopos Episcoporum, pluribus docet; Per. rar. lib. iii de antiquo Eccl. epist. genere cap. 1, quo in loco a Baronio dissentit, qui ad A. C. 216, ex Tertulliano affirmavit, ultimum hunc titulum, nempe *Episcopum Episcoporum*, unius Romani pontificis peculiarem fuisse. Quod ad summi sacerdotis, vel etiam summi pontificis appellationem episcopis olim attributam spectat, confer Bar. ad A. C. 597, num. 61, et in not. ad Mart., 9 Aprilis, quo utroque in loco Gaudentium laudat. Idem Gaudentius episcopos summorum sacerdotum vocat tract. seq.: *Hodie adepti summorum sacerdotum praesentiam*. Utrumque hunc Gaudentii locum profert Joannes Savaro, not. ad Concionem Sidonii Apollinaris lib. vii, ep. 9, sed pro

summorum sacerdotum praesentiam male reponit summorum sacerdotum sententiam. Ille autem obiter monitum lectorem velim, si quid forte hujusmodi in isto sermone occurrat, quo Gaudentius videatur magnifice nimis, ac praefate de Ambrosio loqui; habendam esse rationem eorum temporum, quibus eo Mediolani episcopo constituto, atque Italia, ut ait Hieronymus, ad rectam fidem conversa, egregius Ambrosii erga Ecclesiam meritis totum id tribuebatur; ut docto notavit cl. vir abbas Benedictus Bachinius, dissert. de Eccles. Hier. originibus, par. ii, pag. 347.

^f Male editi legebant, *ne via verborum celestium*; sed miss. quatuor codd., *ne virtus verborum celestium*, quae lectio apparet etiam in eod. Octavii Pantagathi.

^g Pari modo Remigius ad Remensem Ecclesiam electus annos natus non amplius quam viginti duos, aetatem opponerebat, ut tradit Flodoard. lib. i Hist. Rem. c. 11: *Sanctissimus igitur adolescens his depressus angustiis, quoniam nec fugae locus ei respiciam patebat, nec populo ut ab intentione capta desisteret, ullo modo satisfacere poterat; super etatis infirmo cepit conqueri tempore, et quod Ecclesiastica regula hanc aetatem ad tantam non admitteret dignitatem, voce publica praedicare*. Et Ennodius in vita Epiphanii, eum anno aetatis octavo et vigesimo episcopum ordinatum, presbyteros ab ministris sic alloquentem inducit: *Quamvis me, fratres charissimi, inter primordia immatura stabantem, iudicii vestri et susceptae dignitatis pondus oppresserit. Verum surda aure hujusmodi querimoniae populi praeteribant; unde idem Ennodius paulo supra Rustici praeclearissimi viri cecentiam de Epiphanii aetate refert in hunc modum: Scimus, et profunda consideratione perspeximus, juvenem istum non oportere pro aetatis immaturitate censeri; nec debere gravis constitui hominibus tenero pro quodam obice annos afferri*. In miss. quatuor codd. legitur *ne aetate aptas*; ut et in libro Pantagathi.

^h Ita reponendum censuimus ex quatuor miss. codd., ut magis conveniat illud cum loqui verbum. Editi habebant, *nec facundiam proloquendi*; at eod. Pantagathi, *nec facundiam proloquendi*.

dientiam, tamquam decem servandorum celestium A mandatorum. Sic enim Scriptura testatur: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. vi)*. Et iterum: *Audi, Israel, præcepta vite (Deut. iv)*. Hoc quod dicitur, *Audi*, non audientiam, ut opinor, simplicem sonat, sed observandæ Legis obedientiam prædicat, testante rursus Domino, ac dicente: *Si volueritis, et audieritis me, quæ bona sunt terræ manducabitis (Is. i)*. Quod si secundum beati Pauli apostoli sententiam, *non auditores, sed factores Legis justificabuntur apud Deum (Rom. ii)*; non jam videbitur perfunctoria ista auditio, quæ honorum terræ præmiis honoratur, et non cujuslibet terræ, sed illius olim promissæ, illius fluentis lac et mel. Promissionis enim terra Christi caro est, ex massa humani generis de terra formata suscepta, ac dulcibus divinis gratiæ succis exuberans; cujus purissimo doctrinæ lacte alimur et nutrimur; cujus **334** ^a celestium charismatum suavitate redimimur; cujus ubertate credentium corda pinguescunt; cujus bonis obedientium mentes, animæque fidelium, et in hoc, et in futuro sæculo ^b regnantur. ^c Quoniam ergo hæc spectat tractatio? Nempe ut vestra dilectio evidenter intelligat, quanta vis meam compulerit parvitem arduis obsecundare præceptis, atque aperire os meum sub tantorum præsentia sacerdotum; et maxime post illam venerandæ memoriæ ^d patris mei Philastrii eruditissimam vocem, ^e quæ per gratiam Spiritus sancti large effluens, hanc Ecclesiam in fide Trinitatis adorandæ fundavit, in vera spe, et charitate perfecta consolidavit, ad virtutes erexit, in

^a parte reliquit. Hæc ad excusationem illius, que in me reprehendi potuisset, sædaciæ, breviter dixisse sufficit. ^b Nunc vero sanctarum lectionum potius est (Joan. iv, 41), et ego hauritorum verbi non habens, aquam vivam sitientibus vobis interiori ministrare non possem. Obsecro ^c commoneam patrem Ambrosium, ut post exiguum rorem sermonis mei, ipse irriget corda vestra divinarum mysteriis litterarum. ^d Loquetur enim Spiritus sancto, quo plenus est, et flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, et tamquam Petri apostoli successor, ipse erit es universorum circumstantium sacerdotum. Nam cum Dominus Jesus ^e interrogaret apostolos: *Vos autem quem me **335** esse dicitis (Matth. xvi)?* solus Petrus omnium credentium ore respondit: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Quid enim minoris accepit ista confessio? beatitudinem scilicet, regniq; celestis gloriozissimam potestatem. Solus ergo cum loquitur Petrus, nequamquam reliquorum credentium fides excluditur. Sed congruus ordo servatur, dum principi Apostolorum primus loquendi locus jure defertur; i ne tumultus quidam magis quam responsio videretur, si tunc universi certatim ac pariter respondissent. Dicit forte aliquis, sicut illos tres in caminis hæbles pueros (Dan. iii), ita in hoc examine omnes Apostolos consona voce debuisse eadem profiteri. Sed considerandum quis Judas ille Iscariotes quod corde non crederet, ore confiteri non poterat: et nequæ beatitudinem merebatur incredulus, neque ante diri facinoris perpetrationem, justi Judicis poterat ^a sententiæ prædamari. Postea veto pro commissio

^a Sic editiones. Vatt. duo, Flor. et cod. Pantagathi, *coelesti charismatum suavitate*.

^b Dux editiones, Gol. nempe et Lugd. mendose legunt *signantur*; at Flor. cod., una cum libro Pantagathi aliisque mss. *regnantur*.

^c Mss. quatuor cod. eodem modo: *Quoniam spectat iste tractatus? iisque concinit liber Pantagathi*.

^d Philastrius Brixianus Ecclesiæ decus, et Gaudenii antecessor, de quo supra in Præf. ad Benivolam: *Imbutum te admirabilibus doctrinis apostolice per omnia viri patris nostri Philastrii*. Plura de eo, infra, in serm. de Vita Philastrii.

^e Sic Vatt. duo et liber Pantagathi. Paris. editio, *qua per gratiam Spiritus sancti large effluens*. Colon. vero et Lugdun., *quia per gratiam Spiritus sancti large affluens*.

^f In mss. legitur: *Nunc quoniam sanctarum lectionum potius altus est*; deinde *obsecro commoneam patrem Ambrosium*; quæ quidem lectio occurrit etiam in cod. Octavii Pantagathi.

^g Mos fuit priscis, ut nonnumquam concionantis episcopi, vel presbyteri sermonem, altera adstantis episcopi concio exciperet, quod quidem hoc loco honoris causa Ambrosio, tamquam seniori et digniori, a Gaudentio tributum est. Apud Joan. Chrysost. seu quisquis ejus sermonis auctor sit, hom. de Nativ. Dom., ad II Luc. caput, edit. Basil. 1539, tom. II, p. 848, hæc habes: *Obliti sumus propositum nostrum: plus diximus quam cogitavimus: aliud mens disputavit, ad aliud lingua prolapsa est. Præparemus igitur aures nostras pontifici, et quidquid a nobis minus dictum est, intentis auribus audiamus*. Et homil. I de Penitentia, ad fin., *Restant, inquit, plura; sed hæc sobriis ad correctionem sufficiant. Quare necesse orationem suppressere, nam cupio Patri*

audire vocem: quoniam ipsi quidem pastoralis pueri cœlamo sibilamus; hic autem veluti musicus optimus auream citharam modulatus, sonorum consonantia universum excitat theatrum.

^h Ne cui miram fortasse videatur, præsentem in concione Ambrosium a Gaudentio laudari, operæ pretium est audire locum Gregorii Nazianzeni Orat. 28, de funere Patris, in qua præsentem Basilium his verbis alloquitur, J. Billio interprete: *Homo Dei, et fidelis cervæ, et mysteriorum Dei dispensator, et vir spirituum desideriorum; hoc enim nomine sublimis, et excelsos viros, et supra ea quæ oculis cernuntur, positos, Scriptura vocat*. Et Orat. 16, in electione Eulalii Doarensium antistitis, ad eum conversus etc ait: *At nunc, o pastorem optime, ac perfectissime, ades dum, ac populum tuum nobiscum, et ante nos accipe, quem Spiritus sanctus tibi tradidit, quem offerunt Angeli, quem vita moresque tui tibi commiserunt*. Præclara est etiam prima Ennodii dictio in Laurentii Mediolanensis episcopi natali cathedræ die habita, qua eum præsentem summis laudibus cumulat. Similia congerit Ferrar. lib. II de Rit. sacr. Eccl. Conc. cap. 6.

ⁱ Vatt. duo et Flor., *omnes interrogaret Apostolos*; deinde ubi editi habent, *solus Petrus omnium credentium ore*; iidem tres mss. legunt, *solus Petrus credentium ore*; utranque vero hanc lectionem exhibet etiam liber Pantagathi.

^j Sic editi; in tribus mss. vero, nempe Flor. et Vatt. duobus, *vel ne tumultus quidam magis*.

^k Sic iidem tres codd. Editi logebant, *sententiis prædamari*; verum tribus laudatis codd. tum in hac, quam in præcedenti lectione, consenti etiam liber Octavii Pantagathi.

scelere jam damnato Juda, omnes Apostoli^a Christo surgente, in Petro claves accipiunt; quinimmo cum Petro cœlestis regni claves ab ipso Domino accipiunt, quando ait illis: *Accipite Spiritum sanctum: quorum peccata dimiseritis, dimissa erunt* (Joan. xx, 22). Et iterum: *Euntes, inquit, docete omnes gentes, et baptizate eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii). Janua quippe regni cœlorum non nisi hac Sacramentorum spiritualium clave reseratur. Precentur modo hi omnes apostolici sacerdotes misericordiam Dei Patris, *qui suscitavit de terra inopem, et de stercore erexit pauperem, ut faceret eum sedere^b cum principibus populi sui* (Ps. cxii); ut etiam sancii Spiritus virtutem ad Ecclesiæ suæ gubernaculum tenendum mihi minimo omnium largiri dignetur, per unigenitum Filium suum Redemptorem nostrum, cum quo vivit et regnat semper Deus, in unitate Spiritus sancti, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVII.

DE DIVERSIS CAPITULIS SEPTIMUS.

^d Die dedicationis basilicæ^e Concilii Sanctorum.

336 Divinis muneribus, et cœlestibus beneficiis

^a Ita in editis habetur; sed mss. quatuor, scilicet Flor., Urb. et Vatt. duo, nullo discrimine legunt *Christo resurgente, Petri claves accipiunt*. quod plane non recte dictum; non enim loquitur Gaudentius de primatu Petri, sed de sacerdotali potestate omnibus Apostolus tradita, ut ex consequentibus liquet. At cum porro statim quod dixerat, hoc modo veluti corrigat, *quinimmo cum Petro cœlestis regni claves ab ipso Domino accipiunt*, potest et lectio mss. non improbari, quibus accedit etiam cod. Pantagathi.

^b Mss. quatuor codd., *cum principibus, cum his utique principibus populi sui*; quod fortasse a Gaudentio dictum est, ut circumstantes episcopos denotaret.

^c Vatt. duo et Urbin., *gubernaculum continendum. Flor., tenendum*, uti etiam tres editiones.

^d (Non sic, ut in cæteris titulis, inscribitur in codice Galeardi: hic enim habet *Tractatus ejusdem exceptus die dedicationis basilicæ concilii sanctorum incipit*, subditque notam sequentem). Præclarissimus vir Carolus Majellus, Bibliothecæ Vaticanæ præfectus, cui editio hæc nostra plurimum debet; amice monuit, hanc esse genuinam tituli hujus lectionem, quæ in Vaticanis codd. et Urb. habetur; ideoque editæ præferendam, quæ habet *Die dedicationis basilicæ Sanctorum quadraginta martyrum*. Parvi lubens ac volens placito eruditissimi viri; eoque lubentius, quod hanc eandem lectionem *basilicæ concilii Sanctorum* confirmatam inveni a Flor. cod., eamque omnino esse veram ac legitimam sermonibus hujus inscriptionem, docet idemmet Gaudentius hoc tractatu, ad fin.: *Hanc ipsam basilicam eorum meritis dedicatam, concilium Sanctorum nuncupari oportere decernimus*.

^e *Concilia Sanctorum, seu Concilia Martyrum*, dicta fuere loca illa in quibus multorum martyrum corpora requiescebant; uti ex Molano tradit Baron., in not. ad Martyr., 23 Junii, quo in loco hunc Gaudentii tractatum laudat. Turpiter autem se dedit Octavius Rubeus popularis noster, qui in vita SS. Faustini et Jovite, pag. 65, *Ecclesiam Concilii Sanctorum*, hoc nomine appellatam fuisse existimavit, quia in ea fidelium conventus agerentur; cujus profecto appellationis originem, si hunc Gaudentii tractatum legisset, ignorare neutiquam potuisset.

condignas referre gratias pusillitas nostra non prævalet, fratres charissimi. Nam ut venerandas Sanctorum reliquias haberemus, Deus noster tribuit: deinde ut hanc honori eorum fundare basilicam valeremus, ipse largitus est: et hodie ut adepti summorum sacerdotum præsentiam, dedicationem celebrare mereamur, ipse concessit. Convenerunt enim sancti antistites, et apostolici viri, ad persolvendum beatissimis patribus, et præceptoribus suis debitæ devotionis obsequium, ut ubertate plenissima benedictionum spiritualium ditaremur; licet importunitas barbarorum maximam partem celebritatis diei hodierno subtraxerit, ne cæteri sancti antistites, quos interfuturos credidimus, advenirent. Jam qui sunt isti quorum beatis reliquiis illustramur, hinc incipiam numerare. Primo in loco Joannes Baptista est, ultimus quidem, sed maximus Prophetarum: novissimus **337** tempore, quia omnis *Lex, et Propheta usque ad Joannem* (Matth. xi, 13);^b sed merito prior, et dignitate præstantior, quia ita de illo Christus loquitur ad Judæos: *Quid existis in deserto videre? Prophetam? dico vobis et plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meumⁱ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam*

Basilica hæc *Concilii Sanctorum*, de qua Gaudentius in præsentis tractatu, Brixie amplius non existit; aut si aliqua alia Ecclesia ejus loco successit, nomen non retinet. In catalogo ms. episcoporum Brixie, non tamen admodum antiquo, hæc legi: *Gaudentius, qui jacet in ecclesia S. Joannis deforis Brixiam. Hæc Ecclesia videtur eadem esse, quæ dicta est etiam basilica, vel ecclesia Concilii Sanctorum, fundata et ædificata a Gaudentio, quemadmodum testatur tractatus habitus ab eo in die dedicationis ejus*. Deinde paulo post in *Theophilo* sic habetur: *Theophilus, qui jacet ad Concilia Sanctorum, id est in ecclesia S. Joannis deforis Brixiam, in capella Capreolorum*. At Florentinius in indice chronologico antistitum Brixianorum, Brixie impresso anno 1614, in *Theophilo*, ait: *Meminerunt antiquissimi SS. pontificum facti, ejus ossa quæ nunc in S. Joannis evangelistæ servantur, jacuisse in ecclesia, quæ Concilia Sanctorum dicebatur, cujus memoriam extinctam dolemus*. Hæc autem latius a me deducuntur in annotationibus ad Martyrologium Brixianum, quæ aliquando Deo dante in lucem prodibunt.

^f Eam fortasse barbarorum irruptionem vel adhuc impendentem, vel jam factam, designat Gaudentius, de qua supra tract. 13, p. 317: *Ita nos Deus exaudiet obsecrantes; ita inter pericula imminentium barbarorum, auxilio protegi divino merebimur*. Vide quæ ibi annotavimus.

^g Antiqui moris fuisse tum in Oriente, tum in Occidente, jam pridem ætate Constantini Magni, ut dedicationes ecclesiarum et altarium plerumque fierent in conventu episcoporum, qui ea de causa invitari consueverant, observavit Edmundus Martene T. III de antiquis Ecclesiæ Ritibus, lib. II, c. 12, laudatus a cl. v. Francisco Blanchino, qui etiam ad illustrandum hunc morem non pauca de suo præclare addidit Pref. ad Anastasium n. 35.

^h Mss. tres legunt *sed merito prior, sed dignitate*; et paulo post *existis in desertum*; namque porro hanc lectionem commendat etiam cod. Octavii Pantagathi.

ⁱ Verba hæc, *ante faciem tuam*, supplevimus ex mss. cum deessent in editis; eademque habentur in libro quoque Pantagathi.

(*Ibid.*, 8). Uno testimonio Salvatoris beatissimus A
 Joannes Baptista et angelus, et apostolus, et propheta præcipuus declaratur. Vere enim Dei est angelus, qui præcursor, et nuntius Christi est: vere apostolus est, qui missus a Deo est, destinatus enim nuncupatur apostolus. *Fuit, inquit, homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes (Joan. 1, 6)*. Idcirco autem sanctus ipse propheta dicitur, et plusquam propheta, quia Christum et sua, et omnium prophetarum voce prædictum, digito meruit demonstrare; dicens: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Ibid., 29)*. Post hunc habemus Andream beatissimum, primum Joannis ipsius discipulum, deinde Salvatoris; quem priorem Christum apostolum scribitur elegisse. *Erat, inquit, Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierant ab Joanne, Ecce Agnus Dei, et secuti erant eum. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dixit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus). Et adduxit eum ad Jesum (Ibid., 40)*. Tertius beatus Thomas, qui post resurrectionem Christi solus desideravit, solusque obtinuit, ut membra Christi curiosus quidem, sed utique dignis manibus contrectaret. Ardentis siquidem desiderii fuit illud, non incredulitatis, quod condiscipulis suis, qui ipso absente Dominum viderant, ait: *Nisi videro, et contrectavero, non credam (Joan. xx, 25)*. Erat enim valde anxius, ne non et oculis frueretur eo quod corde credebat; ne privaretur aspectu illius lucis qua se ceteri apostoli illuminatos gloriabantur. Satiavit esurientem Dominus, cujus manet illa promissio: *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (Matth. v, 6)*. Apparuit secundo Apostolis (*Joan. xx, 26*), ut Thomæ desiderium adimpleret: profuit cupiditas ejus et cæteris; nec ipse mi-

nus aliquid habet, quia posterior Christum videt. Nam detrimenta prioris aspectus visu pariter, et tactu compensat; qui utique, si juxta opinionem quorundam infidelis fuisset, Christus illi post resurrectionem suam apparere non fuerat dignatus. Scriptum est enim: *Quoniam invenitur ab his qui non tentant eum: apparet vero his qui fidem habent in ipsum (Sap. 1, 2)*. Quod autem dixit illi Salvator: *Noli esse incredulus, sed credens (Joan. xx, 27)*; et: *quia vidisti, credidisti: beati qui non viderunt, et crediderunt (Ibid., 29)*; informare in eo voluit omnes postea credituros, ut populus noster, similis Thomæ qui absens erat quando apparuit Christus apostolis, relationi eorum indubitam fidem commodet; nec exigit in carne conspicerem quem testimonio apostolorum, post passionem crucis surrexisset, et visum fuisse didicerit. Neque enim postquam regressus est ad cælos, solis in hoc mundo virtutibus præsens, debet quotidie pro cujuscumque voluntate, singulis, universisque credentibus, in corpore apparere. Sufficiat nobis, quoniam sancti Thomæ curiositas, ambiguitatis futuræ scrupulo satisfecit. Quod enim absens fuit, quod avidus et videre, et attrahere Dominum perquisivit, totum nostræ procurabatur salutem; ut evidentius nosceremus resurrectionis Dominicæ veritatem, quam beatus Thomas ob necessariam curiositatem providenter reprehensus affirmat, dicens ei: *Dominus meus, et Deus meus (Joan. xx, 28)*. Quartus Lucas est evangelista, qui beatos Apostolos pari merito subsequutus, et Evangelii librum, et Actus Apostolorum, miranda examinatione conscripsit. Horum quatuor beatas habemus in præsentem reliquias, qui regnum Dei, et justitiam prædicantes, ab incredulis, et iniquis occisi, Deo semper vivere operationum suarum vir-

* Lectio Flor. cod. et Vat. utriusque, quam meliorem, et aptiorem ostendunt ea quæ mox sequuntur: *Beati qui esuriunt*. Tres editiones habent *satiavit ergo eum Dominus*. Cod. Pantagathi, *satiavit esurientem Dominus*.

^b In mss. Pantagathi ad marginem, ejus manu additum est aliis; itaque legit: *nec ipse minus aliis aliquid habet, quia posterior Christum vidit*.

^c Barthius l. xxii Advers. c. 6, hunc Gaudentii locum recenset inter necgrammaticæ, nec Latine dicta, subdens: *Dicendum erat*, non fuisset. Deinde profert similem Eginharti locum in Vita Caroli M.: *Poterat citius finire, si Saxonum perfidia pateretur, pro passa fuisset*; et Fulgentii ep. 1, c. 1: *Febrium violenta nimietas comæatum mihi vitæ auferret, nisi verus animarum et corporis medicus dignaretur largiri remedium, pro dignatus fuisset*. Hæc Barthius. Laudo profecto summi Viri eruditionem, sed cum tres editiones quæ mihi ad manum sunt, diserte legant non fuisset, oportet Barthium aliqua alia vetustiori editione esse usum. In mss. quidem legitur non fuisset, sic enim habet ex Vatt. unus, alter vero non fuisset; at Flor. et Urb. eodem modo non fuerat, quibus consentit liber Octavii Pantagathi; quare maluimus genuinam mss. simplicitatem, quam ineptas typographorum emendationes retinere, præsertim cum præter loca a Barthio prolata, apud ecclesiasticos scriptores sit hujusmodi locutio non infrequens; ut apud Augustinum x Conf. 10, extremo: *nisi admonente aliquo crucerentur, ea cogitare non pos-*

sem; pro eruta fuissent, et non potuissem; dixerat enim supra didicissem, agnovi, dixi, ut textum legenti liquet. Similiter x Conf. xviii: *cujus nisi memor essem, non invenirem, quia non agnoscerem; pro non invenissem, et non agnovissem; dixerat enim antea meminim me quæsisse, atque invenisse*. Item ii Conf. ii, aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem, pro advertissem; et paulo inferius: *has ergo voces exaudirem vigilantius, pro exaudissem*; subdit enim mox: *sed efferbui miser, et excessi*. Contra Fulgentius meruisset pro mereretur Serm. de S. Stephano: *Stephanus sævitiam Judæorum potuit superare, ut ita meruisset feliciter triumphare; et mox: ut coronam meruisset accipere, charitatem pro armis habebat*.

^d Mss. quatuor, *noli esse incredulus, sed fidelis*.

^e Flor. et Vatt. duo, *indubitantem fidem*.

^f Sic legitur in quatuor mss.; editi vero, *sancti Thomæ curiositas, et ambiguitas, futuræ scrupulositatis finem fecit*. Male; nam Gaudentius supra nullam agnoscit in Thoma ambiguitatem, aut incredulitatem; itaque ineptum foret hoc loco admittere quod antea rejecit.

^g Et hunc quoque locum in editis depravatum restituumus subsidio quatuor mss. quibus tam hic, quam in superiori etiam lectione consentit cod. Pantagathi. Tres editiones habent *imitanda examinatione*; at Lucam Apostolicas ut puto, et Evangelii librum conscribentem, nemo, *παράττις*, sanæ mentis imitari præsumperit.

tribus 330 demonstrantur, a Joanne in Sebastena urbe provincie Palæstinae, Thomas apud Indos, b Andreas et Lucas apud Patras Achaiae civitatem, corymbum referuntur. Post istos habemus Gervasium, Protasium, atque Nazarium, beatissimos martyres, qui ea ante paucos annos apud urbem Mediolanensem sancto sacerdoti Ambrosio revelare dignati sunt, e quorum sanguinem tenemus gypso collectum, nihil amplius requirentes; tenemus enim sanguinem, qui testis est passionis. Recipimus etiam

a Quod hic ait, Joannem in urbe Sebastena occisum, non satis convenit cum Josepho qui lib. xviii, c. 7, cum Machorvate in carcerem actum, ac necatum fuisse tradit; quam Josephi sententiam tuetur Cellarius dissertatione de Joanne Baptista, et disert. de Joannis Baptistæ carcere, et supplicio, contra et Lightfootem in Matth. xiv, 10. Sopaktus quidem fuit Sebaste, vel Samaria, urbe Judææ, ut hujus Hieron. in epist. ad Marcell., quæ civitas, et provincia minime Herodii obediabat, sed Archelao. Vid. Bar. ad A. C. 33, n. 4 et 5, Cod. Urb. legit in Sebastena urbe. Porro de loco sepulturae Joannis videndum idem Cellarius disert. de Joannis Baptistæ carcere, et supplicio, n. 15.

b Quæ ad illustrandam hunc Gaudentii locum faciunt, hæc habes ex Mabillonio in Notis ad Kalendarium Ecclesie Carthagenensis tom. iii, Analect. p. 415, cum enim in eo Kalendario hæc occurrant: In Id. Oct. Sancti Lucæ Evangelistæ, et martyris; hæc Mabillonius observationem subdit: Duo hic cum cæteris non conveniunt, nempe dies, et martyris nomen: cum Lucas xv kal. Nov. notari solitus sit, nec martyris nomen passim obtineat. Quamquam id inveniat Gregorii Nazanzeni Oratio 1 in Julianum, et aperte dicunt Paulinus, et Gaudentius. Martyrii modum describit Nicephorus in lib. ii, cap. 43, ubi habet. Lucam ex olea arbore fuisse suspensum, quod arboris ligni, ex quo crux fieret, copia non adesset. Locum apud Patras Achaiae civitatem designat Gaudentius in Serm. 17, seu Tractatu de Dedicationse Basilicæ sanctorum xl Martyrum. Hæc Mabillonius.

c Atquando mecum ipse reputavi, num ex hoc Gaudentii loco, quo tam præclaram sanguinis Martyrum Gervasi, et Protasii mentionem injicit, aliquid momenti accedere posset narrationi miraculi illius quo Gregorius Turon. de gloria Mart. l. i, c. 47, refert, ut eorum translatione, cum forte tabula ex Ecclesie camera decidisset, ac in eorum capita fidelium venerationi exposita impigisset, copiosum inde sanguinem profususset. De quo, ad Turonensis, infecta linteamenta, vel pallula, sive vela ecclesiastica, beatus cruor collectus est: qui usque adeo confusione fertur, quoadunque linteamenta que susceperant, sunt rupta. Ex hoc enim eorum reliquias affinitu collectas, per universam Italiam, vel Gallias, sunt delatas. Videbatur locus Gaudentii intelligi posse de hoc sanguine, a sanctorum capitibus recenter effuso; cum enim eorum translatio, Ambrosio curante, intercessit in annum 386, Sermo autem iste Gaudentii de dedicatione basilicæ habitus fuerit paulo post annum 387, ut infra dicimus, poterat utique hujus sanguinis pars ad Gaudentium esse delata, qui tam insigni miraculo de Sanctorum capitibus manaverat. Accedebat hæc conjectura, quod in editis legeretur: quædam sanguinem tenemus gypso collectum; deinde paulo post: tenemus etiam sanguinem, qui testis est passionis; idcirco appareret, de duplici quodammodo sanguine Gaudentium loqui, nempe de sanguine gypso collecto, tempore martyrii: max iterum de sanguine in translatione sanctorum, linteaminibus, et pallulis mirabiliter insepersa. Sed facta collectio non invenimus pro tenemus etiam sanguinem, legendum esse omnino tenemus enim sanguinem; ita

sanctos cives d Sisinnii, Martyrii, et Alexandri, e quos nuper in Anania venerandæ religionis cultui attentius inhaerentes gens 340 interfecit sacrilega, flammisque adhibitis concremavit, ut holocaustum Deo ipsi ferent, qui Christianos suos victimas demoniis ministrare, inerepatione justissima voluisse. Jam quid post istos decem, de Quadraginta Martyribus dignum loquar, qui se itineri suo, f eam per urbes Cappadociae Jerusalem pergere, fideles comites præbere dignati sunt? la ipsa enim

enim habetur nullo discrimine in tribus mss., nempe Flor. et Vat. duobus, quibus consona etiam liber Pantagathi; quare patet, Gaudentium loqui de unico tantum sanguine, effuso tempore passionis sanctorum, ac gypso a fidelibus, juxta priscum morem, collecto. Nihil igitur ponderis ex auctoritate Gaudentii, narrationi Turonensis accedit. De vitreis, et lignis vasculis, quibus martyrum sanguinem colligere fideles solebant, præclare Aringhius l. iii Romæ subterr. c. 22.

d Sic Vat. duo; tres vero editiones corrupte Sisinnii Martyris, et Alexandri; sed vitium hujusmodi etiam absque op. mss. erat per se manifestum. Vid. quæ de his Martyribus diximus in Annotationibus ad Ughellum tom. iv, col. 525, Venetæ edit. Eorum meminit Martyrologium Romanum, nempe Usuardi 29 Maii.

e In editis legatur quos nuper in ara Agatini; quæ sane verbo imperiti librarii Gaudentii locutionem crucem fixerant; nam quis unquam divinit, quanam sit, sicut ubi terrarum exstet ara illa Agatini? Itaque reposuimus in Anania; cum enim Flor., Urb. et Vat. duo, summo consensu legant in Anania venerandæ, laicis aras comandatis; passim quippe sunt hi martyres in valle Anania, vulgo Val d'Anagna, o di Nonn, Tridentinae diocesis; unde Ananenses martyres a nonnullis appellantur, eosque sic vocat Augustinus ep. 458, ad Marcellinum Comitem. Lectionem aliorum una. tuetur etiam cod. Pantagathi legens in Anania, quinta vocali omnia, quæ facili supplebat conjectura; constat autem ex hoc loco, Tractatum hunc a Gaudentio conscriptum fuisse paulo post annum 397, qui fuit annus passionis horum martyrum, ut ex eruditiorum calculis firmat Ruinartus in Actis Mart. p. 633 edit. Paris: ait namque Gaudentius, quos nuper in Anania; idem facile est ex his verbis temporis notam colligere.

f De Orientali peregrinatione, quæ maxima omnia pietatis, ac religionis pars fuit, habes insignem Hieronymi locum in epistola ad Marcellam, Paula et Eustochii nomine data; ex qua constigimus in Hieronymo, ubi in Notis ad Sulp. Sever. pag. 371 edit. Amstol. 1685, ait, ante Constantinum, tanquam rarum de Alexandro notari (apud Euseb. l. vi Hist. Eccl. c. 11, edit. Valer.) quod Hierosolytam, adorandi, et loca sancta videndi causa, iteris Hieronymus nonnec contra aperte sic loquitur: Longum est nunc ad ascensum Domini usque ad præsentem diem, per singulas etates currere, qui episcoporum, qui martyrum, qui clementium in doctrina Ecclesiastica virorum, venerit Hierosolytam. Origenes quoque, qui integro tertio seculo floruit ante Constantinum, h. i contra Celsum testatur. Basilichem speluncam adhuc suo tempore apud infideles ecclesiam fuisse, quod ibi natus esset Jesus, qui a Christianis adoratur. Maxime autem ævo Gaudentii, ac Hieronymi, venerat Hierosolymitana peregrinatio; unde idem Hieronymus in ep. ad Desiderium inquit: Pars fidei est adorare ubi steterunt pedes Domini. Adhuc Hieronymus not. ad Martyr. 4 Maii lit. c. quo magis conspicias Hieronymi in meridie exortus; verum plura Hieroni erant in observationibus ad Sulpicium Severum recesset Bochartus dicitur. ad Massam

maxima Cappadoeciæ civitate, quæ appellatur Cæsarea, ubi habent iidem beatissimi insignia^a Martyrium, reperimus quasdam Dei famulas, monasterii sanctarum virginum dignissimæ matres, prorsus Mariæ, et Marthæ consimiles, quas merito diligit Jesus; natura, fide, et studio, et castitatis integritate germanas. Quibus^b ab avunculo suo summo sacerdote, ac beato confessore Basilio, olim traditæ fuerant horum martyrum veneranda reliquia, quas desiderio nostro incunctanter, ac fideliter tribuerunt; idoneos veneratores tanti nos esse munera approbantes, simulque sub testificatione Domini confidentes, se semper grassæ Deum nostrum, ut hæc tam pretiosa possessio in tales transfunderetur heredes^c qui eam consimili fide, diligentiaque percolerent; qui studii, ac venerationis ipsarum et successorum, et augmentatores existerent;^d quoniam essent ipsæ in annis senilibus constitutæ, et transmigrationem 341 de hoc mundo suam quotidie expectarent. Exaudita est ecco fidelis oratio. Venerabiles ipsas Martyrum quadraginta reliquias populis credentibus hodie proponimus^e percolendas, licet eis ex illo jam tempore celebritas debita nunquam defuisse nostri cognoscatur officii, præclara eorum beneficiis salutariter mancipata. Sed jam qua ordine ad martyrii gloriam perveneriat ipsi beatissimi, breviter enarraho; quamvis ad prosequendas eorum laudes imparem me esse confitear. Plano^f habent idoneum suis meritis, dignissimumque præ-

conem, beatæ recordationis virum, confessorem Basilium, Ecclesiæ Cæsariensis antistitem, ejus eloquentia singularis, et sermo Apostolico sale conditus, paupertatem meam retundit ingenii. Quid enim a me inferri novum potest quod iam ille ipse eorum laudibus ubertate eloquii sui opulenter effuderit, copiose ornavit, signanter expresserit? Ingentis quippe difficultatis est, eisdem virtutes diversis sermonibus prædicare. Aggredior tamen instituendæ dilectionis vestræ causa, vel historiam replicare gestorum. Milites erant isti in partibus minoris Armeniæ constituti, florentes militibus, corporum preteritæ sublimis, experientia belligerandi laudabilis, stipendiis militaribus virtutum suarum merito honorati, et, quod hæc omnia supergreditur, Christiani; atque ad omnem probitatem morum, hæc venerandæ religionis ornati, et spiritualibus armis doctrinæ celestis instructi. Statim denique ubi tuba persecutionis inccepit, fortissimos Christi milites amor fidei præcipit ad bellum. Nam^h cum feralia edicta sacriligi regis proponi a judicante cepissent, quibus præcipiebatur ne quisquam vel privatus, vel miles, Christianum proferre nomen audeat, sed et omnis populus sacrificare dæmonis cogatur; sponte præempti in medium, Christianes ad hæc clarissima voce testantur, sequo ad hæc salubari culta nullis terroribus divelli posse pronuntiant. Intuitus constantiam juvenam terribilis persecutor, reposita auctoritate, blandis eos horta-

Vossium quæ habetur t. I Opp. pag. 1058.

^a Id est Ecclesiam, quæ Græco more *Martyrion* appellabatur. Consultæ Baron. in Not. ad Martyr. 6 Julii. Concilium Chalcedonense c. 8: Clerici in parochiis, et in monasteriis, aut martyriis constituti, sub potestate sint ejus qui in ea est civitate episcopus. Cyrillus item Catech. 14, ecclesiam Hierosolymis Resurrectionis appellatam, *μαρτύριον* vocat. Confer Euseb. in Vita Constantini lib. iv, cap. 46, 47, ibique Henricum Valesium in Notis, et in epistola de Anastasi, et Martyrio Hierosolymitano.

^b Flor. et Vall. duo suppleverunt locum hunc, qui in editis sic legit: *ab avunculo suo sacerdote, ac Confessore Basilio*; at Gaudentius etiam supra Episcopos summos sacerdotes vocat. In ms. Pantagathi eadem lectio occurrit, quæ in aliis quoque: *ab avunculo suo summo sacerdote, ac beato Confessore Basilio*. De his Basilii neptibus cf. Muratorius in Anecdotis Græcis ad cæm 150 Gregorii Nazianzeni, ubi hæc Gaudentii locum profert.

^c Sic ms. quatuor nullo discrimine, quibus consentit liber Pantagathi; tres vero editiones male quæ eas consimili fide, diligentiaque imitarentur; ut etiam paulo infra proponimus percolendas pro eo quod in ms. legitur percolendas; quæ utroque locum emendavimus.

^d Deerat hoc totum summo loci hujus detrimento, quem male a librariis mutatum sanavimus ex Flor., Urb. et Vall. duobus. Cui sic legunt: *et successorum, et augmentatores existerent, et transmigrationem de hoc Mundo suam quotidie expectarent*. Male; et vulgata lectionis defectum supplet etiam cum Pantagathi. Hic autem librariarum error transversum egit solertissimum Tillemontium, qui loci hujus Gaudentiani consuetum cum minimo assequeretur, sic interpretatus est, quasi hæc Basilii neptes talis harum reliquiarum heredes expecterent, qui studii, ac venerationis ipsarum, et successorum, et augmentatores

C. existerent, et inde addiscerent (nempe ab his mortuis martyrum cineribus) transmigrationem de hoc Mundo suam quotidie expectare. Sic tom. X, pag. 581, edit. Paris.: *Qui imitassent, et même qui dénégassent le respect et la vénération qu'on a eue pour ces martyrs*, ET QUI APPRENNENT DE CES CENDRES MORTES ET VIVANTES, à vivre tous les jours dans l'attente de la mort. Prorsus male; sed librariarum incuria doctissimo Viro minime est imputanda.

^e Male editi perpendendas, ut supra innimus; quin etiam paulo inferius ubi in editis legitur *instituendæ dilectionis vestræ causa*, cod. Pantagathi, et Vall. duo reponunt *instruendæ*.

^f Præclara est Basidii Magni homilia, de SS. XL Martyribus, ejus auctoritate Patres septimæ synodi generalis sæpius usi sunt ad refutandos hæreticos sanctarum imaginum oppugnatores. Ex ea SS. Patres Gregorium Nyssenam, Ephrem Syrum, et Gaudentium nostrum, quamplurima mutuasse, recte notavit Reinartus in Actis Martyr. pag. 581.

D. ^g Sic etiam Gregorius Turon. lib. II Hist. Franc. c. 2: *Paucis quædam prædices opibus, ac secundum sæculi dignitatem nobilitate senatoria florens; et quod his omnibus nobilissimum est, fide catholica pollens*. Silvianus quoque ep. 1: *Inter cæteras castimoniarum sapientiarumque virtutes, est etiam Fide nobilitas, quæ omnibus semper ornatibus ornamento est*. Videndus Joannes Savaro in Not. ad Sidon. Apollin. l. III, ep. 12, ubi hæc Gaudentii nostri locum laudat.

^h Ineptè omnino tres editiones cum per alta edicta; sed Vall. duo cum *feralia edicta*; nec statim ex iis unis corrupte proponi adjudicare cepissent; at cod. Pantagathi, cum *feralia edicta sacriligi regis proponi a judicante capissent*; et etiam in sequenti recte: *im Van., sine respectu altius rationis*. Habet etiam idem cod. ubi editi legunt non satis bene *Christianum proferre nomen*, aliquanto melius *præferre*; sive ut in margine apponitur *præ se ferre*.

tur alloquiis, ne vellet hac pertinacia uti, ne erga A imperatorem suum contumeliosi 342 existerent, ne ejus præcepta contemnerent, ne alias devotissimi, in hoc facto offensam regis maximam provocarent, a quo magis beneficia, et honores pro hac specialiter obedientia sperare deberent. Indecorum certe bellatoribus viris esse, ut inter ignavos, et noxios, morte turpissima deperirent. Cogitandum illis esse juventutis suæ florem, et jucunditatem lucis hujus ac vitæ, quam a sine respectu ullius rationis imprudentes amittere suaderentur. Talibus auditis Christiani viri, meritoque mirabiles, venenatas perniciosi hortatoris blanditias non solum constantibus animis respuerunt, verum etiam responsione acerrima refutarunt. Quid tu, aiunt, omnium nequissime, contra Deum rebellare ausus, famulos ejus verbis fallacibus supplantare conaris? Quid nos a cultu Dei veri, et vivi, ad mortua dæmonum simulacra inclinare contendis? Quid honorum terrestrium caducis promissionibus, et inanum rerum præstigiis, animos nostros e vigore fidei cœlestis depravare pertentas? Exsecramur munera, quæ detrimentum salutis important; repudiamus honores, qui auferunt illam gloriam sempiternam; reprobumus amicitias regis, quæ nos a charitate Dei separare desiderant; respicimus et hanc temporalem nostri corporis vitam, quæ cum periculo fidei servata animæ acquirit interitum; postremo nec supplicii præsentibus deterremur. Tradimus carnem pœnis, quascumque irrogare volueris, ne abnegantes Christum Deum, ad tormenta perpetua demergamur, quæ diabolo, et vobis ministris ejus sunt ab initio præparata. Tunc ille iudex iniquitatis, hujusmodi dictis accensus, furorē suum, quem paulo ante subtilius explere voluerat, excogitata supplicii novitate b geminavit. Perspicuus enim regionis natu-

ram nimis rigentem frigoribus, tempus etiam, quo maxima hiemis asperitas Aquilone flante violentius incumbat; c montes nivibus, pruina arva tegebantur; liquores agnoscere suam naturam solis ignibus cogebantur; stupebant ingenti glacie torrentium fluminum cursus; d stagnum quoque urbi in qua ista gerebantur, subjacens, 343 longe lateque diffusum, validissimo gelu durante, iter solidum plaustris gementibus commodabat. e Hac ergo vi loci, vel temporis immanitate perspecta, sacrilegii Gentilis exactor, istud supplicii genus sanctis adhiberi imperat, ut nudatis corporibus religati in aperti aeris pruinoso duritie pernoctarent, balneis longe sub conspectu eorum fumantibus; ubi velox remedium victis callidus persecutor, animas eorum magis interficere gestiens, promittebat. Sed beatissimi martyres, Spiritu sancto ferventes, vestibis suis procul abjectis, festini ad stadium properant, coronam tanto certamini propositam cœlitus intuentes. Deinde hortatibus mutuis patientiæ, vires accendunt, gloriam regni cœlestis pœnis præsentibus præferunt, et hoc inter cætera replicantes: quod qui pro salute regis terreni hostiles gladios formidare contempsimus, cur non pro fide Dei, ac Domini nostri Jesu Christi regis æterni, omnes irrogatos nostro corpori cruciatus, æquo animo patiamur, ocius ad æternæ lucis beatitudinem, vitamque perpetuam, gloriosæ moris compendio transituri? f Inter pruinas ardebat Fides, et cœlestes animi desiderio Christi servebant. Urgebat acritudo nimii frigoris lucentes rigentium corporum cutes: at occupatæ erga Dei amorem religiosæ mentes amœnitatem paradisi cogitabant. Te-rebrabantur penetralia viscerum gelu, ita ut medullas ossium gravissimis cruciatibus internus quidam g glacialis tortor urgeret: et animorum virtus im-

a Et hic quoque opem tulerunt Vatt. duo, cum male editi legerent *sine respectu illius rationis*.

b Sic mss. quatuor; in editis *geminabat*; at *geminavit* præfert etiam cod. Pantagathi. Quæ sequuntur ex Basilio desumpta, manifeste ostendunt, hos sanctos martyres non in aquam mersos fuisse, ut plerique putarunt, sed supra stagnum ipsum gelu rigens, brumali aeri fuisse expositos, ut frigore necarentur. Vid. Bar. Not. ad Martyr. 9 Martii, et Ruinart. in Act. Mart. pag. 586. Quanta autem fuerit immanitas frigoris, quantusque algor regionum illarum, satis colligitur ex iis quæ passi sunt Romani milites in Armenia agentes sub Corbulone; nam ut refert Tacitus lib. xiii, cap. 35: *Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt*: annotatusque miles qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adherentes truncis brachiis deciderent. De acerbissimis Armeniæ frigoribus conqueritur etiam Joan. Chrys. ep. 4 et 6, ad Olympiadem.

c Hoc Gaudentii loco usus est Fronto Ducæus ad asserendam veram lectionem Basilii Serm. de XL Martyribus, ubi pro τὴν φύσιν τῆς χώρας ὅτι κρυμώδης, regionis naturam quod frigida esset; Volaterranus verterat regionis naturam salebrosam, et collibus præruptam, quod fortasse in aliquo cod. pro κρυμώδης legisset κρημώδης.

d Interpres Sermonum Basilii Raphael Volaterra-

nus, stagnum istud extra urbem collocavit, sic illius locum in serm. de XL Martyribus vertens: *Igitur sancti Dei sub dio pernoctare in quodam stagno jussi sunt, quod pro mœnibus civitatis erat*; in quo quidem non leviter lapsus est, dum pro περί τὴν ἢ πόλιν κατέκειται, nempe circum quod civitas adjacet, repositi quod pro mœnibus civitatis erat; uti pridem notavit Baronius ad Martyrol. die 9 Martii. Rectius porro Gaudentius *stagnum urbi subjacens* dixit; quamvis nec ipse apte satis ad mentem Basilii, qui diserte scribit media in urbe, atque in stagno circum quod urbs habitabatur, Martyres fuisse cruciatus, ἐν μέσῳ τῆ πόλεως, in media civitate; quin etiam locus a Baronio allatus in melioribus Basilii editionibus pro κατέκειται legit κατέκεισται, hoc modo: *λίμνη μὲν περί τὴν ἢ πόλιν κατέκεισται, stagnum circum quod condita erat civitas*.

e Melius omnino liber Pantagathi: *Hac ergo rei loci, vel temporis*; qui etiam paulo post sub conspectum eorum, ubi in editis sub conspectu eorum.

f Hieronymus ad Lætam: *Scythiæ frigora ferent calore fidei*. Et Ambrosius in epistola ad Ecclesiam Vercellensem: *Non frangebatur glacialis plagæ frigiditas, quibus ferventi spiritu vernabat devotio*. Locum hunc Gaudentii profert Savaro in Notis ad carmen 16 Sidonii Apollinaris.

g Ita est Vat. unus; alter *glacialis terror*, cui lectioni favet cod. Pantagathi.

mobilis, cursus sui metas aspiciens, de proxima consummatione gaudebat, fidei tolerantia promissum Dei munus exspectans. Sed unus ex eorum numero, brevissimi adhuc, et jam supremi doloris impatiens, rogare miser cœpit ut ad balneas duceretur. Miles interea, cui sollicitudo inuncta fuerat ut illud mortis lavacrum victis quibusque reseraret, dum curiosis oculis de loco sublimi agonem virorum spectat insignium, rei exitum captans, videt ducem cœlestis militiæ descendentem cum multitudine angelorum, et fortissimis bellatoribus claras vestes, atque opima singillatim **344** præmia erogantem, quæ solus ille miserabilis cuius fidem diabolus fregerat, non accepit. Ducitur infelix ad balneas; ibique confestim caloris afflatu, quo se animandum crediderat, exanimatus, et vitam perdidit, et coronam. Luctuosum facinus gratulatio inopinata subsequitur. Repente ejus locum supradictæ visionis admirator invadit; nudat membra optato supplicio; se esse Christianum clamore ingenti congeninat, quem spectaculi illius admirabilis virtus, subito ex Gentili verum fecerat Christianum. Tenetur continuo professionis suæ reus; ligatur volens, et secantibus vinculis crudeliter innodatur; perseverat adstrictus, gloriatur in pœna, spe divinæ remunerationis effertur. Crescit inter supplicia fides Christi: augetur inter tormenta dilectio. Nam sensu apostolico testabatur: Me nulla suppliciorum vis, nulla immanitas tormentorum poterit separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. viii, 9). In mediis cruciatibus novus martyr, instruente Spiritu sancto, eruditur et proficit; moritur et triumphat. Trinitas adoranda testem suum inter pœnas fideliter permanentem, martyrio ipso ad vicem baptismi, gloriosius ^b et abluit, et emundat, et ad cœlorum

regna perducit. Commoritur denique ^o quadragesimus iste sanctus cum sanctis, ut sacer numerus, quem Salvator jejuniis honoraverat, completeretur; sicut ipsi beati martyres orasse memorantur. Post hæc ^d jussit carnifices, defunctorum corpora longius transportata ignibus concremare. Relinquebant unum, qui adhuc vivere putabatur, si forte mutaret in pejus ipsa solitudine voluntatem. Ibi ejus venerabilis mater, quæ talem filium bono sapientiæ cœlestis lacte nutriverat, cucurrit ad cadaver spirantis filii, et propriis cum manibus vehiculo quo corpora aliorum congesta ad pyram trahebantur, imposuit. Vade, inquit, nate, istam bonam viam, salvus cum cœtaneis tuis, et gloriosus ad Dominum. O admirabilis, et vere digna mater martyris! quinimo et ipsa ^B jam martyr; ^o quæ propriis visceribus non pepercit, dum sua membra pro Christi nomine puniri lætatur in filio. Jam vero nec illud in postrema parte reticemus, quod cum cineres exustorum corporum, mandato persecutoris, in fluvium jacerentur, ^f non defuerunt religiosæ manus, quæ ^s partem cineris **345** vel furto eriperent, vel pretio compararent. Hinc et Ecclesia Cæsariensis exultat, et nostra fraternitas non immerito gloriatur, reservatum sibi providentia Dei salutare munus intelligens. ^h Portionem reliquiarum sumpsimus, et nihil nos minus possidere confidimus, dum totos quadraginta ⁱ in suis favillis honorantes amplectimur: sicut illa in Evangelio (Matth. ix, Luc. viii) fidelis mulier quæ per simbriam Christi salvata est, oram tenuit vestimenti, et virtutem divinitatis exegit: tactu simbriæ medelam credenti fides traxit, et salutem quam præsumperat, acquisivit. Itaque pars ipsa quam meruimus, plenitudo est; dividi enim quadraginta isti martyres ab invicem nullo modo pos-

^a Tres editiones, ad balnea, quod verbum male acceptum emendavimus auctoritate Vat. utriusque et Flor. cod., in quibus legitur, ad balneas; eandemque lectionem habet etiam liber Pantagathi. Balnea multitudinis numero dici negabat Varro, cujus verba lib. vii de L. L. hæc sunt: Neque ab eo quod dicunt balneum, habet multitudinem consuetudo. Sic etiam infra ubi editi legunt ducitur infelix ad balneum, iisdem mss. præsentibus, reposuimus ad balneas; balneum enim privatum erat, balneæ publicæ, eodem Varrone teste lib. viii de L. L.: dicuntur multitudinis nomine PUBLICÆ BALINEÆ, non BALINEA, contra quod privati dicunt unum BALINEUM, quod plura BALINEAS dicant.

^b Sic Vat. duo et cod. Pantagathi, qui etiam in sequenti habet quadragesimus iste sanctus; editi vero corrupte, et abluit, et emendat.

^c Flor. et Vat. duo addiderunt vocem iste, quæ in editis abest; legunt quippe commoritur denique quadragesimus sanctus cum sanctis.

^d Quis jussit? Nempe iudex iniquitatis, cujus imperio Gaudentius etiam cætera quæ supra retulit, facta fuisse commemorat. Fortasse scriptum fuerat jussi carnifices, sed librariorum oscitantia immutavit; idque in cod. Pantagathi apparet, ubi ad oram paginæ legitur eadem manu jussi, pro eo quod in textu habetur nisi.

^e Editi non habent ^o quæ; sed exstat in tribus mss. et in libro Octavii Pantagathi.

^f Hoc ait Gaudentius, occurrens tacitæ, quæ fieri poterat de sanctis reliquiis objectioni, ut recte notavit Baron. ad Martyr. 9 Martii. Sed labitur idem Baronius subdens, Gaudentium affirmare, hoc martyres passos esse Sebaste, civitate metropoli minoris Armeniæ; nam quamvis de loco martyrii omnes consentiant in eam urbem, hoc tamen Gaudentius non dicit.

^s Flor., Urb. et Vat. duo, partem reliquiarum, ut etiam infra portionem reliquiarum, quam lectionem tuetur etiam liber Pantagathi. Locus iste Gaudentii valde illustrat antiquum morem Christianorum redimendi pretio sanctorum martyrum corpora, de quo sæpius in Actis Martyrum.

^h Præclarum hunc Gaudentii locum laudat Joannes Ferrandus disquisit. reliquiar. lib. i, cap. 4, art. 2, ex quo, aliisque tum ipsius Gaudentii, tum aliorum Patrum testimoniis, factum esse contendit, ut hoc pacto Ecclesiæ nonnullæ totum alicujus martyris corpus possidere se asserant, cujus exiguam forte portionem dumtaxat, altaribus, memoriis, aut loculis conditam habeant.

ⁱ Hier. epist. ad Marcell.: Martyrum ubique sepulcra veneramus, et sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus. Plin. lib. xix, c. 1, ubi de lino asbestino: Regum inde funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere. Flor. et Vat. duo legunt in sanctis favillis venerantes. Cod. Pantagathi, in suis favillis venerantes.

sunt, quorum sunt inseparabiles et indiscretæ reliquæ. Nam sicut animas eorum igneus ille Spiritus Dei, salutaris fidei unitate conjunxit (Erat enim (Act. iv, 32) omnium *credentium cor unum, et anima una*), ita etiam membra eorum concremans ignis in unum favillæ corpus redegit. Habemus ergo et hos quadraginta, et prædictos decem sanctos, ex diversis terrarum partibus congregatos; unde hanc ipsam basilicam eorum meritis dedicatam, concilium sanctorum nuncupari oportere decernimus. Dignum est enim, ut ad tantorum Martyrum venerandas reliquias processuri, ad concilium sanctorum nos procedere fateamur. Tot igitur justorum patrocinio adjuvandi, tota fide, omnique desiderio, supplices a secundum eorum vestigiâ curramus; ut ipsis intercedentibus, universa quæ poscimus, adipisci mereamur, magnificantes Christum Dominum tanti muneris largitorem; cui omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et cum Spiritu sancto, ante omnia, et nunc, et semper, et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVIII.

DE DIVERSIS CAPITULIS OCTAVUS.

Seu responsio S. Episcopi ad b Serminium c de villico iniquitatis.

Servo Christi SERMINIO GAUDENTIUS episcopus.

346 Sapientem virum semper convenit dicta sapientiæ cogitare, hisque intelligendis omne acumen ingenii, omnem vigorem mentis intendere. Et idcirco tu, qui et mundanæ sapientiæ litteris eruditus es, et veram Dei sapientiam per sacras litteras didi-

^a Recte quidem editi, licet mss. quatuor habeant ad eorum vestigia concurremus; quod valde modo adoptandum censuimus, tametsi eadem lectio appareat in cod. Octavii Pantagathi.

^b Cum tituli ferè omnes horum tractatum in editis depravati sint, propterea etiam in hoc exprimendo sequi malimus consensum mss. in quibus habetur ad Serminium, quam vulgatam lectionem retinere ad Serminium. Cod. Pantagathi legit ad Herminium, quod quidem non displicet; ac fortasse vera lectio est, quamvis aliorum mss. consensum prætulerim. Editi o Lugd. cæteris deterior, perurbato ordine sic habet: *De Villico iniquitatis. Tractatus XVIII. Responsio ad Serminium.* Quis fuerit iste Serminius, sive Herminius, quem Gaudentius sacris et profanis litteris instructum vocat, omnino me latet.

^c De hac Villici parabola videndus Hieronymus in epist. ad Algiam quæst. 6, itemque ex Hieronymo Zacharias Chrysopolitanus lib. III de Concord. Evang. c. 108. Notat autem Valla in hunc locum Luc. xvi commodius vocabulum esse *dispensator* quam *villicus*. *Villicus* enim ex Varone agri colendi causa constitutus, atque a villa appellatus est; ex quo idem Valla inferi, non utique fuisse Hieronymum Vulgate versionis N. T. auctorem, quia in epist. ad Algiam aliter hunc locum transfert, inquiens: *Redde rationem dispensationis tuæ, neque enim vilis mea poteris dispensare.* Vulgata verò: *Redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare.* Videndus hæc de re Martianus in suis ad Hieronymi librum Quæst. Hebræe. in Genes. annotationibus tom. II, edit. Bened. p. 329, uti et in Notis prolixioribus ad eundem librum p. 319.

A cisti, operam navare non desinis ad perquirendas interiores sensus verborum Christi, quem Dei esse virtutem, Dei que sapientiam, docente Apostolo (I Cor. i, 24), non ignoras. Nam inter cætera divina Legis eloquia, ^d quorum dissertationem frequenter exigis, hoc etiam specialiter postulasti; ut parabolam de Villico iniquitatis valde difficilem, ^e cujus nemo nostrum tibi idoneus videretur interpres, ^f ego scriptis propriis explanarem. Explanationem vero ipsam litteris tradi ideo forsitan vis, ut chirographum tenas responsionis meæ de capitulo, ut ipse lateris, obacurissimo. Sed non formidabo vel eloqui interrogatus, vel etiam scribere pro puillitate sensus mei, ^g salva fidei ratione, quid sentiam. Ac primum, charissime, ipsius lectionis verba ponenda sunt, et ita demum ratio est aperienda dictorum. Refert in Evangelii sui libro beatus Lucas: *Dicebat, inquit Dominus Jesus ad 347 discipulos suos parabolam: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum: h et hic delatus est quasi dissiparet facultates ejus. Et vocato eo ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se; Quid faciam, quia Dominus meus auferit a me villicationem? fodera non valeo, manducare erubescio. Scio quid faciam, ut, cum amotus fuero de villicatione, recipiant me in domos suas. Et convocans unumquemque debitorem Domini sui, dicebat primo: Quantum debes Domino meo? At ille dixit: i Centum batos olei. Et ait illi: Accipe litteras tuas: et sedens cito scribe quinquaginta. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? At ille ait: Centum cores tritici. Et ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta. Et laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter*

^d Sic mss. editi corrupte, quorum dispersionem.

^e Sic Vat. duo, et Urb. Editi vero, cujus nemo nostrum tibi idoneus videtur. Flor. etiam cujus nemo nostrum, Ecclesiasticorum scilicet tractatorum. Tillemontius ex lectione vulgata, *enjus nemo vestrum*, conjectit, Serminium hunc minime fuisse Brixianæ ditionis, nullumque eo in loco ubi degit invenisse satis idoneam propositæ quæstionis explanationem, quod fortasse probatim etiam Pantagatho, qui in margine libri sui reposuit *vestrum*, cum in textu occurreret nostrum.

^f In ms. Pantagathi, ejus manu ad eam præfixæ adscriptum est: *ego verbis propriis explanarem; explanationem vero ipsam litteris traderem: id eo; quod fortasse omnino magis congruit, si pro id eo legas idque, aut etiam idque idæo; respondet enim apprime quod sequitur non formidabo vel eloqui interrogatus, vel etiam scribere.*

^g Ms. pariter, et ed.; sed Lugd. male, *salva fidei ratione.*

^h Flor. Cod. legit, *et hic diffamatus est ei;* Vat. autem duo, et Urb., *et hic diffamatus est quasi dissipans facultates ejus.* Cod. Pantagathi, *et hic diffamatus est ei quasi dissipans facultates ejus.*

ⁱ Sic Paris. et Col. editio; at Lugd. et mss. quatuor *centum batos*, quibus consonat liber Pantagathi. *Batos*, βάρτος, genus mensuræ liquidorum apud Hebræos, continens decimam partem cori. Ezech. XLV: *Batos olei decima pars cori est, decem batos corum faciunt.* Latini interpretes plerumque vertunt *batos*; ideoque primum fuit librariis pro remotiore et eruditore vocabulo, usitatum substituere. Fortasse glossema erat margini appositum, quod postea in textum irrepsit.

fecit : quoniam filii hujus sæculi prudentiores quam filii lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico : facite vobis amicos de mammona iniquitatis : ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, et in multo fidelis est : et qui in minimo iniquus est, et in multo iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in aliena fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo potest servus duobus dominis servire : aut enim unum odiet, et alterum diligit; aut unum patietur, et alterum contemnat. Non potestis Deo servire, et mammonæ (Luc. xvi).

Profecto doctoris est, ad erudiendos discipulos, similitudines earum rerum proponere quæ in conversatione humani generis frequentantur, ut auditor idoneus, ad operandi studium comparationis magisterio informetur; nec dubitet hoc opus aggredi quod possibile ac necessarium esse, parabolæ imago monstraverit. Et idcirco Dominus Jesus, salutarium mandatorum verus magister, discipulos suos, vel tunc apostolos, vel **348** nunc universos credentes, incitare volens ad eleemosynas fideliter exercendas, similitudinem proposuit Villicij, ut exemplo hujus personæ nihil esse nostrum in sæculo isto signaret, sed nobis creditam esse dispensationem facultatum Domini nostri, vel ad utendum ex eis sufficienter cum gratiarum actione, vel ad distribuendum conservis, prout cuique opus est; nec licere nobis passim facultatibus abuti committis, aut in expensas uarpare superfluas, cum sit erogationis ratio Domino venienti reddenda. Denique post finem parabolæ sic adjecit : Et ego dico vobis : facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula (Luc. xvi, 9); id est unicos vobis pauperes facite de terrenis facultatibus quas iniquitas humanæ avaritiæ sibi vindicat, ne hominibus Dei ex ejus rebus quidquam impertiat. Mammona enim sermo

^a Male tres editiones quod vestrum est; at Vat. uterque, quod verum est : eodemque modo habet etiam cod. Pantagathi; nec aliter omnino legi debet ut sententia constet, quamvis Flor. et Urb. cum editis consentiant. Isidorus Clarius Brixianus, episcopus Fulginas, in Scholiis ad hunc locum : *Ea minoribus factis majorum conjectura fit. Si ergo in administrandis divitiis, quæ res quedam falsa est, fideles non fueritis, quis credet vobis ea quæ vera sunt, administrationem scilicet donorum spiritus? et si in his divitis, quæ res aliena quedam est, reperti fueritis infideles, quomodo apti eritis quibus credantur ea quæ vestra proprie sunt, dona spiritus administranda?*

^b Sic Vat. duo, Flor. et Urb.; sed pro odiet legunt odiet, quemadmodum etiam liber Pantagathi. Ludg. editio, aut enim unum odiet, et alterum diligit; aut uni adhærebit; et hoc modo habet etiam Vulgata. In editione Paris. et Col., aut enim unum odiet et alterum patietur, aut alterum contemnet. Excludunt tres voces diligit, aut unum.

^c Editi, incitare; sed melius tres mss., incitare, quod habetur etiam in cod. Pantagathi.

^d Mss. quatuor summam consensu, ut cum defecerit eadem quippe substantia; sic etiam supra, ut cum

A Syro pecuniæ, sive divitiæ, nuncupantur. Facite ergo vobis, inquit, amicos pauperes de mammona iniquitatis, ^a ut, cum defeceritis, eadem substantia in pauperum necessitates erogata, atque consumpta, recipiant vos in æterna tabernacula; iidem videlicet pauperes amici conciliandæ salutis, in quibus Christus remunerator æternus se hujus humanitatis fatibitur officia perecepisse. Recipient ergo vos non ipsi omnino pauperes per semetipsos, sed per eum qui in illis obedientiæ, ac fidei nostræ fructu reficitur, susceptorus ministros pietatis hujus in æterna tabernacula regni cælestis. Dicit enim : Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est ab origine mundi : esurivi enim, et dedistis mihi manducare : sitivi, et dedistis mihi bibere : **B** peregrinus eram, et collegistis me : nudus, et cooperuistis me : infirmus, et visitastis me : in carcere eram, et venistis ad me (Matth. xxv, 34). Quibus verecunde, ac reverenter excusantibus : Domine, quando te vidimus in his necessitatibus, et ministravimus tibi (Ibid., 37)? respondebit dicens : Amen dico vobis, cum fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis (Ibid., 40). Nulli itaque absurdum videatur quod illi nos dicantur auscipere quorum causa suscipimur; cum et ipse susceptor noster Dominus Jesus, qui necessitatibus humanis non subjacet, se in illis esurisse, et sitisse, et peregrinum, et nudum, et infirmum, ^e et carceratum fuisse, perhibeat. Facite ergo vobis, ait, amicos de mammona iniquitatis, ^f ut, cum defeceritis, **349** recipiant vos in æterna tabernacula. Et post pauca : Si in iniquo mammona fideles non fuistis, ^g quod verum est, quis credet vobis? Enimvero, dilectissime, quis ei qui terrenas facultates, ^h iniquitatis plerumque materiam suggerentes, dispensare fideliter nesciat, committendas putet esse veras cælestium rerum divitias, quibus fidelis distributor, ac justus, rite, meritoque perfruitur? Nam gloria et divitiæ in domo ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi (Psal. cxi, 3). Statim denique sermo

defecerit, recipiant, quod quidem satis recte dictum videtur, et consentit etiam cod. Pantagathi; tamen receptam lectionem mutare nolui, cui Vulgata suffragatur.

^e Editiones legunt incarceratedum; sed quatuor mss. melius carceratum, idque habet etiam liber Pantagathi. Salvianns lib. ii de Gubern. Dei, loquens de Davide penitente : Cultu et corde mutatur, totum regem cum ornatus suis abjicit, jejuniis excigitur, ariditate siccat, fletu effunditur, solitudine carceratur.

^f Et hic quoque tres mss., nempe Vat. duo et Urb., ut cum defecerit.

^g Iterum in editis mendose quod vestrum est, at mss. quatuor, et liber Pantagathi, quod verum est; quamvis iidem codd. paulo inferius non satis recte si in alieno fideles non fuistis, quod verum est : ubi editio nostra quod vestrum est; Et ita hoc loco legendum esse ostendit quod statim sequitur : Profecto quidquid in hoc sæculo est, alienum nobis est. Vide que notavimus supra p. 347.

^h Tres mss., iniquitati plerumque materiam; et iniquitati tertio casu, non iniquitatis præfert etiam cod. Pantagathi.

Ille Dominicus ita conjungitur : *Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis* (Luc. xvi, 11)? Profecto enim quidquid in hoc sæculo est, alienum nobis est; qui retributionem futuram sperantes, velut hospites et peregrini in hoc mundo conversari jubemur, ut unusquisque nostrum securus Domino audeat confiteri : *Advena ego sum, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (Psal. xxxviii, 13). Propria vero credentibus, et æterna possessio est illa cœlestis, ubi esse cor, et thesaurum nostrum novimus (Matth. vi) : ubi jam toto affectu mentis, per fidem nos habitare præsumimus; quoniam juxta beati Pauli doctrinam, *conversatio nostra in cœlis est* (Philip. iii, 20). Nostrum est igitur cœlorum regnum, si pollicenti Domino, in humilitate cordis, et spiritus mansuetudine serviamus. Beati enim *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (Matth. v, 3). Quod utique regnum non potest adipisci omnis qui in alieno hujus sæculi patrimonio temporarie sibi credito, idoneus, ac fidelis dispensator non fuerit; unde alio in loco dicebat Dominus : *Quam difficile qui pecunias habent, intrant in regnum Dei* (Matth. xix, 23)! Et in fine lectionis hujus ait : *Non potestis Deo, et mammonæ servire* (Luc. xvi, 13). Dei enim Christi servos, atque discipulos, imperare oportet pecuniæ, non servire; ne, dum cupiditati ejus obedimus, a charitate servitutis ejus, ^b dominante pecunia, separemur. Dispergendæ sunt ergo pecuniæ indigentibus, secundum præceptum Creatoris omnium Dei; quoniam neque nostræ sunt, neque illas sine **350** iniquitate, ac sui pernicie, avarus quisquam delinet. Nam juxta sententiam Salvatoris aditum regni cœlorum suis retentioribus intercludunt, *et facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei* (Matth. xix, 24) : illum nempe divitem, qui sit oh horrorem turpis avaritiæ ^c camelo infirmior. Gravis pecuniarum sarcina est, quæ tenacium sui mentes avaritiæ pondere ad terram deprimit, nec emergere ad superna, cœlunisque suspicere, ubi vita nostra est, omnino permittit; cum doceat beatus Apostolus : *Si consurrexistis cum*

^a Isidornus Clarius ad hunc Mathæi locum : *Videntur mihi omnes qui peccant, naufragium facere : at in naufragio alii adherent alicui rei, cui innixi non omnino sine spe sunt : alii sine spe relictis undis feruntur, qui si servantur, solius Dei beneficio acceptam referunt salutem ; quamvis etiam alii qui tabula aliqua ferebantur, gratias agunt servatori Deo. Divites ergo itis similes sunt qui amissa alioqui omni spe, solius Dei quodam miraculo servantur. Et cum tam periculosa res sint divitiæ, is tamen felicior a stulto hominum errore creditur qui ditior est ; hoc est qui sævioribus circumvolvitur fluctibus.*

^b Ineptissime Lugd. editio donante. Videtur autem Gaudentius respexisse illud Horatii 1, ep. 10 :

Imperat, aut servit collecta pecunia cuique;

dum ait, *Christi servos, atque discipulos, imperare oportet pecuniæ, non servire*. Sic etiam Seneca lib. de Vita beata : *Divitiæ apud sapientem virum, in servitio sunt ; apud stultum, in imperio.*

Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria (Coloss. iii, 1 seqq.). Quoniam vero *arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam* (Matth. vii, 14), oneratos divitiarum terrestrium fascibus ingredi per illam non capit. Expeditos quærit ac tenues, omnique continentia castigatos; et (ut ita dixerim) filo gracili similes, qui etiam per foramen illius mysticæ acus facile transeant, spirituales effecti. Hæc est ratio, et utilitas parabolæ hujus, cui primum, juxta quod jubetur, parendum est : et ita intellectus secretior, si reperiri valeat, inquirendus est; quia non ^B *in sermone est regnum Dei, sed in virtute* (I Cor. iv, 20). Et non *auditores tantum, sed factores Legis justificabuntur apud Deum* (Rom. ii, 13); nec potest aliquis liquido comprehendere interiorem scientiam divini eloquii, Apostolo protestante : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam imperscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit* (Rom. xi, 33, 34)? Et alio in loco, cum de Adam et Eva, sacramentum divini sermonis nimium grande sentiret, et loqui illud digne non posset, ait : *Mysterium hoc grande est : ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 32). Vis autem nosse, quod ad æternam vitam non per notitiam secretorum, sed per operum bonorum efficientiam, pervenitur? Dominus in Evangelio interroganti cuidam divitiis sic respondit : *Si vis ad vitam venire, serva mandata* (Matth. xix, 17). Quæ cum ille se omnia custodisse **351** jactaret, extorqueri tamen ^d ab eo ad præsens unum mandatum non potuit, ut misericors esset in pauperes, et thesaurum suum transferret ad cœlum; nam statim audito hoc sermone abscessit tristis. Nec immerito tristis; quia gaudium cœlestis thesauri, malo avaritiæ possessus possidere non poterat. Profecto *radix omnium malorum est amor pecuniæ*, ut ingemiscit Apostolus : *quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus*

^c Ex consequentibus verbis *gravis pecuniarum sarcina est*, videtur Gaudentius, Evangelicum istud *facilius est camelum per foramen acus transire*, intellexisse de camelo animante; cui sententiæ favet etiam Hieronymus in Matth. xix. Cod. Pantagathi pro *camelo infirmior* habet *camelo infirmior*; et consentiunt Vatt duo, ut respondeat quod præcedit *oh horrorem turpis avaritiæ*, quæ non nisi de camelo animante dici apte queunt. Alii vero accipiunt pro fune nautico, cui anchoram alligabant, quo sensu reperitur apud Suidam. Et ideo forsitan Gaudentius huic etiam intelligentiæ se accommodare volens, paulo post dicit quod *via quæ ad vitam ducit, expeditos quærit, ac tenues, et filo gracili similes*. Fuit autem hoc Hebræorum adagium, de quo luculenter Samuel Bochartus Hieroz. part. i, lib. ii, cap. 5, ubi plura ex Hebræis profert, quæ adagio huic illustrando apprimè faciunt.

^d Sic editi; at Flor. et Vatt. duo, *ab eo præsens et unum*, eodemque modo legit etiam cod. Pantagathi.

multis (I Tim. vi, 10). Nam ^a perniciosum fidei errorem patitur, et inserit se doloribus multis, qui amore terrestrium, sicut adolescens iste, discedit a Christo; dum mandatum ejus subterfugit; dum a conspectu Domini, tristis, ac lugens, ad pœnas avaris et contemptoribus præparatas, spontanea cæcitate deducitur. In sinistra enim parte, infructuositatis merito constitutus dicitur: *Discedite a me in ignem æternum, quem paravi Pater meus diabolo et angelis ejus: quia cum non fecistis misericordiam indigentibus, nec mihi fecistis (Matth. xxv, 41)*. Venio nunc ad illud quod tantopere a me exegisti, et quid super eo sentiam, qua potero brevitate narrabo; nulli præjudicaturus, qualiter interpretari voluerit, modo ut explanatio ejus traditionem fidei apostolicæ non infringat. Iniquitatis villicum diabolum puto esse, qui idcirco ^b ob correptionem generis humani sæculo isto dimissus est, ut immanitatem crudelissimi hujus villici fugientem, ad pietatem Dei suppliciter concurramus, cujus misericordia atque virtute contra omnes infestationes ejus defensi esse possumus: quandoquidem et ipse villicus sub potestate constitutus est Domini Dei; illius vere divitis qui, sicut docet Apostolus, dives est in omnes, et super omnes qui invocant eum. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (Rom. x, 12, 13)*. Dissipat autem diabolus facultatem Domini sui, quando in perniciem generis humani grassatur; id est in nostram necem, qui possessio Dei sumus, sicut ipse Dei Filius, Patris sui dicta per Prophetam referendo, testatur: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Ps. 11, 8)*. Et iterum: *Quoniam elegit sibi Dominus Jacob, et Israel in possessionem sibi (Ps. cxxxiv, 4)*. Videns ergo Deus in tantum dæmonis audaciam prorupisse, ut quos correctionis causa tentare solum permissus fuerat, usurpaverit, et necaverit, ^c comminatur illi expulsionem, **352** ut immanitas ejus, metu ultionis interminatæ frangatur. At ille nequissimus, hominum mortem quæstum suum computans, æstuat anxius, ^d quod Dominus ei potestatem dominandi ablaturus esset; et quoniam nec operari bonum vult, et petere misericordiam pœnitens erubescit, argumentatur, quomodo prævaleat debitores Domini sui (id est peccatorum debitis involutos) non tantum aperto prælio **D**

A domos suas falsa benignitate seducti recipiant, cum ipso in perpetuum judicandi. Magnum siquidem supplicii suis diabolus putat hoc esse remedium, si pœnarum socios multos acquirat. Nam callidus hostis, adveniente et comminante Christo turbatus, excogitavit venenato consilio, qualiter hi etiam qui illum persequentem fugiebant, credentem sequantur. Festinat enim novis artibus, variisque tentationum generibus supplantare homines, a quorum dominatu in fine sæculi submovendum se penitus esse cognoscit. Nam post adventum Christi, duplicato contra hominum genus furore succenditur, *sciens quia modicum tempus habet*, sicut scriptum de illo est (*Apoc. xii*). Debita conservorum suorum, quæ in potestate Domini sunt, relaxare se falso promittit, dum vanam, vel in fide, vel in opere peccantibus, indulgentiam pollicetur; dum persuadet non imputari ad peccatum ea scelera quæ ipsi etiam qui committunt, gravia esse crimina non ignorant. Nam confitentur sui debiti quantitatem, cum ex integro obnoxios se esse Deo, et pro fide contempta, et pro opere neglecto, negare non possunt. Qui autem reddunt quæ Dei sunt, Deo jam debitores non sunt. Nec mireris, si debitorum remissionem taliter mentiatur hominibus ^e quos hac arte subtilius conatur occidere, qui Christo rerum omnium conditori ausus est regna mundi promittere, sua illa esse impudenter asserendo. *Hæc omnia mea sunt, inquit, et cui volo, do illa. Tu itaque si procidens adoraveris me, erunt tua omnia (Matth. iv)*. O inenarrabilis Christi patientia, quæ idcirco tentatorem loqui permittit, ut suscepto homini artem præliandi, atque vincendi, in semetipso demonstraret! O effrenis diaboli mendacis audacia! Deum sentit, et tentat: Dominum novit universæ creaturæ, cui sua esse mundi regna mentitur; et ei se largiturum possessionem ^f creabilium pollicetur per quem creata esse omnia non ignorat. *Ab initio enim, 353* sicut scriptum est, *homicida fuit diabolus, et in veritate non stetit, quia veritas non est in eo (Joan. viii, 44)*. Sed jam ad ipsas de quibus queritur, species veniamus, Triticum, sicut supra tetigimus, fides Christi est, vitæ humanæ principium. *Hic enim est panis vivus, qui de cælo descendit, et vitam dat huic mundo (Joan. vi, 33)*. Et iterum dicit ipse: *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet (Joan. xi, 25)*. Oleum vero bona sunt opera, quæ non habentes illæ virgines fatuæ (*Matth. xxv*), extinctis animarum suarum lampadibus, in tenebris

^a Vatt. duo et Urb. Editi, *preliosæ fidei errorem*; sed *perniciosum fidei errorem* habet etiam liber Pantagathi.

^b Vatt. duo, *ad correptionem*. Suspicio scriptum fuisse *ad correptionem generis humani sæculo isto dimissus est*; at meliorem cæteris lectionem exhibet cod. Pantagathi: *ad correptionem generis humani in sæculo isto dimissus est*.

^c Sic Vatt. duo, et Urb. Editi *comminatus*, et paulo post *interminata*, pro quo ex Vatt. reposuimus *interminatæ*; utramque porro emendationem fulcit etiam cod. Pantagathi.

^d In editis additur particula conjunctionis, sed vi-

debat ut otiosa; legunt enim *quod Dominus ei et potestatem*. Vatt. duo, *quod Deus ei potestatem*. Liber Pantagathi, *quod Dominus ei potestatem*.

^e Mss. sic; editi vero *mendacis quos hac parte*. Liber Pantagathi, *quos hac arte subtilius fallere conatur*.

^f In libro Pantagathi, *crealium*, quod editorum lectioni accedit, idemque exhibent etiam Vatt. duo; sed in ms. Pantagathi ad oram paginæ repositum est *creaturarum*, quod minus displicet, nam quæ diabolus Christo promittebat, non profecto *creabilia* erant, sed jamdiu creata.

remanserunt, a thalamo regni cœlestis exclusæ. **A** ut iustitiam, et eleemosynas, et jejunia, et preces suas non staderent coram hominibus celebrare, ne per vitium jactantiæ, quod sinistrae parti deputatur, mercedem dexteræ partis amitterent; ait: *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua* (Math. vi). Clare patet ergo, quam venenata prudentia ille iniquitatis villicus, debita religionis officia de dextera parte in sinistram commutet. Nec illud otiosum est quod major numerus deperit Domino, etiam debitores sumus, ex operibus oleo figuratis, quam ex tritico ad vitalis fidei specimen comparato. **B** Minor enim turba est quæ a fide recta, quam quæ ab operibus congruis, diaboli fraude subtrahitur, Salvatore testante: *Quid mihi dicitis, Domine, Domine, et non facitis quæ dico vobis* (Luc. vi, 46)? Laudat verò Dominus non bonitatem, non pietatem, non æquitatem, sed astutiam, et callidam prudentiam villicus iniquitatis, quod dolum suum subtili nequitia concinnasset. Laudat autem minaciter simul, et prudenter. **C** Minaciter quidem, dum ipso iniquitatis vocabulo pessimam diaboli prudentiam damnat: prudenter autem, dum contra argumentorum ejus consilia discipulos audientes informat, ut omni cautela, atque prudentia, tam callido, tam nequiter prudenti inimico repugnent. Ipse enim serpens erat in paradiso prudentior omnibus bestiis (Gen. iii), qui protoplastos homines venenato morsu seductionis occidit. Cujus serpentis tortuosa ingenia beatus Apostolus deprehendens, ait: *Non enim astutias ejus ignoramus* (II Cor. ii, 11). Unde et Salvator: *Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et simplices ut columbæ* (Math. x): quod aliis verbis apostolus Paulus edisserit, cum dicit: *Multitia parvuli estote, ut sensibus perfecti stitis* (I Cor. xiv, 20). Prudentes nos esse Christus præcepit, non venenatos: sapientes, non noxios: sed qui veterem peccati tunicam, ut coluber, deponentes, in novum hominem reformemur; **C** caput nostrum quod est Christus, omni diligentia

^a Editti legebant, *pinguedine illuminetur*; apud autem visa est lectio trium mss., nempe utriusque Vat. et Florent., quæ habet *pinguedine animetur*, et ita occurrit etiam in libro Pantagathi. Prudentius, 2, contra Symmachum, vers. 405:

Hæserit, et calidis animetur tota medullis.

Hinc animator apud eundem, hymno de Romano Martyre, vers. 788:

Novit animator solus, et factor tui;

ψυχοδότης nempe, qui dat animam, spiritumque vitalem; notante Georgio Fabricio ad Prudentium, Weitzii pag. 401.

^b Totum hoc dæest in Lugd. editione, ubi sic: *Quod autem centum coros tritici.*

^c Male editi, *a mercede cœlesti illectos, gloria humanæ cupiditatis privavit*, quam lectionem manifeste corruptam expunximus. Irrepsit perperam vix illectos pro injecta, permutatione facili oscitantis librariorum, nam in quatuor mss. et in libro Pantagathi pari consensu habetur: *a mercede cœlesti, injecta gloriae humanæ cupiditate*; quamvis et in his cod. modicum insit vitium; præpositio scilicet illa perperam injecta, qua deleta locum integritati suæ restituvimus.

^d Turpissime in editis, *minus enim turpis est qui a*

fide recta, quam qui ab operibus; quasi infidelitas minor esset aliis delictis; sed mss. quatuor, quorum lectionem expressimus, loco huic pessime affecto opem tulerunt reponentes minor enim turba est quæ a fide; et ita habet etiam cod. Pantagathi.

^e Providenter et hic, et paulo post, legitur in libro Pantagathi; ita ut providentiam magistro, prudentiam discipulis tribuat.

^f Physiologus, qui sub nomine Epiphani episcopi primum prodit Antuerpiæ; ex officina Plantiniana anno 1588, editore atque interprete Consalo Ponceleonio, cap. 15, hæc habet: *Debeus igitur et nos in tempore periculi totum corpus morti concedere, solum caput custodire: hoc est, Christum non desere, quemadmodum sancti martyres fecerunt. Eadem omnino sunt apud Epiphanium, lib. 1, tom. III, contra Ophilas. Isidorus autem Pelusiotes, ep. 126, ad Herminum Comitem, J. Billio interprete: Dominus, inquit, nos prudentes ut serpentes esse jubet, vir Ingressiosissime: sic nempe ut caput nostrum, hoc est fidem in Christum, in omni tentatione conservemus. Etenim quibuscumque adversis casibus ac plagis serpens prematur, incolumis atque illæsum caput servat. Hæc et similia affert prædictus Ponceleonius, in notis ad Physiologum, ubi etiam hunc Gaudentii huius locum laudat.*

conservantes, et pro eo membra omnia persecutoribus **355** laceranda tradentes, ut filies Dei, quæ caput salutis ac vitæ nostræ est, sana et invulnerata permaneat. ^a Quapropter, dilectissime, imitemur prudentiam villici hujus, non perfidiam: æmulemur astutiam ejus, non sectemur nequitiam. Quantum ille in opere iniquitatis suæ nocendi peritus est, tantum nos studiis salutaribus erudit, et omni prudentia instructi, atque armati esse debemus: *Induentes nos ipsos lorica[m] fidei, et galeam salutis* (I Thess. v), *et gladium spiritus* (Sap. v), *et scutum inexpugnabile æquitatis, in quo possumus*, ut hortatur Apostolus, *omnia jacula nequissimi ardentia extinguere* (Ephes. vi); ne nos incautos suggestionum suarum spiculis ubicumque conflgat, ne inermes opprimat, ne interficiat dormientes; ne et vigilantes, et armatos, si usum belligerandi nesciamus, interimat. ^b Prudentiores enim reperiuntur interdum spiritus immundi, quos filios sæculi, id est tenebrarum filios, Dominus nuncupat, quam filii lucis, quos Deus, qui lux est, in adoptionem filiorum vocare dignatur ^c per lavacri cœlestis sacramenta renatos. ^d Vale, in Christo charissime fili.

SERMO XIX.

DE DIVERSIS CAPITULIS NONUS.

Seu responsio ejusdem S. Episcopi ad Paulum diaconum,

De eo quod Dominus Jesus Apostolis: Quia Pater major me est.

356 Ante istum sacri Evangelii locum, cujus ^a C me intelligentiam fidei studio per litteras exigit, ^b Paule frater, carnis ac spiritus germinitate charissime, plurima Christus Filius Dei vivi de divinitatis suæ una et perfecta cum Patre substantia locutus esse cognoscitur, cum diceret Judæis: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 50); cum sancto Philippo

^a Sic Flor. et Urb., quibus adjungitur cod. Pantagathi. Cusi: *Quapropter, dilectissimi*; at Gaudentius alloquitur Serminium, aut Herminium, ad quem tractatus iste, seu epistola conscripta est; unde etiam paulo post concludit: *Vale, in Christo charissime fili.*

^b Editio Paris. et Col. habet *prudentes enim*; Lugd. quoque, *prudentes enim*; sed paulo post *quas magis filios sæculi*. Fortasse scriptum erat, *prudentes enim magis*; nos vero prætulimus lectionem Flor. cod. et duorum Vatt., quam deinde invenimus etiam in libro Pantagathi.

^c Versus est hexameter, sicuti etiam ille tr. 1:

Non potuit celebrare, secundo mense celebrat.

Ita apud Eucherium in Parænetico ad Valerianum: *Et cum prospera sint, te non meruisse fateris.*

Hæc memorat Barthius inter versiculos qui nolentibus exciderunt, l. iv Advers. c. 15.

^d Hæc conclusio deest in ms. Florentino, desideraturque etiam in cod. Octavii Pantagathi.

^e Discimus ex hoc loco fuisse Gaudentio fratrem, nomine Paulum, cujus in scriptis suis nomen exstare voluit; quemadmodum exstare voluit Gregorius Cæsarii fratris sui, Hieronymus Pauliniani, Ambrosius Saryri. Non desunt inter sæculares Scriptores quibus fratribus suis idem amoris officium præstiterunt.

A responderet: *Qui me videt, videt et Patrem* (Joan. xiv, 9); cum beatis Apostolis communiter loqueretur: *Crédite mihi, quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 11). Post hæc ergo, et istiusmodi multa, quibus *ὁμοσίον* se esse cum Patre probavit, et ejusdem essentiæ, nunc aliquid illaturus quod robustis in fide mentibus plenitudinem scientiæ cumularet, scrupulum dubiis, perfidis fomentum blasphemix ministraret (quoniam sermo Dei (Luc. xi, 34) *positus est in ruinam, et resurrectionem multorum*), præmonuit undecim beatos Apostolos, simulque fidei eorum vestigia secururos, ne ad auditionem proferendi sermonis turbellam mens alicujus pateretur. *Ne turbetur*, inquit, *cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: vado, et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est* (Joan. xiv, 27, 28).

Hanc habent hæretici Ariani & famosissimam questionem, qua Filium Dei ore sacrilego, minorem Patre suo esse contendunt, ipse testimonium **357** proferentes, quoniam ait: *Quia Pater major me est. Excæcavit eos nequitia cordis eorum* (Sap. ii, 21), ne ex antelatis sermonibus rationem dicti hujus agnoscerent; vel potius ne veritatem cognitionem sequerentur. Duplex est in Christo substantia; ^a una propria, alia nostra jam sua: id est una Dei, alia hominis. Filius enim Dei, ex quo eum illibata Virgo peperit, de Spiritu sancto conceptum, atque hoc genere nascendi *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i); idem cœpit esse etiam Filius hominis qui in principio erat apud Patrem Filius Dei, utique Deus Verbum. Exinde per incrementa ætatis, Creator temporum proficit in virum perfectum, testante evangelista: *Puer autem crescebat, et confortabatur, et implebatur sapientia; et gratia Dei erat in illo* (Luc. iv, 40). Quem profe-

^f Flor., Urb. et Vatt. duo monuerunt, hoc loco reponendum esse *turbellam*, quod omnino magis convenit iis quæ mox subsequuntur, *ne turbetur cor vestrum. Turbella enim parva turba est, parva commotio, ut apud Plaut. Pseud. act. I, sc. 1:*

Scis tu quidam hercle...

Quo pacto et quantas soleam turbellas dare.]

et Bacchid. act. IV, sc. ix: *Tantas turbellas facio*. Ad quem locum Meursius scribendum putavit *turbellas*, ut *sunda, suadela; fuga, fugela*; et profecto hoc Gaudentii loco *turbellam*, non *turbellam* legit cod.

^d Octavii Pantagathi, quod maxime Meursii conjecturam confirmat. Librarii insolens verbum conspicati, inepte deleverant, substituentes *scandalum*; quare in editis legitur *scandalum mens alicujus pateretur. Turbulentare dixit Zeno Veronensis in serm. de Patientia.*

^e Quia tunc maxime agitabatur. Editi vitiose legunt, *formosissimam*; at Flor. et unus ex Vatt., itemq. cod. Pantagathi, *famosissimam*.

^f In mss. Pantagathi cum legeretur *alia nostra jam sua*, ita ab ipso Pantagatho locus hic reformatus est: *una propria, alia nostra. Una sua, id est una Dei, quod omnino rectius habere nemo dubitabit. Fortasse potius delenda est additio illa jam sua, quæ otiose ingeritur, legendumque una propria, alia nostra; id est una Dei.*

cum nostro profectui profecisse, intelligens apostolus Paulus aiebat : *Donec perveniamus*, inquit, *omnes in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (Ephes. iv, 13) : quamquam perfecta divinitas, quæ quod erat semper erit : et sine fine, nullo eguerit incremento. Omnia ergo quæcumque in hac duplici substantia constitutus, vel locutus est, vel fecit, vel pertulit Christus ; nunc omnipotentem Dei naturam, nunc infirmam suscepti hominis demonstrabant. Nativitas carnis hominem monstrat ; Deum probat inusitatus Virginis partus. Angustum præsepis cunabulum, et obvolutio consueta pannorum, humanam signat infantiam : sed Angelorum voces Deum pastoribus annuntiant esse qui natus est. Nam cum diceret Angelus : *Nolite timere : ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni plebi ; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis signum : invenietis infantem pannis obvolutum et positum in præsepi. Subito facta est cum Angelo multitudo exercitus cælestis laudantium Deum et dicentium : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. ii, 10 seq.). Deinde Herodes persequitur parvulum : sed stellæ obsequentis fulgor magnum declarat Deum ; ^a quem legati universarum Gentium magi suppliciter adorantes (Matth. ii), cælesti Regi **358** honorificentiam debitam, oblatione mysticorum munerum, deferebant. Annorum duodecim puer Jesus in templo a parentibus anxius reperitur (Luc. ii) ; sed in verbis eum Sapientiam Dei, doctorum circumsequentium turbæ mirantur. *Et qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Is. lxi), ad Baptismum Joannis quasi homo peccator accedit, nostra in suo corpore crimina abluturus ; sed et ibi statim naturæ divinæ proprietatem vox Patris ejus e cælo intonat dicens : *Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui. Hunc audite* (Matth. iii, 17). ^b Ut ad hominem diabolus tentator accedit (Matth. iv) : sed triumphato diabolo statim succedunt Christo tamquam Deo servientium ministeria angelorum. Seditiones furentium Judæorum declinat frequenter ut homo (Joan. viii) : sed legiones dæmonum quasi servorum, Deus verbi sui fugat imperio (Luc. viii). Supra puteum sedet fatigatus ex itinere quasi homo (Joan. iv) ; sed Samaritanæ mulieris occulta reserat quasi Deus, humanarum mentium perscrutator ; et non solum reserat, sed etiam lavacro aquæ

A in æternam vitam salientis emundat. Emundat autem fideliter supplicentem : *Ab occultis meis munda me* (Ps. xviii) : nam dicit ad eum mulier : *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam amplius* (Joan. iv) ; ardore videlicet extincto peccaminum. Esurire, sitire, fatigari, dormire, hominis est : sed quinque panibus quinque millia hominum satiare, Dei est (Joan. vi). Et largiri aquam vivam (Joan. iv), cujus unus haustus bibenti præstet ne ultra jam sitiat, sed sit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, non nisi Dei est. Et qui labore terreni itineris conficitur velut homo, rursus idem super aquas ambulat quasi Deus. Nam cum Dominus (Matth. xiv) discipulos suos jussisset navigare trans fretum, donec ipse dimitteret turbas ; abscedentibus turbis, ascendit et oravit in monte. Vespere autem cum jam navicula in medio mari fluctibus jactaretur contrario vento commotis (Marc. vi ; Joan. vi), ipse majestatis suæ virtutesubvectus, ambulabat super terga æquoris, nec plantas gradientis tumens unda tangebatur. Periclitantes Apostoli quarta vigilia noctis venientem Christum procul aspiciunt. Petrus rogat : *Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas* (Matth. xiv, 28). At ipse, ne quid fideli negaret desiderio, ait : *Veni. Et descendens*, inquit, *Petrus de navicula, ambulabat super aquas ut perveniret ad Jesum. Videns vero ventum validum, timuit : 359 et cum cœpisset mergi, clamavit dicens : Domine, salvum me fac. Et continuo Jesus extendit manum, et apprehendit eum, dicens illi : Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. xiv, 29, 30) ? Dum per terram gradiens fatigationem sentit, homo est : sed idem dum secunda potestate per fluctus ambulans, Petrum mergentem sublevat, Deus est. Simulque hoc in loco et illud Ariani considerent, quod dubiis in fide Christi, exitialis quædam sit parata submersio, nisi per confessionem veram supplices ad ejus omnipotentiam convertantur. Alibi quoque dormisse navigans Christus Dominus, a sancto evangelista describitur (Matth. viii, 24), cum discipuli in extremo tempestatis discrimine constituti suscitaverunt eum, dicentes : *Domine, libera nos, perimus* (Ibid. 25) ; quando surgens imperavit vento, et mari, et facta est tranquillitas magna. Dormit ut homo, et exurgens elementis imperat quasi Deus. Nam tumentes fluctus verbo compescuit, statimque siluit increpata tempestas, et ad Creatoris sui vocem, ^c plana confestim jacuit inflati gurgitis moles. Sed ne hu-

^a Barthius, l. xii Advers. c. 20 : *Nota res de magis, qui adoraturi Christum ab ultimis, ut scribit Prudentius, Bactris venerunt Hierosolymas. At illud non vulgatum, veteres censuisse, non suo illos nomine, sed tamquam legatos lectos a toto Sapientum Orientium choro, illud iter, confecisse. Unde scribit Juvenius, l. 1 :*

[Nomen tenueremagorum.]
Hinc læti proceres Solymas per longa viarum
Deveniunt, regemque adeunt...

Gaudentius episcopus Brixianus ad Paulum fratrem : Deinde Herodes persequitur parvulum ; sed stellæ obsequentis fulgor magnum declarat Deum, quem legati

universarum Gentium magi suppliciter adorantes, cælesti Regi debitam honorificentiam, oblatione mysticorum munerum, deferebant. Quamquam mystice etiam loquatur Gaudentius. Hæc Barthius.

^b Elegantissima Evangelicæ historiæ synopsis, cui similem contexit, supra, tr. 8, et tr. 11. Quam fuerit Gaudentius ingenii felix, ac dicendi ubertate præstans, frequentia hæc specimina ostendunt.

^c Obvia erat emendatio, quæ tamen ex tribus mss. Flor. et Vatt. duobus desumpta est. Male editi, *plena confestim* ; at in cod. Pantagathi, *plana confestim jacuit infinita gurgitis moles*, ubi pro *inflati* habetur *infinita*.

jusmodi singula recensendo longius a proposito sermone videar evagari, pauca adhuc ex verbis Domini nostri Jesu Christi adjiciam, ex quibus in ipso et humanæ naturæ conditionem, et divinam perspicias potestatem.^a Judæis dicit : *Quid me vultis occidere? hominem*, etc. (Joan. viii, 40). Et alibi confitentem Petrum, *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. xvi, 16), beatum pronuntiat, quod dignus fuerit cui hanc fidem Deus Pater infunderet; verum quippe Filium Dei se esse hac elocutione confirmans. Et qui dixerat : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x, 18), rursus ait : *Tristitia est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi). Et idem qui ait : *Solvite hoc templum, et ego in triduum suscitabo illud* (Joan. ii, 19), iterum dicit : *Pater, si possibile est, transfer calicem hunc a me* (Luc. xlii). Ea igitur ratione ipse qui ex persona Dei dixerat : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x); ex persona suscepti hominis dicit : *Quia Pater major me est* (Joan. xiv). Jam vero intelligenti quæ dicta sunt, sequens explanatio apertius declarabit, quæ ex causa dicatur istud quod scribitur, et quidnam sit quod ait : *Quia Pater major me est*; quamvis evidenter liqueat testimoniis 360 supra dictis, Filium Dei sine ullo initio a Patre genitum, postquam nasci ex Maria beata dignatus est, et Deum esse et hominem; et nunc humilia quæque secundum carnem^b vel egisse, vel locutum fuisse, vel passum: nunc immensam sublimitatem naturæ Dei tam verbis docuisse, quam factis mirabilibus approbasse. Tamen distinctio hujus regulam non sequantur nequissimi Ariani, sed cauponum dolo Judaicorum^c miscet aquam vino, id est humana divinis; et ita illam meram atque apostolicam fidem adultera permixtione confundunt, Deo ascribentes ignorantiam, infirmitatem, metum, impossibilitatem,

A dubitationem, dolorem, esuriam, sitim, lassitudinem, cæterasque hominis passiones; quas Filius Dei absque detrimento divinitatis suæ ita cum homine suscepit, atque portavit, ut proprias quidem^d computaret contumelias quas patiebatur in carne, sed tamen divinitas ejus, vim naturæ suæ retinens, impassibilis permaneret. Unde sanctus Apostolus (II Cor. xiii), salvo statu incorruptibilitatis divinæ, Dominum majestatis memorat crucifixum. Enimvero ipsius Passio non in divinitatem, quæ est impassibilis, sed in ejus hominem celebrata, pereunti mundo subvenit; hujus namque vulnere nos salvi facti sumus. Non quod divinitas ejus vulnerari potuerit, sed quia ipse infirmitates nostras susceperit, et peccata nostra portaverit, ac pro nobis doluerit, secundum Prophetæ doctrinam (Is. lxi): neque enim ipse infirmatus est, e vel peccavit, vel ipse dolores crudelium vulnere sensit. Nam quomodo fieri poterat, ut qui multiplices ægritudinum morbos præcepti sui potestate curaverat, et mortuis iteratam vitam imperio suo tribuerat; ipse^f secundum naturam divinam fuerit Passioni subjectus? Sustinebat ergo ut homo contumelias Passionis in carne, et operabatur ut Deus propria auctoritate virtutes. Unde Apostolus ait : *Crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* (II Cor. xiii). Et hinc est illud 361 quod cum ad Passionem deducitur, tactu dexteræ suæ novam format aurem Malcho (Luc. xxii, 51), contra patientiæ suæ propositum, Petri ulciscens gladio amputatam: et quod pendens in cruce latroni confitenti paradikum donat (Luc. xxiii): et quod^g in sepulcro positus corpora sanctorum resuscitat (Matth. xxvii): et quod resurgens in ea videtur qua passus fuerat compositione membrorum (Luc. xxiv), et ad Apostolos intra unum domicilium congregatos, januis clausis ingreditur (Joan. xx):

^a Immane quam ab hoc versu usque ad finem hujus tractatus in quatuor mss. turbata et confusa sint omnia; desunt enim hic illic lineæ fere centum; reliqua vero quæ supersunt, perpetuo luxata, vix Ariadnæo filo, recto ordine deduci et componi possunt; eodemque omnino vitio laborat etiam cod. Pantagathi. Merito monuit vir doctus, in not. ad Longinum, edit. Salmurii pag. 385, fieri solere in fine omnium pene mss. codd. ut pluribus mendis scateant, cum tridium, aut negligentia, aut nimium festinandi studium reliqua corrumpit.

^b Sic mss. quatuor; tres vero editiones, inepte, delegisse. Cod. Pantagathi, vel egisse.

^c Ita legendum esse persuadet consensus mss. Congruit etiam quod sequitur, *id est humana divinis*. At minus recte editi, *miscet aquæ vinum*. Infra etiam hoc eodem tract. humanitatem aquæ, Deitatem vino comparat : *Ut sane Incarnationis aqua vinum fieret Deitatis, quod hæretici adulterantes verbum Dei, adhuc velut aquam vino permiscerent*.

^d Verbum hoc deest in editis, sed habetur in mss. quatuor, et in cod. Pantagathi; qui deinde mox vocem sed expungit, legens divinitas tamen ejus.

^e M-s. quatuor legunt *vel ipse portavit, vel ipse dolores crucialium vulnere*, id est eorum quæ Christus pertulit in cruce positus; et eandem lectionem habet etiam cod. Pantagathi. Fortasse scripserat Gau-

dentius *crucialium*, corruptæ latinitatis vocem, quomodo *cruciarium* Domini dixit Commodianus instructione 32 :

Cruciarium Domini si non adorasti, peristi;

quo in loco crucem, vel cruciatum Christi, interpretatur Rigaltius.

^f Restituimus locum hunc ad normam mss., qui in editis aliquo laborabat vitio; sic enim habent : *secundum naturam divinam fuerit passionibus in carne subjectus?* Atqui Gaudentius hoc pacto non suæ, sed Arianorum causæ patrocinari videretur, Christum secundum naturam divinam, Passionis in carne subjectum fuisse, quodammodo pronuntians. Error inde ortus, quod verba illa *in carne*, quæ mox suo loco reposuimus, *sustinebat ergo ut homo contumelias Passionis in carne*, in hunc locum incuria librario-rum traducta fuerant.

^g Ἀντίρροπος; non enim statim post mortem Christi, sed post ejus resurrectionem, surrexerunt sanctorum corpora, tamquam *appendices Dominicæ resurrectionis*, ut loquitur Tertull. in lib. de Anima c. 33. Sane Hieronymus, Epitaph. Nepotiani hæc habet : *In resurrectione ejus, multa dormientium corpora surrexerunt, et visa sunt in cælesti Jerusalem, ad quem locum videtur annotata a Martiano, t. 4, edit. Bened., pag. 267.*

et quod cœlos ascendens, discipulos fideles non deserit, cum ipsis se permansurum usque ad consummationem sæculi pollicendo (*Matth. xviii*).

Hanc distinctionem si sequeretur hæretici Ariani, numquam mysterium vitæ nostræ in contumeliam Filii Dei converterent, minorem illum Deo Patre blasphemis vocibus asserentes, quem vas electionis æqualem Patri esse testatur; aperiens omnem illam rationem, pro qua Dei Filius qui et homo, dixerit: quia Pater major me est. Hoc, inquit, sentite in vobis quod in Christo Jesu: qui in forma Dei constitutus, rapinam non arbitratus est quod esset æqualis Deo (*Philipp. ii*). Æqualem testatur Apostolus: minorem conatur asserere Arius. Arbitrio committitur audientium, cuiusnam credendum censeant: utrum Paulo apostolo, qui electus a Christo magister Gentium, velut sapiens architectus fundamentum Fidei posuit (*I Cor. iii*); qui quæ usque ad tertium cœlum raptus audit arcana cœlestia (*II Cor. xii*): an execrabilis Ario, qui principis Constantini temporibus, cum venenato corde confessionem catholicæ fidei simularet; amens in amicitiam regis, et in gradum presbyterii, unde merito pulsus fuerat revocari; ad similitudinem Judæ traditoris, crepuit medius, et effusa sunt omnia viscera ejus (*Act. i*), ne sub indumento ovis, lupus ad devorandum gregem Domini introiret. Hujus improbi assertionem sequentes Ariani, exemplum pariter sequentur et mortis. Nos autem qui apostolicam fidem, et doctrinam sequimur, ad explanationem supradictam **362** beatissimi Pauli, aures nostrarum mentium fidei commodemus affectu. Sequitur enim: sed sese exinanivit (voluntaria scilicet bonitate) humiliando semetipsum. Et adjicitur: formam servi suscipiens, non utique servus effectus: in similitudine, inquit, hominis factus (*Philipp. ii*). Quod enim factum est, in illo vita est (*Joan. i*): nempe illud quod in eo secundum carnem factum est, vita nostra est, ipso testante: Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant (*Joan. x*). Deinde adjecit: et specie inventus ut homo (*Philipp. ii*); nam Dei speciem, quanta sit, id est ipsum proprie Deum, nemo vidit umquam (*I Joan. iv*). Deinde humiliavit seipsum, factus, inquit, obediens usque ad mortem, mortem

^a Acta sunt hæc post concilium Nicænum, cum nempe Arius a synodo Hierosolymitana receptus, apud Constantinum pœnitentiam simularet. Confer Socrat. l. i, c. 26, edit. Vales.; Sozom. l. ii, c. 27; Athanas. in Apolog. ii; Epiph. hæ. 69. Illustrat non parum locus iste Gaudentianus Ariane hæreseos historiam; ideoque etiam a Baronio profertur ad A. C. 336, n. 56, inter elogia Patrum, quibus thronus Arii obitum suggillat. Videtur autem Gaudentius Ambrosium imitatus, qui lib. i de Fide ad Gratianum, c. 9, sic ait: Cui ergo credimus? Joanni in Christi pectore recumbenti, an Ario inter effusæ se sua viscera volutanti? ut agnosceremus similem Judæ proditoris Arii quoque fuisse perfidiam, quem similis pœna damnavit, effusa sunt enim et Arii viscera, pudet dicere ubi, atque ita crepuit medius.

^b Lectio Urbinatis, quæ cæteris melior visa est. Flor., qui Apostolicam doctrinam sequimur: at Vat. duo, qui Apostolicam fidem. Utraque hæc lectio Urbinati consentit; aliter vero editi, qui apostolicam

A autem crucis (*Philipp. ii*); spontanea quippe humilitate cum patris voluntate, volens crucem pertulit, ut mors ejus fieret vita credentium. Propter quod, inquit, exaltavit illum Deus. Quem illum? eum scilicet qui supplicium crucis ac mortis excepit; non singulariter Deum, qui semper excelsus est per naturam. Et donavit illi nomen quod est super omne nomen (*Ibid.*). Nomen super omne nomen Deus est; et non utique Deo donatur, ut Deus sit. Nam in principio apud Patrem Filius Deus erat Verbum: sed homo a Filio assumptus promovetur in Deum, ^d ut Filius Dei qui semper fuerat, Deus esset pariter et cum ea substantia quam sumpsit ex Virgine, totus iterum Deus. Ut in nomine Jesu, Dei quippe et hominis, omne genus spectatur cœlestium, terrestrium et infernorum; et omnis lingua confiteatur quoniam Dominus Jesus est in gloria Dei Patris (*Ibid.*). Id est, ut post Passionis mysterium, et Ascensionis triumphum, jam totus Dei Filius cum eo quod pro nobis dignatus est assumere, in gloria Dei Patris (in divinitate scilicet naturæ suæ manens) ab universis cœlestium, terrestrium, et infernorum virtutibus adoretur. Prius ergo quam pateretur; priusquam triumphata morte cœlos victor ascenderet, priusquam divinitatis paternæ in sinum cum tota, qua ex Virgine natus fuerat, substantia remearet; priusquam ab omni creatura rationabili cœlestium, terrestrium, et infernorum agnosceretur, atque adoraretur Dominus Jesus in gloria Dei Patris, merito discipulis dicebat: Si diligetis me, gauderetis utique, quod red- **363** ad Patrem: quia Pater major me est (*Joan. xiv, 28*). Erat enim minor adhuc in carne natus Filius Dei, donec in antiquam gloriam suam ^e suscepti hominis naturam collocaret. Et ideo alibi ex persona ejus dicit ad Patrem: Pater, glorifica me ea gloria quam habui apud te priusquam hic mundus esset (*Joan. xvii*). Utique ut gloriam divinitatis, quam Deus apud Deum Patrem Filius ante mundi constitutionem semper habuerat, cum tota ^f nativitatis corporeæ substantia possideret. Propter hoc ita et post resurrectionem suam loquitur quibusdam de hac dispensatione hæsitantibus. O insensati, inquit, et tardi corde ad credendum, in omnibus quæ lo-

^d disciplinam consequimur. Cod. Pantagathi: Nos autem qui Apostolicam sequentes doctrinam. Fortasse tamen qui superfluit.

^e Sic Flor. et Urb. quibus consentit lib. Pantagathi. Vat. duo, minus recte, non utique Deo donatur ut Dominus sit. Editi, non utique donatur ut Deus sit.

^f Sic Paris. editio et mss. quatuor, una cum libro Pantagathi. Dne editiones, et Filius Dei qui semper fuerat: ut etiam supra, Filius Dei erat Verbum; at nos, Filius Deus erat Verbum, ex Paris. et quatuor mss. ac cod. Pantagathi.

^g Editiones legebant donec in antiquam gloriam suam suscepit hominis naturam; quare hic quoque reddidimus lectionem mss. sibi invicem consentientium, nisi quod Urb. habet suscepti hominis materiam; prout etiam cod. Pantagathi.

^h In libro Pantagathi legitur alligato mellis, nativitatis corporeæ substantia.

enti sunt Prophetæ! Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita introire in gloriam suam (Luc. xxiv)? Non immerito minorem se esse testatus est, sed in eo loco ubi rationem Passionis, et resurrectionis, et ascensionis suæ propriis insinuat Apostolis. ^a Ne tu, Ariane, sententias ejus quas de perfecta divinitatis substantia ante Passionem locutus est, evacuari posse existimes incredulitatis vernaculæ argumento, quo animæ tuæ salutem perniciose calliditate interimis. Sermo Christi vel cum de divinitate sua docet, vel cum de incarnatione loquitur, tota claritate distinctus est. Nam et per Prophetas aliter sublimitatem Deitatis suæ annuntiat, cum dicit: *Audi, popule meus, et loquar: Israel, et testificabor tibi, quod Dominus Deus tuus ego sum* (Ps. xliv): aliter futuræ Incorporationis suæ humilitatem designat, cum dicit: *Ego autem sum vermis, et non homo: opprobrium hominum, et abjectio plebis* (Ps. cxi). Et post multa, ut ipsius esse omnem textum prophetiæ non dubites: *Diviserunt, inquit, sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* (Ibid.); quod a crucifigentibus factum de vestimentis Christi evangelistæ testantur (Math. xxvii; Joan. xix). Nemo itaque fidelium conturbetur, quod minorem, se in hoc mundo secundum carnem positus, Patre suo dixerit Filius, qui etiam vermi seipsum jam tum per Prophetam comparare dignatus est: et hoc quidem non sine ingentis ratione mysterii. Constat enim, ^b sine coitu generantis, futuræ apes vermem nasci, *cujus labores reges* **364** *et mediocres* ^c *ad sanitatem afferunt*; sicut scriptum est. Labores enim Passionis Christi, quem velut apem virginem permansurum ^d Virgo edidit mater, tam reges a regendo (summi videlicet sacerdotes) quam mediocres quique sequentium, vel ordinis Levitici, vel fidelium plebis, in figura corporis

A ejus, ac sanguinis, pro salubritate vitæ communis afferimus, et agnitam dulcedinem mysteriorum ^e conscio ore testamur: *Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus* (Ps. xxxiii). Sed væ hæreticis, qui id quod dulce est, amarum conantur asserere, ibi æqualitatem subtrahere de Filio gestientes, ubi totus in gloria Dei Patris manere cognoscitur, consummato mysterio Passionis. Nam sic ait ad beatos Apostolos, Ascensionis ejus majestatis gloriam desiderio mentis audientes: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est* (Joan. xiv). Declarans quippe, ideo se in utraque substantia, Dei et hominis, post Passionem, resurrectionemque suam, cœlos ascensurum, ut is qui ob incarnationis humilitatem, minor se ipso, et idcirco Patre suo minor videretur in terra, calcato mortis aculeo cœlos victor ascendens, æqualis Patri, sicut semper fuerat, permaneret; et idem qui semper Deus, nunc et homo, jam Deus in æterna Patris gloria constitutus sine fine regnaret. Nam qui prius in imagine, de aqua vinum fecit, cum diceret beatissimæ Mariæ: *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea* (Joan. ii); ipsa post horam Passionis suæ, veritatem præmissi ænigmatis eatenus consummavit, ut sane incarnationis aqua vinum fieret Deitatis; quod hæretici adulterantes verbum, Dei, adhuc velut aquam vino permiscent, cum totus Dominus Jesus, et quod ex Deo Patre est, et quod ex Virgine matre est, Deus sit unigenitus **365** in gloria Dei Patris: quoniam quidem Deus diminutus non est in homine, sed homo proficit in Deum; ut sicut *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i), ita caro Deus fieret, et habitaret in cœlis. Unde consequenter addidit: *Et nunc, inquit, dixi vobis antequam fiat, ut cum factum*

^a Sic mss. quatuor; editi vero, *ne tu, Ariane*. Cod. Pantagathi: *Ne tu, Ariane*. Videtur autem scribendum *Apostolis; ne tu Ariane*, ideoque delenda nota finiti sensus, *αριανη*, ut *ne tu Ariane* referatur ad illud quod dixerat *sed eo in loco*.

^b Loquitur Gaudentius ex Plinii sententia, *cujus verba*, lib. xi, c. 16, hæc sunt: *Apum coitus vias est nunquam. Plures existimare oportere confici floribus compositis apte, atque utiliter. Aliqui coitu unius, qui res in quoque appellatur examine. Deinde hæc sententia rejecta subdit: Quod certum est, gallinarum modo incubant. Id quod exclusum est, primum vermiculus videtur, candidus, jacens transversus, adhærensque ita ut pascore videatur. Aristoteles vero apibus coitum tribuit l. iii, de Gener. animal., c. 10, Theodoro Gaza interprete: Si sine regibus gigni factus apum videretur, apes etiam sine coitu ex se generari necesse esset: sed cum hoc negent qui in eorum animalium cura versantur, relinquuntur ut reges et se generent, et apes. Nota est Virgilli narratio de Aristæo pastore Georg. iv, in qua sane videtur poetico genio obsecutus; nam eadem ratione non solum ex bove, sed ex leone etiam apes oriri posse, ut traditur Jud. xiv, nullo negotio docuit Bochartus in Præfat. ad Hieroz. pag. 48, apes nempe ibi repertas fuisse, non natas. Consule Augustinum, xv de Civ. c. 27, ibique Ludovici Vives annot. ad verba: *Alia vero sunt in quibus nihil sit maris et feminæ, sicut apes*. Cardanus, lib. ix de Subtil., apes a melle gigni affirmat; at Cardanum irridet Scaliger Exerc. 191,*

quem adire omnino operæ pretium erit. De apum coitu hodie res adeo comperita est, ut nullo modo amplius in quæstionem revocetur.

^c Ubi scriptum est? Unus est ex iis Incls qui in Hebraico textu et Vulgata editione non exstant, cum tamen apud LXX et plures ex Patribus inveniantur. Nam, ut notavit Samuel Bochartus in Præf. ad Hierozoicon, Prov. vi, 8, post locum de formica, apud Græcos de ape quædam adduntur, quæ citant multi Patres, transtulit Arabs, et Costalio quoque his verbis: *Aut apem adi, et discere, quam operosa sit, quamque angustum opus exerceat; cujus laboribus et reges, et privati vescuntur salubriter*. LXX autem: *Aut vade ad apem, et discere, quomodo operaria est: operationem quoque quam venerabilem fecit; cujus labores reges et idiotæ ad sanitatem afferunt*. In mss. quatuor, et in cod. Pantagathi, habetur *ad sanitatem offerunt*; et paulo infra *pro salubritate vitæ communis offerimus*: sed neutro in loco putavimus, vulgatam lectionem esse immutandam; Judæis enim meli offerre (qui apum labor est) Lege interdictum erat. Lev. ii: *Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet; nec quidquam fermentati ac mellis adolebitur in sacrificio Domino*. Vide Saubertum, de Sacrificiis Veter. cap. 25.

^d Sic mss. quatuor, et liber Pantagathi; in editis legitur *Virgo mater dedit*.

^e Grandis hic est in mss. lacuna; desunt enim integri versus quinque et sexaginta, ab his verbis usque ad illa: *Nam quem inclinatum*.

fuert, credatis (Joan. xiv, 29) : id est, ideo dixi, si diligeretis me, lætari vos oporteret quod ad Patrem pergerem, quia pater major me est, ^a ut cum factum fuerit, credatis æqualem. Cum factum fuerit : quid? illud utique; cum post passionem meam cælos ascendero, in illa gloria quam cum Patre, et apud Patrem semper habui permansurus. Ideo postquam resurrexit a mortuis, quidam dubitantes increpantur ab ipso; et audiunt, oportuisse hæc omnia pati Christum, et ita introire in gloriam suam, quam se ante constitutionem mundi semper possedisse testatus est. Quapropter Apostolus : *Etsi cognovimus, inquit, secundum carnem Christum : sed jam nunc non novimus* (II Cor. v, 16). Est enim Deus et homo, utrumque jam Deus in Dei Patris dextera constitutus, *quoniam calix in manu Domini vini meri plenus est mixti. Et inclinavit ex hoc in illud : verumtamen sæx ejus non est exinanita* (Ps. LXXIV). Et quamquam sciam, charissime, psalmi hujus textum alio sensu, et quidem rationabili, fuisse a prioribus explanatum; ^b ego tamen pro libertate fidei, opportunitatem dictionum secutus, traxi ad incarnationis Dominicæ sacramentum. Nam sic vel inclinatus, vel humiliatus est Deus in homine, ut permanens Deus esset quod fuerat, hominemque, propter quem se humiliaverat, exaltaret; quia ita *Verbum caro factum est, ut habitaret in nobis* (Joan. 1); et ita rursus homo in Deum conversus est, ut in Deum quidem promotam, naturæ tamen suæ substantiam retineret. Atque ideo Propheta ait : *Quoniam calix in manu Domini vini meri plenus est mixti : et inclinavit ex hoc in illud : verumtamen sæx ejus non est exinanita. Vini, inquit, meri plenus est mixti* (Ps. LXXIV). Et mixtum perhibet vinum, et illud ipsum merum testatur esse, ut eundem credamus Deum, quem pro nobis et hominem confitemur. Nam quem inclinatum nuntiat, pariter dicit et plenum; ut is qui sese exinanivit **366** formam servi accipiens, plenus Deus esse non desinat. *Habitavit enim in Christo omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Coloss. II), et *de plenitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro gratia* (Joan. 1, 16). Hunc vero calicem bibent, in-

^a Isidorus Clarius in Scholiis ad hunc locum : *Quod ait debere eos gaudere, quod eat ad Patrem, videtur hoc dictum, quod proficiente in cælum Domino, intellecturi apertius essent mysteria illa divinitatis, et nativitatis Filii a Patre, et unitatem Filii cum Patre, et cætera hujus generis.*

^b Nota est regula quam pro exponendis Scripturis tradit Aug. l. 1 de Doctr. Christ. c. 36 : *Quisquis Scripturas divinas, vel quamlibet earum partem, intellexisse sibi videtur, ita ut eo intellectu non ædificet geminam charitatem, Dei, et proximi; nondum intellexit. Quisquis vero talem inde sententiam duxerit, ut huic ædificandæ charitati sit utilis, nec tamen hoc dixerit quod ille quem legit, eo loco sensisse probatur; non perniciose fallitur, nec omnino mentitur. Paulo aliter idem Gaudentius, supra in tr. de Villico p. 351 : *Venio nunc ad illud quod tantopere a me exegisti, et quid super eo sentiam, qua potero brevitate narrabo; nulli præjudicaturus, qualiter interpretari voluerit, modo ut explanatio ejus traditionem fidei apostolicæ non infringat.**

quit, et peccatores terræ (Ps. LXXIV). 'Recte juxta hunc intellectum ait : *bibent et peccatores terræ; quia peccatores cæli ex Angelis dæmones facti, salutis poculum bibere non merentur : terræ autem peccatores contra venena dæmonum, morbosque vitiorum, calicem salutis accipient, et nomen Domini invocabunt* (Ps. cxv). *Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit* (Rom. x). Ideo vero calix iste peccatoribus bibendus tribuitur, quia *non est opus sanis medico, sed male habentibus. Non veni, inquit, vocare justos, sed peccatores ad penitentiam* (Matth. ix) : tales enim sapientia Dei ad istum cratera salutaris mixtionis invitatur, cum sublimi voce hortatur, ac dicit : *Quisquis est insipiens, divertat ad me. Et egentibus sensu ait : Venite, edite de meis panibus, et bibite vinum quod miscui vobis* (Prov. ix). Ob hoc autem invitatur insipiens a sapientia Dei, ut fiat sapiens; et peccator, ut convertatur ac vivat.

Ad istud poculum divinæ misericordiæ universi generaliter convocamur : *Omnes enim peccaverunt, ut ait Apostolus, et egent gloria Dei. Quod si omnes peccaverunt, et egent gloria Dei* (Rom. iii, 23) (majestatis quippe ejus medela), quos tandem dicemus sanos, quibus medici officium necessarium non sit, nisi forte illos qui ab ipso jam curati, medicina ultra non indigent? Cæterum nemo sanctorum medicina Christi non indiguit, cum sanctos eos non nisi fides ejus effecerit, sicut scriptura testatur in epistola Pauli beatissimi ad Hebræos (Hebr. xi). Et idcirco gratias referens idem prædicabat Apostolus : *Fidelis, inquit, sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere; quorum ego sum primus* (I Tim. i). Nec sibi aliquis de salute propria sine Dei Christi munere blandiatur, quando Vas electionis ^d priorem se fatetur esse omnium-peccatorum. Quotquot igitur ex peccatoribus **367** congregati, bibere fidem Christi meruimus, participes altaris effecti, et donum charismatis consecuti, cum voce exultationis et confessionis, Dei munera prædicemus dicentes : *Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum : et pocu-*

^c A Lapide in hunc Apostoli locum recte observat, quod cum ait, *Omnes egent gloria Dei*, juxta Cyrilum in lib. de Recta Fide ad Reginas, per gloriam intelligit Christum, qui est gloria Patris, hoc ipso quo est Redemptor, et justificator noster; quasi dicat Paulus : *omnes egent Christo Redemptore. Alii magis genuine ad mentem Apostoli, per gloriam hic accipiunt gratiam, qua glorificatur Deus. Unde Hier. lib. vi in Isaiam c. xvi, et Aug. l. 1 de peccat. Merit. c. 27, citantes non tam verba, quam sensum Apostoli, legunt : *Omnes egent gratia Dei. Quamquam omnes hi sensus eodem fere tendunt. Lugd. editio legit et egent gratia Dei, et paulo post denuo et egent gratia Dei; majestatis quippe ejus medela; at Flor. cod. et liber Pantagathi utrobique habent gloria Dei.**

^d Hoc est deteriorum, pejorem, non digniorem, ut putavit Barthius in Animadvers. ad Paulini Petrorii lib. I de vita B. Martini; hoc loco Gaudentii usus ad illustrandum Paulini illud :

Ipsos subdiderat dilectio vera priores.

lum tuum inebrians quam præclarum est (Ps. xxii)! A carnalis est omnium : duæ spiritales sunt pro merito fidei singulorum. Prima, qua creamur ex nihilo in substantiam vitæ mundanæ : secunda, qua regeremur in Baptismo ex iniquitate, et erroribus ad justitiæ veritatem : tertia, qua beatissimi martyres, ob confessionem nominis Christi, per tormenta nascuntur ad regnum. Talis forma præcessit in Christo, qui ^l ex Virgine natus, ^l in Jordane renascitur, in crucis patibulo pretiosi ^k cruoris sanguine baptizatur. Nam post illud baptisma quod pro nobis in Jordane susceperat, ^l de Passione sua dicit Apostolis : *Baptisma habeo baptizari* (Luc. xii, 50). Resurrexit enim ^m ex ipso baptismo Passionis ad vitam termino jam nullo claudendam : remeavit ad regnum, *cujus regni non erit finis* (Luc. i, 33). Per hujus magistri vestigia gradiuntur fideles discipuli

Peirus, et Paulus, quorum passionis natalem hodie per universum mundum omnes Ecclesiæ debito honore ⁿ concelebrant. In hoc enim ^o die apud urbem Romam ambos pro Christi nomine ^p Neronis cru-

SERMO XX.

DE DIVERSIS CAPITULIS DECIMUS.

De Petro et Paulo. ^c

^d Venerabilis antistes Christi, communis autem pater, ^e affectu quo me proficiscentem detinuit, nunc etiam compulit excusantem, ut iterum dilectionem vestram tractatu ^f mei sermonis alloquerer. Et idcirco aliquid de laudibus beatissimorum Apostolorum, pro pusillitate sensus mei perstringam, ipsorum tamen quorum natalis est, præsidio ^g animatus. Tres intelligimus ^h natiuitates humano generi ab æterna **368** Trinitate concessas. Una

Ait quippe : *digniores, abusu ævi*. Deinde profert locum Alconi Aviti et Gaudentii. Poterat Barthius alio Gaudentii loco uti, ubi digniorem priorem vocat tr. 17. Sed merito prior, et dignitate præstantior.

^a Inepte omnino tres editiones, *materia Domini subsequente* ; sed mss. quatuor, *misericordia Domini* ; cod. vero Pantagathi pro *possimus, misericordia Domini subsequente, habitationem domus ejus*, habet *possideamus, misericordia Domini subsequente, habitationem domus ejus* ; quod videtur sensui magis congruere, sed syntaxis sequentium verborum repugnat.

^b Reliqua desiderantur in mss. quatuor, et in cod. Pantagathi, qui mox verba hæc apponit : *Expliciant sermones D. Gaudentii ad Benivolam* ; at clausula ista aptanda potius erat ad finem sermonis de Machabæis martyribus ; ibi enim fluiunt sermones a Gaudentio ad Benivolam missi, juxta ea quæ Gaudentius ipse in Præf. scripserat ad eundem, p. 220.

^c (Habet Galeardus : *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo Sermo*, cum nota sequenti.) Hunc titulum præfert antiqua editio Veneta sermonum S. Zenonis Veronensis episcopi, in qua sermo hic primum prodit anno 1508, habeturque l. iii, serm. 48. Exstat etiam in cod. Urb. 150 et Vat. 1235, cum quibus collatus est, sicque inscribitur : *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo*. Nulla ergo dubitatio quin genuinum sit Gaudentii opus. De hoc eodem sermone testimonium profert recognitores atque editores sermonum S. Zenonis episcopi Veronensis, qui recusati fuerunt Veronæ apud Hieronymum Discipulum 1586, jussu Augustini Valerii cardinalis, Veronæ episcopi. Eorum verba hæc sunt : *Monemus prætermisum esse S. Gaudentii episcopi Brixianensis sermonem, qui excusis sermonibus S. Zenonis fuerat additus, quod in vetusto ms. codice non reperitur*. Invenitur etiam inter schedas Octavii Pantagathi hoc titulo : *S. Gaudentii Brixiani de Petro et Paulo*.

^d Videtur Ambrosium designare ; sic enim in serm. de Ordin. sui : *Beatus pater Ambrosius, cæterique venerandi antistites*. Et infra, eodem serm. : *Obsecro communem patrem Ambrosium*.

^e Habitum fuisse Mediolani sermonem hunc, verba ista satis indicant ; qua in urbe non semel sermonatum Gaudentium ex sequentibus liquet. Porro peregrinos episcopos antiquitus ad concionandum invitari solitos fuisse ab ejus civitatis ad quam venissent episcopo, pluribus observavit Ferrar. l. ii, de Rit. sac. Eccl. Conc. cap. 5, quam laudabilem, ac piam præcæ religionis consuetudinem negligi,

atque intermisti cernens sanctus Cardinalis Carolus Borromæus, eam in Ecclesiam Mediolanensem et facto et decreto revocavit, ut in ejus actis legitur.

^f Ita cod. Urb. et Vat. In veteri editione deest vox *mei*, quæ desideratur etiam in ms. Pantagathi. ^g Conveniunt mss. codd. Urb. et Vat. Editi mendose legebant *precibus*.

^h Ita etiam Vat. cod., nam Urb. habet *humanitatis* ; in quo manifestus est librarii lapsus.

ⁱ Sic editi. Cod. Urb., *ex Virgine in homine natus*. Vat. quoque.

^j Emendavimus ex Urb. et Vat. ; nam antea cusi sic : *in Jordane nascitur*.

^k Sumitur sanguis nonnumquam pro succo et liquore ; unde illud Manilii l. v :

Et viridis nemori sanguis decedit, et herbis.

Similiter Gen. xlix, 11 : *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uræ pallium suum*. Et Deut. xxxii, 14 : *Et sanguinem uræ biberet meracissimum*. Eodem modo quo Gaudentius, loquitur etiam Cyprianus ad Martyres et Confessores ep. 10, edit. Amstel. 1700 : *Fluebat sanguis qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammam et ignem gehennæ glorioso cruore sopiret*.

^l Ita cod. Urb. et Vat., nam antiqua editio habet *per Passionem suam*.

^m Ex isto legunt mss. codd. Urb. et Vat.

ⁿ Concinit uterque codex ; et ita omnino legendum videtur, ut referatur ad illud *per universum mundum, et omnes Ecclesiæ*. Editi, *celebrant*.

^o Sic mss. Editio autem vetus non habet *die*, nec liber Pantagathi. Suppeditat hic Gaudentius quo sententiam eorum fulcias qui asserunt, una die, eodemque anno, Apostolos passos esse, de qua Bar. ad A. C. 69, n. 4. Aliter sensit Valesius in not. ad Euseb. l. ii, c. 25.

^p Nerone scilicet Romæ agente ; an eo in Græciam profecto ? Si hoc postremum ; Gaudentii dictum, quod Apostolos *Neronis crudelitas interfecerit*, ita demum accipiendum erit, quia proposito capitali edicto, eos per satellites suos jusserit occidi. At prior opinio multo plures habet assertores. Baronius quidem Apostolos passos tradit L. Fonteio Capitone, et Caio Julio Rufo coss. A. C. 69 (at verius 67), cum jam Nero ex Achaia Romam rediisset ; at Pagius, eo Romæ agente antequam in Græciam proficisceretur, occisos esse contendit, Nerva et Vestino Coss., nempe A. C. 65. Confer Tillemontium, in notis ad vitam S. Petri, not. 40.

delitas interfecit, Domini justitia coronavit. ^a Petrus crucifigitur verso ad terram capite, et in sublimis pedibus elevatis, asserens indignum se qui ita crucifigeretur ut Dominus suus. Paulus gladio capite truncatur. Ambo nobiles, ambo insignes: duo vero mundi lumina, columnæ fidei, Ecclesiæ fundatores, innocentiae magistri, totius sanctitatis et veritatis auctores. Quos tunc digne laudare possumus, si eos divinis testimoniis prædicemus, quibus eos **369** Veritas ipsa laudavit. Petro constanti Domini dicit: *Beatus es, Simon Bar-jona: quoniam caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est (Math. xvi)*. Et, *tibi dico, Petre, tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni caelorum; et cætera.* De Paulo ^c quid dicam? *Quoniam Vas electionis est, inquit, hic mihi, ut portet nomen meum in universo mundo (Act. ix)*. Super unum fundatur Ecclesia: alter ^d pretiosum fidei myrum doctrina sua portat in populo, ipse Vas electionis effectus. Petrus signa, et mirabilibus exultat: Paulus in doctrina, et persecutionibus gloriatur. Petrus ^e erat antea

A piscator: Paulus persecutor; sed ambo postea facti sunt hominum piscatores. Etenim per totum mare sæculi hujus ^f salutaris doctrinae retia tendenterunt. Petrus ambulare jubetur in fluctibus (*Math. xiv, 29*): Paulus in nubibus, ^g dum usque ad tertium ducitur caelum: ambo in invii itineris gradiuntur elemento, fidei virtute sublimes. Quem cui præponere audeam, nescio; cum Dominus eos sub una confessione ^h æquales in passione monstraverit, in vera fraternitate conjunxerit, unanimittis vinculo copularit; ut etiam de ipsis rectissime præsumamus prophetico spiritu **370** prædicatum: *Ecce quam bonum, et quam jucundum, habitare fratres in unum (Pa. cxxxii)*. Sunt quidem Moyses et Aaron, de quibus dicitur fratres. Sunt Prophetae et Apostoli una doctrina, spiritu fratres. ⁱ Sunt in nobis interior et exterior homo, si unum sapiant, fratres. Sunt etiam Petrus et Paulus vere consanguinei fratres, quos una pariter fides proprii sanguinis fecit communione germanos. Ego eos et geminos dicere fratres audeo, quos mater una confessione, felici utero, simul fudit in regnum. *Beati enim qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipse-*

^a Putabat vir quidam doctus, desumptum hoc esse ex Actis apocryphis quæ sub Lini nomine circumferuntur; sed rem confirmant frequentia Patrum testimonia, Origenis, Augustini, Prudentii, Chrysostomi, et aliorum, quos recenset Bar. ad A. C. 69, n. 49. Ne quis insolentiam rei obtendat, conferendus Lipsius de cruce l. iii, c. 8, quo magis sit ut miror, hujusmodi sententiam eruditi hominis animo incedisse, cum præsertim Acta illa supposititia videantur ævo Gaudentii admodum recentiora. Vide Voss. de Hist. Græc. l. ii, c. 9. Cæterum Gaudentii verba eadem omnino sunt ac Hieronymi in libro de Script. Eccl., ubi de Petro hæc habet: *Affixus cruci martyrio coronatus est, capite ad terram verso, et in sublime pedibus elevatis, asserens se indignum qui sic crucifigeretur ut Dominus suus.*

^b Ita in editis et Vaticano; nam in cod. Urb., deest tibi; at priorum lectionem tuetur textus Evangelicus.

^c Mss. habent quid dicit? hoc autem magis convenire videtur, cum loquatur ex persona Christi.

^d Fugisset me profecto locus iste, nisi coniventi, transilientique vulbi, vitium indicasset vir nobilitate juxta, ac rara litterarum laude præpollens, Scipio Maffei, minime mihi in transcurso dicendus, quem jure optimo Italicae nostrae decus, ac bonarum artium columnam appellare possum. Quamquam enim non plane assentiar iis quæ contra sententiam meam erudite admodum atque ingeniose conscripsit, in dissertatione Italica de Veronensium origine et finibus Cenomanorum; non ideo minus extimiam virtutem doctrinam, aut ingenii acumen suspicio: non minus ingenuos, ac suavissimos mores amo; cum, ut inquit Manutius noster, opinionum dissimilitudo tantum absit a similitate, ut æpissime qui sententia discrepant, in amore consentiant. Sed cæteris nihil, quod vult innoti agamus. Legebat vetus editio: *alter pretiosum fidei myrum doctrina sua portat in populo, ipse Vas electionis effectus; sed durior omnino hæc erat lectio et Gaudentiano genio indigna. Nam qui fieri potest ut eos portet myrum? deinde etiam illud non esset, quomodo oppositæ dicitur quæ ut quis myrum portet? Apud Hier. in epist. ad Heliodorum habetur: Arice isle pretatio, quo fides quatitur, Evangelii retundendus est muro; at nihil*

inde prorsus ad lectionem nostram; nam aries quidem muro retunditur; quod autem vas myrum portet, nemini unquam auditum. Hic nihil subsidii lucisve afferbant mss. eodd. cum vir doctissimus conspicatus est mendum subesse, ortum ex permutatione litterarum y scilicet in u; ac proinde pro *flei myrum* legi debere *fidei myrum*; cujus rei frequentia apud veteres exempla occurrunt; scribebant enim *Egyptum* pro *Egyptum*, *Syriam* et *Syracusam*, pro *Syriam* et *Syracusam*, *Sullam* pro *Syllam*, ac similia, ut annotavimus etiam supra, ad tract. 2 ex Cassiodoro, in Orthogr. c. 4 et 4. Nihil hæc emendatione certius; eamque propterea avidius arripui, quod etiam alibi Gaudentius hæc voce *myrum* usus invenitur, de qua supra, tract. 15, p. 313, 315. Id autem pluribus hio testatim volui tum ut sciat lector, cui tam præclarum Gaudentianum hujus loci restitutionem acceptam ferre debeat, tum etiam ut sua eruditissimo viro integra laus maneat.

^e In utroque cod. Urb. et Vat., erat ante.

^f Sic habent mss.; antea vero in editis, *salvatoris doctrinae*; quod nullo modo videbatur retinendum.

^g Emendatum ex utroque cod. Urb. et Vat. Editi habent *divinitaque ad tertium*, facit locus iste ad questionem satis celebrem utrum Paulus spirita tantum, an etiam corpore raptus fuerit ad tertium caelum, ut perhibet II Cor. xii; cum enim Gaudentius dicat quod Paulus jussus est *ambulare in nubibus*, videtur sensisse, eum vere et proprie una eum corpore ad caelum raptum fuisse; insinuat enim eodem modo Paulum ambulasse in nubibus, quo Petrus ambulaverat in fluctibus; deinde concludit: *ambo in invii itineris gradiuntur elemento, fidei virtute sublimes*. Consule, si lubet, Claudianum Mamertum, lib. ii de statu animæ cap. 13, 14.

^h Ita editi et Vat.; in Cod. Urb. verba hæc desunt.

ⁱ Sic etiam, supra, in tract. de Machabæis marty. : *Quis ille conjunctor frater, quam homo noster exterior? Joannes Cassianus, Coll. xii, c. 11: Hoc autem fiet, quando jam desinens caro adversus spiritum concupiscere, desiderii (castitatis) virtutis consenserint; cæperintque sibi interem pace firmissima federari, et secundum psalmigraphi sententiam, habitant fratres in unum.*

rum est regnum caelorum (Matth. v). Communicemus igitur, fratres, sanctorum Apostolorum memoriis: communicemus^a sanctorum memoriis fide, opere, conversatione, sermone; ut mereamur eorum precibus ad omnia quaecumque poscimus, adjuvari, largiente gratia^b Domini Jesu Christi. Cui omnis honor in saecula saeculorum.^c

SERMO XXI.

DE DIVERSIS CAPITULIS UNDECIMUS.

Seu^d Oratio B. Gaudentii episcopi^e de vita et obitu B. Philastrii episcopi praedecessoris sui.

Charissimi, nos hodie memores promissionum Christi, honorem debitum beato patri nostro Philastrio, tamquam vere viventi, **371 B** delerimus. Est enim Patriarcharum filius, et socius in fide, et aemulator conversationis: quorum sinceritati simillimus^f, et qualem Christus vivere Deo pronuntiat, incredulitatem Sadduceorum valida praescriptione refellens, dum dicit, illum qui nun-

^a Retinimus lectionem quae est in editis, quamvis verba haec desint in mss. Fortasse, *sanctorum memoriis superfluit.*

^b Uterque Cod. Urb. et Vat., *Domini nostri Jesu Christi.*

^c In mss. additur *Amen*; quae vox desideratur in editis.

^d Vagabatur hic sermo extra ordinem, uti etiam in Praefatione nostra monuimus; ideoque hic jure suo locum obtinet, cum alias immerito a Bibliothecae PP. collectoribus fuerit praetermissus. Sumptum ex eo frequentia testimonia Baronius, Labbeus, Caveus, et alii; collatusque est a nobis cum duobus codd. mss. Archivi Brixianae Ecclesiae, quorum prior ac vetustior praefert notam saeculi xi, ac praeterea cum editione Veneta Lipomani 1554, et ColonienSI Surii 1579, qui eum vulgaverunt in Vitis SS. atque a vetusto libro Sacrarum Ecclesiae Brixianae se accepisse testantur. Descripsimus titulum ex utroque ms. Brix.; quia antiquae simplicitati magis consentaneus videtur, quam qui a Lipomano et Surio editus fuerat in hunc modum: *Vita beati Philastrii episcopi Brixianensis per diem Gaudentium ejus successorem descripta.* In libro Pantagathi apparet hic titulus: *Sermo beati Gaudentii Brixianensis episcopi de vita beati Philastrii praedecessoris sui.*

^e Philastrii elogium quod habetur in Appendice Adonis, majori ex parte ab isto Gaudentii sermone desumptum est, idemque omnino serio, prout eum exhibet editio Gaudentii Patavica, pag. 259, diligenter emendatus et illustratus, a v. cl. Guilielmo Cupero denuo vulgatus est in Actis SS. Julii, t. iv, pag. 387, quem ad huc operae pretium erit.

^f In utroque Brix. cod. scribitur *Karissimi* prisco more, quo *k* pro *c* usurpari solebat. Rei notae non immeritor, cujus frequentia suppetunt nummorum et lapidum exempla. Vetus inscriptio apud Rubenum, p. 268: *MONIMAE CRESCENTI KARISSIME M. AELIVS F.*; et pag. 252: *AVRELIO VIBIO QVI VIX. ANN. XLV. COLLEGIATI EIVS ANICO KARISSIMO.* Vid. Lips., de recta pron. Lat. Ling. cap. 43.

Supra etiam in serm. de Ordine sui, patrem eum appellat: *Post illam venerandae memoriae patris mei Philastrii eruditissimam vocem*; et in Praef. ad Benivolam: *Imbutum te admirabilibus doctrinis apostolici per omnia viri, patris nostri Philastrii.* In mss. beato patri nostro *Philastrio*, et sic ubique pro *Philastrio* legitur *Filastrius*.

cupatur Deus Abraham, et Isaac et Jacob, non esse Deum mortuorum, sed vivorum (Matth. xxii; Luc. xx). *Omnes enim*, inquit, *illi vivunt* (Luc. xx, 38). Et certe Scriptura divina^h mortuos eos fuisse juxta conditionem carnis, quamvis in senectia bona praedixerat, ac sepultos; ⁱ sicut exstantia demonstrant sepulcra. Quod igitur beato Petro licuit audenter dicere de patriarcha David (Act. ii, 39), quia mortuus fuerit, et sepultus, cum sciret eum prophetica fide vitam praesumpsisse post mortem, quippe dixerat: *Vivet anima mea, et laudabit te* (Ps. cxviii); et caetera hujusmodi: liceat et nobis audenter dicere ad vos de filio patriarchae legitimo, summoque sacerdote Philastrio, quoniam mortuus quidem est, et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos, sed vita ejus in Christo est apud Deum. Itaque cum Christus apparuerit vita nostra, tunc et iste cum ipso apparebit in gloria (Coloss. iii). Legitimum vero eum esse filium beatissimi Abraham, ⁱ fidei atque operum testantur exempla (Gen. xii). Credens enim Deo fide plenissima, exiit et ipse de^k terra sua,

^g *Supple fuit.* Reliqua quae sequuntur, mirum in modum depravata erant in exemplaribus editis, quae sic habent, *aequalem Christum vivere Deo pronuntiat*; at quorsum hoc loco aequalitas Christi ac Dei? Non enim de Arianorum, sed de Sadduceorum haeresi, qui resurrectionem negabant, sermo est. Praeterea videbatur Gaudentius totum locum Philastrio tribuere, quasi is esset qui Sadduceorum incredulitatem validis rationibus refelleret; cum haec tamen omnia a Christo dicta sint, ut patet ex Evangelico textu. Cuncta igitur hujus initio sermonis, ambiguitatis atque obscuritatis plena erant, nisi subsidiu[m] attulisset prior ac vetustior Brix. cod., qui legit: *et qualem Christus vivere Deo pronuntiat*; qua lectione recepta genuinum sensum loco huic restituitur.

^h Denuo editiones vitio non levi laborabant, legentes: *mortuos asserit eos fuisse in Christo juxta conditionem carnis*; deinde: *quamvis in senectia bona praedixerat esse sepultos.* Absurde admodum additum erat illud in Christo; ac praeterea quoque verba asserit atque esse superfluebant. Uterque Brix. cod. exhibet lectionem nostram; liber vero Pantagathi habet hoc modo: *mortuos eos fuisse juxta conditionem carnis, quamvis in senectia bona, praedixerat, et esse sepultos.*

ⁱ De sepultura Patriarcharum Gen. xxv, ubi de Abraham; et xxxv, ubi de Isaac; et l, ubi de Jacob. Mausoleum in quo eorum reliquiae sepultae fuerant, exstabat adhuc temporibus Josephi et Hieronymi, in urbe Chebron, ex optimo marmore fabricatum. Vid. Jos. y Bell. Jud. 7; Hier. in loc. Hebr. ver. Arboc. Hic fortasse monumenta in Orientali peregrinatione Gaudentius suisvis oculis perlustraverat.

^j In ms. Pantagathi: *Fides, atque operum.*

^k Cujas esset Philastrius, omnino nobis ignotum. Hoc autem et veteres latuisse, prodit Rhythmus de Philastrio, quem nuper edidimus in additionibus ad Ughellum. In eo sic habes;

Turribus quorum genius hic fuit,
Nullus ex nobis meminit, sapit nec;
Scimus hoc sed nos, Abraham beatum
Esse secutum.

Porro quia Rhythmus iste de Philastrio multa et egregia continet, ac sub nomine Gaudentii aliquando circumlatus est, eum tanquam praeterea mantissam sermoni huic adiecimus. Philastrium Hispanicum vocat Ughellus, gente forsitan Italum Co-

et de cognatione sua, et de domo patris sui; et sequebatur verbum Dei, ab **372** omnibus sæculi impedimentis exutus. Ac propterea cito assequi meruit quod sequi studuit expeditus. Exercens namque continentiam singularem, pervigil in Scripturis sanctis, Dei sapientiam concupivit, portionem suam Christum reputans Dominum : *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ cœlestis absconditi (Coloss. II)*. Quibus cum replevisset desiderium suum, desideriorum cœlestium vir, et ^a per impositionem manus presbyterii, dispensator fuisset divini sermonis electus, negligere gratiam Dei omnino passus non est. Sed circumiens universum pene ambitum Romani orbis, Dominicum prædicavit verbum, Pauli apostoli idoneus imitator existens. Sancto enim Spiritu plenus, non solum contra Gentiles atque Judæos, ^b verum etiam contra hæreses omnes, et maxime contra furentem eo tempore Arianam perfidiam ^c tanto fidei vigore pugnavit, ut etiam verbis subderetur, et in corpore suo stigmata Domini nostri Jesu Christi portaret. Nam et in mediolanensi urbe idoneus olim custos Domini gregis fuit; Ariano repugnans Auxentio, priusquam beatus eligeretur Ambrosius. Romæ etiam non exiguo tempore moratus, ^d multos et publica et privata dispu-

tatione lucratus in fide est. Sed neque per vicus et castella diversarum præteriens regionum, prædicare verbum Dei umquam destitit fidelis Christi discipulus. Post illos itaque circuitus animarum plurimum salutare, Brixia eum rudis quondam, sed cupida doctrinæ, promeruit : scientiæ quidem spiritalis ignara, **373** studio tamen discendi laudabilis. Excidit continuo imis ab stirpibus ^e horrentem silvam diversi erroris bonus agricola, et aratro doctrinæ pronus incumbens, invertit crudam totis viribus terram, squalentemque humum sulcis assiduis in novalia fœcunda convertit, affatim semina vitalium mandatorum gremio ejus insinuans. Plantavit quoque vineam, cujus lætaretur ex fructu : quoniam *vinea lætificat cor hominis (Ps. CMI)*. Oleas etiam pacis ^f agrestibus indidit oleastris, et asperitati pomorum silvestrium germina pinguedinis, ac suavitatis inseruit ; ut haberet ^g apostolicus vir aliquem et in vobis fructum, sicut et in cæteris gentibus. Et iste quidem consummati operis nunc apud Deum fructibus, gratulatur ; nam *dignus est operarius mercede sua (Luc. X)* : et *laborantem agricolam oportet primo de fructibus sumere (II Tim. II)*. Ego autem minima ejus pars, omnibus votis exopto ut ^h agrum bene a patre consitum, et non satis idonea successione susceptum,

vens, sed nulla probabili conjectura freti. Vide quæ diximus in annotationibus ad Ughellum in episcopis Brixiansibus, tom. IV, col. 325, Venetæ editionis, itemque ea quæ apposimus in Præfat. ad Philastrium editionis hujus num. 3.

^a Videtur Gaudentius respexisse ad illud I Tim. IV, 14 : *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii* ; ut scilicet hæc loquendi formula designaret Philastrium tunc ordinatum fuisse episcopum *μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου*, quemadmodum ordinatum fuisse Timotheum ibi indicat Apostolus. Mos enim erat ut qui adessent presbyteri una cum cœtus sui principe manus imponerent, notante Grotio ad hunc Pauli locum. Sed fortasse potius congruit significari a Gaudentio deputatum fuisse Philastrium ad munus prædicationis, juxta illud Act. XIII, 3 : *Jejunantes, et orantes, imponentesque eis manus dimiserunt illos* ; id nempe magis ferunt Gaudentii verba : *cum per impositionem manus presbyterii dispensator fuisset divini sermonis electus*.

^b Exstat liber Philastrii de hæresibus, cum studiose, tum pie conscriptus : huic tamen minus accurati judicii notam nonnulli inurunt, eo quod Philastrius in eo plura hæresum catalogo adscripserit quæ minime erant eo nomine censenda. Tres autem classes hæresum seu ordines constituit : primam earum quæ fuerunt ante adventum Christi : alteram earum quæ post Christi Passionem ; tertiam earum quæ sub Apostolis existiterunt. Hujus libelli novam editionem parabat Joan. Albert. Fabricius, ut ipsemet proficitur Bibl. Lat. pag. 752, sed fortasse hucusque manum abstinuit propter raritatem exemplarium mss. Hæc porro vulgata fuerant in editione Patavina anni 1720, cum emissio mox in publicum typis Hamburgensibus, anno 1721, Philastrii Fabricii, nobisque magis magisque aliquod Philastrii exemplar ms. nanciscendi desiderio incensis, eximio amplissimi cardinalis Quirini Brixiani episcopi beneficio, invenire contigit ms. Philastrii codicem monasterii corbeiensis de quo plura diximus in Præfatione ad Philastrium hujus Brixianæ editionis ; quique ad emendandum, et restituendum Philastrii librum,

insigni nobis subsidio fuit, quemadmodum unicusque Spicilegium nostrum legenti manifeste patebit.

^c Hunc Gaudentii locum de Philastrio recenset Baron. ad A. C. 369, n. 27, eoque usi sunt Rimpertus in serm. de Translatione Philastrii, et Ferrarius in Catal. SS. Ital., 18 Julii. Putat vero Baronius hoc loca a Gaudentio significari remansisse post discessionem Hilarii Philastrium Mediolani, ut quoquo modo posset, Catholicum populum in officio contineret ; quam ob causam verbera passus sit. Vide quæ diximus in Præf. ad Philastrium, n. 3.

^d Hic fortasse Gaudentii locus ansam præbuit aliquibus, inter eos quos Philastrius in fide lucratus est, Augustinum quoque liberaliter connumerandi. At hæc sunt otiosorum ingeniorum vaticinia magis quam conjecturæ ; quas profecto non tanti pendimus, ut iis refellendis multum curæ, aut temporis impendamus. Vide annotationes nostras ad Ughellum, et Præf. ad Philastrium n. 7.

^e Sic reposuimus ex priori et vetustiori Brix. cod. Alter porro codex, itemque editi, *horrentem silvis diversi erroris* ; quæ item lectio probari potest, habeturque etiam in libro Pantagathi.

^f Supra in præf. ad Benivolum : *Admirabilibus doctrinis apostolici per omnia viri, patris nostri Philastrii*. Communis hæc erat episcopis appellatio, ut notat Baluzius ad Salvian. pag. 322. Sic idem Gaudentius, tract. 5 : *Si quis vero est Apostolicus, et per Jesum prostrato Ægyptio magnus factus, ac potens* ; et in tract. de Ordin. sui : *Precentur modo hi omnes Apostolici sacerdotes*. Item tract. de Dedic. basil. : *Convenerunt sancti antistites, et apostolici viri*.

^g Ita Brix. cod. uterque, et quidem recte, cum in editis corrupte legeretur *agrum bene a patre consitum*, sed *consitum* retinet etiam liber Pantagathi. Quod subdit Gaudentius, *et non satis idonea successione susceptum*, eleganter exprimit, quam doleret etiam post exactos annos quatuordecim, quando nempe sermo iste a Gaudentio habitus est (ut ipsemet paulo inferius dicit), quod episcopatus sarcinam invitus ac reluctans subire coactus fuerit. Vide quæ annotavimus ad serm. 16, pag. 352, 355, et in Præf. ad Gaudentium, n. 1 et 2.

quoquo modo tueri praevaleram. Zelum fidei ejus, et magnitudinem laborum paulo ante perstrinximus. Jam reminiscamur, ^a charissimi, vehemens ille ardor animi quantam possederit in sanctis moribus lenitatem: illa celsitudo scientiae quanta fuerit humilitate sublimis: illa caelestium rerum peritia quam fuerit ignara terrestrium. Erat enim humanae gloriae nescius, et acer divini honoris exactor: non quaerens quae sua essent, sed quae Jesu Christi (*Philipp.* II). Amicitias saeculi, et officia mundana contemnens, ^b servitio Dei jugiter adhærens, inter humana colloquia jugiter occupatus: nimirum ibi cor ejus erat, ubi thesaurus (*Math.* VI). Illud etiam quale est, quod cum operosa quæque hujus saeculi, ac pretiosa despiceret, vilium rerum pauperissimos venditores, misericordiae ambitio ne profusus emptor augebat? parum scilicet computans ^c quod professis egentibus largiretur. Erat idem sanctus ira brevis, indulgentia **374** facilis, patientia superans ^d; humanitate devincens: in corripiendo districtus, in relaxando absolutus, liber in agendo: omni ætati, et conditioni, et sexui, stupenda benignitate communis, ac ^e tum

humilibus quibuscumque conjunctior. Ipse quoque in illo habitu vestium, tota erat vilitate mundissimus: gratus sine industria, ^f contemptibilis sine fuco; et plane qui, ipso nil curante, mentis ejus panderet puritatem.

Pauca hæc de virtutibus ^g hominis Dei, brevissimo sermone memoravi; ^h ne dies iste quo ad superna migravit beatus Philastrius patronus noster, cujus hodie festa celebramus, tristi silentio inglorius præteriret. Nam cum multa meritorum ejus præconia, ⁱ quatuordecim jam per annos solemnitate hujus cultum renovans, auditui vestro intulerim, plura ^j quæ prædicari adhuc possunt, intacta perspicio. ^k Quintodecimo autem Calendarum Augustarum exiit hominem, et migravit ad eum quem **B** dilexit. Tam digni igitur memoriam sacerdotis debito affectu veneremur, ut ipsius quoque suffragio bona quæ poscimus, facilius impetremus; largiente Dei Filio sempiterno, cui est omnis honor, virtus, et gloria, cum Patre, et Spiritu sancto, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

^a Iterum Brix. uterque *Karissimi*. Ab hoc loco usque ad illa verba: *Pauca hæc de virtutibus hominis Dei*, retulit ex Gaudentii ms. cod. satis accurate Capreolus, lib. III Hist. Brix., ubi de Philastrio verba facit, ideoque videtur primus fuisse qui specimen Gaudentianorum sermonum in lucem ediderit.

^b Prior ex Brixianis codd.: *servitio Dei sed jugiter adhærens*: alter, *servitio Dei se jugiter adhærens*. Capreolus legit: *servitio Dei jugiter adhærebat*.

^c Sic legunt Brixiani duo, quibus consonat Capreolus. Editi vero, *quod professus*.

^d Brixiani duo et Capreolus. In editis, *patientia supremus*.

^e Uterque Brix. legit *tam humilibus quibusque*. Capreolus autem *pariterque humillimis quibuscumque conjunctus*; fortasse vera lectio est in mss. Pantagathi, ac tamen *humilibus quibusque conjunctior*.

^f Apud Capreolum sic: *contemptum sine fuco quaerens, ut mentis suæ panderet puritatem*; quæ quidem lectio melior et commodior videtur. Cætera apud Capreolum non exstant.

^g Prior et vetustior Brix. cod. sic habet: *hominis Dei, beatissimi videlicet Filastrii, egregii; patroni nostri, cujus hodie festa celebrantur, brevissimo sermone*.

^h Idem cod.: *Ne dies iste celebrabilis, quo ad superna migravit, tristi silentio*. Quamvis autem vulgata lectio habeatur in altero ex codd. Brixianis, quod monere prætermiseram in priori editione, tamen suspitione non vacat, appellationem *patroni*, quæ

hic Philastrio tribuitur a recentiori codice, supra vero a priori et vetustiori, minime a Gaudentio manare; sed in utroque cod. opus esse posteriorum temporum, in quibus Apollonius et Philastrius Brixianæ civitatis patroni fuerunt appellati; qui quidem honoris titulus jam pridem iisdem tribui desivit. De hoc autem, Deo dante, plura proferemus in annotationibus ad Martyrologium Brixianum.

ⁱ Hinc facile liquet sermonem hunc habitum fuisse a Gaudentio paulo post annum 400, cum episcopatum accepisse videatur circa annum 387, juxta ea quæ diximus in Præfatione.

^j Prior et vetustior cod., *quæ prædicari adhuc oporteat*.

^k Quo nempe die Philastrii memoriam recolunt Martyrologium Romanum, Maurolycus item, ac Galesinius, aliique recentiores Martyrologi, Gaudentii testimonio freti. In utroque ms. cod. Brixiano hæc habentur de Philastrio ante sermonem Ramperti de Philastrii Translatione: *quæ denuo proferimus, infra, in not. ad Rampertum: In Martyrologio nostræ Brixianæ Ecclesiæ ita scriptum invenimus: xv Kal. Aug. Brixianæ assumptio beatissimi PP. Filastrii. Jacet ad sanctum Andream*; ubi titulus vetustæ Cathedralis antiquis temporibus exsistebat. In Martyrologio ms. Bibliothecæ Ssibantii Veronæ, qui codex videtur esse XII sæculi, inscribiturque n. 244, sic legi: *xv Kal. Aug. In Brixia civitate depositio Filastrii ipsius civitatis episcopi*.

ADMONITIO IN SEQUEM RHYTHMUM.

Quoniam rhythmus iste fere eadem metro continet quæ superiori sermone a Gaudentio in laudem Philastrii soluta oratione dicta sunt; ac præterea aliquando Gaudentium auctorem prætulit, ideo ne Gaudentii studiosus lector aliquid a nobis desiderare possit, eum hoc loco subjecimus. Quis fuerit auctor, latet. Non dubium tamen quin sit nono sæculo antiquior; rhythmus enim hujus Ramperti meminit in sermone de Philastrio, quem habes infra; cujus Ramperti auctoritate eum Gaudentio libenter abjudicavimus. Certe neque stylus, neque saliva (ut Hieronymi verbis utar) Gaudentium auctorem sapiunt. De rhythmo hoc testimonium Ramperti est hujusmodi: Sed et rhythmicum hymnum, quem ergo auctoritatis Gaudentium episcopum fecisse ferunt, cantare de ipso sedule consueverat. Gaudentium autem ipsum composuisse nuto, cum longe, aliterque sensus primæ

lineæ sit, et ipse rhythmus elementa nominis compositoris sui, per capita, ut ita dixerim, versuum, si quis intendat, habeat. Videbatur profecto ex hoc Ramperti testimonio aliqua affulgere conjectura de nomine auctoris, cum dicat: et ipse rhythmus elementa nominis compositoris sui PER CAPITA, ut ita dixerim, VERSUUM, si quis intendat, habeat; verum ex initialibus litteris cujuslibet quaternarii nihil aliud efficitur, nisi FILASTRIUS BRIXIENSIS PRAESUL. Proinde si quis hunc nodum solvat, erit mihi magnus Apollo. Non enim crediderim, Philastrium ipsum rhythmum hunc in suimet laudem condere potuisse. Fortasse Rampertus intellexit, auctoris nomen contineri alio carmine, quod ad calcem illius rhythmus ab ipso auctore adjectum est, habeturque in priori ac vetustiori ex duobus codd. mss. Brixianæ Ecclesiae, de quibus paulo supra, in notis, initio sermonis precedentis; hoc modo:

PERFECTUS quondam fueras, pater almae Filastri,
 Ingenio, vita, sensibus, atque fide.
 PERFECTI nervi studui tibi ponere carmen
 Devotus, humilis, servulus atque tuus.
 Intercede tuis meritis pro me rogando
 PERFECTE semper, per Dominamque Deum.

Si quis fortasse probare posset, rhythmus illius auctorem fuisse aliquam nomine, aut appellatione PERFECTUM, ideoque vocem illam alternis versuum capitibus hoc carmine repetitam, non valde repugnarem; verum aperte profiteor, omnia mihi hoc loci obscura, et incerta esse: nihilque aliud promptum videri, nisi pium aliquem virum Gaudentio juniorem, rhythmum hunc in laudem Philastrii, ex Gaudentiani sermonis sententiis consarcinasse. Qui primi Ramperti sermonem in lucem ediderunt, mala fide usi, Gaudentium rhythmus auctorem facere cupientes, verba illa, quibus id a Ramperto in dubium revocatur, tuti resecurunt: at nos integrum Ramperti testimonium reposuimus, uti fusius infra suo loco indicamus in notis ad Rampertum. Habetur autem rhythmus iste in iisdem duobus codd. mss. Brixianæ Ecclesiae in quibus exstat etiam præcedens sermo Gaudentii de Philastrio; atque ex iis, vel ex horum alterutro, tunc deprompsimus, cum eum edidimus in additionibus ad Ughellum (a). Quoniam vero in illa editione aliqua mutatio festinantibus obrepit, hic denuo cum exemplaribus mss. diligenter collatum et emendatum damus. Ne quid porro candidum lectorem et veritatis amantem lateat, monemus, alteri ex his Brixianis codicibus, posteriori scilicet ac recentiori, vitium esse illatum, ubi in hac rhythmus legitur SEPTIMUS fuisse Philastrius Brixiae episcopus; nam pro

SEPTIMUS sedis solio resedit,

suppositum fuit:

DECIMUS sedis solio resedit.

At nota hæc aperte falsitatem suam prodit; in priori etenim ac præstantiori Codice sincera legitur:

SEPTIMUS sedis solio resedit;

deinde lex carminis repugnat, et FILASTRII nomen, quod initialibus litteris cujuslibet quaternarii exprimitur (si tamen conjectura hæc nostra ullius est ponderis) amplius non haberetur: postremo in sermone Ramperti, qui in illo eodem posteriori codice cui vitium illatum est, rhythmus præponitur, diserte scribitur Philastrius septimus episcopus Brixianensis his verbis: Etenim hic SEPTIMUS EPISCOPUS Brixianensem Ecclesiam Christo tunc prædicando congregans, sanctum dogma custodivit. Quorsum autem fraus hæc, aut quo tenderet, brevibus dicam. Cæperat nempe jam tum apud nonnullos ex nostris male feriatos homines invalere recentior opinio, decimum fuisse Philastrium Brixianæ urbis episcopum, qui antea septimus habitus fuerat; cum sciolus fortasse aliquis conspicuus notam carminis hujus sententiæ suæ valde incommodam delevit, ac recentiori auctamento minoque oblinivit, intactis relictis sermone Ramperti ac vetustiori codice, qui violatricem manum effugerunt. Sed jam ad rhythmum ipsum accedamus.

(a) Tom. iv, col. 526, edit. Venet.

AD LAUDEM

BEATI FILASTRII EPISCOPI CARMEN SAPHICUM PENTAMETRUM.

377 Fert leon cantum habitator omnis,
 Quo fluit ^a Cleosa, fluit atque Mella.
 Circum currens Ollium recurvum,
 Concina mecum.

^a Fortasse *Clysis*, aut *Cleis*, ut in mss.

5. Istius, cantus modulator adsit
^b Nostra Benaci habitans et ora:
 Liber, et servus; recinantque cunctis
 Vocibus odas.

^b *Al. noxter.*

- Lacta plebs cuncta populi resultat;
 10. Brixiae quisquis genitus, et hospes,
 Clerus, et laici populi phalanges,
 Sexus, et ætas,
 Ad melos tanti patris excitamur,
 Ossibus cujus fruimur parente;
 15. Præsul et quisquis fuit in hac urbe
 Tempore prisco.
 SEPTIMUS sedis solio resedit
 Brixiensis hic bonus, et beatus,
 Nobilis, prudensque, FILASTRIUS qui
 20. Nomine dictus.
 Turribus quorum genitus hic fuit,
 Nullus ex nobis meminit, ^a sapit nec:
 Solmus hoc sed nos, Abraham beatum
 Esse secutum.
 25. Rebus, et notis patria relictis,
 Ac fide æse comitante semper,
 Dogma quæsit jugiter supernum
 Sensibus imis.
 Is vigil sacros relegendo libros,
 50. Continens, solus veluti fuisset,
 Instruit sese sapiens amore
 Valde superno.
 378 Vir bonus, simplex, bonitate fartus,
 Portionem qui propriam sumque
 35. Esse credebat Dominum Domique,
 Sorte perenni.
 Sorte divina sacer est sacerdos
 Consecratus; tum studuit deinceps
 Orbis ad metas populos docere
 40. Dogmate sancto.
 Barbaras gentes idolis recurvas,
 Atque Judæos homines iniquos,
 Perfidos contra monitis supernis
 Restitit ipse
 45. Regis æterni amabilis minister;
 Perfidæ sectæ monita ^b magis sed
 Arlanorum fore falsa dixit,
 Semper ubique
 Intimo sensu veluti repugnans.
 50. Sedulis flagris sua membra fundunt
 Casa currentem rosei coloris
 Sæpe cruorem.
 Curiosus dum jugiter moneret,
 Impiis tantum licuit in ipsum,
 55. Ut suis membris nimium referret
 Stigmata Christi.
 Sed tibi, Auxenti, miser, imperite,
 Restitit fortis fidei vigore,
 Morsibus vestris populum refellens
 60. Usque cruentis.

^a Al. sapitve.^b Al. magisque.

- A In fide multas populi cohortes
 Urbis orbem per stabilivit ipse;
 Brixiam donec adiit, volente
 Rege ^c polorum;
 65. Et rudem, sed tunc cupidam moneri,
 Insciam quamquam, tamen ad docendum
 Firmiter promptam, studio sagaci,
 Ingenioque.
 Nam rudem plebem, maculas habentem
 70. Exiit multas veteres, novisque
 Inducens, ipsam recreando Christo,
 Moribus almis.
 379 Sanctus hic vates fuit hujus ævi,
 Nescius pompæ, Domini honoris
 75. Ardens cultor, sua non requirens;
 Euge, fidelis!
 B Istius sæcli vacuos honores
 Credidit vilis pretii fuisse,
 Lege sub Christi meditataus est qui
 80. Nocte dieque.
 Sæculi magna et pretiosa quæque
 Sprevit et parvum, nihilumque duxit;
 Venditores sed pretii minoris
 Auxerat emptor.
 85. Patris affectu patiens, ad iram
 Et brevis, nec non facile remittens;
 Duleis, humanus, sobrius, benignus,
 Omnia cunctis.
 Rectus et iudex, medicusque prudens,
 90. Spiritalem qui sapuit medelam:
 C Miscuit Baceho latices olivi,
 Vulnera curans.
 Ac pater quamvis minimis fuisset
 Nexior semper, tamen ipse nexus
 95. Sexus, ætatis, famulatus, atque
 Nobilitatis.
 Euge mirandus, imitandus atque!
 Vilis, et grati habitus fuitque:
 Vilitas spurco caruitque gestu,
 100. Gratia fastu.
 Sexies terna rapuit dies quem
 Julii mensis, lacrymante clero;
 Flente sed multum populi caterva
 Vocibus altis.
 105. Unde nos semper meritis beatis,
 D Credimus nostri relevarietque
 Fasce peccati, veniæ locumque
 Posse tenere,
 Luminis Patris, Genitique si sit,
 110. Spiritus sancti, miserendo nostrum,
 Gratia perpes jugibus medellis
 Omnibus annis. Amen.

^c Al. popolorum.

ANNO DOMINI CCCCXX.

SANCTUS AURELIUS

EPISCOPUS CARTHAGINENSIS.

PROLEGOMENA.

(Biblioth. Vet. Patr. Galland. tom. VIII.)

1. Aurelius, totius Africae primas, inter illustres Ecclesiae Patres et Doctores a sancto Fulgentio recensetur his verbis (a): « Quis neget beatos episcopos Innocentium Romanum, Athanasium Alexandrinum, Eustathium Antiochenum, Gregorium Nazianzenum, Basilium Caesariensem, Ambrosium Mediolanensem, Hilarium Pictaviensem, Constantinopolitanum Joannem, AURELIUM CARTHAGINENSEM, Augustinum Hipponensem, caeterosque pontifices qui Ecclesiam Dei vigilantissime gubernantes, aut nascentibus aut jam natis haereticis habitante in se sancto Spiritu resisterunt, nec veteres lupos ecclesiastico gregi permittentes irrepere, nec novos perniciose intra ovile dominicum latitare; quis, inquam, istos neget vasa misericordiae, quae Deus praeparavit in gloriam? » Hae sanctus ille Ruspensis episcopus. Et jure quidem Aurelius Carthaginiensis tanto praerogative dignatur. « Primus enim omnium, inquit vir doctissimus (b), adhuc silente Augustino, Coelestium rennentem peccatum originis admittere condemnavit, ejusque sectatores pluribus deinceps synodis coactis sacro anathemate percussit. Hinc sanctus Prosper in Carmine *contra Ingratos* cecinit de Pelagianis in synodo ab eodem damnatis (c):

An alium in finem potuit procedere sanctum
Concilium, cui dux Aurelius, ingeniumque
Augustinus erat?

Donatistas praeterea universa fere Africa exclusit; paganorum etiam templa in christianae religionis usum redegit; ac in decem et septem plenariis ex tota Africa conciliis orthodoxam doctrinam ac disciplinam egregiis legibus confirmavit. »

2. Porro de tempore quo sedit Aurelius, illud primum constat eum anno 390 nondum fuisse ad cathedram episcopalem evectum: eo enim anno, concilio in Carthaginiensi xiv kal. Junii coacto praefuit Genethlius ejus decessor, qui tamen postmodum vitam clausisse comperitur: ut propterea insequente anno 391 vel ut maxime 392 fuerit Au-

relius episcopatum adeptus: quae est Tillemontii sententia (d). Verum quo anno demum decesserit idem Aurelius, non est adeo exploratum, ut certum quidquam statui possit. In vivis agebat anno 427, quo sanctus Augustinus librum xxxii de *Civitate Dei* litteris consignabat. Ibi enim verba faciens de diaconis Carthaginiensis Ecclesiae (e): *In quibus erat, inquit, et ex quibus solus est nunc in rebus humanis, jam episcopus cum honore a nobis debito nominandus, Aurelius.* Idem evincitur ex ejusdem libro II *Retractionum*, eo ipso anno exarato, ubi haec habet (f): *Propter haec venerabilis senex Aurelius, Ecclesiae ipsius civitatis episcopus, ut hinc aliquid scriberem jussit, et feci.* Praeterea vivebat adhuc anno 429, quo scripta fuisse perhibetur ejusdem Augustini epistola 231, ubi Darium monens de missis libris quos non petierat (g): *Hos omnes, inquit, si dum es intra Africam legeris, judicium tuum mitte de illis, aut mitte nobis, aut quo nobis a domino fratre Aurelio mittatur, dimitte.* Ad haec, ut advertit Norisius (h) et post ipsum Pagius (i) ac Tillemontius (j), ex Marii Mercatoris Communitorio Theodosio anno 429 oblato erudimur, Aurelium eo ipso anno vitam adhuc egisse. Ibi enim dum meminit hic scriptor Ambrosii, Innocentii, Zosimi, Theodori, Prayli, eos *beatae recordationis* appellat: ubi vero Aurelium nominat, non ita. Siquidem de Coelestio Carthagine accusato: *De infra scriptis capitulis, inquit, apud Aurelium episcopum memoratae urbis, per libellum a quodam Paulino diacono sanctae memoriae Ambrosii Mediolanensis episcopi est accusatus.* Quamobrem eo anno etiamnum superstes erat Aurelius: qui tamen paulo post e vivis excesserit; et quidem, ut videtur, insequente anno 430. Nam ante pascha anni 431 sedebat Carthagine Capreolus, ut ex ejus litteris in concilio Ephesino recitatis colligimus (k). Quibus temporum rationibus subductis, postquam annos ferme xl primatum Africae tenuisset venerabilis senex, supremum diem obierit

(a) Fulgent. de Veritat. praedest. et grat. lib. II, num. 42.

(b) Noris. Hist. Pelag. lib. II, c. 8, sub fin.

(c) Prosp. carm. de Ingrat. vers. 90.

(d) Tillem. Mem. Eccl. tom. VI, p. 159, et tom. XII, p. 555.

(e) August. lib. xxii de Civ. Dei cap. 8, n. 3.

(f) Idem lib. II *Retract.* cap. 16.

(g) Idem epist. 231, n. 7.

(h) Noris. loc. cit.

(i) Pagi ad ann. 430, § 26.

(j) Tillem. Mem. Eccl. tom. XII, p. 559.

(k) Concil. Ephes. part. II, act. 1, p. 1074 tom. III edit. Vers. Labb.

anno 430, quo item sanctus Augustinus spiritum A Deo reddidit : sed paulo ante, scilicet die 20 mensis Julii, qua colitur ejus memoria in vetustissimo Carthaginiensis Ecclesiae Calendario a Mabillonio edito, atque his verbis notatur (a) : XIII kal. Ag. (s c) *Depositio sancti Aurili episcopi.*

3. Præter allocutiones ad patres Africanos in Codice ecclesiae Africanæ relatas, varias scripsit epistolas noster Carthaginiensis antistes, quas diligenter recenset Tillemontius (b). Ex his una exstat encyclica ad omnes episcopos per Byzacenam et Arzugitanam provinciam constitutos, *de damnatione Pelagii atque Cælestii hæreticorum*; quam ex collectione Cresconiana annalibus ecclesiasticis intexit magnus Baronius (c). Nos vero exemplar secuti sumus ab eruditissimo viro Joanne Garnerio variis lectionibus et notis illustratum, ex ejus Dissertatione 3, ad Marium Mercatorem *de Constitutionibus Imp. B editis in causa Pelagianorum* descriptum. Est autem epistolæ subscriptio hujusmodi : *Dat. kal. Augusti Carthagine, Monaxio et Plinta coss.* id est, anno 449. Hinc ergo in nostro edito ex eo anno retrahenda epistola cui est illigata, et serius collocanda; iis vel maxime si animum adjicias, quæ modo de sede Aurelii episcopali edisseruimus. Cæterum ad ejusdem epistolæ commendationem plurimum facit, quod

(a) Mabill. Analect. p. 164 edit. nov.

(b) Tillem. Mem. Eccl. tom. XII, p. 556 seq.

(c) Baron. ad ann. 449, § 58.

observat laudatus Garnerius (d), « hanc nimirum fuisse ad episcopos scriptam ab eo qui scientissimus foret canonum, sanctitate eximius, retinentissimus episcopalis dignitatis, Augustino in rebus agendis conjunctissimus, et fere unus : ut scientia, sanctitas, dignitatis studium, Augustini societas, tantam Aurelii auctoritatem tribuant hac in parte, quanta potest esse maxima, etiam ad præsulum exemplum. » Huc usque vir doctus.

4. Neque hic demum prætereundum, complures item epistolas ad eundem Aurelium scripsisse viros sanctitate ac doctrina præstantes, Innocentium I, ejusque successorem Zosimum, Paulinum Nolanum, Augustinum, Alypium, Joannem Chrysostomum, alios (e). Nostro quoque Aurelio idem S. Augustinus magnum illud opus *de Trinitate*, nec non librum *de Gestis Pelagii*, aliumque *de Opere monachorum*, honoris gratia inscripsit. Quid plura? ut verbis tandem scriptoris eminentissimi orationem concludam (f) : « Tantum ab universis illarum provinciarum episcopis uni Aurelio tributum est, ut in concilio Carthaginiensi, Honorio VII et Theodosio II celebrato, Patres hæc eidem dixerint : *Placuit etiam petitæ omnium, ut epistolis omnibus de concilio dandis SANCTITAS TUA SOLA subscribat.* »

(d) Garner. in not. infra, p. 130, sub fin.

(e) Tillem. loc. cit.

(f) Noris loc. cit.

SANCTI AURELII

CARTHAGINENSIS EPISCOPI

EPISTOLA AD OMNES EPISCOPOS PER BYZACENAM ET ARZUGYTANAM PROVINCIAM CONSTITUTOS.

(Indidem pag. 129).

De damnatione Pelagii atque Cælestii hæreticorum.

Dilectissimis ac desiderabilibus fratribus ac consacerdotibus, ^a DONATIANO primæ sedis, ^b JANUA-

RIANO, FELICI, PALATINO, ¹ PRIMIANO, CAJANO, et alii CAJANO, JANUARIO, VICTORINO, et cæteris per

¹ Mss. Magd., Primino, Gajano, etc. Uss., Gatano. Bal., Galano, etc.

^a Præfuit Donatianus Ecclesie Teleptensi, totique Byzacenæ provinciæ, in qua duas videtur hoc anno habuisse synodos, alteram ante Pascha, alteram circiter autumnii tempus. In illa excepit legationem provinciæ proconsularis, qua functi sunt Vincen-tius Culusitanus, et Fortunatianus Neapolitanus : in ista accepit litteras Aurelicum Honorii constitutione. Prioris acta habentur in secundo tomo maximæ Collectionis conciliorum; posterioris nihil superest. Verum in prioris consignatione opinor irrepsisse mendum : neque enim haberi potuit vi kalendas Martias; incidisset enim in Quadragesimæ diem nonam, Pascha incidente in diem 30 Martii. Atque ita, quod abnorme fuisset his temporibus, abfuis-sent Patrum media pars a suis Ecclesiis, magnam partem Quadragesimæ. Neque vero mendum satis emendaveris, si, quod pronum videtur, restitueris decadis notam x, habitamque dixeris synodum xvi, kalend. Martias. Nam et hæc dies fuerit prima Qua-dragesimæ, qua nefas esset episcopis abesse a suis Ecclesiis. Quod si servata numerali nota vi, pro Martiis kalendis reponantur Februariæ, atque ita

C synodus habita dicatur die 27 Jan., sic omnia belle congruent : nam servatus fuerit canon Nicænus, de cogenda suæ provinciæ synodo a primatibus ante Quadragesimam Paschæ; et feria secunda, datum fue-synodo initium, quod solemne; et Patres suis Ecclesiis interfuerint principio Quadragesimæ.

Donatianus porro celebre in Africana Ecclesia gessit nomen : namque interfuit concilio Carthag. ahte Collationem ann. 411, concilio Africano cum Aurelio præfuit ann. 418, Teleptense concilium coegit ann. 419, eodem anno præsedit cum Aurelio concilio Africano, canonesque præcedentium synodorum recognovit, et secundus post Aurelium subscripsit.

Occasione Donatiani Teleptensis emendandum est, quod Binio et Christophoro Justello subrepsit, quasi Donatianus, non ætatis jure, sed civitatis, primatum suæ provinciæ obtinuerit : id enim omnino veritati pugnat, quandoquidem in synodica concilii Byzaceni, primas Muzonius appellatur tantum senex, ut solent alii, qui reliquis provinciis præter proconsularem, præerant privilegio ætatis.

^b Ex novem episcopis, quorum nomina inscri-

tractem provinciae Byzacenaë et Arzugitanæ con- A
stituitis, Aurelius episcopus.

^a Super Cœlestii et Pelagii damnatione, eorum-
que ^b dogmatis, participem se sancta dilectio vestra
^c in plenario concilio fuisse commemoravit, dilectis-
simi ac desiderabiles Fratres. Sed quoniam, pro
honore Dei, in cujus manu cor regis est constitutum
(Prov. 21, 4), gloriosissimorum principum Chri-
stianorum fidem rectam et catholicam ^d custodientium
^e accessit auctoritas, quam per humilitatem
meam universis coepiscopis ^f voluerunt intimari:
idcirco honorabilem fraternitatem vestram, missis
exemplaribus, instruere festinavi, ne quid mali,

^a Magd., Bal., Uss., dogmatibus, minus apposite B
ad historiam.

^b Magd., constituentium. De industria forte pecca-
verunt heterodoxi, præ adulatione erga principes.

buntur epistolæ, quinque nominantur in concilio
Teleptensi, Donatianus, Januarianus, Felix, Ja-
nuarius, et Victor; reliquorum quatuor, Palatini,
Primiani, et utriusque Cajani nulla fit mentio. Cre-
diderim ego, utrumque Cajanum atque etiam Pri-
mianum pertinuisse ad Arzugitanam seu Tripolita-
nam provinciam. Palatinus Byzacenus fuit. Erat au-
tem Januarianus Tubulbacensis, Felix Segermiten-
sensis, Januarius Cenculianensis, Palatinus Bo-
setensis, Victor Culletensis, vel Bahanensis Eccle-
siæ præsul.

^a Digna sunt duo, quæ hic observentur. Alterum,
appellari priore loco Cœlestium, tum Pelagium, licet
ille foret discipulus, hic magister. An quod Cœ-
lestius presbyter, Pelagius erat tantum monachus? C
An quod totum pondus negotii, latente Hieronymi
Pelagio, jamdudum in Cœlestium incuberat,
postquam ex discipulo totius agminis ductor factus
esset, ut loquitur Hieronymus (Epist. ad Ctesiph.)?
An quod Afris etiam Pelagio ipso rei nihil fuerat,
plurimum cum Cœlestio? An quod de gratia tunc
minus, quam de peccato originali quæstio fervebat,
quæ pars erroris Cœlestio defendenda, quasi sortiti-
one obvenerat?

Alterum, nullam fieri tota Aurelii epistola men-
tionem octo canonum adversus hæresim constituto-
rum in posteriore concilio plenario, idcirco certe,
quia non ipsis subscribendum erat, sed tractoriæ
Zosimi pontificis, qua continebatur utriusque hære-
tici tota causa, sententiaque simul Ecclesiæ catho-
licæ, ambos cum suis dogmatibus damnantis.

^b Illo tempore, quo accepta est catholica Zosimi
tractoria, cum privatis ad Afros litteris, et unde
post receptam, communi omnium subscriptione, D
sedis apostolicæ sententiam, actæ sunt laudibus
cumulate gratiæ fidelis vindici. Huic autem concilio,
quod decimo quinto loco posuimus (Dissert. de syno-
dis), interfuit Donatianus Teleptensis primæ sedis
in provincia Byzacena episcopus.

^c Nomen auctoritatis positum est ad significandam
constitutionem, usu non infrequente codicibus Theo-
dostiani: idem enim adhibetur ad significandam
legem, leg. antic. de centur. et pro rescripto, leg. 51
de petit. cap. 5. Hinc apud Collectorem appendicis
additæ ad epistolam Cœlestini ad Galliarum episco-
pos, dicta est regularis auctoritas, pro decretali
sententia.

^d In omnibus editis codicibus legitur, voluit inti-
mari; sed Latinitatis leges coegerunt pluralem num-
erum pro singulari reponere.

^e Hæresim dicit exclusam ab universali Ecclesia,
quam damnatam seclat a sede apostolica; missas
enim ad universos orbis episcopos litteras non du-

^a In aliqua parte provinciae, ex supradictorum ser-
pentina persuasione, ^b ab universali Ecclesia totius
orbis exclusa, fortasse subrepat.

Ob hoc ergo ^c tam necessaria constitutio Chri-
stianorum principum, hereditatem vestram latere non
debet, et ad me ab eis datæ ^d litteræ: quarum si-
mul exemplaribus lectis, quemadmodum subscri-
bere unusquisque vestrum debeat, dilectio vestra
cognoscet, sive quorum synodalibus gestis sub-
scriptio jam tenetur, sive qui non potuissent eidem
^e plenario totius Africae interesse concilio; quo, cum
in supradictorum hæreticorum damnatione, omnium
vestrum fuerit ^f integra ^g subscriptio, nihil on-

^a Magd., provinciarum supradictarum. Bal., pro-
vinciæ supradictorum, omnes non male.

^b Bal., integrata, minus apposite ad historiam, et
mentem scribentis. Vide notas.

bitabat subscribendas fore ab omnibus catholica
partis episcopis. Eodem sensu, qui communis om-
nium hujus ævi, scripsit Possidius, Honorium impera-
torem secutum fuisse catholicæ Ecclesiæ judi-
cium, tunc cum secutus est latam a summis duobus
pontificibus sententiam: perinde quasi ea ætate,
unam idemque haberetur Ecclesiæ catholicæ, et se-
dis apostolicæ judicium in rebus fidei.

^c Necessitatem exigendæ in causa Pelagianorum
subscriptionis, de qua est tota constitutio, expli-
cimus prolixè in dissertatione singulari super eam
(Cap. 2), omnesque necessitatis causas revolvimus
ad unam præcipue Pelagianorum pertinaciam. Et
vero, ut nulla fuit hæresis versuta magis, artibusque
instructa malignioribus, quam Pelagianâ, ita neque
ulla peritior adversus omnes Ecclesiæ sæculique
vires.

^d Quæ litteræ intelligantur, non satis apertum
est. An aliquæ a constitutione diversæ? favet ora-
tionis series. An quæ forent eadem cum ipsa consti-
tutione? forma litterarum ita docet. An prima consti-
tutio, quam pertinax malum geminari coegit, quæ
cum epistola, id est, cum secunda constitu-
tione ad Aurelium missa sit? probabile admodum
est. An denique cum epistola ad Aurelium venit si-
mul ad vicarium Africae mandatum principis aut
edictum præfeti prætorii cuius utriusque exempla-
ria directa sint ad coepiscopos? id dictu verius.

^e Quod concilium plenarium, aut quis potius con-
cilii plenarii consensus significetur, explicamus,
non sine laboriosa inquisitione, in dissertatione de
synodis: ostendimus enim in tertio consensu concilii
ann. 418 habiti subscriptum fuisse acceptæ Zosimi
tractorix, actasque pro damnatis hæreticis pontifici
gratias, easque, ut patet erat, amplissimas.

^f In appendice Salviani a Baluzio editi legitur
integrata, apud reliquos editores integra: atrobique
non improbabili sensu, quamquam secundo me-
liore, quandoquidem universos alloquitur Aurelius,
et ab omnibus poterat integram, a paucis integra-
tam subscriptionem exigere. Quæ vero subscri-
ptio censeri debeat integra, definit Leo Magnus
(Epist. 86) de Pelagianis scribens ad Nicetam Aquile-
iensem.

^g Causas affert exigendæ ab omnibus episcopis
subscriptionis in hoc negotio, nempe quod non im-
merito quidam haberentur suspecti nomine, vel
dissimulationis, cum sinerent secretis tractatibus ho-
mines, nova et inusitata meditantem, occultare sa-
cilegium publica auctoritate damnatum; vel negli-
gentiæ, ut qui pravos hæreticorum disputationes
publicæ oppugnatione non destruerent, vel occul-
te præstitatis, propter tacitam consensum, quo

nino sit, ¹ unde ullius, vel dissimulationis, vel negligentiae, vel occultae forsitan pravitatis, aliqua videatur merito remansisse suspicio.

¹ Magd., imbecillius sive dissimulationis, omnino corrupte.

astruerent damnatos errores. Unicus autem poenae, quam maximam Imperator minaretur, vitandae modus fuit integra subscriptio, id est, qua pateret mensura pura: una enim eademque culpa est eorum, qui aut dissimulando conviventiam, aut non damnando favorem noxium praestiterunt.

Sub finem observa, quod facit ad commendationem epistolae, hanc ad episcopos scriptam ab eo,

(*Et alio manu:*) Opto, Fratres, bene vivatis mei memores. Dat. Kalend. Augusti, Carthagine, Maximo et Plinta coss.

qui scientissimus foret canonum, sanctitate eximius, retinentissimus episcopalis dignitatis, Augustino in rebus agendis conjunctissimus, et fere unus: ut scientia, sanctitas, dignitatis studium, Augustini societas, tantam Aurelio auctoritatem tribuant hac in parte, quanta potest esse maxima, etiam ad praesulum exemplum.

SYNODICA AURELII CARTHAGINENSIS EPISCOPI.

Ex libello synodico, apud Labb. Concil. tom. II, col. 1184.

Θεοδοσίῳ γοῦν καὶ Νεκταρίῳ μεταρμωσθέντων πρὸς τὰ οὐράνια, τοῦ μὲν τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς Ἀρκάδιος δέχεται, Γρατιανοῦ δὲ, ὁ ἀδελφὸς Ἀρκαδίου Ὀνόριος. Ἐν αἷς χρόνοις ἐν Καρθαγένῃ σύνοδος τοπικὴ καὶ ἱερά συναθροίζεται, πατέρων ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ συνέδουσαν φέρουσα κατὰ εἰδῶλον [Legisse videtur interpretes idololatrarum] Δονατιστῶν, καὶ ἄλλης ἐκάστης αἰρέσεως, καὶ τῶν ἐν τόποις ἐκεῖνοις ἀτόποις σφαλμάτων. τὰς πράξεις ποιήσασα. Ἦς ἦγετο Δυρῆλιος ὁ Καρθαγίνης ἐπίσκοπος. Καὶ κανόνας ἱεροῦς ἐκθεμένη καὶ θείους, ἕως καιρῶν τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου διέτριψε.

Theodosio igitur et Nectario ad caelestia translatis, in illius quidem imperium filius Arcadius successit, ut in Gratiani Honorius, Arcadii frater. Quo tempore Carthagine Synodus provincialis et sacra congregata fuit, patrum centum viginti et septem conventum praese ferens, quae contra idololatrias Donatistas, et aliam quamcumque haeresin, et alia illorum locorum errata, actiones instituit: cui praesuit Aurelius Carthaginensis episcopus. Canones sacri et divini, quos illa edidit, ad Theodosii usque minoris tempora obtinuerunt.

Ad nos pervenerunt quoque multa dicta S. Episcopi in Collatione Carthaginensi contra Donatistas: quae adis inter monumenta ad horum haereticorum historiam spectantia Patrol. tom XI, col. 1223 seqq.

APPENDIX.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM.

Quam evidentibus signis haec epistola spiritus arguat exponit Baronius ad annum 374, num. 40, haec edisserens:

Ejusdem anni consullibus datae habentur litterae nomine Damasi ad Aurellum episcopum Carthaginensem, positae ab Isidoro Mercatore in suae collectionis exordio; quas praecedunt litterae ejusdem Aurelii nomine ad Damasum primo scriptae, quibus petierat ab apostolica sede ad se mitti decreta Romanorum pontificum. At quid opus fuit (pace illius dixerim) mendacis exornare vestibulum amplae domus, ut in non levem suspicionem adducat caetera quae habentur? Quo modo, quorsu, potuit Aurelius episcopus Carthaginensis scripsisse ad Damasum Romanum pontificem, et hunc ad illum litteras redere hoc potissimum anno, sub his praesertim consullibus, si adhuc cum S. Augustinus factus Christianus est, reversus in Africam, reperit dictum Aurelium diaconum agere Ecclesiae Carthaginensis, post aliquid vero temporis spatium factum esse ejusdem civitatis episcopum? Testatur id quidem ipse Augustinus, ac disertis plane verbis, cum in commentario de Civitate Dei meminit de reditu suo ex

transmarinis partibus Carthaginem, recensetque miraculum illud de Innocentio ex incurabili morbo sanato, atque demum haec ait: *Visitabant eum quotidie sancti viri, episcopus tunc Uzalensis beatae memoriae Saturninus, et presbyter Gelosus, ac diaconi Carthaginensis Ecclesiae, in quibus erat, et ex quibus solus est nunc in rebus humanis jam episcopus cum honore a nobis debito nominandus Aurelius; cum quo recordantes mirabilia opera Dei, de hac re saepe collocti sumus, eumque valde meminisse, quod commemoramus, invenimus. Ita ipse.* [Vides igitur ad quanto posteriora tempora sit referendum Aurelii Carthaginensis episcopatus; et quam longe absit, ut ipse jam episcopus hoc anno ad Damasum scripserit, vel acceperit a Damaso litteras: cum certum sit, reditum Augustini in Africam, postquam Christianus jam effectus Mediolano recesserat, et a portu Romano solverat, contigisse anno Domini trecentesimo octogesimo nono; ut appareat nec post annos quindecim Aurelium creatum esse episcopum Carthaginensem, sed perseverasse diaconum. Vides igitur quo modo recta temporum norma tortuosa aliorum signa improbantur: ut non mireris, si in dignoscenda certa temporum ratione crebrius atque solertius occupemur.]

EPISTOLA AURELII DAMASO PAPÆ.

Beatissimo papæ DAMASO AURELIUS Carthaginensis episcopus.

Gloriam apostolicæ sedis, et vestræ sublimitatis gratiam nostra humilitas exoret [*F. exorat*], ut statuta, quæ reperire poteritis, post finem beati principis apostolorum Petri, usque ad vestræ sanctitatis principium juxta apostolicæ sedis auctoritatem, quam cognovimus per vestræ sapientiæ sanctitatem guber-

Anari, nobis scripta mittere dignemini : quatenus per vestræ sanctitatis nobilitatem atque prudentiam nosse valeamus, quæ in præfecta sancta sede supra dictis temporibus sunt decreta, et qui adversus canonum apostolorum instituta gesserunt, cognoscantur. Bene vale, sanctissime papa, et ora pro nobis amantissime pater. Data octavo kalendas Martii. Idem lecta Romæ, quinto nonas Maii.

(Responsio supposita Damasi Aurelio legi potest tom. XIII inter apocrypha scripta S. Papæ.)

ANNO DOMINI CCCGXX.

BACHIARIUS MONACHUS.

(Biblioth. Vet. Patr. Gall. tom. IX.)

PROLEGOMENA.

1. Bachiarus *vir Christianæ philosophiæ, nudus et expeditus vacare Deo disponens, etiam peregrinationem propter conservandam vitæ integritatem elegit.* Hæc Gennadius (a) : qui et illud addit, eum *adversus querulos et infamatores de fide libellum* scripsisse. Cujas porro fuerit auctor, nulla veterum produnt monumenta. Verum ex allatis Gennadii verbis, atque in primis ex ipsius Bachiarum testimonio, existimarim equidem, illum eo potissimum nomine peregre profectum esse, quo Paulus Orosius : adeoque scriptorem nostrum, quemadmodum et ille, Hispanum fuisse. Atque in hanc sententiam ivisse quoque, licet alia via, Florium v. c. intelligimus (b). Nimirum eadem ferme tempestate claruit Bachiarus, qua Orosius, id est sæculo v ineunte. Et hic quidem Hispanias Priscillianistarum atque Origenistarum erroribus imbutas animadvertens, illinc discessum parat atque in Africam pergit. Eadem item de causa Bachiarus permotus, patriam cognationemque reliquit (c) : *eo quod*, inquit, *cujusdam hæresis macula solum nostrum originale perstrinxerit.* Non idem tamen utriusque viri consilium. Orosius siquidem alio commigrans, ad oras Africanas appellit, quo conterraneis suis hæreseos morbo laboran-

Btibus salutaris doctrinæ medicinam ex Hipponensi episcopo Augustino procreat (d). Bachiarus vero in erroris suspicionem adductus, peregrinationem suscipere statuit, simulque *de fide libellum* scribit *adversus querulos et infamatores*, non quidem *peregrinationis suæ*, ut arbitrabatur Gennadius, sed potius *adversus eos qui eum de patrio errore incusabant* (e). *Suspectos nos*, inquit (f), *quantum video, facit, non sermo, sed regio; et qui de fide non erubescimus, de provincia confundimur.* Hanc autem opinionem eo libentius amplectimur, quod Bachiarus ipsemet eam confirmare videatur, dum ait (g) : *Præsidentum quorundam sententia judicamur, quasi liberi, esse ab erroris deceptione nequeamus.* Quibus sane verbis præstules aliquos innuere videtur auctor, qui de sua ipsius fide suspecta quererentur, vel sibi etiam hæreseos crimen exprobrarent. Ii vero *præsidentes* meo quidem iudicio, Eutropius et Paulus episcopi fuerint, Orosio memorati (h); qui *eadem qua et ipse salutis omnium utilitate permoti*, ex Hispaniis in Africam iter arripientes, *commonitorium jam dederunt de aliquantibus hæresibus* magno illi doctori Augustino. Verum has qualescumque demum conjectationes eruditorum arbitrio dimittimus.

(a) Gennad. de Vir. illustr. cap. 24.

(b) Flor. ad Bachiar. Dissert. 1, § 1.

(c) Bachiar. Fid. § 1.

(d) Oros. Common. § 4.

(e) Bachiar. § 2, l. c.

(f) Id. ibid. § 1.

(g) Id. ibid. § 1.

(h) Oros. Common. § 1.

2. Jam vero Bachiarli sive natione sive patria utcumque ita constituta, eum monachum egisse illa satis ostendunt quæ modo ex Gennadio retulimus. Nimirum, *vir christianæ philosophiæ, nudus et expeditus vacare Deo disponens, pro conservanda vitæ (seu propositi, ut præfert codex Corbeiensis) integritate... peregrinationem suscepit; ut exiens de terra sua, cohæres fieret Abrahæ patriarchæ.* Et hæc quidem Massiliensis presbyter litteris tradidit ab ipso Bachiaro edoctus, qui ait (a) : *Nos patriam, etsi secundum carnem novimus, sed nunc jam non novimus (II Cor. v, 16), et desiderantes Abrahæ filii fieri, terram nostram cognationemque reliquimus.* Neque vero umquam episcopali honore scriptorem nostrum fuisse auctum, ut plerisque visum, rationibus acriter conclusis evincit eruditissimus Florius (b) : quod utique nusquam ex utroque ipsius libello colligere est. Quin potius in instituto monastico retinendo eum persistisse, haud leviter suggerunt peregrinationes a viro christianæ philosophiæ susceptæ, quæ pastoralis sollicitudini minus enimvero congruere noscuntur. Denique ad extremum, fictitium Bachiarli episcopatum extra omnem ingenii aleam positum fuerit, si hujusmodi ipsius verba in medium adducantur (c) : *Pastor est, inquit : quo vocaverit, sequar : quod dixerit ruminabo ; quia ipse scit, sibi pro custodia mea reddendam esse rationem.* Ecce tibi pastorem in ovium censu repositum. Quin immo tantum abfuit ille ab aliorum regimine suscipiendo, ut etiam sacerdotibus sive doctoribus caput pro sanctificatione summittere atque cor suum humiliare consueverit (d).

3. Sacris litteris excolendis operam in primis dedisse Bachiarium, manifesto liquet ex duobus opusculis quæ temporum vicissitudo nobis non invidit. Et horum quidem alterum, *Fides* inscriptum, desinente superioresæculo e tenebris eruit vir eruditione ac doctrina præstans Ludovicus Antonius Muratorius (e) : alteram vero *de reparatione lapsi* jam diu cum inter Orthodoxographa, tum in variis Patrum Bibliothecis in vulgus prodierat. Prioris meminuit Gennadius, ut superius diximus, qui et illud a se lectum testatur ; sed nimis profecto incuriose : ait enim fuisse hujusmodi opus ab auctore conscriptum atque Urbis pontifici exhibitum, quo æmulum calumnias revinceret, simulque se non timore hominum, sed Dei, peregrinationem suscepisse indicaret. Presbyteri Massiliensis auctoritas viris doctis imposuit, quos inter vel ipsemet Tillemontius (f) :

(a) Bach. Fid. § 1.

(b) Flor. Dissert. 1, ad Bachiar., § 7, pagg. LIII seqq.

(c) Bachiar. l. c. § 7.

(d) Id. ibid.

(e) Murat. Anecd. tom. II, pagg. 9 seqq. Mediol. 1698.

(f) Tillem. Mem. eccl. tom. XVI, pag. 473, not. 9.

(g) Flor. ad Bachiar. Dissert. 1, § 6, pagg. XLVII seqq.

(h) Anon. Mellic. de Scriptor. eccl. cap. 53.

(i) Flor. Bachiar. opusc. edit. Rom. 1748.

(j) Wessel. epist. cit. § 7, pag. 29.

A sed criticus sagacissimus sibi plane cavisset, si libelli perlegendi opportunitas ipsi præsto fuisset. Utcumque se res habeat, errorem Gennadianum detexit primus rejecitque accurate vir doctissimus subinde laudatus (g), ad quem proinde lectores remittimus. Posterius autem opusculum memorat anonymus Mellicensis (h), cui Bacharius *vir optimi ingenii* dicitur. Utriusque porro libelli editionem haud ita pridem adornare aggressus est v. c. cujus modo meminimus (i), eamque ad mss. codices bibliotheca Ambrosianæ, nec non ad antea vulgata exemplaria exactam, duabus eruditissimis dissertationibus auxit notisque illustravit. Atque hanc præclaram *ἔκδοσιν* præcæteris seligendam duximus, cui præterea Muratorianas observationes in Bachiarli *Fidem* subdidimus.

B 4. Sed antequam manum de tabula in medium adducere haud otiosum fortasse fuerit, unam alteramve animadversionem, quam Petrus Wesselingius in priorem auctoris nostri libellum intexit epistolæ ad H. Venenam *de Aquila in scriptis Philonis Judæi fragmentis*, editæ Trajecti ad Rhenum eo ipso anno 1748, quo Romæ prodit Florianæ Bachiarli editio. Primum itaque vir eruditus locum excutit (j), quem ex II *Thessal.* II, 3, refert Bacharius his verbis (k) : *Nisi venerit refuga et discessio* : eoque recitato « Bacharius, inquit, quod orationis series liquido ipsaque ejus ætas manifestat, in *refuga* acquievit : *discessio* alienæ et nimis officiosæ debetur diligentia. » Hæc ille. Nolim equidem velut iniquam rejicere omnino hujusmodi cl. Wesselingii censuram : nonnulla C tamen in eam annotare liceat. Textus Paulinus sic effertur : *ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία* : *Nisi venerit discessio*. Ita cum Vulgata semel iterumque Hieronymus (l), Rufinus (m), alii. Sed vetustiore versione usus fuerit Bacharius, in qua *refuga* legerit, quemadmodum legit sane Augustinus (n). Quæ quidem vox, ut advertit Millius (o), ex interpretamento manasse videtur vocis ἀποστασίας, sumptæ pro ipso Antichristo, quomodo explicant Græci ; qui eo utique sensu, *refuga*, desertor ἀποστάτης, dicatur. Quam in sententiam Sedulius Scotus (p) : *Quod autem, inquit, DISCESSIONEM hic dicit, alibi eum REFUGAM appellavit in Latinis exemplaribus. Utrumque autem ita intelligendum est, quod nisi venerit refuga veritatis, sive sui principatus desertor, sive discessio gentilium, etc.* D Hæc porro ex Pelagio αὐτολεξι exscripsit Sedulius : quæ tamen minus emendata et male interpuncta occurrunt in editionibus Hieronymianis tum Martia-

(k) Bachiar. Fid.

(l) Hieron. Biblioth. divin. opp. tom. I, pag. 1647, edit. BB. Paris. — Id. epist. 124, ad Algas., quæst. 11, opp. tom. I, pag. 879, edit. Vallars. Veron.

(m) Rufin. Comment. in Symb. num. 34, p. 97 nov. edit. Veron.

(n) Aug. de Civit. Dei lib. XX, cap. 19, opp. tom. VII, pag. 596, edit. BB. Paris.

(o) Mill. N. T. Gr. ad II *Thess.* II, 3, et in Prolegom. num. 846.

(p) Sedul. Collect. in II *Thess.* II, 3, in Biblioth. Paris. 1644. tom. I, pag. 1011.

n.ri (a) tum Vallarsii (b), nec non apud Clericum qui ejusdem Pelagii commentarios ex Frobenianis Erasmi editionibus in sua Appendice Augustiniana iterum evulgavit (c). Ex diutis itaque in vetustum Latinum codicem inciderit Bachiarus, ubi utraque lectione, *refuga et discessio* junctim inventa, utrumque simul et ipse attigerit.

5. Alterum præterea locum in auctore nostro perstrinxit Wesselingius, aitque (d) se nescire unde is acceperit ejusmodi verba (e) : *Per bonum operatum est mihi omnem concupiscentiam.* « Redolent illa quidem, subdit, Paulinum aliquid ex Epist. ad Roman. vii, 8, sed minus sincerum. Græca, ut ea in Epistola nunc leguntur, nihil admodum juvant, neque suspicionibus et conjecturis abuti libitum est. » Ita v. c. Nihil sane dubites, quin ad Illud Roman. vii, 8, respexerit Bachiarus. Græca sunt : 'Αφορμῶν

(a) Martian. Hieron. opp. tom. V, pag. 1083, post. med.

(b) Vallars. Hieron. op. tom. XI, pag. 1040.

ἂ δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Quæ sic reddit vulgatus interpres : *Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.* Verum haud nimis laborandum, quo inustæ censuræ subducatur Bachiarus. Noverat ille, paulo post dixisse Apostolum vers. 12.... ἡ ἐντολή.... ἀγαθή, *Mandatum... bonum.* Ad hoc itaque comma 12 oculos intenderit scriptor noster, dum superioris commatis 8, διὰ τῆς ἐντολῆς, *per mandatum*, reddidit *per bonum*, subaudiendo *mandatum*; Apostoli scilicet mentem potius, quam litteram assecutus. Hæc habuimus, quibus utcumque adstruatur, prout exstat, Bachiarii contextus. Meliora dabunt viri docti, quorum acriori judicio istiusmodi conjectationes subjicimus.

(c) Cler. Append. Aug. pag. 440.

(d) Wessel. l. c.

(e) Bachiar. Fid. § 5.

^a BACHIARIÏ FIDES.

1. *Omne quod fuit, ipsum quod erit; et non est omne recens sub sole* (Eccle. 1, 9, juxta LXX). Et iterum Apostolus : *Omnia hæc in figuram nostri contigerunt* (I Cor. x, 6) : quod præsentis rei probatur effectu; cum gesta olim evangelici sacramenta mysterii, iterum ætatis nostræ temporibus renovata celebrentur. Ecce nunc, quantum intelligimus. Christus a Samaritana aquam postulat, cum beatitudo tua fidem a nobis requirit. Suspectos nos, quantum video, facit, non sermo, sed regio; et qui de fide non erubescimus, de provincia ^c confundimur. Sed absit, beatissime, ut apud viros sanctos macula nos terrenæ nativitatibus inficiat. Nos patriam *etsi secundum carnem novimus, sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16), et ¹ desiderantes Abrahamæ filii fieri, terram nostram cognationemque reliquimus (Gen. xii, 1). Hoc autem ideo dicimus, quia sicut Samaritanis, sic nobis non creditur a Judæis, eo quod

¹ Gennadius de Script. Eccles. hæc de Bachiaris Apologia refert : *Satisfacit pontifici Urbis adversum querulos et infamatores peregrinationis suæ, indicans se non timore hominum, sed Dei causa peregrinationem suscepisse, ut exiens de terra sua et cognatione sua coheres fieret Abrahamæ patriarchæ.* Quibus postremis verbis ad hoc loci respexit Gennadius. Quamquam fateor difficile hinc posse cognosci peregrinationem ullam a Bachiaris susceptam fuisse.

² Apposite in hanc rem S. Cyprianus scribit lib. de Unitate Ecclesie : *Ut Judam inter Apostolos Dominus elegit, et tamen Dominum Judas post mortem prodidit. Non tamen indicit Apostolorum fides, et firmatas cecidit, quia proditor Judas ab eorum societate*

^a Codex Ambrosianus ita inscribitur : *Bachiaris incipit Fides.* Gennadius vero idem opusculum legisse videtur hoc titulo insignitum : *Liber de Fide.*

^b Ita Ambr. At Muratorii editio habet, *celebratur.*

^c Editionem Mediol. sequimur, licet in codice

cujusdam hæresis macula solum nostrum originale perstrinxerit : sic præsentium quorundam sententia judicatur, quasi liberi esse ab erroris deceptione nequeamus. Dictum est similiter quondam ab incredulis : *A Nazareth potest aliquid boni esse* (Joan. 1, 46)? et tamen inde Christus processit. Numquid, rogo, Apostolorum merita unius perfidia avaritiaque mutavit, qui, non dicam de eadem regione, sed eorum processit e latere? Numquid patriarcharum vitam fratrum culpa ^d turpavit? Numquid prophetarum oracula, pseudoprophetarum commenta falsarunt? Core illo Levitico ^e in hæresim declinante, numquid reliqua cognatio ex hac stirpe descendens, maculam ex propinquitate contraxit? Pontificis filii ignem offerentibus alienum, germani eorum sacerdotali funguntur officio, et inculpato se a crimine fratrum ministerii sui honore testantur. ³ Nicolao diacono in hæresim declinante, gloriosa defecit, Sanctus Hieronymus quoque epist. 22, ad Eustoch. : *Neque ait, undecim Apostoli Judæ prodicione sunt fracti. Et contra Vigilantium : Apostolorum seriem Judæ prodicio non destruxit.*

³ Hic ille est Nicolaus, qui Apostolorum temporibus in Diaconorum censum cooptatus Nicolaitarum hæresi originem dedit, cujusque mentio est in Act. Apost. cap. vi, num. 5. S. Irenæus lib. i, cap. 27, advers. Hæreses. hæc de illo habet : *Nicolaitæ autem magistrum quidem habent Nicolaum unum ex septem, qui primi ad diaconium ab Apostolis ordinati sunt, qui indiscrete virunt.* Clemens Alexandrinus lib. iii. Strom., Theodoritus lib. iii. Hæret. fabul., Eusebius Cæsariensis, Augustinus, aliique meminere.

scriptum sit, confundamur.

^d Codex Ambr. et Med. editio mendose, ut puto, turbavit.

^e Origenes Homil. 9 in Numeros, num. 1 : *Core figuram tenet eorum, qui contra ecclesiasticam fidem et doctrinam veritatis insurgunt.*

^a His numerulis indicantur Notæ Ludovici Antonii Muratorii v. c. ad calcem appositæ.

collectorum fratrum in virtutibus Dei opera refelse-
runt. Crimen nobis regionis intenditur. Quisquis hoc
dicit, legat ¹ Christum Samaritanum (Joan. viii, 48):
in qua provincia, non solum ² hæresis, sed idololatriæ
criminibus servierunt. In domo ³ profani et sceleratissimi
Achab Abdias servus Domini inventus est, qui corporibus
prophetarum meruit copulari. In ⁴ Sarepta ⁵ Sidoniæ, inter
⁶ Chananæorum scelestissimum genus, vidua fidelis reperitur, et prophetarum
hospita eligitur. Magister idololatriæ et caput
hæresis Balaam, ut Christum prædicaret, admissus
est. Job ⁷ ex Esau profani et infidelis stirpe descendit.
Ruth cognata generis Christi, Moabitibus esse describitur,
cujus origo ⁸ in æternum ab Ecclesiæ foribus abdicatur.
Abraham caput fidei de Chaldæorum stirpe descendit,
quibus vernacula et naturalis magicæ artis impietas est.
Magis Christum adorantibus, vetera errorum non imputantur
opprobria. Moyai Ægyptiorum artibus erudito prophetalis spi-

ritus gratia condonatur. Jam in Christo renatis terrenæ
provinciæ error ascribitur?

2. Si ⁹ agnoscerimus patriam, erubescamus et culpam;
mibi enim civitas cui renovatus sum, regio effecta
vel patria est. Nihil mihi de terrenis affinitatibus
ascribatur, quibus renuntiassè memini. Quisquis est,
qui me provinciæ cognatione æstimat infidelem,
ipse infidelem se esse noverit; quia aut oblitus
est, aut lubricum putat, quod in baptismo confessum
esse cognoscit: sine dubio enim non relinquit terrenam
cognationem, qui me de patrio errore confutat. Certe
secundum institutionem actus humani, pater patriam
facit. Qualiter mihi patria in terra esse dicitur, cui
ex præcepto cœlesti ¹⁰ Patrem in terra vocare, aut habere
non sinitur (Matth. xiiii, 9)? Vis enim, ut evidentibus
tibi per me hæc probetur exemplis, qui patriæ culpas
errorem? Nonne ¹¹ Novatiani ¹² hoc genere a catholicis
dissidentes, probrosæ hæresis lepram judicio contraxerunt

¹ Duplici ratione hic explicari Bacharius potest. Aut enim
Christum Samaritanum appellat, quippe qui non raro in
Samaritæ urbibus versatus fuerit, aut quod illum Judæi
convicii ergo Samaritanum vocarent. S. Joan. in Evang.
cap. viii, num. 48: *Nonne, aiebant, bene dicimus nos,
quia Samaritanus es, et dæmonium habes?* Animadvertit
autem Augustinus cum in Euarr. in psalmum xxx, tum in
Expos. in Evang. Joan. tract. 45, Christum minime se
negasse Samaritanum. Sunt ejus verba: *Horum duorum
sibi objectorum unum negavit, alterum non negavit;
respondit enim et ait: Ego dæmonium non habeo. Non
dixit: Samaritanus non sum, etc.* Tum silentii ratio-
nem a Samaritani vocabulo petit.

² Utique ab Hebræorum doctrinis ac institutis cum
olim Samaritani desciverint, Idecirco hæretici sunt
appellati. Philastrius episcopus Brixlensis lib. de Hæres.
cap. 7, perversa eorum dogmata refert. Nicetas Choniates
in Thesaur. lib. 1, cap. 34, hanc gentem ita hæreticis
accenset, ut tamen idololatria non carere affirmet.
*Quamvis, ait, idololatriæ revera sint; summa tamen illis,
ne tales videantur, cautio est.* Dilucidè supra omnes S.
Epiphanius rem protulit lib. 1 adv. hæres. ad Samaritanorum
hæresim; enarrata enim eorum a Judæis discessione
addit: *καὶ ἀπὸ τῆ ἀρεσίας ἀπιτοῦσα μὲν νεκρῶν
ἀνάστασιν, ἀποθουμένη δὲ εἰδωλολατρίαν, ἐν αὐτῇ δὲ
εἰδωλολατρεύουσα κατ' ἄγγεϊαν διὰ τὸ ἀποκεκρυφθαι τὰ
εἰδωλα τῶν τεσσάρων ἰδῶν ἐν τῷ ὄρει, etc.* Iti vertit
Petavius vir magnus: *Sed illud huic hæresi contigit,
ut dum mortuorum resurrectionem improbat, idololatriamque
respuat, in eam imprudens inciderit, quod nationum
quatuor simulacra in monte quodam occultata sunt,*
etc. A lege autem Judæorum ita dissentiebant Samaritani,
ut in alienigenarum numero ab illis notarentur. Propterea,
cap. xvii num. 17 Luc., ipse Jesus de Samaritano illo,
qui ex decem leprosis mundatis unus, ut gratias ageret,
rediit, sic loquitur: D

*Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt? Non erat
alius, qui daret gloriam Deo, nisi alienigena iste.*

³ Emendandus est locus, et pro *Ferepta* scribendum
est *Sarepta*. Urbs hæc in Phœnicia apud Sidonem sita
olim fuit nostrisque etiam temporibus durat, ni nos
recentes geographi fallunt. Plinius lib. v, cap. 19:
Inde Evhydra, Sarepta, et Ornithon oppida, et Sidon,
etc. Viduæ memoratæ historia desumpta est ex Evangelio
Lucæ cap. iv, ubi ita legitur: *Multæ viduæ erant in
diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis
tribus et mensibus sex, cum facta esset fames magna
in omni terra; et ad nullam illarum missus est Elias,
nisi in Sarepta Sidoniæ ad mulierem viduam.* Uterius
autem res describitur lib. iii Reg. cap. xvii. Ævo quoque
Hieronymi tum hoc oppidum, tum Eliæ domicilium
exstabat; loquit enim S. Doctor epist. 27, ad Eustoch.,
in Epitaph. Paulæ: *Beryto Romana colonia, et antiqua
urbe Sidone derelicta, in Sarepta littore Eliæ est
ingressa turriculam.*

⁴ Sarepta, uti dictum superius, inter Phœnicia
urbes numerabatur. Phœnices autem Chananæi quoque
promiscue appellabantur. Sic Saul modo filius
τῆς Φοινισσῆς, hoc est mulieris Phœnicia, modo
τῆς Χανανιτιδῆς nempè Chananitidis in sacris Bibliis
dicitur. Mulier quoque illa Chananæa, quam memorat
S. Matthæus cap. xv, 22, a S. Marco cap. vii, 26,
Syrophœnissa nuncupatur. Hanc rem illustravit erudit.
Bochartus lib. v, cap. 34, Geogr. Sacrae n. 2.

⁵ A Novatiano potissimum hæretici isti originem
duxerunt, cui Novatus Afer in errore promulgando
suppetias tulit. Eorum autem perversum dogma fuit,
nullos qui in idololatriæ crimen lapsi forent, licet
pœnitentes in Ecclesiam admittendos. S. Cyprianus
cujus temporibus hæc pestis erupit, quique supra
omnes in illam dimicavit, hujusce rei testis

¹ Edit. Mediol., in domo Achab.

² Eadem habet, *Ferepta*, cujus loco reponendum esse,
Sarepta monuit cl. Murat. In Ambr. libro legitur
Serepta.

³ Consule additamentum quod legitur ad calcem
libri Job juxta versionem τῶν LXX, et interpretes.
*Male, inquit sanctus Hieronymus in Quæst. Hebr. in
Genesisim, quidam æstimant Job de genere esse Esau:
siquidem quod in fine libri ipsius habetur, eo quod de
sermone Syro translatus est, et quartus sit ab Esau,
et reliqua quæ ibi continentur, in Hebræis voluminibus
non habentur.*

⁴ Tò in æternum deest in edit. Mediol.

⁵ Murat. legit: *si agn. pat. erubescimus at culpam.*
Sed legendum videtur: *si non agnoscerimus, etc.* Quam
conjecturam confirmant quæ statim subdit. Sed et
superius dixerat, se patriam non agnosceret.

⁶ Cod. Ambr., *Patriam*. Sed veritus non sum tam
apertum sphalma emendare.

⁷ An *Donatiani*? Ita non raro appellantur a veteribus
schismatici Afri, ac præsertim a sancto Augustino
de Hæresibus cap. 69, ubi hæc habet: *Donatiani in
hæresim schisma verterunt, tanquam Ecclesia propter
crimina Cæciliani seu vera seu falsa perdis-*

perverso, eo quod ante actam culparum seriem crediderunt etiam posteris ascribendam, et non tam hæresim odere quam plebem? Si pro culpa unius, totius provinciæ ^a anathemanda generatio est, damnentur et illa beatissima ^a discipula, hoc est, Roma, de qua nunc non una, sed duæ vel tres, aut eo amplius hæreses pullularunt; et tamen nulla earum cathedram Petri, hoc est, ^a sedem Fidei, aut tenere potuit aut movere. Damnentur postremo et omnes provinciæ, de quibus diversi erroris rivuli manaverunt. Ille vas electionis et gentium Doctor (*Act. xx, 9*), ^a lapsa Eutycho de tertio tecto, credo, aliquid de Trinitate erranti, restituit calorem fidei, et vitam reddidit, hoc est, veniam relaxavit. Nos fortasse adhuc in fenestra, id est, in lucis via et fidei splendore residentes, severi nimium iudices, non ex discussione, sed ex suspitione condemnant: nescientes, quia quo iudicio judicaverint, judicabitur de eis (*Matth. vii, 2*), et qui fratri suo dixerit racha, reus erit gehennæ ignis (*Matth. v, 22*). Racha enim, vacuum interpretatur. Et quis est vacuum, nisi cuius interiora carent fidei veritate, et est velut ærumentum sonans, aut cymbalum tinniens (*I Cor. xiii, 1*)? Ille, qui una tantum nocte Christum viderat, ait contribulis suis: Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audiat quæ agit (*Joan. vii, 51*)? Et hi qui tot annorum Domini sectatores sunt, prius iudicant, quam id unde iudicant, audiant atque co-

habetur in epist. 52, ad Antonianum. S. Epiphanius in Hæresi 59, n. 1, quæ est Catharorum, Novatianos affirmat penitentiam virtutem omnino infirmasse, cum dicerent *μετὰ τὸ λουτρὸν μηκέτι δύνασθαι λησίσθαι παραπτώματα*, ei qui post baptismum delinqueret, nullam adhiberi posse misericordiam. Idem tradunt Philastrius cap. 34 de Hæres. alique non pauci. Huc igitur respexisse Bachiarium crediderim his verbis, in quibus tamen aliquem librariorum errorem latere mihi facile suadeo.

^a Hoc est excommunicatione percellere. Ita scriptum in codice nostro. Vox melioribus quidem ignota. sed Bachiarium tempore usurpata. Siquidem observavit Salmasius ad Tertullianum de Pallio in ms. Commonitorii S. Augustini ad Faustum *Anathemare* bis legi. Pro eo *anathematizare* posuerunt veteres typographi, sed Clarissimi PP. Benedictini in postrema Aug. editione *Anathemare* scribunt. Faustus quoque Regiensis pag. 18 et 19 editionis 1586, et concilium Toletanum primum contra Priscillianistas hanc vocem nequaquam fugerunt. Vide clarissimum virum du Fresnium in Gloss. mediæ, et infimæ Latinitatis.

^a Et hoc Romanæ sedis præconium animadvertisse prætereundo juvat. Scilicet *Petri cathedra Fidei sedes*, et inviolatum religionis tribunal ac sanctuarium nuncupatur. Hæreses quidem vel ex ipsa Urbe eruperunt; nulla vero Ecclesiæ catholicæ caput ac firmamentum appetere valuit, hoc enim Petro luculente Christus sponderat. Adderem aliqua, immo omnium antiquorum in hanc rem simil-

rit. Horum itaque proprium fuit ascribere posteris culpas a majoribus admissas. Sed et *plebis* mentio qua nihil frequentius in causa Donatistarum, pondus addit non leve suspitioni huic nostræ. Cæterum grave mendum latet in his verbis: *non tam hæresim odere quam plebem*; ac pro *odere* scribendum, *dilexe-*

Agnoscant? Si ante cognitionem promenda est sententia, cur legislator præcepit (*Levit. xiv, 36 seqq.*), ne antequam introeat sacerdos, et videat domum quæ cariosæ vel tinnientis lepra hæresis scindatur, immunda iudicetur? Ne, quæso, beatissime frater, male de provincia sentiat. Non latet enim perspicaciam tuam, quia cum in adventu arcæ Dominicæ Dagonis caput in centum partes cum utrisque pedibus comminutum sit, spina ejus integra superfuisse describitur (*I Reg. v, 4, sec. LXX*), Nos enim Dagonis caput sive pedes, membra mundi, id est, orientem et occiduum esse sentimus; ^a in quibus partibus sub præsentia legis ^b omnis errorum contrita perversitas est. Tuum sit enim iudicare, quæ sit medietas spinæ, in qua adhuc nodorum compago dissoluta perdurat. Ut quid, rogo, quæritur provincia mea? *Peregrinus ego sum, sicut omnes patres mei* (*Psal. xxxviii, 17*). Verumtamen si magnopere quæritur, ubi natus sim, ^a accipiat confessio mea, quam in baptismi nativitate respondi: non enim mihi patria confessionem, sed confessio patriam dedit; quia credidi, et accepi (*Matth. xxi, 22*). Nec me offuscat Samaritana conditio; quia Christum interrogatus ad puteum credidi, et purgatus a lepra infidelitatis agnovi. Verumtamen ^c quia apostolica eruditionis instituta nos commovent [*An. commentum*] (*I Pet. iii, 15*), ut omnibus poscentibus nobis rationem de fide et spe quæ in nobis est, profera-

Clima verba, ni plurium scriptorum calamos hic labor occupasset, et flumina quam rivulos petere præstet. Eminentissimi Bellarminus, Baronius, et Sfondratus hic potissimum consulendi.

^a Rem narrat S. Lucas in Actis Apost. cap. xx, n. 9: *Sedens quidam adolescens nomine Eutychnus super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, et sublatus est mortuus*. Tum addit eum a sancto Paulo vivis restitutum.

^b Hic quidem concilia omnia sunt intelligenda, quæ tum in Oriente, tum in Occidente adversus hæreticos celebrata fuerant. Potissimum tamen his innui verbis arbitraretur concilium Constantinopolitanum primum, et Aquileiense, quæ anno Christi 381, hoc est ante paucos quam Bacharius scriberet annos, habita fuere. Illud in Oriente, hoc in Occidente; illud œcumenicum, hoc vero ex omnibus ferme Occidentis provinciis coactum fuit.

D ^a Ab ipsis Ecclesiæ incunabulis Christianis omnibus id moris fuit (quod etiam nunc perseverat) ut ante baptismum solemniter fidei professio emitteretur. De qua re videndi Tertullianus lib. de Pudic. cap. 9, et lib. de Baptismo cap. 6; Cyprianus epist. 70, ad Januarium, et 76, ad Magnum; Gregorius Nazianzenus Orat. 40, in Sancti Lavacr.; Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 1 et 2 Mystag.; Epiphanius in Anchorato, et reliqui Patres. Luculentissime autem omnium rem pertractavit Joseph Vicecomes Ambrosiani collegii doctor in erudito volumine de antiquis baptismi ritibus lib. ii, cap. 23 et seq.

re, vel quid simile.

^a Aliquid deest. Urbem Romam sanctus Leo magnus appellat *discipulam veritatis*. Forte *Petri discipulam* dixit Bacharius.

^b Ita cod. Ambr. At Murat., *omnium*.

^c Deest, quia in cod. et edit. Murat.

mus; non moremur fidei nostræ regulam beatitudini A
tuæ, ^a qui artifex es ipsius ^a ædificii demonstrare.

3. Sed ne forte hoc ipsum suspicionem infidelita-
tis incutiat, quod tardius ad interrogata respondeo;
credimus Deum esse: quod fuit, ^b erat; quod erat,
erit, numquam aliud, semper idem: Pater Deus, Fi-
lius Deus, Spiritus sanctus Deus: unus ^c Deus, et
unus filius de Patre, ^d Spiritus sanctus Patris
et Filii. Unius Trinitatis ista substantia, et tria
ista unam habentia voluntatem. Nec communi-
cans major, nec accipiens minor: nec est se-
cundus a primo, nec tertius de secundo; quia
sic nos prophetica instituta docuerunt ^e dicendo: ^d
*Non ascendes per gradus ad altare meum (Exod. xx,
26)*. Altare enim velut quamdam basem Fidei suspi-
camur, unde vitalis cibi participantur alimenta; B
quia altare ex proprietate nominis sui, non nisi su-

¹ Posceret illustre hoc Bachiarum testimonium, ut
Romani pontificis in rebus Fidei statuendis auctori-
tatem ex antiquorum penu firmarem; is enim Petri
successor neque falli, neque fallere Christi ipsius
testimonio potest. Sed ad aliorum in hanc rem tra-
ctatus uberrimos dimittere consultius duco, ne incon-
grue libellum parergis onerem. Itaque consulatur
Bellarminus de Romano Pontifice, Bzovius eodem
tractatu cap. 17, Card. Sfondratus in Gallia Vindi-
cata, aliique innumeri.

² Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere,
et hinc discere possumus. Si enim Spiritus est Pa-
tris ac Filii, ideoque a Patre procedit, quia Patris
est Spiritus; utique cum sit et Filii Spiritus, ab isto
quoque procedere est dicendus. Tantum autem ro-
boris hæc ratio habet, ut S. Augustinus tract. 99 in
Joan. ita locutus fuerit: *Cur non credamus quod etiam
de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque
ipse sit Spiritus?* Idem repetit lib. xv cap. 17 de
Trinit. Spiritum itidem Filii esse nos docuit Cyril-
lus Alexandrinus in Epist. ad Reg. relata tom. 1,
cap. 6, Concilii Ephesini: cui adde Epiphanium in
Anchorato, et quæ ego animadverti ad Nat. xi
S. Paulini tom. i Anecd.

³ Divinare mihi non videar, si proposita Bachiarum
verba ad celebrem *disciplinam arcani* referenda esse
pronuntiem. Etenim hic secundum antiquorum mo-
rem mirandum Eucharistiae sacramentum propo-
nitur, sed sub verborum involucro et nube. Equid
sane est *Altare, unde vitalis cibi participantur alimenta*,
nisi sacrosanctum dominici corporis sanguinisque
sacramentum? Nempe consuevere Veteres dogmata
quædam ritusque ecclesiasticos occultare, ne infide-
lium ludibrio sacra exponerentur, Christi mandatum
secuti: *Non esse dandum sanctum canibus, nec mar-
garitas projiciendas esse ante porcos*. Quin ipsis cate-
chumenis ecclesiastica quædam mysteria occulta-
bantur, ejusque rei fidem facit S. Aug. tract. 96 in
Joannem: *Catechumenis, inquit, sacramenta fidelium
non produntur*. Præcipuum vero ex iis capitibus quæ
reticebantur, fuit incruentum sacrificium altaris,

^a Edit. Med., artificii.

^b Vix mihi temperare potui, quin scriberem, quod
fuit, est; quod est, erit. Amicus doctiss. nihil mutat,
sed locum ita distinguit. *Credimus Deum esse; quod
fuit: erat, quod erat: erit numquam aliud, semper
idem.*

^c Legendum suspicor, unus PATER Deus: vel,
unus Pater, et unus Filius de Patre.

^d Prioris editionis interpunctionem corrigimus.
Refellit auctor veteres quosdam, ac præsertim Ari-
anos, qui gradus in Trinitate commenti sunt, ceu Spi-

blimium rerum alta cognitio est. Divisum enim per
syllabas nomen altaris, inchoatumque de sine, *res
alta* significatur et sonat. Ad hanc Fidem per gradus
ascendere non debemus, ne inæqualiter sentiendo,
de inferiore ad superiorem transitum faciamus; sed
æquali gradu nostri cordis intrare, ut unius substan-
tiæ, unius potestatis, unius virtutis, et Patrem et
Filium et Spiritum sanctum sentiamus. Pater enim
principale nomen divinitatis per se, quod creditur,
et quod dicitur Pater Deus, Filius Deus ex Patre,
non ex se, ^e sed Patris. Pater Deus, et Filius Deus:
sed non idem Pater, ^f qui Filius; sed idem esse
creditur Pater, quod Filius. Et Spiritus sanctus,
non Pater ingenuus, sed Spiritus ingenui Patris. Fi-
lius genitus, non Spiritus Filius, ^g sed ipse Filius,
super quem a Patre missus est Spiritus. Itaque, cum
ingenuus Pater sit, cujus est Spiritus, ^h incaute Spi-

utpote quod ethnicorum rudiumque in fide hominum
intelligentiam superet. Possem hoc sexcentis pro-
bare exemplis, nisi eruditus præsto forent c. v. Em-
manuelis a Schelstrate Vaticanæ olim bibliothecæ
præfecti edita in hanc rem volumina, ubi *disciplina
arcani* egregie proponitur validiusque confirmatur.
Illius quidem laborem Wilhelmus Tentzelius vir
eruditus deprimere editis libris conatus est, at quali
successu jam doctis est animadversum. Satis igitur
Bachiarum fuit tantum sacramentum dumtaxat desi-
gnare, illudque rerum *sublimium altam cognitionem*
appellare, ne publicus libellus in ethnicorum manus
fortasse delapsus mysterio venerabili periculum
pareret. Propterea inferius de animæ origine lo-
quens, altaris injecta mentione hæc ait: *Basia altaris
velut quædam radix profunditatis est, cujus secreto
etiam rationem animæ jungamus*. Vides ex nostro
auctore tum animæ originem, tum sacramenti ve-
nerandi institutionem ad *arcani disciplinam* spectare.
Sed hæc satis superque et ex mera conjectura

⁴ Tertiam Trinitatis personam incaute dici *in-
genitam* Bachiarum affirmat, ejusque ratio validis-
sima profecto mihi videtur; evitandum enim est,
inquit ille, *ne duo ingenui, aut duo Patres ab infide-
libus æstimentur*. In symbolo tamen quod S. Atha-
nasio ascribitur, atque ab Ecclesia catholica adopta-
tum fuit, hæc ita leguntur: *Spiritus sanctus a Patre
et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed pro-
cedens*. Si non genitus est Spiritus, ergo ingenuus, ac
idcirco stat contra Bachiarum Ecclesia. Et re vera
unum Verbum vocari posse *genitum* tum a Joanne
in Evangelio cap. primo, ubi *unigenitum* bis appel-
lat, tum a symbolo Apostolorum et a plerisque Pa-
tribus docemur. Igitur Spiritus dici nequit *genitus*
et contra *ingenuus* dici poterit. Verum recte sen-
sisse Bachiarum, ni mea me fallit opinio, evidenter
ostendam. Itaque primum animadvertamus oportet,
ingenuus vocem ita Patris esse, ut tamquam ejus
proprietas personalis apud scriptores antiquos
haberetur. Eusebius Cæsariensis cap. 19 lib. ii
Actor. concilii Nicæni a Gelasio Cyziceno col-

ritus sanctus esset inferior Filio, hic Patre, quem
solum idcirco vocabant τὸν ὑπὲρ πάντα θεόν. §

^e Verba hæc, sed Patris, abundant.

^f In libello Oratationum Gothico-Hispano, quem
edidit Joseph Blanchinus v. cl. tacite notantur anti-
qui illarum regionum Unitarii his verbis: *Filius,
non ipse qui Pater est, creditur; dum tamen ipsut esse,
quod Pater est, fateatur*, pag. 18.

^g Vix dubito, quin Bachiarum scripserit, sed spi-
ritus Filii.

ritus sanctus dicitur ingenitus, ne duo ingenti, aut duo Patres^a ab infidelibus æstimentur. Filius Patris ante sæcula genitus a Patre, non potest alium genitum habere consortem; ut credatur unigenitus, et duo geniti non dicantur. Pater enim unus ingenitus, Filius unus est genitus, Spiritus sanctus a Patre procedens, Patri et Filio coæternus; quoniam unum opus, et una in Patre et Filio et Spiritu sancto voluntatis operatio est. Pater ingenitus, Filius genitus, Spiritus sanctus^a a Patre procedens, Patri et Filio coæternus; sed ille nascitur, hic procedit, sicut in Evangelio beati Joannis legitur: *Spiritus qui a Patre procedit, ipse vobis annuntiabit omnia* (Joan. xv, 26, et xvi, 13). Itaque Spiritus sanctus, nec Pater esse ingenitus, nec Filius genitus, æstimetur; sed Spiritus sanctus, qui a Patre procedit. Sed non est aliud quod procedit, quam quod^b unde procedit. Si

lectorum hæc habet: *Εἰς ἀγέννητος ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. Εἰς καὶ ὁ γεγεννημένος ἐξ αὐτοῦ μονογενὴς υἱὸς Θεὸς λόγος. Unus ingenitus Deus et Pater. Unus ex eo genitus unigenitus Filius Deus Verbum. Addit: ὁ παρὸν οὐκ ὄντι συναγέννητος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ Θεὸς ἕτερος, αὐτὸς οὐδὲ συγγενήτινος. Sicut igitur non est alter Deus cum Deo et Patre ingenitus, ita neque congenitus, etc.* Idem etiam animadvertit S. Thomas contra error. Græc. Opusc. 1, cap. 8. Idcirco vetustus auctor Quæstionum quæ S. Athanasio tribuuntur, quæst. 5, *ingeniti agnomen proprium unius Patris vocat: ἴδιος τοῦ μὲν Πατρὸς τὸ ἀγέννητος, τοῦ δὲ υἱοῦ τὸ γεγεννητος, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος τὸ ἐκπορευτὸν. Proprium Patris est ingenitum esse, Filii vero genitum, et Spiritus sancti procedere.* Neque aliter loquuntur S. Athanasius in Epis. ad Serapionem, Nazianzenus in Orat. 23 in laudem Hierou. prope finem, Isidorus lib. 7. Etymol. cap. 4 § 1, Anselmus in Monolog. cap. 54, a med., alique Patres; inter quos Augustinus lib. xv de Trin. cap. 26, ait: *Pater solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenitus: quod alibi repetit. Rectissime igitur animadvertit Bacharius Spiritum sanctum incaute ingenitum vocari; illud enim vocabulum proprium amplius non foret Patris. Aliud autem est Spiritum dicere non genitum, aliud ingenitum appellare. Primum Ecclesia ipsa usurpat, alterum vix patitur, ne duo ingenti, duoque idcirco Patres esse videantur. Hæc est Bacharii ratio, eademque est quam S. Augustinus sequitur Serm. 53 de Temp., qui est 3 infra Oct. Epiph. Spiritus sanctus, ait ille, nec ingenitus, nec genitus alicubi dicitur; ne si ingenitus diceretur, sicut pater, duo Patres in sancta Trinitate intelligerentur; aut si genitus diceretur, sicut Filius, duo itidem Filii in eadem æstimerentur esse sancta Trinitate.* Auctor quoque anonymus libri de Trinit. et Unitate Dei cap. 4, tom. iv operum S. Augustini, ait: *Spiritum sanctum neque ingenitum, neque genitum Fides recta declarat; quia si dixerimus ingenitum, duos Deos affirmare videbimur,* etc. S. Gregorius Nazianzenus Orat. 50, de Fide Nicæna: *Spiritum, inquit, sanctum Deum, non ingenitum, neque genitum, veneramus.* Et Orat. 26, col. 3, fatur: *Πνεῦμα ἐν ἐκ Θεοῦ τὴν ὁρατὴν ἔχον, παραχρ-*

^a Ita Ambr. Mianus recte prior edit., in infidelibus.

^b Ambros. inde; sed retinere placuit scripturam editionis Mediolanensis, seu rectam Muratorii emendationem.

^c Desunt nonnulla. Dixerat fortasse Bacharius: *si persona quæritur, Spiritus; si natura quæritur, Deus est.* Ex iterato ejusdem vocis intra paucas lineas occurru sæpe contingere, ut quæ media sunt seu interposita ab amanuensibus omitantur, jam diu observavit Criticorum veterum princeps Hiero-

A persona quæritur, Deus est. Hæc per hoc tripartita conjunctio et conjuncta divisio, et in personis excludit unionem, et in personarum distinctione obtinet unitatem. Sicque^d credimus beatissimam Trinitatem; quod unius naturæ^e est, unius deitatis, unius ejusdemque virtutis atque substantiæ; nec inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum sit ulla diversitas, nisi quod ille Pater sit, et hic Filius, et ille Spiritus sanctus; Trinitas in subsistentibus personis, Unitas in natura atque substantia. Filium quoque credimus in novissimis diebus natum esse de Virgine et Spiritu sancto, carnem naturæ humanæ et animam suscepisse. In qua carne et passum et sepultum, resurrexisse a mortuis credimus et fatemur; et in eadem ipsa carne in qua jacuit in sepulcro, post resurrectionem ascendisse in caelum, unde venturum expectamus ad iudicium vivorum et mortuorum: ² Vir-

πὸν Πατρὶ μὲν ἀγέννητος, Spiritum ex Deo substantiam habentem, hoc solo nomine Patri cedentem, quod non ingenitus sit. Idem repetit aliis in locis laudatus Doctor, et post hos omnes concilium Toletanum undecimum in Profess. fidei ita Patrem ingenitum profitetur, ut dicat: *Spiritus sanctus nec ingenitus, nec genitus creditur; ne aut si ingenitum dixerimus, duos Patres dicamus,* etc. Hiuc est quod Ruiz eruditissimus vir e S. J. in Comment. ad S. Thomam de Trinitate disp. 52, sect. 3 et 8, sentiat: *Simpliciter loquendo Spiritum sanctum non esse ingenitum.* Hunc ibidem consule, et præterea Vasquez tom. u, in primam partem S. Thom. disp. 140: patebit quam prudenter in hanc sententiam Bacharius iverit.

¹ Spiritum sanctum a Patre procedere, Bacharius affirmat, et nihil de Filio habet. Scilicet eo tempore nondum hæreses exortæ fuerant, quæ Ecclesiam ad hanc definiendam quæstionem compellerent, uti sequentibus sæculis factum. Synodus Constantinopolitana prima, seu œcumenica secunda, in symbolo vulgato Spiritum a Patre procedentem vocarat, nil autem de Filio cogitavit. Hoc symbolum tota diu Ecclesia custodivit, quale a concilio acceperat; scriptoresque catholici idcirco absque nota processionem Spiritus sancti a Filio reticebant tantum, non iustabantur. Secuta sunt deinde tempora, quibus occidentalis Ecclesia particulam *Filioque* symbolo addendam prudentissime censuit. At de hæc re infra mihi sermo recurrit, ubi de Symbolo *Quicumque* agam. Vide etiam, quæ annotavi ad versum 159 Nat. xi S. Paulini tom. I Anecdol.

² Helvidii hæresis ejusque impia in Mariæ Virginitatem dogmata cui nota non sunt? Sub sæculi quarti finem famosus hic nebulo vixit, quo eodem tempore Bacharium nostrum scripsisse, in Prolegomenis non sine ratione affirmavi. Illud etiam hinc probari aliquantulum potest: nullum enim alium hæreticum præter istum noster commemorat, cujus rei causam hanc unam suspicor, nempe quod hæreses propiores magisque præsentis apertiori refutatione indigere, quam longe ante damnatas is arbitraretur. Cæterum Helvidianas blasphemias præclarissimo hbello Hieronymus excepit, ubi *perpetuam Virginitatem*

nymus lib. xi Comment. in Isaiam cap. xl et xlii, lib. vi in Jerem. cap. xxx, et alibi.

^d Hæc et plura deinceps totidem fere verbis sumpta sunt ex Apologia Rufini ad Anastasium. Vide sis Diss. 4, cap. 11. — Hæc Dissert. doctissimi editoris alibi proferenda.

^e Rufinus, sit. Mox, nec inter, cum Rufini, tum Ambrosiani libri auctoritate scribere non dubitavimus. Editio cl. Muratorii, ne.

ginem quoque de qua natum scimus, et virginem ante partum, et virginem post partum, ne consortes Elvidiani erroris babeamus. ^a Carnem ^a quoque nostræ resurrectionis fateamur integram atque perfectam, hujus, in qua vivimus in præsentis sæculo, aut bonis artibus gubernamur, aut malis operibus subjacemus, ut possimus in ipsa, aut pro malis poenarum tormenta sustinere, aut pro bonis honorum præmia acquirere: neque, ut quidam absurdissime, aliam pro hac resurrectionem dicimus, sed hanc ipsam, nullo omnino ei vel membro amputato, vel aliqua corporis parte ^b desecta. Hic est nostræ Fidei thesaurus, quem signatum ecclesiastico Symbolo quod in baptismo accepimus, custodimus. Sic coram Deo corde credimus: sic coram hominibus labiis confitemur; ut et hominibus cognitio sua fidem faciat, et Deo imago sua testimonium reddat. Hic est ^c baculus defensionis nostræ, quo murmurantium adversus nos ora ferimus, qui nos per viam hujus sæculi transeuntes, jugo consuetudinis, non studio rationis oblatrant. Hæc scutum fidei nostræ, quo obtrectantium verborum et venenata suspicionum spicula repellimus ac vitamus, ne aliquid in nobis patens membrum et de protectione fidei nudum, sermo inimici qui ad feriendum destinatur, inveniat. Sed sileamus de his,

B. Mariæ illustribus argumentis tuetur. In hanc eandem arenam descendit Epiphanius hæresim Antidico Marianitarum reconsens; quin prolaxam in eosdem hæreticos epistolam scripsit, quam ibidem legere est.

¹ Hæc quidem verba in Origenem prolata esse videntur; hic enim pluribus in locis, et præcipue lib. iv de Resurr. et in Expositione primi psalmi, et in Stromatibus propriam carnem qua homines in vita sunt usi, extremo iudicii die non resurrectionem affirmavit. Mihi tamen propiora Bachiaro tempora hic significari creduntur; siquidem sub sæculi quarti finem Joannes Hierosolymitanus episcopus eosdem Origenis errores reconquens, causam SS. Epiphaniæ ac Hieronymo præbuit pro catholica veritate scribendi. Egregia admodum hanc in rem videnda est ejusdem Hieronymi epistola 61, ad Pammachium, *adversus errores Joannis Hierosolym.* Hunc vero episcopum infra tacito nomine designari arbitror, cum Bachiarus ait: *Neque, ut quidam absurdissime, aliam carnem pro hac resurrectionem dicimus.*

² Eminētissimus, et clarissimus eard. Norisius in Vind. August. cap. 4, § 3, quæstionem hanc ita occupavit, ut alia addi omnino nequeant. Pauca ex eodem habebimus. Certum est per plura sæcula vel Patrum præstantissimos in origine animæ assignanda ancipites hæsisse. Et sane divini scriptores Augustinus ac Hieronymus, hac per epistolas varias

quia nobis nunc, non reperiendi, sed vitandi tantum hostis cura suscepta est.

4. Jam vero, si etiam illud a nobis quæritur, qualiter de anima sentiamus, factam credimus esse, sicut legimus in Hieremia propheta per regem Sedeciam dicentem: *Vivit Dominus, qui fecit nobis animam istam (Jerem. xxxviii, 16).* ² Si autem quæritur, unde sit facta, nescire me fateor, quia nec usquam legisse cognosco: et ideo nec de imperitia erubescio, quia lectione non doceo; neque periculum formido, quia quæ non lego, non præsumo, ne transgressor prophetorum inveniar præceptorum, qui mandat sanguinem non manducari, adjiciens, (*Levit. xviii, 14*), quia ⁴ *ovnis carnis sanguis anima est.* Quid enim est sanguinem manducare, nisi de anima disputare? Et ideo carnem quæ nobis in Adam fundata est, possumus dicere ex mundi qualitatibus ^o substantiæ Deo artifice et auctore compactam; sanguinem enim ad basem ^f fundamus altaris; id est, ut ipsi qui creavit, scire unde creaverit, relinquamus. Basis enim altaris velut quædam radix profunditatis est, cujus secreto etiam rationem animæ jungamus, de qua disputare non possumus. Et ideo nec partem dicimus Dei animam, sicut quidam asserunt, quia Deus impartibilis et indivisus et impassibilis est: anima vero diversis passionibus man-

quæstione agitata, nihil certi statuere potuerunt. Consulantur hujus Epistola ad Marcellinum, et Apologia contra Rufinum; illius vero epistolæ ad Hieronymum et ad Optatum, librique quatuor de origine animarum, in quibus tamen rem dubiam utriusque fatentur. S. Eucherius in cap. iii Genesis, Pomerius in lib. de anima, Africani Patres sæc. vi, in epist. synod. ex Sardinia Byzantium missa, S. Fulgentius lib. iii de Verit. prædest. et gratiæ, ad eundem scopulum hæserunt; et postremus iste cap. 18, Augustinum, quod ea de re dubitarit, maximis effert laudibus, et caput vigesimum his claudit verbis: *Quanto ergo melius ab hujus quæstionis certamine temperamus, in qua nos inaniter laborare cognoscimus! præsertim quia quod a sanctis viris majoribus nostris videmus minime definitum, oportet nos tanto cautius atque temperantius quærere, quanto ad ejus finem illos præclaros viros cernimus minime pervenisse.* Cassiodorus quoque lib. de Anima cap. 14, Gregorius Magnus lib. vii, epist. 55, in eadem fuere dubitatione: quin S. Isidorus Hisp. episc. lib. ii de Offic. Eccl. cap. 25, inter alias sententias, quas de fide tenendas proponit, hanc inseruit: *Quod incerta sit animæ origo.* Alios auctores etiam ævi sequioris congerit laudatus cardinalis Norisius in præclarissimo Opere superius memorato. Nemo igitur mirabitur adeo dubium in hac sententiâ stetisse Bachiarum.

^a Rufinus habet *carnis nostræ resurrectionem*; atque ita corrigendam puto lectionem cod. Ambr. quam sequitur Murator.

^b Male in Ambr. atque editis, *deserta*. Ex Rufino emendamus.

^c Presbyter Aquileiensis num. 4, professionem Fidei quam ad Anastasium misit, *baculum* perinde appellat: *Ut æmulis, inquit, adversum me forte oblatrantibus baculum quemdam tibi confessionis meæ, quo abigerentur, offerrem.* Vide sanctum Hieronymum, lib. xi in Ruf. n. 2.

^d Monet sanctus Augustinus contra Adimantum

cap. xii, nunquam scriptum esse, quod anima humana sanguis sit: idem repetit lib. xi contra Advers. Legis et Prophet. cap. 6. Legendus præterea Basilius Magnus, Hom. 8 in Hexaemeron num. 2.

^e Optime amicus meus locum ita restituit, *substantiaque, Deo artifice, etc.*

^f Fundimus reponendum esse facile crediderim. Rufinus Apologiæ num. 6: *Usque ad præsens, ait, certum et definitum aliquid de hac quæstione non teneo; sed Deo relinquo scire, quid sit in vero... præter hæc, quod manifeste tradit Ecclesia, Deum esse animarum et corporum Creatorem.*

cipata, sicut quotidianus rerum exitus probat. Nec de creatura aliqua factam dicimus, ne eam faciamus viliores reliquis creaturis, quibus domina, si bene egerit, constituta est; sed ex Dei tantum voluntate formari, cujus potentiae non necessaria est materia, ex qua quod voluerit operetur, sed ipsa voluntas ejus materia^a eorum, quae fieri aut esse mandaverit. ¹ Sed nec illi assertioni tradimus manus, qua quidam superfluo delectantur, ut credant animas ex transfusione generari; quia contradicit huic suspicioni beatus David dicendo: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos* (Psal. xcix, 3). Et alibi: *Qui finxit singillatim corda eorum* (Psal. xxxii, 15). Ubi hic transfusio inveniet locum, ubi aut singillatim corda finguntur, aut dicitur: *ipse fecit nos, et non ipsi nos?* Qui ergo ex transfusione dicunt animas generari, id asserere dicuntur, quia ipsi nos faciamus. Sed hoc^b praescientia prophetalis objurgat dicendo: *Ipse fecit nos, et non ipsi nos*. Absque sola igitur Trinitate, omne quod in caelis sive in terris et mari potentatur, agitur, movetur, creaturam esse credimus et fatemur.

5. ² Diabolum non ita factum sentimus, ut diabolus^c est, nec propriam habuisse naturae suae genus, ut diabolus nasceretur, et hoc cognomen meritum dedisse, non Deum: nec ingentum esse, quia Deus

¹ Animas a Deo in singulorum hominum conceptione creari veteres Patres sensere; eademque sententia, ut docet eminentissimus cardinalis Norisius in Vindictis August. cap. 4, § 3, usque ad Pelagianae haeresis tempora potiore auctoritatem obtinuit. Cum vero exinde illud argumentum haeretici promoverent, nempe animas, si a Deo creentur, non posse cum peccato produci; tum S. Augustino, tum praestantissimis Patribus alia sententia placuit, qua animae ex anima parentis traduci ac propagari censebantur. Tantum autem roboris Augustini verba sibi conciliarunt, ut pluribus post illum saeculis scriptores sanctissimi de origine animae dubitarint, donec Scholasticorum opinione praevaleante, et animarum traduce antiquato, earumdem creatio in Ecclesia communis evasit. Id ex pluribus Augustini locis patet, et praesertim lib. x de Gen, cap. 23, epist. 28, ad Hieron., ac epist. 147, etc. Igitur hinc etiam tempus, quo Bachiarius scripsit, eruere nobis aliquantulum licet: si enim iis temporibus quibus ille hanc Apologiam conscripsit, Pelagii deliramenta christianam reipublicam occupassent; utique sententiam illam qua animas ex traduce in nos devenire censuerunt viri doctissimi, quamque catholicis dogmatibus, Augustino praesente, altius favere crediderunt, sibi minus probari non dixisset.

² Hic insanum Manichaeorum dogma refelli patet. Siquidem hi inter caetera deliramenta, quibus perniciosissimam haeresim in orientem iuxerunt, hoc quoque pronuntiarunt, nempe *diabolum ab origine malum nequaquam fuisse*. Audiatur S. Epiphanius

^a Subauditur est.

^b Med. edit., *scientia*, reclamante autographo, cujus scripturam in textum inferre placuit, licet forte legi debeat: *sed nos* (nimirum traducis patronos) *scientia prophetalis objurgat*.

^c Magis placet, *esset*.

^d Murator., *facit*.

non est; nec factum esse diabolum, quia Deus malum non^d fecit, sed angelum bonum factum, sicut Scriptura demonstrat: *Per bonum operatum est mihi omnem concupiscentiam* (Rom. vii, 8). Malum enim angelum fuisse sic credo, ut Apostolus dicit: *Datus est mihi stimulus carnis meae, angelus Satanae qui me colaphizat* (II Cor. xii, 7). Et alibi: *Nisi venerit refuga et discessio* (II Thess. ii, 3). Ergo qui nunc refuga est, fuit aliquando intuitu Creatoris, et in illa gradus sublimitate^e quae scripta a prophetis, cum dicitur: *Et tu eras conscriptio similitudinum, et corona decoris* (Ezech. xxviii, 12), et reliqua; et alibi: *Quomodo de caelo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur* (Isai. xiv, 12). ¹ Hunc boni et mali capacem dicimus accepisse ex factore naturam, immortalitatis gloria et honore circumdatum; accepisse etiam scientiae dignitatem; ² qui elatus in superbiam, suum credidit esse quod non erat; quoniam qui eum fecerat, ³ Dominum non videbat. *Ego sum*, inquit, *et non est alius praeter me* (Isai. xlvii, 12). Inde terrae deputatus est et cineri, ut scriptum est: *Quid superbis? terra et cinis* (Eccli. x, 9), et, *Initium peccationis superbia* (Ibid., 15). Qui tartaro et igni perpetuo deputatus, perennis est poenae, non immortalis vitae. Credimus omnem creaturam Dei quae ad usus ciborum a conditore concessa est, bonum esse, sicut et ⁴ factum est: *Et vidit Deus,*

Haeres. 66, quae est de Manich. num. 16, ubi hanc eorum opinionem refutans, ait: *Ἄμα δὲ καὶ περὶ διαβόλου οὕτως διαλεχθέντος, οὐκ ἀπὸ κτίσεως φυσικῆς κακοῦ κεκτισμένου, ἀλλὰ ἐκ τῶ μετὰ χρόνον τὸ κοινὸν κακὸν ἐπετραμένον. De diabolo quoque sic habendum est, eum minime ab origine ipsa neque conditione malum existisse, sed aliquando postea tempore malum quod faceret excogitasse*. Hoc idem infra, num. 62, pluribus probat. Neque solis Manichaeis insana haec opinio placuit, verum etiam Priscillianistis, qui omnium haeresum contagia in unum coegerunt. Leo magnus epist. 95, ad Turibium Asturicensem episcopum, cap. 6, horum errorem ita designat: *Sextis annotatio indicat eos dicere, quod diabolus numquam fuerit bonus, nec natura ejus opificium Dei sit, sed eum ex Chao et tenebris emersisse; quia scilicet nullum sui habeat auctorem, sed omnis mali ipse sit principium atque substantia: cum fides vera quae est catholica, omnium creaturarum sive spiritualium, sive corporaliu bonam confiteatur substantiam, et mali nullam esse naturam; quia Deus qui universi est conditor, nihil non bonum fecit, etc.* Videndus hac etiam de re S. Cyrillus Hierosolymitanus Cathec. 2, et Coccius lib. iv, artic. 5, tom. II. Damnatus autem hic error antiquitus fuit in vetustissimis Capitulis contra Manichaeos, quae post Bachiarii opera subjecti; ibi enim sic legitur: *Si quis hujus mundi principem, hoc est diabolum, et tenebrarum globum asserit procreatum, et non a Deo bonum angelum factum, et propria postquam perversitate mutatum, anathema sit*.

^e Forte, *descripta*, vel, *quae scripta est*.

^f Errore, ut videtur, typographi, Med. edit. *nunc*.

^g Lege *sodes*, et meo periculo, *qua*.

^h Vox *Dominum* deest in prima editione.

ⁱ Scribendum videtur, *dictum est: et factum est ita. Et vidit Deus, quia bona sunt valde*.

quia bona sunt valde (Gen. 1, 30, 31).¹ Sed ab his ad tempus abstinere, non pro superstitione religionis neque abominatione creaturæ Dei, sed pro continentia carnis, utile esse sentimus secundum Apostoli consilium, qui dicit: *Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinum* (Rom. xiv, 21); atque cum libuerit, uti; et cum delectaverit, abstinere, in hominis potestate consistere.² Conjugia probamus, quæ Deo auctore concessa sunt: continentiam in ipsis prædicamus; virginitatem, utpote egregium germen, et ex effeta trunci radice procedens, extolimus et miramur. Justorum peccatorumque distantiam, non ex conditione creatoris, sed arbitrio credimus accedere voluntatis. Pœnitentiam peccatorum plenissima fide suscipimus, ac veluti secundam gratiam suspicamus, sicut Apostolus ad Corinthios dicit: *Volui per vos venire, ut secundam gratiam habeatis* (II Cor. 1, 15).

6. Vetus et novum Testamentum æquali fidei lance suscipimus; ac veluti currentis per signa ponderis libra, sic testimoniorum gesta mobili meditatione pensamus. Nec³ evacuantes historiæ fidem, credimus universa gesta esse quæ legimus; sed juxta doctrinam Apostolicam sensum in his spiritualem, prout Dominus dederit, perscrutamur: qui tamen sensus ad typum Christi Ecclesiæque pertineat; aut in morum emendationem correctionemque proficiat. Et hoc ipsum juxta illud, quod Apostolus ait: *Omnia hæc in figuram nostri contigerunt* (I Cor. x, 6).

¹ Sanctum jejunii usum Jovinianus, cujus tempore Bachiarium vixisse crediderim, improbare est ausus, eique se catholica statim opposuit Ecclesia. Hieronymus vir sanctissimus, cui omnium primo hanc hæresim jugulare contigit, hæretici errores duobus libris excepit, in quorum altero pluribus de jejunii utilitate agit, ubi etiam erudite probat omnem creaturam Dei quæ ad usus ciborum a conditore concessa est, bonam esse, uti Bachiarium ait; quod tamen inscite Jovinianus negabat. S. Augustinus ad Quodvultdeum lib. de Hæres. num. 82, de Joviniano loquens, ait: *Hic omnia peccata, sicut Stoici philosophi, paria esse dicebat, nec posse peccare hominem lavacro regenerationis accepto, nec aliquid prodesse jejunia vel a cibis aliquibus abstinentiam*. Vide S. Ambrusium in epist. 82, ad Vercell.; Gennadium in Fidei profess., etc.

² Altera hæc fuit Joviniani hæresis, nempe conjugia sacro Virginitatis voto æquare. S. Augustinus loco supra citato addit: *Virginitatem sanctimonialium, et continentiam sexus virilis in sanctis eligentibus cælibem vitam, conjugiorum castorum atque fidelium meritis adæquabat; ita ut quædam virgines sacræ protractæ jam ætatis in urbe Roma ubi hæc docebat,*

³ Notissimus est hac de re Origenis error, quem Doctor Maximus sæpe notat, præsertim vero in libro contra Joannem Hierosolymit. num. 7. Consule, si lubet, Diss. 2, cap. 4. — Ilæc quoque Dissert. alibi exhibenda.

⁴ Locus, si quis alius, corruptissimus. Libenter ita restituemus: *Quia legimus Virginem nominari Alma, hoc est in secreto, vel secretam*. Adeundus sanctus Hieronymus in cap. vii Isaïæ, 14, ubi inter cætera hæc habet: *Ergo ALMA non solum puella, vel VIRGO, sed cum τρυφῶντι, virgo abscondita dicitur vel SECRETA, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus*.

A Et alibi beatus Petrus: *Omnis sermo interpretatione indiget* (II Pet. 1, 20). Omnem scripturam quæ ecclesiastico canoni non congruit neque consentit, non solum non suscipimus, verum etiam velut alienam a Fidei veritate damnamus. Peregrinis atque ignotis fabulis de scripturarum continentia, non facile accommodamus assensum; neque cito nova doctrina aurium nostrarum intrat cavernas, quia legimus Virginem^b novam aliam in secreto, quam rudem vel secretam suspicamur esse doctrinam; quæ ob hoc prohibetur inspicere, ne hominum corda, commentitia, sub specie veritatis, sermonum pulchritudine suavitateque decipiat. Virgo est illa doctrina, quæ nulli viro ecclesiastico vel catholico cognita est; sed inter mulieres semper adolevit, id est, animas, quæ semper discentes, omni spiritui deceptionis credula se facilitate commiscunt, non curæ habentes unde concipiant; cum Dominus in Lege mandaverit, ne non nisi de tribu sua in conjugio copuletur, id est, illi fidei^c intellectus, qui ex patrum semine, hoc est, doctrina descendit, et Abrahæ qui primus in præputio credidit, prosapia nobilitatur et genere. Virgo est illa doctrina, quæ^d tantum in secreto sibi placet, et in publicum erubescit exire. Hanc talem, non solum fugimus, verum etiam publica voce damnamus, stultum^e docentes hoc credere, quod aut ipsi defendere non possumus, aut ad aures publicas non debeat pervenire.

7. ³ Jejunia attentiora secundum ecclesiasticam

C *eo audito nupsisse dicantur*. S. Hieronymus quoque lib. 1 contra Jovinianum hanc ejusdem proponit hæresim: *Dicit virgines, viduas et maritatas, quæ semel in Christo lotæ sunt, si non discrepant cæteris operibus, ejusdem esse meriti*. Gennadius Massil. in Profess. Fidei, quæ in Append. ad tom. III S. Augustini edita est, num. 68, similia habet: *Sacratae Deo virginitati nuptias coæquare, aut pro amore castigandi corporis abstinentibus a vino vel carnibus, nil credere meriti accrescere, non hoc Christiani, sed Joviniani est*.

³ Egregiam Disquisitionem de veterum Christianorum Jejuniis vide apud e. v. Cabassutum in Notit. sæc. II. Jejunii autem vera ratio non in eo solum sita erat, ut a cibis et comensationibus Christiana gens abstinere; verum etiam, ut se reliquis voluptatibus subduceret. Qui pius mos apud veteres Patres non raro descriptus reperitur, et præcipue apud sanctum Maximum, S. Leonem, aliosque veteres patres. De Jejuniis elegantissimum tractatum edidit clarissimus P. Thomassinus. Vide vero Disquisitionem meam de Jejuniis trium et quatuor Temporum, quam ut hunc locum illustrarem in hoc libro invenies.

In Hebraicis nominibus sæpe ludit Bachiarium, ut observavimus Diss. 2, et cuique observare licet in altero libello de *Reparatione lapsi*.

^c Lege, *intellectui*. Νοῦν vocant Philo Judæus et Philonis sectator Origenes, quorum uterque innumeris in locis allegorica illius conjugia explicat. Sed interpretes sæpius decorum non servant, et νοῦν reddunt, *mentem*, femininam vocem.

^d Corrupte editio Med. cui tamen favet autographum, *tanto*.

^e Mallem, *ducentes*.

regulam disciplinamque servamus, ut *tribus temporibus anni masculinum nostrum* (Exod. xxxiv, 25), hoc est, opus virtutis quod cetero operi præcellat, appreat: ac si quando jejunia indicta Ecclesie, tunc nos cupimus, non solum de usu consuetudinarii, verum etiam a conversatione, fabulis, salutationibus quæ fabulas interserunt, jejunare. Et ^a cum hæc, teste Deo, ita, ut scribimus, sentiamus; tamen non sic nobis de veritate blandimur, ut si forte sacerdotes sive doctores, qui sunt capita populi et columnæ ecclesiarum, quodlibet ex his quæ professi sumus, ^b probantes (aliquid) rectius quid dixerint, pigri simus in eorum sententiam transire; præceptumque meminimus scriptum: *Interrogate patres vestros, et dicent vobis* (Deut. xxxii, 7). Neque enim tam stulti sumus, ut quibus capita pro sanctificatione submittimus, his corda nostra humiliare nolumus. Pastor est: quo vocaverit, sequar: quod dixerit, ruminabo; quia ipse scit sibi pro custodia mea reddendam esse rationem (Heb. xiii, 17). Hæc ^c sint, de quibus interim vobis ad præsens occurrere potui: si quæ aut studio præterisse, aut te adhuc titillare videantur, sine verecundia interrogare dignare, ut sine cunctatione respondeam, et aut emender de errore, aut confirmem in Fide. Testor omni legenti verba professionis hujus, quoniam si quis demperit de ^d his, demet Deus de libro vitæ partem ejusdem (Apoc. xxii, 19). Etenim ille qui nos crediderit aliud labiis loqui, aliud corde tenere; sicut superius dixi, cor nostrum Deus potest inspicere. Ipsi obtulimus labia ad confessionem: de quibus possunt homines judicare, satisfecimus; ac sic duobus testibus stabit omne verbum nostrum (Deut. xvii, 6), id est, Deo, cujus iudicium in nos, si fallimus, invocamus; et hominibus, quorum suspensiones nostra confessione corrigimus, ne amplius in nobis

velint male sentiendo peccare. Si quis his auditis in incredulitate perstiterit, ut non nobis fidei assensum tradat, non dubito, ^e quia in die iudicii partem aut inter incredulum populum, aut inter falsos testes habiturus sit, et secundum iudicium legis Moysi iniquitatem quam in fratre suo meditatur, sit recepturus (Deut. xix, 19).

8. Nos enim, etsi peccatores sumus, tamen ^f propter illa trecenta aurea scuta quæ Salomon fabricavit (III Reg. xiv, 27), ærea facere non debemus. Scutum enim Fidei forma est secundum Apostolum, qui dicit: *et Accipientes scutum fidei* (Ephes. vi, 16). Et ille pro aureis ærea facit, qui ^g subtracta fidei veritate, solum degenero reddit et confessione linquitum; et cum devotus videatur in numero, tamen reus invenitur ex voto, id quod non credit confitendo. De quibus quidem dixisse beatus Apostolus suspicandus est: *Habentes speciem pietatis, et ritum ejus abnegantes* (II Tim. iii, 8). Nonne videtur tibi virtus in auro, et species in ærea posse sentiri? Sed optamus assertionem propheticam custodire, ut ante pedes equorum regis, qui nisi episcopi aut doctores sunt, quorum pedes veloces sunt super montes (I Isai. lvi, 7), evangelizantes pacem, fidei nostra scuta ponamus. Trecenta enim aurea scuta, sive beata Trinitatis fides, sive omnium creaturarum satia, cœli, terræ et maris: cursores ^h enim qui ante pedes equorum ponunt ea, illi credendi sunt qui potuerunt dicere: *Cursum consummavi* (II Tim. iv, 7): quia institui lege ⁱ huc usque ad finem servare possimus, ne illa ^j Suracim rex Ægypti (III Reg. xiv, 25), hoc est, diabolus, a templo nostri oordis abripiat. Excubent suffragia orationum nostrorum ad Jesum Christum Dominum nostrum, cui gloria in sæcula sæculorum ^k amen.

^a Ita edidit Muratorius. Sed codex Ambr. hæc habet: *Et quoniam hæc teste Deo etiam scribimus. Rectissimam puto conjecturam viri docti, qui ita locum emendat: Et quamquam hæc, teste Deo, etiam, uti scribimus, sentiamus.*

^b Lege, *improbantes, rectius quid dixerint*; et aliquid varia lectio est ab antiquario in margine prioris exemplaris annotata pro *quodlibet*. Exscriptor utraque lectione intrusa, sensum turbavit. Simile ferendum adhuc superest in vetustissimo libro *Pastoris* lib. i, vis. 4, n. 2, *Solitudinem, et sollicitudinem tuam*. Prior vox audacter expungenda est. Statim repetit *Hernias* absque glossemate: *Immittite sollicitudines vestras super Dominum*. Et vis. iii, num. 11, *Non projecistis a vobis sollicitudines vestras in Dominum*.

^c Ita Ambros. Prior autem editio, *hæc sunt quæ*.

^d Male in edit. *de hiis, et Deus*. Videsis Diss. 2, cap. 1.

^e Sæpius laudatam Rufini apologiam imitatur, qui ait num. 8: *Rodent autem in die iudicii rationem hi, qui offendicula et dissensiones et scandala fratribus propter invidiam solum generant et livorem.*

^f Legendum *propterea*.

^g Edit., *substantia*. Textum ad Codicis fidem emendamus. Similem ferme allegoriam exhibet Homilia 11 Origenis in *Numeros*: *Ubi, ait, vera fides est, et integra verbi prædicatio, aut argentea dicuntur, aut aurea: ut fulgur auri declaret fidei puritatem, et argentum igne probatum, eloquia examinata significet. Ista ergo quæ dicuntur ærea, in sono tantum vocis consistunt, non in virtute Spiritus; et sunt, sicut Apostolus dicit, ut ærumentum sonans, aut cybalum intinens.*

^h An, *putem?*

ⁱ Scribendum, *hæc usque ad finem*.

^j Med. edit., *Juracim*. In versione τὸν LXX dicitur Σουρακιμ. In Vulgata III Reg. xi et xiv, nec non II Paralipomenon xii, rex hic Ægyptius appellatur *Sesac*. Observavit sanctus Hieronymus, ante suam versionem libri Paralipomenon nomina in Græcis et Latinis codicibus ita vitata fuisse, ut non tam Hebræa, quam barbara quædam et Sarmatica nomina congesta videri possent. Hæc sermo sanctus Doctor Domnioni et Rogatiano in *Proœmio* tom. I, pag. 451.

^k In Ambr. cod., *Finit. Amen*.

BACHIARI AD JANUARIUM

LIBER

DE REPARATIONE LAPSI

Benedicto in Christo fratri, omni mihi fide et dilectione venerabili, Januario Bachiarius peccator salutem.

¶ Nisi vererem, beatissime frater, ne inter simulatos amicos Job mihi portio poneretur, qui videntes plagam ejus, veluti qui non^b haberet consolationem, jugi silentio quieverunt; prope fuerat, ut et ego superposita manu orī, et^c obturata fistula linguæ, januas laborum meorum taciturnitate concluderem. Sed ab-^{it} hoc a fide mea, ut aliquam dicam plagam esse, quæ non habeat consolationem; cum mihi Propheta proclamet: *Numquid medicus non est in Galaad, aut resina non est illic (Jerem. VIII, 22)?* Galaad enim interpretatur^d *acervus testis*: et hunc acervum testem, totum canonem divinarum librorum esse sentimus; ubi indissolubilem cumulus testimoniorum, ut quidam congestus est lapidum: in quo cumulo medicus verus, ^e noster Dominus Jesus Christus, si quæsitus fuerit, invenitur. Resina autem quid est, nisi continentia virtus, quæ dissoluta conjungit et scissa conglutinat? Quod nos scientes, non dubitamus ad consolationem ipsius plagæ quæ contigit, oris nostri lamenta miscere. Audivimus enim horrendæ cladis excidium: audivimus^f exultantem de ruina militis Christi Satanam; et jubilatio vocis quam in triumpho suo diabolicus dedit exercitus, ad aures nostras usque pervenit: et *scietem Deum invoco super animam meam (II Cor. 1, 23)*, quia ^g sunt mota viscera mea; et ita commoverunt se ossa mea, ut omnem partem corporis mei sentirem eadem plaga torqueri. Neque enim abaque damno meo hoc accidisse dixerim malum, ubi

A membrum corporis mei diabolica sagitta percussit, cum Apostolus dicat: *Si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra (I Cor. XII, 26)*.

2. Sed non admittitur in lotum animus meus lamentationi vacare vel fletui, quia adversus vos mihi locus est irascendi. Ecce^h in communes inimicos processit frater vobiscum in prælio, et subito prostratus est casu: hunc vos nec seipsum dignum honore judicastis, sed reliquistis cum feris et alitibus devorandum. Ubi est misericordia christiana religionis, quam Magister noster (*Math. IX, 13*) sacrificio docuit esse meliorem? Ecce jacet frater ab hoste percussus: adhuc forsitan palpat; et vos, quia sine vulnereⁱ revertimini, ne consolationem quidem plagæ ipsius deferri tentastis. Nolite esse sine formidine, beatissimi^j fratres: fortiosem percussit inimicus, ut celerior postmodum ei fieret aditus ad reliquos. Ut quid, rogo, spernitis vulneratum, aut sic^k putatis esse mortuum? Melior fuit concubina Saulis^l filia Respha (*II Reg. XXI, 10*), quæ corpora defunctorum quos David pro Gabaonitarum ultione percusserat, eo usque appincta sacco, hoc est, cilicio custodivit, donec eis roraret aqua de cælo, id est, donec pro venia eorum misericordiam cælestis stilla deflueret. Melior ille Judas Machabæus (*II Machab. XXI, 40*), qui etiam pro mortuis fratribus orationem credidit esse faciendam, quæ furata de^m Iamnia civitate idolorum dona prostraverant.

3. Ut quid, rogo, Medicus noster inter librorum

^a In editis invenitur, *De recipiendis lapsis*. Vide *Q* *cum audunt ratham militis Christi*.

^b Ambrosiani codicis ep̄, cujus apographum accurate descriptum transmitti cl. Saxius, genuinam lectionem restituit. Erasmus legit, *haberent*. Editiones aliæ, *haberet solatium*.

^c Ita Ambr. et Eras.; sed Gryn. et Magar., *obturato lingue sibilis*.

^d Interpretationes nominum locorumque Hebræorum plerumque consentiunt eam sancti Hieronymi libris de hoc argumento. Alia tamen Lexica et Commentaria consueti, quibus vis litterarum vocum tropologicè explicatur.

^e Erasmus, *medicus verus, Deus meus Jesus Christus*.

^f Pene Ambr., Gryn., Bign., ita legitur. In editionibus veteri^g Hieronymianis *Objurgationis: exultantes de ruina Christi vidites Satan*. Durus id, si non hanc, dicitur. Germanicam lectionem confirmat Bachiarius num. 10, ubi ait, *homines secuti exultantari*,

^g Erasmus, *ita commota sunt v. m. et contremuerunt o. m.*

^h Ita Ambr. in editis, *Ecce enim contra, etc.*

ⁱ Optima lectio, quam præfert Erasmus. Reverti dicuntur, *e prælio* nimirum, ad quod una cum lapsu processerant. Ambr. *Sine vulnere convertimini*. Bignæus, *sine vulnere estis, convertimini*.

^j Ambr., *patres*. Mox pro *clarior*, quod exstat in edit. Bign., ex Gryn. et Ambr. intulimus *celerior*.

^k Magis placet, quamvis mutila sit editio Erasmi, *aut sicut putatis et mortuum*.

^l Erasmus, *illa Respha concubina Saulis*. Retinemus vulgatam lectionem, cui non medicatur eodem Ambrosianus. Legendum patrem, *filia Aia*, expuncto nomine *Respha*, quod e margine forte in textum irrepit.

^m Ambr. corrupte, *Trinitta*, Gryn. *Lamyria*, Bign. *Lamyria*.

suorum loculos tot constituit genera pigmentorum, A si nihil est ex omnibus emplastris ejus, quo sanari possit vulnus quod inflixit inimicus? Itane fuit quod lateret ^a Archiatrum, cui nequaquam artis suæ peritia provideret? ^b Et si placet, aperiamus scholam Medici nostri; et ea principio canonis vulnere et medicaminum species perquiramus. Ecce in ipsius introitu scholæ occurrunt illi duo auctores seminis carnalis ^c, qui venenato serpentis dente percussi, non statim ^d perpetuæ pœnæ mortis addicti sunt; sed dejecti de paradisi deliciis, id est, de Ecclesiæ libertate et de sacri communione mysterii, ideo temporarie sub typo mœroris tribulationisque damnati sunt, ut malagmate pœnitentiæ sanarentur; et eo usque de ligno vitæ, id est, Christi participio exsules fierent, donec ad eum per romphæam flammæam (Gen. iii. 24), id est ignitam martyrii passionem, aut per Cherubim Domini qui interpretatur multitudo scientiæ, remearent: de quibus nunc per singula non est temporis loqui. Quid vero ille fratri-cida, cui ob hoc signum Dominus mandat imponi (Gen. iv, 15), ne ab aliquo possit occidi? Non vult enim mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat (Ezech. xviii, 32). Nec longe ab his distat ille princeps patrum, qui primus credidit, et reputatum est ei ad justitiam (Gen. xv, 6); qui captum ab hostili ^e legione filium fratris, assumpta vernaculorum turba, surripuit: quem postmodum de Sodomæ plaga, id est, de judicio gehennæ, habito cum divina majestate colloquio, hoc est, orationis suæ meritis liberavit. Et tu ergo assume vernaculorum turbam ^f, id est, opere tuo non alieno, fratri auxilium præsta captivo. Loquere cum Domino, hoc est, ora ad Christum, ne eum futuri judicii ignis exurat.

4. Imitare patriarcharum opus (Gen. xxxiv, 25 seqq.), qui stuprum sororis suæ in alienigenarum manus incidentis, non solum ^g horruerunt, sed etiam vindicaverunt. Require tamen, qui ultores fuere peccati. Nonne Simeon atque Levi? Et tu ex tribu Levi es, qui ecclesiastico servis officio. Simeon autem obauditio interpretatur. Et tu ergo, qui obediens fuisti Deo, inobedientem animam liberare aut vindicare cur cessas? Anima autem fratris tui,

^a Pessime in editis, *Architectum*. Locum emendat cod. Ambr. Uberius Erasmus, *itane feret aliqua plaga, quæ scientiam nostri lateret Archiatri*.

^b Legendum censeo, *At*.

^c Gryn. et Bign. addunt, *Adam et Eva*; sed glossa dicitur in Ambr. et Erasmi editione.

^d *Tò perpetuæ*, quod Gryn. et Bign. non agnoscunt, exstat in Ambr. codice, et Hieronymianis editionibus.

^e Mendose in Ambr. scriptum est, *regione*.

^f Ambr. addit *propriam*. Male in editis, *pro isto, id est, opere tuo*. Melius Eras., *turbam, id est, proprio opere tuo*.

^g Ambr., *eruerunt*.

^h Erasmus sequi placuit. Amb. atque editi, *tamen respondiſsem tibi, si possem respondere*.

ⁱ Ita Ambr.; editi vero, *decimas a Melchisedech accepit, et dedit*. Ex libro Geneseos xiv, 20, non satis aperte colligimus, quinam decimas acceperit, Abrahamne ex Melchisedech, vel e contrario. Sed Apo-

stoli auctoritas cogit ut sentiamus Abraham dedisse: *Per Abraham, et Levi, qui decimas accepit decimas est*. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech. Locum igitur Bachiarii in hunc modum restituerem: *In Abraham lumbis latens Levi decimas Melchisedech, quas accepit et dedit*.
B Moyses, hoc est, fraterno liberatus est auxilio. Sed dicis fortasse, beatissime: Adhuc nec Levitæ sacrificati erant, nec pontifex consecratus, cum istius mali crimen admissum est. Non contradico perspicaciæ tuæ, quam ex Scripturarum voluminibus concepisti. Tamen sic ^h possem respondere tibi secundum apostolicam sententiam, qua loquitur ad Hebræos (Hebr. vii, 9, 10); quia in Abraham lumbis latens Levi decimas ⁱ Melchisedech dedit, et accepit. Aut ipsi Aaron quid tibi minus videtur fuisse de pontificali honore vel gradu, cum Ægyptum signis percussit horrendis, et egrediens nocte cum populo, ^j sanctum celebravit pascha? Scimus autem quia sine sacerdote pascha non poterat celebrari.

5. Sed intermissis his, interrogare te volo: Quid erat Aaron, cum adversus Moysen invidiæ livore percussus, juncta sibi Maria, murmuravit (Num. xii, 1, 2)? At dicas fortasse, minus est invidia quam fornicatio. Lege ergo beatum Apostolum, qui dicit: *Neque fornicarii, neque invidi, neque maledici, neque avari, neque detractores regnum Dei consequentur* (I Cor. vi, 9). Vides ubi velut æqualia sibi similiaque junguntur, quæ ad cælorum regna non subeunt? Adverte cujus pœnæ sententiam mereatur invidia, per quam prophetissa Maria lepra percuditur (Num. xii, 10): cujus etiam avaritia, pro qua Giezi Elisæi minister simili sorte damnatur (IV Reg. v, 27). Tu vero, ^k qui avarum non detestaris,

D stoli auctoritas cogit ut sentiamus Abraham dedisse: *Per Abraham, et Levi, qui decimas accepit decimas est*. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech. Locum igitur Bachiarii in hunc modum restituerem: *In Abraham lumbis latens Levi decimas Melchisedech, quas accepit et dedit*.

ⁱ Bign., *sancio*. Hunc Bachiarii locum affert Antonius Augustinus Tontée Benedictinus clariss. in notis ad sancti Cyrilli Hierosol. Catech. 2, num. 10, ubi per anticipationem, sacerdotis nomine Aaron exornatur. *Moyses*, inquit Cyrillus, *pro summo sacerdote peccante supplicans Deum flexit*. Hoc sensu explicare facile est etiam Ambrosium epist. 66, num. 3, et *Apolog. David* cap. 4, num. 17. Bachiarius autem vix excusari potest.

^k Pessime Bignæus: *cur avarum, etc.* Gryn., Et., Ambr., *qui*. Apud antiquos, ut notant Petavius, Morinus aliique, peccata in tres classes distinguebantur: quarum primam constituebant idololatria, mæchia, homicidium, eorumque manifestæ species, quibus

qui invidum non refugis, qui detractorem raptorem-
que non devitas, fornicatorem ad tempus fratrem
revertentem æternæ mortis pœna condemnas? Nec
ideo hoc dicimus, ut peccandi frena laxemus. Ad-
vertat quisquis hoc legerit, quia non viventibus lo-
quimur, sed mortuum consolamur. Denique resur-
gat; et ^a videbis, quod statim ei trademus Psalmistæ
versum dicentis: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me
consolata sunt (Psal. xxii, 4)*. Accipiet virgam cor-
reptionis, et baculum qui sustentare possit infir-
mum. Ita autem intelligamus Apostoli dictum, quod
neque invidi, neque fornicatores, neque aliena ap-
petentes regnum Dei possidebunt; id est si quem in
hoc vitio tempus ^b accessions invenerit; quia alibi
Dominus dicit: *Unumquemque in viis suis iudicabo
(Ezech. xxxiii, 20)*. Et ipse Apostolus ait: *Quales
aliquando fuerint, nihil mea interest (Gal. ii, 6)*. In
epistola sua beatus Joannes ^c orare mandat pro
fratre, qui non habet peccatum usque ad mortem
(I Joan. v, 16), id est, non usque ad extremum
vitæ suæ finem peccatorum suorum mala fuerit se-
cutus. Nam de Levitis quod superius dixerat, non
eos fuisse sanctificatos, cum peccatis fuere polluti:
quid tibi videtur illud quod scriptum est in beati
Esdræ libris (I Esdr. x, 18), ubi ^d reversi de capti-
vitate Babylonis, et restructis nuper templi Domi-
nici fundamentis, non solum plebs vulgi, verum
etiam familia sacerdotalis, et illius Jesu magni, in-
venitur in mulieribus alienigenis, hoc est, Syris et
Idumæis et Moabitibus et Ammonitis esse permixta? Qui
tamen omnes peccato eodem, accipientes consilium
Esdræ, et recedentes a mulierum alienigenarum con-
sortio, caruerunt. Unde vides quod sicut peccati con-
tagione maculamur, ita expulsionem ejus abluimur ^e.

6. Ne, quæso, beatissime, fratrem nostrum in
profundo putei sub iniqui principis potestate de-
mersum, lapidibus desperationis obruamus. Imitemur
illum Æthiopem (Jerem. xxxviii, 7, 11), qui
sanctum Jeremiam in lacum ab iniquo rege de-

A mersum, assumptis triginta hominum auxiliis, et
demissis ad eum pannis ac funibus ^f liberavit. Ecce
frater in lacu est: assumamus triginta homines, id
est, sive beatæ auxiliium Trinitatis, sive cum labore
^g animi, carnisque et spiritus, demersum in pro-
fundo putei liberemus. Mittamus ei pannos vete-
res: reducamus in memoriam ejus exempla anti-
quorum, qui per peccatum collapsi, postmodum de
profundis malorum per penitentiam ad superna
relati sunt; quæ cum ei ante oculos posita fuerint,
desperare non poterit. Solet percussus miles in
primo certamine, in secundo fortius dimicare, et
contra ^h percussorem suum magis iratus insurgere.
Ecce in ⁱ sæculi fine consistimus: instant pro Chri-
sti nomine prælia passionum. Quid mirum, si ille
quem fornicationis hasta percussit, in passionis
congressionem superaverit? Quid si victor fuerit in
martyrio, quem vicerat incontinentia et libido? Nonne
sic fecit ille Nazareus (Jud. 16) ex repro-
missione natus, quem cum in perniciem sui mulie-
ris blandimenta vicissent; postmodum in fine obitus
sui, sub ^j martyrii passione, majorem inimicorum
exercitum prostravisse, quam autem quando Naza-
reus, hoc est, immaculatus fuerat, reperitur? Sicut
enim illa sacerdotalis familia de Heli cognatione
descendens (I Reg. iii, 14), cui juraverat Dominus,
ut nullus de ipsis ante faciem ejus assisteret, eo
quod gravibus peccatis Dominum provocasset: nonne
omnis illa cognatio pro Davide a Saule referretur
occisa (I Reg. xxiii, 18)? Et quid est hoc,
C nisi forma martyrii, ut quos grave peccati crimen
involverat, mors pro Christo illata liberaret? Hæc
sunt beatorum voluminum sacra mysteria. Sic vasa
^k sua nequaquam figulus patitur interire (Jerem.
xviii, 6), qui etiam ea confracta et in lapidibus il-
lisa redintegrare posse se dicit.

7. Ne spernas, quæso, fratrem defunctum: filius
est Sunamitis sterilis (IV Reg. iv, 20), id est, Ec-
clesiæ: ex repromissione natus est iste qui mortuus

eluen dis durior pœnitentia indicta fuit. Hac distinc-
tione (quam Hispanicæ ecclesiæ notam fuisse, docet
Paciani libellus de Pœnit. et Confess. pag. 184,
edit. Manut.) ii abutebantur, quos hic refellit Ba-
chiarius, ut fratri lapsi negarent pœnitentiæ reme-
dium. Sed longe aliud est desperatio veniæ, aliud
rigor disciplinæ. Noster recipiendum quidem ad
pœnitentiam lapsum putat, licet gravissimi crimi-
nis reum; non tamen, priusquam laboriosum ac
diuturnum illius cursum emensus fuerit, communi-
onis participem fieri posse censet. Id cum ex integro
libello colligitur, tum maxime ex iis quæ leguntur
num. 4 et 15.

^a Ita Er. et Ambr. Minus recte in editis, videbit...
tradimus.

^b Gryn., accessions; Er., recessions. Bignæanæ
editioni favet Ambrosianus liber, quem merito præ-
ferendum duxi.

^c Ambr., hortari.

^d Expunctis glossematis, locum sanitati reddit
cod. Ambr. Historia hæc legitur cum in canonico
Esdræ libro, tum III cap. ix, quem in apocryphorum
classen rejecit Ecclesia. Hunc laudari a Bachario
censent Bignæus et Tillemontius: quod minime

miraremur, cum solempne fuerit PP. Græcis Latinis-
que ex eodem testimonia afferre, uti peculiari de
hoc libro Dissert. docuit Calmetus tom. III, Ven.
edit. pag. 162.

^e Hactenus Pseudo-Hieronymiana *Objurgatio in
Evagrium*, e qua plura Diss. 2, cap. 3.

^f Bign. addit, veteribus. Legere mallet, veteribus
pannis, ac funibus veteribus. LXX Παλαιὰ ῥάκη, καὶ
παλαιὰ σχορβία.

^g Passim veteres distinguunt animam a spiritu.
Sanctus Pacianus, Hispanicæ lumen, ait Corinthium
a Paulo apostolo traditum fuisse Satanæ in inter-
itum carnis, non tamen animæ, non etiam spiritus, sed
ad solius carnis interitum. Epist. 3, ad Synpronian.,
pag. 207 edit. Rom. 1504.

^h Ambr. persecutorem.

ⁱ Vide sis nostram Diss. 2, cap. 4.

^j Id fecisse Samsonem, non humaniter deceptum,
sed divinitus jussum, sententia est magni Augu-
stini aliorumque. Martyrii laudem illi tribuit Ba-
chiarius, inmixtus fortasse Paulinæ epistolæ ad He-
bræos, ubi inter eos laudatur, qui testimonio *Fidei
probatum sunt*. Cap. xi, 32, 39.

^k Ex Ambr. addimus, sua.

est. Quondam enim natiuitatem ejus^a secundo Abraham Dominus in Isaac semine spondit atque pollicitus est (*Gen. xii, 15* ; *Hebr. xi, 18*) ; ejus caput in messe calore percussum est, id est, principale mentis ejus inter ipsam^b spei libidinis flammam conculuit. Currat ad Elisabeth mater ejus ; id est, sollicite plangat Ecclesia : resurget enim, si fideliter hoc sperauerimus a Christo. Et tu, beatissime, in defuncto fratre opus imitare Elisabeth : manus manibus, pedes pedibus, os ori compone. Primum, ut compatiaris ei qui mortuus jacet ; neque elatus integritatis tue triumpho superexcrecas eum, aut superextendas te ei, quem repentina mors rapuit ; sed imitare Apostolum, qui dicit : *Times ne humiliet me Dominus Deus meus apud vos, et iugam multos ex eis qui ante peccaverunt* (*II Cor. xii, 31*). Appone præterea oculos tuos oculis ipsius, ne in perditionem sui ulterius evagentur : os^c illius, ne confabuletur iniqua : manus illius, ne operentur aduersa : pedes illius, ne vagentur in turpibus. Et sic, cum pro custodia sui membris illius membra tua fuerint copulata, non solum peccandi ulterius spatium non habebit, verum etiam spem capiet resurgendi ; ut qui peccati frigora mortuus est, consolationis tepore reuocetur ad vitam. Mentio autem, ut omnes a conspectu ejus eiciatis : nullus videat ; nullus in medio sit, nec quisquam sibi visionem ejus de propinquitate præsumat. Quid dices propinquum ? si^d mater illa carnalis sit ; nec ei aditus datur inuendi. Sic enim Elisabeth in Sansuuitis filio (*IV Reg. iv, 31*), sic Dominum nostrum in principio filio (*Matth. ix, 25*), sic beatum Petrum in Iherca vidua fecisse cognosces (*Act. ix, 40*). Valde enim debet secretis et solitariis locis mortuus in peccatis homini præparari, ubi nihil capitur amplius, quam medicus et cadaver.

^a Ambr. sancto. Sed mutare nolui, quod certum sit ab auctore finiri verba Genesios : *Vocavit autem Angelus Domini Abrahamem excedens de caelo dicens*, etc. Similem varietatem in codicibus mss. Matthæi Villani objectit Muratorius Justo Fontanino archiepiscopo Anagnino, qui in comment. *De Constantia Ferrea*, cap. 7, pag. 87, historici illius testimonium protulerat. Consulo tamen XIV *Res. Ital.* pag. 264, not. 86, sed præsertim præfat. Collectoris pag. 2 et seqq.

^b In voce spei intendunt cohibere pato. An, turpis ? Infra num. 18, per flammam turpis concupiscentiæ.

^c Sc., os rursus ori illius, etc.

^d Vulg. edit., *sit mater illa carnalis nec* ; etc. Aureis apicibus describenda forent quæ de hoc argumento superrime protulit sanctissimus pontifex Benedictus XIV, lib. vii de *Synodo diocesana* cap. 87. In illis plura omittimus ; sed præteream regulam quam libere præscribit episcopis, præterire nefas esset : *Quamobrem* (ita recte ille sapienterque num. 4) *licet in diocesi contingat turpe in castus flagitium, semel aut iterum, ab uno aut altero clericorum perpetrari ; non indecirco fas erit episcopo a comuni regula recedere, et non eius populi admiratione ac scandalo, quasi omnes haberentur ejusdem enormis criminis aut rei aut suspecti, statim edicere, ne ullus in posterum clericorum cum nepte, amita, sorore aut matre cohabitaret ; sed si quemquam reperiat dubiæ famæ, cujus cum consanguinea contubernium, etiam apud pro-*

8. No, quæso, beatissime, percussum fratrem, et aliquando nobis plerumque relinquamus, inueniam quem inuenit inimicus. Defuit ei lorica Justitiae (*Ephes. vi, 14* ; *II Thess. v, 8*), galea spei ac salutis, et gladius spiritus, quibus armantur milites Christi. Caretur, rogo, quia adhuc palpitat ; et revertatur ad pugnam. Nonne ille egregius et fortis David, qui in adolescentia sua gigantom miræ magnitudinis superavit, postea mulieris inepta modestate superatur ? (*I Reg. xvii*). ^f Qui mox ut propheta vocibus (*II Reg. xii*), quod peccasset, agnovit, statim ad pontificationis malagma confluens, cicatrices criminum confessionis satisfactione sanauit. Sed nec sic quoque eum impugnare destitit inimicus. Nam et postea eum, periculum numerando (*II Reg. xiv, 1*), peccare permisit ; et pene telo gigantis occidit (*II Reg. xxi, 18, 17*), nisi eum s Abisai frater Joab principis militiæ interposita auxilii sui tuitione liberasset. Unde etiam, credo, ipse in psalmo lxxviii dicit : *Mei autem pedes moti sunt pedes* (*Psal. lxxviii, 9*). Et alibi : *Sepe expugnauerunt me a juventute mea* (*Psal. cxviii, 1*). Sed^h qui dicit, Non fiat ejus memoria, quia turpi peccato se ipsum jugulauit ; requiro primum, frater, utrum iste qui cecidit, in pugna inuentus, an in domo fuerit vulneratus : quia plus quidem misericordiam meretur quem in certamine hostis percussit, quam ille quem dormientem latro confoderit. Ego illum certe in prælio vidi constitutum : pugnat cum seculo jejuniæ adversus Mlecebras gula : pugnat cum taciturnitatis lorica contra distractionis jacta et reliqua tela maledicta ; sed in illo loco in quo securiorum se arbitratur esse, percussus est. Sicut enim Abael, frater ille Joab principis militiæ David, quiⁱ *retor sicut verus* a Scriptura esse prohibetur (*II Reg. ii, 18, 23*). ob hoc, credo, quod incolubritati corporis puritas donum ei velocitatis

bos et prudentes viros, male oleat, illi cui certa congruit regulæ limitatio, separationem injungat, ea tamen adhibita circumspeditione et cautela, quam rerum circumstantiæ exposcunt, ne delictum quod latet, pateat. Chromatius Aquileiensis ecclesiæ presbyter, et Eusebius illius frater diaconi munere insignitus, domi versabantur una cum matre vidua, et sororibus quæ virginitatem professæ fuerant. Uterque Hieronymi ac Rufini libris consecratus, ac pietatis et doctrinæ merito episcopalem dignitatem adeptus est : prior nimirum Valeriano nostro successit ; alter vero incerti nominis ecclesiam (nisi Bononiensim fuerit) sanctissime rexit. Sed quod inculpatis concesserunt canonica spirita Dei conditi, usurpare non licebat lapsis aut penitentibus, quorum flagitia publica fuerant. Porro Hispanus asceta, non civitatem modo in qua degerat, sed universum pene orbem sacrilegii sui fama compleverat, ut ait noster n. 10.

^e Gryn. *impugnatus*, eodem tamen sensu. Retinet hæc editio nonnulla antiquitatis insignia. Nam ex. g. habet, *laqueos, stimulos, non laqueos, stimulos*, uti editio Marg. et Ambr.

^f Addunt qui Ambr. et Gryn.

^g Male in editis, nisi cum Joab in principe. Hæc veræ lectionis vestigia servat Ambr., ab Isai fratre Joab principis, etc.

^h Ita Ambr. melius quam editi libri, qui habent, *sed quid dicitis* ?

ⁱ In Vulgata nostra dicitur, *quasi unus de capreis*,

indulserat (*Corpus enim* (Sep. 12, 15) *quod corrumpitur, aggravat animam*)^a ab eo quem persequitur, Abner, de cuspide lanceæ in renibus refertur esse percussus. In quo loco membri, vitium fornicationis poni, nullum puto esse qui dubitet. Sicut etiam ipse Abner a Joab fratre ejus postmodum in inguine percussus esse perhibetur (II Reg. III, 27); quia fornicationis forma non alibi quam in inguine merebatur interfici. Numquid autem Asael consolationem fratrum non meminit, quem ita totus Davidis planxit exercitus? aut de libro vitæ deletus est, id est, de memoria Dominicæ lectionis? Sit scriptura non obliviscitur, ut etiam velocitatis ejus quam ante mortem habebat,^b faciat mentionem, cum dicit: *Velox erat sicut cervus*; id est, qui non solum perspicacia mentis, inimici laqueos evitabat, verum etiam serpentium, hoc est, adversariarum virtutum interfectorem exstitit.

9. Memento, frater, quod caro sumus: mare illud (hoc est, forma baptismi) quod beatus Joannes in Apocalypsi vidisse se dicit, vitreum fuisse descripsit (Apoc. IV, 6; XV, 2); et ideo in nobis cito periclitatur aut frangitur. Lubrica est via sæculi hujus, glaciali iniquitate constricta: quam cum^c modice concupiscentiæ calor solverit, facilis est ad lapsum ruinamque miserorum: *Porrigere manum tuam jacenti fratri* (Eccl. XV, 18), qui confusus pudore peccati, nec erigere se nec oculos audet attollere. Comple legem Moysi: *Si ceciderit asinus^d fratris tui sub pondere* (Exod. XXIII, 5), hoc est, caro victa peccato, acclina te, et humilia te, et subleva de ruina. Quid erubescis conjungi homini peccatori? Respice illum qui dicit: *Noli nimium esse justus* (Eccl. VII, 17). Magister noster a laironibus vulneratum (Luc. X, 30), non solum cura dignum judicat, veram etiam ad stabulum suum et ovile restituit; ac datis stabulario duobus denariis, hoc est, utriusque divini canonis Testamentis, majus ei præmium pollicetur, si diligentia sua percussum hominem ad statum pristinum reduxerit. Et tu ergo collige fratrem, quem diabolus latro cum satellitum suorum turba percussit: assigna stabulario: hoc est, e B. episcopo, qui si quid in eo impenderit, amplius a Domino consequetur. Sed dicis forte: Ille vulneratus erat; hic mortuus est. Et tu ergo si mortuum dicis, vel juxta Elisæi illum ossa constitus (IV Reg. XIII, 21). Nolo, ut eum longe segreges a Christi membris, quia ipse consortio mellorum erubescet, et resurget ad vitam. Non emendationis parvum putes esse^e tormentum, si peccator adseiscitur in consortium beatorum; quia

A illorum præmia, sua sentit esse tormenta. Si quis laudatur, erubescit: si quis vituperatur, agnoscit: Inter hæc verborum flagella constitutus, satisfactioni emendationique semper approximatur.

10. Jam vero illud quale est, quod a quibusdam audivimus dici: ut illa vel ille, qui criminis peccatique consortes sunt, veluti in matrimonio conjugioque jungantur. Absit hoc a christiani oris eloquio. Serpentis est ista suggestio, ut illius quem occidit, etiam cadaver assumat. Nonne simile est, si quis percussus graviter, extremo anhelet in fine; et hunc terrenus medicus, si forte visitaverit, quia non potest vivere suspicetur, hortetur occidi? Simile est sine dubio quod dicitur: *Inventus est frater, aut soror, concupiscentiæ telo graviter vulneratus: huic cum^b sceleris sui nuptiæ suadentur; quid aliud dicitur nisi occidatur, quia vivere aut evadere non poterit de hac plaga? Nescis fortasse, quæ pœna maneat desperantem? Ille nuntius Saulis mortis (II Reg. I, 2 seqq.) cum ad David venisset, et refertur ei inimicum suum esse prostratum; David causam mortis inquirens, audivit ab eo, quod ipse nuntius illum suo gladio peremit, addens et dicens: *Quia videbam quod ictu illati in se vulneris non erat victurus* (Ibid., 10); quem David statim morte damnavit; cum percussum ab hostibus desperasset esse victurum, et eum subleata spe fiducia jugulasset. Quin immo more Davidico scindantur vestimenta cordis et pectoris: flebilis vox tollatur in planctum: doceatur lamentum Israeliticus populus, id est plebs ecclesiastica, et dicat: *Subleva lapides tuos super altitudines tuas, et cogita de interfectis tuis, quomodo ceciderunt potentes in prælio. Non nuntiatur hoc in Geth, neque prædicatur in viis Ascalonis, ne forte lætentur filii alienigenarum et exhalarentur filii incircumcisorum* (Ibid., 19, 20); et reliqua, quæ continentur in lamenti ipsius edicto; et dicat, aut loquatur: ecce prohibetur ne in terminis Geth, neque in finibus Ascalonis, hoc est, in notitiam sæcularium sive hominum mundanorum, casus fratris vel ruina seminetur: et nos passi sumus, non solum ipsam quam incolit civitatem, sed etiam totum orbem famæ ipsius desperatione compleri? Nonne huic præcepto cohæret etiam ille evangelicus sermo, qui dicit: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum solus; quod si te audierit, lucratus es eum: si autem non te audierit, adhibe tecum duos vel tres testes* (Matth. XVIII, 15, 16), et reliqua quæ continentur sermo præcepti. Vides ergo quid dicit: *Ne exhalarentur filii incircumcisorum*. Me miserum, qui ista cognosco. Filii enim incircumcisorum qui sunt nisi homi-*

quæ morantur in silvis. Apud LXX, similiter ὡς ἡ μία δορυκὴς ἐν ἄγρῳ.

^a Gryn., *Istum persequitur Abner*. Ambr., *Iste dum persequitur Abner*.

^b Negantem particulam quam interserit Bignæus, expungimus ope ms. et primæ editionis.

^c Idem libri emendant Margarini editiones, quæ legunt *immodicæ*.

^d LXX, Τοῦ ἐχθροῦ σου; Vulg., *odientis te*.

^e Litteram hanc initialem non agnoscit cod. Am-

brus. Rursum num. 17 laudat *beatissimum pontificem*: de hoc honoris titulo egimus Diss. 1, cap. 6.

^f Ita recte Ambr.; sensus tamen postulat ut pro *tormentum* legamus, *momentum*.

^g Edit., *Christi*. Melius Ambr. quem sequimur.

^h Ita Ambr. At Bign., *cum ipsius nuptiæ*. Gryn., *cum sceleris ipsius*.

ⁱ LXX, στωσαν, quod significat: *titulum inscribere, cippum erige*.

^j Ambr. *continet lamenti ipsius editio*.

nes hujus sæculi, in peccati sui errore ^a et gentilitate viventes? Hi ergo exhilarantur, cum audiant ruinam militis Christi, vel ex illius se consolantur opere dicentes: Ecce qui nobis ^b exprobratur a cæteris: ad cujus exemplum cogebamur vivere; qui cum nostro emersisset e corpore, tamen ad confusionem nostram vita ejus dicebatur esse dissimilis. Numquid non melius erat nec inchoare quod bonum est, quam tam turpiter cadere, aut non posse se complere quod cœperis? Nescientes, quod iudicio Dei majorem forsitan excusationem habitura sit anima, quæ bonum voluisse et ab insidiatore supplantata esse noscitur, quam ea quæ rebellis Deo, ex servilis desperatione formidinis magis elegerit jugo captivitatis addici, quam periculum certaminis experiri. Nonne apud regem suum ^c miles excusatur propriis vulneribus, et plerumque strenuum bellatorem cicatricum suarum plaga commendat.

11. Sed prætermissis his, plangatur defunctus, sepeliatur mortuus; id est, partim nostro labore, partim verecundiæ suæ confusione peccatum ejus celetur, et auferatur e medio. Nos autem consolationis linteamina et cœlestis spei pigmenta tribuamus: ipse autem intra sepulcrum secreti sui, confusus peccati pudore contineat se; ibi conscientiæ suæ verme laceretur, qui ^d totas in eo putredines peccatorum consumat, donec nullum ex se fetorem famæ turpis emitat. Nonne sic beatus Tobias veniam misericordiæ cœlestis emeruit, mortuis in captivitate fratribus tribuens sepulturam? credo, lapsis sub mundialis principis dominatione suadens insinuansque pœnitentiam (*Tob. i, 18; ii, 9*). Et nos ergo, secundum quod meretur, corpus illius ^e contegamus. Ecce exiit propheta de Hierusalem (*III Reg. xiii, 1 seqq.*), hoc est, de domo Domini adversus Bethel quæ fornicabatur a Domino, id est, mundi istius civitatem; cui præceperat Dominus, ne de cibo ejus gustaret aut potu. Sed qui per pseudopphetam, id est, per spiritum fornicationis, deceptus est ab iniquo, cecidit in potestatem leonis ac ^f sortem, qui

^a Pro et in Ambr. ex. Synchronus auctor Epistolæ ad Monachum lapsam, 45 inter Basilianas num. 21: *Captivorum, ait, facti sumus tragœdia; a Judæis et gentilibus res nostræ in scenam deducuntur.*

^b Forte, *exprobratur*.

^c Gryn. et Ambr. consentiunt. Minus recte in Bign. edit., *suum excus. propr. vuln. et miles.*

^d Edit., *totus.*

^e Bign., *contigamus*. Eleganter ac veram lectionem restitimus ex vetustiore Grynæi editione ex codice Ambrosiano.

^f Quid? si Bacharius scripserit *fortem*: quo nomine leo innuitur in Sansonis ænigmate *Judic. xiv, 14*. Vulgata tamen lectio ferri potest, eique astipulatur codex Ambros.

^g Ambr., *omni debito tumulemus*.

^h Ad oram libri Ambr. rubeis litteris scriptum est *Salomonis* nomen, ut lectores forte monerentur extare hoc loco præclaram sententiam, et observatione dignam. Illam excerpit Fulbertus, quem laudavimus *Dissert. 2, cap. 3*. Male ibidem legitur, *astrui Deo, sapientiæ copulari*. Aperte Bacharius alludit ad illam orationem *Sap. ix, 4*: *Da mihi sedium starum assistricem sapientiam*. Ex quo discimus,

A rugiens circuit, quærens quem devoret (*I Pet. v, 8*). Qui tamen juxta cadaver ejus assistit, ut nisi fuerit ad Ecclesiæ sinum et sepulcrum portatum, in cibum ei escamque proficeret. Sed nos vel pseudopphetæ imitemur officium; et eum quem percussit diabolus, s debito omnibus honore tumulemus. Solet Christus de tali sepulcro mortuos suscitare: tantum ne cadaver ejus devorandum feris aut alitibus, id est, vitiis sive hominibus sæculi relinquamus. Qualiter, rogo, de misericordia Domini possumus desperare, qui etiam Pharaonem arguit, quare nequaquam pœnitere dignatus sit, dicens in prophetia Pharaonis: *Brachia regis Ægypti contrivi; et non est deprecatu ut daretur in eo sanitas, et redderetur ei virtus ad comprehendendum gladium* (*Exech. xxx, 25*).

12. Salomon ^b ille mirabilis, qui meruit *assistrici Dei* (*Sap. ix, 4*), hoc est, Sapientiæ copulari, in alienigenarum mulierum incurrit amplexus; et vinculo libidinis illaqueatus, etiam sacrilegii errore se poluit, quando simulacrum Chamos Moabitico idolo fabricavit (*III Reg. xi, 17*). Sed qui per ⁱ prophetam culpam erroris agnovit, nunquid ^j misericordiæ cœlestis extorris est? At forsitan dicas: Nusquam eum in canone lege pœnituisse, neque misericordiam consecutum. ^k Audi ergo, frater. Pœnitentiam ejus quæ non scribitur publicis legibus, fortasse ideo acceptabilem aliqui dicant, quia non ad faciem populi, sed in secreto conscientiæ, Deo teste, pœnituit. Veniam autem ex hoc consecutum esse cognoscimus; quia cum solutus fuisset a corpore, sepultum illam ^C inter regum Israelitarum corpora Scriptura commemorat: quod tamen alibi peccatoribus regibus abnegatum esse cognoscimus, qui usque in finem vitæ suæ in proposito perversitate manserunt; et ideo quia inter reges justos meruit sepeliri, non fuit alienus a venia: veniam autem ipsam sine pœnitentia non potuit promereri. Synagoga illa Core, cum pro ausus sui temeritate terræ hiatu viva fuisset absorpta; ^l arulæ tamen eorum in quibus ignem succendebant alienum, a Domino circumdari jubentur al-

Bacharium tribuere librum hunc Salomoni, cujus nomine inscribitur. Idem placuit Rufino nostro, qui interpretem agens hom. 12 in Prov. sancti Basilii num. 1, verba hæc, *τρεις τας πασας γνωσιν πραγματιας του σοφωτατου Σαλομωνος*, ita reddit: *Tres istos libros novimus PRINCIPALITER sapientissimi Salomonis, Proverbiorum, et Ecclesiasten, et quæ dicuntur Cantica Cantorum*, tom. II, p. 730.

^l Apud Fulbertum rectius, ut videtur, *per prophetiam*.

^j Ambr., *medicinæ cœlestis*.

^k Fulbertus locum refert in hunc modum: *Non ambigas, frater, de pœnitentia ejus, quæ non inscribitur publicis legibus. Et fortasse ideo acceptabilior iudicatur, quas non ad faciem, etc.* Mirum videtur, qui Bacharius ultro concedat adversariis pœnitentiam Salomonis in libris canonicis non referri; cum veteres qui Salomonis saluti favent, maxime innitantur verbis illis *Proverb. xxiv, 21*, ubi ex versione LXX Interpretum Sapientis de se testatur: *Novissime ego egi pœnitentiam*. Cæterum publica pœnitentia Salomoni subeunda erat, ut populi offensioni mederetur.

^l Ambr. *areolæ*. Vulgatus Scripturæ interpret,

tario (*Nam. xvi, 37*), ob hoc quia sanctificatæ fuisse dicuntur : quas nos animas eorum esse sentimus, in quibus adulterinæ flammæ calorem præsumpta libertate susceperant ; et ideo vivi deglutiantur ; arulæ vero eorum perire prohibentur ; sicut etiam Apostolus dicit : *Dedi hujusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit* ^a *in die Domini nostri Jesu Christi* (*1 Cor. v, 5*). Considera ergo, frater, quam paucis tribuitur, ut de amphitheatro mundi istius, ubi cum feris, hoc est, cum vitiis depugnatur, immaculati a peccati morsu membra liberent sua. Quod expertus ille dicebat : *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi* (*Psal. lxxiii, 19*). Sed quia jam dudum est, quod tecum sermocinantur, cavendum est nobis, ne offendant te nostra verborum. Unde etiam ad te cujus causa hæc diximus, stylum vertimus.

13. Quid me refugis, frater? Quid te magis consortio mundalium hominum credis? Illi fortasse ^b rideant culpam tuam ; ego plango, et si commori necesse erit, optabo. Quid erubescis præsentiam nostram? Similibus nobis causa est, quia et ego in tuo negotio pudore confundor. ^c *Rahit, ut video, Ammonitus rex* (*II Reg. x, 4 seqq.*) militibus David, hoc est, ministris Christi, dimidium barbæ et tunicas eorum usque ad inguina præcidit : id est, sustulit ab eis in dimidietate barbæ virilem speciem, et effeminari eos per delectabilem vitiorum novaculam fecisse monstratur. Dimidia autem barba tibi rasa est, quia uno vitio, si quid boni in Dei virtutibus gesseras, perdidisti : dimidia et tu rarus es barba, quia si volueris reliquo vitæ tuæ tempore quod tibi superest laborare, concresecet. Præcidit vero tunicas usque ad inguina, cum turpia facta quæ ipse persuaserat, in oculis hominum revelavit. Sed et super hoc spes. Sedeamus in Hiericho, donec crescant barbæ nostræ : id est, simus opprobrium et ignominia meliorum et efficiamur anathema omnium, sicut in Hiericho Israelitico populo fuit, donec barbarum species nobis, hoc est, virtutum incrementa nascantur. Crede mihi, quia regi nostro dolebit injuria, ulciscetur nos mi-

thuribula. Rufinus, bacilli tom. II Oper. Origen. edit. Ben.

^a Ita Ambr. ; sed Bign., *fiat in diem*.

^b Gryn., *videant*. Bign. *vident*. Et ad libri oram **D** reject, *rident*.

^c Legendum, *Ammon*. Sanctus Eucherius in libris Regum, lib. II, pag. 197, eadem allegoria utitur : *Sicut Ammon, inquit, rex Ammon servos David ad se missos deturpavit, atque ludibriter sedatos ad eundem David remisit ; ita et diabolus, princeps hujus mundi, plerosque religiosos per subripientia vitia deturpare consuevit. Qui dum eorum latentia mala in apertu et flagitiosa perpetrataque luxuria delegit, quasi eorum indumentis usque ad nates abscissis, nudos a dignitate castitatis relinquit ; et dum pristinam eorum fortitudinem eripit, velut barbani radit : quos tamen verus David, Dominus scilicet et Salvator noster, clementi respectu a penitentia indulgentia non exclusit ; quos et in Hiericho, hoc est, sub anathemate penitentia resideere jubet, donec sacramenta spiritalia, et fortitudinem mentis quæ peccando perdidissent, satisfaciendo recipiant, et sic demum in conspectu ejus stare valeant. Utrique, ut videtur, idem fons patuit.*

A lites suos, quibus in dehonestatione sua fecit ista inimicus. Absuit paulisper a conspectu nostro rex noster David ; et ideo victi ab inimicis, ^d partem agri plenam lenticula rubicunda quæ est verecundia nostræ et delicatæ castitatis forma, confregimus. Sed jam ubi recordationem peccati rex noster oculis nostri cordis aperuit, stemus, ut vel illud quod residuum est, id est, reliquum vitæ nostræ tempus defendatur, ut salvum sit. Ne, quæso, te persuadeat quisquis ille dicat tibi, ut scelus hoc in conjugium vertas, ac de crimine matrimonium voces. ^e *Nolo offensam Dei provocas, atque multiplices. Si enim ut vocatur in culpam, quod furtive ac cum timore persuasit tibi inimicus, quomodo merebitur veniam, quod veluti insultans Deo et ejus judicio, publice tibi*

B cœperis vindicare? Imitare illum Amnon Davidis filium (*II Reg. xiii, 15 seqq.*), qui cum in sororis suæ stuprum illicita flamma caluisset, postmodum eam magis exosus est, quam antea amaverat ; et pro hoc facto occisus est a fratre, quia ^f agnita culpa erroris non mansit in crimine, sed materiam ipsius peccati vehementer exosus est. Unde etiam suspicamur Davidem ei non fuisse commotum, quia cito vidit eum penitentiam recepisse ; et id, ^g per quod unius horæ spatio deceptus est, statim eum impatientia odisse, et virtute penitentia dirupisse ejus laqueos. Qui vero captus est in rete vitiorum, et patienter inimicis suis, hoc est, venatoribus acquiescit, donec etiam recludatur in cavea, et ibi longo temporis spatio saginetur ad pompam ; tum maxime ^h principalibus sæculi, cum occisus fuerit, placiturus est. Donec ⁱ mûcipulam fornicationis evaseris, non te ebrietatis laqueis credas, per quos ^j animos irati Absalonis incurras (*Ibid., 28*) ; quia luxuria atque ebrietas, quædam sibi in vitiorum nativitate germanitas est.

14. Attolle ergo animos, frater, erige oculos quos conscientia pudor inclinavit ; nec te inimica desperatione confringat. Ecce Absalon qui fratrem occiderat, per amicorum suffragia regis veniam promeretur (*II Reg. xiv, 23*) : ita ut etiam osculum pacis et præ-

^d *II Reg. xiii, 14 : Μερὶς τοῦ ἀγροῦ πλήρης φακῶν*. Sed qui partem agri ait confractam esse? An hoc nomine intelligit vas, seu testeam lagunculam?

^e Integra hæc pericope deest in Ambr. errore amanuensis.

^f Hæc sunt meræ nugæ, quas sacer textus refellit. Quemadmodum incertum est, an scdissimi criminis Ammonem penituerit ; ita nemini dubium esse potest, quin Davidi, ut illi parceret, patrius animus ; Absaloni autem, ut sæviret in fratrem, impotens ira cupiditas suaserit. Sed allegoristis donandæ sunt hujusmodi argutia ; nec paucis offendimur maculis.

^g Corruptissima est Ambrosiani codicis scriptura : *Et id pro causa ejus qui unius horæ deceptus est laqueo et statim in patientia, hoc est virtute penitentia dirupit. Et ejus qui captus est, etc.* Grynæi editio hoc loco muletata, nihil præidii affect.

^h Forte, *principatibus*.

ⁱ Ita Ambr. ; in edit. Bign., *donec etiamsi*. Videtur legendum : *Denique, etiamsi, etc.*

^j Reponendum suspicor, *in manus* ; sed in vitis editionibus et codice nostro, nihil muto.

sentiam vultus Christi non desperet exposcere. Et tu ergo quos amicos Davidis esse nosti, qui quondam pater tuus, quando non peccaveras, fuit, humilis esto et acclinis, ut quod a te non potes, per illorum suffragia ^a merearis. Ac si forte duri fuerint in audiendo, opportune, importune non desinas supplicare; quia Absalon per injuriam meruit, quod per amicitiam impetrare non potuit; et quod ^b pro meritis non meruit, per injuriam obtinuit. Vis scire quod plerumque per occasionem injuriæ sancti pro peccatoribus deprecantur? Beatus ille unus ex ^c quatuor, confessorum caput et martyr, cum ab insano populo lapidibus urgeretur, in ipso exitu Israel de Ægypto (Psal. cv, 4), id est animæ de corpore discodontis, genu flexo, patri pro peccatoribus supplicavit (Act. vii, 59): Magistri nostri secutus exemplum, qui persequenti semetipsum populo veniam postulabat (Luc. xxiii, 34). Ecce vides, ubi occasio precum nascitur ex injuria et pœna sanctorum. Nec hoc ideo dicimus, ut tu per contumeliam beatorum suffragia merearis; sed consilium damus, ut si pro magnitudine sceleris tui supplicare non ausi sunt, ^d importunitatis tuæ injuriam patientes, facilius pro eo a quo læsi sunt, audiantur. Incende hordeum finitimum tibi, quod est in agro (II Reg. xiv, 30); quia lingua ignis est ^e (Jac. iii, 6), ager autem est hic mundus. Sic quaecumque cœperis vitæ bonæ fructibus derogare, et dicere: ecce quales sunt sancti, qui pro peccatoribus non audent rogare: ubi est quotidiana merces operis? tunc incensa per linguam tuam sanctorum spes incutitur ad fiduciam deprecandi; quia cognoscent te ad hanc necessitatem, utilitatis tuæ causa, non vitio detractionis impacium: sicut Absalon, non ob hoc segem Joab incendit, quod nocere vellet ei tanquam inimico; sed ut vel sic ad detractentem sibi respiceret, quem non audierat blandientem; et ita ejus præsentiam mereretur, qui Christi erat proximus vel amicus. Fructus enim sanctorum qui secundum homines est in hordeo, non incongruenter accipitur: qui vero secundum Deum, in tritico poterit æstimari; quia non dubium est, sanctos utrumque seminare secundum Apostolum, *providentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus* (Rom. xii, 17). Et ideo Absalon hordeum finitimum sibi, id est, conversationem quæ inter homines agebatur, incendit: ad illud vero quod coram Deo est,

pervenire non potuit, quia illud solus Pater agnovit.

15. Sed forsitan dicas: Persuasio tua quietam requirit hominem vel securum; me autem necesse est quotidie persecutorem sæculi formidare, qui in me dedecus ^f proximæ suæ optat bicisci. Si ergo tale aliquid pertimescis; ecce sex refugii civitates (Jos. xx, 2 seq.); quas, si placet, ingredi. Ac si forte pro conscientia peccatorum, illas quæ sunt in terra repromissionis, hoc est, in Ecclesia; intrare non audeas; est *Bosor* ^g ultra Jordanem in solitudine, quæ interpretatur *angustia*; id est, cellula monasterii parva vel modica; et optime tibi conveniet, quia de sorte Ruben est, et ipse torum patris maculavit illicite (Gen. xlix, 4). Est et Ramoth de sorte Gad, quæ interpretatur *excelsa mors*, vel *vias mortis*. Vere enim excelsa ^h mors, pœnitentia dicenda est, cum mortificatis membris deducatur homo ad excelsa cœlorum unde fuerat ante dilapsus: sive juxta istam humilem mortem quæ generaliter omni carni imminet, illa ad comparisonem ejus rationabiliter excelsa nominatur; quia multo nobiliter est per pœnitentiam mori, quam communi hæc morte dissolvi. Si autem visionem mortis sentire velimus, ita potest intelligi; quia cum sumus in pœnitentia constituti, et ante oculos nobis ponimus gehennam inferniq; tormenta, videmus ipsam speciem mortis, de qua pœnitentiæ beneficio liberamur. ⁱ Tantum memineris te in ancillæ illi civitate agere pœnitentiam; quia *Omnis qui peccat, servus est peccati* (Jom. viii, 34); ^j et formam servi accipiens, necesse est humiliter teipsum usque ad mortem (Philipp. ii, 7, 8). Est Gaulon in finibus Manasse, quæ interpretatur volutatio, ut tu memineris tibi in cilicio et cinere esse volutandum: et hoc in finibus Manasse, qui interpretatur *oblivio*, ut obliviscens ea quæ ante gessisti, in priora te extendas (Philipp. iii, 17). Hic ergo inhabita, ut per angustias, mortem et volutationem, iram persecutoris evadas et spem salutis invenias. Tum deinde in his si quid utiliter gesseris, etiam ad Cades in terra repromissionis, quæ est in Galilæa, poteris pervenire: quæ interpretatur *sancta*; ut cum in tribulatione opus corruptionis abjeceris, etiam ad sanctam tibi Ecclesiam trihuatur accessus; et in sortem Nephthalin, quæ dicitur *vitis remissa* (Gen. xlix, 21), ut de sacramento dominici sanguinis participare merearis. Sed nec Hebron aditus tibi cla-

^a Inter officia pœnitentis Tertullianus cap. 9 de Pœnit. commemorat, *omnibus fratribus legationes deprecationis suæ injungere*. Et libro ejusdem tituli Pacianus, *multorum precibus adjuvari*.

^b Ita Gryn. et Ambr. Apud Bignæum tō *pro merito* desideratur.

^c Ita editi; Ambrosianus, *ex septem*: qua de re fusius Dissert. 2, cap. 1.

^d Pessime Bign., *in opportunitate tuam*.

^e Ambr. addit.: *Et manus iniquitate sæpe per linguam insitit in membris*. Paulo aliter Gryn., *Et mundus iniquitatis est. Per linguam constat in membris*.

^f Bign., *proxime suum*. Scriptura Ambrosianam sequimur, confirmare videtur conjecturam

Tillemontii, fuisse nimirum, qui monacho nuptias suaderent cum virgine corrupta, ut parentis iram emolliret.

^g Bing. *contra*. Ambr. *contra*. Cur neutrum sequimur, diximus Diss. 1, cap. 7, pag. lxx.

^h Hoc sensu Veteres accipiunt verba Apostoli de Corinthio, quem se dedisse ait *Satanæ in interitum carnis*. Inter hos eminent sanctus Zephyrinus, in quem frustra debacchatur Tertullianus de Pudicitia cap. 13.

ⁱ Bign.; *Donec memineris*. Melior visa est scriptura codicis nostri.

^j Hæ quæ non existant in Ambr. libenter expurgerem.

datar, quæ interpretatur *conjunctio*, sive *conjugium*. Revertatur enim anima tua ad virum suum, id est, ad spiritum Dei, a quo pro tempore peccaminum fuerat a viduata. Sicque etiam sextam civitatem Sichem quam Joseph noster in hereditatem consequitur, ^b propter quod ibi sepultus est, valebis intrare: quæ interpretatur *Aumerus*, sive *labor*; ut ostendas te per laborem poenitentiae, ab errore tuo Christi humeris reportatum (*Luc. xv, 4*), et adjunctum nonaginta novem ovibus, effectumque centesimum, quia ipsa Sichem ab alienigenis centum agnis scribitur comparata (*Gen. xxxiii, 19*).

16. Sed cur, frater, adhuc jacentem te torpor delectat? Surge, quia medicus advenit, qui dicit secundas esse putredines peccatorum, et post hæc curandam plagam ipsius cicatricis. Quid expavescis? Quid refugis curam? Qui hastam ^c zbulicam quæ sexcentorum siclorum pondere prægravatur (*I Reg. xxii, 7*), nequaquam veritus es; cur subterfugis cutillos evangelici ferramenti? Qui ignem inimici flammisque perpressus es, cur ignem Domini, hunc quem venit mittere in terram (*Luc. xii, 49*), qui consumet fenum, et stipulam, et ligna (*I Cor. iii, 12*), formidas? Abscinde a te ^d patrem consuetudinis voluntatem: ure renes tuos et cor tuum; damna inimicam tuam corporis speciem, per quam aut ipse deceptus es, aut alios decepisti. Horreant ^e exinanita membra jejuniis, et cilicium quod sordida ratione pollueras, pro tegmine habere consuescas; ut cum attactus ejus atque asperitate compungeris, semper peccatorum tuorum stimulos recorderis. ^f Timet in te vitulum tuum Moyses (*Exod. xxxii, 20*), per quem luxuriatus es in eremo; id est, carnem tuam legis ac jejunii disciplina conficiat, ut ad nihilum redacta tenuetur. Legisti, credo: *Irascimini, et nolite peccare* (*Psal. iv, 5*). Ita et tu irascere peccatis tuis, ut ultra non pecces. Præveni ulticis gehennæ sæva tormenta, et

A ipse tibi tortor exsiste; ut cum venrit, ubi noveniat, ^g quod in te possit putire inimicus. Si venerit passionis occasio, memento qualiter tibi sub Regis tui præsentia dimittendum sit, ut culpam emendare possis desertoris et refugi. Si vero forsitan defuerit hujus felicitatis occasio, ipse tibi metipsum tuus poteris esse persecutor; ut, sicut Apostolus dixit (*Rom. xii, 1*), ^h per omnem mortem constituas te Deo. In gredere monasterii tui carcerem; et tenebras solitudinis quibus ad lucem perditam revoceris, exquire. Sit tibi fames pro ⁱ gula, sitisque pro flamma; et manu carnificis voluntatis, per abstinentiæ poenam costarum compago nudata visceribus sit; et pro supplicio ignis internas ossium medullas duræ sitis depascat incendium. Sit tibi vigilia velut officiorum custodia pullicorum; ac sicut catena rigentis ferri, sic duriori consuetudine et lege constrictus, sub imagine martyrii veniam misericordie celestis expecta. Eia, eia quid dubitas? Scalam illam Jacob (*Gen. xxviii, 12*) unde lapsus es, dum velis ascendere, adhuc posita nondumque subtracta est: et licet in ruina tua omnia membra colliseris, tamen iterum conare ascendere: et donec venias ad illum gradum unde cecidisti, fortiter te serva atque custodi; quia licet lubricus sit omnis ascensus, tamen ille cito vergit ac dejicit in profundum.

17. Sed fortasse dicas, quia more Pharisæorum imponam gravia onera super humeros hominum, et ipse digito meo nolim contingere ea (*Matth. xxiii, 4*). Ecce, frater, quia nobis ^j jurandi licentia prohibetur (*Matth. v, 37*), si quid infelicitati meæ credis, spondeo secundum ^k misericordiam Domini, hujus me laboris quem suadeo, velle esse participem: consortium vero tuum, cupidus salutis tuæ non solum ingero, sed etiam offero: ac si tu ad nos fortasse venire confunderis, manda; et ego ad ducendum te sine dilatione properabo. Horreat consortium

^a Veram lectionem restituimus ope codicis Ambr. Simili utitur allegoria Philo Judæus in libro, *Quod dei. pot. ins. solet* pag. 141. Veteres editiones habent, *judicata*. Obiter observo vocem *peccaminum* placere Hispanis scriptoribus: sæpius a Prudentio usurpatur; eandemque noster infra repetit num. 21. In libello Orationum Gothico Hispano pag. 24, Virgini Mariæ preces deferuntur, ut a Deo nobis obtineat peccaminum remissionem.

^b Male Gryn. *pater quod, etc. Eodem loco* (ait sanctus Hieronymus Quæst. Hebr. in Gen.) *sepultus est Joseph, et mausoleum ejus ibi hodieque cernitur.*

^c Ambr. ita legit: *Vulgati libri zaboliticam*. Vid. not. 2 Rosweidi in sancti Paulini epist. ad Severum, aliosque passim.

^d Optimum Grynæi scripturam sequimur. Amb. non male, *putrida*.

^e Sanctus Ambrosius de Lapsu virginis consecrate cap. 9, num. 40: *Petas ultro carcerem, obstringas catenis viscera, animam tuam gemitibus jejuniisque crucis; sanctorum petas auxilium; jaceas sub pedibus electorum*. Hæc poenitentis officia fusius explicat Bachianus.

^f Corruptam Bign. lectionem retinemus. Ambros. *liniet*. Lege *comminuat, tenuat, etc.* — In codice Va-

ticano 3834 diserte scriptum est, *liniet*, scilicet *aterrat, comminuat*, uti legendum esse conjeceram.

^g Ambr., *quod in te prævenire valeat inimicus.*

^h Sententiam hanc verbis expressis apud Apostolum non reperi. Sed in altera ad Corinthios vi, 4, hæc leguntur: *Exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejniis, etc.* En omne genus mortis, laboriosa scilicet poenitentia, qua lapsus sui criminis maculas eluere debebat.

ⁱ Vitio huic facile medemur, si pro gula reponamus gladio. Poenitentia martyrii vices subeat.

^j Plures veterum ita loquuntur. Sanctus Chromatius noster de octo Beatitudinibus: *Unde jurare nos prorsus non convenit. Quid enim unicuique nostrum jurare necesse est, cum nobis mentiri omnino non liceat?* Vide sis quæ sequuntur tom. XI, pag. 168, Bibl. PP. Paris. 1624.

^k Ambr., *secundum nomen Domini*. Antiquus auctor Epistolæ ad monachum lapsum, quæ inter Basilianas est 44, num. 2, habet fere similia: *Necuncteris ad me venire. Ego enim receptum mortuum meum iugebo, ego curabo.... Excipient te omnes, omnes se tibi laborum socios adjungent.*

tuam, velut Ruth de agro Moabitico, hoc est ^a animæ de ebrietate et fornicatione venientis : qui sua tantum quærit, et misericordiæ nescius, de Israeli-tica sibi solum stirpe gloriatur. Ego vero licet Booz similis non sim (*Ruth. iv, 1 seqq.*), tamen animam tuam mihi cupio sociari; nec ^b arguat me quispiam esse præsumptionis, quia licitum est mihi semen de fratris defuncti vidua suscitare (*Deut. xx, 7, 9*), ne perdam calceamenta paschalia, et exhæres Christi passionis efficiar; ac pro verbo sponsi velut cæcus effectus, salivam ^c jejuni oris quæ in terram projicitur et conculcatur, ne accipiam, donec effuso semine ad viduam animam defuncti fratris, id est mortui per desperationem, introeam; sed quæsitâ multitudine seminis, aggregata de scripturis copiositate verborum, huic viduæ conjungar ^d ac proximum, ut auditis his, possit sine difficultate concipere, et salutis spiritum parturire. Memini enim apostolici verba præcepti, ubi dicit : *Quosdam quidem eripite de igne, dubios vero consolamini* (*I Thess. v, 14*); et alibi : *Qui revocaverit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam suam de morte* (*Jac. v, 20*). Non est minimum, si ^e extremam aut summam auriculam de leonis faucibus extrahamus (*Amos. iii, 12*): tametsi beatissimum pontificem qui in iisdem locis cum sacerdotibus suis divino assistit altario, non aliud reor quam Davidicum opus imitari; ut quando de grege leo aut ursus ovem rapuerit, insurgat adversus eum, et præstrangulatis faucibus prædam ex gutture eripiat; aut velut pastor bonum vagantem revocet, alligatque attritam, errantemque convertat.

18. Tu tamen, frater, nequaquam scelerato acquiescas impudicoque conjugio : non ^f insultes ei, cujus iram sustentare non poteris. Quin immo et illa quam tibi fecit sceleris culpa consortem, revertatur ad virum suum. Numquid patriarcharum soror (*Gen. xxxiv*), postquam peccavit, ^g nupsisse perhibetur? Legislator præcepit (*Levit. xx, 10*), ut qui uxorem alterius macularet, cum ipsa lapidaretur pariter; et ideo non permittit conjugium, sed sub nomine lapidum dura sententia emendat corrigique

^a Hæc compares velim cum editis : menda expunximus ope codicis nostri.

^b Legis verba, ad quæ alludit Bachiarius, lucem afferent huic loco, qui obscurior est, ac præterea corruptus. *Sin autem noluerit accipere uxorem fratris sui, quæ ei lege debetur,.... accedet mulier ad eum coram senioribus, et tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet : Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui.*

^c Ita editi. Ambrosianus vero, *salivam junioris*. Legendum videtur simpliciter, *salivam oris*.

^d Edit., *conjungar proxime*.

^e An, *extremum aut summum auriculæ?* LXX, *λοδὸν ὠτίου*. Vulgata consentit.

^f Recte Ambrosianus. Gryn., *insulte*. Bign., *conjugio, cujus iram, etc.*

^g Ambr., *nubisse*.

^h Miror verbum hoc Joanni Launoio *Epistol. parte iv, epist. 1*, adeo displicere, ut cardinalem Cajetanum ideo arguat, *barbaræ et opicæ* locutionis. Nimius ma-

peccatum. Aspice prophetam, qui dicit : *Et dixi, postquam meretricata es, ad me revertere* (*Jerem. iii, 1*). Licet dominici templi vasa rex captaverit Assyrius (*Jerem. xxvii, 16*), tamen revertantur ad templum (*I Esdr. i, 7-11*), ne ea in perpetuum Babylon immunda possideat. Licet per flammam turpis concupiscentiæ incenderit templum Domini princeps eorum, qui domino suo, id est, principi mundiali escas nostrorum parat peccatorum; tamen veniat Zorobabel, hoc est, spiritus sapientiæ, qui jam intellexit mulierum potentiam malis hominibus ^b principari, et totus in veritate confidit : veniat *Esdras*, bibliotheca Legis, et memoria lectionis : veniat ⁱ Naaman Syrus, virtus confidentiæ contemptorque formidinis; qui pro reconstructione patriæ principis potentiam non veretur; ac dispositis per singula Hierusalem loca (*II Esdr. iv, 16, 17*), id est, membra corporis angelicis patriarcharumque virtutibus, ut collapsa ^j restructantur, et restructa custodiat, una manu serviat fabricæ, alia vero custodiæ; quia Adam positus est in paradiso operari (*Gen. ii, 15*), et custodire. Reædificentur ergo per tropologias nominum claustra portarum. Restructur in principiis *porta Probatica* (*II Esdr. iii, 1, juxta LXX*), quæ nos esse suspicamur auditum, per quem, utrum bona sint aut mala quæ extrinsecus ad nos introeunt, comprobamus; quia *fides ex auditu est* (*Rom. x, 17*). Faciamus, quod Apostolus dicit : *Si estis in fide, ipsi vos probate* (*II Cor. xiii, 5*). Restructur *porta Piscatoria* (*II Esdr. iii, 3*), id est, visum nostrorum vaga semper natura, ac per semitas maris, hoc est, vias mundi istius oclorum velox ac fugitivus aspectus; quia ipse visus pro sagena poterit æstimari : quidquid aspexerit, statim capit; et captum, ad cordis cellaria interiora transmittit. Restructur *porta* ^k *in Anathoth*, quæ interpretatur *respondens signum* (*Ibid., 6*): quod suspicamur esse frontis patibulum, ubi signum salutis nostræ et Dominicæ sanctitatis ^l accepimus : quod est aurea lamina, ubi pontifex nomen Domini scriptum mandatur accipere tetragrammaton. Vis scire, quia non incongrue portam in Anathoth, quæ inter-

ledicendi pruritus transversum egit hominem alioqui versatum in scriptis ecclesiasticis. Antiquus Scripturæ interpret apud Lactantium lib. *iv Div. Inst.* cap. 13; Vulgatæ auctor Marci *x, 42*; sanctus Augustinus lib. *1, de Nept. et Concup.* cap. 9, num. 10; sanctus Hieronymus in versione Homil. 4 et 8, in Jerem. præter Bachiarium : hi, inquam, omnes quos barbare aut opice loqui nemo dixerit, alique pluri idem verbum usurpant.

ⁱ Fœdum errorem vetustioris editionis non emendat codex Ambr. Editiones Bign. non habent hæc pericopen : *Ven. Na. Sy. vir. conf. cont. for. Nemo non videt legi debere, Nehemias.*

^j Ambr., *collapsa restituantur*.

^k Vulgatus Scripturæ interpret, *II Esdr. iii, 6*, appellat *portam veterem*. LXX, *τὴν πύλην ἱσσαναῖ*, al. *τοῦ ἁσαναῖ*. Nullam portæ in Anathoth mentionem venerio. Vitiatum itaque Versionis Italicæ liber Bachiarium fefellit.

^l Amb., *accipimus*.

pretatur *respondens signum*, pro patibulo frontis accipimus? Jungit propheta huic portæ ^a *unguentariorum* loca (*Ibid.*, 8), quæ per tropologias nominum ab aliis virtutibus dicuntur esse restructa. Unguentariorum autem loca quæ sunt, nisi illa quæ christi sanctificatione tanguntur? Sequitur post hæc ^b *porta Frugis* (*Ibid.*, 13), quam nos suspicamur esse oris ac saporis officium, per quam omnium seminum, hoc est, verborum Dei fructus egreditur. Restruatur et *porta Stercorea* (*Ibid.*, 14), quam nos suspicamur esse narium sive odoratus introitum, per quem nos turpis decepti illecebra, et æstimativinus lucra esse, quæ erant stercorea (*Philipp.* III, 8). Restruatur et ^c *Fortis porta* (*II Esdr.* III, 15), quam credo manuumstrarum sive tactus officium esse; quia non fortiter tenuimus quod tenebamus, et alter tulit coronam nostram (*Apoc.* III, 14). Restruantur et *muri Natoriarum* (*II Esdr.* III, 15), id est, forma baptismi nostri, et mystici fontis disrupta munimenta, quæ sunt castitatis insignia; quia soluto per luxuriam continentiarum pariete, velut abruptis obicibus sacri laticis, fontis undam effudimus atque perdidimus. Cujus muri propterea dicuntur restrui, ut cognoscamus tantam esse misericordiam Domini, ut etiam interruptæ castitatis tempora possint restructa ad priorem similitudinem continentiarum virtute revocari. Sic et tu per vocabula nominum ac tropologias locorum, hæc quæ dicuntur restrui, officia intelligas esse membrorum.

19. Donec ^d ne opus Babylonis regis imiteris (*Dan.* V, 2 *seqq.*), ut in phialis templi dominici vinum perditionis potare debere te credas, et hoc coram diis tuis, Venere, Marte atque Mercurio, id est, fornicatione, vel avaritia, vel furore; quia scriptum est: ^e *Furor hominis incontinens est* (*Job.* xxxi, 11, *juxta LXX*), et alibi: *Avaritia, quod est idololatria* (*Ephes.* V, 5). Non enim potestis solam in pecunia avaritiam computare; quia vel maxime avaritia in libidine esse sentitur, cui numquam finis imponitur. Quia vero phialæ in templo Domini virgines nuncupentur, Propheta nos docet dicendo: *Triticum juvenibus, et vinum suave olens virginibus* (*Zach.* XI, 17, *sec. LXX*); ac si cui vini liquor infunditur, quid nisi phiala nuncupetur? Velim siquidem a peritioribus edoceri, ex qua Scripturarum auctoritate nubere corrupta suadetur; cum beatus David nec concubinas suas quas

A filius turpi coitu maculavit, postea nubere aut viros habere permiserit (*II Reg.* xx, 3). Nonne viduas eas, præstans illis substantiam, usque in finem servavit? Non vult David, hoc est, Dominus Christus, ut in conspectu ejus ab alio viro habeatur uxor ejus. Denique illam filiam Saul quam (*II Reg.* III, 13 *seqq.*) ad tempus in persecutione perdiderat, postmodum sibi poposcit reddi atque restitui; et licet fuisset etiam alteri copulata, tamen ei auferetur, et illi cujus prius erat, destinatur. Polluisti uxorem David: ne ulterius hoc præsumas; sed sicut ille fecit qui eam acceperat, fens ac lugens redde atque restitue.

20. Ac forsitan suggesserat tibi ille sapientior omnibus bestiis et consiliator antiquus (*Gen.* III, 1), quia possis istam poenitentiam quam suademus tibi, in senectute tua agere, et nunc famem desiderii tui sub conjugii nomine satiare. Sed tu ne exstinguas evangelicam scintillam humore vitiorum, quæ de illo totius libri igne procedit, ubi ait: *Stulte, hac nocte exposcetur anima tua a te* (*Luc.* XII, 20). Si enim apud quos honesta conjugia sunt, diuturna esse non possunt; apud te, ubi cum crimine copulantur, qualiter permanebunt? Veniat ille qui dicit, crimen hoc emendandum nuptiis, et de ^f sceleris tanti nomine conjugium esse vocandum. Conjugium enim religiosi nominis vocabulum est (*Hebr.* XIII, 4), quoniam Deo auctore concessum est. Ecce honestis conjugiiis clamat Apostolus: *Habentes, tamquam non habentes* (*I Cor.* VII, 29). Et quis dicit, ^g Adulter habeat, utatur, exercent? Sed video ad quid se pro sui defensione convertat; scriptum est enim, inquit, ^h *Melius est nubere, quam uri* (*Ibid.*, 9). Hoc de virgine dictum est, vel vidua. Ista jam virgo non est. Tunc urebatur, et nupsit: nunc jam ⁱ refrigeretur, et vivat. Virgo non est, quia corrupta est: vidua non est, quia vir ejus vivit in æternum. Ut quid ergo ei nuptias suadetis? Vis scire quæ sit Apostolica sententia de hoc errore? Ait in Epistola sua: *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem; ita ut uxorem patris sui quis ^j habeat* (*I Cor.* V, 1). Ecce quidam factum simile. Uxor patris erat hæc juvenula quæ deliquit, illius Patris qui nos genuit in verbo veritatis (*Jac.* I, 18). Tunc, credo, ei in conjugium copulata est, quando secundum exemplum Rebecca ad Isaac de Mesopotamia venientis, pallium quo ve-

^a Haud procul a porta veteri ædes excitasse fertur Ananias quidam *υἱὸς τοῦ ρωκίμ* seu *ρωκίμ*. Idem in Vulgata dicitur *filius pigmentarii*.

^b *τὴν πύλην τῆς φάραγγος*. *Portam vallis* vocant Seniores interpretes. LXX vocant *τὴν πύλην τῆς πηγῆς*; ac perinde in Vulgata nostra legimus *portam fontis*.

^c Corrupto hoc in loco Scripturæ codice utebatur Bachiarius. LXX vocant *τὴν πύλην τῆς πηγῆς*; ac perinde in Vulgata nostra legimus *portam fontis*.

^d Ita Ambros. Gryn., *Donec nec*. Bign. pessime, *Donec opus*. Lege, *Denique ne opus*.

^e Mutulus refertur hic locus Jobi, nec satis emendatus. Græca Seniorum versio ita habet: *Θυμὸς γὰρ ὀργῆς ἀκατάσχετος, τὸ μᾶναι ἀνδρὸς γυναικᾶ.*

^f Edit. Lugdun., *de scelere tanti nominis*. Conju-

gium *Deo auctore concessum esse*, iisdem verbis profletur in libro *de Fide* num. 5.

^g Ambros., *adulteram*.

^h Ambrosius de Lapsu Virginis consecr., c. 5, n. 21: *Dicit aliquis: Melius nubere, quam uri. Hoc dictum ad non pollicitam pertinet, ad nondum velatum. Ceterum quæ se spondit Christo et sanctum velamen accepit, jam nupsit, jam immortalis juncta est viro. Et jam si volueris nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur. Videsis Dissert. 2, cap. 5, et auctorem libri de Virginitate, olim Basilio M. ascripti num. 39, ad calcem tom II Ben. edit.*

ⁱ Ambr. sequimur; editi, *refrigeratur*.

^j Ambr., *habuerit*.

laretur caput, accepit (*Gen. xiv, 65*). De hoc facto Apostolus dicit: *Dedi huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat* (I *Cor. v, 5*).^a Numquid dixit, Jussi, ut ei quam corruperat, nubat? Sed, *dedi eum Satanæ in interitum carnis*. Satanæ anim interpretatur contrarius; per quod, credo, significat, ut quidquid contrarium delictis, quidquid contrarium voluntati est, totum caro sentiat quæ deliquit, *ut spiritus saluus fiat in diem Domini nostri Jesu Christi*.

21. Sed et tu frater, quisquis tibi hoc suaserit, exsecrare. Aspice enim, quia nunquam in sacrificiis pecora senio confecta jugulantur, sed ubique, aut agnus, aut vitulus,^b aut hircus, aut hædus immolatur (*Exod. xxix et alibi*), id est, tenera adhuc parva, vel modica peccata. In uno tamen loco Eliam legimus bovem obtulisse, sed hoc semel tantum (III *Reg. xviii, 35*). Hoc uni licuit Salvatori, qui inveterata totius populi peccata jugulavit. Sed nec tu putes adhuc hædum tenerum tuum esse peccatum. Mihi crede, hircus est. Ecce per quot terrarum tractus factoris tui, hoc est, famæ turpis opinio peragravit. Qualiter ergo quod ita fetet, non hircus esse dicitur? Propheta beatum dicit esse eum, qui tenet parvulos Babylonis, alliditque ad petram (*Psal. cxxxvi, 9*). Et tu expectas, donec gigas tuus inimicus officiat? Sed si vis scire, jam gigas est. Mox enim ut cupierunt filii Dei filias hominum, nati sunt inde^c gigantes (*Gen. vi, 4*): quod enormis nimium et ultra saturatam peccaminum reliquorum gigantia forma est. Ac si quis est fortasse, qui dicat, quia David eam quam adulteravit, etiam in conjugium suæ societatis adsciverit (II *Reg. xi, 27*); non est causa consimilis: hæc enim conjux regis, illa autem uxor militis fuit. Ille utpote homo terrenus, potuit factione subdolæ artis interfici: Rex autem iste cælestis est, cujus uxor corrupta est atque violata. Nequaquam ei passio mortis approximat, qui non est temporalis, sed æternus. Et tamen David, non præsertim Uria Bethsæe, quamvis milite suo, quamquam homine terreno, præsumpsit sibi concubitum Bethsæe. Nonne, non solum ingerere ei, sed etiam extorquere conatus est (*Ibid. 13*), ut post cibum potumque quem subdola arte largius jussisset ministrari, domi suo toroque cubitaret? Tu qualiter vivente viro ac presente, simul et Rege, quod his majus est, immortalis atque perpetuo, concubitum tibi adulteræ vindicabis? Sed fortasse

A dicas: Agnita stupri causa, vir ejus eam dejecit ac repulit. Fallis te, frater, quia per Prophetam ipse proclamavit: *Quis liber repudiæ matris vestræ, quæ eam dimisi? (Isai. l, 4.)* Et alibi: *Numquid qui cadit, non resurget? aut aversus non convertetur? Quare non pavitet populus meus a malitiis suis, et detenti in propositione sua maligna, noluerunt reverti ad me (Jerem. viii, 4, 5)?* Ecce propheta ex præcepto Domini meretricem duxit uxorem (*Uss. i, 2 seqq.*); et tu dicis animam ad perditionem a Deo esse projectam? Sed nec ego contradico huic conjugio, si potes talem fructum ex hoc matrimonio procreare, qualis processit de Bethsæe atque David, quem Dominus per prophetam^d *Dirigiam*, hoc est, in verbo Domini, nuncupavit (II *Reg. xii, 25*), qui inter homines dictus est Salomon, hoc est, *Pacificus*, et universi orbis, id est, totius hominis tenuit principatum. Talis filius nascitur ex poenitentia: talem parturiunt gemitus et lamenta plangentium. Denique ipse beatus David, cum in adolescentia sua cum adultera deprehensus sit, in senectute cum virgine invenitur (III *Reg. i, 4 seqq.*); ut intelligamus, quia post peccatum longa castitas imitatrix est virginitatis. Sed et tu imitare Davidem, ut quam habuisti in corruptelæ vitio collegam, habeas in poenitentiae labore consortem: non ut conjuncti poeniteatis, sed ut separati ad alterutrum, unum opus agendo jungamini; quia famantem adhuc de incendio titiorem, cito vorax flamma comprehendit.

22. Ante omnia igitur, frater, nequaquam in te desperatio inimica crescat, eo quod asserat ille infidelis, lapsum non posse reparari; cum Dominus dicat: *Quia omnia peccata, et blasphemias remittentur hominibus; qui autem peccaverit in Spiritum, non remittetur ei (Matth. xii, 31)*. Ego autem dico, hoc ipsum desperare de Domino, in Spiritum esse peccare, quia *Dominus Spiritus est (Joan. iv, 24)*, et ideo non remittitur ei, quia non crediderit Dominum reddere sibi posse quæ perdidit. Quid est enim, quod nobis obsistet de venia? Dominus noster omnipotens est. Numquid omnipotenti impossibile est delere peccatum? Dominus noster bonus est; quia *nemo bonus, nisi unus Deus (Luc. xviii, 19)*. Numquid in^e illa præcipua bonitate et perfecta potest hoc vitium cadere, ut non audiat deprecationem? D Ago ergo, amice, consurgas; et perditis inter sæctus sæculi mercede atque substantia, velut naufragus^f ad unam tabulam (*Luc. xv, 13*), hoc est, ad

^a His jungit Ambr. reliqua Paulinæ sententiæ verba, quæ leguntur in fine hujus sectionis, ommissa penitus intermedia explanatione Bachiarum.

^b Inquit Bachiarum suspicor irrogasse, *aut hircus*. Quia et glossam redolent quæ statim sequuntur: *In uno tamen loco Eliam legimus bovem obtulisse. Quibus expunctis ita legerem . . . peccata. Sed hæc semel tantum hoc uni licuit Salvatori.*

^c Bign., *nati sunt inter gigantes et petram*. Retinent hæc, ni fallor, veræ scripturæ vestigia: *Nati sunt in terra gigantes, et Rephaim.*

^d Ita edit. In Ambr., *Dirigam*. Minus corrupte Eucherius in lib. III *Reg.* aliique, *Ididam*. Sed ne-

que nomen hoc significat, in verbo Domini, sed dilectum Domini. Theodotionis versionem Bachiarum sequitur, quæ ita habet: *τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰδαία ἢ Ἰδαίον κρητὸν, Et vocavit nomen ejus Ιδαία (dilectum Domini) in verbo Domini. Vide Origenis Hexapla a Montfauconio collecta, tom. I, pag. 333.*

^e Legere ne dubites: *in illam præcipuam bonitatem, et perfectam*, etc. Hæc, ni fallor, existant apud Lactantium, vel alium Bachiarum antiquiorum.

^f Edit. Bign., *Naufragus imam tabulam, hoc est, asensitam divini, etc. Gryn., naufragus ad imam. Nos, unam ad fidem Ambrosiani exemplaris restitimus.*

scientiam te divini canonis tene, quæ te adducat ad littus, ubi ait : *Si dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint : si justificationes meas profanaverint, et mandata me non custodierint : visitabo in virga iniquitates eorum, et verberibus peccata eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eis, neque nocebo in veritate mea* (*Psal. LXXXVIII, 31-34*). De cujus hoc filiis dicitur? Nonne Domini nostri Jesu Christi, quæ ecclesiasticæ fontis uterus et secreti ac perplexi vulva mysterii parturivit; quos nates Crucis cana suscepit, Evangelii mamilla lactavit? Vis et scire quia baptizati, non cathecumeni, filii appellantur? Aspice, quod ipse Apostolis suis dixit : *Jam non dicam servos, sed filios* [*Gr. υἱοὺς*] (*Joan. xv, 15*). Et tu ergo, si filium fuisse te nosti, hoc est, si apostolicum in te aliquid habuisti, nec sic desperare permittaris. Si vero servi, hoc est, peccatoris usus es semper officio; major tibi detur ad consurgendum audacia: quia ejus qui de humili labitur, levior est ruina; et minoris iracundiæ pondere prægravatus is, qui semper in errore versatus, ad rectam aliquando se convertat vitam [*An viam*], quam his, qui post sanctos actus turpiter vixerit, et veterem panem rudi assuevit vestimento (*Marc. ii, 21*). Quid vero illud, quod dicit ad Ecclesias suas in Apocalypsi, quæ inter fidelium numerum septiformibus candelabris sub custodia angelica comparantur? *Memento, unde cecideris, et age poenitentiam, et priora opera tua fac: alio-*

quin venis tibi cito, et amovebo candelabrum tuum (*Apoc. ii, 5*). Et in priorè parte libri innumerum populum vidisse se dicit (*Apoc. vii, 15*), qui in tribulatione laverunt stolas suas, et candidas eas fecerunt in sanguine Agni; quos dicit quia Agnus Dei deducit ad vitæ fontes (*Ibid., 17*). Quem tamen nos numerum poenitentium esse sentimus, quia non nisi per tribulationem planctumque salvati sunt.

25. Et tu ergo lava stolam tuam in fonte lacrymarum: ^b fortasse poteris byssum castitatis imitari. Quid si donaverit tibi purpuram, et tu pro nomine ejus succum tui ororis effundas? Corcum autem abundere tibi poterit, si erubueris in iis quæ antea gessisti. Nec deerit tibi hyacinthus, si livore ^c obcalueris corpus tuum, et in servitutem redegeris (*I Cor. ix, 27*). Ac sic cum his coloribus fortasse poteris in tabernaculum Domini misceri quandoque. Hoc, dilectissime frater, tui amore et dolore compulsum, etiam supra vires meas possibilitatemque tentavi. Tu habebis in die judicii duplicem poenam, si velut aspides surdæ, incantationis nostræ verba respueris (*Psal. LVII, 5*); aut ^d spernendum credideris, aut rogantis verbum, aut monentis consilium, aut dolentis affectum. Jesus Christus Filius Dei sublata tibi per invidiam diaboli, in duplum tua bona restituit; sicque reconcilietur Domino, ut etiam pro nobis qui amici tui sumus, intervenire merearis in Domino nostro Jesu Christo. Amen.

^a Ambr., ornabatur.

^b Locum depravatum, luxatumque in veteribus editionibus sanitati reddimus auctoritate codicis Ambrosiani. Mysticam quod attinet colorum explanationem, parum noster recedit ab Origene, qui

^c *Hon. 11 in Exod. num. 3* hæc habet: *Byssus* (conferri potest) *virginitas; coccus, confessionis gloria; purpura, charitatis fulgor; hyacinthus, spes regni caelorum.*

^d Ambr., obvolueris.

^e Lege, et.

ANNO DOMINI GCCCXX.

ZACCHÆUS CHRISTIANUS

ET

EVAGRIUS MONACHUS.

(Biblioth. Vet. Patr. Galland. tom. IX.)

PROLEGOMENA^a.

1. Vetustissimos esse Dialogorum libros qui ZACCHÆI nomen præferunt, ex antiquitate mss. codicum, immo ex ipsa librorum lectione constat. Certam porro auctoris ætatem præstare operosum adeo ac difficile nobis visum est, ut post accuratam

diligentemque discussionem, post consultos a nobis viros doctissimos, nihil exploratum hactenus occurrerit. Enimvero tam studiæ et quasi compositio nomen suum dissimulasse videtur auctor iste, ut fictitia tantum nomina ZACCHÆI et APOLLONII affix-

^a Disquisitionis hujus auctor Acherius ex tom. I *Spicilegii*, ad pag. 1.

rit Dialogis suis : et profiteatur licet se ex superiorum Patrum monumentis suam hausisse doctrinam, unius tamen nec nomen apponit, nec scripti genus indicat. Proinde nonnullas dumtaxat conjecturas hic tibi, lector erudite, exhibere cogimur.

2. Professio Zacchæi nostri non perinde obscura ac ejus ætas : nam cum teste Cassiano (a), monastici ritus non nisi ab expertis tradi queant ; ex his quæ scribit toto fere libro tertio colligitur, eum in monastice meruisse : quod et ipse alicubi significavit. Hinc ætas illius forsitan definiri possit. Cum etenim sexto circiter sæculo regulam sancti patris Benedicti omnes prope monachi in occidente sint amplexati, si noster Zacchæus ad hæc usque tempora superstes fuisset, eadem lege qua ex sanctis Patribus fidei dogmata, ex sancti Benedicti regula monasticum institutionem fuisset mutuatus : quod tamen eum non præstitisse, facta collatione liquido comperimus. Sed neque eum ante sæculi quinti initium huic operi manum admovisse, non obscura suadent argumenta. Ante illud ævi non prostabant in Europa ubi ille tum temporis versabatur, illustria numerosaque Patrum volumina ad quæ suum Apollonium missitaret velut ad fontes, e quibus totam hanc catechesim hausisset : neque ante illud tempus ea de quibus agit libro secundo contra Arianos, Photinianos aliosque hujusmodi tenebriones, erant ita diserte a patribus Latinis explicata, ut sine tædio refricari non possent : quod ipse habet (b). Quæ sic constituta inducunt animum, ut quinto sæculo Dialogi natalem ascribamus.

3. Id suadet etiam quod Zacchæus ipse hæreticos solum Manichæos, Marcionitas, Photinianos, Sabellianos, Patripassianos, Arianos ac Novatianos, qui sua tempestate amplius fremebant vigeabantque, perstringat. At de Pelagii ejusque sectatorum hæresi, quæ procedente sæculo quinto maximam orbis partem infecit, ne verbum quidem ; cum pluribus in locis, libri potissimum II, cap. 41, sese dabat occasio. Observandum hic interim, auctorem nostrum hallucinatum vel amanuensium inscitia subreptum fuisse in descriptione Sabellianæ hæresis, quippe, quæ Macedonii est, ascribit Sabellio. Accedit, quod omnia signa quibus Antichristi adventum instare auguratur (c), cum hisce nostris conjecturis quadrant ex amussi. Illud enim ipsum tempus est, D quo ingentia barbararum examina in Africam atque Europam effusa, Galliam, Hispaniam, Italiam ac ipsam imperii arcem Romam devastarunt ; dum interim in oriente regia Constantinopolis ac pleræque civitates Palæstinæ horrendo terræ motu quaterentur ; fame denique ac peste homines afflictarentur. Vide sis Orosium (d), Zosimum (e), Sozomenum (f),

A sanctum Hieronymum (g), Lucam Tudensem in Chronico et Marcellinum comitem (h). Favent insuper quæ de institutis cœnobarum in urbibus degentium, deque sacra hymnodia fuse narrat (i). Quippe ante annum 400 pauca admodum, immo forte nulla cœnobia in Europæis urbibus visebantur. Quod vero ad cantum attinet, illum in ecclesiam a beato Ambrosio quinto sæculo appetente invectum non obscure scribit Augustinus (j). Postremo stylus plerumque turgens ac lacertosus, sententiæ sæculi hujusce scriptoribus familiares non semel usurpatæ ; mathematicorum ac hæreseon in quas tunc patres stylum stringebant, perspicua confutatio ; supplicationum quibus pluvie arcerentur non præternittenda commemoratio, aliaque hujusmodi complura, conjecturas nostras satis superque confirmare videntur. Hactenus itaque conjecturas, non nostras tantummodo, sed et virorum clarissimorum indigitavimus, nempe : Sebastiani Le Nain D. de Tillemont, Caroli du Fresne D. du Cange, Joannis Baptistæ le Cotelier, RR. PP. Joannis Garnier S. J. ac Paschasii Quesnel Congregationis Oratorii Domini Jesu presbyterorum, et nostri præsertim Francisci Delfau.

4. Erit forsitan et emunctoris naris criticus, qui non nihil momenti ad hæc argumenta accedere putet ex his quæ scribit auctor (k), ætate sua scilicet dominicæ mortis indicia felicis sepulcri exuvias continuisse : quibus exuviis credat significari sindonem illam qua sacrum Christi corpus obvolutum est ; quam ineunte quinto sæculo Eudocia Constantinopolim asportaverat, quamque teste Gualterio (pene quem hujus rei fides sit) anno 439 Theodosius II Vesuntionem summa solemnitate transmisit. Erit præterea qui conjecturam capiat temporis quo vivebat auctor noster, ex eo quod alicubi (l), non quidem cultum omnem, sed incautum, ut ait, obsequium imaginibus imperatorum a populo exhibitum reprehendit. Quippe desinente sæculo quarto vigebat ritus ille, ut pictæ aut fictæ augustorum imagines solemnibus pompa circumferrentur, ac publicis vulgi acclamationibus exciperentur. Verum non raro cultus ille in superstitionem cedebat ex impotentia vulgi, qui affectibus suis, sicubi adulatio aut lætitiæ publicæ ostentatio movet, moderari nequit. Hoc etiam locus nonnumquam faciebat. Si quidem non tantum in profanis, sed in sacris quoque locis exponebantur imagines illæ, sicut Eudociæ statua Constantinopoli prope basilicam erecta, quæ Joanni Chrysostomo justî zeli simul et invidiæ causa fuit. Quo respexisse videtur Zacchæus, cum inquit, sacerdotes ejusmodi consuetudinem incautionis obsequii prohibere. Ut enim patres censuere colendas esse imperatorum imagines, ita semper immoderatum

(a) Cassian. præfat. ad Instit.

(b) Zacch. Consult. lib. II, cap. 1.

(c) Id. ibid. lib. VIII, cap. 8.

(d) Oros. lib. VII, cap. 40, sub. fin., et cap. 42.

(e) Zosim. lib. VI.

(f) Sozom. lib. IX, cap. 8.

(g) Hieron. epist. 16.

(h) Marcell. Chron. pag. 27.

(i) Zachh. I. c. lib. III, 6.

(j) Aug. Confess. lib. IX, cap. 7.

(k) Zacch. I. c. lib. I, cap. 21.

(l) Id. I. c. lib. I, cap. 28.

improbavere cultum qui ad religionem, immo ad superstitionem, accedere videbatur. Quin etiam imperatores quibus pietas cordi erat, non tulere effusam libidinem in colendis iconibus suis. Præclara est eam in rem lex Theodosii imperatoris, quam huc ascribam ad id loci illustrandum (a) : *Si quando nostræ statuæ vel imagines eriguntur, seu diebus, ut adsolet, festis, sive communibus, adsit iudex sine adorationis ambizioso fastigio, ut ornamentum diei vel loco et nostræ recordationi sui probet accessisse præsentiam. Ludis quoque simulacra proposita tantum in animis concurrentium mentisque secretis nostrum numen et laudes vigere demonstrant : excedens cultura hominum dignitatem superno Numini reservetur.* Eodem spiritu animatus Honorius, paternæ pietatis imitator, arguit Arcadium fratrem, quod non solum Constantinopoli Eudociæ augustæ colenda populo statua exponeretur, sed et per provincias velut fabulosæ Cybeles simulacrum circumferretur. Cæterum frustra quis hunc Zacchæi locum detorqueret in venerationem sanctarum imaginum : quandoquidem Ecclesia, quæ pium earum cultum prædicat, rejicit immodicum ac superstitiosum, uti Zacchæus, imperatorum.

5. « At enim conjecturis nostris obstare videtur, quod Zacchæus nihil de Apollinaristis, Donatistis, Priscillianistis Pelagianisve scribat. Sed hanc objectionem ipse prævertit, contestatus se non omnes istiusmodi pestes suscepisse recensendas : tametsi dici posset sæculo ineunte quinto Pelagii ac Nestorii dogmata non statim sic exserte proscripserit, ut jam tum exstarent illustria volumina e quibus more suo catholicam erueret doctrinam. Quod iterum singularem hominis modestiam arguit, et assertas de illius ætate conjecturas confirmat. Cæterum fortissimus ille religionis athleta non modo priorum temporum, sed etiam ævi nostri hæreticos compressit, eosque suis coloribus ad vivum expressisse visus est (b). Illi namque ipsi, ait, qui traditionem apostolicam relinquentes, magistris perfidis secuti sunt, nomen religionis mutavere cum sensu. Idem auctor Petrum non solum Ecclesiæ fundamentum esse dicit (c); verum etiam in ejus personam potestatem omnium convenire sacerdotum, contra quam sentiunt novatores, affirmat. Rursus potestatem absolvendi a peccatis sacerdotibus a Christo factam, adversus Novatianos eleganter fortiterque vindicat (d). Apollonius jam Christianæ militiæ ascriptus, Ecclesiæ sacrificium et realem Christi in Eucharistia præsentiam confitetur (e). Pro obsoletis pecudum atque alitum victi-

mis, cœlestis fidelium munus pura oblatione celebrari commemorat (f). Liberum arbitrium sartum atque integrum passim propugnat. Sacrarum reliquiarum virtuti illustre testimonium reddit (g), dum ea quæ sanctos fecisse legimus vivos, etiam ante defunctorum cineres fieri testis oculatus affirmat. Monasticen quam Lutherus ut inventum diaboli exagitat, ut Dei Opt. Max. opus singulare commendat (h). Denique Spiritum sanctum a Patre ac Filio esse tradit (i), quod me iudice idem est, atque a Patre Filioque procedere.

6. « Quamquam, uti nihil ab omni parte beatum, non desunt in hoc auctore aliquot nævi, quæ, ut ei auctoritas undequaque constet, benignas, ut par est, interpretationes adhibebit lector eruditus qui eum volet excusatum. Nos interim cautiones opponimus nonnullas, ne simpliciores alicubi temere offendant. In primis videtur non nihil Pelagianæ fuliginis (quæ erat illius sæculi labes) contraxisse, quo forsitan effectum est, ut a Pelagianis Nestorianisque qui ex his originem duxere, perstringendis abstinuerit. Incarnationis causa est, inquit (j), vel servandi humani generis vel reparandi. Et statim hanc reparationem in lege atque exemplo constituere videtur. Præmaturas infantum mortes in elementorum inæqualitatem aut in parentum scelera, non in originalem noxam refundit (k), quo Deum injustum non esse demonstrat; subditque cum eis benignius agi, ne ex improbis geniti, similes quandoque efficiantur auctoribus : ubi peccatum originale in pravo parentum exemplo fere statuit. Nusquam vero gratiæ Salvatoris meminit, quem ut meritorum dumtaxat arbitrum habet (l). Denique totam legis necessitatem in voluntate nostra sitam esse opinatur (m). Hanc porro labem absterget catholicus lector eadem spongia, qua sanctus Augustinus eam a Patribus Græcis amovit : quod videlicet nondum hujusmodi dogmata ab Ecclesia exserte explicata essent : tametsi nihil est hac excusatione opus, cum ipse et peccatum originale et gratiæ Christi necessitatem, quantum satis erat ante pleniorum definitionem, insinuarit. *Hæc fuit, inquit (n), assumendi hominem præcipua ratio vel voluntas, ut peccatum ab homine contractum, per hominem tolleretur.* Et alibi (o) : *Nullum sine lavacro aquæ spiritualis posse salvari.* Rursus (p) : *Generali exemptus ruina, in spem quam amiseras repararis.* Item gratiæ Redemptoris eleganter adstipulatur (q). Deinde (r) : *Ille tantum, ait, efficiendi substantiam præstet, qui magna cupere se donante permisit.* Denique (s) : *Con-*

(a) Cod. Theodos. lex unica de imagin. imperial.

(b) Zacch. lib. II, cap. 11.

(c) Id. ibid. cap. 18.

(d) Id. ibid.

(e) Id. præfat. ad lib. II.

(f) Id. lib. II, cap. 7.

(g) Id. lib. I, cap. 21.

(h) Id. lib. III, capp. 3, 4, 6.

(i) Id. lib. II, capp. 2 et 3.

(j) Id. lib. I, capp. 8, 15, 17, 21.

(k) Id. lib. I, cap. 36.

(l) Id. lib. I, cap. 33.

(m) Id. lib. I, cap. 36.

(n) Id. lib. I, cap. 14.

(o) Id. lib. II, cap. 8.

(p) Id. lib. II, cap. 16.

(q) Id. ibid. capp. 5 et 8.

(r) Id. lib. III, cap. 10.

(s) Id. lib. II, cap. 20.

ferre non abnuat, quæ præstitit velle. Ad hæc ait (a) justificari per fidem, eo nempe sensu quo beatus Paulus id scripsit de fide quæ per charitatem operatur: *alioquin etsi habuero omnem fidem, nihil mihi prodest.* Præterea dum ista docet (b), *sufficiat canonicis inhære scripturis*, non exauctorat traditiones quas inibi astruit, easque ab heterodoxis prætermittas conqueritur. Alibi (c) Angelis pœnitentiæ tempus indultum existimat, forsitan non e Scholæ sensu: nisi per tempus illud intelligatur spatium, quod peccatum inter et pœnam intercessit.

7. « Cujas fuerit Zacchæus, inquiris forsitan lector? Næ nobis quid asseramus, ut ingenue fateamur, haud venit in mentem. Quidam rerum antiquarum exploratores curiosi eum vel Gallum vel Italum autumant. Si tamen conjecturæ indulgere liceat, Africanum dicam Zacchæum ob styli affinitatem cum Africæ scriptoribus, qui illo ævo vel paulo ante scriptitabant.

« Superest nunc, ut a me noveris, lector, qua ex bibliotheca suppeditati sint codices mss. unde Zacchæi opus exscribendum curavimus. Cum vv. cc. Carolus du Fresne D. du Cange et Joannes Baptista le Cotelier, uterque eruditissimus, lustrarent inviserentque mss. codices celeberrimæ bibliothecæ Thuaneæ, occurrere bini mss. Zacchæi Christiani et Apollonii philosophi Dialogorum libri tres: volvunt illos et revolvunt, ac tandem discussos utcumque, judicant luce dignos. Expetunt pro me nesciente binos mss. a doctissimo bibliothecario Josepho Quesnel; qui cum mihi sit amicissimus et compertæ humanitatis in omnes, benigne utrumque commodavit. Ad me statim detulerunt viri amicissimi, obtuleruntque thesaurum huc usque absconditum atque invisum, quem volupe admodum suscepit ac pollicitus sum in lucem proferre.

8. « Verum enimvero dum illos codices legere atque examinare sum aggressus, hæsi in ipso principio: nempe deerat titulus in posteriori, præ se tamen octingentos annos præferente: prima pagina prope obliterata erat; verba totius operis idemdem inversa, ac syllabæ inconciune divulsæ et compositæ. In altero autem codice manu paulo antiquiore exarato titulus exstabat quidem, sed characteres visum passim fugiebant, velut et in toto volumine, utpote pluvia et carie labefactato ac putrefacto: deinde non solum est labefactatus iste codex, sed tam oscitanter et imperite exaratus ab inscio quodam, ut subinde textus ordo pervertatur: puta in libro primo; atque ut in uno eodemque capite promiscue ex libro II multa invexit, ita et in libro II et in III pariter contextus seriem perturbavit, ac sensum immutavit. Cum autem anxius hærerem, et nulla in tanto labyrintho sese offerret via qua ex eo emergere valerem; v. c. Dn. Faure do-

ctor Sorbonicus, rerum antiquarum peritissimus, se in bibliotheca sancti Arnulfi Metensis patrum congregationis sanctorum Vitoni et Hildulphi deprehendisse Zacchæi Dialogos mihi significavit. Ea de re actutum scripsi ad R. P. dominum Petrum Descrochets ejusdem congregationis pereruditum presbyterum ac subpriorem Sancti Arnulfi. Ipse, ut est singulari comitate præditus, nulla interposita mora benevole codicem eleganter ab anno circa sexcentesimo conscriptum transmisit. At, mirum! codex ille easdem inversiones sive repetitiones ac antiquior Thuaneus continet. Adjumento nihilominus, fateor, mihi fuit permaximo: siquidem ex eo pluribus in locis nodos qui remanserant, resolvimus, novos extersi. Atque ut dicam quod sentio, par est credere Arnulfinum codicem ex præfato Thuaneæ bibliothecæ antiquiori transcriptum, jurisque olim fuisse abbatæ sancti Arnulfi Metensis. Suppelias nonnulli ex nostris tulere, non diffitemur, ad conferendum ingenti labore apographum quo in hac usi sumus editione, cum codicibus mss. atque ad elucidandas tenebras quæ sæpiusculæ animam obvolvabant: e nostris etiam D. Gabriel Gerberon et D. Joannes Mabillon præsto fuere. »

9. « Hactenus Acherius, cujus labori haud parum esset detractum, si *Altercationem Theophili Christiani et Simonis Judæi*, quam R. P. Dn. Edmundus Martene tomo V Anecdotorum edidit, videre potuisset. Cum enim illius *Altercationis* auctor sit Evagrius qui circa annum 420 scribebat, ut discimus e Gennadio (d) et e Marcellino comite ad annum 423, quin idem has *Consultationes* scripserit dubitari vir posse, non immerito arbitratus est vir quem supra nominavi doctissimus.

« Alia sunt quæ lectorem moneri operæ pretium ducimus. Nam quod ait Acherius, felicitis sepulcri exuvias forte intelligi Sindouem illam qua sacrum Christi corpus involutum est, omnino est, ut mihi quidem videtur, improbabile. Satis enim constat Sindouem illam non ab Eudocia, Arcadii uxore, in eunte sæculo V, sed a Theodosii junioris conjugæ Ælia Eudoxia, non ante annum 440 Constantinopolim esse asportatam. Hanc scilicet Hierosolymam urbem adisse omnes sciunt: illam vero in Palæstina versatam esse qui scripserit, neminem novi. Porro hæ *Consultationes* prius scriptæ erant, quam Eudoxiam duxisset Theodosius junior.

« Quod ab eodem additum est de processione Spiritus a Patre et Filio, minus etiam est accuratum: nam in iis locis quæ indicat, hoc est, capp. 2 et 3 libri II, ne una quidem vocula est, quæ ad eam quæstionem referri ullatenus possit. Quod si de cap. 19 cogitavit, in quo antea legabatur, *Est et Spiritus sanctus a Patre simul eo Filio*; id primum lectorem scire volumus, expunctam a nobis vocem

(a) Zacch. capp. 8 et 18.

(b) Id. ibid. cap. 19.

(c) Id. lib. I, cap. 33.

(d) Gennad. de Vir. illustr. bap. 50.

* Quæ sequuntur, addidit Disquisitioni Acherianæ v. c. Ludovicus Franciscus Joseph de la Barre, qui novam Spicilegii editionem adornavit.

simul, et in ejus locum ex fide optimi codicis restitutam vocem similiter, quæ sententiam omnino mutet, ut in notis videre est: deinde quantumvis servetur vocula simul, non liquere Zacchæum sive Evagrium de processione Spiritus sancti idem sensit, quod nunc omnes Latini: nam fuisse olim qui Spiritum sanctum esse et Patris et Filii, immo esse et a Patre et a Filio faterentur, nec tamen vellent scribi eundem a Patre et Filio procedere, constat vel ex Anselmi Havelb. Dialogorum lib. II, cap. 17.

Superest ut moneamus Acherio, cum has Consultationes ederet, nondum factam fuisse episcopiam ms. codicis sancti Martialis Lemovicensis, ante annum 1010 jussu Ademari Cabanensis exarati, e quo deinde varias lectiones excerptas edidit ad calcem tom. III Spicilegii. Eas non mediocri nobis adjumento fuisse ad emendandum contextum libenter agnoscimus; sed ita, ut multo plures e codice monasterii Vindocinensis excerptæ sint a Dn. Martone, qui eas edi curavit ad calcem tom. V Anecdotorum. Hactenus Dn. de la Barre.

10. Jam vero ne prorsus ἀσύνβολοι huc accessisse videamur, paucula nonnulla conferre libet. Et primum quidem, ad auctoris a tatem quod attinet, excutienda occurrit Fabricii opinio (a), qui aliter ac ceteri ea de re sentiendum censuit. Nimirum ejusmodi Zacchæi verbis in medium adductis (b), *Regni insuper regna configunt, et insuspicientes sceptris justarum sedium Augustos depellunt*; ipsum hæc scribentem non obscure tangere putat, quæ ab Odoacro Herulorum rege gesta sunt anno Christi 470. Eadem alibi repetit (c). Signasset ille saltem anno 476. Verum hoc misso, non est denum cur ad illius barbarorum ducis tempora confugiamus, quo auctoris verbis veritas constet. Quidni enim respexerit personatus Zacchæus ad Radagaisi atque in primis Alarici crebras in Italiam irruptiones, quæ ineunte sæculo V acciderunt? Tunc enim Occidentale imperium misere divexatum, ipsamque Urbem captam ac diremptam fuisse novimus. Quæ quidem vulgo satis comperta, tabulis non indigent quibus comprobentur.

11. Illud præterea ingerimus, Zacchæi Consultationum libris tribus addidisse nos aliud opusculum, quod eidem scriptori jure tributum agnoscunt cum cæteris superius relatis Wolfius (d) atque Fabricius (e). Inscrabitur autem: *Altercatio inter Theophilum Christianum et Simonem Judæum*. Illud vero edidit Martenius et Durandus vv. cl. (f), qui de eo erudite sic edisserunt: « Hoc opus sua antiquitate merito venerandum nobis suppeditavit vetus codex ms. monasterii Vindocinensis, in quo tribus Altercatio-

num seu Consultationum Zacchæi Christiani et Apollonii philosophi libris immediate subjicitur tamquam quartus Altercationum liber; aden ut ejusdem auctoris fatus esse videatur: qui postquam sub nomine Zacchæi Christiani tribus libris confutavit philosophos, singulari opere aggressus est Judæos sub nomine Theophili. Et sane id persuadere possunt tres præsertim conjecturæ. Primo enim idem in utroque opere titulus: quippe Consultationum Zacchæi Christiani et Apollonii philosophi libri tres, in codice Lemovicensi sancti Martialis et in Vindocinensi Altercationis titulo denantur. Et quidem in Lemovicensi hoc modo: *Altercatio Apollonii philosophi cum Zacchæo Christiano*. In Vindocinensi vero ita: *Incipiunt capitula libri Altercationum primi*. Immo in aliis etiam codicibus quibus usus est noster Acherius, cum eos Spicilegii tom. X in lucem emisit: nam in libri primi calce hæc leguntur: *Finit liber altercationis Zacchæi Christiani et Apollonii philosophi*. Et in fine libri tertii: *Explicit Zacchæi et Apollonii Altercatio*.

Secundo eadem in utroque etiam opere scribendi ratio; nimirum ad modum dialogi seu disputationis, in qua gentilis vel Judæus objectiones et difficultates suas proponit; quas ita explicat ac solvit Christianus, ut tandem persuadeat et vincat.

Tertio stylus pariter ubique idem, nimirum turgens et lacertosus, ut utrasque Altercationes conferenti manifestum esse poterit. Porro cum Consultationum Zacchæi Christiani libros sæculo V saltem ineunte scriptos fuisse optime probet Acherius in præfatione ad Spicilegii tomum X, quodnam sit de tempore Altercationis Theophili Christiani et Simonis Judæi ferendum judicium, facile advertent eruditi lectores. Certe antiquissimam esse demonstrat vel ipsa Scripturæ versio qua auctor usus est, primis Ecclesiæ scriptoribus familiaris. Hinc conjicies, quanto ab omnibus habenda sit in pretio.

Hæc ubi scripseram, deprehendi apud Gennadium, auctorem hujusce Altercationis esse EVAGRIUM qui circa annum 400 floruit. Sic enim ille (g): *Evagrius alter scripsit Altercationem Simonis Judæi et Theophili Christiani, quæ omnibus nota est*. Cui succinit Marcellinus comes his verbis (h): *Evagrius scripsit Altercationem Judæi Simonis et Theophili Christiani, quæ pene omnibus nota est*. Quem quidem Evagrium utriusque Altercationis auctorem fuisse mecum conjecerat etiam vir clarissimus Sebastianus de Tillemont. Cæterum quam hic damus, Altercatio visebatur olim in Centulensi monasterio, ut constat ex recensione librorum ejusdem cænobii tempore Ludovici Pii, quam refert Hariulfus in

(a) Fabric. Delect. argument., etc., cap. 5, pag. 255.

(b) Zachæi, Consult. lib. III, cap. 8.

(c) Fabric. Bibl. med. Latin. tom. II, pag. 350, edit. Hamb.

(d) Wolf. Bibl. Hebr. vol. III, pag. 1141, num.

MMCLXXIII.

(e) Fabric. II, modo cit.

(f) Marten. Thes. nov. Anecd. tom. V, pagg. 3-18.

(g) Gennad. lib. de Vir. illustr. cap. 50.

(h) Marcell. com. in Chron. ad ann. 423.

chronico Centulensi, Spicilegi tomo IV. » Hactenus A vir eruditus.

12. Verum antequam hinc recedamus, illud quoque animadvertere libet, quod quidem apud Zacagnium inter notas ad Archelai disputationem cum Manete observasse nobis succurrit. Locum scilicet explanans v. c. in quo episcopus ille Carcharensis tradit (a) imaginariam legem Moysen tradidisse, hæc inter alia scribit (b) : « Utitur et hac voce Evagrii monachi vetus interpretes in disputatione Theophili episcopi Alexandrini cum Simone Judæo cap. 13, ubi sabbata imaginariam requiem vocat septimæ illius diei, in qua Deum mundi creatione absoluta requievisse pagina sacra testatur. » Evagrii locum quem respicit Zacagnius, prout exstat in nostro edito, sic se habet (c) : *Edocta mala sabbata*, inquit, B scilicet IMAGINARIA requies septimi diei tradita fuit, etc. His positus, aliud enimvero agebat vir erudi-

tus, dum illa scriberet quæ modo ex eo retulimus. Multa enim in illa annotatione peccasse deprehenditur. Et primum quidem Evagrium nostrum confundit cum Evagrio notissimo illo Pontico, cujus scripta omnia quæ superant, alibi edidimus (d) : quem tamen errorem facili negotio vitasset, si Gennadium adiisset qui utrumque probe distinguit (e). Deinde veterem nostri scriptoris interpretem effingit, perinde ac si Græce ille scripsisset, qui Latinus fuisse agnoscitur. Denique, quod rei caput est, disputationis cum Simone Judæo auctorem statuit Theophilum episcopum Alexandrinum ; adeo ut censuisse videatur cum Judæo episcopum illam disputasse, cujus disputationem Evagrium suum deinceps litteris Græcis consignavit : cum contra noster Evagrius Altercationem illam inter ΤΗΚΟΜΙΛΟΝ CHRISTΙΑΝΟΝ et Simonem Judæum habitam fuisse confinjerit. At de his satis.

(a) Archel. Disput. cap. 31, in nostræ Bibl. PP. tom. III, pag. 588.

(b) Zacagn., *ibid.*, not. 4.

(c) Evagr. Alterc., *infra*.

(d) Bibl. PP. tom. VII, pagg. 533 seqq.

(e) Gennad. lib. de Vir. illustr. capp. 41 et 50.

a CONSULTATIONUM
ZACCHÆI CHRISTIANI
ET
APOLLONII PHILOSOPHI
LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

PRÆFATIO.

Apud quosdam contradictio gentilium, quia sit ab omni vera sapientia ^b exclusa, exsul et vacua, spernenda potius videtur esse quam refellenda ; cum in contemptu ejus fastidium inutile ; in informatione autem duplex bonum sit, quod et religio nostra ^c sicut est sancta et simplex, omnibus intimatur : et solent edocti credere quod spreverint nescientes. Visum est ergo rem magnam licet tenui stylo condere, et clarius quidem a multis, sed sparsim dicta in corpore quodam credulitatis aperire ; atque introducta sciscitantis respondentisque persona paulatim consultationes de contradictionibus facere. Itaque ne sibi velut absentis præjudicatum gentilitas quere-

C retur, et, ut ille ait : ne, *inquam et inquit*, sæpius interponeretur, placuit gentilitatis adhibere Philosophum, qui in præfatione propositionis suæ dum de credulitate nostra arrogantius disputat, breviter quid credere debeamus exponit : membratim postea perscrutans omnia, subrescentibus interrogationum causis fatum homini non esse cognoscat : de quo præcipue ob mathesim aliquantisper resultans, sicut de cæteris, ad extremum fidei manus dabit. Noster vero in expositionem venerandæ religionis sensim leniterque descendens, ex multis atque inenarrabilibus pauca et summa perstringet, rationem quæ sola ab hujusmodi disputatoribus quaeritur, sicubi terrenis intellectibus deest, fidei spiritualiter commissam de-

^a In ms. codice S. Martialis Lemovic. sic legitur : *Altercatio Apollonii philosophi cum Zacchæo christiano*. Sed veram esse inscriptionem quam edidimus, vel inde liquet, quod auctor ipse in præfat. *Consultationum* voce utitur : *Paulatim consultationes de contradictionibus facere*.

^b Hanc vocem quæ in aliis mss. deerat, restitimus e codice Lemov.

^c Ita in cod. Vindoc. ; nam in editis legebatur, *sancta*, nullo sensu. *Infra*, *edocti* ex eodem cod. e Lemov. reposuimus, ubi editum erat *eo docti*.

monstrans, rerum indicibus non soliditatibus moraturus, quoniam admotum cæcis oculis lumen si splendore non cernitur, calore sentitur.

CAPUT I.

Si Christus Deus et homo esse possit.

APOLLONIUS. — In tempore, ^a Zacchæe, te mihi et his qui adsunt, opportunitas præstitit, ut quæ olim abusive præloquebamur, nunc libere proferre liceat et probare. Omnes enim religionum sectas, et universos sacrorum ritus rationabilibus manasse primordiis facile intelligas, si diligenter inquiras: vestræ autem credulitatis secta ita superflua et irrationalis est, ut mihi non nisi per stultitiam recipi posse videatur. Quid enim tam absurdum, et ab humana ratione tam discrepans, quam ut Christus quem Dei Filium dicitis, Deus et homo pariter idemque credatur? Conceptum sine semine virgo pariat? Deus nascatur ex femina; per consequentes postea ætatum gradus terredi actus humilitatem cognoscat, sentiat, patiatur et perferat? fixus deinde cruci mortem adeat, atque ad extremum mortuus a se suscitetur? Nec sufficit hujus persuasionis auctoribus tam stultæ ^b traditioni aggregare consensum, nisi et immortales gentilium deos fastidiosa infestatione condemnent. Vigentem præterea æternitate sua mundum velut temporarium brevemque despiciant; sibi sine Fati ullius constitutione ^c degentibus post resurrectionem corporum mortuorum immortalitatis beatitudinem pollicentes. Cujus observantiæ rationem (si tamen ratio dicenda est, hominum stulta ^c persuasio) reddere potes vel audes ^d cum præsentium examinatione demonstra; ut aut convictus ab errore discedas, aut me, eadem conditione superatum, traditioni tuæ concilio teste conjungas.

ZACCHÆUS. — ^e Audere quidem quis facile potest verum et de Deo proferre, si tamen quidquam ex divinis vestræ sapientiæ congruum, ^f talisque justitiæ non abhorrens possit expromi: vestræ enim sententiæ est, sapientem nihil opinari, nihil credere, non falli, sed per se omnia scire, et occulta atque ignorata non perpeti, nec majorem creatori possibilitatem facere, quam creaturæ, æque de Dei sensu atque hominis judicare: et præcipue adversum Christianos hanc disputationis intentionem tenere: unde hæc quoque collectio tua cœpit quod prius damnaveris, postea velle cognoscere.

^a In cod. S. Arn. *Apollonius dixit: Zacchæe: sed duo priora verba melius absunt: in editis legitur, ut mihi, male: in cod. Vindoc. te mihi, bene.*

^b Sic in cod. S. Arn. et quidem haud paulo melius quam quod in textu legebatur, *rationi*. Infra, ex cod. Vindoc. scripsimus *Vigentem*, ubi editi habent *Vincentem*. In Lemov. paulo superius, *nisi et ut mortales*, meo quidem iudicio, male.

^c Ita in cod. Vindoc.; in editis, *de gentilibus* scdo librarii errore.

^d Lectionem hanc cod. S. Arn. in textu collocare placuit ubi *eam præsentium* legebatur: in cod. Vindoc. *eum*, haud ita longe a vera lectione.

^e Ita restitimus e cod. Lemov. in quo *audere*, et

CAPUT II.

Quomodo idem Christus sit Dei Filius.

APOLL. — Facilitas me vestræ credulitatis, et contra totius mundi rationem legemque naturæ suscepta confessio vehementius loqui, et districtius disserere coegit. Verumtamen si est respondendi fiducia, hanc primum mihi fidem pande, quomodo Christum videri Deum vel Dei Filium vultis, quem postea et hominem non negetis: cum utique aut Deus aut homo debeat prædicari, quia omnium intellectibus patet, alterum fieri posse, simul utrumque esse non posse.

ZACCH. — Vestrarum argutiarum est ista subtilitas, quod credi nolitis recepta primum parte destruere, et ad hoc exiguis manus dare, ut integra subruatis. Unde maxime ad vos silentium præstat; quia cum sit levior culpa non deferre quam lædere; vos ^e nec credere in Deum vultis, et loqui sine ejus injuria non potestis.

CAPUT III.

Ne sine causa sit hæc colluctatio.

APOLL. — At ego horum tractatum collationes semper prodesse dubitantibus credo, et quibusdam inquisitionum rivis ad veritatis fontem ^h veniri expertus affirmo; ac propterea universarum sectarum esse doctrinas, ut audiendo intelligas quod ante nescieris: facilius enim, si ratio suppetat, credi audita possunt, quam inaudita cognosci. Qua de re, si dignum est, speciatim pande proposita, ne in vacuum certantibus nobis, hi qui præsentibus sunt non sperato intellectu, sed fastidio compleantur.

ZACCH. — Dignum plane est cœlestium consiliorum sacramenta cognosci; et tam simplex de Christi divinitate atque elucens per se veritas est, ut eam licet digne nemo eloqui possit, quis tamen facile intelligat, si voluntatem exhibeat credituri: qua in re etiam ego qui sum Christianorum minimus, non reticerem, nisi per legem talium altercationum occasiones vitare præciperer. Ubi enim nullus profectus est, conflictus inhibetur. Unde si disputare tantum et convinci impune niteris non crediturus, Epicureos ac Platonicos, cæteraque similia sectarum ostenta perquirere. *Nos talem consuetudinem non habemus* (I Cor. xi, 16).

CAPUT IV.

Si de Christo aliquid postea dicant.

APOLL. — Omissa ista hæc facito, nequaquam a

e Vindoc. in quo cætera sequuntur sic, ut edita vides. In editis, *audere quidem quis facile potest, et de Deo verum.*

^f In cod. Vindoc. et Lemov., *taliq̄ue*. Haud ita multo post, ubi *sed per se omnia scire*, in Vindoc. vocula *sed* abest.

^g In alio cod., *vos non credere vultis in Deum: qua de causa præpositionem in reposuimus, quæ in textu deerat. Supra, non deferre honorem lego.*

^h Haud dubium quin ita legendum sit: nam quod in editis habetur, *venire*, ferri non potest. Paulo infra in cod. Vindoc., *propterea*, emendate: in priori editione, *præterea*, male.

proposita conditione discedens, ut eum scilicet altera pars sequatur, qui hisdem audientibus in sine superaverit. Et quia, ut vera dicis ^a, pro religione loqui nemo oneri iuste reputat, membratim universa dicturus de Christo, primum evidentem pande rationem, ut si Deum vel Dei Filium probare poteris, cæteris quæ ab eodem gesta aut gerenda memoratis, facilius acquiescam; nec me pigebit libere credere quod dii non potuerint prohibere.

ZACCH. Et ego per ipsum credo, ^b quia excitare sibi intolas etiam ex lapidibus potest (*Math. iii, 9*), te a gentilitatis errore facile posse deduci, si eum cuius majestatem vel conscius negligis, vel ignorans requiris, deposito falsæ sapientiæ supercillo confestim, ubi rebus agnovervis, corde non renuas: erce enim munitum Christi fide loquentem dii tui ^B tuis tantum testimoniis innitatur, nec quod intra se est, foris quærit. Audi immundos dæmoniorum spiritus, quæ vestra sunt numina, sub hujus verbuli invocatione conterritos Christum Deum et Dei Filium non negare, ac velut reos cum tormenta se-viunt quæstionum, non quod placeat, dicere; sed quod extorquetur, fateri; et si credulitati nostræ et fidei derogatis, diis saltem vestris credite; aut si alterius pudor non est, negent homines quod etiam dæmones consententur.

Felix ille Deus, ligno qui pendet ab alto.

Vide distantibus quidem verbis, expressam tamen utriusque confessionem. Ille futurum designat, quia manifestandum in homine sentiebat: hæc felicem eum vocat, quia divinam prævidet in hominis fragilitate virtutem, et in ejusdem hominis morte victoriam. Quos tamen non idcirco consequi convenit, quia his velut per somnium veram sapientiam loqui aliquando permissum est; neque ut gentilitas meruisse ex Deo præscientiam videretur, sed ut Deum Christum ac Dei Filium etiam vestri loquerentur auctores, qui eum pene in omnibus falsi sint, ^c in hoc probabiliter erraverunt.

^a Sic in Lemov. qui deinde addit *ac pene*, fortassis *ac bene*. In editis, *Et quia vere, ut ipse dicis*.

^b In cod. Vindoc., *qui excitare*, fortasse melius.

^c In cod. S. Arn., *præferre*.

^d Cum eum locum in Platone quæsissemus, hoc reperimus in lib. x de Legib. scriptum, motum sphericum sive in orbem, Menti a qua omnia condita sunt ac reguntur, esse simillimum. Quod quidem absurdum esse nemo non intelligit: sed nescio an non id absurdius sit, quod illic nonnulli veteres Christiani crucis Domini mentionem a Platone fieri conjecerunt.

^e Vera hæc est codd. Vindoc. et Lemov. lectio; nam ea quam editi præferunt, *ut assentis*, ab errore immunitis non esse videtur, quippe ex qua

CAPUT V.

Non solum de dictis poeticis, sed de præsentibus miraculis.

APOLL. — Bene quidem utriusque dictorum ad tempus reminisceris: sed quia probandi libertas est, præcedentem sententiam tuam pari liceat sermone cohiberi; quod hi quorum auctoritas recipi in omnibus ^h (non) debet, in hoc forte humaniter erraverunt. Unde si vere Christus Deus vel Dei Filius est; non veterum tantummodo litteris, sed præsentibus edoceri debet exemplis.

ZACCH. — Quam iniqua est gentilis persuasionis intentio! cum pro se asserit, suis nititur; cum revipicitur, nec suis credit. Non est tam inops fidei nostræ aut egena defensio, ut in sui probatione externis tantum testimoniis innitatur, nec quod intra se est, foris quærit. Audi immundos dæmoniorum spiritus, quæ vestra sunt numina, sub hujus verbuli invocatione conterritos Christum Deum et Dei Filium non negare, ac velut reos cum tormenta se-viunt quæstionum, non quod placeat, dicere; sed quod extorquetur, fateri; et si credulitati nostræ et fidei derogatis, diis saltem vestris credite; aut si alterius pudor non est, negent homines quod etiam dæmones consententur.

CAPUT VI.

Ut quid ad rationem dandam de dæmonis dicitur.

APOLL. — Quid mihi varia dæmonum pro omni ratione commenta, et volubilem incertorum spirituum ⁱ pro tota fide niteris obijcere sententiam? Si vobis hæc sola probatio est, ad prædictorum auctoritatem honestius recurreris.

ZACCH. — Æquum esset vestrorum vos primum testimoniis credere; deinde invitam dæmonum confessionem non levi æstimatione pensare: quia nisi invisibilibus cruciatibus agerentur, libere utique pro se facilius dicerent, quam semper contra se mentirentur. Sed cum in re omni inæstimabiles sint divitiæ Dei; maxime in honore sui nominis approbando provocandisque ad fidem hominibus, ^j majestas vera diffunditur. Unde si hæc parva sunt, inaudita curationum remedia succedunt, et inenarrabilia Dei etiam in mortuos porrecta beneficia. Jubente itaque Christo cæci illuminantur, auditus redditur surdis, claudi ambulant, mundantur

concludi posset Zacchæo ipsi Sibyllæ carmina divina visa esse.

^f Sic in cod. S. Arn.; in textu, *uno verso*, pessime. Superius *personarum* reposuimus, cum antea *personarum*, legeretur; ac belle omnia distinximus.

^g In Vind., *etiam in hoc*. Cujus erroris hic vel Platonem, vel Sibyllam iasimulet, haud satis scio; nec multum dubito, quia in verbo *erraverunt*, librarius erraverit.

^h Particulam negationis quæ e codd. omnibus exsulabat, restituimus, ut sententia constaret.

ⁱ Mallem *pro tua*, si codices faverent.

^j In editis, *majestatis*, male: in codd. Vind. et Lem., *majestas*, bene.

leprosi, mortui suscitantur (*Matth. xi, 5*). Quæ si ab eodem gesta non creditis, fieri ab hominibus in nomine ejus aut facta cognoscite; qui utique si Dei Filius aut Deus non esset, vel falso induisse hominem crederetur, nec invocatus assisteret, nec profutura indigentibus signa præstaret; quia aperte intelligi potest nec Deum acquiescere mendacio, nec homines per mendacium signa posse promereri.

CAPUT VII.

Quæ necessitas Deo fuit descendendi ad terras.

APOLL. — Viderentur hæc a fide non abesse quæ loqueris, si credulitatem sequentia mererentur: nam ut alia interim taceam, veniendi ad terras Deo quæ ratio aut necessitas fuit?

ZACCH. — Deum quidem necessitas nulla complectitur, quia semper liber et nulli est obnoxius passioni: ipsi per semet subjecta sunt omnia, nec cuiquam ipse subjectus est. Verumtamen absoluta est ejus et certa sententia: *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isa. vii, 9, sec. LXX*). Proinde si animum in tenebris oberrantem ad superni intellectus lumen erexeris, ut Deum quæcumque velit credas et posse; veniendi eidem ad terras, immo quia ubique semper est, in homine ut visibiliter appareret, necessitatem quidem, quantum in ipso est, non deprehendes, sed cum ratione fuisse intelliges voluntatem.

CAPUT VIII.

Quare incorruptibilem hominem Deus suscepit.

APOLL. — Sicut ea quæ velit Deum posse, ambigi non potest; ita eum nolle contraria ac se indigna, perspicuum: atque ideo si necessitas non fuit, cum ratione edoce voluntatem.

ZACCH. — Hoc primum menti tuæ trade, quæcumque idem inter homines Deus ostendit, suscepit ac pertulit, causa est vel servandi humani generis vel reparandi: in quo ita beneficia sua quæ a principio dederat semper dilexit, ut plus veritæ largiretur indultis^a quam ultionibus mali pensaret. Propter hominem volumina Scripturæ referta exemplis præteritorum, et adhortatione præsentium, futurorum præterea spe metuque completa sunt; ut si ad agnitionem Creatoris et cultum, quæ est summa^b justitiæ, non illicerent promissa fidelis, denuntiaii exanimis formido constringeret. Cum hæc igitur constituta parum proficerent per prophetas, præsentiam sui Salvator indulsi, ut salutis nostræ opus integrum cum prædicatione virtus impleret, nec semper a solo homine castigatio venire putaretur: cum in Christo et doctrina et actibus et signis divinitas eluceret, nosque ad imitationem justitiæ ac sanctitatis non vi cogeret, sed mirabilibus invitaret. Ita-

^a Sic codex Vind.; in editis, *quam pro ultionibus*, haud ita recte.

^b Optima cod. Vind. lectio: in Lenov. *justitia*, ac cætera ut in Vind. In editis, *qui est summa justitia*, alio, nec adeo idoneo sensu.

^c Fæda lectio, quæ omnes codices insedit: libenter legerem, in sua fragilis hominum natura.

que opus tantæ dignationis acturus; quemadmodum debuit ad terrena descendere, nisi ut illum^c in suo fragilis hominum materia sustineret, quem erat visura præsentem, docentem auditura, imitatura operantem?

CAPUT IX.

Quare Deus ex semina nascatur.

APOLL. — Estio veniendi ad terras probabilis cum voluntate ratio videatur, quoniam pro hominis miseratione Deus venisse perhibetur: numquidnam ei impossibile fuit ex quacumque sublimiore materia incorruptibile corpus efficere, quo assumpto ita homini opem ferret, ne corruptibili homine gravaretur?

ZACCH. — Omnia Deus ex voluntate sua faciens, nihil quod sibi grave sit velut coactus^d assumit; sed sicut falli non potest, ita ipse non fallit. Verum ergo ab eo fieri, non simulatum decebat, nec præstigiorum more phantasiam pro homine monstrari, sed ut hoc esset quod esse vellet videri. Itaque in homine vero pro omnium salute venturus, et nasci debuit, et per ordinem vitæ ætatis incrementa suscipere, ut simul et ea doceret quæ facere homo possit, nec fieri præciperet quod non prius ipse per hominem assumptum fecisset.

CAPUT X.

Quomodo fragilitatem humanam evasit ex Virgine natus.

APOLL. — Fiat si libet certandi ex hac quoque parte compendium. Nonne hoc saltém indignum fuit intra uterum femineum coalescere? aut credibile est eum nasciturum sine semine fuisse conceptum?

ZACCH. — Dixi dudum, intellectus fidem sequitur, nec nisi per fidem quæ se altiora sunt et Deo proxima, humana mens^e percipit. Si enim ex non subsistenti materia, vel ex quacumque, ut paulo antè dixisti, Deus cum vellet et facere hominem potuit: nempe facilius^f de subsistenti et sua, ut nihil non verum, et mirum magis esset, et permissionem seminis non haberet. Vel quod animal aut elementum Deo charius quam homo est? Quæ tantæ formationi materia, quam sanctæ Virginis aptior, intra quam Spiritus Dei electo purissimorum viscerum flore corpus effecit: in quo Filius Dei inter homines conversatus habitavit? Quod ne incredibile videatur per Spiritum Dei fieri potuisse, intueri quid mundi spiritus possit, qui utique non Deus, sed unus ex operibus Dei est; quam facile dissolutam naturaliter humum rigore constringat, aquas vertat in glacem, ex lisdem et nivem gignens, quæ pondus levitate, colorem candore commutat; idem crystallæ flatibus dures, naturæ suæ non receptura mollietatem: et post

^d Ita in Vind., in editis *assumpsit*. Haud ita multo post in Lemov. *sed ut quod esset, vellet videri*: nescio an melius.

^e In alio codice, *perspicit*, minus recte; cum neque per fidem Deo proxima perspiciantur.

^f Sic in eodd. Vind. et Lem. et quidem optime: in editis, *de subsistenti sua, ut et nihil*.

hæc Deo impossibile fuisse crede, quod esse possibi-
le intelligis creaturæ.

CAPUT XI.

Quomodo per ætates diversas Deus creverit.

APOLL. — Etiamne Virginem peperisse testamini? Creatio enim, sicut asseris, a non de incorruptibili Deo, sed ex materia corruptibili effecta, quo pacto modum propriæ fragilitatis excessit?

ZACCH. — O mundi sapientia divinum in tua persuasionem nihil sentiens! Dei opere fieri intra hominem omnium audis salutem; et cum sine turbatione corporis conceptum intelligas, absque ejus dissolutione prodisse non credis! Ubi est ergo beneficium aut potentia Dei, si humanæ fragilitati sacra conjunctio nomen tantum communicat, non honorem? Tu Christum ex hoc vel maxime Deum esse non credis, quia contra consuetudinem humanæ natiuitatis natus prædicatur ex Virgine. At ego hinc eum magis transisse in Dei gloriam credo, quod conditioni nostræ etiam secundum hominem in aliquo dissimilis, et nascendi ordinem decenter implevit, et materni corporis integritatem nascentis [An nascenti] necessitate non violavit. Dubium ergo non est, cum sit creatio de spiritu incorruptibilis Dei, incorruptibilem etiam editionem fuisse; et quod erat fragile hominis, divinitatis potius virtute servatum, quam id quod erat Dei, fragilitate hominis imminutum.

CAPUT XII.

De virtutibus Christi.

APOLL. — Pone, ut ita se Christi divinitas et natiuitas habeat, quia propter Deum quem rationi semper immisces, etiam Virginem parere potuisse iudicandum est; quid momenti fuit infantem in cunis vagisse, deinde in puerili ignorantia remoratum, aut lubricum adolescentiæ tempus annis non transiisse maioribus, b ubi possibilitate divina statim a firmitate virili quæ erat gesturus inciperet?

ZACCH. — Ex hoc tibi vitæ ipsius ratio adjuncta divinitatis voluntate respondit, ut qui convalescentis uteri moras tulerat, tempore servaret ætatis: nec dedignaretur ut homo vivere, qui dignatus fuerat ita nasci. Quando enim verum induisæ hominem crederetur, c si hos vitæ gradus transcucurrisset? Sed forte spernere aliquid de homine debuit, qui ad edocendam humilitatem et patientiam veniebat. Quanto modestius in se Deum et hominem probans et mira d prætulit, et infirma non respuit! Inde in mœrore doluisse, dormisse in lassitudine, in inedia esum desiderasse, flevisse in luctu, et gemuisse in morte perscribitur; ut cum Deum verum quæ superius comprehensa sunt sublimia opera demonstrarent, verum hominem flebilis loquerentur. Cum et quæ nobis sunt propria suscipiendo

a Particulam negationis quæ omnino necessaria erat, addidimus e cod. Lemov.

b Sic codex Vind.; in priori editione, ut possibilitate, minus idoneo sensu.

c Hic quoque codicem Vind: sequimur; nam antea legebatur, nisi hos; fœdo errore, qui inde or-

A pertulerit, et quæ soli Deo possible, verbo, cum voluerit, effecta præstiterit.

CAPUT XIII.

Si Christus alios suscitavit, quomodo morte non caruit.

APOLL. — Memini dudum et curationum varietates, et mortuorum suscitationes fuisse prolatas; in quibus tamen specialem Christi admirationem fuisse non video: siquidem cum et peritiores magi mortuos suscitent, et medicus universis debilitatibus remedia largiantur.

ZACCH. — Nec me præterit magicis carminibus non mortuorum, sed dæmonum spiritus evocari, eosdemque per phantasiam paulisper simulare quod non sunt: conditionem præterea addere falsitati, ut aut non visi respondeant, aut, si videntur, obtineant: ut imprudentium vota debilia umbrarum illudat effugies. Defunctorum autem animæ resolutis corporibus ad sedes debitas perducuntur, ac promeritis usque ad futuri iudicii diem vel in locis beatorum morantur, et subjectæ magorum invocationibus non sunt, aut quibusdam clausæ carceribus venire ad superna prohibentur: ita fit ut iisdem venire vel dedignantibus, vel retentis, eorum similitudinem dæmones fingant, ut et fallaciæ quam diligunt semper intersint, et credentes talibus veri imitatione frustrentur. Medicorum vero medelæ multis herbarum confectionibus nec statim nec omnibus prosunt; et si quando altior ægris morbus inoleverit, aut igni viscera exusta torrentur, aut ferro perniciæ occulta resecatur: nihil in remedium imperio agitur, nihil solo sermone perficitur. Et certe fateri omnes possumus derogare medicinam ex eo quod sit in homine, posse; addere non posse quod non sit, quæ Christi operum contra reputatio est. Cæcus materias luminum ab initio non habens, et vacua oculorum loca præbens, limo illitus, quemadmodum erat primum homo factus, visum recepit: gressum nesciens jubetur incedere: solutus in muliere venarum sanguis, dicto sistitur: imperio auris solidatur abscissa: nec medicamine fugit lepro, sed verbo. Iluc tabefactum sepulcris cadaver et prodire jubetur, et vivere; nec subitam præsentiam cernentibus præstat, sed cunctis hominum actibus interest, atque annos victurus exultat. Quis præter Deum quinque panibus tantum e plura hominum millia pascere ita potuit ut saturaret? Quis mare pedibus ingredi, et immensum ambulando libere calcavit elementum, ut famulantibus viæ fluctibus figeret firma vestigia? Quis ventis jubere, et sævientes in tempestatem procellas sermone compescere? Quis de aqua vinum facere, et ex eadem in eandem natura sine intellectu demutationis melioris speciei præstare profectum? Quæ Christus in ho-

tus est, quod librarius verbi transcurrere intellectum assecutus non erat.

d Ita in codd. Vind. et S. Arn.; in textu pertulit, male: utroque haud paulo melius esset, protulit.

e Sic codex Vind., rectius quam prior editio, plurima.

mine agens ut se et Deum probaret, multis videntibus fecit. Itaque si echo loquenti, aut fontibus spuma, vel vero lumini umbra coæquanda est; non indigna comparatione junguntur opera hominum virtutibus Dei: cum licet, hæc tantum remediorum mora sit, ut prodesse jubeantur; illic præstita per laborem prius pene quam sentiantur, evanescant.

CAPUT XIV.

Qui sit diabolus, vel quod peccatum hominis.

APOLL. — Si prædicta miracula, ut credi studes, manens in homine Deus præstitit, numquid suscipere et pati crucem voluit? aut quam ob causam erepturus a morte alios, morte non caruit? vel quem admodum aliis proderit, qui sibi prodesse non potuit? cum in hoc magis fidem de se ambigentibus munire debuerit, liberaturum et alios fore qui hoc primum in sua liberatione monstrasset. Qua in re aut rationem prodi necesse est, aut credulitatem non exigi satis justum.

ZACCH. — Etiam in hoc æstimatio tua fallitur, ut in crucis afflictione divinitatem credas injuriam pertulisse; quæ incomprehensibilis et libera nec pati potuit, nec teneri: sed quemdam de diabolo per assumptum hominem egit triumphum, cum in ligno victoriam carnis imponens, eum sine sui injuria per hominem superavit, qui hominem cum Dei injuria egerat in delictum. Homo ergo, non divinitas cruci data est; et qui per lignum peccaverat, fixus in ligno est. Atque hæc Deo fuit assumendi hominem præcipua ratio vel voluntas, ut peccatum ab homine contractum per hominem tolleretur, et ab illo fides resurrectionis inciperet, quem primum resurgere debuisse constaret: purus enim et ab omni immunis delicto pati pro omnibus voluit; ut non sola potestate, sed merito, omnibus præferretur. Vides ergo quæ sit divinæ pompa virtutis vitæque victoria, mortem non meruisse, sed merentibus abstulisse, et ^a vexillo spiritalis triumphus culpam materiam affixisse non propriam; quoniam quicumque alius, dum a peccatis nemo hominum liber est, pro se tantum vitam dedisset, illum oportuit pro omnibus interire, qui pro se noxæ nihil debens, cum condemnari non posset, acquieverit et occidi, ne nos perpetua mors teneret.

CAPUT XV.

Si Deus impassibilis est, quare irascitur et vindicat.

APOLL. — Remoto hoc interim, ut quis iste diabolus vel unde sit dicas, quem incentorem nescio cujus peccati fuisse confirmas; ipsum, si non piget, hominis pande peccatum, cujus tanta atrocitas sicut asseris fuit, ut nisi per solam Christi crucem non potuerit expiari: inspecta enim si qua est criminis qualitate, quid hæc crucis prædicatio tantopere elata præstiterit, promptius elucebit.

ZACCH. — Non piget plane offensæ veteris expla-

are principia, et quem mali gradum primi hominis transgressio fecerit, simplici narratione contexere; ut qui peccati tantum causas audire desideras, etiam Creatorem humani generis propius agnoscas. Cum enim Deus omnia fecisset ex nihilo, habitorem mundi hominem finxit ex limo, rudique adhuc et exanimi corpori spiritum sensumque largitus est; spiritum quo communem cæpimus aerem, quo membra provehimus; sensum quo a cæteris animalibus discrepamus: tum vivendi proprium arbitrium addidit, liberum in omnia imperium tribuens; tum immortalitas cum conditione permissa [An promissa?] est, et in voluntate lex posita, non quæ observatione difficilis periculum inferret ignaro; sed quæ ostensa ne usurparetur, tantam Creatoris gratiam cum immortalitatis beneficio custodiret. Sic posito itaque homini inter delicias paradisi, amœnissimi scilicet loci, et nulla aurarum intemperie ac varietate corrupti, ex omni pretiosarum arborum fructu edendi copiosa datur facultas; sed in multis unius tantum arboris usurpatio prohibetur, ut interdictam eandem arborem semper intuens homo, ejus qui interdixerat meminisset, et ^b prælatus omnibus præ se esse non oblivisceretur auctorem; ac sibi ita omnia subjecta cognosceret, ut ei qui sibi subjecerat, esset ipse subjectus: simul ne homo rationalis factus sicut bruta animalia sine observatione torperet; sed ut eo quem solus præcipuum acceperat sensum, inter præceptum ac beneficium et cavere intelligeret et mereri.

Huic beatitudini diabolus invidens per serpentem, qui erat cæteris animalibus prudentior, mulierem primum, id est inferioris sexus hominem, et ad credendum animi facillioris illexit interdictum gustatum arboris temerare: per eandem postea virum simili falsitate decepit, futuros asserens Deo similes si ejus ligni pomis non abstinerent, quod velut ideo divinitas excepisset, ne cœlestem scientiam cum hominibus partiretur. His deceptos dolis in peccatum pravissimum compulit, ut se per transgressionem præcepti Creatori similes esse, quamvis non possint, velle tamen ausi sint. Hac fraude immortalitatis beneficio spoliati de paradiso ejiciuntur; ex illa inviolabili temperie detractis, et sub hoc corruptibili aere victuris pelliceus statim vestitus imponitur, et ad quærendum victum labor improbus deputatur; ut solum verterent nil sponte præbiturum, et inter spinas ac tribulos desudantes, quamvis plura congererent, mortis tamen sententiæ subjacerent.

Hæc interdicti prima transgressio malorum omnium causa mortisque principium; nec tamen in vindictam Dei promptam patientia sententiæ irrogavit effectum, sed vim severioris edicti temporis interpositione mollivit; ut meritum veniæ esset ex

^a In Lemov., *specialis*. Infra, *dedisset* restituimus e cod. Vind. cum in editis legeretur *dedisse*.

^b Totum hunc locum restituimus e codd. Vind.

et Lemov.; in priori editione, *prælati omnibus præesse non sibi*; quo nihil foedius.

labore pœnitentiæ, ac lapsi observationem justitiæ vel posteros edocerent, ^a quorum gratia restitui vitæ quam amiserant possent, qui per se graviter corruissent. Hæc intervalla pietatis ac salutaris viæ tramitem non per conversionem satisfactio tenuit, sed vitiorum potius incrementa creverunt, et sequentium hominum consumpsit abusus; ita ut postea mortis convallescente sententia, ardentium criminum labem diluvii infusio sola restingueret.

CAPUT XVI.

Quomodo post diluvium homines sint creati.

APOLL. — Suspectæ audientiæ est præterire quæ permovent: nam si Deus et impassibilis et bonus est, quemadmodum nunc et iratus aut vindicans est? Ira enim passibilem significat, ultio malum.

ZACCH. — Æquus humanorum actuum Deus iudex est, qui reddit bonis præmia, malis pœniam: bonus, cum retribuit; cum vindicat, justus. Unde ira non passibilem significat, sed improbantem; et non malum vindicta, sed justum.

CAPUT XVII.

Unde origo Judæorum.

APOLL. — Cedendum est reverentiæ divinitatis, maxime cum hoc semper credi de Deo debeat, quod pro honore sit dignum. Unde ad suspensum articulum narrationem reducens, quemadmodum post diluvium vel facti homines vel nati sint, si auditu dignum est, consultus expone.

ZACCH. — Dignum plane Dei erga nos ab initio pandere medicinam, et post diluvium servatum in Noe humani generis semen expromere, atque hinc progeniem venisse per posteros, non jactis post tergem lapidibus puerili modo Deucalionem Pyrrhamque confingere. Itaque terra diluvio eluta, Noe tantum, quia solus justus inventus sit, ad propagandum humanum genus cum progenie ^b reservatur; mortis tamen adhuc sicut nunc manente sententia, ut ex merito conversationis cum resurrectione immortalitas redderetur. Aliquamdiu apud homines justitiæ forma duravit, et exempli memoria viguit disciplina, ac reverentia terrore servata est. Sed sicut semper longa prosperitas ex abundantia securitatem, ex securitate abolitionem, ex abolitione abusionem creavit; obliti metum obliviscuntur auctorem, et a vitis in sacrilegia proruperunt: jam nec terris habitare contenti, tamquam ascensuri cœlum exstruunt turrem, et hominum manu nubium celsa temerantur. O inexplicabilis bonitas Dei, et nulli, ut dignum est, eloquenda miseratio! Deo non obedire mors justa est, et Dei sedem appetisse impunitas fuit.

Intuere divinæ clementiæ lenitatem: temerarii non puniuntur in scelere, sed ab scelere deducuntur; et ubi sævire debuit cœleste iudicium, præstantur signa virtutum. Insuper pœnitentiæ via et intellectus aperitur; nam cum esset adhuc eo tempore

^a Optima lectio cod. S. Arn., quam cur in marginem Acherius ablegavit, ut reponeret *cujus*, non video. In sequentibus tot fere occurrunt variæ lectiones, quot verba, sed quæ nullius sunt momenti.

unus omnibus sermo, in numerosas quæ tunc per orbem sparsæ sunt, gentes, lingua dividitur singulorum, et in opere ferventissimo, hoc tantum unusquisque loquitur, quod solus intelligit. Cum enim in exstructione sceleris perseveraret audacia, repente nesciunt rogare poscentes, obedire nesciunt ministrantes, et quæ mollentibus velut necessaria ingeruntur, adversa sunt. Sic non pœna, sed tædio, cœpta linquantur, ut miraculis ad omnes postea cum stupore formido sine supplicii perveniret exemplo; cum quam ob causam linguæ prioris notitiam perdidisset, genti suæ in quam sermonis novitatem transferat, unusquisque narraret.

Sed quid prodest crimina texisse diluvio? Quid hanc insaniam machinam indulgentia destruxisse, non pœna? Ecce iterum, o homo, in Dei injuriam elementa confundis, honorem et cultum invisibilis majestatis ad visibiles transferens creaturas. Si altitudinem suspicis, Deus supra est; si magnitudinem, ille immensior, ubique est; si splendorem (*Sap. XIII, 3-5*), Creator est clarior, et qui fecit speciem necesse est hac virtute a se facta præcedat: sit postremo hæc inter Creatorem creaturamque distantia, ut sic admirationem quæ cernimus habeant, ut ea quæ ob majestatem videre non possumus, cum reverentia non amittant.

CAPUT XVIII.

Quare post egressionem Ægypti in eremo ducti sunt, vel cur Lex data sit.

APOLL. — Si horum quæ recolis fides vera est, inestimabili modo Dei erga homines, ac sine fine patientia est. Sed quoniam opere turris obmisso, per omnem terram gentes ^c factas linguarum diversitate memorasti; quemadmodum cum Moyse Judæorum subreperit secta; aut quam ob causam tot sæculorum temporibus absumptis latio legis emergerit, cum hominis sensibus naturaliter lex inserta sit, si facultas scientiæ est, arrepto ordine lugravanter eloquere.

ZACCH. — A primo homine usque ad quod dixi tempus, per successionum gradus, Dei notitia tenta est; lex autem etsi non scripta litteris, sicut ipse professus es, sensibus erat inserta naturaliter: sed postquam abolitione utraque cesserunt, Abraham vir fidei singularis eligitur, quem patrem totius credulitatis ob hoc meritum Deus statuit, quod primum incunctabundus domum, patriam propinquosque per vocationem Dei, ad ignota et peregrina iturus, reliquit; ne servituti idolorum degens inter proximos dederetur, et gratiam fidel quam jam merebatur et erat aucturus, amitteret, aut certe tepidius retineret: in sua iterum et uxoris senectute postrema, jam membris per ætatem frigentibus, nasciturum sibi filium, quia hoc ei Deus promississet, non desperavit, credens naturæ difficultatem divinæ

^b Sic in codd. Vind. et Lem.; in editis *reservato*, male.

^c Hic quoque codd. Vind. et Lem. sequitur; in priori editione, *facta* legebatur.

sponsionis possibilitate vincendam : quem postea cum esset et unicus, Dei Jussu cædendum aræ incunctanter admovit ; præstare amplius Creatori, quam affectui studens, simulque confidens etiam de ambustis cineribus reddi sibi integrum posse, quem Dei causa ignis hausisset ^a. Verum numquam credentibus dura divinitas, non orhari lectissimum virum passa est, sed tantum probari ; nam sub lectu gladii jam jamque ferientis arietem subjecit intento, hostiam mitiorem ; ut et absque pietatis dispendio devotio compleretur, et nihilominus gratiam fidei acciperet, qui Deum affectui prætulisset.

Tali igitur credulitate promissionem affluentis terræ secuturo semini meruit, et Judaici princeps populi circumcisionem primus accepit. Non quod præputium justitiæ præjudicaret aut fidei, vel aliquid superfluum in homine Deus creasset, quod postea juberet abscindi ; sed ut inter alias gentes signaculo corporis electi viri soboles nosceretur.

Itaque plebs eadem ob inopiam earum quas inhabitabat regionum transit in Ægyptum : non quod his Deus quocumque loci præstare abundantiam non valeret ; sed ut rursus educturus ex Ægypto, quantus esset mirabilibus edoceret. Fit magnus ex hac progenis populus, et usque ad invidiam multitudinis paucitas crescit ; ita ut cum sibi prævalituros Ægyptii formidarent, tanquam debitæ subditos servituti indignis operibus afficere niterentur, sæva insuper edicti violentia virilem sexum ab utero neci dabant, ut oriundos expositio, labor validos assumeret. Sub his afflictionibus auctorem Deum sibi a majoribus traditum peregrina plebs convenit, et in sui liberationem cultam per patres poscit divinitatem ; qua factum est ut contra vim crudelis edicti Moyses primum a parentibus educaretur occulte ; inventus deinde a filia Pharaonis, cum ob metum præcepti esset expositus, omni Ægyptiorum informaretur sapientia, atque ad liberandum Dei populum præcepta suscipere, ne vel indoctus casualiter, vel mediocribus intellectu, si institutus omni eorum sapientia non fuisset, incautus quæ susceperat et credidisse videretur et gerere. Huic per ignem de rubo Deus loquitur, et valitura in Ægyptios signa demonstrat : quibus utique et hi crederent quorum servitus solvebatur, et qui renisuri erant deterrerentur, possetque in hac prodigiorum ostentatione gens utraque servari ; cum Dei manu evidenter inspecta, et converti ab impietate sua contumaces admonerentur, et liberarentur afflicti.

Tum Moysi emissionem memoratæ plebis ex Dei auctoritate poscenti, cum Pharaone Ægyptiorum rege magi resistunt, fallere eundem prodigiorum quæ fecisset imitatione nitentes : nec cedit aliquan-

^a Sic cod. Lem., e quo etiam *dura* paulo infra restituimus, nam in editis hic habebatur *ussisset*, deindeque *clara divinitas*, nullo sensu. Cætera quæ leviora sunt, omittimus.

^b Ita legitur in cod. Vind., male ; in priori editione *intellectus, institutus*.

^c Hæc etiam est cod. Vind. lectio, quam prætu-

lisper similitudo veritati, signisque phantasia ; sed obniti utcumque permittitur, non ut profanorum falsitas vinceret, sed ut Dei virtus latius eluceret. Nam cum plagarum diversitates in causa signi sicut Moses faciebat, idem quoque facere viderentur, revocare non poterant quod fecissent. Et sicut hæc monstruosa scientia solet, nocere noverant, succurrere nesciebant ; malorum quæ ipsi intulerant cessationem ab eo rursus quem imitari conabantur, orantes. Sic ad extremum dimittere ^d populum vi inimitabilium signorum et impossibilitatis suæ confessione compulsi sunt. Admonentur Dei judicio profecturi celebritatem gaudii sub brevi simulare discessu, et ad ornatum absentium solemniorum impetrare hospitium censum, eundemque pro diuturni laboris merito retinere ; non fraudis studio, sed honore mercedis. Hi delusi, cum adhuc de opum retentione nihil scirent, quos ad iter oratu compulerant, recrudescente malitia cum ira insequuntur emissos, et imminente Ægyptiorum exercitu spes evadendi metuentibus deest, cum et a tergo hostes insisterent, et mare a fronte oppositum prohiberet.

Adest territis Deus, et in summo desperantium metu cæleste pugnat auxilium : interjectæ primum per diem tenebræ velut objecta impenetrabili præcedentes defendunt, et a persequentium impetu, mutata elementorum vice, tuetur trepidos subdita noctis infusio. Virga deinde Moyses percutere pelagus jubetur immensum, atque ad præbendam trans-euntibus viam profundi aqueas imperio removere ; celsa altrinsecus undarum acies erigitur, et tamquam ad signum bellici moris dispositos stare dice-re fluctus, ac mare mari similitudine solidatum intelligentis obsequio dividi. Panditur siletum gradientibus solum, et ima pelagi ardua laterum mole vacuantur ; populoque in litus aliud evadente, cum persequentes abeuntibus imminerent, ictum similiter per Moysen rursus in se convenit mare ; et tamquam ob Dei injuriam vindicis elementi immensitas recursa tumidiore conflueret, innumerabili currum et equorum cum electis ascensoribus multitudo submergitur ; mixtaque arenis bellatorum manus, tamquam non fuisset, oblecta est.

Illis primordiis ab Abraham Moysæ duce plebs assumpta Judæorum est ; et post transitum maris usque ad eremum in qua quadraginta annis mansero, perducti sunt. ^e Hos per noctem columna lucis tamquam itimeris dux præibat : eadem etiam per diem ne lassos lassitudo conficeret, in nube præcedens ab æstus injuria vindicabat. Ita prorsus famulantibus elementis Dei auxilio usi sunt, ut in ejus beneficiis non sola cælestis potentie dignatione, sed et paternæ pietatis indulgentia fruerebantur, et cum in-

limus editæ, quæ fecissent.

^d Sic in Vind. et Lem. ; in editis, *populum inimicabilium signorum impass.*, pessime.

^e Totum hunc locum restituimus ope codd. Vind. et Lemov. ; eadem in priori editione, *hoc per noctem, dux iis præibat*.

ter admirationem ac necessitatem stupere, signa A ignem mulierum monilibus, illi se dandum profes-
 et pericula non timent.

CAPUT XIX.

Si Lex plus attulit hominibus quam natura.

APOLL. — Grata est quidem cognitio prædictorum ; sed nisi rationis plenitudine uniat, infirma est. Quid igitur fuit causæ, ut emenso mari tantis rerum miraculis liberati ad eremum ducerentur ; aut cur postea in desertis tam longi temporis ablegatione cruciati sunt ? Cum illis præterea alimoniam cætera- que vitæ necessaria horrens regionum nuditas non præberet ; unde ergo multitudini pastus ; aut quam ob causam hæc tantopere liberatis pœna fuerit ; vel quemadmodum postea lex lata, deprome.

ZACCH. — Nec pœna illud relegationis fuit, nec in desertis ac squalentibus locis necessaria defuerunt ; sed pastus hominum exhibitione pretiosior, et eremi ipsius circuitio congrua : atque hæc præcipua morarum causa, ut illic præcedentia miraculorum augerentur exempla ; et quia semper assueta diligimus, providendum fuit, ne statim ad promissionis terram brevi ac recto itinere pervenirent, quibus ad Ægyptum revertendi voluntas, sicut confestim probatum est, posset aliquando subrepere ; cum etiam in summa abundantia a incognitæ regionis assuetorum desideriorum et profani sacrorum ritus a quibus maxime arcebantur, occurrerent ; ne expellendarum præterea ex iisdem regionibus gentium, licet prævia divinitate illis non illatura dispendium, statim bella terrerent. Simul etiam ut post eremi injuriam promissa habitatio plus placeret, quam licet per se inæstimabilis amœnitas commendaret, præteritorum tamen recordatio faceret aptiorem. Et vide clementem in sua patientia divinitatem. Victum non supplici sperantibus prece, sed deesse tumultuarie querentibus, nubem quamdam præstat annonæ, et angelorum cibo corpora humana vescuntur : ita ut nocturnæ largitatis infusio non querelæ tantum intercluderet locum, sed usui congesta superesset. Illic per omne quod dixi tempus mirum in modum, non calcementum, non vestis atteritur, nulla perinde capillorum aut unguium excretio dominata est ; sed velut immortalitate jam reddita, immutabilem hominis formam simplex servavit integritas.

Illic Moyses ad suscipiendam legem vocatur in montem, et quadraginta diebus ac noctibus Dei tentis alloquio, scripta in lapideis tabulis refert præcepta : proh nefas ! corruptos sacrilegio quos reliquerat deprehendens, dum adhuc manna et cœlesti oblectatione essent b refecti. Cum enim ejusdem Moysi moras velut non redituri idem populus incusaret, prædicta abundantia saturatus cito Deum a quo ex Ægypto educus esset, oblitus est ; poscere per luxuriam quos coleret deos cœpit ; missisque in

a Haud dubium quin locus hic male habitus sit a librariis. Ita emendari posse arbitror, *cognitæ regionis, h. e. Ægypti, assueta desideria*. Quod deinde legitur, *post eremi injuriam, ferri non potest* : itaque lego *post eremi moram*.

b Ita cod. Vind. ; in editis *referti* : infra ex eodem

ignem mulierum monilibus, illi se dandum profes- sus est religioni, quæ culti in Ægypto idoli formam referret. Reversus Moyses fideliter sævit in facinus, et redacto in pulverem tauri capite quod factum in similitudinem abominationis Ægyptiæ fuerat, delatas in legem tabulas indignatione confringit, indignos fore Dei litteris judicans quos talis ausi execratio polluisset. Nec prius ab iræ impetu destitit, quam missis per castra sectoribus multorum cæde piaretur admissum, et gedata injuria Dei refecta in tabulis reportarentur præcepta ; quorum reparatione monstratum est, Deum non odisse quos permiserit corrigi, sed deleri noluisse quos sic voluerit castigari. Hæc ergo eremi circuitio, hæc erga susceptam semel plebem beneficia Dei quadraginta annis de-

B rarunt : tum lex divinitus lata est, quæ c sui editione non præceptorum novitatem, sed reparationem justitiæ naturalis afferret ; ut quod ante pauci admodum et sapientes sciebant, omnes nunc intuerentur et perlegant ; nec excusandi habeat ignorantia locum, cum id quod sibi ingenitum quis fore non sentit, non solis sensibus quærat, sed visibus recognoscat.

CAPUT XX.

Quare salus hominum tam tarde advenit.

APOLL. — Hæc naturaliter humanis sensibus legem, et inesse omnibus intellectum quid noceat ac prosit, quid æquum aut injustum sit, aperta cognitio est ; quando et diligere d propria scimus et odisse contraria, ac simul placita alii præstare sit bonitas, et rursus improbitas alii quæ displiceant irrogare. C Unde quid amplius lex per Moysen lata detulerit, quam natura tradiderat, nisi edictorum qualitas exponatur, intelligere non possum.

ZACCH. — Dei agnitio et cum dilectione formido, lex prima est. Deum enim nosse quid prodest, si diligere ac timere non cordi est ? Consummatus deinde justitiæ ordo subsequitur, studere pietati, et in observantias honorum operum mentis puritate transcendere. Inest præterea præsens pœna commissis et piacula junguntur offensis, summaque edictorum conclusione præcipitur, ne aliis facias quod fieri tibi nolis ; et rursus, ut aliis facias quod fieri tibi velis. Creatio perinde mundi hujus inserta est, et hanc elementorum conspersionem idem qui ex nihilo fecerat fabricator exposuit, sui indicans operis, D quæ illi cœterna humanus error invexit.

Post Moysen currentibus temporum spatiis, cum per abusionem salutarium præceptorum idolorum cultus incretaret, additur frequens increpatio prophetarum, et adventum Christi quem jam experti sumus, et nunc opprimunt, multa curationum genera denuntiant ac præcedunt. Deus enim ne vel raro vindicet sæpius comminatur, iræ cœlestis severitatem timeri magis quam o exseri cupiens. At contra

cod. *Deum* ascripsimus.

c Sic. cod. Vind. in priori editione legitur *sui* *edictione*.

d Vind. et Lem. sic habent, et quidem haud paulo melius quam prior editio *prospera*.

e Hæc quoque est utriusque codicis lectio, quæ

Judæorum contumax natio non solum corrigi detrectat, sed argui dedignatur; Deique imperio missos prophetas diversis mulctare suppliciiis, ut humanarum superstitionum traditio præsumptis honoribus non careret, intentiosâ pravitare designans Dei se forsitan præsentia corrigendos, quem tamen postea cruci dantes post signa atque virtutes credere noluerunt, cum et venturum scissent, et venisse cognoscerent.

CAPUT XXI.

Si præfinita consummatio sit, an ordo exhibeat finem.

APOLL. — Si igitur tam necessarius adventus illius fuit, ut per se formam justitiæ præbiturus pati pro omnibus non recusaret, in morte propria spem novæ resurrectionis ostendens; cur et Dei beneficium et salus hominum tantorum temporum dilatione tardata est?

ZACCA. — Grandi, ut inspicere potuisti, dispensatione Dei humanum a principio genus tutatum semper est atque servatum; et si breviter summa perstringas, videbis ad hoc divinæ providentiæ ordinem concurrisse, ne justo judicio Dei necesse esset homines aboleri: potuit enim mortis sententia in prima statim transgressione compleri, ut temeratores punirentur edicti, et tamen pro ratione poenitentiae vivendi tempus indultum est. Subrescentibus postea sceleribus terra corrumpitur; sed ita pollutio eluitur elementi, ut per Noe humani generis reliquæ reserventur. Post diluvium valida jam et multiplex manus in ædificationem turris insurgit, et non exstinguitur pro immanitate ausi, sed ut corrigi possit cum admiratione dispergitur. Postmodum non cessante perfidia, sicut Noe in diluvio ob generationem, ita Abraham ad propagandam fidem in quadam vitiorum inundatione secernitur: multiplicatus per ejus progeniem populus Ægyptiorum contagione polluitur, et ad Dei cultum non judicii severitate, sed beneficiis signisque revocatur: iterum in eremo deos sculptiles faciendo a vero creatore discedunt: tamquam tunc primum factis hominibus, aut in sensu non habentibus legem, lex Dei sermone conscripta Moyse deferente transmittitur.

Cum vero nihilominus impietas serperet, prædicatio adjungitur prophetarum, et interjectis temporibus^a divina sollicitudo semper in speculis aut ab errore prohibet, aut mediocriter vindicans viventes in errore castigat. Ipse ad extremum cœli terræque^D et hominis conditor, velut magnæ familiæ dominus fidelibus famulis ante præmissis, potentiae suæ largitur adventum, assumptionem terreni corporis pro hominum salute non spernens: atque in ipsum quem induit, crucis passionem mortemque convertens, et plenitudinem legis exhibuit et salutis.

Quæris cur ante non venerit? Nonne in promptu

magis placuit quam ea quæ olim edita est, *exerceri*. Haud ita multo post, *trucidantes* legebatur, ubi ex iisdem codd. restituimus *cruci dantes*. Initium capituli sequentis, eosdem codices secuti, aliter edidimus, quam olim Acherius: sed quæ mutavimus non ejusmodi sunt, ut de singulis lectorem moneri necesse sit.

A est tardari debuisse postrema, finemque differri, ut plenitudinem justitiæ plenitudo temporum custodiret, et inter traditionem ac judicium per prolixitatem abolitio non auferret, quod magna Dei dignatio præstitisset? Si enim vel mediis vel quibuscumque ante temporibus Christus venisset, jam non sola abusio fidem, sed cum abusione tulisset et oblivio, nullaque justitiæ cura hominum corda morderet; quoniam difficilior antiquis credendum esset exemplis, cum vix recentibus fides detur. Ecce adhuc Dominicæ crucis ac mortis indicia felicitis sepulcri exuviæ continent, et signatus a præsentis multitudine locus post resurrectionis visum cœlestem testatur ascensum: pene adhuc solo resident pedum pressa vestigia, ac lustratæ operibus regiones virtutum exempla demonstrant: et a multis Christus aut quia fuit mortuus, Deus esse non æstimatur; aut quoniam si Deus, fuisse mortuus et post mortem resurgere potuisse non creditur; cum præter cætera et mors hominem probet, et resurrectio Deum. Exstant præterea Apostolicæ conversationis actus, et formam justitiæ: b sequi pene ut a præsentibus edocemur, cum ea quæ fecisse legimus vivos, etiam ante defunctorum cineres fieri sæpe videamus. Vix propinquitate finis et instantis examinis terrore compellimur, relictis idolis, veram colere divinitatem; et inter primum quem novimus ac secundum Christi quem expectamus adventum, brevitate salutari atque ipsis temporum arctamur angustiis, nec oblivionem admittere præceptorum, nec promissæ beatitudinis desperare proventum. Necessarium ergo vides fuisse, ut interclusione sæculorum nec periclitari finem sineret propinquitas adventus alterius, et servari justitiam imminens judicii terror exigeret; præcipue cum maxima esset et perfecta delaturus, et quæ perfecta sunt nisi postrema esse non possint. Videto enim, quantos anterior illius salvasset adventus, plures certe quam nunc faciet, cum a fide invenerit alienos, posterior perdidisset; quoniam quem talium curationum remedia non sanarint, denuntiati examinis ordo damnabit; parque in desperationem perpetuitatis esse expectatio potest, Deum per legem scire, et nolle justitiam, quam ea agere quæ justitiæ videantur, et Deum per legem nolle cognoscere.

APUT XXII.

Si corpora reformentur in resurrectionem.

APOLL. — Non ignoramus animas depositis corporibus ad Deum, id est ad auctorem proprium remeare; sed in his prius contractam humanis actibus labem ætherio igne purgari, ut Deo iterum ex quo utique sunt, puræ ac simplices misceantur. Unde

^a Sic sæpe laudati codices: in editis, *divina providentia*.

^b Optima eorundem codicum lectio: prior editio *sequi prout*, pessime. Quod sequitur, *vix propinquitate*, mendosum est; sed ita ut facile emendetur, si legatur, *sic propinquitate*.

si hoc forte iudicium vultis videri, non præfinita A universorum consummatio efficit finem, sed ordo decedentium.

ZACCH. — Tota in errore est vestra definitio: ^a nam quemadmodum animæ hominum iudicium susciperent, si ex Deo essent? Simplex enim substantia divinitatis non purgatur, quia nec pollui potest: necesse est enim ut purgatio passione non careat, quam, sicut scimus, substantia divina non recipit. Animæ ergo hominum non ex Deo sunt, sed a Deo factæ, et opus Creatoris, non consortes Divinitatis. Cum vero prædicti iudicii tempus advenit, defuncta quælibet olim recepturæ sunt corpora, ut cum iisdem aut iuste acta percipiant, aut inique perpetrata patiantur. Christus autem manifeste iterum de cælestibus venit: illius coram tribunali astabimus, illius sententia universorum merita pensabuntur: et qui sub iudicio passus est, iudicabit, nulla iniquitatis vestigia relicturus, cum et fidelibus immortalitatem reddat in regno, et incredulis perpetuum in dolore cruciatum.

CAPUT XXIII.

De neglectis et a bestiis devoratis.

APOLL. — Hoccine etiam asseri a sapientibus potest, antiquas mortuorum favillas, et in sepulcris sæculorum ætate consumptis vix ossium cinerem residentem, rursus in corpora posse componi, ac pristinum membrorum vigorem dubii pulveris collectione solidari? Unde animas cuilibet iudicio subdi posse facilius acquiescam, quam mortuorum corpora in vitæ ordinem posse revocari.

ZACCH. — Et admonitionis meæ et tuæ sponsonis oblitus es ^b, si Deo aliquid impossibile contendis. Qui igitur quod non erat fecit ut esset, ergo ut sit quod fuerat non potest facere? aut non etiam nobis difficillius est facere quod non fuerit, quam reparare quod fuerit? Sed hanc Dei possibilitatem æstimatio humana non ^c capiat, si hoc præsentis non edocent creaturæ, si tempora specterim varietate non signant. Diversæ arbores hiemis rigore nudantur, et decussis foliis perisse cum gratia spem germinum credas. At ubi lenius veris tempus afflavit, mirum in modum humor radicibus tentus celsa conscendit, candorem cum specie quem in ligno non habuerat, in floribus creans: fructus adiacentur in pomis, et quidam vestitus in foliis, quodque in arbore non erat, videtur in tempore. Quid iacta in agris semina? non plenam fidem resurrectionis ostendunt? Aperiuntur terræ viscera, ut nuda sulcis grana mandentur; quod humus non texerit, vires non habet renascendi. Unde etiam in parvis potentiam Creatoris considera:

^a Voculam *nam* addidimus e codd. Vind. et Lem.; infra altera pagina scripsimus *recepturæ*, ubi prius legebatur *receptura*; hoc enim de animabus dicitur.

^b Sic in cod. Vind., in editis *es de resurrectione, si Deo*; sed eas voces imperitus quidam librarius obtulerat. Infra ut *esset* ascripsimus ex eodem codice.

^c Ita restituimus, cum in editis *legaretur capiti*,

nisi putruerint semina non resurgunt, et nisi prius mortua non reviviscunt. Numquid sulcis virentia sunt demersa, aut cum calamis operta latuerunt? Unde ergo ^d in uno multiplex semen? Unde cum aristas novus palearum candor emergit? Quo pacto ex radice vis germinis scandit in spicas, vel quemadmodum postea ex viridibus herbis alba mollities mutatur in farra? Quæ certe similiter fieri posse non crederes, nisi semper videres. Quod ergo in his quæ ad vicium hominis pertinent, ut ab initio Deus statuit, terra sic reddit, in ipsius hominis reparatione non faciet? Qui mirabilium Dei testis effectus (est), in se necesse est post resurrectionem maxime stupeat, quod in subjectis ante laudavit. Unde horum omnium ratione perspecta, defunctorum cineres vel favillas semem corporum esse non nescias, ex quo in adventum majestatis suæ Christus secundum merita excitabit et formas. Parum est enim divinæ elementæ species tantum reparare quæ fuerint, nisi et bonorum corpora splendor exornet, et malorum confusio deformitatis obscurat.

CAPUT XXIV.

Quomodo moles cæli aut facta sit aut sine præteritis.

APOLL. — Pone interim quod de sepulcris tantquam ex notis sedibus mortuorum favilla reparatur in corpora; et quia condita membra sua ^e animæ noverint, ex iisdem locis confidenter reposcant: quid eos qui fluctibus mersi sunt belliaquo prostrati, et post latronum cædes exsequiis funebribus caruerunt, escis, non sepulcris membra linquentes; numquid credibile est in eadem quæ habuerint corpora posse restitui, cum etiam reliquiæ cinerum non queant inveniri?

ZACCH. — Si Deum posse omnia credere, hoc denique factum facile iudicares, neque humana disputatione discerneres, utrum fieri possit quod faciendum ille dixisset: et ideo fides summum præ bonis omnibus meritum est, quia quæ Deus dixerit, implenda non dubitat. Rei autem hujus hæc ratio est: elementa omnia cunctæque creaturæ nullo quidem nobis sensu intellectuque respondeant, et ad observantiam tantum proprii ministerii videantur bruta subsistere, quoniam vel indigni eorum imperio sumus, vel mundi arcana nescimus: Deum autem et intelligunt et verentur, atque ita jussis illius obsecundant, ut ad nutum præcepta mox implent. Quilibet ergo exesis corporibus piscium, bestiarum alitumque digestio aut aqua miscatur, aut terris: nec fieri ullo pacto potest, ut ex eo quod qualitercumque substituerit, nihil restat; ead præstiosiorum

et in Vind. *capiat*. Totum hoc caput ita editum erat, ut intelligi vix posset: nunc servatis interpunctionum legibus, quarum nullam Acherius rationem habuerat, creglas sententias perspicue in eo deprehendes.

^d Hic etiam codicem Vind. sequimur: in prior editione habetur *ex uno*, male. Haud ita multo post ubi *testis effectus est* legitur, verbum *est* addidimus.

^e Posterior hæc vocula addita est e cod. Vindoc.

materiam quascumque deciderit, hæc duo elementa ^a conservant, et in se velut speciali colore distinctam resurrectioni redditura custodiunt, nec residere umquam velut perditum poterit quod et divinitus inquirendum est, et sponte prometur: sic famulantibus cunctis dispersorum viscerum reliquæ in suam formam corpusque reducturæ sunt; ita ut in resurrectionis miraculo inde fidei meritum credentibus augetur, unde aliis incredulitatis augmentum est.

CAPUT XXV.

Si mundus reparatur in melius.

APOLL. — Jam dudum in hoc tractatus tui tendit intentio, ut cum elementa singula ex nihilo facta commemorares, etiam mundum quem ex semetipso esse, et sua credimus æternitate mansurum, et initio minuas et fine concludas; ac licet assertionis tuæ ordinem teneam, quo factum a Deo in præcedentibus meministi: quemadmodum tamen inexplicabilis poli molem aut factam credi velis, aut sicut nunc est non semper futuram, ratione confirma.

ZACCH. — Omnia igitur elementa quæ vos Deo velut coæterna numeratis, ab ipso, sicut jam dixi, et ex nihilo facta sunt, et in hanc mundi formam mirabili conspersione sociata; quæ sicut initium ex Dei creatione sumpserunt, ita perennitatem ejus beneficio consequentur: et ideo ei coæterna non sunt a quo facta sunt; quia nulli dubium est auctori quolibet non eolum paria non esse, sed esse subjecta. Hoc autem intellectui apertissime patet mundum ex pluribus fuisse compositum; unde adverti facile potest non illi inesse, sed præesse divinitatem, quoniam alterius adjumento divinitas sola non indiget, sed una in se et simplex atque perfecta est, quia incorporalis; et ideo invisibilis et incorruptibilis Deus est: quæ in hujus mundi actu et contemplatione non ita sunt, sed corporalia esse, etiam ea quæ ex ipso mundo gigantur ostendunt. Quæcumque præterea ab eodem vel agi cernimus vel creari sub dispositione divina, non suæ voluntatis, sed officii sunt. Aspicere transitus solis lunæque discursus, et utriusque quotidie per vicissitudines temporum vel ortum vel occasum esse repetendum. Adventu noctis sol diem perdit, quem tamen nec semper objectu nubium velut exclusus ^b illuminat. Luna sui patitur detrimentum, et plenitudinem luminis sub constitutione rectoris aut perdit, aut recipit. Varius præterea siderum lapsus, et rationi signa famulantia, et intumescens notis mensibus mare, et sub certa horarum dispensatione excessum modumque custodiens aut sereno quiescit, aut tempestate turbatur. Terra imbribus infusa molitur, eademque rursus aut gelu stringitur, aut calore siccatur: quia et aspectu Dei metuens contremiscit, et se imperio subditam motu fatetur. Ipsum aerem perniciosior halitus sæpe corrumpit, et postquam gravaverit, efficit pestilentem. Vin-

centur piis ad Dominum precibus pluviam, et prolixa rursus serenitas supplicatione mutatur: cunctaque aut impositæ serviunt rationi, aut in usum hominis necessarium sub religiosa deprecatione vertuntur.

Hæc vos appositis nominibus pro Deo singula atque universa veneramini. Quod si ita est, falsi dii æstimantur, et error in promptu est; si vero aliquos qui eisdem ex arbitrio Dei præsent, apertæ stultitiæ est subjicienti æquare subjectos. Dii enim plures non sunt, sed unus nascentium viventiumque formator sicut fecit omnia, et regit, parique imperio vel mensura efficit vel casura decernit. Vides ergo Deo soli initium non apponendum a quo omnium processit exordium, nec consenspiterna majesticati illius æstimanda, quæ ut æterna sint, sicut de homine, ipso facturus est. Illo enim adveniente destructa in melius mutabuntur, ut immortalia cum homine perdurent, quæ nunc utique nostris criminibus, licet invita et gementia, aut passione tamen polluuntur aut visu; quoniam quæ a passione immunia sunt, contaminantur aspectu (*Rom. viii, 20, 22*). Ita fiat ut etiam elementa cum homine in melius innovatis, memoria auctoreaque intereant vitiorum; cum etiam illa purgentur quæ ingentem peritatem non factis, sed factorum scientia perdiderunt.

CAPUT XXVI.

Cur frustra adorentur idola, si in templis donant responsa.

APOLL. — Credi quidem arduum est, ut mundus tanta virtutum admiratione consistens aut destrui unquam possit aut refici; sed quia immutandum Dei possibilitate confirmas, quid futurum sine ullo erit? aut qualis reparatio est effectura clariorum, cujus tanta vel magnitudo vel gratia est, ut nec magnitudo ejus ratione aut notitia deprehendi, nec splendor possit augeri? Quæ ergo super hoc definitio vel sententia sit sequenda, promissæ instructioni convenit non sileri.

ZACCH. — Recte quidem dicis, intellectibus nostris ad integrum in Dei providentia indeprehensibilem esse rationem; sed præsentis gratiæ formam multiplex splendor aucturus est: quoniam longe amplior ei a Creatore lux veniet, quam ^c est ab eodem inserta D ereaturis. Ergo invisibilia metiri ex visibilibus nos oportet, et incorruptibilia de corruptibilium admiratione pensare: justis autem in gaudia æterna surgentibus, cælum novum et rudis terra revelabitur: multiplicatum perinde supra solem ex Dei conspectu se lumen infundet; quia multo magis sol a Deo distat, quam nos ab eodem sole distamus. Hi petius quos ad hanc vitam diversis justitiarum gradibus merita provexerint, splendorem solis habituri sunt, et ita singuli indeptæ felicitatis honoribus perfruentur, ut nec altior efferatur, nec spernatur inferior, sed

clusum, haud ita bene.

^c Voculam est addidimus c cod. Vind. Infra in eodem et in Lemov., omnium specierum nulla.

^a Sic codex Vind. et infra Idem, ac Lemov., prometur. In editis conservent... custodiant... promittit.

^b Ita codd. Vind. et Lemov.; in priori editione ex-

gaudia sua unusquisque sic diligit, ut claritatis distantiam pari immortalitate compenset. Nulla tum interjectio noctis continuitatem diei lucisque violabit: præsens enim cernentium visibus Deus, et beatorum lætitiæ semper socia divinitas obscuritatem fugabit, diemque junctura est. Non livor miserorum, non suspicio vexabit incautos, nullus animi ac viscerum dolor; nullaque peccati vel necessitas, vel occasio, vel voluntas mortem aut mereri faciet aut timeri: vernabunt cuncta cum fructibus, omnium specie nulla temporum varietate mutata: odor cum amœnitate certabit: non illic importunæ obscuritatibus pluvix, aut perennis auræ libertatem rigor calorque corrumpet: sed manebit perpetuo blanda temperies, et inestimabilia illius beatitudinis gaudia præteritorum recordatio nulla vexabit; ita ut præsentis mundi usum etiamsi abolitio futura non tolleret, transisse tamen gauderent justi potius quam dolerent.

CAPUT XXVII.

Si Deus solus debetur honorari, quare et homines honorantur, et imagines sculpuntur in vasis Dei.

APOLL. — Magna est, sicut dicis, adhortatio futurorum, sed nondum patuit gentilium^a vanam religionem, aut vacua honore divinitatis numina nuncupari; quando et certa ex adytis responsa præstantur, et futura noscuntur in templis: quæ si et vera sunt et quærentibus prosunt, frustra Christiani destruere conamini quod eripere non potestis.

ZACCH. — Hæc quidem quæ in templis ostendere extorum inspectio solet, et ex adytis velut futura portendere, nec semper vera sunt, et nulli umquam, ut arbitror, prosunt; quia si adversa sunt, et ad correctionem ex Deo veniunt, nisi ab ipso non queunt immutari. Et denuntiata scisse quid prodest, si vitari prædicta non possunt? si autem ex Deo non sunt, nec bona possunt esse nec vera, et sicut haud officiant, ita nihil prosunt: sed sive sunt falsa, seu certe ex proventu habent aliquid veritatis; omnia figmenta sunt dæmonum, qui et sperari a se volunt, et sperantes decipere consueverunt; ut cum a Dei cultu homines abstraxerint, etiam beneficiis exuant atque ab ejus bonitate disjungant. Hi gentilium obsident templa, hi sub mortuorum hominum nominibus sedem in vestris adytis collocarunt; et quia illis nusquam præterea consistendi in terra locus est, D aerem sub nubibus præcipientes incursant, volucrique discursu omnia perscrutantes, aut jam visa denuntiant, aut a se nequiter faciunda quasi ut caveantur, adversa prædicunt. Nam licet nequam et incerti sint spiritus, omnique crimine reatuque polluti; incorporalis tamen, ejusque substantiæ cujus dignitatem amisere cum cœlo, naturæ beneficio et vigore

non carent, ac plus quam homines sciant necesse est, quorum et creatio sublimior est, nec terreno corpore sensus includitur. Et quæ, rogo, illorum divinatio est? Nonne similiter cum hominibus quos per vitia ceperint, Christi invocatione terrentur? Volunt quædam sponte prædicere, et de absentibus vel futuris, velut manifesta denuntiant, dum aut medelam cruciatibus sperant, aut prædicturos imitantur ut fallant. Omnis tamen divinandi simulatio de rebus actibusque terrenis est: nihil ante factum, quod sit Dei^b, prævident; nihil prius quam videant cœleste noverunt; et quod magis mirere, ne cogitationes quidem in cordibus hominum deprehendant.

His ergo non pudet cultum veræ divinitatis ascribere, his vitam hominis spemque committi, quibus circumscribendi semper dolus est, et fallendi pro divinatione subtilitas? His etiam simulacra aut igni excocta componitis, aut in ligno vel sculpsibilibus adoranda præbetis, ex quibus is vobis venerabilior deus est, qui artificis manu melius expolitus; et hoc divinitas clarior, pictura si pulchrior: nec requirendi Creatorem studium est, aut agnoscendi Deum verum sensus apponitur. Nonne manifesta dementiæ est, his quasi Deo hominem subijci quos tibi possis Deum credendo subijcere, et ab his vitæ auxilia postulare quos in reatu esse non dubium est? Quos si profuturos putas, et ideo placari debere confidis; profuturos cuiquam crede propitios, si spreti a fidelibus nocent, si his a quibus propter Deum contemuntur officiant. Cum ergo nos timeant, vobis præsent. Et vide qualiter haberi debeant, qui nec prodesse umquam possunt, nec semper nocere, cum et sit facilis, et velle non desinant.

CAPUT XXVIII.

Quare Christiani fatum non credunt.

APOLL. — Habet quidem speciem veritatis oburgatio tua, sed potest recurrentibus confutari. Nos enim eorum simulacra vel imagines adoramus, quos vel vera religione deos credimus, vel antiquorum traditionibus^d docti deos non esse nescimus: vos vero quibus istud abominatio est, cur imagines hominum vel ceris pictas, vel metallis defictas sub regum reverentia etiam publica adoratione veneramini, et ut ipsi prædicatis Deo tantum honorem debitum etiam hominibus datis? Quod si et illicitum legique contrarium est, cur hoc facitis Christiani, aut cur hoc vestri non prohibent sacerdotes, ne id quod ignorantibus nobis pro sacrilegio ascribitis, scientes sub officii excusatione subeatis?

ZACCH. — Istud quidem nec debeo probare nec possum, quia evidentibus Dei dictis non elementa, non Angelos, nec quoslibet cœli ac terræ vel aeris

est Dei.

^e Sic codd. Vind. et Lemov. emendate: prior editio, *vobis prosunt*, corrupte.

^d Uterque codex, *ducti*, fortasse melius: haud multo post iidem codices, ubi legitur *nobis pro sacrilegio ascribitis*, habent tantum *nobis objiciitis*.

^a Optima codicis Vind. lectio: in priori editione corrupte *nondum gentilium potuit vana religione*. Alia sunt quæ ope ejusdem codicis deinde emendavimus; sed leviora sunt, quam ut singula indicare necesse sit.

^b Totum hoc de rerum cœlestium cognitione e margine in textum revocavimus. Illud, *quod sit Dei*, vix ferri potest; itaque libenter legero, *quod solius*

principatus adorare permittitur. Divini enim speciale hoc nomen officii est, et altior omni terrena veneratione reverentia: sed sicut in hujusmodi malum primum adlatio homines impulit, sic nunc ab errore consuetudo vix revocat; in quo tamen incautum obsequium, non aliquem divinum deprehenditis^a cultum. Scilicet propter similitudinem amabilium vultuum gaudia intenta plus faciunt, quam hi forte exigant quibus defertur, aut perfungi oporteat deferentes; et licet hanc incautioris obsequii consuetudinem districtiores horreant Christiani, nec prohibere desinant sacerdotes; non tamen Deus dicitur cujus effigies salutatur, nec adolentur thure imagines, aut colendæ aris superstant, sed memoriæ pro meritis exponuntur, ut exemplum factorum probabilium posteris præsentent, aut præsentibus pro abusione castigent. Vides ergo nil vestris erroribus simile in hoc esse quod arguis, nec juste profanis actibus officia incautiora conferri; quando etiam ipsi ad quos referri istud potest, aut fieri hoc nolint si consulantur, aut quamlibet vanæ gloriæ consuetudinem non recidant, nihil temere assumentes divinum, mortales se esse, et Dei indignos honore fateantur, cui et quod sunt debent, et fide ut hoc essent fortasse mernerunt.

CAPUT XXIX.

Quare Christiani fatum non credunt.

APOLL. — Advertere in hujus propositionis principio potuisti, tenui me objectione ista libasse, quia professionis vestræ perfecta, ut vultis, observatio, nil penitus quo exasperari Deus possit, debet admittere: nunc autem neglectis his, hoc si videtur signanter exprome, cur fatum homini esse nolitis, aut quam ob causam nullam decreti necessitatem videri; cum hæc ipsa per cursum siderum lunæque rationem ita inveniantur et certa sint, ut nemo facile devitet quod futurum ei^b statuta propriæ nati-
vitatæ affixerint.

ZACCÆ. — Credo intelligas ex interpretatione sermonis fati nomen assumptum, et quod vocari putatur in specie non rei alicujus esse, sed verbi; decreti autem necessitas si est ulla, quod credi nefas est, humanæ vitæ Deus aut ignarus est, aut injustus: injustus, si bona malaque inexpertis ipse constituit; ignarus, si decerni ab alio se cessante permittit. Nam si necesse est bonos esse, cur ascribuntur merita voluntati; si malos, cur pœna commissis? Ergo et lex supervacua est, et nescio quam ob causam sæculi jura condantur, si quod recto homo gesserit, proventibus ascribendum est; quod prave, necessitati. Cur præterea idem honorum potius conditor Deus tantis scripturarum voluminibus vel comminatur judicium, vel beatitudinem repromit-

^a Sic ex ingenio restituimus. Nam in editis et in mss. *cultum*, sed: *corrupte*.

^b Posteriorem vocem adjecimus e codd. Vind. et Lemov.

^c Sic codex Vind.; prior editio, *esse non credunt*, infra ubi ex eodem restituimus *nec alia a Dei*, lege-

tit? Quid religiosæ hominum preces faciunt, aut supplicatio enixa quid præstat, si potestas aliqua decreti inexpertis hominibus atque in lucem nascendo prodeuntibus, quod vitari non queat, et quod ipsi videtur affligat? At contra, justus et nulli umquam inæqualis judicio Deus, sicut cuncta ipse formavit, ita et cuncta moderatur, legem ab initio statuens, ut boni tantum simus; immo quia sic creamur et nascimur, ne mutemur: neque tantum ne mali simus, sed ne vel mali esse velimus, ut et faciamus semper bona, non ut merentes mala aliquando patiamur.

Verum hanc de homine, ut videtur, præscientiam malitiarum omnium diabolus auctor invenit, ut velut per innoxiam mathesim occultis decipiantur, qui fraudem illius hanc^c esse non norunt. Inter omnes enim scelerum suorum artes nulla dubios perniciosius appetit, nec alia a Dei cultu subtilius homines avocatur, quam ut, cum sciamus omnes Deo nos debere quod formamur et nascimur, fato nos suadeat debere quod vivimus. Fallimur nisi hæc quibusdam pro tota religione præcipua cura est ut futura non nesciant. Velint nolint, ei a quo scierint efficiuntur obnoxii, quia credunt; ac dum ista sectantur, a fide et religione discedunt; et, quod est sævius, sub specie innocentiae malum non cavetur, dum vitari posse non creditur, neque si est prosperum a Deo poscitur, quod necessario eventurum speratur. Intuere præterea ipsam maleficiorum scenam: signorum qualitas, status lunæ, dies, hora, consulentis nomen inquiritur. Ecce jam incerta divinatio est, ubi falli interrogans vel respondens potest. Fit postea quicumque prosperorum gradus, et cum evadendi conditione prædicuntur adversa. Nempe etiam hic memorati artificis fraus elucet, quod esse fateatur incerta, quæ evadi posse denuntiet. Deus enim innoxiiis adversa non statuit, ^d inexpertis mala non tribuit. Vides ergo et divinæ patientiæ et humanæ curiositati fraudem diabolicæ artis illudere, et velut in supputatione lunæ ac siderum cursu occultum perfidiæ vulnus et virus latere, ut inter cognitionem ac præscientiam futurorum et reverentia Dei, et amor justitiæ apud homines minuantur, cum Deus aut mala nascentibus statuisse credendus sit, aut ab alio constituta auferre non posse.

CAPUT XXX.

Si diabolus in occultis nocet, quomodo potest in cursibus lunæ vel siderum cum sint in præsentibus nocere.

APOLL. — Quantum video magna est diaboli hujus potentia, quia contra Dei, ut intelligitur, voluntatem, etiam lunæ ac siderum cursui ea per quæ hominibus nocere possit, inseruit: verum tamen

batur corrupte *nec alia a Dei*.

^d Sic edere maluimus, quamquam nullus codex faveret, quam quod antea legebatur *inexpertis magna*. In fine etiam capituli reposuimus *posse*, cum editum esset *posset*.

quo pacto aliunde venire credenda sunt, quæ illic inspecta noscuntur? Arbitror autem in occultis falsitatibus illud homines ab eo posse; mathesim vero cum signis ac sideribus simpliciter convenire: ac non ideo noxiam debere judicari, quia nihil de casibus subtrahit, sed magis utilem, quæ aut denuntiet prospera, aut cavenda prædicat.

ZACCHÆ.— Prius dixi mathesim hoc esse sævius malum quod innocens æstimatur; sed licet investigabili subtilitate tecta atque conclusa sit, actus sui tamen, sicut exposui, corpore ac fine reseratur. Ex Deo enim non est; et idcirco nec sideribus cohærere credenda est; quæ primum incerta et infidelis, deinde inanis est operis, et idcirco observari supervacuum est nil profuturam. Multæ autem stoliditatis est ab eadem prædicta metuere, quæ et cum prædicentis confessione evadi possunt, et præcipue conversis ad Deum precibus superari. Prosperum vero aliquid ab eadem sperare perstultum est, cum tam facile aut falli possit aut fallere. Sed finge verum aliquando denuntiet; quod consilium est cum manifesto reatu ab hujusmodi prodigiis dubios potius expectare proventus, quam in fide semper securum, vel medelam a Deo sperare vel meritum? Hoc magis noveris, quemdam esse diabolo in sceleribus principatum, atque huc immundorum spirituum ministeria diversa servire; sub illius enim flagitiosa divisione alii concupiscentiæ faces præferunt, et luxuriæ fomenta succendunt: per quosdam in præceps fertur libido, atque avaritia^a officiis suis utitur; alii amore habendi cruenta persuadent, et fraudes furtorum sorores. (Lætantur ad cognitos.) Hi mæroribus præsumunt, et qui terrores metuentibus ingerant certi sunt: aliorum exercetur turba cruciatibus, ut sævius infelicitium hominum corpora vexatione quatantur: a quibusdam sub incremento lunæ augetur insania, et tamquam de plenitudine purissimi luminis captorum labes veniat, sub quadam mali dimensione aut exaggeratur aut incipit: nonnulli magicam præstolantur artem, et mentiri mortuorum figuras in meditatione deputant: his etiam divinationibus doctores præcurrunt, et fallendi subtilissimos velut simplex mathesis amplectitur. Alii in avidis auguria præcinunt, et volantum lapsus certis laterum partibus monstrant; atque ita illo falsitatum omnium incentore vel præ-

CAPUT XXXI.

Qui sint dæmones, et a quo diabolus.

APOLL.— Opportune ad responsionem interroga-

^a Hoc ut intelligat, monendus est lector, vocem *officium* ita hic accipi ut in codice, et in notitia dignitatum imperii, pro ministris sive *officialibus* præsidis. Quæ uncinis inclusa vides, ea supersunt ex commate in quo Zacchæus scribebat immoderate lætitiæ præesse dæmones, quibus id munus a prin-

cio dudum sequestrata descendit: unde igitur quæ isti sunt dæmones quos dudum in templis gentilium commorari, et nunc universis vel præesse vel interesse criminibus signantibus edidisti? Quis eorum similiter princeps, quem diabolum vocas? vel unde ad hæc opera sunt defecti; si ulli his tamen sublimioris naturæ dignitas fuit? Etsi enim per eos quæ in superioribus meministi, non nisi ipsorum genere et qualitate monstrabitur.

ZACCHÆ.— Eadem quidem etiam nunc illis est natura quæ ab initio fuit, quia quod semel creaverit Deus, aut in melius mutat, aut ipse non abrogat: cælestem verò dignitatem non sui Creatoris, sed voluntate propria, perdiderunt. Unde quia et offense causas requiris, ex Scripturarum ratione utraq; cognosce. Duo creationum genera cum omnia conderet, præcipua Deus fecit, quibus secundum officium tribuit et sensum: in cælis Angelos, homines in terris: incorporales sunt et vere spiritus Angeli; nos vero cælestes sensus intra corpora terrena gestamus. Et cum munere Creatoris voluntas utriusque sit libera, major est tamen in hominibus occasio delinquendi; quibus et animo et corpore cavendum est: nam desiderii animæ, corpora actibus peccat.

Illi ergo propiores Deo, qui magis liberi; et qui imperiorum ejusdem ministri semper ac medii, ideo plus scientes. Ergo (ut) quæcumque in terris agi potestatum et dignitatum gradibus vides, umbra cælestium est: ita et illic magis secundum Dei statum et disciplinæ et ordinem modis præcedentis Dei servit imperiis; atque ad nutum ineffabilis majestatis innumerabilem Angelorum multitudinem, Archangelorum obedientia regit. Qui nunc autem diabolus et dæmonum princeps, primus omnium Angelus fuit; qui factura et gradu cæteris præeminens, dum effertur superbia, infra omnes effectus est: videri se etenim Deum, quod non erat, voluit; et quia primus inter omnes factus fuerat, Divinitati se comparando honorem Creatoris assumpte: ob cuius ausi præsumptionem enim aliquantis ex inferioribus, qui assensum præbuerant, ejectus e cælo est; quos postquam secum traxit ad terras, tamquam amissum reparans principatum, ex Angelis satellites suos fecit; et, sicut paulo ante memoravi, officiis criminum malisque lapsorum, negatum in cælos reditum consolatur. Illic primum hominem ad temerandam præcepti legem in serjente prævius et susor animavit, et in consequentibus semper bonam nostri creationem per vitæ blandimenta egit in crimina; et quamlibet per manus hominum, tunc tamen Christus insistente crucifixus est.

Illi invidia, tumor, crudelitas et mixtus concupiscentiæ luxus in sordibus cordi semper et gaucipe dæmone collatum erat.

^b Voculam *ut*, quæ in editis et in mss. deerat, ideo adjicimus quod necessaria videatur. Infra et *disciplinæ* edidimus ex Viind., nam antea legebatur *est disciplinæ*: male.

dio est: et ne semper impii vel polluta sectando subtilis nequitiæ signa nudaret, informationi atque affectibus scelerum honesta permiscuit; videri studens sibi virginitatem placere, dicari debere idolis castitatem, ut quod re destruit, ambiret in nomine; purificatis etiam plus quiddam fallaciæ sum præstans, et quamlibet homini sectam libenter indulgens, dum Deum nec ignoratum aliquis scire queat, nec agnatum ex ipsius voluntate ac lege veneretur. Illi ergo dæmones, et hic eorum diabolus princeps: hos Christi nomen intra hominum viscera abditos terret et cruciat. Illi omnibus memoratas superius insidias struunt, quos metu nequeunt illecebris capientes, ut cum quolibet modo offensos Deo fecerint, ab spe immortalitatis abducant et oblectatione præsentium, et incredulitate futurorum.

CAPUT XXXII.

Cur præscius futurorum Deus fecerit diabolum, qui futurus esset hominibus inimicus.

APOLL. — Si tam malus est diabolus quam dicis, et tam pertinax criminum, futuri præscius Deus nec malum creare debuerat, nec tanto culmine dignitatis efferre, ne aut sibi obvium, aut hominibus crearet inimicum; cuius quæ ratio facti sit, si scientia suppetit, narratio subsequatur.

ZACCH. — Nihil malum penitus in suo opere Deus fecit, nec insitum in his creaturis aliquid noxium est, sed ab his potius appetitum, quia ut placerent facta sunt omnia, non ut nocerent: sed primum Angelis sicut hominibus postea liberam Deus præstitit voluntatem, alioquin in nullo præter naturam mutis animalibus præstitissent, hoc est sicut jam de hominibus dixi, in quodam ignorantia torpore compositis aut licerent omnia, aut omnia non licerent. Fons ergo totius rationis Deus irrationabiles sibi erat creaturus ministros? Aut quæ ipsorum sensibus ratio, si nulla voluntati potestas? Quæ postremo obedientia, aut quis Dei cultus nisi iubentis imperiis consequens esset similitudo famulatum? Quod si propter uniuscuiusque voluntarium malum creator est arguendus, quod dici nefas est; et de omnibus hoc modo argui potest, quia ad bonum usum facta sunt omnia, et malos exitus habent, si his aliter uti velis.

Numquid malum est ignis? et certe quæ importune admoveris exuruntur: terra obruit, sed cum subruitur: non naufragiis maria congregata sunt, et tamen intempestive ratibus adita submergunt. Numquid ad decidendum celsa constructa sunt? et nisi summis cautius consistamus, excidimus. Vertendæ in sulcos terræ atque excidendorum causa lignorum ferrum hominibus datum est, et exin gladios bella sumpserunt. Numquid in resti mora posita est?

^a In vind. scire querat, nescio num melius. Haud ira multo post ubi, hos ergo Christi, vocem ergo delevimus ejusdem codicis auctoritate freti.

^b Hasce duas voculas quæ in editis deerant, adscripsimus e cod. Lant.

et multi vitam laqueo finiunt. Quis hominum lapidationibus saxa, quis ligna crucibus deputavit? Numquid summæ dignitates idcirco regibus dantur, ut tyrannides facilius assumantur? Quam bona creatio vini est! et acceptum effusius gignit insaniam. Ipsi herbarum succi qui profuturis medicamentibus admiscuntur, aut sævius insectis nocent, aut largius hauriuntur et perimunt. Creandorum liberorum causas sunt permessa conjugia, et ex licitis cultibus adulteria admittuntur illicita.

Quid, rogo, æquius facere Deus debuit, quam rationabilem Angelorum et hominum creaturam, atque hanc nec libertate privaret, et scientia cautionis imbueret? Quod si futuri præscius Deus creare hujusmodi, aut cæteris præferre non debuit, ergo nec hominem facere aut cunctis præferre debuerat, quem peccatum seclat: et sicut in diebus, ne ipsa quidem fieri elementa debuerunt, si nullus erant usui profutura, vel quoniam nocere universa possunt, si iisdem non ita utaris ut facta sunt. Quanto hic divinae providentiæ probabilior ordo est, idcirco illi primum summa committere, qui erat ausurus illicita, ut attentior successuris cura justitiæ et amare creatorem institueret et timeret, ac simul tentari eum nec ab Angelis impune monstraret, qui ob presumptionem etiam Archangelum dejecisset. Vides ergo Dei creatione bonum factum, atque ipsius beneficio in sublimibus constitutum voluntate propria, quam liberam acceperat, et bonitatem mutasse malitia, et dignitatem insolentia perdidisse.

CAPUT XXXIII.

Si peccabit diabolus cum sociis, quare non statim interfectus est.

APOLL. — Etiam hæc cum ratione facere videntur quæ de diaboli creatione casuque dixisti: sed quid causæ sit quod, post ausum tantæ temeritatis, sicut jam quærsivi, deletus statim cum satellitibus non fuerit, signanter edisserere.

ZACCH. — Dei judicium non tantum ex potestate, sed ex ratione est, ^d qui in condemnatione non judicantis solam vult esse sententiam, nisi et conscientiam delinquentis per quamdam penitentia comperendinationem, misericordiam semper ad se reverti cupientibus præstans. Et licet in omni æquitate sua justus sit, est tamen in miseratione propensor, neque ad ultiscendum celeri indignatione festinat cuius judicio nemo succedit. Salvare ergo, non perdere quod creavit studet, et inde inenarrabilis patientiæ nec præcipitis aliquando vindictæ est: quod si idem diabolus cæterique ejus perditionis socii ante augmenta consequentium flagitiorum, et secretorum cælestium quæ ex parte seclabant, proditorem obnoxias penitentia manus dedissent, humilitatis exoratione crimen superbæ diluenter; profecto in

^c Sic codex Vind. in priori editione, amari ... et timeri.

^d Ita e cod. Vind. restituimus, cum fantea legeretur, qui condemnationem.

eos honor redisset angelicus, nec miseri in eorum A nunc sordibus volverentur, quos captos, nequitiarum laqueis deprimunt, et infelici sorte vitiorum tamquam in solatium suæ perditionis adsciscunt.

Vide præterea inter delicta et justitiam hominum dæmonumque certamen, ex compugnantibus inter se luxu atque virtutibus, præmium immortalitatis exsistere. Spectat nos quotidie præliantes meritorum arbiter Deus, et spiritales insidias fragili corpore superari placidus intuetur: debuit profecto tam sublimis creaturæ culpa sic plecti, et erecta in Deum Angeli superbia hominibus subjugari, ut qui sibi auctorem suum præesse noluerit, subditorum prius nunc imperia pateretur, et quamlibet in pejorem partem homines voluntatis suæ dominos pertrahat, plures tamen ^a per se ad Dei sedem virtutum ac fidei probatione transmittit. Vides ergo diabolum ejusdemque participes futuro judicio per providentiam Dei etiam cum quadam hominum utilitate servatos, ut et longanimitas creatoris lapsis poenitentiae locum daret; et si indulgentiæ spatia nihil proficissent, sua potius quam Dei sententia damnarentur; quorum reatui quotidie extrinsecus illud accrescit, quod licet ad justitiam hisdem impugnantibus exerceamur: nihilominus tamen et eo magis obtinet terrena fragilitas, quod hi nullo adversante in substantia angelica perdiderunt.

CAPUT XXXIV.

Quare Deus non angelum misit, qui aut hominem restitueret aut diabolum perderet.

APOLL. — Intellego assertionis tuæ summam in hanc venire sententiam, ut Dei Filium Christum non solum ad restituendum hominem, verum etiam ad condemnandum diabolum ejusque consortes, vel jam ad terras venisse, vel iterum venturum esse confirmes; quod si ita est, potuit et Angelus mitti, qui absque injuria Dei et discretos a bonis malos perderet, et ipsum cum sociis malorum principem divina auctoritate puniret.

ZACCH. — ^b Prima est quidem causa qua Christus Dei Filius veniendi ad terras habuit voluntatem, ut vel perituum hominem perire non sineret, vel perditum repararet: sed hoc quoque ejus providentiæ junctum est, ut diabolum atque ipsius socios sicut in homine in primo superavit adventu, ita in homine judicet in secundo; nec difficile Deo fuit per quamlibet cœlestis militiæ potestatem finem præsentis sæculo mittere, et punire prædictos: sed quia memoratus nequitiarum auctor Deum se, sicut jam exposui, voluisset videri, ut coram qui uterque esset ab Angelis et hominibus nosceretur, manifestari Dei Filium visibiliter oportuit, et præsumptorem cominus confutari, ut nulla deinceps de intellectu unius majestatis apud utramque creaturam dubitatio inqueretur. His præterea additur causis, quod hominem sub conditione immortalem antea factum,

^a Hic etiam codicem Vind. sequimur: nam in priori editione legebatur, *præ se*, nullo sensu. In fine, *quod hi nullo*, repererat in uno codice Acherius, et nos in Vind. reperimus: quod quidem haud

idem restituere in melius debuit, qui ante plasma-verat. Etenim indecens erat si a Deo corruptibilis homo factus ab Angelo incorruptibilis redderetur, postea quam hoc fidei probatione meruisset. Quid vero Dei munificentia dignius, quam ut præsentiam suam in summam beatitudinis præstet, et quod homini negaverat inexperto, indulgeat restituto? Ut postremo quem tantis malorum passionibus sequimur, quem cum sæculi invidia et periculis confitemur et credimus, sicut cupimus, ab his omnibus liberati, in sua videamus majestate regnantem.

CAPUT XXXV.

Cur iniqui florent et recti premuntur.

APOLL. — Firmata est intra animum expositorum fides: sed, ut nihil cunctationis resideat, jam credenti pande, quæso, quæ vis florere iniquos facit, vel deprimit rectos; et cum de homine, sicut aperuisti, tanta sit Deo cura, tam prava nihilominus utrosque diversitas agat, ut cum in illis malorum et voluntas et actus sit, copia contrario cedat bonorum; his prospera denegentur, quos magis æquum est esse locupletes.

ZACCH. — Facilis rei istius intellectus est, nec tota in spiritualibus experimenta quærenda sunt; quoniam evidenter etiam præsens conversatio docet quo pacto aut iniquis affluant cuncta, aut necessaria bonis desint. Hi enim versa actuum vice non solum pertinaciter quæsitam concludunt, verum insuper populantur aliena; hi quibuslibet lucris totius vitæ tempus addicunt, et in pecunia spem requirunt. Hi autem propter occasionem delicti etiam honesta compendiorum studia devitant, ac bene parta pertinaciter non tuentes, quietem jurgiis præferunt, et auctorem justitiæ vindicem sperant. Additur, quod pravos miseratio numquam permovet, aut ad data exigua vix educit. His vero inopum sumptus operi est, et prompta semper in opere bonæ voluntatis expensa: quia vero morum subversio ex abundantia maxime venit, suos tantum inceptor criminum fovens largas exsultantibus sufficit opes; ut successibus gaudiorum luxuria subrepat: deinde in commensationem exuberatio vertatur, et captiva temulentia vitiis irrigetur. Hinc ad Deum minor abundantibus cura est; et fiducia præsentium sperare non sinit divitias futurorum; prolixæ autem patientiæ Deus et tumentes in dissolutionem projici sinit, et angustatos in passione confirmat, promissum cunctis judicium redditurus, ut hoc illic percipiat unusquisque quod hic egerit, hoc in perpetuum patiat, quo inferiores ac subditos temporarie despiciendo vexaverit.

CAPUT XXXVI.

Si justus est Deus, quare infantes, malorum nescii, diversis malis afficiuntur.

APOLL. — Aperte etiam bujus interrogationis paulo melius est, quam id quod edidit *quam nullo*. ^b Sic codex Lem.; in editis, *prima et quidem, male*. Ibidem Acherius monet in uno codice legi: *Deus filius venit ad terras, ut...*

membra patuerunt; et nisi molestum vereretur ali-
quid tamquam in cumulum præstitæ hactenus expo-
sitionis adjicere, non supervacue inquirerem quid
hoc sit, quod vitiorum ac peccatorum penitus
inscii diversis malis afficiuntur infantes, ac non-
numquam ex utero prodeuntes aut debilitas occupat,
aut ad mortem immatura vis præripit; quod sæva in-
noxios vexat insania, nec majestatis indubie pietas et
justitia omnibus prompta succurrit. Unde si, ut dixi,
tædium non est, breviter cuncta ostensurus eloquere.

ZACCH. — Amplius quidem postulas quam suffi-
cere possit credenti, et necessariæ scientiæ terminos
inquisitione ^a prætergrederis: sed ne in fidei sus-
ceptione ex aliquo incertus nutes aut hæreas, at-
que ut in nullo de Dei justitia infidelium disputatio
locum teneat; quid sentiri debeat advertere. (Ex qua-
tuor elementis hominem Deus fecit, siccis, humidis,
calidis, frigidisque. In splene frigida, calida ponu-
tur in felle, in sanguine humida, sicca reputantur
in ossibus, miraque, ut intelligis, conspiratio hæc ex
contrariis factoris opus in homine conservat, et
divinæ artis ingenio, præstantiorem speciem socia-
ta demonstrant quam in semet prius singula retine-
bant. Sic ire semper in melius quidquid a creatore
renovatur, apparet. Hæc ergo in conceptionem
æquis partibus confluunt, atque ita ex omni visce-
rum regione conveniunt, ut in nullo æqualitatem
germina Creatoris excedant; sed hanc nascendi in-
tegritatem aut parcimoniam aut nimietatem temperat
parentis alterius, et quod male prævaluerit coale-
scenti intra uterum, vel mox ex utero prodeunti aut
valetudines gignit aut mortes: geminæ enim in ho-
mine venæ sunt, quæ præcipuum inter omnes spi-
raminis ac sanguinis obtinent principatum, et ab
ipsa sede vitalium exiguis meatibus sparsæ totum
corpus illustrent, notisque discursibus exploratum
vitæ iter ac pervium servant; quarum si alteram
de prædictis vis aliqua præcluserit, perniciem haud
dubiæ debilitatis ac mortis operatur: unde infantes
sæpissime aut totius lucis efficiuntur expertes, aut
confestim parvulos immatura mors præripit.) Non-
numquam et ob eorumdem parentum vel peccata vel
merita, infantum citus finis est; quia dilectorum
ablatione probantur boni, puniuntur iniusti; et
qui se argui doloribus aliis, damnisque non senti-
unt, etiam orbitatibus affliguntur: justos autem
major fidei ignis examinat, cum in levioribus stabi-
les etiam amissione ^b probantur affectuum.

^a Sic Acherius ipse in margine monuit legi oportere, cum in omnibus codicibus reperisset *progre-
deris*. Infra, ut in nullo, restituimus ex codd. Vind.
et Lem.; nam antea legebatur *ut nullum*. Quæ dein-
de parentesi inclusa sunt, hæc in omnibus codd.
præterquam in uno S. Arnulfi, desunt. Idem S. Arn.
codex, ubi legis *quid sentiri debeat*, plenius habet
quid usus attentioris vitæ docuerit.

^b Sic cod. Vind., emendate: prior editio, *proban-
tur affectum*, corrupte. Haud ita multo post, ubi ex
eodem codice scripsimus *arguantur exitiis*, legebatur
arguantur exitu, minus recte.

^c Hic etiam cod. Vind. au: toritatem secuti, emen-

Quod vero nondum boni vel mali conscios in-
fanda dæmonum vexat insania, patrum quidem,
sed distantibus modis causa est: si iniqui sunt, nec
prædictis vel similibus castigationibus emendantur,
etiam innocentum suorum arguuntur exitiis. Hi
autem quibus conversatio recta est, et per se ma-
litiæ diabolicæ superant, etiam tamen talibus
fatigantur insidiis; neque a tædiorum exercitio va-
cant, quibus nocere aliter vis dolosa non præva-
let, ad hoc malorum versutiam semper involvens,
ut sive ob vitia, seu propter fidem, ista proveniant,
aut iniquum aut negligentem Deum, ^e si quibus
forte suadere possit, assermet. Sed qualibet arte vel
parvulos cruciet, vel parentes, Dei justitia in utro-
que non deest: nam et infantibus translatio malis
vitæ istius melior etiam hoc præstat, ne ex impro-
bis geniti similes quandoque efficiantur auctoribus;
et hisdem qui genuerunt pro beneficio reputandum
est, quod temporario vexatorum dolore aut pecca-
tis eruuntur, et boni sunt, aut meritis augentur, et
in fide crescunt.

Habes ergo interrogationum tuarum causas, et
omnium ambiguitatum intellectum patentem. Ita-
que jam subditus Deo promissam concilio fidem
redde, abjectaque hac mundi sapientia, veræ sapientiæ
affatibus crede; et quærere a te altiora desistens,
rationem cœlestium secretorum Auctoris sui scientiæ
consilioque permittite. Nam licet nunc plura co-
gnoveris, et de interioribus fidei aliqua supersint;
non tamen putes omnia hominem scire posse quæ
Dei sunt, nisi quæ aut scire hominem ipse perdo-
cuit, aut intelligere divina aspiratione permisit.
Age ergo, et fidem cordis simplicitate susceptam,
^d devoti oris confessione testare, nec gravi præce-
ptorum onere terrearis: levis est servitus Dei, et
intra voluntatem hominis tota necessitas legis,
quam cum penitus revelatam compereris, ita ejus
agitione gaudebis, ut licet stimulet de ante acto
errore pœnitentia, major tamen veniat de confes-
sione gratulatio.

CAPUT XXXVII.

Quæ sit plenitudo legis, confessio credulitatis ad Deum.

APOLL. — Jam dudum voluntas quam expetis,
prompta est: sed velut oppleta ruderibus funda-
mentorum loca, ita mentem dubietatibus emundari,
^d ignorantiam scientia oportuit imbui; ut patentem
fidei aditum veterum purgatio firma prospiceret.
Unde, quia occupatori dudum plena legis non po-

davimus id quod prius legebatur, si quis forte. Infra,
ex eodem et e Lem. edidimus *malis vitæ*, nam Ache-
rius scripserat *ex malis vitæ*.

^d Optima cod. Lem. lectio quod prius legebatur
devotionis confessione, minus placebat. In fine idem co-
dex et Vind., de confessione: prior editio, de con-
versione.

^e Sic in cod. Lemov.; in editis, *ignorantiam scien-
tiam*. Infra *Christianis fidei*, quod reperimus in cod.
Vind., magis placuit quam quod prior editio habet
christianæ fidei. Haud ita multo post ubi *si consolari*,
lego et consolari.

tuit hærere revelatio, digestam in pauca nunc re-
pete; ut, quam propemodum non recepturus au-
dieram, examinatam multipliciter cum veneratione
suscipiam.

ZACCH. — Repetam plane; et animæ visceribus
intimandam brevioribus eloquar verbis. Christianis
fidei integritas, plenitudo justitiæ est, id est Deum
nosse, colere, timere, diligere; manu facta nec ado-
rare nec colere, nec profanis immolatorum cibus ve-
sci. Ecce jam non copiosæ cruor hostiæ aut odor
polluti ignis exposcitur: anxie Deum colueris, si
temet pro omnibus Deo dedas, duo ex omnibus
præcipua tenturus præcepta, ut Deum plus quam
te, sicut te autem hominem diligas; quia nec pro-
desse sibi ullus ex se tantum potest, quantum ille
vel omnibus in commune vel singulis: quid autem
æquius quam ut sicut te hominem diligas, a quo
te similiter diligi, si consolari exoptas? Sic præ-
stare quomodo cupere bona: certe non
propter caducam brevissimi temporis voluptatem,
spem beatissimæ æternitatis excludere, nec tueri
præsentium vanitatem, ac fidem destruere futuro-
rum; cum ex duobus conducibilius fore alterum
clareat, non dicam sub Dei, sed cujuslibet hone-
sti hominis arbitrio spem ponere, et propter ele-
ctionem venientium præsentia spernere, quam ob
præsentium transeuntem usum mansura præterire.

CAPUT XXXVIII.

APOLL. — Dei unam esse et simplicem majesta-
tem atque ab eo visibilia et invisibilia condita om-
nes quidem sentiunt, ^a et intelligere omnes possunt;
plenam perfunde legis ac promissorum illius fidem,

^a Sic uterque cod. Vind. et Lemov., et quidem
emendate. In priori editione, *sed intelligere quoque
non possunt*. Infra, ubi *evecto in caelos*, Lemov. ha-
bet *tuo*, Vind. *elato*.

^b Codex S. Arn. et Vind. habent *polluta*. Haud

plenamque justitiæ et merito divinæ possibilitati
subesse, resurrectionis effectu æterno careat, qui
non credit; quique te, Christe, Dei Filium et Deum
manentem in homine dilstetur, nec redemptorem
humani generis, evecto in caelos crucis triumpho,
et constitetur et prædicat; qui retributorem sancti
laboris, aut scelerum vindicem non sperat futurum;
ille consortio diaboli gemens perpetuas eat exsul ad
tenebras, et profundæ noctis mersus horroribus fla-
grantis cœni volvatur incendiis.

Absit autem nunc mihi amplius quam de Deo
rebusque illius sapere, et nisi ab illo educta scire
velle vel quærere; tantum, ne ignorantia vel tar-
dæ credulitatis culpam pœna comitetur. ^b Maculate
idolorum concidant sedes, et execranda abomi-
nationis templa vacuentur, ipsaque divinitio qua,
ut video, a multifariis demonum fraudibus vel de-
losa vel falsa est, sub reverentia sanctæ religionis
intereat. Ego Deum Christum et salutis viam se-
quar, illum præ anima et cunctis visceribus dil-
gens, in me hoc tantum amaturus quod ille dile-
xerit. Tu autem, qui divini in me muneris mini-
ster fuisti, ab auctore gratiam recepturus, trade,
quæso, plenitudinem fidei; trade interioris sacra-
menta mysterii, et caducam materiem celsioris spei
innovatione perfunde; si quid enim creditis qui no-
stris tractatibus affuistis, ita animum veræ lucis
gaudia perfuderunt, ut Deum Christum ejusque
pietatem, licet diu ignorassæ pœniteat, æternæ ta-
men beatitudinis sperem esse, vel sero agnium,
C credidissæ.

ita multo post lectionem codicis S. Arn., *gaudia per-
fuderunt*: prætulimus illi quam in textu collocaverat
Acherius, *gaudia repleverunt*. In fine codd. Lemov.
et Vind., *sero agnium*: prior editio, *sero agnium*.

LIBER SECUNDUS.

PRÆFATIO.

Cum ad exercitium justitiæ optima atque ex-
optabilis via sit pie vivere, et vitæ ipsius ratio-
nem factorum et cognitionum ^a observantia custo-
dire; præcipui inter bona omnia studii est, aut
Deo semper aut de Deo fideliter loqui, quodque
in homine maximum est, linguæ ac mentis offi-
cium Auctoris sui laudibus deputare, nec tamen
ita fervore piæ voluntatis atollit, ut in aliquo
sentiendi ac profitendi modum subnixa fidei vota
transcurrant, aut særos divinæ prædicationis terminos
^b audientior licetis calcet ingressus. Non ergo
fiducia, sed fide prompti, insinuationem primum

^a Sic codd. Vind. et Lemov., emendate: prior
editio, *observantiam*, corrupte. Haud ita multo post,
auctoris sui *laudibus*, scripsimus auctoritatem codi-
cis. Vind. secuti; in quo voces intermediæ *rebus aut*

D sanctæ Trinitatis aggredimur; post in Judæos, ac
deinceps in hæreticos plana expositione pergentes,
otium schismaticum Novatianorum detegemus erro-
rem. Ita instructio ex multis collecta voluminibus
breviarii vicem dabit, non omnia in singulis elab-
orans. Experti itaque rem inter personas melius
agi, Zacchæum nostrum Apolloniumque jam no-
strum ad prædictos causas gradus robustiore scien-
tia deducemus, ut libelli superioris more, religio-
nis nostræ æmuli prædamnentur; et is qui discendi
accenditur studiis, Deo vivere cupiat ac vitii in-
terfre. Nunc ergo inter prædictos leni collatione et
proferentur omnia et probabuntur, ut congrua bre-

non comparent.

^b Optima ejusdem Vind. cod. lectio; in editis au-
dientiori licet calcet ingressus, minus bene, ut equi-
dem sentio.

vitae moneretur quid recipi debeat, quid caveri; A cum et fidelium credulitas caelestibus confirmetur exemplis, et profanorum perfidia suis vel maxime intellectibus destruat.

APOLLONIUS. — Si quisquam, Zacchæe, referre, ut dignum est, gratiam Deo pro collatis in se ejus miseratione beneficiis, aut sermonibus sufficit, aut animo comprehendit: ego præcipue perfungi hoc munere debeo confessionis et mentis, qui illius aspiratione tuave doctrina tantis errorum laqueis evolutus, mortis vincula deposui, et terrenum exutus hominem, in spem caelestium gaudiorum Dei adoptione transivi; æterni insuper sacrificii particeps factus, ^a immo Deum sumendo pars ipsius, toto animi vigore et salutaria expetere debeo, et obliqua destruere. Sed quoniam in retribuenda gratiarum vice, nec in hoc quidem sufficientes sumus quod intelligendo sentimus; hæc solum retributionis penes impares via est, si largitor totius indulgentiæ Deus, dignatione qua nostris cogitationibus interest, debentibus inspiciat votum, et pro effectu recipiat voluntatem. Quamlibet ergo ineffabilis lætitiæ compos magna sim consecutus, major mihi tamen ignorantiae metus est ex quo aliquid a se cepit scientiæ; grandisque animum cura sollicitat, si spiritualium conscientiarum plenitudinis sacræ quantum audire sarique liceat, aut ignarus aut trepidus deprehendar. Nam prima fidei in me præcepta concludens, Patris tantum ex quo sunt omnia, et Filii per quem facta sunt omnia, credulitatem simplicem poposcisti; post autem ineuntes traditionem mysterii etiam sancti Spiritus mihi a te exacta confessio est, et tota in Trinitatem missa credulitas.

CAPUT I.

Si sit tertia in religionis honore persona.

APOLL. — ^b Promissionis igitur memor, punde an sit tertia in religionis honore persona, vel si ex usu multiplicis reverentiæ et non ex speciali appellatione nomen assumptum: quod si hæc sapientiæ caelestis occulta reseraveris, quidquid in susceptione advenientis fidei bene cessit consummatum notitia perfectiore roborabitur: consequens erit ut doctrinas quoque hæreticorum et universas schismatum pravitates, quo vitari ocuis possint, consultus expelias, si prius qualiter credi debeant jam concessa monstraveris.

ZACCHÆUS. — Semper quidem stipenditis militiæ spiritualis accinctos velut sub imminentium expectatione bellorum instructionis usu oportet institui, et otium detestari; sed a multis quæ expetis et prolixè et sublimiter condita, velut novæ cruditionis opus recusant, ac tam plane de omni dudum ambi-

guitate dissertum est, ut nunc non modo rudes in interpretationibus sensus, sed verba denique nisi inculcata non suppetant. Notissimum præterea in qualibet editione fastidium est aut refricare jam cognita, aut clarioribus inserta monumentis suppresso auctore proferre; unde magis utriusque nostrum fortasse conveniat exemplaria adire prisorum, ac de illustrium voluminibus hujusmodi haurire doctrinam: quia et tibi absque dubio conducibilius est perfecta ab eruditioribus discere, et mihi de maximis tutius reticere.

CAPUT II.

Si Spiritus sanctus Deus sit.

APOLL. — Et ego credo aliquos super his, crescente fide nostra, latius disputasse, ac tantis annorum temporumque curricula spiritalium virorum ingenia, non silentio possessa, sed meritis. Verumtamen rudibus animis diffusa tardius innotescunt, et sensum prius onerant proluxa, quam doceant. Atque ideo excusatione cessante invidiæ metum utilium fervor ^c excludat, et indeptæ quietis quam amplecteris gratiam inexpressibilis fidei amor vincat; verecundiam proverbii veteris sententia sublevante. Quid enim dici a quoquam potest quod ante non dictum sit? Aut quæ tam abstrusa in nostris rebus scientia est, quam u-us non illustraverit præcedentum? Unde hoc primum de sancto Spiritu certus revela: Deus ne, an res aliqua Dei sit? et munus divinitatis, an plenitudo credendus? Probari autem testimonio oportebit quidquid simpliciter credituro fidei ^d sacramenta dictaveris.

ZACCH. — Oneri licet expositio tua sit, et quoddam negotium tantæ interrogationis neclat intentio, quia ardui operis res loquenda, et fide magis est intuenda quam verbis: tamen quoniam exigere ab humilibus magna non desinis, et recitandi opportunitatem dominicus fervor exsuscitat, quod fidei substantiam non depressam humo regere, id est, non inclusam cordis retinere secretis, sed notitiæ cupientium prompta annumeratione mutare, ac vice fenoris multiplicare præcipimur: ad expositionem ineffabilis majestatis trepidi, ad confessionem securi compi-sa auctori suo ora solvamus. Deus unus est, et quamlibet personis ac nominibus distincta sit Trinitas, a se tamen atque a sua æternitate non distat, sed manens ante sæcula divinitas in Patre ac Filio et sancto Spiritu, vere ac proprie creditur una atque eadem, nec dividi nostris interpretationibus potest, nec rursus versa in unius personam Trinitate confundi. Sic ergo Spiritus sanctus, ut Pater ac Filius, Deus est. Neque in Trinitate unus, sed Trinitas unum est. Hæc fides plena, hæc nostra creduli-

^a Vix quidquam in toto hoc opere præclarus, quam hocce Apollonii jam christiani de reali Christi dum sumitur præsentia testimonium.

^b Sic codex Vind., meo iudicio, melius quam prior editio, *professionis*. Infra idem et Lemov., *quo vitari tutius*.

^c Ita edidimus ex codice Lem.; in editis, *ut illum fervor*, male. Paulo superius, ubi legitur *non silentio*

possessa, sed meritis; nemini quidem dubium erit quin aliquod vitii insit, sed nihil in mss. reperimus, quo hæc menda reparari posset.

^d Præclara emendatio, quam codex Vind. supeditavit: antea corrupte editum erat, *dictaverint*. Haud ita multo post ejusdem codicis est quod scripsimus *recitandi opportunitatem*, in ejus quod Achaërius ediderat locum, *reticendi opportunitatem*.

tas. Idcirco Deos nec æstimari patimur nec vocari, sed Deum in prædictis personis ac nominibus confitemur. Inenarrabilis enim divinitas, non ut concludi aut apprehendi, vel vocabulis possit intra nomina personasque se præstitit: sed ut quod erat, esse et nosceretur, intelligentiam sui ex parte, quam capere humani sermonis angustia prævalebant, credentibus dedit. Verum hæc tibi non subtracta æstimes prius, sed non credita prius; quia ab idolorum multitudine veniens, etiam hic tibi prædicari deos putas, nisi id quod plenitudo fidei continet traditionis exordia siluissent.

CAPUT III.

Si Scripturis sanctis possit firmari hæc elocutio.

APOLL. — Quantum intelligi datur, adest sperata in interpretationibus fides, ac veritati ratio expositionis cohæret; verumtamen sacris interlocutionibus eadem dicta firmari stabilitas puræ credulitatis exposcit, et quoddam veritatis culmen cessantibus argumentis lectione constitui; quia videri incongruum potest, ita de Deo loqui, ut non magis illa quibus se idem insinuari voluit, proferantur. Qua de re ex multis quæ enumerari ad præsens non posse arbitrator, neque ut nunc enumerentur exoptulo, qui interim doctrinæ ordinem, non historiæ corpus inquirō; perspicua quoque et pauca dicturus auctoritatem redde memoratis. Nam, sicut dixi, velut tenuiter jacta nutabunt, nisi humanis astruata sermonibus, divinis insuper fulciantur exemplis.

ZACCH. — Competenter exposcis, ut his potius fides detur quæ in testimonium sui Divinitas ipsa prolucuta est; et recte ex innumerabilibus pauca proferri; quoniam veræ probatio majestatis, tametsi habet pluralitatem, pluralitate non indiget; credentique et pauca sufficiunt, quæ increduli, etiam si in multis scrutentur, ignorant. Unde primum de veteris Testamenti libris, post etiam novi, sanctum Spiritum in substantia unius divinitatis agnosce, libro Genesis sic inchoante: *In principio fecit Deus cælum et terram; terra autem erat invisibilis et incomposita; et Spiritus Dei ferebatur super aquas* (Gen. 1, 1, sec. LXX). Ille principium est, qui Judæis, quis esset, ^a interrogantibus dixit: *Principium quod et loquor vobis* (Joan. viii, 25); unde ab eo et alio loco dictum est: *In capite libri scriptum est de me* (Ps. xxxix, 8; Hebr. x, 7.) Ferebatur autem Dei Spiritus super aquas, ut ex his viva omnia producturus ipse rudibus, ignis proprii fermeota præstaret, qui nunc purificatis dona sanctificationis infundit. David perinde, Deo aspirante, testatur: *Verbo Domini cæli firmati sunt et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Ps. xxxii, 6). Vide quam plena sit brevitatis, et quam clare in sacramentum unitatis recurat; Patrem in Domino, in Verbi significatione Filium ponens sanctum Spiritum ex ore Altissimi nuncupavit. Et ne vocis editio reputaretur in Verbo, cælos per eum

A edocet factos: ne flatus in Spiritu, virtutis in eo plenitudinem demonstravit. Nam ubi *virtus*, ibi necesse est et persona subsistens, ubi *omnis*, non ablata a duabus sed consummata signatur in tertia; non ut sola habeat quod in toto est, sed ne minus habeat quæ in sola appellatione postrema est.

Iterum idem propheta Trinitatem, dum precatur, exponit: *Cor mundum crea in me, Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiā salutaris tui, et Spiritu principali confirma me* (Ps. l, 12-14). Principalis Spiritus Patris est, rectus est Filii, Sanctus vero cognominis sui adjectione distinguitur. Nec de vocabulorum adjectione movearis, quod principalis et rectus Spiritus sanctus prophetica appellatione signatus est. Licet proprietas una sit in singulis, tamen quia Deus Spiritus est, ne personarum confusio nostris intellectibus fieret, nominibus est adjecta diversitas: qui enim sanctus, necessario rectus est; nec potest iterum rectus esse, nisi sanctus sit: principalis autem, quia ex eo unigenitus Filius, atque ab ipso Spiritus sanctus procedens; de quo Esaias sub persona Dei de Christo loquentis hæc posuit: *Ego locutus sum; et ego vocavi et adduxi eum, et prosperum iter ejus feci: accedite ad me et audite hæc. Non in occulto ab initio locutus sum; cum fierent, illic eram: et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus* (Isa. xlviii, 15, 16). Angelus perinde ad Mariam sacræ nativitatis mysteria nuntians, paria de eodem sic deponit: *Spiritus Dei superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. 1, 35). Dominus postea, cum de vocatione gentium loqueretur, intra unum divinitatis nomen sanctum Spiritum prædicans, ait: *Euntes nunc, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Paulus similiter apostolus: *Qui autem confirmat nos vobiscum Christus Dominus, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris* (II Cor. 1, 21, 22). Et iterum, dum cælestia Corinthiis precaretur, hæc subdidit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei et communicatio Spiritus sancti cum omnibus vobis* (II Cor. xiii, 15). Unde propositæ veritatis memor, sententiarum multitudinem quæ largissima suppetit, non requiras; quoniam, sicut dixi, in paucis Deo credere consuetudo fidelium est; meminisse autem plurium, diligentia magis per se proficientis, quam docentis, officium est.

CAPUT IV.

Quid Judæis respondendum sit.

APOLL. — Jam quidem simplex assertio fidem fecerat sanctum Spiritum vere ac proprie Deum credi; sed quia facilius est sermonibus præbere consensum, quam intellectum sensibus mutuari, firmiter oportuit examinare suscepta, ac volunta-

^a In Vind. totum hoc comma sic descriptum est: *Ille principii nomine designatur qui de semet ipso: Ego principium, etc. Infra ubi legitur, ignis proprii, ex cod. Lem., in editis corrupte legebatur signis propriis.*

riam confessionem cœlestibus confirmare doctrinis. **A** monuit ut in cognomine terreni ducis, futuri et cœlestis vocabulum nosceretur: ait enim Deus ad Moysen: *Ecce hic Jesus qui assistit tibi: vide ne spernas illum, quia et ipse obtemperans tibi erit; et nomen meum est in illo* (Exod. xxiii, 20, 21). Planissime denique per Jacob patriarcham veritas propheticae benedictionis impleta est, cum et dux et princeps, id est rex et sacerdos, usque ad ejus tempus Judæis futuris verbis talibus intimatur: *Non deficiet dux de femoribus Juda, et princeps ex Israel, donec veniat^b cui repositum est: et ipse est expectatio gentium* (Gen. xlix, 10). Balsam perinde in Numeris eadem annuntiat, dicens: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel exsurget* (Num. xxiv, 17). Quod magi in Orientis partibus semper rediitentes, primi ortum Salvatoris, inspecto sidere, nuntiarunt; et quod olim per auctorem suæ artis fuerat prophetatum, per ipsos cognita æterni luminis inspectione completum est. Per Isaiam denique Deus loquitur: *Ecce mitto in Sion lapidem electum angularem, pretiosum; et qui crediderit in illum, non confundetur* (Isa. xxviii, 16).

ZACCH. — Non fallitur æstimatio tua, Redemptoris nostri nativitatem, et quæ secundum Deum et quæ secundum hominem in uno eodemque nunc permanet, totis Scripturarum voluminibus contineri; aperteque Judæis sacri adventus mysteria revelata, quæ intimare summam ab animo non abesset, si in cunctis attentos sensus sequeretur ordo sermonum. Sed quoniam voluntas nobis intelligentiæ simplicis, non pugnae contraria difficultas est, auditioni tuæ satis sit libatis fastigiis totam lucem in parte luminis intueri, et utrumque brevi expositione percurrere. In libro itaque Genesis dum refertur conflatio Sodomorum, unius quidem, ut semper, voluntatis, sed non unius personæ actus ostenditur, Scriptura dicente: *Et pluit Dominus a Domino de cœlis* (Gen. xix, 24). Moyses iterum Dei jussu in lapide constitutus cum posteriora illius cerneret, Trinitatis distinctionem in numero designavit dicens: *Domine, Domine, Domine, misericors et miserator* (Exod. xxxiv, 6). Per David autem loquentis ad Filium Dei Patris hæc verba sunt: *Ex utero ante luciferum genui te* (Ps. cix, 3). Per Salomonem vero de se Filius ipse testatur: *Cum pararet Dominus cœlum, a^a aedera illi. Cum secerneret suam sedem, et super ventos validos faceret nubes; cum confirmatos poneret fontes sub cœlo: quando fortiâ faciebat fundamenta terræ, ego eram apud eum disponens, ego eram cui adgaudebat: quotidie jucundabar ante faciem ejus, cum lætaretur orbe perfecto* (Prov. viii, 27, 31, sec. LXX). Idem iterum dum de ejus ac Patris ambigit nomine, proprietatem veræ nativitatis exponit dicens: *Quod nomen ejus, vel quod nomen Filii ejus* (Prov. xxx, 4)? Hæc de Christo secundum divinitatem ad præsens dicta sufficiant.

D Assumendi vero corporis fidem, Moyses primum jussus hoc populo prædicare sic loquitur: *In novissimis diebus Prophetam vobis excitabit Deus de fratribus vestris, sicut me: hunc audietis* (Deut. xviii, 15); *et qui non audierit Prophetam illum, ego vindicabo, dicit Dominus* (Ibid., 19). Quod testimonium a Salvatore firmatum est, cum in Evangelio eosdem Judæos increpans dicit: *Si crederetis Moysi, et mihi crederetis: de me enim ille scripsit* (Joan. v, 46). Innumeris vero sub ejusdem Moysi persona trucem populum dum Jesum Nave Deus commendaret, ad-

B Hunc eundem ex Virgine nasciturum idem propheta sic memorat: *Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel; quod est interpretatum: Nobiscum Deus* (Isa. vii, 14; Matth. i, 23). Sub verbis iterum eorumdem Judæorum in futuro judicio gementium, cum Christum in Patris majestate conspiciant, hæc deprompsit: *Non est Deus præter te: tu enim es Deus; et nesciebamus* (Isa. xlv, 14). Hieremias autem fidelis populi vocibus hæc exponit: *Hic est Deus noster et non deputabitur alius absque illo: qui invenit omnem viam prudentiæ, et dedit eam Jacob puero suo et Israel dilecto suo: post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* (Baruch. iii, 36-38). Micheas vero etiam locum in quo erat oriundus ita prodidit: *Et tu, Bethleem, domus illius Ephrata, numquid exigua es, ut constituaris in millibus Juda? Ex te enim mihi^c prodiet qui sit Princeps in Israel; et processiones ejus a principio sæculi* (Mich. v, 2). Innumera præterea leguntur et suppetunt, quæ mysterium nativitatis utriusque in Deo Christo apertissime docent; sed confutari perditos ac rebelles suorum tantum auctoritatibus ratio est: et sicut jam admonui, interrogationi potius tuæ quam renitentium intentioni respondere propositum: habere enim prolixitatem necessitatem ratio certaminum potest; expleri brevibus æquum est studia consulentium.

CAPUT V.

Si et in aliis seducantur Judæi, præter id quod Dei Filium non credunt.

APOLL. — Dubium non est his testimoniis nequaquam subtrahi fidem posse, atque ejusmodi probationes ne ab ipsis quidem Judæis, nisi insanire plus malunt, æquanimiter improbandas; præcipue cum

post idem, *in Sion lapidem angularem.*

^c Codex S. Arn., *prodiet ut sit: idem, processiones ei ab initio a diebus sæculi.*

^a In cod. Vind., *aderam illic. Idem, infra, validas faceret.*

^b Codex Vind., *qui mittendus est: haud ita multo*

ex eorundem voluminibus intimatæ adæ clara integritate perluceant, ut etiamsi sine assertore percensens, ipsa se comprobent. Verumtamen quibus iisdem Judæi in diversum agantur exemplis, fieri certior cuperem, nec solum rectis sed contrariis pariter edoceri; quoniam illa demum consummata dici doctrinæ veritas potest, quæ errantibus non solum in quo corrigi possunt, verum etiam in quo per semet depravantur ostendit.

ZACCH. — Inculcatum tibi sæpissime retines, unum Deum esse, hoc est unam Trinitatis divinitatem, et in hujus vocabuli appellatione significationem unius substantiæ, non unius esse personæ: sed illis hinc error occasioque perfidix est, quod sibi in Horeb monte Dei vocibus hæc dicantur: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. vi, 4). Et iterum: *Ego Deus, et præter me Deus non est* (Ibid., 52, 59). Et tertio: *Ego Deus, et non demutor* (Malach. iii, 6); *gloriam meam alteri non dabo* (Isa. xlii, 8). Non uique nulli, sed non alteri; id est, huic tantum dabo per quem vobis ab initio amissam immortalitatem in melius reparari in prædestinatione constitui; demutari autem vere non potest, qui dispendium augmentumque non recipit. Cum vere alia Divinitas non sit, necesse est ut Deus alius non dicatur. Hoc tamen Judæis de unitate Divinitatis non tamquam nescientibus dictum est, sed ad idola transgressoribus prædictum, ne deos scilicet aut interpretarentur aut colerent, qui unum in ^a substantia et majestate cognoscerent. Illud præterea clarum est, cum Deus de mundi et hominis creatione disponeret, sacramentum Trinitatis ostensum, Scriptura dicente: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1, 26). Cum dicit *nostram*, prodiit utique non unius; cum vero *ad imaginem et similitudinem* profert, æqualitatem distinctiois insinuat, ut in eodem opere sit Trinitatis aperta cognitio, in qua nec pluritas cassa est, nec similitudo dissentiens, dum et consequentia sic traduntur: *Et dixit Deus: Fiat: et, Fecit Deus: et, Benedixit Deus*. Deus ergo Pater facienda denuntiat, Filius perficit dicta, Spiritus sanctus benedictione confirmat: et necesse est, ut creationis totius auctor Deus unus sit, tametsi est enuntiantis sermo *Faciamus*: quam fidei rationem antiqua denique per Moysen benedictio pandit et comprobat, qua benedicere populum sacramento trinæ invocationis jubetur; ait enim Deus ad Moysen: *Sic benedices populum meum, ut et ego benedicam illos: Benedicat te Dominus et custodiat te: et illuminet Dominus faciem suam super te, et miseretur tui: attollat Dominus faciem suam super te, et det tibi*

^a Sic codex Vind. et Lem.; prior editio *substantiæ majestate*, minus recte. Infra ex cod. Vind. voculam *sic*, quæ deerat, adscripsimus ubi legitur, *sic benedices populum*. Eiusdem est quod edidimus in fine, *agi et effici*, cum edita illic mutila essent.

^b Id in hunc locum annotavit Acherius: *Id est non quod hominem se diceret, morti datus est: sed, ut verum fatear, mihi quidem hæc interpretatio non placet hoc enim dicere videtur Zacchæus, Christum*

A pacem (Num. vi, 25). Unde intelligis non interesse indissociabilis atque indemutabilis Dei, si non ad omnes sententiarum proprietates humanæ efficiëntiæ verba conspirent; cum evidenti fidelium intellectui sit relictum, ut quod creari a Deo vel effici dicitur, agi et effici semper a Trinitate credatur.

CAPUT VI.

Si Dominicæ passionis sacramenta prophetarum oraculis sunt prædicta.

APOLL. — Specialibus documentis Christi nativitas in Deo et homine monstrata est, atque indubitanter apparuit Spiritum sanctum in eadem substantia permanentem sacramentum perfectæ Trinitatis implere. Unde nunc eadem, si suppetit, Scripturarum editione confirmata, utrum et Dominicæ crucis prædicta sit passio, vel si in aliquo legis veteris corpore venerandæ mortis indicia prænotantur; ut sollicitudine parumper indulta, hanc denique sacri operis partem ordo cœptæ eruditionis illustret, quam dudum simplicis traditionis informatio revelavit.

ZACCH. — Est plane omnium Scripturarum non solum de passione, verum etiam de resurrectione cœlique consensu aperta prædicatio, atque in nobis Dei regnum a Christi passione cœpturum præscia prophetarum ora cecinerunt. David præ cæteris sic loquente: *Dicite in gentibus, Deus regnavit a ligno* (Ps. xcvi, 40). Non quod non semper a conditione nostra sub Dei imperio fuerimus; sed quamdiu ab ejus cultu ac voluntate dissensimus, æstimati sumus alieni. Unde et Moyses prædictum populum propheticè increpat dicens: *Erit pendens vita tua ante oculos tuos, et timebis die ac nocte, et non credes vitæ tuæ* (Deut. xxviii, 66). De quo et in Numeris ita scriptum est: *Non quasi homo Deus suspenditur, nec quasi filius hominis minas patitur* (Num. xxii, 49). Vere enim in ea exprobratione quod se Dei Filium diceret, cuncta perpressus est, et non ut homo ^b datus est morti, quem non a crimine crux recepit. Per Amos vero prophetam Spiritus loquitur die media. sicut factum est in passione illius, noctem futuram; ait enim: *Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet sol meridie, ^c et dies lucis obtenebrabitur super terram* (Amos viii, 9). Et Hieronimus: *Exterrita est quæ parit, et timuit anima ejus. Subiit sol, cum adhuc medius dies esset, et confusa est* (Jerem. xv, 9). Sub verbis autem ipsius Domini, etiam torquentorum atque illusionis injuriam Esaias apertissime declaravit dicens: *Dorsum meum posui ad flagella, et maxillas meas ad palmas, et faciem meam non averti a seditione spurcorum* (Isa. l, 6). Illic et per David ante prædixerat: *Foderunt manus meas et pedes meos, et dinumerave-*

a Judæis idelreo esse morti datum, quod se Dei filium diceret, nec damnatum esse ut cæteros homines, cum eum nullius admissi piaculi insimulatum crux receperit: Itaque in hunc convenire quæ ex Numerorum libro supra exscripsit. Quod eo loco legitur *minas patitur*, non probat codex Lemov. in quo vox *minas* omissa est.

^c In alio codice et in die lux.

runt: *universa ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* (Ps. xxi, 17). Nota omnibus causa est, a militibus qui eum cruci dederant, vestem illius fuisse divisam, et unum ex omnibus vestimentis^a esse ante iudicium sorte transcriptum. Aceti similiter et fellis admixtio quam iudem Judæi pendenti in cruce Domino dederunt, per David longe ante prædicta est, sic loquentem: *Dederunt mihi in escam fel, et in siti mea potaverunt me aceto* (Ps. lxxviii, 22). Ita et per Zachariam de vulnere acerbitate conquestus est dicens: *Intuebuntur in me, quem transfixerunt* (Zach. xii, 10). Lancea enim latus illius penetrantes; quia frangere eos jam defuncto sævientibus non licebat, quod olim Moysi dictum fuerat impleverunt; ait enim Dominus ad Moysen: *B Accipient agnum maturum anniculum ab agnis et hædis, et occidet eum omnis multitudo synagogæ ad vesperum, et manducabunt ea nocte; et os non frangetis ex eo* (Exod. xii, 3 et seq.). Latrones denique suspensioni ejus esse iungendos Spiritus prophetavit, dicens: *Et deputabitur cum iniquis* (Isa. liii, 12). De pactione vera infelicis Judæi, qui unus ex apostolis fuit, et Salvatorem acceptis triginta argenteis tradidit, adeo Scriptura non tacuit, ut modum quoque pactione designaret, ait enim: *Et fecerunt pretium appreciati triginta argenteos* (Zach. xi, 13). His testimoniis passionem probasse sufficiat.

Nunc vero resurrectionem sub ipsius Salvatoris verbis ad Patrem loquentis agnosce, David plenisime perdolente: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Ps. xv, 10). Dicere hoc de se prædictus propheta non potuit, qui usque ad communis resurrectionis diem, in ea qua est patribus additus corruptione, durabit. Per Esaiam similiter: *Nunc resurgam, nunc glorificabor, nunc exaltabor, nunc videbitis, nunc erubescetis* (Isa. xliii, 10). Vere autem de Salvatore præmonitum præstita inferis bidui mora, et post ascensus consequens prodit, quo corpus sponte depositum, sponte iterum propria resumens evexit. Hunc enim dierum post resurrectionem illius numerum Osea propheta apertius indicavit dicens: *Vivificavit nos Deus die tertio, post biduum resurgemus* (Osee vi, 3). Esaias vero totam passionis ascensusque indicans fidem, hæc in prædicatione sua posuit: *D Tamquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem autem illius quis enarrabit? Quoniam tolletur a terra vita ejus* (Isa. liii, 7, 8). David perinde sub verbis Dei Patris ad Filium proloquentis, non solum ascensum, sed et iudicium prædicavit, dicens: *Dixit*

^a Optimam lectionem hanc suppeditavit codex Lemov., nam in priori editione legebatur *cessante iudicio*, quod vix ferri poterat. Infra *penetrantes*, malimus, quam quod in editis erat *penetrante*; et favet codex Vind. ex quo etiam infra scripsimus *suspensionis ejus*, cum prior editio præferret *suspensionis ei*. Eundem locum Exodi quem Zacchæus laudat, idem com-

Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Ps. cix, 1). Cum igitur, testante propheta, Dominus ad Dominum sit locutus; cui dubium est, quod Filio Pater in gloriam divinitatis ex homine transeunti, celestis iudicii potentiam ac vim exerceat: majestatis insinuet, sicut ipse in Evangelio de hoc eodem loco dicit, nulli unquam Angelorum aut hominum dictum fuisse, ut ad Dei Patris dexteram sedens subjectos pedibus nominis sui calcaret inimicos? Hunc sibi Zacharias astruens demonstratum, sic locutus est: *Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem illum magnum stantem ante faciem Angeli Domini; et diabolus stabat ad dexteram ejus adversari ei. Et dixit Dominus ad diabolum: Increpet Dominus in te, diabole, increpet Dominus in te, qui elegit Hierusalem. Nonne hic titio extractus ex igni est* (Zach. iii, 1, 2)? Id est, numquid non peracta jam passio est, et, hominis fragilitate deposita, potestas Christo sempiterna successit? Daniel quoque paria de eodem profert ait: *Videbam; ecce in nubibus caeli quasi filius hominis venit usque ad Veterem dierum: qui assistebant obtulerunt eum, et data est ei potestas regni, et omnis terra, et genus, et omnis claritas servient; et potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur; et regnum illius non corrumpetur* (Dan. vii, 13, 14). Hæc itaque Judæi audiunt et recensent: noverunt ista, nec tamen credunt Christum, quem a patribus abjuratum non nesciunt; sed nescire se simulant, dum ita semper etiam in eadem quam præferunt lege vixerunt, ut id quod labiis faterentur, corde simul et opere denegarent.

CAPUT VII.

Cur antiquæ legis portio sit recisa, vel quæ volumina observantiam justitiæ tradiderint^b.

APOLL. — Satis abundeque monstratum est, resurrectionem dominicam ascensumque celestem divinis testimoniis elucere, et ista omnia spiritualibus fulgere documentis; ut etiam si admitti facinoris aliqua possint ignorantie excusatione defendi, damnari præsentium incredulitatem veritas latius diffusa compelleret: quia auctoritatem celestium statutorum actus denunciata humilitatis implevit, et sub crescentium docet credulitas populorum. Pande nunc itaque cur legis veteris portio sit recisa, vel quæ antiquandorum priorum voluminum causa formam observantiam justioris invexerit; cum et idem utrumque sit conditor, et eidem divinæ majestatis substantiam possidenti nec voluntas in ratione dissentiat, et in præsentia æternitas obsecundat.

ZACCH. — Fidelis ac vera professio est, utraque unius Dei censere præcepta, et per Moysen traditam legem non abrogatam per Christum, sed impletam

dex paulo aliter exhibet: nam in eo legitur *accipe agnum, et manducabunt eum nocte*: in Lemov. etiam, *accipe*.

^b In cod. Vind. legitur *intulerunt*. Infra titulo capitali 12, ex eodem codice et e Lemov. restitimus *qui duos dicunt*, ubi male erat *qui nos dicunt*; et capitulo sequenti verbum *credidit* ascripsimus.

fateri, ipso in Evangelii sic protestante: *Non veni legem solvere, sed adimplere* (Math. v, 17). Olim enim evangelicæ prædicationis promissa lex fuerat, Deo per Esaiam sic loquente: *Lex ex Sion prodiet, et verbum Domini ex Hierusalem* (Isa. ii, 3). Id est, consummata iustitiæ fideique doctrina per Christum, in Ecclesia dignoscetur. Et iterum Michæas: *Lex ex Sion prodiet, et sermo Domini ab Hierusalem: et iudicabit inter plurimos populos, et revincet et deteget validas nationes* (Mich. iv, 2, 3). Alioquin veteri lege jam tradita, quæ alia nisi Evangeliorum nuntiabatur addenda? De qua per Hieremiam similiter est locutus: *Ecce dies veniunt, et consummabo supra domum Israel et domum Juda testamentum novum. Non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, cum apprehendi manus eorum, ut educerem eos de terra Ægypti* (Jerem. xxxi, 32). Id est mitiorem in Evangeliiis ordinabo, illaque cessabunt, de quibus scriptum est: *Dedi illis præcepta non bona, in quibus non iustificabuntur in eis* (Ezech. xi, 25); *sed qui fecerit ea, vivet in illis* (Gal. iii, 12). Quædam ergo in lego idcirco severius sunt statuta, ut rebellem populum atque assueta gentilitate lascivum potius humiliarent, quam a tolli iustificatura permetterent; et velut quadam custodia disciplinæ præsentis pœnæ terrore cohiberent, quos adhuc longe a sæculi fine degentes, servare iudicii interminatio tarda non posset. Hinc illud est: *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Lev. xxiv, 20): *Ne manducaveritis, ne contigeritis* (Lev. xi, 8). Hinc mensium observatio definita, neomeniarumque festivitas: hinc statutum sabbati iter, ac pene totis humanorum actuum rebus otio interclusa libertas. Sacrarum vero pecudum atque alitum victimas prima ratio consuetæ abominationis exegit; quia arceri ab iisdem repente non poterant, consultius fuit paulatim abolenda respuere, quam statim inhibenda punire.

Hæc autem alia et evidens ratio est, quod licet gentilium ritu hostias immolabant, Deo tamen docebantur offerre, quod præstare idolis ante consueverant, et multiplicis sacrificii actibus occupatis ne cogitare quidem de transgressione spatium aut occasio præbebatur; cum et quod desiderare possent, non auferebatur, semperque supererat quod explere devotionis intentio non valeret. Denique mox audiunt prophetam: *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? plenus sum. Holocaustomata arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum et laurorum nolo: nec sic veniatis ante conspectum meum. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris? Calcare regiam meam non apponetis. Si attuleritis similaginem, vanum est: incensum, abominatio est mihi. Neomenias vestras et sabbata et diem*

^a Sic cod. Vind. et alius quem viderat Acherius, a quo tamen editum est *justificaturus*. Supra, *id est mitiorem in*, nonnihil deest, quod nisi mss. ope resarcire non possumus.

^b Ita reperimus in cod. Vind. ex quo etiam infra scripsimus *intentio non valeret*. In editis præbeatur... intentionem valeret, male.

magnum non sustineo. Jejunium et dies festos odi anima mea. Facti estis mihi in abundantiam. Non dimittam peccata vestra (Isa. i, 14, 15). Id est, non his piaculis crimina vestra purganda sunt; sed quid esset in nostro baptisate purificationis futurorum prophetice demonstravit dicens: *Lavamini, mundi estote* (Ibid., 16). Id est, cum illius visitationis tempus advenerit, spiritualis lavacri sacramenta sectamini: *Et si fuerint delicta vestra ut phœnicium, ut nivem dealbabo ea; si autem ut coccum, ut lanam candidam efficiam* (Ibid., 18). In phœnicio obscuritas peccatorum, in cocco mens cruenta designatur. Talibus ergo per Christum denunciata mulatio in melius versa est, ac pro obsoletis pecudum atque alitum victimis cœlestis fidelium munus pura oblatione celebratur, et contra omnes insidias infestantis inimici spiritualis sacrificii admixtione munimur: et illud in assumptum hominem Dei Patris complectur edictum: *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Ps. cix, 4). Ubi ergo Evangeliorum tempus illuxit, solvit continuo gratia quos legis servitus retinebat, sacroque Domini ore prædicatum est: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et invenietis requiem animabus vestris. Tollite iugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde: iugum enim meum suave est, et onus meum leve* (Math. xi, 28, 30). Ne autem prædicatarum vindictarum rigor maneret, et medelam salutis pœnitentiæ incumbens reatui exitus raperet, sequestrari iudicio plectenda constituit, in Evangelio Dominus ita prædicans: *Mihi vindictam, et ego retribuam* (Rom. xii, 19): quoniam nisi emendatio justa successerit, nemo rectius vindicat, quam qui in admissi probatione non fallitur.

Sic itaque et sabbati abolitus torpor est, atque a bono opere nullum fidelibus tempus exclusum; ipso in Evangeliiis sic loquente: *Quia licet sabbatis bene facere* (Math. xii, 12). Et, *quia Filius hominis Dominus sabbati est* (Ibid., 8). Edendi præterea quæ convenient, facultas est attributa; quoniam, ut ipse testatus est: *Non coinquinant hominem quæ in os ingrediuntur; sed ea quæ de ore exeunt* (Ibid., 15, 11). Ita hæc omnia quæ cruciatui rebellibus erant, indulta per Christum libertate solvuntur; paucisque a superstitione cessantibus, quæ vere iustitiam inerentur adjecta sunt: atque ideo inter exordia et plenitudinem fidei lex media inbrepsit, quæ feras Judæorum mentes talium sanctionum difficultate coufringeret, et venturæ indulgentiæ gratiam suscipi facilius persuaderet, quam diuturnæ absolutio servitutis et exoptata olim libertas amabiliorem etiam incredulis reddidisset.

^c Vix adducor ita scriptum esse a Zacchæo; cum enim dicere voluerit pauca quædam esse abrogata, in quibus nonnihil esset superstitionis, eam sententiam non male exprimi arbitror si scribas *ob superstitionem*: sed eandem in vulgata lectione a quoquam agnoscere possit, haud satis scio. In Lemov. deinde legitur, quæ veram iustitiam, fortasse melius.

CAPUT VIII.

Quæ sit Judæis in circumcissione justitia.

APOLL. — Non immerito in hujus causæ interrogatione prospexeram aliquod divinæ providentiæ fuisse consilium, ut hæc rudis populi permissa primordiis velut profutura ac placita juberentur, quæ aboleri postmodum conveniret. Quid, rogo, in circumcissione hisdem Judæis sanctificationis aut meriti est, quod ea sibi etiam nunc in vicem baptismatis blandiuntur, quam in signaculum tantum electæ sobolis constitutam præcedentis libelli tenore signaveras? Et procul dubio clarum est eos justitiæ præmiis carituros, si in hac tantum corporis imminutione fidentes, totius spei documenta componant, quos, rejecta carnis injuria, gaudere potius incruentis sancti Spiritus muneribus oportebat.

ZACCÆ. — Recte recolis prioris libelli hujusmodi expositionem non fuisse, in circumcissione carnali signaculum fidei, non statum fuisse justitiæ, Scriptura memorante: *Et dixit Deus ad Abraham: Hoc testamentum meum servabis inter me et vos; tu et semen tuum tecum. Circumcidetur omne vestrum masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri. Et erit in signum testamenti inter me et vos (Gen. xvii, 10, 11).* Hanc usque ad Christum ^a carnaliter custoditam Jesu Nave actus subsequens probat, qui post excessum eremi in qua fidem Judæi quadraginta vixerant annis, nec quisquam huic fuerat subjectus injuriæ, quia in solitudine permixtio extraneorum non erat populorum, plebem signare præcipitur, atque indicto patribus more, Jordanem transituris cognitionem avitæ credulitatis imponere, Scriptura dicente: *Et ait Dominus ad Jesum Nave: Fac tibi cultellos petrinos, et sedens circumcides secundo filios Israel (Jos. v, 2).* Istud quidem et secundum litteram contigit: sed in nos magis prophetica interpretatione porrectum est. Jesus enim ille, sed vocabulo tantum, noster et factio, Angelo ad Pastores in Evangeliiis nuntiante: *Natus est, inquit, vobis hodie Salvator (Luc. ii, 11), quem vocabitis Jesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum (Matth. i, 21).* In secundis autem filiis gentium intelligitur populus, et in abscisionibus petrinis evangelicæ conveniunt disciplinæ. Unde Moyses primum talia prophetavit dicens: *In novissimis diebus circumcidet Deus cor vestrum, et cor ^b similis populi tui ad amandum Deum vestrum (Deut. xxx, 6).* Hieremias perinde non carnem circumcidendam, sed corda denuntiat dicens: *Circumcidite vos Deo vestro; sed et circumcidite præputium cordis vestri (Jerem. iv, 4).*

^a In cod. Vind. et Lemov. *rationabiliter custoditam.* Haud ita multo post in Vind. et in alio codice quem Acherius viderat: *Jesus enim ille verbo noster et factio.*

^b In alio codice *seminis populi tui.* Infra ex codice Vind. scripsimus, *amen dico tibi, cum in editis lege- retur vobis.*

^c Sic codex Vind.; sed vox *circumcisio* deinde addenda est sic, ut legatur *non nunc etiam sicut ante circumcisio*: in editis, *nonnumquam*, male. Acherius conjecit, *non unquam.* In fine, *quod manifestæ fidei,*

A Dominus autem in Evangelio principi Judæorum evidentissime protestatur, nullum penitus sine lavacro spiritualis aquæ posse salvari, aut possessionem regni illius adepturum; ait enim: *Amen, amen dico tibi: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non videbit regnum Dei (Joan. iii, 5).* De quo tamen per Esaiam ante prædixerat: *Nolite priora meminisse, et antiqua nolite recordari. Ecce nova facio, quæ nunc orientur: et cognoscetis ea; et faciam in deserto viam, et flumina in loco inaquoso, adquare genus meum electum, et plebem meam quam acquisivi, ut virtutes meas exponeret (Isa. xliii, 18-21).* Et iterum: *Si siterint per desertum, adducet illis aquam de petra; fundetur petra et fluet aqua, et bibit plebs mea (Num. xx, 8).* Et tertio: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 38).* Itaque secundum Apostolum, *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei (I Cor. vii, 29).* Quæ in fide evangelicæ credulitatis impleta; gratiaque baptismatis, ^c non nunc etiam sicut ante aut populum signat aut sexum: sed injuriam carnis in signaculum spiritale convertens, nec sexum excipit, nec gentem secernit; atque in se omnes æqualiter salvans præputium in vitiiis reputat, et circumcisionem tradit in moribus; quia id quod veræ sanctificationis est, in fide dignoscitur; quod manifestæ fidei, operibus justitiæ non injuriæ corporis deputatur.

CAPUT IX.

Cur patriarchis licuit habere in conjugio plures.

C APOLL. — Hujus quoque dispensationis sicut acceptam certa probatio est, et Judæorum vana præsumptio, qui reputandum sibi pro munere baptismatis credunt, quod pro temporis ratione præceptum, ^d non statum fidei, sed notitiam generis custodivit. Quid patriarchis justitiæ merita retinentibus, quam ob causam habere in conjugio conventuque plures licuit? Nec in peccatum, ^e Deo utique sciente, reputatum est, quod nunc ita inhibetur et plectitur, ut non solum Dei dignum æstimateur offensa, sed ultione hominum æquissimum judicetur.

ZACCÆ. — Multiplex quidem apud plures licentiæ istius causa est, sed hæc præcipua fuisse credenda; ut perfectionis ordine sequestrato, Dei primum credulitas fundaretur; et fidem potius stabilire contendens lex illata non tolleretur, quod fieri velut innoxium reperisset eaque tantum signarentur illicita, quæ verè mortalia credebantur. Inde Abrahæ fides pro justitia reputata est, et devotio cessit ad merita,

optima lectio codicis Vind.; contra, prioris editionis, *quia manifestæ fidei*, pessima.

^d Sic codex Vind. et alius quem Acherius viderat, emendate: in textu prioris editionis *non statum fidei... custodiunt*, corrupte. Superiori capite, *signaculum fidei, non statum fuisse justitiæ.*

^e Hic sciendi verbum aliter accipitur ac vulgo solet, nimirum ut *scitum* in illa voce *plebiscitum*. Infra, *ultione hominum æquissimum*, ultima vox adscripta e codice Vind. et Lemov.

Scriptura dicente : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (Rom. iv, 3). Deinde quod plebem exiguam Divinitas fovens, gaudere voluit successuionibus numerosis, ut præ cæteris^a augetetur quam præ cæteris diligebat, et maledictum legis effugeret, qui semen in sobole substitisset. Sed excusatio cunctis ista communis est, et non paucorum causa, sed populi; patriarchis vero extrinsecus æstimatur; nam promissum ex semine suo Christum dum sibi quisque crederet proventurum, et oriundum adhuc absque semine non legissent, tantæ subolis amore ferventes conjugia adiere multarum, infirmisimum judicantes uni tantum matrimonio spem sublimissimi gemitus deputare. His enim Dei verbis Abrahamæ primum ejus facta promissio est : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xii, 18).^B Pari propemodum patriarcha Jacob honoratur eloquio, Domino ad eum loquente : *Ego sum Deus tuus : cresce et reple gentes, et Ecclesiæ gentium erunt de te : reges de lumbo tuo exhibunt ; et terram quam dedi Abrahamæ et Isaac, tibi dabo eam et semini tuo post te* (Gen. xxxv, 11, 12). David autem in spiritu planius sibi hæc promissa commemorat dicens : *Juravit Dominus David, et non penitebit eum ; de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (Ps. cxxxii, 11). Similis per Esaiam promissionis istius ordo servatus est ; ait enim : *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* (Is. xi, 1), in ipso gentes sperabunt (Ibid. 10). In virga Mariæ venerabilis monstratur integritas ; in odore floris et grætiæ signatus est Christus, ipso in Canticorum Cantibus hoc docente : *Ego sum flos campi, et lilium convallium* (Cant. ii, 1). Ergo hæc avidorum vota simplicia, Domino per Esaiam loquente, mollita sunt, dum in salutem humani generis per occasionem signi virginis partus ostenditur, propheta ad Achaz promissionem muneris istius sic loquente : *Ecce dabit Dominus signum. Virgo concipiet^b et pariet filium* (Is. vii, 14). Ecce tertia.

Prima ergo est causa, quod non velitis simpliciter sunt abusi, missisque in numerosam sobolem studiis^c augeri insipientem populum Divinitas voluit. Hæc denique insuper juncta, quod ex genere suo Christum promissum tandem sibi eventurum accessione multiplicis matrimonii incæta sanctorum desideria putaverunt ; donec ex virginis nasciturum prædicatio continentis jam vicina revelaret, et idem sensim salutis nostræ reparator et conditor crescente justitia impleturus afferret quod olim per dispensationem immatori temporis constitisset.

^a Hæ voces qualibet additæ e codice Vind. In Lemov. cætera quidem, ut in Vind., sed in eo habetur, quæ præ cæteris diligebatur.

^b Postremam voculam addidimus, sæculi auctoritatem codicis Vind. Infra, in eodem pariet filium et cætera : sed quanto melius codex Lemov., Ecce

CAPUT X.

Quæ gentium offensæ ; cur Judæis, quibus prius Lex data est, abjectis, gentes quotidie amplectitur Deus, edocet.

APOLL. — Quantum reor, et patere omnium intellectibus credo, a cunctis sævioris concupiscentiæ suspicionibus sanctorum simplicitas absoluta est ; præcipue cum explorator mentium Deus prærogativam justitiæ talibus non dedisset, si id quod prohibitum pro dispensatione non fuerat, præsumptum injuria comprobasset. Sed exactis, ut jam videtur, causis, interrogatio inopina præreptit, quæ fuerit gentium specialis offensæ, quæ tot sæculis ac temporibus abjectas a Dei informatione repulerit, et nunc æternorum munerum provocatas amplectatur ac doceat, Judæis penitus a gratia Dei pulsis, quibus et in legis susceptione usus anterior, et in electione sors prima est.

ZACCH. — Nullum a principio credentium Deus repulit, nec prius creatori suo displicere gentes, quam beneficiorum illius et suæ conditionis oblitæ pro ejus reverentia vel honore insensibiles colerent creaturas, ac simulacra hominum et peedum venerantes, his merito similes redderentur, quæ sibi, cum potiores a Deo facti essent, prætulerunt ; Scriptura memorante : *Simulacra gentium, argentum et aurum, opera manuum hominum* (Ps. cxiii, 4). *Similes eis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (Ibid., 8). Similiter et Salomon : *Homo fecit eos, et qui spiritum mutatus est, finxit illos. Nemo autem hominum similem sibi poterit Deum fingere ; cum sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis : melior est ipse his quos colit ; quoniam ipse vivit, illi vero numquam* (Sap. xv, 16, 17). Et iterum : *Attendentes opera, non noverunt quis esset artifex ; sed aut ignem, aut spiritum, aut aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, aut lunam rectores orbis terrarum deos putaverunt* (Sap. xiii, 1, 2). Cum ergo totius spei fiduciam, neglecto Creatore, in talibus collocassent, mercedem proprii operis perceperunt, ut sua sponte in omne immunditiarum genus ruentes alienæ ab informatione Dei fierent, quæ solis vitis serviebant, demersæque criminibus non prius viam adipiscendæ immortalitatis agnoscerent, quam mediatori Dei et hominum credidissent : unde in Deuteronomio scriptum est, Synagogæ Ecclesiam ex gentibus præferendam : *Eritis, inquit, gentes in caput : incredulus autem populus in caudam* (Deut. xxviii, 44).

Judæis autem quamdiu fides et justitia viguit, Dei quoque ab his dilectio non recessit, ipso per Esaiam in Canticis protestante : *Cantabo nunc fisterto canticum dilectæ vineæ meæ* (Is. v, 2). Quærelâ in Canticis, dilectus in Christo est : vinea, synagoga : hoc enim

tertia, nimirum causa cur patriarchis pures uxores ducere licuerit. Hæ duæ vocës in editis omnino deerant.

^c Hunc locum ab errore immunem esse vix credo. Intra, accessione multiplicis habent eodd. Vind. et Lemov. ; ubi prior editio, accessione.

et in consequentibus ait: *Et nunc homo Juda, et qui inhabitatis Hierusalem, iudicate inter me et vineam meam: quid faciam vineam meam quod adhuc non fecerim ei (Ibid. 3, 4)? Vineam enim Domini sabaoth, domus Israel est (Ibid., 7).* Homo Juda, Salvator ut supra: hi autem qui habitant Hierusalem, ^a quorum pes in Ecclesiæ fide currit. Itaque inter se ac populum Judæorum velut pari conditione Dominus hortatur agnoscere. Quid ei adhuc mirabilem ac beneficiorum præstare possit, quod ante non factum sit: cui ex Ægypto gravissimæ libertatis servitutis, et absolutæ a cophino manus; cui innumera in Pharaonem atque omnes Ægyptios signa, sicut in columna nubis et luminis die ac nocte visibile præviæ divinitatis auxilium, et a persequentium impenetrabilis discretio tenebrarum? Inaudita præterea pelagi fuga, et contra insistentium violentiam defensio præliantis elementi; manna in eremo, et sine decoris ac vestium detrimento diurnæ usus ætatis: expulsio perinde gentium vi ac numero ^b imparibus præstita, atque in possessionem affluentis terræ hæreditas constituta. Quid objurgatio sæpe incrementa peccantibus, et abolita paucorum animadversione transgressio, remissæ peccantium necis, ac pene in abusionem donantis redacta assiduitas lenitatis?

Tantis igitur debacchantis perfidiæ malis quid adijci ^c potius potuit in medelam, quam ut in remedia pereuntium ex utriusque et sancti Spiritus voluntate Dei Filius mitteretur, qui fragilitatis nostræ materiam dignatus assumere totum in Deo susciperet hominem, ut et totum si crederet, in sua adoptione salvaret? Sed restabat incredulis, ut in illos eorumque nunc posteros sententia compleretur: *Oculis videant et non videant: corde intelligant et non intelligant; auribus audiant et non audiant; ne quando convertantur, et sanem illos, dicit Dominus (Isa. vi, 10).* Et iterum: *Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, filiis scelestis (Isa. 1, 4).* Et tertio: *Derelinquetur filia Sion ut tabernaculum in vinea, et sicut casa custodiarum in cucumerario, et sicut civitas quæ expugnatur (Ibid. 8).* Quæ a se olim per prophetam dicta confirmans, in Evangelio Dominus approbavit dicens: *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas missos ad te; quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. xxiii, 37, 38).* Id est quæ Dei erat habitatio ante, nunc dæmonum est: quia quidquid religio vera deseruerit, superstitio profana sibi vindicat.

Ubi ergo Judæorum perditio in Christi interiectione completa est, credulitati gentium fides patuit promissorum: et sicut ab initio non generis digni-

tati, sed meritis fidei salus magna promissa est, Domino sic docente cum se fidem Judæi pro potius fidei probatione Abraham filios esse jactarent: *Vos, inquit, de diabolo patre nati estis, et opera illius facitis (Joan. viii, 44).* Si enim Abraham filii essetis, opera illius faceretis (Ibid. 39); id est, fides in vobis similis appareret: et sicut ille in omni humanæ hæsitationis difficultate mihi credidit, pari et vos mansuetudine crederetis. Hanc tamen eorum cordis duritiam manere quidem pro sui miseratione Divinites non vult, sed existere pro eorum incredulitate permisit, ac secundum Apostolum: *Ex parte in Israel cæcitas contigit, ut fides gentium subintroideret (Rom. xi, 25).* Itaque ad obtinenda æternitatis bona nec Judæis prærogativa generis sufficit, nisi et fides origini suffragetur; nosque rursus sola eorum non salvat offensam, nisi prælati humiliatorum pariter veresmur exemplum; et unam in Christo atque indubitabilem viam utrique populo patere credentes, intemperate fidei dona teneamus; sicut in Evangelio ipse nos docuit dicens: *Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo vadit ad Patrem nisi per me (Joan. xvi, 6).* Et: *Qui crediderit in me, hic salvus erit (Joan. vi, 47).* Id est, ut sicut unus Deus, ita unus credentium populus Creatoris in perpetuum serviat voluntati: cultumque non respuit, dum neutram partem Dei justitia deprimens, absolvi lætatur in confessione credentes, quos incredulitas in auctoribus prædamnavit.

CAPUT XI.

Quæ hæreticorum genera vel errores.

APOLL. — Multa est Judæorum vecordia, si tam perspicua nesciunt; damnabilior contumacia, si intellecta contemnunt: sed sive ignorent seu intelligant et recusent, alieni a crimine esse non possunt, quibus aut negligentis præjudicium in abusione, aut reatus in incredulitate subeundus est. Hos igitur perditioni suæ, si hoc tamen eligunt, derelinquens, hæreticorum ^d genera proprietatesque mihi pande, ut in fide tanquam in immobili rupe sistentem, cum infestare fluctus perfidiæ cæperint, præcogniti ante non moveant. Nam licet simplicis animi fore credam horum pravitates erroresque nescire, munitioris tamen fidei est pro cautione cognoscere.

ZACCH. — Tante hæreticorum ac tam innumere pestes sunt, ut eos non solum enumerare difficile, verum etiam nominare deforme sit; ita miseros evidentium pravitatum detestanda traditio a fide aver-tendo cæcavit, sic denique in sensus pereuntium subtilitas se diabolicæ fraudis immersit, ut etiam hæretici hæreticos habere se credant. Hi itaque, traditionem apostolicam relinquentes, magistros perfidie sunt secuti, et nomen religionis mutavere cum

^a Sic codex Vind., emendate; prior editio, *quorum spes*, corrupte. Infra idem codex et Lemov., *quod ante non*; antea legebantur *quod certe non*.

^b Editum in patribus, pessime; codd. Vind. et Lem., *in paribus*, et ipsi male; haud dubium quin veram lectionem exhibuerimus hic, perinde atque infra ubi editum erat, *ac pene in abusionem*.

^c Sic codd. Vind. et Lemov.; prior editio *præstis potuit*.

^d Sic codex Vind.; editi, *genera erroresque*. Hæc ita multo post ubi legitur *ut etiam hæretici*, etc.; in eodem codice, *ut jam nec haberi hæreticos se credant*, minus recte. Vide initium cap. seq.

sensu. Prout enim cuique libuit plebem insciam fallendo seducere, ac sibi honorem parare de crimine; Deum aut ex parte credendum docuit, aut penitus abnegandum: habentes præterea Christi nomen, a proprio nuncuparunt, ut quoquo pacto a sacrilegio non abessent, qui, Christi nomine derelicto, religionis vocabulum ex homine sumpsissent. Quid enim interest ab idolo an ab homine vocabulum accipiat, qui vocari Christianus desistit? Ex illo igitur hæresis unaquæque nunc dicitur, quo auctore transgressa est, et in tantum proprietate criminis delectantur, ut nec sic quidem intelligant se ab unitate religionis abscissos, quod fidem etiam in nomine perdididerunt.

Ex Manete itaque Manichæi, ex Marcione similiter alumna plebs nominis: Photinus suos etiam vocabulo dividit: Sabellius perinde appellari ex se conventus sui exigit partem: Patripassianis error nomen imposuit; et in diaboli hereditate arcem Arius tenens ex se gregem nuncupat perditorum. Innumera præterea talium prodigiorum portenta dicuntur, quæ stultitiæ vilitas etiam reprehensione indignos facit: prædictorum tamen impletati velut in appendicem connexi, impugnare Ecclesiam Christumque non desinunt. Sed quia semper nihil est validius veritate, elisis undique fluctibus, magnæ molis pondus immobile est, et ictibus propriis infesta franguntur, dum ad hoc tantum perfidorum consurgit intentio, ut a se invicem discrepantes, fidem nostram dum destruere singuli cupiunt, astruant universi.

Manichæus enim duos esse astruit deos, duoque principia, quorum alterum bonum, malum credi alterum velit; bonum scilicet, qui veritatem veterum præceptorum Evangelii editione molliverit: malum, qui hunc fecerit mundum, et per Moysen ac per prophetas cæteros sit locutus. Humani generis insuper Redemptorem non veritatem asserunt carnis habuisse, sed speciem.

Marcion vero secundum divinitatem Dei Filium confitetur, secundum hominem negat. Porro Photinus ex tempore assumpti de Maria hominis filium Dei dicit, ante tempora non esse confirmat. Sabellius cum perfidia qua in Dei Filium blasphematur, et in cæteri, etiam sanctum Spiritum diffinitur, et in Patre tantum veritatem deitatis assumit. Patripassianus esse quidem astruit Patrem, sed ipsum mox esse sibi Filium, atque eundem ab innata substantia in nativitatem passionemque descendere; sanctum perinde Spiritum etiam in persona eundem esse, non tertium. Scandit Arius sublimia rui-

^a Codex Vind., *proprio, ut est Ario, nuncup.* Lem., *id est Ario*: sed hoc mihi glossema videtur quod e margine in textum irrepsit. Statim a *sacrilegio non abessent*, bene quidem, sed ne id quidem male quod est in codice Vind., *a sacra religione abessent*.

^b Sic codex Vind. et quidem haud paulo melius quam prior editio, *tantum ac Filio sacramentum veræ Trinitatis*; cum ibi Trinitatem agnoscere non potuerit Sabellius, ubi duas dumtaxat esse personas contendebat.

A turus ad ima, et Trinitatem in personis ac nominibus confitetur, sed unitatem divinitatis excludit; Dei Filium per quem omnia sunt creata, creaturam statuens non creatorem: appellationi præterea nominum gradus adjicit dignitatum, humiliorum faciendi in honore, quem posterius loquatur in nomine.

Istæ sunt principales hæreticorum sectæ, et tan funestæ hominum persuasiones in dogmata diversa rapiuntur, ut substantiam indissociabilis Dei simplicem et divinitatis ineffabilis majestatem aut interpretationibus dividant, aut gradibus exhonorent, cum et quæ indigna sunt de Deo fingunt, et quæ ei sempiterna vel propria, diffidentur.

CAPUT XII.

B *Contra Manichæos, qui duos dicunt esse Dei filios.*

APOLL. — Æstimari ab his haud dubie potest, quas haberi principe loco dicis, quales illæ hereticorum sectæ sint, quæ condemnari etiam a talibus possunt. Verum quoniam in sponsione propositi est exemplis cuncta firmari, quibus tandem Scripturis has perfidias divisiones gradusque condiderint, quotæ intellectu ad hæc præcepta sint deducti, interpretationum qualitatibus pande. Ego enim licet pondum quid ab his obtendatur audierim, errare tamen miseros incunctanter adverto, et solam catholicæ fidei integritatem manere; dum plenitudinem Trinitatis atque ejus spiritalia constituta, et probata non renuit, et suscepta custodit.

ZACCH. — Si recte de malis meliora dici possint, profecto veniabilius videretur nescire Deum, quam impie confiteri: sed quoniam hi quoque statutorum celestium damnantur edictis, qui Deum per legem scire neglexerint; eadem perfidos credere detrectantes malorum perennium amplexura conditio est, Scriptura memorante: *Qui ignorat, ignorabitur* (I Cor. xiv, 38). *Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt* (Rom. ii, 12). Merito hos eosdem Antichristos vocans, qui veram religionem latenti perfidia destruentes, ut fidem facilius impetant, Deum credere ac prædicare se simulant. Jamque primus Manichæus nefas propriæ traditionis ingressus, ut duos astruat deos duoque principia, ex Scripturis fidelibus auctoritates effecit infideles, Davidicum maxime illud assumens, quo ait: *Tecum principium in die virtutis tuæ* (Ps. cix, 3). Non intelligens in Verbo esse principium quod vere manens prædicatur in Christo: diem passionis et judicii mox futuri, omnemque divinitatem non in duobus, sed in Trinitate compleri. Aiunt præterea malum esse qui hunc fecerit mundum, quia scriptum sit: *Mundus in maligno*

^c Sic codex Vind., emendate: in editis, *ab initia*, corrupte; nec melius in codice Lemov. *ab unita*. Acherius in margine scripserat *ab ingenita*, ex codice quodam: an quod sic legendum esse conjecturat? Idem monet in codice S. Arn. scriptum *substantia*, quod non placet.

^d Ita scriptum in utroque cod. Lem. et Vind., male; in editis *gradus adjicit dignitatem*.

^e Forte leg. *vocat*. Scriptura scilicet: ut I Joan. ii, 18, 22; iv, 3: II Joan., 7.

positus est (I Joan. v, 19). Non hæc quæ cernimus elementa sunt noxia, aut mali aliquid vel gignere vel habere credenda sunt, quæ Dei operatione disposita, valde, cum facta sunt, placuerunt, Scriptura dicente: *Ecce omnia bona valde* (Gen. 1, 31; Eccl. xxxix, 21). Sed in malignitate iniquitas nostra, in mundo genus designatur humanum, Joanne dum de adventu Salvatoris prædicat, hoc docente: ait enim: *In hunc mundum venit, et mundum eum non cognovit* (Joan. 1, 10).^a Si diversum Evangeliorum ac Legis asserunt conditorem, quoniam in Lege ultio præsens, in Evangeliiis veniæ locus datur: Lex quidem vicem poscit injuriæ, et parem conditionem sancit amissi; Deus tamen non vindicat bis in id ipsum (Nahum. 1, 9): et expensa in corpore pro admissi qualitate supplicii mitioris, ut credimus, judicii sorte pensanda sunt. Isthic autem satisfaciendi quidem tempus admittitur: sed nisi dignus pœnitentiæ fructus et opera subsequantur, æternus ignis est vermisque perpetuus; Domino hisdem in Evangeliiis protestante: *Quorum vermis non morietur, nec ignis exstinguetur* (Marc. ix, 43, 45, 47; Isa. lxvi, 24). *Ibi erit fletus et stridor dentium* (Math. viii, 12). Non ergo alius in Christo Deus, aliudque principium; sed idem latæ olim et nunc impletæ auctor est legis: nec malus in Trinitate quisquam, quia unus dicitur bonus; sed cum in uno Deo divinitatis unitas exprimitur, eadem necesse est bonitatis unitatisque æqualitas intimetur: cum et in lege custos justitiæ severitas, non malitia sit putanda; et in Evangeliiis absque justitia bonitas non credenda.

His præterea illud adjiciunt, non veram in Christo carnem fuisse, sed^b ex nescio qua re vel fluente frivolum speciem pro homine demonstratam. Quid ergo universa prædicatio prophetarum de corporali ejus nativitate præmonuit? Quid diversis vicibus Angeli sunt locuti? Joannes deinde fortasse non missus est, aut illa ad eundem Dei Patris falsa sententia est: *Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam* (Malach. iii, 1). Quid denique intra beatissimam Virginem infusio sancti Spiritus fecit? Cur non in abolitionem secundum prædictos tumentis uteri tempus exceptum est? Ubi integra felicitis puerperii signa, et partus matrum omnium conditione sublimior? Infans in præsepibus vagiens, ætate et sapientia puer crescens, atque inter electos seniorum cœtus divinorum intellectuum disputator? Quid rogo impietas flagitiosa non diceret, si hæc fundator salutis omnium non egisset: si despiciens prædicantem, et opinionem tantum originis, non mysterium veræ nativitatis intelligens incredula Judæorum turba siluisset dicens: *Nonne hic est filius Joseph fabri, et mater et fratres ejus nobiscum sunt* (Math. xiii, 55)? Veri ergo hominis gradus isti sunt, et annorum communium certa pro-

^a Ita edidimus e codice Vind.; in editis sic *diversum*. Haud ita multo post ubi ex eodem scripsimus *qualitate supplicii*, antea legebatur *supplicia*, sic ut ea vox referretur ad expensa, fortasse non male.

^b Sic uterque codex Lem. et Vind.; prior editio,

rectio, Evangeliiis sic protestantibus: *Proficiebat Jesus ætate et sapientia et gratia apud Deum et homines* (Luc ii, 52). Meruit ergo esse quod natus est, qui justitia et vitæ puritate Deo placuit, mansuetudine et humilitate consortibus. Adde usum corporis manifesti; et licet et vitæ inimitabilis sanctitatis, humanæ tamen infirmitatis natura præsidio indiget vestium; esurit, silit, mæret, quiescit, dolet perinde atque in fletum movetur, neque ullum ulterius actum aut spernit aut præterit; quin etiam spiritalibus dolis tentatur et vincit, et hostis sui professione, an sit idem Dei Filius exploratur. Huic in exhortationem victricis constantiæ Angeli ministraverunt; hic traditus osculo, tentus ac passus est: et si probari verum hominem infelix perfidia sibi velit, clamantem de cruce priusquam moreretur audiat: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Ps. xxi, 1)? Ubi enim humilitas et injuria est, hominem intelligas: ubi virtus et divinitas, Deum credas, Apostolo sic docente: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* (II Cor. v, 19).

Ecce enim infirmus ac subditus statuto Apostolis loco sicut prædixerat, tertia die resurgens vix credendus stupentibus redit, fractisque inferi faucibus, cœlo sedem locaturus apparuit. Gratias tibi, Thoma, qui unus ex omnibus tardius credidisti, qui clavorum loca palpans et totius passionis indicia flagitans, probari tibi confitenter expostulas, quod erat quandoque a perfidis denegandum. Profecto facilius incorporeum rediisse contenderent quem sine corpore vixisse confingunt, ex hoc fallaciæ superioris suffragia colligentes, quod mare pedibus supergressus sit, quod manentia improvidus claustra penetrarit, atque exceptus nube fulgenti paternum solum iterum venturus inscenderit. Qui Petrum, jubente eodem, in fluctibus ambulasse non nesciant, et cadentibus sponte vinculis emissum custodia carceris per Angelum non ignorent: Paulum vero ut invidiam vanitatis effugeret, in corpore an extra corpus, sub Dei tamen scientia usque ad cœlum tertium isse fateantur: Heliam denique curru igneo fuisse sublatum, et aspicientes relinquentem prophetas inauditum homini iter subiisse commemorent. Qui nunc in Dei Filio virtutes hujusmodi non credentes, dum sacramentum veræ incarnationis abjurant, actumque dissimulant, et hominem nolunt habere quod meruit, et Deum non credunt potuisse quod fecit.

CAPUT XIII.

Contra Marcionitas et Photinianos, quorum unus Dei Filium fuisse corporalem refutat, alius pro tempore fuisse corporeum, perpetuum esse non posse credit.

APOLL. — Patuit sectæ hujus impietas, et manifeste execrabilis damnanda persuasio, quamvis in exordiis narrationis inspecta sit, de propriis tamen est facta signatio: consequens nunc est, ut quæ sit

ex nescio quo aere.

^c Hic in codice Vind. legitur, *inæstimabilis sanctitatis*. Infra, ubi audiat: *Deus*, antea legebatur *audiret*.

aliarum in sua traditione perversitas, vel quam defensionem objiciat singularum modum servaturus edisseras; quia speciatim ordinata distinctio confusionem intellectibus derogabit, dum expositionum luce sit clarius, quod errorum tenebris involutum lumen semper refugit veritatis.

ZACCH. — Intinatum est superius Marcionitas secundum divinitatem Dei Filium credere, secundum hominem refutare: Photinianos e contrario, ex tempore terrenæ nativitatis Dei Filium dicere, ante tempora diffiteri. Vide concertantium perfidiarum in una collatione veritatem: simul quod in toto est neuter confitetur, et quod simul in toto est uterque non renuit. Dei enim Filius in Verbo ante omnium sæculorum creationem natus ex Patre, de sempiterno sempiternus, verus ex vero est. Neque in eo aliud potest esse quam id quod semper in Patre est, ipso in Evangeliiis hoc docente: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* (Joan. xvi, 15). Et tamen non ita ab eo velut soli propria vindicantur, sed ita communia, ut in singulis plena. Et iterum: *Abraham vidit diem meum, et lætatus est* (Joan. viii, 16). Et, *Ante Abraham ego sum* (Ibid., 58). Dicitur perinde ad patriarcham Jacob: *Fac illi Deo altare, qui tibi apparuit cum iugeres a facie fratris tui Esau* (Gen. xxxv, 1). [Ipse iterum in Evangelio sic locutus ad Patrem est: *Clarifica me, Pater, claritate quam habui apud te, prius quam mundus fieret* (Joan. xvii, 5). Iste est qui populum de Ægypto venientem præcessit in nube. Illam Esaias manifesto a se visum testatur aspectu. Ille ^a denique se principem cælestis militiæ fore in acie a Jesu Nave interrogatus edixit: *Nemo enim unquam novit Patrem nisi Filius* (sicut scriptum est), *et cui voluerit Filius ostendere* (Matth. xi, 27). Ille se semper humanis aspectibus dedit, quia, cælestem societatem fragilitati nostræ admiraturus (sic), in homine quod erat futurus, jam meditabatur intelligi. Hæc itaque Marcionitis secundum divinitatem dicta sufficiant.

Corpoream nativitatem Photiniana vicissim hæresis agnoscat. Ait Dominus ad Nathan prophetam: *Vade, dic servo meo David: Non tu edificabis mihi templum* (II Reg. vii, 5), *sed suscitabo semen tuum post te, et parabo regnum ejus: hic edificabit domum nomini meo, et erigam thronum ejus in sæcula, et ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium* (Ibid., 12, 13). Similiter in Genesi patriarcha Jacob de eodem ante prophetaverat: *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum: adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda: de gemine filius mihi ascendisti: recubans dormisti sicut leo et sicut catulus leonis: quis suscitabit eum* (Gen. xlix, 8, 9)? Forte non latent nobilissimæ seræ hanc esse naturam, ut leo sine spiritu integra tantum corporis forma nascatur, jacensque sic biduum spi-

^a Ita legitur in codice Vind.: in editis denique principem... se dixit. Haud ita multo post quia cælestem ex eodem cod. scripsimus, cum editam esset qui cælestem.

^b Codex Vind. hæc Salvatori. Infra in Lemov.

Aramine genitoris usum vitæ communis accipiat: unde ^b hæc in Salvatore suscitatio comparata, merito subjecti: *Quis suscitabit eum?* Nemo utique nisi Pater. Adoratus vero Judas a fratribus suis non est: sed quia ex eadem tribu corpus assumpsit, propheticæ benedictionis eloquiis Saluator in Juda, credentes autem computantur in fratribus; ipso in Evangeliiis sic protestante: *Hi sunt fratres mei, qui faciunt voluntatem Patris mei qui est in cælis* (Matth. xii, 50). Esaias perinde ait: *Confortate manus resolutas, et genua debilia roborate: Dominus noster judicium retribuit: ipse veniet et salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient: tunc saliet claudus sicut cæcus: et plena erit lingua mutorum* (Isa. xxxv, 4-6).

B Jam quidem hoc in Evangelio novimus factum: sed faciendum plenius in resurrectione confidimus, cum innovata siccis ossibus membra jungentur, et post assumptorum corporum pulverem spiritalis formæ muneribus induemur; Apostolo sic docente: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptionem* (I Cor. xv, 53). Ut simus conformes formæ corporis Christi, quem Hieremias venturum in corpore prædicans ait: *Et homo est, et quis cognoscat eum* (Jerem. xvii, 9, s. c. LXX)? Non enim fuerat necessarium cum adiectione hominis de Deo loqui, nisi ut in Deo homo pariter monstraretur. David autem sub verbis Domini ipsius ait: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu; ego hodie genui te* (Ps. ii, 7). Quod testimonium in Evangelio gemina Patris voce firmatum est: primum cum a Joanne baptizatum ^c Jordanis emitteret: secundo cum in monte futuræ claritatis splendore perlustratus medius inter Moysen Heliamque consedit. Hæc itaque de eodem Dei Patris utroque in tempore verba tonuerunt: *Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui: ipsum audite* (Matth. xvii, 5). Id est, jam non Moysen qui tunc speciem legis exhibuit, aut Heliam qui figuram intulit Prophetarum; sed hunc audite, cui et sermo in potestate est, et in virtute lex gratiæ. Sic enim de eo Scriptura prædixerat: *Orietur vobis sol justitiæ, et in pedibus ejus sanitas* (Malach. iv, 2). Paulus quoque prædicans ait: *At ubi venit adimpletio temporis, misit Deus Filium suum* (Galat. iv, 4) *qui factus est ei secundum carnem* (Rom. i, 3). Joannes similiter: *Omnis, inquit, spiritus qui confitetur Christum in carne venisse, de Deo est: qui autem negat, de Deo non est, sed antichristus est* (I Joan. iv, 2).

Vides ergo perfacile Photinianorum, Marcionitarumque doctrinas posse convinci; sed imbutas funestis fraudibus mentes antiquis serpens diris nexibus illigavit, ut sectæ inexplicabilis tabem quadam constantiæ præsumptione taceantur. Nihilominus tamen per utriusque confessionem veritas manifeste

plena erit lingua.

^c Antea legebatur *Jordani se mitteret*, scdo lib. arti errore. Infra ubi qui nunc speciem, vitii non nihil esse suspicor.

divinitatis elucet, dum altercantium malignitas A discors hebesque perfidia partem negantis affirmat, cum partem negaverit consentientis.

CAPUT XIV.

Contra Sabellianos, qui Spiritum sanctum negant Deum, credendum donum potius quam donatorem.

APOLL.—Plana est etiam in his speratæ expositionis inspectatio, et utriusque sectæ indubitata perversitas infelicitum pravitarum commenta nudavit. Ordo nunc hæreses pergat in cæteras, et cunctarum vulgationem series cœpta percurrat, ut tamquam venenatorum anguim intra a volumina pectorum conditos sius illata fidei lux revolvat; non quia tales mereantur agnoscere, sed ne dubiorum sensibus nocituræ facilius, dum ignorantur, obrepant.

ZACCH.—Credo teneas in præcedente titulo prænotatum, a Sabellianis præcipue sanctum Spiritum denegari, et donum potius quam donatorem impiorum traditionibus dici; malique hujus auctoritatem sacris vel maxime testimoniis usurpari, quia et dari legatur et accipi; Salvatore ad Apostolos sic loquente : *Et insufflans eis dixit : Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx, 22)*. Quidam etiam discipulorum a Paulo interrogati, *An accepistis Spiritum sanctum (Act. xix, 2)*? neque accepisse, nec si esset scire se dixerunt. Quorum intellectuum ratio talis est. Datur quidem, non quia se ipse non præstet, sed ut in eo qui tribuit, inesse monstretur: sicut enim Pater in Filio, et Filius in Patre, ita sanctus Spiritus b in utroque, ac rursus in ipso est uterque conspicuus. Hac igitur ratione post ascensum Salvatoris venturus dicitur qui ab eodem prius datur; et quem a se postea mittendum promittit, in se jam esse demonstrat; seque similiter post ejus adventum suumque consensum nobiscum usque ad mundi consummationem futurum promittens idem Dominus, ait : *Et ero, inquit, vobiscum usque ad consummationem mundi (Matth. xxviii, 20)*. Et iterum : *Nisi ego iero, Paraclitus ille non veniet (Joan. xvi, 7)*. Adeo connexa et indissociabilis datio in infusione indubitabilem Dei actu aliam probat in expectatione personam, dum et ascendens ad Patrem nihilominus est nobiscum, et bene ab ascensuro creditur datus qui promittitur adfuturus. Quamvis enim Apostoli ante ascensum Salvatoris, sancti Spiritus donum fuerint consecuti, in ipso tamen D postea plenitudinem perceperant, libro Actuum sic docente : *Et factus est subito de celo sonus tamquam spiritus validi advenientis; et implevit domum totam in qua erant sedentes : et apparuerunt illis lingue c dividuæ : seditque sicut ignis super singulos eorum (Act. ii, 2, 3)*. Spiritus quin etiam et sermone manifestus est, eadem Scriptura memorante : *Ei ait*

a Sic codex Vind. et alius quem viderat Acherius, qui tamen edere maluit volumina peccatorum.

b Hic e codd. Vind. et Lem. resarcivimus lacunam prioris editionis, in qua hoc tantum legebatur, ita sanctus Spiritus in utroque conspicitur, et in margine conspicuus.

c In codice Vind., *dispertitæ : seditque ignis.*

Spiritus ad Philippum : Accede ad currum eunuchi (Act. viii, 2). Et iterum : *Separate mihi Paulum et Barnabam in opus in quo assumpsi eos (Act. xiii, 2)*. Dominus autem in Evangelio sancti Spiritus reverentiam cum interminatione commendat dicens : *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque hic, neque in futurum (Matth. xii, 32)*.

Hic fidelium corda sanctificat, atque ad omnem cœlestis gratiæ perfectionem informat et dirigit, Domino prædicante : *Cum autem venerit Paraclitus ille quem ego mittam vobis a Patre meo (Joan. xv, 26)*, ipse vos dirigit, et ipse arguet mundum a peccatis eorum (Joan. xvi, 8, 13). Non est ergo munus, sed munerator; nec donum aliquod, sed largitor donorum : non sanctificatur, sed ipse sanctificat; numquam inter creaturas, sed semper in substantia Trinitatis apparens, Apostolo sic docente : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus : et divisiones ministeriorum, idem autem Dominus : et divisiones operationum, idem autem Deus. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus (I Cor. xii, 4-6, 11)*.

Jam vero illud affirmare perstultum est, eundem Angelum aut aliquem de supernis d potestatibus æstimari, cum infundi in plures Angeli non queant, quod huic de propria divinitate possibile est. Illum perinde Angeli tantum obtinent locum, ad quem a Deo aut mittuntur aut redeunt : hic ita alicubi est, ut et ubique sit semper, Psalmista dicente : *Quo abibo a Spiritu tuo (Ps. cxxxviii, 7)*, etc. Angelos idem propheta ita indicat factos : *Qui facis, inquit, C Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem (Ps. ciii, 4)*. Sanctum vero Spiritum Deum esse Scriptura evidenter ostendit, dicens : *Quoniam Spiritus Deus est (Joan. iv, 24)*. In largitatibus liber, in majestate simplex, et consentiens in Patris ac Filii voluntate, non subditus, Apostolo sic protestante : *Tribuit Spiritus unicuique prout vult (I Cor. xii, 11)*. Implet omnia nec minuitur; a cunctis recipitur, et ipse nil recipit; temperat sancto moderamine pias mentes, et nullius indigens invenitur : in judicio justus est, promptus in munere. Namque et justum Ananias exitus monuit; et non inaniter Deum credi ante invocationem docentis Petri Cornelius approbavit : sed tamen non hæc tantum subsistentem ejus in deitate personam testantur aut comprobant. Viventis Dei viva species in columba e supernis cœlorum sedibus venit, et ab ipso ut Redemptor mundi esset atque adoraretur ab Angelis, unctus et Christus, ipso de Isaia in Evangeliiis sic recensente : *Spiritus Dei super me, propterea quod unxit me (Luc. iv, 18; Isa. lxi, 1)*, etc.

Ergo his testimoniis innumerisque præterea per-

Acherius in uno e suis codicibus legerat etiam *dispertitæ*: in alio, *divisæ*. Statim vocem *Spiritus* adscripsimus e cod. Vind.

d Sic codex Vind.; in editis *æstimare*. Infra, ex eodem codice, in deitate personam, scripsimus, ubi erat in deitatem personam.

ditus Sabellianorum error ostenditur, qui sanctum Spiritum specialiter refutantes, plenitudinem solidæ majestatis sacrilega traditione contaminant; non intuentes illum ut causæ nostræ utilitas exegerit, aut in Patre aut in Filio, aut rursus iisdem in se manentibus demonstrari: quia licet plena nostræ credulitatis salus sit, unum per omnia sicut est Deum credere et confiteri, abesse tamen fidei non potest, Trinitatem non esse sine tertio.

CAPUT XV.

Contra Patripassianos, qui Patrem passum esse existimant.

APOLL.—Diversus quidem a memoratis Sabellianorum error et causa est; sed, ut credo, perfidiæ exitus similis ac retributio præcedentibus comparanda; cum sanctum Spiritum in Dei virtute ac substantia permanentem^a ab unitatis excipiunt Trinitate, et Scripturis omnibus renitentes, fidem Trinitatis impugnant. Verum his quoque in numero profanorum relictis, residuorum perversitas confutetur, ne id quod relictum expositione non fuerit, suppressum potius æstiment quam relictum, et in quemdam ignem favilla deficiens convalescat, si quando quæsituris mentio facta prætereat, quod Scripturarum auctoritas fortasse non relicta.

ZACCH.—Præmonueram primæ interrogationis exordis plenitudinem ineffabilis majestatis utcumque intelligi fide posse, verbis ut dignum est patere non posse; siquidem cum ipsa nominum ac personarum distinctionem efficientia veritatis, non status faciat substantiæ differentis: quoniam ad intuendam divinitatem cum etiam sensus impar sit; nulli dubium est imbecilliorum multo sermonis substantiam esse quam mentis. Hanc itaque humanæ infirmitatis difficultatem auctores universorum amplectuntur errorum. E quibus Patripassianus eam sibi partem impietatis elegit, ut quia ex Patre primogenitus Filius, et ab ipso Spiritus sanctus procedens; idem Pater et Verbum sit, atque ab ipso et caro suscepta videatur et passio: idem perinde et Spiritus sanctus. Nec auctor in Trinitate, sed solus in divisionem divinitatis ad^b dispendium prædicatur, nisi in communionem Trinitatis redacta credatur: de qua, ut creberrime memini, quod sensu percipi non potest, inenarrabile potius quam nullum est æstimandum. Non solum autem a Patre abesse injuriam passionis, verum etiam a Verbo multipliciter agnoscitur. Nec enim incorporabilis divinitas, sed corpus affixum est; et quidquid infra honorem cælestis potentia Dei Filius perulit, non Verbo, sed homini reputatur assumpto. Cumque peccatum in primo homine fuerit, quemadmodum denunciata a tot sæculis humano generi re-

^a Sic uterque codex Lem. et Vind., nisi quod hic *pœnitentes* habet, male. Prior editio, *ab unitate propriæ divinitatis excipiunt, et Trinitatem Scripturis omnibus recensentes.*

^b In codd. Vind. et Lem., *prædicantis*. Statim codex. S. Arn., *in unionem*. Infra agnoscitur scripturarius sic, ut Acherius legendum esse monuit, cum

emptio proveniret, nisi illud sanguis veri iterum hominis expiasset? Cujus mortem licet jam testimonia plura docuerunt, ne tamen adversus se prædicta hæresis adstruat nihil prolatum, de copiosa exemplorum multitudine pauca sumemus.

David itaque sub verbis Domini ipsius dicit: *Obediens factus sum usque ad mortem* (Ps. xxi, Philipp, ii, 8). Et iterum: *Posuerunt me in sepulcris sicut mortuos sæculi* (Ps. cxl, 5). Et tertio: *Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber* (Ps. lxxxvii, 5). O inæstimabilis Dei virtus, et inscrutabilis Dei sapientia! Unde hic paulo ante *sicut mortuos sæculi, nunc sine adjutorio inter mortuos liber est?* nisi quia, ut ipse prædixerat: *Oportebat Filium hominis pati et crucifigi a scribis et principibus sacerdotum, et debellata morte die tertia ab inferis remeare* (Math. xvi, 21); ut in effectum nostræ salvationis, vivorum simul ac mortuorum acciperet dominatum; et illud sublimissimæ charitatis statueretur exemplum, ut nosmet pro eo passionis calicem biberemus, quem non respuerat ille pro cunctis. Manifesta ergo in personis ac nominibus Trinitas, sed divinitas una est; nec Patripassiani recipimus unionem, sed catholicam in Deo amplectimur unitatem. Ab hac itaque memorati interpretatione dissentiunt, et falsa imponere moluntur occultis; dum quod ex Patre est, non nisi in eo tantum esse confirmant, quod specialiter ex homine, injuriæ divinitatis ascribunt.

CAPUT XVI.

Contra Arianos, qui Filium et Sanctum Spiritum esse minores Patre dicunt.

APOLL.—Quam metui ne quod validius aut abstrusius malum intra occulta perfidiæ istius viscera resideret! Namque ad primam relationis tuæ frontem non tam perspicua fidei nostræ membra cernebam, et obscuritatem noxiorum fraudibus involutam ignorantia potius quam malitiæ deputabam. Itaque probabilis doctrina tuæ ordo auctoris lacram rabiem perditioni miscuit et clientelæ. Quid nunc sibi Ariani contra veritatem nostræ credulitatis assument, simili modo pande; ut si vel ejusdem^d vel tectioris nequitia doceantur, gregi hæreant prædicatorum, non immerito execrabiles judicandi, si traditionibus subdolis derogant, quod professionis titulo non recusant.

ZACCH.—Dixi dudum Arianos arcem tenere perfidiæ, et hoc ruinæ majoris putandos, quo celsiora profitentes velut integram fidem præferunt, qui fidei integritatem recusant: non enim creatorum, sed creaturam Dei Filium dicunt, et cæteris hoc tantummodo esse potiorum, quod factus prius ex Deo Patre, non genitus sit: temporis perinde obnoxium

in textu legatur *agnosci*.

^c Ad hunc locum monuit Acherius, auctorem vel memoriter præfatum esse, vel alludere ad Ps. alium xxi, in quo tamen nihil hujusmodi repeti.

^d In codice S. Arn., *vel tectioris*: statim hæreant codex Vind.; prior editio, *adhæreant*.

esse quia natus est. Quam impietatem talis sententiae calliditate confirmant: *Erat, inquit, quando non erat. O sæva impiorum malignitas! Deusne potuit aliquando non esse? aut quemadmodum a genitus, si et secundum divinitatem factus astruitur? Nam cum Deo speciale soli sit semper fuisse, ex ipso atque intra ipsum nascens quid aliud potest esse quam Pater est? Aut ille quemadmodum Pater, si in Verbo assumptio aliqua, non nativitas vera est? Quod si verus Pater, verus et Filius; et si in nullo dissimilis, tum demum certa imago genitoris. Atque illud consentiens in propheta: *Eruclavit cor meum verbum bonum (Ps. xlv, 4)*. Et iterum: *Ante luciferum genui te (Ps. cix, 3)*. Sed his confestim illa substituunt quæ sub Domini ipsius verbis in persona assumpti hominis proferuntur: *Pater, inquit, major me est (Joan. xiv, 28)*. Et, *Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem ejus qui misit me Patris (Joan. vi, 38)*. Altioris denique sensus ex verbis, Salomonis scripta corripiunt: *Prior, inquit, omnium creata est Sapientia (Eccli. i, 4)*. Et, *Dominus in initio viarum suarum creavit me (Prov. viii, 22)*. Quæ si in præscientia, sicut dixi, de auctore redemptionis nostræ prædicta non cessent, et Salomonem in eodem Spiritu aliud putant sensisse quam cæteros; audiant æqualitatem substantiæ et divinitatis unius, Patremque ac Filium licet in personis ac nominibus non eundem, unum tamen in majestate cognoscant: *Ego, inquit, et Pater meus unum sumus (Joan. x, 30)*. Et iterum: *Philippe, tanto tempore vobiscum sum, et nondum me nostis (Joan. xiv, 9)? Qui me videt, videt et Patrem*. Et tertio: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt (Joan. xvi, 15)*; et quæ vult Filius eadem vult et Pater; et: *Sicut operatur Pater, operatur et Filius (Joan. v, 19)*. Similiter clarificari perinde a Patre se postulat; sed rursus Patrem a se clarificatum coram hominibus protestatur. Quo autem pacto includi qualibet protensione temporum potest, a quo tempora sunt creata? Vel quod ei initium est adscribendum, per quem omnium initia prodierunt.*

Intuere Ariani cæcam persuasionem, et sensum totius impietatis terminos excedentem. Finge quod transgredi rerum initia opinione sua possit, et solidæ majestati præjudicium comparare. Nonne aperta insanix est, Deo cui omnia debeas, nomen substantiæ deterioris ascribere, ac de immenso quasi possis exigua definire? Quid in te, o nequam homo, tantum ille promeruit: immo quid non præ cæteris, cum te post omnia formaret indulset, ut bonis mala referas, ut zizania esse quam triticum malis? Cunctis posterior factus creaturis per eum potior factus es, quem a se factis profane permiscere studes. Tu de calcabili, ut ipse non renuis, limo, sensu, specie ac potestate imago ac similitu-

^a Optima lectio codicis Lem. Quod antea legebatur *genitus sit, et secundum*, intelligi non poterat.

^b Priores duæ voces e codice Vind., posteriorio-

do Dei es; terræ insuper præces de qua assumptus es; validioribus infirmior dominaris, profunda modicis trabibus vectus ingrederis, et subjecto serviunt elementa, non præsent: tibi anni aut gratæ aut utiles vices mutantur, rerumque varietas dispositos universorum germinum educit fructus: tibi aeræ aves decidunt, et aquis nascentia aluntur ac vivunt. Taceo quod generali exemptus ruina in spem quam amiseras repararis; quod per te munere immortalitatis exutus, per illum tamquam a principio dignus indueris; et velut exigua sit ista liberalitas, cælum insuper si mereare conscendes: situque materiæ tuæ ulterius non gravandus, chorus misceris Angelorum, ac tot sæculis invisibilem Deum perennis lætitiæ possessor aspicias. Quid plura? Si adoptionis catholice fidem serves, hæres Dei, cohæres autem Christi perpetuo permanebis.

Sed his ac talibus pulsi hæere nihilominus malignis intellectibus student, illud ex Evangelis assumptentes, quod horam adventus sui diemque nescierit. Ut illis hoc dimittatur, assumptum hominem ante nescisse quam terrestrium et celestium potestatem in Dei gloria receptus acciperet; numquid etiam Verbi divinitas ignorabat, aut cum sit Filius semper in Patre, atque in Filio Pater, sciet aliquid unus alio nesciente? Et quamlibet ex voluntate Patris a se tamen faciunda penitus ignorabit? cum in ipsa paternæ voluntatis ratione non subjectio, sed consensus est; David in Spiritu sub verbis ipsius sic docente: *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui (Ps. xxxix, 9)*. Non est ergo ita obtemperans, quasi subditus, sed voluntatem Patris in sua faciens voluntate: mitti autem dicitur, sed ut alter intelligatur. Novitque etiam secundum hominem omnia; quæ futura sic prænotat, ut in aperto sit consummationis diem nobis potius congruum fuisse nescire, quam illum penitus ignorasse. Denique hinc et vitæ propriæ fine celamur, ut attentiores ad justitiam incerti exitus sollicitudo perficiat, et sub omni peccatorum occasione compositi mortem facilius evitemus, si mortis adventum quotidie timeamus; hoc enim generaliter providens Scriptura præmonuit dicens: *Stulte, hac nocte expostulabitur anima tua: ea quæ præparasti, cujus erunt (Luc. xii, 10)?* Similiter Apostoli præmonentur, Salvatore dicente: *Orate sine intermissione (1 Thess. v, 17)*; quia nescitis quando Filius hominis venturus sit (*Matth. xxiv, 42*). Id est: Metus vobis et expectatio incerta consultior est, ne securos fiducia subruat, et futurorum scientia decipiat nil timentes; cum magis spe diuturnitatis abjecta aude salubriter timeas, quod corrigi in spatio posse non credas.

Universæ tamen hæreticorum perfidiæ de utraque Christi nativitate duobus vel maxime testimoniis subruuntur, Joannis Evangelio sic intonante: *In*

res duæ e Lemov. descriptæ sunt. In editis, quasi... non essent, pessime.

principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum; et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1, 1-3). Et iterum: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis (Ibid., 14). Vides ergo nullum Ariani locum relictum, quo merito a fidei nostræ integritate dissentiant: cum idem Dei Filius ante sæcula unigenitus, et nunc primogenitus prædicetur; terreni corporis obtinens veritatem, et cœlestem potentiam non omittens [Forte amittens], utraque nativitate complexus est quod per solam divinitatem antea possidebat.

CAPUT XVII.

Contra Novatianos, qui unitatem dissentiant, et semel lapsum restaurari posse non credunt.

APOLL. — Omnium quidem sectarum error et pravitas in prima statim expositione claruerat; sed ut promptius eluceret, necessario firmitas doctrinæ sequentis accessit, et currens per singula modus competenter detexit quidquid traditio sceleratæ interpretationis obduxerat. Unde nunc ut nulla animo desit instructio, pande, quæso, quæ Novatianos a nobis causa determinet, ut a credulitate catholica discedentes, non solum conventus extra Ecclesiam contrahant, sed, ut credo, etiam fidem illius impetant, a cujus pace unitatis odio recesserunt.

ZACHÆ. — Recte intelligis fidei unitatem penes eos esse non posse, a quibus Ecclesiæ unitas sit relicta; quia non interest quemadmodum quis recedat, si ab ejus corpore sponte se dividit, Domino in Evangelis hoc loquente: *Qui mecum non est, adversus me est: et qui mecum non colligit, spargit (Luc. xi, 23). Fuerunt hi enim aliquando nobiscum, sed quodam Novato auctore disrupti sunt; non tamen hæreticis cœquandi, quia non a confessione catholica, sed a charitate dissentiunt, atque in solam pietatem rebelles Dei misericordiæ subtrahunt quos semel inimici laqueis irretitos restitui non admittunt. Mundos se atque, ut ipsorum verbo utar, Catharos vocant, divinæ admonitionis semper immemores, qua primum in Job Spiritus dicit: *Quis enim mundus a sordibus, nec si unius diei sit ejus vita in terra (Job. xiv, 4, 5, sec. LXX)? Unde et Psalmista similiter sentiens, ait: In peccatis peperit me mater mea (Ps. l, 7). Et Joannes in Epistola sua: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus; et veritas in nobis non est (I Joan. I, 8). Severioribus itaque iudicis plectenda non credunt, quæ nunquam in confessionem deducta, volut latere perpetuo possint, callidissime supprimuntur. Proflentibus vero cum præsentium emendatione præterita non solum veniam non negari, verum**

^a Sic e codd. Vind. et Lem. edere libuit, cum antea legeretur *exclusos*. Infra eosdem codices secuti, scripsimus *potius intellexit*, ubi male erat *posuisse intellexit*. Cætera quæ leviora sunt, ascribere

etiam justitiæ privilegiū tribui Deus ipse sic loquitur, per Esaiam conversis ista denuntians: *Dic in injustitias tuas prius, ut justificeris (Isai XLIII, 26)*. Intuere cum venia præmium, et cujusdam honoris in simplici confessione mercedem: Deus illi justitiæ fructum promittit, in quem Novatianus dem pronuntiat; et absolvi posse cum gratia pollicetur, quem ille ne salvetur, expellit.

His tamen non legitimus sacerdotii principatus, summaque in pontificio non fuit sedes, sed per obreptionem velut in quadam tyrannide discordia coalescens prædictum schismatis sectator auctorem, et a consortio piæ communionis exclusi tradita tantæ perpetuo malunt, quam Deo spiritalis gratiæ exhortatione revocari; recipere innumera Scripturarum exempla nolentes, quibus haud dubia interpretatione cognoscitur et provocari lapsos debere, et suscipi revertentes, Psalmorum libro sic inchoante: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit (Psal. i, 1)*. Beatus ergo est qui non ita abiit ut redire contemneret, et profectum consilii melioris accipiens misceri impio destitit, postquam corrigi potius intellexit. Beatus perinde est qui in via non stetit peccatorum, ille utique qui ingressus vitia non permansit in vitiis, ipso in consequentibus hoc docente, cum obreptionum delictorum excusationem præmittens, consensu nostræ fragilitatis hæc posuit: *Delicta quis intelligit (Psal. xviii, 13)? Id est, admitti facilius posse, quam nosci. Addit in precibus, ut et ab alienis et ab occultis propriis emundetur, immaculatum se fore confidenter affirmans, si ea sibi non dominentur in quibus ante peccaverat. Ecce etiam a maximo delicto purus efficitur, qui in se crimina non reditura condemnat; et immaculati honore gloriatur, qui elegit hoc esse quod noluit, dum perfrui respuit quod dilexit. Similis per Ezechielem sententia Dei est, hæc dicentis: *Ut quid moriemini, filii hominum? convertimini ad me, et convertar ad vos (Ezech. xxxiii, 11)*. Id est: Inferni est via ista quam pergitis, et in veniæ desperatione mors vera: non sum ego crimina avarus abolere, qui tam leviter ne jam admittantur admoneo, qui iudicii mei inviolabilem formam his sermonibus pando: *Nolo mortem morientis; tantum revertatur et vivat (Ibid.)*. Et, *Si quis convertat se ab iniquitatibus suis quas fecit, et custodiat omnia mandata mea, et faciat justitiam et iudicium; vita vivet et non morietur. Omnia delicta ejus quæcumque fecit, non commemorabuntur (Ibid., 14)*.*

Sed tamen Dei munus et dignissimum piæ remissionis edictum non solum in abolitione Novatiani reddi prohibet, sed pertinaciter ad veniam non sinit pertinere. Ne sane ab his horumque similibus penitus excedat, levissima quæque et pauca dimittens, in qualibet correctione exsertæ indulgentiæ

piget.

^b Codex Lemov. in abolitionem... redigi: quod ultimum verbum agnoscit codex Vind. uterque deinde *exeret indulgentiæ*.

vim repellit : cum Salvator (in Evangeliiis mundari per eleemosynam cuncta commemoret, ac, sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum (Eccli. iii, 33). Relicto denique toto admodum grego. unam ovem fidei pastor inquiri, et inventam humeris superponens plus gaudii in amissa recuperatione constituit, quam habebat in salvis. Apostolus autem formari in se rursus more pariter Galatas ait, quos revalentibus vitiis frustra primum in regeneratione mentis ediderat. Unde et opere charitatis effecto peccatorum multitudinem regi, Petrus et Jacobus Domini frater affirmant, verbis similibus protestantes : *Charitas, inquit, legit multitudinem peccatorum* (I Pet. iv, 8; Jac. v, 20). Ita, his evidenter inspectis, intelligis Novatianos atroci obstinatione cæcatis, malitiæ potius suæ quam Dei satisfacere volentati; dum in proximos et post compunctionem præteritorum, ipsis qui judicant fortasse meliores, et confessa condemnant, et expiata non solvunt; quæ et donari possunt, et oculi non oportet.

CAPUT XVIII.

Quæ Novatiani respondenda sint.

APOLL. — Manifesta et evidens ratio est, non dicam Dei, penes quem misericordiæ summa est, verum etiam justorum hominum judicio^a irremediabiles (non) duci, qui vitiorum pravitate calcata ad meliora se conferunt, et antea vel ætatis ignorantia negligentis, vel casuum diversorum erroribus occupati, iter fidei repetunt, atque abjecta, quam prius prætulerant, carnis illecebra, supernæ conversationis actibus diluunt quidquid ante terrenorum amore polluerant. Sed forte ante infusionem baptismatis ista concessa sint, et aliqua Novatiani adsit auctoritas, qua post lavacrum spiritale pollutos purgari non posse contendant, et inviolabilis sancti Spiritus munus tradi per homines semel posse, amissum restitui non posse confirmant : assertioni ipsorum illo forsitan extrinsecus suffragante, quod a se locus pœnitentiæ non negetur, sed a Deo venia sit speranda; et satisfactio explenda pro factis, non reputanda pro meritis. Quid ergo in hujusmodi intentione durantibus referri debeat vel probari, more consuetæ expositionis insinua : ut sermonis nostri occasione et pravis correctio, et venia suadeatur afflictis; dum irreligiosorum pertinaciâ panditur quidquid spei desperantium comprobatur.

ZACCH. — Felicius quidem est intemerata spiritalis gratiæ dona servare, et inenruptum celestis indulgentiæ munus^b futuro deferre iudicio, David hoc perdoctus : *Beati immaculati in via* (Psal. cxviii, 1). Apostolus similiter : *Ut possimus, inquit, fratres, integram et animam et corpus et spiritum servare in*

diem Jesu Christi Domini nostri (I Thes. v, 23). Sed alios incautiæ ignorantia juvenulis, alios terrenæ fervor illecebræ, ad proclivem delictorum viam ducit; sub verbis propriæ excusationis David in Spiritu istud loquente : *Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris, Domine* (Psal. xxiv, 7). Justarum quippe allegatio precum est, annis infirmioribus perpetrata forma remissionis recenseri, et cum ætatis privilegio perperam gesta dimitti; quia in hoc eodem testimonio non otiosa per prophetam refertur historia; sed ætatis ad casum facilitas incautior intimatur. In quo annorum gradu^c ne velat specialem Novatiani locum teneant, audiant Salomonem sine exceptione temporum similia prædicantem : *Quis gloriabitur castum se habere cor, et mundum se esse a peccato* (Prov. xx, 9)? Exclusa est ergo vanitas tacitiæ falsitatis : quamlibet purus oculis videatur humanis, non tamen ideo reus non est, quod suæ ille conscientiæ Deoque pollutus est.

Hanc igitur nostræ fragilitatis infirmitatem trino indulgentiæ gradu purgari pietas divina permisit, donans principio cuncta per baptismum; obrepentia postea pœnitentiæ tegens, reputari penitus nulla constituit, si ab omni corporis labe martyrii quempiam fervor absolvat, Psalmista dicente : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates; et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum* (Psal. cxxi, 1). Remittuntur ergo in baptismo omnia, quoniam illa tantum quæ contracta post fuerint, ascribuntur : teguntur in pœnitentiâ, quæ si fuerint repetita reviviscunt. Imputari autem in martyrio nulla possunt, quia et primum pretiosa sanguinis effusione delentur, et in præjudicium extincti feliciter corporis non recurrunt. Sed quamlibet astipulante pœnitentiâ dimittere gravia suæ potestatis negabunt, cum pariter officii ac professionis suæ esse cognoscant, aut ligare quæ dura sunt, aut expiata dissolvere; illa ad Petrum, in cujus personam potestas omnium convenit sacerdotum, Salvatoris sententiâ perdoctus : *Quæcumque ligaveritis in terris, ligata erunt et in caelis; et quæcumque solveritis super terram, soluta erunt et in caelis* (Matth. xvi, 19). Donari itaque delicta sine exceptione permissum est, si tantum in abolitionem missa non redeant; nec sicut scriptum est horrorem proprii vomitus canis repetat (II Pet. ii, 22), atque ablutas piis laboribus sordes sus in volutabris^d mergenda desideret, plus post remedia passura discriminis, quam inchoantibus malis lapsura pertulerat, Domino in Evangeliiis sic monente : *Ecce sanus factus es, jam noli peccare; ne quid tibi deterius contingat* (Joan. v, 34). Nolo dubites : præsentia semper, non præterita Deus censet; hoc enim ait :

quod erat in priori editione *gesta committi*.

^a In editis *irremeabiles ducti*, si tamen ut Acherius ad marginem monuerit particulam negationis esse adjiciendam : vocem *irremediabiles* e codice Vind. sumpsimus.

^b Sic codex S. Arn. quem cum Acherius vidisset, edere tamen maluit *puro deferre iudicio*. Infra *gesta dimitti*, quod est in codice Vind. malimus quam

^c Sic codd. Vind. et Lemov. in editis *ne vel specialem* : iidem infra *tacitiæ falsitatis*, bene, ubi prior editio *tantæ falsitatis*, male : postremo e codice Lemov. edidimus *quod suæ ille*, cum antea legeretur *quod soli*.

^d Totus hic locus fœde corruptus. Ita legerem si

In qua via te invenero, in ea te judicabo, dicit Dominus (Ezech. 33, 20).

Quod si post baptismum, id est, post sancti Spiritus susceptionem, redintegrandæ nobis gratiæ locus non est; quemadmodum Aaron, utique jam sacerdos, gravi exemptus offensæ amissum pontificii gradum recepit, et post lepræ infusionem mundari Maria cœlitus meruit, quæ ne quemquam pollueret, fuerat segregata? nam in castris congregatio spiritalis signatur Ecclesiæ; lepra vero delicti mortalis effigies demonstratur. Cur patriarcha David geminis sanguinibus expiandus, innovari in se prioris gratiæ Spiritum petit, evidenti fiducia Deo pollicens, ut iniquorum conversio veniæ suæ provocetur exemplo: patere insuper sibi in Dei laudibus loquendi copiam deprecatus, auctoritatem prædicationis obtinuit, dicens: *Labia mea aperies, et eos meum annuntiabit laudem tuam (Psal. L, 17). Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et sumis testamentum meum per os tuum (Psal. XLIX, 16)?* Nisi forte in prophetis alium spiritum, quam nunc accipimus, fuisse contendunt, aut penitus non fuisse, atque immitiorem sub gratia Evangeliorum Deum quam in lege constituunt; qui Petrum, id est, ipsum Ecclesiæ fundamentum, tamen in crimine non mansisse, fuisse tamen in crimine fatebuntur; et admonitionis Domini recordantem, non perfidiæ, sed infirmitatis reatum amaritudine diluisse intelligant ^a lacrymarum. Talis perinde luxuriosi illius in Evangelio reditus absumptis opibus substantiæ spiritalis, atque a se in cœlum peccatum fatentis, non renuitur ut pollutus, nec refutatur ut prodigus, sed incumbentis in cervicem suam patris oculis, id est, catholica pace, suscipitur; qui utique nisi per adoptionem baptismatis prius filius esse non potuit. Magni etiam convivii lætatus est apparatus, id est, communionis divinæ honore donatus est; in annulo fidem recipiens, in stola gratiæ vestimentum: carne insuper pascitur vituli, id est, æternæ hæreditatis, sacri corporis assumptione, sit particeps; plena Apostolicæ dignitatis ornamenta sortitus.

Postremo etiam blasphemiam quæ cuncta supergreditur crimina, remitti posse Salvator insinuat, abolerique in se commissa non renuit, si veræ conversionis labore mereamur ut sub ejus præcepto cœlum consentiat cum judicio sacerdotum; qua fiducia Salvatoris edicti eos, qui per fidem vitii emundantur, non tantum ad veniam sed honorem gentium Doctor invitat dicens: *Qui autem se enudaverit ab istis, erit vas sanctificatum ^b in honore, utile Domino, ad omne opus bonum paratum (II Tim. II, 21).* Itaque ut in unitate divinitatis est Trinitas, ita in uno baptismatis nomine trina purgatio; Dominus ad Apostolos sic loquente: *Adhuc, inquit, habeo baptizari baptismate quod vos nescitis (Luc XII, 50).*

res mei arbitrii esset, mergendo se desideret... passurus... lapsus.

^a Sic uterque codex Lem. et Vind. emendate: prior editio, dilui intelligant, corrupte.

A Cujus tamen gradus omnibus relicturus exemplum, agens in corpore ipse lustravit. In Jordane baptizatus est; pœnitentiæ speciem pertulit in deserto: quod autem summæ purificationis erat, in passione complevit.

Unde advertis, Novatianos sub omni peccatorum occasione degentes adversum se stultissime recusare, quod Deum pro se intelligant præstitisse; solamque Ecclesiam, ut fide, ita et pietate, Deo proximam, supra vilem concubinarum gregem, reginam merito nuncupari, quæ dextræ partis obtinens locum, sinistræ filios celsa condemnat; ad se venientibus integram fidem tradens, revertendi ad se cupientibus aditum non præcludens; dum et manifestam divinitatem fidelibus prædicat, et spe veniæ promptioris mavult revocare pereuntes, quam corrigendos forsitan desperatione confundere.

CAPUT XIX.

Quæ sit mysteriorum divinarum integra plenitudo.

APOLL. — In aperto est Novatianos stulte ignoscere nolle peccatis, et suæ fragilitatis immemores lapsorum magis damnatione, quam conversorum emendatione lætari: sed nisi expostulatio multiplex tædium gignit, unam hanc consummandi operis adjice firmitatem, ut totius credulitatis corpus amplectens, sacramentorum enumeres fastigia divinarum, et memoriæ mandanda constituas, quæ perennis spei intellectibus prodidisti, ut concluso paucis sensibus verbo recolere possit crebra confessio, quod in formam catholicæ brevitatis insinuatio fidelis aptaverit.

ZACCH. — Sufficere quidem poterat decursa in causis singulis ratio, et omnium interpretationum textus elucens: sed ne aliquis ex varietate sensuum scrupulus, ne qua ex responsionum pluralitate ambiguitas excitetur; totius fidei sacrum ordinem tenens, semper hæc recoles. Unus est Deus Pater, qui semper hoc habuit speciale quod Pater est, non recipiens ulla, sed a se proferens omnia; inconvertibilis, invisibilis, inæstimabilis, æternus. Est igitur et Filius nomine atque persona, non substantia, a Patre distinctus, plenæ majestatis ut genitor, perfectus perinde et sempiternus; nec secundum perfidorum opiniones a tempore credendus est quia natus est; sed cum Patre ante tempora manens, nobis ex tempore assumpti Salvatoris ostensus: unus nunc idemque mansurus et credendus est et confitendus; quoniam manifesta ejus divinitas non admittit ut aliquando non fuerit; nec rursus veræ carnis assumptio patitur, ut sancti Spiritus cretione cessante natus ex Virgine non credatur. Est et Spiritus sanctus ^c a Patre similiter ac Filio, persona tantum et nomine, non majestate aut substantia aliis æstimandus; non genitus ut Filius, sed a Patre procedens, virtutis, divinitatis, honoris perinde ac voluntatis ejusdem,

^b Codex Vind., in honorem, utile Deo. Supra altera pagina ubi legitur sacri corporis assumptione, in utroque codice vox sacri deest.

^c Sic codex Vind. haud paulo melius quam prior

idem semper quod Pater ac Filius faciens atque idem præstans : informator sapientiæ, fidei dator, largitor munerum, sanctificationis indultor, remissor criminum, gratiarum divisor, Patrique semper ac Filio omni operum bonitate permixtus ; nec creatus aliquando, sed creans semper. Hunc perpetuo credi et confiteri, adorari, colique ac metui convenit ; summaque cordis puritate sic diligi, ut sicut idem in Patre semper ac Filio est, ita in eo Patris ac Filii plenitudo credatur.

Habes quæditorum intellectuum veram ac simplicem rationem, brevitatisque responsi scientiæ congruentis affectum : superest, ut sicut prædictum in principio meministi, resertioribus majorum voluminibus strenuus lector invigiles, et in hoc vel sola brevitate contentus, celsioris doctrinæ notitia glorieris : voluntati potius privatim tuæ quam editioni publicæ respondisse nos credens. Et sane ulterius pergere cælestium secretorum arcet immensitas, ac retusos propria imbecillitate sensus inenarrabilis majestatis prohibet magnitudo : jamque horis in occasum vergentibus vicina tenebris umbra diffunditur, atque attentos crebra interpretatione sensus et refoveri convenit, et resolvi. Tu autem hæc toto mentis et corporis labore custodiens, numquam fidem, numquam deseras confessionem : ne licitis excedas dum sectaris illicita ; et impossibilia cupiens, exuare salutaribus, Deo taliter præmonente : *Altiora a te ne quæsieris et fortiora a te ne scrutatus fueris (Eccli. iii, 22)*. Id est, quæ tibi prodita de cælestibus vel infernis lege ipsius non sunt, noli penitus audire vel credere ; quoniam quos decipere carnis vitiis diabolus non potest, tali studio et vanitate supplantat ; occultæque scientiæ arbitros statuens, lapidem sub lapide cogit inquirere, ut inveniant serpentem. Ergo sufficiat canonicis inhærere doctrinis et divinarum historiarum notitiam perquirenti, ea tantum non ignorare quæ scripta sunt, summaque diligentia conditum assidue recordari Christum Dominum crucifixum, venturum-

editio a Patre simul ac : nam in vulgata lectione hæc voces a Patre ac Filio, ad verbum est, referri necessario debent : in Vindocinensi, ad vocem *alius*, quæ sequitur, referuntur.

^a Ita hunc locum exhibet codex Vind. *Altiora te ne quæsieris et infertora te ne*, etc. Supra ex eodem codice scripsimus *fidem... confessionem* cum antea

A que in iudicium resurgentium corporum, et cum electis perpetuo regnatum. Hæc fiducialiter credes, hæc futura profiteberis, ut sanctorum cælibus aggregatus æternæ vitæ honore blandissimo et donari possis et perfrui. ^b Sic inter obvias peccatorum procellas atque æstus sæculi collabentis justitiæ regulam servans, fidei specialiter integritate merearis quæ sunt perpetuo mansura post sæculum.

CAPUT XX.

Confessio ad Deum.

APOLL. — Magna est quidem libelli prioris editio, ac ^c perspicuis intellectibus sensus rerum notitiam fidemque docuerunt ; sed non minus præsentis utilitati, quam gratiæ ascribendum est præcedentis : quia licet a multis, ut ipse professus es, decursa B lustraveris, intulit tamen brevitatis commodum quod raro mereantur eloquia prolixorum ; fructusque non parvus est. Trinæ primum unitatis divinitatem clara expositione cognoscere, tum Judæorum in perfidia sua casum, et in hæreticis universarum impietatum ruinam ; tum denique in stultitia tua, Novatiane, convictus, quantum tibi ex Dei indulgentia derogaris, evidentibus Scripturarum testimoniis didicisti. Brevis insuper fidei adjecta conclusio est, cordique adeo cuncta sederunt, ut in his quæ secunda sunt degere votum sit, in his consummare desiderium : modo ut hæc rerum omnium creator ingenitus per eum quem ex se atque intra se genuit Deum, et nunc florem sumpti corporis habitantem in utraque mansurum nativitate complectitur, per sanctum perinde Spiritum impleturus exaudiat ; et alumnæ precatiois effectum conferre non abnuat, quæ præstitit velle ; reptantemque inter præcepta sua parvis gressibus famulum placidus tueatur et dirigat, Trinitatem in personis ac nominibus, Deum in majestate ac substantia constituentem ; utrumque tamen suæ miserationis beneficiis relaturus, si et vivendo voluntatem ipsius impleam, et servatam patrum traditionibus fidem, futuræ resurrectionis gaudiis repræsentem.

legeretur *fide... confessione*.

^b Ita edere malimus, quam quod erat in priori editione *si inter obvias*.

^c Sic uterque codex Lemov. et Vind.; in editis *perspicui intellectibus*. Sub finem ubi *alumnæ precatiois effectum*, legebatur *effectus*.

LIBER TERTIUS.

PRÆFATIO.

Tertium hunc jam instruens libellum conversationis catholicæ formam loquemur, qua instrui alios, non qua ipsi velimus efferri : hæc dispositis observantiæ gradibus quid effici ab homine possit aut soleat, divinis ut exinde sententiis demonstrabit, exiguis ac mediocribus summa sic temperans, ut nequaquam humilioribus derogat, quod sit collatura

* In codd. Vind. et Lem., *æstimaret*. Infra ex iisdem scripsimus *dirina promissione*, ubi erat *dirina*

D potioribus ; sed ut illud Apostoli : *Quisque sibi vindicans fidem penes se habeat, nec iudicans quemquam in Domino gloriatur (Rom. xiv, 22)* : cautius utique servaturus in propriis, quod in alienis ^a gravius æstimavit. Huic igitur operi paulisper studium commodantes, solitas exercebimus sub congrua disputatione personas ; atque institutum a cognito eruditore discipulum arduæ professionis honore provocabimus *provisione* ; et sub finem *quid audere*, cum antea *legeretur quid audire*.

morem d'strictioris aggredi disciplinæ, subjectisque actibus probabilium monachorum mentionem futuræ consummationis inducere : cui hæc breviter perscrutanti quæ sit de Antichristo absolvetur obscuritas ; ut his specialim decursis ultima resurrectionis fides pateat, quæ licet dudum bene credita atque suscepta sit, verbis tamen simplicibus intimata divina promissione firmabitur.

Primus itaque, ut in cæteris, Apollonius dilatæ collationis spatia relaturus, velut comperendinatam repetet subnixâ auctoritate vel affabilitate doctrinam, ut prædicti ordinis membra perlustrans servire justitiæ arctius cupiat, ævique residua Deo deputans, mori quoque pro ejus nomine non recuset, cum librato in singulis tenore cognoscat quid velle hominem, quid audere conveniat : quia et soli fiduciæ omnia credere parum firmum est, et infirmitati in omnibus subjici nihil merentis.

CAPUT I.

Quæ opportuna vivendi forma.

APOLLONIUS. — Si digne comparatum est, o Zachæe, ut id quod in mutis animalibus sæpe comperimus, etiam in quorundam hominum sensibus cerneamus ; profecto in me hoc specialiter veniens dicti veteris sententiam comprobavit : nam sicut cætera animalia ad ea semper loca ubi aliquando bene pasta sunt revertuntur, nec largioribus illecta pabulis oblitisci possunt quod jejuna perceperint : sic nos post verbi, ut nunc intelligo, famem sitimque doctrinæ colloquia tua avidi petimus, expertisque tractatibus fiducialiter inhæremus ; a quo scilicet cœlestis scientiæ cibos, et haustus intellectuum sumpsimus divinorum. Ecce enim vix adhuc vastis gentilitatis erroribus liberi, modo infusæ regenerationis novitatem spirantes, ^a integritatem fidei te tradente jam novimus, atque universa hæreticorum membra carpentes munus catholicæ confessionis amplectimur, et Deo auctore fidentes exstructæ super petram domus legimus possidemus ; si idem bonorum omnium largitor indugat, terrenæ conversationis actum et cæcæ sæculi vanitates ab evangelicæ turris specula visuri. Sed quamlibet creatorem proprium, ut est, nosse bonum primum sit, atque in fidei susceptione veræ salutis certa fundamina ; alia tamen ordinatio credulitatis, alia vitæ est : et spiritalis ædificii solidam molem tametsi impacta nequitiarum torrentibus unda non subruit ; justitiæ tamen metalla non pingunt, si nulla virtutum opera suffragentur. Unde quia ab hujusmodi studiis tempore pridem, non mente cessavimus, recentes post quietem sensus dilatis, ut recolis redde tractatibus ; et quam nos potissimum vivendi formam inire conveniat, consultus exponis : ut dum

^a Sic uterque codex Lem. et Vind. in editis integram fidei, male : infra alia vitæ est, in iisdem scriptum, ubi editum erat alia vita est.

^b Sic codex Lem. et Vind. virtutis opera et. Prior editio virtutes operum et. Infra ubi tuis primordiis munire proposita : in editis tut. prim. munere proposito : quo nihil fœdus ; nec tamen melius mss. codices, nisi quod Vind. habet propositu.

A spiritalem indulgentiam salubriter suades, hæc denique ex Scripturis edicta constituas, quæ cum fidem teneant, ^b virtutis operum et gratiam non omittant.

ZACHÆUS. — Memini dudum collationem nostram diei sine suspensam, et subrescentibus interrogationum causis tempus magis quam studia defuisse ; ob quæ nunc ea conditione tibi cedimus, ut a nobis vivendi formam requirens, competentem scientiæ gradum, non quod gloriemur ex nobis, sed quod ex Deo prodesse aliis velimus, accipias : in quo tamen non absurda præmonitio est tuis primordiis munire proposita, et manentibus in observatione desiderii ascensum semper potiorum moliri. Ait enim in Evangelio Dominus : *Nemo, inquit, ædificatur turrem, non prius secum cogitavit et sumptum* : (Luc xiv, 28). Ne interrupto opere incautius coepta rideantur, et sint odii quæ fuerant prius voti. ^c Talls aggrodiendorum hostium causa, prænoscere pognaturos proprias docet vires, perpensoque adversi agminis pondere vel fœdus inire vel prælium, ne sera infirmitatis querela dare insecuturo terga compellat, et post facti præcipitis pœnitentiam loco motis aut lugubris conditio subbeatutur aut turpis.

Itaque prima ac sine discrimine via est, Deum firmiter credere, et cum bene credideris, plus timere ; toto insuper, ut sæpe jam diximus, formidatum corde diligere : non quia idem bene ac male facere potens est, sed quia magis præstare bona mavult, et nunquam pro noxa ut meremur, ulcisci. Consequens bonum est vitæ misericordis paritas, et exosis facinoribus in proximos studium charitatis. Sic enim scriptum est : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis visceribus tuis* (Math. xxii, 37) ; *et proximum tuum tamquam te* (Ibid., 39). Quo in loco non de propinquitate sola sit mentio, sed jure proximus dicitur, qui malis obrutus prosperis adjuvatur, et adoptiva miseratione confusus, quod cognatione generis non habet, gratiarum ad Deum ^d redditi affectu. Unde illud Salomonis est : *Conclude eleemosynam in corde pauperis, et ipsa pro te exorabit ab omni malo* (Eccli. xxix, 15). Et iterum : *Qui pauperis miseretur, Deus generatur* (Prov. xix, 17). David similiter : *Junior fui et senui, et non vidi justum derelictum* (Psal. xxxvi, 25, 26) ; *nec semen ejus quærens panem. Tota die miseretur et commodat, et semen ejus in benedictione erit*. Job perinde : *Conservari, inquit, egenum de manu potentis ; et pupillo cui non erat adjutor, auxiliatus sum. Os viduæ benedixit me semper, cum essem oculus cæcorum, et pes claudorum, et invalidorum pater* (Job. xxix, 12, sec. LXX). Et Dominus in Evangelio se in personis humilium sublevari do-

^c Sic in eod. Vind. et Lem. emendata : in priori editioe tales... causas... decet, corrupte.

^d Posterior vox e cod. Lemov. desumpta est, nam antea legebatur affectum. Infra ex eodem codice verbum prodesse accripimus post illa misericordiam opus. Idem in Esaia habet cito operientur, ubi legitur cito orientur.

cuit, dicens : *Amen dico vobis, quod fecistis uni ex minimis estis, mihi et fecistis* (Matth. xxv, 40). Apostolus quoque : *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictione, de benedictione et metet. Unusquisque autem secundum quod proposuit in corde suo, non quasi ex tristitia et ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus* (II Cor. ix, 6, 7). Totum autem misericordiae opus prodesse per Esaiam Spiritus pandit, dicens : *Solve omnem nodum injustitiae, resolve suffocationes impotentium commerciorum, dimitte quassatos in requiem, et omnem consignationem injustam dissipata. Frange esurienti panem tuum, et egenum sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti, et domesticos seminis tui ne despexeris. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praebit ante te justitia tua, et claritas Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et ego exaudiam : dum adhuc loqueris dicam, Ecce adsum* (Isai. lviii, 6, 9). Ergo substantia absque fraudibus parata, si ita possideatur, accepta est; ac non in facultate mediocri, sed in cupidine divitiarum causa peccati est, Domino protestante; *Vae vobis, divites, qui habetis consolationem vestram* (Luc. vi, 24). Et iterum : *Difficile, qui pecunias habent, intrabunt in regnum caelorum* (Luc. xviii, 24).

Conjugia autem honesta Deo non displicent, et in procreationis liberorum solemnibus tori modesta dilectio, Scriptura dicente : *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adheret uxori suae; et erunt duo in carne una* (Gen. ii, 24). Et iterum : *Quod Deus junxit, homo non disjungat* (Matth. xix, 6). [Inde habitus non luxui deditus, sed nitori.] Et secundum Apostolum : *Omnium quae in macello veniunt, esca sine culpa est* (I Cor. x, 25); quoniam, sicut idem Apostolus ait : *Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax in Spiritu sancto* (Rom. xiv, 17). Perniciosa tamen nimietas usus utriusque est, Domino sic monente : *Videte ne graventur in vino et crapula corda vestra* (Luc. xxi, 34). Quod jam tamen per Salomonem ante praedixerat : *Cui va, cui lividi oculi? nonne eorum qui commorantur in vino, et sectantur ubi convivia fiunt* (Prov. xxiii, 29, sec. LXX)? Unde Apostolus sumendi propter infirmitatem vini dat Timotheo praepcepta (I Tim. v, 3), sed modici. Haec et alio loco dicens : *Nemo vos seducat* (Coloss. ii, 18); *ebriosi regnum Dei non possidebunt* (I Cor. vi, 10). In hac igitur vitae forma et conversationis sobria disciplina mens ad

A Deum prompta est; crebraque jejunia et assidua in supplicationibus preces justitiam aut mereantur aut faciant, ut sumpta ex Evangelis sententia sic viventem comitetur ac protegat : *Gloria in excelsis Deo, et pax in terra hominibus bonae voluntatis* (Luc. ii, 14). Haec mediocribus, si sublimium fervor aberit, dicta sufficient. Haec vitae perennis promissa concedi, omnium Scripturarum pandit auctoritas : ut si inter illa futuri regni clarissima sidera ^b splendor eximius non attollit exiguos, delicta non opprimant, mansionumque, ut ipse meminit, apud Patrem diversitas consoletur, illudque in summa adhortationis Domini auctoritate edictum : *Omnes qui crediderint in me, non confundentur* (Rom. ix, 33). Id est, ut eos a Christo vis nulla disternat, quos semel eidem fides pura nexerit, et salutaris signi integritate salventur, qui ea quae ob laborem difficilia sunt aut impossibilia respuunt, aut aggredi quia sunt ardua et magna, timuerunt.

CAPUT II.

Quae sit sublimioris vitae regula conservanda.

APOL. — Aperta est doctrinae istius veritas, sanumque consilium, ut Deum praecunctis affectibus diligentes, etiam si summa non capimus, nequaquam tamen vel ^c mediocribus excedamus : et si honor sublimium splendorque non veniat, sententia miseros aeterna non damnet. Sed vere istud aut inertis aut diffidentis est animi, atque a Dei munificentia praecipuum nil sperantis, torpere in exiguis hominem cui summa proposita sint, et vitae tanti facere commoditatem, ut inestimabilium saeculorum regna dissimulet, vel quadam vulgi conditione despectus se se lugeat non quasiisse, quod jam mereri exacta saeculi conversatione non possit. Quae nobis ergo vivendi forma sublimiorque sit ratio ^d propostis celsioris, sacris non pigeat docere sententis, quia non ita labor aspernatur infirmos, ut nulla divinae provocationis fiducia cohortetur, dum in his quae, ut ipse dixisti, velut impossibilia praedicantur, et temporibus ^d meritum non tenetur, et actu levius fortasse quam creditur.

ZACCH. — *Angusta quidem et ardua via est, quae ducit ad vitam* (Matth. vii, 14); sed cum sint possibilia cuncta credentibus, in quantum ratio nostrae fragilitatis admittit, fastigia munerum divinarum sub Dei semper invocatione quaerenda sunt; praecipue cum in nostro corpore Dominus, agens nil penitus quod homo efficere non possit, injuaxerit,

^a Codex Vind., non separet. Quae sequuntur uncis inclusa, supersunt e ommate in quo Zacchaeus de usu licito vestium et escarum disputabat.

^b Hic locus sic descriptus est in codice Lem. splendor eximius non attollit, exiguos delicta, etc. Infra in eodem codice vis nulla subtrahat. Quod sequitur *difficilia sunt aut impossibilia*, displicuit Acherio, qui conjectit legi oportere aut ut *impossibilia*; sed haec vocula melius abest; non enim hic agitur de praepceptis; ac ne de consiliis quidem generatim, sed de certis dumtaxat consiliis, quae plerisque hominibus impossibilia esse non immerito dixeris, quod ad ea sequenda vocati non esse videantur. —

Magis tamen placet Acherii lectio, quae item confirmatur infra, ubi legitur, *quae, ut ipse dixisti, velut impossibilia praedicantur*.

^c Acherius recte innotuit legi oportere *excidamus*. Infra, *quia non ita labor*, etc., perpicue male; sed nihil est in mss. quo errorem emendare possimus: forte *asperatur, infirmos ut*, etc., sed mallem *asper dehortatur infirmos, ut*, etc.

^d Hic etiam libreriorum negligentiae exemplum vides; nullus enim idoneus sensus ex his verbis erui potest. Non displiceret *non teritur*, hoc est, minuitur; sed deinde legendum esset, *et actu levius est*.

Apostolis dicens : *Ecce reliqui vobis exemplum quod sequamini* (Joan. xiii, 15). Id est : Excusatio impossibilitatis abscedat : ea facere posse vos doceo quæ ipse non renui : quapropter *Si perfectus vis esse* (ut idem consulenti juveni Dominus ait), *vade, vende omnia bona tua, et da pauperibus; et veni, sequere me* (Matth. xix, 21). Id est : Oblitus respuensque terrena, cœlestia concupisce; et, sicut ipse subjicit dicens, *Thesauri spiritualis opibus abundabis* (Ibid.). Talis enim apud Deum voluntariæ paupertatis est causa, ut temporarie inops factus, dives maneat in æternum, et caducam sæculi dignitatem vel voluptatem pro illius amore contemnens, cœlestes delicias possessurus obtineas. Inexsolubilia itaque mundi istius vincula rumpenda, et quædam facultatum et prædiorum abjicienda sunt onera; ut ad Redemptorem nostrum pervenire cupientes, nullis delictorum necessitatibus urgeamur : quibus tametsi cum voluntate ipsa peccandi necessitas abest, timenda nihilominus semper occasio est, ac nonnumquam sub honestis actibus culpa subrepens; ^a in ipso Evangelio veritate sic testante : *Qui non reddiderit omnia quæ possidet* (Luc. xiv, 33), *et tulerit crucem suam, et secutus fuerit me, non potest meus discipulus esse* (Ibid., 27). Ergo enitendum est, ut illius primum discipuli, post amici esse possimus. Cessat enim conditio servitutis, si meritum spirituale succedat, ipso dicente : *Si feceritis quod mando vobis, ecce jam non dicam vos servos, sed amicos* (Joan. xv, 14). Illic labor sic viventibus gratus est, et pro spe hujusmodi cunctis deliciis præstat injuria, blanda humilitas, patiensque contemptus, victus exiguus, pauperque vestitus; et in imperia spiritus carne depressa, obliqua vitii studia discenda sunt, iram vincere, invidiæ nihil debere, ejus colere mansuetudinem, arrogantiam detestari, respicere humanæ gloriæ vanitatem, et linguam, sævissimum malum, ab obtreptione cohibere; ut sic exuviis veteris hominis absumptis, non frustra illud Apostoli recenseatur : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis* (I Cor. xv, 50); imitatoresque illius simus (I Cor. iv 16), sicut ille Christi, fiducialiter usurpantes : *Nostra autem conversatio in cœlis est* (Philipp. iii, 20). Et, *Pars nostra Dominus* (Thren. iii, 24). Cum in hæc semper inteni nec visu recipimus nec auditu, quo aut admitti delictum aut admittendum soleat cogitari.

CAPUT III.

Quæ instituta monachorum; vel quare a multis odio habeantur.

APOLL. — Sufficenter interrogationis istius vota suppleta sunt, et ita veræ perfectionis merita patuerunt, ut quidam animo experiendi fervor obrepserit, et vitæ præsentis usum a totis delictorum occasionibus segregarit. Quæ nunc igitur monachorum congregatio vel secta sit, vel quam ob causam etiam nostrorum odiis digni habeantur, exprome : qui uti-

^a Sic codex Vind. prior editio. *ipso in Evangeliiis sic protestante.* Haud ita multo post ex eodem codice scripsimus *jam non dicam, ubi erat jam non dico* : et infra Lemov. *in imperia spiritus, ubi lege-*

que si honesta sectantur, neque a fidei unitate dissentiant, imitandi sunt potius quam vitandi, quia, ut arbitrator, ejusdem apud Deum criminis atque peccati est odisse bonos, cujus et noxios non vitare; dum fieri nullo pacto potest, ut esse bonus malit qui diligit malos; vel rursus, malitiæ stimulis non agatur, qui quamlibet bonitatis speciem præferat, ^b sit vere illud quod immerito in aliis exsecretur.

ZACCH. — Justa æstimatione perpensis hujusmodi propositum, vitamque sectantes odio esse fidelibus non debere, ne sub incerto mentis arbitrio pro malis honorum ineatur offensa; et sicut scriptum est : *Qui oderunt justos, delinquent* (Psal. xxxiii, 22). *Væ his qui dicunt malum bonum* (Isai. v, 20). Multiplex enim observantiæ istius forma est, ac sub uno propositi nomine diversa genera monachorum : sed talis omnium causa, qualem in cunctis ordinibus fore nosti, ut propter morum varietatem sit etiam diversitas voluntatum : unde professio irreprehensibilis et sancta est; sed quidam sub hujus conversationis velamine odiis digna committunt, ac licet dissimili arguantur reatu, generaliter tamen a professione discedunt. Ii namque quorum inter deviantes perditior animus est, temporarie abstinentiam et continentiam simulant, et primum studiis lubricæ familiaritatis irrepunt, captasque mulierculas vanis opinionibus illudentes, in usum miseræ cupiditatis illicitum; dum aut muneribus inhiant, et sæda avaritiæ lucra conquirunt, aut dolo subditas vincunt, et a proposito devotæ castitatis abducunt. Alii autem fideliter inchoant, ardentique proposito ^C justitiæ servire contendunt; deinde inconsiderantius arrepta non perferunt, atque a cœptis desistunt, vel certe invidentium aut aggredi detractantium persuasionibus molliuntur, atque ab instituti rigore discedunt; tum remissioribus assuefacti in omnem illecebram corporis redeunt, ac primam fidem irritam facientes, communis vitæ ordinem laudant, ut actum propositi durioris accusent. Unde intelligis non ab his eorumque similibus integritatem perdurantibus industria prædammandam, aut in labore sanctissimo sublimiter consummantium gloriam reverentiamque minuendam; eum, sicut dictum est, persona magis quam ordo displiceat, nec jure despici propter aliquos possit, quod magnanimiter servatura multis.

^D Hi autem vere modum professionis istius exsequuntur, qui, ut jam dictum est, abscissis penitus sæculi vinculis, in legis exercitatione versantur, et promissa ad integrum præstolantes, præcepta ad integrum implere nituntur : sed in his quoque observantiarum non parva distantia est; ac licet cunctis mereri cordi sit gloriam futurorum, alii tamen summis, alii mediocribus student.

Quidam etiam velut in postremo sectæ istius gradu parva observatione contenti, tantum cælibes vivunt, vel numquam experti matrimonia respuentes, vel batur in imperio spiritus.

^b Sic in codice Lem. in editis *sic vere illud.* Infra ubi fore nosti, malle m fere nosti.

amissorum recordatione commoniti, secunda, si A prima habuere, devitant; dum alterum fere non caventibus provenit, ut aut quod in primis perdidissent, non inventiant in secundis; aut rursus in consequentibus patiantur, quod caruerint in defunctis. Hi, inquam, rebus communis conversationis intersunt, et secreta non expetunt, vitæ hujus consuetudinem retinentes; ut etiam si a delictis vacui fore possunt, occasionem tamen subjeant delictorum; dum lege corporis in diversum trahente difficultus magna perficiunt, qui possunt mala videre nolentes. Habitus his nec inhonorabilis nec abjectus est; et aut idem qui omnibus cibus potusque communis, aut raro abstinens et in paucis recisus. Psallendi perinde vigore non fervent, nullisque vigiliis nocturnam rumpunt quietem; non profusum, sed tractabilem B censum potentium inopiæ suggerentes: fides calida est, non tamen fervens; et mens religiosa, non religioni penitus addicta. Hujusmodi autem consuetudo potiorum est; locis primum remotioribus habitant, etiam si in urbibus degant, ipsumque conversationis ordinem non quidem jactanter ostentant, sed ab exhortationibus aliorum velle suppressere peccati loco ducunt.

His conveniendi unus omnibus locus est, sed dispar; manendi; vestitus humilis, cibusque non blandus; nec interest ex quo potissimum sitis, vel quam vili liquore satiatur, dum potendi arceat voluptatem, et vim corpore necessitatis excludat. Psallendi vero intentis crebra sunt studia, certisque horarum vicibus laudandi Deum devotio distributa: jugis C jejunii usque ad vesperum labor, et opus diurnum prout est scientia exercetur; ac singulis proprium quod alicui suppetit, non est; et est commune quod deficit. Ideo cunctis execrabilis torpor et victus nisi ex labore non congruens. Juncia perinde lectulis strata, parvisque velaminibus permissum somno corpus obtegatur: quin etiam supplicandi in nocte statuta sunt tempora, notæque vigiliæ. Numquam præterea diei falluntur adventu, sed strenuus semper psallentes auroræ tempus exsuscitat, atque offerendas Deo laudes devotio matutina compellit.

Hi autem quibus primus observantiæ gradus est, soli eremum ac squalentia deserti loca habitant, verisque vocabulis nuncupati singularem transigunt vitam, aut cavatis in habitaculum saxi subterraneis specubus a sole et imbribus temperantes, pane veteri et sine ciborum adjectione vescuntur, sumentes purum e fontibus potum: vestitus talibus aut pelliis aut cilcinus est, et totius vitæ usus in agone mentis et corporis. Jam vero ad Deum incessabiles preces, ac supplicatio in sacrificii vicem cedit; vel si quando ab oratione cessatur, psallendi gratia canitur laus divina, et alacritas mentis exercitio religionis jucunditatis accenditur. Inest præterea multitaria dæmonum turba, et dolis

^a Sic edere maluimus, quam ut in priori editione a singulis. Infra, ubi scripsimus semper psallentes, ex codice Vind. antea legebatur semper fallentis.

immundorum spirituum victrix constantia sæpe con- greditur. Continuatio assidua jejunandi, noctesque pervigiles, et aut sine fulcris humo corpuscula decubant, aut saxo ^b paulisper dejecta durantur, ut somnus non agi videatur injuriosa brevitate, sed pelli. Hæc monachorum diversitas, et talis spiritualiter degentium cœlestis in terris agitur disciplina. Pro Dei autem nomine votiva mors omnibus, atque optabilis sancti exitus pompa, dum nulla in sæculo compensatur injuria; quod et sublimi honore munerandum est, et sine ulla temporum mutatione mansurum.

CAPUT IV.

Si fideles monachi a Dei præcepto hæc gerant.

APOLL. — Magna est quidem talium prædicatio virtutum, et in Dei voluntate ^c vel laudibus famulantium servitus gloriosa; quoniam hujusmodi studiis et perniciose vitæ istius blandimenta vitantur, et perennis beatitudinis præmia conquiruntur. Singula tamen quæ a fidelibus monachis agi superius meministi, ex Dei monentis manare præcepto ordine cœptæ informationis ostende: nam procul dubio clarum est, incerti eadem esse momenti, si non ejus auctoritate suscepta sunt, a quo et muneranda creduntur.

ZACCH. — Specialis primum expetendorum secretorum monachis causa est, ut peccati, sicut jam dictum est, etiam occasionem devitent, et quibus voluntas in proposito recta est, actus alius esse non possit; simul denique ut bellum contra sæculum suscepturi, nulla mundi frangantur illecebra; fervens enim in spiritu fides rebus illius inimica est, sicut Joannes in Epistola sua prædicat, dicens: *Nolite diligere mundum neque ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est charitas Patris in illo; quia omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et ambitio sæculi est* (I Joan. II, 15, 16). Jacobus similiter: *Nescitis, fratres, quia amicitia hujus mundi inimica est Deo; et quicumque voluerit amicus esse hujus sæculi, inimicus Dei constituetur* (Jac. IV, 4)? Vestitus autem humilitatem, et jugem juniorum laborem Deo acceptabilem fore David specialiter indicat, dicens: *Ego, inquit, cum mihi molesti essent, induebar cilicio: et in jejunio humiliabam animam meam* (Ps. XXXIV, 13). Et iterum: *Posui vestimentum meum cilicium* (Ps. LXXXIII, 12). Et: *Panem meum cum cinere miscebam, et potum meum cum fletu temperabam* (Ps. CI, 10). Dominus vero Joannis habitum prædicans, ait: *Quid existis in desertum videre? Hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt* (Matth. XI, 8; Luc. VII, 25). Ibi scilicet cultum fore indicans habitum, ubi et usum in voluptatibus abundantem: erat enim vestitus illius de pilis cameli, id est, etiam lanarum mollitie habitus carens. Zona perinde pellicia cingebatur; et vinum ac siceram non bibens, edebat lo-

^b Ita legitur in codice Vind.; in priori editione paulisper projecta.

^c Hanc vocem, quæ deerat, ascripsimus e codice Vind.

custas et mel silvestre : elegantis paratiorisque convivii copias non requirens, eo tantum utebatur, quod electæ conversationi nec inferret luxuriam, nec gigneret sumptum.

Unde Helicæ magnum iter ex Dei jussione subito aqua tantum ab Angelo, et vilis ponitur panis. Daniel vero ut desideriorum ^a obtineat effectum, poculis ciboque non fruitur. Ipse denique Dominus in jejuniis et humilitate diabolum vincit, sicut Apostolus ait : *Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philipp. ii, 7), ut nos et paupertate illius divites fieremus, et ab injuria salvemur (II Cor. viii, 9)*. Qui tamen cum in eodem susceptam ex gentibus gubernare vellet Ecclesiam, abstinentiam quoque verbis talibus prædicavit : *Bonum est non manducare carnes, et non bibere vinum (Rom. xiv, 21), in quo est luxuria (Ephes. v, 18)*. Id est, ut Deum mens humiliata plus cogitet, carnemque subjectam a luxu pariter sumptuque submoveat, quo utique et quærendo occupamur, et sollicitamur expenso : cum si in Dei regnum intenti potius fuerimus, in exhibendis necessariis sententia illa non desit, qua scriptum est : *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid vestiamini (Luc. xii, 22); quoniam hæc gentes requirunt (Ibid., 30)*: illi scilicet quorum venter deus est, et spes omnis in faucibus (Philipp. iii, 19). Quibus edendi, bibendique animalium more sola ac præcipua cura est. Prædictam autem rei fiduciam tali protinus confirmavit exemplo : *Aspicite volatilia cæli : non arant, neque serunt, neque in horrea congerunt : et Pater vester pascit (Math. vi, 26) : sic et vos modicæ fidei (Ibid., 30) : scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis ; itaque quærite primum regnum Dei, et hæc omnia apponentur vobis (Ibid., 32, 33)* : id est, nec opinantibus præbebuntur. Unde Apostolus, ut possideri omnia possit, nihil in sollicitudine possidendum declarat, dicens : *Ut nihil habentes, et omnia possidentes (II Cor. vi, 10)*. Itaque intelligis eos proprietati suæ cuncta subjicere qui cuncta contempserint, atque insipientium judicio pauperes credi, qui sunt in Dei promissione locupletes, et temporarie parva despiciunt, ut perpetua magna mereantur : hisque in sæculo egere contenti sunt, quæ ab aliis cum discrimine honestatis et vitæ ad hoc per omne ævum contracta pariuntur, ut aut mox in sæculo hisdem viventibus pereant, aut quandoque de sæculo recessuris peritura cum sæculo relinquantur.

CAPUT V.

Ex quibus Scripturis continentia vel virginitas prædicentur ; vel si præceptum est ut conjugia pro Dei amore separantur.

APOLL. — Clare patuit contemptum mundi cum humilitate vestitus continentisæque proposito, sacræ

informationis oraculis præfulgere : eosque in cælestibus plus mereri qui de terrenis parva præsumpserint, atque ad hoc monachos duris observationibus erudiri, ut non solum villa, sed materiam amputent vitiorum. Unde nunc evidens continentiam et virginitatis præceptum iisdem Scripturarum auctoritatibus pande ; quare denique ex libris non solum casibus facti, sed a justis convenibus abstinentes, recte quidem illicita condemnant, sed nihilominus licita aut aspernantur aut respuunt ; ^b quæ si utique ex præcepto divinitatis ut prædicta venerunt, salubriter exiguntur : sin autem a cælesti informatione sejuncta sunt ; quam ob causam velut oporteat imperantur, quæ et in observatione difficilia, et in labore sine fructu sunt ?

ZACCÆ. — Adæ quidem a principio dictum est : *Non est bonum esse solum (Gen. ii, 18)*. Et mox procreationum sententia subsequuta : *Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. i, 28 ; ix, 1)*. Sed facta eidem atque ex eodem mulier prius solatio quam conjugio fuit, donec a paradiso Inobedientia faceret extorres, quos intra paradysum obedientia tenuisset, ac post beatæ sedis excessum, mulierem suam pulsus agnosceret, libro Genesis hoc docente : *Et cognovit Adam mulierem suam, et concepit et peperit filium (Gen. iv, 1)*. Ergo addictum laborem nuptiæ præcesserunt, et tribulos spinasque passuri prævios adjecere conventus ; secuta in procreationibus lædia, et parituram aliud præcessit edictum : *In dolore, inquit, et mærore paries filios (Gen. iii, 16)*. Quos utique sic creatos diversi, ut cernimus, casus luctusque subriperent. Unde Apostolus prædicans ait : *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi (I Cor. vii, 28)*. Non tamen conjugiorum inhonorabiles tori (Hebr. xiii, 4), aut immaculatum cubile sine fructu est : nempe soboles inde sanctorum ; et quod laudatur in virginitate, conjugii est, sed sublimius continentisæ præmium ; celsiorque virginitas, nec potest timere quod minor sit, nec debet insultare quia major est : ^c sed catholica interpretatio distincta honestis conjugis præconia tribuat castitatis ; continentisæ meritum abstinentibus reputet, integris præmium virginitatis ascribat. Hoc est non damnare quod bonum est, sed suadere quod melius ; unde illud in Scripturis evidens continentisæ documentum est : *Sciebat, inquit, Dominus quoniam minoratus est Israel, et non est jam derelictus præter continentes. Quod Salomon in Spiritu prævidens ait : Tempus amplectendi, et tempus longe feri ab amplexu (Eccl. iii, 5)*. Quia præcepti veteris est, ut terra procreationibus impleatur ; novi autem, ut continentia atque virginitas impleat cælum. Unde per Zachariam Dominus ait : *Sancti lapides voluntur super terram, in juribus triticum, vinum suave olens in virginitibus (Zach.*

^a Statim in priori editione sequebatur vox desideriorum, quam expunximus ut inutilem. Infra, in codice Vind., vellet Ecclesiam, in editis vellet.

^b Sic codex Vind.; prior editio, si itaque.

^c Ita edere libuit, cum antea editum esset, sed catholica interpretatione. Infra, ubi minoratus est Israel, in codice Lem. habetur, voratus est Israel.

ix, 16). In Evangelio denique spadonum diversa genera memorantur: sed illis specialis regni possessio deputatur, qui se ejus causa et amore castraverint; id est, non quos impossibilitatis necessitas cogit, sed quos voluntas efficit continentes. Sic enim scriptum est, Domino disputante: *Sunt spadones qui ab hominibus fiunt; et sunt spadones qui ab utero matris suæ ita nati sunt; et sunt spadones qui se castraverunt propter regnum celorum* (Math. xix, 12). De quibus per Isaiam dicitur: *Dabo illis locum meliorem filiis et filiabus* (Isa. lvi, 5).

Quam tamen adeo ardui ac sublimioris præmii esse professus est, ut dicentibus quodam loco Apostolis: *Si sic est homini causa cum muliere, ergo non expedit nubere*, ille responderit: *Qui potest capere, capiat* (Math. xix, 10). Non ergo præceptum de continentibus, sed suasio est; nec injungitur virginitas, ut sit necessitatis, sed, ut voluntatis possit esse, laudatur, Apostolo protestante: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo: sed consilium do, tamquam et ipse scientiam Dei habens. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse* (I Cor. vii, 25, 26). Joannes vero in Apocalypsi eos tantum Agni vestigiis inhærere præscribit, qui contaminati mulierum conventibus non fuerunt, dicens: *Hi sunt qui sequuntur Agnum quocumque vadit; hi sunt qui se cum mulieribus non coinquinaverunt; virgines enim permanserunt* (Apoc. xiv, 4). Præferuntur itaque rationabiliter meliora, sed tamen quæ humiliora sunt, mala non sunt; nec aliquid in nuptiis signatur delictum; sed ut paulo ante cognosti, propter instantis finis necessitatem, ne secundum Evangelium, *Væ prægnantibus et nutriendis* sit (Luc. xxi, 23), continentia persuadetur, simul ut districtæ satisfactioni aliquando sint dediti, qui conjugiiis vacaverunt; ac peccatorum onera recordantes restitui Deo arctius emittantur, dum recte etiam a licitis abstinent, qui illicita commiserunt.

CAPUT VI.

Quæ consuetudo psallendi orandique sit, vel unde monachis hæc præcepta venerunt.

APOLL. — Et ego sciebam virginitatis continentique propositum meriti esse sublimis, præcipue cum Dei reverentiæ dedicati humanam consecrent voluntatem: dum et veneratione communi digna suscipiant, et vitam angelicæ dignitatis vel conversationis imitantur. Sed quia imperium in hac parte, non consilium credidi; auctoritatem ex Scripturis oportuit dari. Nunc autem quæ orandi psallendique consuetudo tam crebra sit, aut unde ad monachos talium doctrinarum studia defluerint, breviter pande: quamvis enim grande sit in assidua supplicatione momentum, cantandi tamen studium videtur otiosum; cum et attentior in ipsa supplicatione sit

raritas, et divinam majestatem seriis potius laudibus quam facelis deceat honorari.

ZACCH. — Intentos quidem orationi ac per omnia serios offerri nos Dei conspectibus fas est, et prosperum actuum regimen subjectis sensibus postulare; sed necesse est ut ocios impetret qui sæpius deprecatur, Domino in Evangelis depromente: *Amen dico vobis, si non dabit propter amicitiam, dabit propter importunitatem* (Luc. xi, 8); id est, si parum potest obtinere per meritum, rogandi frequentia prævalebit. Unde iterum: *Orate sine intermissione, ut digni habeamini effugere malum quæ superventura sunt vobis* (Luc. xxi, 36). Per Salomonem vero Spiritus dicit: *Ne impediatis orare semper* (Eccli. xviii, 22). Apostolus perinde: *Orantes incessabiliter gratias Deo agite: hæc enim est voluntas ejus* (I Thess. v, 28). In illo autem de canticis sancti carminis textu totum scrium, totumque venerabile est; adeoque sanctis cultibus dignum, ut eo semper ant laudetur divinitas aut oreiur. Hoc enim illic indulgentia divina prospexit, cum infirmitati nostræ abusionique consulere, ut tristibus mitia, severis blanda permiscens abire nos quoquo modo a sui recordatione non sineret, cum ejus beneficia non solum loqui, sed et canere delectaret, Moysè primum post Rubri maris transitum, sic docente: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est* (Exod. xv, 1). David perinde pro bonorum retributione quid Deo potissimum offerret eligenti, cantandi psallendique amœnitas sedit; ait enim: *Cantabo Domino qui bona tribuit mihi* (Ps. xii, 6). Et: *Psallam nomini tuo, Altissime* (Ps. ix, 3). Et iterum: *Exaltare Domine in virtute tua; cantabimus et psallemus virtutes tuas* (Ps. xx, 10). Per Hieremiam vero hujusmodi studiis deditos multiplicandos in gloria Deus dicit: *Erunt, inquit, ex his cantantes vox laudantium; et multiplicabo eos, et non minorabuntur* (Baruch. ii, 32, 34).

Tres autem pueri in camino ignis intacti salvationis vicem in cantico laudis rependunt. Hymno cum Apostolis dicto, Dominus pergit ad montem; ut sanctæ festivitatis libertas ab illo consummata auctoritatis haberet exemplum, qui nos in omnibus imbuisset. Quod tamen certis diei noctisque horis esse celebrandum, David sub relatione proprii actus instituit, dicens: *Ego, inquit, clamabo vespere, mane et meridie* (Ps. lrv, 18). Et iterum: *Septies in die laudem dixi tibi* (Ps. cxviii, 164). Et tertio: *Clamabo per diem, nec exaudies: et nocte, et non ad insipientiam mihi* (Ps. xxi, 3). Exultare ergo Dei laudibus nec regem puduit, nec prophetam, adcoque in his Deo nos placere perdocuit; ut cum sibi nocturnas spiritalium canticorum vigilias fore monstraret, officii ipsius et tempus edicat: *Media nocte surgebam ad confitendum nomini tuo, Domine* (Ps. cxviii, 62). Hisdem se horis fortasse se venturum in Evangelio

^a Sic unus codex quem viderat Acherius, qui id tamen edere maluit quod in alio codice repererat unde a monachis. Infra, ubi prosperum actuum, in codice Lemov. legitur prosperum ac vivum.

^b Sic profecto scripsit Zacchæus; nec dubium quin lectio prioris editionis, *libertas ad illa*, vitiosa sit.

^c Forte addenda vox *Deum* aut *Dominum*.

Salvator astruxit, tum primogenita Ægypti Angelo affligente percussa sunt; et quod a Christo de hujus mundi potentibus in sine faciendum est, plagæ illius præfiguratione signatum est. Paulus denique cum Sila tali meditatione perfuncti, a vinctis cæteris audiebantur in carcere, eosque ab hac solemnitate nec pœna compescuit. Unde advertis psallendi orandique frequentiam justis a sanctorum officii celebrari finemque communem vel, si advenerit, proprium sub tali actu expectare securos, dum in hac mentium oblectatione et fidei honor et alacritas crescit animorum; interque sæculi ac professæ inquietudinis curas læta exigit gratia, quod obtinere non prævalet tristior disciplina.

CAPUT VII.

Si Antichristus veniet, aut quo mundus sine claudatur.

APOLL. — Bene^b consummationis in narratione sanctorum actuum adducta cognitio est; atque interminatum sæculi, ut perhibetur, finem quo liberius inquiremus oblatum est. Quali ergo præsentium exitu rerum, vel quem in modum memorata libellis præcedentibus tempora concludentur? Unde præterea tam confidentes gentium minæ, ac profanorum superba sunt jurgia? Eritne aliquis sacræ appellationis assumptor, aut quisquam mortalium mentiri se Dei filium poterit audere? Mibi enim verisimile non videtur, ut diabolicæ fraudis reliquiæ vix admodum in paucissimis residentibus, in legem iterum catholicam convalescant; et quamlibet terminis careat divina potentia, in hoc u-que antiqui serpentis injuria differatur, ut extincta tot sæculis bella perfidiæ funestus reducat, perque omnia terrarum loca Ecclesiæ cultibus stratus impium rursus efferat caput, qui ita venerandæ majestatis invocatione torquetur, ut jam adire etiam ipsorum criminorum volutabra vix audeat, dum occultis ignium suorum cladibus tortum totum undique contremiscit, quidquid ex nomine catholicæ religionis audierit.

ZACCH. — Sæva in memoriam redigi cupis, et ineluctabilem humani generis obtritionem supremorum narratione proferri; quæ tam flebili exaggeratione dicenda sunt, ut, sicut scriptum est, *Nec fuerint unquam nec futura sint talia* (Dan. xii, 1). Sed hæc fieri humanæ fidei defectio, et peccatorum immensitas maturabit; nec sunt quasi ex aliqua necessitate decreta, sed ex præscientia sunt prædicta, Scriptura de Amorrhæis prodente: *Nondum, inquit, impleta sunt peccata Amorrhæorum* (Gen. xv, 16). Daniel perinde quia delictorum expletio sit futura, consummationem astruit secururam. Unde et Dominus in Evangelio de abusione humani generis conquerens, ait: *Cum venerit Filius hominis, putas inveniet fidem super terram* (Luc. xviii, 8)? Apostolus etiam horum

A temporum iniquitatem increpans, ait: *Erunt, inquit, in novissimis diebus tempora periculosa; homines se ipsos amantes, blasphemii, superbi, parentibus non obedientes, insensati, incompositi, sine affectione, sine misericordia* (II Tim. iii, 2, 3): *qui cum justitiam Dei* (Rom. i, 32), id est, futurum judicium, *scirent, non intellexerunt; quoniam qui talia agunt, digni sunt morte.*

Horum igitur merito [venturum Antichristum fides certa est, immo diabolum sub persona hominis sæviturum; sed gentilitatem detestabitur, et circumcisionem suadebit. Nec enim aliter Dei Filius credi posset, nisi a se legis veteris reparationem exhibitam mentiretur; ac primum Judæos idem totius perfidiæ caput ac fallaciæ sibi subdet. Christum enim et venturum sciunt, et sempiternum judicem confitentur; sed ut atrocitatem illati a se facinoris excusent, in corpore quod interfecerunt venisse non credunt. Hæreticis vero prædictus simulator Deum se quidem sed minorem asseret Patre, ut eorum denique impietatem perditioni suæ suscepturus admisceat, et in utrisque illa ex Evangelii sententia compleatur: *Credent, inquit, iniquitati, qui veritati credere noluerunt* (Rom. ii, 8). Tum gentiles, velut sensu rationali carentia pecora, phantasiarum admiratione captus est, ut illaqueatis nationum pene omnium populis, etiam electi, si fieri possit, dolis talibus seducantur: et hujus mali auctoritatem efficiet multitudo. Inde errorem mali veteris subintroducet; et qui primum idolorum vestigia convulsurus est, in locis sanctis poni sibi statuas imperabit; ea-que adorari atrociter cogens, quod se odisse simulaverat subtiliter reparare nitetur. Nam, sicut dixi, ad hujusmodi facinus ignaros signis, præmiis inconstantes, sanctos suppliciiis coarctabit infaustæ abominationis imagines vultusque mortificos supplici adoratione venerari; nusquam secunda cedentibus fuga, nullaque ut celet in abditi latebra, cum et a proximis prodantur latentes, et fugientes inedia consumantur. Ait enim in Evangelio Dominus cum de malis illius loqueretur: *Et tradet, inquit, homo proximum suum* (Math. xxiv, 10). Inopia vero fideles necandos, Apocalypsis sic declarat: *Faciet omnes pusillos et magnos divites et pauperes, liberos et servos, ut dent ipsi sibi characteres in manu sua dextera, vel in frontibus suis; nemo possit emere aut vendere, nisi qui habeat characterem vel nomen bestię* (Apoc. xii, 16, 17). Quem Daniel his sermonibus futurum prædixit: *Exsurget rex improbus facie, intelligens propositionem; et fortis virtus ejus; mirabilia corrumpet et diriget, et exterminabit fortes, et populum sanctum: dolus in manu ejus et in corde suo magnificabitur, et abundantia corrumpet multos et ad interitum multorum stabit. Et iterum:*

^a Acherius monet se in codice reperisse *cantorum officii*: item *substantiali actu*, ubi ex aliis codicibus edidit *sub tali actu*.

^b Quin ita legendum sit nemini dubium esse potest: prius legebatur *in consummationis narr.*

^c In editis, *possit, male*. Infra, ubi *Deum se qui-*

dem, legebatur Deum esse quidem: et perditionis suæ ubi edidimus perditioni suæ.

^d In codice Vind., *ut det unusquisque sibi. Haud longe quem... futurum, sic codex Lem.; prior editio quam... futuram. Infra in codice Vind., et mirabilis corrumpet multos, et diriget.*

Extolletur rex adversus omnem fortem, et magnificabitur super omnem deum : et loquetur superba, et dirigit quoadusque perficiatur ira : in consummatione enim fiet, et omnem deum patrum suorum non intelliget : et in cupiditatem mulierum non ibit (Dan. xi, 36, 37).

Itaque intelligis execrandi temporis regem præ omnibus æstimandum, qui eos quos violentia ac fraude nequiverit corrumpere, nitetur illecebra carere, nec in deos patrum suorum, id est gentilium, intelligens, feralem in corpore enervato quasi purus præferens castitatem, sanctum populum, id est christianum crudeli internecione vastabit. Sed hunc mundi luctum tribulationemque justorum iræ cælestis stigmata subsequenter, et rerum omnium finem, priusquam Domini dies magnus adveniat, maiorum ineffabilium dolor præcedet, dum ante ultimam mundi solutionem humani generis reliquias, aut in sacrilegiis perpetuo pereundum sit, aut ob sacrilegia in sæculo non vivendum.

CAPUT VIII.

Quando veniet, vel quæ longinquitas regni ejus.

APOLL. — Futurum vere Antichristum, atque in orbis excidium legemque catholicam sæviturum nimis perspicue clareque docuisti; sed quando adventurus, quanto tempore sit futurus, expositio cœpta non contingit: sedula itaque mente percurrere quæ regnantem clausura sint tempora, quæ præcurrant indicia venientem; quoniam si in tanta signorum, regnique virtute spiritalis nequitiae exserit voluntatem, nullis contra aut destruendus rebus, aut signantius divulgandus; dignoscendæ, ut arbitror, falsitatis nec ipsis copia fidelibus erit, nullaque dubios remediorum genera salvabunt; si compulsio transgressionum atrocitate et phantasiis plena, sit obscura notione. Unde hanc quoque ambiguum partem divinæ auctoritatis editione distingue; ut, evulsis radicibus fraudibus, et instruatur dubii, et confirmentur infirmi, dum et falsoris prodentur insidiae, et brevitate temporis forte constringitur insania bacchatoris.

ZACCH. — Manifeste quidem Antichristus veniet, sed confestim secuturus est Christus; et licet diem vel horam adventus sui, ut ipse ait (*Matth. xxiv, 36*), nec angeli sciant; quod secreti istius notionem in suam Pater redegerit potestatem; evidentia tamen eodem mox docente signa præmissa sunt, quibus perpensa præsentis temporis qualitate adesse confestum suprema dignoscimus. Sic enim ait: *Cum videritis signa in cælis, et prodigia in terris, gentem super gentem, regnum super regnum, prælia et opiniones præliorum, famem et terræ motus per loca; tunc erunt initia dolorum; sed nondum finis (Ibid., 6, 8; Luc.*

^a Codex Vind., enim finem, et in omnem. Infra, quasi purus præferens: in editis, præferret, procul dubio male.

^b Immo adesse, vel esse. Haud longe ubi legitur cuncta succederit, codex S. Arn. habet succiderit. Statim e codd. Vin. et Lem. scripsimus gemens interea, cum in priore editione legeretur gemens in

xxi, 10, 11). Percurre nunc singula, atque ex his quæ gerantur aut gesta sunt quid supersit intellige: profecto id tantum^b deesse perspicias, quod novissimis aut jam ascribi possit aut jungi. Quis enim natus quietem patriæ possidens vivit? Quis intra genitale solum populus labori exhibetur assuetus, aut ab inferendo suscipiendoque discrimine, vel propriæ salutis intuitu, vel domestico retinetur affectu? Ardet bellandi impius furor, atroxque insania armis delectatur et rapto: hinc fauces hiantes avaritiæ cruor pascit, et cum pene injectis mortibus cuncta succenderit, reliquias tamen sitiens aut sternit aut spoliat. Non dilectio proximos, non justitia servat extraneos: gemens interea pietas exsulat, atque ab humanis mentibus pulsa, vestigia quæ pridem reliquerat, auferre compellitur. Regnis insuper regna configunt, et insuspicabiles sceptris justarum sedium Augustos depellunt. Adde prodigiorum ineffabiles minas, et terræ creberrimos motus, pluraque cælo signa fulsisse. Quid inediæ funestos exitus loquar, et infandis humanorum corporum cibis impletas deficientium aviditates? Horret animus dicere parricidiis famem pastam, et reliquias corporum dilectorum, ut sævius quam vixerant interirent, visceribus suorum sepultas.

Æstima, quæso, utrum hoc ferre diu sæculum possit, quod eloqui humanus sermo vix audeat. Utrumne hæc diabolo otiante sic sæviant; quæ licet merito nostris sint reputanda peccatis, illius tamen^c opere tecto peraguntur; qui coram continuo congressurus, ita supremorum urgetur angustiis, ut quod implendum Evangelia prædixerunt, agere orbis desertione jam cœperit: hæc enim his quæ nunc memorata sunt, Dominus adjecit: *Cum videritis abominationem desolationis stare in loco sancto: qui legit intelligat (Matth. xxiv, 15)*: id est, cum fiet omnium solitudo terrarum, sacrisque altaribus execrabiliū imaginum abominatio præponetur, et prædicatum fuerit hoc evangelium in toto orbe, tunc erit finis (*Ibid., 14*). Quæ nunc igitur portio habitatioque terrarum est, quæ nomen nostræ religionis ignoret, immo quæ nobis ex se credentium membra non miserit? Unde Evangelii prædicatio propemodum jam impleta intelligitur: in Heliæ tamen qui^d nunc venturus est, sermone complebitur; tribus enim et senis annis^d primum Antichristum, deinde Christum adesse^e prædixit: qui quamlibet pari tempore regnaturus per Apocalypsin designetur, breviandos tamen ejus dies in Evangelio Salvator insinuat, ne intolerabilibus malis per diuturnitatem caro victa succumbat: sic enim ait: *Et nisi breviati fuissent dies illi, non esset salva omnis caro (Ibid., 22)*. Non quod dierum ac noctium fixa ab initio constitutio sit mutanda, aut

terra, nullo sensu.

^c Sic codex Vind.; prior editio opere tecta, male: nec melius codex S. Arn., opere cœpta.

^d Videtur legendum, tunc.

^e In editis prædicet, qui qualibet: in Vind. prædixit: in eodem et in Lem. qui quamlibet.

currentium temporum horis spatia recidenda; sed sicut per Nathan denuntiata populi cædes pro tribus diebus tres tantum horas divina miseratione promeruit; ita exsecrandi temporis regnum non spatio credimus minuendum esse, sed numero; nec divinæ ordinationi modum, sed furentis imperis imponendum; ut in resurrectione post tanti certaminis pugnam, et devotio fidelium, et perfidia non lateat impiorum; dum et antiqui hostis brevis dominatio pellitur, et Dei advenientis reverentia sanctorum confessionibus honoratur.

CAPUT IX.

Quibus Scripturis sit resurrectio repromissa.

APOLL.— Quantum videtur, et patere sollicitorum mentibus credo, ambiguae prædicationis obscuritas absoluta est, et tota in planum supremi temporis missa cogitio; præcipue cum astipulantibus quaeruntur dierum malis clara sit ratio, nec aliud superesse merito credatur, quam ut annuntiatori prophetæ præsentia demonstratur. Nunc vero eam hoc consummatæ interrogationibus præsta, ut resurrectionem ex Dei possibilitate jam creditam doceas et promissam; ne tantæ admirationis magnitudinem sine auctoritate cælestium statutorum assertio nuda contigerit; sed libellis prioribus intimata præsentis eruditione firmentur, gaudium allatura credentibus, disputationem debitis ablatura, dum et possibilem ex Dei potentia fatebuntur, et faciendam ex ejus promissione cognoscent.

ZACCH.— Tam plena est divinæ miserationis erga homines liberalitas, ut ea quæ fragilitas terrena vix credit, probare voluerit antequam facere, ac prius veris confirmare credentes, quam probare debitis credituros: nam cum hanc muneris sui partem totis admodum Scripturarum voluminibus indiderit, speciali per Ezechielem monstravit effectum, facilius homines suscipiari a se posse quam facti sunt, frustra que quasi perditos hic legeri, quos non sit impossibilitas ulla restitui. Ait enim: *Et testis me spiritus Domini: et ecce facies campi, et hæc erat ossibus plena. Et circumduxit me in gyrum eorum; et ecce arida nimis. Et ait ad me: Fili hominis, si vivent ossa ista? Et dixi, tu scis, Domine. Et ait ad me: Prophetiza super ea, et dic: Ossu arida, audite verbum Domini. Hæc dicit Dominus: Ecce ego adduco super vos nervos et viscera, et obtegami vos cute, et dabo spiritum vobis, et rivetis. Et ecce os ad os conveniebat, et super ea nervi, et viscera nascebantur, et culis desuper ascendit; et jacuerunt sine spiritu. Et ait ad me: Prophetiza, fili hominis, spiritui, et dic: Hoc dicit Dominus spiritui: A quatuor angulis cæli veni, spiritus, et insuffla ossibus istis et vivent. Et factum est: et steterunt pedibus suis congregatio nimis multa. Et ait ad me: Fili hominis, ossa hæc domus Israel est. Qui dicunt: Vana est spes nostra nimis; interivimus. Et scient quod ego sum Dominus, cum educam eos de sepulcris et vivificabo populum meum, et ponam illos in*

terra ipsorum, et faciam hæc, dicit Dominus (Ezech. xxxvii, 1-14).

Unde Salvator Sadducæis resurrectionem non credentibus ait: *Quomodo legistis, Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob? Non est utique Deus mortuorum, sed vivorum (Luc. xx, 38).* Apostolus autem sub elementorum comparationis, meritum quoque distantiam prædicavit, dicens: *Alia claritas vestis, et alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum; stella enim a stella differt in claritate: sic erit et resurrectio mortuorum (I Cor. xv, 41, 42).* Joannes vero etiam eos quos mare fluctibus tegit, astruit reformandos, dicens: *Et mare reddet mortuos suos (Apoc. xx, 13).* Tunc illud David canentis implebitur: *Deus manifeste veniet, et non silebit: ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida (Psal. cxlxx, 3).* Unde in Epistola sua Petrus: *Quales nos, inquit, oportet esse, fratres, in die illa, cum cæli magno impetu transcurrent, et elementa ardore solvantur (II Petr. iii, 6)?* Tunc illud sancti Apostoli vocibus deprometur: *Ubi est, mors, aculeus tuus? absorpta est mors in victoria tua (II Cor. xv, 55).* Et qui nunc lacrymosis seminibus justitiæ vias implent, pretiosæ mortis manipulos referentes, sublimium coronarum honore sequebunt. De quibus scriptum est: *Exsultabunt sancti in gloria, letabuntur in cubilibus suis (Psal. cxlxx, 5).* Et iterum: *Exsultabunt ut vituli a vinculis soluti (Malach. iv, 2).* Et sicut scintille inter arundines discurrunt. (Sap. iii, 7). Hi statuta cælestis throni sede Domini invitabuntur affatibus: *Venite, benedicti Patris mei; accipite regnum quod vobis paratum est ante constitutionem mundi (Matth. xxv, 34).* Illa impiis sententia persequente: *Tacui, numquid semper tacebo (Isa. xlii, 14)?* Id est, jam non subditus ut crucifigi a negantibus possim, sed paterna quam cernitis majestate subnixus, qui ex infirmitate carnis mortuus fueram, vivo ex virtute Dei, solitoque æterni judicis præsidens, non alia quam in Evangelis prædixeram inimicos meos definitione condemnno: *Ite, maledicti, in ignem æternum, quem præparavit Pater meus diabolo et angelis ejus (Matth. xxv, 41), ubi est fletus et stridor dentium (Matth. viii, 13).*

Hæc sunt quæ mœneri nostra voce te liceat: hæc mentis et corporis labore fugienda sunt, et illa quæ electis parantur adenda, quorum magnitudinem formamque non quæras: erit enim: *Quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. ii, 9).* Sed si inestimabiles quarundam regionum aëritates, odoresque vix creditos aut audimus, aut cernimus; si quibusdam gentibus auro turbidi fluunt amnes, et gemma pro lapide est; si passim cinnamum et amomum nascitur vulgus; si denique mollia redolentibus thurs, et pretiosa balsamis ligna feruntur; si nobis etiam sub corruptibili aere lilia picta sic cadent, nec sui imitationem quolibet habitu aut odore permittunt: quid ætherearum divitiarum habituræ sint gratiæ, quid splendor cæ-

* Sic in codice Vind.; in editis, ex vinculis dissoluti.

lestium dignitatum, eloqui sermo sensusque non prævalet: hoc tantum indubitanter accipias, nil illic necessarium, nil defuturum, sed omnium omnibus Deus lætitarum inæstimabilem novitate generabit, quod dignum præsentis suæ possessione judicetur.

Nunc, inquam, mea qua potui instructione munitum indesinetèr admonéo, ne aratrum culturæ Dei ponens ommissa respicias, aut ad propositum contendens bravium, cursum propositi ferventis retardes. Nisi peractus ager sit, palma non sequitur: nec nisi certamine consummato insiguis gloriæ præstatur triumphus. Unde in Salomone: *Laus in exitu canitur*, Et in Evangelio: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. x, 22). ^a Fiat ergo fides tua felix, ac semper informatoris tui ad Deum memento, nec nimis sæculi aut malorum imminentium terrore movearis. Adjutor in omnibus Deus est, illoque virtutem spiritus ministrante inundatio tempestatum in leves defluet spumas; modo ut prima præstantis conscientis arma non desint; ac si necessitas denuntiatæ tribulationis advenerit, hostem confessio firma sustineat: dabit credenti in mœrore patientiam, qui se præbiturum et verba promissit, openque martyrii benignus impertiet, qui ut honorem nominis sui etiam morte tueremur, admonuit dicens: *Qui perdidit animam suam propter me, in vitam æternam salvam faciet eam* (Luc. ix, 24). Et iterum: *Qui reliquerit uxorem, filios, parentes, et omnia quæ habet propter nomen meum, in sæculo centuplum accipiet, in futuro autem centuplum insuper et vitam æternam* (Matth. x, 30). Ad hoc tamen tentari paulisper cognitos sinens, ut eodem perfuncti examinis labore sibi placeant, et illic iustitia sic muneretur afflictos, cum iudicare cœperit persequentes.

CAPUT X.

Oratio ad Deum

APOLL. — Consummatus in interrogationibus ordo est, et vota in responsionibus plena, devotioris fidei ignem decursis Scripturarum testimoniis excitantur:

^a Sic Codex Vind.; prior editio, ergo fide. Infra conscientis, scripsimus e codd. Lem. et Vind. ubi legebatur constantis, minus idoneo sensu. Haud longe in Lem., dabit, crede, ubi dabit credenti.

^b Ita edere libuit, cum antea legeretur efficiat: atque medica manus non minus necessaria erat, quem paulo infra, ubi editum erat se donante promissit.

^c Ultimæ duæ voces additæ sunt e codice Vind. ex quo etiam infra scripsimus acceptio, ubi legebatur

habes promptum institutionis tuæ fructum, et nisi infirmitas carnis ^b officiat, paratam spiritus voluntatem: ille tantum efficiendi substantiam præstet, qui magna cupere se donante permissit. Quid enim quandoque in pulverem redigendo præcipuus corpori cura? Quid molles sine exercitio meritorum præderunt somni? Quid quæsitus magno labore vel pretio ^c sæculi honor, et ciborum blandities peritura post fauces? Nulla est illic acceptio personarum; nec sequentur extinctos onera facultatum: nudi introivimus in hunc mundum, nudi necesse est exeamus; ac sicut David ait: *Dormient viri divitiarum, et nil invenient in manibus suis* (Psal. lxxv, 6). Et secundum Salomonem a multis talia sunt dicenda: *Quid nobis profuit superbia? aut quid ^d divitiarum jactantia contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra* (Sap. v, 9). Derinctam tu potius cultibus tuis mentem creaturarum omnium formator institue, et qui solus rerum scrutator et cordis es, perfice quod in votis est, ut cum eleveris confringere terram, cum sicut liber plicabitur cœlum, terribisque incendio cuncta solventur, sit primum fidei integritas supplicanti, nec conscientiam desperatio ulla confundat: tum sub conspectu majestatis tuæ assistentium angelorum innumeram multitudinem post magnos patriarcharum honores et cœtus splendidum prophetarum, post sublimes apostolorum thronos et beatorum martyrum exercitus coronatos, felices periade confessorum exterras, atque impollutorum agmina sacerdotum subsequens famulum turba suscipiat, vitamque iustus, si quæ sunt mœniæ, labor veræ perfectionis emundet: si vero indulgere pauperi porensium numerum largitor enaueris, ut probatio catholica confessionis et mortis proveniat, ^e vel quod lubricæ conversationis ætus infirmior fortasse non prævalet, devotio sanguinis pura sanctificet: erit ut in æternam munere tuo gaudens vere me in laudibus tuis cantasse reminiscar: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 12, 13).

acceptio.

^d Sic etiam codex Vind.; prior editio divit. jactatio. Haud ita longe ut cum eleveris, num ut cum te eleveris? Statim e codd. Vind. et Lem. scripsimus plicabitur, ubi editum erat præbebitur.

^e Codex S. Arn., ut quod eluere conversatio infirmior. Statim vocem sanguinis, quæ omnino necessaria erat ascripsimus e codice Vind.

ALTEERCAIO

INTER

THEOPHILUM CHRISTIANUM ET SIMONEM JUDÆUM,

EVAGRIO AUCTORE.

(Ex ms. codice Vindocinensi, Biblioth. Galland. tom. IX.)

Fuit igitur altercatio legis inter quendam Simonem Judæum et Theophilum Christianum. Judæus

igitur sic ait: *Crucicicola significat, Christianæ legis te profiteris esse auctorem (Legæ ductorem). Habes et*

me patientem auditorem, si modo interrogationibus meis, non lenociniis sermonum aut argumentis, sed legis præsencia comprobēs veritatem. Quod si tu me hodie viceris, facito Christianum; aut ego cum te superavero, faciam ^a Nazaræum Judæum.

THEOPHILUS. — Non gloriatur giberosus ut rectus.

SIMON. — Quem colis?

TH. — Sane si dicimus, et audenter probamus.

SIM. — Sacri venerandique Deuteronomii vox resultans dicit: *Videte quod ego sum, et non est alius præter me Deus (Deut. xxxii, 39)*. Et Esaias dicit: *Ego primus et ego novissimus, et præter me non est Deus (Isai. xliv, 6)*.

TH. — Sacratissima Christi vox est, quam si tu vuleris cognoscere, oportet te primum credere, et tunc demum poteris intelligere. Esaias enim redarguit te dicens: *Nisi credideritis, non intelligetis (Isai. vii, 9, sec. LXX)*. Indubitanter igitur Deum omnipotentem invisibilem novimus, et scimus, et colimus: deinceps Christum Deum et Dei Filium profiteremur. Quod autem dicit: *Ego primus et ego novissimus*, duos adventus Christi significat.

SIM. — Quid illud quod ait: *Præter me non est Deus?*

TH. — Christus Deus et Dei Filius de se dixit, quia prævidebat Antichristum venturum. De quo Zacharias propheta dicit: *Ecce suscitabo pastorem in terra, et quod deficiet non visitabit, et dispersos non requireret, et contribulatum non salvabit, et integrum non consummabit, et carnes electorum comedet, eorum evertet. Gladius super brachium ipsius est, et super oculum dextrum ipsius arefiens arefiet; et oculus ipsius obcæcabitur dexter (Zacch. xii, 16)*: proinde Christus dicit: *Ego primus et ego novissimus*.

SIM. — Ergo tu duos facis?

TH. — Deus unus est, ex quo Christus, et in quo Deus: sicut ^c Abraham ad illicem Mambrae tres vidit, quibus occurrens, unum salutavit dicens: *Domine, si inveni gratiam ante te, accipe aquam, et laventur pedes vestri, et refrigera te sub arborem istam (Gen. xviii, 4)*; quod scilicet Abraham videbat præsentiam divinitatis, quod arbor crucis Christi tegmen credentibus refrigerii præstaret, de quo propheta in psalmo: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat (Psal. lxxxii, 1)*. Utique de Christo dicit, qui in synagoga deorum docuit, et virtutes fecit: proinde in psalmo quadragesimo quarto dicit: *Thronus tuus, Deus, in sæcula sæculorum: virga æquitatis, virga regni tui: dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem, propterea benedixit te Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis (Psal. xlv, 7)*. Quis Deus propter quem Deum dixit, Judæe? Utique Deus Pater Christum Dei Filium, pro quo et de quo receptissimus prophetarum Jeremias dicit: *Hic Deus, et non est alius, nec æstimabitur absque illo: qui invenit*

omnem prudentiam, et dedit Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Baruch. iii, 36-38). Item in psalmo quadragesimo quinto dicit: *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus: exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra (Psal. xlv, 11)*. Et in psalmo sexagesimo septimo: *Cantate Domino, psallite nomini ejus, iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi (Psal. lxxvii, 5)*. Longum est, ut exempla persequar plura: his paucis veritas comprobatur.

SIM. — Recte quidem ad colentes testimonia unito spiritu fatentes, ori tuo consentientes; sed illud volo edisseras, sicubi in loco Deus per semetipsum Christum Deum constituit: tunc demum Christum Deum et Dei Filium cogitabo.

B TH. — Incredule Judæe, jam et de prophetis disputas? accipe tamen interrogationibus tuis responsum. Deus ad Moysem loquitur dicens: *Ecce dedi te deum Pharaonis, et frater tuus Aaron erit propheta tuus (Exod. vii, 1)*. Prævide nunc Moysem, typum Christi, fuisse gentium incredibilem deum. Quanto magis Christus credentium est Deus! Sicut enim Moyses populum de Ægypto, durissima Pharaonis servitute; sic et Christus credentes de diaboli potestate liberavit.

SIM. — Si ergo Christus Deus est et Dei Filius, quomodo ergo in Genesi scriptum est: *In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. i, 1)*? Potuerat dixisse: *In principio fecit Pater et Dei Filius cælum et terram*.

C TH. — Erras, Judæe, nec umquam invenies veritatem, nisi veritatis intelligas originem. Nam si velis credere, poteris et in principio ejus invenire quis est Christus Dei Filius: sic enim ait: ^d *Fecit Deus cælum et terram*, hoc est in Christi arbitrio, et ad voluntatem ejus, et ad cujus imaginem hominem dignatus est facere; dicit enim: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem Dei: masculum et feminam fecit eos (Gen. i, 26, 27)*.

SIM. — Potuit hoc et ad angelos dixisse.

TH. — Erras, Judæe. *Cui umquam Angelorum dixit Deus: Filius meus es tu: ego hodie genui te (Hebr. i, 5)*? Et rursus in psalmo dicit: *Principem ponam illum excelsum: præ regibus terræ (Ps. lxxxviii, 28)*. Angelis autem jubet, Christum adorent. Et iterum in Canticum Deuteronomii dicit: *Lætamini, gentes, cum eo, et adorent cum omnes angeli Dei (Deut. xxxii, 43, sec. LXX)*.

SIM. — Proba mihi Christum esse principem.

TH. — Jam dixi. Accipe nunc aliam probationem, si potueris vel sic credere. Nam cum Jesus filius Nave staret trans Jordanem, virum vidit stantem; et gladius utraque parte acutus in manu ejus. Dixit illi Jesus: *Noster es, an adversariorum? Ego princeps militiæ majestatis Domini (Jos. v, 14)*.

^a Legendum videtur, ex Nazaræo Judæum.

^b Deest aliquod verbum. In vulgata editione legitur, et unguulas eorum dissolvat.

^c Forte, Abraham.

^d Legit In principio fecit, etc.

SIM. — Et hoc volo mihi edisseras, quomodo est Filius Christus; nam et omnes sancti filii Dei dicti sunt: proinde sicut mihi probasti principem illum esse, proba nunc Dei Filium illum ex Deo natum. Longe enim remota est Divinitas a coitibus humanis, nec miscetur amplexui.

TH. — Loqueris quasi Judæus. Nam, Christus Deus, Deus Filius, primogenitus, verbo editus, ore prolatus. Sicut enim Deus cum hominem in principio e limo terræ fecerat, flatum suum in eundem spiraverat, et factus est homo in animam vivam; et ita Verbum suum, hoc est Christum ex utero cordis sui genuit; sicut in Basilion libro secundo dicit: *Et fuit verbum Domini ad Nathan prophetam dicens: Vade et dic servo meo David: non tu ædificabis mihi domum ad habitandum; sed cum impleti fuerint dies tui, suscitabo semen tuum post te: hic ædificabit domum nomini meo, et erigam thronum ejus usque in sæcula: et ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, et fidem consequetur et domus ejus* (II Reg. VII, 4, 5, 12, 13, 16). Et in psalmo II dicit: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania* (Ps. II, 1)? Item in psalmo quadragesimo quarto: *Eructavit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi* (Ps. XLIV, 2). Isaias dicit: *Consummatas quidem et abbreviatas res audiui; quoniam Verbum breviatum facit Deus in omni terra* (Isa. X, 22). Hic est Verbum qui verbera nostra sanavit, de quo in psalmo centesimo quinto dicit: *Misit Verbum suum, et sanavit eos* (Ps. CV, 20). Item in alio psalmo testimonium perhibet propheta dicens quod cælum de quo supra diximus, Christo, et in Christo qui est Verbum Dei, fecerit: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Ps. XXXII, 6). Hic est Verbum qui velociter mundum percurrit, et animas errantium per legem novam ad Deum convertit: de quo in psalmo centesimo quadragesimo sexto: *Qui emittit Verbum suum terræ, velociter currit sermo ejus* (Ps. CXLVII, 15). Et Isaias dicit: *Ecce Verbum Domini factum est illis in maledictum, et noluerunt illud.* * Nam prophetam nostrum Joannem prophético ore clamantem: *In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum, et Verbum erat apud Deum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. I, 1, 3). Et rursus Filius pari genere testimonium reddit Patri et nativitatæ suæ exordia testatur, dicens per Salomonem: *Ego ex ore Altissimi prodivi primogenitus ante omnem creaturam. Ego in cælis feci ut oriatur lumen indeficiens. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis* (Eccli. XXIV, 5-7). Vides ergo exeuntibus patribus tuis de Ægypto, quia Christus erat qui in columna nubis præcedebat eos. Item illic in Proverbiis ejusdem: *Dominus condidit me in initio viarum suarum, in principio in opera sua: antequam terram faceret, et ante omnes colles genuit me. Cum patraret [leg. pararet, ἔτοιμασε]*

* Hic aliquid videtur deesse. Forte, *Non velles prophetam nostrum Joannem*: quia Judæi non recipiunt ovi Testamenti Scripturas.

A cælos, aderam cum illo; et cum accerneret sedem suam, quando sortia faciebat fundamenta terræ, eram simul cum illo disponens. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem lætabar in faciem ejus, cum lætaretur orbi perfecto (Prov. VIII, 22, 30, sec. LXX).

SIM. — Potest hoc pro sapientia dixisse.

TH. — Erras, Judæe, et veluti velamen [Forte velamine] ignorantia sensus tuus contactus est. Non immerito sanctissimus Moyses velaminis tegmine faciem velabat, quod velamen corda vestra contextit. Accede proinde ad Dominum et Dei Filium, et auferetur de sensibus tuis tegmen ignorantia. Sapientia dictum existimas, ignorans quoniam Christus ipse est Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. I, 24). Adeo reges vestri qui per successionem regnabant, non poterant sapientiam et virtutem accipere, nisi per vocabulum nominis Christi. Hujus rei auctorem Daniele dabo dicentem: *Signabitur visus et prophetia. Orietur justitia sempiterna, et ungetur Sanctus sanctorum: et scies, et intelliges ab exitu sermonis in respondendo; et ædificabo Hierusalem usque ad Christum christorum et Regem regum vestrorum: unctio Samariae deficiet cornu illud* (Dan. IX, 24). Deinde reges vestri ungebantur, et omnes prophetae siluerunt, quia de quo loquebantur venit, sicut Isaias ait: *Ego sum qui loquebar, et veni ut evangelisarem vobis* (Isa. LII, 6). Proinde, ut diximus, ipse est Christus christorum, Dominus dominorum. Auctorem Esaiam dabo dicentem: *Sic dicit Dominus Christo meo Domino cui tenuit dextram, ut exaudiant eum gentes: fortitudinem regum dirumpam, aperiam ante eum portas, et civitates non claudentur. Portas æreas aperiam, et vectes ferreos confringam, et dabo tibi thesauros absconditos* (Isa. XLV, 1). Cui ergo tenuit dextram Pater, nisi Christo Filio, quem omnes gentes exaudierunt, sicut in Psalmo dicit: *Tu mecum semper tenuisti manum dextram meam* (Ps. LXXII, 24)? Aut quæ civitas illi clausa est? Et cui omnes portæ æræ patent? Aut numquid et de nativitate ejus audebit disputare? cum idem propheta: *Factum verbum Domini, inquit, ad Achaz: Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. Et ait: Audite nunc, domus David: Non pusillum vobis certamen erit cum hominibus; et ideo vos præstabit certamen cum hominibus, quoniam Dominus Deus dabit vobis signum: Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel; quod interpretatur, Nobiscum Deus* (Isa. VII, 10-14).

SIM. — Ego prophetis credo. Præterea Isaiam receptissimum accipio; sed aliam virginem dixisse arbitror. Cum enim Salmanassar rex Assyriorum ducem suum misisset ad Hierusalem exprobrare Deum vivum; tunc Isaias prophetavit adversus Salmanassar regem dicens: *Sprevit te, subsannavit te, virgo filia Sion. Caput suum movet adversum te, filia Hierusalem* (Isa. XXXVII, 23). Quando et angelus de

castris Assyriorum centum octoginta milia percussit, in hoc fuit nobiscum Deus.

TH. — Erras, Judæe : nondum removes incredulitatem. Stergo filiam Hierusalem dicis ; quem filium peperit ? vel quis butyrum et mel manducavit ? aut quis infans fuit qui priusquam cognosceret patrem aut matrem, spolia Samariæ detrahit ? aut quem filium de semine David aluit ? Isaias enim dixit : *Eccè Virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel comedet : priusquam cognoscat vocare patrem vel matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ contra regem Assyriorum* (Isa. vii, 14).

SIM. — Enarra mihi igitur ista quid se habeant, ut credere possim ; quid mel aut butyrum intelligitur ; aut quæ spolia Samariæ Christus accepit.

TH. — Si removes incredulitatem, audies veritatem, ne forte impleatur in te illud quod scriptum est : *Sicut aspides surdæ et obturantes aures suas, quæ non audiunt vocem incantantium* (Ps. lvn, 5). Audenter enim Isaias adversus incredulitatem vestram clamât dicens : *Erunt vobis verba libri hujus sicut libri signati ; quem si dederis homini scienti litteras ad legendum, dicit : Non possum legere, signatum est enim. Aut si dederis non scienti litteras, et dicas lege, dicit, Non didici* (Isa. xlii, 11, 12). Primum quia Christus secundum nativitatem infantium omnium, butyrum et mel manducavit. Hoc credimus, et sic vitam nostram custodimus ; et quia octavo die circumcisus est. Butyrum autem unctio Spiritus intelligitur ; mel autem dulcedo doctrinæ ejus, quam nos assequimur. Spolia autem Samariæ hoc genere detrahit ; quod cum infans esset, munerâ a Magis accepit, aurum, thus et myrrha ; et postea adultus cum doceret et omnem veritatem demonstraret, relinquentes Assyrium, id est, diabolum.

SIM. — Bene quidem per omnia patefacti mysteria. Et quia Christum et Dei Filium ore Dei prolatum a verbo genitum, et ex Virgine natum probasti. Quomodo ergo ex semine David in Bethleem civitatem natum asseveras ?

TH. — Auctorem Isaiam dabo : *Exist virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini* (Isa. xi, 1). Virga enim Maria virgo fuit, quæ ex semine David processit, ex qua Christus flos patriarcharum secundum carnem nascitur. Deus enim qui in Numeris signum fecit, ut asina loqueretur, multum majus signum facere voluit, ut Christus ex virgine nasceretur. Aut quid mihi et tibi esset certamen, nisi ut Virgo peperisset ?

SIM. — Credo Virginem, ut dicis, potuisse de Spiritu concipere. Agitur, si virgo potuit parere.

TH. — Incredible ! Saxum Deus potuit rumpere, et aquam in silentem^b producere ; quanto magis Deus jubere potuit ut virgo partum ederet ! Adhuc

^a Forte, *Patre genitum.*

^b Addendum existimamus *populum.*

tibi dico illud testimonium, si tamen credas Baruch, Neri filium, qui in Babylonem prophetavit.

SIM. — Ergo me infidelem jam existimas, ut Baruch discipulum Jeremiæ non recipiam, qui a Jeremia toties missus populum allocutus est, qui et prophetiam suam Baruch conscribere jussit. Et quia sciebat Jeremias illum populum effusum in captivitate, et prophetavit ; sed de Christo nihil meminit.

TH. — Quomodo ergo prope finem libri sui de nativitate ejus, et de habitu vestis, et de passione et resurrectione ejus prophetavit dicens : *« Hic unctus mens, electus meus, vulva inconsaminata jaculatus, natus et passus dicitur. Et quoniam tunicam illius desuper contextam, ut hæc omnia ; Simon, si credideris, aut cum veneris in plenitudine Evangeliorum nostrorum, impleta cognosces. Quod autem in Bethleem natus est, audi Michæam prophetam dicentem : Et tu, Bethleem, domus illius Ephrata, exigua non eris, ut constitueris in millibus Juda. Ex te enim mihi prodiet, ut sis princeps in Israel, et possessio ejus a principio, a diebus sæculi* (Mich. v, 2).

SIM. — Multa quidem legimus ; sed non ita intelligimus : proinde volo per singula quæ interfego, cognoscere comprobata testimonio veritatis. Præterea quia Deus circumcisionem præcepit, quam primum patriarchæ tradidit ; quam circumcisionem Christum habuisse superius professus es : quomodo ergo mihi credere suades, qui circumcisionem prohibes ?

TH. — Circumcidere carnem prohibemus, circumcisos autem credere libenter habemus. Abraham enim qui priusquam circumcisus esset, amicus Dei effectus est, et justitiam adeptus est per fidem, non per circumcisionem (II Paral. xx, 7 ; Isa. xli, 8 ; Jac. v, 23). Sic enim dicit : *Patrem multarum gentium constitui te ante Deum, quia credidisti* (Gen. xvii, 4). Proinde dicit : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* (Gen. xv, 6 ; Rom. iv, 3). Hoc enim priusquam circumcideretur audivit, et postea circumcisionem accepit, ostendens duos populos ad fidem Christi venturos, unum ex circumcisione, et unum ex præputio. Nam si Christus circumcisus non fuisset, quomodo mihi hodie crederes ; aut prophetis, quod ex semine David veniret ? Circumcisio enim signum est generis, non salutis.

SIM. — Ergo quo modo filium Moysi, cum esset in præputio, angelus suffocabat, nisi Sefora mater ejus accepto calculo circumcidisset ? et cum sanguis immineret, oravit dicens : *Stet sanguis circumcisionis pueri* (Exod. iv, 25).

TH. — Contra te loqueris, Judæe ; et superius tibi (dixi) quod Moyses^d typum fuit Christi : omnia quæcumque fecit, in imaginem Christi præcurrebat. Nam Sefora mulier quæ parum circumcidit, synagoga intelligitur. Quod autem dicitur : *Stet sanguis circumcisionis pueri ;* adeo Deus in Moysem sic dicit :

^c Hæc hodie non reperiuntur in proph. Baruch.

^d Lege *typus.*

Ædifica mihi altars de lapidibus non circumcisis, et ferrum non injicies in eis (Exod. xx, 25): quod scilicet adveniens Christus, Ecclesiam ædificaturus erat de populo incircumciso.

SIM.—Proba mihi Christum neminem circumcidisse.

TH.—Crede, et ipse tibi probabis: cum cœperis plenitudinem Evangeliorum revolvero, ibi invenies Matthæum apostolum publicanum, et Zachæum principem publicanorum, et multos invenies ^a incircumcisos, qui cum Judæis crediderunt. Nam si sæculi sacrificia, hostiæ taurorum et arietum et agnorum jussa immolabantur, et prohibita sublata sunt, et populus minor, id est noster, majori prælatus, et Testamentum novum veteri præpositum; ita et circumcisionem jam non carnis, sed cordis celebrare præcepit. Dicit Deus ad Rebeccam in Genesi: *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo dividentur, et populus populum superabit, et major serviet minori (Gen. xxv, 23).* Et in Deuteronomio dicit: *Eritis gentes in caput, incredulus autem populus in cauda (Deut. xxviii, 44).* Et Jacob benedicens Ephraim et Manassæ, immutans manus, dextram minori superponens, immutationem creaturæ demonstrabat. Pro Testamento autem novissimo sic dicit Isaias: *Ecce facio nova, quæ nunc orientur, et ponam in deserto flumina (Isa. xliii) 19,* hoc est in Ecclesia Evangelia. Et Jeremias dicit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et consummabo domum Israel et domum Juda, testamentum novum; non tale testamentum quod disposui patribus vestris, in die qua edusi eos de terra Ægypti (Jerem. xi, 7).* Audi nunc de circumcisione legislator Moyses quid dicit: *In novissimis diebus circumcidet Dominus cor tuum et cor seminis ad Dominum Deum tuum ad mandatum (Deut. xxx, 6).* Et Jeremias ait: *Viri Juda, et qui habitatis Hierusalem, renovate vobis novale, et nolite serere super spinas. Circumcidimini Deo vestro, et circumcidite præputia cordis vestri, ne exeat ira et exurat, et non sit qui exstingvat (Jerem. iv, 3, 4).* Et ad Jesum Nave dicit Deus: *Fac tibi gladios petrinus nimis acutos, et circumcide secundo filios Israel (Jos. v, 2).* Numquid tunc ^b ferrum deerat? Sed Deus ad Dominum nostrum Jesum Christum loquebatur, quod per apostolos suos spiritaliter corda circumciderit; adeo [An a Deo?] ^d apostolus noster Simon dictus, et postea Petrus nomen accepit.

SIM.—Manifesta sunt quæ mihi ostendisti: et circumcisio cordis quæ esse potest, et quod præputium de corde circumcidendum est?

^a Existimat hic Evagrius Matthæum apostolum fuisse incircumcisum, hoc est gentilem, non Judæum. Ipsi præverat Tertullianus lib. de Pudicitia cap. 9, cujus opinionem miratur ac erudite refutat S. Hieronymus ad Damasum scribens his verbis: *Quasi vero et Matthæus non ex circumcisione fuerit publicanus, et ille qui cum Pharisæo in templo orans oculos ad cælum non audebat erigere, non ex Israel fuerit publicanus..... aut cuiquam credibile possit vi-*

TH.—Omnia concupiscentia et libido corde concipitur: proinde circumcisio novi Testamenti talis est, quam Deus et Christus Filius ejus ostendit. Circumcidamus libidinem, avaritiam, malitiam, cupiditatem, furta, fraudes, fornicationes; et omne quod tibi fieri non vis, alio non feceris. Hæc est circumcisio Christianorum, quam et primi sanctorum habuerunt, scilicet Enoch, Noe, Job et Melchisedech; qui non carnis, sed cordis circumcisionem habuerunt. Potuerat Deus Adam ^c circumcisum formare.

SIM.—Exæstuo vehementi cogitatione, Christum tam maledictam et ludibriosam sustinuisse passionem: si tamen vera sunt quæ dicitis, a patribus crucis ^d patibulum eum esse suffixum. Scimus Aman maledictum a patribus nostris pro merito suo esse suspensum, qui genus nostrum petierat in perditionem, in cujus morte peracta revoluto (anno) gratulamur, solemnia votorum festa celebramus, quod a patribus traditum accepimus; et Absalon qui ad cædem patricida fuit pependisse in arbore legimus. Christus autem si patibulum mortis hujus sustinuit, et in cruce pependit; cur non hoc ipsum a patribus nostris accepimus, nec passum in Scripturis nostris invenimus, ut sicut inimicum genti nostræ gauderemus affectum? Erubescere poteris, Theophile, si hoc dictum minime comprobaveris. Nam scriptum est in Deuteronomio: *Maledictus homo qui pendet in ligno (Deut. xxi, 23).*

TH.—Primum hujus dicti accipe rationem. Recole superius Deuteronomii lectionem, de quibus dictum est: *Sic enim ait Moyses: Si quis peccaverit, in judicium mortis puniatur exemplo: suspendetis eum in ligno; et omnis qui pendet in ligno, maledictus erit (Ibid., 22).* Sed hoc de peccatore dicit, qui mortale peccatum fecit. Christus autem peccatum non fecit, sicut omnes prophetae testantur; sed patij necesse habuit, ut Scriptura impleretur. Dicit enim Isaias: *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; sed Dominus tradidit eum pro peccatis nostris (Isa. liii, 9).* Nam alibi prophetam dixisse ostendimus: *Ecce verbum Domini factum est illis in maledictum, et noluerunt illud. Et iterum dicit: Inter maledicos reputatus est (Ibid., 12).* Audi et Jeremiam in Lamentatione dicentem: *Spiritus vultus nostri, Christus Dominus comprehensus est in interitum gentis nostræ; sub cujus umbra vivimus inter gentes (Thren. iv, 20).* Scimus autem sanctissimum David plenum annis in pace quiescisse, nec aliquam passionem mortis aut crucis sustinuisse. Audi ergo in psalmo viciesimo primo dicentem Christum: *Fo-*

deri ethnicum templum ingressum, aut Dominum cum ethnicis habuisse convivium.

^b Eadem fere habet Lactantius lib. iv Instit. divin. cap. 17, quem sequi videtur Evagrius noster.

^c Ita Lactantius loco citato: *Si Deus vellet, sic a principio formasset hominem, ut præputium non haberet.*

^d Legendum patibulo.

derunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et viderunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Tu autem, Domine, ne elongaveris auxilium tuum, ad defensionem meam conspice (Ps. xxi, 17-20): et cætera quæ tribus sequentibus versibus dicuntur. Item per Isaiam: *Expandi manus meas ad plebem non credentem et contradicentem, qui ambulat vias non bonas, sed post peccata sua (Isa. lv, 2)*. Item apud Jeremiam: *Venite, mittamus lignum in panem ejus, et eradamus de terra vitam ejus (Jerem. xi, 19)*. Item in Deuteronomio: *Eterit pendens vita tua ante oculos tuos, et timebis die ac noc'e, et non credes vitæ tuæ (Deut. xxviii, 66)*. Item in psalmo centesimo quadragesimo: *Elevatio manuum mearum, sacrificium vespertinum (Ps. cxl, 2)*. Item apud Zachariam: *Et intuebantur me, quem transfixerunt (Zach. xii, 10)*. Item in psalmo lxxxvii: *Exclamavi ad te, Domine, tota die, expandi ad te manus meas (Ps. lxxxvii, 10)*. Item in Numeris: ^a *Quasi homo Deus suspenditur, neque sicut filius hominis minas patitur. Et in Canticis canticorum ex persona Ecclesiæ dicit: Frater meus candidus et rubicundus, lancea compunctus a militibus (Cant. v, 10)*. ^b *Quæ candor quid aliud quam fidem populi demonstrat? Rubor enim passionem significat. In hoc enim primo adventu suo ut omnem humilitatem et deformitatem usque ad mortem sustineret, audi denique in psalmo vigesimo primo quid dicat: Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis et moverunt caput. Item illic: Aruit lamquam testa virtus mea, et lingua mea adhæsit faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti. (Ps. xxi, 7, 8, 16)*. Item illic: *Placebo Domino super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas (Ps. lxxviii, 32)*. Quid dicis, Judæe? numquid David cornutus erat? Age nunc, intellige racemum illum in Numeris (Num. xiii, 24), quem in terra repromissionis duo vectantes reportabant: quod utique figura fuit Christi pendens in ligno. Adveniens de terra repromissionis, id est de Maria, quæ ex genere terreni fuit. Subvectantes autem ^c phalangam, duorum populorum figuram ostendebant: unum priorem, scilicet vestrum terga versum Christo dantem; alium vero posteriorem, racemum respicientem, scilicet noster populus intelligitur.

SM.—Quid de malagranata dicturus es, quæ ad Moysem allata sunt cum eodem racemo?

TR.—Rectissime malagranata racemum secuta sunt. Figura scilicet Ecclesiæ fuit, habens intra se populum rubore sanguinis Christi censitum.

SM.—Quid de ficulneis dicturus es, vel quibus argumentis, tractatibus tuis probabis ficum pecca-

^a *Lege Non quasi homo*, ut apud Lactantium, lib. iv Institutionum, cap. 18, ubi hunc locum citat etiam ex Numeris, tametsi hunc locum in Numerorum libro reperire nequiverim.

^b *Lege qui*.

^c *Phalanga seu Palanga aut Palangæ sunt tere-*

tum non esse, cum ^d quando protoplastus Adam in transgressione sua folia ^e ficus contexit pudenda, quod fuit prurigo et amaritudo peccati?

TR.—Supra cutem istam intelligis, Judæe: nam arborem ficus et ^f foliarum tegmen veteris hominis figuram intelligitur. Nam si velles spiritalem hominem considerare, hoc est interiorem, pomum de ficulneis ad Moysem de terra repromissionis allatum invenies spiritualiter, sicut Ezechiæ regi Judæ post augmentum vitæ suæ, massa fici in sanitatem carnis suæ accepisse. Adjungens et dicens: *Accipe tibi massam ficus terræ et cataplasma, et sanaberis (IV Reg. xx, 7)*: ut scilicet concontractis impietatibus, libidinis sanitatem recipias. Revertamur nunc ad humilitatem Christi et adventus ejus, de quo agebamus, audies Isaiam dicentem: *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? Annuntiavimus de eo, sicut infans: non species ei, neque decor; et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem: homo in plaga positus, et qui scit infirmitates sustinere; quia adversata est facies ejus, depreliata est, nec computata. Hic peccata nostra portavit, et pro nobis in doloribus est. Sicut ovis ad occisionem ductus est; et sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum: in humilitate iudicium ejus sublatum est. Nativitatem autem ejus quis enarrabit? quia tolletur a terra vita ejus: a malignis plebis meæ adductus est in mortem; et dedi divites pro morte ejus, quia peccatum non fecit, nec dolus inventus in ore ejus: sed Dominus voluit tradere eum pro peccatis nostris, et inter iniquos reputatus est (Isa. liii, 1, sec. lxx)*. Item illic de humilitate primi adventus ejus testatur dicens: *Posui dorsum meum ad flagella, maxillas autem meas ad palmas, faciem meam non averti a sceditate peccatorum: et fuit Dominus adjutor meus (Isa. l, 6, 7)*. Et Jeremias dicit: *Ego sicut ovis ad victimam ductus, et nesciebam (Jerem. xi, 19)*. De quo quidem agno in imaginem Christi Moyses apud Ægyptum pascha celebravit in liberationem populi: nec aliter poterat populus Dei de domo servitutis et de pressura Pharaonis liberari, nisi agnus occideretur, et pascha celebraretur, et de sanguine ejus limina domus signarentur, ut cum venerit angelus vastator, viso ^g agno sanguinis in domibus salvarentur.

Quod sacramentum ante prædictum adventum Christi impletum est. Pro hoc enim in primo adventu suo occisus est, ut nos liberaret de diaboli potestate et de idolorum cultura. Anniculus autem dictus est, quia posteaquam tinctus est in Jordane, ^h annum prædicavit, et sic passus est: et sanguine ejus fronte signati censemur, ut in secundo adventu, cum venerit vastatio mundi istius, salvi esse possimus. Hujus rei auctorem Ezechielem prophetam

tes, quibus bajuli ferendis oneribus utuntur.

^d *Vox quando est superflua.*

^e *Lege foliis.*

^f *Lege foliorum.*

^g *Legendum agni sanguine.*

^h *Eandem opinionem secuti sunt inter Latinos*

dabo, qui et ipse duos adventus Christi significat **A** in die tertia (Exod. xix, 24). Et Isaias: *Nunc exurgam, dicens: Transi per mediam Hierusalem, et da signum in frontibus virorum dolentium et gementium ab iniquitate quæ fit in terra* (Ezech. ix, 4). Et rursus secundum adventum significat vastationem non signatorum dicens: *Ite in civitatem, et nolite parcere seni, neque juveni, et mulieribus, et parvulis, nolite parcere gladio. Super quos autem signum inveneritis, nec tetigeritis, et sanctis meis nolite parcere* (Ibid. 5, 6). Hoc signum Raab meretrix quæ in figura Ecclesiæ fuit, coccum et ^a spartum in fenestra pependit, ut cum Jesum Nave veniret Hierico debellare, viso signo cocceino, Raab et qui in domo ejus essent, salvarentur. Ita et in adventu Christi, cum venire cœperit Christus Filius Dei secundum sæculum istum sex igne cremare, Ecclesiæ et qui in ea fronte signati fuerint, salvabuntur. Sic et Osee (Osee i, 2) qui typum Christi tenuit, jubet accipere uxorem fornicariam, hoc est Ecclesiam, quam de fornicatione idolorum Christus accepit, quia initium fornicationis est idolorum servitus.

SIM.—Ergo Ecclesia fornicaria est?

TH.—Quid enim interpretatur fornicaria, nisi omnibus venientibus ad se quæstum fidei nulli denegare? Repudiata enim Synagoga, assumpsit sibi Christus Ecclesiam. Audi enim Jeremiam dicentem: *Dimisi matrem vestram, et dedi illi libellum repudiæ, quod dedi matri vestræ, quia dimisi eam* (Jerem. iii, 8). Et alius propheta dicit: *Judicamini ad matrem vestram, quia non sum vir* (Osee ii, 2). Hic est etiam Dei virtus Christus, de quo Salomon in persona Judæorum prophetavit dicens: *Circumventamus justum, quoniam contrarius est operibus nostris. Improperat enim nobis peccata nostra, et disciplinæ nostræ. Filium Dei se nominat. Videamus si sermones illius veri sint: morte turpissima condemnemus eum. Erit enim respectus ex sermonibus nostris, vel ejus. Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum de manu contrariorum. Hæc cogitaverunt, et erraverunt: excæcavit eos malitia eorum, et nescierunt sacramenta Dei* (Sap. ii, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 22). Et Moyses in Deuteronomio dicit: *Innocentem et justum non occides* (Exod. xxiii, 7). Surrexisse autem illum a mortuis Scriptura testatur in psalmo dicens: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo* (Ps. xv, 10, 14). Item in psalmo xxix: *Domine, eduxisti ab inferis animam meam* (Ps. xxix, 4). Item in psalmo dicit: *Ego dormivi et somnum cepi, et exurrexi quia Dominus suscipiet me* (Ps. liii, 6). Et Osee: *Vivificabit nos post duos dies, et die tertia suscitabit nos* (Osee vi, 3). Et ad Moysem Dominus in Exodo: *Descende, inquit, et testificare populo, et purifica illos, ut lavent vestimenta sua, et sint purati*

in die tertia (Exod. xix, 24). Et Isaias: *Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc clarificabor, nunc videtis, nunc erubescitis: vana erit formido spei vestræ: ignis vos consummet.* Et de morte ipsius: *Occidet sol meridie et obtenebrabitur dies lucis, et convertam dies festos vestros in luctum* (Amos viii, 9). Et Jeremias dicit: *Occidit, cum adhuc dies esset* (Jerem. xv, 9). Quod autem in cœlos ascendit, testatur David in psalmo lxxvi: *Iter, inquit, facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi* (Ps. lxxvi, 5). Item in lxxvi: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ* (Ibid. 6). Item in lxxviii: *A summo cælo egressio ejus, nec est qui se abscondit a calore ejus* (Ps. lxxviii, 7). Item in lxxiv, ascendente Christo in cœlis: janitoribus Angelis dictum est: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ* (Ps. xxiv, 7, 8, 10). At illi qui nesciebant Christum Verbum in Virginem insinuatam, mirantes quod tali habitu, et ^b trophæam victricem reportans cœlum ascenderet, interrogant: *Quis est iste rex gloriæ?* Quibus responsum datur: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* Item in cix: *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Ps. cix, 4). De claritate regni secundi adventus ejus apud Danielelem: *Videbam nocte in visu, et ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum. Et data est ei potestas regia: et omnis claritas serviet ei: et fides ejus æterna, quæ non movebitur, et regnum ejus non corrumpetur* (Dan. vii, 13, 14). **C** *Dicite in nationibus: Dominus regnavit a ligno* (Ps. xcv, 10). Item apud Isaiam: *Puer natus nobis, cujus imperium super humerum ejus: et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus* (Isa. ix, 6). Et si volueris omnem plenitudinem Evangeliorum cognoscere, invenies apud Joannem nostrum euntem ad passionem Christum crucem sibi in humeris portasse, pro quo hæc Isaias dicit.

SIM.—Omnia quidem in Christo præfigurata manifesta probatione ^c præ Scripturis meis mihi ostendisti: et volueram quidem credere, si non me psalmi istius deliberatio revocaret. Nam hic psalmus in Salomone dictus est: *Deus judicium tuum* (Ps. lxxi, 2), quem dudum mihi proposuisti: adeo ut titulus ejus te revincat, cum dicat: *Psalmus in Salomone.*

TH.—Invisor ille qui protoplastum fefellit et populum vestrum decepit, per cujus invidiam mors in orbem terræ venit; hic videlicet sensus cordis tui præoccupavit, ut rem manifestam et in lucem positam errollus (Sic) non intelligas. Salomon enim in Judæa quadraginta annis regnavit a Dan usque Bersabee; et postea deliquit, sicut in Basilion libro tertio dicitur: *Et fecit Salomon natum, et non ambulavit in via David patris sui; sed ædificavit excelsum Cha-*

Tertullianus libro ⁷ contra Judæos, et Lactantius lib. iv Institut. Nullus vero, quem sciam, post sæculum quartum, si tamen unum excipias Orosium. Hinc scriptoris antiquitatem colligas.

^a Spartum, genus herbæ, quam quidam Latini genistam interpretantur.

^b Forte, romphæam.

^c Id est, Scripturis vel per Scripturas meus.

mos. idola Moab, et regi eorum idola filiorum Ammon et Astaron, idola abominationis Sidoniorum; et excitavit Deus Satanam ipsi Salomoni Ader Idumæum (III Reg. xi, 6, 7, 14). Christi autem regnum in omni porrectum est orbe terrarum. Ideo de eo propheta commemorat dicens: *Permanebit cum sole et ante lunam in sæcula, et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ* (Ps. lxxi, 5, 8). Non de Salomone dicit, cujus regnum et annos superius tibi ostendi.

SIM.—Recedit, ut video, de sensu meo inimicus patrum meorum diabolus, qui mentem meam cæcabat. Cœpi enim lumen veritatis agnoscere.

TM.—Crede ergo, illuminatus de vinculis exire a tenebrarum. Sic enim Isaias de Christo dicit: *Spiritus Domini super me, propterea unxit me. Misit me bene nuntiare pauperibus, sanare contritos corde, educere de vinculis alligatos et de domo carceris, aperire oculos cæcorum* (Isa. lxi, 1). Quid aliud intelligi potest, nisi sæculi istius homines ignorantie cæcitate detentos, et diaboli vinculis alligatos?

SIM.—Multa quidem et inaudita manifestasti mihi: sed adhuc animæ meæ inest scrupulum diffidentie, eo quod omnia b relegise colitis: sabbatum vero quem Deus custodiendum servandumque mandavit, negligitis. Cibos præterea et vinum gentiliter sumitis: cum Deus specialiter præceperit quæ debeant ex animalibus et ex piscibus esse sumenda, et quæ exercenda vel exsecranda, nec mortua illorum tangenda. Nisi hoc per Scripturas probaveris, periclitor credere.

TM.—Jam superius dixi quod diabolus invidet tibi, quod scilicet filius sis patrum tuorum, qui tot beneficiis fulti, ex Ægypto liberati ad e vicem metallini æris Rubri maris circumsteterunt: unde largis etiam dapibus apparati, celesti manna saturati, oblivione transgressi profanos deos quos colerent, ausi sunt postulare. Merito de vobis Jeremias dixit: *Si mutabit Æthiops colorem, et pardus varietatem; sic et vos* (Jerem. xiii, 23). Edocta mala sabbata, scilicet imaginaria requies septimi diei tradita fuit, primum quod Jesu Nave ut Hierico debellaret, septem diebus vicissim muros circuibat, arma bellica arcam testamenti gestantes: septima autem die septies circueverunt. Manifesta veritas est: aut sabbato cœperunt; aut in sabbato, cadentibus muris, Hierico debellaverunt. Accedit quod humanum sabbatum Deus repellit dicente Isaias: *Jejunium et diem festum vestrum et sabbata odit anima mea. Fecistis mihi lædium: non dimittam peccata vestra* (Isa. 1, 13). Illud autem sabbatum Deus desiderat, requiescere te ab operibus malis; ut millesimo anno, quod sabbatum sabbatorum est, mundus inveniaris ab operibus malis. Hæc erunt sancta tenenda d in qua

A Deus deleatur. Cibus autem quod ambigit manducare debere, non carnes nullas, sed facta porcorum prohiberis admittere. Similiter aqua mixto luto voluptas, sororem tuam tibi in concubitu copulas, sanguinem sanguini incitas, rapinis terram persecrataris, festa tua publicas, in plateis oras. Ecce quomodo peccas, et non intelligis de te scriptum in psalmo: *Saturati sunt filii, et reliquerunt quæ superfluerunt parvulis suis* (Ps. xiv, 14). Hoc est peccatum vestrum et posteritatis vestræ. De piscibus autem squamis cutem vestitis comeditis; cætera autem quæ confingitis vitare, retibus extracta, et in multitudine piscium permixta, penitus exsiccata in liquamine dulciter manducatis. Vinum autem Christianorum ostende mihi per Scripturas ubi sit prohibitus bibere, et azymas tuas manducare velamur. Audies prophetam dicentem: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem* (Ps. xiii, 3). Et rursus: *Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Et in Deuteronomio: de vinea Sodomorum vinea eorum, et propago eorum ex Gomorrha. Uva eorum, uva fellis, et botrus amaritudinis. Ira draconum vinum eorum, ira aspidum insanabilis* (Deut. xxxii, 32, 33). Si his tot et tantis testimoniis, Simon, credere nolueris; saluti tuæ contradicis. Lege, Simon, Danielelem, et invenies Nabuchodonosor barbarum: *Filium Dei ipse cognovit, quem tu tardas agnoscere. Nonne tres viros in fornacem misimus? Ecce video quatuor viros, et facies quarti similis Filii Dei* (Dan. iii, 91). Quid dicis, Judæe? Vide, ne in te impleatur invectionio Abacac prophetæ dicentis: *Videte, contemptores, et inspicite, et desperate; quoniam ego opus operor in diebus vestris, quod non creditis, si quis narraverit vobis* (Abac. i, 5).

SIM.—Lator salutis, Theophile, ægrorum bone medice, neque ultra differre possum. Jube me catechizari, et signo fidei Christi consecrari. Arbitror enim quod per manuum tuarum impositionem me peccatorum meorum abolitionem e: immo sicut Jacob benedixit, et per inpositionem manus accepit, ut major fieret ex minore; sic Ephraim et Manasse per inpositionem dilatati sunt manuum.

Tunc Theophilus Simonem tinxit, et adeptus est fidem. Simon gratias agere Deo cœpit dicens: *Gratias ago tibi, Jesus, quem non vidi facie ad faciem, nunc autem credo in te spiritu et tota mente. Gratias ago tibi, Jesu, quem non audivi, nunc autem auditu invoco, Jesu, cujus sensum ante non habui. Nunc autem cupio in te sensum meum esse, per quem cognovi Theophilum discipulum tuum. Domine Jesu Christe, si quidem dignus sum tua convocatione, confirma me. Etenim errantibus viam demonstras, et perditos revocas, mortuos suscitans, infideles in fide tua configuras, et cæcis oculos cor-*

a Supple incipe.

b Legendum videtur religiose.

c Hic locus mutilus et depravatus ita forte posset restitui: *Ad rocem metallini æris Rubri maris littora circumsteterunt. Vid. Exod. xiv, 51; xv, 20.*

d Legendum in quibus.

e Ita videtur hic locus legendum: *Arbitror enim per manuum tuarum impositionem me peccatorum meorum abolitionem accepturum.*

dis illuminas. Tu es ipse qui fuisti cum patribus nostris in deserto, tu es candelabrorum lumen; tu es altarium, et panis propositionum; tu es ara et victima voluntaria; tu es ipse vita mea, margarita, crystallum, jugum argenteum. Oro, Domine, igno-

rantiam meam infelicitatis meæ ne memoria: tu enim absconsa beneficia præstans es, qui mihi dignatus es omnia ostendere. Tibi sit honor, potestas, laus, gloria, hinc et in cuncta sæcula sæculorum. Amen.

EVAGRII MONACHI SENTENTIÆ.

(Cod. Regular. Luc. Holsten. tom. VI.)

I.

AD EOS QUI IN COENOBIIIS ET XENODOCHIIIS HABITANT FRATRES.

Hæredes Dei, audite sermones Dei; cohæredes autem Christi, percipite eloquia Christi, ut detis ea cordibus illorum vestrorum; verba autem sapientum doceatis eos. Pater bonus erudit filios suos: pater autem nequam disperdet eos. Fides initium charitatis: finis autem dilectionis scientia Dei. Timor Domini custodiet animam: continentia autem bona confortat illam. Sufferentia viri generat spem: spes autem bona glorificabit eum. Qui servituti subjicit carnes suas, impassibilis erit: qui autem nutrit eas, dolebit super illas. Spiritus fornicationis in corporibus intemperantium: spiritus autem pudicitiae in animis abstinentium. Secessio cum charitate purificat cor: separatio autem cum odio conturbat illud. Melior millesimus in charitate, quam solus cum odio in abditis et speluncis. Qui alligat memoriam malitiae in animam suam, similis est ei, qui abscondit ignem in paleis. Ne dederis escas multas corpori tuo, et non videbis in somnis phantasias malas: sicut enim extinguit flammam aqua, sic phantasmata turpia extinguit esuries. Vir iracundus terrebitur; mansuetus autem intrepidus erit. Ventus validus fugat nubes, memoria autem malitiae sensum a scientia. Qui orat pro inimicis, hic immemor est malitiae: qui autem parcat linguæ, non contristabit proximum suum. Si exacerbaverit te frater tuus, induc eum in domum tuam, et ad ipsum ne pigeat te introire: sed manduca cum eo panem tuum: hoc enim faciens, eripies animam tuam, et non erit tibi offendiculum in tempore orationis. Sicut charitas gaudet paupertate, sic odium delectatur divitiis. Non potietur dives scientia, et camelus non introibit in foramen acus: sed nihil horum impossibile est apud Dominum. Qui diligit pecuniam, non videbit scientiam; et qui congregat illam, contenebrabitur. In tabernaculis humilium commorabitur Dominus: in domibus autem superbiorum multiplicabitur maledictum. Inhonorat Deum qui transgreditur legem ejus: qui autem custodit eam, glorificat factorem suum. Si æmularis Christum, beatus efficietis: morte autem ejus morietur anima

tua, et non contrahes a carne tua malitiam: sed erit processus tuus sicut ortus stellæ; et resurrectio tua, tamquam sol fulgebit. Væ iniquo in die mortis, et injustus peribit in tempore malo. Quemadmodum enim evolavit corvus e nido suo, sic immunda anima e corpore suo. Animas justorum deducunt Angeli: animas autem malorum suscipient dæmones. Quocumque ingressa fuerit malitia, ibi et ignorantia: corda autem justorum implebuntur scientia. Immisericors monachus inops erit: enutriens autem pauperes hæreditabit thesauros. Melior est paupertas cum scientia, quam divitiæ cum ignorantia. Ornamentum capitis corona; ornamentum autem cordis scientia Dei. Posside scientiam, et non argentum; et sapientiam super divitias multas. Justi hæreditabunt Dominum: sancti autem nutrientur ab eo. Qui miseretur pauperibus, exterminat iram: et qui nutrit eos, implebitur bonis. In corde mansueti requiescit sapientia: sedes autem impassibilitatis anima bene operans. Fabricatores malorum percipient mercedem malam: fabricatoribus autem bonorum dabitur merces bona. Qui ponit laqueum comprehenditur in eo: et qui occultat illum, disperiet ab eo. Mellor est sæcularis mansuetus, quam Monachus furiosus et iracundus. Scientiam disperdit iracundia; longanimis autem congregat eam. Sicut ventus auster vehemens est in pelagus, sic furor in corde viri. Qui orat frequenter effugiet tentationes: negligentis autem cor conturbabunt cogitationes. Non te delectet vinum et te non illiciat caro. Ne enutrias carnes corporis tui, et cogitationes turpes deficient a te. Ne dicas: hodie festus dies, et bibamus vinum; et crastino Pentecoste, et manducabo carnem: eo quod non est festivitas apud monachos in terra ad replendum ventrem suum. Pascha Christi transitus a malitia est: Pentecoste autem ejus, resurrectio animæ. Pentecoste Domini, suscitatio charitatis: qui autem odit fratrem suum, cadit in ruina magna. Festivitas Dei oblivio malorum: retinentem autem malitiam apprehendit luctus. Festivitas Dei scientia vera: qui autem intendit falsæ scientiæ,

morietur turpiter. Melius est jejunium cum mundo corde, quam epulatio in immunditia animæ. Qui disperdit cogitationes malas de corde suo, similis est ei, qui allidit parvulos ad petram. Monachus somniculosus incidit in mala: qui autem vigilat, sicut passer volabit. Ne dederis te in vigiliis narrationibus supervacuis, et non abicias sermones spiritales: quoniam Dominus inspicit cor tuum, et non te statuit innocentem ab omni malo. Somnus multus incremassat cor: vigiliæ autem bonæ acuunt mentem. Somnus multus superducit tentationes; qui autem vigilat effugit eas. Sicut ignis liquefacit ceram, sic vigiliæ bonæ cogitationes malas. Melior est vir dormitens, quam monachus vigilans in sermonibus vanis. Somnium angelorum lætificat cor; somnium autem dæmonum conturbat illud. Pœnitentia et humilitas erexerunt animam: eleemosyna autem et mansuetudo confirmaverunt eam. Memento semper patris tui, nec obliviscaris iudicium æternum, et non erit delictum in anima tua. Si spiritus acediæ ascenderit super te, ne relinquant domum tuam, et non declines in tempore tristitiæ: sicut enim quis confricat argentum, sic splendidum fiet cor tuum, si perseveraveris. Spiritus tædii abigit lacrymas: spiritus autem tristitiæ contribulat orationem. Cupiens divitias sollicitus eris multum, et amplectens illas lugebis amarissime. Non remoretur scorpius in sinu tuo; sic nec cogitatio mala in corde tuo. Occidere genumina serpentum ne parcas, et non parturies cogitationes eorum. Sicut enim aurum et argentum probat ignis, sic cor monachi tentatio. Aufer a te superbiam, et vanam gloriam, et jactantiam longe facito a te. Qui enim expelita privatur gloria contristabitur: qui vero adeptus est, fiet superbus. Ne dederis superbiam cordi tuo, et ne dixeris in conspectu Domini, potens sum; ut non Dominus derelinquat animam tuam, et maligni dæmones humilient illam. Tunc enim de aere conturbabunt te inimici, noctes autem terribiles suscipient te. Conversationem monachi custodit scientia: qui autem ab ea discedit, incidit in latrones. De petra spiritali manat fluvius; anima autem bene agens bibit ex eo. Vas electionis anima munda: immunda autem replebitur amaritudine. Absque lacte non enutrietur infans: et sine impassibilitate non exaltabitur cor. Charitatem antecedit impassibilitas: scientiam autem præcedit dilectio. Scientiæ adjicietur sapientia: impassibilitatem vero generat prudentia. Timor Domini generat sapientiam: fides autem Christi donat timorem Dei. Sagitta candens incendit animam; vir autem operator boni exstinguit eam. Clamorem et blasphemiam aversatur scientia: sermones autem dolosos fugit sapientia. Suave est mel, et dulcis favenus: scientia autem Dei dulcior ambobus. Audi, monache, sermones patris tui, et ne irritas facias eruditiones ejus. Cum miserit te, obaudi ei, et quantum ad mentem comitere cum eo: hoc enim modo effugies cogitationes malas, et maligni dæmones non prævalebunt adversum te. Si crediderit tibi pecu-

niam, non dispergas illam: et si superoperatus fueris, non detineas apud te. Malus dispensator contribulabit animas fratrum; et memor malitiæ non miserebitur eorum. Qui disperdit substantiam monasterii, fraudat Deum: et qui negligit eam, non erit impunitus. Iniquus dispensator, distribuit male; justus autem ut dignum est dispensabit. Qui male loquitur de fratre suo exterminabitur: negligens autem egentem non videbit lumen. Melior est sæcularis in infirmitate serviens fratri, quam anachoretis qui non miseretur proximo suo. Insiptens monachus negligit instrumenta artis suæ; sapiens autem curam habebit illorum. Ne dixeris, hodie maneo, et cras exibo: quia non in sapientia cogitasti de hoc ipso. Circuitor monachus meditabitur sermones falsos; proprium autem ludificabitur patrem. Qui exornat vestimenta sua, et implet ventrem suum, hic pascit cogitationes turpes, et cum sanctis concilium non habebit. Si introiveris vicum, non proximaveris mulieribus; et non moratus fueris sermocinari cum eis; quemadmodum enim si quis glutiat hamum, sic abstrahetur anima tua. Longanimis monachus impassibilitate gaudebit: qui autem exacerbat fratres suos, odibilis erit. Mansuetum monachum diligit Dominus; turbulentum autem repellit a se. Piger monachus murmurabit: et somniculosus dolorem capitis sngit. Si contristatus fuerit frater tuus, consolare illum; et si dolet, condole illi: hoc enim faciens lætificabis cor ejus, et thesaurum magnum tibi cumulabis in cœlis. Monachus, qui dissimulat custodire sermones patris, maledicet canis patris sui, et derogabit vitæ filiorum ejus: Dominus autem annullabit eum. Qui occasionem quærit, separabit se a fratribus; patrem autem suum incusabit. Ne dederis auditum tuum sermonibus qui sunt contra patrem tuum, et non suscites animam inhonorantis illum; ut non Dominus irascatur in operibus tuis, et deleat nomen tuum de libro vivorum. Qui obedit patri monasterii, diligit semetipsum: qui autem contradicit ei, incidet in mala. Beatus monachus, qui custodit præcepta Domini: et sanctus, qui servat sermones patrum suorum. Piger monachus multa detrimenta patietur: si autem perstiterit in audacia, et habitum suum adjiciet perdere. Qui custodit linguam suam dirigit vias suas: et qui servat cor suum implebitur scientia. Monachus bilinguis turbat fratres; fidelis autem agit quiete. Qui confidit in sua continentia, hic cadet: qui autem humiliat seipsum, exaltabitur. Ne dederis te saturitati ventris, et non implearis somno nocturno: hoc enim modo efficieris mundus, et spiritus Domini superveniet in te. Psallentis viri conquiescet indignatio: et qui longanimis est, interritus erit. Ex mansuetudine generatur scientia; ex ferocia autem inscitia. Sicut aqua dat incrementum plantationi, sic humiliatio iracundiæ exaltat cor. Qui investigat convivia, exstinguetur lumen ejus; anima autem ejus videbit tenebras. Pondera in statera panem tuum, et bibe ad mensuram aquam tuam; et spiritus fornicationis fugiet abs te. Da senibus vi-

num, et ægrotantibus offer escas; eo quod contriverunt carnes juventutis suæ. Non supplantas fratrem tuum, et in ruina ejus ne congratuleris: Dominus enim cognoscit cor tuum, et tradet te in die mortis. Monachus prudens impassibilis erit: imprudens autem exhauriet mala. Oculum nequam excæcabit Dominus; simplicem autem eripiet a tenebris. Sicut lucifer in cœlo, sicut palma in paradiso; sic in anima mansueta sensus purus. Vir sapiens scrutabitur sermones Dei, insipiens autem irridebit eos. Qui odit scientiam Dei, et rejicit considerationem, similis est ei qui lancea pungit cor suum. Melior est scientia Trinitatis super scientiam incorporalium, et consideratio ejus super rationes omnium sæculorum. Cani senum mansuetudo; vita autem illorum scientia vera. Juvenis mansuetus multa suffert: pusillanimum autem senem quis sustinebit? Vidi iracundum senem elatum ultra tempus suum: spem tamen non habuit junior, quam ille. Qui scandalizat sæculares non erit impunitus: et qui exacerbatur eos, inhonorabit nomen suum. Conturbantem Ecclesiam Domini exterminabit ignis: resistentem autem sacerdoti deglutiet terra. Qui amat pacem, manducabit favum ejus: et qui colligit eam, implebitur melle. Honora Dominum, et cognosces incorporalia; et servi illi, et ostendet tibi rationes sæculorum. Citra scientiam non exaltabitur cor, et arbor non florebit sine humore. Carnes Christi actuum virtutes: qui autem manducat eas, efficitur impassibilis. Sanguis Christi consideratio factorum; et qui bibit illum, illuminabitur ab eo. Pectus Domini scientia Dei: qui autem recubuerit super illud, prædicator erit divinatorum. Plenus scientia, et actor honorum obviaverunt sibi: medius autem inter utrumque stetit Dominus. Qui acquisivit dilectionem, acquisivit thesaurum; accepit autem a Domino gratiam magnam. Consilia dæmonum cognoscit scientia: astutiam autem illorum investigavit prudentia. Non spernas decreta sancta, quæ posuerunt patres tui: fidem au-

tem baptismi tui non derelinquas, et non repellas signaculum spiritale: ut adsit Dominus animæ tuæ, et protegat te in die malo. Sermones hæreticorum nuntii mortis: qui autem suscipit illos, perdet animam suam. Nunc ergo, filii, audi me, et non accedas ad ostia virorum iniquorum, neque ambules super laqueos eorum, ut non capiaris. Separa animam tuam a scientia falsa: etenim ego sæpe locutus sum ad eos; tenebrosos autem sermones eorum investigavi, et venenum aspidum inveni in eis. Non est prudentia, et non est sapientia in visis eorum. Omnes qui suscipiunt eos peribunt, et qui diligunt eos implebuntur malis. Vidi ego patres dogmatum illorum, et in desertis commisi cum illis. Inimici enim Domini obviaverunt mihi, et dæmones in verbis concertaverunt adversum me, et non vidi lumen verum in sermonibus eorum. Vir mendax excidet a Deo: seducens autem proximum, incidet in mala. Melior est paradus Dei super hortum olusculorum, et fluvius Domini super fluvium magnum contenebrantem terram. Fidelior aqua cœlestis, super aquam Ægyptiorum sapientium, haurientium de terra. Sicut enim qui rotas ascendunt, deorsum descendunt; sic qui exaltant verba sua humiliantur. Sapientia Domini exaltat cor; intellectus autem ejus purificat illud. Rationes providentiæ obscuræ; et vix intelligibiles considerationes judicii; vir autem bene agens cognoscit eas. Qui purificat se, conspiciet naturas intelligibiles: rationes autem incorporabilium cognoscet monachus mitis. Qui creaturam dicit Trinitatem, blasphematur Deum: et qui spernit Christum ejus, non cognoscit eum. Considerationes creaturarum dilatant cor: verba autem prudentiæ et judicii exaltant illud. Scientia incorporalium elevat sensum, et sanctæ Trinitati applicabit eum. Mementote ejus, qui dedit vobis in Domino proverbia luculenta, et non obliviscamini animam ejus humilem in tempore orationis.

II.

AD VIRGINES.

Dilige Dominum et amabit te; et servi illi et illuminabit cor tuum. Honora matrem tuam sicut matrem Christi; et ne exasperes canitiem ejus quæ peperit te. Dilige sorores tuas sicut filias matris tuæ, et non derelinquas viam pacis. Exoriens sol videat codicem in manibus tuis; et post secundam horam opus tuum. Ora sine intermissione; et memento Christi qui genuit te. Conventus virorum devita; et non fiat idolum in anima tua, et erit tibi offendiculum in tempore orationis. Christum habes dilectum: projice abs te viros omnes, et non vives exprobabilem vitam. Animositatem et iram longe facito a te; et memoria malitiæ non demoretur apud te. Ne

dicas: Hodie comedo, et crastino non comedam: quoniam non in sapientia facis hoc. Erit enim noxa corpori tuo, et dolor stomacho tuo. Edere carnem non bonum, et bibere vinum non optimum: offerre autem oportet te ista infirmantibus. Virgo turbulenta non salvabitur; et quæ in deliciis agit non videbit sponsum suum. Ne dicas, contristavit me famula, retribuam ei; propterea quod non est servitus in filiabus Dei. Non des auditum tuum verbis vanis, et narrationes vetularum fuge circumventium. Ferias ebriosarum ne videas, et in nuptias alieni non abieris: immunda enim apud Dominum omnis virgo faciens hæc. Aperi os tuum verbo Dei; et cohibe a multiloquio linguam

tuam. Coram Deo humiliata te ipsam; et exaltabit te dextera ejus. Ne avertaris a paupere in tempore tribulationis; et non deficiet oleum lampadæ tuæ. Omnia fac propter Dominum; et noli querere ab hominibus gloriam: quoniam gloria hominis sicut flos feni; gloria autem Domini manet in æternum. Virginem mansuetam diligit Dominus; virgo autem iracunda odibilis est. Obscurens virgo misericordiam subsequetur: contradicens autem, valde insipiens. Murmurosam virginem disperdit Dominus; gratam autem liberat a morte. Turpis risus, et exprobrabilis impudicitia: omnis autem insipiens talibus implicabitur. Quæ exornat vestes suas etiam pudicitia excidit. Non commororari secularibus, ut non avertant tuum cor, et irrita faciant consilia justa. Lacrymis in nocte roga Dominum, et nemo sentiat orantem te, et invenies gratiam. Concupiscentia deambulationum, et desiderium alienarum domuum avertit statum animæ, et corrumpit promptam voluntatem ejus. Fidelis virgo non formidabit; quæ autem infidelis est, fugiet etiam umbram suam. Invidia consumit animam, et livor devorat eam. Quæ contemnit sororem infirmam, et a Christo longe erit. Ne dicas meum hoc, et tuum illud: in Christo enim Jesu omnia communia. Non inquiras vitam alterius, et relaxa sororis tuæ non congaudeas. Subministra autem indigentibus virginibus; et in nobilitate tua ne extollaris. Non proferas verbum de ore tuo in ecclesia Domini; et ne extollas oculos tuos; etenim Dominus cognoscit tuum cor, et omnes cogitationes tuas inspicit. Omnem malam concupiscentiam repelle a te; et non contristabunt te inimici tui. Psalle de corde tuo, et non moveas tantum linguam tuam. Fava virgo diligit argentum; prudens autem apponet et panem suum. Sicut impetus ignis difficile compestitur; sic anima virginis vulnerata vix sanabilis. Ne dederis animam tuam cogitationibus malis, ut non polluant tuum cor, et mundam orationem longe faciant a te. Gravis tristitia, et intolerabilis acedia; lacrymæ ad Dominum validiores utrorumque. Fames et sitis marcescere facit concupiscentias malas: vigilia autem bona purificat sensum. Iram et animositatem avertit dilectio; memoriam autem malitiæ confundunt munera. Qui detrahit sorori suæ occulte, deforis stabit a thalamo sponsi, et clamabit ad januas ejus, et non erit qui exaudiat eam. Virgini immisericordis extinguetur lampada, et non vi-

debit advententem sponsum suum. Vitrum cadens a saxo commingetur; et virgo adjuncta viro non erit innocens. Melior mulier mansueta virgine animosa et iracunda. Quæ attrahit in risu sermones viri, similis est circummittenti laqueum collo suo. Sicut margarita in fundibulo aereo; sic virginitas cooperata reverentia. Cantica dæmonum et tibie resolvunt animam, et disperdunt fortitudinem ejus, quam custodi per omnia, ut non exprobrabilis fiat. Non delecteris in risu, et vituperantibus non laceris: quoniam Dominus derelinquet eas. Non exprobrabis sortorem tuam edentem, et in abstinentia tua non exalteris: non enim scis quid cogitavit Dominus, aut quis stabit in conspectu ejus. Quæ miseretur viventibus oculis suis, et tabescentibus carnibus suis, non laetabitur super impassibilitate animæ. Gravis abstinentia, et vix dirigibilis castitas: sed nihil dulcius cœlesti sponso. Animæ virginum illuminabuntur: animæ autem immundarum videbunt tenebras. Vidi viros corrumpentes virgines in doctrinis suis, et vanam facientes virginitatem earum. Tu autem audi, filia, doctrinas Ecclesiæ Dei, et nemo alienus persuadeat tibi. Deus laudavit cœlam et terram, et providit omnibus, et lætatur in eis; et non est angelus non capax malitiæ, et non est dæmon natura malus: utrumque autem liberi arbitrii fecit Deus. Sicut homo ex corpore corruptibili et anima subestit rationabili; sic enim et Dominus noster natus est sine peccato, manducans manducavit, et crucifixus, crucifixus est: non erat visio facta in oculis hominum. Erit mortuorum resurrectio, et mundus transibit facte: et nos spiritalia accipiemus corpora. Justi hereditabunt lumen; impii autem inhabitabunt tenebras. Virgines oculi Deum videbunt: aures autem virginis audient verba ejus. Virginis os osculabitur sponsum suum: odoratus autem virginum in odore agnoscitur ejus curret. Manus virginis palpabunt Dominum; et castitas carnis acceptabilis illi erit. Virginis anima coronabitur, et cum sponso suo vivet semper. Vestimentum spiritale dabitur ei, et cum angelis in cœlis ferriabitur. Inextinguibilem accendit lampadem, et oleum non deficiet in vasis ejus. Accipiet divitias æternas, et hereditabit regnum Dei. Mei sermones, filia, dicti sunt ad te; verba autem hæc servet cor tuum. Memento Christi custodientis te; nec obliviscaris adorandam et unius substantiæ Trinitatem.

INDEX RERUM

QUÆ CONTINENTUR IN OPERIBUS S. CHROMATI,

SIMUL AC IN PROLEGOMENIS ET COMMENTARIIS AD HÆC OPERA PERTINENTIBUS,

a col. hujus tomi 267 usque ad 436.

(In hoc indice numeri romani prolegomenorum, arabici textus columnas juxta editionis Utenantis ordinem representant.)

A

Abbas Alcuinus. Vide Alcuinus.

Adulterium. Quid de Uxoribus Adulteris dimittendis

scripsit S. Chromatus? xlv, 59. Quid super hoc Chromati loco senserint Dupinius, Tillemontius, Sixtus Scuenis? 126, 150.

Adversarius noster, quocum reconciliari debemus juxta

Evangelium, *non adhuc etiam in via*, quinam intelligi debeat? 50. Opiniones variae a S. Chromatio afferuntur, *ibid.* et 51. Ipse vero *Adversarius* hunc Spiritum sanctum cum aliis intelligit, 52.

Aglietti Franciscus, laudatus, LII, et LXVI.
Alaricus Gothorum Dux, anno 400, et iterum an. 407 aut 408, in Italiam irrupit, et Aquileiensem regionem concussit, *et* LX. De prima Alarici irruptione vide Fontaninum quoque, 116, et De Rubeis, 144. De altera eundem De Rubeis, 164.

Alcimus abbas, seu Flaccus Albinus. Hic textum S. Chromatii refert de *Trinitatis Mysterio*; nobisque adfritrices motus obtulit ad Textum ipsum emendandum, qui fœde corruptus legitur tum in Biblioth. PP. Lugdun., tum in Novissima Gallaudii, x, LXXXI, 17, 18, 123. Primus ipse Chromatii Scripta appellavit *libellum de octo Beatitudinibus*, forsasse ex ms. codice quo utebatur, xxiii. Ad ipso quoque, omnium primo, appellatum Chromatium novimus *episcopum Romanum*, immo *Romanæ Ecclesie antistitem*, 124 et seqq., et 144. Non ita tamen, ut ipse crediderit Chromatium reapse fuisse urbis Romæ episcopum, et pontificem summum, 126. Immo, ut nec ipse hujus tituli sector fuerit, 163.

Ambrosius S. Mediolanensis episcopus. De Legibus humanis, quo ad Castanotiam confugens, eodem docebat, quo postea docuit Aquileis S. Chromatius, XLV. Testimonium hujus sancti doctoris de S. Chromatio, LXXV. Vide etiam, 115. Præclara assertor hujus sancti viri de Juramento doctrina, 150. Num a S. Ambrosio inauguratus fuerit episcopus S. Chromatius? 112 et seqq., 140, 161 et seqq.
Anastasius S. Papa. In epistola ad Joannem Hierosolimitanum nihil omnino habet de transmissa Origenis Damnatione ad Chromatium Aquileiensem, 118. Origenis causam a causa Rufini Aquileiensis distinxit S. Anastasius, 146 et seqq.

Angaratio *milite passurus* ex Evangelio quid sit? et quis etiam spiritualis hujus iocri sensus? 65, 66.

Anima humana. Variis SS. Patrum de anime humane origine sententiis, 131.

Anonymum tertium fratrem S. Chromatii, quem excogitavit Fontaninus, rejicit De Rubeis, XIV, 109, 110.

Anonymus antiquus sector bene meritum scribit S. Chromatium etiam de Ecclesiastica Liturgia, XLVII, LXXX. Anni Christi, nec quarto, nec quinto seculo signabantur; immo longe postea cessit usus, LII, LVI.

Apostoli *sal terræ*, 31 et seqq. Apostoli *lumen mundi*, 36.

Aquileiensis Ecclesia. Hæc quarto seculo habebat *Commentarios in Evangelia*, opus Fortunatiani Aquileiensis episcopi, cuius meminit S. Hieronymus, XXV. In hac Ecclesia quoque S. Chromatius estate vivebat *usus quotidianæ*, aut certe frequentissimæ *Fidelium Communionis*, XXXVII.

Aquileiensis Ecclesia dicta aliquando *Ecclesia Porofutien-sis*, et Aquileienses episcopi dicti *episcopi Porofutien-ses*, ob sedem stabilem quam habuerunt, octavo præsertim ac nono seculo, in civitate Fori-Julii, in Aquileiensi Ecclesia de sacra Liturgia bene meritis perhibetur S. Chromatius, XLVII.

Quo elogio Aquileiensis Ecclesie clericos S. Hieronymus ornaverit? Vide *hujus operis nomenclationem*, 110. Aquileiensis Ecclesia et Mediolanensis hoc proprium habebant, ut ipsi se invicem atroxque episcopi ordinarent in Ecclesia illius qui esset ordinandus, 140.

Aquileiensis urbs, et Aquileiensis ager, phories tentati militariibus copiis, tum Romanorum, tum Barbarorum, ab anno 508 usque ad annum 408, I, LI, LII.

Arcadius angustus. Hic Honorius angustus frater literas dedit in causa S. Joannis Chrysostomi, et epistolam quoque misit S. Chromatii Aquileiensis ad se scriptam pro eodem, LXXVII. Ad Arcadium ipsum pecuniarias literas pro Chrysostomo dedit S. Chromatium eadem occasione, conjicit Fontaninus, 117.

Arianus hæreticos et Arianam heresim insectatus est S. Chromatius, tum Presbyter, tum episcopus, LXXI, 17, 93, 127.

Asquius Basilus, *Via Gemina* a matrimonii inscriptionem post Bertolum edidit cum trium linearum lacuna, LXI. In hac lacuna vero *Hadriani* principis nomen fuisse autumat, non *Diocletiani*, LXVI. Asquius opinioni subscriperant Cortinovius ac Filiarius, *ibid.*

Augustinus Aquileiensis episcopus, S. Chromatii successor, 120, 129.

Augustinus S. Hippoensis episcopus. Hic decebat, quod hominis vita, quæ talibus præposset fecunditate justitiae, sine peccatorum remissione non agitur, XXXV et seqq. Pulchre dirimit exortam sua estate questionem, de quædiana, an potius intermissa, *Fidelium Communionis*,

XXXVIII et seqq. Multum doluit Hieronymum inter et Rufinum ruptam fuisse amicitiam, 152.

Bachlarius monachus. Ejus sententia de *Juramento*, 150. Baptismus Christi et Joannis; et utriusque differentia, 13. Quare Christus a Joanne baptizari voluit? 14. Baptismo Joannes egebat, quia sine peccato esse non poterat, 15. Baptismi gratia mystice præstensa, cum populus Israel per Jordanem inductus est in terram promissionis, 16. Quid significet, quod baptizato Domino coeli aperti sunt? 19.

Baronius cardinalis. Judicium de epistola sub S. Chromatii et Heliodori nomine ad S. Hieronymum, *De Natalitiis Sanctorum*, etc.; deque altera sub S. Hieronymi nomine ad eundem, 102 et seqq. Baoulli conjectura de Ordinatione S. Chromatii a S. Ambrosio Aquileisæ peracta, infirmare nititur Fontaninus, 112 et seqq. Hanc non inanem putat De Rubeis, 139 et seqq. Immo eandem valde probabilem asserit, 161 et seqq.

Barthius Caspar. Quam hic fecerit S. Chromatii Scripta? 129. Vocem *Mammae* in Evangelio, nullam Chromatio melius exposuisse scribit, *ibid.*

Barre Renatus Laurentius (De la). Hic Rufini Opera editionem vulgavit, in qua Chromatius apparet a Rufino dictus *Pontifex Maximus*, XLVIII, XLIX. Quid Vallarsius de hoc titulo Chromatio afflito existimat? *ibid.*

Basilien-sis editio prima anni 1528 *Scriptorum S. Chromatii* plurimum valuit ad emendandas editiones Bibliothecæ PP. Lugdunensis, et novissimæ Andree Gallaudii, x. Hujus primæ editionis titulus, una cum epistola nomenclatoris Joannis Siehardi, LXXXIII.

Basilus S. Magnus, *Beselehel* appellatus fuit a S. Gregorio Nazianzeno; et quo sensu? XLV.

Beatitudines evangelicæ sunt gradus quidam firmissimi, per quos sanctæ animæ possunt ascendere ad regnum cælorum, 4. Beatitudinum Evangelicarum gradus celsior quis sit? 9. Sunt scala Jacobi, cuius cacumen de terra pertinebat ad cælum, 10. Hanc comparationem Magdeburgenses notarunt; sed eos merito Fontaninus redarguit, 151.

Bertolus Joannes Dominicus, primus vulgavit Aquileiensem inscriptionem *Via Gemina*, cum trium linearum lacuna, quæ pridem apud Gruterum aliosque deerat, LXI. In hac lacuna *Diocletiani* scilptum fuisse nomen putavit, et contra Asquium scripsit qui *Hadriano* potius locum dederat, LXII. Bertoli opinio nihilominus deseruit a Cortinovio et Filiario, qui pro *Hadriano* stant cum Asquio, *ibid.*

Beselehel quis fuerit; et quo sensu Rufinus Aquileiensis Sanctum Chromatium dixerit *Beselehel* sui temporis? XLV et seqq. et LXXXI.

Blondellus David a Fontanino refutatur, in eo quod scripsit, Chrysostomum de sua iniqua damnatione æque apfessasse ad Romanum Pontificem, et ad Venerium Mediolanensem, et ad Chromatium Aquileiensem, 118 et seqq.

Boni Maurus, rarissimam possidet primam editionem operis Gennadii de *Viris illustribus*, ubi Nicetas dicitur *Romanæ civitatis episcopus*, XLIX. Venetis nuper detexit plumbeum numisma seu sigillum, *Chromatii Aquileiensis episcopi* nomen præferens, cum numerali nota CCCXXX; cuius hic figura exhibetur, et de quo disseritur, XII et seqq. Ibidem quoque detexit plumbeas magno numero paginas, seu laminas scriptas, monumenta vetera exhibentes, ex vetusta quadam Corrariana societate literaria, de qua *Scriptorum hæcenus nemo*, LXI.

C. Littera Latine linguae, ita efformata, ut duobus rectis angulis constet a tergo positus, antiquitatem quinti sæculi non ostendit, immo sequiorem ætatem prodit, LV.

Capitulo Metropolitanæ Utinensis nuncupatur hæc editio *Scriptorum* seu *Opusculorum* sancti Chromatii episcopi Aquileiensis; et quare?

Cassiodorius. Testimonium de S. Chromatio episcopo Aquileiensi, LXXVII. Hoc Testimonium fortasse anam dedit cuiusdam nugatori, ut Hieronymianæ epistolæ ibidem memoratæ, ac deinceps perditæ, alias a se collectas supponeret, *ibid.*, 134, 135.

Cefferius Remygius, digna quidem S. Chromatii nomine *Scripta* fatetur; sed hæc ipse reapse esse, validius probari posse cuperet, XX. Nos contra nihil deesse asserimus ad plenam probationem, XXI. Cefferius defenditur adversus falsam ineptamque assertionem diarii Gallici, cui titulus *Journal des Savants*, XXII.

Animadvertit Cefferius Historiam Judith a Chromatio editam, absque ulla dubitatione divine auctoritatis libri fuisse, unde disciplina tunc vigens eruditur *quotidianæ*, aut certe frequentissimæ, *communionis*, XXXVI. Textum alium, qui ad matrimonium pertinet, mentione facta legum humanarum, quæ super hac re tunc vigebant in Romano Imperio, contra Evangelicam doctrinam, XII et seqq.

Chromatii nomen occurrit pluries apud Latinos et Gra-

cos, uti animadvertit Fontaninus; et tres ipse memorat *Chromatius* præter Aquileiensem nostrum, 110, 111.

CHROMATIUS S. episcopus Aquileiensis. Cur ejus *Scripta*, seu *Opuscula*, quæ supersunt, hac nova editione donentur? v et seq. Quantū meriti vir habitus fuerit S. *Chromatius* a primis suæ ætatis Ecclesiæ luminibus? vi et seq. De eodem erudite scriperunt, inter nostrates, Fontaninus præsertim, atque De Rubels, vii. Horum *Lucubrationes* integræ exhibentur in hoc volumine, 109, 139, 161. Distributio *Scriptorum S. Chromatii* juxta novum ordinem hujus editionis, 1. *Dicta a S. Chromatio* in concilio Aquileiensi anni 381, dum adhuc esset presbyter sub S. Valeriano episcopo, xii, 95, 110. *Scripta deperdita S. Chromatii*, eorumque indiculus, xii, 97. *Scripta S. Chromatio falso attributa*, xii, 99 et seqq., 133 et seqq., 158. Editiones varias *Scriptorum S. Chromatii* post primam Basileensem, et ante postremam Gallandii, indicat Fontaninus, 121 et seqq. *Scriptorum Chromatii* quæ supersunt, necnon *deperditorum*, ac *spuriorum* elenchum dedit, non tamen accuratum satis, idem Fontaninus, 137.

↳ *S. Chromatius* fratrem habuit, *Eusebium* nomine, nequaquam vero tertium alium a Fontanino *Anonymum* dictum, xiv, 109, 110. Aquileiensis Patria *Chromatius* fuit, xviii. Hoc probat Fontaninus, 109. Nec prorsus adversatur De Rubels; licet *Romatium* potius vel *Romatium* patria, a Portu Plinii *Romatino*, *Chromatium* suspicetur, 140. Ex *Eusebiorum* Aquileiensi familia facile fuit, uti conjiciebat Angelus Maria Cortinovius, xix.

Quo anno episcopatum inierit; et a quo fuerit initiatus *S. Chromatius*? 111 et seqq., 139 et seqq., 161 et seqq. Quantis et quam magnis amicitiiis floruerit? 113 et seqq. Rufinum et Hieronymum, licet inter se dissidentes, semper coluit, immo conciliare tentavit, 115. *Pontificis Maximi* appellationem a Rufino nequaquam *Chromatius* habuit, *ibid.*, XLVIII, XLIX. S. Joannis Chrysostomi causam defendendam suscepit *S. Chromatius*, 117 et seqq., 136 et seqq. Sacrarum Litterarum studio maxime oblectabatur *S. Chromatius*, 141 et seqq.

Scripta S. Chromatii, quæ supersunt, ipsius reapse sunt, quidquid dubitanter scriperint Tillemontius atque Ceillierius, xix et seqq. Hoc probaverat pridem Fontaninus, 126 et seqq. Et nos quoque confirmamus ex Joanne Clerico, xxi. Quam præclare de his *Chromatii scriptis* in veteribus eorumdem editionibus, 128. Quis horum *scriptorum* stylus? 135. De his, deque *spuriis* quid De Rubels scribat? 157 et seqq.

S. Chromatii Scripta quid reapse sint, cur, et quo ordine, et qua occasione elucubrata? xxii et seqq. Præter primum tractatum seu sermonem, qui proprie est *De octo Beatitudinibus*, reliqua omnia sunt fragmenta duo, insignita tamen, *Commentarii* ipsius in Matthæum, et quidem in usum piæ lectionis, ab eodem conscripti, xxv. Qua probabiliter occasione *Commentarium* suum scripsit *S. Chromatius* ab ipso Evangelii S. Matthæi exordio usque ad finem, xxvi et seqq. Quid *doxologiæ* frequenter a *S. Chromatio* usurpatæ? xxvii et seqq. Historias *Judith* atque *Esteris* commemorat, seu veras historias, nihilque dubiat de divinitate horum librorum, prout apud catholicos sunt, xxx et seqq. Libros quoque *Sapientiæ* atque *Ecclesiastici* pro divinis habet, xxxii.

Textus expenditur *S. Chromatii* de S. Joanne Baptista, xxxiii et seqq. Textus similiter alius, qui agit de *Quotidiana Fidelium Communione*, xxxvi et seqq. Textus quoque qui ad matrimonium pertinet, ac leges humanas respicit, quæ tunc vigeabant, contra Evangelii doctrinam, xli et seqq.

Sanctum *Chromatium* appellat Rufinus *Beselehelem sui temporis* xlv, lxxvi. Quo sensu hoc eum nomine appellaverit? xlv et seqq. Juxta veterem anonymum auctorem *S. Chromatius* benemeritus censendus est in Ecclesia Aquileiensi etiam de ecclesiastica liturgia, xlvi.

Cur *S. Chromatius*, Aquileiensis episcopus, dictus fuerit *episcopus Romanus*, et etiam *sanctæ Romanæ antistes Ecclesiæ*? xlvii et seqq. Referuntur opinionones super hac re Fontanini atque De Rubels, necnon Abbatis Frobenii, xlvii, xlviu, lxxix, lxxx. Opinio nostra asseritur et fulcitur, xlix et seqq.

Annus emortualis *S. Chromatii*, etsi non idem a Fontanino et De Rubels asseratur, ultra tamen annum Christi 408 non protenditur, li. Occasione hujus anni fuisse dissemitur de plumbeo quodam sigillo seu numismate nuper invento, *Chromatii Aquil. episc.* nomen præferente, et numeralem notam cccxxx, cum episcopali pedo, liii et seqq. Concluditur sigillum seu numisma illud opus esse anno millesimo posteriori, nihilque facere contra quod Fontaninus ac De Rubels de anno emortuali *S. Chromatii* scriperunt, lvii. Vide Fontaninus et De Rubels.

Quam probabiliter *S. Chromatius* teneret viam, ut ab

Aquileia ad *Romatium* seu *Romatium Portum* diverteret? lxi et seqq. Vid. Rufinus, Chrysostomus, Baronius, Tillemontius, Ceillierius, etc.

Chrysostomus Joannes S. Testimonia de *S. Chromatio* episcopo Aquileiensi, lxxvii. *Chromatium* certiore facit Chrysostomus de suis ærumnis; et *Chromatius* ipsius causam suscipit defendendam, 117 et seqq., 156 et seqq. Gratias agit Chrysostomus *Chromatio* pro suscepto ipsius causæ patrocinio, lxxvii, 118, 157.

Civitas supra montem posita, quænam sit? 37.

Clericus Joannes, veteres Auctorum, Scriptorumque Catalogos non tanti semper facit, ut spuria aut dubia haberi debeant *scripta* omnia, quæ ab iis non recensentur, xxi.

Codex Rufinianus Ecclesiasticæ Eusebii Historiæ, qui in Collegiali capituli Civitatis asseratur, multæ auctoritatis censeri debet, licet fortasse antiquior non sit sæculo xii, 115.

Communio quotidiana Fidelium. Vide Quotidiana.

Concordiensis episcopus, qui a longo jam tempore non Concordiæ sedet, sed in civitate Portus Gruarii, in communi loquendi scribendique modo, non Concordiensis, sed *Portus Gruarii episcopus* nuncupatur, li, lii.

Concupiscentia quoque rea (et non Adulterium tantum) tenetur ad crimen, 51 et seqq.

Confessio Sacramentalis, priscis Ecclesiæ sæculis, non præmittebatur *quotidiana*, quæ tunc vigebat, Fidelium *communione*, nisi ab iis, qui se aliquo gravi peccato obstrictos sentirent, xxxix et seqq.

Cortinovius Angelus Maria. Hic plura Monumenta Aquileiensis recens inventa illustravit ad familiam *Eusebiorum* spectantia; ad quam, juxta ipsum, fortasse pertinebant sancti viri *Chromatius* et *Eusebius* fratres, xiv. Inscriptionem *Viæ Geminae* Aquileiensis accuratorem dedit in lacuna trium linearum, lxii. Et *Hadriani* principis inserto nomine ingeniose supplevit, lxiii. Vide Filiasius.

Corrariana societas litteraria, olim Venetiis exstans, nuper tantum detecta, et de qua scriptorum, aut Venetorum, aut exterorum, hæcenus nemo, lvi, lvii.

Crucis signum in sigillis veterum episcoporum, lviii.

Cyprianus S. *Exomologesin* conscientie memorat *apud sacerdotes Dei*, etiam pro cogitationibus minus rectis, xl.

De Rubels Bernardus Maria: Hic in suis *Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis*, etc., de *S. Chromatio* multa erudite disseruit; cujus etiam *Lucubratio* integra hic exhibetur, xiv, 139. Etiam in suis *Dissertationibus varis eruditionis* quædam attigit de *S. Chromatio* contra Fontaninum; atque hæc ipsa dantur in fine, xiv, 161. Citantur *muneri patriarcharum Aquileiensium*, quos ipse ære inciso eruditus notos fecit, atque illustravit, lv. Fallitur tamen vir egregius, dum Palladium Heleopolitanum testari asserit scriptas a Joanne Chrysostomo litteras etiam *Chromatio* Aquileiensi de ærumnis suis: ipse namque Chrysostomus hoc in fine Epistolæ testatus est, 156 et lxxvii. Aliter hodie fortasse scriberet de Fortunatiano episcopo Aquileiensi ante S. Valerianum, 161. Vide Fontaninus.

Dæus, quamvis omnium Dominus, quorum tamen præcipue Dominus esse dignetur? 92.

Diabolus, quorum dominus intelligatur? 92.

Diarium Gallicum. Vide *Journal des Savants*.

Dicta a S. Chromatio (dum presbyter esset Aquileiensis Ecclesiæ) in concilio Aquileiensi anni 381, 95.

Dilectionem fraternam quanti faciat Dominus? 48, 49, 50.

Diocletianus augustus. Hujus principis nomen putavit Bertolus exstitisse olim in lacuna trium linearum inscriptionis Aquileiensis *Viæ Geminae*, lxiii.

Divitum pericula, et Thesaurorum fallacia, 87, 88. Quomodo etiam divites Thesaurum celestem consequi possint? 89.

Doctrinæ cœlestis mirum principium! non a terrore incipit, sed a beatitudine, 4.

Doxologiæ a S. Chromatio usurpatæ, et qua de causa? xxvii et seqq. Earum diversitas; et qua probabiliter de causa? xxxix. *Doxologiarum* usus in Epistolis apostoli Pauli, necnon et Petri, xxvii. In Epistola quoque I S. Clementis papæ ad Corinthios, *ibid.* Animadversio cl. Morcelli de vario *Doxologiarum* usu apud veteres Patres, xxxix et seqq.

Ecclesia est *civitas supra Montem posita*, 57, 58.

Eleemosynam facientes, tuba canere non debent; et quare? 70, 71.

Episcopus est Ecclesiæ *oculus* ex Evangelio; quem abjiciendum ex doctrina Dominica ait *Chromatius* a corpore Ecclesiæ, si per pravam fidem et turpem conversationem Ecclesiæ scandalum fuerit, 57. Iterum episcopus est *oculus* corporis Ecclesiæ, si catholicus et fidelis doctor exstiterit; secus, si per hæresim obcæcatus, etc., 91.

Estus asserit S. Joannem Baptistam non fuisse venialibus peccatis, et ideo Christo dixisse: *Ego a te debes baptizari*, xxxvii.

Eusebii Cæsariensis *Chronicon* in vetustioribus mss. caret Areolis illis, ubi *anni Domini* ab ipsius Nativitate signati nunc in editionibus apparent, lrv. Eusebii Historiam Ecclesiasticam Latinam fecit Rufinus jussu *Chromatii*, eamque eidem nuncupavit, lxxv, 115 et seq. 145.

Eusebius sancti *Chromatii* frater, diaconus prius Aquileiensis fuit, postea episcopus honore cumulatus, xv. Facile esse potuit Bononiensis sedis episcopus; idemque propterea, qui concilio Aquileiensi interfuit anno 381, et inter sanctos episcopos Bononiensis Ecclesiæ numeratur, xv, xvi. Explanatur difficultas, quæ oritur ex epochis sancto Eusebio Bononiensi signatis apud clarissimum Lambertinum, xvii, xviii.

Eusebianam quamdam familiam Aquileiensem, et illustrem quidem, nobis notam fecerunt, non multis abhinc annis, monumenta aliquot, eaque præclara, quæ ex Aquileiæ rudieribus eruta fuerunt, xviii. Ea cl. Angelus Maria Cortinovius libellis editis illustravit; neque ægre omnino conjecit ad hanc familiam pertinuisse ambos hos fratres, *Eusebium* atque *Chromatium*, xix.

Æcomologesin conscientiæ memorat S. Cyprianus, quam faciebant Fideles *apud sacerdotes Dei*, etiam pro cogitationibus minus rectis, xl.

Filiasius Jacobus, Cortinovio adhæret in *Hadriani* principis nomine inscriptioni *Via Geminae* inserendo; quin notam tamen habuerit emendationem ab eo factam in lacuna trium linearum, lxiii.

Flaccus Albinus. *Vide* Alcuinus.

Florius Franciscus comes, metropolitana Utinensis præpositus. Hic *Lectiones proprias* pro officio S. *Chromatii* lucubravit, viii. Eas videas, lxxxii. Proclivitatem quamdam patefecit in Bachlario suo Romæ edito agnoscendi in sancto Eusebio Bononiensi Eusebium *Chromatii* Aquileiensi fratrem; deinde proclivitatem illam extendit, ut rem probare, *conjecturæ* tamen nomine, in promptu haberet, xvi.

Florius Philippus comes, præcedentis F. F. laudatus, xvi. Fontaninus Justus archiepiscopus. Ancyranus. Hic in sua *Historia literaria Aquileiensi* egregie de S. *Chromatio* scripsit; cuius etiam *Lucubratio* hic exhibetur, xii, 109. Gallandius quoque *Lucubrationem* hanc valde commendat, lxxxviii.

Tertium tamen *Chromatii* fratrem, quem *Anonymum* dicit, frustra asserunt, xiv, 109, 110. Errat quoque Fontaninus, dum anno 400 adhuc asserit in vivis fuisse *Eusebium* episcopum, *Chromatii* fratrem. 110. Necnon dum ait anno 371 *Chromatium* fuisse adhuc Diaconum, *ibid.* Errat similiter, dum Origenianæ damnationis ad *Chromatium* transmissæ mentionem fieri asserit in Epistola S. Anastasii papæ ad Joannem Hierosolymitanum, 115. Gravis asserit S. *Chromatium* nominatum fuisse a Rufino Aquileiensi pontificem maximum, et hoc honoris causa, 115 et seq. Hujus tamen erroris causa fuit, quia Vallarsianam Rufini editionem, quæ longe post ipsius obitum prodit, et in qua Barræanzæ prioris error corrigitur, ille videre non potuit, 116. *Vide* Barre. Anno 1713 *Lucubrationem* suam de *Chromatio* scribebat Fontaninus, anno vero 1736 obiit; ideoque pleraque illi nota non fuerunt, quæ postea ab eruditis enucleata sunt, *ibid.*

De *Chromatii* anno emortuali disserit Fontaninus, de successore ipsius, deque cultu, quem in Ecclesia obtinuit, 119 et seqq. De *episcopi* etiam *Romani* titulo S. *Chromatio* attributo, 122 et seqq. Hallucinatur Vir doctus, dum *Chromatii* textum de Trinitatis mysterio a se ex Alcuini ms. relatum, legi asserit *totidem verbis* in Bibliotheca PP. Lugdunensis, 125.

Blondellus a Fontanino refutatur, 118 et seqq. Magdeburgenses Centuriatores similiter, 110. Et ab eorum calumniis *Chromatius* vindicatur, 150 et seqq. *Vide* Chromatius, et De Rubels.

Fortunatianus episcopus Aquileiensi *Commentarium* scripsit in *Evangelia*; de quo S. Hieronymus, xxv. Hic, etsi male audiat Ariani dogmatis causa, novissime tamen habuit defensores, qui pro ipsius recta fide decertarunt, xxvi. Aliter propterea de eodem hodie fortasse scriberet etiam De Rubels, 161.

Probenius abbas, novissimus editor operum Alcuini, opinionem suam promit, cur S. *Chromatius* dictus fuerit *episcopus Romanus*, xlvi, lxxix, lxxx.

Galenus medicus, asserit Trajanum principem Italiæ vias pene omnes instaurasse, lxiv. Quid si Trajanum scribens, *Trajanum-Hadrianum* indicare voluerit? lxv.

Gallandius Andreas. De S. *Chromatio* episcopo Aquileiensi: ex *Prolegomenis* ipsius ad tomum viii *Bibliothecæ Veterum Patrum*, etc., lxxxv. Hic Fontaninum laudat, veluti eum, qui *Chromatianam* spartam omnibus melius adornavit, lxxxvii.

Garnerius Joannes. Hic S. papæ Anastasii epistolam ad Joannem Hierosolymitanum interpolavit; licet hoc fecerit

supplementi gratia, et absque ulla decipiendi voluntate, 115, 146, 148.

Gentiles a S. *Chromatio* nominantur, velut adhuc suo tempore exstantes, et persecutioni faciendæ promptos, si hæc excitaretur, 51. Idem memorat Fontaninus, 127.

Gregorius S. Nazianzenus, *Beselehelem* appellavit sanctum Basilium Magnum, xlv.

Grynæi Joannis editio *Scriptorum S. Chromatii* inter *Monumenta SS. Patrum Orthodoxographa* Basilicæ 1569 plurimum valuit ad emendandas editiones Bibliothecæ PP. Lugdunensis, et novissimæ Andreæ Gallandii, x. Egregie sentit Grynæus de S. *Chromatii* *Scriptis*, 128.

Hadrianus Augustus. Hujus principis nomen, potius quam *Diocletiani*, exstitisse olim in Inscriptione Aquileiensi *Via Geminae*, merito putant contra Bertolum Aquinus, Cortinovius, Filasius, lxiii et seqq. Ejusdem principis nomen exstitisse autumamus etiam in altera Aquileiensi Inscriptione *Via Amia*, recens detecta, lxii. *Inriciti* elogium, in utrisque Inscriptionibus apprensens, *Hadriano* primum in Lapidibus dari cepit, ut Bertolus animadvertit, lxv. *Hadrianæum* Aquileiæ hic princeps condidit; quod demum Christianorum Sacris, post Ecclesiæ pacem, addictum fuit, lxiv. Cur deletum *Hadriani* nomen in utrisque his Inscriptionibus? lxv et seqq.

Henricus Quartus imperator. Hujus principis nomen, nuper Venetiis inventi, in Arca Divi Marci Evangelistæ, exhibent litteram C duobus angulis rectis a tergo sitis eformata, lv.

Heroldus Joannes, egregie de *Chromatii* *Scriptis* sentit in suis *Orthodoxographis*, etc., 128.

Hieronymus S. Testimonia plura hujus sancti doctoris in unum collecta de S. *Chromatio* episcopo Aquileiensi, lxxi et seq. Epistolæ tres, sub S. Hieronymi nomine, ad *Chromatium* et Heliodorum, 100, 101, 106. *Chromatii* rogatu, Hieronymus varios Bibliothorum libros in Latinum sermonem convertit, 113 et seqq., 141 et seqq. Hieronymi silentium de *Chromatii* *Scriptis* in libro de *Viris illustribus* nihil facit pro *Scriptis* ipsis *Chromatio* adjudicandis, 128. Dissidium Hieronymum inter et Rufinum pro Origenis dogmatibus, 142 et seqq. Hieronymi verba de Rufini damnatione mitiore sensu exponenda sunt, 149. *Vide* Chromatius. Rufinus.

Hodie vox in *pane quotidiano*, quem petimus, quid significet? 79.

Honorius Augustus. Testimonium de S. *Chromatio* episcopo Aquileiensi, lxxvii, 117, 138 et seqq. *Vide* Arcadius.

Hypocrisis, et Hypocritæ, maxime in orationibus fundendis, in Evangelio damnantur, 72.

Inimicorum dilectio ex Evangelio inculcatur, 68, 69.

Inscriptiones duæ Aquileienses, de Viis ad Aquileiam pertinentibus. *Amia* et *Gemina*, lx et lxii. Uni eidenque principi videntur posite, ob vias ambas ab eodem restitutas, lxii. Hic autem *Hadrianus* fuisse perhibetur, lxii.

Invidia bono facto semper est comes, 8.

Tota et *Apex* de Lege, quid mystice significare etiam possint? 44.

Jejunium, non propter humanam gloriam (sicut hypocritæ) sed propter futuram spem, 85. Opus jejunii vultus hilaritate velamus, 85. Exempla afferuntur hujus jejunii, *ibid.*

Joannes Baptista S. Hic, juxta *Chromatium*, baptizatus a Christo fuit; et *baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat*, xxxii. Hæc res fusius pertractatur, *ibid.* et seqq.

Job, se in omnibus virum Evangelicum præbuit, et mandatum Domini, antequam audiret, implevit, 85.

Journal des Savants, mense Martio anni 1745. Notatur hujus diarii indiligentia in recensenda opinione Remygii Celliieri de *Scriptis S. Chromatii*, xxi et seq. *Vide* Trevoltiensis.

Juramentum. Jurare nos prorsus non convenit, aiebat S. *Chromatius*; et qua de causa? 60. Quare Deus noster sæpe juraverit? 61. Per elementa jurare nos prohibet Dominus; et quare? *ibid.* et 62. *Chromatii* sententiam de Juramento expendit Sixtus Senensis, 150. Præclara de Juramento doctrina S. Ambrosii, *ibid.*

Justitia, quomodo expetenda a nobis, ut vere *beati* esse possimus? 25, 26. *Justitiæ* desiderio in tantum sitire debemus, ut propter eam et penas corporis, et ipsam mortem contemnere debeamus, 50.

Justitia Scribarum et Phariseorum quænam fuerit? 45. *Justitiam* nostram coram hominibus non facere, quid sit? 69, 70.

Labus Joannes, publici juris primus fecit inscriptionem Aquileiensem, nuper Aquileiæ inventam, quæ nobis nunc primum notitiam præbet cujusdam *Via* Aquileiensi, *Amia* dictæ, lx.

Lambertinus Prosper (postea Benedictus papa XIV). Hic meminit S. *Eusebii* episcopi Bononiensis, nulla tamen men-

tione facta Aquileiensis hujus sancti viri originalis, xvii. Spochas ipse signat episcopus Eusebii Bononiensis; et difficultas quæ ex his epochis oritur contra Eusebium Chromatii fratrem, aut valde minuitur, aut tollitur, xvii, xviii.

Lavare faciem, juxta Evangelium, quid sit? 86.
Lectiones Proprie pro securo Nocturno, ad Officium S. Chromatii Aquilei, episcopi, lxxxii. Vide Flofius Franciscus. *Legem solvere et Prophecia non venit Dominus, sed adimplere*; et quomodo? 45; 46.

Leges humanas Divinis præferre, delinquere est, xxi. Nemo sibi blandiatur de legibus humanis, quas contra Deum legem sunt, xxv.

Lipsius Martinus, quam præclarè de Chromatii Scriptis in suo *Micropresbyterico*? 128.

Litrus Joannes Josephus, vere incisos dedit nummos, atque illustravit, qui in Foro Juliano provincia cursum habuerunt, lv. Nummum, inter alios, Vemetum exhibet, qui habet litteram C duobus angulis rectis, a tergo sitis efformatam, *ibid.*

Litterarum formæ, quæ apparent in Chromatiano sigillo, seu numismate, indicant illud conditum fuisse post annum Christi millesimum, xiv.

Lucerna, ad quid accenditur? et qui *Lucerne* nomine in Evangelio intelligantur? 58, 59. Quisam sint qui *Lucernam* cæcæ mentis velamine obscurant? 39, 40. Hujus *lucernæ* Evangelicæ typi veteres exponuntur, 40. Quid sit *lucernam* in nomine portare? 41. *Lucernæ* nomine etiam Dominum intelligere possumus, qui prius humilis tamquam Lucerna apparuit, et postea in ipso Crucis Capdelabro tamquam Sol respendit, 41, 42. *Lucernæ corporis* nostri quid sit? 89, 90.

Luctus salutaris, qui intelligendus sit? 6. Quisam lugentes sint beati? 25.

Lionem mundi discipulos suos Dominus nucepsit; et qua de causa? 57.

Lupus Antonius Maria, fragmentum Latini lapidis exhibet, ubi littera C apparet, constans duobus angulis rectis a tergo sitis, lv.

Mabilionius Joannes, de episcoporum antiquis sigillis citatur, deque Crucis signo, quod proprio domini anteponebant cum subscriberent actis seu chartis, lviin.

Magdeburgenses Centuriatores a Fontanino refutantur, in eo, quod de Chromatii ætate scribunt, 116. Videtur quoque Chromatius ab eorum calumniis, 130 et seqq.

Matus, a quo liberari in fine Orationis Dominicæ postulamus, quis sit? 81, 82.

Mammone quid sit, quæ interdum etiam religiosas mentes captivat? 92, 93. Vide Barthius.

Mandata Dei, quæ judicio hominum sæculi minima putantur et parva, apud Deum non sunt parva, sed necessaria, 44.

Manius Leonardus Comes, Patrius Venetus, laudatus, lvi.

Manus nomine ex Evangelio, juxta Chromatium, presbyter significatur; quem Dominus a corpore Ecclesiæ applicandi jubet, si pravam fidem teneat, aut non recte vivat, 57.

Manus dextera et sinistra in Scripturis quid sint? 71.

Marcinius Joannes Franciscus, quid asserat de libro *Esteris*, atque de libro *Ecclesiastici*? xxxi et xxxii.

Matrimonium. Doctrina S. Chromatii de Matrimonii vinculo ex Evangelica lege, contra ac tunc permittent leges humanæ a Paganis conditæ, lxi et seqq. et 59. Documenta super hac re primorum Ecclesiæ magistrorum ad Fidelium informationem, xlii. Quæ S. Chromatius Aquileiensis docebat super humanis Gentilium legibus Matrimonia respicientibus, eadem paulo pridem Mediolanensibus prædicaverat S. Ambrosius, xlii.

Mendacium. Mentiri, etiam sine durnamento, licitum non est, 60. Omne mendacium ad auctorem Diabolum revocatur, 62.

Mercatus frequentia dat S. Chromatii occasionem habendi *Sermonis* ad populum, 5. Sub mercatus figura, merces proponuntur spirituales, *ibid.* et 10. Ex hoc Mercato a Chromatio nominato, quid inferat Fontaninus? 127. Vocem *Mercatus* idem Fontaninus Latinam defendit contra Florentinum, 134.

Misericordia Dei non promeretur, nisi a misericordibus, 27.

Misericors in ipsos etiam inimicos, majorem sibi cumulum misericordiæ in adventu Domini præparabit, 7.

Mitis homo esse non poterit, nisi prius *pauper spiritu* factus fuerit, 6. Quisam vere *mites* dicendi sunt, idcirco beati? 24.

Montem Dominus concessit benedictiones Discipulis daturus; et quare? 19 et 20.

Morcellus Stephanus Antonius. Animadversio de vario *Doxologiarum* usu apud veteres Patres, xxix et xxx.

Munditia cordis, et conscientie puritas, nullam nubem ad latuendum Dominum poterit, 7. Quisam vere censeandi

sint *mundo corde*, quos Dominus beatos dicit? 27. *Ipsi Deum videbunt*; et quando, et quomodo? *Ibid.* et 28.

Neumanus Franciscus; de Græcis litteris *omicron* et *omega* figura quadrata efformatis in Nummis vetustissimis, lvi.

Nicetas S. episcopus Aquileiensis, dictus fuit *Romanæ civitatis episcopus* in quodam Gebhadii codice ms., necnon in prima editioe rarissima Operis Gennadiani, xlix. Fontaninus super hac difficultate Baronio minime suffragatur: sed morte præventus, rem evincere non potuit, 122.

Numisma, seu Sigillum plumbeum *Chromatianum*, recens inventum. *Vide* Sigillum.

O. Littera Latine lingue, figura quadrata exhibetur in plumbeo sigillo, seu numismate *Chromatiano*, lvi. Hæc figura quadrata excludit ab hac littera antiquitatem ævi *Chromatiani*, et prodit potius ætatem anno millesimo posteriore, lvi et seqq.

Oculos eruere, et *Matus* abscindere, ex Evangelio quid sit? 56. *Oculi* nomine filii et proximi veniunt; qui, si scandalum generaverint, abiciantur a nobis, 56. *Oculi* nomine episcopus etiam significatus agnoscitur a *Chromatio*; quem episcopum abiciendum docet a corpore Ecclesiæ, si per pravam fidem et turpem conversationem, Ecclesiæ scandalum fuerit, 57. Iterum *Oculus corporis* Ecclesiæ episcopus est, si catholicus et fidelis doctor exsistat; secus, si per hæresim obcecatus, etc., 91.

Oratio quomodo a nobis faciendæ? 72, 73. Clamore vocis non est opus in oratione, sed elamore fidei, et religiose mentis devotione, 73. Varia devotæ orationis exempla, *ibid.* Multiloquentia verborum in oratione opus non est, 74.

Oratio Dominicalis a Chromatio per partes explanatur, 74 et seqq. In hac brevitate orationis universa continentur, quæ fidei ac salutis nostræ sunt necessaria, 82. Hæc Dominica Oratio videtur esse illud *Verbum brevium*, quod prænuntyaverat Isaias, *ibid.*

Origenes. Hujus (cæteroquin doctissimi viri) errores a S. Chromatio denunciati suis populis fuerunt, 115, 145. Fallitur Fontaninus, dum Origenianæ damnationis ad Chromatium transmissæ mentionem fieri asserit in epistola S. Anastasii papæ ad Joannem Hierosolymitanum, *ibid.* Origenis errores nihilominus ab Anastasio papæ damnati; et Origenis libri interdicti fidelibus fuerunt, 146 et seqq. Origenes ipse hæreticus populis denunciatus, *ibid.* Origenis causam distinxit S. Anastasius papa a causa Rufini Aquileiensis, *ibid.* et seqq. *Vide* Rufinus, Hieronymus.

Pacladius Paulus Matia. Scriptores recenset, tum catholicos, tum externos, qui de S. Joanne Baptista, deque rebus ad eumdem pertinentibus, egerunt, xxvi.

Pacifici quoniam sint, et quæ polior et sublimior pacificatio? 8. *Pacifici* sunt, qui pacem Ecclesiæ sub catholice fidei unitate custodiunt, 28. Omni studio pacem Ecclesiæ servare nos convenit, 29.

Palladius Heleuopolitanus. Testimonium de S. Chromatio episcopo Aquileiensis, lxxviii. Nequaquam Palladius, sed Chrysostomus ipse est, qui scriptas asserit a se litteras etiam Chromatio Aquileiensis, de exilio, et ærumnis suis, 136.

Panis noster quotidianus, quem petimus in Oratione Dominica, quid sit? 78.

Papæ appellatio S. Chromatio attribuita a S. Hieronymo, lxxii, lxxiii, lxxiv. Hæc honoris compellatio, passim obvia tunc temporis episcopis erat, lxxv. Hæc fortasse in causa fuit, cur facilius S. Chromatius ab invidiis amanensibus posterioris ævi *Romanus episcopus*, ac etiam *pontifex maximus* scriberetur, *ibid.* et lxxx, 165.

Patrem habere nos Deum, et licentè dicere *Patrem Deum ac Dominum nostrum*, quantæ gratiæ munus sit? 75. Paulinus S. Nolanus, *Adversarium* illum, quocum ex Evangelio reconciliari debemus, dum adhuc vivimus in terra, *Spiritum Sanctum* intelligendum esse putat, 182.

Pauperes spiritus, quoniam sint? 5. *Pauperes spiritus* ipsi incliunt jam esse *mites*, 6. Non omnes pauperes sunt beati, 21. Beata paupertatis exemplum nobis primi in se Apostoli præbuerunt. *Ibid.* Paupertatis doctrinam, de qua Chromatius, egregie defendit Fontaninus contra Magdeburgensium calumnias, 130 et seqq.

Pax Ecclesiæ. *Vide* Pacifici.

Peccatorum dimissio a Deo non obtinetur, nisi nos ipsi in nos peccantibus dimittamus, 79, 80, 82.

Pedum episcopale, quod vigitur in parte postica sigilli seu numismatis *Chromatiani*, indicat ætatem illius operis *Chromatio* posteriore, maxime vero pedi illius forma, lix.

Persecutionis tempore propter nomen Christi, omnia debemus cum gaudio accipere, et tolerare, 30. Ad persecutionis tempora animos parat Christianorum Chromatius, 64, 65.

Pontificis Maximi titulo nequaquam Rufinus Chromatium nominavit, honoris causa, ut existimat Fontaninus, 115, 116. Itæ appellatis conspicitur in editione operum Rufini, quam adornavit Renatus Laurentus De la Barre, quæque

Fontanus fortasse utebatur; sed errore *Antiquariorum*, ut Vallarsius scribit, XLVIII, XLIX. Minime vero ita appellatur *Chromatius* in insigni codice Rufiniano Collegiæ Ecclesiæ Civitatis, qui multas suctoriatas censeri debet, 115.

Pontificis Maximi titulus anno Christi 400, aut circiter, quo Rufinus ad *Chromatium* versionem suam nuncupabat Eusebianæ Historiæ, nondum in Christianum usum traditus fuerat; æque ad indicandum Supremum Ecclesiæ Hierarchiam, Romanum pontificem, 115, 116. Tertullianus textus unicus, qui, pro hoc titulo jam pridem Romano episcopo attributo, asseritur à viris clarissimis, ad rem non facti, 116.

Presbyter, *Manus* nomine, in Evangelio significatur. *Vide Manus*.

Quotidiana *Fidelium communitio* prius Ecclesiæ sæculis. De hac, xxxvii. Hæc vigeat in Aquileiensi quoque Ecclesiæ S. *Chromatii* tempore, *ibid.* et 79. Questionem exortam, eæ cretiter tempore, et fortasse Inter Africos, de quotidianis, an potius intermissa *Fidelium communitio*, pulchre dixerit S. Augustinus, xxxviii. Quotidianæ *communitio* non præmittitur confessio sacramentalis, nisi ab his, qui se aliquo gravi peccato obstructos sentirent, xxxix et seqq.

Raca in Evangelio quid sit? et cur vetet Dominus dici fratri *Raca*? 47.

Radagaisius Gothorum dux, anno 404 aut 405, Italiam ingressus, Aquileiensem agrum tentavit, p.

Regni Dei adventus, quem in Oratione Dominica postulamus, quomodo intelligi debeat? 77.

Repudii libellus apud Judæos quare permissus? et cur sublata à Domino ac Salvatore nostro illa licentia? 88.

Residentia, uti aiunt, episcopalis loca, S. *Chromatii* tempore, nondum ita fixa sanctaque erant, prout sequentibus sæculis, l.

Romani episcopi appellationem habuit S. *Chromatius*; et qua de causa, juxta opiniones Fontanini, De Rubeis, et Abbatis Frobenii? xviii, xviiii. Opinio nostra super hac re exponitur, et fulcitur, xlii et seqq.

Romatius, seu *Romatius Portus* à Plinio memoratus, ubi aliquando S. *Chromatius* diversatum fuisse autumamus, xlii, l et 140, 163. In hoc *Romatius*, seu *Romatius Portus* S. *Chromatius* diem fortasse clausit extremum, lii.

Rubeis. *Vide De Rubeis*.

Rufini duo, ab Aquileiensi diversimodè occurrunt in epistolis S. Hieronymi, 150. Num alter ex his libellum palinodiæ scripserit, qui Rufino Aquileiensi tributus fuit? 150.

Rufinus presbyter Aquileiensis, tempore S. *Chromatii*, eundem sui temporis *Beselehelem* dixit; et quo sensu? xlv et seqq. et lxxvi. Testimonia ejusdem Rufini de S. *Chromatio* afferuntur, lxxv et seqq. Rufinum Aquileiæ baptizavit S. *Chromatius*, dum presbyter esset, anno 371 aut 372, 110. Rufinum *Chromatius* semper coluit; immo cum Hieronymo conciliare tentavit post exorta inter utrosque dissidia, 115, 153. Rufinum, ex monacho jam presbyterum factum, Aquileiensi clero aggregavit *Chromatius*, 153. Quanta cum laude de Rufino Aquileiensi scripserit Palladius Helenopolitanus? *ibid.* Præter *Chromatium*, alii quoque sanctissimi viri amicitias cum Rufino Aquileiensi colebant, 134 et seqq.

Rufini codex membranaceus Ecclesiasticæ Eusebii Historiæ Latine factæ, sæculi circiter xv, exstat in Tabulario Collegiæ insignis Ecclesiæ Civitatis: de hoc oodio conjectura, 115. *Chromatium* nequaquam Rufinus appellavit *pontificem maximum*, *ibid.* et xlviii, xlix. Rufini Prologus ad *Chromatium* in Eusebii Historiam a se Latinam factam, lxxv, 115 et seqq., 145. Dissidium Rufinum inter et S. Hieronymum pro Origenis dogmatibus, 142 et seqq. Rufini causam à causa Origenis distinxit S. Anastasius papa in Epistola ad Joannem Hierosolymitanum super hac re, et Rufinum ipse nequaquam absolute damnavit, 146 et seqq. Num Rufini Aquileiensis sit libellus palinodiæ, quem vulgavit Norisius, etc., 149 et seqq. De *Chromatii* mortem nimium doluit Rufinus; et Aquileiæ amplius commorari volebat: incertus tamen erat quo pergeret, 159 et seqq. *Vide Hieronymus*. *Vide Chromatius*.

Sæcularium rerum contemptum nobis Dominus inculcat in Evangelio, 85.

Sal terræ quid sit, inquiritur; et quomodo Apostoli *sal terræ* dicti? 31, 33. Virtus salis exponitur; et quid Gratia celestis per saltem figuratam operetur in nobis? 32. Hujus salis figuræ veteres exponuntur, 33, 34. Infatuari saltem, quid sit? 33. Judæ Iscariotis exemplum proponitur; qui cum sal et ipse fuisset, infatuatus postea, de domestico fidel, imbecillus factus est veritatis, *ibid.* Quid sit infatuatum saltem concubulare ab hominibus? 36.

Sanctificatio nominis Dei, quam in Oratione Dominica postulamus, quid sit? 76.

Scripta deperdita S. *Chromatii* Aquileiens. episcopi, 97.

Scripta S. *Chromatio* Aquileiensi episcopo falso attributa, 99.

Serry Jacobus Hyacintus. De S. Joannis Baptistæ sanctificatione in utero matris multa erudite disserit, xxxv.

Sichardus Joannes. Epistola nuncupatoria *Scriptorum* S. *Chromatii* Sigismundo Hsungo, lxxxiii. Quam præclare in ea de S. *Chromatii* *Scriptis*? lxxxiv et 128.

Sigillum, seu numisma plumbeum *Chromatianum* recens inventum, ejus etiam typus exhibetur, ad S. *Chromatii* Aquileiensem ætatem nullatenus pertinet, lvi et seqq. Quintimo post annum Christi millesimum conditum fuit, liv et seqq. Qua probabiliter de causa tunc conditum putamus? lviii. De veterum episcoporum sigillis, *vide* Mabillonius.

Sixtus Senensis. Monitum de falsis epistolis sub *Chromatii* et Heliodori nomine ad Hieronymum, et sub Hieronymi nomine ad *Chromatium* et Heliodorum, 99. Hi nonnulla quoque *Chromatii* loca cum veterum Patrum sententiis conferens, luculenter explanat, 129 et seqq.

Spiritus sancti mentio, quando, et cur in *Doxologia* a Patribus injecta? xxx. Spiritus S. putat *Chromatius* intelligendum esse *adversarium* illum, quocum reconciliari ex Evangelio debemus *adhuc sumus in via*, 52. Hanc *Chromatii* sententiam Magdeburgenses arguunt; sed *horum* malignæ, et Fontanus ostendit, addito etiam exemplo S. Paulini Nolani, 132.

Stua Joannes Petrus a. Hic post Fontaninum, Fortunatianum episcopum Aquileiensem peculiari dissertatione ab *Arianismi* labe liberavit, xxvi.

Tentatio, in quam nos non induci postulamus in Oratione Dominica, quid sit? 80. *Tentationum* utilium exempla, 81.

Terræ possessio *mittibus* promissa, non in præsentis vita, sed in futura locum habebit; et quomodo? 85. Calumniantur hanc *Chromatii* doctrinam Magdeburgenses; sed omnino inepte, ut Fontanus animadvertit, 152.

Testimonia Veterum selecta de sancto *Chromatio* Aquileiensi, lxxi et seqq.

Theodosius Magnus Augustus tyrannum *Marinum* Aquileiæ obsedit, captumque morte multavit anno 388. Tyrannum quoque *Eugenium* anno 394, in Aquileiensi agro prelio superavit, ac morti addixit, v. Theodosius Aquileiæ aliquando subsistens tyranni *Marini* Acta sbrogavit, 112.

Thesaurus nostros vult nos Dominus in celo recondere; et quomodo? 88. Non potest cor in cælis habere, qui thesaurizare sibi magis in terra maleverit, 89.

Tillemontius cuperet solidiora adesse monumenta, quæ S. *Chromatio* Aquileiensi *Scripta* assererent sub illius nomine edita, xx. Huic Fontanus satisfecit, 126 et seqq. Nos quoque nonnihil addimus super hæc re, xxi.

Tiraboschius Hieronymus. Quid de tempore, quo, apud Italos saltem, cepit usus signandi chartas ams Christi? liv.

Titulus primæ editionis *Scriptorum* S. *Chromatii* episcopi Aquileiensi, una cum epistola nuncupatoria Joannis Sichardi, lxxxiii.

Tractatus titulum, quem Gallandus posuit *Scriptis* S. *Chromatii*, nos quoque retinimus, etsi ab ejus ordine recesserimus, ix.

Trajanus Augustus. Hic pene omnes Italiæ Vias instauravit, teste Galeno medico, cujus verba afferuntur, lxiv. Ipsi tamen positæ non fuerunt Inscriptiones Aquileienses duæ delati nominis, *Vias Amian* et *Geminian* indicantes; quia hanc injuriam Princeps Optimus non merebatur, *ibid.*

Trevoltiensis diarii litterarum conditores, mense Novemb. anni 1744 Cellieri articulum de *Chromatio* Aquileiensi genuine referunt, contra ac fecerint anno sequenti auctores diarii alterius *des Savanes* nuncupati, xxii.

Tribulationem fratrum, quasi propriam, computare debemus; et ideo potentibus, vel mutuo postulantis, communicare, 66, 67.

TRINITATIS mysterium. Celebris textus S. *Chromatii* de hoc mysterio, qui depravatus exstat tum in Biblioth. PP. Lugdunensi, tum in novissima Gallandii, suæ integritati restitutus exhibetur, x, xi et 17, 18.

Turre (Michael Comes a), laudatur, 115.

Ungere caput, juxta Evangelium, quid sit? 85.

Valesius, e Maurinorum Familia, animadvertit litteram C duobus angulis rectis a tergo sitis efformatam, obtinuisse in inscriptionibus xi sæculi, lv. Litteram quoque Latinam O figura quadrata, in inscriptionibus usurpata, pertinere ait ad medium sævum, lvii.

Valerianus S. episcopus Aquileiensi. Huic accessit in episcopatu S. *Chromatius*, et quo anno? 111 et seqq., 159 et seqq., 161 et seqq.

Vallarsius Dominicus, editor et illustrator Operum S. Hieronymi, animadvertit *Annos Domini* citatos in Eusebii *Chronico* a Divo Hieronymo Latino reddito, additionis esse valde posterioris, lv. Explicat quoque, unde prodierit *Pontificis Maximi* titulus *Chromatio* datus in Præfatione

Rufini ad eundem, etc., ex editione Rufiniana Renati Laurentii De la Barre, XLVIII et 115 et seqq.
 Verbis non solum operandum est, sed etiam factis, 44, 45. Verba inutilia et otiosa quare vetentur? 47, 48.
 Via *Annia* Aquileiense. Exhibetur inscriptio recens Aquileiæ detecta, quæ viam *Anniam* Aquileiensem prodit, hæctenus ignotam omnibus Aquileiensium Antiquitatum scriptoribus, LX, LX. Hæc inscriptio genuina est, nihilque in ea vitiatum irrepsit, LX. Locus inquitur prope Aquileiam, ubi probabiliter hæc *Annia via* Aquileiense fuerit, LXVII. Hæc fortasse via prope aquas sita utebatur S. *Chromatius* ut ab Aquileia ad *Portum Romanum* pergeret, et ut a *Portu Romano* Aquileiam rediret, *ibid.*
 Via *Annia* Romana. De hac nihil in Scriptoribus antiquis, et parum admodum in inscriptionibus, LXVI et seq. Ex iis tamen viis erit, quæ porrigebantur per Italiæ regiones, quæ inter Romam et Eridanum sunt, LXVII.
 Via *Appia*. Cujusdam *Appiæ* viæ Aquileiense in Chartis veteribus indicatæ meminit Bertolus: sed hæc potius via *Annia* est, de qua Inscripção Lapidis recens detecti, LXVII.

Via *Gemina* Aquileiense. Hujus viæ inscriptionem referunt Bertolus, Asquinius, Filiusius cum lacuna trium linearum, signata per continuum punctorum seriem. At Cortinovius, post accuratam lapidis inspectionem, lacunam ipsam emendavit, spatiosius vacuis interjectis; et *Hadriani* principis nomen ingeniose inseruit, LXI, LXIII.
 Vindictæ retributio a Domino prohibetur, et quare? 63, 64.
Voluntas Dei, quam in Oratione Dominica fieri postulamus, quænam sit? 77, 78.

Zaccaria Franciscus Antonius. Hic post Fontaninum, Fortunatianum episcopum Aquileiensem purgavit defenditque ab Ariani dogmatis labe, et ab imputatione fractæ constantiæ Liberii papæ, XXVI.
 Zucculi Leopoldus et Sanctes fratres, laudati, et testes citati pro recens detecto Aquileiensi lapide, viam *Anniam* Aquileiensem indicante, LX.

Zurla Placidus. Ejus epistola de nupero invento *Mauri* Boni plumbeorum laminarum litteratarum, ex *Comariana* litteratorum vetusta societate Veneta, scriptoribus omnibus hæctenus ignota, LXVI et seq.

INDEX RERUM ET VERBORUM QUÆ IN OPERIBUS S. GAUDENTII CONTINENTUR,

A col. hujus tomi 791 usque ad 1006.

Adulari divitibus, Christianæ libertati deforme, 306.
 e in g permutata, 230 not.
 Aetas ad episcopatum requisita, 332 not.
 Aeterna vita non acquiritur per notitiam secretorum, sed per efficientiam operum bonorum, 350.
 Affligo, Aggravo, Acquiesco, 231 not.
 Agni paschales utrum in templo, an in domo mactati, 235 not. et 239 not.
 Aitæ Fidei, 323.
 Ambrosius, 218. Communis pater vocatur, 334. Venerabilis antistes, 367 et *ibid.* not.
 Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, hæreticorum oppressores, 417.
 Anaunenses martyres, 339 not.
 Anaunizæ vallis ubi, *ibid.*
 Andreas primum Joannis discipulus, deinde Salvatoris, 337. Passus apud Patras Achaicæ urbem, 339.
 Angeli conscientias intui non possunt, 225.
 Auicii, Græce *invicti*, 330 et *ibid.* not.
 Anciorum progenies, 327 et *ibid.* not.
 Animæ excisio ex Israele quid sit, 264 not.
 Anni initium unde sumendum, 252 not.
 Ansoaldus Brixizæ episcopus, 400.
 Apes an sine coitu nascantur, 363 et *ibid.* not.
 Apostoli dictum devirginibus quomodo intelligendum, 270.
 Apostoli ex officio vocabulum sortiti, 228. Unde dicti, *ibid.* not. Filii excussorum, 228 et *ibid.* not.
 Apostoli Petrus, et Paulus, an passi Nerone Romæ agente, 368 not.
 Apostolici sacerdotes, 289, 335.
 Apostolici viri, 336.
 Appendices Dominicæ Resurrectionis, 361 not.
 Aprilis secundus mensis, 232.
 Architrictinus ex sacerdotali ordine delectus, 289. Ejus officium, *ibid.* et not.
 Arius simulat confessionem catholicæ fidei, 361 et *ibid.* not. Turpiter moritur, *ibid.*
 Armeniæ frigora immania, 341, 342 et *ibid.* not.
 Arripere opera pietatis, 320 et *ibid.* not.
 Ascendrogia, seu Ascitæ, 279 not.
 Auctor Commentariorum in Job notatus, 223 not.
 Auctor Operis de moderatione ingeniorum laudatus, 222 not., 248 not.
 Auctor Prænotionum Mystagogicarum, 271 not.
 Auctor Questionum Hieronymianarum castigatus, 314 not.
 Auctores Actorum Lipsiensium castigati, 309 not.
 Azyria cum amaritudine manducanda, 277 et not.
 Azyma subicienda, 265 et *ibid.* not.
 Babylon, idem ac confusio, 221.
 Bacchinus (Benedictus abbas) laudatus, 332 not.
 Baculi correptionum, 239.
 Baculus, 258 et *ibid.* not.
 Balbutire spiritum male legebatur in editis, 254 not.
 Balneæ, non balnea, 343 not.
 Baluzius (Stephanus), 221 not., 226 not., 239 not., 283 not. Laudatus, 231 not., 253 not., 271 not.
 Baptismi opus non in nominibus, sed in nomine celebra-

tur, 326.

Baptismum pro *Baptismus*, 249 et *ibid.* not.

Baptismus per mersionem adhuc retinebatur ævo Adelmani, 309 not.

Barbari tempore Gaudentii Italiæ imminebant, 317 et *ibid.* not.

Barbarorum importunitas, 336.

Barthius (Gaspar), 220 not., 333 not., 337 not. Emendatus, 230 not., 366 not. Laudatus, 338 not.

Basilica *Concilii Sanctorum* olim Brixizæ, 336 not.

Basilii nepes Cæsareæ in monasterio degentes, 340. Quadraginta Martyrum reliquias ab avunculo acceptas, Gaudentio tribuunt, *ibid.*

Basilus SS. Quadraginta Martyrum laudator, 341.

Batus, genus mensuræ liquidorum, 347 not.
 Benedictini editores Hieronymi, laudati, ac defensi, 314 not.

Benivolus, 217. Caput honoratorum, *ibid.* Ejus pietas, ac religio, *ibid.* Philastrii doctrinam imbutus, 218. Magister memoriæ, *ibid.* A Justina frustra tentatus ut contra Catholicas Ecclesias diceret, 219. Eligat magis privatus vivere, quam incertus militare, *ibid.* Graviter ægrotat, *ibid.* Exigit a Gaudentio ut Paschales Sermones scribat, *ibid.* Cogit eum ut alios Sermones emendet, 220.

Bertramus (Bonaventura), 264 not.

Birkelneri lapsus, 220 not.

Blanchinus (Franciscus), 336 not.

Bochartus (Samuel), 350 not., 361 not.

Bona (Joannes Card.), 238 not. Laudatus, 271 not.

Borromæus (Carolus) laudatus, 367 not.

Brissonius (Barabas Card.), 311 not.

Brixianarum mulierum luxus reprehenditur, 320 et *ibid.* not.

Brodium, 244 et *ibid.* not.

Budæus a Jungermanno correctus, 285 not.

Buxtorffus (Joannes), 232 not., 263 not., 267 not., 303 not.

Cæsarea, maxima Cappadociæ civitas, 340.

Cæsariensis Ecclesia, 345.

Calami tam perspicui, quam occulti, quid, 220 not.

Calciamenta, 239 et *ibid.* not.

Calendæ, idus, et nonæ, ita a Gentilibus vocatæ, 232.

Caliga, et *caligula*, 258 not.

Camelus per foramen acus, Hebræorum adagium, 330 not.

Cana quid significet, 274. Ubi sita, 275.

Canus (Melchior), 248 not.

Cantores in conviviis Christianorum adhibiti, 272 not. Reprehenduntur, 272 et *ibid.* not.

Carceratus, 348 not.

Casauonus, 203 not., 304 not. Castigatus, 289 not.

Cellarius (Christophorus), 231 not., 238 not.

Certamen nostrum contra vitia carnis est, 316.

Chiliastarum genus duplex, 245 not.

Christiana religio ab ethnicis passim traducta, 227 not.

Christianum esse omnia supergreditur, 341 et *ibid.* not.

Christus eodem die resurgit quo mundum creaverat ex nihilo, 232. Sexta feria, qua hominem fecerat, pro eodem passus, 235. Acceptus decima die mensis primi, quarta-

decima immolatur, 216 *et ibid.* not. Ejus prædicatio unius anni tempore impleta, 249 *et ibid.* not. Postquam resurrexit, non intravit synagogam Judæorum, 252. Variis nominibus a populo Judæorum appellatus, 302. In crucem elevatus, quomodo ad se omnia traxerit, 313. Deus in veteri Testamento prænnuntiat, in novo autem demonstratur, 312. Quare Jndam leniter tractaverit, 314, 315. Vermis comparatus, 363.

Chrysopolitanus (Zacharias), 316 not.

Citorum licentia utendum est, non abutendum, 331.

Cinellianus Plutæi laudati, 289 not.

Clarius (Isidorus) Brixianus, 222 not., 349 not., 363 not.

Codex Evang. ms. monasterii S. Julii Brixie, 222 not.

Cano rituum obliiti, 327 *et ibid.* not.

Cogitationum improbarum macula, 224.

Colubrim gestus, 272 *et ibid.* not.

Concilium Sanctorum, 336 *et ibid.* not.

Concilium Sanctorum, olim Brixie Basilica, 345.

Conjugalis opprobrii intestini dolores, 225.

Convivia Christianorum qualia esse debeant, 234 *et ib.* not.

Cotelerius (Joan. Baptista), 237 not.

Crucialia vulnera, 360 not.

Cruciarum Domini, 360 not.

Cunens (Petrus), 303 not.

Cuperus (Gisbertus), 285 not.

David ter unctus, 306 not. Ejus psalmus idographus extra Ordinem, 306 not.

Dansquius (Clandius), 251 not.

Dedicatio, vel immolatio jolis, 311 *et ibid.* not.

Defecti pro deficientes, 269 *et ibid.* not.

Dei facta rebellis spiritu discutienda non sunt, 325. Fidem servat qui mandati ejus jura non violat, 329. Præscientia non fallitur, 218. Providentia mundus gubernatur, 227 *et ibid.* not. Quies operosa est, 296. Requies quomodo intelligenda, 294. Sagittæ interdum mortem inferunt, interdum beatitudinem præstant, 229.

Dei Filius quomodo Patre minor, 363.

Deum imperantem nemo sine pœna sacrilegii discit, aut contemnit, 328.

Deus non malignose, sed providenter facit divites, 222. Quare justos castiget, 226. Natura unus est, positione plures, 239. Facilis necessitati, quam præsumptioni ignoscat, 265.

Deus, vox sæpe numero in mss. sublata, ejusque loco repositum *Domini*, 300 not.

Dexteræ partis opera, 353.

Diabolus quomodo dicatur Mundi princeps, 310. Post adventum Christi duplicato contra homines furore succenditur, 362.

Dies in Script. numerantur secundum Lunæ cursum, 232.

Dies superstitionum quinam, 233 *et ibid.* not.

Disciplina Arcani, 238 not.

Divinitas vino, humanitas aquæ comparata, 360 *et ib.* not.

Doctrina veritatis quænam bona conferat, 228.

Dominicus, primus dies, 232. In Scripturis dicitur prima sabbati, 233.

Domini naturarum creator, de pane efficit proprium corpus, et de vino sanguinem suum, 210.

Domus Christiani qualis esse debeat, 272.

Domus quæ nihil a theatris discrepant, infelices, 272.

Domus proximæ Flamineis, 336 *et ibid.* not.

Doxologia Patribus usitata, 250 not.

Duplinus Gaudentii reprehensor, 312 not. Gaudentium laudat, *ibid.* *et not.* Gaudentii sensum non assequitur, 318 not.

Duplex substantia in Christo, 367.

Ecclesia hiemalis Brixie, 369.

Ecclesia Lunæ comparata, 245. Crescit, et minuitur, *ibid.*

Ecclesia S. Joannis deforis Brixiam, 336 not. An eadem cum basilica *Concilii Sanctorum*, *ibid.*

Ecclesie disciplina quænam olim in dispensatione patri-monii Ecclesiastici, 318 not.

Edissero, ac *dissero*, 234 not.

Elemosynæ largiter, frequenter, gratulanter faciendæ, 225.

Elemosyna ignem peccatorum exstinguit, 316.

Elemosynas raro largientes reprehenduntur, 319.

Elmenhorstius (Geverhartus), 228 not., 234 not.

Elementa tam coelestia, quam terrena, humano generi servant, 296.

Elementorum renovatio post hujus sæculi finem, 215.

Episcopi, summi sacerdotes vocati, 352 *et ibid.* not.

Apostolici viri, 373 not. Die Ordinationis suæ concionem habere soliti, 332 not. Olim in alienis urbibus ad concionandum invitati, 367 not.

Episcopi Orientales communionem Gaudentio denegant, nisi redire Brixiam promittat, 333.

Episcopi præsentem in concione laudati, 336 *et ibid.* not.

Episcopi, vel presbyteri concionantis sermonem altera nonnumquam episcopi astantis concio excipere olim solebat, 356 *et ibid.* not.

Episcoporum exempla qui ut se ab episcopatu subtraherent, ætatem oportebant, 334 not.

Error quorundam Christianorum circa Spiritum sanctum, 288.

Et cætera, 307 *et ibid.* not.

Evangelici textus hyperbole, 302 not.

Exaltatus vermibus, 225 *et ibid.* not.

Exodus idem ac *eg essio*, 234.

Exterminatio fermenti, 263 not.

Exterminator non percussit Aegyptios, sed Deus, 262.

Eorum amicus, et princeps erat, *ibid.* Perentere vult Hebræos, Deo percutiente Aegyptios, 262 *et ibid.* not. .

(in s permutata, 248 not.

Fabricius (Georgius), 353 not.

Fabrilis (Joan. Albertus), 297 not., 306 not., 301 not.

Favillas Martyrum honorare, 345 *et ibid.* not.

Fenerare Deo, 321 *et ibid.* not.

Ferrarius (Franciscus Bernardinus), 217 not. *et in not.* item 220, 237, 238, 251, 332, 334, 367.

Ferrarius (Octavius), 244 not., 394 not.

Ferri acies, et ignis ostio, modo ad interitum, modo sanandi gratia adhibentur, 228.

Festitas nuptiarum, 269 *et ibid.* not.

Feu-ardentius (Franciscus), 297 not., 331 not. Castigatus, 234 not., 249 not.

Fili excussorum, Apostoli, 228 *et ibid.* not.

Flaminia, domus Flaminis, 396 not.

Flaminius (M. Antonius) laudatus, 306 not.

Flamionum, 396 not.

g pro c positum initio dictionis, 238 not.

Galeardus (Julius), 266 not. Laudatus, 205, 204.

Gallica, et Gallicula, 258 not.

Gaudentius petente Benivolo Paschales Sermones scribit, 219. Eodem cogente alios emendat, 220. De Notariis queritur qui Seruones suos colligebant, 220. Bis in Vigiliis populum allocutus, 231 *et ibid.* not. Criticæ artis non imperitus, 314 not. Ejus Tractatus nonnulli deperdit, 322 not. Ejus Sermo coram Ambrosio habitus, 332 not. Ut se ab episcopatu subtrahat, ætatem oportuit, 333. Per urbes Cappadociæ Jerusalem reliquias accipit, 340. A Basili nepitius, Quadraginta Martyrum reliquias accipit, 340. Ejus sermo habitus Mediolani, 367 not. Quodammodo conscriptus, 373 not.

Gervasius et Protasius martyres, 339. Ambrosio se revelare dignantur, *ibid.*

Gleba pro *cadaver*, 392 *et ibid.* not.

Godwilius (Thomas), 264 not., 267 not., 305 not.

Græcorum supputatio de tempore diluvii, 298 not.

Gregorii Turonensis narratio, Gaudentii loco an confirmetur, 339 not.

Gregorius (Joannes) reprehensus, 306 not.

Gronovius (Joan. Fridericus), 321 not.

Grotius (Hugo), 301 not.

Hauritorium verbi, 334.

Heinsius (Daniel) ejusque editio Livii emendata, 333 not.

Hieronymus a Gaudentio Merula propter castigationem, 317 not.

Hierosolymæ locus sacrificii electus, 235 *et ibid.* not.

Hierosolymitana peregrinatio olim frequens, 340 not.

Hominibus singulis sex quædam insunt, 286.

Honorati quinam, 218 *et ibid.* not.

Hornius (Georgius) castigatus, 340 not.

Hus regio ubi sita, 225 not.

Hydræ nonnullæ lapidæ Nuptiarum Canæ ubinam asservatæ, 285 not.

Hyperbole textus Evangelici, 302 not.

Idola adhuc colebantur tempore Gaudentii, 319 *et ib.* not.

Idolatria, fere semper in codd. mss., raro *Idololatria*, 221 not., 253 not.

Idololatria unde initium sumpserit, 253 *et ibid.* not. Ejus partes quænam, *ibid.*

Idolothytæ victimæ, 285.

Idolothytis vesci Christianos, nefas, 283, 303 not. Gravius est quam carnes prohibitas comedere, 339.

Ignatii locus, 321 not.

Immolatio, vel dedicatio idolis, 311 *et ibid.* not.

Impiorum prosperitas, 222.

Incipit, et *Explicit*, 251 not.

Incorporatio, 241 *et ibid.* not.

Indivisa Trinitatis natura, 324 *et ibid.* not.

Inflati gurgulis moles, 278.

Interior, et exterior homo, si unum sapiant, fratres, 370 *et ibid.* not.

Isaiæ locus utrum historice, an mystice accipiendus, 295 not.

- Italica lingua quandonam orta, 244 *not.*
 Jesu Nave, 256 *not.*
 Jejunare abnuens reprehenditur, 317.
 Joannes Baptista ultimus, sed maximus prophetarum, 336. An passus in Sebastena urbe, 339 *et ibid. not.*
 Job rex Arabiæ, 225 *et ibid. not.* Servatur ei conjux non ad solatium, sed ad ultimam tentationem, 225.
 Judæi post adventum veritatis, adque umbram sequuntur, 238. Quare pro sacrificio Paschæ ab agnis, et hædis sumere jussi, 251. Porcis comparati, 288. eorum purificatio, *ibid. not.*
 Judaica traditio de Mundi duratione, 297 *not.*
 Judicium duplici ratione intelligi potest, 308.
 Jungermanus (Gothofredus), 285 *not.*
 Justina Valentiniani uxor, Ariana, 218. Sui temporis Jezabel, *ibid.* Ambrosium persequitur, *ibid. et not.* In exsilio moritur, 219 *et ibid. not.*
 Justorum tribulatio, 222. Triplicem habet rationem, Correctionis, Purgationis, Probationis, 224.
 K pro c sæpe usurpata, 379 *not.*
 Kalendarium Judaicum, 263 *not.*
 Labores passionis Christi omnibus salutare, 364.
 Lamy (Bernardus) ejusque tractatus de veteri Judæorum Paschate Gallicè editus, 339 *not.*
 Lex triplex: Naturalis, Mandati, et Litteræ, 298.
 Libanus Græcè thus significat, 276. Mous apud Phœnices, *ibid.*
 Liberalitas divini amoris, 276 *not.*
 Libertas arbitrii, 248.
 Lightfootus (Joannes), 509 *not.*
 Lindembrogius (Fridericus), 251 *not.*
 Lipsiensis Acta castigata, 309 *not.*
 Lipsius (Justus), 228 *not.*, 232 *not.*, 244 *not.*
 Lucas Evangelista beatos Apostolos pari merito subsequitur, 338.
 Evangelij librum, et Actus Apostolorum conscripsit, *ibid.*
 Passus apud Patras Achaïæ urbem, 339.
 Mabillonius (Joannes), 258 *not.*, 271 *not.*
 Macedoniani, seu Pnywatomachi, 287 *not.*
 Machabæi, generis nomen, 326.
 Macrius (Dominicus), 238 *not.*, 285 *not.* Castigatus, 351 *not.*
 Maffei (Seipio) laudatus, 369 *not.* Ejus Dissertatio Italica de Origine Veronensium, *ibid.*
 Magister memoriæ, 219 *et ibid. not.*
 Magi universarum Gentium legati, 387 *et ibid. not.*
 Majellus (Carolus) laudatus, 356 *not.*
 Maimonides (Rabbi), 267 *not.*
 Mammona Syro sermone pecunia, 348.
 Mandati lex quænam, 298 *not.*, 329 *not.*
 Manichæis displicet non res nuptialis, sed lex, 370.
 Marcion, et Manichæus, Scripturas omnes veteris Testamenti respiciunt, 264.
 Martianeus (Joannes), 346 *not.*, 361 *not.*
 Mare Rubrum a Græcis Erythræum vocatur, 294.
 Maria Virgo de gente Moabitaram ex matre originem trahit, 277. Sexus causa mulier nuncupatur, 280. Ejus ante partum, et in partu incorrupta integritas, 281. Eodem post divinum partum, 315. Incorruptibilem pariens, et mater, et virgo est, 313.
 Martius primus mensis, 232. A Marte dicitur, 232 *et ib. not.*
 Martyrion Græcè, Latine Ecclesia, 340 *et ibid. not.*
 Martyrium ad vicem baptismi, 344.
 Martyrium sanguis olim gypso collectus, 339 *et ibid. not.*
 Cineres furto erepti, vel pretio comparati, 346 *et ibid. not.*
 Mel offerre, Judæis lege interdictum, 364.
 Menapius (Egidius) laudatus, 244 *not.*, 507 *not.*
 Mensis novorum quare sic dicitur, 256 *not.*
 Mensium, ac dierum nomina a Gentilibus posita, 232 *et ibid. not.*
 Meriti proprii sibi est causa unusquisque, 315.
 Merula (Gaudentius) immerito Hieron. castigat, 317 *not.*
 Metreta, mensura Alica conglorum decem, 285 *not.*
 Meursius (Joannes), 300 *not.*, 336 *not.*
 Mittens, ac missus in Trinitate cur dicitur, 226.
 Montanconius (Bernardus), 285 *not.*
 Morata (Olympia Fulvia), 306 *not.*
 Moyses, Architrachinus a Gaudentio appellatur, 289.
 Moysi pro Moyse secundo casu, 229 *not.*
 Mss. Codd. plerumque in fine corrupti, 359 *not.*
 Mundus quomodo Creatorem ac Judicem suum judicat, 309.
 Mundus veris tempore conditus, 252 *et ibid. not.* Post sex millia annorum durationem in septimo milleuario consummandus, 297 *et ibid. not.*
 Muratorius (Ludovicus Anticius) laudatus, 340 *not.*
 Myro Græcè, Latine unguentum, 313 *not.*, 315 *not.*
 Myrothecium, 314 *not.*
 Myrum fidel, 369 *et ibid. not.*
 Nazarius Martyr, 359. Ambrosio se revelare dignatur, *ib.* Nerous crudelitas Petrum, et Paulum interfecit, 368.
 Nigronus (Julius) ejusque Tractatus de castiga Veterum laudatus, 258 *not.*
 Nierembergius (Joan. Eusebius), 321 *not.*
 Nihil nostrum in hoc sæculo, 348.
 Nivire iniquitas eversa per poenitentiam, 248 *et ibid. not.*
 Nobilitas vera non subsistit ex divitiis, sed cognoscitur in moribus, 327.
 Norisius (Henricus Card.), 226 *not.*, 264 *not.*
 Notarii lateuter appositi, 220 *et ibid. not.*
 Novenarius numerus dividi æque non potest, nisi in tribus ter, 398. Ejus significatio, *ibid.*
 Nox Vigil., 231 *et ibid. not.* Splendidissima, 255 *et ib. not.*
 Nuptiæ a Deo institutæ, ac benedictæ, 266.
 Obedientiæ laudes, 353.
 Observatio omnium, 253.
 Oenoptæ apud Græcos quænam, 289 *not.*
 Opuociov, 219. Ab Ariano valde impugnat, *ibid. not.*
 Omnigenæ, 280 *not.*
 Opera sabbato vetita quænam, 504 *et ibid. not.*
 Orbitates charorum, 225.
 Panis quomodo rationabiliter sit figura corp. Christi, 244.
 Pantagatus (Octavius) Brixianus laudatus, 547 *not.* Ejus codex ms. Sermonum S. Gaudentii citatur passim.
 Paracletus dicendum, an Paracletus, 322 *not.*
 Parentalia, 235 *et ibid. not.*
 Parentes filiis suis perpetuam continentiam imperare non possunt, 271. Vetus hæc de re Ecclesiæ disciplina quænam, *ibid. not.*
 Paschæ festivitas cur verno tempore celebrata, 234.
 Paschæ Judaici observantia spiritalibus typis referta, 254.
 Paschæ nomen ab Hebræa lingua, non a Græca derivatum, 231 *not.* Olim phascha, *ibid.*
 Pascha nonnunquam secundo mense celebratum, 233 *et ibid. not.* Celebrandi tempus, 235.
 Paschales dies, 217. Octo olim solennes, *ibid. not.* In his conciones quotidie ad populum habitæ, *ibid.* Dies sancti appellati, 218 *not.*
 Paschales sermones habiti ex suggesto, ac postea in epistolarum figuram conformati, 218 *not.*
 Pascha feminino genere, 300 *not.*
 Paulus Gaudentii frater, 356 *et ibid. not.*
 Pauperes templorum foribus satiare debent, 317 *not.*
 Prætextu elemosinæ petendæ per Ecclesiam vagari prohibiti, *ibid.* Pauperibus largiri et sibi, et suis utile est, 320. Peccamen pro peccatum, 285 *et ibid. not.*
 Peccaminum pannis indutus Christus Dominus, 296.
 Peccatores cœli quinam, 299.
 Pecunie imperare oportet, non servire, 349.
 Peirescius (Nicolaus Fabricius), 285 *not.*
 Periculum animæ in lege sabbati exceptum, 504 *not.*
 Perizonius (Jacobus) ejusque dissertatio de morte Judæ, 345 *not.*
 Petrus apostolus verso ad terram capite crucifixus, 368 *et ibid. not.*
 Petrus Brixianus episcopus, Ramperti præcessor, 399. Medicæ artis peritus, *ibid.*
 Philastrii patria ignota, 371 *not.*
 Philastrus, 218. Brixianæ Ecclesiæ fundator, 354. Patriarcharum filius, socius, et amulator, 371. Imitator Pauli apostoli, 372. Arianorum oppugnat, *ibid.* Ab iisdem verbis afficitur, *ibid. et in not.* Ejus liber de Hæresibus, *ibid. not.* Quando obierit, 390 *not.*
 Philosophi Gentilium confusa esse apud Christianos cœnia judicant, 227 *et ib. not.* Idem Christianis infensi, *ib. not.*
 Pictores vitrum reprehendendi, quia hominu, et animam, cunis Domini astantes piugant, 236 *not.*
 Pignorius (Laurentius), 311 *not.*
 Pompa eloquentiæ, 220 *not.*
 Ponceleoni (Consilius) ejusque edit. Physiologi, 354 *not.*
 Popina (Asonius) ejusque l. de Oper. servitorum, 180 *not.*
 Præcunationes, 235 *et ibid. not.*
 Præceptum non coquendi in sabbato, proprie pertinet ad tempus manæ, 503 *not.*
 Prior, idem ac dignior, 366 *not.*
 Problema, 228 *et ibid. not.*
 Pnywatomachi, 287 *not.*
 Psalmus idiographus Davidi tributus, 308 *et ibid. not.*
 Quadraginta Martyres, 340. Eorum reliquie a Basilio scriptibus Gaudentio traditæ, *ibid.* Populis creditibus proponuntur coleandæ, 341. A Basilio laudati, *ibid.* Eorumdem passio enarratur, *ibid.*
 Quintianus (Joan. Franciscus Stoa), 322 *not.*
 Reinesius (Thomas) Barthii reprehensor, 509 *not.* Ejus Epist. ad Daumium, *ib.* Inscriptio Solis ab eo allata, 530 *not.*
 Ricciolus (Joan. Baptista) castigatus, 252 *not.*

- Rigulius (Nicolaus) Tertullianum emendat, 283 et 360 not.
 Rubrus (Octavius) reprehenditur, 356 not.
 Ruinartus (Theodericus), 342 not. Laudatus, 341 not.
 Rutgersius (Janus), 244 not.
 Sabbati dies, Saturni dies appellatus, 233 et *ibid.* not.
 Sabbati lex male a Judæis observata, 299.
 Sabbato operabantur iusti in Lege veteri, 304 et *ibid.* not.
 Sabbatum, septimus dies, 232.
 Sacramenta Baptismi, et Eucharistiæ, Catechumenis occultata, 257 not.
 Sacramentum, et *Mysterium*, idem, 255 not.
 Sacramentum Dominici corporis, et sanguinis, quomodo manducandum, 242.
 Sacrificare munus, 254.
 Sanctorum neino medicina Christi non indiguit, 566.
 Sanguinis, et suffocati prohibitio una et eadem, 330 et *ibid.* not. Eorum nomine quid vetitum, 331 et *ibid.* not.
 Savaro (Joannes), 269 not., 341 not., 343 not. Castigatus, 352 not.
 Saxius (Josephus Antonius) laudatus, 387 not.
 Scaliger (Josephus), 267 not. Castigatus, 252 not.
 Scaliger (Julius Cæsar), 251 not., 322 not., 364 not.
 Scheda, et *Schedium*, 220 et *ibid.* not.
 Schminckius (Joau. Hermannus) ejusque editio Eginharti laudata, 255 not.
 Scriptura principum quænam, 219 not. Præcipua quatuor, *ib.*
 Scripturarum exponendarum regula, 365 not.
 Seneca liber de Providentia laudatur a Lactantio, 227 not.
 Sepulcorum mensis vina apposta, 253.
 Sermo Christi tota claritate distinctus est, 365.
 Sigonius (Carolus), 232 not., 236 not.
 Solis Inscriptio ex Reinesio, 330 not.
Spiritualis, et *Spiritualiter*, 227 et *ibid.* not.
Spiritualiter, et *Spiritualiter*, 339 et *ibid.* not.
 Squalor leralis custodia, 221.
 Stoa. *Fide* Quintilianus.
Strategia, præfectura, seu rei militaris imperium, 309 not.
Strategi quinam, *ibid.*
 Stuckius (Gulielmus), 295 not.
 Stupri assiduitas non cohibet luxuriam, sed accendit, 319.
Subaltitura, 255 et *ibid.* not.
 Sullæ carnes quare Judæis prohibita, 237. Car non etiam Christianis interdicta, *ibid.*
 Tentacula persecutionum, 225.
 Tentationum æstus, 230 et *ibid.* not.
 Thiersius (Joan. Baptista), 322 not.
 Thomæ curiositas ambiguitatis futura acrupulo satisfecit, 338.
 Thomas, Gaudentii sententia, incredulus non fuit, sed Christi videndi valde cupidus, 337. Passus apud Indos, 339.
 Thomasius (Josephus card.) laudatus, 506 not.
 Thomassinus (Ludovicus), 258 not., 318 not.
 Tillemontius (Sebastianus), 295 not., 346 not. Laudatus, et emendatus, 340 not.
Tractatus, et *Tractare* quid, 251 not.
 Tractatus Gaudentii de diversis capitulis Evangelii, ante Paschales conscripti, 299 not. Alii a Notariis excepti, a Gaudentio emendati, 301 not.
 Tres natiuitates humano generi concessæ, 367.
 Tricliniarthæ officium, 289 not.
 Trinitatis natura indivisa, 324 et *ibid.* not. Mittens, ac missus in ea cur dicatur, 325. In Trinitate est aliud idem, 326.
Tunc temporis, 328 not.
Turbella, 336 et *ibid.* not.
 Urbs Jerichuntis sabbato capta, 304 not.
 Usserius (Jacobus), 321 not.
 Valesius (Henricus), 218 not., 219 not.
 Valla (Laurentius), 346 not.
Verbum Dei calcium, 237 et *ibid.* not.
 Versiculi nolentibus aliquando facti apud Gaudentium, et Eucherium, 335 not.
 Verus Dei cultor quinam, 226.
 Villici parabola valde difficilis, 346.
 Villicus iniquitatis, Diabolus, 331.
 Virginitas conjuncto melior, 270.
 Vossius (Gerardus), 271 not.
 Vossius (Gerardus Joannes), 249 not., 251 not., 258 not.
 Vulpus (Joan. Antonius) Bergomas laudatus, 295 not.
 Weitzius (M. Joan.) ejusque ad Prudentii laudata, 333 not. *y* in *n* permutata, 241 not., 369 not.
 Zenonis Veron. episcopi Sermonum ed. Veneta, 367 not.
 Zona pellicea circa lumbos quid significet, 242.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PROEBADIUS

PROLEGOMENA.	9
LIBER CONTRA ARIANOS.	15
CAPUT PRIMUM.—Disputationis occasio et argumentum.	<i>Ib.</i>
CAP. II.—Arianorum fallacia.	14
CAP. III.—Venenum melle litum.	15
CAP. IV.—Deus unus aut nullus. Cæci hæretici.	<i>Ibid.</i>
CAP. V.—Arianorum blasphemia. Epistola Potamii.	16
CAP. VI.—Nicæna synodus. Veritas incorrupta.	17
CAP. VII.—Substantiæ vox explicatur.	<i>Ibid.</i>
CAP. VIII.—Hæreticorum objectiones solvuntur.	18
CAP. IX.—Ignota Christi nativitas. Christus ex Deo, in Deo, cum Deo.	19
CAP. X.—Verbis, non sensu, hæretici nobis conveniunt.	<i>Ibid.</i>
CAP. XI.—Per Spiritum Dei secreta cognoscimus.	20
CAP. XII.—Mali doctores quid sentiant, quomodo pugnent.	21
CAP. XIII.—Christus, speculum Dei majestatis, plenam Patris imaginem reddit. Sabellii hæretici.	22
CAP. XIV.—Ex sacris litteris doctrina Catholica confirmata.	23
CAP. XV.—Ambigue loquuntur hæretici. In Patre Deo Filius Deus.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVI.—Filius non potest cœpisse post Deum. Pater non est sine Filio.	24
CAP. XVII.—Hæretici quidquid de Patre negant, de Filio confitentur. Quomodo visibilis Dei Filius.	25
CAP. XVIII.—Filius Dei unitatis vinculum servans cum Patre, in terris hominem gestabat, neque a cœlis aberat.	26
CAP. XIX.—Arianitatis aliud ore, aliud corde sentiunt.	27
CAP. XX.—Alius a Patre Filius distinctione, non divisione personarum.	28
CAP. XXI.—Locus Rom. xi, 36, expositus.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXII.—Quid Patropassiani? Quid Ariani? Fidei regula.	29
CAP. XXIII.—De Hosio Cordubensi auctoris judicium.	30
TRACTATUS DE FIDE ORTHODOXA.	31
PROLOGUS.—Confessio fidei.	51
PROCEMIUM.	<i>Ibid.</i>

CAPUT PRIMUM.—Nihil periculosius hæreticis quibus multa nobiscum paria sunt.	33
CAP. II.—De Arianorum hæreseos confutatione maxime per Scripturæ testimonia.	34
CAP. III.—Solvuntur præcipua Arianorum argumenta.	37
CAP. IV.—Quo argumento Ariani Deum non esse substantiam probare contendunt.	39
CAP. V.—Dici non potest in sacris Scripturis <i>quatuor</i> non inveniri. Ratio hujus nominis.	41
CAP. VI.—De natura Dei et varis Verbi nominibus.	42
CAP. VII.—Præcavetur error qui ex eo nasci potest quod duplex sit Patris et Filii persona.	45
CAP. VIII.—Hæreseos Arianae mysterium detegitur.	45
LIBELLUS FIDEI.	49

S. ANASTASIUS I PAPA.

PROLEGOMENA.	51
VITA S. ANASTASII.	<i>Ibid.</i>
NOTITIA EPISC. NON EXISTANTUM.	53
Monitum in epistolam sequentem.	65
EPISTOLA PRIMA.—Joanni Hierosolymitano consulenti an Rufinus ob versos e Græco in Latinum Origenis libros damnandus esset, respondet Anastasius.	68
EPISC. II.—Simpliciano denuntiat Anastasius, a se quoque Origenianæ hæresi indictum esse anathema.	75
EPISTOLÆ DUE S. ANASTASIO PERPERAM ATTRIBUTÆ.	75
EPISTOLA PRIMA.—Ad omnes Germaniæ ac Burgundiæ episcopos.	<i>Ibid.</i>
EPISC. II.—Ad Nerianum consolandum.	78
FAUSTUS MANICHEUS.	
LIBER CONTRA FIDEM CATHOLICAM.	79
SULPICIIUS SEVERUS.	
PROLEGOMENA.	<i>Ibid.</i>
Veterum testimonia de Sulpicio Severo.	81
CHRONICORUM LIBRI DUO.	95
PROLOGUS.	<i>Ibid.</i>
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
LIBER SECUNDUS.	127
DE VITA B. MARTINI LIBER UNUS.	139
Auctoris ad Desiderium epistola.	169
INCIPIT LIBER.	<i>Ibid.</i>

EPISTOLÆ TRES.	175	<i>Chromatus</i> . Rufino in Aquilefensium presbyterorum album ascripto favet. Cum eodem Rufino colit amicitiam Paulinus Nolanus. <i>Chromatio</i> , Gaudenzio Brixiano, aliisque nuncupat opera sua Rufinus. Joannis Chrysostomi, sede Constantinopolitana deturbati, causam in Occidente strenuo tutatur
EPISTOLA PRIMA. — Ad Eusebium presbyterum, contra æmulos virtutum B. Martini.	<i>Ibid.</i>	CAP. XIII.—Mortem obiit Chromatius, cujus opera recensentur. Sedem Aquileiensem Augustinus conscendit. Aquileia discedit Rufinus.
EPISTR. II. — Ad Aurelium diaconum, de obitu et apparitione S. Martini.	178	426
EPISTR. III. — Ad Bassalam, socrum suam : Quomodo B. Martinus ex hac vita ad immortalem transierit.	181	
DIALOGI.	183	
DIALOGUS PRIMUS.	<i>Ibid.</i>	
DIALOGUS II.	201	
DIALOGUS III.	211	
APPENDIX AD SULPICIUM SEVERUM.	223	
EPISTOLA PRIMA. — Ad Claudiam, sororem suam, de ultimo judicio.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. II. — Ad eandem, de virginitate.	227	
EPISTR. III. — Ad S. Paulinum episcopum : Severus cocum mittit ad præparandos monachorum cibos aptum.	242	
EPISTR. IV.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. V. — Ad Salvium : Conqueritur Sulpicius, rusticos exagitari, juraque et possessiones aliorum usurpari.	243	
EPISTR. VI.	244	
EPISTR. VII. — Cirtensis plebis ad S. Augustinum, sub falso Sulpicii Severi nomine vulgata. Laudantur sapientia et mansuetudo Augustini in exhortationibus.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. VIII (Augustini CXLIV). — Ad Cirtenses, de eorum ad catholicam fidem, abjuratis Donatiani partibus, conversione.	246	
SECUNDINUS MANICHEUS.		
EPISTOLA AD AUGUSTINUM. <i>Opp. Aug. t. VIII, col. 571.</i>		
S. CHROMATIUS.		
<i>Præfatio editoris.</i>	248	
<i>De S. Chromatio veterum testimonia.</i>	309	
<i>Lectiones propriæ.</i>	317	
<i>Titulus primæ editionis scriptorum S. Chromatii una cum epistola nuncupatoria Joannis Sichardi.</i>	317	
<i>De S. Chromatio Gallandii prolegomena.</i>	319	
S. CHROMATII SERMO DE OCTO BEATITUDIN.	323	
TRACT. XVII IN EVANGELIUM S. MATTHÆI.	327	
TRACTATUS PRIMUS. — In caput III Evangelii S. Matthæi.	327	
—TRACT. II. — In caput IV. 330. —TRACT. III. — In caput v. 331. —TRACT. IV. — In caput VI. 337. —TRACT. V. — In caput v. 340. —TRACT. VI. — In caput v. 343. —TRACT. VII. — In caput v. 345. —TRACT. VIII. — In caput v. 347. —TRACT. IX. — In caput v. 348. —TRACT. X. — In caput v. 350. —TRACT. XI. — In caput v. 353. —TRACT. XII. — In cap. v et VI. 353. —TRACT. XIII. — In caput VI. 357. —TRACT. XIV. — In caput VI. 359. —TRACT. XV. — In caput VI. 363. —TRACT. XVI. — In caput VI. 365. —TRACT. XVII. — In caput VI. 368.		
DICTA S. CHROMATII.	367	
APPENDIX AD S. CHROMATIUM.		
<i>Scripta deperdita.</i>	369	
SCRIPTA APOCRYPHA.	<i>Ibid.</i>	
EPISTOLA PRIMA. — De duobus apocryphis libris <i>De Ortu Mariæ Virginis et De Infantia Salvatoris</i> , inscriptis.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. II. — Pseudo-Hieronymi ad Chromatium et Heliodorum.	371	
EPISTR. III. — Pseudo-Hieronymi ad eosdem.	372	
<i>Monitum de sequentibus epistolis.</i>	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. IV. — Ad Hieronymum, de opere Martyrologii colligendo.	373	
EPISTR. V. — Responsio Hieronymi.	374	
EXCERPTUM EX HISTORIA LITTERARIA AQUILEIENSIS JUSTI FONTANINI.	375	
<i>Ex libri III cap. III.</i>	<i>Ibid.</i>	
<i>Ex libri III cap. IV.</i>	389	
FRAGMENTUM EX MONUMENTIS ECCLESIE AQUILEIENSIS BERNARDI DE RUBEIS EXCERPTUM.	407	
CAP. X. — Mortem obiit Valerianus, eligitur Chromatius : an ordinatus a Divo Ambrosio? Ejus patria inquiritur. Interpretationem prophetiæ Balaam obtinet ab Ambrosio; elique et Heliodoro Altinensi nuncupat Hieronymus plurimum S. Scripturæ librorum Latinam versionem et commentarios. Rufinus ex Orientali peregrinatione Romam venit, ubi libros Origenis de <i>Principiis</i> Latine vertit. Dissidium incipit cum Hieronymo; petique Rufinus Aquileiam. Ipsum Chromatius ad Latinam Eusebianæ Historiæ versionem inducit. Prima Alarici. Gothorum regis, in Italiam irruptio.	407	
CAP. XI. — De Origenis damnatione; ipseque Rufinus in crimen vocatus, apologiam scribit. Origeniana dogmata damnant Theophilus Alexandriæ, Anastasius Romæ, Venerius Mediolani, <i>Chromatus</i> Aquileiæ. Origenis causam distinguit pontifex a causa Rufini, quem divino reservat judicio. Hieronymi dicta exponuntur. Ab eodem Rufino abjudicatur libellus palinodiæ sub ejus nomine vulgatus.	413	
CAP. XII. — Ruptam dolet pacem inter Rufinum et Hieronymum Augustinus Hieronymum ad silentium hortatur		
FRAGMENTUM EX DISSERTATIONIBUS VARIE ERUDITIONIS BERNARDI DE RUBEIS EXCERPTUM.	429	
CAPITULUM XVIII NUM. 5 ET 6.	<i>Ibid.</i>	
S. VICITRICIUS ROTHOMAGENSIS.		
<i>Prolegomena.</i>	437	
<i>Præfatio Joannis Lebæuf.</i>	<i>Ibid.</i>	
LIBER DE LAUDE SANCTORUM.	443	
PAMMACHIUS ET OCEANUS.		
ALIQUOT EPISTOLÆ MEMORANTUR.	457	
S. INNOCENTIUS I PAPA.		
<i>Prolegomena.</i>	<i>Ibid.</i>	
EPISTOLÆ ET DECRETA.	463	
EPISTOLA PRIMA. — Anysio Innocentius eam in Illyrici Ecclesiæ potestatem confirmat, quam Anastasius ejusque successores ipsi concesserant.	463	
EPISTR. II. — Variæ de disciplina præscriptiones.	468	
EPISTR. III. — De dissectione corruptaque disciplina Ecclesiarum Hispaniæ.	465	
EPISTR. IV. — Joannis, Constantinopolitani episcopi: Quam injuste urbe et Ecclesia sua Theophili factione pulsus sit, et quanta mala sive tum, sive postea patrata fuerint.	494	
EPISTR. V. — Innocentii I papæ ad Theophilum Alexandriæ episcopum: Se a Joannis communione discedere non posse, nisi legitimo judicio damnetur. Theophilus ad canonicam synodum provocatur.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. VI. — Variæ de disciplina et moribus præscriptiones.	495	
EPISTR. VII. — Ad clerum et populum Constantinopolitanum: Eos ex ipsorummet sententia consolatus Innocentius, iniquam alterius episcopi in locum Joannis viventis subrogationem deplorat.	501	
EPISTR. VIII. — Exemplum <i>sacræ</i> Honorii Augusti missæ ad principem Orientis Arcadium.	507	
EPISTR. IX. — Honorius Arcadium hortatur ut synodum Thessaloniciæ cogat.	511	
EPISTR. X. — Innocentii ad Aurelium Carthaginensem et Augustinum Hipponensem.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. XI. — Joannis Chrys. ad Innocentium papam.	517	
EPISTR. XII. — Joannem Chrysostomum ad patientiam hortatur Innocentius.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. XIII. — Rufo variarum provinciarum curam committit Innocentius.	515	
EPISTR. XIV. — Innocentii Aurelio, de ratione paschali.	517	
EPISTR. XV. — Innocentii papæ exhortatio ad Julianam nobilem.	518	
EPISTR. XVI. — Innocentii Marciano, episcopo Neissitano: De suscipiendis clericis quos Bonosus, antequam damnaretur, ordinaverat.	519	
<i>Monitum in epistolam sequentem.</i>	521	
EPISTR. XVII. — Innocentii ad Rufum, Eusebium, etc. : Variæ de disciplina præscriptiones.	526	
EPISTR. XVIII. — Innocentii Rufo, Gerontio, etc. : De Rubalio et Fauriano damnatis a provincialibus episcopis.	537	
<i>Monitum in epistolam sequentes.</i>	539	
EPISTR. XIX. — Innocentii ad Alexandrum, Antiochiæ episcopum: De pace.	540	
EPISTR. XX. — Eiusdem ad eundem, de eadem re.	543	
EPISTR. XXI. — Innocentii ad Acacio, Beroæ episcopum: Qua conditione Acacio Innocentius communionem concedat.	<i>Ibid.</i>	
EPISTR. XXII. — Innocentii ad Maximianum episcopum, de Attico Constantinopolitano episcopo.	544	
EPISTR. XXIII. — Innocentii Bonifacio presbytero, de pace Antiochenæ Ecclesiæ impertita.	546	
EPISTR. XXIV. — Innocentii Alexandro episcopo: I. Quod prima sedes B. Petri apud Antiochiam esse memoretur; II. Quod non oporteat duos esse metropolitanos episcopos; III. Quod Arian. clerici non sint suscipiendi in offic. suis.	547	
EPISTR. XXV. — Innocentii Decentio episcopo Eugubino: I. De pacis osculo dando post confecta mysteria; II. De nominibus ante preceam sacerdotis non recitandis; III. Quod non debeant baptizati nisi ab episcopo consignari; IV. Quod rite omni sabbato jejunetur, etc.	551	
<i>Monitum in epistolam subsequentes.</i>	551	
EPISTR. XXVI. — Carthaginensis concilii ad Innocentium: Ut sententiæ suæ qua Pelagii Cœlestique impetates damnarunt apostolicæ sedis auctoritas.	564	
EPISTR. XXVII. — Milevitani concilii ad Innocentium: Ut inimicorum gratiæ Christi perniciosam hæresim quamprimum coerceat.	568	

Epist. XXVIII. — Episcoporum quinque ad Innocentium : Pelagianæ hæresis refellitur.	574
Epist. XXIX. — Innocentius episcopis Carthaginensis concilii rescribens eorum adversus pelagianos hæreticos doctrinam atque sententiam laudat et confirmat.	582
Epist. XXX. — Innocentii ad concilium Milevitanum : Patres illius concilii laudat, tum quod hæreticos pertinaces segregandos, et correctos censuerint rectilendos, tum quod de rebus anxius sententiam petierint. Deinde Pelagianam hæresim perstringit.	588
Epist. XXXI. — Rescribit Innocentius quinque episcopis, quid de eorum sententia, quid de Pelagii perfidia sentiret, se jam satis notum fecisse : hæretici hujus fautores, si Romæ sint, latere ; sed ubivis degant, damnandos esse, eorumque salutis prospiciendum : Pelagii in Palæstina purgationem sibi valde esse suspectam ; sed iudices ejus nec culpare se nec approbare, etc.,	593
Epist. XXXII. — Aurel. Innoc. familiariter resalutat.	597
Epist. XXXIII. — Litteras Aurelio mittit Innocentius, Hieronymo residendas.	600
Epist. XXXIV. — Innoc. Hier. ob ea quæ passus est consolatur, et quid pro tempore faciendum duxerit declarat. <i>Ibid.</i>	
Epist. XXXV. — Innocentii ad Joannem Hierosolymitanum : Joannem prospicere debuisse ne tot ac tantis malis quibus afflictæ sunt Paula et Eustochium, opprimerentur, ac nisi hæc deinceps aut corrigantur aut retundantur, rationem inde redditurum.	601
Epist. XXXVI. — Innocentii Probo : Si maritus cojus uxor in captivitate fuerat abducta, alteram acceperit, revertente prima, secunda mulier debet excludi.	602
Epist. XXXVII. — Innocentii ad Felicem episc. : De conditionibus requisitis ut quis ad clericatum promoveatur.	603
Epist. XXXVIII. — Innocentii Maximo et Severo : Ut il qui in presbyt. filios genuerunt, remoneri ab officio debeant.	605
Epist. XXXIX. — Innoc. Agapito, Macedonio et Mariano : Quod post poenitentiam nullus ad clerum possit admitti.	606
Epist. XL. — Innocentii Florentino episcopo Tiburtinensi : In paræciam alienam invadere, aut quidquam in ea, inconsulto episcopo, agere non licere. <i>Ibid.</i>	
Epist. XLI. — Innoc. Laurentio episc. Seniensi : Ut Laurentius hæretic. Photini venena sectantes curet expelli.	607
Epist. XLII. — Litterarum Pelagii ad Innocentium post mortem ejus, sed cum eum defunctum nesciret, scripturam fragmenta.	608
<i>Monitum in fragmentum sequens.</i>	611
Epist. XLIII. — Fragmentum epistolæ quam ad Severianum episcopum scripsit Innocentius. <i>Ibid.</i>	
APPENDIX AD EPIST. S. INNOCENTII PAPÆ. <i>Ibid.</i>	
Notitia epistolarum non exstantium quæ ad Innocentium attinent. <i>Ibid.</i>	
DECRETA EX EPIST. S. INNOCENTII EXCERPTA.	623
EPISTOLÆ S. INNOCENTII ATTRIBUTÆ.	627
<i>Monitum in quatuor epistolas subsequentes.</i> <i>Ibid.</i>	
EPISTOLA PRIMA. — Innocentii ad Arcadium imperatorem : Adversus Arcadium, Eudoxium, Arsacium ac Theophilum sententia profertur.	629
Epist. II. — Arcadii Imperatoris ad Innocentium papam : Ut se et Eudoxiam ab excommunicatione liberet.	633
Epist. III. — Arcadii imperatoris ad Innocentium : Se innotem esse eorum quæ in legatos ipsius et in Joan. admissa sunt ; eorum auctores a se punitos. Adeoque relaxet sententiam quæ se cum conjuge a sacris mysteriis arceat. <i>Ibid.</i>	
Epist. IV. — Innocentii ad Arcadium imp. : Arcadium solvit, et sacrorum mysterium perceptionem ei permittit.	633
<i>Jacobi Sirmondi notæ posthumæ.</i> <i>Ibid.</i>	
S. ZOSIMUS PAPA.	
PROLEGOMENA.	637
NOTITIÆ BIOGRAPHICÆ. <i>Ibid.</i>	
EPISTOLÆ ET DECRETA.	639
EPISTOLA PRIMA. — Zosimi ad episcopos Galliæ : De Privilegiis Ecclesiæ Arelatensis.	642
<i>Monitum in duas epistolas sequentes.</i>	645
Epist. II. — Zosimi Aurelio et universis episcopis per Africanam constitutis : De causa Cœlestii.	649
Epist. III. — Eiusdem ibidem : De causa Pelag et Cœlestii.	654
Epist. IV. — Eiusdem ibidem : De Urso et Tuentio episcopis illicite ordinatis, ut nusquam in Ecclesiæ communionem suscipiantur.	661
Epist. V. — Ut metropolitanus Arelatensis in provincia Viennensi et in utraque Narbonensi ordinandorum episcoporum habeat potestatem.	663
Epist. VI. — Zosimi Hilario episcopo Narbonensis primæ : Hilarium nullo niti jure ad ordiandos in prima Narbonensi episcopos, ac ne quid inde sibi usurpet.	666
Epist. VII. — Zosimi Patroclo episcopo Arelatensi : Metropolitanus dignitas a Proculo usurpata Patroclo asseritur.	668
Epist. VIII. — Libellus Paulini diaconi adversus Cœlestium, Zosimo episcopo datus.	669

Epist. IX. — Zosimi Hesichio episcopo Salonitæno : Variæ de clericali disciplina præscriptiones. <i>Ibid.</i>	
Epist. X. — Zosimi Patroclo : Adversus Proculi ausus et illicitas ordinationes.	673
Epist. XI. — Patroclo commissum esse, ut Proculi loco alium episcopum accipiant.	674
Epist. XII. — Zosimus Aurelio ac cæteris qui in concilio Carthaginensi affuerunt : Zosimus, auctoritate sedis suæ pluribus explicata, certiores Afros facit, se non omnem, ut ipsis visum est, Cœlestii verbis fidem commo- dasset, aut ea immutasse quæ de illo a decessore suo statuta sunt.	675
Epist. XIII. — Honorii constitutio ad Agricolam præfectum.	678
Epist. XIV. — Commonitorium Zosimi papæ presbyteris et diaconibus suis Ravennæ constitutis. <i>Ibid.</i>	
Epist. XV. — Commonit. Zosimi papæ ad legatos suos.	680
Epist. XVI. — Zosimi episcopis per Bizacium constitutis : De spretis judiciorum regulis.	682
APPENDIX AD EPIST. S. ZOSIMI PAPÆ.	685
Notitia scriptorum non exstantium quæ ad S. Zosimum attinent. <i>Ibid.</i>	
DECRETA ex epist. S. Zosimi excerpta.	701
EPISTOLA S. ZOSIMO PAPÆ ATTRIBUTA, cum censura. PAULINUS MEDIOLANENSIS. <i>Ibid.</i>	704
<i>Prolegomena.</i> <i>Ibid.</i>	
VITA S. AMBROSII.	711
LIBELLUS ADVERSUS CŒLESTIUM. <i>Ibid.</i>	
LIBELLUS DE BENEDICT. PATRIARCHARUM. <i>Ibid.</i>	715
<i>Præfatio.</i> <i>Ibid.</i>	
CAPUT PRIMUM. — Benedictio Ruben. <i>Ibid.</i> — CAP. II. — Benedictio Simeon et Levi. 718. — CAP. III. — Benedictio Judæ. 720. — CAP. IV. — Benedictio Zebulon. 723. — CAP. V. — Benedictio Issachar. 724. — CAP. VI. — Benedictio Dan. <i>Ibid.</i> — CAP. VII. Benedictio Gad. 726. — CAP. VIII. — Benedictio Aser. <i>ibid.</i> — CAP. IX. — Benedictio Neptalim. <i>Ibid.</i> — CAP. X. — Benedictio Joseph. 727. — CAP. XI. — Benedictio Benjamin. 731.	
SEVERUS MAJORICENSIS.	
EPISTOLA de Judæis. <i>Ibid.</i>	
S. BONIFACIUS I PAPA.	
<i>Prolegomena.</i>	745
EPISTOLÆ ET DECRETA.	749
<i>Monitum in tres subsequentes epistolas.</i> <i>Ibid.</i>	
EPISTOLA PRIMA. — Romanorum presbyterorum ad Honorium imperatorem : Bonifacii legitimam, Eulalii vero illegitimam esse ordinationem.	750
Epist. II. — Concilii Africani ad Bonifacium : De clericorum causis et appellationibus episcoporum.	752
Epist. III. — Bonifacii episcopis per Gallias et septem provincias constitutis : De Maximo Valentiniæ civitatis episcopo, diversis criminibus accusato, ut in synodo provincie causa illius discutatur.	756
<i>Monitum in duas epistolas sequentes.</i>	758
Epist. IV. — Bonifacii Rufo : Ut Corinthii Perigenem, quem expetunt, episcopum accipiant.	760
Epist. V. — Eiusdem ad eundem : Laudatur Rufi vigilantia ; officium vicarii sedis apostolicæ explicatur.	761
Epist. VI. — Augustini, Hipponensis episcopi, ad Bonifacium papam ; Laus Bonifacii, epistolis hæreticorum respondendi necessitas.	763
Epist. VII. — Bonifacii Honorio Augusto : Ut constituatur a principe quatenus in urbe Roma per ambitum numquam pontifex ordinetur.	765
Epist. VIII. — Rescriptum Honorii Augusti ad Bonifacium papam.	767
Epist. IX. — Theodosii Philippo præfecto provincie Illyrici : Ecclesiæ Constantinopolitanæ jura in Illyricum propagantur.	769
Epist. X. — Exemplar epist. Honorii imp. ad Theodosium August. : Ut superiorem constitutionem abroget. <i>Ibid.</i>	
Epist. XI. — Rescriptum Theodosii ad Honorium : Se præcepisse ut, remotis quæ sibi subrepta fuerant, illa servarentur Romani antistitis per Illyricum privilegia.	770
Epist. XII. — Bonifacii I papæ ad Hilarium, Narbonensem episcopum : Ut in unaquaque provincia nemo, contempto metropolitano, episcopus ordinetur.	772
Epist. XIII. — Bonifacii ad Rufum : Rufum de concessa sibi vicarii B. Petri dignitate Bonifacius admonet, communicatque cum eo, et quid circa varia quæ illis in partibus agitantur negotia ad Thessalos scripserit, et quid ipsi agendum res et.	774
Epist. XIV. — Bonifacii episcopis Thessaliæ : Concessa Rufo potestas, quam nonnulli contemnebant, asserta primum apostolicæ sedis auctoritate, confirmatur.	777
Epist. XV. — Bonifacii episcopis Macedoniæ, Achaïæ, Thessaliæ, Epiri veteris et novæ, Prævalinis et Daciæ : Significat Bonifacius negotium Pergensis, quem Corinthiis	

non inconsulto episcopum dederat, Illyrici episcopis discute- tere non licere.	779
APPENDIX AD EPISTOLAS S. BONIFACII,	783
Notitia scriptorum non exstantium quæ ad Bonifacium I papam attinent.	<i>Ibid.</i>
DECRETA ex epistolis S. Bonifacii excerpta.	789
EPISTOLÆ S. BONIFACII ATTRIBUTÆ.	791
EPISTOLA PRIMA. — Bonifacii, Justo Dorobernensi epi- scopo pallium transmittentis.	<i>Ibid.</i>
Epist. II. — Bonifacii ad episcopum et presbyteros vica- rios a papa Zosimo ad Africanam Synodum directos.	791
Joân. Dominici Mansi in superiorum epist. adnotatio.	792
S. GAUDENTIUS.	
<i>Prolegomena.</i>	<i>Ibid.</i>
<i>Præfatio Galeardi.</i>	795
S. Gaudentii ad Benivolium præfatio.	827
TRACTATUS VEL SÆRMONES.	845
SÆRMO PRIMUS. — De Exodi lectione primus.	<i>Ibid.</i>
SÆRMO II. — De Exodi lectione secundus.	852
SÆRMO III. — De Exodi lectione tertius.	861
SÆRMO IV. — De Exodi lectione quartus.	867
SÆRMO V. — De Exodi lectione quintus.	871
SÆRMO VI. — De Exodi lectione sextus.	877
SÆRMO VII. — De Exodi lectione septimus.	882
SÆRMO VIII. — De Evangelii lectione primus.	886
SÆRMO IX. — De Evangelii lectione secundus.	898
SÆRMO X. — De Exodi lectione octavus.	912
SÆRMO XI. — De Paralytico.	920
SÆRMO XII. — De eo quod ait Dominus Jesus : <i>Nunc Judicium est hujus mundi.</i>	928
SÆRMO XIII. — Contra avarit. Judæ, et pro pauperibus.	935
SÆRMO XIV. — De promissione adventus Paracleti.	945
SÆRMO XV. — De Machabæis.	948
SÆRMO XVI. — A notariis exceptus prima die ordinationis sancti Episcopi.	955
SÆRMO XVII. — Die dedic. basilicæ concilii Sanctorum.	959
SÆRMO XVIII. — Responsio S. Gaudentii ad Serminium, de villico iniquitatis.	971
SÆRMO XIX. — De his Domini verbis : <i>Quia pater major me est.</i>	981
SÆRMO XX. — De Petro et Paul.	995
SÆRMO XXI. — Oratio B. Gaudentii, de vita et obitu S. Philastrii episcopi.	997
Admonitio in sequentem rhythmum.	1001
CARMEN SAPHICUM ad laudem S. Philastrii. S. AURELIUS CARTHAGINENSIS.	1005
<i>Prolegomena.</i>	1007
EPISTOLA ad omnes episcopos per Byzacenam et Arzu- gitanam provinciam constitutos.	1009
BACHIARIUS MONACHUS.	
<i>Prolegomena.</i>	1015
BACHIARII FIDES.	1019
LIBER DE REPARATIONE LAPSI.	1037
ZACCHÆUS CHRISTIANUS ET EVAGRIUS MONACHUS.	
<i>Prolegomena.</i>	1061
CONSULTATIONUM ZACCHÆI CHRISTIANI ET APOLLONII PHILOSOPHI LIBRI TRES.	1071
LIBER PRIMUS.	<i>Ibid.</i>
<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM. — Si Christ. Deus et homo esse possit.	1075
CAP. II. — Quomodo idem Christus sit Dei filius.	1074
CAP. III. — Ne sine causa sit hæc collectio.	<i>Ibid.</i>
CAP. IV. — Si de Christo aliquid poetæ dicant.	<i>Ibid.</i>
CAP. V. — Non solum de dictis poeticis, sed de præsen- tibus miraculis.	1078
CAP. VI. — Ut quid ad rationem dandam de demonis dicalur.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII. — Quæ necessitas Deo fuit descendendi ad terras.	1077
CAP. VIII. — De causâ incarnationis.	<i>Ibid.</i>
CAP. IX. — Quare corruptib. hominem Deus suscepit.	1078
CAP. X. — Quare Deus ex femina nascitur.	<i>Ibid.</i>
CAP. XI. — Quomodo fragilitatem humanam evasit ex Virgine natus.	1079
CAP. XII. — Quomodo per ætates diversas Deus creverit.	<i>Ibid.</i>
CAP. XIII. — De virtutibus Christi.	1080
CAP. XIV. — Si Christus alios suscepit, quomodo morte non caruit.	1081
CAP. XV. — Qui est diabolus, vel quod peccatum homi- nis.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVI. — Si Deus impassibilis est, quare trahitur et vindicat.	1083
CAP. XVII. — Quomodo potest duritiam homines sine creati.	<i>Ibid.</i>
CAP. XVIII. — Unde origo Judæorum.	1084
CAP. XIX. — Quare post egressionem Ægypti in eremo ducti sunt, vel cur Lex datus sit.	1087

CAP. XX. — Si lex plus attulit hominibus quam natura.	1083
CAP. XXI. — Quare salus hominum tam tarde adveni- it.	1089
CAP. — XXII. — Si prædicta consummatio sit, an ordo exhibeat finem.	1090
CAP. XXIII. — Si corpora reformantur in resurrect.	1091
CAP. XXIV. — De neglectis et a besillis devotatis.	1092
CAP. XXV. — Quomodo moles cæli sit facta sit aut sine prætereat.	1095
CAP. XXVI. — Si mundus repararetur in melius.	1094
CAP. XXVII. — Cur frustra adorantur idola et in tenui libris responsa.	1095
CAP. XXVIII. — Si Deus solus debetur honorari, quare et homines honorantur, et imagines sculptantur in vasis Dei.	1096
CAP. XXIX. — Quare Christiani fatum non credunt.	1097
CAP. XXX. — Si Diabolus in occultis libet, quomodo potest in cursibus lunæ et siderum, cum sint in præsentia, nocere.	1098
CAP. XXXI. — Qui sint demones, et a quo diabolus.	1099
CAP. XXXII. — Cur Deus, præsciens futurorum, fecerit diabolum.	1101
CAP. XXXIII. — Si peccavit diabolus cum sociis, quare non statim interfectus est.	1102
CAP. XXXIV. — Quare Deus non angelum misit, qui aut hominem restitueret aut diabolum perderet.	1103
CAP. XXXV. — Cur iniqui florent et recti præmuntur.	1104
CAP. XXXVI. — Si justus est Deus, quare infantes malis afficiuntur.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXXVII. — Quæ sit plenitudo legis.	1106
CAP. XXXVIII. — Confessio fidei.	1107
LIBER II.	<i>Ibid.</i>
<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM. — Si sit terra in relig. honore persona.	1109
CAP. II. — Si Spiritus sanctus Deus sit.	1110
CAP. III. — Si Scripturis sanctis possit firmari hæc elocutio.	1111
CAP. IV. — Quid Judæis respondendum sit.	1112
CAP. V. — Si et in aliis seducantur Judæi præter id quod Dei Filium non credunt.	1114
CAP. VI. — Si Dominicæ passionis sacramenta prophe- tatum oraculis sunt prædicta.	1118
CAP. VII. — Cur antiquæ legis portio sit retinenda, vel quæ volumina observantiam justitiam tradiderint.	1118
CAP. VIII. — Quæ sit Judæis in circumc. justitia.	1121
CAP. IX. — Cur patriarchis licuit habere in conjugio plures.	1122
CAP. X. — Quæ gentium offensæ; cur, Judæis, quibus prius lex data est, abjectis, gentes quotidie impleantur Deus edocet.	1124
CAP. XI. — Quæ hæreticorum genera vel errores.	1126
CAP. XII. — Contra Manichæos, qui tuos dicunt esse Dei filios.	1128
CAP. XIII. — Contra Marcionitas et Photinianos.	1130
CAP. XIV. — Contra Sabellianos.	1135
CAP. XV. — Contra Patripassianos.	1135
CAP. XVI. — Contra Arianos.	1138
CAP. XVII. — Contra Novatianos.	1139
CAP. XVIII. — Quæ Novatiani respondenda sunt.	1141
CAP. XIX. — Quæ sit mysteriorum divinatorum integra plenitudo.	1141
CAP. XX. — Confessio ad Deum.	1146
LIBER TERTIUS.	<i>Ibid.</i>
<i>Præfatio.</i>	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM. — Quæ opportuna sit vivendi forma.	1147
CAP. II. — Quæ sit sublimitatis vitæ regula conservanda.	1150
CAP. III. — Quæ instituta monachorum, vel quære a multis odio habeantur.	1151
CAP. IV. — Si fideles monachi a Dei præcepto hæc gerant.	1154
CAP. V. — Ex quibus Scripturis continentia vel virgi- nitatis prædicentur; vel si præceptum est ut conjugio pro Dei amore renuntietur.	1155
CAP. VI. — Quæ consuetudo penitentium orationisque sit, vel unde monachis hæc præcepta venerunt.	1157
CAP. VII. — Si Antichristus veniet, aut quo modis sine claudatur.	1159
CAP. VIII. — Quando adveniet, vel quæ tranquillitas regni ejus.	1161
CAP. IX. — Quibus Scripturis repromissæ sit fessuræ.	1163
CAP. X. — Oratio ad Deum.	1165
ALTERCATIO INTER THEOPHILUM CHRISTIANUM ET SIMONEM JUDÆUM, EVAGRIÏ AUCTORIS.	<i>Ibid.</i>
EVAGRIÏ SENTENTIÆ.	1181
I. — Ad eos qui in ecclesiis et tabernaculis habitant fratres.	<i>Ibid.</i>
II. — Ad virgines.	1185
Indices analytici.	1187